

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

16292

శ్రీమచ్చత ప్రకాశికాయక్త శ్రీభాష్యమ్.

ద్వితీయాధ్యాయే—ప్రథమఃపాదః.

స్తోత్ర్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. స్తోత్ర్యనవకాశదోషప్రసజ్గ ఇతిచేన్నాన్యస్తోత్ర్యనవకాశదోషప్రసజ్గత్. ౧.

౧. † ప్రథమే_ధ్యాయే ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరా దచేతనా తత్సంస్మృష్టా తద్వియక్తాచ్చచేతనా దర్శాంతర

౧॥ సూ. స్తోత్ర్యనవకాశదోషప్రసజ్గఇతిచేన్నాన్యస్తోత్ర్యనవకాశదోషప్రసజ్గత్. † ప్రథమద్వితీయాధ్యాయయోః వ్యతిజ్ఞాపనార్థమ్, ప్రథమాధ్యాయపాదచతుష్టయార్థస్య నజ్జిహేవాః జ్ఞాపనార్థంచ ప్రథమాధ్యాయార్థం నజ్జిహేవాహ (ప్రథమే_ధ్యాయే_ఇత్యాది) ప్రత్యక్షాదిప్రమాణ

౧॥ సూ. స్తోత్ర్యనవకాశదోష ప్రసజ్గ ఇతిచేన్నాన్యస్తోత్ర్యనవకాశదోష ప్రసజ్గత్. ౧.

(నే - సా). ఉపబృంహణాపేక్షే వేదాంతార్థవిర్ణయే సతి, కపిలస్తోత్ర్యపబృంహణేన వేదాంతార్థః ప్రధానకారణవాద ఇత్యనభ్యుపగమే, కపిల స్తోత్రే రుపబృంహణాన్వయేనానవకాశదోషప్రసజ్గితిచేత్. న - ఆన్యసాం వేదావిరోధినాం బహ్వేనా మ్నవాది స్తోత్రీనా మనవకాశప్రసజ్గే. వేదస్యోపబృంహణాపేక్షతేనాపి అనన్యపరావిరుద్ధానేక స్తోత్రీభు సతీభు, విరుద్ధాధ్యాయః వేదోదితార్థవిశదీకరణత్వాభావేన తస్మా ఉపబృంహణత్వే సున్యాయ్యుత్పత్తిరే. ౧.

(నే - దీ). వేదాంతానాం సమస్తవిచిచ్ఛిన్నవిలక్షణాన్వృష్ట హేయగర్భనర్వజ్ఞతాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరబ్రహ్మైకపరత్వం ప్రతిపాదితం కాపిల స్తోత్రీవిరోధేన చాలయతుం శక్యమ్-ఉత నేతి సంశయః. శక్యమితి పూర్వగమతః. శ్రుతివిరుద్ధాధ్యాయః స్తోత్రే రసాదరణీయత్వేనైవేదాంత వేద్యాధ్యస్య దుర్గ్రహితేనైవ అల్పశ్రుతై ర్దస్త ముతిభి రాప్త ప్రణీతస్తోత్ర్యపబృంహణేన వినా తేషాం నిశ్చయో నాపవస్యతి. కపిలస్తోత్రీః కేవలత త్త్వపరేతి తేయేవ హ్యుపబృంహణం న్యాయమ్. అన్యథా అప్తప్రణీతాయాః కేవలతత్త్వపరాయాః ఆన్య అనవకాశప్రసజ్గఇతి వేదాంతేద్యం జగత్కారణం ప్రధానమ్. రాధాప్రస్తు - వేదాప్రస్థాపబృంహణాపేక్షతేనాన్యప్రతమమన్వాది స్తోత్రీభి రేవేదాంతావిరోధినీభిరే ప్రాపబృంహణం న్యాయమ్, అన్యథా తాసాం బహ్వేనా మనవకాశప్రసజ్గే మహానయం దోష స్సాన్యత్. సచ తాసాం ధర్మప్రతిపాదనాంకోపబృంహణాత్వేన సావకా శత్వమ్ - యతో ధర్మాణామపి నవీయాపం పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషారాధనత్వమ్. "౧ ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విభవం విభర్తి భువనస్య నాభిః । తదేవాగి న్నదాన్వయస్సతూన్రస్య సదు చన్ద్రమాః" "౨ యజ్ఞైస్తస్యమిజ్యుసే నిత్యం సర్వదేవముదాయ్యుత" ఇత్యాది శ్రుతి స్తోత్రీభిః. సూత్ర మపి వ్యాఖ్యాతమ్.

౧॥ తై - నా - ఆంధ్రసి - ౨. ౨॥ విష్ణు - ౧౪౦ - ౨౦౭ - ౯౭.

భూతం + నిరస్తనిఖలావిద్యాద్యపురుషార్థగర్భ + మనస్తజ్ఞానానందైకతాన మపరిమితో దారగుణసాగరం నిఖలజగదేకకారణం + సర్వాస్తూత్తభూతం పరం బ్రహ్మ వేదాంతవేద్య మిత్యుక్తమ్.

౨. + అనస్తర మస్యస్య + సమ్యాభవనీయసనస్తప్రకారమన్యైకత్వప్రతిపాదనాయ ద్వితియోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే. + ప్రథమం తాన త్పిల్లస్మృతివిరోధా ద్వేదాన్తానా మతత్త్వత్యమాశక్య తన్నిరాక్రియతే. + కథం స్మృతివిరోధా య్యుక్తే రన్యపరత్వమ్ - + ఉక్తంహి * ౧ విరోధేత్వనపేక్ష్యం స్యాదితి శ్రుతిమిరుద్ధాయా స్మృతి తే రనాదరణీయత్వమ్. + సత్యమ్ * ౨ + ఔదుమ్బరీం స్మృప్త్యోద్దాయేదిత్యాదిషు + సవతసీవాధనిశ్చయసమ్భవాత్తద్విరుద్ధా స్మృతిరనాద రణీయైః - ఇహతు + వేదాంతవేద్యతత్త్వస్య దురవబోధత్యేన పరమస్మిప్రణీత స్మృతివిరోధేనత్య యమర్థప్రతి నిశ్చయాయా గాత్ స్మృత్యా శ్రుతే రతత్త్వరత్నోపసాదన మమిరుద్ధమ్. + ఏతమక్తం భవతి - ప్రాచీనభాగోదితనిఖలాభ్యుదయసాధన భూతాగ్ని హేమాత్రదర్శపూర్ణమానతోన్మితిప్రమాదికర్తాణి యథావ దభ్యుపగచ్ఛతా శ్రుతి స్మృతిహీనపురాణేషు

గోచరా విశ్వనేతృత్వాన్యమమూహికరణయోః పార్యాయకౌతు క్వివక్షితం. ఆదిశబ్దోఽనుమానపరం. ప్రత్యక్షవృద్ధివాదీనా మనుమానం కారణం వ్యావరీయతే - తస్మా దచేతనస్య ప్రథమం బుద్ధిసత్యం తస్మిన్నాన ఇత్యర్థః. + అధానస్తత్వ ముపపాదయతి (నిరస్తేతి) ముక్తవాస్తవత్వగ్ధం నిరస్తనిఖలావిద్యాద్యపురుషార్థగర్భ మిత్యుక్తమ్. + ధర్మసవ్యరూపమా (అనస్తేతి) సాగరశబ్దేన సమాహౌ వివక్షితః - అపరిమితః ఉదారగుణసాగ రో యస్యేతి బహువ్రీహిః. నిఖలజగదేకకారణమ్ - ఆకాశాదేరపి కారణమ్, నిరుత్తోపాదానరూపాభ్యువిదకారణం చేత్వర్థః. + జగత్కారణేవ పూర్వోన్మికౌమారప్రత్యనికత్యానపపత్తి మాశక్యతా (సర్వాస్తూత్తభూతమితి).

౩. + ఏవం ప్రథమాధ్యాయార్థ ముక్త్యా ద్వితియాధ్యాయార్థమాహ (అనస్తరమితి). + ప్రసక్తవిరోధోహి పరిహర్యః - అతోవిరోధప్రసక్త మాహ (సంభావనీయేతి) సమస్తప్రకారశబ్దేన పాదచతుష్టయేఽపి యే విరోధావతరణముఖభేదాః - తే వివక్షితాః. + ప్రథమేఽధ్యాయేఽయోగాన్యయోగస్యన చేదమమభేన వేదాన్తవాక్యనాం బ్రహ్మైకారణతాపరత్వంవాక్యతాత్మ్యపర్యాలోచనయా సమర్థితమ్. అథద్వితియేఽధ్యాయే బాహ్యతర్కవిరోధ పరిహర ఉచ్యతేఇత్యర్థం. సామాన్యో ద్వితియపాదసగ్ధత్వం ఇత్యుక్తే - తస్మి త్ప్రథమాధికరణకృత్య మాహ (ప్రథమంతావదితి) ప్రథమాధ్యాయనిరూ పితం కారణత్వం విషయః. కపిలమనాద్విస్తృతిప్రతిపత్తే స్పృశయః. అత్రైవంవిచారః - కింబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం చాలయతుం శక్యతే - నవతి. తదర్థం కింవేదాన్తవాక్యాని బ్రహ్మకారణత్వపరాణి - ఉత్తాస్యపరాణితి. తదర్థం సాష్ట్యస్మృతివిరోధో వేదాన్తవాక్యనా మతత్త్వరత్న మాపాదయతి. నేతి. తదర్థం సాష్ట్యస్మృత్యా వేదాన్తాబబృహణం కార్యమ్ - ఉత మన్యాదిస్తృత్యేతి. తదర్థం సాష్ట్యస్మృతి కింబ్రాన్తిమూలా - ఉతనేతి. యదా నబ్రాన్తిమూలా - తదా తయావేదాన్తానా ముపబృంహణీయత్వేన తద్విరోధే తేషా మన్యపరత్వా ద్భృష్టకారణత్వం చాలయతుం శక్యమితి. యదా బ్రాన్తిమూలా - తదా తయా తేషా మనుపబృంహణీయత్వా తద్విరోధే తేషా మన్యపరత్వాభావా ద్భృష్టకారణత్వ మవిచాల్యమితి. + అధికరణాః య్య మాక్షిపతి (కథమితి) కథంశబ్దః త్యే. + హేతుమాహ (ఉక్తమితి) హిత్వేతా. * విరోధేత్వనపేక్ష్యం స్యా దనతి వ్యావరీయమితిన్మాత్రమ్. ప్రత్యక్షశ్రుతిమిరుద్ధం స్మృతివచన మనపేక్ష్యమ్ - అనాదరణీయమ్. స్మృతేరపి శ్రుతిమూలత్వసనునా దాదరణీయత్వ మిత్యత్రాహ ఆనతి వ్యావరీయమన మితి - అనతి ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధోహి స్మృతిమాత్రత్యవమానమిత్యర్థః. + తచేత దభిప్రేత్యాహ (ఉక్తంహితి). + పరిహరతి (సత్యమితి) సత్యమ్. తత్ర శ్రుతివిరోధాత్ స్మృతే రనాదరణీయత్వ ముక్తమేవ - అత్రతు విశేషోఽస్తీత్యర్థః. + ఔదుమ్బరీమిత్యాది * + ఔదుమ్బరీం స్మృప్త్యోద్దాయే దితి శ్రుతిః. * ఔదుమ్బరీ సర్వా వేప్తయిత్యేతి స్మృతిః. అత్రాయం వివక్షితో భేదః - * ఔదుమ్బరీ మిత్యాదిషు ప్రత్యక్షశ్రుతే ర్థో న నానా శిరస్యః - అపిత్వేనీకరూపవన ప్రతియతే - అతస్తత్ర ప్రత్యక్షశ్రుతే రవ్యావలత్యేన స్మృత్యాన్యనిరపేక్షం నవతసీవాధోనిశ్చేతుం శక్యతే - తత్ర విరుద్ధాథా స్మృతి రుపేక్ష్య. వేదాన్తవాక్యేషు నానాశిరస్యతయాఽర్థః ప్రతియతే - అతో వ్యావలత్వా ద్వేదాన్తవాక్యార్థః స్మృత్యాన్యనిరపేక్షం నవతో నిశ్చేతుం సశక్యతే. శ్రుతే రయ మగ్ధితి నిశ్చితే సతిహ తద్విరోధాత్ స్మృతే రనాదరణీయత్వమ్ - నచ నవతో దుర్నిశ్చయితి తదర్థం స్మృత్యేతే. ప్రథమాధ్యాయోక్తత్వైర్ధో నిశ్చిత ఇతిచేన్న - వచనవిరోధే న్యాన్యస్య దుర్బలత్వాత్. అతః స్మృత్యైవాథే నిశ్చితే తద్విరుద్ధ స్తర్క అభావ సాన్యో - అతః స్మృతివచనవిరుద్ధన్యాయేన ప్రత్యర్థో న నిర్లేతన్యః - స్మృతివచనేనైవకు నిర్లేతన్యైతిమ మర్థ మభిప్రే త్యాహ (నవతసీవాధోనిశ్చయసంభవా, + ద్వేదాన్తవేద్యతత్త్వస్య దురవబోధత్యేననేతి) కపిలస్య పరమస్మిత్వే కిం ప్రమాణమ్. తథానత్యైక తాద్యుశ బృహసన్పత్యాద్యుక్తలోకాయతానిద దనాదరణీయమ్. + శ్రుతేః స్మృత్యేతేతాద నాస్తి - న్యాన్యమైన నిరపేక్షత్వా దితిత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) జ్యోతిష్టోమాదికర్తాణి యథావ దభ్యుపగచ్ఛత్యేన లోకాయతవాస్తవత్వి రుక్తా. * ఋషిం ప్రమాతం కపిలమితి తస్మాప్రత్యే ప్రమాణ ముక్తమ్.

* ౧ ఋషిః ప్రసూతం కపిల మిత్యాదివాక్యై రాప్తత్యేన సక్తీ ర్ఠితేన పరమర్షిణా కపిలేన పరమనిశ్రేయసతత్సాధనావహా
ధిత్యేనాసావబద్ధ స్మృత్యుపబంహణేన వినా అబ్దుశ్రుతై ర్ద్రవ్యమతిభి రేవదాన్తాద్భవిశ్చయాదాగా, † ద్యథా శ్రుతార్థ
గ్రహణే చాప్రప్రసీతాయా సాన్ధ్యస్మృతే సుకలాయా ఏవానవకాశ ప్రసక్తాచ్చ స్మృతిప్రసిద్ధ ఏవాగ్ధో వేదాస్తవేద్య
ఇతి బలా దభ్యుపగమనీయమితి. † నచ వాచ్యం మన్వాది స్మృతీనాం బ్రహ్మైకకారణత్వవాదినీనా మేవంసత్యసవకాశత్వ
దోష ప్రసక్త ఇతి. ధర్మప్రతిపాదనపరప్రాచీనభాగోపబృంహణవివ సావకాశత్యాత్. అన్యాయ కృతాన్యాయా స్తత్త్వ
ప్రతిపాదనపరత్వాత్తథాఽ నభ్యుపగమే నిరవకాశత్వమేవ స్యాత్. † తదిద మాశక్యతే స్మృత్యసవకాశదోష ప్రసక్త
ఇతిచేదితి.

3. † తత్రోత్తరం నాన్యస్మృత్యసవకాశదోష ప్రసక్తాదితి † అన్యాయ మన్వాది స్మృతయో బ్రహ్మైకకారణ
తాం వదన్తి - † యథాఽహ మనుః * ౨ † అసీ దిదం తమోభూత మిత్యారభ్య * ౩ తత స్వయమ్ముఖ్య భగవా నవ్యక్తో
వ్యజ్ఞయన్నిదమ్ | మహాభూతాదివృత్తేజః ప్రాదురాసీత్తమోనుదః * ౪ సోఽభిధ్యాయ శరీరా త్సన్తి త్సిపుక్షు ర్వివిధాః
పరమనిశ్రేయసేత్యాదివాక్యైసన్యపరత్వ ముక్తమ్. స్మృత్యుపబంహణేన - స్మృతిరూపావబంహణేన. అబ్దుశ్రుతై ర్ద్రవ్యమతిభి ర్ఠిత్యేన స్మృతి
సాపేక్షత్వ ముక్తమ్ - అనస్తాభాగుగతస్య వాక్యార్థస్యైకకణ్ఠే ద్ధ్వనవబోధత్వాదితి భావః. † అన్యథా అనిష్ట మాహ (యథాశ్రుతేతి). † సకలాయా
ఇతి సూచిత మ్ధం శక్తో తైరముఖేన వివక్షతోతి (నచేతి) సహిమన్వాదిస్మృతేః కర్తృపరత్యా త్యాగత్వేన అనవకాశత్వమ్ - సాన్ధ్యస్మృతే ర్విర
వకాశత్వం న సహ్యమ్ - అప్రతిపత్తేన శ్రుతిగతత్వా, దనస్తాభాగుగతవాక్యార్థస్య దుర్బోధత్వేన అపేక్షితత్వాచ్చేతి గ్రహ్యానిపాయః.
† పూర్వపక్షస్యానుకూలత్రత్య మాహ (తదిదమితి).

3. † పరిహరభ్యుక్త ముపతరయతి (తత్రోత్తరమితి). † కాః పున రన్యః స్మృతయః, కథం తాసా మనవకాశత్వ మిత్యత్రాహ (అన్య
హితి). † స్మృతివచనం దర్శయతి (యథాహ మనురితి). † ప్రళయావస్థాజ్ఞాపనార్థ మాహ (అసీదిదం తమోభూత మిత్యారభ్యేతి) భాష్యే * తత
స్వయంభూః * సోఽభిధ్యాయేతి స్తోకద్వయ ముపాత్తమ్ - తయో రర్థవైకధ్యాయ * అసీ దిద మిత్యారభ్య సప్రసక్తి వ్యాఖ్యానయతే - త ఇమే
స్తోకాః - * అసీదిదం తమోభూత మప్రజ్ఞాత మలక్షణమ్ | అప్రతర్క్య మవిశ్లేయం ప్రనుప్రమివ సర్వతః || తత స్వయంభూ ర్భగవా నవ్యక్తో
వ్యజ్ఞయన్నిదమ్ | మహాభూతాదివృత్తేజః ప్రాదురాసీ త్తమోనుదః || యో పావత్తిద్వియగ్రావ్య న్నాన్విత్యైవ్యక్త స్సనాతనః | సర్వభూతమ
యోచివ్య స్సప్త సన్య ముద్భవో || సోఽభిధ్యాయ శరీరా త్సన్తి త్సిపుక్షు ర్వివిధాః ప్రణాః | అపవిత సన్యాదా తాను వీర్య మపాన్యుజత్
తదన్త మభవత్ హైమం నపాస్రాంతునమపభవమ్ | తస్మిన్ స్వజ్ఞే స్వయంబ్రహ్మ సర్వలోకపితామహః || అపి నారాఇతి ప్రోక్తా అపి నై సరమూనః |
తా య దస్యాననం పున స్తేన నారాయణః స్మృతః || యత్తత్కారణ మవ్యక్తం నిర్వ్యం నదనదాత్మకమ్ | తద్విశ్వస్య సప్రపురుషో లోకే బ్రహ్మేతి
కీర్త్యతఇతి. * ధర్మ స్మాన్త మత్త మర్హసీతి మునిభిః పృష్టో భగవా న్నను ర్ధర్మ నివర్తక భగవదాధనరూపస్య వర్ణాశ్రమధర్మస్యారాధ్యజ్ఞాన
సాపేక్షత్వాత్ ప్రభవ మారాధ్యసర్వరూపమాహ అసీదిద మిత్యాదిభిః స్తోకైః. తత్ర పరమకారణభూతస్త్వేన సర్వతాదాత్మ్యసంభవా దగ్నిష్టాది
సర్వదేవతాతాదాత్మ్యసపత్త్యర్థమ్ * యతోవా ఇమానీత్యాద్యనుపారో లక్షణంచ వివర్తకభగవతః పరమకారణత్వం వత్తం వేదాస్తేవ స్మృష్టే
ప్రళయపూర్వకత్వేన ప్రతిపాదితత్వాత్ ప్రభవం ప్రళయదకా మాహ అసీదిది. అత్ర సుఖాలాపనపద్యో భగవతో మనునా ఽనుసన్ధీయతే - అత
స్సుఖాలాపనపద్య క్తప్రకారేణాత్ర ప్రళయ ఉచ్యతే. తత్ర హి * పృథివ్యపున్రప్రతీయతఇత్యాదినా పృథివాద్విక్రమే తమఃపర్యస్తప్రళయ ఉక్తః -
తమాహ ఇదం తమోభూత మాసీదిది. తత్ర పృథివాద్దీనాం స్వకారణేషు లయో వైయధికరణ్యేన ప్రతిపాదితః - * తదేత దక్షయం నిర్వ్యం జగ
న్సరిపరాభిలమ్ | అవిరూపితోభావజన్య నాశవికల్పనదితిప్రక్రియయా సత్కార్యవాదకాష్టా మభిప్రేత్యపామానాధికరణ్యేన ఇదం తమోభూతమిత్యు
క్తమ్. తమోభూతమ్ - తమోభావనత్. తమోఽవస్థ మాసీదిత్యర్థః. * తమనీ లీయతఇతి నిర్దేశస్థాయి మర్థ ఇత్యభిప్రాయః. యథాహ భగవా
న్వాదరాయణితా పరాశరః * అగ్నివస్థేన సలిలే వాయవస్థేన తేజసీతి. తమోఽవస్థస్య కారణస్య యోగ్యానుపలభినిరస్తత్వోక్త్యావ్యాప్య
త్త్యర్థమాహ అప్రజ్ఞాతమితి - ప్రకృష్టం జ్ఞానమ్ - అసోక్షజ్ఞానమ్. తేన విషయాగర్త మళక్యమిత్యర్థః. అయోగ్యత్వా దనుపలభిః - తస్మాన్నయో
గ్యానుపలభిత్వభిప్రాయః. అయోగ్యత్వ ముపపాదయతి. * శబ్దస్వరూపహీనం తద్రూపాదిభి రనంహిత మిత్యుక్తప్రకారేణ రూపాదిలక్షణరహిత
త్వాత్సృత్యక్షయతు మయోగ్య మిత్యర్థః, కార్యమ రూపాదిమత్త్యదర్శనాత్కారణేనాని రూపాదివేషమణుపతా భావ్యమ్ - అతో న యధోక్తకా

రణ ముపపద్యత ఇత్యత్రాహ అప్రతర్క్యమితి. ప్రతర్కః - బాహ్యతర్కః. తదగోచరభూతమ్. తే తర్కః కాలాత్మయాపదిష్టా ఇతి భావః. యదాన్య - అచ్యుతమితి ప్రత్యక్షాగోచరత్వస్యోక్త్యాన్వయేన ప్రతర్క్య విత్యనుమానాగోచరత్వ ముక్తం స్యాత్. * తమ ఏకీభవతీతి వాక్యోక్త మవిభాగావధ్యంత్యం శమహా దన్వయతి అవిశ్లేషయతి. నిష్కానమ్ - విభాగేన జ్ఞానమ్. పరస్తా ద్భిన్నాః పృథగన్యస్యవదేశానన్వాపసాం శ్రీతీ నీరమివ ప్రాప్తృ విత్త్యం. స్వనానైక్యాశక్త్యా సరిహార్య మాహ ప్రస్తుమివ సర్వత ఇతి. యథా సుమృష్టా తేవన్య - పరమాత్మనః పృథగన్యస్యవహారాన వ్యాఖ్యానత్రికేవ - నను స్వయానైక్యమ్ - ఏవం చిదచిదాత్మకన్య జగతో బ్రహ్మణి పృథగన్యస్యవహారాన్వ సంసర్గవ - నన్వయానైక్యమిత్యర్థః. సుమృష్టా సర్వభా సామ్యవ్యావృత్తిర్థం సర్వత ఇతి పదమ్. యదాన్య - పూర్వ మిదంశ ప్రయమికార ఉక్తః - ప్రస్తుమివ సర్వత ఇతితు చిదంశ ప్రయమికార ఉక్తః. తితితి. తతః - సర్వకాలే ప్రాప్త ఇత్యర్థః - * సంప్రాపే సర్వకాలే వ్యయామ్యయావివేచితే. భగవతః కారణాదుర సవ్యావకృతీశ్చైత్యప్రయవ్యావృత్తిర్థ మాహ స్వయంభూతి. పరమకారణవివేచనా స్యయంభూతద్వైతవయాసార్థపాల్కల్యా న్నారాయణాచార్య దృష్ట్యయోగ సభాసభ్యః * ఆన్యద్వైత్యత్వద్వైత్యయ ఏవ భగవాన్సృజః | పురా నారాయణో నేనః స్వయంభూః ప్రతితామహ ఇత్యా ర్థస్య * తత స్పృథగవాస్తవే బ్రహ్మణ ముఖ్యత్యన్వయితి, మోక్షార్థేన * నారాయణో జగన్మాదృత్పూర్వస్య * తత్తత్తేజోమయం దివ్యం వద్దం సృష్టం స్వయంభూః | తస్మా తస్మా తస్మధవత్ బ్రహ్మణేవమయో నిధితి, ఆశ్వమేధికేన * విష్ణుశేవానివర్తేషు స్వయంభూర్భవతి ప్రభవతిచ. ఆతోఽయం స్వయంభూశబ్దో నారాయణవిషయః - చతుర్ముఖప్రస్తుత ప్రయత్నత్వాత్, ప్రబుద్ధానందవైతత్వక్రీకరణానుకూల్యోత్, భగవదబ్జ సామానాధికరణ్యాన్య. దేవతావిశేషనిష్టయార్థం కారణోన్వయయోగినుగపామ్మల్యజ్ఞానరూపణాం చాహ భగవానితి. * తత్ర పూజ్యపదార్థాక్షిపరిభాషాన మనితి | శబ్దోఽయం మోసహారేణ ఆన్యత్ర వ్యావహారత ఇతివినాత్, ఇదం వ్యజ్ఞయః - వ్యష్టిరూపకార్యజాతం వ్యజ్ఞయితుమ్. * అక్షణ హేతోన్వయః క్రియాయాఇతి శబ్దప్రత్యయః. మహాభూతాద్విత్వోః - వ్యష్టికారణాని పృథివ్యాదీని మహాభూతాని. ఆదిశబ్దేన తత్పూర్వరూప మహాపదాక్షరై గృహ్యేతే. తేషు ప్రస్తుతసద్బల్యజ్ఞానరూపణేన. తిదర్థ మన్యక్తం ప్రాయరాసీత్. అర్థ ఆద్యజ్ఞవైతాత్ ఫల్యజ్ఞతా. అతా శ్చరాసభూతస్థితి - * మహా నన్యత్తే లీయతే అన్యక్త మక్షతే లీయతే అక్షరం తమసి లీయత ఇతిపి క్రమః. పూర్వ ముద్భవకతమశ్చరీరణో భగవాన్ సన్యష్టిసన్యష్టిహేమభూతతన్వత్రాహక్షరస్యస్థిర్థం సన్సద్బలాద్విభక్తతమ శ్చరీరణోఽక్షరావస్థాప్రాప్తిపూర్వక మన్యక్తావస్థప్రకృ తిశరీరణోఽభూదిత్యర్థః. అన్యక్తజ్ఞమపి వినిర్వాణ సమన్యష్టిసన్యష్టి మనస్తవత్తనిం సంక్షేపేణాహ మోసానితి. అతస్త్రియగ్రాహ్యః - ఇద్రియ మతీత్యవర్తమానేం కాశ్చేతైస్స గ్రాహ్యః. యదాన్య - ఇద్రియగ్రాహ్యతీత్యవర్తమానః. ఇద్రియగ్రాహ్యతీత్యవర్తమానస్యం తుచ్ఛస్యావ్య స్తీతి తవాన్యస్యవర్త్యర్థమాహ మాక్షిఇతి. ఆతేవ ఆన్యక్తః - న తుచ్ఛతయేత్యర్థః. సనాతనః - అన్యక్తశరీరకేతేపి నన్య మప్రమ్యతసన్విభావ ఇత్యర్థః. న ఏవ ఇతి కార్యకారణయో రేకద్రవ్యత్వం సూచితమ్. స్వయమేవ కారణం కార్యంచ న్నిమిత్తాన్తరామేషాన్య దిత్వత్రాహ స్వయమితి. మృత్యులాలాదా నిమిత్తోపాదానయో ర్చేదపర్వనా దేకవైస్వ నిమిత్తోపాదానత్వే అనుపగన్వే ఇత్యత్రాహ అచిన్య ఇతి. బాహ్యతర్కః శ్రుతి నిరస్తా ఇతిభావః. సర్వభూతమయ ఉద్భూ - సర్వసమన్వీనన్వీరూప ఉద్భూ, కార్యకారణయోరేకద్రవ్య త్వే కార్యకారణవైవమ్యం కిమిత్యత్రాహ ఉద్భూనితి. మాక్ష్య ఉద్భూనితివనాభ్యాం మాక్ష్యేన స్థూలత్వే ఏవ కార్యకారణవైవమ్యం-నతు ద్రవ్యభేదభేద్యత్వం భవతి, ఏవం సంక్షేపేణ సమన్వీనన్వీనన్వీమక్తాన్ సమన్వీనన్వీన పృథగాహ సోభిధ్యాయేతి. అభిధ్యానమ్ - సద్బల్య. స్వరూపేనైవ సమన్వీనన్వీరూపేణ పరిణత్యేత్ - భగ వచ్చబ్దోక్తనిర్దోషతాన్విదిహిత ఇత్యత్రాహ శరీరాత్సాన్విదితి. శరీరశబ్దేన తమోఽన్యక్తావస్థం చిత్సంసృష్ట మిది దన్వన్యాయేత్. సిన్మత్స రిన్విధాః ప్రజాః - వ్యష్టిసిన్మత్యేత్యర్థః. అవేవ సవర్ణాదా - అచ్చబ్దోఽన్యకారణసమస్తత్యన్వీపరకృపార్థః. పృథివీమయసాన్యజ్ఞాన్వన ప్రకారణం హ్యహ - ఆతోఽచచ్ఛనిర్దేశః. అవ ఇతి వ్యాఖ్యేయశ్రుతిగతాచ్చబ్దః స్వరీతః * తా ఇమా ఆన స్తద్విర్యయ మన్య మభవదితి శ్రుతిః. అచ్చబ్దార్థస్య పూర్వమేవ మహాభూతాద్విత్వేనా ఇత్యాదిదా వ్యాఖ్యాతః. ఏవకారేణ త్రివృత్తరణం వ్యావర్త్యమ్, అత్రివృత్త్యైతా ఆవ ఇత్యర్థః. తామ పిర్వ మహాసృజత్ - పిర్వమ్ - త్రివృత్తరణశితా మహ్తోతాదనశక్తిం తాన్యజయదిత్యర్థః. అత్ర * నానానిర్యాం పృథగ్సృతాః - నాశక్తు వన్వి త్యాన్యనుసంధేయమ్, ఏవం సమన్వీనన్వీమక్తాన్ అశవన్వీనన్వీమక్తామ తదన్యమితి. తత్ - అన్యకారణత్యన్వీజాతమ్. ఇతరహేమవ్యావృత్తర్థ మాహ సహస్రానుసంప్రభమితి, తత్ర చతుర్ముఖస్యప్రీతిమాహ తస్మిన్నితి. సర్వలోకపితామహ ఇత్యనేన - దేవమనుష్యాదీనాం దక్షదయః సప్తరః - తేషాం ద్రష్టా చతుర్ముఖ ఇతి భగవతోఽన్యైవర్ణవత్సవర్ణ స్పృహరక ఇత్యక్తం భవతి. స్వయమ్ - భగవాన్నారాయణః పరమకారణభూతః స్వయ మేవ చతుర్ముఖశరీరణోఽభవదిత్యర్థః. * విష్ణు గృహ్యస్వరూపే స్వయమేవ వ్యవస్థిత ఇతివినాత్, సుబాహోవనిమది * అజ ఏకా నిత్య ఇతి నిన్యకార త్వం జగత్పూర్వత్వం జగదనరాత్యన్వోక్త్యాన్వ నారాయణశబ్దోఽన్యకృపార్థః - ఆతో జగత్పూర్వత్వాదకం త్రితయమపి నారాయణజ్ఞాన్యవ యనాద ఇతి శ్రుతే రభిప్రాయ ఇతి మతాన్ జగత్పూర్వత్వాదిప్రస్తుతినిమిత్తకం నారాయణజ్ఞం పరమకారణన్య వాచకత్వేనాహ అపోనారాఇతి. చిత్సం సృష్ట్యాన్యజ్ఞకారణత్వాన్వయః. తాసాం నారత్య ముపపాదయతి అపానై సరసూనవ ఇతి. * రీజ్ఞయ ఇత్యన్యజ్ఞానోః డప్రత్యయేటియోపే చ కృతే ర ఇతిభవతి. సరః - అక్షయః. నిన్యకార ఇత్యర్థః. * జహన్మ ర్నారాయణో నర ఇతి వచనా న్నర ఇతి భగవన్నామ. తస్మాజ్ఞాతా ఇత్యన్యైత్యయేకే నారా

జాః । అవపవ ససర్వాణా తాను వీర్య మపానృజదితి. † భగవద్గీతానుచ * ౧ అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రశయస్తథా * ౨ అహం సర్వస్య ప్రభవౌ మత్త సుర్వం ప్రవర్తత్యతిచ. మహాభారతే * ౩ కుర స్మృష్ట మిదం సర్వం జగత్ స్థావరజన్మమ్ । ప్రశయేచ క మభ్యేతి తన్నే బ్రూహి పితామహేతి వృష్ట ఆహ * ౩ నారాయణో జగన్మూర్తి రసనాత్సా సనాతన ఇతి. తథా * ౩ తస్మా దవ్యక్త ముత్సన్నం త్రిగుణం ద్విజవత్తమేతి * ౩ అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మ నిష్క్రియే సమ్యులీయత ఇతిచ. ఆహవ భగవా న్మరాశరః * రవిజ్ఞో స్సకాశా దుమ్భాతం జగ త్తైవచ స్థితమ్ । స్థితిసంయుక్తాఽసౌ జగతోఽస్య జగచ్చ స ఇతి † ఆహవాపస్తమ్భః * ౫ పూః ప్రాణేన సుర్వదీవ గుహాశయస్య అహస్యమానస్య వికల్పవన్యే త్యాదభ్య * ౬ తస్మా త్కాయాః ప్రభవన్తి సర్వే సమూలం శాశ్వతిక స్స నిత్యితి. యది కపిలస్మృత్యా వేదాస్తవాక్యార్థవ్యసం స్థాత్ - తద్వైతాసాం సర్వాసాం స్మృతీనా మనవకాశత్వరూపో మహాద్దోషః ప్రసజ్యేత. † అయ మర్థః - యద్యపి వేదాస్తవాక్యనా మతిక్రాన్తప్రత్యక్షాదినకలేతరప్రమాణ † సమ్భావనాభూమి భూతార్థప్రతిపాదనపరత్వా త్తదగ్ధవైకద్యాయాల్పశ్రుతానాం ప్రతిపత్త్యాణాం తదుపబంధాద మపేక్షితమ్-తథాపి తద గ్ధానుసారిణీనా మాప్తతమప్రతీతానాం బహ్వీనాం స్మృతీనాం తదుపబంధాదయ ప్రవృత్తానా మనవకాశత్వం మా

ఇతి భవతి. నారాయణ ఆహేయస మస్మేతి నారాయణః. ఏవం నిరశబ్దేన నిర్వికారత్వమ్, నారశబ్దేన జగత్కర్తృత్వమ్, మయశబ్దేన జగద్వర్తకత్వంచేత్యర్థక్రయ ముక్తం భవతి. తస్మిన్ స్థానే న్యయం బ్రహ్మేతి భగవత్పవ ప్రస్తుతత్వాత్ నవపాతాస్మేతి సర్వనామశబ్దేన పరామృత్యేతి నన్యవహితప రామర్పితన్దోషః. యత్తు వ్యాఖ్యాత స్తతః - సర్వనామశబ్దః ప్రధానపరామర్పి - శాబ్దప్రాధాన్యం ప్రభూమిద్విప్యస్య చతుర్భుజ్యేతి నవప నారాయణసంజ్ఞాఇత్యర్థస్య బహుగురుతవవిరోధా, దుపరి చతుర్భుజస్య భగవద్విస్మయతావచనాచ్చ భగవత్పవ నారాయణసంజ్ఞేతి పరిపూ ర్తమ్ - తస్మాద్విధమ్. అథ చతుర్భుజస్య నారాయణసంజ్ఞత్వవ్యాప్యత్వేర్థ, మితరదేనానాం ద్రుహిగపృష్టానాం పరత్వశక్త్యాదూహిత్యానరణా ధ్ధం చతుర్భుజస్య భగవద్విస్మయతామాహ యత్తదితి, యత్తదిత్యనువాదమాపత్వా త్సభగవా నత్రానాద్యతే. అవ్యక్తస్య చివచిత్రసమనాయరూప త్యా దవ్యక్తకోటకం బ్రహ్మ నవచచ్ఛరీకం భవతి. తచ్చివ్యప్తః - తేన విశేషేణ - జీవబుద్ధ్యవ్యవధానేన భగవత్తేన చృష్టః స బ్రహ్మేతి ర్విరత ఇత్యర్థః. అస్మిన్న బ్రహ్మేనపానేపి * ప్రకాశితార మిత్యాదినా భగవా న్స్మృతిః. మధ్యేచ * బ్రహ్మవిస్మయ ఇత్యాదినా భగవత్ జ్ఞానవిదః క్రిత్యాః. ఏవం భగవతా మనునా పురుషమాత్మనారాయణానవాకప్రతిపాద్యస్య పరబ్రహ్మశబ్దనాద్యస్య భగవత్ స్వరూపదనరూపాణి కర్మాణి వివక్షతా భగ వత్సర్వరూప ముపద్రవ్యమ్ - ఏవం స్మృత్యేవరేఖచ ద్రవ్యస్య. † కాత్వేన్వియత కత్త్యపరాభూమి స్మృతీనా మనవకాశత్వం స్మృతిత్వనిప్రాయే కాహ (భగవద్గీతానుచేతి). † అపస్తమ్బోక్తి మాహ (ఆపేతి) ఆధ్యాత్మభిజ్ఞయోః ప్రభుమే భజ్జే * పూః సాణినదివాక్యమ్ - ద్వితీయే భజ్జే * తస్మా త్కాయాఇతివాక్యమ్. * తస్మా దిత్యుక్తే కస్తాదిత్యేషేక్షాపూరణార్థమ్, కాయశబ్దస్య భగవచ్ఛరీపరత్వదర్శనార్థంచ * పూః సాణినది వాక్య ముపాత్తమ్. పూః - పురమ్. శరీరమిత్యర్థః. యథా భట్టహలాయుధః * అగ్గం వపు ర్వరప్త పురం ప్రతికమితి. † సతావ దుపబంధానైర పేక్ష్యతే కపిలస్మృతే రుపేక్ష్యత్యేవం నువచమ్, మనాద్విస్మృతే సానవకాశత్వం చోక్తమ్, కపిలస్మృత్యే ప్రమాణం చోక్తమ్ - కపిలస్మృతిం విహాయ స్మృత్యవరోహేపబంధాణేన కో పేక్షుమితి శక్త్యాదూమాహ (అయమర్థఇతి). † (సంభావనాభూమిభూతేతి) భూతశబ్ద స్థిద్ధపరః - సిద్ధా ర్థప్రతిపాదనపరత్వాత్. అయ మర్థః - కార్యపరత్వే కుల్యవికల్పతేనాధికారిభేదేననా ౨ద్ధవిరోధ ముపనిహరః. సిద్ధవస్తుపరత్వే ౨వ్యతరస్మృ త్యనుగుణం జేనాథో నేయః - సతూభియానుగుణమితి. తథాపిత్వాదినా కపిలస్మృతిం విహాయ మనాద్విస్మృతినికేన ఉపబంధాణేయత్వే నైవమ్య మాహ. ఆప్తమశబ్దన్యాయభావః - యథావస్థితవస్తుదర్శిత్యమ్, యథాదృష్టాదృష్టాదాదిత్వంచేతి ద్వివిధా ఆప్తిః. తత్ర కః ఋషిం ప్రసూతం కపి లమితి కపిలస్య మనాద్విత్వ ముచ్యమానం మన్తద్రవ్యత్యాదిద్వియోనేకార్థద్రవ్యత్యాదినాప్రసవవ్యతే - సతు సార్వత్రికం యథావస్థితార్థదర్శి త్వ మపేక్షతే. మనాద్విహంతం * యదైవ కించన మను రవదత్ * స సూహవచ వ్యాసః పారాశర్య ఇత్యాదిభి స్సార్వత్రికయథావస్థితదర్శన ముక్తమ్ - తస్మా దాప్తమా మనాద్విదయః - కపిలస్య త్యాప్తి మాత్రమితి. శ్రుతివిరుద్ధాథా - న్యాయానుగృహీతి శ్రుతివిరుద్ధాథేతి భావః. ఆత్రాయమర్థః - పరేణ సహి వచనవిరోధే న్యాయః ప్రవ ర్తత్యితి న్యాయానుగృహీతశ్రుతేరపి స్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిః సబ రేత్యుక్తమ్. తత్తో త్తరం న్యాయవిరుద్ధస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరపి న్యాయవిరుద్ధస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిః ప్రబలా, ఋషిమాత్రప్రణేతస్మృత్యనుగృ హీతశ్రుతేరన్యాయప్రకటాత్ స్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిః ప్రబలా, ఏకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరపి బహుస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిః ప్రబలేతి. ఆప్తమప్రణే

౧॥ గీ - ౭ - ౬. ౨॥ గీ - ౧౦ - ౮. ౩॥ భారత - కాన్తి - మాక్షధర్మ - ౮౭ - ౧, ౧౨, ౧౩, ౧౪. ౪॥ విష్ణు - ౧౭౦ - ౧౭ - ౩౧.

౫॥ ఆపస్తంబ - ధర్మశ్రస్త - ౨౨ - ౪౦ - ౪. ౬॥ ఆపస్తంబ - ధర్మశ్రస్త - ౨౩ - ౪౦ - ౧ - ౨.

ప్రసాదీదితి శ్రుతివిరుద్ధాథా కపిలస్మృతి రుచేక్షణీయా. † ఉపబృంహణంచ శ్రుతిప్రతిపన్నార్థవిశేషీకరణమ్—తచ్చ విరు
 ధ్వాన్తయా స్మృత్యా సశక్యతే కర్తుమ్. † సవైతాసాం స్మృతీనాం ప్రాచీనభాగోదితధర్మాంశవిశేషీకరణేన సావకాశత్వమ్—
 షష్టప్రభుభూతపరమపురుషారాధనత్వేన ధర్మా నివృద్ధతీనా మేతాసా మారాధ్యభూతపరమపురుషప్రతిపాదనాభావేనతి
 తదారాధన భూతధర్మప్రతిపాదనాసమ్భవాత్. † తథాపి పరమపురుషారాధనరూపతా సర్వేషాం కర్తృణాం స్మర్యతే
 యతః ప్రస్తుతి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్ | స్వకర్తృణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః * ౨ ధ్యాయే
 న్నారాయణం దేవం స్నానాదిషుచ కర్తవ్యమ్ | బ్రహ్మలోక మవాప్నోతి నచేహవర్తతే పునః * ౩ యై సస్యకర్తవ్యై ర్నాథ
 సర్వై రారాధితో భవాః | తే తర్హస్యఖిలా మేతాం మాయా మాత్మవిముక్తయ ఇతి. † సవైహికాముష్మికసాంసారికఫ
 లనాధనకర్తవ్యప్రతిపాదనవైతాసాం సావకాశత్వమ్—యత స్తేషా మపి కర్తృణాం పరమపురుషారాధనత్వమేవస్వరూపమ్. య
 థోక్తమ్ * ౪ యేవ్యస్య దేవతా భక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః | తేషి మా మేవ కౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్ |
 అహంహి సవ్యయజ్ఞానాం భోక్తావ ప్రభురేవచ | నతు మా మభిజాన్వతి తత్తేన్ద్రనాత శ్శస్త్రివన్తి తథితి, తథా * ౫ యజ్ఞై
 స్త్య మిజ్యసే నిత్యం సర్వదేవమయామ్యత | హవ్యకవ్యభుగేక స్త్యం పితృదేవస్వరూపధృగితి. † యదుక్తమ్ * ౬
 ఋషిం ప్రసూతం కపిల మితి కపిలస్మృతయో సజ్జీర్తనా త్తత్సృత్యనుసారేణ వేదాన్తార్థవ్యవస్థాపనం న్యాయ్యమితి—
 తదనంత - బ్రహ్మసృతే శ్శృగ్రి స్మృతిషు సర్వేషా మతిత్యయితజ్ఞానానాం నిదర్శనత్వేన సజ్జీర్తనా త్తత్సృత్యేన లోకాయ
 తేన శ్రుత్యర్థవ్యవస్థాపనప్రసక్తేరితి.

† అధన్యత్ - కపిలస్య స్వయోగమహిమా వస్తుయాథాత్మోన్వలభ్యే
 స్తత్సృత్యనుసారేణ వేదాన్తార్థోవ్యవస్థాపయితవ్యఇతి. అత ఉత్తరం పఠతి.

తన్యాయనుగృహీతానేకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిరాప్రమాత్రోక్తన్యాయవిరుద్ధకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరపి ప్రపంచేతి సజ్గిహృక్తిః. † దూషణా
 స్తరమాహ (ఉపబృహణంచేతి) విరుద్ధాథా - న్యాయనుగృహీతశ్రుత్యనుగృహీతశ్రుతివిరుద్ధాథా. ఉపబృంహణానుపపత్తి ర్దూషణ మిత్యర్థః.
 † సావకాశత్వప్రతి పదతి (సవైతాసామితి) = స్థిరాణాం కాలాన్తరభావిఫలప్రదత్వం సదాన్వరకమేవ. తత కృష్ణాదే రజ్యుర్వాదిదాన్వరకత్వవత్
 కిమచేతనదాన్వరకత్వమ్ - ఉతరాజసేవాదేరివ చేతనదాన్వరకత్వ మిత్యపేక్షాయాం చేతనదాన్వరకత్వం శ్రుతిరేవాహీతి శ్రుతచాన్తాశ్రుతకల్పనాను
 పపత్త్యా పరబ్రహ్మణే తాసాం తాత్పర్య మస్తీత్యర్థః. † కర్తృణాం భగవదారాధనరూపత్వే ప్రమాణ మాహ (తథాపితి) * యతఃప్రస్తుతిరితి
 భగవద్గీతా. * ధ్యాయే న్నారాయణం దేవమితి దక్షస్మృతిః. * యై సస్యకర్తేతి వైష్ణవే పురాణే. † ఆత్రాయ మభిప్రాయః - పూర్వభాగోప
 బృంహణపరాణామపి స్మృతీనాం కర్తారాధ్య భగవతి తాత్పర్య మస్త్యేన - ఉపనిషద్భాగోపబృంహణపరాణా మతేషామన్యత్ర నిరపకాకానా మితి
 హానపురాణానా మతేష తాత్పర్య మస్తి. ఇతిహానపురాణయోః కర్తవీర్తనం భగవదుపాసనాజ్యేన - ధర్మకాత్తేషు బ్రహ్మకీర్తనం కర్తారాధ్యజ్యే
 నేతి. అసభినంహితఫలకర్తృణాంహి భగవదారాధనరూపతా - ఫలప్రదానాంతు కర్తృణాం తదారాధనరూపతాన్విభావా న్నతతప్రీతిపాదకకాన్త్యస్య
 బ్రహ్మణే తాత్పర్య మిత్యాశ్చిద్భ్యు పరిపరతి (సవైహికేత్యాదితా). † (యదుక్తమిత్యాది) నను సలోకాయ తేన శ్రుత్యర్థవ్యవస్థాపనప్రసజ్జః - నహి
 లోకాయతే ౭గ్ని హోత్రాద్యభ్యుచేతమ్, కపిలస్మృతు తదభ్యుపగతా తద్వాక్యేన శ్రుత్యర్థవ్యవస్థాపనం యుక్త మితిచేన్న - బ్రహ్మసృతిప్రణీత
 స్మాది లోకాయతస్య పరిత్యాగో యద్భేదకః - న శ్రుత్యర్థవ్యవస్థోఽత్రాపి విద్యతేచేత్ - తద్వదేవ కపిలస్మృతిరిపి విరుద్ధాంతే త్యాగ్యా. తథాచ *
 జౌదుష్పరే సర్వా వేద్యుతవ్యేత్యత్ర చ నిర్ణీతమ్ - తద్యదితి పరిహారః.

† ఉత్తరమాత్రకక్ష్మామాహ (అధస్యాదితి) మన్వాదీనాం ధర్మప్రపరనాదివన్యపరత్యా
 న్నయోగావసరః - కపిలస్య యోగసాక్షాత్కృతార్థతత్త్వఇతి తత్సృతి రాజరణీయేత్యర్థః.

౨॥ సూ. ఇతరేషాంచానువలభ్యే. ౨.

౨. † చక్షుస్త్వభౌతికాశక్త్యానివృత్త్యర్థః. ఇతరేషామ్ - మన్వాదీనాం బహూనాం స్వయోగమహిమసాక్షాత్ప్రపంచరతత్వయాభ్యాసానాం నిఖలజగద్భేదజభూతస్వవాక్యతయా * ౧ యదైవిక్విప్త మను రవదత్తద్భేదజమితి శ్రుతిప్రసిద్ధానాం కపిలదృష్ట ప్రకారేణ తత్త్వానువలభ్యే శ్చ గ్రితివిరుద్ధా కపిలోపలభిర్భాగ్నినిమూలేతి సతయా యుక్తో వేదాన్తార్థశాల్పయితం శక్యఇతి సిద్ధమ్. ౧॥ యజుశ్శాఖా-౨, ౩, అష్ట-౩ ప్రశ్న-౨, ౧౧ అను.

ఇతి శ్రీభాష్య స్మృత్యధికరణమ్.

౩॥ సూ. ఏతేన యోగగోప్రత్యక్ష. ౧.

౩. † ఏతేన కాపిల స్మృతినిరూపకేన యోగ స్మృతిరపి ప్రత్యక్షా. కాపున రత్నాధికాశక్త్యా - యన్నిరూపకణాయ న్యాయాతిదేశః. యోగ స్మృతావశీకవ్యాభ్యుపగమా, మ్మాక్షసాధనతయా వేదాన్తవిహితయోగస్మృత్యాభిధానా, ద్వత్తు ద్విర్భాగగర్భస్య సర్వవేదాన్తప్రవర్తనాధికృతత్వాచ్చ తత్స్మృత్యా వేదాన్తావబృంహణం న్యాయ్యమితి.

౨. సూ. ఇతరేషాంచానువలభ్యే. † వ్యాచక్షే (చక్షుబితి) యది కపిలస్య స్వస్మృతిప్రకారేణోపలభిరస్తి - సా బహూనాం స్మర్తృణాం తత్త్వోపలబ్ధివిరోధాత్ భ్రాన్తి రిత్యర్థః. సచ తేషాం ధర్మానుష్ఠానేనైవ్యపరత్వాద్యోగావసరః - అనభినంపితఫలధర్మానుష్ఠానస్య యోగాజ్ఞతయా ఽత్యన్తానుకూలత్వాత్. తద్రహితస్య యోగో నసమాచీనః - సరజస్తమస్కత్యాత్.

ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయాం స్మృత్యధికరణమ్.

౩. సూ. ఏతేనయోగోప్రత్యక్ష. అత్రవిషయసంశయపేతాపూర్వవత్. బ్రహ్మకారణత్వం విచాల్యమ్ - ఉతనేతి విచారః. తదర్థ మిశ్య రాధిష్ఠితం ప్రధానం కారణమ్ - ఉత బ్రహ్మేతి. కిం యోగ స్మృతివిరోధేన వేదాన్తానా మన్యపరత్వ మపాద్యమ్-ఉతనేతి. కిం తయా వేదాన్తావబృంహణం కార్యమ్ - ఉతనేతి. కిం సా భ్రాన్తిమూలా - ఉతనేతి. కిం హిరణ్యగర్భస్య భ్రమ స్పంధవతీనేతి-యదా నసంభవతి - తదా తదుపబృంహణీయతయా వేదాన్తానాం తద్విరోధేనన్యపరత్వా దీశ్వరాధిష్ఠితం ప్రధానం కారణమితి బ్రహ్మకారణత్వం విచాల్యమితి. యదా భ్రమ స్పంధవతి - తదా తయోపబృంహణీయత్వాభావా ద్వేదాన్తవాక్యసాం తద్విరోధేనన్యపరత్వాభావా దీశ్వరాధిష్ఠితప్రధానస్వజగత్కారణత్వాభావా ద్భ్రమహ్మకారణత్వ మవిచాల్యమితి. † సూత్రస్యాక్షరార్థమాహ (ఏతేనేతి). † వైదికతత్త్వాభ్యుపగమ మనుష్ఠానాభ్యుపగమంచాహ (ఈశ్వరాభ్యుపగమా, ద్యోగస్య చాభిధానాదితి)

౨॥ సూ. ఇతరేషాంచానువలభ్యే. ౨.

౩॥ సూ. ఏతేనయోగగోప్రత్యక్ష. ౧.

(వే-సా.) యోగీంద్రోకపిలస్య తథాఽనువలభ్యే కథం స్మృత్యస్తరమేతన్నాన్యయ్యమితిచేత్; తత్రాహ. వేదార్థసాక్షాత్కారచతురసాన్విది యోగీంద్రాణాం కపిలదృష్టానానువలభ్యే కపిలోపలభిచ్ఛేదువవ. ౨.

(వే-దీ.) అతీంద్రియాధిసాక్షాత్కారసమర్థస్య కపిలస్య వేదాన్తానాం బ్రహ్మపరత్వానువలభ్యే ప్రధానపరత్వమేవాశ్రయణీయమిత్యత ఉత్తరం వచతి. ఇతరేషామ్ - మన్వాదీనాం వేదవిదగ్రేసరాణాం సర్వాతీంద్రియాధిసాక్షాత్కారసమర్థానాం ప్రధానపరత్వానువలభ్యే బ్రహ్మపరత్వోపలభ్యే బ్రహ్మపరత్వమేవాశ్రయణీయమ్. వేదాన్తప్రతిపన్నార్థ విరుద్ధాయాస్తు కపిలోపలభ్యే ర్భాగ్నినిమూలత్వం కల్పయితవ్యమ్. ౨.

(వే-సా.) యోగస్య హైరణ్యగర్భస్యాపి కాపిలస్మృతివ ద్వేదవిరుద్ధత్వావిశేషాత్ తద్విన్నానాః. ౧.

(వే-దీ.) కింవేదాన్తానాం యోగస్మృతోన్యపబృంహణం న్యాయ్యమ్! - ఉతనేతి సంశయః. న్యాయ్యమితి పూర్వగోచరత్వః - కృత్స్నవేద ప్రవర్తనాధికృత హిరణ్యగర్భప్రణీతత్వాద్యోగస్య, ఈశ్వరసదాభివాఘ్యుపగమాచ్చ. అతో యోగస్మృతోన్యపబృంహితత్వేన వేదాన్తానా మబ్రహ్మత్వ ప్రధానాసాదానప్రతిపాదనపరత్వమ్. రాధాన్తస్తు - కపిలస్మృతివదేవవిరుద్ధత్వావిశేష దనాచరణీయైవ యోగస్మృతిః. హిరణ్యగర్భస్యాపి త్పేత్రజ్ఞత్వేన భ్రమస్ఫుటాత్ యోగస్మృతేరపి భ్రాన్తిమూలకత్వమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

౪. పరిహరస్య † అహోర్తకప్రధానకారణవాదాన్ని మితకారణమూత్రే శ్వరాభ్యుపగమాధ్యానాత్మకస్య యోగస్య ధ్యేయైకనిరూపణీయస్య ధ్యేయభూతయోగ రాత్తేష్వరయో భృహత్ త్కత్వజగదుపాదానతాదినరవ్యకల్యాణగుణాత్మకత్వ విరహేణావైకత్యాద్వ్యవస్థిర్యగర్భసాధి † తేత్రజ్ఞభూతస్య † కదాచిద్రజస్తమోఽభవసమ్యువాచ్ఛ, యోగస్తౌతి రపి తత్ప్రీతరజస్తమోమూలపురాణవద్యాని మూలేతి నతయా వేదాన్మోబంహం న్యాయ్యమితి.

ఇతి శ్రీభాష్యే యోగప్రత్యక్షకర్తృధికరణమ్.

౪. పరిహరేతత్త్వవైవస్వయమా (అబ్రహ్మతేతి). † అనుసానవైవస్వయచాహ (ధ్యానాత్మకస్వేతి) సహి ధ్యానస్య ధ్యానత్వానోక్షోపాయత్వం - గర్భధ్యానాదిహ వ్యభిచారాత్. తస్మాద్ధ్యేయవిశేషవిషయమేవ ధ్యానం మోక్షసాధనమితి ధ్యేయవైవస్వయ త్రదేశనిరూపణీయధ్యానవైవస్వయ దిత్వేతి. † (అత్తేష్వరయోగితి) బ్రహ్మతత్వం తీవస్య - జగదుపాదానతాదికల్యాణగుణయోగ ఈశ్వరస్య. † (తేత్రజ్ఞభూతస్వేతి) * యో బ్రహ్మం విదధాతితి జ్యోతిశ్చత్రైత్రుతి రవతారత్రుత్వసహితా బ్రహ్మః తేత్రజ్ఞత్వే ప్రమాణమ్ - యత్తేష్వరయోగాదీనామ్. కర్తృకతనామరూపా భ్యాం యోజనీయత్వంహి చేతనస్య జ్యోతిశ్చత్రైత్రుతి భావః. † (కదాచిద్రజస్తమోభవసంభవాదితి) కల్పవిశేషమే గుణవిశేషేవైవస్వయపురాణవచ నాధ్యోగేతితేతి. నను తానకేనైవ బ్రహ్మో భగవదంశతస్య భగవదస్యనేనైవ ప్రదర్శ్యతే * తస్యప్రత్యక్ష మహాభాగ మదంశః కమలాదరాత్. మన్నాభిసంభవా జ్ఞాతః ప్రజానృప్తీకరః పరఇతి. తస్మాత్ * అబ్రహ్మస్తమ్యపర్యవృత్తి నాభివిధి రివితేతి - కిన్తు మర్యాదేతి. నైవమ్ - స్తమ్య స్యాత్పక్షర్తవత్ప్రసక్తాత్. స్థావరదేహస్య కర్తృవిబద్ధతస్యచ స్వర్యతే * పుమాన్మదేత్రాన సవరోన పశుర్నచ పాదపః. శరీరాకృతిభేదాన్తు భూతైతే కర్తృయోనయ ఇతి, భగవదంశత్వవ్యవదేశస్తు తదనుప్రవేశనిబద్ధన ఇతి తత్త్రైత్రాక్రమ్ - * యది తేఽనుగ్రహకృతా మయి బుద్ధిర్జనా ద్దనః. తస్మాం భక్తఇతి జ్ఞాతాస్య కథయాత్వా మమ్యతేతి బ్రహ్మః ప్రాగవిదితభగవత్ప్రయోపజ్ఞానయా ప్రార్థన ముక్తమ్. అనుగ్రహకృతా. - అనుగ్రహరూపేణ కృతా. అనుగ్రహయ కృతావా. * కథయామి తవాత్మాన మనాభ్యాగోచరం పరమ్. న వాచం విషయో యోఽసామవిశేష స్వలిప్తః. ప్రసాదసముఖ సోహ మిమం యచ్ఛామి తే పరమ్. అనాభ్యాతనస్వరూపం మాం భవాన్ జ్ఞాన్యసి యోగతః. భక్తో మాం తత్త్వ తో వేత్తి మయి భక్త్యై తే పరా. జిజ్ఞాసా పరమా బ్రహ్మంనైవ జాతా మతి స్తవ. ఏవ ముక్త స్తతో బ్రహ్మ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా విష్ణునస్య రూపజ్ఞాను ర్యయోజాత్మాన మాత్మానా. న దదర్శాతినూత్నైశాం సూక్ష్మం జ్యోతి రజం ప్రభుమ్. నిమేషార్ధారమత్రేణ వ్యాప్తాశేషవరాచరమ్. అత్తాన మింద్రియద్రావణ్యద్వాగ్వివసమమరుతా. ఖాదీనపివ శబ్దాదీకదద్వతే సచ తస్యయానితి భక్తివీతభగవత్ప్రసాదబల్యయోగేన బ్రహ్మాయోగపద్విశ్వవిభగవత్ప్రయోపజ్ఞానాత్మకః, తత్ర భగవత్ప్రయోపజ్ఞానాద్వివసాదిజీవన దాకాకాద్యచేతనవచ్చ స్యాత్తేనో రుద్రస్యచ దద్య సంచోక్తమ్. తత్రావతారప్రక్షానస్వరం భగవతా * పరిత్రాణాయ సాహసా మిత్యారభ్య * పూర్వోక్తమస్తేషు భూతేషు సృదేవాదిమూర్త్యు హమ్. అనుప్రవిశ్య భర్తస్య కరోమి పరిపాలనమ్. ప్రవిశ్యచ తథాపూర్వం తమం భర్తభృతాం వర. జగతోఽన్యజగత్సృష్టి స్కరోమి పరిపాలన మిత్యవతారవైవిధ్య ముక్తాన్ * యదైవ భర్తోపకారాయ యచ్చ దుష్టనిబద్ధః. చరితం మానుషాదీనాం తస్యై జానీష్య మత్కృత మిత్య నేన అనుప్రవేశానారోహ స్యానుప్రవిష్టతేగత ప్రకృప్తచేష్టితానామేవ స్వచేష్టితత్వమ్ - న నికృప్తచేష్టితానామితి ప్రతిపాద్య * ఉత్సాద్య పృథివీం నమ్యోక్తా స్థావయూతాన్ యథా పూరా. సృష్టిం తతః కరోమ్యమి తాన్ మావిశ్య ప్రజాపతి మితి వతుర్భువస్య భగవదంశత్వ మనుప్రవేశకృ తమితి సుస్పష్ట ముక్తమ్. తత్ర బ్రహ్మో యుక్తావస్థాయా మింద్రిస్థేవ రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వదర్శనసోఽపకరమావగతతయా * సంకర్షణాత్మక త్వైవ కల్పాస్తేన రసాతలాత్. సమత్వేత్వే తదా రుద్రః కాలాగ్ని రితి విశుత ఇతిచ నన్యుర్నజానుప్రవేశేన రుద్రస్య భగవదాత్మకతాయాః ప్రతిపాది తేత్యాత్, * సృత్యత్వస్తేవ యద్రూప మితి రూపతయోక్త్యాత్, * తవాస్తరాత్తా మమచేతి భగవదస్త్రాంబికత్వవచనాచ్చ రుద్రస్యాపి భగవ దంశత్వ మనుప్రవేశకృతమ్. తథా శ్రీవిష్ణుభక్తోత్తరే * బ్రహ్మో శమ్న స్తదైవార్కః చంద్రమాశ్చ శతకఠః. ఏవ మాద్యా ప్రణావాన్యో యుక్తా వైష్ణవ తేజసా. జగత్కార్యావసానేతు వియజ్యస్తేవ తేజసా. వితేజనశ్చైతే నచ్చే పశ్యత్య ముపయాన్తి చేతి బ్రహ్మాదీనాం భగవత్తేజోవియోగేన ప్రత్యప్రతి పాదనాచ్చ అనుప్రవేశ సిద్ధిః. తథా మోక్షధర్మ * నారాయణో మహాయోగీ శుభాశుభవివర్జితః. ననర్జనాభిజం పుత్రం బ్రహ్మణ మమితప్రభమ్. తత స్స ప్రాదుర్భవ ద్దైవం వాక్య మబ్రవీత్. మమ త్వం నాభితో జాతః ప్రజానర్తకరః ప్రభుః. సృజ ప్రజాస్యం వివిధా బ్రహ్మ సృజపజ్జితాః. నవన ముక్తో విముఖ శ్చిన్తావ్యాకలహనః. ప్రమాణ్య వరదం దేవ ముపాచ హరి మిశ్వరమ్. కా శక్తి ర్మమ దేవే ప్రజాః స్రప్టుం నమాన్తే. అప్రజ్ఞావా సనాం దేవ విదత్సన్ యదనందమ్. నవన ముక్తో భగవాన్ బహువాన్తస్త్రిత స్తతః. చిద్రూపాన విశ్వేతో బుద్ధిం బుద్ధిమతాం వరః. స్వరూపిణీ తతో బుద్ధి రుపతక్తే హరిం ప్రభుమ్. యోగేన వైసాం సంయోజ్య న స్వయం యయాజీ తదా. నతా మైశ్వర్యయోగస్థాం బుద్ధిం శక్తిమతీం పతిమ్. ఉపాచ వచనం దేవో బుద్ధిం నై ప్రభు రవ్యయః. బ్రహ్మం ప్రవిశస్వేతి లోకస్సృష్ట్యర్థసిద్ధయే. తదర్థ మిశ్వరాదిష్టా బుద్ధిః శ్రీచం వివేశ సా.

అదైనం బుద్ధిసంయుక్తం పున స్తం దద్భుతే హరిః | భూయశ్చైవం వనః ప్రహసాన్మజేమా వివిధాః ప్రహాః | బాధ మిత్యేవ జగహా యథాజ్ఞాం శిరసా హతేః | తథాఽకరోచ్చ ధర్మత్వా బ్రహ్మ లోకపితామహా ఇతి భగవదనుప్రవిష్టయా తదాహితశక్త్యా బుద్ధ్యాఽనుప్రవిష్టత్వాత్ పుష్టిసామర్థ్యం బ్రహ్మో ఉక్తమ్. * నన్వయం యాయుషఇతి బుద్ధే ర స్తరసుప్రవేశో హ్యుక్తః - అథా స్తరానుపవత్తేః. అత శ్చతుర్ముఖస్య భగవదవతారస్య మనుప్రవేశకృతమ్. తస్మాత్ * ఆబ్రహ్మస్తమ్భునర్వస్తా ఇత్యభివిధిరేవ వివక్షితః.

పరస్తాన్విద్యే ద్వితీయం సూత్రమేవం వ్యాఖ్యాతమ్ - ఇతరేషుమ్ - అహక్కారాదీనాం తత్త్వానాం శ్రుతావనుపలభ్యే - అతః - కార్య స్పృత్యనుపపత్త్యాచ కారణ స్పృత్యనుపపత్తి స్తాత్పర్యాదృశితి. తదయుక్తమ్. శ్రుతావేమోపలభ్యే * తన్నాత్రాణి భూతాదా లీయంతే భూతాది ర్భూతి లీయతే మహా నవ్యతై లీయతే అన్యక్త మక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయతే ఇతి - తథా * బుద్ధి రధ్యాత్తం బోధ్యవ్య మధిభూతం బ్రహ్మ తతా ధిదైవతమితి * అహక్కారోఽధ్యాత్తం అహక్కారవ్య మధిభూతం రుద్ర స్త్రాధిదైవతమితి - తథా * యస్మాన్వాక్కార శృరీరం యస్య బుద్ధి శరీ రం యస్మాన్వ్యక్తం శరీరమితి - తథా * మసూభిత్యా భూతాదిం భిన్నత్తి భూతాదిం భిత్వా మహాస్తం భిన్న మహాస్తం భిత్వాఽన్యక్తం భిన్నత్తి. ఏషు వాక్యేషు బుద్ధిశబ్దో మహత్తత్త్వేన్వ్యాపారవః - * మహాన్వేయ బుద్ధిలక్షణి ఇతి శ్రుతే. అతోఽన్యక్తమహాదహంకారాః శ్రుతావనుపలభ్యంతే. స్వర్వస్తేద * యత్రత్కారణ మవ్యక్త మిత్యుక్తవ్యక్తమ్ * త్రివిధోయ మహక్కారో మహత్తత్త్వాన్ దహాయతేతి. అతః స్పృత్యచబృంహితా శ్రుతి ర్భూతాదా ప్రమాణమ్. సూత్రకారైస్తు * మహతః పర మవ్యక్త మిత్యాదేః కళవల్లీనాకన్యకైవ మహాదాదితత్త్వేపరత్వం ప్రతిక్షిప్తమ్ - ఆరవిరో ధాత్. సుబాలోపసంధ్యాక్యానాంతు విరోధాభావా న్న ప్రతిక్షిప్తమ్. అత శ్చుితావనుపలభ్యేతి వ్యాఖ్యాన మయుక్తమ్. ఆబ్రహ్మ త్తకానాం మహ దాదీనాం శ్రుతావనుపలభ్యి ద్వివక్షితేతి చేత్ - ఆబ్రహ్మ త్తకప్రధానమసి శ్రుతివ్యనుపలభ్యుని ప్రధానా దితరేషు లోకే వేదేవ అనుపలభ్యేతి వ్యాఖ్యా నమనుపవన్నమ్. ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్త ఇత్యతాధికశక్త్యాపరిహారా పరైరేవ ముక్తా - * త్రిరున్నతం స్థాన్య నమం శరీరమ్ * తాం యోగ మితి మన్వస్తే ధీరా మన్విర్యధారణామ్ * విద్యా మేతం యోగవిధిం కృత్వా మిత్యాదిషు శ్రుతిషు యోగ స్పృత్యర్థస్య పరిగ్రహితత్వా ద్యోగ స్పృతేః ప్రామాన్యశక్త్యా. ఏకదేశం ప్రతిపత్తావశ్యేకదేశా స్తరప్రతిపత్తే రప్రామాన్యమితి పరిహరయితి. తత్ర తావ దధికశక్తోక్తి రనుపవన్నా - అధిక్యాభావాచ్ఛక్త్యా. శ్రుతిపరిగ్రహణీ సాష్ట్యస్పృతేరపి తుల్యః * తత్కారణం సాష్ట్యయోగాధిగమ్యం జ్ఞాత్వా దేవ ముచ్యతే నర్వపా మైః * పురుషం నిర్గుణం సాష్ట్య మధర్వశరణో విదురితి. శ్రుత్యవిరుద్ధాంశస్య శ్రుత్యా పరిగ్రహణి నిర్వాహశ్చ ద్వయోరపి తుల్యః. అతః శక్త్యా యా అధికత్వాభావా త్పరిహరశ్చానవధికః - ఏకదేశం ప్రతిపత్తావశ్యేకదేశమితిపత్తే రప్రామాన్యమపి ద్వయోః తుల్యమ్. అత శ్చక్త్యాపరిహరా వనుపవన్నా.

యాదవప్రకాశైస్తు ద్వితీయం సూత్ర మేవం వ్యాఖ్యాతమ్ - కార్యమ సుఖదుఃఖమోపాదర్శన స కథం చి త్సృధానానుమానేపి కుణ్డలదా న్యర్థాదేవం కాశ్యేష్యనుపలభ్యానాం పురుషమహదహక్కారాదీనాం తత్త్వాన్ స్తరతేన్విన పరికల్పన మయుక్తమ్ - పృథివ్యాదీనా మేవ కళ్ళి దంశో హృదయాదిస్థానస్థః పురుషో మహదహక్కారాదయశ్చ స్యురిత్యుపగమే బాధాభావాదితి - అతః కార్య స్పృత్యనుపపత్తేశ్చ కారణ స్పృత్యనుపపత్తి రితి, ఏతే నేతి సూత్రం చ కపిలాది స్పృతీనామేవ యోగిప్రత్యక్షమూలత్వం స్పృత్యవకాశ దోషనిరాకరణేన ప్రత్యుక్తమితి వ్యాఖ్యాతమ్. తత్ర తా వత్ ఇతరేషుమితి సూత్రమోజనాఽనుపవన్నా - భోక్తృత్వాన్వధ్యససాయాభిమానాదికారోన్యపలమాన్. తాని కార్యాణి పృథివ్యాదీనా మంశవి శేషేన్విన స్యురితి చేత్ - సుఖదుఃఖమోపాదయశ్చ తేషేన్విన స్యురితి ప్రసజ్జస్యావిశిష్టత్వా త్సృధానకల్పన మనుపత్యుపురుషమహదాదిప్రధానో నిర్నిబద్ధః. తస్మాపి పురుషానోఽభిమతశ్చేత్ ఇతరేషుమితి పదవైయర్థ్యమ్ - తదాహి నర్వేషం చానుపలభ్యేతి వక్తవ్యమ్. తథాచ మన్వఘటమ్ - యుక్తిభిన్తత్కల్పనానాం తర్కపాదే నిరసివ్యమూలత్వాత్. అతః కపిల స్పృతే ర్యోగిప్రత్యక్షమూలత్వప్రవృద్ధసన ముచేక్షితమితి తదేవ వివక్షితమ్, ఏతే నేతి సూత్రేణ తద్వ్యవస్థత్యితిచేన్న - సాష్ట్యస్పృతేవ యోగ స్పృతేః శ్రుతివిరుద్ధాంశవ్యవస్థససస్యాపేక్షితత్వాన్విత్యన శబ్దానుమూలత్వా దపేక్షితస్థిధ్యధ్యనగుణనిర్వాహే నంధవతి తదనగుణనిర్వాహ శయఃస్యానుపవన్నత్వాత్. స్పృత్యవకాశమాత్రకైవ యోగ స్పృతిప్రధానాఽపి సిద్ధః - తుల్యాన్యాయత్వాదితిచేన్న - అధికశక్త్యా యా న్నన్ముహూత్. అతో యోగ స్పృతివిదయ మతితేదాధికరణమ్ ఏతే నేతి సూత్రమితి యుక్తమ్.

౪॥ సూ. నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచశబ్దాత్. ౧.

౪. † పునరపి స్మృతివినిధనాదీ తర్క మవలంబమానః ప్రత్యవత్తితే - † యత్సాక్ష్యస్మృతివిరాకరణేన జగతో బ్రహ్మకార్యత్వ ముక్తమ్ - త న్నోపపద్యతే - అన్య - † ప్రత్యక్షాదిభి రచేతనత్వేనాశుద్ధత్వేనానీకస్వరత్వేన యఃఖత్తకత్వేనచోపలభ్యమానస్య చిదచిదాత్మకస్య జగతః. † భవదభ్యుపేతా తస్యైకత్వా తస్యైకత్వరూఢేయప్రత్యసీ కా దానైకతానా ద్భుప్రహ్లో విలక్షణత్యాత్. † నకేవలం ప్రత్యక్షాదిభిరేవ జగతో వైలక్షణ్య ముపలభ్యతే - శబ్దా చ్చ తథాత్వమ్ - విలక్షణత్వ ముపలభ్యతే - * ౧ † విజ్ఞానం చావిజ్ఞానంచ * ౨ ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాన్యవితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణే అర్పితాః * ౩ సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీచయా శోచతి ముహ్యమానః * ౪ అనీక శ్చాత్మా బధ్యతే భోక్తృభావా దిత్వాదిభిః కార్యస్యహి జగతోఽచేతనత్వముఃఖత్వాదయో నిర్దిశ్యన్తే † యద్ధి యత్కార్యమ్ - తి త్తస్మా దవిలక్షణమ్ - యథా మృతు సవర్ణాదికార్యం ఘటరుచికాది. అతో బ్రహ్మవిలక్షణ స్యాస్య జగత స్తత్కార్యత్వం సహస్వతీతి సాక్ష్యస్మృత్యనురోధేన కార్యసలక్షణం ప్రధానమేవ కారణం భవతు మ్నతి. † అవశ్యంచ శాస్త్రస్యాసన్యాపేక్షస్యాత్మిన్ద్రియార్థగోచరత్వేపి తరోఽనుసరణీయః - † యత స సర్వేషాం ప్రమాణానాం కన్యచి త్వవి ద్విషయే తర్కానుగోపీతానామేవార్థనిశ్చయ హేతుత్వమ్. † తరోహినామ అథస్యభావ

౪. సూ. నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచశబ్దాత్. † సజ్జతిమానః (పునరపితి) మనాది స్మృతిభి రుపబృంహణం కార్య విత్కృత్వమ్ - మనాది స్మృతయ స్తర్కవిరుద్ధాః - సాక్ష్యస్మృతిస్తర్కానుగోపీతా - ఆత స్తయోపబృంహణం కార్యమితి ప్రత్యపథానా త్సజ్జతి రిత్కృత్వం. ప్రథమవిచారః పూర్వనితః. తదర్థం కిం చేతనా ద్భుప్రహ్లోఽచేతనజగదుత్పత్తిః సంభవతి - నేతి విచారః. తదర్థం కిం జగత్కారణస్య జగత్సాలక్షణ్యమితి హేతు రన్తేకాన్తికః - నేతి. యదా నాన్తేకాన్తికః - తదా చేతనా ద్భుప్రహ్లోఽచేతనజగదుత్పత్తి రసంభవా ద్భుప్రకారణవాదశ్చాల్భ్యః. యదా త్వనైకాన్తికః - తదా బ్రహ్మో విలక్షణజగదుత్పత్తిసంభవాత్ బ్రహ్మకారణత్వ మవిచాల్యమితి. † సాత్రం నేతి పదం వ్యాచక్షే (యదితి). † ఆస్యేతివ్యాఖ్యేయమ్. తదన్వయచక్షే (ప్రత్యక్షాదిభిః) ఆస్యేతిపదం లాకికప్రమాణసిద్ధాకారవిశిష్టపరమరూపీతిభావః. † విలక్షణత్వా దితిపదం వ్యాచక్షే (భవదభ్యుపేతాదితి). † ఆచేతనత్వేనీత్యాదివిశేషణచతుష్టయప్రతియోగిత్వేన సర్వజ్ఞాదిత్వాదివిశేషణచతుష్టయముక్తమ్. † తథా త్వమిత్యాదికం సూత్రఖండం వ్యాచక్షే (నకేవలమితి) తథాత్వపదవ్యాఖ్యానం విలక్షణత్వమితి. † విలక్షణత్వోపలంబకం శబ్ద ముదాహరతి (విజ్ఞానమితి). † తతఃకిమిత్కృతాహ (యద్ధియత్కార్యమితి). † అపాదశ్చేయస్య శాస్త్రస్య మానాస్తరాగోచరార్థవిషయత్వాత్ ప్రత్యక్షాదిదృష్టవ్యాప్తిమాల స్తర్కశ్చాస్త్రసిద్ధ మర్థం న గోచరయతిత్కృతాహ (అవశ్యంచేతి) అసన్యాపేక్షస్య - ప్రమాణాస్తరాసపేక్షస్య. ప్రమాణాస్తరైరపేక్ష్యపి ప్రమాణాజ్ఞాభూతస్తరోనుసరణీయ ఇత్కృత్వః. † కుతభత్కృతాహ (యతః) కన్యచి త్వవి ద్విషయే - స్వతప్రమాణస్తవై. ప్రమాణాస్య పరాపేక్షత్వేనామ ప్రమిత్యుత్తరైరపేక్ష్యమ్ - సత్వితిక ర్తవ్యతానైరపేక్ష్యమిత్కృత్కృతాహ. † తత్కేణ ప్రమాణస్య కించిత్కారం దర్శయతి (తరోహినామేతి) యన్నభ

౪॥ సూ. నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచశబ్దాత్. ౧.

(నే.సా.) వికారానుదత్తేనాజ్ఞతేనాపురుషార్థాశ్రయత్వేనైవ జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వా త్తత్కార్యత్వస్సనమ్భవతి. విలక్షణత్వశ్చాచ్యుతాచ్యుతగమ్యతే, “౧ విజ్ఞానశ్చాచ్యుతాచ్యుత” ఇత్యాదేః. ౧.

(నే.చీ.) కేవలదానాం జగత్కారణతయా ప్రధానపరత్వమ్? - ఉత బ్రహ్మపరత్వమితి సంశయః. ప్రధానపరత్వమితి పూర్వనిపక్షః. అజ్ఞతాస్యదినా జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వేన బ్రహ్మకార్యత్వప్రతిపాదనానమ్భవాత్, సాలక్షణ్యేన ప్రధానకార్యత్వప్రతిపాదనపరత్వస్యన సమ్భవాత్. రాధాస్తవ - మాక్షికాదిభ్యః క్రిమ్యాదీనాం విలక్షణానా ముత్పత్తిదర్శనాత్ బ్రహ్మవిలక్షణస్య జగతః తత్కార్యత్వం సమ్భవత్యేవేతి. సూత్రార్థస్తు అజ్ఞతేనానుభవేనోపలబ్ధస్యచాస్య చిదచిన్మిత్రస్య జగతః సర్వజ్ఞాధేయప్రత్యసీకా స్మిరతిశయానద్దా ద్భుప్రహ్లో విలక్షణత్వేన జగతో బ్రహ్మకార్యత్వప్రతిపాదనం వేదాన్తానాం నసమ్భవతి. తథాత్వమ్ - విలక్షణత్వంచ శబ్దా దవగమ్యతే - నకేవలం ప్రత్యక్షాద్యుపలభ్యా, - “౧ విజ్ఞానశ్చాచ్యుతాచ్యుత” “౩ అనీకయా శోచతి ముహ్యమానః” “౪ అనీకశ్చాత్మా బధ్యతే భోక్తృభావాత్” ఇత్యాదేః. ౧.

విషయేణవా సామగ్రివిషయేణవా నిరూపణేనార్థవిశేషే. ప్రమాణం వ్యవస్థాపయ త్తదితి కర్తవ్యతారూప మూహాపరప ర్థాయం జ్ఞానమ్. తదవేతాచ సర్వేషాం ప్రమాణానాం సమానా. † తాస్త్రస్థకు విశేషేణాకాక్షానన్నిధియోగ్యతా జ్ఞానాధీనప్రమాణభావస్య సర్వత్రైవ తర్కానుగ్రహపేక్షా. ఉక్తంచ మనునా * ౧ యస్తర్కేణానుసన్ధతే సధర్మం వే ద నేతర ఇతి. తదేవహి తర్కానుగ్రహీతశాస్త్రార్థప్రతిష్ఠాపనం శ్రుత్యాచ మన్వవ్య ఇత్తుచ్యతే. † అథోచ్యేత - శ్రు త్యా జగతో బ్రహ్మకారణత్వే నిశ్చితేనతి తత్కార్యస్యాపి జగతస్త్వేతన్యానువృత్తి రభ్యుపగమ్యతే. † యథా చేత నస్య సుషుప్తిమూర్చాదిషు వైతన్యానువలంబుః - తథా ఘటాదిషుపి సదేవ వైతస్య మనుద్యుతమ్. † అతఏవ చేత నాచేతనవిభాగ ఇతి. † నైత దుపవద్యతే - యతో నిత్యానువలంబి రసద్భావమేవ సాధయతి. † అతఏవ వైతస్యకేయో గోపి తేషు నిరసః - యస్మిన్ కన్యచి త్కదాచి దపి యత్కార్యానువలంబిః - తస్య తత్కార్యకేం బ్రువాణో వన్ధ్యాసు తనమితిషు తజ్జననీనాం ప్రజననశక్తిం బ్రూతామ్. † కిం - వేదాన్తే ర్జగతో బ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదననిశ్చయే సతి ఘటాదీనాం వైతస్యకే త్వేతస్యవ్యవసానుద్యుతస్య, సద్భావనిశ్చయః - తన్నిశ్చయేసతి వేదాన్తే ర్జగతో బ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదననిశ్చయ ఇతితరేతరాశ్రయత్వమ్ - † విలక్షణయోర్ధ్వ కార్యకారణభావః ప్రతిపాదయి తు మేవ సశక్యతే. † కింపునః ప్రకృతివికారయో సానిలక్షణ్య మభిప్రేతమ్ - యదభావా జ్ఞగతో బ్రహ్మపాదాన తాప్రతిపాదనామన్యవం బ్రూషే. సతావ తస్యధర్మసారూప్యమ్ - కార్యకారణభావానుపపత్తే. సహి మృత్తిజ్జకార్యే షు ఘటకరావాదిషు పిండత్యాద్యనువృత్తి ర్దృశ్యతే. అథ యేన కేనచి ద్ధర్మేణ సారూప్యమ్ - తజ్జగద్భిప్రణో రపి స త్తాదిలక్షణం సమ్భవతి. † తదుచ్యతే - యేన స్యభావేన కారణభూతం వస్తు వస్వస్తరా దావ్యవృత్తమ్ - తస్య స్వ భావస్య తత్కార్యేవ్యనువృత్తిః కార్యకారణసాలక్షణ్యమ్ - యేన వ్యక్తకారేణ మృదాదిభ్యో హిరణ్యం వ్యావరతే - తదాకారానువృత్తిస్తత్కార్యేషు కుండలాదిషు దృశ్యతే. † బ్రహ్మచ హేయప్రత్యసీకజ్ఞానానన్తైశ్వర్యస్వభావమ్ - జ గచ్చ తత్ప్రత్యసీకస్వభావమితి సతదుపాదానమ్. † నను చ వైలక్షణ్యేపి కార్యకారణభావా దృశ్యతే - యథా చేత నా తుర్ముషా దచేతనాని కేశసఖదస్తలోమాని జాయంతే. యథాచాచేతనా ద్గోమయా చేతనా వృశ్చికో జాయతే. చేతనాచోర్చగ్నాభే రచేతన స్తస్య, నైత దేవమ్ - యత స్తత్రాప్యచేతనాంశఏవ కార్యకారణభావః.

సోనిరూపత్యా దచాక్షుపత్య ముచ్యతే - తదర్థస్యభావవిషయనిరూపణేనార్థవిశేషే ప్రమాణవ్యవస్థాపనమ్. వైదహింసాయా శ్చేయస్కరత్వ ప్రమతి జనకవాక్యనిరూపణేన * సహింస్యా దితి వ్యాకృతస్య వైదహింసావ్యతిరిక్త విషయత్వం య దుచ్యతే - తత్సామగ్రివిషయనిరూపణేనార్థవిశేషే ప్రమాణవ్యవస్థాపనమ్. ప్రత్యక్షస్య జ్వాలైకవిషయత్వంవివాదాల్లోత్పత్తినిరూపణేన తత్స్వరూపమాత్రవిషయత్వనిర్ణయశ్చ. యదా - అర్థస్య భావవిషయనిరూపణం నామ బాధ్యత్యాబాధ్యత్వేనిరూపణమ్, కారణోపస్థ బాధకప్రత్యయస్యభా వాభావానిరూపణేన ప్రమాణస్య విషయవిశేష పరిచ్ఛేదకత్వ నిశ్చయా వివక్షితీ. † (తాస్త్రస్థత్వేతి) తుళ్య సాద్యవైషమ్యం ద్యోతయతి. వి శేషేణేతి తుళ్యసాద్యసాద్యవైషమ్యమ్. ఆకాక్షానన్నిధియోగ్యతా సాపేక్షత్వంసాధనవైషమ్యమ్ - తేన సర్వత్ర తర్కసాపేక్షత్వం సాధ్యవైషమ్య మిత్యభిప్రాయః. † యదవప్రకాశమతేన చోద్యం శబ్దతే - (అథేతి) † వైతన్యానువలంబుః కథమిత్య త్రాహ (యథాచేతనస్యేతి) వేదాన్నిభి ర్నిత్యస్మాత్ స్వరూపావభాసరూపస్య వైతస్యస్య విద్యమానస్యాపి సుషుప్తా స్ఫు టతరోపలంబుభావాభ్యుపగమాత్తం ప్రతిబింబిత్వపరిహరణ క్తః. † సర్వత్ర వైతస్యసద్భావే చేతనాచేతనవ్యవస్థా కథ మిత్యత్రాహ (అతఏవేతి). † పరిహరతి (నై తదితి) † ఇతరవాదిభి స్సుషుప్తావైతస్యాత్పత్తిశ క్రియోగస్యాభ్యుపగతత్వాత్ తత్ప్రతిబింబి కాణే ఘటాదీనాం వైతన్యానువలంబేపి నైత స్యశ క్రియోగా త్కారణసాలక్షణ్య సిద్ధిరత్యాశక్త్యాన్య (అతఏవవైత స్యేతి) † వేదా స్తప్రమాణ్య ముపగమగచ్ఛతా త్వయా శ్యేవ మక్షీకార్య మిత్యా శక్త్యాన్య (కించేతి) † బ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనస్య కథం ఘటాదిషు వైతస్యనిశ్చయసాపేక్షత్యేనిశ్చిత్రాహ (విలక్షణయోర్ధ్వేతి) సహి * ఆదిత్యోయాపఇత్యాదివాక్య మయోగాగ్నిర్ధృతపాదనత్వమ్ - తస్మా ద్యోగ్యత్వ నిశ్చయేనతి బ్రహ్మపాదానతా ప్రతిపాదనసంభవ ఇత్యన్యాయాశ్రయఇత్యర్థః. † సిద్ధాన్నిచ్చాయా చోదయతి (కింపునరితి) సత్తాదిత్యాదిశబ్దేన ద్రవ్యత్వం వివక్షితమ్. † పరిహరతి (తదుచ్యత ఇతి) † సాలక్షణ్య మేవం స్యాత్ - తతః కిమిత్యత్రాహ (బ్రహ్మచేతి) బ్రహ్మణో జగతశ్చ ద్రవ్యత్యాహ స్తరజాతివిశేష సానిలక్షణ్యమితి సుభితమ్. తద్బ్రూత చైతనత్వమ్ - తేన చ సాలక్షణ్యం నాస్తీత్యర్థః. † ఏవం వైలక్షణ్యస్యాసిద్ధిరాలక్షణ్యపరిహరతా. అథావైకా స్త్య మాశ్చ్యుపరిహరతి (ననుచేతి).

“అభస్మాత్ - అచేతనత్వేనాభిమతానామపి చైతన్యయోగ శ్శుక్తిషు త్రావ్యతే * ౧ తం పృథివ్యబ్ర
హ్మణ * ౨ ఆహా వా అకామయన్త * 3 తేహేమే ప్రాణా అహం శ్రేయసే వివదమానా బ్రహ్మణం జగ్గురితి,
నదీసముద్రప్రవృత్తాదీనామపి చేతనత్వంపౌరాణికా ఆతిష్ఠన్తే, - అతో నక్షలక్షణ్యమితి. అత ఉత్తరం పఠతి.

౫॥ సూ. అభిమానివ్యవచేతనువిశేషానుగతిభ్యామ్. ౨.

౫. † తుశ్చ శ్శోచిదతాశక్త్యానివృత్త్యన్తః పృథివ్యాద్యభిమానిన్యో దేవతాః * ౧ తం పృథివ్యబ్రహ్మ దిత్వా
దిషు పృథివ్యాదిభ్యై ర్యవ్యపదిశ్యన్తే. కుతః. విశేషానుగతిభ్యాం విశేషః - విశేషణమ్. దేవతాశబ్దేన విశేష్యపృథివ్యా
దయోఽభిధీయన్తే. * ౪ హస్తాహమమాస్మిన్ దేవతాఞ్చి† తేజోఽబన్నాని దేవతాశబ్దేనవిశేష్యన్తే * ౫ సర్వాహ
మై దేవతా అహం శ్రేయసే వివదమానాః * ౫ తే దేవాః ప్రాణే నిశ్రేయసం విదిత్యేతిచ. అనుగతిః - అనుప్రవే
శః. * ౬ అగ్ని ర్వాసగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్ ఆదిత్యశ్చక్షు ర్భూత్వాఽక్షీణీ ప్రావిశత్ వాయుః ప్రాణో భూత్వా
నాసికే ప్రావిశదత్యాదినా వాగాద్యభిమానిత్వేనాగ్నిదీనా మనుప్రవేశ శ్శుక్తియతే. అతో జగతోఽచేతనత్వేన
విలక్షణత్వా ద్భృహ్మకార్యత్వానుపపత్తేస్తర్కానుగతపీతస్వతస్త్వనుగోధేన జగతః ప్రధానాపాదానత్వంవేదాన్తైః
ప్రతిపాద్యతే.

ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే.

౬॥ సూ. దృశ్యతేతు. 3.

౬. తుశ్చైతన్యో వివచిన్తతే. యదుక్తం జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వేన బ్రహ్మాపాదానత్వం ననమ్భవతీతి-

† ఉత్తరమాత్రమవతారయతి (అభస్మాదితి)

౫. సూ. అభిమానివ్యవచేతనువిశేషానుగతిభ్యామ్. † తుశ్చబ్రహ్మచూర్యపక్షవ్యావృత్త్యర్థతా మాభూదితి వ్యాపప్తే (తుశ్చబ్రహ్మ). † హస్తాహ
మిమా ఇత్యాదివాక్యే పృథివ్యాదీనా మనుష్టత్యాదాహ (తేజోఽబన్నానీతి).

౬. సూ. దృశ్యతేతు. కిం యేనచేపది వాకారణ కార్యకారణయో స్సాంక్షిణ్యం వివక్షితమ్ - తదస్తత్త్వేవస్తి. సర్వపదస్తాదృశ్యం

౫॥ సూ. అభిమానివ్యవచేతనువిశేషానుగతిభ్యామ్. ౨. ౬॥ సూ. దృశ్యతేతు. 3.

(నే-సా.) “౧ తం పృథివ్యబ్రహ్మణ” “౨ ఆహా వా అకామయన్త” ఇత్యాదౌ జ్ఞానకార్యవచేతః తత్తదభిమానిదేవతా విషయఇతి.
“౪ హస్తాహ మమాస్మిన్ దేవతాః” ఇతిదేవతాశబ్దేన విశేషితత్వాత్, “౬ అగ్ని ర్వాసగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్” ఇత్యాదినా తత్తదవిద్య
స్తవ్యభిమానిత్వేన దేవతానుగతీశ్చాపగమ్యతే. ౨.

(నే-సీ.) “౨ ఆహా వా అకామయన్త” “౧ తం పృథివ్యబ్రహ్మణ” ఇత్యాదౌ పృథివ్యాదేవే జ్ఞానకార్యం వ్యపదిశ్యతే - తస్మాత్,
“౧ అవిజ్ఞానఞ్చ” ఇత్యేతదన్యపరమిత్యత ఉత్తరం పఠతి. తు శ్చ శ్శోచిద్యం వ్యావర్తయతి. పృథివ్యాద్యభిమానిదేవతానా మయం వ్యవచేతః.
కుతోఽనగమ్యతే. విశేషానుగతిభ్యాం విశేషః - విశేషణమ్. “౪ హస్తాహ మమాస్మిన్ దేవతాః” ఇతి పృథివ్యాదే దేవతాశబ్దేన విశేషణం
వృశ్యతే. “౫ సర్వాహమై దేవతా అహం శ్రేయసే వివదమానాః” ఇతిచ వాగాదిప్రాణపర్యస్తన్యత. తథా అనుగతిః - అనుప్రవేశః. అగ్ని
దీనా వాగాద్యనుప్రవేశో దృశ్యతే, “౬ అగ్ని ర్వాసగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్, ఆదిత్యశ్చక్షు ర్భూత్వాఽక్షీణీ ప్రావిశత్, వాయుః ప్రాణో
భూత్వా నాసికే ప్రావిశత్” ఇత్యాదౌ. ౩.

(నే-సా.) విలక్షణయోరపికార్యకారణభావ స్సమ్భవతి మాక్షికాదిన్యః క్రిమ్యాద్యుత్పత్తిదర్శనాత్. 3.

(నే-సీ.) తుశ్చైతన్యం వ్యావర్తయతి. మాక్షికాదిభ్యో విలక్షణానాం క్రిమ్యాదీనా ముత్పత్తి ర్దృశ్యతే - అతో బ్రహ్మవిలక్షణస్యాపి జగత
స్తర్కార్యత్వం నమ్భవతి. 3.

తదయుక్తమ్ - విలక్షణయోరపి కార్యకారణభావదర్శనాత్. దృశ్యతేహి మాక్షికాదే రివిలక్షణస్య క్రిమ్యాదేస్తస్మాదుత్పత్తిః. సమాక్త మచేతనాంశవన కార్యకారణభావా త్తత్ర సాలక్షణ్యమ్. సత్యముక్తమ్ - సతావతా కార్యకారణయో రభ్యవదభిమతసాలక్షణ్యసిద్ధిః. యథా కథంబుత్సాలక్షణ్యే సర్వస్య సర్వసాలక్షణ్యేన సర్వస్మా తస్మోవత్పత్తిప్రసజ్జభయా ద్వస్తునో వత్సవ్రరా ద్వావృత్తిహేతుభూతస్యాకారస్యానువృత్తి సాలక్షణ్యం భవతాఽభ్యుపేతమ్ - సతు నియమో మాక్షికాదిభ్యః క్రిమ్యాదుత్పత్తౌ నదృశ్యత ఇతి బ్రహ్మవిలక్షణస్యాపి జగతో బ్రహ్మకార్యత్వం నానుపపన్నమ్. † సహి మృద్ధిరణ్యఘటమకుటాదిష్యవ వత్సవ్రరాద్యావృత్తిహేతుభూతాసాధారణాకారానువృత్తి ర్మాక్షికగోమయక్రిమివృత్తికాదిషు దృశ్యతే.

2॥ సూ. అనదితేన్నప్రతిషేధమాత్రత్యాత్. ౪.

2. † యది కార్యభూతా జ్ఞగతః కారణభూతం బ్రహ్మ విలక్షణమ్ - తస్మి కార్యకారణయో ర్ద్రివ్యా న్రతేవ కారణే పరస్మి న్భృహి కార్యం జగన్నవిద్యత ఇత్యసతవన జగత ఉత్పత్తిః ప్రసజ్యత ఇతిచేత్. † నైత దేవమ్ - కార్యకారణయో సాలక్షణ్యనియమప్రతిషేధమాత్రమేవహి పూర్వసూత్రేఽభిప్రేతమ్ - సతు కారణాత్కార్యస్య ద్రవ్యాన్రతత్వమ్. కారణభూతం బ్రహ్మైవ సర్వస్మా ద్విలక్షణం జగదాకారేణ పరిణమత ఇత్యేతత్తు నపరిత్యక్తమ్ - క్రిమిమాక్షికయో రపిహి సతివ నైలక్షణ్యే కుణ్డలహిరణ్యయోరివ ద్రవ్యైక్య మస్తేవ.

చెత్ - మృద్ధటాదిష్యసిన్నాన్తి. ద్రవ్యత్వానాన్రత చేతనత్వ జాత్యనువృత్తిచేత్ - బ్రహ్మకారణత్వవాదిబహు శ్రుతిస్తతివిరోధా ద్వాహ్యన్రత ఇతి తర్కాప్రతిష్ఠానాదితి నూత్రేణ పరిహరివ్యతే. చేతనత్వాననువృత్తి రహస్యసి విశేషస్య కారణత్వాత్. కార్యవ్యచిదంశే ఆచేతనత్వానువృత్తివ చ్చిదంశే చేతనత్వానువృత్తిరపి విద్యతే ఇతి సాక్షాత్పరంజి ఉపరితనాధికరణేషు వత్సయే. కారణం యేనాకారేణ వత్సవ్రరా ద్వావృత్తిత్వమ్ - తేనాకారేణ కార్యస్య సాలక్షణ్యం చేత్ - తస్య వ్యభిచారోఽస్మిన్నుతే వివక్షితః. మాక్షికస్య వత్సవ్రరా ద్వావృత్తకారా మాక్షికత్వమ్ - తత్తు క్రిమ్యాదౌ నాస్తీత్యర్థః. † సదృశ్యత ఇత్యేత ద్వివృత్తి (సహితి).

2. సూ. అనదితేన్నప్రతిషేధమాత్రత్యాత్. అరమృతాధికరణార్థః ప్రసక్తా దనేన నూత్రేణ స్థానితః. (యదీతి) † విలక్షణత్వకథనేన. ద్రవ్యాన్రతత్వముక్తం భవతి - తతోఽనత్కార్యవాద సాన్యసితి పూర్వపక్షిణోఽభిప్రాయః. † (నైత దేవమ్ త్యాది) కార్యకారణయోః సజాతీయత్వమేన. అస్యేదమితి శ్రత్యభిజ్ఞానాద్వానాన్రతజాత్యా సాలక్షణ్యనియమః ప్రతిషేధః - సత్యేకద్రవ్యత్వమిత్యర్థః.

2॥ సూ. అనదితేన్నప్రతిషేధమాత్రత్యాత్. ౪.

(వే-సా.) ఏవనర్హి కార్యం కారణే అనదితేత్ ; స, సాలక్షణ్యనియమ ప్రతిషేధమాత్రత్యాత్, పూర్వోక్తం కార్యకారణయో ర్ద్రివ్యా క్యన్నత్యక్తమ్. ౪.

(వే-దీ.) యది కార్యస్య కారణా ద్విలక్షణద్రవ్యత్వమభ్యుపగమ్యతే - తస్మి కారణే కార్యం ననదృశ్యతీత్యసత్కార్యవాదోఽభ్యుపగత సాన్యత్ ; తథాసతి “ యి నర్యం ఖత్వది బ్రహ్మ ” ఇతి సామాన్యాధికరణ్యవ్యవహారో నఘటత ఇతిచేత్. తన్న - కార్యకారణయో సాలక్షణ్యనియమప్రతిషేధమాత్రత్యా దస్సాభిః పూర్వ మభిహితస్య. కార్యకారణయో రేకద్రవ్యత్వం సీవ్యకృతమేన. ఏకమేన కారణావస్థం ద్రవ్యం కార్యావస్థాం భజమానం స లక్షణావస్థామపి భజతే, విలక్షణావస్థా మపీత్యర్థః. ౪.

† అత్రచోదయతి.

౮॥ సూ. అపీతౌతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసమ్. ౫.

౮. అపీతౌతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసమ్ - † సప్తమేద సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ * ౨ ఆత్మావా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీ దిత్యాదివ్యవస్థయావస్థోపదేశపూర్వకత్వదర్శనా తస్మిన్ప్రాయే. యది కార్యకారణయోగ్యైశ్చైత్యక మభ్యుపేతమ్ - తదా కార్యస్య జగతో బ్రహ్మణ్యయస్మిన్ప్రాయే సత్తు బ్రహ్మణివ తత్తదవస్థావస్థయ ఇతి స్మరస్యపాపురుషాగా బ్రహ్మణి ప్రసజ్యేరన్ - సువర్ణవ మణ్డలగతా విశేషాః. తతశ్చవేదాస్తవాక్యం సర్వమసమజ్ఞసం స్యాత్ - * ౩ † య స్మరస్యైవ స్మరస్యైవ * ౪ అపహతపాప్తా విజరో విమృత్యుః * ౫ సతస్య కావ్యం కరణంచ విద్యతే సతతస్మిన్సాధ్యధికశ్చ దృశ్యతే * ౬ తయో రన్యః పిష్టం సావ్యదవ్యతి * ౭ అనీశశాచత్వా బధ్యతే భోక్తృభావాత్ * ౮ అనీశయా శోచతి ముహ్యమాన ఇత్యేకస్మిన్నేవ వస్తున్యేషాం పరస్పరవిరుద్ధానాం ప్రసక్తేః. † అభోచ్యేత - చిదచిదవ్యుత్పత్తిరకస్య పరస్మైవ బ్రహ్మణః కార్యకారణభావాచ్ఛరీరభూతచిదచిదవ్యుత్పత్త్యావదోషావామ్. సశరీరీణి బ్రహ్మణి కార్యావస్థే కారణావస్థేచ ప్రసజ్యతే. తదయుక్తమ్ - జగద్బ్రహ్మణో శ్వరీరశరీరభావస్మైవాసమ్యుపాత్, సమ్యుపేత బ్రహ్మణి † శరీరసమ్యుత్పత్తినిబద్ధసదోషాణా మనివార్యత్యాత్, సహ చిదచిదవ్యుత్పత్త్యా శ్వరీరత్వం సమ్యుపతి - † శరీరంహి నామ † కర్తృఫలరూపముఖదుఃఖభోగసాధనభూతేద్వియాశ్రయః, పశ్చాన్నప్తిప్రాణాధిపధారణః, పృథివ్యాదిభూతసంస్కృతవిశేషః, - తథావిధస్మైవ లోకవేదయో శ్వరీరత్వప్రసిద్ధేః. † పరమాత్మసత్త్వ * ౪ † అపహతపాప్తా విజరః * ౮ † అనశ్చన్నమ్యో అభిచాకశీతి * ౯ † అపాణిపాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్యచక్షు స్స శృణోత్యకర్ణః * ౧౦ † అప్రాణో హ్యమనా ఇత్యాదిభిః కర్తృతత్ఫలభోగయో రభావా దిద్వియాధిస

† ఉత్తరసూత్ర మనతారయతి (అత్రేతి)

౮. సూ. అపీతౌతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసమ్. † (స్మరస్యచేరితి) ఆదిశబ్దేన స్థితిరుచ్యతే. † అపీతే స్మృప్త్యాదిప్రదర్శనార్థత్వం కథ మిత్థత్రాహ (చదేతి) సువర్ణమణ్డలాదివస్తుస్య బుద్ధిసత్త్వాత్ * తద్విదిత్యుక్తమ్. యదాపి - బ్రహ్మణి జగద్వ్యవస్థుపాధాదిప్రసక్తాదిత్యర్థః. యదాపి - తద్వతి మత్స్యేయ ప్రత్యయః. జగద్వ్యవస్థుపాధాదివస్తుప్రసక్తాదిత్యర్థః. † అసమజ్ఞసత్వం దర్శయతి (యస్మిన్ప్రజ్ఞాత్యాదినా) పరస్పరవిరుద్ధానాం యుక్తాధానాం వాక్యానా మిత్థత్యర్థః. † సిద్ధాంతీ శబ్దతే (అభోచ్యేతేతి). † (శరీరసమ్యుత్పత్తినిబద్ధసదోషాణామితి) రుమాగతవస్తస్తరాణాం లభాతావత్తిర్వ్యతే, * తత్సంయోగేన పశ్చాన్న ఇత్యుత్పత్తేచేత్యభిప్రాయః. † శరీరత్వానంభవ ముపపాదయితుం శరీరస్వభావ మాహ (శరీరంహి) † వ్యాపకమైత్యై వ్యాప్యశరీరత్వనివృత్తిం దర్శయితుం శరీరత్వవ్యాపకకారకా దర్శయతి (కర్తృవలేతి) అత్ర సరోక్తం ఉత్తర మన్యస్తగ్ధతమ్. సుఖదుఃఖేతి భోగాశ్రయతేద్వియాశ్రయతోవ్యక్తిః. కర్తృఫలభోగసాధనత్వం ముక్తేశ్వరశరీరస్థినియవ్యావర్తకమ్. పశ్చాన్నప్తితీచేష్టాశ్రయతోవ్యక్తిః. తతః కిమిత్యపేక్షాయాం శరీరతయాబ్ధిమతపరమాత్మస్వభావపర్యాలోచనయా శరీరత్వానంభవ మాహ (పరమాత్మసత్త్వేతి). † కర్తృసంబద్ధరాహిత్యమాహ (అపహతేతి). † తత్ఫలాభావ మాహ (అనశ్చన్నమితి). † ఇద్వియావపేక్షతా మాహ (అపాణితి). † చేష్టాశ్రయత్వాభావ మాహ (అప్రాణఇతి) శరీ

౮॥ సూ. అపీతౌతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసమ్. ౫.

(వే.సా.) జగతో బ్రహ్మకారణత్వేన వస్తవైక్యేన తస్మిన్నపీత్యాదా జగతేషాం బ్రహ్మణోపి వికారత్వాదన్యస్థప్రసక్తా ద్వేవాస్తవాక్యం సర్వసమజ్ఞసం స్యాత్. ౫.

(వే.సీ.) యది బ్రహ్మైవ సర్వజ్ఞం సర్వవిజ్ఞం నిత్యాయానంద మపహతపాప్తత్వాదిసన్విరూపం తద్విపరీతజగదవస్థాం భజతే. తస్మిన్విజ్ఞత్వేన తస్మాద్విజ్ఞత్వ మపహతపాప్తత్వమ్, అజ్ఞత్వం కర్తృవశ్యత్వం చ బ్రహ్మణః ప్రసజ్యతే ఇతి విరుద్ధాభిధానాద్వేదాస్తవాక్యం సమజ్ఞసం స్యాత్. అపీతౌత - ప్రదర్శనార్థమ్. జగతో బ్రహ్మణి అపీతౌ - బ్రహ్మణ ఉత్పత్తావసీత్యర్థః. అపీతిః - అప్యయః. ౫.

౧॥ ఛాం - ౬ప్ర - ౨ఖం - ౧. ౨॥ ఐ - ౧ఖం - ౧. ౩॥ గము - ౧ఖం - ౯. ౪॥ ఛాం - ౮ప్ర - ౭ఖం - ౧. ౫॥ శ్వే - ౬ఆ - ౮. ౬॥ ౩ము - ౧ఖం - ౧. ౭॥ శ్వే - ౧ఆ - ౮. ౮॥ ౩ము - ౧ఖం - ౨, ౧. ౯॥ శ్వే - ౩ఆ - ౧౯. ౧౦॥ ౨ము - ౧ఖం - ౧.

భోగత్వాభావా, తాన్విణవత్త్వాభావాచ్చ సతం ప్రతి చేతనాచేతనయో శ్వరీరత్వమ్. † నచాచేతనవ్యప్తిరూపత్వణకా
ష్టాదీనాం సమష్టిరూపస్య భూతనూత్కస్య చేద్వియాశ్రయత్వాది సమ్భవతి. భూతనూత్కస్య పృథివాదిసంఘాతత్వంచ
సవిద్యతే. చేతనస్యతు జ్ఞానైకాకారస్య సర్వమేత న్నసమ్భవతీతి సతరాం శరీరత్వసమ్భవః. † నచ భోగాయతనత్వం
శరీరత్వమితి శరీరత్వసమ్భవః - భోగాయతనేషు వేత్తాదిషు శరీరత్వాప్రసిద్ధేః. యత్ర వర్తమానస్యైవ సుఖదుఃఖోపభో
గః - తదేవ భోగాయతన మితిచేన్న - పరకాయప్రవేశజన్మసుఖదుఃఖోపభోగాయతనస్య పరకాయస్య ప్రవిష్టశరీరత్వా
ప్రసిద్ధేః. ఈశ్వరస్యతు స్వతస్సిద్ధ నిత్యనిరతిశయానదస్య భోగం ప్రతి చిదచిత్తో రాయతనత్వనియమా న సమ్భవతి.
ఏతేన భోగసాధనమాత్రస్య శరీరత్వం ప్రత్యుక్తమ్. † అథమతమ్ - యదిచాచ్ఛాసనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తి యత్ -
త త్రస్య శరీరమితి - సర్వస్వీశ్వరేచాచ్ఛాసనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వేనేశ్వరశరీరత్వం సమ్భవతీతి. తదపి ససాధియః -
† శరీరతయా ప్రసిద్ధేషు తత్తచ్ఛేతనేచాచ్ఛయత్త స్వరూపత్వాభావాద్రుగ్గశరీరస్య తదిచాచ్ఛాసనప్రవృత్తిత్యాభావాన్తృ
తశరీరస్య తదాయత్తస్థితిత్యాభావాచ్చ - † సాలభజ్ఞేకాదిషు చేతనేచాచ్ఛాసనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిషు తచ్చరీరత్వాప్రసి
ద్ధేశ్చ. † చేతనస్య నిత్యస్వీశ్వరేచాచ్ఛయత్తస్వరూపత్వాభావాచ్చ న తచ్చరీరత్వసమ్భవః. † నచ యద్యచేకనియా
మ్యమ్, యచేకధార్యమ్, యసైక్యకేషభూతమ్, తత్రస్య శరీరమితి వాచ్యమ్ - క్రియాదిషు వ్యభిచారాత్. * ౧ † అశ
రీరం శరీరేషు * ౨ అపాణీపాదో జవనా గృహీతేత్యాదిభిశ్చేశ్వరస్య శరీరాభావః ప్రతిపాద్యతే - అతో జగద్భృ
హ్మణో శ్వరీరశరీరభావస్యాసమ్భవా త్రత్యమ్భవేన బ్రహ్మణి దోషప్రసక్తాద్భృహ్మకారణవాచే వేదాన్తవాక్యానా మసా
మజ్ఞాన్యమితి.

అ త్రో త్త ర మ్.

౯॥ సూ. నతుదృష్టాన్తభావాత్. ౬.

౯. † నైవ మసామజ్ఞాన్యమేకస్యైవసాధ్యయాన్వయేషి గుణదోషవ్యవస్థితే దృష్టాన్తస్య విద్యమానత్వాత్. తుశ
బ్దోఽత్ర హేయసమ్భవగర్హస్యాసమ్భావనీయతాం ద్యోతయతి. † ఏత ద్దుక్తం భవతి - చిదచిద్యన్తుశరీరతయా తదాత్మ
రతయాఽభిమతానాం శరీరలక్షణవిరుద్ధస్వభావతాం దర్శయతి (నచాచేతనేతి). † భోగాయతనత్వం పృథ
ద్దామయతి (నచేతి) యస్మాద్యతే
న్ద్రియాశ్రయభ్యయోః పూర్వోక్తం దూషణమేవ. భోగాయతనమ్ - భోగసాధనవిశేషః. అతఏవమే భోగసాధన మాత్రస్యేత్యుక్తమ్. † సిద్ధాన్తస్య
భిమతలక్షణం గూఢయతి (అథమతమిత్యాది). † అవ్యాప్తిమాహ (శరీరతయేతి). † అతివ్యాప్తిమాహ (సాలభజ్ఞేకాదిప్రీతి). † అసంభవమాహ
(చేతనస్వీతి). † (నచేత్యాది) అవశ్యేన గుణోపపత్తిశః. తద్వైవిధ్యా ద్భూతమచనమ్. ఏవం పరమాత్మన భిదచిత్తోళ్ళ స్యభావాలోచనయా శరీరత్వం
ప్రతిష్ఠిప్తమ్ - అథ పరస్య శరీరప్రతిష్ఠాచ్చ కన్యచిత్తంప్రతి శరీరత్వానంభవమాహ (అశరీరమితి) * అపాణీత్యాదివాక్య మిద్రియాభావజ్ఞాన
నాయ పూర్వ ముపాత్రమ్ - ఇదానీ మిద్రియాధిష్ఠానావయవిశేషముభేన శరీరాభావజ్ఞానవాగ్ధమ్.

౯. సూ. నతుదృష్టాన్తభావాత్. † అక్షరాధ్యమాహ (నైవమితి) నేతి పదేనైవ పూర్వపక్షే వ్యాపర్తితే తుశ్చ శ్వరీరశరీరభావసంభవజ్ఞాన
సార్థః. † (తుశ్చోక్తేతి) శరీరా త్తత్వంసంభవా దిత్యభిప్రాయః. † హేయసంబద్ధస్యానంభావనీయత్వే దృష్టాన్తః కవత్వత్రాహ (ఏతదుక్తమితి). † అమ

౯॥ సూ. నతుదృష్టాన్తభావాత్. ౬.

(వే.సా.) నైతత్ ; “౩ యస్యాత్త శరీరమ్” “౪ యస్యాన్యక్తంశరీరమ్” ఇత్యాదిప్రతిసిద్ధవిదవిద్యన్తుశరీరకస్య బ్రహ్మణః కార్యకా
రణభావేనావస్థానే గుణదోషవ్యవస్థితేః దృష్టాన్తసద్భావాత్. యథా, జీవస్య నశరీరస్య మనుష్యేద్యాత్త మే బాలత్వయువత్వవృద్ధావరోత్యాదిభావే బాల
త్వాదయ శ్వరీరే తిష్ఠన్తి, జ్ఞానసూక్ష్మాదయశ్చాత్మ స్వేవ; తద్యదత్రాపి శరీరభూతచిదవిద్యన్తుకతాన్యజ్ఞానవికారాదీని దోషః. అత్త భూతేషు బ్రహ్మణి
నిరసద్యతాప్రదికారత్వసారస్వజ్ఞానస్యసమ్మత్వాదయః. ౬.

౧॥ కత - ౨వ - ౨౬. ౨॥ శ్లో - ౩౦ - ౧౯. ౩॥ మాధ్యస్థినీకాఖా. ౪॥ సుఖా - ౨౦౦.

భూతస్య పరస్య బ్రహ్మణ ససక్తోఽపి వికాసాత్కార్యకారణభావావస్థాద్వయాన్వయేపి నశ్చిద్విరోధః - యత ససక్తోఽపి వికాసా పరబ్రహ్మశరీరభూతచిదచిదస్యగుతే. శరీరగతాస్తు దోషా నాత్మని ప్రసజ్యంతే - ఆత్మగతాశ్చ గుణా న శరీరే-యథా దేవమనుష్యాదీనాం సశరీరాణాం క్షేత్రజ్ఞానాం శరీరగతా బాలత్వయువత్వ స్థవీరత్వాదయో నాత్మని సమృద్ధ్యంతే - ఆత్మగతాశ్చ జ్ఞానసుఖాదయో నశరీరే, † అథచ దేవో జాతో మనుష్యా జాతః - తథా సపవ బాలో యువా స్థవీరశ్చేతి వ్యవదేశశ్చ ముఖ్యః, † భూతసూక్ష్మశరీరస్సైవైవ క్షేత్రజ్ఞస్య దేవమనుష్యాదిభావ ఇతి * ౧ తదనంతరప్రతిపత్తా వితి వక్ష్యత ఇతి. † యత్నున రుక్తం చిదచిదాత్మకస్య జగత స్థూలస్య సూక్ష్మస్యచ పరమాత్మానం ప్రతి శరీరభావో నౌపపద్యత ఇతి - తదనాశలితనమ్యక్ష్యాధ్యాయానుగృహీతవేదాన్తవాక్యగణస్య స్వయతిపరికిల్పితకుతర్కవిజృంభితమ్ - † సర్వసపహి వేదాన్తా స్థూలస్య సూక్ష్మస్య చేతనస్య చేతనస్య సమస్తస్యచ పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వం త్రావ యన్తి వాజసనేయకే తావత్కాండ్యశాఖాయాం మాధ్యన్తినశాఖాయాం చాన్తర్యామి బ్రాహ్మణే * ౨ యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ * ౨ యస్య పృథివీ శరీర మిత్యారభ్య పృథివ్యాదిసమస్త మచిదస్య, * ౩ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ * ౩ యస్య విజ్ఞానం శరీరమ్ * ౩ య ఆత్మని తిష్ఠన్ * ౩ యస్యాత్మా శరీరమితి చేతనం చ పృథ కృథ క్షీర్నిశ్య తస్య తస్య పరమాత్మ శరీరత్వమభిధీయతే. న బాలోపనిపదిచ * ౩ యః పృథివీ మన్తరే సత్సర స్యస్య పృథివీ శరీర మిత్యారభ్య తద్వదేవ చిదచితో సర్వాననన్తయోః పరమాత్మశరీరత్వ మభిధాయ * ౩ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽవహతపాచ్ఛా దివ్యా దేవ ఏకో నారాయణ ఇతి తస్య సర్వభూతాని ప్రత్యాత్మత్వ మభిధీయతే. స్తదన్తిచ * ౪ జగ త్సర్వం శరీరం తే * ౫ యగమ్ము వైష్ణవః కాయః * ౬ తత్సర్వం వై హరే స్తనః * ౬ తాని సర్వాణి తద్వపుః * ౭ సోఽభిధ్యాయ శరీరా త్స్వాది త్యాది. † భూతసూక్ష్మా త్స్వాచ్ఛరీరా దిత్వర్థః. † లోకేచ శరీరశబ్దో ఘటాదిశబ్దవదేకాకారద్రవ్యనియతమృతి మనాసా దితః క్రిమికీటపతజ్జనర్చనసమశ్రవణమిషవత్స్వస్థ విలక్షణాకారేషు ద్రవ్యేషు † గాఢః ప్రయుజ్యమానో దృశ్యతే -

ఇతి త్వ మాకంక్షాహ (అపచేతి). * † పశ్యమ్య మాహుతావశః పురుషవచసో భవస్తీత్యపామేవ దేవత్వాదిధర్మాః - నపురుషస్యేత్యత్రాహ (భూత సూక్ష్మశరీరస్యేతి) యవా - జీవస్య శరీరోత్పత్తేః ప్రాగస్యచిత్సంబంధే సలిహి బ్రహ్మణః కార్యకారణోభయావస్థాయామపి చిదచిద్విశిష్టస్య తద్గత దోషరూపీత్యే ధృష్టాన్తత్విమత్యత్రాహ (భూతసూక్ష్మేతి) † సరోక్తం శరీరత్వానంభవ మనువదతి (యత్సరీరతి) నమ్యక్ష్యాన్తియః - ప్రమాణానుగుణ న్త్యాయః. కుతర్కః - ప్రమాణవిరుద్ధస్తర్కః. † నర్వేత్ర వ్యాప్తం లక్షణం వివక్ష్య శ్చిదచితో ద్భృష్టశరీరత్వేన వేదే ప్రయోగం దర్శయతి (నర్వేషపీతి) * † సాభిధ్యాయ శరీరా త్స్వాది దిత్వత్ర చిదచితో శరీరత్వ మస్పృష్టమితి తద్వ్యవస్థే (భూతసూక్ష్మాదితి) * అసీ దిదం తమోభూతమితి ప్రకృతమేవ శరీర త్వేనౌచ్యత ఇత్యర్థః. (లోకేచేత్యాది) (ఘటాదిశబ్దవత్) యథా ఘటాదిశబ్దాః ఏకాకారవస్తుభు ముఖ్యః ప్రయుజ్యంతే - నతథా శరీరశబ్దః - అపిత్వనేకా కారవస్తుభు ముఖ్యః ప్రయుక్తః. అతోఽనుగతత్వాదపి క్రిమికీటాదివ్యాపకం లక్షణ ముక్తమ్ - తస్మాద్యవ్యాప్తత్వా త్సార్వత్రికం లక్షణాన్తరం స్వీకార్యమితి భావః. † (ఆగాఢః ప్రయుజ్యమానౌచ్యత్యత ఇతి) అస్యాయ మభిప్రాయః - ద్విపాత్వం మనుష్యత్వం బ్రాహ్మణత్వంవా శరీరలక్ష ణత్వేన కిమితి నౌచ్యతే. అన్యత్రాపి ముఖ్యప్రయోగదర్శనాదిచిచేత్. తస్మిలోకవేదయో ర్యత్రయత్ర ప్రయోగో దృశ్యతే - తదనయాయులక్షణం

(చే.దీ.) న బ్రహ్మజ్ఞత్వాదయః ప్రవక్ష్యేరన్; అతఏవ నవేదాన్తా మసామజ్ఞానమ్. తు శబ్దః ప్రసక్తస్యాఽనమ్భవనీయతాం ద్యోతయతి. ఏకస్యైవావస్థాద్వయాన్వయేపి గుణదోషస్యవస్థాయాం దృష్టాన్తనద్యాత్. యథా మనుష్యా జాతో బాలో యువా స్థవీరో భవతీత్యత్ర మనుష్య శరీరకన్యచేతసస్సైవ సర్వాస్థానన్వయేపి జన్మబాలత్వయువత్వస్థవీరత్వాదీని నాత్మని నజ్జచ్చన్తే; - తథా జ్ఞానసుఖాదభిభాదయశ్చ నశరీరే; - ఏవం చిదచితస్తుశరీరకన్య పరస్య బ్రహ్మణః కార్యకారణోభయావస్థాయామపి కర్తవశ్యత్వాన్జ్ఞత్వాదయః శరీరభూతచిదచిదస్యగుతాః. అవహతపాచ్ఛత్వ సర్వజ్ఞత్వాదయః పరమాత్మనాత్మభూతేఽవతీత్యన్తే. నర్వావస్థస్య చిదచిదస్యనౌ బ్రహ్మశరీరత్వమ్, బ్రహ్మణ్య తదాత్మత్వమ్, “౨ యస్య పృథివీ శరీరమ్” ఇత్యన్తద్దర్శామి బ్రాహ్మణాదిష్యవగతమితి నశ్చిద్విరోధః. ౬.

౧॥ శాకీ - ౩౪ - ౧౫ - ౧. ౨॥ బృ - ౫౪ - ౬౨. ౩॥ సు - ౭౪౦. ౪॥ రామాయణ - యుద్ధకాం - ౧౨౦౪ - ౨౬, ౫॥ విష్ణు - ౨౪౦ - ౧౨౭ - ౩౭. ౬॥ విష్ణు - ౧౪౦ - ౨౨౭ - ౩౮, ౮౬. ౭॥ మను - ౧౪ - ౮.

† తేన తస్య ప్రవృత్తినిమిత్తవ్యవస్థాపనం సర్వప్రయోగానుగుణ్యేనైవ కార్యమ్. † తస్మాత్తంచ కర్తృఫలభోగహేతు రిత్యాదికం † ప్రవృత్తినిమిత్తలక్షణం స సర్వప్రయోగానుగుణమ్ - యథోక్తేషీవ్యవశరీరతయాఽభిహితేషు పృథివ్యాదిష్యవ్యాప్తేః. † కించ - ఈశ్వరస్వేచ్ఛావిగ్రహేషు ముక్తానాంచ * ౧ స ఏకథా భవతీత్యాదివాక్యవగతేషు విగ్రహేషు, † తల్లక్షణ మవ్యాప్తమ్. కర్తృఫలభోగనిమిత్తత్వాభావా త్తేషామ్. † పరమపురుషేచ్ఛావిగ్రహేశ్చ సమృద్ధివ్యాదిభూతసంఖ్యతవిశేషాః - * ౨ స భూతసంఖ్యసంస్థానోదేహోఽస్య పరమాత్మసంఖ్య స్వతేః. అతో భూతసంఖ్యతరూపత్వంచ శరీరస్యవ్యాప్తమ్. † పశ్చాత్ప్రతిప్రకాశనధారణత్వంచ స్థావరశరీరేష్యవ్యాప్తమ్ - స్థావరేషుహి ప్రాణసద్భావేషు తస్య పశ్చాదా అవస్థాయ శరీరస్య ధారకత్వేనావస్థానం నాస్తి. † అహల్యాదీనాం కర్తృనిమిత్తశిలాకాఙ్ఘాదిశరీరేషీద్వియోక్తయత్వం సుఖమఃఖహేతుత్వం చావ్యాప్తమ్. † అతో † యస్యచేతనస్య యద్భివ్యం సర్వాత్మనా స్వాగ్ధేని యస్తుమ్, ధారయితుం చ శక్యమ్ - † తచ్ఛేషతైకస్వరూపం చ - తత్తస్య శరీరమితి శరీరలక్షణ మాస్థేయమ్. దుష్టశరీరాదిషు నియమాద్యదర్శనం విద్యమానాయా ఏవ నియమసత్తేః ప్రతిబద్ధకృతమ్ - అగ్నాదే శ్శక్తిప్రతిబద్ధా దాప్త్యాద్యదర్శనవత్. మృతశరీరంచ చేతనవియోగసమయఏవ విశరీతు మారబ్ధమ్ - క్షణాన్తరేచ విశరీరతే. పూర్వం శరీరతయా పరిష్కృతసంఖ్యతైకదేశతేనచ తత్ర శరీరత్వస్యవహరః. అత స్సర్వం పరమపురుషేణ సర్వాత్మనా స్వాగ్ధేనియామ్యమ్, ధార్యమ్, తచ్ఛేషతైకస్వరూపమితి సర్వం చేతనాచేతనం తస్య శరీరమ్. * 3 అశరీరం శరీరేషీత్యాదిచ

వాచ్యమ్ - సత్త్వసమయాలక్షణ ముక్త్యా అన్యత్ర గౌరవ్యం కల్పనీయమితి. † తతః కిమిత్యతానా (తేనతస్యేతి). † అనుగుణం నిమిత్తం హ్యుక్తమిత్యతానా (తద్విద్యుత్తంచేతి). † (ప్రవృత్తినిమిత్తలక్షణమితి) ప్రవృత్తినిమిత్తమ్ - సమదాయశక్తినిమిత్తమ్. వాచ్యభూతమ్. తచ్చ తల్లక్షణమ్. తేన పుణ్యత్వనిమిత్తభూతసోపలక్షణభూతస్యచ లక్షణస్య వ్యాప్త్యైః. గోశబ్దస్య గమిధాత్వ్యతో వృత్త్యైనిమిత్తమ్ - పృథివీశబ్దవాచ్యస్య పృథివీతస్యోపలక్షణభూతం గర్భనత్వమ్ - తదుభయమపి సప్రవృత్తినిమిత్తమ్. ఆయుర్ధః - శరీరదేహాద్యుక్త్యైనిమిత్తభూతా విశరణోపచయాదయో నానుగతాః - గర్భోపలక్ష్యపృథివీతస్వచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూత ముపలక్షణాన్తరోపలక్ష్యం జాత్యాదికముపి సదృశ్యతే - అతో లక్షణతయాఽభిమత మిదమేన ప్రవృత్తినిమిత్తమేవస్యమ్ - తచ్ఛాయుక్తమ్ - అనుగుణతత్వాదితి. † హానిపాదాదుచచ్ఛరీరేష్యవ్యాప్తిమాహ (కించేతి) † (తల్లక్షణమితి) ప్రపంచాపాత్రం కర్తృఫలభోగహేతుత్వం వివక్షితమ్. † భూతసంఖ్యతరూపత్వస్యవ్యాప్తిం దర్శయితుమాహ (పరమపురుషేచ్ఛేతి) † (పశ్చాత్ప్రతిప్రకాశనధారణత్వంచ) ప్రాణసద్భావమాత్రవివక్షాయాం చేతనవ్యవహారేష్యవ్యాప్తిం దర్శయితుమాహ (పరమపురుషేచ్ఛేతి) † (అహల్యాదీనామితి) ఇద్రియాశ్రయతేన - జ్ఞానప్రవృత్తిజననపటుతరేద్రియాశ్రయతేన. ఇద్రియసద్భావమాత్రవివక్షాయాం పూర్వేన దబ్యాప్తిరభిప్రేతా. † (అత ఇతి) అతః - అనుయాయినాలక్షణతాన్తర్వద్యుక్తస్య చాననుయాయితోవిదిత్యర్థః. * చేష్టేద్రియార్థాశ్రయ శ్శరీరమితి న్యాయమాత్రే శరీరస్య లక్షణాశ్రయ ముక్తమ్ - * చేష్టాభోగేద్రియాశ్రయఇతిహి న్యాయవిదః. † అస్య లక్షణాశ్రయస్యవ్యాప్త్యాన్తర్వాన్త్యిపిలక్షణాశ్రయమాహ (యస్యేత్యాదినా) యస్య చేతనస్య యద్భివ్యం సర్వాత్మనా స్వాగ్ధేనియమం శక్యమ్ - తత్తస్య శరీరమ్. యస్య చేతనస్య యద్భివ్యం సర్వాత్మనా స్వాగ్ధే ధారయితుం శక్యమ్ - తత్తస్య శరీరమ్. యస్య చేతనస్య యద్భివ్యం శేషతైకస్వరూపం - తత్తస్య శరీరమితి లక్షణాశ్రయమ్. † (తచ్ఛేషతైకస్వరూపమితి) అత్ర ఏకశబ్దప్రయోగః సర్వాత్మనేతి పదస్య స్థానే ద్రవ్యవ్యుత్పత్తిః. సర్వాత్మనేతి పదేన యావద్భివ్యభావిత్యం వివక్షితమ్. తచ్ఛేషతైకస్వరూపమితి పృథగ్నక్షిప్తాన్త్యివ్యవహారసాక్షాత్. యస్యేతి పదేన శరీరస్య సంఖ్యలక్షణాదివ దప్రతియోగపదార్థత్వమ్ - అపితు పితృపుత్రాదివత్ ప్రతియోగిశపదార్థత్వమితి దర్శితమ్, ప్రతియోగికాక్షేపాదీనాం శరీరత్వవ్యాప్త్యుత్పత్తిర్థం నియామ్యమితుక్త్యమ్. నియామ్యమితుక్త్యై భృత్యాగ్ధీనామపి శరీరత్వం స్యాదితి తదాన్త్యివ్యుత్పత్తిర్థం సర్వాత్మనేతి పదమ్. యావద్భివ్యభావిత్యర్థః. క్రియాగుణాదివ్యాప్త్యుత్పత్తిర్థం ద్రవ్యమితుక్తమ్. ఆకాశాదిపదేశగమనాదివ్యవశ్యేష్యవ్యక్తేషు శరీరస్య నియామానంభూతదాన్త్యివ్యుత్పత్తిర్థం స్యాద్ ఇతుక్తమ్. నన్వివయ ఇత్యర్థః - * అర్థసాన్యదివ్యయమేక్ష ఇత్యభిధానవిదః. నన్వివయ శరీరపరః. తత్తచ్ఛరీరసంపాద్యేషు కార్యేషీతి యావత్. దుష్టశరీరేషు వ్యభిచారో మాధునితి శక్య మితుక్తమ్. తత్ర శక్తేః ప్రతిబద్ధఏవ - సతు శక్త్యభావః - అగ్నాద్విదావాప్త్యాదివత్. జ్ఞానవ్యాప్త్యుత్పత్తిర్థం చేతనస్యేతుక్తమ్. సహ జ్ఞానం జ్ఞానవిశేషేన నియామ్యమ్ - అపితు స్యాశ్రయో - తస్మాచ్ఛేతననియామ్యత్వాభావేన సత్రతానైకాన్త్యమ్. ఏవం లక్షణాన్త

క్రద్గమిత్తశరీర ప్రతిషేధవరమ్ - యథోక్తసర్వశరీరత్వవణాత్. † ఉపరితనాధికరణేషు చైతదుపపాదయిష్యతే. ౧
అపీతౌతదవృత్తస్సక్లాదనముజ్జనం ౨ సతుదృష్టాస్తభావాదిసూత్రద్వయేన ౩ ఇతరవ్యవదేశాదిత్యాధికరణసిద్ధోఽ-
స్సాస్తితః.

౧౦॥ సూ. సప్తపక్షదోషాచ్ఛ. ౭.

౧౦. సకేవలం బ్రహ్మకారణవాదస్య నిర్దోషతయైతత్సమాశ్రయణమ్ - ప్రధానకారణవాదస్య దుష్టత్వాచ్ఛ తత్సరిత్యజ్యైతదేవ సమాశ్రయణీయమ్. ప్రధానకారణవాదేహి జగత్సృష్టి రోపపద్యతే - తత్రహి నిర్వికారస్య చిన్మాత్రైకరసస్య పురుషస్య ప్రకృతిసన్నిధానేన ప్రకృతిధర్మాధ్యాననిబన్ధనా జగత్సృష్టిత్యి. నిర్వికారస్య చిన్మాత్రయా పస్య ప్రకృతిధర్మాధ్యానహేతుభూతం ప్రకృతిసన్నిధానం కింయాపమితి వివేచనీయమ్. కిం ప్రకృతే సద్భావపవ - ఉత తద్గతః కశ్చిద్వికారః - అథ పురుషగతపవ కశ్చిద్వికారః. నతావ త్పురుషగతః - † అనభ్యుపగమాత్. నాపి ప్రకృతే వికారః - తస్యాధ్యానకార్యతయాఽభ్యుపేతస్యాధ్యానహేతుత్వానమృభవాత్. సద్భావమాత్రస్య సన్నిధానత్వే ముక్తస్యాధ్యానప్రసజ్గతి తస్యైవ జగత్సృష్టి రోపపద్యతే. అయ మథ సాన్న్ధ్యవక్షప్రతిక్షేపసమయే అభ్యుపగమే వ్యర్థాభావాదిత్యాదినాప్రపశ్చయిష్యతే.

౧౧॥ సూ. తర్కప్రతిష్ఠానాదపి. ౮.

౧౧. † తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాదపి శ్రుతిమూలో బ్రహ్మకారణవాదపవ సమాశ్రయణీయః - సప్రధానకారణవాదః. కాశ్యోలూక్యాక్షపాద తుపణ కపిల పతజ్జలితర్కాణా మన్యోన్యవ్యాఖ్యాతాత్తర్కస్యాప్రతిష్ఠిత త్వం గమ్యతే.

రద్దయేపి వ్యావర్త్య ముచ్యతే - యస్య సరావృత్తనా ద్రవ్యం శక్యమితి పమానం పూర్వవద్యావృత్తిః. చేతనస్యేతి పదేన ప్రభావ్యావృత్తిః. † శరీరత్వప్రయుక్తదోషాదికల్పావ్యావృత్త్యర్థమాహ (ఉపరితనాధికరణేపివీతి).

౧౦. సూ. సప్తపక్షదోషాచ్ఛ. యథామరణే పూర్వం నిర్దోషత్యజగదుపపాదానత్వాదివ్యాపారీరక్తా - మైవ వ్యాపారీ రనేన మూలతేణ పర స్యాపాదితా. † (అనభ్యుపగమాత్) నిత్యనిర్వికారత్యాదితిహా.

౧౧. సూ. † తర్కప్రతిష్ఠానాదపి. (తర్కస్యేతి) కేవలతర్కస్యేత్యర్థః.

౧౦॥ సూ. సప్తపక్షదోషాచ్ఛ. ౭.

(వే.సా.) ప్రధానకారణదోషాచ్ఛయమేవ గ్రాహ్యః. ప్రధానకారణవాదేహి నిర్వికారపురుషసన్నిధానాత్ ప్రకృతిప్రసృతైవితశేతర ధర్మాధ్యానాదయో దురుపపాదాః. అన్యత్రాన్యధర్మానుసంధానరూపోఽధ్యానః నిర్వికారపురుషస్య సవపృథవి; అచేతనాయాగి ప్రకృతే రనుసంధాన రూపోఽధ్యాన సుకృతాన్త సమృపనతి. ౭.

(వే.వీ.) సకేవలం బ్రహ్మకారణవాదస్య నిర్దోషతయా తత్సమాశ్రయణమ్ - ప్రధానకారణవాదే దోషాచ్ఛతత్సరిత్యజ్య సవప సమాశ్రయణీయః. ప్రధానకారణవాదేహి నిర్వికారస్య చిన్మాత్రస్య పురుషస్య ప్రకృతిసన్నిధానకృతేతద్ధర్మాధ్యానమూలా జగత్సృష్టి రభ్యుపగమ్యతే. తత్ర ప్రకృతిసద్భా వమాత్రే సన్నిధానే సతి ముక్తస్యాపి తద్ధర్మాధ్యానప్రసజ్గతి. వికారవిశేషే సతి సన్నిధానే కృత్స్నిస్య వికారస్యాధ్యానపూర్వకత్వాన్నాధ్యానస్య వికారో హేతురితి విరుద్ధాఽర్థాభిధానా దసామజ్జస్య దోషఇతి స తత్సక్షనమృభగన్దః. ౭.

౧౧॥ సూ. తర్కప్రతిష్ఠానాదపి. ౮.

(వే.సా.) ప్రధానకారణవాదస్యకుత్సమూలత్వాత్ తస్యా ప్రతిష్ఠితత్వాదపి త్యాజ్యం ప్రధానమ్. ౮.

(వే.వీ.) కాపిలతత్త్వ తర్క మూలత్వేన కాక్యాదితర్కప్రతిహతతయాఽన్య తర్కస్యా ప్రతిష్ఠితత్వాచ్ఛ సతత్సక్షనమృభః. ౮.

౧౨॥ సూ. అన్యథానుమేయమితిచేదేవమవ్యనిర్దోక్షప్రసజ్ఞః. ౯.

౧౨. † ఇదానీం విద్యమానానాం శాక్యాదీనాం తర్కానుద్ఘాత్యన్యథా-ప్రధానకారణవాద మతిక్రాంతతమవ దర్శితదూషణతేనానుమాన్యమహ ఇతిచేత్. ఏవమపి పురుషబుద్ధిమూలతర్కైకావలంబనస్య తథైవ దేశాంతరకా లాంతరేషు త్వదధికకుతర్కకుశలపురుషాత్పేక్షితతర్కదూష్యత్వసమ్భావనయా తర్కప్రతిఘానదోషా దన్యోక్షో దుర్వారః అతోఽతీద్రియేఽర్థే శాస్త్రమేవ ప్రమాణమ్ - తదుపబృంహణాయైవ తర్కఉపాదేయః. తథాచాహ * ౧ ఆహం ధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రావిరోధినా | యస్తర్కేణానుసంధ్యతే స ధర్మం † వేద నేతర ఇతి. వేదాఖ్యశాస్త్రావిరోధినే త్యర్థః. అతో వేదవిరోధితేనైవ వేదార్థవిశేషికరణమహవేదోపబృంహణతర్కోపాదానాయ సాఙ్ఖ్యస్మృతి ర్వాదదరణీయా.

ఇతి శ్రీభాష్యే విలక్షణత్వాధికరణమ్. ౧॥ మను - ౧౨ - ౧౦౬.

౧౨. సూ. అన్యథానుమేయమితిచేదేవమవ్యనిర్దోక్షప్రసజ్ఞః. తర్కాప్రతిఘానాదిత్యాదికం అనిర్దోక్షప్రసజ్ఞఇత్యర్థం నైకం సూత్రమ్ - సూత్రకారత్వవిరోధాత్. ప్రయుక్తపేక్షాతైర్విభాగశక్త్యాపరిహారాహి సూత్రాంతర్యుతా దృష్టా - యథా * ఈక్షతేర్వశబ్దమ్ * గౌణేన వ్యావృత్తశబ్దాత్ * అనన్తమయాభ్యాసాత్ * వికారశబ్దాన్నేతిచేన్నప్రాచుర్యాత్ * జ్ఞేయత్వావసానచ్యు * వదంతిచేన్నప్రాక్షోహి ప్రకరణా దితి, చ. * సను * వ్యవదేశాచ్యుక్తియాదాం నచే న్నిర్దేశవిసర్గయ ఇత్యర్థ కథం సూత్రైక్యమ్. ఉక్తపేక్షాదృష్ట్యాపరిహారవరత్యా భావాత్. సాధ్యాభావేఽనిష్ప్రసజ్ఞసముఖేన పేక్షాదృష్ట్యపరోహి * నచేదత్యాదికసూత్రాంశః - సతూక్తపేక్షాదృష్ట్యాపరిహారవరః— † (ఇదానీమిత్యాది) భూతతర్కస్య భూతతర్కాంతరప్రతిఘాతాత్ భావితర్కస్యాపి భావితర్కాంతరప్రతిఘాతి స్సంభవతీత్యర్థః. * † వేదశాస్త్రా విరోధినేత్యర్థే వేదశాస్త్రశబ్దయో రైవ్యధికరణ్యే సాఙ్ఖ్యకాస్త్రస్యావ్యవహారః స్యాదితి తదాన్విత్యర్థం వ్యావృత్తే (వేదేతి) యథా * సిత్తీతవ మనుస్మాణాం వేద శ్చక్షు స్సనాతనమ్ | అతర్క్యం చాప్రమేయంచ వేదశాస్త్రమితిస్థితిః. అతర్క్యమ్ - భాదకాగోచరభూతమ్. అప్రమేయమ్ - సాధకానియభూతమ్.

అపీతావిశాదినూత్రత్రయం పరే త్రైవం వ్యాఖ్యాతమ్ - అపీతా లీయమానం కార్యం సాన్వికారేణ కారణం మామయేత్ - లవణమివ మసురోదకమ్ - తతశ్చ స్థూలసామయతాన్వితేతనత్వపరిచ్ఛిన్నత్యాదిధర్మకత్వం బ్రహ్మణస్సృజేత్. నమస్తస్య బ్రహ్మణ్యభిభాగేన నియామకాభా వాత్ పునఃస్ఫుక్త్యభిభాగ ప్రేషం భోగ్యనియమశ్చానుపపన్నః. ప్రళయేపి బ్రహ్మణి విభక్తం చే దంతిరేవ స సంభవతి. బ్రహ్మణి ప్రలీనానాం పున రతస్తత్త్వ ముక్తానా మపుత్రత్వేననన్త ఇత్యసామజ్ఞస్యపరం అపీతావిశాదినూత్రమ్, తత్ర దృష్టాన్తేన పరిహరతి నరదృష్టాన్తేతి. ఘటశరావాదయ ఉచ్చావచా స్సమైహి సాన్వికారప్రహరణేన ప్రలీనత్యా స్మృచ్చావచాకారేణ కారణం మామయన్తి - ఏవం జగదపి స్థూలత్యాన్విద్యాకారప్రహరణేన లీనత్వా దభిభాగదకాయామపి స బ్రహ్మ మామయతి. నన్నదర్శిత పురుషః స్వమామయా న స్ఫుశ్యతే. మస్త్రబుద్ధపురుషామివ పునర్విభాగేన నిష్క్రిమభోపపత్తిః - మిథ్యాజ్ఞానస్యావరోధిత్యాన్వేత్. తస్యాపొదితత్యాదేవ ముక్తానాం న పున రతత్వత్తి, జగతోబ్రహ్మణి విభాగేన స్థిత్యభావా దవ్యయోపపత్తిరితి. శబ్దాదిహీనాత్ ప్రధానాత్తద్వ్యక్తవిలక్షణకార్యోదయానుపపత్తిః, సర్వవికారచళయే పున స్ఫుష్టేవిద మస్యోపాదానమ్ - సత్యవిద మితి నియామకాభావా దోభ్యక్తాణాం భోగ్య స్వపత్తిః, నియామకాభావే నియమాభ్యుపగమే కారణాభావిసామ్యా స్తక్తానాం పునర్భుద్ధ ప్రసజ్ఞః. కతిచ మభిభాగస్థితా తేషాం ప్రధానకార్యత్వాభావ, ఇతి దోషసాధారణ్యాపాదనం నన్వపక్షరోపాచ్యేతి సూత్రితమితి. తిదేవ మనుపపన్నమ్.

౧౨॥ అన్యథానుమేయమితిచేదేవమవ్యనిర్దోక్షప్రసజ్ఞః. ౯.

(వే-సా.) క్షేప్రకరాత్ ప్రకారాంతరేణ ప్రధాన మనుమేయమితిచేత్; ఏవమపి తతోఽధికకుతర్కకుశలనూష్ణవనయా ఆప్రతిష్ఠితత్వాత్ అనిర్దోక్షప్రసజ్ఞః దుర్వావస్థాన్వితే. ౯.

(వే-వీ.) ఇతరే పూర్వం విద్యమానైస్తర్కై రప్రతిఘాతకత్వం యథా నమ్నవతి - తథా ప్రధానకారణవాద మనుమాన్యమహ ఇతిచేత్. తథాపి తర్కాప్రతిఘానదోషాత్ అనిర్దోక్షప్రసజ్ఞో దుర్వారః - త్వదధికకుతర్కకుశలనూష్ణవనయా నమ్నవాత్. ౯.

తథాహ - ఘోరత్వసామ్యత్వాద్యకారక పరిత్యక్తేపి జడత్వాన్వతత్వపరిత్యాగాభావాదవిద్యాకర్తృవాసనా ప్రహణాభావాచ్చ బ్రహ్మణ్యవిధిక్తం జగత్తేనాకారే బ్రహ్మ మామయేత్. యది జడత్వాన్వతత్వకర్తృవాసనాదిప్రహణేన ప్రవృత్తులయః - తద్వ్యవధిగాతత్కృత్తజీవభేదస్స నివృత్తేస్యాత్ - నహి జడత్వాన్వతత్వవిరహే నిస్సర్వభావాయా అవిద్యాయా అవస్థాన ముపపద్యతే, నవాసనకర్తృప్రహణా త్సమాలావిద్యానివృత్త్యాన జీవాశ్చ ముక్తాన్యైః, తత్తత్త్వ పునర్జగదుత్పత్తిర్న సంభవేత్. అవిద్యాన్వరేణ నన్వసంభవే తస్మాత్తత్కృత్తజీవానాం చాదిమత్వం స్యాత్, వైషమ్యవైర్భుత్యాదివ ప్రవర్తేత్. మోక్షోపాయనిషాదనవైయర్థ్యం - స్రాకృతప్రళయోదేవావిద్యానివృత్తే, తస్మాత్సదానియత్స నిరపేక్షత్వాచ్చ. అతోఽవ్యయదశాయామపి జడత్వాన్వతత్వాన్విప్రహణాభావాత్తేనాకారేణ బ్రహ్మణో దూష్యత్వం దుస్తరమ్. జడత్వాన్విద్యాకారోఽపరమార్థభృతిచేత్ - తద్వ్యవరమాన్వత్వం బ్రహ్మస్త్రిం విహయ కిమర్థం స్యాకారప్రహణదుర్బలయస్త్రిగ్రహణే ప్రయన్యతే. అపరమార్థత్వాపాశ్రయణమపి విఫలమ్ - మిథ్యాత్వనిమిషా ప్రవృత్త్యాకారం, నహి మిథ్యాత్వస్య మిథ్యాత్వత్వమ్ - అతో నమిథ్యాత్వప్రహణమితి మిథ్యాభూతం జగదవిధిక్తం స్యాకారేణ మిథ్యాత్వేన బ్రహ్మ మామయత్యేన, మిథ్యాభూతేనాపి జడత్వాన్విద్యాకారేణ దూషయేత్. నను న మిథ్యాత్వేన మిథ్యాభూతజడత్వాన్విదానా దూషితత్వప్రసక్తః - కుక్తిమాప్యస్య మిథ్యాత్వేపి మిథ్యాత్వేన మిథ్యాభూతరజతాకారేణ కుక్తే ద్రూషితత్వాభావా దితిచేన్న. కుక్తేరపి తస్యతే మిథ్యాత్వాన్వత్, పాతకినసర్వేః పురుషస్య రుమానసర్వేః తద్గతవస్తునశ్చ మిథ్యాభూతపాతకితల్పలతాన్వికారావత్త్వా దూషితత్వవిదర్శనాచ్చ - పాతకిరూపమోహి వహాథా న్నన్వతే మిథ్యాభూతాః. తేహం వ్యాపహారికసత్త్వత్వా ద్దూషకత్వమితిచేత్ - తస్మి జగతశ్చ వ్యాపహారికసత్త్వత్వాన్వత్ బ్రహ్మవిధిక్తం జగద్దూషకం స్యాత్. నన్వన్నదృ కన్వయమామయా నన్వృత్త్యత భృతీదమపి నిరూపణీయమ్. అన్వత్సో నతావ దజ్ఞానస్య పురుషానాశ్రితత్వమ్ - ఆరోప్యగ్రాహిపురుషాశ్రయత్వాన్వత్తల్పకాజ్ఞానస్య. నాన్వకార్యకారిత్యమ్ - హస్తీశస్త్రాదికార్యకల్పకత్వాన్వత్. నాపి కార్యస్య దేశవిచక్షణః - హస్తీశస్త్రాదీ రవిచక్షణాత్. నాపి కార్యస్యాపురుషార్థత్వవిరహః - నన్వప్నే భయోకోవ్యభాదర్శనాత్. నాపి దుఃఖస్యాపరమార్థత్వమ్ - శస్త్రాదిదుఃఖహేతోరప దుఃఖస్య ప్రబోధే బాధాభావాత్, అపరమార్థభూతస్యాపి తస్య నిరసనీయతయా పురుషం ప్రత్యభాసమానత్వాన్వత్, జగద్దశాయామపి నన్వగ్రతేన దుఃఖనాజ్ఞా త్కర్తృత్వ మేవహి దుఃఖిత్యమ్. అపవానప్రతిసంబద్ధిత్వమప్యవరమార్థభృతిచేన్న - బాధకసత్త్వయాభావాత్. హస్తీశస్త్రాదివిషయస్యైవ ప్రబోధే బాధః - నతు శస్త్రాదిజ్ఞానస్య భయదేశచ్చ. భోక్తృభేదానియమప్రసక్తస్య సాష్ట్యవత్తే తుల్యత్వాపాదన మప్యయక్తమ్ - ఆత్మనాం నన్వోభిన్నత్వాన్వత్తత్వత్తే కృత్సన్నివికారప్రళయే తేహం తత్కర్తృనగుభోగ్య విశేషే పునరపి భోక్తృత్వవ్యవహారవత్తే, తస్యతేత్వాన్వత్తేదస్మాన్వకరణభేదకల్పితత్వాన్వత్ సామబద్ధ్యహక్తృరాణాం ప్రళయేఽవ్యయశ్రవణా దాత్తేదాదావాన పునస్సంప్రసాద్యేనాన్వకరణేనాపి తస్మాత్తన ఇద మదృష్ట మిదం శరీర మిదం భోగ్య మితి నియమానవపత్తేశ్చ. ప్రళయే వ్యస్తాకరణస్థిత్యభ్యుపగమే తేహ మన్వకరణానా మనాదితయా బ్రహ్మకార్యత్వం న స్యాత్. సాష్ట్యవత్తేహం తేహం న ప్రహసకార్యత్వహిని - అన్వకరణప్రళయే నన్వత ఆత్మభేదసద్భావేనాన్వకరణస్థితే రసపేక్షితత్వాన్వత్. ఆత్మభేదస్య తత్తత్కర్తృరవిశేషాణాం న దాప్నవా నియమాకహే తస్మాదసామన్యం దుర్లభమ్. సాష్ట్యవత్తే ముక్తానాం పునర్వస్తప్రసక్తాపి దుర్లభః - యస్య నన్వత్ జ్ఞానేన నిశ్చేషకర్తృత్వయః - తస్య హేత్వభావేన పునశ్శరీరయోగాభావా దక్షిణకర్తృణాం పునర్వస్తభృతి పునర్దేహసంబద్ధోపపత్తేశ్చ. తస్యతే మూలభూతావిద్యాయా ఏకత్వానాత్తన ఏకత్వాన్విదానిమపి బద్ధానవృత్తేశ్చైతః పూర్వం న కల్పి న్నకః నన్వపితి. అస్తి చేత్సన్నివాత్తా పునరపి దేహయోగ ముపపత్తితి ముక్తస్య పునరత్వత్తి ప్రసక్తో దుర్లభః, పరమానావిద్యాయా ఆదిమత్వంన భవేత్, జీవాజ్ఞానపక్షస్య భవద్భిరేవ దూషితత్వాన్వత్తదవత్తమేషు బద్ధమోక్షస్యసాక్షి రయత్తా. తత్రాపి ముక్తానాం పునరత్వత్తిప్రసక్తో దుష్పరిహరః - అద్యస్తజీవభావనివృత్త్యాన్వ బ్రహ్మకారావత్త్వి మోక్షః. తత్రాపి ధన్వస్తజీవ భావాయ మంకో ముక్తః - అద్యస్తజీవభావ మంతా న్నరంతు దేహభా గృహపీతి న వత్తుం శక్యమ్ - బ్రహ్మణ స్సన్వితో నిరంశత్వాన్వత్. అతో బ్రహ్మకారావత్త్వానామేవ పునరత్వత్తి సాన్వత్ - ఉపహితాంశభేదాభావాత్. నన్వంశభేదస్యాపి కాలవికరయాన్వభ్యుపగమా స్సాక్షాత్కడోష భృతిచేత్. ముక్తా నివృత్తజీవభావేఽంతే నకాలవికరభేదోఽస్తివా - నవా. ఆస్తిచే న్నుక్తవీవ న స్యాత్. నచే త్సన్వితోఽన్వకడోషస్యాన్వత్. నివృత్తోపాధిత్యమేవ భేద భృతిచేత్. ఉపాధినివృత్తిః నన్వరూపాతిరిక్తా - నవా. నచేత్ - తత్సన్వరూపమేన జీవాభావేన పునరపి సంసరతీత్యుక్తదామః స్థితః. అతిరిక్తత్వే న నివృత్తిరూపవిశేషః కిం కృత్సన్నిబ్రహ్మన్వత్తి - ఉత బ్రహ్మకడోషన్వత్తి. ఆద్యే పూర్వోఽన్వకడోషః, ద్వితీయేత్వకడోషః స్యాంతాన్తరా ద్భేదో వత్తస్య, భేదకాన్తరయోగేన చేత్. తస్య భేదకోపాధేః పారమార్థ్యే అన్వైరహిని. అపారమార్థ్యే ముక్తాంశస్యైవ బద్ధత్వం స్యాత్ - అపరమార్థోపాధిసంబద్ధో హి తస్యతే బద్ధః. నభేదకాన్తరయోగాపేక్షా - అపి తూపాధినివహన భేద భృతిచేత్. న కిం బాధ్యః - ఉతా బాధ్యః, ఉపాధినివసన్య బాధ్యత్వే తదవచ్చిన్నాన్వశస్య పునరూపాధిసమ్మత్తాన్వత్తత్వత్తి సాన్వత్. అంశభేదస్యాబాధ్యత్వే తస్య భేదస్యాభేదవత్ పరమార్థత్వా ద్భేదాభేదవత్సవిశేషత్వం సాన్వత్. అథ తత్సరిహారాయ పరమార్థతోఽంశభేదో నాభ్యుపగతః - తస్మి ముక్తస్య పున రత్వత్తి రవ ర్జనితా స్యాత్. యత ఏవం శరాలవాదీనాం వృథివ్యాదివ ఘోరత్వాన్విదాన్వికారప్రహణేన బ్రహ్మణ్యవిభాగావస్థస్య జగత స్తదూషకత్వాన్విభావః ప్రతిక్షిప్తః - అతఏవ నకుదృష్టావభావదితి నూత్రస్య భాన్వత్కయోజనాపి పునదస్తా భవతి. తస్మాత్పరమార్థత్వానాశ్రయణేన త్వా

మాత్ర మప్యవసరం మళక్యమితి విశేషః. — యదవనిత్రాస్తు అనదితీచేదిమాత్ర మేక మధికరణా న్నరమ్ * నాన దానీ దిత్వాదివషయం వస్య యన్తి - సత్త్వస్వత్వస్వనిషేధా వసరస్సర్వప్రతిపక్షవిధిరూపా - వ్యాపూతాత్. అతోఽనుభయత్వకం నిస్సన్ధిభావం శూన్యం ప్రతీయత ఇతి పూర్వ పక్షోత్త్య లోకతః ప్రాప్తస్య ప్రతిషేధ్యత్వాన్ బ్లోకేప కా ర్యావస్థాయామేవ ఘటసంస్థానాదివ్యాప్తిరూపన త్వస్య, తదభావరూపకపాలత్వాది వ్యాప్తిలక్షణ మన త్వస్య చోపలభ్యత ఇతి కారణదశాయాం తదుభయం నిషేధ్యతే - అనీదవాతమితి వాక్యకేవలబోధాచ్చ. అతో న నన్విరూపనత్వస్య నిషేధః - అప్రావస్య ముద్గర్హం ప్రాప్యమేతివత్. నవ్యాత్ర వచస్సర్వప్రతిపక్షవిధిః, నాపి నిస్సన్ధిభావతోన్వితీః, - తద్వదితి సిద్ధాంతిత్వమ్. అపీతావిత్వాది చాధికరణా న్నర మాచూః. తత్ర భావాభావరూపనర్వాసస్థాప్రతిషేధోఽనుపపన్నః - వివాశపేతువైయర్థ్యప్రసక్తాత్. వివాశపేతునా నకారణమేవ నిష్పద్యత్వమ్ - తస్య ప్రాగపి సత్త్వాన్. నాపి కార్యా న్నరమ్ - బ్రహ్మే సర్వకార్యవివాశానుపపత్తిప్రసక్తాత్. అతోఽసస్థానోత్పాదక ప్రశయః - అతఃపూర్వాధికరణసిద్ధాంతానుపపత్తేః శూన్యం తత్త్వమిత్యుత్పత్తిస్య ఘటత్వకపాలత్వాదిస్థానీయభావాభావరూపవికల్పశబ్దవాద్యస్థూలా వస్థానిషేధేపి శక్తిమూత్రావశేషమాత్మవస్థాభ్యవగమా త్రత్ర దృష్టానభావా న్ను తదవ్యతివ్రేక్షా దసామజ్ఞానస్యమితి సిద్ధాంతిత్వమ్. దృష్టానశ్చ తప్త లోహానమావత్తతం జలమ్ - తద్ధి జలం జలరూపేణానుపలభ్యత్వమ్ - సత్త్వజ్ఞానైశ్చిల్ల పేతుజలవత్. ఖడ్గధారాద్యతైశ్చిల్ల పేతుమాత్మరూపేణ పున ర్జలపరిణామకత్తియుక్తం లోహ దశ దన్యత్వమిద్ధ్యవిషయ స్థితిత్వక్తవమ్. తత్ర తావత్ అనదితీచేదిమాత్రవ్యాఖ్యాన మయంక్తమ్ - నూత్రాత్మ రానుగుణ్యాభావాత్. నదనతో రన్యతరకోటివాచతోఽనచచ్ఛబ్దః కథం కోటిదన్వయోత్తీర్ణతా ముపస్థాపయేత్. అన్యతరకోటిసంస్కరకతయాపి సచచ్ఛబ్దస్యానుభయత్వకత్వాన్వసస్థాపకత్వస్య. నిరూపణీయాభావాచ్చ తదయంక్తమ్. * నానదానీ స్మృనదానీ త్రదానీ మిత్యుత్ర ప్రశయదశాయాం నిషేధ్యనానం సచచ్ఛబ్దవాచ్యం కార్యావస్థం కిమపీతి సిద్ధమ్. సమాప్రయోగాన్వభో సమాససామర్థ్యాచ్చ. అనచచ్ఛబ్దవాచ్యమపి నదన్వీతిరిక్తమితి సర్వసప్తత్వమ్. తదుభయం కిమిత్వ పేక్షాయామ్ * తత్సప్తత్వే తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచచ్ఛత్వచ్ఛాభవత్ * విజ్ఞానం చావిజ్ఞానంచేతి వాక్యేన చేతన మచేతనంచేతి జ్ఞాయతే. ఇదంప గతిసామాన్యనయస్థానప్రమాణాభ్యాం సిద్ధమితి నపూర్వపక్షోత్థానమ్. కించ - యదన్యథానరసర తస్య శబ్దనీయమ్ - తస్మి నదనవాత్తకత్వం కిం నశబ్ద్యతే. ఏకస్య తథాత్వం విరుద్ధ మితిచేత్. ఏకస్యానుభయత్వకత్వమపి విరుద్ధమ్ - అద ర్భూతాత్. అప్రావస్య ముద్గర్హం ప్రాప్యమేతివ దనుభయత్వకత్వ మవిరుద్ధమితిచేత్ - దశాక్షరం చతుర్ముఖాపేక్షయా దీప్యమ్, నాన్విదశాక్షరపేక్ష యా ప్రావస్యమితి వ దవిరోధా దుభయత్వకత్వమపి శబ్దనీయమ్. నదనద్రూపేణోభయత్వకత్వం విరుద్ధమితిచేత్ - తదుభయవైయర్థ్యరూప మను భయత్వకత్వమపి విరుద్ధత్వాన్వశబ్ద్యత్వమ్. అపాతత శృజ్జేత్వశ్చయంక్తమ్ - ఉభయత్వకత్వేస్థాపాతత శృజ్జాయా నివారకాభావాత్. కించ - ఉత్తరత్ర అనదన్వీతదేశాన్నేతిచేన్నధర్మాన్తరేణేతిశబ్దావసరయో దృష్టానాయోగాచ్చ నైవ మధికరణదన్వయం కల్పనీయమ్. తత్రపి కార్యస్యానంత్యాన్త కారణా దభేదోఽనుపపన్న ఇత్యుత్పత్తిస్య భావవికారపట్కాన్తర్గత నామరూప సంయోగలక్షణసత్త్వా దధానరేణ శక్తిమూత్రావ శేషవస్తుమాత్రత్వరూపేణ ధర్మాన్తరేణానదన్వీతదేశఃసతు స్వరూపనత్వాన్విభావేనైతి భవద్విర్వాన్విఖ్యాత్యతే. ఇహ చ వికల్పసంజ్ఞకభావాభావాత్వ కస్థూలరూపనామసంయోగలక్షణం సత్త్వం ప్రశయదశాయాం నిషేధ్యమ్ - సతు స్వరూపన త్వస్యమిత్యధికరణదన్వయేన నిర్ణీయతే - కథ మనదన్వీత దేశః స్వరూపాన త్వశబ్దానుబంధరయేత్. నన్యత్ర సత్త్వాన్తత్త్వయో రుభయారపి ప్రతిషేధో నిరూపితః - తత్రకు కేవలాన త్వవిధి ర్విరూ ప్యత ఇతిచేన్న - అపీతావిత్వధికరణే ప్రశయదశాయాం నిషేధ్యం సత్త్వం స్థూలావస్థాయోగలక్షణమ్ - శక్తిమూత్రావశేషవస్తుమాత్రరూపేణ సత్త్వం తు ననిషేధ్యమితి శిక్షితత్వా, దనచచ్ఛబ్దస్య సత్త్వప్రతిషేధకత్వా, తదభావస్య శక్తిమూత్రావశేషమాత్మదశాయావత్వా, దనచచ్ఛబ్దస్య తదసస్థవస్తు మాత్రోపస్థాపకత్వసిద్ధే రధికాశబ్దాన్తభావాచ్చ. పరస్పర్వప్రతిపక్షకారదన్వయనిషేధేన వ్యాపకలత్వాభావేన * అనదాన్విఇదమితి వాక్యస్య నైషమ్యమ్ - తత్కథం శిక్షితార్థతైశ్చిల్లశబ్దాం జయేత్. తస్మా త్పాట్యణ్యనియమనిషేధాన న్నర మనకః కార్యత్వశబ్దానిరూపపరమ్ అనదితీచేదితి నూత్రమ్ - కార్యకారణయో రనన్యత్వే కారణస్య బ్రహ్మణః పరిణామాదిదోషశబ్దాన్యదానకమ్ అపీతావిత్వాదితదన్వయమిత్యేషం నూత్రాణాం పరమప్రకృతసాలక్షణ్యనియమభక్త్యానుబంధితాన్విదైకాధికరణ్యం యంక్తమ్.

ఇతి భుత ప్రకాశికాయాం విలక్షణత్వాధికరణమ్.

౧౩॥ సూ. ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాలపివ్యాఖ్యాతాః. ౧.

౧. శిష్టాః - పరిశిష్టాః. నవిద్యతే వేదపరిగ్రహాలా యేషా మిత్యపరిగ్రహాః. శిష్టాశ్చపరిగ్రహాశ్చశిష్టాపరిగ్రహాః. ఏతేన వేదాపరిగృహీతసాంఖ్యైపక్షమనీన పరిశిష్టాశ్చ వేదాపరిగృహీతాః కణభిక్షాపక్షపక్షమణిక్షుపక్షాః క్షపితా వేదితవ్యాః. † పరమాణుకారణవాదేఽమీమాం సర్వేమాం సంవాదా త్కారణసమీక్షయస్య తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వం సత్యతే వక్తు మిత్యధికాశక్త్యా.

తావన్నాత్తనవాదేష తర్కమూలత్వావిశేషాత్పరమాణుసమీక్షావేషి శూన్యాత్తకత్వాశూన్యాత్తకతన్విత్యానాత్తకత్వాన్విత్యాత్తకత్వక్షణికత్వనిత్యత్వైకాన్తత్వాన్వేకాన్తత్వ సత్త్వాసత్త్వాత్తకత్వాదివిసంవాదదర్శనాచ్చప్రతిష్ఠితత్వమేవేతి పరిహారః.

ఇతి శ్రీ భాష్యే శిష్టాపరిగ్రహాధికరణమ్.

౧. ౧౩॥ సూ. ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాలపివ్యాఖ్యాతాః. కిం బ్రహ్మకారణత్వం విచాల్యమ్ - ఉతనేతి. కిం వేదాన్తవాక్యానాం కణాదాక్షపాదాదితన్వీకారోఽన్యపరత్వ మసాచయతి - నేతి. కిం బహువాదినమృతపరమాణుకారణవాదనిరసనే తర్కప్రతిష్ఠానపేతుః ప్రభవతి - నేతి, యదా న్యభవతి - తదా కణాదాదుర్భుత్తర్కవిరోధేన క్రుతీనా మన్యపరత్వాన్ ద్విప్రకారణత్వం విచాల్యం భవతి. యదా ప్రభవతి - తదా తదుక్తవిరోధస్య క్రుతీనా మన్యపరత్వాచేతత్వాభావా ద్ద్విప్రకారణత్వ మనిచాల్యం భవతి. † శిష్టశబ్ద మపరిగ్రహశబ్దం సమానంచ వ్యాచప్తే (శిష్టా ఇత్యాది) — అనేన శిష్టపరిగృహీతా ఇతి చరోక్తవ్యాఖ్యానవ్యాప్యతీతి. తథానతిహీ ప్రధానకారణవాదస్యాపి శిష్టై రపరిగృహీతత్వాన్విధిః. నను కథం మోక్షధర్మాదిషు పరిగృహీతస్య సాంఖ్యస్య శిష్టాపరిగృహీతత్వమ్. కథం ధర్మశాస్త్రపరిగృహీతస్య న్యాయవైశేషికాదిపక్షస్య శిష్టాపరిగృహీతత్వమ్. స్వర్గతేహ * అక్షాని వేదా శ్చతాన్వితీ మిమాంసా న్యాయవిస్తరః । పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విన్యాషేతా శ్చతుర్థతేతి * అక్షాని చతురో వేదా మిమాంసా న్యాయవిస్తరః । పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విన్యాషేతా శ్చతుర్థతేతి పరాశరః. తత్ప్రీతీతా ప్రమాణప్రమేయ వ్యవహారమర్థానా సర్వాన్తక్షికార్య. వేదప్రామాణ్య, మిశ్రస్వర, తదుపాసనా మ్మోక్షఇత్యాదిచ తైరభ్యుపేతమ్. తత్కర్తృణం తేనాపరిగ్రహాః. నైయా యికో వైశేషికశ్చైతి నాతీన భేదఇతి. కారణత్వస్య ప్రధానప్రతిపాద్యత్వాత్, పరమాణుకారణవాదస్యనిషేధబ్రహ్మకారణత్వవిరోధాద్విరుద్ధాంశస్యాపరిగృహీతత్వాన్, త్తదభిప్రాయా వైశేషికాదీనాం శిష్టాపరిగ్రహవ్యవహారే ఇతిచేత్. న్యతప్రధానకారణవాదస్యాపి బ్రహ్మకారణవాద విరుద్ధత్వాన్దుపనిషద్విరుద్ధ ప్రధానప్రతిపాద్యే పరిగ్రహభావాచ్చ సాంఖ్యపక్షస్యాపి శిష్టాపరిగ్రహవ్యవహారే ఇతిచేత్తయం ప్రాప్తః - ఏకదేశావిరోధేషి ప్రధానప్రతిపాద్యాంశ విరోధస్యాదిశిష్టత్వాత్. — † సూత్రాభిప్రేతార్థ మసా (పరమాణివత్వాదినా).

మాధ్యమికమతం శూన్యాత్తకత్వమ్. యోగాచారమతం జ్ఞానాత్తకత్వమ్. క్షణికత్వం శాస్త్రత్రయభిమతమ్, ఏకాన్తవిమర్శతస్యతిరిక్తానామభిమతమ్. సత్యత్వం వైశేషికాదిమతమ్. అనత్యత్వం యోగాచారమతమ్. అదిశబ్దేనైకవిధత్వచతుర్విధత్వం వివక్షితమ్. ఏకవిధత్వ మార్హతమే.

వరెన్దు సాగతవైశేషికాదీనాం తర్కమశలతాప్రసిద్ధే రధికాశక్త్యా - తర్కమూలత్వావిశేషా త్వపర ఇత్యుక్తమ్. తర్కమూలత్వావిశేషేషే పరమాణుకారణవాదే సర్వసంవాదాత్ప్రతిష్ఠితత్వమితి శక్త్యాత్వనిత్యతే - అస్యాంతు పరిస్పృతాయాం తార్కికత్వప్రసిద్ధిరకించిత్కరీ - అతఃప్రబలశక్త్యాపరిహారేవ సూత్రాభిప్రేతాతి యుక్తమ్.

ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయాం శిష్టాపరిగ్రహాధికరణమ్.

౧౩॥ సూ. ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాలపివ్యాఖ్యాతాః. ౧.

(వే.పా.) ఏతేన - సాంఖ్యస్త్వైతి నిరాకరణేన పేతునా తర్కప్రతిష్ఠితత్వాదినా, పరిశిష్టాశ్చ కణభిక్షాపక్షపక్షమణిక్షుపక్షాదిన్పుతయో నిరాకృతాః. ౧.

(వే.చీ.) పరిగృహ్యంతే వైదికైరత్యపరిగ్రహాః. శిష్టాశ్చతే అపరిగ్రహాశ్చ శిష్టాపరిగ్రహాః. ఏతేన - తర్కప్రతిష్ఠానలక్షణకాపిలస్త్వైతి నిరసనపేతునా పరిశిష్టాః కణభిక్షాదిన్పుతయోపి నిరస్యావ్యాఖ్యాతాః. పరమాణుకారణవాద స్వస్య సమ్యకే ఇతి స రేషాం తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వమిత్యధికా ౭శక్త్యా. తర్కమూలత్వావిశేషాత్, పరమాణునాం శూన్యత్వాన్ద్రవ్యత్వాన్దివివాదాచ్చ, తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వమేవేతి పరిహారః. ౧.

౧౪॥ సూ. భోక్తృవత్తేరవిభాగశ్చేత్సాన్విలోకవత్. ౧.

౧. † పునరపి సాన్ధ్యః ప్రత్యవత్తివత్ - యదుక్తం స్థూలసూక్ష్మచిదవిద్యనుశరీరస్య పరస్య బ్రహ్మణః కార్య కారణరూపత్వా జ్ఞేనబ్రహ్మణో స్వభావవిభాగ ఉపపద్యతేఽతి - సతు విభాగో నసమ్భవతి - బ్రహ్మణ సుశరీరత్వేతస్య భోక్తృత్వావత్తేః. † సశరీరత్వే జీవన్మయేవైవరస్యపి సశరీరత్వప్రయుక్తనుఖదుఃఖయో ర్భోక్తృత్వస్యావస్థనియత్యాత్. † ననుచ సమాఖ్యాప్రాప్తిరితిచన్నవైశేష్యాదిత్యత్రైవరస్య భోగప్రసజ్గపరిహార ఉక్తః. † నైవమ్ - తత్రచ్యుతాస్య తయా హృదయాయతనే నన్నిహితస్య † శరీరాంతర్వర్తిత్వమాత్రేణ భోగప్రసజ్గో నవిద్యతేఽత్యుక్తమ్ - ఇమాతు జీవ వద్భృగ్మహోపి సశరీరత్వే తద్వదేవ నుఖదుఃఖయో ర్భోక్తృత్వప్రసజ్గో దుర్వార ఇత్యుచ్యతే. దృశ్యతేషా సశరీరా

౧. ౧౪. సూ. భోక్తృవత్తేరవిభాగశ్చేత్సాన్విలోకవత్. † నన్దతిమాన (పునఃసీతి) సతుద్భువనైవభావాదిత్యత్రైవరగతజాలత్వయవత్సాదిధర్మాణాం శరీరిణ్యప్రసజ్గం దృష్టాన్తికృత్వ పరమాత్మని శరీరభూతచిదవిద్యతదోపావనక్తి రుక్తా - అత్ర శరీరసంసర్గప్రయుక్తభోక్తృత్వప్రసజ్గః పరిపా యతే. పూర్వపదేవ ప్రథమా విచారః. తదర్థం కిం భోక్తృజీవశరీరకస్య బ్రహ్మణః స్వశరీరభూతాత్ జీవా నిరతిశయానందస్వభావతయా విలక్షణత్వ మస్తి - నేతి. తదర్థం కిం బ్రహ్మణః సశరీరత్వే జీవవత్సుఖదుఃఖభోక్తృత్వం ప్రసజ్యతే - ఉత నేతి. దుఃఖాదిభోక్తృత్వం కిం శరీరప్రయుక్తమ్ - ఉతాన్యప్రయుక్తమితి. * నవానైవశరీరస్వేతి శ్రుతౌ శరీరశబ్దః కిం శరీరమాత్రపరః - ఉత పుణ్యాపుణ్యవిమిత్రశరీరపరఇతి. అత్ర చరమా విచారః ప్రస్తుతోపయోగేన బుద్ధిస్థతయా కృతః - ఎత్వస్థాధారణతయా కర్తవ్యత్వాత్. యదా శరీరమాత్రపరః - తదా దుఃఖాదిభోగస్య శరీరత్వప్రయుక్తత్వా ద్దృష్టాన్తి తదోభ్యగప్రసజ్గేన శరీరభూతా జ్ఞీవా నిరతిశయానందతయా విలక్షణత్వం నాస్తితి స్మార్త. యదా తస్మిన్నాన్యే శరీరశబ్దః కర్తృకృతశరీరపరః - తదా దుఃఖాదిభోగస్య శరీరత్వప్రయుక్తత్వాద్విభావాత్ బ్రహ్మణస్తదోభ్యగప్రసజ్గేన శరీరభూతా జ్ఞీవా నిరతిశయానందతయా వైలక్షణ్య మస్తితి సిద్ధ్యతి. † కథం శరీరత్వే భోక్తృత్వమితి శక్త్యాం వివేచోతి (సశరీరత్వఇతి). † అధికరణారమ్భ మక్షిపతి (నమచేతి) † పరిహరతి (నైవమితి). † (శరీరాంతర్వర్తిత్వమాత్రేణ) మాత్రశబ్దేన శరీరంఽపి స్యాన్యవ్యాప్యతి. జీవవత్సశరీరకత్వత్వత్వేన శరీరస్యాన్య మభిప్రేతమ్. ఏవం శక్త్యాం ముఖ్యేదో దర్శితః. యథాకార్యమతా త్వరగృహం ప్రవిష్టస్య గృహసన్నిధిమాత్రేణ గృహపతిత్వప్రయుక్తాన ధ్యాన్యదయభావ్యం సభవతి - తథాపాన్యతాయ హృదయస్థస్య శరీరసన్నిధిమాత్రేణ శరీరత్వప్రయుక్తభోక్తృత్వాపత్తి ర్నాస్తితి సంభాగ ప్రాప్తిరితిచేదిత్యుక్తమ్. అత్రకు శరీరసాన్విత్వప్రయుక్తభోక్తృత్వ మశబ్ద్య మితి ఛేద ఇత్యర్థః. తథాపి పరిహారాత్కాన్యకాన్యకానుదయఇతి

౧౪॥ సూ. భోక్తృవత్తేరవిభాగశ్చేత్సాన్విలోకవత్. ౧.

(వే-సా.) యది చిదవిద్యనుశరీరకత్వేన బ్రహ్మణోపి సశరీరత్వమివ్యతే; తస్మి జీవవత్సశరీరత్వేన బ్రహ్మణోపి శరీరసంబద్ధప్రయుక్తనుఖ దుఃఖభోక్తృత్వావత్తేః జీవా దవిభాగప్రసక్తి రితిచేత్; స, స్యాదేవ జీవా ద్విభాగః, నిరవద్యత్వకల్యాణగుణాకరత్వేన బ్రహ్మణః. సహ సశరీ రత్వప్రయుక్తమనిష్ఠభోక్తృత్వమ్, అపితస్యవత్వత్వకృతమ్. యథా లోకే రాజ్యస్సశరీరత్వేపి అన్యవత్సస్య సాన్విజ్ఞాతివృత్తికృతానిష్ఠ భోక్తృ త్వస్వేతరసమానమ్. ౧.

(వే-దీ.) సరాన్విత్తృభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణః స్వశరీరభూతా జ్ఞీవా నిరతిశయానందస్వభావతయా దేవా విభాగ ఉక్తః-న కిం విభాగ స్సమ్భ వతి! ఉత నేతి సంశయః, నసమ్భవతీతి పూర్వగోచరః - సర్యచిదవిద్యనుశరీరతయా శరీరాత్ దృష్టిహాః, సశరీరస్యచ నుఖదుఃఖయోః భోక్తృ త్వావత్తేః. తదాపత్తిశ్చ “౧౧ నవానైవశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయారపహతిరస్తి ఆశరీరంవా వనస్తం నప్రియాప్రియే స్పృశతః” ఇతిశ్రుతే. రాధాస్త్రం - స్యాదేవ విభాగో జీవా త్వరస్యాకర్తృవత్వతయా. సశరీరత్వప్రయుక్తనుఖదుఃఖయోః - అపితుకా ప్రసక్త్యతయా తదపివృత్తిభూతః - “౨ సవకథా భవతి త్రిధా భవతి” ఇత్యాదివాఙ్మతశరీరస్య ముక్తస్య సశరీరస్యాన్యకా ప్రసక్త్యతయా నిరస్తనిఖలదుఃఖత్యేదర్శనాత్. యథా లోకే రాజ్యాసవత్సానాం శరీరిణాం తదాపసానివృత్తినిమిత్తదుఃఖాన్యయేపి రాజ్యస్సశరీరస్యాపి ప్రకారాన్తరేణ సాధ్యైపి వ్యకాసనావశ్య తయా సతదపివృత్తికృత దుఃఖాన్యయోః విభాగః - వైలక్షణ్యమ్ నూత్రమపివ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

౧॥ ఛాం - ౨౫ - ౧౨ ఖం - ౧. ౨॥ ఛాం - ౭ ప్ర - ౨౬ఖం - ౨.

జాం జీవానాం శరీరగత బాలత్వస్థవిరత్యాద్విదికారాః † సమ్భవేషి శరీరధాతుసామ్యవైషమ్యనిమిత్తసుఖదుఃఖయోగః. శ్రుతి శ్చ * ౧ సహవై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయో రపహతి రస్తి అశరీరంవా వస్తంతం నప్రియాప్రియే స్ఫుతతథతి. † అత సస్సశరీరబ్రహ్మకారణవాదే జీవేశ్వరస్వభావవిభాగాసమ్భవా, త్మేవలబ్రహ్మకారణవాదే మృతుస్సర్వదాదిన జ్ఞగద్గతాపురు షాధాదినస్వ విశేషాశ్రయత్వప్రసక్త్యాచ్చ ప్రధానకారణవాదపవ జ్యాయానితీచేత్.

౨. † అత్రోత్తరం స్యాల్లోకపదితి స్యాదేవ విభాగో జీవేశ్వరస్వభావయోః - సహి జీవస్య శరీరధాతుసామ్య వైషమ్యనిమిత్తం సుఖదుఃఖయో ర్భేదకృత్వం సశరీరత్వకృతమ్ - † అపితు పుణ్యపాపరూపకర్మకృతమ్. * ౧ † సహవైసశరీరస్యేత్యపి కర్మార్థదేహవిషయమ్ - * ౨ స ఏకథా భవతి త్రిథా భవతి * ౩ స యది పితృలోకకామో భవతి * ౪ స తత్ర వశ్యేతి జక్షత్క్రిడ నమమాణ్యతి కర్మబంధవినిర్ముక్తస్యావిరూపితస్వరూపస్య సశరీరప్రేయోవాపురుషార్థ గన్ధాభావాత్. అపహతపాపస్స పరమాత్మన స్థూలసూక్ష్మరూపకృత్సృజగచ్ఛరీరతేష్వి కర్మసమ్మర్థగన్ధావాస్తీతి సత రా మపురుషార్థగన్ధప్రసక్తః. లోకవత్ యథా లోకే రాజశాసనానువర్తనాం తదతివర్తనాంచ రాజానుగ్రహనిగ్రహకృ తసుఖదుఃఖయోగేషి సశరీరత్వమాత్రేణ శాసకే రాజ్యస్య శాసనానువృత్త్యతివృత్తినిమిత్తసుఖదుఃఖయో ర్భేదకృ త్వప్రసక్తః. యథాహ ద్రమిడభాష్యకారః * ౫ యథా లోకే రాజా ప్రచురదస్తతాకే ఘోరేన నర్కసంక్రమేష ప్రదేశే వర్తమానో † వ్యజనాద్యపథాతదేహీనా దోషై ర్నస్ఫుత్యతే అభిప్రేతాంశ్చ లోకా స్సరిపాలయ్యతి భోగాంశ్చ గన్ధాదీనవిశ్వజనోపభోగ్యాధారయతి తథానసా లోకేశ్వరో † భ్రమత్స్వసామర్థ్యచామరో దోషైర్నస్ఫుత్యతే రక్షతిచ లోకా స్పృహలోకాదీనుభాగాంశ్చావిశ్వజనోపభోగ్యాధారయతీతి. † మృతుస్సర్వదాదినస్వస్వరూపపరిణామస్తు వై వాభ్యుపగమ్యతే - అవికారత్వనిర్దోషత్వాదిశ్రుతే.

౩. † యత్సవైర్వైష్ణవకారణవాదే భోక్తృభోగ్యవిభాగాభావమాశ్చ జ్ఞానముద్రఘనతరజ్జదృష్టానైవ విభాగప్రతి పాదసవరం సూత్రం వ్యాఖ్యాతమ్ - † తదయుక్తమ్ - అన్తరాభివితశక్త్యవిద్యోపాధికాద్భ్రష్టాస్సప్రప్తిమధ్యవగచ్ఛ తామేవ మాత్మేవపరిహారయారసజ్గతత్వాత్. † కారణాన్తర్గతశక్త్యవిద్యోపాధ్యుపహితస్య భోక్తృత్వా † దుపాధేశ్చ

సవాచ్యమ్ - అత్రైవ వక్తవ్యం దుఃఖాదేః కర్మోపాధికత్వ ముపశేష్య నన్నిధిమాత్రప్రసక్తాయాః భోక్తృత్వశక్త్యానూప్రత పరిహృతత్వాత్. సూత్రేదేదస్య భోక్తృత్వశక్త్యాదావరణేదనిబద్ధం. † (ఽనంభవేషీతి) అనేన సత్సదృష్టాన్తభావాదిత్యత్ర పరిహృతాంశ ఉక్తః. † అపరిహృతాంశ మాహ (అతథతి).

౨. † పరిహరతి (అత్రోత్తరనితి). † అత్ర పుణ్యావధ్యన్యామం దర్శయతి (అపితితి). † (సహవైసశరీరస్యేత్యపితి) ముక్తిపాదే వక్తృ మూల మర్థముపేక్ష్యాత్ర నిర్వాహః కృతః - సత్యప్రైవ నిర్వాహ్యాత్వాప్యుక్తిః. † (వ్యజనాదీతి) అదిశదేన తత్త్వదనిష్ఠపరారణసాధనాని వివక్షి తాని. † (భ్రమత్స్వసామర్థ్యచామరతి) అత్రచామరగ్రహణ మనిష్ఠనివారణానురూపవస్తూనామపర్యాయమ్. † సశరీరబ్రహ్మకారణ్యే తీవేశ్వరవిభా గాభావః పరిహృతః - తేవలబ్రహ్మకారణవాదే పూర్వోక్తజగద్గతాపురుషార్థాద్రవజ్జమనభ్యుపగమేన పరిహరతి (మృతుస్సర్వదాదీతి).

౩. † అన్య సూత్రస్య పరైః కృత సుస్యథావ్యాఖ్యాన మనుపదతి (యత్తితి) భోక్తృశబ్దో భోక్తృత్వవచరతి తైరప్రుక్తమ్. † భోగ్యస్య భోక్తృత్వావత్తిం భోక్తృ ర్భోగ్యత్వావత్తిం చాశ్చ జ్ఞానపరైః పరిహృతమ్. తదూపయతి (తదయుక్తనితి) † అతేవపరిహారయారసజ్గతత్వముపపాద యతి (కారణాన్తర్గతేతి). † (ఉపాధేశ్చభోగ్యత్వాదితి) అత్ర ఉపాధిశబ్దః శక్త్యవిద్యోపాధిసాం త్రయాణామపి వాచకః - యథా వాచశబ్దః కథాసామాన్యవాచీ కథానితేషవాచీచ - తదవ్రో. యద్యా - ఉపాధిశబ్దేనాచిదంశో వివక్షితః. † ఉపహితబ్రహ్మభోక్తృత్వమ్, ఉపాధేశ్చ

భోగ్యత్వాత్. † విలక్షణయోస్తయోః పరస్పరభావావత్తి ధ్ని నసమ్భవతి. † స్వరూపవరిణాముస్తు తైరపి నాభ్యుపేయతే. * ౧ † సకర్తా విభాగాదితే న్నానాదిత్వాదితి తేత్రజ్ఞానం తద్గతక్తానాం చానాదిత్వప్రతిపాదనాత్. † స్వరూపవరిణా మాభ్యుపగమేపి భోక్తృభోగ్యావిభాగాశ్చా కస్య చిదపి నజాయతే - † మృత్యువత్తాదివరిణామరూపఘటకరావ కటక మకుటాదివిభాగవదృక్తృభోగ్యావిభాగోపపత్తే. † స్వరూపవరిణామేవ బ్రహ్మణివ భోక్తృభోగ్యత్వావత్తిరితి పునరన్య సామజ్ఞస్యమేవ. ౧॥ శారీ - ౨౭ - ౧పా - ౩౫.

ఇతి శ్రీభాష్యే భోక్తృప్రత్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. తదనన్యత్వమారమృణాశబ్దాదిభ్యః. ౧.

౧. † అనదితీచేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాదిత్యాదిమ కారణభూతాద్భ్రష్టాః కార్యభూతస్య జగతోఽనన్యత్వ మభ్యుపగమ్య బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వముపపాదితమ్-ఇదానీం తదేవానన్యత్వ మాతీప్య సమాధీయతే. తేత్ర కాణా గ్యత్వం చాస్తు - తథాపి తయో రుపాధిబ్రహ్మణో రవిభాగ ఆశ్చర్య పరిహర్యత ఇత్యత్రాహ (విలక్షణయోరితి). † స్వరూపవైస్య పరిణామే శ్చా పరిహారాపుపపత్తేతే ఇత్యత్రాహ (స్వరూపేతి). † ఖత ఇత్యత్రాహ (సకర్తేతి) తేత్రజ్ఞానాదిత్వాభ్యుపగమే ఉపహితస్య బ్రహ్మణో తేత్ర జ్ఞ లేస్య, ఉపాధేశ్చ భోగ్యత్వయాః, నిత్యత్వాభ్యుపగమాత్ నిత్యత్వేనాభ్యుపగతయోస్తయో రవిభాగాభావ సిద్ధవేత్త్యర్థః. † ఆభ్యుపగమ్య దూషణమాహ (స్వరూపవరిణామాభ్యుపగమేతి). † ద్వుష్టాస్తమాహ (మృత్యువత్తాదితి) కటకమకుటాదీనాం కాలభేదేన అవిభాగ ఉపపద్యత ఇతి చేత్ - తత్సేనతరజ్జద్వుష్టాస్తేపి నమానమ్. యన్ విభాగః కేనతరజ్జద్వుష్టాస్తేన సాధ్యతే - స స్వరూపవరిణామాభ్యుపగమేపి న్యాయమేన సిద్ధ్యతీతి భావః. స్వరూపవరిణామాభ్యుపగమే - అతీతాతదన్వత్ప్రసక్తాదనమజ్ఞానం నతుద్దుష్టాస్తభావాదితి వికారాపుపపత్తాపాతాన్నిరసికారత్వాదిక్ర తీనా మసామజ్ఞస్య ముక్తమ్, పరిహృతమ్. - † తచ్చ దూషణ మపరిహృతం స్వాదిత్యాహ (స్వరూపవరిణామేచేతి).

ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయాం భోక్తృప్రత్యధికరణమ్.

౧. ౧౫॥ సూ. తదనన్యత్వమారమృణాశబ్దాదిభ్యః. † సద్గతిమాహ (అనదితీతి) ఇత్యాదిమ - సూత్రేషిత్వార్థః. బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సంభవతి - నేతి. కిం బ్రహ్మ కార్యత్వే జగతః శ్రుతిసిద్ధం బ్రహ్మణోఽనన్యత్వం సంభవతి - నేతి. కిం ఖ వాచారమృణా మిత్యాదివాక్యాని కారణాన్యైవాపిస్తా త్రరాపత్త్యా కార్యత్వం బోధయితుం ప్రభవన్తి - నేతి. కిం బుద్ధిశబ్దాస్తరాదయోఽపహేదనిబద్ధనాః - ఉత ద్రవ్యభేదనిబద్ధనా

౧॥ సూ. తదనన్యత్వ మారమృణాశబ్దాదిభ్యః. ౧.

(నే.సా.) కారణభూతాద్భ్రష్టాః కార్యభూతజగతః వాచారమృణాశబ్దాదిభ్యో వాక్యేభ్యోఽవగమ్యతే, “౧ వాచారమృణాం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్సేన సత్యమ్” “౨ నదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసీ దేక మేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రహయేయేతి” “౩ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్.....తత్త్వమసి” ఇత్యాదిభ్యః. ౧. ౧॥ ఛాం-౬-౧-౪. ౨॥ ఛాం-౬-౨-౧. ౩॥ ఛాం-౬-౨-౨.

(నే.దీ.) కింబ్రహ్మకార్యం జగత్ బ్రహ్మణోఽన్యత్ ; ఉతానన్యదితి సంశయః. అన్యదితిపూర్వనివృత్తః - తతోపలభ్యే. సఖి బుద్ధిశబ్దాస్తరా దయః కారణత్వాగ్గన్యానన్యత్వే కథంచి దుపగద్యతే. కారకవ్యాపారవైయర్థ్యంచానన్యత్వే. అతో వస్తువిరోధాదనన్యత్వశ్రుతయః లక్షణయా నేయాః. రాధాస్తవ - “౧ వాచారమృణాం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్సేన సత్యమ్” “౨ నదేవ సోమ్యేద మగ్రఅసీ దేక మేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రహయేయేతిత్వేతోఽన్యజత” “౩ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్త్వం స అత్తా తత్త్వమసిత్వేతకో” “౪ సర్వం ఖలిదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి” “౫ తద్దేవం తర్హస్వాకృత మాసీ త్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత” ఇతిశ్రుతిశతసిద్ధంకార్యస్య జగతఃకారణా ద్భ్రష్టాః కారణత్వేన. నచాత్ర వస్తువిరోధగతః - కారణీభూతమృదాదిద్రవ్యస్యైవ పునుబుద్ధిర్నరారద్యస్థానరాపత్త్యా బుద్ధిశబ్దాస్తరాద యాపునపద్యతే. తపివ కారకన్యాపారద్యర్థవత్త్వంచ. కారణస్యైవ కార్యవస్థాయామసి ప్రత్యేభిజ్ఞాయమానస్యావస్థాస్తరాపత్త్యైవ సర్వే ఘాపపన్నేషు అనుపల్బద్రవ్యాస్తరకల్పనా న సమ్భవతి. తస్మాద్భ్రష్టాకార్యం జగద్భ్రష్టాః కార్యేభ్యోఽనన్యదేవ. ౧. ౪॥ ఛాం-౩-౧౪-౧. ౫॥ బృ-౩-౪-౨.

ఇతి. యా బుద్ధిభేదాదయః స్యసాపాన్యతస్విబద్ధాః - తదా కార్యస్య కారణా దన్యతయా జగతో బ్రహ్మస్యతావత్తే ప్రదనస్యతయా న్యపది శ్యమానం బ్రహ్మ సకారణం భవతీతి స్సాత్. యదా బుద్ధిభేదానా మవస్థాస్తరనిబధనతస్యైవ - తదా కార్యస్య కారణా దనన్యతేన జగతో బ్రహ్మ సన్యతస్విబద్ధే ప్రదనస్యతయా వ్యవచిత్త్యమానస్య బ్రహ్మకో జగత్కారణత్వం సమ్యగేతి సిద్ధ్యతి - అత్రేకేదప్రదనస్యత్వం వర్ధయన్తి - తస్మాత్ - కారణా వ్యక్తిస్త్వం కార్యస్యానన్యతస్యైవ - పరమార్థో వ్యతిరేకేణాభావఇతి. జడాజహయారేకతావాయోగా దనన్యతేనామన్యైక్యమి - కింతు భేదావాః. భేదస్య ప్రతియమానత్వా దనత్వస్య దుర్వసత్వాత్ పరమార్థో వ్యతిరేకేణాభావ ఇత్యుక్తమ్. తత్తావన్నిరూప్యమి - యదన్యస్య శక్త్యో ముఖ్యమీకరణమతః - తదా అన్యసూత్యైవ మన్యస్యమి - తేన కార్యవర్తినిషేధా త్ప్రకర్షామిథ్యాత్వం సిద్ధ్యతి - యథా నిర్ధనతస్విమితి సమాభావః. తథానతి తస్యానన్యతస్విమితి యోజనీయమి - సతు తస్మాదితి - పురుషస్య నిర్ధనతస్విమితి వ్యవచేతః - సతు పురుషా నిర్ధనతస్విమితి. తస్మాత్ - కారణా త్వంపరమార్థోఽనన్యతస్యైవ - వ్యతిరేకేణాభావః కార్యస్యావగమ్యతేఇతిహి తేనాం యోజనా - అతస్మత్పరమసామర్థ్యా దనన్యతస్య మన్యతావ్యాభావ సాన్యతే. తత్తత్ప్రకర్షం విహితం సాత్ - సతు మిథ్యాత్వమి - యథా మనుష్యదనన్యత్వం బ్రాహ్మణస్య, వృక్షో దనన్యతస్య పుష్పాన్యతే సహి బ్రాహ్మణపలూకయో ర్విధ్యాత్వ ముచ్యతే. అతోఽనన్యతస్యేదేన సకార్యమిథ్యాత్వస్యిద్ధిః. పరమార్థత ఇత్యధ్యాహరణ్ని తస్మిన్ షేషార్థే సమ్యగవస్థునవహన్. యది పరమార్థవ్యతిరేకాభావశబ్ద చక్రపరో సభవేత్ - తదా వ్యతిరేకశబ్దవైయర్థ్యం - పరమార్థోఽభావ ఇత్యేతావతాకార్యమిథ్యాత్వస్యిద్ధిః. అతప్రదనత్వస్యమితి మూత్రం శిక్షణీయమి. ముద్రికేత్యేవేతి విషయచక్రస్థ ఇతిశబ్దాభి ప్పుధా సాత్. సను తత్కుసూమపక్షేచి చక్షూః దనన్యతావ్యతిరేకత్యక్త దివ్యీయనన్ద్రీకీయ కార్యస్య మిథ్యాత్వస్యిద్ధిః. తత్రాపి దివ్యత్వస్యైవ మిథ్యాత్వ తావన్త్యక్తతస్యిద్ధిః. రజ్జో రసస్య స్వరూపత్యక్త సర్వమిథ్యాత్వస్య తాన్యమిథ్యాత్వస్యమితిచేన్న - మాతు రసస్యా వ్యక్త్యేవ ద్వాదశ్యస్య వ్యావహారికతాత్. సన్యాసాతి - సన్యసమిథ్యాత్వస్య వివక్షితత్వాదీతిచేన్న - అశబ్దత్వాదీమిథ్యాత్వస్య. సను అగ్నినా నిష్కృష్టత్యక్త సేవన వాచికస్య దావాచావితాని భావాద్విధ్యాహిత - అత్రత్యక్త్యుద్భవ్యైవ వ్యాచారికపరిపాకఇతిచేత్ - అనన్యస్వస్వరూపాః కన్యాముఖ్యతా మతా. యదన్యస్యశబ్దావ్యాపితపరిపాకత్యక్త సర్వ రజ్జవ్యాపిత ఇత్యర్థో వివక్షితస్సాన్యతే - తస్మి తదన్వదేన తదనన్యతస్యమితిసాత్రం పద మవ్యాఖ్యాపితి సంచ సాత్. తదానీమి సత్త్వాచ్చాసరస్వేతి సూత్రవైఖ్యంసాత్ - తద్ధి కారణదశాయామపి కార్యస్య కారణే నత్వం బ్రూతే. సహ్యోరూపః పాశ్చాత్యైః - ఆర్యాపితసన్ధిప్రాగపి నదతి యుజ్యతే. ప్రాగపి కారణత్వేనా నత్వం యుక్తమితిచేన్న - అనతిః కార్యస్య పరమార్థరూపకారణాత్సా నత్త్వాయోగాత్. యది సర్వశబ్దేనాధిష్ఠానం లక్ష్యతే - ఏనమేవ కార్యశబ్దోపలక్షితస్య సన్ధితస్య కారణాదనన్యతస్యంసాత్. తథానతి కార్యస్య కారణా దనన్యతస్యం సిద్ధ్యతి - సన్ధితస్యాపరిణామినా నిర్దోషస్య కారణత్వాభావా, దవికారపాశ్చర్యత్వస్య కార్యత్వాభావాచ్చ. సను సన్ధితమేవ కారణావిద్యాశబ్దం కారణమి - కలితాకారోపహితం ఘటస్పృశపటస్పృశ్యవభావమానం తదేవ కార్య మిత్యనన్యతస్యమితి చేత్. అవిద్యాశబ్దత్వం నామ కిం అవిద్యావలక్షితత్వమి - ఉతావిద్యావిభజ్యత్వమి. ప్రథమే బ్రహ్మకారణత్వాదీనిర్దేశం - సహి కార్యోపలక్షితస్య నిర్దేశస్య పర్యవసాద్యుపాదానత్వమి, నాపి సారసోపలక్షితకేదారస్య సారసగతగతిశబ్దాదుపాదానత్వమి. యది కారణావిద్యావిభజ్యం సన్ధితమేవ కలితాకారవిభజ్యం కార్యమిత్యనన్యతస్యైవ - తతోపి కారణావస్థాప్రకృతిశరీరకమేవ బ్రహ్మ కార్యవస్థాప్రకృతిశరీరక మిత్యనన్యతస్యోపపాదనం వరమి - * యస్యవ్యక్తం శరీరమి * యస్య పృథివీ శరీర మితి శ్రుతానుగుణనిర్వాచా సమ్యవత్ప్రకృతకల్పనానుపపత్తే. సకలప్రమాణ బాధాభావా, త్పరమార్థత ఇత్యధ్యాహరణైరేవ, చ్యుతాపితి శబ్దవైయర్థ్యాభావాచ్చ. యద్యైతిరేకేణ యస్య సాపటస్యవ్యాప్తా - స తస్మాదనితిః - యథా మృగో ఘటఇత్యయమానపరమి. భావోపలక్షేతితి సూత్రం వ్యాఖ్యాతమి. ఉపలబ్ధసద్భావయోగస్సమచ్చయాధూమాగోష్ఠ్యై అంకచాక్షుషరూపయో చ్చానన్యతస్యవ్యవహరణం. అత్రోచ్యతే - సతావ త్కార్యవస్థాయాః కారణేనైకత్వంసాధ్యమి - అనువృత్త సత్యనిర్వాజవస్య తస్య వ్యావృత్తసత్యనిత్యజడావస్థాయాశ్చైకత్వవ్యావహారత్, జాతివ్యక్త్యై రనేకాత్వతావచ్చ. తత్రావ్యభేదేభిమతే గుణగుణీకారణైకాన్యమి. తత్రావ్యభిన్నత్వందుర్బలమి - జాతిగుణయోగైక్యవసంగాత్. జాత్యభిన్నంహి వస్తు జాతిరేవ - తస్యైవ గుణాదభిన్నత్వే జాతిరేవ గుణః సాత్. అస్తియితి సవాచ్యమి - అయం నీలః పుటః నాయం నీలఇతి జాతినవ్యావేపి గుణాభావవ్యవహరదర్శనాత్. కార్యమిథ్యాత్వే సాధ్యే దృష్టాస్తే సాన్యత్యవతః - ముత్యాన్యస్య ఘటస్య బాధాదర్శనాత్. శుక్తిరూప్యదృష్టావపరిగ్రహేన్యవై కాన్యమి - హేతోః ఘటేపి సృష్టే. ప్రతిపన్నాపాధా బాధితేన సాపాధికం. కార్యగాహిప్రమాణబాధితత్వం. తృప్తియేవ సూత్రే యస్య కారణే పూర్వం సత్త్వం నాస్తి - స తత్తతో జాయతే - యథా వీతాను తైల మిత్యనన్యత్యే యుక్తి రుక్తా. ఇయం చ కార్యమిథ్యాత్వేవాదినిరానుపపన్నా - రజ్జప్రాగ సతేకాల్పనికసర్వస్యాగోపదర్శనాత్. ప్రాగపి సోఽస్తిచేత్ ప్రత్యేత - కాలస్యనికానా మర్థానాం ప్రతీయమానతయోగహి సత్త్వమి - సను కల్పితాకారోపహిత మధిష్ఠానం కార్యమి - తత్రాధిష్ఠానస్వరూపం ప్రాజ్ఞాన్తిచేత్ - స తత్ర కార్యకల్పనా భవతీతి సూత్రార్థఇతిచేత్ - తత్తు నిరర్థస్య సభ్రమానంభవనిరాకరణేన తతోత్తరం భవతి. యదుక్తం కారణస్య సత్త్వం ప్రామాణికమి - కార్యం చ నదేవావభావతే - తత్ర సత్త్వదన్యాయానుపలబ్ధా త్సన్ధితాతిత్వః కార్యకారో మిత్యేతి - తదయుక్తమి - సామాన్యరూప మపాధిరూప మసద్వ్యవస్థితరూపంనా సత్త్వం విశేషా

దాః ప్రాచూః - † నకారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం సమ్భవతి - విలక్షణబుద్ధిబోధ్యత్వాత్. నఖలు తన్వ పటమ్బుద్ధిః
ఘటాదిషు కార్యకారణవిషయా బుద్ధిరేకరూపా. శబ్దభేదాచ్చ. సహితస్తవః పట ఇత్యుచ్యతే - పటోవా తన్వ ఇతి.
కార్యభేదాచ్చ. సహి మృత్పిష్టేనోదకమప్రియతే - ఘటేనవా కుడ్యం నిర్మితే. కాలభేదాచ్చ. పూర్వకాలంచ
కారణమ్ - అపరకాలంచ కార్యమ్. ఆకారభేదాచ్చ. పిష్టాకారం కారణమ్ - కార్యంచ పుష్పబుద్ధోదరాకారమ్. తథా
సత్యమేవ మృది ఘటో నస్య ఇతి వ్యవప్రియతే. సత్త్వాభేదశ్చ దృశ్యతే - బహువన్తవః - ఏకశ్చపటః. కారక
వ్యాపారవైయర్థ్యంచ - కారణమేవచేత్కార్యం కిం కారకవ్యాపారసాధ్యం స్యాత్. † సత్యపికార్యే కార్యోపయోగిత
యా కారకవ్యాపారేణ భవితవ్యం చేత - సర్వదా కారకవ్యాపారేణ నోపరన్తవ్యమ్. సర్వస్య సర్వదా సత్త్వేన నిత్యా
నిత్యవిభాగశ్చ సన్యాత్. అథ కార్యం సదేవ పూర్వ మనభివ్యక్తం కారకవ్యాపారేణాభివ్యక్తతే - అతః కారకవ్యాపా

విశేష్యయా సాధారణం దృష్టమితి తావతావిశేషణ మిధ్యాత్వాన్విధేః. సహి దర్శిని స్వప్రమానే స్వప్రమానత్వమేకం దృష్టమితి దర్శితేన ద్తయో
రన్యత్వమ్. అతో మృషావాద్యభిమత మనన్యత్వ మనుపపన్నమ్. — డౌపాధికభేదాధేదవాదేః పరిణామస్వప్రమాణేశ్చ బ్రహ్మశ్చ
భిన్నాభిన్నతయాఽనన్యత్వం వాచ్యమ్ - తత్ ఖడ్గాగతశ్చక్షుఃమాదివాం ఖడ్గాదభిన్నేన ముష్ణేనానన్యత్వవత్ జగద్భిప్రహో రన్యత్వ మమఖ్యమ్.
సను సకేవలం ఖడ్గముద్వేయారం భిన్నాభిన్నత్వవత్ప్రమాణత్రయమిహాన్విష్టాః - కింతు బ్రహ్మశ్చక్షురూపతాన్విదువాదేః-యథా ఆగ్నేయరాష్ట్రాదిః. ఆత
శ్చక్షుఃక్షిప్తద్రూపేహోపాధిబ్రహ్మణో భిన్నాభిన్నత్వా జ్ఞాతోబ్రహ్మనన్యత్వమితి. † ఉచ్యతే - శక్తిర్నామకిం సామర్థ్యపరాయణా బ్రహ్మధర్మవిశే
షః - ఉత నూత్నవస్థా ప్రకృతిరేవ ఆద్యే బ్రహ్మణో నిర్వికారత్వప్రతిబింబః - బ్రహ్మణో మృత్పిష్టనిర్విశేషత్వాత్, మృత్పిష్టోహి ఘటా
దిపరిణామక క్రియంతి వికారీత్యుచ్యతే. ద్వితీయేతు ఖడ్గాకారస్య శృంగోదే ర్దుష్టా దనన్యత్వేన దమఖ్యతమ్. ఆత ప్రదమపపన్నమ్. — యాదవ
ప్రకాశమతేభి భోక్తృభోగ్యనియన్త్రాణాం బ్రహ్మశక్త్యాన్విభ్యుపగమాన్త మాదికార్యాణాం భోక్తృనియన్త్రభ్యా మనన్యత్వత్వ మయఃకార్యస్య
రూపస్య స్వర్ణరజతాభ్యా మివ అనుపపన్నమ్. మహాదానిం ప్రకృతే రన్యత్వే బ్రహ్మకారణవాదాన్విధిః సన్మాత్రబ్రహ్మణోఽనన్యత్వం సచ్చజ్ఞ
ప్రమృత్తినిమిత్తవిశేషనిరూపణా చ్చిఛిదిభవతి - ఆహాద్యత్వాదికంహి ప్రమృత్తినిమిత్తత్వేన వర్తతే - జగత్సతోఽనన్యత్వత్వత్వ జగదబాధ్య మిత్వ
క్తం భవతి - తతశ్చ బ్రహ్మనన్యత్వ మనుక్తం స్యాత్, యస్య భావవ యదులభిస్తత్త్వ కారణమ్ - తవపథత్వాదిభావవ ప్రాపరణాదికా
ర్యసర్వనాత్తత్వాదికం ప్రాపరణాదేః కారణమ్. ఏవం తత్కారణభూతే తన్వాపి స ద్రవ్యాన్తరం కారణమితి - ద్రవ్యాన్తరకృత్తయా పరాభిమత
స్య కార్యభేదస్యాన్యథాసిద్ధిపరం ద్వితీయస్కాతం వ్యాఖ్యాతమ్. తదయుక్తమ్ - ఛూర్విపత్తయంతీనా మన్యథాసిద్ధేరాద్యసూత్రవేద వివక్షితత్వాత్
తద్విషయభూతే వాక్యైకదేశవేద వికారనామధేయయా ర్యామ్యుర్వికారనన్యత్వసహారసిద్ధ్యంతోపపాదనాత్. ఆత ప్రతాన్యత్వపేతవ్యస్థాసి
ద్ధావ్రతా యామనన్యత్వనియామకపేతుపరత్వం ద్వితీయస్య యుక్తమ్. ఇదం సత్ ఇదం సదితి కార్యస్య సర్వస్య సత్త్వవిషయప్రతితిః సర్వైరవి
భజ్యమానం సన్మాత్ర ముపస్థాపయతి - తదేవ సన్మాత్రం బ్రహ్మ - అతోబ్రహ్మనన్యత్వమితి ప్రత్యక్షాదేవాన్యసోఽపపాదపరమ్ సత్త్వాచ్చాపరత్వేతి
సూత్రం వ్యాఖ్యాతమ్. తదత్వన్వానుపపన్నమ్ - * సవత్సుమి గృహ్యతే నామి వాచా నాన్యైర్దేవైః * సహైవ సన్తం సవిజానన్తి దేవాః * సనం
దృశే తిష్ఠతి రూప మన్య * హృదా మనసే మనసాభిక్లప్తా య ఏవం విదు రమృతాస్తే భవన్తి * క ఇత్యా వేద యతః * తం దుర్దర్శం గూఢ
మనుప్రపిప్లవ * ఆధ్యాత్మయాగాధిగమేన దేవం మత్వేత్వాదిశ్రుతిభిఃప్రత్యక్షాద్యగోచరతాన్విభిధానాద్యోక్తైకదృశ్యతాన్విభిధానాచ్చ. అదృశ్యతాన్
దివిషయం శాస్త్ర మిశ్వరవిషయమ్ - సతు సన్మాత్రబ్రహ్మవిషయమితిచేన్న - * యత్తద్రదేశ్య మగ్రాహ్యం * యద్యాతేతయానిం పరిశస్యన్తి
ధీరాః * తనసా చీమతే బ్రహ్మ తతోఽన్నమవిజాయతఇతి కృతోఽన్నపాదానన్య బ్రహ్మవిషయ అదృశ్యతాన్యభిధానాద్యోక్తయోరీకత్రబ్రహ్మణో నిష్ప్ర
మాణత్యా, త్కారణవాక్యానాం నిర్విషయత్వప్రసంగాచ్చ. సద్భివ్యంహి ప్రత్యక్షసిద్ధమ్, అపస్థాపికేవచ్చ ద్రవ్యానన్యత్వంచ అన్యత్వసాధ
కయుక్తిభిసిద్ధమ్, - కిమిద్ర వేదాన్తకృత్వమ్. అతః సూత్రాణాం పక్ష్యమాణ ఏవాగ్ధ ఉపపన్నః. కాణాదాః - వైశేషికాః. విలక్షణబుద్ధిబోధ్య
త్వమ్, శబ్దభేదః, కార్యభేదః, కాలభేదః, ఆకారభేదః, పరిణామభేదః, భావాభావవిరోధః, సంఖ్యాభేదః, కారకవ్యాపారవైయర్థ్యత్వమ్, నిత్యానిత్య
విభాగానుపపత్తి, శ్రేణి పేతవ ఉచ్యతే. † (నకారణాదిత్వాదినా) సఖ్యిత్వాదిభిస్తత్తదేకునిర్దేశాన సరభావ్యగ్రన్తై రైతేనిధిశ్చక్వా-వ్యావృత్తిః
క్రియతే. † (సత్యపీతి) కార్యోపయోగితయా - ఉదకాహరణాదికార్యోపయోగితయేత్యర్థః. కార్యోపయోగసానుబంధ్యత్వాదనన్యత్వేనా - సాక్షా

హృదయే నిత్యనిత్యవిభాగశ్చ వ్యతే. † తదనత్ - † అభివ్యక్తే రభివ్యక్త్యస్తరావేక్ష్యే అనవధానా, దనవేక్ష్యే కావ్యస్య నిత్యోపలభిప్రసక్తా, త్రమత్పత్త్యభ్యుపగమచాసత్కార్యవాదప్రసక్తాత్. † కిచ్చ - కారకవ్యాపారస్య భిన్నత్వేత్వే ఘటాన కారకవ్యాపారేణ కరకాదే రవ్యభివ్యక్తిః ప్రసజ్యతే - సమృద్ధిసన్నాభివ్యక్తకథావేషు దీపాదివ్య భిన్నత్వవిశేషనియగూదర్శనాత్. సహి ఘటార్థ మారోపితః ప్రదీపః కరకాదీన్నాభివ్యసక్తి. అతోఽసతః కార్య సోత్పత్తిహేతుత్వేనైవ కారకవ్యాపారార్థవత్త్వమ్ - అతశ్చ సత్కార్యవాదాసిద్ధిః. † సచ నియతకారణోపాదానం సతపవ కార్యత్వం సాధయతి - † కారణశక్తినియమాదేవ తిమపవత్తే. † నన్వసత్కార్యవాదినోఽపి కారకవ్యాపారో నోపదజ్యతే - ప్రాగుత్పత్తేః కార్యస్యాసత్త్వాత్ కార్యాదన్యత్ర కారకవ్యాపారేణ భవితవ్యమ్ - తత్రాన్యత్వావిశే షాత్తన్యగతకారకవ్యాపారేణ ఘటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యతే. † నైవమ్ - యత్కార్యోత్పాదనశక్తం యత్కారణమ్ - తద్గ తకారకవ్యాపారేణ తత్కార్యోత్పత్తిసిద్ధేః - † అత్రాహుః - కారణా దనన్యత్కార్యమ్. సహి పరమార్థతః కార ణవృత్తిక్రం కార్యం నామ వస్తస్తి - అవిద్యానిబద్ధసత్త్వా త్సకలకార్యతద్వ్యవహారయోః. † అతో యథాకారణ భూతా వృద్ధివ్యా ధ్భూదిషు † వికారేమాపలభ్యమానా ద్వ్యతిరిక్తం ఘటశరావాదికార్యం వ్యవహారమాత్రాల మ్బనం మిథ్యా - కారణభూతం మృద్ధివ్యమేవ సత్యమ్ - † తథా నిర్విశేషసన్తాత్రాత్కారణభూతాద్భిప్రాయోఽన్యో ఽహంకారాదివ్యవహారాలమ్బనః కృతస్మిన్ ప్రపణ్నో మిథ్యా - కారణభూతం సన్తాత్రం బ్రహ్మైవ సత్యమ్. తన్నా త్కారణవృత్తిక్రం కార్యం నాస్తీతి కారణాదనన్యత్కార్యమ్. † సచ వాచ్యం శక్తికారజతాదీనామివ ఘటాదికార్యాణా మసత్యత్వాప్రసిద్ధే దృష్టాన్తానుపపత్తిరితి. † యతస్త్రాపి యక్త్యా మృద్ధివ్యమాత్రమేవ సత్యతయా వ్యవస్థాప్యతే- తదతిరిక్తం తు యక్త్యా బాధ్యతే. † కాచున రత్ర య్తిః. మృద్ధివ్యమాత్రస్యానువర్తమానత్వమ్, తదతిరిక్తస్యచ వ్యా వర్తమానత్వమ్. రజ్జసర్పాదిషు హ్యనువర్తమానస్యాధిష్ఠానభూతస్య రజ్జ్వాదేనుత్పత్త్యావ్యావర్తమానస్యచ సర్పభూదశ నామ్నుభారాదేరసత్యతా, దృష్టా - తథాఽనువర్తమాన మధిష్ఠానభూతం మృద్ధివ్యమేవ సత్యమ్ - వ్యావర్తమానా స్తు ఘటశరావాదయోఽసత్యభూతాః. † కిచ్చ - † సత అత్తమో వినాశాభావా, దసతశ్చ శకవిమాణాదే రుపలభ్య భావా, దుపలభ్యవినాశయోగికార్యం సదసద్భ్యా మనిర్వచనీయమితి గమ్యతే † అనిర్వచనీయం శక్తికారజతాదివ

వ్య. తత్ర వైశేషికైశ్చ క్త్యవభ్యుపగమాత్పాద్యుపయోగః పరిశయత ఇతి తత్ర దూషణముక్తమ్. † (తదనదిత్యాది) † కి మభివ్యక్తిరుత్పత్త్యతే-ఉతాభి వ్యజ్యతే ఉతాభివ్యక్త్యనవేక్షా నిత్యేతి వికల్పానిప్రాప్యోగ మావయతి (అభివ్యక్తేరిత్యాదినా) † దూషణా నైరవాహ (కించేతి). † (సచేతి) మృ త్సిద్ధే ఘటో సనివృతేచేత్ - అసత్త్వావిశేషా త్రమరపి ఘటనిక్షిప్తోపాదియేత్ - సచ తథాక్రియతే - అతఃకారణవిశేషోపాదాననియమానుపవత్త్యా కార్యం సచేతేత్యర్థః. † పరిహరతి (కారణేతి) ఘటోమృత్సిద్ధిపవ విద్యతే - సతస్తస్త్వీతి నియమః కథమ్. తదేవ తత్సద్భావయోగ్య మితిచేత్ - తదత్పాదనయోగ్యం తదేతేతి తస్మై ప్రాపాదాన నియమో యుక్తఇత్యర్థః. ఏవ ముపాదానకారణ నియమానుపవత్తిరూపం చోద్యం పరివృత్తమ్. † అథ కారకవ్యాపారానుపవత్తిముఖేన చోవయతి (సన్నితి). † పరిహరతి (నైవతితి) అనన్యత్ర ప్రకృతిసామముఖ్యత్వసంభవమితి. † అస్తివ్యతే సిద్ధాస్త్యే కదేమాఖేనా త్రమహుః (అత్రాహురితి). * † వాచారమ్భణ మిత్యాదివాక్యస్యాన్త మభిప్రేత్యాహ (అతోఽయథేతి). † (వికారేమాపలభ్యమానా దితి) అనేనానువర్తమానత్వహేతు ర్విసక్షితః. * † ఏకమేవాద్వితీయమిత్యస్యాన్తమహుః (తథేతి) అహంకారాదివ్యవహారాలమ్బనః - * అహ మితి ప్రథమాధ్యాస ఇతిహి తేనాం గ్రంథః. అదిశబ్దేన క్షేయముచ్యతే. బ్రహ్మవృత్తిరిక్తవర్తమాన్తభూత కార్యాభావస్తదనన్యత్వశబ్దార్థఇతిభావః. † దృ ష్టావస్థసాధ్యవికలతాం శబ్దతే (సచవాచ్యమిత్యాదినా). † పరిహరతి (యతఇతి) యథా జ్వాలావత్ప్రేక్షికమిత్వ్యక్తే జ్వాలాభేదస్యాప్రత్యక్షత్వేన స తత్ర సాన్యవైకల్యమ్ - తద్వదిత్యర్థః. † (కాచుసత్యాది). † సదసద్విలక్షణత్వంనామ మిథ్యాత్వే హేత్వస్తరమాహ (కించేతి). † కార్యవ్యవదనద్వి లక్షణత్వేవృత్తిరేకేణ హేతు మాహ † (సతత్ర సఇతి) † సదసద్విలక్షణత్వంమిథ్యాత్వేఽన్వయిహేతురితి దర్శయతి (అనిర్వచనీయంచేతి) † సవత్సన్య

స్త్రుమైవ. † తస్యచానిర్వచనీయత్వం ప్రతీతిబాధాభ్యాం సిద్ధమ్. † కిచ్చ - కార్య ముత్పాదయ స్త్రుదాదికారణప్ర
వ్యం కిమవికృతమేవ కార్య ముత్పాదయతి - ఉత కిచ్చసంవిశేష మావన్నమ్. నతావ దవికృత ముత్పాదయతి. సర్వ
వోత్పాదకత్వప్రసక్తాత్. † నాపి విశేషాస్తరమావన్నమ్ - విశేషాస్తరావత్తేరపి విశేషాస్తరావత్తిపూర్వకత్వేన భవిత
వ్యమ్ - తస్మాదపి తథేత్యనవస్థానాత్. † అవికృతమేవ దేశకాలనిమిత్తవిశేషసమ్మధం కార్య ముత్పాదయతిచేన్న -
దేశాదివిశేషసమ్మధాపి హ్యవికృతస్య విశేషాస్తర మావన్నస్యచ పూర్వసన్న సమ్మవతి. † నచ వాచ్యం మృతున్
వద్ధద్వగ్ధాదిభ్యో ఘటరుచకదధ్యాదీనా ముత్పత్తి ర్దృశ్యతే - శుక్తికారజతాదివద్దేశకాలాదిప్రతిపన్నాసాధా బాధశ్చ
నదృశ్యతే - అతః ప్రతీతితరణానాం కారణాత్కార్యోత్పత్తిరవశ్యాశ్రయణీయతి. † వికల్పనవత్వాత్. కిం హేమా
దిమాత్రమేవ స్వస్తికాదే రారమ్భకమ్ - ఉత రుచకాది - అథ రుచకాద్యాశ్రయోహేమాది. † నతావద్దేమాదిమా
త్రమారమ్భకమ్ - హేమవ్యతిరిక్తస్య కార్యస్యాభావాత్, స్వాత్మానం ప్రత్యాత్మన ఆరమ్భకత్వానమ్మనాచ. హేమ
వ్యతిరిక్తం స్వస్తికం దృశ్యత ఇతిచేత్. నహేమవ్యతిరిక్తం తత్ - హేమప్రత్యభిజ్ఞానా † తదతిరిక్తవస్తవ్రరానుపలభ్యేచ్ఛ
బుద్ధిత్యైవాస్తరాదిభి ర్వస్తవ్రసరత్వం సాధితమితిచేన్న - అనిరూపితవస్తవలవ్యునానాం బుద్ధిత్యైవాస్తరాదీనాం శుక్తికారజత
బుద్ధివద్ధ్యాదివ దాభినిమూలతేన వస్తవ్రసరసదాభవస్యాసాధకత్వాత్. † నాపి రుచకాది స్వస్తికాదేరారమ్భకమ్ -
స్వస్తికేహి రుచకం పలభ్యతస్తస్మా భవతాపి నూపలభ్యతే. † నాపి రుచకాశ్రయభూతం హేమ - రుచకాశ్రయూకా
రణ హేమన్ స్వస్తికేఽనుపలభ్యే. † అతో మృదాదికారణాతిరిక్తస్య కార్యస్యసత్యత్వదర్శనాదభిప్రాయవ్యతిరిక్తం కృ
తస్మిం జగత్కర్తృత్వేన మిథ్యాభూతమ్. † తదిదం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్యవస్థాప్రతిపత్తయేకాల్పనికమృదాదిసత్య
త్వమాశ్రిత్యకార్యస్యసత్యత్వం ప్రతిపాదితమ్. పరమాథతస్తు మృతున్సర్వాదికారణమపి ఘటరుచకాదికార్యవన్నిధ్యా
భూతమ్ - బ్రహ్మకార్యత్వావిశేషాత్. * ౧ † ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం తత్సత్యమ్ * ౨ నేహ నానాస్తికిచ్చన మృత్యో
సమృత్త్యమాప్నోతి య ఇహ నానేవ వశ్యతి * ౩ యత్ర హి దైవతమివ భవతి తదితర ఇతరం వశ్యతి యత్ర త్వస్య
సర్వమాత్మైవాభూ తత్తేన కం వశ్యేత్ * ౪ ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే ఇత్యేవమాదిభి శుభ్రీతిభిశ్చ
బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వమవగమ్యతే. † నచాగమావగతార్థస్య ప్రత్యక్షవిరోధశ్శబ్దసీయః - † యథోక్తప్రకా

శుక్తిరజతాదే అనిర్వచనీయత్వం దర్శయతి (తస్యచేతి) † వ్యావర్తమానత్వహేతోరుపాధిశక్త్యాచరిషారాయకార్యస్య దుర్నిరూపతామనుగ్రా
హకత్వరూపేణాపా (కించేతి) సత్యంచెతుస్సిరూపంస్యాదిత్యర్థః. † (నాసీతి) విశేషాస్తరావత్తిః కిం వికృతస్య - ఉతన. నూచేత్సర్వదావిశే
షాస్తరావత్తిచక్షుః. విశేషాస్తరావత్తిపూర్వకత్వే తస్మాదివిశేషాస్తరావత్తిపూర్వకత్వమ్ - తస్మాది తథేత్యనవస్థానార్థః. † (అవికృతమేవ
త్వాది) విశేషాస్తరాదే కేశకాలనిమిత్తైః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే. అవికృతస్యచేత్సర్వదా దేశకాలాననుపధానంస్యాత్ - వికృతస్యచేదనవస్థేత్యర్థః. † ఉక్త
తర్కస్య ప్రత్యక్షవిరోధ మాశక్త్యానా (నచవాచ్యమితి). † పరివారతి (వికల్పనవత్వాదితి) కింద్రవ్యమాత్రం కారణమ్ - ఉతాకారమాత్రమ్ -
ఉతాకారవిశిష్టం ద్రవ్యమితి వికల్పాః. † తేషు ప్రథమం శిరో దూపయతి (నతావదిత్యాదీనా). † సమవాయికారణాంశవిషయం ప్రత్యభిజ్ఞాన మిత్యా
శక్త్యానా (తదతిరిక్తేతి) తస్మి తత్ర వ్యక్తిస్యయ ముపలభ్యేత - సత్యోపలబ్ధిత్యర్థః. † ద్వితియంశిరో దూపయతి (నాసీతి) కార్యేణమవాయికారణా
నుప్రత్యాతి తమపలభిః పరేణాభ్యుపగమ్యతే - తత్ర పటే తస్య ఇవ స్వస్తికే రుచక ముపలభ్యేత్యర్థః. † తృతీయంశిరో దూపయతి (నాసీతి)
రుచకాకారవిశిష్టం కారణం చేత్ - స్వస్తికే రుచకాకారవిశిష్టహేమావలమృప్రసజ్జఇత్యర్థః. ఏవ మత్తేవలవమాశక్త్యాన్యగృహీతం ప్రమాణం
ప్రబలిమితి ప్రత్యక్షవిరోధపరహర ఇత్యుక్తం భవతి. † (అత ఇతి) కారణాతిరిక్తన స్వస్తికంపలభ్యా సప్రత్యక్షబాధిత్యర్థః. తత్సవ సహాపాధికత్వమ్ -
చక్షేపి సాధితత్వేనాపాధిత్వాపాదాదిభావః. † బ్రహ్మసత్యిరిక్తకృత్సన్నిమిథ్యాత్వే మృత్తికాదీనాం సత్యత్వం వ్యావర్తమత్యుక్తానా (తదిదమితి)
సమృత్తికానశ్యత్యేతాత్పర్వమ్ - అపితు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్యవస్థాతత్సర్వమిత్యర్థః. † సకేవలం బ్రహ్మకార్యత్వేన జగతో మిథ్యాత్వం సిద్ధతి -
కర్ణోక్తవసీత్యానా (ఐతదాత్మ్యమితి) * ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి బాధాకే సామానాధికరణ్యమితిభావః. † * ఆదిత్యోయావ ఇత్యాదిషు
ప్రత్యక్షేణ బాధ మభిప్రేత్య ఇహపి త మాశక్త్యానా (నచాగమావగతేతి). † పరివారతి (యథోక్తేతి) * ఆదిత్యో యూప ఇత్యాదివాక్యమస్య

ఈణ కాత్యస్య సర్వస్య మిథ్యాత్వావగమాత్, † ప్రత్యక్షస్య సన్మాత్ర విషయత్వాచ్చ - † విరోధే సత్యస్య సమ్భావితదోషస్య † చరమభావిన † స్ఫురూపసద్భావాదా ప్రత్యక్షాద్యపేక్షత్యేపి † ప్రమితౌ నిరాకాఙ్క్షస్య నిరవకాశస్య శాస్త్రస్య బలీయస్తాత్. అతః కారణభూతా దృష్టిర్మోఽస్యతస్యం మిథ్యా. సచ ప్రసక్తమిథ్యాత్వేన జీవమిథ్యాత్వమాతజ్ఞానియమ్ - బ్రహ్మణివ జీవభావాత్. బ్రహ్మైవహి సర్వశరీరేషు జీవభావ మనుభవతి - * ౧ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య * ౨ ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢః * ౩ ఏకో దేవౌ బహుధా నివిష్టః * ౪ ఏషసర్వేషు భూతేషు గూఢోత్తా సప్రకాశతే * ౫ నాన్యోఽతోస్తి దక్షేత్యేవమాదిభ్యః. † సన్వేకమేవ బ్రహ్మ సర్వశరీరేషు జీవభావ మనుభవతిచేత్ - పాదే మే వేదనా శిరసి మే సుఖ మితివ తస్యశరీరేషు సుఖదుఃఖప్రతిస్థానంస్తాత్, జీవేశ్వరబద్ధముక్తశిష్యావాచ్యజ్ఞతా విజ్ఞతావివృతస్థావసాస్తాత్. - † అత్రకేచి దద్వితీయత్యం బ్రహ్మోఽభ్యుపయంత ఏవేవం సమాదధతే - ఏకస్త్వైవ బ్రహ్మణః ప్రతివిమ్బభూతానాం జీవానాం సుఖతద్వయభూతావదయ ఏకస్త్వైవ ముఖస్య ప్రతివిమ్బానాం మణికృపాదదర్శనాదిమానలభ్యమానానా మలవత్వ మహత్త్వమలినత్యవిమలత్యావదితత్త్వసాధివశా ద్వ్యవస్థాస్య త్తే. † నను * ౧ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేత్వాదిక్రతు ర్జీవబ్రహ్మణో భిద్యంత్యత్తుక్తమ్. సత్యమ్ - పరమార్థతః. కాల్పనికంతు భేద మాశ్రిత్యేయం వ్యవస్థాచ్యతే. † కస్య పునఃకల్పనా. సతావ దృష్టిభ్యః - తస్య పరిశుద్ధజ్ఞానాత్మనః కల్పనాశూన్యత్వాత్. నామి జీవానామ్ - ఇతరేతరాశ్రయత్వప్రసక్తాత్ - కల్పనాధీనోహి జీవభావః - జీవాశ్రయావ కల్పనేతి. † నైత దేవమ్ - అవిద్యాజీవభావయో ర్బిజాఙ్కరన్యాయేనానాదిత్వాత్. † కిచ్చ - స్రావాదనిగరణాదివదనపవన్నతైకవేషాయా మవస్తుభూతాయా మవిద్యాయాం నేతరేతరాశ్రయత్వాదయో వస్తుదోషా అనవక్తృపి మావహన్తి. † వస్తుతో బ్రహ్మవృత్తిరిక్తానాం జీవానాం స్వతో విశుద్ధత్వేపి కృపాకాదిగతముఖ ప్రతివిమ్బశాస్య మతాదినదాపాధికాశుద్ధిసమ్మూహ దవిద్యాశ్రయతో ఏవవత్తేః కాల్పనికతో ఏవవత్తేః. † ప్రతివిమ్బగతశాస్య మతాదిన జ్ఞేవగతాశుద్ధిరపి భ్రాన్తిరేవ - అన్యథాఽనిర్మోక్షత్యప్రసక్తాత్. † జీవానాం భ్రమస్య ప్రమాహానాదిత్వా న్నతధేతురన్వేషణీయమితి. - † తదేత దవిదతాదైతయాథాత్మానాం భేదవాదశ్రద్ధాభజనసంబంధమానావలోకనలిపాసవి

చరమ్ - అత్రకూపకమోచనంహారాదితైస్తాత్యర్థమస్త్యేవేతి సప్రత్యక్షేణ బాధిత్యభిప్రాయః. † అవిరోధమాన (ప్రత్యక్షస్యేతి) † అవ్యాకింకలతఃప్రతిత్వభావాత్ - ప్రత్యక్షవిరోధాదన్యపరత్యం శబ్దస్య ఇత్యభిప్రేక్ష్య శబ్దతః ప్రతిపత్త్యధానం పరిహరతి (యగోక్షేతి). † ప్రత్యక్షవిరోధం పరిహరతి (ప్రత్యక్షస్యేతి). † విరోధమధ్యుపగమ్యాహ (విరోధేనత్యపీతి) భేదవాసనామూలత్వం సంభావితదోషత్వమ్. † అపచ్ఛేదన్యాయాభిప్రాయేణాహ (చరమభావినమితి). † (స్వయావేతి) అదిశద్దేవ వృత్త్యర్థభిప్రేతా. † (చరుతానిరాకాఙ్క్షస్యేతి) చరుతా - చరుతిహేతుత్యే. అర్థనిశ్చాయకత్యితిత్వద్ధః. కాస్త్రస్య శబ్దస్వయావగ్రహావృత్త్యర్థాదిషు ప్రత్యక్షాద్యపేక్షాఽస్తి - తథాపి కాస్త్రజ్ఞానం స్పృశిష్టానవోసాధ్యవిషయజ్ఞానావ్రానుభూతత్వేన న స్వవిషయం దర్శయతి - అపిత్యన్యగోచరమేవ వర్షయంతీత్యర్థః. † (సన్నిత్యాది) పాదే మే వేదనేత్యాదివా జీవేశ్వరేత్యాదినావ లోకవైదికవ్యవస్థానుపపత్తిరుక్తా. - ఏతదన్యవస్థానిర్ద్యర్థం జీవాజ్ఞానవాదపక్ష ముపస్యన్మతి (అత్రకేచిదితి). † (సన్నిత్యాది) సత్యం పరమార్థతః. పరమార్థతో నభివ్యుత్పత్తిరిత్యన్వేయం. ఏయం తాన్విపాధికభేద మాశ్రిత్యబ్రూమ ఇత్యర్థః. † (కస్యేత్యాది) † అత్రోక్త మితరేతరాశ్రయం పరిహరతి (నైత దేవమితి) † ముఖాన్తరేణాపి పరిహరతి (కించేతి) అవస్తుభూతాయామ్ - అసమర్థభూతాయామ్. అనవక్తృపి - అనిర్దిష్టః. † యథా బ్రహ్మణః సత్వత్పుద్గత్యేన నావిద్యాశ్రయత్వమ్ - తథాబ్రహ్మస్థితిరిక్తత్వాపి జీవస్య సత్వత్పుద్గత్యేన అవిద్యాశ్రయత్వానుపపత్త్యర్థతాత్పర్యజరూపరూపాధిభూతమనుభవతిత్వత్రాహ (ఎన్మతో బ్రహ్మేతి) యథా జ్ఞాపాధికాశుద్ధి రన్వితో ముఖావృత్తిరిక్తత్వేపి ముఖప్రతివిమ్బే సమ్మూచతి - తథా వస్తుతో బ్రహ్మవృత్తిరిక్తత్యేన సత్వత్పుద్గత్యేనత్యర్థాపాధికాశుద్ధిసంభవా దవిద్యాశ్రయత్యేన కాల్పనికత్య మిత్యర్థః. అనుద్ధిర్నామ సత్వత్పుద్గత్యప్రతియోగ్యాకారః - అవిద్యాసంబంధయాగత్యేత్యర్థః. కాల్పనికతో ఏవవత్తేః - జన్మజరమరణాదేకకాల్పనికతో ఏవవత్తేత్యర్థః. † జ్ఞాపాధికాశుద్ధేపి జ్ఞానానందర్పితవ్యోపాధి తిత్వత్రాహ (ప్రతివిమ్బగతేతి) † అనుద్ధివిషయభ్రమణోత్తరోత్తరావిద్యాశ్రయత్వమ్ - అవిద్యాశ్రయత్యేవీతి త్రోత్తరానుద్ధివిషయభ్రమణత్యన్యాయాశ్రయత్యేవమాశక్త్యానాం (జీవానాం నిర్వేతి) జీవాజ్ఞానపక్షమన్వేదోక్తసార్థ మితికరణమ్. - † దూషయతి (కించేదితి) అవిదతాదైతయాథాత్మానామ్ - అన్వేతానిపుణానామ్. శ్రద్ధాభుజద్దేవ భేదవాదేవస్య

బృహ్మతమ్. తథాహి - † జీవస్యాకల్మషస్యాభావికరూపేణావిద్యాశ్రయత్వే బ్రహ్మణ ఏవావిద్యాశ్రయత్వ ముక్తం స్యాత్. † తదతిరక్తేన తస్మి న్కల్మషేనాకారేణావిద్యాశ్రయత్వే జడస్యావిద్యాశ్రయత్వ ముక్తం స్యాత్ - † నఖిల్నదైవతాదిన స్త దుభయన్యతీరిక్త మాకార మభ్యుపగచ్ఛన్తి. † కల్మితాకారవిశిష్టేన స్వరూపేణావిద్యాశ్రయతస్మితిచేత్. † తన్న - స్వరూపస్యాఖణ్డైకరసస్యావిద్యా మున్నరేణ విశిష్టరూపత్వాసిద్ధేః. † అవిద్యాశ్రయకార ఏవహి నిరూప్యతే. † కిచ్చ - బద్ధమాక్షాదివ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థంహి జీవాజ్ఞానవాదాశ్రయణమ్ - సాతు వ్యవస్థా జీవాజ్ఞానపక్షేపి నసిద్ధ్యతి. అవిద్యావినాశ ఏవహి మోక్షః - † తత్త్రైకస్మిన్తే అవిద్యావినాశా దితరేపి విముచ్యేరన్. † అన్యస్యాముక్తత్వా దవిద్యా తిష్ఠతీతి చేత్. తద్వైకస్యావ్యముక్తి స్యాత్ - అవిద్యాయా అవినష్టత్వాత్. † ప్రతిజీవ మవిద్యాభేదః కల్పవృత్తే - తత్రయ స్యాఽవిద్యా వినష్టా న మోక్ష్యతే - యస్య త్వవినష్టా న బత్స్యత ఇతిచేత్. † తన్న - ప్రతిజీవమితి జీవభేద మాశ్రిత్య బ్రూషే - † న జీవభేదః † కిం స్యాభావికః - ఉతావిద్యాకల్మషః. నతావ త్స్యాభావికః - అనభ్యుపగమాత్, భేద సిద్ధిర్ధన్య చావిద్యాకల్పనన్య వ్యర్థత్వాత్, అథావిద్యాకల్మషః - తత్రేయం జీవభేదకల్పికాఽవిద్యా కిం బ్రహ్మణః - ఉత జీవానామ్. † బ్రహ్మణ ఇతిచేత్ - ఆగతోసి మదీయం మార్గమ్. † అథ జీవానామ్ - † కి మస్యా జీవభేదక్లృప్తిసి ధ్యర్థతాం విస్తరసి. † అథ ప్రతిజీవం బద్ధముక్తవ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం యా అవిద్యాః కల్పవృత్తే - తాభిరేవ జీవభేదావీతి మ నుషే - జీవభేదసిద్ధౌ తా సిన్ధ్యన్తి - తాను సిద్ధాను జీవభేదసిద్ధి రితితరేతరాశ్రయతస్మిన్. † నచాత్రబీ జాఙ్గురన్యాయ సిద్ధ్యతి - బీజాఙ్గురేషు వ్యత్యయ దన్యద్వీజ మన్యస్యాన్యస్యాఙ్గురస్యాత్పాదకమ్ - ఇహతు యాభి రవిద్యాభిర్వే జీవాః కల్పవృత్తే - తానాశ్రిత్య తాసాం సిద్ధి రిత్యశకనీయతా. † అథ బీజాఙ్గురన్యాయేన పూర్వపూర్వజీవాశ్రయాభి రవిద్యాభి రుత్తరోత్తరజీవకల్పనాం మన్యసే - తథాసతి జీవానాం భజురత్వే, మకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశా దిప్రసజ్జచ్ఛ. † అతఏవ బ్రహ్మణః పూర్వపూర్వజీవాశ్రయాభి రవిద్యాభి రుత్తరోత్తరజీవావకల్పన మిత్వపి నిరస్తమ్ -

కాశలం వివక్షితమ్, ఉభయతోపి భ్రష్టరేవము క్తమితి భావః. † కిమకల్మషస్యాభావికరూపేణావిద్యాశ్రయత్వమ్ - ఉత కల్మితాకారేణ - అథ కల్మితాకారవిశిష్టరూపేణేతి వికల్పితయ మభిశ్రేయ ప్రథమం కిం దూషయతి (జీవస్మితి). † ద్వితీయం దూషయతి (తదతిరక్తేన). † కథం జడస్యావిద్యాశ్రయత్వ ముక్తం స్యాత్ - జీవోపావిద్యాశ్రయ ఇత్యత్రాహ (నఖిల్నతి) బ్రహ్మ విదూషమ - కల్మితం తు జడమ - తదుభయాతిరిక్తానభ్యుపగమాత్కల్మితాకారేణావిద్యాశ్రయత్వే జడస్యైవావిద్యాశ్రయత్వ ముక్తం స్యాదిత్యర్థః. † తృతీయం కిం త్వజ్ఞతే (కల్పితేతి). † దూషయతి (తస్మిన్తి). † తతః కిమిత్యత్రాహ (అవిద్యాశ్రయకార ఇతి). అవిద్యాశ్రయతేనతి విశిష్టత్వమ్ - విశిష్టాకారపేన అవిద్యాశ్రయ ఇత్యాత్మశ్రయణమిత్యర్థః. † (కించేత్వాది) † అవిద్యా కిమేకా - ఉత బహ్వీతి వికల్ప మభిశ్రేయ ఏకత్వపక్షే దూషణ మాహ (తత్త్రైక స్మిన్తి) తత్రాపి కిమవిద్యా నశ్యతి - ఉత న నశ్యతీతి వికల్ప మభిశ్రేయ నాశపక్షే దూషణ ముక్తం తత్రేతి. † అవిద్యానాశం దూషయతి (అన్యస్మితి). † అథా విద్యాబహుత్వపక్ష మనువదతి (ప్రతిజీవమితి) బత్స్యతే - బద్ధో భవిష్యతీతిత్యర్థః. † దూషయతి (తస్మిన్తి). † ఆత్రాపి వికల్పయతి (నజీవభేదఇతి) అనభ్యుపగమాత్ - అదైవతహానిప్రసక్తేనానభ్యుపగమాత్. † ద్వితీయం కిం వికల్పయతి (కిమితి). † ప్రథమపక్షస్యాత్తరమాహ (బ్రహ్మణ ఇతి చేదితి). † ద్వితీయం కిం దూషయతి (అథేతి). † (కిమస్యాజీవభేదక్లృప్తిసిద్ధ్యర్థతాం విస్తరసి) జీవభేదకల్పికాఽవిద్యా జీవకల్పనా తస్మాగేన నజీవా నాశ్రయతుం తుమా - జీవాసిద్ధిరీతిత్యర్థః. † యా జీవభేదకల్పికావిద్యా - తాపేన జీవాశ్రయా బద్ధమూర్తాదివ్యవస్థాపేతం ఇతి పక్ష మను ద్య దూషయతి (అథప్రతిజీవమితి). † బీజాఙ్గురన్యాయేన పరిహరస్యానువపత్తి మాహ (నచేతి). బీజాఙ్గురేషుత్పాదకబీజస్యాత్పాద్యాఙ్గురాపేక్షా నాస్తి - ఉత్పాదకాఙ్గుర మన్యత్ - ఉత్పాద్యం చాన్యత్ - అత్రతు జీవభేదకల్పికావిద్యాయాః కల్పనీయజీవాశ్రయాపేక్షాఽస్తి - కల్పికావిద్యాశ్రయో జీవః - నపేన కల్పవృత్తేతి వైవమ్యమ్. ఆకనీయతా - సాధయతు మశక్యతేత్యర్థః. † ఉత్పాద్యోత్పాదకాఙ్గురన్యత్తి భేదపత్కల్పికావిద్యాశ్రయకల్పవృత్తేవన్యత్తిభేదాం ప్రవాహనాదిత్వోన్విధ్యపగమే దూషణమాహ (అథేతి) అకృతాభ్యాగమకృతనాశః శ్రుత్యర్థా పత్తిః. ఆదిశబ్దేన జీవస్వరూపనిత్యత్వాదిప్రతివిరోధో వివక్షితః. † ఏవం జీవాభ్యుధ్విజః ప్రవాహనాదిత్యకల్పనో న దూషణము క్తమ్, జీవత్యర్థ పత్తిః. ఆదిశబ్దేన జీవస్వరూపనిత్యత్వాదిప్రతివిరోధో వివక్షితః. † ఏవం జీవాభ్యుధ్విజః ప్రవాహనాదిత్యకల్పనో న దూషణము క్తమ్, జీవత్యర్థ పత్తిః. ఆదిశబ్దేన జీవస్వరూపనిత్యత్వాదిప్రతివిరోధో వివక్షితః. † ఏవం జీవాభ్యుధ్విజః ప్రవాహనాదిత్యకల్పనో న దూషణము క్తమ్, జీవత్యర్థ పత్తిః.

† అవిద్యాప్రవాహేభ్యుపగమ్యమానే తత్కల్పితజీవభావస్యాపి తద్వత్ప్రవాహానాదితా స్వాత్ - న ధ్రువమావతా.
† ఆమోక్షాచ్చ జీవస్య ధ్రువత్యవిప్లవం నసిగ్యేత్. † యద్యోక్త మవిద్యాయా అవస్తురూపత్వేనానుపవన్నతైకవే
మాయా నతీతతత్తాత్రయత్వాదయో వస్తుదోషా అనవగ్న్యై మావహనీతి - తథాసతి ముక్తా స్వరంభ బ్రహ్మత్రయే
దవిద్యా. శుద్ధవిద్యాస్వరూపత్వా దశుద్ధిరూపా న తత్ర ప్రసజతీతిచేత్. కి ముపపత్త్యనువర్తిస్యవిద్యా - ఏవం తస్యైకా
భిరుపపత్తిభి ర్జీవానపి నాశ్రయేత్ † కిఞ్చ - జీవాశ్రయాయా అవిద్యాయా స్తత్త్వజ్ఞానోగయూ న్నా కేసతి జీవో న
శ్యేద్వా - నవా. యది నశ్యేత్ - స్వరూపోచ్చిత్తిలక్షణో మోక్ష స్సాన్. † సౌచే దవిద్యానాశేవ్యనిగ్గోతః - బ్ర
హ్మస్వరూపవ్యతిరేకజీవత్వావస్థానాత్. † యద్యోక్తం ముగ్ధే ప్రాణదర్శణాదిమావలభ్యమానముఖమలినతప్తవిమలత్వా
దివచ్ఛుద్ధ్యశుద్ధ్యాదివ్యవస్థోపపత్తిరితి. తత్రేనం విమర్శనీయమ్ - అల్పత్వ మలినత్వాదయ బౌపాధికా దోషాః కదా
నశ్యేయిరితి. కృపాకామ్యపాధ్యవగమ ఇతిచేత్. కిం తదాల్పత్వాద్యాశ్రయః ప్రతిబిమ్బం తిష్ఠతివా - నవా తిష్ఠతి
చేత్ - తత్కానీయస్య జీవన్మాసి స్థితత్వా దనిగ్గోత్ప్రసజ్ఞః. నశ్యతిచేత్ - తద్వదేవ జీవనాశా తస్వరూపోచ్చిత్తిల
క్షణో మోక్ష స్సాన్. † కిఞ్చ - యస్యహ్యపురుషార్థరూపదోషప్రతిభాసః - తస్య తదుచ్ఛేదః పురుషార్థః. తత్ర
కిమాపాధిదోషప్రతిభాసో విమ్బస్థానీయస్య బ్రహ్మణః - ఉత ప్రతిబిమ్బస్థానీయస్య జీవస్య - † ఉతాన్యస్య కస్య
చిత్. ఆద్యయోః కల్పయో ర్దృష్టానైయం న సంగచ్ఛతే - ముఖస్య ముఖ ప్రతిబిమ్బస్యచాల్యత్వాదిదోషప్రతిభా
సరూప్యత్వాత్. † సహి ముఖం తత్కృతిబిమ్బంవా చేతయతే. † బ్రహ్మణో దోషప్రతిభాసే బ్రహ్మేవిద్యాప్రసజ్ఞశ్చ
† తత్ప్రియోపి కల్పో నకల్పతే - జీవబ్రహ్మవ్యతిరేకస్య ద్రష్టు రభావాత్. † కిఞ్చ - అవిద్యాకల్పస్య జీవస్య కల్పకః
కఇతి నిరూహోయమ్. నతాన దవిద్యా - అచేతనత్వాత్. † నాపి జీవః - ఆత్మాశ్రయదోషప్రసజ్ఞాత్, † శుక్తికారజతా
దిన దవిద్యాకల్పస్యత్వాచ్చ జీవభావస్య, బ్రహ్మైవ కల్పకమితిచేత్ - బ్రహ్మజ్ఞానమేవాయాతమ్. † కిఞ్చ - బ్రహ్మ
జ్ఞానానభ్యుపగమే కిం బ్రహ్మ జీవా నృశ్యతివా - నవా. నవశ్యతిచేత్ - ఈక్షాపూర్వికా విచిత్రసృష్టి ర్నామరూప
వ్యాకరణ మిత్యాది బ్రహ్మణో నస్యాత్. † అథ పశ్యతి - అఖణ్డైకరసం బ్రహ్మ నావిద్యా మస్తరేణ జీవా నృశ్యతీతి

తత్తేనాశ్రయావిద్యయా తదుత్తరోత్తరజీవభావకల్పనమిత్యర్థః. † అన్య పక్షస్య నిరస్తతాం వివక్షోతి (అవిద్యాప్రవాహ ఇతి). † ధర్మిగర్వకల్ప
నపక్షయో రుభయారంభి కుల్యం దూషణ మాహ (ఆమోక్షాచ్చేతి) జీవస్య - జీవభావవిజ్ఞప్త్యేత్యర్థః. † అవిద్యాయాః దుర్బటత్వేన పరిహారం దూష
యతి (యద్యోక్తమితి) శుద్ధవిద్యాన్వరూపత్వాత్ - శుద్ధజ్ఞ ప్తిరూపత్వాత్. ఉక్తాభి రుపపత్తిభిః - ఆస్మాన్యాశ్రయాదిభిః. † మోక్షానుపప
త్త్వా దూషయతి (కించేతి). † (సౌచేదితి) అవిద్యాకార్యస్య జీవతప్తస్యావస్థానా దనిగ్గోత్త ఇతిర్వర్ణః. † దాత్ ప్రాంతికపర్యాలోచనయా దూషణము
క్తమ్ - అథ దృష్టాన్తాలోచనయా దూషయతి (యద్యోక్తమితి) † అపురుషార్థప్రతిభాసానుపపత్తిమథేన దూషయిష్యకదోషప్రతిభాసస్యానశ్యమా
వితామాహ (కించయస్యహితి) అపురుషార్థదోషప్రతిభాసస్య నిరసనీయత్వాత్ తన్ని రాసాయహి వేదాన్తారమ్భః - విష్ణుప్రతిబిమ్బస్థానీయయో ర్జీవ
బ్రహ్మణో ర్దోషప్రతిభాసాయోగాత్ తన్ని రాసార్థో వేదాన్తానారభ్య ఇతి దూషణం దర్శయితుం యస్యోక్త్యాద్యుక్తమ్. † దృష్టాన్తే ముఖతత్త్వ
ితిముఖదన్యైతి క్తచేతనస్యావాత్సభిప్రాయేణ వికల్పయతి (ఉతాన్యస్యకన్యవిదితి). † (సహిముఖం తత్కృతిబిమ్బంవా చేతయత ఇతి) రూప
నవచేతనవికేపస్త్వైవ ప్రతిబిమ్బం దృష్టమ్ - తస్మాద్బ్రహ్మజీవయో ర్విష్ణుప్రతిబిమ్బభావాభ్యుపగమే తయో రచేతనత్వ మావతీతి భావః.
† బ్రహ్మణో దోషప్రతిభాసవత్కేదైకం దూషణ మాహ (బ్రహ్మణ ఇతి). † అన్యశ్యేతి పక్షం దూషయతి (తత్ప్రియోపితి). † పూర్వ మవిద్యాశ్ర
యానుపపత్తిరక్తా - ఇదానీ మవిద్యాకార్యభ్రమాశ్రయో నిరూప్యతే (కించేతి) కః కల్పకః - కో భ్రమాశ్రయ ఇత్యర్థః. † (నానీజీవ ఇతి) కల్ప
కతాస్పిద్యోః కల్పకత్వా దసిద్ధిశ్చేత్తి నసిద్ధిః స్యాపేక్షా - జీవవిషయభ్రమాశ్రయే సిద్ధిహి జీవశ్చేతి. జీవసిద్ధేః న్యవిషయభ్రమాశ్రయభూతేన
సేవైవ సాపేక్షతా నాత్మాశ్రయత్యుపగమ్యర్థః. † అనుపపత్త్యవరమాహ (శుక్తికేతి) కల్పస్యత్వాచ్చ భ్రమాశ్రయత్యే మనుపపన్నమ్ - సహి
దోషకల్పస్యం రజత మర్థానవవిషయభ్రమాశ్రయ ఇత్యర్థః. † (కించేత్వాది). † (అభవశ్యతీతి). ఆవరమార్థజీవప్రతీతి రవిద్యయా వినా నసంభవతీ
త్యర్థః. అతఏన - ఈక్షాపూర్వికస్యస్థాన్యర్థమ్, బ్రహ్మణోపరమార్థజీవబ్రహ్మార్థం, చ అవిద్యాన్వయాభ్యుపగమాదేవేత్యర్థః. మాయా చరణ

బ్రహ్మజ్ఞానప్రసక్తిః. అతవీవ మాయాఽవిద్యావిభాగవాదోపి నిరస్తః - † అజ్ఞాన మస్తరేణహి మాయినోపి బ్రహ్మణో జీవదర్శిత్యం సన్యాత్. † సచ మాయావీ వరా నదృష్ట్యా మోహయితు మలమ్. † నాపి మాయా మాయానినో దర్శనసాధనమ్ - దృష్టేషు వరేషు తస్మాహససాధనమాత్మత్వా త్రస్యాః. † అథ బ్రహ్మణో మాయా తస్య జీవదర్శిత్యం కురవీతి జీవమోహనస్య హేతు రితి మన్యసే - † తర్హి పరిశుద్ధస్యాఖణ్డైకరసస్వప్రకాశస్య బ్రహ్మణః పరదర్శనం కురవీతి మాయా - మాయాఽపరపర్యాయా అవిద్యైవ సన్యాత్. † అథమతేహ్-విపరీతదర్శనహేతు రవిద్యా - మాయాతు మిథ్యాభూతం బ్రహ్మవ్యతిక్రంతం మిథ్యాత్వేన దర్శయన్తి న బ్రహ్మణో విపరీతదర్శనహేతుః - అతస్తస్యా నావిద్యా త్వమితి. † నైవమ్-†చ ద్వైకతేషి జ్ఞాయమానే ద్విచద్యదర్శనహేతో రవ్యవిద్యాత్వాత్. యదిచ బ్రహ్మమిథ్యాత్వేనైవ స్యవ్యతిక్రంతం జానాతి - స తర్హి తస్మాహయతి-సహ్యనున్నతో మిథ్యాత్వేన జ్ఞాతా న్మాహయితు మిహతే. † అథా పురుషార్థాపరమార్థదర్శనహేతు రవిద్యా - మాయాతు బ్రహ్మణో నాపురుషార్థదర్శనహేతుః - అతోఽస్యా నావిద్యాత్వమితి మతమ్. † తన్న - ద్విచద్యజ్ఞానస్య యఃఖహేతుత్వాన్విభావేనాపురుషార్థత్వాన్విభావేన తద్దేతు రవిద్యైవ - తన్నిరసనేచ ప్రయస్యన్తి. యదిచ నాపురుషార్థదర్శనకరీ మాయా - తర్హ్యనుచ్ఛేద్యతయా నిత్యా బ్రహ్మస్వరూపా నుబద్ధిసి సన్యాత్. అస్తు కోదోష ఇతిచేత్ - ద్వైతదర్శనమేవ దోషః. * ౧ యత్రహి ద్వైతమివ భవతి * ౧ యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్రైవాభూ తత్తేన కం పశ్యేదిత్యాద్యదైవిత శ్రుతయః ప్రకుప్తేయః. పరమార్థవిషయా అద్యైత శ్రుతయః - మాయాయాస్త్యపరమార్థత్వా దవిరోధఇతిచేత్ - † అపరిచ్ఛిన్నానదైకనవ్యవహరస్య బ్రహ్మణోఽపరమార్థ భూతమాయాదర్శనం తద్యత్తాచావిద్యామస్తరేణ సోపపద్యతే. † కిచ్చ - అపరమార్థభూతయా † నిత్యయా మాయయా కిం ప్రయోజనం బ్రహ్మణః జీవమోహన మితిచేత్. అపురుషార్థేన మోహనేన కిం ప్రయోజనమ్. క్రీడతిచేత్. అపరిచ్ఛిన్నానద్యస్య కిం క్రీడయా. పరిపూర్ణభోగానామేవ క్రీడాపురుషార్థత్వేన లోకే దృష్టేతిచేత్. నైవ మిహోపపద్యతే - సహ్యపరమార్థభూతైః క్రీడోపకరణై రపరమార్థతయా ప్రతిభానమానై ర్విష్యన్నయాఽపరమార్థభూతయా క్రీడయాఽపరమార్థభూతేనచ తత్ప్రతిభాసేనానున్నతానాం క్రీడారసో నిష్పద్యతే. † మాయాశ్రయతయాఽభిమత బ్రహ్మవ్యతిరేకేణావిద్యాశ్రయస్య జీవస్య కల్పనాఽసమన్వితః † పూర్వపదేవ ద్రష్టవ్యః. † అతో బ్రహ్మేవా నాద్యవిద్యాకలం సంకలనానాత్వం పశ్యేతిత్యద్వితియత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపయన్తి రభ్యుపేత్యమ్. † యత్తు బద్ధ మోక్షవ్యవస్థా సోపపద్యతఇతి - సతద్బ్రహ్మజ్ఞానవాదిన శోచ్యమ్ - ఏకస్యైవ బ్రహ్మణోఽజ్ఞస్య స్వజ్ఞాననివృత్త్యా

మహేతుః - అవిద్యా న్యభ్రమహేతురీహి తస్తమమ్. * మాయనంతు మహేశ్వరమితిశ్రుతి రేతద్విభాగహేతుః. † అపరమార్థజీవదర్శన మజ్ఞానేనైవ సమన్వితీత్యేతదేతాపపాదయతి (అజ్ఞానమిత్యాదినా) కిమవిద్యయా వినా జీవదర్శిత్యమ్ - ఉత జీవదర్శనేన వినా తస్మాహసమితి పక్షయాః ప్రథమం మాపీతం అజ్ఞానమితి. † ఆనస్తరం కిరో దూషయతి (నిచేతి). † మాయేవ జీవదర్శనహేతు రిత్యత్రాహ (నాపీతి) నహి పరమోహనహేతురేవ మాయా మోహయితు ర్హోహనీయదర్శనహేతుః. † అస్యాస్తు మాయాయా ఆయం వివేష ఇత్యాశ్చక్రతే (అథేతి) † ప్రతిపదితి (తస్మైతి) నామ వివాద ఆవయోరీత్యర్థః. † శబ్దతే (అథేతి) † పరిహరతి (నైవమితి) † సకలంసత్యత్వేన దర్శనహేతురేవ దోషః. అపరమార్థప్రతిభాసమాత్రహేతు ర్దోష ఇత్యభిప్రాయేణా (చన్త్రైకత్య ఇతి) † అపురుషార్థదర్శనహేతుత్వతదభావయాపం నైవమ్యం శబ్దతే (అథేతి). † పరిహరతి (తస్మైతి). † (ఆపరిచ్ఛిన్నేతి) న్యయాపస్తైవాపరిచ్ఛిన్నానద్యత్వాదిచ్యయా మాయాదర్శనమనుపపన్నమ్ - తస్మాత్కాపరమార్థత్వా దవిద్యాకృతమేవ తద్దర్శనమిత్యర్థః. తద్యత్తా - తత్సమన్వితః. † (కించేతి). † అపురుషార్థత్వాభావేన నిరసనీయత్వాన్విభావాభిప్రాయేణా (నిత్యయేతి). † అశ్రయవిభాగానుపపత్త్యాన మాయాఽవిద్యా విభాగానుపపత్తిమాహ (మాయాశ్రయతయేతి). † (పూర్వపదేవేతి) అస్మాన్యాశ్రయాదిభి ర్దూషయోరీత్యర్థః. † మాయాఽవిద్యావిభాగానుపపత్త్యా బ్రహ్మణోఽవిద్యాశ్రయత్వ మనుపహరతి (అత ఇతి) † బద్ధమోక్షాదివ్యవస్థానుపపత్తిం జీవాజ్ఞానకల్పనహేతు భూతాం పూర్వోక్తా మనుష్య పరిహరతి (యత్స్మైతి) నేదం చోద్య మనిష్ట మిత్యర్థః. † తర్హి బద్ధముక్తాదివ్యవహారః కథమిత్యత్రాహ (వ్యవస్థా

మోక్షమూలాత్వాదృద్ధముక్తాదివ్యవస్థాయా ఏవాభావాత్, † వ్యవహారమునానాయాశ్చ బద్ధముక్తిమ్యచార్యాదివ్యవస్థాయాః † కాల్పనికత్వాత్, స్వప్నదర్శనవచనైకత్వాత్ సర్వకల్పసాధనత్వే, † స్వప్నదృశ్యాపేక్షకేన దృష్టా శ్చిమ్యచార్యాదయస్తదవిద్యా కల్పితావప. అతఏవ బహువిద్యాకల్పనమపి నయ్యమిత్. † పారమార్థికీ బద్ధమోక్షవ్యవస్థా స్వపరవ్యవస్థాచ జీవాజ్ఞానవాదినాపి నాభ్యుపేయతే - † అపారమార్థికీత్వేనైవావిద్యయోపపద్యతే. † ప్రయోగశ్చ - బద్ధమోక్షవ్యవస్థా స్వపరవ్యవస్థాశ్చ స్యావిద్యాకల్పితాః - అపారమార్థికత్వాత్ - స్వప్నదృశ్యవ్యవస్థావదితి. శరీరాస్తరాణ్యపి మయైవాత్మనని - శరీరత్వాత్ - ఏతచ్ఛరీరవత్. శరీరాస్తరాణ్యపి మదవిద్యాకల్పితాని - శరీరత్వాత్ - కార్యత్వాత్ - జడత్వాత్ - కల్పితత్వాద్వా - ఏతచ్ఛరీరవత్. వివాదాధ్యాసితం చేతనజాత మహమేవ - చేతనత్వాత్ - యదనహమ్ - తదచేతనం దృష్టమ్ - యథా ఘటః. † అతస్త్వపరవిభాగో, బద్ధముక్తిశ్చిమ్యచార్యాదివ్యవస్థాత్వైకకాన్యావిద్యాకల్పితాః. † తైత్తిలవాదినాపి బద్ధముక్తివ్యవస్థా దురుపవాదా - అతీతానాం కల్పనా మానస్తాదిదేవకస్మిన్మల్లే ఏకైకముక్తావపి సర్వేషాం మోక్షసమ్భవా దముక్తానవపత్యే. అనస్తత్వాద్వాత్తనా మముక్తాశ్చ స్మృతిచేత్. కిమిద మనస్తత్వమ్. † అసంఖ్యేయత్వమితిచేన్న - భూయ స్త్వా దల్పజ్ఞై రసంఖ్యేయత్వేషీకర్తవ్యసర్వజ్ఞస్యసంఖ్యేయావప. తస్మాద్యత్యక్తే సర్వజ్ఞత్వం సన్యాత్. ఆత్మనాం నిసంఖ్యత్వాదీకర్తవ్యసర్వావిద్యమానసంఖ్యానేదనాభావో నాసారవిజ్ఞమహవపతీతిచేత్. భిన్నత్వే సంఖ్యేవిధురత్వం నావపద్యతే. † ఆత్మాసనసంఖ్యేవత్వః - భిన్నత్వాత్ - † మాషనర్వపఘటపటాదివత్. † భిన్నత్వేచాత్మనాం ఘటాదివజ్జడత్వ, మనాత్మత్వమ్, క్షయిత్యేవ ప్రసజ్యతే. † బ్రహ్మణాన్తత్వం సన్యాత్. † అనస్తత్వం నామ పరిచ్ఛేదరహితత్వమ్. భేదవాదేవ వస్త్యస్తరాద్విలక్షణత్వేన బ్రహ్మణో వస్తుః పరిచ్ఛేద రహితత్వం సకల్యతే వక్తుమ్ - † వస్త్యస్తరభావపవహి వస్తుః పరిచ్ఛేదః. † వస్తుః పరిచ్ఛిన్నస్య దేశతః కాలతశ్చపరిచ్ఛిన్నత్వం నయజ్యతే. † వస్త్యస్తరా ద్విలక్షణత్వేన వస్తుః పరిచ్ఛిన్నావప ఘటాదయో దేశతఃకాలతశ్చ పరిచ్ఛిన్నాహి దృష్టాః - తథా సర్వే చేతనాః బ్రహ్మవ వస్తుః పరిచ్ఛిన్నాః దేశకాలాభ్యామపి పరిచ్ఛిద్యంతే † ఏవచ్ఛా * ౧ సత్యం జ్ఞాన మనస్తమత్యాదిభి సర్వప్రకారపరిచ్ఛేదరహితత్వం వదదిభిర్వి

యమాణాయోక్తిరి). † వక్ష్యమాణామనగరభూమి (కాల్పనికత్వాదితి) స్యాన్నవ్యవస్థాః కాల్పనికత్వా ద్యజ్ఞాకాదిద్యయోపపద్యంతే - తథా సర్వాసాం వ్యవస్థానాం కాల్పనికత్వా దేకావిద్యయైవ తత్కల్పసాధనత్వేతిత్వం. † (సర్వకల్పసాధనత్వేతి) అన్యథాఽనుపపన్నంహి కల్పకమ్ - అన్యథోపపన్నత్యాన్వివిద్యాభేదజ్ఞే ర్వాన్యయ్యేత్వం. † దృష్టానం శిక్షయతి (స్వప్నదృశ్యాపీతి) అతఏవ - ఆశ్రయైకత్వేన సర్వవ్యవస్థాపవత్తిర్వహపేతునా నిధా తేనైవ కాల్పనికత్వేనపేతునాఽవిద్యాబహుత్వకల్పనమపి నయ్యమిత్. † పరమార్థకార్యాణాంహి బహుపేత్యపేక్షా - అపరమార్థానాం తేన్యకైవాల మిత్వభిప్రాయేణాహ (పారమార్థికీతి). † తతః కిమిత్వత్రాహ (అపారమార్థికీతి). † (ప్రయోగశ్చేతి) జీవాజ్ఞానవాదినం ప్రతి ప్రభుమత్వేతియే అనుమానే ఉచ్యతే. తంచ భేదవాదినంచ ప్రతి ద్వితీయపేతుః ప్రయుజ్యతే. తృతీయః ప్రత్యేకనిరపేక్షపేతుఃపరుప్రయోగ్యుః. తురీయం వ్యతిరేక్యనుమానమ్. † వ్యవస్థామపవత్తిపరిహరముపసంహరతి (ఆత్ ఇతి). † కాణాదవత్పేషి స్వపక్షోక్తం దోష మాపాదయతి (చైతన్యవాదినాపీత్యాది). † (అసంఖ్యేయత్వమితిచేదితి). † దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేదసాన్యస్తశబ్దేన వివక్షితత్వవ్యాప్తిత్వర్థ మసంఖ్యేయత్వ మిత్వం. † భిన్నత్వేన సంఖ్యానత్వం సాధయతి (ఆత్మాన ఇతి) † (మాషనర్వ పఘటపటాదివదితి) సంఖ్యావత్తారతమేషి సంఖ్యానత్వ మవిభజ్య మితి భావః. † భిన్నత్వే దూషణా స్తరంచాహ (భిన్నత్వేచేతి) అత్ర వ్యతిరేకీత్రయం వివక్షితమ్ - ఆత్మా సభిన్నః - ఆత్మత్వాత్ - యద్భిన్నం స తదాత్మా - యథా ఘటాది. ఆత్మా సభిన్నః - అజడత్వాత్ - యద్భిన్నం స తదజడమ్ - యథాఘటాది. ఆత్మా సభిన్నః - అక్షయత్వాత్ - యద్భిన్నం స తదక్షయ - యథాఘటాదితి. † దూషణా స్తరమాహ (బ్రహ్మణశ్చేతి). † అనస్తత్వం నామ కిం - తస్య భేదవాదేనపపన్నత్వం కథ మిత్వత్రాహ (అనస్తత్వంనామేతి). † (వస్త్యస్తరభావ ఇతి) వస్త్యస్తరత్వం వస్తుః పరిచ్ఛేద ఇత్వం. † వస్తుః పరిచ్ఛేదవ్యాప్తం దేశకాలపరిచ్ఛిన్నత్వ మవ్యాప్తతత్త్వాహ (వస్తుత్వ ఇతి). † వ్యాప్తిం దర్శయతి (వస్త్యస్తరాదితి). † అసాన్ధ్యసాన్ధ్యవత్త్వం దర్శయతి (ఏవంచేతి) నిరవపదమనస్తవదమనస్తాచితవృత్తిలిఖపరిచ్ఛేదరాహిత్య మాహేతి భావః. † ఏవమపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నత్వప్రసజ్య

రోధః. † ఉత్పత్తివినిశాదయశ్చ జీవానాం బ్రహ్మణశ్చ ప్రసజ్యేరక - కాలపరిచ్ఛేదవచ హ్యుత్పత్తివినిశాభాగి
తన్మే. † అత ఏకస్యైవాపరిచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మణోఽవిద్యావైబల్యమిభ్యతం బ్రహ్మేదినమ్భవర్యస్తం కృత్స్నం జగత్. ను
ఖమఃఖప్రతిస్థానవ్యవస్థాదయోఽపి స్వాప్నవ్యవస్థావదవిద్యాస్వాభావాద్యమవద్యతే. † తస్మాదేకమేవ నిత్యముక్తస్వప్రకా
శస్యభావమనాద్యవిద్యావశా జ్ఞగదాకారేణ వివర్తత ఇతి పరమార్థతో † బ్రహ్మవ్యతిరక్తాభావా త్తదనన్యత్వం జగత
ఇతి. — † అత్రోచ్యతే - నిర్విశేషస్వప్రకాశమాత్రం బ్రహ్మనాద్యవిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపం స్వగతనానా
త్వం పశ్యతీత్యేతత్ - ప్రకాశస్వరూపస్య నిరంశస్య ప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానే † స్వరూపనాశప్రసజ్జేన తిరోధా
నానమ్భవాదిభ్య స్ఫుకలప్రమాణవిరుద్ధం † స్వవచనవిరుద్ధంచేతి పూర్వమేపాక్షమ్. † యత్కునరుక్తం కారణవ్యతిరక్తం
కార్యం యుక్తిబాధితత్వేన శుక్తికారణతాదిన దృఢమితి - తదయుక్తమ్ - యుక్తే రభావాత్. యత్ప్రసవప్రమానస్య కారణ
మాత్రస్య సత్యత్వమ్ - వ్యావర్తమానానాం ఘటశరావాదికార్యణా మనత్యత్వమితి - తదస్యస్వత్ర దృష్టస్యాస్యత్ర
వ్యావర్తమానతా నబాధికేత్యాదిభిః పూర్వమేవ పరిహృతమ్. యచ్ఛలభ్యమానత్యవినిశాశత్యాభ్యాం నదనదనిర్వ
చనీయత్వేన కార్యస్య మృదాత్వమితి - తదనత్ - ఉపలభ్యవినిశాయోగోహి నమిథ్యాత్వం సాధయతి - కిన్దనిత్య
త్వమ్ - యద్దేశకాలసమ్బంధితయా యదుపలభ్యమ్ - తద్దేశకాలసమ్బంధితయా బాధితత్వమేవహి తస్య మిథ్యాత్వే
హేతుః. దేశాంతరకాలాంతరసమ్బంధితయోపలభ్యస్యాస్య దేశకాలసమ్బంధితేన బాధితత్వం దేశాంతరకాలాంతరావ్యాప్తి
మాత్రం సాధయతి - సతు మిథ్యాత్వమ్. † ప్రతిప్రయోగశ్చ - ఘటాదికార్యం సత్యమ్ - దేశకాలాదిప్రతిపన్నా
పాధావబాధితత్వాత్ - అత్యవత్. యచ్ఛక్తం కారణస్వరూపా దవికృతా ద్వికృతాచ్చ కారోన్యత్పత్తి ర్నసమ్భ
వతీతి - తదనత్ - దేశకాలాదినహకారినమవహితా త్కారణ త్యాన్యోత్పత్తినమ్భవాత్. తత్సమవధానం చ వికృత
స్యావికృతస్య చ నసమ్భవతీతి యదుక్తమ్ - తదయుక్తమ్ - పూర్వ మవికృతపైస్త్విన కాలాదినమవధానసమ్భవాత్.
అవికృతత్వావిశేషాత్ పూర్వమపి దేశకాలాదినమవధానం ప్రసజ్యత ఇతిచేన్న - దేశకాలాదినమవధానస్యకారణా
న్తరాయత్వస్యైవదాయత్వత్వాభావాత్. అతో దేశకాలాదినమవధానరూపవిశేష మావన్నం కారణం కార్య ము

ఉక్తః - అథావికారస్య నవికారత్వప్రసజ్జ మాహ (ఉత్పత్తి) అవికారత్వశుతివిరోధశ్చేత్సర్వధః. † ఏకస్మాద్విద్యయా సర్వస్యవస్థోపనత్తి ముపసం
హరతి (అత ఇతి) † బ్రహ్మజ్ఞానవాదపక్షముపసంహరతి (తస్మాదితి) వివర్తతే - అధ్యాసాధిష్ఠానం భవతి. నతు పరిణమతీత్యర్థః. † (బ్రహ్మవ్యతిరక్తాభావా
త్తదనన్యత్వం జగత ఇతి) బ్రహ్మణః పరమార్థభూత మస్యస్వజగదిత్యర్థః. — † బ్రహ్మజ్ఞానవాదినం వైశేషికః ప్రతిపదతి (అత్రోచ్యత ఇతి) తిరో
ధానేపి తద్రూపితాంశ స్థితితీతి నవత్తం యుక్తమ్ - నిరంశత్యాదిత్యభిప్రాయేన నిరంశస్వత్వం క్తమ్. † (స్వరూపనాశప్రసజ్జేనేతి) తిరోధానంనామ
ప్రకాశనివృత్తిః. తత్ర జడస్య ప్రకాశవ్యతిరక్తత్వా ద్విప్రకాశనివృత్తావపి తస్య స్థితి రుపపద్యతే - ప్రకాశైకరూపస్య బ్రహ్మణః ప్రకాశనివృత్తి
రూపతిరోధానంనామ స్వరూపనివృత్తిచేత్యర్థః. † (స్వవచనవిరుద్ధంచేతి) నిత్యత్వాదిసాధకవచనవిరుద్ధం నిర్విశేషత్వమ్ - జ్ఞప్తిత్వవిద్యధమస్త
త్వస్త్రిత్యయగోపరత్వమిత్యర్థః. పూర్వమేపాక్షమ్ - అస్తిన్వబిభృశే సిద్ధాన్తిమాక్తమిత్యర్థః. † (యత్కునరీతి) సాపాధికత్వకాలాత్వయావదివ్యత్వవ
చనవ్యాపకాభి రన్తైకాన్త్యాదిభిశ్చ పూర్వమేవపరిహృతమిత్యర్థః. † మిథ్యాత్వాదివికృతయో క్షేపం దర్శయతి (యద్దేశకాలేతి) యద్యనిత్యత్వ
మేవ మిథ్యాత్వస్య సుచ్యతే - తర్హి సిద్ధపాధనం మిథ్యాత్వానుమానమ్, యద్యనిత్యత్వవిలక్షణం మిథ్యాత్వం సాధ్యతే - తర్హి సాపాధికత్వాదిమా
వజాని న్యురీతి భావః. † ప్రత్యనుమానమాహ (ప్రతిప్రయోగశ్చేతి). నను మిథ్యాత్వానుమానం న సాపాధికమ్ - ఉపాధే రభావాత్. ప్రతిపన్న
దేశకాలోపాధా బాధో సాధ్యసమవ్యాప్తః - దేశకాలభ్రమేషు ప్రతిపన్నాపాధా బాధాభావాత్. నహి దేశకాలభ్రమస్య దేశకాలాంతరోపాధి
ప్రతిపత్తిః - తస్మా న్నసాధ్యసమవ్యాప్తిః. యది బాధమాత్రమేవ హేతుః - తన్న - పక్షేపి విద్యమానత్వాత్. పక్షేష్యవిద్యమాన స్సర్వస
క్షయాయామ్యాపాధిః. తస్మా న్నసాపాధికత్వమితి. అత్రాహం పరిహరః - దేశకాలభ్రమేషు ప్రతిపన్నాపాధా బాధోస్థి - నహి దేశకా
లావేవ సర్వత్రోపాధిః, తాతు దేశకాలవ్యతిరక్తవిషయభ్రమేషు. దేశకాలవిషయభ్రమేష్యే వదాథా ఉపాధయః - యథా దుర్లోసే సాయం
కాలభ్రమాన్వితః పురుషః పశ్య దాదిత్యదర్శనా త్రృప్తిబుద్ధిః ఏవం మన్యతే - యదాఽహం సద్భ్యా ముపాసితవాన్ - సతదా సాయమితి, యదాఽహం
బుద్ధః - స తదానీం ప్రభాతమితి - యత్రాహం నుస్త - నాయం నదేశ ఇత్యాది. కిం - దేశభ్రమే కాల ఉపాధి స్సాన్తి - కాలభ్రమే దేశ

త్వాదయతీతి నకిచ్చి దవహీనమ్. † కారణస్య చ కార్యం ప్రత్యాయకత్వ మబాధితం దృశ్యమానం నకేనాపి ప్రకా
రేణాపహ్నుతుం శక్యతే. † యత్తు హేమాదిమాత్రస్య, రుచకాదికార్యస్యై తదాశ్రయస్యవా హేమాదే రార
మ్భకత్వం న నమ్భభృతీ - తదయ్యక్తమ్ - హేమాదిమాత్రస్యైవ యథోక్తపరికరయ్యక్తసా ర్యమ్భకత్వసమ్భవాత్.
నచారమ్భకహేమవృత్తిరక్తం కార్యం న దృశ్యత ఇతి వత్తుం శక్యమ్ - హేమాతిరిక్తస్య స్వస్థిక్తస్య దర్శనాత్, బుద్ధితద్వై
స్తరాదిభి ర్వస్తస్య స్తరస్య సాధితత్వాచ్చ. † నచాయం శుక్తికారజతాదివ దృష్టిమః - † ఉత్పత్తివివాశయో రస్తరాశ్
ఉపలభ్యమానస్య తద్దేశకాలసమ్బద్ధితయా బాధాదర్శనాత్. నచాస్య ఉపలభ్యే ర్వాధికా కాచిదపి యక్తి దృశ్యతే.
† ప్రాగనుపలబ్ధస్వస్థికేపలభితేహేయాయమి హేమప్రత్యభిజ్ఞా న్వస్థికాశ్రయతయా హేమ్నా వ్యసమ్మతే రవిరుద్ధా.
† శ్రుతిభిన్తు ప్రవక్షుమిథ్యాత్వసాధనం పూర్వమేవ నిరస్తమ్. † యచ్ఛాన్యదత్ర ప్రత్యక్షౌవిరోధాది ప్రతివక్త
వ్యమ్ - తదపి సర్వం పూర్వమేవ సూక్తమ్. † యచ్ఛోక్తమేకేనాత్మనా సర్వాణి శరీరాణ్యత్వవస్థితి - తదనత్ -
† ఏకస్యైవ సర్వశరీరప్రయుక్తమఖమఖప్రతినష్టానప్రసక్తాత్. † సాధరిప్రభృతిషు హ్యజ్ఞైకతేనానేకశరీరప్రయుక్త
సుఖాదిప్రతినష్టాన మేకస్య దృశ్యతే. † నచాహమర్థస్య జ్ఞాతృత్వా త్తద్భేదా త్పత్తినిష్ఠానాభావౌ నాత్మభేదాదితి
వత్తుం శక్యమ్ - † అత్తా జ్ఞాతైవ - నచాహ మర్థవేవ - అన్యః కరణభూతస్త్వహజ్ఞారో జడత్వా త్కరణత్వాచ్చ శరీ
రేద్విగ్రయాదివ న్నజ్ఞాతేత్వవపాదితత్వాత్. † యచ్ఛ శరీరత్వజడత్వకార్యత్వకల్పితత్వైస్సర్వశరీరాణామేకస్యాదిద్యా
కల్పితత్వముక్తమ్ - తదపి సర్వశరీరాణా మవిద్యాకల్పితత్వస్యైవాభావా దయుక్తం. తదభావశ్చాబాధితస్య సత్యత్వాన్వి

ఉపాధి సాన్విత్. సచాస్మాన్వాక్రయః - బ్రహ్మజ్ఞేదాత్. తస్మా త్పత్తివస్త్వాపాదా బాధస్య సాధ్యసమవ్యాప్తి రస్త్యేచ. ఇమ మర్థ మభి
ప్రేత్య దేశకాలాది ప్రతివస్త్వాపాదావబాధితత్వా దిత్యత్రాదిశబ్దః ప్రయుక్తః. దేశకాలాదిప్రతివస్త్వాపాదా బాధాన్తత్వం మిథ్యాత్వమ్ -
తత్కార్యభూతః ప్రతివస్త్వాపాదా బాధా మిథ్యాత్వసాధకః - యథాగ్నే ర్వాహర్మస్య దాహకార్యం దాహర్మ్యే నిల్లిమ్ - తదన్వత్ - అత
సాన్ధ్యాదిశబ్దత్వేనోద్య మపాస్తమ్. సమవహితాత్ - సమన్వితాత్. కారణాస్తరమ్ - కర్తృ తశ్చ సర్వకలం ఇత్యాది ఏతదాయత్తత్వాభా
వాత్, వికారాయత్తత్వాభావాత్. † ఏవ మనుగ్రాహకస్తర్కఉక్తః - అథానుగ్రాహ్యం ప్రమాణ మాహ (కారణస్యచేతి) పూర్వపక్షీణా కార్య
కారణభావ మిత్థ్యాత్వగ్రాహిప్రమాణానుగ్రాహకత్వేనసహ తర్క ఉక్తః. తథాత్రాప్యనుగ్రాహకతర్కపూర్వకం ప్రమాణముక్తమ్. పరోక్తత
ర్కశ్చ బాత్వక్తిః - నవన్యామాతాత్. కార్యకారణభావభేదవాచిన్యం కిం పరస్య కార్యకారణభావభేదవిషయప్రమేషే కారణమ్ - తస్మి నకా
ర్యకారణభావభేదః. ఉతన - తతోపి నతదృష్టః. సా ప్రతితిర్ద్విభాగచేత్ - తతోపి నభజ్ఞః - బాధబాధే పూర్వబాధితస్య సత్యత్వాన్. ఏవం
కార్యకారణభావస్య ప్రామాణికత్వాత్తద్విరుద్ధబాహ్యతర్కానుదయ ఏవేతి స్థితమ్. † (యత్ప్రతితి) హేమమాత్రస్య, రుచకాదికార్యమాత్రస్య,
కార్యాశ్రితద్రవ్యమాత్రస్యచారమ్భకత్వం న సంభవతీత్యుక్తమిత్యర్థః. యథోక్తపరికరః - దేశకాలాదిః. † అనిరూపితవస్తవలమన్బుద్ధిశబ్దాది
నాం అసాధకత్వం పూర్వపక్షీణోక్తం ప్రతిక్షిపతి (నచాయమితి). † (ఉత్పత్తివివాశయోరస్తరాశ్ ఉపలభ్యమానస్యేతి) అనిత్యరేవ సాగ్యే సిద్ధసా
ధ్యత్వమ్. ప్రతివస్త్వాపాదా బాధశ్చేత్. తదనుపలబ్ధాదేవ నిరస్తమితి భావః. † హేమప్రత్యభిజ్ఞా కథం ఘటత ఇత్యత్రాహ (ప్రాగితి). † (శ్రుతి
భిన్వీతి) సిద్ధాన్తివా నిరస్తమిత్యర్థః. † (యచ్ఛాన్యదితి) ప్రత్యక్షం నన్వాత్రగ్రాహి - విరోధే సత్యపీ కాస్త్రం బలియఇత్యాదికం త్వదుక్తం పూర్వ
మేవానేన గ్రంథకారేణ నిరస్తమిత్యర్థః. † తదుక్త మనుమానగణం దూషయతి (యచ్ఛోక్తమితి). † వ్యాప్తివిరోధ మాహ (ఏకత్వేనేతి) యత్సం
ప్రతివస్త్వాత్కత్వం శరీరమ్ - తత్సహి సుఖాదిప్రతినష్టానం దృష్టమితిభావః. † ప్రతినష్టానాభావ శరీరభేదనిబద్ధసంభవత్యత్రాహ (సాధరిప్రభృతిషిన్వీతి)
విలక్షణజ్ఞానానాం కేవాంపి చ్చరీర భేదే పూర్వజన్మ సుఖాదిప్రత్యభిజ్ఞానాదితి ప్రభృతిశబ్దస్య భావః. కించ - కిమేకశరీరవర్తమాన్తన ఏకత్వం సాధ్య
తే - ఉత్పాదేశశరీరవర్తనః. ప్రథమే కల్పే సిద్ధసాధ్యతన్వమ్. ద్వితియే ధర్మిగ్రాహకప్రమాణబాధః - పరశరీరే తచ్ఛేష్టాదిభి రాత్వా హ్యనుమి
యతే - తచ్ఛాన్యమానం నన్వీత దస్యతేన్వైవైవేనం దర్శయతి. సాన్విత్యాహ్వానా మిత్యపరోక్ష మవభావతే - నహి పరశరీరగత అత్తా అవరోక్షఇతి.
† అన్యఃకరణభేదాత్ ప్రతినష్టానాభావ ఇత్యాశ్చబ్ద్య దూషయతి (నచేతి). † అన్యఃకరణస్య జ్ఞాతృత్వేనపి పూర్వపూర్వకత్వేనాత్మత్వవిస్తానః కర
ణానామపి ననకాదీనాం తత్ప్రతినష్టానసంభవా న్నాన్యఃకరణభేదః ప్రతినష్టానాభావహేతుః. అన్యఃకరణస్య జ్ఞాతృత్వమేవ నాస్తి - తత్త్వాత్తన
ఇత్యాహ (అత్తా జ్ఞాతేనేతి). † (యచ్ఛేతి) శరీరాణా మవిద్యాకల్పితత్వే సిద్ధే హ్యేకావిద్యా కల్పితత్వసన్నిధిః. తదేవ నాస్తితి సవక్షభూతశరీ

పపాదనాత్. † యచ్చ చేతనాదస్య స్య జడత్వదర్శనాత్సర్వచేతనానామనస్యత్వముక్తమ్ - † తదపి సుఖదుఃఖస్యవస్థయా భేదోపపాదనాదేవ నిరస్తమ్. † యత్తు మయై వాత్సవని, మదవిద్యాకల్పితానస్య, హమేవ సర్వం చేతనజాత, మిత్యహ మర్థస్యైక్య ముపపాదితమ్ - తదజ్ఞాతస్యసిద్ధాంతస్య శ్రాన్తిజన్మితమ్ - అహం త్వమాద్యర్థవిలక్షణం చిన్మాత్రం హ్యత్తా త్వన్తతే. † కిచ్చ-నిర్విశేషచిన్మాత్రాతిరేకీ సర్వం మిథ్యేతి వదతో మోక్షార్థశ్రవణాదిప్రయతో నిష్ఫలః-అవిద్యా కార్యత్వాత్-శుక్తికారజతాదిషు రజతాద్యుపాదానాదిప్రయత్నవత్. మోక్షార్థప్రయతో న్యర్థః-కల్పితాచార్యాయత్ర జ్ఞానకార్యత్వాత్-శుకప్రహ్లాదవామదేవాదిప్రయత్నవత్. † తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానం నబద్ధనివర్తకమ్-అవిద్యా కల్పితవాక్యజన్యత్వాత్ - స్వయమువిద్యాత్మకత్వాత్-అవిద్యాకల్పితజ్ఞాతాశ్రయత్వాత్-కల్పితాచార్యాయత్రశ్రవణజన్యత్వాద్వా-స్వాప్నబద్ధనివర్తనవాక్యజన్యజ్ఞానవత్. † కించ - నిర్విశేషచిన్మాత్రం బ్రహ్మ మిథ్యా-అవిద్యాకార్యజ్ఞానగమ్య త్వాత్ - అవిద్యాకల్పితజ్ఞాతాశ్రయజ్ఞానగమ్యత్వాత్ - అవిద్యాత్మకజ్ఞానగమ్యత్వాద్వా - యదేవం తత్తథా - యథా స్వాప్నగర్భదర్శనగరాదిః. † నచ నిర్విశేషచిన్మాత్రం బ్రహ్మ స్వయంప్రకాశతే - యేన సప్రమాణాత్తర మపేక్ష తే. యత్తాత్మసాక్షికం స్వయంప్రకాశజ్ఞానం దృశ్యతే - తత్తు జ్ఞేయవిశేషసిద్ధిరూపం జ్ఞాతృగతమేవ దృశ్యత ఇతి పూర్వమేప్రాక్తమ్. † యానిచ తస్య నిర్విశేషత్వసాధకాని యాక్తికాని జ్ఞానాన్యుపన్యస్తాని - తాని చాన్యరోక్తే రవి ద్యాకార్యత్వా దిత్యాదిభి రనుమానైః. † ర్నిరస్తాని. నచ నిర్విశేషస్య చిన్మాత్రస్వాజ్ఞానసాక్షితస్వమహాత్కారాదిజగ ద్భృమిశోచపవద్యతే - సాక్షిత్వభ్రమాదయోపిహ జ్ఞాతృవిశేషగతా దృష్టాః - నజ్ఞప్తిమాత్రగతాః. నచ తస్య ప్రకాశత్వం స్వామ్యత్వప్రకాశతావా సిద్ధితి - ప్రకాశోహి కస్యచి త్పురుషస్య కంచనార్థవిశేషంప్రతి సిద్ధిరూపో దృ శ్యతే, తత ఏవహి తస్య స్వయంప్రకాశతో † పపాద్యతే భవద్భిరపి. † సచాతాదృశస్య నిర్విశేషస్య ప్రకాశతా సమ్భవతి. † యః పునః స్వగోష్ఠీవ్యవరమాధాదపి పరమార్థకార్యం దృశ్యత ఇత్యున్వోమః - † సోపి - తాని కార్యాణి సర్వాణ్యుభాధితకల్పాని వ్యావహారికసత్యాని వస్తుత్వవిద్యాత్మకాన్యేవేతి స్వాభ్యుపగమాదేవ నిరస్తః. అస్తాభిరతి సర్వ త్ర పరమార్థాదేవ కారణా తస్యకార్యోత్పత్తి ముపపాదయద్భిః పూర్వమేవ నిరస్తః. నచ తస్మైహ మనుమానా నాం శ్రుతివిరోధో వక్తుం శక్యతే - శ్రుతే రమ్యవిద్యాకార్యతేనావిద్యాత్మకత్వేనవోక్తదృష్టాన్తేభ్యో † విశేషాభా

రసానివిద్యాకల్పితత్వాభావా దృష్టాన్తస్య సాధ్యనికలత్వముక్తం భవతి. కల్పితత్వేహేతో రస్యతరాసిద్ధికృ. † కల్పితత్వాభావముపపాదయతి (తదధావశ్యేతి) సర్వం చేతనజాతమహమేవ - చేతనత్యాది యద్యన్యతిరేకీపూర్వ ముక్తమ్ - తదర్థత ఉదాహృతం భవతి యచ్ఛేతి. † దూష యతి (తదపితి) కాలాత్మయాపదిష్టత్వం దూషా ముక్తంభవతి. † ఏషన్విమహానేషా క్షిదూషా మాహ (యత్తితి) బద్ధముక్తాదివ్యవస్థానా మేకా విద్యాకల్పితత్వం యదుక్తమ్ - తత్రాప్యపారమాధికత్యహేతో రసిద్ధి సోపాధికత్వం చానుసంజేయమ్. † (కించేతి). † అవిద్యాకార్యత్వాది త్యాదిహేతుగతై రనిష్టప్రసజ్జమాహ (తత్త్వమస్యాదితి) అవిద్యామూలత్వాశ్రయణే తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానసాన్విపర్యతప్రసజ్జభిర్యర్థః. యథాసంనిర్విణ్ణః * అభావిశ్యేవ సా పశ్యా ద్భావిశీత్యుపదిశ్యతామ్ । నన్దిహి న్యన్నదృష్టాని దృష్టాన్తవచనాని త ఇతి. సా - ముక్తిః. మృషా వాదిదాం దిద్వా ప్రక్రియా - బ్రహ్మ నవేదాన్తైః ప్రతిపాద్యతే - అపితు భేదనిశ్చేద ఏవ క్రియత ఇతి. న్యూపసరమాన్తైః ప్రతిపాద్యత ఇతిచ. † తత్ర స్వరూపపరవాక్యప్రతిపాద్యత్వవశ్చేదనిష్టం ప్రసజ్జాయతి (కించనిర్విశేషేతి). † (నచేత్యాది) జ్ఞేయవిశేషసిద్ధిరూపమ్ - జ్ఞేయవిశేషవ్య వహారానురూపమిత్థ్యర్థః. † (యానచేతి) అనుమానైః - తన్తైః. తర్హస్యానుమానశబ్దవాచ్యత్వం వ్యాప్తిసాపేక్షత్వాత్. * ఉపా స్తర్హ-ఽనుమానో క్తిరితి హలాయంభః. † (నిరస్తాసితి) అవిద్యాకార్యత్వాదిహేతుభి స్వాభిమతార్థసాధకత్వం నిరస్తమిత్థ్యర్థః. † (ఉపపాద్యతేభవద్భితి) నన్విసంబద్ధాద్భూతే తద్దర్శనవహారహేతుత్వాదితి హేతోరీతిత్థ్యర్థః. † (నచేతి) అతాదృశస్య - నిర్విశేషత్యా త్కర్తృకర్తృరహితస్యేతిత్థ్యర్థః. తాదృశస్యేతి సాపేదయమర్థః - తాదృశస్య - కర్తృకర్తృరహేతో యః ప్రకాశతే తస్య - నిర్విశేషతేనైదిమతే సా నసిద్ధితి. † పూర్వ ముప రమార్థహేతో శుక్తిరజతాదుప్రమాదానాదిప్రయత్నవిన్నపలత్యముక్తమ్ - తన్న - అపరమార్థాదపి పరమాధోత్పత్తేరితి శబ్దతే (యోపునరితి). † కిమయ మపరమార్థాత్సరమార్థోత్పత్తి ర్భవత్పత్తేజోచ్యతే - ఉతాస్తర్హతేజేరితి విలక మభిశ్రేత్య అద్యవశే తదసిద్ధి మాహ (సోపాసాసితి). † దివ్యతీయవశే దూషామాహ (అస్తాభిరితి). † (విశేషాభావాత్) ప్రబల విరోధేహి దౌర్బల్యమితి భావః. † బాధదర్శనాభ్యుపగమేన దూష

వాత్. యత్తు బ్రహ్మణోఽపారమార్థికజ్ఞానగమ్యతేఽపి పశ్చాత్తనబాధాదర్శనా ద్భవిత్త సత్యమేవేతి - తదనన్ -
 † దుష్టకారణజన్యజ్ఞానగమ్యతే నిశ్చితేనతి పశ్చాత్తనబాధాదర్శనస్యాకించిత్రరతావత్. యథా శూన్యమేవ తత్త్వ
 మితి వాక్యజన్యజ్ఞానస్య పశ్చాత్తనబాధాదర్శనే దోషమూలత్వనిశ్చయాదేవ తదర్థస్యానత్యత్త్వమ్. † కించ - * ౧ నే
 హ నాన్తాసి కించ * ౨ విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానమాత్రాతిరిక్తస్య కృతస్మిన్య వస్తుజాతస్య నిషేధకత్వేన
 సర్వస్య త్వరత్యా త్వశ్చాత్తనబాధాదర్శన ముచ్యతే - శూన్యమేవ తత్త్వమితి తస్యావ్యభావం వదత స్సన్తా త్వరత్వేన
 పశ్చాత్తనబాధో దృశ్యతే. సర్వశూన్యతావతిచీనిషేధానమ్భవాత్తస్యైవ పశ్చాత్తనబాధాదర్శనమ్ దోషమూల
 త్వంతు ప్రత్యక్షాదీనాం వేదాన్తజన్య సర్వశూన్యజ్ఞానస్యావ్యవితీప్తమ్. † అత స్సర్వం విజ్ఞానజాతం పారమార్థికజ్ఞా
 త్మగతమ్ - స్వయంచ పరమార్థభూత మర్థవిశేషసిద్ధిరూపమ్ తత్ర కించిత్ - జ్ఞానం దోషమూలమ్. దోషశ్చ పర
 మాఢః. కించిచ్ఛ నిర్దోషపారమార్థికసామగ్రిజన్యమితి యావన్నాభ్యుపేయతే - నతావ త్పత్య మిథ్యాగ్రన్థవస్తాః † లో
 కవ్యవహారశ్చనేతస్యతి. † లోకవ్యవహారోహి పారమార్థికో బ్రాహ్మణశ్చపారమార్థికజ్ఞాతృగతార్థవిశేషసిద్ధిరూప
 ప్రకాశపూర్వకః - † నిర్విశేషనన్తాత్మస్యతు పారమార్థికస్యాపారమార్థికస్య చ ప్రతిభాసాదే వైతృత్యావసమ్భవా
 † ల్లోకవ్యవహారో నసమ్భవతి. † యచ్ఛ తై ర్నిరధిష్ఠానభ్రమోసమ్భవా త్సర్వాన్యధాసాధిష్ఠానస్య నన్తాత్మస్య పార
 మార్థికత్విముక్తమ్ - తదపి దోషదోషాశ్రయత్యజ్ఞాతృత్వ జ్ఞానానా మపారమార్థ్యేతి భ్రమోపపత్తివ దధిష్ఠానాపార
 మాధ్యేపి భ్రమోపపత్తే ర్నిరస్తమ్. అథాధిష్ఠానాపారమాధ్యేపి నకన్వచి ద్భిమా దృష్ట్యతి నన్తాత్మస్య పారమార్థిక
 త్వ మవశ్యాశ్రయఃమితి మన్యనే - హస్త తిద్ధి దోషదోషాశ్రయత్యజ్ఞాతృత్వజ్ఞానానా మపారమార్థ్యేపి నకన్వ
 చి ద్భిమా దృష్ట్యతి దర్శనానుగుణ్యేన తేమామపి పారమార్థ్య మవశ్యాశ్రయఃమితి నకన్వచిద్విశేషోఽన్యత్ర
 తత్సంసంభూత్. † యత్తు భేదపక్షేవ్యతితకల్పానా మానన్త్యా తస్మిన్మేవా మాత్తనాం ముక్తత్వేన బద్ధాసమ్భవా ద్భ
 ధముక్తవ్యవస్థా నసమ్భవతీతి - † తదాత్మానన్త్యేన పరిహృతమ్. యత్త్వాత్తనాం భిన్న త్వే మాసనన్తపఘటపటాదివత్స
 ణ్ణావత్త్వమవస్థనీయమితి - తత్ర ఘటాదీనా మవ్యవస్థత్వా ద్దృష్టాస్త నాన్యవికల స్వాత్. దశఘటా స్సహస్రం

యతి (దుష్టకారణేతి). † తదవ్యవస్థగమేన దూషయతి (కించేతి) ప్రత్యక్షాదిప్రమాణం వేదేషి నవశేషపరవాక్యజాతంచ విషయ నిషేధపర
 వాక్యప్రాబల్యం తద్దుక్తమ్ తత్ర విధిరూపత్యావత్పూర్వేషం దార్బల్యమ్ - నిషేధరూపత్వాచ్ఛ పశ్చాత్తనస్య ప్రాబల్యమ్ - తచ్ఛ
 సర్వశూన్యవాదసవితేత్యర్థః. † (అతస్సర్వమితి) అత ఇత్యన్య ససేత్సర్వతీత్యన్వయః. † లోకవ్యవహారస్యాసిద్ధి ముపపాదయిష్యన్నాహ
 † (లోకేతి). † తా ముపపాదయతి (లోకవ్యవహారోహీతి). † తతః కిమిత్యత్రాహ (నిర్విశేషేతి) నిర్విశేషజ్ఞానస్య జ్ఞాతృత్వాభావా న్నప్రతి
 భానపేతుత్వమ్. - జ్ఞాతృత పృథక్రయతయా ప్రతిభానపేతు ర్దృష్ట్యః. జ్ఞాతృగతజ్ఞానత్యాభావాచ్ఛ న వ్యవహారపేతుత్వమ్. - జ్ఞాతృగత
 జ్ఞానంహి సర్వపరవ్యవహారపేతుతయా దృష్టమిత్యర్థః. యదాపి - నిర్విశేషజ్ఞానస్య జ్ఞాతృత్వాభావా త్వప్రతిభానస్యాశ్రయతయా పేతు
 త్వం, నాస్తి - నిర్విశేషత్వాదేవ కారణయా పేతుత్వమపి నాస్తిత్యర్థః. పారమార్థికాపారమార్థికశబ్దా పరమార్థాపరమార్థవిషయత్వపరా.
 ప్రతిభాసాదేత్యత్రాదేశభో వ్యవహారపరః. † (యచ్ఛ తాన్యది). † (నకన్వచిద్విశేషోఽన్యత్ర తత్సంసంభూతి) అత్రాయ మభిప్రాయః - అధి
 ష్ఠానస్యాపారమాధ్యే తస్యావ్యధిష్ఠానాస్తరాపేక్షయాఽనవస్థితేన - దోషవ్యాపారమాధ్యే తస్యానిదోషాస్తర మిత్యన్యవస్తా స్వాత్. తత్ర
 సర్వరూపానాదిత్వేన పరిహర స్తుల్యః. ప్రవాహనాదిత్వేన పరిహరశ్చేత్ - సోపి తుల్యః. దుర్బటత్వేన పరిహరశ్చేత్ - సోపితుల్యః.
 పరమార్థత్వప్రయోజోపపత్తి, రసమార్థత్వప్రయోజోపపత్తి, రితి ద్విధా - తత్ర పరమార్థత్వప్రయోజోపపత్తిరపేక్షత్వం దుర్బటత్వమ్ -
 ఇయం చాపరమార్థత్వప్రయోజో పపత్తి రధిష్ఠానపారమార్థ్యాపేక్షేతీతే. దోషపరమార్థత్వ మవ్యవహారార్థత్వప్రయోజోపపత్తి రిత్యపి తుల్య
 మితి. † (యస్మిన్త్యాన్యది). † (తదాత్మానన్త్యేన పరిహృతమ్) యథా మాషనన్తపాదపేక్షైకకలాతియా ఏవానన్తాః. నమదిత్యానన్తాః - తథా
 బద్ధానన్తాః, ముక్తానన్తాః, నమదిత్యానన్తాః, నరే చేతనా అనన్తాఇత్యర్థః. నరేనైవా మాత్తనామేకత్వస్యజ్ఞాన్యప్రత్యేకమన్త్యైవ - అహో
 నజ్ఞాన్యవత్త్వమాత్రం నిషిద్ధతే - ద్విత్వాదినజ్ఞాన్యయా అపధిరేవ నిషిద్ధతే. అతీతకల్పానా మానన్త్యా దేశస్మిన్సంస్థా ఏకఘట నన్నావేషి
 ఘటానా మానన్త్యైవ సిద్ధమితి సాన్యవికలతా దృష్టాన్త్యర్థః. కిం దేశకాలకర్తృద్యుపాధ్యుఃఖిన్నా ఘటా న్నపక్షీకృతాః - ఉత కృత్స్ని ఘటాః.

మాపాఇతి సత్త్వవత్త్వం దృశ్యత ఇతిచేత్. సత్యమ్ - తత్తు సఘటాదిన్వయావగతమ్ - అపితు † దేశకాలాద్యుపాధి మధ్వుటాదిగతమ్. తాదృశతం సత్త్వవత్త్వ మాత్తనా మధ్యుపగచ్ఛామః. నచ తావతా సర్వముక్తిప్రసక్తః - † ఆత్మస్వ రూపానన్త్యాత్. యత్వాత్మనాం భిన్నత్వే ఘటాదివ జ్ఞాత్యానాత్మత్వక్షయిత్వప్రసక్త ఇతి - † తదయుక్తమ్ - ఏకజాతి యానాం భేదస్య తజ్ఞాతీయానాం జాత్యస్వరీయత్వానాపాదకత్వాత్. † సహి ఘటానాం భేద స్వేమాం పటత్వ మాపా దయతి. † యత్తు † భిన్నత్వే వస్తుతః పరిచ్ఛేదా ద్దేశకాలాభ్యామపి పరిచ్ఛేదో బ్రహ్మణః ప్రసభ్యత ఇత్యనన్తత్వం బ్రహ్మణో నసిద్ధ్యతి - † తదయుక్తమ్ - † వస్తుతః పరిచ్ఛిన్నానామపి † దేశకాలపరిచ్ఛేదస్య న్యూనాధికభావేనానియ మదర్శనాత్. దేశకాలసమ్బంధేయత్వాయః † ప్రమాణాస్తరాయత్వనిర్ణయత్వేన బ్రహ్మణ సర్వదేశకాలసమ్బంధస్యాపి ప్రమాణాస్తరాదాపతతో విరోధాభావాత్. † వస్తుతః పరిచ్ఛేదమాత్రాదపి సర్వప్రకారపరిచ్ఛేదరహితత్వాభావా దానన్త్యాసిద్ధిరితి చేత్ - † తదన్వితోఽప్యవిద్యావిలక్షణత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపేయత స్సమానమ్. † అతస్సతోఽవి ద్యావిలక్షణత్యాభ్యుపగమా ద్బ్రహ్మణోఽపి భిన్నత్వేన భేదప్రయుక్తా దోషా సర్వే తవాపి ప్రసక్తేరన్. † యద్య

తత్రానన్తరపక్షే సాధ్యవికలతా. అద్యపి దేశాద్యపరిచ్ఛేదప్రయుక్తత్వాతోపాధికత్యమ్. నపక్షదర్శనానుసంజ్ఞేన పక్షేపి సాధ్యధర్మస్య పక్షవ్యత్యాసి దుపాధ్యపచ్చిన్నచేతనానాం సత్త్వవత్త్వం సాధ్యం స్యాత్ - తదా సిద్ధసాధ్యతా. కిమేతదజ్ఞాన్తర్వర్తినాం చేతనానా మపేక్షమత్స జ్ఞాన్తరత్వం సాధ్యమ్ - ఉత సర్వేషామ్. ప్రథమే సిద్ధసాధ్యతా - అన్యత్ర ధర్మగ్రాహకప్రమాణబాధః - అతితాజ్ఞానామ్, తదన్తర్వర్తినాం చేత నానాం నచ్చానే ప్రమాణం వత్త్వమ్ - మేచే దాక్రయేకదేశసిద్ధిప్రసక్తాత్. ప్రమాణంచ కాస్తమ్. తచ్చ తానన్తత్వేన ప్రతిపాదయతి తదిన్వరుత్తత్యా త్కాలాత్మయాపదిష్టఇత్యర్థః. విగతః కాలః సాధ్యః - కాలత్వాత్ - మానసంపత్ సరాదిదితి వత్తుం శక్యతేష్యతితకల్పనా మాన స్త్యంహి కాస్త్రబలాదభ్యుపగతమ్ - తథా సత్త్వవత్త్వసాధకమేవోః కాస్త్రబాధాచ్ఛేదనానన్త్య మధ్యుపగ ప్రవృత్తిత్వార్థః. దృష్టాన్తస్య సాధ్యవిక లత్యం శక్తోక్తమ్ - వికల్పముఖేన సాపాధికత్యకాలాత్మయాపదేశసిద్ధసాధనతా అభిప్రేతాః. ఘటసర్వపాదిన్వత్త్వదాచుల్యానాం పరస్పరసత్త్వ వధిన్యూనాధికభావేనస్యపి తథాత్వేన తేషా మానన్త్యం దర్శయింతుం దశఘటా నృపప్రమాపా ఇత్యుక్తమ్. † (దేశకాలాద్యుపాధిమదితి) అత్రా దిశజ్ఞేన కర్తా వివక్షితః - ఏతత్కులాలనిర్నితా ఘటా దశేత్యపి వత్తుం శక్యత్యాత్. † (ఆత్మస్వరూపానన్త్యాదితి) దేశాద్యుపాధిరాహిత్యే ఆత్మ స్వరూపమాత్రసమ్బంధేయత్వాదివత్త్వం. † యత్త్విత్వాదినా భిన్నత్వేన అనాత్మత్వాదిప్రసక్త మనుదితం పరిపరతి (తదయుక్తమితి). † (సహితి) ఘటో నభిన్నః - ఘటత్వాత్ - యచ్ఛిన్నమ్ - సతస్థటః - యథా పటఇత్యుక్తే యథాకాలాత్మయాపదిష్టత్యమ్ - తథాన్వయ కృత్యతిరేకజా మపి కాలాత్మయాపదిష్టత్యమిత్వార్థః. † వస్తుతః పరిచ్ఛిన్నత్వే దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రసక్తం దూషయతి (యత్త్వితి). † (భిన్నత్వేన వస్తుతః పరిచ్ఛే దాదితి) † ఇద మిదం సభవేమితి సామాన్యాధికరణ్యాన్తర్వర్తిన్ వస్తుతః పరిచ్ఛేదఇతి మృషావాద్యభిమతమితి జ్ఞాపితమ్. సిద్ధాన్తభిమతః ప్రకారాన్త రేణ వస్తుపరిచ్ఛేదస్య మృషావాద్యభిమతః - తద్విపరీతరూపస్యాపరిచ్ఛేదస్య నిర్వికేషత్వవిరోధాత్. అతో మృషావాదినా స్వాభిమతవస్తుపరి ఛేదస్య దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వాభిమానేన దేశకాలపరిచ్ఛేదా ప్రసజ్ఞతా. తాదూషయతి (తదయుక్తమితి). † ఖర ఇత్యపేక్షయా ముప్ర యోజకత్యం వత్తుం తదుపయోగిన మర్థమాపా (వస్తుతఇతి). † తతః కిమిత్యత్రావా (దేశకాలేతి). † (ప్రమాణాస్తరాయత్వనిర్ణయత్వేనీతి) వస్తు పరిచ్ఛేదోఽప్రయోజక ఇతిభావః. ప్రతిబన్ధ్యభిప్రాయేజైవముక్తమ్. అయమర్థః - దేశకాలపరిచ్ఛేదయో ర్న్యూనాధికభావై దృశ్యతే - పరా భిమతస్య వస్తుపరిచ్ఛేదస్యతు ననాస్తి. తథాపి పరిచ్ఛేదత్వాతోపి న్యూనాధికభావనానిప్రసజ్ఞానస్య ప్రమాణబాధితేవైన పరిచ్ఛేదత్వం యథా న్యూనాధికభావవత్త్వస్యాప్రయోజకమ్ - తథా వస్తుతః పరిచ్ఛిన్నత్వమపి దేశకాలపరిచ్ఛేదయో రప్రయోజకమ్ - ప్రమాణబాధాదితి. యదాన్వ- యథా వస్తుతః పరిచ్ఛేదో ముఖ్యార్థాపదికకాలపరిచ్ఛేదమితేషే మామమాత్రాపదికదేశపరిచ్ఛేదమితేషేవ ప్రయోజక ఇత్యభ్యుపగస్త మయుక్తమ్ - తయో ర్న్యూనాధికభావగ్రాహకప్రమాణేన బాధాత్ - ఏషం దేశకాలపరిచ్ఛేదావాస్తరవికేషస్యేన దేశకాలపరిచ్ఛేదమాత్రస్యాపి ప్రమాణబాధా దన్యస్థుపరిచ్ఛేదో నప్రయోజక ఇతిభావః. అథవా - ప్రయోజ్యాకారతారతమ్యం ప్రయోజకకారతారతమ్యనిబంధనం దృష్టమ్ - యథా పతన తారతమ్యం గురుతత్వతారతమ్యనిబంధనమ్, యథావా గతిశ్చక్ర్యతారతమ్యం వేగతారతమ్యనిబంధనమ్, అత స్తారతమ్యస్య ప్రయోజ్యాధర్మ ప్రయోజక ధర్మేణ తారతమ్యవతా భావ్యమ్ - అతో వస్తుపరిచ్ఛేదస్య దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వేనతి న్యూనాధికభావవత్త్వప్రసక్తః. నచ వస్తుపరిచ్ఛేదో న్యూనాధికభావవత్త్వస్యతే - తస్మాద్దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వం తస్యానుపపన్నమ్. అతో వస్తుతః పరిచ్ఛిన్నస్యాపి బ్రహ్మణో దేశకాలపరి ఛేదాభావ ఉపపన్న ఇత్యర్థః. భాష్యే న్యూనాధికభావేనానియమదర్శనాదితి, ప్రమాణాస్తరాయత్వనిర్ణయత్వేన చేతి, నిర్దేశనాయ మగ్ధో వివక్షి తఇతి స్ఫుట మపమ్యతే. † అథానన్త్యక్రమే నజ్గోచం శక్యతే (వస్తుతఃపరిచ్ఛేదమాత్రాదీతి). † సంజోపస్య పరపక్షేపి తుల్యతాం దర్శ యతి (తదన్వితోఽపితి). † తతఃకిమిత్యత్రావా (అతస్సతోఽవిద్యేతి). † ప్రసజ్ఞదాన్తాయ ప్రసజ్ఞకస్య విపర్యయేఽనిప్రమాపా (యద్యుద్యేతి). † తతోపి

విద్యావిలక్షణత్వం నాభ్యుపేయతే - తస్యవిద్యాత్మకమేవ బ్రహ్మ స్యాత్. * ౧ † సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతిలక్షణవాక్యమపి తత ఏవాపార్థకం స్యాత్. † భేదతత్వానభ్యవగమేహి స్వపక్షపరపక్షసాధనదూషణాదివివేకాభావాత్సర్వమనమజ్ఞానం స్యాత్. † ఆనన్యప్రసిద్ధిస్తే దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితత్వమాత్రేణ - నవన్తుతోఽపిపరిచ్ఛేదరహితత్వేన - తథావిధస్య శతవిషాణాయమానస్యానుపలభ్యే. † భేదవాదినస్తు సర్వచిదచిద్యమృతరీత్యేన బ్రహ్మ సర్వప్రకారత్వాత్ † స్వతః పరతోపి పరిచ్ఛేదో నవిద్యతే. † తదేవం కారణాద్భిన్నస్య కార్యస్య సత్యత్వా ద్భిన్న కారణం కృత్యం జగద్భిన్నత్వాతోఽన్యదేవ.

[౧॥ తై - ఆనం - ౧ అను - ౧.]

౨. ఇతిప్రాప్తే ప్రచక్షుషే తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః. † తస్మాత్ - పరమకారణా ద్భిన్నత్వాః అనన్యత్వం జగతః ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యః † తదవపాదయద్భ్యోఽవగమ్యతే. † ఆరమ్భణశబ్ద ఆదిర్యేమాం వాక్యానామ్ - తా

కిమిత్యత్రాహ (సత్యంజ్ఞానమితి) పరమార్థాదన్యత్వం వస్తుపరిచ్ఛేదః - సతు బ్రహ్మణో నాస్తీతి చేత్. తదయుక్తమ్ - పరమార్థాదన్యత్వం హి మిథ్యాత్వమ్ - తన్మన్ బాధ్యత్వమ్ - బాధఫలం చ కదాపి నిన్మత్రితి తస్య కాలపరిచ్ఛేదాన్తర్భావత్. అతో విలక్షణత్వమిత్యం వస్తుపరిచ్ఛేదభితి తస్యా వక్తవ్యమ్, ఉక్తం - అతోఽవిద్యావిలక్షణబ్రహ్మణో వస్తుపరిచ్ఛేదప్రసక్తే రుర్వారః. † పూర్వస్థిస్థితే అవిద్యాబ్రహ్మణో ర్చేదానభ్యవగమే దూషణయుక్తమ్ - అథ సామాన్యేన భేదోనాను కశ్చి దస్తీత్యనభ్యవగమే దూషణ మహా (భేదతత్వేతి) నన్యత్వోనిదూషణః ప్రబలః - పరపక్ష స్వరూపణో దుర్బలభితి భేదః కిమస్తివా - నవా. ఆప్తిచేద్యదాక్షిణ్యకారః. నచే త్పరపక్షేవ ప్రబల స్వాస్యోత్, స్వేనాపి నవపాభ్యవగతస్వాస్యోత్, నభేదోఽవగతార్థ ఇతిచేత్ - తతోపి పరపక్షప్రాబల్యం స్యాదిత్యర్థః. † బ్రహ్మజ్ఞానపక్షం ఖణ్డయన్తైశేషికః సాన్విభిమత నిర్వాహమాహ (ఆనన్యప్రసిద్ధిశ్చేతి). † సాక్షాత్పిష్టాపివక్షే వస్త్రపరిచ్ఛేద ఉపపన్న ఇత్యాహ (భేదవాదినస్తీతి) బ్రహ్మ సర్వప్రకారత్వాదిత్యేన సర్వవస్తుసామానాధికరణార్హత్వం వస్త్రపరిచ్ఛేదభితి భావ్యకారాభిప్రాయ ఇత్యవగమ్యతే. ఇద మిదం నభవతిహి వస్తుపరిచ్ఛేదః - ఇద మిదం భవతితి నిర్వహ్యాయత్వం వస్త్రపరిచ్ఛేదః. సర్వవస్తుసామానాధికరణార్హత్వ త్యమిత్యర్థః. అనేకవిశేషణానామేకవిశేష్యపర్యస్తతాభిధానంహి సామానాధికరణ్యకృత్రికమ్ - తన్మన్ వస్తున స్థాభివత్సాత్. యదా - వస్త్రపరిచ్ఛేదో నాను వస్తుగతనన్విభావవిశేషః దేశకాలపరిచ్ఛేదవిలక్షణః - యథా దేశకాలపరిచ్ఛేదసామ్యేన వదన్త్యనన్త్యన్త దశవర్ణాత్సన్త్య త్పరిచ్ఛేదో దేశకాలపరిచ్ఛేదవిలక్షణో దృశ్యతే. వదన్త్యన్త తయా పరిచ్ఛేదో దశవర్ణనన్త్యన్త నాస్తి - తథా బ్రహ్మణోపి వస్త్రపరిచ్ఛేదో నాను నన్విభావతోఽపరిచ్ఛేదః. గుణాన్త్యమితి ఫలితమ్. ఉక్తం ప్రకారదన్యాయం సాధ్యం. వస్త్రస్తరావ్రతిహతిర్వస్త్రపరిచ్ఛేదభితికేచిత్ - అతోకాదిన్తి సర్వదేశసంబద్ధయోగ్యోపి ప్రతివాన్యతే - సత్యత్యర్థః. కేచిదేవమాహ - వస్తు పరిచ్ఛేదో వస్తునః పరిమితత్వమ్ - తదభావూ వస్త్రపరిచ్ఛేదః. దేశాపరిచ్ఛేద స్తత్కార్యః - వస్తునః పరిమితత్వాభావాద్ధి నకలదేశసంబద్ధభితి. ఇతోపి పూర్వోక్తపక్షదన్యాయం వరమ్. † (స్వతః పరతోపి పరిచ్ఛేదో నవిద్యతేభితి) స్వతభితి ఘటాదివ్యాన్యత్రిః ఘటాదయోహి స్వతః పరిచ్ఛిన్నాః. పరతభితి భర్తృసూతజ్ఞానవ్యాన్యత్రిః - తద్ధిపరాధీనమోక్తమ్. ఏవం దేశకాలపరిచ్ఛేదాభావ ఉక్తః. యదా - స్వతభితి స్వతః పరిమితత్వాభావ ఉక్తః - ఆయం వస్త్రపరిచ్ఛేదః. తత్కార్యపరిమితదేశకాలనమ్మదాభావ ఉక్తః పరతభితి. † అథవైశేషికపక్ష ముపసంహరణాత్పరమతారయతి (తదేవమితి).

౩. తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః. † కస్య కన్త దనన్యత్వమిత్యత్రాహ (తస్మాదితి). † పూర్వవాక్యజ్ఞానసాదానేనారమ్భణశబ్దోపాదానన్యత్వ హేతుమాహ (తదవపాదయద్భ్యభితి) పూర్వవాక్యే ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాతమ్, - తత్ దృష్టాన్త శ్చోక్తః. ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తవాక్యదన్యాయప్రకృత్యధికరణ ఉపాత్తమ్. ఉక్తదృష్టాన్తేపి వైశేషికమతేన కారణా త్కార్యస్యన్యత్వాదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానానుపపత్తి మాశ్చర్య తదుపాదయతి * బాచారమ్భణమిత్యోదివాక్యమ్ - అతస్తదిదం వాక్య మనేన మాత్రేణోపాత్తమిత్యర్థః. తస్మి ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యభితి కిమర్థ ముక్తమ్ - సతు బాచాదిభ్యభితి. ఉచ్యతే - కేచిత్ * బాచారమ్భణమిత్యేకం పదం వ్యాచక్షతే బాగాలన్యనమితి - * యథా బాచాదినిశ్చితే వననాత్. తదాన్యత్వత్వార్థమ్ * వాచేతి పదాన్తరమ్ - ఆరమ్భణమిత్యేపి పదాన్తరమితి దర్శయితుం ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యభిత్త్యుక్తమ్.

న్యారమ్భాశ్చ బ్దాదీని * ౧ వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్ * ౨ † సదేవ సోమ్యేద మగ్ర
అసీ దేశ మేవాద్వితీయం తదైతత్త బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽనృజత * ౩ అనేన జేవేనాత్తనానుప్రవిశ్య
* ౪ సమ్మలా సోమ్యేమా సుర్యాః ప్రజా సుదాయతనా సుత్సృతిస్తాః ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా
తత్త్వమసి శ్వేతకేతోఽత్యేతాని. † ప్రకరణానరస్థాస్యవేదంజాతీయకాన్యత్రాభిప్రేతాని. ఏతానిహి వాక్యాని చి
దచిదాత్మకస్య జగతః పరస్మా ద్భృష్మాణోఽనన్యత్వముపపాదయన్తి. † తథాహి - * ౫ సృజోఽస్యత త మాదేశ మపా
ద్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్సమతం మత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి † కృతస్మిన్య జగతో బ్రహ్మైకారణత్వమ్,
కారణా త్కార్యస్యానన్యత్వం చ హృది నిధాయ కారణభూతబ్రహ్మవిజ్ఞానేన కార్యభూతస్య సర్వస్య విజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞాతే
సతి కృతస్మిన్య బ్రహ్మైకారణతా మజానతా శిష్యేణ * ౫ కథం ను భగవ సు ఆదేశ ఇత్యన్యజ్ఞానేనాన్యజ్ఞాతతా
ఽనన్యమన చోదితో జగతో బ్రహ్మైకారణతా ముపదేక్ష్యక తాకిప్రతీతిసిద్ధం కారణా త్కార్యస్యానన్యత్వం తా
వతే * ౧ † యథా సోమ్యైకేన మృత్తిక్షణేన సర్వం మృచ్ఛాయం విజ్ఞాతం స్యాదితి దర్శయతి. యథై క † మృత్తిక్షణా
రభ్యానాం ఘటశరావాదీనాం † తస్మా దనతిర్విద్రవ్యతయా తదజ్ఞానేన జ్ఞాతతేత్సర్థః. † అత్ర కాణాదవాదేన కారణా త్కా
ర్యస్య ద్రవ్యానరత్వ మాశంఖ్య లోకప్రతీత్యైవ కారణా త్కార్యస్యానన్యతా ముపపాదయతి * ౧ వాచారమ్భణం
వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి. † ఆరభ్యతే - ఆరభ్యతే - స్మృశ్యత ఇత్యారమ్భణమ్. * ౬ కృత్య
ల్యుటో బహుళమితి క్షణే ల్యుట్. వాచా - వాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేత్యర్థః. ఘటేనాదకమాహారేత్యాది
వాక్పూర్వకోపయోగకాహరణాదివ్యవహారః. † తస్య వ్యవహారస్య సిద్ధయే † తేనైవ మృద్ధి వ్యేణ పృథుబుద్ధిదర
త్యాద్విలక్షణో వికారః - † సంస్థానవిశేషః, తత్సన్ధియుక్తంచ ఘట ఇత్యాదినామధేయమ్, స్మృశ్యతే. † ఉదకాహరణా

† నమానస్య షష్ఠీతత్పురుషత్వవ్యాప్యత్వద్ధం వ్యాచక్షే (ఆరమ్భణేతి) † అతిశబ్దోపాత్తాని వాక్యాన్యాహ (నదేశతి) † ఏతదభిప్రేతాన్యాహ (ప్రక
రణాన్వరేతి). † ఏవేం వాక్యానా మనన్యత్వబోధకతా ముపపాదయతి (తథాహితి). ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజానతోఽభిప్రాయ మాహ
(కృతస్మిన్యేతి). † దృష్టాన్తవాక్యం వ్యాచక్షే (యథేతి). † * మృచ్ఛాయమితి పదం వ్యాచక్షే (మృత్తిష్టారభ్యానామితి). † వాక్యాభిప్రేతార్థ
మాహ (తస్మాదనతిర్విద్రవ్యతయా తదజ్ఞానేనీతి) * కస్మిన్న భగవ వాక్యే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి * ఆత్మని ఖర్చికే దృష్టే శ్రుతే మతే
విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదిత మిత్వాదిశ్రుత్యన్తరానుగుణ్యా దృష్టాన్తపామధ్యార్థద్వా వికసామధ్యార్థచ్చ తదజ్ఞానేనీతి వ్యాఖ్యాతమ్. సహి మృత్తిష్టాన
త్తయా ఘటశరావాది జ్ఞాతం భవతి. సహి పరబ్రహ్మనద్భావా ర్థస్యం జగ ద్విజ్ఞాతంచ భవతి. † వాచారమ్భణ మిత్వాదివాక్యస్య కక్షామాహ
(ఆత్మేతి) కార్యమిథ్యాత్వవత్ ప్రతీతిమాత్రేణ సతః కార్యస్య వాగారబ్ధత్వావాత్ వాచాపూర్వమపి ప్రతీయమానత్వాత్, పరిణామపక్షే చ బ్రహ్మ
కార్యస్య జగతః శబ్దపరిణామత్వాభావాచ్చారమణిశబ్దసోపాదానార్థకృ మయ్యుక్తమ్. † (ఆరభ్యతే ఆరభ్యతే స్మృశ్యత ఇత్యారమ్భణమపి) *
* ఆరమ్భ స్మృశ్యసంసయోతి నిఖట్టకారణం. నామధేయస్య మృదారబ్ధత్వాభావా ద్వికారనామధేయయో రుభయో రపాస్యరమ్భాశ్చబాహ్యత్వ
సిద్ధయే స్మృశ్యార్థేనైవ వ్యాఖ్యాతమ్. * విభోజనాన స్ఫురస్య మధ్యా దిత్యత్ర యథానరీరశద్దేన సలిమవస్యతే - తదన్వచారభ్యత ఇత్యుతాపి రలయో
రశ్చేదో వివక్షితఇతి భావః. * వాచేతి తృతీయాన్తం పదమ్, అజహల్క్షణేయమ్. వికారనామధేయయో రుభయోరపి హేతుత్వాన్య వాక్పూర్వ
కేణ వ్యవహారేణ హేతునేతి వ్యాఖ్యాతమ్. హేతుత్వంచ ప్రయోజనతయా - సతు సాధనతయా హేతుత్వమిత్యర్థః. † తదాహ (తస్య వ్యవహారస్య
సిద్ధయితి). † కేనస్మృశ్యత ఇతి శిష్యాయాం పూర్వవాక్యప్రస్తుతేన మృద్ధివ్యేణేత్యాహ (తేనైవేతి). † ధరి పరత్వవ్యాప్యత్వద్ధం వికారశబ్దం
వ్యాచక్షే (సంస్థానవిశేషఇతి) స్మృశ్యత్వార్థం విమృశ్యన్ముక్తమర్థం పద్ధి హేతాహ (ఉదకాహరణాదీతి) వ్యాచారపూర్వకవ్యవహారసిద్ధ్యర్థం కారణ

దివ్యవహారవిశేషసిద్ధ్యర్థం మృద్ధ్యవ్యమేవ సంస్థానానరామధేయానరాభా గృహతి - † అతో ఘటాద్యపి మృత్తికేత్యే
 వ సత్యమ్ - మృత్తికాద్రవ్యమిత్యేవ సత్యమ్ - † ప్రమాణేనాపలభ్యత ఇత్యర్థః - † సతు ద్రవ్యానరాత్మేన. † అతస్
 సైవ మృద్ధిరణ్యదే ర్ద్రవ్యస్య సంస్థానానరాభాక్త్యమాత్రేణ బుద్ధిశబ్దానరాదయ ఉపపద్యతే - † యథాకస్యైవ దేవ
 దత్తస్యవస్థాభేదై ర్భూతో యవా ఘవిర ఇతి బుద్ధిశబ్దానరాదయః కార్యవిశేషాశ్చ దృశ్యతే. † యదుక్తం సత్యమేవ
 మృది ఘటో నష్టఇతి వ్యవహారా త్కారణా దస్యత్కార్యమితి - తదుత్పత్తివివాదాదీనాం కారణభూతస్యైవ ద్రవ్యస్య
 వస్థావిశేషత్వాభ్యుపగమాదేవ పరిహృతమ్. † తత్తదవస్థస్యైవ ద్రవ్యస్య తే తే శబ్దా స్తాని తానిచ కారణా
 తి యుక్తమ్. † ద్రవ్యస్య తత్తదవస్థత్వం కారకవ్యాపారయత్తమితి తస్యార్థవత్త్వమ్. † అభివ్యక్త్యనుబంధీని చోద్యాని
 తస్య అసభ్యుపగమాదేవ పరిహృతాని. † ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేపి సత్కార్యవాదో నవిరుధ్యతే - సత ఏవైతత్వే.
 విప్రతిషిద్ధ మిద మభిధీయతే - పూర్వమేవసత్ - తదుత్పద్యతేచేతి. అజ్ఞాతోత్పత్తివివాదయాథాత్మ్యస్యేదం చోద్యమ్.
 ద్రవ్యస్య త్తరోతరసంస్థానయాగః పూర్వపూర్వసంస్థానసంస్థితస్య వినాశః - స్వావస్థస్యతూత్పత్తిః. అథ సుపూర్వవస్థస్య
 ద్రవ్యస్య సత్త్వా తస్మాత్కార్యవాదో నవిరుధ్యతే. † సంస్థానస్యసత ఉత్పత్తావసత్కార్యవాదప్రసజ్గ ఇతిచేత్. † అస
 త్కార్యవాదినోపుత్పత్తే రనుత్పత్తిమత్తే సత్కార్యవాదప్రసజ్గః. ఉత్పత్తిమత్తేచానవస్థా. † అస్మాకం తస్యవస్థానాం
 పృథక్పృథివీత్రకార్యయోగానర్హత్వా దవస్థావత ఏవైతత్పత్త్యాదికం సర్వమితి నిరవద్యమ్. † కపాలత్వచూర్ణత్వపిడ్డ
 త్వవస్థా ప్రమాణేన ఘటత్వావస్థావదేకత్వావస్థా ప్రమాణేన బహుత్వావస్థా తత్ప్రమాణేనైకత్వావస్థాచేతి వశ్యిద్విరోధః.

ద్రవ్యమేవావస్థానరామధేయానరాభాగృహతిక్తమ్. † అస్తేతేత ఇత్యాదివ్యవస్థానరాభావి బుద్ధిశబ్దానరాదయో దృశ్యతే, ఘటః పట ఇత్యాదిభు వస్తవ
 స్రుత్యేనాపి బుద్ధిశబ్దానరాదయో దృశ్యతే. - అతత్వవస్థానరాభివధనత్యే కిం నిశ్చయక మిత్యుపేక్షాయాం ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షమితి ప్రతిరాహే
 త్యానా (అతోఘటాద్యపితి). † సత్యశబ్దం వ్యావప్తే (ప్రమాణేనాపలభ్యత ఇతి). † ఏవకారం వ్యావప్తే (సమద్రవ్యానరాత్మేనేతి). † వికారా
 సత్యత్వం వివక్షితం చేత్ - ఇతి కరణవైయర్థ్యం స్ఫూర్త. ద్రవ్యానరాత్మసాధకతయా పరోక్షానాం బుద్ధిశబ్దానరాదీనాం సామాన్యేనానరాభాసిద్ధి
 మానా (అత ఇతి). † పృష్టా ప్రమానా (యథాకస్యైతి) బాలయవశరీరాణామపి వస్తవసరస్వం వైశేషిత్వ రుచ్యత ఇతి దృష్టామై విప్రతిపన్న ఇతిచేన్న -
 బాలయవాదిశబ్దా శరీరద్వారా శరీరేణ మభిదధతే - తస్యచ సశ్వరత్వాభావాచ్యేతనవర్య ప్రబుద్ధిశబ్దానరాదయో2వస్థానిబద్ధనావేతి. యద్వా -
 అస్తే శేతే తిష్ఠతి గచ్ఛతిత్యాదివ ద్బుద్ధిశబ్దానరాదీనా మవస్థాభేదవివక్షతో2వసత్కేర్పాలయవాదిశరీరసా నిర్వాధిత ప్రత్యభిజ్ఞాగోచరస్యాభిజ్ఞరత్య
 సిద్ధవత్కారణే దృష్టానరాదయోపన్యాసః. † భావాభావవిరోధం పృథక్ క్షరపారతి (యదుక్తమితి). † తస్య పరిపూర్ణత్వం దర్శయకార్యభేదం పరి
 పారతి (తత్తదవస్థస్యతస్యేనేతి) † కారకవ్యాపారవైయర్థ్యం పరిపారతి (ద్రవ్యస్యైతి). † అభివ్యక్తిపక్షచోద్యానభ్యుపగమాత్ పరిపారతి (అభి
 వ్యక్త్యనుబంధీనీతి). † అభివ్యక్తి రసభ్యుపేతాచే దుత్పత్తిః స్వీకృతా స్మాత్ - తదానీ మనత్కార్యవాద స్వావిత్త్యైత్రానా (ఉత్పత్త్యభ్యుపగమ
 ఇతి). † అనిత్యధర్మో2వస్థా. † చోద్యం శబ్దాతే (సంస్థానస్యైతి) † పరిపారతి (అసత్కార్యేతి) అయమర్థః - యథోత్పత్తే రుత్పత్తిచోద్యం ధర్మా
 రారోపణేన నిత్యసమావజ్ఞాత్పుత్తిర్నిభవతి - తథా2వస్థాయా ముత్పత్తిచోద్యమపి జాత్యుక్తిః. నను తత్తోత్పత్తే రుత్పత్తిచోద్యం జాత్యుక్తి
 భవతి - నిత్యసంస్థాయా ఉత్పత్తికథనం జాత్యుక్తిరీతిచేన్న - అవస్థైతత్పత్తి ర్భ్యభ్యుపగమాదవస్థాయా ఉత్పత్తిమత్తస్యచోదనం ఉత్పత్తే రుత్పత్తి
 మత్తస్యచోదనమేవేతి జాత్యుక్తిరీతి. తదేతదప్రేత్య ప్రతిబుద్ధిమథేనా క్తమత్పత్తే రనుత్పత్తిమత్తస్యైతి. † (అస్మాకంత్వితి) అపృథక్సిద్ధధర్మతయా
 పృథక్పృథివీత్రకార్యనర్హత్యతిరానా ముత్పత్త్యాదికం పృథక్పేక్షితే-పృథక్పృథివీత్రకార్యనర్హత్యః పృథగస్మత్పిద్యుపేక్షా. అతఏవ ముత్పత్తే
 రుత్పత్త్యాదివైరపేక్ష్యమ్. తస్మా దిపృథక్సిద్ధధర్మాన్తస్య స్యయం ధర్మిణ ఉత్పత్త్యాదివ్యవస్థాభూతా ఇత్యర్థః. అవస్థైవ మత్తం ఉత్పత్తిః - సత్యవస్థాయా
 ఉత్పత్తిర్నానాప్రీతి న్యపక్షవైవమ్యుద్గోత్రనార్థ స్తు శబ్దః. † సత్యభేదం పరిపారతి (కపాలత్వేతి) సద్వారకత్యా దవిరోధః - కాలభేదాచ్చవిరోధ
 ఇత్యర్థః. † ఏవం * వాచారముగముత్యాదివాక్యసార్థకత్వః - అథ సూత్రస్థాదిశబ్దోపాత్తేషు హిత్యేషు * సదేవత్యాదికం దాహ్యైకవాక్యం

† తథా * ౧ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయమితి - సదేవేదమ్ - ఇదానీం † విభక్తనామరూపత్యేన నానారూపం జగత్ † అగ్రే నామరూపవిభాగాభావేనైకమేవాసీత్, † సర్వకృత్యేనాధిష్టాత్తస్తరాసహతయా అద్వితీయం, చేత్యనన్యత్య మేపూపపాదితమ్. † తథా * ౨ తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి స్రక్ష్యమాణ † తేజః ప్రభృతివివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపజగత్త్యేనాత్మనా బహుభవనం సజ్జల్పస్య జగత్సౌగంధిధానా త్కార్యభూతస్య జగతః పరమకారణా త్వరస్తా ద్భృత్యుజోఽనన్యత్య మవసీయతే. † సచ్చబ్రహ్మస్య పరస్య బ్రహ్మణ స్సృజ్యస్య సత్య సజ్జల్పస్య నిరవద్యస్తే స్త్వ సదేవేదమితి నిర్దేశార్హజగత్త్వమ్, సచ్చబ్రహ్మవాచ్యస్తే స్త్వ జగతో † నామరూపవిభాగాభావే నైకత్య మధిష్టాత్తస్తరనిరవేత్తత్వమ్, పునరపి తస్యైవ విచిత్రస్థిరత్ర సరూపజగత్త్యేన బహుభవనసజ్జల్పరూపేకేణమ్. యథా సజ్జల్పం సర్గశ్చ కథ ముపపద్యత ఇత్యాశ్చక్ష్మాన్యహ * ౩ † సేయం దేవతైతత్తత హస్తాహ మిమా † స్తిస్తో దే వతాః † అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాఃఽతి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమిత్యాది. * ౩ † తిస్తో దేవతాఇతి కృత్స్న మచిదస్త్వ నిర్దిశ్య స్వాత్మకజీవానుప్రవేశేనైతద్విచిత్ర నామరూపభా క్కరవాఃఽత్మ్యక్తమ్. అనేన జీవేనాత్మనా - మదాత్మకజీవేన ఆత్మతయాఽనుప్రవిశ్యై వ్యతద్విచిత్ర నామరూపభా క్కరవాఃఽత్మ్యర్థః. † నాస్త్యనా జీవస్య చాత్మతయాఽనుప్రవేశకృతం నామరూపభాక్త్య మిత్యుక్తం భవతి. * ౪ † తత్సృష్ట్యై తదేవానుప్రవిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచానుభవదితి శ్రుత్యైవరేణ సృష్టమ్ - సజీవం జగ త్వరేణ బ్రహ్మణా ఆత్మతయాఽనుప్రవిష్టమితి. † తదేత త్కార్యావస్థస్యచ కారణావస్థస్యచ చిదచిదస్త్వనః సకలస్య ఫూలస్య సూక్ష్మస్యచ పరబ్రహ్మశరీరత్వమ్, పరస్యచ బ్రహ్మణ ఆత్మత్వ, మన్తర్యామి బ్రహ్మణాదిషు సిద్ధం స్థాదితమ్. † అనేన పూర్వోక్తా శక్కా నిరస్తా - † అచిదస్త్వని సజీవే

వ్యాచక్షే (తథేతి) తథా అన్యత్యమేపూపపాదితమిత్యన్యాయః. సచ్చబ్రహ్మ ప్రమాణసంబద్ధార్హతాం వదతి. యదన్య - బ్రహ్మ వదతి, అన్యతరార్హత్యేవస్య నన్యపదార్థత్వం సిద్ధ్యతి. * సదేవేత్యపధారణేన కదాచిదనత్యత్వం వ్యాపత్తితమ్ * ఏకమేవేతి నామరూపవిభాగాభావ ఉక్తః. అద్వితీయపదే నాధిష్టాత్తస్తరనిరవేద ఇత్యర్థః. † * సదేవేత్యాదివాక్యస్థమిదంశబ్దంవ్యాచక్షే (విభక్తనామరూపత్యేనేతి). † ఇదం జగత్తదేవ చేత్ - కథం సృష్ట్యాన్య పవత్తిరత్యతాహ (ఆగఇతి). † అద్వితీయపదంవ్యాచక్షే (సర్వకృత్యేనేతి) ఏనాం పదానా ముక్తార్థపరత్వ మేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపాద నార్హత్యా దేవావగమ్యతే - సహి సజాతీయమిహాతీయాదివాక్యవృత్తా ప్రతిజ్ఞోపపాదసాపయోగః. † ఏనాం పదానా ముక్తార్థపరత్వ ముపరితనవాక్యై రత్యుపపాదయతి (తథాత్తదైకతేతి). † (తేజఃప్రభృతితి) సజ్జల్పనస్తరం తేజఃప్రభృతిస్సృష్టిసతిపాదనాత్ * బహుస్యామితి బహుశబ్దః తేజఃప్రభృతి రూపేణ బహుత్వపర ఇత్యర్థః. బహుశబ్దోక్తనామరూపవిభాగాభావ ఏకశబ్దోక్తఇతి గమ్యతే. * † ఏకతేత్యనేన అద్వితీయపదస్యాధిష్టాత్తస్తర నివారకత్వం జ్ఞాతమ్. * కథ మసత్య సృష్టాయేతేత్యనేన * సదేవేత్యపధారణస్య కదాచి దనత్యత్వవృత్తిపరత్వ మవగతమ్. కారణభూతస్త్వం బ్రహ్మణో బహుభవనసజ్జల్పాభిధానా త్కార్యకారణయో రనన్యత్వం చ లబ్ధమిత్యాహ (తథాత్తదైకతేతి). † వ్యష్టిస్సృష్టిసజ్జల్పవాక్యస్య శక్కావిశేష వ్యుదానకత్యాత్మత్వస్యదననీయాం శక్కా మాహ (సచ్చబ్రహ్మవాచ్యస్తేతి). † సచ్చబ్రహ్మ బ్రహ్మపరత్వే ఇదంశబ్దవాచ్యజగత్సామానాధికరణ్య మనుపప స్తమిత్యభిప్రాయేణాహ (సచ్చబ్రహ్మవాచ్యస్తేతి). † సచ్చబ్రహ్మ జగత్సర్వత్యే * తదైకతేత్యాదిభిః విరోధఇత్యభిప్రాయేణాహ (సచ్చబ్రహ్మవాచ్యస్త్వజగత ఇతి). † చేతనాంశబ్దైక్యానుపపత్తి మభిప్రేత్యాహ (నామరూపవిభాగాభావేనైకత్యమితి) † సేయ మిత్యాద్యుదాహరణకన్యముదాయస్యాధోఽన్యత్రోక్తః. తత్ వాక్యైకదేశేసాక్షాత్కారవిరోధశక్కాం పరిపరివ్య మ్నదాహృతవాక్యసముదాయప్రతిపన్న మర్థం సాధారణ్యేన వదతి (తిగ్రఇతి). † అస్తివాస్త్యేసాస్త్యైకతేవవాచిపదం దర్శయ స్తన్నప్రవేశవర్గనాదివాక్యవృత్తిర్గర్థం నియస్తృతయాఽనుప్రవేశంచ దర్శయతి (అనేనేతి). † స్వాత్మ కజీవేనేత్యుక్తే మృదాత్మకఇతిసత్త్వాదితి శక్కాయాం వివేకార్థవిశేష మాహ (స్వాత్మ సాజీవస్యచేతి) * సేపీనా భూతాన్ బహుతా మయాత్రా ఇతివ జ్ఞేవేనాత్మనేత్యసార్థిర్థఇతి భావః. † ఇమ మర్థం శ్రుత్యైవరేణ సృష్టయతి (తత్సృష్ట్యేతి) ఆత్మతయాఽనుప్రవిష్టమితిశ్రుత్యైవరేణ సృష్టమిత్యన్యాయః. † బహుత్వేనేతి వ్యాసుప్రవేశః-సతు కారణావస్థాయా మేకత్యా మ్నావపద్యత ఇత్యత్రాహ (తదేతదితి). † తతఃమిత్యత్రాహ (అనేనేతి) పూర్వోక్తశక్కా - ఇదంశబ్దసామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మణి జగద్గతదోషశక్త్యైత్యర్థః. † తదుపపాదయతి (అచిదస్త్వనిస్త్వాదినాఽనస్తరవాక్యేన)

బ్రహ్మగ్యాత్మతయా ౭వస్థితే నామూపవాకరణవచనా చ్చిదచిద్యస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ జగచ్ఛబ్దవాచ్యమితి * ౧ నదే వేద మగ్ర పక మేవాసీదీత్యాది సర్వ ముపపన్నతరమ్. శరీరభూతచిదచిద్యస్తుగతా సృశ్వే వికారాశ్చాపురుషార్థా శ్చేపి బ్రహ్మణో నిరవద్యత్వం కల్యాణగుణాకరత్వంచ నుస్థితమ్. తదేతత్ * ౨ అధికంతుభేదనిర్దేశా దిత్యనస్తరమేవ వక్ష్యతి. తథా * ౩ ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వమితి కృత్సృస్య చేతనాచేతనస్య బ్రహ్మతాదాత్మ్య ముపదిశతి - తదే వచ * ౩ తత్త్వమసీతి నిగమయతి. † తథా ప్రకరణాస్తరస్థేషషి వాక్యేషు * ౪ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ * ౫ ఆత్మని ఖల్వోరే దృష్టౌ ప్రతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితమ్ * ౫ ఇదం సర్వం యదయ మాత్మా * ౬ బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్ * ౭ ఆత్మైవేదం సర్వ మిత్యనన్యత్వం ప్రతీయతే, తథా౭న్యత్వంచ నిషిద్ధ్యతే * ౮ సర్వం తం పరా దాద్యో న్యత్రాత్మన సర్వం వేద * ౯ నేహ నానాస్తి కించన | మృత్యో సృ మృత్యు మాపోతి య ఇహ నానేవ పశ్య తీతి, తథా * ౧౦ యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి † యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మైవాభూ తత్కేన కం పశ్యే దిత్యవిదుషో ద్వైతదర్శనం విదుషశ్చాద్వైతదర్శనం ప్రతిపాదయ దనన్యత్వమేవ తాత్త్వికమితి ప్రతిపాదయతి. † తదేవమారమ్భణశబ్దాదిభ్యో జగతః పరమకారణ త్వరస్తా ద్భృహ్మణో౭నన్యత్వ ముపపాద్యతే. † ఆత్మేదం త త్వమ్ - చిదచిద్యస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారం బ్రహ్మైవ సర్వదా సర్వశబ్దాభిధేయమ్. తత్కదాచి త్సృస్తా త్వ సర్వ శరీరత యాపి పృథగగ్ర్యుపదేశానర్హనూత్తరకాపన్నచిదచిద్యస్తుశరీరమ్ - తత్కారణవస్థం బ్రహ్మ. కదాచిచ్చ విభక్తనామ రూపవ్యవహారార్హస్థూలదశాపన్నచిదచిద్యస్తుశరీరమ్ - తచ్చకార్యవస్థమితి కారణ త్వరస్తా ద్భృహ్మణః కార్యరూపం జగదనన్యత్. శరీరభూతచిదచిద్యస్తునః శరీరిణో బ్రహ్మణశ్చకారణావస్థాయాం కార్య వస్థాయాంచ శ్రుతిశ్రేణిద్ధయా సస్వభావవ్యవస్థయా గుణదోషవ్యవస్థాచ * ౯ నతుదృష్టాన్తభావాదిత్యత్రోక్తా.

౩. † యేతుకార్యకారణయోరనన్యత్వం కార్యస్య మిథ్యాత్వాశ్రయజేన వర్ణయన్తి - సతేషాం కార్యకారణయో రనన్యత్వం సిద్ధతి - సత్యమిథ్యాస్థయోరైక్యానుపపత్తేః. తథానతి బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వం జగత సృత్యత్వంవా స్యాత్.

౪. † యేచ - కార్యమపి పారమార్థికమభ్యుపయన్తపవ జీవబ్రహ్మణో రాపాధికమన్యత్వమ్, స్వాభావికంచాసన్య త్వమ్, - అచిద్భృహ్మణోస్తు ద్వయముపి స్వాభావికమితి వదన్తి - తేషా ముపాధిబ్రహ్మన్యతిరిక్తవత్త్వవ్రాభావా, స్థిర వయవన్యభిజ్ఞతస్య బ్రహ్మణ ఏవైరాపానిమన్ముదా, ద్భృహ్మన్వయాపస్యైవహేయాకారపరిణామా, † చ్చక్రిపరిణామాభ్యు పగమే శక్తిబ్రహ్మణో రనన్యత్వాచ్చ జీవబ్రహ్మణోః కర్తవశ్యతా వహతపాప్తతా వదివ్యవస్థావాదిన్యాయౌ౭చిద్భ్రహ్మణోశ్చ పరిణామాపరిణామవాదిన్యత్కృతయో వ్యాకుప్యేయః.

ఉపపన్నతరమ్ - ముఖ్య మేవేతి భావః. † అథ ప్రకరణాస్తరస్థవాక్యానా మక్షేతత్కృతాభిశేతత్వాత్తైరనన్యత్వ ముపపాదయతి (తథా ప్రకరణా స్తరస్థేషితి). † ద్వైతదర్శనస్యాతాత్త్వికత్వం కదాచి న్నివృత్తివచనేనాపి సిద్ధ మిత్యనా (యత్ర త్వస్యేతి). † (తదేవమిత్యాది) బ్రహ్మణ ఖిదచిదో యత్ప్రతిపక్షయశ్రవణాత్, కారణా త్కార్యస్యానన్యత్వా, త్కారణావస్థాయాం బహుత్వభావా, చ్చరీరశరీరభావన్యాయవత్త్వేన సస్వభా వన్యవస్థాస్యాదిత్యత్రాహ. † యన్వా - భేదవ్యవధికాదిత్యాదిభిః నూత్రైర్భేదోపపాదనేనైవ మనన్యత్వోపపాదనం వ్యాకుల మిత్యత్రాహ (ఆత్మే దంతత్త్వమితి) విశిష్టాత్కారణా ద్విశిష్టం కార్యం జాయతేఇతి శరీరశరీరభావాదిరుపపద్యతేఇత్యర్థః.

౩. బ్రహ్మజ్ఞానవాదిభి రన్యత్వ ముత్రస్యక్త మర్థం దూషయతి (యేత్సితి).
 ౪. † భాస్కరమతం దూషయతి (యేచితి) నిరవయవతా వదివేషణం బ్రహ్మణి దోషసమృద్ధజ్ఞాననాయ. † (శక్తిపరిణామాభ్యుపగమయతి) శక్తేర్భృహ్మన్యతా వ్యభిచగమా త్రేనాపి వ్యాకులమేవేత్యర్థః.

౧॥ ఛాం - ౬ప్ర - ౨ఖం - ౧. ౨॥ కారీ - ౨౪ - ౧పా - ౨౨. ౩॥ ఛాం - ౬ప్ర - ౧౪ఖం - ౨. ౪॥ ఛాం - ౩ప్ర - ౧౪ఖం - ౧.
 ౫॥ బృ-౬౪-౧॥బ్ర-౬, ౭, ౧౪. ౬॥ ౬. ౪॥ ఛాం-౭ప్ర-౨॥ఖం-౨. ౮॥ బృ-౬౪-౪॥బ్ర-౧౮. ౯॥ కారీ-౨౪-౧పా-౯.

౫. † యేపునః - నిరస్తనిఖలభోక్తృత్వాదివికల్పవిప్లవం సర్వశక్తియుక్తం సన్మాత్రద్రవ్యమేవ కారణం బ్రహ్మ - తచ్చ ప్రశయవేళాయాం శాస్తాశేషనుఖదుఃఖానుభవవిశేషం స్వప్రకాశమపి ఘృతాత్మవదచిదవిలక్షణ మవస్థితమ్ - సృష్టి వేళాయాం మృత్తికాద్రవ్యమివ ఘటశరావాదిహువమ్, సముద్రశవచ ఫేనతరజబుద్బుదాదిరూపోభోక్తృభోగ్యనియ స్త్రూపేణాంశత్రయావస్థ మవస్థితే - అతో భోక్తృభోగ్యనియస్త్రూత్వాని తత్ప్రేయిక్తాశ్చ గుణదోషాః శరావత్స్వ ఘటత్వమణికత్వవ తద్గతకార్యభేదవచ్చ వ్యవస్థితస్తే, భోక్తృభోగ్యనియస్త్రూణాం సదాత్మనైకత్వంచ ఘటశరావముణికా దీనాం మృదాత్మనైకత్వసదుపపద్యతే, - ఆత సున్మాత్రద్రవ్యమేవ సర్వావస్థావస్థితమితి బ్రహ్మణోఽసన్య జ్జగదాస్థితే - † తేషాం సకలశ్రుతిస్తోతీహాసపురాణన్యాయవిరోధః. సర్వాహి శ్రుతయః స్త్యూతీహాసపురాణా సర్వేష్వరేశ్వరం. † సదైవ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తిం సత్యసంకల్పం నిరవద్యం దేశకాలానవచ్ఛిన్నానవధికాతితయానందం పరమకారణం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయన్తి - సపున రీశ్వరాదపి పరమీశ్వరాంశిసన్మాత్రమ్. తథాహి - * ౧ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదేశమే వాద్విస్థియమ్ * ౧ తలైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి * ౨ బ్రహ్మవా ఇద మగ్ర ఆసీ దేశమేవ తదేశం న న్నవ్యభవత్ తచ్చేదోమో రూప మత్యసృజత క్షత్రం యాన్యేతాని దేవక్షత్రాణీన్ద్రోవరుణ సోమో రుద్రః పర్వన్యో యమో మృత్యు రీశానశ్చితి * ౩ ఆత్మావా ఇద మేకవమా గ్ర ఆసీత్ నాన్యత్కించన మివత్ స విక్షత లోకాన్నుసృజాశ్చితి * ౪ ఏకో హవై నారాయణ ఆసీత్ సబ్రహ్మే నేశానో నేమే ద్యావా పృథివీ సనక్షత్రాణి నాపో నాగ్ని ర్నసోమో ససూ ర్యః సవకాశీ సరమేత తస్య ధ్యానాస్తస్థస్యేత్వాదిభిః పరమకారణం సర్వేశ్వరేశ్వరో నారాయణ ఏవే త్యవగమ్యతే - † సద్బ్రహ్మోత్తతద్బ్రహ్మ తుల్యప్రకరణస్థా స్తత్తుల్యప్రకరణస్థేన నారాయణశబ్దేన విశేషితా స్తమే వావగమయన్తి. * ౫ † తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్ * ౫ సకారణం కరణాధిపాధిపో సచాన్య కశ్చి జ్ఞనితా సచాధిపశ్చిత్వరస్యై వ కారణత్వం శ్రూయతే. స్తుతిరపి మానవీ * ౬ † తత స్వయముఖా ర్భగవానితి ప్రకృత్య * ౬ సోభిధ్యాయ శ రీరా త్సా త్సిసృత్సు ర్వివిధాః ప్రజాః | అవవవ ససర్వాదా తాను వీర్య మసాన్వజిదితి. ఇతిహాసపురాణాన్యపి పురు షోత్తమమేవ పరమకారణ మభిదధతి * ౭ నారాయణో జగన్మూర్తి రనంతాత్మా సనాతనః | ససిన్వత్సుసహస్రాంశా ద సృజి తురుహాకాద్విధా * ౮ విష్ణో సకాశా దుద్భూతం జగ త్తతైవచ స్థితమిత్యాదిషు. నచేశ్వర సన్మాత్రమే

౫. † యాదవప్రకాశమతం నిరన్యతి (యేపునః) విప్లవః - వికారః. † (తేషామిత్యాది). † (సదైవసర్వజ్ఞమితి) అనేన కారణావస్థాయామపి సర్వజ్ఞత్వాదకం వివక్షితమ్ - * య స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః | తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామ రూప మన్నవ బాయతఇతిహితుతిః. † మహా పనిపద్యేన నారాయణకారణత్వం శ్రూయతే - ఆన్యత్రతు సద్బ్రహ్మోత్తాదీనామ్ - తత్త్వం సోఽవనిపత్సీకస్వరస్య కారణత్వం శ్రూయతఇత్య త్రాహ (సద్బ్రహ్మే) సద్బ్రహ్మోత్తా దృష్టాన్తా. యథా సద్బ్రహ్మోత్తా సాచాన్యవిశేషబ్దావేశకార్థతయా సీవీకృతా - తద్విదితిభావః. † (తమీ శ్వరాణామిత్యాది) ఈశ్వరస్యైవేశ్వరకారణ * సచాన్య కశ్చిదిత్యుక్తనిషేధో వివక్షితః. † (తతఃస్వయంభూతి) అత్ర భగవచ్చైత్య ఈశ్వరవా

నేతి వక్తు శక్యమ్ - తస్య తదంతత్వాభ్యుపగమా తస్మిన్నేవత్వాచ్చ. † నచ తస్య జ్ఞానానందాద్యస్తకల్యాణగుణయో
గః కాదాచిత్క ఇతి వక్తు శక్యతే - తేహం స్వాభావికత్వేన సదాతనత్వాత్. * ౧ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయ
తే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ * ౨ య సర్వజ్ఞ సర్వవిదిత్యాదిభ్యః జ్ఞానానందాదిశక్తియోగ ఏవాస్య స్వాభావిక
ఇతి మాప్రాచః - † శక్తిః స్వాభావికీ, జ్ఞానబలక్రియాచ స్వాభావికీతి వృథాబ్ధిదేహ † ల్లక్షణప్రసక్తాచ్చ. † నచ పా
చకాదివత్ * ౨ సర్వజ్ఞత్వాదిభ్యు శక్తిమాత్రే కృతప్రతిత్యయఇతి వక్తు శక్యమ్ - కృతప్రతిత్యయమాత్రస్య శక్తావ
స్మరణత్, * ౩ శక్తౌ హస్తీకవాటయోరిత్యాదిభ్యు కేహంచితేవ కృతప్రతిత్యయానాం శక్తివిషయత్వస్మరణత్, † పాచ
కాదిభ్యు తస్యగత్యా లక్షణా సమాశ్రీయతే. కించ - ఈశ్వరస్య తదంతత్వేవత్వాత్తస్యచాంతిత్వే తరజ్ఞా తస్మిన్
స్వేవాంశా దంతిమా౭ధికతాత్వత్ * ౧ త మిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్ * ౧ న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ ద్దు
శ్యత ఇత్యాదీనీశ్వరవిషయాణి పరశ్శతాని వచాసి బాధ్యేరక. కించ - సన్మాత్రస్య సర్వాత్మకత్వే౭ంశితేవచేత్వర
స్య తదంతత్వేవత్వాత్తస్య సర్వాత్మకత్వాంతిత్వే౭వదేశా వ్యాహర్యేరక - నహి మణిశాత్మకత్వం తదంతత్వంవా
ఘటశరావాదే. సాన్వంశేషు సర్వేషు సన్మాత్రస్య పూర్ణత్వేనేశ్వరాంశేషి తస్య పూర్ణత్వాత్తదాత్మకాని తదంశాశ్చే
తరాణి వస్తూనీతి చేన్న - ఘటేషు సన్మాత్రస్య పూర్ణత్వాదీశ్వరస్యాపి ఘటాత్మకత్వరథంతత్వప్రసక్తాత్. † నచ సన్మా
త్రస్య ఘటాని పటానీతి వస్తుధర్మతయా౭వగతస్య ద్రవ్యత్వం కారణత్వం ప్రాపవద్యతే - వ్యవహారయోగ్యతాహి
వత్త్వమ్. † విరోధివ్యవహారయోగ్యతా తదవ్యవహారయోగ్యస్యాస్తత్త్వమ్. † ద్రవ్యమేవ సదిత్యభ్యుపగమే క్రియాదీనా
మస్తత్త్వప్రసక్తః - క్రియాదిభ్యు కాశకుశావలమ్బునేనాపి సర్వత్రైకీయాపా సత్తా దురుపపాదా. సదాత్మనాచ సర్వస్యాభి
న్నత్వే సర్వజ్ఞత్వేన సర్వస్వభావప్రతిసన్ధానా తస్యగుణదోషసంభారప్రసక్తశ్చపూర్వమేప్రాక. † అతో యథోక్త
ప్రకారమేవానన్యతస్యమ్.

చీతి భావః. † న్యామవిరోధమాహ (నచేతి) నవిశేషత్వాచ్చ - నియంతృత్వరూపవిశేషవత్వాత్. సన్మాత్రంహి నియన్తృత్వాదివిశేషరహితమ్.
† (శక్తిఃస్వాభావికీత్యాది) శక్తివిశేషే అఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపే, శక్తిశబ్దో వర్తతే - జ్ఞానాదికార్యకరత్వే, చ. తత్తోభయ మవ్యసంబంధితం
శక్తిశబ్దేమోచ్యతే. † తత్త్వోచేన పృథక్త్వైర్దావైయర్థ్య మాశక్త్యాహ (లక్షణాప్రసక్తాచ్చేతి) జ్ఞానాదిశబ్దైః తత్త్వచ్ఛక్తిః ప్రతిపాద్యాచే ల్లక్షణా.
శక్తిశబ్దస్య సంకీర్ణోఽన్యన్వరసః - అసంకీర్ణే పృథక్త్వైర్దేశవైయర్థ్య మిత్యర్థః. † నలక్షణా - శక్తిమాత్రేషి ప్రత్యయవిధానా దిత్యత్రాహ (నచేతి)
† (శక్తౌ హస్తీకవాటయో రిత్వాదిష్టితి) అత్రాదిశబ్దేన * శక్తిలిఖ్యేత్వాదిమాత్రం వివక్షితమ్. * శక్తిలిఖ్యేత్వత్ర చశబ్దా కృతప్రతిత్యయా స్మరణా
మపి శక్తౌ విధానం సూచితమ్ - తత్ర విశేష విధానాభావేషి పాచకాదిభ్యు శక్తౌ కృదస్తత్త్వేన ప్రయోగదర్శనాత్ కలిపయవిధాన ముపలక్షణ మితి
చేన్న - విశేషా పాదానాన్యథానుపపత్త్యా కృత్వాత్రస్యశక్తిర్భానుపపత్తేరిత్యర్థః. † శక్తివిషయప్రత్యయాభావేషి పాచకాదిభ్యు శక్తిర్థత్వం దృశ్య
తథిత్యత్రాహ (పాచకాదిష్టితి). † (నచన్మాత్రస్వేతి). † అనువర్తమానం సన్మాత్రం కించ వస్తుధర్మః - ఉత ద్రవ్యమితి వికల్ప మభిప్రేత్య ధర్మవక్షే
దూషణమాహ (నచేతి). † సత్త్వప్రసంగా దనత్త్వం శక్తియతి (విరోధీతి). † ద్రవ్యవక్షే దూషణమాహ (ద్రవ్యమేషేతి). † (క్రియాదిష్టితి) కాశస్య
కుశలేన కుశస్థానే౭వలమ్బునం కాశకుశావలమ్బునమ్. అముఖ్యమిత్యర్థః. ద్రవ్యనమృద్యః క్రియాదేన్నత్త్వంచేత్ - ఏకం ప్రయోజకం సప్యాదిత్యర్థః.
† పాన్వీకత్వేన సూత్రార్థత్వ ముపసంహరతి (అతథితి).

† అథోచ్చేత - ఏకస్మై వాస్తవస్తరాదయో బుద్ధిశబ్దస్తరాదయో బాలత్వయువత్వాదిషు
దృశ్యస్తే - మృద్ధూహిరణ్యదిషు ద్రవ్యాస్తరత్వేపి దృశ్యస్తే - తత్ర మృష్టుటాదిషు కా
ర్యకారణేషు బుద్ధిశబ్దస్తరాదయో ౭వస్థా నిబద్ధనా ఏవేతి కుతో నిర్ణయత ఇతి. తత్తోత్తరమ్.

౧౬॥ సూ. భావేచోపలభ్యే. ౨.

౬. † కుడ్డలాదికార్యసద్భావేన కారణభూతహిరణ్యస్యపలభ్యే-ఇదం కుడ్డలం హిరణ్యమితి హిరణ్యత్వేన ప్రత్య
భిజ్ఞానాదిత్యర్థః. నచైవం హిరణ్యదిషు ద్రవ్యాస్తరేషు మృదాదయ ఉపలభ్యస్తే - అతో బాలయువాదివత్కారణ
భూతమేవ ద్రవ్య మవస్థాస్తరావన్నం కార్యమితి గీయతే. † ద్రవ్యాస్తరవాదినావ్యభ్యుపేతేనావస్థాస్తరాదయోగేన బుద్ధిశబ్దస్త
రాదిషూపవన్నేష్యపలభ్యద్రవ్యాస్తరకల్పనానుపవత్తేషు. † నచ జాతినిబద్ధనేయం ప్రత్యభిజ్ఞా - † జాత్యాశ్రయభూ
తద్రవ్యాస్తరానుపలభ్యే † ఏకమేవహేమజాతీయం ద్రవ్యం కార్యకారణోభయావస్థం దృశ్యస్తే. † నచ ద్రవ్యభేదే
సమవాయికారణానువృత్త్యా కార్యేప్రతినష్టానమితి వక్తుం శక్యమ్ - † ద్రవ్యాస్తరత్వేనత్యాశ్రయానువృత్తిమా
త్రేణ తదాశ్రితద్రవ్యాస్తరే ప్రతినష్టానానుపవత్తే. † గోమయాదికార్యే వృశ్చికాదా గోమయాదిప్రతినష్టానం నదృ
శ్యత ఇతిచేత్ - న - తత్రావ్యాద్యకారణభూతపృథివీద్రవ్యప్రత్యభిజ్ఞానాత్. † అగ్నికార్యే ధూమే అగ్నిప్రత్యభిజ్ఞానం
నదృశ్యత ఇతిచేత్. † భవతు నతత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానమ్ - తథాపి నదోమః - అగ్నేర్నిమిత్తకారణమాత్రత్వాత్. అగ్ని

† * మృత్తికేత్వేన సత్యమితి వాక్యోక్తప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షసిద్ధానస్యత్వం వదత ఉత్తరమాత్రస్య శక్త్యాహుహ (అథోచ్చేతి).

౬.౧౬॥ సూ. భావేచోపలభ్యే. † కన్య భావే కన్యపలభ్యేత్యత్రాహ (కుడ్డలాదీతి). † ఇదం కుడ్డలం హిరణ్యమితి సామానాధికరణ్యేన ప్రత్య
భిజ్ఞాన మత్రాభిప్రేతమ్ - సమవాయికారణానువృత్తిం వదతో౭వత్కార్యవాదినోప్యభిమతాయా వైయధికరణ్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాయాః స్వపక్షాపాద
కత్వాత్. తథాపి బుద్ధిశబ్దస్తరాదిభి రన్వస్తస్వరత్వం కల్ప్యత ఇత్యత్రాహ (ద్రవ్యాస్తరవాదీతి) అభ్యుపేతేన - అసమవాయికారణత్వేనాభ్యు
పేతేనైత్యర్థః. అన్యథా సిద్ధం హి కల్పకమ్ - బుద్ధిశబ్దస్తరాదీనా మన్యథాసిద్ధత్యా నృకల్పకత్వమిత్యర్థః. † (నచేతి) సోయం గారిత్వాదిషు జాతి
నిబద్ధనం ప్రత్యభిజ్ఞానం దృష్టుమ్ - తథా౭త్రాపి జాతినిబద్ధనమిత్యర్థః. † పరిహరతి (జాత్యాశ్రయేతి) తత్రహి వ్యక్తిప్రయోగపలభి రస్తి - ఆత్రేతు
నతథా వ్యక్తస్వర ముపలభ్యత ఇత్యర్థః. † కథ ముపలభ్యత ఇత్యత్రాహ (ఏకమేవేతి) † పునశ్చిచ్చతే (నచేతి). † పరిహరతి (ద్రవ్యాస్తరత్వేనసీతి)
సహిఘటస్థే జలే ఘటో జలమితి సామానాధికరణ్యేన ప్రత్యభిజ్ఞానం భవతీత్యర్థః. † చోద్యం శబ్దతే (గోమయేతి). † పరిహరతి (నేతి) ఆయమర్థః
సమవాయికారణానువృత్తిం వదతా త్వయాపి ప్రతినష్టానాభావచోద్యం పరిహరణీయమ్. తత్రాదికారణపృథివీప్రత్యభిజ్ఞాన మస్తీతి వదసిచేత్ - తద
స్సాకమపి కుల్యమితి. † పునరప్యాపాతప్రతీతినిబద్ధనం చోద్యం శబ్దతే (అగ్నికార్యఇతి). † పరిహరతి (భవతీతి) నిమిత్తకారణాప్రత్యభిజ్ఞానం నదోమః.

సూత్రార్థస్తు తదనన్యత్వ మారమ్భణశబ్దాదిభ్యః తస్మాత్ - బ్రహ్మణః అనన్యత్వంకార్యస్య జగతః ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యో వాక్యేత్వప్రదుపపాద
యదోఽన్యైరన్యత్వే. ఆరమ్భణమితి శబ్దాదిర్యేనాం పూర్వోక్తానాం వాక్యానామ్ - తాన్యారమ్భణశబ్దాదీని. తాన్యనన్యత్వమపపాదయన్తి. ౧.

౧౬॥ సూ. భావేచోపలభ్యే. ౨.

(నే.సా.) ఘటాదికార్య భావేన తదేవేవద్వృద్ధివ్యమిత్యుపలభ్యేకారణాదనన్యత్కార్యమ్. ౨.

(నే.దీ.) ఘటాదికార్య భావేన తదేవేదం మృద్ధ్రస్యమిత్యే మవస్థితమితి కారణస్య ఉపలభ్యేశ్చ కారణా దనన్యత్వం కార్యస్య - యథా, దేవ
దత్తస్య బాలత్వయువత్వాదీన్యవస్థానివిష్టస్య నాన్యత్వమ్. ౨.

సంయుక్తాదేష్టనాద్ధి ధూమో జాయతే. గర్భాక్యాచ్ఛాద్యేష్టనకార్యమేవ ధూమః. † అతః కార్యభావేన తదేవేదమిత్య్యు
వలభ్యే రుబ్ధితబ్దాస్తరాదయోఽవస్థాభేదమాత్రనిబద్ధనా ఇత్యవగమ్యతే. † తస్మాత్కారణా దసన్యత్కార్యమ్.

ఇతశ్చ

౧౭|| నూ. సత్త్వాచ్చావరస్య. ౩.

౭. అవరస్య - కార్యస్య కారణే సత్త్వాచ్చకారణత్కార్యస్యసన్యత్వమ్. లోకవేదయోద్ధి కార్యమేవ కారణ
తయా వ్యవదిశ్యతే - యథా లోకే సర్వమిదం ఘటశరావాదికం పూర్వాప్లే న్యుత్తికైవాసీదితి, వేదేచ * ౧ సదేవ
సోమ్యేథ మగ్ర ఆసీదితి.

౧౮|| నూ. అనద్యవదేశాన్నేతిచేన్నధర్మాస్తరేణ వాక్యశేషాద్యక్తేశ్చబ్దాస్తరాచ్చ. ౪.

౮. † యదుక్తం కారణే కార్యస్య సత్త్వం లోకవేదాభ్యామవగమ్యతే ఇతి-తదయుక్తం అనద్యవదేశాత్ * ౧ అస
దేవేద మగ్ర ఆసీత్ * ౨ అనద్వా ఇద మగ్రఆసీత్ * ౩ ఇదంవా అగ్రే నైవ కించ నాసీదితి, లోకేచ సర్వమిదం
ఘటశరావాదికం పూర్వాప్లే న్యుత్తికైవాసీదితి. అతో యథోక్తం నూపవద్యత ఇతిచేత్. తన్న - ధర్మాస్తరేణ తథా వ్యవదే
శాత్. సఖలస్సద్యవదేశస్తైస్త్వం కార్యరస్యస్య పూర్వకాలే ధర్మాస్తరేణ-సంస్థానాస్తరేణ. సభవదభిప్రేతేన తుచ్చ

ఉపాదానమేన ప్రత్యభిజ్ఞాతవ్యమ్ - తచ్చ ధూమే గర్భవత్సైత్ పృథివీత్వం ప్రత్యభిజ్ఞాయత ఏవేత్యర్థః, † నూత్రార్థ ముపసంహరతి (అత ఇతి) ఆధికర
ణార్థేన సూత్రస్యాన్వితత్వమావా (తస్మాదితి).

౭. ౧౭|| నూ. సత్త్వాచ్చావరస్య. కారణే సత్త్వాత్-కారణావస్థాయాం సత్త్వాత్. కేచిదనయో మన్యుక్తయో రిమాం భిదా మామః-పోయ
మితి జ్ఞానం ప్రత్యభిజ్ఞా-సా పూర్వోక్తా. అయం స ఇతి జ్ఞాన మభిజ్ఞా - సాఽత్రోచ్యత ఇతి. అథవా - పూర్వత్ర ఏకద్రవ్యతావిషయబుద్ధి రుక్తా -
అత్రత తథా వ్యవదేశ ఉద్యత ఇతి భిదా. అతఏవ హ్యుక్తరసూత్రే అనద్యవదేశాన్నేతిచేదిత్యుక్తమ్. ఏతదభిప్రాయేణ భాష్యేషి కార్యమేవ
కారణతయా వ్యవదిశ్యత ఇత్యుక్తమ్. శ్రుతిసిద్ధం ప్రత్యభిజ్ఞానం పూర్వ ముక్తమ్ - లోకవేదయో దుర్యయత్రాపి వ్యవదేశ స్వత్రోక్తః. అత్ర కార్య
కారణవ్యవదేశో నకథితః - కారణే కార్యవ్యవదేశ ఉక్తః - తత్రపేతు. పుదేవేద మగ్ర ఏకమేవేతి శ్రుత్యనుసారః. నన మృదయం ఘటఇతి ప్రత్య
భిజ్ఞానం జన్మిలాప్రత్యభిజ్ఞానవ దబ్ధిస్తం స్యాత్ - బుద్ధిశబ్దాస్తరాదిభి ర్వస్తస్త్వ సాధితత్వాత్. * నైవమ్ - జన్మిలాయాం వ్యవసన్యథాసిద్ధతే
తునా భేదసిద్ధేః ప్రత్యభిజ్ఞానస్య భాగ్యేనత్వవిధ్యయః - అత్ర బుద్ధిశబ్దాస్తరావయోఽన్యథాసిద్ధాః - జ్ఞానంతు న్యుత్తికప్రమామితి యథోక్త ఏవార్థః.

౮. ౧౮|| నూ. అనద్యవదేశాన్నేతిచేన్నధర్మాస్తరేణవాక్యశేషాద్యక్తేశ్చబ్దాస్తరాచ్చ. † (యదుక్తమితి). † (సత్త్వావత్యేషిద్రవ్యధర్మాదుత్స
క్తమితి) వ్యవహరయోగ్యతా సత్త్వమ్-విరోధివ్యవహరయోగ్యతా తద్యవహరయోగ్యస్యావత్త్వమిత్యుక్తమిత్వార్థః. † * ధర్మాస్తరేణేత్యత్రాస్తరశబ్ద

౧౭|| నూ. సత్త్వాచ్చావరస్య. ౩.

(వే.సా.) కార్యస్య కారణే సత్త్వాచ్చ తస్మాదవన్యత్కార్యమ్. ఘటశరావాదికం పూర్వమ్యుత్తికై వాసీదితి హి ఘటాదిః మృదాత్త మౌపలభ్యతే.
(వే.వీ.) ఆవరస్య కార్యస్య, కారణే సత్త్వాచ్చ కారణాదవన్యత్కార్యమ్. సర్వమిదం ఘటశరావాదికార్యం పూర్వాప్లే న్యుత్తికైవాసీది
తిహి కారణే కార్య ముపలభ్యతే. ఘటశరావాదిసంస్థానసంస్థితమేవ మృద్భివ్యం పూర్వకాలే పిజ్జాకారమువలభ్యమిత్వార్థః. ౩.

తేన-సత్త్వ సత్త్వేహి ద్రవ్యధర్మావత్పుక్తమ్. † తత్ర సత్త్వధర్మాధర్మాస్తరమసత్త్వమ్. † ఇదం శబ్దవిద్విష్టస్య జగత సత్త్వధర్మో నామరూపే - అసత్త్వధర్మస్తు తద్విరోధినీ సూక్ష్మవస్థా. అతో జగతో నామరూపయ్యుక్తస్య తద్విరోధి సూక్ష్మదశాపత్తి రసత్త్వమ్. కథ మిద మవగమ్యతే. † వాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాస్తరాచ్చ వాక్యశేషస్తావత్ * ౧ ఇదంవా అగ్రే నైవ కించనాసీదిత్యత్ర * ౧ తదనదేవ సన్మనోకురుత స్వామితీ. అనేన వాక్యశేషగతేన మనస్కారలిక్ష్ణేనాచచ్చ బ్లాగ్ధే తుచ్చాతిరిక్తే నిశ్చితే † తదైకార్థ్యాత్ * ౨ అనదేవేద మిత్యాదిష్యవ్యవచ్ఛబ్దస్యామేవార్థాంతి నిశ్చీయతే. † యుక్తేశ్చాసత్త్వస్య ధర్మాస్తరత్వమవగమ్యతే - యుక్తిర్ని సత్త్వసత్త్వే పదార్థధర్మావగమయతి. మృద్ధివ్యస్య పృథు బుధోద్దరాకారయోగో ఘటోఽస్తితి వ్యవహారహేతుః - † తస్యైవ తద్విరోధ్యవస్థాస్తరయోగో ఘటో నాస్తీతివ్యవ హారహేతుః. † తత్ర కపాలాద్యవస్థాయా స్తద్విరోధితేన సైవ ఘటావస్థస్య నాస్తీతి వ్యవహారహేతుః. † నచ తద్వ్య తిరితో ఘటాభావో నామ కశ్చిదుపలభ్యతే. నచ కల్ప్యతే - తావత్తైవాభావవ్యవహారోపపత్తేః. తథా శబ్దాస్తరాచ్చ పూర్వకాలేధర్మాస్తరయోగనివావగమ్యతే. శబ్దాస్తరంచ పూర్వోదాహృతమ్ * ౨ నదేవ సామ్యేద మగ్ర ఆసీదిత్యా దికమ్. - తత్రహి - * ౨ కుతస్య ఖలుసోమ్యైవంస్యాదితి తుచ్చత్వ మాక్షిప్య * ౨ సదేవసోమ్యేద మగ్రఆసీదితిస్థాపి తమ్. * ౩ తద్దేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి సుస్పష్టమక్తమ్.

స్వార్థమాన (త్రేతేతి) † సత్త్వసత్త్వయో రాక్షేషికత్య మభిప్రేత్యానా (ఇదంశబ్దవిద్విష్టస్యేతి. † (వాక్యశేషాదితి). * అనన్యా ఇద మగ్ర ఆసీది త్యత్ర. * తదాఽత్రానం సన్యయ మకురుతేతి వాక్యశేషః. † అత్రుతవాక్యశేషేషు ప్రదేశేషు నిర్వాహమాన (తదైకార్థ్యాదితి). † (యుక్తేశ్చేతి) † పిష్టత్వకపాలత్వవస్థయో స్పృధారణ మానా (తస్యైవ తద్విరోధ్యవస్థాస్తరయోగో ఘటో నాస్తీతి వ్యవహారహేతురితి). † ఏతద్వివృణోతి (త్రేతేతి) † (నచతద్వ్యతిరిక్తాంతి) ఆభావాస్తరవాదిసాఽప్యభావాభావో భావ ఇత్యభ్యుపగతః - అన్యథా అనవస్థాప్రసక్తాత్. తద్వత్సర్వత్రాభావవ్యవహారస్య విరోధ్యవస్థాస్తరత్రైవోపపన్నత్వా సత్త్వతద్వ్యతిరిక్తస్య కల్పన మిత్యర్థః. పిష్టత్వ కపాలత్వే ఘటవ్యప్రాకృత్యధ్వంసాభావో ఘటత్వమేవ పటాదస్మాన్యాభావః. కాలిశేషపిష్టదేశవిశేషత్వం నందర్శాభావః - యథా మధ్యాహ్నవిశేషితప్రాజ్ఞాత్యమ్. యద్యా - ఘటస్యాత్పత్తివిశే షితదేశాస్తరనందపిష్టత్వకపాలత్వేవ్యవస్థామస్తదైకాక్షేపయా నందర్శాభావః.

౧౮॥ సూ. అసద్యవదేశాన్మేతిచేన్నధర్మాస్తరేణవాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాస్తరాచ్చ. ౪.

(వే-సా.) “౧ ఇదంవా అగ్రే నైవ కిఞ్చనాసీత్” ఇతికార్యస్య తదానీమనత్వవ్యవదేశాత్ కారణే కార్యే మనదితిచేత్; న స్థూలత్వవిరోధి సూక్ష్మత్వయావధర్మాస్తరయోగా దనత్వవ్యవదేశః. మతః! “౧ తదనదేవ సన్మనోకురుత స్వామ్” ఇతివాక్యశేషాదవగమ్యతే. మనస్కారోహి విద్య మానస్యేవ. యుక్తేశ్చాసత్త్వసత్త్వేధర్మాస్తరయోగనిమిత్తాంతి గమయతి. పిష్టత్వఘటత్వకపాలత్వాదిపరస్పరవిరోధిభిః భావమాపై ధర్మః ఘటః ప్రాక్ష్యాసీ. దివానీ మప్తి భవిష్యతిచేతి నదా విద్యమానస్యేన మృద్ధివ్యస్యహి అనదాదివ్యవదేశః. తథా శబ్దాస్తరం - “౩ తద్దేదంతర్హ్య వ్యాకృతమాసీత్” ఇత్యాది. ౪.

(వే-దీ.) “౨ అనదేవేదమగ్రఆసీత్” “౧ ఇదం వా అగ్రే నైవ కిఞ్చనాసీత్” ఇత్యాదిషు కారణావస్థాయాంకార్యస్యాసత్త్వ వ్యవదేశాత్ కారణే కార్యం నదిత్యేతస్మాదవద్యతేతిచేన్న - నదితివ్యవదేశ హేతుభూతనామ రూపావస్థావిరోధి సూక్ష్మవస్థాభ్య ధర్మాస్తరేణ యోగా దనది తివ్యవదేశాంతే. కథ మిద మవగమ్యతే! వాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాస్తరాచ్చ, వాక్యశేషస్తావత్ “౧ తదనదేవసన్మనోఽకురుత స్వామ్” ఇతి. “అనది తివ్యవద్యత్యైవ మనస్కారప్రతిపాదనేన అసద్యవదేశో ధర్మాస్తరయోగా దిత్యవగమ్యతే. యుక్తేశ్చ ధర్మాస్తరయోగమేవానద్యవదేశహేతు మవగమయతి-ఘటోఽస్తి ఘటో నాస్తీతి నదనద్యవదేశయోః ఘటత్వకపాలత్వయోః పరస్పరవిరోధిధర్మయోరేవ హేతుత్వే సిద్ధే తదతిరిక్తాన పలభ్యుతుచ్ఛత్వస్య హేతుత్వకల్పనామనవత్తే. తథాశబ్దాస్తరంచ “౨ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్” ఇతి నమానకరణానమనవచ్ఛబ్దం ధర్మాస్తర యోగనిమిత్తమవగమయతి. ౪.

† ఇదానీం కార్యస్య కారణాదనన్యత్వే † నిదర్శనదవ్యయం దావ్యభ్యాం సూత్రాభ్యాం దర్శయతి.

౧౯॥ సూ. పటవచ్చ. ౫.

౯. యథా తస్య ఏవ వ్యతిషజ్జవిశేషభాజః పటఇతి నామరూపకార్యాన్తరాదికం భజన్తే తదవద్భిప్రకాశి.

† ఉ త్వరమాతదవ్యయకృత్యమాహ (ఇదానీమితి) నిదర్శనత్వేన వక్ష్యమాణస్య పటాదేవీ విప్రతిపన్నతాన్వ సృష్టాంతర్య ముపపద్యతే ఇతి శక్త్యావృత్తాసార్థ మిదానీ మిత్యక్తమ్. పూర్వసూత్రై రనన్యత్వే సాధితే సతీత్యర్థః. † (నిదర్శనదవ్యయమితి) లాకికం వైదికమితి నిదర్శనయో బిభాగః. బహునా మేకావధత్వే ఏకస్య బహుత్వావధత్వేన దృష్టాన్తర్యితివా విభాగః.

౯. ౧౯॥ సూ. పటవచ్చ. ఇహ బహునా మేకావధత్వే లాకికదృష్టాన్తర ఉక్తః. వ్యతిషజః - మిథస్సంసర్గః. సమ తస్యబహుత్వాప్రమాణేన చలైకత్వదర్శనాత్ ద్రవ్యభేదాభావాచ్చ ఏకస్మిన్నేవ ద్రవ్యే యగవచ్చమాత్వైకత్వే వరైతే ఇతి భిన్నాభిన్నత్వే మధ్యపగతం స్యాత్. ఉచ్యతే- దూష్యభిన్నాభిన్నత్వావివేకనిబద్ధన మిదం పరిసోదనమ్. సహి భిన్నాభిన్నకృత్తవాచ్యం సర్వం దూష్యమ్. అపితు యత్ర భావాభావవిరోధః - తదేవ భిన్నాభిన్నత్వం దూష్యమ్. తచ్చ ధర్మధర్మిణో దర్శివ్యయస్యచ మిథస్తాదాత్మ్యతదభావలక్షణమ్ - యథా బాధి ర్వ్యక్తి ర్భవతి - సభవతిచేతి, యథా ఖడ్గో యుజ్జో భవతి - సభవతిచేతి, నస్తవం తస్యపటేను భావాభావవిరోధః - తస్యభ్యః పటోవ్యభిన్నమనాభ్యుపగతః - సతు భిన్నః. తస్యవచ్చ మిథో భిన్నావపాభ్యుపగతాః - సత్విభిన్నాః. తేషాంచ పటా దభిన్నత్వన్నామ తస్య పరస్పరసంస్పృష్టేభ్య స్తేభ్యోఽనన్యత్వమ్ - సచ తేషా మస్యా న్యాభేదః. యద్యభేదోనామ ఏకస్య తస్య స్తవ్యన్తరాదిరేకః-తస్మి ద్వితీయత స్తవ్యపటమ్ప్రసజ్జః, పరిణామాధిక్యంచ సస్యాత్, యది సంసర్గ ఏవాభేదః-నామిది వివాద స్సాన్యత్. యద్యేకత్వం సప్తోశ్చిత్తీ - ఛా తస్మిన్తా - పటతాన్వపథాప్రాప్తాన్తరైకతోవ్యవత్త్యభ్యుపగమాత్. తస్మి భేదాభేదాభ్యుపగమఇతిచేన్న - తస్య భేదప్రతిక్షేపకతాన్వితాత్. యథావిశిష్టే పస్తుని విశేషైకత్వం నవిశేషభేదప్రతిక్షేపకమ్ - తద్యత్. కథం తత్సంభవ్యమ్. ఉచ్యతే - తస్యథు తస్యత్వేన పటత్వస్య ప్రత్యేకతత్వపరిసమాప్తతాన్వితాత్ కృత్సృతస్యవత్తినా పటత్వేన తస్య ఏక కార్యతాం భజన్తే. పృథగవస్థానదకాయాం కన్యది దపంశభూతాఅపి తస్యః పటతాన్వపథాయాం సంఘాతాపేక్షయాఽంశత్వం భజన్తే. అతస్య గతాశ్చసంస్థానవర్ణపరిమాణాదయః పటస్య ప్రాదేశికవిశేషణాని భవన్తి - గగనస్య దుష్టభ్యాదికృష్ణవత్ - భేదకాకారేణ విసంశభేదస్య ప్రతిపత్తం వత్సంఘాతకృత్యాత్. అంశభేదోనామ విశేషభేదః - అంశేన ఏకత్వంచ విశిష్టైకత్వమితి ఫలితమ్. ఇయాన్యశేషః - కేచి త్పాదేశకధర్మా యావ ద్ద్యవస్థాభివః - కేచి దయావద్ద్యవస్థాభివః శ్చేతి. యతో సభిన్ ప్రాదేశికవిశేషః కాదాదిత్యః - అతఏవ తత్ర సాన్విభావికాంశభేదమాదోపి, నిరస్తః. సమ గగనం ఘటాదుర్విపాధిభిః కాత్సేష్యసంసంభ్యతేచేత్ - గగనస్యాల్పత్వం ఘటస్య విభుత్వంవా స్యాత్. గగనాంశభేదేన చేత్. సోఽంశభేదః కిమపాధికృతః - తదానీం తపాస్యవిపాధిః కాత్సేష్యసంసంభ్యతాయోగాదంశభేదేన సంబద్ధార్థ ముపపద్యన్తరాపేక్షయా మనవస్థా స్యాత్. అతో ఘటాదిసంయోజకగనాంశభేదః సాన్విభావిక ఇత్యన్యథగ స్తవ్యః. నైవమ్ - గగనాదివ్యాపకపదార్థానాం తత్తత్సాన్వితభోపాధ్యవ్యి తాత్యలంఘనభేదానాం సాన్విభావికత్వే పరమాణుపుష్కాత్కత్వప్రసజ్జాత్, త్షణికతప్రసజ్జాత్, చ - గగనాదీనాం పరిణామవిశేషః త్షణికాః, త్షణికసంయోగాదయః శ్చ గగనాదిభిః కిం కాలావచచ్చిన్నైసంసంభ్యతే - ఉత కాలభేదావచ్చిన్నైః త్షణిపాదయశ్చ కిం కాలేనానవచ్చిన్నేన సంసంభ్యతే-ఉతావచ్చిన్నేన, అద్యే గగనాదీనాం త్షణికాలవర్తిత్యమ్ - పరిణామవిశేషసంయోగాదీనాం నిత్యత్వాదికంవా స్యాత్. ద్వితీయేచ అవచ్చేదభోపాధీనాం పూర్వపదనవచ్చిన్నగగనాదివా సంబద్ధాయోగేన అవచ్చిన్నేన సంసంభ్యత్యర్థ మవచ్చేదభోపాధ్యన్తరాపేక్షయాఽనవస్థా స్యాదితి తత్పరిహరాయ గగనాదేః ప్రతిక్షణభేదస్య సాన్విభావికత్వ ముపగస్తవ్యమితి గగనాదీనాం త్షణికత్వం స్యాత్. ఏవం బ్రహ్మపర్యస్తానాం వ్యాపక పదార్థానాం త్షణికత్వం పరమాణుపుష్కాత్కత్వం స్యాత్. తస్మాదాచ భిన్నాభిన్నత్వ మధ్యపగతమ్ - అతో భిన్నాభిన్నస్వభావక్షణికపరమాణు పుష్కాకారగతం జగదితి బ్రహ్మకారణవాదః పరిత్యక్తస్సాన్యత్. అతో గగనాదిషు ప్రదేశభేద బొపాధికోఽభ్యుపగమ స్తవ్యః, ఉపాధిశ్చ సకృతాన్వితా శేన సంసంభ్యతే - పరిమితత్వాత్. నాపి వ్యతీర్ణాభిన్నాంశేన - వ్యతీర్ణంశభేదే పూర్వోక్తదూష్యస్య దుస్రత్యాత్. నావృత్తావద్ద్యవస్థాభిన్నేన - తస్మైరపేక్ష్యాత్. తస్మైరపేక్ష్యం చోపాధిపాదేన - స్వతస్సదాకారరహితే వస్తుని తదాకారనిష్ఠుదనమర్థోహ్యుపాధిః. వ్యతీర్ణ నిర్ణయభేదాన్

౧౯॥ సూ. పటవచ్చ. ౫.

(వేసా.) తస్యవేన సంయోగవిశేషభాజః పటఇతి నామాన్తరాదికం భజన్తే, తదవద్భిప్రకాశి. ౫.
(వేచీ) యథా తస్యవేన వ్యతిషజ్జవిశేషభాజః పటఇతి నామరూపాభ్యాం కార్యాన్తరాదికం భజన్తే - తదవద్భిప్రకాశి. ౫.

౨౦॥ సూ. యథాచ ప్రాణాదిః. ౬.

౧౦. యథాచ వాయురేకవప శరీరే వృత్తి విశేషం భజమానః ప్రాణాపానాదినామరూపకార్యాస్తరాణి భజతే—తద్వద్భువైకమేవ విచిత్రస్థిత్రసూపం జగద్భవతీ తి పరమకారణా త్వరస్మాద్భువ్యుహోఽనన్యత్వం జగత స్పృధమ్. ఇతి శ్రీభాష్యే ఆరమ్భాధికరణమ్.

౨౧॥ సూ. ఇతరవ్యవదేశాధికరణాదిదోషప్రస్తావః. ౧.

౧. † జగతో బ్రహ్మనన్యత్వం ప్రతిపాదయద్విః * ౧ తత్త్వమసి * ౨ అయ మాత్మా బ్రహ్మేత్యాదిభి ర్బ్రహ్మనన్యత్వం వ్యవదిశ్యత ఇత్స్య క్తమ్ - తత్రేదం చోద్యతే - యదీతరస్య - జీవస్య బ్రహ్మభావోఽమిభి ర్వాతైర్వ్యవదిశ్యతే - తదా బ్రహ్మణః † సారవజ్ఞస్యనత్యసజ్జల్పత్వాదియక్తస్యాత్మనా హితరూపజగదకరణ మహితరూప జగత్కరణ మిత్యాదయో దోషాః ప్రసక్తౌర్క. ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికానన్యద్యుభయభావరంజితం జగత్ - సచేద్రూపే న్వానన్యో న్వాస్థిరూ బుద్ధిమాణ ప్రవృత్తే. † జీవాద్భువ్యుహో భేదవాదస్య శ్చుభ్రతయో జగద్భువ్యుహో రనన్యత్వం వదతా తస్యైవ పరిత్యక్తాః - భేదనత్యనన్యత్వాసిద్ధేః. ౧॥ ఛాం-౬-౮-2. ౨॥ బృ-౬-౮-౫.

త్వస్యపాధి ర్ద్యుభయభావః - సహ సమూర్జమేవాత్మని సమాజదుభావరయోగ ముపేక్షతే. ఆత ఉపాధిః కల్పితల్పకారకల్పనే సమాజతజ్జాతీయయోగం వాపేక్షతే. కించ - ఉపాధినంబద్ధవప గగనస్య భేదః - ఆధానరూపనాత్, తావతా భేదవ్యవహారే సమన్విత్యధానరకల్పనాయోగాన్య. ఉపాధినంబద్ధరూపా భేదశ్చ న్వావచ్ఛేద్యనస్యవచ్ఛేదే భేదానరనిరపేక్షః - భేదత్వాత్ - స్యతస్పృధభేదవత్. సహి దేహత్యమో ర్భేదః సాన్విత్రయావచ్ఛేదే భేదానర మపేక్షతే. అతో నన్యతో సభవే భిన్నాంశత్యమ్. పటస్యాంశభేదే నత్యుపి భావాభావవిరోధగర్భం భిన్నాభిన్నత్వం వాస్తీతి దృఢతమ్, తత్రాంశభేదశ్చ విశేషభేదే పర్యవస్థతీత్యుక్తమ్, - అతో నిర్దోష స్సత్కార్యవాదః.

౧౦. ౨౦॥ సూ. యథాచ ప్రాణాదిః. ఏకస్య బహుత్వావధిర్నైదికవిష్టామైశ్రత్ర ప్రదర్శ్యతే. † ఆధికరణార్థముపసంహరతి (ఇతితి).

ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయా మారమ్భాధికరణమ్.

౧. ౨౧॥ సూ. ఇతరవ్యవదేశాధికరణాదిదోషప్రస్తావః. కిం బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సమ్భవతి - ఉతనేతి. కిం బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం తేషామితాకరణాదిదోషః ప్రసజ్యతే - నేతి. కిం బ్రహ్మణః * తత్త్వమసి త్యాదిసామానాధికరణ్యావగతం తాదాత్మ్య మైక్యలక్షణమ్ - ఉతాత్మ శరీర భావలక్షణమితి. కిమత్య శరీరరూపతాదాత్మ్యవిన భేదశ్రుతిసామన్విత్యమ్ - ఉతైక్యలక్షణేపీతి. యదా న్వరూపైక్యలక్షణతాదాత్మ్యేపి భేదశ్రుతిసామన్విత్యమ్ - తదా * తత్త్వమసి త్యాదివాక్యానాం న్వరూపైక్యవరత్నేన హితాకరణాదిదోషప్రసక్తాత్ బ్రహ్మకారణత్వావసమ్భవ ఇతి ఫలమ్. యదా ఆత్మ శరీరభావవిన భేదశ్రుతిసామన్విత్యమ్ - తదా * తత్త్వమసి త్యాదివాక్యానాం శరీరాత్మ భావపరతయో హితాకరణాదిదోషప్రసక్తాభావాత్ బ్రహ్మ కారణత్వసమ్భవఇతి సిద్ధ్యతి. † అవాన్తరవృత్తిసాహ (జగతఇతి). † (సారవజ్ఞస్యనత్యసజ్జల్పత్వాదియక్తస్యేతి). హితానభిజ్ఞత్వేత్ - ఆహితజగత్కారణత్వ ముపపద్యతే. తస్య - సర్వజ్ఞత్వాత్. హితజ్ఞస్యాపి నత్యసజ్జల్పత్వాత్సామా దహితజగత్కారణత్వమితి సమాప్త్యమ్ - నత్యసజ్జల్పత్వాత్వాదితి భావః. † భేదశ్రుతిభి ర్బ్రహ్మలక్షణత్వప్రతిపాదనా న్నదోషఇతి వదన్తం సిద్ధాన్త మాశక్యానా (జీవాద్భువ్యుహఇతి).

౨౦॥ సూ. యథాచ ప్రాణాదిః. ౬.

(వే-సా.) యథాచ వాయురేకవప వృత్తివిశేషైః ప్రాణాపానాదినామని భజతే, తథా బ్రహ్మతీత తదనన్యత్వం జగతః. ౬.

(వే-దీ.) యథాచ వాయురేకవప శరీరే వృత్తివిశేషం భజమానః, ప్రాణాపానాదినామరూపకార్యాస్తరాణి భజతే, - తద్వద్భువైకమేవ నన్యత్వం జగత స్పృధమ్. ౬.

౨. † ఔపాధికభేదవిషయా భేదశ్రుతయః - స్వాభావికాభేదవిషయాశ్చభేదశ్రుతయః ఇతిచేత్. తత్రేదం వక్తవ్యమ్ - స్వభావతః స్వస్మా దభిన్నం జీవం కిమనుపహితం జగత్కారణం బ్రహ్మ జానాతివా - నవా. నజానాతిచేత్ - సర్వజ్ఞత్వహానిః. జానాతిచేత్ - స్వస్మా దభిన్నస్య జీవస్య దుఃఖం స్వదుఃఖమితి జానతో బ్రహ్మణో హితాకరణా † హితకరణాదిదోషప్రక్షరనివారణ్య.

౩. † జీవబ్రహ్మణో రజ్ఞానకృతో భేదః - తద్విషయా భేదశ్రుతిరితిచేత్. తత్రాపి జీవాజ్ఞానపక్షే పూర్వోక్తో వికల్పస్తత్ఫలంచ తదవస్థమ్. బ్రహ్మజ్ఞానపక్షే స్వప్రకాశస్వరూపస్య బ్రహ్మణోఽజ్ఞానసాక్షిత్వం తత్కృతజగత్సృష్టిశ్చ ననమ్భవతి - అజ్ఞానేన ప్రకాశస్థిరోహితశ్చేత్ - తిరోధానస్య ప్రకాశనివృత్తికరత్వేన ప్రకాశస్థైవ స్వరూపత్వాత్ తస్యరూప నివృత్తిరేవేతి స్వరూపనాశాదిదోషసహస్రం ప్రాగేవాదీరితమ్. అత ఇద మనజ్ఞతం బ్రహ్మణో జగత్కారణతవ్యమ్.

౨. † భాగ్యరతుత మున్యా దూషయతి (ఔపాధికేతి). † (అహితకరణాదీతి) అదిశబ్దే సుఖదుఃఖభోక్తృత్వం వక్షియే.

౩. † బ్రహ్మజ్ఞానవాదిసూక్తిస్సాధికరణేనవకాశత్వమాహ (జీవబ్రహ్మణోఽపి).

౨౧॥ సూ. ఇతరవ్యవదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః. ౧.

(నే-సా.) “౧ క త్త్వమసి” “౨ అయ మాత్మా బ్రహ్మ” ఇతి కార్యభూతస్య జీవస్య బ్రహ్మభావవ్యవదేశాద్ధి అనన్యత్వముక్తమ్. ఏవ ద్ద్విసర్వజ్ఞస్య సత్త్వసద్భూత్వస్య బ్రహ్మణః ఆత్మసూ హితరూపకార్యజగదకరణమ్, అహితరూపకార్యకరణజ్ఞేత్వాదిదోషప్రసక్తిః. ౧.

(నే-దీ.) బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం నమ్భవతి - నేతి సంశయః. ననమ్భవతీతి పూర్వరిపిక్షః - “౨ అయ మాత్మా బ్రహ్మ” “౧ క త్త్వమసి” ఇతి సామాన్యాధికరణ్యేన తేహ బ్రహ్మేత్యవగమాత్, జగత్సర్వస్యచ జీవదుర్నిభపాతుత్వాత్, ఆత్మహితాకరణాది దోషప్రసక్తేః సర్వజ్ఞస్య సత్త్వసద్భూత్వస్య బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వాప్యవసత్తేః. జీవసరయోర్భేదవాదస్య కృత్రియః, జగద్భూత్యుచో రసస్యత్వం వదతా త్త్వయేన పరిత్యక్తాః - భేద సత్త్వసన్యత్యాస్తిధేః. ఔపాధికభేదవిషయాః భేదశ్రుతయః, స్వాభావికాభేదవిషయా అభేదశ్రుతయః ఇతిచేత్. తత్రేదం వక్తవ్యమ్, - స్వభావతః స్వస్మా దభిన్నం జీవం కి మనుపహితం జగత్కారణం బ్రహ్మ జానాతి - నవా. నజానాతిచేత్ - సర్వజ్ఞత్వహానిః. జానాతిచేత్ - స్వస్మా దభిన్నస్య జీవస్య దుఃఖం స్వదుఃఖమితి జానతో బ్రహ్మణః హితాకరణాఽహితకరణాదిదోషప్రసక్తి రనివారణ్య. జీవబ్రహ్మణో రజ్ఞానకృతో భేదః - తద్విషయా భేదశ్రుతి రితిచేత్. తత్రాపి జీవాజ్ఞానపక్షే పూర్వోక్తో దోషస్తత్ఫలంచ తదవస్థమేవ. బ్రహ్మజ్ఞానపక్షే స్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకాశస్థిరోహితశ్చేత్; తిరోధానస్య ప్రకాశనివృత్తికరత్వేన ప్రకాశస్థైవ స్వరూపత్వాత్స్వరూపనివృత్తిరేవేతి స్వరూపనాశాదిదోషాః భాష్యే ప్రపఞ్చ్యంతాః, రాజ్ఞానస్తు - “౩ అస్మాన్నాయా సృజతే విశ్వమేతత్త్వస్మిన్మాత్రా మాయయా నన్నిరుద్ధః” “౩ తయో రన్యగిషివలం స్యాద్విత్త్యన్త్యన్తస్మిన్మాత్రా అభిచాకశీతి” “౪ ప్రధానత్వేత్రజ్ఞపతిర్లక్షణః” “౫ వృథగాత్మానం ప్రేరితారంబ మత్వా” ఇత్యాదిభిః ప్రత్యగ్భూతసూక్తిభ్యః సర్వార్థభూతం బ్రహ్మేత్యవగమాత్, జీవత్వానుగుణితయా జగత్సర్వస్యచ బ్రహ్మణో లీలాప్రయోజనత్వాత్, జగత్కారణత్వం నమ్భవత్తేవ. * ౧ క త్త్వమస్మాది సామాన్యాధికరణ్యనిర్దేశః “౬ యస్మాత్కారీరపి” ఇత్యాదిశ్రుతే ర్జీవస్య బ్రహ్మకరీరత్వాత్త్వచరీరతయా జీవప్రకారక బ్రహ్మప్రతిపాదనవరః. సూక్తిబద్ధవిదవిస్తూతరీరం బ్రహ్మ కారణావస్థమ్, స్థూలవిదవిస్తూతరీరం బ్రహ్మైవ కార్యావస్థమితి కార్యకారణయో రసన్యత్వమ్” ఏవమపి శరీరభూతయో శ్చిదవిదవిస్తూతయో శరీరణో బ్రహ్మేశ్చ, దుర్నిభత్వవిపరిణామిత్వపేయప్రత్యగీకత్వవికల్పాదుగుణజాకరత్వస్వభావాః స్వరూపనివేకవిషయ శ్రుతినిర్దేశా తత్రైవ వ్యవస్థితా ఇతి బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం నమ్భవత్తేవ. సూత్రార్థస్తు ఇతరవ్యవదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః బ్రహ్మణ ఇతర - జీవః, బ్రహ్మణో జీవతయా వ్యవదేశాత్, జీవస్యచ దుర్నిభత్వాత్, హితరూపజగదకరణ మహితరూపజగత్కరణమిత్వాదిదోషప్రసక్తి రస్మిన్బ్రహ్మణః. అతో బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం ననమ్భవతీతి. ౧.

ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే.

౨౨॥ సూ. అధికన్యభేదనిర్దేశాత్. ౨.

౪. తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. ఆధ్యాత్మికాది† దుఃఖయోగార్హాత్ప్రీత్యగాత్రసః అధికమ్-అర్థావరభూతం బ్రహ్మ. కుతః భేదనిర్దేశాత్ ప్రత్యగాత్మనాహి భేదేన నిర్దిశ్యతే పరం బ్రహ్మ * ౧ య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనోఽన్తరో య మాత్మా నవేద యస్యాత్మాశరీరం య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి స త ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతః * ౨ పృథగాత్మానం ప్రేరితా రంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి * ౩ స కారణం కరణాధిపాధిపః * ౪ తయో రన్యః పిప్పలం సావదవ్యత్తి అనశ్చన్నస్యో అభిచాకశీతి * ౫ జ్ఞాజ్ఞోద్వాసజావీశసీకౌ * ౬ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్మరిష్వక్తః * ౭ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వ యాథః * ౮ అస్మా న్నాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః * ౯ ప్రధానక్షేత్రజ్ఞుతి ర్దుణేశః * ౧౦ నిలోఽన్య నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామార్కా * ౧౧ యోఽవస్యక్త మన్తరే సచ్చరణయస్యావ్యక్తం శరీరం య మవ్యక్తం నవేద యోఽక్షర మన్తరే సంచరణ యస్యాక్షరం శరీరం య మక్ష రం నవేద ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽవహతపాస్మా దిప్యా దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాదిభిః.

౨౩॥ సూ. అత్మాదివచ్ఛతదనుపపత్తిః. ౩.

౫. † అక్షకాష్టలోష్ఠతృణాదీనా మత్యన్తహేయానాం సతతవికారాన్మదానా మచిద్విశేషాణాం నిరవద్యనిర్వి

౪. ౨౨॥ సూ. అధికన్యభేదనిర్దేశాత్. † (దుఃఖయోగార్హాదితి) ఆత్మార్హశబ్దో ముక్తవాచ్యుత్తిపరః.

ఏవం శ్రుతిర్విరితా - అథ శ్రుతిర్విభాసత్తి యన్యతే.

౫. ౨౩॥ సూ. అత్మాదివచ్ఛతదనుపపత్తిః. † చిదచిద్యాచకశబ్దై స్సామానాధికరణ్యై కుశ్యేపి యథా బ్రహ్మణో జడన్యస న్వరూపైక్యా నమృతాత్వావృత్తి ర్భగ్యపేతాబ్రహ్మజ్ఞానవాదినా - తథా చేతనస్యావీత్యభిప్రాయేణాహ (అక్షకాష్ఠేతి), † తస్మి జీవసామానాధికరణ్యం కథమి

౨౨॥ సూ. అధికంతుభేదనిర్దేశాత్. ౨.

(వే.సా.) సైతత్ కార్యకారణయోగసన్యతేవపి జీవన్వరూపాత్ బ్రహ్మన్వరూప మర్థావరమ. “౩ కరణాధిపాధిపః” “౪ విద్యావిద్యే ఈశతే యన్య సోన్యః” ఇత్యాది భేదనిర్దేశాత్, చిదచిదన్యన్యశరీరం బ్రహ్మైవ కారణావస్థం కార్యవృక్షోన్మితి గుణదోషవ్యవస్థితితి “౯ నకుద్యస్తాన్తభావాత్” ఇతిహ్యక్తమ్. “౧౦ యన్య పృథివీశరీరమ్” “౧౧ యస్యాత్మాశరీరమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిశతసమధిగతం చిదచిదన్యశరీరకత్యక్తమ్. ౨.

(వే.దీ.) అత ఉత్తరం వసతి. తు శబ్దః పక్షవాచ్యవృత్త్యర్థః. ప్రత్యగాత్మసః అధికమ్ - అర్థావరభూతం బ్రహ్మ. కుతః? భేదనిర్దేశాత్ “౩ సకారణం కరణాధిపాధిపః” “౬ ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పరిద్దుణేశః” “౨ పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా” ఇత్యాదిభిః ప్రత్యగాత్మనా జీవా ద్బ్రహ్మణోహి భేదో నిర్దిశ్యతే. ౨.

౨౩॥ సూ. అత్మాదివచ్ఛతదనుపపత్తిః. ౩.

(వే.సా.) అక్షకాష్టలోష్ఠతృణాదీరచేతనస్యేవ జీవన్య “౧౦ అనీశయా శోచతి మన్యామాసః” ఇత్యాదినా అత్యన్తవిసజాతీయతయాఽభి పీతన్య సర్వజ్ఞసత్యసజ్జల్ప బ్రహ్మన్వరూప తానుపపత్తి సిద్ధ్యర్థేవేత్యర్థః. ౩.

(వే.దీ.) అక్షకాష్టలోష్ఠతృణాదీరచేతనస్యేవాఽన్తరదరిఖాకరణజీవన్య నిరతిశయాన్తవత్త్యసజ్జల్పబ్రహ్మభావానుపపత్తిశ్చ. వశేలం భేద శ్రుత్యాఽర్థావరతాఽవగమ్యతే - వన్యసుపపత్త్యాచేత్యర్థః. జీవసామానాధికరణ్యనిర్దేశః “౧౧ యస్యాత్మాశరీరమ్” ఇత్యాదిశ్రుతి శతసమధిగతప్రకార బ్రహ్మపరిపాదసవరఇతి “౧౧౧ అవస్థితేరికాళకృత్స్మిన్” ఇత్యత్రైవ ప్రతిపాదితః. ౩.

౧॥ బృ-౫-౨-౨౨. ౨॥ శ్లో-౧-౬, ౯. ౩॥ శ్లో-౬-౯. ౪॥ శ్లో-౪-౬, ౯. ౫॥ బృ-౬-౩-౨౧, ౩౫. ౬॥ శ్లో-౬-౧౬, ౧౩.

౭॥ మదా-౨౭౦. ౮॥ శ్లో-౫-౧, ౯॥ శారీ-౨-౧-౯. ౧౦॥ కేమం-౧-౨. ౧౧॥ శారీ-౧-౪-౨౨.

కారనిఖలహేయప్రత్యసీకల్యాణైకతానస్తేవీతరసమనవస్తువిలక్షణాననజ్ఞానానన్దైకస్వరూప నానావిధానన మహావిభాతి
 బ్రహ్మస్వరూపైక్యం యథా నౌపపద్యతే - తథా చేతనస్యావ్యననదుఃఖయోగాహ్వాన్య ఖద్యోతకలన్య * ౧ అపహత
 పాశ్చేత్యాదివాక్యావగతసకలహేయప్రత్యసీకానవధికాతితయానభ్యేయ కల్యాణగుణాకర బ్రహ్మభావానుపపత్తిః. † సామా
 నాధికరణ్యనిదేశః * ౨ యన్యాత్పరీరమిత్యాదిశ్రుతే ద్దీవస్య బ్రహ్మశరీరత్వాద్భిప్రక్షణో జీవశరీరతయా తదాత్మతేవ
 నావస్థితేద్దీవప్రకారబ్రహ్మప్రతిపాదనవరన్వైతదవిరోధీ, ప్రత్యుతైతస్యాథస్థాపపాదకశ్చేతి ౩ † అవస్థితేరితికాశకృత్సన్ని
 ఇత్యాదిభి రనకృదుపపాదితమ్. † అతస్సర్వావస్థం బ్రహ్మ చిదచిదస్త్వశరీరమితి సూక్ష్మచిదచిదస్త్వశరీరం బ్రహ్మ కార
 ణమ్ - తదేవ బ్రహ్మ ఘోలచిదచిదస్త్వశరీరం జగదాఖ్యం కార్యమితి జగదభిప్రక్షణో సామనాధికరణ్యోపపత్తిః, జగ
 తో బ్రహ్మకార్యత్వమ్, బ్రహ్మణోఽనన్యత్వమ్, అచిదస్త్వనౌ జీవస్యచ బ్రహ్మణోఽపరిణామిత్యుపాఖ్యోక్తకల్యాణగుణా
 కరత్వస్యవిభావానన్దుర. సర్వశ్రుత్సవిరోధశ్చ భవతి. * ౪ † సదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసీదకమేవేత్యవిభాగావస్థాయా
 మపవచిదుపపాదకస్య బ్రహ్మశరీరతయా సూక్ష్మరూపేణావస్థాన మవశ్యాధ్యవగస్తవ్యమ్ - ౫ వైవమన్వైర్ఘ్నోన్యేననా
 పేక్షత్వాత్ ౫ సకర్మావిభాగాదితిచేన్నాదిత్యాదుపపద్యతేచాప్యసలభ్యతేచేతి సూత్రదవ్యయోదితత్వాత్తదానీ
 మపి సూక్ష్మరూపేణావస్థానస్య † అవిభాగస్తు నామరూపవిభాగాభావాదుపపద్యతే. అతోబ్రహ్మకారణత్వం సమ్యవ
 త్యేవ. — † యే పున రస్మైవ జీవస్యావిద్యావియక్తావస్థా మభిప్రేత్యేమం భేదం వర్ణయన్తి - † తేహ మిదం సర్వ
 మసజ్జతంస్యాత్ - సహి తదవస్థస్య సర్వజ్ఞత్వం సర్వేశ్వరత్వం సమస్తకారణత్వం సర్వాత్మత్వం సర్వవియస్తృత్వ
 మిత్యాదీని సన్తి. † అనేనైవ రూపేణ హ్యభిప్రేత్యితి, ప్రత్యగాత్మనౌ భేదః ప్రతిపాద్యతే. తస్య సర్వసావిద్యాపరికల్పి
 తత్వాత్. † తత్సర్వం హ్యవిద్యాపరికల్పితం తస్యతే. † సచావిద్యాపరికల్పితస్యావిద్యావస్థాయాం శుక్తికారజతా

త్యుక్తాహ. (సామానాధికరణ్యేతి). † అవస్థితేరితి కాశకృత్సన్ని ఇతిసూత్రమేతదధికరణకేమిత్థ్యభిప్రాయేణాహ (అవస్థితేరితి) ఆదిశబ్దే సత్తుద్వ
 స్థానభావాత్ ఉభయేషాం భేదేనైవ మధ్యత ఇత్యాదికం నివక్షితమ్. ఉభయేషీత్యాదిసూత్రం భేదజ్ఞానసార్థమితి ఘటకవాక్యవిషయమ్. † ఇథం
 చేతనసామానాధికరణ్యనిర్వాహః కృతః - చిదచిదాత్మకజగత్సామానాధికరణ్యనిర్వాహమాహ (అతస్సర్వేతి). † కారణావస్థాయా మేకత్వావ
 ధారణాత్ చిదవచ్ఛరీరకత్వావేన గుణోపవ్యవస్థాసాపవద్యతఇత్యుక్తాహ (సదేవేతి). † అవిభాగః కథమిత్యుక్తాహ (అవిభాగస్త్వేతి) -
 † అనయోన్మాత్రయోః పరోక్ష మర్థం దూషయతి (యేపునరితి) † జీవాదవిద్యావియక్తస్య బ్రహ్మణః కింభేద ఉచ్యతే - ఉతావిద్యాచంఘృష్టస్యేవరస్యేతి
 వికల్పమభిప్రేత్య ప్రభుమం పక్షం దూషయతి (తేషామితి). † తతః కిమిత్యుక్తాహ (అనేనైవేతి). † తేషాం తదానీ మభాసః కథమిత్యుక్తాహ (తస్య
 రస్యేతి) తస్య సర్వసావిద్యాపరికల్పితత్వాదితి పాతే అసజ్జతం స్యాదితి పూర్వేణాన్వయః. తత్సర్వం హ్యవిద్యాపరికల్పితం తస్యనైవఇతిచ
 సాక్షోఽస్తి. † అవిద్యాపరికల్పితస్యేవరస్య భేద ఉచ్యతఇతి పక్షం దూషయతి (సచావిద్యేతి) కల్పితభేదో నప్రతిపాద్యతే - అకల్పితజీవస్వరూప
 జ్ఞానస్య ప్రకాస్తావదిత్యర్థః. తేహ ప్రవేద్యత్వేమితి సమన్వయాధ్యాయార్థః. స్మృతిన్యాయవిరోధపరిహరణి ద్వితియాధ్యాయార్థః. కించ -
 * తత్త్వమున్నాదివాక్యార్థప్రతిపాదనా తాత్పర్యస్య భేదేన ప్రతిపద్యమానస్య మిథ్యాభూతై ద్దీవగతదోషై రాత్మనౌ తేపాభావం వశ్యత ఉదా
 సీనవృత్తే వ్విత్తాకరణాద్యుపపత్తిః - వికల్పజ్ఞానాదయాత్ పశ్యజ్ఞగత్యభిప్రేత్యం దుఃఖాదిభోక్తృత్వం చ నాస్తితి సహితాకరణాదిప్రసక్తిరితచ పర
 దుచ్యతే. తదయ్యుక్తమ్ - పక్షాణాం సన్వాక్యవిషయాదధికవిషయజ్ఞానవత్త్వాత్ సమస్తాప్రయోనిభూతస్యేవరస్య బ్రహ్మణా శ్చాప్రేభ్యోవ్యధిక
 విషయజ్ఞానతయా సర్వజ్ఞత్వేనాపి శాస్త్రయోనిత్యాత్ ఇత్యుక్తపరై స్సమ్యక్తమ్ - అత శ్చాస్మాదవ్యధికాభ్యాజ్ఞస్యేవరస్య * తత్త్వమున్నాది
 వాక్యార్థానవబోధాద్భేదేన ప్రతిపత్తే రహితకరణాదిదోషపరిహారోఽనుపపన్నః. * అపమాత్తా గుణాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః. * శ్చేత్రజ్ఞం
 చాపి మం చిద్భిత్త్యుజ్జనాదీనాం తత్త్వ ముపపత్తక తాశ్చర్యవైకల్పజ్ఞానాభాప్రాఽనుపపన్నః. వికల్పజ్ఞానే హతేనతి ద్రష్టుత్వేభోక్తృత్వాద్యభావా
 దహితకరణాద్యుపపత్తిప్రసక్త్యా - గీతోపదేశా త్వత్వాదసీశ్వరో సంసారస్య ప్రపర్తమానత్వాత్. సచావ్య మిదానీం సంసారప్రపృత్తిర్న

దిభేదవత్సరస్పరభేదోఽత్ర సూత్రకారేణ ౧ అధికస్తుభేదనిర్దేశాదిత్యాదిమ ప్రతిపద్యతే - బ్రహ్మజ్ఞానాకర్తవ్యేతిజ్ఞా
స్యతయా ప్రకాస్తస్య బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాదికారణస్య వేదాస్తవేద్యత్వమ్, తస్యచ స్మృతిన్యాయవిరోధపరిహారశ్చక్రియ
తే. - ౧ † అపీతౌతదవృత్తిస్థాదనసమ్జ్ఞనమ్ ౧ నతుదృష్టానభావాదితిసూత్రదన్యమేతదధికరణానిధనునువదతి.
† తత్రహి విలక్షణయోః కార్యకారణభావసమ్భవపవాధికరణార్థః - ౧ † అనదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్యాదితిచ పూ
ర్వాధికరణస్థమనువదతి. ౧॥ శారీ - ౨ - ౧ - ౨౨, ౮, ౯, ౭.

ఇతి శ్రీభాష్యే ఇతరవ్యవదేశాధికరణమ్.

శ్వరస్యాధీనా - కిన్తు చక్రభ్రమణవాన్విసంసారమనంతరతః. * అహం సర్వస్య ప్రభుత్వా మత్తే సర్వం ప్రసర్తతే * తానాం ద్వివిధతః
సూరాక్ష సంసారము సరాధమాక్ష. శ్రీపామ్యజ్ఞ ముఖభానామసేషేష యోనిషు ఇతి సంసారప్రవర్తనస్య క్షేచ్ఛాధీనత్వాభిధానాత్, * మత్ప్ర
పాదాత్తరివ్యసీతి భవిష్యత స్సంసారతరణస్య నవప్రసాదాధీనత్వాభిధానాచ్చ. సహి చక్రభ్రమణవృత్తేః పూర్వసేగోపరమనిబద్ధనాయాః పురుష
విశేషప్రసాదాపేక్షత్యన్వ. బాధితామృతిశ్చ అనుపపన్నేత్వక్రమ్. కించ - వానవాధీనా సంసారామృతిః కిమవధిమతి - ఉతావధిమరూ.
ప్రభుమే * అవాది ర్భగవాక్షకాలో నాన్వేస్య ద్వివిధ విద్యతే. ఆత్మవిచ్ఛిన్నానంతరేనేతే సర్వస్థిత్వప్రసంయమా ఇతిశాస్త్రవిరోధః. ద్వివిధయే
వాక్యార్థభావవైయర్థ్యప్రసక్తం. వాక్యార్థజ్ఞానాదయేష బద్ధభ్రమణవృత్తే రవసానాభావాత్, ఆగామినాం స్వర్గసరకాదిసర్గాణా మిశ్వరసమ్మల్నా
ధీనత్వా దహితకరణోపస్య దుర్వాసత్వాత్. నవప్రసాదభ్యభావానాం వైచిత్ర్యవజ్జీవాజ్ఞాపృథక్వైచిత్ర్యేషవత్త్రితి దోషపరిహరణానుపసన్నః -
నవప్రసాదభ్యః పురుషస్య సాన్విప్రపురుషానరస్యచ పరస్పరైకజ్ఞానాభావాత్ పరస్పరదుఃఖాపాదనం నాహితకరణోపపాదనమ్. నవప్రసాద
వ్యాప్తాదిభిః సీద్ధమానస్య పరవశతయా సాన్విహితకరణం సన్యాత్ - ఐక్యజ్ఞానవతః సర్వత్ర స్థ్యేశ్వరస్య సరకాదిసర్గే సాన్విహితకరణాదిప్రసక్తో
దుష్పరిహరః. - - - - - సృష్టిపాపాంతాన్విద్యవిశేషేష వజ్జీవాద్యుత్పత్తికానాదివైచిత్ర్యవదేశాన్నిస్మితి వృత్తే వత్తప్రపుష్కలాదివచ్చ బ్రహ్మనస్య
తేషాం జీవపాజ్ఞాపృథక్ క్రవ్తపరిపాదకం ఆత్మాదనితి సూత్రమితరైర్వాన్విభాగం సర్వైరిపి. తదయంక్రమ్ - ఈశ్వరస్య మృషావా పరమార్థ
తోవా సార్వజ్ఞైరస్య శ్రౌతస్య సర్వాభ్యుపగతత్వాత్. సాన్విసన్యతయా సర్వం జానత ఈశ్వరస్య సరకన్యస్తిపాపకరణతత్ఫలప్రదానాదిషు సాన్విహిత
కరణ ప్రసక్తస్యానివార్యత్వాత్. అహితకరణస్య దోషత్యోహి ఫలభోక్తః సాన్విసన్యతేవజ్ఞాననిబద్ధనమ్. సత్వవైచిత్ర్యకృతమ్ - పాణిపాదవతు
శ్చోత్తరాదినా మాకారవైచిత్ర్యే సత్త్వమి నవప్రేమా ప్రబోధేనా దుఃఖిత మాత్మనం సాన్విసన్యత్యైవ జానతో దుఃఖం సాక్షాత్కర్యతేవైచిత్ర్యసన్య
నవప్రసాదాచ్ఛేదనం సాన్విహితకరణమేవ భవతి. నను నవశరీరగతత్వేన దుఃఖం జానత ఈశ్వరస్యాస్తి సాన్విహితకరణం సన్యాత్. స - శరీరగతత్వేన
దుఃఖజ్ఞానస్య క్వచిదవ్యుత్పత్త్యుత్పత్తిరసాభావాత్. ఆత్మగతంహి దుఃఖం జీవానామ్ - శరీరగతమ్ - నవశరీరగతత్వేన ఛేదనభేదనదహనాదికం
జానతః సాన్విత్వ దుఃఖదర్శనాత్ శరీరభూతజగత్సంహారాదివ్యాపారః పరమాత్మ సత్సాన్విహితకరణం సన్యాత్. వైవమ్ - ఛేదనాదే ద్రుఘపాతతాయాః
శరీరమాత్రాన్వియప్రయంక్రత్యాభావాత్. సర్వకర్మభోగార్థశరీరప్రతిహతత్వోహి ఛేదనాదీనాం దుఃఖావహత్యే ప్రయోజకమ్. ఏవం కర్మారభేన
కర్మవశ్యేనవా వస్తునానవ్యత్యేన జానత ఈశ్వరస్య సర్వశక్తేః సాన్విహితకరణాదిదోషప్రసక్తో హ్యవతేషాం సత్త్వేన మవవర్తనీయః. మృషావాది
నస్తు ఈశ్వరత్వం తదనుబద్ధినుజాతంచావిద్యాకల్మషిమితి వదతః * సతఃశోన్య జగతో నిత్యమేవ నాన్యోపాత్మ ర్విద్యతఈశాయ * పరాన్య
శక్తి ర్విద్యైవ శ్రూయతే సాన్విభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచేత్యాదిక్రమితివిరోధోపాధికఇతి వైవమ్యమ్ - - - - - † వైలక్షణ్యం అపీతావిత్వాదినానాధికరణా
స్తోక్రమిత్యత్రాహ (అపీతావిత్వాది) స అపీతావిత్వాదిమాత్రదన్యం తత్ర నష్టతమ్ - అపీతావిత్వాదిమాత్ర మస్మిన్నధికరణే పూర్వపక్షసూత్రేణ
నష్టతమ్ - తథా పరిహరమాత్రంచ సిద్ధాన్తమాత్రేణ నష్టతమ్. అపీతావిత్వాదిమాత్రదన్యం బ్రహ్మ్యాదిగతదోషజ్ఞానపరిహరః కృతః - ఇతరవ్యవ
దేశాదిత్యాదివిద్యతదోషజ్ఞానపరిహరః. ఏవం విలక్షణత్వే సిద్ధి సామానాధికరణనిర్వాహార్థం అవస్థితేరితికాశకృత్సైవ ఇతి సూత్రమైన నష్టతమ్.
ఏవం సూత్రతయ మేతదధికరణోపేక్షమిత్యర్థః. అధికరణసిద్ధి మనువదతి - తస్య శేషత్వేన వదతీత్యర్థః. † తన్వాధికరణస్యానుబద్ధి సప్రతిపాద్యత్వేత్ -
తత్ర శోధః ప్రతిపాద్యతఇత్యత్రాహ (తత్రసీతి). † తత్రానత్యాయావదనిరారణం దృశ్యతఇతి విలక్షణయోః కార్యకారణభావసంభవవచ కథం
ప్రతిపాద్యతఇత్యత్రాహ (అనితిచేదితి) ప్రసక్తా దారమృణాధికరణాధానావదన్వస్మిన్నధికరణే. అభేదశ్రుతివిరోధేన భేదశ్రుతీనాం ముఖ్యాన్విప్రతి
పాదనమత్రేన క్రియతఇత్యర్థః.

ఇతరవ్యవదేశాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౪|| సూ. ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవద్ధి. ౧.

౧. † పరస్య బ్రహ్మ సర్వజ్ఞస్య సత్యసజ్జల్పస్య స్థూలసూక్ష్మవస్థసర్వచేతనాచేతనవస్తుశరీరతయా సర్వ ప్రకారత్వేన సర్వాత్మత్వం సకలేతరవిలక్షణత్వంచా విరుద్ధమితి స్థాపితమ్ - ఇదానీం సత్యసజ్జల్పస్య పరస్య బ్రహ్మ సజ్జల్పమాత్రేణ విచిత్రజగత్సృష్టియోగో న విరుద్ధ ఇతి స్థాప్యతే. † ననుచ పరిమితశక్తీనాం కారకకలాపోపసంహారే సాపేక్షత్వదర్శనేన సర్వశక్తే ర్భ్రహ్మణః కారకకలాపానుపసంహారేణ జగత్కారణత్వవిరోధః కథ మాశబ్ద్యతే. † ఉప్యతే - లోకే తత్తత్కార్యజననశక్తియుక్తస్యాపి తత్తదుపకరణాపేక్షీత్వదర్శనా త్సర్వశక్తియుక్తస్య పరస్య బ్రహ్మణోపి తత్తదుపకరణవిరహిణః ప్రప్టత్వం నౌపపద్యతేఇతి కస్య చిన్నద్ధయ శృంగ్మజాయత ఇతి సా నిరాక్రియతే. † ఘటపటాదికారణభూతానాం కులాలమవిద్వాదీనాం తజ్జననసామర్థ్యేనతస్యపి కానిచిదుపకరణాన్యవసంహృత్యైవ జనయిత్వత్వం దృశ్యతే. తజ్జననాశక్త్యాః కారకకలాపోపసంహారేపి జనయితుం నశక్నువన్తి - శక్త్యాః పునః కారకకలాపోపసంహారే జనయన్తిత్యేతావానేవ విశేషః. బ్రహ్మణోపి సర్వశక్తేః సర్వస్య జనయిత్వత్వం తదుపకరణానా మనుపసంహారే నౌపపద్యతే, † ప్రాకృప్తేజ్ఞానహృదయత్వమ్ * ౧ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసీత్ * ౨ ఏకో హవై నారాయణః ఆసీదిత్యాదిషు ప్రతీయతే. - అత స్సృష్టత్వం నౌపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తమ్. తదిద మాశబ్ద్యతే ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేదితి.

౨. పరిహరతి † సక్షీరవద్ధితి న సర్వేషాం కార్యజననశక్తానా ముపసంహారసాపేక్షత్వమస్తి - యథా క్షీరజలాదేర్ద్ర ధిహిమజననశక్తస్య † తజ్జననే - ఏవం బ్రహ్మణోఽపి స్వయమేవ సర్వజననశక్తై సర్వస్య జనయిత్వత్వ ముపపద్యతే హీతిప్రసిద్ధవన్నిర్దేశశోచ్యద్యస్య మన్వతాఖ్యావనాయ. క్షీరాదిహృతేజ్ఞానాద్యపేక్షా న దధ్యాదిభావాయ - అపితు శైఘ్రస్థిం రసవిశేషార్థం. ౧|| ఛాం - ౬ - ౨ - ౧. ౨|| మహేశా - ౧౮ - ౧.

౧. ౨౪|| సూ. ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవద్ధి. † అవాసరసజ్జతిమాహ (పరస్మత్) సత్యసజ్జల్పత్వాదిభిర్నైవలక్షణ్యం ప్రతిపాదితమ్ - తత్ర సజ్జల్పమాత్రపరికరత్వ మనుపసమితి తస్య సత్యసజ్జల్పత్వస్య సజ్జల్పచిత్తపుత్రిత్వశబ్దయోగ్ధానాత్ సజ్జతిరిత్యర్థః. సర్వాత్మత్వమ్ - సర్వభావభిత్త్యర్థః. కిం బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం నమ్మపతి - నేతి. కిం కార్యజననసమర్థస్య కార్యజననశక్త్యేం నియమేన సహ కార్యసర్వాపేక్షమ్ - ఉత నేతివిచారః. యదా ఆపేక్షానియమః - తదా సహకారిభూతస్య కారణత్వానమ్మపతి, యదా నసహకార్యపేక్షానియమః - తదా కారణత్వేనమ్మప ఇతిసిద్ధమ్. † పూర్వవిశ్లేశానమాక్షిపతి (ననుచేతి) సర్వశక్తే రుపకరణవిరహః కారణత్వవిరోధీతి శక్త్యైవ సజాయతే - సర్వశక్తిత్వాది చోదితమ్. † ఉపకరణసాపేక్షత్వనిరపేక్షత్వవిరూపం సకత్తాశక్తయారైవమన్యమ్ - శక్తః పరికరసంపత్తే కరోతి - ఆశక్తస్తు పరికరసంపత్తాపి నకరోతితి తయో రైవమన్యమ్ - తస్మా ద్భ్రహ్మణా సజ్జల్పమాత్రపరికరత్వ మయంక్త మిత్యనుత్థానచోద్యపరిహారం సజ్జిహేదాహ (ఉచ్యతేఇత్యాదినా). † ఇమ మర్థం విప్రుభౌకౌ పూర్వపక్ష మాహ (ఘటపటాదితి). † తతఃకిమిత్యుతాహ (ప్రాకృప్తేజ్ఞేతీతి) మాత్రే చోద్యభిజ్ఞో వ్యాఖ్యాతః. ౨. † పరిహరణ్మం వ్యాచక్షే (సక్షీరవద్ధితి). జలం స్వయమేవ హిమరూపేణ పరిణమతి - రవికిరణాస్తు తదుత్స్వరూప్రపేక్షవైది భావః. క్షీరస్యాతేజ్ఞానకాన్వితా శైఘ్రస్థిరసవిశేషార్థా.

౨౪|| సూ. ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవద్ధి. ౧.

(నే-సా.) కార్యనిర్వృత్తావశేకకారణో పసంహారదర్శనాత్ బ్రహ్మకమేవ జగదాకారకార్యన్నభవే దితిచేత్, న, క్షీరస్త్వేన దధిభావవత్, బ్రహ్మణోఽపిసమ్మపతి. ౧. (నే-దీ.) బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం నమ్మపతి - నవేతి సంశయః. నసమ్మపతీతిపూర్వసిద్ధిః - లోకే కార్యజననసమర్థస్యాపి వస్తువః తత్తత్కార్యజననే ఆపేక్షకారణోపసంహారదర్శనా ద్విచిత్రజగజ్జననసమర్థస్యాపి బ్రహ్మణోఽనవాయస్య జనయిత్వత్వాన్విపపత్తే. రాధాస్తను - క్షీరస్య దధిభావేఽనన్యాపేక్షత్వదర్శనాన్నావశేకకారణోపసంహారనియమా దృశ్యతేఇతి బ్రహ్మణోఽనన్యాపేక్షత్వస్య కారణత్వం నమ్మపత్వేన. మాత్ర మపి వ్యాఖ్యాతమ్. క్షీరవద్ధి ఇతిప్రసిద్ధవన్నిర్దేశః చోద్యమాన్ద్యసః. ౧.

3. యథా దేవాదయః సేవ్యే లోకే సజ్జల్పమాత్రేణ స్వావేషితాని పృజన్తి - తథాఽసౌ పురుషోత్తమః కృతస్త్వం జగత్సంకల్పమాత్రేణ పృజతి. † దేవాదీనాం వేదావగతశక్తీనాం దృష్టాన్తయోపాదానమ్ - బ్రహ్మణో వేదావగతశక్తేసు స్ఫుగ్రవాగాయేతి పరిపత్తవ్యమ్.

౨౬॥ సూ. కృతస్మిన్ ప్రసక్తిర్నిరవయవత్యశబ్దకోపోవా: ౧.

ଗା ଦ୍ଵା - ୧ - ୭ - ୦.

అ॥ అతిష్ట - అప - శాతను.

3။ ಐ - ೧೨ - ೧ - ೧.

౨౫॥ సూ. దేవాదివద్యలోకే. ౨. ౨౬॥ సూ. కృతస్మప్రసక్తిర్వయవత్యశబ్దకోహానా. ౧.

(నే.డి.) యథా దేవాదయః స్వస్వస్థి రాశే స్వావేశితాం వసవన్మల్లాదేవ వృషభః, - తథా బ్రహ్మసి. దేవాదేవ్యాస్త్రావనయశ్శ్రీతయా
 సుఖ్యతేసి దేవాదిగ్రహణం బ్రహ్మతో విద్రితశ్శ్రీత క్షేత్రస్య సుగ్రహణాయేతి మ వసవమ్. ౨.

(నే-సా.) చిదచిదస్వప్నశరీరం బ్రహ్మైవ కార్యకారణావస్థమితి హ్యుక్తమ్; తత్ర బ్రహ్మణ శృంగిరిణో నిరవయవత్వేన కృత్స్నస్య బ్రహ్మణః కార్యత్వేనామయోగః ప్రవక్షిః; కార్యావస్థాయామపి తాంసనరణావస్థితమితిచమత్తే నిరవయవత్వోబ్రహ్మణోవాహ్యత్వో; అతో బ్రహ్మనకారణమ్.

(వే.డి.) బ్రహ్మలో జగత్కారణత్వం సమ్యక్తమి - సేతి సంగత్యం. సనమ్యవత్తి త్తూర్యోక్తి వత్త - నిరవయవత్త బ్రహ్మలో జగదుపాదానత్వే కృతస్మిన్య బ్రహ్మలో జగదాకారణోఽవయోగప్రసక్తాత్. తత్తవోజీవీర్షయా సావయవత్వావ్యభువగమే ॥ ౧ సదేవ సోమ్యైత్య మగ్ర అసీదేక సేవాదీనియమ్ ” ఇత్యాదిః కారణావస్థాయాం నిరవయవత్వవాచిత్యో బాధ్యేత. యద్యపి నూత్నజీవదవస్తికతీరం బ్రహ్మ కారణమ్, స్థూలదిదవి దవస్తికతీరం బ్రహ్మ కార్యమిత్యభ్యుపగమ్యతే, తథాపి తీర్యంశసాన్నిధికార్యత్వావ్యభువగమాత్ కృతస్మిన్ప్రసక్తిర్నిరవయవత్వోక్తి బాధోవా. రాధా వస్తవ - సకతేతరవిసజాతీయం శ్రుత్యేకసమధిగమ్యం సర్వశక్తియుక్తం బ్రహ్మ నిరవయవముది కార్యంసభవతి అన్యచ్చ భవతితి పరిమితశక్తివస్తువో ద్యం సతత ప్రసజ్యతే. యథా జాతివాదినా జాతికైవామూర్త్యాబ్జమజ్జాదివస్తిత్వే నిలజ్జేషమి అనన్వేయి పరిసమాప్త్యైవ వర్తతే - సతతే తరవస్తువోద్యమితి. అతో బ్రహ్మణః జగత్కారణత్వం సంభవత్యేవ. నూర్తాథ్మస్తు కృతస్మిన్ప్రసక్తిర్నిరవయవత్వోక్తిబాధోవా బ్రహ్మకారణత్వే కృతస్మిన్య బ్రహ్మణః కార్యత్వేనావయోగప్రసక్తః - నిరవయవత్వాత్. సావయవత్వే నిరవయవత్వోక్తిబాధోవా నిరవయవత్వవాచిత్యబాధప్రసక్తఇత్యర్థః. ౧.

అసీత్ † ఇత్యాదిషు కారణావస్థాయాం బ్రహ్మైకమేవ - నిరవయవమాసీదితి - † కారణావస్థాయాం నిరవచితచిద్విభాగతయా నిరవయవం బ్రహ్మవాసీదిత్వ్య కమ్, † తదవిభాగమేకమ్ - నిరవయవమేవ బ్రహ్మ * ౧ బహుస్యామితి సంకల్ప్య ఆకాశవాయుద్వివిభాగం బ్రహ్మాదినమృతవర్తనజ్ఞేత్రజ్ఞవిభాగంచాభవదితిచోక్తమ్, † ఏవంనతి తదేవ పరం బ్రహ్మ కృత్సం కార్యతేనసావయవమృత్యుభ్యవగస్తవ్యమ్. † అథ చిదంశః జ్ఞేత్రజ్ఞవిభాగవిభక్తః. అచిదంశశ్చకాశాదివిభాగవిభక్త, ఇత్యుచ్యతే - తదా * ౧ సదేవ సోమ్యద మగ్ర అసీత్, ఏకమేవాద్వితీయమ్ - బ్రహ్మైకమేవ - ఆత్మైకపనే త్యేవమాదయః కారణభూతస్య బ్రహ్మణో నిరవయవత్వవాదిన శ్చబ్దాః † కుప్యేయః - † బాధితా భవేయః † యద్యపి సూక్ష్మచిదచిద్విస్మయశరీరం బ్రహ్మ కారణమ్ - స్థూలచిదచిద్విస్మయశరీరం బ్రహ్మ కార్యమిత్యభ్యవగవ్యతే - తథాపి శరీర్యం శస్యాపి కార్యత్వాన్వ్యవగమా దుక్తదోషో దుర్వారః. తస్య నిరవయవస్య బహుభవనంచ నావపద్యతే, కార్యత్వానుపయుక్తాంశస్థితిశ్చ నావపద్యతే, - తస్మా దనమజ్ఞానమివాభాతి - అతో బ్రహ్మకారణత్వం నావపద్యతే.

ఇత్యాశీప్తే సమాధతే.

౧॥ ఛాం - ౬ - ౨ - ౩, ౧.

౨౭॥ సూ. శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్. ౨.

౨. † తుశబ్ద ఉక్తదోషం వ్యావర్తయతి. నైవమసామజ్ఞానమ్. కుతః. శ్రుతేః శ్రుతిస్తావన్నిరవయవత్వం బ్రహ్మణ, ప్రతో విచిత్రస్థంచాహ. శ్రోతేజ్ఞే యథా శ్రుతిప్రతిపత్తవ్యమిత్యర్థః. † ననుచ శ్రుతిరపి అగ్నినా సిఞ్ఞేచ్ఛితివత్సరస్పరాన్వయాదాగ్యమర్థం ప్రతిపాదయితుం నసమర్థా. అతఃపా † శబ్దమూలత్వాదితి. శబ్దకప్రమాణకత్వేన సకలే తరవస్తువిసజాతీయత్వాదన్యార్థస్య విచిత్రకేయోగో నవిరుధ్యతఇతి న † సామాన్యతో దృష్టం సాధనం దూషణంవా అర్హణి బ్రహ్మ.

శబ్దోఽవయవతోపి విభాగానహః. † ఉదాహృతవాక్యానా మర్థమానా (ఇత్యాదివృత్తి) అదిశబ్దాత్ - * నిష్క్రళం నిష్క్రియ మిత్వాది గృహ్యతే. ఏకమేవేతి వ్యాఖ్యేయపదమ్ - నిరవయవమితి వ్యాఖ్యానమ్. † ఉదాహృతశ్రుత్యర్థఫలితమానా (కారణావస్థాయామితి) నిరవయవత్వస్య కారణవాక్యప్రతిపత్తత్వాత్కారణావస్థాయాం చిదచిద్విభాగాభావసిద్ధిరిత్యర్థః. † ఏవాధం దర్శయితుమానా (తదవిభాగమితి) ఏకం నిరవయవ మవిభాగమిత్యన్వయకము. నేదాన్తేష్యేకజ్ఞేన ప్రతిపాదితత్వాన్నిరవయవమ్ - అతోనిరవచితచిద్విభాగమిత్యర్థః. † సిద్ధాంతినా అసభ్యుపగతేపాతప్రతిలేః స్వరూపైకత్వే దూషణ మానా (ఏవంనతితి). † కత్రాంశభేదేన పరిహారం శబ్దతే (అథేతి). † సాత్రం పద ముఖ్యాతరూపేణ దర్శయతి (కుప్యేయితి). † ముఖ్యాభ్యామోగావాన్వయప్తే (బాధితాభవేయితి) బాధఫలభూతకోపశబ్దేన బాధ ఉపచరితఇతి భావః. † (యద్యపీతి) ఏకశరీరే శరీర్యంశః పరిసమాప్రతి నాన్యత్రస్యాదిత్యర్థః.

౨. ౨౭॥ సూ. శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్. † శ్రుతేష్టితి సూత్రఖండిం వ్యాచప్తే (కుశబ్దఇత్యాదినా). † ఖణ్డాస్తరం శబ్దయాఽవతారయతి (ననుచేతి). † (శబ్దమూలత్వాదితి) అగ్నినాసిఞ్ఞేచ్ఛితివాద్యం సేవసాధనతానర్హత్వం ధర్మిణ్యపత్త్యక్షసిద్ధమ్ - అతో నతదర్శత్వం వాక్యం ప్రతిపాదయతి. ప్రమాణాస్తరాగోచరస్యతు ధర్మణోవిలక్షణత్వం శాస్త్రేణ ప్రతిపన్నమితి విలక్షణధర్మణో విలక్షణధర్మయోగో నవిరుద్ధ ఇత్యర్థః. † (సామాన్యతోద్భవమితి) లోకే ద్రవ్యత్వా దగ్ని రహస్వఇతివద్యేనకేనచి దాకారేణ యస్య కస్యచిత్సావద్యమాత్రదర్శనేన తత్సామాన్యద్యత్వాధనం దూషణంవా క్రియతే - నతదర్శనీత్యర్థః.

౨౭॥ సూ. శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్. ౨.

(నే-పా.) పరిహరతి. శ్రుతిప్రమాణాన్యైవం ప్రసజ్యతే. శబ్దకప్రమాణకత్వాద్భిప్రాయస్వరూపస్య సకలేతరప్రమాణావగతవస్తువిసజాతీయత్వేన తత్ర తత్తాదృప్తకేయోగః బ్రహ్మణో నవిరుద్ధః; అతఃకార్యత్వేన కారణత్వేన పరిపూర్ణస్యావస్థానం నమ్యవతి. యథా జాతివాదినాం జాతేః ఖడ్గముజ్జాదిషు. ౨.

(నే-నీ.) తు శబ్దః పక్షవాన్వృత్త్యర్థః. శ్రుతేః శ్రుతిప్రమాణాన్యైవం ప్రసజ్యతే. శబ్దమూలత్వాత్ శబ్దకమూలేవేన సకలేతరవిసజాతీయత్వాదిత్యర్థః. ౨.

౨౫॥ సూ. ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి. ౩.

౩. కించ-ఏవమ్ - వస్య సరసంబధినో ధర్మస్య వస్య సరేచారోపణేనతి - అచేతనే ఘటాదా దృష్టా ధర్మాస్తద్వి సజాతీయే చేతనే నిత్యే ఆత్మస్య ప్రసజ్యస్తే. తదప్రసక్తిశ్చ భావస్యభావవైచిత్ర్యాదిత్యాహ విచిత్రాశ్చహి యథా అగ్నిజలాదీనా మన్యోన్యవిసజాతీయానా మాన్యోదిశక్తయశ్చ విసజాతీయా దృశ్యస్తే - తద్వల్లోకదృష్టవిసజాతీయే వరే బ్రహ్మణి తత్రతత్రాదృష్టా సుహస్రశః శక్తయ స్సస్తీతి నకించి దనుపవన్నమ్. † యథోక్తం భగవతా పరాశరణః * ౧ నిర్గుణస్య ప్రమేయస్య శుద్ధస్యౌష్ణ్యమలాత్మనః | కథం సర్వాదికర్మత్వం బ్రహ్మణోభ్యుపగమ్యతే ఇతి సామాన్యదృష్ట్యా పరిహోద్య * ౧ శక్తయ స్సర్వభావానా మచిన్మజ్జానగోచరాః | యతోఽతో బ్రహ్మణస్తాన్త్య సర్వాద్యా భావశక్తయః || భవన్తి తవతాంక్రేష్ట పావకస్య యథోష్ణతేతి. శ్రుతిశ్చ * ౨ కింసిద్ధవనం కఠ సవృక్ష ఆసీ ద్యతోద్యావాపృథివీ నిష్టతః | మనీషిణో మనసా పుచ్చతే దురద్యదభ్యుతిష్టద్భువనాని ధారయన్ || బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసవృక్ష ఆసీద్యతోద్యావా పృథివీ నిష్టతః | మనీషిణో మనసా విల్లపిమి ప్నా బ్రహ్మభ్యుతిష్ట ద్భువనాని ధారయన్తితి. † సామాన్యతో దృష్టం చోద్యం సర్వసత్తువిలక్షణే వరే బ్రహ్మణి నావతరతీత్యర్థః. ౧॥ వి-౧౦౦-౩౮-౧, ౨, ౩.

ఇతశ్చ.

౨॥ అలప్య. ౨ప్ర-౭అను. ౮.

౨౯॥ సూ. స్వపక్షదోషాచ్చ. ౪.

౪. స్వపక్షే-ప్రధానాదికారణవాదే తాకికవస్తువిసజాతీయత్యాభావేన ప్రధానాదే లోకదృష్టా దోషా స్తత్ర భవేయంతి సకలేతరవిలక్షణం బ్రహ్మైవ కారణ మభ్యుపగన్తవ్యమ్. ప్రధానంచ నిరవయవమ్ - తస్య నిరవయవస్య కథ మివ మహదాదివిచిత్రజగదారమ్భ ఉపపద్యతే. సత్త్వం రజ సమితి తస్మావయవా విద్యన్త ఇతిచేత్ - తత్రేదం వివే చసియమ్. కిం సత్త్వరజసమసాం సమూహః ప్రధానమ్ - ఉత సత్త్వరజసమాభి రారబ్ధం ప్రధానమ్. అనన్తరే కల్పే ప్రధానం కారణమితి స్యాభ్యుపగమవిరోధః, స్యాభ్యుపేతసత్త్వవిరోధశ్చ - తేషామపి నిరవయవానాం కార్యారమ్భ విరోధశ్చ. సమూహపక్షేవ తేషాం నిరవయవత్వేన † ప్రదేశభేద మనవేత్త్య సంయుజ్యమానానాం స స్థూలత్రవ్యారమ్భ కత్వసిద్ధిః. పరమాణుకారణవాదేపి తత్రైవ అణప్నా నిరంశాః నిష్పృదేశాః ప్రదేశభేద మనవేత్త్య పరస్పరం సంయుజ్య మానా అపి సస్థూలకార్యారమ్భాయ ప్రభవేయః.

౩. ౨౫॥ సూ. ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి. తదప్రసక్తిశ్చిత్త్యధ్యాహరణే వ్యాఖ్యాతమ్. † ఉక్తమృతీకరణాయాహ (యథోక్తమితి) పురాణ వచనస్య స్ఫుటార్థత్యాత్ పూర్వోపాదానమ్. వచనదన్వయమధ్యగతస్య పరిహోద్యుతిపదస్య యథోక్తమితి పూర్వోపాదానన్వయః. † పురాణశ్రుతివచ నయో రర్థమాహ (సామాన్యత ఇతి).

౪. ౨౯॥ సూ. స్వపక్షదోషాచ్చ. దర్శనానుగుణమమయమానవ్యైవ లోకదృష్టప్రసజ్య ఇత్యర్థః. స్యాభ్యుపగమవిరోధః-ప్రధానస్య పరమ కారణత్వాసిద్ధిః, సత్త్వవిరోధః - చతుర్వింశతితత్త్వసిద్ధికార్యత్. † ప్రదేశభేదమనవేత్త్యసంయుజ్యమానామితి అనన్య క్తప్రదేశభేదరహితసంయో గవతామిత్యర్థః. లోకేషీష్టకాదయః పూర్వపూర్వాసంయుక్తైః ప్రదేశైః సంయుజ్యమానాః పృథుకార్యారమ్భకా దృష్టా ఇత్యర్థః.

౨౫॥ సూ. ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి. ౩. ౨౯॥ సూ. స్వపక్షదోషాచ్చ. ౪.

(వే-పా.) జీవాత్మనిచావిధర్మ విరోధిధర్మయోగో విసజాతీయశ్చిత్తాన్వితవ. అగ్నిజలాదయోన్యచిద్విశేషః అన్యోన్యవిలక్షణాః నియత శక్తయో విచిత్రా దృశ్యస్తే. ౩.

(వే-పీ.) ఆత్మనిచైవం జీవాత్మచేతనధర్మా పసక్తిశ్చైవమ్ - అచేతన విజాతీయతాన్వితేత్యర్థః. విచిత్రాశ్చహి అచేతనేభవ విసజాతీయే వ్యగ్నిజలాదీన్య విచిత్రాశ్చ శక్తయో దృశ్యస్తే. ఏవంపరమాత్మనశ్చేతనాచేతనవిసజాతీయస్య విచిత్రా శ్చక్తయ ఉపపద్యస్తే. ౩.

(వే-సా.) కృత్సప్రసక్త్యాదిదోషః నిరవయవేచిత్సజాతీయే ప్రధానే ఏవేతి బ్రహ్మైవ కారణమ్. ౪.

(వే-పీ.) ప్రధానాదికారణవత్క్షే దోషాచ్చ బ్రహ్మైవ జగత్కారణమ్ - తత్రహి లోకికవస్తువిసజాతీయత్వేన ప్రధానాదే రుక్తదోషాచేత్యవ ప్రసక్తిర్థిక. ౪.

౩౦|| సూ. సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్. ౫.

౫. సకలేతరవస్తువినజాతీయా పరా దేవతా సర్వశక్త్యుపేతాచ-తద్దేవ పరాం దేవతాం దర్శయన్తిహి శ్రుతయః
* ౧ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ - తథా * ౨ అవహతపాచ్ఛా విజరో విమృత్యు
ర్విజో విజఘటోఽపిచాసఞ్చి సకలేతరవినజాతీయతాం పరాస్య దేవతాయాః ప్రతిపాద్య * ౩ సత్యకామ సత్యస
జ్ఞాల్సఞ్చి సర్వశక్తియోగం ప్రతీపాదయన్తి. తథా * ౩ మనూమయః ప్రాణశరీరో భారూప సత్యసజ్ఞాల్స ఆకాశాత్తా
సర్వశక్త్యా సర్వకామ సర్వగంధ సర్వరసః సర్వ మిద మభ్యాత్తోఽవాక్యనాదరఞ్చివ.

౩౧|| సూ. వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్. ౬.

౬. యద్యప్యేకమేవ బ్రహ్మ సకలేతరవిలక్షణం సర్వశక్తి-తథాపి * ౧ సతస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే ఇతి కరణ
విరహేణ ప్రస్య సకార్యార్థస్య సమృద్ధితీతి చేత్. తత్తోత్తరం ౪ శబ్దమూలత్వాత్ ౪ విచిత్రా శ్చహేత్యుక్తమ్.
శబ్దక ప్రమాణకం సకలేతరవిలక్షణం తత్తత్కరణవిరహేణాపి తత్తత్కార్యసమర్థమిత్యర్థః. తథాచ శ్రుతిః * ౫ పశ్యత్య
చక్షు సస్పృశోత్త్యక్తః అవాణిపాదో జవనా గృహీతా ఇత్యేవమాద్యా.

ఇతి శ్రీభాష్యే కృత్తన్న ప్రస్తవ్యధికరణమ్.

౫. ౩౦|| సూ. సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్. † శ్రుత్యా నిరవయః త్వకార్యత్వ ప్రతిపాదనా త్తదనుగుణ శక్తియోగః కల్పః, ధర్మవైభాత్యం చ కల్పః,
మిత్యుక్తమ్ - ఇదానిం ధర్మవైభాత్యవిలక్షణధర్మయోః కథోక్తిః ప్రదర్శితీ ధేదః, అవహతపాచ్ఛేత్యాదినా ధర్మవైభాత్యసిద్ధిః, ఏవం ధర్మవైభాత్య
కార్యోధర్మవైభాత్యకల్పనాదపి సర్వశక్తిత్వకార్యేణ సత్యసజ్ఞాల్సేన విలక్షణ శక్తిప్రతీతి రాసన్నేత్యభిప్రాయేణాపి (సత్యకామసత్యసజ్ఞాల్సఞ్చి).
౬. ౩౧|| సూ. వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్. ఉపసంహరదర్శనాదితి సూత్రే పరికరాభాషే నబ్ధాల్సమిత్యేన శృప్త్యుపపత్తి రుక్తా-అత్రతు
దృష్టచక్రాదిపరికరనిరపేక్షస్యాపి కరణకేబరాపేక్షా దృష్టేతి శబ్దాన్ని పరిహీయతే ఇతి విశేషః. * సత్యేతివాక్యే కార్యశబ్దేన శరీర ముచ్యతే, కర
ణమ్ - ఇద్వియమ్. సూత్రే భాష్యే చ కరణశబ్దః కార్యస్య శరీరస్యాప్యనలక్షణార్థః.

అత్ర మృణాదిన అనూః - నిరవయవం బ్రహ్మ ఏకదేశేన కార్యావయవక్రంతేతి వ్యాపాతమ్ - అత్ర స్తదభయం సకాన్తేన శక్త్యప్రతిపాద
నమ్ - శబ్దపాత్యాక్షానన్నిద్వియోగ్యతాపేక్షా ప్రతిపాదనాత్. అతః పరమార్థరూపేణ నిరవయవస్య సావయవత్వ మవిద్యాకల్పితరూపభేదశేతి

౩౦|| సూ. సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్. ౫.

(వే-సా.) “౧ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే” ఇతిశ్రుతేః సర్వశక్తియోగశ్చ దేవతాయా అవగమ్యతే. ౫.

(వే-దీ.) సకేవలం సకలేతర వినజాతీయత్వేన సర్వశక్త్యుపేతా పరా దేవతేత్యుచ్యతే తద్దర్శనాచ్చ సర్వశక్తియోగ శ్రుతేరిత్యర్థః. దర్శ
యతీతి దర్శనమ్ - శ్రుతిః, “౧ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే” ఇత్యాదికా. ౫.

౩౧|| సూ. వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్. ౬.

(వే-సా.) “౧సతస్యకార్యం కరణంవిద్యతే” ఇతి బ్రహ్మణో వికరణత్వాత్ కారణత్వం నేతిచేత్. తస్మాత్తదమ్, శబ్దకమూలత్వేన వినజాతీ
యత్వాదితిపూర్వమూర్తోక్తమేవ. ౬. ౧|| శ్లో - ౬౪.౮. ౨|| ఛాం - ౮ - ౧ - ౫.

(వే-దీ.) ఉక్తపూర్వస్య ద్రశిమేచ్ఛోద్ద్యుత్పాదకంపూర్వోక్తంసార్థయతి. వికరణత్వాత్ - కరణవిరహితత్వా ద్బ్రహ్మ సకారణమితిచేత్ -
“౧సతస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే” ఇతిహి శ్రూయతే. తదుక్తం అత్ర యద్యుక్తవ్యక్త-తత్త్వార్థమేతాత్తమ్ “శబ్దకమూలత్వాత్-రచిచిత్రాశ్చహి”
ఇతి. అయమేవ పరిహరః - శబ్దకమూలత్వేన సకలేతరవినజాతీయత్వాద్బ్రహ్మణః, వినజాతీయనాంచ శక్తివైచిత్ర్యస్య లోకదృష్టత్వాత్సర్వ ముప
పన్నమిత్యర్థః. ౬. ౩|| ఛాం - ౩ - ౧౪ - ౨. ౪|| శారీ - ౨ - ౧ - ౨౭, ౨౮. ౫|| శ్లో - ౩౪ - ౧౯.

వాచ్యమి - సహి చంద్రావ్యతాభావే చంద్రా బహుధా విభజ్యత ఇతి. అత్రోచ్యతే - తత్రతావత్ శబ్దమాలత్యాది సూత్రానుగుప్త్యేన - రచా మిథ్యాత్వాదిహి వక్తవ్యమ్. ప్రపంచమిథ్యాత్వనిచరణద్వో వివక్షిత ఇతిచేన్న - నాల్పక్రతేః, శబ్దవిశేషాత్, అనామృతిశబ్దాదిప దత్రాపి మిథ్యా విషయత్వాప్రతీతేః, ప్రపంచమిథ్యాత్వవిషయస్య కస్యచిదపి వాక్యస్యాభావాచ్చ. కిచ్చ - అవిద్యాకల్పితరూపేణ సావయవం బ్రహ్మేతి సమా క్తం భవద్విః. అవిద్యా కింబ్రహ్మైకదేశాశ్రయ తదేకదేశే కార్యం కల్మయతి - ఉత కృత్సప్రవక్త్యే. ఆద్యే సావయవత్వప్రసక్తేః. ద్వితీయే అవిద్యా నిర్దుక్తబ్రహ్మసమ్మతే. తతశ్చ సుమతా సత్సమ్మతిః, ద్రష్టవ్యత్వ, మిన్ద్రియాగోచరత్వమ్, * అతోజ్ఞాయానిత్యాదిక మనుపవన్నం స్యాత్ - వికృ తేన బ్రహ్మణా నిత్యసమ్మత్వాన్వితం, తస్మైన్ద్రియికత్వాన్వితం, అతో జ్ఞాయంత్యాభావాచ్చేతి భవద్వికల్పాక్రమ్. యదేవ బ్రహ్మ కాల్పనికరూపేణ కారణమ్ - తదేవ పరమార్థతోఽవిద్యానిర్దుక్తమితిచేత్. పరమార్థతోఽవిద్యానిర్దుక్తత్వంనామ కిం నిష్కృతావిద్యత్వమ్ - ఉతానిష్కృతస్యాన్విద్యా సంసర్గస్యాపరమార్థత్వమ్, ప్రపంచేన కింబ్రహ్మనరూపే క్వచి దమిథ్యావరహః - ఉత నన్యత్ర. ఆద్యే సావయవత్వమ్. ఇతరత్ర సంసారభ్రమానవ భాసప్రసక్తేః. ప్రథమవికల్పే ద్వితీయశరణిచ-పరమార్థభూతోఽవిద్యాసంసర్గః కింబ్రహ్మణి కాన్వితత్వః - ఉత సారస్వతికః. ఆద్యే సావయవత్వమ్. ద్వితీయే కృత్సప్రవక్త్యేన క్రిరక్షీకృతా స్యాత్ - కృత్సప్రవక్త్యే బ్రహ్మతోఽవిద్యాతిరోపితత్వాన్వితం. పరమార్థభూతోఽవిద్యాయాగో నాస్తితిచేత్. సతా వతాఽవిద్యానిర్దుక్తబ్రహ్మసిద్ధిః - అవిద్యాయాగో యాదృశోఽభిమతః - తాదృశస్యానిష్కృతత్వాన్వితం. యథా నన్యప్రద్రష్టపరమార్థపజ్ఞానసంసర్గా భావేన జగద్ద్రవ్యాంసం పరమార్థపజ్ఞానిత్యో నతిత్యో నవతః. కింన-కిమవిద్యాకల్పితరూప మిత్యవిద్యావిశేషం బ్రహ్మ వివక్షితం-ఉత తదుపలక్షితమ్. ఉత త్రిసంకాతకం ప్రధానమవిద్యాకల్పితరూపమితి వివక్షితమ్. ఆద్యే విశేషణాంశస్యేవ విశేష్యాంశస్యాపి సావయవత్వం స్యాత్. ద్వితీయే విశేష్యాంశ స్యేవ సావయవత్వం స్యాత్. తృతీయేన ప్రధానం సావయవం పరిణమితేచేత్ - బ్రహ్మణః కథం కావంత్యమ్. ప్రకృతే ర్భుద్భూత్యేనైవేతిచేత్ - తద్వ్యసాదే రభాధిత్యాస్తాసా అవిద్యాకల్పితత్వాభావేన ప్రకృతికరకం బ్రహ్మ వాస్తవప్రపంచకారణ మిత్యభ్యుపగమో వరమ్ - నకలప్రమాణ న్యాయానుసారోధత్వాన్వితం. నను ప్రకృతివిశేషస్య కారణత్వే విశేష్యాంశస్యాపి సావయవత్వం తస్యైవేతి స్యాత్. నైవమ్ - విశేషతాక్షీకారే విశేషణ విశేష్యయోః స్వభావవ్యవస్థాదభూతాత్, శరీరవిశేషస్య ప్రవృత్తిచేతుత్వేన శరీరాత్ నాః స్వభావవ్యవస్థానా దభ్యుత్తే. విశేషస్య కారణత్వమేవ వ్యాఖ్యంపరత్వమ్-నతు సావయవత్వమ్. తత్త్వ విశేషణాంశస్యేన - అతో నకల్పిద్వోషః. ఆత్మని నన్యప్రదర్శిని నన్యరూపానుమదేన వివిధసృష్టివ, వ్చాయానినా పాస్త్యాదిసృష్టివచ్చ బ్రహ్మనరూపానుమదేన అనేకాకారసృష్టిరితి ఆత్మనినైవమితి సూత్రవాఖ్యాన మవ్యయత్వమ్ - నన్యసృష్టి వాక్యస్య పరమార్థవిషయత్వాన్వితం. * సహి కర్తా తస్మిన్కాల్పాకాస్థితా ఇతిహి వాక్యశేషః. తతశ్చ పరమార్థకారణత్వవిమతా తదేవ దృష్టాన్త త్వేన వత్త మయత్వమ్. మన్తాపదాదిభి స్సృజతో మాయానివశ్చ పాస్త్యాదికార్యం ప్రత్యుపాదనత్వాభావాత్ సావయవత్వాచ్చ సుటశరావాదికం ప్రతి కులాదేవ కర్తృత్వమాత్రమితి నిరవయవస్యాకృత్సప్రవక్త్యా దృష్టాన్తత్వ మనుపవన్నమ్.

యాదవమిక్రాన్త భోక్తృభోగ్య నియస్తవస్యతమాంశే కృత్సప్రపంచమత్రైతరాంశద్వయాసంభవ ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా నన్యో నిరవ యవముని నన్యశక్తియోగాత్ పరిణామేన సావయవం బహు భవతితి సిద్ధాన్తయన్తి. తదయత్వమ్ - ఏకస్య బీజస్య శక్తిమతః పరిణామేన కాఖ్యాత్ర పుష్పాదిరూపేణేన చక్రకృత్వాదిరూపేణ బహుభవనే ప్రకృతిపురుషేభ్యరాణాం అనాదిత్వనిత్యత్వప్రతివిరోధస్యావర్జనీయత్వాన్వితం. నన్యస్యమాత్రా నాదితయా తేషా మనాదిత్యే కాఖ్యాత్రపుష్పాదీనామపి తథాఽనాదిత్వాన్వితై రవిశేషప్రసక్తేః. పరిణామానపేక్షానాద్యంశభేదే నన్యో నిరవయవత్వం నస్యాత్. నిరవయవత్వప్రతి రీత్యరాంశవిమయేతిచేత్ - తస్మి జగదుపాదనస్య బ్రహ్మణః కృత్సప్రవక్త్యేనిరవయవత్వవిరోధోఽపరివృతః స్యాత్ - నిరంశస్యాపాదనత్వాభావాత్. ఏనం జీవానామపి ప్రత్యేకం నిరవయవత్వే దోషస్యమానః - భోక్తృంశస్యాపుష్పపాదనత్వాభావాత్. ప్రకృత్యం శస్య తదుభయవిరోధపరిహారే ప్రధానకారణవాదే చోద్యం పరివృతం స్యాత్ - నతు బ్రహ్మకారణవాదే. కింన - నిరవయవత్వాకృతోన్మిదయోగ విషయప్రతిబలా దృష్టిహ్యతో విలక్షణత్వేనాపి నిరవయవత్వ మకాశరూపరసాదీనాం నిరవయవత్వా దవిలక్షణం సావయవతయా పరిణామప్రతిభల మిత్యైకదోషప్రసక్త ఇత్యాశక్యన్య నిరవయవత్వమపి శబ్దమాలత్యా దిదృశ్యం బ్రహ్మ సావయవతయా పరిణామార్హత్వానివారకమితి వ్యాఖ్యా తమ్. తదవ్యయత్వమ్ - ధర్మవైలక్షణ్యేనాపి విలక్షణభర్తానముఖశక్త్యా నుదయాత్. ధర్మవైలక్షణ్యాభావేనా ధర్మవైలక్షణ్యమేన నస్యాత్. తస్మా ద్విలక్షణభర్తయోగే ప్రతీతిప్రతిపాదిత తదవ్యయశక్త్యా నుదయాత్ తత్సమ్మత్యావయ శబ్దమాలత్యాదితిధర్మవైలక్షణ్యప్రతిపాదనమేన యత్వమ్. తథా నన్యోపేతేత్యధికరణాన్తరం నర్హిత్వమ్ - * ఆశబ్దమన్వరమ్ * నన్యకర్తా నన్యకామః * బహుస్యాత్వమ్ * అహి నూ దూరం ప్రజతి కయానూ యాతి నన్యతః * అనేజతే కర్త సతో దమ్యస్తద్భావతోన్యానత్యేతితిత్క * పశ్యత్వచక్షురిత్యాది విరుద్ధకార్యాణాం భాగ్నిసిద్ధత్వం పూర్వపక్షే కృత్య - అంశభేదేనానుపవన్నాని తాని సత్యాని - తేషాం చ కార్యాణాం చక్షుశ్శ్రోత్రపాణిపాదానిపాక్షితత్వవ్యాప్తిభిజ్ఞేన నన్యశక్తియోగోపవత్తే రితి సిద్ధాన్తితమ్. తత్రాధికరణభేదోఽనుపవన్నః - నన్యోపేతాచేతి చక్షుజ్ఞేన పూర్వమాత్రసాధ్యవైశ్రేణ్యపాపాదకత్వావగమోత్, ప్రకృతసాధ్యంప్రకృ తయోగితయా పాశ్చాత్యమాత్రదవ్యయాధ్యతాదర్భ్యసమ్మత్తాచ్చ. తత్సంభవచ్చ ఫలఫలిభావే దర్శితః. నన్యనామరూపాచేతత్వంన నన్యోపేత

౩౨॥ సూ. నప్రయోజనవత్ప్రావృత్. ౧.

౧. యద్యపిశ్వరః ప్రాకృప్త్యైరేకవ సకాశకలతరవిలక్షణత్వేన సర్వాభ్యంతర్యక్షియక్తః స్వయమేవ విచిత్రం జగత్సృష్టం శక్నోతి - తథాపిశ్వరకారణత్వం స నమ్నవతి - ప్రయోజనవత్ప్రావృత్ + ద్విచిత్రసృష్టిః, + ఈశ్వరస్యచ ప్రయోజనాభావాత్, + బుద్ధిపూర్వకారితా మూరమే ద్వివిధం హి ప్రయోజనమ్ - స్వార్థః పరాధో వా. సహి పరస్య బ్రహ్మణ స్సృభావతవవాప్తవస్తుకామస్య జగత్సృష్టేణ కించన ప్రయోజన మనవాప్త మవాప్యతే. నాపి పరాధః - అవాప్తకామస్య పరాధతాహి పరామగ్రహేణ భవతి - సచేదృశగర్భజన్మజరామరణనరాకాదినానావిధానస్తమఖిలహలం జగత్కరుణావాత్ సృజతి - ప్రత్యుత సుఖైకతానమేవ జనయే జ్ఞగత్కరుణాయా సృజత్. అతః ప్రయోజనాభావా ద్భ్రష్టాణః కారణత్వం నూపవద్యత ఇతి.

ఏవంప్రాప్తే ప్రచక్ష హే.

౩౩॥ సూ. లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్. ౨.

౨. అవాప్తవస్తుకామస్య పరిపూర్ణస్య స్వసజ్జల్పవికార్యవివిధవిచిత్రచిదవిచిత్రజగత్సృష్టే + లీలైవ కేవలా ప్రయోజనార్థకృతః-భాష్యేతు తదన్తస్తస్మాదపహదకత్వాభావాత్. నిరవయవస్యాపి సర్వకారణత్వే సర్వశక్త్యస్వయవ పూర్వపహదకః - నామరూపో పేతత్వంతూపహద్యకోటిఃకుటకమ్. కుటివాగ్ంతం కుతేస్త్విత్త్యత్రేవ వివక్షిత మత ఇహ తదనుపాదానమ్.

కృత్సృప్రసక్త్యధికరణంనమాప్తమ్.

౧. ౩౨॥ సూ. నప్రయోజనవత్ప్రావృత్. సజ్జతిః స్వస్థా. కారణత్వం సమ్నవతి-నేతి విచారః, తదర్థ మవాప్తవస్తుకామస్య లీలాప్రయోజనమ్-నేతితి, లీలాయాం వైచమ్యునైర్వృత్తే ప్రసజ్యేతే - నేతి,న. యదా ప్రసజ్యేతే, యదాచ లీలా ప్రయోజనమ్, - తదా లీలారూపవ్యాపారా సమ్నవతీ కారణత్వేనమ్నవతి. యదా సవైచమ్యుద్విప్రసజ్జతి, యదాచ లీలాప్రయోజనమ్, - తదా అవాప్తవస్తుకామస్య లీలారూపవ్యాపారసమ్నవా త్కారణత్వేనమ్నవతి సిద్ధతి. + ప్రయోజనవత్ప్రసక్త్యే శక్త్యేత్యపేక్షాం పూరయతి (విచిత్రసృష్టేతి). + తస్య నేతిపదేనాన్వయస్య విరుద్ధతాన్వయభి ప్రేతమాన (ఈశ్వరస్యనేతి). + తదేవ వివృణోతి (బుద్ధిపూర్వేతి).

౨. ౩౩॥ సూ. లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్. + (లీలైవకేవలేతి) పరిపూర్ణపూర్వకమ్యాతాదివ్యాప్యత్వస్థిఃకేవలశబ్దః. ప్రయోజనా ప్రరాణద్వేన ప్రవృత్తి

౩౨॥ సూ. నప్రయోజనవత్ప్రావృత్. ౧. ౩౩॥ సూ. లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్. ౨.

(నే-సా.) బ్రహ్మణః అవాప్తవస్తుకామత్వేన వృష్టే ప్రయోజనాభావాత్ బ్రహ్మ సకారణమ్. ౧.

(నే-దీ.) బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సమ్నవతి - నేతిసంశయః. సనమ్నవతీతి పూర్వగిపక్షః - బుద్ధిపూర్వకమృణాం సప్రయోజనవత్ప్రావృత్, ఈశ్వరస్యచ స్వకేవవాప్తవస్తుకామస్య జగత్సృష్టేర్గర్భమే ప్రయోజనాభావాత్. గర్భవానాదిదిగ్భిరూపతావత్ప్రసృష్టే. పరామగ్రహేణాపి సప్రయోజనవత్ప్రసృష్టి. రాధాస్తవ - పరిపూర్ణస్యాపిశ్వరస్యకేవలలీలాప్రయోజనాయ జగత్సృష్టేర్గర్భవ్యాపరమ్నవతి - యథా లోకే సప్రసృష్టవ వతి మేదిసి మదితిమోమహారాజస్య పరిపూర్ణస్యాపికేవలలీలైకఫలాః కన్తుకాద్యారమ్భా దృశ్యత్వే. - తద్వదీశ్వరస్యాపి జగత్కారణత్వం సమ్నవతి. సూత్రార్థస్య సప్రయోజనవత్ప్రావృత్ ప్రయోజనవత్ప్రసృష్టే, ఈశ్వరస్య స్వతః పరిపూర్ణస్య ప్రయోజనాభావా, స్పష్టస్థావత్. ౧.

(నే-సా.) అవాప్త వస్తుకామస్యాపి లీలాప్రయోజనవత్వే వైరపేక్ష్యం సమ్నవతి, లోకే కేవలలీలాయై కన్తుకాద్యారమ్భదర్శనాత్. అస్యా తత్త్వప్రస్థావాప్తవస్తుకామత్వం సా వాభిమతసకలభోగోపకరణవ్యాప్తః. ఆత్మత్వేర్గర్భగర్భప్రసృష్టి ద్విసహితయా. లీలారసస్యాపి తదివలక్షణస్య త్రిగుణపురూషాదుపకరణస్థిత్యేన. ౨.

(నే-దీ.) లీలాకైవల్యం లీలాయాః ప్రయోజనవత్వే కైవల్యం సమ్నవతి. కేవలాయా లీలాయా స్పష్టస్థావత్ప్రయోజనవత్వంసమ్నవతీత్యర్థః.

లోకపత్ యథాలోకే రాజ్ఞః కన్తుకాద్యారమ్భే. ౨.

జనమ్ - లోకవత్ - యథా లోకే ప్రవర్త్యపామేవ మేదిసి మధితివృత స్సంపూర్ణశౌర్యవీర్యపరాక్రమస్యాపి మహారాజస్య కేవలీలైకప్రయోజనాః కస్తుకాద్యారమ్భా దృశ్యే - తథైవ పరస్యాపి బ్రహ్మణః † నవనజ్జ-అన్నమాత్రానక్షత్రజగ జ్జన్మస్థితిధ్వంసాదే న్నీలైవ ప్రయోజనమితి నిరవద్యమ్.

౩౪|| సూ. వైవమ్యునైర్ఘృణ్యే ససావేక్షత్వాత్తథాహి దర్శయతి. ౩.

౩. యద్యపి పరమపురుషస్య సకలేతరచిదచిదవస్తువిలక్షణస్యాచిన్మ్యశక్తియోగా త్వాక్సృష్టికేశస్య నిరవయవస్యాపి విచిత్రచిదచిన్మత్రజగత్సృష్టి సంభాష్యేత - తథాపి దేవతిర్యజ్జనుష్ఠానారత్ననాత్మప్రమథ్యమావశ్యప్తనృప్త్యా పక్షపాతః ప్రసక్త్యేత, అతిఘోరమఖయోగకరణానైర్ఘృణ్యం ఛావర్జనీయ మితి. తత్తోత్తరం ససావేక్షత్వాదితి న ప్ర సక్త్యేయాతాం వైవమ్యునైర్ఘృణ్యే. కుతః. సావేక్షత్వాత్. † సృజ్యమానదేవాదిత్యేత్రజ్జగత్ససావేక్షత్వాద్విషమమృష్టే. దేవాదీనాం తేత్రజ్ఞానాం దేవాదిశరీరయోగం తత్తత్కర్తృసావేక్షం దర్శయంతిహి శ్రుతిస్తృతయః * ౧ సాధుకారీ సాధు ర్భవతి - పాపకారీ పాపో భవతి * ౧ పుణ్యః పుణ్యేన కర్మణా భవతి - పాపః పాపేన కర్మణా. తథా భగవతా పరాశరేణాపి దేవాదివైచిత్ర్య హేతుః సృజ్యమానానాం తేత్రజ్ఞానాం ప్రాచీనకర్తృశక్తిరేవేత్యుక్తమ్ * ౨ † నిమిత్తమాత్రమేవాసా స్స జ్ఞానాం నర్లక్ష్యే. ప్రధానకారణీభూతా యతో. వై సృజ్యశక్తయః || నిమిత్తమాత్రం ముక్తైస్త్వన నాన్యతీ-చిదకేక్షతే నీయతే తవతాంక్రేష్ట న్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతామితి. న్వశక్త్యా - న్వకర్మణైవ దేవాదివస్తుప్రాప్తిరితి.

త్రక్ష్యేపి యద్యచ్ఛేషసతప్రయోజనస్యాధాత్మిద్వివృతసాధర్మ ఏవకారః. † నను కస్తుకాద్యారమ్భస్య లీలాత్వం యుక్తమ్ - యత్నగౌరవాభావాత్. జగద్వ్యాపారస్య తు లీలాత్వ ముచ్యమన్యమ్ - మహాయానరూపత్వాదితి శక్త్యానిస్తుత్త్యర్థమాహ (స్వసంకల్పమాతావత్క్షేపేతి).

౩. ౩౪|| సూ. వైవమ్యునైర్ఘృణ్యే ససావేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి. వైవమ్యుశబ్దః పక్షపాతశబ్దేన వ్యాఖ్యాతః. † కస్య కిమపేక్ష్యమిత్యత్రా సా (సృజ్యమానేతి) ఈశ్వరత్వేన్నుష్టా కర్తృసావేక్షః - కింతు వైవమ్యంశవేన తదపేక్షా - అతో విషమమృష్టేరిత్యధ్యాప్యతమ్. † (నిమిత్తమాత్రమే వాసానితి) ఆప్రధానకారణం నిమిత్తజ్జిబిషవేతమ్ - * ప్రధానకారణీభూతా ఇతి తత్త్రైవ నిర్దేశాత్. యథా * నిమిత్తమాత్రం భవ నవ్యసాచి న్నితి - తద్భవత్. ప్రాధాన్యం చ అసాధారణకారణత్వమ్. సాధారణకారణత్వ మప్రాధాన్యమ్. యథా తేత్రనిలలాదికం శరన్వనస్య సాధారణకారణమ్ - తత్తద్విజ్ఞక్తివిశేషా అమూర్తవిశేషత్వానసాధారణమ్ - తథేతన్వీరస్య సాధారణకారణత్వాన్నిమిత్తమాత్రతత్వమ్ - కర్మణాం విషమసృష్ట్య సాధారణకారణత్వాత్ ప్రాధాన్యనిత్యర్థః.

౩౪|| సూ. వైవమ్యునైర్ఘృణ్యే ససావేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి. ౩.

(వే.నా.) దేవాదివిషమసృష్ట్యా పక్షపాతో నైర్ఘృణ్యత్వా ననమ్భవతి, పరస్య తేత్రజ్జగత్ససావేక్షత్వాద్విషమమృష్టే. తథా "౧ సాధు కారీ సాధుభవతి-పాపకారీ పాపో భవతి" ఇతిశ్రుతిరేవ దర్శయతి. ౩.

(వే.వీ.) దేవమునైర్ఘృణ్యే పక్షపాతప్రసక్త్యా, దుర్విషవదగుర్భగర్భశ్చేవైవ నైర్ఘృణ్యప్రసక్త్యా, పరమకాదశికస్య పరమపురు షస్య పరిపూర్ణస్య లీలార్థమపి జగత్సర్వో ననమ్భవతిత్యశక్త్యాహ.

ఈశ్వరస్య విచిత్రజగత్సృష్టే దేవాదివైవమ్యుచయ క్తపక్షపాతః, దుర్విషవదజగత్సర్వే నైర్ఘృణ్యంచ ననమ్భవతి-వైవమ్యుదాచీశ్వరస్య తేత్రజ్జగ త్ససావేక్షత్వాత్. తేత్రజ్ఞానాం పూర్వపూర్వకర్తృ పర్యాలోచ్య, తత్తత్కర్తృత్వాదుగూం విషమం జగత్సృజితీతి తత్కర్తృవ వైవమ్యుదిహేతు రిర్త్యర్థః, తథా దేవాదియోగం తేత్రజ్ఞానాం తత్తత్కర్తృసావేక్షం దర్శయంతిహి శ్రుతిః "౧ సాధుకారీ సాధుభవతి-పాపకారీ పాపో భవతి" ఇతి. ౩.

౩౫॥ సూ. నకర్తావిభాగాదితీచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యవలభ్యతేచ. ౪.

౪. ప్రాకృప్తే తే త్రజ్ఞానామ న సన్తి. కుతః. అవిభాగశ్రవణాత్ * ౧ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ ఇతి. అతస్థ దాసీం తదభావాత్తత్కర్తృ నవిద్యతే - కథం తదచేతం సృష్టివైషమ్య మిత్యుచ్యత ఇతిచేత్. న - అనాదిత్వాత్ - తే త్రజ్ఞానాం తత్కర్తృప్రవాహణంచ. † తదనాదిత్వేవ్యవిభాగ ఉపపద్యతేచ - యత్సత్తే త్రజ్ఞవస్తుపరిత్యక్తనామరూపం బ్రహ్మ శరీరతయాపి పృథగ్వ్యవదేశానర్హ మతిసూక్ష్మమ్. తథాఽనభ్యుపగమే † అకృతాభ్యాగమకృతివిప్రణాశప్రస జ్జత్య ఉపలభ్యతేచ - తేషా మనాదిత్వమ్ * ౨ న జాయతే మియతేవా వివశ్చితి. సృష్టిప్రవాహనాదిత్వంచ * ౩ † సూర్యాచన్ద్రమసా ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయదిత్వాదా. * ౪ తద్ధేదం తస్మాన్వాకృతమాసీ త్నాన్మయా పాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి నామరూపవ్యాకరణమాత్రశ్రవణాత్ తే త్రజ్ఞానాం స్వరూపానాదిత్వం సిద్ధమ్. స్మృతాపి * ౫ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాది ఉభావసీతి. † అత సగర్వవిలక్షణత్వాత్, తస్మాత్కేతాత్వాత్, లీలైక ప్రయోజన త్వాత్, తే త్రజ్ఞకర్తృనుగుణ్యేన విచిత్రసృష్టియోగా, ద్భ్రష్టేన జగతా-రణమ్.

౩౬॥ సూ. సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ. ౫.

౫. † ప్రధానపరమాణ్వదీనాం కారణత్వే యధర్మవైకల్య ముక్తం వక్ష్యమాణంచ - తస్య సర్వస్య ధర్మజాతస్య కారణతో వ్యపదిసో బ్రహ్మభూతపత్తేశ్చ † బ్రహ్మేన జగతా-రణమితి సిద్ధమ్.

ఇతి శ్రీభాష్యే ప్రయోజనవత్ప్రతిధికరణమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

౪. ౩౫॥ సూ. నకర్తావిభాగాదితీచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యవలభ్యతేచ. † అపిశబ్దం వ్యావృత్తే (తదనాదిత్వేపీతి). † ఉపపద్యతేచేత్యత్ర చ శబ్దాభివ్రతార్థ మాసా (అకృతాభ్యాగమేతి). † స్వరూపానాదిత్వేనత్యపి పృష్టిప్రవాహనాదిత్వేనతీతి కర్తృప్రవాహనాదిత్వసిద్ధిః - అతః పృష్టి ప్రవాహనాదిత్వం దర్శయతి (సూర్యాచన్ద్రమసాదితి) ప్రతికల్పమధీరస్యాస్య వాక్యస్యార్థవత్సృష్టివేదనాదిత్వసిద్ధిః. తత్తత్కాన్త్రోక్తానాథా న్యథాక్రమం ఐదన్నధికరణార్థ ముపసంహరితి (అత ఇతి).

౫. ౩౬॥ సూ. సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ. † ఇదం సూత్రం సర్వాధికరణశేషమ్. కే ధర్మాః - కస్మిన్నుపపత్తిః-కిం వ్యవచ్ఛేద్యనిత్యపేక్షాయాం వ్యా వృత్తే (ప్రధానేతి). † పశ్యన్య అవ్యయం దర్శయతి (బ్రహ్మేనైతి) పరమప్రకృతసాధ్యేనాన్వయఇత్యర్థః.

౩౫॥ సూ. నకర్తావిభాగాదితీచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యవలభ్యతేచ. ౪.

(తే పా.) “౧సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్-మకమేవ” ఇత్యేకత్వావధారణాత్, తదాసీం తే త్రజ్ఞానావాత్ కర్తృ నసంభవతి, ఇతిచేత్, న అనాదిత్వాత్ తే త్రజ్ఞానాం తత్కర్తృప్రవాహణాన్వయేన. ఉపపద్యతేచ తదనాదిత్వేవ్యవిభాగశ్రుతిః. నామరూపవిభాగాభావాత్, “౪ తద్ధేదం తస్మాన్వాకృత మాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత” ఇత్యన్యైకార్థ్యాత్. ఉపలభ్యతేచ శ్రుతిం తే త్రజ్ఞానాదిత్వమ్ “౬ జ్ఞాజ్ఞేవాన్వప జావీశనీశా” “౭ నిత్యోనిత్యానామ్” ఇతి. ౪.

౧॥ ఛాం-౬-౨-౧. ౨॥ కఠ-౧౭-౨౪-౧౦. ౩॥ తై-నా-౧౭-౧౩.

(వేదీ.) పృష్టినిప్రాకర్తృ నవిద్యతే - తే త్రజ్ఞానావాత్. తదభావశ్చ “౧ సదేవ సోమ్యేదమ్” ఇత్యవధారణావగతా దవిభాగాదితీచేత్. తస్య అనాదిత్వాత్ తే త్రజ్ఞానాం తత్కర్తృప్రవాహణంచ. ఉపపద్యతేచ తే త్రజ్ఞస్వరూపానాదిత్వేపి నామరూపవిభాగాభావా దవిభాగశ్రుతిః. అన్యథా అకృతాభ్యాగమకృతివిప్రణాశప్రసజ్జాత్. ఉపలభ్యతేచ శ్రుతిస్సృష్టిః తే త్రజ్ఞానా మనాదిత్వమ్ “౪ తద్ధేదం తస్మాన్వాకృత మాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత” ఇతినామరూపవ్యాకరణ మాత్రశ్రవణా తే త్రజ్ఞానాం స్వరూపానాదిత్వం సిద్ధమ్. “౬ జ్ఞాజ్ఞేవాన్వప జావీశనీశా” “౭ నిత్యోనిత్యానామ్” “౫ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాది ఉభావసీ” ఇతి. అవిభాగశ్రుతిరపి నామరూపవిభాగాభావాదేత్యావపద్యత ఇత్యభిప్రాయః. ౪.

౪॥ బృ-౩-౪-౭. ౫॥ గీ-౩-౧౮. ౬॥ శ్వే-౧౦-౮. ౭॥ శ్వే-౬-౧౩.

ఇద మధికరణం బ్రహ్మజ్ఞానపక్షే ననభ్యుత్పత్తే - జగద్యావ్యపారస్య నిష్పియోజనతయా చోదితే లీలాత్వేన పరిహారాత్, ప్రపంచస్య భాగ్ని పరికల్పితే భాగ్నికృతస్య నిష్పియోజనత్వం నదోపశాంతిహి ఐక్యత్వమ్. సహి శక్తిరూప్యచద్విత్వాన్యాసాదికం ప్రయోజనాయ ప్రవర్తతే, నచ పితౄపూతః ప్రయోజనాకాక్షాయా పటం భిన్నత్విగృహంచ దహతి, సహి స్వప్నదర్శి ప్రయోజనాపేక్షయా స్వగిరశ్చేదం పశ్యతి. సమ భాగ్ని స్సామిహి క్షీడా సంభవతి - అతస్తద్మ క్రిరితేన - కేషంచి ద్యావ్యపారాణాం క్షీడాతుల్యత్వేపి స్వగిరః ప్రహారాదీనామివ భాగ్నిస్తవ్యాపారత్యా దేవ తేషాం క్షీడాత్యానపవత్తే. కించ - * బహుస్యామితి సంకల్పేన హీనగిరః స్పష్ట్యాది కరోతి - తదయక్తమ్ - సహి కల్పిదాగ్నిస్తస్యామితి సంకల్ప్య భాగ్నిమ్యతి. కించ - ఈశ్వరసర్వజ్ఞత్వేత్ - సాన్వసర్థహసంసారప్రవర్తనం క్షీదేతి నమస్యతే. అజ్ఞత్వేత్ - నర్వజ్ఞతీశ్రుతివిరోధః. వివేకజ్ఞాననిష్పదనేన సాన్వసర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతచేత్ - తథాపి లీలాత్వ మనుపపన్నమ్ - సహి వ్యాధ్యుపహతస్య జ్ఞానధానయనప్రవృత్తి స్థిలాభవతి. న్యయంప్రయోజన రూపవ్యాపారోహి లీలా. ఋగ్వేదాదిప్రవర్తకస్య శాస్త్రాగ్ని దధిపమయజ్ఞానవత ఈశ్వరస్య జగత్సృజిహిస్సాన్వయం వివేకజ్ఞానం నసంభవతి - * యస్యసర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - తస్మాదే తద్వప్రవృత్తామరూపమన్నంచ జాయతేఇతిహి శ్రుతిః. యదీశ్వరః స్వబద్ధభినునివర్త నాయ జగత్సృజతి - తస్మిబద్ధచేదనాయకానేనాథాకన్యజతు - కిమర్థం బద్ధవర్థకా సర్థకామదీకన్యజతి. కించ - కిం భాగ్నిహేతు స్థిలా - ఉత భాగ్నికార్యా - ఉత భాగ్నినిరేవ. వాద్యః - లీలయా న్యభిమనంపాదనానపవత్తే. నద్యితీయః - ప్రపంచసంకల్పస్య లీలాత్యానపవత్తే, తద్వదేహాత్మరత్రాపి లీలా ముద్రణా భిమోపపత్తేశ్చ. నాపి తృతీయః - ద్విచద్విజ్ఞానస్య లీలాత్యానప్రసిద్ధేః, న్యయ మభాగ్నిమ్య స్మీశ్వరో లీలయా పరా న్దోహయతీతచేన్న - త్వప్రతే భాగ్నియా వివా పరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనే నమ్యునితి తేషాం సాన్వసర్థత్వజ్ఞానాచ్చ. నిర్విశేషనన్త్రస్య బ్రహ్మోఽనిర్విశేషత్యాదేవ నలీలానమ్యునః - ఈశ్వరస్యతు నర్వజ్ఞత్వేన సంసార మహితత్వేన, జీవాన్ సాన్వసర్థత్వేనచ జానో జన్మజరామరణాది నిర్విర్తననరకపాతనాదివ్యాపారో న లీలా భవతు మర్త్యతి. అత ఇద మధికరణం బ్రహ్మజ్ఞానవాదివాం విరుద్ధమ్. వైషమ్యేత్యాదిన్మాత్రాణిచాదికరణాన్తరం సర్వైర్వర్జితమ్. సచతద్యక్తమ్ - ఫలఫలిభావేన ప్రకృతసాధ్యేవ తేషా మనివృత్తార్థత్వాత్. ఫలఫలిభావశ్చ దర్శితః. కర్త సాపేక్షతయా వైషమ్యనిర్వహ్యుపరిహరశ్చ భాగ్ని బ్రహ్మవాదివాం నమ్యుతే - పితౄపూతౌహి శుభాశుభానపేక్షః కంచిత్ స్త్రోతి, సాన్వసర్థవాదినమపి కంచిన్ని స్త్రోతి, కాంశ్చి దమ్యునా సిద్ధాతి. కాంశ్చిన్నసలేన హన్తి, నచ తస్మిన్వైషమ్యవైర్భ్యయో ద్విరూపతా - నచ యత్కాన్య పరిహరవ్యతీయమ్. సాపేక్షత్వాదితి వచంచ విషమస్పష్ట్యా నమ్యుద్ధ మర్త్యతి - సహిశ్వరశ్చేత్ కర్త సాపేక్షః - తస్య న్యతీస్త్రోత్యాత్. స్పష్టితేన్న కర్త సాపేక్ష- నమ్యుత్తీ త్వస్పష్ట్యా సర్వశక్తియోశ్వరస్య నిరపేక్షత్వాత్. యస్మిన్నంతే వైషమ్యవైర్భ్యయప్రసక్తః - తత్త్రైసహి కర్త సాపేక్షః. అతః ప్రాస్తా ప్రాప్తదివేతేన వైషమ్యుంశస్య కర్త సాపేక్షత్వా ద్విషమస్పష్టేరిత్యక్తమ్. ఉపపద్యతేఇతివానాదిత్య ముపపద్యతేఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ - తదానిం అవిభాగాదిత్యక్తత్రహేతురపహింసః స్వాత్. అతఃక్షేత్రజ్ఞానా మనాదిత్యేవ్యుభాగ ఉపపద్యతేఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. † ఉక్తలక్షణస్యావిభాగస్య తథాతో వపపాదకత్వేనాకృతాభ్యాగమూర్తివజ్జరూపస్తోమీ నూత్రాభివేతోభవతిత్వభిప్రాదేహాన (తథాసర్థకమపి) అకృతాభ్యాగమ శబ్దేన ముక్తానా మపుత్యత్వప్రసక్తోఽభివేతః. ఏవం ఉపపద్యతే ఉపపద్యతేఇతిదవ్యయం యథాక్రమ మవిభాగానాదిత్యయోః ఘమర్థసవరమ్ నర్వధర్మోపపత్తేత్వేతిన్మాత్రం నిర్విశేషవాదేఽత్యస్త మఘటితమితి దురపహ్నవమ్. బ్రహ్మోమహాయత్యాన్తస్మిన్యాదాకల్పితధర్మోపపత్తిరితితు శ్రద్ధానాత్రమ్ - అశబ్దత్వాత్, * పరాస్య శక్తివిధైవ త్రాయతే స్వాభావికే జ్ఞానబలక్రియాచేతిశ్రుతివిరోధాచ్చ.

యాదవమిత్రానుసారిణస్య - నర్వధర్మోపపత్తేత్వేనాత్రమధ్యధికరణాన్తరమాచుః - తత్ర వైతన్యశక్తి క్రియాశక్తి పరిణామశక్తిరూపా స్ఫుర్యే ధర్మాః బ్రహ్మణి సాపవద్యస్తే - నిత్యసర్వాదిప్రవృత్తిప్రసక్తాత్. నచేచ్ఛయా నిత్యప్రసజ్జపరిహారః. ఇచ్ఛాయాః నిత్యత్వే నిత్యప్రసక్తాత్, అనిత్య

౩౬॥ సూ. సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ. ౫.

(వే-సా.) ప్రధానపరమాణ్వాదివిషయపపన్నానాం సర్వధర్మాణాం బ్రహ్మణి నకలేతరవిజ్ఞానేన సర్వశక్తిశక్త్యాచోపపత్తేః బ్రహ్మైవ కారణమితి సిద్ధమ్. ౫.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాంతసా
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమవిపాదః.

(వే-దీ.) ప్రధానపరమాణ్వాదివిషయపపన్నానామ్ “౧ సర్వపక్షోహత్” ఇత్యాదిపూత్రానాం సరోహిసం ధర్మాణాం కారణోపపాదాదకానాం బ్రహ్మణ్యుపపత్తేశ్చ బ్రహ్మైవ కారణమ్. ప్రధానపరమాణ్వాదినాం పరిమితశక్తికత్యాన్త్యోకదృష్టపన్నసాతీయత్యాన్త్య అనుపపత్తయ సస్సానశస్సన్తి బ్రహ్మణ్యుత్పత్తికనమధికమ్యుతయా నకలేతర విహితీయత్యేనాచిత్త్యోకత్యా త్వస్వశక్తితీత్రప్రతేష్ట సర్వముపపన్నమిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతదీపే

తేషామేకావ్యక్త్యాభ్యోభావనకర్తౌ. కథం సిద్ధేతస్యేషజ్ఞే తస్మాన్ నిత్యానిత్యకర్తౌ పూర్వోక్తదోషప్రసక్తాదిచ్చయా వ్యవస్థానుప
పత్తే ద్విత్వసర్వప్రసక్తః. అతోబ్రహ్మణీ సర్వే ధర్మా నాపవద్య ప్రతి పూర్వః పక్షః కృతః. ఇచ్చాయాః ప్రళయకాలాత్మయజ్ఞానజన్మత్వాత్, తద్
జ్ఞానస్య - ప్రళయాదా కంచిత్కాలం స్యచ్ఛాన్తిమి - తతః ప్రబోధాక్షిపతి సజ్జల్పస్య నష్టతేషి తదా హితవిశేషప్రబోధకత్వాత్ ప్రళయకాలా
త్వయే జన్మత్వాత్, ప్రళయకాలస్య ప్రకృతిపరిణామరూపత్వాత్, దస్త్యపరిణామస్య నిత్యప్రసక్తాభావా, దిచ్ఛాయాః కాదాచిత్కర్తౌ సప్తదై ద్విత్వ
సన్యాదిప్రసక్తాభావాత్ బ్రహ్మణీ జ్ఞానక్రియాపరిణామక క్రియాపవద్యధర్మోపపత్తేరితి రాధా నిత్యమ్. తత్రతావ దధికరణా నరతస్య మయుక్తమ్ - నన్వా
త్రస్యాపి బ్రహ్మణః ప్రకృత్యంతేన మహదాద్యుపాదానత్వాత్, త్పరిణామకత్వేనోపి ప్రకృత్యంతశస్యా ప్రరూపిత్వాత్, ప్రాప్త్యాదిషీత్వ నిరనియమ్యతయాఽవ
గతస్య స్వాతంత్ర్యిగ్లా పరిణామాయుగాత్, * నదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ తదైతత్ బహుస్యామ్ * సోకామయతేతి జగత్సర్వాదివిషయస్య
శ్వసరజ్జల్పస్య కాదాచిత్కర్తౌ నాపవద్య, చ సత్త్వసర్వాదిచప్రత్యక్షప్రసక్తేన పూర్వపక్షోక్తానానన్యువాత్. ఆదివిపరార్థకాలభావినపక్షతరమాత్మపరి
ణామపరమృదాస్య స్త్యపరిణామత్వకస్య ప్రళయకాలాత్మయస్య జ్ఞానం సిన్ధుక్షేపాః. తత్ర యదుక్తమ్ - సుమప్రసేష్యరస్య పూర్వసజ్జల్పా
హితవిశేషా ప్రబోధకత్వేః ప్రళయకాలాత్మయసహకృతా ప్రబోధం జనయతి - తేన ప్రళయాత్మయం జ్ఞాత్వా సజ్జల్పయతితి-తదయుక్తమ్ - సత్త
సర్వజ్ఞస్య జ్ఞానసహకృతకర్తౌ పారవశ్యరహితేత్యశ్వరస్య స్వాపాయుగాత్. సేవచ్ఛయా స్వాప్య ఇతిచేన్న - ఇచ్చానుపపత్తేః. అజ్ఞాతాంశేషి
జ్ఞానమేవహి సర్వే వాచ్ఛన్తి - సత్య జ్ఞానలోపవమ్. నిద్రాయా అభిమతత్యం దృశ్యతఇతిచేత్. ఆహారాజగత్తీవామయదుఃఖపరిశ్రమతమోనాభి
భూతానాం త త్తదనిష్ఠశమనాయ నిద్రాకాక్షా - లభుశరీరస్య వ్యాధ్యాదిరహితస్య ప్రసన్నమనో విచిత్ర మభిమతం విషయ మనలోకయతోహి
నిద్రాఽనభిమతేవ భవతి అత ఊర్తి చక్కతిగస్యానామయస్య సర్వశక్తే ప్రమనః పరస్యేశ్వరస్య కథం జ్ఞానలోపాఽభిమతఃస్యాత్. ప్రబోధకత్వేః
పూర్వసజ్జల్పాహితవిశేషత్వవత్ప్రయయాక్తమ్ - విశేషస్య ప్రబోధజనయోగ్యతాబక్ష్యత్వాత్, ద్యోగ్యతా ప్రరావపపత్తేః, ద్రవ్యస్థైర్యవ స్యవిభద్యో
గ్యతాపాదనధర్మా, చ్చ. సచ యోగ్యతాబక్ష్యవిశేషః కిం ప్రళయకాలాత్మయజ్ఞానా త్ప్రబోధమిశ్వరే జనయతి-ఉతా జ్ఞానాత్. సప్రథమ-యోగ్య
తాయాత్వైచిత్ర్యాభావాత్. ద్వితియేవ యోగ్యతాపాదనవిశేషస్తదానీ మిశ్వర్యానధిష్ఠితః - నవా. సప్రథమః - అప్రబుధస్యాస్థిస్థాత్మత్వాయోగాత్.
ద్వితియేవానధిష్ఠితస్య విశేషస్య యథాప్రబోధకార్యకరత్వమ్ - ఏవ మిశ్వర్యానధిష్ఠితస్య ప్రకృత్యంతశస్యైవ జగజ్జననన్యువాత్ ప్రబోధపరికల్పనం
విఫలమ్. తద్ధికల్పమ్ - అశ్రుతత్వాత్. ప్రబోధాన నరభావితయా త్వదభిమత సజ్జల్పా ఏవహి * తదైతత్తేతి శ్రుతః - సత్యప్రబోధః. అప్రబు
ధస్య సజ్జల్పాయోగాత్ తతఏవ ప్రబోధః కల్పిత ఇతిచేన్న - స్వాప్రప్రబోధయో రుభయోః కల్పనాదపిశ్వరజ్ఞానస్య నిత్యతామాత్రకల్పనస్య
న్యాయ్యత్వాత్ యుక్తిత్వమకోధాచ్ఛ. స్వాప్రప్రబోధావపి వచనసిద్ధావపిచేత్ - నిత్యజ్ఞానత్యం వచనసిద్ధమ్. తదవచనం జ్ఞానశక్తినిత్యత్వవచమి
చేత్ - స్వాప్రప్రబోధవచనమపి జగద్వ్యాపారవైముఖ్యాన్యుభయవిషయం స్యాత్. ఇయాన్విశేషః - క్వచిత్ జ్ఞానలోపస్యాభిమతత్వానుపపత్తి, శ్చతై
రాహితవిశేషత్వానుపపత్తి, రీశ్వర్యానధిష్ఠితాయాః కార్యకరత్వైచిత్రప్రసక్త్యా, చ్చ జగత్సర్వాదివిషయసజ్జల్పాదితేకేన స్వాప్రప్రబోధయో రిశ్రుతయోః
పరికల్పనగౌరవం, చ - అన్యత్ర తదిదరహత్వేతి. కిం చ - స్వాప్రబోధస్యానుభూత్యంత్యం చాగ్రగ్రప్రామన్యాయసిద్ధమ్ - * యగా న్యసితి కాన్తాత్
తదా సర్వం నిమిలతి హ్యుచ్యతే - నిమిలనశబ్దస్యాప్రప్రత్యక్షసర్వమాత్మదశాపత్తివిషయత్వ ముభూత్వమ్ ప్రబోధాన నరభావినసజ్జల్పానుప
పత్తిశ్చ భవతామ్ - * బహుస్యాం ప్రహయేయేహి సజ్జల్పః - ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్యరూపేణ బహుస్యాం - మహదాదిరూపేణ ప్రహయే
యేహి భవన్తిస్యాన్యాయితం ప్రకృత్యధికరణే - ఈశ్వరాంశస్య విభాగోనామ ప్రబోధవిప - సహి ఖణ్డితత్వమ్ - అతః ప్రబోధా త్సజ్జల్పః -
సజ్జల్పా ద్విభాగ ఇత్యే న్యాన్యాన్యాయితం. * బహుస్యామితి సజ్జల్పః పూర్వం ప్రళయాదావపిచేన్న - * ప్రహయేయేతి సజ్జల్పః పూర్వకాలతా
ప్రతీతిస్వరస్యాత్ సోపి సజ్జల్పః పూర్వం ప్రళయాదావపిచేన్న - * తత్తేజ వితత్ * తదపాన్యతేత్యాదినగ్గాన నరపూర్వస్థావిసజ్జల్పానుపపత్తి
రణవిరోధాత్, * నదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేకమేవేతి పూర్వవాక్యవిరోధాచ్ఛ. * న ఏకాశీ సరమేతేత్యరతిరపిహి సప్రళయాం మే యజ్ఞతే.
అత సజ్జల్పానుపపత్తేన్ రాధా నరస్థనయయుక్తమ్.

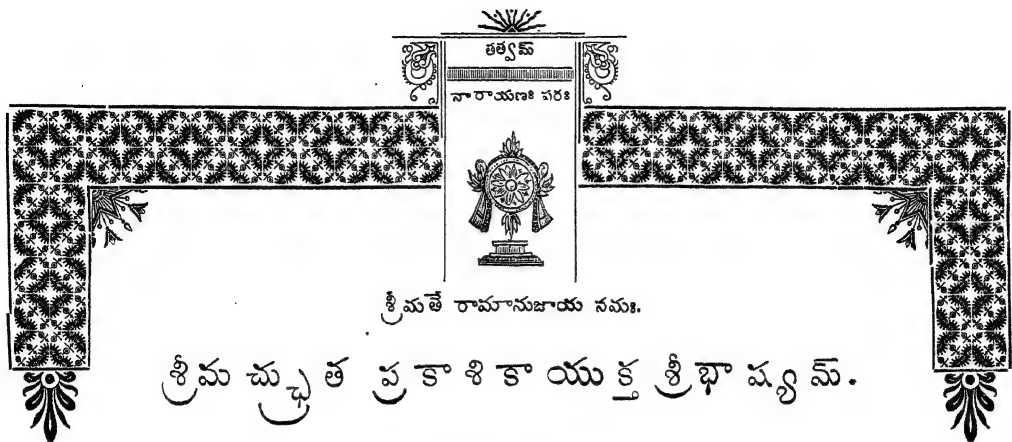
శ్రుతప్రకాళికాయాం ప్రయోజనవత్ప్రతిధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితటలిలకవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరజ్జరాజవివాగ్జ్ఞాల్పబేదవ్యాసానుపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరహాచార్యపాదసేవానమధికత భగవద్రామానుజవిరచిత శాసరకమాహంపాభావ్యపృథయేన
శ్రీసుదర్శనమూర్తి విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాళికాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

సముదితాధికరణసంఖ్య - ౪౫. సముదితసూత్రసంఖ్య - ౧౭౪.

స్వృత్య, తైతేన యోగంచ, సవిలక్షణఇత్యపి । ఏతేనశిష్ట, భోక్తృభ, తదవస్థత్వమిత్యపి ।
ఇతరవ్యవదేశా, దత్తవ్యవసంహారదర్శనాత్ ॥ కృత్స్నప్రసక్తిరేవస్యా, స్మప్రయోజనమిత్యపి
ద్వితీయప్రథమచేన దత్తేతే సంప్రకీర్తితాః ॥

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమద్భక్త ప్రకాశికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

ద్వితీయాధ్యాయే—ద్వితీయఃపాదః.

రచనానుపపత్త్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. రచనానుపపత్త్యేనానుమానంప్రవృత్తేశ్చ. ౧.

౧. † ఉక్తం జగజ్జన్మాదికారణం పరం బ్రహ్మేతి, తత్ర వరై రుద్భావితాశ్చ దోషాః పరిహృతాః, - ఇదానీం

౧॥ సూ. రచనానుపపత్త్యేనానుమానంప్రవృత్తేశ్చ. † ప్రథమాధ్యాయార్థపూర్వకం ప్రథమపాదార్థం పదకాద్వితీయపాదేన సజ్జతీమా హి (ఉక్తమితి) నవపక్షే కారణవిషయే పరోక్షదోషాః పరిహృతాః - పరపక్షోక్తకారణవిషయం దూషణం క్రియత ఇత్యర్థః. అనేన తృతీయపా

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ద్వితీయాధ్యాయస్య—ద్వితీయఃపాదః.

౧॥ సూ. రచనానుపపత్త్యేనానుమానంప్రవృత్తేశ్చ. ౧.

(వే.సా.) దార్వాదే గచేతసస్య రథప్రాసాదాదినిర్వాణే తదభిజ్ఞానధిష్ఠితస్య రచనానుపపత్త్యే తద్భిజ్ఞానధిష్ఠితస్య రచనాప్రవృత్తేశ్చ, అనుమాన గమ్యం ప్రధాన మచేతసం పాప్రజ్ఞానధిష్ఠితం నజగత్కారణమ్. ౧.

(వే.దీ.) సాష్ట్యతత్త్వసిద్ధః ప్రధానకారణవాదః కిం సమీచినయ్యక్తిమాలః ? - ఉత సేతి సంశయః. సమీచినయ్యక్తిమాల ఇతి పూర్వగత్యుక్తః ఖంటాదివద్విచిత్రసన్నివేశం జగత్కార్యమ్, తద్వదేన న్యసరూపకారణ విశేషరల్పమ్. నుఖదురిఖమోహాద్యాత్మకలయా సత్త్వాద్భూత్యకం జగత్ సత్ర. రజస్త మోమూలకమ్. తత్ర మహదాదివృద్ధివృద్ధానాం ఖంటాదివత్పరిణామిత్యేన కారణావేక్షితత్వాద్విశేషాత్ తే జగదుత్పత్తౌ కారణకాస్యా నభ వన్తి, తేషాం పరిమితత్వేన అగరిమితజగదుత్పాదనాశక్తేః. అన్యూనానతిర్హితాని సామ్యవస్థాన్యపరిమితాని సత్త్వరజస్తమాంసి అన్యత్ప్రధానాదికబాధి ధేయాని జగత్కారణమ్. రాధాస్తన్య - రథప్రాసాదాది హేతుభూతదర్శనాద్విమత్ అచేతసం ప్రధానం న్యసన్విభావాద్యభిజ్ఞచేతసానధిష్ఠితం విచిత్ర జగద్రచనానమగ్ధమితి సకేవలం ప్రధానం కారణమ్. సూత్రార్థస్తు రచనానుపపత్త్యేనానుమానం అనుమిత ఇతి అనుమానమ్ - ప్రధానమ్. తస్మాచేతసస్య ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్య విచిత్రసన్నివేశజగద్రచనానుపపత్తేః తన్న కారణమ్. స కారా త్నత్వాదీనాం ద్రవ్యగుణభేదకౌక్ల్యబేరితాపాదాన కారణత్వసమ్భవం ననుచ్చిసేతి. సత్త్వాదమోహి కార్యగతలభువ ప్రకాశాదహేతుభూతాః కారణభూతప్రతివ్యాదిగతాస్తత్త్వభావవిశేషాః. ప్రవృత్తేశ్చ అనుపపత్తేరితి వర్తతే. ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్య ప్రధానస్య విచిత్రజగద్రచనానుగూడాద్యపరినన్దరూప ప్రవృత్త్యనుపపత్తేశ్చ సప్రధానం కారణమ్. ౧.

స్వపక్షరక్షణాయ పరపక్షాః ప్రతిక్షిప్యన్తే. † ఇతరథా కన్యచిన్నస్థధియ సేషాం పక్షాణాం యుక్త్యాభాసములతా మ
జానతః ప్రామాణికత్వశ్చక్యా వైదికపక్షే కించిచ్ఛిద్ధా వైకల్యం జాయేతాపి - అతః పరపక్షప్రతిక్షేపాయానన్తరః
పాదః ప్రవర్తతే. † తత్ర ప్రథమంతావ త్కాపిలమతం నిరస్యతే - వైదికానుమతః సత్కార్యవాదాద్యర్థసజ్జిహేతై
తస్య సత్ప్రతిక్షిప్యనమాభివనాభివనపేతుత్వాతిరేకాత్. ౧ † ఈక్షతేర్నా శబ్దమిత్యాదిభిః వైదికవాక్యానామతత్పు
రత్వమాత్రముక్తమ్ - అత్రైవ తత్ప్రతిక్షిప్యనప్రతిక్షేపః క్రియతే ఇతి నపేసరుక్త్యాశ్చక్యా. † ఏమాపి నాశ్చ్యేనాం దర్శ
నస్థితిః - * ౨ మూలప్రకృతి రవికృతి ర్నమాదాద్యాః ప్రకృతివికృతయ స్సప్త. † షోడశకశ్చ వికారో సప్రకృతి
ర్నవికృతిః పురుషః † ఇతితత్త్వసజ్జిహే. † మూలప్రకృతిర్నామ సుఖదుఃఖమోహత్తృకాని లాభువప్రకాశచలనోపప్తమ్
సగౌరవావరణకార్యాణ్యత్యన్తాతిద్వియాణి కారైకనిరూపణవివేకాన్యన్యసానతరేకాణి సమతాముపేతాని సత్త్వరజస్త
మాంసి ద్రవ్యాణి. సావ సత్త్వరజస్తమాంసా సామ్యరూపా ప్రకృతిరేకా స్వయ మచేతనాచేతనేతనభోగావపగ్ధా
నిత్యా సర్వగతా సతతవిక్రియా నకన్యచి ద్వికృతిః - అపితు పరమకారణమేవ. † మహాదాద్యాస్తద్వికృతయోఽన్యే
షాంవ ప్రకృతయ స్సప్త - మహా, నమాజ్కరః, శబ్దతన్మాత్రం, స్పర్శతన్మాత్రం, రూపతన్మాత్రం, రసతన్మాత్రం, గంధతన్మాత్ర
మితి. తత్రాహజ్కారప్రధా - వైకారికపైజసో భూతాదిశ్చ - క్రమాత్సత్త్వైకో రాజస స్తామశ్చ. తత్ర వైకారిక
స్సాత్త్విక ఇద్వియాది. భూతాదిస్తామసో మహాభూతపేతుభూతతన్మాత్రపేతుః. తైజసో రాజస స్తూభయో రసుగ్రా
హకః. ఆకాశాదీని పంచ మహాభూతాని, శ్రోతాదీని పంచజ్ఞానేద్వియాణి, వాగాదీని పంచ కర్మేద్వియాణి, మన, ఇతి
కేవలవికారాః షోడశ. † పురుషస్తు నిష్కలణమత్యేన నకన్యచి ద్వికృతిః - నకన్యచి ద్వికృతిః - తతపవ నిర్ధర్మక
తైచన్యమాత్రవపు ర్నిత్యో నిష్క్రియ స్సర్వగతః ప్రతిశరీరం భిన్నశ్చ. నిర్వికారత్వా నిష్క్రియత్వాచ్చ తస్య
కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ సమ్యుపతి. † ఏవంభూతేష తత్త్వే మూఢాః ప్రకృతిపురుషసన్నిధిమాత్రేణ పురుషస్య చైతన్యం
ప్రకృతావధ్యస్య, ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వం సఫటికమణావప జపాతుసుమన్యాయుమానం పురుషేఽధ్యస్యాహంకరా
భోక్తేతి మన్యన్తే. ఏవ మజ్ఞానా ద్భోగః - తత్త్వజ్ఞానాచ్ఛాపవర్తః. † తదేతత్ప్రతిత్వమనమానాగమై స్సాధయన్తి.
తత్ర ప్రతిక్షిప్యన్తేషు పదార్థేషు † నాతీవ వివాదపద మస్తి. ఆగమోపి కపిలాదిసర్వజ్ఞజ్ఞానములఇతి - సోపి ప్రథమే

దస్య పూర్వభావిత్యశక్త్యా నిరస్తా - తత్ర కార్యవిషయే పరోక్షరూపణపరిహారోపి క్రియతే. అతఃకారణవిషయే స్వమతస్థాపనం పరపక్షరూ
పణంచ నష్టతమ్. † కిమర్థం పరపక్షప్రతిక్షేప ఇత్యుక్తావా (ఇతరథేతి). † కాపిలమతనిరాసప్రాధమ్యపేతుమావా (తతేతి). † (సత్కార్యవాదా
దీతి) ఆదిశబ్దేన చతుర్వింశతిత్వస్వీకారో వివక్షితః. † పాసరుక్త్య మాశ్చక్యా నిరాకరోతి (ఈక్షతేరితి) కిం బ్రహ్మకారణవాద ఏకాన్తతః
శ్రద్ధేయః - ఆతనేతి, తదర్థం ప్రధానం జగత్కారణమ్ - నేతి. కిం ప్రధానస్య పురుషసన్నిధానా తిష్ఠానన్నిధానా దధన్యేవ ప్రవృత్తి సమ్యుపవతి -
నేతి. కిమన్యస్య పణునన్నిధానాన్సార్థావలోకనవ్యాపారపత్తురుషసన్నిధానా త్ప్రచాపయత్యైవా జ్ఞాతృత్వం సమ్యుపవతి - నేతి. యదా జ్ఞాతృత్వ
సమ్యుపవతి - తదా ప్రవృత్తిసమ్యుపవతి ప్రధానకారణత్వ ముపపన్నమితి వైకాన్తతో బ్రహ్మకారణవాదః శ్రద్ధేయః. యదా జ్ఞాతృత్వాసమ్యుపవతి -
తదా ప్రవృత్తిసమ్యుపవతి ప్రధానకారణవాదానవతే ర్నిర్వికారకారణవాద ఏకాన్తతః శ్రద్ధేయః ఇతి సిద్ధ్యతి. † (ఏకత్వాది). † తత్త్వసజ్జిహ
జ్ఞోఃం వ్యావప్తే (యాలసకృతిర్నా మేత్వాదినా) ఉపప్తమ్ సమ - ధారణమ్. అత్యన్తాతిద్వియాణి - నిత్యానమేయసీత్యర్థః. సమతాముపేతా
సీత్యుక్తే కేవల దాకారేణ సామ్యం స్యాదితి తదాన్వితవృత్తర్థం సమశబ్దవ్యాఖ్యానాయామ్యానానరేకాణీత్యుక్తమ్. సత్త్వరజస్తమసముపా
ప్రకృతిరిత్యర్థః. వికృతిః - కార్యమ్. † (మహాదాద్యాది) స్వకారణాపేక్షయా వికృతయః, స్వకార్యాపేక్షయా ప్రకృతయః, ఇత్యర్థః. * షోడ
శకశ్చ వికారఇత్యర్థ చ ఏవాద్యః. షోడశకః వికారఏత్యర్థః. * † సప్రకృతిరిత్యాదిశ్లోకభిర్నా వ్యావప్తే (పురుషస్త్వితి) నిర్ధర్మః - జ్ఞాతృత్వ
రహితః. తద్ధన్యత్రాకరణ్యేతి తన్వతమ్. † తద్విభోగమోక్ష సన్యాతామిత్యుక్తావా (ఏవంభూతేసీతి) తత్త్వమ్ - అర్థస్థితి. † (తదేతద్వాది). † (నాతీ
వివాదపదమస్త్రితి) సత్కార్యవాదసమాధానభృత్తుగమదిభి ర్నవివాదఇత్యర్థః. అభివ్యక్త్యవస్థావైమన్యసిదిక మభిప్రేత్య నాతీత్యుక్తమ్.

కాణ్డే ప్రమాణలక్షణే † నిరస్తప్రాయః. † యదిదం ప్రధానమేవ జగత్కారణ మిత్యనుమానమ్ - తన్నిరసనేన తస్యతం
సర్వం నిరస్తం భవతీతి తదేవ నిరస్త్యతే. † తే చైవం వర్ణయన్తి - కృతస్మిన్య జగత ఏకములత్వ మవశ్యాభ్యుపగమ
నీయమ్ - అనేకేభ్యః కార్యోత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణానవస్థానాత్. † తస్మప్రభృతయో హ్యవయవాః సాంశభూతై
ష్టాఢ్భిః పార్శ్వైః పరస్పరం సంయుజ్యమానా అవయవిన ముత్పాదయన్తి - తేచ తస్మాదవయవ సాంశవయవైః ప్రభాభూ
తై రుత్పాద్యన్తే - తేచ తథాభూతైః సాంశవయవైరితి పరమాణుభిరపి స్వకీయై ష్టాఢ్భిః పార్శ్వైః సంయుజ్యమానైరేవ
స్వకార్యోత్పాదన మభ్యుపేతవ్యమ్ - అన్యథా ప్రథిమానుపపత్తేః. పరమాణుప్రాప్యంతేతిత్విన సాంశైః ప్రథాప్రాప్తా
ద్యన్తే - తేచ సాంశైరితి న క్వచిత్కారణవ్యవస్థితిః. † అతః కారణవ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థ మేకత్వవ్యం వివిధవిచిత్రపరిణామ
శక్తియక్తం † స్వయ మప్రచ్ఛతస్వరూపమేవ మహదాద్యననావస్థాశ్రయః కారణ మాశ్రయణీయమ్. † తచ్చైకం కార
ణం గుణత్రయసామ్యరూపం ప్రధానమితి తత్కల్పనే హేతుానుపవ్యస్యన్తి * ౧ భేదానాం పరిమాణా త్సమన్వయా
చ్చక్తిః ప్రవృత్తేశ్చ. † కారణకార్యవిభాగా దవిభాగాదైవ్యోన్మూల్యస్య || కారణ మప్రవృత్త్యక్తమితి. † అయమర్థః -
† విశ్వరూపమేవ వైశ్వరూప్యమ్ - విచిత్రసన్నివేశం తమభువనాది కృతస్మిన్ జగత్. తస్య జగద్విచిత్రసన్నివేశత్వేన
కార్యభూతం తత్సరూపవ్యక్తకారణకమ్. కుతః. కార్యత్వాత్. † కార్యస్యహి సర్వస్య తత్సరూపాత్కారణవిశేషా
ద్విభాగ, సస్మిన్నేవావిభాగ, శ్చ దృశ్యతే - † యథా ఘటమకుటాదేః కార్యస్య తత్సరూపా న్మృత్యునవత్కాదేః కా
రణా ద్విభాగ, సస్మిన్నేవ చావిభాగః. † అతో విశ్వరూపస్య జగత ప్రత్యరూపా త్ప్రధానా దుత్పత్తి, సస్మిన్నేవ ల
య, శ్చేతి ప్రధానకారణకమేవ జగత్. గుణత్రయసామ్యరూపం ప్రధానమేవ జగత్సరూపం కారణమ్ - † సత్త్వరజస్త
మోమయనుభదూఖమోహోత్తకత్వాన్జగతః - యథా మృదాత్సనా ఘటస్య మృద్భగ్భవ్యమేవ కారణమ్. † తదేవహి
తదుత్పత్త్యాభ్యుప్రవృత్తి శక్తిమత్ - తథా దర్శనాత్. † అన్యక్తస్య గుణసామ్యరూపస్య దేశతః కాలతశ్చాపరిమిత
సైవ కారణత్వమ్ - భేదానామ్ - మహదహజ్జగత్సత్త్వాదీనాం పరిమితత్వా దవగమ్యతే. మహదాదీనిచ ఘటా
దినత్పరిమితాని కృతస్మిన్ జగదుత్పత్తే నప్రభవన్తి - † అతః ప్రీగుణం జగద్గుణత్రయసామ్యరూపప్రధానైకకారణమితి
నిశ్చీయతే.

† (నిరస్తప్రాయ ఇతి) అగమః కిం కపిలప్రోక్షః - ఉత వేదః, తత్ర వేదస్య ప్రధానాదిపరత్వవ్యాప్తిః ప్రథమాధ్యాయే దర్శితా. కపిలగమ్యమ
నిరాసో ధర్మవిచారారంభే ఛలితఇత్యర్థః. † అనుమాన మేకం స్థితమ్ - తస్మిన్నిరస్తే సర్వం నిరస్తం భవతీత్యాహ (యదిదమితి) అనుమానవ్యధా
సాయ ప్రథమం విషయగుర్ధం కరోతి (తేనైవమిత్యాదినా). † అనేకేభ్యః కార్యోత్పత్తైః, కారణానవస్థాన ముపపాదయతి (తస్మప్రభృతయ ఇతి)
అసంయుక్తప్రదేశేన సంయుక్తైరేవ పృథాన్విదికార్యోత్పాదనం దృశ్యతే - యద్యసంయుక్తప్రదేశభేద మనపేక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యన్తే - తస్మై
కస్మా త్సర్వమాణో రసతిక్రప్రదేశతయా పృథాన్విదికార్యం సూ త్పద్యతే. ప్రదేశభేదః పరమాణోరస్థితిచేత్ - సాంశత్వా త్ప్రాప్త్యాభ్యుపగమ
పేక్షయానవస్థేత్యర్థః. † (అత ఇతి). † ఏకస్మిన్పార్శ్వే కృతస్మిన్య కారణస్య నిరవశేషన్వయవ్యాప్త్యర్థమహా (స్వయమప్రవృత్తేతి). † ఏవం
పరమాణువ్యాప్తిస్సిద్ధా. అథ బ్రహ్మవ్యాప్త్యర్థ మహా (తస్మైకమితి). † * భేదానా మిత్యాదిజ్ఞోకం వ్యాచక్షే (అయమర్థ ఇతి). † వైశ్వ
రూప్యవదం వ్యాచక్షే (విశ్వరూపమిత్యాదినా). † * కారణకార్యవిభాగాదిత్యేతద్వ్యవస్థే (కార్యస్యహి) వ్యాప్తిప్రదర్శనమిత్యర్థః. † వ్యాప్తి
స్థల మహా (యథేతి). † పక్షధర్తతాలాలాస్థిద్ధమరూపా (అతో విశ్వరూపస్యేతి). † కార్యం సరూపకారణక మస్తు - తత్కర్తృణం ప్రధానకారణ
త్వసిద్ధిరితి శక్త్యానాం సమన్వయాదితి పదం వ్యాచక్షే (సత్త్వరజస్తమానుయేతి). † శక్తితః ప్రవృత్తేశ్చేత్యేతద్వ్యవస్థే (తదేవహి). † సరూ
పత్వం మహదాదీనా మన్యస్థితి తేనాం కారణత్వశక్త్యానామ్ * † భేదానాం పరిమాణాదిత్యేతద్వ్యవస్థే (అన్యక్తస్యేతి). † నిగమయతి (అత
ఇతి) జగద్విచిత్రసన్నివేశత్వాత్ కార్యమ్ - రథాదితే. జగత్స్వసమానరూపకారణకమ్ - కార్యత్వాత్ - యత్కార్యం తత్స్వసమానరూపకార
ణకం దృష్టమ్ - యథా ఘటాదీత్యనుమానశరీరమ్. అత్ర సత్త్వరజస్తమామయనుభదూఖమోహోనాంకార్యోన్మూల్యవియదర్శనాత్ తదుత్పాదనశక్తం

౨. † అత్రోచ్యతే రచనానువత్సరణికరణమ్ ప్రవృత్తేషు † అనుమిత్యత్యనమానమ్. † నభవదుక్తం ప్రధానం విచిత్రజగద్రచనానువత్సరణమ్ - అచేతనత్వేనతి తత్త్వభావాభిజ్ఞానధిష్ఠితత్వాత్ - యదేవం తత్తథా - యథా రథప్రాసాదాదినిర్మాణే కేవలదార్పణికమ్. † దార్పణదేరచేతనస్య తద్జ్ఞానధిష్ఠితస్య కార్యరమ్యనువత్సరే ద్దర్శనాత్, తద్జ్ఞానధిష్ఠితస్య కార్యరమ్యప్రవృత్తేదర్శనా, చ సప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం ప్రధానం కారణ మిత్యుక్తం భవతి. † చకారాద న్నయస్యానైకాన్యం సముచ్చినోతి - నవ్యానితం శౌక్ల్యగోభావికారణత్వవ్యాప్తమ్. నచ వాచ్యం † మాభూ దన్వి తానామపి శౌక్ల్యదిగర్హణం కారణత్వమ్ - ద్రవ్యస్యతు హేమాదేః కార్యేనన్వితస్య కారణత్వవ్యాప్తిరస్త్యేవ - సత్త్వాదీన్యపి ద్రవ్యాణి కార్యేనన్వితాని కారణత్వవ్యాప్తానీతి. యత సుత్వాదయో ద్రవ్యధర్మాః - సతు ద్రవ్యసవరూ పమ్. † సత్త్వాదయోహి పృథివ్యాదిద్రవ్యగతలఘుత్వప్రకాశాదిహేతుభూతా సత్త్వస్వభావవిశేషావ - సతు మృద్ధిరణ్య దివద్దీప్యతయా కార్యాన్వితా ఉపలభ్యతే. † గుణా ఇత్యేవ సత్త్వాదీనాం ప్రసిద్ధిః. † యచచకారణవ్యవస్థానిధయే జగతః ఏకమూలత్వముక్తమ్ - తదపి సత్త్వాదీనా మనేకత్వా న్నావపద్యతే. † అతఏవ కారణవ్యవస్థాన ససేద్యతి - † సామ్యావస్థా సుత్వాదయ ఏవహి ప్రధాన మితి త్వనభేదమ్ - † అతః కారణబహుత్వా దనవస్థా తదవస్థైవ. నచ తేషా మవ రిమితత్వేన వ్యవస్థాసిద్ధిః - † అపరిమితత్వేహి త్రయాణామపి సర్వగతత్వేన న్యూనాధికభావాభావాద్వైషమ్యాసిద్ధిః కార్యరమ్యసమ్యుత్పాత్ † కార్యరమ్యమైవ పరిమితత్వ మవశ్యశ్రయణీయమ్.

సత్త్వరజస్తమోమయమేవ కారణమ్ - తస్య పరిమితత్వే కృత్స్నకారణత్వసంపత్త్యై తస్మాపి కారణాపేక్షయానసంస్థానాచాపరిచ్ఛిన్నం ఐస్త్వ కారణం భవతితి సత్తద్గతలఘు తస్సిద్ధమ్ - యథా కార్యత్వాత్ సకర్తృత్వేననుమితమానే సత్తద్గతలఘాదీశ్వరిసిద్ధిః. తద్వత్. తత్ర నిమిత్తమ్ - అత్రోపాదానమితి విశేషః.

౨. † (అత్రోచ్యతే ఇత్యది). † అనుమానశబ్దస్యానుమితి పరత్వే కన్యేత్వపేక్షాయాం ప్రధానత్వేతి ధర్మిచావిషయ్యై ప్రవచాధ్యహారప్రసక్తౌ త్సన్నిరపేక్షస్వరూపే సముచ్చితి తస్మైవ న్యాయ్యత్వా దాహ (అనుమిత్యత్యనమానమ్). † ప్రత్యనుమానావయోగినిం వ్యాప్తిం శిక్షయతి (సభవదుక్త మిత్యాది). † అపేక్షిత్యాన్వయవ్యతిరేకా దృష్టానై దర్పణకానాత్రస్య వాక్యార్థ మాహ (దార్పణదేరచేతనాని). † ప్రథమస్య చశబ్దస్థానిధిమాహ (చకారాది). † కార్యేనన్వితస్య మృదాదేః కారణత్వం దృశ్యతే-తథా సత్త్వాదీమయసుఖదుఃఖాదేః. కార్యేనన్వితయాత్ కార్యే సత్త్వాదీన్వయ స్సిద్ధి ఇతి సత్త్వాదీనాం కారణత్వమితిచ్యుక్తమ్ - తస్య శౌక్ల్యదివన్వైకాన్యమిత్యర్థః, కార్యే నమన్వితద్రవ్యత్వాదిచేత్ - ద్రవ్యత్వ మసిద్ధ మిత్యాహ (మాభూదిత్యాది). † (సత్త్వాదయోహి) లఘుత్వాదికార్యద్వారా సత్త్వాదీనాం సుఖదుఃఖాదిహేతుత్వమితి మన్వత్. † (గుణా ఇత్యేవచేతి) సత్త్వాదీనాం ద్రవ్యత్వస్యాప్రామాణికతయా గుణశబ్దస్యాస్వరస్య మయ్యుక్తమితి భావః. జగత్సృష్ట్యానధిష్ఠితాచేతనకారణం నభవతి- కార్యత్వాత్ - యత్కార్యమ్ - తస్మాన్విజ్ఞానధిష్ఠితాచేతనాపాదానకం నభవతి - యథా ఘటాదికం చేతనాధిష్ఠితకారణం దృష్టమ్ - యత్సృష్ట్యాన్విజ్ఞానధిష్ఠితాచేతనాపాదానకం నభవతి - తత్కార్యమితి నభవతి - యథానిత్యమ్ - తుచ్ఛంనేతి ప్రత్యనుమానశరీరమ్. యదా - సాత్ర ప్రత్యనుమానం వివేక్షితమ్. - ఈశ్వరానుమానవ విశేషవిరోధో వివేక్షితః. అచేతనత్వం ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితత్వం సాధయేదితి తదవయోగిని వ్యాప్తిర్యతా. † (యచ్ఛేతి) సత్త్వాదీనా మనేకత్వాదేకమూలత్వం నాస్తీత్యర్థః. † (అతఏవేతి) అనేకత్వాదేవ కారణవ్యవస్థాన నాస్తీత్యర్థః. † అనేకత్వాన్విభ్యవగమం దద్యయతి (సామ్యావస్థా ఇతి). † తతఃకీమిత్యతాహ (అత ఇతి) బహునాం కారణానాం విషమావస్థేనైవ కారణత్వేదర్శనా, తస్మిన్వితానా మేవ నైషమ్య దర్శనాచ్చ విషమావస్థానాం పరిమితానాం పార్శ్వవిశేషై స్సంయుక్తానామేవ పృథుకార్యరమ్యకత్వం స్వాత్ - తేషామపి విషమత్వాత్ సర్వమిత త్వేచ్ఛ కార్యత్వాత్ తాన్వరూప్రసాదేకత్వం స్వాత్ - తేషామపి తస్మాద్రమ్యయ విషమత్వాత్ పరిమితత్వేచ్ఛ సకారణత్వమిత్యనవశ్యత్యర్థః. † అపరి మితత్వాన్ననవశ్యత్యతాహ (అపరిమితత్వేహి). † (కార్యరమ్యమైవపరిమితత్వమవశ్యశ్రయణీయమితి) కార్యరమ్యసిద్ధిర్ద్రవ్యమృత్వేషిద్ధిర్ధర్మం పరిమితత్వమశ్రయణీయమ్ - తథానతి తేషామపి సకారణత్వమిత్యనవశ్యత్యర్థః.

† యత్ర రథాదిషు స్పష్టం చేతనాధిష్ఠితత్వం దృష్టమ్ - తదవ్యతిరిక్తం సర్వం పక్షీకృతమిత్యాహ.

౨॥ సూ. పయోమ్మువచ్చేత్రతాపి. ౨.

౩. యదుక్తం ప్రధానస్య ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితస్య విచిత్రజగద్రచనానువత్సరితి - తన్న - యతః పయోమ్మువచ్చే వృత్తినుపపద్యతే. పయస్ స్తావద్దధిభావేన పరిణామమానస్యానన్యాపేక్షస్యా† ద్యపరిస్పష్టప్రభృతిపరిణామపరమ్పరా స్వత ఏనౌపపద్యతే, యథాచ వారిదవిముక్తస్యామ్మున ఏకరసస్య నారికేళతాళచూతకపిత్థనిమ్బుత్త్రిగ్యాదివిచిత్రరసరూపేణ పరిణామప్రవృత్తిః స్వతఏవ దృశ్యతే. - తథా ప్రధానస్యాపి పరిణామస్వభావన్యాన్యానాధిష్ఠితస్యైవ ప్రతిసగ్గావస్థాయాం సదృశపరిణామేనావస్థితస్య సగ్గావస్థాయాం గుణవైషమ్యనిమిత్తవిచిత్రపరిణామ ఉపపద్యతే.† యథోక్తం * ౧ పరిణామతస్స లిలవత్ † ప్రతి ప్రతిగుణాశ్రయవిశేషాదీతి. తదేవ మన్యుక్తమనన్యాపేక్షం ప్రవర్తత్యితిచేత్. అత ఉత్తరం తత్రాపీతి యత్క్షీరజలాదిదృష్టానతయా నిదర్శితమ్ - తత్రాపి ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠానే ప్రవృత్తిగోఽపపద్యతే. తదపి పూర్వత్ర పక్షీకృత మిత్యభిప్రాయః. † ౨ ఉపసంహారదర్శనాన్నేచేన్నక్షీరవద్ధిత్యత్ర దృష్టపరికరాంతరరహితస్యాపి సాహసాధారణ పరిణామ ఉపపద్యత ఇత్యేతావదుక్తమ్ - నప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితత్వం పరాకృతమ్ - * ౩ యోపు తిష్ఠన్మిత్యాదిశ్రుతే.

౩॥ సూ. వృతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్యాత్. ౩.

౪. ఇతశ్చ. సత్యసజ్జల్లేశ్వరాధిష్ఠానానపేక్షపరిణామిత్వే † సర్గవృతిరేకేణ † ప్రతిసగ్గావస్థయాఽనవస్థిప్రసజ్గాచ్చ నప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితం ప్రధానం కారణమ్. ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితే తస్య సత్యసజ్జల్లేశ్వర సర్గప్రతిసర్గవిచిత్రసృష్టివ్యవస్థా

† ఉత్తరసూత్రమంతరాయతి (యతేతి) క్షీరాదిదృష్టానైవ ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితత్వం సాధయమితిచేత్ - తత్పక్షీకృతమ్ - తత్రాపి ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితత్వం సిహదయపిత్తమిత్త్యర్థః.

౩. ౨॥ సూ. పయోమ్మువచ్చేత్రతాపి.† (అద్యపరిస్పష్టేతి) చక్రభ్రమపరిణామాదివ్యావృత్త్యర్థ మాద్యత్యం. పరిస్పష్టజేనాన్యభావైవాద్యోగో విలక్షితః - సత్య చలనమ్. † (యథోక్తమితి). † (ప్రతిప్రతితి) ఎన్దుభృ ప్రత్యేకం గుణానా మక్లాశ్లేభావేనాస్థానరూపవైషమ్యేన నలిలవత్ స్వతఏవ పరిణామాత్ జగత్ప్రవృత్తిశ్చేతనవిరపేక్షోపపద్యత ఇత్యర్థః. రచనామతప్రతితి పూర్వసూత్రవిదేశసామర్థ్యానురోధాదిహావ్యనుపపత్తే రిత్త్యధ్యాసాః ఉపపన్న ఇత్తిభిప్రాయేణ సూపపద్యత ఇత్యుక్తమ్. † విరోధ మాశ్చర్య పరివారతి (ఉపసంహారేతి) శరీరవృతిరిక్తదణ్డచక్రాదిస్థానీ మూచిద్రూపపరికరాంతరైరపేక్ష్యముక్తమిత్త్యవిరోధఇత్యర్థః.

౪. ౩॥ సూ. వృతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్యాత్. ఇతశ్చేతి వాక్యభేదః. † వృతిరేకత్యం వ్యాచక్షే (సర్గేతి). † (ప్రతిసగ్గావస్థయానవస్థి

౨॥ సూ. పయోమ్మువచ్చేత్రతాపి. ౨. ౩॥ సూ. వృతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్యాత్. ౩.

(వే-సా.) యథా పయః, అమ్ముచ దధ్యాదిభావేఽనపేక్షమ్; తద్వత్ప్రధానమితిచేత్ తత్రాపి ఉక్తమేషేతుః, తస్యాపి పక్షీకృతత్వాత్ ౨.

(వే-దీ.) పయసః అమ్ముశ్చ యథా ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితస్యైవ దధిభావేన నారికేళచూతాదివిచిత్రరసరూపేణ పరిణామా దృశ్యతే - తద్వత్ప్రధానస్యాపి కేవలస్యైవ జగదాకారేణ పరిణామ ఉపపద్యత ఇతిచేత్. పరివారతి తత్రాపి ఇతి, తదపిపక్షీకృతమిత్త్యర్థః. యత్ర రథాదిషుచేత సస్య ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితత్వం దృష్టమ్ - తదవ్యతిరిక్తంహి సర్వం పక్షీకృతమేవ. "౩ యోపు తిష్ఠన్" ఇత్యాదిశ్రుతేః తదపిప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితమ్. ౨.

(వే-సా.) ప్రాజ్ఞానాధిష్ఠితత్వానపేక్షత్యేన సర్వవిదా నృప్తిప్రసజ్గాచ్చ సప్రధానం కారణమ్. ౩.

(వే-దీ.) సర్గవృతిరేకేణ ప్రతిసగ్గావస్థయాఽనవస్థిప్రసజ్గాచ్చకేవలం ప్రధానం సకారణమ్. అన్యానపేక్షత్యా త్ప్రధానస్య సర్వైవ విదా నృప్తిః ప్రసజ్యతే. ౩. ౧॥సాక్ష్యం - ౧౬కారి. ౨॥కారి - ౨ - ౧ - ౨౪. ౩॥బు - ౫ - ౭ - ౪.

సిద్ధిః. † నచవాచ్యం ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వేపి తస్యావాప్తసమస్తకామస్య † పరిపూర్ణస్యా † నవధికాతిశయానన్దస్య నిరవద్యస్య నిరజ్ఞానస్య సర్వప్రతినర్దవ్యవస్థాహేతుభావా, ద్విషమసృష్టే నిర్దయత్వప్రసక్త్యా, చ సమానోఽయం దోషః. † పరిపూర్ణస్యాపి లీలాధ్యవప్రప్త్యైవమృతాత్, † సర్వజ్ఞస్య తస్య పరిణామవిశేషావన్నప్రకృతిదర్శనరూపసర్వప్రతినర్దవిశేషహేతో సృష్టువాత్, తే త్రజ్ఞకర్తామేవ విషమసృష్టివ్యవస్థావకత్వాచ్చ. † నన్వేషంతే త్రజ్ఞపుణ్యపుణ్యరూపకర్తృభిరేవ సర్వావ్యవస్థా సిద్ధ్యస్తీతి కృత మిశ్యోరేణాధిష్టాతా - పుణ్యపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్తృసంస్కృతా ప్రకృతిరేవ పురుషార్థానురూపం తథాతథా వ్యవస్థయా పరిణంస్యతే - † యథా విమాదిమాషితానా మన్నచానాదీనా మాషధవిశేషావ్యయితా నాంచ సుఖదుఃఖహేతుభూతః పరిణామవిశేషో దేశకాలవ్యవస్థయా దృశ్యతే - అతస్సర్వప్రతినర్దవ్యవస్థా దేవాదివిషమసృష్టిః తైవల్యవ్యవస్థాచ సర్వప్రకారపరిణామశక్తియ్యస్య ప్రధానస్యైవైవ్యవస్థత్యతి. † అనభిజ్ఞోభవాః పుణ్యపుణ్య కర్తృస్వరూపయోః, పుణ్యపుణ్యస్వరూపేహి శాస్త్రేః సమధిగమ్యే - † శాస్త్రంచానాదినిధనావిచ్ఛిన్నపాతసమప్నీదాయా నామృత ప్రమాదాదిదోషగర్భ వేదాభ్యాక్షరరాశిః. † తచ్చ పరమపురుషారాధనతద్విషయరూపే కర్తృణాం పుణ్యే, తదనుగ్రహనిగ్రహయత్వేన తత్ఫలం సుఖదుఃఖే, ఇతి వదతి. † తథాహ ద్రమిదాచార్యః * ౧ ఫలంబితభ్యయూహిత కర్తృభి రాత్మానం పిశ్రీమన్తి సప్రీతోలం ఫలాయేతి శాస్త్రమర్యాదేతి. తథాచ శ్రుతిః * ౨ ఇష్టాపూర్తం బహుధాబితం జాయమానం విత్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిరితి. † తథాచ భగవతా న్వయమేత్రాక్రమ్ * ౩ యతః ప్రవృత్తి రూఢితా నాం యేన సర్వమిదం తతిమ్ | స్వకర్తృణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తృతి మానవః, * ౪ తానవాం ద్విషతః శ్రూరాః సంసారేషు సరాధమాః | షిశామ్యజన్త్ర మశుభానానురీష్యేవయోనిష్యితి, చ. † స భగవాన్ పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్త కామ సుర్వజ్ఞ సుర్వేశ్వర సుత్యసజ్జల్పః † న్వయమాత్మానుగుణలీలాప్రవృత్తః † ఏతాని కర్మాణి సమీచినాన్యేతాన్య

(సప్తకాంచేతి) ప్రతిసర్గావస్థోపలక్షితావస్థానాభావసప్తకాంచేత్కర్తృః. (నచేత్యాది) అవాప్తసమస్తకామస్య-అబృక్షఇతివత్ అవధారణగర్భమిదమ్. అవాప్తావేన సమస్తా కామా యేన సోఽనాప్తసమస్తకామః. అవాప్తవ్యం నాస్తీత్యర్థః. † ఖరత్యత్రావా (పరిపూర్ణస్య) గుణవిభూతిభిః పరిపూర్ణత్వాన్ దవాప్తవ్యం నాస్తీత్యర్థః. † విభూత్యాదే రసనుకూలత్వేవనాప్తసమస్తకామత్వం నాస్తీత్యతావా. యదాన్య - తిష్ఠన్తు సజ్జా విభూతయశ్చ-తథాపిన్వేనైవానాప్తసమస్తకామత్వమాహ (అనవధికాతిశయానన్దస్యేతి) నిరవద్యస్య - అకర్తృవశ్యస్య నిరజ్ఞానస్య - అగుణవశ్యస్య. సర్వస్థితివశయాః రజస్వత్త్వవశయాః - గుణవశ్యత్వం - అకర్తృవశ్యత్వే - అకర్తృవశ్యత్వేనైవ గుణవశ్యత్వాన్ భావాద్గుణానుసంకేచచ్యూతా సర్వాదివ్యాపారో నమమృతవీతిభావః. ఇతి సచివాచ్యమిత్యన్వయః. † (సర్వజ్ఞత్వేత్యాది) సర్వప్రతినర్దవ్యవస్థాహేతురేవైకేణానువర్తీయమానాచ్యుతేః పరిణామవిశేషావత్తి. సచ తయా సావితస్త్యిహాని - ప్రత్యుతసావితస్త్యిభూర్తిరేవ - పరిణామవిశేషావత్తేనత్యామేవ సర్వాదివ్యాపారస్య తత్ప్రబల్త్యానుత్తత్యాత్. యథా సంకల్పమస్థానంహి సావితస్త్యిమితిభావః. † (సన్విత్యాది) కాలాదివ్యవస్థాయాం దృష్టాప్తమాహ (యశ్చేతి) ఉష్ణవర్షితే శీతవర్షితే వా వర్తమానస్య వభ్యావభ్యధిభాగో దేశవ్యవస్థా. తైవల్యవ్యవస్థా-మోక్షవ్యవస్థా. † పరిపారతి (అనభిజ్ఞఇత్యాదినా) † కపిలాగమాదివ్యాప్తత్వద్ధమాహ (శాస్త్రంచేతి) † తతః మిత్యత్రావా (తచ్ఛేతి) † శాస్త్రేనైవ మిత్యత్రావా (తథాహేతి) * ఇష్టాపూర్త - శ్రోతస్తాదృకర్తృణాం. బాహువిధ్యం దేవతాఫలాదిభేదేన. భువనస్య నాభిః - * తద్యథా రహస్యారేషు శేవరస్మితా ఇత్యాదిశ్రుతిప్రక్రియయాఽన్వర్యామియాహ సర్వాధారభూతఇత్యర్థః. బిభర్తి - ఆరాధనతయా స్వీకరోతి. † పాపస్య తదవరాధనావశ్యత్వావసార్థంచ భగవద్రీతావచనం దర్శయతి (తథాచేతి). † * తేనాం సతతయత్నానామితి వచనస్య మత్స్య మాణత్యాదత్ర సూచాత్తమ్. ఏభిరన్యచైవ సమత్వోద్ద్యస్య కిముక్తిం భవతి - దయాశుస్సగ్గంసారిః-ఽపి తయావశకర్తృణా కథం ప్రవర్తయతి - కర్తృపాశేషనిగ్రహణమాత్రే సావితస్త్యిహానిః - తస్య న్యతస్త్యేవ జీవానాం ఫలాన్వయావశవత్తిత్యత్రావా (సభగవానితి) నిర్దోషత్వం మజ్జశగుణత్వంచ భగవచ్ఛబ్దార్థః. తాభ్యాం వైలక్ష్యం పురుషోత్తమశబ్దార్థః. వివిధఫలప్రదానసర్గాద్యుపయోగిదేశవజాని సర్వజ్ఞత్యాన్వదీని, † సర్వాదేరాయానరూపత్వాన్వలీలాత్వమిత్యత్రావా (స్వమాహత్వేతి). † సర్వం తదిచ్ఛాన్వదీనంచేత్ - త్యోతిహిమాదేః పుణ్యత్వం బ్రహ్మసాత్మాదేః పావత్యంచ వివర్యయో స్యాతా మిత్యత్రావా (ఏతానికర్మాణిత్వాది) అనాదిపుణ్యపాపవ్యవస్థాచ తదీయానాదిసావితస్త్యినిసజ్జనీత్యర్థః. † సర్వ

సమీచినానీతి కర్తవ్యవిధ్యం సంవిధాయ † తదుపాదానాచిత † దేహేంద్రియాదికం తన్నియమనశక్తించ నార్యేషాం
క్షేత్రజ్ఞానం † సామాన్యేన ప్రదిశ్య స్యతాసనావబోధితాశ్చైత్యం ప్రదర్శ్య తదుపసంహార్యంవాస్తవతత్తయానుప్ర
విశ్యా † సుమన్వతయాచ నియచ్ఛంస్తితి. † క్షేత్రజ్ఞాన్త తదాహితశ్చత్వత్సద్విప్లవకరణశేబరాదికాన్తదాధారాశ్చ
† స్వయమేవ స్వేచ్ఛానుగుణ్యేన పుణ్యపుణ్యరూపే కర్తవ్యే ఉపాదదతే - తత్తత్ పుణ్యరూపకర్తకారిణం స్వతాసనాను
వరినం జ్ఞాత్యా ధర్మాధికామమాక్షేర్యధ్యతే, తాసనాతివరినంచ తద్వివర్యయై ర్యోజయతి, † అతఃసాన్తవాన్త్యాదివైక
ల్యచోద్యాని నావకాశం లభన్తే. † దయాహినామ † సాన్తనిరపేక్షా పరదుఃఖానహిష్టుతా. సాచ † స్వతాసనాతివృత్తి
వన్యనాయిన్యపి వర్తమానా నగుణాయావకల్పతే - ప్రత్యుతాపుం స్వమేవావహతి. తన్నిగ్రహవన తత్ర గుణః -
అన్యథా శత్రునిగ్రహదీనామగుణత్వప్రసక్తాత్. స్వతాసనాతివృత్త్యవసాయనివృత్తిమాత్రేణాద్యనన్తకల్పవచిత
దుర్వివహనన్తాపరాధానన్తకారేణ నిరతిశయసుఖసంవృద్ధయే స్వయమేవ ప్రయతతే. † యథోక్తమ్ * ౧ తెమాం

ప్రవృత్తేస్తద్విచ్ఛాదీనతాన్త క్షేత్రజ్ఞానం ముఖాదిభోక్తృత్వం నన్తాత్, తస్య నిర్దయతాన్తప్రసక్తిశ్చేత్త్యతాపా (తదుపాదానాచితేతి) యథా
పితృభ్యా ముతాన్తద్వ నిర్ధిత్ శ్చిత్తీతోఽర్థగృహాక్షేత్రవాదాదిసావకృతః పుత్రః పితృదత్తై రేవాదాది ర్భక్త్యాదికంవా కళోతి - విషయావలంబా
ఽనునర్తతే - సత్ర పితృతోఽపి, తదధిన్వేదవత్త్వంచ పుత్రస్య నహీయతే, తద్విదితిభావః. † (సామాన్యేనపదిశ్యేతి). † దేహేంద్రియాదికం న
ర్యేషాం దదాతి - సతు కన్యబిదత్త్యా కన్యవి న్నదదాతి - దేహేంద్రియాదివైషమ్యన్త కర్తకృతమిత్యభిప్రేత్యాపా (దేహేంద్రియాదికమిత్యాది)
పరమాత్మశ్చక్రస్యావ్యవహరణం దోషవిచేష్టా ఉపేక్షకత్వంప్రయోజయత్కృత్వ మనుమన్తృత్వంచేతి త్రయ మస్తి. తత్ర ప్రయోజయత్కృ
త్వమ్ - అప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వమ్. తచ్ఛాన్తాపయత్కృత్వ మ్మయత్కృత్వ ముపదేష్టృత్వంచేతి త్రిధా. అనుమన్తృత్వమ్ - పవృత్తస్య
ప్రవర్తకత్వమ్. ఉపేక్షకత్వమ్ - దౌదాసీన్యమ్, తత్ర భగవతః పుణ్యపాపయోః ప్రయోజయత్కృత్వం నాస్తి. ప్రభు ముపేక్షమాణ ఏవాస్తి.
పశ్చాదనుమన్తృత్వమస్తేన. అభిమతే ప్రవృత్తం కేవ చి ద్విష్టేన నివృత్త మవిఘ్నం ప్రవర్తయతి, పశ్చాత్కృత్యం దదాతి. అజ్ఞాతిల
బ్ధిన ప్రవృత్తేవేన మపితృత్యా ద్భగవా ననుమన్తా భవతి. అనుమతిః ఫలదాన ముభయమపి దన్తప్రకారపవ - తథాచ దృశ్యన్తే - రాజాసాహి
న్యతాసనాతివృత్తప్రవృత్తిం జ్ఞాత్యా శోపాత్తతా కళోతిన్త్యనుమన్త్యన్తే - అనుమతిశ్చ శోపకృతో దన్తబిశేషవన. అతివానుమన్త్రాపాతి
కూల్యప్రవృత్తయో దృశ్యోత్తరహితాహితకర్తన్త ప్రయోజయతాచ భవతి భగవాన్. అహితప్రవృత్తయయే ఉపేక్షకత్వేఽనుమన్తృత్వే
ప్రయోజయత్కృత్వేన తస్య నిర్దయతాన్తప్రసక్తివిచేత్. తతః కిమ్. దయాచేత్ గుణః - నిగ్రహాన్త దోషవిధి న నియమాస్తి - లోకే
అన్యసదయానాః స్థాననిగ్రహన్తన గుణత్వోదోషత్వపర్యుపాభావాత్. 'రాజాదీనాం దన్త్యాదన్తదాదేదోషత్వం కాన్తప్రసక్తిక్షేత్రజ్ఞత్వప్రయో
క్రమిచేత్. తస్మిన్తేవా మనుగ్రహదే ధ్మతన్తమపి క్షేత్రజ్ఞత్వప్రయత్తం స్యాత్ - తత్రైవ నిగ్రహానుగ్రహదే దోషత్వగుణత్వపర్యుపాత్.
అథో నిర్దయత్వహేతు రన్తకా నికః. శక్తస్యాపేక్షాన్తస్య కథ ముపేక్షకత్వమ్. సాపేక్షానమ్ - కాన్తప్రవర్తనముఖేన సామాన్యేనాహితప్రవృ
త్తినివారణన్త కృతతాన్త. ప్రవృత్తికారేణ విశేషతో నివారకతాన్తావయూచ ముపేక్షకత్వం సాన్తకన్త్యాన్త. తచ్చ సాన్తకన్త్యాన్త
దోష విధిచేత్ - తత్ర కింప్రమాణమ్, ఈశ్వరస్యాప్రత్యక్షతాన్త న్నతత్త్వమాణం. యదన్తనమానమ్ - తత్రేదం వక్తవ్యమ్. కి మిశన్త
రాఖ్యం ధర్మిణం కాన్తైకనమధిగమ్య మధ్యస్థగమ్య తతాన్తకన్త్యాన్త దోషత్వ మనుమాయతే - ఉతానభ్యుపగమ్య. అనభ్యుపగమే
హేతోరాశ్రయానీధిః. అభ్యుపగమ ధర్మగ్రహకప్రమాణేన కాన్తేన తస్య గుణత్వేన ప్రతిపన్నత్యా త్కాలాత్తయాపదిష్టత్వమితి. † ఏతదభి
ప్రేత్యానా (అనుమన్తృతయాచ నియచ్ఛంస్తితితి). † (క్షేత్రజ్ఞాన్త్యాన్త) అనుమన్తృతయా నియన్తృత్యాన్త, ధారకత్యా, తాన్తాన్తేన దేహే
న్ద్రియాదివనత్యాన్త సరన్త తదధిన్ మిత్యభిప్రాయేన తదాహితకత్వయ ఇత్యాదికం విశేషణ ముక్తమ్. పుణ్యపుణ్యయోః ప్రవృత్తస్య ప్రవృత్తి
న్తదనుగణేచన్తయా - తదనుగణజ్ఞానంచ క్షేత్రజ్ఞాదీనమేవ - భగవత ఉపేక్షకతాన్త. † తత్రోపేక్షకత్వమపి సాన్తకన్త్యాన్తవిశేషవైకత్యభిప్రాయే
తాపా (స్వయమేవస్వేచ్ఛానుగుణ్యేన) † కర్మానుగూఢలప్రదత్తే సాన్తకన్త్యాన్తకల్పమ్ - సాచే నిర్దయతాన్తప్రసక్తివిధిత్త్యానా (అతవిధి)
సాన్తకన్త్యాన్తవిదైకత్వజ్ఞే దయాన్తకల్పం నర్యేషు ననుతన్తకల్పం జేవానాం ఫలాన్తయరాహిత్యంచ వివక్షిత్వమ్. ఏతత్కర్తకారిణే ఏతత్కల్పం
దాన్త్యామితి తస్య నన్తలంబః - తత్ర యథానన్తలంబం కురన్తకన్త్యాన్తకన్త్యాన్తకల్పం మేవేతిభావః. అపరాధనం దన్తయతోఽనపరాధనమ
న్తయతత్కర్తాజ్ఞా సహాన్తకన్త్యాన్తకల్పమ్ - తద్విదితి. † తస్మిన్ నిర్దయత్వమితి శక్త్యానాం దయాన్తయూపాం శక్తియతి (దయాహీతి) † ఉచ
తదీనామపవిత్రవాన్త యదుఃఖానహిష్టుత్వం - తదాన్త్యవృత్త్యర్థమానా (సాన్తనిరపేక్షేతి). † తస్మిన్ దయానా అనవకాశత్వప్రసక్తి ఇత్య
తానా (స్వతాసనాతివృత్తితి). † (యథోక్తమితి) అత్ర ప్రీతిపూర్వకం దదాహితన్తన్తయః. * సతతయన్తానామిత్యతాశాన్తేన * అశంసా

సతతయక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామి బుద్ధియోగస్తం యేన మా ముపయాన్తి తే । తేహమేమానుక
మార్గ మహా మజ్జానజం తమః । నాశయామ్యత్తభావస్థాః క్షానదీపేన భాస్వతేతి. † అతః ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం ప్రధానం
నకారణమ్. (౧).

† అభిస్యాత్ - యద్యపి ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితాయాః ప్రకృతేః పరిష్పదప్రవృత్తిరపి నసమ్భవతి
త్యుక్తమ్ - తథాప్యనవేక్షాయావన పరిణామప్రవృత్తిస్సమ్భవతి - తథాదర్శనాత్.
† ధేన్వాదిసాపయక్తంహి తృణోదకాదిస్వయమేవ క్షీరాద్యాకారేణ పరిణమమానం
దృశ్యతే. అతః ప్రకృతిరపి స్వయమేవ జగదాకారేణ పరిణంస్యతఇతి. తత్రాహ.

౪॥ సూ. అన్యత్రాభావాచ్చనత్పరాదివత్. ౪.

౫. నైతదుపపద్యతే-తృణాదేః † ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్య పరిణామాభావా దృష్టాన్తానిధేః కథమసిద్ధిః. అన్యత్రాభావాత్
యదిహి తృణోదకాదికమనదుహాద్యుపయక్తం ప్రహీణంవా క్షీరాకారేణ వర్ణంస్యత - తతః ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమేవ పరి
ణమతఇతి వక్తు మశక్యతే - నచైతదస్తి - అతో ధేన్వాద్యుపయక్తం ప్రాజ్ఞవప క్షీరీకరోతి. ౨ వయోమ్మువచ్చేత్తత్రా
పీత్యుక్తమేవాత్ర † ప్రపజ్ఞితం తత్త్రైవ వ్యభిచారప్రదర్శనాయ.

యాంక్త ఇతి సూత్రవిహితేన క్రేసాపానకప్రీతే రుక్తత్వాత్. తస్మాశంసార్థత్వమవిపక్షితం చేత్ - * సతతయక్తానాం భజతామితి పానయక్త్య,
మనవేక్షితకథన మవేక్షితకథనంచ స్యాత్వామ్. తస్మాదయమర్థః. † సూత్రార్థముపసంహరతి (అతఇతి) ఈశ్వరస్యస్వతస్త్వీయైకల్యాదిప్రసక్తా
భావేన కర్తృణాం తదారాధనరూపతయైవ ఫలప్రదత్వాత్ సర్వపరిణాదివ్యవస్థానిధిధర్మం బ్రహ్మైకకారణత్వం సిద్ధమిత్యర్థః.

† ఉత్తరసూత్రకల్పామహా (అభిస్యాదితి). † (ధేన్వాదినేతి) కేవలదారాన్నిదివ్యావృత్తిస్థం చిత్స్నిద్ధిమాత్ర
మేతావగ నప్యమ్ - నతునబ్బల్పవిశేషన త్వరమధిష్ఠితత్వమ్ - గవి సుప్తాయామపి తదుపయక్తతృణాదేః క్షీరాది
భావదర్శనాత్. నచ తదపి పక్షికార్యమ్ - తావతా కార్యే సమ్భవత్యధికకల్పనాఽయోగాదితిభావః.

౫. ౪॥ సూ. అన్యత్రాభావాచ్చనత్పరాదివత్. కేవలవిస్తాత్రస్య పరిణామే దృష్టాన్తస్యం విపక్షితం చేత్ - తద్వాపితి ప్రహీణంనేతి. చిత్స్
నిద్ధిమాత్రేణ పరిణామా దూషితః అనదుహాద్యుపయక్తమితి, నబ్బల్పవిశేషనివృత్తచేతనవిశేషాధిష్ఠానేన పరిణామిత్వంతు పరస్యానిష్ఠమిత్వభి
ప్రేతమ్. † (ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమితి) ఏవం వికల్పత్రయ ముత్పాభిప్రేతమ్. అదృష్టవిశేషవాత్సల్యసంయోగాద్దేహసంయుక్తతృణాదేఃక్షీరభావఇతిచేన్న -
అదృష్టస్యాప్యనదుహాద్యుపయక్తప్రహీణత్యుక్తుల్యయోగజేయతయా తస్మాపి కార్యకరత్వే ప్రాజ్ఞాధిష్ఠానమవేక్షితమిత్వేతత్సర్వ మధికకల్పా
పరిహారరూపమర్థతాత మిహోపపాదితమ్. † సూత్రప్రయోజనమహా (ప్రపజ్ఞితమితి) ఉక్తకల్పావిశేషపరిహారరూపం ప్రపజ్ఞనమ్. తత్త్రైవ -
సయోద్భుష్టాన్తవేత్త్యర్థః.

౪॥ సూ. అన్యత్రాభావాచ్చనత్పరాదివత్. ౪.

(వే-సా.) క్షీరీభవద్దేహుపయక్తతృణాదివత్ ప్రధానమపీతి నయక్తం వక్తమ్. అనదుహాదివదర్శనాత్. తద్ధిప్రాజ్ఞాధిష్ఠితమ్. ౪.

(వే-దీ.) ధేన్వాదిసాపయక్తంహి తృణోదకాది స్వయమేవ క్షీరాకారేణ పరిణమతే - తద్వత్సర్వధానమపీతివ నక్తం సశక్యతే - ధేన్వా
దిసాపయక్తస్యాపి తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామః ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వాదేవ భవతీత్యన్యకేతవ్యమ్. కుతః! అన్యత్రాభావాత్ అనదుహాద్యుప
యక్తస్య ప్రహీణస్యవా తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామాభావాత్. ౪.

౫|| సూ. పురుషాత్మవదితిచేత్తథాపి. ౫.

౬. అథోచ్యేత-యద్యపి చైతన్యమాత్రమపుః పురుషో నిష్క్రియః - ప్రధానమపి దృక్పక్షి వికలమ్ - తథాపి పురుషసన్నిధానా దచేతనం ప్రధానం ప్రవర్తతే - తథా దర్శనాత్. గమనశక్తివికలదృక్పక్షియైకపక్షుసన్నిధానాత్తచ్చైతన్యోపకృతో దృక్పక్షి వికలః ప్రవృత్తిశక్తోఽన్యః ప్రవర్తతే, అయస్కాంతాత్సన్నిధానాచ్చాయఃప్రవర్తతే, - ఏవం ప్రకృతిపురుష సంయోగకృతో జగత్సర్వః ప్రవర్తతే. యశోక్తమ్ * ౧ + పురుషస్య దర్శనార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్య! పక్ష్యస్థమదుభయోరపి సంయోగస్తత్కృత స్సర్వ ఇతి. పురుషస్య ప్రధానాపభోగార్థం కైవల్యార్థంచ పురుషసన్నిధానా తస్మిన్ధానం సద్గాదా ప్రవర్తత ఇత్యర్థః. అత్రోత్తరం తథాపీతి. + ఏవమపి ప్రధానస్య ప్రవృత్త్యసమ్భవస్తదవస్థఏవ. పక్షోఽన్యనశక్తి వికలస్యాపి మార్గదర్శనతదుపదేశాదయః కాదాచిత్కా-విశేషాః సహస్రశస్సన్తి - అన్యోపి చేతన స్సంప్రమపదేశా ద్యవగమేన ప్రవర్తతే, - తథా అయస్కాంతమనే రవ్యయస్సమీపాగమనాదయస్సన్తి, - పురుషస్యతు నిష్క్రియస్య సతాదృశా వికారా సుమధువన్తి. సన్నిధానమాత్రస్య నిత్యతేవ నిత్యసర్వప్రసక్తో నిత్యముక్తతేవ బద్ధాభావూఽప వగ్ధాభావశ్చ.

౧|| సాక్ష్య - ౨౧కారి.

౬|| సూ. అక్షిత్వానుపపత్తేశ్చ. ౬.

౭. గుణానాముత్కర్షణికర్షణసద్ధనాక్షణిభావాద్ధి జగత్ప్రవృత్తిః * ౨ ప్రతిప్రతిగుణాత్మయవిశేషాదితి వదద్ధి ర్భవద్భిరభ్యుపగమ్యతే - ప్రతిసర్గావస్థాయాంతు సామ్యావస్థానాం సత్త్వరజస్తమసా మన్యోన్యాధిక్యన్యూనత్వాభానా దక్షాక్షణిభానానుపపత్తేర్బుజగత్సర్వ ఉపవద్యతే. తథాపి వైషమ్యాభ్యుపగమే నిత్యసర్వప్రసక్తః. అతశ్చ సప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం ప్రధానం కారణమ్.

౨|| సాక్ష్య - ౧౬కారి.

౮. ౫|| సూ. పురుషాత్మవదితిచేత్తథాపి. + ఉపాపృతా మార్యాం వ్యాపిస్తే (పురుషస్వేతి) ఉపభోగశబ్దేన దర్శనశబ్దో వ్యాఖ్యాతః. * + తథాపీతి మూలభాగం వ్యాపిస్తే (ఏవమపీతి) ప్రవృత్త్యసమ్భవస్తదవస్థఇతి పూర్వాపరమాత్మస్థానవపత్తిశబ్దానుబోధేన ఆధ్యాహారః కృతః. నిత్యనిర్వికారస్య పురుషస్య పక్షోఽర్థార్థదర్శనాపదేశాదివన్న కాదాచిత్కా-విశేషాస్తే - అన్యస్య తదుపదేశావగతివన్నప్రకృతే ద్విశేషాస్తే. అయస్కాంతస్య సమీపాగమనాదివత్పురుషస్య సవికారవస్థునః. విధుత్వాత్సమీపాగమనాపేక్షా నచేత్ - నిత్యసర్వప్రసక్తఇత్యర్థః.

౯. ౬|| సూ. అక్షిత్వానుపపత్తేశ్చ. ఏవం పరోక్షానుమానస్య ప్రాజ్ఞాన్యతత్త్వప్రసక్తముఖేన విమహవత్త్వప్రసక్తముఖేన విశేష విరోధఉక్తః.

౫|| సూ. పురుషాత్మవదితిచేత్తథాపి. ౫. ౬|| సూ. అక్షిత్వానుపపత్తేశ్చ. ౬.

(చే-సా.) పురుషః స్వసన్నిధానా తస్మిన్ధానం ప్రవర్తయతి అన్తఃపంక్తి-పురుషవత్, అన్తఃపత్ - అయస్కాంతావత్ ఇతి సప్రాజ్ఞాపేక్షేతి చేత్. న, తథాపి న ప్రధానప్రవృత్తిసమ్భవః, అవికృతత్వాత్పురుషస్య. పక్ష్యస్థాదేః మార్గోపదేశాదేనాన్తరగమనాదికాదాచిత్కా-వికారోవ్యన్తి. ౫.

(చే-దీ.) సప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమపి ప్రధానమ్, చైతన్యమాత్రమపు ష్చిష్క్రియః పురుష స్వసన్నిధిమాత్రేణ సర్గాదా ప్రవర్తయతి - యథా దృక్పక్షియైకః గమనశక్తివికలః పక్షుః పురుషః, అన్తం దృక్పక్షివికలం ప్రవృత్తిశక్తియైకం పురుషం స్వసన్నిధానా తస్మిన్వర్తయతి, యథాచాయస్కాంతాత్సన్నిధానా దయఃప్రవర్తయతి, - తదన్విదితిచేత్. పరిహారతి తథాపి ఇతి; తదన్విదే ప్రధానస్య ప్రవృత్తిశ్చైవపద్యతే - తత్ప్రతిపక్ష్యోః పురుషస్య గమనశక్తివికలస్యాపి మార్గోపదేశాదివ్యాపారః కాదాచిత్కా-దృశ్యతే, అన్యస్య చాఖుషవ్యాపారపరిపేషే వజ్జానదేశగ్రహణాదిశ్చైతన్యధర్మోఽన్తి. అయస్కాంతమనేరవ్యయఃప్రవృత్తే కాదాచిత్కమయస్సన్నిధానం విద్యతే. ఇమతు సన్నిధిమాత్రాంతే తాదృశః కల్పిన్యోశేషః ఉభయత్రాపి నవిద్యతే, పురుషసన్నిధానస్య నిత్యతేవ నిత్యసర్వప్రసక్తిః. తథానతిప్రతిసర్గాభావూఽపవగ్ధాభావప్రసక్తశ్చ. ౫.

(చే-సా.) గుణానా ముత్కర్షణపక్షర్షణసద్ధనాక్షణిభావాద్ధి జగత్ప్రవృత్తిః. ప్రతిసర్గావస్థాయాం సామ్యావస్థానా వైషమ్యకృతాక్షిత్వానుపపత్తేశ్చ నజగదారమ్భః ౬.

(చే-దీ.) ఇతశ్చ. గుణానా ముత్కర్షణపక్షర్షణసద్ధనాక్షణిభావేన జగత్ప్రవృత్తిః. ప్రతిసర్గావస్థాయాం సామ్యావస్థానావైషమ్యకృతాక్షిత్వానుపపత్తేశ్చ నసమ్భూతిః, తత్రాపుత్కర్షణోఽన్తిచేత్ - సర్వదా సర్వప్రసక్తః. ౬.

౭॥ సూ. అన్యథానుమితౌచ జ్ఞశక్తివియోగాత్. ౭.

౮. దూషితప్రకారాతిరిక్తప్రకారాస్తరేణ ప్రధానానుమితౌచ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాత్ప్రపద దోషాః ప్రాచుష్యః - అతీ సకథంచితప్యనుమానేన ప్రధానసిద్ధిః.

౯॥ సూ. అభ్యుపగమేవ్యర్థాభావాత్. ౯.

౯. † అనుమానేన ప్రధానసిద్ధ్యభ్యుపగమేపి ప్రధానేన ప్రయోజనాభావాన్నతదనుమాతవ్యమ్. ‡ ౧ పురుషస్య దర్శనార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్యేతి ప్రధానస్య ప్రయోజనం పురుషభోగావసరంబలముతో - తౌచ ననమ్భవతః. పురుషస్య చైతన్యమాత్రవపుటో నిష్క్రియస్య నిర్వికారస్య నిర్బలస్య తతవన నిత్యముక్తవనరూపస్య ప్రకృతిదర్శనరూపభోగ, స్తద్వియోగరూపౌచవద్గత్య ననమ్భవతి. ఏవంరూపస్యైవ ప్రకృతిసన్నిధానాత్తత్పరిణామవిశేషముఖముఖదర్శనరూపభోగసమ్భావనాయాం ప్రకృతిసన్నిధానస్య నిత్యత్వేన కదాచిదవ్యవధిగో ననేత్యేతి.

౯॥ సూ. విప్రతిషేధాచ్చానమజ్ఞనమ్. ౯. ౧॥ సాంఖ్య - ౨౧ కారి.

౧౦. విప్రతిషేధం చేదం సాక్ష్యానాం దర్శనమ్. తథాహి - ప్రకృతే పరార్థత్వేన దృశ్యత్వేన భోగ్యత్వేనచ ప్రకృతేర్భృతౌ † మధిష్ఠాతారం ద్రష్టారం సాక్షిణంచ పురుష మభ్యుపగమ్య ప్రకృత్యైవ నాధనభూతయా తస్య కైవల్యమపి

అనుమానాస్తరేభ్యుక్త మానస మతిదిశతి.

౮. ౭॥ సూ. అన్యథానుమితౌచ జ్ఞశక్తివియోగాత్. జ్ఞాతృత్వేనతిహి నబ్బల్పాదధిష్ఠాత్రస్తరనిరపేక్షప్రవృత్త్యవపత్తి - తచ్చనాస్తి - తస్మాన్నిత్యసర్వాద్రవ్యైర్విభక్తః. అచేతనత్వాదేవ ప్రాజ్ఞాధిపీతత్వం ప్రసజేదితిభావః. ఇదం విమతావధత్వప్రసజ్జన్యాపి ప్రదర్శనార్థముక్తమ్.

౯. ౯॥ సూ. అభ్యుపగమేవ్యర్థాభావాత్. † కన్యాభ్యుపగమవిత్త్యపేక్షాయాం పూర్వసూత్రప్రత్యుపత్త్యా అనుమితీకాన్ధతో బుద్ధితేత్యేతి ప్రాతేకాహ (అనుమానేనేతి) ప్రవృత్తిస్త్యనేకమాత్రప్యవహితత్వాన్న సానుబంధమర్హతితిభావః.

నిత్యనిర్వికారస్యాపి భోగావసరార్థస్యవగమకాక్షాయామనస్తరమాత్రమ్.

౧౦. ౯॥ సూ. విప్రతిషేధాచ్చానమజ్ఞనమ్. † పరార్థత్వప్రతియోగిత్యేనాహ (అధిష్ఠాతారమితి) అధిష్ఠాతా - న్యతస్యై. సాక్షీ - న్యరూపే

౭॥ సూ. అన్యథానుమితౌచ జ్ఞశక్తివియోగాత్. ౭. ౮॥ సూ. అభ్యుపగమేవ్యర్థాభావాత్. ౮.

(వే.సా.) జ్ఞస్య యా శక్తిః, తద్వియోగాత్ - జ్ఞాతృత్వశక్తి వియోగాదిత్యర్థః. ఉక్తప్రకారవ్యతిక్రప్రకారేణ ప్రధానానుమితౌచ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాత్ రచనానుపపత్త్యధికరణం దోషాస్తదవస్థాః ౭.

(వే.దీ.) ఉక్తప్రకారాదవ్యతిక్రప్రకారేణ ప్రధానానుమితౌచ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగా ద్రచనానుపపత్త్యధికరణం దోషాస్తదవస్థాః, ౭.

(వే.సా.) ప్రధానాభ్యుపగమేపి ప్రయోజనాభావాన్నతదనుమేయమ్. పురుషస్య నిర్వికారస్య ప్రధానదర్శనరూపవికారానమ్భవత్, ప్రకృతిధర్మాద్యనవిమితైర్భోగః, తద్వివేకానునాన కృతకైవల్యఞ్చ ననమ్భవతి. ౮.

(వే.దీ.) ప్రధానానుమానాభ్యుపగమేపి ప్రధానేన ప్రయోజనాభావాన్నతదనుమేయమ్. పురుషస్య భోగావసరార్థతయాహి ప్రధానప్రవృత్తే స్సప్రయోజనత్వమ్ - చైతన్యమాత్రవపుటో నిష్క్రియస్య నిర్వికారికారస్య పురుషస్య ఇతరతరార్థానకృతప్రకృతిదర్శనరూపభోగః, తద్వివేకనరూపావర్తశ్చ ననమ్భవతి. నిర్వికారత్వైవ ప్రకృతిసన్నిధానేన భోగ వృన్ముఖతీచేత్, ఉభయార్విత్వత్వేన నర్వగతత్వేనచ నన్నిధానస్య నిత్యత్వాదవర్తాసిద్ధిః. తథావిధనన్నిధేరవాపవర్తహేతుత్వే భోగాసిద్ధిశ్చ. ౮.

ప్రాప్త్యం వదనవప తస్య నిత్యనిర్వికారచైతన్యమాత్రస్వరూపతయా అకర్మత్వం కైవల్యంచ స్వరూపమేవాహుః, తతః
ఏవ బద్ధమోక్షసాధేనానుష్ఠానం మోక్షంచ ప్రకృతేరేవేత్యాహుః, ఏవంభూతనిర్వికారోదాసీనపురుషసన్నిధానా త్పృక్కు
తేరితరేతరాధ్యాసేన సగూఢప్రవృత్తిం పురుషభోగావపగూఢతవ్చాహుః * ౧ † సజ్జాతపరార్థత్వాత్. † త్రిగుణాదివిప
ర్యయా † దధిష్ఠానాత్. పురుషస్యి భోక్తృభావా † తైవల్యార్థప్రవృత్తేశ్చ. తస్మాచ్ఛ విపర్యానాత్పిధం † సాక్షిత్య
మస్య పురుషస్య. కైవల్యం మాధ్యస్థ్యం ద్రష్టృత్వ మతిర్మభావశ్చేతి - * ౨ పురుషవిమోక్షనిమిత్తం తథా ప్రవృత్తిః
ప్రధానస్యేత్యుక్తైవమాహుః * ౩ తస్మా న్నబద్ధతే నామి ముచ్యతే నామి సంసరతి కశ్చిత్. సంసరతి బద్ధతే ముచ్య
తేచ నానాశ్రయా ప్రకృతిరితి - తథా * ౪ తస్మా తత్సంయోగా దచేతనం చేతనావదివ లిజ్జమ్. గుణకర్మత్వేన తథా
కర్తేవ భవత్పుదాసీనః॥ పురుషస్య దర్శనార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్య. పక్షవిధనమభయోరపి సంయోగస్తత్కృత
స్సద్గతి. సాక్షిత్యద్రష్టృత్వభోక్తృత్వాదయో నిత్యనిర్వికారస్యకర్తృ రుదాసీనస్య కైవల్యకస్వరూపస్య నసమ్భ
వన్తి, ఏవంరూపస్య తస్మాద్భావసమూలభ్రమోపి నసమ్భవతి, - అధ్యాసభ్రమయోరపి వికారత్వాత్. ప్రకృతేశ్చ
తౌ నసమ్భవతః - తయో శ్చేతనధర్మాత్వాత్. అధ్యాసోపి నామ చేతనస్యాన్యస్మిన్నన్యధర్మానుసంధానమ్ - నచ † చేత
నధర్మో వికారశ్చ. నచ పురుషస్య ప్రకృతిసన్నిధిమాత్రేణాధ్యానాదయ స్సమ్భవన్తి. నిర్వికారత్వాదేవ సమ్భవన్తి
'చేత్ - నిత్యం ప్రసక్తేరక. సన్నిధే రకించిత్కరత్వంచ ౫ నవిలక్షణత్వాదిత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్. ప్రకృతేరేవ
సంసరతి బద్ధతే ముచ్యతేచేత్ - కథం నిత్యముత్తస్య పురుషస్యోపకారణీ నేత్యుచ్యతే - వదన్తిహి * ౬ నానావిధై
రుపాయై రుపకారిణ్యనుపకారిణః పుంసః. గుణవత్గుణస్య సత స్తస్మాద్ధ మమార్థంచ రతీతి. తథాప్రకృతి ర్దేన పురు
షేణ యథానస్యభావా దృష్టా - తస్మా త్పురుషా త్తదాసీమేవ నివర్తత ఇతిచాహుః * ౭ రగ్ధస్య దర్శయిత్వా నివర్తతే
నర్తకీ యథా నృతాత్. పురుషస్య తథాత్మానం ప్రకాశ్య వినివర్తతే ప్రకృతిః. ప్రకృతే సుస్థుమారతరం నకించిదన్తితి

జానుసద్భాతా. ద్రష్టా - ఇన్ద్రియాదిభిర్ద్రష్టా. † ఉక్తార్థవిషయం తద్దృష్టమాహ (సజ్జాతేతి). † (త్రిగుణాదివిపర్యయోత్) అదిశబ్దాకార్యమః. (తి
గుణతత్కార్యం జన్మ - జనసాధ్యత్యైవత్వాదయోగా త్తదస్యాఽధిష్ఠాతేత్యర్థః. † (అధిష్ఠానాదితి) అధిష్ఠ్యేయోత్ (త్రిగుణాదేరధిష్ఠాత్యుద్విలక్షణత్వాత్.
కర్తృకర్మవిరోధాత్త్యర్థః. † (కైవల్యార్థప్రవృత్తేశ్చ) సహి త్యాజ్యమేవ త్యాగకర్తేత్యర్థః. † ఉక్తార్థానాం వివరితేషాం దర్శయతి (సాక్షిత్యేతి)
† (చేతనధర్మోవికారశ్చేతి) చేతనధర్మత్వాన్నప్రధానస్య సమ్భవతివికారరూపత్వాన్నాత్మేనస్సమ్భవతీత్యర్థః. ప్రథమభ్రమోఽధ్యాసః, తన్మూ

౯౧ సూ. విప్రతిషేధాచ్చాసమజ్ఞానమ్. ౯.

(వే.సా.) పురుషస్య ద్రష్టృత్వభోక్తృత్వనిర్వికారత్వాదివిరుద్ధపరాసాధ్యుపగమాచ్చ అనమజ్ఞానం కాపిలవతమ్. ౯.

(వే.పీ.) విప్రతిషిద్ధం చేదం సాజ్ఞానిదర్శనమ్ - " ప్రకృతేః పరార్థతయా పురుషో ద్రష్టా భోక్తా అధిష్ఠాతా" ఇత్యోహుః - " ప్ర
కృతేశ్చ పురుషస్య భోగావపగూఢతయా నప్రయోజనత్యేచ, ప్రకృత్యైవ సాధనభూతయా పురుషో భోగ మపవర్తంచాత్మతే" ఇతిహోక్తే.
" నచ పురుష శ్చైవత్సమ్యతాపత్ర ర్విత్త్యో నిర్వికారో నద్రష్టా నభోక్తా నకర్తా" ఇతిస. అతఏవ " పురుషో నబద్ధతే, నచమోక్షసాధన
మనుత్తితి, నచముచ్యతే" ఇతిచ వదన్తి. " ప్రకృతిరచేతన భూతైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మం చైతన్యం నవీన్, నవధర్మం కర్మత్వం
పురుషేచానుసంధాయ బద్ధతే - మోక్షసాధన మనుత్తితి - ముచ్యతే" ఇతిచాహుః. అధ్యాసనరూప మనుసంధానంహి చేతనధర్మః. తథా
" ప్రకృతి రణుపకారిణః పురుషస్య భోగావపగవ్యవహారం ప్రయోజనం సాధయతీత్యుపకారిణీ" ఇతిచాహుః. అధ్యాసనరూపబద్ధాదయః పురు
షస్య నసన్తిచేత్. కస్తస్యోపకారః. ఏవ మస్యాన్యవిరుద్ధభావణా దనమజ్ఞానమ్. ౯.

మే మతి ధ్వనతి | యా దృష్టాన్తీతి పునర్న దర్శన ముపైతి పురుషస్యేతి. తదవ్యసజ్జతమ్ - † పురుషోహి నిత్యము క్తత్వా
న్నిర్వికారత్వా న్నతాం కదాచిదపి వశ్యతి, నాధ్యస్యతిచ. స్వయంచ సావత్తానం నవశ్యతి - అచేతనత్వాత్. పురుష
స్య స్వాత్మదర్శనం స్వదర్శనమితి నాధ్యస్యతిచ - స్వయ మచేతనత్వాత్, పురుషస్యచ దర్శనరూపవికారానమ్భనాత్.
† అథసన్నిధిమాత్రమేవ దర్శన మిత్యవ్యతే. సన్నిధే ర్నిత్యత్వేన నిత్యదర్శనప్రసజ్గ ఇత్యుక్తమ్. స్వరూపాతిరిక్తకాదా
చిత్తం-సన్నిధిరిపి నిత్యనిర్వికారస్య సౌపవద్యతే. కించ - మోక్షహేతుస్తు స్వసన్నిధానరూపమేవ దర్శనం చేత్ -
బద్ధహేతురపి తదేవేతి నిత్యవద్బద్ధౌ మోక్షశ్చ స్యాతామ్. అయథాదర్శనం బద్ధహేతుః - యథావ త్స్విరూపదర్శనం
మోక్షహేతురితిచేత్ - ఉభయవిధస్యాపి దర్శనస్య సన్నిధానరూపతానతిశేషా త్సద్బోధయ ప్రసజ్గవ. సన్నిధే రని
త్యత్వే తస్య హేతు రనేవమేయః - తస్మాదేత్యనవస్థా. అధైతద్బోధవరిజహీష్వయా స్వరూపసద్భావవ. సన్నిధిరితి -
తదా స్వరూపస్య నిత్యత్వేన నిత్యవద్బద్ధమోక్షే. అత ఏవమాచేర్విప్రతిషేధాత్సాక్ష్యానాం దర్శన మనమజ్ఞానమ్.—
† యేష కూటస్థనిత్యనిర్వికేవస్వప్రకాశచిన్తాత్రం బ్రహ్మేవిద్యాసాక్షిత్వేనాపారమార్థికబద్ధమోక్షభాగితి వదన్తి-తేషాః
మప్యక్తసీత్యావిద్యాసాక్షిత్వాన్విధ్యాసాద్యసమ్భవా దసామజ్ఞానమేవ. † ఇయాంస్తువిశేషః - సాక్ష్యాః జననమరణప్రతి
నియమాదివ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం పురుషబహుత్వమిచ్ఛన్తి - తేతు తదపినేచ్ఛన్తి సుతరా మసామజ్ఞానమ్. యత్తు ప్రకృ
తేః. పారమార్థ్యాపారమార్థ్యవిభాగేన వైషమ్య ముక్తమ్ - తదయుక్తమ్ - పారమార్థికతేవ్యపారమార్థికతేవీతి నిత్య
నిర్వికారస్వప్రకాశైకరచచిన్తాత్రస్య స్వవ్యతిరిక్తసాక్షిత్వాద్ద్యనుపపత్తే. అపారమార్థికతేవేతు తస్మాః † దృశ్యత్వబా
ధ్యత్యాభ్యుపగమాత్సుతరామసజ్జతమ్.—ఔపాధికభేదాభేదవాదేపి ఉపాధిసమ్భవిషో బ్రహ్మణో † యమేవ స్వభా
వ ఇత్యుపాధిసమ్భవాద్ద్యనుపపత్తే రసామజ్ఞానం పురస్కమేప్రాక్తమ్.

రచనానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

అశ్యే భ్రమశబ్దావ్యాః † ప్రకృతిదర్శనం పురుషకర్తృకం, సావత్తకర్తృకమ్, చానుపపన్నమిత్యాహ (పురుషోహిత్వాదినా). † సన్నిధేః స్వరూ
పానతిరిక్తత్వేన దూషణమాహ (అశ్లేత్యాదినా)——† అస్మిన్నాన్యథావత్కీనిరాసే మాయావాదినా మనవికాశత్వమాహ (యేవేతి) నిర్వికారస్యావి
ద్యామభవాద్వాసాయోగాచిత్త్యర్థః. † అధికం దూషణ మాహ (ఇయాంప్రీతి) † (దృశ్యత్వబాధ్యత్యాభ్యుపగమాది) యదవిద్యావిరోధి - తదేవ తత్వా
క్షీతి వచన మసజ్జతమిత్యర్థః. యవాన్ - అవిద్యానుభవరూపదర్శనమ్, తద్బాధకదర్శనమపి వికారః - సతు నిర్వికారస్య సౌపవద్యత ఇత్యర్థః.—
† (అయమేవస్వభావఇతి) నిత్యనిర్వికారత్వనిర్దోషత్వాదిసన్విభావఇత్యర్థః. హేయప్రత్యగీకత్వకల్యాణైకత్వాత్ప్రతినిరోధోఽభిప్రేతః.
సరైవమి తరైః ప్రవృత్తేశ్చేతిసూత్రాంతరం కృతమ్. తత్ర జగద్రచనాసిద్ధ్యర్థం ప్రకృతే రాద్యా గుణసామ్యప్రచయ్యతివ్యాపారయాహ
ప్రవృత్తిః - పాపి ప్రధానస్య స్వకీర్తితేనైవసపన్నా - మృదాదివ్యదర్శనాదితి కబ్జనభాస్కరాభ్యాం, రభశకటాదివ్యదర్శనాదితి యాదవి
మిత్రైశ్చ వ్యాఖ్యాతమ్. తదయుక్తమ్ - చేతనాస్థితవైశ్వానేతనస్య కార్యకరత్వదర్శనరూపయత్తేకదాభావాత్, జగద్రచనానుభావవ్యాపా
రస్య తదర్థస్వాద్యవ్యాపారస్య తుల్యన్యాయవిషయతయా తుల్యార్థానాం విషయవాక్యానామివ మాత్రభేదప్రణయనే ప్రయోజనాభావాద్వి.
అతోఽన్వయస్యతిశేకయా హేతోభయవ్యాప్తిప్రదర్శకమేకమాత్రమ్. పయసో వత్సవివృద్ధయే ప్రవృత్తివదమ్ముసో లోకోహికారాయ న్యన్తనప్రవృ
త్తివచ్చ ప్రధానస్య స్వకీర్తవ పురుషార్థానుగూప్రవృత్తిరితి పయోమ్ముపదిత్త్యోగో వ్యాఖ్యాతః. తతోపి దధ్యాదిపరిణామే, నారికేళాదిరసాత్తనా
పరిణామేవ ప్రవృత్తిదితి వ్యాఖ్యానం యుక్తమ్ - కారణావస్థనప్రధానస్య కార్యజగద్రూపేణ పరిణతో చేతనాధిష్ఠాననిరపేక్షత్వం నదతా
పూర్వసహితా చేతనసమ్ముదానపేక్షితయా ప్రతిపన్నపరిణామస్య ప్రదర్శయితుం యుక్తత్వాత్కురుషార్థసిద్ధ్యనుగూప్రయోగస్య అభ్యుపగమే
వ్యర్థాభావాదివిషయగతయా ఒత్ర తత్త్వభగత్తే రిన్విఫలత్వాత్, కార్యోపచితి పురుషస్య ఫలిత్తమేవ నిమిత్తత్వమ్ - అతో నాధిష్ఠానాపే
క్షేతి శబ్దాన చపరావర్త్యతివేన్న - ఫలిత్వస్య పురుషవర్షిరకుల్యయోగక్షేమతయా అన్యత్రాభావాచ్ఛరేపాదినిది న్నాయేనాధికః పరిహృ

౧౦|| సూ. మహాద్వీర్ణవద్వాప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్. ౧.

౧. † ప్రధానకారణవాదస్య యుక్త్యాభాసములతయా విప్రతిపిధత్వాచ్చసామజ్ఞస్యముక్తమ్ - సప్సృతి పరమాణుకారణవాదస్యభాసమజ్ఞస్యం ప్రతిపాద్యతే మహాద్వీర్ణవద్వాప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామితి అనమజ్ఞసమితి వర్తతే వాశ్చకాన్తే. ప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుకపరమాణుభ్యాం మహాద్వీర్ణవత్ - త్ర్యణుకోత్పత్తివాదమత్ అన్యచ్చ తదభ్యుపగతం సర్వ మనమజ్ఞసమ్. † పరమాణుభ్యాం ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగదుత్పత్తివాదవదన్యదప్యసమజ్ఞ సమిత్కృతః. † తథాహి - తస్యప్రభృతయోహ్యవయవాః స్యాంశ్చేష్టడిభిః పార్శ్వైస్సంయుజ్యమానా అవయవిన ముత్పాదయన్తి - పరమాణుప్రాపి స్వకీయైః షడ్భిః పార్శ్వైస్సంయుజ్యమానావన ద్వ్యణుకాదీనా ముత్పాదకా భవే యః - అన్యథా పరమాణునాం ప్రదేశభేదాభావేనతి సహస్రపరమాణుసంయోగేవ్యేకస్తాత్పరమాణో రసతిరిక్తపరి మాణతయా అణుత్వప్రాస్వత్వమహత్వదీర్ణత్వాద్య సిద్ధిసాన్యత్. ప్రదేశభేదాభ్యుపగమే పరమాణుప్రాపి సాంశాః స్వకీయై రంశైః - తేచ స్వకీయై రంశై రిత్యనవన్తా. † నచ వాచ్యం అవయవాల్పత్వ మహత్త్వాభ్యాంహి సర్వపమహీధర

౧. ౧౦|| సూ. మహాద్వీర్ణవద్వాప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్. † సజ్జతిమాహ (ప్రధానేతి) ప్రధానకారణవాదస్యానన్వితేన ధీగతాన్వితద్వాపితమ్. అనుమానిక ప్రధానకారణత్వే నిరతే అనుమానికపరమాణుకారణత్వంస్యాదితి ప్రస్తావాత్పజ్జతిరీత్యర్థః. ప్రధానకారణవాదసామ్యేనైవమతస్య పూర్వాన్విరానన్త బాహ్యత్వాన్విక్యాత్వేదబాహ్యమతాన ప్రస్యస్య యుక్తత్వాత్. కిం దివక్యతేవాచ్యప్తనచివాః పరమాణుప్రా జగత్పారణమ్-ఉతన. పర మాణునాం సంయోగవన్తిరా అవయవార్థమృకత్వే కారణానవస్థితికార్య ప్రతిపాదిత్యో రన్యతరప్రసక్తి రవర్థసియా - నేతి. యదా నప్రసక్తి-తదా పరమాణునాం జగదారంభకత్వోపపత్తేర్భృప్రకారణవాదస్య శ్రద్ధేయతమత్వమ్. యదా నప్రసక్తి రవర్థసియా - తదా పరమాణుకారణవాదా నుపపత్తేర్భృప్రకారణవాదస్య శ్రద్ధేయతమత్వమ్. వాశ్చకాన్తే - నమచ్చయతిత్వర్థః. దూర్భుగమచ్చయోఽభిప్రేతః. ప్రాస్వమే-ద్వ్యణుకమ్. పరి మణ్ణం - పరమాణు. మహాద్వీర్ణమ్ - త్ర్యణుకమ్. తచ్చ ద్వ్యణుకతయార్థమ్. † త్ర్యణుకస్య ద్వ్యణుకతయార్థత్వేనీతి సూత్రేద్వ్యణుకేన పరమాణునాచార్థత్వం ప్రతీయతఇవేతి తద్వాన్వయత్వర్థః. మన్యచ్చ తదభ్యుపగత మిత్కుక్తస్య ఘటాదికార్యాన్తరవాన్విత్యర్థం. చాహ (పర మాణుభ్యుపగతి) భావ్యం త్ర్యణుకశబ్దవన కార్యాన్తరవాన్వయమత్యమ్. పరమాణుభ్యో ద్వ్యణుకాదికార్యోక్త్యప్రవాదవత్ గగనవత్కర్తాదిక మన్య త్తదభ్యుపగత మనమజ్ఞసమిత్కృతః. సూత్రే ప్రాన్వ పరిమణ్ణం శబ్దాభ్యాం కారణద్వయముక్తమ్. మహాద్వీర్ణ శబ్దోఽణుప్రాస్వస్య ద్వ్యణు కస్యాశ్చయలక్షణమ్. ద్వ్యణుకపరమాణుభ్యాం త్ర్యణుకద్వ్యణుకాదికార్యవదన్యచ్చానమజ్ఞస మిత్కృతః. కార్యద్వయోపలక్షణత్వే ముత్తరత్ర వత్వత్వే. మహాద్వీర్ణ శబ్దా భావప్రధానా. మహత్త్వం దీర్ఘత్వంచ. అతి సామాన్యాధికరణ్యాభావాత్ * అన్వహత ఇత్యాదిని మహచ్చబ్దస్యా త్వాభావః. ఏనం భావప్రధానాభ్యాం మహాద్వీర్ణ శబ్దాభ్యాం-తద్గుణకం త్ర్యణుకం లక్ష్యతే. † పరమాణుభ్యో ద్వ్యణుకా ద్యుత్పత్త్యన్యవసంతిశకధ మిత్కృతాహ (తథాహితి) అణుత్వప్రాన్వితే ద్వ్యణుకస్య ధర్మైః మహత్త్వదీర్ఘత్వేత్యణుకస్య. † (నచవాచ్యమిత్యాది) సర్వపమహీధరవైమన్య

౧౦|| సూ. మహాద్వీర్ణవద్వాప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్. ౧.

(వే.పా.) అనమజ్ఞసం ఇతివర్తతే. వా శబ్దకాన్తే. ప్రాన్వపరిమణ్ణలాభ్యాం మహాద్వీర్ణవత్ - ద్వ్యణుకత్ర్యణుకౌత్పత్తివదన్యచ్చ తస్య తం సర్వ మనమజ్ఞసమ్. అయవా స్వకీయై షడ్భిఃపార్శ్వైస్సంయుజ్యమానాహి పృథుతర మవయవిన మారభన్తే; పరమాణునాద్విరవయ వత్వేన పార్శ్వైస్సంభ్యుపగమత్. పార్శ్వైస్సంశ్చేష్ట సంయుజ్యమానానాం న పృథుతరద్రవ్యరంభకత్వత్వసమ్మతః. ౧.

(వే.దీ.) కిం కాకాదాభ్యుపగతః పరమాణుకారణవాదః సమీచీనయ్యక్తిమాటః! - ఉతనేతి సంశయః. సమీచీనయ్యక్తిమాలభితి పూర్వ సత్తః. అనువసనయోగా దవయత్వత్వత్వే ద్దర్శనాత్, అవయవాల్పత్వప్రాచుర్యాభ్యాం సర్వపమహీధర వైమన్యదర్శనాచ్చ అవయవాల్పత్వ క్త్యాఽనవత్కార్యమృపగమయేతి పరమాణుసిద్ధిః. తే చతుర్విధాః పరమాణుప్రా విపాకదశావన్నక్షేత్రాఽదృష్టనచివాః పరమేశ్వరాధిష్ఠితాః ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగదారంభకాః. రాధాన్తస్తు - అవయవాన్వితీయై షడ్భిః పార్శ్వైస్సంయుజ్యమానాన్వితాస్తాస్తాస్త మవయవిన ముత్పా దయన్తితి-పరమాణువన్వితీ తత్రైత్యైతాత్పరమత్వ మభ్యుపగత్యమ్. తథానతి పరమాణుప్రాపి సాంశా స్వకీయై రవయవైః. తేచ స్వకీయై, రితి సక్య చిత్కారణస్య వ్యవస్థితిః. సూత్రార్థస్తు మహాద్వీర్ణవద్వాప్రాస్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్, అనమజ్ఞస మితి వర్తతే. వా శబ్దకాన్తే. ప్రాన్వపరిమణ్ణలాభ్యామ్ ద్వ్యణుకపరమాణుభ్యామ్, మహాద్వీర్ణవత్ - త్ర్యణుకద్వ్యణుకౌత్పత్తివ దన్యచ్చ తదభ్యుపగతం సర్వమనమజ్ఞసమ్. ౧.

యోః వైషమ్యమ్ - పరమాణోరవ్యసంతావయవత్వే అవయవానన్యసామ్యాత స్వపమసీధరయోఃవైషమ్యానిధేః అవయవావక్తవ్యకాష్టావక్తాభ్యుపగమనీయైః. † పరమాణూనాం ప్రదేశభేదాభావే నత్యేకపరమాణుపరిమాణాతిరేకి ప్రథిమా నజాయతేతి స్వపమసీధరయోరేవాసిద్ధేః. † కిం కుర్త ఇతి చేత్ - † వైదికః పక్షః పరిగృహ్యతామ్. — † యత్తు పరైః బ్రహ్మకారణవాదనూపమాపరిహారపర మిదం సూత్రం వ్యాఖ్యాతమ్ - తదనన్తరం పునరుక్తంచ - † బ్రహ్మకారణవాదే పరోక్తాదోషాపూర్వస్థిపాదే పరిహృత్య పరపక్షప్రతిజ్ఞేపోహ్యస్థిపాదే క్రియతే. † చేతనాద్భిప్రాయో జగదుత్పత్తిసమృద్ధిగ్నం నివిలక్షణత్వాదిత్యత్రైవి ప్రపశ్యతః. † అతో ప్రాన్వపరిమణ్యలాభ్యాం మహాద్వీధానుప్రాసోవృత్తివ దన్యచ్చ తదభ్యుపగతం సర్వమన మజ్జనమిత్యేవనూత్రార్థః.

† కిమత్రాన్వదసమజ్జనమిత్యత ఆహా.

౧౧॥ నూ. ఉభయధాపినకర్తృత్వసదభావః. ౨.

౨. పరమాణుకారణవాదేహి పరమాణుగతకర్తృజనితత్వంయోగపూర్వకద్వ్యులుకాదిక్రమేణ జగదుత్పత్తిరివ్యతే. తత్ర నిఖిలజగదుత్పత్తికారణభూతపరమాణుగత మాద్యం కర్తృదృష్టకారిత మిత్యభ్యుపగమ్యతే * ౨ అగ్నేయాద్వ్యజ్వలనం వాయోస్తిర్యగమన మణుమనసోశ్చాద్యం కర్తేత్యదృష్టకారితానీతి, తదిదం పరమాణుగతం కర్తృ స్వగతాదృష్టకారితమ్ - ఆత్మగతాదృష్టకారితంనా. ఉభయధాపి ననన్యూనతి - తేత్రజ్ఞపుణ్యసాహసమస్థానజనితస్యాదృష్టస్య పరమాణుగతత్వానంభవాత్. సంభవేచ నదోత్పాదకత్వప్రసజ్ఞః. † ఆత్మగతస్యచాదృష్టస్య పరమాణుగతకర్తృత్వప్రేతుత్వం ననన్యూనతి. అథాదృష్టపదార్థసంయోగా దణుషు కర్తృత్వప్రతి. తదా తస్యాదృష్టప్రవాహస్య నిత్యత్వేన నిత్యస్థగ్నప్రసజ్ఞః. నన్వదృష్టం విపాకాపేక్షం ఫలాయాలమ్. కానిచి దదృష్టాని తదానీమేన వివచ్యస్తే - కానిచి జ్ఞాన్తరే - కానిచిత్కల్పాన్తరే. అతో విపాకాపేక్షత్వా న్ననన్వదోత్పాదకత్వప్రసజ్ఞః. నైతత్ - అనన్తరాత్మభిరసజ్జేతపూర్వక మయుగపదమపి తానేకవిధకర్తృజనితానా మదృష్టానా మేకస్థి కాలే ఏకరూపవిపాకస్యాప్రామాణికత్వాత్. అతఏవ యుగసత్సర్వసంహారో, ద్విపరార్థకాల మవిపాకేనావసానంచ ననన్తచ్చతే. † నచేవ్యరోచ్యాహిత

సిద్ధ్యర్థం పరమాణూనాం నిరవయవత్వ ముక్త్యుత్తమ-అన్యథావయవవానన్యసామ్యాత్రయోర్వైషమ్యానిధిర్భేదః. † పరిహరతి (పరమాణూనామితి) నిరవయవత్వే నహానపరమాణుసంయోగేప్యేకపరమాణునితీర్తికపరిమాణతయా నర్వపమసీధరాఖ్యధర్మసిద్ధేఃపరమాణూనాంసాంశత్వ ముక్త్యుపగమ్యతే. ఏవంవైషమ్యాఖ్యధర్మ సిద్ధ్యర్థం నిరవయవత్వ ముక్తమ్ - నర్వపమసీధరాఖ్యధర్మసిద్ధ్యర్థం సావయవత్వముక్తమ్. † (కింకుర్త ఇతిచేతి) సావయవత్వే వైషమ్యానిధిః - నిరవయవత్వే ధర్మసిద్ధిరితి కిమనన్యూనీయమిత్యర్థః. † (వైదికఃపక్షఃపరిగృహ్యతాం) యుక్తిబాధాగోచరకాన్త్రైకనమధిగమ్యతః సీవక్రియతామ్. తత్రహి నహ్యత్వేన విపులస్యోత్పత్తిః - దశగుణం బృహతో బ్రహ్మణః కారణా దల్పస్య కార్యత్వంహి ప్రతిపాద్యతే - తత్తు నయుక్తిబాధగోచరమిత్యర్థః. — † అన్య సూత్రస్య పరోక్షనిర్వాహ మనూద్య దూషయతి (యత్ప్రతిపాదినా) అనన్తరమ్ - పాదనన్తరిర్యాప్తి. పునరుక్తంచ - అనన్తరీకతంచేత్యర్థః. † తత్రానన్తరి ముపపాదయతి (బ్రహ్మకారణేతి). † పునరుక్తి ముపపాదయతి (చేతనాదితి) ఏవంహి వరై ర్యాప్తిభ్యాతం - యథా విలక్షణాభ్యాం పరమాణుద్వ్యులుకాభ్యాం విలక్షణం ద్వ్యులుకాదికార్య ముత్పద్యతే - తథా విలక్షణాద్భిప్రాయో విలక్షణం జగదుత్పద్యతేఇతి. తదిదమనన్తరిపునఃకీర్తియమనవస్మమిత్యర్థః. † (ఆత ఇతి) ఆత్ర కారణాద్వయోపాదానం కార్యభ్యయోపాదానంచ స్పష్టముక్తమ్ - ప్రాన్వపరిమణ్యలాభ్యాం మహాద్వీధానుప్రాసోవృత్తివదత్వత్వే. ద్వ్యులుకాత్వోలుకాత్వప్రతి. పరమాణోద్వ్యులుకాత్వప్రతిత్వార్థః.

† ఉత్తరసూత్రశాస్త్రమహా (కిమిత్యేతి).

౨. ౧౧॥ నూ. ఉభయధాపినకర్తృత్వసదభావః. † (ఆత్మగతస్యచేతి) వ్యక్తికరణత్వాదిత్యర్థః. విపాకః-ఫలాద్భద్రా. † (నచేతి) సంయోగ

విశేషాదృష్టసంయోగాదణుషు కర్త + అనుమానికేశ్వరాసిద్ధేః ౧ శాస్త్రయోనిత్యాదిత్యతోపపాదితత్వాత్. అతో జగదుత్పత్తే రణుగతకర్తపూర్వకత్వాభావః. ౧౧ శాశీ - ౧౮ - ౧౮ - ౩.

౧౨॥ సూ. సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితే. ౩.

౩. † సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసమజ్ఞానమ్. † కుతః. సామ్యాదనవస్థితేః సమవాయస్యావ్య † వయవిజాతిగుణా వసువపాదకాస్తరాపేక్షాసామ్యాదుపపాదకాస్తరాస్యాపి తథేత్యనవస్థితేరసమజ్ఞానమేవ. † ఏతదుక్తం భవతి - అయతిసిద్ధా నామూఢారాధేయభూతానామిహ ప్రత్యయహేతుర్యసన్నుత్యః - స సమవాయశ్చి సమవాయాభ్యుపగమ్యతే. అప్పు థకస్థిత్వపలభీనాం జాత్యాదీనాం తథాభావస్య నిర్వాహకత్వేనచే తస్మిన్సమవాయోఽభ్యుపగమ్యతే - సమవాయస్యాపి తతాస్మ్యాత్తథాభావహేతు రనేవమణీయః - తస్యాపి తథేత్యనవస్థితీః. సమవాయస్య తదవృథకస్థిత్వం స్యభావశ్చితి

శబ్దః పరమర్పయా నమృతపరః. ఈశ్వరాహితవిశేషాదృష్టవిదాత్తే సంయోగాదిత్యర్థః. † దూషయతి (అనుమానికేతి) శిద్ధేశ్వరేతి తస్య నిత్యే చ్చాయాః పరాభ్యుపగమాదిత్యసర్గప్రసజ్జస్య పూర్వోక్తయా దిశా న్ముటత్యై తదనుక్తిః.

౩. ౧౨॥ సూ. సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః. † ప్రపంచపంచమ్యస్తవదస్య పంచసాధ్యేవాన్వయం దర్శయవాన్వయచై (సమ వాయేతి) † సమవాయాభ్యుపగమస్యాసామజ్ఞాన్యహేతుత్వోపపాదికాఽనవస్థితీరిత్యభిప్రాయేణాహ (కుతః) † అనవస్థిత్వపపాదకం సామ్యపద మిత్యభిప్రాయే సామ్యాదనవస్థితేతుత్వాదానమ్. తత్ర సామ్యం కేనాకారణేత్యత్రాహ (అనయవిజాతిగుణలబధపపాదకాస్తరాపేక్షాసామ్యా దితి)——అత్యవశేషసామ్యాదిత్యతే. తదయుక్తమ్ - భిన్నయోగ్యతయోనసమవాయాభావాత్. భేదస్య సమవాయకల్పకత్వేన వైశేషికై రనుక్తి త్యాచ్చ.——ఇహ ప్రత్యయసామ్యదిత్యశ్చే. తచ్చాయుక్తమ్. కుణ్ణబదరయోనసమవాయాభావాత్. తస్మాదిహ ప్రత్యయవిశేషస్య నిర్వాహకా స్తరసామేక్షత్వం సామ్యమిత్యర్థః.——అవయవిజాతిగుణానా ముపపాదకాస్తరాపేక్షాకథమ్ - సమవాయస్య తదపేక్షాసామ్యం వా కథమ్ - తత్ర స్యపరస్పర్యాహకత్వం వాస్యాదిత్యకల్ప్యాహ (ఏతదుక్తమితి) అయతిసిద్ధిః - అప్పుభక్తిస్థితిః. పృథక్స్థిధానా మధారాధేయభావోపపాదక స్సంయోగః - అప్పుభక్తిస్థానాంతు తదుపపాదకస్సమవాయశ్చిత్యర్థః. తథాభావస్య - అప్పుభక్తిత్వపలభితే వ్యత్యేత్యర్థః. సంయోగస్తు ప్రత్యక్షసిద్ధిః.

౧౧॥ సూ. ఉభయధానికర్తృత్వదభావః. ౨. ౧౨॥ సూ. సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితే. ౩.

(వే.పా.) అణుగతాద్యకర్తృత్వసంభవాత్తత్కర్తృత్వాణుసంయోగాభావాత్క్షేత్రజ్ఞాదృష్టానాం విపాకాపేక్షతేవేది సతత్కర్తృకాదాచిత్కాణుగ తకర్తృసమృతః - అనపేక్షతేవై ప్రాగప్రకృత్యాదకం స్వాత్. విపాకానామ కల్పిదవృష్టగతః సర్వో నజ్ఞాయతే. కర్తృవిధివేదాయామేవ కాలవిశేష నియతఫలదాయత్వం యస్య కర్తృణోద్భవమి, తస్య తత్తత్కర్తృలాగమవేద విపాకః. అనియతకాలవిశేషణాం కర్తృణాం ప్రబలకర్తృత్వపరిబంధ వేద విపాకః. అదృష్టానివ తత్తత్కర్తృత్వసంభవదానవ్యభావాని; అతోఽపస్తై రాత్తభిః వివిధకాలఫలదాయత్వేనానుష్ఠితానా మేకదైకరూపవిపా కానసమృతతః. అనుమేయేశ్వరాసిద్ధేస్తదభిప్రాయాచ్చసమృతతః. ౨.

(వే.పా.) దృష్టుకాదికేమేకారమృతకర్తృం కారణానవస్థితే రసమజ్ఞానమ్ - కిమత్రాన్యదసమజ్ఞానమిత్యత్రాహ. పరమాణానా మద్యం కర్తృ అదృష్టకారితమిత్యభ్యుపగమ్యతే. తదవృష్టం కిమణుగతమ్ - ఉత క్షేత్రజ్ఞగతమ్. ఉభయధావృష్టవృష్టకతాదాచిత్కత్వేన సదోత్పాదకత్వవన జ్ఞాత్యాదాచిత్కం కర్తృ నసమృతతః. అతోకర్తృణా పరమాణుసంయోగాభావః, విపాకాపేక్షతేవేది నానావిధానవృద్ధానామేకదైకరూప విపా కల్ప సమృతతః. అనుమానికేశ్వరాసిద్ధేరీశ్వరేచ్ఛయోని నియమానసమృతతః. ౨.

(వే.పా.) సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ అనుజ్ఞానమ్. సమవాయస్యాపి జాతిగుణాదేవ అప్పుభక్తిస్థితీహేత్యపేక్షా సామ్యాదనవస్థితేః, సమవా యస్య తతన్వృత్తావకల్పనాయాం జాత్యాదీరేవ తన్నాన్వయ్యమ్. ౩.

(వే.పా.) సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ అనుజ్ఞానమ్. సమవాయాపి జాతిగుణాదీనాం ద్రవ్యవిశేషానుభక్తిస్థితీహేతుతయాఽభ్యుపగమ్యతే. సమవాయస్యాపి తథాభావ హేతుత్వేక్షా సామ్యాదనవస్థితేః. సమవాయస్య తథాభావ స్వాస్థిభావిక ఇతిచేత్ - జాతిగుణాదీనామేవైష స్యభావ ఇతి యుక్తమ్. ౩.

పరికల్ప్యతేచేత్ - జాతిగుణానా మేవైవ స్వభావః పరికల్పనీయః-నపున రదృష్టచరం సమవాయ మభ్యుపగమ్య తస్మైవ స్వభావఇతి కల్పయితుం యుక్తమితి.

† సమవాయస్య నిత్యత్వే అనిత్యత్వేచాయం దోష సమానః - నిత్యత్వే దోషాస్తరంచాహ.

౧౩|| సూ. నిత్యమేవచభావాత్. ౪.

౪. † సమవాయస్య సమ్మన్వత్వా తస్మన్మన్వస్య నిత్యత్వే సమ్మన్వినౌ జగత్తస్మిన్ నిత్యమేవ భావా దసమజ్ఞానమ్.

అనుబంధం సమవాయం కల్పయిత్వా తస్మాదపాదకా న్తరనైరపేక్ష్యకల్పనాదపి ప్రత్యక్షసిద్ధస్వాపకస్సిద్ధవస్తావిధారాఢ్యభావస్త్వైవ సమ్మన్వ స్వాపపాదకా న్తరనైరపేక్ష్యకల్పనం యుక్తమ్ - ధర్మకల్పనాతో వరం ధర్మకల్పనేతి న్యాయాదిత్యం.

† ఉత్తరసూత్రమతౌరయతి (సమవాయస్యేతి) సమవాయస్యానిత్యత్వం బహుత్వంచ ప్రాభా కరార్థ్యుపేతమ్ - నైకేషితైరేకత్వం నిత్యత్వంచార్థ్యుపేతమితి తత్వే మాత్ర మిద ఘనత్వే.

౪. † ౧౩|| సూ. నిత్యమేవచభావాత్, † (సమవాయస్య సమ్మన్వత్వాదితి) సమ్మన్వినాశవివాశిత్వం సంయోగే దృష్టమితి సమవాయస్యాపి సమ్మన్వ త్వాదేవ సమ్మన్వినాశవివాశితోవ్యవహరే స్తస్మిన్ప్రత్యక్షత్వం స్యాత్ - తతశ్చ జగత్కారణతయా పరమాణీయశ్చిరక్షాప్తిరయమే త్యర్థః. ఏకా-లాదిద్రవ్యతద్గతసత్త్వాపరిమాణాదినిత్యసమ్మన్వినానా నిత్యతోవ్యవహరేతిచేన్న - ఘటాద్యనిత్యసమ్మన్వినాశప్రయత్నానిత్యత్వే స్వాపర్జనీయత్వాత్. నిత్యత్వవిరోధా దనిత్యత్వం సన్యాసితిచేత్ - అనిత్యత్వవిరోధా నిత్యత్వమేవ సన్యాత్. ఉభయార్థకత్వం విరుద్ధమితి చేత్ - తస్మిన్ నిత్యత్వానిత్యత్వరూపవిరుద్ధాకారయోగాయ సమవాయనేకత్వ మభ్యుపగవ్యవస్యమ్. కించ - సమవాయస్య ఘటతద్గతాదీక ప్రతి సమ్మన్వత్కత్వం స్వరూపమ్ - నవా. స్వరూపంచేత్ - ఘటాదినివాశే స్వరూపాభావా దనిత్యత్వమ్. నచేత్ - స్వరూపస్య దుర్నిరూప తయా సమవాయస్య తుచ్ఛత్వమేవ స్యాత్. పదార్థత్వాద్యాకారేణ నునిరూపమితిచేన్న - తస్య ద్రవ్యాదివ్యావృత్తత్యాభివాత్. ఆవ్యావృత్త త్వేహి ద్రవ్యాస్తర్వాపేవ తదతిక్రమసమవాయస్య తుచ్ఛత్వేవ స్యాదితి పదార్థవట్కూపాదో హేయేత్. తస్మా దయంతసిద్ధసమ్మన్వినః ప్రతిసమ్మన్వత్కత్వ మేవ సమవాయస్య ద్రవ్యాదివ్యావృత్తం స్వరూపమితి ఘటతద్గతాదీకప్రతి సమ్మన్వత్కత్వం స్వరూపం ఘటాదినివాశాన్త్యనిత్యత్వం దుర్నిరూప నిత్యసమ్మన్వినౌ సమ్మన్వత్కత్వం స్వరూపమస్తీతిచేత్ - అనిత్యసమ్మన్వినౌః సమ్మన్వత్కత్వం స్వరూపం వాస్తీత్యనిత్యత్వైవ స్యాత్. అయంతసిద్ధయోః సమ్మన్వత్కత్వమాత్రం స్వరూపమితిచేత్ - తథాపి నిత్యానిత్యరూపసమ్మన్వితైవిద్యేనౌభయప్రసక్తిర్దుర్నివారా. అతస్త దుభయవిరోధపరిహారాయ ఘటాదినిత్యత్వంవా సమవాయనేకత్వంవాఽభ్యుపగవ్యవస్యం స్యాత్. తతః ఘటాదినిత్యత్వే ప్రత్యక్షవిరోధః, పరమాణీయ శ్చిరక్షాప్త్యవసపత్తిశ్చ స్యాత్. సమవాయనేకత్వేతు పూర్వసూత్రోక్తప్రకారేణ సమవాయస్యైవాకల్పనీయత్వాత్తదేకత్వం దూరోత్సాహితమ్.

౧౩|| సూ. నిత్యమేవచ భావాత్. ౪.

(చే-సా.) సమవాయస్య నిత్యత్వావ్యభ్యుపగమే సమ్మన్వినిత్వత్వమస్తరేణ తదనువహత్యే, అవయవావయవినౌ రుభయౌ ర్నిత్యత్వప్రసక్తౌ దసదేవేదమ్. ౪.

(చే-దీ.) ఇతశ్చ. సమవాయసమ్మన్వస్యనిత్యత్వావ్యభ్యుపగమాత్, సమ్మన్వినిత్వత్వమస్తరేణ తదనువహత్యే, అవయవావయవినౌ రుభయౌ రసి నిత్యమేవభావాత్ కార్యకారణభావఏవ నసిద్ధ్యతి. ౪.

౧౪|| సూ. రూపాదిమత్త్వచ్చవివర్యయోదర్శనాత్. ౫.

౫. † పరమాణూనాం పార్థివావృత్తజనవాయవీయానాం చతుర్విధానాం రూపరసగంధస్పర్శవత్త్వాభ్యుపగమా † దభి
మతనిత్యత్వసూక్ష్మత్వనిరవయవత్వాదివివర్యయేణానిత్యత్వసావయవత్వాదిప్రసజ్యతే - † రూపాదిమతాం ఘటాదీనా
మనిత్యత్వతథావిధకారణాన్తరభత్వాదిదర్శనాత్. † సహి దర్శనానుగుణ్యేనాదృష్టార్థః కల్పమానః స్వాభిమతవిశేషే.
వ్యవస్థావయితం శక్యః. దర్శనానుగుణ్యేనహి పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వం త్వయా కల్ప్యతే. అతోవ్యసమజ్ఞసమ్.

అత్రైతద్దోషపరిజీహీర్షయా పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వం నాభ్యుపగమ్యతే. తత్రాహ.

౧౫|| సూ. ఉభయధాచదోషాత్. ౬.

౬. † సకేవలం పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వాభ్యుపగమవ దోషః - రూపాదివిరహేపి కారణగుణపూర్వకత్వా
తాత్పర్యగుణానాం పృథివ్యాదయో రూపాదితూన్యా స్పృశ్యః. తత్పరిజీహీర్షయా రూపాదిమత్త్వాభ్యుపగమే పూర్వోక్త
దోష ఇత్యుభయధాచ దోషా దసమజ్ఞసమ్.

౧౬|| సూ. అపరిగ్రహాచ్చత్వ నమనపేక్షా. ౭.

౭. † కాపిలపక్షస్య శ్రుతిన్యాయవిరోధపరిత్యక్తస్యాపి సత్కార్యవాదాదినా క్వదిదంశే నైదికైః పరిగ్రహేనాస్తి-
అస్యతు కాణాదపక్షస్య కేనావ్యం కేనాపరిగ్రహా దనువపన్నత్వాచ్చత్వ నమనపేక్షైవ నిక్రమసార్థభిఃకార్య.

మహద్దీర్ఘాధికరణంసమాప్తమ్.

౫. ౧౪|| సూ. రూపాదిమత్త్వచ్చవివర్యయోదర్శనాత్. † ప్రపంచకారణ్య పరాభ్యుపగమ మహా (పరమాణూనామితి). † వివర్యయ
శబ్దన్య పరాభ్యుపగతార్థవివర్యయపరత్వాత్తద్వైకవాద్యయ సరాభ్యుపగమప్రకారం దర్శయతి (అభిమతనిత్యత్వేతి). † దర్శనాదిసా
త్రం వదం వివృణోతి (రూపాదిమతామితి). † పరమాణూనాయం విశేష-యస్థటాదివైధర్మ్యేణ నిత్యత్వమ్ - తద్ధి ధర్మిగ్రాహకప్రమాణిద్ధమిత్య
పేక్షాయాం దర్శనాదితి పదాభిప్రేతం వివృణోతి (సహి-తి).

౬. ౧౫|| సూ. ఉభయధాచదోషాత్. † (సకేవలమితి) అన్యథాచేతి నోక్తమ్-అపితు ఉభయధేత్యుక్తమ్-అత్ర శిరోవరంనాస్తీత్యభిప్రాయః.

౭. ౧౬|| సూ. అపరిగ్రహాచ్చత్వ నమనపేక్షా. † అత్యుత్తర్యవ్యాసర్యం కాపిలమత మిత్యభిప్రేత్యాహ (కాపిలేతి) నేదవివర్ధాత్వస్య
యామా ముక్తం భవతి.

౧౪|| సూ. రూపాదిమత్త్వచ్చవివర్యయో దర్శనాత్. ౫.

(వే.పా.) పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వ స్థిత్యత్వాదివివర్యయశ్చ. ఘటాదిషు తథాదర్శనాత్. ౫.

(వే.దీ.) పరమాణూనాం నిత్యత్వనిరవయవత్వాదివివర్యయశ్చ స్యాత్ - రూపాదిమత్త్వ త్రేణిమ్. ఘటాదిషు రూపాదిమత్తు తథాదర్శ
నాత్. దర్శనాదేహి త్వదభిమతం పరికల్ప్యతే. ౫.

౧౫|| సూ. ఉభయధాచదోషాత్. ౬.

(వే.పా.) అనిత్యత్వాదిభయా ద్రూపాదికూన్యత్వే కారణగుణపూర్వకత్వాన్విదిః; తద్వయా ద్రూపాదిమత్త్వేన అనిత్యత్వాదిరితి ఉభయ
ధాచదోషా దసమజ్ఞసమేన. ౬.

(వే.దీ.) అనిత్యత్వాదిభయా త్వరమాణూనాం రూపాదికూన్యత్వే కారణగుణ్య. కారణగుణపూర్వకత్వాన్విదిః; తద్ధిద్ధయే. రూపాదిమత్త్వ
చానిత్యత్వాదిదోషప్రసక్తిరితి ఉభయధాచదోషా దసమజ్ఞసమేన. ౬.

నిత్యమేవభవాదితి నూత్రం పరై శంప వ్యాఖ్యాతమ్ - పరమాణూనాం ప్రవృత్తిస్వభావత్వే నిత్యవర్గః - నివృత్తిస్వభావత్వే ప్రళయశేషి
 చవర్గః - ఉభయస్వభావత్వం విరుద్ధమ్ - అనుభవస్వభావత్వే అదృష్టవశా తస్మిన్పత్తి రిత్యదృష్టవ్యవనిత్యవ్యాపాత్ నిత్యవర్గఇతి. తద
 యుక్తమ్ - ఉభయశ్చేతివత్, సర్వశ్చేతివత్ వికల్పవ్యవహారావాత్. అయం వికల్పః బ్రహ్మకారణవాదేషి సువచః. తథానతి బ్రహ్మ
 సేవ్యాప్తాయం సత్యాం ప్రవర్తతే - ఇతరథా నివర్తతఇతి వక్తవ్యమ్ - తస్మిన్శ్చేచ్ఛయా పరమాత్మేషి ప్రవర్తతఇతి తుల్య ముత్తరం
 ప్రాప్నోతి. అతః స్యపత్యే తుల్యత్వాత్ సూత్రస్యైతద్వర్గ మయక్తమ్. అనుమానికేశ్వరాసిద్ధి రధికయ్య క్రిందిచేత్ - ఉభయధానికరేత్యుత్తై
 వసాఽపేక్షితత్వాదివిషేషేతి సూత్రవైయర్థ్యం స్యాత్. ఉభయధాచదోషాదితి - గర్భరహస్యపర్వగుణాన్మూలాభూః - త్రిగుణా మ్నాత్మ
 అహః - ద్విగుణం నూత్నం తేజః - స్వర్గుగుణా మ్నాత్మో వాయుతిత్తి త్విశ్వాదిభూతానా ముపచితాపచితగుణుత్తక్తిం కల్ప్యతే - నవా. కల్పస్య
 తేచేత్ - గుణోపచయవచయస్య మూర్త్యువచయాపచయనిబద్ధవత్వస్య కార్యభూతేషు దర్శనా ద్గుణోపచయవచయవత్వేన పరమాణూనామపి
 మూర్త్యువచయవచయవత్వై దపరమాణుత్వం స్యాత్. ఉపచితాపచితగుణకత్వం సకల్ప్యతే చేత్ - స్యవపరమాణూనామేకరూపత్వం స్యాత్ -
 ఏకైకగుణకతయా వికరూపే పృథివ్యాదిభు రూపాద్యమపల్భిచనశ్చ. చతుర్గుణకతయైకరూపే వాయోదివిషే రూపాద్యమపల్భిచనశ్చఇతి
 వ్యాఖ్యాతమ్. తత్రోపచితాపచితగుణకత్వే మూర్త్యువచయా దపరమాణుత్వమితియత్ - తస్మిన్తత్వానిత్యాదివిషయజ్ఞానిత్యత్వస్థూలత్వాది
 ప్రసక్తౌత్తే పూర్వసూత్రోక్తా దవిశిష్ట మతోఽత్ర తదుక్తి ర్విసలా. వికల్పభేదేన తదాపాదనం ప్రయోజన మితిచేన్న - ముఖ్యేదవస్య దుష్కర్తావత్.
 గుణోపచయస్య మూర్త్యువచయాపేక్షకతయా వ్యాపరమాణుత్వ మపాదితం. తదయక్తమ్ - గుణోపచయశ్చః కిం గుణభావశ్చవరః - ఉతా
 పేక్షికవర్గవరః - ఉతోత్పత్తివరః. నాద్యః - సారవృక్ష్యాద్యనేకగుణకస్యేశ్వరస్వభవతస్వరూపత్వాభావనైకాన్త్యాత్. సద్వితియః - జీవా
 పేక్షయా ప్రకృష్టజ్ఞానస్య తస్మాదవచయత్వకత్వాభావాత్. న త్వీతియః. పరమాణుభు స్వర్గాదిగుణానాం నిత్యత్వాభ్యుపగమాత్. ఉత్పత్తాపి
 బుద్ధిసంబంధభాద్యుత్పత్తిమదనేకగుణకస్య జీవస్మాదవచయత్వకత్వాభావాచ్ఛ. - అస్యేపి ఉభయధానికరేత్యాదికమేవ వ్యాచక్షతే - కిమా
 గన్తుకేభ్యో పేక్షకుభ్యః పరమాణుగతకర్తౌత్పత్తిః - ఉత ప్రళయదకాయామపి ఫిలేభ్యో పేక్షకుభ్యితి. ప్రధమే ఆగన్తుకపేక్షోరపి పేక్షస్వరూ
 పేక్షయాఽవసా. ద్వి తీయే నవా సర్గప్రసక్తఇతి. అయం వికల్పస్తావ దనిర్ధారితభిక్షేషా పేక్షమూత్రే నావరతి మర్హతి - * అణుమనసోశ్చాద్యం
 కర్తృత్వదృష్టకారితానీతిపేక్షువితేవస్య సూత్రితత్వా దుక్తావాదరేణ దూషణాదవసత్తే. ఫితేచాదృష్టే తస్య తదాపి మాగన్తుకత్వకత్వా నా
 జీతి - అద్వైతస్య పూర్వకల్పనమన్వదితత్వాత్. తస్మా దాత్మగత మణుగతం వేత్తేన వికల్ప ఉపపన్నతే. నను ప్రత్యాత్మనిత్యభోగసాధనస్యా
 దృష్టస్యాణుగతత్వకత్వా - న భిదు ముని - కథం వికల్ప ఇతిచేన్న - అదృష్టస్య కారణత్వేఽభిసీతే కారణత్వస్య సామాన్యరూపత్వా,
 దృష్టవ్యవస్థా న సమవాయితయా కారణత్వాననుష్ఠానా దసమవాయిత్యేనిమిత్రత్వకత్వోపపన్నతే. నిత్యమేవభవాదిత్యత్ర ప్రయోజ్యదృష్టవ్యవస్థా
 దణుభు నిత్యకర్తృత్వప్రసక్తఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. తదవ్యయక్తమ్ - ఉభయధానికరేతిసూత్రవివాదృష్టవత్సాన్తయోగస్య కారణత్వేన శక్త్యా
 ననుష్ఠానాత్ పరిహరస్యాపి త్తైవే వివక్షితత్వోపపన్నతే. తత్రాపేక్షిత మప్పికానూత్రే కణ్ఠోత్త మితిచేన్న - తథానత్యస్య నూత్రస్య తదనస్తరభావిత్వా
 వత్తే. ఇదహి సమవాయిత్యుదాసనూత్రవ్యవహితమ్ - అత స్తేన వ్యవహితత్వా, దనేనావ్యవహితత్వాచ్ఛ సమవాయస్య వైకేషికాభిమతే నిత్య
 త్వసత్తవీన దూషణపరత్వం యుక్తమ్. ఉభయధాచదోషాదిత్యత్రాపి పార్వభేదేన సంయోగే ఏకభాగేనైవ సర్వై స్సంయోగేన దోషఇత్యుక్తమ్
 తథాత్వేకు మహద్విష్టవదేవ్తితిసూత్రేనైవ ద్విగుణకాదిక్రమేణ కార్యత్వత్వసామన్యత్వం దృష్టానీతితా పరమాణూనాం పార్వభేదాభేదప్ర
 యుక్తరూపాణాత మభిప్రేత మితిహ తదుక్తిః పునరుక్తి స్యాత్. తస్యచ సూత్రస్య పరాభిమతార్థపరతామనవత్తిశ్చ దర్శితా. అత ఇదం నూత్రం
 పరమాణూనాం రూపాదినైవత్వఇవ తద్విరపే దోషప్రతిపాదకమితి యుక్తమ్.

మహద్విభాగరణం సమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ. అపరిగ్రహాచ్ఛ్వాత్ప్రస్తమనపేక్షా. ౨.

(వే.సా.) కాణాదవత్కే కన్యవ్యంశస్య వైదికై రపరిగ్రహా దనుపన్నత్వాచ్ఛ అత్యస్తమనపేక్షా. ౨.

(వే.సీ.) కానిలనపేషి శ్రుతివ్యాఖ్యయిద్దేషి సత్కార్యవాదాదీప్సిదైవిదితైః పరిగృహ్యతే. కాణాదేకు కన్యవిదంశస్య వైదికైః పరిగ్రహ
 భావ దనుపన్నత్వాచ్ఛ నిశ్చేయసాఫ్తిభిరత్యస్తమనపేక్షా కార్యాం. ౨.

మహద్విభాగరణసమాప్తమ్.

౧౭౧ సూ. సముదాయఉభయపేతుకేపి తదప్రాప్తిః. ౧.

౧. † పరమాణుకారణవాదినా వైశేషికా నిరస్తాః-సౌగతాశ్చ జగతః పరమాణుకారణత్వసంభవ్యవగచ్ఛన్తిత్యవస్తరం తస్యతేషా జగదుత్పత్తిరద్యవసహారాదికం నాపపద్యత ఇత్యుచ్యతే. † తేచతుర్విధాః. † కేచిత్సాధ్యవాప్యతైజసవాయవీయ పరమాణుసజ్జాతరూపాభూతభౌతికా బాహ్యం † శ్చిత్తవైత్తరూపాంశ్చాభ్యస్తరా నర్థా ప్రత్యక్షానుమానసిద్ధాన

౧. ౧౭౧ సూ. సముదాయఉభయపేతుకేపితదప్రాప్తిః. † సజ్జతిమాహ (పరమాణ్వతి) అనత్కార్యవాదసామ్యత్వకార్యవిశేషే శరీరే ఊజితత్వావ్యవసమహమ్భాద్వాన్ దీప్తతయా వైశేషికమతనిరాసానస్తరం జాద్వనిరాసఇతి కేచిత్, పరమాణునా మేకాస్తత్వచాతుర్విధ్యాభ్యవగమహమ్భా దీప్తతయా జాద్వమతనిరాస ఇతివస్తతి. అన్యతమతే స్థిరత్వాన్ స్థిరత్వాన్విభిరన్వైకాస్త్యమైకవిధ్యం చ పరమాణునాం హి స్వీకృతమ్. సహి సర్వైరిషి జాద్వైః పరమాణుకారణత్యే మజ్జీకృత మిత్యత్రాహ (తేచతుర్విధాఇతి) వైభాషికసామ్రాధికయోః పరమాణుకారణవాదాభ్యవగమేన ప్రస్తావేనతి వాద్వత్వవిహిత్యాద్యోగాచారమాభ్యమికయోరపి నిరాసః క్రియతి ఇత్యర్థః. కిం ఊజితాః పరమాణునా జగదారంభకాః - నేతి. ఊజితానాం తేషాం కిం సజ్జాతకారణత్యే సమ్యవతి - నేతి. అస్థిరాదిభ్య స్థిరత్వాన్విదియాపాఽవిద్యా పరమాణునాం పృథివ్యాదిసంఘాతే హేతుత్వ ముపపాదయతి - నేతి. యదీపపాదయతి - తదా సంఘాత హేతుత్వోపపత్తేః పరమాణునాం ఊజితానాం కారణత్వం స్పృశత్. యదా సౌభ పాదయతి - తదా సజ్జాతహేతుత్వానుపపత్తేః ఊజితానాం పరమాణునాం జగదారంభకత్వం సహ్యత్. † వైభాషికాదీనా మభ్యవగమ ప్రకారం యథాక్రమ మాహ (కేచిదిత్తాదినా). † (చిత్తవైత్తరూపానితి) చిత్తమ్ - జ్ఞానసన్తాః, వైత్తమ్ - రాగాదికమ్. రూపవిజ్ఞానవేదనానం జ్ఞానంస్పృశాః పశ్యన్స్పృశాః. భూతేంద్రియవిషయరూపస్కన్ధః, తత్తద్విషయగ్రాహకతేనవామిత్యభిమానారూఢా జ్ఞప్తిరేవ విజ్ఞానస్కన్ధః. ప్రియాప్రియాన భయూనభవజన్యసుఖదుఃఖో పేక్షాత్తక్కిత్తస్యావస్థా విశేష వేదనాస్కన్ధః. సంజ్ఞాస్కన్ధః సవికల్పకః ప్రత్యయః, సంస్కారస్కన్ధోరాగద్వేషమాహదయః. కామస్తతాన్ దాస్తరచిత్రవిషయత్వాద్వాన్ రూపస్కన్ధాఽపి చిత్తవైత్తావస్థకఇతి వాచస్పత్యాదయ శృంగారభావ్యం, రూపస్కన్ధవ్యతిక్రస్కన్ధచతుష్టయం చిత్తవైత్తావస్థకమితి భాస్కరభాష్యే † తదిద మాహ (చిత్తవైత్తరూపాంశ్చాభ్యస్తరా నర్థానితి).

౧౭౧ సూ. సముదాయఉభయపేతుకేపితదప్రాప్తిః. ౧.

(నే-సా.) అణుపేతుకే పృథివ్యాదిసముదాయే, పృథివ్యాదిపేతుకే శరీరేంద్రియసముదాయేన ముగతాభ్యుగత తే తదభ్యవగమప్రకారేజైవ సముదాయసిద్ధిః, ఊజితత్వంహి తై రభ్యవగమ్యతే; సంహతౌ వ్యాప్రియమాణాని పరమాణుః పృథివ్యాదయశ్చ తదానీమేవ సప్తాశ్చేప్తిత్ కే సముదాయరూపే సహస్యతే. ౧.

(వే-సీ) సౌగతా శ్చతుర్విధాః - ప్రత్యక్షసిద్ధిస్థూలద్రవ్యవాదినః కేచి వైవిభాషికా, అన్యే పృథివ్యాదివిజ్ఞానామేయస్థూలద్రవ్యవాదినః - తేన సామ్రాత్తికా, అనత నిరాలంబునవిజ్ఞానసూత్రసద్భావం వదన్తి యోగాచారాః, త్రయోమ్యేతే సాన్వభ్యవగతవస్తునః ఊజితత్వం వదన్తి. అన్యేతు నర్వసూప్యవాదినా మాభ్యమికాః. తత్రాద్వయోర్భావ్యానభావ మభ్యవగచ్ఛతో జగదుత్పత్తి ప్రకారః లోకవ్యవహారశ్చ నూపపాదః - ఉత దురుపపాదఇతి సంశయః. నూపపాదఇతి పూర్వసత్తే. తథాహి - సాధితావ్యతైజసవాయవీయా గద్దాదియంతాః పరమాణుసాహి పృథివ్యాదిరూపే సహసాతా భవన్తి. భూతేభ్యశ్చ శరీరేంద్రియవిషయలక్షణసంఘాతాః. తత్ ఆస్తరః విజ్ఞానసన్తానా గ్రాహకాభిమానారూఢః ఆత్మత్వేనావతి స్తతే. ఏమ ఊజితత్వేన స్థిరత్వాన్విదిగపరబుద్ధ్యాభ్యావిద్యయా నన్య ముపపద్యత ఇతి జగదుత్పత్తి ర్లోకవ్యవహారశ్చ యుజ్యతే. రాద్ధాస్త్య - ఊజితత్వంసినః పరమాణుః కదా సంహతౌ వ్యాప్రియతే - కదా సహస్యతే. సంహతౌ వ్యాప్యతాః తస్మిన్వేన ఊజిత విష్టుకేప్తిత్ - కే ప్రపః సంహస్యతే. కశ్చ విజ్ఞానాత్తా కదా కం విషయం స్పృశతి, కశ్చ కదా కం బాహి, కశ్చ కదా క మర్క యపాదతే. స్పృశస్తానప్రపః, స్పృశుచంద సప్తమ్. వేదితా స్త్యః వేద్యుచంద సప్తమ్. కథ మన్యేన స్పృశ్య మన్యూ విహనాతి, కథంవాఽన్యేన విదిత మన్య ఉపాదతే, నన్వానైకత్వే సిద్ధిసి నన్వానభ్య స్పృశానన్య పరమార్థకః వస్తవస్తరాన్వభ్యవగమత్. నన్వానైక్య మపారమార్థక మకేళోత్పత్తరమ్. స్థిరత్వాన్విద్యయానీ సంహతోత్పత్తి ర్న సమ్యవతి - సహి శక్తికాదిమ రజతావిద్యయా న క్రికాదుత్పత్తిసంభవః. విదుషశ్చ పూర్వస్య సప్తత్వేన ఉత్తరేణావిదుషా పూర్వవిద్యేన విదుషానసహితార్థోపాదానం ససంభవతి. సంస్కారాక్రయత్వేన వై లోభః స్థిరో నాభ్యుగమ్యతే. అతో జగదుత్పత్తి ర్లోకవ్యవహారశ్చ దురుపపాదపప, నూత్తాద్యస్తు సముదాయ ఉభయపేతుకేపితదప్రాప్తిః - ఉభయపేతుకేపి సముదాయే సముదాయైప్రాప్తిః. పరమాణుపేతుకః పృథివ్యాదిసముదాయః, పృథివ్యాదిపేతుకః శరీరేంద్రియసముదాయః, ఇత్యుభయపేతుకేపి సముదాయః, ఊజితత్వాభ్యవగమదుత్తేన నన్వాయేన ససిద్ధతీత్యర్థః. ౧.

భువనమి. † అన్యేతు బాహ్యభాగసర్వాపృథివ్యాదీనివిజ్ఞానానుమేయా న్నదన్తి. అవరేతస్వర్గతూన్యం విజ్ఞానమేవ
పరమార్థసత్ - బాహ్యభాగస్య సాన్నిధ్యకలాప ఇత్యాహుః. త్రయోష్యేతే సాన్నిధ్యవగతం వస్తు ఊహితే మాచక్షతే -
ఉక్తభూతభౌతికచిత్తచైతన్యతిరిక్త మార్తాకాశాదికం స్వరూపేణైవ నానుమన్వతే. అన్యేతు సర్వతూన్యత్వమేవ సజ్జరన్తే.
తత్ర యే బాహ్యభాగస్థిత్వవాదినః - తే తావన్నిరస్యన్తే. తేచైవం మన్యన్తే - రూపరసస్పర్శగన్ధస్వభావాః పార్థివాః
పరమాణుః, రూపరసస్పర్శస్వభావాశ్చాప్యుః, రూపస్పర్శస్వభావాశ్చ త్రైజసాః, స్పర్శస్వభావాశ్చ వాయువీర్యాః,
పృథివ్యప్రేక్షావాదురూపేణ సంహన్యన్తే - తేభ్యశ్చ పృథివ్యాదిభ్యః శరీరేంద్రియవిషయరూపసజ్జాతా భవన్తి. † తత్ర
చ శరీరాంతర్వర్తి గ్రాహకాభిమానానాథో విజ్ఞానసన్తాన ఏవాత్మత్వేనావతిష్ఠతే - తతఏవ సోఽత్యాగో వ్యవహారః
ప్రవర్తత ఇతి.

౨. తత్రాభిధీయతే సముదాయఉభయపేతుకేపితదప్రాప్తిః యోయ ముఖపేతుకః పృథివ్యాదిభూతాత్మకస్స
ముదాయః, యశ్చ పృథివ్యాదిపేతుకశ్శరీరేంద్రియవిషయరూప సముదాయః - తస్మిన్నభయపేతుకేపి సముదాయే
† తత్ప్రాప్తి ర్నివపద్యతే - జగదాత్మకసముదాయోత్పత్తిర్నివపద్యత ఇత్యర్థః. పరమాణునాం పృథివ్యాదిభూతా
నాంచ ఊహితాభ్యుపగమాత్. † ఊహ్యంసినః పరమాణుప్రాభూతానిచ కదా † సంహత్యాప్రియన్తే, కదానా
సంహన్యన్తే, కదా విజ్ఞానవిషయభూతాః, కదాచ హానోపాదానాదివ్యవహారాన్వదతాం భజన్తే, కోవా విజ్ఞానాత్మాకంచ
విషయం స్పృశతి, కశ్చ విజ్ఞానాత్మాక మర్థం కదా వేదయతే, కంవా విదిత మర్థం కశ్చ కదోపదత్తే. † స్పృష్టాహి
నష్టః, స్పృష్టశ్చ నష్టః, తథా వేదితా విదితశ్చ నష్టః. † కథంచాన్యేన స్పృష్ట మన్యో వేదయతే, కథంచాన్యేన విది
త మర్థ మన్య ఉపదత్తే. † సన్తానానామకత్వేపి సన్తానభ్యస్తేషాం వస్తుతోవస్వస్వరూపసభ్యుపగమా న్నతన్నిబన్ధనం
వ్యవహారాదిక ముపపద్యతే. † అహ మర్థవవాత్స, సచ జ్ఞాతైవేతి చోపపాదితం పురస్తాత్.

† (అన్యేత్వేతి) పృథివ్యాదివిషయజ్ఞానేన తత్త్వద్విషయానుమానమిత్యర్థః. † (తత్రచేతి) అహం జానామితి గ్రాహకత్వేనాభిమానో గ్రాహకాభి
మానః తమరూప ఇత్యర్థః.

౩. † తత్ప్రాప్తిః - సముదాయత్వప్రాప్తిర్థ్యర్థః. † ఊహితత్వమన్త-తేన కథం సముదాయత్వాప్రాప్తిర్థ్యతానా (ఊహ్యంసిన ఇతి). † (సంహ
త్యాప్రియప్రతితి) వ్యాపారః - చలనమ్. కింకల్పతేవే. విషయం స్పృశతి - ఇంద్రియేణ సంబద్ధం కరోతి. ఇంద్రియవ్యాపారో జ్ఞానమ్, హానో
పాదానాదివ మోపపద్యత ఇత్యర్థః. కదా - ఏకపాదవిధి భావః. † ఉపపాదయతి (స్పృష్టాహి). † తతః కిమిత్యత్రాహ (కథమితి). † ఏకసన్తా
నత్వా దుపపద్యత ఇత్యత్రాహ (సన్తానానామితి) స్థిరత్వేనానుమాయితేన సన్తానస్య వస్వస్వరూపసభ్యుపగమాదిత్యర్థః. † విజ్ఞానస్యచాత్మత్వ
మయుక్తమిత్యాహ (అహమర్థవవేతి) — అహంపేతుకో భూతభౌతికసజ్జాతః, పంచస్కన్ధైరారబ్ధః పంచస్కన్ధైరూపసజ్జాతః సన్నిభయపేతుకః
సముదాయఇతి వరైర్వాన్విత్యాత్మకమ్. తత్ర స్కన్ధానా ముపపన్నత్వేన తత్సముదాయాత్స పంచస్కన్ధై నదున్వతీతి - స్కన్ధానామేవ నిరాచిక్షేపితేన్వ
తద్ధేతుకసముదాయకత్వేన తేషా ముపపన్నాన సుతిక్లిప్తమ్. — సముదాయో గర్భరూపః - మాతృభుక్తాహారః కర్తవ్య తద్ధేతుకీ తన్నిరాసవరం యాద
శ్చ ప్రకాశైర్వాన్విత్యాత్మకమ్. తదవ్యయుక్తమ్ - గర్భారంబుదూపజాదవి జ్ఞాదారంబుదూపావస్థ ప్రాధాన్యేన చాస్తివాదీ ప్రకాశైర్వాన్వత్.
అత సముదాయకత్వపైర్వన మర్థః ప్రతిపాదితః.

౧౮॥ సూ. ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్నసంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. ౨.

౩. † అవిద్యాదీనామితరేతరహేతుత్వేనాపపన్నం † సజ్జాతభావాదికమితిచేత్. † ఏతదుక్తం భవతి - యద్యపి ఊణికా స్ఫుర్యే భావాః - తథాప్యవిద్యయైతత్సర్వముపపద్యతే - అవిద్యాహేనామ విపరీతబుద్ధిః † ఊణికాదిషు స్థిరత్వా దిగోచరా. తయా సంస్కారాభ్యాః రాగద్వేషాదయో జాయంతే. † తతశ్చిత్తాభిజ్ఞలనరూపం విజ్ఞానమ్. † తతశ్చ నామాభ్యాశ్చిత్తచైత్యాః పృథివ్యాదికంచ రూపిద్రవ్యమ్. † తతష్టడాయతనాభ్య మిద్రియమటటమ్. తతః స్పర్శాభ్యః కాయః. † తతో వేదనాదయః. తతశ్చ పునరప్యవిద్యాదయో యథోక్తా ఇత్యనాది రియ మవిద్యాదికాఽన్యోన్యమూ లా చక్రవరివృత్తిః. † ఏతచ్చ సర్వం పృథివ్యాదిభూతభౌతికసజ్జాత మున్తరేణ నాపపద్యతే - అత సజ్జాతభావాదిక ముపపన్నమితి. తత్త్రితరంసజ్జాతభావానిమిత్తత్వాద్విదితైదుపపద్యతే - ఏవా మవిద్యాదీనాం పృథివ్యాదిభూతభౌ తికసంఘాతభావంప్రత్యనిమిత్తత్వాత్. సఖల్వస్థిరాదిషు స్థిరత్వాదిబుద్ధావృత్తికాఽవిద్యా తన్నిమిత్తారాగద్వేషాద

౩. ౧౮॥ సూ. ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్నసజ్జాతభావానిమిత్తత్వాత్. అయమేవాకృత్రిమౌ పృత్తిసిద్ధః పాఠః. † (అవిద్యాదీ నామితి). † ప్రత్యయకర్తృహేతువాచి. † (సజ్జాతభావాదికమితి) అదిశబ్దేన విజ్ఞానవిషయత్వం వ్యవహారాన్వదత్వం చ వివక్షితమ్. † అవిద్యా దయః కే - కథం తేషా మన్యాయహేతుత్వమ్ - తేన సంఘాతభావపవత్తిః కథ మిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తంభవతి). † అవిద్యాం వివిణోతి (ఊణి కాదిపీఠితి) అదిశబ్దవ్యయం కార్యత్వనిర్వృత్త్యాదివివిధాకారపరమ్. ఊణికార్యదుః ఖళూన్యవ్యభావేషు వదాత్మకౌ-స్థాయినీత్యనుభవస్తుత్వ బుద్ధిరిత్యర్థః. తస్యాః రాగాదిహేతుత్వం స్ఫుటమ్. రాగాదయ స్ఫుంస్కారాః. తేన గ్రాహకాభిమానారూఢస్య మాత్స్యచిత్తనానస్య ప్రదేశాన్తరం నీయమానస్య ప్రతిక్షణముపజాయమానస్య దీపవత్తాపస్వేన మాత్స్యమక్షీపవేళహేతవః. గర్భగతస్య తదనంతరభావినీ విషయజ్ఞప్రీతిజ్ఞానమ్. † తదిద మాహ (తతశ్చిత్తాభిజ్ఞలనరూపమితి. † (తతశ్చేతి) తదుత్తరోత్తరవిషయజ్ఞప్రీతిత్వమ్ - తేన నవా జన్మవిశభాజః స్వరూపేదనా సంజ్ఞా చేతనా వితర్కవిచారప్రీతిరేకాగ్రతాక్రద్ధాపిరన్యవృత్తిప్రజ్ఞాదయః కుళలానుశలయాహధర్మాః ఏతే చిత్తైస్తా నా మాభ్యాః. † (తతశ్చిత్తాభిజ్ఞాదికంచ రూపి ద్రవ్యమితి) కాటాక్షక్రమేణ పృష్టేభావసిద్ధిరిత్యర్థః. † తత ఇద్రియమ ట్కనిష్ఠత్వమాహ (తతఇతి) అత్ర స్వరూపబ్ధిః చైత్రమకలధర్మాన్తర్గతస్మారా దధ్ధాన్తరపరః - కాయవాచిత్వాత్. † (తతో వేదనాదయఇతి) వేదనా - సుఖదుఃఖాదిబుద్ధిః. అదిశబ్దేన తృప్త్యేపాదానవసజ్జాతజరామరణకోశపరవేదన దుఃఖదార్పనస్థాని ఉపశ్లేశరూపమదమానాదయః ఉతనాపాశ్చ గృహ్యంతే. అత్ర తృప్త్యా - చార్కాయచేష్టా. భవత్తో ధర్మాధర్మవాచి. తతః స్ఫుష్టప్రాదుర్భూతౌ జాతిః. మానసబుద్ధిం దార్పనస్యమ్. అవిద్యాదిభిర్నీదనాదయః - వేదనాదిభి రవిద్యాదయః. అవిద్యాదిభి ర్జన్మజరాదయః - తై రవిద్యాదయఇతివా స్వాదితరేతరప్రత్యయత్వమ్. ఉభయధానీ వార్థేదః - వేదనాదిషు జన్మజరాదీనా మన్తర్గతత్వాత్. † (ఏతచ్చేతి) అవిద్యా

౧౯॥ సూ. ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్నసంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. ౨.

(నేనా.) అస్థిరేషు స్థిరత్వవిబుద్ధిరూపాచిద్యారాగద్వేషాదిపరమస్వరూపాన్యోన్యకారణత్వాత్స్వరకారణత్వముపపన్నమితిచేత్. స అవి ద్యాయా సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. ఏవా కుక్తికాదిషు రజతాదిబుద్ధిరూపాచిద్యయా కుక్తికాది ర్విస్తృతో రజతాకార్యబ్ధురీతి, అత్ర విదు ష్చైదానీమేవ న్యత్వాద్విదవిద్యానిమిత్తరాగాదయోపి ననన్యవన్తి. ౨.

(నేనా.) యద్యపి ఊణికా స్ఫుర్యే భావాః - తథాప్యవిద్యాదీనా మితరేతరహేతుకత్వాదుపపన్నం లోకస్యవహారాదికమ్. అస్థిరేషు స్థిరత్వ బుద్ధిరూపయా అవిద్యయా తత్ర తత్ర రాగద్వేషాదయో జాయంతే - ఇత్యేవమాదిపరమస్వరూపా పున రప్యవిద్యేతి చక్రవత్సవర్త ఇతిచేత్. నైత దుపపద్యతే - సంఘాతభావానిమిత్తత్వా దవిద్యాయా. యద్యప్యవిద్యాభ్యా విపరీతబుద్ధిః ఊణికం స్థిరత్వేన విషయాకరోతి - తథాపి తన్నవస్తుతః స్థిరం భవతితి నైతత్ స్థిరకార్యం కరోతి. అత స్సంఘాతభావౌ నసిద్ధ్యతిత్యర్థః. అస్థిరే స్థిరబుద్ధియ క్తస్య విజ్ఞానాత్స నన్తైవ న్యత్వాత్తత్తస్య రాగద్వే షాదయో జాయన్తఇతి రాగద్వేషాదిపరమస్వరూప నసిద్ధ్యతిత్యర్థప్రాయః. ౨.

యోవాఽధాస్తరస్య త్పక్షాన్య సంహతిహేతుతాం ప్రతిపద్యస్తే. † శుక్తికారజతాదిబుద్ధిన్ని సశుక్త్యాద్యర్థసంహతిహేతుర్భవతి. † కించ యస్య త్పక్షాన్యేభ్యుద్భిః - స తదైవ పక్షభి కస్య రాగాదయ ఉత్పద్యస్తే. † సంస్కారాశ్రయంస్థిరమేకం ద్రవ్య మనభ్యవగచ్ఛతాం సంసారానువృత్తిరపి నశక్యా కల్పయితుమ్.

౧౯॥ సూ. ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్. ౩.

౪. ఇతశ్చ త్పక్షాన్యే జగదుత్పత్తి ర్నిపవద్యతే - ఉత్తరక్షణోత్పత్తివేళాయాం పూర్వక్షణస్య విసప్తత్వాత్ తస్మాత్తరక్షణం ప్రతి హేతుత్వానువవత్తే. అభావస్య హేతుత్వే నర్వం నర్వత్ర నర్వదోత్పద్యేత. అథ పూర్వక్షణ వర్తిత్వమేవ హేతుత్వ మిత్యవ్యతే - ఏవంత్వై కశ్చిదేవ ఘటక్షణ స్తదుత్తరకాలభావినాం సర్వేషామేవ గోమహిమాత్వ ముద్యపామాణాదీనాం త్రైలోక్యవర్తినాం హేతు స్సాన్యత్. అక్షైకజాతీయస్యైవ పూర్వక్షణవర్తినో హేతుత్వ మివ్యతే - తథాపి నర్వదేశవర్తినా ముత్తరక్షణభావినాం ఘటానా మేకేవ పూర్వక్షణవర్తిఘటో హేతు స్సాన్యత్. అక్షైకస్యైవ హేతు రేకభి మనుషే - తథాపి కస్యైకస్య ణో హేతురితి నష్టాయతే. అథ యస్మిదేకే యో ఘటక్షణః స్థితః-తదేకసమ్భుద్ధిః. ఏపూత్తరక్షణస్య సహేతురితి - కించేకస్య స్థిరత్వం మనుషే. † కించ - చక్షురాదిసమ్ప్రియక్తస్యార్థస్య జ్ఞానోత్పత్తికాలేఽనవస్థితత్వా న్నకస్యచి దర్థస్య జ్ఞానవివయత్వం సమ్భవతి.

౨౦॥ సూ. అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధోయాగవద్యమన్యథా. ౪.

౫. అసత్యపి హేతో కార్య ముత్పద్యతే చత్ - నర్వం నర్వత్ర. నర్వదోత్పద్యేతేత్తు కమ్. నకేవల ముత్పత్తినిరోధ

దిభిస్సంఘాతః - సంఘాతా దవిద్యాదిక మిత్కుపలభ్యమానం చక్రక మవిద్యాది హేతుభూతసంఘాతానభ్యుపగమేతు సాపవద్యత ఇత్యర్థః. † అవిద్యా దీనాం నర్వయాహే కార్యకరత్వాదుపపత్తిమానా (శుక్తికేతి) నహి శుక్తికాదా రజతాదిభ్రమేనతి శుక్తికాద్యయం సంహతం భవతిత్వర్థః. † యద్యా-నశుక్తి రస్థిరీయకాదికార్యకరీ భవతిత్వర్థః. † మాత్రాభిప్రేతం నహికారవైకల్య మానా (కించేతి) † సంస్కారేశేతిచేత్త్రైలాహ (సంస్కారాశ్రయ మితి) సంస్కారశ్చ తదాశ్రయశ్చ స్వ ఇత్యర్థః.

౪. ౧౯॥ సూ. ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వనిరోధాత్. త్పక్షాన్య త్పక్షాన్యేభ్యుద్భిః. కించేకస్యైకాభివ్యవస్థర మిద మపి పదకవర్త్యాభిప్రేత మే - యదేకసన్తాస్థితో యో ఘట స్త తదేకసన్తాసన్తాస్థిని ఉత్తరఘటక్షణస్య హేతురితిచేన్న - దేశా న్తరం నీయమానస్య తస్మాత్ప్రతి త్రో త్రం నీయమానస్య దేశా న్తరసమ్భుద్ధిసన్తాసదర్పనాదితి. † ఉక్తం దూషణం నవన్తు శ్చేద - జ్ఞానేపి తుల్యమిత్వభిప్రాయేణాహ (కించేతి).

౫. ౨౦॥ సూ. అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధోయాగవద్యమన్యథా. నహికారీ-అలోకాదిః. ఆలంబనమ్ - విషయః. నమన న్తరప్రత్యయః-అనన్తర

౧౯॥ సూ. ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వనిరోధాత్. ౩. ౨౦॥ సూ. అసతి ప్రతిజ్ఞోపరోధో యాగవద్యమన్యథా. ౪.

(నే-సా.) ఉత్తరఘటక్షణోత్పత్తౌ పూర్వఘటక్షణస్యాపి స్వతేనాభావవైశిష్ట్యాత్పాదకత్వాన్విశేషేన నర్వదోత్పత్తిశ్చ స్యాత్. ౩.

(నే-దీ.) ఇతశ్చ ఉత్తరఘటక్షణోత్పత్తివేళాయాం పూర్వస్య విసప్తత్వా దభావవైశిష్ట్యా హేతుత్వేనావిశేషా త్ప్రత్యేషాం నర్వదోత్పత్తిః ప్రసజ్యతే. పూర్వక్షణవర్తినో హేతుత్వవగమేదేశా దీ ద్వికేమకస్య స్థిరవైశిష్ట్యానభ్యుపగమాదవిశేషోత్తరక్షణవర్తినస్సర్వస్య హేతుస్సాన్యత్.

(నే-సా.) అనత ఉత్పత్తావధివతినహికార్యాదీనాం జ్ఞానహేతుత్వ ప్రతిజ్ఞావిరోధశ్చ. తస్మాపి స్థిత్యభ్యుపగమే యగవద్ధుటవ్యయోపలభి ప్రసజ్యతే. అస్థితోచ సంప్రయోగజ్ఞానావత్తే యాగవద్యమి. ౪.

(నే-దీ.) ఇతత ఉత్పత్తౌ ప్రతిజ్ఞావిరోధశ్చ భవతామ్ - అభివతినహికార్యాదీనాం విజ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వ ప్రతిజ్ఞానాత్. అక్షైకత్వవిశేషో యో పూర్వో ఘటక్షణ స్థిరతేత్తుచేత్త - తదా యగవద్ధుటక్షణవ్యయోపలభి ప్రసజ్యతే. నహివలన్త్యతే. ఉత్తరోధా - విరోధా. ౪.

ఏవ - ప్రతిజ్ఞాచ భవతా ముపదుష్టేత. అధిపతిసహకార్యాలమ్మనసమనస్తరప్రత్యయా శ్చ త్వారో విజ్ఞానోత్పత్తౌ హే
తవ ఇతి వః ప్రతిజ్ఞా. అధిపతిః - ఇద్రియమ్. † అథ ప్రతిజ్ఞానుపరోధాయ ఘటక్షణే స్థితఏవ ఘటక్షణాంతరోత్పత్తిరిష్య
తే - † తథాచ సతి ద్వయోః కార్యకారణయోర్ఘటక్షణయో ర్కౌగవద్యేనోపలభిః ప్రసజ్యేత. నచ తథోపలభ్యతే.
† ఊణితప్రతిజ్ఞాచైవం హీయేత. † ఊణితప్రతిజ్ఞాచైవం హీయేత - † ఇద్రియసంప్రయోగజ్ఞానయోర్యోగవద్యం ప్రసజ్యేత.

౨౧॥ సూ. ప్రతినంభ్యాఽప్రతినంభ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్. ౫.

౬. ఏవం తావదసత ఉత్పత్తిర్నిరస్తాసతో నిరన్వయవివాశోపి నోపపద్యత ఇత్యుచ్యతే. ఊణితప్రతిజ్ఞాచిర్బుద్ధ
రాభిభూతాద్యసస్తరభావితయోపలభియోగ్యసదృశసంతానావసానరూపః స్థూలో యః సదృశసంతానే ప్రతిక్షణభావోప
లభ్యసన్త సూక్ష్మశ్చ యో నిరన్వయో వినాశః, ప్రతినంభ్యాఽప్రతినంభ్యానిరోధకబ్ధ్యాభ్యామభిధీయతే. తౌ నసమ్భవత
ఇత్యర్థః. కుతః, అవిచ్ఛేదాత్ సతో నిరన్వయవిచ్ఛేదాసమ్భవాత్. అసమ్భవశ్చ-సత ఉత్పత్తివినాశోనామాఽవస్థాన
రాప్తరేవ, అవస్థాయోగితు ద్రవ్య మేవ మేవ స్థిరమితి కారణాదసన్యత్వం కార్యస్యోపపాదయన్ని రస్తాభిః † తదసన్యత్వ
మిత్యత్ర ప్రతిపాదితః. నిర్వాణస్య దీపస్య నిరన్వయవివాశదర్శనా దవ్యత్రాపి వినాశో నిరన్వయోఽనమియత ఇతి
చేన్న-ఘటకరావాదా మృదాదిద్రవ్యానువృత్త్యుపలభ్యా సతో ద్రవ్యస్యావస్థాంతరాప్తరేవ వినాశఇతి నిశ్చితే సతి
ప్రదీపాదా సూక్ష్మదశావత్త్వాప్యనుపలబ్ధావవత్తే తత్రాప్యవస్థాంతరాప్తకల్పనసైవ యుక్తత్వాత్.

౨౨॥ సూ. ఉభయధాచదోషాత్. ౬.

పూర్వక్షణసత్యయః. † అనుపరోధం శబ్దతే (అశేతి). † పూర్వక్షణస్యోత్తరక్షణానువృత్తౌ యుగవదుపలభిసనజ్ఞః, ఊణితప్రతిజ్ఞా, శ్చేతి
మానగద్యయమాన (తథాచేత్వాది). † శబ్దతే (ఊణితప్రతిజ్ఞా). (ఊణితప్రతిజ్ఞాచైవం హీయేత) ఉత్తరక్షణః పూర్వక్షణవత్ప్రేక్ష్యత్యర్థః. † మాన
యతి (ఇద్రియసంప్రయోగజ్ఞానయోర్యోగవద్యం ప్రసజ్యేత) తతఃకార్యకారణభావాభావప్రసజ్జఇత్యర్థః. యుగవదుపలభిప్రసజ్జత్వానిర్భేదః, జ్ఞాన
తత్కారణయోగవద్యుప్రసజ్ఞః ప్రదర్శనార్థః - ఆశ్చేష్యపి కారణభూతఘటక్షణకార్యభూతఘటక్షణయోర్యోగవద్యుప్రసజ్జ ఇత్యభిప్రాయః.

౬. ౨౧॥ సూ. ప్రతినంభ్యాఽప్రతినంభ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్. † (తదసన్యత్వమిత్యత్ర ప్రతిపాదితఇతి) వస్తవస్తరావసోభ్యే ర్బుద్ధకబ్ధా
స్తరాదీనా మన్యతోపపత్తే శ్చేత్త్యర్థః. † (నిర్వాణస్యేతి) అభాధితప్రత్యభిజ్ఞయా మృదనవృత్తౌ సత్యాం న తదసమ్భవో యక్షః. దృష్టేనాదృష్ట
కల్పనంహి యుక్తమ్ - నకు దృష్టహనమిత్యర్థః.

౨౨॥ సూ. ఉభయధాచదోషాత్. నచ ప్రతీయతే - నకుచ్ఛత్యేన ప్రతీయత ఇత్యర్థః.

౨౧॥ సూ. ప్రతినంభ్యాఽప్రతినంభ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్. ౫. ౨౨॥ సూ. ఉభయధాచదోషాత్. ౬.

(వే-పా.) నిరోధః - నిరన్వయవివాశః. స స్థూలః సూక్ష్మశ్చ నసంభవతి, కపాలాదిభావరూపావస్థాప్రాప్తరేవ వినాశకబ్ధ్యాభిధేయత్వాత్
సతో ద్రవ్యస్య అవిచ్ఛేదాత్. ౫.

(వే-దీ.) సతో నిరన్వయవివాశోఽపి నసమ్భవతిత్యర్థః. ప్రతినంభ్యాఽప్రతినంభ్యానిరోధాప్రాప్తిః స్థూలమాత్మవినాశయో రప్రాప్తిత్యర్థః.
స్థూలవివాశః - ముద్గరాభిభూతాద్యసస్తర భావ్యుపలభియోగ్యః. సూక్ష్మస్తు - ప్రతిక్షణభావ్యుపలభ్యసన్తః. తౌ నిరన్వయో నభవతః - ఉత్పత్తి
వినాశధర్మభాగి నో ద్రవ్యస్యావచ్ఛేదాత్ తదసన్యత్వమితి సత్కార్యవాదస్యావపాదితత్వాదిత్యభిప్రాయః. ఘటాదా కపాలాదిరూపావస్థాయా
నిరన్వయవివాశాదపూనా త్ప్రదీపనిర్వాణేపి సూక్ష్మవస్థాప్రాప్తిత్యనిరోధః. ౫.

(వే-పా.) ఉత్పన్నస్య కుచ్ఛతావత్తౌ కుచ్ఛాదుత్పత్తౌచాభావా దుత్పత్త్యనమ్భవా దభావాత్తకార్యవత్త్వియపదోషకుచ్ఛత్వానిర్భేదః.

(వే-దీ.) ఉత్పన్నస్య కుచ్ఛతావత్తౌ, కుచ్ఛాదుత్పత్తౌచ, ఇత్యుభయప్రకారేన దోషావత్తేతే నసమ్భవతః. ఉత్పన్నస్య కుచ్ఛతావత్తౌ
హి పశ్యా కుచ్ఛా దుత్పన్నమానం జగత్కుచ్ఛాత్తకేవ స్యాత్. మృత్యువర్ణాదే హత్పద్యమానమృత్యువర్ణాద్యైకఘటమఘటాదివత్. ఆతస్తుచ్ఛా
దుత్పత్తి కుచ్ఛతావత్త్యనసమ్భవతః. ౬.

క్షణికతవవాదిభి రభ్యుపేతా తుచ్చా దుత్పత్తి, రుత్పన్నస్య తుచ్చతాపత్తిశ్చ ససమ్భవతీత్యుక్తమ్. తదుభ యప్రకారాభ్యుపగతౌ దోషశ్చ భవతి - తుచ్చా దుత్పత్తౌ తుచ్చాత్మకమేవ కార్యం స్యాత్. యద్ది యస్తా దుత్ప ద్యతే - తత్తదాత్మకం దృష్టమ్ - యథా మృతుస్సర్వాదే రుత్పన్నం మణికమకుటాది మృతుస్సర్వాద్యాత్మకం దృష్టమ్ సచ జగత్తుచ్చాత్మకం భవద్భి రభ్యుపగమ్యతే. సచ ప్రతీయతే. సతో నిరన్వయవినాశే సత్యేకక్షణాదూర్ధ్వం కృత్స్నస్య జగత స్తుచ్చతాపత్తి రేవ స్యాత్ - పశ్చాత్తుచ్చా జగదుత్పత్తౌ అనన్తరోక్తం తుచ్చాత్మకత్వమేవ స్యాత్. అత ఉభ యథాపి దోషాన్నభవదుక్తప్రకారావృత్తినిరోధా.

౨౩|| సూ. ఆకాశేచావిశేషాత్. 2.

2. † బాహ్యభ్యుత్తరవస్తునః స్థిరత్వప్రతిపాదనాయ ప్రతినన్యైః ప్రతినన్యైనిరోధయోస్తుచ్చరూపతా నిరా కృతా - తత్ప్రసక్తేన తాభ్యాంసమా తుచ్చత్వేన సాగతైః పరిగణితస్యాకాశస్యాపి తుచ్చతా ప్రతిపీవ్యతే. ఆకాశేచ నిరు పాఖ్యతా నయుక్తా - భావరూపత్వేనాభ్యుపగతపృథివ్యాదివదాకాశస్యాపి అబాధితప్రతీతిసిద్ధతా వాచికేషాత్. ప్రతీయతే హ్యకాశః, అత్ర శ్వేనః పతతి, అత్ర గృధ్రఇతి శ్వేనాదిపతనదేశత్వేన. సచ పృథివ్యాద్యభావమాత్ర మాకాశ ఇతి వక్తుం శక్యమ్ - వికల్పానహత్యాత్. పృథివ్యాదేః ప్రాగభావః - ప్రధ్వంసాభావః - ఇతరేతరాభావః - అత్యంతాభావోవా ఆకాశః - సర్వభావ్యాకాశప్రతీత్యనువపత్తిస్స్యాత్. ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావయో రాకాశత్వే పృథివ్యాదిషు వర్తమా నేషు ఆకాశప్రతీత్యయోగాత్ నిరాకాశం జగత్స్యాత్. ఇతరేతరాభావస్యాకాశత్వేపి ఇతరేతరాభావస్య తత్తదవస్తు గతత్వేన తేషా మనరాశే ఆకాశప్రతీతిర్నస్యాత్. అత్యంతాభావస్య పృథివ్యాదీనాం ససమ్భవతి. అభావస్య విద్యమా నపదార్థావస్థాపిశేషతో ఏవపాదనాచ్చాకాశస్యాభావరూపత్వేపి న నిరుపాఖ్యతీవమ్. అజ్ఞాన్తర్వర్తిన ఆకాశస్య త్రివృ త్కరణోపదేశప్రదర్శితవశోకరణేన రూపవత్త్వాఽచ్చాక్షుషత్వేప్యవిరోధః.

౨౪|| సూ. అనుస్మృతేశ్చ. ౫.

౫. పూర్వప్రస్తుతం వస్తునః స్థిరత్వమేవోపపాద్యతే. అనుస్మరణమ్ - పూర్వానుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానమ్. ప్రత్య భిజ్ఞానమిత్యర్థః. తదేవేద మితి సర్వం వస్తుజాతమతీతకాలానుభూతం ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. సచ భవద్భి ర్జ్ఞానలాదిషివ్స సాదృశ్యనిబద్ధనాయమేత్యవ్యామోహాఇతి వక్తుం శక్యమ్ - వ్యాముహ్యతో జ్ఞాతురేకస్యానభ్యుపగమాత్. సహ్య న్యానుభూతేనైకత్వం సాదృశ్యంవా స్యానుభూతస్యామ్యాఽనుసంధ్యతే - అతో భిన్నకాలవస్త్వశ్రయసాదృశ్యానుభవ నిబద్ధనమేకత్వవ్యామోహం వదద్భి ర్జ్ఞాతురేకత్వ మవశ్యాశ్రయఃశీయమ్. సచ క్షేయేష్యపి † ఘటాదిషు జ్వాలాది

2. ౨౩|| సూ. ఆకాశేచావిశేషాత్. † (బాహ్యభ్యాది) క్షణికత్వరూపణోపయుక్తత్వభావాత్ ప్రవక్షా త్స్థితి రిత్యర్థః. † (చాక్షుషత్వే ప్యవిరోధఇతి) అనేనానుమేయత్వవిషయమతమితి గమ్యతే. యద్వా - చాక్షుషమేవ - తథాపి తత్ప్రయోగవిరోధోన్యస్తీత్యర్థః.

౫. ౨౪|| సూ. అనుస్మృతేశ్చ. ప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః. స్మృతిసాదృశ్యా దనుస్మృతికదైవాభిధానమ్ † (ఘటాదిషు జ్వాలాదిషు) ఉత్పత్తి

౨౩|| సూ. ఆకాశేచావిశేషాత్. 2.

(వే-సా.) ఆకాశేచ సతుచ్చత్వమ్, అబాధిత ప్రతీత్యవిశేషాత్, ప్రతీయరేవ హ్యకాశః శ్వేనాది పతనచోకుత్వేన. 2.

(వే-పీ.) ఆకాశే తుచ్చత్వరూపతా ససమ్భవతి - అబాధితప్రతీతిసిద్ధపృథివ్యాదివత్ ఆకాశేవ్యభాధితప్రతీతిరేవ శేషాత్. ప్రతీయరేవ హ్యకాశః, “అత్ర శ్వేనః పతత్యత్ర గృధ్రః” ఇతి శ్వేనాదేః పతనదేశత్వేన. 2.

వ్యవ భేదసాధనప్రమాణ ముపభామహే - యేన సాదృశ్యనిబంధనాం ప్రత్యభిజ్ఞాం కల్పయేమ. యదపి చేద ముచ్యతే - ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం ఘటాదే. ఊణికత్వం సిద్ధ్యతి - ప్రత్యక్షంతావ ద్వర్తమానార్థవిషయమవర్తమానా ద్వస్తునౌ వ్యావృత్తం స్వవిషయ మవగమయతి - సీలమివ వీతాత్ - ఏవంచ భూతభవిష్యద్భ్యాం వర్తమానస్య వస్త్యస్తరత్వ మవగతం భవతి. అనుమానమపి - అర్థక్రియాకారిత్యా తస్మాత్తావచ్చ ఘటాదిః ఊణికః - య దక్షణికం శకవిహణాది- తదనర్థక్రియాకార్యసచ్చ. తథా అన్యఘటక్షణసత్త్వాత్సార్వఘటక్షణసత్త్వాని వినాశీని - ఘటక్షణసత్త్వాత్ - అన్య ఘటక్షణసత్త్వసదితి. † తచ్చ కార్యకారణభావానుపపత్త్యాదిభిః పూర్వమేవ నిరస్తమ్. † కించ - ప్రత్యక్షగమ్యా వర్త మానస్యవర్తమానా ద్వ్యావృత్తి ర్నవర్తమానస్య వస్త్యస్తరత్వ మవగమయతి - అపితు వర్తమానకాలయోగితా మాత్రమ్. నచ తావతా వస్త్యస్తరత్వం సిద్ధ్యతి - † తస్మైవ కాలాంతరయోగసమ్మివాత్, † యత్తు సత్త్వాదర్థక్రి యాకారిత్యాచ్చేతి ఊణికత్వేపేతుద్యయ ముక్తమ్ - తదనర్థమతవిపరీతసాధనత్వాద్విరుద్ధమ్ - † సత్త్వా దర్థక్రియా కారిత్యాద్వాఘటాదిస్థాన్ము - యదస్థాన్ము - తదనదనర్థక్రియాకారించ - యథా శకవిహణ మిత్యపిహి వత్తుం శక్యమ్. † కించ - అర్థక్రియాకారిత్య మక్షణికత్వమేవ సాధయేత్ - ఊణ్యంసినౌహి వ్యాపారానమ్మనా దర్థక్రియాకారిత్యం నసమ్మివతీత్యుక్తమ్. † తథా౨న్యఘటక్షణస్య పేతుతో నాశదర్శనా దితరేపి ఘటక్షణ పేత్వపేక్షావినాశా స్ఫురి త్యాముద్గరాదిహేతుాపనిపాతాత్స్థాన్ముత్వమేవ. నచ వాచ్యం నముద్గరాదయో వినాశపేతసః అపితు కపాలాదివిస దృశసంతానౌత్పత్తిపేతవత్సదితి. కపాలత్వావస్థాపత్తిరేవ ఘటాదీనాం వినాశ ఇత్యుపపాదితత్వాత్. కపాలోత్పత్తివ్యతిరక్త త్వాభ్యుపగమేపి వినాశస్య - వినాశపేతుత్వమేవ ముద్గరాదే † రాస్తస్యాయుక్తమ్. అతః ప్రత్యభిజ్ఞయా సిరత్వ మవగమ్యమాసం నకేనాపి ప్రకారేణావహ్నుతుం శక్యమ్. † పూర్వావరకాలసమ్మివ్యర్థైక్యవిషయాయాః ప్రత్య

వినాశసామగ్ర్యవృత్త్యభావాదిత్యర్థః. † (తచ్చకార్యకారణేతి) తర్కానుగృహీతప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షేణ తర్కవిరుద్ధ మనుమానం బాధితమిత్యర్థః. కార్యకారణభావానుపపత్త్యాదిరితి ప్రత్యక్షానుమానసాధారణం దూషణ ముక్తమ్. † అథ ప్రత్యక్షస్య ఊణికవిషయత్వం దూషయతి (కించేతి). † (తస్మిన్వేతి) యథా వస్తునౌ సీలత్వోత్పత్తయోగో నవస్త్యస్తరత్వసాధకః - తథా కాలద్యయయోగోపి నమ్మనతీత్యర్థః. † అనుమానద్యయ మపి దూషయతి (యత్తితి) తదభిమతవిపరీతసాధనత్వాత్ - వివర్తయేణాపి వ్యాప్తినద్యావత్. విరుద్ధమ్ - విపరీతమిత్యపి సాధకమిత్యర్థః. † విపరీతవాప్తిం దర్శయతి (సత్త్వాదితి) ప్రకరణసమత్వముక్తమ్. † అర్థక్రియాకారిత్యస్య పేతో రభిమతవిరుద్ధస్త్వేవ సాధకత్వ మాహ (కించేతి) వ్యాపారానమ్మనాత్ - వ్యాపారస్య పేతుత్వ మశ్రయత్వంచ నసమ్మివతి - ఉత్పత్త్యనంతరక్షణమేవ వివృత్త్యాత్. అతో నాభిమత కార్యకరత్వమిత్యర్థః. సమీపితవివర్తయసాధనౌ విరుద్ధఇతి విరుద్ధలక్షణమ్. † ఘటక్షణసత్త్వస్య పేతో స్సాపేధికత్వ మాహ (తథాస్తేతి). † (అన్తర్యామ్యుక్తమితి) సహి ఘటే త్పితి కపాలోత్పత్తిః - అపితు వినాశా దన స్తరమేపైత్పత్తిః - ముద్గరాభిమాతాద్యన స్తరభావీ వినాశ ఇత్య నస్తరభావినం ప్రతి పేతుత్వం యుక్తమ్ - నతు వ్యవహితం ప్రతిత్యభిప్రాయః. † (పూర్వేతి) జ్ఞానం యథా స్వవిషయం దర్శయతి-తస్య తథాత్వ

౨౪॥ నూ. అనుస్తృతేశ్వ. ౮.

(వే.సా.) ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ నక్షణికత్వసిద్ధిః. “తదేవేదమ్” ఇతిహి సామానాధికరణ్యనాతీతకర్తృమానదేశకాలవిశిష్టం వస్తు ఏకమితి ప్రతి యతే. అస్మాచ్చ సామగ్రి పూర్వాన్యభవజనితసంస్కారవతః పురుషస్వేచ్ఛియనంప్రయోగః. ౮.

(వే.దీ.) ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ నఘటాదే ఊణికత్వమ్. “తదేవేదమ్” ఇతిహి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. ప్రత్యభిజ్ఞానంహినామ - అతితవర్తమాన కాలవర్త్యకవస్తువిషయ మేకం ప్రత్యక్షజ్ఞానమ్. తస్య కాలద్యయనమ్మనవిశిష్టమేవ వస్తువిషయః. నచ తదిత్యంశస్సరణమ్ - ఇద మిత్యంశశ్చ. గ్రహణమ్ - అతీతకాలవస్తునిర్వియనమ్ప్రియోగాభావాదితి వాచ్యమ్, తదిదమితి సామానాధికరణ్యేన గ్రహణ్యైకత్వస్సరణాత్. పూర్వ కాలానుభవజనితసంస్కారసహకృతేచ్ఛియనమ్ప్రియోగయుక్తస్య పురుషస్య తథా గ్రహణ ముపపత్త్యతేషాం అన్వయవ్యతిరేకాధీనంహి సర్వత్ర. సామగ్రిపరికల్పనమ్, నచ బాహ్యదివత్సాదృశ్యనిబంధనా ప్రత్యభిజ్ఞేతి త్వయా వత్తుం శక్యమ్ - కాలద్యయనత్రిమార్దవయోస్సాదృశ్యస్యానుసంధాతుః జ్ఞాతుకేశస్యానభ్యుపగమాత్. ౮.

భిక్షాయా అన్యవిషయత్వం బ్రువన్ నీలాదిజ్ఞానానామపి నీలాదే రథానరవిషయత్వం బ్రూయాత్. † కించ - ప్రమాతృప్రమేయయోః ఊహితత్వం వదద్భిర్వాస్తవధారణతత్త్వగూర్వాకానుమానాభ్యుపగమోపి దుశ్యతః. తథా ఇదం ఊహితమితి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకహేతుపన్యాసాదికమపి నూపవద్యతే భవతామ్ - ప్రతిజ్ఞోపక్రమక్షణవప వత్సరినష్టత్వాత్. నహ్యన్యేనాపక్రాస్త మజానద్భి రన్వై సమావయతుం శక్యమ్.

౨౫॥ సూ నానతోద్దృష్టత్వాత్. ౯.

౯. ఏవంతావ ద్వైభాషికసాత్రాన్రికాయో ర్భావస్యర్థాస్తిత్వవాదినో సాధారణాని దూషణస్యక్తాని. † తత్ర యదుక్తం సమ్ప్రీయక్తస్యాగ్రస్య జ్ఞానాత్పత్తికారే ౭వవస్థిత్యా న్నకస్యచి దగ్రస్య జ్ఞానవిషయత్వం సమ్భవతీతి - తత్ర సాత్రాన్రికః ప్రత్యవత్తితీ - న జ్ఞానకారే ౭వవస్థాన మగ్రస్య జ్ఞానావిషయత్వహేతుః - జ్ఞానాత్పత్తిహేతుత్వమేవహి జ్ఞానవిషయత్వమ్. నచైతావతా వక్షురాదేః జ్ఞానవిషయత్వప్రసంగా - న్వాకారసమర్పణేన జ్ఞానహేతోరేవ జ్ఞానవిషయత్వాభ్యుపగమాత్. జ్ఞానే న్వాకారం సమర్ప్య విసప్తోవ్యగ్ధో జ్ఞానగతేన నీలాద్యాకారేణానుమీయతే. † నచ పూర్వపూర్వజ్ఞానేనాత్మరో త్రజ్ఞానాకారసిద్ధిః - నిలజ్ఞానస్తతా వీతజ్ఞానానుత్పత్తిప్రసంగాత్. అతోద్ధృతమేవ జ్ఞానవైచిత్ర్యమితి. అత్రోచ్యతే నానతోద్దృష్టత్వాదితి. యాయం జ్ఞానే నీలాదిరాకార ఉపలభ్యతే - స విసప్తస్యానతోద్ధృత్యాకారో భవితుం నార్హతి. కుతః. అదృష్టత్వాత్ - సఖలు ధర్మణి విసప్తే తద్ధర్మస్యాగ్రాస్తరే సజ్జిమణం దృష్టమ్. † ప్రతి బిమ్బాదికమపి స్థిరస్థైర్య భవతి - † తత్రాపి నధర్మమాత్రస్య. అతోద్ధృతవైచిత్ర్యకృతం జ్ఞానవైచిత్ర్య మగ్రస్య జ్ఞానకారే ౭వవస్థానాదేవ భవతి.

మేన - అన్యథా ఆతిప్రసజ్జిత్యర్థః. † (కించేత్యాది) ప్రమాతృప్రమేయయోగిత్యాదినాసాన్విధానమానస్య దుర్వచత్వ ముక్తమ్ - తథే త్యాదినా పరాధానమానానవపత్తి రుక్తా. నచ ప్రత్యభిజ్ఞాయా సాన్విమగ్ర్యగుపపత్తి ర్భుప్తం శక్యతే - సంస్కారసవివేచియనంప్రయోగస్య సాన్విగ్రీత్యాత్. లిఖనస్య కర్మాపరాచర్యాదివలక్షణకార్యకరత్వం దృష్టమ్ - తదవ్యక్త. అతితవిషయ స్పృతిత్వాత్, నన్నిహితవిషయే ౭వవస్థానో, ప్రత్యభిజ్ఞానవ్యాపం దుఃఖుఃకమితి చేన్న - ఏకజ్ఞానతయైవానభానమానత్వాత్. సంప్రతిపన్నైకజ్ఞానవదేశత్వంహి ప్రతీయతే. నాపి విషయానవపత్తిః - ఏకస్య నన్తః కాలదవ్యయనుద్భవవిషయత్వాత్ కాలబిజ్ఞాకారే కాలావరాసవ్యయవరాభ్యావాత్.

౯. ౨౫॥ సూ. నానతోద్దృష్టత్వాత్. † సాత్రాన్రికస్య ప్రత్యవస్థానావసరం దర్శయతి (తత్రయదుక్తమితి) ఉత్తరోత్పాదేచేత్యాదినూత్ర వట్కం దృష్టముఖేన దూషణవరమ్ - అతోద్దృష్టానుబద్ధిదూషణాన స్తరం సాత్రాన్రికావసరః దృష్టానుబద్ధిదూషణవరహారాః. † యోగాచారమత మాశ్చర్య దూషయతి (నచపూర్వేతి). † విసప్తస్యాకారః ప్రతిబిమ్బితఇత్యత్రాహ (ప్రతిబిమ్బాదికమితి) ఆదిశబ్దేన న్నటికే జపాకనుమస్య చ్చాయావత్త్రివిషయే. † (తత్రాపీతి) సకేవలం ధర్మమాత్రస్య ప్రతిబిమ్బా దృష్టః - ధర్మణవత దృష్టఇత్యర్థః.

పృథివ్యాదివిజ్ఞానానమేయార్థవాదినం ప్రత్యాహ సహి జ్ఞానే నీలవీతాదివిచిత్రాకారం దృష్ట్యై జ్ఞానాత్పూర్వక్షణవర్తనం జ్ఞానే న్వాకారం సమర్ప్య విసప్త మగ్ర మనుమిసాతి. తత్రోత్తరమ్.

౨౫॥ సూ. నానతోద్దృష్టత్వాత్. ౯.

(చే-సా.) “జ్ఞానాకారవైచిత్ర్యేణ జ్ఞానే న్వాకారం సమర్ప్య విసప్త మగ్ర్యగ్ర మనుమిసాతి” ఇతి వాదశ్చ ననంభవతి, అనతో విసప్తస్య ధర్మణో ధర్మసజ్జిమణాస్యాదృష్టత్వాత్ జ్ఞానే నీలాద్యాకార ఉపలభ్యతే న విసప్తః అనతోర్ధస్యాకారో భవతు న్నార్హతి. కుతః! అదృష్టత్వాత్. సఖలు ధర్మణి విసప్తే తద్ధర్మస్యాగ్రాస్తరే సజ్జిమణం దృష్టమ్. ౯.

(చే-శీ.) అనతో ధర్మణో ధర్మస్యాగ్రస్యత్ర సజ్జిమణం ననుద్భవతి - కుతః. అదృష్టత్వాత్. సహి ధర్మణి విసప్తే తద్ధర్మస్యాగ్రస్యత్ర సజ్జిమణం కన్యచిద్దృష్టమ్. ౯.

పునరపి సాధారణం దూషణమాహ.

౨౬॥ సూ. ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః. ౧౦.

౧౦. ఏవం తుణికత్వానదుత్పత్త్యహేతుకవినాశాద్యభ్యుపగమ ఉదాసీనానామ్ - అనుమ్యజ్ఞానానామపి సర్వార్థ సిద్ధిసాధ్యత్. † ఇష్టప్రాప్తినిష్ఠవిష్టత్తిర్వాప్రయత్నాదిభిన్నాద్యతే - † తుణిధ్యంసేహి సర్వేషాం భావానామ్ - పూర్వ పూర్వం వస్తు తద్గతోవా విశేషః సంస్కారాదికో విద్యాదిర్వా ఉత్తరత్ర సకశ్చి దనువర్తత్యతి ప్రయత్నాదిసాధ్యం వశించి దస్తి. ఏవం సత్యహేతుసాధ్యత్వాత్సర్వసిద్ధినా ముదాసీనానా మప్త్యైహికాముష్మికఫలం మోక్షశ్చ సిద్ధ్యేత్.

సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. నాభావఉపలభ్యే. ౧.

౧. విజ్ఞానమాత్రాస్తిత్వవాదినో యోగాచారా ప్రత్యవతిష్ఠన్తే - యదుక్తమర్థవైదిత్యకృతం జ్ఞానవైదిత్యమితి-

౧౦. ౨౬॥ సూ. ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః. † ఉదాసీనానామర్థసిద్ధినిష్ఠత్వమాహ (ఇష్టేతి). † ప్రయత్నసాధ్యత్వానమృతమాహ (తుణిధ్యం సేహితి) స్వర్గాదిహేతుభూతవిశేషసంస్కారాదిః. మోక్షహేతుభూతవిశేష విద్యాదిః.

సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్.

౧. ౨౭॥ సూ. నాభావఉపలభ్యే. కి మర్థమాన్యజ్ఞానవాదే జగదుత్పత్తి స్సంభవతి - నేతి. నపక్ష సమీచినయ క్రిమాలః - నేతి. ఘటాద్యా కాలో జ్ఞానాకారః - ఉత్పాదకారకాతి. కి మర్థాసాధారణ్యంనామ తత్తదర్థసాయవ్యమ్ - ఉత్పాదకమర్థవిధి. కిం ఘటాద్యాకారాతిరేకేణార్థ

౨౮॥ సూ. ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః. ౧౦. ౨౭॥ సూ. నాభావఉపలభ్యే. ౧.

(వే.సా.) తుణికత్వాభ్యుపగమే అనుష్ఠాతు రన్యత్వాత్ ఫలిసాం నిష్ప్రియత్వానామపి సర్వాభ్యసిద్ధిసాధ్యత్. ౧౦.

(వే.చీ.) వైభాషికసాత్రాన్తియోర్ద్వయోరపి సాధారణమిదం దూషణమ్. ఏవమ్ - సర్వభావానాం తుణికత్వాభ్యుపగమేనతి, ఉదాసీనా నామ్ - నిష్ప్రియత్వానామపి విహికాముష్మికసర్వాభ్యసిద్ధిసాధ్యత్ - ప్రయత్నాద్యనుతిపత స్తదాసీమేవ వివృతాత్, తత్తత్సంస్కారాదేవ కన్య చిత్స్థిరస్యాను వర్తమానస్యానభ్యుపగమాచ్చ, పశ్చాదాగతాసిద్ధిరహేతుకీ ఇతి నిష్ప్రియత్వానామప్రైహికాముష్మికసర్వాభ్యసిద్ధిసాధ్యత్. ౧౦.

(వే.సా.) జ్ఞానవ్యతిరక్తాభావవాదశ్చ ననన్యువతి, “ఘట మహ జ్ఞానామి” ఇతి కర్తృజ్ఞానకర్తృతయాఽర్థస్యఉపలభ్యేతదభావశ్శక్యతే వస్తుమ్, పురుషస్యార్థవిశేషవ్యవహారానుగుణ్యాపాదకత్వమేవ జ్ఞానస్యాకారః. ౧.

(వే.చీ.) యోగాచారాభిమతః జ్ఞానమాత్రసద్భావవాదః కిం సమీచినయ క్రిమాలః - ఉత్తనేతి సంశయః. సమీచినయ క్రిమాలఇతి పూర్వః పక్షః - భావార్థసద్భావవాదినామ తత్తదర్థకారజ్ఞానస్య ప్రకాశమానత్వమన్యత్వాక్రయజీయమ్. సర్వస్య వస్తున ప్రకాశమానస్య సావిసాధారణే నాకారేణ ప్రకాశ ఇవ్యతే, తీత్ర ఘటపటాదిజ్ఞానస్య ఘటపటాద్యాకార ఏవాకారః-అన్యథా ఘటాద్యసాధారణ్యంచ తత్తద్ జ్ఞానస్య ననన్యువతి. ఏకశ్చాయ మాకార ఉపలభ్యతే. సతు జ్ఞానస్యైవేతి తదన్యత్వతిరక్తసద్భావవాదోఽనుపపన్నః. తావత్తేవ “ఘటోఽయం జ్ఞాతః” ఇతి వ్యవహర కోఽనుపపన్నతే. తస్య బహిర్వదవభాసో నిర్మూలతాద్వివిభవకృతః. రాజ్ఞానస్తు - “ఘటం, అహం, జానామి” ఇతి సకర్తృకన్య సకర్తృకన్య జ్ఞానాత్మకన్య చైవవాదవత్సర్వలోకసాక్షిక ముపలభ్యమానస్య కర్తృకర్తృవ్యతిరేకేణ కేవలవైఖ్య సద్భావ మనున త్తే కో బ్రువతి, సావికార దాకారశ్చ ఛేదనాదిన తత్తదర్థస్యవహరయోగ్యతాపాదనాకారేణోపలభ్యతే. ఏవం ఛేదనాదే రవ్యక్తాకో ద్విగ్రాభావవాదహేతుకతయైవ కర్తృ గతస్యానుపలభ్యతే. సవ్యామూర్తానాం క్రియాదీనాం కర్తృకర్తృనిరూపణీయసావికారాణాం కర్తృకారత్వే మాక్షియతే. మాత్రతాన్మ నాభావఉపలభ్యే జ్ఞానవ్యతిరక్తాభావానా సకన్యతే వస్తుమ్ - ఉపలభ్యే “ఘట మహం జానామి” ఇతి జానాతే కర్తృతయా కర్తృతయాహోపలభ్యే. ౧.

తన్నోపపద్యతే - అర్థవత్ జ్ఞానానామేవ సాకారాణాం స్వయమేవ విచిత్రత్వాత్. తచ్చ † స్వరూపవైచిత్ర్యం వాన నావశా దేవ్రోపపద్యతే. వాననాచ విలక్షణ ప్రత్యయప్రవాహవత్. † యద్భూతారజ్ఞానం కపాలాకారజ్ఞానస్యోత్పాదకమ్- తస్య తథావిధస్యోత్పాదకం తత్సూర్యఘటజ్ఞానమ్ - తస్యచ తథావిధస్యోత్పాదకం తతః పూర్వఘటజ్ఞాన మిత్యేవం రూపః ప్రవాహవత్ వాననేత్యుచ్యతే. కథం బహిష్కనర్థపమహీధరాదేరాకార ఆనరస్య జ్ఞానస్యేత్యుచ్యతే. ఇత్థమ్ - అర్థ స్వామి వ్యవహారయోగ్యత్వం జ్ఞానప్రకాశాయత్తమ్ - అన్యథా న్వచరవేద్యయో రవతితయప్రసక్తాత్. ప్రకాశమాన స్యచ జ్ఞానస్య సాకారత్వ మవశ్యాక్రయణీయమ్ - నిరాకారస్య ప్రకాశాయోగాత్. ఏకశాచ్య ముకార ఉపలభ్య మానో జ్ఞానస్యైవ. తస్యచ బహిర్వదపభాసోఽపి శ్రమకృతః. † జ్ఞానార్థయో సహజాపలమృనియమాచ్యజ్ఞానా దవ్యతిక్రోఽర్థః. † కించ - బాహ్య మర్థ మభ్యుపేయదిభిరపి ఘటపటాదివిజ్ఞానేషు జ్ఞానస్య తత్తదర్థాసాధారణ్యం తత్తదర్థ సారూప్య మున్నరేణ నోపపద్యత ఇత్యవశ్యం జ్ఞానేఽర్థసరూపం రూప మాప్థేయమ్ - తావతైవ సర్వవ్యవహారోపపత్తేః తదవ్యతిరక్తార్థకలనా నిష్పాప్తిమాణికా. అతో విజ్ఞానమాత్రమేవ తత్త్వమ్ - నబాహ్యోఽర్థోఽస్తి.

౨. † ఏవం ప్రాప్తే ప్రపత్తౌనా నాభావఉపలభ్యేతి. జ్ఞానాతిరక్తస్వార్థస్వాభావౌ నత్వం సశక్యతే. కుతః. ఉపలభ్యే-జ్ఞా తురాత్మనోఽర్థవిశేషవ్యవహారయోగ్యతాఽపాదనరూపేణ. జ్ఞానస్యోపలభ్యే. † ఏవమేవహి సర్వేతాకికాః ప్రతియన్తి-ఘట మహం జానామితి. ఏవం రూపేణ సకర్తృకేణ సకర్తృకేన జ్ఞాధాత్వ్యర్థేన సర్వలోకసాక్షిక మవరోక్ష మవభానమూననైవ జ్ఞానమాత్రమేవ పరమార్థఇతి సాధయన్ సర్వలోకోపహాసోపకరణం భవనీతి వేదవాదచుద్భవప్రచ్ఛన్నబౌద్ధనిరాకరణే నిపుతరం ప్రపశ్యతమ్. † యత్తు * ౧ సహజాపలమృనియమాదభేదో నీలతద్ధియోరతి - తత్స్వేవచనవిరుద్ధమ్ - సాహిత్యస్వార్థభేదహేతుకత్వాత్. తదర్థవ్యవహారయోగ్యతైకస్వరూపస్య జ్ఞానస్య తేన సహజాపలమృనియమస్తస్మా దవైలక్షణ్యసాధనమితిచ హాస్యమ్. నిరన్వయమినాశినాం జ్ఞానానా మనువర్తమానస్థిరాకారవిరహో ద్వాసనాచ దురుప పాదా - వినష్టేన పూర్వజ్ఞానేనానుత్పన్న ముత్తరజ్ఞానం కథంవాన్యతే. అతో జ్ఞానవైచిత్ర్యమవ్యర్థవైచిత్ర్యకృతమేవ.

వ్యవహారానుగూఢ్యం నామ జ్ఞానాకారో భావతే - ననేతి. యదా ఆకారానరం సభావతే, యదాచార్థసాధావ్యుత్పాద మథాసాధారణ్యమ్ - తదా ఘటాద్యాకారో విజ్ఞానాకారఇతి విజ్ఞానమాత్రవాదస్య నమ్యగూర్తికీమూలత్వాత్ తత్ర జగదుదయనమృతం. యదా జ్ఞానస్య తత్తదర్థవ్యవహారాను గూఢ్యమాకారా నరం భావతే, యదాచార్థసాధారణ్యం తత్సమృద్ధులక్షణమ్ - తదా ఘటాద్యాకారస్య జ్ఞానాకారత్వాభావ ద్యోగచారమతస్య యుక్తిహాస్యతయా తత్పక్షే న జగదుత్పత్తిసమృతం. † వైచిత్ర్యం కథ మిత్యతాహ (స్వరూపేతి). † విజాతీయజ్ఞానోత్పత్తిః కథ మిత్యతాహ (యద్ఘటాకారేతి) నజాతీయజ్ఞానసన్నానేషు చరమజ్ఞానం విజాతీయోత్పాదనశక్తిమిత్యర్థః. యథాఽర్థాభ్యుపగమేవి విజాతీయఘటాదే ర్విజాతీయ కపాలాద్యుత్పాదకత్వమ్ - తథేతిభావః. † (జ్ఞానార్థయోరతి) ద్విచన్ద్రజ్ఞానే చన్ద్రద్వయేన హేమపలమృనియమాద్ధి ద్వితీయచన్ద్రస్య చన్ద్రో దవ్య తిరిక్తత్వమ్ - తదన్విదితిభావః. † (కించెత్యది) జ్ఞానానామేవ వాననావశాద్వైచిత్ర్యోపపత్తేః ప్రసక్తజ్ఞానస్యైవార్థవదన్విజాతీయోత్పాదనశక్తత్వా చ్చ జ్ఞానానాం సాకారతయైవ ప్రకాశమానత్యేన ఆకారద్యయోమనలభ్యా జ్ఞానస్యైవ త త్రదాకారభావైచ్చ సహజాపలమృనియమాచ్య బాహ్య థాభ్యుపగమేవి జ్ఞానస్య తత్తదర్థాసాధారణ్యస్య తత్తదర్థసారూప్యవిబద్ధవత్వచ్చ తావతైవ సర్వవ్యవహారోపపత్తేః జ్ఞానమాత్రమేవ తత్త్వమిత్యర్థః.

౩. † ఏవం ప్రాప్త్యంత్యది. (జ్ఞాతురాత్మ స్వాధివిశేషవ్యవహారయోగ్యతాపాదనరూపేణేతి) అనేన నిరాకారస్య ప్రకాశాయోగాదిహేతుః ప్రత్య క్తః - న నీలాదిః జ్ఞానాకారః - తత్స్వీలాద్యర్థవ్యవహారానుగూఢ్యమేవ జ్ఞానస్యైవార్థవ్యవహారస్వస్వోక్తత్వాత్. † ఉపలబ్ధిం దర్శయతి (ఏవమేవహితి.) ఏవంరూపేణేతి జ్ఞానం సకర్తృకం సకర్తృకమేవ భావతే - తత్ర జ్ఞానమాత్రవైవ పారమార్థ్యం కిమనైనైవ జ్ఞానేన సాధ్యతే - ఉత జ్ఞానానరణ. చరమః పక్షోఽనుపలబ్ధినిరన్యః. ప్రథమేచ సకర్తృకేచ సకర్తృకే జ్ఞానేఽపరోక్షం భావమానే తత్ర కస్యది దంశస్వాపారమార్థ్యై తదస్యస్వావ్య పారమార్థ్యప్రసక్తం. తస్మాదపరోక్షసిద్ధా సర్వం జ్ఞానవత్ సత్య మిత్యర్థః. † (యత్త్వేతి) సాహిత్యం ద్వయోరేవేతి. తద్భేదసాధకమ్. ఉపలబ్ధి

† తత్తదధ్యవ్యవహారయోగ్యతాపాదనరూపతయా సాక్షాత్ప్రతీయమానస్య జ్ఞానస్య తత్తదధ్యవ్యవహారయత్తం తత్తదసాధారణ్యమ్. † సమ్మత్యం సంయోగలక్షణః - † జ్ఞానమహిమో ద్రవ్యమేవ. † ప్రభాద్రవ్యస్య ప్రదీపగుణభూతస్యేవ జ్ఞానస్యావ్యాప్తిగుణభూతస్య ద్రవ్యత్వ మవిరుద్ధ మిత్యుక్తమ్. అతో నబావ్యభావాః.

యత్సరైః స్వప్నజ్ఞానదృష్టాన్తేన జాగరితజ్ఞానానామపి నిరాలమ్యనత్యముక్తమ్ - తత్రాహ.

౨౦॥ సూ. వైధర్మ్యచ్చ సస్వప్నాదివత్. ౨.

౩. స్వప్నజ్ఞానవైధర్మ్యజ్ఞాగరితజ్ఞానానా మర్థశూన్యత్వం సయుజ్యతే వత్తుమ్. స్వప్నజ్ఞానానిహి నిద్రాదిదోషదుష్టకరణజన్యాని బాధితానిచ - జాగరితజ్ఞానానితు తద్వివేరితానీతి తేషాం న తత్సామ్యమ్. సర్వేషాంచ జ్ఞానానా మర్థశూన్యత్వే భవద్భిస్సాన్ధ్యోవ్యర్థో నసిద్ధ్యతి - నిరాలమ్యనానుమానస్యవ్యర్థశూన్యత్వాత్. తస్మాద్ధవత్వే జ్ఞానత్వస్యావైకాన్త్యాత్పురూ మర్థశూన్యత్వాసిద్ధిః.

౨౧॥ సూ. సభావ్రానువలభ్యే. ౩.

౪. నకేవలస్యార్థశూన్యస్య జ్ఞానస్య భావస్సమ్మవతి. కుతః. † క్వచిదవ్యనువలభ్యే. సహ్యక్తృకస్యాక్తకస్యచ జ్ఞానస్య క్వచి దువలభ్యః. † స్వప్నజ్ఞానాదివ్యపి నాథశూన్యత్వమితి ఖ్యాతినరూపణే ప్రతిపాదితమ్.

ఉపలబ్ధినికరణం సమాప్తమ్.

నియమా భిన్నేవ్యభిన్నేవ్యపి నాస్తీత్యసాధారణానైకానికత్యమ్. కించ - భేదపేతో ర్నియమా భేదస్యైవ సాధక ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం తదన్విత్యాది. † తత్తదసాధారణ్యస్య తత్తత్సారూప్యనిబద్ధతవ్యం పరిహరతి (తత్తదర్థేతి) (సమ్మన్తకేతి) సాక్షాత్సమ్మన్తసంయోగఇత్యర్థః. † సంయోగోహి ద్రవ్యయో రిత్యత్రాహ (జ్ఞానమహిమీతి) † ద్రవ్యస్య ద్రవ్యాస్తరధర్మతైకస్వరూపత్వం కథమితి శక్త్యాం ప్రదీపదృష్టాన్తేన పరిహరతి (ప్రభాద్రవ్యత్వేతి).

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (యత్సరైరితి.)

౩. ౨౦॥ సూ. వైధర్మ్యచ్చసస్వప్నాదివత్. సాపాధికత్వం సస్వప్నాదేర్విధ్యాత్వాన్వయపరమేనాంక్తం సూత్రకారైః-తదేవ నాస్తీతి వత్తుతే.

౪. ౨౧॥ సూ. సభావ్రానువలభ్యే. † (క్వచిదపీతి) అస్మాయమభిప్రాయః - సుఖప్రా కేవలధర్మి న్యరూపస్ఫురణమేవ - నధర్మభూతజ్ఞానస్యేతి. † కథం క్వచిదనువలభ్యః - స్వప్నేవ్యర్థశూన్యం జ్ఞానమిత్యత్రాహ (స్వప్నజ్ఞానాదివ్యపీతి.)

ఉపలబ్ధినికరణంసమాప్తమ్.

౨౦॥ సూ. వైధర్మ్యచ్చసస్వప్నాదివత్. ౨. ౨౧॥ సూ. సభావ్రానువలభ్యే. ౩.

(వే-సా.) కరణదోషజబాధకప్రత్యయరాహిత్యరూపవైషమ్యాచ్చ సస్వప్నాదివజ్ఞాగరితజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వమ్. ౨.

(వే-వీ.) స్వప్నజ్ఞానాదివచ్చ జాగరితజ్ఞానానాం సమిథ్యాత్వత్వమ్ - తద్వైధర్మ్యాత్ - నిద్రాదికరణదోష బాధకప్రత్యయరహితత్వాదిత్యర్థః. చకరాంతస్యపి యథాథానీత్యభిప్రాయః. ౨.

(వే-సా.) అర్థశూన్యస్య జ్ఞానస్య నద్యాపూ ననమ్మవతి - అనువలభ్యే. స్వప్నజ్ఞానస్యావ్యర్థవత్ప్రేషపాదయ్యతే. ౩.

(వే-వీ.) నకేవలస్యార్థశూన్యస్య జ్ఞానస్య భావ స్సమ్మవతి - క్వచిదవ్యనువలభ్యే. అబాధితప్రతీతిసిద్ధస్యానద్యావేనతి జ్ఞానసూత్రస్యావ్యనద్యాపూ నకత్యతే వారయతు మిత్యభిప్రాయః. ౩.

౩౦౧ సూ. సర్వధానుపపత్తేశ్చ. ౧.

౧. అత్ర సర్వశూన్యవాదీ మాధ్యమికః ప్రత్యవత్తివత్తే-శూన్యవాదవహి నుగతమతకాష్టా-శిష్యబుద్ధియో గ్యతానుగుణ్యేనాధ్యాప్యవగమాదిమాక్షణికత్వదయ ఉక్తాః-విజ్ఞానం బాహ్యధ్యాత్వ సర్వే నన్న, శూన్యమేవ తత్త్వమ్, అభావాపత్తిరేవమోక్ష ఇత్యేవ బుద్ధసాధ్యిప్రాయః. తదేవహి యక్తమ్ - శూన్యస్యా † హేతుసాధ్యతయా స్వతస్సిద్ధేః. సత ఏవహి హేతు రన్వేషణీయః. † తచ్చ న ద్భావాదభావాచ్చసౌత్వద్యతే. భావాత్తావ న్నకస్యచిదుత్పత్తి ర్దృష్టా- † సహి ఘటాది రనుపమ్యుదితే పిష్టాదికే జాయతే. నావ్యభావా దుత్పత్తి సమన్వితతి - నప్తే పిష్టాదికేవ్యభావా దుత్ప ద్యమానం ఘటాదిక మభావాత్తకమేవ స్యాత్. తథా న్యతః పరతశ్చోత్పత్తి ర్నమన్వితతి. న్యతః స్యాత్పత్తావాత్తా శ్రయదోషప్రజ్ఞాత్ † ప్రయోజనాభావాచ్చ. పరతః పరోత్పత్తై పరత్వావిశేషా తస్యేవేషాం సర్వేభ్య ఉత్పత్తిప్ర సజ్జః. జన్మాభావాదేవ వినాశస్యావ్యభావః - అతః శూన్యమేవ తత్త్వమ్. అతో జన్మవినాశసదనదాదయో భ్రాత్తి మాత్రమ్. - నచ నిరధిష్ఠానభ్రమానమన్వితా ద్భిమాధిష్ఠానం కించి త్పారమార్థికం తత్త్వ మాశ్రయతవన్యమ్ - దోషదోషాశ్రయతస్త్వత్ప్రత్యావద్యసారమాధ్యేపి భ్రమోపపత్తివదధిష్ఠానాపారమాధ్యేపి భ్రమోపపత్తేః. - † అతః శూన్యమేవ తత్త్వమ్.

౨. ఇతి ప్రాప్త ఉక్త్యతే సర్వధానుపపత్తేశ్చేతి సర్వధానుపపత్తే స్ఫురశూన్యత్వంచ భవదభిప్రేతం ననన్యవతి. † కింభవా నర్వం నదితివా ప్రతిజానీతే - అనదితివా - † అన్యథావా. సర్వధా తవాభిప్రేతం తుచ్చత్వంచ నన

౧. ౩౦౧ సూ. సర్వధానుపపత్తేశ్చ. కిం మాధ్యమికేనాక్తః సర్వశూన్యవాదః నన్యవతి - శేతి. కిం నర్వం కార్యం భావయానం ఉతాభావ రూపమితి. సర్వకార్యవ్యతి భావవ కారణమ్ - ఉతాభావఇతి. కిం భావాస్తర మభావమానం - ఉత తుచ్చం నామాభావసరం. యదాతుచ్చనా మార్థాస్తర మభావః - తదా సర్వకార్యవ్యభావవ కారణమితి కార్యస్యావ్యభావాత్తకతయా శూన్యవాద ఉపపన్నస్యాత్. యదా భావా స్తర మభావః - తదా సర్వకార్యవ్య భావవ కారణమితి కార్యస్యాపి భావయానత్వాత్ సర్వశూన్యవాదోఽనుపపన్నస్యాత్. † అహేతుసా ధ్యతయేతి) సతో హేత్వభావాదేవ శూన్యసిద్ధిః. సతు సాధకహేత్వ స్తరాపేక్షయేత్సర్వః. † (తచ్చేతి). † కథం సతో హేత్వభావ ఇత్యత్రావ (సహితి) వినాశాదేవ జాయతఇత్యర్థః. † (ప్రయోజనాభావాచ్చేతి) న్యయం విద్యమానత్వా దుత్పత్తి నైరపేక్ష్యం ప్రయోజనాభావః. న్యతత్వాహ్యత్వైః ప్రయో జనమ్ - పూర్వమేవ నత్వా స్మృత్వత్వా ప్రయోజనమ్. కిం సత ఉచ్ఛత్తిః - ఉతానతః. నచ్చేత్ - సౌత్వత్వపేక్షా. అనచ్చేత్ - శళవిషాగవ స్మృత్వత్తితి భావః. - నచేత్యాది బ్రహ్మజ్ఞానవాదినోద్వనిరాకరణమ్. - † పూర్వపక్ష ముపసంహరితి (అతఇతి)

౨. సర్వభావజ్ఞేన ప్రమాణవికల్పానుపపత్తిః ప్రమేయవికల్పానుపపత్తిశ్చ వివక్షితా. † తత్ర ప్రమేయం వికల్పయతి (కింభవానతి). † (అన్యథా వా) కిముభయాత్తకతేన - ఉతానుభయాత్తకతేనైత్యర్థః. ఉభయాత్తకతేనైవ సర్వధానుపపత్తికైతాస్యాత్ - లోకప్రతి

౩౦౧ సూ. సర్వధానుపపత్తేశ్చ. ౧.

(వే-పా) సర్వశూన్యవాదశ్చ ననన్యవతి, నదితి ప్రతిజ్ఞాయా మనదితి ప్రతిజ్ఞాయాశ్చ తుచ్చతా ననన్యవతి, అనుపపత్తే. నదనదుద్ధి తుచ్చత్వాదీనాం వస్తుగతాన్యైవనిర్దభావరూపావస్థావిశేషవిషయత్వాత్. ౧.

(వే-దీ) మాధ్యమికేన సర్వశూన్యవాద దన్యమన్వితతి - శేతి సంశయః. నన్యవతీతి పూర్వః పక్షః - విజ్ఞానం ఘటదయశ్చ సర్వే భావా ననన్తి. కుతః, ఉత్పత్త్యనిరూపణాత్, ఘటాదిభావానాం భావా త్తదత్పత్తి ర్ననన్యవతి - సహి ఘటాది రుత్పద్యమానః అనన్యవిదేన మృత్తి జ్ఞాదిసౌత్వద్యతే. నావ్యభావాత్ - పత్యాదభావా దుత్పద్యమానో ఘటాది రభావాత్తకవ స్యాదిత సర్వశూన్యత్వమేవ యుక్తిమత్. రాధా వస్తు - లోకే భావాభావశబ్దయోస్తద్భుద్ధ్యోశ్చ ప్రమాణేనావలభ్యమానస్యైవ వస్తునః అవస్థావిశేషవ భావోపాదో విషయః. వర్తమాన తయోపలభ్యమానావస్థావిశేషో భావబుద్ధివిషయః. తద్విరోధ్యపథావిశేషః అభావబుద్ధివిషయః. అతో నకుత్పత్తిత్వవిభిషేతం తుచ్చత్వం సిన్ధుతి. నూత్రార్థస్తు సర్వధానుపపత్తేశ్చ సర్వశూన్యవాదీ నర్వం నదితి ప్రతిజ్ఞాయ స్యాభిప్రేతం సాధయతి - ఉతానదితి ప్రతిజ్ఞాయ-అభ ప్రకారాన్త రేణ ప్రతిజ్ఞాయ - సర్వధానీ సర్వశూన్యత్వానిపపత్తే స్యాన్విభిమతాసిద్ధిః - నదనద్యావదయోద్విద్యమానవస్తుద్భవోద్వివపాదనాత్. ౧.

మధనవ్యాసః పాశ్చాత్యస్త్రుతిచేతుభూతా వాసనా జాయన్తే - తద్వదిహాసి నమ్యవతిత్తుక్తే కిమత్రమ్. స్వాప్నాని జ్ఞానానిచ సవిషయశ్చాన్యనీతి వక్తవ్యమితిచేత్ - తస్మి హేత్యస్త్రుతిపాదేత్యయోజనాయా ఆపి నూత్రస్య నైరపేక్ష్యసిద్ధ్యర్థం చరమహేతువిషయతయా వర్ణనం యుక్తమ్ - అతోఽర్థకూన్యత్వానానా మనుషలభివరావతత్వప్రతిపాదనం నూత్ర మిదమ్. వాసనానా నూత్రయానుపలభివరా పృథక్కల్పన మనపేక్షితమ్. అనుస్తృతేశ్చైతిమాత్రే తపవగమాత్. పూర్వాన్యవజనీతసంస్కారాశ్చయస్య స్థింస్యాభావే ప్రతిసద్ధానానుపపత్తి స్త్రుతావగతా. సర్వధానుపపత్తేశ్చైతి నూత్రమపి మగతమాత్రవిషయమ్ - నతు కూన్యవాదప్రతిక్షేపవరమ్ - తస్యతు సర్వప్రమాణవిరుద్ధత్వాన్వినిరసనానాదరణి పరే. తదయుక్తమ్ - నాస్తికకాష్టాగతస్యానత్రర్కకరస్య తస్యానత్రం నిరసనీయత్వాత్. యది సర్వప్రమాణవిరోధేన దుష్టులతయా న తన్నిరాసః - తస్మి పక్షా నైరాశామపి తత్తత్త్వస్థిరసనకప్రమాణవిరుద్ధతయా దుష్టులత్యా తన్నిరాసస్యానాదరణీయతా కింసన్యాత్. వసుతో దుష్టులత్యే ప్యాపాతితః ప్రాబల్యప్రతీతే ద్విరసనీయత్వమితిచేత్ - తస్మాన్యవాదేపి తుల్యమ్. పక్షా నైరాశాం కలిపయప్రమాణానుగుణ్యాత్పానిబలావ్యవహాసః - కూన్యవాదస్యతు సర్వప్రమాణవిరోధాన్య ప్రాబల్యవ్యవహాస ఇతిచేత్. పక్షాన్యవే ప్రమాణానుగుణాంశస్య నిరసన మశక్యమ్ - విరుద్ధాంశస్యతు ప్రాబల్యవ్యవహాసాభావా త్కించ నిరసనేన. విరుద్ధాంశస్య ప్రమాణవిరోధనిమిత్తహృద్యస్యాపాతతోఽనవభాసా త్తద్విజ్ఞాన మపేక్షిత మితిచేత్. కూన్యవాదస్యాపి కాచైన్నియన ప్రమాణవిరోధస్య జ్ఞానత్వాన్ తన్నిరసన మపేక్షితమ్. యది విరుద్ధాశ్చేదశమపి మతం నిరస్యతే - తస్మి కాచైన్నియన విరుద్ధస్య నిరసనీయత్వం కింవత్ రన్యాయసిద్ధమ్. కించ - యద్యపి ప్రమాణవిరోధోఽనభాసతే - తథాపి తదుక్తవత్కాణాం ప్రబలత్వభేదా నిరాకరణీయః - అన్యథా జ్ఞానిభేదయుక్త్యా తదైక్యజ్ఞానస్వేన ప్రమాణజ్ఞానానామపి ప్రానిత్యశక్త్యాప్రసక్తాత్. అతోఽపేక్షితత్వాన్వబ్ధానురోధాన్వ కూన్యవాదప్రతిక్షేపవరమిదం నూత్రమితి యుక్తమ్.

అశ్యేత్వేనం వర్ణయన్తి - మాతృకరీరం ప్రాప్తా త్కర్తృః ప్రభుం హృదయవస్తు, స్త్రీన్వియమృత్యుశ్చేన్యయో రన్యతరసవిలైఽన్వద్రస్య కలాప, ప్రజనస్తరం చిత్ర, మత్తరత్వద్యతే - తస్మా చ్చిత్రా, తూన్యస్వప్నాన్వ కలాపా, మత్తరభుక్తావరా, చ్చయభాయభవస్తుద్రస్యకలాప, ఉత్పద్యతే చక్కురాదీనిచ. కర్తృశబ్దశ్చ పూర్వకర్తృవాసితవిలక్షణవిత్తనన్తనపరః. ఏవ ముభయహేతుకః - కర్తృమాతృభుక్తావరాహేతుకేపి గర్భసముదాయస్యాప్రాప్తిః - సంయోజయతుః స్థిరస్య ప్రకాశితు రీశ్వరస్యానభ్యుపగమాదితి. తదయుక్తమ్ - పరపక్షేన జగత్కారణానుపపత్త్యైక్యత్వాత్. సంయోజకేశ్వరసభ్యుపగమరూపహేతోః కృతస్సజగుత్పత్తిప్రతిక్షేపకస్య గర్భస్వదేహమాత్రవిషయతయా వజ్జోచానుపపత్తేః, ఉభయధావదోమదిత్తిత్వ నిరోధస్య సహేతుకత్వే నిర్లక్ష్యత్యైక్యత్వాదిరోధః-అహేతుకత్వే నిత్యనిరోధః. ప్రసక్త్యే-హేత్వభావావేశేన దిత్తుక్తమ్. తదవ్యయం క్తమ్-ఈదృశానా మశ్యేదమపి ప్రధ్వంసవిషయదూషణానాం ప్రతిసంక్ష్యాప్రతిక్ష్యానిరోధప్రతిక్షేపకమాత్రవిష వివక్షితత్వోపపత్తేః, కార్యకారణకుచ్చతావిషయదూషణాన్యత్ర వివక్షితత్వోపపత్తేశ్చ. నానతోద్భవత్వాదితి నూత్రం కూన్యవాదనిరాసవరం వ్యాఖ్యాతమ్. నభామ్రానుపలభ్యేత్యాదినూత్ర ద్వయంచ బాహ్యధానుమేయతావ్యుదానవరం వర్ణితమ్, తదయుక్తం స్వాగతీకరమాభావాత్. ప్రత్యక్షాదినా స్థితయోమలభ్యా బాహ్యధాన్యక్షణికాః-క్షణికాశ్చానుమేయాః-ఉభయవిధాశ్చాన్య మిథ్యాభూతాః తద్విషయజ్ఞానమపి మిశ్రేణిహి లోకబుద్ధ్యవతరణక్రమః. నైభాషికసాత్రానికయో ర్వాహ్యధాన్యస్థిరత్వేభ్యుపగమాన్వ సద్ధితి ర్యుక్తానతు నైభాషికమాధ్యమికయోః. బాహ్యధాన్యభ్యుపగమాద్యోగచారమాధ్యమికయోనన్యత్రేభ్యుబద్ధ్యవతరణక్రమా న్వాద్యమికస్య పాశ్చాత్యస్త్రుతిర్వం యుక్తమ్. నతు యోగచారసాత్రానికయోః పాశ్చాత్యస్త్రుతిర్వం యుక్తమ్-ఉక్తనన్యత్రభావాత్. జ్ఞానాస్థిత్యసామాన్యతే సద్ధితిరితిచేత్. తస్మి పారాన్వపర్యవిపర్యయో యుక్తః - జ్ఞానాస్థిత్యసామాన్యస్యాభ్యుపగమాన్వప్రతిక్షేపరూపేనైవమ్యుపగమానుగతయా సద్ధితే రన్వక్తవ్యత్వాత్. కించ - శబ్దానాదిత్యనుపి భవతి - నానత స్పదుత్పత్తిర్నిస్తా, నాపి వన్యమనదితి యుక్తమ్. అనతః కేనాపి ప్రమాణేనాదృష్టత్వాన్విదితిహి తద్యోజనా. తత్ర అనతిఇతిపదస్య పృథ్వ్యత్యే ప్రభుం ప్రతిజ్ఞావాక్య మధ్యాహార్యం స్యాత్. పశ్చాన్యస్త్రేత్వే ద్విషీయం ప్రతిజ్ఞావాక్య మధ్యాహార్యం స్యాత్. అస్తాంతు న వాక్యాధ్యాహారః - న నీలాది రసత ఆకారఇతి పదద్వయాధ్యాహారపద. ఏతావాన్వాధ్యాహారః సర్వేనా మనర్జనీయః. నభామ్రానుపలభ్యేతి - సతాదృశస్యాప్రత్యక్షస్య భావః - అనుపలభ్యే - అనుపలభ్యమానస్య వ్యాప్తిగ్రహణాయోగాదితి వర్ణితమ్. తదయుక్తమ్-నిత్యాత్మీన్వియాజా మిన్వియాదీనా మనుమానాభావప్రసక్తాత్. తేషు కల్పక మనన్యధాసిద్ధమ్-ఇహతు బాహ్యార్థకల్పకం జ్ఞానవైచిత్ర్యమన్యధాసిద్ధమ్-సంస్కారేణ తత్సంభవాదితిచేత్. స-ఉత్పన్నాత్రిత్యాన్వేషిత్వోః. సను - సనన్వేషుహేతు మ్నాన్వేషు కాఙ్ఞః - అప్రేతహేతుభి రాకాక్షాపూరణస్య సర్వవ్యాఖ్యాతృమమృతత్వాదితిచేత్. సత్యమ్-నిర్విప్లవేతు చైర్వ్యవహాదై ద్విసానస్థి భవతి - తేనా మప్రేతత్వం యుక్తమ్ - నిర్విప్లవేతుహేతుమోగిత్యాత్. కష్టోక్తహేతుదాన్యస్య తత్సంహారానుపయోగిహేత్వస్వరస్యాభిప్రేతత్వకల్పన మనుపపన్నమ్ - సహి నన్యధాన్వ హేతుం వాచకేన వత్త మశ్చన్నవం సస్యాభిప్రేతతాసిద్ధ్యర్థం దుష్టం హేతుం నూత్రకారో వదతీతి యుక్తమ్. శశ్వదనుపలభ్యస్యాశ్చానుమానత్వంహి దుష్టమ్ - కల్పకహేత్వస్యాధాసిద్ధిరేహి నన్యధాన్వక్తేః. సర్వధానుపపత్తేశ్చైతి నిర్దేశనిక

30॥ సూ. నైకస్థిన్నసమ్భవాత్. ౧.

౧. † నిరస్తా సాన్గతాః - జైనాఽపి పరమానుకారణత్వాదికం జగతో వదంత్యుపసరం జైనపక్షః ప్రతిశీవ్యతే.
† తేకేల మన్యస్తే - జీవాజీవాత్తం జగదేతన్నిరీశ్వరమ్. తచ్చ పద్ధివాత్మకమ్. తానిచ ద్రవ్యాణి జీవధర్మగ్ధపుణ్య
కాలాకాశాఖ్యాని. తత్ర జీవాః - బద్ధా యోగసిద్ధా ముక్తాశ్చేతి త్రివిధాః. ధర్మోనామ్ గమితాం గతిహేతుభూతో
ద్రవ్యవిశేషోజగద్వాస్తీ. అధర్మశ్చ స్థితిహేతుభూతోవాస్తీ. పుణ్యలోనామ్ వర్ణగ్ధరసస్పృశవప్రసవ్యమ్. తచ్చ ద్వివిధమ్-

త్వితీకాగోళేషువ్యవసంతే ద్వివక్షితత్వ మవగమయతి - సత్సేకరూపస్యైవార్థస్య బహువచనత్వేన క్షత్వమ్ ఉచ్యతే. అతా
 రూపావేవా మనుమేయేష్యే సత్యతానుభవగోధాద్యశేకౌపవత్తివరతయా వ్యాఖ్యాన మయం క్తమ్. తత్త్రచార్థసంబంధాచ్చ బాహ్యోధాచ్చ సర్వకూ
 న్యదనిరాసవరత్నం యం క్తమ్.

సర్వధానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

గ. ౩౧౧ నూ. వైశిష్ట్యసమ్మహాత్. † నష్టతిమాహ (నిరస్తాపతి) వైశేషికభాష్యయాః పరమాణుకారణవాదినాం చేకా వైశిష్ట్యపరమాణుకాతుర్విధ్యుపాధ్యుత్తర్ని రాశాః నష్టతా-వాద్యానస్తర మార్గతమతనిరాసః ప్రాప్తః. కిమేకప్రబ్రహ్మకారణవాదో విచాల్యః - ఉతనేతి-కిం జైనమతం నమోచీనయుక్తిమాలవన్. ఉతనేతి. కిమేకస్య వస్తున స్తత్త్వవిస్తృత్యా విస్తృత్యనిస్తృత్యానిస్తృత్యానస్య నేకవ్యభివత్సం నష్టః-తి - నేతి. కింపర్యాయస్యభావాభ్యాం మేకస్య వస్తుసూచనేకవ్యభివత్స ముపపాదయతుం శక్యతే - నేతి. యదా శక్యతే-తదైకస్య వస్తుసూచనేకవ్యభివత్సం నష్టవాత్ జైనమతస్య నమోచీనయుక్తిమాలతయా బ్రహ్మకారణవాదస్యాశ్చిద్ధేయతా న్యూత్. యదాతు సశక్యతే - తదా వస్తుసూచనేకవ్యభివత్సాన్వితస్య వస్తవైకమతస్య పుతర్ముఖాలతయా బ్రహ్మకారణవాదస్య శ్రద్ధేయమతస్యిన్. † (నేతేతత్వాది) స్థితిహేతుభూతః - స్థావరత్వాదినీహేతుః ఆప్ర

3౧॥ సూ. నైకస్థిన్నసమ్భవాత్. ౧.

(నే-సా.) అర్హతా మతం న యుక్తివత్, ఏకస్మిన్ వస్తుని యుగపతే సత్వాసత్వ, నిత్యత్వానిత్యత్వ, భేదాభేదానాం అసంభవాత్ పరాయణరూపాశ్చ ద్రవ్యస్వాత్మికైవా శబ్దబుద్ధివిరహాః పరస్పరవిరుద్ధ ప్రియత్యః శుభత్వ కపాలావాద్యవృక్షాః యుగవస్తునమభ్యుపై; తథా, శుభత్వ త్యకరావత్వాసంకాశ్చ పృథివ్యాదేవప్రదేశభేదేన. తథాపి ద్రవ్యస్వానిత్యత్వ ముత్పత్తినివాకయోగిత్యమ్. తద్విచారేన నిత్యత్వమ్, సైకస్మిన్ నమతైతి. ౧.

(వే.-శీ.) జైనుమతం యుక్తిమత్ - ఉత్తరేతి సంశయః. యుక్తిమదితి పూర్వంవత్ - జీవాజీవజ్ఞానిలపనియభోక్తృభోగ్యాన్త్యక్షస్య జగత్ సృష్టృనిత్యనిత్యతానిత్యభ్యుత్పన్నతానిత్యత్యైవీరనైకాన్త్యమ్-మద్భిప్రకర్తృవ్యాపృతానానస్థితత్వాత్ కృత్స్నస్య జగతః ద్రవ్యాత్సానంత్యైవిత్యనిత్యతాని నిశుభవన్నాని - పర్యాపృత్యాన విపరీతాని. పర్యాపృత్య - ఘటత్యిమతాన్విద్యవస్థావిశేషః. ద్రవ్యసమీయావస్థైకత్వాత్ స్థిరత్వాత్ సద్బుద్ధిభోగ్యత్వాత్ తేన రూపేణైకత్వాదియుక్తమ్, పర్యాపృత్యాభిధేయా వస్థావిశేషాణామనైకత్వాదస్థిగతాన్విద్యసద్బుద్ధిభోగ్యత్వాత్ తేన రూపేణానంత్యానిత్యత్వవినానాత్వాని యుక్తాని. ప్రతీతిప్రవృత్త్యావత్ సరస్వత్యైవైవ ఉభయకారప్రతీతి రుభయ ముపపన్నమ్. రాక్షాసమ్ - ఏకస్యాప్రీతి వాస్తాన్విభిర్నైకాన్త్యత్వ మయుక్తమ్ - ఏకస్మిన్సమస్తస్మిత్ ఏవాస్తిత్వాదః విరుద్ధస్య ఛాయాతపవద్యుగవదనమృచాత్. తథాహి - ద్రవ్యస్య, తదిన్ద్రేకేషాంభూతపర్యాయస్య ఇత్యేకజ్ఞాభిధేయావస్థావిశేషస్య “ఇదమభ్యుక్తమ్” ఇతి ప్రతీతేః ప్రకారప్రకారతయా వృద్ధ్యుద్ధృత్యాన్యైకస్మిన్విరుద్ధప్రకారభూతనంత్యాన్విత్వీరూపధర్మసమావేశో యుగవత్ సమృద్ధిః. ఉత్పత్తివివాదాభ్యుపగమాదువిశేషమైదత్వం చ ద్రవ్యస్యానిత్యత్వమ్, తదిన్ద్రవ్యతవం నిత్యత్వమ్, తస్మిన్సద్ధం నమవైతి. విరోధిధర్మశ్రయత్వం చ భిన్నత్వమ్, తదిన్ద్రవ్యతేజాభిన్నత్వమ్, కథంవా తస్మిన్ సమైతి యథా ఆశ్రయత్వమహిమత్వయోః యుగవదేకస్మిన్ సమృద్ధిః. ఏకస్య పృథివీద్రవ్యస్య ఘటత్వం శకరాత్వం చ ప్రదేశభేదం - సత్యేకేన ప్రదేశేనాభయాశ్రయత్వమ్; యజ్ఞైకస్య దేవదత్తస్యాత్పత్తివివాదయోగిత్యం కాలభేదం. సమ్యేతావతా వస్తుసూ దాన్విత్వత్వత్వమ్ - అహితుపరిణామశక్తియోగమూత్రమ్. అతః నయుక్తిమత్ జైనుమతమ్, మూర్తాధర్మనైకస్మిన్ సమృద్ధిః స జైనుమతం యుక్తమ్ - కుతః. ఏకస్మిన్ సమస్తస్య క్త. రీత్యా యుగపదివిరుద్ధధర్మసమావేశమృచాత్. ఆత మ్నప్రవిరుద్ధం నేవాన్వవాదిభిః భేదాభేదసమాశ్రయణమ్. ౧.

పరమాణురూపమ్, తత్సంస్థాతరూపం చ † పవన జ్వలన సలిల ధరణీ తనుభువనాదికమ్. కాలస్తు అభూ దస్తి భవిష్య తీతి వ్యవహారహేతు రణురూహో ద్రవ్యవిశేషః. ఆకాశోవ్యోమోఽనన్తప్రదేశశ్చ. తేషుచాణువ్యతిరిక్తిద్రవ్యాణి వక్ష్యాన్తి కాయాశ్చితచ సంగుహ్యన్తే - జీవాన్తికాయా, ధర్మ స్తికాయా, ఒధర్మ స్తికాయః, పుద్గలస్తికాయః, అకాశాన్తికాయశ్చితి. అనేక దేశవర్తిని ద్రవ్యేఽస్తికాయశ్చబ్దః ప్రయుజ్యతే. జీవానాం మోక్షోపయోగిన మషరమపి సజ్జహం కుర్వన్తి - జీవాజీవాన్తవబద్ధనిర్జర సంపరమోక్షాశ్చితి. మోక్షసంగ్రహేణ మోక్షోపాయశ్చ గృహీతః. సచ సమ్యక్జ్ఞానదర్శనచార త్తరూపః. తత్త్ర జీవస్తు - జ్ఞానదర్శనసంఖపీర్వగుణః. అజీవశ్చ - జీవభోగ్యసంబజాతమ్. ఆస్రవః - తద్వ్యోగోపకరణభూత మిద్రియాదికమ్. బద్ధశాస్త్రవిధిః - ఘాతీకర్తృచతుష్టయ మఘాతీకర్తృచతుష్టయంచేతి. తత్రాద్యం జీవగుణానాం స్వాభా వికానాం జ్ఞానదర్శనవీర్వసంఖానాం ప్రతిఘాతకరమ్. † అవరం శరీరసంస్థానతదభిమానతత్త్వనితత్త్వయ్యుక్తసంఖమఃఖోపే త్తాహేతుభూతమ్. నిర్జరమ్ - మోక్షసాధన మర్హదుపదేశావగతం తపః. సంవరోనామేద్రియనిరోధః - సమాధిరూపః. మోక్షస్తు నివృత్తరాగాదిక్షేతస్య స్వాభావికాత్మస్వరూపావిరాభవః. పృథివ్యాదిహేతుభూతాశ్చాణువౌ వైశేషికాదీ మివ సచతుర్విధాః - అపిత్యేకస్వభావాః. పృథివ్యాదిభేదస్తు పరిణామకృతః. సర్వంచ వస్తుజాతం స త్వానత్త్వనిత్య త్వానిత్యత్వభిన్న త్యాభిన్న త్యాదిభిరన్తేకాద్విక విచ్ఛిన్తి - స్యాదస్తి - స్యాన్నాస్తి - స్యాదస్తిచనాస్తిచ - స్యాదవత్కవ్యమ్ - స్యాదస్తిచావత్కవ్యంచ - స్యాన్నాస్తిచావత్కవ్యంచ - స్యాదస్తిచ నాస్తిచావత్కవ్యంచేతి సర్వత్ర సప్రభక్షేనయావతారాత్. సర్వం వస్తుజాతం ద్రవ్యపర్యాయాత్మకమితి ద్రవ్యాత్మనా సత్త్వేకత్వనిత్యత్వాద్యుపపాదయన్తి - ధర్మాయాత్మనాచ తద్వివరతమ్. పర్యాయాశ్చ ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః. తేహంచ భావాభావరూపత్వా త్సత్త్వానత్త్వాదికం సర్వ ముప పన్నమితి.

౨. † అత్రాభిధీయతే నైకస్తిన్నసమ్యువాదితి నైతమపపద్యతే. కుతః. ఏకస్తిన్నసమ్యువాత్ ఏకస్తిన్నసుని అస్తిత్వనా
స్తిత్వాదే ద్విరుద్ధస్య చ్చాయాతపపద్యుగపదసమ్యువాత్. † ఏతద్వక్తుం భవతి - † ద్రవ్యస్య తద్విశేషభూతపర్యాయక
ద్వాభిధేయాపహవిశేషస్య పృథక్పదార్థత్వాన్నైకస్తిన్విరుద్ధధర్మసమావేశ స్సంభవతీతి. † తథాపి-ఏకేనాస్తిత్వాదినాఽ
పహవిశేషేషా విశిష్టస్య తదానీమేవ న తద్విపరీతనాస్తిత్వాదివిశిష్టత్వం సంభవతి. ఉత్పత్తివినిశాఖ్యాపరిణామవిశేషాను
దత్వంచ ద్రవ్యస్యానిత్యత్వమ్, తద్విపరీతంచ నిత్యత్వమ్, తస్మిన్ కథం సమవైతి. విరోధిధర్మాత్రియత్వంచభిన్నత్వమ్,
తద్విపరీతంచాభిన్నత్వమ్, కథంవా తస్మిన్ సమవైతి. యథాఽశ్వత్వప్రమాణిత్యయో ర్యుగప దేకస్తి న్నసమ్యుసః.
అయమర్థః పూర్వమేవ 'శేదాశేదవాదినిరసనసమయై తత్త్వసమన్వయాదిత్యుక్త ప్రపశ్యితుః. † కాలస్య † పదార్థవిశేష

పృథ్వి హేతుత్వస్థం. † కష్టా తదూపమేన విప్రళోతి (పవనేతి). † (ఆవరయతి) శరీరసంస్థానమ్ తదభిమానః, తత్ప్రీతిః, తత్ప్రీయ్యక్రమభిమానో
 మేషా. ఇత్యేషం హేతుత్వస్థం. అన్యథా వతుప్రయామోగాత్. వర్ణయః-ఆవస్థా. అపసౌచీశేషణాం భూవాభ్యాః పరూత్యై ద్రవ్యస్య సత్త్వాదిక
 ముపపన్నమిత్యర్థః.

అ. † దూమసుతి (అత్రాభిధీయతఇత్యాదిసా). † ఆకారభేదా దవిరోధఇత్యుక్తావా (ఏవేత క్షంభవేతి). † కింప్రశ్నాపన్నే భిన్నే-ఉతాభిన్నే-ఉతభిన్నాభిన్నే - ఇతివికల్ప సుభిజేత్య భేదపక్షే దూమసూచక (ద్రవ్యస్వేతి) అభిన్నత్వవేషే నాకారభేదా దవిరోధ - భిన్నాభిన్నత్వవేషే తదవిరోధసూచకాకారావ్రాధావా న్నావిరోధ ఇతిదం పూర్వ ముక్తతాన్ న్నాత్వ కఙ్ఠోక్తమ్. † పూర్వప్రస్తుతాస్తిత్వాదేః కథం విరోధఇత్యుక్తావా (తథాపీతి). † సత్త్వాన్సత్త్వానిదివిరోధో నాకారభేదేన వనిహితయే - అపితు ద్రవ్యస్త్వైత్యావ్యుత్త ఇతి పూర్వం ప్రస్తుతమ్ - తదనవపన్న మిత్యుక్తావా (తథాపీతి) ఆకారభేదాభ్యుపగమే ఆకారే నాస్తిత్వానిదిదగ్ధః - ద్రవ్యేభ్యస్తిత్వానిదిదగ్ధః. అభ్యుపగమేతు ద్రవ్యమపైభిభయద్యుత్తి విరోధః - సత్త్వాన్సత్త్వానిత్యుక్తానిత్యుత్తభిన్నత్వాన్భిన్నత్వవిరోధాదకమోఽపవాదితః. † (కాలస్వేతి) † (పదార్థవిశేషమత్యుత్తేతి) అసేవ కాలస్యా ఘటనిరాకరణం ఫలితమ్. అనేకకాలకల్పనయయుక్తమ్ - ఏకస్మిన్నాత్మనేకపదార్థాన్నాన్విత్యేనప్రతితేః. కాలస్య ద్రవ్యవిశేషమత్యుత్తేతి

ఋతయైవ ప్రతీతేస్తస్య పృథగస్థితస్థాస్థిత్యాదయో నవత్తవ్యాః, సచ పరిహరవ్యాః. కాలో౭స్తి నాస్తీతి వ్యవహారో వ్యవహార్యూణాం జాత్యాద్యస్తీత్యనాస్తీత్యవ్యవహారతుల్యః - జాత్యాదయోహి ద్రవ్యవిశేషణతయైవ ప్రతీయన్త్యతి పూర్వమేపూర్తమ్. కథం పునరేక మేవ బ్రహ్మ సర్వాత్మకమితి శ్రోత్రియై దుశ్యతే. † సర్వచేతనాచేతనశరీరత్వా తస్యైకత్వస్య సర్వశక్తేనసత్త్వసజ్జల్పస్య పురుషోత్తమస్యేత్వత్వత్వమ్. † శరీరశరీరణో స్తద్ధర్మాణాంచాత్మస్తవై లక్షణ్యమపున్య క్తమ్ † కించ - జీవాదీనాం షణ్ణాం ద్రవ్యాణా మేకద్రవ్యపర్యాయత్వాభావాత్తేషు ద్రవ్యైకత్వేన పర్యాయాత్తనా షైక త్యానేకత్వాదయో దురుపపాదాః. 'అథోచ్యేత - షడేతాని ద్రవ్యాణి స్వకీయైః పర్యాయైః స్వేన స్వేనచాత్మనా తథా భవన్తితి. ఏవమపి సర్వమనైకానిక మిత్యభ్యుపగమవిరోధః - అన్యోన్యతాదాత్మ్యాభావాత్. అతో నయక్త మిదం జై నమతమ్. ఈశ్వరాసద్విష్టితపరమాణుకారణవాదే పూర్వోక్త దోషాస్తథైవావతిష్ఠన్తే.

3౨॥ సూ. ఏవంచాత్మాకార్తస్యైవ ౨.

3. ఏవమ్ - † భవదభ్యుపగమేనతి ఆత్మన శ్చాత్మస్యైవ ప్రసజ్యతే. జీవా౭సజ్జ్యతప్రదేశో దేహపరిమాణఞ్చ తిహి భవతాం స్థితిః - తత్ర హస్త్యాదిశరీరే౭వస్థితస్యాత్మన స్తతో న్యూనపరిమాణే పిపిలికాదిశరీరే ప్రవిశతో౭ల్పదేశ వ్యాపితీవినాకార్తస్యైవ ప్రసజ్యతే - అపరిపూర్ణతా ప్రసజ్యత్యత్యర్థః.

† అథసజ్జోచవికాసదర్శతయాఆత్మనః పర్యాయశబ్దాభిధేయావస్థాంతరాపత్త్యా విరోధః
పరిప్రాయత ఇత్యుచ్యేత. తత్రాపా.

33॥ సూ. నచపర్యాయాదవ్యవిరోధోవికారాదిభ్యః. 3.

౪. సచ సజ్జోచవికాసయావస్థాంతరాపత్త్యా విరోధః పరిహరం శక్యతే - వికారతత్ప్రియుక్తానిత్యత్వాదిదోష ప్రసక్తేష్టాదితుల్యత్వేనసజ్జాత్.

ప్రతిసన్నమ్ - తతస్తస్య నాస్తీత్వశక్త్యానిరవకాశేర్భ్యః. † కథమిత్యాదివా పరిహర్య పరిహరతి (సరేవతి) శరీరాణా మన్యూనస్య (బ్రహ్మణ్య) కేదా - శరీరణో బ్రహ్మణ ఏకత్వనిత్యర్థః. † సర్వజ్ఞస్తీత్యాదివిశేషణ మేకస్య సర్వవిదచిన్నియస్తృత్యాద్యసంభావితత్వశక్త్యావ్యాప్తిత్వర్థిక్వ శరీరహణాం శరీరణ్యస్వరూప ముపపాదయతి (శరీరశరీరణితి) † అనేకాస్తత్త్వస్య వ్యభిచారమాసా (కించేతి).

3. 3౨॥ సూ. ఏవంచాత్మాకార్తస్యైవ. † ఏవం శబ్దం వ్యాచక్షే (భవతి) బుద్ధిసత్తదభ్యుపగమప్రకార ఏవంశబ్దోక్త్యత్యర్థః. — యథా పూర్వోక్తదోషః ఏవం దోషాంతరమతి పరే. అన్యత్రాపి దూషణాంతరే విషమీతే పూర్వోక్తదూషణస్య దృష్టాన్తికరణాదభ్యుపగమప్రయోజనాభావాచ్చ నీష్ఠప్రకారపరత్వేన వ్యాఖ్యాతమ్ - తిత్రిహి దూష్యం జీవస్య దేహపరిమాణస్య మస్తద్గత ముపస్థాపితంనాత్. — అన్యత్రాతప్రదేశః - ఏకరూప సజ్జాహీనప్రదేశః. అనియతప్రదేశఇత్యర్థః.

† ఉత్తరమాత్రశక్త్యామాసా (అథేతి).

౪. 33॥ సూ. నచపర్యాయాదవ్యవిరోధోవికారాదిభ్యః. — అవస్థాభేదా దవిరోధవర్ణనే వికారత్వ ముపప్రాయపగమాపగమాభ్యా ముప పాదయన్తి పరే సరేవ. తపనాతపరత్వాలోకాదీనాం సజ్జోచవికాసభావా మశీర్ణావయవత్వస్య పూర్వ. ముపపాదితత్వాత్ సజ్జోచవికాసయో

3౨॥ సూ. ఏవంచాత్మాకార్తస్యైవ. ౨. 33॥ సూ. నచపర్యాయాదవ్యవిరోధో వికారాదిభ్యః. 3.

(వే.సా.) ఆత్మన శ్చరీరపరిమాణే బృహత్ శ్చరీరా దర్శయన్ ప్రవిశతః ఆకార్తస్యైవ వికారత్వం ప్రసజ్యేత. ౨.

(వే.సా.) ఏవ మాత్మాకార్తస్యైవనుపపన్నమ్. శరీరపరిమాణేవ్యాత్మమే బృహత్ శ్చరీరా దర్శయన్ శరీరే విశతః ఆకార్తస్యైవ అపరిపూర్ణత్వం ప్రసజ్యతే - తదానీ మల్లపరిమాణాత్. ౨.

(వే.సా.) తథా సజ్జోచవికాసావస్థాంతరాపత్త్యా సవిరోధః, ఘటాదివద్యికారాది యోగప్రసక్తేః. 3.

(వే.సా.) తథావిధాలపత్త్యావస్థాయోగేనావ్యవిరోధో న సమ్భవతి - ఘటపటాదేవ వికారతత్ప్రియుక్తదోషాస్తదత్యప్రసజ్జాత్. 3.

౩౪॥ సూ. అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః. ౪.

౫. జీవస్య యదన్త్యం పరిమాణం మోక్షావస్థాగతమ్-తస్య పశ్చాద్దైహీనరపరిగ్రహభావా దవస్థితత్వా దాత్మ నశ్చ మోక్షావస్థస్య తత్పరిమాణస్యచోభయో ర్నిత్యత్వా త్తదేవాత్మనః స్వాభావికం పరిమాణమితి పూర్వమపి తస్మా దపి శేష స్సాన్తి. అతో దేహపరిమాణత్వమాత్మనా సన్యాదిత్యసజ్జతమేవేద మార్హత్యమతమ్.

ఏకస్తన్న సమ్యవాధికరణం సమాప్తమ్.

రమయవాచకమోషగమ్యాం వివాపి సమ్యవాత్తదనుక్తిః. అతఏవహి సజ్జోచవికాసరూపేత్యవస్థావిశేషితా - తేన వృక్షాదిగతస్పృశ్యక్షయూదివ్యా వృత్తిః. వికారః - ఉత్పత్తి ర్వికాశశ్చ. అనిత్యత్వమ్ - పరిమితకాలనిత్యత్వమ్. యదాన్ - వికారః - జన్మాది. అనిత్యత్వమ్ - వివాళః. ఆది శబ్దః పరాక్రమ్య చైతన్యానాశ్రయత్యవసరి. నను-తస్యైతే ధర్మభూతజ్ఞానస్య సజ్జోచవికాసాభ్యుపగమే కథం నిత్యత్వాది. న్యయాపేక్షా నిత్యస్య వస్తుసూ నిరూపితధర్మత్వనితి బ్రూమః. ధర్మభూతజ్ఞానస్య పరాక్రమ్యం చైతన్యానాశ్రయత్యవసరి. తనవ జీవస్వరూపమేన సజ్జోచవికాస భాగితి తస్మాదాకస్యేవానిత్యత్వపరాక్రమ్యచైతన్యానాశ్రయత్యవసరి. దుర్యాసః.

౫. ౩౪॥ సూ. అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః. జీవస్య తావ ద్దృణాదేహపరిమాణత్వ మనభ్యుపగతమ్, విభుత్వంచానిష్ఠమ్, దేహపరి మాణవాదేబుత్వంచానభావికమ్ - అణుపరిమాణదేహభావాత్. ఏవంచ యథాస్వరూపం మోక్షావస్థాస్థితం నిత్యతయా పూర్వమపి నత్ - తథా అన్త్యపరిమాణం మోక్షావస్థాస్థిత మదేహూపాధికం నిత్యతయా పూర్వమపి సత్సాన్తి. తత ఆత్మ సూ దేహపరిమాణత్వవసరిత్యర్థః.

అన్త్యావస్థితేశ్చ - అన్త్యపరిమాణస్య నిత్యత్వే తస్మాభూతాన్త్యావస్థితత్వసంపత్తేః ప్రాపగపి తదన్తీతి తదన్త్యదధపరిమాణావరోధాయోగా దాద్యం మన్యమంచ పరిమాణం తదేవేత్యాద్యమన్యమపరిమాణయోరపి నిత్యత్వాదవిశేషః - ఏకపరిమాణరీరతారూప స్సాన్తినితి పరే, ఉభయోః - అన్యమన్యమపరిమాణయో రన్త్యపరిమాణస్య నిత్యత్వాదవిశేషః - నన్వదాబుత్వమేకరూపమాత్మ్యంవాస్థానితివ తేచాపరేచ యోజనాన్తర మాహుః. తస్మాదేవతే - ఆత్మ సూచనాదిత్యా త్తదతపరిమాణేషు వస్థాన్తరేభ్యోవా కన్యచి దాద్యత్వాదవిశేషః, అన్త్యాభావాచ్ఛ కన్యచి త్తద్యమ త్యావస్థితత్వేశ్చ. నచాద్యశబ్దేనాణుత్వవివక్షోపపన్నా - అణుపరిమాణశరీరాసమ్యుత్తేన దేహపరిమాణాత్మత్వ మోక్షావస్థితత్వసంపత్తేః, అన్త్యమన్య మయో రభావే కథ మన్త్యస్యపరీక్ష ఇతిచేన్న - అన్త్యశబ్దస్యావసానవాచిత్యా దనాదే రవ్యవసానసమ్యుపాచ్ఛ. ఉభయేమామపి భిన్నాభిన్నత్వవా దినా మిద మధికరణం విదద్ధమ్ - ఏకస్త్విభిన్నాభిన్నత్వాద్యనమ్మపసోక్తత్వాత్. భిన్నాభిన్నత్వవియోగశ్చ పరస్పరప్రతిక్షేపకత్వం దర్శితమ్. నను-నతయో ర్విభావ ప్రతిక్షేపకత్వమ్ - మృదాదిద్రవ్యరూపేణాభేదస్య, ఘటాద్యవస్థారూపేణ భేదస్యచ దర్శనాదితి చేత్ - తర్హి సాధారణా కారస్యాసాధారణాకారస్యచ భేదాభేదఇతి నామూత్రం కృతం స్యాత్. తతశ్చ భేద ఏవావతితేత్ - అసాధారణధర్మస్య స్వవిరోధిధర్మాశ్రయాత్ సాన్తిశ్రయవ్యావర్తకత్వాత్. నన్వభేదోపన్యసితేః కిన్త్యత్ - సాధారణాకారస్య సాన్తిశ్రయైక్యవిరావిహకత్వదర్శనాదితిచేన్న - సాధారణా కారస్య భేదసహస్యైక్యవిరావిహకత్వాభావాత్, అసాధారణాకారస్యభేదానసహత్వాచ్చ. ఏకస్య వస్తున సాన్తిధర్మాణాంపి బహుప్రతియోగికమ్. విరోధిధర్మానాశ్రయతాలక్షణత్వాదభేదస్య - విరోధిధర్మనంనగ్గస్తంప్రతిక్షేపతి. అతో ఘటత్వాద్యవస్థావిశేష సాన్తిభావరూపైర్వా సాన్తిభావావి

౩౪॥ సూ. అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః. ౪.

(వే-సా.) అన్త్యస్య - మోక్షావస్థాపరిమాణస్య, ఏకరూపావస్థితేః తస్య సాన్తిభావికత్వేనాత్మత్వతపరిమాణయో రభయో ర్నిత్యత్వేన పూర్వ త్రాపి అవిశేషః. విభిదేహపరిమాణేషు చైతన్యం స్యాదేవ. ౪.

(వే-దీ.) జీవస్య యదన్త్యం పరిమాణం మోక్షావస్థ - తస్య పశ్చాదేహపరిమాణత్వేన తదేవ సాన్తిభావికం పరిమాణమితి, అతస్య తత్ప రిమాణస్యచోభయోర్నిత్యత్వాత్సూర్వమపి నశరీరపరిమాణత్వనితితితి పూర్వావస్థాయాం నవిశేషః. అతః అన్త్యతమేవేదం జైవమతమ్. ౪.

నాభూతైర్వా శరావత్సవీర్ణతాన్విదిగ్ధైరాత్రాస్తాన్వప్రవృత్త్యాత్ సాన్విశ్రయద్రవ్యం భినత్తి యదా నభినత్తి - తదా ఘటత్వాది రాకారః స్వయం సన్యాత్ - అభేదస్య స్యాభావసహచారీత్ స్యాభావావిసాభావాద్యా. అతో భిన్నాభిన్నత్వయోః ఏకస్తన్నసమృద్ధౌ దుర్వారః. ద్రవ్యపర్యాయాత్తనా భిన్నత్వాభిన్నత్వే ఏకవస్తువి పదతో వివచనా త్కిం వైషమ్యం యువయోః. పర్యాయా వనవేక్షణాస్య ద్రవ్యస్య పర్యాయాణాంచ నిత్యత్వానిత్యత్వసత్యత్వాన్విత్యత్వభిన్నత్వాభిన్నత్వాదికం స బ్రూతే - వయంతు సత్యేతో చేన్న - అవస్థాతదన్వితో రవ్యవస్థాన్తర మనవేక్ష్య భిన్నాభిన్నత్వాభిన్నత్యపగమాత్. యదైకస్య ద్రవ్యస్య స్వరూపేణ నిత్యత్వానిత్యత్వాదిక మవస్థా మనవేక్ష్య నిశక్యతే వత్తుమ్ - తథాఽవిస్థా తదన్వితోః స్వరూపేణాభిన్నత్వే కథ మవస్థా మనవేక్ష్య భిన్నత్వ మూత్రయతే, స్వరూపేణ తయో ర్భిన్నత్వే కథం ఘటమఘటయోరివావస్థాన్తర మనవేక్ష్యభిన్నత్వ మూత్రయతే. అవస్థాయాః స్వపరినిర్వాహకత్వా దవస్థాన్తరనిరవేక్ష్యత్వమితి చేత్ - తర్హి ద్రవ్యస్యావస్థాన్తరసావేక్ష్యత్వా దుభయంతిరిక్త మవస్థాన్తర మూత్రయతీయమ్. యయాఽవస్థయా ద్రవ్యస్య భేదాభేదా - తామేవ ద్రవ్యం తనిర్వచనాణాయావేక్ష్యతే - నావస్థాన్తరే మితిచేత్ స - ఏకలృప్తసహచారీత్. సా యద్యభేదనిర్వాహికా - తర్హి భేదనిర్వహణాయావస్థాన్తర మనేవ్యప్తమ్. సా యది భేదనిర్వాహికా - అభేదనిర్వహణాయావస్థాన్తర మనేవ్యప్తమ్. ఉభయనిర్వాహకత్వమేకస్యా అవస్థాయా విరుద్ధమ్ - నిర్వాహ్యదన్వయవిరోధాత్. సహ్యగ్నిగతం వైద్యస్య ముష్ణత్వవీర్యతయో ర్నిర్వాహకం భవతి. సను - సనిర్వాహ్యదన్వయం విద్యతే - భిన్నత్వ మభిన్నత్వవింద వైష ఘటావస్థే చేత్ - తర్హి నామ్ని వివాదః. తన్న దవస్థా తదన్వితోభిన్నాభిన్నత్వం నైశాక్తం స్యాత్ - యథా ఘటస్య ఘటత్వం కుష్మాత్వం చ ఘటత్వ మేవత్వత్వే పటే ఘటత్వమక్ష్యత్వాన్విక్రీతం స్యాత్. తదన్వితే. ఏవ మవస్థాన్తర మనవేక్ష్యవస్థా తదన్వితో ర్భిన్నాభిన్నత్వం వదతా మద్వతో సవైషమ్యమ్. అత ఏవ సూత్రయోజనావి సవస్థావతి - సత్వైషమ్యైదేరేకస్వీకృత్యైర్నిత్యసమృద్ధివాదితి - కథ మేకో భావూఽస్తి నాన్వితేతి భాన్తరః. సహ్యోగ్ని స్త్వైవ్యే నన్వైతరూపే సర్వే గుణపర్యాయా సస్వస్థావతి - తస్మి న్నరసే వడ్డ్యైర్వాభ్యుపగమాత్. యద్యేకం నన్వైతరూప మనవస్థాన్తరపర్యాయ మవిస్థితీయ మభ్యుపగమ్యతే-తతో యుక్తమిదం దర్శనమ్. సచైత దభ్యుపగమ్యం వైవైశ్యక్యమ్-తేషాం ప్రమాణాభావాదితీయాదవార్థః. అత్ర కించి ద్బాహుః - కిమేకస్త్విభిన్నాభిన్నత్వాద్యసమృద్ధిమహాత్రం సూత్రకారణాభిప్రేతమ్ - ఉత పరమతే తదనవ్యసం. అద్యే నవ్యవ్యాపారకత్వం స్యాద్దేతోః. ద్వితియే వైషమ్యం వక్తవ్యమ్. వద్వైస్యాభ్యుపగమ్యం న్యయే వైషమ్యమితిచేత్ - తతోఽపి. విజ్ఞాం భిన్నస్యభావానాం పరస్పరం ద్రవ్య పర్యాయాత్తనాభిన్నాభిన్నత్వాభావాత్ సర్వానేకా వ్రత్యచానిరితిచేత్. తర్హి వేదాన్తినామేవ సర్వాన్వైకాన్త్యవాదో ఘటతే - సత్యాన్వితీయేతి సూత్రకారనిర్దేశః శ్వసూత్రాన్వైకతేషామేత. తచ్ఛాన్వయక్తమ్ - క్షణికవాదజ్ఞేయవిధ్యాత్వనిరన్వహాన్త్యవాదనిరారణేషు పరపక్షేష్యనిపప న్నానాం తేషాం నవ్యవే సామజ్ఞాన్యభ్యుపగమాభావాత్. తేషాం శ్రుతివిరోధా దనభ్యుపగమశ్చేత్ - అనేకాన్తవాదేషి శ్రుతివిరోధ స్తుల్యః - శ్రుతిభి ర్భిప్రకాశే వైలక్ష్యణ్యపరిపాదనాత్. తాదాత్మ్యశ్రుతయ సన్నితీచేత్ - తాసాం నిర్వాహేఽనకృదుక్తవితి సతాసా మనేకాన్తత్వే-ప్రమాణత్వమ్. కిన్చి - * అణుభిశ్చమహద్భిశ్చ * జాయస్య మ్రియస్య * విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ సత్త్వం చాన్వితంచ * సేవానానాన్తి * సేతిసేతిత్వాదీనాం పరమాణుత్వణుకక్షణికవాదజ్ఞేయ విధ్యాత్వనిరన్వహాన్త్యవాదనిరారణేషు మాపారప్రతిపన్న మూత్ర్య పూర్వాధికరణేషుపి పర పక్షేష్యసామజ్ఞాన్యం నవ్యవే తతాన్వయజ్ఞాన్యం చోన్యతవితి నకస్తా దాన్వయభ్యయతే. తేషాం పూర్వాపరవాక్యవిరోధాత్ వివాదీనపవత్తివిద్వస్త త్యాన్వ తథానిర్వహా మయుక్తమితిచేత్ - తదనేకాన్తవాదేషి తుల్యమ్. యథా సత్వాన్త త్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వావిదయ ఏకదైకత్ర ఏకస్యస్వరూపేణ సనవ్యవస్థి - ఏవం ఘటస్య ఘటత్వావస్థాయామేవ మృదప్తరేణ భిన్నత్వ మభిన్నత్వవింద సనవ్యవస్థి, అవస్థాతదన్వితోశ్చ తదుభయం సనవ్యవస్థి- విరోధస్య పూర్వమేవోపపాదితత్వాత్. అతో వేదాన్త మవలంబ్య భిన్నాభిన్నత్వవాదినా మిద మధికరణం విరుద్ధమ్. అన్త్యావస్థితేతిత్యస్య ఉభయో ర్విప్రపర్యాయయో ర్భిత్వత్వానివశేషః - అనిత్యాః పర్యాయాః - ద్రవ్యం నిత్యమితి విభాగో సన్యాదితి యాదవాన్యః. తదనాదరమే తు త్తేతుపేతుమతో రితివైప్రత్యమ్. నిత్యానిత్యవిభాగాభావౌ హ్యభిప్రాయో ర్భిత్వత్వమేవ. సను - సనాధ్యసాధకయో రివైవైప్రత్యమ్ - అనిత్యాః పర్యాయాః - ద్రవ్యం నిత్యమితి స్యాభ్యుపగమే విరోధ సాన్యత ఇతిచేన్న - అకాబ్ధత్వాత్. అవిశేషశబ్దోపి తదైషమన్యభావవాచి - సత్త్వస్య పగమవిరోధవాచి, అకాబ్ధతేష్యభిప్రేతతేషో విరోధఇతిచేత్. సవిరోధః - కింభూతాంశస్య దూషణతయా పర్యవసానం నాన్వితేత్ - దూషణ పర్యవసానాయ క్షత్వాన్తరసాభిప్రేతత్వం కల్పనీయమ్. అవిశేషశబ్దేన యో పూర్వావస్థాయా మహ్యత్వ సౌ దేహీనురూపవిరూపాతారతన్య భావః ప్రసజ్జితః - తదా తతోః కిమిత్యాకాక్షానుదయాద్దూషణం పర్యవస్థతి. అతో హేతుహేతుమతో రివైవైప్రత్యక్షత్వాన్తరకల్పసూపేతాదపి నిర్వాహ, దన్వరం తదుభయనిర్దేశో నిర్వాహః.

ఏకస్తన్నసమృద్ధివాధికరణం సమాప్తమ్.

3౫॥ సూ. పశ్యరసామజ్ఞస్యాత్. ౧.

౧. † కపిలకణదనుగ త్వాత్రమతానామసామజ్ఞస్యా ద్వేదబాహ్యత్వాచ్చ నిశ్రేయసార్థిభి రనాదరణీయత్వ ముక్తమ్. ఇదానీం పశుపతిమతస్య వేదవిరోధా దసామజ్ఞస్యాచ్చ అనాదరణీయతోచ్యతే. తస్యతానుసారిణ శృతుర్విధాః - కాపాలాః, కాళాముఖాః, పాశుపతాః, శైవాశ్చేతి. సర్వేషామేవేదవిరుద్ధాం తత్త్వప్రక్రియా, మైహికాముష్మికనిశ్రేయససాధన కల్పనాశ్చ కల్పయంతి - † నిమిత్తోపాదానయోర్భేదం నిమిత్తకారణంచ పశుపతి మాచక్షతే - † తథా నిశ్రేయససాధనమపి ముద్రికాపట-ధారణాదికమ్. యథాహుః - కాపాలాః * ౧ముద్రికాపట-తత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః | భగావనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణ ముచ్చతి | కణ్ఠికా రుచకంచైవ కుణ్డలంచ శిఖామణిః | భస్మ యజ్ఞోపవీతంచ ముద్రాపటం ప్రచక్షతే | అభి ర్ముద్రితదేహస్థు సభూయ ఇహ జాయతే ఇత్యాదికమ్. తథా కాళాముఖాఅపి కపాలపాత్రభోజనశవభస్మన్నసతత్త్వా) శనలగుడధారణసూరకుస్కుస్థాపన తదాధారదేవపూజాదికమైహికాముష్మికనకలఫలసాధన మభిదధతి * ౨ రుద్రాక్షకబ్జణం హస్తే జటా చైకాచ మస్తకే | కపాలం భస్మనా న్నాన మిత్యాదివ ప్రసిద్ధం శైవాగమేషు. తథా కేనచి త్త్రియావిశేషేణ విజాతీయానామపి బ్రాహ్మణ్యప్రాప్తి ముత్తమాశ్రమప్రాప్తిం చాహుః * 3 దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ బ్రాహ్మణో భవతి క్షణాత్ | కాపాలం వ్రత మాస్థాయ యతి రభవతి మానవఇతి.

౨. † తత్తేదముచ్యతే పశ్యరసామజ్ఞస్యాదితి నైకస్మిన్నసంభవాదిత్యుతో నేత్యనువర్తతే. పశ్యః - పశుపతేః మతం నాదరణీయమ్. కుతః. అసామజ్ఞ స్వంచాన్యోన్యవ్యాఖ్యాతాత్, వేదవిరోధాచ్చ. † ముద్రికాపట-ధారణభగావనస్థాత్త ధ్యానసూరకుస్కుస్థాపన తత్త్వేదేవతార్చనగూఢాచారశ్చ శావభస్మన్న స ప్రణవపూర్వాభిధ్యానాన్యోన్యవిరుద్ధాని. వేదవి

౧. 3౫॥ సూ. పశ్యరసామజ్ఞస్యాత్. † నజ్జతిమాహ (కపిలేతి) ప్రధానకారణత్వాభ్యుపగమసామ్యోత్సాహ్యనిరాసాన ప్రభావిత్యే పాశుపతనిరాసస్య ప్రాక్షేపి సాగతాన్తమతనిరాసాన స్తరం తత్త్వోతిక్షేపస్తస్యాత్వస్తవేదబాహ్యత్యవజ్ఞాపనాయ కృతః. పశుపతిమతం నిశ్రేయసార్థిభిరుపాదేయమ్ - నేతి. కిమన్య క్రుతివిరోధో2స్తి - నేతి. యదా సక్రతుఃవిరోధః - తదానీ ముపాదేయతా. యదాతు విరోధః - తదా2నుపాదేయతా. † తత్త్వవివర్తయమాహ (నిమిత్తేతి) అనుష్ఠానవివర్తయమాహ (తత్తేతి).

౨. † తత్తేదముచ్యతే † వ్యాఖ్యాతమాహ (ముద్రికేతి) ఏకతన్త్రోక్తార్థస్తనోన్తరేణ దూషిత ఇత్యన్యోన్యవ్యాఖ్యాతారుచహతమ్ - నకేవలం

3౫॥ సూ. పశ్యరసామజ్ఞస్యాత్. ౧.

(వే.పా.) నేతి వర్తతే. పశుపతే ర్వ్రత మనాదరణీయమ్, వేదవిరుద్ధవిమితోపాశానభేదతద్విరుద్ధాచారపరత్యేన అసామజ్ఞస్యాత్. ౧.
(వే.ద్వీ.) పశుపతిమతం నిశ్రేయసార్థిభిరాదరణీయమ్ - ఉత నేతి సంశయః. అదరణీయమితి పూర్వపక్షః - పరమచరుష్కపాదనావబోధిత్యేన నిఖిలమస్తాత్కారసమర్థపశుపతిప్రణీతత్వాత్. రాద్ధాస్తమ - అనాదినిధనావిచ్ఛిన్నపాతనమ్మైదాయనిరస్తప్రమాదానిఖిలబోధగర్జవేద సిద్ధపరావరత త్వస్యత్వయ ప్రతిపాదనాత్, నిమిత్తోపాదానభేదాభిధానాత్, సూరకుస్కుస్థాపనతత్త్వేదేవతార్చనముద్రికాపటవిజ్ఞాన తద్ధారణాది వేదవిరుద్ధాచారప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ అసామజ్ఞస్యాత్ అనాదరణీయమితి. సూత్రార్థస్తు పశ్యరసామజ్ఞస్యాత్ నైకస్మిన్నవస్తువాత్, న ఇత్యుతోనువర్తతే. పశ్యః - పశుపతేః. మతమ్ - అనాదరణీయమ్. కుతః - వేదవిరుద్ధతత్త్వచారావబోధిత్యేన అసామజ్ఞస్యాత్. ౧.

రుద్ధంచేదం తత్త్వపరికల్పన ముపాసన మాచారశ్చ - † వేదాః ఖలు పరం బ్రహ్మ నారాయణమేవ జగన్నిమిత్ర ముపాదానంచ వదన్తి * ౧ నారాయణ పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః | నారాయణపరో జ్యోతి రాత్మా నారాయణః పరః. * ౨ తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి * ౩ సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి * ౪ తదాత్మానం స్వయ మకురుతేత్వాదయః - పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషవేదనమేవచ మోక్షసాధన ముపాసనం వదన్తి * ౫ వేదాహ మేతం పురుషం మహాన్త మాదిత్యవర్ణం తమసన్తు పారే * ౬ తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి నాన్యః పథా అయనాయ విద్యతేఇత్వాదిన్త † కతాం గతా స్సర్వే వేదానాః, - తదితికర్తవ్యతాభూతం కర్తవ్య వేదవిహితవర్తాశ్రమ సమ్మదియజ్ఞాదికమేవ వదన్తి * ౭ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశక్తేన * ౮ ఏతమేవ లోక మిచ్ఛన్తః, ప్రవ్రాజనః ప్రవ్రజన్తిత్వాదయః, † కేవలపరతత్త్వ ప్రతిపాదనపరనారాయణానువాకసిద్ధతత్త్వపరాః కేమచి దుపాసనాదివిధిపరేషు వాక్యేషు శ్రుతాః ప్రజాపతిశిషేన్ద్రాకాశప్రాణాదిశబ్దాఇతి * ౨ శాస్త్రద్వైపాప్యతాపదేశోవామదేవదిత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్ - తథా * ౮ † ఏకో హవై నారాయణ ఆసీ న్నబ్రహ్మ నేశాన ఇత్యారభ్య * ౮ న ఏకాకీ నరమేతేతి సృష్టివాగ్మోదితం ప్రప్తారం నారాయణమేవ సమానప్రకరణస్థాః * ౯ న దేవ సోమ్యేద మగ్న ఇత్యాదిషు సాధారణాస్పృహ్యోహ్నిశబ్దాః ప్రతిపాదయన్తితి ౧౦ † జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్, అతో వేదవిరుద్ధతత్త్వోపాసనానుష్ఠానాభిధానాత్పశుపతిమత మనాదరణీయమేవ.

౩౬॥ సూ. అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ. ౨.

వేదవిరోధాదిత్యర్థః, ముదికావట్టధారణాదయో బహుళ తస్మైషాక్తాః క్రమేణ పరిగణితాః సత్వేకత్ర. † వైదికపక్షస్య తస్మైషమ్య మాహ (వేదాఖ్యోతి). † (ఏకతాంగతాః) నర్వకాఖ్యుపత్యయనయా దితిభాషా. † నద్వైపాత్తశమ్ముళివాదిశబ్దనిర్వాహకృతమాహ. (కేవలపరేతి) నారాయణానువాకానుగుణ ముపనిషదస్తరార్థః కథం నిర్దేయఇత్యత్రాహ (కేవలేతి) యథా * జహన్య జహౌతితి వాక్యస్య హేమానుపాదనత్వమాత్రపరత్వేన ద్రవ్యైకేషనిర్దయే స తాత్పర్యమ్ - * యస్య పర్ణమయీ జహౌ రిత్వేతద్వాక్యస్య ద్రవ్యైకేషనిర్దయపరత్వేన తదనుగుణార్థత్వమ్ * జహన్య జహౌతితివాక్యస్య భవతి - తథా * శమ్ము రాకాశమధ్యే ధ్యేయ ఇత్యాదీనాం వాక్యేనా ముపాసనవిధిపరత్వా స్మృతానుపాదనత్వేషనిర్దయపరత్వమ్ - నారాయణానువాకస్య తూపాసనవిధ్యాద్యన్యపరత్వాన్విభావా దుపాసన్యవిశేషనిర్దయకపరత్వమస్తి - అతస్తదనుగుణార్థత్వమ్ * శమ్ము రాకాశేత్వాదివాక్యేనా మభ్యుపగన్తవ్యమిత్యర్థః. † కారణవాక్యేషు దేవతాస్తరప్రతీతి రస్తీత్యత్రాహ (ఏకోహవాఇతి) నద్వైపాత్తశబ్దేషు పుర్యపూర్వే ఐ త్రోత్తరశబ్దం ప్రతి సామాన్యశబ్దాః ఏవం పూర్వపూర్వం ప్రత్యుత్తరోత్తరశబ్దావిశేషశబ్దాః. ఏవం నారాయణశబ్దం ప్రతి శమ్ముళి వాదయః సామాన్యశబ్దాః - శమ్ము స్వయయమ్నాద్భృహిణః * మక్రేయసం శివం భద్రం * విశ్వాత్కం విశ్వోశమ్ముఖం * కాశ్వితం శివ మమ్యుతం * శివ శ్శివానా మశిష్రాఽశివానా మిత్యాదిషు నేకార్థేషు ప్రయోగదగ్ధానా, న్నారాయణశబ్దస్య తథాఽర్థాస్తతే ప్రయోగాభావాచ్చ తస్మాత్ * పశునామతేత * ధాగోవా మస్త్రవర్ణాదితిన్యాయాత్ సామాన్యశబ్దానాం విశేషపర్యవసానాత్ బ్రహ్మదిసామాన్యశబ్దానాం నారాయణవిశేషపర్యవసాయత్వం యుక్తమిత్యర్థః. † (జన్మాద్యస్యయతఇత్యత్ర ప్రతిపాదితమితి) * యతోవా ఇమాన్త్యాదివాక్యే ఆసాన్త్యాన్యభిప్రేత త్వాత్పూర్వకారణాపి తథాఽభిప్రేత మిత్యర్థః, జన్మాదిమాత్రభాష్యేణ పరస్మా త్కున్స ఇత్యన్తేన ఆయ మర్థన్యావితః.

౩౬॥ సూ. అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ పాదుషేయవాక్యస్య ప్రమాణమూలత్వే బుభుత్సి తేనత్యత్సిద్ధియాత్ క్రతిమూలత్వ మనుమానమూలత్వంవా

౩౬॥ సూ. అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ. ౨.

(వే-సా.) అనుమేయేశ్వరాభ్యుపగమేనహి కేవలాధిష్ఠాతృత్వ ముచ్యతే; తథానతి ఆశరీరస్య ప్రధానాధిష్ఠానానుపపత్తేః. సశరీరత్వేన శరీరాత్పత్త్యనిరూపణాత్ సామయస్య తస్య నిత్యత్వే నుహిమహిధరాదినామనిత్యత్యావిరోధాచ్చ. ౨.
(వే-ద్.) అనుమేయేశ్వరాభ్యుపగమేనా ప్రధానస్వాధిష్ఠానమిశ్వరస్వాత్వత్వే - సశరీరస్యేన కులూబాదే రధిష్ఠానపద్యనా దశరీరస్యేశ్వరస్య ప్రధానాధిష్ఠానానుపపత్తేత్వాసామజ్ఞాన్యమ్. సశరీరాన్విభ్యుపగమే తస్మరీరస్య సామయస్య నిత్యత్వే అనిత్యత్వేన దోషః పూర్వోక్త ఇత్యభిప్రాయః. ౨.

౧॥ తై - నా - ౧౭ అను. ౨॥ ఛా - ౬ - ౨ - ౩. 3॥ తై - ఆనం - ౬ అను. ౪॥ తై - ఆనం - ౭ అను. ౫॥ పురుషనుక్షమ్. ౬॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨. ౭॥ బ్రహ్మ - ౧౭ - ౧౫ ౩౧. ౮॥ మహోనిషత్ ౧౭. ౯॥ . ఛాం - ౬ - ౨ - ౧. ౧౦॥ బ్రహ్మ - ౧ - ౧ - ౨.

† వేదబాహ్యనా మనుమానాద్ధి కేవలనిమిత్తేష్వరకల్పనా - తథానతి దృష్టానుసారేణ కులాలాదిపదధిష్ఠానం కర్తవ్యమ్. నచ కులాలాదేర్బద్ధాద్యధిష్ఠానవత్పశుపతే ర్నిమిత్తభూతస్య ప్రధానాధిష్ఠాన ముపపద్యతే - అశరీరత్వాత్. సశరీరాణామేవపి కులాలాదీనా మధిష్ఠానశక్తి ర్దుష్టా. నచేష్వరస్య సశరీరత్వ మభ్యుపగస్తవ్యమ్ - తచ్ఛరీరస్య సావయవస్య నిత్యత్వే అనిత్యత్వేన య ఇత్యయోనిత్యాదిత్యత్ర దోషస్య క్తత్వాత్. ౧॥ బ్రహ్మ - ౧ - ౧ - ౩.

౩౨॥ సూ. కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః. ౩.

యథా భోక్తు ర్జీవస్య కరణకళేబరాద్యధిష్ఠాన మశరీరస్యైవ దృశ్యతే - తద్వ స్తపేష్వరస్యాప్యశరీరస్యచ ప్రధానాధిష్ఠాన ముపపద్యత ఇతిచేత్. స - భోగాదిభ్యః పుణ్యపాపరూపకర్మఫలభోగార్థం పుణ్యపాపరూపాదృష్టకారితం హి తదధిష్ఠానమ్ - తద్వత్పశుపతేరపి పుణ్యపాపరూపాదృష్టవత్తయా తత్ఫలభోగాదిసర్వం ప్రసజ్యేత. అతో నాధిష్ఠాన సంభవః.

౩౩॥ సూ. అస్తవత్త్వమనర్వజ్ఞతావా. ౪.

వాశబ్దశ్చార్థే. పశుపతేః పుణ్యపాపరూపాదృష్టవత్త్వే జీవవత్త్వవత్త్వమ్ - సృష్టిసంహారాద్యాస్పదత్వ మనర్వజ్ఞతాచ స్యాదిత్యనాదరణీయమేవేదం మతమ్. * ౨ విరోధేత్వనవేత్వం స్యాదిత్యాదినా వేదవిరుద్ధస్యానాదరణీయత్వే సిద్ధిః పశుపతిమతస్య వేదవిరుద్ధభాష్యావనార్థం ౩ పత్యరసామజ్ఞస్యాదీతి పునరారమ్భః. యద్యపి పశుపతశ్చైవయో † శ్వేదావిరోధినశ్చ కేచన ధర్మాః ప్రతీయంతే - తథాపి వేదవిరుద్ధనిమిత్తోపాదానశేదకల్పనా పరావరతత్త్వవ్యత్యయకల్పనామూలత్వాత్ సర్వమనమజ్ఞసమేవేత్యసామజ్ఞస్యాదిత్యుక్తమ్. ౨॥ ౩॥ బ్రహ్మ - ౨ - ౨ - ౩౫.

పశుపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

సంభవేత్ - తత్ర శ్రుతిమూలత్వం శ్రుతివిరుద్ధపరావరతత్త్వేనతి పాదన ప్రదర్శనా దపాస్త మిత్యుపమానమూలత్యనిరాసవరం సూక్తీత్రయమ్. శాస్త్రయోగ్యధికరణ ఏవాభిప్రేతానాం దూషణానా మత్రాప్యవేషితత్వా త్కణ్ఠోక్తిః కృతా - తేషాం పక్ష్యమాగత్వబుద్ధ్యా శాస్త్రయోగ్యధికరణే కణ్ఠోక్త్యుభావః. † పక్ష్యమాగదామిశ్య సాన్వర్షిత్వాన్వయాహ (వేదబాహ్యనామితి.)

౩౨॥ సూ. కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః. కిం శరీరత్వేన జగదధిష్ఠితి - ఉత తద్వ్యతిరిక్తత్వేన. శరీరత్వేనచేత్ - భోగాదిచక్షుః. సూచేత్ - శరీరాస్తరసాపేక్షత్వం స్యాదిత్యర్థః. శరీరనిరపేక్షాధిష్ఠానం శరీరే దృష్టమితి యే - శరీరత్వప్రయుక్తం తదిత్యుక్తం భవతి. తదా జగత శ్శరీరత్వే భోగాదిచక్షుఃఇతి. ఆయు మశరీరత్వాభ్యుపగమేన పరిహరః. అశరీరత్వాభ్యుపగమేన పరిహరః అగమప్రామాణ్యే ఉక్తః ‡ శరీరమపి సశరీరే వైవాధిష్ఠీయతే శరీరం స్వాన్యాధిష్ఠానే కరణభూతం సాన్విధిషానే కరణంకర్తృచ యథా దీహోఽన్యప్రకాశమేతుః నన్వప్రకాశే న్యయమేవమేతుః నదీపాస్తరసాపేక్ష-యథాచ మసూ యుగపదనేకజ్ఞానానుభవత్త్రిశ్లేనానుమీయమానం సాన్వమనానే కరణభూతం కర్తృచ తథేతి. ఏవం నన్వపరనిర్వాహకత్వేన పరిహరః.

౩౩॥ సూ. అస్తవత్త్వమనర్వజ్ఞతావా. † (వేదావిరోధినశ్చ) అత్ర ఇశ్వరో విప్రలమ్భకత్వద్యోతకః. నను-వేదవిరుద్ధత్వభ్యావనార్థత్వమ

౩౨॥ సూ. కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః. ౩. ౩౩॥ సూ. అస్తవత్త్వమనర్వజ్ఞతావా. ౪.

(వే-సా) కరణకళేబరాద్యధిష్ఠానవ దశరీరస్యైవాధిష్ఠానమితిచేత్. స, పుణ్యపాపనిమిత్తత్వాత్తస్య తత్ఫలభోగాదిచక్షుః. ౩.

(వే-దీ.) తేత్రజ్ఞస్య నన్వకరణకళేబరాద్యధిష్ఠానపదుపపద్యతఇతిచేత్, స - పుణ్యపుణ్యరూపకర్మనిమిత్తత్వాత్ తేత్రజ్ఞాధిష్ఠానస్య ఈశ్వరస్యాపి తద్వత్తయా తత్ఫలభోగాది నిఖిలత్వస్యావప్రసజ్యే. ౩.

(వే-సా.) తథానతి తేత్రజ్ఞవత్ అస్తవత్త్వమనర్వజ్ఞతాచ. ౪.

(వే-దీ.) వాశబ్దశ్చార్థే. తథా పుణ్యపుణ్యవత్త్వేనస్తవత్త్వమ్ - సృష్టిసంహారాస్పదత్వ మనర్వజ్ఞతాచ ప్రసజ్యత ఇత్యనమజ్ఞసమేతే జమ. ౪.

ధికరణస్యాత్మకమ్ - తాన్త్రికగ్రంథరహితవిరోధప్రతిపత్తి. విరోధే ప్రతిపత్నే విరోధాధికరణస్యాత్మకత్వవిరుద్ధస్యాప్రామాణ్యసిద్ధేర్వాస్యా
ధికరణస్య కృతకత్వప్రసక్త్యే. నైవమ్ - విరోధస్యాపాతప్రతిపత్తిత్వవిరుద్ధా న్యాయేనావిరోధే నివీక్షితే తస్మాదివిరుద్ధేషు కర్తవ్యమైవ
నేమ తత్త్వాన్వయబద్ధతే శ్రుత్య ప్రచారమలభ్యమానే కథం బాధవికల్పముచ్యయనజ్కో. ప్రత్యక్షశ్రుతయో నేతుం శక్యస్తే ఇతి ప్రతిపాదనార్థ
త్వాదవస్య. నను-స్మృత్యాపి శ్రుతిసజ్కో. చో దృశ్యతే - సహింస్యాదితి నిషేధోపి. శ్రాద్ధకల్పస్థమాంసవిధానేన నన్యు. చతి. నైవమ్ - మాంసేనాపి
శ్రాద్ధం కర్తవ్య మిత్యవశ్యం. శ్రాద్ధకర్తవ్యతాపివాదహతత్వాదృశ్యవచనానామ్. అతఏవహి తథాఽనన్యస్థానమ్. యద్యా - బహుస్థవిరోధః
ప్రధానప్రతిపాద్యవిరోధోవా యాను సవిద్యతే - తాన్త్రికప్రయః శ్రుతిగ సజ్కో. చయన్తి - నతు నేదవిరోధబహుళాః ప్రధానార్థవిరుద్ధాశ్చ.
విరోధబాహుళ్యం తత తత ద్రష్టవ్యమ్, దర్శితప్రాచయం. యద్యపిత్వవిరోధ మాశ్చన్య ప్రధాన ప్రతిపాద్యవిరోధం భావ్యకరమేవా తథాపీతి.
నవాకాశప్రాణేంద్రియజ్ఞానామిన తన్త్రికశాపాదికజ్ఞానాం పరమాత్మ పరతాత్పర్యంతేన పరావర్తతత్వవ్యత్యానః పరిపర్యం శక్యతే. ప్రతర్దనవిద్యా
దిభు నారాయణాదిపదాద్యస్య పరతత్త్వస్థేంద్రియజ్ఞానాద్యవ్యాప్త్యాచ్యయోఽపకృష్టత్వేన వ్యవహితాభావాత్ ఇంద్రియజ్ఞానా మింద్రియజ్ఞానా
కారణతత్వ సర్వామిధూతపరమాత్మ పరతాత్పర్యంత్యయం సమారాప్తపరవాక్యశ్రుత్య ప్రరమిదనమ్. సమీప్తస్య నారాయణాత్పర్యంత్యం కన్యవిమృశిత్వమ్.
పాశుపతాదిభు పరత్వేనాత్మం దుద్రం ప్రత్యవర్తేనాత్మస్య తత్త్వస్య కారణత్వాన్వయమిత్యన్వయాసమాద్రుదశపాదికజ్ఞానాం నారాయణపర
త్వేన నిర్వాహేనాఽనుపవన్నః. నేదాప్రవాక్యేషు దైవ్యాదైవతయోరేవహి వ్యాఖ్యాత్యాణాం విప్రతిపత్తి - నారాయణస్య బ్రహ్మచాదినాం
దైవతంబాదైవతంబా భవతు - సర్వభాషి నారాయణపరత్వం తస్మాత్కన్యవిత్తత్త్వస్య పరత్వం మోక్షప్రదత్వం శ్రుతివిరుద్ధమితి సర్వా
విశిత్వమ్. పరమపురుష దన్యస్య పరత్వేనాపాననం మోక్షచేతురీతి శ్రుతివిరుద్ధమ్ - * నాన్యః పథా ఇతి పరమపురుష దన్యస్య మోక్షప్రదత్వని
షేధాత్. నను - మోక్ష చరణగత్కారణవియోగస్థేనా వివాదికజ్ఞానః సమమూత్రవిపర్యాయస్య - ధగనన్యవియోగా. కార్యవియోగా నారాయ
ణాదికజ్ఞానః భగవతోఽర్థా ప్రపరామ్యుః. అతో నవిరోధ ఇతిచేష్ట-అతివనక్తాత్. సర్వజ్ఞానా మమఖ్యాత్వపరతయా విరోధశమనే నమతాగ
మాదయోపి వ్యావిరోధేన నేతుం శక్యస్తే - క్షణికజ్ఞానః క్షణపరిణామిత్యవసరః. చిత్రన ప్రతికల్పితే చిత్రస్వావిచ్ఛేదపరః - నిత్యజ్ఞానరూప ఆత్మేత్య
త్యుః. నేదాప్రమాణమితి - ఉక్తప్రమాణవిలక్షణాదత్యుః. లేదాం పారమేయత్వం పురుషే రధితమితి. అథా సరణేతు వ్యాఖ్యాత్యబుద్ధి
వోన్ముఖాలని - నతుమతాభిమతానీతి కిమితి నన్యఖ్యాత్యయే. అతోఽనుష్ఠానవిరోధస్తత్త్వవిరోధశ్చ దుష్కరితః. నను-కథం మోహనార్థత్వం
పాశుపతస్య - ఉక్తమితి భగవత్ప్రసాదే తత్త్వమితిపాదకతయా సాత్త్వికే శ్రీమతి వారాహే పురాణే పాశుపతతత్త్వస్యానుగమూలత్వేన నేదా
నుగత్యాచ్యన్త్యన్వయార్థాత్థత్వమ్, రుద్రహంసస్య భగవత్ సుద్రుక్తమాన్యే పూజనీయత్వమ్, తన్త్రికానాం విప్రతిపాన్ములత్వేన సరకమ
త్వం. తత్ర యథామహేశ్వరీవచనః * ఏవమన్యధిగత్యే తైస్స పురాహం ద్విజనత్రమాః! నేద్రీయానమాయుక్తాం కృతవాన్తి సంహితామ్ | నిశ్వా
సాఖ్యాం తతస్తస్మాం లీనా బాధవస్య కాణ్డీలాః | అల్పపరాధా ఇత్యేన శేషే నైలలికాఽభవత్ | మయైవ మోహితాస్తేహి భవిష్యన్త
సతా ద్విజాఇతి, తత్ర * నిశ్వానసంహితా యాహి లక్షమత్రా ప్రమాణతః | నైవ పాశుపతీ దీక్షా యోగః పాశుపతశ్చ సః | ఏతస్మాదేవదమా
గ్నాద్ధి యవస్యహి బాహుతే | తమృచ్ఛదర్శిజ్ఞేయం తాద్రం శోచవిబ్జితమ్ | యే రుద్ర ముపశన్తి కలౌ నైలలికా సరాః | ఉచిష్టరు
ద్రాస్తే శ్చైయా నాహం తేషు వ్యవస్థితే ఇతి, తథా * లేదాం గౌరమతాపాద్ధి భవిష్యన్త్యన్యయే ద్విజా ఇతి ప్రకన్య * లేదాం మన్యే సదాచారా
యే తే మన్యాననే రతాః | తే నన్యత్ర మవవర్ధం యాన్తేస్య ఖలు నిశ్చయః | నైలలికాయే యాన్యన్తి మమ సన్తతిమాపకాః | ప్రాగ్గా
తమగ్నినిర్దగ్ధాః పున ర్విదన్తినా ద్విజాః | సరకంతు గమిష్యన్తి నాత్ర కార్మా విచారణేతి. తత్రాప్తవప్తితమ్ * నిష్ఠూరహేయ జ్యోహం నన్య
దేవై ద్విజితేత్రమ్ | సాత్త్వికే సా నమాఖ్యాతా వృత్తి ర్చే. మునిపుణ్ణవ | జటామకుటధారీవ నాగధౌతే నన్మనాన్యతః | సిద్ధా ప్రసయమార్ద్రై
రహం దుద్రేతి పూజితః | రాజసి మేభు తాంవృత్తిం బాహిహి ద్విజనత్రమేతి, సిద్ధా ప్రసయమార్ద్రశబ్దం పాశుపతవిషయః - నతు నైవాదిత
న్తార్థవిషయః - * తథాన్ద్రుద్ధబిక్షుణాం నైలలప్రతిరే రహమ్ | తిమోతిరితైర్వన్యస్య స్థాంస్తమన్యేన పాతయే ఇత్యనన్తగ్రన్థే నైలలప్రతికళ
దేవ తన్త్రికాన్వయస్థానాం రాజసిభ్యః సిద్ధా ప్రసయమార్ద్రభ్యః తామసతయా వృధగుక్తే. నచ నైలలప్రతికళతో వాద్ధాదివిషయః - అన్యే నైవ
గ్రన్థే తః పృథగుక్తే. నచేతరుష్టాశయమాత్రవిషయః - * నైలలికాయే యాన్యన్తి మమ సన్తతిమాపకాఇతి రుద్రమన్యపృథాన్యవగమాత్.
నచ పాశుపతవిషయః - * నైవ పాశుపతీ దీక్షా యోగః పాశుపతశ్చ సః | ఏతస్మాదేవదమార్ద్రాత్తు యదన్యదిహ బాహుతే | తమృచ్ఛదర్శి
జ్ఞేయం తాద్రం శోచవిబ్జితమ్ | యే రుద్ర ముపశన్తి కలౌ నైలలికా సరాఇతి పాశుపతనిష్ఠేభ్యః పృథగన్యవదేధాత్. అతః పాశుపతేతర
తన్త్రికస్థానాం నైలలికాశ్చోక్తతయా పరశేషాత్తామసేభ్యః తన్త్రికభ్యః సిద్ధా ప్రసయమార్ద్రస్య రాజసేయూపవైధర్మయోగాచ్చ సిద్ధా ప్రస
యశబ్దః పాశుపతవిషయః. తాద్రతేన తుత్యేనతి నైలలికేభ్యః పూర్వవిద్విష్టతయా స్థానప్రమాణాచ్చ సిద్ధా ప్రసయశబ్దః పాశుపతవిషయః - * నైవ
పాశుపతీ దీక్షా యోగః పాశుపతశ్చ స ఇత్యుక్తాన్తి * యే రుద్ర ముపశన్తి కలౌ నైలలికాసరా ఇత్యుక్త నైలలికేభ్యః పూర్వమేవహి పాశుప
తమార్ద్రః కీర్త్యతే. తథా * నేద్రీయానమాయుక్తాం కృతవాన్తి సంహితామ్ | నిశ్వాసాఖ్యాం తతస్తస్మాం లీనా బాధవస్య కాణ్డీలాః | అల్పప
రాధా ఇత్యేన శేషే నైలలికాభవత్ ఇత్యుక్తాపి నైలలికేభ్యః పూర్వమేవహి నిశ్వాసాఖ్యా పాశుపతదీక్షాసంహితా వ్యవదిశ్యతే. నిశ్వా

సాఖ్యాహః పాశుపతగోచరత్వం తస్మై నైవ స్పష్టమ్ * విశ్వాననంహితాయాహి లక్షమత్రావ్రమాంతః | నైవ పాశుపతీ దీక్షేతి. అతః పృథగన్యైః పదేభా తస్మాన్ ప్రత్యేభ్యో వైద్యైశ్చ, స్థానప్రమాణాచ్చ, సిద్ధా ప్రసయభజ్ఞః పాశుపతవిశయః. అతః పాశుపతాగమ ప్రముఖతనమేతుభ్యః తస్మాన్ ప్రత్యేభ్యో విలక్షణో భగవతోద్దేశకః సన్న్యాసవర్గమేతుత్పాదగమ్యతే. అతోఽనుగ్రహమూలత్వేనదాసుసారిత్యభగవత్ప్రీతిసత్వసన్న్యాసవర్గాధ్యత్వా త్తామనసమోహనాధ్యక్షి నిమిత్తతామనతస్మాన్ ప్రత్యేభ్యో విలక్షణస్య పాశుపతస్య కథ మవైదికత్వమితి. నైవమ్-తస్మాన్ ప్రత్యేభ్యో విలక్షితస్య వైచమ్య స్య అల్పతరత్యాత్, పాశుపతస్య త్రయ్యాభాష్యధికారిత్యమోహనాధ్యక్షితమమిత్రజ్ఞోమూలత్వైస్సన్నిష్టానాం, భగవచ్ఛానసపరాబ్జుభితోన్యైక్యాగ్రచ పశురాత్రస్యేవ వేదకుల్యప్రామాణ్యపరిపాదవసరత్వంహి నాత్రావగమ్యతే - తథాపాశుప్తవప్తితమే * పౌరుషం సూక్త మృషాయ యే యజన్తి ద్విజాన్తు మామ్ | సంహితాజవ మాస్థాయ తే మాం ప్రాప్సున్తి ని బ్రాహ్మణాః | అలాభే వేదమన్తాన్జ్ఞాం పశ్యురాత్రోదితేహి | మాన్దేహ మాం ప్రప ద్యంతే తే మాం ప్రాప్సున్తి నూనవాః | బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం పశ్యురాత్రం విధియతే | శూద్రాదీనాం సతస్సన్న్యైత్రపదసీ ముచయూన్యతి | ఏవం మయోక్తం విప్రేంద్రో పురాకల్పే పురాతనమ్ | పశ్యురాత్రం సహప్రాణాం యది కల్పి ద్ద్రోహిమ్యతి | కర్తవ్యయేవ మాం కల్పిద్యది భక్తో భవిష్యతి | తస్య వేదాః పశ్యురాత్రం నిత్యం హృది వసన్యతి | వేదేన పశ్యురాత్రేణ భక్త్యా యజ్ఞేన చ ద్విజాః | ప్రాప్యహం నాన్యథా ప్రాప్యో వర్షలక్షేరసీ ద్విజేతి పశ్యురాత్రస్య వేదకుల్యవికల్పభాక్త్యావిమగ్నం ప్రామాణ్య మభిపాతమ్. తథా పాశుపతనిష్ఠానాం రాద్రతస్మాన్ ప్రసనిష్ఠానా మివ భగవచ్ఛానసపరాబ్జుభిత్యం తామనయుగానున రిత్యేవ తత్తోక్తమ్ * ఇతరే రాజస్వై రాష్ట్రస్వై స్థామనైశ్చ సమాప్తుతాః | భవిష్యన్తి ద్విజ క్రేష్ఠ మచ్ఛానసపరాబ్జుభాః | కృతం త్రేతా దావరశ్చ యుగాని త్రిణి నారదః | సత్వస్థా మాం సమన్యన్తి కలౌ రజప్రమాధికాఢి. రాజస్వై రాష్ట్రస్వైతి - భావభక్త్యైస్సైవరః. రాజసీవృత్తిర్వివక్షితా. సాచ పాశుపతీ రాజసీంమేతు తాన్యత్తిం బాసీహి సిద్ధా ప్రసయమార్గవృత్తేన్ద్రి రాజసత్వం పూర్వముక్తమ్. సిద్ధా ప్రసయభజ్ఞస్య పాశుపతగోచరత్వం పృథగన్యైః పదేభ్యో వైద్యైశ్చ స్థానప్రమాణేః పూర్వమేతావపాదితమ్. తామనైరాష్ట్రస్వైతి భావభక్తేన రాద్రా ప్రసనిష్ఠానాదివిప్రీత్యుక్తే ఉచ్యతే - * తథార్హ ద్భుద్భభిక్షూణాం వైలాలవతి కైరహమ్ | తమారిక్వై ర్యజ్ఞస్య ఇతిహ్యుక్తమ్. భిక్షూణామితి - తృప్తియాగ్ధే వష్టి. యజ్ఞస్య ఇతి యజనయాపగోక్తి ప్రదభిప్రాయే - అన్యథా * తాం ప్రమన్యేన పాతయే ఇతి విరోధాత్. అహం యజ్ఞస్య ఇత్యుక్తిరన్యత్ర సన్సర్వస్య సాన్వితకత్వాత్ - సతు తదభిప్రాయే - తామనాస్త్రే జగతో భగవదాత్మక తాన్వితస్య సగమత్ ఏవం రాజసత్వతామనత్వయోః క్రమస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాదనేన తామనతస్మాన్ ప్రసనిష్ఠానామివ రాజసపాశుపతనిష్ఠానాంచ భగవచ్ఛానసానిలక్షితమచ్యతే - తథా * యే వేదమార్గనిర్భక్తా వైషాం మోహాన్ధమనః | నయసిద్ధా ప్రసంజ్ఞంహి మయా కాస్త్రోంకు దర్శితమ్ | పాశోయం పశుభావన్తు స యదా పతితో భవేత్ | తదా పాశుపతం కాస్త్రం జాయతే వేదసంజ్ఞితమితి నయసిద్ధా ప్రసంజ్ఞస్య పాశుపతస్య మోహ నాయ ప్రస రితకత్వం వేదాధనకారణం తస్మై నైవ వేదబుద్ధ్యా మోహితత్వం చోక్తమ్. తథా రాజసహస్వి పాశుపతస్య తామనానా మితర తస్మాన్జ్ఞానాచాన్యైకత్వ మవిభజ్యం ప్రతీయతే - * రాజసీం వృత్తిమ్ * తమారిక్వై రితి హ్యుక్తమ్. రాజసీమిత్యనేన తమోమిత్రజ్ఞోమూలత్వం వివక్షితమ్. రజఃపామర్యాత్ పాశుపతస్య రాజసత్వనిర్దేశః. తథా * ద్విస ప్రతితమే యత్ప్రీత్యం సహి రేప్రా యో వారిస్తత్పరం పదం | యే సత్త్వరజసీ సోమీ బ్రహ్మః కామనన్ముఖః | యో బ్రహ్మో నైవ వేదన్తు యో వేదన్తు క్రతు ర్ముఖః | యద్రజ ప్రమసోపేతం సోహం నాస్త్యత్రనం శయః | సత్త్వం రజ ప్రమన్యైవ త్రితయం వైత దుచ్యతే | సత్త్వేన ముచ్యతే జన్తు సృత్వం నారాయణాత్మకమ్ | రజసా సత్త్వయోక్తేన భవేచ్ఛీర్మాన్యగోధికః | తచ్చ వైతామహం వృత్తం సర్వకాస్త్రేహి పశ్యతే | యద్వేదబాహ్యం కర్తస్యాన్తా ముద్విగోపసన్యతే | తక్రాద్రమితి విఖ్యా తం కనిష్ఠగతిదం పుణామ్ | తద్వైవ పాశుపతం నామ కనిష్ఠం మోహనం స్మృణామితిచపాః | యద్దీనం రజసా కర్త కేవలం తామనంకు యత్ | తద్దు ర్గతిద్రవం నృణా మహ లోకే పరత్రచేతి. పాత్త్వికరాజసం వైతామహం వృత్త ముక్తమ్. కేవలం తామనం దుర్గతిద్రవముక్తమ్, - తచ్చ తాద్ధా ర్హతవైలాలికంపుక్తమ్ - వైలాలికవైత్తై ప్రమారిక్వై రితి హ్యుక్తమ్. తదుభయారిక్త మధ్యమస్థోక్తం కర్త రాజసతామన మిత్యవగమ్యతే-కేవల తామనమిత్యుక్తరత్ర విశేషితత్వాత్. * యద్రజ ప్రమసోపేతం సోహ మిత్యుక్తతాన్వితమమిత్రజ్ఞోమయత్సే వవగమ్యతే. సహ-యద్వే దబాహ్యమితిగోళో వైలాలికవిషయః - * యద్దీనమితి తాద్ధా ర్హతవిషయమ్. వైదమ్ - తాద్ధా ర్హతవైలాలికానా మేకగోటినివిప్రతయోక్తత్వాత్ పృథక్కరణస్వామిచితత్వాత్. తమనవతనం తేమాం కుల్య మవగమమ్ * తథార్హ ద్భుద్భభిక్షూణాం వైలాలవతి కైరహమ్ | తమారిక్వై ర్యజ్ఞస్య స్థాం ప్రమన్యేన పాతయే ఇతి. అత ఇహ నిమగ్నోకే దుర్గతి రుచ్యమానా తాద్ధా ర్హతవైలాలికానాం సమానా భవితు మన్యతి - అతోమధ్యగతగోళః పాశుపతవిషయః. * తద్వైవ పాశుపతం నామేతిపాతే పాశుపతవిషయత్వం సిద్ధమ్. తతశ్చ తస్య రజోమిత్రజ్ఞమామూలత్వం పాత్త్వికరాజసప్రబ ధాత్మనిష్ఠత్వం చ వేదబాహ్యత్వం చ స్థితమ్, మోహనాయ ప్రవృత్తత్వంచ తత్తోక్తం పాశుపతస్య - యథా ద్విస ప్రతితమే * మాం విష్ణో ర్వ్యతిరిక్తం యే బ్రహ్మాండం ద్విజోక్తమ్ | యజన్తే పాపకర్మాన్తే యాన్తి నరకం నరాః | యే వేదమార్గనిర్భక్తా వైషాం మోహాన్ధమనః | నయసిద్ధా ప్రసంజ్ఞంహి మయా కాస్త్రోంకు దర్శితమ్ | పాశోయం పశుభావన్తు స యదా పతితో భవేత్ | తదా పాశుపతం కాస్త్రం జాయతే వేద సంజ్ఞితమితి. సచ నయసిద్ధా ప్రసంగో సపాశుపతః - కిన్తు వైలాలికభవవాచ్యకైవాదిమార్గ ఇతి వాచ్యమ్-అప్తవప్తితమే వైలాలికవ్యతిరేకేన నయసిద్ధా ప్రసంగస్యాత్కత్వాత్. తత్తపి సిద్ధా ప్రసయమార్గస్య రాజసత్వేన వైలాలికమార్గస్య తామ నత్వేనచ భేదో దర్శితః, కించ-తత్ర రుద్రవసంజ్ఞాదేవదేవ

జన స్మర్యో ముక్తిమార్గే వ్యవస్థితః । కథం సృష్టిః ప్రభవితా సరకేషుచ శో వసేత్ । ఏవముక్తస్తతో దేవై ర్వా మువాచ జనార్దనః । యుగాని త్రిణి స
హసా మా ముషేవ్యన్తి మానవాః । అత్యై యుగే ప్రవిరళా భవిష్యన్తి మదాశ్రయాః । ఏవ మోహం సృజామ్యశు యో జనం మోహయిష్యతి । త్వంచ
రుద్రమహాబాహో మోహనాస్త్రాణి కారయ । అన్యాయానం దద్యుత్యై ఫలం దీర్ఘం ప్రదద్యుయ । కుహాకానీప్తిబాలాని విరుద్ధాచరణానిచ । దర్శ
యిత్వా జనం నర్యం మోహయాశు మహేశ్వర । ఏవముక్తస్తదా తేన దేవేన పరమేష్ఠినా । అత్రాతు గోపిత సృష్ట్యః ప్రకాశోపాం కృతస్తతః ।
తస్మా దారభ్య కాలాత్తు మత్స్యజీతేషు సత్తమ । కాస్తేప్రవృత్తిరతో లోకో బాహుశ్యేన సవేద తమితి మోహనార్థత్యై, మహాత్మికయగప్రవృత్తత్వం
తదా భగవత స్త్రిరోధానమ్, రుద్రస్య ప్రకాశితత్వం చోక్తమ్. పాశుపతేన భగవత్ప్రకాశనాభావాత్ తస్మాత్ప్రకృతలక్షణమోహనార్థగ్రహాస్తర్వా
పసిద్ధః - సిద్ధాస్తవయనంజన్య మోహనార్థతోవీక్తేస్తస్యద తస్మాత్ప్రవృత్తిరేకసామ్యపాదితతయా పాశుపత్యసిద్ధ్యేష్య. తథా గౌతమశాపాపహత
త్రయోబాహ్యజనాధికారత్వంచ పాశుపత్యస్య తస్మాత్ప్రకాశా మవ్యవశేషేణ ప్రతీయతే - యథా త్రినవతతమే మోహనార్థం లోకానాం
తయో కాస్త్రో పృథక్కృతమ్ । తత్త్వదా హేతునా కేన కృతం దేవ వదన్య స ఇతి వృప్తే * దుర్విషా గ్లోతమేన రక్షితై రననమత్రై ర్జగమి
షుభి ర్దునిభి ర్గౌతమతీనధాన ముక్తాన్లభిహితం * ఏవముక్తస్తదా తైస్త గౌతమః కిమిదం త్యితి । గోపకార్యకణం మహ్యంస్తావత్సత్వతి యోగ
విత్ । ఋషీణాం మాయయా నర్య మిదం జాతం విచిన్త్య వై । శకావ తాంస్తదా భస్మవిభాగ్యభూతపరాంస్తథా । భవిష్యథ త్రయో బాహ్య వేదక
ర్తవహిష్కృతాః । తస్యన్త్రోత్వా క్రూరవచనం గౌతమస్య మహామునే । ఊచు సస్వప్నయో మైవం నర్యకాలం ద్వితోత్రమాః । భవన్తు కిన్తు తే
వాక్య మమోఘం నాత్ర సంశయః । తస్మాద్వాక్యవహిన్లద్ధా స్సదా కలియుగే దివ్యాః । భవిష్యన్తి క్రియాహీనా స్సర్వవేదపహిష్కృతా
ఇతి గౌతమశాపమ్, తల్లఘాతరణాయ కతా జన్య, తదనగ్రహాయ తద్గోత్ర ప్రవర్తన్త సస్వఋషీభిః మహేశ్వరస్యాభ్యర్థనచోక్తాస్య * ఏవ
మభ్యర్థితే స్తైస్త పురాహం ద్వీజసత్తమాః । వేదక్రియానమాయుక్తాం కృతవాసన్తి సంహితామ్ । నిశ్వాసాభ్యాంతతస్తస్యాం లీనా బాభ్రవ్య కా
జ్జీలాః । అన్యవరాధా ఇత్యేవ శేషా వైలాలికాభవత్ । మయైవ మోహితా వ్రేతు భవిష్యజ్ఞానతా ద్వీభాః । తత్ర * నిశ్వాససంహితాయాని లక్ష
మాత్రా ప్రమాణాః । నైవ పాశుపతీ ష్టా యోగః పాశుపత్యశ్చ సః । ఏతస్మా ద్వేద మార్గాద్ధి యదవ్యధిత్వాది, * తేనాం గౌతమశాపాద్భిత్వాది
చోక్తమ్. తస్మాత్పరాధికారతమ్యేని శాపాపహత త్ర యోబాహ్యధికారత్వం పాశుపత్యస్య తస్మాత్ప్రకాశాం చావిభజ్యమ్. నన్వేపం తస్మి పాశుపత్యస్య
వేదక్రియానమాయుక్తత్యన్యధానవద్ధప్రాప్తిహేతుత్వంచ కథం ఘటతే ఉచ్యతే - త్రయో బాహ్యధికారత్వస్య వ్యవస్థితత్వా దల్పవరాధత్వాచ్చ
బాభ్రవ్యాదీనాం సాక్షాదేవ వైదకోక్తానన్వయే, లత్యస్తత్రయోవిరుద్ధాచారాన్వయేచానుపపన్నేనతి వేదాధివాగ్మిక్రావైదికార్థపరతయా నాతివి
రుద్ధం పాశుపత్యస్త్రం ప్రజీత మిత్యేతావదన్వేషమ్యమితి * వేదక్రియానమాయుక్తామితి నిర్దేశోహి వైదికావైదికార్థసంబంధ మవగమయతి. నను-
కథం తస్మి మోహనార్థత్యమ్. ఉచ్యతే - మునిభి రభ్యర్థితేన త్రయోబాహ్యతానిమిత్తశాపావిరోధత స్త్రామికామేన మహేశ్వరేణాధ్యక్షోగ్భి
హితం సోపానకదంబభూతభస్మధారణాదవరం తస్య ప్రజీతమ్. అభర్వరిత్యప్రతర్దనవిద్యాన్యాయా త్వరమాత్మాత్మకరద్యోపానవరమితి
స్థితమ్. తథా సతి విప్రలవరాధానాం తత్ర శ్రద్ధాచూం సత్యామపి వేదరహస్యాప్రకాశనార్థం పాశుపతే రుద్రేణ స్వస్య నారాయణాత్మకత్వం నాభి
హితమ్ - అపిత్వర్దనాదనూపే స్య ప్రకర్యప్రాకృతః । బాభ్రవ్యాదయస్తా శాపవశాదవ్యవధానేన శ్రుతిసిద్ధభగవదపాననాన్వౌఽపి స్వల్పవరాధతయా
వేదవిద్యోక్తి మర్థవాదం జ్ఞాతాన్తి అభర్వరిగ్భిప్రాయానుగోధేన పాశుపతావగతం రుద్రం నారాయణాత్మక ముసాన్య నిస్తీరాః । అత్యేతు పాప
ప్రాచుర్యా దభర్వరిగ్భిహ్యుదయానభిజ్ఞతయా భగవత్కృతత్వం రుద్రస్యాజానస్తః పాశుపతానుప్రవిష్టాఅపి నన్యగ్గ్జానాభావాత్ * భవసి
భ్రామ్యన్తితి తస్మాదానాఫలకత్వాత్ * తేనాం మోహార్థమేవచేతి మహేశ్వరనిచనం ఘటతే. అతఏవని తత్రోచ్యతే స్వస్త్యతకమ్ * మాం విష్ణో
ర్యోతిరిక్తం యే బ్రహ్మణంచ ద్వితోత్రమాః । యజన్తే పావకర్మా వ్రేయాన్తి సరకం నరాః । యే వేదమార్గనిర్దుక్తా స్తేషాం మోహగ్మేనచ ।
నయసిద్ధాస్తవంజంహి మయా కాస్త్రంతు దర్శితమిచ । నయసిద్ధాస్తకబ్ధ్యన్తి నిశ్వాసాభ్యుపాశుపతతస్త్రవిమయఇతి దర్శితమ్. ఏవ మధికాంభేదేన
భ్రాస్త్యభ్రాన్తిజనాభినదిమతా తదగ్రం పుష్కలౌవదేశ మకుర్యతా మహేశ్వరేణ ప్రజీతత్వాత్ పాశుపత్యస్య మోహఫలకత్వమునగ్రహనిబద్ధస
తయా తస్మాత్ప్రవైషమ్యంచ యుక్తమ్.

ఇతరే త్రయోప్యస్యాధికరణస్య పాశుపత్యవేదార్థత్య మనభ్యుపగచ్ఛన్తా నిమిత్తమాత్రేశ్వర పక్షనిరాకరణవర్తకం సర్వయన్తి; తేషు పరా నవ
రాంశ్చప్రతి బ్రూమః - నిమిత్తమాత్రేశ్వరపక్షం నిరాచిక్షిర్తా నకేవల మనుమానమేవ - కిన్తు తస్మాదభూత ఆగమసి నిరాకార్యః - తత్సాన్విమాన్యై
జీవతి తస్య నిరాసాయోగాత్. ఏవం ద్వయోరపి పురుషసన్యత్యేవత్యయమానం కాస్త్రోప్రకమవేన నిరసనీయమ్ - తస్మి రాసేన వినా కాస్త్రోపరమ్భ
సుసవతే, నిమిత్తమాత్రేశ్వరవిషయాగమా యోగన్వృతిః పాశుపతాగమశ్చ. తత్ర ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్త ఇత్యత్ర యోగన్వృతేః ప్రత్యుక్త
త్వాత్. పాశుపతనిరాసఫల పరిశేషా దత్ర క్రియత ఇత్యభ్యుపగస్తస్యమ్. ఏవంచనతి కాస్త్రోప్రకమేలనుమానం నిరస్తమ్ - నవా. నచేత్ -
అపేక్షితాకరణంస్యోత్. తత్ర కృతంచేత్ - ఇహనపేక్షితకరణం స్యోత్. అత్రైవ కృతం నిమిత్రేశ్వరానుమాననిరసనం తత్రోపజీవ్యమితిచేత్ -
తస్మి నిమిత్తమాత్రేశ్వరాగమప్రతిక్షేపస్య క్వచి దవ్యకృతత్వాత్ పునశ్చాపేక్షితాకరణం స్యోత్. నిమిత్తమాత్రేశ్వరాగమస్య శ్రుతివిరుద్ధత్వాత్

విరోధాధికరణ్యాయేన తత్త్వేతి తేన నిర్దిష్ఠితి చేత్. తస్మిన్ పంచరాత్రస్యాప్యపేక్ష్యత్యం స్యాత్ - తత్రాపి భవద్విద్విరుద్ధతయాఽభిమతాంశస్య విరోధనయేనైవ ప్రతిష్ఠితత్వాత్. తతశ్చ ఉత్పత్త్యనన్యపా దిత్యాదిమాత్రచతుష్టయవైయర్థ్యం స్యాత్. తత్ర విరోధనమృపహస్యావిరోధనిరసా జాళక్యతాయాశ్చ జ్ఞాపనార్థం తస్మిరుపామితి చేత్ - తస్మి తదర్థమేవ పాశుపతమపి పేక్ష్యమితి తదకంఠే అపేక్షితాకరణమేవ స్యాత్. యద్యు చేత - పాశుపతతత్త్వేపాస్యాచారాంశే వేదవిరోధస్య స్ఫుటతరత్యాత్ సాగతమతాదేవ వికారణం తుల్యన్యాయతయా సిద్ధమితి తత్వాన్ శే నిమి త్తేన వీరవాదమాత్ర మనుమానమాలమితి తస్మిరాసేన పాశుపతనిరసమేవ ఫలతః కృతమితి నాపేక్షితాకరణప్రసక్త్యితి. అస్త్యేవమ్ - తథాపి తత్ర వేదప్రామాణ్యాద్యధ్యుపగమేన సాగతాది వైలక్షణ్యాత్తత్ర కార్యకారణతత్త్వవిపర్యాసస్యానుమాననిరసనస్తత్ప్రాయోగాత్తస్మిరాసార్థమాచారాం శేచోత్పన్నాపవాదాధికారివిశేషాదనా విషయవ్యవస్థాదిశక్త్యాపరిహారాద్ధమ్, విరోధాధికరణన్యాయే స్థాపనీయవే. తచ్ఛానుమాననిరసమాత్రాన్న సిద్ధ్యతి - తత్వాన్ స్థాపనవిపర్యాసస్యానుమానమాలత్యాభావాత్, అతోఽస్త్యేనైవ పేక్షాధికరణస్య ప్రయోజనవత్తదత్వం శాస్త్రాగ్రమ్భానయోగిసౌఽ నుమాననిరసస్య స్థానపాతిత్వంచేతి వైవమ్యమ్. - నను - యాదవప్రకాశమతేతస్యాధికరణస్యాను మానమాత్రనిరసనపరత్వేన పాశుపతపుష్కరా నఫలత్యాభివాచే నాపేక్షీ తాకరణప్రసక్తః - చతుర్థామపి సాష్ట్యయోగపాశుపతపంచపూర్వాత్రాణాం పరిష్కార ముత్తరధికరణమితి వ్యాఖ్యాతత్యా దితి చేత్, న - ఉత్పత్త్యనన్యపాదిత్యాదిమాత్రాణాం షడ్వ్యవహాసకారణే చతుష్టయపేక్షార్థత్యాన్వయవత్తే. నను-భవన్తత్యేవ్యనుమానం పూర్వ మేవ నిరస్తం చేత్ - అధిష్టానానుపవత్తే రిత్యాదిమాత్రత్రయప్రాయన మనపేక్షితకరణం స్యాత్. న - ప్రయోజనభేదాత్. తత్ర కాస్త్రస్య ప్రాప్తార్థత్యేవాధితవిషయత్యాభివాచ మాత్రమ్యాప్తపరిహారార్థస్తస్మిరాసః - ఇహతు క్రుతివిరుద్ధాగమప్రామాణ్యభక్త్యాధః. అనుమానేన నర్వజ్ఞే జగత్కాణే సిద్ధేహి తద్విషయా క్రుతిః ప్రాప్తార్థా స్యాత్ - తదనువాదస్యానుమానమాలతయా తద్విరుద్ధాకారనమద్వికా క్రుతిః ప్రతిరుద్ధా బాధితానా స్యాత్. న స్వేపంసతి పూర్వోక్త మనుమానదూషణ మిహ తదుక్త మిత్యుతిదేష్టవ్యమ్ - ఉత్తరస్యాన్యత్రోపేక్ష్యత్యేనైవ దేశదర్శనాత్ - యథా అప్పకరేచేత్తదుక్తమ్, తేవముఖ్యప్రాణిక్తా న్నైచేత్త్రాన్యభ్యాసమితి. పూర్వభాగవిచారసిద్ధవ్యాయో విపక్ష్యేష్టప్రదానవేదతదుక్త మిత్యాదివాఽతిదిశ్యతే - కింపున న్యసిక్వప్తే శాసితకన్యైవారమ్భేఽభిహితః. అతోఽధిష్టానానుపవత్త్యాదిమాత్రత్రయవైయర్థ్యమితి చేన్న - కణ్ఠోక్తత్యాభావన దూషణస్యాతిదేశాప్రాప్తే. వత్సమూలదూషణానా ముపజీవత్య మభిషేత్య కాస్త్రైకప్రమాణకత్వంసా మాత్రితమ్ - నకుదూ షణానాం కణ్ఠోక్తిః. భాష్యేన వత్సమూలం దూషణ మనుకృత్య వ్యాఖ్యాతమ్. అర్హకాకస్త్య పరిహారాదయశ్చ సనాయన్యత్యా దిత్యాదిభిః కణ్ఠోక్తత్యాన్వయత్వతాదిహ్మః. తత్ర ఐవ మపేక్షితానామపి దూషణానాం వత్సమూలత్యేవబుద్ధ్యేన పూర్వం కణ్ఠోక్త్యభావః. అతఏవాతిదేశా భావ ఉపపన్నః. యతోనిమిత్రమాత్రకల్పనాయాః తస్తస్య చోభయోః ప్రతిక్షేప్యత్యన్వ - అతఏవ నూత్రయోజనాయాం నైకస్మితి నూ త్రాదనుమక్తస్య నిష్కణ్య నిష్కణ్యేఽధ్యాచారక్షేపనతి పత్యుర్త మాశ్చరణీయమిత్యధ్యావార ఉచితః. నకు ప్రధానపురుషాధిష్టాత్మత్వేన కారణత్వ ముపపద్యతే ఇతివా - కర్తవ్య కల్పనీతివా - పరిగ్రహితివా. తథానత్యుభయోః ప్రతిక్షేప్యత్యాన్విధిః. - అస్త్యేనైవ మనస్తత్త్వతాపేక్షాత్రస్య పరైరపరైశ్చైవ మధ్య ఉక్తః - ప్రధానపురుషేశ్వరా న్యస్యజ్ఞేనేవైరేణేయత్తయా పరిచ్ఛిన్నాశ్చేత్ - అస్తవస్తస్య. తతశ్చ శూన్యవాద ప్రసక్తః. నరేపిసాం సంసారిణాం క్రమేణ మోక్షాదస్తవత్వే పురుషభాగార్థం ప్రధానశ్యేశ్వరాధిష్ఠేయత్యాభివా దీశ్వరస్య సారవజ్ఞ్య మైశ్వ ర్యంన నిర్విషయతయాఽనుపపన్నే స్యాతమ్. యది శేశ్వరజ్ఞానేన ప్రధానాదయః పరిచ్ఛిన్నాః - తస్య సారవజ్ఞ్య హానిరితి. తదయుక్తమ్. తథాహి - సతావ హ్యేన్యవాదప్రసక్తః - ప్రధానాదీనా మస్తవత్త్వప్రసక్త్యాభావాత్. అస్తవత్త్వస్య ప్రసక్తకః కిం దేశతః పరిచ్ఛేదః - ఉత కాలతః - ఉత సజ్ఞాతః. సప్రసక్తః. - * ఆరాగ్రహత్రోహ్యవరోపి దృష్టః * నిత్యోనిత్యోనాం * నజాయతే మ్రియత ఇత్యేవానామేవ నిత్యత్వ క్రమణేన భగ్నవ్యాప్తికత్యా, త్యాన్వ్యాదిసాం పక్షే ప్రధానస్య పురుషాణాం చ కన్యదిమి పక్ష తాళవ్యవస్థన దేశతః పరిచ్ఛిన్నత్యాభివాచ్య. నదిపీఠియః - సాధ్యావిశిష్టత్యప్రసక్త్యాత్. యద్యాదిమత్త్వం కాలతః పరిచ్ఛిన్నత్యమ్ - తదస్తవత్వే ప్రయోజనమితి వివక్షితమ్. తదపి - అవి ద్యానివృత్తే వ్యభిచారాత్. సత్యతీయః - వికల్పనసత్యాత్. కిం వాస్తవజ్ఞ్యాపరిచ్ఛిన్నత్యం వివక్షితమ్ - ఉత వ్యావహారికజ్ఞ్యాపరి చ్ఛిన్నత్యమ్. అద్యే ఖులాదివసపి త్వస్త్యేనాసిద్ధత్యాద్యాన్వీప్రతికూన్యతా. దివితియేతు * ఏకమేవాదితీయమిత్యేకత్యవ్యవహారవిషయే నిత్య తయా సాన్విభ్యుపగతే బ్రహ్మణి వ్యభిచారః. వైశేషికై న్నజ్ఞ్యానకూన్యత్యేనాభిమతేషు క్రియాదివ్యవస్థిత్యవస్థితి తదవదేన సజ్ఞ్యానకూన్యత్యే సాన్విభిమతే బ్రహ్మణోపగత్యేవ నిత్యత్వప్రసక్త్యే స్యాత్. తై ర్విత్వతయాఽభిమతభావో వ్యభిచారా ద్వనశ్చేత్ - తై ర్విత్వతయాఽభిమతదశ్చాదిషు వ్యభిచారాత్ సజ్ఞ్యానవత్వేవ నిత్యత్వప్రసక్తిః. తేషామపి పక్షికారాద్దోష ఇతి చేత్ - నిత్యతయా భిమతభావేన త్వయా పక్షికార్యత్యా దవ్య భివరితం సజ్ఞ్యానకూన్యత్యే అనిత్యత్వం క్రియాదేవ బ్రహ్మణః ప్రసక్తేత. అతః ప్రసక్తాకవిపర్యయేన ప్రసజ్ఞానీయానిష్టధర్మావ త్రిలక్షణప్రతితర్కపరా ప్రత్యాన్వయ తర్కాభావతా. అత్తానన్యస్య పూర్వ ముపపాదిత్యాన్విదేశకస్మిన్కర్తవ్యేనైవ ముతావపి నర్యమోక్షప్రసక్త్యో నస్యాదితి ప్రధానపురు షయా శిశ్వరాధిష్ఠేయత్యనన్యవా న్నతదేవానకర్తవ్యోన్విదిషయత్యమ్. నర్యమోక్షాభ్యుపగమేన నిర్విషయత్యమ్ - ప్రధానస్య జ్ఞానబాధ్యత్యా

౩౯॥ సూ. ఉత్పత్త్యసమ్మనాత్. ౧.

౧. † కపిలాదితస్త్రాసామాన్యా ద్భగవదభిహితపరమనిశ్రేయససాధనావబోధిని పచ్చరాత్రతస్త్రేష్యపామాన్యా మాశబ్దనిరాక్రియతే. † తత్త్రేవ మాశబ్ద్యతే * ౧ పరమకారణా త్వరబ్రహ్మభూతా ద్వాసుదేవా త్సజ్జగత్సోనామ జీవా జాయతే సజ్జగత్సా త్ప్రీద్యమ్న సంజ్ఞం మనో జాయతే తస్మా దనిరుద్ధసంజ్ఞోఽమాజ్ఞా-రో జాయత ఇతిహి భాగ వతప్రక్రియా - అత్ర జీవసోత్పత్తిః శ్రుతివిరుద్ధా ప్రతీయతే. శ్రుతయోహి జీవసాన్యాదితస్త్వం వదన్తి * ౨ సజా యతేమియతేవా వివశ్చిదిత్యాద్యాః.

భావేన సర్వముక్తిదకాయా మప్యవస్థితసమ్మనా ముక్తానా మపీశ్వరసాక్షాత్కార్యతనయామ్యతో వ్యవత్రేశ్వ. కదాచి తస్మిన్మోక్ష మిచ్ఛతాం పక్షే తదానీ మిశ్వరేచ్ఛాప్రయత్నాదీనాం నిర్విషయత్వంచ నానిష్ఠమితి స తస్మిన్జ్ఞానీయమ్. — అన్యేతు పరమానాం పురుషాణాంచ సత్త్వాయ అస్త మిశ్వరో గచ్ఛతి చేత - సర్వపురుషమోక్షా దీశ్వరస్వేళన మవిషయోన్యాయత్. అస్తం వగచ్ఛతిచేత్ అసర్వజ్ఞతేత్యన్య సూత్ర స్యాన్మహానాః, తతాపి వైశేషికాదు కదాచి తస్మిన్మోక్షా మిచ్ఛతాం నాయ మనిష్ఠప్రసజ్జస్యాత్. తదానీమపి సార్వజ్ఞస్య న నిర్విషయత్వమ్ ముక్తానాం పరమానానాంచ నిత్యతయా సాక్షాత్కార్యతాన్ దతితామిహమపి సాక్షాత్కారసమ్మనాచ్ఛ. సర్వముక్తి మనిచ్ఛతాం పక్షే తస్మిన్మోక్షా త్ప్రవిషయ మిశనం సమ్మనతీతి సతన్య నిర్విషయత్వప్రసజ్జః, సర్వమోక్షాభావ శ్చాత్సాన్యా దుపపద్యత ఇత్యుక్తమ్. నన్వోపాధిగమితానాం భిన్నానాం ఘటాదీనాం సత్త్వేయతన్వదృశా త్ప్రదిచరీతమానస్త్యం శ్రుతి మనశ్చేత్య తర్కమాతేజ కల్పయతు మశక్యమితిచేన్న - అనాదీనాం నిమేషకాంతకలామహూరోపాధీనా మసత్త్వేయతన్వ సర్వాభ్యుపగస్తవ్యతేన్వ తేషేషోపాధిగమితత్వేనతి భిన్నతన్వవ్యభిచారాదితి.

నకు పత్త్యధికరణం న మాప్తమ్.

౧. ౩౯॥ సూ. ఉత్పత్త్యసమ్మనాత్. † అవాప్తసంజ్ఞానిమాహ (కపిలాదీతి) ఆశక్త్యైతి పూర్వపక్షసూత్రద్వయాధ్యః - నిరాక్రియత ఇతి సిద్ధాన్త సూత్రద్వయాధ్య ఇతి విభాగః. పచ్చరాత్రం కిం సాక్షాత్కరితవత్ క్వచిత్ప్రమాణమ్ - ఉత కాత్తేన్యైన ప్రమాణమ్. కిమన్య క్వచిచ్ఛ్రితివిరోధోఽస్తి - ఉత క్వచిదపి నాస్తి. కిమత్ర జీవాత్కర్తృత్వాదికం వివక్షితమ్ - ఉత నేతి. సజ్జగత్సాన్యా ద్భావః కింజీవాదిశబ్దవిశేషణతయా నిర్దిష్టః - ఉత జీవాదిశబ్దః సజ్జగత్సాన్యా ద్భావవిశేషణతయా నిర్దిష్ట ఇతి. సజ్జగత్సాన్యా ద్భావః కింజీవాదిశబ్దవిశేషణతేన్వ - జీవాత్కర్తృత్వాదికం వివక్షితమితి శ్రుతివి రోధవద్భావా దవిరుద్ధాన్తే ప్రామాణ్యాత్తదేకదేశసోన్యా పాదేయత్వమ్. జీవాదిశబ్దానాం సజ్జగత్సాన్యా ద్భావవిశేషణతేన్వ జీవాత్కర్తృత్వాదిక రవివక్షితత్వేన క్వచిదపి శ్రుతివిరోధోనాస్తితి కాత్తేన్యైన ప్రమాణత్వా త్కాత్తేన్యైననిశ్రేయసాధిభి రుపాదేయత్వం నిధేయత్. † కథ మాశబ్ద్యత ఇత్య త్రాహ (తత్త్రేవమితి) * పరమకారణాదిత్యాదిః పచ్చరాత్రగ్రహః.

౩౯॥ ఉత్పత్త్యసమ్మనాత్. ౧.

(వే-సా.) సాక్ష్యాదిత త్వచ్చరాత్రముపి జీవాత్కర్తృభిదానాత్, శ్రుతివిరుద్ధతేన తదసమ్మనా దప్రమాణమ్. ౧.
(వే-దీ.) సాక్ష్యాదిత స్త్రోవత్ పాచ్చరాత్రత స్త్రీమప్యప్రమాణమ్, ఉత నేని సంశయః. అప్రమాణమితి పూర్వోపక్షః - “ ౩ వాసుదేవా త్సజ్జగత్సోనామ జీవా జాయతే” ఇతి శ్రుతివిరుద్ధజీవాత్కర్తృత్వాది ప్రతిపాదనాత్, “ ౪ చతుర్థ వేదేషు పురుషార్థ మలభమానః” ఇతివేదజ్ఞానా దరసచనాచ్ఛ. రాద్ధాన్త - సంకర్షణ ప్రద్యుమ్ననిరుద్ధానాం పరబ్రహ్మ భావానా “మజాయమామో మహాధా మజాయతే” ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధతేన్వచ్చా వతార ప్రతిపాదనా న్న క్వచిచ్ఛ్రితివిరోధః. జీవాసాక్షా రమనశ్శబ్దాశ్చ తత్తచ్చరీరకాణాం సజ్జగత్సాన్యా ద్భావ మేవాభిధాయకాః “ ౫ తత్తేజ విత్తత” ఇతితేజః ప్రభృతిశబ్దవత్, “ ౪ చతుర్థ వేదేషు పురుషార్థ మలభమానః” ఇతిచ అనుదిత హూమనిదావత్. యథా “ ౬ ఋగ్వేదం భగవ్రాత ధ్యేయి” ఇత్యాధ్యుభ్య “ ఇతిహాసపురావశ్యమమ్ ” ఇత్యాదినా సర్వేషు విద్యుష్టాసేషుచాత్త మో వేదనాభావవచనం పక్ష్యమాణ ప్రశంసార్థమ్. తస్మిన్వే స్తి శ్లోదానోదిత బ్రహ్మపానసవిధానా ద్వేదవిరుద్ధతదృశాదివిధానాచ్ఛవగమ్యతే ఇతి ప్రమాణమేవ. మాత్రార్థమ ఉత్పత్త్యసమ్మనాత్ “ ౨ సజా యతే మియతేవా ” ఇత్యాదిశ్రుతివేదసోత్పత్త్య సమ్మనాజీవాత్కర్తృత్వవచనాచ్ఛ ప్రమాణమ్. ౧.

౪౦॥ సూ. నచకర్తః కరణమ్. ౨.

౨. * ౧ సజ్జర్ణణా త్పీద్యుమ్న సంజ్ఞం మనో జాయత ఇతి కర్తః - జీవాత్. కరణస్య - మనస ఉత్పత్తి ర్న సమ్మవతి
* ౨ ఏతన్నా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన సృశ్వేన్ద్రియాణిచేతి పరస్తాదేవ బ్రహ్మణో మనసోపుత్పత్తిశ్చతే. అతః శ్రుతివిరుద్ధా
ర్థప్రతిపాదనా దస్యాపి తస్మాస్య ప్రామాణ్యం ప్రతిపిద్యత ఇతి. ౧॥ . ౨॥ అము - ౧ - ౩.

ఏవంప్రాప్తే ప్రచక్షుషే.

౪౧॥ సూ. విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః. ౩.

౩. † వాశబ్దా త్పక్షో విపరివర్తతే. † విజ్ఞానంచాదిచేతి పరబ్రహ్మవిజ్ఞానాది. సజ్జర్ణణప్రద్యుమ్నా నిరుద్ధానామపి
పరబ్రహ్మభావేనతి తత్ప్రతిపాదనపరస్య శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యం న ప్రతిపిద్యతే. † ఏతదుక్తం భవతి - † భాగవతప్రక్రియా
మజానతా మిదం చోద్యమ్ - యజ్ఞేప్రాతర్పత్తి ర్విరుద్ధాఽభిహితేతి. వాసుదేవాఖ్యం పరంబ్రహ్మైవాశ్రితవత్సలం స్యాత్తి
తనమాశ్రయఃకీయాత్వాయ స్వేచ్ఛయా చతుర్థాఽవతిష్ఠత ఇతిహి తత్ప్రక్రియా. యథా పౌష్కరసంహితాయాం
* ౩ కర్తవ్యత్వేన వై యత్ర చాతురాత్మ్య ముపాస్యతే | క్రమాగతై స్సన్వసంజ్ఞాభిః బ్రాహ్మణై రాగమంతు తదిత్యాది
† తచ్చ చాతురాత్మ్యపాసనం వాసుదేవాఖ్యపరబ్రహ్మపాసనమితి సాత్త్వతసంహితాయా ముక్తమ్ * ౪ బ్రహ్మణా

౨. ౪౦॥ సూ. నచకర్తః కరణమ్. కర్తా - జీవః.

౩. ౪౧॥ సూ. విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః. † సిద్ధాస్తమాత్రతాం దర్శయతి (వాశబ్దాదితి) * అపివాకర్తృసామాన్యత్ * ఏకంవా సంయో
గరూపహోదనాఖ్యావిశేషాదిపదితిభావః. † (విజ్ఞానంచాదిచేతితి) * చైతన్యస్వరూపిణిఇతిమన్త్రలిక్తాత్, * భగవాన్వాసుదేవః పరావ్రకృతిరి
తివచనాచ్చ వాసుదేవస్య జ్ఞానస్వరూపత్వేపరమకారణత్వే ప్రతిపాదితే - తస్మా ద్విజ్ఞానాదిశబ్దేన భగవాన్వాసుదేవః స్థావర ఇతిభావః. విజ్ఞా
నైశ్వర్యాదిగుణదాగ్ధవఇతి యోజనాయాం తేషాం సజ్జర్ణణాదీనాం వాసుదేవత్వమర్థం స్థావర-తతోపి శాబ్దత్యానగుణయోజనా వరమ్. * సత్త్వం
జ్ఞాన మనస్తం బ్రహ్మ * తస్మాన్వా ఏతన్నా వాక్తవ ఆకాశ స్సమ్ముఖః * యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతేఇతి జ్ఞానస్వరూపస్య బ్రహ్మణః
పరమకారణత్వే ప్రతిపాదకవేదానైకకర్తృత్వోపాధ్యం చ విజ్ఞానంచాదిచేతివాఖ్యాతమ్. సజ్జర్ణణైశ్చాదీనా మాత్రస్య వాక్యార్థ ఉక్తః. † కేవల
స్సజ్జర్ణణాదయః - తేషాం పరబ్రహ్మభావః కథమ్ - తథా బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిర్వా కథమ్ - శాస్త్రప్రామాణ్యంవా కథ మిత్యత్రాహ ఏతదుక్తం
భవతి. † (భాగవతేత్యాదితి) * కర్తవ్యత్వేనేత్యాదివచన మాగమశబ్దనిర్వచనపరమ్. సన్వసంజ్ఞాభిః - నమశ్శబ్దాద్యుపేతైస్తత్త్వాన్వీకరణామభిరి
త్యర్థః. క్రమాగతై రుపాస్యమస్తుప్రతిపాదనా చాస్త్రస్యాగమత్వమితి స్తోకార్థః. * చాతురాత్మ్య ముపాస్యతే ఇత్యేవ సజ్జర్ణణాదిచాతుర్వి
ధ్యం సమాశ్రయణీయత్యయేతి దర్శితమ్. † సజ్జర్ణణాదీనాం పరబ్రహ్మభావః కథ మిత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) చాతురాత్మ్యపాసనపరశాస్త్రస్య

౪౦॥ సూ. నచకర్తః కరణమ్. ౨. ౪౧॥ సూ. విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః. ౩.

(వే.సా.) కర్తః - జీవాత్, కరణమ్ - మనశ్చ, శ్రుతావృత్తద్వయే ఇతి సాచ్యతే. "ఏతన్నా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనసశ్చేన్ద్రియాణిచ" ఇత్యాదిశ్చతే. ౨.

(వే.పా.) "౨ సజ్జర్ణణా త్పీద్యుమ్న సంజ్ఞం మన ఉత్పన్నతే" ఇతి మనసః కరణస్య కర్తృ స్థీనా దుత్పత్తిశ్చ శ్రుతివిరుద్ధత్యాన్వసమ్మవతి.
"౨ ఏతన్నా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన సృశ్వేన్ద్రియాణిచ" ఇతి మనసా బ్రహ్మణ ఉత్పత్తి శ్చాచ్యతే. ౨.

(వే.సా.) వాసుదేవా త్సజ్జర్ణణో నామ జీవః ఇత్యాదౌ సజ్జర్ణణాదీనాం విజ్ఞానాదిరూపవాసుదేవత్వేనతి తదభిధాయనః ప్రామాణ్యాని
షేధః. పరబ్రహ్మవాసుదేవస్య శ్రుతావపి "౫ ఆజాయమామో బహుధా విజాయతే" ఇతిచావతార శ్రుత్యతే. జీవాదిజ్ఞానై తత్త్వస్థిరకసజ్జర్ణణా
దీనాం వాచకాః. ౩.

(వే.పా.) వాశబ్దా త్పక్షో విపరివర్తతే. విజ్ఞానంచాదిచ విజ్ఞానాది బ్రహ్మ. సజ్జర్ణణాదీనాం బ్రహ్మభావేనతి "౫ ఆజాయమామో బహుధా
విజాయతే" ఇతి శ్రుతిసిద్ధసేవ్యాన తారస్యతావృత్తిధానాత్. తదప్రతిషేధః - ప్రామాణ్యాప్రతిషేధః. సజ్జర్ణణాదీనాం జీవాదిసమానాధిక
రణతయా నిర్దేశస్తేషా మధిష్ఠాత్మకయోపపద్యతే. ౩. ౩॥ . ౪॥ . ౫॥ పురషనూక్తమ్.

నా. హి సద్భవిష్టావానుదేవాఖ్యయాజినామ్ । వివేకదం పరం శాస్త్రం బ్రహ్మపనిషదం మహాదితి. † తద్ధి వానుదేవా
ఖ్యం పరం బ్రహ్మ సమ్మార్థపాఠ్యణ్యవపుః సూక్ష్మపూర్వహవిధవభేదభిన్నం యథాధికారం భక్తః జ్ఞానపూర్వేణ కర్తా
అభ్యర్చితం సమ్యక్సాన్నిప్యతే - విభవార్చనా దూర్వహం ప్రాప్య పూర్వహార్చనాత్పరం బ్రహ్మ వానుదేవాఖ్యం సూక్ష్మ
ప్రాప్యత ఇతి వదన్తి. † విభవౌహి నామ రామకృష్ణాది ప్రాదుర్భావగణః. పూర్వహా వానుదేవసంజ్ఞార్థే ప్రద్యుమ్నా
నిరుద్ధరూప శ్చతుర్భువ్యహః. సూక్ష్మంతు కేవలపాఠ్యణ్యవిగ్రహం. వానుదేవాఖ్యం పరబ్రహ్మ. † యథా పౌష్కరే
* ౧ యస్తా త్సమ్యక్ కర్త బ్రహ్మ వానుదేవాఖ్యమవ్యయమ్ । అస్తా దవాప్యతే శాస్త్రాత్ జ్ఞానపూర్వేణ కర్తవ్యేత్యది. అత
స్సంజ్ఞార్థాదీనామసి పరమైస్య బ్రహ్మణః స్వేచ్ఛాచ్ఛాదివిగ్రహరూపత్వాత్ * ౨ అజాయమానా బహుధా విజాయత ఇతి శ్రు
తిసిద్ధస్యైవాత్రేతవాత్సల్యనిమి త్తస్వేచ్ఛాచ్ఛాదివిగ్రహసంజ్ఞాహరూపసన్తనూఽభిధానాత్తదభిధాయిశాస్త్రప్రామాణ్యస్యప్రతి
షేధఇతి. † తత్త జీవమనూఽహంజ్ఞా - రతత్త్వానా మధిష్ఠాతారః సజ్జర్హణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాఇతి తేహమేవ జీవాది
శబ్దై రభిధాన మవిరుద్ధమ్ - యథా ఆకాశప్రాణాదిశబ్దైః బ్రహ్మణోఽభిధానమ్. ౧॥ . ౨॥ పురుషసూక్తమ్.

౮౨ సూ. విప్రతిషేధాచ్చ. ౮.

* ౪. † విప్రతిషేధాహి జీవౌత్పత్తిసస్త్విన్నపితస్తే - యథోక్తం పరమసహితాయాం * ౩ అచేతనా పరాధావ
నిత్యా సతతవిక్రియా । త్రిగుణా కర్మణా జ్యేత్రం ప్రకృతే నూప ముచ్యతే । వ్యాప్తిరూపేణ సమ్మత్త సస్యాశ్చ పురుష
స్యచ । సహ్యానాది రసస్తశ్చ పరమార్థేన నిశ్చితఇతి. ఏవం † సర్వాస్వపి సంహితామ జీవస్య నిత్యత్వవచనా జీవస్య
వానుదేవాఖ్యపరబ్రహ్మపానసపరత్వవిదర్శనాచ్చతుర్విధ్యం వానుదేవస్వేతిసిద్ధమ్. † సజ్జర్హణాద్యర్థసం కీమర్థమ్ - వానుదేవాత్పనిహి మోక్ష
వ్రదమ్ - సకేవలం చాతురాత్మ్యపానసమేన ప్రతిపాద్యతే - విభవార్చనాదికమపి ప్రతిపాద్యత ఇతి శక్త్యా యథాగత్యవచ్చేదజ్ఞాపనార్థం చాతు
రాత్మ్యనిరణార్యం చాహి (తద్ధితి) సూక్ష్మమ్ - షడమిత్యేకార్థం పదద్యయమ్. † విభవచయః క ఇత్యత్రాహ (విభవౌహితి) చతుర్భువ్యహః - చతు
ర్విభాగః. † ఉక్తార్థే ప్రమాణమాహ (యథాపౌష్కర ఇతి) * యస్తా దిత్యాదివచనేన పరస్య బ్రహ్మణో వానుదేవాఖ్యస్య ప్రాప్యత్వం దర్శితమ్. అది
శబ్దోపాత్తేషు తత్త్వవికరణస్థవచనేషు పూర్వహవిభవార్చనతత్ఫలాదిద్రవ్యవ్యుత్పత్తిర్థః. సకేవలం ప్రతివిరోధాభావః - తదానుగుణ్యమేవాస్తీతిదర్శ
యతుమ్ * అజాయమాన ఇత్యాదివాక్యముపాత్తమ్. † జీవాదిసామాన్యవిరాహమాహ (తత్తేతి).

జీవాదిశబ్దైః సజ్జర్హణాదీనాం వికేవ్యత్వేన సహులభిజ్ఞ ముక్తమ్.

సజ్జర్హణాదిశబ్దైః జీవాదీనాం వికేవ్యత్వే ప్రతికూలభిజ్ఞమవ్యతే.

౮. ౮౨ సూ. విప్రతిషేధాచ్చ. విప్రతిషేధః - వికేవ్యప్రతిషేధః. విభవప్రతిషేధోవా. యథా * ప్రతివిప్రతిపన్నేత్యత్రాస్తత్త్వత్వే
వికేవ్యతః ప్రతిపన్నేత్యర్థః - తిదన్యత్. యథా * బుద్ధేతేషు ప్రాచీనం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషేధ మిత్యత్ర విప్రతిషేధశబ్దః - తథాఽయమపి నిషేధప
రఇతి భావః. యవా - విప్రతిషేధః - వ్యాపారః. † జీవౌత్పత్తిప్రతిషేధప్రతిపాదకకాస్త్యేణ జీవౌత్పత్తివచసస్య వ్యాపారత మభిప్రేత్య
వ్యాపారత హేతుభూతజీవౌత్పత్తినిషేధమాహ (విప్రతిషేధాహితి) † (సర్వాస్వపిసంహితాస్వీతి) అనేన విప్రతిషేధశబ్దే విశిష్టార్థో వివక్షితః.

౮౨ సూ. విప్రతిషేధాచ్చ. ౮.

(వే.సా.) తస్మిన్నపి తస్తే "౩ వ్యాప్తిరూపేణ సమ్మత్తః తస్యాశ్చ పురుషస్యచ । సహ్యానాది రసస్తశ్చ పరమార్థేన నిశ్చితః" ఇతిజీవౌత్పత్తి
ప్రతిషేధాచ్చాదిరోధ శ్చుతః. ౮.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతసారే.

ద్వితీయ సాధ్యాయ స్యద్వితీయ ని పాదః.

(వే.మీ.) అస్మిన్నపి తస్తే జీవౌత్పత్తి విప్రతిషేధాచ్చ అవిరుద్ధ మిదం తిదన్యత్ - "౩ వ్యాప్తిరూపేణ సమ్మత్తః తస్యాశ్చ పురుషస్యచ ।
సహ్యానాది రసస్తశ్చ పరమార్థేన నిశ్చితః" ఇతిహి పురుషసాక్షాత్ప్రతిః ప్రతిషేధ్యతే. ౮. 3॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీవేదాంతసారే

ద్వితీయ సాధ్యాయ స్యద్వితీయ ని పాదః.

చూపోత్పత్తిః పశ్చాత్తతస్తే ప్రతిషిద్ధేన. † జన్మమరణాదివ్యవహారస్తు లోకవేదయో ద్భీవస్య యథోపపద్యతే - తథా
౧ నాత్మాత్మతేత్యత్ర † వత్సతే. † అతో జీవస్యోత్పత్తిస్తత్రాపి ప్రతిషిద్ధవేతి జీవోత్పత్తివాదనిమిత్తప్రామా
ణ్యశఙ్కా-దురోత్సరితా. — † యత్యైవకేహంచిదుద్ధోమః * ౨ సాక్షేషు వేదేషు నిష్ఠా మలభమానః శాణ్డీల్పః పశ్చ
రాత్రశాస్త్రస్మిన్ధీతవానితి - సాక్షేషు వేదేషు పురుషార్థనిష్ఠా నలభ్యేతి వచనాద్వేదవిరుద్ధం తస్మాదితి - సోప్యనాఘ్న
తవేదవచసా మనాకలితతదుపబృంహణన్యాయకలాపానాం శ్రద్ధామాత్రవిజృంభితః - యథా * 3 ప్రాతః ప్రాతరపుతం
తే వదన్తి పురోదయా జ్ఞాహ్వతి యేఽగ్ని హేమాత్రమితి అనుదిత హేమామనిద్ధా ఉదిత హేమప్రశంసార్థేత్వక్తమ్.
యథాచ భూమివిద్యాప్రక్రమే నారదేన * ౪ ఋగ్వేదం భగవౌఽధ్యేమి యజుర్వేదం సామవేద మాధర్యణం చతుర్థ
మితిహాసపురాణం పశ్చమ మిత్యారభ్య సర్వం విద్యాసాన మభిధాయ * ౪ సోఽహం భగవౌ మన్త్రవిదేవాస్మి నాత్మ
విదితి భూమివిద్యావృత్తికైను సర్వాను విద్యాస్వాత్మ వేదనాలాభవచనం వత్సమాణభూమివిద్యాప్రశంసార్థం కృతమ్,
† అథవా - అస్య నారదస్య సాక్షేషు వేదేషు యత్పరతత్త్వం ప్రతిపాద్యతే - తదలాభనిమిత్తోఽయం వాదః - † ఏవమేవ
శాణ్డీల్పస్యేతి † పశ్చాద్వేదాస్తవేద్యవానుదేవాఖ్యపరబ్రహ్మతత్త్వాభిధానా దవగమ్యతే. † తథా వేదార్థస్య దుర్జ్ఞాన
తయా సుభావబోధార్థ శ్వాస్తాగ్రముఖః పరమసంహితాయా ముచ్యతే * ౫ అధీతా భగవన్ వేదా సాక్షోపాక్షా స్సవి
స్తరాః | శ్రుతానిచ మయాఽక్షాని వాకోవాక్యాయతానిచ | నచైతేషు సమస్తేషు † సంశయేన వినా క్వచిత్ | శ్రేయో
మార్గం ప్రపశ్యమి యేన సిద్ధి ర్భవిష్యతీతి, * ౬ వేదాస్తేషు యథాసారం సంగృహ్య భగవాహారిః | భక్తానుకమ్ప
యా విద్వాన్ సంవిక్షేప యథానుఖమితి. † అత స్సభగవా † స్వేదైకవేద్యః † పరబ్రహ్మభిధానో వానుదేవో † నిఖ
లహేయప్రత్యసీకకల్యాణైకతానాన్తజ్ఞానానందాద్యపరిమితోదారగుణసాగర † భుత్వ సజ్జల్ప శ్చాతుర్వర్ణ్యచాతురా

† జీవోత్పత్తిః కథ్యతాం నాను-తథాపి సశ్రుతివిరోధః - శ్రుతాపి జీవోత్పత్తిదర్శనాదిత్యాహ (జన్మమరణాదితి) † తస్మి తస్య నిరూపాః కథమిత్వ
త్రాహ (వత్సతేతితి) కరణాద్యాత్రయశచిరసంయోగకృతజ్ఞానవికాసవహ్ని చలత్కణావుత్పత్తివివాదాని పత్సత్యత్యభ్యర్థః. † ఉపసంహరితి (అత్యధితి).
† యైష్టితాత్పర్యాది ప్రతిపాదనేన శాస్త్రోపాన్యాసాన్యాసం నిర్ధాన్తిత్వం - తై రేతచ్ఛాస్త్రోపనిషత్ మర్థం నివృత్తితేనాలోపాన్యాసప్రామాణ్య
ముక్తంస్యాత్ - అతోఽప్రామాణ్యం పూర్వపక్షీకార్యమ్ - ససిద్ధాస్తీకర్యమ్. తస్మా తస్మిన్ రుక్తం నూత్రానభిప్రేతప్రామాణ్య హేతుం దూష
యతు మనుషదతి (యత్యైవతితి). † సోఽత్యాదిని నిష్ఠా మలభమాన ఇత్యన్య పశ్చార్థార్థాభ్యుపగమేన పరిహార ఉక్తః. † అథాన్యథాఽర్థం వత్సయిం
స్తమర్థం దృష్టవై శిక్షయతి (అభవేతి). † తమేవ దాద్వాన్వికేప్యాహ (ఏవమితి) † కథ మిద మవగమ్యత ఇత్యత్రాహ (పశ్చాద్వేదాస్తవేద్యేతి) † శ్రీపశ్చ
రాత్రస్య వేదార్థవిశదీకరణమపరామాన (తథేతి) తథా - ఉక్తానుగుణమేవేత్యర్థః. † (సంశయేనవినాక్వచిదితి) సంశయః - అసభిరభాషాన శ్రుతార్థ
విరోధోఽస్తి - సవేత్సేవరూపః. యదాన్ - ప్రతిపక్షేవ్యర్థేషు యచ్ఛ్రేయః - తన్నతానామిత్యర్థః. * అధీతా భగవ స్వేదా ఇత్యాదిష్టోకానా
ముత్తరల్లోకోయమ్ * వేదాస్తేషు యథాసారం వర్ణ్యహ్య భగవా స్తది. † భక్తానుకమ్పయా విద్వాన్ సంవిక్షేప యథానుఖమితి. మోక్షధర్మే *
యం వాక్యేనవాక్యే నివత్సూపనిషత్సుచ. గృణన్తి నత్యర్థర్థాః స్మత్త్యం నత్యేషు సామన్వీతి. ఏకాయనకాఖావిషయే పారమేశ్వరం వచనమ్
* మహతో వేదపుత్రస్య మూలభూతో మహానయమ్. స్మస్తమాతా ఋగాద్య స్తే శాఖాభూతా స్తథా మనే ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్. † బ్రాహ్మద్యుపవేశ
వ దిదనుపి విప్రమహ్నాయ కృతం కిం సస్యాత్ - వేదార్థ ఉచ్యతేచేత్ - అతఏవ వేదా అధ్యాపయితవ్యాః - కిం గ్రన్థనిర్మాణేనేత్యాశక్త్యాం పరిజహీ
ర్హః * వేదాస్తేషు యథాసార మిత్యాదివివాదార్థం చాభిప్రాయన్నాహ (అతస్యభగవానితి) అతః - వేదార్థస్య దురవబోధత్యాత్. భగవానిత్యాదివిశేష
జాని భ్రమ విప్రలహ్నాదినమభివృద్ధ్యావ్యాప్యత్వార్థాని. † భగవచ్ఛ్రేయహేయప్రత్యసీకకల్యాణైకతాన్తే విషిక్షతే. † కిం ప్రమాణ మిత్వత్రాహ
(వేదైకవేద్యేతి) పురుషత్వాత్పరీషిషిత్యాద్యనుమానస్య ధర్మిగావాచకప్రమాణబాధ మభిప్రేత్యైకకల్పయోగః. † తద్ధి బ్రహ్మ - సవానుదేవిత్యత్రాహ
(పరబ్రహ్మభిధానతితి). † భగవచ్ఛ్రేయసమాఖ్యాప్రమాణసిద్ధ మర్థ మాన (నిఖిలహేయేతి) వత్సమాణ్యవస్థానుగుణవిశేషమాహ (సత్యసజ్జల్పతితి)

శ్రమ్యవ్యవస్థయాఽవశితాధర్మాధర్మకామమోక్షాభ్యుపురూపాభిముఖాన్ ధర్మా సవలోక్యాః పారకారుణ్యసాశీల్యవా
త్సత్త్వాదార్యమహేంద్రాః స్వస్వరూప స్వవిభూతి స్వారాధన తత్ఫలయాథాత్మ్యావబోధిమో వేదాః ఋగ్యజుస్సామాధ
ర్వభేదభిన్నానపరిమితశాఖాః విధ్యర్థవాదమ్మన్త్రయాపాన్ స్వీతర సకల సుర సర దురవగాహంశ్చానధార్య తదర్థ
యాథాత్మ్యావబోధి పశ్చరాత్ర శాస్త్రం స్వయమేవ నిరమిమితేతి నిరవద్యమ్. యత్తు పరే సూత్రచతుష్టయం
కస్యచి ద్విరుద్ధాంతస్య ప్రామాణ్యనిషేధపరం వ్యాఖ్యాతమ్ - త త్సూత్రాక్షరాననుగుణమ్, సూత్రకారాభిప్రాయ
విరుద్ధం. తథాహి - సూత్రకారేణ వేదాన్తన్యాయాభిధాయాని సూత్రాణ్యభిధాయ వేదోపబృంహణాయచ
భారతసంహితాం శతసహస్రికాం కుర్వతా మోక్షధర్మే జ్ఞానకాండేఽభిహితం * ౧౧ గృహస్థో బ్రహ్మచారిచ వానప్రస్థోఽ
భభిక్షుకః | య ఇచ్ఛేత్తిద్ధిమాన్ధాతుం దేవతాం కాం యజేత్ స ఇత్యారభ్య మహతా ప్రబద్ధేన పశ్చరాత్రశాస్త్రప్ర
యాం ప్రతిపాద్య * ౨ ఇదం శతసహస్రాద్ధి భారతాఖ్యానవిస్తరాత్ | ఆవిధ్య మతిమిథానం దధోఽ ఘృతమిపాధృ
తమ్ | నవవీతం యథా దధోఽ ద్విపదాం బ్రాహ్మణో యథా | ఆరణ్యకం చ వేదేభ్యః ఓషధీభ్యో యథాఽమృతమ్ |
* ౩ ఇదం మహేంద్రపదం చతుర్వేదసమన్వితమ్ | సాఙ్ఖ్యయోగకృతాన్తేన పశ్చరాత్రానుశీలితమ్ | ఇదం శ్రేయ
ఇదం బ్రహ్మ ఇదం హిత మనుత్రమమ్ | ఋగ్యజుస్సామభి ర్జుప్త మధర్వాగ్నేరస్మైస్తథా | భవిష్యతి ప్రమాణం వా ఏత
దేవానుశాసనమితి | సాఙ్ఖ్యయోగశబ్దాభ్యాం జ్ఞానయోగకర్తయోగావభిహితౌ - యధోక్తమ్ * ౪ జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యనాం

† (భక్తాః) * కుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేది జనార్దనమితవచనాత్ భక్తి నృమ్యక్వాస్త్రీజ్ఞానమేతుః. సాత్త్వికజననంరక్షణాయ. వేదా
పాశ్రయేణ తదుపముద్రకరిణా మనురాణా నిరసనాయ కృతం బుద్ధాదిశాస్త్రమితి. తచ్చ సరక్షణోపయోగమ్ - అహి భక్తరక్షణార్థం కృతే
స్త్రిస్త్రీబద్ధే న దోషగన్ధభావః. † విప్రలహ్నమన్యవార్థమాహ (అపారేతి) † వేదైరేవాలమ్ - కిం పశ్చరాత్రేతేత్యత్రాహ (ఋగ్యజుస్సామాధర్వ
భేదభిన్నానపరిమితశాఖానితి) † (విధ్యర్థవాదమ్మన్త్రయాపానితి) తత్త్వవిషయం యద్రోచ్యతే - తత్సర్వ మర్థవాదమిహ ప్రతిపాదితమితి భావః.
† విలక్షణజ్ఞానైః జ్ఞాయతేషవ - కిమనేతేత్యత్రాహ (స్వీతరేతి). † (నిరవద్యమ్) పాశుపతాదిభి యదవద్యమ్ - తన్నాస్త్యత్రేతిభావః. నను - జాధా
ర్వతాదయో భగవత్ప్రణీతాః - తద్విదం కిం నసాన్తే. ఉచ్యతే - అవతారప్రయోజనంహి దుష్కృద్వినిశానం సాధుపరిత్రాణంచ. తత్ర దుష్కృ
ద్వినిశానాయ వౌద్ధాద్విసణీతి - ఇదంతు నారదకాణ్డీల్యాదిసాధుపరిత్రాణాయేతి వైషమ్యమితి. నారదాదయోహ్యత్ర శ్రోతారః - నారదాదిశ్రోతృత్వ
కథనంవిప్రలహ్నార్థ మితిచేన్న - నర్వత్రావిశాసనప్రసక్తో. నర్వశక్తివా భగవతా వేదానా మపారంక్షేయత్వాద్విభావనం విప్రలిప్తయా కృతమితి
శక్త్యా కర్తవ్యం శక్యతే. కించ - వేదోదితావినాథా స్సర్వత్ర సమావేశః శ్రీపశ్చరాత్రే శ్రూయన్తే - తాద్ధాదిమహి వేదప్రామాణ్యనిరాకరణాది
కం పుశ్యతే. కిచ్చ ప్రమాణభూతేషు ప్రబద్ధేషు బుద్ధాగమాదీనాం శ్రుతివిరోధా త్పరిత్యాజ్యత్వం శ్రూయతే - సతథా శ్రీపశ్చరాత్రస్య - ప్రత్యుత
శ్రుతిసారాంభవిశదీకరణరూపత్వమేవపుశ్యతే. ఏవం నారదకాణ్డీల్యాదిసాత్త్విక సంరక్షణాయ ప్రవృత్త్యాదేవవిహితానీకార్థప్రతిపాదకత్వాద్యే
వార్థావగమసౌకర్యాను ప్రవృత్తేన ప్రమాణభూతప్రబద్ధేషు శ్రూయమాణత్వాద్యేదార్థవిశదీకరణరూపత్వానుగుణం వేదాన్తస్య ప్రతిపాదనదర్శనా,
దతిశక్త్యా యం వేదేష్యనాశాస్త్రప్రసక్తోచ్చ దుష్కృద్వినిశార్థప్రవృత్తీతివిరుద్ధార్థప్రతిపాదక ప్రమాణభూతప్రబద్ధా స్త్రనినిర్బుద్ధాగమాదీనా
మ్యబద్ధిః శ్రీపశ్చరాత్రా స్త్రనినిర్బుద్ధా నాసాదయతీత్యర్థః. † ఏవం పరోక్తప్రామాణ్యమేతు ర్నిరాకృతః - అథ పరోక్తం సూత్రార్థ మనాద్య దూ
షయతి (యత్త్వీతి) † (సూత్రచతుష్టయమితి) స సూత్రద్వయమిత్యర్థః. † (సూత్రాక్షరాననుగుణం) వాశబ్దతదప్రతిషేధాదినూత్రవదాననుగుణమిత్యర్థః.
* అపివాక్త్రుపామనాత్ప్రేమాణమనుమానస్యాత్. * ఏకంవా సంయోగరూపవోదనాఖ్యాతేషేషాదిత్యాదిభి వాశబ్దః పక్షవిపర్యయైవోద్భవ్యః.
విప్రలిప్తశబ్దోఽ తదప్రతిషేధవాశబ్దపాపచర్యాన్నిషేధార్థ ఏవేతిభావః. † సూత్రకారాభిప్రాయవిరోధ ముపపాదయతి (తథాహితి) † సూత్రకా
రేణ సూత్రే అయమర్థ ఉక్తశ్చేత్ - కిమర్థం మహాభారతే కథనమితి శక్త్యా యం ప్రయోజనభేదం దర్శయతి (వేదాన్తన్యాయాభిధాయానితి)
† (వేదోపబృంహణాయచేతి) అధితకాఖ్యాత్యవ్య సంశయవిపర్యయాదినిరాకరణో న్యాయః. 'అనధితకాఖ్యాత్య కకణ్డేనాధితకాఖ్యాత్యజ్ఞానస ముపబృం
హణమిత్యర్థః. † (గృహస్థఇత్యాది) మహతా ప్రబద్ధేన - విస్తరేణ. ఇదంశ్రేయః - ఏతద్వాస్త్రీక్రమేన సాంసారికఫలసాధనమ్. ఇదం బ్రహ్మ - ఏత
దుక్తమేవ పరమప్రాప్యంబ్రహ్మ. ఇద మనుత్రమం హితమ్ - అవపర్గసాధనమిత్యర్థః. అథర్వాగ్నేరస్మై - అథర్వాగ్నేరసాచ ద్విష్టై రధర్వసే
దప్రదేతైః. ఋగాదిశబ్దేనతదర్థోఽభిదేతః. † సాఙ్ఖ్యయోగశబ్దా వ్యాపష్టే (సాఙ్ఖ్యేతి) కర్తవ్యసయోగోపేతమిత్యర్థః. మహాభారత చరన్త

కర్తయోగేన యోగినామితి. భీష్మపర్వణ్యపి * ౧ బ్రాహ్మణః క్షత్రియై రైవశైశ్చ శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ పూజనీయశ్చ మాధవః । సత్త్వతః విధి మాస్థాయ గీత సుజ్ఞర్వాణేన యశ్చితి. కథ మేవం బ్రువాణో బాదరాయణో వేదవిదగ్రేసరో వేదాంతవేద్యపరబ్రహ్మభూతవానుదేవోపాసనార్చనాదిప్రతిపాదనపరస్య సత్త్వతశ్చాస్త్రాస్యాప్రామాణ్యం బ్రూయాత్. † ననుచ - * ౨ సాక్ష్యం యోగః పశ్చరాత్రం వేదాః పాశుపతం తథా । కిమేతాన్యేకనిష్ఠాని పృథగ్నిష్ఠానివా మునే ఇత్యాదిదినా సాక్ష్యాదీనా మప్యదరణీయతోచ్యతే - శారీరకేతు సాక్ష్యాదీని ప్రతిషిధ్యంతే - అత ఇదమపి తద్రం తత్తుల్యమ్. † నేత్యుచ్యతే - † యత స్తత్రాపీమమేవ శారీరకోక్తం న్యాయ మవతారయతి. * ౩ † కిమేతాన్యేకనిష్ఠాని పృథగ్నిష్ఠానివేతి ప్రశ్నస్యాయమర్థః - కిం సాక్ష్యయోగపాశుపతవేదపశ్చరాత్రాణ్యేకతత్త్వప్రతిపాదనపరాణి - పృథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరాణివా. యదైకతత్త్వప్రతిపాదనపరాణి - కింతదేకం తత్త్వమ్. యదాతు పృథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరాణి - తద్దేహం పరస్పరం విరుద్ధార్థప్రతిపాదనపరత్వా ద్వస్తుని వికల్పాసమ్మవాచైచ మేవ ప్రమాణ మక్షరణీయమ్ - కిం తదేకమితి. † అస్యోత్తరం బ్రువన్ * ౩ † జ్ఞానాన్యేతాని రాజద్వే విధి నానాయతానివై । సాక్ష్యసన్యవక్తా కపిల ఇత్యారభ్య సాక్ష్యయోగపాశుపతానాం కపిలహిరణ్యగర్భపశుపతికృతత్యేన పౌరుషేయత్వం ప్రతిపాద్య * ౪ అవాన్తరతపానామ వేదాచార్య సు ఉచ్యతే ఇతి - వేదానా మపౌరుషేయత్వ మభిధాయ * ౫ పశ్చరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తా నారాయణ స్వీయమితి - పశ్చరాత్రతత్త్వస్య వక్తా నారాయణః స్వయమేవేత్యుక్తవాన్. † ఏవం వదత శ్చాస్త్రం మాశయః - పౌరుషేయాణాంహి తన్మాత్రాణాం పరస్పరవిరుద్ధపన్నవాదితయా, అపౌరుషేయత్యేన నిరస్తప్రమాదాదినిఘటోపగర్భవేదవేద్యవస్తువిరుద్ధాభిధాయిత్వాచ్చ యథావస్థితవస్తుని ప్రామాణ్యం దుర్లభమ్ - వేదవేద్యశ్చ పరబ్రహ్మభూతో నారాయణః - అతస్తత్త్వతన్మాభిహితప్రధానపురుషపశుపతిప్రభృతితత్త్వస్య వేదాంతవేద్యపరబ్రహ్మభూతనారాయణాత్మకతయేవ వస్తుత్వ మభ్యుపగమనీయమితి. తదిద మాహచ * ౬ సర్వేషుచ సర్వశ్రేష్ఠ జ్ఞానేష్యేతేషు దృశ్యతే । యథాగమం యథాన్యాయం నిష్ఠా నారాయణః ప్రభురితి. * ౭ యథాగమం యథాన్యాయమితి - న్యాయానుగృహీతతత్త్వదాగమోక్తం వస్తు పరామృతతో నారాయణఏవ సర్వస్య వస్తునో నిష్ఠేతి దృశ్యతే - † అబ్రహ్మాత్మకతయా తత్త్వతన్మాభిహితానాం తత్త్వానామ్ * ౮ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ * ౯ విశ్వం. నారాయణ ఇత్యాదినా సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకతా మనునందధానస్య నారాయణఏవ నిష్ఠేతి ప్రతీయత ఇత్యర్థః. † అతో వేదాంతవేద్యః పరబ్రహ్మభూతో నారాయణః స్వయమేవ పశ్చరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తేతి, తత్త్వరూపతదుపాసనాభిధాయి తత్త్వమితిచ తస్మిన్నితరతప్రసామాన్యం నకేనపి దుద్భావయితుం శక్యమ్. అత స్తత్రైవేద ముచ్యతే * ౧౦ ఏవమేకం సాక్ష్యయోగం వేదారణ్యకమేవ । పరస్పరాజ్ఞాన్యేతాని పశ్చరాత్రంతు కథ్యతే ఇతి. సాక్ష్యంచ యోగశ్చ సాక్ష్యయోగమ్. వేదాశ్చారణ్యకానిచ వేదారణ్యకమ్.

త్వపేతో రక్షకాస్త్యమాహ (ననుచేతి). † పూరతి (నేతీతి) (యత స్తత్రాపీతి) సాక్ష్యాదీనాం వేదవిరుద్ధాంశే ప్రామాణ్యమ్ - కృత్స్నవిరుద్ధస్య శ్రీపశ్చరాత్రస్య కాల్పేన్యైవ ప్రామాణ్యమితి న్యాయ మవతారయతీత్యర్థః. † తదవపాదయతి (కిమేతా నీతి) ఏకతత్త్వప్రతిపాదనపరత్వే ప్రమేయవిశేషముభుతాన - పృథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరత్వే ప్రమాణవిశేషముభుతాన. * అతిరాత్రే హేదశం గృహ్లాతి, నాతిరాత్రే హేదశం గృహ్లాతి. * ఉదితే జహౌతి * అమదితే జహౌతి, * ప్రిహిభిర్వతేత యదై ర్యతేత, ఇత్యాదివ్యధికారిభేదేన కాలభేదేన ఫలభేదేన వికల్ప సమ్మవత్సమ్మానే - సిద్ధపస్తునితు వికల్పాసమ్మవేన విరోధాదేకమేవ ప్రమాణం స్యాదిత్యర్థః. † (అస్యోత్తరమితి) ప్రస్తు రభిప్రాయం వికల్పాన్యోత్తర మాపేతిభావః. † (జ్ఞానాన్యేతాని). † కిం త్వయా తత్త్వద్వికారాభిప్రాయః పృష్టః - ఉత్పాద్యతిః పృష్టః. తత్త్వద్వికారాభిప్రాయత్వేత్ - పృథగ్నిష్ఠాన్యేవ మతానీత్యాహ (జ్ఞానాన్యేతాని) * సాక్ష్యసన్య వక్తా కపిలః పరమస్మి సు ఉచ్యతే । హిరణ్యగర్భయోగస్య వక్తా నాన్యః పురాతనః । ఉమాపతిః పశుపతిః శ్రీకణ్ఠో బ్రహ్మణ మనః । ఉక్తవానిద మవస్యగ్రం జ్ఞానం పాశుపతం కిం ఇత్యేతాని వచనాన్యారభ్య శబ్దోపాత్తాని. * పశ్చరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తానారాయణ స్వీయమితి వక్తవ్యవక్తృవిశేషాదవ్యయం శ్రూయతే. † ఏళిః ఫలిత మాహ (ఏవంవదతే ఇతి) † న్యాయానుగృహీతవస్తుపరామర్శస్వరూపమాహ (అబ్రహ్మాత్మకతయేతి) † వచనాన్తరేణ విశదయతి (ఆతే ఇతి)

పరస్పరాన్యతాని - ఏకతత్త్వప్రతిపాదనపరతయై † కీర్తనాని ఏకం పఞ్చరాత్రమితి కథ్యతే. † ఏతదుక్తం భవతి - సాఙ్ఖ్యేత్వాని పఞ్చవింశతితత్త్వాని, యోగోక్తంచ యమనియమాద్యాత్మకం యోగమ్, వేదోదితకర్తవ్యరూపాన్యక్షేకౌత్వ తత్త్వానాం బ్రహ్మత్వత్వం యోగస్యచ బ్రహ్మపాననప్రకారత్వం కర్తవ్యం తదారాధనరూపతా మభిదధతి బ్రహ్మ సన్మూలం ప్రతిపాదయన్త్యాన్యతాని - ఏతదేవ పరేణ బ్రహ్మణ నారాయణేన స్వయమేవ పఞ్చరాత్రత్రేన్ద్రే విశదీ కృతమితి. † శారీరకేచ సాఙ్ఖ్యేతత్త్వానా మబ్రహ్మత్వతామాత్రం నిరాకృతమ్ - నసన్మూలమ్. యోగపాశుపత యోగ్యేష్వరస్య కేవలనిమిత్తకారణతా, పరావరతత్త్వవిపరీతకల్పనా, వేదబహిష్కృతాచారో, నిరాకృతః - నయో గస్వరూపమ్, పశుపతీనస్వరూపంచ. † అతః * ౧ సాఙ్ఖ్యం యోగః పఞ్చరాత్రం వేదాః పాశుపతం తథా | ఆత్మప్ర మాణాన్యతాని సహస్రవ్యానిహేతుభిరితి - తత్తదభిహితతత్త్వరూపమాత్ర మక్షీకార్యమ్ - జనసుగతాభిహితతత్త్వవ త్సర్వం సబహిష్కార్యమిత్యవ్యతే - * ౨ యథాగమం యథాన్యాయం నిష్ఠా నారాయణః ప్రభుః † త్యనేనైకార్థ్యత్.

ఉత్పత్త్యసమ్మవాధికరణం సమాప్తమ్.

౧||

ఇతి శ్రీ భగవద్గ్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

౨||

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

* † పరస్పరాన్యతాని - ఏకమితి పదవ్యయం వ్యాచక్ష్యే (ఏకీభూతానీత్యనేన) ఏకం పఞ్చరాత్రమితి ఆర్థమేకతన్మయక్రమ్ - ఏకపచనాస్తవ్యోత్. యవాన్ - ఏకీభూతానీత్యనేనాక్షాణ్ణిభావపరితార్థఉక్తః - ఏకంపఞ్చరాత్రమితి ఏకపదవ్యాఖ్యానమ్. † ఆత్ర కిమక్షి - తస్య కిమపేక్షితం ప్రతి పాదయన్త్యక్షాని భవన్తి. - తేషు కన్దీన్నంశేఽపేక్షా - తత్సర్వం పఞ్చరాత్ర మేకమేవ కథమాసీదిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) తస్మి శారీరకే తన్ని రాకరణం కళమిత్యత్రాహ (శారీరకేచేతి) † సర్వేషాం సాఙ్ఖ్యాదీనాం ప్రామాణ్యం ప్రతిపాదయదివి కిమపి ఐదనం దృశ్యత ఇతి తద్భిమునివృత్త్యర్థం తస్మాద్ధ మహా (అత ఇతి) † ఉక్తార్థే హేతుమహా (అనేనైకార్థ్యాదితి) నకేవలం తత్తదాగమమాత్రపరమాదుః - న్యాయపరామర్శపీ హ్యుత్తోక్తః * యథా న్యాయమితి - సాఙ్ఖ్యం యోగఇత్యాదిపదసన్యాన్యథాఽర్థశ్చేత్ - వేదవిరుద్ధాంశేషి ప్రామాణ్యాభిధాయాదం ఐదనమ్ * విరోధేత్వేన పేక్ష్యంస్యాః ఇతి న్యాయా దప్రమాణం స్యాత్ - ఆగ్నిహేమీయహింసాదీనా మధర్మత్వస్య సాక్ష్యే ప్రతిపాదనాదితి భావః. ఏనం విరుద్ధార్థప్రబంధ ప్రామాణ్యప్రతిపాదకత్వే అస్మాపి పదసన్యాప్రామాణ్యప్రసక్త్యాత్, * నిష్ఠానారాయణిత్యైదైశ్చకార్థ్యాచ్చ*సాఙ్ఖ్యం యోగఇత్యాదిపదసన్యాక్ర మేవాన్యః. తాద్ధాగ్రేష్ఠవ్యవర్థాధ్యక్షసమ్మనా త్త్వీన్వికారప్రసజ్గతిః చేష్ట. తత్ర వేదాప్రామాణ్యతద్విరుద్ధార్థప్రతిపాదనం కృతమ్ - సాఙ్ఖ్యాదిభుతు వేదాక్షికారపివాన్తీతేన విరుద్ధాంశసీకారఇతి యథోక్తపివాన్యః.

ఆత్ర భాష్యకారే న్యూత్రకారాభిప్రాయానుజాగ్రత్, కాశ్చేన్నైన్యః వేదావిరోధాత్, సూత్రాక్షరసామన్వయాచ్చ తస్మాన్నిరసామ్యం త్యుదస్తమ్ ఆత్ర సూత్రకారాభిప్రాయో మోక్షధర్మపదవై రిదగమ్యతే. తథాపి - తత్ర శ్రీపఞ్చరాత్రస్య బహుముఖం ప్రామాణ్యం ప్రపఞ్చితమ్ - తత్ర * గూఢం హం ప్రశంవి రాజత్ వృచ్చసే తస్మిహానః | సచ్ఛౌత దూహయా శక్యం వత్సం వర్షశత్రైరిపి | ఋతే దేవప్రసాదాద్వై రాజజ్ఞానాగమేనవా | గహం హ్యేత దాఖ్యాన మాఖ్యాతవ్యం తవారిహన్తితి, * అవాన్యమేత భ్యక్తవ్య మాత్మగుహ్యం ననాతనమితి - శృష్టా ర్థస్య పరమరూపస్యత్వమ్, దురవబోధకప్రయయోగ్యేష్యవత్త్వత్వంచ దర్శితమ్. * తెనైవ ప్రథితా బ్రహ్మమర్వాదా లోకభావనీతి - లోకాహి తాయ ప్రవృత్తయో బాహ్యగమవ్యాప్తి ర్భూతా * తత్ర ప్రశాసతో రాజ్యం ధర్మేణామిత్రఫూతినః | నాన్యతా వా క్షమభవ స్తస్మాదుష్టంచ నాభ్యత్. | సంకీర్తేషు నృపే తస్మిన్కాశాన్మేతత్ త్సనాతనమ్ | అస్తరాస్యతి తత్సత్త్వ మేతదవ్యః కథితం మయేతి - యోగ్యజుషభూయిష్ఠకాతే ప్రవృత్తిః, కాన్యాస్తరే తిరోధానంచేతి వైలక్షణ్యమక్రమ్. తత్రాపాన్యవిరాభిపతిరోభావకథనా దిర్శరీరస్య వేదార్థవ దనాదిత్వంచ దర్శితమ్. తతశ్చ బాహ్యగమవ్యాప్త్యై - * ఉత్పత్త్యస్తే వ్యభిచేద యాన్యతోన్యాని కాంచిత్ | తాన్యరాన్వక్తారికతయా నిష్ఫలాన్యవృతాంచేతి - బాహ్యగ మనా మర్వాత్కారికత్వస్వరూపత్. * వేదైశ్చతుర్వి స్ఫుష్టితం కృతం మేరా మహాగిరామితి - సరస్వమర్వాదాన్తావకమునిజనభూయిష్టే మేరా ప్రవృత్తతయా దేశతోపి వైలక్షణ్యమక్రమ్. * ఏకాగ్రమనసో వాన్త ఋచయ స్థాయమే రతాఇతి, * నిదవ్యంవర్షనవన్తం వై నశ్వే తే మునయస్థుమితి, * నారాయణానుజ్ఞానా తదా దేవి నరస్యతి | వివేక తాన్వషీక నర్వాక లోకానాం హితకామ్యయేతి, * తైరేకమతిథి రూఢత్వా యతోన్విక్రం కాన్యై య త్తమమితి - ప్రవర్తకానామృషీణా మత్ర గుణవత్త్వమ్, తపోమహిమవత్త్వమ్, భగవత్ప్రసాదలబ్ధనరస్వతీకత్వమ్.

బహునామైకమత్యం చ దర్శితమ్. * ఉకనా బృహస్పతిశ్చైవ యదోత్పన్నా భవిష్యతః. తదా ప్రవక్ష్యత క్తాస్త్రం యుష్మన్మతిర్దృఢమితి, * యుష్మత్కృత్ మిదం తాస్త్రం ప్రజాపాతౌ వస్తుస్తతః. బృహస్పతే నృకాకాదై ప్రాప్యతే ద్విజనత్రయా ఇతి - ప్రవృత్తిదేవీ పరిగ్రహః ప్రకృష్టశిష్యునిగమశ్చ, దర్శితః * వేదై శ్చతుర్భు స్సమృతమ్ * ఇదం మహావనిపదమ్ * అత్ర ధర్మాగ్రహామహి మోక్షః పశ్యాన్విక్షిప్తఇతి - సర్వతే దవేదాస్తసారత్వమ్, సుదజిహ్వీకానాన్యాయేన త్రివర్ణప్రతిపాదకత్వమ్, మోక్షేకసరత్వముత్తమహితత్వం - క్తం. * సర్వ ప్రమాణంహి తథా యథైత చ్చాస్త్ర ముత్తమమ్. భవిష్యతి ప్రమాణంవే ఏతన్దదమశాసనమ్. అస్మాత్సప్తవక్ష్యతే ధర్మాక మను సాన్సయిష్యుత స్సయిమితి - మన్వాదిభిరపుర్యుపజీవ్యత్య, మితరప్రబంధప్రామాణ్యే దృష్టాస్తధూతత్వ, మన్వవిధానేన భగవదనుశాసనరూపత్వం భవిష్యతి ప్రమాణమితి భగవతా నియమితత్వం, దర్శితమ్. * తస్య యజ్ఞో మహానానీ దశ్యమేధో మహత్తనః. బృహస్పతి రుపాధ్యాయ స్తస్య హేమతా బధూవహేతి - పశ్యరాత్రనిష్ఠసాస్థిపరిచరశ్యాశ్యమేధకర్తృత్వవచనాత్ వైదికపశ్చారాత్రకర్తృత్వం కర్తృసామాన్యం దర్శితమ్. * శ్రీత స్తోహ భగవాన్ దేవదేవః పురాతనః. సాక్షాత్తం దర్శయామాన ఆద్యోశ్యస్యేన కేనచిదితి - వేదపశ్చారాత్రోక్తకర్తృత్వ మన్వవిధానేన ఆరాధ్యపరవేదతాసామాన్యంచ దర్శితమ్, ఆద్యచ్యేన హ్యుతో భాగో దేవేన హేమదేవేతి - భగవత స్సర్వదేవతాసాక్షాత్కరిబృహస్పత్యవృత్త్యతాయా, ఉపరిచరేణ దృష్టతాయోచ్ఛిత్యాదిధికారంవైలక్ష్యం దర్శితమ్. ఏకతదిత్యత్రితవృత్తాస్త్రముఖేనాధ్యవదరూపం తాత్పర్యలింగం దర్శితమ్. మేకోరుత్తరభాగేతుక్షీరోదస్యానుకూలః. న దేశో యత్ర నస్తత్తం తవః పరమహుణిమితి, * ఏకానితస్తే పురుషః శ్వేతద్వీపనివాసిః. గచ్ఛన్త్యంత్ర మునయస్త్రాత్రా మే ప్రకాశితఇతి, * తతో మో దృష్టిమయః తదా ప్రతిపాతోఽభవదితి, * శతావహానేఽన్య శుభాన్నరాకదృశీమో వయమితి, * బలిః కిలోహస్మయతే తస్య దేవస్య తైర్వైరైః. వయంతు లేజనా తస్య సహసా నష్టచేతనఇతి, * పురుషాణాం సహసేషు తేషునై శుద్ధయోనిషు. అస్మాన్మకశ్చైవసహ చక్షుషావాయుపూజయదితి, - భగవద్ధర్మనిష్ఠపురుషదుర్మితదేశస్య ప్రాప్యత్యమ్, తస్య బహుతపాలభ్యత్యమ్, ధర్మాస్తనిష్ఠైస్తద్ధర్మనిష్ఠానాం దుర్ధర్మత్వమ్, తేషాం బహుతపాలభ్యత్యమ్, తేషామితరాధికారివ్యవహరత్వమ్, తన్మతేనేతరాధికారిణాం నికృష్టత్వమ్, భగవద్ధర్మనిష్ఠానాం ప్రకృష్టత్వంచ - భగవత్సాన్య ముగత్య దర్శనప్రదానాచ్చ తేషాం మహత్త్వం దర్శితమ్. * ఏకశ్చ శబ్దో విరతః శ్రుతోఽస్సాధి రిదిరితః. ఆకాశం పురయన్సర్వం శిక్షాత్సరమనివృతఇతి - భగవత్సాన్యత్రోక్తశ్రవణాన్యమి తపసాన్యత్రయో భగవద్ధర్మప్రకర్షో జ్ఞాపితః. * దృష్టావః పురుషా శ్వేయతాః పశ్యేద్ద్రియవిబంధతాః. దృష్టో భవతి దేవేః ఏభి ర్దృష్టైర్ద్రియజ్ఞోక్తమాఇతి - భగవద్ధర్మసమకల్యత్వం తేషాం దర్శనస్య ప్రతిపాదితమ్.

* ప్రాప్య శ్వేతం మహద్వీపం నారదో భగవాన్మహిః. దదర్శ తానేన సరాశ్వేయతాచన్ద్రప్రభాకమభాక. పూజయామాన శిరసా మసనా తైనుస్సూజితఇతి, * నహ్యేత దృష్టిప్రాకాశాస్త్ర మిదమృతం మమ దర్శనమితిచ - భగవద్ధర్మనిష్ఠానాం దేవదేవత్వత్వమ్, బ్రహ్మదిభ్యోపి మహత్త్వంచ దర్శితమ్. * ఉవాచ మసరం భూయో గచ్ఛ నారద మాచిరమ్. ఇమే ప్యానిద్రియాహారా మద్వక్తా శ్చన్ద్రావరృషః. ఏకాగ్రా శ్చిద్రయేయోర్థాం తేషాం విఘ్నో భవేదిహోక్తమ్. నారదసమ్మహాసాన్యమి విఘ్నరూపతాకధనేన నారదచి తేషా మనన్వతరత్వం దర్శితమ్.

* అహూహి దురదశ్చేయో మోక్షధర్మస్సనాతనః. యం హితాన్ దేవతాన్సర్వాన్ సావ్యకన్యభుజ్ఞోఽభవత్. నూన మేకానిత్యోయం శ్రేష్ఠో నారాయణః. ఏకానిమహి పురుషా గచ్ఛన్తి పరమే బదే. యద్యేకానిభి రాక్షీర్థం జగత్సాన్య క్తురుదనన. భవే త్కృన్దయగ్రాప్తిరితి, * ఏకాస్తభాత్రావగతాశ్చైత్రాః పురుషోత్తమమ్. తే సహస్రార్చివం దేవం ప్రవిశన్తి సనాతనమితిచ - కృతయుగైకాన్యస్య భగవద్ధర్మస్య పరమమోక్షప్రదత్వమ్, తన్మతేనాధికారంవైలక్ష్యం, చ దర్శితమ్. తథా * మయా నృప్తః పురా బ్రహ్మ మధ్యజ్ఞ మయజ తస్మయమ్. తతస్తస్మై సరాశ్వేతో దదావహ మను త్రమోక. మత్కుంత్రత్వం చ కల్పాదా లోకాధ్యక్షత్వమేనచ. ఏవ మాతా పితా దైవ యుష్మాకంచ పితామహః. మయాఽనుశిష్టో భవితా సర్వభూతవర్ణప్రదః. అన్యైవ చానుజో రుద్రో లలాటాద్యసన్మథితః. బ్రహ్మశిష్టో భవితా సోమి సర్వవర్ణప్రదఇతి, * సబ్రహ్మకా న్మరుద్రాశ్చ సేన్ద్రా దేవా న్మహద్భిః. అభ్యయన్తి సురశ్రేష్ఠం దేవం నారాయణం ప్రభం ఇత్యాదిభిః - వేదాస్తవేద్యపరదేవతాయా ఏవ సర్వస్థా త్వరతేన్ద్రాత్ర ప్రతిపాద్యత్వం దర్శితమ్ * వేదై శ్చతుర్భు స్సమితమితుకృత్తమ్. * ఇదం మహావనిపద మితుకృతపంశరః. ఆభ్యాసాదిక్లింబ దర్శితాని. ఏవ మాత్యయదేవనిహ, దేశ, కాల, ప్రవర్తక, వక్తృ, శ్రోతృ, ప్రబంధ, తదుక్తధర్మ, తత్కర్తృ, తత్ఫల, తత్ప్రదాయిదేవతా, వైలక్ష్యస్యప్రతిపాదనముఖేన భగవచ్ఛాస్త్రవైలక్ష్యస్య బహుముఖం ప్రవృత్తిన మభిప్రేత్య మహతా ప్రబంధేనేతుక్తమ్. తథా భగవత్ప్రసీదే తత్ప్రతిపాదకతయా సాత్త్విక శ్రీమారాహేచ పురాణే మోక్షధర్మానురోధేన పశ్చారాత్రస్య వేదతుల్యప్రామాణ్యప్రతిపాదనముఖేన పాశుపతాదై వైలక్ష్యం దృశ్యతే - యథా అప్రవృత్తితమే * పారుషం నూక్త మాస్థాయయే యజన్త ద్వివిజన్తుమామ్. సంహితాజవ మాస్థితే మాం పశ్యన్తి బ్రాహ్మణాః. అలాభే వేదమస్త్రాణాం పశ్యన్తారాత్రోదితేనహి. మార్గే మాం ప్రవద్యన్తే తే మాం పశ్యన్తి మావహః. బ్రాహ్మణ్యత్రియిణాం పశ్యన్తారాత్రం విధియతే. శూద్రానినాం స తస్మాత్ప్రతపన ముపయాన్యతి. ఏవం మయోక్తం విశేషేన్ పురాకల్పే పురాతనమ్. పశ్యన్తారాత్రం సహస్రాణాం యది కల్పద్రుహిన్వీధి. కర్తృతయేచ మాం కల్పిద్యుదిభక్తో భవిష్యతి. తస్య వేదాః పశ్యన్తారాత్రంవిధ్యం వృద్ధి వసిష్యతి. వేదేన పశ్యన్తారాత్రే భక్త్యా యజ్ఞేతు ద్విజాః. ప్రాప్యహం నాన్యథా ప్రాప్యో వర్షలక్షైరపిదన్వితేతి. అత్ర వేదపశ్యన్తారాత్రయోవికల్పాభిధానాశ్చిదమత్యుతమ్, వేదాధికృతత్రేపిష్ఠికాధికారత్య మితరాయోగ్యత్వం వేదపశ్యన్తారాత్రయో న్మమచ్చుత్త్య మోక్షపాథసంబంధోక్తమ్. తస్యంచ దుద్ర

మహాబాహు మోహనాస్త్రాని కారయత్వాదిది రితిగమానాం మోహనార్థప్రసంగోక్తమ్. తత్ర చోద్వపరిహారశ్చాపూర్వమేవ ప్రవేశ్యేన కృతాః, ఆతశ్చ షష్ఠాశ్రవ్యేతిరంగమవైలక్షణ్యం సిద్ధమ్. — నను - కథం కాత్రేన్నియవేదావిరుద్ధత్వమ్ - త్రయోధర్మపరిత్యాగస్య తత్రోక్త త్యాత్. కథం మన్వాదిస్త్వృతిసాం వేదానుభవేతి - తేషాం త్రయోహాదిత్యాని హేమాశ్రాదిపరిత్యాగముఖేన చతుర్థాశ్రమధర్మస్య ప్రవేశాద్య మావత్యాత్. * యదహారేచ విరజేత్రదహారేచ వ్రవజేత్రత్యాదిభిః ప్రత్యక్షశ్రుతిభిరేవ చతుర్థాశ్రమవిధానా త్రయాలానాం స్త్వృతిసాం నవేదవిరుద్ధత్వ మితిచేత్. * కింభోస్త్రయోధర్మకాసంయుక్త ఇదం ధర్మం జిజ్ఞాసితా ఓం భో జిజ్ఞాసితేత్యాదిప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధత్యా త్రయోహాదితధర్మవిశేషత్యా గస్య తస్మాదతయా షష్ఠాశ్రమపసాం నవేదవిరుద్ధత్వమ్. నను - కథముదాహరణకార్యాణాం వేదత్వమ్. కథం * యదహారేవేత్యాదివాక్యాణాం వేదత్వమ్. జాబాలశ్రుత్యాదీనాం దేశాస్తరేషు ధీయమావత్యాదితిచేత్. ఏవం తస్మి జాబాలబాహులమధ్యద్వివిదిశాభానామివ దేశాస్తరే బహు భిరవిచ్ఛిన్నపారమ్యవ్యవస్థాయమావత్యాదీన వేదత్వం సిద్ధమ్. స్తరస్యత్యేకత్వస్థర్యమంగ ర్త్యుక్తత్యాదిత హేతునైవ తద్వదేహపారుషేయత్వమ్ తైత్తిరియాదిశాభానామవైకాయనశాభాయాశ్చాసాధారణకల్పనాశ్రవత్వాదీన వేదత్వం దురవస్థావమ్. తథా భూమవిద్యాయామ్ * ఋగ్వేదం భగవ్రా ధ్యేయ యజుర్వేదం సామవేద మూర్ధ్వగ్నిం చతుర్థ మితిచనపురాణం షష్ఠ్యమం వేదానాం వేదం పృథిగ్ం రాశిం దేవనిధిం వాకోవాక్యమే కాయనం దేవవిద్యాం బ్రహ్మవిద్యాం క్షత్రవిద్యాం సమ్యక్త్రవిద్యాం సర్వదేవజనవిద్యామేతదన్వకృతా ౭ధ్యేమితి శ్రవణాచ్చ ఋగ్వేదాదిపద్యేదత్వ సిద్ధిః. ఋగ్వేదాదేః పృథగ్గోవాణా దవేదత్వమితిచేన్న - బ్రహ్మవిద్యాయా ఇవ బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాయేన శ్రేష్ఠైర్వృత్త్యధనపాదానాంపవత్రేః. బ్రహ్మవిద్యాశ్రోహ్యవనివద్వాగవరో - సతు జ్ఞానపరో - * నాత్మవిదిత్యుక్తేః. ఏకాయనశబ్దస్య ప్రసిద్ధ్యనాదరేణాధ్యాస్తరపరత్వకల్పనమయ్యుక్తమ్ - ప్రసిద్ధ్యవపాదకాభావాత్. యథా * యం వాక్పవనవాక్మేష నివత్సూపనివత్సూపః | గ్వోని సత్యధర్మాః సన్వత్సం సత్యేషు సామ సియితి భారతవచనాచ్చ శ్రుతిత్య మవగమ్యతే. తథా భగవచ్ఛ్రీమద్భాగ్య వేదత్వం బహుళో ౭వగమ్యతే - యథా శ్రీకాళీశ్రత * ఋగ్వేదం పూర్వదిగాభాతే యజుర్వేదంతు దక్షిణే | పశ్యమే సామవేదం స్వా దాధర్మం చోత్తరే భవేత్ | ఏకాయనియభాలోతమన్ద్రాక్షగర్భాని దివ్యం | పాశయేత్సావనా న్మశ్నాన్ దగ్నిసంస్కార మూర్ధేదితి. తథా తత్రైవ * తతః ప్రీతిమనానాథ సామై తన్బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్ | వేద మేకాయనం బహు వ్యాకర్తృ మహతోభయమ్ | వ్యాజహరే నవద్భుచ్చమయం ప్రవణ మాదితః | తత్కారణత్యా ద్వేదానాం మూలంజ్ఞా ననాతనీ | తతో౭న్యా స్త్యదివిద్యాని వ్యావకాన్యవనివద్వానితి. ఏవం సంహితాస్తరేషువి బహుని వచనాని. తాని విస్తరభయపల్లవిస్తే. తేభ్యోహనపురాణవచనైరయ బృంహితేప్రదేశభవేషవచ శ్రుతిత్యేహేతుః - * ద్వేవిద్వేవేదేత్యే * యత్రదక్షిణ్య మగ్రాహ్య మగ్రేత్ర మవశ్యోప్యేత్రం తదపాణిపాదమ్ | నిత్యం విభుం సర్వగతం నునూత్త మిత్యాదీనాం శ్రుతిత్యేన సమన్వితవన్నానమ్ * ద్వే బ్రహ్మణీ వేదేత్యే శబ్దబ్రహ్మచరం యతీ శబ్దబ్రహ్మణీ నిష్ఠాతః పరంబ్రహ్మధిగచ్ఛతి | యత్ర దవ్యగ్ర మజర మచిస్త్య మజ మవ్యయమ్ | అనిత్యేన మహాచంప పాణిపాదాద్యసంయుతమ్ | విభుం సర్వగతం నిత్యం భూతయోని మకారణమ్ | వ్యాప్తం వ్యాప్యం యత సర్వం యదైవ పశ్యన్తి నరాయణ ఇత్యాదిభి రవబృంహితత్వ దర్శనా దువబృంహితత్వంహి శ్రుతిత్యం స్థావయతి. ఏకాయనశాభావచనానివ తస్యోత్ బహున్యవబృహ్మ్యస్తే పురాణేహావచననైః - * సర్వజ్ఞ సర్వవిద్యో సర్వేశ్వర సర్వకర్తాః సమృద్ధిమానేవాపృద్ధి రమ్యం ఆవ్యో వశీ సావధీనో౭నాది రసస్త్యేష్యవగతనిద్రాధయశ్రోధ తద్వి ర్యయవ గతేచాచితమః క్షమవ్యాధి ర్విరోహీ నిరధిష్ఠో నిరవధ్యుతి శ్రుతి ర్భగవతా వరాళరణీబబృంహితా * సర్వజ్ఞసర్వవిద్యకర్తా సర్వకర్తాః జ్ఞానబలధి మాః | అన్యునశ్చాప్యవధ్యశ్చ సావధీనో౭నాదిమా న్యశి | క్షమతస్మిన్భయశ్రోధకామాదిభి రనయంతః | నిరవధ్యః పరః ప్రాప్తే ర్విరధిష్ఠో ౭క్షరక్రమతితి. * ఏవ మేవ మహాశక్తో మైత్రేయభగవానితి | పరమబ్రహ్మభూతస్య వామదేవస్య నాన్యగం | జ్ఞానశక్తిబలైశ్చ సర్వైర్వర్తతాంస్య కేవతః | భగవదబ్రహ్మవాద్యాని వివా హేయైర్ద్రవాదిభి రిత్యనేన * సర్వజ్ఞ సర్వవిద్యో సర్వకర్తాః సర్వకర్తాః సర్వకర్తాః సమృద్ధిమానేవ నిర్దోహీ నిర ధిష్ఠో నిరవధ్యః యే భగవస్తం వామదేవమేవనిదృ స్తవ తం విదురితి చాక్యం హ్యవబృంహితం జ్ఞాయతే - హేయప్రత్యగతత్వకల్పాగ్నిగణకత్వ నిమిత్రస్య భగవచ్చర్యస్య వామదేవాసాధారణత్వప్రతితి ద్ధ్యుభయత్ర ప్రతియతే. తథా * నానీధన్య కృత మహీహ కించి న్నానయతేష్యేన్ది యేష్యేన సిద్ధిః | న సంయమాస్త్యవతిత్యభ్యుతామా న్నామత్యాగో నాస్తరేణాప్రమాదమ్ | అప్రమాదో జ్ఞానమయోజ్ఞానం ప్రకృతినసాహితమ్ | ప్రకృతౌ కర్తృ నందధ్యా త్రవా నిత్యం కృతం భవేదితి - ఇయంప్రశుతి రయోగవర్త్యబృహ్మంహితా * నాకృతాత్రా కృతాత్రానం జాతు విద్యా జ్ఞనార్జనమ్ | ఆత్రనన్త క్రియోపాయో నాన్యశ్రేష్ఠీయనిగవతే | ఇద్రియాణా ముద్ధానాం కామత్యాగో ప్రమాదతః | అప్రమాదో భైవ సేన జ్ఞానయోని రనంశయయితి. ఏవం విరుద్ధతయా౭భియతానా మర్థానాం ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్యాన్తేక్రీషణ్యురాతస్య కాత్రేన్నియవ శ్రుత్యవిరుద్ధత్వ హంస సాక్ష్యాత్ (ద్యా) గమాదిభ్యో వైలక్షణ్యం సిద్ధమ్. ఆతనివ గ్రంథనిద్రాణామప్రవిష్ట పురషాశయోషనివద్దనావిరుద్ధాధ్యతీతి రిత్యవ్యయ్యుక్తమ్. ఆతో విరుద్ధాశ స్త్యభ్యుతతి సిద్ధాస్తా౭మవపన్నః. సాక్ష్యాత్వాగమానాంచాస్తరగ్రన్తకర్తృబుద్ధిరోపా దిన్విరుద్ధాధాన్యయః - చతుర్థా మత్యాగమానా మాదివక్తృప్రణీతానాం నకన్దిదివీ వేదవిరోధతి సామ్యం చామవపన్నమ్ - ప్రత్యక్ష హేతృత్రా యోగా సాక్ష్యాత్ శాస్త్రవిని శ్చయ్యతి, - తుల్యం కొచం తయో ర్యుక్తం దయో భూతేషు చానఘ | త్రతానాం ధారణం తుల్యం దర్శనం ననమం తయోచితం. హేషో సాయే. * బహుః పురష రాజకో సాక్ష్యయోగవిచారిణః | నైత ఇచ్చన్తి పురష మేకం కరుమహోద్యహేతి తత్రేవ, పరస్పరనైవమ్యస్య శ్రుత్యధ్యైయావ్యస్యవ భగవతా వ్యాసేనాకృతాన్తే. ఆతని సాక్ష్యాత్కారాస్తాత్మః - శాస్త్రీజ్యోతివేకాన్తాత్మః ఇత్యసాయావైవమ్యం దృశ్యతే

పరమాత్మన ఉపాదానతాన్వితస్థులగుచున్న వేదాంతాన్వయమున ప్రవీణుడే. సహ్యరాచీనగ్రంథకారమతం న్యాసేనాచ్యతే. నను - మోక్షధర్మే -
 * ఏవం తత్త్వమిదం కృతస్మిన్ సాక్ష్యానాం విదితాత్మనామ్ | యదుక్తం యతిభి ర్బ్రహ్మైః కపిలాదిభి రేవై | యస్మిన్నవిధమాః కేచిత్తద్భు
 శ్యస్తే మనస్తద్భ | గుణాశ్చ యస్మిన్ శ్చుపాత్మా దోషహానిశ్చ కేవలతి కపిలాదిమతస్య విధమాదిదోషరూపిత్యం సాక్ష్యాం చోక్తమ్, తథా *
 నిష్టా నారాయణ ఇత్యుక్తాన్వ * తమేవం శాస్త్రాకర్తారః ప్రపదన్తి మనీషిణి ఇతి కపిలాదిభి ర్నారాయణస్య ప్రతిపాదితవ్యముక్తమ్, - ఆతః శ్రుత్య
 ధైర్యయావ్య మవాస్తరవక్త్రదోషకృతమితిచేన్న - తత్ర తత్ర భగవతా వ్యాసేన భీష్మవాక్యముఖేన నవ్యమతేన సిద్ధాంతస్సాక్షాత్కర్తావత్. విరోధస్యా
 వాస్తర వక్త్రమాలకత్యే కపిలాద్యది వక్త్రమతేనైవ సిద్ధాంతో వాచ్యః. * ప్రత్యక్షపాత్రా యోగా సాక్ష్యా శాస్త్ర వినిశ్చయా ఇతి తత్తర
 భిమతస్యైకేకస్యాపాయతవ్యుక్తాన్వ * ఉక్తే వైతే మతే జ్ఞానే నృచతే శిష్టనమ్మతే | అనుష్ఠితే యథా శాస్త్రం నయేతాం పరమాత్మనిమి తముచ్చి
 త్యానస్మిత్తాభ్యా మభాభ్యాం పురుషార్థి ఇతిహి సిద్ధాంతమ్. తథా * నైత్యచ్చస్త్రీతి సాక్ష్యానాం యోగానాం పరమాత్మన ఉపాదానతాన్వితస్థుల
 గమ ముక్తాన్వ * బహునాం పురుషాణాం యథైకా యోని రుచ్యతే | తథాతం పురుషం విశ్వ మాఖ్యాస్యామి గుణాతిగ మిత్యారభ్యః * నమా
 నతస్తు యదాన్వయః పురుషైకాత్మ్యమక్తవానితి నవ్యమతేన సిద్ధాంత ఉక్తః - నతు కపిలహిరణ్యగర్భాదిమతేన. పురుషాత్మా మైకాత్మ్యమ్ -
 ఏకేనాత్మనా యుక్తత్వమ్. అనేన జగచ్చరీకః పరమాత్మాహి సరోపాదాన మిచ్ఛక్తం భవతి - * తవాస్తరత్వా మమచ యేవాన్యే జీవానం
 జ్ఞితాః | సర్వేషాం సాక్షిభూతిలోకేన గ్రాహ్యః కేనచి త్కృపిదితి పురుషైకాత్మ్యశబ్దవిషేషతస్య సేవనైవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్, బహునాం పురు
 షాణామితి పూర్వముక్తాన్వచ్చ. ఏవం సిద్ధాంతకాయాం కపిలాద్యభిమతవ్యవస్థానాభావాత్తత్తదగామేవ్యవస్థైరూహ్యమవస్థానియమ్. తస్మి కపిలా
 దీనాం శాస్త్రాకర్తృత్వాణాం భ్రమరామిత్యవసనం నారాయణప్రతి పాదకత్యవసనంచ కథం ఘటత ఇతిచేత్. ఉచ్యతే - కథ మవాస్తరకర్తృ
 త్వాణాం భ్రమరామిత్యవసనం ఘటతే - * కపిలాదిభిరేత్యాదిశబ్దేన వ్యాఖ్యానరవక్తర ఉచ్యతే. ఆదిశబ్దో హిరణ్యగర్భాదివ ఇతిచేన్న - * ఏవం తత్త్వ
 మిదం కృతస్మిన్ సాంఖ్యానాం విదితాత్మనామ్ * యదుక్తం కపిలాదిభిః * యస్మిన్నవిధమాః కేచిదితి యచ్చబ్రహ్మ ప్రకృతసాంఖ్యమతపరమార్థ
 తావత్. ఆర అనురంభశ్చ శిఖాదీనామపి భ్రమరావస్థాక్షాత్కర్తావత్ అవాస్తరవక్త్రమితి భ్రాన్త్యావోపాదనపవనః. * నైత్యచ్చస్త్రీత్యర్థతన
 తార్కికా వివక్షితా ఇతిచేన్న * ఇచ్చస్త్రీతి వర్తమాననిర్దేశవిరోధాత్. తదాతేవపి తత్కర్మకా నృప్రీతిచేన్న - * సాంఖ్యయోగవిచారణామితి నిర్దే
 శస్య తుతార్కికవిషయతాన్వయపవనః. ఏతచ్చస్త్రీతేహి సాంఖ్యయోగవిచారిణః పరామృశ్యస్తే. యది * సేవస్త్రీత్యుక్తిః తుతార్కికవిషయా -
 తదా సిద్ధాస్తే సమిత్పాదానైక్యం కపిలహిరణ్యగర్భాదుమితి వక్తవ్యమ్ - నచ తథోక్తం - అతోపవాస్తరవక్త్రావరణం నయాన్తరభేదః రాన్వ
 హేవాన్తరపవనః నను * తమేవ శాస్త్రాకర్తారః ప్రపదన్తితి * యస్మిన్నవిధమాః కేచిదితి శాస్త్రోపాదానవక్త్రం భ్రమే ప్రతిషిద్ధే, మత్యభేదస్యా
 వాస్తరవక్త్రమాలకత్యేచానుపవన్నే, అర్థహింసా నూన్రీకారేణ తన్నిరసనంచ కథం ఘటత ఇతిచేత్. యయమపి కథం ఘటత ఇతి బ్రూముః -
 ఉభయేషామవ్యవసరత్యై పరపరణీయతాన్వితేనైత్. యద్యుచ్యత - భ్రమరాదిదోషరూపితానామపి వక్తృత్వాణాం తదా నవ్యవిషేషా దధికార్థాన్తరా
 కథనం వివక్షితేత్థే ప్రరోచనాశ్లోకేతివాదశ్చ నమ్మనః - యథా నిర్దోషస్యాపి వేదస్య. ఏహి వేదో నర్మపూర్వమానప్రకరణే వాజమేయం
 ప్రశంసతి, నాని కర్మచరణే బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతి, ఆతివదతిచ ప్రతిపాదయిషితమధ్యమ్, * అక్షయం నాన్తే చాతుర్మాస్య యాజన సుకృతం
 భవతి * నకిరన్త్రీత్యన్తరే నన్యాయాన్తి నృప్రతా న్నిత్యాదినా - నచైతాన్తతా వేదస్య కర్తాన్తరం తతాన్తరంచానభిమత విషయతే - అన్యత్ర
 వేదేనైవ కర్తాన్తరతత్వాన్తరప్రతిపాదనాత్. ఏవం కపిలాదయోపి నవ్యవిషేషా దధికం తదానిం నవన్తి, వివక్షిత మతివదన్తిచ. సాంఖ్యశాస్త్ర ప్రకృ
 తిప్రాకృతపురుషతత్త్వవివేకమాత్రస్య వివక్షితేతాన్వదధికాప్రతిపాదనంనాస్తాత్వరం కింవిదిత్యితివాదశ్చ. భవతి - యోగినో యమనియమాద్యజ్ఞానస్య
 సమాధిపర్యవస్త్య యోగస్య, తత్ర ధ్యేయభూతిస్యేవస్య క్షేళకర్తాదిదోషాన్సర్వస్య ప్రతిపాదయిషితత్వా దుపాదానతాన్వయత్యై. నచైతా
 వతా తద్యక్త్యాణామిహిరణ్యగర్భాన్తరస్యాపాదనత్వం చానభిమతం భవతి - అన్యత్ర కపిలానురంసంవాదబ్రహ్మరుద్రసంవాదాదిభి కపిలహిరణ్యగర్భాదిభి
 రేవేవస్య, తస్య జగదుపాదానభావస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. నచతదన్తక్రీమత్రేణాతివాదదర్శనాచ్చసాంఖ్యయోగయోగవాదరణీయతాచ భవతి -
 తయోపపత్తిభూతాయిత్యాన్వ, దేవీవాస్తాత్ ప్రతిపత్త్యస్థానయోస్తనాకాక్షానమ్మనాత్, విప్రపతిసానిదిదోషవిపరదతాయాం ప్రవీణతాన్వచ్చ.
 నహి శబ్దానశాసనే కర్మకలాపబ్రహ్మవిద్యయో రప్రతిపాదనా త్తదనాదరణీయతవ్యమ్ - తదన్వత్. ఏవ మహాచార్యశ్రేణ తద్యక్త్యాణాం హృద
 యమహానస్తః ఆపాతప్రతిపన్న మేవార్థం తాత్త్విక ముపవన్యం మన్యమానా స్తార్కికమన్యా యే ప్రత్యక్షిత్వస్తే - తేహ ముపదేశవికార్యత్వాభా
 వాత్ సాంఖ్యాద్యగమానా మాపాతప్రతిపన్నార్థమాత్ర పరత్వమన్యాయస్యా నూన్రీకారైస్తన్నిరసనం యుక్తమ్ - మామాసాశాస్త్రస్య న్యాయ
 నిబద్ధతావత్. ఇతిహానపురాణానాంకూపదేశప్రధానతాన్తర్కకార్మశ్యం విహాయ కపిలాంసానినాం ప్రబద్ధాన్తరేషు బ్రహ్మజగదుపాదానతాన్వదిప్ర
 తిపాదనావిరోధేన సాంఖ్యయోగాగ్ధప్రతిపాదనమపి యుక్తమ్. * తమేవ శాస్త్రాకర్తారః ప్రపదన్తి మనీషిణి ఇతి వచనంచ ప్రబద్ధాన్తరేషు కపిలా
 దిభిః పరమాత్మనవాచ్య జగదుపాదానతాన్వదిప్రతిపాదనం నిష్టానిర్ణయస్య హేతుత్వేన వదతి. భ్రమరావస్థాన్తరపాదనితికత్తత్త్వ విషయఇతి నన్యం
 వక్తవ్యమ్. ఏవం సాంఖ్యయోగపాశుపతానామేకతాప్రామాణ్యేనావిరుద్ధాంశే భ్రమరాత్వం తుల్యమితి. ఏవంత్వత్వోపపదనస్య వివక్షామూలాత్వాన్వయ
 వివక్షావిశేషహేతుమనాన్విత్యేష గుణత్రయమాలత్యాన్వ, దతివదనస్సోపేక్ష్యత్యాన్వ, చ్చ కారణదోషబాధకప్రత్యయాప్రకృత్యానామ్ వేదేతు వక్త

రథావాత్ ప్రబలతరదరిక్తవచనాభావాచ్చ తదుభయసమ్మనః. పఞ్చరాత్రేతు నాధవాదరూపమపి వేదవిరుద్ధం వచనం దృశ్యతే - అత స్సాంఖ్యయోగపాశుపతపఞ్చరాత్రాణాం చ నైవమ్యం దురవస్థానమ్. తత్ర ముముక్షోయపరీష్యభూయిష్ఠత్యాభావాత్, పరావరతత్త్వవిపర్యాసనిషిద్ధానుష్ఠానమిత్యతామప్రభావః పరిహర్యవిరోధస్య దుష్కరిమారత్వాచ్చ పాశుపతమతస్య క్వచిదవిరోధేషి నాత్యవ్వాదరణీయత్యైవ. సాంఖ్యయోగయోగస్త్రుతవిపర్యాసానైవసామ్యత్యాభావా, దాపాతతో వేదవిరోధభ్రమపేతుభూతాతివాదాంశ పరిత్యాగేనాదరణీయత్వా, దేశదేశప్రామాణ్యేన ప్రమాణత్వమ్ - పఞ్చరాత్రేతస్మాదాభావాత్, వేదవిరోధభ్రమపేతుభూతాతివాదాభావా, ద్విరుద్ధతయాభాతానా మధానాంవాధీయమానశ్రుతిమూలత్వసమర్థవాచ్చ కాన్తస్త్రిన వేదావిరోధాత్సైకత్వేన వేదవత్ ప్రమాణత్వమితి. అతో భాష్యకారోక్తవివాధికరణవిష్యర్ష ఉపపన్నతరః.

పరేతు ఖిజ్జానాదితి - విజ్ఞానైశ్చిర్యశక్త్యాదిగుణసద్భావేన సర్వేషి వానుదేవా ఇతిచేత్ - ఏవ మత్తుత్పత్త్యనమ్మవాపరిషేధః. కథమ్. వానుదేవాదీనాం చతుర్థాం పరస్పరభిన్నత్వ మయ్యుక్తమ్ - అనేకేష్వరకల్పనానర్థక్యాత్. ఏకస్య చత్యోగో పూర్వః ఇతిచేత్ - తదుత్పత్త్యనమ్మనః - పూర్వసాక్ష్యగతయా సర్వేషాం కుల్యత్యాభ్యుపగమాత్, అనత్యతిశయో కార్యకారణభావానన్వేష్యే. చతుస్సంఖ్యత్వనియమాన్వాసన పవన్నః - బ్రహ్మైశ్వర్యమ్యస్తస్య నమస్తస్య జగతో భగవద్వ్యాప్తివాత్వావగమాత్. విప్రతిషేధాచ్చేతి - * జ్ఞానబలైశ్చిర్యశక్తివిర్యతేజాం సిగణాః, * ఆత్మాన వైతే భగవన్ వేదానుదేవా ఇతి గుణగణితకల్పనాదిలక్షణవిప్రతిషేధాత్ శ్రుతివిప్రతిషేధాచ్చానన్వేష్యేనైవత్యం. తత్ర విజ్ఞానాదిశక్త్యభ్యామ్యత్వనిరాపహాచిత్యం పూర్వమేవ దర్శితమ్. * ఏకంనా సంయోగరూపవోదనాఖ్యాదిశేషాదిత్యాదివిప్రతిషేధస్య నిర్దాస్తద్యోగకత్యావత్తదప్రతిషేధశబ్దసోత్పత్త్యనమ్మవాప్రతిషేధవాచిత్యే మయ్యుక్తమ్. నను-తచ్ఛబ్దోహే ప్రకృతసరూప్య - ఉత్పత్త్యనమ్మనః ప్రకృతః - నతు ప్రామాణ్యమితిచేన్న - ఆద్యమూత్రదవ్యసాప్రామాణ్యపరత్వే పక్షవిపర్యాసవద్యోగతేన వా శబ్దేన ప్రామాణ్యసోప్రథాపితతయా ధీవ్యత్య తస్య తచ్ఛబ్దేన పరామర్శోపపత్తే. యద్వా పరీక్ష్యమాణం పఞ్చరాత్రకాస్త్రం తావద్భుద్ధిభవ - అబుద్ధిస్య పరీక్షణాయోగాత్. అతో బుద్ధిశ్చ శాస్త్రం తచ్ఛబ్దేన పరామ్యశక్త తస్మాప్రతిషేధభిర్యుక్తే ప్రామాణ్యప్రతిషేధభిరనిత్యో. అతః ఫలితాద్యం భావ్యమితి నకిచ్చిదవ్యసావ్రస్యమ్. చతుర్థా మత్తుత్పత్తేదో నాభిమతః. ఏకవ్యాసాత్వే కార్యకారణయో రతిశయాభావా దుత్పత్త్యనమ్మన ఇతిచాయ్యుక్తమ్. తత్త్వనిరూపనానిషివేకకార్యరూపాతిశయసమ్మవాత్. యదిత్యయా కార్యకారణత్వవిభజనాధారణార్థాయోపాతిశయోచిత్యం భావితయా చభిమతః - తస్మా సోఽస్త్రేన. యది తదంతికాతిశయః - నతు ముష్టటమవర్ణకల్పలాదిమన్విపాస్తీతి వ్యాప్తిమానతయా తర్కాభాసతా. సర్వేషాం పూర్వసాక్ష్యగత్యే కార్యవ్యవస్థాయాః కోపేతురితిచేత్ - ఈశ్వరసావిత్యమేవేతి బ్రూమః. నదా సర్వస్యస్య సర్వశక్తే రీశ్వరస్య కాలవిశేషే స్వేష్టసంహారాదివ్యవస్థానా సావిత్రత్యక్తతా - తదన్వత్. నమస్తజగత ఈశ్వరప్రభావత్యావగమా చతుస్సంఖ్యత్వనియమాననిరితిచానంగతమ్ కర్తవ్యత్వానాం క్షేత్రజ్ఞానాం అకర్తవ్యత్వరహిత్యావగమావపత్తే. స్పృహవామనాదిభిః సంఖ్యానియమభిజ్ఞభిరేవ - తేషాం విభవభోగ్యానుప్రవేశాత్. యదా భగవదంశత్వం పూర్వపాశబ్దేన వివక్షితమ్ - తదా చతుస్సంఖ్యానియమావ్యవభిమతభిరనిష్ఠాపత్తిః, యదా కార్యనిశేషాచిచ్ఛాన్వాంశవిశేషసంశ్చయోగజ్ఞానాం - తదా చతుస్సంఖ్యానియమ ఉపపద్యతే ఇతి తత్రానియమప్రజ్ఞానం శాస్త్రసిద్ధిప్రభావశబ్దార్థానభిజ్ఞత్వకృతమ్. గుణగణితకల్పనానువత్తివిప్రతిషేధోపి సాన్విజ్ఞానవిజ్ఞమిభ్యతః - తత్ర కాస్త్రే గుణస్య గణిత్యావభ్యుపగమాత్. యది కన్యవీక్షానాదిశబ్దేన వానుదేవాదిసామాధికరణ్యం దృష్టమ్ - సత్రాపి దోషః - శ్రుతిషు పరబ్రహ్మసమాధికరణజ్ఞానాన్వాదిశబ్దానామివ తద్గుణసారత్యావత్తదవపత్తే. అన్యథా * యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ * సత్యం జ్ఞానమిత్యాదిశ్రుతిషుప్రమాణ్యంప్రసజేత్ - ఆపాతతో విప్రతిషేధప్రతిపత్తిసామాన్యాత్. వేదానివాదిశబ్దానుపపరస్తు దృశ్యతః - అతః శ్రుతివిప్రతిషేధానిషి. అతః పరోక్షార్థోఽనుపపన్నః.

అత్యేత్వేనం నిర్ణయేది పూర్వాన్విధికరణేషు వాదినాం తర్కాచ్యుతాభ్యాః శిష్టపరిగృహీతభావ్యాగమాచ్చ నిరసాః. అత్ర శిష్టపరిగృహీతాః సాంఖ్యయోగపాశుపతపఞ్చరాత్రాణాం చ త్యావరః పరీక్ష్యస్తే. * అభావే వేదమన్వ్రాణం పఞ్చరాత్రోదితేనపీత్యాదివచనాన్వయభారతే నిష్ఠానిర్ణయాధ్యాయచ్చ శిష్టపరిగృహీతత్వం చతుర్థాం సిద్ధమ్. తత్ర సర్వసర్వరజ్జవైదికేశ్వరాంశభూతత్యాన్విధిశ్శరార్థానినామ్ - ఈశ్వరజ్ఞానమూలతయా సాంఖ్యయోగాద్యాగమాః వేదవిరోధేషి ప్రమాణమితి పూర్వపక్షం కృత్వా తేషా మిశ్వరాణాం సర్వజ్ఞత్వేషి తేషాం తత్త్వాన్విరోధేషు తేషి గ్రథవిర్వాణే పురుషాస్తరాణా మవ్యవస్థాప్రవేశాత్తేషా మజ్ఞానరాగదేహాదిసమ్మవేన సావకాశత్వా, దేవదావిరుద్ధాంశః ప్రమాణమ్ - విరుద్ధాశస్త్రప్రమాణమితిచాచూః, తత్ర చతుర్థామపి వేదానుసారేనవిశ్వయస్య ప్రదర్శనార్థం పఞ్చరాత్ర మవలమ్బ్య సూత్రకారణ విస్తరితమ్యుక్తమ్. సూత్రయోజనాయాం చ విజ్ఞానాదిభావేనా తదప్రతిషేధభ్యుత్తర - విజ్ఞానాదిమన్వ్రాణోద్భవభానుదభవభేదేన విభాగమాత్రం సజ్జర్జ్జానానామ్ - నతు మఖ్యం జన్త. జీవమసావజ్జగద్ధివ్యతారత్వ త ఇతిచేత్. ఉత్పత్తే - ఏవం తస్మి నైతనత్వం ప్రతిషిద్ధ్యతే - విరోధాభావాత్ - శ్రుతివిరుద్ధం ప్రతిషిద్ధ్యతే. విప్రతిషేధాచ్చేతి - సర్వసిద్ధాన్తైశ్చోదనుసరణీయః - అన్యథా చతుర్థాం పరస్పరవిప్రతిషేధాదిత్యుక్తమ్. అత్యోష్యతే. విప్రతిషేధాచ్చేతిమాత్రస్య తదప్రతిషేధశబ్దోక్తపఞ్చరాత్రప్రతిషేధోపపాదకత్వేనత్యేవాన్వయసావ్రస్యమ్. సర్వే సిద్ధాన్తైశ్చోదనుసరణీయ ఇతి సర్వవిపరీకర్మితప్రతిజ్ఞానాకార్యస్తరాధ్యాయరస్తు గ్రంథశయా మాజ్ఞవేవానుసద్ధానానాం సధియ మధిరోపాతి. అధికరించ నిరూప్యమ్.

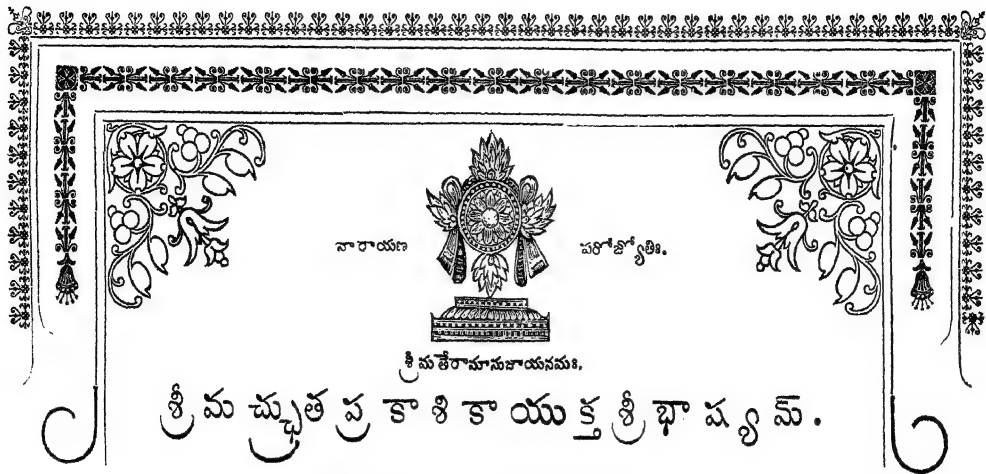
స్మృతిపాదప సాన్యస్మృత్యసకాశోషప్రసక్తాదితి మనావిది స్మృతివిరోధే సాంఖ్యస్మృతిదార్పణ్యే శ్రుతిపాదితే కథం సాంఖ్యాదిస్మృతీనాం శ్రుతివిరోధేఽపి ప్రామాణ్యశోభాత్కాతు మలమ్. చతుర్థా మాగమానాం ప్రదర్శనార్థం పశ్చిరాత్ర మధ్యకృత్య నిరూపితమితి చానువచన్ముమ్ - సాంఖ్యవైశేషికముగతాదిమతానామపి ప్రదర్శనార్థం తేషాన్యతమపక్షమాత్రప్రతిషేధస్యాకృతత్వాత్. తత్రహి నిరసనీయం క్షిణేనాన్ని రాసక శేదాచాన్వికరణభేదః కృతః - ఏవం తేషాన్యతమస్తే రాగమాన్యతవ్యవసరత్వాత్ తదసమ్మేషేన తత్ప్రామాణ్యప్రతిషేధోఽపి ససమ్మేషతి. శ్రుతి విప్రతిషేధయత్కాన్య సర్వం ప్రతిక్షిప్తం భవతితిచేన్న - విప్రతిషేధాదితి పదస్య తదప్రతిషేధ ఇత్యనేనాన్వయా తస్మాన్విగమప్రాబల్యప్రతిషేధ కత్వాన్విక్షే. కించ - విరోధాధికరణ్యాయేన గ్రుతివిరుద్ధస్మృతిప్రామాణ్యస్య విధ్యస్తతాన్విదిత తస్మిన్ రాసవైయర్థ్యంఽచ, అసాధారణమామగప్రదర్శనార్థోఽయ మారమ్మ ఇతిచేత్ - తస్మిన్ పశ్చిరాత్రేత రాగమానామమ్యసాధారణమామగజ్ఞాపనాయ కి మత్సధికరణాన్తర్యతయం సనిబధ్దుమ్. తత్పక్ష మూలయన్ క్షినిరాసాదేవ తన్మూలాగమప్రతిషేధస్యాపి సిద్ధే రితిచేత్. కిం చతార్థోపాన్యగమా ఏకయన్ క్షిమాలాః - ఉత భిన్నయన్ క్షిమాలాః. స ప్రథమః - విరుద్ధానాం తుల్యయన్ క్షిమాలత్వాన్యసపవత్రే. ఆనేకయన్ క్షిమాలత్వేతు అధికరణాన్తరారమ్మప్రపజ్ఞః, ఏకవిరాసా తస్మిన్విరాసః కృత స్యాదితిచేన్న - జీవాత్పత్త్యాదీనాం తేషాన్విభావేనూత్పత్త్యసమ్మవాదినా నిరాసాయోగాత్. అతః ప్రదర్శనార్థత్య మయన్ క్షమ్. శిష్ట పరిగ్రహసామ్యంఽచ నభవతి - * అలాభే వేదమన్తాన్విజాం పశ్చిరాత్రోదితేన వై. ఇత్యత్ర పాశుపతతన్త్రాన్విప్రసక్తే. మహాభారతే మోక్షధర్మే పాశు పతతన్త్రాన్వికృత త్వప్రక్రియాయా, స్మృతిప్రాకారస్య చ సాక్షాత్సాన్వి ప్రజాజ్ఞావా తస్య మోక్షోపయోగస్య చ సంక్షేపేణ విస్తరేణా విస్తరేణా సాదేవ న తుల్యతయా పరిగ్రహః. వైరాగ్యజననదాన్విరా సాక్షాత్సాన్వి నిషేధనదాన్విరావ మోక్షోపయోగః సాంఖ్యయోగయో ర్దృఢతః - * ఇదం మహావచనదం చతుర్థేదనమన్విరత్మ్. సాంఖ్యయోగకృతాన్తేనేతి కృత్యస్య పశ్చిరాత్రస్య వేదవేదాన్తసారత్వం తదవిరుద్ధసాంఖ్య యోగార్థానివృత్త్యంఽచోక్తమ్. సాంఖ్యయోగయోగ్య తత్త్వస్తరాన్వివా సత్తరాన్వివాభ్యా మవిరోధం సీత్వా * ప్రత్యక్షహేతత్త్రా యోగా సాంఖ్యా కృత్యప్రవిశ్యయా ఇత్యుపాయాంశే వైషమ్యం దర్శయిత్వాన్తస్త రాన్వివాసత్తరాన్వివాభ్యాం తత్త్వసాంఖ్యామ్యానాధికభావవిరోధమపి దర్శయిత్వా * బహుః పురుష రాజశాంఖ్యయోగవిచారిణామ్. వైత ఇచ్చన్తి పురుష మేకం మరుకులోద్యహేతి తయో రాసవిషద సిద్ధాన్తా వైషమ్యంఽచ దర్శయిత్వా * వారాయణపరం సాంఖ్యం యోగో వారాయణాత్తకఇతి తయో ర్నారాయణగ్రీవత్వంఽచ పదతా భగవతా వ్యాసేన విరుద్ధాంశానాద్యత్వ తయో రాసవిషదమార్గనిష్ఠై రుపశేషత్వం దర్శయితి అవిరుద్ధాంశే ప్రామాణ్య ముపకాన్విగ్రహయిష్టత్వంఽచోక్తమ్. అతః పశ్చిరాత్రసాంఖ్యయోగపాశుపతానాం కార్తేన్యైవ ప్రమాణ్యం విరుద్ధాంశప్రమాణేనూపశేషత్వత్య ముపకాన్విగ్రహయిష్టత్వా భావంఽచ పశ్యతాం కథం తుల్యతయా పరిగ్రహ శృక్ష్మాదియ మధిరోహేత్. నిష్ఠానిర్ణయన్త వస్తుశీత్యిప్రాచ్యోకృతః * జ్ఞానాన్వేతాని రాజశ్చేదిద్ధి నానామతానివై ఇతిహి తన్త్రేత్వాక్తమ్. కించ-త్రాపి వారాయణస్య నిష్ఠాత్వకథనం సాంఖ్యయోగపాశుపతేభ్యః పశ్చిరాత్రస్య వైలక్షణ్యం ద్యోతయతి - తదనురోధేన సాంఖ్యాద్యాగమానాం నిష్ఠాయా నిర్ణీతతయా పశ్చిరాత్రస్య సాంఖ్యాద్యాగమై రనుసరణీయత్వప్రతితే. తుల్య తేనైకార్థత్యే విషక్షితే నచ్చిద్రూపనస్తుమాత్రనిష్ఠత్వేనా వరాన్విగమానాం వక్ష్యమాన్యచ తథాకృతమ్. యథా తన్త్రాన్విరాససారణే విశేషనిర్ణయాకరణాత్ పతన్త్రాన్విరప్రధానతాపకమాః - ఏవం వస్తుమాత్రనిష్ఠత్వాన్విప్రతిపాదనా తుల్యత్వమపి దూరతో నిరస్తమ్. అతః పశ్చిరాత్రస్య తన్త్రాన్విరరణవిధేయతయా తేభ్యో వైలక్షణ్యం వేదతుల్యత్వంఽచ సిద్ధమితి సపరిగ్రహతుల్యతా. * సహస్రవ్యాని హేతుభిరితి వచనంతు ముగతాగమాదివాన్విత్రిపరమ్ - సతు పరిగణితానామపి పశ్చానాం సామ్యపరమ్ - నిరపేక్షస్యానువిధేయస్య వేదస్య, సాపేక్షాణా మనువిధాయనా మితరాగమానాంఽచ సామ్యానుపవత్రే. ప్రమాణతామాత్రే సామ్య మితిచేన్న - కార్తేన్యైవ ప్రమాణస్య వేదస్యావిరుద్ధాంశే ప్రమాణానాం సాంఖ్యాగమాదినాంఽచ సామ్యానుపవత్రే. కన్యచి తస్మినితి జననాయోగస్మేవచేదేన సామ్యమితిచేన్న - ముగతాగమాదేరపి తుల్యత్వాత్. ముగతాగమాదివిరుద్ధాంశో విప్రతి ప్సయా నివేశితఇతి కారణదోష త్రాప్తాపి నమానత్వమ్ - సాంఖ్యాగమాదిమ త్వవిరుద్ధాంశస్య కారణదోషభావాత్ ప్రామాణ్య మభిహితంచేత్ - తర్హ్యసేనైవ కారణేన ముగతాగమాదివాన్విత్రిరావం సామ్యమేన త్వయా ఒభిహిత మిత్యాగతోన్యస్తదీయం మార్గమ్. అన్యథాఒనువిధేయను విధాయనాం తుల్యప్రామాణ్యపరత్వేనతదమేవ పవనం త్రాన్విమూలం స్వాత్. అతోఽన్య వాక్యస్య ముగతాదిమతవాన్విత్రిపరత్వా న్నపశ్చిరాత్రవైలక్షణ్యవిరోధిత్యమ్. యతః పశ్చిరాత్రస్య వేదవేదాన్తతదవిరుద్ధప్రబధ్ధాన్తరాన్విప్రతిపాదకతయా కార్తేన్యైవ ప్రమాణత్వమ్ - అతఏవ పశ్చిరాత్రేపి విరుద్ధాంశ స్తాన్విజ్యఇతి సిద్ధాన్తోన్యనుపవత్త్య.

ఉత్పత్త్యసమ్మవాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి హివరతలలిలకవాగ్విజయనూననా శ్రీరజరాజదివ్యాల్పల్ప వేదవ్యాసాపరనామధేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవానమధికతశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యవృద్ధయేన శ్రీసుదర్శనమూర్తి విభింతాయాం శ్రుతిప్రకాశికాయాం ద్వితియస్యాధ్యాయస్య ద్వితియఃపాదః.

రచనాను, మహాద్విష్ట, నము, నాభావ ఇత్యపి. సర్వధావైవ, వైకస్మిక్, పత్త్య, రుత్పత్త్యసమ్మవాత్ || ద్వితియస్య ద్వితియేపి వ్యాప్తవేన ప్రక్షేప్తాః.

సముదితాధికరణసఖ్య - ౫౩. సముదితనూత్రసఖ్య - ౨౧౬.

ద్వితీయాధ్యాయే — తృతీయఃపాదః.

వియదధికరణమ్.

౧॥ సూ. నవియదశ్రుతే. ౧.

౧. † సాక్ష్యాదివేదబాహ్యతన్త్రాణాం న్యాయాభాసమూలతయా విప్రతిషేధాచ్ఛాసామజ్ఞస్య ముక్తమ్ - ఇదాసీం స్వవక్షస్య విప్రతిషేధాదిదోషగన్ధాభావఖ్యాపనాయ బ్రహ్మకార్యతయాఽభిమతచిదచిదాత్మకప్రపంచస్య కార్యతా

౧॥ సూ. నవియదశ్రుతే. † పాదసంక్షిప్తమాసా (సాంఖ్యాదీతి) ఆయ మర్థః - ద్వితీయాధ్యాయస్య ప్రథమే పాదే కారణవిషయే హోక్తదోషః పరిహృతః - ఆత్ర తృతీయే కార్యవిషయే హోక్తదోషః పరిహీయన్తే. తస్మాత్తృతీయః పాదః ప్రథమేన సంజ్ఞతః - ద్వితీయస్తు పరపక్షప్రతిషేధపరత్వా చ్ఛరమభావీతిచేత్. కారణవిషయే హోక్తదోషపరిహరపరపక్షప్రతిషేధా సంజ్ఞతో - ఆనన్తరం కార్యవిషయహోక్తదోషపరిహారీయుక్తఇతి సంజ్ఞతీతి. ఇమ మర్థ మభిప్రేత్య బ్రహ్మకార్యతయాఽభిమతేక్యుక్తమ్. తత్ర చిదాత్మీయసూత్రే కార్యతయాఽకిమేకరూపమ్ - ఉచ్యతే. భిన్నరూపమితి సంశయతేనత్యేకరూపమితి పూర్వః పక్షః - భిన్నరూపమితి సిద్ధాంతశ్చ పాదద్వయేన క్రియత ఇతీమ మర్థ మభిప్రేత్య చిదచి

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

ద్వితీయాధ్యాయే — తృతీయఃపాదః.

౧॥ సూ. నవియదశ్రుతే. ౧.

(వే-సా.) వియమోత్పద్యతే, ఆశ్రుతే. శ్రుతిః - శ్రవణమ్, నిరవయవస్య. ఆత్మనభిప్రాయేనాత్మశ్రవణానంభవాత్. ౧.

(వే-దీ.) వియత్ ఉత్పద్యతే - నేతి సంశయః. సోత్పద్యతే ఇతి పూర్వః పక్షః - నిరవయవస్య నర్వగతస్యాత్మనభిప్రాయేనాత్మత్వనన్భవాత్. ఆనన్భవసీయస్య శ్రవణం న నన్భవతి. ఆత ఉత్పత్తిశ్రుతి గౌణీతి. రాధాస్తన్మ వియత్ ఉత్పద్యతే - ఉత్పత్తిశ్రుతే. ఆత్మీయార్థవిషయయాశ్రుత్యాఽభిప్రేతేనైవ నిరవయవత్వాదిచేతుకం నానతస్త్వనుమాన ముదేతు మలమ్. ఆత్మసూక్ష్మమత్పత్తిశ్రుతేనైవ నిత్యత్వమ్ - న నిరవయవత్వాదినా. సూత్రార్థస్తు నవియదశ్రుతేః వియత్ - సోత్పద్యతే. కుతః, ఆశ్రుతేః - అశ్రవణాత్. ఆనన్భవసీయస్య శ్రవణానన్భవాత్. ౧.

ప్రకారో విశోధ్యతే. † తత్ర వియదుత్పద్యతే నవేతి సంశయ్యతే. కిం యుక్తమ్. సవియదుత్పద్యత ఇతి. కుతః. అత్మతేః సమూహవితస్యహి † శ్రవణసమ్మతః - అసమూహవితస్యతు గగనకుసుమవియదుత్పత్త్యదేః శబ్దాభిధేయత్వం ససమ్మతమితి. † సఖిలు నిరయమస్య సర్వగతస్యాకాశస్యాత్మసామ్యైర్నిరూపయితం శక్యతే. † అతవచనోత్పత్త్యసమ్మతాత్ ఛాద్యోగ్యే సృష్టిప్రకరణే తేజః ప్రభృతీనామేవైర్నిరూపయితే * ౧ తదైతత్త బహుస్యాన్ని ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽస్పృజతేతి. † తైత్తిరీయకాథర్వణాదిషు * ౨ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశ స్సమ్మూళితః * ౩ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనసస్సరేషిన్ద్రియాణిచ | ఖం వాయు ర్జ్యోతి రాప ఇత్యాదిషు శ్రూయమాణా వియదుత్పత్తి రర్థవిరోధాద్బాధ్యత ఇతి.

ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే.

అ॥ సూ. అస్తిత్వం. ౨.

౨. అస్తిత్వాకాశస్యత్పత్తిః - † అతీంద్రియాధ్వవియయాహి † శ్రుతిః ప్రమాణాస్తరాప్రతీతామపి వియదుత్పత్తిం

దాత్తకప్రపఞ్చస్యేత్కుక్తమ్. † తత్ర ప్రథమాధికరణస్య సంశయ మాహ (తత్రేతి) † కిం వియదుత్పద్యతే - నవేతి సంశయః. తదర్థం * అత్తన ఆకాశ స్సమ్మూళిత ఇతి వాక్యం వియదుత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - నేతి. సమూహతశ్చో ముఖ్యోత్పత్తిపరః - ఉత గౌణ ఇతి. అన్యత్ర నిరయవద్రవ్యస్య ఉత్పత్త్యధ్వన మాకాశస్యోత్పత్త్యన్వతా మవగమయతి - నేతి. యదాఽవగమయతి - తదా సమూహతశ్చబ్దస్య గౌణత్వాద్వాక్యస్యాత్పత్తి ప్రతిపాదనాసామ్యస్యా న్నవియదుత్పద్యత ఇతి భవతి. యదోత్పత్త్యన్వతాం నావగమయతి - తదా సమూహతశ్చబ్దస్య ముఖ్యోత్పత్తిరయా వాక్యస్యాత్పత్తి ప్రతిపాదకత్వాద్వియదుత్పద్యత ఇతి సిద్ధ్యతి శ్రుతిః - శ్రవణమ్. కథ మశ్రుతిః - * అత్తన ఆకాశ స్సమ్మూళిత ఇతిహి శ్రుతిరితి శ్చాన్దయా మశ్రుతే రసిద్ధిపరివారాయ శ్రుతిశ్చార్థమాహ (శ్రవణసమ్మత ఇతి) శ్రవణమ్ - శబ్దజన్యప్రమితిః. యథా * శ్రోతవ్య ఇత్యాదిషు. శబ్ద జన్యప్రమితివిషయత్వానమ్మపాదిత్యర్థం. సహి శ్చోఽయోగ్యాన్తప్రమితిజననశక్తః - * ఆదిత్యోయావ ఇత్యాదిష్యదర్శనాదిహి భావః. యద్వా - ఉత్పత్తి ప్రతిపాదనమర్థశ్రుతివాక్యాభావా విషయేతి అశ్రుతేతి. సమూహవితస్యహి శ్రవణసమ్మత ఇతి నూ తాభిప్రాయవివరణమ్. ఏవమితి గాణిత్యనన్తరం శ్రుతినిదైశ్చాన్వరన్యంస్యాత్. గగనకుసుమేవాదానం దృష్టాన్తత్వేన కృతమ్. † అసమూహవితస్య ముపపాదయతి (సఖిర్నితి) నిరయవద్రవ్యత్వాత్. సర్వగతత్వాన్మేలిహేతుద్యయం విషయేతి. † కేవలతర్కస్య కాలాత్మయావదేశ సమ్మతా త్తద్వాన్వయత్వేన శ్రుత్యధానత్తి మాహ (అతవచనే) తేజస్సుష్టిప్రాప్తవ్యం శ్రుత్యధానత్తి. † (తైత్తిరీయకేతి) తర్కవియద్రుతేరితి తర్కమగృహీతశ్రుతిః ప్రబలేతిభావః.

అ. అ॥ సూ. అస్తిత్వం. † కుశబ్దాభిప్రేతం హేతుమాహ (అతీంద్రియేతి) † (శ్రుతిరితి) ఏతత్సాన్త్రాప్యథాసిద్ధిపరతనన్తరముక్తే గాణితీ ప్రీర్జిద్ధిరైశ్చేన అస్తితి శ్రుతి సాన్ధికతయా విషయేతి భావః. కిం ప్రమాణాస్తరాగోచరతవ మయోగ్యతా - ఉత ప్రమాణాస్తరబాధితత్వమ్. ప్రమాణాస్తరాగోచరతవంచేత్ - తదుత్పత్తి కులిజననహేతుకేన - అతీంద్రియాధ్వవిషయత్వాన్మతే. ద్విరీయే వక్షే బాధకప్రమాణం వక్ష్యమమ్ - తచ్చ నాస్తి. భర్తాః ప్రత్యక్షసిద్ధత ఏవాత్రేణాగమావగతధర్మ బాధతేషిత్ - యాగాదేః క్రియాత్వాన్త్యస్సాధనశ్చేన సహిత్, యత్రా సన్యథాసిద్ధ ప్రత్యక్షసిద్ధర్మవిద్యధర్మ ఆగమేన ప్రతీతః - తత్ర యూపాదిత్యేక్యవచ్చాన్వయం బాధితం స్యాత్ - ప్రత్యక్షస్య పూర్వభావిత్యాత్. నాత్ర తథావిద్యధర్మోపబద్ధః - ధర్మిగావాకప్రమాణం ప్రత్యక్ష మనుమానం వా - తదుభయమపి నిత్యత్వాన్విత్యేత్సాధారణితి స తద్బాధః, అన్య

అ॥ సూ. అస్తిత్వం. ౨.

(వే-సా.) శ్రవణం సంభవత్యేన - "౨ ఆకాశస్సంభూతః" ఇత్యేవహి శ్రుతిః అతీంద్రియాధ్వవిషయా వియదుత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి. అత్త సూపి "౪ నజాయతే" ఇతి ప్రతిషేధా దనుత్పత్తిః. ౨.

(వే-పీ.) (అస్తిత్వం) వియత ఉత్పత్తిః "౨ అత్తన ఆకాశస్సమ్మూళితః" ఇతిశ్రుతే. అతీంద్రియాధ్వవిషయా శ్రుత్యా ప్రమాణాస్తరాప్రతిపన్నవియదుత్పత్తి ప్రతిపాదనం సమ్మతత్యేన. "౫ నాగ్ని నా సిఘ్నేత్" ఇతివ దయోగ్యమిత్యర్థః. ౨.

ప్రతిపాదయితుం సమర్థైః. † సచ శ్రుతి ప్రతిపన్నే - ధే తద్విరోధినిరవయవత్వాది హేతుక మనుత్పత్త్యనుమాన ముదేతు మలమ్, † ఆత్మనోభ్యనుత్పత్తిః ననిరవయవత్యప్రయుక్తేతివక్ష్యతే.

† పు స శో ద య తి.

3|| నూ. గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్ఛ. 3.

3. * ౧ † తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్తన ఆకాశ సమూభిత ఇత్యాది వియదుత్పత్తిశ్రుతి గ్గాణీతి కల్పయితుం యుక్తమ్ - * ౨ తత్తేజోఽన్యజతేతి సిన్ధుక్షోద్భవ్యాణః ప్రథమంతేజ ఉత్పన్నత ఇతితేజ ఉత్పత్తిప్రాధమ్యేన వియదుత్పత్తిప్రతిపాద నాసమ్భవాత్, * 3 వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమితి వియతోఽమృతత్వశబ్దాచ్ఛ.

† కథమేకస్య సమూభితస్య కాశావేక్షయాగౌణత్వ, మగ్నాద్యద్యపేక్షయా ముఖ్యత్వ, మితిచేత్. తత్రాహ

౪|| నూ. స్యాచ్యైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్. ౪.

౪. ఏకస్యైవ * ౧ తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్తన ఆకాశసమూభిత ఇత్యాకాశేముఖ్యత్వాసమ్భవాత్ గౌణతయా మానాస్తరంచేత్ - కాలాత్మకమవిద్యుత్ - కాలవిశేషవిచ్ఛిన్నవైవిధ్యా నభిన ఉత్పత్తి రుచ్యతే. నేదానిం కాలవిశేషవిచ్ఛిన్నం సభో న ప్రత్యక్షాదిగోచరమ్ - కిన్త శాస్త్రైకసమర్థమిమ్. అతో ధర్మి గ్రాహకమానబాధః. నిరవయవద్రవ్యత్వహేతోఽప్రపాదాదివ్యవైకాస్త్యమ్, విశేష జాసిద్ధిశ్చ - వియదేకదోహదానే పక్షీకరణవచాత్. * ఆకాశవాయుతేజాని సలిలం పృథివీ తథా ! శబ్దాదిభిర్దుర్బలైర్హ కసంయుక్తా న్యుత్తరోత్తరైరితినయోగవిశేషవచనాచ్ఛసర్వగతద్రవ్యత్వహేతోఽపి విశేషజాసిద్ధిశ్చస్యాత్. మహదాదీనాం నద్యావః కాన్త్రప్రామాణ్యవాది భిరభ్యుపగస్త్యైర్భిర్భి. † (సచేతి) ఆకాలాత్మకయావదోఽభిప్రేతః. † కిం తద్వాత్తనోభ్యుత్పత్తిమత్త్వం స్యాత్ - నిరవయవద్రవ్యత్వ స్యాసాధకత్వాదిత్యత్రాహ (ఆత్మసూచితి).

† ఉత్తరమూత్రవతారయతి (పునరితి).

3. 3|| నూ. గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్ఛ. † గౌణవృత్తేభ్యుద్భదర్థతావత్ప్రతిపక్షీరిక్తాస్తావచ్చ శ్రుతిర్విశేష్య. ప్రస్తుతాధికాచ్ఛితిని శేషమగమ ఇత్యభిప్రాయజాహ (తస్మాదితి) తేజః ప్రధృతేః పశ్చాన్త వియదుత్పత్తి సమస్యవతి - పూర్వమపి - తేజః ప్రాధమ్యాదిత్యర్థః. * ఆకాశనిరవ్యగతశ్చ నిత్య ఇత్యత్ర వ్యాప్తిమతేణ సామ్యవిజ్ఞాయాఅపి సమ్భవాత్, * ఆకాశకరేరం బ్రహ్మైవాదే మాత్సర్యరలస్యయాపత్యా భిప్రాయే నిర్వాహసమ్భవాచ్ఛ పూర్వపక్షసాధకత్వేనానువన్యాసః. పూర్వపక్షేఽవాన్తంసాధ్యవియహేతువ్యయూపత్యా దసమ్భవశబ్ద యోరేకసూత్రప్రతిపాద్యతా - అతో న మాత్రధేదో యుక్తః.

† ఉత్తరమూత్రశక్త్యా మాహ (కథమి).

౪ ౪|| నూ. స్యాచ్యైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్. * † తపసా బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య తపా బ్రహ్మత్వాదిప్రయోగోఽనుసంధేయః. * అన్నం బ్రహ్మ అనన్తో

3|| నూ. గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్ఛ. 3. ౪|| నూ. స్యాచ్యైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్. ౪.

(నే.సా.) “౨ తత్తేజోఽన్యజతే” ఇతి ప్రాథమ్యవచనాత్, “౧ ఆకాశసమూభితః” ఇతిశ్రుతిః గాణీ “౩ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమ్” ఇతి శబ్దాచ్ఛ 3.

(నే.మీ.) “౨ తత్తేజోఽన్యజతే” ఇతి ప్రతిపన్నతేజఃప్రాథమ్యవిరోధాత్ మధ్యే వియదుత్పత్తి ర్నసమ్భవతీతిత్యుత్పత్తిశ్రుతి గ్గాణీ - ౧ “౩ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమ్” ఇత్యుత్పత్తిశ్రుతివాచ్ఛ. 3.

(నే.సా.) ఏకస్య సమ్భవశబ్దాన్యోకాశే గాణీత్యవస్యత్ర ముఖ్యత్వమ్, అనువక్షే సంభవత్యేన, శ్రవణాన్తర్లిప్తత్. యదేకస్య బ్రహ్మశబ్దస్య “౪ తస్మాదేతత్ బ్రహ్మ నామ రూప మన్నచ్చ బాయతే” ఇతి ప్రకృతౌ గౌణత్వమ్. “౪ తపసా చీయతే బ్రహ్మ” ఇతి ముఖ్యత్వ మాప్నోతై. ౪.

(నే.మీ.) “౧ ఆకాశసమూభితః - ఆకాశా ద్వాన్యః - వాయో రగ్నిః” ఇత్యాదిభిః సర్వతాగ్నిమవక్తృత్వస్య సమ్భవత శబ్దస్య ఆకాశే గౌణత్వం వాయుదివి ముఖ్యత్వం చ సమ్భవతి చ బ్రహ్మశబ్దవత్ యదేకస్య బ్రహ్మశబ్దసైవ ప్రకరణే శ్రూయమాణస్య “౪ తస్మా దే బ్రహ్మ నామ రూప మన్న చ బాయతే ఇతి ప్రధానే గౌణత్వమ్, “౪ తపసా చీయతే బ్రహ్మ” ఇతి బ్రహ్మణీ ముఖ్యత్వంచ. శ్రవణాన్తర్లిప్తాదివానువక్షేవ్యభి ధానా వృత్తే రనువక్షోపీ తత్త్వైర్భిర్భిప్రాయః. ౪. ౧|| తై-అ-౧-౧-౨. ౨|| ఛా-౨-౨-౩. 3|| బృ-౪-౩-౩. ౪|| గు-౧-౧-౪. ౫.

ప్రయుక్తస్యసమూహితభవ్య * ౧ వాయో రగ్నిరిత్యాదిష్యనుషక్తస్య ముఖ్యత్వం స్యాదేవ - బ్రహ్మశబ్దవత్ యథా బ్రహ్మశబ్దః * ౨ తస్మా దేత ద్భుక్త్యా నామ రూప మన్నంచ జాయత ఇత్యత్త ప్రధానే గౌణతయా ప్రయుక్తస్తస్మిన్నేవ ప్రకరణే * ౩ తపసా చీయతే బ్రహ్మ తతోఽన్న మభిజాయత ఇతి బ్రహ్మణి ముఖ్యతయా ప్రయుజ్యతే - తద్వత్ † అనుషక్తేన శ్రవణానృత్యావివాధినావృత్తిర్విద్యతమవేత్త్యర్థః.

† ప రి హ ర తి.

౫॥ సూ. ప్రతిజ్ఞాఽహనిరవ్యతిరేకాత్. ౫.

౫. ఛాందోగ్యశ్రుత్యసూరేశాన్యాసం వియదుత్పత్తివాదినాం శ్రుతీనాం గౌణత్వం కల్పయితుం స యుజ్యతే - యతః ఛాందోగ్యశ్రుత్యైవ వియదుత్పత్తిరక్షీకృతా - * ౩ యేనాశ్రుతం శ్రుత మిత్యాదినా బ్రహ్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానాత్. తస్మాహి ప్రతిజ్ఞాయాః అహని రాకాశస్యాపి బ్రహ్మకార్యత్వేన తదవ్యతిరేకాదేవ భవతి.

౬॥ సూ. శబ్దేభ్యః. ౬.

౬. ఇతశ్చ వియదుత్పత్తిః ఛాందోగ్యే ప్రతీయతే - * ౪ సదేవ సామ్యేద మగ్ర ఆసీ దేకమేవాద్వితీయమితి ప్రాకృప్తేరేకత్వావధారణతద్వత్, * ౫ వితదాత్మ్య మిదం సర్వ మిత్యేవ మాదిశబ్దేభ్యశ్చకార్యత్వేన బ్రహ్మోఽవ్యతిరేక

బ్రహ్మేతి ప్రమాణానుదాహరణం తస్య ముఖ్యాముఖ్యవిషయత్వావాత్. అన్వాదిష్యపి బ్రహ్మబుద్ధ్యాహి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగః. † బ్రహ్మశబ్దోఽస్మిన్ప్రకరణే ద్విః ప్రయుక్తః - అత్రతస్యవత్తః - తత్కృత మేకస్య ముఖ్యత్వగౌణత్వవిభాగఇత్యత్రాహ (అనుషక్తేచేతి) అనుషక్తవత్తావృత్త్యోః ఫల మభిధానా వృత్తిరేవ. అభిధానశబ్దేనాత్ర ముఖ్యాముఖ్యసాధారణశబ్దవ్యాపారమాత్రం వివక్షితమ్, బోధనార్థం వ్యానువత్తః - సహ్యోకశ్చిన్వాక్యేఽనుషక్త్యాహే - ప్రయుక్తత్వాత్. అతోఽనుషక్తో వాక్యాత్తర. వాక్యానైకస్య గౌణత్వంచ యుక్తమ్ - బోధనవ్యాపారభేదాత్. సకృత్ప్రియుక్తస్యపి ముఖ్యత్వగౌణత్వవిరోధః - వ్యాపారైక్యాత్. సహ్యోకబోధనవ్యాపారస్య ముఖ్యత్వగౌణత్వే సమ్మవతః, ప్రయోగభేదవ్యతిరోధో వ్యాపారభేదాత్ - అతోఽనుషక్తేన వ్యాపారభేదా ముఖ్యత్వగౌణత్వావిరోధః. తస్మా దధౌచిత్యాదౌభయత్రాపి సమాధిభ్యః కార్య ఇతి.

† రాధా ప్రమాత్రమవతారయతి (సరిహరతి).

౫. ౫॥ సూ. ప్రతిజ్ఞాఽహనిరవ్యతిరేకాత్ కార్యచారణావాభావేపి నిత్యసిద్ధముక్తా త్తనా మవ్యతిరేకో బ్రహ్మశరీరత్వేన భవతీతి తద్వాన్వి పుత్త్యర్థం బ్రహ్మకార్యత్వేన తదవ్యతిరేకా దిత్వక్తమ్. మృత్పిష్టకార్యదివృష్టానైకత్వాత్ కార్యతయోవామ్యతిరేకో వివక్షిత ఇతిభావః.

౬. ౬॥ సూ. శబ్దేభ్యః. * వితదాత్మ్యమితి వాక్యం కార్యభూతం కృత్స్నం కారణభూతబ్రహ్మతకమిత్యేతదధరతాన్విదుపాత్రమ్. ఆత్మ

౫॥ సూ. ప్రతిజ్ఞాఽహనిరవ్యతిరేకాత్. ౫. ౬॥ సూ. శబ్దేభ్యః. ౬.

(నే-సా.) పరిహరతి “౩ యేనాశ్రుతం శ్రుతమ్” ఇత్యాదినా ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయా అహనిః - వియదాదే ర్భుప్రకార్యత్వేన తదవ్యతిరేకా దేవ. ౫.

(వే-వీ.) పరిహరతి “౩ యేనాశ్రుతం శ్రుతమ్” ఇతి బ్రహ్మవిజ్ఞానేనాకాశాదిన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయా అహనిః ఆకాశస్యాపి బ్రహ్మణ ఉత్పత్త్యా తదవ్యతిరేకాదేవభవతి. ౫.

౧॥ తై-అ-౧-౨. ౨॥ ౧యం-౧-౧, ౨. ౩॥ ఛాం-౬-౧-౩.

(వే-సా.) “౧ ఆకాశస్సంభూతః” ఇత్యాది శబ్దేభ్యః అవగతాం వియదుత్పత్తిమ్ “౪ తత్తేజోఽన్వజత” ఇత్యత్రాకాశశబ్దావచనావగతం తేజసిప్రాధమ్యసంవి వాయుతుం క్షయమ్. ౬.

౪॥ ఛాం-౬-౨-౧, ౩. ౫॥ ఛాం-౬-౨-౨.

(నే-వీ.) ఇతశ్చ. “౪ సదేవ సామ్యేద మగ్ర ఆసీత్” “౫. వితదాత్మ్య మిదం సర్వమ్” ఇత్యాదిభ్యో బ్రహ్మణ ప్రాకృప్తేరేకత్వావధారణసర్వాత్తకత్వాన్విదిష్యాదిభ్యో శబ్దేభ్యశ్చ వియదుత్పత్తిః ప్రతీయతే. “౪ తత్తేజోఽన్వజత” ఇత్యేతస్మిన్వాన్వక్యే ఆకాశోత్పత్త్యవచనాత్ప్రతీయమానం తేజఃప్రాధమ్యం సమానప్రకరణ్యైః ప్రకరణానైకత్వాత్ శబ్దైః ప్రతీయమానాం వియదుత్పత్తిం సరివాయుత్యభిప్రాయః. ౬.

ప్రతీతే. † నచ * ౧ తత్తేజోఽపృజతేతి తేజస ఉత్పత్తిశ్చ తి ర్వియదుత్పత్తిం వారయతి-† వియదుత్పత్త్యవచనమా త్రేణ తేజసః ప్రతీయమానం ప్రాథమ్యం శ్రుత్యంతరప్రతిపన్నాం వియదుత్పత్తిం న నివారయతుమలభి.

2॥ సూ. యావద్వికారంతువిభాగోలోకవత్. 2. ౧॥ ఛాం-౬-౨-3.

2. తుత్తర్జుత్సార్థే. * ౨ † ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాదిభి రాకాశస్య వికారత్వవచనేన తస్మాకాశస్య బ్రహ్మణో విభాగః - ఉత్పత్తిరవ్యుత్పత్తేన - లోకవత్ యథాలోకే ఏతే సర్వే దేవదత్తపుత్రా ఇత్యభిధాయ తేషు కేమాంచి త్రత ఉత్పత్తివచనేన సర్వేషా ముత్పత్తి రుక్తా స్యాత్ - తద్వత్. † ఏవంచనతి * 3 వాయుశ్చాంత్రక్షం చైతదమృతమితి సురాణామివ చిరకాలస్యాత్వాభిప్రాయమ్.

౨॥ ఛాం-౬-౨-౨. 3॥ బృ-౪-3-3.

౩॥ సూ. ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః. ౩.

౩. అనేనైవ హేతునా మాతరిశ్వనో వాయో రవ్యుత్పత్తిరవ్యాఖ్యాతా. వియన్తాతరిశ్వనోః † పృథగ్గోగకరణం య తేజోత్పదావ్యాపేతి మాతరిశ్వనరామరూప్యమ్.

౪॥ బ్రహ్మ-౨ - 3 - ౧౦.

శబ్దోఽస్తర్యామిహ మాహ. ఏతచ్చక్షేన కారణత్వం పూర్వప్రస్తుతం వివక్షితమ్. యః కారణావస్థాత్వా - సవప కార్యావస్థాస్యాపి జగత్ ఆత్మేత్యర్థః. అదిశద్దేన * నమ్రా సోఽప్యేమాః * సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది వివక్షితమ్. † (నచేతి) సహ ఖటాత్పత్తివచనం పటాత్పత్తిం వారయతిత్వర్థః. † ప్రాథమ్యం వారయతిత్వతావా (వియదుత్పత్తిరి) ప్రాథమ్యంనామ కిం న్యకార్యాపేక్షయా పూర్వత్వమ్ - ఉత కార్యాంతరపూర్వకత్వాభావః. అప్యే వియదుత్పత్తి రిభాధాత్వా స్యాత్. సద్వితీయః - పూర్వభావికార్యాంతరనిషేధాశ్చనాత్. తేజస ఉత్పత్తిమాత్రం హి శ్రుతమ్ - నాన్యానుత్పత్తిః - అతః ప్రాథమ్యం సశ్రుతమ్. అతోఽశ్రుతేన శ్రుతప్రమాణ మయ్యుక్తమ్ - శ్రుతేనాత్రకల్పనం హి య్యుక్తమ్. కించ అన్యానుత్పత్తిశ్రవణేపి ప్రాథమ్యం కేనావగతమ్. అన్యానుత్పత్తివచనాదిచేత్ - తద్వ్యాప్త్యేన ప్రాథమ్యేన శ్రుతోత్పత్తిభాధన మనుపపన్నమ్. కించ - కుశ్రచిత్ కన్యది దవచన మన్యత్రాపి తత్ప్రతిపత్తిం వారయతి చేత్ - సర్వకాఖ్యాత్రవ్యయనయో నిర్విషయ స్సాన్యదితి భావః. సిద్ధాక్షేపి పరమసాధ్యహేతుత్వే సత్యసమస్తవదోపాత్తత్వాత్ శబ్దేభ్యఃఇతిసూత్రభేదః. అపాస్తరసాధ్యవిషయ హేతుభేదానాం పరమసాధ్యేపి సమస్తవదోపాత్తహేతునామపి, హ్యేక సూత్రప్రతిపాద్యత్యం దృష్టమ్.

2. 2॥ సూ. యావద్వికారంతు విభాగో లోకవత్. వికారత్వమ్ - కార్యత్వమ్. * † (ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యాదిభిరితి) అత్రాదిశద్దేన ఏకత్వావధారణావివక్షితమ్. † (ఏవంచనతి) అనన్యవిత్కారత్వే వాయోరవ్యనుత్పత్తిప్రసంగ ఇతిభావః.

౩. ౩॥ సూ. ఏతేనమాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః. † తేద మతిదేశనూత్రమ్-అతో నాధికశక్త్యేత్యభిప్రాయేణాహ (పృథగితి) వియన్తాతరిశ్వనో దభయో రవ్యుత్పత్తి ర్వక్తవా - తత్తేకనూత్రేణ వత్తం శక్త్యేపి సూత్రపృథక్కరణ ముత్తరత్ర పరామరూప్య మిత్యర్థః. యోగః - సూత్రమ్.

2॥ సూ. యావద్వికారంతు విభాగో లోకవత్. 2. ౩॥ సూ. ఏతేనమాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః. ౩.

(తేనా) "౨ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్" ఇత్యాదినా ఆకాశాదేరపి వికారత్వావసూతో, తేజసిప్రభృతి విభాగవచనం సర్వస్య ప్రధర్మసార్థమితి నిశ్చయతే. యథాచ లోకే "౫ దక్షేమే దేవదత్తపుత్రా" ఇత్యుక్త్యానేషు కేషాంశ్చిదుత్పత్తివచనమ్. 2. ౫॥

(నేనీ.) యద్యపి ఛాందోగ్య "౧ తత్తేజోఽపృజతే" ఇతివ దాకాశోత్పత్తిః సర్వయాప్యే నాభిధీయతే - తథాపి తస్మిన్నేన "౨ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్" ఇత్యాదినాఆకాశాదే సర్వస్య వస్తుసా బ్రహ్మవికారత్వవచనాత్ యావద్వికారం విభాగః - ఉత్పత్తిరుత్పత్తేతి గమ్యతే లోకవత్ యథా లోకే "౨ సర్వ ఏతే దేవదత్తపుత్రా" ఇత్యభిధాయ తేసాం కేషాంశ్చిదేవదత్తాదుత్పత్తివచనమ్, సర్వేషాం తత ఉత్పత్తిరతిపాదనార్థమితి గమ్యతే. ఆకాశస్యానుత్పత్త్యవచనమ్, సురాదివచ్చిరకాలస్థాయిత్యేవిషయమిత్యభిప్రాయః. 2. ౬॥

(నేనా.) "౪ తేజోఽతః" ఇత్యాది వత్తం వాయోరీ పృథగుపాదనమ్. ౩.

(నేనీ.) అనేనైవ న్యాయేన మాతరిశ్వనావ్యుత్పత్తిరుక్తా. నాయం న్యాయాతిదేశః-అధికాశక్త్యాఽభావాత్. ౪ తేజోఽతస్తప్రాప్యహ ఇతి వాయోస్తేజస ఉత్పత్తిం వత్తం పృథగుపాదనమ్. ౩.

౯॥ సూ. అనమ్భనస్తుసతోఽనుపపత్తేః. ౯.

౯. తుశబ్దోఽవధారణార్థః. అనమ్భనః - అనుత్పత్తిః సతః - బ్రహ్మణః. తద్వ్యతిరిక్తస్య కస్యచిదవ్యనుత్పత్తి ర్నసమ్భవతి - అనుపపత్తేః. † ఏతదుక్తం భవతి - వియన్తాతరిశ్వనోరుత్పత్తిప్రతిపాదన ముదాహరణార్థమ్. ఉత్పత్త్య సమ్భవస్తుసతః - పరమకారణస్య పరస్మైవ బ్రహ్మణః. తద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్యావ్యక్తమహదహజ్జ్వరతన్వాత్తేద్వి యవియత్సవనాదికస్య ప్రపంచస్యైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాదిభి రవగతకార్యభావస్యానుత్పత్తిరోపపద్యతేఇతి. వియదధికరణం సమాప్తమ్.

౯. ౯॥ సూ. అనమ్భనస్తుసతోఽనుపపత్తేః. † నను-నబ్రహ్మణోఽనుత్పత్తి ర్వక్తవాన్ - బ్రహ్మవృత్తిరేవయదాదేరుత్పత్తి రుక్తా - పునరనుత్ప త్త్యనమ్భనః కేషా ముపపత్తే - అనుపపత్తిక్త కస్యేత్యుక్తాహ (ఏతదుక్తంభవతి) మహదాహ మనుత్పత్తి ర్నిషిధ్యతే. అనుపపత్తికవిజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞానప్రతిజ్ఞాఽచానేరిత్యర్థః. అదిశబ్దేనైకతావధారణాదివివేచితః.

పరేతు వియదుత్పత్తే రనుత్పత్తేశ్చ శ్రుతినిధిత్యాచ్యుతయో విప్రతిషేధాఽతి పూర్వఃపక్షః - అనుత్పత్తికేవేతి నివృత్తిప్రతిషేధాఽతి నిధాన్తేర్థ కదేతి - ఉత్పత్తికేవేతి నివృత్తిప్రతిషేధాఽతి సాక్షాత్తినిధాన్తేన ఇత్యధికరణకీరణం వర్ణయన్తి. తత్ర బ్రూమః - విప్రతిషేధమాత్రస్య పూర్వపక్షత్వ మయుక్తమ్ - తస్య పరమసాధ్యత్వాభావత్. యథా కారణతేననాకాశాదివిప్రతిషేధాఽతికరణస్య శ్రుతివైవిధ్యా తస్మాదయమూలతేనవిప్రతిషేధేన హేతునా బ్రహ్మకారణవాదాదదేన ప్రధానకారణవాదస్య జ్ఞానయన్తే పర్యవసితః పూర్వః పక్షః. అతో విప్రతిషేధమాత్రస్య పూర్వపక్షీ కరణ మయుక్తమ్. అతఏవహి నాత్మప్రతేత్యన్యన శ్రుతివైవిధ్యా తస్మాదయమూలతేనవిప్రతిషేధమాత్రం పూర్వపక్షీకరణం - అపిశూత్యుత్తిం నిధాన్తేర్థకదేమతం కృత్యా అనుత్పత్తినిధాన్తితా అతో విప్రతిషేధస్య క్వచిత్పర్యవసాన మపేక్షితమ్. తత్రకిం సప్రప్తిశ్రుతివిప్రతిషేధాత్ ప్రధానకారణవాదగ్రాహ్యత్వమ్ - ఉత సప్రప్తిశ్రుతీనా మధాదరపరత్వమ్ - ఉతాప్రామాణ్యమేవేతి. సతావ దాద్యః - ప్రధానకారణవాదపరత్వేనవిప్రతివిప్రతిషేధస్య స్థితత్వాత్, తత్ర పక్షవ్యన్య బ్రహ్మకారణవాదే తుల్యత్వాత్, నావ్యన్యపరత్వమ్ - అన్యభావత్. * బ్రహ్మవిద్యాప్రతి పక్షతరం బ్రహ్మవేదసం బ్రహ్మ సర్వకారణత్వోక్తిముఖేన న్యాయతే - అతోఽన్యపరత్వనిధితేత్. న-*. కారణం ధ్యేయఃఇతి వేద్యబ్రహ్మణః కారణత్వలక్షణకత్వాత్ లక్షణవిప్రతిషేధే లక్ష్యబ్రహ్మవేదసన్యసమ్భవాత్ స్తుత్యనుపపత్తేః. నామి వేదాప్రామాణ్యమ్ - ప్రథమే కాణ్డే తత్సామాన్యస్య సమర్థితత్వాత్. అతః పర్యవసానసఫలాభ్యావేన విప్రతిషేధమాత్రస్య పూర్వపక్షీకరణాయోగా దనుత్పత్తిం పూర్వపక్షీకృత్య ఉత్పత్తినిధా న్నీకరణం యుక్తమ్. నూత్రయోజనాచానుపపన్నా - అశ్రుతే - ఛాన్డోగ్యే వియదుత్పత్త్యుక్తవనాత్. ఆస్తితు - తైత్తిరీయతే వియదుత్పత్తి రస్తితి వ్యాఖ్యాతమ్. వియదుత్పత్తే శ్రూయమాణాయామపి క్వచిచ్ఛ్రుతిజాభావస్య హేతుతయోపన్యాసోఽనుపపన్నః. అనధికాభ్యావరతుర ముఖిప్రామేణ హేతుత్వీరితేత్ - తద్వ్యసధీతవృత్తప్రపాకపురుషుఖిప్రామేణ పృథివ్యాద్యనుత్పత్తే రపున్యవ్యన్య నూత్రకారణ నిరసనీయత్వం ప్రసజేత్. మహిమహిధరాదీనాం యుగపత్యర్థప్రకాయాహి కేషాంచి దవభిమతౌ. అస్తితిని నూత్రస్య విప్రతిషేధసమర్థనాయ ఉత్పత్తిసదాభవ పరతయా పూర్వపక్షవిషయత్వ మప్యయుక్తమ్ - సిద్ధాంతప్రతిజ్ఞాయా అధ్యాహర్యతేప్రసక్తాత్, అనధ్యాహరణమ్భవే తదయోగాచ్ఛ. గోణ్య నమ్భనాదిత్యాదేశ్చ నూత్రస్య సిద్ధాన్తేర్థకదేశమతవిషయత్వంతు పరోక్తాధికరణకీరణప్రతిషేధే వ్యవస్థం భవతి. యావద్వికారంత్పత్తి నూత్రం విభక్తత్వహేతునా ఘటాదివన్నభవః కార్యత్వానుమానపరం సర్జితమ్. తదయుక్తమ్ - హేత్యనుపపత్తేః. విభక్తత్వం నామ యద్యేకస్యా త్కార్య

౯॥ సూ. అనమ్భనస్తు సతోఽనుపపత్తేః. ౯.

(వే-సా.) అనభవస్తు పరస్య బ్రహ్మణః, ఇతరస్య “౧సదేవ” ఇత్యవధారణాద్యనుపపత్తే రుత్పత్తిరేవ. ౯. ౧॥ ఛాం-౨-౨-౧.

(వే-దీ.) తుశబ్దోఽవధారణార్థః. సతః పరమకారణస్య పరస్మైవ బ్రహ్మణః అనమ్భనః - ఉత్పత్త్యనమ్భనః. తద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్న స్మైవ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాద్య నుపపత్తేః నమ్భన ఉక్తఇత్యుఖిప్రామేణ. ౯.

౧౦॥ సూ. తేజోఽతస్తథావశ్యహ. ౧.

౧. † బ్రహ్మవ్యతిరేకస్య కృత్స్నస్య బ్రహ్మకార్యత్వ ముక్తమ్ - ఇదానీం వ్యవహితకార్యాణాం కింకేవలాత్తత్తదనన్త రకారణభూతా ద్వస్తున ఉత్పత్తిః - ఆహూనస్వితత్తద్రూపా ద్భిహ్మణ్యి చిన్మతే. కిం యుక్తమ్. కేవలాత్తత్తద్వస్తు నభితి. కుతః. తేజస్తావత్ అతః - మాతరిశ్వనపపూత్సద్యతే - * ౧ వాయోరగ్నిరితివశ్యహ.

వికారాః - తానన్తో విభాగాః సూక్ష్మ శ్చ క్షిరూపా న్వివికరిత ప్రభా బ్రహ్మణ స్ఫుర్తి - లోకీకపురుషణా మిహేశ్వరస్యాపి కార్యకారణమనౌ వ్యవ హారాః శ్రూయన్తే - అత స్సూక్ష్మ మాకాశం పరమం ప్రాప్యమ - తస్మా దన్యతు ప్రాప్యన్తు ఉత్పత్తి రస్మిత్యాహుః. తత్ర తావత్ * ఖం పురాణమితి శ్రుతివిరోధా దుత్పత్త్యనన్యూహా ద్దాణీత్యయుక్తమ్ - శబ్దాచ్చేత్త్యనన్త పునరుక్తప్రసక్తాత్. * వాయు శ్చాన్తరితం చైత దమ్ముత మిత్యన్ముతతవ్య శ్రుతేః పురాణత్వశ్రుతేశ్చ కో భేదః. యతః పురాణత్వశ్రుతివిరోధా దనన్ముపూ నవివక్షితః - అతఏవ పురాణత్వాదివిశేషణస్య వ్యవచ్ఛేద్యా నన్మునపరిహరపరత్యం స్యాన్తైకస్వేతిమాత్రస్యావ్యయుక్తమ్. ప్రతిజ్ఞాహానిరితి మాత్రస్యచ పూర్వపక్షవిషయతయైవ తత్ర శక్త్యా విశేషపరిహరపర త్వమయుక్తమ్ - తథానన్త్యధికరణసిద్ధాన్తసాధకయుక్తే రన్ముక్తప్రసక్తాత్. యానన్దికారమితిమాత్రం సిద్ధాన్తసాధకయుక్తపరమ్ - తత్రహి కుశబ్ద శ్రుతభితిచ్చేన్న - తస్య పరాపరప్రాప్యమభేదేన పురాణోన్విత స్మిత్తిమత్తవిరోధపరిహరపరతేన్విన వ్యాఖ్యాతృతావత్, పరిహరకన్యసాధకయుక్తస్య స్తర ఉపన్యస్తే యజ్ఞ్యతే - అన్యథా ప్రాప్యన్తు ఏకతావత్ పురాణత్వశ్రవణాచ్చ ఉత్పత్తి ర్దాణీతి ఐదతాఽన్యోవ్యాక్రయోద్ధాటనస్య నుకరతావత్. ఉత్ప త్తే రగ్గాణతేన్వ తతః పురాణప్రాప్యమౌఽన్యత్వమ్ - తస్యాన్యతాన్వ దుత్పత్తే రగ్గాణత్వమితి. నను - గగనభేదే ప్రమాణోపస్థాపకం మాత్రమితిచేత్; యది తయో రోన్వ్యమ్నై దుత్పత్త్యనుకృతిభ్యాం భేద ఉపస్థాప్యతే - తదాని మాపాధికభేద మాత్రస్య గౌణోత్పత్త్యా ప్రమాణిరాహి ఉప పద్యతే. యద్యాకారాన్తరేణ ప్రాప్యమౌభేద స్ఫురితః - తద్భూత్వమేతే ర్దాణతేన్విన ఉపపద్యతే - ఉత్పత్తే రగ్గాణతేన్వ పేహోన్మాత్రితత్వా భావాత్. కించ - అన్యథా త్వర మక్షరం పరం ప్రాప్యమేతి భవతాం మతమ్. తస్యచ పురాణత్వమయుక్తమ్ - * ఉత్తరం తమసి రీయతభితి లన్ముశ్రవణాత్. ఆపేక్షికం పురాణత్వ మస్మీతిచేత్ - తస్మిన్ ప్రాప్యమభేదాభావేపి ఖటాకాశబ్రహ్మజ్ఞానచ్చిన్నాకాశయోనిన పురాణత్వాపురాణత్వ యో రవిరోధ స్సువచ ఇన్ముత్పత్తి ర్దాణీ స్యాత్. అతఏవ ప్రశయశ్చ తత్ర గౌణస్యాత్. యదా ప్రతిజ్ఞాహానిరితిమాత్రం సిద్ధాన్తసాధకం, తదానీం భవదుక్తకక్తామాతాన్వితా స్యాత్. తచ్చ పూర్వం దరిపరమ్. ఛాన్దోగ్యే గగనోత్పత్త్యవచనేపి తస్మిన్విచితిపాదనం చాపేక్షిత మన్మిను మాత్రే కృతం స్యాత్. అతఏవ తత్ర తుకబ్దోపి చాథో ద్రష్టవ్యః - అన్యథాఽనుపపత్తే ర్దరిపతావత్.

వియదధికరణం సమాప్తమ్.

౧. ౧౦॥ సూ. తేజోఽతస్తథావశ్యహ. † అవాన్తరనన్తతిమాహ (బ్రహ్మేతి) మహానానాం తత్త్వానాం కింకేవలా త్సూర్యపూర్వతత్త్వమా త్రాదుత్పత్తిః - ఉత తత్తద్రూపా ద్భిహ్మణ్యి ఇతి. కిమ్ * ఆకాశ ద్వయం రిశ్యాదిన్యకాశాదిభూతాః ఆకాశాదమాత్రపరా - ఉత తదనన్తబ్రహ్మ

ఆకాశాదిన్యవహితకార్యాణామపి సాక్షాత్ బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిం వత్తం పూర్వపక్షమాహ.

౧౦॥ సూ. తేజోఽతస్తథావశ్యహ. ౧.

(వే-సా.) తేజః వాయోరేపూత్సద్యతే న సాక్షా ద్భిహ్మణ్యః "౧ వాయోరగ్నిః" ఇతి ఆహ. ౧.

(వే-పీ.) "౧ ఆకాశాద్వాయః" ఇత్యాదిన్యవహితకార్యాణి కిం స్యాన్తస్తరా దాకాశాదః కేవలా దుత్పద్యన్తే - ఉత తత్తచ్ఛరీరా త్వర స్మా ద్భిహ్మణ్యి ఇతి సంశయః. స్యాన్తస్తరాదేవేతి పూర్వపక్షః - "౧ ఆకాశాద్వాయః - వాయో రగ్నిః" ఇతి తస్మాత్కేవలా దేపూత్సత్త్విశవణాత్. "౨ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణః" ఇతి పరస్మా ద్భిహ్మణ్యి నన్యస్వోత్పత్తివాదః, పరమన్యూప్రపద్యతే. రాధాన్తమ్ - "౩ తత్తేజఃకుత - బహుస్యాత్. తా ఆవన్ముక్త" ఇతి బహుభవనన్ముల్కపూర్వకన్యప్రపద్యతే. కేవలన్యత్వీద్భుకనన్ముల్కాన్యనుపపత్తేః, "ర య ప్తేజః తిష్ఠత్ - యన్యతేజస్వరీరమ్నాయస్యాకాశకృరీరమ్" ఇతి వకేన్వినం పరబ్రహ్మకరీరత్వశ్రవణాచ్చ తత్తచ్ఛబ్దాచార్య త్వరస్మా ద్భిహ్మణ్యి ఏవ సాక్షాత్తేజః ప్రభృతీనామనన్మిష్టిః. సూత్రార్థస్య తేజోఽతస్తథావశ్యహ - అతః - వాయోరేవ కేవలా దుత్పద్యతే తేజః, తథావశ్యహ శ్రుతిః. "౧ వాయో రగ్నిః" ఇతి. ౧.

౧॥ తై-ఆ-౧ఆను - ౨. ౨॥ ౨యం - ౧ఖం - ౩. ౩॥ ఛాం - ౨-౨-౩. ౪॥ బృ - ౫-౨-౧౪.

౧౧॥ సూ. ఆపః. ౨.

౨. ఆపోఽపి అతః - తేజస ఏవోత్ప ద్యంతే - * ౧ అగ్నేరాపః * ౨ తదపోఽనుజతేతిహ్యహ.

౧౨॥ సూ. పృథివీ. ౩.

౩. పృథివీ అదభ్య ఉత్పద్యతే - * ౧ అదభ్యః పృథివీ * ౩ తా అన్న మనృజంతేతిహ్యహ.

† నన్వన్నశబ్దేన కథం పృథివ్యభిధీయతే. అత ఆహ.

౧౩॥ సూ. అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః. ౪.

౪. మహాభూతసృష్ట్యధికారా త్పృథివ్యేవాన్నశబ్దేనాక్రేతి ప్రతీయతే. † అదనీయస్య సర్వస్య పృథివీవికారత్వాత్

పరాఇతి. కిమ్ * తేజః ఐక్షతేత్యాదిస్వభిధ్యానలిజ్ఞం తేజఃప్రభృతిశబ్దానాం తదవస్థబ్రహ్మపరతా మవగమయతి - నేతి. కిం తేజఃప్రభృతిశబ్దానాం తదవస్థపరత్వే లక్షణా స్మాత్ - నేతి. కిం తేజః ప్రభృతిశబ్దానా మవర్తనసానవృత్త్యా బ్రహ్మభిధానే వ్యుత్పత్తివిరోధాదివోహ భవతి - నేతి. యదా భవతి - తదానీ మవర్తనసానేన బ్రహ్మభిధానానవృత్తేన లక్షణావసక్తా దభిధ్యానలిజ్ఞస్య తేజః ప్రభృతిశబ్దానాం బ్రహ్మపరతా మగమకత్వాభావా దాకాశాదిశబ్దానా మాకాశాదిమూత్రపరత్వేన కేవలాకాశాదేవేన వాయోద్యుత్పత్తిరితి భవతి. యదా వ్యుత్పత్తిభక్త్యాదివోహ సభవతి - తదానీ మవర్తనసానేన బ్రహ్మభిధానసవృత్తేన లక్షణావసక్తాభావా దభిధ్యానలిజ్ఞస్య తేజఃప్రభృతిశబ్దానాం బ్రహ్మపరతామగమకత్వా దాకాశాదిశబ్దా న్నదవస్థబ్రహ్మపరా ఇత్యాకాశాద్యవస్థాత్ బ్రహ్మసేవీన వాయోద్యుత్పత్తిరితి సిద్ధ్యతి. నను - ప్రకృత్యధికరణే కృత్స్నిస్య బ్రహ్మైవా పాదానకత్వనిశ్చయాత్, అవస్థితేతిత్యాదిభు జగద్బ్రహ్మోశ్చరీరా క్షభావసిద్ధే, స్తత్ర చాస్తర్యామిద్రాహ్మణే సర్వతత్త్వానాం విశేషత శ్చరీరత్వా వగమాప్య కేవలా త్తత్త్వస్తుమో వాయోద్యుత్పత్తిరితి పూర్వపక్షానుక్తానా దనారమ్భణీయత్వమ్. నైవమ్ - ఏకస్య కార్యస్య బ్రహ్మప్రమాత త్వకథనాత్, పశ్చాత్తత్త్వార్థగవ్యవహారత త్వస్వప్రకృమనిర్దేశబలాచ్చ తేహం తత్త్వానాం పరమాత్మశరీరత్వప్రకాశం సృష్ట్యనస్తరానుప్రవే శకృతమాపూరికమ్ - * తత్స్పృష్ట్య తదేవానుప్రావిశతితి ప్రతీతిః. అభిధ్యానంన గౌణమ్. సర్వస్య బ్రహ్మజత్వప్రతిశ్చ పారమృత్యాభిపా దేతి పూర్వపక్షాత్థానాత్.

౨. ౧౧॥ సూ. ఆపః. అతస్తథాహ్యపేత్యనుషజ్ఞః.

౩. ౧౨॥ సూ. పృథివీ. అత్రాప్యనుషజ్ఞః.

† ఉత్తరమాత్రశబ్దామాహ (ననివృతి).

౪. ౧౩॥ సూ. అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః. అధికారః - ప్రస్తావః. † అన్వశబ్దస్య పృథివీవాచకత్వప్రకారమాహ (అదనీయస్యేతి) కారణే

౧౧॥ సూ. ఆపః. ౨. ౧౨॥ సూ. పృథివీ. ౩. ౧౩॥ సూ. అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః. ౪.

(నే-సా.) “౧ అగ్నేరాపః” ఇతిశ్రుతేః ఆపః అగ్నేః. ౨.

(నే-దీ.) అతస్తథాహ్యహ ఇత్యనుషరతే, అతః తేజస ఏవ కేవలాత్ ఆపః ఉత్పద్యంతే - “౧ అగ్నేరాపః” “౨ తదపోఽనుజతే” ఇతిహ్యహ.

(నే-సా.) పృథివీ అదభ్యః, “౧ అదభ్యః పృథివీ” ఇతిశ్రుతేః. ౩.

౧॥ తై-అ-౧-౨. ౨॥ ఛాం-౬-౨-౩.

(నే-దీ.) ఏవం పృథివ్యధ్యు ఉత్పద్యతే - “౧ అదభ్యః పృథివీ” “౩ తా అన్న మనృజంతే ఇతి హ్యహ. ౩. ౩॥ ఛాం-౬-౨-౪.

(నే-సా.) “౩ తా అన్న మనృజంతే” ఇత్యన్వశబ్దేన పృథివ్యేవాభిధీయతే, మహాభూతసృష్ట్యధికారాత్. “౪ యత్స్పృష్టం తదన్నస్య” ఇతిపృథివీరూపవిధానాత్, “౧ అదభ్యః పృథివీ” ఇతి శబ్దాభిధానాచ్చ. ౪.

అన్వశబ్దేన కథం పృథివ్యభిధీయత ఇత్యవగమ్యతే. తత్రాహ.

(నే-దీ.) అన్వశబ్దేన పృథివ్యధ్యుతే - మహాభూతసృష్ట్యధికారాత్, పశ్చాదపి మహాభూతరూపవక్షేరణే “౪ యత్స్పృష్టం తదన్నస్య” ఇతి రూపకీర్తనాత్ నమానప్రకరణే “౧ అదభ్యః పృథివీ” ఇతిపృథివీశబ్దప్రవణాచ్చ. ౪. ౪॥ ఛాం-౬-౪-౧.

కారణే కార్యశబ్దః. తథా వాక్యశేషే భూతానాం రూపసంశబ్దనే * ౧ య దగ్నేరోహితం రూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్చక్షణం తదహం యతః ప్రకృత్యం తదన్య స్యేత్ప్రజ్ఞానో ససజాతీయమేవాన్నశబ్దవాచ్యం ప్రతీయతే. శబ్దాస్తరంచ సమానప్రకరణే * ౨ అగ్నేరూపః అద్భ్యుః పృథివీతి శ్రూయతే. అతః పృథివీవాన్ శబ్దేనావృత ఇత్యదభ్యుపేవ పృథివీ జాయతే. † ఉదాహృతా స్తేజఃప్రభృతయః ప్రదర్శనార్థాః. మహదాదయోఽపి స్వాస్తవస్తవస్తవ ఏపూర్వ ద్యస్తే-యథాశ్రుత్యభ్యుపగమావిరోధాత్. * ౩ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన సుర్వేద్వియాణిచ | ఖం వాయు స్త్వేతి రూపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ * ౪ తస్మా దేత ద్భిష్టా నామ రూప మన్నంచ జాయతే * ౨ తస్మాద్వా † ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశసమూళతః * ౫ తత్తేజోఽన్వజతేత్వాదయోబ్రహ్మణః పరస్పరయా కారణత్వేపుష్పవదన్త్యనృతి.

ఏవంప్రాప్తే ప్రచక్షుషే.

౧౪॥ సూ. తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిశ్చాత్మనః. ౫.

౫. తుశబ్దా త్మతో వ్యావృత్తః. మహదాదికార్యాణామపి తత్తదనస్తవస్తవశరీరక స్స ఏవ పురుషోత్తమః కారణమ్. కుతః. తదభిధ్యానరూపాత్పత్తిశ్చాత్. అభిధ్యానమ్ - * ౫ బహుస్యామితి సజ్జ-ల్ప. * ౫ తత్తేజ విత్తత బహుస్యాం ప్రజా యేయేతి * ౫ తా ఆప విత్తన బహ్వ్య సస్యమః ప్రజాయేమహీత్యాత్మనా బహుభవనసజ్జల్పరూపేక్షణ శ్రవణాస్తమా దహజ్కారాకాశాదీనామపి కారణానాం తథావిధేక్షాపూర్వికైవ స్వకార్యసృష్టిరితి గమ్యతే. † తథావిధంచేక్షణం తత్త చ్చరీరకస్య పరస్యైవ బ్రహ్మ ఉపవద్యతే. † శ్రూయతేవ సర్వశరీరకత్వేన సర్వాత్మకత్వం పరస్య బ్రహ్మణోఽన్తర్యా మిబ్రాహ్మణే * ౬ యః పృథివ్యాం తిష్ఠ * ౬ యోఽపు తిష్ఠ * ౬ య స్తేజసి తిష్ఠ * ౬ యో వాయౌ తిష్ఠన్ * ౬ య ఆకాశే తిష్ఠన్, ఇత్యాది - † సుబాలోపనిషదిచ * ౭ యస్య పృథివీ శరీర మిత్వారభ్య * ౭ యస్మావా జ్కూరశ్చరీరమ్ * ౭ యస్య బుద్ధిశ్చరీరమ్ * ౭ యస్యైవ్యక్తం శరీర మిత్వాది.

కార్యోపచారశక్తిర్థః. † ప్ర కృతం పూర్వపక్ష మాహ (ఉదాహృతాదితి) † బ్రహ్మణ స్సాక్షాదేవ తేషా ముత్పత్తి శ్రవణం కథ మిత్విత్రాహ (ఏతస్మాదితి).

౫. ౧౪॥ సూ. తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిశ్చాత్మనః. తదభిధ్యానమ్ - బహుభవనవిషయాభిధ్యానమ్. తత్పత్తిమ్ - పరమాత్మేత్పత్తిమ్. తేజః ప్రభృతి ప్రిక్షణశ్రవణాత్ సర్వకాఖ్యాప్రత్యయన్తాయేన మహదాదీనామపి పరమాత్మశరీరతయా తుల్యన్తాయతయా తేషాపీక్షాపూర్వికా సృష్టిరిత్యర్థః. † తతః కిమిత్విత్రాహ (తథావిధంచేతి) † సకేవల మిత్వాపూర్వకసృష్ట్యా పరమాత్మనస్తవశరీరకస్వకారణత్వం గమ్యతే - అపితు తచ్చరీరకత్వం శ్రాతమి త్యాహ (శ్రూయతేచేతి). † ఈక్షణశ్రవణంహి తేజఃప్రభృతినామ్ - సతః మహదాదీనామ్ - ఆతస్మేషామపీక్షణపూర్వకసృష్టిసిద్ధయ తత్కారణా నామపి పరమార్థయవశరీరత్వమాహ (సుబాలోపనిషదితి).

రాధాస్తమాహ.

౧౪॥ సూ. తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిశ్చాత్మనః. ౫.

(వే-సా.) “౫ తత్తేజ విత్తత” “౫ తా ఆప విత్తన” ఇతి తదభిధ్యాన రూపాత్, “౫ తదైక్షత బహుస్యామ్” ఇత్యేతత్సవిదూపాత్ పరమాత్మకారణత్వలిక్తాత్ స ఏవ పరమాత్మా తేజఃప్రభృతి శరీరక స్తత్తచ్చత్తై స్సాక్షాత్కారణత్వేనాభిధీయతే. ౫.

(వే-దీ.) తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్తిర్థః. స తేజః ప్రభృతయః కేవలాః స్వాన్వస్తరాజాం కారణాని - అపితు తత్తచ్చరీరకః స - పరమాత్మైవ తేషాం కారణమ్. కుతః. పరమాత్మసృష్టి లిక్తాత్ తథావిధా త్పత్తిశ్చాత్మనః. యదైవహి “౫ తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽన్వ జత” ఇతి - తదైవ “౫ తత్తేజ విత్తత బహుస్యాం ప్రజాయేయ” ఇతి బహుభవనసజ్జల్పరూపాభిధ్యానం దృశ్యతే. ఈభ్యుపగమభిధ్యానం పరమాత్మ సఏవహిసమ్యవతి. ౫.

† యచ్ఛక్తమ్ * ౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన సుర్వేద్వియాణిచేత్స్యాదిషు శూయ
మాణా బ్రహ్మణః ప్రాణాదిసృష్టిః సరమృరయాపువపద్యతఇతి - అత్రోచ్యతే.

౧౫|| సూ. విపర్యయేణతుక్రమోతఉపపద్యతేచ. ౬.

౬. † తుశబ్దోఽవధారణార్థః. † అన్యక్రమహదహజ్జారాకాశాదిక్రమా ద్విపర్యయేణ య సుర్వేహం కార్యా
ణాం బ్రహ్మనస్తర్యరూపః క్రమః * ౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణ ఇత్స్యాదిషు ప్రతీయతే - † సచ క్రమ స్తత్తద్రూపా ద్భృ
హ్మణ స్తత్తత్కార్యోత్పత్తేరేవౌపపద్యతే. పరమృరయా కారణతేహ్యనస్తర్యశ్రవణ ముపర్యుధ్యత - ఆతః * ౧ ఏతస్మా
జ్ఞాయత ఇత్స్యాదికమపి సర్వస్య బ్రహ్మణః సాక్షాత్ సమృపైత్రమృతమృతమ్.

౧౬|| సూ. అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణ తల్లిక్ష్ణాదితిచేన్నావిశేషాత్. 2.

2. † విజ్ఞానసాధనత్వా దిద్వియాణి విజ్ఞాన మిత్యుచ్యతే. యదుక్తమ్ * ౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతఇత్స్యాదినా సర్వస్య బ్రహ్మ
ణోఽన్తరకార్యత్వం బ్రావ్యతే - అతశ్చాచనన వాక్యేన సర్వస్య సాక్షా ద్భృహ్మణ ఉత్పత్తి రభిధ్యానలిక్ష్ణావగతోత్త
మృతఇతి - తన్నౌపపద్యతే - క్రమవిశేషపరత్వా దస్యవాక్యస్య. † అత్రాపి సర్వేహం క్రమప్రతీతేః. ఖాదిమతావత్

ఉత్తరసూత్రశక్త్యామాహ (యచ్ఛక్తమితి).

౬. ౧౫|| సూ. విపర్యయేణతుక్రమోతఉపపద్యతేచ. † (తుశబ్దోఽవధారణార్థఇతి) * స్యురేపిచ పునరైవచేత్సవధారణావాచివిశిషాన్తైఖాం
కాః. † విపర్యయేణ క్రమం వ్యాచక్షే (అన్యక్తేతి) పరోక్రమవిపర్యయేణేత్యర్థః. † అతశ్చబంధం వ్యాచక్షే (సచేతి) * ఏతస్మా జ్ఞాయత ఇత్సత్త బ్రహ్మ
నస్తర్యప్రతీతిః సార్వస్యసిద్ధా. ఏవం వాక్యసార్వస్యేన బ్రహ్మనస్తర్యరూపక్రమప్రతిపత్తే ర్భృహ్మణఏవ తత్తత్కార్యోత్పత్తిరిత్యర్థః. ఉత్తమృతమ్ -
జ్ఞాపకమ్. ఏతస్మా త్పాణో జాయతే - ఏతస్మా స్తసూ జాయత ఇత్సన్వయాభిప్రాయేనైవమక్తమ్.

2. ౧౬|| సూ. అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణ తల్లిక్ష్ణాదితిచేన్నావిశేషాత్. † వ్యాఖ్యేయం పదం వ్యాచక్షే (విజ్ఞానేతి) † (అత్రాపి) సర్వేహం

౧౫||సూ. విపర్యయేణతుక్రమోతఉపపద్యతేచ. ౬. ౧౬|| సూ. అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లిక్ష్ణాదితిచేన్నావిశేషాత్. 2.

(వే-సా.) పారమృత్యక్రమాత్ విపర్యయేణ “౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణః ఖం వాయు ర్జ్యోతిరాహః” ఇత్సాది వాక్యాత్ య సాక్షాద్భృ
హ్మణ స్సృష్టే రుచక్రమః, సోపి ఆతః తేజఃప్రభృతిశరీరకబ్రహ్మణఏవ సృష్టేః ఉపపద్యతే. ౬.

(వే-దీ.) “౨ ఆకాశాద్వాయః - వాయోర్జ్యోతిః” ఇతిపారమృత్యక్రమాత్ విపర్యయేణ “౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనసుర్వేద్వియా
ణిచ. † ఖం వాయు ర్జ్యోతిరాహః సృష్టిః” ఇతి సర్వేహం బ్రహ్మనస్తర్యరూపా యః క్రమః - సచాతపవ - తత్తచ్చరీరా ద్భృహ్మణ స్సృష్టేః ఉపపద్యతే.

(వే-సా.) భూత ప్రాణయో. రస్తరాశే ఇద్వియగ్రామమనసీ క్రమేణ ఉత్పద్యతే ఇత్సేతత్పర మిదం వాక్యమ్ “౧ ఖం వాయు ర్జ్యోతి
రాహః” ఇత్సాదిప్రతిప్రత్యలిజ్ఞానరూపాత్ లిక్ష్ణాత్. ఆత ఇదమపి పారంపర్యక్రమపరమితిచేన్న. “౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే” ఇత్సన్వ ప్రాణాది
సృష్టిస్సేషు సర్వేషు ప్రత్యేకమన్వయావిశేషాత్. ఆతస్తేజఃసృష్టిభృతీనామపి సాక్షాత్సరమాత్సేవ కారణమ్. ౭.

(వే-దీ.) విజ్ఞానసాధనత్వాదిద్వియాణి ప్రాణశ్చ విజ్ఞాన మిత్యుచ్యతే. “౧ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణః” ఇత్సేతద్వాచ్యమ్. ఆకాశతన్మాత్ర
పశ్చాదయో రస్తరాశే విజ్ఞానమనసీ క్రమేణ ఉత్పద్యతే ఇత్సేతత్పరమ్. - విజ్ఞానమనసీ ఇతిప్రాణాస్యాపి ప్రదర్శనార్థమ్. “౩ పృథివ్యపు సప్రతీయతే
ఇత్సాదిరభ్య” ౩ వాయురాకాశే లీయతే ఆకాశమిద్వియేషు ఇద్వియాణి తన్నాతేషు తన్నాతాశీ భూతాదా లీయస్తే” ఇతిపశ్చయక్రమప్రత్యలి
జ్ఞానాత్. తల్లిక్ష్ణాత్ అతో నశ్రుత్యస్తరదిగదృత్వా తన్నాత్సాక్షాద్భృహ్మణ స్సర్వేహం సృష్టిపరమిదం వాక్యమ్. అపిచ శ్రుత్యస్తర సిద్ధపారమృత్యక్రమప
రమితిచేత్. పరిహరతి, నావిశేషాత్ భూతతన్నాత్రాస్తరాశే విజ్ఞానమనసో రుత్పత్తపి తత్తచ్చరీరక బ్రహ్మభిధాయిత్యా ద్భృతేద్వియమనః ప్రాణ
శబ్దానాం సర్వేహం సాక్షాదుత్పత్త్య విశేషాత్ తత్పరమేదం వాక్యమ్. 2. ౧౫|| అనుం-౧-౩. ౨|| తై-అ-౧౭-౧౭-౨. 3|| సుఖా-౨ఖం.

శ్రుత్యస్తరసిద్ధః క్రమాఽత్రాపి ప్రతీయతే - తై స్సహ పాఠలిక్ష్ణా ద్భూతప్రాణయో రస్తరాశే విజ్ఞానమనసీఅపి క్రమేణోత్ప
ద్యేతే ఇతి ప్రతీయతే - అత స్సర్వస్య సాక్షాద్భూత్యాణివ సమ్భవస్యోత్పత్త్యన మిదం వాక్యం సభవతీతిచేత్. † తన్న -
అవిశేషాత్ * ౧ † ఏతన్నా జ్ఞాయతే ప్రాణ ఇత్యనేనావిశేషాత్ విజ్ఞానమససాః ఖాదీనాంచ. * ౧ † ఏతన్నా జ్ఞాయత ఇత్య
నేన సాక్షాత్సమ్భవరూపసమ్భవస్యాభిధేయస్య సర్వేషాం ప్రాణాదిపృథివ్యంతానా మవిశిష్టత్వా త్పవన విధేయః - నక్రమః.
† శ్రుత్యస్తరసిద్ధక్రమవిరోధాచ్చ నేదం క్రమపరమ్ - * ౨ † పృథివ్యపు ప్రతీయత ఇత్యారభ్య * ౨ తమఃపరో దేవ ఏశీ
భవతీత్యనేన క్రమాస్తరప్రతీతేః. అతోఽవ్యక్తాదిశరీరకా త్వరన్నా భృహ్మణివ సర్వకార్యాణా ముత్పత్తిః. † తేజఃప్రభు
తమశ్చ శబ్దా న్దాతృభూతం బ్రహ్మేవాభిదధతి. ౧॥ ౨ముం-౧-౩. ౨॥ సుఖ-౨ఖం.

† నన్వేపంసర్వశబ్దానాం బ్రహ్మేవాభిదేవతీ తైస్తేశ్శబ్దైః తత్తద్వస్తువ్యవదేశోవుత్పత్తిసిద్ధ ఉపసర్గేత తత్రాహ.

౧౭॥ సూ. చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యా తద్వ్యవదేశోభాక్త స్తద్భావభావిత్యాత్. ౮.

౮. తుశ్చబ్ద శోధి తాశ్చక్ష్మానిపు త్త్యర్థః. నిఖలజగ్గమస్థావరవ్యపాశ్రయ స్తత్తచ్ఛబ్దవ్యవదేశః భాక్తః-వాచ్యైకదేశే
భజ్యత ఇత్యర్థః. † సమస్తవస్తు ప్రకారణో బ్రహ్మణః ప్రకారభూతవస్తుగ్రాహి ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాదిషయత్యాద్యేదాన్త
శ్రవణా తాన్వికృతికార్యప్రతీతేః, ప్రకారి ప్రతీతిభావభావిత్యాచ్చ తత్సర్వవసానస్య, లోకే తత్తద్వస్తుమాత్రే వాచ్యైకదేశే

శ్రుత్యస్తరేషేవేతి భావః. తైస్సహ పాఠలిక్ష్ణాత్ - అగ్నిప్రాణవాగ్వాయాదిత్యర్థః. † (తన్నేతి) అవిశేషాదితీదం వ్యావృత్తే (ఏతన్నాది) అనే
నావిశేషాత్ - * ఏతన్నాజ్ఞాయత ఇతి వాక్యప్రతిపన్నానన్వయావిశేషాత్. † తదేవ విష్ణుణోతి (ఏతన్నాజ్ఞాయత ఇతి) * ఏతన్నాదిత్యాదివాక్యాభి
ధేయస్య సాక్షాత్సమ్భవరూపస్య సమ్భవస్య ప్రాణాదిపృథివ్యంతానా మవిశిష్టత్వాదిత్యర్థః. దీపసారయోన్తు * ఏతన్నాదితి పథ్యమ్యస్తవనా
నన్వయావిశేషాదితి శబ్దపరం వ్యాఖ్యాతమ్. ఇదం తస్మిన్చరమ్. † (శ్రుత్యస్తరసిద్ధక్రమవిరోధాచ్చేతి) ప్రాణోహి వాయుకార్యః - సహి ఖన్యా
సస్తర ముత్పన్నః - సహితేభ్యః ప్రాసత్సన్న ఇత్యర్థః. † క్రమవిరోధే చమాణమాహ (పృథివ్యపు ప్రతీయత ఇతి) † వ్యవహితకార్యాణామపి బ్రహ్మణ
ఉత్పత్తిశ్చేత్ - కథంతేజఃప్రభుశిక్షే రభిదానమిత్యత్రాహ (తేజఃప్రభుతయశ్చేతి).

† అనస్తరమాత్రం చోద్యపుతనగర మవతారయతి (సన్నితి) యత్ర శబ్దస్య వాచకత్వశ్చక్తిః -

తత్ర పున్యత్తిరస్తి - అతో బ్రహ్మవాచకత్వేన పున్యత్వత్యభావా న్నశబ్దస్య తదావచకత్వశ్చక్తిరీతిత్యర్థః.

౮. ౧౭॥ సూ. చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యా తద్వ్యవదేశోభాక్త స్తద్భావభావిత్యాత్. † హేతుఖండం విమృణ్య న్యాకార్యార్థం యోజయతి (సమ
స్తేతి) పున్యత్వత్యభావా నవాచకత్వాభావప్రాయః - అపితు ప్రమాణాస్తరాగోచరత్వప్రయోగ ఇతి పున్యత్వత్యభావస్యాసృతాసిద్ధిరూహ

“తత్తేజః ఐక్షత” ఇతితేజసిప్రభుతిశబ్దాః లోకే తత్తద్వస్తువాచినః బ్రహ్మణి భాక్తా ఇత్యత్రాహ.

లోకే తత్తద్వస్తు వాచితయా సిద్ధస్య శబ్దజాతస్య బ్రహ్మణి వృత్తి రమఖ్యేత్యాశ్చక్ష్మానాహ.

౧౭. సూ. చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యా తద్వ్యవదేశోభాక్త స్తద్భావభావిత్యాత్. ౮.

(నే.సా.) చరాచర వస్తుసమ్మన్వితే తద్వాచకశబ్దః బ్రహ్మణి అభాక్తః ముఖ్యమివ, “ ౩ అనేన తేవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామయాపే వ్యాకరవా
జి” ఇతితు సర్వస్య వస్తునూ నామయాప భాక్త్యస్యాత్మతయా బ్రహ్మనుప్రవేశః భావభావిత్యాత్. లోకకాక్ష్యేనమహానన్వోవాచ్యైకదేశేప్రయోజ్ఞతే.

(నే.ప్ర.) తుశ్చబ్దశ్చక్ష్మానిపు త్త్యర్థః. స్థావరజగ్గమస్తువ్యపాశ్రయః. తద్వ్యవదేశః-తద్వాచికత్వో బ్రహ్మణి అభాక్తః - ముఖ్యమివ. తుతః, తద్వా
వభావిత్యాత్ తేజఃప్రభుత్వం ఆత్మతయా బ్రహ్మభావభావిత్యేన సర్వస్య వస్తువస్తవ్యరీతియా తద్వికారత్వాత్ తత్తద్వాచినాం శబ్దానాం తత్తేజ
వ్యవసానాత్. ప్రకారవాచినాం శబ్దానాం ప్రకారివర్ణవసాయిత్యేనాభాక్తత్వం గవాదిశబ్దేషు సిద్ధమ్. ౮. 3॥ ఖం - ౭ - ౩ - ౨.

తే తే శబ్దాః భజ్యై భజ్యై వ్యపదిశ్యన్తే. † అథవా - † తేజఃప్రభృతిభి శబ్దై స్తత్తదస్వనమాత్రవాచితయా పుష్కలై ర్భృహ్మణో వ్యవదేశో భాక్తసాన్యత్ - అముఖ్య సాన్య దిత్వాశబ్ద్య ౧ చరాచరవృపాశ్రయస్విత్యధ్యవ్యతే. చరాచరవృపాశ్రయః తద్యవ్యవదేశః - తద్వాచిత్యై. చరాచరవాచిత్యో బ్రహ్మణ్యభాక్తః - ముఖ్యపవ. కుతః. బ్రహ్మభావ భావిత్యా త్వరవ్యభజ్జానాం వాచకభావస్య నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యాహి తథాఽవగతమ్. ౧॥ బ్ర-౨-౩-౧౭.

తేజోధికరణం సమార్థమ్.

భవతి. అస్మాం యోజనాయాం ద్విత్వీయయోజనాన్త ఆర్థ సిద్ధ్యతి. † సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మణి ముఖ్యతే ప్రమాణస్యాపేక్షితత్వాత్ సాక్షా దర్శ మాహ (అభవేతి). † తత్ర శబ్దాంతర మాహ (తేజః) చరాచరవృపాశ్రయ స్తద్యవ్యవదేశః - చరాచరమాత్రవిషయపర్యవసాయిత్వేన పుష్కలై ర్భృహ్మణో ద్వాచిత్యై పుష్కలై ర్భృహ్మణో బ్రహ్మణుపవేశ ఉచ్యతే - బ్రహ్మణస్తత్ర భావైహ్యనుప్రవేశః. అస్మాం యోజనాయాం సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మ వాచితే ప్రమాణోపన్యాసః శ్రాంతసాన్యత్. పుష్కలై ర్భృహ్మణోధశక్త్యాపరిహరస్తాన్తర్థ సిద్ధ్యతి. ఏవం విశేషణభూతపృథివ్యాదిషు క్రమనిర్దేశో ముఖ్యః, బ్రహ్మణస్తత్తదవస్తువిభజ్యతాన్తస్సరస్వత్య బ్రహ్మచక్రమతత్వక్రమం ముఖ్యమ్, సర్వతత్త్వానాం యావద్ద్రవ్యవృత్తావకేషమతయా బ్రహ్మతే రత్యం ముఖ్యమ్, అభిధ్యానంచాతపవ ముఖ్యమ్ - అతస్సరస్వత్యముఖ్యతవం సిద్ధాంత ఉక్తం భవతి.

పరేతు * ఆకాశాద్వాన్యూరితి - ఆకాశాదనస్తరం వాయురతస్త్వ - వాయోరనస్తర మగ్నిరతస్త్వ ఇతి నిర్వాహనమృవాత్, * తజ్జ లానితి * ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణః * సతపస్తత్తేవం సర్వ మవృజతేత్యాది శ్రుతిభి రవిశేషేణ సర్వస్య బ్రహ్మజతాన్తవగమా, చాన్తమైగ్యశ్రుత్యను సారేణ తేజసో బ్రహ్మయోనిత్యం పూర్వపక్షీకృత్య అస్తేనస్సమృద్ధతః * పృథివ్యా ఓపధయతి పూర్వానరపశ్చిమ్యై రుపాదానవిషయత్వ దర్శనా, వృద్ధ్యపాతిన్యాపి తథాత్వా, ద్వాన్యూరిత్యం తేజః - బ్రహ్మజత్వంతు వాయుభావావన్నబ్రహ్మణో జాతతయా పారమృత్యేణా పుష్కలవృద్ధ్యతతి సిద్ధాంతమని. తచ్చిన్తనీయమ్. సిద్ధాంతే కిం నిరసనీయమ్. యది బ్రహ్మయోనిత్యమాత్రమ్ - తదా కృతస్త్వస్య బ్రహ్మపాదాన కత్యాన్తపవత్తి. యది వాయువససానావన్నబ్రహ్మయోనిత్యం నిరసనీయమ్ - తదయం క్షమ్ - తస్యైతే అధ్యాసాధిష్టానత్యస్యాపాదానలక్షణ త్యాన్త, ఘటస్క - మృ దయం పుటయతి మృదవసనదాత్తకతయా ఘటప్రతీతివత్ తేజో ఽన్తఃప సృష్టితి నద్రూపేణ ప్రతీయమానస్య తేజ సో ఽపాంచ వాయుస్తేజః - తేజోజలమితి వాయోస్తేజోరూపతయా ప్రతీయమానత్యాభావాత్, అనవభాతస్యాధిష్టానత్యాన్తయోగాచ్చ వాయుభా వాచ్యనావన్నైవ సన్నతస్య తేజఃప్రభృత్యుత్పాదనతోపపత్తే. సహి రజ్జు స్ఫుర్నాత్తనా భూదశనాదే రుపాదానమ్ - భూదశనాధ్యాసదశా యాం సర్వాత్తనానవభాతత్యాన్త. యద్యవసభాత మవ్యధిష్టానం స్యాత్ - సర్వం సర్వస్యాధిష్టానంవ్యాత్. అనవభాతత్యాన్తవిశేషాత్. గోమ యత్యాన్తసభాసే గోమయస్య పృథ్విశోపాదానత్య ముపపన్నమితిచేన్న - పరిణామానభ్యుపగమాత్. అనవభాతస్య పరిణామ ఉపపద్యతే - సత్య ధ్యాసాశ్రయత్వమ్ - దర్శనస్య నిర్మాణకత్యాన్త. సహి పురోపదిని భాన్త్యరద్యేఽనవభాతే రజతాధ్యాసః - అనవభాతమపి బీజ మబ్బురాది పరిణామం భజతే. వాయువిదికతేజోఽధ్యాసే సత్రయోపకారకమితిచేన్న - దిక్కాలాదృష్టేన్త్యితితద్వోపవృత్తిరిక్తస్య బ్రాహ్మ గురుత్యాన్తేఽవ సత్రయోపకారకత్యాభావాత్. అత సన్ద్రూపేణ ప్రతీతేర్వాన్యూరిత్యుపాదానాపేక్షాప్రతీతేన సన్నత్రస్యైవపాదానతోపపత్తే. తర్కాపేతశ్రుతే రపి తర్కానుగృహీతశ్రుతేః ప్రబలత్వాత్ ఛాన్తోగ్యశ్రుత్యనుసారేణ సద్యోనిత్యమేవ సిద్ధాన్తీకరవ్యవమ్, * ఆకాశాద్వాన్యూరిత్యానిష్ఠానిష్ఠానాం లక్షణయా సన్నత్రపరత్వంచాశ్రయణీయమ్. లక్షణైవ దోషయితే. అహో భవతాం లక్షణాభీరుత్వమ్ - యే సత్యజ్ఞానానస్త తత్త్వమాదిపదాని వ్యాచక్షతే. అనస్త్రశబ్దాధ్యాసారేణాత్త సూ వాయు స్ఫురూత్తత్యితి యోజనాపి వరమ్ - తర్కానుగృహీతశ్రుత్య స్త్రైకాధ్యాత్, ఉపకమావతస్యాత్తమాతా తన్నుపవస్య ప్రబలత్వా, దధ్యాహరపశ్చిమీవైర్యావ్యయో రనాదరణీయత్యాన్త. కించ - బ్రహ్మయోనిత్యాశ్రయో నిత్యచిన్తా కస్తా ద్వాన్యా నకృతా. సమూల్యక్రమారూపపూర్వపక్షలిజ్జస్య తత్రాభావాదితిచేన్న - * ఏతస్మాజ్ఞాయతే - ఖం వాయు స్థ్వితి రావతితి వరమాత్మమాలత్వాన్తవగతే. అతో సపూర్వపక్షలిజ్జం తేజసి చిన్తాయాం హేతుః - కింతు * తదైత్యతేత్యభిధ్యానరూపసిద్ధాంతలిజ్జవత్త్వమ్. అతపవ తేజోఽత ఇత్యాదినుత్రాణాం పూర్వపక్షవిషయత్వ మవగమ్యతే. అతపవ పృథివ్యధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్య ఇతినాధికరణాన్తరమ్ - కింతు పృథివీతి పృథకునాత్ర మన్యూతాత్పృథివ్యుత్పత్తిపరమ్ - పూర్వపక్షవిషయతోపపాదనాత్. సిద్ధాంతం వస్తుం విషయబద్ధపరం అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యఇతినుత్రాన్తరమ్ - అన్యస్య పృథివీత్యే సిద్ధేహి కారణవిశేషచిన్తాప్రాప్తిః. నూత్రాన్తరవ్యవహేతోః పూర్వసాధ్యేఽ నసయోదవగమ్యతే, పూర్వపక్షసిద్ధాన్తమాత్రయాన్తర్యపాతిత్వాన్త్యపృథగధికరణత్వం న్యాయ్యమ్, తేజసి చిన్తనస్య సిద్ధాన్తయ్యైవత్త్వనిబద్ధన త్యాన్తేఽవ అపరేణాపి వక్షే వ్యాఖ్యాన్తవైమన్యం ప్రతుక్తమ్. వివిదాదిభూతానామ్ * ఆకాశాద్వాన్యూరిత్యాన్త * తదపాన్త్యతే స్యాత్తత్త్వేన్త్యితి.

నవీకార్య ప్రపన్తి పరిషత్తు కమిటీకా నరమ్ - తదభిధ్యానాది మూత్ర మాహుః. తదయుక్తమ్ - రచనానుపపత్తేర్థ్యైత చైతవస్య సావిత్రీ
స్త్రీగ్లా ప్రపన్తివిషయాత్, తథాపి ఖ తత్తైజ విశ్వతెలిచేతవస్య శబదప్రసంగం ఇతిచేన్న - అభినానిస్యవదేశ స్త్రీత్యుతాచేతవగలేక్షణాదినా
మభిమానచేతనానుప్రవేశనిబద్ధతవస్యోక్తతాత్. తత్సూర్యవత్కుసుమచేత - తథాపి తవ్య సూత్రకాశానాప్రత్యాఖ్యాతతాత్ కృతకర
తవ్యమ్, ఆతవ ఏ భవద్విధి వరమేకవరావేశాదీక్షణా మిత్యుక్తమ్, సావిత్రీస్త్రీప్రతితిష్ఠ చనునవదించితేజస్త్యత్ర దత్తీతరా - తత్ర ఖ
బహిః ప్రజాః సృజమానామితి సావిత్రీస్త్రీ ప్రతితేషి ప్రకరణాదినా బ్రహ్మత్వావగమేన హా సావిత్రీస్త్రీం నివారితమ్, ఖ న సవత్సర్వాకా
చిత్తస్త్రీకృతిః ప్రధానం నామాజామస్త్రీణాముయతఇతి శక్యతే నవ్యం చకరణాత్తు సా దైవి శక్తి రితి హ్యుక్తం భవద్విధి. ఇహాపి తిప్రా దేవతా
అనుప్రవిశేస్త్రీప్రకరణే అనుప్రవేశో జ్ఞాయతే. - ఆతః కృతకరత్యమ్. విపర్యయేతి నితి - ప్రత్యయక్రమనిరూపణపరమధికరణా నరం పద్మ
క్తమ్ - అనియతక్రమతుల్యత్వంచ నర్తకమతుల్యత్వంచ పూర్వవక్షేకృత్య ప్రత్యయస్య నర్తకతలోమక్రమత్వంచ సిద్ధాంతమ్ - నవీకారణవ్యతిక్ర
మేణ కార్యావ్యయాయాగః, కార్త్య ధ్రియమాణే కారణావ్యయాయాగశ్చ పాతం రుక్తం. తత్ర తావదధికరణా నరరామోఽనవపవన్నః - ప్రత
యే క్రమవైవిధ్యాశ్రవణేన సంశయానుపపత్తేః. ఖ పృథివ్యస్తు ప్రతీయతే ఆపస్తేషి లీయతే ఇత్యేకరూపవిషయా ప్రత్యయః గ్రూయతే. ఖ నదేహో
మేయద మగ్రసీతే ఖ ఇనంవా అగ్రే నైవ కించనాసి న్నద్యై రాసి న్నపుథిసి నా న్నరిక్షమితిక్రమానుక్త్యా, ద్యుప్రుథివాద్విధిక్రమా న్నోక్త్యాంచ సంశ
యఇతి చేన్న - అనుక్రమ్యస్యతి గ్రాహ్యతయానుక్తేనంయ పాతంబాలయగాత్, ఖ ఇనంవా అగ్రే ఇత్యత్ర త్రోత్రక్రమాభావాత్, పాతక్రమస్య
త్రోత్రక్రమవిరోధో దుర్బలతావచ్ఛ, ఆయ మభ్యోవ్యధికరణే పుష్టత్వాద్యితిచేన్న. - భవద్విధి ఖ నద్యైరాసిద్ధివిషావక్రమస్య పూర్వవక్షేతత్యా
భావాత్. క్రమానియమనర్తకమాహి పూర్వవక్షేత. ఖ నద్యైరాద్విధిప్రతి స్పష్టా నరస్త్రాస్త్రాద్విధిపరమధ్యమమావసరస్యోక్త ప్రత్యయపరా - నద్య
జ్ఞారమృకత త్రస్త్రీప్రతీయతేత్యవగమ్యతే - దిత్వానుక్తస్య పృథగుపాదానాత్. అతో నక్రమా నరప్రతితిః - ఆతోనారమృణీయతైవ స్యాత్,
నచ కార్యస్థితిదాయం కారణప్రతీయానుపపత్తిః - భస్మవృక్షస్థితిదాయం తన్మగోమయవిశదర్పణాత్. నచ నవీకారణ మతిక్రమ్య కారణ
కారణే ప్రత్యయశ్చానుపపన్నః - భస్మవృక్షకయో స్తన్మగోమయాతిక్రమేణ పృథివాంచ ప్రతీయాత్. పృథివ్యేన భస్మవృక్షకయో రుపాదానమ్ - నత
స్యగోమయే ఇతిచేన్న - విశ్వణా రుపాదానా దివిశ్వణకార్యోత్తతే భవిష్యరేవ స్త్రీప్రతిపాదే దృశ్యతేతి నితి సూత్రవ్యాఖ్యాననే గోమయప
శ్చికాదిదృష్టానైవస్యాస్యాత్, ఇష్టకాదిరాపేభావోత్తత్యర్థసేన పృథివిమాత్రస్య భస్మవిశేషోపాదానతాయోగేన తన్మనామేవ భస్మవిశేష
పాదానతస్యోపాధ్యక్షకరతావచ్ఛ, అన్తరావిజ్ఞానేతిమాత్రమపి ఖ అత్ర న ఆకాశఇతి త్రోత్రక్రమభిజ్ఞవహరపరమ్ ఖ ఏతన్న జ్ఞాయత ఇత్యాదిమస్త్రీ
స్య ఉత్పత్తిక్రమే విశ్వణాహిత్వప్రతిపాదకం వ్యాఖ్యానమ్. తదయుక్తమ్ - ఖ పృథివ్యస్తు ప్రతీయతే ఇత్యాకాశాదుర్ధ్వమ్ ఖ తన్మత్రాణి
భూతాదా లీయతే భూతాది ర్చపాతీ లీయతే మహానవ్యతే లీయతే ఇత్యాదిక్రమేన సిద్ధస్య క్రమభిజ్ఞస్య రుప్సవరత్యాత్. భూతానా మాత్రన
శ్చాన్తరారాఇతి వ్యాఖ్యాన మవ్యయక్తమ్ - విజ్ఞానమనసి ఇత్యన్తరావాపిభిశ్చమన్విత్వాననుపపత్తేః, విజ్ఞానశబ్దోహి విజ్ఞాయతే 2 నేనేతి పుస్త
తస్త్వా ఇద్వియనర్గళః - ప్రాణమనద్వియవర్ణాణాం త్రయణాం నిర్దేశేషి ప్రాణ మనాదృత్య విజ్ఞానమనసి ఇతి వ్యవదేశః కథ ముపపద్యతే.
ప్రాణోహి యథాకథం దనయనకత్వావిజ్ఞాన శబ్దేన వివక్షిత ఇతిచేన్న - మనసిచాపయథాథే నమృతతే మధ్యగతిం మనూహహిచ్చుత్వ వ్యవహిత
యోః ప్రాణేంద్రియపర్యయా లేకశబ్దేన వివక్షితతే కారణాభావాత్. అతః విజ్ఞానమనసిఇతి వ్యవదేశో భూతప్రాణాయో ర్తరారాఇతి వ్యాఖ్యా
నస్య యుక్తతాం సూచయతి. చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్రితిమాత్రమపి దేవదత్తో జాతో మృత ఇతి లోకకానాం జన్మమరణవ్యవహేచ్చేతవస్య జాత
కర్మావిధానాచ్చ జీవస్య జన్మప్రతీయావాశ్చిచ్చ శాస్త్రీయకర్తృఫలభోగానుపపత్త్యా, ఖ జీవాచేతం వాచ కేదం మ్రియతే నజీతౌ మ్రియతఇతిప్ర
త్యాచ తా నవనతిః స్తః - శరీరప్రాదు రాపచిరోభావయోర్జన్మమరణశబ్దనాభావాత్ ఫాసరజన్మశరీరవిషయా జన్మమరణశబ్దా జీవాత్సన్యసచ
రితా - జాతకర్మాంకంచదేహప్రాదు రాపాద్యర్థేషు వివక్షేతవ మర్గపరం వ్యాఖ్యానమ్. తదయుక్తమ్. కి మిద మధికరణం జీవస్య నవీకారణోత్ప
త్తినివారకమ్. - ఉత దేహాత్యత్వాదే రాత్సని నివారకమ్. నాద్యః - జీవాత్సత్పత్తిప్రతీయనిషేధస్య నాత్మాశ్రుతేతిత్యన్తరారాధికరణాన్య
తయా పూర్వోత్తరయో రధికరణయో రన్యతరస్య పునరుక్తీచనక్షాత్. ఆత్ర దేహోత్రయా జన్మప్రతీయా జీవే నిషేధా - తత్ర విహివాదినో వర
న్నా వాత్సన స్పృశ్యోత్పత్తిః నాత్మాశ్రుతేతినిషేధ్యతఇతిచేన్న - దేహోత్తభేహిషేధా తయాస్పృత ప్రతిషేధాభావాత్, తద్దేహిషేధా గృహాత్పత్తిని
శయోర్దేవదత్తవ్య శరీరజన్మమరణయో ర్జీవగతవ్యోక్త్యానా అనుదయా, దామృష్టానుపపత్తేః. దేహగతోత్పత్త్యాదే రాత్సని ప్రతిషేధాయ దేహ
త్తభేద ఇహ సిహేధయితఇతిచేన్న - ఆన్తత్పత్తే ప్రథమకాండవ దేహోత్తభేదస్య సిద్ధత్యాత్, తస్య యావత్ఫలస్థాయిత్వోక్త్యానినింబ్రతయే నిత్య
తవమాత్రస్య నమృణీయత్యాత్, తవత్పత్తేన ఏక ఆత్మన శరీరే భావాదిత్యధికరణస్య దేహోత్తభేదసాధకతయా వ్యాఖ్యానతావచ్ఛ, పునరుక్తేర
పద్ధతీయత్యాత్. నమ - తత్ర లోకాయతికనిరసనే తాత్పర్యమ్ - ఇహాపి శాస్త్రీయ కర్తృవైయధ్యానినవపత్త్యా దేహాతిరక్తత్యం సిహేధయితేమితి
చేన్న - వైవమ్యవైర్వ్యధ్యానిరసనవ అక్రూరాభ్యాగమకృతిప్రజాశ్రవణమయభేన జీవత్కర్తృవచాహానిత్యస్సాధనేన దేహాతిరేకశబ్దేః కృతక
రత్యీచనక్షాత్. కృతవి ప్రజాశ్రవణోపాహి కాన్త్రీవైవమ్యనిరసరః, నమ - తవాపి నాత్మాశ్రుతే రిత్తిధికరణవైవమ్యం స్యాత్ - తతవ ఏ జీవా

నాద్యవ్యభిచారిచేష్ట - ఏకత్వానధావ్యభిచారిజ్ఞానప్రవాహిః ప్రాప్తాయా తేమోత్పత్తేః తత్ర పరిహృతత్వాత్, శ్రుతిమూలాయా ఉత్పత్తిశ్చ
యాస్తానాంసామృతత్వేన తదన్య సురముఖీయత్వాత్. కిం చ - జన్మమరణశబ్దయోగేహ ప్రాదుర్భవతిశోభావానువిధాయితేఽపి దేహేత్తేదేహసి
ద్భావాత్తత్వానిస్థిః - ఘటమియయో రుత్పత్తివివాళబ్దయో రభా కృత్వింహ తత్ప్రాభేనాభావాత్. దేహేత్తేదేదే సిద్ధే విరుద్ధస్వభావతయాఽపగ
తాద్భవస్సుమిమయైక్యవ్యవదేశ్యాగ్నిర్వాహక ఇత్యాది వ్యవదేశస్వేవ భావత్వం సిద్ధతీతి నవ్యకన్యనుర్దసియరన్యమ్. అత స్మాత్రతైయర్థ్యమ్.
చాత్యిర్వాదవినివారకపరత్వమన్యాయత్వమ్ - శక్త్యాయాః పరిహారేనా కష్టోక్త్యభావే తయో రభిప్రేతత్వకల్పనాఽయోగాత్. కష్టోక్త్యాగ్లోప
యంతరేనా తదభిప్రేతత్వకల్పన రుచిచేత్. - కష్టోక్తయో భవభిమతాద్భవ సాన్యత్వానుసవత్తే ద్దర్శితత్వాత్తదవయోగితయాఽభిప్రేతత్వకల్ప
నానుసవత్తేః - అన్యేన - తేజోఽత ఇత్యాదిమూలసార మేను న్యావత్తే - తేజః ఆతః - బ్రహ్మణిప్రొత్పద్యతే - నవాయోః - ఛాన్దో
గ్య వాయోః తదుత్పత్త్యవసాత్, * వాయోరగ్నిరితి శ్రుతే ద్దృఢాధ్వానవ్యవాయునాఽన్యత్వత్వమవాదకతయోపపత్తేరితి, పూర్వవత్కం
కృత్వా ఏకస్య సమ్భుతశబ్దస్య కన్యవిభ్రుతిపాదకస్య కన్యదిదనువాదకతాయోగాత్, పరమరూపా బ్రహ్మజ్యోతిపవత్తేశ్చ, వాయోరసి తేజ
ఉత్పత్త్యత ఇతి సిద్ధానితమ్. కన్యది దవచనమిద్రశ్శక్త్యాయా ఆగ్నిధికరణే భవద్విః పరిహృతత్వా, త్రైతావ్యవసమాత్రస్య హేతుత్వానుసవత్తే
రన్యభి ద్దర్శితత్వాన్య పూర్వపక్షోక్తాం నఘటతే. శ్రుతే ద్దృఢాయానా జ్వలమాత్పత్త్యవవాదకతన్య మధికశక్త్యాన్యద మితిచేన్చ - * ఆకా
శాన్వాన్యమితితేవే ముఖఽచ్యున్నాకాద్యాన్యాయాత్పత్తే రనువాదకత్వస్య శక్త్యాన్యదత్వాన్యభావాత్. తేతామి శక్త్యాపరిహారాభిప్రేతావి
తిచేన్చ - కారణభూతే వాయోః కష్టోక్తయోద్రయోః కార్యభూతే తేజస్యభిప్రేతతయా ఏతాదితత్వాత్. కన్యది దవచనస్య హేతుత్వానుసవత్తే
ద్దర్శితత్వాన్య తదవస్యపక్షేతిమ్. ఛాన్దోగ్య వాయో తేజఉత్పత్త్యకథనమేకవిజ్ఞానేన నరన్విజ్ఞానప్రతిజ్ఞానానుసయోగాదిత్యయ్యాయత్వమ్ - తేజ
సోఽపా మిత్పత్తేరవ్యవధానియత్రసన్ధాత్. తేజోయావస్య బ్రహ్మణివ కారణత్వాత్ ప్రతిజ్ఞోపయోగఇతిచేత్ - తస్మి వాయురూపస్య బ్రహ్మ
ణః కారణత్వాత్తత ఉత్పత్తికథనాన్యసి నానుసయోగః, అవఇతి - * ఆప ఏవేద మగ్ర అసిదితి ప్రభేదేఽవ్యవస్థానశ్రవణా దాహో
మోత్పద్యతే. యదా - బ్రహ్మణిప్రొత్పద్యతే - నతేజః - * తస్మాదాహోఽన్యజ్యత్త * అపవ సనర్జారావితవనాత్. * అగ్నేరావఇతి
తూష్ణజానేవోత స్త్రీః కిరణేభ్యో వృష్టింపా విదతితి - అగ్నేరనన్తరం బ్రహ్మణ ఆప ఉత్పద్యన్తఇతి వాద్యిదివిధం పూర్వవత్కం కృత్వా *
అగ్నేరావఇతి శ్రుతావధ్యాహారాయోగాత్, సమ్భుతశబ్దాన్యకరూపాన్యచ్చ * అగ్ర అసిదితి శ్రుతేః ప్రకృత్యన్తరత్రనూత్పాదుమియత్యా వాస్త
రప్రభయమియత్యయో రన్యతరనమృనా చ్చ తేజసోఽన్యూత్పత్తిరితి సిద్ధా నితమ్. * ఆప ఏవేద మగ్ర అసిదితి వాక్యస్య పార్థివస్య జగతోఽ
పు ప్రభయమరన్యేనాపా మనతత్పత్తిరన్యప్రతితేః పూర్వపక్షానుదయా దిన మయ్యత్వమ్. ఉత్పత్త్యవచనాహూర్వసితేత్తే - పూర్వమేన
పరిహృతఇతి నశక్తోక్త్యాం. అపాం బ్రహ్మణిప్రొత్పత్తి - నతేజఃఇతి నశక్తోక్త్యిత్వతి - అవచనస్య పూర్వమేన పరిహృతత్వా, దనన్తరక
ర్వాధ్యాహరస్య * వాయో రగ్నిరిత్యత్రావ్యనాశ్చిత్తస్య శక్త్యాన్యత్వేనా తత్త్రైవ పరిహరన్తవ్యతయా పునశ్శక్త్యానుసవత్తేః. నూత్నానా మపాం
ప్రకృత్యా స్థితిశ్చ చిన్త్యా. కిమస్త్యప్రహరణావస్థితిః - ఉతాప్రహరణే. ప్రథమేఽవస్థితిరన్యత్వా స్యాత్ - ఘటత్వప్రహరణే తదవస్థితివత్.
దివితీయ * ఆపతేజసి రీయన్త ఇతిత్రువిరోధః. * పృథివ్యధికారతి - అన్య శబ్దస్య ప్రసిద్ధాన్యపరత్వేన ఛాన్దోగ్య పృథివ్యత్వత్వవచనా
దనుత్పత్తిం పూర్వపక్షీకృత్య పృథివ్యత్వత్వత్వపాదకమధికరణాన్తరం పర్థికిమ్. తదవ్యవచనస్య ప్రవర్తిజవన్యశ్చాబ్జురజనసామన్యధాదేవాయ
త్వమ్. తదిభిధ్యానాదితి - * ఇదం నరన్య మనృజత * తస్మా దగ్నిసమిధో యశ్చ సూర్యః * తతేజోఽన్యజత * ఆత్తన ఆకాశ ఇత్యాదిమ
తత్వాన్త్రాన్యజహితాన్యప్రహృతదు త్రతత్వస్పష్టిరన్యతే - తత్త్వానామసి కారణత్వశ్రవణాత్, నియత్రకమాణాం తేనా ము త్రోత్తరవ్యవధాయ
కతాన్యచేత్తి పూర్వవత్కం కృత్వా * తదైజతేత్యాన్యకర్వాభిధ్యానస్య తత్తత్కార్యేణ * తత్సన్నిధౌ తదేవానుప్రావిశత్యనుప్రవిష్టతయా శ్రుత
వరమా త్రివిజ్ఞాన్యత్వేన నరన్యోపాదానమ్ - తత్త్వాన్తరాణికు దేవదత్తస్య గృహవదనుపాదానాని. ఉపాదానతేస్థితి ఆత్తనశ్చ తత్త్వాన్తరాణాంవ
సహకారణత్వసమృపాత్ ఉదయేనా మపాదానతయా నన్యవధానమితి సిద్ధానితమ్. తత్ర బ్రూమః - వాయోన్యదే రుపాదానా దాకాశా ద్విభజ
మానాంశః కిం వాయోవిదూరేణ పరిణమతే - నవా. నచేమాన్యధానిరవిరోధః - వాయోక్షేజన ఉత్పత్తిః, అవనైజసోత్పత్త్యన్యన్యఇతి
సి సిద్ధా నితమ్. పరిణమతేచేత్ - తేన పరిణామంశేన కన్య వ్యవహితకారణత్వ ముశక్త్యాన్యవధానసేన కారణత్వం నమర్థ్యతే. కిం నమిత్తస్య
ఉతోపాదానస్య. సప్రథమః - ఈశ్వరేణ వివా తద్వ్యవధాయకస్య నిమిత్తాన్తరస్య జగత్పత్తిపక్షేకాయా మనమ్భువాత్. కర్తృజామి నుఖయః భాన్య
యదూపనైవమన్యమాత్రమహి నిమిత్తత్వమ్ - నకు నృప్తిమాత్రే - దివితీయే కిమిశ్వరస్య వ్యవధాన ముశక్త్యా పరిస్రాయతే - ఉతాశ్చక్రస్య - ఉత
నన్యత్రస్య. ప్రథమే తత్తత్కార్యంప్రతికర్తారంశస్యాన్యపరిహితోపాదానత్వే నిర్వికారశ్రుతయో నిర్వచయో న్యుక్తిః. ద్వితీయత్వతీయయో రభిధ్యాన్య
సరిజ్ఞాన్యవత్కధర్తృతా స్యాత్. తృతీయే కిం ద్రవాన్తనన్యవధానం నివార్యతే - ఉతావస్థాన్తరవ్యవధానమ్. సప్రథమః - తదవస్యత్వమిత్త్యత్ర
కృతతేనారమ్భవైయధ్యాత్. నదివితీయః - * ఆకాశా ద్వాన్య రిత్తవస్థాన్తరవ్యవధానస్య క్రోతతయా దుర్వివారత్వాత్. ఆకాశాద్యవస్థాం
తత్తదవస్థానానుసంవద నన్యత్ర ముపాదాన మితిచేన్చ. యగ్రపదేశస్య ద్రవస్య ఆకాశాద్యవస్థాన్తరత్వసావత్త్వో ధ్వజ్యధ్యాత్. ఆకాశాద్యవస్థాం
శ్చేన, తదవస్థానావస్థేనాన్తరేణేవ నన్యత్రం వాయోన్యధాదేవమితిచేత్. తదంతాన్తరం కిం నియన్త్రోపావృత్తిరీక్తమ్ - ఉత వ్యతిరీక్తమ్. సప్రథమే

నిర్వికారత్వగుణోపాః. ద్విత్వేతి అభిధానవిజ్ఞానవిషయభేదా - ప్రకృతేః ప్రసయాపస్తభువనవ్యవ తదవస్థునాత్. అత ఆత్మకస్య తత్వాన్
 వ్రరాణాంచ సహపాదానత్యమిత్యనుపపన్నమ్. అతవప పురావిధికరణేనవపి వాయోభృతేన ఉత్పత్తిః - ఆపస్తేజసోభ్యుత్పత్త్యవధి సిద్ధా
 వ్రశానుపపన్నః - వాయోవ్యవస్థాపన్నతత్తదహితతదంత్యవ్యవ ప్రమాణాభావా దుత్పాపవత్తివిరోధాచ్చ. తదభిధానా దితి మూత్రాన
 వ్రరం ఆనవ్యవత్ప్రీతి సూత్రం నివేశ్యాధికరణావ్రరం వర్ణితమ్. ఆస్య పాత్రక్రమస్య ప్రసిద్ధిపాదుర్యవిరోధాత్, ప్రసిద్ధిపాత్రానుబంధే నష్టతినద్వా
 వాచ్చ సూత్ర నివేశనీయమ్. చిన్మిత్యేభ్య ఆకాశాదిభ్యోఽతిరిక్తానీన్ద్రియమహావాక్యారాన్యకృతరుషవరమా త్తత్త్వాన్ మోఽశ - తేమం నశ్యేమం
 ఛాన్యోగ్యతై త్రితీయయా రగ్రనణా దనత్పత్తిమ్, మయ్యత్వాత్ పృథివ్యాదివ త్వరేసిమ ముత్పత్తిం పురస్వతీకృత్య నన్యత్రస్య నన్యత్రాభ్యుద్విశే
 సాన్యత్రత్వత్వస్యమృతేన అనతృప్తి మేకతావపధారణ ప్రతిజ్ఞానాభ్యా మస్యేమం నశ్యేమ ముత్పత్తిం సిద్ధిప్రయన్తి. తత్రాగ్రనణా తూర్వ
 పక్షోదయః పూర్వమేవ నిరస్తం. * నిత్యం విభుం సర్వగతం సుమాత్మమ్ * దిత్వా హ్యమాత్రః పురుష సన్మాహ్యభ్యుత్పత్తీ హ్యే ఇతి పర
 స్వాత్మనా నిత్యత్యావిజతవ్యయా ర్థదయః పూర్వనిరూపితవాక్యై రవగతిత్యాత్మేనవన్వం కార్యవితి శక్త్యామూఢతి. ననా వస్తుత్వేనావిభుత్వాను
 మాన మాశ్చక్యై క్వచి దధికరణే నిరాకృతమ్ - నిరూపితవాక్యేభ్య విభుత్వశ్రవణాత్. అతః పూర్వవజ్ఞానవిధి రధికరణావ్రరస్య మవ్యయక్తమ్.
 విపర్యయేతివ్యాదివాదప్రదయం భూతవ్యుత్పత్తీవ్రత్యానాం వర్ణకమవిషయ మధికరణావ్రరం వర్ణితమ్ - తత్ర - ఏతన్నా జ్ఞాయతేపాః * ఇన్ద్రి
 యేభ్యః పరా వ్యభిచారి వాక్యదయం విషయః. అత్ర ప్రాణభృత్ మహావాచీ - జ్ఞానక్రియాత్కర్తవ్యవిన్నవస్య మహతో బుద్ధిప్రాణశబ్దవాచ్య
 త్యాత్. మనశ్చబ్ధోఽహక్కారవః - వత్సన్ద్రియశబ్దేన మనసోభ్యుత్పత్తిత్యాత్, ఇతిహసపురాణేభ్య * శే వాయుః ప్రణయం యాతి మన
 స్సాకాశమేవచేతి ప్రయోగాచ్చ. ఏవంచాత్మనా మహా జాయతే - మహతోఽహక్కారః - అహక్కారా దిన్ద్రియాణి - ఇన్ద్రియేభ్యో భూతానీతి
 క్రమః స్వాత్. అయమేవ క్రమా గ్రాహ్యః - ఆకాశాదిభ్య క్రమవిషయదర్శనాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే - ఏతన్నుగ్రీతుకవిపర్యయకమేన *
 ఇన్ద్రియేభ్యః పరా ఇత్వాదిత్యుత్పత్తీత్తక్రమా గ్రాహ్యః - * ఏతన్నా దిత్వత్ర పదార్థనిర్దేశమాత్రావమాత్, తత్రతమ కారణయా పరత్వేన క్రమ
 విషయప్రతిలేఖిని సిద్ధాన ఉక్తః. తన్మాత్రావస్థాని భూతానన్యథాః. శబ్దతన్మాత్రాదీప్యేకేన యక్తా దహక్కారాన్ద్రియాదుత్పత్తి ర్వాగిదు
 త్పత్తిశ్చ - అత ఇన్ద్రియేభ్యోఽక్తానాం పరత్వమ్. * ఏతన్నాదితి త్రుతికాన్విరోధేన నేయా - ప్రాణా తూర్వ మవస్య క్రమవసంహార్యమ్,
 నచేన్ద్రియకార్యత్వం ఖాదీనామ్, * నశ్యేన్ద్రియాణిచేతి చశబ్దో భిన్నక్రమః - నశ్యేన్ద్రియాణి ఖాదీనివ మనసః - అహక్కారాత్ చాతా
 నీత్యర్థః. అవ్రతే - నను - ప్రాణశబ్దవాచ్యస్య మహతః ఖాద్యర్థానాంచావ్రరాతే నేన్ద్రియవర్గం మన ఏకత్ర క్రాయతే - అన్యత్ర మన
 శ్చ బుద్ధిశ్చ - అతో విరోధః. నవ మనశ్చబ్దవాన్యోఽహక్కారవేవ బుద్ధిశబ్దాభిధేయః * బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవన * విజ్ఞాన
 సారథిర్బుధ్దు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః. ఇతి క్రమేన తప్యవ్యవదేశలిక్తాత్, తత్రాన్వవ్యక్తమహాద్విజ్ఞానాహక్కారతన్మాత్రాతీత్యుద్భిత్తే మేవ నవప్ర
 కృతయః స్వరూపితే. న - అవిశేషాత్ - బుద్ధిమహతో రవిశేషాత్ - బుద్ధిరేవ మహా - జ్ఞానక్రియాత్కర్తవ్యే ద్విధా వ్యవదేశః. పరత్వం
 నకారణత్వేన - ఆకారావ్రరణ పరత్వస్యానీ సాధారణత్వా త్వరశబ్దస్య. బుద్ధిమనసో రవిశేషా - భూతాదీన్ నేన్ద్రియాదిత్వేనవావస్థితాహ
 క్కారవిషయత్యవస్థువాన్నసూబుద్ధిశబ్దయోః. యద్యా - ఇన్ద్రియమేవ మనః. విజ్ఞానమ్ - అహక్కారః. స్థానప్రమాణాత్. మహా - మహ
 తేవ. యద్యా - మహావాత్తేతి ప్రాణశరీరో హిరణ్యగర్భ ఉచ్యతే - * ప్రహవతి స్సంపత్సరో మహానితి ప్రసిద్ధే. అత ప్రకృత్యనర్తకమ ఉచప
 న్నవితి. తదవ మనవపన్నమ్ - * ఇన్ద్రియేభ్యః పరా ఇత్వాదివాక్యస్య కారణక్రమపరత్వే ఆనుమానిక మశ్యేకేన మిత్యధికరణవిరోధాత్.
 నవ తత్ర వైభవవాదః - అన్యత్రాపి వైభవవాదః కిం నస్యాదితి వర్తనుయోగానతివృత్తేః కారణవాక్యేభ్య సర్వేభ్య సూత్రకారనిష్కర్తేనాన్వాస
 ప్రసక్తాత్, * బుద్ధే రత్వా మహ స్వర ఇత్యత్రాచిత్త్యభ్యుప్రసక్తాత్, తదహితనిర్వాచే నవ్యవతి తదయోగాచ్చ. అరవిరోధాత్త్యరణభావో
 యక్త ఇతిచేన్న - ఔచిత్యభ్యుత్తేన మహచ్ఛబ్దస్య త్వదుక్తార్థపరత్యా దర్శిరోధా దాచిత్త్యభ్యుత్తేన త్వదుక్తార్థపరత్వమితి చక్రకప్రసక్తాత్. మన
 శ్చబ్దస్య నరననిర్వాచే నవ్యవత్త్యహక్కారపరత్వం చాయక్తమ్. మన ఇన్ద్రియత్వ మిత్యే విజ్ఞానశబ్దస్యాహక్కారపరత్వ మతవ
 నూపవద్యతే - విజ్ఞానశబ్దస్యాహక్కార సాన్వస్యాభావాత్, తత్సాన్వస్య బుద్ధిశబ్దస్యానీ తత్పూర్వభ్యుత్తే నిష్ఠిత్యా. దక్షిష్టభ్యుత్తే స్థానప్రమా
 విరోధాచ్చ. కిం - విజ్ఞానశబ్దస్యవా మనః శబ్దస్యవా అహక్కారపరత్వే * విజ్ఞానసారథిర్బుధ్దు * బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ
 చేతి వాక్యవిరోధశ్చ - ననా సాయత్వేన రూపితేన్ద్రియనయమనస్యాహక్కారో హేతుః. మహచ్ఛబ్దస్య హిరణ్యగర్భపరత్వ భువ్యయక్తమ్.
 హిరణ్యగర్భస్య బుద్ధిసంజ్ఞమహత్తత్వేపాదనత్యాన్వభావాత్. అవ్యక్తమేవనీ తదుపాదనమ్. కారణయా పరత్వస్యానివక్షిత్యే ప్రకరణస్యా
 రన్యభ్యుత్తే, ఏతదుక్తం భవతి - ప్రాచీనాధికరణనిష్కర్తవిరోధావ్రసా ప్రాణశబ్దయో రమఖ్యుత్వా చ్చక్రకావత్తేరనా బుద్ధివిజ్ఞానశబ్దానా మసాన్వ
 రన్యతే. బుద్ధివిజ్ఞానశబ్దయో రర్థభేదే స్థానవిరోధా దహక్కారస్యేన్ద్రియవిజయోపాయత్యానుపవత్తేత్వ తయో ర్వాన్యయోః కార్యకార్యక
 మనరత్వానయోగా తన్మాత్రాపరివర్త్యేతి వన్మావ్యయక్రమస్య విరోధాభావేన సంకయానుత్థానాచ్చాన్య సూత్రదయస్యావైర్వ్యక్తప్రకారణా
 ధికరణావ్రరత్వమయ్యక్తమితి. చరాచరేతి - * నవాయం పురుషో జాయమాన శ్చరీర మభిన్నస్పద్యమానవితి, * న ఉత్తాన్మక్త మియమానవితి.

౧౦॥ సూ. సిద్ధిః ప్రాప్తాయా జీవ్యాచ్చతాభ్యః. ౧.

౧. † వియదాదేః కృత్స్నస్య పరస్తా ధృవిహ్లా ఉత్పత్తిరుక్తా - ఇదానీం జీవస్య † త్పత్తి రస్తి, నేతి సంశయ్యతే. కిం యుక్తమ్. అస్తీతి. కుతః. † ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపత్తేః, ప్రాకృష్టే రేకత్వావధారణాచ్చ. † వియదాదేరిన జీవస్యాపుత్యత్పత్తివాదీన్యః శ్రుతయశ్చ నన్తి * ౧ యతః ప్రసూతా జగతః ప్రసూతీ తోయేన జీవాన్ విసనర్థ భూమ్యామ్ * ౨ ప్రజాపతిః ప్రజా అస్తుజత * 3 సన్మూలా సోమ్యేమా సుర్యాః ప్రజా సుదాయతనా సుత్యుతిస్థాః * ౪ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతఇతి. ఏవం సచేతనస్య జగత ఉత్పత్తివచనాత్ జీవస్యాపుత్యవత్తిః ప్రతీయతే. - నచవాచ్యం బ్రహ్మణో నిత్యత్వాత్ * 3 తత్త్వమస్మాదిభిశ్చ జీవస్య బ్రహ్మత్వావగమా, జీవస్య నిత్యత్వమితి * 3 వితదాత్మ్య మిదం సర్వమ్ * ౫ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మత్వేవమాదిభి ర్వియదాదేరపి బ్రహ్మత్వావగమాత్తస్యాపి నిత్యత్వప్రసక్తేః. - అతో జీవేనాపి వియదాదివదుత్పద్యతఇతి.

దేహసంయోగవియోగాతిరేకేణా త్ర సూ జన్మరూపకణా దుత్పత్తివిశాత్ ప్రతి పూర్వపక్షం కృత్వా * సజీవో మియత ఇత్యాదిశ్రుతేః, * అభిసమ్మద్యమానఇత్యన్య జన్మవిరూపకత్యసమ్మనాత్, జన్మరూపయో శరీరగతయో రా త్రన్యపవతీతా వ్యవ సౌత్పత్తినిశానావతి సిద్ధాన్తి ర్తమ్. తదయుక్తమ్ - పూర్వమునాదిత్యసోక్త్యాత్, నిత్యత్వప్రత్యాదినా జన్మవిరూపాన్యనస్తరమేవ వత్సమానత్వాత్ సిద్ధిః తేజో తేజో తేజో వ్యవదేశస్యా త్తేన మాణవకేగ్నిభావస్య ప్రాపచరిత్యసిద్ధిశ్చ.

తేజోధికరణం సమాప్తమ్.

౧. ౧౦॥ సూ. నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః. † అనాస్తరనన్తిమాహ (వియదాదేరితి). † ఉత్పత్తిరస్తి నేతితి) వియదాదివదుత్పత్తిరస్తి నాస్తీతి సంశయ్యత ఇత్యర్థః. కిం జీవ ఉత్పద్యతే - నేతి. * తోయేన జీవా నిత్యాదిశ్రుతిః కిముత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - ఉత భోక్తృత్వానను గజ్ఞాన (సజ్జ్ఞాన) వికాసమితి. * సజాయతే మియతఇత్యాదికం జీవోత్పత్తివచనస్య జ్ఞాన (సజ్జ్ఞాన) వికాసపతా మవగమయతి - నేతి. కిమత్ర నిత్యత్వవచన మాకాశామృతత్వవచనవత్ గాణమ్ - ఉత ముఖ్యమితి. ముఖ్యత్వానన్తేకారేకకృతాభ్యాగమాదికం ప్రసజ్యతే - నేతి. యదా నప్రపస జ్యతే - తదా నిత్యత్వవచనస్య గాణతయా సజాయత ఇత్యాదిశ్చ జీవోత్పత్తేః జ్ఞానవికాసరూపతానవగమకత్వాత్ * తోయేన జీవా నిత్యాదిశ్రుతేశ్చ జీవోత్పత్తిప్రతిపాదకత్వా జీవ ఉత్పద్యతఇతి భవతి. యదాతు అకృతాభ్యాగమాదిప్రసజ్యతే - తదా నిత్యత్వవచనస్య ముఖ్యత్వాత్ * సజాయత ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ జీవోత్పత్తేః జ్ఞాన (సజ్జ్ఞాన) వికాసరూపత్వావగమకత్వాత్ * తోయేన జీవానిత్యాదిశ్రుతిరపి తాద్యగుత్పత్తివరేతి జీవో వియదాదివ సౌత్పద్యతఇతి సిద్ధ్యతి. † శ్రుత్యరూపత్తిమాహ (ఏకవిజ్ఞానేనేతి). † శ్రుతిమాహ (వియదాదేరితి).

౧౦॥ సూ. నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః. ౯.

(నే-సా.) నాత్మా ఉత్పద్యతే, “౧ సజాయతే మియతే” ఇతి శ్రుతేః; “౨ నిత్యో నిత్యానామ్” ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యోనిత్యత్వావగతేశ్చ.

(నే-చీ.) కిమత్రోత్పద్యతే - నవతీసంశయః. ఉత్పద్యత ఇతిపూర్వః పక్షః - ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాదేః, “౧ తోయేన జీవాన్యవసర్థభూమ్యామ్” “౨ ప్రజాపతిః ప్రజా అస్తుజత” ఇత్యాదిస్మృత్తివచనాచ్చ. నిత్యతాదిశ్రుతిరాకాశాద్యమృతత్వపవనవస్తేయా. రాధా ప్రస్తు - నాత్మోత్పద్యతే - అనుత్పత్తిశ్రుతేః. “౩ సజాయతే మియతేవా వివేకే” ఇతి, జీవోత్పత్తిపక్షే, “౪ అజోనిత్యః” “౫ నిత్యో నిత్యానామ్” ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యో నిత్యత్వావగమాత్. జీవోత్పత్తిపక్షే అకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిప్రసజ్ఞాత్, వైవమ్యైర్మూల్యప్రసజ్ఞాచ్చ. జీవస్య సృష్టివచనమ్, భోక్తృత్వానినుగజ్ఞానవికాసాభిప్రాయమ్. ప్రాకృష్టే రేకత్వావధారణా దవిభాగవచనం నామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయమ్. సూత్రమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

౧. † ఏవం ప్రాప్తేభిధీయతే నాత్మాశ్రుతేరితి నాత్మోత్పద్యతే. కుతః. శ్రుతేః. * ౧ † సజాయతే మ్రియతేవా వివశ్చిత్ * ౨ జ్ఞాజ్ఞోద్వౌపజావిత్వాదిభిర్జీవసౌత్పత్తిప్రతిషేధోపి శూన్యతే. † ఆత్మనా నిత్యత్వంచ తాభ్యః శ్రుతిభ్య ఏవావగమ్యతే * ౩ నిత్యో నిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మేకో బహునానా యో విదధాతి కామాక * ౧ అజో నిత్య శ్వాత్వతోయం పురాణో నమాన్యతే హన్యమానే శరీర ఇత్యాదిభ్యః. అతశ్చ నాత్మోత్పద్యతే. † కథం తద్వేన్యకవిజ్ఞా నేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపద్యతే. † ఇత్థ ముపపద్యతే - జీవస్యాపి కార్యత్వా, త్కార్యకారణయో రసన్యత్వాచ్చ. † ఏవం తస్మి వియదాదివ దుత్పత్తిమత్త్వ మక్షేకృతం స్యాత్. † నేత్యుచ్యతే - † కార్యత్వంహి నామైకస్య ద్రవ్యస్యావస్థా న్తరావస్థిః - తజ్జీవస్యాస్త్యస్త్యేవ. † ఇయాంస్తు విశేషః - వియదాదే రచేతనస్య యాద్యశోఽన్యథాభావౌ న తాద్యశో జీవస్య - జ్ఞానసజ్జీవవికాసలక్షణో జీవస్యాన్యథాభావః - వియదాదేస్తు సన్వయాపాన్యథాభావలక్షణః. సేయం సన్వయాపాన్యథాభావలక్షణోత్పత్తి ర్జీవే ప్రతిషేద్యతే. † ఏతదుక్తం భవతి - భోగ్యభోక్తృనియన్తర్వా విచిక్తస్వభావా ప్రతిపాద్య భోగ్యగత ముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి ప్రతిషేద్య తస్య నిత్యతాంచ ప్రతిపాద్య భోగ్యగత ముత్పత్త్యాదికమ్, భోక్తృగతం చాపురుషార్థాశ్రయత్వమ్, నియన్తరి ప్రతిషేద్య, తస్య నిత్యత్వం నిరవద్యత్వం సర్వదా సప్తజ్జత్యం సత్యసంబద్ధత్వం కరణాధిపాధిపత్వం విశేష్య పతిత్వంచ ప్రతిపాద్య † సర్వావస్థయో శ్చిదచితో స్తంప్రతి శరీరత్వమ్ - తస్యచాత్మత్వమ్, ప్రతిపాదితమ్. † అత సర్వదా చిదచిదన్వయశరీరతయా తత్ప్రకారం బ్రహ్మ. † తత్కదాచి తస్మాద్వి ద్విభక్తవ్యవధే శానర్వాతీసూక్ష్మదశావస్థాచిదచిదన్వయశరీరం తిష్ఠతి - తత్కారణావస్థం బ్రహ్మ. కదాచిచ్చ విభక్తనామరూపస్థూలచిదచి దన్వయశరీరమ్ - తచ్ఛకార్యావస్థమ్. † తత్ కారణావస్థస్య కార్యావస్థావత్త్వవచిదంశస్య కారణావస్థాయాం శబ్దాదిహిం నస్య † భోగ్యత్వాయ శబ్దాదిమత్తయా సన్వయాపాన్యథాభావరూపవికారో భవతి - చిదంశస్య కర్తృఫలవిశేష † భోక్తృ త్వాయ తదనురూపజ్ఞానవికాసరూపవికారో భవతి - † ఉభయప్రకారవిశిష్టే నియన్త్రంకే తదవస్థతదుభయవిశిష్టతా రూపవికారో భవతి. † కారణావస్థాయా అవస్థాన్తరావస్థిరూపో వికారః ప్రకారోద్వయే ప్రకారిణిచ సమానః. † అతపి

౧. † రాద్ధాన్యమాహ (ఏవంప్రాప్తతి). † శ్రుతిమాహ (సజాయతేఇతి) † శ్రుత్యర్థావత్తిమాహ (ఆత్మనానిత్యత్వంచేతి) తాభ్యః - శ్రుతిభ్యోఽవగ మ్యమానాత్ నిత్యత్వాచ్చేతి సూతార్థం. † సోదయతి (కథమితి) † పరిహరతి (ఇత్థమితి) † పునశ్చీదయతి (ఏవంతర్జీతి) † పరిహరతి (నేత్యుచ్యత ఇతి). † జీవస్యకార్యత్వం, వియదాదివ దుత్పత్త్యనక్షేకారశ్చ వ్యాపారావతి శక్త్యాం చిదచితో రమయాంకార్యలక్షణమాహ (కార్యత్వం హితి) † తస్మి శోభశేషఇత్యత్రాహ (ఇయాంస్త్రితి) † వియదాదేః సన్వయాపాన్యథాభావలక్షణః, జీవస్య జ్ఞాన(సజ్జీవ)చవికాసలక్షణఇతి విభాగే కిం ప్రమాణమ్. జీవస్యాపి సన్వయాపాన్యథాభావలక్షణం కార్యత్వం కిన్నస్యాత్. బ్రహ్మోపి కార్యత్వాన్యథ్యవగమాత్ సన్వయాపాన్యథాభావాభ్య వగమే నిత్యకారత్వహిం. భర్తాన్యథాభావాభ్యవగమే జ్ఞానసజ్జీవస్య కర్తృవత్త్వత్వ త్కర్తృవత్త్వప్రసంగఇత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) భోగ్య గత ముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి ప్రతిషేద్యతే. సకు న్వాపి ధోరణ మిత్యర్థః. కరణాధిపాధిపాదిశబ్దైః శ్రుతయః స్పారితాః. † ఘటశ్రుత్యర్థమాహ (సర్వావస్థయోరితి). † ఆకర్మ్యధికరణవ్యాయం స్థారయతి (అతసర్వదేతి) † సర్వదా చిదచిదన్వయ శరీరం చేత్. కార్యకారణభావభేదః కథమి త్యత్రాహ (తత్కదాచిదేతి) † నామరూపవిభాగానర్జనసూక్ష్మదశావత్తిరూపం కారణత్వమ్. తదర్జనస్థూలదశావత్తిరూపం కార్యత్వంచ తుల్యంచేత్ కథ మత్ర వత్త్వమాహ విధినిషేధవిషయ భూత మామనోరథేషు ముచ్యత ఇత్యత్రాహ (తలేతి) † అచిత్ సన్వయాపాన్యథాభావరూపపరిణామిత్వే హేతుమాహ (భోగ్యత్వాయేతి) చిత్ జ్ఞానసజ్జీవవికాసరూపకార్యత్వే హేతుమాహ (భోక్తృత్వాయేతి) † పరమాత్మస్వత్వవస్థవిదన్వియ మనరూపవికారాన్వతత్వమాహ (ఉభయేత్యాదిహ) † కార్యత్వం బ్రహ్మణః కథమిత్యత్రాహ (కారణావస్థాయాఇతి) † విశిష్టం కారణం చేత్ మృత్తిన్జడృష్టాదృశ్యః కథం ఘటత ఇత్యత్రాహ (అతపిచేతి) యథా మృత్తిన్జడృష్టాదృశ్యే పృథివీత్యాచేతనత్వాదికం నాపేక్షితమ్. తథా చిదచిదన్విష్ట త్వమ్, సన్వయాపాన్యథాభావలక్షణవికారాభావంచ బ్రహ్మణే సబాధతే. మృత్తిన్జడృశాననుద్యాదిదృష్టాదృశ్యః. అపిత్వనేకవిశేషవిశిష్టకద్రవ్యావ

వైకస్యావస్థానరావత్తిరాపవికారావేక్షయా * ౧ యేనాశ్రుతం శ్రుత మిత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ మృదాదిదృష్టాన్తా * ౧ యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా నిదర్శితః. † ఈదృశజ్ఞానసంక్షోచవికానకరతత్త్వద్వేహసమ్మత్తవియోగాభిప్రాయాః జీవస్యాత్మత్తిమరణవాదిన్యః * ౨ ప్రజావతిః ప్రజా అనుజతేత్యాద్యాః శ్రుతయః - అచిదంతవత్స్వరూపాన్యథాత్మాభావాభిప్రాయా ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యా నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ * 3 నజాయతే మ్రియత ఇత్యాద్యాః * ౪ నిత్యో నిత్యానా మిత్యాద్యాశ్చ శ్రుతయః - స్వరూపాన్యథాత్వ జ్ఞానసంక్షోచవికానకరూపాభయవిధా † నిష్ఠవికారాభావాభిప్రాయాః * ౫ సవా ఏష మహా నజ ఆత్మాఽజరోఽమరోఽమృతోబ్రహ్మ * ౪ నిత్యో నిత్యానా మిత్యాద్యాః పరవిషయాః శ్రుతయః. † ఏవం సర్వదా చిదచిదస్త్వవిశిష్టస్య బ్రహ్మణః ప్రాకస్పృష్టేకేతావధారణంచ నామరూపవిభాగాభావా దుపపద్యతే - * ౬ తద్దేదం తద్వ్యవ్యాకృత మానీ త్తన్నా మరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతిహి నామరూపవిభాగభావాభావాభ్యాం నానాత్వైకతేవదన్తితి. — † యేతద్విద్యోపాధికం జీవత్వం వదన్తి, యేచ పారమార్థికోపాధికృతమ్, యేచ సన్మాత్రస్వరూపం బ్రహ్మ స్వయమేవ భోక్తృభోగ్యనియన్తరూపేణ త్రిధాఽవస్థితం వదన్తి - సర్వేష్వతే అవిద్యాశక్తే రుపాధిశక్తే ర్భోక్తృభోగ్యనియన్తరక్తీనాంచ ప్రళయకాలేఽవస్థానేపి తదానీమేకత్వావధారణం నామరూపవిభాగాభావాదేవ్రాపపదయన్తి. 2 వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసావేక్షత్యాత్, 2 సకర్తావిభాగాదితేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాపునలభ్యతేచేతి సూత్రాభ్యాం జీవభేదస్య తత్సర్వప్రవాహస్వచ్ఛానాదిత్వాభ్యుపగమాచ్చ. † ఇయాన్విశేషః - ఏకస్యానాద్యవిద్యయా బ్రహ్మ స్వయమేవ ముహ్యతి. అన్యస్య పారమార్థికానాద్యుపాధినా బ్రహ్మ స్వరూపమేవ బధ్యతే - ఉపాధిబ్రహ్మవ్యతిరేకవస్వత్తరాభావత్. అపరస్య బ్రహ్మైవ విచిత్రాకారేణ పరిణమతే, కర్తృపలానిచానిష్టాని భుజ్జే - † నియన్తంశస్య భోక్తృత్వాభావేఽపి పరస్పృశ్యా తస్మిన్తా దభిన్నం భోక్తార మనుసందధాతీతి స్వయమేవ భుజ్జే. అస్తాశ్చ స్థూలసూక్ష్మవస్థుచిదచిదస్త్వశరీరం బ్రహ్మ కార్యకారణోభయసావస్థావస్థితమపి సర్వదా నిరస్తనిఖలదోషగన్ధం సత్యసజ్జల్పత్వాశ్శీపరిమితోదారగుణసాగర మవతిష్ఠతే - ప్రకారభూతచిదచిదస్త్వగతాః అపురుషార్థాః స్వరూపాన్యథాభావాశ్చేతి సర్వం సముజ్జనమ్.

ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్.

స్థానరయోగమూలే న దృష్టాన్తః. రూపాదిమత్త్వాన్త్యపిజ్ఞాదేరిత్యర్థః. † ఉత్పత్త్యనుత్పత్త్యాదిపరాజాం శ్రుతీనాం విషయవిభాగ మాహ (ఈదృశేతి). † (అనిష్ఠవికారాభావాభిప్రాయాదితి) అనిష్టశబ్దేన * సోకామయతబహుస్యామిత్యాద్యుక్తేష్టవికారా వ్యావృత్తాః. † సర్వదాచిదవిద్యోశిష్టం బ్రహ్మచేత్ - ఏకత్వావధారణం కథ మిత్యుక్తాహ (ఏవమితి) శ్రుత్యా నామరూపవిభాగతదభావాభ్యాం నానాత్వైకత్యవచనాదిత్యర్థః. — † (యేతితి) † సూత్రోక్త్యాత్, పరైరిపి తదభ్యుపగమాదితీ హేతుద్వయ ముక్తం భవతి, తస్మి పరేషం పక్షఏవ సీవికార్యిశత్యుక్తాహ (ఇయానితి). † నియన్తంశస్య సభోక్తృత్వ మిత్యుక్తాహ (నియన్తంశస్యేతి).

పరేష్వి పరేతు అశ్రుతేరితరం ఛన్తి. తదయంక్తమ్ - * యథా మదీప్తాత్ * తోయేన జీవానిభ్యాదిశ్రుతియాలే పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సతి అశ్రుతేరితీ హేతో రసిద్ధత్వాత్, క్వచి దశ్రవణస్య పూర్వపక్ష హేతుతాయుత్పరత్వాచ్చ శ్రుతేరితీ పదస్యాత్తరత్రానువజ్జదర్శనాచ్చ. ఉత్కాన్తిగత్యాగతీనామిత్యత్ర శ్రుతేరిత్యానువజ్జతే. శ్రవణాదిత్యధ్యావారేణ యాజనేతితేన్న - అనువజ్జనమ్మతేఽధ్యావారానావపక్షే. శేవ - బ్రహ్మ ఏవానికృతస్య జీవాత్త నాఽవస్థితత్వాత్, బ్రహ్మశాస్త్రమత్పత్తికత్వాత్, తదవస్థస్య జీవస్యచానుత్పత్తిరిచానుపపన్నమ్ - * సర్వం

ఖలివదం బ్రహ్మ * బ్రహ్మేవేదం నరస్య * పురుషవేదం నరస్యమితి * తదేవ కృక మమృతం తద్భ్రష్ట తదావ న్నప్రజాపతిరితి * జ్యోతింషి విష్ణు ర్భువనాని విష్ణురిత్యాదిభిః పృథివ్యభాదీనామితి బ్రహ్మసృత్యేవసాచో రన్యభిచారాత్. నవవీతానానాధికరణ్యం బాధాద్ధ మితిచేత్ - జీవసామానాధికరణ్యమితి తథా కిం నస్యాత్. తథానతి జీవనన్యూపనివృత్త్యా కాస్త్రస్య ప్రయోజనపర్యుపసానం నస్యాదితి చేన్న - సామానాధిక రణ్యస్య వస్తుమాత్రోపలక్షణత్వేవ్యవహర్య నివృత్త్యా తస్యా పురుషార్థవిశ్రాంతి ర్దుష్కరీహరా. అతః పృథివ్యాదివ్యావర్తకం బ్రహ్మవస్యత్యం జీవ స్యాదిధిగ్ధమ్. బ్రహ్మేవావికృతం జీవాత్ నాఽవతిష్ఠతే - వికృతం బ్రహ్మ పృథివ్యాద్యైర్నాఽవతిష్ఠత్యితిచేన్న. జీవస్య జ్ఞాతృత్వాత్, తచ్చ జ్ఞాతృ త్వం విక్రియాత్కమితి భవద్యుత్పగమాచ్చ వికృతత్వావికృతత్వన్యూపవైషమ్యాభావాత్. నవికారోఽపరమార్థ ఇతిచేత్ - పృథివ్యాదివికారోప్య పరమార్థ ఇతి పృథివ్యాదే రప్యనుత్పత్తి ర్ద్విత్రాత్పత్తిర్యా స్యాత్. నను - పృథివ్యాదిధర్మిణివ బాధ్యాః - జీవత్వమిత్రమిహ బాధ్యమ్ - అతస్సన్వి రూపనిత్యత్వ మితిచేన్న - పృథివ్యక్షీత్యాదితత్త్వస్య పృథివ్యాదిసమానాధికరణత్వాత్ సన్మాత్రస్య - పృథివీత్వాదిధర్మమాత్రస్యేవాపారమార్థ్యా న్న పృథివీనన్యూపబాధ ఇతి వస్తుం శక్యత్వాత్, అనామస్మి ఘటోఽస్తీతి జీవస్య ఘటాద్యృ నదవ్యుత్తిరోప్యాదిశేషేషా ప్రతీయతే. కించ - సతావ త్స్వరిశుద్ధం జీవనజ్ఞమ్ - అనభ్యుపగమాత్. తత్ర కిమన్యఃకరణవిష్ణం చైతన్యం జీవః - ఉత తదుపక్షేతమ్, ప్రథమేఽన్యఃకరణస్య నృప్తిసంహార విషయత్వేన తద్విశిష్టయావస్థ్యాద్విషయత్వయా జీవసాత్త్వత్వప్రతిషేధోఽనుపపన్నః, ద్వితీయే కాభ్యాగసారసాభ్యాం నహ చద్వారీకదరయోనివ ఉత్పత్తిప్రసక్త్యాభావాత్, బ్రహ్మోనిత్యత్వస్యాన్యత్ర సిద్ధత్వాచ్యాధికరణోత్థానం న స్యాత్. శ్రుతివైవిధ్యపరిహార్య మారమ్భ ఇతిచేత్ - కథం పరిహరః. ఉపాధ్యస్తృత్రివళయావత్త్వన్యవచర్యతే ఇతిచేత్. ఉపాధికత్వో యది దేహవరః. తనా దేహాత్పత్తిప్రళయయో రాత్తన్యవ చరితత్వం చరావరవ్యపాశ్రయ ఇత్యిత్రోక్తమితి కృతకరతన్వం స్యాత్. అన్యఃకరణపరశ్చేత్ - అన్యఃకరణస్యాద్యన్యవత్వాత్, కర్తృత్వస్థితృ త్వయో రన్యఃకరణధర్మత్వాన్యభ్యుపగమదన్యఃకరణ్యభ్యయే బ్రహ్మోఽనుపహితత్వాన్యత్ర వానానామన్యవ్యాయోగాత్, పునఃకర్తృత్వాభ్యాగమాదిప్రస క్తో దురూపః, అనుపహితన్యరూపే నర్యవాననానామన్యధే భాగనన్యరకృతస్యాత్. కర్తృ రోష్ణిక్త ర్జీవస్యాదిమ త్వం నర్యథా దుష్కరిహరంచ స్యాత్ - అనుపహితన్యరూపే కర్తృత్వస్థితృత్వాభ్యావ దుపాధ్యుపహితన్యరూపస్యాదిమత్వాన్యచ్చ. - బాపాధికభేదాభేదాదేవన్యన్యఃకర ణోపహితబ్రహ్మవచ కర్తృత్వయా భోక్తృత్వయా జీవరూపేణ స్థితత్వా దుపహితాకారస్యాదిమత్వాన్యచ్చ కర్తృ రోష్ణిక్తరాదిమ త్వవచన్వనీయమ్. ఉపాధీనాం గతన్యరతయా త్మనే త్మనే బద్ధమేత్ప్రతిసన్ధానానియమకర్తనన్యరచయన్వన్యః.

అశ్వేషంపశేషే - అశ్రుతేరితి వదకల్పనం పూర్వవదన్యదన్యమ్. కర్తృధికారేషు జీవస్య సృష్టిప్రళయమ్నానాభావపరమశ్రుతిపదం వ్యా ఖ్యాతమ్. తచ్చాయుక్తమ్ - యస్మిన్విదం సంపవిత్రేతిత్యుపకమ్య * నరేన్ నిమేష జజ్ఞత ఇత్యుతః పూర్వమ్ * యతః ప్రసూతా జగతః ప్రసూతిః తోయేన జీవాన్విసర్జ్యభూమ్యామితిశ్రుతే. ఉత్పత్తిప్రళయనిషేధశ్రుతీనాం విషయవిభాగకాన్యనుపపన్నః - హిమకరకసైన్యవాదీనాం జల త్వప్రత్యభిజ్ఞానాయోగాన్యన్యరూపత్తిః - తరజ్జలుద్భవాదీనాం జలత్వప్రత్యభిజ్ఞానయోగ్యత్వేనీ సంస్థానాన్తరాపత్తిః - విభక్తజలస్య విభాగ వన - నతు భూయిష్టో వికారః, తత్ర కరకాదిస్థానీయాః మహదాదయాః - బ్రహ్మరర్పణానాద్యనవప్రతీ. తరజ్జస్థానీయాః జీవాః - జ్ఞానాన ద్వాదీనా ములాన్యవప్రతీ. విభక్తజలస్థానీయాః ఈశ్వరప్రభావః - జ్ఞానాద్యనువప్రతీ. పూర్ణత్వాత్. ప్రళయేషి పృథివ్యాదీనాం నవిభాగశక్తి స్తివ్యతి - కింతు పరిణామశక్తిరేవ - జీవానాంతు విభాగశక్తి రవతిష్ఠతే. ఈదృశవిశేషే జీవస్య నిత్యత్వానినాన్వాజితన్యవాదా ఇతిహ్యుక్తమ్. తత్ర బ్రాహ్మః - కిం విభాగశక్తేన నామరూపవిభాగం వివక్షితాన్ నామరూపవిభాగాభిమానార్హతావి భాగశక్తిరిత్యన్యతే - ఉత జీవానాం న్యరూ పభేదప్రమాణేన హృద్భేదప్రాప్త్యర్హతా వివక్షితా. అద్యః పక్ష స్సాధ్యుతమః, ద్వితీయే కటకమకుటాదీనామివ జీవానా మాదిమ త్వం స్యాత్. కటకమకుటాదీనాం ప్రధన్యంసే విభాగశక్తిర్వాస్తి - జీవానాంతు సా ప్రళయేఽస్తీతిచేన్న - కటకాదీనామివి విభాగశక్తిమత్వేనావైషమ్యాత్. అతఏషా - హేమపిష్టాతున్యవిభాగః కటకాదీనాం భవః. నను - పూర్వం కటకోపయంతాంశః హృద్భేద వికృతమితి నియమాన్యతాన్యవిభాగశక్త్యభావః - జీవానాంతు ప్రతినియతకర్తృభాగనుగూనియమవత్వాన్యవిభాగశక్తి రవతిష్ఠత ఇతిచేత్. నను ప్రభేదకూన్యానాం పునరేదాపత్తే వసాయం పుణ్యకృన్యాన్య ఇతి నియమానుపపత్తే స్వేతికర నను ప్రవ్యావర్తకకారానమతగా దేవదత్తే యజ్ఞదత్తప్రత్యభిజ్ఞానసత్ వసాయమితి ప్రత్యయస్య భ్రాన్తిరూపతాస్యాత్. కర్తృశక్తియవ భేదఇతిచేన్న - నరూపసాం కర్తృశక్తిసాం నన్మాత్ర నిర్వృత్తిత్వేఽస్మేయం కర్తృశక్తి ర్వాన్యస్వేతి నియమానుపపత్తే, అత సాన్యభావికన్యరూపభేదే స్థితవసావిభాగావత్త్వి రన్యర్థసయా - అన్యథా అన్యతాభ్యాగమాదిప్రసక్త్యాత్. అతో విభాగశక్తి రవతిష్ఠతే - నన్యరూపభేద ఇత్యనుపపన్నమ్. అత నన్యరూపభేదే నిత్యేనత్యుత్పత్త్యను త్పత్తి శ్రుతోన్య రన్యవయన్యవస్థా కారాన్య.

ఆత్మధికరణం నమాస్తుమ్.

శ్యాభ్యుపేత్యమ్ - † సర్వత్ర కాశ్యోపలభ్యే - సర్వత్రాత్మన స్సన్నిధానాభ్యుపగమాచచ్ఛరగమనేనైవ కార్యసమ్మలే సతి † గతికల్పనాయాం ప్రమాణాభావాచచ్ఛ. † శ్రుతిరపి సుమప్తివేళాయాం జ్ఞానాభావం దర్శయతి * ౧ నాహ ఖల్వ యమేవం సమ్ప్రత్యాత్మానం జానాత్యయ మహ మప్రీతి నో ఏవేమాని భూతానితి. తథా మోక్షదశాయాం జ్ఞానాభావం దర్శయతి * ౨ నప్రేత్యసంజ్ఞాప్రీతి. జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదిప్రయోగస్తు జ్ఞానస్య తదసాధారణగుణత్వేన లాక్షణికత్వతి.

౨. † ఏవంప్రాప్తే ప్రవక్ష్యేహ జ్ఞోఽతపవ † జ్ఞానవ - అయ మాత్మా జ్ఞాతృస్వరూపవవ. న జ్ఞానమాత్రమ్, నాపి జడస్వరూపః. కుతః. అతపవ శ్రుతేకేవేత్యర్థః. ౩ నాత్మాశ్రుతేరితి ప్రకృతా శ్రుతిః † అత ఇతి శబ్దేన పరామృశ్య తే. తథా ఛాన్దోగ్యే ప్రజాపతివాక్యే ముక్తముక్తాత్మస్వరూపకథనే * ౪ అథ యో వేదేదం జిహ్రాణీతి స ఆత్మా * ౪ మనసైవైతాకామాన్వశ్యసమతే య ఏతే బ్రహ్మలోకే * ౫ సత్యకామ సుత్యసంజ్ఞల్పః * ౬ నోపజనం స్థర నిదం శరీరం. అన్యత్రాపి * ౭ నవశోఽమృత్యుం పశ్యతి. తథా వాజసనేయకే * ౮ కతమ ఆత్మేతి పృష్ట్యా * ౯ యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్విస్త్ర స్తోమః పురుషత్వతి, తథా * ౯ విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీ యాత్ * ౧౦ జానాత్యేవాయు పురుషః - తథా * ౧౧ ఏషమీ ద్రష్టా శ్రోతా స్మృతా రసయితా మన్తా బోధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః * ౧౨ ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టు రిమా స్తోడశకలాత్వతి.

† యత్నాకం జ్ఞాతృత్వే స్వాభావికేనతి సర్వగతస్య తస్యసర్వదా సర్వత్రోపలభ్యః ప్రసజ్యతత్వతి - తల్లోచ్యతే.

౨౦॥ మా. ఉత్కృన్తిగత్యాగతీనామ్. ౨.

౩. నాయం సర్వగతః - అతిత్వబుధేవాయ మాత్మా. కుతః. ఉత్కృన్తిగత్యాగతీనాం శ్రుతే. ఉత్కృన్తి సావ చ్ఛాప్యితే * ౧౩ తేన ప్రద్యోతే నైవ ఆత్మా నిష్క్రియతి చక్షుషోవా మూర్ధ్నోవాఽన్యేభ్యోవా శరీరదేవేభ్యత్వతి. గతిరపి * ౧౪ † యేవైకేచాస్తాల్లోకా త్వీయన్తి చప్రమనమేవ తే సర్వేగచ్ఛన్తి. ఆగతిరపి * ౧౫ తన్నాల్లోకాత్

వభానపతినమ్మన్తిత్వమ్. భానమానం వస్తు యస్మై భాతి - సహి జ్ఞాతా - తథాత్వం జ్ఞాతృత్వమ్. ఆహస్త్యమిత్యర్థః. న్యాయపమ్ - స్వాభా వికాకారః. * జ్ఞానం యథావత్వ మిత్యాదిచ వార్తవత్కేఽనుసంధేయమ్. - అపరస్తు - కణాదమతానుసాహిత్యర్థః. † (సర్వత్రకాశ్యోపలభ్యే) బుద్ధిసంఖరుఖాద్యుపలభ్యే. దేహాంతే భోగ్యవస్తూత్పత్తిశ్చ విభుతవేతాః - తదుత్పత్తి రదృష్టసమ్మన్దాదేవ భవతి - నిరాశ్రయస్య ధర్మాదేవ త్త్రసమ్మన్దోఽనుపవన్నత్వతి విభుతవేమభ్యుపేత్యమ్. † (గతికల్పనాయాం ప్రమాణాభావాచచ్ఛ) గతికల్పనవత్కేఽనుసంధేయం గతిశ్చోదయం కల్ప్యమ్ - ఇతరపక్షే విభుతవేమ కల్ప్యమితి కల్పనాలాభవా ద్విభుతవేమేతాపవన్నమితి విభుతవేమమ్మవా దసన్యథానిధం గతే కల్పకం నాస్తితి భావః. † శ్రుతిమాహ (శ్రుతిరపితి).

౨. † రాజ్ఞానమాహ (ఏవంప్రాప్తత్వతి) † (జ్ఞానవేత్త్యాది) † (అతత్వతి) శ్రుతివ్యక్తిభేదేషు తత్వబోధరపతా దపేక్షితం వాక్యవిశేష ముపసా రయతి. ఏతచ్ఛబ్దః ప్రకృతజాతీయపరామర్శీత్యర్థః. * మనసైవైతా న్మామా వ్యత్యక్తరమతే * నవశోఽమృత్యుం పశ్యతిత్వాదయో ముక్తాత్మ వివరూః. * ఆస్మాన్త సర్వ ఆత్మా విజ్ఞానమయః * నవిజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిటాహో విద్యతేఇత్యాద్యయనశ్చేయమ్.

† అన స్తరమాత్రశక్త్యామాహ (యత్నాకమితి).

౩. ౨౦॥ మా. ఉత్కృన్తిగత్యాగతీనామ్. † (యేవైకేచేతి) ఉత్కృన్తిశబ్దానస్తరగతిశబ్దః ఉత్కృన్తిస్త్యనస్తరభావిగతిపరత్వతి భావః, అస్తి న్ముత్రే శ్రుత్యర్థపత్తి ర్ద్వితృతా.

౨౦॥ మా. ఉత్కృన్తిగత్యాగతీనామ్. ౨.

(వే-సా.) ఉత్కృన్తిగత్యాగతీనాం శ్రుతే రబుద్ధిః. ౨.

(వే-వీ.) శ్రుతే ఇతివర్తతే. “౧౩ తేన ప్రద్యోతే నైవ ఆత్మా నిష్క్రియతి” “౧౪ యేవైకేచాస్తాల్లోకా త్వీయన్తి చప్రమన మేవ తే సర్వేగచ్ఛన్తి” “౧౫ తన్నాల్లోకాత్మనవత్త్వస్య లోకాయ కర్తృత్వే” ఇత్యాద్యుత్కృన్తిగత్యాగతీనాం శ్రవణా దబుద్ధిః. ౨.

౧॥ ఛాం-౨-౧౧-౨. ౨॥ బృ-౬-౧-౧౦. ౩॥ బృ-౨-౨-౧౦. ౪॥ ఛాం-౨-౧౦-౪. ౫. ౫॥ ఛాం-౨-౧౦-౫. ౬॥ ఛాం-౨-౧౦-౬. ౭॥ ఛాం-౨-౧౦-౭. ౮॥ బృ-౬-౩-౩. ౯॥ బృ-౬-౧-౧౦. ౧౦॥ ౧౧॥ ప్రశ్న-౪-ప్రశ్న. ౧౨॥ ప్రశ్న-౬-ప్రశ్న. ౧౩॥ బృ-౬-౪-౨. ౧౪॥ కా-౧-౨-౨. ౧౫॥ బృ-౬-౪-౩.

పునరేత్యుచ్చై లోకాయ కర్షణఇతి. విభుత్వేహ్యేతా ఉత్కాన్త్యాదయో నాపవద్యేరన్,

౨౧॥ సూ. స్వాత్మనాచోత్తరయోః 3.

౪. చశబ్దోఽవధారణే. యద్యపి శరీరవియోగరూపత్వేనోత్కాన్త్యాన్తిః స్థితస్యాప్యత్నః కథంచి దుపవద్యతే - గత్యాగతితు నకథంచి దుపవద్యతే - అతస్తే స్వాత్మనైవ సమ్పాద్యే.

౨౨॥ సూ. నాణురతచ్ఛ్చుతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్. ౪.

౫. * ౧ యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేష్యితి జీవః ప్రస్తుత్య * ౨ నవా ఏవ మహా నజ ఆత్మేతి మహత్త్వ ప్రతేః నాణు ద్వీవ ఇతిచేన్న - ఇతరాధికారాత్ - జీవా దితరస్య ప్రాజ్ఞస్య తత్రాధికారాత్. యద్యపుష్కలమే జీవః ప్రస్తుతః - తథాపి * 3 యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మేతి మధ్యే పరః ప్రతిపాద్యతఇతి తత్సమ వీధిదం మహత్త్వమ్ - నజీవస్య.

౨3॥ సూ. స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ. ౫.

౬. సాయో దణుశబ్దమవ శ్రూయతే * ౪ ఏహోఽణు రాత్వా చేతసా వేదితప్ర్యా యస్మిన్ ప్రాణః పశ్చాద్ధా సంవివేకేతి.

౪. ౨౧॥ సూ. స్వాత్మనాచోత్తరయోః. కథంచిచ్చుద్దేన తత్రాప్యస్వావరస్యం సూచితమ్. అణుత్వగతో దుద్ధయారపి కల్పితావృత్తీణా కల్పనాగౌరవమక్షమ్ - తత్ర గమనస్య శ్రుతినిర్దేశ్యేన కల్పితత్వం నాస్తి - అతోఽణుత్వమేన కల్పమితి నగౌరవమ్. తత్ర విభక్త్యకల్పనం శ్రుతివిరుద్ధమ్. - అణుత్వకల్పనం త్వవిరుద్ధమితి భిదేత్సర్థః.

౫. ౨౨॥ సూ. నాణురతచ్ఛ్చుతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్. అధికారః - ప్రస్తావః. * యస్యానువిత్తః - యస్య - జీవస్య. ఆనువిత్తః - * విదజ్ఞానే - ఉపాన్యఇత్సర్థః. యవాన్ - * విదిద్వానే - ప్రాప్యః. ప్రతిబుద్ధ ఆత్మా - ప్రాజ్ఞ ఆత్మా.

౬. ౨3॥ సూ. స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ. స్వశబ్దః - అణుశబ్దః. నత్వేణుత్వాత్వేనకళబ్దఇతిభావః అణుత్వం గతిశ్చేతయం శ్రౌత మతో నకల్పనాగౌరవమ్. అన్యతరశ్రౌతేవేన నకల్పనాగౌరవ మిత్తుక్షమ్. ఉత్కాన్త్యాగతినామత్యాదిభిః శ్రుత్యర్థాపత్తి ర్దర్శితా - స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచేతిశ్రుతిర్దర్శితా. * బుద్ధే రాత్వా మహానరఇత్సర్థత్ర బహుశ్రుత్యర్థావ త్తివిరోధా త్సాజ్ఞానాచిత్వాచ్చ మహచ్చబ్దః ప్రాధాన్యపరః.

౨౧॥ సూ. స్వాత్మనాచోత్తరయోః. 3. ౨౨॥ సూ. నాణురతచ్ఛ్చుతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్. ౪.

(వే.సా.) గత్యాగతో స్వాత్మనైవ సంపాద్యతాన్ దివ్యణుత్వం నిశ్చితమ్. 3.

(వే.దీ.) చశబ్దోఽవధారణార్థః. యద్యపుష్కలమే జీవః ప్రస్తుత్య శరీరవిద్యేణ కథంచి తస్మాద్విద్యత్వమస్తి - ఉత్తరయోః - గమనాగమన యోస్తు స్వాత్మనైవ సమ్పాద్యత్వమవశ్యాభ్యుపేయమ్. 3.

(వే.సా.) "౨ నవా ఏవ మహా నజ ఆత్మా" ఇతిప్రతేః నాణు ఇతిచేన్, "3 యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మా" ఇతి పరమాత్మాధికారాత్.

(వే.దీ.) "౧ యోఽయం విజ్ఞానమయః" ఇతి జీవం ప్రస్తుత్య "౨ నవా ఏవ మహా నజ ఆత్మా" ఇతిమహత్త్వప్రతేః నాణు జీవ ఇతిచేన్న ఇతరాధికారాత్ - జీవేతరపరమాత్మాధికారాత్. "3 అస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మా" ఇతిహిమధ్యే పరమాత్మా ప్రస్తుతః. ౪.

౨3॥ సూ. స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ. ౫.

(వే.సా.) "౪ ఏహోఽణు రాత్వా" ఇత్యణుశబ్దాత్ "౫ ఆరాగ్రహత్రోహ్యవరః" ఇత్యర్థస్య ఉత్సానశబ్దా చ్చాణుః. ౫.

(వే.దీ.) "౪ ఏహోఽణు రాత్వా చేతసా వేదితప్ర్యా యస్మిన్ ప్రాణః పశ్చాద్ధా సంవివేక" ఇతిసాక్షా దణుశబ్దా దణురేవాయమ్, ఉన్మానా చ్చాణురేవ. ఉన్మానమ - ఉద్బుత్తమానమ్. "౫ ఆరాగ్రహత్రోహ్యవరః" ఇత్యారాగ్ర ముద్బుత్త తస్మాత్సంవివేకస్య శ్రూయతే. ౫.

ఉద్భృత్య మాన మున్నానమ్. అణునదృశః వస్తూ ధృత్య తన్నానత్వః జీవస్య శ్రూయతే * ౧ వాలాగ్రశతభాగస్య శతథా కల్పితస్యచ । భాగో జీవ స్సవిక్షేయ ఇతి, * ౧ ఆరాగ్రమాత్ ప్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట ఇతిచ. అతోఽణురేవా యమాత్తా.

౧॥ శ్లో - ౫ - ౯, ౮.

† అథ స్యాత్ - ఆత్మనూఽణుత్వే సకలశరీరవ్యాపిని వేదనా నూపపద్యత ఇతి. తత్ర మతాన్తరేణ పరిహారమాహ.

౨౪॥ సూ. అవిరోధశ్చందనవత్. ౬.

2. యథా హరిచందనవిద్దు ద్వేషేకదేశవర్త్యపి సకలదేహవ్యాపిని మాహ్లాదం జనయతి - తద్వదాత్మాపి దేహైక దేశవర్తి సకలదేశవర్తినిం † వేదనామనుభవతి.

౨౫॥ సూ. అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్భుదిహి. 2.

౮. హరిచందనవిద్వాదేదేహదేశవిశేషావస్థితివిశేషాత్తథాభావః, ఆత్మనస్తు తన్నవిద్యుత ఇతిచేన్న - ఆత్మనూపి దేహ దేశవిశేషే స్థిత్యభ్యుపగమాత్. హృదయదేశే హృత్తనః స్థితిః శ్రూయతే * ౨ హృది హ్యయ మాత్తా † తత్రైక శతం నాడీనామితి, తథా * 3 కతమ ఆత్మేతి ప్రకృత్య * 3 యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యస్తజ్జ్యోతిరితి. ఆత్మ నూ దేశవిశేషస్థితిభ్యావనాయ చందనదృష్టాంతః ప్రదర్శితః - † నతు చందనస్య దేశవిశేషావేత్తా. 3॥ బృ - ౬ - 3 - 2.

† అనస్తరసూత్రకత్కామహ (అథస్యాదితి) వేదనా - దుఃఖానుభవః. సుఖానుభవస్యాప్యసలక్షణమిదమ్.

2. ౨౪॥ సూ. అవిరోధశ్చందనవత్. † (వేదనామనుభవతి) ఓదనపాకం పచతీతివత్. యవ్యా - దుఃఖ మనుభవతీత్యర్థః.

౮. ౨౫॥ సూ. అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్భుదిహి. † (తత్రైకశతం నాడీనామితి) అనేన ఏక దేశస్థస్య సకలశరీరవ్యాపికార్యక రత్వప్రకారో దర్శితః. † (నర్మితి) హరిచందనస్య పృన్నానీకానయనశ్రోత్రాది మర్తప్రదేశేషు స్థిత్యా కార్యకరత్వమ్. - నతు హృన్నాత్ర ఇత్యర్థిప్రా యోణ నతుచందనస్యేత్యుక్తమ్.

(సా.) ఆశోరపి సకలదేహవ్యాపివేదనానుభవే అస్యనుతేనహేతుమాహ.

(ద్వి.) ఆత్మనూఽణుపరిమాణేన సకలదేహవ్యాపిసుఖాద్యనుభవః కథమిత్యత్ర మతాన్తరేణ పరిహార మాహ.

౨౪॥ సూ. అవిరోధశ్చందనవత్. ౬.

(వే-సా.) యథా చందనవిద్దురేకదేశస్థోఽపి సకలదేహవ్యాపిసుఖం జనయతి, తద్వదవిరోధః ౬.

(వే-ద్వి.) యథా హరిచందనవిద్దుః దేహైకదేశవర్త్యపి సకలదేహవర్తిన మాహ్లాదం జనయతి - తద్వదవిరోధః. ౬.

౨౫॥ సూ. అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్భుదిహి. 2.

(వే-సా.) దేహవిశేషస్థితేశ్చందనస్థితిచేత్. స, ఆత్మనూపి తదభ్యుపగమాత్. “౨ హృదిహ్యయ మాత్తా” “౩ యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యస్తజ్జ్యోతిః” ఇతిశ్రుతేః, 2.

౨॥

3॥ బృ - ౬ - 3 - 2.

(వే-ద్వి.) చందనవిద్వోదేహదేశవిశేషస్థిత్యపేక్షస్తథాభావః - ఆత్మనూ సకలేతి చేన్న - ఆత్మనూపి తథాభావాభ్యుపగమాత్. “౨ హృది హ్యయమాత్తా” స్థిత ఇతి శ్రూయతే “౩ యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యస్తజ్జ్యోతిః” ఇత్యాదా. 2.

ఏకదేశవర్తనస్సకలదేహవ్యాపికార్యకరత్వప్రకారం † స్వమతేనాహ.

౨౬॥ సూ. గుణాద్వాలోకవత్. ౮.

౯. వాశబ్దో మతాస్తరవ్యావృత్త్యర్థః. అత్తా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యవస్థితః. అలోకవత్ యథా మణిద్యుమణిప్రభృతీనామేకదేశవర్తనా మాలోకోనేకదేశవ్యాపీ దృశ్యతే - తద్వస్థిపదయస్సాత్మనా జ్ఞానం సకలదేహం వ్యాప్య వర్తతే. † జ్ఞాతుః ప్రభాస్థానీయస్య జ్ఞానస్య స్వాశ్రయా దన్యత్ర వృత్తి ర్జణిప్రభావ దుపపద్యతేతి ప్రథమ సూత్రే స్థాపితమ్.

† ననూక్తం జ్ఞానమాత్రమేవాత్మేతి - తత్కథం జ్ఞానస్య స్వరూపవ్యతిరేకగుణత్వముచ్యతే. తత్రాహ

౨౭॥ సూ. వ్యతిరేకోగన్ధవత్తథాచదర్శయతి. ౯.

౧౦. యథా పృథివ్యాః గన్ధస్య గుణత్వేనూపలభ్యమానస్య తతో వ్యతిరేకః - తథా జానామీతి జ్ఞాతృగుణత్వేన ప్రతీయమానస్య జ్ఞానస్యాత్మనా వ్యతిరేక స్సిద్ధః. † దర్శయతిచ శ్రుతిః * ౧ జానాత్వేనాయంపురుషఇతి.

౨౮॥ సూ. పృథగుపదేశాత్. ౧౦.

౧౧. స్వశబ్దేనైవ విజ్ఞానం విజ్ఞాతుః పృథగుపదేశ్యతే * ౨ నహి విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిలోపో విద్యతేతి.

† అనస్తరమాత్రావతారాయాహ (స్వమతేనేతి) యద్యప్యేకస్మిన్నవయవిని దేశవిశేషస్థిత్యా నరస్రత కార్యకరత్వమ్ - తథాపి సౌభ ర్యాదీనాం బహుభు దేహవయవివ్యో రాత్త సూ దేశవిశేషస్థిత్యా కార్యకరత్వం నసిన్యతీత్యభిప్రాయో నిరావహస్తకోక్తిభావః.

౯. ౨౬॥ సూ. గుణాద్వాలోకవత్. † అయుతసిద్ధివిశేషాన్య కథం దేశాస్తరే వృత్తిత్వత్రాహ (జ్ఞాతురితి).

† అనస్తరమాత్ర మవతారయతి (నన్వీతి).

౧౦. ౨౭॥ సూ. వ్యతిరేకోగన్ధవత్తథాచదర్శయతి. జానామీతి ధర్మధర్మిణోః ప్రకృతిప్రత్యయవాచ్యయో భేదానుభవౌ దర్శితః. † తథాచేతి సూత్రఖండం వ్యాచక్షే (దర్శయతిచేతి).

౧౧. ౨౮॥ సూ. పృథగుపదేశాత్. పూర్వసూత్రే సురభిమనుమతివ ద్విజ్ఞప్తవాచినా శబ్దేన విశేష్య ద్విశేషాతయా వ్యతిరేక ఉక్తః అత్రతు విశేషావిశేష్యయోః పృథక్పక్షేనాభిధానమితి భిదా.

౨౬॥ సూ. గుణాద్వాలోకవత్. ౮. ౨౭॥ సూ. వ్యతిరేకోగన్ధవత్తథాచ దర్శయతి. ౯.

(సా.) స్వమతేనాహ. (దీ.) స్వమతేనాహ.

(వే-సా.) అత్తా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యవస్థితః; యథా మణిప్రభృతయ స్స్పృకియేనాలోకేన సకలదేశం వ్యాప్య ప్రకాశయతి. “౩ ప్రజ్ఞామాత్రాన్వృతాః” ఇతిశ్రుతే. ౮.

(వే-దీ.) వాశబ్దోమతాస్తరవ్యావృత్త్యర్థః. అత్తా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యవస్థితః - యథా ద్యుమణిమణిప్రభృతీనామేక దేశవర్తనా మాలోకః తద్గుణః అనేకదేశవ్యాపీ దృశ్యతే. ౮.

(సా.) సజ్జావాత్త సాః వ్యతిరేకఇత్యత్రాహ. (దీ.) “విజ్ఞానం యజ్ఞం తమతే” ఇత్యాదా విజ్ఞానమేవాత్మేతి వ్యవదిశ్యతేఇతిచేత్. తత్రాహ.

(వే-సా.) “గన్ధవతీ పృథివీ” ఇతివత్ “అహంజానామి” ఇతిగుణవత్తేనసావలభ్యేః వ్యతిరేకోస్తి. దర్శయతి చ శ్రుతిర్వ్యతిరేకమ్. “౧ జానాత్వేనాయంపురుషః” ఇతి. ౯.

(వే-దీ.) జానామీత్యాత్మగుణత్వేన ప్రతీతేః వ్యతిరేకోభ్యుపగమనీయః-యథా “గన్ధవతీ పృథివీ” ఇత్యుపలక్షా గన్ధస్తద్గుణస్తద్వ్యతిరేకః, దర్శయతిచ శ్రుతిః “౧ జానాత్వేనాయంపురుషః” ఇతి. ౯.

† యత్కామ * ౧ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ * ౨ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే * ౩ జ్ఞానస్వరూ
౧|| బృ-౫-౨-౨౨.] పమత్యవనిర్వలమిత్వాదిషు జ్ఞానమేవాత్మేతి వ్యపదిశ్యత ఇతి-తత్రాహ. [౨|| తై-అ-౫-అ-౧.

౨౯|| సూ. తద్గుణసారతావైత్తుతద్యవదేశః ప్రాజ్ఞవత్. ౧౧. [౩|| విష్ణు-౧-అ-౨-౨-౨.

౧౨. తుశ్చ బ్ధ శోచ్యం వ్యావరయతి. తద్గుణసారతావత్ - విజ్ఞానగుణసారతావత్ ఆత్మనా విజ్ఞానమితి వ్యపదేశః. విజ్ఞానమేవాన్య సారభూతో గుణః. యథా ప్రాజ్ఞస్యానన్ద స్సారభూతో గుణఇతి ప్రాజ్ఞ ఆనన్దశబ్దేన వ్యపదిశ్యతే - * ౪ యదేవ ఆకాశ ఆనన్దో న స్సాత్ * ౫ ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదితి, - ప్రాజ్ఞస్య హ్యనన్ద స్సారభూతో గుణః * ౬ స ఏవో బ్రహ్మణ ఆనన్దః * ౭ ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్యానవిభేదే కుతశ్చనేతి. యథావా * ౮ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మేతి విపశ్చితః ప్రాజ్ఞస్య జ్ఞానశబ్దేన వ్యపదేశః, * ౯ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా * ౯ య స్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదిషు ప్రాజ్ఞస్య జ్ఞానం సారభూతో గుణఇతి విజ్ఞాయతే. [౪|| తై-అ-౨-అ-౧. ౫|| తై-భృ-౬-అ-౧. ౬|| తై-ఆ-౮-అ-౪. ౭|| తై-ఆ-౪-అ-౧. ౮|| తై-ఆ-౧-అ-౧, ౨.] ౩౦|| సూ. యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోవన్దర్శనాత్. ౧౨. [౯|| గము-౧-౯.

౧౩. విజ్ఞానస్య యావదాత్మభావిధర్మత్వాత్తేన తద్యవదేశో న దోషః - తథాప ఖడ్గాదయో యావత్స్వరూపభావి గోతావధిధర్మశబ్దేన గౌరితి వ్యపదిశ్యమానా దృశ్యతే. † స్వరూపనిరూపణధర్మత్వాదిత్యర్థః. † చకారాత్ జ్ఞానవదా త్తనోపి న వ్యప్రకాశత్యేన విజ్ఞానమితి వ్యపదేశేనదోషఇతి సముచ్చినోతి.

† అనన్తరూపతత్కామాహ (యత్త్వితి).

౧౨. ౨౯|| సూ. తద్గుణసారతావైత్తుతద్యవదేశః ప్రాజ్ఞవత్. సారశబ్దేన ప్రధానత్వం వివక్షితమ్. తచ్చ యావదాత్మభావిత్వమ్. ఆనన్దజ్ఞాన యో ర్గుణత్వప్రదర్శనార్థమ్ * న ఏవో బ్రహ్మణ ఆనన్దః * య స్సర్వజ్ఞః * విపశ్చితేత్వా ఇతిరుదాహృతా.

గుణవాచిశబ్దేన గుణ్యభిధానం లాక్షణికమిత్యత్రాహ

౧౩. ౩౦|| సూ. యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోవన్దర్శనాత్. † సహి గోతావదయో యావదాత్మభావిన ఇత్యత్రాహ (స్వరూపనిరూపణేతి) అనితావదయోపి యావదాత్మభావిన ఇతి తదావ్యవృత్త్యర్థంచ స్వరూపనిరూపణధర్మత్వాదిత్యర్థకమ్. స్వరూపమ్ - ధర్మస్వరూపమ్. ఆత్మ శబ్దః స్వరూపపరఇత్యర్థః. † చకారార్థమాహ (చకారాదితి).

౨౮|| సూ. పృథగుపదేశాత్. ౧౦ ౨౯|| సూ. తద్గుణసారతావైత్తుతద్యవదేశః ప్రాజ్ఞవత్. ౧౧.

(నే-సా.) ఆత్మసనిపృథ క్తేననోపదిశ్యతే “౧౦ సహి విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిహాసో విద్యతే” ఇతి. ౧౦.

(నే-దీ.) నకేవలం జానామితి పృథగుపదిహిత్రమ్ - ఆత్మసంపృథ క్తేనసోపదిశ్యతే చ జ్ఞానమ్, “౧౦ సహివిజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిహాసో విద్యతే” ఇతి. ౧౦. ౧౦|| బృ - ౬ - ౩ - ౩౦.

(సా.) “౧౧ యోయం విజ్ఞానమయః” ఇతిజ్ఞానమాత్రవ్యవదేశః కథ మిత్యత్రాహ. (దీ.) విజ్ఞానమాత్మేతివ్యవదేశః కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ.

(నే-సా.) జ్ఞానగుణసారత్యా దాత్మనా జ్ఞాన మితి వ్యవదేశః, యథా ప్రాజ్ఞస్య విపశ్చితోపి “౮ సత్యం జ్ఞాన” మితి. ౧౧.

(నే-దీ.) జ్ఞానగుణసారత్యా దాత్మనా జ్ఞానమితి వ్యవదేశః - యథాప్రాజ్ఞేన “౮ బ్రహ్మణా విపశ్చితా” “౯ య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్” ఇతిసర్వజ్ఞవీవ సర్వజ్ఞానగుణసారత్యాత్ “౮ సత్యం జ్ఞానమ్” ఇతివ్యపదిశ్యతే. ౧౧.

౩౦|| సూ. యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోవన్దర్శనాత్. ౧౨.

(నే-సా.) ఆత్మస్వరూపానుబద్ధిత్వాత్ జ్ఞానస్య తేన వ్యవదేశో నదోషః. స్వరూపానుబద్ధిధర్మత్వేన గోతావదీనాం ఖడ్గాదే గౌరిత్యాదివ్యవదేశోపి దృశ్యతే. ౧౨.

(నే-దీ.) జ్ఞానస్య యావదాత్మ స్వరూపభావిత్వాచ్చ తేన తద్యవదేశో నదోషః - ఖడ్గాదిషు తథాదర్శనాత్. ఖడ్గాదిషునా యావత్స్వ రూపభావి ధర్మత్వేన గోతావ్య గౌరిత్యవ్యవదేశో దృశ్యతే. చకారా దాత్మనా వ్యప్రకాశత్యేన జ్ఞానమితి వ్యవదేశః నదోష ఇత్యుచ్యతే. ౧౨.

† యచ్ఛక్తం సుమస్త్యాదిషు జ్ఞానాభావాత్ జ్ఞానస్య సస్వరూపానుబద్ధిధర్మత ఏమితి - త తాహ

30|| సూ. పుంస్త్యాదివత్త్వస్యసతోభివ్యక్తియోగాత్. ౧3.

౧౪. తుళ్లబ్ధశోచితాశక్త్యానివృత్త్యః. అస్య - జ్ఞానస్య సుమస్త్యాదిషుపి విద్యమానస్య † జాగర్యాదిషుభివ్యక్తి సస్మిన్నవాత స్వరూపానుబద్ధిధర్మతో ఏవవత్తి. పుంస్త్యాదివత్ యథా పుంస్త్యాద్యసాధారణస్య ధాతో రాల్లావస్థాయాం సజోష్యనభివ్యక్తస్య యువత్వేభివ్యక్తై పుంసస్తద్వత్తా నకాదాచిత్తీభవతి. † సప్రధాతుమయత్వంహి శరీరస్య స్వరూపానుబద్ధి - * ౧ తత్సప్రధాతు త్రిమలం ద్వియాని చతుర్విధాహర మయం శరీరమితి శరీరస్వరూపస్యవ దేశాత్. † సుమస్త్యాదిషుపిపూర్వః ప్రకాశతఃప్రాగేప్రాక్తమ్. † తస్య విద్యమానస్య జ్ఞానస్య విషయగోచరత్వం జాగర్యాదాపువలభ్యతే. † ఏతేచాత్మనో జ్ఞాతృతావైదయో ధర్మాః ప్రాగేప్రాపదాతాః. అతో జ్ఞాతృత్వమేవ జీవాత్తనః స్వరూపమ్. † స చాయమాత్మాజ్ఞుపరిమాణః. * ౨ † సప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీత్యపి న ముక్తస్య జ్ఞానాభావ ఉచ్యతే - అపితు * ౩ ఏతేభ్యో భూతేభ్య స్సముత్థాయ తాన్యేవానువినశ్యంతి సంసారదశాయాం యన్మాతానువిధాయిత్యప్ర యుక్తం జన్మనాశాదిదర్శనమ్ - తన్ముక్తస్య నవిద్యతే - * 3 న పశ్యో మృత్యుం పశ్యతి న గోగం నౌత దుఃఖతామ్ సర్వం వా పశ్యః పశ్యతి సర్వమాహ్నాతిసర్వతః! * ౪ నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరమ్ * ౫ మనసైతాకామాకావశ్యనమతే ఇత్యాదిశ్రుతైవకార్థాత్.

† అవదరసూత్రశక్త్యామాహ (యచ్ఛక్తమితి).

౧౪. 30|| సూ. పుంస్త్యాదివత్త్వస్యసతోభివ్యక్తియోగాత్. † (జాగర్యాదిషుపి) అత్రాదిశబ్దేన స్వప్నదశా వివక్షితా. పుంస్యశబ్దేన ధాతుర్లక్షితః. అదిశబ్దేన యోషితోప్రయలక్షణమితి గణ్యతే. † బాల్యే ననాస్తీతి శక్త్యామాహ (సప్రధాతుమయత్వంహి) జ్ఞానస్యబలబ్ధిస్వయ సమస్తసాపేక్షేత్వం భవతి. విద్యమానస్యభివ్యక్తస్య కనాచి దభివ్యక్తిమాత్రే దృష్టాన్తోయమ్. విషయసమస్తార్థత్వం ప్రకాశార్థత్వంచ తదానీ మవ్యస్తీతి న న్యయంప్రకాశత్యహి. † ఏవం న్యయంప్రకాశస్వరూపజ్ఞానాచలబ్ధే విషయసమస్తసాపేక్షేత్వే ఆహమర్థస్యాపి తథాత్వం స్వాదిత్యాశక్త్యానా (సుమస్త్యాదిషుపి) † (తస్మిన్) విషయసమస్త ఉచలబ్ధిశ్చాగర్యాదావిత్త్యర్థః. † అహం ప్రత్యయగోచరత్వే జడత్వాది ప్రసంగ మాశక్త్యానా (ఏతేచాత్మనః) † విత్వోపలభ్యాద్యప్రసక్తార్థమాహ (నచాయమితి) † (నక్షేత్యేతి) దేహత్వాభిమానభ్రమానాస్తీత్యర్థః.

(సా.) సుమస్త్యాదివస్యసతో జ్ఞానస్య యావదాత్మభావిత్వం కథ మిత్వతాహ.

(దీ.) సుమస్త్యాదిషు జ్ఞానస్యానువలభ్యే నయావదాత్మభావిత్వమిత్యాశక్త్యానా.

3౧|| సూ. పుంస్త్యాదివత్త్వస్యసతోభివ్యక్తియోగాత్. ౧3.

(వే.సా.) సుమస్త్యాదిషు సతో జ్ఞానస్యానభివ్యక్తస్యాపి జాగరాదానభివ్యక్తీనమృవాత్, స్వరూపానుబద్ధేన జ్ఞానమ్. యథా పుంస్త్యా సాధారణప్రమథాతో రాల్లావస్థానో సతో యావత్త్వేభివ్యక్తిః, జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వ మనుభవ్యోక్తమ్. ౧3.

(వే.దీ.) తుళ్లబ్ధశక్త్యానివృత్త్యః. సుమస్త్యాదిషుపి సతో జ్ఞానస్యానభివ్యక్తస్య జాగర్యాదిషుభివ్యక్తీనమృవాత్ యావదాత్మభావ్యన జ్ఞానమ్. పుంస్త్యాదివత్ పుంస్త్యమితి - పుంససాధారణధాతువత్తే. యథా సప్రధాతుమయత్వేన శరీరస్య పుంస్త్యస్య బాల్యేన సతోనభి వ్యక్తస్య సప్రమథాతో యావత్త్వేభివ్యక్తిః. ౧3.

† సమస్తీతి జ్ఞానాత్మవాదే తస్య సర్వగతత్వే దూషణమాహ.

3.91 సూ. నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసజ్ఞోన్యతరనియమోవాన్యథా. ౧౪.

౧౫. అన్యథా సర్వగతత్వవత్ తస్య జ్ఞానమాత్ర త్వవత్తేన నిత్యముపలబ్ధ్యనుపలబ్ధీ సమైవ ప్రసజ్యేయాతామ్. అన్యతరనియమోవా ఉపలబ్ధిరేవనా నిత్యం స్యాత్ - అనుపలబ్ధిరేవనా. † ఏతదుక్తం భవతి - † లోకే తాన ద్వర్త మానయో రాత్రిస్పలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యో రయం జ్ఞానాత్మా సర్వగతో హేతు స్యాత్ - † ఉపలబ్ధిరేవనా - అనుపలబ్ధిరే వనా. ఉభయ హేతు త్వే సర్వదా సర్వతో భయం ప్రసజ్యేత. యద్యుపలబ్ధిరేవ - సర్వస్య సర్వదా సర్వత్రాను పలబ్ధ్యా న స్యాత్. అథానుపలబ్ధిరేవ - సర్వదా సర్వతోపలబ్ధి ర్న స్యాదితి. † అస్తాం శరీరస్యాన్తరీవావస్థితత్వా దాత్తన స్తత్రేప్రాపలబ్ధి రాన్యత్రైవే న్యవస్థాసిద్ధిః. † కరణాయత్తోపలబ్ధిరేవ సర్వేషా మాత్మనాం సర్వగతత్వేన సర్వైః కర్తౌ సర్వదా సంయుక్తత్వా † దదృష్టాదే రవ్యనియమా † దుక్తదోషసమాహ.

జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్.

† (సమస్తీతి) జ్ఞానాత్మవాదే విభుత్వవత్తే దూషణమ్, జ్ఞాతృవాదే విభుత్వేన దూషణ, యథయం

మాత్రవిషయతేన - వ్యాఖ్యానమేతేన. † తత్ర ప్రథమే పక్షే దూషణం ప్రతిపాదీతి (సమస్తీతి).

౧౫. 3.91 సూ. నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసజ్ఞోన్యతరనియమోవాన్యథా. † నిత్యోపలబ్ధిప్రసజ్యతామ్ - కథం నిత్యానుపలబ్ధిప్రసజ్ఞః - ఉభ యప్రసజ్ఞోవా కథ మిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) వికల్పశిరస్త్రయాభిప్రాయో దూషణత్రయ ముద్యత ఇత్యర్థః. † (లోకేతావదితి) అత్తా మత్రవి దుప లభ్యతే - న గణ్యతీరాదిషూపలభ్యతే. ఏవం విద్యమానయో రుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యో రుభయారిపి హేతు స్యాదిత్యేకం శిరః. † (ఉపలబ్ధిరేవనా అనుప లబ్ధిరేవనేతి) అత్రాపి హేతు స్యాదిత్యనుపలబ్ధి. ఏవం శిరస్త్రయం విషయతేన. కిముపలబ్ధిరేవ వ్యయావప - ఉతానుపలబ్ధిరేవ - ఉతోభయమిత్యర్థః. హేతుశబ్దప్రయోగో హేత్వ స్తరస్రైరేవేత్యర్థః. † ఉక్తదూషణస్య నవపక్షానన్వీత్యమాహ (అస్తాకమితి) † జ్ఞాతృవత్తే విభుత్వే దూషణమాహ (కరణాయత్తేతి) † (అదృష్టాదేరవ్యనియమాదితి) తత్రత్పర్యావృత్తమహేతుభూతశరీరాణాం సర్వాత్త సాధారణత్వా దదృష్టానియమిత్యర్థః. † (ఉక్త దోషసమాహ) కరణాదికం కిముపలబ్ధి త్తేన - ఉతానుపలబ్ధి - ఉతోభయారిపి వికల్ప భూయవ దూషణం న్యక్తమితిభావః.

పరేనాం సూత్రాక్షరాసావరణ్యం - ద్రష్టృకబ్ధ్యేన జ్ఞకబ్ధ్యం జ్ఞప్తివాచిత్యాభావత్. * ధీరో మనీషీ జ్ఞః ప్రాజ్ఞః ఇత్యధిధానవిదః. అతఏన - అనుత్పన్న త్వేనావికృతబ్రహ్మో ఏప్రాసాధినా తేవభావేనాసాహిత్యసం చైతన్యవ్యయావత్వాదితి వ్యాఖ్యానమపి క్లిప్తమ్. ఏతచ్చదైవ నాన్యతయా ప్రకృతానుత్పత్తిపరమర్శే తస్యా స్యాత్వాదేవ జ్ఞానస్వరూపత్యసాధకత్యాభావాత్తదుపపాదకబ్రహ్మవ్యవర్తయమ్, తేన బ్రహ్మత్రుతి

(ద్వి.) ఏవమాత్మసూజ్ఞాతృత్వ మణుత్యేన చోక్తాన్య పక్షా స్తరేదోషమాహ.

3.91 సూ. నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసజ్ఞోన్యతరనియమోవాన్యథా. ౧౪.

(నే.పా.) అన్యథా జ్ఞప్తిమాత్రసర్వగతాత్మవాదే తావన్నిత్య త్వేన త్వర్వదోపలబ్ధి స్యాత్, సంబోధకాభావా ద్విద్యమానయో అనుపలబ్ధే రపి నైవ హేతురితి సాపి నిత్యవత్స్యాత్, జ్ఞానే విద్యమానేపి హేత్వ స్తరే నివారణానంభవాత్, ఆగమకజ్ఞానసర్వగతాత్మవాదేపి న ఏవ దోషః, సర్వాత్మనాం సర్వగతత్వేన జ్ఞానహేతునాం మనస్సంయోగాదీనాం సర్వసాధారణత్వాత్ అదృష్ట హేతుమామపి సర్వసాధారణత్వాత్. తేనాపి ననియమః, అథోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యో రవిరోధానుపలబ్ధి రైవే హేతవః న్యః; అనుపలబ్ధిర్యః - తథానత్యన్యతరనియమస్యాత్. ౧౪.

(నే.ద్వి.) అన్యథా-జ్ఞానాత్మవాదే సర్వగతాత్మవాదేన ఉపలబ్ధ్యనుపలబ్ధీ నిత్యవత్ ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యో రన్యతరనియమోవా. జ్ఞానాత్మ వత్తేతావత్ జ్ఞానస్య ప్రకాశనస్వభావత్వా త్పీకాశపర్యాయో పలబ్ధిర్నిత్యవత్సిన క్షిరనివార్యా, జ్ఞానే విద్యమానేనపి హేత్వ స్తరేణానుప లబ్ధిజననాయోగాత్ జ్ఞానమేవానుపలబ్ధిరేవ హేతురిత్యాశ్చేత్యమ్. జ్ఞానస్య సర్వదా ఏర్తమానత్వా త్సర్వదోభయప్రసక్తిః. అభయంపద్విద్యకా ర్యజననాయోగాత్ జ్ఞాన ముపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిరన్యతర హేతురహేతి - తదాన్యతరనియమస్యాత్. సర్వగతత్వవత్తే యథా జ్ఞానాత్మవాది నామ్ - తదైవ హేతుజన్యజ్ఞానవాదిసాపి సర్వేషా మాత్మనాం సర్వగతత్వే సర్వసాత్త మనస్సంయోగాదే హేతోన్వరేదీనాం సాధారణత్వా ద్యుక్త రీత్యా తదైవ ప్రసక్తిః. అదృష్టోత్పత్తి హేతోరపి సర్వస్య సాధారణత్వా దదృష్టేవాపి నన్యవస్థా. ౧౪.

స్వస్య ప్రభావకర్తానామైవా సస్థానీయమిత్యనన్త్య శ్రుత్యాపి నాణుత్వస్యోపాధికత్యసిద్ధిః. యతోఽనుతప్యం నపూర్వపక్షీకార్యమ్ - అత ఏవ వ్యతిరేకో గన్ధవదితీ నూత్రమపి నపూర్వపక్షవిషయమ్ - గుణస్య జ్ఞానస్య సాన్విత్రయాతీతప్రదేశవృత్తిత్యనవసంభవమయమ్ - తస్య యక్షిణా న్యతాన్వితో. తచ్చ దృష్టాన్తస్య పుష్పగర్భస్య సాన్వయికలత్వాత్. సహి పరాగాభ్యాశ్రయం వివా గన్ధః ప్రసూతి * తద్గుణేతి * అన్తఃకరణగణా ఇచ్ఛాద్యేషావయః - తత్సాన్విత్రయమ్ - అతోఽనాన్విత్ర్యస్యోపాధికత్య ఇత్యుక్తమ్. తదయుక్తమ్ - అన్తఃకరణస్యాప్రకృత్య తచ్చక్షేన సూమరూపాయోగ్యతాన్వితో. ప్రాప్త్యవతి దృష్టాన్తః సాన్వయికల - తస్మాద్వికరణానన్వేదవత్త్వైవాత్. దహారాన్వయపానశేషవినిర్వసాన్వ సాధికత్యమాత్రం సాన్వయితి చ్ఛేద్య - ప్రయత్నహేత్యుత్పత్తిహేతో దృష్టాన్తే కల్పనస్య స్థితిత్వాన్వితో. అక్షిప్తతే నమృతవతి తదయోగా, చ్చ. ద్వాన్వయికలైవ దృష్టాన్తస్యోపాధికతే - అపూర్వ సూ జీవతేనాణుత్వేన జీవత్వైవ దృష్టాన్తత్వాన్వితో. జీవానాణుత్వస్యాపాననాగతయో అనుతప్యం దృష్టాన్తఇతిచేత్. న - అహిమృత్యులపితి చివస్థావిశేషనావిశ్వభావాత్. అతో దృష్టాన్తస్యాన్వయికలసాన్వయస్థిధర్మశేదోఽవతిష్ఠ తపి - నవాన్వత్సృజ్యన సిన్ధుతీ. నాన్వయ్యయో వియోగనియమాత్ జీవాన్తఃకరణయో వియోగేన జీవస్యానత్వ మనసాంత్యేవా స్యాదితి కక్ష్మాయం యావదాన్వయం స్యాంసాం - తావద్వాపిత్యాన్వయన్తఃకరణస్య సూక్ష్మోప ఇత్యనన్తరమాత్రం వ్యాఖ్యాతమ్. తదవ్యయక్తమ్ - ఆత్మ కల్పస్య సంసారివీప్రసాదిత్యాభావాత్. సహి దేవత్రత్యవసన దక్షిణ ముపస్థాపయతి. సుమృత్ప్రళయయో రప్రబోధేనాన్తఃకరణభావా న్నయావ నాత్ భావిత్యుతి కక్ష్మాచుపిరార్థాన్వయ మన్తరమా ప్రసాన్వయ్యయాక్తమ్ - * సుహానన్వయేత్యేయత్యితి బుద్ధిలక్షణస్య సుహచ్ఛబ్దవాచ్యాన్తఃకరణస్య లయశ్రవణాత్. శక్తిరూపే తదని మవ్యవతిష్ఠత ఇతిచేత్. శక్తికర్తవ్య కిమవిద్యామాత్రం వివక్షితమ్ - ఉతాన్తఃకరణోత్పాదనార్హమవిద్యైవమ్ - ఉతాన్తఃకరణేషేషావత్త్వమవిత్తత్యేనమ్. ప్రభవే అవిద్యాయా అనుతాన్వయభావా దనుసమితిత్యం జీవస్యామోక్షస్థాయి న భవేత్. ద్వితియే ఖటస్యే వాన్తఃకరణస్య నయావదాన్వయభావిత్యవత్త్వం - సహి మృత్యాత్రం ఖటోత్పాదనార్హమితి ఖటోఽపితితో భవతి. తృతీయే లయప్రతివిరోధః - సహి మృత్యాత్రదహారం ఖటాన్వయవత్త్వం సమ్మనః. ఏతావద్దహార మసకేషమపి తుల్యమ్.

ప్రతిజీవ ముత్పాదనాన్వయస్యావస్థాన్వయస్థి తానం స్థూలతాపత్రి సృష్టిః - మాత్మతాపత్రి ర్థయ ఇతిచేన్న - తస్యా అనుతాన్వయప్రమాణే నన్వసాదేన నన్వపరిమాణానన్వయాం నప్రళయః. ద్వితీయేఽనుతప్యప్రమాణే జీవస్యామోక్షస్థాయిత్వాభావః. నను - నన్వపరిమాణాప్రమాణే పీచ్ఛాద్యేషాన్వయికరణజననార్హత్వాదేవ ప్రతివత్సయితిచేత్ - ప్రాణాకాకాదిప్రళయస్యాపి తథాత్వప్రసక్తాత్. * పిత్తస్తా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనః ఇతి ప్రాణాదినా మవిశేషేన హ్యుత్పత్త్యాన్వయికం క్రూయతే. నిత్యోపలబ్ధితి - అన్తఃకరణానన్వయగమే ఆత్మేన్ద్రియవిషయసన్నిధానా నిత్య ముపలబ్ధిః - నచేవసంబద్ధిగాన్వయప్రళేత్. ఆత్మనీన్ద్రియేషివా శక్తిప్రతిబంధః కల్పనీయః - ఆత్మ సూ నిర్వికారత్వా తోన్వేనవపన్నః - ఆకన్తా ద్విన్ద్రియేషున సోఽనుపపన్న ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. తదవ్యయక్తమ్ - అన్తఃకరణాన్వయగమేషి నిత్యమపలబ్ధిదప్రసక్తస్య, శక్తిప్రతిబంధకల్పనాను వపక్షేచ్ఛకుల్యతాన్వితో. అన్తఃకరణస్యానధానానధానాభ్యాం నిత్యోపలబ్ధిమృత్యుప్రసక్తఇతిచేన్న - లాభువన్వాయేనాత్మన ఏవానధానానధానా భ్యాం తదప్రసక్తఇతి కల్పనస్య యుక్తత్వాన్వితో. ఆత్మ సూ నిర్వికారతేపీచ్ఛాద్యేషాదివత్ ప్రతిబంధకేన త్యేనమపి యుజ్యతే. ఇచ్ఛాద్యేషాదిక మనరహితఇతిచేత్ - శక్తిప్రతిబంధాపి తాదృశవత్త్వేన కల్పయతామ్. ఇన్ద్రియేషు తత్కల్పనమపి నాకన్తాదృశితి - అదృష్టదేశకాలాదిసాపేక్ష తాన్వితో. యది * అన్యత్రమనా అధూమితి ప్రతివతాన్తఃకరణాన్వయగమః - తద్వ్యన్వయధాన్వయపమాతదుర్లభతర్కం విహాయ ప్రతిబలమేవ సూత్రయికస్యమ్. అతేనాన్వయైవన్వయమేవభవతి.

అన్వేషాంసూ పక్షో నవిరుద్ధః. వ్యతిరేకోగన్ధవదితీనూత్రస్య జ్ఞాతృత్వే ప్రమాణోపస్థాపకత్వమేవ యుక్తమ్ - నకు గుణస్య సాన్విత్రయానతి వృత్తిత్యేకక్ష్మాచుపిరార్థత్యేనమ్ - గన్ధదృష్టాన్తేన బిస్యాం దుష్పరిహరత్వాన్వితో. గన్ధాశ్రయద్రవ్యమాత్మప్రయవవికరణాద్ధి యాకే గన్ధాసంబద్ధిః. నచ ప్రవిరళమేవ ద్రవ్యం గుణఇత్యుచ్యత్యితిచేవ యుక్తమ్ - తూలస్య గుణత్వాన్వయేజ్ఞేః. నచ పిత్తగ్ధవిరళద్రవ్యం గుణః - అయ క్షూర్ణగ్ధయోగుణ త్యాన్వయేజ్ఞేః. సాన్వయ్యగతం గుణగణీనూ రభేద మాశ్రిత్య గుణత్వేన్వయవహాన్వయేచేన్న - బహుళద్రవ్యస్యాన్వయభిన్నతాన్వయేషేషే గుణవ్యవహార ప్రసక్తాత్. విరళత్వం నాను కిం సాన్వయ్యక్తమ్ - తదా జ్ఞానస్య గుణత్వం సన్యాత్ - ప్రసృప్తజ్ఞానస్య జాలస్యేన నచ్చిద్రవ్యాదభ్యుత్. యది మాత్మత్వం విరళత్వమ్ - తద్వ్యాత్మనన్వయోపస్థాపి గుణత్వం సన్యాత్. అక్ష్మారేనత్యర్థిసాం నాకే పునరితి ప్రభోధానం యుక్తమ్ - పరిణామి త్యాన్వితో. పునః జ్ఞానప్రభోధాన మయక్త మితి కక్ష్మానిరాసార్థం మణిప్రభాదృష్టాన్తవిషయం యావదాన్వయభావిత్యాదితీ నూత్రమిత్యయుక్తమ్ - గుణా ద్వాన్వయికవతిష్ఠైవ ప్రభావప్రభావదృష్టాన్తస్యాన్వయేత్యాన్వితోరత్వప్రభావాన్వయేన ధర్మధర్మభావే నమృతవతి ప్రభావస్థానకక్ష్మానుపపక్షే. తత్ర ప్రతివప్రభాదృష్టాన్తవాల్చిచేతః - నమణిప్రభాదృష్టాన్తఇతిచేత్ - అలోకశబ్దస్య సాధారణస్య నన్వోచకాభావాద్విజ్ఞానవ్యవహారముఖ్యత్వోహే. పరిహరస్యాపేక్షితత్వేన తదకరణానుపపక్షేచ్ఛ.

జ్ఞానికరణంనమాప్తమ్.

33॥ సూ. కర్తాశాస్త్రీర్థవత్త్వాత్. ౧.

౧. † అయ మాత్తా జ్ఞాతా - స చాణుసరిమాణ ఇత్యుక్తమ్. ఇధానీం కిం స ఏవ కర్తా - ఉత స్వయ ముక్తై వసన్న చేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వ మాత్తస్యధ్యసృతీతి చిన్త్యతే. కిమత్ర యుక్తమ్. అకర్తృవాత్తేతి, కుతః. ఆత్మనా హ్యకర్తృత్వమ్, గుణానామేవ చ కర్తృత్వ మధ్యాత్మ శాస్త్రేషు శ్రూయతే. తథాహి - కరవల్లిషు జీవస్య * ౧ సజాయ తే మ్రియత ఇత్యుద్ధినా జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మ ప్రతిషిధ్య హననాదిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే * ౧ హస్తాచే న్నస్యతే హస్తం హత శ్చేన్నస్యతే హతమ్ | ఉభా తౌ న విజానీతో నాయం హస్తీ సహస్యత ఇతి. † హస్తార మాత్తానం జనన్న జానాత్మత్వాన మిత్యర్థః. † తథాచ భగవతా స్వయమేవ జీవన్మాకర్తృత్వం స్వరూ పమ్ - కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే * ౨ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్తాణి సర్వతః | అహ జ్ఞారవిమూఢాత్తా కర్తాఽహ మితి మన్యతే * 3 నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనువశ్యతీ * ౪ కార్యకారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే | పురుష స్ఫులిఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేహేతు రుచ్యత ఇతిచ. అతః పురుషస్య భోక్తృ త్వమేవ-ప్రకృతేరేవతు కర్తృత్వమ్. ౧॥ కర - ౨వ - ౧౮, ౧౯. ౨॥ గీ - 3 - ౨౭. 3॥ గీ - ౧౪ - ౧౯. ౪॥ గీ - ౧3 - ౨౦.

౨. † ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షుహే కర్తా శాస్త్రీర్థవత్త్వాదితి అత్తైవ కర్తా - సగుణాః. కస్తాత్. శాస్త్రీర్థవత్త్వాత్ శాస్త్రీణి హి “యజేత స్వర్గకామః” “ముముక్షు ర్భృచ్ఛ్చాపాసీత” త్యేవమాదీని స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే నియుజ్యతే. సహ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే. † శాసనాచ్చ శాస్త్రమ్ - శాసనంచ ప్రసర్తవమ్. శాస్త్రస్యచ ప్రసర్తకత్వం బోధజననద్యావేణ. అచేతనంచ ప్రధానం స బోధయితుం శక్యమ్ - అతః శాస్త్రీణా మర్థవత్త్వం

౧. 33॥ సూ. కర్తాశాస్త్రీర్థవత్త్వాత్. † అవాన్తరసజ్జతిమహ (అయమాత్తేతి) జ్ఞాతృత్వాన్తి కర్తృత్వమ్ - అతః కర్తృత్వోపయుక్త జ్ఞాతృత్వనిరూపణానన్తరం కర్తృత్వనిరూపణాదిహ సజ్జతిరితి భావః. కిమత్తైవ కర్తా. ఉత ప్రధానమితి, కి మత్తస్య కర్తృత్వ ఏవ జ్యోతిష్టో మాదిశాస్త్రీణా మర్థవత్త్వమ్ - ఉత ప్రధానస్య కర్తృత్వ ఇతి. కర్తృత్వనిషేధః కి మత్తస్య కర్తృత్వే నమృషతి - నేతిచ. యదా ప్రధానస్య కర్తృత్వే శాస్త్రీణా మర్థవత్త్వమ్, యదా చాత్తస్య కర్తృత్వే కర్తృత్వనిషేధస్య స నమృషతి - తదా ప్రధానం కర్తృ స్థాత్. యదా అత్తన ఏవ కర్తృత్వే శాస్త్రీణా మర్థవత్త్వమ్, కర్తృత్వనిషేధస్య విషయవాంత్యాత్ - తదానీ మత్తైవ కర్తా స్థాత్. * హస్తాచే న్నస్యతే హస్త మిత్వత హస్త మితి పద ముద న్నదితియాస్తమ్ - నేతుమ్, జస్తు, మితివత్. హస్తార మిత్యర్థః. † అత్తన మిత్యధ్యాహర్తవ్య మిత్యాహ (హస్తారమితి) † అన్తిన్యాక్యే హననక్రియాయామేవ కర్తృత్వనిషేధః సతీయతే - నాన్యక్రియాయా మిత్వత్రాహ (తథాచేతి) ఉపబృంహణవాక్యే సర్వక్రియా కర్తృత్వనిషేధాత్ * హస్తాచే దిత్వలోకం హనన ముపలక్షణార్థ మిత్యర్థః.

౨. † ఏవంప్రాప్తఇత్యుద్ధి శాస్త్రీర్థవత్త్వాత్ - శాస్త్రీణా మర్థవత్త్వయేత్యర్థః, ప్రయోజనతయాహేతుత్వమ్. † శాస్త్రీశబ్దస్యవయనా ఛేన అత్తన ఏవ కర్తృత్వ ముపపాదయతి (శాసనాచ్యేతి) భోక్తరేవ కర్తృత్వాచ్యేతనస్యైవ భోక్తృత్వాన్తి, చ్చాస్త్రీస్య బోధజననద్యావ

33॥ సూ. కర్తాశాస్త్రీర్థవత్త్వాత్. ౧.

(నే-సా.) జ్ఞాతా సన్మయ మాత్తా కర్తా కర్తాచ - అత్తనః ఆకర్తృత్వే, “వర్మాత్ సవర్మాత్” ఇతి శాస్త్రీసర్థక్యం స్థాత్. ౧.

(నే-దీ.) అత్తనా జ్ఞాతృత్వం త్కర్తృత్వ మప్యస్తి - నేతిసంశయః. ప్రధానస్యైవ కర్తృత్వే దాత్తనాన కర్తృత్వమస్తి ఇతి పూర్వోపక్షః. “3 అహజ్ఞారవిమూఢాత్తా కర్తాఽహమితిమన్యతే” “౪ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారమ్” ఇత్యుద్ధిషు గుణానామేవ కర్తృత్వంచనాత్. రాధ్ధా న్తస్తు - స్వర్గపరగ్ధ సాధనామస్థాన విధానశాస్త్రీణా మర్థవత్త్వయకర్తృవాత్తా బోధురేవహి శాసనమ్ - నాచేతనస్య ప్రధానస్య. “౫ యజేత” “౬ ఉపాసీత” ఇతి కర్తరి లకారః. అతః కర్తారమేవ బోధయతిశాస్త్రమ్. మూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧. ౫॥

భావశ్చేతనస్వైవ కర్తృత్వే భవేత్. † తదుక్తమ్ * ౧ శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరీతి. † యదుక్తమ్ * ౨ హస్తాచేత్తస్యత ఇత్యా
 దినా హననక్రియాయా మకర్తృత్వ మాత్మనః శ్రూయత ఇతి - తదాత్మనా నిత్యత్వేన హస్తవ్యత్యాభావా దుచ్యతే.
 † యచ్చ * ౩ ప్రశ్నతేః క్రియమాణానీత్యాదినా గుణానామేవ కర్తృత్వం స్పర్శత ఇతి - † తత్సంసారికప్రవృత్తివ్య
 స్వ కర్తృతా సత్త్వోదజన్మమాగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయక్తేతి. † ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేన గుణానా మేవ కర్తృతే
 త్యుచ్యతే. † తథాచ తత్తైప్రాయతే. * ౪ కారణం గుణసంస్థానస్య సదసద్యోని జన్మస్యితి. † తథా తత్తైవాత్మనశ్చ కర్తృ
 త్వ మభ్యుపేత్యోచ్యతే * ౫ తత్తైవంసతి కర్తార మాత్మనం కేవలంతు యః | పశ్యత్సకృతబుద్ధిత్యా స్తన పశ్యతి
 దుర్జతిరితి - * ౬ † అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్ | వివిధాచ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాశ్రమశ్చను
 మిత్యధిష్ఠానాదిదైవపర్యవ్రాసత్తే సత్యాత్మనః కర్తృత్వే య ఆత్మాసమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే న న పశ్యతీత్యర్థః.

3౪|| సూ. ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ. ౨.

3. * ౬ న యథా మహారాజ ఇతి ప్రకృత్య, ఏవ మేవైవ ఏతాప్రాణా గృహీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తత ఇతి ప్రాణానా ముపాదానే విహారేవ కర్తృత్వముపదిశ్యతే.

3౫|| సూ. వ్యవదేశాచ్చక్రియాయానచేన్ద్విదేశవివర్యయః. 3.

౪. * ౭ † విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్తాణి తనుతేపిచేతి తాకికవైదిక క్రియాయ కర్తృత్వవ్యవదేశాచ్చ కర్తా. విజ్ఞాన
 శబ్దేన నాత్మనా వ్యవదేశః - అపిత్యస్తాః కరణస్య బుద్ధే రితిచేత్ - ఏవంసతి నిదేశవివర్యయస్సాన్యత్ - బుద్ధేః కరణ
 త్యా ద్విజ్ఞానేనేతి కరణవిభక్తినిర్దేశస్సాన్యత్.

2|| తై - ఆ - ౫౭ - ౧.

ప్రపదకత్యా చచేతనే బోధజననాయోగాచ్చ చేతనః కర్తృత్వార్థః. † (తదుక్తమితి) కర్తృవిచార ఇత్యర్థః. † పరోక్షశ్రుతివాక్యార్థమాహ (యదుక్తమితి)
 ఆత్మనా హస్తవ్యత్యాభావా దన్య హస్తృత్వం నాస్తీత్యర్థః. † స్పృతివచనస్యార్థమాహ (యచ్చేతి) ప్రకృతే రిత్యాదినా చోద్భూతమాదాః. † తస్యా
 భిక్షితార్థమాహ (తత్సంసారికేత్యాది) గుణానామేవ కర్తృత్వేతి తస్మిన్వచనే ప్రతీయమానార్థామవాదః. † (ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేన) అన్వయవ్యతి
 రేకనియాపజేనేత్యర్థః. గుణానామేవ కర్తృత్వేతి వచనస్యేదం తాత్పర్యమ్ - సాంసారికప్రవృత్తివ్యవస్థ కర్తృత్వ మన్వయవ్యతిరేకపథా త్సత్త్వ
 రజిస్తమస్సంసర్గకృతమితి. సంసారదత్తాయాం ప్రవృత్తి సాంసారికప్రవృత్తిః. † గుణసంస్థాకర్తృత్వం సప్తవ్యతి (తథాచేతి). † (తథేతి) కేవలమ్ -
 అధిష్ఠానాదీరహితమిత్యర్థః. * † తత్తైవ మిత్యాదివచనస్యార్థాత్మనః కర్తృత్వనిషేధపరత్యేక్యవ్యావృత్త్యర్థం ఏవంసతి, కేవలమితి పదార్థవైశ
 వ్యార్థమాహ (అధిష్ఠానమితి) అధిష్ఠానమ్ - శరీరమ్. చేష్టాశబ్దేన పశ్యన్ప్రతిద్రాహో లక్ష్యతే. సాపేక్షేనసిత్యుక్తేన * ఏవంసతీత్యన్య వ్యాఖ్యానమ్.
 * శరీరవాచ్ఛనాభి ర్యతక్రర్త ప్రారభతే నరః | న్యాయ్యం వా వివరీతం వా పక్షౌచే తస్య సేతవ ఇత్యన్య వచనస్యానన్తరంహి * తత్తైవంసతి
 త్యాది వచనమ్.

3. 3౪|| సూ. ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ. గృహీతేన్ద్రియపాదానముక్తమ్ - * పరివర్తత ఇతి విహార ఉక్తః. ఇద్వియప్రేరణే శరీర ప్రేరణేచ కర్తృత్వముక్తమిత్యర్థః.

౪. 3౫|| సూ. వ్యవదేశాచ్చక్రియాయానచేన్ద్విదేశవివర్యయః. * యజ్ఞం తనుతే కర్తాణి తనుత ఇతి తాకికవైదికక్రియాకర్తృత్వముక్తమ్ † (విజ్ఞానేనేతి) తత్తాత్మ్యపరిత్యేసతి నవన దోషఇతిభావః.

3౪|| సూ. ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ. ౨.

(వే-సా.) "౬ ప్రాణాగృహీత్వా స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే" ఇత్యుపాదానవిహారోపదేశాచ్చకర్తా. ౬.

(వే-దీ.) ఉపాదానాత్ - ఉద్దిశ్యమాసాత్. విహారోపదేశాచ్చ ఉపదిశ్యతే మ్యుపాదానం విహారశ్చ "౬ ఏవ మేవైవ ఏతాన్యాణా స్వై
 హీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తతే" ఇతి ఉపాదాన విహారయోః కర్తృత్వోపదేశాచ్చ కర్తా. ౨.

౧|| పూర్వమీమాంసా. ౨|| క-౨వ-౧౮. 3|| గీ-౩-౨౭. ౪|| గీ-౧౩౭-౨౧. ౫|| గీ-౧౧-౧౭, ౧౪. ౬|| బృ-౪-౧-౧౦.

౩౬॥ సూ. ఉపలబ్ధివదనియము. ౪.

౫. అత్తనూకర్తృత్వే దోష ఉచ్యతే - యథాత్తనూ విభుత్వే నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసజ్ఞ ఇత్యాదినాపలభ్యేరని
యమ ఉక్తః - తద్వదాత్తనూకర్తృత్వే ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వే తస్యసర్వపురుషసాధారణత్వాత్సర్వాణి కర్తృణి
సర్వేషాం భోగాయ న్యుః - నైవహ కస్యచిత్. అత్తనూ విభుత్వాభ్యుపగమా తస్మిన్నిధానమపి సర్వేషా మవిశిష్టమ్.
† అతవచాన్తః కరణాదీనామపి నియమో నాపవద్యతే - యదాయత్తా వ్యవస్థా స్యాత్.

౩౭॥ సూ. శక్తివివర్ణయాత్. ౫.

౬. బుద్ధేః కర్తృత్వే కర్తృ రన్యన్య భోక్తృత్వానుపపత్తేభ్యోక్తృత్వశక్తిరపి తస్యవప స్యాదిత్యాత్తనూ భోక్తృత్వశక్తి
ద్వీయేత - † భోక్తృత్వంచ బుద్ధేరేవ నమృద్యత ఇతి ఆత్మనద్భావే ప్రమాణాభావశ్చ స్యాత్. * ౧ † పురుషో౭ స్తి భోక్తృ
భావాదితిహితేషామభ్యుపగమః. ౧॥ సాంఖ్య - ౨౭కా.

౩౮॥ సూ. సమాధ్యభావాచ్చ. ౬.

౭. బుద్ధేః కర్తృత్వే మోక్షసాధనభూతసమాధావపి పైవ కర్తృ స్యాత్, - సచ సమాధిః ప్రకృతే రన్యన్య స్తీత్యేవం
రూపః - సచ ప్రకృతే రన్యన్య స్తీతి ప్రకృతి స్సమాధాతుమలమ్, అతోప్యాత్తైవ కర్తృ.

౫. ౩౬॥ సూ. ఉపలబ్ధివదనియము. † యో యద స్తఃకరణో యత్కర్తృ చక్రే - తదస్తఃకరణైవైవ తేనానుభావ్య మిత్యత్రాహ (అతవచేతి).

౬. ౩౭॥ సూ. శక్తివివర్ణయాత్. † తతః కిమిత్యత్రాహ (భోక్తృత్వంచేతి). † కథం ప్రమాణాభావ ఇత్యత్రాహ (పురుషో౭ స్తీతి).

౭. ౩౮॥ సూ. సమాధ్యభావాచ్చ. అచేతనత్వాదపి ప్రకృతేస్సమాధిక్తోపపద్యతే, ప్రకృతేరన్యన్య స్తీత్యేవం రూపత్వాచ్చ సాపవద్యత ఇత్యర్థ.

౩౫॥ సూ. వ్యవదేశాచ్చక్రియాయాం నచేన్నిర్దేశవివర్ణయః. ౩. ౩౬॥ సూ. ఉపలబ్ధివదనియము. ౪.

౩౭॥ సూ. శక్తివివర్ణయాత్. ౫. ౩౮॥ సూ. సమాధ్యభావాచ్చ. ౬.

(నే-సా.) “౨ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే” ఇత్యాదినా యజ్ఞాదా కర్తృత్వ వ్యవదేశాచ్చ కర్తృ. విజ్ఞానశబ్దో బుద్ధేః, నాత్మనః ఇతిచేత్,
న. తదా విజ్ఞానేన ఇతి నిర్దేశవివర్ణయః - స్యాత్, బుద్ధేః కరణత్వాత్. ౩.

(నే-దీ.) “౨ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్తృణి తనుతేపిచ” ఇతి యజ్ఞాదికర్తృ స్వార్థస్య కర్తృత్వోపదేశాచ్చ కర్తృ. “౨ విజ్ఞానశబ్దేన నాత్మ
సావ్యవదేశః - అపిత్య స్తఃకరణరూపబుద్ధేరేవేతిచేత్. తథానతి విజ్ఞానేనేతి కరణవిభక్తినిర్దేశస్సన్యూత్. ౩. ౨॥ తై-ఆ-౫-౧.

(నే-సా.) ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే తస్య సర్వసాధారణత్వేన పూర్వోపలబ్ధ్యనియమవత్ ఫలనియమస్సన్యూత్. ౪.

(నే-దీ.) ప్రధానస్య కర్తృత్వేన ఆత్మ సా భోక్తృత్వమితి పక్షే, పూర్వోపలబ్ధ్యనియమవత్ప్రధానస్య సర్వసాధారణత్వాత్ భోక్తృ
త్వానియమః, ఆన్తరికరణభేదేన సర్వేషా మత్యనాం సర్వతత్వేన సాధారణ్యమనివార్యమ్. ౪.

(నే-సా.) ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే కర్తృత్వ భోక్తృత్వమితి పైవ భోక్తృ స్యాదిత్యర్థః. ౫.

(నే-దీ.) బుద్ధేః కర్తృత్వే కర్తృ రన్యన్య భోక్తృత్వాన్యాయాత్ భోక్తృత్వశక్తిరపి బుద్ధేరేవేతి ఆత్మనూ భోక్తృత్వ శక్తివివర్ణయః -
మూనిత్యర్థః. ౫.

(నే-సా.) ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే “ప్రకృతే రన్యన్య స్తి” ఇతి సమాధ్యభావప్రసజ్ఞాచ్చ. ౬.

(నే-దీ.) ప్రకృతేః కర్తృత్వే మోక్షసాధనభూతసమాధ్యభావశ్చ స్యాత్ - “ప్రకృతేరన్యన్య స్తీతి” సమాధానేప్రకృతేః కర్తృత్వాన్యాయాత్. ౬.

† ననావృత్తనః కర్తృత్వేనైభ్యవగమ్యమానే సర్వదా కర్తృత్వం నాపరమేతేత్యత్రాహ.

3F॥ సూ. యథాచ తక్షోభయథా. 2.

౮. వాగాదికరణసమ్యున్నోపాత్తౌ యజేచ్ఛతి తదా కరోతి - యదాతు నేచ్ఛతి తదా నకరోతి - యథా తక్షా వాశ్యాదికరణసన్నిధానేషి ఇచ్ఛానుగుణ్యేన కరోతి నకరోతిచ. † బుద్ధేవ్యచేతనాయాః కర్తృత్వే తస్యాః భోగవాఙ్మాది నియమకారణాభావా త్సర్వదా కర్తృత్వమేవ స్యాత్.

† అన నైరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వితీ).

౮. 3F॥ సూ. యథాచ తక్షోభయథా. † ఉక్తమామణం త్వత్త్వత్వప్రసజిత్యాహ (బుద్ధేస్వీతి).

పరేచాపరేచ - సమాభ్యుభావాదిత్యస్తం మాత్రతాత మాత్తనః కర్తృత్వసమర్థనపర మధికరణం వర్ణయితా ఏ యథాచ తక్షోభయథేతి సూత్రం కర్తృత్వస్వీపాధికత్వప్రతిపాదక మధికరణా నైరం వర్ణయన్తి. తత్తోన్యతే - కర్తాకాప్తేత్యత్ర కర్తృత్వస్య స్వాభావికతయా పారమార్థ్యం కిం ప్రతిపాదయిషిరత్వ - ఉతాపాధికత్వేన అపారమార్థ్యమ్ - ఉత కర్తృత్వమాత్రమ్. ప్రథమేన ప్రరాధికరణవిరోధః. ద్వితీయేన ప్రరణా పునరుక్తిః - తత్ర పశ్యాపాధికత్వం సమర్థనీయం మతమ్. తృతీయే సంశయాభావా దనారమ్భణీయతా. దేహస్యవా తదతిరిక్తస్యవా కస్యచి దాత్త తయాఽభిమతస్య కర్తృత్వంసా సర్వజననంమతమ్ - అపాదిం కరోమితిహి సర్వేషాం ప్రతిపత్తిః. నను - ప్రకృతిరేవ కర్తృత్వీ సాక్ష్యవత్సనిరా సార్థ ఆరమ్భ ఇతిచేన్న - ప్రకృతిగతస్యవాఽస్యః కరణగతస్యవా కర్తృత్వస్వాత్మస్యధ్యస్తాభ్యవగమస్య యువయో రవిశిష్టత్వాత్. నను - ప్రకృతిరేవ కర్తృత్వీ తత్త్వతః - అతస్మిన్ సాసేన బుద్ధ్యవహిత ఆత్మా కర్తృత్వ సమర్థనార్థ మధికరణమితిచేత్. కిం బుద్ధ్యవహానేన కర్తృత్వం పర మాత్తన ఉచ్యతే - ఉత జీవాత్మనామ్. నాద్యః - అన్యః కరణస్యప్తే బుద్ధ్యవహానేన వివా కర్తృత్వస్వాభ్యవగమస్యత్వాత్, అన్యథా బుద్ధ్య వహనా త్కర్తృత్వమ్ - కర్తృత్వాద్బుద్ధ్యవహన మిత్యేనాన్యత్వాశ్రయప్రసక్త్యాత్, ప్రయావస్థాయా మన్యః కరణా ప్రరాభ్యవగమే ఏకత్వావధా రణవిరోధాచ. నాపి ద్వితీయః - త్వత్త్వే బుద్ధ్యవహనా తూర్వం జీవపరమాత్మభాగాభావేన జీవగతకర్తృత్వం బుద్ధ్యవహననిబన్ధనమితి వస్త మశక్యత్వాత్. జీవత్వం కర్తృత్వం చ బుద్ధ్యవహితస్య బ్రహ్మ ఇతిచేన్న - బుద్ధే రనాదితే మహతో లయశలివిరోధాత్, అదిమత్వే జీవానా మాదిమత్వప్రసక్త్యాత్, బుద్ధిస్త్వేనాన్యత్వాశ్రయస్య పూర్వోక్తస్యదు సరతాస్య, † విజ్ఞానం యజ్ఞ మిత్యాదివాక్యవిషయస్య వ్యవదే శాచ్య క్రియాయామితి సూత్రస్య విజ్ఞానశబ్దవాచ్యజీవస్య కర్తృత్వప్రతిపాదకత్వాత్, తథా భవద్విర్యాన్యత్వాశ్రయత్వాచ్య విజ్ఞానశబ్దస్య బుద్ధిమా త్రవిషయత్వనిర్వచనత్వాచ్యవసన్య. నపీదం సూత్రం పూర్వపక్షవిషయం వ్యాఖ్యాతమ్ - తథానతి యథాచ తక్షోభిద్ధాస్తమాత్రంస్యాత్, తతశ్చ తస్య పృథగధికరణత్వానుపపత్తిః. విజ్ఞానశబ్దవిషయే చక్రవ్యం సర్వ మానందమయాధికరణే ఉక్తమ్. జీవానాం బ్రహ్మత్వతోన్వితజేశ్వ సకర్తృ త్వాపాధికత్వసాధకః, అన్యః కరణస్యప్తే తదుపధానేన వివా బ్రహ్మః కర్తృత్వస్వాభ్యవగమ్యపేయత్వాత్, ఆత్మా కర్తృచేత్. - హితమేవ నియ తం కుర్యాదితి శక్త్యా యా మిష్టానిష్టాపల్లినదేశకాలాదృష్టాదివశా దనియమేన హితాహితకారితోన్వితత్వీత్యేతద్ధర్మరత్వమ్. ఉపలబ్ధిపదనియమ ఇతి సూత్రం వ్యాఖ్యాతమ్. తదయుక్తమ్ - శక్త్యానుత్థానేన పరిపూర్ణవాభావాత్, హితబుద్ధ్యవహి సర్వం చేతనః కరోతి. వస్తుత స్వస్వీతమితిచేత్ తస్మి తన్న కర్తృత్వే చోద్యమ్ - కింతు సారవిజ్ఞయామణ మహితే హితబుద్ధితేవ. సచాత్ర సంసరతో జీవస్య సారవిజ్ఞ్యం కేనాపి వివక్షితమ్. అతోఽకర్తృత్వే దూషణా నైరపరతేవమేన సూత్రస్య యుక్తమ్. శక్తివిపర్యయాదితి - బుద్ధేః కర్తృత్వే కరణశక్తి స్తీయేత్ - కర్తృత్వశక్త్య స్యాత్ - అతః కరణా నైరం కల్పయిమ్ - కరణవ్యతిరిక్తకర్తృత్వద్యావాత్ నామ్నీవివాద ఇత్యుక్తమ్. తదవ్యయుక్తమ్ - బుద్ధేః కర్తృత్వేనాపి మనః

3F॥ సూ. యథాచ తక్షోభయథా. 2.

(వే-సా.) ఆత్తనః కర్తృత్వే “ఇచ్ఛాయాం కరోతి. అన్యధానకరోతి” ఇతి వ్యవస్థాచ సిద్ధ్యతి. యథా తక్షా నవకార్యేణ బుద్ధే రిచ్ఛా భావాత్ నస్యవస్థా, చేతనధర్మా త్వదిచ్ఛాయాః. 2.

(వే-నీ) ఆత్తనః కర్తృత్వేఽపి “భోగవాఙ్మాదాయాం కరోతి-అన్యధా నకరోతి” త్యుభయప్రకారవ్యవస్థాపవద్యతే. యథా తక్షా నవకార్యే ఇచ్ఛయా న్యవస్థితః బుద్ధేః కర్తృత్వే అచేతనత్వేన సేవ్యాయా అభావా ద్వ్యవస్థా నసిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః. 2.

౪౦॥ సూ. పరాత్తుతచ్చుత్తే. ౧.

౧. ఇదం జీవస్య కర్మత్వం కిం స్యాత్తస్త్రిణ ఉత పరమాత్మాయత్తమితి. కిం ప్రాప్తమ్. స్యాత్తస్త్రిణేతి. పరమాత్మాయత్తేహి విధినిషేధశాస్త్రానినధ్యక్షం ప్రసజ్యతే. యోహి న్యబుధ్యా ప్రవృత్తినివృత్త్యానమ్మత్యః - సవననియోజ్యో భవతి. అతస్యాత్తస్త్రిణాస్య కర్మత్వమ్.

ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే పరాత్త్వతి తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. తత్ - కర్మత్వ మస్య పరాత్ - పరమాత్మన ఏవహేతోర్భవతి. కుతః. శ్రుతేః * ౧ అన్తః ప్రవిష్ట శ్వాస్తా జనానాం సర్వాత్మా * ౨ య ఆత్మని తిష్ఠన్నా త్కనోఽస్త్యో య మాత్మా నవేద యన్యాత్మా శరీరం య ఆత్మన మస్త్యో యమయతి సత ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతఇతి. స్మృతిరసి

కరణత్వసమృపాత్ జీవస్య కర్మత్వాపిధేః. మన ఏన వృత్తివిశేషా దుద్ధితకర్మవాచ్యమితి చేన్న - బుద్ధితకర్మవాచ్యమహత్కార్యాత్కారకార్య త్వాన్వసనః. పరాశరాదయోహి తథా స్మరన్తి. వృత్తివిశేషమాత్రంచే ద్బుద్ధిః - తదా చిత్తమనపోఽపి ప్రకృతివికృతిభావనదేహో న స్యాత్. * భూమి రాహో నలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవచ | అహహ్నాం ఇతియం మే భిన్నాప్రకృతి ర్బుద్ధేతి భూమ్యుపాదీనామివ మనోబుద్ధ్యోరపి పృథక్త్వం ప్రతిపాద్యతే. సమాధ్యభావాచ్చేతి సూత్రమపి * ఓమిత్యాత్మనం ధ్యాయన్ * ఆత్మేవా అచే ద్రప్తస్యఇతి సమాధివిధిః సమాధా కర్మత్వ మి త్తేనోఽవగమయతితి వ్యాఖ్యాతవమ్. తత్త కర్మాశాస్త్రానినధ్యక్ష్యా దవిష్టాస్థమ్ - అతః ప్రకృతే రన్త్యేన సమాధివిధాన మేవ వివక్షితమ్. యథాచతతేతి. తత్ర కర్మత్వస్యాపాధికత్వం నామ కిం సంసారదశాయాం దేహేన్ద్రియాదిసాపేక్షత్వమ్ - ఉత ముక్తా వననగతత్వమ్. ప్రభుమేఽధికరణానుత్థానమ్ - దేహాదిసాపేక్షత్వస్య లోకసిద్ధతయా నిరపేక్షత్వశక్త్యానుదయాత్. ద్వితియే శ్రుతివిరోధః - పరం జ్యోతి రుపనమన్యస్య * జక్ష త్క్రిడే ప్రమమాః ఇతి జక్షణాదివ్యాపారవర్తనాత్, * నన్దుల్లాదేవాన్య పితర స్యముత్తిష్ఠన్తి * నపికథా భవతి త్రిధాభవతీతీచ్ఛానత్రేణాభిలషితసిన్ధుదకత్ర్యశ్రవణాచన్చ. కర్మత్వస్య దుఃఖరూపత్వావాత్. తస్య స్యాభావిక తేన చ దుఃఖా దనిర్వృక్షఇతిచా యుక్తమ్ - ప్రకృత్యనాద్యుపయోగే కర్మత్వస్య దుఃఖరూపత్వావాత్. నను - నదుఃఖరూపత్వం వివక్షితమ్ - కింతు దుఃఖానుపజ్ఞవాన్ప్రత్య మితిచేత్. తర్హస్యకర్మత్వమపి దుఃఖానుపజ్ఞకృపితి దుఃఖా దనిర్వృక్షసాన్యత్ - తిన్య నిష్పన్నతన్వహి దుఃఖాపేతు ద్భుత్యతే, కాస్తీయకర్మస్యకర్మత్వం చ నరకాదిపేతుః శూయతే. కించ - అత్రావభానస్య దుఃఖావ్యాప్తిద్వైతేతి ముక్తావాత్సవభానదుఃఖానుభవయో రన్యతరప్రసజ్యః. అగ మవిరోధా ద్వాన్విప్రీతిభక్త్యేత్ - కర్మత్వేనీతి దుఃఖావ్యాప్తిభక్త్యతామ్. * విజ్ఞానం యజ్ఞమితి వాక్యస్య బుద్ధివిషయత్వమ్, వ్యవదేశాచ్చేతి సూత్రస్య పూర్వపక్షవిషయత్వాభానా దయుక్త మిరుక్తమ్. బ్రహ్మేత్యేవదేశకన్యచాకర్మ త్వసాధికత్వం వ్యవదత్తమ్. — అన్యేతు - యథా చేతిసూత్రం పూర్వసూత్రైరేకాధికరణమేవావగ్తయత్ - తేచాస్య సూత్రస్య కర్మత్వాకర్మత్వత్వంచనానాం విషయవ్యవస్థాపనార్థత్వమాచూః. తతోపి కర్మత్వేనచరతిప్రసజ్యపరివారాధ్యత్వం యుక్తమ్ - తస్య పరివారణీయత్వాత్, కర్మత్వనిషేధవచనానాం విషయవిభాగస్యాద్యసూత్రేఽభిప్రేతత్వాత్, అన్యథా శాస్త్రోపలంప్రయోగరీతి సిద్ధే కర్మభావే కర్మాశాస్త్రార్థవత్త్వాదితి సూత్రవైయర్థ్యప్రసజ్యత్, తక్షదృష్టాస్తేన * ప్రకృతేః క్రియమాణాసీత్వాదినవనస్య దుష్కరీహరతయా తత్పరిహరస్యాభిప్రాయకత్వస్యాభ్యుపేత్యత్వాత్, అనుపరతిప్రసజ్యపరిహరచరత్వేన్యన్వికానూత్రే విషయవిభాగస్యాధిగతత్వత్వస్య సూత్రేత్వేన్.

కర్మధికరణం సమాప్తమ్.

౧॥ తై-ఆర-౩ప్ర-౧౧ఆన-౨౦పం.

౧. ౪౦॥ సూ. పరాత్తుతచ్చుత్తే. జీవస్య కర్మత్వం కిం పరమాత్మాయత్తమ్ - ఉత స్యాయత్తమితి. కిం పరమాత్మాయత్తత్వే విధినిషేధ

౪౦॥ సూ. పరాత్తుతచ్చుత్తే. ౧.

(నే-సా.) “ ౨ య ఆత్మన మస్త్యో యమయతి ” ఇత్యాదిప్రతే రాత్వనః కర్మత్వం పరాయత్తమ్, “ ౩ నస్యస్యచాహం వృద్ధి నన్ని విష్టో మత్తేన్ద్రుతిజ్ఞాన మహోపాసశ్చ ” ఇత్యాదిన్ద్రుతేశ్చ. ౧. ౨॥ బృ-౧-౬-౨౦. ౩॥ గీ-౧౨-౧౫.

* ౧ సరస్వతీచాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిః జ్ఞాన మహోహనంచ * ౨ ఈశ్వరసర్వభూతానాం హృద్దే శేష్ఠనత్వతః | భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంతా గ్రహాని మాయయేతి. ౧|| గీ-౧౫-౧౫. ౨|| గీ-౧౮-౬౧.

† నన్వేపంవిధినిషేధశాస్త్రాన్వధ్యకంప్రసక్త్యేతత్కుత్వమ్. తత్రాహ

౪౧|| సూ. కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయధ్యాదిభ్యః. ౨.

౨. సర్వాను క్రియాను పురుషేణ కృతం ప్రయత్నమ్-† ఉద్యోగమపేక్ష్యైస్తర్వామీ పరమాత్మా తదనుమతిదా, నేన ప్రవర్తయతి-† పరమాత్మానుమతి మునరేణాస్య ప్రవృత్తి రోపపద్యత ఇత్యర్థః. కుతపితత్ - విహితప్రతిషిద్ధావైయ థ్యాదిభ్యః - † ఆదిజ్ఞేనానుగ్రహనిగ్రహదయో గృహ్యంతే. † యథా ద్వయో సాధారణే ధనే పరస్వత్వాపాదన మన్యతరానుమతి మునరేణ సోపపద్యతే - అథాపీతరానుమతిః స్వేనైవ కృతేతి తత్ఫలం స్వప్రైవ భవతి. † పాపకర్షణ శాస్త్రాన్వధ్యకం స్వాత్ - నేతి, యదా స్వాత్ - తదా స్వాంత్యత్వమ్. యదా నిస్వాత్ - తదా పరమాత్మాయత్తమితి సిద్ధ్యతి. తదితి వ్యాఖ్యేయం పదమ్-కర్తృత్వమితి వ్యాఖ్యానమ్.

† అనన్తరముత్తశక్త్యామాహ (నన్వితీ)

3. ౪౧|| సూ. కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయధ్యాదిభ్యః. † (ఉద్యోగమపేక్ష్యైతి) అనేన ప్రథమప్రవృత్తిదాయం పరస్మాదా సీకత్యం దృశ్యతే. ప్రవృత్తస్య ప్రసరనం వ్యానుమతిః. † జీవః స్వయమేషాద్భుక్తశ్చేత్ - కి మనుమతిదానేనేత్యత్రాహ (పరమాత్మానుమతిమితి) ఉత్తరప్రవృత్తిచేతదనుమతిదానేనైవైపపద్యత ఇత్యర్థః. విహితప్రతిషిద్ధజ్ఞేన విధినిషేధాప్రచ్యుతే. † ఆదిజ్ఞం వ్యాపజ్ఞై (ఆదిజ్ఞేనేతి) నిగ్రహాని గ్రహా - లోపప్రహా. భాష్యస్థాదిజ్ఞేన తత్తత్ఫలదాన మభిప్రేక్షమ్. † పరానుమతిసాపేక్ష్యే విధినిషేధవిషయత్వానుపపత్తిరితి శక్త్యాం పరానుమతిదానేనైవ ప్రవృత్త్యుపపత్తే, తత్రాపి ప్రథమప్రవృత్తిప్రైవ ఫలభావేనైవ దృష్టాన్తమాహ (యథేతి) సాధారణే ద్రవ్యే పరానుమత్యా సాన్విత మాదాయ రాజ్ఞ ఉపాయనే దత్తే తత్ప్రసాదహేతుకః ఫలాన్వయః ప్రథమప్రవృత్తిప్రైవ దృశ్యతే సత్వీనుమన్తః - తత్తేద మిత్యర్థః. అంశే వారతన్త్రాన్విధినిషేధాగోచరత్వమితి శక్త్యా - అంశే సాన్వితన్త్రాన్విధినిషేధాగోచరత్వోపపత్తిరితి పరిహారః. అన్యసాపేక్ష్యేనైవ రథాకర్షణాదిషు విధినిషేధాగోచరత్వం దృష్టమ్. † (పాపకర్షణీయత్వాని) అన్యత్ర దయాయా న్యవిషయత్వాదిత్యర్థః. ఏతదుక్తం భవతి - యథా ద్వయోః పుత్రయోః పితృదివిధిక్రమేనైవ తత్ప్రైవ ఫలాన్వయేనైవ దృష్టమ్. † (పాపకర్షణీయత్వాని) అన్యత్ర దయాయా న్యవిషయత్వాదిత్యర్థః. ఏతదుక్తం భవతి - యథా ద్వయోః పుత్రయోః పితృదివిధిక్రమేనైవ తత్ప్రైవ ఫలాన్వయేనైవ దృష్టమ్. ఇతంసాపేక్ష్యేన ప్రథమప్రవృత్తిప్రైవ ఫలాన్వయేన దృష్టాన్తే దృశ్యతే. అనుమన్తః పరస్య నియన్తృత్వా ధర్మగ్రాహకబాధాచన్త ఫలాన్వయః - కింతు జీవప్రైవ. లోకేష్యనుమన్తః ఫలాన్వయో నానుమన్త్రప్రయత్నః - అపితు శాస్త్రవశ్యత్వప్రయత్నః. నివర్తకము

౪౧|| సూ. కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయధ్యాదిభ్యః. ౨.

(నే-సా.) జీవః స్వేచ్ఛయా ప్రవృత్తినిప్రవృత్తిహేతుభూతం ప్రయత్నం కరోతి, జీవేన తు కృతంప్రయత్నం ప్రథమప్రవృత్తిహేతు మనేత్య తదనుమతిదానేన పరః ప్రవర్తయతి; ఇతి తదివిధినిషేధావైయధ్యనిగ్రహానుగ్రహభ్యోపపత్త్యుచితత్వే. యథా గురుతరదారాన్విధిరణ ములం ప్రబల సహకృతః కురున్ముషి స్వీయప్రయత్నేన విధినిషేధయోగ్యో భవతి. ఏవమేవ జీవః పరమపురుషానుమతినవాకృతః ప్రవర్తమానోపి విధినిషేధయోగ్య ఇతి సకన్పినిరోధః. ౨.

(నే-నీ.) ఇదానిం జీవస్య కర్తృత్వం కిం పరమాత్మాయత్తమ్ - ఉత స్వాంత్యత్వమితి సంశయః. స్వాంత్యత్వమితి పూర్వఃపక్షః. విధినిషేధశాస్త్రాన్వధ్యకం తే. య స్వవిబుధ్యైవ ప్రవృత్తివృత్తిశక్తః - సవీపిని నియోజ్యో నిగ్రహానుగ్రహాన్వయం భవేతితి, రాధాన్తమ్ - 3 అన్తఃప్రవిష్ట శాస్త్రా జనానాం సర్వత్వా” “౪ య ఆత్మన మస్తరో యమయతి” ఇత్యాదిప్రత్యే. పరమాత్మాయత్తమేవ కర్తృత్వమ్. తస్య జీవేన స్వవిబుధ్యా కృతం ప్రయత్న మనేత్య తదనుమతిదానేనేతి విధినిషేధావైయధ్యత్వమ్. అతఏవ నిగ్రహానుగ్రహాన్వయం - మూర్తిద్యయమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧-౨.

నివర్తనశక్త్యావ్యనుమన్వృత్యం న నిర్వయత్వ మావహతీతి సాఙ్ఖ్యసమయనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్. † నన్వేషమ్ - * ౧ ఏవ హ్యేవ సాధు కర్త కారయతి తం య మేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నిసీషతి ఏవ ఏసాసాధు కర్త కారయతి తం య మథో నిసీషతీత్యన్నిసీషయాఽథోనిసీషయాచ వ్యయమేవ సాధ్యసాధునీ కర్తణీ కారయతీత్యేతన్నోపపద్యతే. † ఉచ్యతే - ఏతన్న సర్వసాధారణమ్. య స్వతిమాత్రపరమపురుషానుకూల్యే వ్యవస్థితః ప్రవర్తతే - త మనుగృహ్లాన్ భగవాన్ స్వయమేవ స్వప్రాప్త్యుపాయేవ్యతికల్యాణేషు కర్తవ్యం రుచిం జనయతి. యశ్చాతిమాత్రప్రాతికూల్యే వ్యవస్థితః ప్రవర్తతే - తం నిగృహ్లాన్ స్వప్రాప్తివిరోధివ్యభోగతిసాధనేషు కర్తవ్యం రుచిం జనయతి. † యథోక్తం భగవతా స్వయమేవ * ౨ అహం సర్వస్యప్రభువా మత్త సర్వం ప్రవర్తతే | ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితా ఇత్యారభ్య * ౨ తేహం సతతయుక్తానాం భజతాం శ్రీప్రపూర్వకమ్ | దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే || తేహమేవానుకమ్యార్థమహ మజ్ఞానజం తమః | నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతేతి. తథా * 3 అసత్త్వ మప్రతిష్ఠం తే జగదాహు రసిశ్వరమిత్యాది * 3 మా మాత్మపరదేహేషు ప్రదివస్తాఽభ్యసూయకాః | ఇత్తస్త ముక్త్యా * 3 తా సహం ద్విషతః పూరాన్ సంసారేషు సరాధమాకా | షీపామ్యజ ప్ర మశుభా నాసురీష్యేవ యోనిష్యిత్సు క్రమ్.

పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్.

స్వావ్యనుమన్వృత్యం నన్వేషః - ప్రథమప్రవృత్తిఫలదావహత్యా వత్తస్య. అల్పానుకూల్యేన విపులాపరాధసహత్యా వద్దయాదిగుణానాం సవిషయత్వ మితి. † ఆత్రోపదయతి (సన్నితి) కథ మనుమన్వృత్యమ్ - ఆప్రవృత్తప్రపరదావహం ప్రయోజయిత్వత్వం హ్యన్యఃకృత్యే - అనుమన్వృత్యే నతి కథ మిద ముపపద్యతేత్యర్థః. † విషయవ్యవస్థయా పరిపాలతి (ఉచ్యతేఇతి) † న్యాయకృతం విషయవిభాగం సంపాదోపబృంహణవచనేన దృఢయతి (యథోక్తమితి) ప్రథమప్రవృత్తస్వానుమన్వృత్యవ దత్త్యానుమకూల ప్రతికూలయోః ప్రయోజయిత్వత్వమీ ఫలదావకల్పమ్. తత్రచ హేతుః సావితస్త్యిత్వమ్. ఏవ ప్రథమ ముక్షేకత్యక్తి, కన్యసి ద్విషయే ప్రయోజకత్వంచ ప్రతిపాదితమ్. ఏవం త్రయాణాం దోషదుష్పత్త్య సాధన మా శ్రయాసిద్ధిగర్హిణాహకతాధాభ్యాం పూర్వమేవ నిరస్తమ్. సనుచేతనస్య ప్రాథమికేచ్ఛాప్రయత్నయో రత్యైవ పరమాత్మనః కారణత్వమస్తివా - నవా. సచేత - సర్వకారణతన్వీభజప్రసజ్ఞః, కించ - పుణ్యసాపవృత్త్యనుగుణేచ్ఛాదీనామపి పూర్వక ద్వఫలదావహత్యా వత్తద్విచ్ఛాదిషు కారణత్వా భావే పరస్య సర్వక ద్వఫలప్రదత్వంచ భగ్నం స్యాత్ - అతః ప్రాథమికేచ్ఛాప్రయత్నయోరపి కారణత్వవిమోక్షసర్వస్వసగవ్యవస్థమ్. తతశ్చ తయో రీశ్వరః స్వసంజ్ఞాత్వతః కారణం స్యాత్. ఆయుచ్చేత్ - ఆయుః ప్రయతేతేత్యమీషుసంజ్ఞాల్పస్య తస్య సంజ్ఞాపరతన్త్రతయో జేవస్య సావితస్త్యా భావాత్ కర్తవ్య కర్తృత్వం తన్నిబధనం భోక్తృత్వంచ సస్యాత్, పరమాత్మన జ్ఞానానీన్యానుమన్వృత్య ప్రయోజయిత్వత్వావస్థానాం వైషమ్యంచ సస్యాత్. ప్రవృత్తస్య ప్రపరదోహ్యనుమన్వా - ఆప్రవృత్తస్య ప్రపరకల్ప ప్రయోజయితా. పరమాత్మనః ప్రపరకత్వంచ సవాయూ దకాదివత్ప్రేరణేన - అపిత్వీచ్ఛాజననద్యావేణ. ప్రథమప్రవృత్తిచ్ఛాజనకత్వమస్తిచేత్ - ఉక్షేకత్వంచ సస్యాత్. - ప్రయోజయిత్వత్వా వస్థాయైవ మ్యాభావాత్. ఉచ్యతే - నైతే దోషః ప్రసజ్ఞేరక - సాధారణోపకారవిశేషావకారవైషమ్యేన సర్వాసా మనుపపత్తీనాం పరిహృతత్వాత్. అదావేన కరణశేఖరసర్గతత్త్వదానరూపావకారత్వేతానాం సర్వకార్యసాధారణః, వశ్యాదపి కరణశేఖరవ్యాప్తితద్ధారణతత్వాను ధ్యాపాదనరూపఉపకారః పరదా, భవతీతి తన్మథేన ప్రాథమికేచ్ఛాదామి కారణత్వా న్న పరమాత్మనః సర్వకారణత్వవహిని, తతఏవ స సర్వ ఫలప్రదత్వహినిశ్చ. తత్తద్దేవసంభూతాద్వప్రవహదేన గుణత్రయోద్భవాభిభవనరూపవిశేషో వాసనావిశేషోద్దేవశ్చ జన్మకాలవిన సిద్ధా. విషయవిశేష సన్నిధిశ్చ భోగాదృష్టప్రవహకారితః - క ద్వఫలానుభవస్య తత్సామేతత్వాత్. తథాపి గుణవిశేషవ్య రుచివిశేష హేతుత్వమిజ్జాతసారా స్సాత్త్వి కక్రియాః జ్జ ఆహారారాజసస్యేష్టా ఇత్యాదిభి రవగమ్యతే. మనుష్యవశుక్రిమికిటాదీనా మేదన శక్యపూయాదిషు రుచివిశేషదేవ్యతదభావానాం వాసనావిశేషాదీనత్వమన్వయవ్యతిరేకసిద్ధమ్. ఏవం గుణత్రయోతరతమ్యవాసనావిశేషోద్దేవ, జన్మవ్యభావవిశేష, రూపాసాధారణకారణవినైః సాధారణకారణైః ప్రాథమికేచ్ఛానిష్ఠైతి సతఏవ ప్రయత్నశ్చేతి తయో రిన్విశేషావకారాభావా దీశ్వరస్వాదానీన్యం యుక్తమ్. సనుతత్త్వోద్భవాదృష్ట

సాక్షాత్ స్వరసిన ఫలప్రదతి విషయసన్నిధానాదే రక్షిత్వరకారిత్యాత్ కథం తస్య త్రత్రావాసీన్యమ్. అభివర్ణివిశేషభావాదితి బ్రూమః. ఈశ్వరః ప్రాచీనాదృప్త్యఫలభూత ముభయభిప్రవాసేచ్ఛయా విషయసన్నిధానాదికం ప్రభవ మపాచయతి - సతు సాధనానామసాధనసేచ్ఛయా. అన్యః భిప్రాయో నమూదితస్య వస్తువః పురుషస్తరాభిమతకార్యాస్తరోపయోగే నత్యపి పూర్వం తన్నిష్ఠానందపురుషస్వాదాసీన్యం హి దృశ్యతే - ఘటని రిక్షణాయ ప్రదీప మారోపయజాహి పురుషః ఘటాన్త్య పురుషస్తరప్రవృత్తాప్రవాసీనపి - తత్ర తస్య ప్రవర్తకత్వనివ ర్తకత్వయో రుభయో గవ్యభా వాత్, ఏన మిశ్వరస్య ప్రభవతః జ్ఞానాసీన్య ముపాన్యమ్. అతఏవ జీవస్య సాన్వితస్త్రీమపి యుక్తమ్ - ఇచ్ఛాశక్తిమత్తేనత్యనివార్యత్వంహి సాన్వితస్త్రీయమ్. నను - పూర్వవివాహాదపి నేచ్ఛాపరవశత్యా దాయుదకాదిప్రేరేతస్యేవ నజీవస్య సాన్వితస్త్రీయమ్. నైనమ్ - ఇచ్ఛోత్పత్తేః ప్రవృత్తిసామర్థ్యరూపిణశక్త్యాన్వితావాత్. ఏదనేచ్ఛాయా, నత్యమపి తస్య విషయస్పృశ్యత్వ విజ్ఞానేనతి తద్విషయేచ్ఛానివారణసామర్థ్యంహి చేరతస్య దృశ్యతే - కాన్యవినియోగో మహావినియోగోపాయజ్ఞానేనతి కాన్యసమాప్తదేచ్ఛాం నివారయతుం ప్రభవతి. ఏవం శత్రువాయస్యవా ఆతియతఃఫలాన్వయజ్ఞా నేనీచ్ఛాన్వరవివాహసామర్థ్యవర్జనేన పురుషస్య సాన్వితస్త్రీయపవత్తేః కర్తృత్వం యజ్యతే - ఇద్వితమేషు ప్రస ర్తకాననానందవిష్టేషు నివర్తకాననానందా తస్య విష్టతే. అతః కృత్యాకరణాకృత్యకరణేషీచ్ఛానివారణమేవ ప్రత్యవాయానాదరణే నేచ్ఛాం ననివారయతీత్యేషు ఏవాపరాధో జీవస్య ద్వైత్వేనచేతుః, కాన్వీయసత్యనాయాదిజ్ఞానసామర్థ్యాభావాత్తరణా మభాన్వితస్యత్వమ్, ఏవం ప్రభ మేచ్ఛాప్రయత్నయో రభ్యభ్యసాన్వితస్త్రీయ జీవః, పరమాత్మన తయో రువాసీనః - తత్రాభిసద్ధిరహిత్యాత్. ద్వితీయేచ్ఛాప్రయత్నాద్విషు పరమాత్మా అభిసద్ధిమనేవ చేత్వస్తరాసన్నిధానతమపి విషయం బుద్ధౌ నన్నిధాచయతి. తత్సన్నిధావసమేన విశేషాపకారః, నచ ప్రభవప్రవృత్తి ఫలదానమాహ, తదానీమపి పరో జీవస్య నేచ్ఛానివారణాదిసామర్థ్యం న సాళయతి - అతస్తస్య సాన్వితస్త్రీయమ్. ఈశ్వరః విశేషాపకారం ప్రభ మతపన కేషుచి దీశ్వరః కలాతి - తత్ర ప్రయోజయత్పృత్తి మిత్యవస్థాత్రయవైషమ్యమ్. ననేషివం సాధారణకారణైరేవ వాననావిశేషనివహ కృతై ర్చచ్ఛాద్యత్వత్వై నమృతస్వాత్ కిమర్థ మిశ్వరస్వానుమ స్తృతాన్విదిక మధ్యపగమ్యతే, ఉచ్యతే - యది వయసునుమ స్తృతాన్విదికం కల్ప యామః - తదానీమేవం చోదనీయమ్. సతు కల్పస్త్రీయే - కింతు * అన్తఃప్రవిష్టత్వాప్రాజనానామ్ * అధ్యక్షత్వానుమనాచ * ఏవమేవ సాధకర్త కారయిత్యాద్విషుతిలబాదధ్యపగమ్యతే - అతో నకన్విష్టోపః, తత్ర యదుక్తమ్-నియమనశ్రుతిసత్కారః ప్రసజేత్ - ప్రభవ ముపేక్షకత్వాదితి- నతదన్వితప్రసజ్జానమ్ - నియస్తృప్తశ్రుతేస్తానా స్వజ్ఞోచోపాధిభుతిః - యావతా విధినిషేధాస్తానినర్థక్యం పరిహీయతే. తతః పరం నజ్ఞోచ ఏన తస్యిష్టః, - నచ సోఽభ్యుచగతః, కించ - చిచ్ఛక్తిం ప్రవృత్తిశక్తించ దత్వా శక్తిమత్తేన నత్యనివార్యత్వలక్షణం సాన్వితస్త్రీయం జీవస్వాపా ద్య ప్రభవమవృత్తై క్తూష్టిం భావం ఈశ్వరస్య నసాన్వితస్త్రీయైకత్వానవహః - కింతు తదతిశయావసావన - యథా అమాత్యాదీనాం పరికరవత్త్వం సాన్వితస్త్రీయంచ దత్వా నయమవ్యావృతస్య రాజ్ఞః - తద్వత్. నచ సాన్వితస్త్రీయం పరాధీనత్వంచేతి వ్యాపూతః, - అమాత్యసాన్వితస్త్రీయ తద భావాత్. తదభావశ్చ రాజ్ఞా తత్వంప్రేక్షేనివారణాత్.

అత్రాయం నన్విహః* వైయధ్యం యావతా సస్యా ద్విధానప్రతిషేధయోః । నియస్తృప్తశ్రుతేస్తావాన్ సజ్ఞోచో న త్యుతఃపరః । బాహ్య స్తఃకరణవ్యాప్తితచ్ఛక్త్యాధానధారణైః । సాధారణోపకారై సాన్వితా దిచ్ఛాదేఃకారణం పరః । భోగాదృష్టోపసీతార్థస్యభావాదవసనాన్వితాత్ । ఇ చ్ఛాచేత్తనసోత్పత్తయైక్తవాసీనవా విభోః । అభిసద్ధ్యస్తరప్రాప్తే వస్తుస్యత్ర తేనచిత్ । ఉపయత్తే పురుషస్త్రీహి తస్య ప్రాపయితా పుమాకా సామర్థ్యేనత్యవార్యత్వాన్వితస్త్రీయ జీవ ఉచ్యతే । నచూదనే వివజ్ఞానా తేన్విచ్ఛామపి నియచ్ఛతి । నన్నిధావకత్వైధుర్వేష్యం బుద్ధితాం నయక । ప్రయోజతోఽనుమనాచ భవతీశ్వరనా తనా । పూర్వప్రవృత్తేశ్చ ఫల మనుమత్వాదికం భవత్ । దయాదీనాం గుణానాంచ ములభం విషయాస్తరమ్ । అమాత్యస్య నన్వితస్త్రీయే రాజ్ఞస్తన్నావహీయతే । ఏవమేన పరస్వాపి జీవసాన్వితస్త్రీయానయః । నసాన్వితస్త్రీయం పరాధీన స్వరూపా తస్మిన్యతం భవత్ । సాన్వితస్త్రీయానయనా పుంసా తత్వస్త్వత్వనివారణాత్.

అతో జీవానాం సాన్వితస్త్రీయమ్, విధినిషేధాస్తానినర్థక్యమ్, పరమాత్మనః సర్వకారణత్వమ్, సర్వఫలప్రదత్వమ్, నిరంకుశసాన్వితస్త్రీయమ్, అనస్థాత్రయవైషమ్యమ్, నయాదిగుణానాం విషయవత్త్వమ్, వైషమ్యవైర్భూత్యపరిహారశ్చితి సర్వ ముపపన్నమ్.

జీవేన స్వరూపైకత్య మభ్యపగవృత్తాం వర్తేషాం సర్వజ్ఞతయా సాన్వితస్యతేన జీవాజ్ఞత ఈశ్వరస్య సర్వప్రవృత్తివిషయస్తృప్తేన హితాకరణాహితకరణోపసనక్తి రనివార్యాః - అత ఇద మధికరణం విరుద్ధమ్. నను-జగత ఈశ్వరకరతప్రపక్షేపి హితాకరణాదిదోషః ప్రసజేత్, న- శరీరగతదోషాణాం శరీర్యాప్రవక్షేన జీవగతదోషానాం పరమాత్మస్య ప్రవక్షాత్.

ర. ౨॥ నూ. అంశోనానాన్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వమధీయతమకే. ౧.

౧. † జీవస్య కర్మత్వం పరమపురుషాయత్త మిత్తు క్తమ్. ఇదానీం కి మయం జీవః పరస్తా దత్వ స్తభిన్నః - ఉత పరమేవ బ్రహ్మ భ్రాన్తమ్ - ఉత బ్రహ్మైవాపాధ్యవచ్చిన్నమ్ - † అథ బ్రహ్మంశితి సంశయ్యతే, † శ్రుతివిప్రతిపక్షేన సంశయః. † నను - ౧ తదనన్యత్వమారమ్భణశ్చ బాదిభ్యః, ౧ అధికంతుభేదనిర్దేశాదిత్యత్రైవాయ మ్మో నిర్ణీతః. † సత్యమ్ - న ఏవ నానాత్వైకత్వశ్రుతివిప్రతిపత్త్యా ఆక్షిప్య జీవస్య బ్రహ్మంశతో వ్యపాదనేన విశేషతో నిర్ణీయతే. † యావద్ది

౧. ర. ౨॥ నూ. అంశోనానాన్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వమధీయతమకే. † అవాస్తవస్థితిమాహ (జీవస్థితి) న్యబుద్ధ్యా ప్రవృత్తినిస్తుత్వైరమ్ముక్షమా జీవః కృతప్రయత్నా పేక్షేణ పరణామమతిదానేన ప్రవర్త్యత ఇత్తు క్తమ్. తస్మి రాజభ్యుత్థాదివ దత్వ ప్రభేదో జీవపరమా సాన్యత - తస్మా దభేదశ్రుతయో నరపరిచేన నర్వలొకఇతివ దాపచారిక్య ఇతి శబ్దాయా నన్వతిః. † (అథ బ్రహ్మంశితి) కింవిశేష్యకదేశరూపాంశః - కింవిశేష్యకదేశరూపవిశేషణాంశఇతి విశద్యా గర్భితః. నతు పక్ష్యతే. జీవః కిం పరమాత్మ సూత్ర్య స్తభిన్నః. ఉతాజ్ఞః పరమాత్మైవ - ఉతా పాధికభేదభిన్నః - ఉత నవోభిన్నాభిన్నః - ఉత పరమాత్మ సూ విశేషణతయాంశఇతి. తదన్తం కస్మిన్ సత్తే భిన్నత్వాభిన్నత్వాదివిషయనర్వశ్రుతియుఖ్యత్వ ముపపద్యతే - కస్మిన్ నేతి. యదా పక్షాస్తరభం తదుపపత్తిః - తదా దేవ్యస్థితమః పరిగ్రాహ్యః. యదా విశేషణతయాంశత్వే తదుపపత్తిః - తదా తదేవ పరిగ్రాహ్యమితి. † కస్యంశయపేతు రిత్త్యత్రాహ (శ్రుతితి) † వాదివిప్రతిపక్షేన శ్రుతివిప్రతిపత్తిమూలత్వాన్యప్రతిపత్తిరేవాత్ర హేతుతయోక్తా. అధికరణస్య పాదవ్యక్తం శబ్దతే (సన్విత) † పరిహరతి (నర్వమితి) పూర్వంపి శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యవైభిధానము క్తమ్ - తస్మిన్ దేవతా రణ జగద్భిప్రకాశః శరీరశరీరభావేనాభయస్య పదేశముఖ్యత్వముపపాదితమ్. తత్ర శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యవైభిధానము క్తమ్ - ఆకృత్యధికరణన్యాయవిషయత్వాదిత్యాక్షిప్యాంశతో వ్యపాదనముభేన శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యవైభిధానముపపాద్య - తత ఉభయస్య పదేశముఖ్యత్వవిషయా నిర్ణీయత ఇత్యర్థః. † కిముభయస్య పదేశముఖ్యత్వవిషయస్థిత్యవిలక్షణత్వనిశ్చయశ్చాన్తశ్చ నిర్ణయసాక్షేష ఇత్యత్రాహ (యావద్దితి) అపు ధక్తిన్ధప్రకారత్వ నిర్ణయేనాభయస్య పదేశముఖ్యత్వమి, ప్రభావభావతోపాపృథక్తిన్ధాంతాంతిత్వనిర్ణయేన జగద్భిప్రకాశః రసస్యత్వనిర్ణీతః, విశేష

ర. ౨॥ నూ. అంశోనానాన్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వమధీయతమకే. ౧.

(నే-సా.) జీవాత్త, పరమపురుషాంశః, “౨ పృథగాత్తానం ప్రేతారంచ మత్వా” “౩ న కారణం కరణాధిపాధిషః” ఇత్యాది నానాన్యపదేశాత్. అన్యథా “౪ తత్త్వమసి” “౫ ఆయ మాత్త బ్రహ్మ” ఇతి విశోభపదేశాచ్చ “౬ బ్రహ్మదాతాః” ఇత్యాదిసర్వజీవన్యాప్తై క్య మధీయతమకే - అంశత్వాన్యథామేమాన్యభయం ముఖ్యం భవతి. ౧.

(నే-దీ.) కిం జీవః పరమాత్మ సూత్ర్య స్తభిన్నః - ఉత పరమాత్మైవాజ్ఞః - అథ పరమాత్మైవాపాధినమ్మధః! - పరమాత్మైవోవేతి సంశయః. అత్యస్తభిన్న ఇతి ప్రథమః పక్షః - “౨ పృథగాత్తానం ప్రేతారంచ మత్వా” “౩ తయో రన్యః పివలం సాన్వద్వత్త్వనశ్చ న్యో అభిచాశితి” “౪ అనీశ్చాత్త బద్ధతే భోక్తృభావాత్” “౫ నర్వస్యోపి నర్వస్యేశానః” ఇత్యాదిభేదశ్రుతేః జీవపరమాత్మనోః కర్మపరతస్యైత తద్వివ రితత్వశ్రుతేశ్చ. అభేదశ్రుతయః “నరపరిచేన నర్వలొకః” ఇతివ దాపచారిక్య ఇతి. భేదశ్రుతి నా మవిద్యద్విషయతయావా ఉపాధినమ్మధవిషయతయావా అముఖ్యస్య త్రిసమ్మపాదభేదశ్రుతియుఖ్యత్వాన్యజ్ఞః పరమాత్మ - ఉపాధినమ్మధోవా జీవఇతి యుక్తమ్. రాధాస్తమ్ - నానాత్వై కత్వన్యపదేశాత్ పరమాత్మన న్యత్వపక్షాల్పత్వనర్వజ్ఞత్వనిరవద్యత్వశ్రుతే రజ్జతో వ్యాపాధినమ్మధాద్యనపవత్తే రిష్టశబ్దస్య జీవశరీరకపరమాత్మవాచిత్వేన “౪ తత్త్వమసి” “౫ ఆయ మాత్త బ్రహ్మ” ఇతిసామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యత్వాన్యః పురీరశరీరణో త్యేషణవిశేషభూతయోః స్వరూపస్యభావ భేదేన భేదశ్రుతేశ్చ ముఖ్యత్వాన్య, ద్విశిష్టనర్వేషదేశకతయావ విశేషణస్య పరమాత్మాంశో జీవః. జీవశరీరత్వేచ్ఛపరమాత్మనః “౧౦ యస్మాత్తా శరీరమ్” ఇత్యాదివ సిద్ధమ్. సూత్రార్థమ్ - అంశః పరమాత్మాంశో జీవః. నానాన్యపదేశాత్ భేదన్యపదేశాత్, అన్యథావ అభేదన్యపదేశాచ్చ. ఉక్తవీత్యా ఉభయముఖ్యత్వాన్యయేతద్భిప్రాయః. దాశకితవాదిత్వమధీయతమకే “౬ బ్రహ్మదాతా బ్రహ్మదాసాః” దాశకితవాదిత్వమధీయతమకే - శాఖినః నర్వజీవన్యాప్తై దభేదోపదేశస్య త్రాత్యాదరః ప్రతియత ఇత్యర్థః. ౧.

౧॥ బ్రహ్మ - ౨ - ౧ - ౧౫, ౨౨. ౨॥ శ్వే - ౧ - ౬. ౩॥ శ్వే - ౬ - ౯. ౪॥ ఛా - ౬ - ౧౦ - ౩. ౫॥ బృ - ౬ - ౪ - ౫. ౬॥

౭॥ శ్వే - ౪ - ౬. ౮॥ శ్వే - ౧ - ౯. ౯॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨౨. ౧౦॥ బృ - ౫ - ౨ - ౨౨.

జీవస్య బ్రహ్మోకత్వం - న నిర్ణీతమ్ - తావ జీవస్య బ్రహ్మణోఽనన్యత్వమ్, బ్రహ్మణ స్తస్మా దధికత్వంచ నప్రతిష్ఠతి. † కిం తావతాస్మిన్ ప్రమ్. అత్యుత్తభిన్న ఇతి. కుతః. * ౧ జ్ఞాజ్ఞో ద్వావజావీశనీశావిత్వాదిభేదనిర్దేశాత్. జ్ఞాజ్ఞయో రభేదశ్రుతయ స్తస్మిన్నా సిక్ష్చేదితివ ద్విరుద్ధాన్ ప్రతిపాదనాదాపచారిక్యః. — † బ్రహ్మణోఽంశో జీవభిత్వపి న సాధీయః - ఏకవస్తేవ కదేశవాచీ హ్యంశకట్టః - జీవస్య బ్రహ్మైక దేశత్వే తద్గతా దోషా బ్రహ్మణి భవేయ్యః. నచ బ్రహ్మజ్ఞో జీవ భిత్వంశతోఽవపత్తిః - ఖణ్డనావర్తత్వా ద్భ్రమణః, ప్రాగుక్తదోష ప్రసక్తాచ్చ. — తస్మా దత్యుత్తభిన్నస్యవ తదంశత్వం దురుపపాదమ్. † యద్వా - భ్రాన్తం బ్రహ్మైవ జీవః. కుతః. * ౨ తత్త్వమసి * ౩ అయ మాత్మా బ్రహ్మైత్యాదిబ్రహ్మత్వభావూపదేశాత్. నానాత్వవాదిస్తు ప్రత్యుక్తాది సిద్ధాంతానాదిత్వా దనన్యథాసిద్ధా దైవితోపదేశపరాభిః శ్రుతిభిః ప్రత్యుక్తాదయ ఇవా విద్యాన్తగతాః ఖ్యాప్యన్తే — † అథవా - బ్రహ్మవానామ్యుపాధ్యవచ్చిన్నం జీవః. కుతః. తత ఏవ బ్రహ్మత్వభావూ పదేశాత్. నచాయ ముపాధి రాగ్నివరికల్పిత ఇతి నకుం శక్యమ్ - బద్ధమాత్మాదివ్యవస్థానుపపత్తేరితి.

౨. † ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే బ్రహ్మంశ ఇతి. కుతః. నానావ్యవదేశా, దన్యథాచ - ఏకత్వేన వ్యవదేశాత్, ఉభ యథాహి వ్యవదేశో దృశ్యతే. నానాత్వవ్యవదేశస్తావ తస్మిన్ప్రత్యుత్తభిత్వనియంతృత్వనియామ్యుత్తవసర్వజ్ఞతా విజ్ఞత్వ స్వాధీనత్వపరాధీనత్వశుద్ధతా శుద్ధత్వకల్యాణగుణాకరత ల్పదన్వరీతత్వపత్తిత్యేవతత్వాదిభి ర్దృశ్యతే. అన్యథాచ - అభే దేన వ్యవదేశోపి * ౨ తత్త్వమసి * ౩ అయ మాత్మా బ్రహ్మైత్యాదిభిర్దృశ్యతే. అపిదాశకీతవాదిత్వమధీయతవీకే * ౪ బ్రహ్మ దాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మేమే కింవా ఇత్యాధరస్యేకా బ్రహ్మణో దాశకీతవాదిత్వమవ్యధీయతే. † తతశ్చ సర్వజీవ వ్యాపితేనాభేదో వ్యవదిశ్యత ఇతి స్థితిః. ఏవ ముభయవ్యవదేశముఖ్యత్వసిద్ధయే జీవోఽయం బ్రహ్మణోఽంశ ఇత్యభ్యుప గస్తవ్యః. — † నచ భేదవ్యవదేశానాం ప్రత్యుక్తాదిప్రసిద్ధాన్తేనానన్యథాసిద్ధత్వమ్ - బ్రహ్మసృజ్యత్వతన్నియామ్యుత్వ తచఛరీతత్వతచ్చేవతత్వతదాధారత్వతత్వాల్పత్వ తత్సంహార్యత్వతదుపాసకత్వతత్సాదృశభ్యు ధర్మాన్తకామమాత్మరూ పపురుషార్థభావైవదయ, స్తత్కల్పితచ్చ జీవబ్రహ్మణో ర్భేదః, ప్రత్యుక్తాద్యగోచరత్వేనానన్యథాసిద్ధః. అతో నజగ తస్సృష్ట్యాదివాదినాం ప్రమాణాన్తరసిద్ధభేదానువాదేన మిథ్యాన్యోపదేశవరత్వమ్. † నచాఖండైకరచనిన్నాత్రన్వరూపేణ బ్రహ్మణా ఆత్మనోఽతద్భావానుసంధానమ్, బహుభవనసజ్జ-ల్పపూర్వకవియదాదిసృష్టిమ్, జీవాభావేన తత్సృష్టివేత్తమ్, విచిత్రనామరూపవ్యాకరణమ్, తత్కృతానన్తవిషయానుభవనిమిత్తనుఖదుఃఖభాగిత్య మభోక్తృత్వేన తత్త్రస్థిత్యా తన్నియ మనేగాన్తర్యామిత్యమ్, జీవభూతస్య స్వస్య కారణబ్రహ్మత్వభావానుసంధానమ్, సంసారమోక్షమ్, తదుపదేశశాస్త్రంచ కుర్య

౧॥ శ్లో - ౧౪ - ౯. ౨॥ ఛాం - ౬ - ౧౦ - ౩. ౩॥ బృ - ౬ - ౪ - ౫. ౪॥

ణతయాంశతవ్యవిగ్ధయేన విలక్షణత్వసిద్ధిరభిభావః. † (కింతావదిత్యాది) — † అంశవాదినమత్యన్తభేదవాదీ దూషయతి (బ్రహ్మణోఽంశ ఇతి) విశేష్యైక దేశరూపాంశవత్. దూషణవిషయః. — † (యద్యేతి) అన్యత్వే పద్విగతాత్సర్వలిజ్జనమ్మువాత్ దైవితాన్యథాసిద్ధేచ్చ (బ్రహ్మైవ జీవభిత్వంశః. —

† (అభవేతి) ప్రమాణప్రమేయవ్యవస్థానుపపత్తిశ్చ గర్భితా.

౨. † రాధాస్తవమా (ఏవమితి) సాత్రిఽఽపిశబ్దో భేదతాత్పర్యం ద్యోతయతి. † (తతశ్చేతి) ఉత్సృష్టేస్తామానాధికరణ్యే అభేదస్యోపచారిక త్యశజ్ఞాస్సాత్ - ఇహతు దాశకీతవాది నికృష్టసామానాధికరణ్య మభేదస్య తాత్త్వికత్వం ద్యోతయతిత్వ్యర్థః. — † షోక్త్యాన్యథాసిద్ధి మనుద్యుః దూషయతి (నచేతి). † ప్రమాణాన్తరసిద్ధం భ్రమ ముపదిశతిచేత్తతావా (నచాఖండైకరసేతి) బ్రహ్మణా భ్రమితవ్య మిత్యన్వయాధ్యః. ప్రమాణాన్తరా గోచరాన్తరపదేశోహి పరస్య బోధనార్థః - అతః ప్రమాణాన్తరాగోచరం వదన్తి జేదః తస్యమేవవిద్ధితి బోధయతి - తస్మా దవరమార్గభ్రమ ముప

జేన భ్రమితవ్యమిత్వపదిత్యతే - తథానత్వస్య తప్రలపితత్వాపాతాత్.—† ఉపాధ్యనచ్చిన్నం బ్రహ్మ జీవ ఇత్యపి నసాధీయః - * పూర్వనిర్దిష్టనియన్తస్య నియామ్యత్వాదివ్యవదేశబాధాదేవ. నహి దేవదత్తాదే రేకస్యైవ గృహాద్య పాధిభేదాన్నియన్తనియామ్యభావాదిసిద్ధిః. అత ఉభయవ్యవదేశోపపత్తయే జీవ్యాఽయం బ్రహ్మణోఽంశఇత్యభ్యుపేత్యమ్.

౪౩॥ సూ. మన్తప్రకారాత్. ౨

౩. * ౧ పాదోన్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి మన్తప్రకారాచ్చ బ్రహ్మణో జీవః - † అంశవాచిహి పాదశబ్దః. * ౧ విశ్వాభూతానీతి జీవానాం బహుత్వాద్భహువచనం మన్తే. సూత్రేఽపి అంశ ఇత్యేకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ - ౨ నాత్మాశ్రుతే రిత్యత్రాప్యేకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ - * ౩ నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానాం ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామానిత్యాదిశ్రుతిభ్యః † ఈశ్వరా ద్భేదస్యాత్తనాం బహుత్వనిత్యత్వయోశ్చాభిధీయమా నత్వాత్. † ఏవం నిత్యానా మాత్తనాం బహుత్వే ప్రామాణికేనతి † జ్ఞానస్వరూపత్వేన సర్వేషామేకరూపత్వేఽపి భేదకాకారః ఆత్మయాధాత్మ్యవేదనశ్చమైర వగమ్యతే. ౪ † అనన్తతేజావృత్తికరఇత్యన్తరమేవచాత్మబహుత్వం వత్స్యతి.

౪౪॥ సూ. అపిన్ద్యతే. ౩.

౪. * ౫ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతన ఇత జీవస్య పురుషోత్తమాంశత్వం స్వర్యతే-అతశ్చాయమంశః.

౧॥ పురుషసూక్తమ్. ౨॥ బ్రహ్మ - ౨ - ౩ - ౧౨. ౩॥ శ్వే - ౬ - ౧౩. ౪॥ బ్రహ్మ - ౨ - ౩ - ౭. ౫॥ గీ - ౧౫ - ౭.

దిశతా వేదేన బ్రహ్మణాభ్రమితవ్య మిత్వక్తం భవతి - నచ తద్యుక్తమిత్వర్థః. † కుతఇత్యత్రాహ (తథానతీతి) భ్రమనిష్పత్త్యాలోకోజ్జీవనప్రవృత్తేన వేదేనాధికభ్రమాస్తరాపాదనం వ్యాపాతమిత్వర్థః. అభేదస్యావ్యవస్థాసిద్ధి ముక్త్యా - సోయం దేవదత్త ఇత్యాదిమ తస్య సిద్ధత్వాత్. నజీవబ్రహ్మణో రభేదః ప్రత్యక్షసిద్ధ ఇతిచేత్ - తస్మా జీవబ్రహ్మణో ద్వియామ్యత్వే నియన్తత్వాదిలక్షణభేదోపి ప్రత్యక్షానోపర ఇత్యవస్థాభాసిద్ధిః. తథావ్యభేద శ్రుతివిరోధాత్ భేదశ్రుతి ర్బాధ్యత ఇతిచేత్ - భేదశ్రుతివిరోధా దభేదశ్రుతిర్బాధ్యతే. అవచేదనయాత్ భేదశ్రుతిబాధ్యత్వేన్న - అనియతవిరోధపార్యాపర్యవివయోఽవచేదనవ్యాయో నియతవిరోధపార్యాపర్యేషు నహి ప్రసక్తతే - విరోధాధికరణవ్యాయాత్సాంస్వర్యమేవ ప్రబలమితి పురస్తాదేతత్కా మితి భాషః. —నత్యోపాధ్యనచ్చిన్నబ్రహ్మజీవవత్తం దూషయతి, † (ఉపాధ్యనచ్చిన్నమిత్యాదినా).

౩. ౪౩॥ సూ. మన్తప్రకారాత్. † ఉభయవ్యవదేశముఖ్యతవేసిద్ధియవశ్రుత్యరూపత్వాఽంశత్వంకల్పితం పూర్వసూత్రే - అంశత్వం కథోక్తమిత్వలోచ్యతే. (అంశవాచిత్వాది) * నిత్యోనిత్యానామిత్యాదిశ్రుతిః. * యదాగ్నేయోష్టాకపాలఇతివదిష్టవిధివరా * తద్గణాస్తువిధియేర స్వవిభాగా ద్విధానాథేనచే దశ్వేన శిష్టా ఇతిన్యాయాత్. † జీవానాం పరస్పరభేదస్య లోకసిద్ధత్వాత్ స్వతచ్ఛాస్త్రీప్రతిపాద్యమితిచేత్. భేదస్య స్వాభావికత్వ ముచాకమ్ - తస్మాన్విశ్వానామేవ బహుత్వం కాప్త్రైకవచనమితి జీవానాం స్వాభావికభేదా కాస్త్రీప్రతిపాద్యమేతి * నిత్యోనిత్యానామితి వాక్యస్సార్థం హేతుతయాహ (ఈశ్వరాదితి) † ఏవం భేదనిర్వర్తే ముక్తా దేవాదిభేదకాకారాభావాత్ కథం భేదో జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ (ఏవనిత్యానామితి) † (జ్ఞానస్వరూపత్వేనసర్వేషామేకరూపత్వేపీతి) అనేన జీవాన్వైరీకపరవాక్యానా మాకారైకవచనం దర్శితమ్. ప్రత్యక్షేవన పరాక్షేపన భేదో గృహ్య ఇత్యర్థః. † అయ మధ్య సామ్రత ఇత్యాహ (అనన్తతీతి).

౪. ౪౪॥ సూ. అపిన్ద్యతే. తత్రైవానస్తోక్తం పురుషోత్తమశబ్దనిర్వచనమ్, తేన త్కరాత్కరలెక్ష్యా, మంశశబ్దార్థస్య తదనురోధేన వక్తవ్యత్వం చాభిప్రేత్య పురుషోత్తమాంశత్వమిత్వక్తమ్.

౪౩॥ సూ. మన్తప్రకారాత్. ౨. ౪౪॥ సూ. అపిన్ద్యతే. ౩.

(వే.సా.) “౧ పాదోన్య విశ్వాభూతాని” ఇతిమన్తప్రకారాచ్చ. ౨. (వే.పీ.) మన్తప్రకారాచ్చాంశవేద జీవః, “౧ పాదోన్య విశ్వాభూతాని” ఇతి. పాదశబ్దోఽంశవాచి. ౨. (వే.సా.) “౫ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః” ఇత్యాదినా. ౩. (వే.పీ.) “౫మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః” ఇతి జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం స్వర్యతేచ. ౩.

† అంశత్వేపి జీవస్య బ్రహ్మైకదేశత్వేన జీవగతా దోషా బ్రహ్మణ ఏవేత్యాశక్త్యాహ.

౪౫॥ సూ. ప్రకాశాదివత్తునైవంపరః. ౪.

౫. తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావృత్తయతి. ప్రకాశాదివజ్జీవః పరమాత్మనూఽంతః - యథాఽగ్న్యూదిత్యాదే ర్భాస్వతో భారూపః ప్రకాశోఽంశోభవతి, యథా † గవాశ్వశుక్లకృష్ణాదీనాం గోత్వాదివిశిష్టానాం వస్తూనాం గోత్వాదీని విశేషణాన్యంతాః, † యథావా దేహీనా దేవసునుష్యాది ద్వేహూఽంతస్తద్వత్. † ఏకవస్త్యైకదేశతత్వం హ్యంశతప్వమ్ - † విశిష్టస్యైకస్య వస్తునూ విశేషణ మంశఏవ. † తథాచ వివేచకాః విశిష్టే వస్తుని విశేషణాంశోఽయమ్ - విశేష్యాం శోయమితి వ్యవదిశన్తి. † విశేషణవిశేష్యయో రంశాంశిత్యేపి స్వభావవైలక్షణ్యం దృశ్యతే - † ఏవం జీవపరయోర్విశేషణవిశేష్యయో రంశాంశిత్యం స్వభావభేదశోచ్యవద్యతే. † తదిద ముచ్యతే నైవంపరః † యథా భూతో జీవః - న తథాభూతః పరః. † యథైవహి ప్రభాయాః ప్రభావానన్యథాభూతః - తథాప్రభాఫానీయాత్సాంశా జ్ఞేవాదంశీ పరోవ్యర్థాన్తరభూతః తత్త్వార్థః. † ఏవం జీవపరయో ర్విశేషణవిశేష్యత్వకృతం స్వభావవైలక్షణ్య మాశ్రిత్య భేదనిర్దేశాః ప్రవర్తంతే - అభేదనిర్దేశాన్తు పృథగ్నిర్ద్యనర్హవిశేషణానాం విశేష్యపర్యంతత్వ మాశ్రిత్య ముఖ్యత్వేనోపపద్యంతే.

† అనన్తరసూత్రశక్త్యామాహ (అంశత్వేపీతి).

౫. ౪౫॥ సూ. ప్రకాశాదివత్తునైవంపరః. † అదికద్దోషాత్తమాహ (గవాశ్వేపీతి) † ద్రవ్యయో రపృథగ్నిర్దవిశేషణవిశేష్యభూతయో రంశాం శిత్యం వదతా ద్రవ్యయో శ్చకీరాత్త సూరవ్యంశాంశిత్యముక్తం భవతీత్యభిప్రాయేణాహ (యథావా దేహీనః) † ప్రకాశాదీనా మంశత్వం కథమితి శక్త్యాయా మంశస్వరూపం శిక్షయతి (ఏకవస్త్యితి) † తాదృశాంశత్వం విశేషణవిశేష్యయోరపి విశేషణస్యాస్తీత్యాహ (విశిష్టస్యైకశ్చేతి) † తదేవ వృద్ధవ్యవహారే దృఢయతి (తథాచేతి) † తతఃకిం ప్రస్తుతదోషస్వరూపశక్త్యాయా ఇత్యత్రాహ (విశేషణవిశేష్యయోరితి) బహుళత్వనన్యుచితత్వవిరళత్వవిస్తృతతాన్విదిన్యభావవైలక్షణ్యం దృశ్యతే ఇత్యర్థః. † దృష్టాన్తే శిక్షితం వైలక్షణ్యం దాహ్యైకే దర్శయతి (ఏవమితి) ఉక్తార్థపరత్వేన సూత్ర భూమిపరాయతి (తదిదమితి) † వాచకత్వప్రకారమాహ (యథాభూతః) † తదేవ వివృణ్వేత్సూత్రస్య వాక్యార్థమాహ (యథైవహితి) † తేనా భయవ్యవదేశముఖ్యతవేదితమాహ (ఏవమితి) ప్రకాశాదివస్యపి విశేష్యపర్యంతాభిధానం దృశ్యతే - యథా భూమః - భానుమాకా, జ్యోతిః - జ్యోతి

(నే.పీ.) ఏకద్రవ్యైకదేశతత్వం హ్యంశతప్వమ్ | అతో జీవస్య బ్రహ్మైకదేశత్వేన జీవదోషా బ్రహ్మణో దోషా ఏవేత్యాశక్త్యాహ.

౪౫॥ సూ. ప్రకాశాదివత్తునైవంపరః. ౪.

(నే.పా.) బ్రహ్మంశత్వేపి జీవస్య, జీవో య తస్మియాహో య తస్మిభావశ్చ. నైవంపరః నిరవద్యః, సర్వజ్ఞః, సత్త్వసమ్మల్న, ఏవ సర్వదా. కథం ప్రకాశాదివత్.—ప్రకాశవిశిష్టానాం మణిప్రభృతీనాం ప్రకాశః విశిష్టైకదేశత్వేన యథాంశః, అది శక్త్యాద్విశేషణవైకస్వభావ హేతిగుణశరీరాణి గృహ్యంతే. విశేషణానాం విశిష్టైకదేశతయా తదంశత్వేపి విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభేదో న విరుద్ధః - “అ యత్ర ని తిష్ఠన్యస్యాత్తా శరీరమ్” ఇతిహేతుః, ౪.

—౩॥ బృ - ౫ - ౨ - ౨౨.

(నే.పీ.) తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావృత్తయతి. ప్రకాశవతాం మణిద్యమణిప్రభృతీనాం ప్రకాశవిశిష్టానాం ప్రకాశో విశేషణభూతః ప్రకాశః యథాంశః, తద్వజ్జీవశరీరయా జీవవిశిష్టస్య బ్రహ్మణో అంశో జీవః. విశిష్టవస్త్యైకదేశతయా విశేషణస్య విశేషణం విశిష్టస్యాంశః, అదికద్దా ద్దృష్టవిశేషణవైకస్వభావహేతిగుణశరీరాణి గృహ్యంతే. విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభేదా ద్విశేషణభూతో జీవః యతస్మియాహో యతస్మిన్ భావశ్చ - నైవంపరః - సర్వజ్ఞః, సత్త్వసమ్మల్న నిత్యనిరవద్యశ్చేత్త్యర్థః, ౪.

* ౧ + తత్త్వముని * అయ మాత్మా బ్రహ్మత్వాదిమ తచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దవత్ త్వ మయ మాత్మేతి శబ్దాలపి - జీవశరీరక బ్రహ్మవాచకత్వేనైకార్థాభిధాయిత్వాదిత్యయమర్థః † ప్రాగేవ ప్రవృత్తః. ౧॥ ఛాం-౬-౧౦-3. ౨॥ బృ-౬-౪-౫.

౪౬॥ సూ. స్మరన్తచ. ౫.

౬. † ఏవం ప్రభావప్రభావద్రూపేణ శక్తిశక్తిమద్రూపేణ శరీరాత్మభావనచాంశాంశిత్యావం జగద్బ్రహ్మణోః పరాశరా దయః స్మరన్తి * 3 ఏకదేశస్థితస్యాగ్నే జ్యోతిశ్చాన్ని విస్తారణీ యథా! పరస్య బ్రహ్మణశ్చక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్ ॥ * ౪ యత్కించి తస్మిన్ శక్తే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ! తస్య సృజ్యస్య సముభ్యతౌ తత్తత్సర్వం వై హరే సమరిత్యాదినా. † చకారా చ్ఛ్చుతమోషి * ౫ యస్యాత్మాశరీరమత్యాదినా ఆత్మశరీరభావేనాంశాంశిత్యం వదన్తిత్యుచ్యతే.

ఏవం బ్రహ్మణోఽంతశ్చే బ్రహ్మప్రవృత్త్యేష్టతేషవ సర్వేషాం సమానే కేమాంచి ద్వేదాధ్యయసతదర్థానస్థానాద్యసజ్ఞా- కేమాంచితృత్పరిహారః, కేమాంచి ద్వద్యసస్పర్శనాద్యసజ్ఞా-కేమాంచితృత్పరిహారశ్చ శాస్త్రేషు కథ ముపపద్యత ఇత్యాశఙ్కాహ.

౪౭॥ సూ. అనుజ్ఞాపరిహారా దేహసమ్బంధాజ్ఞోత్పిరాదివత్. ౬.

2. సర్వేషాం బ్రహ్మశత్యజ్ఞత్వాది నైకరూపత్వేన త్వపి బ్రాహ్మణత్వత్రియవై శ్యశూద్రాదిరూపశుచ్యశుచిదేహస మ్బంధనిబ్ధనావనుజ్ఞాపరిహారప్రపద్యేతే - జ్యోతిరాదివత్ యథాగ్నే రగ్ని తేష్వనైకరూపత్వేపి శ్రోత్రియాగారా దగ్నిరాప్రియతే - శ్మశానాదేస్తు పరిహ్రయతే, † యథాచాన్నాది శ్రోత్రియాదే రనుజ్ఞాయతే - అభిశస్తాదేస్తు పరిహ్రయతే.

మన్, కేజ - తేజస్విత్యాది. † తదేవ పక్షే దర్శయతి (తత్త్వమునీతి) తత్త్వమునీత్వారభ్య తవ్వియమయత్వేతి శబ్దా ఆసీత్త్వం ప్రతిజ్ఞావాక్యమ్. తవ్వియమయత్వేతి శబ్దాలపి తచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దవత్ - తచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దకుల్యార్థా ఇత్యర్థః. జీవశరీరకేత్వాదినా హేతురుచ్యతే. † (ప్రాగేవప్రవృత్త ఇతి) అత్రేవ వక్తవ్యం సూత్రాభిప్రేతం సర్వం పూర్వము క్తమితిర్థః.

౬. ౪౬॥ సూ. స్మరన్తచ. అపిస్తవ్యత ఇతి మాత్రేఽంతశ్చ తస్మాత్రే స్మరితవచన ముక్తమ్ - అన్తికమాత్రే విశిష్టకదేశవిశేషణరూపాంశ తేషిపి స్మరితవచన ముచ్యత ఇతి భిదా. † తదేతదభిప్రేత్యాహ (ఏవమితి) † చార్థమాహ (చకారాదితి) ప్రతిస్మృతివచనయోర్ద్వయోరపి వక్తవ్యతే సతి దృష్టాస్తోపాదనముఖేన విశదీకారాతికయాత్ స్మరితవచనం సూత్రే కర్తృక్తమ్.

† అన స్తరమాత్రశబ్దామాహ (ఏవమితి) అంతశ్చ ఇత్యేతదధికరణార్థః. బ్రహ్మచవర్త్యభి ఇతి పూర్వాధికరణార్థః. జ్ఞత్య ఇతి తత్పూర్వాధికరణార్థోచ్చిక్తః.

2. ౪౭॥ సూ. అనుజ్ఞాపరిహారా దేహసమ్బంధాజ్ఞోత్పిరాదివత్. † అదిశబ్దార్థమాహ (యథాచేతి).

(నే.పి.) బ్రహ్మశత్యేన సర్వేషు మాత్మానాం సమత్వాదేదేదాధ్యయనాదా కేమాంచి దనుజ్ఞా, కేమాంచితృత్పరిహారశ్చ, కథ ముపపద్యత ఇత్యతాహ.

౪౬॥ సూ. స్మరన్తచ. ౫. ౪౭॥ సూ. అనుజ్ఞాపరిహారా దేహసమ్బంధా జ్ఞోత్పిరాదివత్. ౬.

(నే.పా.) చిదవిదాత్ కణగతో బ్రహ్మశత్యం ప్రకాశాదివదితి పరాశరాదయః స్మరన్తి. “3 ఏకదేశస్థితస్యాగ్నే జ్యోతిశ్చాన్ని విస్తారణీ య థా! పరస్య బ్రహ్మణ శ్చక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్” “౪ తత్సర్వం వై హరే సమః” “౬ తాని సర్వాణి తద్యుతః” ఇత్యాదిభి. ౫.

(నే.పి.) ప్రకాశాదిజీవస్యాంత్యం పరాశరాదయ స్మరన్తి. “3 ఏకదేశస్థితస్యాగ్నే జ్యోతిశ్చాన్ని విస్తారణీ యథా! పరస్య బ్రహ్మణ శ్చక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్” తథా పరంప్రతి శరీరభ్యం “౪ యత్కించి తస్మిన్ శక్తే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ! తస్య సృజ్యస్య సముభ్యతౌ తత్తత్సర్వం వై హరే సమః” ఇతి. ౫. 3॥ వి-౧౭-౨౨-౫౬. ౪॥ వి-౧౭-౨౩-౨౪. ౫॥ బృ-౫-౭-౨౨. ౬॥ వి-౧౭-౨౪-౨౬.

(నే.పా.) బ్రహ్మశత్యేపి సర్వజేవానాం కన్యచి దేదాధ్యయనాదా అనుజ్ఞా కన్యచిత్ పరిహార ఇత్యతా బ్రాహ్మణాదిదేహవిశేషసంబంధా దుపపద్యతే. యథాగ్నియతే శ్రోత్రియాగర శ్మశానాది సంబంధాత్. ౬.

(నే.పి.) బ్రాహ్మణాదిశుచ్యశుచిదేహసమ్బంధాత్ అనుజ్ఞాపరిహారా ఉపపద్యతే జ్యోతిరాదివత్ జ్యోతిః - అగ్నిః, యథా శ్రోత్రియాగర రాదగ్నిరాప్రియతే - శ్మశానాదేస్తు పరిహ్రయతే యథాచాన్నాది, శ్రోత్రియాదే రనుజ్ఞాయతే - అభిశస్తాదేస్తు పరిహ్రయతే, - తద్యత్, ౬.

౪౮॥ సూ. అనన్తతేజాన్యతికరః. 2.

౮. బ్రహ్మకత్యాది నైకరూపతేన త్యపి జీవానా మన్యోన్యభేదాదణుత్వేన ప్రతికరీరంభిన్నత్వాచ్చ భోగ వ్యతికరోఽపి నభవతి. † భ్రాన్తబ్రహ్మజీవవాదేచోపహిత బ్రహ్మజీవవాదేచ జీవపరయో స్థివానాంచ భోగవ్యతికరాదయ ససర్వే దోషా ససత్త్వభిప్రాయేణ సస్వతే భోగవ్యతికరాభావ ఉక్తః.

† నను - భ్రాన్తబ్రహ్మజీవవాదేవ్యవిద్యాకృతిలోపాధిభేదాదో భగవ్యవస్థాదయ ఉపపద్యతే. అహమ్, హ్య

౪౯॥ సూ. ఆభాసవచ. ౮.

౯. అఖణ్డైకరసప్రకాశమాత్రస్వరూపస్య స్వరూపతిరోధానపూర్వకోపాధిభేదోపపాదనహేతురాభాసవచ. ప్రకా శైకస్వరూపస్య ప్రకాశతిరోధానం ప్రకాశనాశవచేతి ప్రాగేవాపపాదితమ్. ఆభాసావవేతివాచాః - తథానతిహేతవ ఆభాసాః. చకారాత్ * ౧ పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా * ౧ జ్ఞాత్వా ద్వా * ౨ తయోరన్యః పిష్పలంస్వాద్య త్రిత్యాదిశ్రుతివిరోధశ్చ. † అవిద్యాపరికల్పితోపాధిభేదేపి సర్వోపాధిభిరుపహితస్వరూపస్యైకత్వాభ్యుపగమాత్ భోగ వ్యతికర న్నవస్థవచ. ౧॥ శ్వే-౧-౬, ౯. ౨॥ శ్వే-౪-౬.

౧౦. ౪౮॥ సూ. అనన్తతేజాన్యతికరః. నమస్తా త్తతిః సన్తతిః - విభుత్వమ్. తదభావూఽనన్తతిః - అణుత్వమ్. అన్యోన్యభేదాది చశబ్దసముచ్చితో హేతు ర్దర్శితః. † నూత్రాభిప్రాయమాహ (భ్రాన్తబ్రహ్మేతి) పరపక్షే భోగవ్యవస్థానుపపత్తి రభిప్రేతేత్యర్థః. అవిద్యాదేరాశ్ర యభేదాభావాత్తదమపత్తిః. నానాత్వాసూన్యవస్థాతః ఇతిన్యాయమూతమ్. కిం గుఖాదీనాం స్వరూపభేదో వ్యవస్థా - ఉత్పాదకయభేదః. సప్రభ మః - ఆశ్రయభేదానాపాదకత్వాత్. నన్వితీయః - హేతోపాన్యధ్యావీప్రత్యాదిత్యైశ్చిదుచ్యతే. తన్న - ప్రతినష్టానాభాసరూపా వ్యవస్థేత్యభి ప్రేతత్వాత్. తిరస్కారకాభావేనతి ప్రతిస్థాన మాత్మైక్యవ్యాపకమ్ - తిరస్కారకాభావేన్యప్రతినష్టానాదాత్మైక్యనిష్పత్తిరిత్యర్థః.

† అనన్తరసూత్రశక్త్యామాహ (నన్వితీ).

౧౧. ౪౯॥ సూ. ఆభాసవచ. † ఉపాధిభేదా దన్యవస్థేత్యత్రాహ (అవిద్యేతి) తిరోధానాద్యన సూపపద్యతే - ఉపపన్నేపి వ్యవస్థా సూపపద్యతేత్యర్థః.

౪౮॥ సూ. అనన్తతేజాన్యతికరః. 2. ౪౯॥ సూ. ఆభాసవచ. ౮.

(వే-సా.) ప్రతిదేశం భిన్నత్వాత్, అణుత్వేన తత్ర తత్ర పరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చ, జ్ఞానముఖా ద్యవ్యతికరః. “అజ్ఞానూపాదిభ్యాం బ్రహ్మైవ సంబధ్యతే” ఇతి పక్షద్వయేపి సత్తత్త్వస్యవస్థా. 2.

(వే-దీ.) జీవానాం ప్రతికరీరం భిన్నత్వా, దణుత్వేన తత్ర తత్రావచ్ఛిన్నత్వాచ్చ, నభోగవ్యతిరేకశ్చ అజ్ఞాబ్రహ్మజీవవాదేచోపహిత బ్ర హ్మజీవవాదేచాజ్ఞానసమ్బంధిచోపాధిసమ్బంధిచ బ్రహ్మేతేతి భోగవ్యవస్థా నసిద్ధ్యతిత్యభిప్రాయః. 2.

(వే-సా.) పక్షద్వయేపి హేతవశ్చ ఆభాసాః. ౮.

(వే-దీ.) అజ్ఞాబ్రహ్మజీవవాదే సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణః అజ్ఞానకలపనస్వరూపతిరోధానకల్పనాహేతవః ఆభాసావచ. చకారా స్మిరవద్యత్వాది ప్రతివిరోధశ్చ. ౮.

† పారమార్థికోపాధ్యుపహిత బ్రహ్మజీవనవాదేపుష్పాధిభేదహేతుభూతానాద్యదృష్టవశాద్వ్యవస్థా భవిష్యతిత్యాశక్త్యాహ.

౫౦|| సూ. అదృష్టానియమాత్. ౯.

౧౦. ఉపాధిపరమృతాహేతుభూతస్యాదృష్టస్యాపి బ్రహ్మస్వరూపాశ్రయతేస్వ నియమ హేత్వభావాదవ్యవస్థైవ -
† ఉపాధిభి రదృష్టైశ్చస్వస్వమృజ్ఞేన బ్రహ్మస్వరూపచ్ఛేదానమృవాత్.

౫౧|| సూ. అభినన్ద్యాదిష్యపిచైవమ్. ౧౦.

౧౧. అదృష్ట హేతుభూతాభినన్ద్యాదిష్య † పుష్కరాదేవహేతో రనియమ ఏవ.

౫౨|| సూ. ప్రదేశభేదాదితీచేన్నాస్తరాభివాత్. ౧౧.

౧౨. యద్యచ్యేకమేవ బ్రహ్మస్వరూపమ్ - తచ్ఛేదానన్తం నానావిధోపాధిభి స్సమృద్ధ్యతే - తథాపుష్పాధిసమృద్ధి బ్రహ్మప్రదేశభేదా దుపపద్యతమన భోగవ్యవస్థేతి చేత్. తన్మ - † ఉపాధీనాం తత్ర తత్ర గమనా తస్యస్వప్రదేశా నాం సర్వోపాధ్యస్తరాభివా ద్వ్యతికర స్తదవస్థనవ. † ప్రదేశభేదేన సమృద్ధేఽపి సర్వస్య బ్రహ్మప్రదేశతాత్పరత్వ త్ప్రదేశసమృద్ధి దుఃఖం బ్రహ్మణివ స్యాత్. —† పూర్వత్ర నిత్యోపలబ్ధిసుపలబ్ధిప్రసజ్జోన్మతర నియమోవా

† అనస్తరమూత్రశక్త్యాహ (పారమార్థికేతి) ఇద మప్యశక్త్యా హేత్వశేత్యర్థః.

౧౦. ౫౦|| సూ. అదృష్టానియమాత్. † ప్రదేశభేదోఽస్తీత్యత్రాహ (ఉపాధిభిరితి) ఉపాధ్యాశ్రయస్యైకతాన్తస్యచాచ్ఛేద్యతాన్తస్యైవ స్థానపపత్తిరేత్యర్థః.

౧౧. ౫౧|| సూ. అభినన్ద్యాదిష్యపిచైవమ్. చళబ్ధోఽవధారణే, ఏవమేవేత్యర్థః. అభినంది - నన్మల్పః. అదిశబ్దాదుద్యోగనాన్తానాదికం వివక్షితమ్. † (ఉక్తాదేవేతి) అచ్ఛేద్యతాన్తే సర్వప్రదేశానాం బ్రహ్మస్వరూపభూతప్రదేశతాన్తదేవేత్యర్థః.

౧౨. ౫౨|| సూ. ప్రదేశభేదాదితీచేన్నాస్తరాభివాత్. † జీవానా మనైస్సస్య భేదవ్యతికరమాహ (ఉపాధీనామితి) † ఏతేషాం భోగాదయో బ్రహ్మణి స్మృతిత్యాహ (ప్రదేశభేదేనీతి) జీవేనైవవ్యతికర ఉక్తా భవతి. † అనస్తతేత్యేత్యాదిసూత్రాణాం పాశ్చ్యాదిప్రవచనపరత్వం పరోక్షం పానర త్యేన మామయతి (పూర్వత్రేత్యాదినా).

(వే.పీ.) పారమార్థికోపాధిసమృద్ధిబ్రహ్మజీవనవాదే అనాద్యదృష్టప్రవాహేనోపాధిపరాహనాదితాన్తత్వస్పృగ్నియే దోహాః - సతే బ్ర

హ్మణి ప్రవజ్యస్తాభివ్రాహ.

౫౦. సూ. అదృష్టానియమాత్. ౯.

(వే.సా.) “ సత్యమిహోపాధికృతతేషాం అక్షణం బ్రహ్మణివ అక్షాన ముపాధిశ్చ ” ఇతి తత్తత్కృతేనాదృష్టాదినానీ ననియమః. ౯.

(వే.పీ.) అదృష్టే స్తత్కృతోపాధిభిశ్చ బ్రహ్మణేచ్ఛేదానమృవా తత్కృతా దోషా బ్రహ్మణ్యేన నమృజేయః.

౫౧|| సూ. అభినన్ద్యాదిష్యపిచైవమ్. ౧౦.

(వే.సా.) అదృష్ట హేతుభూతాభినన్ద్యాదిష్యపిచైవమేవ. ౧౦.

(వే.పీ.) అదృష్ట హేతు భూతాభినన్ద్యాదిష్యపుష్పాధి బ్రహ్మస్వైకత్వస్వస్తరాభావాత్సర్వతాహేత్వోపాధియక్తంబ్రహ్మణేన సకల్విశ్లేషః.

న్యథా ఉపలభివదనియమ ఇత్యాభ్యాం సూత్రాభ్యాం వేదబాహ్యనాం సర్వగతజీవవాదినాం దోష ఉక్తః - అత్ర తు అభాసపవ చేత్యాదిభి సూత్రైర్వేదావలంబి నా మాత్మైకత్వవాదినాం దోష ఉచ్యతే.

అంశాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

పరేతు పూర్వాధికరణే కారయత్ప్రకృత్యాదిభి ర్జీవస్య పరాయత్ప్రపన్పత్తితేన సిద్ధే జీవేశ్వరసమన్వనీయరూపణపర మధికరణం వర్ణయన్తి. తన్వతే - అంశాంశభావనానుపపత్తేః. - జీవేశ్వరయో రుభయోరపి నన్వత్రబ్రహ్మబ్రహ్మవిద్యాకల్పితత్వాత్ రజ్జుకల్పితయో స్సర్పభూదళసయోరివ మిథోఽంశభావానుపపత్తేః. తయో ర్విహీనాత్మప్రోక్షాపాధిపకల్పితత్వేన బృహదల్పగుటయోరివాంశాంశభావనా నఘటతే. ఆత ఏవ * పాదోన్యేతిశ్రుతిః * మమైవాంశఇతి స్మృతిశ్చ ననన్వచ్యతే - తయో స్సహస్రశీర్షత్వాదిగుణకమహాపురుషవిషయత్వాత్. * ఆన్య * మమేతి పదయో ర్విద్వికేవపరత్వే లక్షణా. నిర్వికేవదిన్వత్రస్వాపి నజీవం ప్రత్యంశిత్యం యుక్తమ్ - స్థానావస్థస్తం పురుషంప్రతి స్థానో రంశ త్వప్రసిద్ధభావాత్. గ్రన్థవిరోధశ్చ - జీవేశ్వరసమన్వనీయరూపణపరత్వాన్వయగమాత్. శ్రుతిస్మృతినూత్రస్వావరన్యవిరోధశ్చ. అంశఇవాంశఇతి వివక్షితత్వాదంశశబ్దోపయోగఇతిచేత్ - ముఖ్యే సమృపత్యముఖ్యత్వేన దోషః. నానాత్వైకత్వవ్యవధేకాభ్యాం సమర్థనీయ మంశత్వేన కన్య. సతావదుపాధేః - తస్మాదపరమాస్థికస్యైక్యాయోగాత్. సహోపాధ్యుపలక్షితబ్రహ్మః - తస్మాద్విన్నతయా నానాత్వాభావాత్. నాపుష్పపాధినిః ప్రస్య - తస్య స్యాత్సంప్రత్యంశత్వానివపపత్తేః. నాప్యనుపహితస్వరూపంప్రతి ఉపహితస్వరూపస్యాంశత్వమ్ - వస్తుని న్యతోఽంశభేదాభావేన ఉపహితానుపహితవిభాగానుపపత్తేః - కృత్స్నముపహిత మనుపహితంవాన్యత్. సచాధిష్ఠానంప్రత్యగ్యప్రస్యాంశత్వమ్ - అధిష్ఠానమాత్రస్యాంశత్వం స్థానోరివానుపపన్నమితి చూర్ణకమ్. జీవేశ్వరయో రన్యస్తతో భేదాభావేన జీవగతదుఃఖే నేశ్వరస్య దుఃఖిత్యమాశంక్య ప్రకాశాదవ

౫౨. సూ. ప్రదేశభేదాదితీచేన్నాస్తర్భవాత్. ౧౨.

(వే.సా.) “ ఉపాధిసంబద్ధిబ్రహ్మప్రదేశభేదాత్ వ్యవస్థా ” ఇతిచేత్ ఉపాధిః గచ్ఛత్సు నన్వప్రదేశానాం తదస్తర్భవాత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాంతపాఠే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

(వే.దీ.) ఉపాధిసంబద్ధిబ్రహ్మప్రదేశాదనుపహిత బ్రహ్మప్రదేశో భిద్యతే - ఆతోఽన్యవస్థేతిచేన్న - ఉపాధిః గచ్ఛత్సు పూర్వ మనుపహిత బ్రహ్మప్రదేశస్యాన్వస్తర్భవాత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతదీపే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

188

పరిహరపరతాన్వితస్య. సముదాయైకదేశత్వమేవాంశశబ్దనిమిత్తమ్. అతఏవహి దాయవిభాగే గోమహిషభూహిరణ్యాదిష్యయం మహంశః - అయ మస్మాంశఇతి వ్యవహారః. విశేష్యాంశఇతి వ్యవహారః సర్వానాదిశ్వరస్యావ్యంశత్వం తస్మాత్ ప్రసజ్యతఇతిచేన్న - విశేషాపేక్షయా విశేష్య వ్యంశశబ్దవ్యవహారేపి విశేషణప్రతి ప్రధానతయాంతివ్యవహారపక్షే, అప్రధానం విశేషణం ప్రత్యంశత్వవ్యవహారానుపపక్షే. తథా వ్యవహారాభావేప్రధాన్యాదేవ. అతఏవ దేవదత్తాదే గోమహిషాద్యపేక్షయా లంకీకృత్యవహారః. యదా నముదాయే ప్రధాన్యవివక్షా - తదా తస్యాంశత్వమ్ - యదా తదేకదేశాన్తరే ప్రధాన్యవివక్షా - తదా తదేకదేశాన్తరే స్వాంతీకృత్యవహారః. నముదాయస్య ప్రధాన్యం పాష్కల్యలక్షణమ్. దేవదత్తాదేశేషీకృత్యలక్షణమ్. విశేష్యస్య తాన్వితారతాన్విలక్షణమ్. సంయోగలక్షణం నమృణే సత్యపి ప్రధాన్యావివక్షయాహి భూతలస్య గోమహిషహేమాద్యంశత్వవ్యవహారాభావః. అతి స్మరవీర్యై రభిన్నత్వం స్వస్య జాత ఈశ్వరస్యాంశభేదే సత్యపి దుఃఖత్వం భవేత్ - యథా సౌభలే. సర్వాన్వీవాకాశీరత్వేన జాత ఈశ్వరస్య తస్మాత్ సత్యపి దుఃఖత్వం స్వాంతిచేన్న - నపక్షభావాత్. శరీరగతదుఃఖం శరీరాశీ దేవదత్తాదేశ్యత్యతఇతిచేన్న - దుఃఖస్య శరీరగతత్వాభావత్. కిం వ్రణాదికమేవ దుఃఖమ్ - ఉత తద్భావమ్. ప్రపమే ప్రాన్యాత్తస్యభావా న్నశరీరగతస్య శరీరగతత్వమ్. ద్వితీయే శరీరస్య ప్రాక్షానాభావా న్నతద్దూర్వాత్కతత్వ మిత్యుభయధాపి దృష్టావస్య స్వాన్యవికలతా. అతో నేశ్వరస్యా సత్తతే దుఃఖితాన్విప్రసజ్యః.

అంశాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితమిలకవాగ్విజయసూనా శ్రీరక్షరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనానుభవేన

శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమర్పిత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీహంసాభాష్యవృద్ధయేన

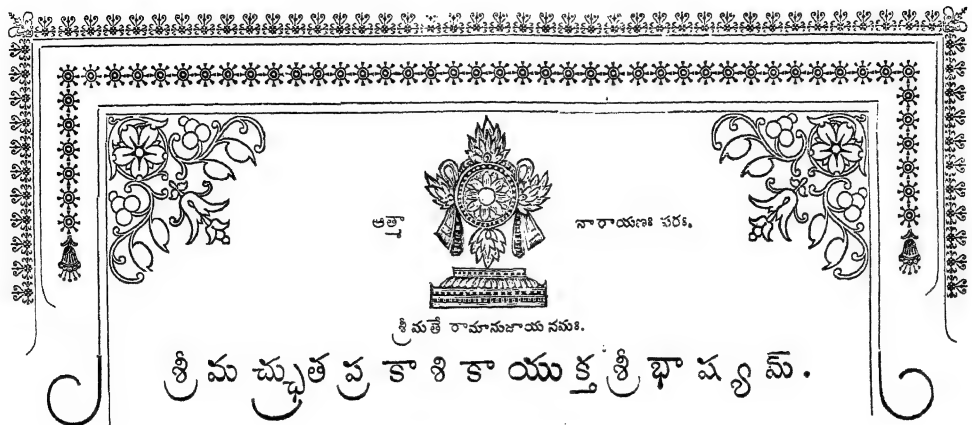
శ్రీసుదర్శనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతిప్రకాశికాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

శ్రీ మ తే రా మా ను జ య న మః .

నవిరుత్తప్రభ, తేజోతస్త, నాత్మా, జ్ఞోతేవన, కర్తా, పరా దధాం, శోన, తృతీయే సత్తక్తితాః॥

సముదితాధికరణసంఖ్య - ౬౦. సముదితసూత్ర సంఖ్య - ౨౬౮.

ద్వితీయాధ్యాయే — చతుర్థః పాదః.

ప్రాణోత్పత్త్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. తథాప్రాణాః. ౧.

౧. † బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య వియదాదేః కృత్స్నస్య కార్యత్వేనోత్పత్తయైవ జీవస్య కార్యత్వేన స్వరూపాన్యథా భావలక్షణోత్పత్తి రపేదితా. తత్త్వినజ్జేన జీవస్వరూపం శోధితమ్ - సమ్మతి జీవోపకరణానా మిద్వియాణాం

౧. ౧॥ తథాప్రాణాః. † పాదసంక్షిప్త మాహ (బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్వేతి) జ్ఞాతృత్వాదికం నిరూపయదధికరణం ప్రసక్తాత్ సజ్జరమ్ - తస్మాత్తత్సా ర్వాధికరణే సపాదసంక్షిప్తీర్థ్య. జీవోత్పత్తి నిరూపణాన స్తరం జీవోపకరణానా ముత్పత్తిప్రకారో విశోధ్యత ఇతి సజ్జరీ. సస్వపధారణప్రతిష్ఠా నాదిభి స్సిద్ధాంతైశ్చ - వియదాదినామయేన కృతత్వా దనారమ్భణీయతా. వైవమ్ - * ప్రాణానావ ఋషయః ఇతి శ్రుతే రకృతనిర్వాహత్వాత్. అతఏవమి ద్ధాన్యాయం ప్రాగుక్త మభిప్రేత్య తత్ర పృథక్పూర్వ మనిబర్హణ ప్రాణవిషయశుతి నిర్వాహమేవ నూత్రకారో న్యబధాత్. కిమి ద్వియాణి జీవసమ్మోక్షవ్యస్తే - ఉత వియదాదిన దుత్పద్యస్తఇతి. కిం * ఏతస్మాజ్జాయత ఇత్యాదివాక్యం తేషా ముత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - నేతి. * అనన్వా ఇద మిత్యాదివాక్యం శ్చిష్టే ప్రాగిద్వియ నదాభవ మవగమయతి - నేతి. కిం ప్రాణశబ్ద ఇద్వియవరః - ఉత పరమాత్మవరః. * ప్రాణా

౧॥ సూ. తథాప్రాణాః. ౧.

(వే.సా.) యథా జీవోత్పత్తిః నిత్యతత్త్వతే ర్నోపపద్యతే తత్తేద్వియాణ్యుతి. “౧ అనన్వా ఇద మగ్ర అసీత్...ఋషయోవాచతేఽగ్రేన దాసీత్...ప్రాణానాఋషయః” ఇతి ప్రత్యక్షాత్ ప్రాణానాం స్థితుపదేశాత్. ౧.

(వే.చీ.) కిం జీవసిద్ధిద్వియాణ్యుపిసోత్పద్యతే - ఉత వియదాదినదుత్పద్యస్తఇతి సంశయః. సోత్పద్యస్త ఇతి పూర్వోపక్షః - ప్రత్యక్షాత్. అపసానశ్రుతే. ఉత్పత్తివాదాః జీవోత్పత్తివాదవత్సేయాః, “౧ అనన్వా ఇద మగ్ర అసీత్...ఋషయోవాచతేఽగ్రేన దాసీత్...కేతే ఋషయః ఇతి ప్రాణానా ఋషయః” ఇతిద్వియాణాం తదానీం స్థితిశ్చూయతే. రాధాస్తమ్ - ప్రాశస్త్యేరేకత్వావధారణాద్వియాణామ్ “౨ ఏతస్మా జ్జాయతే” ఇత్యుత్పత్తివాదాత్, ఉత్పత్తిపేదనిత్యతత్త్వవచనాభావాచ్ఛ వియదాదినదుత్పద్యతే. “౧ ప్రాణానా ఋషయః” ఇతిప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః సరమాత్మా అభిధీయతే. నూత్రార్థస్థ తథాప్రాణాః యథా జీవా సోత్పద్యతే తథా ప్రాణాఅపి. ౧. ౧॥ శతపథ-౬-౧-౧. ౨॥ అము-౧-౩.

ప్రాణస్యచోత్పత్త్యాదిప్రకారో విశోధ్యతే. తత్ర కి మిద్వియాణాం కార్యత్వం జీవవత్ - ఉత వియదాదివదితి చిన్త్యతే. కిం యుక్తమ్. జీవవదేవేత్యాహ పూర్వపక్షీ. తథాప్రాణా ఇతి ప్రాణాః - ఇన్ద్రియాణి. యథా జీవో నౌత్పద్యతే - తథేద్వియాణ్యపి నౌత్పద్యంతే. కుతః. శ్రుశ్చే - యథా జీవస్యానుత్పత్తిః శ్రుతే రవగమ్యతే - తథా ప్రాణా నా మప్యనుత్పత్తిః శ్రుతేరేవావగమ్యతే. † తథాప్రాణా ఇతి ప్రమాణ మప్యతిదిశ్యతే. † కా పున రత్ర శ్రుతిః. * ౧ అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్ తదాహుః కిం తదాసీదితి ఋషయోవావతే అగ్రే సదాసీత్ తదాహుఃకే తే ఋషయ ఇతి ప్రాణావావ ఋషయ ఇతి జగదుత్పత్తేః ప్రాగిన్ద్రియాణాం సద్భావః శ్రూయతే. † ప్రాణశబ్దే బహువచనా దిన్ద్రియాణ్యేవేతి నిశ్చయతే. నచేయం శ్రుతిః * ౨ వాయుశ్చావృతమచైతదమృతమ్ * ౩ సైపా నస్తమితా దేవతా యద్వా యురితివ చ్చిరకాలావస్థాయతేన పరిణేతుం శక్యా - * ౧ అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీదితి కృత్సప్తప్రశ్నాప్రశ్నయవేళాయా మప్యవస్థితత్వశ్రవణాత్. ఉత్పత్తివాదిన్యను జీవోత్పత్తివాదిన్యథావ నేతవ్యా ఇతి.

ఏవం ప్రాప్తేభిధీయతే † వియదాదివదేవ ప్రాణశ్చోత్పద్యంతే. కుతః. * ౪ సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ * ౫ ఆత్మేవా ఇద మేకమగ్ర ఆసీదిత్యాదిషు ప్రాకృష్టేరేకత్వావధారణాత్, * ౬ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనస్స రేన్ద్రియాణిచేద్ద్రియాణా ముత్పత్తిశ్రవణాచ్చ ప్రాగవస్థానాసమ్భవాత్. నచాత్మోత్పత్తివాదప దిన్ద్రియాత్పత్తివాదాః పరిణేతుం శక్యాః - ఆత్మవదుత్పత్తిప్రతిషేధశ్రుతీనాం నిత్యత్వశ్రుతీనాంచాదర్యవాత్. * ౧ అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీదితివాక్యేషి ప్రాణశబ్దేన పరమాత్మైవ నిర్దిశ్యతే - * ౨ సర్వాః హివా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాభి సంవిశంతి ప్రాణ మభ్యుజ్జహత ఇతి ప్రాణశబ్దస్య పరమాత్మన్యపి ప్రసిద్ధేః. * ౧ ప్రాణావావ ఋషయ ఇతి ఋషిశబ్దశ్చ సర్వజ్ఞే తస్మిన్నేవ యుజ్యతే - సత్యచేతనేషిన్ద్రియేషు.

వావ ఋషయ ఇతి ఋషిశబ్దః ప్రాణశబ్దస్య పరమాత్మ పరతా మనగమయతి - నేతి. యదా వావగమయతి - తదా ప్రాణశబ్దస్యేన్ద్రియపరత్వేన * అసద్వా ఇద మిత్యాదివాక్యస్య ప్రాగిన్ద్రియసద్భావానగమకత్వాత్ * ఏతస్మాదితి వాక్యస్య తదుత్పత్తిప్రతిపాదనాసామర్థ్యా దిన్ద్రియాణి జీవసంన్వితస్వరూప ఇతి పూర్వపక్షః. యదా అగ్రమయతి - తదా ప్రాణశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన * అసద్వా ఇద మిత్యాది వాక్యస్య స్వప్రేః ప్రాగిన్ద్రియ సద్భావానగమకత్వాత్ * ఏతస్మాదితి వాక్యస్య తదుత్పత్తిప్రతిపాదనసామర్థ్యేన వియతాదివ దిన్ద్రియాణ్యుత్పద్యంత ఇతి నిర్ధాన్యః. † శ్రుత్యవగతత్వం కథం సూత్రితమ్ - సహి శ్రుతేరితి సూత్రే ప్యతే - తత్కథ మేవ ముచ్యత ఇత్యత్రాహ (తథాప్రాణా ఇతి) † ప్రమాణ మసీతి వివక్షితశ్రుతేరసప్రత్యా దాహ (కాపునరితి) * † ఆతఏవ ప్రాణ ఇత్యాదిషు ప్రాణశబ్దః పరమాత్మవాచ్యో దృష్ట ఇత్యత్రాహ (ప్రాణశబ్దే బహువచనాదితి).

(ఏవంప్రాప్త ఇతి) అనేకకారణవాక్యగతైకత్వావధారణసావ్యవస్థాదప్రసిద్ధస్య ద్రష్టురి సావ్యవస్థేన దేర్శనకరణే సావ్యవస్థాభావాచ్చ. * ఏతస్మా జ్ఞాయతే ఇతి వాక్యే భాదీనాం ముఖ్యాధ్యక్ష జనిధాతునా ప్రాణాస్యోత్పత్తివచనసావ్యవస్థా దుత్పత్త్యాది నిషేధ నిత్యత్వవచనాభావాత్, ప్రాణశబ్దస్య పరమాత్మని ప్రయోగసద్భావాచ్చ పరమాత్మైవావ్యవస్థా ఇత్యర్థః. † అస సర్వమాత్రస్య బహువచనమాత్ర నిర్వాహపరత్వేన అన్యత్నిర్ధాన్యోక్తిజాత మధ్యనిర్ధమితి సూత్రకారాభిప్రాయ ఇతి తదభిప్రేతం సర్వం స్వయమేత్రాక్తవా. † (వియదాదిత్యాదినా).

† ఋషయః, ప్రాణాదితచ బహువచనశ్రుతిః కథముపపద్యతే ఇతిచేత్. తత్రాహ.

౨॥ సూ. గౌణ్యసమృద్ధివాత్తత్త్వైక్యతేజస్. ౨.

౨. బహువచనశ్రుతిర్గాణీ - బహువిధానమృవాత్. † తస్యైవ పరమాత్మనః సృష్టేః ప్రాగవస్థానశ్రుతేరేవ.

3॥ సూ. తత్త్వార్థకత్వాద్వాచః. 3.

3. † ఇతశ్చ ప్రాణజ్ఞః పరమాత్మవచనః - ఛాచః - పరమాత్మసృష్టినికరణమయస్య నామధేయస్య వాగ్విషయభూత వియదాదిసృష్టిపూర్వకత్వాత్. * ౧ † తద్దేదం తత్త్వవ్యాకృతమానీ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి నామరూప భాజా మభావా త్తదానీం వాగాదీద్వియకార్యాభావాచ్చ తాని సప్తస్థిత్వం. ౧॥ బృ - 3 - ౪ - 2.

ప్రాణోత్పత్తినికరణం సమాప్తమ్.

† అనస్తరమారేశంకామాహ (ఋషయఃఇతి).

౨॥ సూ. గౌణ్యసమృద్ధివాత్తత్త్వైక్యతేజస్. † బహువిధానమృషయపపదయతి (తస్యైవేతి) ఏవకారణ మూర్తిస్థ శబ్దోవ్యాఖ్యాతః.

3॥ సూ. తత్త్వార్థకత్వాద్వాచః. † ఆత్మా హ్యధ్యక్షనంస్మరస్థితకార్యదర్శనాత్తదానీం కల్ప్యతే. ఏవ మిద్వియకార్యం తదా దృశ్యతే చేత్ - ఇద్వియాభ్యామి కల్ప్యతే - నచతదిత్యాహ (ఇత్యేత్యాది) † ఉక్తాశ్చ శ్రుతివాక్యం దర్శయతాఫలిత మర్థమాన (తద్దేదమితి) వాక్కార్యమ చ్చరణమ్. శ్రోత్రకార్యం శ్రవణమ్. ఏవం తత్తత్త్వర్థజ్ఞానేద్వియవిషయా భావాత్ తత్తద్వియకార్యం మోషపద్యత ఇతి సతదానీం కార్యకల్పాన్య నీద్వియాణీత్వర్థం.

పరస్తు - పూర్వాధికరణోక్తస్య సర్వగతబహ్యత్వవదదోషస్య జీవప్రత్యనియమస్య తథాశబ్దేనాదిదేశే దేహనియమేన ప్రాణానియమస్యాపి సిద్ధతేన కృతకరత్వాజ్జీవనమత్వత్వత్వే సిద్ధాంతవిరోధా, దస్య పూర్వపక్షమూత్యే తస్యైవచేదేన సిద్ధాంతోక్తకసూత్రాస్తరాభావాచ్చ వ్యవహితస్యాపి వియధికరణోక్తస్య సమృద్ధిసాధితదేశః, * ఉక్తాదాత్మనః సర్వే ప్రాణాః సర్వే భాగకా ఇతి పూర్వాధికరణవిషయవాక్యస్థలోకాది బృహత్తీకరణేన ప్రాణేషు తథాశబ్దే తద్దర్శితదేశఇతిచ వ్యాఖ్యాతమ్. తతోవ్యవ్యవహితజీవాత్తత్వత్వత్వేన పూర్వపక్షమూత్రత్వం స్యారసికమ్, ప్రాసక్తికాధికరణాస్తరవ్యవధిస్తు నహిషః. సచ సిద్ధాంతసూత్రాస్తరాభావా దాద్యపైగ్న సిద్ధాంతమూత్రత్వ మశ్రయణీయమ్ - బాధకపరిహారసూత్రస్య సిద్ధాంతసాధకత్వాత్. సిద్ధాంతసాధకయత్తే రమాత్రితత్వం తు పూర్వోక్తాదేన సూత్రమాయనైనపేక్ష్యత్ బాధకపరిహారస్య త్వేనకత్వాత్ తస్యైవ

(సా.) నైవమ్. (దీ) బహుత్వానమృషవాద్యరూపచనశ్రుతిర్గాణీత్యాహ.

౨॥ సూ. గౌణ్యసమృద్ధివాత్తత్త్వైక్యతేజస్. ౨.

(నే-సా.) తస్య పరమాత్మనవన సృష్టేప్రాగవస్థానశ్రుతేః ఋషిశబ్దః ప్రాణశబ్దశ్చ పరమాత్మస్యేవ. బహుత్వానంభవాత్ బహువచనశ్రుతిర్గాణీ.

(నే-దీ.) “౨ ప్రాణావా” ఇతి బహువచనశ్రుతిర్గాణీ - తదానీం బహుత్వానమృషవాత్. తస్య - పరమాత్మన ఏవ ప్రాగవస్థానశ్రుతేశ్చ. ౨.

(పా.) చ సప్తస్థిత్వ, తుళ్యత్వోవక్షో వ్యాప్యత్వః. ఇద్వియాభ్యామత్వద్వస్త ఏవ, కుతః. తత్త్వైక్యశ్రుతేః. తస్య పరమాత్మనవన ప్రాగవస్థాన శ్రుతేః, “3 సదేదం నేమ్యైవ మగ్ర ఆసీత్” “౪ ఆత్మావా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీత్” “౫ ఏకోవాస్తే నారాయణ ఆసీత్” ఇతిప్రాణశబ్దస్య “౬ ప్రాణ మభినందిశత్తి” ఇతి పరమాత్మస్యేవ ప్రసిద్ధేః “౨ ప్రాణావా ఋషయః” ఇతితస్యైవ ద్రష్టృత్వసేమ్యభవాత్. ౨.

3॥ సూ. తత్త్వార్థకత్వాద్వాచః. 3.

(నే-సా.) పరమాత్మనః సృష్టిపూర్వకత్వాత్, ఇతరేషాం నామయోగస్య. తదానీం ప్రాణశబ్దో నేద్వియవిషయః. 3.

(నే-దీ.) ఇతశ్చ. ఛాచః, పరమాత్మస్యతిరిక్తనామధేయస్య తత్త్వార్థకత్వాత్ - వియదాదిసృష్టిపూర్వకత్వాదిత్వార్థః - “౧ తద్దేదం తర్హస్యవ్యాకృతమానీ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే” ఇత్యాదిశ్రుతేః. అతిః పరమాత్మన ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః. 3. ౧॥ బృ - 3 - ౪ - 2.

౨॥ శతపథ - ౬ - ౧ - ౧. 3॥ ఛాం - ౬ - ౨ - ౧. ౪॥ ఐత - ౧ - ౧ - ౧. ౫॥ మహా - ౧ - ౧. ౬॥ ఛాం - ౧ - ౧౧. ౫.

౪౫ సూ. సప్తగత్యేషేషితత్వాచ్చ. ౧.

౧౧ ౨ ముం - ౧ - ౮.

౪. తానీద్వియాణి కిం సప్తైవ మ్యుః-అథవై కాదశేతి చిన్త్యతే. † శ్రుతివిప్రతిపత్తే స్థంశయః. కిం ప్రాప్తమ్. సప్తేతి. కుతః. గత్యేషేషితత్వాచ్చ గతిస్తావజ్ఞాయమానేన మ్రియమాణేనచ జీవేన సహ లోకేషు సజ్జరణరూపా సప్తసామేన శ్రూయతే * ౧ సప్త ఇమే లోకాయేషు చరన్తి ప్రాణా గుహాశయా నిహితా స్సప్తన ప్తేతి. † వీప్సా పురుషభేదాభిప్రాయా.

సూత్రీతిత్వం యుక్తి మిత్తుక్తమ్. తుశ్చాధేన చశబ్దేన సిద్ధాంతవ్యూతన మిత్తుక్తం దీపే. గాత్యసమ్మవాత్ తత్సాక్ష్యే తేషే త్యేకమాత్రత్వం చాతపవ యుక్తమ్. నచాపాచశబ్దః సముచ్చయార్థః - సాధకసాధకత్వేన సముచ్చయవాచి నైవేత్యాత్. గాత్యాః జన్మ శ్రుతే రసమ్మవాది యోజనాచ క్షిప్తా. గాత్యసమ్మవాన్మబ్ధాచ్చేతి పురస్కాపావగతసూత్రైరీవిమన్తాద. అక్షిప్తేత్యుపదిధనిరావహే నమ్మనతి తద్వివేకినీరావహాన్య యుక్తః. తత్సాక్ష్యే తేపి ఖాదివిస్మయక్తవ్య జన్మశబ్దవ్య తతః ప్రాప్త్యేతే, ఖాదిమచ తస్య ముఖ్యతాయాః స్థాపితత్వాత్, ప్రాణోత్పత్తి ర్భేద్యత్యాఖ్యమి. తిత్తేయాధ్యమ. తతోవ్యసేయాధ్యభ్యాసం వెరమ్, - తచ్చుబ్ధస్య ఖాదివిస్మయక్తజన్మశబ్దవాచిత్యాదపి పరమాత్మపరత్వం స్యాదనికచ - ప్రాణశబ్దసంబంధననిరావహాన్యపేక్షితే. జన్మశబ్దమనన్తరూపయ్యుక్తి రవ్యపేక్షితే చేత్. సత్యమ్ - సాత్వేకత్వావధారణప్రతిజ్ఞావాదిన ద్వియధికరణోక్తతయాఽభిప్రాయతః సిద్ధేతి ప్రాణశబ్దనిరావహేన కర్తౌక్త్యా జ్ఞాప్యః. కన్యచిదుక్తస్యాభిప్రాయకత్వం కన్యచి దవ్యసంక్తస్య కర్తౌక్తవ్యమపి యుక్తమ్ - నకన్యచి దుక్తస్య పునశ్చోక్తత్వం కన్యచి దవ్యసంక్తస్యాభిప్రాయకత్వంచ. తత్సూర్యకత్వాద్యావచితి. * అన్యమయంహి సోమ్య మనః, అపో మయః ప్రాణః, స్తేజో మయా వాగితి వాక్యామనసాం తేజోఽబిన్నపూర్వకత్వాచ్చ ప్రాణస్య కార్య త్వమిత్తుక్తమ్. తదయ్యుక్తమ్ - అపాశ్చార్ధికరణ్య మనసో వాగిన్ద్రియస్యచ పృథివీతేజఃకార్యత్వాదుగా ర్వాయువిశేషస్య ప్రాణస్యామ్మకార్యత్వా భావాచ్చ. అత అప్రాయనమాత్ర మత్ర వివక్షితమ్ - తావతాచ సోమ్యైత్తి సిన్ధ్యతి.

అన్యేతు - ఇన్ద్రియసమప్యంత్యేతేః పూర్వకేవ సిద్ధతాం మత్వా వ్యష్టిన్ద్రియాణాం జీవన్య స్యావప్రబోధయో రుత్కాన్ద్రిజన్మ సూక్ష్మ విలయోత్పత్తి భవతః - ఉత స భవత ఇతి విచారయన్తి. తిదయ్యుక్తమ్ - సమష్టిన్ద్రియోత్పత్తిప్రళయయోరవ్యనిరూపితత్వాత్, * అప్తే ప్రకృత యః పాదశబ్దకారః * ఇన్ద్రియాణి తస్మాత్సేవ తస్మాతాణి భూతాదా లీయన్త ఇత్యాదిభిః తత్ర తత్రోదాహృతశ్రుతిభిన్ద్రితిచేత్. తస్మి * తమత్కాన్ద్రిమన్తం ప్రాణోఽనూత్కాన్ద్రిమతి ప్రాణ మనూత్కాన్ద్రిమన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్కాన్ద్రిమతి * అగన్య దేవా శృంగిణాం జూవాన్తీతి పూర్వాపరపాదయోరదాహృత తత్త్వాన్కర్తృత్వవ్యష్టిన్ద్రియాణా మనప్రాణసిద్ధే ర్వివాగో నిర్విషయ స్సాన్యత్. వాక్యాన్తరమాత్మత్వప్రళయావగ మాత్మస్యమ ఇతిచేత్. తస్మిన్వ్యష్టిన్ద్రియాణామపి తుల్యమ్ - * అనద్యా ఇత్యాదివాక్యానాం క్రూయమాణత్వాత్. పునరీకన్య భవత్ - వాచ్చసి దర్శనాదిత్యధికరణే ఉత్కాన్ద్రి ప్రాణానాం లయే శ్రుణేమి తేషాం నదన్తాన్తా నిర్మితః. ఉక్తంహి భవన్తీవనః * ఇవా లయో న సాక్షా దిప్రవక్ష్యతే. కింతు పృత్తివిలోపాయ మపి సంక్షేపమాత్రమితి. ఉత్కాన్ద్రిన్తా లయాభావాత్ జన్మన్యత్పత్తిశ్చ నాస్తి. సుషుప్తిప్రబోధయో గ్లయో త్పత్త్యభావకన్య కింపునిర్మయసిద్ధః. అతః తథాప్రాణాఇత్యాదిమూత్రాణాం సమష్టివిషయత్వేపవ యుక్తమ్. తథాశబ్దేన సుషుప్త్యత్కాన్ద్రి ప్రబోధజన్మ మియదాదిన తాన్ద్రికా ఉత్పన్నస్త ఇత్యపి వ్యసనీతాధికరణన్యాయాతిదోఽన్వరణః. * అనద్యా ఇద మిత్యాదిశ్రుతిశ్చ * నదేవే త్యాదివాక్యనత్కృతస్సప్తప్రళయదివావిషయతయా ప్రతీయతే అతోఽనాన్తరప్రళయేవా జన్మనః పూర్వకాతేవా ఇన్ద్రియసంస్థాపనవిషయత్యాశ్రయణేన తస్య వాక్యస్య తత్సాక్ష్యేతేరేత్యన్య విషయతయోగావరణ మయ్యుక్తమ్. తత్సూర్యకత్వాదితి - భోక్తారం పురస్కృత్య వాచ్చసాదిప్రవృత్తిః - అత సుషుప్తే వాగదిన్యాపాలోచనమా దస్తమయన్యవదేః ఇత్యుక్తమ్. తిదవ్యయుక్తమ్ - పునరుక్తే ద్దర్శితత్వాత్.

ప్రాణోత్పత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౪౫ సూ. సప్తగత్యేషేషితత్వాచ్చ. కి మిన్ద్రియాణి సప్తైవ - కిమేకాదశ, కిం నస్తానాం గతిశ్రవాణ మిన్ద్రియాణాం సప్తజన్మ్యత్వ మవగమయతి - నేతి - తస్మాం గతిశ్రవణాభావే హస్తాదీనా మిన్ద్రియత్వ ముపపద్యతే - నేతి. దశేమే పురుష ఇత్యాదిశ్రుతిః కిమిన్ద్రియాణా మే కాదశత్యే ప్రమాణమ్ - నేతచ. యదా సప్రమాణమ్, యదా హస్తాదీనా మిన్ద్రియత్వానుపపత్తిః - తదా గతిశ్రుతే సప్తజన్మ్యత్వసంస్థాపకత్వా త్పత్తే తిన్యాత్, యదా సా శ్రుతి రేకాదశత్యే ప్రమాణమ్, యదా హస్తాదీనా మిన్ద్రియత్వోపపత్తిః - తదా గతిశ్రవణస్య సప్తజన్మ్యత్వసంస్థాపకత్వాభా వా దేకాదశేతి సిన్ధ్యతి. † శ్రుతివిప్రతిపత్తేరితి న వాన్విప్రతిపత్తేరిత్యర్థః. † (విప్సాపురుషభేదాభిప్రాయేతి) * సప్త ప్రాణాః ప్రభవన్తీతి పూర్వం

విశేషితాశ్చ తే గతిమన్తః ప్రాణాః స్వరూపతః * ౧ యదా పఞ్చవత్సవై జ్ఞానాని మనసా సహ ! బుద్ధిశ్చ నవిచేష్టేత తా మాహుః పరమాం గతి మితి. శరీరాంత సుజ్ఞానం విహాయ మోక్షార్థగమనం † పరమా గతిః. ఏవం జీవేన సహ జన్మమరణయో సుప్తానామేవ గతిశ్రవణాత్, యోగదశాయాం † జ్ఞానానీతి విశేషితత్వాచ్చ జీవన్మయ కరణాని శ్రోత్రత్వేన యుద్ధివ్యభూతబుద్ధిమనాసి నప్తవేతి గమ్యతే. † యాని ధ్యేతరాణి విషయాణాం గ్రహక త్వేన * ౨ అష్టే గ్రహాః । * 3 సప్తవై శీర్షణ్యాః ప్రాణాః ద్వీపవాభ్యావిత్యాదిషు † చతుర్దశవర్తనాని ప్రాణప్రతిపాదకవాక్యేషు పా క్ష్యాణిపాద పా యూపభావాశ్చారచిత్రాభ్యాసీద్వియాణి ప్రతీయన్తే - తేషాం జీవేన సహ గతిశ్రవణాభావా జ్ఞేవన్మయత్వోపకారకత్వ మాత్రేణోపచారికః ప్రాణవ్యవదేశః.

ఇతి ప్రాప్తే ప్రచక్షమా.

౫॥ సూ. హస్తాదయన్తు స్థితేఽతో నైవమ్. ౨.

౫. స సప్త వేద్వియాణి - అపి త్వేకాదశ - హస్తాదీనామపి † శరీరే స్థితే జీవే తస్య † భోగోపకరణత్వాత్ † కార్య

సప్తానామత్పత్తిశ్రవణాదితి భావః. స్వరూపతో విశేషితాః - సతు కార్యాదిభిరత్యర్థః. † (పరమాగతిః) మోక్షార్థగమనరూపత్వాత్ పరమాగతి ర్యోగ్యత్యర్థః. † (జ్ఞానానీతి విశేషితత్వాచ్చేతి) జ్ఞాయతేఽనేనేతి పుస్తవత్వై జ్ఞానానీత్యర్థః. † అధికసంఖ్యాశ్రవణస్య నిర్వాహ మాహ (యాని తిప్తి). † (చతుర్దశవర్తనాని) పూర్వై న సప్తభి ససహ చతుర్దశవర్తనాని వాక్యాణిపాదపాయూపభావాశ్చారచిత్రాభ్యాసీద్వియాణి యాని తిప్తిరణి ప్రతీయన్తే ఇత్యర్థః.

౫॥ సూ. హస్తాదయన్తు స్థితేఽతో నైవమ్. † అధికరణవిశేష్యయో రధ్యాహారేణ * స్థితఇతిపదం వ్యాచక్షే (శరీరఇతి) † అతశ్చబ్దార్థ మాహ (భోగోపకరణత్వాదితి) † ఉపకరణా ప్రరాపేక్షా నాస్తి - చతురాదిభిరేవ భోగసిద్ధిరీతి శక్త్యావ్యావృత్త్యర్థ మాహ (కార్యభేదాచ్చేతి) అతో

౮॥ సూ. సప్తగతే ర్విశేషితత్వాచ్చ. ౧. ౫॥ సూ. హస్తాదయన్తు స్థితేఽతో నైవమ్. ౨.

(వే-సా.) సప్తవేద్వియాణి, “౮ సప్తప్రాణాః” “౧ యదా పఞ్చవత్సవై జ్ఞానాని మనసా సహ, బుద్ధిశ్చ” ఇతి సప్తానామేవ సహ గతే శ్చేషామేవ యోగో విశేషితత్వాచ్చ. ౨.

(వే-దీ.) కిమిద్వియాణి సప్తైవ - ఉత్తేకాదశేతి సంశయః. సప్తవేతి పూర్వో పక్షః - “౮ సప్తప్రాణాః ప్రభవన్తి” ఇత్యాదిషు సప్తానా మేవ జీవేన సహ సజ్ఞానశ్రవణాత్, “౧ యదా పఞ్చవత్సవై జ్ఞానాని మనసాసహ బుద్ధిశ్చ” ఇతి సప్తానామేవ యోగకారే జ్ఞానాని ఇతి విశేషి తత్వాచ్చ, శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేద్వియాణి మనో బుద్ధిశ్చేతి నప్తేవ. రాధాస్తమ్ - శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేద్వియాణి, వాగాదీనిచ కర్తృద్వియాణి, మన ఇత్యేకాదశ కథం వాగ్మస్తాదీనామపి శ్రోత్రాదివత్కార్యభేదేన జీవోపకరణత్వావిశేషాత్, “౫ దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః” “౬ ఇ ద్వియాణి దత్తైకం” ఇత్యాది ప్రతిస్పృతిభ్యః - వాగాదీనాం జీవేన సహ గమనాభావా త్సప్తానామేవ ప్రయోగకారే గతిశ్రవణమ్, యోగకారే విశే షితత్వేన చ జ్ఞానేద్వియాణాం మనసస్తవ్యత్పరూపబుద్ధేశ్చ ప్రాధాన్యాత్. సూత్రార్థస్థ సప్తగతే ర్విశేషితత్వాచ్చ సప్తానామేవ గతిశ్రవణాత్, జ్ఞానాని పఞ్చమనోబుద్ధిశ్చేతి విశేషితత్వాచ్చ తాని సప్తేవ. ౨.

(వే-సా.) హస్తాదయన్తు, ఇద్వియాణి. జీవే దేహే సర్వ స్థితే ఉపకారకత్వావిశేషాత్. అతో న సప్తైవ అపి త్వేకాదశ. “౫ దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః” “౬ ఇద్వియాణి దత్తైకం” ఇతి ప్రతిస్పృతిభ్యామ్. బుద్ధ్యాదయః, తునోపత్తిభేదాః సప్తానాం గతిశ్రవణం విశేషణంచ తేషాం ప్రాధాన్యాత్. ౨.

(వే-దీ.) నైవమ్ - స సప్తవేద్వియాణీత్యర్థః. శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేద్వియాణిపఞ్చ, వాగ్మస్తాదీనిచ కర్తృద్వియాణిపఞ్చ, మనశ్చేత్యేకాదశ. తత్ర శ్రోత్రాదీని, జీవేన సహ శరీరాంతరగమనేపి గచ్ఛన్తి. వాగ్మస్తాదీని కర్తృద్వియాణికు స్థితే శరీరే తేనైవ సహూత్పత్తివిసాళయోగీమన్యవకారకాణి. అతో నైవమ్. ఇత్యన్యాయః - ఏషాం జీవోపకారకత్వావిశేషాత్ “౫ దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః” ఇత్యాదిపదనా, చేత్యభిప్రాయః. ౨.

భేదాచ్చ. దృశ్యతేహి శ్రోత్రాదీనామివ హస్తాదీనామపి కార్యభేద ఆదానాదిః - అతస్తేపి సన్తేవ. అతోనైవం
† అతో హస్తాదయో న సన్తేవం న మన్తవ్యమిత్యర్థః. † అభ్యవసాయాభిమానచింతావృత్తిభేదాన్తనవవ బుద్ధ్యహజ్జా-ర
చిత్తతద్వైర్వ్యవధిశ్చైత ఇత్యేకాదశేద్వియాని. † అతః * ౧ దశేమే పురుషే. ప్రాణాః ఆత్మైకాదశ ఇతి - † అత్తశబ్దేన మనో
౭భిధీయతే. * ౨ ఇద్వియాని దశైకంచ పంచచేద్వియగోచరాః * ౩ తైజసానీద్వియాణ్యామల దేవా వైకారికా దశ. ఏకా
దశం మన శ్చాత్రేత్యాదిప్రతిస్పృతసిద్ధేద్వియసంఖ్యే స్థితా. అధికసంఖ్యేవాదాః మనోవృత్తిభేదాభిప్రాయాః - న్యూ
నవ్యవదేశాస్తు తత్ర తత్ర వివక్షితగమనాదికార్య విశేషవ్రయుక్తాః. ౧॥ బృ-౫-౯-౪. ౨॥ గీ-౧౩-౫.

సప్తగత్యధికరణం సమాప్తమ్. ౩॥ వి-పు-౧-౨-౪౭.

నైవమితి వ్యాఖ్యేయాపాదానమ్. అత్రాతశ్చబ్దః కాకాక్షిన్యాయేనాన్వితః. † తవ్యచప్తే (అత ఇతి) † చతుర్దశసంఖ్యాయోగ్యాహువా (అభ్యవసాయేతి)
† మహదనుగృహీతం మహా౭ధ్యవసాయ, మహాజ్ఞా రానుగృహీతం మహా౭భిమానమ్, పురస్సంస్కారవిశేషానుగృహీతం మన శ్చింతాం కరోతి-
తత్తనానీం బుద్ధ్యాదిశబ్దైర్వ్యవధిశ్చైత ఇత్యర్థః. హస్తాదయస్తేత్యేత్యావతా సాధ్యే సిద్ధే. అతోనైవ మితి సూత్రభిన్నః కిమర్థమితి శబ్దాయాం
ప్రమాణాద్భేదమానాన్వయిత్యభిప్రాయేనాహ (అత ఇతి) అతః ఇద్వియసంఖ్యేవసంఖ్యేతత్తుత్రత్రాప్తవ్యయః. † ఉదాహృతవాక్యస్థమాత్తశబ్దం
వ్యాచక్షే (ఆత్మతత్వేనైతి).

పరేతు-గతేః * సప్తపాణాః ప్రథమస్తీతి ప్రతివాక్యా దవగతేః, * సప్తవై శిర్షణ్యాః ప్రాణాఇతి విశేషితత్వాచ్చేతి వ్యాచక్షతే. తద
యక్షమ్ - వ్యభిచారిణో హేతుత్యాభివాత్. * అస్తే గ్రహః * దశేమే పురుషఇత్యాదిభిః సంఖ్యైస్తర్వాదిహి శ్రుతే రసగమ్యతే. * సప్తవై
శిర్షణ్యాఇతి విశేషితత్వ మవ్యయక్షమ్ - సప్తత్వసాధకత్వాభివాత్. * ద్వావనాభ్యామితి నవసంఖ్యేహి ప్రతీయతే. హస్తాదయశ్చ శ్రూ
యస్తే - అత సప్తత్వాదిరేకే స్థితే. అతః - అధికసంఖ్యైర్గ్రహణే న్యూనసంఖ్యాయాః ఆస్తర్వాప్రాపవత్తేష్టే నైవమ్ - యథా పూర్వపక్షం ననుప్ర
వృమిక్కుక్తమ్. తత్ర సప్తత్వాదిరేక ఇతి స్థితశబ్దవిశేషం నాధ్యాహుర్దవ్యమ్ - అనువాదే ప్రయోజనాభివాత్. అధికశ్రవణాదేహి సప్తత్వాదిరే
కౌ౭సగతోభవతే. తేషాం స్థితే ఇత్యర్థావ్యాప్తే యుక్తి ర్నిర్మితా భవతి - తేషాం ప్రతి హస్తాదీనాం చక్షురాదీన దుఃఖరూప్రసాహ్యుపగతేః. ఏవం
న్యూనవ్యవచ్చేదస్య హేతుత్వా మనోవృత్తిభేద రధికప్రతిస్పృత్యానాది రత శ్చబ్దేన వస్తుం యుజ్యతే. అధికసంఖ్యైర్గ్రహణే న్యూనసంఖ్యైస్తర్వావ
పరత్వ మతశ్చబ్దస్య నయుజ్యతే - తథాసత్యేకాదశభ్యో౭తి౭క్తస్యాపి గ్రాహ్యత్వప్రసక్తాత్. నైవమితి భూయోవచనంచోక్తయ్యుక్త్యనుగ్రాహ్యశ్రు
త్యభిప్రాయం భవతు మన్వతి - అన్యథా హస్తాదయశ్చైత్యావతా పర్యావృత్త్యాత్. నహి సర్వాదికరణేషు యథాపూర్వపక్షం ననుప్రవృమిక్కువ్యతే.

అన్యేతుః - బుద్ధ్యావహ ద్వాదశేద్వియాని - ఉత్కృష్టా * సర్వే ప్రాణా అభినమానుస్తీతిశ్రవణేన సర్వేషాం ప్రాణానా ముత్కృష్టాని -
అతస్తేషాం నాత్మనికనాశః ఇతిపూర్వపక్షం కృత్యా గతిశ్రవణాదిహి సప్తానామేవ గతిః - తేషామేవ నాత్మనికనాశః - ఇతరేషాంత్వాత్మ
నికనాశః - తత్ర తత్రద భోగాయ జన్మవేషాయాం సన్యకారణా దుత్పత్తిరితి సిద్ధాంతయన్తి. తదయుక్తమ్ - * సర్వే ప్రాణా అభినమాయన్తి
* సర్వే ప్రాణా అనుత్కృష్టానీతి సర్వప్రాణానా ముత్కృష్టానిశ్రవణాత్, సర్వశబ్దసంఖ్యైర్గ్రహణాత్, సప్తానాం గతిశ్రవణస్య చాస్తాన్యే
భూతక్రియసమస్తీశ్రవణస్యేవాహుగవ్యవచ్చేదశరత్వేనావృత్తపవత్తేశ్చ. * సప్తానామితి శ్రవణవైయర్థ్యపరిపూరాయ సప్తానామేవేత్యవధారణకల్ప
నాదపి సర్వశబ్దవైయర్థ్యపరిపూరాయ, సప్తశ్రవణస్య, ప్రదర్శనార్థత్వకల్పనైప్రాపవన్నా - అన్యథావాక్యశ్రుతాపధారణకల్పనమ్, హస్తాదీనాం
ప్రయోగకల్పన, ముత్కృత్తికల్పనంచేతి గౌరవం స్ఫూర్తే. * యదానై పురుషఃస్వపితి ప్రాణం తస్మి వాగ్ద్యేతి ప్రాణం చక్షుః ప్రాణం శ్రోత్రమితి.
యూ ప్రమన్యతే ప్రాణాదేవాదిప్రవృత్త్యాం స్వఇతి, వాచచక్షురాదీనాంచావిశేషణాన్యాయే సమ్యనేచ శ్రూయమాణే వాచ అత్యధికనాశః - చక్షు
రాదీనాం వృత్తిలాభః - వాచః స్వరూపాత్పత్తిః - చక్షురాదీనాం వృత్తిలాభ ఇత్యవ్యయసమ్యవశ్రవణస్య వైయావ్యకల్పనంచ ప్రసజేత్.
సప్తానాం శ్రవణం భూనసాధవత్సరూపప్రాధాన్యవిమక్షయావృత్తపవన్నమ్. ఆదిసర్వే కర్తేద్వియసమస్త్యుత్పత్తిర్వాసి - మనునా సప్తానామేవ నృప్తి
ప్రతిపాదనాదిచాయాక్షమ్ - పరాశరాదిభి ర్వాగదీనామపి * దేవా వైకారికాదశ ఏకాదశం మన శ్చాత్ర దేవా వైకారికాః స్మృతాఇతి ప్రతి
పాదనాత్, క్వచిదుత్తస్య క్వచి దనుత్తే రభావసాధకత్వాభివాచ్చ. శ్రుతివిరోధశ్చ భవేత్ - * అస్తే ప్రకృతయః షోడశవికారా శ్చతుర్విం
శతి సంఖ్యాయాం వ్యక్త మన్యక్త ముద్యతఇతిహి శ్రూయతే. హస్తాదీనాం తత్త్వానాం సమస్తీనృప్తిదేవాయ మభావే కథం షోడశవికారసిద్ధి శ్చతుర్వింశతి

౬॥ సూ. అణవశ్చ. ౧.

౬. * ౧ త ఏతే సర్వవన సమాః సర్వేననన్తా ఇత్యానన్యశ్రవణా ద్విభుత్వం ప్రాణానామ్.

ఇతి ప్రాప్తేభిరీయతే * ౧ ప్రాణ మనూతామ్రమన్తం సర్వే ప్రాణా అనూతామ్రమన్త్యత్కాన్త్యాది శ్రవణా త్వరితతేవ సిద్ధేనత్యుత్కాన్త్యాదిషు పార్శ్వస్థై రనుపలభ్యమానత్వా దణవశ్చ ప్రాణాః. † అన్తస్త్రిత్యుత్తిస్తు * ౧ అథ యోహై తాననన్తా నుపాన్త ఇత్యుపాసనశ్రవణా దుపాస్యప్రాణవిశేషణభూతకార్యభావలభ్యాభిప్రాయా.

తత్త్వసిద్ధిశ్చ. యది ప్రతిమరణ ముత్పన్నమానై ర్విసర్వవిభిన్న తత్త్వైః హతశవికారాదిసిద్ధిః - తద్వి ఖుటపటాదిభి రధికసక్త్యావ్యవహారం మతో నన్యత్. కించ - ఆకాశ మిద్రియేషు ఇద్రియాణి తన్వాశేషు ర్హస్యైర్రాణి భూతాదా ర్హియస్తే భూతాది ర్హతా ర్హియతే మహాసన్యతే ర్హిత ఇత్యత్ర ఇద్రియశబ్దానప్రొచాత్ సర్వేద్రియాణా మవిశేషేణ మహాదానిప్రళయవరాయాం ప్రళయః హ్రాయతే - అత స్సర్వేద్రియాణాం చుల్కా కాలత్య మవగమ్యతే - అతః కాలభేదకల్పన మప్రమాణమ్. ద్వాదశప్రాణాఇతిచాయుక్తమ్. * దశమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మకాదశః * ఇద్రియాణి దశైకంచేత్యాదిశ్రుతిస్త్యుతిభిః ప్రాణానామేకాదశసక్త్యాశ్రవణాత్.

సప్తగర్భాధికరణం సమాప్తమ్.

౬॥ సూ. అణవశ్చ. కిమిద్రియాణి సర్వగతాని - ఉత్కాబహుపరిమాణకాని. ఆనన్యశ్రవణ ముపాసనార్థమ్ - ఉత్కానీతి. ఉత్కాన్త్యాన్తీ శ్రవణం కి మణుత్వే మపగమయతి - నీతి. అణుత్వాన్వీనగమకత్వాభివే తమానన్యశ్రవణస్య ఉపాసనార్థతా వభావా త్సర్వగతాని. ఉత్కాన్త్యాన్తీశ్రవణా స్వాణుత్వగమకత్వేనాపి ఆనన్యశ్రుతే రుపాసనార్థతా వ దణురూపాణి.

* † (ప్రాణ మనూతామ్రమన్తమితి) అణుత్వంనామ పరిచ్ఛిన్నతేవసత్కుపలభ్యర్హిస్థూలతారాహిత్య మత్ర వివక్షితమ్ - నకు జీవాత్త స్యయావన దత్త్యన్త్యాన్త్యమ్. తత్ర * చాలాగ్రతభాగస్యేత్యాదివాక్యేనాన్త్యాన్త్యత్వసర్వోక్తత్వాన్త్యాన్త్యపగమః - అత్రతూక్తానకార మణు త్వం పరిచ్ఛిన్నతేవ సత్కుతిసవచ్ఛత్వమ్. ఉత్కాన్త్యాన్త్యాని పరిచ్ఛిన్నత్వసహేతుః - పార్శ్వస్థై రనుపలభ్యమానత్వం సవచ్ఛత్వసహేతుః. ఏవం విశిష్ట మణుత్వ ముపపాదితం భవతి. పరిమాణావాన్తరభేదే సత్కుపి త్వసిద్ధియస్య మాత్మశరీరవాగ్దీప్యశ మణుత్వ మన్యేష. * త ఏతే సర్వవన సమాఇతి సమత్వశ్రుతిః కార్యకరత్వవిషయా. † ఆనన్యశ్రుతినిరా వహమామ (ఆనన్యేతి) కార్యభావలభ్యమానన్యమ్. కార్యభావలభ్యవిశేష గణిశ్చైతయా ఉపాసనార్థ మానన్యకప్రసమిత్యర్థః. — ఆనన్యశ్రవణం దైవిప్రాణవిషయ సత్త్వస్యే, తదయం క్రమ్. - దేవశరీరేష్యప్రమాణమేవ ప్రాణానా మిత ఉత్కాన్త్యాన్త్యానాం విద్యమానత్వాన్తదతిక్తదైవిప్రాణవిషయతయా తదభిమత్యత్ర తే ర్ధాన్తరమత్యస్య పూర్వమేపాపపాదితత్వాదైవిప్రాణానిధేః, * ఆనన్తానుపాన్త ఇతి శ్రుత్యనుకోదేనూపాసనార్థతయా నిరావహిత్యపపన్నత్వాన్త్యమ్.

౬॥ సూ. అణవశ్చ. ౧.

(నే.సా.) తాని చాణూని - “౧ ప్రాణ మనూతామ్రమన్తం సర్వే ప్రాణా అనూతామ్రమన్తీ” ఇతిగతిశ్రవణాత్. ౧.

(నే.నీ.) ఇద్రియాణి కిం సర్వగతాని - ఉత్కాబహుపరిమాణానీతి సత్యం. సర్వగతానీతి పూర్వః పక్షః - “౧ త ఏతే సర్వవన సమా స్స సర్వేననన్తా” ఇతి ప్రాణానా మానన్యశ్రవణాత్. రాధాస్తస్తు “౧ ప్రాణ మనూతామ్రమన్తం సర్వే ప్రాణా అనూతామ్రమన్తీ” ఇతి శ్రవణాత్. పరిమితతేవసత్కుపలభ్యత్వాత్ అణవః. ఆనన్యశ్రుతిస్తు “౧ అథ యోహై తా ననన్తా నుపాన్తే” ఇత్యుపాసనవిధానా దుపాసనఫలభావలభ్య విషయా. ౧.

2॥ సూ. శ్రేష్ఠశ్చ. ౨.

2. † ప్రాణనంవాదే శరీరస్థితిహేతుత్వేన శ్రేష్ఠతయా నిర్ణీతో ముఖ్యప్రాణః * ౧ అనీ దవతం స్వధయా తదే కమిత మహాప్రళయసమయే స్వకార్యభూతప్రాణసనద్భావశ్రవణాత్, * ౨ ఏతస్మా జ్ఞాయత ఇతి జన్మశ్రవణస్య జీవజన్మ శ్రవణవ దుపపత్తే ర్నిత్యద్యత ఇత్యాశ్చక్ష్వ ప్రాకృష్టేరేకత్వావధారణాదివిరోధాత్, * ౩ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణ ఇతి పృథివ్యాదితుల్యోత్పత్తిశ్రవణాత్, † ఉత్పత్తినిషేధాభావాచ్చ జాయతఏవ శ్రేష్ఠశ్చ ప్రాణ ఇత్యుచ్యతే. * ౧ † అనీ దవత మితీతు సజైవం శ్రేష్ఠం ప్రాణ మభిప్రేత్యోచ్యతే - అపితు పరస్య బ్రహ్మణ ఏకస్త్వేన విద్యమానత్వ ముచ్యతే * ౧ అవతమితి తత్రైవ శ్రవణాత్. పూర్వేణైవ తుల్యన్యాయత్వేపి పృథగ్యోగకరణ ముత్తరచిహ్నార్థమ్.

ప్రాణాణుత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ. నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్. ౧.

౩. సోఽయం శ్రేష్ఠః ప్రాణః కిం మహాభూతద్వితీయవాయుమాత్రమ్-తస్య వా స్వధరూపక్రియా-అథవా వాయురేవ కంచన విశేష మాపన్న ఇతి విశయే వాయురేవేతి ప్రాప్తమ్ * 3 యః ప్రాణ స్స వాయురితి వ్యవదేశాత్.—

2॥ సూ. శ్రేష్ఠశ్చ. † ప్రాణస్య శ్రేష్ఠశ్చబ్దవాచ్యత్వే హేతుం షడకసూత్రం వ్యాచక్షే (ప్రాణేతి) ప్రాణనంవాదోనామ ఛాన్దోగ్య ప్రకరణవిశేషః. అస్య శరీరస్థితిహేతుత్వేన వైస్యస్య. † (ఉత్పత్తినిషేధాభావాదితి) అనేన జీవజన్మతుల్యత్వం వ్యాచక్షే - తస్య హ్యుత్పత్తి ర్నిషిద్ధా. † (అనీదవతమితి) * అనీత - * అన ప్రాణన ఇతి ఛాన్దోగ్యత్. తైవమ్ - జీవనమృద్ధి. సిద్ధాశ్చే * స్వధయేత్వేన * స్వధాత్వం లోకభావినీత్యుపబృంహణార్థం శ్రీవిశిష్టత్య ముచ్యతే. అధికశక్త్యాపరిహారాభావాన్నేదం సూత్ర మధికరణా నైరమ్. శ్రుతివాక్యసంహితా పూర్వపక్షానలమ్య. సమ్ - తత్తు పూర్వాధికరణేఽస్మిన్నుక్తేన సమానమ్.

శ్రేష్ఠశ్చైత్యధికరణానైరత్వం పరై రుక్త మయ్యుక్తమ్ - ప్రతిష్ఠాదృష్టాన్తావధారణాదిభిః శ్రుత్యానోత్యంతైః ప్రతిపన్నాయా మనతస్య త్యవగమోఽన్యథా నిర్వాప్త్యా ఇత్యస్తా దధికశక్త్యాపరిహారాభావాత్. — అన్యేతు - ముఖ్యప్రాణ ఉత్క్రాంతావత్త్వం రీయతే - దేహస్తత అస్మా ముఖ్యప్రాణ ఉత్పత్త్యత ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా ఉత్క్రాంతిశ్రవణా దుత్పత్తివాదస్య వృత్తుత్పత్తివిషయతయా నాత్యస్తనాశఇతి సిద్ధాన్తయన్తి. తదవ్యయ్యుక్తమ్ - తన్వతానురోధేవ్యధికశక్త్యానా ఆభావాత్. * ఉత్పత్తి మాయతిం స్థానం విభుత్వం చైవ పఞ్చధా. ఆధ్యాత్మం చైవ ప్రాణస్య విజ్ఞాయామృత మమృత ఇత్యుత్పత్తిశ్రవణాత్ దేహస్తతేఽన్యః ప్రాణ ఉత్పత్త్యత ఇత్యధికశక్త్యేతిచేత్. ఉత్క్రాంతిశ్రవణానురోధేనూత్పత్తిశ్రుతి రన్వితీలాభాభిప్రాయేత్యస్య న్యాయస్యేన్నియేష్యేన సిద్ధత్వాత్. చతుర్థే లక్షణే తన్వః ప్రాణ ఉత్తరాత్, సోధ్యతే తదుపగమాదిత్యి ఇత్యుక్త ప్రాణస్య జీవసంక్షేపమాత్రస్య నిరూపితత్వా దిహత్యస్తనాశశక్త్యాప్రసక్త్యాభావాదేవైత్క్రాంతివిషయత్వమవ్యధికరణాన్తాయుక్తమ్.

ప్రాణాణుత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ. నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్. కిం ముఖ్యప్రాణో వాయు మాత్రమ్ - ఉత వాయుక్రియా - ఉతావస్థావిశేషపన్నా వాయురితి, శ్రుతిలోకప్రసిద్ధిపృథగుపదేశత త్వేనక్ష్మాప్రసిద్ధీనాం కన్దీనన్నతే సామజ్ఞస్యమితి. వాయు మాత్రత్వవత్తే, వాయుక్రియాత్వవత్తేనా సామజ్ఞస్య మస్తీచేత్ - తయా రస్యతరస్య సిద్ధిః. అపస్థాపిశేషపన్నవాయుపత్తే సామజ్ఞస్యం చేత్ - స ఏవ సిద్ధాన్తః.

2॥ సూ. శ్రేష్ఠశ్చ. ౨.

(నే-సా.) శ్రేష్ఠః - పఞ్చవృత్తిప్రాణోవుత్పత్త్యతే. ఉత్తరచిహ్నార్థోఽయ మనువాదః. ౨.

(నే-వీ.) శ్రేష్ఠః ప్రాణోత్పత్త్యతే. నాత్ర వ్యాయామిదేశః - అధికశక్త్యాభావాత్, పృథగ్యోగకరణ ముత్తరచిహ్నార్థమ్. శ్రేష్ఠః - పఞ్చవృత్తిః ప్రాణః. ప్రాణైస్త్వైస్యంతు ప్రాణనంవాదే తస్య వైస్త్వాభిధానాత్. ౨. ౧॥ ౨. అయం - ౧౨. 3.

యద్వా - వాయుమాత్రే ప్రాణత్వస్పృశ్యభావాదుచ్ఛాస్యసనిశ్చాసాదివాయుక్రియాయాం ప్రాణశబ్దప్రసిద్ధేశ్చ. తత్త్రియైవ.

ఇతి ప్రాప్తే నవాయుమాత్రమ్ - నచ తత్త్రియైవత్యుచ్యతే. కుటః. పృథగుపదేశాత్ * ౧ + ఏతన్నజ్ఞాయతే ప్రాణో మన స్సర్వేన్ద్రియాణిచ | ఖం వాయురితి. తత ఏవ పృథగుపదేశాత్ వాయుక్రియాపి నభవతి ప్రాణః - స హి తేజఃప్రభృతీనాం క్రియా + తైస్సహ పృథగ్ద్రవ్యతయోపదిశ్యతే. * ౨ యః ప్రాణ స్సవాయురితితు వాయురే వావస్థాంతర మావన్నః ప్రాణః - నతేజః ప్రభృతివ త్తత్త్వాన్తరమితి జ్ఞాపనార్థమ్. ఉచ్ఛాస్యసనిశ్చాసాదావపి ప్రాణస్పృశ్యత ఇతి క్రియావతి ద్రవ్యవన ప్రాణశబ్దప్రసిద్ధిః - నక్రియామాత్రే. ౧॥ ౨యం - ౧ - 3. ౨॥

+ కిమయం ప్రాణో వాయో ర్వికారస్సన్నగ్నివ ద్యూతాస్తరమ్. నేత్యాహ.

౯॥ సూ. చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః. ౨.

+ పృథగుపదేశాదితి సూత్రభజ్ఞే పృథగుపదేశం దర్శయతి (ఏతన్నాదితి) * ఖం వాయురితి పృథగుపదేశా న్నవాయుమాత్రమిత్థ్యః తత ఏవేతి క్రియాత్వప్రతిషేధః. + తైస్సహపృథగ్ద్రవ్యతయోపదిశ్యత ఇతి ద్రవ్యైవత్వప్రకరణాత్ - తేజఃప్రభృతీనాం క్రియాః పృథగుపదిశ్యంతేచేత్ - ద్రవ్యతయోపదిశ్యంతే. నచ తద్వ్యక్తమ్. అతః - క్రియాయా ఆద్రవ్యత్వేన పృథగుపదేశాననుభూత్ పృథగుపదిష్టః ప్రాణో న వాయుక్రియైత్థ్యః.

+ ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (కిమయమితి) అవస్థావిశేషపన్నావాయుః ప్రాణఇత్యుక్తమ్ - అవస్థాంతరావత్త్రిశ్చాగ్న్యాదివ వాయుత్వప్రచక్షణేనైవ స్యాదితిహి శక్త్యా స్యాత్.

౯॥ సూ. చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః. అనేన బహుళుతిషా శిష్ట్యాదివిషయేన. శ్రుతిభేదేనసహ శిష్టయో బహువ్యయః, విశిష్ట్యాది

౧॥ సూ. నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్. ౧. ౯॥ సూ. చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః. ౨.

(వే-సా.) పంచపుత్రిప్రాణః న వాయుమాత్రమ్, తత్త్రియావా - "౧ ఏతన్నజ్ఞాయతే ప్రాణః ఖం వాయుః" ఇతిపృథగుపదేశాత్. ౧.

(వే-సా.) కిమయం శ్రేష్ఠప్రాణో వాయుమాత్రమ్ * ఉత తత్త్రియా - అథ వాయురేవ కంచన విశేష మావన్నః ఇతి సంశయః. వాయుమాత్రమితి ప్రథమః పక్షః - "౨ యః ప్రాణ స్సవాయుః" ఇతివ్యుపదేశాత్. వాయుమాత్రే ప్రాణప్రసిద్ధ్యర్థావాత్, ఉచ్ఛాస్యసనిశ్చాససహవా యుక్రియాయాం ప్రాణప్రసిద్ధిః. వాయోక్రియావిశేషవన ప్రాణఇతి ద్వితీయఃపక్షః. రాష్ట్రాస్తస్య - నవాయుమాత్రం తత్త్రియావా ప్రాణః - అపితు దేహధారణయోగ్యతాదిరూపవిశేష మావన్నా వాయుః - "౧ ఏతన్నజ్ఞాయతే ప్రాణో మన స్సర్వేన్ద్రియాణిచ | ఖం వాయుః" ఇతివాయు ప్రాణయోః పృథగుత్వప్రకరణాత్. క్రియాయాశ్చ పృథగుపదేశో ననమ్నవతి - తేజఃప్రభృతివ్యవర్జనాత్, చక్షురాదికరణైస్సహ జీవ్రాపక రణతయోపదేశాత్, దేహేంద్రియధారణరూపావకారాధిక్యా చక్షురాదిభ్యః ప్రాధాన్యవచనాచ్చ సక్రియామాత్రమ్. సూత్రార్థస్య నవాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్ వాయుమాత్రత్వతత్త్రియావా న ప్రాణః - పృథగుపదేశాత్, ప్రాణః జాయతే, ఖం వాయుః ఇతిహిపృథగుత్వప్రతిపదిశ్యతే. ౧.

(వే-సా.) వాయోః పృథగుత్వతోయమ్. నాగ్నాదినిత్. భూతాస్తరం వాయురేవ దేహధారణయోగ్యకారమావన్నః చక్షురాదివత్ జీవ్రాపకరణమ్ - చక్షురాదిభిస్సహవాపదేశతత్తుల్యపకార తస్యభ్యుత్పేద్యభ్యః. ౨.

వాయోః పృథగుపదిష్ట తయ తస్య దన్యాయం ప్రాణః - కిమగ్నాదివ ద్యూతాస్తరమిత్యుక్త్యాహ.

(వే-సా.) కుశల్బశ్చక్ష్మాద్వివృత్త్యర్థః. ప్రాణో వాకాకాదివద్యూతాస్తరమ్ - అపితు వాయురేవావస్థాంతర మావన్నః. చక్షురాదివత్ జీవ్రాపకరణమ్. తచ్చ ఉపకరణత్వ ముపకరణభూతై రింద్రియైః సహశిష్ట్యాదిభ్యోన్యవగమ్యతే. శిష్టిః - కాననమ్. ఉపదేశః. ఉపదిశ్యతే వ్యయం ప్రాణ శ్చక్షురాదిభిస్సహ ప్రాణానంవాదాదుః. తత్సహితీయత్వేపేతరువచవ్యతే. ప్రాణశబ్ద గృహీతేషు కరణేషువ్యవ "౩ అథ యాయం ముఖ్యప్రాణః" ఇతివిశిష్ట్యాభిధానమాదిశబ్దేనాక్రమ్. తదపి తత్సహితీయత్వేహి సంభవతి. ౨.

3॥ ఛాం - ౧ - ౪ - 3.

నాయం భూతవిశేషః - అతిశు చక్షురాదివ జ్యేష్ఠాపకరణవిశేషః. తస్మాద్భూతకరణత్వే నిద్వియై
స్సహ శిష్ట్యాదిభ్యోఽవగమ్యతే. చక్షురాదిభి స్సహాయం ప్రాణ శ్శిష్యతే † ప్రాణసంవాదాదిషు. † తత్త్వజ తీంద్ర్యేహి
తై స్సహ శాసనం యుజ్యతే. † ప్రాణశబ్దపరిగృహీతేషు కరణేష్వస్య విశిష్ట్యాభిధాన మాదిశబ్దేన గృహ్యతే -
* ౧ అథ హ య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణః * ౨ యోఽయం † మధ్యమః ప్రాణ ఇత్యాదిషు విశిష్ట్యాభిధానాత్.

† చక్షురాదివదన్యపి కరణత్వే తస్యవస్యపి జీవం ప్రత్యుపకారవిశేషరూపక్రియయా భవి
తస్యమ్ - సాతు నదృశ్యతే - అతో నాయం చక్షు రాదినదృశ్యమితి మర్తతీతిచేత్. తత్రాహ

౧౦॥ సూ. అకరణత్వాచ్చనదోషస్తథాహిదర్శయతి. 3.

౧౦. అకరణత్వాత్ - కరణమ్ - క్రియా. అక్రియత్వాత్. అస్య ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకారవిశేషరూపక్రియా
రహితత్వాచ్చయో దోష ఉద్భవ్యతే - న నాస్తి - యత ఉపకారవిశేషరూపం శరీరేద్వియధారణాదిరూపం క్రియాం
దర్శయతి శ్రుతిః - * ౩ యస్మిన్మత్క్రిస్త ఇదం శరీరం పాపిష్ఠతరమివ దృశ్యతే సవన శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తావ వాగామ్య
త్కృమణేపి శరీరస్యేద్వియధారణాం చ స్థితిం దర్శయిత్వా ప్రాణోత్క్రమణే శరీరేద్వియైశ్చిల్యాభిధానాత్. అతః
ప్రాణావానన్యాయోదానసమానాకారేణ పశ్యధాఽవస్థితోయం ప్రాణః శరీరేద్వియ ధారణాదినా జీవస్యోపకరోతితి
చక్షురాదివత్కరణత్వమ్.

ధానానిచ బహువీతి స్మాత్రీబహుచచలత్వవ్యవస్థాభిప్రాయేఽర్థమ్ † (ప్రాణసంవాదాదిషు.) † (మధ్యమఃప్రాణఇత్యాదిషు) అనన్తర
మూత్రవినిశ్చయకరణత్వోద్యుపకారరూపవార్ధంవా బహువీతిమ్. † అస్త్రిప్రాణాన్యాయ మభిప్రేత్యాహ (తత్త్వజతీంద్ర్యేహి) † (ప్రాణేతి)
ఏవమితి ముఖ్య ఇత్యుక్తే ముఖ్యస్య నత స్తత్త్వజాతీయత్వేహి ప్రతీయతే. యథా భూతత్వాన్విప్రహణేనైవ శరీరత్వాన్విత్థా భవతి - తథా నాయం
త్వాన్విప్రహణేప్యవిస్థాదం జ్యేష్ఠాపకరణత్వలక్షణం దర్శయతి. జ్యేష్ఠాపకరణత్వాన్విస్థాయా వాయంత్రప్రహణభూతత్వమితి * యః ప్రాణః సవా
యంతీ శ్రుత్యాఽవగమ్యతే.

† అనన్తరమూత్రకత్కామాహ (చక్షురీదివసతి).

౧౦॥ సూ. అకరణత్వాచ్చనదోషస్తథాహిదర్శయతి. అకరణత్వాదితి పూర్వపక్షసూతుః. శైశ్చిల్యాభిధానాత్ శ్రుతిః క్రియాం దర్శ
యతిత్వేనైవ.

౧౦॥ సూ. అకరణత్వాచ్చనదోషస్తథాహిదర్శయతి. 3.

(నే-పా.) కరణమ్. క్రియా - స జ్యేష్ఠాపకారరూపక్రియారహితత్వే దోషః - యతః శ్రుతిలేప జేహేద్వియస్యశైశ్చిల్యకరణం దర్శయతి. ప్రా
ణోత్క్రమణే జేహేద్వియాదిశైశ్చిల్యాభిధానాత్. 3.

(నే-పీ.) అకరణత్వాత్ కరణమ్ - క్రియా. అకరణత్వమ్ - క్రియారహితత్వమ్, అక్రియత్వాదన్య - ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకారవిశేష
రూపక్రియారహితత్వాచ్చయో దోష ఉద్భవ్యతే - న నాస్తి - యత ఉపకారవిశేషరూపం శరీరేద్వియధారణాత్తక్రియాం దర్శయతి శ్రుతిః,
“ ౩ యస్మిన్మత్క్రిస్త ఇదం శరీరం పాపిష్ఠతరమివ దృశ్యతే స వశ్యేష్ఠః ” ఇతివాగాదిముఖ్యప్రాణవర్ధనాని కరణానిప్రత్యేక మభిధాయ ప్రాణో
త్క్రమణే శరీరేద్వియైశ్చిల్యాభిధానాత్. 3.

† నన్వేషం నామభేదా త్కార్యభేదాచ్చ ప్రాణాపానాదయస్తత్వాస్తరాణిన్యః. తత్రాహ.

౧౧! సూ. పఞ్చవృత్తిర్నమోవద్యవదిత్యతే. ౪.

౧౧. యథా కామాదివృత్తిభేదే తత్కార్యభేదేపి సకామాదికం మనస్తత్వాస్తరమ్ * ౧† కామ, స్పృహ, లోబ్ధి, విచికిత్సా, శ్రద్ధా, ౭ శ్రద్ధా, ధృతి, రధృతి, వీర్తి, ధీ, ధీ, రిత్వేతత్పర్యం మనవవేతి వచనాత్ - ఏవం * ౧ ప్రాణో౭పానో వ్యాన ఉదాన స్సమాన ఇత్యేతత్పర్యం ప్రాణవవేతి వచనాత్ అపానాదయోపి ప్రాణస్యైవ వృత్తివికేమాః - స తత్వాస్తరమిత్యవగమ్యతే.

౧|| బృ - ౩ - ౫ - ౩.

వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్.

† ఆనస్తరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వేషయతి).

౧౧! సూ. పఞ్చవృత్తిర్నమోవద్యవదిత్యతే. దృష్టాన్తద్వారాన్వికల్పయమపి వేదసిద్ధిమ్. † (కామఇత్యాది) కామః - ఇచ్ఛా. విచికిత్సా - సంకేపః, శ్రద్ధా - తస్య. ధీః - చిన్తా. కామాదయో జ్ఞానావస్థావికేమాః - తత్తదవస్థజ్ఞానపేతు ర్న ఇతీదం తై శ్చతై రుచ్యతే. తత్తత్తేమత్వం మనో౭వస్థా.

పశు - సవాయుక్రియేఇత్యత్ర క్రియాశబ్దేన పర్యవకరణసామాన్యవృత్తిః ప్రాణ ఇతి పక్ష ఉచ్యత ఇత్యాశయః. తదయక్తమ్ - కరణ వ్యాపారోపరతికాశేపి ప్రాణవృత్తే ద్దర్శనేన శక్త్యానుదయాత్, వాగాదీనాం ప్రాణప్రతి గుణభావశవణాచ్చ. ప్రాణస్యాపి జీవవత్ సావిత్రస్త్ర్యి ప్రసజ్జపరిహరపరంచ చతురాదివదితి మాత్రం నిర్ణయంతి. తతోఽప్యగ్నిషమాభతా ప్రరత్వశక్త్యా పరిహరపరత్వయచిత్తమ్ - సావిత్రస్త్ర్యిప్రత్యదస్తేపి తస్యా శ్చక్త్యాఃశ్చితత్వాత్, కరణత్వేన తస్యాం పరిహృతాయాం సావిత్రస్త్ర్యిశక్త్యా యా దూరోత్సరితత్వాత్. అదిశబ్దస్యచాచేతనత్వాది గ్రాహకత్వాదపి విశేషాన్విధావపరత్వముచితమ్ - శ్రుతిసిద్ధపేతోఽస్సహజప్రతా నానాత్వేన యుజితి ధీస్థత్వాదచేతనత్వాదికస్యపేతో రూపతాస్త రశక్త్యానివారణాసామధ్యాయ. ప్రాణస్య చతురాదిన త్కరణత్వే రూపాదివత్ప్రతితివిషయాస్తరప్రసజ్జపరిహరపరం అకరణత్వాదితి మాత్ర మా యః - విషయాస్తరప్రసజ్జనోదో నాస్తి - చతురాదివదిత్యయపరిచ్ఛేదేన కరణత్వాభావాత్. ప్రమాణాస్తవేనసమాప్నోతం కార్యంహి శ్రుతిర్దర్శ యతితి. తదయక్తమ్ - పరిహరప్రవాళతోఽదయాభావాత్. పరిచ్ఛేద్యవిషయాస్తరప్రసజ్జో న శబ్దః - కరణత్వేపి వాగాదీనాం తదభావాత్. వాగాదీనాం వక్తవ్యవాతవ్యగస్తవ్యాదివదిచ్ఛేద్యవిషయాస్తరం శబ్దస్యవిచిత్రేణ - తస్య నిరసనీయత్వాభావాత్. దేహేంద్రియాదికంహి ధార్య తేన తదవచ్ఛేద్యవిషయః సకు వక్తవ్య ఇతిచేత్ - తదానీ ముపకారివికేమకాక్షాయం నూత్రాపతరణ ముక్తం భవతితి సిద్ధం నసస్సమీక్షితమ్. ఆవచ్ఛేద్యవిషయాభావేనకరణత్వాదిత్యధ్యాహరదోషశ్చ. పఞ్చవృత్తిరితిమాత్రస్య కార్యవికేమసమర్పణముఖేనాపకారకత్వపరత్వాదపి శక్త్యా వికేపపరిహరపరత్వం యక్తమ్ - తథానత్యుపకారివికేమసాగర్ధసిద్ధత్వాత్, తథాపాదర్శయతితి పూర్వమాత్రంకేనాపకారకత్వస్య సంగృహీత త్వాత్. ఏకస్య నానావృత్తిత్వే మనూదర్పస్తానః. పఞ్చవృత్తిత్వే దృష్టాన్త ఇతితు నిర్భణ్ణో౭నుపపన్నః - శ్రోతాద్యమర్యోధ మనవేత్య భూత

(దీ.) ప్రాణాపానాదిసామభేదేన పఞ్చధా౭వస్థిత ఏకవీవ ప్రాణ ఇత్యాహ.

౧౧! సూ. పఞ్చవృత్తిర్నమోవద్యవదిత్యతే. ౪.

(వే.సా.) ప్రాణఏకవీవ స్వస్థుత్తిభిః పఞ్చభిః ప్రాణాపానాదిసామభ్యాగ్నవతి. కామాదిభిర్వైకమేవ మనః "౧ కామః సంకల్పః" ఇత్యా రభ్య "౧ ఏతత్పర్యం మనవీవ" ఇతి. ౪.

౧|| బృ - ౩ - ౫ - ౩.

(వే.దీ.) ప్రాణాపానాదివృత్తిభేదా త్ప్రాణఏవ పఞ్చధా వ్యవదిత్యతే. మనోవత్ యథేకమేవ మనః కామాది వృత్తిభేదేనా తై శ్చతై రభియిత ఇతి శ్రుతిరాహ, "౧ కామస్వస్థుత్తిభిః" ఇత్యారభ్య "౧ ప్రీతిస్తీర్తిత్యేత త్పర్యం మనవీవ" ఇతి. - అపానాదినానపర్యస్తం వ్యవదిత్య "౧ ఏతత్పర్యం ప్రాణ ఏవ" ఇతివ్యవదేశా త్ప్రాణఏవ పఞ్చవృత్తిరిత్యవగమ్యతే. ౪.

౧౨॥ సూ. అణుశ్చ. ౧.

౧౨. అణుశ్చాయమ్ - పూర్వవ దుత్కాన్త్యాదిశ్రవణాత్ * ౧ త ముత్కాన్త్యామంతం ప్రాణోఽనూత్కాన్త్యామతీత్యాదిషు. అధికాశక్త్యా తు * ౨ సమ వభి స్త్రిభి ర్లోకై స్సమోఽనేన సర్వేణ * ౩ ప్రాణే సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ * ౪ సర్వం హీదం ప్రాణేనావృతమిత్యాదిశ్రవణాత్ మహాపరిమూలభితి. ౧॥ బృ-౬-౪-౨. ౨॥ బృ-౩-౩-౨౨

పరిహారస్య ఉత్కాన్త్యాదిశ్రవణాత్ సరిచ్చిన్న త్వే నిశ్చితే సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య ప్రాణాయత్తస్థితీవ్యస వైభవ వాదోపపత్తిరితి. ౩॥ ౪॥

శ్రేష్ఠాణుత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

భవిష్యదాదివృత్తిసమాప్తవసయా వృత్తిపశ్చాత్కాలిరేకాత్. ప్రమాణవిపర్యయ వికల్పనిద్రాస్మృతయో వృత్తయ ఇతిచాయాక్రమ్ - సజ్జల్పస్యాతి రిక్తత్వాత్. ఆత జౌచిత్యాత్ క్రాంతేఽర్థే క్రాంతదృష్టావపవ నశ్చ్యానాదరేణ సీవకర్తవ్యః - నశ్చ్యావిశేషనిరర్పణస్య సాధ్యమపయోగాచ్చ.

అశ్నేతు - సప్తమజన్య మహత్తత్త్వస్య రాజసో భాగః ప్రాణః - సనాయస్వదిష్టానక ఉచ్చాస్సపాదిహూపేణ తత్ప్రేవ్రికఇతి సిద్ధాంతయన్తి. తదయక్రమ్ - మహత్తత్త్వరాజసాంశస్య ప్రాణేవే ప్రమాణాభావాత్, * యః ప్రాణ స్సవాయంతి శ్రుతివిరోధాచ్చ. అత్ర యన్తకుటం తత్కున్తర్జునితవ ద్వాన్యూకార్యతవంహి చరియతే. ప్రాణస్య వాయుస్వధిష్ఠానకత్వం తత్రోచ్యత ఇతిచేన్న - అశాబ్దత్వాత్, ముఖ్యాధ్యస్య భిజ్జక ప్రమాణాభావాచ్చ. సుమస్తా ప్రాణవాయు సప్తహేతుత్వేన తత్కల్పనం హ్యన్యథాసిద్ధమ్ - పరమాత్రాయ త్తత్త్వశ్రుతే. క్వదిదాన్వక్వానిమన సాం లేజోఽబబ్బాప్యాయిత్యవత్ప్రాణస్య మహత్తత్త్వాస్థితిపాతవ్య మచ్యుత ఇత్యన్యథాసిద్ధత్వాత్తద్వచనం న శ్రుతిస్సాన్వరన్యభిజ్జకమ్. అతో వాయునికారభావస్య స్థితత్వాదేవ భూతాన్తరత్వప్రతిషేధక మత్తరమాత్రమ్ - నకు క్రియాత్వప్రతిషేధపరమ్ - సనాయక్రియేఇత్యాద్యన్మాతే తైవ క్రియాత్వస్యాపి ప్రతిషేధత్వాత్. చేతనవర్తే భూతవర్తే కరణవర్తేచాన్తర్భావాత్ క్రియాత్వశేషేతిచేన్న - లేజోపభృతీనామివ చక్షురాదీనా మపి క్రియామాః పృథగన్తృప్తిపరిపాదనానవపత్తే. ప్రతిషేధకయా క్యనాదరేణ శబ్దోదయే వాయుమాత్రత్వకల్పాయా అన్యవస్థానా తద్వి వయోబాం మాత్రాన్తరేణ భవితవ్యమ్, నచ క్రియాత్వప్రతిషేధకయాన్తే రాద్యన్మాతేఽనభిధినితత్వమ్ - సనాయక్రియే ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా హేతో కాన్వసనికత్వప్రసజ్జాత్. పశ్చాన్త్యతిరితి సూత్రమపి వృత్తస్వరాయోగేన కరణవృత్తిత్వప్రతిషేధపరమిత్యవ్యయక్రమ్ - క్రియాత్వస్యనిరస్త త్వాత్. అతః ప్రాణాదీనాం తత్త్వాన్తరత్వశక్త్యాపరిహారసరత్వం యుక్తమ్.

వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. అణుశ్చ. కిమయం ప్రాణ స్సర్వగతః - ఉతాణుః. కిం * నమ వభి స్త్రిభి ర్లోకైరిత్యాన్తస్యవ్యవదేశో విభుత్వం గమ యతి - నేతి. ఉత్కాన్త్యాదిశ్రవణ మానస్తస్య గౌణతా మవగమయతి - నేతి. యదా నావగమయతి - తదాన్తస్యవ్యవదేశస్య విభుత్వగమకత్వా తస్యగతః, యదా గౌణత్వం గమయతి - తదా ఆనన్యోక్తే ర్గౌణతాన్వబంధితి, * నమవభిరిత్యాదివాక్యాని లైకత్ర క్రమసంతాని.

శ్రేష్ఠత్వేతి సూత్రే శ్రుత్యా పూర్వవిషయోక్తానేపి పరిహారః పూర్వాధికరణేన కుల్యః - ఏకత్వావధారణాది రుత్పత్తిమత్తేసిద్ధే సృష్టేః ప్రాగవస్థానవాదివాక్యస్య బ్రహ్మచరత్వోపపాదనాత్. ఆణుశ్చేత్త్యత్రాన్తస్యశ్రుతే రుపాననాథతయా నిర్వాహః కృతః - న తథాన్య వాక్యస్య ని ర్వాహ ఇతిద మధికరణాన్తరమ్.

౧౨॥ సూ. అణుశ్చ. ౧.

(సా.) "౧ ప్రాణోఽనూత్కాన్త్యామతి" ఇత్యుత్కాన్త్యాన్తే, అణుః.

౧॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨.

(వేదీ.) కిమయం ప్రాణ స్సర్వగతః - ఉతాణురితి సంశయః, సర్వగత ఇతి పూర్వః పక్షః - "౨ నమ వభి స్త్రిభి ర్లోకైశ్చమః" ఇత్యాది సా ప్రాణహ్యన్తస్యవ్యవదేశాత్. రాధాస్తవ - "౧ త ముత్కాన్త్యామంతం ప్రాణోఽనూత్కాన్త్యామతి" ఇత్యుత్కాన్త్యాన్తవనాదిన్ద్రియవత్పానిశ్చాన్బుః ఏవ మణుశ్వే నిశ్చితేన సర్వస్య ప్రాణాయ త్తస్థితీవ్యస వైభవవాదః సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧. ౨॥ బృ - ౩ - ౩ - ౨౨.

౧౩॥ సూ. జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్పాణివతాశబ్దాత్. ౧.

౧౩. † సత్రేష్ఠానాం ప్రాణానాం బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిరియతాపరిమాణం చోక్తమ్. తేషాం ప్రాణానాం మగ్నాదిదేవతాధిష్ఠితత్వంచ పూర్వమేవ అభిమానివ్యవచేతస్తువిశేషానుగతిభ్యామిత్యనేన సూత్రేణ ప్రసక్తా దుపపాదితమ్. జీవస్య చ స్వభోగసాధనానామేషా మధిష్ఠాత్వత్వంచ లోకసిద్ధమ్, * ౧ ఏవ మేవైష ఏతాః ప్రాణాగృహీత్వా స్వేశరీయథాకామం పరివర్తత ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధంచ. తదిదం జీవస్యాగ్నాదిదేవతానాంచ ప్రాణవిషయ మధిష్ఠానం కింసాన్వయత్వమ్ - ఉత పరమాత్మాన్వయత్వమితి విశయే † నైరపేక్ష్యాత్వాన్వయత్వమ్.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానమితి ప్రాణవతా - జీవేనసహ జ్యోతిరాదీనా మగ్నాదిదేవతానాం ప్రాణవిషయ మధిష్ఠానం తదామననాత్ - తస్య పరమాత్మనః ఆమననా ద్భవతి. ఆమననమ్ - ఆభిముఖ్యేన మననమ్. పరమాత్మసన్నిధౌల్పాదేవ భవతీత్యర్థః. కుతఏవత్. శబ్దాత్ ఇద్రియాణాం సాభిమానిదేవతానాం జీవాత్మసత్త్వ స్వకార్యేషు పరమపురుషమననాయత్తత్వశాస్త్రాత్. యథా౨ న్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిషు * ౨ యోగ్నోతిష్ఠన్ మస్త్రో య మగ్నిర్న వేద యస్యాగ్నిశ్శరీరం యోగ్ని మస్త్రో యమయతి సత ఆత్మా౨ న్తర్యామ్యమృతః * ౨ యో వాయూ తిష్ఠ * ౨ య ఆదిత్యే తిష్ఠ * ౨ య ఆత్మనీ తిష్ఠ * ౨ యశ్శత్రుషీ తిష్ఠన్నిత్యాది, యథాచ * ౩ భీమాస్తద్వాతః పవతే భీషాదేతి సూర్యః | భీమాస్తా దగ్నిశ్చేద్యైశ్చ మృత్యుర్ధావతి పచ్చమితి. తథా * ౪ ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్ధి సూర్యాచన్ద్రమసా విధృతౌ తిష్ఠత ఇత్యాది.

పరైరానన్త్యకుతః సమష్టివిషయతయా హిరణ్యగర్భవిషయతయా పృథివిషయతయాచ నిర్వాహః కృతః. హిరణ్యగర్భస్య తచ్చరీరపరిచ్ఛిన్నప్రాణమధ్యేషు పృత్యేషు శరీరావచ్ఛిన్నత్వాదేవ విభుత్వానాగాత్ ప్రభావైత్కర్మపరత్వేన నిర్వాహ ఉపపన్నః.

శ్రేష్ఠాణుత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ. జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్ ప్రాణవతాశబ్దాత్. † అనాన్తరసంజాతం వచక విషయం శోధయతి (సత్రేష్ఠానామితి) ఇయతా - సజ్ఞ్యా. పరిమాణమ్ - సజ్ఞ్యాతానాం ప్రత్యేకం పరిమితిః. జీవస్యాగ్నాదిదేవతానాంచ ప్రాణవిషయ మధిష్ఠానం కిం సాన్వయత్వమ్ - ఉత పరమాత్మాన్వయత్వమ్. తేషాం తత్ర నైరపేక్ష్యప్రతితిః సమీచీనా - ఉత భ్రాన్తిమూలేతి. సమీచీనత్వే సాన్వయత్వతా. భ్రాన్తిమూలేనే పరమాత్మాధీనతా. † (నైరపేక్ష్యాత్) జీవస్యాపారాద్యత్వాన్తస్యాభిమతఫలప్రదత్వాదితి భావః.

పరాత్మతయ్యుతేత్యధికరణే జీవస్య పరాయత్తకర్మత్వే సిద్ధేవ్యత్ర ప్రాణవచ్ఛేదేన జీవస్యోపాదానం దృష్టాన్తకయేతి మన్తవ్యమ్.

౧౩॥ సూ. జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్పాణివతాశబ్దాత్. ౧.

(వే.పా.) జీవేనసహ అగ్నాదీః ఇద్రియాద్యధిష్ఠానమ్, పరమాత్మసన్నిధౌల్పాదేవ భవతి - "౨ యో గ్నోతిష్ఠన్ యోగ్ని మస్త్రో యమయతి, ఇత్యాదిశబ్దాత్. ౧.

(వే.చీ.) అగ్నాదిదేవాం జీవస్యచేద్రియాధిష్ఠానం పరమాత్మాన్వయత్వమితి "పరాత్మతయ్యుతే" ఇత్యుక్త మేన స్థానయతి విషయవ్యాప్తిజ్ఞాననాయ. ప్రాణవతా - జీవేనసహ, జ్యోతిరాదీః - అగ్నాదీః వాగాద్యధిష్ఠానమ్, తదామననాత్ - పరమాత్మామననాద్భవతి. ఆమననమ్ - ఆభిముఖ్యేన మననమ్; తత్సన్నిధౌల్పాదేవ భవతీత్యర్థః. "౨ యోగ్నోతిష్ఠన్ యోగ్ని మస్త్రో యమయతి" ఇత్యాది శబ్దాత్. ౧.

౧౪॥ సూ. తస్యచనిత్యత్వాత్. ౨.

౧౪. సర్వేషాం పరమాత్మాధిష్ఠితత్వస్య నిత్యత్వాత్ - స్వరూపానుబద్ధితేషాం నియతత్వాచ్చ తత్సజ్జ-ల్పాదే వైషా మధిష్ఠాత్వ త్వ మవర్జనీయమ్. * ౧ తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్ఛాభవదిత్యాది నా పరమపురుషస్య నియంతృత్వేన సర్వచిదచిదవ్యవస్థాప్రవేశః స్వరూపానుబద్ధి త్రాయతే. స్వర్యతేచ * ౨ † విష్ణు భాషా మిదం కృతస్మి మేకాంకేన స్థితో జగదితి. ౧॥ తై - అ - ౬ - ౨. ౨॥ గీ - ౧౦ - ౪౨.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ. తద్వియాజితదవ్యవదేశాదస్యత్రశ్రేష్ఠాత్. ౧.

౧౫. కిం సర్వే ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టా ఇద్వియాణి - ఉత శ్రేష్ఠప్రాణవ్యతిరిక్తావేతి విశయే ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వాత్ కరణత్వాచ్చ సర్వవేద్వియాణి.

౧౫॥ సూ. తస్యచనిత్యత్వాత్. అదిశబ్దేన స ఈశోఽన్య జగతో నిత్యమేవత్యాదివషేతమ్. అగ్నాద్విదాం దేవతానాం స్వరూపే న్యతస్సిద్ధే ఇద్వియాద్యధిష్ఠానమాత్రమేవ పరాయ త్వమితి ఒకభ్యుక్తే - అపితు తేషాం సత్తాపి పరమాత్మాయతా - కిం పున రిద్వియాద్యధిష్ఠానస్య పరాయ త్వవ్యవస్థాః. † (విష్ణుభాషామితి) అవిశేషేణ కృతస్మిం జగద్విప్లవేతి వచనా జ్ఞగత్ప్రవయాక్తం భగవదాయ త్వత్వమితిసిద్ధమ్.

సర్వేషాం పరమేషుపధిఃరణ మేవం వర్ణయన్తి - సర్వే ప్రాణాః అగ్నాద్విదిభి రపధిష్ఠాః కార్యకరణాః - సర్వమహిమేషు కార్యకరణోప పవత్తే. అన్యథా అగ్నాద్విదానామేవ భోక్తృత్వప్రసక్తాదితి పూర్వసత్యం కృతాన్త్రుతివతా తదధిష్ఠితాః కార్యకరణాది సిద్ధాంతయన్తి. ప్రాణవతాశబ్దా దితి సూత్రాంతర మగ్నాద్విదాం భోక్తృత్వప్రసక్తపరిహరపరం వ్యాచక్షతే - వాగాదీనాం ప్రాణవతా సమృద్ధిః - * అన్య యో వేదేదం జిహ్వాణీ త్యాదిశబ్దాదితి. తస్య జీవస్య శరీరే భోక్తృత్వేన నిత్యత్వమ్ - అగ్నాద్విదాంతు సావిపానపక్రమణాదితి చరమం సూత్రం వర్ణయన్తి. తద యుక్తమ్. అభిమానిన్యవదేశానుశేషానుగతిభాష్యామిత్యైతాగ్నాద్విద్యధిష్ఠానసోక్తత్వాత్. తస్య తత్రానపాకృతత్వాచ్చ. సాలక్షణ్యనియమవసా తత్ర నిరస్తం. జీవస్య తదధిష్ఠాతృత్వం చ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ్యుక్తమ్. అగ్నాద్విదాం భోక్తృత్వప్రసక్తః పరిహరస్య ఇతిచేన్న - వాగాదీనా మగ్నాద్విదాపాఢ్యత్వాభావేన తైస్తాసాం భోక్తృత్వాప్రసక్తాత్. సర్వదేశాశ్చేద్వియాణాంహి భోగసాధనత్వమ్. ఇహ తత్పరిహారా శ్రవణాచ్చ. తత్పరిహారో విసమీత ఇతిచేన్న - ఇహ తత్పరిహారే కాంత్యాభావా త్సూత్రాక్షరాణామ్. ఇహాభిప్రేతతయా వర్జితస్య పరిహరస్య అభిమానిన్యవదేశానుశేషవాచిత్యేవత్యోపపత్తే, పరమాత్మాధీనత్వస్య శ్రుతిసిద్ధత్వస్య నిరూపణీయత్వాచ్చ తద్వినియత్యమేవ యుక్తమ్. తథాచ సతి - ప్రాణవతా శబ్దాదిత్యస్య పృథమాన్త్రత్యాపాఢ్యపాదేన భవతి.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ. తద్వియాజితదవ్యవదేశాదస్యత్రశ్రేష్ఠాత్. కిం సర్వే ప్రాణా ఇద్వియాణి - ఉత ముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తాఇతి. కిం శ్రో త్రాదిషు ముఖ్యప్రాణేషు ప్రాణశబ్ద ఏకనిమిత్రేన వర్తతే - ఉత నిమిత్తభేదేనేతి. యదైకనిమిత్రేనైతదా సర్వే ప్రాణా ఇద్వియాణి. యదా నిమిత్త భేదేన - తదా ముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తా ఇద్వియాణి.

౧౪॥ సూ. తస్యచనిత్యత్వాత్. ౨.

(వే పా.) సర్వస్య తన్నియామ్యతవనియమాత్. ౨.

(వే చీ.) సర్వేషామత్తతయాఽనుప్రవిశ్య సర్వనియమనస్య నిత్యత్వాత్ పరమాత్మనః ఆపర్జనీయత్వాదిత్యర్థః. “౧ తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశత్” ఇతిశ్రుతే. ౨.

౧॥ తై - అ - ౬ - ౨.

ఇతిప్రప్త ఉచ్యతే - శ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తావ ప్రాణ ఇంద్రియాణి. కుతః. శ్రేష్ఠా దన్యేష్యేవ ప్రాణేషు తదవ్యవదే తాత్. * ౧ ఇంద్రియాణి దత్తైకంచ వచ్చచేంద్రియగోచరా ఇత్యాదిభిర్ని చక్షురాదిషు సమనస్కేష్య ఇంద్రియశిబ్దో వ్యవదిశ్యతే.

౧౬॥ సూ. భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యచ్చ. ౨.

౧౬. * ౨ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మనస్సు ర్దేంద్రియాణిచేత్యాదిష్వింద్రియేభ్యః ప్రాణస్య పృథక్పూర్వతాన్వయస్య తిరిక్తానామేవేంద్రియత్వమవగమ్యతే. మనసః పృథక్పూర్వణేపి తస్యాన్యత్రేంద్రియాన్తరాభావ ఉక్తః * ౩ † మనష్ఠస్థానీంద్రియా ణీత్యాదౌ. వైలక్షణ్యంచ చక్షురాదిభ్యః శ్రేష్ఠప్రాణస్యోపలభ్యతే - సుషుప్తేహి ప్రాణస్య వృత్తి రుపలభ్యతే - చక్షు రాదీనాంతు వృత్తి ర్నోపలభ్యతే - కార్యంచ చక్షురాదీనాం సమనస్కానాం జ్ఞానకర్షకసాధనత్వమ్ - ప్రాణస్యతు శరీ రేంద్రియధారణమ్ ప్రాణాధీనధారణత్వాత్పింద్రియేషు ప్రాణశబ్దవ్యవదేశే. తథాచ శ్రుతిః * ౪ తవతస్యైవ సర్వేయా పమభవన్తస్మా దేత ఏతేనాఖ్యాన్తఇతి. రూపమభవన్. శరీరమభవన్. తదధీన ప్రవృత్తయోఽభవన్నిత్యర్థః.

ఇంద్రియాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ. భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యచ్చ. * † (మనష్ఠస్థానీంద్రియాణీతి) అత్రాదిశబ్దేన * ఇంద్రియాణి దత్తైకంచ వచ్చచేంద్రియగోచ రా ఇత్యాదివివక్షితమ్. సుషుప్తౌ పృథక్పూర్వవైలక్షణ్యమ్, శరీరేంద్రియధారణరూపకార్యవైలక్షణ్యమ్, ప్రాణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తవైలక్షణ్యంచే త్యర్థః. చక్షురాదీనాం ప్రాణశబ్దబోధ్యత్వం లాక్షణికమ్ - ముఖ్యప్రాణస్యతు ముఖ్యమ్. భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యచ్చైత్యేకం సూత్రనిమిత్తయోక్తమ్. వైలక్షణ్యమగుపీతశ్రుతేరేవ హేతుత్వాత్. హేతుభేదేహి సూత్రభేదోపపత్తిః. మనసభవ గోచరీపదన్యాయేన భేదనిర్దేశసమర్థతాత్ తదావ్యవ సర్తకాకారాన్తరేణ వైలక్షణ్యేనీదేహి భేదశ్రుతిః స్థేయసీస్యాత్.

సరేతు - శ్రోత్రాదీంద్రియాణి కిం ముఖ్యప్రాణస్య వృత్తిభేదాః - ఉత తత్త్వైవరాణీతి. విచారయన్తి - * ఏతస్యైవ సర్వేయా పమభ వన్నితి శ్రుత్యా పూర్వపక్షం వదన్తి. తత్త్వేన వరస్వరసంవాదనిష్క్రమణాదిప్రతిపాదకపూర్వాపరవాక్యైర్వృత్తిభేదశబ్దావృద్ధిదాసాత్ తదవ ర్యాలోచనే సాచ్యమానః పూర్వపక్షో మన్యః.

౧౫॥ సూ. త ఇంద్రియాణి తదవ్యవదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్. ౧. ౧౬॥ సూ. భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యచ్చ. ౨.

(నే-సా.) శ్రేష్ఠాదన్యత్ర యే, ప్రాణాః త ఇంద్రియాణి, తేష్యేవేంద్రియవ్యవదేశాత్. - "౧ ఇంద్రియాణి దత్తైకాన్" ఇత్యాది. ౧.

(వే-వే.) కిం ప్రాణశబ్దనిర్దేశా వస్వరసవేంద్రియాణి - ఉత శ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తాః ప్రాణా ఇతి సంశయః. వరస్వపేతి పూర్వఃపక్షః - వరేస్య సా మవిశేషేణ ప్రాణశబ్దనిర్దేశాత్, కరణత్వాచ్చ. రాధావ్రస్తు - శ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తాః ప్రాణా ఇంద్రియాణి - తేష్యేవేంద్రియశబ్దనిర్దేశాత్ "౧ ఇంద్రియాణి దత్తైకాన్" "౫ ఏకాదశం మనశ్చాత్ర" ఇతి. ఏమమపి ప్రాణశబ్దనిర్దేశః ప్రాణాధీనవృత్తిత్యేన. తథాచ శ్రుతిః "౪ తవతస్యైవ సర్వేయా ప మభవన్ తస్మాదేత ఏతేనాఖ్యాన్తే" ఇతి. రూపమభవన్ - శరీరమభవన్. తదధీనప్రవృత్తయోఽభవన్నిత్యర్థః. సూత్రార్థస్తు - శ్రేష్ఠాదన్యత్ర యే ప్రాణాః, త ఇంద్రియాణి, తేష్యేవ తదవ్యవదేశాత్ - ఇంద్రియవ్యవదేశాత్. ౧.

(నే-సా.) "౨ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన స్సర్వేంద్రియాణిచ" ఇతిభేదేనావృత్తి శ్రుతేః ఇంద్రియపుత్ర్యవరమేపి ప్రాణపుత్ర్యసరమ వైలక్షణ్యచ్చ. ౨.

(వే-వే.) "౨ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణో మన స్సర్వేంద్రియాణిచ" ఇతి సమనస్కేంద్రియేభ్యా భేదేన ప్రాణస్యోత్పత్తిశ్రుతేః, ఇంద్రియేషుపర తేష్యపి ప్రాణపుత్రే రస్యైవైలక్షణ్యచ్చ. ౨.

౧౭|| సూ. సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్. - ద్వ - అ. చ - పా. - ౮ - సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్.

౧౮. † భూతేద్వియాదీనాం సమప్తేనృప్తి, ద్వివానాం కర్తృత్వంచ పరస్మాద్భూతా ఇత్యుక్తం పురస్తాత్. జీవానాం స్వేద్వియాధిష్ఠానంచ పరాయత్తమితిచానన్తరం † స్థిరీకరణాయ స్మరితమ్. యాత్పియం నామరూపవ్యాకరణాత్తికా ప్రపజ్ఞ

అశ్యేతు - కతివయేనృపి శేద్వియత్వమ్ - ఏకప్రవృత్తినిమిత్తాభావాది పూర్వపక్షసేవ శిరోస్తరం కల్పయన్తి. తచ్ఛాంతిమన్తమ్ - ఇద్వియశబ్దస్య నిర్వచయత్వప్రసక్తాత్. అతః కేనాపి నిమిత్తేన ధివత్యమితి కృత్వా తస్య సార్వత్రికత్వాసార్వత్రికత్వాభ్యాం పూర్వపక్షసిద్ధావర్జనం న్యాయ్యమ్. పురుషాధీశ్వరత్వి మిద్వియత్వమ్ - బుద్ధిప్రాణయోగప్రసంగత్వాభావాత్ కర్తృత్వవర్జనం ఇతిచాహః. తదవ్యయక్షమ్ - ఉత్పత్తిశీలినాశేష చేత్ పురుషాధీనత్వాభావ - స వాగాదపి తుల్యః. ప్రవృత్తే చేత్ - కతివయేనృపి పురుషాధీనత్వాభావా మనఃసీనా మవ్యయిష్టః - భూయద్యత్వాననే పురుషాధీనత్వాభావాత్. అతో మనః ఆదీనా మపి కర్తృత్వోపనివేశప్రసక్తః. పురుషాధీనకతివయేనృపి త్వం తేహ మస్తీతి చేత్ - ప్రాణసంయమనాదిప్రవృత్తియ పురుషాధీనత్వం బుద్ధిప్రాణయోగ్యాస్తీ - అతో సకర్తృత్వవర్జనః. దేహధారకత్వం ప్రాణత్వి మిత్త్యవ్యయక్షమ్ - చక్షుశోత్పత్తిదీనాం దేహధారకత్వాభావాత్. చక్షురాదీనామపి కివాచి చ్యుతమిదృశనాత్తదవంతో దేహమథా నాచ్చ దేహధారకత్వమితిచేన్న - న్యవసేమయేషా వ్యాపారభూయన్త్యవసేధనస్య శ్రమస్య దేహధారణనిబంధనత్వాభావాత్. నిద్రారోగపరిశ్రమాది భిరాత్త సా దేహాత్మకనశక్తేస్తస్మిన్ త్రప్రాణప్రేరణశక్తే రాస్ ప్రతిబద్ధత్యాద్యేహమథాన్తమ్ - సతు వాగాదీనాం దేహధారణాత్తత్వాత్.

ఇద్వియాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭|| సూ. సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్. - ద్వ - అ. చ - పా. - ౮ - సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్. † పేటికానన్తతిమాహ (భూతేద్వియాదీనామితి) పురస్తాత్ - తృప్తియే పాదే. అనన్తరమ్ - అప్తీన్నాదే పూర్వస్తాదపి పూర్వాధికరణే. † (స్థిరీకరణాయస్మరితమ్) దేవానామపి పరాయత్తప్రవృత్తిశీల్యయేన జీవానాం పరాయత్తకర్తృత్వం స్థిరం భితి - తదన్తరం తదేవ దృష్టానన్తరాయానన్తరమిత్త్యర్థః. తృప్తీయపానాదారభ్యేతేపూర్వమేకాపేటికా. తత్ర భూ

౧౭|| సూ. సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్. - ద్వ - అ. చ - పా. - ౮ - సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్.

(వే-వా.) దేవాది నామరూపవ్యప్తీనృప్తిః చతుర్ముఖశరీరాత్ పరమాత్మన ఏవ, సకేవలచతుర్ముఖాత్; “౧ నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రిపుత్రం త్రిపుత్రమేకైకాం కరవాణి” ఇతి త్రిపుత్తరంగం తువ్యోనామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్. త్రిపుత్తరంగమేకేవల చతుర్ముఖస్య నసంభవతి, త్రిపుత్తరత్వేనోఽబన్తై ర్జ్ఞానమత్యన్య చక్రాగ్రపురుషుభ్యుత్పత్తిః, “౨ తదన్తరమధివద్దేయమ్ తస్మిన్ జ్ఞానే న్యయం బ్రహ్మ” ఇత్యాది స్మృతేః

(వే-వీ.) కిం ప్రపజ్ఞానృప్తినృప్తిః జీవభూతచతుర్ముఖాత్ - ఉత తిచ్చరీకాత్పరమాత్మన ఏవేతి సత్యయః. కేవలచతుర్ముఖాదిపూర్వః పక్షః - “౧ అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవేశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి” ఇతివ్యతిరేకశ్రుతేః. జీవస్య పరమాత్మోపశేప్తేన వ్యాకరవాణీత్యుక్తమపు రుపనిర్దేశోపి కర్తవ్యమిదమన్యతే. రాధాస్తమ్ - “౧ నామరూపేవ్యాకరవాణి తాసాం త్రిపుత్రం త్రిపుత్రమేకైకాం కరవాణి” ఇతి త్రిపుత్తరంగం తువ్యోనామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్పరమాత్మన ఏవ నామరూపవ్యాకరణయాపవ్యప్తీ నృప్తిః. త్రిపుత్తరంగం నచతుర్ముఖేన కర్తృత్వం - అజ్ఞానృప్తిత్వకాలభావత్యాచ్యుతుర్ముఖోత్పత్తేః, త్రిపుత్తరేన తేజోఽబన్తై ర్జ్ఞానస్థితిమృచ్ఛాచ్చ. “౨ తదన్తరమధివద్దేయం సహస్రారసమప్రభమ్ | తస్మిన్ జ్ఞానే న్యయం బ్రహ్మ సర్వలోకతామహః” ఇతిహిస్తర్యతేః “౩ నానావిర్యా పృథగ్గుహ్యాస్తతస్తే సహాంతివిహ | నాశక్తువన్ ప్రహస్యన్త్రస్తు మనమాగమ్య కృత్నైశ్శశః | సమేత్యాస్యా న్యసంయోగం పరస్పరసమాశ్రయః | మహాదాది విశేషాన్త వ్యాజ్ఞమత్యానయన్తితే” ఇతిచ. అతశ్చతుర్ముఖశరీరా త్పరమాత్మన ఏవ వ్యప్తిన్యప్తిః. ఏవసతి జ్ఞా వ్యాకరవాణీత్యుక్తమపురుషనిర్దేశకస్యమజ్ఞానః. * ౧ అనేన జీవేనీతి వ్యతిరేకనిర్దేశోపి జీవశరీరకేణాత్మనేనృప్తినిర్వచనమజ్ఞానః జీవశబ్దేనప్రవృత్తిశబ్దపక్షేవశరీరకబ్రహ్మచారిహ్యుక్తమ్. అనేన జీవేనాత్మనేతి సామానాధికరణ్యుచ్చముఖ్యమ్, “౧ అనుప్రవేశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి” ఇతి సమానకర్తృకత్వనిర్దేశశ్చ, సూత్రార్థస్తు సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్. తుశబ్దశ్చక్రాచార్యుత్త్యర్థః. నామరూపక్షోపిః పరమాత్మన ఏవ. తతః! త్రిపుత్తరన్తర త్తదేవదేశాత్ - త్రిపుత్తరంగం తువ్యోనామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్. త్రిపుత్తరన్తర పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వక్రమ్. ౧.

వ్యష్టిసృష్టి - సాకిం సమష్టిజీవరూపస్య హిరణ్యగర్భస్యైవ కర్త - ఉతితేజఃప్రభృతశరీరకస్య పరస్యాబాదిసృష్టివర్ధిరణ్యగర్భశరీరకస్య పరస్య బ్రహ్మణ ఇతివాసిం చిన్త్యతే. కిం యుక్తమ్. సమష్టిజీవస్వేతి. కుతః. * ౧ అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామయావే వ్యాకరవాణీతి జీవకర్తృకత్వవశాత్. † సహి పరా దేవతా స్వేన రూపేణ నామయావే వ్యాకరవాణీత్యేకత - అపితు స్వాంతభూతేన జీవరూపేణ - * ౧ అనేన జీవేనాత్మనేతి వచనాత్. సన్వేపంచారణానుప్రవిశ్య పరబలం సజ్వలయానీతివత్ * ౧ వ్యాకరవాణీత్వైవమపురుషః † కర్తృత్వక్రియశ్చ ప్రవిశతి ల్లాక్షణికస్సాన్విత. † నైవను - తత్త రాజచారయోః స్వరూపభేదా ల్లాక్షణికత్వమ్ - ఇహతు జీవస్యాపి స్వాంతత్వేన స్వరూపత్వాత్తేన రూపేణ ప్రవేశో వ్యాకరణం చాత్మనవవేతి సలాక్షణికత్వప్రసజ్ఞః. † సచ సహాయోగలక్షణేయం తృప్తియా - కారకవి

తేద్వియసమష్టిసృష్టినిరూపణమ్ - అథ వ్యష్టిసృష్టినిరూపణమితి పేటికాసజ్ఞతిః. వ్యష్టేశ్చ జీవైవకరణరూపతాన్తర్బుష్టినిరూపణమితి పాదసజ్ఞతిః. పూర్వాధికరణే భేదప్రకృత్యైవత్యాచ్యేతి మూత్రస్య విషయవాక్యే * ఖం వాయు ర్జ్యోతిరత్యాదౌ సమష్టిసృష్టేః పరమాత్మ కర్తృకత్వమితి - అథ వ్యష్టిసృష్టేః జీవకర్తృకతయా ప్రతీయత ఇతి శబ్దాయా అపాదరసజ్ఞతిః. జీవైవకరణానా మిన్ద్రీయప్రాణానా ముత్పత్త్యాధికం నిరూపితమ్ - తైంద్రియాదిభి ర్జీవస్య సంయోగకరణంసా వ్యష్టిసృష్టినిరూపణమ్. పూర్వపాదోక్తసమష్టిసృష్టినిరూపణేన వ్యష్టిసృష్టినిరూపణస్య సజ్ఞతిః - అన్యాయధికరణానితా ప్రసక్తానుప్రసక్తకాయా నిరూపితానీత్యేతత్కర్తృత్వమ్. బ్రహ్మణ స్సాన్వితృప్తికారణత్వం శ్రుత ముపపద్యతే - ఉత నేతి సంశయః. తదర్థం బుష్టినామయావవ్యాకరణం కిం హిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకత్వమ్ - ఉత తదవస్థబ్రహ్మకర్తృకమితి. తదర్థం * అనేన జీవేనేతి జీవసామాన్యకర్తృకత్వత్వేతి కిం జీవసమష్ట్యాశ్చయకేవలహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వ మవగమయతి - ఉత జీవమూత్రవిశిష్టపరమాత్మకర్తృకత్వమితి. తదర్థం కేవలహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వే త్రివృత్కరణనామయావవ్యాకరణయోః శ్రూయమాణయో రేకకర్తృకత్వం ఘటితమ్ - నేతి. తదర్థం తద్వి త్కరణే హిరణ్యగర్భస్య కర్తృత్వం సమన్వయతి - నేతి. తదర్థం త్రివృత్కరణం హిరణ్యగర్భత్వత్రిష్టానభూతాన్వష్టే రుత్తరకాలీనం వా - పూర్వ కాలీనంనేతి. తదర్థమ్ * నామయావేవ్యాకరణోత్ * త్రివృత్తం త్రివృత్తమేకైకా మకరోదితి పాత్రకమా, ఒద్ధాన్తరీర్తిత్రివృత్కరణప్రదర్శన మన్నాదీనాం త్రివృత్కరణానుభవే త్రివృత్కరణస్యాన్వష్ట్యుత్తరకాలీనతా మనగమయతి - నేతి. కిమేతే త్రయో హేతవః ప్రబలాః - ఉత దు ర్పలాంతి, తేషాం ప్రాబల్యే - త్రివృత్కరణస్యాన్వష్ట్యుత్తరకాలీనతావగమకతయా తస్య హిరణ్యగర్భకర్తృకత్వసమ్భవేన త్రివృత్కరణనామ యావవ్యాకరణయోః కర్తృక్య శ్రుత్యుపపద్యతే * అనేన జీవేనేతి నిర్దేశస్య హిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకత్వవ్యాపకతయా వ్యష్టినామయావవ్యాకరణం హిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకమితి పరబ్రహ్మణః సాక్షాత్సర్వకారణత్వం స స్సాత్. పాత్రకమాదీనాం దుర్బలత్వే - త్రివృత్కరణస్యాన్వష్ట్యుత్తరకాలీనతా వసిక్తే. తత్ర హిరణ్యగర్భస్య కర్తృత్వసమ్భవేన త్రివృత్కరణనామయావవ్యాకరణయోః కర్తృక్యాయోగాత్తదవపత్వత్వద్ధమ్ * అనే న జీవేనేతి నిర్దేశస్య జీవసమష్టిశరీరకపరమాత్మకర్తృకత్వావగమకతయా వ్యష్టినామయావవ్యాకరణం హిరణ్యగర్భశరీరకపరమాత్మకర్తృకమితి పర బ్రహ్మణః సాక్షాత్సర్వకారణత్వే ముపపన్నమితి సిద్ధ్యతి. నిన్ద్రీయైరైవ జీవమాత్రకర్తృకత్వేవిషయో విచారః కిం సక్యతః - హిరణ్యగర్భమాత్ర కర్తృకత్వం పూర్వపక్షీకృత్య హిరణ్యగర్భావస్థబ్రహ్మకర్తృకత్వం యది సిద్ధాన్త్యతే - తస్మి జీవశబ్దస్య హిరణ్యగర్భవిషయత్వేన గవాదిశబ్దానాం తత్తద్బుధీరకజీవదానిరా పరమాత్మచర్యస్తత్యే నామయావవ్యాకరణశ్రుతి ర్నప్రమాణం స్యాత్, సర్వశరీరేషు చతుర్భుజస్యైవ జీవతయాఒవస్థానే ఏక జీవవాచ్యసాన్విత - బహునాం జీవానాం హిరణ్యగర్భాభ్యుజీవవ్యాప్యత్యం వా స్యాత్. నైవమ్ - * అనేన జీవేనేతి జీవశబ్దస్య జీవసమష్టివిష యత్వాత్ జీవసమష్టేః కర్తృత్వనామయావవ్యాకర్తృకత్వశబ్దానుపపత్తే. సంశయాన్యథానుపపత్త్యా యోగ్యతావశాత్ జీవజీవద్విధౌ విచార మ్నాత్రాభిప్రేతఇతి తథా విచారో దుర్వికః. సచ తావతా సర్వశరీరేషు హిరణ్యగర్భస్యైవ జీవత్వేనా తత్తజీవవ్యాప్యత్వేనా ప్రసజేత్ - పర మాత్మనా జీవసమష్టియాచారాదిసమప్రవేశస్య ప్రతిపాద్యత్వాత్. * † వ్యాకరవాణీతి బ్రహ్మణివిషయకర్తృత్వం ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ (సహిపరా దేవతేతి) † (కర్తృత్వక్రియః) వ్యాకరణకర్తృత్వక్రియఇతి విషయాయా సమానకర్తృకత్వత్వద్ధి. † లాక్షణికత్వం పరిపరతి (నైవమిత్యాదీనాం) వస్తుతో జీవస్య పరమాత్మాంతర్వితస్య కర్తృత్వం పరమాత్మనవ భవతి - తస్మాన్ముఖ్యోటిరిత్యర్థః - క్షిప్తినిర్వాచనత్వాత్. యథాప్రాణాశ్చరైర్దవాదిశ బ్దానాం వ్యక్తి ర్ముఖ్యోటిరితి మతమ్ - తద్వత్. † తృప్తియాయాః సహాయోగాద్ధర్మాన్తరపరత్వే పరమాత్మస్వేన కర్తృత్వం స్వాదిత్యాశ్చాన్వితా (సచసహాయోగేతి) * † కర్తృకరణయోద్వృత్తియేత్యాదిభిః పదాన్తరయోగ మనపేక్ష్య విహితా విభక్తిః కారకవిభక్తిః. పదాన్తరసాహచర్యే విహి

భక్తై సమ్భవన్త్యా ముపపదవిభక్తై రన్యాయ్యత్వాత్. † నచ కరణే తృతీయా - బ్రహ్మకర్తృకథాః ప్రవేశవ్యాకరణ యో క్షీపస్య సాధకతమత్వాభావాత్. నచ జీవస్య కర్తృత్వం ప్రవేశమాత్రే పర్యవస్యతి - నామరూపవ్యాకరణంతు బ్రహ్మణవేతి శక్యం వత్తుమ్ - క్వాప్రత్యయేన సమానకర్తృకత్వప్రతీతే. † జీవస్య స్వాంత్యేన స్వరూపత్వేపి పర స్వరూపవ్యాప్యత్వస్థః * ౧ అనేన జీవేనేతి పరాక్షేపన పరామర్శః. అతో హిరణ్యగర్భకర్తృకేయం నామరూపవ్యా క్రియా. † అతఏవచ స్మృతిషు చతుర్ముఖకర్తృకసృష్టిప్రకరణే నామరూపవ్యాకరణం సక్షీ-ర్వతే * ౨ నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రపంచమ్ | వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇత్యాది.

౧౮. † ఏవంప్రాప్తేభిధీయతే - సంజ్ఞామూర్తిష్ట స్తి స్తితి తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సంజ్ఞామూర్తిష్టః నామ రూపవ్యాకరణమ్. తత్త్రివృత్తు-ర్వతః పరస్మైవ బ్రహ్మణః - తస్మైవ నామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్. † త్రివృత్తు- రణం కుర్యతఏవహి నామరూపవ్యాకరణ ముపదిశ్యతే - * ౧ సేయం దేవతైశ్చత మానాహ మిమా స్మిన్లో దేవతా అ నేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమైకైకాం కరవాణీతి సమానకర్తృకత్వ ప్రతీతే. త్రివృత్తురణంతు చతుర్ముఖస్యాన్తానర్వదినో నసమ్భవతి - † త్రివృత్తు-త్వై సేజోఽబన్నైర్వృణ్ణ ముత్ప ద్యతే, చతుర్ముఖస్యచాణ్డే సమ్భవః స్మర్యతే * ౩ తస్మిన్నణ్డేఽభవద్భ్రష్టో సర్వలోకజితామహాఇతి. అత త్రివృత్తురణం పరస్మైవ బ్రహ్మణః - తత్పరమానకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణంచ తస్మైవేతి విజ్ఞాయతే. కథం తద్వి * ౧ అనేన జీవే నేతి సంగచ్ఛతే. ఆత్మనా జీవేనేతి సామానాధికరణ్యాత్ జీవశరీరకం పరంబ్రహ్మైవ జీవశబ్దేనాభిధీయతే - యథా * ౪ త త్రేజ విక్షత - తదహోఽస్పృశత * ౪ తా ఆచ విక్షన్త - తా అన్న మస్పృశన్తే తేజప్రభృతిశరీరకం పరమేవ బ్రహ్మభి ధీయతే. అతో జీవసమష్టిభూతహిరణ్యగర్భశరీరకస్య పరస్మైవ బ్రహ్మణః కర్తృనామరూపవ్యాకరణమ్. ఏవంచ * ౧ ప్రవి శ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి ప్రవిశతి రుత్రమపురుషశ్చాక్షిప్తే ముఖ్యాథావేవ భవతః. ప్రవేశవ్యాకరణయో స్సమాన కర్తృకత్వముపువపద్యతే. † చతుర్ముఖశరీరకస్య పరస్మైవ బ్రహ్మణః కర్తృదేవాదిచిత్రసృష్టిరితి చతుర్ముఖకర్తృకసృష్టి ప్రకరణే నామరూపవ్యాక్రియోపదేశశోచపద్యతే. † అతః * ౧ సేయం దేవతేత్యాదివాక్యస్యామర్శః - ఇమాః - తేజోఽబన్నరూపాస్మిన్లో దేవతాః అనేన జీవేన - జీవసమష్టివిశిష్టేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - దే వాదిచిత్రసృష్టిం తన్నామధేయనిచ కరవాణి - తదర్థ మన్యూస్యసంసర్గ మప్రాప్తానామేమాం తేజోఽబన్నానాం వి శేషసృష్ట్యసమర్థానాం తతానుమర్థాయైకైకాం త్రివృతం త్రివృతం కరవాణీతి. అతః పరస్మైవ బ్రహ్మణః కర్తృదం నామరూపవ్యాకరణమ్

† అథస్యాత్ నామరూపవ్యాకరణస్య త్రివృత్తురణే నైకకర్తృకత్వా త్వరమాత్మకర్తృకమితి నశక్యతే వత్తుమ్-త్రి వృత్తు-రణస్యాపి జీవకర్తృకత్వసమ్భవాత్. అణ్డసృష్ట్యై తరకాలంహి చతుర్ముఖసృష్టజీవేషు త్రివృత్తు-రణప్రకార తా ఉపపదవిభక్తిః. † (అన్యాయ్యత్వాదితి) పదానృపరరామర్పసావేక్షతయా విఃపిత్వతవృత్తిత్యా దన్యాయ్యత్వ మభిశేషమ్. † సచ కరణే వి హితా తృతీయా సాపపదవిభక్తిరిత్యత్రాహ (నచకరణఇతి) † తద్వి ద్వయోరపి కర్తృతావృత్తసమానకర్తృకత్వావగమా, ద్వయైవోనన్యత్వావచ్ఛ తదవస్థపరమాత్మకర్తృకత్వం స్వాదిత్యత్రాహ (జీవస్వేతి) † హేతవ్యేవరమాహ (అతఏవచేతి).

౧౯. † రాక్షసమాహ (ఏవంసా ప్రఇతి) † త్రివృత్తురణం చతుర్ముఖకర్తృకంస్వాదిత్యత్రాహ (త్రివృత్తురణంతివీతి) † కుతభక్త్యత్రాహ (త్రివృత్తుతైరితి) అణ్డసృష్ట్యైర్థ్యాత్త్రివృత్తురణస్వేత్వస్థః. † తతఃకమిత్యత్రాహ (చతుర్ముఖస్వేతి) † చతుర్ముఖకర్తృకసృష్టిప్రకరణే నామరూప వ్యాకరణవచననిర్వాహమాహ (చతుర్వతేతి) † త్రివృత్తురణం నామ క్రిమ్ - తస్మాన్తస్మిన్సృష్టత్వం కథమ్ - * అనేన జీవేనేతి వాక్యాత్ తేజోఽ బన్నప్రతీతికథమ్ - నామరూపవ్యాకరణంచ క్రిమిత్యత్రాహ (అతస్సేయమితి).

† అన ప్రమాతృకత్వామాహ (అథస్యాదితి) అణ్డసృష్టేః పశ్చాచ్ఛతుర్ముఖసృష్టేషు పురుషేషు త్రివృత్తురణోపదేశా, తత్సృష్ట్యాగ్నాది

ఉపదిశ్యతే * ౧ యథా తు ఖలు సోమ్యేమా స్త్రిస్తో దేవతాః పురుషం ప్రాప్య త్రివృత్తివృద్ధైకాభవతి తస్మై విజానీహీతి * ౨ అన్న మళితం త్రేధా విధీయతే తస్య యః స్థవిష్టో భాగః ప్రత్యుపేషం భవతి యో మధ్యమ స్రవ్వాం సు యోఽణిష్ఠః తస్య ఇత్యాదినా. తథా పూర్వస్త్రిన్నపివాక్యే * ౧ యదగ్నే రోహితం రూపం తేజస స్రవ్వాం పం యచ్ఛుక్తం తదహం యత్కృష్ణం తదన్న స్యేత్యాదినా చతుర్ముఖసృష్టాగ్నౌద్దిత్యచన్ద్రోవిదుష్టుః త్రివృత్తరణం ప్రదర్శ్యతే. నామరూపవ్యాకరణోత్తరకాలం చ త్రివృత్తరణం స్మరాయతే * ౩ సేయం దేవతేమా స్త్రిస్తో దేవ తాః అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్తానాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకామకరోదీతి. తత్రాహ.

౧౦|| సూ. మాంసాదిభౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ. ౨.

౨౧. యదుక్త మద్భిన్నస్థుత్తరకాలం చతుర్ముఖసృష్టదేవతాదివిషయాయమ్ * ౩ తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకా మకరోదితి త్రివృత్తరణోపదేశ ఇతి - తన్నోపవద్యతే - * ౨ అన్న మళితం త్రేధా విధీయతే ఇత్యత్ర మాంసమనసోః పురీషా దణుత్వేనాణీయస్త్యేవ వ్యవదిష్టయోః † కారణానువిధాయిత్యేనావ్యతైజసత్వప్రస్థాత్. * ౨ ఆహః పీతా ఇత్య

త్యాదిభి త్రివృత్తరణపద్యనా, న్నామరూపవ్యాకరణోత్తరకాలం త్రివృత్తరణావశాచ్చ, త్రివృత్తరణస్థానిష్ఠస్త్రి ర్భవం నమస్థితి - అతస్త్రివృత్తరణం చతుర్ముఖకర్తృకమితి తదేకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణం చతుర్ముఖకర్తృకమిత్యర్థః.

౨౧. ౧౦|| సూ. మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ. † (అన్నమళితమిత్యాది) † (కారణానువిధాయిత్యేన) అత్రివృత్తరణతామపి పృథివ్యక్షేపసాం స్థూలతాన్యతాన్యజీయస్తాన్ త్రివృత్తరణేవపి తత్త్వమాభితాంశానాం సప్తకారణానుగుణస్థూలతాన్యతాన్యజీయస్త్యంస్థాత్ తస్మాత్ * అన్నమళిత మిత్యాదివాక్యే త్రివృత్తరణం ప్రదర్శ్యతే చేత్ - స్థవిష్టం పురీషం పాణివ మణు మాంస మావ్య మణీయో మనశ్చ తైజసం

౧౦|| సూ. మాంసాదిభౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ. ౨.

(వే-సా.) "౨ అన్నమళితం త్రేధా విధీయతే" ఇత్యత్ర ప్రాగుక్త త్రివృత్తరణా దధానరభూతః అజ్ఞాన్తస్త్రిపురుష భుక్తాన్నాదీనాం పరిణా మప్రకార ఉచ్యతే. అన్యథా మాంసమనసోః పురీషా దణీయ స్త్యేనావ్యత్యైజనత్వే ప్రసక్తిః. తథానతి "౨ అన్నమళితం త్రేధా" ఇతి భూమేరస. త్రిధాన్యోపక్రమః, "౨ అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇతిమనసో భామత్వేన్య విరుద్ధతే. తథేతరయో రప్తేజసోః తైవిష్యం విరుద్ధతే. తదిద మాహ మాంసాదిభౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ ఇతి. పురీషవన్తాంసమనసీ అపి భౌమే ఇహిచాచ్యతే. తథా మూత్రవల్లోహితప్రాణాపస్మాప్య తథా అపివిష్టజ్ఞానాచా తైజసే. ౨.

"౨ అన్నమళితం త్రేధా విధీయతే" ఇత్యాదినా చతుర్ముఖసృష్టపద్యమ త్రివృత్త

రణ ప్రకారోహ్యవదిశ్యతే-అత శ్చతుర్ముఖేన కేవలేన తచ్చక్రమిత్యాకాంక్షయా.

(వే-దీ.) "౩ తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణి" ఇతి నిర్దిష్టం త్రివృత్తరణమ్ "౨ అన్నమళితం త్రేధా విధీయతే" ఇత్యాదినా సూపదిశ్యతే - "౧ తస్య య స్థవిష్టో ధాతుస్తత్కురీషం యో మధ్యమ స్రవ్వాంసం యోఽణిష్ఠ స్రవ్వాం" ఇతి మాంసాద్భి పిహి భౌమమేమౌపది శ్యతే - "౨ అన్నమళితం త్రేధేతి ప్రకమాత్, "౨ అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇతివాక్యకేమశ్చ. తేజోఽబున్నానాం త్రివృత్తరణ ప్రకారే హ్యవదిశ్యమానే మాంసమనసోః పురీషా ద్భౌమా దణీయ స్త్యేనావ్యత్యైజనత్వం ప్రసజ్యతే. తథేతరయో రప్తేజసోః తైవిష్యం విరుద్ధతే. అపి పి తేజాః" "౨ తేజోఽశితమ్" ఇతి త్రయాణాం త్రయాణాం భాగానాం యథాశబ్ద మావ్యత్యైజనత్వమేమౌపదిశ్యతే - తత్రాహిహి "౨ అపిపి తాః" "౨ తేజోఽశితమ్" ఇత్యుపక్రమః, వాక్యకేమశ్చ "౨ అపి మయగిప్రాణః తేజోమయా వాక్" ఇతి. ప్రాగుక్త త్రివృత్తరణప్రకారేహి మూత్రప్రాణయోగ్యవిష్టతాన్యజీయస్తాన్యభౌమం భౌమత్వైజనత్వప్రసక్తిః. తేజోఽశితమిత్యైజనత్వం పూర్వయోగ్యమత్యవ్యక్త్యప్రసక్తిః. అతోఽ త్ర ప్రాగేవ త్రివృత్తరణస్థానాదే నన్వివైర్య త్రేధా పరిణామ ఉపదిశ్యతే. ౨.

౧|| ధాం - ౨ - ౪ - ౭, ౧. ౨|| ధాం - ౨ - ౫ - ౧, ౨, ౩. ౩|| ధాం - ౨ - ౩ - ౩.

త్రాపి మూత్ర ప్రాణయోః స్థవిష్టాణీయసోః పాథివత్వజైవత్వప్రసజ్జాచ్ఛ. నచైవమివ్యతే-మాంసాదిభామమివ్యతే-పురీష
వన్మాంసమనసీ అపి భామే-పాథివే ఇమ్యేతే- * ౧ అన్న మశితం త్రేధేతి ప్రకమాత్. యథాశబ్దమితరయోశ్చ ఇతరయో
పసి - * ౧ ఆహ పీతాః * ౧ తేజోఽశిత మితి పర్యాయయో ర్యథాశబ్దం వికారా ఇవ్యస్తే * ౧ ఆహ పీతా ప్రేధా విధి
యస్త ఇత్యపామేవ త్రేధా పరిణామః శబ్దాత్పీతియతే, తథా * ౧ తేజోఽశితం ప్రాధా విధీయత ఇత్యపి తేజసవప
ప్రాధా పరిణామః శబ్దాత్పీతియతే - అతః పురీషమాంసమనాని పృథివివికారాః - మూత్ర లోహిత ప్రాణాః అబ్వి
కారాః - అస్థిమజ్జానాచ నైజోవికారా ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్. * ౧ అన్నమయంహి సోమ్య మనః, ఆపోమయః ప్రాణ, స్తే
జో మయీవాగితి వాక్యశేమవిరోధాచ్చ. అతః * ౨ తానాం త్రివృతం త్రివృతంమేకైకా మకరో దిత్తుక్తస్త్రివృత్త
రణప్రకారః * ౧ అన్నమశిత మిత్యాదినా నప్రదర్శ్యతే - తథాసతి మనః ప్రాణవాచాం త్రయాణా మప్యణీయస్తే
న తైజసత్వాత్ * ౧ అన్నమయంహి సోమ్య మన ఇత్యాది ర్విరుద్ధ్యతే. ప్రాగేవ త్రివృత్తగ్రుతానాం పృథివ్యా
దీనాం పురుషంప్రాప్తనామ్ * ౧ అన్న మశిత మిత్యాపైకైకస్య ప్రాధా పరిణామ ఉచ్యతే, అడ్డసృష్టేః ప్రాగేవచ
తేజోఽబున్నానాం త్రివృత్తగ్రణేన భవితవ్యమ్. † అత్రివృత్తగ్రుతానాం తేమాం కార్యారమ్భసామర్థ్యాత్. అస్యో
న్యనంయుక్తానామేవహి కార్యారమ్భసామర్థ్యమ్. † తదేవచ త్రివృత్తగ్రణమ్. † తథాచ స్తద్భ్యతే * 3 నానావీర్యాః
పుథగ్భూతా స్తతస్తే సంహతిం వినానాశక్తువన్ ప్రజా సృష్టు మసమాగమ్య కృత్సృశః || సమేత్యాన్యోన్యసంయోగం
పరస్పరసమాశ్రయః | మహదాద్యా విశేషాన్త హృద్ధి ముత్పాదయన్తి త ఇతి. † అతవచ * ౨ అనేన జీవేనాత్మనా
నుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్ తానాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకా మకరోదితి పాతక్రమాఽర్థక్రమేణ బాధ్యతే.

స్యోత్. నతథోపపద్యతే - మాంసమనసోః పాథివత్వాత్. పాథివత్వంచ * అన్నమశిత మితి ప్రకమా దవగతమిత్త్యర్థః. ఏవ మితరపర్యాయస్
ఛేమి. నచైవ మివ్యత ఇత్యస్తేన ప్రసమన్వితిమపర్యాయయో రనిష్ఠం దర్శితమ్. తృతీయేతు నచనక్తమ్ - తత్రాయం భావః - ప్రతిపర్యాయం
చరమాపాత్రేవనిష్ఠస్య ప్రసజ్జాణీయత్వాత్ప్రీతిమపర్యాయే చరమే ప్రసజ్జాణీయస్యానిష్ఠత్వాభావా న్నతత్ప్రసజ్జాణీయమితి. తృతీయేవ్యస్థిమజ్జాపా
థివాప్యత్యానిష్ఠతాపరాచచ్యవ్యత్యతే. † (మాంసాదిహితి) మాంసమనసారావ్యలైజనతేపి అనిష్టే. ద్వితీయే మూత్రం పాథివమ్, లోహిత మావ్యమ్,
ప్రాణైజైవ, స్సాన్యోత్ - తత్ర మూత్రప్రాణయోః పాథివలైజనతేపి అనిష్టే. * అన్నమశితమ్ * ఆహః పీతా ఇతిచ ప్రకమేణ మాంసమనసోః,
పాథివత్వాన్ స్తూత్రప్రాణయో రావ్యత్వాత్, * అన్నమయంహి సోమ్య మనః, ఆపోమయః ప్రాణఇతి వాక్యశేమచ్చ. తృతీయేవ్యస్థః పాథి
వత్వమ్, మజ్జాయా ఆవ్యత్వమ్, వాచపైజనత్వంచ స్యాత్ - తత్రాస్థిమజ్జయోః పాథివావ్యస్థే అనిష్టే - * తేజోఽశితమితి ప్రకమాత్, * తేజో
మయీ వాగితి వాక్యశేమచ్చ. తస్మా స్తత్త్రివృత్తగ్రణం ప్రదర్శ్యతే - అపిత్వీన్నాదీనాం ప్రత్యేకం త్రేధా పరిణామ ఉచ్యత ఇత్యర్థః. * † అనేన
జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్ తానాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకా మకరోదితి పాతక్రమాన్నామరూపవ్యాకరణస్య పశ్చాత్త్రి
వృత్తగ్రణం ప్రతీయతఇత్యత్రాహ (అత్రివృత్తగ్రుతానామితి) † అస్యోన్యనంయుక్తానాం కార్యారమ్భసామర్థ్యంచేత్ - కథం త్రివృత్తగ్రణాపేక్షే
త్యత్రాహ (తదేవచేతి) అస్యోన్యనంయుక్తత్యమేవ త్రివృత్తగ్రుతనివృత్త్యర్థః. † ఏతద్విశదయతి (తథాచ స్తద్భ్యతేతి) † పాతక్రమః కథమిక్త్య
త్రాహ (అతవచేతి) ఉత్పత్తౌ సాధనస్య పూర్వభావితేపి, ఫలస్య పశ్చాద్భావితేపి, నత్యసీ నజ్మచ్ఛే ఫలమేవ పూర్వభావి - న్యర్థకామో యత్య
ఇత్యాదిషు తథా దద్యునాత్. అస్మిన్పీకరణేపి * బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సాధ్యస్య బహుభవనస్య పూర్వభావిత్యంచ దృష్టమ్. ఉపబృంహ
ణేన తద్విశదీకృతిమ్. తస్మాత్ * నామరూపే వ్యాకరణాని త్రివృతం త్రివృత మేకైకాం కరవాణీతి నజ్మల్పనాక్యే త్రివృత్తగ్రణఫలస్య నామ
రూపవ్యాకరణస్య పూర్వప్రతిపత్తౌ త్రివృత్తగ్రణస్య పూర్వభావిత్యంచ సిద్ధిమ్. * అగ్నిహోత్రం జాహోతి * యవాగృం పవతీత్యాదివ్యర్థ
క్రమేణ పాతక్రమబాధరహితాత్, నజ్మల్పవాక్యసాన్వివాక్యాత్, ప్రాకరణీకనజ్మల్పనాక్యాన్తరే పశ్చాద్భావినః ఫలస్య పూర్వభావదర్శనాః దుప
బృంహణవచసాన్విస్యాచ్చ * నామరూపే వ్యాకరోత్ * త్రివృతం త్రివృతమేకైకా మకరోదితి పాతక్రమాఽర్థక్రమేణ బాధ్యత ఇత్యర్థః.

† అష్టావస్థాదివ్యాధినిదిత్యాదిషుః శ్రివృత్త-రూపప్రదర్శనం శ్చేతతేతో శ్చ సూత్రాః రజ్జాన్తవృత్తేన. † తస్య బహిష్టవ
స్తుషు శ్రివృత్త-రూపప్రదర్శనాయోగాశ్రివృత్త-ప్రతానాం కాశ్యేషు అగ్నాదిత్యాదిషు శ్రియతే.

† న్యాదేతత్ * ౧ ఆన్న మఃతమ్ * ౧ ఆపః పీతాః * ౧ తేజోఽతిమతి త్రివృత్తౌతానా మన్నదీనామేక్షకస్యతే
జోఽబన్నా త్తకత్వేన త్రిరావస్య తథ మన్న మాప స్తేజః క్షేత్రకరూపా వ్యవదేశ ఉపపద్యత ఇతి, తత్రాహ

౧౯॥ సూ. వైశేష్యాత్తుతద్వాదసద్వాదః. 3.

౧౧. వైశేష్యమ్ - విశేషభాష. త్రివృత్తరక్షణ త్రిరూపేష్వైకత్వాన్నిన్నాద్యాధిక్యాత్తతతత్రాన్నాదివా
దః ద్విరుక్తి రధ్యాయసమస్తం దోశతయతి. ౧౧ ఛాం-౬-౫-౧, ౨, ౩.

సంజ్ఞామూర్తిక్ ప్రృథికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

సమాప్త శాచిధ్యాయః.

[illegible]

† అనన్తరసూత్రం శక్తియా మనతారయతి (స్వాదేతదితి)

౧౧. ౧౫॥ చూ. వైశేషికప్రతిపాదన చూచుచు. విశేషణ్యో వికారతబల భర్తివో భర్తవనశ్య. అత్రతు భర్తివరః, విశేషణామై వై
భ్యజ్ - ఆధిక్యకూపణ.

౧౯॥ సూ. శ్రేతేష్వాత్తుతద్వాదస్తద్వాదః. 3.

పురవీచిత్రవృత్తం చిత్, త్రాక్షకం పు కథ మన్యూ దూపనేజ ఇత్యున్యతే ఇత్యుత్రాహ.

(ಶಿ.ಸಾ.) ಅನ್ನಾಡಿಭುಯಸ್ವಿನ ಚಾಕೇವ್ಯ ದನ್ನಾಡಿವಾದಿ. 3.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీబేదాంతసారే.

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థాపాదః.

ప్రాగేవ త్రిపుత్కృతం చేత్ - కథం కేవలాన్నాదిశబ్దైరుచ్యత ఇత్యుక్తాహ.

(మే.డి.) ప్రశ్నలను - విశేషంగాః. శ్రీవక్తృప్రశ్నోత్తరములు తదానంతరము వ్యాఖ్యించబడును. ద్వితీయ రహస్య
పరిగమనాదిదోషసార్థం. ౩.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతదీపః.

ద్వితీయస్వాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

పరేణు - జీవస్యానుప్రవేశక ర్వుతవీమ్ - నామరూపవ్యాకరణకర్తాను పరమేశ్వర ఇత్యాహం. తస్యతే శ్రుతివిరోధః - * తత్సంప్రదాన్తి తదేవాన్ప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యేచాన్తభవదితి నామరూపవ్యాకరణసమభివ్యాహృతానుప్రవేశస్య పరమాత్మక ర్వుకత్వావగమాత్. సమా నక ర్వుకతవ్వింశ సమటతే. జీవస్యాన్తవీరా దస్యస్తుతోఽనన్యతేవ్విస యుక్తం సమానక ర్వుకతవ్విమితిచేన్న - జీవేశ్వరయో దుభయో ర్భిహృణి కల్పితత్వాత్ కులాలకువిన్దక ర్వుకయో ధ్వటపటయోరివ తదనుపపత్తే. ఆధిష్టానైక్యాత్ తదుపపత్తిరితి చేన్న - సాన్వప్నకులాలకువిన్దయోః సన్వత్ర కల్పితజ్యేషి తస్మిన్ ప్రస్తుటపటయోరేకక ర్వుకత్వాభివాత్. కించ - క ర్వుతవ్వి ముపాధిగతమ్ - తద్విశిష్టగతమ్ - తదుపలక్షితవస్తుగతంవా. ఆద్యే కర్తౌక్యాన్విధిః. - జీవేశ్వరావచ్ఛేదకానా ముపాధీనాం భిన్నత్వాత్. ద్వితియేషి సకర్తౌక్యమ్ - విశిష్టయావచ్ఛేదాత్. యథా కులాలకువిన్దక ర్వుకయో ధ్వటపటయోః. తృతీయేషు - సన్వత్రవస్తుని సవితః కర్వుతాన్విభావాదేవ సకర్తౌక్యమ్. శరీరభేదేన కృతానాం సాభివ్యాహారాణామిదైకక ర్వుక తోవ్యవస్థిరితిచేన్న - తద్భవీరవ్యాపారమాలభూతప్రయత్నస్యేన జీవేశ్వరవ్యాపారభూతానుప్రవేశవ్యాకరణమాలభయత్నస్య తత్తద్భవీరకైకా ర్వుకతాన్వినుపపత్తే. సమ - ఛాయయా ఆదర్శ మనుప్రవిశ్య తిలకం రచయామితివత్ సమానక ర్వుకతోవ్యవస్థిరితిచేన్న - సత్యాభ్యుత్థయో భిన్ను ప్రతిచిన్మయోరేకక ర్వుతాన్విభావేన దృష్టాన్తస్య సాధ్యవికలత్వాత్, ఛాయయా ఆదర్శ భాసమానతాతిరేకేణానుప్రవేశభావాదన్య. సహి మూర్తద్రవ్యప్రతిభాతిసూ దర్శనస్యానుప్రవేశయోగ్యతవ్విమ్. తృతీయసూత్రేణానుపపత్తివిశేషసహాయ త్రివృద్ధననాన్తరోపన్యాసపరం ద్వితియసూత్రేమిత్యుక్తయుక్తమ్ - మన్వప్రయోజనతాన్విత్, ప్రయోజనవత్తరనిరావహస్య దర్శితత్వాదన్య. మనస ఆహక్కారికతవ్వినిత్యత్యయోః సాన్వ్యవైశేషికాభిమతయోః పుష్కవాసేనాన్వయత్వినమర్థనార్థం ద్వితియం సూత్రమితిచేన్న - ఆహక్కారికతవ్విస్య శ్రుతిసిద్ధత్వాత్, సత్వేన్ద్రి యాణాం భూతాదిశబ్దోపలక్షితే ఆహక్కారికే ప్రళయశ్రవణాత్, మనసో వాచశ్చ పృథివీతేజఃకార్యత్యే భూతప్రళయోత్తరకాల మవస్థానానుప పత్తే, పాశ్చాత్యైప్రళయశ్రవణాయోగాదన్య.

అపరేవామితి పశ్చేఽనుప్రవేశస్య జీవక ర్వుకతవ్విం వస్తు మయుక్తమ్ - నామరూపవ్యాకరణసమభివ్యాహృతానుప్రవేశస్య పరమాత్మక ర్వుకతవ్విశ్రవణాత్. జీవేశ్వరీరా దభిన్నత్వాత్తత్కర్వుకతేవ్యనుప్రవేశస్య పరమాత్మక ర్వుకతోవ్యవస్థిరితిచేత్ - తస్మి నామరూపవ్యాకర ణస్యాన్తి జీవక ర్వుకతయా పరమాత్మక ర్వుకతవ్విం స్వాత్. సమన్తనామరూపవ్యాకరణం జీవస్యాకర్మితిచేత్ - సరాన్వినుప్రవేశశ్చాశ్శక్యః. నన్య చిన్వాతేఽనుప్రవేశ ఉపపద్యతే - * తిస్రోదేవతా అనుప్రవిశ్యేతిహి క్రూయత ఇతిచేన్న - సమానప్రకరణే * విజ్ఞానం చావిజ్ఞానంచ సత్యం చాన్వృతంచేతి జీవవ్యవహితేశ్రవణాత్.

అశ్వేణం మతేషి సమానక ర్వుకతవ్విమనుపపత్తమ్ - జీవేశ్వరయోర్భిహృణిశతాన్వివగమా త్తవంశభూతయోశ్చ తయోర్వయోర్జీవ యోర్దైకక ర్వుతాన్వినుపపత్తే. అంశిస ఏకత్వాత్ కర్తౌక్యమితిచేన్న - రాజచారయోరపి బ్రహ్మేశత్యేనైకక ర్వుకతవ్విపృస్థాత్. అస్తిత్విచేత్ అసమానక ర్వుకవ్యాపారాభావాత్ * సమానక ర్వుకయోరిత్యనుశాసనవైయర్థ్యంస్వాత్. ఉపరితనమూర్త్యవ్యయసాధికరణాన్తరవ్య మవ్యయు క్తమ్ - మూర్త్యాణామవ్యవహితత్యేనతి ఫలఫలిభావేనాన్వితార్థసృతిపాదకత్వాత్.

సంజ్ఞామూర్తిస్త్వే ప్రసాదకరణం సమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీమరితకులాలకవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరంగరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమదవరదాచార్యపాదసేనాసమధిగతశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశాంకరమిమాంసాభాష్యమృదయేన
శ్రీమద్భుక్తమూర్తి విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

సముదితాధికరణసంఖ్యా - ౬౮. సముదితసూత్రసంఖ్యా - ౨౮౭.

తథా, సప్తా, ౭౫౩౨౨౨, సవాయు, రణురిత్యున్తి. జ్యోతిస్, తిగ్నియాన్యత్ర, సంజ్ఞామూర్తిప్రసాదకరణమ్ ||

నారాయణ

వరం బ్రహ్మ.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

తృతీయాధ్యాయే—ప్రథమః పాదః.

తదస్తరప్రతిపత్త్యధికరణమ్.

౧॥ నూ. తదస్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్కృతః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. ౧.

౧. † అతి క్రాంతాధ్యాయద్వయేన నిఖలజగ దేకకారణం నిరస్తనిఖలదోషగన్ధమవరిమితోదారగుణసాగరం సకలే

౧॥ నూ. తదస్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్కృతః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. † ఉత్తరదివికసజ్జత్యర్థం పూర్వదివికార్థమాహ (అతిక్రాంత్యాది) ఇత్యయమర్థ ఇత్యస్తాత్పర్యం ప్రథమాధ్యాయార్థస్సంక్షిప్తః. నిఖలేత్యాదివిశేషణానాం పూర్వవదర్థః. † ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథ

౧॥ నూ. తదస్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్కృతః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. ౧.

(నే.సా.) జీవో దేహాద్దేహాత్తరస్రాస్తా భూతమాత్మై సంపరిష్కృతో యాతీతి పశ్చాన్నివిద్యాయాం ప్రశ్నప్రతిపదనాభ్యా మవగమ్యతే. “౧ వేదో యథా పశ్చాన్యూయ మాచుతావాహః పురుషవచసో భవన్తి” ఇతివత్త్వః; “౨ ఇతితు పశ్చాన్యూయ మాచుతావాహః పురుషవచసో భవన్తి” ఇతిప్రతిపదనమ్; ఉత్తరై స్సూత్రై రథోఽభివ్యజ్యతే; సదాయమర్థః - జీవో బ్రాహ్మణాదిదేహాస్థః స్వాహాదానాదికర్తృకృతతత్త్వల భోగాయాస్తా ద్దేహా దుత్థాయ గచ్ఛత్, ఏతద్దేహాస్థాభిః భూతా స్తరసంపుష్టాభిః సూక్ష్మాకారాభి రభ్యః సంపరిష్కృతోఽగ్నిజ్వేన నిరూపితం ద్యులోకం ప్రాప్యః తాభి రేవామృత మయదేహకారపరిణతాభి రభ్యః పరిష్కృతో దేవానాం కేవలత్వ ముపగమ్య, తైస్సహ తత్ర భోగ మనుభూయ, కర్మావసానే భుక్తజ్ఞ బ్రాహ్మణాదియోనిప్రాపకకర్తానహ పున రపీమం కర్తలాక మాగమ్య, కర్తకర్తం తాభిః పరిష్కృతోఽగ్నిజ్వేన నిరూపితం వర్జ్యం ప్రాప్య, వర్జధారాభి న్సహగ్నితవ్వినిరూపితం పృథివీ ముపగమ్య, వీర్యదివస్వేన సంయజ్య, అన్నాకారపరిణతేన తేన సహగ్నితవ్వినిరూపితం పురుషం ప్రాప్య, తత్ర శుక్లాకారపరిణతాభి స్తాభి రభ్యః పరిష్కృతోఽగ్నిజ్వేన నిరూపితం యోషితం ప్రాప్య, తత్ర గర్భాకారపరిణతాభి స్తాభి రభ్యః పురుషకబ్జాభిలపసియా భిః పరిష్కృతః కర్మానురూపం బ్రాహ్మణాదిరూపేణ జాయతఇతి. ౧.

(నే.దీ.) దేహాదేహాత్తరగమనే దేహకారణభూతై ర్భూతమాత్మై స్సంయక్తో గచ్ఛతి - నేతి సంసయః. స సంయక్తో గచ్ఛతీతి పూర్వగి వక్షః - దేహరమ్భాయ తత్ర తత్ర భూతమాత్మైజాం సులభతావత్. రాధానస్త - పశ్చాన్నివిద్యాయాం “౧ వేదో యథా పశ్చాన్యూయ మాచుతా వాహః పురుషవచసో భవన్తి” “౨ ఇతితు పశ్చాన్యూయ మాచుతావాహః పురుషవచసో భవన్తి” ఇతి ప్రశ్నప్రతిపదనే ఆహ్వాయేతే. దేహాది విభిక్తా ఆవ స్థితృతరణేన భూతా స్తరసంపుష్టాః ద్యులోకవర్జ్యభృథిపురుషరూపాగ్నిమ తేన సహ ప్రవిష్టాః పశ్చాన్యూయ మాచుతా యోషి దగ్నిప్రవేశవేళాయాం పురుషకబ్జాభిలపసియా భవన్తితి ప్రతీయతే పురుషాకారతాం భజప్రభృత్యర్థః. అతో భూతమాత్మై పుష్కరిష్కృతవిన గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః - తదస్తరప్రతిపత్తౌ సంజ్ఞామూర్తిప్రీతిత్యత్ర మూర్తిజ్వేన దేహః ప్రస్తుత స్తచ్యుదేన వరామృత్యతే. దేహాత్తరప్రతిపత్తౌ. రంహతి సంపరిష్కృతః జీవోభూతమాత్మై సంపరిష్కృతో గచ్ఛతి. కుతః! ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్ - పశ్చాన్నివిద్యాస్తర్గతప్రశ్నప్రతిపదనాభ్యా తథాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః. ౧.

౧॥ ఛాం - ౫ - 3 - 3. ౨॥ ఛాం - ౫ - ౧ - ౧.

తరవిలక్షణం పరంబ్రహ్మ ముముక్షుభి రుపస్యతయా వేదాన్తాః ప్రతిపాదయంతీత్యయమర్థః † స్మృతిన్యాయవిరోధపరి హార పరపక్షప్రతిక్షేప వేదాంతవాక్యపరస్పరవిరోధపరిహారరూపకార్యస్వరూపసంశోధనై సద్బద్ధర్వణత్వహేతుభిన్నహ స్థా పికః - † అతోఽభ్యాయదవ్యయేన బ్రహ్మసర్వరూపం ప్రతిపాదితమ్. † ఉత్తరేశేదానీం తత్పాస్తిప్రత్యుపాప్యైస్సుహ ప్రా ప్తిప్రకారశ్చిప్తయతు మిష్యతే. † తత్ర తృతీయాభ్యాయే ఉపాయభూతోపాసనవిషయా చిన్తా వ్యతే. † ఉపాసనార మ్మాభ్యర్థిణీతోపాయశ్చ ప్రాప్యవస్తువ్యతిరిక్తవైతృజ్యం ప్రాప్యతృప్తాచేతి తత్పిద్యర్థం జీవస్య లోకాన్తరేషు సజ్జ్వరతో జాగ్రత స్వప్నత స్సుషుప్తస్య మూర్ఛతశ్చ దోహః, పరస్యచ బ్రహ్మణ స్తద్రహితతా కల్యాణగుణాకరత్వం చ ప్రథమ ద్వితీయయాః పాదయాః ప్రతిపాద్యతే. † తత్ర దేహదేహేస్తరం గచ్ఛన్ముయం జీవో దేహేస్తరారమ్భహేతుభి ర్భూతమాత్మై సమృద్ధింపవ్యవసయ గచ్ఛతి - ఉత నేతి చిన్తాయాం యత్ర యత్ర జీవో యాతి - తత్ర తత్ర భూతనూ త్మ్యేణాం సులభత్వా దసమృద్ధింపవ్యో యాతీతి ప్రాప్తమ్. పశ్చాదపి పూర్వపక్షబీజాన్యవస్యస్య నిరసిష్యతి.

† తత్ర సిద్ధాంత మాహ తదస్తరప్రతిపత్తే రంహాతి సమృద్ధివ్యక్త ఇతి. † సంజ్ఞామూర్తిస్థితి మూ ర్తిశబ్దేన దేహః ప్రస్తుతః - స తచ్ఛబ్దేన పరామృత్యతే. తదస్తరప్రతిపత్తే - దేహేస్తరగమనే భూతమాత్మై సమృద్ధింపవ్యో జీవో రంహాతి - గచ్ఛంతీత్యర్థః. కుతః. ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్ - † ప్రశ్నప్రతిపచనాభ్యామ్. † పశ్చాన్నీవిద్యాయామేవం ప్రశ్నప్రతిపచనే ఆత్మా యేతే - శ్వేతకేతుం కిలారుణేయం పాశ్చాలః ప్రవాహణః కర్షణాం గన్వస్య దేశేమ్, పునరాపృ త్తిప్రకారమ్, † దేవయానపితృమూఢపథవ్యావరణే, అముష్యలోకస్యాప్రాప్తారం, చ వేణేతి పృష్టేపిదమపి పప్రచ్ఛ * ౧ వేద యథా పశ్చాన్యూ మామతావాః పురుషవచసో భవంతి. తత ఇమం పశ్చిమం ప్రశ్నం ప్రతి బ్రువంశ్చ ద్యులోక మగ్నితేన రూపయిత్యా * ౨ తస్మి నేతస్మి న్నగ్నో దేహః శ్రద్ధాం జహ్వతి తస్యా ఆచుతే సన్మో గాజా † సమృన్వతీత్వాదినా - దేహాభ్యాః జీవస్య ప్రాణాః అగ్నితేన రూపితే ద్యులోకే శ్రద్ధాభ్యం వస్తు ప్రక్షి.

మన్వీతియపాదార్థం సంక్షిప్తతి (స్మృతిన్యాయేతి). † తత్ర వేదాన్తేత్వాదినా తృతీయకురీయపాదార్థసంక్షిప్తః, ఏవం కించిద్విస్తరకాద్యాయస్య యార్థ ఉక్తః. ప్రథమద్వికస్య సజ్జిహేజానుగత మర్థ మాహ (అత ఇతి) † ఉత్తరద్వికార్థం సంక్షిప్తతి (ఉత్తరేశేతి) ఇదానీమ్ - విషయే సిద్ధిభిత్వ ర్థః. ప్రథమద్వికే సిద్ధిపరమరూపవిషయచిన్తా - ద్వితీయేతు సాధ్యరూపవిషయ చిన్తా క్రియతభిత్వర్థః. † తృతీయచతుర్థయాస్సాధనఫలవిష యతయా క్రమ మభిప్రయక్తృతీయాభ్యాయార్థమాహ (తత్రేతి) † ప్రథమద్వితీయపాదయార్థపానసం చిన్త్యతభిత్వత్రాహ (ఉపాసనార మేతి) అభ్యర్థితమ్ - ఆ స్తరజ్జమ్. పరమాత్మని యో ర్హో విరోధేఽపరమాత్మసీత్యన్యార్థోఽభిప్రేతః. లోకాన్తరేషు సంచరతో వోహశ్చిప్త్యస్తే- తత్ర బాగరాధ్యవస్య దోహః ఫలితాః. † ప్రథమాధికరణస్య సంశయమాహ (తత్రేతి) కిం దేహేస్తరం గచ్ఛన్మీమా భూతమాత్మై సమృద్ధింపవ్యో రంహా తి - ఉతాసమృద్ధివ్యక్త ఇతి. * శేష్త యథాపశ్చాన్యూ మామతావాః పురుషవచసో భవన్తి * ఇతితు పశ్చాన్యూ మామతా వాః పురుషవచ స ఇతి ప్రశ్నప్రతిపచనే కిం సమృద్ధివ్యక్తస్య రంహాం గమయతః - నేతి. కిం శ్రద్ధాదిశబ్దై ర్యథాప్రసిద్ధిపాస్యా ఉచ్యస్తే - ఉత భూతమాత్మై సమృద్ధింపవ్యో జీవ ఇతి. పితృయాజేన పథా నివర్తనే * ఏవ సోమా రాజేతి సోమశబ్దస్య సోమదేహజీవ పరత్వం కిమ్ * తస్యా ఆచుతే సన్మోగారాజా సమృ న్వతీతి సోమశబ్దస్య సోమదేహజీవమతా మవగమయతి - నేతి. * రంధేవా భక్షయన్తీతి ప్రతిపన్నం భక్షణం * ఏవ సోమా రాజేతి సోమశబ్దస్య సోమదేహజీవపరత్వవిరోధ - ఉతావిరోధీతి. యదావిరోధ - తదానీం * ఏవ సోమా రాజేతి సోమశబ్దస్య జీవవిషయత్వాభావేన తస్యా ఆచుతేసన్మో గా రాజేతి సోమశబ్దస్య జీవవిషయత్వాభావేన * శ్రద్ధాదిశబ్దానామపి ప్రసిద్ధార్థపరతయా ప్రశ్నప్రతిపచనయాః పరివృత్తాపమకతత్వాభావాదసమృ దిప్యంతో రంహాతీతి పూర్వః పక్షః. యదా భక్షణం జీవపరత్వావిరోధ - తదా తత్పూర్వవాక్యస్థసోమశబ్దస్య జీవపరతయా శ్రద్ధాపరత్వన స్తరవాక్యస్థ సోమశబ్దస్యావ్యభాదిద్రవ్యరంభస్య జీవపరత్వేన ప్రశ్నప్రతిపచనయా నీవస్య భూతమాత్మై సమృద్ధింపవ్యో వగమకత్యాత్ వ మమృద్ధివ్యో రంహాతీతి సిద్ధాంతః.

† (తత్రసిద్ధాంతేత్వాది) † తచ్ఛబ్దార్థం వ్యాచక్షే (సాక్షేత్వాదినా) † (ప్రశ్నప్రతిపచనాభ్యామితి) † సహి ప్రశ్నాన స్తరం భూతమాత్మై సమృద్ధివరం ప్రతిపచనం దృశ్యత ఇతి శక్తాయా మర్థానరవ్యవహారశక్త్యానివృత్తిర్థం ఆనేకప్రశ్నత్వేనావసరకమరూపతాం ప్రకరణస్యదన్య యితి † (పశ్చాన్నీత్వాదినా) † (దేవయానపితృయోఢ పథవాన్వర్తనే ఇతి) † న్యావర్తకాకారాభిత్వర్థః. † (సమృన్వతీత్వాది నేతి) అన్య ఉక్తాన్

వని - సాచ త్రద్ధా సోమరాజాఖ్యామృతమయదేహరూపేణ పరిణమతే - తం చామృతమయం దేహం త ఏవ ప్రాణాః పర్జన్యైఽగ్నిత్యేన రూపితే ప్రక్షిప్తవి - సచ దేహ స్తత్ర ప్రక్షిప్తో వర్షం భవతి - తచ్చ వర్షం తఏవ ప్రాణాః పృథివ్యా మగ్నిత్వయాపితాయాం ప్రక్షిప్తవి - తచ్చ తత్ర ప్రక్షిప్త మన్నం భవతి - తచ్చాన్నం తఏవ పురుషేఽగ్నిత్వ రూపితే ప్రక్షిప్తవి - తత్ర తచ్చరేతో భవతి - తచ్చ తఏవ యోమాయా మగ్నిత్వయాపితాయాం ప్రక్షిప్తవి - తచ్చ తత్ర ప్రక్షిప్తం గర్భో భవతీత్యుక్తావ్ ఆహ * ౧ ఇతితు పఞ్చమ్యా మాహుతావాహః పురుషవచసో భవంతి. † ఏవం పఞ్చమ్యా మాహుతో హుతాయా మాహః పురుషశబ్దాభిలప్యా భవంతీత్యర్థః. † ఏవముక్తే పూర్వాప్రప్యా హుతిష్వస్వపరమానానా మేవాహం సూక్ష్మరూపాణా మిదానీం పురుషాకారత్వం భవతీత్యుక్తం భవతి. † అత ఏవం ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాం దేహహేతుభూతై ర్భూతసూక్ష్మై స్సహ తత్ర తత్ర యాతీతి గమ్యతే. ౧॥ ఛాం - ౫ - ౯ - ౧.

† నను * ౧ ఆహః పురుషవచన ఇత్యుక్తే అహం పురుషాకారపరిణామప్రతీతే గ్దచ్చతా జీవేన తానామేవ పరివర్షజః ప్రతీయతే - అతః కథం సర్వేషాం భూతసూక్ష్మాణాం పరివర్షజ ఇతి. తత్రాహ

౨॥ సూ. త్రైత్వికత్వాత్తుభూయస్త్యైత్. ౨.

౨. తుశబ్ద శోధ్యం వ్యావర్తయతి. దేహోరమ్భకాణా మహం కేవలనాం నదేహోరమ్భసమ్భవః - దేహోద్యారమ్భా

హేతుర్భుత్రత్రాన్వయః. శ్రద్ధాశబ్దేన భూతసూక్ష్మవస్థావిశేష ఉచ్యతే. సోమరాజశబ్దాఖ్యాన మమృతమయదేహశబ్దః. ప్రాణాః - ముఖ్యప్రాణా ఇద్వియాజిత. యదాప్ - ప్రాణశబ్దో ముఖ్యప్రాణమాత్రపరః - గమనస్య ప్రాణాధీనత్వాత్. ప్రాణాధీనః ప్రక్షేపో హేమయేనోపచరిత ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రక్షిప్తవీత్యుక్తమ్. ఇతి త్విత్యాదిత్రుతివాక్యమ్. † తస్మాన్ భూతసూక్ష్మమాహ (ఏవమితి) * పురుషవచన ఇతి బహువ్రీహీనమాసేన సమ్మన్తమాత్రం ప్రతీతమ్. తత్ర పురుషశబ్దః స్వరూపపరః - వచశబ్దో వాచకపరః - అత స్సమానప్రతిపన్న స్సమ్మన్తో వాచ్యవాచకభావాభ్యుచితేపరూపఇతి దర్శయితుం పురుషశబ్దాభిలప్యా ఇత్యుక్తమ్. † అసేన కథం రంహతో జీవన్య భూతసూక్ష్మపరివర్త్యావగమయిత్యుక్తాహ (ఏవముక్తే ఇతి) ప్రశ్నప్రతివచనవాక్యయో రుభయోరపి * పఞ్చమ్యా మాహుతావాహః పురుషవచనఇత్యుక్తే హేతస్య ద్రవ్యాకాక్షాహం నన్వవాక్యస్థితయా నన్నిహితా ఆపవీన హేమయ్యుక్తేన స్వరసతః ప్రతితాః - వాక్యాస్తరస్థా శ్రద్ధాసోమరాజరూపేణ పరిణామస్యాయోగ్యా - అత సాన్వప్యసామేన జ్ఞాపికా - ఏవం ప్రశ్నప్రతివచనవాక్యసాన్వరస్థాత్, ప్రసిద్ధశ్రద్ధాయా ఆయోగ్యత్వాచ్చ పఞ్చసాన్వసూతిష్వపాం హేమయ్యుక్తేనానువృత్తిరస్తీతి తాసామేవ పురుషవచన్వమిత్యర్థః. † తతః కిమిత్యుక్తాహ (అతఇతి) — అన్వైస్తు-పఞ్చాగ్నివిద్యాపితృయాణవిషయప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామితి వ్యాఖ్యాతమ్ పితృయాణవిషయవాక్యంతు * ఆత్రుతత్వాదిచేత్ నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతే రిత్యత్రోదాహరణీయత్వా దాద్యం సూత్రం పఞ్చాగ్నివిద్యాప్రతివచనవిషయమేవేతి భావ్యకారాభిప్రాయః.

† అనన్తరసూత్రశక్త్యామాహ (సన్వాపఇతి)

౨॥ సూ. త్రైత్వికత్వాత్తుభూయస్త్యైత్. ప్రథమస్య పఞ్చమ్యస్తపదస్య నమ్మరివ్యక్తో రంహతీత్యన్వయో దర్శితః శక్త్యాగ్రగణ్య

౨. సూ. త్రైత్వికత్వాత్తుభూయస్త్యైత్. ౨.

(వే.సా.) సర్వస్య త్రివృత్తరణేన త్రైత్వికత్వాత్ భూతాస్తరసంస్పృష్టా ఏవాహో భూయస్త్యేనావృద్ధేనోచ్యతే. ౨.

(వే.దీ.) కథ ముచితేషాభ్యుద్భేన సర్వేషా మభిధాన మిత్యాశక్త్యాగ్రహ. తు శబ్దశక్త్యాగ్రహనిష్పత్తిర్థః. ఆహం త్రివృత్తరణేన త్రైత్వికత్వా దాపఇతి భూతాస్తర సంస్పృష్టా ఆహోఽభిధీయస్తే. ఆహం భూయస్త్యైత్ - అధికాన్య దవృద్ధేనాభిధానమ్. ౨.

యహి * ౧ తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేతైకామితి త్రివృత్కరణం † కేవలానా మపాం శ్రవణంతు తాసాం భూ
యస్తావత్. దేహేచ లోహితాదిభూయ స్తేనారమ్భకేవలపాం భూయస్తస్య గమ్యతే. ౧॥ ఛాం-౬-౩-౩.

౩॥ సూ. ప్రాణగతేశ్చ. ౩.

౩. † ఇతశ్చ భూతసూక్ష్మపరివృత్తస్య గమనమితి గమ్యతే-ఉత్క్రామితి జీవే ప్రాణానాం తదనుగతి శుక్ష్మాయ
తే * ౨ త ముత్క్రామిమంత ప్రాణోనూత్క్రామితి ప్రాణమనూత్క్రామిమంత సర్వే ప్రాణ అనూత్క్రామిమన్తి, - స్త
వ్యతేచ * ౩ మనస్తస్థానీద్వియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి | శరీరం య దవాహ్నీతి యచ్చాప్యతామితిశ్వరః | గృహీ
తైవ్రతాని సంయాతి వాయు ర్గన్ధానివాశయాదితి. † నచ నిరాశ్రయాణాం గతి రుపపద్యత ఇతి తదాశ్రయభూతానాం
భూతసూక్ష్మాణామపి గతి రభ్యుపగస్తవ్యా.

౨॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨. ౩॥ గీ - ౧౫ - ౭.

౪॥ సూ. అగ్న్యైదిగతిశ్రుతేరితిచేన్నభాక్తత్వాత్. ౪.

౪. * ౪ యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి, వాతం ప్రాణ, శ్చక్షురాదిత్య, మిత్యాదినా ప్రాణానాం
జీవమరణకాలే అగ్న్యైదివ్యవ్యయశ్రవణా న్న తేహం జీవేన సహ గమనమితి గతిశ్రుతి రన్యథా నేయేతిచేత్. న - భాక్త
త్వాత్ - అగ్న్యైదివ్యవ్యయశ్రవణస్య. కథం భాక్తత్యమ్. * ౪ ఓషధీ గ్లోమాని వనస్పతీశ్చ కేశా ఇత్యనపియద్భి
గ్లోమాదిభి ససహ శ్రవణాత్. అత శ్చక్షురాద్యవ్యయశ్రుతి రధిష్ఠాత్మ దేవతాపక్రమణపరా. ౪॥ బృ - ౫ - ౨ - ౧౩.

పరివృజ్జకదేన. ద్వితియపఞ్చమ్యస్తపదస్య ప్రతిజ్ఞావాక్యం సామర్థ్యా దధ్యాహృతమ్. † (కేవలానా మపాం శ్రవణం త్రితి) వైకేశ్యాత్త్రితి సూత్రే
త్రివృత్కృతేవ్యవ్యవ్యయశ్రవణాత్ తన్నిబద్ధనస్తవ్యతేవర ఇత్యక్షమ్ - ఆత్రతు తవాధిక్య మహ మస్తీతి దర్శయితుం సూత్రారమభ్యః.

౩॥ సూ. ప్రాణగతేశ్చ. † అవాంతరసాధ్యవ్యయవ్యావృత్త్యర్థ మాహ (ఇతశ్చభూతసూక్ష్మేతి) † ప్రాణానా మనగతిసన్యాత్ - తతః
కిమిత్యతాహ (నచేతి).

౪॥ సూ. అగ్న్యైదిగతిశ్రుతేరితిచేన్నభాక్తత్వాత్. యత్రేత్యాదిశ్రుతిః. అనపియద్భి - ఓషధివనస్పతీభి చాప్యయహితైః. తత్రహి
కేశాదే రవ్యయశ్రుతి స్తత్తదేవతాపక్రమణపరా - తథేద మిత్యర్థః. ఓషధీ గ్లోమాని - లోమాభిమానిదేవతా ఒషధ్యభిమానిదేవతా మప్యేతీతి లోమా
భిమానిత్వం విహాయ కేవలమోషధ్యభిమానినీ భవతిత్వర్థః. * అగ్నిం వాగప్యేతీతి - వాగభిమానినీ మవ్యభిమానినీ మప్యేతి - వాగభిమానిత్వయా
పం విహాయ కేవలాగ్నిరభవతిత్వర్థః.

౩॥ సూ. ప్రాణగతేశ్చ. ౩.

(వే-సా.) "౨ ప్రాణ మనూత్క్రామిమంత సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామిమన్తి" ఇతిజీవేనసహేంద్రియగతే స్తదాశ్రయత్వేన దేహగమనం ప్రతీయతే.

(వే-దీ.) ఇతశ్చ భూతసూక్ష్మే సన్ధియంతో యుతి. "౨ త ముత్క్రామిమంత ప్రాణోనూత్క్రామితి ప్రాణ మనూత్క్రామిమంత సర్వే ప్రాణా
అనూత్క్రామిమన్తి" ఇతి ప్రాణానామ్ - ఇంద్రియాణాం జీవేనసహ గమన, శ్రుతేః ఇంద్రియాణాం దేహాశ్రయత్వేన దేహాపి భూతసూక్ష్మయాహే
గచ్ఛతీతి గమ్యతే. స్వవ్యతేచ "౩ మనస్తస్థానీద్వియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి" ఇత్యాదినా. ౩. ౧॥ ఛాం-౬-౩-౩. ౨॥ బృ-౬-౪-౨.

౪॥ సూ. అగ్న్యైదిగతిశ్రుతేరితిచేన్నభాక్తత్వాత్. ౪.

(వే-సా.) "౪ అగ్నిం వాగప్యేతి" ఇతింద్రియాణా మగ్న్యైది గతిశ్రుతే న్న జీవేన గమన మితిచేత్. న, వాగాద్యభిమానిదేవతాను భాక్త
త్వాత్ వాగాదిశబ్దానామ్, "౪ ఓషధీ గ్లోమాని" ఇత్యనపియద్భి గ్లోమాదిభిససహపాతాత్. ౪. ౩॥ గీ-౧౫-౭. ౪॥ బృ-౫-౨-౧౩.

(వే-దీ.) "౪ యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి వాతం ప్రాణ శ్చక్షురాదిత్యమ్" ఇతి మరణవేళాయాం వాగాదీనా మగ్న్యై
దివ్యవ్యయశ్రుతే న్న జీవేనసహ గమనశ్రుతి రన్యథానేయేతిచేత్. తన్న. భాక్తత్వాత్ తత్ర వాగాదిశబ్దానామ్. వాగాద్యభిమానిదేవతానుహి తత్ర వాగా
దయ శ్చబ్దాః. "౪ ఓషధీ గ్లోమాని వనస్పతీశ్చకేశా" ఇత్యనపియద్భి గ్లోమాదిభి ససహ పాతాత్. ౪.

౫॥ సూ. ప్రథమే శ్రవణాదితి చేన్న తావపహ్యుపపత్తే. ౫.

౫. యదుక్త మద్భి సూక్ష్మాభి ర్భూతాంతరసంసృష్టాభిః పరివృత్తో జీవో గచ్ఛన్తీతి ప్రశ్నప్రతిపదనాభ్యా మన గమ్యత ఇతి - తన్నోపపద్యతే - ద్యులోకాగ్నివిషయే ప్రథమే హేమామే అపా హేమామ్యుత్వా శ్రవణాత్. * ౧ తస్మి న్నేతస్మి న్నగ్నో దేవాః శ్రద్ధాం జహ్వతీతి శ్రద్ధేవ హేమామ్యుత్వేన శ్రుతా. శ్రద్ధానామ జీవస్య మనోవృత్తివిశే షతేన ప్రసిద్ధా. అతో నాప స్తత్ర హేమామ్యు ఇతిచేత్. న - యతః తాః - ఆపవన శ్రద్ధాశబ్దేన తత్రాభిధీయన్తే. కుతః. ప్రశ్నప్రతిపదనోపపత్తే. * ౨ † వేథో యథా పఞ్చమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి ప్రశ్నస్య ప్రతిపదనోపక్రమేనా శ్రద్ధాద్యులోకాగ్నో హేమామ్యుత్వేన శ్రుతా - తత్ర యది శ్రద్ధాశబ్దేనాపో నోచ్యేరన్ - త తోఽన్యథా ప్రశ్నోఽన్యథాప్రతిపదన మిత్యసంజఘతం స్యాత్. * ౩ ఇతితు పఞ్చమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచస ఇతి ప్రతిపదన నిగమనం శ్రద్ధాయా అప్రతిపద సూచయతి - * ౨ వేథో యథేహి ప్రశ్నగతః ప్రకారః * ౩ ఇతితు పఞ్చమ్యా మితి శబ్దేన పరిహారో నిగమ్యతే. శ్రద్ధా సోమరాజవర్ణాన్న తేతోగర్భరూపేణాసాం పరిణామ ముక్త్యా హ్యేన మాపః పురుషవచస ఇతి నిగమ్యతే. శ్రద్ధాశబ్దస్యచాపు నైదికప్రయోగో దృశ్యతే * ౪ అపః ప్రణయతి శ్రద్ధావా ఆప ఇతి. * ౧ శ్రద్ధాం జహ్వతి తస్మా ఆహుతే సోమో రాజా సమ్యవతీతి సోమకారేణ పరిణామ త్వాఽపామేపూపవద్యతే. అతో భూతాంతరసంసృష్టాభి రద్భి సస్మరిష్యంతో జీవో రంహతీతుపపన్నమ్.

౬॥ సూ. అత్ర తత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతే. ౬.

౬. యత్పునరుక్త మద్భి సస్మరిష్యంతో జీవో యాతీత్యయ మర్థ ఏతన్నా దావ్యాకృత దవగమ్యత ఇతి - తన్నోపపద్య తే - † అస్మి న్వాన్యే జీవన్యాశ్రవణాత్. అత్రహి శ్రద్ధాదయ ఏవామ్యుప్రవహావిశేషా హేమామ్యుత్వేన శ్రుతాః -

౫॥ సూ. ప్రథమే శ్రవణాదితి చేన్న తావపహ్యుపపత్తే. † కథ మవ్యసం సూచయతీత్యత్రాహ (వేథేతి) ప్రశ్నగతప్రకారస్యప్రతిపద నాస్తే నిగమనా న్ద్యోపి తత్ప్రకార ఏతావపాదిత స్సాన్యదిత్యర్థః. † (ఆపామేపూపవద్యతే) నకు మనోవృత్తివిశేషస్య - తస్య సోమకారప రిణామం ప్రత్యుపాదనతాయోగాదిత్యభిప్రాయః.

౬॥ సూ. అత్ర తత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతే. † (అస్మి న్నేవాన్యే) మహావాక్యభివ్యక్తః. సోమరాజాః - దివ్యదేహః. † క స్మి

౫॥ సూ. ప్రథమే శ్రవణాదితి చేన్న తావపహ్యుపపత్తే. ౫. ౬॥ సూ. అత్ర తత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతే. ౬.

(వే-సా.) ప్రథమే-ద్యులోకేఽపామశ్రవణాత్ నాపో గచ్ఛన్తి; “౧ ఏత స్మిన్నగ్నో దేవాః శ్రద్ధాం జహ్వతి” ఇతి శ్రద్ధేన ప్రతీతిచేత్. న, ఆపవన శ్రద్ధాశబ్దేనాచ్యన్తే ఇత్యున్నపృష్టామ తదుత్తరతో ఏవవత్తే గమ్యతే; “౪ శ్రద్ధానా ఆపః” ఇతిక్రూయతే. ౫.

(వే-దీ.) ప్రథమ - ద్యులోకాగ్ని హేమామే అపా మశ్రవణాత్ అపాభూతాంతరసంసృష్టా గచ్ఛన్తీతి వస్తుం నశశ్యతే. తత్రహి “౧ త స్మిన్నే త స్మిన్నగ్నో దేవాః శ్రద్ధాం జహ్వతి” ఇతి శ్రద్ధేవ హేమామ్యుత్వేన క్రూయత ఇతిచేత్. న-తాః-ఆపవనహి శ్రద్ధాశబ్దేనాచ్యన్తే ప్రతిపదనస్య ప్రశ్నా నుగుణ్యుపపత్తే. “౨ వేథో యథా పఞ్చమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి” ఇత్యపాం పురుషవచస్స ప్రకారే పృష్టే నవపహి ప్రతిపద న్యః. అతశ్శ్రద్ధాశబ్దేన తా ఆపవపూద్యన్తే. “౪ శ్రద్ధానా ఆపః” ఇతిహి క్రూయతే. ౫.

(వే-సా.) అత్ర ప్రశ్నప్రతిపదనయో రావపవ ప్రతీయన్తే, న తత్సరిష్యంతో జీవ ఇతిచేత్. న, ఉత్తరత్ర “౫ ఆప య ఇమే గ్రామే ఇష్టా పూర్తే దత్త మిత్యూపావతే” ఇత్యాదవాష్టాదికారిణాం గమనప్రకారవచనాత్, ద్యులోకాగ్ని సంబద్ధస్యైవ వాచ్యస్య “౧ తస్మా ఆహుతే సోమో రాజా సమ్యవతి” ఇతి సోమభూతత్వేన “౬ సోమో రాజా” ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞానా దద్విఃపరిమిత్తవృత్తవృద్ధిరేవ ఆప ఇత్యుచ్యతే ఇత్యవగమ్యతే.

(వే-దీ.) “౨ ఆపః పురుషవచసో భవన్తి” “౧ శ్రద్ధాం జహ్వతి” ఇదిద్యులోకాదిహ్యేవపహి గచ్ఛన్తీతి క్రూయతే - నతత్సరిష్యంతో జీవః, అతః - ప్రశ్నప్రతిపదనయో దీప్తస్యాశ్రుతవృత్తేన యోజితో జీవో గచ్ఛన్తీతి నశశ్యతే వస్తుమితిచేత్. తస్మ ఇష్టాదికారిణాం ప్రతీతే ఉత్తరత్ర “౫ ఆప య ఇమే గ్రామే ఇష్టాపూర్తే దత్త మిత్యూపావతే” తే ధూమ మభినమ్భన్తి” ఇత్యాదా ఇష్టాదికారిణాం జీవానాం ద్యులోకాదిగమన పున రావృత్తి ప్రకారవచనే ద్యులోకాగ్ని సమ్యుద్భూతవృద్ధివాచ్యస్య సోమ మావప్తస్య ప్రత్యభిజ్ఞానా దత్రాప ఇతి తత్సంయోజితేన ఏతాచ్యతే. ౬.

౧॥ ఛాం-౫-౪-౨. ౨॥ ఛాం-౫-౪-౩. ౩॥ ఛాం-౫-౪-౧. ౪॥ ౩అష్ట-౨-ప్ర-౪అను-౩౩వం. ౫॥ ఛాం-౫-౧-౩. ౬॥ ఛాం-౫-౧-౪.

నతు జనస్తత్పరివృత్త ఇతిచేత్. తన్న - ఇష్టాదికారిణాం ప్రతిజ్ఞే అన్యిస్తేన వాక్యేహ్యుత్తరత్ర బ్రహ్మజ్ఞానవిభుకేష్టా పూర్వదత్తకారిణో ద్యులోకం ప్రాప్య సోమరాజానాం భవంతి - పుణ్యకర్తావసానేన పునరాగత్య గర్భం ప్రాప్నువంత్యు చ్యుతే * ౧ † అథ య ఇమే గ్రామే ఇష్టాపూర్తే దత్త మిత్యుపాసతే తే ధూమ మధినమ్భువస్తీత్యాదభ్య. * ౧ పీతృ లోకా దాకాశ మాకాశా చ్చన్ద్రమన మేష సోమ రాజా తద్దేవానా మన్నం తం దేవా భక్షయంతి తస్మిన్యావత్సమ్నా త ముషితాఽతైతమేవాధావనం పున ర్నివర్తంతే * ౧ యో యో హ్యన్న మత్తి యోయో రేత సిన్ధుతి తద్భూయవ భవంతి. - † అత్రాపి ద్యులోకాగ్నా శ్రద్ధాం జహ్వతి - * ౨ తస్య ఆచుతే సోమరాజా సమ్భవంతి. - తదేకాగ్న త్వా చ్చుగ్ధావస్థదేహ విజ్ఞప్త సోమరూపదేహవిజ్ఞప్తే భవంత్యుక్తమితి గమ్యతే. † దేహస్య జీవశేషగతైకస్వరూపస్య వాచకః శబ్దో విశేష్యే జీవవన పర్యవసృతి. అత సస్మరీష్యో జీవో యాతీత్యవసద్యతే.

† ననుచ * ౧ తందేవా భక్షయంతి దేవైర్భుక్త్యమాణత్వనచాత్ సోమ రాజేతి నజీవ ఉచ్యతే - జీవస్యానదనీయత్వాత్. తత్రాపా.

2|| సూ. భాక్తంవానాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి. 2.

2. వాశబ్ద శ్చోద్యం వ్యావర్తయతి. ఇష్టాదికారిణోఽనాత్మవిత్త్వా త్పదేవానాం భోగోపకరణత్వేనేహముత్తచ వర్తతే. ఇహేష్టాదినా తదారాధనం కుర్వన్నుపకరోతి - ఆరాధనప్రీత్యై దేవైర్దత్త మముం లోకం ప్రాప్య తత్ర తత్స

* వ్యాక్యేఽయ మర్థ ఇత్యుతాపా (అశయఇమఇతి) * పూర్వమ్ - భారాదికర్త. ఇష్టాపూర్తే దత్తంచ ఇత్యుపాసతే - ఉక్తప్రకారణానతిష్ఠన్తి. * భవతిః ప్రాప్తివాచీ. పరస్మై పదత్యంతు ఛాననమ్. యద్యా - సత్తాభో భవతిరేవ ఉపసర్గపతాత్ ప్రాప్త్యర్థః. యావత్సమ్నాతమితి - సమ్నాత శబ్దేన కర్తానిధీయతే - సమ్నతత్యనేన నవ్యవస్థితి పుత్యన్త్యై. తద్భూయవన భవతి - తస్యోగి భవంత్యర్థః. † (అత్రాపితి) ఉభయత్ర సోమరాజ శబ్దేన ప్రత్యభిజ్ఞానానైకార్థ్యమ్. అన్భుటజీవసమ్భవస్థృత పూర్వవాక్యస్య న్భుటజీవసమ్భవేహేతరవాక్యేనైకార్థ్యా దుక్త ఏవాథఇత్యర్థః † శ్రద్ధా సోమాదిశబ్దైస్తత్తవస్థదేహవిజ్ఞప్తనచనం లాక్షణిక మిత్యుతాపా (దేహస్యేతి).

అనంతరమత్రకజ్ఞానాపా (ననుచేతి.)

2|| సూ. భాక్తం వానాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి. † ఇహ చాముత్రచ భోగోపకరణత్వం వివృణోషి (ఇహేతి) అముత్ర తతేనైక

2|| సూ. భాక్తంవానాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి. 2.

(వే.సా.) “౧ ఏషసోమ రాజా-తద్దేవా భక్షయంతి” ఇతి సోమపన్నస్యదేవైర్భుక్త్యమాణత్వవచనమ్, భాక్తమ్ అనాత్మవిత్త్వేనదేవైర్పకరణత్వాభిప్రాయమ్. తథాహి దర్శయతిఃక్రమః “3. యథాపశురేవం స దేవానామ్” ఇతి పశుపదేవైర్పకరణత్వస్వరూపత్వం; తథాశ్చవిదా మనా త్తవిదాశ్చ పరమపురుషాపకరణత్వం దేవైర్పకరణత్వస్య స్రవ్యతే “౪ దేవాన్దేవయజ్ఞో యాన్తి మద్యక్తా యాన్తి మామసి” ఇతి. 2.

(దీ.) “౧ ఆకాశాచ్ఛన్ద్రమన మేష సోమరాజా తద్దేవానా మన్నం తం దేవా భక్షయంతి” ఇతి ధూమాది నా గతస్య దేవైర్భుక్త్యమాణత్వప్రవణాత్, జీవస్యానదనీయత్వావచ్ఛ, నజీవస్త్రోక్త ఇత్యాశక్యతా.

(వే.సీ.) వాశబ్దశ్చోద్యవ్యాప్త్యర్థః. “౧ తం దేవా భక్షయంతి” ఇతి భుక్త్యవ్వచనం భాక్తమ్ - కేవలేష్టాదికారిణా మనాత్మవిత్త్వాన్దేవైర్పకరణత్వాభిప్రాయమ్. అనాత్మవిదాశ్చేవదేవైర్పాదీదేవయాజిమోహి దేవాన్సాప్త్య తదుపకరణం భవంతి. తథాహి దర్శయతిఃక్రమః “3 యథా పశు రేవం సదేవానామ్” ఇతి. అతోధూతమాత్మై న్నమ్నరిష్యో జీవో రంహతి. 2.

31

11

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

తాత్పర్యోద్ఘోషకరణత్వం సేవమానస్య దర్శనమేవ తేషాం భోగః - ❖ ఏతదేవామృతం దృష్ట్వా తృప్త్యున్నతి న్యాయోః. † ఆధికరణార్థ ముపసంహరితి (తసాదితి.)

పరకు - జీవసాక్షిని గుహ గమనం వద్దనున్న తానా మహా మర్రిచూత్రాచురియవత్సం వదలి - ఆచూతీనాం శ్రీరాధివదనవ్యసా
 యస్తానీతి. శ్రద్ధాపూర్యకామస్థేయతయో శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యత్యోవపవత్తే, తథా వాజనీయేతే మన్వీశ్చబ్రాహ్మణే * తే వా ఏతే ఆచూతీ హుతే
 ఉత్కామిత స్తే 2. సురీక్ష మావిశత స్తే 2. సురీక్ష మావానీయం కుర్వాతే వాయుం నమిధం మనీషీమేవ శుక్రా మాచూతిం తే 2. సురీక్షం తర్పయ
 తస్తే తత ఉత్కామిత స్తే 2. దివ మావిశత స్తే 2. దివ మావానీయం కుర్వాతే ఆదిత్యం నమిధం చంద్రమనమేవ శుక్రా మాచూతిం తే 2. దివం తర్పయతస్తే
 తత అవరతే తే ఇదా మావిశత స్తే ఇదా మావానీయం కుర్వాతే ఇత్యురధ్య * తే పురుష మాచితః - తే స్త్రీయ మాచితః - యతస్తతః
 పుత్రో బాలయత ఇత్యాదివైకాఢ్యాచ్చేతి. తదివ మహేశ్వరి - శబ్దోఽర్థత్య ప్రత్యభిజ్ఞానాభావత్. సహ శ్రద్ధాశబ్దాభ్యుదయో రన్యరసిర్దేశః.
 సచ య్యవస్త్యాదికమః - ఆ సురీక్షయ్యవృథివాన్యదికమప్రతీతిః. కించ - దేవతావిగ్రహతదాగమనాదీనాం దేవతాధికరణే నిర్దిష్టత్యాన్తే అగ్నిభి
 రూధానాం దేవతాభి రవభుక్త్యానాం శ్రీరాధీనా ముత్కామిత జీవవరివస్త్విత్యేవ మయ్యుక్తమ్. అత్రచ * ఆ సురీక్షం తర్పయతః * దివం తర్పయత
 ఇత్యాచూత్యో ర్ధ్వలోకవర్తియం తృప్తిహేతుత్వానవమాచచ్చ పూర్వరూపేణ జీవవరివస్త్విత్యేవ మెవవద్యతే. సచ - ఆచూత్యోరకదేశో
 దేవతాభి ర్భుజ్యతే - రతకదేశో జీవావరివస్త్వే - దేవోపచరణధారితకదేశరూపవరిణామద్యోర దేవతాత్వప్రకాశకుతయా * తర్పయత
 ఇత్యేతరుషవద్యతఇతి. నైవమ్ - ఆశ్రుతివిభాగకల్పనావ్రసక్తాత్, తథా - కలిశ్రుతివిభాగవైకదేశస్య జీవద్రావ్యం ప్రవీక్ష్యత్య యవస్తరణ
 మవస్థానకల్పవప్రసక్తాత్, తథా - నన్యరూపేణ దేవతాత్వప్రకాశజేవ సమ్యుపనతి జీవరేరూపిరకతస్య కల్పనానవపత్తేచ - పరైకదేశో
 పరిశబ్దస్యేవాచూత్యేకదేశ ఆచూతిశబ్దస్థానమఖ్యత్యాచ్చ - ఆ సైన్యం - చంద్రోత్పన్న త్రిదేవతాభక్త్యర్థయో న్నన్యరూపేణానవపత్త్యాన దగ్ధి
 న్నసా రంపాతీతి పూర్వవస్థం కృత్వాన్ ప్రావృత్య చంద్రస్య సామరాజత్యేవరిపాదనా చంద్రవస్య భాక్త్యానచ్చ పృథ గ్దవస్థీతి నిర్ధృతః
 కృతః - అగ్నిమహాత్రస్యతిరిక్తాని సూత్రాణి పూర్వవస్థపరాణి వ్యాఖ్యాతాని - ఆప శ్చాచూతిరూపా జీవస్య భూతమాత్మయమదేహావ్యా
 యికా అభిమతాః. అనా మహం పున్వీశ్చబ్రాహ్మణోక్తాచూతిరూపవత్ తావత్ శబ్దోఽర్థత్య ప్రత్యభిజ్ఞానాభావా దయ్యుక్తమ్. పున్వీశ్చ
 బ్రాహ్మణేషి * తర్పయత ఇతి దేవతాత్వప్రకాశజేవ సమ్యుపనతి శ్రుతానా మాచూతీనాం వర్ణాప్రయవచనన్త్యేవరన్తావస్థానిశేషానవపత్తే శ్చాయ్యుక్తమ్.
 ఆచూతిశబ్దస్య తదేకదేశవాచిత్య మశ్రుతివిభాగకల్పనామఖ్యత్యానన్య మయ్యుక్తమితియుక్తమ్. అతో దేవతాత్వప్రీయతేన శుభరత్రజస్త్రకేతురత్య
 పరన్తాచూతివైభవానవస్థానం తత్ర ప్రతిపాద్యతే - సతు దేహరమిషికా ఆప ఇతి యుక్త మభ్యుపగమమ్. భవతువా విభాగ ఆచూతీనామ్, దేహ
 రమిషికా ఆచూచూత్యేకదేశరూపా స్తున్ - తథాపి జీవస్య తాభిన్నసా రంపానిషేధో వ నిర్ధాన్తికర్తవ్యః - * పృథివీవావ గౌరమాగ్నిరీత్యా
 రధ్య * తస్మిన్నేతస్మిన్గౌరేవా వత్సం జహానతి తస్మా ఆచూతే రన్తం సమ్యుపనతి * తస్మా ఆచూతేరత స్మమ్యుపనతి పృథివాన్యదగ్నిత్రయ
 విషయాణాం తిన్యణాం వర్ణా న్నరతోరూపాచూతీనామిహ శ్రుత్యాన్, ధూమాద్రీమేషువద్రీవ్యాదిభి సావశ్యయజీవసంసర్గస్య ఉపరితసహస్ర
 ధికరణేషు భవన్తీతే నిర్ధతేన ఆచూతిత్రయస్య జీవసంస్కృత్యాన్తే, శ్రద్ధా సామాన్యయాచూతిప్రయేజీవస్య వియ్యుక్తవృత్తి తదవస్తర మపునరస్య
 సంసర్గేన ప్రమాణాభావా, త్తదభయకల్పనో గౌరవాత్, కల్పకస్యచ కస్యవి దధావా దగ్నిప్రాయన్యాదేవాద్యాచూతిప్రయేజీవసంసర్గకల్పన
 వైస్యవ యుక్త్యానచ్చ. కించ - * అపః పురుషవచన ఇతి పురుషవచన్త్య మహం శ్రూయతే, * తస్మా ఆచూతే ర్ధ్వ గ్ధి న్మమ్యుపనతి వశ్చాచూత్య ఆ
 చూతేర్ధ్వనమ్యవత్ శ్రూయతే, సమానచరణతే తస్మాచూత్రవ పురుష మ్యుపనతి శ్రూయతే, పురుషశబ్దస్య సకరీరమాత్రవరః - కింతు శరీరిణి చేతి
 నే సగరవ ఇత్యవిగతమ్. కరాద్యాచూతిత్రయే చేతసంసర్గో ధవదభీతీత్యుక్త * అపః పురుషవచన ఇత్యుక్తేనతి అపృచ్ఛత్య పురుషశబ్దసమానాధిక

రణః ప్రతీయతే - అయం దేవదత్తసంజ్ఞాభివ్యక్తే ఇదంశబ్దదేవదత్తశబ్దయో సామనాధికరణ్యంహి ప్రతీయతే అయం దేవదత్తఇతి - ఏవంచాపృష్ట పురుషశబ్దయో సామనాధికరణ్యం చాపృష్టస్య చేతమౌపస్థాపకత్వే నిర్దేశేత్. భిన్నవిశేష్యనిష్ఠయోః పదయోః గృహదేవదత్తశబ్దయోరివ సామా నాధికరణ్యమపచక్షేః - సహి గృహదేవదత్తేవచనభి వత్తుం న్యాయ్యమ్ - తస్మా దపృష్టవాచ్యం వస్తు యత్ర యత్ర హేమతస్యం శ్రుతమ్ - తత్ర తత్ర యయా కయాది దవృత్త్యా జీవసర్వపస్థాపితత్వ మకామేనాపి స్వీకరణీయమ్ - సామానాధికరణ్యప్రతీతిప్రాబల్యాత్. యదా తవృష్ట పురుషశరీరభూతభూతనూత్నచరః - తదా తస్య దేవమనుష్యునిశబ్దం చేతనవిషయత్వం న్వరసతతమ్. అతో జీవదేహభూతానా మపాం జీవస్యచ వృధగమన మయుక్తమ్. ఏవంసహగమనేనతి ప్రాణోత్క్రిమణవిషయశ్రుత్య న్నరానుగ్రహశ్చస్యాత్, సోమరాజశబ్దప్రత్యభిజ్ఞానంచ ఘటతే. యదు క్తమ్ * ఆకాశాచచ్ఛిప్తిమన మేవ సామా రాజేతి ప్రాప్యస్య సామరాజత్య ముచ్యతే - నతుప్రాప్తైరితి - తదయంక్తిమ్ - వాక్యవైయర్థ్యసంజ్ఞా తే. ప్రసిద్ధేన చచ్ఛిమశ్చజేన పూర్వనిర్దిష్టస్య తునస్తత్పర్యాయాభ్యాం, సోమరాజశబ్దాభ్యాం నిర్దేశే కింఫలమ్, పూర్వనిర్దిష్టప్రత్యభిజ్ఞానేతు ప్రయోజనవత్త్వం నుటమ్ - శ్రద్ధాపూరితముఖ్యతస్య సోమరాజశబ్దవాచ్యత్వం చచ్ఛిప్రాప్తిదకాయా మిత్యస్యాద్యస్య జ్ఞాపకత్వాత్. కించ - చ చ్ఛిమగ మభినమ్నవస్థిత్యభినమ్నవస్థిత్యాకర్తృతయా ప్రశమానిర్దిష్టః ప్రాప్తా జీవః * ఏవఇతి నర్వినామపదేన పరామర్శ ముర్తితి - చచ్ఛిమ నస్య దివితీయానిర్దిష్టస్య పరామర్శో నన్వరసః, నను - * తే భూమ మభినమ్నవస్థితీ బహువచననిర్దిష్టానాం ప్రాప్త్యాజ్ఞాం ఏవఇతి ఏకవచ నేన పరామర్శోఽను పపన్నః - చచ్ఛిమనూపపన్నైరితిచేన్న - కృత్సన్నివాక్యవైయర్థ్యానపి విభక్తివాత్రస్య క్షిప్తార్థతాశ్రయణేన జాత్యభిప్రా యత్యమాత్రకలప్తసూపచక్షేః, ప్రకరణే విభక్త్యర్థనిర్వహాభావదర్పవాచ్య - తద్దేహనా మన్నం తం దేహ భక్షయన్తీతి బహువచననిర్దిష్టోఽభిన మ్నభిదా తునకేవచనేన నిర్దిశ్యతే. సచైతదపి వాక్యం చచ్ఛివిషయమ్ - * తే చచ్ఛిం ప్రాప్యార్థం భవన్తీతి వాజనసేయతే ప్రాప్త రన్యత్వా నిభానాత్. తథా - * వాయు రూప్త్యా భూమౌ టితి, భూమౌ భూత్వానిధం భవితీత్యేకవచనేన నిర్దిశ్య * త ఇవా స్రీహియనా ఓపధివనన్వ తయ స్తిలమాపా బానుస్త ఇత్యుక్త్యాః * యో యో హ్యన్న మత్రియో యో రేత సన్నిభాని తమూయవిష భవితీత్యేకవచనేన నిర్దిశ్యతే - అతో విభక్త్యనాదరణే వాక్యవైయర్థ్యపరిహారో న్యాయ్యః. నను - పశ్యాన్నిరద్యాయామపి సామరాజశబ్దచ్ఛిప్తివిషయభిచేత్. న - * తస్యా ఆహుతే సోమె రాజా నమ్నసత్తిత్వత్వత్తి శిషణాత్. కలావృద్ధికేలూత్వత్తి రితిచేన్న - అన్వరసత్వాత్, నమ్నసత్వస్యాప్యాయనవాదిత్వా భావాచ్య. కించ - * వస్తుస్సోమరావ గాతమగ్నిరేత్యార్థస్య తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేహః సామం రాజానం జాన్వానీతి సోమరాజస్య పర్వస్యే హుతత్వీశ్రవణా, చచ్ఛిప్తిస్య పర్వస్యే స్రవిలయాభావాచ్య దివితీయాహుతివిషయసోమశబ్దస్య చచ్ఛివిషయత్వ మయుక్తమ్. నన్వేవంసతి పితృ యాణాకన్యకస్థసోమరాజశబ్దస్య ప్రయోజనవత్ప్రయోజనాదికారివిషయత్వే తత్ప్రతిత్వభిజ్ఞానా దత్ర సోమరాజశబ్దస్వేష్టాదికారివిషయత్వమ్ - అత్రత్య సామరాజశబ్దస్వేష్టాదికారివిషయత్వే తత్ప్రతిత్వభిజ్ఞాననేన ప్రయోజనవత్త్వయా పితృయాణాకన్యకస్థసోమరాజశబ్దస్వేష్టాదికారివిషయత్వ మిత్యసోమ్య న్యాశ్రయ భిచేన్న - పితృయాణాకన్యకస్థసోమరాజశబ్దా వైయర్థ్యస్య పూర్వసోమరాజశబ్దస్వేష్టాదికారివిషయత్వనిర్ధారణానకేతత్వాత్. పూర్వ సోమరాజశబ్దస్య చచ్ఛిప్తివ్యతిక్రమయతా మాత్రజ్ఞానమేవ హ్యపేక్షితమ్. తస్య చచ్ఛిప్తివ్యతిక్రమయత్వం చచ్ఛిప్తిస్య నమ్నసహేమ్యత్వాను పపత్త్యైవ సిద్ధమ్. చచ్ఛిప్తివ్యతిక్రమాగ్లో ఘటః టతోవా దంకో మళోవా భనతు - తస్య సామరాజశబ్దవాచ్యత్వం చచ్ఛిప్రాప్తిదకాయామిత్యేతా వజ్ఞాపనేనాత్రవవాక్యవైయర్థ్యం సిద్ధతి. ఏవం ప్రయోజనవదుత్తరవాక్యకస్థసోమరాజశబ్దస్య ప్రాప్తివిషయతయా ఇష్టాదికారివిషయత్వే సిద్ధే తదైకార్థ్యం పూర్వశ్రుతోపి దివితీయాహుతివిషయ సోమరాజశబ్దః పూర్వమేవ చచ్ఛిప్తివ్యతిక్రమయతయాఽఽధారిత ఇష్టాదికారియాపనిశేష విషయో జ్ఞాయతఇతి నాన్యోన్యశ్రయః. అథవా - ప్రాప్త్యన్తీసాదృశ్యజ్ఞాపనం వాక్యఫలమ్ - తచైవేచ్ఛ బ్రహ్మ సామరాజపదసామానాధికరణ్యేన భవతి - అగ్నిశబ్దస్య సామానాధికరణ్యేన మాణవస్యాగ్నిసాదృశ్యజ్ఞాపనవిత్. తచ్చ సామరాజశబ్దస్య చచ్ఛిప్తివ్యతిక్రమయత్యై సిద్ధతి - సహా నన్వస్య నేన సాదృశ్యం జ్ఞాప్యమ్. అత సోమరాజశబ్దస్య స ప్రాప్త్యవిషయత్వమ్. యత్తు నమానప్రకరణే * తే చచ్ఛిం ప్రాప్యార్థం భవన్తి తాంస్తత్ర దేహ యథా సోమం రాజానమాప్యాయస్యాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాంస్తత్రభక్షయన్తీతి సోమాచ్ఛేదవ్యసచేత ఇష్టాదికారిణాం ప్రతీయతే - అత స్తేషాం స సామరాజశబ్దాభివ్యక్త్యే మిత్యుక్తమ్ - తదవ్యక్తేన పరిపూరితమ్ - ఛాన్దోగ్యస్థస్య సామరాజశబ్దస్వేష్టాదికారివిషయత్వనిర్వహా పరత్యాద్యాజనసేయకవాక్యస్య. సహి వృత్త్యస్తరే నమ్నసత్వేకస్య శబ్దస్య బహువచ్ఛేష శక్తిదేదకలనం న్యాయ్యమ్ - అత ఇష్టాదికారివిషయ సోమరాజశబ్దస్య తేషా కథం పుత్రిత్యవైయర్థం * యథా సోమం రాజానమితి దృష్టాన్తికరణేన చచ్ఛిప్సాదృశ్యాత్ సామరాజశబ్దప్రయోగః - సాదృశ్యంచామృతమయరూపత్యదేవస్యోపయోగయోగ్యత్వవిక్షణమితి జ్ఞాయతే. * ఆహ్వాయస్వేత్యాదివాక్యస్యానుయథః - యథా ఆహ్వాయ స్వాపక్షీయస్వేతి సోమం రాజానంభక్షయన్తి - ఏవ మేనాంస్తత్రభక్షయన్తీతి. తేనామృతమయదేవవత్త్వం దేవవస్యోపయోగార్హత్వత్వంచ దర్శితం భవతి. అతో భక్షణస్య భాక్త్యవచన మపుత్రపవ్యతే. అతః పృథగ్దర్పణీతి రాధాస్మౌఽనుపపన్నః.

౮॥ సూ. కృతాత్మయేనుశయవాక్దృష్టస్తృతిభ్యాం యథేతమనేవచ. ౧.

౮. † కేవలేష్టాపూర్వదత్తకారణం ధూమాదినా పితృయాణేన పథా గమనం క్షన్తఫలావసానే పునరావర్తనంచా మ్నాతమ్. * ౧ యావత్సమూత ముషితాన్వైఛైతమేవాధ్యానం పున ర్నివర్తస్త ఇతి. తత్ర ప్రత్యవరోహాజీవః కి మనుశయవాక్ప్రత్యవరోహతి - ఉత నేతి సంశయ్యతే. కిం యుక్తమ్. కర్తవ్యః కృత్స్నిస్త్యపభుక్తత్వాత్ నానుశయ వానితి ప్రాప్తమ్. † అనుశయోహ్యుపభుక్తీప్తం కర్త. † తచ్చ కృత్స్నిఫలోపభోగేనతి † నావశ్యతే. * ౧ యా వత్సమూత ముషితేవైతి వచనాత్ కృతోన్విపభోగశ్చ జ్ఞాయతే. † సమృత్త్యనేన స్వర్గం లోకమితి సమ్మాతః - కర్మోద్యతే శ్రుత్యస్తరంచ * ౨ ప్రాప్యస్తం కర్తవ్యస్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయమ్ | తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్తే లోకా య కర్తవ్య ఇతి.

౧॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౫. ౨॥ బృ - ౬ - ౪ - ౬.

† ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే. అనుశయవాక్ప్రత్యవరోహతితి. కుతః. దృష్టస్తృతిభ్యామ్ - శ్రుతిస్తృతిభ్యామ్

౮॥ సూ. కృతాత్మయేనుశయవాక్దృష్టస్తృతిభ్యాం యథేతమనేవచ. † విషయసంస్కర్ష మవాస్తరసజ్జత్యర్థంచాహ (కేవలేతి) యావ త్సంసారం ప్రకృతిమన్వన్ధోఽవర్జనీయఇత్సుక్తమ్ - తథేతుక ర్తవ్యమన్వన్ధావ్యవర్జనీయ ఇత్సుచ్యతఇతి సప్తవిత్కర్త. ఆముష్మి ల్లోకాన్నివ ర్తమానః కిం సానుశయో నివర్తతే - ఉత నిరనుశయఇతి చిన్తా. * యావత్సమూతమ్ * ప్రాప్యస్తమితిచ వాక్యం కిం సానుశయస్య నివర్తనం విరుదాన్తి - నేతి. సమూతకర్తృత్వా కిం కర్తవ్యత్రవరా - ఉత ఫలదానప్రవృత్తకర్తవరా. కిమ్ * తద్వ ఇహ రమణీయచరణా ఇత్యాదివాక్యం సమూతాదిజ బ్ధస్య ఫలదానప్రవృత్త కర్తవరతా మగమయతి - నేతి. కిమత్ర చరణజబ్బ ఆచారపరః - ఉత మకృతదుష్కృత పరఇతి. యదా న ఆచారపరః తదా తేన వాక్యేన సమూతాదిజబ్ధస్య ఫలదానప్రవృత్తకర్తవరతాన్వచగమాత్ * యావత్సమూతమిత్యాదివాక్యస్య సానుశయనివర్తనవిరోధితయా నిరనుశయో నివర్తత ఇతిస్మాత్. యదా చరణజబ్బ మృకృతదుష్కృతపరః - తదా * తద్వ ఇహ రమణీయచరణా ఇత్యాదివాక్యేకాత్మ్యేన సమూ తాదిజబ్ధస్య ఫలదానప్రవృత్తకర్తవరతాన్వచగమాత్ * యావత్సమూతమిత్యాదివాక్యస్య సానుశయనివర్తనవిరోధితయా సానుశయో నివర్తత ఇతి సిద్ధ్యతి. కృతాత్మయే - కృతస్య కర్తవ్యః అనుభవేన వివాశ ఇత్యర్థః. † అనుశయజబ్బం వ్యాచక్ష్యే (అనుశయోహీతి) † (తచ్ఛేతి) తచ్చబ్ధః కర్త మాత్ర పరః, యదాన్వి - † (నావశ్యతే) అజీవ్యం కర్తవ్య సమన్వితీత్యర్థః. * † యావత్సమూతమిత్యస్య యావత్సతన ముషితేన్విత్యర్థశ్చేత్ - చాక్యవైయర్థ్యమిత్యస్మిన్ప్రాయేణాహ (సమృతీనీతి)

† (ఏవంప్రాప్తఇత్యాది) దృష్టశబ్దేన ప్రత్యక్షశ్రుతిప్రవక్షీతా. * అభ్యాశ ఇతి పదం దిశఇతివక్ ప్రసమాబహువచనమ్. అభ్యాష్పూర్వాన్తే * అజ్ఞావాన్ప్రాదితి ధాతోరేవం యావం భవతి. య ఇహాభ్యాశః - అభ్యాగన్తాః - తే రమణీయచరణా యతే - సాధుకర్తకారిణి యది - తే

౮॥ సూ॥ కృతాత్మయేనుశయవాన్దృష్టస్తృతిభ్యాం యథేతమనేవచ. ౧.

(వే-సా.) కృతస్య కర్తవ్యోఽస్తే నివర్తమానా భుక్తజిప్తకర్తవా నివర్తతఇతి శ్రుతిస్తృతిభ్యా మవగమ్యతే. “౩ రమణీయచరణాః...రమణీ యాం యోని మావద్యతే” ఇతి శ్రుతిః. “౪ తతః పరిపృత్తై కర్తఫలకేషేణ జాతిం యాపమ్” ఇత్యాదికా స్మృతిః. ఆరోహప్రకారేణ మూర్తక దేశః, ప్రకారాస్తరేణ వైకదేశః. ౧.

౩॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౭. ౪॥ అపస్తంబ - ౨వ్ర - ౩నూ.

(వే-నీ) ధూమాదినా గతో నివర్తమానా జీవః సానుశయో నివర్తతే - ఉత నేతి సంశయః. నేతి పూర్వగతీ. అనుశయోహి భుక్తః ప్తం కర్త. “౧ యావత్సమూత ముషితాన్” “౨ ప్రాప్యస్తం కర్తవ్యః” ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః కృత్స్నిస్త్య కర్తవ్యోఽనుభూతత్వాప్రతీతేః నానుశ యవా నివర్తతే. రాధాస్తవ్య - “౩ తద్వ ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహయతే రమణీయాం యోని మావద్యేన్” బ్రాహ్మణయోనిం త్రిత్రయయో నిం వైశ్యయోనిం వా అగ్ర య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశోహయతే కపూయాం యోని మావద్యేన్” శ్యమోనింవా మూకయోనింవా చిన్తాయోనింవా” ఇతి రమణీయచరణా బ్రాహ్మణాదియోనిమ్. కపూయచరణాః-మన్వితకర్తవ్యః శ్యమూకరాదియోనిమ్, ప్రతిపద్యస్తఇతిశ్రుతేః “౨ ప్రాప్య స్తం కర్తవ్యః” ఇత్యాదిశ్రుతిః ఫలదానప్రవృత్తకర్తవిషయేతి సానుశయో నివర్తతే. మూత్రార్థస్తవ్య కృతాత్మయే కృతస్య - పూర్వకర్తవ్యోఽత్యయే. అనుశయవాన్ - భుక్తజిప్తకర్తవాన్నివర్తతే. కుతః? దృష్టస్తృతిభ్యామ్ - శ్రుతిస్తృతిభ్యాముపగమ్యతే. “౩ తద్వ ఇహ రమణీయచరణాః” ఇత్యా ద్విశ్రుతిః. “౪ తతః పరిపృత్తై కర్తఫలకేషేణ జాతిం యాపమ్” ఇత్యాదికా స్మృతిః. యథేతమనేవచ ఆరోహప్రకారేణ ప్రకారాస్తరేణచ నివర్త తే. చంద్రిమన స్థానావాకాళమిత్యాదిరోహాక్రమేణావరోహన్తి, వాయుసూమాభ్రాదినా ప్రకారాస్తరేణచ. ౧.

త్యక్తః. శ్రుతిస్తావత్ * ౧ తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హయత్తే రమణీయాం యోని మావద్యేరకబ్రాహ్మణ యోనిం శ్రుతియయోనిం వైశ్యయోనింవా అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హయత్తే కపూయాం యోని మా వద్యేరకశ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చర్జాలయోనింవేతి ప్రత్యవరూధాకప్రతి శ్రూయతే. అముష్మాన్లోకా త్పృత్యవరూధేషు రమణీయకర్మాణో రమణీయాం బ్రాహ్మణాదియోనిం ప్రతివద్యంతే - కపూయచరణాః - కుత్సిత కర్మాణః కుత్సితాం శ్వసూకరచర్జాలాదియోనిం ప్రతివద్యంత్యతి ప్రత్యవరూధానాం పుణ్యపావకర్తయోగం దర్శయతి. † స్తుతిరపి * ౨ వర్ణా ఆశ్రమాశ్చ సస్వకర్తసంఘాః వేత్త్య కర్తృఫల మనుభూయ తతః శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపా యశ్చ సృతివితృప్తసంఘమేదసోహి జన్త ప్రతివద్యంతే విషవృణో విపరీతా నశ్యంతి. తథా * ౩ తతః పరివృత్తే కర్తృఫ లశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణం బలం మేధాం ప్రజ్ఞాం ద్రవ్యాణి ధర్మానుష్ఠానమితి ప్రతివద్యంతే తచ్ఛత్రవ దుభయో గ్లోకయో స్ఫుభి ఏవ వర్తత్యతి. * ౧ † యావత్ సమాప్తమితి ఫలదానప్రవృత్తకర్తృవిశేషవిషయమ్. * ౨ యత్కిం చేహ కరోత్యయ మితీదమపి తద్విషయమేవ. † అభుక్తఫలానా మకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్తృణాం కర్తావరఫలాను భవాన్నాశోప్యనవపన్నః. అతోఽముం లోకం గతా స్సానుశయావప యథేతమనేవం చ పునర్ని వర్తంతే - † ఆరోహణ ప్రకారేణ ప్రకారానరేణ చ పునర్నివర్తంత్యత్యర్థః. † ఆరోహణంహి భూమరాత్ర్యపరమక్షదక్షిణాయనవక్యానపిత్వ లోకాకాశచంద్రాక్రమేణ - అనరోహణంతు చంద్రమునః స్థానా దాకాశవాయుధూమాభ్రమేషుక్రమేణ. తత్రాకాశా వరోహణాద్యధేతవ్ - వాయుదిప్రాప్తేః పితృలోకాద్యప్రాప్తేశాన్వేషమ్. ౧॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౭, ౫.

౯॥ సూ. చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణాద్ధేతికార్వాజిని. ౨.

౯. * ౧ రమణీయచరణాః * ౧ కపూయచరణాఇతి న చరణశబ్దేన పుణ్యపావరూపం కర్తాభిధీయతే - చరణశబ్దస్య లోకపేదయో రాచారే ప్రసిద్ధే, లోకాకాః ఖలు చరణ మాచారః శీలం వృత్తమితి వర్యాయా నభిమన్యంతే - † వేదేచ రమణీయాం యోని మావద్యేర్నిత్యర్థః. ఏవ ముత్తరత్ర ద్రష్టవ్యమ్. * అభ్యాశఇతిపదం ప్రత్యవరూధవాచీ. † (స్తుతిరపితి) గాతమానస్తమవచ సమూహాత్మకమ్. † (యావత్సమాప్తమితిఫలదానప్రవృత్తకర్తృవిశేషవిషయమితి) అత్రకిం సస్వర్ణకామనయాఽన్యత్రస్త్వైవ కర్తృణః ఏకదేశః ఫలగా నాప్రసృత్యోత్పత్తిరీ సానుశయఇతి ఫలదానప్రవృత్తశబ్దేన తద్వ్యవచేచ్ఛః - ఉత స్వర్ణార్థకర్తృత్వే కృతమేకఫలం కర్తావర మప్యవృత్తఫల మను శయఇతి తస్యైవచేచ్ఛో వివక్షితః. ఉచ్యతే - కర్తావర మనుశయః - సతు సస్వర్ణార్థకర్తృణః ఏకదేశఇతి. ఫలదానప్రవృత్తకర్తృవిశేషవిషయ మితిహి ధావ్యమ్ - సతు కర్తృణాం విషయమితి. వక్ష్యతిచ ఇష్టాదేః కర్తృణః సస్వర్ణోపభోగాదేవ సమాప్రత్యానిదితి. * స్వర్ణార్థకర్తృదేశస్య తత్రాభుక్తత్వం చ * సస్వర్ణకామా యజేతేతి శ్రుతిసాన్వితవిద్యమ్. యత్రతు సస్వర్ణరకాద్యుపభుక్తకర్తృశేషేణ యోగ్యస్తరప్రాప్తి రన్వచనసిద్ధా - తత్రానేకశరీ రారమృఫలకత్వ మేకస్య కర్తృణామితి వచనబలా దనగస్తవ్యమ్. తస్మాదాముక్తికే కర్తృజాత ఉపభుక్తే అవశ్యమైహికఫలం కర్తావరజాత మనుశయః - తదన్వర్తేఽనరోహంతి. † శ్రుత్యర్థావత్రిమాహ (అభుక్తేతి) పుణ్యార్థే యముక్ష్యేషేక్షయా పావస్థానీయస్య ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మవిద్యా. యథేతమ్-యథాగతమ్. * ఇంకోగతావిధిధాతుః. * † యథేత మనేమితి వచస్యయన్యాత్మమాహ (ఆరోహణేతి) సను - * యథేతమితి వ్యాపా రమ్-ఆరోహణోహయోః క్రమవైపరీత్యాత్. † ప్రతిలోమక్రమే * యథేతమితి వివక్షితే * అనేమితివ్యాపారమిత్యత్రాహ (ఆరోహణంహితి).

౯॥ సూ. చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణాద్ధేతికార్వాజిని. † (వేదేచేతి) పృథ్వీద్యేభిన్నార్థకర్తృకర్తృత్వార్థః. * అనవద్యాని, కర్తాణి

౯॥ సూ. చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణాద్ధేతికార్వాజిని. ౨.

(వే-సా.) “౧ రమణీయచరణాః” ఇతి చరణశబ్దాన్మానుషయః, చరణశబ్దస్య స్తాదాచారవిషయత్వానిధిచేత్. స, అనుశయోపలక్షణార్థా ఆచారశ్రుతిః, తస్మైవ సుఖసాధనత్వాత్. ౧. ౨॥ ౩॥ ఆవస్తంబ-అపశ్చ-౧కుట-౨ఖండ-౩నూ. ౪॥ బృ-౭-౪-౭.

(వే-దీ.) “౧ రమణీయచరణాః” ఇతిరమణీయాచారస్య స్తుతివిహితస్య బ్రాహ్మణ్యాదిప్రాప్తిపాధుఃప్రశంబాత్ స నకర్తృపత్రివరోహతి తిదే. తన్న - చరణశ్రుతిః కర్తృపలక్షణాద్ధేతి కార్వాజిని రాచార్యా మన్యతే - పుణ్యవైవ్యవ కర్తృణా స్ఫుభిప్రాప్తిసాధనత్వాత్. ౨.

* ౧ యాన్యపద్యాని కర్తాణి తాని నేవితవ్యాని * ౧ యాన్యస్థాకం సుచరితాని తాని త్వయోపాస్యానీతి చరణక్షరణీ భేదేన వ్యవదిశ్యేతే. అతః చరణాత్ - శీలాత్ యోనివిశేషప్రాప్తిః - నానుశయాదితీచేత్. తన్న - చరణశ్రుతిః కర్తా పలక్షణార్థేహి కార్ణాజనిరాచార్యో మన్యతే. కేవలాదాచారాత్సుఖదుఃఖప్రాప్త్యసమ్భవాత్. సుఖదుఃఖేహి † పుణ్యపాపరూపకర్తృభవే.

౧౦॥ సూ. ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్. ౩.

౧౦. ఏవం త్వన్యఫలత్వా దాచారస్య స్మృతివిహితస్యానర్థక్యమేవేతిచేత్. తన్న - తదపేక్షత్వాత్ పుణ్యస్య కర్తృణః. ఆచారవతపవ పుణ్యకర్తృస్థితికారః - * ౨ నన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్తృసు * ౩ ఆచారహీనం నపు నన్తి వేదాధిక్యాదివచనేభ్యః. † అతశ్చరణశ్రుతిః కర్తాపలక్షణార్థేతి కార్ణాజనే రభిప్రాయః.

౧౧॥ సూ. సుకృతదుష్కృతేవవేతితుబాదరి. ౪.

౧౧. పుణ్యం కర్తాచరతి పాపం కర్తాచరతి † కర్తాణి చరతేః ప్రయోగాత్, † పృథక్ష్విద్వేకస్యచ ప్రత్యక్షశ్రుతి

యాగాద్యుచ్యతే - * యాన్యస్థాకం సుచరితానీత్యచార ఉచ్యతేఇతి పూర్వపక్షోఽభిప్రాయః. † (పుణ్యపాపరూపకర్తృభవేఇతి) ఆచారాజ్ఞానానుష్ఠితపుణ్యపుణ్యభేదేభ్యర్థ.

౧౦॥ సూ. ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్. † ఏతత్సూత్రార్థం పూర్వసూత్రార్థేన నష్టమయతి (అతఃఇతి).

౧౧॥ సూ. సుకృతదుష్కృతేవవేతితు బాదరి. † ఆచారశబ్దస్య సాధారణ్యం దర్శయతి (కర్తృణితి) కర్తృణి చరతేః ప్రయోగాత్ - కర్తానుష్ఠానే ప్రయోగాదిత్యర్థః. † పృథక్ష్విద్వేకస్యాన్యథాసిద్ధి మావా (పృథక్ష్విద్వేకస్యచేతి) * అనవద్యాని కర్తృణితి ప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధం కర్తృత్వమ్

౧౦॥ సూ. ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్. ౩.

(వే-సా.) స్మారాచారస్యానుపయోగాత్ ఆనర్థక్యమితిచేత్. న, తదపేక్షత్వాత్ సర్వస్య పుణ్యకర్తృణః. "౨ నన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్తృసు" ఇతివచనాదికార్ణాజనిమతమ్. ౩.

(వే-దీ.) స్మృతివిహితస్యాచారస్యాకించిత్రైవేవానర్థక్యం ప్రసజ్యతేఇతిచేత్. న - తదపేక్షత్వాత్ - ఆచారాపేక్షత్వాత్సుఖసాధనభూతపుణ్యకర్తృణః. "౨ నన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్తృసు" ఇతి సర్వసంహితా పుణ్యకర్తృచారాపేక్షమేవేతికార్ణాజనేత్యర్థమ్. ౩.

౧౧॥ సూ. సుకృతదుష్కృతేవవేతితుబాదరి. ౪.

(వే-సా.) "౪ రమణీయచరణాః-కపూయచరణాః" ఇతి చరణజ్ఞేన సుకృతదుష్కృతేవేవాభిధీయేతే. పుణ్యం కర్తాచరతి ఇతి ప్రసిద్ధేరితి బాదరి. ఏతదేన స్వీకృతమ్. స్మారాచారాపేక్షం పుణ్యం కర్తేతిచ స్వీకృతమ్. ౪.

(వే-దీ.) తుళ్యైఃపూర్వమత్యవృత్త్యర్థః. "౪ రమణీయచరణాః-కపూయచరణాః" ఇతి చరణజ్ఞేన సుకృతదుష్కృతే ఏవ కర్తృణి ప్రతిపాద్యేతే పుణ్యం కర్తాచరతి చరతేః కర్తృణి ప్రసిద్ధేః సలక్షణాన్యాయ్యేతి బాదరి ర్తన్యతే. ఇదమేన మాత్రకారాభిప్రేతమ్ - తుళ్యేన పూర్వమత్యాద్యవృత్తేః సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి వ్యావర్తనాత్ ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వా దితి స్వీకృతమ్. ౪.

సిద్ధాచారానుమితశ్రుతిసిద్ధవిషయత్వేన గోబలివద్దన్యాయేనాపవత్తే. † ముఖ్యే సమ్భవతి నలక్షణా న్యాయ్యేతి సుకృత దుష్కృతే ఏవ చరణశబ్దాభిధేయే ఇతి బాదరిచారాణ్యో మన్యతే. అత్ర బాదరిమతమేవ స్వమతమ్. † ఆచారాను మితశ్రుతివిహితసన్ధ్యావస్తనాదేః కర్మాన్తరాధికారసమ్మాదనం ఫలమితి తు స్వీకృతమ్. † అతస్సానుశయావస ప్రత్య వగోహన్తి.

కృతాత్మయాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్. ౧.

౧౨. † కేవలేష్టాపూర్వదత్తకారిణ శబ్దస్యనుసం గత్వా సానుశయావస నివర్తన్త ఇత్యుక్తమ్ - ఇదానీ మనిష్టా దికారిణోపి చస్యనుసం గచ్ఛన్తి, - నేతి చిన్త్యతే. యే విహితం నకుర్వన్తి - నిషిద్ధంచ కుర్వన్తి - త ఉభయేఽపి

‡ అస్తాకం నుచతానీత్యాచారానుమితశ్రుతిసిద్ధం కర్తృకమిత్యర్థః. † కార్వాణినిమతావైషమ్యమాహ (ముఖ్యిఇతి). † కార్వాణినిమతే స్వీకృతాం కమాహ (ఆచారానుమితేతి). † అధికరణార్థముచనంహరతి (అతఇతి).

కృతాత్మయాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్. † అవాన్తరసన్ధిమాహ (కేవలేతి) ప్రకృతిసమ్మన్వితధేతుక ర్తనమ్మన్వయారవస్థనీయత ముక్తమ్ - తత్ర క ర్తనమ్మన్వేపి సానుక ర్తనమ్మన్వ నియమేనాస్తీత్యుచ్యతఇతి సన్ధితి రితిభాషా, కిమనిష్టాదికారిణో యమయాతనా మనుభూయ చస్య మనం గత్వా నివర్తన్తే - ఉతనేతి. ‡ యేవైకేచేతి వాక్యం తేషాం చస్యప్రాప్తి మవగమయతి - నేతి. కిమత్ర సర్వశబ్దః ప్రేతమాత్రవిషయః - ఉత ఇష్టాదికారిప్రేతవిషయఇతి. కిం పితృయోగమున మనిష్టాదికారిణామపి - ఉతేష్టాదికారిణామేవేతి. కిం ‡ అథ య ఇమే గ్రామ ఇత్యుచక్ర మః పితృయోగస్యేష్టాదికారివిషయతా మవగమయతి - నేతి. కిమనిష్టాదికారిణాం పశ్చిమాహుతి మన్వరణే పురుషతన్వినమ్మన్వత్తిరస్తి - నేతి కిం తృతీయస్థాన ముపన్యసోర్ధ్వలోకానమూర్ధ్వవచనం తృతీయస్థానస్య పశ్చిమాహుత్యనపేక్షతాం పురుషతన్వినమ్మన్వత్తే రవగమయతి - నేతి. యదా నా వగమయతి - తదా పురుషతన్వినమ్మన్వత్తేః పశ్చిమాహుతిసాపేక్షత్వేన ‡ య ఇమే గ్రామఇత్యుచక్రమస్య పితృయోగస్యేష్టాదికారివిషయతానామవగమకతయా పితృయోగస్య సర్వసాధారణత్వా దనిష్టాదికారిణామపి ప్రాప్తత్యావత్ ‡ సర్వే గచ్ఛన్తితి సర్వశబ్దస్య ప్రేతమాత్రవిషయ తయా ‡ యేవైకేచేత్యాదివాక్యేన సర్వేషాం చస్యప్రాప్త్యవగమాత్ అనిష్టాదికారిణోపి యాతనానుభవాదన్తరం చస్యమనం గత్వా నివర్తన్తఇతి. యదా పరలోకానమూర్ధ్వవాక్యం తృతీయస్థానస్య పశ్చిమాహుత్యనపేక్షతాం దేహానిష్టత్తే రవగమయతి - తదా పురుషతన్వినమ్మన్వత్తేః పశ్చి మాహుత్యనపేక్షతయా ‡ య ఇమే గ్రామఇత్యుచక్రమస్యాపి పితృయోగస్యేష్టాదికారివిషయతావగమకతయా పితృయోగస్య సర్వసాధారణత్వా భావాత్ అనిష్టాదికారిణా మప్రాప్తత్యావత్ ‡ సర్వే గచ్ఛన్తితి సర్వశబ్దస్య ఇష్టాదికారివిషయతయా ‡ యేవైకేచేత్యాదివాక్యేన సర్వేషాం

౧౨॥ సూ. అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్. ౧.

(వే-పా.) ఇష్టాపూర్వదత్తకారిణామపి చస్యగమన మస్తి “౧ యే వైకేచాస్తాణ్లోకా త్స్వీయన్తి చస్యమనమేవ తే” ఇత్యవిశేషాత్. ౧.

(వే-పీ.) విహితాకరణప్రతిషిద్ధసేవారతాః పాపకర్మాణోఽపి భూమాదినా చస్యమనం గత్వా నివర్తన్తే - ఉత నేతి సంశయః. గత్వేన నివర్తన్త ఇతిపూర్వగోచరః “౧ యే వైకేచాస్తాణ్లోకా త్స్వీయన్తి చస్యమనమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి” ఇతిసర్వేషా మవిశేషేణ చస్యగమనశ్రుతే. రాధాన్త స్తు - “౨ అథ య ఇమే గ్రామే ఇష్టాపూర్వే ఽ త్రిమిత్యుపానతే తే భూమ మభినమ్నన్తి” ఇతి భూమాదినా చస్యగమనస్య పుణ్యకర్షణత్వేన తాత్ త్రిషదీతాః పాపకర్మాణో నగచ్ఛన్తితి “౧ యేవైకేచ” ఇతివచనం సర్వేషాం పుణ్యకర్మాణాం చస్యగమనవిషయమ్. సూత్రార్థమ్ అనిష్టా దికారిణామపి చశ్రుతమ్ - అనిష్టాదికారిణామపి - ఇష్టాపూర్వదత్తకరణం పాపినామపి చస్యగమనమస్తి - “౧ యే వైకేచాస్తాణ్లోకా త్స్వీయన్తి” ఇతి యతోఽవిశేషేణ శ్రుతమ్. ౧.

౧॥ కాశీ - ౧౨ - ౨. ౨॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - 3.

పాపకర్తాణోఽనిష్టాదికారిణః. కిం యుక్తమ్. తేఽపి చస్త్రైమనం గచ్ఛన్తితి. కుతః. తేహమపిహి తద్గమనం శ్రుతమ్ - * ౧ యేవైకేచాస్తాన్లోకా త్ప్రియన్తిచస్త్రైమనమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తిత్వవిశేషేణ సర్వేమామేవ గతిశ్రవణాత్.

† ఏవం తస్మిన్ సుకృతదుష్కృతకారిణో రుభయారవ్య † విశిష్టేవ గతిస్సన్యత్. నేత్యాహ.

౧౩|| సూ. సంయమనేత్వసుభూయేతరేమామారోహవరోహాతద్గతిదర్శనాత్. ౨.

౧౩. తుశ్చబ్రహ్మజ్ఞానం వ్యావర్తయతి. ఇతరేమామ్ - అనిష్టాదికారిణాం చద్వారోహవరోహా సంయమనే - యమ శాసనే తత్ప్రియ్యుత్తయతనా అనుభూయైవ. నాన్యథా. కుతః. తద్గతిదర్శనాత్ - దృశ్యతేహి పాపకర్తృణాం యమవశ్యతయా తద్గమనమ్ * ౨ అయం లోకో నాస్తి నవరత్నలి మానీ పునః పున ర్వశ మాపద్యతే మే * ౩ వైవస్వతం సంగమనంజ నానాం యమం రాజానమిత్యాదిషు. ౧|| కౌషీ - ౧౮ - ౨. ౨|| ౩|| అరణ - ౨ ప్ర - ౧ ప -

౧౪|| సూ. స్మరన్తిచ. ౩.

౧౪. స్మరన్తిచ సర్వేమాం † యమవశ్యతాం పరాశరాదయః * ౪ సర్వేవైతే వశం యన్తి యమస్య భగవన్న్తి లేత్యాదిషు. ౪||

౧౫|| సూ. అపిసప్త. ౪.

౧౫. పాపకర్తృణాం గస్తవ్యతేష్వన రారవాదీనాస్తవనరకానపి స్మరన్తి.

చస్త్రైపాప్త్యనవగమా దనిష్టాదికారిణో నచస్త్రైమనం గచ్ఛన్తితి సిన్యతి. ఇష్టాదికర్తేన ఇష్టాపూర్తే ఉచ్యతే. అత్ర దేహరమ్భస్య వశ్యామాహుత్యేషా మౌనాపకృత్యర్థావత్తిక్వాభిప్రేతా.

† అస్తరమాత్ర మవతారయతి (ఏవం తస్మిన్), † (అవిశిష్టేవగతిస్సన్యతితి) పాపస్య నిష్ఫలత్వం స్వాదిత్యన్యః.

౧౩|| సూ. సంయమనేత్వసుభూయేతరేమా మారోహవరోహా తద్గతిదర్శనాత్. * సంయమనే ఇతి నిమిత్తప్రమీ. యమాజ్ఞయేత్కర్మ. * అయం లోకో నాస్తి నవరత్నలి - అత్రాముత్రచ సుఖం నాస్తిత్వన్యః.

తద్గతిదర్శనాత్కర్మోదాపౌతే వాక్యే పాపఫలానుభవావ్రణణానోద్భవం తదవస్థాంతి శక్త్యాయామాహ.

౧౪|| సూ. స్మరన్తిచ. † పూర్వసూత్రే బ్రహ్మచరేషుకోహాదిషు సంవాదకస్తృతివిషయాంశం దర్శయతి (యమవశ్యతామితి).

౧౫|| సూ. అపిసప్త. సరకవిషయవచనానాం ప్రసిద్ధ్యతిశయా దనుపాదానమ్.

౧౩|| సూ. సంయమనేత్వసుభూయేతరేమామారోహవరోహా తద్గతిదర్శనాత్. ౨.

౧౪|| సూ. స్మరన్తిచ. ౩. ౧౫|| సూ. అపిసప్త. ౪.

(నే.సా.) ఇష్టాపూర్తాద్యమర్పితాం యమనదనే తత్ఫల మనుభూయారోహాది, “౩ వైవస్వతంసంగమనమ్” ఇత్యాహ తద్గతిదర్శనాత్. ౨.

(నే.చీ.) ఇయాంతు విశేషః, సంయమనే - యమశాసనే పాపఫల మనుభూయ ఇతరేమాం - పాపినాం చద్వారోహవరోహా, కుతః! తద్గతిదర్శనాత్ - పాపినాం యమనదనగతిదర్శనాత్ “౩ వైవస్వతంసంగమనం జనానామ్” ఇత్యాహ. ౨.

(నే.సా.) “౪ సర్వే వై తే వశం యన్తి యమస్య” ఇతి. ౩.

(నే.చీ.) “౪ సర్వే వై తే వశం యన్తి యమస్య భగవన్న్తిల” ఇతి చరాశరాదయ స్మరన్తిచ. ౩.

(నే.సా.) సప్త రారవాదీనపి స్మరన్తి. ౪.

(నే.చీ.) సప్తాపి రారవాదయో లోకాః పాపినాం గస్తవ్యతేష్వన స్మరన్తే. ౪.

† నను † నప్తను లోకేషు గచ్ఛతాం కథం యమనదనప్రాప్తిః. అత ఆహ.

౧౬॥ సూ. తత్రాపితద్వాప్యపారాదవిరోధః. ౫.

౧౬. తేష్యపి నప్తను † యమాజ్ఞయైవ గమనా దవిరోధః. † అతోఽనిష్టాదికారిణామపి యమలోకం ప్రాప్య స్వకర్తానురూపం యాతనాశ్చానుభూయ వశ్యాచ్యన్త్యాగోహావరోహా స్తః.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే.

౧౭॥ సూ. విద్యాకర్తణోరితితుప్రకృతత్వాత్. ౬.

౧౭. తుశబ్దః పక్షవ్యాప్యత్వ్యర్థః. అనిష్టాదికారిణామపి చన్త్రాప్తిరస్తిత్యేతన్నోపపద్యతే. కుతః. విద్యాకర్తణోరితి విద్యాకర్తణోః † ఫలభోగార్థత్వా ద్వేవయానపితృయూతాయోః. † ఏతదుక్తం భవతి - అనిష్టాదికారిణాం యథావిద్యా విధురత్వాద్దేవయానేన వధా గమనం ననమ్భవతి - తద్వదేవేష్టాపూర్వదత్తవిధురత్వాత్ప్రయూజేన చన్త్రాగమనమపి ననమ్భవతీతి. దేవయానపితృయూతాయోః విద్యావిషయత్వం పుణ్యకర్తృవిషయత్వంచ కథ మవగమ్యత ఇతిచేత్. ప్రకృతత్వాత్తయోః. ప్రకృతాహి దేవయానే విద్యా, పితృయూజేన కర్త - * ౧ తద్యత్కథం విదు ర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తవ

† అనన్తరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వితీ) † (నప్తను లోకేషు) స్థానేష్యత్వ్యర్థః.

యమనదనప్రాప్తివచనాని పురాణాదిషు శబ్దస్తే - తన్నిబధనేయం శక్త్యా.

౧౬॥ సూ. తత్రాపి తద్వాప్యపారా దవిరోధః. † వ్యాపారః ప్రకాశనరూపఇతి దృఢయతి (యమాజ్ఞయేతి) యమనదనరకప్రాప్త్యోః క్రమా దవిరోధ ఇత్యర్థః. † పూర్వపక్ష ముపసంహరతి (అతఇతి).

౧౭॥ సూ. విద్యాకర్తణోరితితుప్రకృతత్వాత్. † (ఫలభోగార్థత్వాదితి) నమ్మన్తపామాన్యవిషయా వక్తీ తాదర్శ్యపర్యవసాయినీ. తాదర్శ్యంచ తత్ఫలభోగార్థత్వేన. ఇతిశృణోతావిత్వ్యర్థః. † విద్యాప్రసజ్జః కిమర్థ ఇత్యుక్తానా (ఏతదుక్తయితి) దృష్టాన్తతయేత్వ్యర్థః. విద్యావిషయత్వం పుణ్యకర్తృవిషయత్వం చేతి విషయశబ్దేన ఫలం వివక్షితమ్. విలింగన్తి. విషయః, పరిణేయమ్ - నిర్వాన్యమ్.

౧౬॥ సూ. తత్రాపి తద్వాప్యపారాదవిరోధః. ౫. ౧౭॥ సూ. విద్యాకర్తణోరితితు ప్రకృతత్వాత్. ౬.

(వే-సా.) తత్రాపి యమవ్యాపారాదేవ యమవశ్యతాయా అవిరోధః. ౫.

(వే-వీ.) నను - నప్తను లోకేషు గచ్ఛతాం కథం యమనదనప్రాప్తిః తత్రాహ. నప్తస్యపి రారవాదిలోకేషు యమవ్యాపారాదేవ గమనాద్య మవశ్యతాయా అవిరోధః, అతః పాపినాం యమయాతనా అనుభూయ చన్త్రాగోహావరోహావన్దనీయా. ౫.

(వే-సా.) విద్యాకర్తణోః ఫలం బ్రహ్మగమనం చన్త్రాగమనాన్ కథమ్! “౧ తద్య ఇథం విదుః తేఽర్చిష మభినంభవన్తి” “౧ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యపానతే తే ధూమ మభినంభవన్తి” ఇతి ప్రకృతత్వాత్ బ్రహ్మచన్త్రాగమనయోః. అతః పాపినాం న తద్రతిప్రసజ్జః. ౬.

(వే-వీ.) ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే. తు శబ్దః. పక్షవ్యాప్యత్వ్యర్థః. నవ పాపకర్తణా మర్చిరాదివా బ్రహ్మగమనమ్, ధూమాదివా చన్త్రాగమనంచ నమ్భవతి - రేయోవిద్యాకర్తణోః ఫలత్వాత్. కథ మిద మవగమ్యతే తత్ఫలత్వేన! ఇతిప్రకృతత్వాత్ - ఇథం ప్రకృతత్వాత్. విద్యాకర్తణోః జీహి ప్రకృత్య తత్ఫలత్వేన గతిద్యయం ప్రతిపాద్యతే “౧ తద్య ఇథం విదుః ర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తవ ఇత్యపానతే తేఽర్చిషమభినంభవన్తి” ఇతి “౧ అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యపానతే తే ధూమ మభినంభవన్తి” ఇతి చ. పాపినాం విద్యారహితత్వేన బ్రహ్మగమనాభావ వత్ పుణ్యకర్తృహితత్వేన చన్త్రాగమనమపి ననమ్భవతీత్యర్థః. ౬.

ఇత్యుపాసత ఇత్యుక్త్వా * ౧ తేర్చిష మభినమ్భునన్త్యర్చిహోఽహరిత్యాదినా దేవయానవచనాత్, * ౧ అథ య ఇమ
గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసత ఇత్యుక్త్వా * ౧ తే భూమ మభినమ్భునన్త్యర్చిహోఽహరిత్యాదినా పితృయాణవచనాచ్చ. * ౨ యే
వైకేచాస్తాన్లోకా త్పృయన్తి చన్ద్రీమనమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి త్యేతదపి వచనమ్ - య ఇష్టాదికారిణః - తే సర్వ ఇతి
పరిణేయమ్.

౧॥ ఛాం-౫-౧౦-౧, 3, ౮. ౨॥ కాపీ-౧౦-౨.

† సమ పావకర్తణం చన్ద్రగమనాభావే పశ్చిమామాత్యసమ్భవా చ్ఛరీరారమ్భవన నోపపద్యతే. * ౪ పశ్చి
మ్యా మామాతావాహః పురుషవచసో భవన్తిహి శరీరారమ్భశూక్తియతే - సాచామతి శ్చన్ద్రప్రాప్తిపూ
ర్వీకేతి దర్శితమ్. అతశ్శరీరారమ్భయైవ తేషామపి చన్ద్రాగోహోహోహోవశ్యాభ్యుపేత్వావిత్యత ఆహ.

౧౮॥ సూ. నతృతీయేతథోపలభ్యే. 2.

౧౮. తృతీయస్థానస్య శరీరారమ్భాయ నపశ్చిమామాత్యపేక్షా. కుతః. తథోపలభ్యే. తృతీయస్థానశబ్దేన కేవలసా
పకర్తృణ ఉచ్యతే - తేషాం దేహారమ్భే పశ్చిమామాత్యసపేక్షత్వ ముపలభ్యతే. * 3 † వేథ యథా కేనాసా లోకో
నసమ్పూర్వత ఇత్యస్య ప్రశ్నస్య ప్రతివచనే * ౧ అఘైతయోః పథో ర్నకతరేణ తానీమాని క్షుద్రాన్యసకృదావర్తీని
భూతాని భవన్తి బాయస్య మ్రియస్వేత్యేతత్తృతీయం స్థానం తేనాసా లోకో నసమ్పూర్వత ఇతి తృతీయస్థానస్య ద్యు
లోకారోహోహోహోవాసేన ద్యులోకానమ్పూర్తివచనా దన్య తృతీయస్థానస్య శరీరారమ్భాయ న పశ్చిమామాత్య
పేక్షా. * 3 † పశ్చిమ్యా మామాతావేతిచాపాం పశ్చిమాగ్నిసమ్భవస్య పురుషవచన్ద్రపాతుత్వమాత్రం ప్రతిపాద
యతి - నాన్యన్నివారయతి - † అవధారణాశ్రవణాత్.

3॥ ఛాం-౫-3-3. ౪॥ ఛాం-౫-౮-౧.

† అనన్తరూత్రమతారయతి (సన్వీతి).

౧౮॥ సూ. నతృతీయేతథోపలభ్యే. † (వేథేత్యాది) * సమ్పూర్వతే - ప్రావ్యత ఇత్యర్థః. సకతరేణ - సకేనచి చిత్యర్థః. బాయస్య
మ్రియస్వేతి - ఈశ్వరకానానునర్తీత్యర్థః. బాయస్వే (మియస్త ఇతి భూతార్థావా - * పురీ
మవన్మన్ద లునీహి నన్తసమిత్యాదివత్. కర్తృఫలమభవాశ్రయతయా స్థానశబ్దవాచ్యత్వమ్. † (పశ్చిమ్యామితి) అత్యంతయోగవ్యవచ్ఛేదవచన - నాన్య
యోగవ్యవచ్ఛేద ఇత్యర్థః. † కుత ఇత్యత్రాహ (అవధారణాశ్రవణాదితి).

౧౮॥ సూ. నతృతీయేతథోపలభ్యే. 2.

(వే-సా.) నచ పాపినాం ద్యులోకగమనాయ చన్ద్రలోకగమనాపేక్షా, కేవలద్యులోకగమనాభావాలభ్యే. “౧ అఘై తయోః పథోర్న
కతరేణచ” ఇత్యారభ్య, “౧ ఏతత్తృతీయం స్థానం తేనాసా లోకో నసంపూర్వతే” ఇతి తృతీయస్థానమితి సాపకర్తృణ ఉచ్యతే. 2.

“౪ పశ్చిమ్యామామాతావాహః పురుషవచసో భవన్తి” ఇతిపశ్చిమామాత్యా దేహారమ్భశ్రవణాత్

తస్మాత్చన్ద్రగమనపూర్వకదేవ పాపినామపి దేహారమ్భయ చన్ద్రగమన మవశ్యమాభి త్యాశక్యోపసా.

(వే-వీ.) కేవలసాపకర్తృణ - తృతీయస్థానమ్. నతృతీయే స్థానేదేహారమ్భయ పశ్చిమామాత్యపేక్షాస్తి తథోపలభ్యే “3 వేథ యథాకే
నాసా లోకో న సమ్పూర్వతే” ఇతి - ద్యులోకన్యప్రాప్తా క ఇతి ప్రశ్నస్య ప్రతివచనే “౧ అఘైతయోః పథో ర్నకతరేణ తానీమాని క్షుద్రా
న్యసకృదావర్తీని భూతాని భవన్తి బాయస్య మ్రియస్వేత్యేతత్తృతీయం స్థానం తేనాసా లోకో నసమ్పూర్వతే” ఇతి తృతీయస్థానస్య ద్యులో
కాప్రాప్తిశ్రవణాత్ తస్య దేహారమ్భే పశ్చిమామాత్యసపేక్షత్వం హ్యుపలభ్యతే. 2.

౧౯॥ సూ. స్వర్గతేపిచలోకే. ౮.

౧౯. † పుణ్యకర్తామపి కేమాంచితృష్ణమాహుత్యనపేక్షయా దేహారమ్భా లోకే స్వర్గతే ద్రాపదీధృప్తద్యుమ్న ప్రభృతీనామ్.

౨౦॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ౯.

౨౦. శ్రుతాపపి దృశ్యతే కేమాంచితృష్ణమాహుత్యనపేక్షయా దేహారమ్భః * ౧ తేమాం ఖల్వేమాం భూతా నాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవంతి అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జమితి. ఏమా † ద్భిజ్జస్వేదజయోః భూతయోః పఞ్చమాహుతి మ వ్రతేణోత్పత్తి ర్దృశ్యతే.

† నను - స్వేదజానా మత్ర న సంకీర్తన మస్మి - * ౧ త్రీణ్యేవ బీజానీతి వచనాత్. తత్రాహ

౨౧॥ సూ. తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజన్య. ౧౦.

౨౧. సంశోకజన్య - స్వేదజస్యాపి * ౧ అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జ మిత్యత్ర తృతీయేనూద్భిజ్జశబ్దేనావరోధః - సజ్జిహూ విద్యతే ఇత్యర్థః. † అతః కేవలపాపకర్తాం చంద్రప్రాప్తి ర్నసమ్భవతి. ౧॥

అనిష్టాదికార్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. స్వర్గతేపిచలోకే. † అపిశబ్దమాచితమాహ (పుణ్యకర్తామితి) పుణ్యకర్తస్వవ్యయం నియమో భజ్యతే - కింపునః పాప కర్తస్యితి భావః. సూత్రార్థసముచ్చయపర శృబ్దఇతి స్ఫుటత్వా దనుక్తిః. లోకశబ్దః ప్రసిద్ధ్యతిశయోద్భవనార్థః.

౨౦॥ సూ. దర్శనాచ్చ. వీజత్రైవిధ్యం తత్కర్మభూతేవైవిధ్యేన శ్రుతి రివృణోతి * అద్దజమితి. జీవజమ్ - జరాయుజమ్. ఉద్భి జ్జశబ్దార్థపవ వత్సమానసూత్రానారోధేన వివృతః. † (ఉద్భిజ్జస్వేదజయోఃతి).

అనన్తరసూత్రమవతారయతి (నన్వీతి).

౨౧॥ సూ. తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజన్య. ఉద్భిజ్జన్య పఞ్చమాహుతినిరపేక్షతన్వన్విలిఖత్రే, పృథివ్యాశ్చక్షరాద్యానిజన్య పాపా త్రరత్వసామ్యచ్చ తృతీయశబ్దేన సజ్జిహూ - నతు ప్రథమేన ద్వితీయేనచేతిభావః. † అధికరణార్థ ముపసంహరితి (అత ఇతి).

౧౯॥ సూ. స్వర్గతేపిచలోకే. ౮. ౨౦॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ౯. ౨౧॥ సూ. తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజన్య. ౧౦.

(వే-సా.) లోకే చ ద్రాపద్యాదీనాం పుణ్యకర్తామపి పఞ్చమాహుత్య నపేక్షదేహారమ్భ స్వర్గతే. ౮.

(వే-దీ.) పుణ్యకర్తామపి కేమాంచ ద్ద్రాపద్యాదీనాం దేహారమ్భేపఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్వం నిష్ఠలోకేఽపిచ స్వర్గతే. ౮.

(వే-సా.) తథా శ్రుతాపపి దృశ్యతే “౧ భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవంతి అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జమ్” ఇతి స్వేదజోద్భిజ్జయో స్వదనపేక్షత్యమ్.

(వే-దీ.) శ్రుతాపపి దృశ్యతే కేమాంచ ద్దేహారమ్భే పఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్యమ్ “౧ తేమాం ఖల్వేమాం భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవంతి అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జమ్” ఇతి. స్వేదజోద్భిజ్జయోద్దేహారమ్భే పఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్యమ్. ౯.

(వే-సా.) స్వేదజన్య ఉద్భిజ్జశబ్దేన సజ్జిహూ ఇత్యర్థః. ౧౦.

(దీ) “౧ అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జమ్” ఇత్యత్ర స్వేదజన్య గ్రహణం సదృశ్యత ఇత్యాశ్చాక్షర్యమా.

(వే-దీ.) “౧ అద్దజం జీవజ ముద్భిజ్జమ్” ఇత్యత్ర తృతీయేనూద్భిజ్జశబ్దేన సంశోకజన్య - స్వేదజన్య అవరోధః - సజ్జిహూ ఇత్యర్థః. అతః కేవలపాపకర్తాం చంద్రాలోహావరోహా ననమ్భవతః. ౧౦.

నశతు - సంయమనేతివ్యాధిని సిద్ధాంతమత్రాణి వర్ణయన్తి - తుళదానురోధాత్, యమవ్యతా స్వరణన ప్రసరక స్వరణపరయో న్నాన్ర యోశ్చ సాఫల్యాత్. తేహి చన్ద్రప్రాప్తిప్రతిషేధనముక్తే. పూర్వవక్షవిషయత్వేతు తయోన్మాన్తయో ర్మకించి తస్మియోజనమ్. కారవాదిషు చిత్రసప్తాదినా మధ్యతత్వత్వం స్వర్యమాణం యమాక్షామూల మిత్యధిష్టాత్పద్వయావిరోధపరమ్. తత్రాపి తద్వాన్విపారాదవిరోధఇతి సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్. అత్రోచ్యతే - విద్యాకర్తజోరితి సూత్రస్థతుళదస్య సిద్ధాంతవ్యోతకత్వాభావేప్రయోజనాభావాత్, ద్వితీయసూత్రస్థశబ్దస్య శక్త్యా విశేషవ్యావర్తకతయాపి నఫలత్వాన్, సూత్రపఞ్చకం పూర్వవక్షవిషయం భవతు మన్వతి. విద్యాకర్తజోరిత్యుక్త తుళద శ్చక్త్యామాత్రవ్యవచ్ఛేదక ఇతిచేన్న - తదనమృతాత్. విద్యయా దేవయానే కర్తణా పితృయాణేచ పథ్యనధికృతానాం తృతీయస్థానసమృద్ధప్రతిపాదనాచ్చ అనిష్టాదికారిణాం చన్ద్రప్రాప్త్యభావఇతిహి సూత్రాంతో వ్యాఖ్యాతః - సహ తత్ర వ్యవసనీయా కాచిచక్త్యా నమృతః. శ్రుత్యా నశేషం చన్ద్రప్రాప్తి శక్త్యావ్యవసనీయేచేత్ - తస్మి పూర్వవక్షవిపాత్ర తుళదవ్యవసనీయ ఇత్యుక్తం స్యాత్. ద్వితీయసూత్రేతు వ్యవసనీయశక్తోపసృప్తా. కించ - ఆరోహణోపాశ్చదానానర్యం నృపిటమ్ - నరకేషు యామీ ర్భూతనా అనుభూయన్తిలోకే జాయమానానా మున్నతస్థానప్రాప్తే, స్తతోఽవరోహణశ్చ, చాభావాత్. పూర్వం యమాలయ మారోహతి - తతో నరకప్రాప్తిః - పునర్జన్మనిధి వ్యాపారోఽవరోహ ఇతిచేన్న - * అనుభూయేతి బృహస్పదేశేనారోహణోపాయోరపి పశ్చాద్భావిత్వానగమాత్. నరకానుభవానన్తరం యమాలయ మాయస్య తతోఽవరోహ స్తీతిచేన్న - అశ్రుతత్వాత్, కల్పకాభావాచ్చ - భవంత గ్రన్థేషు తథాఽనుక్తత్వాచ్చ. యమప్రాప్తివాక్యే పాపఫలానుభవాశ్చక్షణేన పాప నైయర్థ్యోద్ద్యస్త తదవస్థత్వశక్త్యాపరిహారార్థతయా స్తరనిచ అపినప్తేతిసూత్రయో సాన్వల్యమిత్తుక్తమ్. తత్రాపి తద్వాన్విపారాదవిరోధఇత్యుక్త శ్చ సాన్వవిరోధ ఇత్యుక్తాక్షాయం నరకగమనావిరోధఇతి యుక్తమ్ - పూర్వసూత్రోతాపితత్వాత్తద్విరోధస్య, చిత్రసప్తాచ్యధిష్టానసాన్విత తత్వాచ్చ. - అశ్వేతు సత్పతీయఇత్యుక్తేపూర్వమేవాధికరణనమాప్తిమిచ్చన్తః ఏవం నర్ణయన్తి - అనిష్టాదికారిణో ఽమం లోకం ధూమాదినా మాన్యేణ గచ్ఛన్తి - నేతి విశేష తత్ర పాపఫలభోగాభావాత్, కర్తణా వినా భోగనమృతే కాస్తవైయధ్యాచ్చ నగచ్ఛన్తీతి పూర్వోపక్షః * ద్వే నృతీ ఆశ్చ్యంపం పితృణా మహం దేవానా ముత మర్త్యానామ్ | తాభ్యా మిదం విశ్వ మేవత్యుమేతి యదన్తరా పితరం, మతరంచేతి శ్రుతే రాపితృలోకాత్తనైవ మార్గేణ గమనమితి సిద్ధాంతఇతి. భోగాభావప్రయదానపరం ద్వితీయం సూత్ర మాహుః, అపినప్తేతి సూత్రంచ మతో భీతా యన్తి జనా ఇత్యాదిమృత్యుగీతశ్లోకనప్రకవిషయమ్. తేషు పుణ్యకర్మఫలస్వాపి యమాధీనత్వాన్మనావిరోధః - పుణ్యకర్మనస్తి పురుషేషు యమవ్యాపారా భ్యుపగమాదితి తత్రాపిత్వాదిసూత్రసార్థ ఇత్యుహుః. యదన్ - ఆరోగ్యరాజాదిమూర్త్యనప్రకవిషయం అపిప్తేతిసూత్రమ్ - * కళ్యపా దుదితా న్నూర్యాః పాపాన్నిమున్తి నర్యదేతి పాపకృతాం యాతయితృత్వశ్రవణాత్. * నస్త సూర్యా దివ మమృతవిష్టాః తానన్వేతి పశ్యభి ర్దక్షిణావానితి తేషాం పుణ్యకృతాన్విప్రత్యావీరోధశ్చ - పుణ్యకృతస్యనీ తద్వాన్విపారాభ్యుపగమాదితి తదన్తరసూత్రార్థఇతి యోజనాన్తరం కృతం సూత్ర ద్వయస్య. * అతైతయోః పథోః నకరేణ చ తానీమని త్సుద్రాణ్యనకృదానర్హీతి మార్గద్వయభ్రష్టానాం తృతీయస్థానప్రాప్తిపరవాత్ అనిష్టా దికృతాం పితృయోగ ప్రాప్తి ర్నాన్తీతి శక్త్యాపరిహారపరం విద్యాకర్తజోరితిసూత్రమ్. * ఏతయోః పథోరితి పక్షాశ్చో నమార్గద్వయపరః - తత్సరత్వేషి మాద్యనమృత్యో నిషిద్ధో భవత్. కింతు తతాన్విప్రసాధనవిద్యాకర్మపరః - తయోః ప్రకృతత్వాన్. మార్గయోశ్చ ప్రకృతత్వే నత్యపి తాభ్యాం గమనసాన్వపురుషతస్త్వస్య విధాతు మశక్యతయా తత్సాధనవైన్య విధేయత్వాన్. విద్యాకర్మపరిభ్రంశాపరాధేన దుర్గతిప్రదర్శనపరా శ్రుతిరితి నాత్రమార్గద్వయనమృద్ధవిషేషః. ఆతః పితృయాణేనానిష్టాదికారిణాం యమప్రాప్తిరితి వర్ణితమ్. సత్పతీయఇత్యాదిక మధికరణాన్తరమ్ - తృతీయస్థానమృతానాం చన్ద్రవిషయసర్వగమనశ్రవణదేవరమృతపఞ్చమామృత్యుపేక్షాభ్యామ్, పితృయోగప్రాప్తిం పూర్వవక్షీకృత్య * జాయన్య మ్రియన్వేతి విశేషవచనానుపపత్త్యాదిభిః పితృయోగగమనం నాస్తితి సిద్ధాంతమ్. తత్రాతావత్ పూర్వాన్విధికరణస్య పూర్వవక్షరాద్ధాన్తావశం పపన్నా - రాద్ధాన్తస్య ప్రమాణవిరోధాత్. యథా విద్యదధికారస్య దేవయానస్యావిద్యద్విషయత్వ మియుక్తమ్ - తథా * అథ య ఇమే గ్రామ ఇన్ద్రాతాత్తే దత్తే మిత్తుపానతే తే ధూమ మభినమృతస్తితి పుణ్యకృదధికారతయా ప్రతిపాదితస్య పితృయోగసాన్వపుణ్యకృతేన్వత్వత్వం వ్యసం పపన్నమ్. * తాభ్యా మిదం విశ్వ మేవత్యుమేతిశ్రుతిబలా దుపపన్నమితిచేత్ - తస్యైతనివ తృతీయస్థానమృతానామపి పితృయాణేన ప్రాప్తి సాన్యత్ - విశ్వశబ్దానశ్చోచాత్. * జాయన్య మ్రియన్వేత్యాదివాక్యవహాత్ సహోచిత్యచేత్ - తస్మి పుణ్యకృదధికారతయా ప్రతిపాది తస్య పితృయోగస్య పుణ్యకృతేన్వత్వత్వవ్యాకృతబలా దపుణ్యకృతోఽస్తినివ సహోచిత్య ఆశ్రియతామ్. యమనదనస్య పితృలోకైకదేశత్వాన్వేపితృలోక తస్య పితృయోగస్య పుణ్యకృతేన్వత్వత్వవ్యాకృతబలా దపుణ్యకృతోఽస్తినివ సహోచిత్య ఆశ్రియతామ్. యమనదనస్య పితృలోకైకదేశత్వాన్వేపితృలోక ప్రాప్త్యుపాధానపపత్త్యా ధూమాదిప్రాప్తిరపుణ్యకృతాం కర్తవ్యితి చేత్ - తస్మి తృతీయస్థానమృతానాం శరీరగమాణాన్యధానుపపత్త్యా చన్ద్ర పర్యస్తధూమాదిమార్గప్రాప్తి కల్పితామ్. తత్ర వచనవిరోధాత్ - దేవగ్రహణస్య పఞ్చమామృతానిరైరపేక్ష్యం చేత్ - పుణ్యకృదధికారవచన విరోధాదేవ యమనదనప్రాప్తే ధూమాదిమార్గనైరపేక్ష్యం కల్పయతామ్. గస్తవ్యైకేస్తి గస్తృభేదేన మార్గానియమశ్చ నమృతని - యథా చన్ద్ర ప్రాప్తి ర్విషయం దేవయానాపేక్షా - అవిషయం తస్మిరపేక్షా - ఏవం యమనదనప్రాప్తిని పుణ్యకృతాం ధూమాదినాపేక్షా - ఆపుణ్యకృతాం

౨౨! సూ. రతాస్వాభ్యావ్యాపత్తిరుపపత్తే. ౧.

౨౨. † ఇష్టాదికారణో భూతసూక్ష్మపరివృత్తౌ సానుశయా శ్చద్వైముసావరోహస్తిత్వమ్. అవరోహప్రకారశ్చ * ౧ అదైతమేవాధ్యానం పున ర్నివర్తతే యథేత మాకాశం ఆకాశా ద్వాయుః, వాయుర్భూత్వా ధూమా భవతి, ధూమా భూత్వాఽగ్రం భవతి, అగ్రం భూత్వా మేఘో భవతి, మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతీతి వచనాత్ ౨ యథేత మనేవంచేత్సు క్తమ్. తత్రాస్వాకాశాదిప్రతిపత్తే దేవమనుష్యాదిభావపదాకాశాదిభావః - ఉత రతాస్వాదృశ్యావత్తిమాత్రమితి విశయే శ్రద్ధావస్థస్య సోమభావపదవిశేషాదాకాశాదిభావః. ౧|| ఛాం-౫ - ౧౦ - ౫.

ఈ తన్నిరపేక్షేతి యుజ్యతే. అతఏవ పూర్వపక్షవర్ణనం చాతిమన్వమ్. అతఏవ సంయమనేతిత్వాదిసూత్రాణి సభోగాభావప్రదానపరాణి - కింతు పూర్వపక్షే పుణ్యాపుణ్యకృతం గత్యవిశేషత్వాప్రదానపరాణి భవతు మన్వాన్తి. అతఏవ అనిపక్షేనూత్రస్య మృత్యుగీతశ్లోకసప్రకవినయత్వ సముక్తమ్ - కర్తవ్యత్వానాం మనుష్యజాం యమవశ్యతే నంశయాభావాత్. పాపినాం దుఃఖభోక్తృత్వే నంశయాభావా దాహోగభ్రాబాదిసప్రసూర్యవియత్యం చాయుక్తమ్. అతః పుణ్యాపుణ్యకృతం స్థానతోపి ఫలవైషమ్యపరత్వమేవ యుక్తమ్. * అగ్రైతయోః పథోఽపి నాశ్యేన పథికాశబ్దస్య విద్యాకర్తృవిషయత్వాదపి దేవయానపితృయానివిషయత్వం యుక్తమ్ - ముఖ్యత్వాత్, మార్గవాదిబద్ధసానుశయవిశేషవిషయత్వంపి గాగమ్ - ముఖ్యే నమస్వతిన తదన్యాయ్యమ్. పురుషత స్త్రీత్వా ద్విద్యాకర్తృణీ ఏవ విధేయ ఇతిచేత్. సత్యం తయోః పురుషత స్త్రీత్వమ్. తద్విధానపరత్వం పథికాశబ్దస్య ముఖ్యత్వేపుత్రపద్యతే - విద్యాకర్తృఫలభూతమార్గ భ్రష్టానాం దుర్గతిసజ్జీర్ణనస్య విద్యాకర్తృవిధానాయుక్తత్వాత్ - యతః విద్యాకర్తృణోఽపితిత్వీతిసూత్రేణాపుణ్యకృతం ధూమాదిప్రాప్తి ర్నివివారితా - అతఏవ తృతీయసానుశయానాం చస్త్రీప్రాప్తిశక్త్యాదురూపాపేతి నాధికరణం పృథగన్వర్ణనీయమ్. అతఏవ - సతృతీయ ఇత్యాదిసూత్రాణాం పూర్వప్రకృతసాధోగపపాదకతయైకాధికరణ్యమేవ యుక్తమితి.

అనిష్టాదికార్యధికరణం నమాప్రమ్.

౨|| బ్రహ్మ - 3 - ౧ - ౮.

౨౨! సూ. రతాస్వాభ్యావ్యాపత్తిరుపపత్తే. † మార్గవిషయవిచారే కృతే తదేకదేశవిచారవిషయతయా పేటికా భేదేన సద్వత్తర్థ మనువదతి (ఇష్టాదీతి) అపా విభక్తిరీత్యుక్తిమ్ * మిమనేవఇతి ధాతోరేఘఇతి రూపమ్. జలధారణావస్థా వర్షోన్మథావస్థాన వివేచితా. ఆకాశాదిభావః - ఆకాశాదిశరీరత్వమ్. సాదృశ్యావత్తిః - ఆకాశాతస్పృశ్యత్వేర్దేశానన్తతత్సంసర్గః. కిమకాశాదిభావై దేవమనుష్యాదిభావపదాకాశాదిశరీరత్వావత్తిః - ఉత రతాస్వాదృశ్యావత్తి మాత్రమితి. కి మత్ర సామానాధికరణ్యం ముఖ్యమ్ - ఉత గాగమితి. ముఖ్యత్వావచాదోఽస్తి - నేతి. అపవాదాభావే ముఖ్యత్వాదాకాశాదిదేవత్వం స్యాత్. అపవాదనదాప్తే సామానాధికరణ్యస్వామ్యుత్వాదాకాశాదిసాదృశ్యావత్తిమాత్రమితి భవతి. అపిశేషాత్ - ప్రకరణస్థత్వావిశేషాత్.

౨౨! సూ. రతాస్వాభ్యావ్యాపత్తిరుపపత్తే. ౧.

(వే-సా.) “౧ యథేత మాకాశమ్” ఇత్యాదిసా ఆకాశసాదృశ్యావత్తిః ప్రత్యవరోహతః ఉపదిశ్యతే. తత్ర తత్ర సుఖదుఃఖానుభవాభావైవపత్తే. తదనుభవార్థంపి తత్తచ్చసీరతా. ౧.

(వే దీ.) ధూమాదిసా చచ్చోమనం ప్రాప్తస్య ప్రత్యవరోహావకార అన్నయతే “౧ యథేత మాకాశ మాకాశా ద్వాయుః వాయుర్భూత్వా ధూమా భవతి ధూమా భూత్వాఽగ్రం భవతి అగ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతీ” ఇతి. అత్రాకాశాదిభావః, కిం దేవ మనుష్యాదిభావపదాకాశాదిశరీరత్వమ్ - ఉత రతాస్వాదృశ్యావత్తితి నంశయః. ఆకాశాదిశరీరత్వమితి పూర్వగత్య - శ్రద్ధాయా సానుశయాభావవత్. తత్రపి తచ్చసీరత్వమేవైవైవై. రాధానన్త - ఆకాశాదిప్రాప్తే సుఖదుఃఖానుభవాభావాత్ రతాస్వాదృశ్యావత్తిరేవ. సుఖదుఃఖానుభవా యపి సోమదిశరీరత్వమ్. సూత్రార్థస్య - రతాస్వాభ్యావ్యావత్తిః - ఆకాశాదిసాదృశ్యావత్తిః, ఉపపత్తేః - సుఖదుఃఖానుభవాభావైవపత్తే. ౧.

ఇతి ప్రాప్తే తత్సాన్నిభావ్యాపత్తిరేనేతుచ్చ్యతే - తత్సాన్నిభావ్యాపత్తిః - తత్సాన్నిభావ్యాపత్తిర్థ్యం. కుత ఏతత్. ఉపపత్తిః. సోమభావమనుష్యభావాదాహి నుఖదుఃఖోవభోగాయ తద్భావః - అత్ర త్వాకాశాదా నుఖదుఃఖోవభోగా భావా తద్భావానుపపత్తే ప్రదాప త్తివచనం † తత్సంసర్గకృతతత్సాన్నిభావ్యాపత్త్యభిప్రాయమ్.

తత్సాన్నిభావ్యాపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. నాతిచిరేణవిశేషాత్. ౧.

౨౩. ఆకాశప్రాప్తిప్రభృతియావద్యోహ్యదిప్రాప్తి కిం తత్ర తత్ర నాతిచిరం తిష్ఠతి - ఉతానియమితి విశయే నియమహేత్వభావా దనియమః.

ఇతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే-నాతిచిరేణేతి కుతః. విశేషాత్ ఉత్తరత్ర ప్రీహ్యదిప్రాప్తాః ౧ అతో వైఖలు దుర్నిష్ఠి పతర మితి విశిష్య కృత్రనిష్ఠ-ముణత్వాభిధానాత్ పూర్వత్ర హ్యకాశాదిప్రాప్తావచిరం నిష్ఠ-ముణం గమ్యతే. దుర్నిష్ఠిపతరమితి - ఛాన్దసస్త్రోత్పత్తిః. దుర్నిష్ఠిపతరమ్ - దుఃఖనిష్ఠ-ముణతరమిత్థ్యం.

నాతిచిరాధికరణంసమాప్తమ్.

౧॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౬.

† (తత్సంసర్గకృతతత్సాన్నిభావ్యాపత్త్యభిప్రాయమితి) తత్సంసర్గహేతుకభేదకమూలాకారాభావపరమిత్థ్యం. పరేతు - వ్యవహేకస్య ముఖ్యత్వాదాకాశాదిసన్విరూపాపత్తిం పూర్వపక్షీకుర్వన్తి. తదయత్తమ్ - నిత్యకర్తృత్వాదిభి రాకాశాదివైల ఙ్గాన్యస్థ స్థితత్వాత్ కక్షానుపపత్తిః.—అన్యేతు సర్వస్య వస్తుమీ బ్రహ్మస్యతయా సర్వవిధపరిణామక క్రియాగా దాకాశాద్యవస్థాప త్తిరితి పూర్వపక్షయన్తి. తదప్రత్యక్షన్యాయా దయత్తమ్. పూర్వసిద్ధార్థాత్ ప్రేణాధికరణ ముత్థిత మితిచేత్. గత్యభావేనా తథావత్తప్తమ్ - ఉక్తానాత్ ప్రేణ సమస్థిత పూర్వపక్షన్యాయే న ఏవ నిరసనీయః.

తత్సాన్నిభావ్యాపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. నాతిచిరేణవిశేషాత్. ఆకాశప్రాప్తిత్యాదినా న్యతినిరూపనమ్. ఆకాశాదిభు కంచిత్కాలం తిష్ఠతి - ఉతానాతిచిరేణ నిష్ఠా నిష్ఠితి. ప్రీహ్యదిభావే దుర్నిష్ఠిపతరత్వాభిధానం కి మన్యత్ర నాతిచిరనిష్ఠ-ముణ మవగమయతి - నేతి. అనవగమకత్వే నియమాభావః. అవ గమకత్వే నాతిచిరనియమః.

నాతిచిరకర్తృవ ఆకాశాదా కింది ద్విశేషాత్, ప్రీహ్యదావతివిశిష్టత్వ ద్యోతితా.

నాతిచిరాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. నాతిచిరేణవిశేషాత్. ౧.

(నేనసా.) ప్రీహ్యదిప్రాప్తేఽప్రీహ్యకాశాదిభు నాతిచిరం తిష్ఠతి, “౧ అతో వైఖలు దుర్నిష్ఠిపతరమ్”ఇతిప్రీహ్యనానేవ విశేషవచనాత్.

(నేనీ.) ఆకాశాయామూమాభ్రమేఘసర్వప్రాప్తా కిం తత్ర తత్ర నాతిచిరం తిష్ఠతి - ఉతానియమితి సంశయః. అనియమితిపూర్వసి థతః - నాతిచిరేణేతి విశేషవచనాభావాత్. రాధాస్త్రస్తు ఉత్తరత్ర ప్రీహ్యదిభావే “౧ అతో వైఖలు దుర్నిష్ఠిపతరమ్” ఇతివిశిష్టచిరేణ గమ నవచనమ్, తతః ప్రాచీనేవ్యదిరగమనం ద్యోతయతిత్యాకాశాదియావద్యోహ్యదిభావప్రాప్తి నాతిచిరం తిష్ఠతి. సూత్రమపి బాధ్యతామ. ౧.

౨౪. సూ. అన్యధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్. ౧.

౨౪. † అవరోహంతో జీవాః ప్రిహ్యదిభావేన జాయంత్యితి శ్రూయతే * ౧ మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ ప్రిహియవా ఓషధివనస్పతయ స్థిలమాషా జాయంత్యితి. తే కిమన్యై రభీక్తృభి ర్విహ్యదిశరీరై రధిష్ఠితా స్వీహ్యదీనాన్లెవ్యన్తి-ఉత తే భోక్తారో ప్రిహ్యదిశరీరా జాయంత్యితి విశయే * ౧ జాయంత్యితి వచనా ద్వేషా జాయతే మనుష్యో జాయత్యితి వద్వీహ్యదిశరీరావప.

ఇతి చాప్త ఉచ్యతే-అన్యధిష్ఠిత ఇతి-జీవాంతరేణాధిష్ఠితే ప్రిహ్యదిశరీరే తేషాం సంక్షేపమాత్రమేవ. కుతః. పూర్వవదభిలాపాత్ ఆకాశాదిమేఘువర్షస్తవత్కేవలతద్భావాభిలాపాత్. † యత్రహి భోక్తృత్వమభిప్రేతమ్ - తత్ర తత్సాధనభూతం కర్తాభిలప్యతే * రమణీయచరణాః * ౧ కపూయచరణా ఇతి. ఇహచాకాశాది వన్నాభిలప్యతే కర్త- † ఫలప్రదానే ప్రవృత్తస్య స్వగోపభోగ్యఫలస్యేష్టాదేః కర్తణః స్వగోపభోగాదేవ † సమాప్తత్వాత్, అనారభ్యస్య * ౧ రమణీయచరణాః * ౧ కపూయచరణా ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్, మధ్యే కర్తావరాభావాచ్చ. అత్ర ఆకాశాదిభా వవచనవద్వీహ్యదిభావేన జన్యవచన మావచారికమ్.

౧॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౬-౨.

౨౪. సూ. అన్యధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్. † సజ్జతిం విషయంచ దర్శయతి (అవరోహంత ఇతి) అవరోహతాం జీవానాం ద్విహి యవాదిభావః కిం దేవమనుష్యుదిభావత్రచ్యురీరకత్యిమ్ - ఉత ప్రిహియవాదిసంక్షేపమాత్రమితి. * కపూయచరణా ఇత్యదిత్యర్థాదాభావః కిం సంక్షేప మాత్రరూపతా మవగమయతి - నేతి. అవగమకత్వే ప్రిహ్యదిశరీరకత్యిమ్. అవగమకత్వే సంక్షేపమాత్రమితి.

† కేవలశబ్దాభిప్రేతమర్థమాహ (యత్రహితి) † ఇష్టాదికర్తృశుతం హీత్యుత్రాహ (ఫలప్రదాన ఇతి) † (సమాప్తత్వాత్) * యావత్సమస్య తమపితేష్వదిహి వచనమ్ మధ్యే - ప్రకరణమధ్యే. కర్తావరాభావాత్ - కర్తావరాశ్రవణాభావాత్. యద్వా - ఆకాశాదిప్రాప్తేః మనుష్యజన్యశ్చ మధ్య ఇత్యర్థః. సదు - ప్రిహ్యదిప్రాప్తే రహేతుకత్వ మయ్యుక్తమ్ - తత్కేవలం కర్తాభావః. సత్యమ్ - మనుష్యుదిజన్యమితి కర్తృవ తరుచయోగి తాన్ద్రీయహ్యదిప్రాప్తిహేతుః - సతు కర్తావరాభిప్రేతాదేవ కర్తావరాభావా దిత్తుక్తమ్ - సతు కర్తాభావాదితి. ప్రిహ్యదిశరీరకాభిప్రేతావస్త ల్లవదతాయామేవాపకామన్తి - అవప శోషణ పేషణవచనాభ్యవహారాద్యవస్తానన్యవివర్తమానత్యన్తి సతచ్యురీరాణాం జీవానామ్ - కింతు తత్సంక్షే ప్టానామేవేతి.

౨౪. సూ. అన్యధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్. ౧.

(నే-సా.) “౧ త ఇహ ప్రిహియవా” ఇత్యుచాచాన్యజీవాధిష్ఠితే ప్రిహియవాదా సంక్షేపమాత్రమ్. అవరోహతః ఆకాశాదిష్టివ జననహేతు విరహితాభిలాపాత్. “౧ జాయంతే” ఇతివచన మావచారికమ్. యత్ర బ్రాహ్మణాదిజన్మాస్తే, తత్ర “౧ రమణీయచరణాః” ఇతిహేతురభిలప్యతే. ౧.

(నే-దీ.) అవరోహంతో జీవాః ప్రిహ్యదిభావేన జాయంత ఇతి శ్రూయతే “౧ మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ ప్రిహియవా ఓషధివనస్ప తయస్థిలమాషా ఇతిజాయంతే” ఇతి. తే కిం ప్రిహ్యదిశరీరా జాయంతే - ఉతాన్యైః తేత్రజ్ఞై ర్విహ్యదిశరీరై రధిష్ఠితాస్వీహ్యదీనాన్లెవ్యన్తిన్తి సంశ యః. “౧ జాయంతే” ఇతివచనాద్వీహ్యదిశరీరభోక్తారో జాయంతవేతి పూర్వగతత్వం. రాధావస్తు - ప్రిహ్యదిజన్య హేతుభూతకర్తృవిశేషశ్రవణా ద్విహ్యదిజన్యమాత్రమేవ. “౧ జాయంతే” ఇతిజన్యవచన మావచారికమ్. బ్రాహ్మణాదిశరీరభావేహి “౧ రమణీయచరణాః-కపూయచరణాః” ఇతిజన్య హేతుభూతం పుణ్యపాపరూపం కర్తృ శ్రూయతే. సూత్రార్థం - అన్యధిష్ఠితే - అన్యతేత్రజ్ఞాధిష్ఠితే ప్రిహ్యదా, సంక్షేపమాత్రమ్. కుతః? పూర్వవదభిలాపాత్ ఆకాశాదిభావవత్కేవలప్రిహ్యదిభావాభిలాపాత్, జన్యహేతుభూతకర్తృ నభిలాపాదిత్యర్థః. ౧.

199

వ్యతి కర్తను * ౧ సర్వవర్ణానాం స్వధర్మానుష్ఠానే పర మపరిమితం సుఖ మిత్యాదివచనా త్ఫలసాధనత్వ మవగమ్య రాగా దేవ ప్రవృత్తిరితి తేషా మప్యశుద్ధియుక్తత్వమ్. అత ఇష్టాదీనాం పాపమిత్ర త్వేనాశుద్ధియుక్తానాం వ్యర్థేననుభావ్యం ఫలం స్యర్థేననుభూయ హింసాంశస్య ఫలం వ్రీహ్యదిష్టావరభావేనానుభూయతే. స్థావరభావంచ పాపఫలం స్వరని * ౨ శరీరజైః కర్మదోషై ర్భూతి స్థావరతాం సర ఇతి. అతో వ్రీహ్యదిభావేన భోగాయానుశయినో జాయస్త ఇతిచేత్. † తన్న. కుతః. శబ్దాత్ - అగ్ని షోమీయాదే సుంజ్ఞవసస్య స్వర్గలోకప్రాప్తి హేతుతయా హింసాత్వాభావశబ్దాత్. పశో ష్ఠి సంజ్ఞవసనిమిత్తాం స్వర్గలోకప్రాప్తిం వదంతం శబ్ద మామనన్తి * ౩ హిరణ్యశరీర ఊర్ధ్వః స్వర్గం లోకమతీత్యా దికమ్. † అతిశయతాభ్యుదయసాధనభూతో వ్యాపారోల్లనుఃఖదోఽపి న హింసా - ప్రత్యుత రక్షణమేవ. † తథాచ మన్వవర్ణః * ౪ నవా ఉ ఏతన్నియసే నరివ్యసి దేవా ఇదేషి పథిభి స్సుగేభిః | యత్ర యన్తి సుకృతో నాసి దుష్కృ త స్తత్ర త్వా దేవ సనిమిత్తా దధాత్వితి. † చీతస్య చ తాదాత్వికాల్పనుఃఖకారిణమసి రక్షకమేవ వదన్తి పూజ యన్తిచ తద్విజ్ఞాః.

౧|| ౨|| ౩|| ౪||

౨౬|| సూ. రేతస్సిగ్మ్యగోఽథ. ౩.

౨౬|| ఇతశ్చైవచారికం వ్రీహ్యదిజన్మవచనమ్ - వ్రీహ్యదిభావవచనానన్తరమ్ * ౫ యో యో హ్యన్త మత్రి యో యో రేత స్సిగ్మ్యగ్ని తదన్భూయవ భవతీతి రేత స్సిగ్మ్యప్రానుశయినాం పురాయమాణో యథా తద్యోగమూత్రం ప్రతిపాదయతి - తద్వద్వ్రీహ్యదిభావప్రానుశయ్యర్థః.

౫|| ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౬.

మధర్మానుష్ఠాయినాం ఫలవిశేషా ఉక్తాః. యదావ - వ్రీహ్యవాయవరిహారఫలత్వం స్యాత్ - తథాపి రాగాదేవ ప్రవృత్తిరిభావః. తేషా మప్య శుద్ధియుక్తత్వమ్ - నిత్యకర్మాదీనామపి సంపత్సరపశ్చాల్పమునాదిభి రశుద్ధియుక్తత్వమిత్థ్యర్థః. † సిద్ధాస్తమాహ (తన్నేతి). † దుఃఖపేతు స్సంజ్ఞవసం హింసా న్యూదిత్యత్రాహ (అతిశయతేతి) † (తథాచమన్వవర్ణఇతి) వకేవలం స్యర్గలోకగమనేనాహింసాత్వకల్పనమ్ - కింతు ఆహింసాత్వం కళ్యాణం చేతి భావః. † ఆస్మాకస్య లోకసిద్ధత్వ మాహ (చీతస్యకంచేతి) హింసాత్వేనతి హ్యుక్తదోషసమన్వయః - హింసాత్వాభావాదేవ దూరో త్సారితో దోషః. అయమేవ నమోచీనా దుష్కృత్యర్థః పరిహరః. అతః శ్వేనాగ్నిషోమీయవైవమ్యం చేదమేవ. అల్పదుఃఖదోష్యుతిశయతా భ్యుదయసాధకో వ్యాపారో రక్షణమ్ - అనర్థోదర్శోవ్యాపారో హింసేత్యర్థః. — అన్యేతు - యత్కించదపి కార్యం నియోగాదేవ పరవ్రతాం సప్రత్యయాయః - యథా రాజశాసనాత్ప్రవృత్తానామ్. శ్వేనాదివాక్యంతు పరహింసాయాం స్యతఃప్రవృత్తస్య తదుపాయభోధనమత్రసరమితి వైవమ్య మాహుః. తదయుక్తమ్ - ప్రాయశ్చిత్తకృతామ్యుపకాన్వలమునానాం ప్రత్యవాయకరత్నప్రవర్తాత్. * అపర్య నివహితం కర్త నిర్దేశంచ నమాచరకః | ప్రసజంశ్చేన్ద్రియాధేషు ప్రాయశ్చిత్తి భవే స్వర ఇత్యాదికాస్తా దివిహితాకరణాదినిమిత్తప్రత్యవాయభీతోహ్యన్తికః ప్రాయశ్చిత్త మాకాజ్ఞాతి - కామీచ పుత్రపత్నీన్నభూత్యాదిసాధనే ప్రవర్తితు మిచ్ఛతి - తతశ్చ కాస్త్రస్యోపాయభోధనమత్రపరత్వం స్యాదితి శ్వేనసామ్యం దుష్కరిహరమ్.

౨౬|| సూ. రేతస్సిగ్మ్యగోఽథ. అనన్తరమిత్యనేనాథశబ్దో వ్యాఖ్యాతః. * తదన్భూయవ భవతి - న ఇత్యధ్యావహరః. భూయః - ప శ్చాత్. తచ్చవతి - రేతస్సిగ్మ్యగ్ని. రేతస్సిగ్మ్యగ్ని భవతీత్యర్థః. తత్తదన్భూయవచారికప్రకరణ మనిచ్చిన్నమితి భావః.

౨౭|| సూ. రేతస్సిగ్మ్యగోఽథ. ౩.

(నే-సా.) “౫ యో యో హ్యన్త మత్రి యో యో రేత స్సిగ్మ్యగ్ని” ఇతి అన్వేన సంస్పృష్టస్య రేతస్సిచా యోగమూత్ర మనన్తరముచ్యతే. అతః పూర్వమపి వ్రీహ్యదియోగమూత్రమ్. ౩.

(నే-డి.) ఇతశ్చ వ్రీహ్యదిసంక్షేపమూత్రమ్ - వ్రీహ్యదిభావనన్తరం రేతస్సిగ్మ్యగ్మ్యాయితే “౫ యో యో హ్యన్త మత్రి యో యో రేతస్సి గ్మ్యగ్ని తదన్భూయవ భవతి” ఇతి. అత్రహి పురయనంక్షేపమూత్రమేవ క్రుతమ్. ఏవమేవ వ్రీహ్యదిభావేత్యర్థః. ౩.

౨౭॥ సూ. యోనేశ్వరీరమ్. ౪.

౨౭॥ యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదేవానుశయినాం శరీరప్రాప్తిః - † తత్రైవ సుఖదుఃఖోపభోగసద్భావాత్. తతః ప్రాగాకాశాదిప్రాప్తిప్రభృతి తద్ద్యోగమాత్రమేవేత్యర్థః.

అన్యధిష్ఠితాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమిహమాంసాభాష్యే

తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

౨౭॥ సూ. యోనేశ్వరీరమ్. యోనిప్రాప్తిః - యోషిర్వ్యోనిప్రాప్తిః. † (తత్రే)వేతి సంసారిజీవశరీరం చేత్ - భోగార్థమేవ - సచేత్సోగార్థమ్ - తద్వి సతత్సంసారిశరీర మితిభావః.

అన్యధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీహరితపతలలిఖ్యాగ్రంథమునానా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాలంకృతేనానాపరమాధ్యక్షేన
శ్రీమద్వైకాంతాచార్యపాదసేవాసమర్థితశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమిహమాంసాభాష్యన్యాయసేవ
శ్రీమదర్చనమండలా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

సముదితాధికరణసంఖ్యా - ౭౪. సముదితనూత్రసంఖ్యా - ౩౧౪.

తదంతర, కృత, అనిష్ట, తత్సాన్య, నాతిచిరేణు. అన్యధిష్ఠిత, ఏకేహి వట్ తృతీయాద్యపాదగాః ॥

౨౭॥ సూ. యోనేశ్వరీరమ్. ౪.

(తే.సా.) యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదేవానుశయితా శరీరం ప్రాప్యతే. ౪.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతసారే,

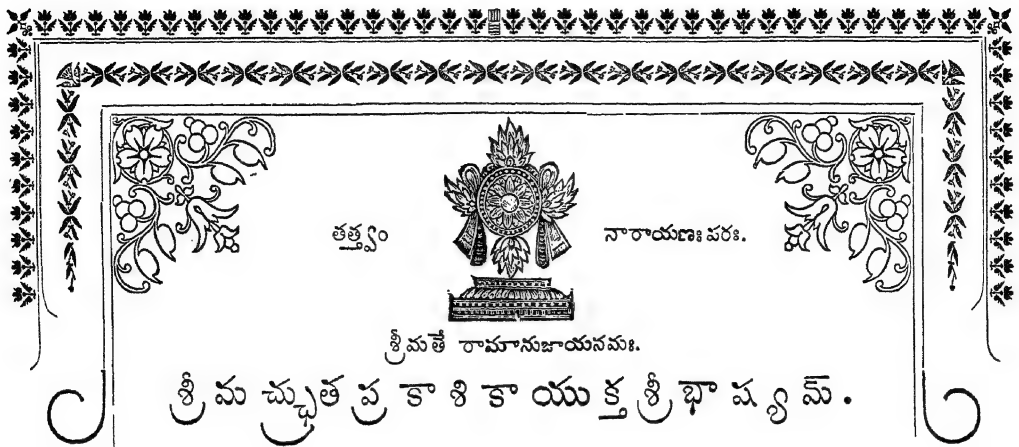
తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

(తే.దీ.) యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదేవానుశయితో జీవస్య శరీరప్రాప్తిః - తత్రైవ సుఖదుఃఖోపభోగార్థ. తతః ప్రాగాకాశాదిభు తత్తత్సం
క్షేపమాత్రమే వేత్యభిప్రాయః. ౪.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతసారే,

తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

తృతీయాధ్యాయే—ద్వితీయఃపాదః.

సన్ధ్యాధికరణమ్.

౧॥ సూ. సన్ధ్యేసృష్టిరాహుహి. ౧.

౧. ఏవం కర్మానుమాపగమనాగమన + జన్మాదియోగేన జాగ్రత్తో జీవస్య + దుఃఖతత్వం ఖ్యాపితమ్ - ఇదానీ మస్య స్వప్నావస్థా పరీక్ష్యతే. + స్వప్నమధికృత్య శ్రూయతే * ౧ న తత్ర రథా నరథయోగా నపహ్నానో భవన్తి, అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథ స్సృజతే, న తత్రానన్దాముదః ప్రముదో భవన్తి, అథానన్దాన్ ముదః ప్రముదః సృజతే, న తత్ర వేశాన్తాః పుష్కరిణ్యః స్రవన్యో భవన్తి, అథ వేశాన్తాః పుష్కరిణ్యః స్రవన్యః సృజతే సహికర్తృభిః. + తత్ర

౧॥ సూ. సన్ధ్యేసృష్టిరాహుహి. + ఏవ మిత్యాదివా పాదసన్ధితి రుచ్యతే. (జన్మాదితి) అత్రాదికర్తృనా మఖదుఃఖానుభవైర్నివక్షితః. + (దుఃఖిత్యం ఖ్యాపితమితి) - నుఖానుభవేషి * స్వప్నేషి పాతభీతస్య క్షయిష్టో రాన్తి నిర్వృతిరితి వచనేన దుఃఖప్రాచార్యాత్ తత్రాపి దుఃఖిత్యమేతేతి భావః. + పక్ష్యమాణవిషయాకస్థస్థ తత్రపదస్య వ్యాఖ్యానాయాహ (స్వప్నమధికృత్యేతి) * స్వప్నం పశ్యతీతిహి ప్రకృతమ్, అనుకూలవిషయజా ప్రీతి రాసన్ధః, స్వకీయత్వబుద్ధిజా ప్రీతి ర్దుత్. తద్వినియోగజా ప్రీతిః ప్రమత్. + (తత్రేతి) కిం సాప్తార్థసృష్టిః జీవకర్తృకా - ఉత పర

౧॥ సూ. సన్ధ్యేసృష్టిరాహుహి. ౧.

(వే-సా.) సన్ధ్యే - స్వప్నే. "౧ అథ రథాన్ రథయోగాన్" ఇత్యాదివా అభిహితా సృష్టిర్జీవకృతా. "౧ పుష్కరిణ్య స్రవన్యసృజతే సహికర్తృ" ఇతి స్వప్నదృశం జీవమేవ కర్తారం ఆహ శ్రుతిః. ౧.

(వే-వీ.) స్వప్న మధికృత్య శ్రూయతే "౧ న తత్ర రథా నరథ యోగా నపహ్నానో భవన్త్యథ రథా స్రవయోగా నప సృజతే" ఇత్యర్థభ్యః, "౧ అథ వేశాన్తాః పుష్కరిణ్య స్రవన్య సృజతే సహికర్తృ" ఇతి. కిం సాప్తార్థానా మవ్యర్థానాం స్రష్టా జీవ ఏవ? ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. స్వప్నదృశో జీవస్య సన్నిధానాత్ "౧ సహికర్తృ" ఇతి నవీన పరాయుక్త్యతే. జీవస్యాపి సత్యసజ్జల్పత్వం ప్రజాపతివాక్యోదితి నవీన స్రష్టేతి పూర్వోపపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - జీవస్య సత్యసజ్జల్పత్వం సాప్తార్థావికమపి సంసారదశాయాం పరమపురుషసజ్జల్పత్వత్తిరోహితమితి న జీవస్య సత్య సజ్జల్పమత్రేణ స్రష్టృత్వ ముపపద్యతే. అతః పరమపురుషమేవ సకలేతరపురుషానుభవావిషయాన్ తత్తత్పురుషమాత్రేణానుభవావ్యాన్త తత్త్వార్థా లావసానాన్ సాప్తార్థాన్ సృజతి. సూత్రార్థస్తు - సన్ధ్యే - స్వప్నే శ్రూయమాణా రథాదిసృష్టిః స్వప్నదృశా జీవేన కృతా, కుతః? ఆహహి "౧ సహికర్తృ" ఇతి తస్యైవ పరామర్శాదిత్యర్థః. ౧.

యః - కిమియం రథాదిసృష్టిర్జీవేనైవ క్రియతే - ఆహూస్వి దీర్ఘరేణేతి. కిం యుక్తమ్. సఢ్యేసృష్టిర్జీవేనేతి. తుతః సఢ్యక్తిమ్ - స్వప్నస్థాన ముచ్యతే. * ౧ సఢ్యం తృతీయం స్వప్నస్థాన మితివచనాత్. సాతు జీవేనైవ క్రియతే - * ౨ † సృజతే సహి కర్తేత్యాహుః. స్వప్నదృష్టివపవ తత్ర ప్రతీయతే. ౧||. ౨|| బృ - ౬ - ౩ - ౧౦.

౨|| సూ. నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ. ౨.

౨. కిం - ఏనం జీవం స్యచ్ఛే కామానాం నిర్మాతార మేకే తాఖిసూఽధీయతే * ౩ య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః ఇతి. † పుత్రాదయశ్చ తత్ర కామ్యమానతయా కామశబ్దేన నిర్దిశ్యన్తే - సేదాచ్ఛూమాత్రమ్ - పూర్వత్రహి * ౪ సర్వాన్ కామాన్ ఛన్దతః ప్రార్థయస్వ తతాయుషః పుత్రపౌత్రాన్వృషీష్యతి పుత్రాదయపవ కామాః ప్రకృతాః. అతో రథాదీజీవాః స్యచ్ఛేసృజతి. † జీవస్యచ సత్యసజ్జల్పత్వం ప్రజాపతి వాక్యే శ్రుతమ్ - అత ఉపకరణాద్యభావేపి సృష్టి రుపపద్యతే. ౩|| కఠ - ౨ - ౫ - ౮. ౪|| కఠ - ౧ - ౧ - ౨౨.

ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే.

౩|| సూ. మాయామాత్రంతుకాశ్చేన్నైగనాసభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్. ౩.

రహత్యకర్తృకా. * సహి కర్తేతి కిం జీవా పరామృత్యతే - ఉత పరః. ప్రజాపతివాక్యోదితసత్యసజ్జల్పత్వం జీవస్య స్రష్టృత్వే ముపపాదయతి - నేతి. సాన్విష్టార్థమాత్రేషు జీవస్య సజ్జల్పావిరాభవకల్పన ముపపద్యతే - నేతి. యదోపపద్యతే - తదా తస్మైన్వ స్రష్టృత్వోపపత్తేః * సహితి జీవపరామర్శాత్ జీవకర్తృకత్వం స్యాత్. యదా అవిరాభవకల్పన ముపపద్యతే - తదా స్రష్టృత్వోపపత్తౌ * సఇతి జీవపరామర్శాయా గాతోపమాత్మకర్తృకమితి భవతి. * † ఆహూతి మూలభిజ్ఞం వ్యాచక్షే (సృజతేఇతి) * స్వప్నం పశ్యతి ప్రకృతో జీవా స ఇత్యుచ్యతేఇతి భావః.

౨|| సూ. నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ. ప్రత్యక్షతే పరమాత్మకర్తృకత్వం శ్రూయత ఇత్యాశ్చాయా మిదం సూత్రమ్. † అతో పాత్రవాక్యే జీవభిజ్ఞం దర్శయతి (పుత్రాదయశ్చేతి). † అపరికరస్య జీవస్య కథం సృష్టి రిత్యత్రాహ (జీవస్యచేతి) ఏతత్సూత్రజయం పూర్వ పక్షవిషయమ్.

౩|| సూ|| మాయామాత్రంతుకాశ్చేన్నైగనాసభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్. మాయామాత్రమ్ - ఆశ్చర్యరూపమేవ. అనాశ్చర్యరూపం సకిం

౨|| సూ. నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ. ౨. ౩|| సూ. మాయామాత్రంతుకాశ్చేన్నైగనాసభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్. ౩.

(నే-సా.) "౩ య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః" ఇతి. ఏనం జీవం సాన్విష్టార్థనిర్మాతారం ఏకే కాఖిసూఽధి ధీయతే. అత్ర కామశబ్దనిర్దిష్టః కామ్యమానతయా పుత్రాదయః, పూర్వత్ర "౪ సర్వాన్ కామాన్ ఛన్దతః" ఇత్యుక్తాన్ "౪ శతాయుషః పుత్రపౌత్రాన్" ఇతి వివృతత్వాత్. ౨.

(నే-దీ.) ఏనమేవ జీవం నిర్మాతారం సాన్విష్టానా మథానాం ఏకే కాఖిసూఽధీయతే "౩ య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురు షో నిర్మిమాణః" ఇతి. అత్ర కామశబ్దనిర్దిష్టః కామ్యమానతయా పుత్రాదయ ఏవ, చ శబ్దోఽపధారణే. అత్రహి "౪ సర్వాన్ కామాన్" ఇతి కామశబ్దేన ప్రస్తుతాన్ "౪ శతాయుషః పుత్రపౌత్రాన్వృషీష్యతి" ఇతి వివక్షి. ౨.

(నే-సా.) స్వచ్ఛే యా రథాదిసృష్టిః, తదిద మిశ్వరకృతం మాయామాత్రం సప్తదృశైవానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావసానమిత్యాశ్చర్య తయా మాయేత్యుక్తమ్. జీవస్య సత్యసజ్జల్పత్వాదికం సాన్విభావకం స్వరూపం సంసారదశాయాం కాశ్చేన్నైగనాసభివ్యక్తమితి సతస్య సజ్జల్పమా త్రాత్ సృష్టి రుపపద్యతే. "౨ సహికర్తా" "౨ పురుషోనిర్మిమాణః" ఇతి న జీవవిషయమ్ "౩ తస్మిన్లోకాఖ్విరాస్యశ్చే" ఇతి వచనాత్. ౩

(నే-దీ.) తు శబ్దాత్సజ్జో వివరివర్తతే. సజీవేన సృష్టం సాన్విష్ట మథం జాతమ్, అపితు పారమేశ్వర మాయామాత్రం సకలేతరపురుషమనుభో వావిషయం తదేకానుభావ్యం తత్కాలావసాన మాశ్చర్యరూప మర్థజాత మిశ్వర సృజతీత్యర్థం. జీవస్య నవతః సత్యసజ్జల్పత్వాదీకృతస్సృజ్య సంసారదశాయా మనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ తస్యహిసజ్జల్పమూత్రే స్రష్టృత్వం సూపపద్యతే. "౩ కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః" ఇతి చపరమపురుషమేవ నిర్మాతార మాహ - "౩ య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి" "౩ తస్మిన్లోకాఖ్విరాస్యశ్చే తదా నాత్మేతిశ్చ" ఇత్యుచ్యతేమాప సంసారదశాః పరమపురుషసాధారణా ధర్మస్మరతే. "౨ సహికర్తా" ఇతిచ తేనైకార్థ్యాత్ పరమపురుషమేవాహ. ౩.

3. తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. స్వప్నే రథపుష్కరిణ్యాద్యర్థజాతం మాయామాత్రమ్ - పరమపురుషసృష్ట మి త్యర్థః. † మాయాశబ్దోహ్యత్సర్వవాచీ - * ౧ † జనకస్య కులే జాతా దేవమాయేవ నిర్మితేత్యాదిషు తథా దర్శనాత్. † అత్రాపి * ౨ స తత్ర రథా నరథయోగా నవస్థానః - సకలేతరపురుషానుభావ్యతయా నభవస్సిత్యర్థః. * ౨ అథ రథా వ్రథయోగా స్ఫుటః సృజతే - స్వప్నదృగనుభావ్యతయా తత్కాలమాత్రావసానాన్ సృజత ఇత్యాత్సర్వరూ పత్యవేషవాహ. † ఏవం విభాత్సర్వరూపా సృష్టి సుత్యసజ్జ-ల్పస్య పరమపురుషస్యైవైవాపవద్యతే - న జీవస్య. † తస్య సత్యసజ్జ-ల్పత్వాదియుక్తస్యాపి సంసారదశాయాం కార్యేన్నినానభివ్యక్తస్వరూపత్యా స్వజీవస్య తథావిభాత్సర్వ సృష్టి రుపవద్యతే * 3 † కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇతిచ పరమపురుషమేవ నిర్మాతార మాహ. * 3 య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి - * 3 తదేవ తుక్రం తద్భిన్నై తదేవామృత ముచ్యతే | తస్మిన్ లోకా శ్శీతా సుర్వే తదు నాత్మేతి కశ్చనేత్సువక్రమోపసంహరయోః పరమపురుషాసాధారణస్వభావప్రతీతేః. * ౨ అథ వేదాన్తా వుష్కరిణ్యః స్రవస్త్యః సృజతే సహికరేతి చ తయా శ్రుత్యైకాధ్యాయ త్పరమపురుషమేవ కర్తార మాహ.

సావ్యావికంచే జీవస్యాపహతపాద్యత్వాదికమ్ - కుత ప్రన్నాభివ్యభృత ఇత్యత ఆహ.

౪|| సూ. పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితంతతోహ్యస్యబద్ధవివర్తయా. ౪.

౪. తుశబ్దశ్చక్ష్వావ్యావృత్త్యర్థః. పరాభిధ్యానాత్ - పరమపురుషసజ్జ-ల్పాత్. అస్య - జీవస్య సావ్యావికం రూపం తిరోహితమ్ - † అనాదికర్షపరమృతయా కృతాపరాధస్య హ్యస్య సావ్యావికం కల్యాణరూపం పరమపురుషస్తి రోధావయతి - † తతః - తత్సజ్జ-ల్పాదేవ హ్యస్య-జీవస్య బద్ధమోక్షా శ్రుతౌ * ౪ యదా హ్యేవైవ ఏతస్మి స్వదృ శ్యే ఽనాత్మేన్య ఽనిరుక్తే ఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విస్తతే అథ సోఽభయంగతో భవతి యదాహ్యేవైవ ఏతస్మి స్వదర ముదరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతి * ౪ ఏవ హ్యేవానన్దయాతి * ౫ భీషాన్పాద్యాతః పవత ఇత్యాదిషు.

చిదవీత్యర్థః. పరమపురుషసృష్టమితి - తుశబ్దసిద్ధార్థ ఉక్తః. † మిథ్యావ్యావృత్త్యర్థం మాయాశబ్దం వ్యావృత్తే (మాయాశబ్దోహీతి). † (జనకస్యేతి) దేవస్యాత్సర్వరూపాశ్చ క్తిర్నా ద్రిపతీజత్యర్థః - † * నభవస్తితి శ్రుతౌ మిథ్యాత్వేన ప్రతీయతఇత్యత్రాహ (అత్రాపి) సాప్తాహానాం పూర్వ కారీనాభాతా మిథ్యాత్వంచ లోకసిద్ధమితి తదుభయపరతేన్య * నభవస్తితివాక్యస్య వైయర్థ్యమ్, మిథ్యాత్వేపరతేన్య సృజధాత్వసాన్వరన్యంచ స్యాత్. ప్రసిద్ధరథాద్యనుభవస్య ప్రతిషేధేఽపివాక్యవైయర్థ్యం స్యాత్ - స్వప్నే తేషా మననుభూతత్వస్య లోకసిద్ధత్వాత్. స్వప్నదృష్టా నాంహిజాగ్రదృష్టేభ్యోన్యైవ్యత్యం లోకసిద్ధమ్. ఆతస్తత్పరిహారాయ ప్రసిద్ధరథాదిభావప్రతిషేధేన విజాతీయవిచిత్రార్థసృష్టిపరత్వం చాక్యస్యావర్జనీ యమ్ - తథానతి తదైవిజత్య మర్థవా త్వకలేతరరాననుభావ్యత్వతత్కాలమాత్రాపస్థాయిత్యరూపమితి మాయాశబ్దో భ్యావ్యాకరః. † తేనమా ప్ర తిజ్ఞాభిజ్ఞార్థమాహ (ఏవంవిధేతి). † హేతుభిజ్ఞానవ్యావృత్తే (తస్మేతి). † పూర్వపక్షయ్యుక్తిం పరిహరితి (కామంకామమితి) * కామం కామ మితి గ ములస్తం. మమ్. సజ్జ-లేన్యిత్యర్థః.

౪|| సూ. పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితం తతోహ్యస్య బద్ధవివర్తయా. † పరస్య నైర్భృత్యాదిప్రసజ్జపరిహరమాహ (అనాదికత్వేతి). † (తత ఇత్యాది) తతఇతి వ్యాఖ్యేయం పదమ్. బద్ధస్య తత్సజ్జ-ల్పాయత్తతేన్య తదన్యత్రప్తిరోధావచ్చ తత్సజ్జ-ల్పకృతఇతి సిద్ధమిత్యర్థః.

౫॥ సూ. దేహయోగాద్వాసోఽపి. ౫.

౫. సోఽపి - తిరోభావో దేహయోగద్వారేణవా భవతి - † సూక్ష్మాచిచ్ఛక్తియోగద్వారేణవా. † సృష్టికా లే దేహవస్థేనాచిద్వస్తునా సంయోగా ద్భవతి - ప్రళయకాలే నామరూపవిభాగానన్వాతిసూక్ష్మాచిద్వస్తుయోగాత్. † అతోఽనభివ్యక్తస్వరూపత్వా త్వస్మే జీవో సరథాదీక సజుల్పమాత్రేణ స్రష్టం శక్నోతి. * ౧ తస్మి ల్లోకాశ్శ్రితా సుర్యే తదు నాత్మేతి కశ్చనేతి సర్వేషు సుప్తేషు జాగరణం సర్వలోకా త్రయత్వ మిత్యాదయోహి పరమపురుషస్యైవ సమ్భవన్తి - † అతో జీవానా మల్పల్పకర్తృనుగుణఫలానుభవార్థం తావన్నాత్ర కాలావసానాన్ తదేకానుభవాన్సర్థా నుత్పాదయతి.

౧॥ కర - ౫ - ౮.

కథం భగవత్సృష్ట్యాన్య తిరోధాయకత్వమ్ - ప్రకృతేః కర్తృణాంవహి తిరోధాయకత్వమిత్యత్రాహ.

౫॥ సూ. దేహయోగాద్వాసోఽపి. భగవత్సృష్ట్యాన్య దాన్వరభూతం ప్రకృత్యాదికమిత్యర్థః. † వాశబ్దో నకుల్యవికల్పవాచి - అపితు వ్యవస్థితవికల్పవాచీత్యభిప్రాయేణాహ (సృష్టికాలఇతి). † (సూక్ష్మాచిచ్ఛక్తియోగేతి). † అత్ర శక్తికర్తృవ భగవదపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వం వివక్షితమ్. ఏవ మవాస్తరసాధ్యసాధనయోః పరమసాక్ష్యేనాప్తయం దర్శయతి (అతోఽభివ్యక్తత్వాదినా) మాయామాత్రమితిసూత్రభాష్యే పరమపురుషసాధారణస్యభావపరితేరితి సద్భూపేణోక్తమ్ - అత్ర సర్వేషు సుప్తేషు జాగరణ మిత్యాదినా వ్యభావకత్వాతో విప్రుతః. † ఈశ్వరేణ క్రియతే చేత్ - కిమర్థ మస్థిరరథాదిసృష్టిరిత్యత్రాహ (అతఇతి) అల్పల్పకర్తృఫలానుభవార్థ మస్థిరత త్తదన్వస్తుసృష్టిరిత్యర్థః.

(సా.) స్యాభావికస్య అనభివ్యక్తిచేతుమాహ.

(ద్వి.) స్యాభావికంచే జ్ఞేవస్య నత్యనన్వల్పత్వాదవికమ్ - కథం నాభివ్యక్తృత ఇత్యాకాక్ష్యాహ.

౮॥ సూ. పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితంతతోహ్యస్యబద్ధవిపర్యయా. ౮.

(వే.సా.) జీవస్యావద్యుప్చారప్రవాహేణ పరాభిధ్యానా దేవ తిరోహితమ్. తదవచారా త్తదమవృత్తేహి అన్యబద్ధవిపర్యయా "౨ అథ తస్య భయం భవతి" "౨ అథసోభయద్గతో భవతి" ఇతిశ్రుతే. ౮.

౨॥ తై - ఆ - ౨ - ౨.

(వే.ద్వి.) తు శబ్ద త్కల్పానివృత్త్యర్థః, పరమపురుషాభిధ్యానా దస్య స్యాభావికం రూప మనాదికర్తృప్రవాహేణ కృతాపరాధతయా తిరోహితమ్. తతోహ్యస్యబద్ధవిపర్యయా తతః-పరమపురుషసన్వల్పాదేవహి, అన్య - జీవస్య, బద్ధవిపర్యయా - సంసారమోక్ష ప్రాయేతే "౩ కోహ్యేవాన్యా త్కరిప్రాణ్యా ద్యుదేవ ఆకాశ ఆనందో నసౌత్ ఏష హ్యేవాన్వయాతి" "౪ పరం జ్యోతి రుపసన్మద్య న్యేవరూపేణాభి వివృద్ధ్యతే" ఇత్యాహ. ౮.

౩॥ తై - ఆ - ౨ - ౧. ౪॥ ఛాం - ౮ - ౩ - ౪.

౫॥ సూ. దేహయోగాద్వాసోఽపి. ౫.

(వే.సా.) సోఽపి - తిరోభావః, దేవమనుష్యుదిదేహకారాచిద్యోగాత్. సృష్టివేళాయామ్, నామరూప విభాగానన్వసూక్ష్మాకారాచి ద్యోగాత్ ప్రళయే. ౫.

(వే.ద్వి.) తిరోధానప్రకారమాహ.

సోఽపి - తిరోధానభావః దేహయోగాద్వా భవతి, వాశబ్దో వికల్పార్థః. వ్యవస్థితత్వ వికల్పః, దేవమనుష్యుదిదేహకారపరిణితాచిద్యోగా త్సృష్టివేళాయామ్, నామరూపవిభాగానన్వసూక్ష్మాకారాచిద్యోగేన ప్రళయకాలే. ౫.

౬॥ సూ. సూచకశ్చహిశ్రుతేరాచక్షతేచరద్విదః. ౬.

౬. ఇతశ్చసావిష్ణా అథా న జీవనజ్ఞులపూర్వకాః - యతః స్వప్నే భుజదయానభుజదయయో సూచకః శ్రుతే రవగమ్యతే * ౧ యదా కర్తవ్య కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి | సమృద్ధిం తత్ర జానీయా త్తస్మిన్ స్వప్న నిదర్శనఇతి. * ౨ అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణదంతం పశ్యతి స ఏవం హస్తీత్యాదేశచ్చ. స్వప్నాధ్యాయవిదత్స స్వప్నం శుభాశుభయో సూచక మాచక్షతే. సూచకత్వంచ స్వసజ్జ-ల్పాయత్రస్య నాపవద్యతే - తథాచాశుభస్యాని ప్రతాప్నోతుభస్య సూచకమేవ సృష్ట్యా వశ్యేత్. † అతః స్వప్నే సృష్టిరీశ్వరేతదైవ కృతా. ౧॥

సన్ధ్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౨॥

౬॥ సూ. సూచకశ్చహిశ్రుతేరాచక్షతేచరద్విదః. జీవస్య సావిష్ణుసృష్టిమాత్రోపయోగినత్యసజ్జల్పతావ్యావిర్భావస్తదానీం స్యా దితి శక్త్యావ్యావృత్త్యర్థ మిదం సూత్రమ్. సవిష్ణాధ్యాయవిదః - సవిష్ణువాచివేదవాక్యవిదః. అత ఇత్యధికరణార్థోపసంహరః.

పతతు - సావిష్ణార్థానా మిశ్వరసృష్టతయా వియదాదివత్సారమార్గ్యం పూర్వపక్షీకృత్య దేశకాలనిమిత్తైర్బుద్ధిరూపతయా మిథ్యా త్వం సిద్ధాన్తయన్తి. ఏమంచ జీవ ర్మకత్వమేవ * సృజత ఇత్యుచ్యతే. తచ్చాపచారికమ్ - సుఖదుఃఖదర్శననిమిత్తమకృతదుష్కృతకర్మత్వ నిబంధనః ఔపచారికః సావిష్ణుర్మక ర్మత్వవ్యవదేశః, * బహిష్కృల్పాయా దమృతశ్చరీతేనీతి సావిష్ణువిషయా శ్రుతిశ్చ బహిరీవ చరితేవ్యేవం పరా. తస్మిన్ప్రకరణే ఈశ్వరప్రతిపాదనం జీవస్య తదవస్థతో విపదేశార్థమ్. సుఖదుఃఖసూచకత్వకృతపారమార్గ్యశక్త్యా చరితారపరం సూచకశ్చ హీతి సూత్రమ్. తచ్చ ద్వితీయమ్. సూచనీయపారమార్థ్యే హి సూచకం స్త్రీదర్శనాదికం మిశ్యేతి మాత్రాభిప్రాయః. ఈశ్వరా దవస్థతేనైవ జీవస్య సత్యసజ్జల్పతయా స్రష్టృత్వశక్త్యాం వృత్తసన్ధితి పరాభిధ్యానాత్తితి - జీవస్య జ్ఞానైశ్వర్యశక్త్యాదిసన్ధి మవిద్యాతిరోహితమ్ - తిరోధాన నివృత్తిః పరమాత్మాభిధ్యానాత్ - ఆస్య బద్ధమాత్మహి పరమాత్మాధీనా - సచ తిరోభావ సాన్న్వేషణాలదేహయోగాదితి యోజయన్తి. తత్ర తావ త్సానుగుతార్థతే న్నైతి అనుపపన్నే - జీవతావస్థానిరూపణంచేత్ పాదకృత్యమ్ - ఫలమతఇత్యధికరణానర్జతిః, సచేత్కో జీవావస్థా - తస్య బ్రహ్మణి కలితస్య జీవాధ్యస్తత్వాభివాత్, పరమాత్మనిరూపణం పాదకృత్యంచేత్ - సావిష్ణార్థానాం జీవకర్మకరయా మిథ్యాతోవ్యక్తిదిహ సంగచ్ఛతే. పూర్వపక్షత్వానుపపన్నః - మిథ్యాత్వస్య సిద్ధాంతీకరణాయోగాత్, మిథ్యాత్వం హ్యర్థమృజాధికరణే కృతన్మద్రచపఖ్యస్య సమృద్ధి తమ్. యదా వియదాదేరీతి మిథ్యాత్వవిదిధిః - తదా కైమత్వసిద్ధం సావిష్ణుర్మ మిథ్యాత్వమిత్త్యధికరణవైయర్థ్యమ్. వియదాదీనాం వ్యావహారికం సత్యత్వ ని ముక్తి - సవిష్ణార్థానాం తదరీ నాస్తి - వ్యవహరవిసంవాదాదితి వియదాదివైలక్షణ్యప్రతిపాదవాక్తో య మారమ్భఇతిచేన్న - వ్యవహారవి సంవాదస్య ప్రబోధసమయే సర్వలోకసమన్వీతిపన్నతావీత్, వైధర్మ్యచ్చ సవిష్ణాదివదిత్యత తైస్త్రిషమ్యసోక్తతావచ్చ. శ్రుతివాక్యకృతసత్య త్వశక్త్యావృత్తసవార్థ ఆరమ్భ ఇతిచేన్న - మాత్రశ్రుతివాక్యాసానుజ్ఞాన్యాత్. తథాహి - మిథ్యాత్వం సమర్థనీయం చేత్ - సర్వలోకాశ్రయ తావదితిః సర్వసప్రతిపన్న మిశ్వరసృష్టతయం నభాధిత్యమ్ - ఈశ్వరసృష్టతవ్యవ్యావహారికసత్యత్వనిష్పత్త్యితిరోధాత్, ఉపాసనవిశేషజీత

౬॥ సూ. సూచకశ్చహిశ్రుతేరాచక్షతేచరద్విదః. ౬.

(వే.సా.) “౨ అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణమ్” ఇత్యాది శ్రుతేః శుభాశుభ సూచకశ్చహి సవిష్ణుః, సవిష్ణువిద త్కాచక్షతే తత్. అథా సజీవ సృష్ట్యా సావిష్ణార్థానామ్. ౬.

(వే.చీ.) ఇతశ్చసావిష్ణా రథావయో న జీవనజ్ఞులపూర్వకాః - యతః స్వప్నశుభాశుభయో సూచకఇతి శ్రుతే రవగమ్యతే “౧ యదా కర్తవ్య కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి | సమృద్ధిం తత్ర జానీయా త్తస్మిన్ స్వప్న నిదర్శనే” “౨ అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణదంతమ్” ఇత్యాదిభి. సవిష్ణాధ్యాయవిదత్కాచక్షతే జీవసజ్జల్పకృతతేహి సూచకత్వం ససమృద్ధిని - సన్సజ్జల్పకృతతేహి శుభానామేవ సూచకా సర్ధాన్ సృష్ట్యా తావేవ పశ్యతి. ఆతసావిష్ణానా మర్థానాం పరమపురుషవస స్రష్టా. ౬.

రావరదేవతా ప్రసాదబ్రహ్మణాం నవపానాం బ్రహ్మచర్యో సేవికపూజానామి వ్యావహారికసత్వత్వనివృత్త్యన్విదిష్టత్వాత్. వ్యావహారికసత్వత్వా
 ధావ సాన్యత్వేత్ - జీవకర్మలక్షణమును విరుద్ధము - జీవకర్మలక్షణమునామి వ్యావహారికసత్వత్వప్రసక్తాత్, జీవకర్మత్వస్వాత్మ్యము
 సూత్రదవ్యవస్థానప్రకారము, జీవకర్మములన్నియు ప్రకృత్యం పుష్కలము - సుఖానందభావములంద్రుకర్మత్వావహారికం కర్మత్వమితి
 సవిరోధవిధిచేత్ - జీవాద్యప్రకారానాం దేహాద్వియనగ్రాహనామి వ్యావహారికసత్వత్వప్రసక్తాత్. జీవాద్యప్రకారానాం దేహాద్వియనగ్రాహనామి వ్యావహారికసత్వత్వప్రసక్తాత్.
 రాధీనత్యమస్తీతిచేత్ - రాధీనత్యమితి రాధీనత్యం సాన్యత్వానా మప్యస్తి - తదీశసహ్యసంబంధితత్వాత్, రాధీనత్యస్య భవదనుభవత్వాత్.
 సర్వదేశసర్వకాలసర్వవిజయప్రప్త సాన్య ప్రపంచానాం జాగ్రత్స్వప్నభావము మహత్తరతయా లేమి మహాధీనత్యే పారమేశ్వర్య మిశ్వరస్య
 సహ్యత్ - ఉభయవిధప్రపంచసాన్యపీఠా ప్రతీతిసర్వ మవిశేషము - రాధసహ్యమతరత్వవిశేషాహి వైషమ్యము. ఏనంతేనానా సాక్షాత్సాన్య
 కర్మత్వావ్యాప్త్య మిశ్వరత్వాననుభవము క్తస్య సూత్రప్రకారేన మిశ్వరత్వస్య సేవాధ్యక్షితత్వాత్ ప్రాప్తావగత్యుత్తే. సూచకత్వేదిహ
 ప్రమాత్రప్రాయానాచ్చ విరుద్ధత్యం వ్యక్తము. అతో యస్మిన్సాన్యే సూత్రాబ్యుపాయానాం సూత్ర - సర్వసమయక్షుద్ధిగ్రాహి - తదేవ సాన్యం
 భవతు ముద్ధరి. ఈశ్వరసమస్తత్వం పూర్వవక్తయంత్యేత్ - పుత్రాదయశ్చేత్రి సూత్రాంతో నిష్ఠులః - పుత్రాదిసమస్తత్వస్య జీవేషు సమ్యగత
 ఈశ్వరసాధకత్వాద్యోగాత్. సూచకత్వస్య మిశ్వరవాచిత్యానాచ్చ అక్షరాసమగతత్వమ్. సూచకత్వేతి సూత్రం విరుద్ధము - మిశ్వరత్వవిరో
 ధత్వా ద్భక్తియాయా. సూచకత్వేన పారమార్థ్యము - సమాచకత్వేత్వభిప్రాయవిధిచేత్ - అత్యంతాత్, ఉత్సాహభావిత్యావ్యక్త్యేన ప్రతి
 విరుద్ధకల్పనా యోగాత్. పరాధిధ్యానా త్రిలోధాననిష్ఠత్వేతి యోజనాయాం అధ్యాసరత్వత్వసాన్యయా సుబలకా. సాక్షిత్విరోధావ
 రామోఽయం క్తః - తిరోభావకత్వప్రకృతత్వాత్, తిరోహితమితి నిష్ఠిష్టే తిరోధానసూచకత్వసాన్యయా తదేవ పరామర్శ్యత్వస్య నివృ
 త్తపరామర్శ్యత్వాత్. పుష్కలసేవ సమయక్షేష కన్యధా ద్భక్తిః పరామర్శ్యయః పరామర్శ్యయః - సభవస్తీతి ప్రతి ర్భక్త్యా -
 తదనుభవేన సృజతి రాష్ట్రకర్తృభావ భవతాం నిరాసహః. సృజతే రాష్ట్రకర్తృత్వం స్థితమ్ - పూర్వవాక్యము విఫలమ్ - లోకప్రసిద్ధత్వాత్ సాన్య
 మిశ్వరత్వస్య. అప్రాప్తేహి కా ప్రమథకత్. అతో వైషమ్యభావత్వాత్ వ్యాప్త్యం వ్యాప్త్యయమును దుష్టమ్. మిశ్వరభూతం సాన్యార్థకత మనాద్య
 భావేన సృజతి సా జీవాద్యప్రకారానాం ప్రతిపాద్యత ఇతి వాక్యే కర్తవ్య మితిచేత్ - ఉద్దేశ్యవిశేషభూత మిశ్వరత్వానిరూపేనాభిప్రాయేన వచ
 నసాన్యస్య భక్త్యన్యాయా మనభిమతత్వాత్, ఉభయముల్యత్వస్యమృతే ౭వ్యతరా ముఖ్యత్వాత్ ప్రయోజనమునవైశ్యం. సచ సభవస్తీతి జాగరి
 తానుభూతార్థభావసహః - ప్రహేదే దృశ్యానాం రథాదీనాం స్వప్నసమయే విద్యమానత్వాత్. సచ నవపూర్ణానాం ప్రాకృతీనాభావసహః -
 నవపూర్ణత్వానాం పూర్వవిభావస్య లోకసిద్ధత్వాత్. సచ సభవస్తీతి సాన్యభాగ్యప్రకారా మనాద్యభావప్రాప్తిః - లోకప్రసిద్ధత్వాత్.
 అః సాన్యార్థానాం ప్రసిద్ధరథాదీనాం ప్రతిపేదేన తదైవజాత్యం ప్రతిపాద్యతే - తేన తదేకానుభూత్యత్వేన తత్త్వానాం సాన్యత్వేనావైషమ్య
 ముక్తం స్యాత్. అతో వైషమ్యభావేనాన్యస్యప్రకారం ప్రతిపాదయమితి వాక్యే కర్తవ్య మవైషమ్య మభావత్వం నాన్యాయాద్యభావ భవతి.
 * బహిష్కృతానాం దమ్యతత్వేతిచ ముఖ్యం స్యాత్ - తపోబలసృష్టే దైహాస్తరే సౌభరే శక్యసంపన్నత్వేనాస్తరే జ్ఞానాస్థితేన బహిర్వృ
 త్త్యవసత్తే. తస్మిన్చ దేహాస్తరే చక్షురాదీనాం విద్యమానత్వాత్ స్వదుర్మయావనిమిత్రత్వమ్, తేషాం చక్షురాదీనాం సాన్యార్థమాత్రగ్రహణాయా
 గ్యత్వాత్ దేహాస్తరగతత్వేనాస్తరప్రకృతివచనాభావపవత్తి. దేశకాలవిపర్యాయ కులతే - న్యస్తే ఈశ్వరస్య స్తే ప్రకాశభావైర్విరాది
 త్యగత్యాద్యపాధికత్వేనాస్తరప్రకారానాం దిక్కాలానాం తత్త్వస్వప్రకృత్యుత్తరసాక్షిత్వం తథాభావపవత్తే. జాగరితావస్థాయా మహిమ ప్రా
 చ్యావయః ప్రాతరాదయశ్చ దేశకాలవిశేష ఆక్షేపా భవన్తి. నమ-యత్ర ప్రహేదనయే రథో దృశ్యతే - తత్త్వేన న్యస్తే కళం గజావస్థానం
 మిశ్వరత్వేన వివా కులతవిధిచేత్ - సాన్యార్థానాం జాగ్రద్దృశ్యపదార్థాః ప్రతిపూతానర్హత్వాత్. అనిరావృత్యస్య గజాదేరీత కథాత్వం వక్త
 వ్యమ్ - తన్నిరావృత్య పక్షేన సమానమ్. కళం మూర్త్యయస్య మిథో ప్రతిపూతకత్వమితిచేత్ - వయమవ్యనిర్వచనీయవాచినా తాన్యేన పృ
 చ్ఛాముః కళమితి. అథాభావా దుపపన్నమితిచేత్ - ఆవిషయభాగ్యంసాన్యత్, ఆవిషయభాగ్యం - దోషకా దనిర్వచనీయ మధ్యాస్తరం - జాతమితిహి
 భవతాం ప్రకీయ. అత్యోన్మదసహితానమానా. అనిర్వచనీయత్వాదుపపన్నమితిచేత్ - నిర్వచనీయత్వాన్వితమాపుత్యవత్తి. అనిర్వచనీయనిర్వ
 చనీయయోర్విధః ప్రతిపూతకత్వాభావః క్షుద్ధిజతాదిషు దృశ్యతవిధిచేత్ - నిర్వచనీయయోర్విధః మిథః ప్రతిపూతకత్వాభావో వాయావ్యాకా
 దిషు దృష్టః. సూక్ష్మత్వా దప్రతిపూతకత్వమితిచేత్ - సాన్యార్థానామి సూక్ష్మత్వస్యమృతా ద్భక్తిభూతః. మూర్త్యుచేస్తాస్తరప్రతిపూతాస్తమిచా
 యుక్తమ్ - మూర్త్యు మనర్వకత్వమితిచేత్ - గుణాదిషు వ్యభిచారః. సహి రూపరాదికం పరస్పరేవాద్రవ్యేణా వ్రతిహ్యతే. అనర్వకగత్ర
 వ్యత్వం మూర్త్యుత్వమితిచేత్ - గగనే వ్యభిచారః. సహి గగనం కులూభిః ప్రతిపవన్తి - గగనంచావర్యగతం వేదాద్వివా - అద్యస్తవ్యాత్,
 దశగుణావరాస్తరపరిచ్ఛిన్నత్వాత్. సర్వసమత్వం మూర్త్యుత్వమితిచేత్ - తదానీమి సప్రతిపూత్యత్వస్యనియమః - గగనేన కులూభ్యుప్రతిపూ
 తాత్. సర్వసమత్వం మిథః ప్రతిపూతీతిచేత్ - వాయావ్యాకాయా రవ్యభిచారాత్. రూపిన్యయం మిథః ప్రతిపూతీతిచేత్ - సరిలాలోకాయా
 రవ్యభిచారాత్. అలోకావ్యాధానవ్యచ్ఛతేనాప్రతిపూతాత్ తదస్త్యత్వాన్వయాత్ సర్వసమత్వం మూర్త్యుత్వప్రకారయతి. సహ్యలోక మనక్షేత్ర్య జల

2|| సూ. తదభావనాదీభుతచ్ఛ్రితేరాత్మనిచ. ౧.

2. ఇదానీం సుమప్తిస్థానం పరిక్ష్యతే. ఇద మామ్నాయతే * ౧ అథ యత్రైత తుప్త సమస్త సప్తసప్తః
స్వప్నం నవిజానాతి ఆను తదా నాదీభు సుప్తో భవతీతి. తథా - * ౨ అథ యదా సుమస్తో భవతి యదా నకస్యచన

గతం వస్తు ద్రష్టుం శక్యమ్ - తమసి తదర్థభావాత్ సచాస్యావయవానాం విరళిత్యాదాలోకవివాదాలోకప్రవేశః - ఉద్ధృష్టధరభావేన దక్షిణోత్తరా
దిభావేన సమయక్తానాం ద్రవ్యాణాం జలవయవానాం నిమ్నపాతితయా విరుద్ధమాసతయా ద్రవతయాచ సచ్చిద్రత్యానువచనే, అహి రూపి
ద్యవ్యయస్య విరుద్ధప్రతిఘాతనియమాభావాత్ సాన్వయగజాదీనాం ప్రతిఘాతాన్వృత్తవినమృతాన్నదర్శిరూపతేన. అతస్మిన్నిత్యాయసూత్రాక్షరసా
మన్వయ మస్తత్పక్షపత్రావపన్నమ్.

అవశేషే వీరసప్తత్వాన్వితవ్యత్వం పూర్వవక్షీకృత్య దేవాదిభి రసభివ్యక్తతయా మిథ్యాత్వ మాహుః, తత్రాపి సూత్రాసాన్వయస్యం పరే
మమివ స్వాత్ మాయామాత్రకర్తృ నిరాలమ్యనజ్ఞానవాచిత్యవ్యయక్తమ్ - శ్రుతిస్థరథాదికర్తృనాం రథాదిజ్ఞానవాచిత్యావృత్తాత్. యజుప్రతిభా
నాత్ సాన్వయవృత్తి ర్జీవశ్యేతిచానన్వేతమ్ - జాగ్రదప్తపృథివ్యాద్యర్థానాం చ యజుహేతుత్ వదర్శనేన జీవసప్తత్వప్రవక్ష్యాత్. ఈశ వీరసప్తత్వ
ప్రతిసాన్వయస్యం సాన్విష్టాన్వేద్యసి తుల్యమ్.

అన్యేషు * సృజితభి సాన్వితవైర్విగ జీవస్య కర్తృత్వావగమాత్, నవస్య నవయమేవ మాయయా మోహనాయోగాజ్జీవస్య సత్య
సచ్చిద్రత్యాన్వయ సత్యాసృష్టిరితి పూర్వవక్షం కృత్వా సాన్వితవైర్విగజీవస్య బ్రాహ్మిజ్ఞానవాదరూపత్యాత్, సచ్చిద్రూపానిర్భావాత్. నూచ
కర్తృవిభిః, పురుషకర్తృవ్య పరే మాయారూపే సృజతి - జీవశ్రేక్షకః - మాయారూపే సృష్టిశ్చ విషయకాన్వయప్రతిభానమాత్రసృష్టి రితి వ
చన్తి - తత్ర - పరాభిధ్యానాదిత్యాదిసూత్రద్యయయోజనాయా మసాన్వయస్యం పూర్వవ దనువక్షేయమ్. శ్రుతావ అనువయోగవిరోధాభావేన మ
యాశబ్దస్య ముక్త్యాపరాధిభు ప్రయమక్తస్య నిర్విషయజ్ఞానవాచిత్యావృత్తాత్, శ్రుతివాక్యగతరథాదికర్తృనాం రథాదిప్రతిభానవాచిత్యావృత్తాత్ త
స్యేత మనువచన్నమ్. సూత్రక్రమశ్చ యథాభావియమేవ నముచితః - మిథ్యాత్వనమర్థనచుత్వేననువచన్తే, అసభివ్యక్తస్వరూపత్వశబ్దస్యాపి జీవస్య
తిరోహితస్వరూపతాపరత్వే స్థితి, తిరోధానవిషయసూత్రద్యయస్య తదానన్వే రుపచన్నత్యా, ధైర్వత్వరాధిభాయిసః నూచశ్రేతిసూత్రస్య తస్య
నచానుకర్తృవసే చరమభావిరోధివచన్తేశ్చ.

సన్యాధికరణం నమాప్రమ్.

2|| సూ. తదభావనాదీభుతచ్ఛ్రితేరాత్మనిచ. ఇదానీ మిత్యాదినా నన్వతి రుక్తా భవతి. నాదీప్రతీతర్హిహాః కిం జీవస్య సుమస్తా విక
లేన స్థానాని - ఉతి సముచ్చయేన. కిమేవం ప్రాసాదభట్యావర్యజ్ఞువత్ కార్యభేదోస్థి - నేతి. * ౩ సతా సోమ్య తదా నమస్మై భవతి ” ఇతిశ్రుతే.
వనం బ్రహ్మః పర్యజ్ఞుస్థానీయతా మవగమయత్ కార్యభేద మవగమయతి - నేతి. అనవగమకత్వే తుల్యకార్యతయా యుగపదనేకస్థానవృత్త్య

2|| సూ. తదభావనాదీభుతచ్ఛ్రితేరాత్మనిచ. ౧.

(కే-సా.) స్వప్నాభావః - సుమప్తిః, “౧ ఆను తదా నాదీభు సుప్తో భవతి ” “౩ సతా సోమ్య తదా నమస్మై భవతి ” ఇతిశ్రుతే.
నాదీభు పరమాత్మని. “౨ పురీతి శేతే ” ఇతిశ్రుతేః పురీతిచ. ప్రాసాదభట్యావర్యజ్ఞువదవిరోధః. ౧.

(వే-సా.) నాద్యః పురీతత్ బ్రహ్మచ సుమప్తిస్థానత్యేన శూయన్తే. కిమేవం వికల్పః - ఉత సముచ్చయ ఇతి సంశయః, వికల్పిఇతిపూర్వ
వక్షః - “౧ ఆను తదా నాదీభు సుప్తో భవతి ” “౨ తాభిః ప్రత్యవస్యస్య పురీతతి శేతే ” “౩ సతా సోమ్య తదా నమస్మై భవతి ” ఇతి
త్రయాణాం వైరపేక్ష్యసతీతే, రాధానస్తు - ప్రాసాదభట్యావర్యజ్ఞువత్ కార్యభేదేనసముచ్చయే సమన్వితే పాక్షికభాధగర్భవికల్పా నయక్త
ఇతి సముచ్చయో న్యాయ్యి, తత్ర పర్యజ్ఞుస్థానీయం బ్రహ్మ - యతః పర్యజ్ఞువత్సాక్షాదప్రసృత సుమప్తిస్థానమ్. సూత్రార్థస్తు - తదభావః స్వప్నా
భావః; సుమప్తిః రిత్యర్థః, సుమప్తినాదీభుతచ్ఛ్రితచ. చకారాత్పురీతచ. తచ్చురీతే - త్రయాణాం సుమప్తిస్థానత్యే శ్రుతే. ఉత్తేన న్యాయేన సముచ్చ
యోన్యాయ్య ఇత్యభిప్రాయః. ౧. ౧|| ఛాం - ౧ - ౨ - ౩. ౨|| బృ - ౪ - ౧ - ౧౩, 3|| ఛాం - ౨ - ౧ - ౧. ౪||

వేద హితానామ నాఢ్యో ద్వాస్త్యతిసహస్రాణి హృదయా తుస్పీతత మభిప్రతిష్ఠితే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతఇతి. తథా - * ౧ యత్రైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సమున్నో భవతీతి. ఏవం నాడ్యః పురీత ద్భిష్టాచ సుమప్తిస్థానత్వేన శ్రూయన్తే. కిమేషాం వికల్పః - సముచ్చయోవేతి విశయే నిరపేక్షత్వప్రతీతేః † యుగ పదనేకస్థానవృత్త్యసమ్భవాచ్చ వికల్పః.

౧॥ ఛాం-౬-౮-౧.

ఇతి ప్రావడిచ్యతే † తదభావఇతి తదభావః - స్వప్నాభావః - సుమప్తిః - నాడిమ పురీతత్యాత్మనిచ భవతి - ఏషాం స్థానానాం సముచ్చయ ఇత్యర్థః. కుతః. తచ్చుప్రీతే - త్రయాణాం స్థానత్వప్రతీతేః. † సచ కార్యభేదేన సముచ్చయే సమ్భవతి † పాక్షికబాధగర్భవికల్పో న్యాయ్యః. † సమ్భవతీచ ప్రాసాదఖట్యావర్యజ్ఞవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః తత్ర నాడిపురీతతో ప్రాసాదఖట్యావస్థానీయా - బ్రహ్మతు పర్యజ్ఞస్థానీయమ్. అతోబ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుమప్తిస్థానమ్.

౮॥ సూ. అతఃప్రబోధోఽస్తాత్. ౨.

౮. యతోబ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుమప్తిస్థానమ్ - అతః అస్తాత్ - బ్రహ్మణః ఏషాం జీవానాం ప్రబోధః శ్రూయ మాణ ఉపపద్యతే * ౨ సత ఆగమ్య నదిరుః సత ఆగచ్ఛామహ ఇత్యర్థిదిషు. ౨॥ ఛాం-౬-౧౦-౨.

తదభావాధికరణం సమాప్తమ్.

యోగాచ్చ వికల్పస్సృజిత్. కార్యభేదావగమకత్వేతు ప్రాసాదఖట్యావర్యజ్ఞానామివ కార్యభేదా తస్మిన్ముచ్చయస్సృజిత్. తతశ్చ పరమాత్మనః సుస్సుప్తా తేవవిక్రమస్థానత్వరూపగుణనియమసిద్ధిః. † (యుగపదనేకస్థానవృత్త్యసమ్భవాదితి) అనుభావీదితిభావః.

† (తదభావఇతి) * యదా సుప్తః స్వప్నం సకథంచన పశ్యతీతి శ్రుత్యనుసారాత్ తదభావఇతివ్యవదేశః, సూత్రసంకళపాత్ పురీతద్వితీయ తీతమ్. † పూర్వపక్షయంత్రీపుర్వాసార్థమాహ (సచేతి). † (పాక్షికేతి) * వికల్పశ్చాన్వయోపద్రుష్టఇతిబాధభావ్యమ్. ఏకైకకరిని చత్వాలో దో షా ఇతికోదన్వయేవ్యస్తా దోషాః. దోషచ్చ బాధరూపాః. ప్రథమం ఫలసాధనతాప్రతిపత్తిభావః, అనుషానభావః, అపూర్వోత్పత్తిభావః, ఫల బాధశ్చేత్యేకైకకరిని దోషాః. ఆత్రతు యథానమ్భవం బాధా - స చతుర్విధోపిత్వేతదభిప్రేత్యపాక్షికబాధగర్భవికల్పఇతి సామాన్యవిశేషః కృతః. † కార్యభేదః కథమిక్యత్రాహ (సమ్భవతీచేతి) సుమప్తేనాడ్యా హృదయా స్మిచ్ఛక్తిమ్య పురీతతి శయనమ్ - * శ్రుత్యవసృప్యేతిశ్రుతే.

౮॥ సూ. అతఃప్రబోధోఽస్తాత్. అతః, అస్తాత్, ఇతి పదద్వయం న్యాయ్యేయమ్.

నాడ్యాదీనా మేకార్థత్వాన్తే ప్రీహీయవాదీనామివ వికల్పఇతి పూర్వపక్షయంత్రీం పరే వదన్తి. పరమృదయైకప్రయోజనత్వే సముచ్చయః స్వాదితి నిరపేక్షత్వప్రతీతిరేవ వివక్షితేతి తైరసి వక్తవ్యమ్. * తాను తదాభవతి * యదా సుప్తః స్వప్నం సకథంచన పశ్యతి అథాస్మిన్సృజి త ఏవైకధా భవతి * తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతఇతి నాడ్యాదినముచ్చయశ్చ శ్రుత్యా ప్రదర్శ్యతఇతి సిద్ధాంతయంతి రుక్తా. తత్ర నాడినాం ప్రత్యవసృప్యమార్గత్వవ్యత్రం ప్రతిపన్నమితి తాసాం సుమప్తిస్థానత్వే సముచ్చయప్రతీతేః తదనాదరః. నాడిపురీతతోర్జీవాధారత్వవ్యవదేశస్తదు పాధ్యాధారతయా - బ్రహ్మధారత్వం నామబ్రహ్మకత్వమేవేతిచాయంతమ్ - సుమత్ప్రత్యక్షాన్వయోత్పత్తిచేతిసూత్రితాన్వితం, వైయధికరణ్యశ్రుతీ నా మస్వాసృప్యచ్చ. సను- * యత్రైవ ఏతత్సుప్తాఽభూత్ య ఏవ విజ్ఞానమయః పురుష స్తవైషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞాన మాదాయ య

౮॥ సూ. అతఃప్రబోధోఽస్తాత్. ౨.

(వే.సా.) “౨ సత ఆగమ్య నదిరుః” ఇతి బ్రహ్మణః ప్రబోధశ్రుతిః; ఆతఏవ. ౨.

(వే.దీ.) అస్తాత్ - బ్రహ్మణః, ప్రబోధశ్రుతి రతఏవైవపద్యతే “౨ సత ఆగమ్య నదిరుఃసత ఆగచ్ఛామహే” ఇతి క్రూయతే. ౨.

౯॥ సూ. సవవతుకర్తానుస్మృతిశబ్దవిద్యధ్యః. ౧.

౯. కిం సుషుప్తవ ప్రబోధసమయే ఉత్తిష్ఠతి - ఉతాస్య ఇతి సంశయే అస్య † సకలోపాధివినిర్ముక్తస్య బ్రహ్మణః సమ్యగ్నస్య ముక్తా దవిలక్షణతేవ ప్రాచీనశరీరేంద్రియాదిసమృద్ధాభావాదవ్యః.

ఇతిప్రాప్త ఉచ్యతే - సవవత్తితి తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. స ఏవైత్తిష్ఠతి. కుతః, కర్తానుస్మృతిశబ్దవిద్యధ్యః కర్తావత్ - సుషుప్తేన పూర్వకృతం పుణ్యపాపరూపం తత్త్వజ్ఞానాత్మా క్షే నైవ భోక్తవ్యమ్. అనుస్మృతిరసి - య ఏవా హం సుప్తః-సవవ ప్రబుద్ధోఽ స్తీతి. శబ్దోఽపి సుషుప్తప్రబుద్ధ స్సవవేతి దర్శయతి * ౧ త ఇహ వ్యాఘ్రోవా సింహావా వా వృకోవా వరాహావా ఊటోవా పతంగోవా దంశోవా మశకోవా † యద్యద్భవన్తి తథా భవన్తీతి. విధయశ్చ మోక్షార్థా సుషుప్తస్య ముక్తతేవైవనర్థకాన్యుః. † సచాసా సర్వోపాధివినిర్ముక్తః అమిమ్భాతస్వరూపః - * ౨ తద్యత్రైత తుష్టమప్రతి సుషుప్తం ప్రకృత్య * ౩ నాహం ఖల్వయమేవం సమస్తాన్త్యాత్మానం జానాత్యయ మహ మస్తీతి నౌ ఏవే మాని భూతాని వినాశమేవావీతో భవతి నాహ మత్ర భోగ్యం పశ్యామితి వచనాత్. † ముక్తస్య * ౪ పరంజ్యే

ఏవేఽస్త్యుదయ ఆకాశ స్తస్మిన్చైత్య ఇతి * పురీతతీత ఇతిచ శ్రుత్యోః కథ మవిరోధః. అత్ర ఆకాశే - పరమాత్మనీతి పరే, తథాపి * హృద య ఇతి వచః పురీతచ్ఛయనేన వివర్ధమ్. అత్ర ఆకాశశబ్దాచ్యుతపూర్వకృత్యాత్ అవిరోధ ఇతి వాచ్యమ్. హృదయశేష్టసమానం పురీతత్ - తచ్చ హృదయాధారః - అతో సవిరోధ ఇత్యన్యే, తచ్చాయుక్తమ్ - హృదయాన్నాడీభిః ప్రత్యవస్పృశ్య పురీతతీతయస్య హృది శయనస్యచ విరోధాత్.

అన్యేకు సన్యస్తేపాస్త్రామికః పరమాత్మన ముపైతీతి వదన్తి. తచ్చాయుక్తమ్ - అస్త్రామికః ఈశ్వరా ద్వ్యతిక్తస్య పరమాత్మనౌ ౭ప్రామాణికత్వాత్, * ప్రాక్షేనాత్తనానమ్నీవ్యక్త ఇతి శ్రుతివిరోధాచ్చ. అన్యత్సర్వం తుల్యమ్.

తదభావాధికరణం సమాప్తమ్.

౯॥ సూ. సవవతుకర్తానుస్మృతిశబ్దవిద్యధ్యః. సజ్జతిః స్ఫుటా. కిం సుప్తా దన్యఃప్రబోధ ఉత్తిష్ఠతి - ఉత సవవేతి. కిం సుషుప్తా సకలోపాధివినిర్మోక్షోఽస్తి ఉత నేతి. కిం కర్తానుస్మృతిశబ్దవిద్య సకలోపాధివినిర్మోక్షాభావ మవగమయన్తి - నేతి. సగమయన్తిచేత్ - సకలోపాస్య భావాత్ బ్రహ్మణి సమ్యగ్న ఇత్యస్య ఉత్తిష్ఠతి. గమయన్తిచేత్ - సర్వోపాధివినిర్ముక్తబ్రహ్మసమ్యక్త్యాభావాత్ సవైత్తిష్ఠతీత్యాత్. † (సకలోపాధివినిర్ముక్త్యాతి) అత్ర * సకంపం పాప్రాసం సృజతీతిశ్రుతి రభిప్రేతా. * సతా సోమ్య తవా నమ్మన్నా భవతీతి వాక్య మవ్యభిప్రేత్య బ్రహ్మణి సమ్యగ్నైవేత్త్యుక్తమ్.

† (యద్యద్భవన్తి తథాభవన్తి) పూర్వం యే యథా భవన్తి - తే తథా భవన్తిత్యన్యః. † (సచాసానితి) అత్ర వినాశమేవావీతోభవతీతి వాక్యే జ్ఞానసర్వో వివక్షితః. † ఏతదవచనాత్ సుషుప్తస్య సర్వోపాధివినిర్మోక్షాభావః కథ మిత్యత్రాహ (ముక్తస్యేతి) సుషుప్తే నర్యప్రవృత్తి

౯॥ సూ. సవవతు కర్తానుస్మృతిశబ్దవిద్యధ్యః. ౧.

(వే-సా.) సతా సంపన్నాపి సుప్తవ ప్రబుద్ధ ఉత్తిష్ఠతి, జ్ఞానవైగుర్యేణ కృతస్య కర్తృణస్తేనాభావ్యత్వాత్, పూర్వానుభూతప్రత్యభిజ్ఞానాత్, “౧ త ఇహ వ్యాఘ్రోవా” ఇత్యాది “౧ యద్యద్భవన్తి తథా భవన్తి” ఇతిశబ్దాత్, మోక్షోపాయవిధాన్యనర్థక్యాచ్చ. ౧.

(వే-దీ.) కిం సుషుప్తవ ప్రబోధకారే ఉత్తిష్ఠతి! సవవవా అన్యైవేత్యనియమ ఇతి సంశయః. సుషుప్తస్య సర్వోపాధివినిర్ముక్తస్య బ్రహ్మణి సమ్యగ్నస్య ముక్తా దవిలక్షణతేవ ప్రాచీనశరీరసమృద్ధాభావా త్సవవేతి నియమో నవవ్యవతీతి పూర్వరిపక్షః. సుషుప్తస్య బ్రహ్మజ్ఞానాభావేన పూర్వకృత్యకర్తృణశ్చేతైవైత్యవభోక్తవ్యత్వాత్, సోఽహమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, “౧ త ఇహ వ్యాఘ్రోవా సింహావా” ఇత్యారభ్య “౧ యద్యద్భవన్తి తథా భవన్తి” ఇతిశబ్దాత్, మోక్షసాధనవిధాన్యనర్థక్యాచ్చ, సవైత్తిష్ఠతీతి రాద్ధాన్యః. సచాసా శరీరేంద్రియసమృద్ధవినిర్ముక్తః, అపికు క రణకశీబర ప్రవర్తనాయాపాద్యాని సాయ బ్రహ్మాణీతీతపునరాశ్చిన్యఃప్రవర్తనాయోత్తిష్ఠతి. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

తిరుపనమ్మద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే * ౧ స తత్ర పర్యేతి జక్ష త్ప్రేక్ష ప్రమమాణః * ౨ స స్వరా ధ్వవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి * ౩ నన్యం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వ మాప్నోతి సర్వకలతి సర్వజ్ఞాత్వాది శ్రూ యతే. † అత స్మద్భువన స్సంసరన్తేన ఆయనసర్వకరణో ‡ జ్ఞానభోగాద్యతతో విశ్రమస్థానం పరమాత్మాన ముపనమ్మ ద్యాత్వస్థః పునరోగ్ధామోత్థిషతి. ౧॥ ఛాం-౮-౧౨-౩. ౨॥ ఛాం-౨-౨౫-౨. ౩॥ ఛాం-౨-౨౬-౨.

కర్మానుష్ఠితశిబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. ముగ్ధేనమ్మత్తిపరిశేమాత్. ౧.

౧౦. ముగ్ధ మధికృత్య చిన్త్యతే. కిమియం మూర్ఖాను ముఖప్ర్యాదివ్యవస్థితమావస్థా - ఉతావస్థానరమితి విశయే † సుఖప్ర్యాదీనా మన్యతమావస్థాయామేవ మూర్ఖాప్రసిద్ధ్యపవత్తే, రవస్థానరకల్పనే ప్రమాణాభావాదన్యతమావస్థా.

కూన్యత్యజ్ఞానసతోచాపభిహితా - ముక్తస్య తదుభయం విపరీత మిత్యర్థః. * † నకంచన పాప్తానం స్మృతీతి శ్రుతేః కోర్ణ ఇత్యుతాహ (అత ఇతి). ‡ (జ్ఞానభోగాద్యత కృత్యి) అధికజ్ఞేనానుష్ఠాన ముక్తమ్. * నకంచన పాప్తానం స్మృతీత్యుతాహ సాహశక్తి ర్వివక్షితా. నుఖదుఃఖానుభవాది కాలవ్యరూపిత్యమ్, విక్రాన్త్యర్థం ధరమాత్మే నమ్మత్తి, కర్మానుష్ఠానవైధురంగాభిహితమ్ - నతః సోపాధివినిర్మూల్యకృత్యబ్రహ్మపాతిరిత్యర్థః. సతి నమ్మత్తి ర్మామ శరీరస్థియాధిష్టాత్మత్వేనాదిపారాన్తర రాహిత్యేన బ్రహ్మణి స్థితిమాత్రం వివక్షితమ్-నచా సతిసమ్మన్యత్యా దాత్వస్వయావస్య.

పూర్వేద్యుః ప్రకాన్తస్య కర్మణోఽపరిసమాప్తస్యాపరేద్య రనుష్ఠానా త్వవేతి కర్మశబ్దం పతే నర్వే వ్యాదిక్షతే. తదయుక్తమ్ - అన్యే సూప్రకాన్తస్య రథవిరూపేవతాప్రతిష్ఠాపనాచే రన్త్య స్థమావనవృనాత్. మయేదం ప్రకాన్తమితి ప్రత్యభిజ్ఞాపూర్వకసమావసం వివక్షితం చేత్ - అన్యమన్త్యుతేః కో భేదః. అర్థాన్తరప్రత్యభిజ్ఞాధారత్వమ్, న్యవిమయప్రత్యభిజ్ఞానంచేతి వైషమ్యమితిచేత్. ౧ - అనుష్ఠృతిశబ్దేనైర్వాభయవిధప్రతి పద్ధానస్య వత్సం శక్యతావత్. నచ గోవిందస్యాయేన సతోచః - అర్థాన్తరసమ్మనేనాన్యథాసిద్ధతావత్, అనన్యథాసిద్ధంహి సతోచకమ్. నను- కర్మవిధయో విద్యావిధయశ్చ విధిశబ్దేన వత్సం శక్యః - అతస్తతస్సతోచే తవాపి త్వదుక్తవోమ ఇతిచేన్న - కర్మశబ్దస్య తత్ఫలభాగతత్వజ్ఞానా భ్యాం వినా కర్మక్షయే వినాశస్య నిర్నేతుకత్వప్రసక్త్యాభిప్రాయతావత్త్వంచ విధిశబ్దేనాభిధాతు మశక్యతావత్. ఏవంసతి కర్మవిధిచైత్యర్థ్యమప్యా ణో హేతుస్యాత్ - అతో విధిశబ్దః పాశేమ్య దివిద్యావిధివిమయఇతి యుక్తమ్ - ఇదం నిరూపణం మరణేపి తుల్యమితి అన్యే షష్ఠి. తదయుక్తమ్ - శక్త్యాపేతవృథావాత్. * యత్రతస్య సర్వమాత్మైవేత్యాదివాక్యస్య బ్రహ్మసంభవమయత్యాన్తరేన శక్త్యా. అనుష్ఠృతే స్థిథా స్తపేతుతయా సూత్రితత్వనిష్ఠామృతబాతానం ప్రత్యభిసన్ధానాభావాచ్చ మరణవిమయత్యాన్తరపవత్తే.

కర్మానుష్ఠృతిశిబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. ముగ్ధేనమ్మత్తి పరిశేమాత్. కిం మూర్ఖానామ జాగత్స్విన్నునుమోక్షీనా మన్యతమావస్థా - ఉతావస్థానరమ్. కిం లక్షణ తో భేదోఽన్యపరితం శక్యతే - నేతి. అశక్యత్యే తాన్యన్యతమత్వమ్. శక్యత్యేఽవస్థానరత్వమ్. † (సుఖప్ర్యాదీనామితి) అధికజ్ఞేన జాగరస్వప్న మరణావస్థా గృహ్యతే. ప్రసిద్ధ్యపవత్తే - మూర్ఖాశబ్దప్రయోగోపపత్తేరత్యర్థః. ఉపపత్తిశ్చ జ్ఞానలోపస్యావిశేషాత్.

౧౦॥ సూ. ముగ్ధేనమ్మత్తిపరిశేమాత్. ౧.

(వే-సా.) మూర్ఖితే పురుషే యా అవస్థా, నా మరణాయార్థసంపత్తిరితి హేతుభేదాకారభేదాత్, అపునరుత్థాననియమాభావాచ్చ జ్ఞాయతే.

(వే-దీ.) కిం మూర్ఖా, మరణా దర్శనరమ్ - ఉత మరణమేవేతి సంశయః. సర్వేవిద్వియప్రాణావ్యాపారోపరతేఃమరణమేవేతిపూర్వగిపక్షః. ఆకారవైరూప్యేన సూక్ష్మప్రాణా స్థిత్యావగతేః మరణాయార్థసమ్మత్తిరితి సిద్ధాంతః. సూత్రార్థస్తు - ముగ్ధే - మూర్ఖితే పురుషే యాఽవస్థా - నా మరణాయార్థసంపత్తి. తతః పరిశేమాత్ ప్రాణాదిసర్వస్యాపారోపరతేః సజాగరాద్యవస్థా. నచ గతప్రాణా - ఆకారవైరూప్యేన సూక్ష్మప్రా ణా స్థిత్యావగతేః. మూర్ఖితస్యైవ కన్యది తున్వస్థివపదర్పనాచ్చ నమరణమితి పరిశేమన్తరణాయార్థసమ్మత్తిరిత్యవగమ్యతే. ౧.

ఇతిప్రాప్త ఉచ్యతే ముగ్ధస్థనమ్మత్తితి ముగ్ధే పురుషే యా తస్యానస్థా - సా మరణాయార్థసమ్మత్తిః. కుతః పరిశేషాత్ సతానత్వస్వజగరా - జ్ఞానాభావాత్. సమిత్తవైరూప్యాదాకారవైరూప్యాచ్చ సమమప్తిమరణే. † నిమిత్తంహి మూర్ఖాంఘా అభిఘాతాదిః. పారిశేష్యాన్తరంగాయార్థసమ్మత్తి ర్హ్యుర్నా. † మరణంహి సర్వప్రాణదేహసమ్మయోపరతిః - సూక్ష్మప్రాణదేహసమ్మన్వహానస్థితి ర్హ్యుర్నా.

ముగ్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. సస్థానతోపిపరస్యభయలింగంసర్వత్రహి. ౧.

౧౧. † దోషదర్శనాదైవ్యాగోచరయాయ జీవస్యావస్థావిశేషా నిరూపితాః - ఇదానీం బ్రహ్మప్రాప్తితృష్ణాజన

† నిమిత్తవైరూప్యం వివృణోతి (నిమిత్తంహితి) † ఆదితద్వేనాత్మిన్తానిష్ఠశ్రవణాద్యభిశేతమ్. తస్మి మరణాన్తరగతే శక్త్యా యా మాకారవైరూప్యం వివృణోతి (మరణంహితి) నిమిత్తవైరూప్యాత్ సమప్తివ్యాప్తిః - ఆకారవైరూప్యాన్తరంగావ్యాప్తిః. ఎనమప్తిమరణే ఇత్యుక్తే రాసన్నతయా సమప్తిమరణాద్భిత్వానో పారిశేష్యముక్తవాక్ - పశ్చాన్నరణాన్తర్యాపవశజ్ఞాయా మాకారవైరూప్యం వివృతమ్. సమప్తాప్రాణో భూయిష్ఠ ముపలభ్యతే - మూర్ఖాంఘా మట్టుః కించి నుపలభ్యతే - మృతో నకించిదపి. బాహ్యవాయునా భూయిష్ఠ మాప్యాయిత స్సమప్తా - మూర్ఖాంఘాం కించి దాప్యాయితః - ఆనాప్యాయితస్య ప్రాణస్యాపలమాభిన్యతానోత్.

అస్యేతు - మూర్ఖితః కిం మరణాయ పరమాత్మాన మభినమన్వన్తః - ఉత సాన్వేష్యేనస్తి లీనః - ఉత ప్రకారాన్తరగతఇతి విచార మాచక్షత్. జగదాదివ్యవస్థితమేత్యేకవిచారాన్తర్యాపాత్, పృథక్తరణే ఫలభావాద్దేవీధా విచార ఉచిదే. విచారస్య పరమాత్మపర్యవత్త్వం చ విఫలమ్ పారిశేష్యచేతోః పరమాత్మపర్యవత్త్వే ఆతితస్యైవతేనాచిశేషాత్.

ముగ్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. సస్థానతోపిపరస్యభయలింగంసర్వత్రహి. † సజ్జతిమానా (దోషేతి) ప్రభవపాదప్రతిపాద్యం జీవస్య నదోషతవత్ - ద్వితీ

౧౧॥ సూ. సస్థానతోపిపరస్యభయలింగంసర్వత్రహి. ౧.

(వే-సా.) జాగరాదిషు చరత్వవ్యవస్థానవ్యవస్థామిత్యేన స్థితేరపి పరస్య బ్రహ్మణో నకల్పన దోషః. యత స్ఫుర్యత్ర త్రుతిన్నృతిషు నిరస్త నిభిలదోషనంబన్తత్వసమ ప్రకల్యాణగుణాకరతత్వరూపాభయలింగం పరం బ్రహ్మ త్రుతమ్, “౧ ఆపహతపాప్తా-నత్య నన్మల్ల” “౨ నిరవద్యమ్” “౩ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్” “౪ సమ ప్రకల్యాణగుణాత్తక్షోసా” “౫ నకలా నయత్ర క్షేణాదయః” ఇత్యాదిషు. ౧.

(వే-వీ.) కిం జీవస్వేవతదవ్యవస్థామిణః పరస్య బ్రహ్మణోపి జాగరాదిస్థానప్రయత్నదోషానన్వయవన్తి - ఉతనేతిసంశయః. “౬ యగివృథివ్యాం లిప్తమ్” “౭ య ఆత్మ ని లిప్తమ్” “౮ య శ్చక్షుషి లిప్తమ్” “౯ యో శతేన లిప్తమ్” ఇత్యాదినా జీవస్వేన సర్వావస్థానవ్యవస్థితచనాత్, ఛద్వతోపి పూయతోనేతాదిమజ్జన మపురుషార్థ ఏవేతి సర్వే దోషా సమన్వయవన్తి పూర్వగమితః. రాధాశ్చస్త - “౧ ఆపహతపాప్తా విజరః” “౨ నిరవద్యం నిరజ్ఞానమ్” “౩ సత్యకామసత్యతన్మల్ల” “౪ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్” “౫ యో మా మజ మనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వ రమ్” “౬ పరిగ పరాణం నకలా నయత్ర క్షేణాదయః స్మన్తి పరావతేతే” ఇత్యాది త్రుతిన్నృతిభ్యో నిరస్తనిభిల దోషగదృతా సార్వజ్ఞ్య స్వతత్వనన్మల్లత్వాద్యదుర్భయలక్షణనిరూపావగతేః పరస్య బ్రహ్మ స్ఫుర్యత్రాన్తర్యామితయాఽవస్థితస్యాపి నదోషగదృత సమన్వయ, అపితు సర్వనియమసరూప లీలారసవన.

మూత్రార్థమ్ - సస్థానతోపిపరస్య పృథివ్యాల్లాదివ్యవస్థాయితయాఽవస్థితస్యాపి పరస్య బ్రహ్మణః, జీవస్య తత్ర తత్రావస్థితస్య యే దోషా ఉక్తాః - తే ననమన్వన్తి. కుతః? ఉభయలింగంసర్వత్రహి-హి శ్లే. తా. యత స్ఫుర్యత్ర త్రుతిన్నృతిషు నిరస్తనిభిలదోషత్వసమ ప్రకల్యాణగుణాత్త కత్వ రూపాభయలింగమ్ - ఉభయలక్షణం పరం బ్రహ్మవగతమ్. ౧.

౧॥ ఛాం-౮-౧-౫. ౨॥ శ్వే-౬-౧౮. ౩॥ గమం-౧-౧౦. ౪॥ వి-౪-౬-౫-౮౪. ౫॥ వి-౪-౧-౨-౧౦.

౬॥ బృ-౫-౨-౩. ౭॥ గా, ౮. ౮॥ గీ-౧౦-౩. ౯॥ వి-౪-౬-౫-౮౫.

నాయ ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణో నిర్దోషత్యల్యాణగుణాత్కతస్త్రితపాదనాయా † రథతే. తత్ర జాగరస్వప్నసుషుప్తి
† ముద్గుతా- నిమిషానేషు తత్తత్సానప్రయత్నా జీవస్య యే దోషాః - తే తదనర్థామిణః పరస్య బ్రహ్మణోఽపి తత్ర
తత్రావస్థితస్య సన్తి - నేతి విచార్యతే. కిం యుక్తమ్. సన్తితి. కుతః. † తత్తదవస్థకరీచేవస్థానాత్. † నను ౧ సమ్మాగ
ప్రాప్తిరితిచేన్నవైశేష్యాత్ ౨ స్థిత్యదనాభ్యాంచేత్యాదిషు పరస్యాక్ష్యవశ్యత్వేన దోషాభావ ఉక్తః - తత్తు-థ మకర్త
వశ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణ స్తత్తత్సానసమృద్ధా దోష ఉచ్యతే. † ఇథ ముచ్యతే. కర్మాణ్యపి దేహసమృద్ధ మ
పాదయన్యపురుషార్థజననాని భవంతి - దేహమౌగాద్యేత్యల్లొక్తమ్. † తచ్చ దేహసమృద్ధస్యాపురుషార్థత్వేనభవతి-
† ఇతరథా కర్మాణ్యేన దుఃఖం జనయిష్యన్తి - కిం దేహసమృద్ధేన. † అతోఽకర్తవశ్యత్వేనత్యుక్తి నానావిధాశుచిదేహ
సమృద్ధాపురుషార్థవచ. † అతస్తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రేవేశ్యేపురుషార్థసమృద్ధావస్థానియః - † పూయ

యపాదప్రతిపాద్యంహి పరమాత్మ నా నిర్దోషకల్యాణగుణాఃరతే - తత్కథం నవస్థాద్యవస్థాన్నిదే నిరూప్యత ఇతిచేత్. ఉచ్యతే - నవస్థ
సుషుప్తినిరూపణేన పరమాత్మనః సాన్నిధ్యవిభాగస్థవస్థవైష్ణవ, సుషుప్తిస్థానతస్యచాకారదయం ప్రతిపాదితం భవంతి పరమాత్మగుణసిద్ధే రస్తి
న్నాదే తస్మిన్రూపణమ్. మూర్ఖాదినిరూపణంతు పూర్వపాదే నిరసకాశత్యాత్ సుషుప్తినిరూపణాపేక్షత్యాచాన్త్రకృతమ్. † (ఆరభతఇతి)
నూత్రకారఇతి శేషః. † (ముద్గుతా- నిమిషానేషు) అపస్థానీయత్యర్థః. సుషుప్త్యాదిస్థానేషు స్థితస్య జీవకరీరకస్య పరస్య జీవగతా ఆపురుష
థాః కిం ప్రసజ్యంతే - నేతి చిన్త్యతే. దేహాదినమృద్ధసాగ్రపురుషార్థపాతుత్వం కిం తదవస్థునవస్థాప్రయత్నం ఉత్ కర్తవీశ్యకృతమితి. కిం
పరమాత్మవిషయోభయలింగత్వస్త్రితపాదసార్థస్య వస్తువనిభావప్రయత్నం వ్యవస్య కర్తనిబద్ధవత్తా మవగమయతుం ప్రభవతి - నేతి. పరస్యా
భయలింగత్వస్త్రితపాద నిర్దోషా నిర్దోషా - నేతి. పరస్యాభయలింగత్వం జీవవస్థాభేదేనవా అతాత్త్వికత్వేనవా నిరోన్విధుం శక్యం - నేతి. తత్రా
వస్థాభేదేన నిర్వహణార్థం చిన్త్యతే - పరస్యాభయలింగత్వం కిం తిరోధానార్హమ్ - నేతి. నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యవగతం బ్రాహ్మణాదిశబ్దా
నాం బ్రహ్మపర్యవ్రత్యం కిం పరస్య కర్తవ్యతా మవగమయతి - నేతి. అతాత్త్వికత్వేన నిర్వాహణమితి త్రేధా చిన్త్యతే - జలసూర్యాదిదృ
ష్టాః పరస్య కిమధ్యాగమూలాదిద్యాదిదోషసమృద్ధ మవగమయతి - నేతి. * అథాత అదో నేతి నేతిని నిషేధః కిం ప్రకృతసర్వాకారవిష
యః - ఉత్ నన్యుచితఇతిచ. జ్ఞానానందస్వరూపతవ్యవహరణః కిం పరస్య సార్వజ్ఞ్యనత్యవజ్జల్పత్వాదిగుణాశ్రయత్వం ప్రతిపీచతి - నేతిచ.
యదా బ్రాహ్మణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్యవ్రత్యం పరస్య కర్తవ్యతా మవగమయతి - తదా పరస్యాభయలింగత్వం తిరోధానార్హ మవస్థాభేదేన
నిర్వాహ్యం స్యాత్. యదా జలసూర్యాదిదృష్టాః పరస్యాదిద్యాదిదోషసంసర్గజ్ఞాపకః, యదాచ నేతి నేతిని నిషేధః ప్రకృతసర్వాకారవిష
యః, యదాచ జ్ఞానానందస్వరూపతవ్యవహరణస్యపదేశాసార్వజ్ఞ్యాచిప్రతిపీచకః - తదోభయలింగత్వ మతాత్త్వికత్వేన నిరోన్విధుం శక్యం స్యాత్. ఏవ
ముభయధా నిర్వాహసమృద్ధాత్ ఉభయలింగత్వస్త్రితపాద రస్యథా సిద్ధేత్వపురుషార్థస్య వస్తువనిభావప్రయత్నం వ్యవస్య కర్తవ్యతా వ్యవ
స్థాపయతుం సా సప్రభవతిత్వకర్తవ్యత్వేన పరస్య దేహాదినమృద్ధా దపురుషార్థానయిసాన్యత్. యదాచ బ్రాహ్మణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్య
వ్రత్యం నపరస్య కర్తవ్యత్వ మవగమయతి - తదా తస్యాభయలింగత్వం తిరోధానానందరూపవస్థాభేదేన నిరోన్విధు మశక్యం స్యాత్. యదా
జలసూర్యాదిదృష్టాః పరస్యాదిద్యాదిదోషసంసర్గం నజ్ఞాపయతి, యదాచ * నేతి నేతిని నిషేధః నన్యుచితవిషయః, యదాచ జ్ఞానానందస్వరూపతవ్య
వ్యవహరణో జ్ఞాతృత్వాదిగుణాశ్రయత్వం సప్రతిపీచతి - తదాతాత్త్వికత్వేన నిరోన్విధు మశక్యం స్యాత్. అత ఉభయలింగత్వస్త్రితపాద రుభయధా
వ్యవస్థానిర్దేశాభావాత్ ఆపురుషార్థస్య వస్తువనిభావప్రయత్నం వ్యవస్య కర్తవీశ్యప్రయత్నం సా వ్యవస్థాపయతుం ప్రభవతిత్వకర్త
వశ్యస్య పరమాత్మ నా దేహాదినవస్థ స్థితస్యాత్ సాపురుషార్థాదిదోషసన్యప్రసజ్యంతి. † (తత్తదవస్థకరీచేవస్థానాత్) తచ్చన్యో జాగరాదివచః, జాగరా
దిహేతుతా శరీరస్యావస్థా. † పానంద్యంశబ్దతే (సన్తితి) † పరివారి (ఇతిమితి) † కర్తణాం దుఃఖావహత్యం దేహాద్యపరమస్తు - తతః కి
మిత్రత్రానా (తచ్చేతి) దాన్వరథూతస్య సాక్షా దపురుషార్థపాతుత్వం భవతి - యథా రాజోవస్య వధాదిహేతుత్వేన తస్య ఖడ్గప్రహారాదిదాన్వ
రకత్యాన్తదాన్వరథూతఖడ్గప్రహరస్య వధంప్రతి సాక్షాదేతుత్వం - తథేహాపీతి. † ఇమ మర్థ ముచిత్రత్యానా (ఆపురుషార్థేనవభవతి) † తద
పపాదయతి (ఇతరథేతి). † తస్మాద్దాన్వరథూతదేహసమృద్ధోఽపురుషార్థఇత్యానా (అతిఇతి). † కర్తవ్యత్వాదన్వతే స్వేచ్ఛయా ప్రవేశ్యేపురుషా
ర్థసమృద్ధి వస్తువనిభావాన్తత్వాదపరస్థానియః - యథాఽనన్యాధీనస్య స్వయమేవాసీనా స్వేచ్ఛన్ద్రవ్యోఽపురుషార్థవచ - తద్విదాన్వ
నా (అతస్తదితి). దృష్టానమాసా † (పూయేతి) అకర్తవ్యత్వేన వస్తువనిభావాన్తాపురుషార్థసమృద్ధః స్యాదేవేతి పూర్వవశోక్తానమిత్యర్థః.

శోణితాదిమజ్జనంహి నేచ్ఛాకారిత మప్యపురుషార్థసవ. అతో యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదీకల్యాణగుణా కరంచ బ్రహ్మ - తథాపి * ౧ యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్ * ౧ య ఆత్మని తిష్ఠత్ * ౧ య శ్చక్షుషి తిష్ఠత్ * ౧ యో నేతసి తిష్ఠత్ నిత్యుదించనాత్, తత్ర తత్రావస్థితస్య తత్తత్సమ్మన్వభూపాపురుషార్థాసన్తీతి.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షుషే - సన్ధానతోపపరస్మేతి నమృథివ్యాత్తాదిస్థానతోఽపి పరస్య-బ్రహ్మణః అపురుషార్థగ న్ధసమ్మవతి. కుతః. ఉభయలింగం సర్వత్రమీ యతః సర్వత్ర - శ్రుతిస్మృతిషు పరం బ్రహ్మ ఉభయలిజమ్ - ఉభయ లక్షణ మభిధీయతే. † నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వలక్షణోపేతమిత్యర్థః. * ౨ అపహతపాప్తా విజరో విమృ త్సు ద్విశోకో విజఘతోసేఽపిపాస సుత్యకామ సుత్యనజ-ల్పః * ౩ సమస్తకల్యాణగుణాత్తతోఽసౌ స్వశక్తిశేషాద్భృతభూ తవగః * ౩ తేజోబలైశ్చర్వమహావబోధనువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః | పరః పరాణాం నకలా న యత్ర క్షేణాదయ స్సన్తిప రావరేతే * ౪ సమస్తహేయరహితం విష్ణ్వభ్యం పరమం పద మిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః ఉభయలక్షణంహి బ్రహ్మవగతమ్.

౧౨॥ సూ. భేదాదితేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్. ౨.

౧౨. యథా జీవస్య ప్రజాపతివాక్యావగతాపహతపాప్తత్వాద్యమ్యభయలిజస్యాపి దేవాదిదేవాయోగరూపావస్థా భేదాదపురుషార్థయోగః - తథాఽస్త్రామిణః పరస్యాపి స్వతోఽపహతపాప్తత్వాద్యమ్యభయలిజస్య తత్తద్దేవాదిశరీరయో గరూపావస్థాభేదాదపురుషార్థయోగోఽవర్జనీయఇతిచేత్. † తన్న - ప్రత్యేకమతద్వచనాత్ * ౧ యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్ * ౧ య ఆత్మని తిష్ఠత్ నిత్యుదించనాత్ † ప్రతిపర్యాయమ్ * ౧ సత ఆత్మేఽస్త్రామ్యమృతభక్త్యస్త్రామిణోఽమృతత్వ వచనేన తత్ర తత్రనేచ్ఛయా నియమనం కుర్వత తత్తత్సమ్మన్వప్రయక్తాపురుషార్థప్రతిపేధాత్. † జీవస్యతు తత్స్వరూపం తిరోహితమితి పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహిత మిత్యత్రోక్తమ్. నను - నేచ్ఛయా కుర్వతోపి తత్తద్వస్తు

† రాధాప్రమాహ (ఏవంప్రాప్తఇతి). † (నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వలక్షణోపేతమిత్యర్థఇతి) నిర్దోషత్వకృతిపేతకల్యాణగుణాకరత్వకృతిరసి దోషశక్త్యానిరాసోపయోగిని - కల్యాణగుణానాం దోషప్రతిపక్షరూపత్వాదిదిభావః.

౧౨॥ సూ. భేదాదితేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్. ఉభయలిజత్వప్రతిః జీవస్యాభ్యుక్తి - తత్రావస్థాభేదేనహి తస్మిన్వాసః - తద్య త్వరమాత్మసాక్షీత్వర్థః. † పరిపరతి (తస్మేతి). † (ప్రతిపర్యాయమితి) ఆమృతశబ్దస్య నకృదుక్తిశ్చేత్ - నిత్యత్వపరత్వం స్యాత్ - ఆన కృదావృత్తత్వాత్ ప్రతిపర్యాయ ముక్తతత్తద్వస్త్రామిణోపేతమనన్వరాహిత్యమేవామృతశబ్దేనాభిప్రేతమిత్యర్థః. † జీవస్యాభయలిజత్వప్రతి సద్భావే కథం తస్మాపురుషార్థసమ్మన్వభక్త్యత్రాహ (జీవస్మేతి) తిరోధానాదేః శ్రుతిదిద్ధత్వా జ్ఞేయమయోభయలిజత్వప్రతిస్పృహితా - పరమాత్మ

౧౨॥ సూ. భేదాదితేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్. ౨.

(వే-సా) జీవస్య స్వతోఽపహతపాప్తసాపి శరీరసంబద్ధిత్యావస్థాభేదాద్యథాదోషసంబద్ధః, తథా పరస్యాపి “౧ యస్య పృథివీ శరీరమ్” ఇత్యాదిశరీరసంబద్ధిత్యాన్వితోఽపిఇతిచేత్. న, “౧ యస్య పృథివీ శరీరమ్” ఇత్యాదిషు ప్రతిపర్యాయం “౧ సత ఆత్మేఽస్త్రామ్యమృతః” ఇతి నిర్దో షత్యవచనాత్. ౨.

(వే-దీ.) యథా జీవస్య స్వతోఽపహతపాప్తత్వాదిగుణకస్యాపిదేవాదిశరీరసమ్మన్వి తయా వస్థాభేదా దుక్తదోషసమ్మన్విత్వమ్; ఏవంపరస్యాపి “౧ యస్యపృథివీ శరీరమ్” ఇతిశరీరసమ్మన్విత్వావస్థాభేదాత్తేదోషాన్మన్వీరితిచేత్. న, ప్రత్యేకమ్ - ప్రతిపర్యాయం ఆతిద్వచనాత్. దోషానమ్మన్వి త్యవచనాత్. “౧ యస్య పృథివీ శరీరమ్” ఇత్యాదిషు “౧ ఏవత ఆత్మేఽస్త్రామ్యమృతః” ఇత్యస్త్రామిణోపి నిర్దోషత్వముచ్యతే. జీవ స్యతు పరాభిధ్యానాత్తత్స్వరూపం తిరోహితమిత్యర్థమ్. అతశ్శరీరసమ్మన్విత్వేపి పరస్మైతే నదోషః. ౨.

సన్మభావాయత్తాపురుషార్థసమ్మిధౌఽనన్వసీయ ఇత్యుక్తమ్. * నైతన్యక్తమ్ - † సన్మచిక్షన్వపి సన్మభావతోఽపురుషార్థసన్వూపమ్. కర్తవ్యత్వానాం తు కర్తవ్యభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసజ్జ-ల్పా దేశమేవ వస్తు కాలభేదేన పురుషభేదేన సుఖాయ దుఃఖాయచ భవతి. † వస్తుస్వరూపప్రయత్నేతు తాద్రూప్యే సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయైవ దుఃఖాయైవ వా స్యాత్ - నచైవ దృశ్యతే. † తథాహోక్తమ్ * † ౧ సర్వస్వసంక్షేపై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ! నన్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేద్వ్యాగమాయచ | కోపాయచ యత స్తస్మా ద్వస్తు వస్త్యాత్తకం కుతః! † తదేవ శ్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే | తదేవ కోపాయ యతః ప్రసాదాయచ జాయతే | తస్మా ద్దుఃఖాత్తకం నాస్తి నచకించిత్యుబాత్తకమితి. † అతో జీవస్య కర్తవ్యత్వా త్తత్తత్త్వానుగుణ్యేన తత్తద్వస్తుసమ్మిధౌవనాపురుషార్థ స్యాత్ - † పరస్మతు బ్రహ్మణః స్యాధీనస్య సవన సమ్మిధౌ స్తద్దీప్తిచిత్రనియమనూపలిలారనాయైవ స్యాత్.

౧౩॥ సూ. అపిచైవమేకే. ౩.

౧౩. అపిచ - ఏకే - శాఖనః ఏకస్మిన్నేవ దేహసంయోగే జీవస్యాపురుషార్థం పరస్మతు తదభావం నియమన రూపైకన్యాయత్తద్దీప్తియోగంచ సన్వితేనాధీయతే * ౨ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషన్వజాతే | తయో రన్యః పిపలం స్యాదన్వత్త్యనశ్చన్నన్యో అభిచాకశీతితి.

సన్వన్యాధీనతిరోధానాదిశ్రుత్యభావాత్తద్విషయార్థయలిజ్జత్వశ్రుతి రసమ్మచితప్పుత్తిత్వం. † సన్విత్యాదివా హోదితే పరివారతి (నైతదితి). † వస్తు సన్మభావాయత్తేజ్జీవతి ప్యాపురుషార్థత్వప్రసక్తః - తదేవ నాస్తీత్యాహ (సహితీ) సకేవలం క్షేత్రజ్ఞైస్యాపురుషార్థసమ్మిధౌపాధికః - అచేతనస్యా ప్యపురుషార్థత్వం సన్మభావప్రయత్నమిత్యపిశబ్దస్య భావః. అగ్నాద్విషమ హేమస్తాదికాలాపేక్షయా సుఖదుఃఖహేతుత్వం దృష్టమ్, పురుషభేదేన ఏకమేవ వస్తు సన్వీయతేవగోకియతేవబుద్ధ్యా సుఖదుఃఖాకరం దృష్టమ్, యథా ధాన్యాదిమ - తద్వదిత్యర్థః. † వస్తుసన్మభావాయత్తేవ దూషణ మాహ (వస్తునన్వరూపేతి) తాద్రూప్యే - సుఖదుఃఖాదిహేతుత్వే ఇత్యర్థః. సహ్యేకస్య విరుద్ధసన్మభావద్వయాన్వయ ఉపపన్న ఇతి భావః. † సకేవలం సుఖాదిహేతుతాయాః కర్తృకృతీయ ముపపత్త్యా కల్పయిమ్ - కష్టోక్త మపిత్యాహ (తథాహోక్తమితి) † పురుషభేదేనైకస్య వస్తున సుఖాది హేతుత్వమాహ (సర్వసన్వదేతి) సర్వసన్వర్గసంజ్ఞత్వం ప్రాప్తాప్రాప్తమేవేన పాపపుణ్యకృతమిత్యర్థః. † ఏకస్యైవ వస్తున ఏకపురుషం ప్రతి కాల భేదేన సుఖాదిహేతుత్వమాహ (తదేవశ్రీతయితి). † తస్మాత్పరతన్వత్త్య జీవస్య కర్తానుగుణభగవత్సజ్జల్పాన్వయోఽపురుషార్థసమ్మిధౌఇత్యాహ (అతదితి). † సన్వితప్రస్య న్వయం స్యాపురుషార్థాపాదనాయోగాత్ తత్కన్వరన్వదం లీలాపకరణతయా పురుషార్థరూపమిత్యాహ (పరస్మత్త్వీతి).

౧౩॥ సూ. అపిచైవమేకే. పూర్వసూతే అనిగదన్యాఖ్యానా శ్రుతి రుదాహృతా - ఆత్ర సన్వస్తాశ్రుతి రుదాహృత ఇత్యభిప్రాయో నన్వితేత్యుక్తమ్. * ద్వా సుపర్ణా ఇత్యత్ర పర్వశబ్దేనాప్రాకృతవిగ్రహా జ్ఞానంవా లిధీయతే.

౧౩॥ సూ. అపిచైవమేకే. ౩.

(వే-సా.) ఏకస్మిన్ శరీరేఽవస్థితయో ర్జీవపరయో ర్లో విశేష ఉక్తః, ఏవమేకే నన్వితేనాభిధీయతే "౨ ద్వా సుపర్ణా" ఇత్యారన్య, "౨ పిపలం స్యాదన్వత్త్య నశ్చన్నన్యోఽభిచాకశీతి" ఇతి. ౩.

(వే-దీ.) అపిచ - యదిదం జీవపరయోరేకైశ్రీకారితే శరీరితేనావస్థితయో ర్లోషసమ్మిధీత్వం తద్విచరీతత్వం హోక్తమ్. ఏవమేకే శాఖన నన్వితేనాభిధీయతే "౨ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషన్వజాతే | తయో రన్యః పిపలం స్యాదన్వత్త్యనశ్చన్నన్యో అభిచాకశీతి" ౩.

† అథన్యత్ - * ౧ అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి బ్రహ్మే
త్వజీవానుప్రవేశపూర్వకం నామరూపవ్యాకరణమితి బ్రహ్మణోఽపి తదాత్మభూతస్య
దేవమనుష్యాదిరూపత్వం తన్నామభాక్త్యంఛాస్తి - తత్తత్ * ౨ బ్రాహ్మణో య
జేతేత్యాదివిధినిషేధశాస్త్రగోచరత్వేన కర్షవశ్యత్వ మవర్జనీయమితి. తత్రాహ.

౧౮॥ సూ. అరూపవదేవహితత్వప్రధానత్వాత్. ౪.

౧౮. దేవాదిశరీరానుప్రవేశే తేన తేన రూపేణ యుక్తమప్యరూపవదేవతత్ - బ్రహ్మ - రూపరహితత్వమేవ.
† జీవవచ్చరీరిత్యనిబంధనః కర్షవశ్యత్వ మప్య నవిద్యత ఇత్యర్థః. కుతః. † నిర్వాహకత్వేన ప్రధానత్వాత్. * ౩ ఆకాశో
హవై నామరూపయో ర్నిరవహితా తే యదస్తరా తద్బ్రహ్మేహి సర్వాసుప్రవేశేపి నామరూపకార్యాస్త్యేన † నామ
రూపయో ర్నిరోఽప్యత్రవ్యమేవ బ్రహ్మణః ప్రతిపాదయతి. † నను - తచ్చరీరకత్వేన తదస్తర్యామిత్యే కథ మరూపవదితి
రూపసమ్మన్ధరహితత్వత్వ ముచ్యతే. † ఇథం - యథా జీవస్య తత్తజ్జన్యనుఖదుఃఖభాక్త్యేన తత్తద్రూ పసమ్మన్ధః -
తథా తదభావా త్వరస్యరూపవత్త్వం † విధినిషేధశాస్త్రాగ్రాపి కర్షవశ్యమేవా † ధికుర్వన్తి. తన్నా దరూపత్వమేవ
పరం బ్రహ్మ. † తత్తత్సాస్తర్యామరూపేణావస్థితమపి బ్రహ్మ నిరస్తనిఖలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వరూపోభయలిజ్జమేవ.

† అనస్తరసాత్ర మవతారయతి (అశ్వాస్యదితి) అత్రుపవార్థసమ్మన్ధః కర్తాశీసోఽస్తు - కర్షవశ్యత్వం మనూత్తసాపి నమ్మనతీత్యర్థః.

౧౮॥ సూ. అరూపవదేవహితత్వప్రధానత్వాత్. † కేనాకారణాయాపతుల్యత్వమిత్యత్రాహ (జీవదితి) † విద్యుత్సాగ్రాపిత్యే
ణాహ (నిర్వాహకత్వేనప్రధానత్వాదితి) * † తేయదస్తరేత్యన్యార్థమేవా (నామరూపేతి) † కార్యనిశేషబుధుత్పయా చోదయతి (సన్నితి)
శరీరేవేనానుప్రవేశోహి తన్నియమనాదికార్యాధ్యన - తత్కర్మణం కార్యాన్వర్త్యిత్వార్థః. యదాపి - త త్రద్బ్రహ్మజ్జన్యపర్యవసానహి తత్తదనుప్ర
వేశకార్యమ్ - బుద్ధిశబ్దవిషయత్వేన కర్షవశ్యత్వంచావశ్యం భావి - తత్కర్మణం కార్యాన్వర్త్యిత్వార్థః. † పరిహరతి (ఇథమితి) సుఖదుఃఖాదికార్య
విశేషస్యాన్వర్త్య ఉచ్యతే - నకు - నియమనాదీత్యర్థః. † తస్మి * బ్రాహ్మణో యజేతేత్యేవమాదీనాం శోభ ఇత్యత్రాహ (విధినిషేధేతి) యథా
కుక్షజ్జన్య గుణిపర్యర్థానిధానావీర్యేషు పలుస్య కుక్షఇతి వాక్యేర్థానవపత్త్యా కుక్షశబ్దో ధర్మమాత్రవరః - తథా * బ్రాహ్మణో యజేతేత్యా
దివ్యవ్యర్థానువపత్త్యా జీవమాత్రపర్యవత్వ మగ్రీయతీత్యర్థః. తథాపి * యస్య పృథివీశరీర మిత్యాదిమ ద్బ్రహ్మమితి భావః. యదాపి - బ్రాహ్మ
ణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మధర్మస్తత్వేపి బ్రాహ్మణ కుక్షఇతివ ద్విశేషాభూతజీవమాత్రే కర్షవశ్యత్వాన్వయాత్ బ్రహ్మణ స్సదావీరకం కర్షవశ్యత్వమితి.
† (అధికుర్వన్తి) అధికారః - తాదర్శ్యబోధనమ్. తస్మాదితి సూత్రార్థ మవసంహరతి. † పరమప్రకృతాశ్లేషానన్వయమాహ (తత్తేపితి).

౧౮॥ సూ. అరూపవదేవహితత్వప్రధానత్వాత్. ౪.

(వే.పా.) మనుష్యాదిశరీరేషు శరీరేత్వేన రూపరహితవస్తువదేవ వర్తతే తత్ బ్రహ్మ, జీవనామరూపయోరిని నిర్వాహకత్వేన ప్రధానత్వాత్.
తథాపి క్రుతిః, “ ౩ నామరూపయో ర్నిరవహితా తే యదస్తరా ” ఇతి, నామరూపయోరస్తరా అనన్వయో మధ్యేవ వర్తతే, అవశ్య ఇత్యర్థః. ౪.

(వే.పీ.) మనుష్యాదిశరీరేషు శరీరేత్వమేవ జీవస్య నామరూపభాక్త్యేన కర్షవశ్యతాచేతుః - తత్త్వరస్యపర్యవశ్యంచేత్ - కథం
పరస్య బ్రహ్మణోఽకర్షవశ్యత్వేన కర్షఫలానశన ముచ్యతే ఇత్యత్ర అహ. ౧॥ చాం-౨౩-౨. ౨॥

మనుష్యాది శరీరేషు శరీరేత్వే న్యరూపవదేవహితత్ - పరంబ్రహ్మ. కుతః! ప్రధానత్వాత్ - నిర్వాహకత్వాత్, జీవస్య నామరూపభాక్త్యేన
కర్షఫలాశనం నిర్వాహం పరస్య తత్తచ్చరీరే శరీరేత్వేనావస్థానమ్. యథాహ “ ౪ యస్య పృథివీ శరీరమ్ ” “ ౪ యస్మాత్తాశరీరమ్...య ఆ
త్మాన మస్తో యమయతి ” “ ౫ ఆస్తగిప్రవిష్టశ్శాస్త్రా జనానాం సదావీత్తా ” “ ౩ ఆకాశోహవై నామరూపయో ర్నిరవహితా తే.యదస్తరా
తద్బ్రహ్మ ” ఇతి. అత ఉభయలిజ్జమేవ పరంబ్రహ్మ. ౪. ౩॥ చాం-౧-౧౮-౧. ౪॥ బృ-౫-౨-౩, ౨౨. ౫॥ అరణం ౩౪ - ౨౧వం..

† ననుచ * ౧ సత్యం జ్ఞాన మనంద్రం బ్రహ్మత్వాదిభిర్వివిధేష ప్రకాశైకస్వరూపం బ్రహ్మవగన్యతే - అన్యత్తుపన్వజ్జత్య సత్య సజ్జ-బృత్పజగత్కారణత్వ సర్వాస్త్రాత్మత్వ సత్యకామ త్యాదికమ్ * ౨ † నేటినేటిత్వాదిభిః ప్రతిషేధ్యమానత్వేన మిథ్యా భూతమిత్యవగన్తవ్యమ్ - తత్కథం కల్యాణగుణాకరత్వ నిరస్తనిఘలదోషత్యయావోభయలింగత్వం బ్రహ్మణ్యసి. అత ఆహ.

౧౫॥ సూ. ప్రకాశవచ్చావైయధ్యాయత్. ౫.

౧౫. యథా * ౧ సత్యం జ్ఞాన మనంద్రం బ్రహ్మత్వా దివాక్యావైయధ్యాయత్ప్రకాశస్వరూపత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపగమ్యతే - తథా సత్యసజ్జ-బృత్వసర్వజ్జత్వజగత్కారణత్వ సర్వాత్మకత్వనిరస్తనిఘలవాదిదోషత్యాద్యభిధాయ వాక్యావైయధ్యాయ దుభయలింగమేవ బ్రహ్మ.

౧౧॥ తై-ఆ-౧-౧. ౨॥ బృ-౪-౩-౬.

౧౬॥ సూ. ఆహచతన్మాత్రమ్. ౬.

౧౬. కించ - * ౧ సత్యం జ్ఞాన మనంద్రమిత్యాదివాక్యం బ్రహ్మణః ప్రకాశస్వరూపతామాత్రం ప్రతిపాదయతి - † నా న్యత్సత్యసజ్జ-బృత్వాదీకం వాక్యాస్తరావగతం నిషేధతి. * ౨ నేటినేటితన నిషేధస్య విషయోఽనన్తరమేవ వక్ష్యతే.

౧౭॥ సూ. దర్శయతిచాఢోఽపిస్త్యతే. ౭.

దర్శయతిచ వేదాన్తగణః కల్యాణగుణాకరత్వం నిరస్తనిఘలదోషత్వంచ * ౧ త మిశ్వరాణాం పరమం మహే

† అనన్తరమూత్రం చోద్యేనావతారయతి (ననుచేతి) * సత్యం జ్ఞానమిత్యాద్యనిఘలదోషజ్ఞానమాత్రస్య సజ్జ-బృత్వాద్యత్రయ త్యాద్యాగాత్. జ్ఞాతులేపసి తదాశ్రయత్వమ్. † త్రోతనిషేధమాహ (నేటినేటితన).

౧౮॥ సూ. ప్రకాశవచ్చావైయధ్యాయత్. జ్ఞానస్య సర్వజ్జత్వాన్వయోగః కిం వ్యాప్త్యాఽభిధీయతే - తస్మి జ్ఞానం కన్యవిత్ గుణ భూతం దృష్టమితి బ్రహ్మసి కన్యచి ధ్మణభూతం స్యాత్. ప్రాధాన్యేన శ్రుతిశ్రుతిపన్నత్వాత్ నగుణభూతమితిచేత్ - తస్మి శ్రుతిశ్రుతిపన్నత్వాదేన సర్వజ్జత్వాదయోపి స్వీక్రియన్తామ్. వ్యాప్తివిరోధోపి నాస్తి - గుణభూతజ్ఞానత్వేన జ్ఞానాద్యనాశ్రయత్వవర్ధనాత్. అతస్సర్వముపపన్నమితిభావః.

౧౯॥ సూ. ఆహచతన్మాత్రమ్. † మాత్రకర్తృవిషయీతమాహ (వాన్యదితి) ఇతరనిషేధస్యవచ్చేదహో మాత్రకర్తృ ఇత్యర్థః.

ఏవం సూత్రదన్వయేనార్థనిషేధః పరిపూర్ణః - ఆధ త్రోతనిషేధమపి పరిపూర్ణనిషేధపరిహారోపయోగిప్రమాణ మవస్యన్యతి.

౧౭॥ సూ. దర్శయతిచాఢోఽపి స్త్యతే. వేదాన్తగణఇతి వేదవాక్యోశ్చద్వా ఉక్తః. అభోశ్చిద్వా కాన్తస్త్వవర ఇత్యర్థః. * నిష్కళం

౧౫॥ సూ. ప్రకాశవచ్చావైయధ్యాయత్. ౫. ౧౬॥ సూ. ఆహచతన్మాత్రమ్. ౬. ౧౭॥ సూ. దర్శయతిచాఢోఽపి స్త్యతే. ౭.

(వే-సా.) యథా “౧ సత్యం జ్ఞానమ్” ఇతివాక్యావైయధ్యాయత్ సప్రకాశతయా జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మ; తథా “౩ నిరవద్యమ్” “౪ యస్సర్వజ్ఞః” “౫ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే సాన్విభావీ జ్ఞానబలక్రియాచ” ఇత్యాది పరశ్చుత వాక్యావైయధ్యాయత్ నిరవద్యం క ల్యాణగుణాకరత్వే త్యుభయలింగమేవ. ౫.

(వే-పీ.) “౧ సత్యం జ్ఞానమనంద్రం బ్రహ్మ” ఇతి ప్రకాశైకస్వరూపతా బ్రహ్మణ ఉచ్యతే - కథ ముభయలింగత్వమిత్యత ఆహ.

యథా “౧ సత్యం జ్ఞానమ్” ఇతివాక్యావైయధ్యాయత్ ప్రకాశోబ్రహ్మణ స్వరూప మిత్యవగన్యతే; తథా “౫ యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్” “౧ పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే” ఇత్యాదివాక్యావైయధ్యాయత్కల్యాణగుణాకరత్వంచ బ్రహ్మణ స్వరూప మిత్యవగన్యతే ఇత్యుభయ లింగమేవ. ౫.

౩॥ శ్వే-౬-౧౮. ౪॥ గమం-౧-౧౦. ౫॥ శ్వే-౬-౨. ౬॥ శ్వే-౬-౭.

(వే-సా.) “౧ సత్యం జ్ఞానమ్” ఇతి జ్ఞానస్వరూపతామాత్ర మాహ, నాన్యన్నివారయతి అవిశేషాత్, విరోధాభావాచ్చ. ౫.

(వే-పీ.) “౧ సత్యం జ్ఞానమ్” ఇతి వాక్యం బ్రహ్మణో జ్ఞానం స్వరూపమిత్యేతా వన్మాత్ర మాహ - వత్సవః కల్యాణగుణాకరత్వం నిషేధతి. ౬.

(వే-సా.) దర్శయతిచ నిరోపత్వమ్, కల్యాణగుణాకరత్వేచ్ఛ వేదాన్తగణః “౩ నిష్కళం నిష్పీఠ్యం కాన్తమ్” “౬ తమిశ్వరాణాం” ఇత్యాదిః. “౭ యా మా మజ మనాదమ్” ఇత్యాదినా స్త్యతేచతత్. ౭.

౭॥ గీ-౧౦-౮. ౮॥ గీ-౭-౬.

(వే-పీ.) దర్శయతిచ వేదాన్తవాక్యోనిరస్తనిఘలదోషత్వం కల్యాణగుణాకరత్వంచ “౩ నిష్కళం నిష్పీఠ్యం కాన్తం నిరవద్యం నిర జ్ఞానమ్” “౬ తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమంచ దైవతమ్” ఇత్యాదికః. స్త్యతేచ “౭ యా మా మజ మనాదం చవేత్తి లోక మహేశ్వరమ్” “౮ అహం కృతస్త్వస్య జగతః ప్రభవగోప్రళయస్తథా । మత్తే పరతరం నాన్యత్” ఇత్యాదిభి. ౭.

శ్వరం తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్ | సకారణం కరణాధిపాధిపా నచాస్య కస్యిజ్జవితా నచాధిపః | సతస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే సతత్సమశ్చాభ్యధిగత్యేచ్ఛదృశ్యతే | పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే న్యాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ |

* ౨ య స్ఫుర్విజ్ఞానస్ఫుర్వనిత్ యస్య జ్ఞాన మయం లిపః * ౩ భీమాన్సా ద్వాతిః పవతే భీమాదేతి సూర్యః * ౩ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః * ౪ యతో వాచో నివృత్తే అప్రాప్య మననాసహ | ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాక్ సభిభేతి కుతశ్చనేతి * ౫ నిష్కలం నిష్క్రియం శాస్త్రం నిరవద్యం నిరజ్జన మిత్యాది. స్వస్థతేచ * ౬ యో మా మజ మనాదించ వేతి లోకమహేశ్వ రమ్ * ౭ విష్ణుభాషా మదం కృత్స్ని మేకాంశేన స్థితో జగత్ * ౮ మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి సూయతే సచరాచరమ్ | హేతునానేన క్షాంతేయ జగద్ధి పరివర్తతే * ౯ ఉత్తమః పురుషస్తస్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః | యో లోకత్రయ మావి శ్య బిభృత్స్యయ ఈశ్వరః * ౧౦ సర్వజ్ఞ సర్వవీృ తస్త్వశక్తిః జ్ఞానబలధిమాన్ | అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చ సాద్విధీనో నాదిమా స్వశీ | క్షమతస్త్విధయోధకామాధిభి రసంయుతః | నిరవద్యః పరః ప్రాప్తే ర్నిరధిష్టోఽక్షురక్రమథత్యాది. అత స్సర్వత్రావస్థితస్యాపి బ్రహ్మణ ఉభయలింగాత్వత్తత్త్వానప్రయుక్తా దోషా న పరం బ్రహ్మ స్పృశ్యే.

౧౮. సూ. అతవవచోపమాసూర్యకాదినత్. ౮.

౧౮. యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి పరస్య బ్రహ్మణో సతత్ప్రియుక్తదోషభాక్త్యమ్ - అతవవ జలదర్పణా ది ప్రతిబింబితసూర్యాదివత్పరమాత్మా తత్త్వ త్రావస్థితోఽపి నిర్దోష ఇతి శాస్త్రేషూపమా క్రియతే * ౧౧ ఆకాశమేకం హియథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ | తథాక్షోహ్యనేకేష్టా జలాధారేష్వీవాంశుమాన్ | ఏకవహి భూతాత్తా భూతే భూతే వృషభిః | ఏకథా బహుధాచైవ దృశ్యతే జలచంద్రేవదిత్యాదిషు.

† అత్రచోదయతి.

౧౯॥ సూ. అమృతవదగ్రహణాత్తునతథాత్వమ్. ౯.

నిష్క్రియం నిరవద్య మిత్యాద్యుపాదానేన శ్రౌతనిషేధః పరిహృతః - గుణవిశేషవిధానే సతి సామాన్యనిషేధస్య విహితవ్యుత్తిక్తవిషయత్వాత్. గుణవిశేషనిషేధేన సామాన్యనిషేధస్య కేతనర్యసాయత్వాచ్చు.

౧౯॥ సూ. అతవవచోపమాసూర్యకాదినత్. * తథాక్షోహ్యనేకేష్టా జలాధారేష్వీవాంశుమాన్.

† ఆనందసూత్రమవతారయతి (అత్రచోదయతి)

౧౯॥ సూ. అమృతవదగ్రహణాత్తునతథాత్వమ్. పృథివ్యాదిషు పరమార్థతః స్థిత్యుత్పత్తిమే దాత్వాన్తికస్య పరమాత్మసా దృష్టాన్తతుల్య తావభావో తుల్యత్వసిద్ధిర్థం పృథివ్యాదిషు స్థితే రపరమాత్మత్వమభ్యుపేత్తిమితి తాత్పర్యమ్.

౧౯॥ సూ. అతవవచోపమాసూర్యకాదినత్. ౮. ౧౯॥ సూ. అమృతవదగ్రహణాత్తునతథాత్వమ్. ౯

(నే-సా.) యతః పృథివ్యాదా నర్యత్ర స్థితస్యాపి నిర్దోషత్వమ్ కల్యాణగుణాకరత్వేచ్ఛ, అతివ హస్తేషు జల సూర్యకాదిన దితు్యపమా "౧౧ ఆకాశమేకంహి యథాజలాధారేష్వీవాంశుమాన్" ఇతి. ౮.

(నే-ద్వి.) యతో బ్రహ్మణో నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వేషాభయలింగత్వోత్పృథివ్యాదిస్థానతోపి స తత్త్వప్రియుక్తదోషగర్భనమ్మ వః - అతవవ చాస్త్రేషుచ జలసూర్యకాద్యుపమా క్రియతే "౧౧ ఆకాశమేకంహి యథాఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ | తథాక్షో హ్యనేకేష్టా జలాధారేష్వీవాంశుమాన్" ఇత్యాదిషు. ౮.

౧॥ శ్లో-౬-౨, ౯, ౮. ౨॥ గమం-౧-౧౦. ౩॥ తై-౬-౮-౧, ౪. ౪॥ తై-౬-౯-౧.

(నే-సా.) అంబుని సూర్యో యథా గృహ్యతే, న తథా పరమాత్మే పృథివ్యాదా. ఆత్ర పరమార్థతస్థితః అతో సనిర్దోషత్వమితి. ౯.

(నే-ద్వి.) తు శబ్దోచ్చిద్యం దోశ్చయతి. అమృతవదగ్రహణాత్. యథాఽమృని సూర్యః తత్రావస్థిత ఏవ భ్రావ్యా క్షత్ర స్థితఇవ గృహ్య తే - న తథా పరమాత్మే పృథివ్యాదా గృహ్యతే "౧౨ యో పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరః" ఇతి పరమార్థత స్థితో గృహ్యతే. అతో సతథాత్వమ్. న సూర్యస్త్వేవ తత్ప్రియుక్తదోషగ్రహణావః పరమాత్మ నః, పరమార్థతస్థితీత్యాత్. ౯.

౫॥ శ్లో-౬-౧౯. ౬॥ గీ-౧౦-౩.

తుశబ్ద శోచ్యం ద్యోతయతి. అమ్బునదితి - సప్తమ్యనాత్ వతిః. అమ్బునర్కూదిషు యథా సూర్యముఖాద యో గృహ్యంతే - స తథా పృథివ్యాదిషు స్థానేషు సవమాత్తా గృహ్యతే. అమ్బునదిషుహి సూర్యాదయో ప్రాన్త్యా త త్రస్థాఇవ గృహ్యంతే - స పరమాంశత స్తత్రస్థాః. ఇహతు * ౧ యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్ * ౧ యోఽపు టీవత్ * ౧ య ఆత్మని తిష్ఠన్ని త్యేనమాదినా పరమాంశత ఏవ పరమాత్తా పృథివ్యాదిషు స్థితో గృహ్యతే. అత సూన్యాదే రమ్బునర్కూ దిప్రయుక్తదోషాననుషద్ధ స్తత్రతత్ర స్థిత్యభావాదేన - అతో న తిఘాత్వమ్ - దాన్తాన్తీకస్య నదృష్టాన్తతుల్యత్వమిత్థ్యః.

† పరిహరతి.

౨౦|| సూ. వృద్ధిహోసభాక్త్యవస్తరాభివాదుభయసామజ్ఞస్యాదేవందర్శనాచ్చ. ౧౦.

౨౦. పృథివ్యాదిస్థానాన్తరాభివాణ్ణానీనః పరస్య బ్రహ్మణః స్వరూపతో గుణతత్త్వ పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహోసా దిదోషభాక్త్యమాత్రం సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నివర్త్యతే. కథ మిద మవగమ్యతే ఉభయసామజ్ఞస్యాదేవం ఉభయవృష్టాన్తసామజ్ఞస్యాదేవమితి నిశ్చయతే. * ౨ ఆకాశమేకంహి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ * ౩ జలాధారేష్యివాంశుమా నితి దోషవత్స్పృశేషు వస్తుషు వస్తుగోఽనస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽననస్థితస్యాంశుమతశోచ్యభయస్య దృష్టాన్తస్యా పాదానంహి పరమాత్మణః పృథివ్యాదిగతదోషభాక్త్యనివర్తనమాత్రే ప్రతిపాద్యే సమజ్ఞసం భవతి. † ఘటకరకాదిషు

సిద్ధాన్తసూత్రమవతాగయతి (పరిహరతి)

౨౦|| సూ. వృద్ధిహోసభాక్త్యవస్తరాభివాదుభయసామజ్ఞస్యాదేవందర్శనాచ్చ. సర్వత్ర స్థితే రపరమాంశత్వేనత్యాకాశదృష్టాన్తో నఘటతే - పారమాంశ్యేతు - జలసూర్యాదిదృష్టాన్తో నఘటతే - తస్మా దుభయదృష్టాన్తానుయాయ్యాకాశో వృద్ధిహోసాదిదోషభాషః స్వీకార్యఇత్థ్య ధాః, † * ఏవ మిత్త్యన్తం సూత్రాంశం నమజ్ఞసం భవతీత్యన్తేన భాష్యేణ యోజయిత్యాన్తృతివచనస్యాన్తం యోజయతి (ఘటరకాదిష్యేత్యాదినా).

(నే-సా.) పరిహరతి. (నే-వీ.) పరిహరతి.

౨౦|| సూ. వృద్ధిహోసభాక్త్యవస్తరాభివాదుభయసామజ్ఞస్యాదేవం దర్శనాచ్చ. ౧౦.

(సా) నేతి వర్తతే, నైవమ్, పృథివ్యాదివస్తరాభివాత్ పంస్య తన్తవృద్ధిహోసభాక్త్యం దృష్టాన్తేన నివర్త్యతే ఇత్యుభయదృష్టాన్తోపాదాన సామజ్ఞస్యా దవగమ్యతే. “౨ ఆకాశ మేకంహి యథా” ఇతి వస్తుత స్థితే మాకాశమ్. వస్తుతోఽననస్థితస్యాంశుమతశోచ్యభయ ముపాదత్తే అనవ స్థితస్య యథా నదోషవత్సర్వ, తథా స్థితస్యాంశుమతస్త్వభావాది త్జ్ఞానయతుమ్. వివక్షితధర్మసామ్యజ్ఞాననాయ సింహ ఇనేతి దృష్టాన్తా దృశ్యతే. అథవా దర్శనాచ్చేతి, “౩ ఆకాశమేకంహి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్” ఇతి ఘటకరకాదిషు వివక్షితసామ్యవ్యయో దాన్తాన్తీకహి దృశ్యతే. అశ్వోహి రోమాణి న హజాని స్యావయవభూతాని మూర్తద్రవ్యాణి న్యకేరం కంపయన్ కానిచి వృక్షాని, ఆత్మాతు నేవ కదాచి దమస్థితాని త్సగద్భవంతియా విన స్థాని కర్మాణి భగవదప్రీతికరాణీతి భగవతా న్యాప్రీతికరదుర్గిఖాని దాతుం ప్రవృత్తేన ఉపాసనప్రీతికృతాఽనుగ్రహః స్థివర్తతానీతి తత్సంపర్కా భావ మనునన్దధాతి. ౧౦. ౧|| బృ - ౫ - ౨ - ౩, ౪, ౨౨. ౨||

(దీ) పృథివ్యాదిషు వివక్షేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి పరమాత్మణః తదస్తరాభివాత్ - తత్రావస్థాంతః తత్సృయక్త వృద్ధిహోసభాక్త్యం “౩ జలా ధారేష్యివాంశుమాన్” ఇతిదృష్టాన్తేన నివర్త్యతే. తతోషగమ్యతే ఏతావన్తాత్ర మితి ; శభయసామజ్ఞస్యాదేవమ్ ఉభయదృష్టాన్తాపాదానసామజ్ఞ స్యాదేవ మవగమ్యతే. “౨ ఆకాశమేకంహి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్” ఇతి ఘటకరకాదిషు వివక్షితసామ్యవత్తే మాకాశమ్, “౩ జలాధారే ష్యివాంశుమాన్” ఇతివాంశుమన్తం పరమాంశతస్థిత మనవస్థితం చోభయం దృష్టాన్త తయోపాదాయ “౩ తథాత్వేనోహ్యనేకస్థః” ఇతినిగమనాత్ తత్తత్త్వాన్తప్రయుక్తవృద్ధిహోసభాక్త్యనివర్తనమాత్రం వివక్షిత మిత్థవగమ్యతే. అన్యత్రాపి దృష్టాన్తవాన్తాన్తీకయో నన్యసామ్యభావే “౫ సింహ ఇవ మాంవకః” ఇత్యాదిషు దృష్టాన్తాపాదాన దర్శనాన్తేన మవగమ్యతే. ౧౦. ౪|| ఛా - ౮ - ౧౩ - ౧. ౫||

యథా వృద్ధిప్రసభాష్టు పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమాన మప్యకాశం వృద్ధిప్రసాదిదోషై ర్నస్పృశ్యతే, యథాచ జలా ధారేషు విషమేషు దృశ్యమానాఽంశుమాకాతగ్గతవృద్ధిప్రసాదిభి ర్నస్పృశ్యతే - తథాఽయం పరమాత్మా పృథి వ్యాదిమ నానాకారేవ్యచేతనేషు చేతనేషుచ స్థిత స్తత్తగ్గతవృద్ధిప్రసాదిదోషై రసంస్పృష్ట స్పర్శత్ర వరమానూప్యేక ఏవాస్పృష్టదోషగర్భః కల్యాణగుణాకరమివ. † ఏతదస్త్రం భవతి - యథా జలాదిమ వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతో హేత్వభావా జ్వలాదిదోషానభివృద్ధిః - తథా పృథివ్యాదివృద్ధివస్థితస్యాపి పరమాత్మనా దోషప్రత్యసీకాకారతయా దోష హేత్వభావా న్నదోషసమృద్ధిః. దర్శనాచ్చ † దృశ్యతేచైవం సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యా ద్దృష్టాన్మోసాదానం సింహాదప మాణవక ఇత్యాదౌ. అతః స్వభావతో నిరస్తనిఖలాజ్ఞానాదిదోషగర్భస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్య పృథివ్యాదిస్థానతోపి న దోషసమృద్ధః.

† అభిప్రాయ - * ౧ ద్వేవావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చామూర్తమేవ చేతి ప్రకృత్య సమస్తం స్థూల సూక్ష్మరూపం ప్రపంచం బ్రహ్మణో రూపత్వేన పరామృత్య * ౨ తస్యహవా ఏతస్య పురుషస్య రూపం యథా† మహారజనం వాన ఇత్యాదినా ఆకారవిశేషంచాభిధాయ * ౩ అథాత ఆదేశో నేతినేతి నహ్యేత స్తాదితి నేత్యన్యతర్పర మస్తీతి సర్వం ప్రకృతం బ్రహ్మణః ప్రకార మితీతజ్జేన పరామృత్య తత్సర్వం ప్రతిషేధ్య సర్వవిశేషాదిష్ఠానం న్నాత్రమేవ బ్రహ్మ - విశేషాస్త్యేనం విధం స్వస్వరూప మజానతా బ్రహ్మణా కల్పితాఇతి దర్శయతి - అతః కథ ముభయలింగత్వం బ్రహ్మణ ఇత్యత్రాహ.

౨౦౧॥ నూ. ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషేధతితతోబ్రవీతిచభూయః. ౧౧.

౨౦. నైతదుపపద్యతే - యద్భవిప్రకారం ప్రకృతవిశేషవత్త్వమ్ * ౨ నేతినేతి ప్రతిషేధ్యతఇతి - తథాసతి భ్రాస్తజ త్వితాయమానత్వాత్. † సహి బ్రహ్మణో విశేషణతయా ప్రమాణానరావజ్ఞాతం సర్వం తదివిశేషణత్వేనోపదిత్య పున స్తదేవాను స్తతః ప్రతిషేధతి. యద్యపి నిర్దిశ్యమానేషు కేచన పదార్థాః ప్రమాణానరప్రసిద్ధాః - తథాపి తేషాం బ్రహ్మణః ప్రకారత్వ మప్రజ్ఞాతమేవ - ఇతరేషాంతు స్వరూపం బ్రహ్మణః ప్రకారత్వంచాజ్ఞాతమ్. అతస్తేషా మనువా

† తర్హిజలనూర్వాదిదృష్టాంతః కిమర్థః - దోషాననుభవే పరమాధాపరమాధ్యయో రభయత్రాప్యనుయాయహేతుః క ఇత్యేకేషామౌ మాహ (ఏత దుక్తంభవతీతి) దేశవిచక్షణః, కాలవిచక్షణః, స్వభావవిచక్షణశ్చేతి త్రిధా విచక్షణః. అత్రైకేకవిచక్షణోపి దోషాన్సర్వస్యహేతుః. తత్ర దేశవిచక్షణస్వభావరణం జలనూర్వాది. స్వభావవిచక్షణస్వభావరణ మాకాశః. తత్ర దేశవిచక్షణవత్ స్వభావవిచక్షణోపి దోషాన్సర్వ హేతురితి దర్శయితుం దృష్టాన్తద్యయోసాదాన మిత్యర్థః. దృష్టాన్తద్యయేపి దేశకాలస్వభావసన్నికర్షత్రయసముదాయాభావో దోషాన్సర్వ ఆనుయాయ హేతుః. సన్నికర్షత్రయసముదాయో దోషసంస్వర్గహేతుః. † వ్యాఖ్యేయమూత్రఖండం వ్యాచక్షే (దృశ్యతేచేతి).

† అనస్తరమాత్రశక్త్యామాహ (అభిప్రాయదితి) † (మహారజనమితి) మహారజనమ్ - కుమమృత.

౨౦౧॥ నూ. ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషేధతితతోబ్రవీతిచభూయః. † భేదస్య లోకసిద్ధిత్వేనానూచితత్వాత్, తన్నిషేధో సభ్రాస్తజత్పి తాయత ఇత్యత్రాహ (సహిబ్రహ్మణితి) అత స్తన్నిషేధో సూపపద్యత ఇత్యనేన నూత్రస్థిశబ్దాభిప్రేతార్థ ఉక్తః. † ప్రకృతేత్యాదిమాత్రం వ్యాచక్షే

దాసమ్మవా దక్షిణాపదిశ్యంతే - అత స్తన్నిషేఘో నౌపపద్యతే. యస్మా దేవం తస్మా త్ప్రకృతైతావత్త్వం బ్రహ్మణః ప్రతిషేధతీదం వాక్యమ్ - † యే బ్రహ్మణో విశేషాః ప్రకృతాః - తద్విశిష్టతయా బ్రహ్మణః ప్రతీయమానేయత్వా * ౧ నేతినేతి ప్రతిషేధ్యతే. * † ౧ నేతి నేతి - నైవం నైవమ్. ఉక్తప్రకారమాత్రవిశిష్టం సభసతి బ్రహ్మ. ఉక్తప్రకారవిశిష్టతయా యా బ్రహ్మణ ఇయత్వా ప్రకృతా - సాఽత్రేతిశబ్దేన పరామృత్యతిభిర్యుక్తం. † యతశ్చ నిషేధానన్తరం బ్రహ్మణో భూయో గుణజాతం బ్రవీతి - అతశ్చ ప్రకృతవిశేషణయోగిత్యమూత్రం బ్రహ్మణః ప్రతిషేధతి. † బ్రవీతిహి భూయోగుణజాతమ్ * ౧ న హ్యేతన్నాదితి నేత్యన్యత్పర మన్యథా నానుభేయం సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణావై సత్యం తేషామేషసత్యమితి. † అయమ్భః - ఇతి నేతి యద్భిన్న ప్రతిపాదితమ్ - తస్మా దేతస్మా దన్యద్విస్తు పరం నహ్యస్తి. బ్రహ్మ

(యేబ్రహ్మణితి). † ఇతి శబ్దోహి ప్రకృతప్రకారపరామర్శి - తత్కర్తృ మయత్వానిషేధభిర్యుక్తాహ (నేతినేతి నైవం నైవమితి) ఉక్తప్రకారమాత్ర విశిష్టతయా బ్రహ్మణ ఇయత్వా ప్రకృతా - సాఽప్రకారపీనేతి సా ఇతిశబ్దేన పరామృత్యత ఇత్యర్థః. — యేతు ప్రకారనిషేధం మూలాగ్ధ మా హుః - తత్ప్రతిషేధ్యత్రయాయా నమలుతే - ఏతావదిత్యేన వక్తవ్యమ్. — † మూలబ్రహ్మైవం వ్యాచక్షే (యతశ్చేతి) అనన్తరశబ్దేన తతశ్చబ్దో వ్యాఖ్యాతః. భూయశ్చబ్దేన భూయద్దన్య ముచ్యతే. † సార్థసంజ్ఞాహం వాక్య ముపాదతే (బ్రవీతిహితి). † తస్మాద్ధ మాహ (అయమ్భః ఇతి * న హ్యేతన్నాదిత్యత్ర నిషేధపరత్వమ్, ప్రతీయతే - సగుణపరత్వమ్ - నన్యూపస్య సత్యత్వ మత్రంనేతి శక్త్యావ్యావృత్త్యర్థ మయమ్భః ఇతియమ్భః.

౨౧॥ నూ. ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషేధతి తతోబ్రవీతిచభూయః. ౧౧.

(నే.సా.) “౧ అథాత ఆదేశో నేతినేతి” ఇతి సకలవిశేషప్రతిషేధాన్నిభయలిజ్జమిత్యర్థ ఆహ.

“౧ ద్వేవాన బ్రహ్మణో రూపే” ఇత్యారభ్య, కృత్సప్రవర్జాన్య బ్రహ్మణో రూపత్వేనావర్జితస్య రూపత్వ ముపదిశ్య, పున స్తస్యైవ ప్రతిషేధానంభవాత్ ప్రకృతైతావత్తాత్ర స్మభితి. బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణో ప్రకృతేయత్వాం “౧ నేతినేతి” ఇతి ప్రతిషేధతి. తతః పూర్వో, పూర్వ ముక్తం గుణగణం బ్రవీతం. “౧ న హ్యేతన్నాదితి నేత్యన్యత్పరమస్తి” ఇతి నేతి నిర్దిష్టా ద్భిన్నాహోఽన్య స్సన్నాతీత్యుక్త్యుప్తమ్. “౧” అథ నానుభేయం “౧ సత్యస్య సత్యమ్” ఇతిచ. తస్మిన్యచనమ్ “౧ ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమ్” ఇతి. ప్రాణాః - జీవాత్మానః వియదాది చ దుత్పత్త్యభావాత్సత్యమ్. తేభ్యోఽప్యేవ సత్యం జ్ఞానసహోచితాద్యభావాత్. అతః ప్రకృతేయత్వా ప్రతిషేధా దుభయలిజ్జమేవ. ౧౧.

(నే.వీ.) “౨ అథాత ఆదేశో నేతినేతి” ఇత్యాదినా పూర్వప్రకృతస్య మూర్తామూర్త ప్రవర్జాన్య బ్రహ్మణో రూపత్వప్రతిషేధాన్నిచ్చప్రవర్జం నన్తాత్రమేన బ్రహ్మ, న పునయక్తసన్యాస మభయలిజ్జ మిత్యాశక్త్యావ్యవహా.

పీతి - హేతా. “౧ ద్వేవాన బ్రహ్మణో రూపే మూర్తంచామూర్తమేవ” ఇత్యాదినా స్థూలస్య సూక్ష్మస్య చ ప్రవర్జాన్య బ్రహ్మణో రూప తయా ప్రమాణాన్తరా ౭ప్రజ్ఞాతస్య అత్రైవి రూపతయోపదిష్టస్య నిషేధానమ్మహాత్ ప్రకృతైతావత్త్వంహిబ్రహ్మణః ప్రతిషేధతి. పూర్వప్రకృతైతావ త్తాత్రం సభసతి బ్రహ్మేతిహి “౧ అథాత ఆదేశో నేతినేతి” ఇత్యత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః, తతోబ్రవీతం భూయః తతః - పూర్వోన్తామూర్తాయ స్తస్యం బ్రవీతం వాక్యతేషః “౧ న హ్యేతన్నాదితి నేత్యన్యత్ పర మస్తి అథ నానుభేయం సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమ్” ఇతి. ఇతి నేతి నిర్దిష్టా దేతస్మా ద్భిన్నాహోఽన్య స్సన్నాతీత్యుక్త్యుప్తమ్. పర బ్రహ్మణోఽన్యస్సన్యాసాహతో గుణతతోన్యత్కృత్త్యుప్తం సన్యాతీత్యర్థః. “౧ సత్యస్య సత్యమ్” ఇతి బ్రహ్మణోనానుభేయమ్. తస్య నిర్వచనమ్ - “౧ ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమ్” ఇతి. ప్రాణసాహచర్యా జీవా త్మానః - ప్రాణాః. తేషా వియదాదిన దనుత్పత్త్యర్థేన సత్యమ్. తేభ్యోఽప్యేవ సత్యమ్. తేహి కర్మానుగూణజేవాయాగేన జన్మవన్తః. తదన్యస్య నాస్తితి తేషామేష సత్యమ్ - జ్ఞానసహోచితావికాసరూపవికారవ్యాప్యసమ్మహాత్. అతః ప్రమాణాన్తరా ౭ప్రజ్ఞాతసన్యాసాహతో బ్రహ్మణోమూర్తామూర్త ప్రవర్జాన్య ప్రకారతయోపదేశాత్, పునరపి ప్రకారనిషేధోపదేశాచ్చ, “౧ అథాత ఆదేశో నేతినేతి” ఇతి పూర్వప్రకృతేయత్వా బ్రహ్మణః ప్రతి షేధ్యత ఇత్యర్థః. ౧౧.

చోఽన్యత్ † న్యూహతో గుణత శోచితృప్త్యం నాస్తీత్యన్తి. † తస్యచ బ్రహ్మణః సత్యస్య సత్యమితి నామధేయమ్. తస్యచ నిర్వచనమ్ * ౧ ప్రాణానై సత్యం తేమా మేష సత్యమితి. ప్రాణశబ్దేన ప్రాణసాహచర్యా జీవాః పరామృత్యస్తే. తే తావత్సత్యమ్ - వియదాదివ త్వయాపాస్యథాభావరూపపరిణామాభావాత్. తేమా మేష సత్యమ్. - తేభ్యో వ్యేషపరమ పురుష సత్యమ్. జీవానాం కర్మానుగుణ్యేన జ్ఞానసంజ్ఞోచవికాసా విద్యేతే - పరమపురుషస్య త్వపహతపాన్దన స్తా నవి ద్యేతే - అత స్తేభ్యోవ్యేష సత్యమ్. అత శ్చైచం వాక్యశేషోదితగుణజాతయోగాత్ * ౧ నేతినేతి బ్రహ్మణ స్సవిశేష త్వంసప్రతిషిధ్యతే - అపితు పూర్వప్రకృతేయతామాత్రమ్. † అత ఉభయలింగామేవ పరం బ్రహ్మ.

† బ్రహ్మణః ప్రమాణాస్తరాగోచరత్వేన తత్సమ్మన్ధితయా మూర్తామూర్తాదిరూపానువాదేన తన్ని

షేధానన్ముఖాత్స్పృకితేయతాప్రతిషేధ ఉక్తః - తదేవ ప్రమాణాస్తరాగోచరత్వం దృఢయతి.

౨౨॥ సూ. తదవ్యక్తమాహుః. ౧౨.

౨౨. తత్ - బ్రహ్మ ప్రమాణాస్తరేణ నవ్యజ్యతే - అహుః శాస్త్రమ్ * ౨ నందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య నచ త్సుమావశ్యతి కశ్చనైవమ్ * ౨ నచత్సుమా గృహ్యతే నాపి వాచేత్యాది.

హేత్వ స్వరంఛాహ.

† (న్వరూపతోగుణతశోచితృప్త్యమితి) అనేన ఆచేతన జీవవ్యాన్తితి. † ఉక్తృర్నానుగుణం నామధేయ మాహ (తస్యచేతి) † మాత్రార్థ ముపసంహ రతి (అతఇత).

† అనస్తరమాత్ర మనతారయకౌనర్జతి మాహ (బ్రహ్మణఃప్రమాణాస్తరేత్వాదిహ).

౨౨॥ సూ. తదవ్యక్తమాహుః. † ప్రధానపరత్వవ్యాన్తిత్వస్థ మవ్యక్తకలంబం వ్యాచక్షే (తదితి).

౨౨॥ సూ. తదవ్యక్తమాహుః. ౧౨.

(నే.పా.) ప్రత్యక్షేణ నన్వత్రం బ్రహ్మైవ గృహ్యతే, అన్యతస్త్వం బ్రాన్యతి, “౧ నేతినేతి ఇతినిష్కర్ష ఇత్యతఅహ.

బ్రహ్మస్వరూపం నకేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యతే. తథాఽహుః క్రుతిగణః, “౨ న నందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చత్సుమా వశ్యతి కశ్చ నైవమ్” ఇత్యాదిః. ప్రత్యక్షాదినాతు పటాదేకవాన్తిత్వం గృహ్యతే న బ్రహ్మణః. ౧౨.

(నే.దీ.) ననుచ వస్తుతః ప్రత్యక్షేణ నిర్విశేషనన్వత్రమేవ గృహ్యతే - తదతిరిక్తం బ్రాన్యతి

ప్రతీయమానం నవిశేషరూప మనుద్య “౧ నేతినేతి” ఇతి నిష్కర్షత ఇత్యత్రాహ.

బ్రహ్మణః ప్రమాణాస్తరాప్రజ్ఞాతతాం దృఢయతి. తత్ బ్రహ్మ నకేనాపి ప్రమాణేన వ్యక్తమ్. తథా అహుః క్రుతిః “౨ న నందృశే తిష్ఠతి. రూపమస్య” ఇత్యాదికా. ౧౨.

౨౩॥ సూ. అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్. ౧౩.

౨౩. అపిచ - సంరాధనే - సన్మన్వీణనే. † భక్తిరూపావన్నే నిదిధ్యాసన ఏవాస్య సాక్షాత్కారః - నాన్యత్రేతి శ్రుతిస్తోతిభ్యా మవగమ్యతే. * ౧ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన | య మే మైష పుణితే తేన లభ్యస్తస్యైష తత్త్వా విపుణితే తనూం స్వామ్ * అజ్ఞానప్రసాదేన వితృష్ణస్తస్య స్తతస్తతం వత్సతి నిమగ్నం ధ్యాయమానఇతి శ్రుతిః. స్తోతిరపి * ౩ నాహం వేదై ర్మతపసా నదానేన నచేజ్యయా * ౩ భక్త్యా త్వవస్యయా శక్య అహ మేనందిధోఽర్జున! జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రతేష్టుంచ సర్వవేది. భక్తిరూపావన్న మేమైపావసం సంరాధనమ్ - తస్య ప్రీణనమితి పూర్వమప్రాక్రమ్. అతో నిదిధ్యాసనాయ బ్రహ్మస్వరూప ముపదిశత్ * ౪ ద్వేవావ బ్రహ్మణ ఇత్యాదితాస్త్రం బ్రహ్మణో మూర్తామూర్తరూపద్యయాదివిష్టతాం ప్రాగసిద్ధాం నానుపదితుం యమమ్.

౨౪॥ సూ. ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చక్రర్ణభ్యాసాత్. ౧౪.

౨౪. ఇతశ్చ ప్రకృతైతావత్త్వమేవ ప్రతిషేధితి - సమూర్తామూర్తాదివిష్టత్వమ్ - యత స్సాక్షాత్కృతవరబ్రహ్మ సహూపాణం నానుదేవాదీనాం దర్శనే ప్రకాశాదివత్ - జ్ఞానానందాదిస్వరూపవత్సమూర్తాదిప్రపంచవిష్టతాయా అపి బ్రహ్మగుణత్వావైశేష్యం ప్రతీయతే * ౫ తద్దేత త్వశ్చ స్మృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మను రథవం సూర్య

౨౫॥ సూ. అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్. † భక్త్యా సాక్షాత్కారోఽస్తు - తతః కింసంరాధనే సాక్షాత్కారశ్శక్యత్రాహ (భక్తిరూపేతి.)

౨౬॥ సూ. ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చక్రర్ణభ్యాసాత్. † మూర్తామూర్తాదిప్రపంచవిష్టప్రతీతిరూపినితి శక్త్యాం

౨౩॥ సూ. అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్. ౧౩.

౨౪॥ సూ. ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చక్రర్ణభ్యాసాత్. ౧౪.

(వే.సా.) అపిచాత్మర్థ ప్రియానుధ్యానరూపసమ్యక్ప్రీణనేనతి బ్రహ్మస్వరూపం గృహ్యతఇతి శ్రుతిస్తోతిభ్యా మవగమ్యతే "౧ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో" ఇతి శ్రుతిః; "౩ నాహం వేదైః" ఇత్యాదిస్తోతిః. ౧౩.

(వే.దీ.) అపిచ - సంరాధన ఏవైతాలభ్యతే. సంరాధనం సన్మన్వీతియక్తం భజనమ్; ఉపాసనమితి యావత్. ఉపాసనరూపతత్ప్రీణనేన వినా కేనాపి సూపలభ్యతఇతి శ్రుతిస్తోతిభ్యా మవగమ్యతే. "౧ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన యమేదైష పుణితే తేన లభ్యో" "౩ నాహం వేదై ర్మతపసా నదానేన నచేజ్యయా - భక్త్యా త్వవస్యయా శక్యః" ఇతిహి శ్రుతిస్తోతి. అతః కేనాపి ప్రమాణేనా నభివ్యక్తస్వరూపతావద్బ్రహ్మణః "౪ ద్వేవావ బ్రహ్మణో మాతే" ఇత్యాదినా బ్రహ్మణః ప్రకారతయోపదిష్టం జగదైకవీర్యం "౪ నేతి నేతి" ఇతి న నిషిధ్యతే, కిన్తు ప్రకృతేయత్వామాత్రంకు నిషిధ్యతే. ౧౩.

(వే.సా.) సంరాధనకర్తృభ్యాసాత్ యేషాం బ్రహ్మస్వరూపదర్శనం జాతమ్, తద్దర్శనే జ్ఞానానందాదేవ జగదైకవీర్యస్యా వైశేష్యం ప్రతీయతే "౫ అహం మను రథవం సూర్యశ్చ" ఇత్యాదా. ౧౪.

(వే.దీ.) ఇతశ్చ జ్ఞానానందపజ్జగదైకవీర్యమపి బ్రహ్మణో రూపమ్. యేషాం నానుదేవాదీనాం సంరాధనరూపకర్తృభ్యాసా తప్రకాశశ్చ సంజాతః - దర్శనం సంజాతమ్. తేషాం దర్శనే ప్రకాశాదివత్ జ్ఞానాదేవ జగదైకవీర్యస్యావ్యవైశేష్యం ప్రతీయతే "౫ తద్దేత త్వశ్చ స్మృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మను రథవం సూర్యశ్చ" "౬ అహం కక్షీవాన్" ఇత్యాదా. ౧౪.

శ్రేయోదయే. † బ్రహ్మపరమాపభూతప్రకాశానందాదృశ్యతేమాం వానుదేవాదీనాం సంరాధనాత్కే కర్మణ్యభ్యాసాదుపలభ్యతే - తద్వచ్చాభ్యస్తనంరాధనానాం తేమాం మూర్తామూర్తాదివిష్టత్వమవ్యవీకేషేణ ప్రతీయతఇత్యర్థః.

† ఉక్తం బ్రహ్మణ ఉభయలింగత్వ ముపసంహరతి.

౨౫॥ సూ. అతోనస్తేన తథాహి లింగమ్. ౧౫.

౨౫. † అతః - ఉక్తే ప్రేతుభి ర్భివ్దాః అనస్తేన కల్యాణగుణగణేన విశిష్టత్వం సిద్ధమ్ - † తథాహి సత్సృభయ లింగం బ్రహ్మోపపన్నం భవతి.

ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౬॥ సూ. ఉభయవ్యవదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్. ౧.

౨౬. † మూర్తామూర్తాత్కనన్య † అచిత్ప్రవృత్త్యానన్య బ్రహ్మణో రూపత్వం * ౧ ద్వేవాన బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యాది సూత్రసోక్తికర్తృభిః వ్యాచక్ష్యే (బ్రహ్మపరమాపభూతేతి) ఉపాసనేన సాక్షాత్కృతత్వాదేవహి ప్రకాశానందాదృశ్య పారమార్థ్యమ్ - సతం బ్రాహ్మిసిద్ధ త్వమ్ - తద్వచ్చామూర్తప్రపంచవిష్టత్వాదే రత్యుపాసనేన సాక్షాత్కృతత్వానైవారమార్థ్యమిత్యర్థః.

† అనస్తరమాత్ర మవతారయతి (ఉక్తుమితి).

౨౫॥ సూ. అతోనస్తేన తథాహి లింగమ్. † అస్మిన్నధికరణే అవాస్తరశక్త్యాతత్పరిహారబాహుళ్యాత్ సాధ్యప్రతిపత్తివలతాస్యాదితి పరమసాధ్యోపసంహారేణ తస్మిన్పృథ్వర్థం సూత్రే మభిప్రాయన్వాచ్యతే (అత్యంతి). † (తథాహిసతీతి) ఇయతానిషేధపరత్వేనతి సకేవల ముభయ లింగత్వానైవాధః - అవీతూభయలింగత్వ ముపపాదితం భవతిహిత్యర్థః.

యేమాభయలింగత్వం పూర్వపక్షీకరన్తి - తస్మాత్ ఇదం సూత్రం సఘటతే - ఉభయలింగత్వసమర్థ సేనాపసంహారాత్.

ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. ఉభయవ్యవదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్. † అవాస్తరనన్యతిమాహ (మూర్తామూర్తేతి). † (అచిత్ప్రవృత్త్యానన్య) చిదవిదాత్క ప్రపంచ.

౨౮॥ సూ. అతోనస్తేన తథాహి లింగమ్. ౧౫. ౨౯॥ సూ. ఉభయవ్యవదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్. ౧.

(నే-సా.) అతః “౧ ద్వేవాన బ్రహ్మణో రూపే” ఇత్యాదిసూపదిష్టేనానస్తేన కల్యాణగుణగణేన యోగో బ్రహ్మణ సిద్ధః. తథాసత్సృభయ లింగ మేవ బ్రహ్మ. ౧౫. ౧॥ బృ - ౪ - ౩ - ౧.

(నే-సా.) అతోనస్తేన కల్యాణగుణగణేన యోగో బ్రహ్మణ సిద్ధః. తథాసత్సృభయలింగమేవ బ్రహ్మ. ౧౫.

(నే-సా.) “౧ ఆత్మేవేదం సర్వమ్” “౩ అస్తా న్తాయా నృజితే” ఇత్యేకత్వనాసాత్వవ్యవదేశాత్, అహేః కుణ్డలభావాదవత్ బ్రహ్మ సర్వరూపసైన్యం “౧ ద్వే వాన బ్రహ్మణో రూపే” ఇత్యాదిసూక్తః పృథివ్యాదిభావః. ౧. ౨॥ బృ - ౩ - ౪ - ౧౭. ౩॥ శ్వే - ౪ - ౮.

(నే-సా.) “౧ ద్వేవాన బ్రహ్మణో రూపే” ఇత్యాదిసూపదిష్ట మచిదన్యస్తుసూ బ్రహ్మరూపత్వం కిం బ్రహ్మసర్వరూపస్యైవాచిద్రూపేణ పరిణామా భవతి - ఉత్ సరస్వీస్ఫుర్యాదిచిదన్యైకకళాయోగాత్ - అథ జీవన దృష్టివ్యవహారయూ బ్రహ్మచిత్తేషాత్వేనతి సంశయః. భిన్నత్వా భిన్నత్వరూపాభయవ్యవదేశోపపత్తయే బ్రహ్మైవాచిద్రూపేణ పరిణమత ఇతి ప్రథమోపపత్తిః. తథాతునతి బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వాదికం బాధ్యతే. త్యేకకళాయోగేనతి ద్వియోయిరపత్తిః. ఏవంనతి “౧ ఆత్మేవేదం సర్వమ్” “౪ బ్రహ్మేవేదం సర్వమ్” ఇతి బ్రహ్మసర్వరూపసైన్యం సర్వశబ్దావ్యవధివ్యవదేశబాధాన్యైత్ - సమ్యక్తైవ గోవ్యక్తిః ఖడ్గో గాః, ముష్ణో గాః పూర్ణశృంగో గౌరత్యాది సర్వగోవ్యక్తివాచకశబ్దైరభిధీయతే. అతో జీవస్థేన బ్రహ్మచిరతయా బ్రహ్మచిత్తేనాచిదన్యస్తుసూపి బ్రహ్మోపపత్తిమితి రాధాన్య. సూత్రార్థమ్ - తు శబ్దోఽపధారణే. అహేః కుణ్డలభావా దివ దృష్టివ్యవహారస్యైవాచిద్రూపేణాపపత్తిః. కుతః నానాత్వేనకతోవ్యవధివ్యవదేశాత్. ౧ ౪॥

నూపదిశ్యతే. ౧ అథాత ఆదేశో నేతినేతితి-మూర్తామూర్తాద్విన్యస్తూపతయా బ్రహ్మణ ఇయతా ప్రతిపిద్యతే. * ౧ న హ్యేతన్నాదితినేత్యన్యత్పరమనీతి - బ్రహ్మణోఽన్యమత్త-ప్రసాద సహ్యస్తీః ప్రతిపాదితమ్. తమపనానాయ * ౧ అథనా మధేయం సత్యస్యసత్య మితి ప్రాణానై సత్యం కేవాక్షేపసత్యమితి - ప్రాణశబ్దవిద్విజ్ఞేభ్యశ్చేతనభ్యోవ్యేషసత్యమితి కదా చిదపిజ్ఞానాదినజ్ఞో-వాభావామక్తం. తథా * ౨ ప్రధానశ్చే. త్రజ్జవత్సంగణేః * ౩ వతిం విశ్వస్యాజ్ఞేత్సరం * ౨ నిత్యోనిత్యా నాం చేతన శ్చేతనానా మిత్యాదిశ్రుతేశ్చాయమహోఽనగన్యతే. తస్యచిదస్యనూ బ్రహ్మహుపత్యప్రకా ఇదానించిన్య తే బ్రహ్మణో నిర్దోషతస్యవిధ్యుత్పత్తమ్. కి మన్యచిదస్యనూ బ్రహ్మహుపత్య మహికుడ్డలన్యాయేన - ఉత ప్రభాప్రభావ తోరివైకజాతియోగేన - ఉత జీవస్వేప విశేషగవిశేష్యతయాంశాంతిభావేనీతి. † ఇహ స్థావర్యమానం విశేషగవిశేష్య భావ మక్షీకృత్య ర ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టానానుపహాత్, ౫ తదన్యతస్యమారమ్మణభృద్భాదిభ్యఃసత్యత్ర సూక్ష్మచిద చిదస్యమితిప్రా ద్భిప్రాణః ఘాలచిదచిదస్యమితిప్రసాద్యత్పత్తి రనన్యత్సర్వచోక్తమ్. కింయుక్తమ్. అహికుడ్డలనదితి కుతః. ఉభయవ్యవదేశాత్ * ౬ బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్ * ౭ ఆత్మైవేదం సర్వమితి తాదాత్మ్యవ్యవదేశాత్, * ౮ హస్తాహమూ స్త్రిస్త్రోదేవతాః అనేన జీవేనాత్మానాన్సప్రవిశ్య ఇత్యాదిధేదవ్యవదేశాచ్చ అహేః కుడ్డలభావరజ్జభావవత్తేనైవ బ్రహ్మణ స్సంస్థానవిశేషావనాచిదస్యనూ.

౨౭|| సూ. ప్రకాశాశ్రయవద్యాతేజస్తావోత్. ౨.

౨౭. వాశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. బ్రహ్మస్వరూపస్త్వేవాచిన్ద్రాపేణవస్థానే భేదశ్రుతయో, బ్రహ్మణోఽపరిణామ త్వేవాదిన్యోపి బాధితా భవేయః - అతో యథాతేజస్తేన్వేన ప్రభాతదాశ్రయయోరపి తాదాత్మ్యమ్ - ఏవ మచిత్సృవ ఇన్సస్య బ్రహ్మణో రూపత్వమిత్యర్థః.

కథనే ఆచిత్సృవభోన్వీతి కథితః స్వాదిత్యర్థః. సత్స్వస్యయోగఃస్వచ్ఛేదీతి. † నక్షకుప్యవయోగిత్వేనాచిత్సృవభోన్వీపాదానం కృతమ్. సహి రూప విధిః - కింతు నిషేధార్థ మనువాద ఇత్యుక్తాహ (అథాతఇతి) తథా ప్రధానశ్చేత్రజ్ఞేత్యాదినా రూపత్వం వివృతం భవతి - ఈశ్వరత్వాదికభనా న్నియామ్యత్యుపక్షగవిభూతిత్వమేవ రూపత్వమితి రూపత్వవిశేషకారాత్. † (అహికుడ్డలన్యాయేన) ఏకద్రవ్యావస్థావిశేషేత్యర్థః. ఏకజాతియో గస్య ఖడ్గాదిదృష్టాన్తే సత్యస్థి ప్రభావద్దృష్టాన్తేపాదానం నుణప్రధానభావాభిప్రాయేణ అంశో నానాన్యైవదేశాదిత్యత్ర జీవబ్రహ్మణో రంశాం శిభావ ఉక్తః - ఆత్రతస్యచిదస్యస్వభోరితి భిదేత్యుక్తిప్రాయేణ జీవస్వేతేమ్యుక్తమ్. † పానయ క్త్యశక్త్యాన్విరాసార్థమానా (ఇహస్థావర్యమానమితి) ఉభ యవ్యవదేశాత్ కిమచిదస్యనూ బ్రహ్మహుపత్య మహికుడ్డలన్యాయేన - ఉత ప్రభాతదాశ్రయయోరివైకజాతియోగేన - ఉత విశేషగవిశేష్యభా వరూపేణాంశాంతిత్వేనీతి. * మనః నజ ఆత్మేత్యాదిమ బ్రహ్మ్య దిద్ధర్మరూపేభ్యః, కృత్సృపానానతాద్రుతిపాదనం విశేషగవిశేష్యభావేన బ్రహ్మ రూపత్వం ప్రవక్ష్యాన్యవగమయతి - నేతి. సచేత్ - పూర్వోక్తపక్షద్వయవిధిః. అచగమయతిచేత్ - తృతీయపక్షవిధిః, అన్య వృక్షగధికరణత్వే నిదానం శ్రోతవ్యమ్. ప్రకృతైతావత్త్వమిత్యాదేః పూర్వాధికరణానుప్రవిష్టత్వేపాతుశ్చ శ్రోతవ్యః, ‡ తతః * భూయశ్చిత్త చదయో రధశ్చ శ్రోతవ్యః.

౨౭|| సూ. ప్రకాశాశ్రయవద్యాతేజస్తావోత్.

౨౭|| సూ. ప్రకాశాశ్రయవద్యాతేజస్తావోత్. ౨.

(నే-పా.) ప్రకాశతదాశ్రయయో గృథా నన్విరూపభేదేతి తేజస్తవయోగేన వికృతమ్, ఏవ మచిదస్యబ్రహ్మణోత్పత్తికజాతియోగేన. ౨.
(నే-ద్వి.) వా శబ్దోఽనన్తరోక్తవ్యావృత్త్యర్థః. యథా ప్రకాశతదాశ్రయయోః తేజస్తేన్వైకజాతియోగా దభిన్నత్వం భిన్నత్వం - ఏవ మచి దస్యబ్రహ్మణోరపి. ౩.

౧|| బృ - ౪ - ౩ - ౬. ౨|| శ్లో - ౬ - ౧౬, ౧౭. ౩|| తై - నా - ౧౩అను,

౨౮॥ సూ. పూర్వవద్యా. ౩.

౨౮. వాళ్లః పక్షద్యయన్యావృత్త్యర్థః. ఏకస్యైవ ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషయోగేపి బ్రహ్మస్వరూపస్యేవాచిద్ద్రవ్య
రూపత్వా ముక్తదోషా దనిర్దోషః. † అథ ప్రభాతదాత్రయయోరివాచిన్యప్రమాణోర్భృత్ప్రమాణియోగమాత్రమ్ - ఏ
వం తద్ద్రవ్యశక్తిగోత్రవద్యప్రమాణీకృతే చిదచిద్వస్తునూశాన్యవత్తమానం సామాన్యమితి † నకలశ్రుతిస్తృతివ్యవహార
విరోధః. † పూర్వపదేన ౧ - అంశోనానాన్యవదేశాత్, ౨ ప్రకాశాదినతునైవంపర ఇతిజీవవత్పుంధ్యధ్యక్షిగృహ్యవిశేషణత్వే
నాచిద్వస్తునూ బ్రహ్మంశత్వమ్. విచ్ఛేదస్యైవ దేశత్వేనాభేదవ్యవహారోముఖ్యః. విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభే
దేనభేదవ్యవహారోముఖ్యః. బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వం చ రక్షితమ్. † తదేవం ప్రకాశజాతిగుణశరీరాణాం మణివ్యక్తిగుణ్యా
త్వనః ప్రత్యపుంధ్యస్థిలత్వణవిశేషణతయా యథాంశత్వమ్ - తథేహ జీవస్యాచిద్వస్తునశ్చ బ్రహ్మప్రత్యంశత్వమ్.

౨౯॥ సూ. పూర్వవద్యా. పూర్వవిధిర్వ్యక్తే ప్రామపక్షపరగ్రహణక్లాస్యాదితి తదావ్యవృత్త్యర్థం పక్షద్యయన్యావృత్త్యర్థం ఇత్య
క్తమ్. ఉక్తదోషాత్ - అపంగామిత్యభేదశ్రుతిభాధాచిత్త్యర్థః. † (అశ్వత్థాది) చిదచిద్ద్రవ్యైరేషాం బ్రహ్మణిచ బ్రహ్మత్వంనామ జాతిః కి మనవర్తతే -
ఉత బ్రహ్మైవ జాతి శ్చిదచిద్ద్రవ్యైరేషాంవినువర్తతిఇతి వికల్పః. ప్రథమే పక్షే ఉక్తవిరవాచివదైర్జ్ఞాతాసామాధికరణ్యం నస్యాత్ - జాతివాచివదైర్జ్ఞా
సామాధికరణ్యమ్ - నన్యక్తివాచిభిః - నహి ఖడ్గో గౌరీవత్ ఖడ్గో ముష్ణిఇతి సామానాధికరణ్యమ్. ద్వితీయే జగత్కారణత్యితదాధారిత్యనరన్య
త్వాదినుజాత్రయత్వాదిసూపపద్యతఇత్యర్థః. † (నకలశ్రుతిస్తృతిన్యవహారివిరోధఇతి) అనేన శిరోద్యయేపి దూషణద్యయం వివక్షితమ్. బ్రహ్మజాతి
యోగమాత్రమితిపాతే బ్రహ్మత్వజాతిరితి వికల్పవీరోధిప్రేతం స్యాత్ - బ్రహ్మత్వజాతియోగమాత్రమితి పాతే శిరోఽస్తర మభిప్రేతం స్యాత్,
బ్రహ్మీత్యత్ర భావప్రధానా నిర్దేశే స్యాత్. పాతే నిరీక్ష్యః. † (పూర్వవిదేశేత్వాది). † అపూర్వకస్థివిశేషణతయాంశత్వం కిం దృష్టమిత్యత్రా
హ (తదేవం తి).

౩౦॥ సూ. పూర్వవద్యా. ౩.

(వే-సా.) వాళ్లః పక్షద్యయన్యావృత్త్యర్థః. యథా పూర్వక్ర జీవస్య ప్రకాశజాతిగుణశరీరవిద్యవిశేషణత్వకనన్యభావతయా విశిష్టేకదేశ
త్వేనాంశత్వమ్, ఏవ మచిద్వస్తునూపి “౩ ఆత్మైవేదం నరన్యమ్” ఇతి చిదచిదో రేకేనైవ శబ్దేన వికారభిధానమిత్యంశత్వ మిక్యకరూపమితి
పూర్వవద్యా ఇత్యుక్తమ్. ఇతరపక్షయో దృష్టాన్య సన్దోషతాది దురావరమిత్యర్థః. “౪ యస్య పృథివీ శరీరమ్” “౪ యస్మాత్పాశరీరమ్”
ఇతిచిదచిద్వస్తునూ శరీరతయా తద్యవిశేషణన్యభావతా సిద్ధా. ౩.

(వే-దీ.) వాళ్లః పక్షద్యయన్యావృత్త్యర్థః. పూర్వవిత్ యథాపూర్వక్ర “౧ అంశోనానాన్యవదేశాత్” “౨ ప్రకాశాదివత్తునైవం
పరః” ఇత్యుభయన్యవదేశోపపత్తయే, బ్రహ్మణో నిర్దోషిత్యస్థిధయే, ప్రకాశజాతిగుణశరీరవత్ పృథక్ స్థిధ్యనన్య విశేషణతయా జీవస్య బ్రహ్మంశత్వ
ముక్తమ్ - ఏవ మచిద్వస్తునూపి. అచిద్వచిశబ్దేనాన్యవిద్యస్తువిశిష్టంబ్రహ్మవాగ్ధీయమితి “౩ ఆత్మైవేదం నరన్యమ్” “౪ బ్రహ్మైవేదం నరన్యమ్”
ఇత్యభేదన్యవదేశోపపత్తిః. విశేషణవిశేష్యయోస్సన్విరూపన్యభావభేదజ్ఞానసాయ విశేషణవిశేష్య నిష్కృన్య భేదేన వ్యవదేశోన్యవద్యతే.
“౬ తరంత్యవిద్యా వ్యామృతం చిద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్యః” ఇతి. బ్రహ్మణోనిర్దోషతయం. ౩.

౨౯॥ సూ. ప్రతిషేధాచ్చ. ౪.

౨౯. * ౧ నవా ఏవ మహా నజ ఆత్మాఽజసోఽమరః * ౨ నాస్య జరయైత జ్జీర్ణత ఇత్యాదిభిః బ్రహ్మణోఽచిధర్మః ప్రతిషేధాచ్చ విశేషణవిశేష్యత్యేనైవాంశాంశిభావ ఇత్యర్థః. † అత సూక్ష్మచిదచిదస్థువిజిప్తం కారణభూతం బ్రహ్మ-
స్థూలచిదచిదస్థువిజిప్తం కార్యభూతం బ్రహ్మేతి కారణ తాత్పర్యస్యానన్యత్వమ్. కారణభూత బ్రహ్మవిజ్ఞానేన కార్యస్య † జ్ఞా-
తతేత్యాది, సర్వ ముపపన్నం బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వం చ రక్షితమ్. బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వేన కల్యాణగుణాకరత్వేనచోభయ
లిజత్వముపి సిద్ధమ్.

అహికుణ్డలాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౯॥ సూ. ప్రతిషేధాచ్చ. † నవరూపపరిణామాభావే కళం కారణాత్ కార్యస్యానన్యత్వవిస్తాదయ ఉపపద్యంత ఇత్యుక్తావా
(అతస్మాత్ప్రేతి). † (జ్ఞాతతేత్యాదీతి) ఆదికాదేన సమాధికరణశబ్దాదివివక్షితః.

పరేతు - సప్తానంతరత్వాదిసూత్రాణి వ్యావత్సర్యాః ఏవ మధికరణం వర్ణయంతి - కాపిత్ * సర్వకర్మా సర్వకామ ఇత్యాదిశ్రుతయ
స్సనిశేషలిక్తాః - * అస్థూలమిత్యాదయశ్చ నిర్విశేషలిక్తాః - తాను కి మధ్యలిక్తం బ్రహ్మ ప్రతిపత్త్యమ్ - ఉత్పాతరలిక్తమ్. అన్యతరపరిగ్ర-
హేచ కిం సవిశేషమ్ - ఉత నిర్విశేషమితి విచారః. ప్రతిబలా దుభయలిక్తే ప్రాప్తే విరోధాత్ సర్వతస్మాద తదుభయలిక్తత్వ మయుక్తమ్. పృథి-
వ్యాదిస్థానరూపా దుపాధిహీనీ సూభయరూపత్యమ్ - సర్వతో నిర్విశేషస్యాన్నిసమ్మర్శాద్విహిత్యవత్ సవిశేషతోన్విత్యతై నిర్వికారత్వశ్రుతి
తోపాత్. సాకారత్వం ప్రతితిమాత్రసిద్ధమితి సూభయలిక్తత్వమ్. అన్యతరలిక్తపరిగ్రహే నిర్విశేషమేవ ప్రతిపత్త్యమ్ - సర్వత్ర - * ఆకల్మ సస్స
ర్మమిత్యాదిభి నిర్విశేషంహి బ్రహ్మూపదిశ్యతే. భేదాదిత్యేదీతి - నమ - ప్రతినిధ్యం బ్రహ్మణ శ్రుతుమ్మత్తస్య వాచనిత్య భావనిత్య తైలోక్యరూప
వత్తద్వారాకారభేదోపదేశాత్ ఉభయలిక్తత్వ మవిరుద్ధ మభ్యుపగ న్నవ్యమ్ - అన్యథా సవిశేషత్యశ్రుతే ర్నిర్విషయత్యప్రసక్తా ఇతిచేన్న - మధు
విద్యాయామ్ * యశ్చాయ మస్యాం పృథివ్యాం తేజోమయోఽమృతమయః పురుషః యశ్చాయ మధ్యాత్మకరీరః తేజోమయోఽమృతమయః
పురుషోఽయమేవ న యోయ మాత్మేతి ప్రత్యుపాధిభేద మభేదపచనాత్. ఆపిచ - ఏవ మేకే కాభిసూ భేదనిర్దాహార్యక మభేద మాపనన్తి * నేనా
నానా క్రించన మృతోశ్చ సృమృత్యు మాప్నోతీతివాచిన్వీతి. సాకారనిరాకారశ్రుత్యోః తో విశేషః - యేన నిరాకారమేవ బ్రహ్మజ్ఞేకాత్వమ్. తత్రా-
హ * అహంపదితి - రూపాదిరహితమేవ బ్రహ్మ - * అస్థూలమిత్యాదివాక్యానాం నిష్కృష్టబ్రహ్మత్వప్రధానత్వాత్. సతి నిరోధే తత్త్వ
ధానాన్యతత్త్వధానేభ్యోపి బలియాంసీతి. తస్మి సాకారశ్రుతేః కా గతిః. ఆత్రాహ ప్రకాశవచ్ఛేతి - వ్యాపకోపి సూర్యాదిప్రకాశోఽర్జునాశ్చ
ద్యుపాధిసమ్మన్వాదృజుపక్రాదిభావ మాపద్యతే - ఏవం బ్రహ్మప్రకాశానా సవిశేషమివ భవతి. తదుపదేశ సప్తపాననార్యభి సాకారశ్రుత్యవైయ
ర్థ్యమ్. తస్మి నిష్కృష్టబ్రహ్మం బ్రహ్మ కీర్త్యకమ్, తత్రాహ ఆహచ్ఛేతి - * న యథా వైధవఘన ఇత్యాదిశ్రుతిత్వేనకామాత్రం బ్రహ్మనిర్విశేషమాహ
దర్శయతిచేతి - * ఆకాత ఆదేశో నేతినేతి * అన్యదేవ తద్విదితాత్ * నన త్రన్వా నదుచ్యతఇతి అన్యవ్యాప్యైతిముఖేన బోధనం నిర్విశేషత్వగమ
కమ్ - అన్యథా సర్వతవిశేషప్రతిపాదసూపపత్తావతరవ్యాప్యత్వసామన్యత్వం స్మృత్. విశిష్టప్రకృష్టాపాదానాచ్చ నిర్విశేషత్యముచ్యతే అత
ఏవనోపపేతి. అమ్బుపదితి - మూర్తకన్యప్రకృష్టదేశత్యాభావాత్ సమారాధ్యదిశ్రుత్యవిమితి శక్త్యా వృద్ధిప్రసంగాత్త్వనిమితి - సర్వసామా-
న్యే దృష్టాస్తద్వార్తానికథాత్మాచేదగి - అత ఉపాధ్యస్తరాప్నాత్ వృద్ధిప్రసాదీకసూర్యాదిపత్ బ్రహ్మ భవతే - అతో దృష్టాస్తద్వార్తానికథాపాన

౨౯॥ సూ. ప్రతిషేధాచ్చ. ౪.

(నే.సా.) “౨ నాస్య జరయైత జ్జీర్ణత” ఇత్యాదివాఽచిధర్మప్రతిషేధావైవమ్. ౪.

(నే.ద్వీ.) “౧ నవా ఏవ మహా నజ ఆత్మాఽజసోఽమరః” “౨ నాస్య జరయైత జ్జీర్ణత-విజ్ఞో విమృత్యుః” ఇత్యాదిభిః బ్రహ్మణోఽచి-
ధర్మప్రతిషేధాచ్చనిశేషణవిశేష్యభావేనైవాంశాంశిభావ ఇత్యర్థః. ౪.

౧౧ బృ - ౬ - ౪ - ౨౯. ౧౧ ఛాం - ౮ - ౧ - ౫.

మజ్జన్యమితి. దర్శనాచ్చేతివృథాన్ముక్తమ్ - ఉపాధివ్యవస్థయా దస్తరాన్ముఖం దర్శయతి * పురశ్చక్రేద్వివదాపురశ్చక్రేవకుమ్మదః । పురస్సవతీ భూత్యావరఃపురయదవిశతిశ్రుతిః - అతో నూధయలిజ్జమ్, నచ నవిశేషలిజ్జ మితి. ప్రకృతైతత్వత్వమిత్వాది ప్రతిషేధా చ్చేత్తత్వమేక మధికరణాస్తరం వర్ణయన్తి - * దేవదాన బ్రహ్మ ఇత్యాదిశ్రుతివిషయః. రూపదవ్యయం రూపవత్ బ్రహ్మన ప్రకృతత్వానివేషాన్నిషేధతీతి - యద్యా - బ్రహ్మైవ నిషేధతీ - తస్మాన్మనఃపరివృత్తమానస్య నిషేధే ప్రమాణావిరోధాదితి ప్రాప్తే - ప్రకృతం రూపదవ్యయం నిషేధ్యతే - అన్యథా మహతా ప్రబంధేన ప్రతిపాదితస్య బ్రహ్మణోనిషేధాయోగాత్. * ప్రత్యక్షాన్ని పశ్యన్త్య దూరా దిస్సర్జనం వరమ్. నచానేనైవ న్యాయేన రూపదవ్యయనిషేధా నుపపత్తిః - ప్రతిషేధార్థం లోకసిద్ధిపాత్యానుబంధిత్యాత్. అతోబ్రహ్మ పరిశిష్యతే. బ్రహ్మీచ భూయః * సహ్యేతపాదితీనేత్యన్యత్పర మస్తీతి అన్యస్య నాస్తీతస్యితి. నేతినేతీతి వాక్యస్య బ్రహ్మవ్యతిరక్తనాస్తీతాపరచేదన వ్యాఖ్యానరూపమిదం వాక్యమ్. యద్యా - నిషేధరూపాదాదేశాదన్యదాదేశం నాస్తీత్యర్థి. తదా భూయో బ్రహ్మీతి మూలభాష్యమ్ * అథ నామధేయమితి వాక్యవిషయమ్. అస్తిచేత్ బ్రహ్మ - కస్తా న్నగృహ్యతే, అత్రాహ తదవ్యక్త మాహాహితి. * నచపశుః గృహ్యత ఇత్యాదివాక్యవిషయ మిదమ్. గృహ్యతేచేత్వానా అపినంరాధనం ఇతి - సంరాధనమ్ భక్తిధ్యానాది. * తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానః * యోగినస్తంప్రపశ్యన్తిత్యాదివిషయః. సంరాధ్యనంరాధకభావేన జీవబ్రహ్మభేదప్రసక్తప్రవచనమ్. ప్రకాశాదివదితి నూతమ్ - కర్తృత్వం అజ్ఞాభ్యాద్యుపాధిపరః. తేన మార్యాదిప్రకాశః నవిశేషియ భూతి - నతు వస్తుతస్యభూతః. బ్రహ్మణోపి మార్గప్రకాశాదన్యత్వేష్యమి - తత్తత్త్వత్వమ్. జీవప్రాజ్ఞయారభేదస్యాభ్యాసేన ప్రతిపాదనాత్. అత ఇతి - అభేదస్య స్యాభావికత్వాత్ భేదస్యావిశిష్టత్యావదనైవ - ప్రాజ్ఞైవైకతాం గచ్ఛతి జీవః - తథాహి * బ్రహ్మైవ భవతీత్యాదిలిజ్జమ్. అస్తి నేన సంరాధ్యనంరాధకభావే మతాస్తరం న్యమతవిశుద్ధస్థి మువ్యవస్థి ఉభయవ్యవదేశాదితి - అవస్థాభేదా దంశభేదాచ్చ అవిరోధ న్ముక్తదయోక్తః. పూర్వవిషయేతి - ప్రకాశాదివచనాచ్చేత్యేష్యమితి సూత్రార్థసామ్య మర్థః. బద్ధపారమార్థేజ్ఞానానివర్త్యతయా మోక్షాప్రాప్త్యైవైవ్యర్థ్యతేభేదస్తా లోకసిద్ధిఽనుమాదిత ఇతి తాత్పర్యమ్. ప్రతిషేధాచ్చ - * అతాత ఆదేశో నేతి నేతిత్యాదిభిః ప్రవక్ష్యప్రతిషేధాచ్చ నిష్పిపక్షబ్రహ్మప్రమాత్రపరిశేషణా ద్యధోక్త సిద్ధిప్రసక్తి. అత్ర బ్రూమః - నకలనిశేషమిథ్యాత్వ మరమృతాధికరణసిద్ధం భవతామ్. యది శ్రుతివిప్రతిపత్తిశ్రుతాన్యమార్థమరమృత - సోఽపి త్వదుదాహృతవాక్యేషు సంశయాభావా దనుపపన్నః. సహి * సర్వకర్తా సర్వకామః * అఘోర మనఃశీత్యాదివిధినిషేధానాం విషయభేదేనావిరోధాత్ ప్రాబల్యజాన్యబల్యసంశయః. యది * నిర్గుణ మిత్వాదివాక్యై ర్విరోధః - తస్మి సామాన్యనిషేధస్య విహితేతరవిషయత్యావదచేదన్యాయావిషయత్వాన్వచన్ ప్రమాణుగమిథ్యాత్వేమితి ప్రాగ్వివేచనపాదితత్యాత్ సిద్ధాన్తొఽనుపపన్నః. * సర్వగన్ధస్పర్శరసః * అగన్ధ మరమిత్వాదివిష్యేకస్యైకత్ర విధినిషేధవిషయత్యావయోగాదేన విధేయతయా నిషేధ్యతయా ప్రతిపన్నానాం గన్ధరసాదీనా మర్థాస్తరత్వ మస్తీకార్యమ్. నచ నిషేధార్థం గూఢానువాదః - గన్ధరసాదీనాం పరమాత్మగర్భత్వేన లోకప్రసిద్ధ్యభ్యానాత్. నచోపాసనార్థ మాహివః - పారవ్యజ్ఞానినాం నవరూపపరకాన్యసిద్ధత్యాత్, ఉపాసనప్రకరణాసనీతానా మపురూపాసనార్థత్వే జీవబ్రహ్మైకత్వాప్రతిపాదనార్థత్వప్రసక్త్యాత్, ప్రకరణాధీనామపి ప్రకరణస్థానామూలేణ ఉపాసనశేషత్వేనతైక్యత్వానితి * అతైక్యేప్రాపాసీలేత్యుపాసనప్రకరణాన్యస్య మిథ్యాత్వప్రసక్త్యాచ్చ. కించ - మిథ్యాత్వవిషయే శ్రుతివిరోధాన్వచనశమిత సాన్యత్ - కించ విరోధా దన్యతరాప్రామాణ్యమేపాక్తం సాన్యత్ - యథార్థవిషయత్యాభావాత్. కించ - మాత్రకైలీవిరుద్ధత్వ సిద్ధాంతః - అదృశ్యత్వాదిగణకః సుఖవిస్తాభిధానాదేవచేతి అదృశ్యత్వాదివామపి గూఢత్వమ్, సుఖాదివాదేశద్వేనాం తద్విశిష్టవిషయత్వేనచ వదన్మాత్రకారః కథం నిర్విశేషతవ్యం సిద్ధాన్తయేత్. కించ - ధర్మోక్తేః సర్వధర్మోపపత్తేశ్చేతి ధర్మవిశేషై సాన్యసిద్ధ్యాదిభిః పరమాత్మత్వం ప్రసాధ్య కథం సాధకధర్మాణాం మిథ్యాత్వం వదత్. సహి ఘామాభావేఽగ్నిపత్యాధికాభావే సాధ్యం సిద్ధ్యేత్. కించ - నూత్రయోజనావిక్షిప్తతరా - లిజ్జశబ్దస్తావర్జ్యావ్యవస్థరూపాతితి క్షణావకరణః ప్రసిద్ధః - నిర్విశేషత్వస్థానభ్యవగమాత్తస్య లిజ్జశబ్దవాచ్యావర్తతత్వ మయ్యుక్తమ్. కించ - ఉభయలిజ్జం నేత్యేతావ దుక్తమ్ - అన్యతరపరిగ్రహే నవిశేషం నభవతీతిత్యాబ్దమ్, సర్వప్రతీత్యుక్తే నిర్విశేషత్వేనప్రతిపాదనా దితివాద్యానార్యత్వమ్. నవిశేషత్యప్రతిపాదనాదిచాధ్యాహారే కో నివారకః. ప్రతిజ్ఞానుగుణ్యాభావం ఇతిచేత్. న - అన్యతరపరిగ్రహే నవిశేషమితి ప్రతిజ్ఞాయా అధ్యాహార్యం శక్యత్యాత్. హేతాన్యనుగుణ్యాభావాన్నేచేన్న - అన్యాయాశ్రయస్య సుఖుటత్వాత్, ఉపరితనమూత్రానుగుణ్యం నభవత్ప్రక్షిప్త ఇతి వత్సయమి. అథ స్యాత్ - సాకారత్యమేకం లిజ్జమ్ - సాకారనిరాకారత్య మత్యేకమితి తదుభయ ముభయశబ్దావ్యయమ్ - అతో నద్వితీయప్రతిజ్ఞాధ్యాహారః, ప్రతిజ్ఞానుగుణహేతుసిద్ధాంత నాన్యాయాశ్రయ ఇతి. తదుచ్యుక్తమ్ - సూత్రాసాన్యరస్యాత్. సాకారనిరాకారత్యయోః పరస్పరవిరుద్ధతయా తేకత్వేన నిర్దేశస్తావర్తిత్వః. ద్వయో రన్యతరవిషయాయా నియామకవిశేషాశ్రవణేపి నేపిచ్చయా కన్యవి దిన్విషేత్యర్థకథనమపి క్షిప్తమ్. ప్రత్యుపాధిభేదమతదవ్యవచనత్వంచ తదుదాహృతశ్రుతా నాస్తి - * తేజో మయోఽమృతమయః పురుష ఇతి తేజస్వీత్వనిర్వికారత్వాన్వదరూపత్వాదివిషయవిశేషప్రతిజ్ఞే, అత్యశబ్దాద్దేహప్రతిసమ్పన్నుద్ధిని వ్యాపిని నియన్తరి ధారకే కేషిణి రూఢఇతి సోపి నిర్విశేషత్వవిరోధి. యతో నిర్విశేషత్వప్రతిపా

అవతరం - ప్రతి ఘోషాచ్చేత్త్యస్తం మూర్తగం మేకాధికరణం కుర్వన్తి - నిర్గుణవిద్యాను కీం కారణా త్తనా నిరాకారం కార్మకప్రవృత్తయో
రంపః బ్రహ్మసాక్షాన్యం - ఉత నిరాకారమేవేతి విచార్య - సౌభ్యయితి మేపాన్యమ్. అస్థామయితి గ్రహణ్యకారస్య నివర్తితత్వత్,
స్థానం నిరాకారప్రతిపత్తాన్వయచర్యాదితి సిద్ధాంతయన్తి. * సర్యానీపః భూతాని నర్వప్రవాతానీ నమస్వితాని నాస్థానీయే బ్రహ్మణి
రస్థానీయతాశ్రవణేన భేద ముజ్జ్యన్తి పరివారతి భేదాదిచేదితి. కారణా త్తరం నన్యక్షణమేవ బ్రహ్మసాక్షాన్యంచేత్ - సభోగ్గుల్యుం

శిష్యాన్యం స్వాధికార్యాత్కావ్యహ ప్రకాశకాన్వయైర్ధ్యాదితి - ప్రకాశః-అవధానః. సా-పాన్వనీతి-ప్రకాశవత్. సత్యజ్ఞానాదివాక్యాన్వయధ్యాత్. శేషస్వాధికార్యే దృష్ట్యాః సూర్యకాదివిదితి. ప్రకాశాదివాక్యైశ్చేషమితిచ తదుచ్యతే ఇతి యోజయన్తి. తదయుక్తమ్ - పాదసంక్షేపభావత్. విద్యాదిశేషమపాస్వాకారనిరూపణం హి తృప్తియపాదకృత్సమ్. సౌభియలింగం నిర్గుణియమాపాన్య మిత్యధ్యావరణపాపశ్శంస. తత్రాస్యా వ్యాకరణాదీన్యమపవత్త్యస్తరాణి పూర్వవత్. * శేషశ్చన్యపాధారణచేష్టిసి స్వాపాద్యసంస్థానాం ప్రకృతతత్వే దశస్థానేదాదితి వ్యాఖ్యాన ముచితమ్. సంక్షేపమేత్రాపాన్య మిత్యసముత్థితత్వాదేవ న బోధలక్షణమితి శక్త్యా-౭నుచితా. ఆనందాయోగప్రధానస్యేతి జ్ఞానానందాదీనాం సర్వవిప్రవిద్యానన్వయ సమృత్తే రన్వీక్ష్యమాణాన్వన్య నాత్ర వత్సంతతా. ప్రాన్యసర్వధర్మవచనమపిహి పూర్వకమితి నీతివిదాః.

అస్యేతు - సన్ధానతంత్రాధ్యరభ్య ప్రతిషేధాచేత్యేషమన్త మధికరణవచుప్తయం వర్ణయన్తి - కార్యావస్థానిరూపితాః - కారణావస్థానిరూపయన్తే. ఉచితయలింగమ్ - నామరూపాత్తకమ్. రూపమ్ - ఖర్జుత్యాది. నామ - శబ్దవస్తుతిపేతుర్గోత్యాది. అధ్యాత్మ మధిదైవంచాన శ్చేష్యమస్థానేషు అన్వేషకశేషు బహిష్కృతస్యోకస్య స్థానతః. సన్యరూపవరిణామేనవా సన్యరూపభేదో-౭స్తి - నేతి విచారః. * య ఏషాన్త రాదిత్యే * య ఏషాన్తరక్షిణేతి స్థానభేదాత్, * తావత్సూర్యస్యం ప్రతిష్ఠితానితి నమ్మహామననాత్, * ఏతాన్తస్థానాయతనా నమ్మస్థే లోకా, అన్తా దేవా అన్తా పురుషా న్నయన్తాః పురుషా నిరూప్యా ప్రకూర్వాన్యత్వక్రమాత్. తం త్యాగినివదం పురుషం పుచ్ఛాన్మితి నమ్మాయననాత్, * రూపం రూపం ప్రతిరూపా బధూవేత్యాదిశ్రవణాత్, ప్రత్యయకాలేషి జీవానామివ నూత్నభేదోపపత్తేః, * భూత్వా భోగ్యం ప్రతిపారమితివత్ * ఏకప్రకృతా సర్వరూపాన్తరాత్మేత్యాదిష్యేతకన్వయవదేశస్య జాత్యభిప్రాయతో-౭వపత్తేచ్ఛ చోకస్యస్య స్థానినః సన్యరూపభేదో-౭స్తితి ప్రాప్తే - నేమ్యచ్యుతే - సర్వస్థితి బ్రహ్మన్యస్య ప్రతిపాద్యతే * ఏతం చేత్యవ బహిష్కృతా మహత్కృత్తే నిరూపన్తే - ఏత మగ్నావప్య ర్భవ ఏతం మహావ్రతే చృష్టిగా ఏత మస్యా మేతం దివ్యే తం వాయవేత మాకాశ ఏత మస్మేతి త మేషదీప్యేతి తం వనస్పతిష్యేతం చంద్రమస్యే తం నక్షత్రేష్యేతి తం సర్వేషు భూతేష్యేతమేవ బ్రహ్మేత్యాచక్షరభితి. నను - * యేచామున్యై త్పూర్వాన్ లోకా వైషాంవేష్టే దేవకామానాంచ * యేనైతస్మా దర్వాన్లో-౭ లోకా వైషాం వేష్టే మనుష్యాకామానాంచ * తస్యైతస్య తదేవ రూపం యదమున్యరూపం * తస్యోపనివదహ రిత్వైదైవతమ్ * తస్యోపనివదహరిత్వధ్యాత్మమితి బోధస్యైతస్యరూపభేదా త్సన్యరూపభేదభిచేష్ట - ముఖవిద్యావాక్యే ప్రత్యేకమ్ - ప్రతిష్ఠాన మతదన్వచనాత్ - ఏకత్వవచనాత్. అపిచైవమేకేకాభిసన్తయోః స్థానన్వయవర్తిమాః పరమభేద మధీయతే * యదేవేవా తద ముత్ర యదముత్ర తదనిన్యా. మృత్యోశ్చ సృష్ట్యుక్యంత్యాదివా. నతపిన్యప్రయ్యామ్యు ప్రతిమ్య హిరణ్యశ్చక్రతాన్విదిరహితమేవ పరసన్యరూపమ్ - తస్మి ప్రధానమ్ - నిత్యమ్. ఇతరకు కార్యార్థ మగన్తవ్యమితి. అతో సవరమాత్మని సన్యరూపభేదభితి. సోయ మారమ్భః కృతకరత్సరిరస్తః - అన్తర్యామన్వికరణేన సిద్ధపాద్యత్యాత్. తత్తతా * య ఇమంచ లోకం సర్వాణిచ భూతాని యోన్తతో యమయతితి తత్ర తత్రాసన్ధితస్యైకతయా పరమా త్తస్యం చర్చితమ్. నచ వాచ్య మన్తర్యామిణః పరమాత్తత్వమాత్రం తత్ర సిద్ధమ్ - నతు పృథివాదివిప్రసన్ధితస్యైకత్వస్మితి. ఏకతయా వివా పరత్వాసిద్ధేః. ఏతైకస్థానావద్భిన్న మైవోర్భింతా జీవస్యపి నమ్మవతితి తస్యేభ్యరత్వాన్విర్లయమీవ స్యాత్. తత్తత్త్వానావచ్ఛిన్నైకస్యైకభేదమన్యసన్ధ్యాదికాలతః ఇహ పరిమాన్త్రవ్యాభిచేష్ట - పరిమాదార్యనాత్. సహి తత్సరిహర ఏషు నూత్రేషు కష్టోకః. సాధ్యాసయంకః కృతోన్విద్యర్థ ఆభిప్రాయో వ్యాఖ్యేయ ఇతిచేత్. తస్మి తత్సరిహర సన్వయే తత్ర తత్ర సమన్యయలక్షణాధికరణేష్యేవ అభిప్రేతతయా వ్యాఖ్యాతవ్యాః - అన్యథా తేషాం వాక్యానాం పరమా త్మని సమన్యయాసిద్ధేః. యత్ర సన్వయే సాధకయన్తి తేకత్యావగమరూపా ప్రతితా - తస్మాత్ ఫేమ్నై తన్త్రైవ తదన్వి రుద్ధయన్తి క్రిపవతోవ్యాభిప్రేతో భవితు మన్తతి - యథేక్షణేనాగోణేన సతః ప్రధానవైలక్ష్యే సాధితే దృష్టామైతే సృష్ట్యువార్థతయాపున్యవస త్తే రహమానాకారతాప్రతిషేషో-౭భిప్రేతః. ఆనందవల్లభమ్ * సయన్ప్రాయం పురుషే యన్ప్రాసావాదిత్యే సమకభితి పురుషే అదిత్యేచావస్థితస్యైక త్యావగమా దాదిత్యాన్యైదేవతావశేషన్తస్య అనన్వయతప్రత్యాభ్యానార్థ మన్తరా దిత్యవిద్యారమ్భభితి నైతవ వ్యాఖ్యాతత్యాత్. స్థానభేదపి స్థానిన ఏకత్వం పూర్వసిద్ధమ్. సూత్రాక్షరాననుగుణతాచ - సూత్రే సచ్ఛబ్దస్య కిం నిషేధ్యమ్. కిం నామరూపమ్ - ఉత స్వరూపభేదః. నామరూపం చేత్ - అనిషేధ్యమ్ - తత్ర విచారత్యాత్. సన్యరూపభేదశ్చేత్ - అత్యాత్మ్యమ్. జీవావస్థాన్వయినాం దోషాణాం నిషేధరతయా-౭ధ్యావగమన్త ప్రకృతానసారా దుచితః. సర్వప్రతిపేక్ష్యతామకృత్య ప్రతిపాదనాదిత్యత్యాత్మ. అన్తాకంతు పేక్ష్యంక శ్చాబ్ధివచ. అతదన్వచనాత్ - ఏకత్వవచనాదిచాయన్తమ్ - ముఖవిద్యావాక్యే * యన్ప్రాయమితి ముహుర్నిచేశస్య యన్ప్రాయం దేవదత్తః - యన్ప్రాయం యజ్ఞదత్త ఇతివద్భేదేపున్యవస త్తే. రాత్తత్సవ్యవదేశస్య ప్రత్యేకం యన్తత్యావచ్ఛ. తోకన్తైకత్వస్యాన్యసమర్థనియత్యావదేవ సూత్రాన్తరయో రన్యతో-౭ సువపన్య. ప్రకాశవన్త్యత్యాదికమధికరణాన్తమ్ - తత్ర * అదిత్యవర్ణమ్ * రుక్మాభమ్ * భారూప ఇత్యాదినాం బోధలక్షణపరత్వం పూర్వవత్తీకృత్య త్ప్రతిపత్తాప్రతిపాదనం సిద్ధాన్తయన్తి. సరేజసి బోధత్యమ్ - సహోధే తిమిరూపవత్త్యమ్ - అత స్వాదృశ్యాభావా దైయర్థ్యమ్. తదభావశ్చాన్వయైర్థ్యమ్. * తన్మాత్రమ్ - తేజోమాత్రమ్. * భారూపఇత్యుక్తమ్. తేజోరూపస్య పరస్య భోక్తృహృదయే-౭వస్థానాభిప్రాయా జలసూర్యాద్యుపమా. దర్శనస్థానీయస్య కస్యచి దభావా దమ్భవ దగ్రహణం నాత్ర ముఖ్యవ్రతివిమృశాచ - జలస్థానీయ మన్తఃకరణమ్ - తత్ర యథా భోక్తృవాణాం వృద్ధిహానభాక్త్యమ్ - అన్తః

30|| సూ. పరమతస్సేతున్నాననమృత్యు భేదవ్యవదేశేభ్యః. ౧.

† ఇదానీ మస్తా త్వరస్తా జ్ఞగన్నిమిహోపాదానరూపపరమకారణా త్వరబ్రహ్మణః పరమపి కించి త్తత్వమస్తీతితైస్సి ద్వైత్యాభాసై రాశజ్ఞ్య నిరాక్రియతే † అస్యోపాస్యస్య నిర్దోషత్వానవధికాతిశయానశ్శ్చైవకల్యాణగుణాకరత్వస్థేమ్న. † తత్రేయ మాశక్త్యా - య దిదం పరం బ్రహ్మార్థయలిప్తమ్ - ఏతన్నా నిఖిలజగత్కారణా త్వరమపి కించి త్తత్వ

కరణవిసర్వణేహి భోక్తాభో విసర్వస్య ఆహోమభ్య ఆఽఖ్యాగేభ్యః - తస్మి స్ఫుతిప్రాసమానే ప్రతిశ్రానస్తే యావ దనుభావః - ఏవం పరోపార్థవైద్యః కరణేషు వృద్ధిప్రాసభాక్త్యం భజతే. ఏవం వృష్టాన్తద్వార్తాద్వికసామన్వనమృత్యు. దర్శనాత్ - జీవనదక్షప్రవేశదర్శనమృత్యు - పురుష అవిశదతి. ఇద మన్వంత రాదిత్యజ్యోతిరధికరణాదిషీత్వరస్య దీప్తిమత్వస్య నిర్ధతయా కృతకరత్వ దయక్తమ్. ఈశ్వరస్య స్వరూపవిసర్వణే నిర్వికారత్వేప్రతివైయోగ్యం. ప్రకృతైతావ త్వమిత్యుక్త చతుర్థా సంశయ్య రూపవ్యయాతిరిక్తం | బ్రహ్మాతి సిద్ధాన్తయన్తి. తత్ర బ్రహ్మప్రతిషేధశక్త్యాఽనుపపన్నేతుక్తా - ఇతి శబ్దస్య ప్రకారవాచితయా బ్రహ్మోపసామకత్వాభావాత్. రూపద్యయస్య బ్రహ్మణా తాదాత్మ్యం నిషేధతితచ నశబ్దసీయమ్ - * బ్రహ్మణో రూపే ఇతిస్యతిరేకనిరేకే తాదాత్మ్యప్రసక్త్యాభావాత్. ప్రసక్త్యసహా ప్రతిషేధశక్త్యానిరాసవరత్వం యుక్తమ్. తాదర్శ్యవైరస్వరూపిని రధికరణాన్త రత్వ మన్వయోక్తమితిక్తమ్. ఏతావ త్వయం హుగద్యయమాత్రత్వమ - తస్మిన్షేధేన ప్రసక్త్యాతిరిక్తం కారణరూపత్వమస్తీతి ప్రతిపాద్యత ఇతిచార్యుక్తమ్ - బ్రహ్మేన భూయోషీతుగపపాదనాత్. * అభ నామధేయమితి వాక్యం హ్యుక్తాభిప్రేత ముక్తమ్ - ప్రసక్త్యాగతివ్యక్తేఽపిహి * సత్త్వస్య సత్త్వ మిత్యవసద్యతే. అత ఉక్తగుణభూతివిప్లవామాత్రనిషేధఇతి యుక్తమ్. యతో బ్రహ్మనిషేధో నశబ్ద్యః - ఆతఏవ తచన్వక్తమిత్యా దీని సూత్రాణి వసర్వగతస్యాతీద్వియత్యావిధి రనుపలభ్యనిమిత్తాభావప్రసాదనరాణి. యథా ప్రకాశః ప్రకాశాన్తరేణ, జలం శుద్ధజలేనచ సంస్పృష్ట మేకీభవతి - ఏవం సంరధయతు స్మంరాధ్యే నావిభాగశ్రవణాచ్చ ప్రసక్త్యాతిరిక్తబ్రహ్మసద్భూతా, యుజితీ బ్రహ్మసాక్షాత్కారాభావశ్చ నదోషః. అభ్యాస సాధ్యత్వాత్ తస్యేతి యోజనాయాం ప్రకాశశ్చేతి ప్రకాశశబ్దస్య స్వరూప్రస్థప్రకాశశబ్దసరూపాధ్యక్ష్యం స్వరసిద్ధిం వాచ్యేత. యస్తా దజో రహస్య స్య జీవస్య సంరాధ్యేనానైశేవమృత - ఆతోఽన్య బ్రహ్మజానన సోమృతఇతి నన్వికామావాప్తి రూప్యయతే. ఆరో రహస్యస్యస్వాయ స్వరూప విసర్వణే లిప్తమ్ * బాలాగ్రేత్యాదిక్రమితి యోజనాచాధ్యాసారభావశ్చలహిష్కృతేతి స్ఫుటమ్. ప్రసక్త్యాతిరిక్తస్య పరమాత్తమో భోక్తృభోగ్య వర్ధయోశ్చ కార్యకారణావప్రకారః ఉభయవ్యవదేశాదిత్యధికరణే చిన్త్యతే - అసా దన్వ్యతదవస్థారూపే ఉపానానూపాదేయాత్త ఇతి అహిమన్జ్జ లవదిత్యుక్తం భేదాభేదయో ద్భిన్నత్వాన్యం. అనేనేశ్వరస్య పరిణామః పూర్వపక్షితః. శక్తిమచ్చక్రిజేవరూపేణోపానానూపాదేయాత్త కః కార్య కారణభావ ఈశ్వరస్య నిర్వికారత్వాదేయ్యుక్తం ప్రకాశాశ్రయేతి - మార్యకాన్తచన్తకాన్తతప్రాయఃపిష్టాదీనామీ కారణానాం రశ్మిదహనని లాదినిషేధనే ప్రవేశేవా నన్వరూపవికారః. తస్మి కథ మభేదవ్యవదేశఇత్యుక్తావా తేజస్తాన్వితి * భానుమనోన్యజేజస్తేన్వేన సత్త్విదవ్యత్వాది నా పరమాత్తమా జగత్యైకత్వమితి. అహిమన్జ్జలవత్సన్యాప్రతితేవ్యత్వాయానా పూర్వచన్త్యితి - అహిమన్జ్జలనాన్యయేనాత్యన్తాభేదో బ్రహ్మపేక్ష యా జగతోఽభ్యుగతః - ఈశ్వరస్యతః నిర్వికారత్వాత్ తస్య జగతిశ్చ మణిప్రభయోనివ శక్తిమత్తేవరూపేణైవ కార్యకారణభావఇతి సిద్ధాన్త మాచుః. తదిద మనమృద్ధమ - బ్రహ్మణః ఈశ్వరాతిరిక్తత్వే ప్రమాణాభావాత్, నకలప్రమాణాన్యాయవిరోధాచ్చ. బహ్యధ్యాసారాపేక్షత్వాచ్చ మ ధ్యమసూత్రస్య - సూత్రకారావసత్వేఽయ మర్థ ఇత్యవగమ్యతే.

అహిమన్జ్జలాధికరణం సమాప్తమ్.

30|| సూ. పరమతస్సేతున్నాననమృత్యు భేదవ్యవదేశేభ్యః. † అవాన్తరస్థితిమాహ (ఇదానీమితి) అస్తాదితి అతశ్చబ్దవ్యాఖ్యానమృత్యు. ప్రకృ శ్చ నష్టానతోషీ పరస్మై సూత్రే పరశబ్దనిర్దేహి జ్ఞాపయతుం పరస్తా దిత్వయక్తమ్. పరమకారణత్వేప్రయోగోక్తృర్నవానీ పరబ్రహ్మణ ఇత్యుక్త పరశబ్ద యద్యా - పరస్తాదితి పదేన ప్రాప్యతయా పరత్వం వివక్షితమ్. పరబ్రహ్మణ ఇత్యుక్త న్యకార్యాపేక్షయా పరత్వ మున్వతే. పరమకారణాదితి కా జాన్తరరాహిత్యమ్. † (అస్యోపాస్యస్యేతి) ఉభయలిప్తత్వస్థేమ్న ఇత్యర్థః. అన్యథా ప్రాప్యత్వేతిదమయోగిభోగ్యగుణజాతేవైకత్వేనని సహ్యధయలి త్వోపావృల్లసిద్ధిరితి భావః. పూర్వాధికరణే ఉభయలిప్తకత్వస్థేమ్న నిర్దోషత్వవిషయనిరూపణం కృతమ్ - ఆత్రత కల్యాణగుణాన్తదత్వవిషయ రూపా మిత్వయక్తం భవతి. ఉభయలిక్తాత్ బ్రహ్మణః పరం కి మ స్తి - నేతి. అన్య పరత్వే సేతున్నానాదివ్యవదేశా ఉపపన్నాః - ననేతి. అనుపప న్నే పరాన్తరమస్తీ. ఉపపన్నత్వే. పరాన్తరం - నాస్తీతి సిద్ధతి. † (తత్రేయమిత్యుక్తి). † అన్యరకరత్వాభిప్రాయస్సేతువ్యవదేశస్యాన్విది శజా

మన్. కథమ్. * ౧ అథ య ఆత్మా స సేతు ద్వివృత్తి రిత్యన్య పరస్య సేతుత్వన్యపదేశాత్, సేతుశబ్దన్యచ లోకే కూలా
 వ్రవప్రాప్తిహేతౌప్రసీధే రితిఽన్య దనేన ప్రాప్య మస్తీతి గమ్యతే. † తథా * ౧ ఏతం సేతుం తీర్త్వా౭థ సన్నద్ధో భవ
 తీతి తతస్యతాచాన్యాభిసీయతే - అత శ్చాన్యతాన్విప్య మన్. ఉన్యానన్యపదేశాచ్చ - ఉ న్నితమ్ - పరిమితం ఇదం పరం
 ప్రస్త - * ౨ చతుష్పా ద్భిప్తా * ౩ షోడశశల మిత్తున్యానన్యపదేశాత్. స చాయ మున్యానన్యపదేశే సేన సేతునా ప్రాప్య
 స్వానునితస్యా స్థితాం ద్యోతయతి. తథా † సమన్యన్యపదేశత్వ సేతుసేతుమతోః ప్రాపకత్వ ప్రాప్యత్వలక్షణో దృశ్యతే
 * ౧౪ అమృతస్య పరం సేతుం దక్షేణస మివానలమ్ * ౪ అమృతస్యైవ సేతురితి. అతశ్చ పరా త్పర మన్. † భేదేనచ
 పరా త్పరం న్యపదిశ్యతే * ౫ పరా త్పరం పురుష ముపైతి * ౬ పరా త్పరం య న్నహతో మహా న్దమితచ - తథా
 * ౭ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్ * ౭ తతో యదుత్తరతరం త దయాప మనామయమితి, అత ఏభ్యో హేతుభ్యః
 పుస్తా ద్భిప్తాః పరమసి కించి చస్తీతి గమ్యతేఇతి.

యామాచ (తథావీతంసేతుమితి) † (సమన్యన్యపదేశఇత్యాది) పూర్వం కేవలసేవబద్ధః - అత్ర ప్రతిసమన్యన్యనిర్దేశసహితసేతుశబ్దనిర్దేశః. † (భేదేనచేతి)
 పరాత్ - జగత్కాండ. ప్రతానసి పాప్యమన్యః పరిశబ్దః కారణమియమితి పూర్వపక్షిణో వ్యాదయమ్.

౩౦॥ నూ. పరమతస్సేతున్యానసమన్యన్యభేదన్యపదేశేభ్యః. ౧.

(నే.సా.) "౧ జన్మాద్యన్య యతః" ఇత్యాదినా "౧ ప్రతిపేద్యాన్ని" ఇత్యేతదన్తేన యత్పరపరకారణం బ్రహ్మ ప్రతిపాదితమ్, అతగి
 పరమసి కిచ్చేత్తత్వస్యస్తీతి యాక్త్యాహానేనాశ్చ్యుతే. "౧ అథ య ఆత్మా స సేతుః" "౧ ఏతం సేతుం తీర్త్వా" "౨ చతుష్పాద్భి
 ప్తా" "ఇత్యాదిభి గన్య బ్రహ్మః సేతుత్వ తతత్వత్వ పరిమితత్వ ప్రాపకత్వ న్యపదేశేభ్యః, "౭ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం" "౭ తతో
 యదుత్తరతరమ్" ఇత్యేతస్తా దర్శనసన్యపదేశాచాన్యతత్వమస్థీతి. ౧.

(నే.సీ.) "౧౦ యతో వా ఇవాన" ఇత్యాదినా జన్మాద్యాదికారణతయా నిర్దిష్ట త్పరస్యా ద్భిప్తాహోపి పరం తత్త్వం కిచ్చే దస్తి - సేతి
 సంశయః. ఇతోపి పరమస్తీతి ప్రాప్తిగిపక్షః. "౧ అథ య ఆత్మా స సేతుః" ఇత్యన్య సేతుత్వన్యపదేశాత్, "౧ ఏతంసేతుం తీర్త్వా" ఇత్యన్య తరి
 తన్యోవోపదేశాచాన్యోఽన్యదన్యస్తీతి గమ్యతే. "౨ చతుష్పా ద్భిప్తా" "౩ షోడశశలమ్" ఇతి పరిమితత్వన్యపదేశాచాన్యపరిమిత మన్య దస్తీతి
 ప్రతీయతే. "౪ అమృతస్యైవ సేతుః" ఇతి ప్రాపకత్వప్రతేక్యానేన ప్రాప్య మన్య దన్యస్తీతి ప్రాప్యప్రాపకరూపసమన్య త్పత్తియతే.
 తథా "౭ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం" "౭ తతో యదుత్తరతరమ్" ఇతి పురుషశబ్దనిర్దిష్టా ద్భిప్తాః ఉత్తరతరత్వేన భేదన్యపదేశాచాన్యత్పర
 మన్. రాధాప్రస్త - "౧౧ నహ్యేతస్మాదితి సేత్యన్యత్పరమస్తి" ఇతి - సేతి నిర్దిష్టాత్ మూర్తామూ రరూపా ద్భిప్తాహోఽన్యత్పరం నాస్తీతి పర
 తత్వనిపేక్షా త్కారణా ద్భిప్తాహోఽన్యత్పరం నాస్తి. సేతుత్వన్యపదేశస్త "౧ ఏదం లోకానా మనమ్మేదాయ" ఇతిసర్వలోకానాన్యకర
 త్వకృతిః. "౧ ఏతం సేతుం తీర్త్వా" ఇతి తరతిరపి వేదాన్తం తరతీతి త్పత్తినిచనః "౨ చతుష్పాద్భిప్తా" "౩ షోడశశలమ్" ఇత్యన్
 న్నానన్యపదేశోపి "౨ వాక్యాదన్యపదేశాపాదః" ఇతిస దుపాసనార్థః. సమన్యని చాపరిమితస్యాపి తత్త్వదేశసమన్యనిర్దియోన్వితత్వోనుసంధానమ్
 "౪ అమృతస్యైవ సేతుః" ఇతి న్యన్యైవామృతన్య న్యయమేవ ప్రాపక ముచ్యతే - "౧౨ యమేవైష పుణ్యతే తేన లభ్యః" ఇత్యాదిప్రతుః
 "౭ తతోయదుత్తరతరమ్" ఇత్యపి "౭ తేనేదం పూర్ణమ్" ఇతి నిర్దిష్టా త్పురుషా దన్యన్య సవరత్వ మాచ - అపితు "౭ తమేవవిద్యాన్యమృత
 ఇహ భవతి నాన్యగి పక్షా విద్యతే యనాయ" ఇతి పూర్వప్రతిజ్ఞాతం పురుషవేదనస్యామృతత్వ హేతుత్వ మన్యన్యచాపభవ్యం నహేతుక
 ముపసంహరతి. "౭ యత్ప త్పరం నాపర మస్తి కిచ్చేత్" ఇత్యాద్య. "౭ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం" ఇతి పురుషన్య సర్వస్యాత్పర
 త్వం జ్ఞాయస్త్య మన్యన్య పరత్వాభావంచ ప్రతిపాద్య. తతో హేతోః యదుత్తరతరం పురుషతత్త్వం - తదేవాయాప మనామయమ్. "౭ య ఏత
 ద్విదురమృతా స్తే భవన్తి అశోరక దుగ్ధిమేవాపియన్తి" ఇతిపూర్వప్రతిజ్ఞాతమేవైవాపసంహృతమ్.

నూత్రాధ్యైవ పరమతః "౧ జన్మాద్యన్య యతః" ఇత్యాద్యభ్య "౧౩ అతోఽనన్తేన తథాపి లిజమ్" ఇత్యన్తేన ప్రతిపాదితా నిఖిలజగదేక
 కారణా త్సర్వాన్వరాత్తే నూ నిరస్తసిఖిలదోమగ్ధానవధికాతిశయానన్తకల్మాసుకారా త్పరస్యా ద్భిప్తాః పరమసి కిచ్చేదస్తీతి కచ్చన్యతే.
 కుతః సేతున్యాన సమన్యభేదన్యపదేశేభ్యః వ్యాఖ్యాతాన్తే. ౧.

౧॥ ఛాం - ౧ - ౪ - ౧, ౨. ౨॥ ఛాం - ౩ - ౧౮ - ౨. ౩॥ బ్రహ్మ - ౧. ౪॥ అముం - ౨ - ౧. ౫॥ ౩ముం - ౨ - ౧.
 ౬॥ తై - ఆరణ - ఆంభసి - ౧. ౭॥ శ్వే - ౩౪ - ౮, ౧౦. ౮॥ బ్రహ్మ - ౧ - ౧ - ౨. ౯॥ బ్రహ్మ - ౩ - ౨ - ౨౯.
 ౧౦॥ తై - త్వుగు - గంభః. ౧౧॥ బృ - ౪ - ౩ - ౬. ౧౪॥ శ్వే - ౬౪ - ౧౯. ౧౨॥ ౩ముం - ౨ - ౩. ౧౩॥ బ్రహ్మ - ౩ - ౨ - ౨౪.

ఏవం ప్రాప్తే భిక్షయతే.

౩౧॥ సూ. సామాన్యాత్తు. ౨.

తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. యత్ప్రావదుక్తం సేతువ్యవదేశా త్వరాత్పరమస్తీతి - తన్నోపపద్యతే - న హ్యాయ మత్ర కించిత్ప్రాప్త్యం ప్రతి సేతు రుచ్యతే - * ౧ ఏవాం లోకానా మనమ్మేదాయేతి సేతుసామాన్యేన సర్వలోకానభ్యుపకరత్వ శ్చుతేః. † సిమోతి - బధ్నాతి స్వస్థిక్ సర్వం చిదచిదస్పృహత మనజ్జీర్ణమితి సేతు రుచ్యతే. * ౧ † ఏతం సేతుం తీర్త్యేతి తరతిశ్చ ప్రాప్తివచనః - యథా వేదాంతం తరతీతి.

౩౨॥ సూ. బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్. ౩.

యోయమ్ * ౨ చతుష్పాద్భిష్ట * ౩ షోడశశలమ్ * ౪ పాదోన్య విశ్వాభూతానీత్యున్నానవ్యవదేశః - స బుద్ధ్యర్థః - ఉపాసనార్థః. * ౫ సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేత్యాదిభి ర్జగత్కారణస్య బ్రహ్మణోఽపరిచ్ఛిన్న త్వోపగమాత్సత్వత ఉన్మితత్వానవ్యవత్. † జగత్కారణత్వంహి తస్యైవ హ్రాయతే * ౫ తస్మాద్వా ఏతన్నా దాత్తన ఆకాశ స్సముచ్ఛతః * ౬ సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేదేతీతి. † అతోయథా * ౨ వాక్వాదః, ప్రాణఃపాదః, చక్షుఃపాదో, మనఃపాదః ఇత్యాదినా బ్రహ్మణోవాగాదిపాదవ్యవదేశ ఉపాసనార్థః - ఏవమయమపి.

రాజ్ఞా ప్రమాత్రముపాదతే.

౩౧॥ సూ. సామాన్యాత్తు. † ఆవయవాధేనావ్యవధ్నరకరత్వం దర్శయతి (సిమోతిబధ్నాతీతి) * † ఏతం సేతుం తీర్త్యేత్యర్థః కోఽర్థ ఇత్యత్రాహ (ఏతంసేతుమితి).

౩౨॥ సూ. బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్. † ఆపరిచ్ఛేదవాక్యం న జగత్కారణవిషయమ్. కింతు తదతిరిక్త త్వేవిషయమిత్యత్రాహ (జగత్కారణత్వం హీతి). † పాదపదతి నూత్రఖండ్యావ్యాచప్తే (అతోయథేతి) సహ నిఖిలజగత్కారణస్యేవైరస్య వాక్వాదిపక్షంరాదికతిషయవస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వం నవ్యవతి - ఆతస్తస్యోపాసనార్థత్వం నవ్యుతిషన్నమితి భావః.

౩౧॥ సూ. సామాన్యాత్తు. ౨. ౩౨॥ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్. ౩.

(నే.సా.) తుశబ్దేనైతద్వాన్వితరయతి. వైతద్యుక్తమ్, కుతః “౨ సహ్యేతస్మా దితిసేతువ్యవత్సరమస్తి” ఇతి మూర్తామూర్తప్రపంచప్రకార తయా తద్విస్తారో ఇతిసేతి విద్విష్టో బ్రహ్మణోఽవ్యతస్సరన్నాస్తీత్యాదినిషేధసహస్రాత్. పరస్మిన్ బ్రహ్మణి సేతుత్వవ్యవదేశః ప్రకాశనాత్ సర్వ లోకానభ్యుపకరణేవ సేతుసామాన్యాత్తు తథాహ “౧ అథ య ఆత్మే నసేతు రివ్యధృతిరేషం లోకానా మనంభేదాయ” ఇతి. “౨ సర్వం య ల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాస్త్ర ఉపాసీత” ఇత్యారంభ్య ఉక్తజగన్నిమిత్తోపాదానభూతస్యైవ బ్రహ్మణః “౨ ఏత మితి తీర్త్యాభిసంభవితాస్తి” ఇతి పరమప్రావృత్యవచనాత్ తరతి రసి ప్రాప్తివచనః. ౨.

(నే.దీ.) తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సేతుత్వవ్యవదేశస్థానో తస్మాత్సరం నావగమయతి - సేతుసామాన్యాత్ - సాదృశ్యాజ్జగద్విభు రూపాత్ బ్రహ్మస్తథావ్యవదేశఇతి శ్రుతిరేవ సేతుశబ్దం వ్యాచప్తే “౧ అథ య ఆత్మే నసేతు రివ్యధృతిరేషం లోకానా మనమ్మేదాయ” ఇ యద్యత్సన్విభావా లోకా స్ఫుష్టాస్తత్సన్విభావానభ్యురాయ సర్వాః లోకా నయమేవ సేతుప ద్విభృద్ధీతి సేతురీత్యర్థః. ౨.

(నే.సా.) “౨ చతుష్పాద్” ఇతి ఉన్నానవ్యవదేశోపి “౨ వాక్వాదః—చక్షుఃపాదః” ఇతివచనసాధ్యః. ౩.

(నే.దీ.) “౨ చతుష్పాద్భిష్ట” “౪ పాదోన్య విశ్వాభూతాని” ఇత్యున్నానవ్యవదేశ స్తథాఽనుసంధానార్థః. “౨ వాక్వాదః—చక్షుః పాదః” ఇతివత్. ౩.

౧॥ ఛాం-౨-౪-౧, ౨. ౨॥ ఛాం-౩-౧౨-౨. ౩॥ ఉద్రోహ-౧. ౪॥ పురుష సూ. ౫॥ తై-ఆనం-౧అను-౧, ౨.

౬॥ తై-ఆనం-౬అను-౨. ౭॥ బృ-౪-౩-౬. ౮॥ ఛాం-౩-౧౪-౧, ౪.

† స్వయం మను నితస్య కథ ముచ సన్యాసతయాపుష్పవ్రాసనవృత్తిః. తత్రాహ

౩౩॥ సూ. స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్. ౪.

ప్రతిపన్నవాగాదిస్థానవిశేషసూచకాధికేదాత్తత్సంబంధితయోగ్యతావ్యవస్థానం నమ్మనతః - యథా ప్రకాశాదే
ర్వితతస్య వాతాయనఘటాదిస్థానభేదైః పరిచ్ఛిద్యానుసంధాననమ్మన ఇత్యర్థః.

౩౪॥ సూ. ఉపపత్తేశ్చ. ౫.

యమక్తం * ౧ అమృతస్యైష సేతు రితి ప్రాప్యప్రాపకసమ్మన్ధవ్యవదేశా తస్మిన్కా త్వరం ప్రాప్య మస్తీతి -
తన్న - ప్రాప్యస్య కరమపురుషస్య స్వప్రాప్త స్వస్యైషైవాయతోపపత్తేః. * ౨ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో
నమేధయా నబహునా శ్రుతేన | యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్యామిత్వేన
స్యాప్రాయత్వప్రవచాత్.

౩౫॥ సూ. తథాన్యప్రతిషేధాత్. ౬.

†. యత్పునరుక్తమ్ * ౩ తతో యమత్తరతరమ్ * ౪ పరాత్పరం పురుషమ్ * ౫ అక్షరా త్వరతః పర ఇత్యాదిభేద
వ్యవదేశా త్వరాత్వర మస్తీతి - తన్నోపపద్యతే - తత్రైవ తతోఽన్యస్య పరస్య ప్రతిషేధాత్ * ౩ యస్తా త్వరం
నాపరమస్తి కించి ద్యస్తా న్నాచీయో నజ్యాయాస్తి కత్పిదతి. † యస్తా దపరం పరం నాస్తి కించిత్ - † నకేనాపి ప్రకా
రేణ పర మస్తీత్యర్థః. తథాఽన్యప్రాపి * ౬ సహ్యేతస్తా దితిసేత్విన్యత్వరమస్తీతి. ఇతి సేతి నిర్దిష్టా దేతస్తా ద్యప్రవృణోఽ

† అన్యసూత్రకామహా (స్వయమనునితస్యేతి).

౩౩॥ సూ. స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్. పుష్టాన్తథాతవాగాదివిషయ మిదం సూత్రిమ్.

౩౪॥ సూ. ఉపపత్తేశ్చ. † (అనన్యోపాయత్యవశాత్) ప్రాప్యస్యైషైవాయతోపపత్త్యవశాదిత్యర్థః. * వివృణుతే తనూం స్యామి
త్యనేన ప్రాపకత్వం ప్రాప్యతన్వం కన్యతే.

౩౫॥ సూ. తథాన్యప్రతిషేధాత్. † మాన్యంశం వృజ్ఞాయ వ్యవస్థితమ్ (యత్సంబంధితాదినా)తత్రైవ-కేవలత్వతోపనిషది. † ఉ
పాత్తనాన్యస్యాన్యయమాహ (యస్తానపరమితి) † తస్మాద్ధమాహ (నకేనాపీతి) * యస్తాదితి పశ్యన్యస్తవదేనాపరశ్చస్యాన్యయేనతి సమాధికనిషే
ధో కృతస్యాత్. పరశ్చస్యాన్యయేనతి సమనిషేధో న కృతస్యాత్ - తద్వానిష్టమ్ - తథానతి పరమపురుషవేదనస్యైకైవైవాపవర్గోపాయతన్వం
పూర్వోక్తం న విధ్యతి. సమాభ్యధికనిషేధపరశ్చత్వరనికోధ, శ్చ. అపరశ్చైవైయర్థత్వం స్యాత్ - పరత్వేన వివక్షితరుద్రవ్యతిక్రమయోఽయ

౩౩॥ సూ. స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్. ౪. ౩౪॥ సూ. ఉపపత్తేశ్చ. ౫.

(వే-సా.) అపరిమితస్యాపి స్థానవిశేషసంబంధా దవచ్ఛిద్యానుసంధానం యుజ్యతే, ప్రకాశాకాశాదేవ వితతస్యాపి వాతాయనఘటాదినా. ౪.
అపరిమితస్వరూపస్యా ౭నుసంధానార్థతయాపి కథం పరిమితత్వవితత్వతః.

(వే-దీ) ప్రతిపన్నవాగాదిస్థానవిశేషసంబంధాత్తత్ తస్మాన్సమ్మన్ధితేనావచ్ఛిద్యానుసంధానం యుజ్యతే - యథా ప్రకాశాకాశాదేవితత
స్యాపి వాతాయన ఘటాదా. ౪.

(వే-సా.) ప్రాప్యస్త్రీన పరమాత్మనః ప్రాపకత్వోపపత్తేః; యథాహ “౧ య మేవైష వృణుతే తేన లభ్యః” ఇతి. ౫.

(వే-దీ.) “౫ అమృతస్యైష సేతుః” ఇత్యమృతస్య స్వస్య స్వయమేన ప్రాపకఇతి సేతుత్వవ్యవదేశోపపత్తేశ్చాన్యత్వరమస్తీతి కల్పనం
తయుజ్యతే. “౨ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన | య మేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే
తనూం స్యామి” ఇతిహి శ్రూయతే. ౫.

స్మృత్వరం నహ్య స్తీత్యర్థః. తథా * ౧ న తస్యేక కర్షణ తస్య నామ మహద్వ్యత్యతి. † తద్ధి జగదుపాదానకారణతయా ౨
 నరర ముక్తమ్ * ౧ న త్వే నిమేషా జ్ఞాతే విద్యుతః పురుషాదధి * ౧ న ఆపః ప్రదుః షే ఉభే ఇమే ఇత్యాదినా. * ౨ † అద్భు
 స్సముఖతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టావితివ జగత్కారణం పురుషమేనం ప్రత్యభిజ్ఞానయతి. * ౩ † తతో యదుత్తరతర
 మితి † కిముచ్యత ఇతిచేత్. పూర్వత్ర * ౩ వేదాహమేతం పురుషం మహాస్త మాదిత్యనర్ణం తమసః పరస్తాత్ * ౩
 త మేవవిద్యా నమృత ఇహ భవతి నాన్యః పథా విద్యతే యనాయేతి పరస్య బ్రహ్మణో మహాపురుషస్య వేదనమేవా
 మృతత్వపాదనమ్ - నాన్యైమృతత్వస్య పథా ఇత్యుపదిత్య తదుపాదనాయ * ౩ యస్తాత్పరం నాపర మస్తి కించిద్యస్తా
 న్నాణీయో నజ్ఞాయో ౨ స్తి కచ్చిత్ | వృక్షఇవ స్తద్ధో దివి తిష్ఠ త్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి పురుషస్య
 పరత్వమ్, తద్వ్యతిరక్తస్య పరత్వాపమృతం, ప్రతిపాద్య ౩ * తతో య దుత్తరతరం త దరూప మనామయమ్ | య ఏత

మపరశబ్దఇతిచేన్న - కాత్తేన్నైవ పరత్వవిషేషే న్యతః ప్రాప్తే తస్మాన్వ్యాఖ్యానీధనప్రోచకాభావాత్. * తతో య దుత్తరతర మిత్యాదివాక్యం హే
 త్యర్థేన అన్యథానిధ్ధ మితిభావః. * † నతస్యేక ఇతి వాక్యం జగత్కారణాదికైవల్యం స్యాదిత్యైతాహ (తద్గీతి) హిరణ్యగర్భస్సమస్తత్రాగ్ర
 * గ్రహపతిః ప్రజా అన్యతః * ధాతా యథాపురస్య మకల్పయ దిత్వాదిభి ర్హిరణ్యగర్భస్య కారణత్వేన పతిపాదనాత్ నద్భిన్నత్వాదీ
 దైరసి న ఏవ కారణతయోద్యతే - * శమ్భురాకాశ మన్య ఇత్యాదిభిరసి న ఏత్రాచ్యతే - * † శమ్భు స్సయిముఖ ద్ద్రహిణి ఇతి నైఖ్యబ్రహ్మ
 క్షేరితి శబ్దాయమాహ (అద్భుస్సమస్తత్రాగ్ర ఇతి) అత్రైవ * విద్యుతః పురుషా ఉభీతి పురుషకర్తా ద్విద్యుతస్త్వైర్ద్రావ దదిపిష్టేషు * అద్భు స్స
 మ్భూత ఇత్యాదివాక్యేషు లక్ష్మీపతిత్యశ్రవణాత్, * య మస్త స్సముఖే కవయో వయస్వీతి నముద్రతాయిత్యశ్రవణాత్, * తదక్షర పరమే
 వ్యామనినీతి పరమవ్యామనసమన్వితా చ్చాపకతపరమపురుషభావజగత్కారణ పతిపాదక ప్రకరణేనైకప్రకరణం * హిరణ్యగర్భ స్సమస్తత్రాగ్ర
 ఇత్యాదివాక్యమితి పరమపురుషస్యైవ జగత్కారణత్వ మాహేత్యర్థః. అన్యథా బ్రహ్మణివయో స్సృజ్యత్వసంహార్యత్వప్రతిబింబోధకః. † (తతో
 యదుత్తరతరమితి కిముచ్యత ఇతి). * † యస్తా త్వరమిత్యాదివాక్యస్య సజ్జోచకత్వేన పరోక్త మిదం వాక్యం అన్యథానిధ్ధ మితిమ మధ్యం హృది
 నిధాయ తస్మాన్వ్యాఖ్యానీధిః కథ మిత్యాహ (కిముచ్యత ఇతి) * తస్తా త్వర్యగత భివ ఇత్యన్య పూర్వపతితం * తేనేదం పూర్ణం పురుషేణేతి వాక్యమ్.
 తతః హృత్ * మహా స్సృభ్యరైస్య పురుషఇతి వాక్యమ్. తదుభయమహోధేన, సర్వానహోగ్రీవత్వనిహాశయత్వ భగవచ్చిద్వాద్యసహోధేన
 వర్ణనీయమ్. సర్వానహోగ్రీవత్వాదికంహి * సహస్రశీర్షం దేవ మిత్యాదిమ పురుషోక్తమాసాధారణాశ్చేనామగతమిత్యర్థః. * తతః - తస్మాద్దేతో
 త్యర్థః. అయావ మనామయమ్ - కర్షకృతదేవతత్కృతదుఃఖవిరోధి. తావత్రయప్రతిభటమిత్యర్థః. ఉపక్రమవిరోధః - * నాన్యః పథా ఇతివాక్యః

౩౫॥ సూ. తథాన్యప్రతిషేధాత్. ౬.

(నే-పా.) “౩ యస్తా త్వర న్నావర మస్తి కిషిద్వస్తా న్నాణీయో నజ్ఞాయో ౨ స్తి కచ్చిత్” ఇత్యస్తి న్యోక్తే పురుషా దన్యస్య జ్ఞాం
 స్త్యప్రతిషేధా దిరోధికన్వాప్తి. “౩ తతో యదుత్తరతరమ్” ఇతితు యతః పురుషతత్వా దన్యదుక్త్యప్తన్వాప్తి. తత ఉత్తరతరం పురుషతత్త్వే
 వాయావ మనామయమ్, “౩ య ఏత ద్విదు రమృతా స్తే భవన్తి ఆభేతత దుగిఖమేవాపియన్తి” ఇత్యుపక్రమప్రతిజ్ఞాతం సహేతుక ముపః
 హృతమ్. “౩ తమేవం విద్యా ౨తిమృత్యుమేతి నాన్యగివథా” ఇత్యుపక్రమే ప్రతిజ్ఞాతమ్. అన్యథా ఉపక్రమవిరోధకః. ౬.

(నే-దీ) “౩ తేనేదం పూర్ణం పురుషే సర్వం తతో యదుత్తరతరమ్” ఇతి పురుషా దన్యస్య సవరత్వే మాహ - “౧ నతస్యేకే కర్షణ
 “౪ నహ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్పరమస్తి” “౩ యస్తాత్పరం నాపర మస్తి కిషిద్వస్తా న్నాణీయో నజ్ఞాయో ౨ స్తి కచ్చిత్” యస్తా దపరం
 రం నాస్తి కిషిద్విత్యర్థః. ఏవ మాదిమ పురుషా దన్యస్య పరత్వప్రతిషేధాత్. “౩ తతో యదుత్తరతరమ్” ఇతితు - యతః పురుషతత్త్వేమేత్రా
 తరమ్ - తతో హేతోః యదుత్తరతరం పురుషతత్త్వమ్ - తదేవ “౩ అయావ మనామయమ్” ఇత్యాదినా వ్యాఖ్యాతమ్. “౩ య ఏత ద్వి
 రమృతా స్తే భవన్తి” ఇతి - “౩ తమేవం విద్యా ౨తిమృత్యుమేతి నాన్యగివథా విద్యతే అయనాయ” ఇతి ప్రతిజ్ఞాతమేత్రావసంహృతః
 “౧ న తస్యేకే కర్షణ తస్య నామ మహద్వ్యత్యః” ఇతివ పురుషతత్త్వేమేవ వదితి - అనన్తరం “౨ అద్భు స్సముఖతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టా
 ఇతిపురుషతత్త్వవాచినైకవాక్యత్వాన్వమాత్, “౧ అమృతస్యపారే” “౧ య మస్త స్సముఖే కవయో వయన్తి” ఇతివ ప్రకమాత్. ౬.

పురు రమ్యతాస్తే భవన్యభేదరే ముఖమేవాపియన్తి సూక్ష్మైశ్చ మర్థం పే తుతో నిగమయతి. యనుత్తరతరం పురు
 రత్వమ్ - తిదేవారూప మనామయం యతః - తిలో య ఏతిత్వరుషత్త్వం నిమః - త పవాన్ముతా భవన్తి - అథేతరే
 ముఖమేవాపియన్తి. అన్యథోపక్రమవిరోధో : అన్యథోవిరోధశ్చ. * ౧ : పరా త్పరం పురుష. ముపైతి దివ్యమితి -
 సాక్షాత్ * ౨ అక్షరా త్పరతః పరశ్చి - అక్షరాత్ - ఆవ్యాప్యరాత్. యః పరః - సుష్టిపురుషః - తస్మా త్సో యో
 పుత్యత్వాదిగుణక సుత్యజ్ఞః పరమపురుషః - స ఏవేహసి * ౩ పరా త్పర ఇతి సమష్టిపురుషాత్పరత్వేనోచ్యతే.

3౩|| సూ. అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః. 2.

అనేన - బ్రహ్మణా సర్వగతత్వమ్ - సర్వస్య జగతో వ్యాప్తత్వం ఆయామశబ్దాదిభ్యః - సర్వవ్యాప్తివాచితబ్దేభ్యోః
 వగమ్యమాన మస్మా త్పరం నాస్తీత్యనగమయతి. ఆయామశబ్దప్రావత్ * 3 తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్ * ౪
 ఉచ్చ కించిజ్జగత్సృష్టికృత్యతే త్రా యశేషే వా | అన్యహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః || * ౫ నిత్యం విభుం
 సర్వగతం సుసూక్ష్మం యదృశ్యతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః. † ఆదిశబ్దాత్ * ౬ బ్రహ్మేవేదం సర్వమ్ * ౭ ఆత్మేవేదం
 ద్వి † మిత్యాదయో గృహ్యన్తే. అత ఇదం పరం బ్రహ్మేవ సర్వస్మాత్పరమ్.

పరాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩౭. * య ఏనం వియతి వాక్యస్య పరిమళురుషేతరతేనపరత్వంహి * నాన్యః పథా ఇత్యినేన విరుద్ధమ్. † (అన్యథోక్తివిరోధశ్చ) * య
 ద్వా త్పరం నాన్యః ఉత్పాదివాక్యవిరోధశ్చేత్వద్వైః. † (పరాత్పరమిత్యాది) పరాత్పరమిత్యాదిసాక్షేషి సమష్టిపురుషాత్పరత్వేన పరమపురుష ఉచ్యత
 తి ప్రతిజ్ఞా - పూర్వనాక్యే సమష్టిపురుషవిలక్షణతయా ప్రతిపాద్యతేన నిర్భేదస్యాచ్యుత్యాద్విదిగుణకస్య పరాత్పరశబ్దేనాత్ ప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః.

3౩|| సూ. అనేన సర్వగతత్వ మాయామశబ్దాదిభ్యః. పూర్వనాక్యై రధికమస్తువాదే మానస ముక్తిమ్-ఇహ స్వపక్షే ప్రమాణ ముచ్య
 తే. నిఋత్వత్వే వ్యాప్తిజ్ఞాపగ్ధం * నిత్యం విభుమిస్రతి రుపాత్తా. విభుమ్-ప్రభుమ్. ఇయం శ్రుతిః పురుషవిషయా - * పరాత్పరం పురు
 ష ముపైతి దివ్యమ్ * దిత్వా హ్యయా ర్థః పురుషఇతి పురుషవిషయప్రకరణశ్చాన్వత్. † నూత్రస్థ మాదిశబ్దం వ్యాచక్ష్వే (ఆదిశబ్దాదితి). † (ఇత్యా
 యోగ్యహ్యప్రతితి) ఆదిశబ్దేన వ్యతిరిక్తతత్వవిషేషపరవాక్యాని, ధారకత్వవిషయస్త్రిత్యాదిపూర్వకవాక్యప్రకరవాక్యాని, సమాసాధికరణవాక్యానిచ
 విషేషాని. సర్వవిద్యోపాసన్యవిశేషనిర్ణయపరనారాయణానువాకే నిఋత్వతయా వ్యాప్తిః * అన్త ర్భూతేవైత్యాదినా ధారకత్వమ్ * తదిన్
 ద్వి సుపజీవితీకేషిత్యమ్ * పతిం విన్వసేతివీక్రమ్ - నియమనాన్యవ్యాపనధారణశేషిత్యైః కృత స్త్రిప్రశంభుశరీరకత్వం బ్రహ్మః స్పీధ్యమ్. ఏవ
 మాశ్వరశ్య కృత స్త్రిప్రశంభుశరీరకత్వసిద్ధ్యా తదిధికతత్వం నాస్తీత్యధికతత్వవిభావే ప్రమాణ ముక్తం స్యాత్ -తత్త్వాన్తరసదృశవేసతి కృతస్త్రి
 శరీరకత్వాదయోగాత్. కించ * విశవతః పరమం నిత్యమ్ * అన్తర్భూతం తత్సర్వం వ్యాప్య * విశ్వమేవేదం పురుషఇతి త్రివిధపరిచ్ఛేదరా

3౩|| సూ. అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః. 2.

(నే-సా.) “౪ ఆహో రజీయా న్న హతో మహీయాన్” “3 తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్” “౪ వ్యాప్య నారాయణ స్థితః”
 “౫ నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మమ్” ఇత్యాదిశబ్దై రనేన బ్రహ్మణా సర్వస్వతిరిక్త వ్యాపకత్వ మవగతమ్, తత్త్వ తత్పాత్పరం వారయతి. 2.

(నే-పి.) అనేన బ్రహ్మణా సర్వస్య వ్యాప్తత్వం “3 తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్” “౪ అన్తర్భూతం తత్సర్వం వ్యాప్య నారా
 యణః స్థితః” “౫ నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యదృశ్యతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః” ఇత్యాదయశబ్దేభ్యః - సర్వవ్యాప్తి
 వాచితబ్దేభ్యో అవగమ్యతే. ఏన మవగమ్యమాన మేతస్మా త్పరం నారాయణత్వర్థః. ఆదిశబ్దాత్ “౭ ఆత్మే వేదం సర్వమ్” ఇత్యాదయో గృహ్యన్తే.
 అతః “౮ యోవా ఇహని” ఇత్యాదినా అవగతజగన్నిమిత్రోపావానకారణా న్నన్యథోక్తి అన్యత్పరం సవిద్యతే. 2.

౧౫ 3ముం - ౨ - ౮. ౨|| ౨ముం - ౧ - ౨. 3|| శ్లో - 3౭ - ౯. ౪|| పురుషనూ. ౫|| ౧ముం - ౧ - ౬. ౬|| బృ - ౪ - ౫ - ౫.
 ౭|| ధాం - ౭ - ౨౫ - ౨. ౮|| శ్లో - భృగు - ౧అమ్.

32౩ నూ. ఫలమతఃపపత్తేః. ౧.

† ఉక్త ముపాసినీహోపజననార్థం జీవన్య సర్వావస్థాను సదోషత్వమ్, ప్రాప్యన్యచ పరమ పురుషన్య నిదోషత్వం కల్యాణగుణాకరత్వం సర్వస్వాత్మరత్వంచ - అతః పర ముపాసనం వివక్ష న్నుపాసినానాం పరస్మా దేవాస్తాత్మమమా త్రతాప్తి త్తిరూప మవవర్గాఖ్యం ఫలమితి సమ్మతి బ్రూతే. † తుల్యన్యాయతయా శాస్త్రీయ మైహికా ముష్టికమపి ఫలం అతఃప-

హిత్యము క్రిమ్, తథాచ సర్వ సక్షేర తా వదివిజ్ఞప్తురుష్య ప్రతిపాదకతియైతత్సమానాత్మేచ పురుషనారాయణే * యద్యాత్మం యచ్చ భక్తిమ్ * సభూమిం విశ్వతో వృత్యా * పురుష వేదేనం సర్వమితి త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యము క్తమ్, - తత్కర్మాధికపద్దునిషేధస్థితిః - అధికవస్తువ్యావసతి పరిచ్ఛేదాభావాయాగాత్. అతః తద్వర్గాని వాక్యాన్యనుసంధేయానీతి భావః.

పరైస్తు - సమ్మద్యవదేశోనామ * సతా సోమ్య తిదా సమ్మన్నః * ప్రాజ్ఞానాత్మనా సమ్మవివక్తికతి దర్శితః. భేదవ్యవదేశశ్చ * య ఏహో నరదీత్యే హిరణ్యయః పురుషః * య ఏహో నరక్షీణీ పురుషఇతి దర్శితః, స్థావికేవాదిత్యాదిమత్రాణి సమ్మద్యభేదవ్యవదేశపరిహారణ రాణి వ్యాఖ్యాతాని-ఉపాధిభేదాపేక్షయా భేదవ్యవదేశోపసర్గూపతః. భేదోపశమమి సమ్మద్యే ఈర్ష్య శ్చ సమ్మద్య ఉపవద్యతే- * సమవీతఇతి సన్యాససమ్మద్యశ్రవణాత్. * సర్వం తం పరానాదిత్యాది రన్యప్రతిషేధః. * అసేన - సేత్యాదివ్యవదేశనిరాకరణేన సర్వగతత్వం సిద్ధం భవతి - ఆన్యథా సర్వస్వరా వాన్యస్వ త్రత్యేనాత్మనః పరిచ్ఛేద స్సన్యత్. సర్వగతత్వంచాస్యాయామశబ్దాదిభిః జ్ఞానతఇతి వ్యావక్షతే. తత్ర సతానజ్జగత్కారణాత్ బ్రహ్మణో విలక్షణవస్తుమత్ర సుఖ నిషేధ్యమ్ - కింతు ఉత్కృష్టం తత్వాన్తరమ్-ప్రాచూణికస్య ప్రధానజీవ్యరైలక్షణస్యానిషేధ్య తాన్యత్, కార్యకారణభేదనిషేధస్యచానుభూతాధికరణే కృతకాన్యత్, సేమాన్యాసవ్యవదేశాదీనాం కార్యకారణభేదసాధకత్యాభావాచ్చ. సహి కారణమేవ స్యకార్యప్రాప్త్యై సేతురీతి నియమః. సర్వగతత్వస్య సిద్ధాన్త సేతుతయోక్త్యావచ్చ నాన్యమాత్రం ప్రతిషేధ్యమ్ - తస్య భేదసాధకత్వాత్. వ్యాప్తిర్ని వ్యాప్యవ్యాపక భేద మవగమయతి. అతః ఉత్కృష్టతత్త్వనిషేధార్థత్వేనైదికరణస్య సిద్ధే సుఖప్రవాక్యప్రతిపన్నసమ్మన్యో సమార్యపక్ష బీజం భవతి - కారణా దృష్టివ్యా సుఖప్రసాద్యత్కర్మాభావాత్. అతఏవాదిత్యాదియాపక్షసకృతభేదశ్చ స పూర్వపక్షయంత్రీ. అతఏవ స్థావికేమిదితి సూత్రం సనమ్మద్యభేదవ్యవదేశపరిహారపరమ్. * కతమ్ అత్యేతి - యోజయం విజ్ఞానమయ ఇత్యాదిప్రకరణే సుఖపుత్రాన్యోన్యోభేదేన వ్యవదేశాత్ పరమేశ్వరో వివక్షితఇతి సమ్మతకర్తాన్యోతనిర్వాసనానుపపన్నః. తథాన్యప్రతిషేధానిమాత్రం * యస్తాత్కరమిత్వాదివాక్యవిషయమ్-అతు * సర్వం తం పరా దాత్యాదివాక్యవిషయమ్ - ఉత్కృష్టస్థాన్యనిషేధనైర్వయ అధికరణకృత్యన్యోత్. అసేన - సేత్యాదివ్యవదేశనిరాకరణేనాన్యప్రతిషేధాశ్రయణేన సర్వగతత్వం సిద్ధ్యతి-తచ్ఛాయామశబ్దాదిభిః సిద్ధ్యతీతి యోజనాయాం వాక్యభేదప్రస్తుతాధ్యాపారశ్చ. సర్వగతత్వంచ భేదసాధకత్యాన్యోభవతాం వివద్ధమ్. సచ భేదేనతి వస్తుతః పరిచ్ఛేదస్సన్యోత్ తస్యభేదరూపత్యాభావాత్.

అన్యేతు-సమ్మద్యభేదవ్యవదేశో వయమివ వర్తయన్తవ స్థావికేమిదితి సూత్రమపి తయోః పరిహారపర మాహుః. వికారవృత్తీ బ్రహ్మణో బహిర్వికార మవస్థితం బ్రహ్మప్రతి సేతుత్వమ్ - * తతో యదుత్తరతరమితి పరమాకాశవర్తన ఈశ్వరస్య వికారస్థా దీశ్వరాత్ భేదవ్యవదేశఇతి సన్యాసపభేదఇతి. ఉపవశ్యతేనైవమ్-అన్య భేదస్వరద్యయప్రసక్తాత్. * తస్మా త్సర్వగత శ్చివ ఇత్యుక్తం సర్వగతత్వమ్ * అసేన-సేత్యాదివ్యవదేశనిర్యాపేణోపపాదితం భవతి - తచ్చ * జ్ఞాయాకాపృథివ్యా ఇత్యాదిభిః రాయానుశబ్దాదిభిః సిద్ధమితి. తదపి సహాధియః-అనవచ్చిన్నత్రాచ్యసభవన్య బ్రహ్మపాపానలభ్యత్యైకాస్తాన్యైదేశభేదాపేక్షం సేతుత్వం వాచ్యమ్ - * సర్వం నా వశ్యో వశ్యతి * ఇమా ఘోకా న్నానున్నీ కామరూప్యనుసంజ్ఞాన్యైతిహి స్రూయతే. వికారావస్థితా దీశ్వరాత్ పరమాకాశస్థాత్తరతత్త్వమితి నిర్యాపూర్వవ్యయంత్రీ- * సప్తక్షిణ సప్తభో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనం పూర్ణం పురుషేన సర్వం తతో యదుత్తరతరమితి పరమాకాశస్థా త్పురుషా దుత్తరత్రప్రతిషేః. * అసేన - సేతుత్యాదివ్యవదేశాన్యపరత్వకపక్షమ్ * తస్మా త్సర్వగత శ్చివ ఇత్యుత్తరవాక్యసంసర్వగతత్వ ముపపాదితం భవతీత్యవ్యయంత్రీ - పూర్వపక్షపుష్ట్యై పూర్వవాక్యాత్ కారణపురుషాత్ పరత్వేన్యత్తరవాక్యప్రతిపాద్యస్య సర్వగతత్వే విరోధాభావాత్. అతో వాక్యాన్తరసిద్ధాయాః కారణవస్తునా వ్యాప్తే రసజ్యోదమత తతః ఉత్కృష్టవ్యాఖ్యానావ సేతుత్వేన వివక్షితః.

చరాధికరణం సమాప్తమ్.

32౩౩ నూ. ఫలమతఃపపత్తేః. సిద్ధాన్తోప్రక్రమ మిద మధికరణమ్. † అవా న్తరస్థత్వార్థ మనువదితి (ఉక్తమితి) సర్వస్వాత్మరత్వస్య-ప్రాప్యత్వమ్. తత్కల్యాణగుణాకరత్యాన్య స్తవ్యాత్మమపి పృథగధికరణనిరూపితత్వాత్ పృథగన్తమ్ - † సూత్రే ముక్తిరీతి స నిర్దిష్టమ్ - అపితు ఫలవితిసాధారణనిర్దేశకృతః-అతన్యన్యయోజనమామా (తుల్యన్యాయతయేతి) త్రివర్ణప్రదకర్తారాన్యత్వస్థలప్రదత్వయోరపి ముముక్షో రనుసంధేయతా, త్తదవ్యత్ర నిరూపితః. అతి ఉపాసనాపయోగ్యార్థవిచారానన్తరం తదుపయోగ్యార్థాన్తరం నిరూప్యతఇతి వర్ణితిత్యర్థః. ఫలభ్యము క్తమ్-ఫలప్రదత్వ

పరస్మై త్సురూపా ద్భవతీతి సామాన్యేన ఫలమత ఇత్తువ్యతే. కుతపతత్. ఉపపత్తేః స ఏవ హి సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తి ర్మహిమా దానో యాగదానహేమామాదిభి రుపాసనేనచారాధిత విహితాముష్మికభోగజాతమ్, నన్వనరూపావా ప్తిరూప మవవర్గం చ దాతు మిష్టే. నవ్యాచేతనం కర్తృ త్మణఃస్వంసి కాలా న్తాభావిఫలసాధనం భవితు మ్నతి.

3౮॥ శ్రుతత్వాచ్చ. ౨.

* ౧ నవా ఏష మహా నజ ఆత్మాఽన్నాదో వసుదానః * ౨ ఏష హ్యేవానందయాతీతి భోగావవర్గరూపం ఫల మయమేవ దదాతీతిహి శ్రూయతే. ౧॥ బృ-౬-౪-౨౪. ౨॥ తై-ఆనం-౭-౧.

నిరూపణవిధి నన్వతి. తచ్చ కల్పాగరణవిధి పాదా వ్రతాన్తి. పూర్వమీమాంసాయా మపూర్వాధికరణే ద్వారమూత్రం నిరూపితమ్-ఆత్ర తు ద్వావపిశేషో నిరూపితవిధి భివా. కిం సాచపూర్వా త్కర్తృపాననాత్ స్వగ్ధావవర్గఫలాత్పత్తిః - ఉత కర్తృపాననారాధితా ద్వాన్యాదిదేవతా రూపాత్కేవలాచ్చ బ్రహ్మణవిధి. కిం * స ఏవైవం భూతిం గమయతి * య మేవైవ వృణోతే తేన లభ్య ఇత్యాదివాక్యశేషో వాన్యాదిరూప న్య కేవలస్యచ బ్రహ్మణః ఫలప్రపత్త్యే మగమయతి. నేతి. కిం వాక్యశేషో యథాప్రతీతార్థపరః - ఉతాతత్త్వే తత్తద్దేవతారూపస్య కేవలస్యచ బ్రహ్మణః ఫలప్రపత్త్యే పాననాత్ సాచపూర్వాత్కర్తృపాననాత్ ఫలసిద్ధిః. ఆన్యవరణేన దేవతారూపస్య కేవలస్యచేత్యేవ న్య ఫలప్రపత్త్యానగమకత్వాత్ కర్తృపాననారాధితా తత్తద్దేవతారూపాత్కేవలాచ్చ బ్రహ్మణః ఫలసిద్ధిః. సర్వజ్ఞత్వే మగ్ధిమా మపేక్షితత్వేన రోధితస్య రాసాద్విష్ణుసావయోగి. నన్వశక్తిత్వం భోగ్యభోగోపకరణాదినిష్పదనపతిబద్ధనిరసమావయోగి. ద్వయమపి లబ్ధసాన్యకించిత్కరమితి మహావారత్యోక్తిః. † ఈశ్వరస్య యోగ్యత్వే ముక్తమ్-కర్తృత్వేనయోగ్యత్వేనమాహ (నేహితి).

3౯॥ సూ. శ్రుతత్వాచ్చ. కేవల ర్హో యోగ్యత్వాభివా దీశ్వరస్యైవ యోగ్యత్వాత్తత్త్వేన ఫలప్రపత్త్యం కల్ప్య మిత్తుక్తమ్ - త త్కర్తృత్వంచేత్యన్య సూత్రస్యాన్యః. * అన్నాదః-అన్వదః.

32॥ సూ. ఫలమత ఉపపత్తే. ౧. 3౮॥ సూ. శ్రుతత్వాచ్చ. ౨.

(నే-సా.) ఆతః పరస్మా ద్భృహ్మణ ఏవ కర్తృభి రుపాసనేన చారాధితా భోగావవర్గరూపఫలం సిద్ధ్యతి. కర్తృ త్మణఃస్వంసి నకాలా న్తరభావి ఫలాయాలమితి సర్వజ్ఞాత్ పరమకారుణికాత్ ఫలసిద్ధి రుచనద్యతే. ౧.

(నే-చీ.) కిం నేహితిం యాగదానహేమామాదిక మపాననాభ్యం చ "3 యజేత" "౪ ఉపాసీతేతి" కామిసా ముముక్షోశ్చ కర్తవ్యతయా శ్రూయమాణం కర్తృవాచపూర్వద్వారేణ భోగావవర్గరూపఫలమ్ - ఉత తత్తదారాధనైః ప్రీతః పరమపురుషవేన ఫలద ఇతి సంశయః. కర్తృనేతి పూర్వసిగ్ధతః - లోకే వర్తమానేః కృషదేశ్య కర్తృవేన సాక్షా త్పరమపరయావా ఫలప్రపత్త్యదర్శనాత్, నేదేవ "3 యజేత స్వర్గకామః" "౪ ఆత్మానమేవ లోక మపాసీతే" ఇతి కామిసా ముముక్షోశ్చ కర్తవ్యతయా శ్రూయమాణం కర్తృ తత్త్వేనసాధుతయా ౭వగతం త్మణికమస్య పూర్వద్వా రేణ భోగావవర్గరూపసర్వఫలప్రపత్తి. రాధానన్ద - కర్తవ్యతయా ౭వగతస్య యాగాదే రుపాసనస్యచ "౫ యజ - దేవపూజాయామ్" ఇత్యాదినా ౭వగతత్వాత్పర్వస్యాభివాన్యాత్, "౬ వాయుమేవ స్వేన భాగ ధేయమోపధావతి న ఏవైవం భూతిం గమయతి" ఇతివాక్యశేషాచ్చ, "౭ ఇ స్తాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం చిభర్తి భువస్య నాభిః | తేదేవాగ్నిస్తద్వాన్యా న్తత్సూర్య స్తద్దేవతాః" "౮ న తయా శ్రద్ధ యా యుక్తస్తస్యారాధన మిహతే | లభతేచ తతగి కామా స్తయైవ విహితాన్వి తాన్" "౯ ఆహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవ" "౧౦ స్యకర్తృణా త మధ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తరి మానమ" "౧౧ తత్ప్రసాదా త్వరాం శాన్తిం ఫానం ప్రాప్సుసి శాశ్వతమ్" ఇత్యాదిగుర్వప్తి. భ్యశ్చ, పరమపురుషవేన కర్తృభి రుపాసనేన చారాధితో భోగావవర్గరూపఫలప్రదః. లోకేచ కృష్యాదికర్తృభి స్ససాధిక మత్వాద్య, తేన భృత్య ద్వారేణ సాక్షాద్వా రానావ మభ్యర్చ్య, తతహివాపేక్షితాని లభన్తే. ఆతః పరమపురుషవేన ఫలప్రదః.

సూత్రార్థస్య ఫలమత ఉపపత్తే ఆతః - పరస్మా ద్భృహ్మణ ఏవ కర్తృభి రుపాసనేనచారాధితా భోగావవర్గరూపఫలమ్. కుతః? ఉపపత్తే - కర్తృహి త్మణఃస్వంసి నకాలా న్తరభావిఫలాయాలమ్. నహి సర్వజ్ఞ సర్వశక్తిః పరమకారుణికో మహాదాతః అనాది రసస్తత్త్వ సర్వేశ్వరః త్వా రాధనరూపేణ కర్తృణా ఆరాధితః ఫలప్రద ఇత్తువవద్యతే. ౧. 3॥ ౪॥ బృ-౩-౪-౧౫. ౫॥ ధాతు-భావద్యన్తే.

(నే-సా.) శ్రుతమేవహి "౧ అన్నాదో వసుదానః" "౨ ఏష హ్యేవానందయాతీ" ఇత్యన్యేన ఫలదాయిత్యమ్. ౨. (నే-చీ.) "౧ నవా ఏష మహా నజ ఆత్మా అన్నాదో వసుదానః" "౨ ఏష హ్యేవానందయాతీ" ఇతి భోగావవర్గరూపం ఫల మయ మేవ దదాతీతి హి శ్రూయతే. ౨. [౬॥ యజ-౨కాం-౧౫-౧౪-౧౦. ౭॥ తై-ఆంభన్-౨. ౮॥ గీ-౭-౨౨. ౯॥ గీ-౯-౨౪. ౧౦॥ గీ-౧౦-౪౬. ౧౧॥ గీ-౧౦-౬౨.]

† సమ్యక్తిపూర్వపక్షమాహ.

౩౯॥ సూ. ధర్మంజైమినిరతవ. ౩.

అతవ - ఉపపత్తే. శాస్త్రోచ్చ - యాగ దాన హేలుమోసాసరూపధర్మమేవ ఫలప్రదం జైమిని రాచ్యార్యో మన్యతే. † లోకే (హి) చ కృష్యాదికర్తృ దానాదికంచ కర్తృ సాక్షాద్వా పరమృతయావా స్వయమేవ ఫలసాధనం చృప్తమ్. † ఏవం వేదేషి యాగదాన హేలుమాదీనాం సాక్షాత్ఫలసాధనత్వాభావేపి పరమృతయా అపూర్వద్వారేణ ఫలసాధనత్వము పవద్యతే. తథా * ౧ యజేత స్వర్గకామ ఇత్యాదిశాస్త్రముపి సిహాధయితస్వర్గకర్తవ్యతయా యాగాద్యధిదధన్య థానుపపత్త్యా అపూర్వద్వారేణ ఫలసాధనత్వమవగమయతి.

౪౦॥ సూ. పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యవదేశాత్. ౪.

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలప్రదత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుతః. హేతువ్యవదేశాత్ * ౧ యజ-దేవపూజాయామితి దేవతారాధనభూతయాగాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయాది దేవతానామేవ తత్తత్ఫలహేతుతయా తస్మిన్ తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యవదేశాత్ * ౩ † వాయవ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత భూతి

† అనవరతాత్రం పూర్వపక్షవర మిత్యాహ (సమ్యక్తిపి)

౩౯॥ సూ. ధర్మంజైమినిరతవ. † ఉపపత్తిం దర్శయతి (లోకేచేతి) † శాస్త్రం దర్శయతి (ఏవంవేదేషీతి) * స్వర్గకామ యజేతేత్యత ఫలసాధనత్వం శ్రుతమేవ - తత్త తదావరకత్వం కల్పయితి న విరోధః.

సిద్ధాస్తమాత మాదత్తే.

౪౦॥ సూ. పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యవదేశాత్. † (యజదేవత్యాది) † తథా వ్యవదేశం దర్శయతి (వాయవ్యమితి) † మస్తాథ్

౩౯॥ సూ. ధర్మంజైమినిరతవ. ౩. ౪౦॥ సూ. పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యవదేశాత్. ౪.

(వే-సా.) ధర్మమేవ అతః - ఉపపత్తే శ్రుతత్వాచ్చ ఫలదాయనం జైమినైవే. ఉపపత్తివ్య కృష్యాదేర్ధర్మనాదేశ్య కర్తృణాం సాక్షాత్ఫలం పరయావా ఫలసిద్ధిదర్శనమ్. శ్రుతత్వస్య కామినః కర్తవ్యతయా కర్తృవిధానాన్యథానుపపత్త్యా కర్తృవాపూర్వద్వారేణ తత్తత్ఫలసాధన మితి నిశ్చయః. ౩.

(వే-దీ.) యాగాదిక ముపాసనాత్కంచ ధర్మమేవ ఫలప్రదం జైమినిరాచార్యో మన్యతే. అతవ - ఉపపత్తే శ్రుతితాత్పర్యార్థః. లోకే కృష్యాదేర్ధర్మనాదేశ్య కర్తృణామేవ సాక్షాత్ఫలదాయకత్వదర్శనాత్. వేదేషి తస్యైవ యాక్రమిత్వపవతి. ఉపపత్త్యేవాపూ ర్వద్వారేణ సాధనత్వమ్. “౧ యజేత స్వర్గకామః” “౪ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్” ఇతి కామినః కర్తవ్యతయా కర్తృవిధానాన్యథానుపపత్త్యా కర్తృవాపూర్వద్వారేణ ఫలసాధన మిత్యుపగమ్యతే. ౩.

(వే-సా.) పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలదాయత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే “౩ వాయవ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత” ఇత్యా దిహి, “౩ న ఏవైసం భూతిం గమయతి” ఇతి భగవదాత్మకతయా వాయవ్యదేః కర్తృవిధిష్యేవ ఫలహేతుత్వవ్యవదేశాత్. వాక్యకేవళం విధ్యపేక్షి తంహి “౫ ప్రతిష్ఠన్తిహి” ఇత్యాదిహి నీవీక్రియతే, “౬ యో వాయా తిష్ఠన్” ఇతిహి శ్రూయతే. ౪.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాస్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

(వే-దీ.) తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలప్రదత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుతః! హేతువ్య వదేశాత్ - “౩ వాయవ్యమేవ స్వేన భాగధేయసాపధాపతి న ఏవైసం భూతిం గమయతి” ఇతి వాయవ్యదాత్మకత్వానన్వితస్య పరమపురుషస్యైవ ఫల ప్రదత్వవ్యవదేశాత్. “౬ యో వాయా తిష్ఠన్” ఇతిచ వాయవ్యదాత్మకత్వా న ఏవ వ్యవస్థితశ్చూరియతే “౭ తదేహగ్నిస్తవాయ స్తవూర్వ స్తదుచన్తగ్నిహః” ఇతి చ. తత్తత్తత్కారేణాపూర్వస్య ఫలసాధనత్వకల్పనై శ్రుతహన మశ్రుతకల్పనంచ. విధ్యపేక్షితఫలసాధనత్వప్రకారే వాక్య కేషేణావగతేన సఫలసాధనత్వప్రకార కల్పనం న్యాయ్యమ్ - యదైవహి రాత్రివ్రతాదివిధిక్రమే న కల్పయిత ఇత్యర్థః. ౪.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాస్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

కామో వాయువై ఖేపిషా దేవతా వాయుమేవ సేదన భాగధేయోసాచభావతి ససనైసంభూతిం గమయతీత్యాదిషు.
 కామిన స్పిషాభయపితఫలసాధనత్వప్రకారోఽదేశోఽపివిధ్యపేక్షితవచేతి నాతత్పరత్వకా-యంతా. ఏవమపేక్షితే ఫల
 సాధనత్వప్రకారేశబ్దాదేవావగతేనతత్పరిత్యాగ ముక్తాపూర్వాపరికల్పనంచ ప్రామాణికా న సమానే. † లిజాద
 యోషి దేవతారాధనభూత యాగాదేః ప్రవృత్త్యన్యక్తర్తవ్యాపరసాశ్యతాం పువృత్తిస్తిసిద్ధాం శబ్దానుశాసనానుమతా
 మభిదధతి - నాన్య దతాక్షిమతి ప్రాగేప్రాక్తమ్. † తదేవ * ౧ వాయువై ఖేపిషా దేవతేత్యాదిశబ్దా ద్వాయాద్విదానాం
 ఫలప్రదత్వ మవగమ్యతే - † నాయాన్వాయాత్తనాచ పరమపురుషవహారాధ్యతయా ఫలప్రదాయత్వేనచావతిష్ఠతఇతి
 సూత్రయతే * ౨ ఇహాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్నో బిభర్షి భువనస్య నాభిః | తదేవాగ్ని ప్రద్యా
 యు స్తహృచ్చ్య స్తమ చక్షుఃమాత్రతి. అనర్వామిబ్రాహ్మణేచ * ౩ యో నాయా తిష్ఠన్ - యస్య వాయు శ్వరీరమ్.
 * ౩ యోగ్నాతిష్ఠ * ౩ య ఆదిత్యే తిష్ఠన్నిత్యాదిసూత్రయతే. స్వర్గతేచ * ౪ యో యో యాం యాం తినుం భక్తః
 శ్రద్ధయాఽర్చిత మిచ్ఛతి | తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్ || స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యా
 రాధన మీహతే | లభతేచ తతః కార్మా మయైవ విహితాహి తానితి, * ౫ అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ
 ప్రభురేవచేతి. ప్రభురితి - ఫలప్రదాయాత్కర్త. * ౪ దేవాః దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపి. * ౫
 యాన్తి మద్యాజినాపి మా మితి చ. † లోకేచ కృష్యాదిభి ర్విచిత్రహాపా త్రస్యవిశేషాకానమ్నాద్య తై రాజానం
 భృత్యద్వారేణ సాక్షాద్వాఽర్చయన్తి - అర్చితశ్చ రాజా తత్తదారాధనానుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛాద్యత్వత్. † వేదా
 న్తా స్త్యతివతితనతేతరప్రమాణసమ్మాననాభూమిం నిరస్తసమస్తావిద్యాదిదోషగర్భం స్వాభావికానవధికాతిశయాపరిమి
 తోదారగుణసాగరం పురుషోత్తమం ప్రతిపాద్య తదారాధనరూపాణిచ యాగదానపహమాత్మకాని స్తుతినమస్కారకీర్తి
 నార్చనధ్యానానిచ తదారాధనాని, ఆరాధితా త్పరస్తా త్పురుషా ద్భగవావనస్థూపం ఫలంచవదన్తితి † సర్వం సమజ్ఞానమ్.
 ౧|| యజు - ౨కా - ౧౮ - ౧వం. ఫలాధికరణం సమాప్తమ్. ౪|| గీ - ౭ - ౨౧, ౨౨, ౨౩.
 ౨|| తై - అంభు - ౨. ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరిచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే ౫|| గీ - ౯ - ౨౪, ౨౫.
 ౩|| బృ - ౫ - ౭ - ౫, ౯. తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదః.

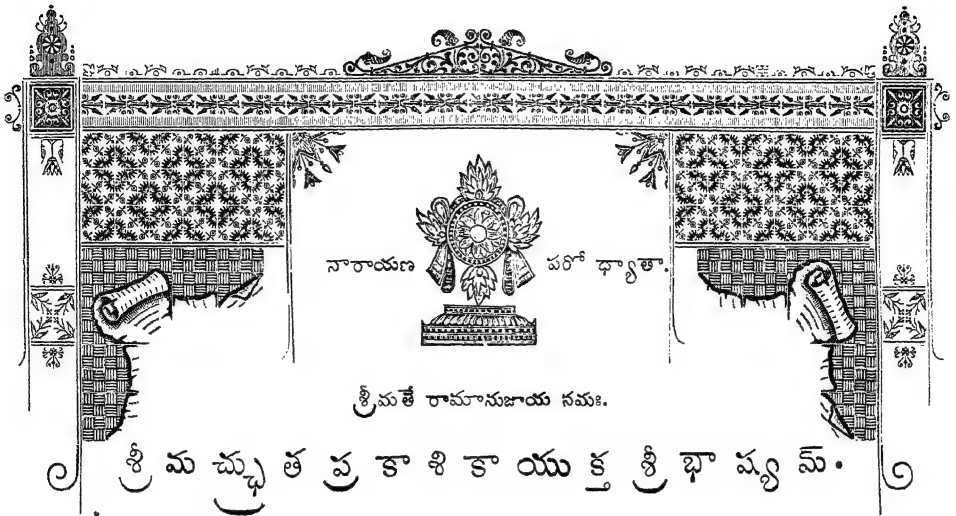
వాదయో రమస్తేయార్థప్రకాశనస్తుభ్యో రన్యచరాన్వ సన్నపాన్వితే ప్రామాణ్య నిత్యత్రాహ (విధ్యపేక్షితవచేతి) మస్తాభవాదయోః ప్రతీయమానాశ్చ
 తాత్పర్యాభావే రాక్షసత్వప్రేక్షిషా, ౭వగోరణశతయాతనా సాన్యసాధనభావ, శర్కరాజ్ఞానద్రవ్య, పశువిశేషాది, రథవాదాద్యోక్త్యుక్తో విధ్యపే
 షితతయా భవద్భిశేవ సీక్ష్మకృత ఇతి గ్రాహః. † దేవతానామపి ఫలప్రదత్వమస్తు-తతః కిమపూర్వస్య ఫలప్రదత్వానభ్యుపగమ ఇత్యుక్తాహ (ఏవ
 మితి) శ్రుతహాస మశ్రుతకల్పనం చానుపసన్నమిత్కర్త. † ఆశ్రుతకల్పనం హి కల్పాన్య పూర్వవాదే వాచ్యాపూర్వవాదే తన్నాస్తీత్వత్రాహ (లిజా
 దయోషితి) పూర్వస్తిన్నవే అపూర్వమేవ కల్పయన్-అన్యతత్పూర్వమ్, తస్య లిక్త వాచ్యతవ్వంచ కల్పయ మిత్కర్త. ప్రాగేవప్రథమాధికరణం
 వేత్త్యర్థః. † తతః కిమిత్యుక్తాహ (తదేవమితి) † తతః కిం పరమపురుషస్య ఫలప్రదత్వఇత్యుక్తాహ (నాయాన్వాయాత్తనాచేతి) † ఆయ మర్థ స్సమ్మ
 పతీతి దర్శయతి (లోకేచేతి) † విగహాద్యభావం యేత్వనుమానాభిభి స్సాధయన్తిత్వతే తదుక్తానుమానం కాలాత్యయాపదిష్టమిత్కలిప్రాయోజాహ
 (వేదాన్తాప్తితి) స్తుతినమస్కారాదీనా మువబృంహానిధిత్యైవతేషాం ధ్యానేనహ కీర్తనమ్. † (సర్వంసమజ్ఞానమ్) విధ్యర్థవాదమస్తాజ్ఞాం నత్యేషాం
 సామజ్ఞాననిత్యర్థః.

ఫలాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీసారథమలలికవాగ్విజయనూననా శ్రీరజ్జరాజవిద్యాజ్ఞాల్పబ్రవేదవ్యాసాపరనామధేయేన
 శ్రీమద్రవరదాచార్యపాదసేవాసమధిగతశ్రీభగవద్రామానుజవిరిచితశారీరకమీమాంసాభాష్యపూర్వద్రవ్యేన
 శ్రీమదర్చనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయపాదః.
 శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

సముదితాధికరణసంఖ్య ౮౨. సముదితసూత్రసంఖ్య ౩౫౪.

పద్యే ౭౪, తదభావ, నృపద, ముగ్ధేర్థనం, తథా | సప్తానతో, భయ, పరం, ఫల, మప్త ద్వితీయగాః||

తృతీయాధ్యాయే—తృతీయః పాదః.

సర్వవేదాంతప్రత్యయాధికరణమ్.

౧॥ సూ. సర్వవేదాంతప్రత్యయంచోదనాద్యవిశేషాత్. ౧.

† ఉక్తం బ్రహ్మపాసిసిపోషజననాయ వక్తవ్యం బ్రహ్మణః ఫలదాయితావర్తంతమ్ - ఇదానీం బ్రహ్మపాసనానాం గుణోపసంహారవికల్పనిష్ఠాయా విద్యాభేదాభేదవిస్తా ప్రస్తూయతే. † ప్రథమం తావదేకస్యవైశ్వానరవిద్యాదికాయాః † అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః కి మేకవిద్యాత్వమ్ - ఉత విద్యాభేదఽస్తి చిన్త్యతే. † అవిశేష

౧॥ సూ. సర్వవేదాంతప్రత్యయంచోదనాద్యవిశేషాత్. † పాదసంఖ్యత్యర్థమనువదితి (ఉక్తమితి) అన్యత్రోపయోగార్థం స్వీకారః ఉపసంహారః. తత్ర తత్తోక్తస్య తత్రత్యక్తైశ్చావయోగో వికల్పః. తయోర్విర్భూత్యర్థః. విద్యానామభేదే ఉపసంహారః-భేదే వికల్పః. † ప్రథమాధికరణకృత్యూహ (ప్రథమంతావదితి) † (అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః) ఏకసంఖ్యకత్వేన, నైకఫలత్వేన, శ్రూయమాణాయా ఇత్యర్థః. పూర్వమీహంసాయాం శాఖాంతరాధికరణే * శాఖాంతరే కర్తృభేదఽస్తి నూత్రేణ పూర్వపక్ష ముక్త్యా * ఏకంవా సంయోగరూపచోదనాభ్యాదిశేషాదితి సిద్ధాంతిత్వమ్ - అత్ర తు శాఖాంతరాధికరణోక్తన్యాయో వేదాంతవాక్యేషు కిం ప్రవర్తతే - ఉత నేతి సంశయ్యప్రవర్తత ఇతి నిర్ణీయతే. నానాశాఖాన్ముతాయాః వైశ్వానరవిద్యాదికాయాః కిం ప్రతిశాఖం భేదః - ఉత్తైకత్వమితి. కిం శాఖాంతరే చత్రభిజ్ఞాన మైక్య మవగమయతి - నేతి. కిం శిరోవ్రతవతా మాధుర్యవీకానాం విద్యోపదేశనియమో వేదాంతవిహితవిద్యాను శాఖాంతరాధికరణన్యాయావతారం నిరుగ్ధి - నేతి. కిం శిరోవ్రతం విద్యార్థమ్ - ఉత అధ్యయనాంగమితి. విద్యార్థత్వే శాఖాంతరవయావతారప్రతిబంధకత్వాత్ చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకరణయా విద్యాభేదః. అధ్యయనార్థత్వే శిరోవ్రతస్య విద్యాను శాఖాంతర సయాప్రతిబంధకతయా చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకత్వాద్యైక్యకరణమితి. † తత్ర పూర్వపతయక్తిమాహ (అవిశేషితి) * అగ్నిహోత్రం జుహోతి * దధ్వా జుహోతిత్యాదిషు జుహోతిపదస్య పునశ్చిదనేపి దక్షేతి విశేష క్షూఢ

౧॥ సూ. సర్వవేదాంతప్రత్యయంచోదనాద్యవిశేషాత్. ౧.

(వే-పా) సర్వవేదాంతప్రత్యయంచోదనాద్యవిశేషాత్. † పాదసంఖ్యత్యర్థమనువదితి (ఉక్తమితి) అన్యత్రోపయోగార్థం స్వీకారః ఉపసంహారః. తత్ర తత్తోక్తస్య తత్రత్యక్తైశ్చావయోగో వికల్పః. తయోర్విర్భూత్యర్థః. విద్యానామభేదే ఉపసంహారః-భేదే వికల్పః. † ప్రథమాధికరణకృత్యూహ (ప్రథమంతావదితి) † (అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః) ఏకసంఖ్యకత్వేన, నైకఫలత్వేన, శ్రూయమాణాయా ఇత్యర్థః. పూర్వమీహంసాయాం శాఖాంతరాధికరణే * శాఖాంతరే కర్తృభేదఽస్తి నూత్రేణ పూర్వపక్ష ముక్త్యా * ఏకంవా సంయోగరూపచోదనాభ్యాదిశేషాదితి సిద్ధాంతిత్వమ్ - అత్ర తు శాఖాంతరాధికరణోక్తన్యాయో వేదాంతవాక్యేషు కిం ప్రవర్తతే - ఉత నేతి సంశయ్యప్రవర్తత ఇతి నిర్ణీయతే. నానాశాఖాన్ముతాయాః వైశ్వానరవిద్యాదికాయాః కిం ప్రతిశాఖం భేదః - ఉత్తైకత్వమితి. కిం శాఖాంతరే చత్రభిజ్ఞాన మైక్య మవగమయతి - నేతి. కిం శిరోవ్రతవతా మాధుర్యవీకానాం విద్యోపదేశనియమో వేదాంతవిహితవిద్యాను శాఖాంతరాధికరణన్యాయావతారం నిరుగ్ధి - నేతి. కిం శిరోవ్రతం విద్యార్థమ్ - ఉత అధ్యయనాంగమితి. విద్యార్థత్వే శాఖాంతరవయావతారప్రతిబంధకత్వాత్ చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకరణయా విద్యాభేదః. అధ్యయనార్థత్వే శిరోవ్రతస్య విద్యాను శాఖాంతర సయాప్రతిబంధకతయా చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకత్వాద్యైక్యకరణమితి. † తత్ర పూర్వపతయక్తిమాహ (అవిశేషితి) * అగ్నిహోత్రం జుహోతి * దధ్వా జుహోతిత్యాదిషు జుహోతిపదస్య పునశ్చిదనేపి దక్షేతి విశేష క్షూఢ

(వే-పా) సర్వవేదాంతప్రత్యయంచోదనాద్యవిశేషాత్. † పాదసంఖ్యత్యర్థమనువదితి (ఉక్తమితి) అన్యత్రోపయోగార్థం స్వీకారః ఉపసంహారః. తత్ర తత్తోక్తస్య తత్రత్యక్తైశ్చావయోగో వికల్పః. తయోర్విర్భూత్యర్థః. విద్యానామభేదే ఉపసంహారః-భేదే వికల్పః. † ప్రథమాధికరణకృత్యూహ (ప్రథమంతావదితి) † (అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః) ఏకసంఖ్యకత్వేన, నైకఫలత్వేన, శ్రూయమాణాయా ఇత్యర్థః. పూర్వమీహంసాయాం శాఖాంతరాధికరణే * శాఖాంతరే కర్తృభేదఽస్తి నూత్రేణ పూర్వపక్ష ముక్త్యా * ఏకంవా సంయోగరూపచోదనాభ్యాదిశేషాదితి సిద్ధాంతిత్వమ్ - అత్ర తు శాఖాంతరాధికరణోక్తన్యాయో వేదాంతవాక్యేషు కిం ప్రవర్తతే - ఉత నేతి సంశయ్యప్రవర్తత ఇతి నిర్ణీయతే. నానాశాఖాన్ముతాయాః వైశ్వానరవిద్యాదికాయాః కిం ప్రతిశాఖం భేదః - ఉత్తైకత్వమితి. కిం శాఖాంతరే చత్రభిజ్ఞాన మైక్య మవగమయతి - నేతి. కిం శిరోవ్రతవతా మాధుర్యవీకానాం విద్యోపదేశనియమో వేదాంతవిహితవిద్యాను శాఖాంతరాధికరణన్యాయావతారం నిరుగ్ధి - నేతి. కిం శిరోవ్రతం విద్యార్థమ్ - ఉత అధ్యయనాంగమితి. విద్యార్థత్వే శాఖాంతరవయావతారప్రతిబంధకత్వాత్ చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకరణయా విద్యాభేదః. అధ్యయనార్థత్వే శిరోవ్రతస్య విద్యాను శాఖాంతర సయాప్రతిబంధకతయా చత్రభిజ్ఞానస్యైక్యావగమకత్వాద్యైక్యకరణమితి. † తత్ర పూర్వపతయక్తిమాహ (అవిశేషితి) * అగ్నిహోత్రం జుహోతి * దధ్వా జుహోతిత్యాదిషు జుహోతిపదస్య పునశ్చిదనేపి దక్షేతి విశేష క్షూఢ

పునశ్చివంస్య ప్రకరణాంతర్యచభేదకత్వాః † చాఖ్యానరేచోభయా కష్టసేయత్వా ద్విద్యాభేద ఇతి ప్రాప్తమ్. † అతఏవ * ౧ శేషా మేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం విదేత శిరోవ్రతం శివ ధ్యైస్తు చిష్టమితి శిరోవ్రతసతా మాథవ్యశికానామేవ విద్యోపదేశనియమ ఉపపన్నతే. † విద్యైశ్యేహి విద్యాజన్య శిరోవ్రతస్యాన్యేషామపి కాఖ్యానం ప్రాప్తే ర్నియమో నూపపన్నతే.

† ఏవం ప్రాప్త ఉచ్యతే - † సర్వవేదాస్తప్రత్యయ మేక ముచాసవమితి. కుతః. చోదనాద్యవిశేషాత్ చోద నా తావ ముచాసేత విద్యా దిక్యేనం జాతీయో భాత్వ్యవిశేషవిధిః. ఆదిశబ్దేన * ౨ ఏవం వా సంయోగరూపవోదనా ఖ్యావిశేషాదితి కర్తకాణ్డశాఖాంతరాధికరణసూత్రోక్తా స్సంయోగరూపాఖ్యా గృహ్యన్తే. ఏషాం చోదనాదీనా మవిశేషాత్ సైవేయం విద్యేతి శాఖానరే ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. తథాహి - ఛాన్దోగ్యవాజినేయకయోః * 3 వైత్వానర ముపాస్త ఇతి చోదనా తావ దేశరూపా, వేద్యోకనిరూపణీయ స్వరూపస్య విదివర్యాయస్యోపాసే శ్వేద్యభూత వైత్వానరైక్యాదూప మప్యవిశిష్టమ్ - ఆఖ్యాచ వైత్వానరవిద్యేత్యవిశిష్టా - ఫలసంయోగోప్యభయత్రాపి బ్రహ్మప్రాప్తిరూపాదేవిశిష్టః. అత ఏభిః ప్రత్యభిజ్ఞానా చాఖ్యానరేపి విద్యైక్యమ్. ౧॥ . ౨॥ . 3॥ ఛాం - ౫ - ౧౨ - ౨.

† యత్తాక్త మవిశేషపునశ్చివంస్య త్వికరణాంతరాచ్చ విధేయభేదప్రతీతే ర్నవిద్యైక్యమితి - తదనుభావ్య పరిహరతి.

౨॥ సూ. భేదాన్నేతిచే దేశస్యామపి. ౨.

అవిశేషపునశ్చివంస్య ప్రకరణాంతరాచ్చ విధేయభేదాన్మ విద్యైక్య మితిచేత్. ఏకస్యామపి విద్యాయాం † ప్రతిపత్తృభే దాత్పునప్రతిః ప్రకరణాంతరంపదపన్నతే. † యత్ర హ్యేకస్యైక ప్రతిపత్తరి పునశ్చివంస్య ప్రకరణాంతరంపదపన్నతే త్రాప్త్యా

యతే - తద్వాన్వియత్తస్య మవిశేషపునశ్చివంస్యైక్యత్వమ్. * ఇడోయజతి * బహిర్వజతి. * తమనపాతం యజతిత్యాదిషు యజతిశబ్దాదేః పునశ్చివంస్య భేదకం పృశ్యతే. † ఏకస్యామపి శాఖాయా మనయోః భేద హేతుత్వ మస్తు - తతః కమిత్యత్రాహ (శాఖాన్తరేచేతి) † శాఖాన్తరత్వాదేవ శాఖాన్తరాధికరణే యా నిర్ధాప్తయక్తిః - దైవాత్రాపి స్వాదితి తయోవామితి శక్త్యా యా మధికాం పూర్వపక్షయక్తిమాహ (అతఏవేతి) అతఏవ - వి ద్యాభేదాదేవత్వార్థః. * కథ మస్యథానియమానుషపత్తిర్యత్రాహ (విద్యైక్యమితి) బ్రహ్మవిద్యాజన్య శిరోవ్రతస్యాన్యేషామపి కాఖ్యానం ప్రాప్తి రనిష్టా. విద్యైశ్యే తదజన్య శిరోవ్రతస్యాన్యేషామపి ప్రాప్తే ర్ననియమాపవత్తి - తస్మాన్నవిద్యైక్యమిత్యర్థః.

† రాధాన్తరూపభేదే (ఏవంప్రాప్తమితి) † సూత్రే ప్రతిజ్ఞాబంధం నపూరకపద ముపాదత్తే (సర్వేతి) సర్వవేదాస్తప్రత్యయమ్ - సర్వేషా మేదాస్తేషు ప్రతీయమామిత్యర్థః. కర్తకాణ్డసూత్రస్థానంపరత్వాత్ తత్త్వి మేకమితి పద మధ్యాహృతమ్. విద్య హేతుషు సంయోగనిర్దేశస్య ప్రాథ మ్యేపి చోదనాయాః ప్రాధాన్యాత్ చోదనాద్యవిశేషాదిత్యుక్తమ్. కర్తవ్యావృత్తి పాసవచాచిధాత్వేభిప్రాయే భావ్యిర్భవిశేషేత్యుక్తమ్. ఏకస్యాం శాఖాయాం విద్యాదితి, శాఖాన్తర ఉపాసితేతి, విధిపదేనతి తత్రాపైక్యసిద్ధిర్యత్యభిప్రాయే విదివర్యాయస్యోపాసేరిత్యుక్తమ్. ద్రవ్యదే వతే కర్తవ్యో రూపమ్. విద్యాయాన్తూపాసైక్యోకనిరూపణీయత్వా త్తదేవరూపమ్.

† అనంతరమాత్రమవతారయతి (యత్తాక్తమితి).

౨॥ సూ. భేదాన్నేతిచేదేశస్యామపి. శాఖాన్తరాధికరణనిర్ధాప్తపాదక హేతు స్ఫుటితః ప్రథమసూత్రే - తత్ర పూర్వపక్షశక్త్యాపరి హర స్ఫుటిస్తో ద్వితీయే. † (విధేయభేదాన్మ విద్యైక్యమితి) విధేయం సామాన్యమ్ - విధేయవిశేష ఉపాసనమ్. † (ప్రతిపత్తృభేదాదితి) ప్రకరణభే దాత్పునప్రతిః ప్రతిపత్తృభేదాత్పరిహారః. ప్రకరణభేదో నాస్తితివ పరిహర్యమ్. † ప్రతిపత్తృభేదా దుపవత్తిం వ్యతిరేకపూర్వక ముపపాదయతి (యత్రహితి). † (ఆస్యథానుపపత్త్యైతి) ప్రతిపత్తృభేదాభావే అవిశేషపునశ్చివంస్య ప్రకరణభేదయో దైవ్యధర్మరూపాఽనుపపత్తిః.

౨॥ సూ. భేదాన్నేతిచేదేశస్యామపి. ౨.

(నే-సా.) అవిశేషపునశ్చివంస్య ర్భూపాదితేన విద్యైక్య మితిచేత్. విద్యైశ్యేపి శాఖాన్తరే ప్రతిపత్తృభేదా స్పృశ్యః. ౨.

(నే-చి.) అవిశేషపునశ్చివంస్య విద్యాభేదావగమా న్మ విద్యైక్య మితిచేత్. ఏకస్యామపి విద్యాయాం శాఖాన్తరే ప్రతిపత్తృభేదా త్పునశ్చివం మధ్యపదితి న విద్యాభేదః. ౨.

నువవత్సా విధేయభేదా ద్విద్యాభేదః - ప్రతిపత్తృభేదేతు తత్ప్రతిపత్త్యర్థతయా పునస్సృజిత్యాద్యుపపత్తే స్తత్ర న విధేయా స్తరసమ్మతః.

† యదోచ్చక్తం శిరోవ్రతవతా మాధర్వణికానామేవ విద్యో

పదేశనియమదర్శనా ద్విద్యాభేదః ప్రతీయత ఇతి - తత్రాహ

3|| సూ. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి సమాచారేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియము. 3.

వైతదస్తి - శిరోవ్రతోపదేశనియమదర్శనం విద్యాభేదం ద్యోతయతి. శిరోవ్రతస్య విద్యాజ్ఞాపాదావాత్. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి తన్నియము - స్వాధ్యాయస్య తథాత్వస్థిర్భూతమ్ - తజ్జన్యసంస్కారభాక్త్యసిద్ధ్యర్థంహి శిరోవ్రతోపదేశనియము - న విద్యాయాః కుతపతత్. * ౧ వైత దచ్చిర్జవ్రతోఽధీయాతేతి తస్యాధ్యయనసంయోగాత్, సమాచారేఽధికారాచ్చ సమాచారాభ్యే గ్రంథే * ౨ † ఇద మపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాత మిత్యుచితేదాత్ * 3 † తేహి మేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత - వేదవిద్యామిత్యర్థః. † సవవచ్చతన్నియము యథాహి సవహూమా సుప్త సూర్యాదయ శ్చతోదనపర్యంతా ఆధర్వణికై కాగ్ని సమ్మద్ధిన తత్రైవ భవన్తి - న త్రేతాగ్నిషు.

† అన స్తరసాత్రం శక్త్యాముఖేనావతారయతి (యదోచ్చక్తమితి).

3|| సూ. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి సమాచారేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియము. శిరోవ్రతస్య విద్యాజ్ఞాపేక్షానిహి విద్యైక్యాత్

రన్యభానాం శిరోవ్రతప్రాప్తిః - విద్యాజ్ఞాత్యమేన వాన్తి - ఆధ్యయనాజ్ఞాత్యావిదిత్యర్థః. † (ఇద మపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాతమితి) వేదవ్రతేన - శిరోవ్రతేన ఇద మపి వ్యాఖ్యాత మిత్యర్థః. † శిరోవ్రతే పున్దులౌపదేశం కృత్వా వ్రతాన్తరం ప్రస్తుత్య తత్ర శిరోవ్రతోక్తక్రమ మతిదిశ ద్వాక్యం శిరోవ్రతం వేదవ్రతశ్చేదేన నిర్దిశే. శిరోవ్రతం ఆధ్యయనాజ్ఞం చేత్ - * తేహి మేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేతేత్యన్య శోఽర్థ ఇత్యత్రాహ (తేహిమితి). † ఆధ్యయనాజ్ఞం శిరోవ్రతం తేహిమేవేతి కథం నియమ ఇత్యత్రాహ (సవవచ్చేతి) కన్యచి త్కర్తవ్యేవస్య కాఖ్యావేశేవతా మసాధారణత్వం యాక్రమిత్యర్థః. సప్త సూర్యాః - ఆరోగో భ్రాజః ఘటః పతజ్ఞః స్వర్ణరోజ్యోతిషీమా నివభాన ఇతి. ఉక్తసప్తసూర్యదేవతాకం కర్త. శతోదనాఖ్యం చ కర్త. సప్తసూర్యో పక్రమా శ్చతోదనపర్యంతా హూమా ఆధర్వణికా నా మేకన్తి స్మగ్నా వేవ క్రియన్తే - న త్రేతాగ్నిషు - తద్వన్నియమ ఇత్యర్థః.

3|| సూ. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి సమాచారేఽధికారాచ్చ సవవచ్చతన్నియము. 3.

(వే-సా.) ఆధర్వణికేదే “3 తేహి మేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత” ఇతి శిరోవ్రతవ్రతాం నియము. శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాజ్ఞాత్వే “౧ వైతి దచ్చిర్జవ్రతోఽధీయాత్” ఇతి తస్యాధ్యయనసంబధావగమాత్, సమాచారాఖ్య గ్రంథే * ఇద మపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాతమితి వేదవ్రతత్వావగాచ్చ. “3 బ్రహ్మవిద్యామ్” ఇత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో వేదవిషయః. యథా సవహూమా వైహమేవ, తథా శిరోవ్రతమితి తన్నవిద్యాభేదవిజ్ఞప్తమ్. :

(వే-చీ.) “3 తేహిమేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధిన దైన్యస్తు చిర్లమ్” ఇత్యాధర్వణికానాం శిరోవ్రతస్య విద్యోప

దేశాజ్ఞాత్యనియమదర్శనం విద్యాభేదం ద్యోతయతి - విద్యైక్యేవ్యధర్వణికానామేవేతి నియమా మోపపద్యత ఇత్యాశక్త్యానా.

శిరోవ్రతం న విద్యాజ్ఞప్తమ్. అపితు స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి - స్వాధ్యాయస్య తజ్జన్యసంస్కారభాక్త్యేహి తన్నియము. “౧ వైతదచ్చిర్జవ్రతోఽధీయాత్” ఇత్యధ్యయనసమ్మన్వితౌ, సమాచారాభ్యే గ్రంథే * ఇద మపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాతమితి వేదవ్రతత్వావగాచ్చ. “3 బ్రహ్మవిద్యాం వదేత” వేదవిద్యామిత్యర్థః. సవవచ్చతన్నియము యథాహి సవహూమా సుప్త సూర్యాదయః శతోదనపర్యంతా ఆధర్వణికై కాగ్నిషుః నిః తత్రైవ భవన్తి - తథేద మస్యాధర్వణికేదనమ్మద్ధితేన తత్రైవ భవతి. 3.

౪॥ సూ. దర్శయతిచ. ౪.

దర్శయతిచ శ్రుతిరుచాసనస్య సర్వవేదానప్రత్యయత్వమ్ - తథాహి - ఛాన్దోగ్యే * ౧ తస్మిన్యదస్తవదప్యేష్టవ్యమి
త్యుక్త్యా * ౧ కిం తు ప్ర విద్యతే యదస్తేష్టవ్యమితి ప్రశ్నపూర్వకం అచహతపావృత్త్యాదిగుణాప్యకవిశేష్టః పుమాత్తా తస్మి
న్నుచాస్య ఇత్యుక్తమ్ - తైత్తిరీయకేతు ఛాన్దోగ్యస్థం ప్రతినిధేశ ముపజన్య * ౨ త తాపి దహం గగనం విశోక స్తస్మి
న్యదస్తవస్తవపాసితవ్యమితి గుణాప్యకవిశేష్టస్య పుమాత్తన ఉపాసన ముచ్యతే - తదుభయత్ర విద్యైకత్వేన గుణోపసం
హారాదేపూర్వకద్యతే.

† తదేవం శాఖానైరధికరణవ్యాయస్థితం విద్యైకత్వం స్థిరీకృత్య తత్ప్రయోజన మాహ.

౫॥ సూ. ఉపసంహారోక్తాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ. ౫.

ఏవం సర్వవేదాన్తేషు సమానేసత్వ్యపాసనే వేదాన్తాన్తరామృతానాం గుణానాం వేదాన్తాన్తర ఉపసంహారః కర్త
వ్యః. కుటః. విధిశేషపదార్థాభేదాత్ - యథైకస్మి న్వేదాన్తే శ్రుతో వైశ్వానర దహరాదివిశేషా గుణ స్తద్విద్యాసమ్బధా
త్తదుపకారరూపప్రయోజనస్థిర్ధృమనుష్ఠీయతే - తథా వేదాన్తాన్తరోదితోపి తద్విద్యాసమ్బధితేన తదుపకారావిశేషా
దుపసంహారప్రత్యుత్తర్యః. చతస్థోఽపధారణే.

సర్వవేదానప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. దర్శయతిచ. తైత్తిరీయకేఽపేక్షితకథనాచ్చాన్దోగ్యైక్యాభోవచనం సిద్ధమ్ - తచ్చ విద్యానాం సర్వవేదానప్రత్యయన్తాయా
నిదయత్వం దోషవయతీత్యర్థః.

† అనన్తరమాత్రసంధిమాహ (తదేవమితి).

౫॥ సూ. ఉపసంహారోక్తాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ.† (సమానేసత్వ్యపాసనే) ఏకసంజ్ఞకే ఏకభవతోపాసనే సమాన ఇత్యర్థః. గుణా
దేనాన్తే ముచ్యతే. సకాఖోక్తగుణస్తద్విద్యోపకారకత్వాదేవ హ్యస్త్రీక్రియతే. తథా తాఖా సర్వోపి గుణ స్తద్విద్యోపకారకత్వా దస్తీకార్యఇత్యర్థః.
చతేకు - ఆఖ్యాభేదం యావత్తేదం భూమిభోజనాదివచ్చిరోవ్రతాదిధర్మభేదం పునశ్చ క్రిందిద్వాళ క్రిసమాప్తివచనప్రాయశ్చితాద్యగ్ధర్మనాని
తాఖాన్తరసంజ్ఞాప్రక్రియాశ్చ పూర్వపక్షపేతురీయా వర్ణయన్తి - తైత్తిరీయకం వాసననేయకం తాఖ్యానక మిత్యాఖ్యాభేదాశ్చ ప్రదర్శితాః.
వేదాన్తే తిచేదితి - గుణభేదాన్తే తిచేదితి వ్యాచక్షతే - చాజినః పఖ్యాగ్నివిద్యాయాం వృష్ట మవ్యగ్ని మామనన్తి, ప్రాణసంవాదేన వాచ్యత్వ
శ్రోత్రమనోభ్యః ఛాన్దోగ్యస్థిద్భ్యః చతుర్భ్యః ప్రాణేభ్యోఽధికం వచ్చుమమ్ * రేతో వావై ప్రహపతి రిత్యాది నా ఆమనన్తి. - అతో గుణభేదః.

౪॥ సూ. దర్శయతిచ. ౪.

(వే.సా.) శ్రుతిశేష విద్యైక్య స్తర్వయతి ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యోక్తం గుణాప్యకం తైత్తిరీయకే కేవలం “౧ తస్మిన్యదస్తవః” ఇతి వదతి. ౪.

(వే.పీ.) దర్శయతిచ శ్రుతి రుపాసనస్య సర్వవేదానప్రత్యయత్వమ్. ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యాయాం “౨ తస్మిన్యదస్తవః” ఇతి విహిత మవ
సాతపావృత్త్యాదిగుణాప్యకం తైత్తిరీయకే కేవలం “౧ తస్మిన్యదస్తవఃపాసితవ్యమ్” ఇత్యేవాక్తవ్ - తదుభయత్ర విద్యైకత్వే సమ్మనతి. ౪.

౫॥ సూ. ఉపసంహారోక్తాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ. ౫.

(వే.సా.) ఏవం సర్వవేద విద్యైక్యే అన్యత్రోక్తానా మన్యత్రోపసంహారః తద్విద్యోపకారరూపాల్లేక్యాత్ ; యథైకవిధిశేషతయా విహి
తాక్తానామితి. ౫.

(వే.పీ.) తదేవం సర్వవేదాన్తేషు దహరాద్యుపాసనే సమానే - ఏకస్మిన్సతి తత్తదుపాసనే వేదాన్తాన్తరవిహితస్య గుణస్య వేదాన్తాన్తర
చోపసంహారః కర్తవ్యః. కుటః! అథాభేదాత్ - తద్విద్యాన్తరేన తదుపకారాభేదాత్. విధిశేషవత్ యథైకస్మి న్వేదాన్తే వైశ్వానరవిద్యాదివిధి
శేషతయా విహితస్య గుణస్య తదుపకారాయోపసంహారః - తథా వేదాన్తాన్తరేపి తద్విద్యాన్తరే విశేషా దుపసంహారో న్యాయ్యః. ౫.

సామ్యవికాగ్నృభిప్రాయా పజ్ఞసంఖ్యైః - పత్తస్తు భక్తౌచై రత్యుపసంహర్యః ప్రాణసంవాదేచాధిసాగ్యపసంహరణో న విస్తృతః పరిహరన్తి. దన్యయితేతి నూత్రమపి * నర్వే వేదా యత్సద ముపసన్తి తే వేద్యబ్రహ్మకతోవచేతాత్, * మహద్భయం వజ్ర ముద్యతమితి కాః శో క్షధంపాతుత్వస్య * అథ తస్య భయం భవతీతి తైత్తిరియతే భేదనిర్దయేన పరామర్శానాన్విజననేయతోక్తస్య వైశ్వానరస్య * యత్వేనైత మేనం ప్రాదేశమాత్రమితి ఛాన్యోగ్యే సిద్ధం దుపాదానాచ్చ వేదోఽగ్రస్యానున్యాయేనాపాననామపి సర్వవేదాస్తప్రత్యయతస్యిద్ధిం దన్యయితేతి వ్యావత్తతే. విధిశేషవ దితి - విధిశేషకబ్ధత్వాగ్నిహోతాదిధర్మసంజ్ఞేన వ్యాఖ్యాతః. తత్ర తావత్కాంతైస్సినాయం పాదో బ్రహ్మజ్ఞానపక్షే న స్యర్థకే - ప్రత్యుక్త తద్వివర్ధన - కాస్త్రస్య నిర్విశేషవస్తువి తాత్పర్యాభ్యుపగమాత్, గుణోపసంహరస్యచ తద్వివర్ధకత్వాత్. గుణానా మతాత్మికత్వాన్నిగ జ్ఞతి రితిచేత్ - అతఏవ వ్యవజ్ఞతి. సహ తత్త్వప్రధానకాస్త్రస్యాతాత్మికగుణప్రతిపాదనపరత్వం యుక్తమ్. క్రమముక్త్యసాయత్వాత్ ఉచిత మితిచేత్. క్రమముక్తిర్నామ కిం నగుణప్రాప్తిపూర్వికా నిర్ణయబ్రహ్మప్రాప్తిః - తదయుక్తమ్ - ప్రమాణాభావాత్. గుణవిజ్ఞేయహోపాసనేన పరజ్యోతిః ప్రాప్తిః, తత్త్వస్య నిరబ్జుతైశ్చర్యం, చ శ్రుతమ్. సహ పరజ్యోతిఃప్రాప్తే రన్య మోక్షోఽస్తి. నగుణోపాసనేన నిర్ణయిద్యో త్పత్త్యా ముక్తిః క్రమముక్తి రితిచేత్ - నగుణోపాసనస్య విపరీతవాసనాజనకేవేన నిర్ణయిద్యోత్వాననప్రత్యక్షికత్వాత్. ఆచ్యుప్తవాన్విరా నిర్ణయి ద్యోత్వానకతత్వమితి చేన్న - నగుణోపాసనస్యచ పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రత్యక్ష్యసహితోపాయత్వప్రతిపాదకప్రమాణవిరోధాత్, ఆనందాచీనాం సర్వ త్రానువృత్తే ర్నిర్ణయవినియమా అభావాచ్చ. అతః పాదోఽయం తత్త్వజ్ఞానపరయుక్తో విదన్తశ్చ. ఆచ్యేతు-కాఖ్యైశ్చైత్యగుణోపసంహరఫలసమ ర్పకప్రయోజనసూత్రపతాచీనియూ స్వర్వవిద్యాసాధారణతావశే రత్ర పూర్వపక్షస్య కాఖ్య సుతేయసర్వవిద్యాసాధారణతయా తత్త్వేనాపి సాధా రణేన భవతుం యుక్తమ్ - అతోఽవిశేషపునశ్చుతిః ప్రకరణా న్తరంచేత్సుభయమపి భాష్యే నిర్దిష్టమ్. సత్వాభ్యాదుపాధేయయః - తేషాం విద్యా విశేషసాధారణత్వాత్ సాధారణపూర్వజ్ఞానపయోగాత్. అతఏవ భేదాదిచేదితి సూత్రే తాభ్యామేవ భేద తృప్తితః - సతు గుణభేదాత్ - గుణ భేదాద్యధీనభేదవిద్యా ఉపరితసాధికరణకార్యత్వాత్. భాష్యే ద్వివితీయసూత్రస్థపూర్వపక్షపాతోరాద్యసూత్రే ఉపన్యాసః ప్రతిపత్తిసాకార్య ధః - పూర్వపక్షయంత్రైవతిపత్త్యన్తరం సిద్ధాంతయంత్రైవతిపత్తి మకరా. కిం చ - తైత్తిరియకమ్ - వాజసనేయక మిత్వాది రాఖ్యభేదః పరైర్దృశః - సతు భాష్యే - వైశ్వానరవిద్యా - ధహరవిద్యేతివ తైత్తిరియకవిద్యా - వాజసనేయవిద్యేతి తత్త్వప్రసవననిమిత్తవామధేయా నాం విద్యానామత్వేన ప్రసిద్ధ్యభావాత్. ప్రసిద్ధ్యభ్యుపగమేన ప్రవచననిమిత్తవామధేయానాం విద్యాభేదాభేదయో రప్రయోజకత్వాచ్చ. తిత్తిరి తాజ్ఞీ ప్రవచననిమిత్తే సంజ్ఞాభేదేహి దహోపాసన మభిన్నమ్, తైత్తిరియకమితి నామ్య ఏకతేయీ పురుషవిద్యాధహరవిద్యయో ర్భేదశ్చ దృశ్యతే. వేదా న్దానాం బ్రహ్మవిద్యాప్రధానత్వాత్ పాదాద్యే సాధారణే ఽధికరణే వైశ్వానరాదివిద్యోపావృతా - సతు ప్రాణవిద్యాది. దన్యయితేత్యత్ర సర్వ వేదాస్తప్రత్యయత్వే వేద్యబ్రహ్మకతోవచేతాత్ హేతుత్వేన ఐహ మయం క్తః - ధహరవైశ్వానరాదిజ్ఞానానా మవ్యభిన్నత్వప్రసక్తాత్. కాఃకతై త్తిరియకయో భ్యయ హేతుత్వస్య గుణస్వస్వానశ్చ న విద్యైకకసాధకః - కాతకే ఈశ్వరస్య నియన్తృత్వప్రతిపాదనాత్, * అథ తస్య భయం భవతీత్యుపాసనవిచ్ఛేదస్య భయహేతుత్వప్రతిపాదనాచ్చ వాక్యయో భిన్నాన్తత్వాత్. * భీదాన్తా దిత్యేద్యుక్తే భయహేతుత్వే వివక్షితే తై త్తిరియకంవల్లివాక్యయో ర్విధ సాకాక్ష్యతస్యిదిరహేతోపజీత్యుపజీతకభావాభావేన తత్త్వైకైకజ్ఞానసస్య విఫలత్వాచ్చ. వైశ్వానరవిద్యాయాం చ * యత్వేనమితి న వాజసనేయోక్తాననాదః - న్యకాఖ్యావ్య ఏవ పూర్వప్రతిపాదకస్యానవాదేన ఫలసమర్పకత్వసమ్మతాత్తస్య వాక్యస్య. అతః కన్యచి దపున్మలోపదేశ శ్వాఖ్య న్తరసాకాక్ష్యతయా తదేకవాక్యత్వే లిజ్జమితి సూత్రాల్లో యం క్తః. విధిశేషకబ్ధస్య న్యకాఖ్యానమప్పితవేద్యగుణవ రత్వం యుక్తమ్ - ఉపకారకత్వసూత్రాదేన తద్విద్యోపకారకత్వే దృష్టాన్తసాధివిత్కాంతికాత్.

అశ్వేతు - ప్రయోజనసూత్రం పృథగధికరణ మాహుః - శ్రుతిః కన్యచి ద్జ్ఞానామ్యుక్తే రజ్ఞానసూత్రయోగా దుపదేశేనతి కార్య స్యావశ్యంభావేన కార్యభావయోగాచ్చ పరిశేషాత్ కన్యచి దన్యతేః స్వయాపాభావనిబన్ధనత్వాత్, అనన్తానాం ధర్మాణా ముపసంహరయోగ్యత్వా చ్చ. సత్యపి విద్యైకత్వే నాన్త్రత్ర త్రా అన్త్రతోవసంహర్యా ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా - తేచాఖ్యామూతాజ్ఞవ ద్జ్ఞాన్తర మన్యభాభేద దుపసంహర్యమ్ - కన్యచి దవచన మస్య కాఖ్య సుతేయాల్లోపసంహరస్య వైకల్పికత్వసూచనార్థమ్ - ప్రతికల్పం సమానేపి కర్తవ్యే ప్రయోగభేదదర నాత్. తలవకారాది తాజ్ఞీకేఽధిక మశిషాదిమ దీక్షాదిసమ్మదనం పురుషవిద్యాయాం కృతమ్ - తదప్రోధాహరణమితి వర్ణయన్తి. కర్తృకత్వేన్స్థిః సత్యజ్ఞానా ముపసంహర్యత్వం కాఖ్య న్తరాధికరణేన సిద్ధమితి తత్త్వరణమాత్రస్య కృతత్వాత్, పూర్వపక్షేనాపేత్యాధిక్యాభావాచ్చ పృథగ కరణత్వ మయుక్తమ్. అనన్త్యాదికమపిహి తత్రాపి వత్తం శక్యతే. తత్ర సిద్ధ మవ్యుత్తోపజీత్యుత్వాత్ సాకార్యాయ చిన్తనీయ మితిచేత్ - శ్రుతిలిక్త దిన్యయాపాప్యచిన్తనీయత్యప్రసక్తాత్. నచ కాఖ్య సుతేయానాం సర్వేషాం వికల్పః - కింతు తుల్యోపకారాణామేవ. తలవకార తాజ్ఞీక పురుషవిద్యామాత్ర మిహి సూదాహర్యమ్ - సర్వవిద్యాసాధారణత్యాభాత్, ప్రదర్శనార్థ ముదాహర్యమితిచేత్ - ఉదాహరణతామ్ - సంకర భావాత్ పృథగ్విచారో నయుక్తః.

సర్వవేదాస్తప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్.

౬॥ సూ. అన్యథాత్వంశబ్దాదితీచేన్నావిశేషాత్. ౧.

† ఏవం చోదనాద్యవిశేషా ద్విదైక్యత్వమ్ - ఏతేషేష గుణోపసంహారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తమ్. అతఃపరం కాశ్చన విద్యా అభివృత్త్య ప్రత్యభిజ్ఞాపేతుఃపూతచోదనాద్యవిశేషోఽస్తి - నేతి నిరూప్య నిర్ణయతే. † అన్యుద్గీఢవిద్యా వాజినాం ఛన్దాగానాం చ. వాజినాం తాతత్ * ౧ ద్వయా హ ప్రాజాత్యా దేవాశ్చసురాశ్చేత్యారభ్య * ౧ శేషా దేవా ఊయః హస్తాసురాన్వజ్ఞ ఉద్గీఢేనాత్మయః - మేత్సుద్గీఢేనాసురవిధ్వంసనం ప్రతిజ్ఞాయోద్గీఢే వాగాదిమనఃపర్యస్తవృష్టే అనురైః ౭భి

౬॥ సూ. అన్యథాత్వంశబ్దాదితీచేన్నావిశేషాత్. † అనాన్తరస్థితి మాహ (ఏవమితి) సామాన్యేనాపాననకాన్త్రీభ సర్వకాళావ్రత్య యన్యాయస్యవిభక్త్యర్థ ముక్తమ్ - తత్ర భేదభేదపేతునన్వావానన్వావో విద్యావిశేషేషు నిరూప్యేతే ఇతి సజ్ఞతిః. వైతానరవిద్యాదికాయా శోచి దనాద్యవిశేషా ద్విదైక్య ముక్తమ్ - అత్రాపి తథాస్యా దితి శబ్దాయావాన్తరస్థితిః. † అన్వీత్యాది * ర్వయా - ద్వివిధాః. ఉద్గీఢేనాత్మ

౬॥ సూ. అన్యథాత్వంశబ్దాదితీచేన్నావిశేషాత్. ౧.

(సా.) పూర్వకాణ్డోక్తం సీవీకృత్యాత్ర నిక్షప్తమాహ.

(నే-సా.) వాజినాం ఛన్దాగానాహోచ్ఛితే ప్రాణదృష్ట్యోపాననం శత్రుపరిభవఫలం హి విహితమ్. తత్రవిదైక్యం పూర్వపక్షం హృది నిధాయ రాధాన్త్రాయయా చోదయతి. వాజినాం ప్రాణదృష్ట్యోపానన ముద్గీఢకర్తృవిషయ మితరత్ర కర్తృవిషయమితి శబ్దాదేవ ప్రతియతే. "౨ అథ హేమ మానన్యం ప్రాణ మూయ స్వస్తి ఉదాయేతి తథేతి తేభ్యః-ఉదగాయత్" ఇత్యాదిసాద్గీఢకర్తృవిషయం వాజినామ్; ఛన్దోగా నాస్తు "౩ య ఏవాయ మ్భుభ్యగి ప్రాణస్త ముద్గీఢ ముపాసాశ్చక్రితే" ఇత్యుద్గీఢకర్తృవిషయమితిచేత్. తదేవ మాహ అన్యథాత్వంశబ్దాదితీచే దితి, ఉపక్రమావిశేషాత్ "౧ హస్తాసురాన్వజ్ఞ ఉద్గీఢేనాత్మయమ్" ఇత్యేకత్ర. అన్యత్రాపి "౪ తద్ధ దేవా ఉద్గీఢ మాజహ్రు రనేనైనానభిహనిష్యమ్" ఇతి. ౧.

(నే-పి) అన్విహ్యుద్గీఢవిద్యావాజినాం ఛన్దోగానాం చ. వాజినాం తాతత్ "౧ హస్తాసురాన్వజ్ఞ ఉద్గీఢేనాత్మయమ్" ఇత్యురభ్య. ఉద్గీ ఢే ప్రాణదృష్ట్యోపాననం శత్రుపరిభవఫలం విహితమ్. ఛన్దాగానామపి "౪ తద్ధ దేవా ఉద్గీఢ మాజహ్రు రనేనైనానభిహనిష్యమ్" ఇత్యురభ్య. ఉద్గీఢే ప్రాణదృష్ట్యోపాననమేవ శత్రు పరిభవఫల ముక్తమ్. * ముభయత్ర విదైక్యమ్ - ఉత విద్యాభేదఇతి సంశయః. చోదనాద్యవిశేషా ద్విదైక్య విధితి పూర్వగీతహే. రాధాన్త్రయ - యదృచ్ఛ్యభయత్రోద్గీఢే ప్రాణదృష్ట్యోపానన మవిష్ట ముక్తమ్ - తథాపి ఛన్దాగానాం "౫ ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్గీఢ ముపాసీత" ఇతి ప్రకృత్య "౪ ఉద్గీఢ మాజహ్రు రనేనైనానభిహనిష్యమ్" ఇత్యుద్గీఢావయవే ప్రణవే ప్రాణదృష్ట్యోపానన ము క్తమ్. వాజినాంతు "౧ హస్తాసురాన్వజ్ఞ ఉద్గీఢేనాత్మయమ్" ఇత్యుపక్రమా దవిశేషే కృతోన్మిదీఢే ప్రాణదృష్ట్యోపానన ముక్తమ్. "౩ అథ హ య ఏవాయ మ్భుభ్యగి ప్రాణస్త ముద్గీఢ ముపాసాశ్చక్రితే" ఇతి ఛన్దాగానా ముద్గానకర్తృవిధిభావయవే ప్రణవే ప్రాణదృష్టివిధా నాత్, వాజినాంతు "౨ అథ హేమ మానన్యం ప్రాణ మూయ స్వస్తి న ఉదాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్" ఇతి కృతోన్మిదీఢస్య కర్తృ ప్రాణదృష్టివిధానాచోచ్ఛితయత్ర రూపభేదా ద్విద్యాభేదఇతి.

సూత్రార్థస్థ - అన్యథాత్వంశబ్దాదితీచే దితి రాధాన్త్రాయయా పరిచోద్య, నావిశేషా దితి పూర్వపక్షీ పరిహరతి. "౩ అథ హ య ఏవా యం ముభ్యగి ప్రాణస్త ముద్గీఢ ముపాసాశ్చక్రితే" "౨ అథ హేమ మానన్యం ప్రాణ మూయ స్వస్తి న ఉదాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగా యత్" ఇత్యేకత్రోద్గీఢే ప్రాణదృష్టిశబ్దాత్, ఇతరత్రోద్గీఢాత్ ప్రాణదృష్టిశబ్దాచ్చ, రూపాన్యథాత్వ మితిచేత్, సరూపభేదః. కుతః? అవిశేషాత్ ఉపక్రమే హ్యవిశేషే "౧ ఉద్గీఢేనాత్మయమ్" "౪ ఉద్గీఢ మాజహ్రు రనేనైనానభిహనిష్యమ్" ఇత్యుద్గీ ఢస్త్యుపాసాన్యత్వప్రతీతేః "౬ త్వం న ఉదాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్" ఇతి కర్తృత్వేత్యాద్గీఢే కర్తృత్వ ముపచర్యత ఇతి యుక్తమ్. అన్యథోపక్రమవి రోధస్సాన్విత్. ౧.

భవముక్త్యా * ౧ అథ హేమ మానన్యం ప్రాణ మూచు రిత్వాదిగా ఉద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా అనురవరాధవ ముక్త్యా * ౧ భవత్కాత్తనా పరాన్య ద్విషన్ భాతృప్ర్యా భవతి య ఏవం వేదేతి శత్రువరాజయఃఫలాయోద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా ద్విహితా. ఏవం భద్రోగానా మపి * ౨ దేవానురాహ వైయత్ర సుయేతిర ఇత్యారభ్య * ౩ తద్దేవా ఉద్గీత మా జహ్రు రనేనైనావభిహవిష్యామ ఇత్యుద్గీతేనానురవరాధవం ప్రతిజ్ఞాయ తద్దేప్రొద్గీతే నాగాదిన్యస్తా దోష మభిధాయ * ౩ అథ హ య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణ స్త ముద్గీత ముపాసాచ్చక్రిరే ఇత్యాదిగా ఉద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా అనురవరా భవ ముక్త్యా * ౩ యథాత్వైన మాఖణ మృత్వా విధ్వంసతే ఏవం హేవ స విధ్వంసతే య ఏవంవిది పాపం కామయత ఇతి శత్రువరాభవాయ ఉద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా ద్విహితా. † వేదసవిషయవిధిప్రత్యయాశ్రవణేషి ఫలసాధనత్వశ్రవణా ద్వేదసవిషయో విధిః కల్ప్యతే. ‡ ఉద్గీతవిద్యాయాః క్రత్వర్థత్వేన క్రతుసాధుణ్యఫలత్వేన్యర్థవాదికమపి ఫలం తదవిరు ధ్ధం గ్రాహ్యమేవేతి దేవతాధికరణే ప్రతిపాదితమ్. † తత్ర పంచయతే - కినుత్ర విద్యైక్యమితితేనతి. కిం యుక్తమ్. విద్యై క్యమితి. కుతః. ఉభయ త్రోద్గీతస్యేనాభ్యస్తప్రాణభావస్యేనాస్యత్వశ్రవణాచ్చేదనాద్యవిశేషాత్. ఫలసంయోగస్తవ చ్ఛత్రుపరిభవరూపా న విశిష్టతే - రూపమవ్యధ్యస్తప్రాణభావోద్గీతాభ్యోపాస్యైక్యా దవిశిష్టమ్ - చోదనావ విదిధాత్వ ర్థగతావశిష్టా, ఆఖ్యాపొద్గీతవిద్యేత్వవిశిష్టా. † అత్ర రాధా విధాయయా పరిచోద్య పరిహరతి అన్యథాత్వంశబ్దాదితిచే న్నావిశేషాదితి యుక్తం విద్యైక్యమితి - తస్మాదపద్యతే - రూపభేదాత్. రూపాన్యథాత్వంహి శబ్దాదేవ ప్రతియతే. వాజసనేయకేహి * ౧ అథ హేమ మానన్యం ప్రాణ మూచు స్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయ దిత్యుద్గానన్య కర్తరి ప్రాణదుష్ట్యా అనురవరాధవ ముక్త్యా * ౧ య ఏవం వేదేతి కర్తర్యేవ ప్రాణదుష్ట్యా రేవం శబ్దా దవగమ్యతే. ఛాన్దోగ్యే * ౩ అథ హ య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణ స్త ముద్గీత ముపాసాచ్చక్రిర ఇత్యుద్గానన్య కర్తృయుద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా అనురవరాధవముక్త్యా * ౩ య ఏవంవిది పాపం కామయత ఇత్యేవం శబ్దా త్కర్తృత్వే ప్రొద్గీతే ప్రాణదుష్ట్యా ద్విహితా - అత ఏకత్ర కర్తరి ప్రాణదుష్ట్యా శబ్దాదన్యత్ర కర్తరి ప్రాణదుష్ట్యాశబ్దాచ్చ రూపాన్యథాత్వం స్పష్టమ్. రూపాన్యథాత్వేవ విధేయభేదే సతి † కేవలచోదనాద్యవిశేషోఽకించిత్యర ఇతివిద్యాభేద ఇతిచేత్. † తన్న .

యామ-ఉద్గీతేన జయామేత్సర్థః, ఆనన్యమ్. ఆనన్యమ్ - ముఖ్య మిత్సర్థః. భవత్కాత్తనేతి - అన్య ద్విషకాభాత్యన్య ఆరాతిః పరాభవతిత్సర్థః * స యేతిరే - యుద్ధం చిత్రం. యథాత్వసమిత్వాది - అఖ్యర ఇత్యాఖణమ్ - మృత్విజ్ఞః. యథా మృత్విజ్ఞోఽత్వం ప్రాప్య విధ్వంసతే ఇత్యర్థః. † నా వేదసవిధి శ్చాయిత ఇత్యత్రాహ (వేదసవిషయేతి) † ఫలసాధనత్వశ్రవణే సతిహి విధికల్పనమ్ - ఫలసాధనత్వమేవ నాస్తి - ఉద్గీతవిద్యాయాః క్రా సాధుణ్యమేవ ఫల మిత్సర్థమాచోక్తశ్రువరాధవాదా తాత్పర్యాభావా దిత్వత్రాహ (ఉద్గీతవిద్యాయాఇతి) అర్థవాదోఽస్తి ప్రావక్త్యేన రుచిజనక అసతా గణేన రుచి ర్న జాయతఇతి తత్రాపి తాత్పర్య మస్మ్యేవేతి తదుపర్యపి బాదరాయణ ఇత్యత్ర ప్రతిపాదిత మిత్సర్థః. † ఏవం విషయగుడ్డికృతా అధనంశయమాహ (తేతేతి) కి ముభయత్ర విద్యైక్యమ్ - ఉత విద్యాభేదః. కి ముభయత్ర విద్యా ప్రత్యభిజ్ఞాయతే - నేతి. కి ముభయత్రోద్గీతస్యే ఉపాన్యత్వమ్ - ఉత క్త్యచి దుద్గీతావయవః ప్రణవః, క్త్యచి దుద్గాతాచోపాస్యా. * ఓ. మిత్సేత తక్షర ముద్గీత ముపాసిత * తేభ్య ఏష ప్రాణ గాయదితి వాక్యద్వయం కి ముభయత్ర విహితోద్గీతాపానసాద్గీతావయవవిషయతా ముద్గాత్వవిషయతాం అపగమయతి - నేతి. యదా నామ యతి - తదోభయత్రోద్గీతస్యైకాపాన్యత్వేన విద్యాప్రత్యభిజ్ఞానా ద్విద్యైక్యత్యం స్ఫూర్తే. యదాత వాక్యద్వయ ముద్గీతావయవస్య ప్రణవః గ్ఘాతు శోపాన్యతా మవగమయతి - తదా రూపభేదేన ఛాన్దోగ్యే వాజసనేయకేవ విద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాభావత్ విద్యాభేద స్పృశితి. † ను మవతారయతి (అతేతి) * క్త్యం న ఉద్గాయేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయదితి - ఉద్గాతరి ప్రాణదుష్ట్యాం కృతవత్సర్థార్థః. * ఏవం వేద జే ! విశిత్వత్ర ఏవంశబ్దాభ్యాం కర్తరి ప్రాణదుష్ట్యా, కర్తరి ప్రాణదుష్ట్యా, శ్చ కర్తృత ఇత్యర్థః. † (కేవలచోదనాద్యవిశేషోఽకించిత్యర ఇతి) చోదనాద్యవి నముచ్చయి ఏవైక్యే ప్రణామ - శబ్దాదనావ్యన్యతమం భేదక మిత్సర్థః. † పూర్వపక్షే సిద్ధావచ్ఛాయయా కృతం చోద్యం పరిహరతి (తేనే ఉచక్తమావిరోధాయావసంహరగతః కర్తృవావిశబ్ద జౌపచారికస్యాదిత్సర్థః.

అవిశేషాత్ అవిశేషేణాన్యథాయత్త ఉద్గీర్ణసాధనకరణభవ ఉపక్రమే ప్రతీయతే - వాజసనేయకే * ౧ తేషా దేవా సామన్తాసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీర్ణేనాత్మయామేత్మ్యపక్రమే హ్రాయతే - ఛాందోగ్యోపి * ౨ తద్దేవా ఉద్గీర్ణ మా జహ్రు రనన్తైనానభిహవిష్యామభితి. అత ఉపక్రమానిరోధాయ * ౩ తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయ దిత్యన్యస్త ప్రాణ భావ ఉద్గీర్ణ ఉద్గావకర్షణాత ఏవ పాశాదిహ్నోజనాదిని త్సౌకర్యాతిశయవివక్షయా కర్తృత్వేనోచ్యతే - అన్యథోపక్ర మగత ఉద్గీర్ణశబ్దః కర్తరి లాక్షణః స్వాత్. అతోపైవ్యోక్తిమ్.

ఇతిప్రాప్తే ప్రచక్షుహే.

21 సూ. నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్తాద్విదివత్. ౨.

సవేతి పంచ వ్యావర్తయతి. నవైతదస్తి - య ద్విద్యైక్యమితి. కుతః. ప్రకరణభేదాత్ * ౪ ఓమిత్యేతదక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీతేతి ప్రకృత ముద్గీర్ణావయవం ప్రణవం ప్రస్తుత్య * ౫ ఏతస్య వా అక్షరస్యోపవ్యాఖ్యానం భవతిదేవా ఽనురాహ వై యత్రసంయేతీర ఇత్యారభ్య * ౬ అథహ య ఏనాయం ముఖ్యః ప్రాణ స్తముద్గీర్ణ ముపాసాం చక్రీర ఇత్యుద్గీర్ణావయవభూత ప్రణవిమయ ముపాసనం ఛందాగా అధీయతే - వాజసన్తు + తాదృశప్రాచీనప్రకరణాభావాత్ * ౧ హస్తానురాన్యజ్ఞఉద్గీర్ణేనాత్మయామేతి కృత్స్ని ముద్గీర్ణం ప్రస్తుత్య * 2 అథహేమ మాసన్యం ప్రాణ మూయ స్త్వం న ఉద్గాయేత్వాదికృత్స్నిద్గీర్ణవివయ మధీయతే+ అతః ప్రకరణభేదేన విధేయభేదః+ విధేయభేదేన రూపభేదభితి

22 సూ. నవాప్రకరణభేదాత్ పరోవరీయస్తాద్విదివత్. ఉద్గీర్ణశబ్దస్య కృత్స్నిద్గీర్ణ పరత్వమ్ * ఓమిత్యేతదిత్యసేన వ్యావర్తకమ్. పశ్య భాగస్యహి సామన్తా ద్వితీయభాగ ఉద్గీర్ణః. ప్రస్తాత్వా, ద్విత ప్రతిహో, పదవ, నిధనాఖ్యాః పశ్య భాగాః - తేషా ద్వితీయసోద్గీర్ణస్వాంయవభూ తః ప్రణవః. తస్మాద్గీర్ణశబ్దేనాభిధానం స్వరవిశేషసిద్ధ్యర్థమ్. + (తాదృశప్రాచీనప్రకరణాభావాదితి) ఉద్గీర్ణావయవభూతప్రణవస్తైత్రాద్గీర్ణశబ్దేనాభి ధానం న ప్రకృతం వాజసనేయకే * ఓమిత్యేత దక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీతేతిదృశవాక్యాశ్రవణాత్. ఉద్గీర్ణశబ్దస్య స్వతోఽనన్యచిరపృత్తిత్యాత్ కృత్స్నిద్గీర్ణపరత్వమ్. ఉద్గీర్ణనమృన్విశేషైఽన్యస్తప్రాణభావత్యేవ సమాసేపి ఉద్గీర్ణావయవకృత్స్నిద్గీర్ణవివయత్యేభేదాద్విద్యాభేదః. + (అతఃప్రక రణభేదేనైతి) ప్రకరణమ్ - విధేయార్థప్రతిపాదకప్రదేశవిశేషః. తద్భేదేన విధేయభేదః. + (విధేయభేదేన రూపభేద ఇతితి) విధేయభేదే రూప

21 సూ. నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్తాద్విదివత్. ౨.

(వే-పా.) వైవం ప్రకరణం చ్యుభయత్ర భిద్యతే “౪ ఓమిత్యేత దక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీత” ఇత్యుద్గీర్ణావయవభూతప్రణవవివయం ఛందో గానామ్. “౧ హస్తానురాన్యజ్ఞ ఉద్గీర్ణేనాత్మయామ్” ఇతితు వాజసాం కృత్స్నిద్గీర్ణవివయమితి రూపభేదా ద్విద్యాభేదః. యథా ఏకస్యామపి కాఖాయా ముద్గీర్ణోపాసనే హిరణ్మయపురుషదృష్టేః పరోవరీయస్తాద్విదివిష్టదృష్టిభిద్యతే. ౨.

(నే-దీ.) నవైతదస్తి - యద్రావైక్యాద్విద్యైక్యమితి. కుతః! ప్రకరణభేదాత్ ఛాందోగ్యోపి “౪ ఓమిత్యేత దక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీత” ఇత్యుద్గీర్ణావయవభూతం ప్రణవ ముపాన్యం ప్రకృత్య, “౨ ఉద్గీర్ణ మాజహ్రుః” ఇతివచనా దుద్గీర్ణావయవభూతః ప్రణవ ఏవోద్గీర్ణశబ్దేనోచ్యత ఇత్యన్యమన్యతే. వాజసనేయకేఽపివిశేషేణ “౧ ఉద్గీర్ణేనాత్మయామ్” ఇత్యన్యక్రమాత్ కృత్స్నిద్గీర్ణ ఉపాన్యః ప్రకృతః. అత ఉద్గీర్ణే ప్రాణ దృష్ట్యైదిశేషే రూపభేదా ద్విద్యాభేదః. పరోవరీయస్తాద్విదివత్ యత్రైకస్యామపి కాఖాయాం ఉద్గీర్ణావయవభూతే ప్రణవే పరమార్థదృష్టివిధా సపాన్యేపి హిరణ్మయపురుషదృష్టి విధానా త్వరోవరీయస్తాద్విదివిష్టదృష్టివిధాన మథా పరమితి రూపభేదః-తదన్వితాపి. ఏవం ప్రకరణభేదే సోపక్రమ ఏవైకత్వోద్గీర్ణావయవవివయత్యేనాన్యత్ర కృత్స్నిద్గీర్ణవివయత్యేవసోపాసనభేదే సిద్ధే సత్యపనంహరణం కర్తవ్యమయం చ ప్రాణదృష్టివిధానం యథాక్రమ మనతిష్ఠత ఇత్యభిప్రాయః. ౨.

నవి దైవ్యకృమ్. † కివ - * ౧ అథ హయ ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గత ముపానాశాచ్చక్రిరథతి పూర్వప్రకృత ఉద్గీధావయవభూతః ప్రణవ ఏవాధ్యస్తప్రాణభావ శ్చద్రోగాగానా ముపాస్యః - వాజనాంతు కృత్సస్మాద్గీతస్య కరో ద్ధాతా ప్రాణదృష్ట్యోపాస్యతతి * ౨ అథ హేమ మాసన్యం ప్రాణమూచు స్తవం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః ఏష ప్రాణ ఉదగాయ దిత్తుద్ధాతరి ప్రాణాధ్యాసం నిర్దిశ్య * ౨ య ఏవం వేదేత్తుద్ధాతైవాప్యస్త ప్రాణభావ ఉపాస్యో విధీయతే - అతశ్చ చూపభేదః. † నవోద్ధాతర్యుపాస్యే విహితే * ౩ ఉద్గీధేనాత్మయామేత్యాఖ్యాయోపక్రమ విరోధ శ్చజ్ఞనీయః - ఉద్గాతు రుపాసనే ఉద్గీతస్యోద్ధానకర్తృభూతస్యావశ్యాపేక్షితత్వా త్రస్యాపి పరపరిభవాఖ్యాం ఫలం ప్రతి హేతుత్వాత్. అతో రూపభేదా ద్విద్యాభేదతః చోదనాద్యవిశేషేషి నవిదైవ్యకృమ్. పరోవరీయస్త్వాదివత్ యథా కస్యామపి శాఖాయా ముద్గీధావయవభూతే ప్రణవే పరమాత్మదృష్టివిధానసామ్యేపి హిరణ్యయపురుషదృష్టివిధానాత్ పరోవరీయస్త్వాదిగుణవిశిష్టదృష్టివిధాన మర్థానరభూతమ్.

౮॥ సూ. సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తీతుతదపి. ౩.

ఉద్గీతవిద్యేతి సంజ్ఞాక్యాత్ తత్ - విదైవ్యకృ ముక్తంచేత్ - తత్ - సంజ్ఞాక్యం విధేయభేదేన్యస్తేవ - యథా అగ్నిహోత్రసంజ్ఞా నిత్యాగ్నిహోత్రే, కుడ్జపాయినా మయనాగ్నిహోత్రేచ - యథావోద్గీతవిద్యేతి ఛాందోగ్యే ప్రథమప్రపాకకోదితాను బహీష్వమ విద్యాను.

భేదః ఫలిత ఇత్యర్థః. † వేద్యేతావతా పూర్వపక్షవాన్పత్తిసిద్ధావపి వాక్యప్రయోగాభిప్రేత మర్థమాపా (కించేతి) యత్తు పూర్వపక్షిణా ఆశ్చర్య పరివృతమ్ - సోపి సిద్ధాస్తహేతుకేవేత్యర్థః. † అగ్న్యస్తప్రాణభావస్యోద్ధాతు రుపాస్యత్యే ఉపక్రమవిరోధ ఇత్యుతావా (నచేతి) సహ్యుపక్ర మాధికరణే ఉపక్రమావగత మవసంహారావగతం త్యాజ్య విత్క్యక్తమ్ - అపితు ఉపక్రమావగతస్య నభిజ్ఞః కార్యతః - అత్రతూపక్రమావగతః తదధికం నీవ్రియతే. * ఉద్గీధేనాత్మయామేత్యుపాస్యోద్ధాతరీయమామోద్గీధ తాత్పర్యమితి భావః. పరోవరీయస్త్వాదివతి సౌత్రం వదమ్. ఉపాస్యైకశ్చే దృష్టివిశేషజ్ఞాత్యేన సత్యపి దృష్టివిశేషణ భూతంపరమాత్మనా హిరణ్యయత్పరోవరీయస్త్వాదిధర్మభేద మాత్రా ద్విద్యాభేదః కృతః - కిః పున రుపాస్యభేదేనతిత్యర్థః. * పరో రహ ఇతివత్ పరోవరీయా - వరీయసాం పరః, తస్య భావః - పరోవరీయస్త్విమ్. ఏవం కర్తృత్వవైమమ ముక్తమ్.

౮॥ సూ. సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్త మస్తీతు తదపి. కుడ్జపాయినా మయనాగ్నిహోత్రం మానమాత్రహోమసమాప్తికమ్. జ్యోతిష్టామే యజేత్ * వాజపేయేన యజేతేతివత్ విద్యానామభేదానాం నవవాక్యస్థత్యాభాషేపి అవిచ్ఛిన్ననమ్నదాయక్రమవేద విద్యానాం తత్తన్నామ? ప్రమాణమ్.

౯॥ సూ. సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తీతుతదపి. ౩.

(వే.సా.) ఉద్గీతవిద్యేతి సంజ్ఞాక్యా ద్విదైవ్యకృ ముక్తంచేత్, విధేయభేదేషి సంజ్ఞాక్యమస్తేవ, యథా నైయమికాగ్నిహోత్రే కుడ్జపా నా మయనాగ్నిహోత్రేచేత్యేవమాదిపు. ౩.

(దే.చి.) ఉద్గీతవిద్యేతి సంజ్ఞాక్యాత్ తత్ - విధేయకృ ముక్తంచేత్. తత్ - సంజ్ఞాక్యం విధేయభేదేషి అస్తీతు - అస్త్యేవేత్యర్థః. య నిత్యాగ్నిహోత్రే, కుడ్జపాయినామయనాగ్నిహోత్రేచ; యథాచ ఛాందోగ్యప్రథమప్రపాకకోదితాను బహీష్వమ విద్యానాద్గీతవిద్యేతిసంజ్ఞాక్యమ్

౯॥ సూ. వ్యాప్తేశ్చ సమజ్ఞానమ్. ౪.

ఛాందోగ్యే ప్రథమప్రపాకే † ఉత్తరావృషి విద్యాసూక్తిభావయవస్య ప్రణవస్య ప్రథమప్రస్తుతస్యోపాస్య త్వేన వ్యాప్తేశ్చ తస్యధ్గతస్య * ౧ తద్ధదేవా ఉద్గీత మాజుహు రిత్తుగ్దీధశబ్దస్య ప్రణవవియత్వమేన సమజ్ఞానమ్. † అవయవేన సముదాయశబ్దః † షటోదగ్ధత్యాదిషు దృశ్యతే. † అతశ్చిద్గీథాఽవయవభూతః ప్రణవ ఏవైదగ్దీధ శబ్దనిర్దిష్టఇతి న ఏవ ప్రాణదృష్ట్యోపాస్యఛాందోగ్యే ప్రతిపత్తస్య - వాచననేయకేతు కృత్సోద్గీధవియ ఉద్గీధశబ్దఇతి కృత్సోద్గీధశస్య క్షత్రినాతా ప్రాణదృష్ట్యోపాస్యఇతి విద్యానానాత్వం నిర్ణయం. ౧॥ ఛాం - ౧ - ౨ - ౧.

అన్యభాత్యాధికరణం సమాప్తమ్.

ప్రణవమాత్రసోద్గీధశబ్దాభిధానం పూర్వమేన పర్యవసితమ్ - ఆత్రమాద్గీ ధశబ్దస్య కృత్సోద్గీధవియత్వాత్ విద్యైక్యమితి శక్త్యా యా మా.

౯॥ సూ. వ్యాప్తేశ్చ సమజ్ఞానమ్. † (ఉత్తరావృషి) * ఓమిత్యేత దత్తర ముద్గీధ ముపాసీతేత్యారభ్యః * తేన వినిర్వోధ్యా యుః సా మ్నో యజువ స్వరమేన ప్రావిశ్చ యదావా యువ మాహ్నితి ఓమిత్యేతానివరతీతి, తథా * అసౌ వా ఆదిత్య ఉద్గీధ ఏష ప్రణవ ఓమితి హ్యే వస్వరమేతీతి, తథా * అధ్యాధాత్వం య ఏవాసుం ముఖ్యః ప్రాణస్త ముద్గీధ ముపాసీత ఓమితి హ్యేవస్వరమేతీత్యాదిమాద్గీధశబ్దస్య ప్రణ వవియత్వం న్నుటమ్. † అవయవమాత్రే సముదాయవాచిబ్ద ప్రయోగః కథ మిక్యత్రాహ (అవయవేతి) † (షటోదగ్ధఇతి) ఇద ముదాహరణం వ్యా కరణత్వమ్. పక్షైకదేశే దగ్ధపీసా పటో దగ్ధఇతి ప్రయోగః. † హేతుం సంక్షేపన్నిగమయతి (ఆత్రఇతి).

పక్షైః - పూర్వపక్షే విద్యాయా అభేదం వదన్తురేన ఛాందోగ్యేప్రస్తుతీకృతేన కర్తృత్వం లక్ష్యమితి రూపభేదః పరిహృతః, సిద్ధాంతేన కర్తృ పరత్వం లక్షణయా నిరస్తమ్. భాష్యేతు వాచిభి ర్ముతం కర్తృత్వం సౌకర్యాభిప్రాయహాపచారికమితి పూర్వపక్షే రూపైక్య మభిహితమ్. తత్త్వ సాధ్యత్వమ్ - ఫలనిర్దేశన దుష్కరమగతానోద్గీధశబ్దసాన్నిరస్యాపరత్యాగాత్. పరస్య వ్యాగ్దీధశబ్దద్వయ ముపరంసమ్ - తస్మాదప్రకృమథమ్. ఉద్గీధ స్య ఫలసాధనత్వవిధేకాస్యానన్యతా. అతో భాష్యత్వః పూర్వపక్షః ఉభయత్ర ఉద్గీధసాధనః ప్రబలః. ప్రబలస్య పూర్వపక్షస్య నిరాసత్వ సిద్ధాంతద్రవిమేష్ట్యాత్ - నతు మదస్య - రచ్చినిరక్షేపిహ తత్రోక్తదోషరాహిత్యాత్ ప్రబలః పూర్వః పక్షః ఉదేతీతి. వ్యాప్తేశ్చ సమ జ్ఞానమితి సూత్ర మధికరణాదర మాహుః - * ఓమిత్యేతదత్తర ముద్గీధ ముపాసీతేతి వాక్యం విషయః. అధ్యాసాపవాదకత్వవిశేషణపక్షేషు అన్య తమనిర్ధాంగకారణాభావా వనిర్ధారణమితి పూర్వపక్షః. త్రయాణా మద్యపక్షాణాం సావద్యత్వా ద్విశేషవత్సన్య తదభావా, చ్చ స ఏవైపాదేయఇతి సిద్ధాంతః. అధ్యాసేఽన్యతరబుద్ధ్యా నాన్యతరబుద్ధినిష్ఠితి - తేనానీ మోక్షార్థ ముద్గీధాధ్యాసవిశిష్ట ముపాసీతేతి వాక్యస్వార్థః. అపవాదేత్వన్యతర బుద్ధ్యాఽన్యతరచి ర్నిస్తత్రఇతి భిదా - యథా నర్తం రజ్జం జానీయాదిత్యుక్తే నర్తనీనిష్ఠితి. బ్రాహ్మణో భూమిదేవఇతివ దనతిత్కాల్పత్య మేకత్వమ్. విశేషగత్యం నామ సామాన్యరూపేణ ప్రతిపత్త్యస్యార్థస్య విశేషణావచ్చిన్యతయా నమర్చణమ్ - యథోక్తలస్య సీలమితి విశేషణమ్. ఓక్షార్థస్య నర్తనదేవ్యాత్ - తస్మాద్గీధశబ్దేన విశేషణం నామ ఉద్గీధావయవభూతస్య తస్యతథాత్వేన లక్షణయా నమర్చణమ్. తత్రాధ్యాసపక్షోఽనువచస్యః - లక్ష ణావసానాత్. ఉద్గీధశబ్దో హ్యేవోక్షార్థ ర్లాక్షణికః - ఉద్గీధాధ్యాసవిశిష్టతయా ఉద్గీధశబ్దార్థత్వాభావాత్, ఏన మోక్షార్థశబ్ద శోచిద్గీధలాక్ష ణికః. ఫలం చ కల్ప్యమ్. * అవయవ హ వై కామానామితి ఫలం చాప్త్యాది - దృష్టిఫల మితి నతదత్ర ఫలమ్. అపవాదేషి ఫలాభావస్తుల్యః. నచ

౯॥ సూ. వ్యాప్తేశ్చ సమజ్ఞానమ్. ౪.

(నే-సా.) ప్రథమప్రపాకే ఉపక్రమవ దుత్తరావృషి ప్రణవస్యోపాస్యత్వ వ్యాప్తే. మధ్యేన “౨ ఉద్గీధ ముపాశాన్విక్రే” ఇతి ప్రణవ వియత్వమేన సమజ్ఞానమ్. ౪. ౨॥ ఛాం - ౧ - ౨ - ౨.

(నే-సి.) ప్రథమప్రపాకే ఉపక్రమవ దుత్తరావృప్త్యుద్గీధవిద్యాసూక్తిభావయవస్య ప్రణవస్యోపాస్యత్వవ్యాప్తే ర్ధగతస్య “౧ తద్ధదేవా ఉద్గీధ మాజుహు” ఇత్యుద్గీధశబ్దాన్నివి ప్రణవవియత్వమేన సమజ్ఞానమ్. ౪.

౧౦॥ సూ. సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. ౧.

ఛాన్దోగ్యవాచనసేయకయోః ప్రాచీన్యా అమూయతే * ౧ యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేద జ్యేష్ఠశ్చ హ వై శ్రేష్ఠశ్చ భవతి ప్రాణో హ వాచ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చేత్వాది. తత్ర జ్యేష్ఠ్యత్రైవ్యగుణాకం ప్రాణ ముపాస్యం ప్రతిపాద్య - వాక్పక్షుశ్శ్చోత్రమనస్సు వసిష్ఠత్వప్రతిష్ఠాత్వసముత్త్రాయతనత్వభావగుణాకప్రతిపాద్య - వాగాదీనాం

మిథ్యాజ్ఞాననిస్సృతిః ఫలమ్ - అత్తని భ్రమనిస్సృతివత్ పురుషార్థహతత్వాభావత్. అశక్యశ్చాపవాదః - ఓక్కారోద్గీర్ణబుద్ధ్యో రన్యతరస్యా అనిస్సృత్యే. అనిస్సృతిశ్చ పూర్వ మేతయా రస్యన్యాధ్యాసాభావత్ - రజ్జునర్పద్రావ్తిమతః పురుషుహి స్వం రజ్జం బాసీయా దిత్తుక్తే సర్వధిని వృత్తిః. ఏకత్వవిషేష న యుక్తిః - ఏకేన శబ్దేన విషయేతాద్ధానిద్ధా శబ్దానైవైయర్థాత్. న సేవశబ్దావాచ్య పికః తోజిల ఇతివ న్ని సప్రయోజనా. కించ - ఉద్గీర్ణశబ్దః కృత్స్నవిస్మితీయభక్తివిషయత్వా దోక్కారాతిరిక్తవృత్తిః - ఓక్కారశబ్దోత్పన్నద్విధానియవన్యతిక్తప్రణవేషి న్నమానత్వాదుద్గీర్ణా తిరిక్తవృత్తిరితి నైకత్వవిషేషి న్నాయుక్తిః. అతః పారిశేవ్యత్ సారస్వతిక మెక్కార ముద్గీర్ణశబ్దోపయవలక్షణయా వినిష్ఠ్యతి యుక్తమ్. సచా ధ్యానవిశేషపక్షయో గ్దక్షణా తుల్యేతి మన్వన్యా - అర్థాదరే ల్భాదరబుద్ధినమర్పణం విప్రకృష్టమ్ - అవయవివాచకశబ్దేనావయవసమర్పణం నన్నికృప్తమితి - యథా పటాదిశబ్దానాం పటాద్యేకదేశసమర్పణమితి వైవచ్యుత్. అతః వ్యాప్తే - ప్రణవస్య సారస్వతికత్వాద్యేతో న్నద్విశేషణత్వం నమజ్ఞానమితి భక్త్యవయవైతా యః ప్రణవః త మపాసీతేతి విశేషణత్వం యుక్తమితి. ఏతత్పూర్వ మగరేషాం యోజనాయామపి ప్రాయోగ తుల్యమ్. అత్ర బ్రూమః - వ్యాప్తే శ్రేతి చక్రపాన్వరస్యాత్ పూర్వాధికరణకేవలత్వం ప్రతీయతే. తచ్ఛాపక్షీతమ్ - తదా కృత్స్నోద్గీర్ణతతదేశకేవలమయ తస్యలక్షణరూపభేదస్యా సేన సూత్రేణ స్థాపనానిధేః. కించ - ప్రణవసోద్గీర్ణభక్త్యవిశేష్యతాయాం హేతుః ఓక్కారశబ్దసోద్గీర్ణబుద్ధిమయన న్యతిరిక్తవృత్తి త్వం వ్యాప్తిశబ్దవిషయీత విచిత్ర మపి సహాధీయః - ఉత్పలాతిరిక్తవృత్తిత్యేవ నీలశబ్దస్య విశేష్యనమర్పకత్వాప్రసిద్ధేః. ఉత్పలవిశేషణత్వం హి ప్రసిద్ధమ్. తతఃకృత్సలస్య నీలవిశేష్యత్వన దుద్గీర్ణస్య ప్రణవవిశేష్యత్వ మన్యవిరుద్ధం స్వాత్. అత ఉత్తరవిద్యాన్యసంగమప్రాధిక్యశబ్దస్య ప్రణవిషయత్వే నమజ్ఞానో హేతుః. అత సూత్రస్య యథోక్తార్థపరత్వం పూర్వాధికరణకేవలత్వంచ యుక్తమ్.

అన్యేషా మైకాధికరణ్యమేవాభిమతమ్. యోజనామాత్రే వైవచ్యుత్ - అన్యభావస్య - విద్యాభేద ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. తదయుక్తమ్. అన్యత్వ మిత్త్యుక్తే. శబ్దభేదాది పాపభేదం కృత్వా * త్వం న ఉద్గాయస్య * ఉద్గీర్ణ మపాసాంచిత్రే ఇతి ప్రణవబుద్ధితియావిభక్తిభేదాది న్యాఖ్యాతమ్ - నావిశేషాదితి విభక్తిభేదవ్యర్థావిశేషా దిత్తుక్తమ్. తచ్ఛాపయుక్తమ్ - రూపభేదా ద్విద్యాభేదస్య శక్త్యానూత్రవిషయీతత్వే నమ్నవతి విభక్తిభేదా దితి శక్త్యానూ అభావా త్తద్విరయవ్యాఖ్యానస్య మన్వత్వాత్, అర్థకత్వేపి * త మపాసీత - న ఉపాస్య ఇతి విభక్తిభేదసమ్మనస్య స్ఫులత్వాత్, ఉపదేశభేదాన్వేతిచేన్నా రయస్సన్నవతి విరోధాదితి విభక్తిభేదకృతశక్త్యానూః పూర్వమేవ పరిపూర్తత్వాచ్చ. అతో రూపభేద ప్రతిపాదకవాక్యాదితి వ్యాఖ్యాన ముచితమ్. ప్రకరణభేదాత్ - ప్రకారభేదాత్ ఇతిచాతీవానవీరనమ్ - ప్రకరణశబ్దరూపిభిర్జ్ఞాత్ భేదశబ్దా ధ్యానారాచ్య.

అన్యభావోద్గీర్ణం సమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. పూర్వాధికరణే దృష్టివిశేషణతయా ప్రాణః ప్రస్తుతః - తద్విషయస్యతస్మాదపాననం నిరూపిత ఇతి నన్దతి. ఛాన్దోగ్యత్వాదిహ విషయ శ్చోద్యతే. * ప్రశస్యస్య శ్రేణి ప్రశస్యశబ్దస్య శ్రావేకాత్త్రైవ్యమ్ - ప్రశస్యత్యన్యమ్. * జ్యోః ప్రశస్యశబ్దస్య జ్యోదశః * పుద్గస్త్యచేతి సూత్రేణ పుద్గశబ్దస్య జ్యోదశః - తస్మా దత్ర త్రైవ్యమ్ - ప్రపుద్గత్యన్యమ్. వసిష్ఠప్రతిష్ఠాసముత్త్రాయ

౧౦॥ సూ. సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. ౧.

(వే.పా.) “౧ యో హ వై జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ వేదః” ప్రాణో వాచ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ ఇతి వాచనాం వర్ణోగానాం కావీరీకేనా ప్రాచీన్యానాం వాగాదిరణ గ్రామస్థితే తత్కార్యస్య ప్రాణహేతుకత్వేన తిస్యన్యత్యేకయామే ప్రాణైవ్య ముపపాదితమ్. వాగాః వసిష్ఠత్వాదినంబుత్త్యమపి ప్రాణస్యోద్యత్యోక్తమ్, కావీరీకేనా తస్మాక్తమ్. తథాఽపి నన్దత్ర త్రైవ్యప్రపాదనప్రకారస్య సర్వస్యా ద్విద్యైక్యమితి కావీరీకప్రాచీన్యానామపి వసిష్ఠత్వాదయ ఉపసంహార్యాః. ౧.

౧॥ పాం - ౫ - ౧

ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః - సర్వాధేదాధిన్యతేమే నాత్రవిద్యాభేదః - అన్యత్ర - కాషీతీనాం ప్రాణవిద్యాయానుపి
 ఇమే - వసిష్ఠత్వాదయో గుణా ఉపాస్మాన్న ని. కులః. సర్వాధేదాత్ ప్రతిజ్ఞాతప్రాణ జ్యైష్ఠ్యశ్రేష్ఠ్యానుసంధానప్రకా
 రస్య సర్వస్య తత్రాప్యభేదాత్. తథాహి - ఛందోగవాఙ్మనోయనాం ప్రాణవిద్యాయాం * ౧ ఏతా హ వై దేవతా
 అహంశ్రేయసే హ్యుదిరే * ౨ అహంశ్రేయసే వివదమానా ఇతిహోవక్తవ్య వాగాద్యైకై కాపక్రమణే అన్యేషాం
 సప్రాణానా మిద్వియాణాం శరీరస్యచ స్థితిం తత్తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాన్య - ప్రాణోబ్ధిముణే సర్వేషాం విశరః
 మకార్యకర్తవ్యం చాభిధాయ సర్వేషాం ప్రాణాధీనస్థిత్యైవధీనకార్యత్వాభ్యాం ప్రాణస్య జ్యైష్ఠ్య ముపపాదితమ్. ఏవ
 ముపపాదితం వాగాదికార్యస్య ప్రాణాధీనత్వం * ౩ అథ మైనం వా గువాచ యదహం వసిష్ఠాస్మి త్వం తద్వసిష్ఠాసీత్వాదినా
 వాగాదిభి రనూద్యతే. కాషీతీనాం ప్రాణవిద్యాయానుపి ప్రాణజ్యైష్ఠ్యశ్రేష్ఠ్యప్రతిపాదనాయ వాగాదిభి వసిష్ఠత్వా
 దయః ప్రతిపాదితాః. * ౪ అథ హేమా దేవతాః ప్రజాపతిః పితర మేత్యాబ్రువన్ ౯౦ వై సః శ్రేష్ఠ ఇత్యాదినా
 వాగాదిగతా గుణా వాగాదయశ్చదేహశ్చ ప్రాణాధీనా ఇతి ప్రాణస్య జ్యైష్ఠ్య ముపపాదితమ్ - వాగాదిభిః స్వస్వగుణా
 నాం వసిష్ఠత్వాదీనాం ప్రాణాధీనత్వానువాదమాత్రంతు నకృతమ్. నైతావతా రూపభేదః - వాగాదీనాం వసిష్ఠత్వా
 దిగుణాన్వితానాం ప్రాణాధీనకార్యత్వోపపాదనేనైవ ప్రాణస్య వాగాదివసిష్ఠత్వాదిగుణాపేతుత్వస్య సిద్ధత్వాత్.
 తదేవహి ప్రాణస్య వసిష్ఠత్వాదిగుణాయోగిత్వమ్ - యద్వాగాదివసిష్ఠత్వాదిహేతుత్వమ్. అత్రైత్రాపి వసిష్ఠత్వాది
 గుణయోగా త్పాణో జ్యేష్ఠః ప్రతిపన్న ఇతి నాస్తి విద్యాభేదః. ౧॥ . ౨॥ బృ-౮-౧-౭.

సర్వాధేదాధికరణం సమాప్తమ్. 3॥ఛాం-౫-౧-౧౩. ౪॥

† ప్రాణవిద్యాజ్ఞవిషయ మన్యదపి నిరూపణ మనస్తరమేవ కరిష్యతే. † యథా ప్రాణస్య
 వసిష్ఠత్వాద్యనుసంధానేన వినా జ్యైష్ఠ్యశ్రేష్ఠ్యానుసంధానానుపపత్తే † రనుక్తానామపి వసి
 ష్ఠత్వాదీనాం కాషీతీ ప్రాణవిద్యాయాం ప్రాప్తిః - తథా బ్రహ్మసర్వరూపానుసంధానం

ప్రత్యుత్తర మమృత మభినమూయ నహేతే స్మరైస్ రన్నా జ్ఞోకా దుత్కామితి నవాయుప్రతిష్ఠ ఆకాశాత్ స్వరేణ స తద్భవతి యత్రైతద్దేవాః
 త్వాస్య తదమృతో భవతి య దమృతా దేవా ఇతి శ్రుతమ్. ఉభయత్ర ప్రాణదేవతాను సాయుజ్యస్యైవ ప్రధానఫలత్వాత్ జ్యైష్ఠ్యశ్రేష్ఠ్యగుణా
 మృత్యుఫలస్య ప్రధానఫలైర్దర్శితత్వాత్ విద్యైక్యమ్ - అతో గుణా వసిష్ఠత్వాదయ ఉపసంహార్య ఇతి సిద్ధాంతయన్తి. ఫలభేదా ద్విద్యాభేదవర్ణనమే
 యుక్తమ్ - నతు వసిష్ఠత్వాదిగుణాన్వియోగ్ - గుణోపసంహారానుపసంహారాహి విద్యాభేదాభేదఫలభూతో - నతు భేదాభేదోపపాదకాచితి. అ
 బ్రూమః - ఆత్ర * స్వరేణ స తద్భవతీతి స్మర్యాధిపతిత్వ ముక్తమ్ - సరాష్ట్ర మిభవదివత్. స్మర్యాధిపత్యం శ్రేష్ఠ్యస్తర్గతమ్. అమృతత్వం చిరక
 ల్గతీయావతయా జ్యైష్ఠ్యస్తర్గతమ్ - వృద్ధతవత్సంహి జ్యైష్ఠ్యమ్. ఇదంచ ఆవరాదహం ఉపస్థితేతస్తస్యచనాదిత్యత్ర వక్ష్యమాణన్యాయసిద్ధి
 తత్ర హి జక్షణాదీనాం సత్త్వసంజ్ఞాబ్ధివ్యవసంభూతానాం విక్షయత ఇతి. తేన న్యాయేన ఫలా స్మర్యాననుష్ఠానేన ఫలభేదావతీతే ర్భాష్యే తదుపస
 సాభాసః. ఉపస్థితేత ఇతి సూత్రస్య యోజనాన్తరంతు తత్రైవ నిరసిష్యతే. అతః కృతకరత్వస్యావర్జనీయత్వాదిహ ఫలభేదావర్ణనం తత్సరిహారాన్తరీక

సర్వాధేదాధికరణం సమాప్తమ్.

† మభ్యే నజ్జలివిశేషేణ ప్రస్తుత మధికరణాన్తరం వ్యాచిఖ్యానుః ప్రాణవిద్యాజ్ఞవిషయనిరూపణస్య
 వత్సాత్కరిష్యమాణత్వ మాహ (ప్రాణవిద్యాజ్ఞేతి) † అనస్తరాధికరణనజ్జలిమాహ (యథాప్రాణేతి).
 † (అనుక్తానామపి) * త్వం తద్వసిష్ఠ ఇతివా ప్రాణో వసిష్ఠ ఇతి వేద్యకవచనభ్యక్త్యానుక్తానామిత్యర్థః.

యై స్తజై ర్వి నా నూపద్యతే - తే బ్రహ్మవిద్యాసా సర్వాస్వప్యనుసంహారా ఇత్యయ మధః ప్రతిపాద్యతే.

౧౧॥ సూ. ఆనందాదయః ప్రధానస్య. ౧.

అత్ర బ్రహ్మస్వరూపగుణానాం సర్వాసు పరవిద్యాసూపసంహారోఽస్తి - నేతి విచార్యతే. † అప్రకరణాధీతానా ముపసంహారే ప్రమాణాభావా త్ప్రతిరణశ్రుతానా మేప్రపసంహారఇతి.

ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః - ఆనందాదయః ప్రధానస్య † అభేదాదితి వర్తతే. ప్రధానస్య - † గుణీనా బ్రహ్మణ స్సర్వేషానాననేష్యభేదాత్, † గుణ్యపుకగ్భావా ద్గుణానాం, సర్వత్రానందాదయ స్తద్గుణా ఉపసంహర్తవ్యాః.

† ఏవంతస్మిన్ గుణ్యపుకగ్భావా దేవానందాదివత్ప్రియ శిరస్త్యావదయోపి * ౧ తస్య ప్రియ మేవశిర ఇత్యాదా బ్రహ్మగుణత్వేన శ్రుతా సర్వత్ర ప్రసక్త్యేర్థ. నేత్యాదా.

౧౨॥ సూ. ప్రియశిరస్త్యావద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయాహితేదే. ౨.

బ్రహ్మస్వరూపగుణానాం ప్రాప్తాప్తవ్యమానాయాం ప్రియశిరస్త్యావదీనా మప్రాప్తిః - తేషా మబ్రహ్మగుణత్వాత్.

౧౧॥ సూ. ఆనందాదయః ప్రధానస్య. స్వరూపగుణానామ్ - స్వరూప ప్రతీతినుబద్ధగుణానామిత్యర్థః. కి మానందాదయో గుణాః. సర్వా సు విద్యాసూపసంహార్యాః - ఉతి యత్ర క్రూయతే తిత్తైనేతి. కి మానందాదీనా మైశ్వర్యాదిసత్ సర్వాపుకగ్భావస్థితిమాలిమ్ - ఉత బ్రహ్మస్వరూ పసత్ ప్రతీతినుబద్ధిత్వమితిఫలఫలిభావః నన్బుటః. † (అప్రకరణేతి) స్వప్రకరణే నమానప్రకరణేవాసాధితానా ముపసంహారేఽతిప్రసక్త్యాదిభావః.

† (అభేదాదితివర్తిఇతి) సర్వాభేదా దన్యత్రేమితి నూత్రస్థాభేదశబ్దోఽత్రానువర్తత ఇత్యర్థః. సర్వాభేదాదితి నన్బుటస్యాస్యభేదశబ్ద స్యానువర్తన ముపపద్యతే - బుద్ధ్యా తావతోఽంతస్య నిష్క్లవ్యసరామర్యాత్. యథా * అథశబ్దానుశాసనం కేషం శబ్దానా మిత్యత్రానుశాసన శబ్దస్థితి భావః. † సూత్రం ప్రధానశబ్దం వ్యావర్జ్యే (గుణీనఇతి) అభేదాత్ - బిక్యాత్. † అభేదాదిత్యసేవ ఫలిత మాహ (గుణ్యపుకగ్భావః) గుణానా మితి సాధారణశబ్దంకే ఉత్తరమాత్రశబ్దోక్తానాధర్మః. ఆనందాదయః - ఆనందతావదయః. * ద్వేషయోరివత్ భావప్రధానా నిర్దేశః.

† అన్వరసూత్రస్య శక్తిమాహ (ఏవంతస్మిన్).

౧౨॥ సూ. ప్రియశిరస్త్యావద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయాహితేదే. అబ్రహ్మగుణత్వాత్ - బ్రహ్మగుణత్వావాత్. † తదేవాపచాదయతి

౧౧॥ సూ. ఆనందాదయః ప్రధానస్య. ౧. ౧౨॥ సూ. ప్రియశిరస్త్యావద్యప్రాప్తి రుపచయాపచయాహితేదే. ౨.

(వే-సా.) అభేదాదితి వర్తతే. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపణా నర్హతాఽమలత్వే జ్ఞానానందాయో గుణాః సర్వాసు పరవిద్యాసూపసంహార్యాః, గుణీనా బ్రహ్మణ స్సర్వత్రాభేదాత్. ౧.

(వే-చీ.) జ్ఞానానందామలత్వాన నర్హత్యరూపాః బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకగుణాః సర్వాసు పరవిద్యాసూపసంహారవ్యాః - ఉతనేతి సంశయః. సూపసంహారవ్యాఇతి పూర్వగివక్షిం. అప్రకరణాధీతానా ముపసంహారే ప్రమాణాభావాత్, బ్రహ్మగుణానా ముపక్ష్యేయత్వేనసూపసంహారాశక్త్యేల్ల. రాధావ్రస్తు - జ్ఞానానందాదీనాం బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకగుణత్వేన తై ర్వి నా బ్రహ్మస్వరూపామనన్ధానామపవత్రైః సర్వాసూపసంహారవ్యాఇతి. సూ త్రార్థం - సర్వాభేదాదిత్యతోఽభేదాదితి వర్తతే. ఆనందాయో గుణాః సర్వాసూపసంహారవ్యాః, ప్రధానస్య - గుణీనా బ్రహ్మణ స్సర్వాసు విద్యా స్వభేదాత్. సర్వాసు పరవిద్యాసు బ్రహ్మకేమేవానుసంధేయంచేత్ - యై స్తజై ర్వి నా బ్రహ్మస్వరూపామనన్ధాన మకళ్యమ్ - తేవ జ్ఞానానందా దయోఽనుసంధేయా ఇత్యర్థః. ౧.

(వే-పా.) “౧ తస్య ప్రియమేవ శిరః” ఇతి ప్రియశిరస్త్యావదీనా మప్రాప్తిః, బ్రహ్మగుణత్వాభావా త్రేమమ్. శిరగివక్షాదిభేదే బ్రహ్మగుణేనతి బ్రహ్మ ఉపచయాపచయాప్రసక్తిః. ౨.

(వే-చీ.) ఆనందాదీనాం ప్రాప్తాపతి “౧ తస్య ప్రియమేవ శిరః మోదో దక్షిణః పక్షః” ఇతి ప్రియశిరస్త్యావదీనా మప్రాప్తిః - బ్రహ్మస్వరూప గుణత్వాభావాత్రేమమ్. బ్రహ్మశిరగివక్షాదిభేదే స్వరూపేనతి బ్రహ్మణ ఉపచయాపచయా ప్రసక్త్యేయాతామ్. తథా “౨ నత్త్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ” “౩ ఆనందాఽజః” ఇత్యాదిర్విరుద్ధ్యతే. ౨. ౧॥ తై - ఆనం - ౫ - ౨. ౨॥ తై - ఆనం - ౧ - ౧. ౩॥

† బ్రహ్మణః పురుషవిధత్వరూపణమాత్రాన్తర్ల తత్త్వా ద్వియశిరస్వాదీనామ్. † అన్యథా శిరఃపక్షపుచ్చాద్యవ యవశేదే సతి బ్రహ్మణోఽప్యవచయాపచయా ప్రసక్త్యేయాతామ్ - † తథా చ సతి * ౧ సత్త్వం జ్ఞాన మనస్తం బ్రహ్మేత్వాది విరహ్యతే

† సన్వేసమేవ బ్రహ్మసమ్బద్ధినామేవైత్వర్య గామీభ్యర్థాద్యర్థ కారుణ్యాదీనాం
గుణానా మనస్తానాం గుణ్యపుథక్ స్థితత్వమాత్రేణ తత్రాత్మతానా మప్యవ
సంహారే సత్త్వ సర్వత్ర ప్రసక్త్యేరన్, ఆనన్త్యా దుపసంహారాత్తే శ్చ. తత్రాహ.

౧౩॥ నూ. ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్. ౩.

తు శబ్ద శోబ్యద్యం వ్యావర్తయతి. ఇతరే తు - ఆనందాయః అర్థసామాన్యా త్వర్యతానువర్తనే - యే త్వర్థసమా
నాః - † అర్థస్వరూపవిరూపణధర్మత్వేనాన్యప్రతీత్యనుబద్ధినః - తేఽర్థస్వరూపవత్త్వర్యతానువర్తనే. † తేచ గుణా సుత్యజ్ఞానానందా
మలత్వానస్తత్వాని - * † ౨ యతో వా ఇమానీత్యాదినా † జగత్కారణతయోపలక్షితం బ్రహ్మ * ౧ సత్త్వం జ్ఞాన మనస్తం

(బ్రహ్మణః), † భేదవదం వ్యావర్తయే (ఆన్యథేతి) † తతః కిమిత్త్వతాహ (తథాచేతి) ఆన్యథాత్ * అన్యథా మనఃశ్చిత్వాదివాక్యాని గృహ్యంతే. నను -
అన్యథా యోజనాయాం విగ్రహవిశేషవిత్త్వత్వాభ్యుపగమా విరహ్యతే - శిరఃపక్షాద్యవయవభేదేనత్వత్వపచయాపచయప్రసక్తోక్తేః. అతో వ్యాఖ్యా
త్రస్తరకృతం యోజనాస్తరమేవ పరిష్కం. నైషిమ్ - యోజనాస్తరమపత్రే ర్విత్వేయతావత్. అన్యథా యోజనాయాం కన్యచిదపి విరోధస్యాభా
వాచ్చ. తథాహి - నాత్రకాలభేదేన వృద్ధిప్రసంగాపరాధుపచయశబ్దా - కింశాన్యేషేషప్రచితత్వాప్రచితత్వతారతమ్యపరాచితి సర్వవ్యాఖ్యా
త్యసంమత మిదమ్. అతః కాలభేదానమేత్వ ప్రకాష్టాన్త్యాభ్యుపగమ పీనత్వకృత్యరూపాధుపచయపచయా నూత్రేణ ప్రసజ్జనీయతేయా వివక్షితౌ.
ప్రకాష్టాన్త్యాభ్యుపగమో వ్యావర్తయః పీనః కృతా శోచ్యతే. నచ తేనాన్యథాత్వకృత్యే కాలభేదాయత్తే. కాలభేదాదీనవృద్ధిప్రసంగా
త్వాయాం హి నిత్యత్వవిరోధః. కించ - సతావ ద్దవత్త్వం సాక్షాదేవ నూత్రే ప్రసజ్జనీయతేయా వివక్షితమ్ - ఉపచయాపచయశబ్దయో ద్దవత్త్వ
భావాత్, శిరఃపక్షాదిమత్త్వస్యాన్వవత్త్వే ప్రయోజకత్వాభావాచ్చ. ఈశ్వరసంజీవీగ్నావిషయత్వాదికం హి తత్ర ప్రయోజకమ్. నాన్యవయస
ప్రవేశనిర్లమా ప్రసజ్జనీయా - నిత్యనిగ్రహేపి తయా దిప్తత్వాత్. పరమప్రాన్యమనియేహి భగవద్విగ్రహే తదంశభూతవ్యాపావిభవాదివిగ్రహప్ర
వేశ నిర్లమాహి ప్రామాణికా ఏవమపి పరిమాణతారతమ్యప్రసక్తో విగ్రహస్య దుర్వార ఇతిచేన్న - వికల్పనకతావత్. కిం కాలభేదాయత్తం పరి
మాణతారతమ్యం వివక్షితమ్ - ఉత స్వేచ్ఛాయత్తమ్. స ప్రథమః - హిరణ్యగర్భనసకనస్తనాదిదేహీమ్యప్రయాదేహరాషేష స్వభిచారాత్. ద్వ
ితీయే కిమిచ్ఛయా పరిమాణతారతమ్యవత్త్వం ప్రసజ్జనీయమ్ - తస్మిన్ప్రసక్తః ప్రసక్తః స్వాత్ - తదంశభూతేషాం విగ్రహేషాం బాలయతావసావసత్వమ
హీయ్యుదిదర్శనాత్. యది దేశవిశేషవచ్చిన్నస్వేత్వరవిగ్రహవిశేషస్య తత్తారతమ్యమ్ - తన్వాన్వయ్యభావా దనుపపన్నమ్. అతః స్థూలత్వ కృత్య
రూపం ప్రదేశభేదే యగవచ్చావిపరిమాణతారతమ్య మన్యులత్వాది కుతివిరుద్ధం న్యరూపే ప్రసజ్జనీయతేయా వివక్షితమితి నకల్పిన్విరోధః.

† ఆనందరూపతస్య శక్త్యామాహ (సవితి) ఏవమేవేత్యేవకారః. ఏవమేవ ప్రసక్త్యే నిత్యత్వ త్రరత్రాన్వయాత్ ప్రసజ్జనీయవత్త్వం
త్యపరః. † (బ్రహ్మసమ్బద్ధినామేవేతి) అత్రైవకారో బ్రహ్మసమ్బద్ధదాధ్యాత్మకః. తతశ్చ విశ్వరూపీనాం వాస్తవస్థితిర్వివక్షితా భవతి.

౧౩॥ నూ. ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్. † (అర్థస్వరూపవిరూపణధర్మత్వేనాన్యప్రతీత్యనుబద్ధినః) అర్థస్వరూపవశజ్ఞేన ధర్మస్వరూప ముచ్యతే
* అర్థస్వరూపవ ద్వాతీనమాధి సోభిధీయత ఇతిహి శాసః నచనమ్. అర్థప్రతీతికారే ప్రతీయమానత్వేనియమ స్వామాన్యశబ్దాభిహితం సామ్య మిత్య
ర్థః. † తేషా మానన్త్యా దనన్యవ్యాకల్పం పరిహార శక్త్యోపసంహారతాం దర్శయతి (తేచేతి). † తేషా మర్థప్రతీత్యనుబద్ధిత్వం శుభ్రా దన్యాయః
(యతోవాఇతి). † (జగత్కారణతయోపలక్షితమితి) కేమచిదుపాసనేషు జగత్కారణత్వ మనుసంధేయమ్ * తజ్జలనితి శాస్త్ర ఉపాసితేత్వాది వాక్

౧౩॥ నూ. ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్. ౩.

(నేనా.) ఆనందాయః స్వరూపవిరూపణాన్తరతయా బ్రహ్మసమా ఇత్యుపసంహార్యావన. ౩.

(నేనా.) ప్రియశిరస్వాదిభ్య ఆనందాదీనాం విశేషమాహ.

ఇతరే - ఆనందాయః, అర్థసామాన్యాత్ - బ్రహ్మస్వరూపసామాన్యా త్వర్యాన్వయవర్తనే. బ్రహ్మస్వరూపవిరూపణధర్మత్వేన బ్రహ్మస్వరూ
పమానాహీతే. ౩.

౧॥ తె - ఆనం - ౧ఆప - ౧. ౨॥ తె - భృగ - ౧ఆమ.

బ్రహ్మ * ౧ ఆనందో బ్రహ్మేత్యానందాదిభి స్త్వి స్వరూపతో నిరూప్యతే. అత ఉపాస్యబ్రహ్మస్వరూపావగమాయ సర్వాను విద్యాన్వనదాదయాఽనుస్తరస్తే - యేతు నిరూపితస్వరూపస్య బ్రహ్మణః కారుణ్యదయా గుణాః ప్రతిపన్నాః - తేషాం గుణ్యపృథక్ స్థితత్వేపి ప్రతీత్యుబధిత్వాభావాత్ యే యత్ర శ్రుతాః - తే తత్రోపసంహార్యాః నిరవద్యమ్.

† యద్యుపచయాపచయప్రసక్తా త్ప్రియశిరస్తాద్విదయా బ్రహ్మణః పురుషవిధత్వరూపణమాత్రాణాః - నతు బ్రహ్మ గుణాః - తస్యైతథానూపస్య బ్రహ్మణ స్వభావేన రూపణం కిమర్థం క్రియతే. అతథాభూతస్యహి తథాత్వరూపణే కేన చి త్ప్రియోజనేన భవితవ్యమ్ - యథా * ౨ ఆత్మానం రక్షిణం విధీత్యాదిసామానసస్య తదుపకరణానాం చ రక్షిరథాదిత్వరూపణం ఉపాసనూపకరణభూతకరీరేద్వియాదివశీకరణార్థం క్రియత ఇత్యుక్తమ్. నచేవ తథా విధం కించి త్ప్రియోజనం దృశ్యత ఇతి బలా ద్భ్రహ్మగుణత్వం ప్రియశిరస్తాద్విదినా మభ్యుపేత్యమ్. తత్రాహ.

౧౪|| సూ. ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్. ౪.

ప్రయోజనాన్తరాభావా దాధ్యానాయాయం రూపణోపదేశః క్రియతే. † ఆధ్యానమ్ - అనుచింతనమ్. ఉపాసనము చ్యతే. * ౩ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పర మిత్యత్రోపదిష్టాధ్యానరూపవేదనసిద్ధయేహ్యనన్దమయ బ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థ మానన్దమయం బ్రహ్మ ప్రియమోదాదిరూపేణ విభజ్య శిరఃపక్షాదిత్యేన రూపయిత్యోపదిశ్యతే. యథాఽన్యమయః పురుషః - అయం దేహః శిరఃపక్షాదిభిః * ౩ తస్యేద మేవ శిర ఇత్యాదినా బుద్ధావారోప్యతే, యథాచ ప్రాణమయ మనో మయవిజ్ఞానమయాః * ౪ తస్య ప్రాణ ఏవ శిర ఇత్యాదినా ప్రాణాద్యమయవై ర్బుద్ధావారోప్యతే, - ఏవమేభ్యోఽర్థాన్తరభూత స్తదన్తరాత్మా ఆనన్దమయోపి † ప్రియమోదాదిభిరేకదేవైః శిరఃప్రభృతిత్యేన రూపితై రాధ్యానాయ బుద్ధా

విహితేషు. కేమచి న్న. ఏవంచ నతి యత్రాననన్దేయమ్ - తిత్రజ్ఞాప్యాన్తర్గతత్వాత్ జగత్కారణత్వం విశేషణమ్. యత్రకు నాననన్దేయమ్ - తత్రోపలక్షణమ్ - జ్ఞాప్యాన్తర్గతత్వాత్. అతఏవేషా జన్మాదిన్మాత్రభాష్యే ఉపలక్షణత్వం విశేషణత్వమపి కారణత్వస్వాన్వీకృతమ్. ప్రకృతిపురుషకాలవిష్టేస్య లక్షణం జగత్కారణత్వమ్ - తత్ర విశేష్యంతస్య లక్షణ మానన్దాదయః. తత్ర విశేష్టాననన్దానే కారణత్వ మననన్దేయమ్ - నకు విశేష్యను న్దాన ఇత్యభిప్రాయోపలక్షితమిత్యుక్తమ్. అమలత్వగుణః * నిష్కలం నిష్క్రియమ్ * అపవిత్రపాశ్చేత్యాదిర్నిష్ప్రవాన్. స్వరూపణః - అసాధారణాకారణ.

† ఆనన్దనూత్రశక్త్యానూత్ర (యదీతి) అతథాభూతస్య తథాత్వరూపణే ప్రయోజనం దృష్టమ్ -

అత్రకు ప్రయోజనాభావాత్ ప్రియశిరస్తాద్విధిం న రూపణమాత్రమ్ - అపికు గుణ ఏతేత్యర్థః.

౧౪|| సూ. ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్. † (ఆధ్యానమనుచింతనమితి) * ప్యా చ్చిన్తా స్మృతి రాధ్యాన వితిహి నైఖిల్లకాః. ఉపాసనూపయోగితాస్తజన్యజ్ఞానసిద్ధ్యర్థ మిత్యర్థః. పరోక్షార్థస్య బుద్ధావారోపణం శిరఃపక్షాదిరూపణాదేవేషా భవతి. † (ప్రియమోదాదిభిరేకదేవైరితి)

౧౪|| సూ. ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్. ౪.

(వే-సా.) ప్రియశిరస్తాద్విద్యుపదేశః బ్రహ్మోఽనుచిన్తనార్థః, ప్రయోజనాన్తరాభావాత్. ౪.

(వే-వే.) ప్రియశిరస్తాద్విదయా బ్రహ్మస్వరూపగర్వా నభవన్తి చేత్ - తదభిధానం కిమర్థ మిత్యత్ర ఆహ.

అనుచిన్తనార్థం తదభిధానమ్ - ప్రయోజనాన్తరాభావాత్. “౩ బ్రహ్మవిదాహ్నీతి పరమ్” ఇతి వేదితస్య తయోపదిష్టం బ్రహ్మనన్దమయం ప్రియమోదాదిరూపేణ విభజ్య శిరఃపక్షాదిత్యేన రూపయిత్య బుద్ధావారోప్యత ఇత్యర్థః. ౪.

వారోఽప్యతే. ఏవమానందమయోపలక్షణత్వాత్ప్రియశిరస్తాద్విదానం † న సర్వదా ఆనందమయప్రతీతావనువర్తతే.

౧౫॥ సూ. ఆత్మశబ్దాచ్చ. ౫.

* ౧ అన్యోస్తర ఆత్మానందమయ ఇత్యాత్మశబ్దేన నిర్దేశా, † దాత్తనశ్చ శిరఃపక్షపుచ్చానన్యవాత్ప్రియశిరస్తాద్విదయ స్తస్య సుఖప్రతిపత్త్యర్థం రూపణమాత్రమితి గమ్యతే.

† నను - * ౨ అన్యోస్తర ఆత్మా ప్రాణమయః * ౩ అన్యోస్తర ఆత్మా మనోమయ ఇత్యాత్మశబ్దస్యానాత్మనప్తి పూర్వం ప్రయక్షత్వాత్ * ౧ అన్యోస్తర ఆత్మా ఆనందమయ ఇత్యాత్మశబ్దస్యాత్మ విషయత్వం కథం నిశ్చయతే. తత్రాహ

౧౬॥ సూ. ఆత్మగృహీతి రితరవదుత్తరాత్. ౬.

అన్యోస్తర ఆత్మానందమయ ఇత్యత్రాత్మశబ్దేన పరమాత్మన ఏవ గ్రహణం † ఇతరవత్ - యథేతరత్ర * ౪ ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్రహీత్ స ఈక్షత లోకాన్ము సృజా ఇత్యాదిష్యాత్మశబ్దేన పరమాత్మనఏవ గ్రహణమ్ - తద్వత్. కుతఏతత్. ఉత్తరాత్ * ౫ సాకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేత్యానందమయవిషయా దుత్తరా ద్వాక్యాత్.

అతిశయితసుఖానామపి బ్రహ్మనుక్షైకదేశత్వేన బ్రహ్మణోఽపరిభిన్నసుఖత్వ ముక్తం భవతీతి భావః. † (ననర్వజేతి) శాస్త్రేణ ప్రతిపత్తే బుద్ధ్యాశోపాదాయ ప్రియశిరస్తాద్విదప్రతిపత్తవ్యమ్ - ఏవ మపరిభిన్నానందే ప్రతిపత్తేన త్యుపాస్తా ప్రియశిరస్తాద్విదం నానునన్దేయ మిత్యర్థః.

౧౭॥ సూ. ఆత్మశబ్దాచ్చ. † ఆత్మనా నిరవయవత్ప్రసిద్ధి ముపజీవ్య ప్రవృత్త మిదం సూత్ర మిత్యభిప్రాయేణాహ (ఆత్మనశ్చేతి).

† ఆనందరూపత్రేక్కామహ (నన్వితీ).

౧౮॥ సూ. ఆత్మగృహీతి రితరవదుత్తరాత్. † (ఇతరవదితి) * ఆత్మానా ఇద మిత్యాదివప్తి ఉత్తరాత్ * న ఈక్షతేత్యాదివాక్యాత్ పరమాత్మనఏవ గ్రహణ మిత్యర్థః.

౧౫॥ సూ. ఆత్మశబ్దాచ్చ. ౫.

(వే.సా.) “౧ అన్యోస్తర ఆత్మానందమయః” ఇత్యాత్మశబ్దాచ్చ శిరఃపక్షాదయో న బ్రహ్మణాః. ౫.

(వే.వీ.) “౧ అన్యోస్తర ఆత్మానందమయః” ఇత్యాత్మశబ్దాచ్చ ప్రియశిరస్తాద్విదయో న బ్రహ్మస్వరూపధర్మాః. శిరఃపక్షాదయోపి నాత్మధర్మాః. ౫.

౧౬॥ సూ. ఆత్మగృహీతి రితరవదుత్తరాత్. ౬.

(వే.సా.) పరమాత్మన ఏవాత్మశబ్దేన గ్రహణమితి “౫ సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ” ఇత్యుత్తరాత్ బహుభవనసంబుల్పాభిధా యసూ నాక్యా దవగమ్యతే; “౪ ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్రహీత్” ఇత్యాత్మశబ్దాదివత్. ౬.

(వే.వీ.) “౧ అన్యోస్తర ఆత్మా” ఇత్యాత్మశబ్దేన పరమాత్మన ఏవ గృహీతిః - గ్రహణమ్, ఇతరవత్ “౪ ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్రహీత్” ఇత్యాత్మశబ్దేన యథా పరమాత్మనా గ్రహణమ్ - తద్వత్. కథ మిద మవగమ్యతే. తదేకార్థా దుత్తరాత్ “౫ సాకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ” ఇత్యాదివాక్యాత్. ౬.

౧౭|| నూ. అన్వయాదితిచేత్సాదవధారణాత్. 2.

† పూర్వత్ర ప్రాణమయాదిప్వనాత్సత్తశబ్దాన్వయదర్శనా న్నొత్తరా నిశ్చేతుం తక్యత ఇతి చేత్. † స్యాదవధారణాత్ స్యాదేవ నిశ్చయః. కుతః. అనధారణాత్ - పూర్వత్రపి * ౧ తస్మా ద్వా ఏతస్మా దాత్తన ఆకాశ స్ఫుమ్భాత్ ఇతి పరమాత్మన ఏవ బుద్ధ్యాఽవధారితత్వాత్. † అన్నమయా దన్తరే ప్రాణమయే ప్రథమం పరమాత్మబుద్ధి రవతీర్థా - తదనన్తరంచ ప్రాణమయా దన్తరే మనోమయే-తతో విజ్ఞానమయే - తత ఆనన్దమయే ప్రకౌన్తా పరమాత్మ బుద్ధి నన్తరరాభావా నుత్తరాచ్చ * ౨ సాఽకామయతేతి వాక్యా త్పిఠిష్ఠి. తేతుప్వక్రమేవ్యపరమాత్మని పరమాత్మబుద్ధ్యా ఆత్మశబ్దాన్వయఇతి నిఃపద్యమ్. ౨. తై - ఆనం - ౬అను - ౨.

౧|| తై - ఆనం - ౧అను - ౨.

ఆనందాష్టాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭|| నూ. అన్వయాదిచేత్ స్యాదవధారణాత్. † (పూర్వత్రేత్వాది) ఉపక్రమాధికరణన్వాయేన పూర్వానుగుణ ముత్తరం నేయమ్ - తస్మా దుత్తరవాక్యాత్ పూర్వస్యా త్తేవిషయత్వం న నిశ్చేయ మిత్యర్థః. † (స్వాదిత్యాది) పరమాత్మనఏవ బుద్ధ్యాఽవధారితత్వాత్ - విషయాకృతత్వాత్ ఏవ ముపక్రమోపక్రమే పరమాత్మన ఏవాత్మబుద్ధిశబ్దవిషయత్వా న్నొత్తరవాక్యస్యాప్యకమబాధ ఇత్యర్థః. † తస్మి మధ్యేత్వపరమాత్మని పరమాత్మనా చీ శబ్దః కథ మిత్యత్రాపా (అన్నమయాదితి) ప్రాణమయాదిప్వస్యా త్తశబ్దోఽవధారితత్వాత్ పరమాత్మబుద్ధిశబ్దచారితో న ప్రయుక్తః - అపిఠ పరమాత్మబుద్ధిశబ్ద ప్రయుక్తః. * ఆన్తః ప్రవిష్ట శ్వాస్తా జనానామితి తత్త్వప్రవేశేన నియన్తృత్వం హ్యత్తప్యమ్. తత్ర ప్రాణమయేన్నమయా దన్తరత్వమాక్రేణ పరమాత్మబుద్ధి ర్జ్ఞాతా. తస్మాత్ప్రవృత్తదర్శనేన తత్రాపి పరమాత్మబుద్ధిర్జ్ఞాతా - పూర్వత్రతు నిష్పత్తా. ఉత్తరోత్తర తత్త్వదన్తరచాత్మశబ్దః ప్రయుక్తః, యస్యాన్వయదన్తరం నాస్తి. ఈక్షణాదికంచ శ్రుతిమ్ - తస్మి న్నరమాత్మబుద్ధి రాత్తశబ్దశ్చ ప్రతిష్ఠితా. ఏవం పూర్వత్రాపి పరమాత్మబుద్ధివిషయవివాత్తశబ్దప్రయోగా దయ మస్మాత్తశబ్దః పరమాత్మవిషయ ఏనేతి నాతోపక్రమబాధఇత్యర్థః.

హేతు-అన్వయావశ్యత్య విజ్ఞానఘనత్వే నర్వగతత్వే నత్యత్వే నర్వా త్తత్వధర్మాణాం నర్వవిద్యానఘనతత్వం పూర్వసజ్జీకృత్య నర్వాభేదాత్ - నర్వత్ర బ్రహ్మణ ఏకత్వాత్ ఏవం సార్వత్రికత్వే మాఘః. తత్ర భాష్యేతు నర్వా త్తత్వేనర్వగతత్వయోః పృథగన్తే రానన్వాన్తరార్థవాత్. నర్వాభేదా దిత్యత్రాభేదశబ్దమత్రావన్వృత్తివృత్తా - * అథ శబ్దానుశాసనం శేషం శబ్దానామితిచేత్. నర్వస్యాభేదాత్ - నర్వత్రాభేదాది నమానన్వయప్రసక్తాత్ నర్వశబ్దాననున్వృత్తిః. పూర్వాధికరణేపి స్వప్రమానమాన ఇతిచేన్న - తదవధారణే యత్తత్వాత్. ప్రియశ్చిరత్వీతి - ప్రియం మోదః ప్రమోదఇతి పరస్పరాపేక్షయా భోక్తృన్తరాపేక్షయాఽపచయాపచయా న్తః - అత స్సజాతీయస్యగతభేదరహితే బ్రహ్మణి నప్రియశ్చిరత్వాదయః. తే తు కోశధర్మా - తథాపి బ్రహ్మగుణత్వాభ్యుపగమేన న్యాయః ప్రదర్శితః. సంయదాచమత్వాదీనా మసార్వత్రికత్వాద్యేత్వాచూః. తత్ర కోశధర్మత్వం ప్రాగేవ నిరస్తమ్. బ్రహ్మణో నిచ్ఛేదత్వంచ ప్రమాణవిరుద్ధమితి బహుళ ఉక్తమ్. బ్రహ్మణానాం భోక్తృన్తరగతమోదాద్యపేక్షయా నావచయః. న తేషాం పృథియాపస్మాదవధారణాఽస్తి - కింతు నర్వేభ్యోఽతితయః సచైకయాపః. నచ పరస్పరాపేక్షయా ప్రకర్షావకర్షా - నర్వే

౧౭|| నూ. అన్వయాదితిచేత్సాదవధారణాత్. 2.

(నే-సా.) పూర్వత్ర ప్రాణమయాదిప్వశబ్దాన్వయా త్కథ ముత్తరా నిర్ణయ ఇతిచేత్. “౧ ఆత్మన ఆకాశ స్ఫుంభూతః” ఇత్యనగ తస్యా త్తనఏన ప్రాణమయాదిప్వపధారణాత్ స్యాదేవ పరమాత్మచేతి నిర్ణయః. 2.

(నే-చీ.) పూర్వేషు “ 3 అస్యాన్తర ఆత్మా ప్రాణమయః” ఇత్యాదివాక్యేషునాత్తస్యాత్తశబ్దాన్వయా త్కథ ముత్తరవాక్యా నిర్ణయ ఇతిచేత్. “౧ తస్మా ద్వా ఏతస్మా దాత్తన ఆకాశ స్ఫుమ్భూతః” ఇతి ప్రకృతస్యా త్తన ఏన ప్రాణమయాదిప్వనన్వయపర్యక్షేషు ఆత్మశబ్దే నావధారణాత్ స్యాదేవ నిర్ణయః. అతః ప్రియశ్చిరత్వాదీనా మనాత్మధర్మత్వాత్, జ్ఞానానన్వాదీనా మాత్మనన్వయాపనిరూపణధర్మత్వాచ్చ, తేషామేవ నర్వత్రోచనంచారః. 2.

3|| తై - ఆనం - ౨అను - ౨.

సాం స్వరూపణో విషయతశ్చ నిరతిశయత్వాత్. అతః ఉపపద్యమానమయస్వక్త్యా స్మృతిషేధః - కింతు నిరతిశయతా నతి స్థూలత్వేకత్వత్వస్వయప్రసక్త్యా దేవాబ్రహ్మసూత్రం ప్రయోగసాన్నిధీనామితి యుక్తమ్. ఆస్యథా శిరశ్చైవైయర్థ్యం చ స్వాత్ - ప్రయోగమదాద్యప్రాప్తి రితి తదా వక్తవ్యమ్, ఇతరేతితి - అర్థస్య - బ్రహ్మణః ఏకత్వా దిత్వతోఽపి తుల్యత్వాదితి న వ్యసనమ్. ఆనందజ్ఞానాదిశబ్దః ఆనందత్వాదిసామాన్యముఖేన ప్రసృతా స్సాన్నిధం పరిత్యజ్యాఖ్యాం వస్తు లక్ష్యం - అతః ఆనందదయః సర్వేషాం పరాధా ఉపసంహరవ్యా ఇత్యవ్యయంక్తమ్ - శబ్దసమాకే వస్తుని యథాశ బ్ధం గుణాభ్యుపగమస్య యుక్తత్వాత్, గుణావివక్షాయా మేకతరశ్చైవైయర్థ్యాత్, అతద్వాన్యవృత్తిముఖేన ప్రతిపత్తే ద్దృష్ట్యాధాపవాదాభావేనాయుక్తత్వాచ్చ. శబ్దేతా శ్చాపవాదః ప్రాగేవ పరిహృతః. ఆధ్యానాయోత్పత్తిరణానందం వర్ణితమ్ - * ఇన్ద్రియేభ్యః పరా వ్యాఖ్యా ఇత్యాది భిషయః. ఇన్ద్రియాదిభ్యోఽర్థాదీనాం ప్రత్యేకం పరత్వం ప్రతిపాద్యమ్ - తథా ప్రతిపన్నత్వాత్. వాక్యైకత్వానమ్భూవాత్ వాక్యభేదో న పోష్యతి పూర్వపక్షం కృత్వా వాక్యైకత్వసమ్భూవాత్ పురుషస్య సర్వస్మా త్పరత్వం ప్రతిపాద్యమ్ - ప్రత్యేకం పరత్వప్రతిపాదనే ప్రయోజనాభావాత్, * దశమస్కందరాణిమా తిష్ఠన్ద్రియైవకాః ఇత్యాదిస్తాద్రహ్మసామిహాశుతత్వాత్, వాక్యైకే సమ్భవతి తత్త్వసేన వాక్యభేదాయోగాత్, పరప్రతిషేధకాపాకబాధిభిః పురుషప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్పరమహత్, ఆత్మశబ్దా - * గూఢోఽతా న ప్రకాశతేతి దురదమతయోక్తస్యాత్మనః ప్రతిపత్త్యర్థత్వాచ్చేతి వర్ణయన్తి. * ఆధ్యానశబ్దశ్చ ధ్యానపూర్వక సమ్యగ్ధర్మసమరణి. తదయుక్తమ్. కృతకత్వాత్. ఆనందరవాక్యభేదో దురపహ్నః - మహావాక్యైకత్వేన పరమపురుషపరత్వం చాధికరణవ్యయేన సమన్వయాధ్యాయే చిన్త్రితమ్. సచ బహునాం తతస్తతః పరత్వప్రతిపాదనస్య మహావాక్యభేదకత్వమిహ పరిహర్యమ్ - బహునాం ప్రాణమయాదీనాం తత్త్వప్రతిపాదన సమన్వయగర్హస్వస్వాదీనాం పూర్వపూర్వానందాదికత్వప్రతిపాదనవచ్చ మహావాక్యైకత్వానివోధస్య స్ఫుటతరత్వాత్. ఆత్మసహితీయత్వాదిచాధికరణానందం వర్ణితమ్ - * అత్యాచా ఇద మేక ఏవేత్యాది భిషయః. * స ఇమా ల్లోకా సమృజతేతి లోకసృష్టిశ్రవణాత్తస్మాత్ప్ర ప్రజాపతికర్తృత్వేపక్షిణేః, పరమాత్మవివక్షాయాం మహాభూతాది సృష్టేర్వక్తవ్యత్వా దిహ తదశ్రవణాత్, * ఆత్మేవేద మగ్ర ఆనీత్ పురుషవిద ఇత్యాదిస్య త్రైశబ్దస్య సశరీరే హిరణ్యగర్భేషి ప్రయోగదర్శనాత్, * తాభ్యో గా మానయత్ * తాభ్యోఽశ్వ మానయ దిత్వాదివ్యాపారాచ్చ పరమాత్మస్వరూపే కల్పితి పూర్వపక్షీకృత్య * ఆత్మన ఆకాశ ఇతివదిహాపి పరమాత్మసహితీ - ఆత్మత్వాదే ద్దృష్టత్వాచ్చ - ఉత్తరాత్ - * స ఈక్షతేతి శ్రవణాత్. లోకసృష్టిప్రతిపాదకవాక్యాన్వయదర్శనా న్నపర ఇతి చేన్న - స్వాదేవ సరః - ఏకత్వానధారణాత్. లోకసృష్టి మహాభూతసృష్ట్యనంతరభావినితి వ్యావత్తతే. పర్థకానందం కృతమ్ - వాజసనీయః * యోఽయం విజ్ఞానమయ ఇత్యాది, ఛాన్దోగ్య * సదేవేత్యాదిచ విషయః. అమృతమైవమృగ దతుల్యార్థత్వమ్ - క్వచి దాత్మశబ్దేనాపకమః - అన్యత్ర సచ్చబ్రహ్మేతి పూర్వపక్ష ముక్త్యా సద్విద్యాయా మప్యాత్మసహితీ - యథా వాజసనీయవాన్ - ఉత్తరాత్ - తాదాత్మ్యసదేహాత్. ఉచకమేజాన్వయాత్తత్ర చాత్మశబ్దాశ్రవణాత్, నేతి చేత్. స్వాదేవాత్మసహితీ - ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాధారణాత్. అన్యథా సద్విజ్ఞానేన అతా న జ్ఞాతస్సాన్యత్. సామాన్యస్య సచ్చబ్రహ్మ విశేషకాక్షన్య విశేషనిష్ఠతయా తుల్యార్థత్వం యుక్తమితి ఉభయధావృద్ధికరణం పాదసంబంధం - విధ్యాభేదాభేదవిచారాత్తత్వాభావాత్. అద్యే పర్థకే సమన్వయాధ్యాయ ఏవాయం విచారః ప్రాప్తః - కారణవిషయత్వాత్. కృతకరణ్యం చ - యదా సతోపీక్షణాదీనా పరమాత్మత్వ మిక్షణస్య చాగ్రహేత్య మాత్మజేన సాధితమ్ - తదా ఆత్మవిషయే ఈక్షణాదియోక్తే వాక్యే కన్యశయః. అతఏవ ద్వితీయపర్థక మప్యంపేక్షితమ్ - ఈక్షణ్యధికరణే సచ్చబ్రహ్మ ప్రధానవిలక్షణబ్రహ్మపరత్వంహి నిరూపితమ్. యదాఽర్థానందరూపానా మాకాశాదిశబ్దానామపి కారణవాక్యసానాం పరమాత్మవిషయత్వం సాపేక్షమ్ - తదా సాధారణస్య సచ్చబ్రహ్మ పరమాత్మవిషయత్వే కన్యశయః. ఉదాహరణ మప్యయుక్తమ్ - * యోఽయం విజ్ఞానమయ ఇతి వాక్యస్య శీవవిషయత్వాత్, ప్రకరణస్థితీవచాచి శబ్దానాం క్వచి త్పరమాత్మసామానాధికరణ్యస్య కృతనిర్వహత్వాచ్చ.

పూర్వమేవ పర్థక మవర రాచ్చ తమ్. అధికరణభేదేన సూత్రయోజనాభేదేన యద్దామణాత ముక్తమ్ - తత్పర్య మపరేషాం వత్సేవ సమానమ్.

అన్యేతు - ఆనంద విజ్ఞానైశ్వర్య తేజశ్చక్త్యాదయో బ్రహ్మవ్యక్తే సన్నిధానాపవత్తే సుర్యతోపసంహార్యా - సత్యకామత్వాదీనాం తేషు గుణేషు యథాయోగ మస్తర్వాన ఇత్యాహుః. భాష్యేత్వైశ్వర్య శక్త్యాదీనాం పుంధగముక్తి రాసత్వేఽస్తర్వావాత్. తేహి వస్తవపరిచ్ఛేదాపయికాః. గుణతోపాన్వయస్య మనస్తశ్చేదేన వివక్షితమితి భాష్యవిదాం స్ఫుటమ్. * ప్రియైరిచ్చేతి - ప్రియమోదప్రమోదాదీనా ముపపద్యమానపదయత్తత్వా దంశభేదే సతి తే సమ్భవన్తి - న బ్రహ్మమాత్రే - తస్య నిరస్తసహ సువికల్పత్వాత్. ఆనందజ్ఞానాదయో పురుషపదయపయరూపతయా ససార్వత్రికాః ఇతి శక్త్యాదయహ ఇతరేతితి - విశ్వేర్యాదయోఽర్థసామాన్యాత్ - శక్తిరూపత్వా స్మాదపపదయపయత్తకాః - అతః సాన్వయత్రికాః, ఏత దుక్తం భవతి - ఆదిత్యాదిస్థానభేదాత్ అధ్యేయభేదా ద్విషయభేదాచ్చ విశ్వేర్యజ్ఞానానాదీనా ముపపద్యమానయో త్తకతయా తదవచ్చిన్యతయా బ్రహ్మోఽంశభేదే సాన్యత్, యై రుపపద్యమానయో త్తత్ర ద్దైర్ద్యజిభేదః - స తే సార్వత్రికాః - యే బ్రహ్మమాత్రసమ్భవస్య శక్తిమాత్రయాపా గుణాస్తే సర్వతోపసంహార్యా ఇతి. తదయుక్తమ్ - అర్థసామాన్యకల్పస్య శక్తివాచిత్యేభావాత్, బ్రహ్మగుణానాం పర్యదా సర్వత్ర స్వరూపతో విషయత శ్చానవచ్చిన్యత్వాత్, జ్ఞానైశ్వర్యాదిశబ్దానాం శక్తివాచిత్యేభావాత్, లయేషి తదవస్థప్రకృత్యాదీనాం బ్రహ్మనిరూప్యత్వేదర్హ

౧౮॥ సూ. కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ౧.

పూర్వప్రస్తుతప్రాణవిద్యాశేషభూత మిదానీ చిన్మతే. ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః జ్యేష్ఠః చ శ్రేష్ఠః చ ప్రాణ ముపాస్య ముక్త్యా ప్రాణస్య వాసస్తేనాహోఽభిధీయన్తే. ఛాన్దోగ్యే తావత్ * ౧ స హేహవాచ కిం మే వాసో భవిష్యతి త్యావ ఇతి హేహాచు ప్రస్తా ద్యావ ఏత దశివ్యస్తః పురస్తా చోపరిష్టాచ్చాద్భిః పరిదధతి లమ్బతో హ వాసో భవత్యనగ్నో భవతితి. వాజసనేయకే * ౨ కిం మే వాస ఇతి ప్రాణేన పృష్టో వాగాదయ ఊయః * ౨ అపో వాస ఇతి తద్వి ద్యాంగ్ స శ్లోత్రియా అశివ్యస్త ఆచామన్యశిత్యా చాచామన్యేతమేవ తదన మనగ్నం కుర్వంతా మన్యస్తే * ౩ తస్మాదే వంవి దశివ్యన్నాచామే దశిత్యా చాచామే దేత మేవ తదన మనగ్నం కురుత ఇతి. తత్ర సంశయః - కి మత్రాచమనం విధి యతే - ఉతాపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానమితి. * ౨ అశివ్యన్నాచామే దశిత్యా చాచామే దిత్యాచమనే విధిప్రత్యయ శ్రవణాత్, * ౩ ఏత మేవ తదన మనగ్నం కురుత ఇతి వేదనే విధిప్రత్యయాభావాదనగ్నతానక్షరస్య † స్తుత్యర్థ తయాఽన్యయోపపత్తేచ్ఛ. భోజనాజ్ఞస్యావమనస్య స్మృత్యాచారప్రాప్తత్వేన విధిప్రత్యయబలా త్స్పృణివిద్యాజ్ఞ మావ మనాన్తరం విధియతే.

౧॥ ఛాం - ౫ - ౨ - ౨. ౨॥ బృ - ౮ - ౧ - ౧౮. ౩॥

౧౮॥ సూ. కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ఏకాన్తరీతపూర్వాధికరణేనాస్య సజ్జతిః. * లమ్బతో హ వాసో భవతి - వాసోలబ్ధవాన్భవతి. * అనమ్ - ప్రాణమ్. ఆత్ర కిం ప్రాణవిద్యాజ్ఞ మావమన మన్య స్విధీయతే - ఉతాచమనీయానా మపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానమ్. కిం వెదనే విధిప్రత్యయశ్రవణే * కింమేవానః * అపో వాసః ఇత్యాద్యుపక్రమాదిపర్యాలోచనయా వాసో దృష్టిపరత్వం ప్రతీయతే - నేతి. నచేత్ - అచ మనాన్తరవిధి స్మృతి. ప్రతీయతేచేత్ - అచమనీయాస్యపు వాసో దృష్టివిధి స్మృతి. † (స్తుత్యర్థతయాన్యయోపపత్తేచ్ఛేతి) నానసన్ధానార్థ తయేత్కర్థః.

౧౮॥ సూ. కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ౧.

(వే-సా.) “౪ యో హ వై జ్యేష్ఠాన్ శ్రేష్ఠాన్ వేద” ఇతి ప్రాణవిద్యాం విధాయ, అపాం ప్రాణవాసస్తస్య ముక్త్యా, “౩ తస్మా దేవంవి ద శివ్యన్నాచామే దశిత్యా చాచామే దేతమేవ తదన మనగ్నం కురుత” ఇత్యావమనస్య నవాచారప్రాప్తత్యా దావమన మనాద్యః ఆచమనీయానా మపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థాన మప్రాప్తం విధీయతే ఇతి యాక్తమ్, ఆప్రాప్తస్త్వేన విధేయతయా ఖ్యావనాత్. ఆత్రానువాదసమాహా విధిః కల్ప్యతే ఇత్యర్థః. ౧. ౪॥ బృ - ౮ - ౧ - ౧.

(వే-పీ.) ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః జ్యేష్ఠః చ శ్రేష్ఠః చ ప్రాణ ముపాస్యం విధాయ, “౧ నహేహవాచ కింమే వాసో భవిష్యతిత్యావ ఇతి హేహాచుః” ఇత్యపాం ప్రాణస్య వాసస్తస్య ముక్త్యా, “౧ తస్మాద్యావ ఏత దశివ్యస్తః పురస్తా చోపరిష్టాచ్చాద్భిః పరిదధతి లమ్బతో హ వాసోభవత్య నగ్నో భవతి” ఇతి ఛాన్దోగ్యే. వాజసనేయకేచాపాం ప్రాణవాసస్తస్యముక్త్యా, “౩ తస్మాదేవంవి దశివ్యన్నాచామే దశిత్యా చాచామే దేతమేవ తదన మనగ్నం కురుత” ఇతి. అచమనేన ప్రాణ మనగ్నం కురుత ఇత్యర్థః. ఆత్రాశనా త్పురస్తా రుపరిష్టాప్తా కి మావమనం ప్రాణవిద్యాజ్ఞం విధి యతే - ఉతాచమనీయానా మపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానం విధీయతే ఇతి సంశయః. * ఆచామే దిత్యాచమనే విధిప్రత్యయశ్రవణాత్ స్మృత్యా చారప్రాప్తా దావమనా దావమనాన్తరం ప్రాణవిద్యాజ్ఞం విధీయతే ఇతి పూర్వో పక్షః. రాధాన్తస్య “౨ ఆశివ్యాచాచామేత్” ఇత్యావమనం చాత్ర ప్రతీయతే, అచమనీయానా మపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానంచ “౧ అపో వాసః” “౧ ఆమ్నిః పరిదధతి” “౩ ఏతమేవ తదన మన గ్నం కురుత” ఇతి ప్రతీయతే. తత్రాచమనం తావత్ స్మృత్యాచారప్రాప్తమ్. అపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానవచన మప్రాప్తమ్ “౨ అనగ్నం కుర్వంతామన్యస్తే” “౩ అనగ్నం కురుత” ఇత్యనువాదసమాహం ప్రతీయతే. తత్రాచమనాన్తరకల్పనా దావమన మనాద్యావమనీయానా మపాం ప్రాణ వాసస్తాస్యనుస్థాన మప్రాప్తం విధియతే ఇతి యాక్తమ్. “౩ తదన మనగ్నం కురుత” ఇతి “౫ వచనానిత్యపూర్వత్యాత్” “౬ విధిర్వాస్యా దపూ ర్వత్యాత్” ఇతిన్యామేన విధివచనమేన భవతి. మాత్రార్థస్య - ఆపూర్వమ్ - ఆప్రాప్త మపాం ప్రాణవాసస్తాస్యనుస్థానం విధీయమ్. స పునః ప్రాప్త మావమనమ్. కుతః, కార్యాఖ్యానాత్ కార్యస్య - ఆప్రాప్తస్థాస్యాఖ్యానస్యభావత్యాచ్యాప్రసీక్తిత్యర్థః. ౧. ౫॥ ౬॥

† ఇతిప్రాప్తే బ్రాహ్మః - ఆచమనీయానా మహం ప్రాణస్య వానస్తాస్మానుస్థానమేవేహ పూర్వ మప్రాప్తం విధీయతే - కార్యాఖ్యానాత్ - అప్రాప్తాఖ్యానాత్. † అప్రాప్తాఖ్యానేశజ్జస్మాన్భవత్వా దిత్యర్థః. † ఏత ముక్తం భవతి- * ౧ కిం మే వానః * ౧ ఆపో వానః * ౨ అద్భిః పరిదధతి * ౩ ఏత మేన తదన మనగ్నం కురుత ఇత్యుపక్ర మోపసంహారయో ర్వాక్యవ్యాచాం ప్రాణవాసో వృష్టిపరత్వప్రతీతే, రాచమనస్య స్వత్యచారప్రాప్తత్వా, దాచమన మనూద్యాచమనీయాన్వపు ప్రాణవాసస్తాస్మానుస్థానం విధీయతేఇతి. అతఏవ ఛాన్దోగ్యే * ౨ తస్మాద్వా ఏత దశిష్యంతః పురస్తాచోపరిస్తాచాద్భిః పరిదధతిత్వద్భిః పరిధాన మేవైత్తమ్ - నాచమనమ్.

కార్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్.

† రాష్ట్రాచమన (ఇతిప్రాప్తఇతి) అభ్యాసపదవ్యాఖ్యాన మప్రాప్తపదమ్. ఇహ విధీయతేఇతి - ఇహశబ్దః ప్రకరణసరః. దృష్టివిధ్యస్త్రోపేతత్వం వివక్షితమ్, * య దిదం కించ అశ్వభ్య అశకునిభ్యః ఆటపతక్లేభ్య స్తత్తేషుమితి - త త్రత్ప్రాణ్యదనియే వస్తువి ప్రాణాస్యాయకభూతే ప్రాణాన్వత్వదృష్టి బిధిత్వితేతి తత్సాహచర్యాచమీ వానస్తాస్మానుస్థానమితి ర్యక్తఇతి భావః. † ప్రాణవాసస్తాస్మానుస్థాన మప్రాప్తం విధీయతే - అప్రాప్తాఖ్యానాదిత్యుక్తే హేతోః సాధ్యావిశిష్టతైవ స్వాదితి తస్మిన్పుక్ష్యేభూహా (అప్రాప్తాఖ్యానేకర్తృస్వీతి) సహి జ్ఞాతజ్ఞాపనే ప్రయోజనమ్. † ప్రాణవాసస్తాస్మానుస్థానస్యాప్రాప్తత్వేపి ఆచమనే విధిప్రత్యయశ్రవణాత్ విధియచమనస్యాప్రాప్తత్వాత్ తదేవ విధీయత ఇత్యుక్తాహ (ఏత దుక్తమితి) ఏవంవి వాచామేదితి - * స్వాత్వ భుజ్జేతేతివత్. ప్రతిపన్యవైస్వాప్రాప్తత్వాత్, అప్రతిపన్యాప్రాప్తాన్తరకల్పనాయోగా, దువక్రమోపసంహారతాత్పర్యుత్తరోపేతత్వాచ్చాఖ్యానాయానుయాయైచ్చ ప్రాణవాసస్తాస్మానుస్థానమేవ విధీయమ్ - స్వత్యచారాఖ్యాం ప్రాప్తత్వాత్, తాత్పర్యుత్తరాఖ్యానా, ప్రాప్తాన్తరకల్పనా, కేకాఖ్యామాత్రప్రతిపన్యత్వా, ఛ సాచమనం విధీయమిత్యర్థః.

పస్తాస్మానుస్థానం వానస్తాస్మానుస్థాన ముభయం కిం విధీయమ్ - ఉతాచమనమ్ - ఉత వాసోదృష్టిరితి త్రిధా విచారః కృతః. భాష్యేతూభయవిధానవత్ వాక్యభేదస్య స్ఫుటత్వే దనాదుతః. అపు వానః కార్యపరిధానాఖ్యానాత్ అపాం వానస్తాస్మానుస్థానం విధీయమితి చ యోజయన్తి. పరిధానాఖ్యానస్య హేతుత్వాయోగాత్తవనాదరః. అప్రాప్తత్వేమేవహి హేతుః.—ఆచమనీయాన్వపు వాసాదర్శనం విధీయమ్ - అపారహః కర్తవ్యవ్యచాచమనస్య సత్ప్రేరూప దిత్యుపలేపం యోజనా. ఏవంసతి వాసోదర్శనస్య విధీయత్వే హేతుః కణ్ఠోక్తే సస్యాత్ - కింతాస్మానుస్థానాన్వపు కర్తవ్యతాయాహేతు రుక్తస్యాత్. అత స్తవనాదరః.—అన్యేతు - ఆచమనాన్తరం ప్రాణవిద్యాజ్ఞం విధీయమ్ - * ఆచామేదితి విధిప్రత్యయశ్రవణాత్. అనగ్నతాసత్ప్రేరూపం స్తుత్యర్థమితి సిద్ధాంతయన్తి. అపహ - * ఆపో నానఇతి వాసోదృష్టి బిహితా. కాన్యపు వాసోదృష్టిఃత్యుపేక్షాయాం * ఆచామేదిత్యాచమనాన్తరవిధిః. అథా దాచమనీయాన్వపు వాసో దృష్టి ర్నియమ్యతే. * అనగ్నం కురుత ఇత్యుర్థవాదశ్చ విహితవాసోదృష్టి మనుషతీతి చ సిద్ధాంతయన్తి. తదయుక్తమ్ - * కిం మేవానః - ఆప ఇతిహేతుః * అద్భిః పరిదధతి, * ఆపో వానః * అనగ్నం కురుత, ఇత్యుభయత్రోపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయా వాసోదృష్టివిధానే తాత్పర్యావగమాత్ ఛాన్దోగ్యైకార్థ్యాచ్చ. సహిత్రతాచామే దితివిధిః. త్రతానుక్త మస్యాచమనం వివక్షితమ్ - అనుక్తస్యాన్వతో గ్రాహ్యత్వాదితి చేత్. అన్యతావ్యనుక్తత్వాత్. సమాక్తం * ఆచామేదితీంచేష్ట - * తస్మా దేవంవి దశిష్యన్వాచామేదివాక్యే * ప్రాజ్ఞుభో భుజ్జేతేతి ప్రాజ్ఞుభుజ్జేతదేవసన్య విధీయత్యప్రతీతే. యదిహ్యచమనం విధీయమ్ - తవా * ఏవంవిదిత్యనర్థకంస్యాత్ - * అనగ్నం కురుత ఇత్యుర్థవాదశ్రవణాదేవ తదర్థజ్ఞానస్య సిద్ధత్వాత్. సహి విధ్యనరేహ్యర్థవాదికార్థాన్తర మేనవిదిత్యుచ్యతే. యతోఽన్య వాక్యస్యాచమనాన్తరవిధిపరత్వ మయుక్తమ్ - అతఏవ వాసోదృష్టిసహదేవాచమనాన్తరవిధిరితి పక్షోఽప్యనువత్సన్.

కార్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్.

భృత్య సూ. సమానవపంచాభేదాత్. ౧.

వాజసనేయకే అగ్నిరహస్యే శాణ్డీల్వవిద్యాఽమ్నా తా * ౧ సత్యం బ్రహ్మైత్యహసీత అథ ఖలు క్రతుమయో
 ౭యం పురుష ఇత్యారభ్య * ౧ స ఆత్మన ముహసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం సత్యసజ్జల్ప మాకాశా
 త్మాన మితి. తథా తస్మిన్నేవ బృహదారణ్యకే పునరపి శాణ్డీల్వవిద్యా ఽమ్నాయతే * ౨ మనోమయో ౭యం పురుషో
 భా సత్యం తస్మి న్నన్తర్హృదయే యథా ప్రీహిర్యా యత్రావా న ఏవ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేతాన సుర్వస్యాధిపతి సుర్వ
 మిదం ప్రత్యాస్తి యదిదం కించేతి. తత్ర సంశయః - కి మత్ర విద్యా భిద్యతే - ఉత నేతి. సంయోగవోదనాఖ్యానామ
 విశేషేషి వశిత్యాద్యహస్యగుణభేదేన రూపభేదాద్విద్యాభేదః. ౧॥ . ౨॥ బృ - ౭ - ౬ - ౧.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - సమానవపమితి యథాఽగ్నిరహస్యే మనోమయం ప్రాణశరీరభారూపసత్యసజ్జల్పత్వగుణ
 గణః శ్రుతః - ఏవం బృహదారణ్యకేషి మనోమయత్వాదికే సమానే సత్యధికస్య వశిత్యాదేశ్వ సత్యసజ్జల్పత్వగుణ
 భేదాన్నరూపభేదః. అతో విద్యైక్యమ్.

సమానాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. సమానవపంచాభేదాత్. పూర్వాధికరణం ప్రాణవిద్యాకేషభ్యేన ప్రసక్తమ్. తత్పూర్వాధికరణే స్వరూపప్రతీత్యస్తర్హృ
 తానాం గుణానా ముపసంహార్యత్య ముక్తమ్ - ఏవం సత్యసజ్జల్పత్వాన్తర్హృతవశిత్యాదిగుణానా ముపసంహార్యత్య ముచ్యతేఇతి సజ్జతిః. కిమత్ర
 విద్యా భిద్యతే - నేతి. కి ముభయత్ర రూపభేదోఽస్తి - నేతి. కి మగ్నిరహస్యే వశిత్యాదిప్రాప్తి రస్తి - నేతి. కిం మనోమయభారూపసత్య
 సజ్జల్పత్వాన్నవమేవ గుణిప్రత్యభిజ్ఞయా వశిత్యాదిప్రాప్తిం గమయతి - నేతి. నగమయతిచేత్ - వశిత్యాద్యప్రాప్త్యా రూపభేదా ద్విద్యాభేదః.
 గమయతిచేత్ - వశిత్యాదిప్రాప్త్యా రూపభేదా ద్విద్యైక్యమ్.

బృహదారణ్యకే యద్యశిత్యాదిక మధిక ముక్తమ్, యచ్చ వాజసనేయకే సత్యసజ్జల్పత్వే మధిక ముక్తమ్ - తదభయమపి తుల్కార్థమితి
 న రూపభేదః - సత్యసజ్జల్పత్వేకార్యత్వాద్యవశిత్యాదేః. అధిపతిశబ్దోక్తం శేషిత్వం వసత్యసజ్జల్పత్వాన్తర్హృతే మితిచేన్న - శేషిత్వస్య నియమనా
 నబోద్ధామేకత్వాత్. అన్యదీయ స్వత్రేప్రేన వస్తుని నియమనస్యహి కదాచి ద్విహతిశక్త్యా భవతి - అత స్తదభావా దనబ్బచ్చిచిత మైశ్వర్యం
 సత్యసజ్జల్పత్వాన్తర్హృతమ్.

౧౯॥ సూ. సమానవపంచాభేదాత్. ౧.

(వే.పా.) అగ్నిరహస్యే, బృహదారణ్యకేచామ్నా తా శాణ్డీల్వవిద్యా. ఏకత్ర "౧ స ఆత్మన ముహసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూ
 పం సత్యసజ్జల్ప మాకాశాత్మానమ్" ఇతి. ఇతరత్ర "౨ మనోమయో ౭యం పురుషో భా సత్యం తస్మి న్నన్తర్హృదయే యథా ప్రీహిర్యా య
 త్రావా న ఏవ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేతాన సుర్వస్యాధిపతి సుర్వమిదం ప్రత్యాస్తి" ఇతి. ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానేఽపి వశిత్యాదే సత్య
 సజ్జల్పత్వవితతిరూపేనాభేదాదైక్యమ్. ౧.

(వే.షే.) వాజసనేయకే అగ్నిరహస్యే బృహదారణ్యకేచ శాణ్డీల్వవిద్యా ఽమ్నా తా. అగ్నిరహస్యే తావత్ "౧ స ఆత్మన ముహసీత మనో
 మయం ప్రాణశరీరం భారూపం సత్యసజ్జల్ప మాకాశాత్మానమ్" ఇతి. బృహదారణ్యకేచ "౨ మనోమయో ౭యం పురుషో భా సత్యం తస్మి న్నన్తర్
 హృదయే యథా ప్రీహి ర్యా యత్రావా న ఏవ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేతాన సుర్వస్యాధిపతి సుర్వమిదం ప్రత్యాస్తి" ఇతి. కి మత్ర విద్యాభేదః - ఉత
 నేతి సంశయః. ఏకత్ర సత్యసజ్జల్పత్వే మధికం శ్రుతమ్. ఇతరత్ర వశిత్యాదియో ఽధికాఇతి రూపభేదా ద్విద్యాభేదఇతి పూర్వరీపక్షః. రాధాస్వమ
 ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానేనపి వశిత్యాదే సత్యసజ్జల్పత్వవితతిరూపతయా తేనాభేదా న్నరూపభేదఇతి విద్యైక్యమ్. సూత్రార్థస్తు -
 మనోమయత్వాదికే సమానే నతి విద్యైక్యమ్, ఏవంచాభేదాత్ - వశిత్యాదిగుణావ్యభేదాత్. వశిత్యాదిర్హి సత్యసజ్జల్పత్వవితతిః. ౧.

౨౦|| సూ. సమ్మన్తాదేవమన్యత్రాపి.

బృహదాన్యతే ప్రాయశః * ౧ సత్యం బ్రహ్మత్యుక్తమ్య * ౨ తద్య బృత్య మసా స ఆదిత్యో య ఏవ ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషోయశ్చాయం దక్షిణేక్షిన్మిత్త్యుక్తమ్య ఆదిత్యమణ్డలేఽక్షిణీచ సత్యస్య బ్రహ్మణో వ్యాపృతిశరీర త్వేనోపాస్యత్వ ముక్త్యా * ౩ తస్యోపనిష దహ రిత్యధిపైవతమ్ * ౩ తస్యోపనిష దహ మిత్యధ్యాత్వమితి ద్వే ఉపనిష దా - రహస్యనామనీ ఉపాసనశేషతయాఽమ్నాయేతే. తే కిం యథాశ్రుతస్థానవిశేషనియతత్వేన వ్యవస్థితే - ఉత్తో

హవ్యేకస్యాం తాపాయా పురుషత్వే ప్రతిః తృత్యేదేవ పరిహృత్య మశక్యత్వాత్ పప్యవృత్తోన్వేఽభ్యాసాత్ ప్రయాజభేదా ద్విద్యాభేదం పూర్వపక్షీకృత్య మసాను బాత్వాదిగణితోపాన్యాభేదా ద్విరహస్యే విద్యాం విధాయ న ఏవ బృహదారణ్యకే విత్యాదిగణవిధానాయ పశ్యత ఇతి గుణాధానాయ పురుషస్వరూపభేదే ప్రాగ్విహితమసాయత్వాది గుణోపన్యాసస్య విహితవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్తోనీవపత్తే, ద్విద్యైక్యం సిద్ధానయన్తి. అసతేషా మపీదం తుల్యమ్. అస్మేష్యవ్యాసస్యాయేన విద్యాభేదం పూర్వపక్షీకృత్య పునఃపాఃస్య - సత్యసంబృత్త్యేయా వైశ్వర్యస్య సాత్వికయత్సనమ్మ వాన్నిరతిశయవ్యప్రతిపాదనాన్మైశ్వర్య విశేషరూపసత్వికాద్విగణితగణవిధానాయనుబంధరూపత్వోపపత్తే ద్విద్యైక్య మహుః. త్రిత * ప్రాప్తే కర్తవ్యే నాశేణో విధాతుం శక్యతే గుణితి న్యాయేనాశేగణవిధానానుపపత్తి మాశక్యస్య సత్యసంబృత్త్యేయా వైశ్వర్యస్య నిరబ్బుశత్వసిద్ధ్యన్త్యం న ఏదైశ్వర్యసంహా నానాభిః విహిత ఇతి పరిహరన్తి. త్రిత సత్యేషాం పూర్వపక్షోత్థానానమ్మహుః - బృహదారణ్యకే * సర్వస్య విత్యాదే క్షూన్యాయమాత్మనా పాతప్రతితిపాయామేవ విశేషాదగమా దవిశేషపునశ్చోనానిమి త్రవిద్యాభేదశక్త్యానుపపత్తే. అతో రూపభేదాల్ పూర్వపక్ష ఉచితః. యేషా ముద్విరహస్యే అనుక్తా గుణా బృహదారణ్యకే విధేయస్త ఇతి పక్షః - తేషాం * ప్రాప్తే కర్తవ్యే నాశేణో విధాతుం శక్యతే గుణితి న్యాయేన ప్రాప్తాయాం విద్యానా మనేకగుణవిధానే వాక్యభేదః ప్రసజేత్. ఐశ్వర్యగుణ ఏణో విధేయత ఇత్యన్యే పరిహరన్తి. గుణా నైరత్యే సిద్ధేహి తథా నిర్వాహ ఉపపత్త్యతే - గుణవిశేషాన్త రూపసమ్మనాత్తృ భాష్యే తదనాదరః.

సమానాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦|| సూ. సమ్మన్తాదేవమన్యత్రాపి. యథా మసామయత్వాదిగణితవైశ్వర్యప్రాపాన్యత్వేన విద్యైక్యమ్ - ఏవ మత్యైకత్వసమ్మన్తినా వ్యాపృతిశరీరకైశ్వర్యప్రాపాన్యత్వేన విద్యైక్యమితి శబ్దాయా సర్గః. * దక్షిణేఽక్షిణీ - దక్షిణేఽక్షిణీ. ఉపనిషదాదితీ వ్యాఖ్యేయపదమ్ - రహస్యనా మనీ ఇతి వ్యాఖ్యానమ్. కిమేతే నామనీ యథాశ్రుతస్థానవ్యవస్థితే - ఉత ఉభయత్రాస్యవ్యవస్థాయోపసంహార్యే ఇతి. కి మత్ర విద్యైక్యమ్ - ఉత సేతి. కిం వ్యాపృతిశరీరస్యోపాన్యత్వ ముభయత్ర విద్యైక్యం గమయతి - సేతి. కి మహాన్యగుణైక్యమాత్ర మభేదమేతా - ఉతస్థానైక్యమనీతి. స్థానం

౨౦|| సూ. సమ్మన్తాదేవమన్యత్రాపి. ౧.

(కే-సా.) “౨ య ఏవ ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షిణీ” ఇత్యుక్తమ్య, సత్యస్య బ్రహ్మణః ఆదిత్యమణ్డలే అక్షిణీచోపాన్యత్వ ముక్త్యా, “౩ తస్యోపనిష దహ రిత్యధిపైవతమ్” “౩ తస్యోపనిష దహ మిత్యధ్యాత్వమ్” ఇతి త్వేనామన్యాత్వాద్యేతే ఉభయత్రైకవైశ్వర్య ప్రాపాన్యస్య సంబధ్ధా ద్విద్యైక్యమిత్యుభయత్రోభేనామనీ. ౧.

(కే-వీ) బృహదారణ్యకే “౨ య ఏవ ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షిణీ” ఇత్యుక్తమ్య ఆదిత్యమణ్డలే ఽక్షిణీచ సత్యస్య బ్రహ్మణో వ్యాపృతిశరీరకైశ్వర్యప్రాపాన్యత్వ ముక్త్యా, “౩ తస్యోపనిష దహ రిత్యధిపైవతమ్” “౩ తస్యోపనిష దహ మిత్యధ్యాత్వమ్” ఇతి త్వే రహస్యనామనీ ఉపాసనశేషతయాఽమ్నాయేతే. తే కిం యథాశ్రుతస్థాననియతే - ఉత్తోభయత్రోభే ఇతి సత్యాయః. ఉభయో స్థానయోభేదరూపస్యై ప్రాపాన్యత్వాద్విద్యైక్య మిత్యనియతే నామనీ ఇతి పూర్వసిపక్షః. అత్యైకత్వస్థానసమ్మన్తినోపాకారభేదాద్రూపభేదఇతి విద్యాభేదా ద్వే నామనీ నియతే ఇతి రాధాశ్రుః. సూత్రార్థః - యథా మసామయత్వాదిగణితవైశ్వర్యకైశ్వర్యప్రాపాన్యత్వేనాభయత్ర విద్యైక్యమ్ - ఏవ మన్యత్రాత్యైకత్వాధారస్యైకవైశ్వర్య సత్యస్య బ్రహ్మణః స్థానవ్యవస్థానా న్నరూపభేదఇతి విద్యైక్యాద్వేనామనీ అనియతే. ౧.

భయత్రోభే అనియమేనేతి సంశయే సత్యస్య వ్యాప్యూతిశరీరస్యైవైవాచాన్యస్య బ్రహ్మణో ద్వయోః స్థానయో సమ్బద్ధా దుపాస్యైక్యేన రూపాభేదా త్పుంయోగాద్యభేదాచ్చ విద్యైక్యా దనియమేనేతి ప్రాప్తమ్. † తదిద ముచ్యతే సమ్బద్ధాదేవ మన్యత్రాపీతి † యథా మనోమయాత్వాదిగుణవిశిష్టస్యైకత్వా దుపాస్యైక్యేన రూపాభేదా ద్విద్యైక్యా ద్గుణోపసంహారః - ఏవ మన్యత్రాత్మాదిత్యసమ్బన్ధినో బ్రహ్మణః సత్యస్యైకత్వేన విద్యైక్యా దుభయో రుభయత్రోపసంహారః.

ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రచక్షుషే.

౨౧॥ సూ. నవావిశేషాత్. ౨.

సవైతదస్తి - యద్విద్యైక్యా దుపసంహార ఇతి. కుతః. విశేషాత్ - ఉపాన్యరూపవిశేషాత్. బ్రహ్మణ ఏకత్వేవైక్యక త్రాదిత్యమణ్డలస్థతయా ఉపాన్యత్వమ్ - ఇతరత్రాత్మాధారత్రయోపాన్యత్వమితి స్థానసమ్బద్ధిత్వభేదేన రూపభేదా ద్విద్యా భేదః. నైవం శాఙ్గిబ్యవిద్యాయాః ఉపాన్యస్థానం భిద్యదే - ఉభయత్ర హృదయాధారత్వేనూపాన్యత్వాత్. † అతో న్యవస్థితే ఇతి.

౨౨॥ సూ. దర్శయతిచ. ౩.

దర్శయతి చాత్మాధారాదిత్యాధారయో ర్గుణానుపసంహారమ్ * ౧ తస్యైకస్య తదేవ రూపం య దముచ్య రూప మిత్యాదినా రూపాద్యతిదేశేన. స్వతోవ్యాప్రాప్తావతిదేశేన ప్రాప్త్యపేక్షా.

సమ్బద్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

* ముపాస్యా స్తర్గతమ్ - ఉత నేతి సచేత్ - ఉపాన్యగుణాభేదమూత్రమభేదపేక్షుంతి వ్యాప్యూతిశరీరత్వస్య విద్యైక్యగమకత్వాత్ తదభేదేన నామ్నా ర్వికత్వేనూపసంహారః. స్థానస్యోపాస్యా స్తర్గతే స్థానైక్య మచ్యభేదపేక్షుంతి వ్యాప్యూతిశరీరత్వమూత్రేణ విద్యైక్యానవగమేన విద్యాభేదా న్నామ్నా ర్వికత్వవస్థితత్వమితి. † పూర్వపక్షస్యానుకూలత్వేనూపా (తదిదమితి) సూత్రస్య వాక్యార్థమూపా (యథేతి).

౨౧॥ సూ. నవావిశేషాత్. † (అతోన్యవస్థితేఇతి) నామ్నా ఇత్యర్థః.

౨౨॥ సూ. దర్శయతిచ. విద్యైక్యేన స్వతఃప్రాప్తౌ రూపాదీనాం నాతిదేశాపేక్షా - తస్మా దతిదేశో విద్యాభేదనిబద్ధః - తస్మా ర్గుణా నుపసంహారఇత్యర్థః.

సమ్బద్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౧॥ సూ. నవావిశేషాత్. ౨.

(వే-సా.) నైకత్. ఆదిత్యాక్షిప్తాననంబన్ధభేదా దుపాన్యస్య విద్యాభేద ఇతి తత్ర నియతే నామనీ. ౨.

(వే-దీ.) సవైతదస్తి - యద్విద్యైక్యా దుభయత్రోభే నామనీ అనియతే ఇతి. కుతః విశేషాత్ - ఉభయత్రసీ రూపం విశిష్యతే. ఏకత్రా దిత్యస్థానసమ్బద్ధి ఇతరత్రాక్షిప్తాననమ్బద్ధి బ్రహ్మేతి రూపభేదా ద్విద్యాభేదఇతి నియతే నామనీ. ౨.

౨౨॥ సూ. దర్శయతిచ. ౩.

(వే-సా.) దర్శయతిచ శ్రుతిర్విద్యాభేదమ్ "౪ తస్యైకస్య తదేవ రూపం య దముచ్య రూపమ్" ఇతి రూపాతిదేశకల్పనీతి. ౩.

(వే-దీ.) దర్శయతిచ శ్రుతిర్విద్యాభేదమ్ గుణానుపసంహారమ్ "౧ తస్యైకస్య తదేవ రూపం య దముచ్య రూపమ్" ఇత్యాదినా రూపాద్య తిదేశేన. స్వతోవ్యాప్రాప్తావతిదేశేన ప్రాప్త్యపేక్షా. ౩.

—౨౩|| సూ. సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపిచాతః. ౧.

తైత్తిరీయకే నారాయణీయానాం ఖలేషుచ * ౧ బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యా సమ్మతాని బ్రహ్మగ్రే జ్యేష్ఠం దివ మా తతానః బ్రహ్మ భూతానాం ప్రథమాఽత జ్ఞే తేనార్హతి బ్రహ్మణా స్ఫుర్ధితుం కః ఇతి - బ్రహ్మణి జ్యేష్ఠానాం వీర్యాణాం సమ్మతిః ద్యవ్యాప్తిశ్చైత్యాదిగుణజాత మామూతమ్. తేషాః † ముచసనవికేష మనారభ్యాధీతానాం గుణానాం సర్వా సు విద్యానూపసంహారే ప్రాప్త ఉచ్యతే. ౧||

సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపీతి - సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపీతి - † సమాహరద్వంద్వత్వా దేకదబ్ధావః. సమ్మతిత్వాదిక మ నారభ్యాధీత మపి అతపన - స్థానభేదా ద్యవస్థాప్యమ్ - స సర్వత్రోపసంహరవ్యమ్. కథ మనారభ్యాధీతానాం స్థాన వికేషనియతత్వమ్. స్వసామర్థ్యాదితి బ్రూమః. ద్యవ్యాప్తిప్రావ ధ్యదయాద్యల్పస్థానగోచరాసు విద్యాను సోపసంహ ర్తం కత్యా - సమ్మతిత్వాదయాః తత్ప్రహచారిణ ప్రత్యుదేశా ఇత్యల్పస్థానవిషయాసు విద్యాస్వసంహరకార్యః. తాణ్డీ ల్యదహరాదివిద్యావ్యల్పస్థానవిషయాసు * ౨ జ్యాయాన్వృథివ్యాః * ౩ యావా న్వా అయ మాకాశ స్తావాసేషాఽస్త ద్భూదయ ఆకాశ ఇత్యాదయ స్తత్ర తత్రాశక్యసంహారాః మనోమయత్వాపహతపాప్త త్వదివిష్టస్యోపాస్యస్య † మాహత్వ్యప్రతిపాదనపరా. ౨|| ఛాం - ౩ - ౧౮ - ౩. ౩|| ఛాం - ౮ - ౧ - ౩.

సమ్మతిత్వధికరణం సమాప్తమ్.

—౨౩|| సూ. సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపిచాతః. పూర్వాధికరణే నామ్నః స్థానభేదా ద్యవస్థా కృతా - తథాఽనారభ్యాధీతసమ్మ త్యాదికస్థాన స్థానభేదా ద్యవస్థేతి వర్ణితి. † (ఉపాసనవికేషమనారభ్య) ఆప్రస్తుత్యేత్వర్థః. కిం సమ్మతిత్వాదిగుణాం సర్వానూపసంహరః - ఉత కాసు చిత్. ‡ మనారభ్యాధీతానాం కాసుచి ద్వివియోగః - ఉత సర్వాసు. కిం సామర్థ్యం కాసుచిదేవ ద్వివియోజ్ఞే - సేతి. సచేత్ - క్వచి ద్వివియోగాభావాత్ సర్వానూపసంహరః. సామర్థ్యం క్వచి ద్వివియోజకం చేత్ - వివియోగాభావాత్ కాసుచిదేవైపసంహరః.

† సమ్మతిద్యవ్యాప్తి ఇతి వక్తవ్య మిత్యాశక్త్యా (సమాహరతి). † వృద్ధయస్థస్య ద్యవ్యాప్త్యాదిక మనుపపన్నంచేత్ - కథం దహర విద్యాదిష్వర్గకాశసాః బ్రూయస్తాద్యక్తి రిత్వత్రాప (తాణ్డీత్యేతి). † (మహత్త్వప్రతిపాదనపరా) స్వతోఽన ప్రత్యయాపహతా త్వప్రతిపాదన పరాఇత్యర్థః. సజ్యేతద్విద్యాయా ఉపాస్యాకారపరా ఇత్యర్థః. అల్పస్థానవిషయదహరవిద్యాదిషు ద్యవ్యాప్త్యాదే రణపసంహరశ్చేత్ - కథం.

—౨౩|| సూ. సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపిచాతః. ౧.

(తే-సా.) “౧ బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యాసంభృతాని బ్రహ్మగ్రే జ్యేష్ఠ ద్వివ మాతతాన” ఇత్యాదిజ్యేష్ఠానాం వీర్యాణాం బ్రహ్మణి సంభృతిః ద్యవ్యాప్తిశ్చ బ్రహ్మణ ఇత్యేత దనారభ్యాధీతమపి ససర్వోపాసనకేషసూతమ్. అతో ద్యవ్యాప్తిసామర్థ్యా దల్పస్థానస్యతిక్రేమాపానసేషు ప్రాప్నోతి. సంభృత్యాద్యతే, ద్యవ్యాప్తిసహపతికం తత్త్రైవ. ౧.

(తే-వీ.) తైత్తిరీయకే నారాయణీయానాం ఖలేషుచ “౧ బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యా సమ్మతాని బ్రహ్మగ్రే జ్యేష్ఠం దివ మాతతాన బ్రహ్మభూతా నాం ప్రథమాఽతజ్ఞే తేనార్హతి బ్రహ్మణా స్ఫుర్ధితుం కః” ఇతి బ్రహ్మణి జ్యేష్ఠానాం గుణానాం సమ్మతి ద్యవ్యాప్తిశ్చైత్యాదిగుణజాత మామూతమ్. కిమేషం సర్వాసు విద్యానూపసంహరః - ఉత స్థానవికేషోపాసనేషు నియమఇతి సంశయః. అనారభ్యాధీతత్వా దేషం సర్వానూపసంహర ఇతి పూర్వగివక్షః. రాష్టానస్థు-యద్యపి వస్థానవికేష సమ్మద్యుపాసన మారభ్యాధీతా ఏతే; తథాఽి ద్యవ్యాప్తిసామర్థ్యా త్రిస్య వృద్ధయాద్యల్పస్థానేషాపసం హారాయోగో, తథానవర్యాప్తేతకేష మల్పస్థానవిహితాసు విద్యాను సోపసంహరఇతి. సూత్రార్థస్య సమ్మతిద్యవ్యాప్తిపీ - సమాహరద్వంద్వై కపబ్ధావః, సమ్మతిప్రపృతిగుణజాతమత్యవేష - స్థానవికేషసమ్మద్యనియమా ద్వియతమ్ - స సర్వత్రోపసంహరవ్యమ్. ద్యవ్యాప్తిస్థానసామర్థ్యా దల్పస్థానానర్హతయా తదితరస్థాననియతా. సమ్మతిత్వాద్యపి తత్యాపవర్యాత్తైవ. ౧.

౨౪॥ సూ. పురుషవిద్యాయామపి చేతరేషా మనామ్నానాత్. ౧.

తైత్తిరియకే పురుషవిద్యాఽమ్నాయతే * ౧ తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్తా యజమాన శృద్ధా పత్నీ శరీర మిద్య మురో వేది స్తోమాని బహ్నిరీత్యాదికా. ఛాన్దోగ్యేషి పురుషవిద్యాఽమ్నాయతే * ౨ పురుషో వాచ యజ్ఞ స్తస్య యాని చతుర్వింశతి వర్షాణీత్యాదికా. తత్ర సంశయః - కి మత్ర విద్యా భిద్యతే - ఉత నేతి. పురుషవిద్యేతి నాన్వేత్వా,

సర్వవిద్యాసయామ్యేనన్దాదివ్యవస్థానైర్భూతస్యానైవ్యస్యానుసంధేయత్యమ్. ఇథమ్ - ఔపాధికాల్పత్వవతో బ్రహ్మస్తస్మిన్నేవ స్థాన ఔపాధిక మహత్త్వం విరుద్ధమితి తదవసంహార ఉక్తిః. ఆపదావ్యవస్థానైర్ మానస్తస్యం స్వాభావికమితి న విరోధః. ఔపాధికాల్పత్వమనన్దానం స్వాభావిక మహత్త్వమనన్దానం చావిరుద్ధమ్ - స్యతోఽపరిభిన్నం బ్రహ్మస్తవనగ్రహాయాపాధికాల్పత్వవత్ స్థితమితి హ్యనుసంధాతుం శక్యమ్. అల్పత్వమ హత్త్వయో ఔపాధికాయా ద్యుగపడకత్రాప్తయో విరుద్ధ ఇత్యర్థః.

ఉభయత్ర సమామ సామయత్యాదిగుణవతో సమ్యుత్పాదీనా మహస్యపత్యభిజ్ఞాపనాక్షమత్వా వాదైవ్యస్య స్మశ్చుత్పాదయో నా ధ్యాత్వం భవన్తీతి పరై రుచ్యతే. తద్గుణవిష్టతాభేదా ద్దపత్యభిజ్ఞాపనంచేత్ - క్వచిదపి గుణోపసంహారో న స్యాత్. అతో విరుద్ధగుణవిష్టబ్రహ్మ విషయవిద్యాను సావసంహార ఇత్యేవ యుక్తమ్.

సమ్యుత్పాదకరణం సమాప్తమ్.

౨౪॥ సూ. పురుషవిద్యాయామపి చేతరేషా మనామ్నానాత్. ద్యువ్యాప్తిసన్నిధిసమామృతస్య సమ్యుత్పాదే ప్రత్యమానస్థానానుప్రవేశ కా దేకవిద్యాన్వయ ఉక్తిః - ఏవం బ్రహ్మవిద్యాసన్నిధిసమామృతేపురుషవిద్యాయా స్తచ్ఛేషిత్వమితి నన్దతి. కి ముభయత్ర విద్యైకత్వమ్ - ఉత విద్యా భేద ఇతి. కి ముభయత్ర రూపసంయోగాభేదః - ఉత నేతి. కి ముభయత్ర * ప్రహ హాదశం ఎర్షశతం జీవితీత్యాదుఃప్రాప్తీరేవ ఫలమ్ - ఉత తైత్తిరియకవిద్యాయాం బ్రహ్మప్రాప్తిః ఫలమ్. కిం తైత్తిరియకపురుషవిద్యా ప్రకృతబ్రహ్మవిద్యాజ్ఞమ్ - ఉత నేతి. కిం * తస్యైవం విదుష ఇతి నిర్దేశో బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వం గమయతి - నేతి. సచేత్ - బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వాభావేన బ్రహ్మప్రాప్తిఫలకత్వాభావాత్ ఆయోఃప్రాప్తీరేవ ఫలమితి ఫలాభేదా

౨౪॥ సూ. పురుషవిద్యాయామపి చేతరేషా మనామ్నానాత్. ౧.

(వే-సా.) ఛాన్దోగ్యే తైత్తిరియకే చామ్నాతా పురుషవిద్యా భిన్నా యజమానపత్నీగ్రహీతాం యజ్ఞావయవానా మితరేషాం సవనత్రయాదీ నాం చైకత్రామ్నాతానా మన్యత్రానామ్నానాత్, ఫలభేదాచ్చ. తైత్తిరియకే ఆత్మాదీనాం యజమానత్వకల్పనం సాయం ప్రాతర్ ర్భద్రాదీనానాం సవనత్వ కల్పనం బ్రహ్మయమిప్రాప్తిఫలమ్. ఆత్ర ఫలస్యాశ్రవణాత్ పూర్వసమస్తఫలం బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞమ్. ఛాన్దోగ్యచాశిషాదీనాం దీక్షాత్వకల్పనం తేదా విభక్తపురుషాయుషన్యథ సవనత్రయకల్పనమ్ “౩ శతం జీవతి” ఇతిచ ఫలమ్. ౧.

(వే-దీ) తైత్తిరియకే పురుషవిద్యామ్నాతా “౧ తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్తా యజమాన శృద్ధా పత్నీ శరీరమ్” ఇత్యాదికా. ఛాన్దో గ్యేషి “౨ పురుషో వాచ యజ్ఞ స్తస్య యాని చతుర్వింశతివర్షాణి” ఇత్యాదికా. కి మత్ర విద్యాభేదః - ఉత నేతి సంశయః, పురుషవిద్యేతి సంక్షేపాత్, తైత్తిరియకే ఫలసమృద్ధానామ్నానాత్, ఛాన్దోగ్యే “౩ శతం జీవతి” ఇత్యేనైకఫలత్వాచ్చ. విద్యైకత్వమితి పూర్వసమస్తం. రాధాస్తమ్ - పురుష విద్యేతి సంక్షేపేన సవనత్రయకల్పనాప్రకారభేదా ద్యుజమానపత్నీగ్రహీతకల్పనాప్రకారభేదాచ్చ రూపభేదాత్. తైత్తిరియకే - పూర్వాన్వయాశ్రవణస్య “౧ బ్రహ్మో మహిమాన మాప్నోతి” ఇతి బ్రహ్మవిద్యాఫలస్యైవ సన్నిధానాత్ అఫలస్యాన్య తదజ్ఞతయా తత్ఫలత్వాత్ ఫలభేదాచ్చ, విద్యాభేదః. సూత్రార్థస్య - పురుషవిద్యాయామపి ఉభయత్ర రూపభేదా ద్వీద్యాభేదః. ఖరః ఇతరేషామనామ్నానాత్ - ఇతరకాభోదితానాం తదితరకాభాయా మనామ్నానాత్. ఛాన్దోగ్యే తైత్తిరియకామ్నాతానాం యజమానపత్నీగ్రహీతాం సవనానాం చానామ్నానాత్, తైత్తిరియకేచ చాన్దోగ్యాయా తానాం యజ్ఞావయవానా మనామ్నానా దిత్యర్థః. తైత్తిరియకేషి “ఆత్మ యజమాన శృద్ధా పత్నీ” ఇతి యజమానాదికల్పనమ్, “యత్యాయం పా” త ర్భద్రాదీనం తాని సవనాని” ఇతిచ సవనత్రయకల్పనమ్, ఛాన్దోగ్యచాశిషాదీనాం దీక్షాత్వాదికల్పనమ్, పురుషాయుషస్సేదా విభజ్య సవనత్రయ కల్పనంచేతి యజ్ఞావయవకల్పనప్రకారభేదా ద్యుభేద స్పష్టః. ఫలమపి తతై నేతి. ఇతరేషామితి ఫలస్యాపి గ్రహణమ్. ౧.

౧॥ తై - నా - ౨౦ అను. ౨॥ ఛాం - ౩ - ౧౬ - ౧. ౩॥ ఛాం - ౩ - ౧౬ - ౨.

పురుషాయేషు యజ్ఞావయవకల్పనసామ్యేన రూపై క్యాత్ తై త్తిరీయకే † ఫలసంయోగాశ్రవణాత్ * ౧ ప్రహరేషశం
వ్యవశతం తేవతీతి ఛాన్దోగ్యే శ్రుతస్యైవ పురుషవిద్యాఫలత్వా త్ఫలసంయోగస్యాప్యవిశేషా, ద్విద్యైక్యమ్.

ఇతి ప్రాస్త ఉచ్యతే - ఉభయత్రామ్నా తయో ర్విద్యయోః పురుషవిద్యాత్వేఽపి విద్యాభేదోఽస్యైవ. కుతః
ఇతరేషామనామ్నానాత్ ఏకస్యాం శాఖాయా మామ్నా తానాం గుణానా మన్యత్రానామ్నానాత్. తథాహి - * ౨ య
త్సాయం ప్రాత్సర్వభృద్దినం చ తాని సవనాసీత్యాదయ సైత్తిరీయకే ఆమ్నాతాః ఛాన్దోగ్యే సవనత్వేన నామ్నాయస్తే.
త్రేధా విభక్తం పురుషాయుపం ఛాన్దోగ్యే సవనత్వేన కల్ప్యతే. ఛాన్దోగ్యే శ్రుతానా మశిషాదీనాం దీక్షాదిత్వ
కల్పనం తై త్తిరీయకే నకృతమ్ - యజమానవత్సాద్యదివశికల్పనం చాన్యథా. అతో రూప ముభయత్ర భిద్యతే. తథా
ఫలసంయోగోఽపి భిద్యతే - తై త్తిరీయకే హి పూర్వానువాకే * ౩ బ్రహ్మణే త్వామహసఽపి ఓత్వాత్మానం యజ్ఞోతేతి
బ్రహ్మవిద్యా మభిధాయ తత్ఫలత్వేన * ౨ బ్రహ్మణో మహిమాన మాహ్నోతీత్యుక్త్వా * ౨ తస్యైవం విదుష ఇత్యా
దిని ఆమ్నాతా పురుషవిద్యాఽనైస్యైవ బ్రహ్మవిదుషో యజ్ఞత్వకల్పనమితి గమ్యతే.

† అతో బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వా బ్రహ్మప్రాప్తి రేవాత్ర ఫలమ్. * ౪ † ఫలవత్సన్నిధావఫలం తదజ్ఞమితి న్యాయా
త్తై త్తిరీయకామ్నాతా పురుషవిద్యా బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞమితి గమ్యతే. ఛాన్దోగ్యే త్వాన్యప్రాప్తిఫలా పురుషవిద్యైక్యత్వమ్.
అతో రూపసంయోగయోగ్యేదా ద్విద్యాభేద ఇత్యేకత్రామ్నాతానాం గుణానా మితరత్రానువసంహరః.

పురుషవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్.

ద్రూపాశేవాచ్చ విద్యైక్యం స్యాత్. యదా * తస్యైవ మితి విదేశో బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వం గమయతి - తదా తై త్తిరీయక పురుషవిద్యాయాః బ్రహ్మ
విద్యాజ్ఞత్వేన బ్రహ్మప్రాప్తిఫలకతయా ఫలభేదా ద్రూపాశేవాచ్చ విద్యాభేదః. † (ఫలసంయోగాశ్రవణాదితః) విరోధిఫలశ్రవణేనతి సంయోగభేద
స్యాత్ - విరోధిఫలాశ్రవణే ఆఖ్యారూపయో రభేదేన సత్యభిజ్ఞానా దనుక్తమపి ఫల మన్యత్ర స్వీకార్య మిత్యర్థః. కథం ఫలాశ్రవణమ్ - పురుష
విద్యాయా ఉపనిష్టాత్ * బ్రహ్మణో మహిమాన మాహ్నోతీతిహి ఫలం క్రూయతే. తన్న - కేవలపురుషవిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాత్వాభావో బ్రహ్మ
ప్రాప్తిరూపం ఫల మయోగ్యత్వాత్ పురుషవిద్యానవృద్ధ మనవావ్య పూర్వానువాకోక్త బ్రహ్మవిద్యయాఽన్వితం భవతీత్యభిప్రాయే ఫలసంయోగా
శ్రవణా దిత్వత్వమ్. యథా * దావీదకాహిసేన్యతి వాక్యం సత్రప్రకరణేఽధీతమపి తత్ర సంబద్ధ మయోగ్యత్వాత్ తత ఉత్క్రమ్య హీనప్రకరణే
సంబన్ధతే తద్వత్. * ప్రహరేషశం వ్యవశతం తేవతీత్యత్ర ప్రతీవతీత్వన్వయః.

† (అత ఇత్యాది) † బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వం కథ మిత్యత్రాహ (ఫలవత్సన్నిధావతి) అఫలత్వేన చ పూర్వ ముక్తమ్. పూర్వానువాకేపి * బ్రహ్మ
ణో మహిమాన మాహ్నోతీతి బ్రహ్మప్రాప్తి శ్చాయతే - ఉత్తరానువాకేపి * బ్రహ్మణో మహిమాన మాహ్నోతీతి క్రూయతే - తత్ర పురుషవిద్యాయా
అఫలత్వే * బ్రహ్మణో మహిమాన మాహ్నోతీతి వాక్యద్వయం పునరుక్తమితి తేన్న - పూర్వానువాకే క్రూయమాణా బ్రహ్మప్రాప్తి స్సన్దిగ్ధకామపద
వదధికారిణీకమిమ్. బ్రహ్మప్రాప్తికామ ఏవం కుర్యా దిత్వేర్థః. ఉత్తరానువాకే తదజ్ఞరూపం పురుషవయవేషు యజ్ఞ చరికల్పనం విధాన ఏవం
సాజ్ఞ మభిహితాయా బ్రహ్మవిద్యాయాః ఫలం బ్రహ్మప్రాప్తిరితి * బ్రహ్మణో మహిమాన మాహ్నోతీతి నిగమయతీతి.

పురుషవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౫॥ సూ. వేదాద్యర్థభేదాత్. ౧.

అథర్వణికా ఉపనిషదారమ్భే * ౧ శుక్రం ప్రవిధ్య పౌదయం ప్రవిధ్యేత్వాదీ న్నా సధీయతే. సామగాశ్చ రహస్యబ్రాహ్మణారమ్భే * ౨ దేవ సవితః ప్రసువ యజ్ఞం ప్రసువేత్వాద్యామనన్తి. కాశకాస్తై త్రిమితాశ్చ * ౩ శం నో మిత్ర శృం వరుణ ఇత్యాదికమ్. శాట్వాద్యనినశ్చ * ౪ శ్వేతోఽశ్వో హరినీలోనీత్యాదికమ్. వితరేయిణస్తు మహావ్రతబ్రాహ్మణ మధీయతే * ౫ ఇద్యౌ హ వై వృత్రం హత్వా మహాసభవదిత్యాది. కాపీతకినాపి మహావ్రతబ్రాహ్మణమేవ * ౬ ప్రజాపతీరైవ సంవత్సర వృషైస్య. ఆత్మ యవ్వహావ్రతమితి. వాజసనేయిన స్తు ప్రవర్గ్య బ్రాహ్మణం * ౭ దేవా హ వై సత్రం నిషేదు రిత్యాది. తత్ర సంశయః - కిముపనిషదారమ్భేవ్యధీతాః * ౧ శుక్రం ప్రవిధ్య * ౩ శం నోమిత్ర ఇత్యా దయో మన్తాః † ప్రవర్గాదీనిచ కర్మాణి విద్యాజ్ఞమ్ - ఉత నేతి. కిం యుక్తమ్. విద్యాజ్ఞమితి. కుతః. సన్నిధిసమామానాత్ విద్యాజ్ఞత్వప్రతీతే. యద్యపి * ౧ శుక్రం ప్రవిధ్యేత్వాదీనాం మన్తాణాం ప్రవర్గాదేవ కర్మాణి శ్రుతిలిఖితాకై స్తే వృ లవద్భి ర్భుభాయథం కర్తవ్య వినియోగోఽవగమ్యతే-తథాపి * ౩ శం నోమిత్రః * ౪ సహనావపత్తిత్యాదే రన్వీస్యా న్యత్ర వినియోగాభావా ద్విద్యాధికారాచ్చ విద్యాజ్ఞత్వ మవర్జనీయమితి సర్వాసు విద్యాను ఇమే మన్తాః ఉపసంహారవ్యాః.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రవక్ష్యహే - † వేదాద్యర్థభేదాత్ * ౧ శుక్రం ప్రవిధ్య పౌదయం ప్రవిధ్య * ౩ ఋతం వదిష్యామి సత్యం వదిష్యామి * ౪ ఋత మవాదిషం సత్య మవాదిషం * ౧౦ తేజస్వినాఽవధీత మస్తు మావిద్విహవహ ఇత్యాదిభి ర్లిక్తే రభిచారాధ్యయనాదిష్యేహం వినియోగావగమాన్న విద్యాజ్ఞత్వమ్. † ఏతదుక్తం భవతి - యథా * ౧ పౌద

౨॥ సూ. వేదాద్యర్థభేదాత్. బ్రహ్మవిద్యాసన్నిధిసమామానతాయాః పురుషవిద్యాయా స్తదజ్ఞత్వ ముక్తమ్-ఏవం సన్నిధిసమామానతాం శం నోమిత్రాదిమన్తాణాం బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వం స్యాదితి శబ్దాయా సజ్జతిః. † (ప్రవర్గాదీనిచేతి) అదిశద్దేవ మహావ్రతాదికం గృహ్యతే. ప్రవర్గాదే స్సంశయవిషయత్యాభావేప్యాపాతప్రతిత్వమగు సృంశయ ఉక్తిః. కిం * శుక్రం ప్రవిధ్యేత్వాదిమన్తాః ప్రవర్గాదీనిచ కర్మాణి విద్యాజ్ఞాని - నేతి. కిమేవం యథాయథం శ్రుతిలిఖితాకైః కర్తవ్య వినియోగః-ఉత బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రకరణా ద్వినియోగః. కి మేవం ప్రకరణాభావోఽజ్ఞత్యాదయః ఉత దినాకీర్త్యారణ్యేఽనువాక్యతాద్యై. యదాఽజ్ఞత్యాదయః - తదా ప్రకరణా ద్వినియోగఇతి విద్యాజ్ఞత్వమ్. యదా దినాకీర్త్యారణ్యేఽనువాక్యతాద్యై - తదా యథాయథం శ్రుత్యాదిభిః కర్తవ్య వినియోగా న్న విద్యాజ్ఞత్వమ్. విద్యాధికారాత్ - విద్యాప్రసాదాత్.

† (ఏవం ప్రాప్తఇతి) † (వేదాదీతి) అదిశద్దేవ ఋతవచనాదికం గృహ్యతే. † బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వభావః * శుక్రం ప్రవిధ్యేత్వాదీనాం స్పష్టే- తత్కర్తవ్యం నూత్రే వేదస్య కర్తవ్యే రిత్యుక్తా హ (ఏతదుక్తం భవతి) దృష్టప్రత్యేత్యర్థః. మన్తసామర్థ్యాత్ - మన్తావగతవస్తుసామర్థ్యాత్. లిక్తా

౨౫॥ సూ. వేదాద్యర్థభేదాత్. ౧.

(వే-పా) ఉపనిషదారంభేవ్యధీత “౧ శుక్రం ప్రవిధ్య పౌదయం ప్రవిధ్య” ఇత్యాదిమన్తైః. మరావ్రతాదిమన్తైః, “౩ శం నో మిత్రః “౪ సహనావపత్తి” ఇతి మన్తానిషి మన్తసామర్థ్యేన ప్రయోజనభేదావగమా దధ్యయనకేమభూతానితి నివిద్యాజ్ఞభూతా. ౧.

(వే-దీ) అథర్వణికా స్తైత్రిమితా వితరేయిణ ఇత్యేవ మాదయః ఉపనిషదారమ్భేను “శుక్రం ప్రవిధ్య పౌదయం ప్రవిధ్య” ౩ శం నో మిత్ర శృం వరుణః “౪ సహనావపత్తి” ఇత్యాదిమన్తాని స్తవ్యవ్రతాదీనిచ కర్మాణ్యధీయతే. కిమేవం విద్యాజ్ఞత్వమ్-ఉత నేతి సంశయః. సన్నిధిస మామానాద్విద్యాజ్ఞత్వమితి పూర్వరేపక్షః. రాధాస్తమ “౧ శుక్రం ప్రవిధ్య పౌదయం ప్రవిధ్య” ఇత్యాదిమన్తసామర్థ్యాత్, మహావ్రతాదీ నాం చ కర్మాణాం శ్రుత్యాదిభిశ్చాభిచారదన్వదతాపాదమి వినియోగవత్ “౩ శం నోమిత్ర శృం వరుణః “౪ సహనావపత్తి” ఇత్యాదే రన్వీస్యాన్యవ “౩ ఋతం వదిష్యామి సత్యం వదిష్యామి “౧౦ తేజస్వినావధీతమస్తు” ఇతి మన్తసామర్థ్యాదధ్యయనే వినియోగఇతి నివిద్యాజ్ఞత్వమ్. నూత్రా రన్వీ వేదాద్యర్థభేదా దిత్యన్య వేదాద్యర్థభేదవత్ “౩ సత్యం వదిష్యామి “౧౦ తేజస్వినావధీతమస్తు” ఇతి * ౩ శం నో మిత్రాదే రన్వీస్యాన్యవ్యయన సమృద్ధసామర్థ్యభేదా న్న విద్యాజ్ఞత్వ మిత్యభిప్రాయః. అతః * ౩ శం నో మిత్రాదిమన్త సామర్థ్యవ్యవస్థ విషయః. ౧.

యః ప్రవిధ్యేత్పాదమన్త్రానుధ్యాత్ * ౧ + శుక్రం ప్రవిధ్యేత్పాదినా మభిహారాదికేషత్వి మవగమ్యతే - ఏవమేవ
 * ౨ ఋతం వదిష్యామి * ౩ తేజస్వినా వధీతి మస్త్విత్పాదమన్త్రానుధ్యాదేన స్వాధ్యాయశేషత్వమ్ * ౨ శం నౌ
 షాత్ర ఇత్పాదమన్త్రానా మవగమ్యతే - అతో న కేమాం విద్యాజ్ఞానమితి. * ౧ శుక్రం ప్రవిధ్యేత్పాదినాం ప్రవగ్నా
 దిబ్రాహ్మణానాం చేహ పాతో దివాస్త్వత్వారణ్యేననువాక్యత్వకృతిః. ౧॥ . ౨॥ తై - శీ - ౧అను.

వేదాన్యధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ తై - భృ - ౧అను.

౨౬॥ సూ. హానాతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛన్దస్సుత్కృత్యపగానవత్తదుక్తమ్. ౧.

ఇదేనాగా అమన్తి * ౪ అశ్వేషన రోమాణి విధూయ హపం చన్ద్రో ఇవ రాహౌ త్తూభా త్ప్రేమున్య | ధూత్వా
 కరీర మకృతం కృతాత్తా బ్రహ్మలోక మభినన్యవామితి. ఆధర్వణికాశ్చ * ౫ తథా విద్వాక్ పుణ్యపాపే విధూయ నిర
 జ్ఞానః పరమం సామ్య ముపైతితి. శాట్వాదిననస్సు * ౬ తస్య పుత్రా దాయ ముపయన్తి సువృధ సాధుకృత్యాం ద్విష
 స్తః పాపకృత్యామిత్యాది. కామేకీనస్సు * ౭ తత్కృతదుష్కృతే ధూనుతే తస్య ప్రియా జ్ఞాతయ న్సుకృత ముప
 యన్తి అప్రియా దుష్కృతమితి. ఏవం క్వచిత్పూర్వపాపయో ధ్వానిః, క్వచిత్ప్రియాప్రియేషు తత్సాన్తి, క్వచి దుభ
 విస్వర్థః. † తస్మిన్దేహం కథ మపనిమన్తి సుపాపాః ఇత్యైతాపా (శుక్రమితి) అంశ్యేననువాక్యత్వమ్ - అయో. నన్వరణ్యేననువాక్యత్వం రహస్య
 త్వత్ - తచ్చ విద్యానమ్మహాది విద్యాగ్నేన వితిచేత్ - తస్మాద్విధానీధత్వాత్. అనుపశితస్తాస్త్వద్యక్షణార్థ మద్వైష్టార్థంవా తత్సాన్తో -
 యథా * ఏత దాద్యధికం నన్వం నాదితీ త్రోక్త మర్హతితి.

నను ప్రపంచాద్విద్యాజ్ఞానమ్ ప్రపంచవత్తస్య స్వంస్వరూపకవ్యాపిన్యః కన్యా భిద్విద్యాయా అభవాత్. సన్నిధిమాత్ర మకీంచిత్రరమ్ -
 అన్యథా దప్పపూర్ణమాసాదీనామివ్యన్యశేషిన్ప్రపంచాదితీ పూన్యపక్షే పరివోద్య అరణ్యకామ్నయపరిగ్రహేన న విసాకారణేన భవతి. కారణ మర
 ణ్యేననువాక్యత్వ వితిచేత్ - తవపి విధ్యానమ్మన్దనిబన్ధనా ద్రహస్యత్వా దిత్వస్యే పరిహరన్తి. తవన్వరణ్యేననువాక్యత్వస్య పూర్వోక్తాన్యథానిర్దేయ
 ప్రతిష్ఠిత్తం భవతి.

వేదాన్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. హానాతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛన్దస్సుత్కృత్యపగానవత్తదుక్తమ్. సన్నిధిసమామ్నాతానాం - * శుక్రం ప్రవిధ్యేత్పాదినా

౨౮॥ సూ. హానాతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛన్దస్సుత్కృత్యపగానవత్తదుక్తమ్. ౧.

(వే సా) విదుషో బ్రహ్మ ప్రాప్నువతిః పుణ్యపాపయో భ్యుపాచన మేకన్యాం కాఖాయాం విదుషస్తచ్చిస్తనార్థ మధీతమ్. విముక్తయోః ప్రవే
 శస్థాన మేకన్యాం కాఖాయాం పున్యాప్రవేశస్థానం సుస్పృహః. దుష్కృతస్య శత్రవ ఇతి. ఏకన్యాం కాఖాయాం విరూచనం ప్రవేశస్థానం చేతుర్థ భయ
 మాహ్నుతమ్. నన్వం తచ్చిస్తనార్థమ్. హా నితి ప్రదర్శనార్థమ్. హానాపుపాయనేచేత్సర్థః. హానిః - విరూచనమ్. ఉపాయనం ప్రవేశనమ్. కేవల
 హానామామ్నాతాయాం కేవలేనోపాయనే అహ్నుతే ఇతరేతరసూచ్చయో వ్యాఖ్యః. సవికల్పః, ఉపాయనశబ్దకరణివాక్యశేషత్వాత్. తచ్చేనత్వేన్య
 త్యక్తయోః ప్రవేశస్థానవాచిత్యేన తదపేక్షత్వాత్. యథా "నానస్వత్యాః కుళాః" ఇత్యేతద్వాక్యశేషభూతమ్ "౯ బౌదుంబర్యః కుళాః"
 ఇతి ప్రదేశాన్తరస్థమ్. యథాచ "౧౦ దేవాసురాణాం ధన్వాభిః" ఇత్యేతద్వాక్యశేషభూతం "౧౧ దేవచ్చదాసి పూర్వమ్" ఇతిప్రదేశాన్తరస్థమ్,
 యథాచ "౧౨ హిరణ్యేన హాసశి స్రస్త్రిత్ర యువాకరోతి" ఇత్యేతద్వాక్యశేషభూతమ్ "౧౩ సమయా విషితే సూర్యే హాసశి స్రస్త్రిత్రమ్"
 ఇతి. యథాచ "౧౪ ఋత్విజ ఉపగాయన్తి" ఇత్యేతచ్చేషభూతం "౧౫ నాధ్యయ్యరుపగాయేత్" ఇతి. ఏవ మపాయనవాక్యస్య హానివాక్య
 శేషితయా సంభవన్త్యాం గతో సవికల్పాన్యాయ్యో. తదుక్తం "౧౬ అపితు వాక్యశేషస్యా దన్యాయ్యైవ్యివ్యన్య" ఇత్యాది. ౧.

౪॥ ఛాం-౨-౧౩. ౫॥ క్షి-౧౭-౩. ౬॥ . ౭॥ కాషీ-౧౭-౪. ౮॥ . ౯॥ . ౧౦॥
 ౧౧॥ . ౧౨॥ . ౧౩॥ . ౧౪॥ . ౧౫॥ . ౧౬॥

యం చ శ్రుతమ్. తదుభయ మేకైకవిద్యాయాం శ్రుత మపి † సర్వవిద్యాజ్ఞ మాధేయమ్ - సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠస్యాపి బ్రహ్మసాక్షిత్వవతః పుణ్యపాపప్రహణస్యావశ్యంభావిత్వాత్, † ప్రహీణవిషయత్వాచ్ఛాయానన్య. † తచ్చిన్తనం చ విధియమానం సర్వవిద్యాజ్ఞం భవేతు మన్వ తి. † తత్రేదం విచార్యతే - హానిచిన్తన ముపాయచిన్తన ముభయ చిన్తనం చ వికల్పేరక - ఉపసంహరయేరన్య. కిం యుక్తమ్. వికల్పేరన్వతి. కుటః. పృథగామ్నానసామధ్యాయత్. సముచ్చయేహి సర్వత్రోభయానుసంధానం స్యాత్ - తచ్చ కాపీతకీవాక్యేనైవ సిద్ధ మిత్యున్యత్రామ్నాన మనన్తకమేవ స్యాత్. అతో ౭నేకత్రామ్నానస్య వికల్ప ఏవ ప్రయోజనమ్. నచాధ్యేత్పభేదేన పరిహర్యం శక్య మనేకత్రామ్నానమ్ - అవిశేషపు నశ్యోనణం హ్యధ్యేత్పభేదపరిహార్యమ్ - అత్రతు హానిరేవ ద్వయో శ్వాఖయోః - ఉపాయన మేవ చైకస్యామ్. సచ విద్యాభేదేన వ్యవస్థాపయితుం శక్యమ్ - సర్వకేషభూత మిద మనుసంధాన మిత్యుక్తత్వాత్.

మతదజ్ఞత్వ ముక్తమ్ - తథా సన్నిధిసమామృతహాసాయనచిన్తానన్తరం ప్రాప్తేతి నజ్ఞతిః. † (సర్వవిద్యాజ్ఞ మాధేయమితి) అజ్ఞశబ్దేనాపేక్షిత ముచ్యతే. † (ప్రహీణవిషయత్వాచ్ఛాయనన్తేతి) ప్రహీణవిషయశబ్దేన ప్రహీణసముద్భవఉచ్యతే. ఉపాయనమ్-అన్యత్ర ప్రవేశః. † సుకృత ముప యన్తీతి శ్రుత్యనుసారా దుపాయన మిత్యుక్తమ్. ప్రహీణసముద్భిత్వా దుపాయనస్య - ప్రహీణస్య కర్తవ్యం కుచిత్ప్రవేశోహ్యవశ్యంభావిత్యర్థః. † (తచ్చిన్తనం విధియమానమితి) తత్ప్రకృత్యాయాత్ † ఏత మితః ప్రేత్యాభిసముద్భిత్వాన్తీతి యస్య స్యా దధ్యేతీతి కరణశ్రవణాత్ అభిసముద్భవామీ త్యనుసంధానస్య శ్రుత్యాన విధియమానత్వం సిద్ధమ్. సర్వవిద్యాజ్ఞం హాసాయనవిన్తనస్య తత్ప్రస్థితత్వాత్ తచ్చిన్తనం సర్వవిద్యాజ్ఞ మిత్యర్థః. † ఏవం విషయ శ్చేదతః. సంశయ మాహ (తత్రేతి) వికల్పేరక - వికల్పేన తిష్ఠేయరిత్యర్థః. వికల్పేరన్వతిచ పాతో౭స్తి. హానే రుపాయనస్య ఉభ యస్య చ చిన్తనాని విహితాని కిం వికల్పేరక - ఉత సముచ్చయేరక. కి ముపాయనం హానికేషతయా విద్యాజ్ఞమ్ - ఉతి స్వతస్త్రియేతి. కి ముపా యనవాక్యం కాఖాన్తరాధీకరణీయ హానివాక్యకేషమ్ - ఉత స్వతస్త్రియే. కాపీతకీనా ముభయామ్నాన ముపాయనవాక్యస్య హానివాక్యకేషతావిరోధి - నేతి. విరోధిత్వే ఉపాయనవాక్యస్య స్వాతన్త్ర్యా దుపాయనం స్వాతన్త్ర్యేణ విద్యాజ్ఞమితి తచ్చిన్తనానాం వికల్పః. ఉభయామ్నాన కేషత్వా విరోధి చేత్ - ఉపాయనవాక్యస్య హానివాక్యకేషత్వేన ఉపాయనస్య హానికేషతయా విద్యాజ్ఞత్వమితి చిన్తనానాం సముచ్చయః.

(వే.పీ.) విదుషో బ్రహ్మసాక్షిత్వవతః పుణ్యపాపయో ద్విమోచనం ద్వయో శ్వాఖయో క్షృతీమ్. విముక్తయోః పుణ్యపాపయో రన్యత్ర ప్రవేశ ఏకస్యాం కాఖాయాం కృతః. విమోచనం ప్రవేశశ్చేదయ మేకస్యామ్. “౧ తదా విద్యా స్మృణుపాపే విధూయ నిరజ్ఞానః పరమం సా మ్యమమైతి” “౨ ఆత్మజ్ఞ రోమాణి విభూయ పాపం చన్ద్రోజన రాహూ ద్భ్రూ త్ప్రముచ్య. ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభి సన్మువామి” ఇతిచ కేవలవిమోచనమ్. “౩ తస్య పుత్రా” దాయ ముపయన్తి సుమృద సానుకృత్యాన్తం ద్విషన్తః పాపకృత్యామ్” ఇతి కేవలప్ర వేశః. “౪ తత్కుకృతదుష్కృతే ధూమతే తస్య ద్రియా జ్ఞాతయ స్సుకృత ముపయన్తి అప్రియా దుష్కృతమ్” ఇత్యుభయమ్. కిం కేవలహాని చిన్తనం కేవలపాపాయనచిన్తన ముభయచిన్తనం చ సర్వాను విద్యాను వికల్పేనానుష్ఠేయమ్ - ఉత సముచ్చయేనేతి సంశయః. తథా తథా౭మ్నాతస్యా ర్థవత్త్వాని వికల్పఇతి పూర్వగతః. రాధాన్తస్తు - పుణ్యపాపప్రవేశస్య విమోచనాపేక్షత్వేన కాఖాన్తరస్థస్యాపి ప్రవేశవాక్యస్య కాఖాన్తరస్థవిమో చనవాక్యకేషత్వాత్ వాక్యద్వయేనైకాద్భవిధానా త్మవచ్చయః. ఏకస్యాం కాఖాయా ముభయవిధానాం ప్రతిపత్త్యభేదేన పరిహరయతే.

సూత్రార్థస్తు - హానాన్వితీ తు శబ్దః పక్షవాన్యపు త్త్యర్థః. హానాన్వితీ ప్రదర్శనార్థమ్. కేవలవిమోచనే కేవలప్రవేశోపాయనే హూయమాణే తయో రితరేతరసముచ్చయో౭వశ్యమ్నాపి. కుటః! ఉపాయనశబ్దకేషత్వాత్ ఉపాయనశబ్దస్య హానివాక్యకేషత్వాన్విత్యర్థః. త్యక్తయోః పుణ్యపా పయోః ప్రవేశస్థానవాదిత్వా దుపాయనవాక్యస్య హానివాక్యకేషత్వే మనగమ్యతే. ప్రదేశాన్తరామ్నాతవాక్యస్య ప్రదేశాన్తరామ్నాతవాక్యకేషత్వే దృష్టాన్తానాహ కుతాచ్చన్తస్తుత్సృగనావనితి యథా “౫ వానప్రత్యః కుతాః” ఇతిప్రదేశాన్తరామ్నాతస్య వాక్యస్య “౬ డేదుమ్మర్యః కుతాః” ఇతి తత్కేషవాదిప్రదేశాన్తరస్థమ్. యథాచ “౭ దేవసూరాణాం ఛన్దోభిః” ఇతి సామాన్యతః ప్రదేశాన్తరామ్నాతస్య “౮ దేవచ్చన్దాంసి పూ ర్యమ్” ఇతి తత్కేషవాదిప్రదేశాన్తరస్థమ్, యథాచ “౯ పీఠజ్యేష్ఠ షోడశిన్ స్సన్త్ర ముపాకరోతి” ఇతిప్రదేశాన్తరస్థస్య తత్పూరితే నవాది “౧౦ సమయావిధి తే సూర్యే షోడశిన్ స్సన్త్ర ముపాకరోతి” ఇతిప్రదేశాన్తరస్థమ్, యథాచ “౧౧ ఋత్విజ ఉపగాయన్తి” ఇతిప్రదేశ కాన్తరస్థస్య “౧౨ నాభ్యర్చయరహయేత్” ఇతి తత్పర్యుదాసయాపం ప్రదేశాన్తరస్థమ్; ఏవముపాయనవాక్యస్య హానివాక్యకేషతయా సమ్మ వన్త్యాంగతో నవికల్పాన్య యుక్తః. తదుక్తం పూర్వస్థితకాణ్డ “౧౩ అపితు వాక్యకేషస్సన్త్ర దన్యాన్యత్వా ద్వికల్పస్య” ఇత్యాదివా. ౧.

౧౧ ౩ముం-౧౩. ౩|| . ౫|| . ౭|| . ౯|| . ౧౧||
౧౨ ఛాం-౧-౧౩. ౪|| కాపీ-౧౪-౪. ౫|| . ౭|| . ౧౦|| ౭కాం-౭-౪౩వ. ౧౨|| ౭కాం-౩ప్ర-౭వ. ౧౩||

† అత్రేష మువ్యక్తే హానాహాయనశబ్దశేషత్వాదితి తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. † హానాదితి ప్రదర్శనా
 ధమ్. కేవలాయాః హానా కేవలేచోపాయనే శ్రూయమానే తయో రితరేతరసముచ్చయోఽవశ్యంభావీ. కుతః. ఉపా
 యనశబ్దశేషత్వాత్ - † ఉపాయనశబ్దస్య హానివాక్యశేషత్వాత్. † ఉపాయనవాక్యస్యహి హానివాక్యశేషత్వమేవైవాది
 తిమ్ - † విదుమా త్యక్తయోః పుణ్యపాపయోః ప్రవేశస్థానవాచిత్యా దుపాయనవాక్యస్య. † ప్రదేశాంతరాత్మాతస్య
 వాక్యస్య ప్రదేశాంతరాత్మాతవాక్యశేషత్వే నృప్తేనా ఉపన్యస్యనే తుశాచ్ఛబ్దస్తుత్త్యుపగానసదితి కాలాపినిః * ౧ కు
 శా నానన్యత్వా ఇత్యాదునన్తి. శాఙ్గాయనినాంతు * ౨ ఔమమ్మర్యః కుశా ఇతి వాక్యమ్ - సామాన్యేన వానస్సత్య
 త్వేనావగతాః కుశాః ఔమమ్మర్యఇతి విశింషత్తద్వాక్యశేషతా మాపద్యతే. † తథా * ౩ దేవాసురాణాం ఛద్రోభి
 రిత్త్యాదిని అవిశేషేణ దేవాసురాణాం ఛద్రసాం ప్రసజ్జే * ౪ దేవచ్చ ద్వాంసి పూర్వమితి వచనం క్రమవిశేషం ప్రతి
 పాదయత్తద్వాక్యశేషతాం గచ్ఛతి. తథా * ౫ హిరణ్యేన షోడశినిః స్తోత్ర ముపాకరోతీతి విశేషేణ ప్రాప్తే * ౬
 సమసూమిషితే సూర్యే షోడశినిః స్తోత్ర ముపాకరోతీతి విశేషవిషయం వాక్యం తద్వాక్యశేషతాం భజతే. † తథా
 * ౭ ఋత్విజ ఉపగాయనీత్యై విశేషప్రాప్తస్య * ౮ నాధ్యస్య రుపగాయేదితి వాక్య మనధ్యర్యువిషయతా మవగమ
 యత్తద్వాక్యశేషత్య మృచ్ఛతి. † ఏవం సామాన్యేనావగత మర్థం విశేషే వ్యవస్థాపయితుం క్షమస్య వాక్యస్య తచ్చే
 షత్వ మనభ్యుపగచ్ఛద్ధి ప్రయో ర్థయో ర్వికల్ప సుమాశ్రయితవ్యః - † సచ నమ్మనన్త్యాం గతో న యుజ్యతే. తదుక్తం
 † పూర్వ స్థితాక్షాణ్డే * ౧౭ పితృ వాక్యశేషత్వా దన్యాయత్వా ద్వికల్పస్య విధీనా మేకదేశః స్వాదితి. తదేవం కేవల
 హానాహాయనవాక్యయో † రేకవాక్యత్వా త్కేవలస్య హానస్య, కేవలస్యచోపాయనన్త్యా, భావా † ద్వికల్పస్మి న్నాపప

† (అతేదమిత్యుతి) † (హానాదిప్రదర్శనార్థమ్) ఉపాయనన్త్యాపి ప్రదర్శనార్థమిత్యర్థః. † ఉపాయనశబ్దశేషత్వాదిత్యుక్తే ఉపాయన
 శబ్దస్య అన్యచ్చేదభూతమితి ప్రతిభాతీతి తద్వన్యైవత్తర్థం వ్యావర్తయే (ఉపాయనశబ్దస్య హానివాక్యశేషత్వాదితి) హానివాక్యస్యోపాయనశబ్దః
 శేషఇత్యర్థః. † విచారం కిం న స్యా దిత్వత్రాహ (ఉపాయనవాక్యస్యేతి) † తదుపపాదయతి (విదుషేతి) ప్రధానస్య తదుపయోగిత్వేన (ప్రాప్తం
 హి కేవభూతమ్ - అత్ర బ్రహ్మవిదుషోఽపేక్షితత్వేన ప్రధానం సుకృతదుష్కృతప్రహోణమ్ - తదేవహి తస్య ప్రయోజనమ్. ప్రహోజనయోగీ
 హ్యన్యత్ర ప్రవేశః - తస్మా ద్దానవాక్యం ప్రత్యుపాయనవాక్యం కేవభూత మిత్యర్థః. † హానిప్రవేశనవాక్యయోః ప్రధానశేషభావే దృష్టాన్యో మా
 భూతితి తద్వన్యైవత్తర్థ మాహ (ప్రదేశాంతరేతి) కాలాపినిః - కేచన శాఖినిః. శాఖాన్తరాత్మాతవాక్యం వనస్మతిసామాన్యవాచి - తిన్య విశేష
 కాక్షాయం తత్సమర్థకత్వేన కేవభూత మిత్యర్థః. † (తథేతి) దేవదైవత్వాన్యనురదైవత్వానిచ ఛద్రాంసి - తత్రానిధారితక్రమవిశేషస్య వాక్యస్య
 క్రమవిశేషనిధారణమభేద కేవభూత మిత్యర్థః. * దేవాసురాణా మితి దేవాసురశబ్దక్రమాదేవ ఛద్రక్రమో జ్ఞాయతేఇతి న వాక్యాన్తరాపేక్షేతి
 చేన్న - క్రమావిషయాయ మవ్యుత్పాదరత్వా దేవశబ్దస్య పూర్వనిపాతనమ్మవేన వాక్యాన్తరాపేక్షాదాత్. స్తోత్రమ్ - గానవిశేషవిశిష్టోచ్ఛారణమ్.
 శస్త్రమ్ - కేవల మేకవ్యరోచ్ఛారణమ్. ఉపాకరణమ్ - ప్రస్తావనః. అతపిత్రాపాకరణి చోపాకరణశబ్దప్రయోగః - అన్యయవారమ్మత్వాత్.
 * ఉపాకరోతి - ప్రస్తావీత్యర్థః. * నమయామిషితే నమయా ఉదిత ఇత్యర్థః. ఆవిధారితకాలవిశేషస్య వాక్యస్య కాలవిశేషం ప్రతిపాదయదన్య
 క్యం కేవభూత మిత్యర్థః. † (తథేతి) సామాన్యప్రాప్త ముపగాన మృత్విగ్నిశేషే వ్యవస్థాపయి దన్యక్యం సామాన్యేనావగనవాచివాక్యస్య కేవ
 భూతమిత్యర్థః. † (అవిశేషప్రాప్తస్య) ఉపగానస్యేత్యర్థాభావః. ఇమాన్యువాహరణాని కర్తృవిచారోక్తాని. † అమీషాం వాక్యానాం శాఖాన్త
 రాత్మాతవాక్యైవతి కేవత్వానభ్యుపగమే కిం స్యా దిత్వత్రాహ (ఏవంసామాన్యేనేతి). † (నచేతి) పాక్షికభాగగర్భం వికల్పం విని నమచ్చయేన
 గతో నమ్మనన్త్యా మిత్యర్థః. తదుక్త మితి సూత్రభజ్జః. † తం పూరయతి (పూర్వస్థితాక్షాణ్డేతి) † (ఏకవాక్యత్వాదితి) అన్యాయశేషశేషిభావేన
 అన్యయా దేకవాక్యత్వమ్. కేవలస్య హానస్యకేవలస్యచోపాయనన్త్యాభావాత్ - అప్రామాణికత్వాత్. † (వికల్పస్మి న్నాపపదవ్యతే) సహస్వతనిపత్వా

ద్యతే. † కాషీతకీనా ముభయామాన మవిశేషపునశ్శివణత్వేన ప్రతివత్తృభేదాదవిరుద్ధమ్.

హాస్యధికరణం సమాప్తమ్.

భయ ముక్తం భవతీతి వికల్ప సూపపద్యత ఇత్యర్థః. † (కాషీతకీనామితి) అన్యథోక్తావప్యన్యతరస్య ప్రాప్త్యాతో నర్వత్ర హన ముపాయనం చోక్తం భవతీత్యవిశేషపునశ్శివణమేవ - అత స్తత్ప్రతివత్తృభేదాదిత వత్తం యుక్త మిత్యర్థః.

పరేతు - హాసూపాయనచిన్తావికల్పసముచ్చయవిషయం విచార మనిచ్చన్మై వస్తువిషయం విచార మాచక్షతే. ఉభయామ్నూనేన సద్దేహిః. ఉపాయనామ్నూనే హని రాగ్నికీ. కేవలహాస్యామ్నూనే విశయః-కిం సుహృద్వహ్నిస్థిః ఉపాయనం హాస్యా సన్నిపతేత్ - ఉత నేతి. అశ్రుతత్వా, దన్యకర్తృకే హనేన్యకర్తృకేపాయనస్యవశ్యంభావాభావాత్, విద్యాస్తరశేషతయా శ్రుతస్యాన్యత్ర ప్రతిత్యయోగాచ్చ సూపాయనం సన్నిపత తీతి పూర్వపక్షం కృత్యా ఉపాయనస్య కాషీతకీ వాక్యే హనశేషతయా సమధికతత్వాత్ సన్నిపతతి. అన్యథేయోపనంహరన్వైవ విద్యైకత్వాపేక్షా - సతు స్తుత్యర్థతయా కీర్తితస్య. తస్యనూపనంహో విద్యాస్తరశేషి యుజ్యతే. అర్థవాదాస్తరస్యాధివాదాస్తరాపేక్షా దృష్టా - * ఏకవింశో వా ఇతరో సావాదిత్య ఇత్యర్థవాదః * ద్వాదశమాసాః పశ్చార్ధసః త్రయ ఇమే లోకా ఇత్యర్థవాదసాక్ష్యాః, * త్రిష్టభాభవస్సేద్వియత్యామేత్యయమపి * ఇద్వియంనై త్రిష్టభిత్వాదిసాపేక్షో దృష్టః, అతో విద్యాస్త్రుతిప్రకరణాపాయనం సన్నిపతతి. కాఖాప్రక శ్రుతస్యాన్యత్రాపేక్షాయాం దృష్టా న్నాః మతాదయః, సుశోనంహర చిన్తాయాం ప్రత్యుపనంహరచిన్తా ప్రాసక్తికీతి. విచారాస్తరంప మర్వతే - విహననం నామ కిం హనమ్ - ఉతా ర్థాస్తరమ్. అమూర్తద్రవ్యేభు కమ్పనాయోగా చ్చలనవద్యస్తరగం కార్యాస్తరప్రతిబద్ధం లక్షణాయోగ్యత ఇతి పూర్వపక్షం కృత్యా లక్షణాయా మపి సన్నిహితోపాయనపదానసారేణ ప్రహణలక్షణోచితా. కాఖాస్తరస్థస్య కాఖాస్తరశేషి సన్నిహౌ దృష్టానాః మతాదయః. ఉపాయనశేషత్వా దితివక్తవ్యే * శబ్దశేషత్వాది నిర్దేశోన్యకగుర్భుతదమ్యుతయో రన్యత్ర ప్రవేశాసమ్మతేన స్తుతిపరత్వాభిప్రాయ ఇతి చాహుః. ఆపరేషామపి తుల్యమ్. అస్మేతు - స్తుత్యర్థే మనాద్యత్య హాసూపాయనయో ర్లోకాస్తే చిన్త్యత్య మిచ్చ న్న చిన్తావికల్పసముచ్చయవిధారణాయ - కేవలహాసా సూపాయనూపనంహరః - ప్రాప్తస్యావదనే కారణాస్తరాభావాదితి పూర్వపక్షం కృత్యా అనారభ్యాధీతసర్వవిద్యాసాధారణకాషీతకీవాక్యైకదేశ ప్రతివత్తృపాయనస్య సర్వహానవాక్యావాం శేషత్వాత్ కేవలహాన శ్రవణేపునసంహర్తస్య మిత్యాహుః. అత్ర బ్రాహ్మ - అత్ర సాక్షా త్సజ్జత్యః భావః పరేరేవాభ్యుపేతః, తస్యాం సమ్మవస్త్యాం ప్రాసక్తికవిచారపరత్వే మయుక్తమ్. సనూపరితవాధికరణద్వయం తవాపి ప్రాసక్తికమితిచేత్. సత్యమ్ - సోస్తాకం యజ్యతే - సతు భవతః - అధికరణవిశేషవశ్యాద్భావనియమకభావాత్, ప్రాసక్తికేనహి విచారేణ ప్రసజ్జకానస్తరభావిహ భావ్యమ్. సుశోపనంహరప్రసజ్జకశ్చేత్ - స్తుత్యుపనంహరచిన్తయా ద్వితీయా దన స్తరంపా పాదాస్తేవా భవితవ్యమ్ - సతు మన్యే - విశేషహే త్యభావాత్. అస్తాకం హాస్యాదివిచారే సాక్షా త్సజ్జతేన హాస్యాదే స్వమయవిశేషాదిచిన్తాయా స్తనస్తరభావిత్వోహి యుజ్యతే. అత స్తుజ్జత్యర్థా నుపపత్త్యా హాస్యాదిచిన్తావిషయో విచారో భవతి మర్వతి. కేవలహాసాప్రపాయనం సన్నిపతేత్ - నవేతి విచారో న ఘటతే - నకలకర్తృప్రహాణస్య సర్వబ్రహ్మవిద్యాఫలత్వస్య అర్థసామర్థ్యసిద్ధత్వాత్, బ్రహ్మవేదనావ్యభిచారిసర్వకర్తృప్రహాణప్రత్యభిజ్ఞాపనేన విహితత్వా దుపాయనస్య - క్రత్యవ్య భిచారిజాతూప్రత్య భిజ్ఞాపనేన విహితస్వత్వాయోగవ సర్వాను విద్యాను సన్నిపాతోపపత్తే ర్పూర్వయావరనిరపేక్షత్వాత్, విద్యాస్తరగోచరాగ్ధ వాదస్యాగ్ధస్యాగ్ధవాదాస్తరేణ సన్నిపాతోపపత్తిగపి దుర్వచా-ఏకవింశత్యాగ్ధవాదాదవత్ సాక్ష్యాత్వాభావాత్. ఏకవింశత్యస్యాపేక్షికత్వాత్ప్రతాపే షీణీయప్రతివత్తి రాక్షాతీ - నైనం విహననశ్రుతే రుపాయన మపేక్షితమ్ - సహి వటుః పటహస్యనిభి ర్విహతనిద్ర ఇత్యుక్తే నిద్రాయా అన్యై రుపాయన మపేక్షితమ్. తథాపి రక్తపటన్యాయేసూక్ష్మాపితాకాక్షం సన్నిపతతి చేన్న-అతిప్రసజ్జతో. పునశ్చ కిం ప్రభావా విద్యేత్యస్యాకాక్షా ముత్థాప్య * భాతివ తపతివ కీర్త్యా యశసా బ్రహ్మనగ్రసేన య. ఏవం వేద * సాచారబ్రహ్మవిత్కులేభవతీత్యధయోఽర్థవాదాః కస్తాన్నాకృష్యే రన్. పురుషాస్తరగగుర్భుతదమ్యుతయోః పురుషాస్తరసజ్జామితానుపపత్త్యా స్తుతిమాత్ర మితిచేన్న - క్రియాత్మీయ్యోః కర్తృవిషయయో రీశ్వ రనిగ్రహాగ్రహయోః పురుషాస్తరే ఫలదానానుగూల్యుత్పాదసజ్జామితోపపత్తేః. సనూపాయనస్య సర్వవిద్యాశేషశ్చే త్చిన్తనస్య సాగ్యైతికత్వం. సన్యుమేన సిన్ధుతీత్యవారమ్మణీయతా స్యాదితిచేన్న - పుటగామ్నూనసామర్థ్యస్య పూర్వపక్షపేతోః క్లితత్వా దారమ్మనపత్తేః.

హాస్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౭|| సూ. సామ్యురాయేత్తవ్యాభావాత్తభాష్యన్యే. ౧.

† సుకృతదుష్కృతయోర్వాస ముచాయనం చ సర్వాసు విద్యాను చిన్తనీయ మిత్యుక్తమ్. తద్దానం కిం దేహవియోగకాలే. దేహే దుష్కృతస్యాధ్యని, చ - ఉత దేహవియోగకాల ఏవేతి విశయే ఉభయత్రేతి యుక్తమ్ - ఉభయభాశ్రుతత్వాత్. ఏవంహి కాషీతకిన స్వమూమచన్తి * ౧ స ఏతం దేవయానం పద్ధాన మావద్యాన్నిలోకం గచ్ఛతీత్యుపక్రమ్య * ౧౭ అగచ్ఛతి విరజాం నదీం తాం మనసాఽత్యేతి తత్సుకృతదుష్కృతే భూమత ఇతి. అత్ర వాక్యే అధ్యని సుకృతదుష్కృతహనిః ప్రతీయతే. తాన్దీనస్తు * ౨ అశ్వధన రోహణి విధూయ పాపం చన్ద్రో ఇవ రాహుః క్షుభాప్రీముచ్య. ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభినమ్నవామితి. అత్రేతే దేహవియోగకాల ఇతి ప్రతీయతే. భాట్యాయనకేఽపి * ౩ తస్య పుత్రా దాయ ముచయన్తి సుహృద స్సాంకుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా

౨౭|| సూ. సామ్యురాయేత్తవ్యాభావాత్తభాష్యన్యే. † సజ్జత్యర్థ మనువదతి (సుకృతేతి) తాన్దీనిః - ఛన్దోగాః - కిం విదుః సుకృతదుష్కృతహనం దేహవియోగకాలే అన్వనిధి - ఉత దేహవియోగకాల ఏవ. కి ముభయత్ర హనిశ్రవణమ్ - ఉత దేహవియోగకాల ఏవ. కిం * సుకృతదుష్కృతే భూమతఇతి వాక్యావయవస్య * ౧ ఏతం దేవయాన మిత్తస్మా త్స్విగన్వయః - ఉతే యథాపాత మన్వయః. కి మశరీరస్య సుఖ దుఃఖానుభవశ్రవణానుభవేన ప్రాగన్వయవర్జనం న్యాయమ్ - ఉత దేవయానగత్యై సూక్ష్మదేహాస్థిత్యర్థం యథాపాత మన్వయవర్జనం న్యాయమ్. కిం సూక్ష్మదేహస్థితిః కర్తవ్యా విమోచపద్ధతే - నేతి. నచేత్ - సూక్ష్మదేహాస్థితీయే యథాపాత మన్వయస్య న్యాయత్వా త్తద్దేవాన్వయ ఇత్యుభయత్ర హనిశ్రవణాద్దేహవియోగకాలేఽన్వనిధి చ హనిః స్యాత్. సూక్ష్మదేహస్థితిః కర్తవ్యా విమోచపద్ధతే చేత్ - ప్రాగన్వయవర్జనస్య న్యాయస్యేన లక్షణాన్వయ ఇత్యుభయత్ర శ్రవణాధావాత్ దేహవియోగకాల ఏవ సుకృతదుష్కృతహనం స్యాత్. - అతేతరే నర్చేన కాషీతకివాక్య

౨౭|| సూ. సామ్యురాయేత్తవ్యాభావాత్తభాష్యన్యే. ౧.

(వే.సా.) సుకృతదుష్కృతయోర్వాసః, “ ౨ అశ్వధన రోహణి విధూయ ... ధూత్వా శరీరమ్ ” ఇతి దేహవియోగకాలే పుత్రా. కాఖాత్తే “ ౧౭ స అగచ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే భూమతే ” ఇత్యధ్యన్యసి శ్రుతాపి సాంపరాయే చరమదేహవియోగకాలవిన విస్తరీయా, దేహవియోగా దూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తరితవ్యభోగాధావాత్. తథావ్యాన్యే కాఖానిః “ ౪ తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యేర్జనంవత్స్యే ” ఇతిదేహవియోగనమన పరం బ్రహ్మప్రాప్తి రభిధీయతే. ౧.

(వే.పే.) కిమిదం సుకృతదుష్కృతయోర్వాసచిన్తనం దేహవియోగకాల ఏకదేశః క్షీయతే, అధ్యని శిష్యమిత్యుభయత్ర కర్తవ్యమ్ - ఉత దేహవియోగకాల ఏవ వ్యసం క్షీయత ఇతి సంశయః. ఉభయత్ర శ్రుతే, దేవయానేన పథా గమనాన్యథానుపపత్త్యా చోభయత్రేతి పూర్వగిపక్షః. “ ౨ అశ్వధన రోహణి విధూయ పాపం చన్ద్రో ఇవ రాహుః క్షుభాప్రీముచ్య. ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమ్ ” ఇతి దేహవియోగకాలే, “ ౧౭ స అగచ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే భూమతే ” ఇత్యధ్యన్యసి, హనిశ్రుతే, దేహవియోగకాలే సర్వకర్తవ్యమేహి దేవయానేన గమనపాధనం కర్తవ్యం నమ్నసితి. రాధాస్తస్తు “ ౪ తస్య తావ దేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యే అథ నమ్నత్స్యే ” ఇతి దేహవియోగా దూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకాహనాభ్యావ్యతిరేకపాపఫలాధావాత్, “ ౨ అశ్వధన రోహణి విధూయ పాపమ్ ” ఇత్యాదివైకార్యాత్, అభ్యన్యాన్నుతమప “ ౧ తత్సుకృతదుష్కృతే భూమతే ” ఇతి వాక్యం దేహవియోగకాలే సజ్జమయితస్యమితి దేహవియోగకాలవిన హని చిన్తనమ్. సర్వకర్తవ్యమేహి విద్యాపామృత్యాదేవ దేవయానేన పథా గమనం చోపపత్త్యతే. విద్యాహి వ్యయం సూక్ష్మశరీరస్యావారమ్నకాపి ప్రకృతముఖదుఃఖోపఖోగపాదనసూలశరీరస్య సర్వకర్తవ్యం చ నిరవశేషత్యయేన వ్యవలభాతీ బ్రహ్మప్రాప్తి ప్రతిపాదనాయ దేవయానేన వర్జనం గమయతుం సూక్ష్మశరీరం స్థావరమితి.

సూత్రార్థస్తు సామ్యురాయే దేహవియోగకాల ఏవ చిన్తనీయమ్. కుతః! తత్తవ్యాభావాత్ దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తరితవ్యభోగాధావాత్. తథావ్యాన్యేర్జనీయతే “ ౪ తస్య తావ దేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యే అథ నమ్నత్స్యే ” ఇతి “ ౪ అశరీరం వాన సన్తం సప్రియాప్రియే స్ఫులికః ” ఇతివ. ౧.

మితి పుత్రేషు దాయసజ్ఞాః) నిసమకాలం సుకృతదుష్కృతసజ్జగిముః ప్రాయమాణం దేహవియోగకాల ఇతి గమ్యతే. అత సుకృతదుష్కృతయో రేకదేశో దేహవియోగకాలే హీయతే - శేషస్తవ్యసి.

† ఇతిప్రాప్త ఉచ్యతే సామ్యరాయే ఇతి సామ్యరాయే - దేహాత్మగిముఃకాల ఏవ విదుష సుకృతదుష్కృతే నిరవశేషం హీయతే. కుతః. † తర్హవ్యాభావాత్ ఏదుషో దేహవియోగా త్వత్సా త్సుకృతదుష్కృతాభ్యాం తిరితవ్యభో గాభావాత్. విద్యాఫలభూత బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ హి సుకృతదుష్కృతాభ్యాం భోక్తవ్యే సుఖదుఃఖేన విద్యేతే. తథా వ్యావ్యే దేహవియోగా దూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకసుఖదుఃఖోపభోగాభావ మధీయతే * ౧ † అశరీరం వాన స్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః * ౧ ఏవ సమ్యసిదోఽస్తా చ్ఛరీరా త్సుముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమద్య స్వేన రూపేణా భినిష్పద్యతే * ౨ తస్య తావ దేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యేఽథ సమ్యత్స్యితి. ౧॥ ఛాం-౮-౧౨-౧, ౨.

౨౦॥ సూ. ఛస్తతఉభయావిరోధాత్. ౨.

ఏవ † మర్థస్యాభావ్యా త్సుకృతదుష్కృతహానికాలేఽవధృతేనత్యుభయావిరోధేన-† శ్రుతే రర్థస్వభావస్యచావిరో ధేన † ఛస్తతే-యథేష్టం † పదానా మన్వయో వర్ణనీయః. † కాపీతకీవాక్యే * ౩ తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతఇతి ఛర మశ్రుతో వాక్యవయవః * ౩ ఏతం దేవయానం పథాన మాపద్యేతి ప్రథమశ్రుతావయవాత్పాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః. ౨॥ ఛాం-౬-౧౪-౨. ౩॥ కాపీ-౧౮-౪, ౩.

మేలైదాచ్యుత్య సామ్యరాయే - అధ్వనివేతి సంశయ మాహుః. తదయుక్తమ్ - వాక్యద్వయోక్తత్వేనసంశయస్య. సహి కాపీతకీవాక్యమాత్రేణ సం శయో జాయతే. — నాయనక్ష్మా) నిసమకాలత్వమపి దేహవియోగకాలఏవ ప్రహాసాన్యధాపత్తిః. ఉభయశ్రుత్యవైరుధ్యం పూర్వపక్షసాకుః.

† (ఇతిప్రాప్తఇత్యాది) † (తర్హవ్యాభావాది) అత్ర తరతిః ప్రాప్తివచనః. † (అశరీరంవాన స్తమితి) శరీరవియోగాన నైరవేతిభావః.

౨౦॥ సూ. ఛస్తతఉభయావిరోధాత్. † (అర్థస్యాభావాదితి) శ్రుతివాక్యే సత్యపి తర్హవ్యాభావాది నూత్రిక్తత్వా దర్థస్యాభావ్య మేవాత్ర హేతు రుక్తః. † (శ్రుతేరర్థస్వభావస్యచావిరోధేనీతి) శ్రుతే - దేహవియోగఏవ ప్రహాసానరక్తః. † (పరానామితి) మహావాక్యాపేక్ష యా పదస్థానీయానాం వాక్యవయవానామిత్యర్థః. † (ఛస్తతఇతి) † యథేష్టమిత్యుక్తే కుత్ర కేమి మిత్యుప్తయస్యాన్యుటత్వాత్ ఆనుపపన్నాన్వయో మాధూనితి తదర్థ మాహ (కాపీతకీ) యథా * అగ్నిహోత్రం జ హోతి * యవాగుం పవతీతి వాక్యయో రర్థక్రమేణ పాత్రక్రమో బాధ్యతే. తద్వదిహపి. * తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే * న ఏవం దేవయానం పథాన మాపద్యతే ఇత్యర్థః శ్రమఇత్యర్థః.

౨౦॥ సూ. ఛస్తతఉభయావిరోధాత్. ౨.

(వే-పా.) దేహవియోగకాలే పుణ్యపాపవిమోచనశుతేః, దేహవియోగా దూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేశ్చేత్యుభయశ్రుత్యవిరోధా ద్దేహో సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే ఇత్యయం శ్రుతిఖడ్జః ఛస్తతో శేతవ్యః “౩ ఏతం దేవయానం పథాన మాపద్యతే” ఇతి వాక్యఖడ్జాత్ ప్రాగనుగమ యితవ్య ఇత్యర్థః. ౨.

(వే-చీ.) ఏవ మర్థస్యాభావ్యా దేహవియోగకాలఏవ నిరవశేషకర్తవ్యమేఽవధృతే నతి “౩ తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే” ఇతి వాక్యఖడ్జః ఉభయావిరోధాత్ ఉభయశ్రుత్యవిరోధా ఛస్తతో శేయః, “౪ అన్వయం రోమాణీ విభూయ పాసం ధూత్వా శరీర మకృతమ్” “౨ తస్య తావ దేవ చిరమ్” ఇత్యుభయశ్రుత్యవిరోధా వ్యురముశుతోపి “౩ తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే” ఇతి వాక్యఖడ్జః “౩ ఏతం దేవయానం పథాన మాపద్యతే” ఇతి గ్రథముశ్రుతిఖడ్జాత్ ప్రాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః. ౨. ౪॥ ఛాం-౮-౧౩.

† అత్ర పూర్వపక్షే ప్రత్యవర్తితే.

౨౯॥ సూ. గతే రథవత్త్వముభయధాన్యధాహివిరోధః. ౩.

సఃకృతిమహ్మతయారేకదేశస్య దేహవియోగకాలే హానిః. - శేషస్య పశ్చాద్ధితి ఉభయధా కర్తవ్యయేన త్యేవ గతే రథవత్త్వమ్ - దేహయానగతిశ్రుతే రథవత్త్వమిత్త్యర్థః. అన్యథాహివిరోధః దేహవియోగకాలవసనర్వకర్తవ్యయే సూక్ష్మశరీరస్యాపి వినాశస్యాత్ - తథానతి కేవలస్యాత్తనా గమనం నూపపద్యతే. అత ఉత్కా-నిసమయే విదుషా నిశ్చేషకర్తవ్యయో నూపపన్నః.

† అత్రోత్తరమ్.

౧॥ ఛాం-౮-౧౭-౨, ౩.

౩౦॥ సూ. ఉపపన్న స్తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యేరోకవత్. ౪.

ఉపపన్నవపూతా-నిగ్రహాలే సర్వకర్తవ్యయః. కథమ్. తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యేః క్షీణకర్తవ్యోవ్యావిర్భూతసర్వరూపస్య దేహసమ్మేళనక్షణాగ్ధోపలభ్యే. * ౧ పరంజ్యోతి రుపసమ్మద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే * ౧ స తత్ర పర్యేతి జతతీ-ద్రు.

† అనంతరమాత్ర మవతారయతి (అత్రేతి).

౨౯॥ సూ. గతే రథవత్త్వ ముభయధాన్యధాహి విరోధః. కేవలస్యాత్తనా గమనం నూపపద్యతే ఇతి కథమ్ - అణుత్వా ద్దమనం యజ్యత ఇతిచేన్న - కరణకేవలరహితస్య ప్రవృత్త్యశక్త్యాత్, సత్వసమ్మేళనాదే రూపవిర్భూతత్వాచ్చ, ఉపపన్న ఇత్యుత్తరమాత్రావత్త్వాత్ తత్సంఘటనార్థ మనుపపన్న ఇతి పూర్వమాత్రవ్యాఖ్యానం సమాహితమ్.

† ఉత్తరమాత్ర మవతారయతి (అత్రోత్తరమితి)

౩౦॥ సూ. ఉపపన్న స్తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యేరోకవత్. అక్షణాగ్ధః స్వరూపమానీ. అకర్తవ్యేతామేకదేహసమ్మేళనరూపప్రమేయోచితభేదస్యోః తదుపలభ్యేతి వక్తవ్య కిమర్థం తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యేతికలభూయ స్సమితిచేత్. ఉచ్యతే - సహ్యవిర్భూతస్య రూపస్య కర్తవ్యతప్రాకృతదేహసమ్మేళనో

౨౯॥ సూ. గతే రథవత్త్వముభయధాన్యధాహివిరోధః. ౩. ౩౦॥ సూ. ఉపపన్న స్తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యే ర్లోకవత్. ౪.

(వే.సా.) పోదయతి. దేహయానగతిశ్రుతే రథవత్త్వ ముభయత్ర చిన్తాయామేవ. అన్యథా దేహవియోగకాలవస చిన్తాయాం తస్మిన్నేవ సర్వ కర్తవ్యయా ద్దేహభావేన గతి ర్నావపద్యత ఇతిహి గతిశ్రుతివిరోధః. ౩.

(వే.పీ.) ఆత్ర పోదయతి. దేహయానేన గతిశ్రుతే రథవత్త్వం దేహ వియోగకాలేఽప్యని చే త్యుభయధా కర్తవ్యయే సత్యేన. అన్యథా దేహవియోగకాలే ఏవ సర్వకర్తవ్యయేన సూక్ష్మశరీరస్యాప్యావమ్భకనాశేన స్థిత్యనుపపత్తేః దేహయానగతిశ్రుత్పి విరుద్ధతే. ౩.

(వే.సా.) పరిహరితి. దేహవియోగకాలే సర్వకర్తవ్యయేపి గతివిధి రుపపన్నః. బ్రహ్మపాపీనానా మకర్మలభ్యాగ్ధోపలభ్యే “౨ స స్వరా ధ్వనతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో ఛవతి” ఇత్యాదా. యథా లోకే రాజాన ముపాపీనానా మితరపురుషసాధారణసర్వస్థితిః.

(వే.పీ.) పరిహరితి. భగవత్ ముపాపీనానాం దేహవియోగకాలే సర్వకర్తవ్యయేవ్రుపసమ్మేళనదేహయానగతి పక్షాః. కుతః. తల్లక్షణాగ్ధోపలభ్యే తల్లక్షణార్థః - తజ్జాతీయార్థః. అకర్మలభ్యాగ్ధోపలభ్యేత్యర్థః. ఉపలభ్యతేవ్యకర్మలభ్యాగ్ధో బ్రహ్మపాపీనానాం “౨ స స్వరాధ్వనతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి” ఇత్యాదిషు. లోకవత్ యథా లోకే రాజాన ముపాపీనానాం ప్రాకృతపురుషసాధారణాతిరమణీయానేకా స్థితిః - తద్యత్ సర్వజ్ఞం సత్వసమ్మేళనం మహాదారం పరం బ్రహ్మపాపీనానాం సర్వ ముపపన్నమిత్త్యర్థః. ౪. ౨॥ ఛాం-౭-౨౪-౨.

మమాణః * ౧ స స్వరా ధ్వని తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి * ౨ స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి త్యాదిషు దేహసమృద్ధాభ్యోన్యోన్యో హ్యుపలభ్యతే. అతః క్షీణకర్తవ్యోఽపి సూక్ష్మశరీరయ్యుక్తస్య దేహయానేన గమన ముపపద్యతే. † కథం సూక్ష్మశరీర మప్యారమ్యకర్తవినా కేవలతత్వ త ఇతిచేత్. విద్యామాహ త్యాదితి బ్రాహ్మ. † విద్యాహి స్వయం సూక్ష్మ శరీరస్యానారామ్యకాపి ప్రాకృతసుఖదుఃఖోపభోగసాధనమూలశరీరస్య సర్వకర్తృణాం చ నిరసకేషక్షయేఽపి స్వఫలభూత బ్రహ్మ ప్రాప్తిప్రదానాయ దేహయానేన పథైసం గమయితుం సూక్ష్మశరీరం స్థాపయతి లోకవత్ † యథా లోకే సన్యాసి దినమృద్ధగర్థ మారభ్యే తటాకాదికే తద్ధేతుషు తదిచ్ఛాదిషు వినష్టేషు పి తదేవ తటాకాదిక మసిథిలం కుర్వన్తస్తత్ర సా నీయపానాది కుర్వన్తి - తద్వత్.

౧॥ ఛాం-౨వ-౨౫-౨. ౨॥ ఛాం-౨వ-౨౬-౨.

† అథస్యాత్ - జ్ఞానినాంసాక్షాత్కృతపరతత్వానాం దేహపాతసమయే కర్తవ్యో నిరసకేషక్షయాద్దేహ పాతా దూర్ధ్వం సూక్ష్మశరీరమాత్రం గత్యర్థ మనువర్తతే - సుఖదుఃఖానుభవౌ న విద్యుతఇతి యమక్తమ్ - తస్మాన్ పపద్యతే - వసిష్ఠావాస్తవతపఃప్రభృతీనాం సాక్షాత్కృతపరతత్వానాం దేహపాతా దూర్ధ్వం దేహస్తరసజ్జమ, పుత్రజన్మవిపత్త్యాదినిమిత్తసుఖదుఃఖానుభవశ్చ దృశ్యతఇతి. అత ఉత్తరం పఠతి.

౩౧॥ సూ. యావదధికారమవస్థితీరాధికారికాణామ్. ౫.

నాస్తాభి సుశ్చేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతయో ర్వివాశ ఉక్తః - అపితు యేషాం జ్ఞాని నాం దేహపాతానస్తర మర్చిరాదికా గతిః ప్రాప్తా - తేషాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతహానిరిక్తా. వసిష్ఠాదీనాం త్యాధికారికాణాం న దేహపాతానస్తర మర్చిరాదిగతి ప్రాప్తిః - † ప్రారబ్ధస్వాధికారస్యనమాస్తత్వాత్. † తేషాం కర్త

౨. ప్తి - తస్మా చ్చరీరత్వాకారే సహితీయదేహసమృద్ధమాత్రమేవ - నర్వయమేవ కర్తృతః ప్రాకృతదేహ ఇత్యభిప్రాయే తల్లక్షణాల్లోపలక్షేరీత్యుక్తమ్. † లోకవదితి పాత్ర మంక మవతారయితు మాహ (కథమితి) † విద్యామహాత్మ్య ముపపాదయతి (విద్యాహితి) పాపం యథా స్వఫలభూత దుఃఖభోగాయ నిరయుప్రాప్తిపీఠం వత్ ర్నితీతి. యథా పుణ్యం స్వఫలభూతసుఖభోగాయ స్వర్గప్రాప్తిపీఠం వత్ ర్నితీతి - తథా బ్రహ్మవిద్యాపి స్వఫలబ్రహ్మప్రాప్తిపీఠం శరీరం స్థాపయతిత్యర్థః. † లోకవదితి నాత్రఖండః వ్యాచక్షే (యథేతి) అన్య పీఠకతయోత్పన్నస్యపీఠాత్పథాపి కా ర్యాస్తరార్థం స్థితౌ దృష్టాస్త ఉక్తః.

† అనస్తరనూత్రకక్మామాహ (అభిప్రాయాదితి).

౩౧॥ సూ. యావదధికారమవస్థితీరాధికారికాణామ్. † వసిష్ఠాదీనా మర్చిరాదిగత్యనానత్తి ముపపాదయతి (ప్రారబ్ధస్థితి) అధికారః - పదమ్. † తతః కిమిత్యత్రాహ (తేషామితి) దేహపాతానస్తరప్రాప్తార్చిరాదిగతీనామేవ విదుషాం దేహపాతసమకాలే సుకృతదుష్కృతక్షయః -

౩౧॥ సూ. యావదధికారమవస్థితీరాధికారికాణామ్. ౫.

(తే-సా.) వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామపి దేహపాతా దూర్ధ్వం ఫలాస్తరానుభవః, ప్రారబ్ధాధికారహేతుక ప్రవినాశాభావాత్. యావదధికార నమాప్తిరధేతుక ర్తృఫలానుభవాయ. తేషాం తత్రైవ స్థితిః, నార్చిరాదిప్రాప్తిః. జ్ఞానినామపి ప్రారబ్ధకర్తృ అనుభవేనైవ సశక్తీతి విత్యతే. ౫.

(తే-దీ.) పరం బ్రహ్మోపాసీనానాం దేహపాతసమయే సర్వకర్తృక్షయాత్ దేహపాతా దూర్ధ్వం కర్తృఫలానుభవౌ న విద్యుతఇత్యేతే న్న సంభవతి - వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామపి కర్తృఫలయావదేహస్తరసంయోగః, పుత్రజన్మవిపత్త్యాదిషు సుఖదుఃఖానుభవౌనాపి దృశ్యత ఇత్యాశక్యానా.

యేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతా దనస్తర మర్చిరాదికా గతిః ప్రాప్తా తేషాం దేహపాతాదూర్ధ్వం తిరికస్యక ర్తృఫలభోగా భావాద్దేహపాత సమయవిన సర్వకర్తృక్షయ ఉక్తః. వసిష్ఠాదీనాస్తు అధికారికాణాం యావదధికారసమాప్తి నార్చిరాదికా.గతి రస్తి - అపిత్యధికారేఽవస్థితీరేవ - అధికారహేతుభూతకర్తృః ఫలదానాయార్భత్యాత్. జ్ఞానిసామ్యార్థంహి కర్తృ ఫలానుభవేనైవ క్షీయతే. ౫.

సామ్యరాయాధికరణం సమాప్తమ్.

అనేకము - సామ్యురాయ ఇతి సూత్రం ఛార్వకవిషయం కృత్యే ద్వితీయస్థ స్థిధానవిషయత్వే మిచ్ఛన్తః శ్రుతిద్వయవిరోధవిశేషావసరం ద్వితీయసూత్ర మేవం వ్యావర్తకే-ధర్మతః - శబ్ద-లృతః. చిద్రూత్. ఉపాసనార్థ మధ్యం నుకృతయ్యుతహానమ్. కామితకావ్యసామ్యవారభ్యాసే తత్సత్తే సర్వవిద్యారంజితేనాన చిద్రూప్తమ్ - ఇతర దాన్యకృత తత్త్వప్రతిపత్తర్థమ్. ఏవ ముఖయా శ్చుత్యోరవిరోధ ఇతి. యదా - యాః కర్త హానమధ్యం చిద్రూప్తమ్ - తేషాం తదధ్యం స్యాత్. యైర్హానయాగ్ తచ్చిద్రూప్తమ్ - తేషాం దేహానయాగ్ స్యాదితి ఛందత ఉభయత్రావిరోధ ఇత్యా హాః. తత్ ప్రమామనకీ-ఽనుపపన్నః - ముమక్షుఃజాం తత్త్వవైర్య చిద్రూప్తయేవ చిద్రూప్తం తత్త్వప్రతిపత్తర్థం చేతి విభాగానుపపత్తే. చిద్రూప్తకారణం ఫలనిర్దిశ్యేత్ - తత్త్వమేవ స్యాత్. సత్తే చిద్రూప్తవైర్యర్థమ్. ఛందకల్యణ చిద్రూప్తాద్యేవం జ్యేష్ఠమ్, ఛందకేతి జగద్రూపా తత్త్వ

౩.౨॥ నూ. అనియమస్స ర్వేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్. ౧.

ఉపకోసలాదిషు యేషాపానసేష్యర్పిరాదిగతిః ప్రాయతే - కిం తస్మిష్టానామేవ తయా బ్రహ్మప్రాప్తిః - ఉతి

ప్రతిపత్త్యర్థతామ అర్థాత్వంచ. ద్వితియోఽప్యనుపపన్నః - తుల్యబలత్వాభావాదుపాసకభేదే వికల్పశ్రయణానుపపత్తేః. సామ్యరాయస షోహి వాక్యవ్యయావగతః - ఇతరస్త్వేన * పాపం విభూయ - సూత్యా శరీరమితి శ్రోతక్రమస్తదవ్యభోగాభావాన్యూహితే స్థదనన్యూహితాత్ కాపీతకీనాం పాతకమత్ ప్రబలశ్చ. గతే ర్థవత్త్వే నిత్యనికరణాన్తర మాహుః - అర్పిరాదిగతిః కిం తత్ప్రతిపత్త్యర్థ మాహ్నయతే - ఉత తత్ప్రతిపత్త్యర్థ ముపాననాగ్ధం చేతి సంశయః. గతి ముపాపీతేతి విప్రభావాత్ పూర్వపక్షే. ఏకస్యా ఏవార్పిరాదిగతే ద్విర్వాదాధికపద్యభావేన శ్రుతత్వాన్యూహాధికభావవిరోధస్య ఉపాననాగ్ధతయా పరిహర్యత్వాత్, ధ్యానస్య ధ్యానలతాం తథా తథా ప్రాప్త్యర్థత్వాచ్చ ఉభయాగ్ధమితి సిద్ధాంతయన్తి. తత్త్వేన్విద్యాను ప్రతిపాదితవ్యమితిచిన్తా. గతి శ్రవణరహితాను విద్యానూపసంహృతనరవర్యాగతిశ్చిన్త్యా - యథాతత్త్వ ముపాననస్య నిగర్హప్రాప్త్యా దిత్వాహుః. * ఏవమి త్వాదేనైవాధ్యాకోహతితి వచనాచ్చ తత్త్వేదేవ ముపాననంచ గత్యాన్మనఃఫల మవగతమ్ - నేదన శబ్దోన్మాదికేమత్ తత్త్వజ్ఞాన ముపాననంచ వదతితి. ఉపపన్న ఇతి - గతిశ్రుతే రుభయధాన్తర ఉపపన్నః. తత్త్వమూతరయా మార్గస్య నాద్యా నిష్క్రమణేన బ్రహ్మప్రాప్త్యుపార్థే. తథా నిష్క్రమణాన్తరకాలే పురుషే కర్తృ మశక్యత్వాత్ స్వత్యవిధింకేన తత్సాకర్యానుమదిం ద్వరణ కార్యమ్ - తోకే పరికిలితేనాన్యనా గచ్ఛన్తి. న న్నవసేపి స ప్రమాద్యుతీతి వర్ణయన్తి. తదయం కమ్. మార్గవర్ణవిరోధస్య ఉపాననార్థస్థేన వివాపి ను పరిహరత్యన్య గతిపాదే నత్యూహంత్యాత్, మార్గవర్ణణాం న్యూహాధికభావవిరోధస్థు సర్వభాషాప్రత్యయన్తాయేన నుపహరః - పరిహరిద్యుతేవ. క్వచి త్కన్యచి దనామ్ననస్యాజ్ఞాననైరర్థకన్యనిబ్ధనత్వేభావాత్, అన్యత్రామ్నతస్యానద్వానాయోగాత్, వస్తువి వికల్పయోగాచ్చ, తథా తథోపాననార్థమిచ్చేన్న - ఉపాననార్థత్వేన వివాప్యనామ్న సూపపత్తేః. సహి కర్తృకాణ్డే క్వచి త్కన్యచి దనామ్నన ముపాననార్థమ్, నాప్యజ్ఞానాది నిబద్ధనమ్, కిం నిబద్ధన మితి చానోదనీయమ్ - అనాదివేదపాఠస్యావ్యవహార్యాత్. మన్తబ్రాహ్మణ్యాభాగాః క్వచి దనత్కర్తా అమ్నతాః - క్వచిచ్చ సత్కర్తాః - శ్రోత వ్యవహార్యాః. అనామ్ననస్య న్యూనతయోపాననార్థత్వే నర్వభాషాప్రత్యయన్తాయచ్చ భజ్యతే - క్వచి దవ్యవహారీన సంహరస్యావపేక్షితత్వాత్. * ఏవం విత్సర్వస్యం పాదేనైవాధ్యాకోహతితి శ్రుతిశ్చ యథావస్థితమార్గవిషయతయోపపన్నా - తస్యాశ్రుతత్వేన న్యూహాధికపద్యవిప్రత్యావిషయత్వే నియామకాభావాత్ నవ ఫలే తులేతి న్యూహాధికానుసంధానం యుక్తమ్. సహి మార్గవర్ణను కన్యచి దప్రాప్తి రుప పద్యతే - సహి ప్రభుమద్వితియానతికమేద దశమపాపానప్రాప్తి రుపపద్యతే. ఉపపన్న ఇత్యాదిమాత్రాభ్యోప్యనుపపన్నః - మార్గచి నవస్య దృష్టోపాయత్వానుపపత్తేః. సహి చిరానధ్యాతో రాజపాద్యః ఉత్సాహేన ప్రాప్తుం శక్యతే. అతోయథాభావమేవాగ్ధ ఉపపన్నః.

పామ్యరాయాధికరణం నమాప్తమ్.

౩.౨॥ నూ. అనియమస్స ర్వేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్. అర్పిరాదిగతేః ప్రస్తుతత్వాత్ తస్మిన్యమానియమచిన్తేత్వవస్తరస్థితిః. కిమ

౩.౨॥ నూ. అనియమ స్స ర్వేషామవిరోధ శ్శబ్దానుమానాభ్యామ్. ౧.

(నే-సా.) యేషాపానసేష్యరపిరాదిగతిః రామ్నతా, తస్మిష్టానామేవ తయా ప్రాప్తిరితి తద్విస్తవమపి తేషామేవేతి నియమాభావః, అపితు సర్వోపాననస్థేనామ్. తథానత్వేనశ్రుతి స్మృతిభ్యా మవిరోధః. శ్రుతిస్తావత్ పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం “౧ యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే తేఽర్పిత మభినంభయన్తి” ఇత్యుచితేషా శ్రుతా. స్మృతిరపి “౨ అగ్నిర్జ్యోతి రహ శుక్లః” ఇత్యాదికా. ౧.

(నే-దీ.) యేషాపానసేష్యరపిరాదిగతిః రామ్నతా - కిం తస్మిష్టానామేవ తయా బ్రహ్మప్రాప్తిః - ఉత సర్వేషాం బ్రహ్మోపాననస్థేనామితి సంశయః. తస్మిష్టానామేవేతి పూర్వరీపక్షే - ఇతరేషాం తయా బ్రహ్మప్రాప్తే ప్రమాణాభావాత్. యత్తు పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం సాధారణం వచనమ్ - తదిత్యుచితేషాం లాదివిషయమితి నిర్ణయతే. అన్యథోపకోసలాదివిషయన్నావర్తకం స్థాత్. రాధాన్తస్తు - పఞ్చాగ్నివిద్యాయామ్ “౧ య ఏవమేత ద్విధః యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే తేఽర్పిత మభినంభయన్తి” ఇతి సామాన్యేన సర్వవిషయం గతిశ్రవణ ముపకోసలాది మ్నామ్ననం న బాధతుం క్షయమ్, సజ్జోచకం చ నభవతి, - విద్యాన్యత్యర్థతయాఽనువాదేనాత్మ్యుపపత్తేః. అత స్స ర్వేషాం తయేన బ్రహ్మప్రాప్తిః. సూత్యాగ్ధమ్ - అనియమస్స ర్వేషాం - సర్వేషా మవిరోధే తయేన ప్రాప్తిః. కుః! అవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యాం తథానత్వేన శ్రుతి స్మృతిభ్యామవిరోధః. శ్రుతిశ్చ “౧ యేచేమేరణ్యే” ఇత్యాదికా పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం నిదర్శితా. స్మృతిః “౨ అగ్నిర్జ్యోతి రహ శుక్లః” ఇత్యాదికా. ౧

౧॥ బృ - ౮ - ౨ - ౧౫. ౨॥ గీ - ౮ - ౨౪

సర్వేషాం బ్రహ్మపానసనిష్ఠానా మితి సంశయే - ఇతిచేమేదరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాస
తే * ౨ శ్రద్ధా సత్య ముపాసతే ఇతితరనకల బ్రహ్మవిద్యోపపాపక త్వే + ప్రమాణాభావాచ్చ తన్నిష్ఠానామేన.

+ ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే అనియమఇతి సర్వేషామ్ - సర్వోపాసననిష్ఠానాం తయైవ గ నవ్యత్వాత్ తన్నిష్ఠానా
మేవేతి నియమో నా స్తి. సర్వేషాం తయైవ + గమనే హి సతి తద్బానుమానాభ్యామ్ - శ్రుతి స్మృతిభ్యాం + మవిరోధః.
అన్యథా విరోధ ఏవేత్యర్థః. శ్రుతి సావత్ ఛాన్దోగ్య వాజసనేయకయోః పఞ్చాగ్నివిద్యాయా మర్హిరాదిమాగ్నేః సర్వ
బ్రహ్మపానసనిష్ఠానాం గమన మాహ * ౨ య ఏవ మేత ద్విదుర్యేచామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే తేదన్వి
ష మభినన్యవన్తి నాజసనేయకే, * ౧ తద్వ ఇథం విమ ర్యేచేమేదరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తేదన్విష మభినన్యవన్తి
తి + ఛాన్దోగ్యే, య ఇథం విమ రితి పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠా, యే చేమ ఇత్యాదినా + శ్రద్ధాపూర్వకం బ్రహ్మపాసనాం
శ్చేద్యిద్విత్పిరాదికా గతి రుచిత్యతే. * ౩ + సత్యం జ్ఞాన మన న్తం బ్రహ్మ * ౪ సత్యం త్వేవ విజ్ఞానీతవ్యమితి సత్య
శబ్దస్య బ్రహ్మణి ప్రసిద్ధే, తపశ్శబ్దస్యాపి తేనైకార్థ్యా తపశ్శబ్దాభ్యాం బ్రహ్మేవాభిధీయతే. + శ్రద్ధాపూర్వకం బ్రహ్మ
పాసనం చాన్యత్ శ్రుతమ్ * ౪ సత్యం త్వేవ విజ్ఞానీతవ్య మిత్యుపక్రమ్య * ౫ శ్రద్ధా త్వేవ విజ్ఞానీతవ్యేతి. స్మృతి రపి
* ౬ అగ్ని జ్యోతి రహ శ్శుక్లః షట్తానా ఉ త్రరాయణమ్ | తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనా ఇతి సర్వేషాం
బ్రహ్మవిదా మశేనైవ మాగ్నేః గమన మిత్యాహ. + ఏవం జాతీయకాః శ్రుతి స్మృతయో బహ్వ్య స్మిన్. + ఏవం సర్వ

ప్రరావతి ప్రశస్తినిధిసహస్రతోపాసనిష్ఠానామేన - ఉత సర్వవిద్యాని స్థా నామ్. కిం ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః * త్విఇథింవిదుః * య
ఏవ మేత ద్విదురితి వాక్యయోః పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠానామేన అర్హిరాదిగతిశ్రమామ్ - ఉతి సర్వబ్రహ్మనిష్ఠానామ్. యేచే మేదరణ్యే శ్రద్ధా తప
ఇత్యు పాసతే * యేచామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే ఇతి కిం పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠా న్విత్కన్య గతి ర్విధీయతే - కి మితిరా సత్యపాసకాః.
కిం శ్రద్ధాసత్యతపశ్చేద్య రుపాన్యబ్రహ్మపాపపనముఖేన ఉపాసనా స్తరప్రతిపత్తి రస్తి - నేతి. కి నుపకోసవిద్యానాం * ఆచార్యస్య తే గతిం
నిశ్చేతి గత్యుపాదాః ఉపాసనా స్తరప్రతిపత్తి ముహూర్తలయతి - నేతి. యదా సూర్యోద్భయతి - తదా బ్రహ్మపాపపనముఖేన ఉపాసనా స్తరా
ప్రతిపత్తేః ఇతరోపాసకానా మనుద్విష్టత్వాత్ పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠా నేపాద్విత్కన్య గతివిధానా చాన్దోగ్యానా పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠానిష్ఠానిష్ఠానా మర్హిరా
దిగతిశ్రమాభావాత్ సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానా మితిస్యాత్. యదోహూర్తలయతి - తదా బ్రహ్మపాపపనముఖేనాపాసనా స్తరప్రతిపత్తే రితిరాస
త్యుద్విత్కన్య విచిత్రత్వేన చాన్దోగ్యానా పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠానిష్ఠానిష్ఠానా మర్హిరాదిగతిశ్రమాత్ సర్వబ్రహ్మనిష్ఠానామర్హిరాదిగతి స్సాన్విదితి.
+ సిద్ధాన్తస్యభిమతకాశ్యస్య నిర్వహ మాహ (యేచేమేఇతి) + (ప్రమాణాభావాదితి) సత్యతపశ్శబ్దయోః బ్రహ్మచరకత్వే కారణాభావైరభిశ్రేతః.

+ (ఇతిప్రాప్తఇతి). + (గమనేహిసతి) హి సతి శబ్దః సూత్రయోజనాశేమః. + (అవిరోధఇతి) శ్రుతి స్మృతిభ్యాం మహర్షస్యవిరోధఇత్యర్థః.
+ ఉదాహృతనాన్యే స్ఫుట్టిబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానా మర్హిరాదిగతిమ త్ప్రప్రతిపాదనం దర్శయతి (ఛాన్దోగ్య ఇథం విదురితి) + సత్యశబ్దస్య బ్రహ్మచరకత్వం
దర్శయకత్వత్వేన తపశ్శబ్దస్యాపి తద్వాదిత్వం దర్శయతి (సత్యంజ్ఞానమితి) తపశ్శబ్దస్యాపి * పరమం యో మనాత్రప ఇత్యాదిషు ద్రష్టవ్యమ్. వరై
స్తు - విద్యామ న్తరణ శేవల శ్రద్ధాతపోభ్యాం అర్హిరాదిగతిలాభానన్యవన్య * విద్యయా త దాహోహన్తి యత్ర కామాః పరాగతాః | స త్తత దక్షి
ణా యాన్తి నావిద్యాంస న్తపస్విన ఇత్యాదీశ్రుతిసిద్ధత్వాత్ శ్రద్ధాతపోపరామణానాం విద్యానిష్ఠత్వ మారమిత్యక్తమ్. తదవిరుద్ధమ్. ఆర్థత్వాదపి కా
బ్ధిం సన్యువన్యక్తతమ్. — * స ఏనా స్ఫుప్తా గమయతితి బ్రహ్మప్రాప్తిఫలత్వాత్, ఫలస్యం యథోపాసనభావిత్వాత్, తతోపాన్యతయా
ప్రతితం సత్యతపశ్శబ్దాచర్యం బ్రహ్మేవేతప సిద్ధమ్. + శ్రద్ధాపూర్వకం బ్రహ్మపాసనస్య శ్రుత్వవరసిద్ధతాం దర్శయతి (శ్రద్ధాపూర్వకమితి)
స్మృతివచనే * బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనా ఇత్యుక్తి తాత్పర్యమ్. నివర్త విశేషయక్తః. + (ఏవంజాతీయకాఇతి) * తయోర్దన్య మాయ స్తమ్యతత్వమేతి
* మూర్ధ్వద్వారే తే విరజాః ప్రయాన్తి * అథోత్తరే తపనా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాహృద్యాన మవిష్కారాత్కమేపాభియాన్తిత్యా
దయ శ్శుభిరయః, * సహ్యశ్రమై ర్విజ్ఞాన్య స్థుమై రేవ మేన తు | ద్రష్టవ్య ప్రేమమ సత్య శ్శోభితశ్శుభ్య ద్విభాతిభిః | య ఏవ మేనం జానన్తి యే
చారణ్యకమాత్రతాః | ఉపాసనతే తప స్ఫుత్తయ శ్రద్ధయా పరయా యతాః | శ్రమాత్తే సన్యువన్యత్వ రహ శ్శుక్లం తథోత్తరమ్ | అయం దేవలోకంచ
సవితారంవైద్యుతమ్ | తత్ర తత్కరుషాదిప్ర్యా మనప్రా బ్రహ్మలోకాః | కరోతి ఘనరాష్ట్ర త్ప్రేమా మిహ నివృతతత్త్వాదికా స్మృతయశ్చ వివ
క్షితాః. + సర్వవిద్యాన్యర్హిరాదిగతిః ప్రాప్తాచేత్ - చాన్దోగ్య ప్రదేశవ్యయేదర్హిరాదిగతేః స్వరక్తః కథ మిత్యత్రాహ (ఏవంసర్వేతి) పూర్వపక్షే

విద్యాసాధారణీయం గతిః ప్రాప్తైవైవోసలవిద్యాదాపనూద్యతే.

అనియమాధికరణం సమాప్తమ్.

౧॥ బృ - ౫ - ౮ - ౮.

౩॥ సూ. అక్షరధియాంత్యవరోధస్సమాన్యతద్భావాభ్యామాపనదవత్తదుక్తమ్. ౧.

బృహదారణ్యకే శ్రూయతే * ౧ ఏత ద్వై తదక్షరం గార్థి బ్రాహ్మణా లభివన్తి లఘూల మన్వప్రాన్వ మ

* తద్య ఇత్థం విదు రిత్యాదివాక్యస్య సహోచ్ఛేదసాదత్వం - సిద్ధాంతే నతస్సహోచ్ఛేదః - అశ్వేషా మనవాదత్వమత్రమేవ. ఇద మధికరణ మర్పిరాదిగతిచిన్తనస్య తత్పిద్యర్థత్వాత్. అర్పిరాదిగతే స్ఫుర్తవిద్యానుచిన్తనీయతయా కృతమ్ - తద్వ్యస్తీభవివ్యతి.

ఇతరే సర్వేషి - యావ దధికారమితి సూత్ర మతఃపరస్తాత్ పఠత్వా అధికరణా న్నర మాహుః. తత్ర పతేత్ - విదుషస్తద్దేహపాతాన న్నరం దేహా న్నర ముత్పద్యతే - నవేతి సాళయ్య బ్రహ్మవిదామపి వసిష్ఠాదీనా మితిహాసపురాణేషు దేహాంతోత్పత్త్యవగమా ద్విద్యాయాః పాక్షికం మోక్షపాతు త్వమ్ - అపాతుత్వం వేతి పూర్వపక్షం కృత్వా వర్తమానబ్రహ్మవిదాం ప్రాచిన్యభోగక్షయ ఇవాధికారికపురుషాణామపి ప్రాచిన్యధికారపాతుక ర్తవ్యయే మోక్ష ఇతి సపాక్షికపాతుత్వాపాతుత్వే ఇతి సిద్ధాంతయన్తి. తదయోక్తమ్ - ప్రత్యక్షయా శ్రుత్యా విద్యాయా అపవర్గపాతుత్వే శ్రుతే తద్విరుద్ధేతిహాసపురాణవచసా మప్రమాణతయా విద్యాయా అపవర్గసాధనత్వే సంశయానుత్థానాత్. కించ - యావ దధికార ముపస్థితి రిత్యంతే కథ మపాతుత్వపరిహారః. యావ దధికార మపస్థానేన వర్తమానదేహాన న్నర మప్యవపర్గాభావస్య సిద్ధత్వా దపాతుత్వమేవ సమర్థితం భవతి. సన్యధి కారస్య ప్రాచిన్యక ర్తృతత్వాత్ తదవసానే మోక్షపాతుత్వ మేవ విద్యాయాః మోక్షపాతుత్వమితిచేన్న - ప్రాచిన్యక ర్తవ్యోఽపి స్ఫుష్టార్థవర్తిత్యాత్మేన నివర్తకత్వా నీ సతి స్థిత్యవసపుత్రే. ప్రపత్తఫలస్య కర్మాశయస్య ముక్తేహో ద్వేగక్షయాదివ ఫలత్వయా నిన్యత్రితిచేన్న - సాన్యత్పరకరణేన్యవ మిథ్యాత్మేన బోధా దవ న్నరం భోగానుపవత్తే. సహేషుమోక్షగత్వంవ పురుషే ప్రబుధ్నే శరత్వ వేగ్యా బాధితౌ తిష్ఠతః, యది వసిష్ఠాదీనాం న నివర్త కత్వాన ముదితమ్ - తర్హస్య పాతుత్వశక్త్యా యా అభావాత్ సుతరా మనారమ్భణీయతా.

అపతేతు - వసిష్ఠాదీనాం దేహాంతోత్పత్తిదర్శనేన విద్యాయా అర్పిరాదినాఽపవర్గ పాతుత్వస్యభిచారశక్త్యానివారకం సూత్రం వ్యాపత్తతే. తస్మతే శ్రుతివిరోధే స్ఫుర్త్యప్రామాణ్యేన సంశయాభావాత్ అధికరణానారమ్భత్వత్వః.

అశ్వేషు-అర్పిరాదిమాదగ్గన్య ఋషాన్య, దాదిత్యాదీనాం పరిభ్రమణిలత్వేన అత్ర నియమేనానవస్థానా దార్జవేన న సదా దేహాభివ్యక్తిః - కింతు యదా యత్ర య స్థితి - న తత్ర తదా చిన్త్యఇతి విచార్య - భ్రమతామపి సూర్యాదీనాం శరీరాంతరే మార్గానుగూఢితుంపవత్తే ర్హానుగూఢ్యేన సదా తే దేహాభి ప్రసరియంతి సిద్ధాంతయన్తి. తదయోక్తమ్ - కృతకరత్వాత్. దేవతాధికరణే అనేకప్రతిపత్త్యర్థపాదితి * యాగ పదనేక త్రవ్యత్రివిధో హి శరీరభేదేన వరివ్యతః. యతో విచారాన్తర్యామ్యుక్తా - అత ఏవాన్య సూత్రస్య విదుషో దేహాత్మయే నకలక ర్తవ్య యస్య వ్యభిచారశక్త్యాత్మ్యదానవరత్వమేవ యుక్తమ్. యత్ర సదేవ యుక్తమ్ - అతఏవ సామ్యురాయాధికరణేవత్వమేవ ఘటతేఇతి అనియమ సూత్రాత్ ప్రాగేన పాఠ స్సమీచినః. నను - అనియమసూత్రాత్ పరత్వ ముపవస్యతే - విదుషోఽర్పిరాదినాఽపవర్గప్రాప్త్యదర్శనపరిహారపరత్వేపి నర్హత్వపవత్తేః నైవమ్ - అర్పిరాదిగతేదేహాన న్నరభావిత్వచిన్తనపరత్వాభావాత్ అనియమసూత్రస్య. సర్వవిద్యానిష్ఠసాధారణత్వం హి తేన సూత్రేణ నిరూపితమ్. అతో విద్యాఫలవిశేషస్య దేహపాతాన న్నరభావిత్వచిన్తనపరస్య యావ దధికారమితి సూత్రస్య సామ్యురాయాధికరణేనతయా పూ ర్ణమేవ పతనం యుక్తమ్.

అనియమాధికరణం సమాప్తమ్.

32॥ సూ. అక్షరధియాంత్యవరోధస్సమాన్యతద్భావాభ్యామాపనదవత్తదుక్తమ్. అర్పిరాదిగతే స్ఫుర్తవిద్యాసాధారణ్య ముక్తమ్ - తథాఽన్ఘా

౩౩॥ సూ. అక్షరధియాం త్వవరోధ స్సమాన్యతద్భావాభ్యామాపనదవత్తదుక్తమ్. ౧.

(వే.సా.) "౧ ఏతద్వై తదక్షరమ్" "౨ అథ పరా యయా తదక్షరమ్" ఇత్యాదృశ్య "౧ అస్థూల మన్వప్రాన్వ మదీర్ఘ మలోహితం యత్తదదేశ్య మగ్రాన్యమ్" ఇత్యాదృశ్యలత్వాద్రేక్యత్వాది విషయాణా మక్షరబ్రహ్మసంబంధినీనాం ధియాం సర్వాను పరవిద్యాను నజ్జిహః, గుణి నా బ్రహ్మణః సర్వత్రైకత్వాత్, ఏతే ద్దజ్జేహి నా నకలేతరవాన్యత్త బ్రహ్మననన్దానానుపవత్తేశ్చ. హేయసంబంధానర్హానర్హాదయోఽపి ప్రతిగిగా త్రసా బ్రహ్మవ్యావర్తకాః. ప్రధానానుపరిత్యంహి గుణస్యభావః. యథా జామదగ్న్యచతూరాత్రత్వోదాత్యవసద్గుణభూతమప్రస్య ప్రధాన భూతోపనదవస ర్విత్వే నాసాంతుగుణత్వమ్. తదుక్తమ్ "౩ గుణముఖ్యవ్యతిక్రమే" ఇత్యాదిసా. ౧. ౨॥ ౧యం - ౧, ౫. 3॥

దీప్త మలోహిత మంస్తేహ మచ్ఛాయ మతమోఽవాయ్యనాకాశ మనజ్జ మరస మగ్ధన మచక్షుష్క మశ్రోత్ర మవాగ మనోఽతేజస్క మప్రాణ మసుఖ మమాత్ర మనస్తర మబాహ్యం న తదత్మాతి కిం చన ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గాఢి సూర్యాచంద్రిమసౌ విధృతో తిష్ఠత ఇతి. తథా ఆధర్వణే * ౧ అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే యత్ర దద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగ్రేత్ర మవన్త మచక్షుశ్శ్రోత్రం తదవాణిపాదమితి. తత్ర సంశయః - కి మిమే అక్షరశబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మ సమృద్ధితయా శ్రుతాః అఘ్నాలత్యాదయః † ప్రశ్నాప్రత్యసీకతాస్వరూపా పుర్వాను బ్రహ్మవిద్యాస్వనుసంధేయః - ఉత యత్ర శ్రూయంతే తత్రైవేతి. కిం యుక్తమ్. యత్ర శ్రుతా న్తత్రైవేతి. కుతః. విద్యా నరస్య రూపభూతానాం గుణానాం విద్యా నరస్య రూపత్వే ప్రమాణభావాత్, ప్రతిషేధరూపాణా మేషా మానద్వాదివ † త్వరూపావగమోఽయత్వాభావాచ్చ. † ఆనద్వాదిభి రవగతస్వరూపేషా బ్రహ్మణి స్థూలత్యాదయః ప్రశ్నాధర్మాః ప్రతిషేధ్యనే - నిరాలమృత ప్రతిషేధామోగాత్.

౧! ౧ము - ౧ - ౫.

ఏవం ప్రాప్తే ప్రపత్త్యహే అక్షరధియాం త్వనరోధఇతి అక్షర బ్రహ్మసమ్బద్ధినా † మఘ్నాలత్యాదిధియాం సర్వబ్రహ్మ విద్యాస్వవరోధః - సజ్జిహణ మిత్యర్థః. కుతః. సామాన్యతద్భావాభ్యాం సర్వేషూపాసనేమాపాస్యస్యాక్షరస్య బ్రహ్మణః సమానత్యా దస్థూలత్యాదీనాం తత్త్వరూపప్రతీతౌ భావాచ్చ. † ఏత ద్దుక్తం భవతి - అసాధారణాకారేణ గ్రహణం హి

లత్వాచేపి సర్వసాధారణ్యం నిరూఢ్యత ఇతి సజ్జితి. పూర్వాధికరణే ప్రకరణం పూర్వపక్షచేతుః. ఆత్మాపి తథేతివా సజ్జితి. † ప్రపత్నప్రత్యసీకతాస్వరూపా ఇతి ప్రపత్నప్రత్యసీకమ్ - బ్రహ్మ. తస్య ప్రపత్నప్రత్యసీకత్వరూపస్యభావేన నిరూపకాః అఘ్నాలత్యాదిత్యర్థః. కిం మైత్రేయోబ్రాహ్మణే శ్రుత మఘ్నాలత్యాదికం తత్రైవ్రాపనంహర్యమ్ - ఉత సర్వాను విద్యాను. అఘ్నాలత్యాదీనాం కిం బ్రహ్మసాధారణతయా తత్త్వరూపావగమోఽయత్ - ఉత కేవలజ్ఞానానద్వాదీనానితి, కి మఘ్నాలత్యాదికం వినా శక్తితక్కుత్సీదోపవ్యాప్తు త్రిప్రతీతి రస్తి - నేతి. ఆ స్తి చేత్ - కేవలజ్ఞానాదీనామేవ నిరూపకత్వేనాఘ్నాలత్యాదీ రవననంహర్యత్వమ్. న చేత్ - వ్యయాపనిరూపకత్వాత్ సర్వానూపనంహర్యత్వమ్. ప్రమాణాభావాత్ - చేత్సభావాత్. † నస్తుసామర్థ్యం ప్రమాణ మాశ్చర్య ప్రతిషేధతి (స్వరూపేతి). † వ్యయాపావగమోఽయత్వాభావం విష్ణుణోతి (ఆనద్వాదిభిః) * లబ్ధమాచే క్వచి త్కించిత్తాదృగేవ నిర్దిష్ఠత ఇత్యభిప్రాయః.

† (అఘ్నాలత్యాదిధియామవరోధఇతి) సర్వబ్రహ్మవిద్యావృష్ణాలత్యాదిక మనునధేయమిత్యర్థః. సామాన్యతద్భావాభ్యామితి నముద్భితే త్యక్తచేతుః. † సర్వవిద్యాను బ్రహ్మనగతంచేత్ - కథ మఘ్నాలత్యాదిగుణానాం తత్త్వరూపప్రతీత్వనుబద్ధిత్వమిత్యత్రాపా (ఏతదుక్తమితి) † ఆత్ర వివక్షితాప్రతీతి

(వే-దీ.) బృహదారణ్యకే 1. ౨ ఏత ద్వైత తదక్షరం గాఢి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూల మన్యుహస్యమ్ ఇత్యాది శ్రూయతే. తథా ఆధర్వణేద 11 ౧ అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే యత్ర దద్రేశ్య మగ్రాహ్యమ్ ఇత్యాది. కి మిమే మఘ్నాలత్యాదీనాం సర్వాను బ్రహ్మవిద్యానూపనంహరః - ఉత యత్ర శ్రుతాః తత్రైవేతి సంశయః. విద్యానిశేవరూపతయా శ్రుతానాం సర్వవిద్యాసాధారణభావా ద్యత్ర శ్రుతా న్తత్రైవ నియతా ఇతి పూర్వగమితుః. రాధాస్తవ - అఘ్నాలత్యాదీనా మప్యావన్తాదివ ద్భ్రష్టస్వరూపానునద్ధానా న్తర్వానా త్సర్వత్రైవ్రాపనంహరః. నకేవల మానద్వాదిభి ర్భ్రష్టస్వరూపం ప్రత్యగాత్తమే వ్యాప్తుక్రమ్, తేషామిహ తేదేవ స్వరూపమ్. అఘ్నాలత్యాదివివేచిత మానద్వాది బ్రహ్మణః ప్రత్యగాత్తమే వ్యాప్తుక్రమాగః. యద్యపి ప్రత్యగాత్తా న్నభావతః స్థూలత్యాదీ చైతనధర్మానమ్బుద్ధి - తిథాపి తత్సమ్బద్ధార్థ తాక్త్యవ. తదన్త తయాపి పూర్వం తత్సమ్బద్ధ స్వభావతః. అతో బ్రహ్మణ దదన్త్య స్వరూపానునద్ధానాథతయాఽఘ్నాలత్యాదయ స్సప్రత్రానునధేయః. సూత్రాఢ్యస్త అక్షరధియాం - అక్షరసమ్బద్ధినా మఘ్నాలత్యాదిధియాం సర్వవిద్యాస్వనరోధః - సజ్జిహణమ్. కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యాం బ్రహ్మణ స్సర్వత్ర సమానత్వాత్ బ్రహ్మసన్ధానా న్తర్వాచాప్య తాపామ్. గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వం న్నభావః జైపనదవత్ యథా జామద గ్నూనతరారాత్రపురోహిణోపనద్ధుభూతః * అగ్ని ర్హోత్రం వేత్సతి మస్త్యః, సామవేదవతితత్వేన సామవేదస్వరనియతోపి, ప్రధానభూతోపనదనువర్తిత్యాత్, యజురై వ్యదికత్యాచ్ఛాపనదో, యజురై వ్యదికోపాంకుత్యనమ్బుద్ధి - తదన్తదక్షరవిద్యాసమ్బద్ధితయాఽదీతత్వేన తద్విద్యా నియతాపి ప్రధానానువర్తిత్యసాన్యభావాత్సర్వవిద్యాసమ్బద్ధిః. తదుక్తం ప్రథమకాండే 13 గుణముఖ్యమృతి క్రమే తద్యత్వాత్ ఇత్యాదివా. ౧. ౨. బృ - ౫ - ౮ - ౮. 31

3॥ ਚਾਂ-3-੧੪-੪.

220

అత్రిపక్షము - సామాన్యముగా భావ్యము - ప్రతిపక్షముభేద ప్రతిపాదనప్రకారము సమానత్వము కలుగును. బ్రహ్మభిన్నతయ ప్రత్యేకభిన్నతా చేతి యొందును. తతోఽపి సర్వముకావ్యమయ్యెను - నిదన్వనానుకూల్యం అక్షానాం ప్రధానానుబంధిత్వేహి నిదన్వసాపన్యసః భావాభా సమాసంబువిశేషమైతే అనన్తాదయ ఇత్యుతేన పానరక్త్య మిత్త్యుతం. తదయం క్తమ్ - సత్వాదివాక్యతా మతదన్వన్వత్తిమతత్వాన్వయగ మాత్, తేద్రాపి స్వరూపాతికత్వాన్వత్తిరూపధర్మసంభవమాత్, సకలేతరన్వత్తిప్రసారావస్య సత్వాదివాక్యప్రతిపక్ష్యన్వత్తిచేద్యవిశేషవాన్వ త్తిప్రతిపక్ష్య ప్రయోజనాభావాన్వ. సహి పాంసురాశే వ్యవిక్తస్య రక్త్యన్వత్తిప్రసారావస్యప్రత్యేకపాంసున్వత్తిచేదనే కించిత్ప్రయోజనమ్ * ఋతం పిబత్త * ద్వానువన్తేతి వాక్యయో ద్విద్యాధేదాదేదవిషయం ఇయదామననాదితి సూత్ర మధికరణాన్తర మామః - ఉభయో ర్భిక్త్యుత్తమేకత్ర - ఏకస్యభావోక్త్యుత్తే, మన్వస్యవాదోక్త్యుత్తే నిన్వత్తిరేతి వ్యాధేద ముక్తాన్వత్తి సత్వాద్యేనావిరోధాన్వేపాపాదానన్వత్తివాత్త్వప్రతిపాదనాన్వత్తిచ్చ రూపాదేవా ద్విద్యక్త్య మిత్త్యుక్తమ్. తదయం క్తమ్ - సత్వాద్యయాదిభి ర్భక్త్యుత్తేన్వ * గుహం ప్రవిష్టావాత్సానిత్యత్ర సిద్ధిత్వాత్, సూత్రాత్ రాణాం తదపాదరణత్వాభావాన్వ. ఇయన్వత్తిహి దేశకాలస్వరూపసంక్షేప్యత్తాపాధారణః. కించ - యదా వైజ్ఞేత్రత్యుత్తమారణ సత్త్వస్యతీయ ప్రత్యేకాత్తమత్తిం * ద్వానువన్తేతి వాక్యయాభివృత్తి - తదా ద్వియోపపి జీవనన్వీతీయవరమాత్తవరత్తిం వ్యాపారమ్. జీవనన్వీతీయవరమాత్తవర త్వేపి పానరక్త్య ముక్తమ్. సహ స పానరక్త్యమ్ - తత్త్వేపివాన్వత్తిహి వ్యయ మారమ్భ ఇతిచేన్న - అధికరణాన్తరనిరూపాన్వత్తివానావిహాప్రభావాత్, అన్వ త్వేన్వ వైషమ్యభావాన్వ. కించ - ఇయదితి సూత్రపదం చ ద్విత్వసంక్షేప్యవ్యవచ్ఛేద మేకాన్తతోఽవగమయతి - తత్త్వ * విశ్వమేవేదం పురుషః * మహా స్పృహన్వీ పురుష ఇత్యాదిమ జగదాకారవ్యవచ్ఛేదేన విద్యేక్యవరం సూత్రం కిం సన్యాత్. యది సన్వత్త్వవ్యవచ్ఛేదకత్వమేవాభి మతమ్ - తద్వి * త్రివిధం బ్రహ్మ మేతత్ * చతుష్పాత్ బ్రహ్మాత్వాది సన్వత్త్వస్వరూపాన్వత్తి బ్రహ్మసరూపక్యవిషయం కిం సన్యాత్. నర్వత్తేదా ధేదమేతత్త్వ సత్త్వేపిమం శక్యః. అతో యథాకథంబి నిన్వసాణా దక్షేతాన్తరవరత్తిం సాధ్యమ్. — సూత్రాత్ రాణైకాన్త్య పునరేకభిన్వ మేవాపరేదం పక్షేవ్యధికరణభేదో వ్యవధౌః.

అన్వేత - * సమ్యుత్తించ వివాశంచ యస్తద్యోరోభయం సహ | వివాశేన మృత్యుం తీర్త్వా సమ్యుత్తాన్వత్తి మత్త ఇతి సప్రపజ్నబ్రహ్మ పాననమ్, ప్రపజ్నవివాశాన్వత్తిప్రతి బ్రహ్మపాననంచేతి ద్వివిధయోరపి బ్రహ్మపాననయో న్నముచ్చయ మామః. తత్ర ప్రాణాద్యపాననం చ సమ్యుత్తంచ - జగదేశదేశసమ్యుత్తాన్వత్. * అఘోర మిత్త్యాదిసాన్వత్తిహితం వివాశోపాననం ప్రాణాదిసమ్యుత్తిభిరపి కిం సముచ్చయతే - నేతి. చిన్తాయా మవిశేషే * సమ్యుత్తించ వివాశంచేతి త్రుతత్వాత్, వివాశధర్మణో బ్రహ్మః ప్రాణాదిసమ్యుత్తిభిరభావేతి తత్ గర్హణో బ్రహ్మః సమాకృత్యపాననసమ్యుత్తాత్, నర్వాభి సమ్యుత్తిభిరపి వివాశ న్నముచ్చయతే ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా గుణిసా గుణానురోధత్వాభావాత్ గుణాను రోధేన గుణిసా బ్రహ్మ సమాకర్తాయాత్, గుణానామేవ గుణానురోధత్వాత్ బ్రహ్మోఽనన్వత్తి వివాశస్వావ్యయోగాత్, బ్రహ్మసమ్యుత్తిభి రేవ వివాశ న్నముచ్చయతే ఇతి వర్ణయన్తి తదయం క్తమ్ - సప్రపజ్న నిన్వత్తిప్రజ్న బ్రహ్మపాననముచ్చయన్వ ప్రమాదివిరద్ధత్వాత్. అత్తరవిన్యా కాన్వీల్యవిద్యాదేనాం క్రుతిస్వరస్వా ద్విన్యాన్వ నిరక్షేపిపాయత్తింహి ప్రతీయతే. సముచ్చయక్రతిబలాత్తానా మన్వసాపేక్షత్వం కల్పతే ఇతిచేన్న. కల్పకస్యాన్వత్తిరవిషయభేదాన్వత్తిహితత్వాత్, అర్థాన్తరన్వత్తి స్వరస్వరస్వాన్వత్తిగూతయాచాత్రకమ్యుత్తిత్వాత్. సమ్యుత్తిశబ్దః సమ్యుత్తిశబ్దేనేనేతి సమ్యుత్తిశబ్దే వ్యుత్పత్తి మార్గవః - * ఏత మితః ప్రేత్యాభినమ్యువితాన్తి * బ్రహ్మలోక మభినమ్యునానీతచ ప్రయోగాత్, * అభినమ్యువితాన్తిత్వ త్రమపురమే * ఇతి యన్వత్తి దద్ధా సవిచిత్రేత్వ తేన చ మార్గచిన్తాయా కార్యత్వన్వ సూచితత్వాన్వ. వివాశశబ్దశ్చ ముక్తత దుష్ప్రతివివాశవిషయం. అతో మార్గస్య కర్మవివాశస్య చ చిన్తనం విద్యాన్వత్తేన సముచ్చయి విధీయతే. సచ సమ్యుత్తివివాశశబ్దయోః సప్రపజ్న నిన్వత్తిప్రజ్న బ్రహ్మో స్వరస్వత్తి, నాన్వత్తిభాసిద్ధప్రయోగః. యతే న్నముచ్చయో స ప్రాణికః - అతేవ సంతయాభావా దనారమ్భణీయతా. ఇయదామననాదిత్వత్రచ సూత్రాత్ రాణా మన్వత్తిత్వం పూర్వీకత్. * ఋతం పిబత్త * ద్వానువన్తేతి వాక్యవగతయో ర్భిగననయో ర్భిగో.

౩౪॥ సూ. ఇయదామననాత్. ౨.

(నే.సా.) నైతాపతా సర్వత్ర సర్వోపపంచారన్వత్తిరీత్యాహ. [౧॥ ఛాం-౩-౧౪-౪.

అమననమ్ - అభిముఖ్యేన మననమ్. ఇయదేవ గుణాతం సర్వత్రోపపంచారన్వత్తి, యేన గుణాతేన సకలేతరన్వత్తిత్త బ్రహ్మమననమ్. ౨.
 (నే.వీ.) ఏవం తస్మి "౧ సర్వకర్తా వ్యగ్రస్థః" ఇత్యాదీనామపి సర్వేషాం బ్రహ్మగుణత్వా న్నవ్యచి ద్వ్యవస్థేకత్రాహ.
 (ఇయత) - అఘోరత్వాదివిశేషకరమన్వత్తివ సర్వత్రానుసంధేయమ్. కుఠః! అమననా ద్దోహి. అమననమ్ - అభిముఖ్యేన మననమ్. ప్రపజ్నసంధానమ్. బ్రహ్మపూరూపాననన్వత్తి యేన వివా సూపవ్యతే - తదేవ సర్వత్రానుసంధేయమ్ - అన్వత్తి తత్ర తత్ర వ్యవస్థిత మిత్యర్థః. ౩.

౩౫॥ సూ. అస్తరాభుతగ్రామవత్స్విత్తనాన్యథాభేదానుపపత్తిరితీచేన్నాపదేశవత్. ౧.

బృహదారణ్యకే ఉపస్త ప్రశ్న ఏవ మామ్నాయతే * ౧ య త్పాతా దహరోతా ధృష్టా య ఆత్మా సర్వాస్తరః తన్నే వ్యాచక్ష్యేతి, - తస్య ప్రతిపచనమ్ * ౧ యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాస్తరో యోఽపాసేనాపానితి స త ఆత్మేత్యాది, అతుష్టేన తేన పునః పుష్ట ఆహ * ౧ న దృష్టే ద్విష్టారం పశ్యే ర్న శ్రుతే శ్శ్రోతారం శృణుయాః నమతే ర్ననారం మనీషిణాః నవిజ్ఞాతే ర్విజ్ఞాతారం విజానీయూ ఏష త ఆత్మా సర్వాస్తరోఽతోఽన్యదార్పమితి. తథా తదనస్తరం కహూళప్రశ్నేవైవ మామ్నాయతే * ౨ యదేవ సాతా దహరోతా ధృష్టా య ఆత్మా సర్వాస్తరః తన్నే వ్యాచక్ష్యేతి, - ప్రతిపచనంచ * ౨ యోఽశనాయాపిసాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యు మక్ష్యేతి ఏవం హైత

విరోధాన్మహ్నాతిషా నముచ్చయ ఇతి చార్య భోగస్య హవిర్విషయతయా, అనశనస్య కర్తృఫలగమయతయానాఽస్తర్యుపరమాత్మవిషయతయానా, విరోధాభావాత్ నముచ్చయ నముచ్చయ ఇతి సిద్ధాంతవర్తనం న మహ్నాతివివాదనముచ్చయ ప్రామాణికత్వాదేహానుపపన్నమ్. భోగానశనయో ర్విరోధస్తు చత్రిన్యాయేనా ప్రయోగ్యపయోజకభావేనవా బుతపావస్య విరోధాభావాత్ పూర్వమేవ పరిహృతః. అన్యథా తస్మాపరిహృతత్వే * గుహం ప్రవిష్టావిత్వాన్యధికరణసిద్ధాంతాన్యధాప్రసక్తాత్. అతోఽధికరణభేదోఽనుపపన్న ఇతి.

అత్యధ్యధికరణం నమాప్రమ్.

౩౫॥ సూ. అస్తరాభుతగ్రామవత్స్విత్తనాన్యథాభేదానుపపత్తిరితీచేన్నాపదేశవత్. హేయప్రత్యసీకర్తవ్యం బ్రహ్మోఽసాధారణంచేత్ - ఆశనాయాద్యతీతత్వవిషయం బ్రహ్మ స్వాత్. ప్రాణిత్వత్విదివిషయం జీవ స్వాదితి శబ్దాయా నష్టతిః. ఉపస్తప్రశ్న శబ్దేన తత్పరికరణం విపక్షితమ్. కి ముపస్త కహూళప్రశ్నప్రతిపచనప్రత్యే ర్విద్యాభేదః - ఉత విద్యైక్యమ్. కిం పూర్వత్ర జీవ ఉపాసోఽన్యత్ర పరః - ఉతోభయత్ర

౩౫॥ సూ. అస్తరాభుత గ్రామవత్స్విత్తనాన్యథాభేదానుపపత్తిరితీచేన్నాపదేశవత్. ౧.

(శే-సా.) “౧ య ఆత్మా” ఇత్యుపస్తీప్రశ్నః భూతగ్రామవత్ప్రత్యేగాత్మవిషయః. అన్యథా “౧ యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా” ఇతి ప్రతిపచనస్య కహూళవిషయా దశనాయాద్యతీతత్వాదేః భేదానుపపత్తిరితీచేత్. స, “౨ య ఆత్మా సర్వాస్తరః” ఇత్యుపస్తీప్రశ్నః ప్రత్యేక రూపాన్యోతేపరమాత్మైత్యాభయత్ర. ప్రతిపచనగతప్రాణనాదిహేతుత్వముశనాయాద్యతీతత్వస్య పరమాత్మన్యేత్వాపవపక్షతే. ప్రాణనాదిహేతుత్వంపావరమాత్మసవన “౩ శోషేవాన్యాత్మకప్రాణ్యాత్” ఇత్యాదిశ్రుతేః. నద్విద్యోపదేశవత్, ప్రశ్నప్రతిపచనాన్యత్పరికరవిషయా. ౧.

(శే-సీ.) బృహదారణ్యకే ఉపస్తీప్రశ్న ప్రతిపచనమ్ “౧ యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాస్తరః యోఽపాసేనాపానితి స త ఆత్మా” ఇత్యాది “౧ అతోఽన్యదార్పమ్” ఇత్యుపస్త మామ్నాయతే. తథా తదనస్తరం కహూళప్రశ్న ప్రతిపచనం “౨ యోఽశనాయాఽపిసాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యు మక్ష్యేతి ఏతం హైత మాత్మసంవిదిత్వా” ఇత్యాది “౨ అతోఽన్యదార్పమ్” ఇత్యుపస్త. కి ముఖయత్ర విద్యైక్యమ్. ఉత విద్యాభేద ఇతి సంశయః. పూర్వత్ర ప్రాణనాదిహేతుః ప్రత్యేగాత్మా, ఉత్తరత్రాశనాయాద్యతీతః పరమాత్మేతుపాన్యభేదాద్విద్యాభేద ఇతి పూర్వః పక్షః. రాధాస్తవ - “౧ య త్పాతా దహరోతా ధృష్టా య ఆత్మా సర్వాస్తరః తన్నే వ్యాచక్ష్యే” ఇతి ఉభయత్ర ప్రశ్నస్య పరమాత్మవిషయత్వాదేకరూపత్వాచ్చ, సర్వప్రాణిప్రాణనాపాననాదిహేతుత్వస్య ఆశనాయాద్యతీతత్వస్య చ ప్రతిపచనద్వయాంగతస్య పరమాత్మన్యేత్వ సిన్యేత్వాపాన్యే నమ్నవాచ్చ, న విద్యాభేదః. మాత్రార్థమ్ - అస్తరా “౧ య ఆత్మా సర్వాస్తరః” ఇత్యుపస్తీప్రశ్నః భూతగ్రామవత్స్విత్తన - ప్రత్యేగాత్మన ఇత్యుపస్త ప్రత్యేక, అన్యథా ప్రతిపచనభేదానుపపత్తిరితీచేత్. నాత్ర ప్రత్యేగాత్మపరమాత్మవిషయం ప్రశ్నద్వయమ్, ప్రతిపచనద్వయంచ పరమాత్మన్యేత్వ సిన్యేత్వాపాన్యే నమ్నవతీత్యర్థః. ఉపదేశవత్ “౪ స్పృహోన్యత్ర త మాదేశ మపాత్య” ఇతి ప్రకాశాయామేకస్యామేవ నద్విద్యాయామ్ “౫ భగవాంస్తేవమేతద్భవీత్వీతి” “౬ భూయ ఏవ మాభగవాన్విజ్ఞాపయతు” ఇత్యాదికా ప్రశ్నావృత్తిః ప్రతిపచనభేదోపాన్యమాహ త్వవిశేషప్రతిపాదనపరత్వేన దృశ్యతే - తద్వత్. ౧

౧॥ బృ - ౫ - ౪ - ౧, ౨. ౨॥ బృ - ౫ - ౫ - ౧. ౩॥ శై - అనం - ౭ - ౧. ౪॥ ఛాం - ౬ - ౧ - ౩. ౫॥ ఛాం - ౬ - ౧ - ౩. ౬॥ ఛాం - ౬ - ౫ - ౪.

మాత్తానం విదిత్యా బ్రాహ్మణః పుత్రేషణాయాశ్చ విత్రేషణాయాశ్చేత్యాది * ౧ అతోఽన్య దార్ మిత్యన్తమ్. తత్ర సంశయతే - కి మనయో ర్విద్యాభేదోఽస్తి - నేతి. కిం యుక్తమ్. భేదస్థితి, కుతః. రూపభేదాత్. † ప్రతివచనభేదాద్రూపం భిద్యతే. ప్రశ్నస్యైకరూప్యేఽపి ప్రతివచనప్రకారోహి భేదేనోపలభ్యతే - పూర్వత్ర ప్రాణాదీనాం కర్తా సర్వానరాత్మజ్ఞే నోచ్యతే - పరత్రాశనాయాపిసాదింహితః. † అతః పూర్వత్ర ప్రాణితా దేహేంద్రియబుద్ధిమనః ప్రాప్యతికైకః ప్రత్యగాత్మోచ్యతే - పరత్రతు తదతిరిక్తోఽశనాయాపిసాదిరహితః పరమాత్మా. అతో రూపం భిద్యతే. † భూతగ్రామవతశ్చ ప్రత్య గాత్మన వస్య భూతగ్రామస్య సర్వస్వానరాత్మజ్ఞేన సర్వాఽన్తర్వ మప్యవపన్నమ్. † యద్యపి ప్రత్యగాత్మనః సర్వాన్తర్వం భూతగ్రామ మాత్రాపేక్ష జ్ఞేనాపేక్షికమ్ - † తథాపి తదేవ గ్రాహ్యమ్. అన్యథా ముఖ్యానరాత్మకైగ్రహణోభా త్పరమాత్మసీకారే ప్రతివచనభేదో నోపపద్యతే. ప్రతివచనంహి పూర్వత్ర ప్రత్య గాత్మవిషయమ్ - పరమాత్మనః ప్రాణితృత్వాసానితృత్వాద్యసమ్భవాత్. పరంచ పరమాత్మవిషయమ్ - అశనాయాద్యతీ తత్వాత్. † తదిద మాశ్చజ్ఞతే † అనరాభూతగ్రామవత్సాన్త్రమోన్యథాభేదానుపపత్తిరిచేదితి అనరా - సర్వాన్తర జ్ఞేన ప్రథమప్రతివచనం భూతగ్రామవత్సాన్త్రనః. భూతగ్రామవా - తదన్తరః స్యాత్తా. ప్రత్యగాత్మా సర్వాన్తరస్థత్యుచ్యతేఽత్యర్థః, అన్యథా * ౨ యః ప్రాణేన ప్రాణితి * ౧ యోఽశనాయాపిసాద్యతీతత్వేతి ప్రతివచనభేదానుపపత్తిరిచేత్.

అత్రోత్తరం నేతి నవిద్యాభేద ఇత్యర్థః - † ఉభయత్ర పరవిషయత్వా త్పేక్ష ప్రతివచనయోః. † తథాపి - * ౨ యత్పాతా దపరోహా ద్భృష్టా య ఆత్మా సర్వాన్తర ఇతి ప్రశ్నస్తావ త్పరమాత్మవిషయవన - బ్రహ్మశబ్దస్య పర మాత్తానాధారాత్వేపి, ప్రత్యగాత్మస్యపి కదాచి దుపచరితి ప్రయోగదర్శనా త్తద్వ్యవృత్త్యాపరమాత్మప్రతి వత్త్వర్థం య త్పాతా ద్భృష్టేతి విశేషణం క్రియతే. † అపరోక్షత్వమపి - సర్వదేశసర్వకాలసమ్బుద్ధిత్వమ్ * ౩ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మేత్యన న్తత్యేనావగతస్య పరమాత్మన ఏప్రావపద్యతే. సర్వాన్తరత్వమపి * ౪ యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్ పృథివ్యా అన్త ర ఇత్యోరభ్య * ౫ య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనోఽన్తర ఇతి సర్వాన్తర్యామిణః పరమాత్మన ఏవ సమ్భవతి. ప్రతివచనమపి

పరివేతి. కి మత్ర సర్వాన్తరత్వప్రాణితృజ్ఞే దేహేంద్రియాదాద్యనిష్ఠాపేక్ష - ఉతానవిచ్ఛిన్నే. * సద్భువై ర్విష్టార మితి దృష్టివ్యతిరక్తత్వవిషేషః - ఉత శ్రవణాదికర్తృ జీవస్య మన్త్యైకవిషేషఇతి. యదా దృష్టిరూపతావ్యతిరేకవిషేషః - తదా తిభాత్వస్య జీవే సమ్భవాత్ సర్వాన్తరత్వప్రాణితృ త్వయో రపారోక్షికత్వేన పూర్వత్ర జీవ ఉపాన్యఇతి విద్యా భిద్యతే. యదా శ్రవణాదికర్తృ రూపాన్యత్వవిషేషః - తదా సర్వాన్తరత్వ ప్రాణితృత్వ యోగస్యవచ్చిన్నతయా పూర్వత్రాపి పరివ్రాపాన్యఇతి విద్యైక్యమితి. † రూపభేదాదితి కథ ముచ్యతే - త్రశ్నో హ్యేకరూప ఇత్యత్రాహ (పతి వచనభేదాదితి) పతివచనప్రకారోహి ప్రశ్నార్థో జ్ఞాయత ఇతి భావః. † తతః కి మిత్యత్రాహ (అత ఇతి) † సర్వాన్తరత్వం కథ మిత్యత్రాహ (భూత గ్రామవతశ్చేతి) ఆ త్రశబ్దస్య పరమాత్మవాచిత్వివ్యాప్త్యర్థం స్యాత్తన ఇత్యుక్తమ్. స్వమేవాత్మా స్యాత్తా. సర్వాన్తరత్వ మపారోక్షిక మన్య సమ్భవతీతి దర్శయతుం భూతగ్రామవ చ్చబ్దః ప్రయుక్తః. † (యద్యతీత్యాది) ఆపేక్షికం సమ్భవతు నామ - తథాన్యస్యరసమితిభావః. † పరవారతి (తథాపి) ఆనేకపదవిరోధేనైకపదసాన్వర్య మనుపపన్నవిత్వర్థః. † శక్త్యా అనుత్సాన్త్రత్యే మాహ (తదిదమితి) † మాత్రభిజ్ఞం వ్యాపస్తై (అన్త రేత్యాది) సర్వాన్తరజ్ఞేన ప్రతివచనం భూతగ్రామవ త్సాన్త్రనమ్బుద్ధిత్యర్థం.

భూతగ్రామవత్సాన్త్రన ఇతి పూర్వపక్ష ముక్త్యా * † నేతుక్తే ఐరస్యేత్యర్థా దుక్తం భవతీత్యభిప్రయన్నార్థం హేతు మాహ (ఉభయ త్రేతి) † కథ మిత్యపేక్షాయాం తిం విప్రసౌతి (తథాపితి) నాత్వా ద్భృష్టశబ్దవాచ్యత్వ మేకో హేతుః. † హేత్యన్తర మాహ (అపరోక్షత్వమపితి)

తథేవ పరమాత్మవిషయమ్ - * ౧ యః ప్రాణేన ప్రాణిణీతి † నిరుపాధికం ప్రాణనస్య కర్తృత్వం పరిమాత్తనవవ - † ప్ర
త్యగాత్తన స్సుషుప్తా ప్రాణన మృతి కర్తృత్వాభావాత్. † ఏవ మజానతోషస్తేన ప్రాణో కర్తృత్వమాత్ర ముక్తం మన్వా
నేన ప్రత్యగాత్తమోఽపి సాధారణత్వం ప్రతివచనస్య మత్వా అతుష్టేన పునః పుష్టస్తం ప్రతి ప్రత్యగాత్తమో వ్యావృత్తం
నిరుపాధికత్వేన ప్రాణనస్య కర్తారం పరమాత్మాన మాహ * ౧ స దృష్టే ద్విపైరం వశ్యేతిత్యాదినా. † ఇన్ద్రియాధి
నానాం దర్శన శ్రవణ మనన విజ్ఞానానాం కర్తారం ప్రత్యగాత్మానం ప్రాణనస్య కర్తృత్వేనైకాత్మ ఇతి నమస్వీకారః - లెస్య సుషు
ప్తిమూర్ఖాదౌ ప్రాణనాదేరకర్తృత్వాత్. * ౨ † కో హ్యేవాన్యా త్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ అనన్దో నన్యాదితి
సర్వప్రాణిప్రాణన హేతుత్వం హి పరమాత్మన ఏవాన్యత్ర శ్రుతమ్. అతః పూర్వపశ్య ప్రతివచనే పరమాత్మవిషయే. ఏవ
† ముత్తరే అపి - అతనాయాశ్చ తీతస్య పరమాత్మాసాధారణత్వాత్. ఉభయత్ర * ౧ అతోఽన్యద్వార్త మిత్యుపసంహార
శ్చైకగూఢః. ప్రశ్నప్రతివచనావృత్తిస్తు కృత్సప్రాణిప్రాణన హేతోః పరస్య బ్రహ్మణోఽశనాయాశ్చ తీతస్య ప్ర
తిపాదనాయ. త త్ర దృష్టానమాహ ఉపదేశవదితి యథా నద్విద్యాయాం * ౩ ఉత త మాదేశ మప్రాప్త్యితి ప్రత్రా
నే నమపదేశే * ౩ భగవాం వ్యేవమేత ద్భవీతితి * ౪ భూయ ఏవ మా భగవాన్ విజ్ఞానయత్సీతి ప్రశ్నస్య * ౫
ఏషోఽణిమా ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్యమితి ప్రతివచనస్యచ భూయో భూయ ఆవృత్తి స్మరేత్ బ్రహ్మణ స్తత్త్వా
హత్వవిశేష ప్రతిపాదనాయ దృశ్యతే - తద్దత్. అత ఏకస్యైవ సర్వాన్తరభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్సప్రాణి ప్రా
ణన హేతుత్వాశనాయాద్యతీతస్య ప్రతిపాదనేన రూపైక్యాద్విదైక్యకృమ్.

అథ న్యూత్ - యద్యప్యథే ప్రశ్నప్రతివచనే పరబ్రహ్మవిషయే - తథాపి విద్యాభేదోఽవస్థానియః - ఏక
త్ర సర్వప్రాణిప్రాణన హేతుత్వేనాపాస్యమ్ - ఇతరత్రాశనాయాద్యతీతత్వేనత్యపాస్యగుణభేదేన రూప
భేదాత్, † ప్రప్రభేదాచ్చ - పూర్వత్రహ్యపస్తః ప్రప్టా - ఉత్తరత్ర కహూళితి. తత్రాహ.

౩౬॥ నూ. వ్యతిహాలోవిశింషన్తిహీతరవత్. ౨.

నాత్ర విద్యాభేదః - ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యా మేకరూపార్థవిషయాభ్యా మేకేన చ విధిపదేనైకవాక్యత్వప్రతీతే.
† ప్రశ్నద్వయం తావ త్సర్వాన్తరార్థభవిశిష్ట బ్రహ్మవిషయమ్. ద్వితీయే ప్రశ్నే * ౬ యదేవ సాత్మా దపరోఽతా ద్భవిష్ట
య ఆత్మా సర్వాన్తర ఇత్యేవకారశ్చ పూర్వత్రోషస్తేన పుష్టగుణవిశిష్టబ్రహ్మవిషయత్వం కహూళప్రశ్నస్యవధార
యతి. ప్రతివచనం చోభయత్ర * ౬ స త ఆత్మా సర్వాన్తర ఇతి సర్వాన్తరార్థభవిశిష్టబ్రహ్మవిషయ మేకరూపమేవ.

దేశకాలసన్నికర్షోఽన్యపరోఽన్యే విద్యతే - తస్మా ద్భ్రహ్మణోఽపరోక్షత్వంనామ సర్వదేశసన్నికాలసన్నిహితత్వవిత్యర్థః. † (నిరుపాధికంప్రాణనస్య
కర్తృత్వమితి) ప్రాణయిత్యర్థం వివక్షితమ్. నిరుపాధికశబ్దేన జీవవ్యావృత్తిః. సహి కర్తానుగుణదేహాన్ద్రియాదీనా మధిష్ఠాత్మత్వేన కదాచి త్స్వి
యతా. † నిరుపాధికప్రాణయిత్యర్థం పరమాత్మన ఏవేత్యుపపాదయతి (ప్రత్యగాత్తన ఇతి) † పునః ప్రశ్నస్యార్థాన్తరణియత్వే శక్త్యాం పరిహరతి
(ఏవమితి) † (ఇన్ద్రియాధీనామితి) * దృష్టే ద్విపైరమితి వ్యవదేశః ఓదనపాఠం పచతీతివ దితిభావః. † పరమాత్మన పుష్టాదా నన్యప్రాణిప్రా
ణయిత్యే శ్రుతి మాహ (కోహ్యేవాన్యాదితి) † (ఉత్తరే అపి) కహూళప్రశ్నప్రతివచనే ఇత్యర్థః.

† (ప్రప్రభేదాచ్చేతి) అత్ర ప్రప్రభద్యయవద్భావా ద్విద్యాభేద స్పష్టవతీత్యర్థః.

౩౬॥ నూ. వ్యతిహాలోవిశింషన్తిహీతరవత్. † ప్రశ్నప్రతివచనైకరూప్యం విధిపదేనైకం చ వివక్షతోతి (ప్రశ్నద్వయమిత్యాదినా)

†విధిప్రత్యయ శ్చోత్తరత్రైవిద్య దృశ్యతే * ౧ తస్మా ద్భావిస్తాః ఛట్టిత్వం నిర్విద్య బాత్వేన తిష్ఠానేదితి. ఏనం సర్వాస్త
 రాత్వత్వవివిధ బ్రహ్మైకవిమయత్వే † ద్వయో రవస్యతే సత్యేకస్మి న్నేవ సర్వానరాత్వత్వవిభిన్నబ్రహ్మణ్యసాన్యే ఉచ్యంత
 కహాలభయో విధిలేతరబుద్ధివ్యతిహారః † కర్తవ్యః. † ఉచ్యంతస్య యా సర్వానరాత్వేనా బ్రహ్మణ స్ఫుర్యప్రాణిప్రాణన హే
 తుత్వవిమయా బుద్ధిః - నా కహాలభేనాపి ప్రప్తా కార్యా, - యాచ కహాలభస్య తస్యైవ బ్రహ్మణోఽశనాయా
 ద్యతీతత్వవిమయా బుద్ధిః - సాఉచ్యంతేనాపి కార్యా, † ఏనం వ్యతిహారే కృతే ఉభాభ్యాం సర్వానరస్య బ్రహ్మణో జీవ
 వ్యావృత్తి రవధృతా భవతి. † ఏనం సర్వానరాత్వేనా ప్రత్యగాత్వేనా వ్యావృత్త మవగమయితుం సర్వ ప్రాణిప్రాణన
 హేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వ ప్రతిపాదనేన విశేషవిధి హి యాజ్ఞవల్క్యస్య ప్రతిపదనాని. † అతో బ్రహ్మణ స్ఫుర్యంత
 రాత్వత్వమేవోపాస్యగుణః - ప్రాణనహేతుత్వాదయన్తు తస్యోపపాదకాః - నాపాన్యాః. † ననూపాస్యగుణః సర్వాస్త
 రాత్వత్వమేవ చేత్ - ప్రాణనహేతుత్వస్య అశనాయాద్యతీతత్వస్యచ ప్రప్తోః స్వతిహృత్వానుసంధానం కిమర్థమ్. † తదు
 చ్యతే. † సర్విప్రాణిప్రాణనహేతుత్వేన సర్వానరాత్వేన జీవా ద్వ్యవృత్తే బ్రహ్మణ్యవస్తేనావధృతే సతి కహాలభేన
 జీవస్య సర్వాత్వేనా అనమ్భావిలేన స్వభావవిలేషేణ సర్వానరాత్వ వ్యావృత్తేన నన్వేయవిధి కృత్వా పునః ప్రశ్నః
 కృతః - యాజ్ఞవల్క్యేపి తదభిప్రాయ మభిజ్ఞాయ ప్రత్యగాత్వేనాననమ్భావిలే మశనాయాదిప్రత్యసేకత్వ ముక్తవాః.
 అత శ్చోపాస్యస్య † వ్యావృత్తిప్రతీతిసిద్ధిర్ధ ముభాభ్యాం పరస్పరబుద్ధివ్యతిహారః కర్తవ్యః. ఇతరవత్ యథేతరత్ర - సద్వి

† (విధిప్రత్యయశ్చోత్తరత్రైవిద్య) అవిశేషపునశ్చింతనం హి భేదహేతుః-అత్ర తదభావా ద్విత్యైక్యమితి భావః. * తిష్ఠానేత్ - బ్రహ్మణి తిష్ఠానేత్. నిష్ఠాం లభేత్.
 ఉపాసీతేత్యర్థః. † (ద్వయోరవధృతవిధి) ద్వయోః - ఉచ్యంతప్రతీతివచన కహాలభప్రతీతివచన రూపవాక్యయోః. † (కర్తవ్యవిధి) వ్యతిహరస్య
 కర్తవ్యత్వం శ్రుత్యభిప్రేతమితి సూత్రకారాభిప్రాయ ఇత్యర్థః. † వ్యతిహరం విపృణాతి (ఉచ్యంతస్యేతి) † వ్యతిహరస్య ప్రయోజన మాహ (ఏవ
 మితి) † వ్యావృత్తిబుద్ధిజననార్థం ప్రతిపదన మితి నిదన్ విశేషస్తీతి సౌత్రం పదం వ్యాచక్షే (ఏనం సర్వానరాత్వేన మితి) † (అత ఇత్యాది) సర్వాస్త
 రాత్వత్వస్య గుణైర్వికసోపాస్యత్వా ద్రూపభేదః పరిపూతః. విద్యైక్యేపి వైశాన్వినరవిద్యాయా మామమ్యవాదివత్ ప్రప్తృభేద స్ఫుప్తవతీతి స్పష్ట
 త్వా న్నకర్తవ్యోక్తమ్. † వ్యావృత్తిబుద్ధిజననాయ పరస్పరం బుద్ధివ్యతిహార ఉక్తః. తత్ర నర్యప్రాణిప్రాణనహేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వయో రస్యత
 లేదేవ వ్యావృత్తిబుద్ధి స్ఫుర్యదిత్యగ్యతలే కిమిత్వభిప్రాయోచోదయతి (సద్వితి) † పరిహరతి (తదుచ్యతేతి) కహాలభస్య పునఃప్రశ్న స్ఫుప్తవతి-
 నర్యప్రాణిప్రాణనహేతుత్వజ్ఞానేన వ్యావృత్తిబుద్ధినిదయాత్. యథోచ్యస్య నర్యప్రాణిప్రాణనహేతుత్వవైశాన్వయ పునఃప్రశ్నః - తద్వత్. †
 అన్యతలే వ్యావృత్తిబుద్ధో ద్వయో ర్భాతాయాం పరస్పరబుద్ధివ్యతిహారో ద్వయోరపి వ్యావృత్తకర్తవ్యత్వాయ స్త్యహేతుకవ్యావృత్తిబుద్ధిశయజన
 నార్థమిత్వభిప్రాయోదాహ (నర్యప్రాణితి) అతః - కహాలభప్రశ్నస్య వ్యావృత్తివైశాన్వయభేదభూతాత్. † (వ్యావృత్తిప్రతీతిసిద్ధిర్ధమ) వ్యావృత్త
 కర్తవ్యమయస్తయా వ్యావృత్తిబుద్ధిశయార్థమిత్యర్థః. ఏనం కర్తవ్యభేదవచ రూపభేదాశక్త్యాకృతో విద్యాభేదో నిరస్తః.

3౬॥ సూ. వ్యతిహారోవిశేషమస్తి హేతరవత్. ౨.

(నే-సా.) ప్రప్తృభేదోపి నభేదక ఇత్యాహ.

అర్థశ్చోత్తరత్రైవిద్య (ప్రప్తో) బుద్ధివ్యతిహారః కార్యః, ఉచ్యంతేనానరాయాద్యతీతత్వభేద కార్యా, కహాలభేనాపి ప్రాణనాదిహేతుత్వభేద
 కార్యా. ఉభయత్ర ప్రకరణగతవాక్యానిహి పరమాత్మన మేవ విశేషస్తి. యథా ఇతరత్ర సద్విద్యాయామపి. ౨.

(నే-వీ.) ప్రప్తృభేదపూర్వకప్రతిపదనప్రకారభేదా ద్విత్యభేదోఽపర్జన్తేన ఏవేత్యాశక్త్యాహ.

“౧ యదేవ సాక్షా దపరోక్షా ద్భిప్రాయ అత్తా సర్వాస్తరః” ఇతి ద్వయోః ప్రప్తోః ప్రశ్నస్యైకరూపత్వేనైకవిమయత్వే నిశ్చితేనత్వ
 మస్మింకహాలభయోః ప్రతిపదనగతబుద్ధివ్యతిహారః కార్యః. ప్రాణనాదిహేతుత్వబుద్ధి స్ఫుర్యంతరాత్వవిమయా కహాలభేనాపి కార్యా, తథాఽశనా
 యాద్యతీతత్వబుద్ధి రుచ స్థినాపి కార్యా. విశేష ద్విహృదభయత్రాపి యాజ్ఞవల్క్యవచనాన్యేకం సర్వాస్తరమేవోపాస్యమ్. ఇతరవత్ యథేతరత్ర.
 సద్విద్యాయాం సర్వాణి ప్రతిపదనాని పరమకారణపరబ్రహ్మవిమయాణి - తద్వత్. ౨.

ద్యాయాం భూయో భూయః ప్రత్యైః ప్రతివచనైశ్చ తదేవ నద్భిస్తా చ్యవచ్ఛిన్యతే - నపునః పూర్వప్రతిపన్నా స్థానా
ధుణానరవిశిష్టతయోపాస్యం ప్రతిపాద్యతే - తద్వత్.

† తత్రాపి ప్రశ్నప్రతివచనభేదేనతి కథమైక్యమవగమ్యత ఇతిచేత్. తత్రాహ

3౭॥ సూ. సైవహీనత్యాదయః. 3.

సైవహీ సచ్చబ్ధాభిహితా పరమకారణభూతా పరా దేవతైవ * ౧ నేయం దేవతైశ్చత * ౨ తేజః పరన్యాయం దేవతా
యా మితి ప్రకృతా * 3 యథా సోమ్య మధు మధుకృతో నిస్సిష్టనీత్యాదిషు పర్యాయేషు సర్వేషాః † పాద్యతే -
† యతః * ౪ వత దాత్య మిదం సర్వం తత్సత్త్వం స ఆత్మేతి ప్రథమపర్యాయాదితా సృత్యాదయ సృశ్యేషు పర్యాయే
షూపపాద్యోపసంప్రీయన్తే.

౧॥ ఛాం-౬-౩-౨. ౨॥ ఛాం-౬-౮-౬.

† కేచిత్తు - వ్యతిహారో విశింషన్తిహీతరవత్ | సైవహీనత్యాదయ ఇతి సూత్రద్వయ మధికరణాద్వయం వర్ణయన్తి.
† తత్ర పూర్వేణ * ౫ త్వం వా ౭హ మస్మి భగవ్రా దేవతే అహం వై త్వమసి భగవ్రా దేవతే తద్వో౭హం సో
౭సాయో౭సో సో౭హ మితి వాక్యే జీవపరయో ర్వ్యతిహారానుసంధానం ప్రతిపాద్యత ఇత్యుచ్యత ఇత్యాహుః. తత్
* ౬ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ * ౭ వత దాత్య మిదం సర్వమ్ * ౭ త త్వ మసీత్యనగతసర్వాత్కభావవిషయత్వా దస్య వా
క్యస్య నాత్రప్రతిపాదనీయ మపూర్వమసీత్యనాదరణీయమ్. † తత్తు వక్ష్యతే - ౮ ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చేతి.
† నచ సర్వాత్కత్యానుసంధానాతిరేకేణపరస్మి బ్రహ్మజీవత్యానుసంధానమ్, జీవేచపరబ్రహ్మత్యానుసంధానం. † తథ్యంనమ్మవతి.

† ఆభ దృష్టాన్తే విద్యైక్యం స్థాపయన్యకానూత్ర మవతారయితుం శక్త్యామాహ (తత్రాపీతి)

3౭॥ సూ. సైవహీనత్యాదయః †. (సైవహీతి) సేతివిదేశః * నేయం దేవతైశ్చతే నద్భిద్వావాక్యానురోధాది భావః. † (ఉప
పాద్యతే) ప్రశ్నప్రతివచనముభేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః. తత్రాపి కారణభూతాయాః పరస్యా దేవతాయా ఏతాపాన్యత్వే ముపపాదయతి (య
త ఇతి) పరమకారణత్వవిశిష్టదేవతైప్రాపాన్యా - కారణోపపయోగిగుణానాం సత్యత్వాత్తత్వజీవసేవేవైస్తర్యామిత్వాదిగుణానాం ప్రతిపర్యాయ
మాప్నుత్తేన తత్ర తాత్పర్యాదిత్యర్థః.

† పశోక్తప్రకార మనూద్య దూషయతి (కేచిత్త్వీతి) † తస్య కథ మర్థం వర్ణయన్తీత్యత్రాహ (తత్రేతి) † సోపి విక్రస్య ఏవేత్యత్రాహ
(తత్తువక్ష్యత ఇతి) నను సర్వప్రప్రసిద్ధోపదేశాదితి జగత్తాదాత్మ్యపరవాక్యవిషయమ్ - ఆత్మేతిత్యాదికంతు జీవతాదాత్మ్యపరమ్. † శాత్ర సర్వాత్త
భావ ఉచ్యతే - అపితు జీవబ్రహ్మో రన్యూనస్యభావోపహ మితిచేత్త్రాహ (నచేతి) † (తథ్యం) (స) నమ్మవతితి గరుడాదిధ్యానదనదారోపణం
చేత్ - స త దవపర్లోపాయః - తిత్వస్థానం వ్యాపవర్లోపాయ ఇతిభావః. * త్వంవా౭హమస్తీత్యాదేరయమగ్ధః - త్వంవా౭హమస్మి - త్వంశబ్ద

3౭॥ సూ. సైవహీనత్యాదయః. 3.

(వే-పా.) ప్రశ్నాద్యాబృత్తైః కథ మైక్య మిత్యతాహ.

“౧ నేయ దేవతైశ్చత” ఇతి ప్రస్తూతా దేవతైవ సర్వత్ర ప్రశ్నగతా. ప్రతివచనేషుచ “౭తత్సత్త్వం స ఆత్మా” ఇత్యాదయ ఇత్యైక్యమ్. 3.

(వే-దీ.) నద్భిద్వాయా మప్ర్యపాన్యైక్యం ప్రశ్నప్రతివచనాబృత్తైః సత్యాం కథ మవగమ్యత ఇత్యత్రాహ.

“౧ నేయం దేవతైశ్చత” ఇత్యాదిషు సర్వత్ర సైవ పరా దేవతైశ్చ౭హమర్తనే - “౪ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్త్వం స ఆత్మా తత్త్వమసి”
ఇతి తనవ సత్యాదయః సర్వేషు ప్రతివచనేషూపసంప్రీయన్తే. 3.

† ఉత్తరేణ సూత్రేణ * ౧ స యో హవైత స్తహ ద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేత్యాదివాక్యప్రతిపాదితస్య సత్యోపాసనస్య * ౨ తస్య తృత్య మహా స ఆదిత్యో య ఏష ఏత స్తి న్నన్దో లే పురుషో య శ్చాయం దక్షిణే ౨క్షి న్నిత్యాది వాక్యప్రతిపాదితోపాసనస్యవైక్యం ప్రతిపాద్యత ఇతి. † తదవ్యయత్వమ్ - ఉత్తరవాక్యే అత్యుద్దిత్యస్థానభేదేన విద్యాభేదస్య పూర్వ మేవ ౩ సమావిశేషాదిత్యసేన ప్రతిపాదితత్వాత్. † సచ ద్వయో రసయో ర్వాసృహృత్యాదిశరీరకత్వేన రూ పవతోః * ౪ హన్తి పాప్తానం జహాతి చ య ఏవం వేదేతి పృథక్సంయోగచోదనావతో ద్వయో రుపాసనయోః * ౧ స యో హవైత స్తహ ద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేతి జయతీమాకలోకానితి సంయోగరూపాదిమత్త యా నిలపేక్షేణ పూర్వేణై కేనోపాసనోపాధేద స్ఫుష్టవతి. † సచ * ౪ హన్తి పాప్తానం జహాతీతి గుణఫలాధికారత్వమ్ - ప్రమాణాభావాత్. పూర్వేణై కవిద్యాత్వం ప్రమాణ మితిచేత్. స - ఇతిశేలరాశ్రయత్వాత్. ఏకవిద్యాత్వే నిశ్చితే పూర్వఫలస్వైన్యం ప్రధానఫలత్వేనాత్మరయోః ఫలయో గుణఫలత్వమ్ - తయో గుణఫలత్వే నిశ్చితేసతి సంయోగభే దాభావా త్సూక్ష్మేణ విద్యైక్య మితిశేలరాశ్రయత్వ మిత్యే † సమాదిభి ర్యథోక్తప్రకారమేవ సూత్రద్వయమ్.

అనంతాద్వైతరణం సమాప్తమ్.

బుద్ధివిషయః పరమాత్మైవాహంకర్మబుద్ధివిషయః, అహంవైత్సేమసి - అహంకర్మబుద్ధివిషయవీన త్వంకర్మబుద్ధివిషయః. ఆస్తి, అస్తీతి నిర్దేశావహం త్వం కర్మబుద్ధయన్తే. అహం క్వింశ్చా ప్రబుద్ధిమితి క్విదాత్ బ్రహ్మపర్యవై. * తద్వోహమిత్యాదేరవ్యయమర్థః. † అనన్తరవాక్రస్య షోక్తార్థ మను వదతి (ఉత్తరేణచేతి) † మామయతి (తదేతి) † తతఃకీమిత్యత్రాహ (సచేతి) * జహాతిచ - శరీర మిత్యధ్యాహరః. ప్రథమం ద్వయో రితిపదం వాక్యవత్. ద్విత్వియంతూపాసనం చ. ద్వయోరపి వాక్యయో ర్నర్థే ఉత్తరవాక్యప్రతిపాద్యోపాసన యో బ్విద్యాభేదస్య సాధితత్వాత్ పరస్పర భిన్నవిద్యాద్వయేన పూర్వవాక్యోక్తవ్యోపాసనస్వైక్యం నవన్యువతి. ఏకవిద్యాత్వే సాకాంక్షితియా ౨వ్యయస్సాన్యత్ - పృథక్పృథక్ సంయోగాదీ నా ముక్తత్వేన నిరాకాంక్షిత్వాన్యపు నైకవిద్యాత్వే, విత్యర్థః. † (సచేతి) గుణఫలమ్ - ఆజ్ఞఫలమ్. ప్రమాణాభావాత్ - శేతుభావాత్. ఉత్తర యో ఫలయోః - పాపహనశరీరప్రహణయోః, సంయోగభేదాభావాత్ - ప్రధానఫలసంయోగభేదాభావాత్. † (ఇత్యేవపాదితి) అదిశద్దేన సన్విక్తార్థోపపత్తయో ౨న్విశేతాః.

ఏవం వ్యతిరేకఇత్యాదిమాత్రద్వయస్య యోజనా సరం నిరస్తమ్. ఆద్యమాత్రస్య యోజనా సరం పరైః కృతమ్. తేహి ఆస్తరాభూత గ్రామనిర్వాసితస్య సూత్రం భిద్వై సిద్ధాస్తవిషయం వస్థయన్తి - అత్ర ద్వైరామున్నావిశేషా దవిశేషపుష్కళిమాన్యాయేన విద్యానానాత్వం పూర్వపక్షీకృత్య - స్వాత్మనా విద్యైక్యం న్యూత్ - సహ ద్వా సర్వాస్తరా నవన్యువతిః - తదా హ్యేకస్య సర్వాస్తరస్య మాపేక్షితం న్యూత్ - యథా భూతగ్రామే పృథివ్యాదావహాదీనా మాపేక్షిత మన్తరత్విమితి. నైకవిద్యాత్వం శక్త్యావిశేషనిరాసార్థం ద్వైరామున్ననవన్యువతి సిద్ధాస్తయన్తి. అత్ర వ్యతిరేకాస్యయో ౨ధ్యాహరణాహం క్యం. అస్తననేహి ప్రతిపదనశబ్దమాత్ర మధ్యాహర్యమ్. అన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేదిత్యపి ననుటలే. అన్యథాశబ్దోహి త్రకృతా దన్యధాత్వం బ్రూతే - సిద్ధాస్తస్య ప్రకృతిత్వేనత్యన్యథాశబ్దః పూర్వపక్షవిషయో భేదితు మర్హతి. తతశ్చ అనభ్యుపగ మ్యమా వే విద్యాభేదే ద్వైరామున్నానవపత్తిరితి వ్యాఖ్యాన మన్వరసమ్. విద్యైక్యానభ్యుపగమఇతిహి స్వరసార్థః - తదాచామున్ననభేదానుపపత్తిరితి శేతు ర్నునుటలే. తస్మాత్ ఇతిచేదిత్యస్తస్య పూర్వపక్షవిషయత్వమ్, తత ఏవాఖ్యజ్ఞితత్వం యుక్తమ్. పూర్వగ్రామనివదితదన్య * ఏకో వేష ఇతి శ్రుత్యోక్తనభ్యుపగతాస్తరాత్తత్వనివర్తనరత్వేన యోజనా సర మన్యనుపపన్నమ్ - సిద్ధాస్తమాత్రత్యనవపత్తరేవ. వ్యతిరేక ఇత్యాదిమాత్ర యోగధికంకాస్తరద్వయవిషయత్వనిరాసః కర్తవ్యః.

అనంతాభూతప్రతిపాద్యభేదనవర్థసర మధికరణ మిచ్ఛన్తా జీవప్రతిపాదనస్య బ్రహ్మోపాసనార్థతయా తత్ర పర్యుపసానాత్ విద్యై క్యం ఫలమితి వదన్తి. తదయం క్తమ్ - పూర్వత్రాత్వక్తశేతుభిః పరమాత్మపరత్వనిర్దే శ్చీవస్య ప్రతిపాద్యత్వయోగాత్. స్వాత్మనా ౨స్తరా నాన్య

ప్రస్థానప్రసవేష్టవ్యమిత్యాది. వాజసనేయకేచ * ౧ నవా ఏష మహా నజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రా
ణేషు య ఏషాఽన్తర్హదయ ఆకాశ ప్రస్థించ్ఛేతే సర్వస్య సఖీ స్వస్థేశాన ఇత్యాది. తత్ర సంశయః - కి మనయో
ద్విద్యాభేదః - ఉతినేతి. కిం యుక్తమ్. భేదఇతి. కుతః. రూపభేదాత్. అపహతపాప్తత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్ట ఆకాశః ఛాన్దోగ్యే
ఉపాస్యః ప్రతీయతే - వాజసనేయకేత్యాకాశే శయానోఽ పశిత్యాదిగుణవిశిష్ట ఉపాస్యః ప్రతీయతే - అతో రూప
భేదా ద్విద్యాభేదః.

† ఇతి ప్రాప్తే ప్రచక్షుహే నభేదఇతి. కుతః. రూపభేదాత్. ఇతిరత్ర తత్రచ కామాద్యేపహి రూపమ్ -
వాజసనేయకే ఛాన్దోగ్యేన సత్యకామాదివిశిష్టమేవ బ్రహ్మపాస్యమిత్యర్థః. కుత ఏత దనగమ్యతే. ఆయతనిదిభ్యః
హృదయాంతనత్వ సేతుత్వి విధరణత్వాదిభి స్తాన దుభయత్ర సైవ విద్యేతి సత్యభిజ్ఞాయతే. వశిత్యాదయశ్చ † వాజస
నేయకే శ్రుతాః ఛాన్దోగ్యశ్రుతస్య గుణాష్టకాన్యతమభూతస్య సత్యసజ-ల్పత్వస్య విశేషా ఏవేతి సత్యసజ-ల్పత్వసహ
చారిణాం సత్యకామత్వాదినా మపహతపాప్తత్వపర్యవాయానాం సద్భావ మవగమయన్తి - అతో రూపం నభిద్యతే. సంయో
గోపి * ౨ పరం జ్యోతి రుపమద్వద్యస్తేన రూపేణాభినిష్పద్యతే * ౩ అభయం వై బ్రహ్మ భవతితి బ్రహ్మప్రాప్తిరూపో
నభిద్యతే. † ఆకాశశబ్దః ఛాన్దోగ్యే పరమాత్మవిషయ ఇతి, ర దహర ఉత్తరేభ్య ఇత్యత్ర నిర్ణీతమ్ - వాజసనేయకేత్యా
కాశే శయానస్య వశిత్యాదిశ్రవణా త్రస్య శయానస్య పరమాత్మత్వే సతి తదాధారాభిధాయన ఆకాశశబ్దస్య * ౪ త
స్యాస్తేనుమీరం సూక్ష్మమితి హృదయాన్తర్గతస్య సుమీరశబ్దవాచ్యస్యాకాశస్యాభిధాయకత్వ మవగమ్యతే. అతో విద్యైక్యమ్.

† అథ స్వాత్ - యదుక్తం వాజసనేయకే వశిత్యాదిభి స్సహ సత్యకామత్వాదిసద్భావప్రాఽవగమ్యతఇతి - తన్నో
పపద్యతే - వశిత్యాదినామేవ తత్ర పరమాత్మత స్సద్భావాభావాత్. తదభావశ్చ * ౬ మనసైవానుద్రప్తవ్యం సేవా
నానాస్థికించన | మృత్యో స్సమృత్యు మాద్వీతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి | ఏకదైవానుద్రప్తవ్య మేత దప్రమేయం
ధ్రువ మితి ప్రకృతేన వాక్యేన * ౬ స ఏష నేతినేత్యాత్మేత్యత్రరేణివోపాస్యస్య బ్రహ్మణో నిర్వికేషత్వప్రతీతే
రవగమ్యతే. అతో వశిత్యాదయోపి స్థూలత్యుత్పన్నస్మి షేధ్యాఇతి ప్రతీయన్తే. అతఏవ ఛాన్దోగ్యేపి సత్యకా
మత్వాదయోన బ్రహ్మణః పారమార్థికా గుణా ఉచ్యన్తే. అతోఽపారమార్థికత్వా దేవంజాతీయకానాం గుణా
నాం మోక్షోగేషూ పాననేషులోపఇతి. తత్రాహ

తమ్ - అత్రేతం గుణాష్టకస్య వశిత్యాదిగుణస్యచ ధర్మిభేదశబ్దాయా సద్భితిః. కి మత్ర విద్యాభేదః - ఉత ఆభేదఇతి. ఛాన్దోగ్యేఽపహతపా ప్తత్వాది
విశిష్టవిషయ ముపాసనమ్ - వాజసనేయకే వశిత్యాదివిశిష్టవిషయమ్. ఉతోభియత్రాపహతపా ప్తత్వాదివిశిష్టవిషయమితి. కిం వాజసనేయకే సత్యసజ-ల్ప
త్వసహచారా దపహతపాప్తత్వాదినాం ప్రతిపత్తి రస్తి - నేతి. యదా నాస్తి ప్రతిపత్తిః - తదా రూపభేదా ద్విద్యాభేదః. యదా త్యస్తి ప్రతిపత్తిః -
తదా రూపభేదా ద్విద్యైక్యమ్. అస్తి స్పృధికరణే ప్రాప్తహతీతనిరాసః ఫలితో భవిష్యతి. ఆకాశాన్తర్హదస్య గుణత్వేనాకాశస్య పరమాత్మత్వం
దహరాధికరణే దర్శితమ్ - ఆకాశాన్తర్హదస్య స్వతంత్ర్యవస్తుత్వేనసత్యాకాశస్య ప్రసిద్ధాకాశత్వే మత్రోచ్యత ఇతి భిదా. † (వశిత్యాదితి) అది
శబ్దేన * ౬ న వా ఏష మహా నజ ఇత్యుక్తపరత్వవిరోధిమహత్త్వంచ వివక్షితమ్. గుణాష్టకవిశిష్టః, వశిత్యాదిగుణవిశిష్టః ఇతి ధర్మభేద ఉక్తః. ఆకాశః,
ఆకాశే శయానః ఇతి ధర్మభేద ఉక్తః. ఏవం ధర్మతోఽధర్మత్వ రూపభేదా ద్విద్యాభేద ఇత్యర్థః.

† (ఇతిప్రాప్తఇతి) ఇతరత్రేతి పదవ్యాఖ్యానార్థమ్. † ధర్మమత్రస్యోపాన్యతవ్యవృత్తిర్ధం చాహ (వాజసనేయకఇతి) † (ఆకాశశబ్ద
ఇత్యాది) ఆకాశశబ్దస్య భూతాకాశే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్ తదేవ సర్వత్ర స్వతః ప్రాప్తమ్. తత్ర పరమాత్మాపాధారణగుణశ్రవణం ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యస్యా
పవాదకమ్ - తచ్చాన్దోగ్యేఽస్తీతి తత్రాకాశశబ్దస్య పరమాత్మపరత్వముక్తమ్. వాజసనేయకేతు తదభావాత్ ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యమేవానువిధితఇత్యర్థః.

† అన సరనూత్రశక్త్యామాహ (అథస్యాదితి) ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యా పరమావిషయా - ఫలం
విశేషార్థగుణప్రతిపాదనపరత్వాత్. ఇయం తు నిర్దుణవిద్యా - అతో న విద్యైక్యమిత్యర్థః.

౩౯॥ సూ. ఆదరాదలోపః. ౨.

బ్రహ్మగుణత్వేన † ప్రమాణాస్తరాప్రాప్తానాం గుణానా మేమాం సత్యకామత్వాదీనాః * ౧ తస్మిన్ కాయదస్తస్తదన్వే
ప్రవృత్తమ్. * ౨ ఏష ఆత్మాఽపహతపాచ్ఛా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో విజిఘతీనీ ఽపిహస సుత్యకామ సుత్యసజ్జ-ల్లః.
* ౩ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః * ౩ ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతి రేష భూతపాల ఏష నేతు ర్విధరణ ఏమాం లోకానా
మనమ్మేదాయేత్వాదిభి రనయోః శ్రుత్యో రన్యాయుచ మోక్షార్థోపాసనోపాస్యబ్రహ్మగుణత్వేన నాదర ముపదేశా దేషా
మలోపః - అపిత్వాపసంహారవ కార్యః - † ఛాందాగ్యే తావత్ * ౪ తద్య ఇహత్వాన మనువిద్య ప్రజన్యేతాంశ్చ సత్యా
కామాత్మేమాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీతి సత్యకామత్వాదిగుణవిశిష్టస్య బ్రహ్మణో వేదనం విధాయ
* ౪ అథ య ఇహత్వాన మనువిద్య ప్రజన్యేతాంశ్చ సత్యా న్య-మాం స్తేమాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీత్య
† వేదననిదా క్రియమాణా గుణవిశిష్టవేదనస్యాదరం దర్శయతి. † తథా వాజసనేయకే * ౩ సర్వస్య వశీ సర్వస్య
ేశానః * ౩ ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతి రేష భూతపాలఇతి భూయో భూయ ఐత్యవ్యోపదేశా ద్గుణేష్వాదరః ప్రతీయతే.
ఏవ మన్యతాపి. † నచ మాతాపితృసహస్రభ్యోఽపి వత్సలతరం శాస్త్రం ప్రతారకవ దపారమాధికాన్నిరసనీయా
గుణాః ప్రమాణాస్తరాప్రతిపన్నానాదరేణోపదిత్య సంసారచక్రపరివరనేన పూర్వమేవ బమ్భిమ్యమాణా స్తుముక్షూకా

౩౯॥ సూ. ఆదరాదలోపః. † ఆదరం దర్శయతి (ఛాన్దోగ్యఇత్యాదినా). † (ప్రమాణాస్తరాప్రాప్తానామితి) ఆనేన నిషేధార్థ ముప
వాదత్వం నిరస్తమ్, ఆపూర్వత్యరూపతాత్పర్యలిజ్ఞం వోక్తమ్. యథా ఆపూర్వతా తాద్రూప్యతో విపర్యయతత్వాపరిచ్ఛిత్తిరూపా - తథా ఫలమపి
స్వీకారాస్వీకారయోగములప్రతికూలమపి. తదభ్యయమపి కామచారాకామచారాభ్యాముక్తమ్ - భూయోభూయ ఇత్యభ్యాసోదద్ధితః. † (ఆవేద
ననిదాక్రియమాణా) గుణవిశిష్టవేదనముక్త్యా తద్విషయాఽవేదననిదా క్రియమాణేత్యర్థః. † ఏవం సత్యకామత్వాదీనా మపూర్వత్వమ్, వేదనే ఫలశ్రవణమ్,
వేదనఫలభనాఽవేదననిదార్థ మృత్తి - * ఏష సర్వేశ్వర ఇత్యాద్యావృత్తిశ్చ * తస్మిన్మదస్తదన్వేప్రవృత్తమ్ * తస్మిన్మా-మా సుమాహితాః ఇత్య
వశమోపసంహార, ఆర్థవాదః, ఆపూర్వత్వేన విహితస్య నిషేధాయోగరూపావపత్రి, రిత్యాదిభి రాదరో బృశ్యత ఇత్యర్థః. † వాజసనేయకేవ్యవ
మాదిక మాదరలిజ్ఞం ద్రవ్యస్య మిత్యభిప్రాయేణానా (త శ్లేలి) † (నచమాతాపితృసహస్రభ్యఇతి) గుణానాం ప్రమాణాస్తరాప్రతిపన్నత్వాన్ని షేధార్థ
మనువాదఇతి నక్త మత్యక్య మిత్యుక్తమ్. గుణభవం విప్రలిప్తయూచేత్ - గుణనిషేధోపి. తథాస్యాత్. హితోపదేశప్రవృత్త్యాస్త్రస్య విప్రలబ్ధకత్వ
మయుక్తం చేత్ - తద్గుణేవ్యపి తుల్యమ్. ఫలవిశేషార్థ మవిద్యమానగుణాలోపణ మితిచేత్ - గుణనిషేధోపి ఫలాయ స్పాదితి గుణాన్వయో వాస్తవ
స్సాన్యత్. నిర్గుణవేదనస్యావపర్గోపాయరూపత్వాన్నాలోపణ మితిచేత్ - నగుణవేదనస్యావపర్గోపాయరూపత్వాన్నిరసనోపణమితి. నగుణ
వేదనస్యావపర్గోపాయత్వభవం విప్రలిప్తమాలమితిచేత్ - నైర్గుణ్యభవమపి తథాస్యాత్. హితోపదేశప్రవృత్తస్య కాస్త్రస్య విప్రలబ్ధకత్వ

౩౯॥ సూ. ఆదరాదలోపః. ౨.

(వే పా.) “ ౩ నేహ నానాన్తి కిఞ్చన ” “ ౩ న ఏష నేతి నేత్యాత్వా ” ఇతి నిషేధో న పరిత్యాదిగుణవిషయః “ ౩ సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః ”
ఇతి తేషా మ్మాతానా మాదరణ విధానాత్. అతో నలోపః. సర్వస్య బ్రహ్మకార్యతయైక్యాత్ “ ౩ నేహ నానాన్తి ” ఇత్యబ్రహ్మత్వకనా
నాత్వం ప్రతిషిధ్యతే “ ౩ న ఏష నేతి నేత్యాత్వా ” ఇత్యాదివ ప్రాకృత విశేషవిషయమ్. ౨.

(వే చీ.) “ ౩ మనవైవానుద్రవ్యవ్యంనేహ నానాన్తి కిఞ్చన ” ఇత్యాదేః పూర్వప్రకృతత్వాత్, “ ౩ ఏష నేతి నేత్యాత్వా ” ఇతిచ మన్య
మాత్వాత్, “ ౩ సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః ” ఇత్యాదివిశేషణం బ్రహ్మస్వరూపత్వాభావాత్ కథం సత్యకామత్వాదీ త్తోక్షసాధనాపాసన
రూపత్వమిత్యత ఆనా.

పరిత్యాదేః ప్రమాణాస్తరావిదితరూపస్య శ్రుత్యేకసమధికమ్యస్యాదరణ ప్రతిపాదనా దలోపః - ఆప్రతిషేధః. తస్మాదపి బ్రహ్మగుణత్వమపశ్య
శ్రయణీయమ్. అవిశేషనిషేధాస్తు సకలేతరప్రాకృతవిశేషవిషయాః. నానాత్వనిషేధస్తు సర్వస్య బ్రహ్మకార్యతయాఽబ్రహ్మత్వకత్వానిప్రాయః. ౨.

భూయోఽపి భ్రమయిషు మలమ్. * ౧ † నేహ నానాస్తి కించన * ౧ ఏకదైవానుద్రవ్యస్యమితితు - సర్వస్య బ్రహ్మకార్య త్వేన తదాత్మకత్వాదేకధాఽనుసర్వనం విధాయాబ్రహ్మత్వత్వేన పూర్వసిద్ధనానాత్వదర్శనం నిషేధతీత్యయ మధః ప్రాగేవ ప్రపశ్యితి. * ౧ † స ఏవనేతి నేత్యాత్మేష్వత్వ చేతిశబ్దేన ప్రమాణాద్రతప్రతిపన్నం ప్రపశ్చాకారం పరామృత్య న తథా విధం బ్రహ్మేతి సర్వాత్మభూతస్య బ్రహ్మణః ప్రపశ్చావిలక్షణత్వం ప్రతిపాద్యతే. తదేవ చానంతర ముపపాదయతి * ౧ † అగ్రాపిశ్చా న గృహ్యతే అశీర్యో నహి శీర్యతే అనన్తో నహి సద్యతే అవ్యధితో నవ్యథతే సరివ్యతితి. † ప్రమాణా న్తరగ్రాహ్యవినాతీయత్వా త్ప్రమాణానైరేణ గృహ్యతే - విశరణ్యవివినాతీయత్వా న్నివీర్యతే - ఏవ ముత్తరత్రాను సద్దేయమ్. † ఛాన్దోగ్యేపి * ౨ నాస్య జరయత జ్జీర్ణతీ న వధేనాస్య హస్యతే ఏత త్పితృం బ్రహ్మపుర మర్హికామా సుమాహితాఇతి సర్వవినాతీయత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్య తస్మిన్సత్యకామత్వాదయో విధీయన్తే.

† నన్వేవ మపి * ౨ తస్య ఇహోత్తాన మనువిద్య ప్రజన్త్యేతాగ్ శ్చ సత్యా కామాగ్ సేషాం సర్వేషు లోకేషుకామ చారో భవతి స యది పితృలోకకామా భవతీత్యాది నా సత్యకామాదిగుణవిశిష్టవేదనస్య సాంసారికఫలసమ్మన్దత్రవణా న్ముముక్షోర్భుష్టాప్రేహ్నీ ర్న సగుణం బ్రహ్మోపాస్యమ్. పరవిద్యాఫలంచ * ౩ పరంజ్యోతి రుపసమ్మద్య స్వేసరూపేణాభినిష్పన్నత ఇతిదమేవ. అతి సుత్యకామత్వాదయో బ్రహ్మప్రేహ్నీ ర్ని పసంహార్యాఇతి. అత ఉత్తరం పఠతి.

౪౦॥ సూ. ఉపస్థితేతత్తద్వచనాత్. ౩.

ఉపస్థితః - ఉపస్థానమ్. బ్రహ్మోపసమ్మత్తిః. ఉపస్థితే - బ్రహ్మోపసమ్మన్నే సర్వబధవినిర్మక్తే స్వేన రూపేణాభి నిష్పన్నే ప్రత్యగ్భూతసి † అతఏవ - ఉపసమ్మత్తేచేవ హేతోః సుర్వేషు లోకేషు కామచార ఉచ్యతే * ౩ పరం జ్యోతి మయైక్యమితిచేత్ - తస్మాదప్రతిపాదనేపి తుల్ల విత్త్యభిప్రాయేణాపారమాధికానిత్యాదివికేసం ముక్తమ్. * † నేహ నానాస్తిత్వాదేః శోఽర్థ ఇత్య శేషాయాం ప్రతిబంధిత్యేన పూర్వగ్రహ్యభిప్రేతస్య గుణవిషేధస్య పరాభిమత నిర్వికేషపరత్వప్రదననాథం సామాన్యనిషేధస్య విహితవికేషవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్ * నేహ నానాస్తిత్వాదేః బ్రహ్మత్వకవానాత్పనిషేధపరత్వ మాహ (నేహేత్యాది నా) * ఏకదైవానుద్రవ్యస్య - కేషాంచ త్కదా చిత్స్యనిష్కత్వ మవ్యవరత్ప్రత్యే వా ననుస్త్యామి - అపితు పరమాత్మపరత స్పృతయోకరూప్యమేన ద్రవ్యస్య విత్త్యర్థః. ఇ స ఏవ నేతి నేతిత్వస్య వాక్యస్య ప్రకరణానుగుణ్యాత్ ప్రపశ్చానాజాత్యనిషేధపరత్వ ముక్తమ్ - * అథాత ఆదేశో నేతి నేతిత్వస్య వాక్యస్వేయత్వానిషేధపరత్వమపి తతస్మి కరణానుగుణ్యాదుక్తమ్. † ఇహోత్తానస్య ప్రకరణానుగుణ్యం దర్శయత్ * అగ్రాహ్య ఇత్యాదికం వ్యాఖ్యే (ప్రమాణా న్తరేతి). † ఛాన్దోగ్యే పీతి) అన్య జరయా న బ్రహ్మ జీర్ణతీత్వర్థః.

† అనంతరనూత్రకత్కామాహ (సన్వితీ) పర్వలోకకామచారాదికం సాంసారికఫలమ్ - * స్వే స రూపేణాభినిష్పన్నత ఇతి సాక్షాన్మక్తిఫలం స్వాత్ - తద్విలక్షణత్వస్య శ్రవణా దిత్యర్థః.

౪౦॥ సూ. ఉపస్థితేతత్తద్వచనాత్. † (అతఏవైహసమ్మత్తేచేవ హేతోః) ఉపసమ్మత్త్యనంతరం సర్వలోకకామచారకథనాధేతుత్వ

౪౦॥ సూ. ఉపస్థితేతత్తద్వచనాత్. ౩.

(నే-సా.) ఉపస్థితే - బ్రహ్మోపసంపన్నే, అతః - ఉపసంపత్తేచేవ హేతోః. “౧ జక్ష త్ప్రీడన్రమమాణ.” ఇత్యాది నా ఛందోగ్యేత్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్, సాక్షాన్మక్తిఫలం తత స సాంసారికఫలమితి పరవిద్యై వైషా నగుణా. ౩.

(నే-దీ.) ననూపాసనస్య “౪ న యది పితృలోకకామా భవతి” ఇతి సాంసారిక ఫలత్వేన స మోక్షఫలత్వ మిత్యాశక్త్యామా. ఉపస్థితః - ఉపస్థానమ్; బ్రహ్మోపసమ్మత్తిః. ఉపస్థితే - బ్రహ్మోపసమ్మన్నే, అతః - బ్రహ్మోపసమ్మత్తేచేవ హేతోః, తద్వచనాత్ పితృలోకాది ప్రాప్తివచనాత్ స తత్సాంసారికం ఫలమ్ - అపితు సాక్షాన్మక్తిఫలం. “౫ అప్రా చ్యరీరా త్మయత్థాయ సరంజ్యోతి రుపసమ్మద్య. స్వేస రూపేణాభినిష్పన్నతే. న ఉత్తమగి పురుషః స తత్ర వశ్యేతి జక్షత్ప్రీడ ప్రమమాణః స్తీర్నిర్యా యానైర్యా జ్ఞాతిభిర్యా సూపజం స్తర న్నిదం శరీరమ్” ఇతి “౬ స స్వ్యిరాద్యనీతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి” ఇతిచ నివృత్తావిద్యస్యహి స్వేస రూపేణాభినిష్పన్నత్యైవో చ్యతే - అతో బ్రహ్మోపసమ్మత్తి హేతుకత్వం క్రిడనాదే రవగమ్యతే. ౩.

౧॥ బృ-౬-౪-౧౮, ౨౦. ౨॥ ఛాం-౨-౧-౫, ౬. ౩॥ ఛాం-౨-౩-౪. ౪॥ ఛాం-౨-౨-౧. ౫॥ ఛాం-౨-౧౨-౨, ౩. ౬॥ ఛాం-౬-౨౫-౨.

రుపసమృద్ధ్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుషః స తత్ర పశ్యేతి జక్ష త్రిశ్రవణ ప్రమమాణః శ్రీభిర్వా యా నైర్వా జ్ఞాతిభిర్వా నోపజనం స్వర నిదం శరీరం స స్వరా ఢ్యవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీతి. † తదేత చ్చతుర్థే నిపుంతర ముపపాదయిష్యతే. † అతస్సర్వేషు లోకేషు కామచారస్య ముక్తచభోగ్యఫలత్వాత్ ముముక్షో సుత్యకామత్వాదయో గుణా ఉపసంహార్యాః.

కామ్యాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

మభిప్రేతమిత్యర్థః. † బ్రహ్మసంభవో జీవస్య నవ్యలోకకామచారాద్యపేక్షా క్షం స్యా దిత్యుతావా (తదేత చ్చతుర్థాది) † నిగమయతి (అతదితి).

పరేతు - ఛాన్దోగ్యం నత్యకామత్వాదీగుణకారం వాజనసేయకే సవా ఏష మహా నిత్యత్ర సమృద్ధ్యతే - తత్ర శ్రుతం వశిత్వాదికం ఛాన్దోగ్యే సమృద్ధ్యతే - ఆయతనత్వసేతుత్వాదిసామాన్యత్. ఛాన్దోగ్యే వగుణవిద్యా వివక్షితా. వాజనసేయకే నిర్గుణవిద్యా - * అనన్తో హ్యయం పురుషః నేతి నేతిత్వాదిశ్రవణాత్. అతః ఛాన్దోగ్యే వశిత్వాదీసమృద్ధ ఉపాసనార్థః. అన్యత్ర సత్యకామత్వాదీసమృద్ధః స్తుతిపామ్నోల్యార్థః - ఉభయ విధాకాష్టానమ్భవాత్, బ్రహ్మోస్తద్గుణసమృద్ధయోగ్యత్వా, దాయతనత్వాదీసామ్యభావశ్శ్చ. తదయుక్తమ్ - నిషేధస్య విహితగుణవిషయ త్వాభావేన సగుణనిర్గుణవిభాగాభావాత్, * నేతి నేతిత్వైశ్చ * అశీర్వా సహి శీర్వతే అనన్తో సహి సజ్యతే అన్యధితో సమృద్ధతే సరివ్యతిత్వాది నిషేధానామ్ * విశోకో విజరో విమృత్యు రిత్యాదీనాంచ సతుల్యాన్ధత్వాచ్చ. ఆయతనత్వాదిసామ్యేన స్తుత్యాకాష్టాయా సమృద్ధత్వానుపపన్న-తథా సతి కాష్టాల్పవిద్యామృతానాం భారూపస్య సర్వకర్తృత్వాదీనామపి సమృద్ధప్రసక్తాత్. తతాపి * ఏషమ అత్తానస్తర్వైదయే * బ్యాయాన్ పృథివాః అవాక్యనాదర ఇతి వృద్ధయాంతనత్వం మహత్త్వం నిషేధవత్త్వం చ సమానమ్. అన్య సమృద్ధాదిచేత్, పరస్పరభిన్నసర్వవిద్యోపాత్ర గుణానాం సర్వత్ర స్తుత్యర్థతయా సమృద్ధప్రసక్తః - కారణత్వే సత్యజ్ఞానాత్మకత్వ విభుత్వ నిత్యత్వ పరిత్వాదిషు కేనచిద్రూపే సామ్యస్య సర్వాను విద్యాను సదృశా, వాకాష్టాయాత్ సేవారకాభావాత్, సహ్యేతావతా గుణేన స్తుతి రలమితి కృతస్థాపకమస్తి. స్వప్రకరణసంసేన నైరాకాష్ట్యం చేత్ - వాజనసేయకే తుల్యమి.

అపరేతు - విద్యోగ్యం సిద్ధాన్తయన్తః ఉపక్రమభేదమపి విద్యాభేదయుక్తి మాహుః. పరమాత్మవిజ్ఞవత్ప్రకరణేషాం పాపవిశేషగతయానా వ్యావర్త్యతయా వా మోక్షప్రదత్వలక్షణైశ్చైర్వాపాధికతయానా జీవితపాదసన్య సజ్జతే ద్వుడు మృత్యుత్వేన తదనుభవానాః.

అన్యేతు - దహరవిద్యేతి సంజ్ఞాతదభావాన భేదహేతు మాహుః. విరోధిసంజ్ఞాన్తరాభావాత్ అన్యవదేశమాత్రం స విద్యాభేదాయాల మ్విగాదరః. అభ్యాభేదోపి విద్యాభేదపాదకః. త్రయోపేతే ఆదరాదిత్యద్యనన్తరసూత్రద్యయ ముధికరణాన్తరం ప్రాణాగ్ని హూత్రవిషయం వర్ణ యన్తి - * తద్వద్భుక్తం ప్రథమ మాగ్నేత్ తద్వోమీయం న యా మాహుతిం జుహుయాత్ ప్రాణాయస్మాహేత్యాద్యభ్య * య ఏత దేవం విద్యా సగ్ని హూత్రం జుహూతితి ప్రతిపాదితం ప్రథమోపసతభక్తద్రవ్యకం ప్రాణాగ్ని హూత్రం భోజనలోకేపి సలభ్యతే - కిం త్వేదాదినా ప్రతినిధినాపి నిర్వర్త్యతే - అతిభిభోజనేన భక్త్యయే ప్రాణాగ్ని హూత్రలోప మాగ్నై తత్సరిహారాయపి ప్రాథమ్యవిధిః. జాబాలశ్రుత్ * పూర్వోతిథి భోగ్యైర్మయా ద్యతావై న్యయ మహుత్యాగ్ని హూత్రం పరస్య జుహుయా దేవం తదిత్యతిభిభోజనప్రాథమ్య విస్త సేనాదరదృశాచ్చ. సహి ప్రాథమ్య లోపానహా శ్రుతిః ప్రాథమ్యవతోగ్ని హూత్రస్య లోపం సహేత. నచ భుజిప్రయుక్తభక్తసంయోగాత్ భోజనలోకే లోపః - తచ్చ కాష్టపా యినా మగ్ని హూత్ర ఇవాగ్ని హూత్రశబ్దస్య నైయమి కాగ్ని హూత్రకతయః ప్రభృత్యతిదేశార్థత్వాత్ పయఃప్రభృతిషు ప్రాప్తేషు ద్రవ్యనియమార్థ త్యాత్ * తద్వద్భుక్తమితి వాక్యస్య. అతో భోజనాభావాత్ గుణభూత ద్రవ్యలోకేపి సాగ్ని హూత్రలోపః - ఆదరాది పూర్వవత్కం కృత్వా భోజన ఉపసేవితే హూమనస్య తదర్థభక్తసాధ్యతాప్రతీతి, ర్వాజనస్యామిత్యుదధ్యానయనప్రయోజకత్వావత్ పరార్థద్రవ్యసాధ్యానాం కర్తృ ప్రయోజకత్వాభావాత్, కాష్టపాయినా మగ్ని హూత్రఇవ ప్రాణాగ్ని హూత్రైశ్చ సుదృఢరణాదిధర్మాయాత్, అగ్ని హూత్రశబ్దస్య విద్యుద్దేశకత్యా భావాత్, * అన్య మాహవీనియమితి సామ్యుధికత్వేదధృవా, చాగ్ని హూత్రశబ్దస్య నైయమి కాగ్ని హూత్రధర్మాదికార్థత్వాభావేన * తస్యద్భుక్తమితి వాక్యస్య ద్రవ్యవిశేషవిధానార్థత్వాభావాత్ - ఆదరపసనాన్యపి భోజనవత్ ప్రాథమ్యరూపాజ్ఞవిధానార్థతయా హూతులోపవహారార్థత్వాభా వాచ్చ భోజనలోకే లోపఇతి సిద్ధాన్తయన్తి. అన్యేతు - ద్రవ్యదేవతాసమృద్ధేనాపూర్వక ర్తృత్వావగతుత్ పరార్థద్రవ్యనియమమాత్రవిధిః ప్రాథమ్య విధానంచాతిభిభోజనేన భక్త్యయే ప్రాణాగ్ని హూత్రలోపవహారార్థమితి పూర్వవత్ మాహుః. అన్యత్తుల్యమ్. తదిద మనుభవస్యమ్ - ప్రాణా చుతిమాత్రవిషయత్వే విచారస్య విద్యుతదుపయోగివిషయత్వాభావేన పాదసజ్జత్యభావాత్, ప్రాణాహుతివ్యగ్ని హూత్రవృత్తి విషయత్వేన సత్పాద

౪౧॥ సూ. తన్నిధారణానియమస్తద్వప్తేః పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధః ఫలమ్. ౧.

* ౧ + ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్గీధ ముపాసీతేత్యాదీని కర్తాక్షాత్రయాయ్యపాసనాని కర్తాక్షభూతోద్గీధాదిముఖేన

కరణన్యాయే సూక్తిభాద్యపాసనానామివానియమస్య సిద్ధతయా కృతకరత్యాప్త. అమీక్షాయాగే నియతిమపి వాజినం దిధ్యానయనాదే రప్రయోజక మిత్యనియతస్యాగ్నిహూత్ర పృష్టిచి వ్రతస్య ప్రయోజకత్వంహి యాదోత్యంతిత్వమ్. పూర్వపక్షపాత్యభావాచాన్వనారమ్భణీయతా. సచాదరవచనం హేతుః - తస్య సాధకత్యాప్రతిభే. పూర్వపక్షపాత్యభావీ యవద్దౌర్బల్యవిశ్చయం సాధ్యసాధకతయా ప్రతీయస్తే. కి మతిశ్చిభోజనప్రాధమ్య నిర్వసం హేతుః - ఉత ప్రాణాగ్ని హూత్రప్రాధమ్యమ్. స ప్రథమః. నివసస్య నివృత్తిపరీతార్థవిధేయతావగమకత్యాత్. అవగోరణనిధాహి తన్ని పృష్టేర్వీధేయతాం గమయతి, అతోఽతిశ్చిభోజనప్రాధమ్యనిర్వసం సామిభోజనప్రాధమ్యం గమయేత్ - నతు భక్తాల్లాభే నిష్పాద్యతామ్. నన్వి తీయః - ప్రాధమ్యవిధానన్యాయస్థానదత్తాయా మప్రాధమ్యమాత్రనివ ర్తకత్యాత్. పరాధ్యద్యసాధ్యసాధ్యప్రయోజకత్వం వాజినవ ప్రమవదపాంను గ్రహణాదిషు పూర్వ కాష్టానిష్ఠమ్ * పవకర్తాప్రయోజకత్వం నయనస్యపరాధ్యత్యాదితి. అతోఽనారమ్భణీయతా.

కామాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౪౧॥ సూ. తన్నిధారణానియమస్తద్వప్తేః పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధః ఫలమ్. సత్యకామత్యాదీనా ముపసంహార్యత్వ ముక్తమ్ - ఏవ ముద్గీధాద్య పాసనానామపి నియమేనోపసంహార్యత్వమితి ప్రసక్తా త్స్వల్పతి. ఉద్గీధోపాసనాదీని కిం సర్వక్రతుషు ప్రోక్షణానమూతాదివన్నియమే సూపాదే యాని - ఉత గోదోహనాదివ దనియమే సూపసంహార్యణీతి విచారః. కిమేతాని క్రత్వత్వాని - ఉత గోదోహనాదివత్ పురుషార్థధూతాని. * యత్రైవ తదేవ వేద యశ్చ న వేదేత్యనియమవర్తనం కిం పురుషార్థ తా మవగమయతి - వేతి. వీర్యవ త్రరత్వస్మతి కి మపావల్లోక శ్రవణవదర్శవాదః - ఉత ఫల నిధిఃతి. అర్థవాచ్యేత్ - * యత్రైవ తదేవ మిత్యాదీనావక్యస్య పురుషార్థతావగమకత్యాభావేన క్రత్వర్థత్యాన్నియమే సూపాదేయతా. ఫలవిధిశ్చేత్ - అనియమవాక్యస్య పురుషార్థత్వగమకతయా గోదోహనతుల్యత్వా దుపాదాననియమః. ఉపాసనస్య నిర్ధారణశబ్దవాచ్యత్వే హేతురయమ్ - ఛాన్దో గ్య * కతమర్కతమత్యామ కతమ ఉద్గీధఇతి విమృశ్య * వాగేవర్కాన్వీసాన్వమామిత్యుద్గీధఇతి నిర్ధారణమ్. † (ఓమిత్యేతత్యాది) † క్రతుప్రకరణా ఛేతే * జాహన్వి జాహూతీతి వాక్యే జాహూ త్త్వోమసాధవత్వేన విహితా. ప్రకరణాన్తరాధీతమపి * యస్య పర్వమయీ జాహూ ధ్వివతీతి వాక్యం జాహూ మనూద్య తప్యాః పర్వమయత్వం విదధాతి. తత్ర జాహూవాన్తరా పర్వమయత్వమన్యమ్. తదవ్యక్తికరణాన్తరవిహితమపురపాసన ముద్గీధవాన్తరా క్రత్వ నిష్ఠిత్వార్థః. ఉద్గీధాదివిషయన్యాయపాసనస్య ప్రకరణాన్తరాధీతస్యాపి క్రత్వనిష్ఠత్వంహి నిరూప్యతే - తత్ర ప్రకరణాన్తరాధీతం క్రత్వనిష్ఠవాన్తరా తదన్య

౪౧॥ సూ. తన్నిధారణానియమస్తద్వప్తేః పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధః ఫలమ్. ౧.

(వే-సా.) ఉద్గీధాద్యపాసనస్య క్రతుషు గోదోహనాదివ దుపాదాననియమః “౨ తే సూక్తా కురుతో యత్రైవ తదేవ వేద యశ్చ న వేద” ఇత్యుద్గీధోపాసనరహితస్యాపి క్రత్వనిష్ఠానవదర్శనాత్. “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవ త్రరమ్” ఇతి వర్తమానవిద్యేకేపి క్రతువీర్యవ త్రరత్వ సాధనతయోపాసనవిధిః కల్ప్యతే. వీర్యవ త్రరత్వన్నామ ప్రబలకర్తాన్తరాప్రతిబద్ధస్థేనావిశంబితఫలత్వమ్. అతః క్రతుఫలా త్వసాధకఫల ముద్గీధోపాసన మిత్యనియమః. ౧.

(వే-దీ.) ఛాన్దోగ్యే “౧ ఓమిత్యేత దక్షర ముద్గీధ ముపాసీత” ఇతి కర్తాక్షాత్రయ ముద్గీధాద్యపాసనం శ్రూయతే. తత్కిం తస్మిన్పర్వే పృష్టతాదివన్నియమే సూపాదేయమ్ - ఉత గోదోహనాదివ దనియమే నేతి సంశయః. కర్తాక్షాత్రయత్వేన పృష్టతాదేవ త్రయాన్తరేణ నిరూఢకార్యతయా “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయాపనివదా తదేవ వీర్యవ త్రరం భవతి” ఇతివర్తమానవిద్యేకస్య పృథకఫలప్రతిపాదనాయోగాత్ క్రత్వర్థ తయా నియమే సూపాదేయమితి పూర్వరిపక్షః. రాధాన్తస్య - “౨ తే సూక్తా కురుతో యత్రైవ తదేవ వేద యశ్చ న వేద” ఇత్యుద్గీధోపాసనర హితస్యాపి క్రత్వనిష్ఠానవదర్శనా త్స్మిన్పర్వే పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధః పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధవ త్రరత్వఫల మిద ముపాసనమితి గోదోహనాదివ దనియమః. వర్తమాన విద్యేకేనత్యవ్యధికారాన్తరనిశ్చయేనతి రాత్రినత్రవత్ క్రతోవీర్యవ త్రరత్వ మసాధ్యపాసనస్య ఫలమితి కల్పనీయమ్. సూత్రార్థస్తు తన్నిధారణానియమః నిర్ధారణమ్ - నిశ్చయేన వేదసోఽవధారణమ్. ఉపాసనమిత్యర్థః, తస్య ఉద్గీధోపాసనస్యానియమః, కురుః! తద్వప్తేః - “౨ తే సూక్తా కురుతః” ఇత్యనియమస్త్యుక్తే. పృథగ్భ్యప్రతిబద్ధః ఫలమ్. తచ్చాప్రతిబద్ధయావత్. వీర్యవ త్రరత్వంనామ - ప్రబలకర్తాన్తరఫలవైతస్య కర్తవ్యః ఫలస్యాప్రతి బద్ధః - అవిశేషితత్వమిత్యర్థః. ౧.

౧॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧. ౨॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦.

జుహ్వదిముఖేన వర్ణతాదివత్ † కర్మాజ్ఞేన నిరూపానుష్ఠానా † నీత్యుద్గీఢాద్యుపాసనసమ్మన్ధినో * ౧ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయాపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి † వర్తమాననిర్దేశస్య వర్ణతాదినమ్మన్ధ్యపాపశ్లోకశ్రవణవ త్పృథ క్ఫలత్వకల్పనా యోగా త్కృతుషు నియమేనోపసంహార్యాణితి.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రవక్ష్యహే - తన్నిర్ధారణనియమఇతి నిర్ధారణమ్ - నిశ్చయేన మనసోఽవస్థాపనమ్ - భ్యాసమి త్యర్థః. తన్నిర్ధారణనియమః - కర్మసూద్గీఢాద్యుపాసనానా మనియమః. కుతః. తద్వైఖ్యేః ఉపలభ్యతేహ్యుపాసనానుష్ఠానా నియమః. * ౧ తేనోభా కరుతో యశ్చైత దేవం వేద యశ్చ నవేదేత్యవిదుషోఽనుష్ఠానసంపదనాత్. నచాజ్ఞతేనత్యుపా సనస్యానుష్ఠానానియమ ఉపపద్యతే. ఏవ ముపాసనస్యానజ్ఞతే నిశ్చితేనత్యుపాసనవిధేః ఫలాకాక్షాయాం రాత్రినత్రన్యా యేన వీర్య వత్తరత్వం కర్తఫలా త్పృథగ్భూతమేవ ఫల మిత్యవగమ్యతే. కి మిదం వీర్యవత్తరత్వమ్. కర్తఫలస్యైవాప్రతిబద్ధః. ప్రతిబద్ధతేహి కర్తఫలం ప్రబలకర్తావ్రతఫలేన తావంతంకాలమ్ - తదభావైప్రతిబద్ధః కర్తఫలా త్వస్యైవాదిలక్షణా త్పృథ గ్భూతమేవ ఫలమ్. తదిద ముచ్యతే - పృథగ్భూతప్రతిబద్ధఃఫలమితి అతః కర్మాజ్ఞాత్రయాణామపి పృథక్ఫలత్వా † ధోదోహా నాదివత్కర్మసూద్గీఢాద్యుపాసనానా మనియమేనోపసంహారః.

౧॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦.

తన్నిర్ధారణనియమాధికరణం సమాప్తమ్.

౨॥ ఛాం - ౮ - ౧ - ౬.

౪౨॥ సూ. ప్రదానపదేవతదుక్తమ్. ౧.

† దహరవిద్యాయామ్ * ౨ తద్య ఇహోత్తాన మనసువిద్య వ్రజన్త్యేతాంశ్చ నత్యా న్మామానితి దహరాకాశస్య

భూతం కించి ద్వైష్టాన్తిక ర్తవ్యమిత్యభిప్రాయేః ప్రోక్షణాదిషు సత్ప్రవీషి పర్వతా పృష్ఠాన్తితా. ఫలసాధనమేవ హ్యనుష్ఠేయమ్ - ఉపాసనవ్యవ పృథక్ఫల సాధనత్యేనత్యుద్గీఢమునపవన్న మిత్యత్రాహ (కర్మాజ్ఞేననిరూపానుష్ఠానానీతి) అఫలస్యావ్యుజ్జతేనానుష్ఠానం నిరూప్యాత ఇత్యర్థః. † పృథక్ఫలసాధ నత్వం క్రుతమితి శక్త్యాం * న న పాపం శ్లోకం శృణోతీతి పర్వతాన్తివాదవ దిద మవ్యర్థవాదఇత్యాహ (ఉద్గీఢాద్యుపాసనసమ్మన్ధినైవ ఇత్యాదినా) † (వర్తమాననిర్దేశస్యేతి) వర్తమానమిదైశో యస్యేతి బహువ్రీహిః. వీర్యవత్తరత్వేత్యర్థాధ్యాహర్యమ్. * గోదోహానేన పశుకామస్య ప్రణయేదిత్య త్రహి విధిప్రత్యయోఽస్తితి తద్వ్యాప్తిర్నితి. పశుకామస్య ప్రణయనసాధనత్వంహి గోదోహానస్య విధేయమ్ - నాన్యస్య - అతః ఫలేపి విధికటాక్షో ఽస్తి - నతు నాత్ర విద్యత ఇత్యర్థః. ఫలస్య వాక్యాన్తరస్థత్యాన్తిప్రకర్షోఽవ్యభిప్రేతః.

† (ఏవం ప్రాప్త ఇతి) అర్థవాచోక్తమపి ఫలం విధిపక్షేతం స్వీకార్య మిత్యన్యప్రగమయితుం రాత్రినత్రన్యాయేవేత్త్యుక్తమ్. † (గోదోహా నాదివదితి) నియమేనోపాదేయం హ్యుజ్జమ్. పశుకామనాఽస్తిచేత్ - గోదోహానోపసంహారః - న త్యన్యదా. అతోఽన్యత్పూర్వాత్ గోదోహానస్య సక్రత్యర్థత్వమ్ - అపితు పురుషార్థత్వమేవేతి నిర్ణీతం కర్తకాణ్డే.

అన్యేతు - * యదేవ విద్యయా కరోతీతి కర్తవీ విద్యాయా నియమిత్యాన్తో క్రత్యర్థమితి పూర్వపక్షయ్యుక్తి మాహః. తదయ్యుక్తమ్ - తరపా ఫలాతిశయప్రతీతేః. విద్యావతః కర్తవీ వీర్యవత్తరత్వా ద్విద్యాహీనస్య కర్తవీ వీర్యవత్త్వం హ్యనుజ్ఞాయతే. అతో వీర్యవత్తరత్వఫల సత్తా ముపగమ్య తచ్చృణోనస్యార్థ వాదత్వం పూర్వపక్షేణా వాచ్యమ్. అర్థవాదత్వం చ హేత్వేన్తరేణాజ్ఞతేనీధ్దే వక్తవ్యమ్ - అతోఽన్యభివరితక్రతు సమ్మన్ధిపదార్థ సమ్మన్ధివేవ పూర్వపక్ష హేతుః.

తన్నిర్ధారణనియమాధికరణం సమాప్తమ్.

౪౨॥ సూ. ప్రదానపదేవతదుక్తమ్. పూర్వాధికరణం ప్రసక్తాన్నిరూపితమ్ - అథ తత్సూచ్యదహరవిద్యాదిననిరూపణం క్రియత ఇతి నజ్జతి. దహరవిద్యాయాం తత్తద్ధగవిస్తతే తత్తద్ధగవిశిష్టతయా దహరచి న్నన మాచి ర్తనీయమ్ - నేతి. కిం దహరమాత్రచి న్ననే గుణవద్దహరచి న్ననమపి శృతమ్ - నేతి. కృతం చేత్ - అనాచి ర్తనీయమ్. నచేత్ - అచి ర్తనీయమ్. † (దహరేత్యాది) కేవలజీవితీ న్ననం నామ - అనన్తత్యాదివిశిష్టస్వరూప

పరమాత్మన ఉపాసన ముక్త్యా * ౧ ఏతాంశ్చ సత్యానామానితి గుణానామపి పృథగుపాసనం విహితమ్. తత్త్ర సంశయః-గుణచిన్తనేఽపి తత్తద్గుణవిశిష్టతయా దహరాకాశ త్తన శ్చి న్నన మావర్తనీయమ్ - ఉతనేతి. దహరాకాశస్యైవాపహత పాప్తత్వాదిదాం గుణిత్యా † తస్యచ నకృదేవానుసంధాతుం శక్యత్యైవ ధుణార్థం తచ్చిన్తనం నావర్తనీయమ్.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే ప్రదానవదేవేతి ప్రదానవదావర్తనీయమేవేత్యర్థః. యద్యపి దహరాకాశ ఏకఏవాపహతపాప్త త్యాదిగుణానాం గుణీ. సచ ప్రథమంచిన్తితః - తథాపి స్వరూపమాత్రా † గుణవిశిష్టాకారస్య భిన్నత్వాత్ * ౧ † అపహత పాప్తా విజర ఇత్యాదిదా గుణవిశిష్టతయాహోవాస్యత్యేవ విహితత్వాత్పూర్వం స్వరూపేణానుసంహితస్యాపహతపాప్తత్వాది విశిష్టతయాఽనుసంధానార్థ మావృత్తిః కర్తవ్యా - యథా * ౨ ఇద్దో య రాక్షే పురోడాశ మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ * ౨ ఇద్దోయాధిరాజాయ * ౨ ఇద్దోయ స్వరాజ్య ఇతిప్రసైక్యం రాజత్వాదిగుణవిశిష్టత్యేపి తత్తద్గుణసమ్మన్యాకారస్య భిన్నత్వా త్ప్రదానావృత్తిః క్రియతే. తదుక్తం సాఙ్గర్హణే * ౩ నానా వా దేవతా పృథక్త్వాదితి.

[౧|| ఛా - ౮ - ౧ - ౬, ౫.] ప్రదానాధికరణం సమాప్తమ్. [౨|| ౨ కాం - ౩ ప్ర - ౬ అను.]

చిన్తనమ్. గుణాత్మకచిన్తనం గుణచిన్తనమ్. † (తస్యచనకృదేవానుసంధాతుంశక్యత్వాదితి) నకృదేవ - తత్త్రోక్షేత్యర్థః. స్వరూపచిన్తనార్థం గుణచిన్తనా ర్థంచ తత్త్రోక్షానుసంధాతుం శక్యత్వాదిత్యర్థః.

† (గుణవిష్టాకారస్యభిన్నత్వాత్) గుణవిశిష్టాకారః - గుణసమ్మన్విరూపనమునాయ ఇత్యర్థః. తస్యస్వరూపమాత్రాభిన్నత్వాత్. సహ స్వరూపమాత్రం గుణానాం గుణీకృత్య నముదాయో భవతీత్యర్థః. † (అపహతపాప్తావిజరఇత్యాదిదా గుణవిశిష్టతయాహోవాస్యత్యేవ విహితత్వాదితి) * అప హతపాప్తా విజర ఇత్యాదికన్దానాం గుణీకరన్త్యాభిధాయత్వాత్ * ఏతాంశ్చ సత్యా న్నామానిత్యత్రాపి గుణీకరన్త్యానామేవ గుణానా ముపాసనం విహితమిత్యర్థః.

పరేచాపరేచ - ఛాన్దోగ్యే వాజసనేయకేచ ఆధ్యాత్మే వాగాదీనాం ప్రాణశ్చేష్ఠాఽపధారితః - అధిదేవ మగ్నాగ్నిదీనాం వాయుదీతి రదేత దుదాహృత్య వాయుప్రాణయో స్తత్త్రైవిక్యా దవృథక్చిన్తనమితి విమృశ్య పృథక్చిన్తనం సిద్ధాన్తయన్తి. ఆశ్చేయ - వాజసనేయకే * రద్యత్సత్వ మసా న ఆదిత్యో య ఏవ ఏతన్చిన్తనలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షిన్చిత్త్యేత దుదాహృత్య పూర్వవిత్కూర్వపక్షసిద్ధాన్తా విదన్తి. తదయుక్తమ్ - సమ్మన్తాదేవ మన్యత్రాపిత్వత్ర స్థానభేదే విన్యాభేదస్య నమగ్నితత్వాత్. తస్య విద్యాభేదమేతత్తుం వేద్యాస్తర్భావత్ - వేద్యుపిస్తర్భావే విత్తి భేదాపాదకత్యానువచ్యే. అతోఽమృతావాన్యాయం దధివయసోఽపదానవ త్తత్త్రోక్షేతి పూర్వపక్షశక్త్యానువచన్నా - తత్త్రోహీన్ద్రో ఏత్రాద్యేశ్య ఇతి సా ద్యేశ్యభేదః - ఆత్రతూపాన్యరూపభేదాత్తత్త్రో చిన్తనం శబ్దనీయమ్. స్థానద్యయవిశిష్టమేకమితి చిన్తా యుజ్యత ఇతిచేన్న - విద్యాద్యయోత్తీర్ణ త్యేన ద్యయోస్తస్మాదనుస్థానానిధేః. తస్మా ద్విద్యైకత్యే స్థితే పృథగ్పృథక్చిన్తనవిచారో యథోపపద్యతే - తథా వివయః ప్రదర్శనీయః - అతో దహర విద్యాయామేవైషా చిన్తా యుక్తా.

ప్రదానాధికరణం సమాప్తమ్.

౪౨|| సూ. ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. ౧.

(నే-పా.) దహరవిద్యాయానుపహతపా పుత్వాదిగుణ విశిష్టోపాసనే, తత్తద్గుణవిశిష్ట స్వరూపభేదాత్ (ప్రతిగుణం గుణాగ్రవృత్తిః. "౨ ఇద్దో య రాక్షే" ఇత్యాదిమ విశిష్టస్వరూపభేదా త్ప్రదానావృత్తిత్. తదుక్తమ్ "౩ నానా వా దేవతా పృథక్త్వాత్" ఇతి. ౧.

(నే-దీ.) దహరవిద్యాయాం "౧ రద్య ఇహేతాన మనమవిద్య ప్రజక్ష్యేతాంశ్చ సత్యాన్నామాన్" ఇత్యనుపహతపా పుత్వాదిగుణానామపి పరమా త్తస్వరూపచిన్తనం త్పృథక్చిన్తనం విహితమ్. కిం గుణచిన్తనే తత్తద్గుణవిశిష్టతయా పరమాత్తచిన్తన మావర్తనీయమ్, ఉతనేతి సంశయః. పరమాత్మన ఏకస్యైవ నర్తేషం గుణానాం గుణీకృత్య నకృదేవ తచ్చిన్తనాపవత్రై ర్నావర్తనీయమితి పూర్వరీపక్షః. రాద్ధాస్తన్య - గుణిన స్వరూపైకేపి తత్తద్గుణవిష్టాకారభేదా దావర్తనీయమితి. నూత్రార్థన్య - ప్రదానవ దావర్తనీయమేవ - యథా "౨ ఇద్దోయ రాక్షే పురోడాశ మేకాదశకపాల మిన్ద్రా యాధిరాజాయేష్టాయ స్వరాజ్యే" ఇతిప్రసైక్యత్యేపి రాజత్వాదివిష్టాకారభేదా దేవతా భేదఇతి ప్రదానావృత్తిః - తద్యదేన. తదుక్తం సాఙ్గర్హణే "౩ నానా వా దేవతా పృథక్త్వాత్" ఇతి. ౧.

౪౩|| సూ. లింగభూయస్త్వాత్తద్విబలీయస్తదపి. ౧.

తైత్తిరీయే దహరవిద్యావస్తవ మధీయతే * ౧ సహస్రశీర్షం దేవం విశ్వాత్కం విశ్వశమ్మునమ్ | విశ్వం నారాయణం దేవ మక్షరం పరమం ప్రభుమత్యారభ్య * ౧ సోఽక్షరః పరమ స్వరూపిత్వేనమ్. తత్ర సంశయః - కిం † పూర్వప్రకృతవిద్యయైకవిద్యాత్వేన తదుపాస్యవిశేషనిర్ధారణ మనేన క్రియతే - ఉతి నర్వవేదాన్తోదితపరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణ మితి. కిం యుక్తమ్. దహరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణమితి. కుఠిః. ప్రకరణాత్. పూర్వస్మిన్ననువాకే సహరవిద్యాహి ప్రకృతా * ౨ దహ్రం విపాష్టం పరవేశభూతం యత్పృష్ఠాదీకం పురమధ్యసంస్థమ్ | తత్రాపి దహ్రం గగనం విశోకస్తస్యేదస్తస్తదుపాసితవ్యమితి. అన్తింశ్చనువాకే * ౧ పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయం చాప్యభోముఖం ఇత్యుదినా హృదయపుష్కరికాభిధాన మస్య నారాయణానువాకస్య దహరవిద్యోపాస్యనిర్ధారణాత్వ ముపోద్బలయతీతి.

౪౩|| సూ. లింగభూయస్త్వాత్తద్విబలీయస్తదపి. పూర్వప్రకృతవిద్యైకవాక్యత్వేన నన్వతిః. † (కింపూర్వప్రకృతేతి) పరవిద్యేతి వృద్ధివిధివాన్వృత్తిః. కిం సర్వాను పరవిద్యాను నారాయణ ఏప్రాపాస్యః - ఉతి దహరవిద్యామాత్రే. కిం నారాయణానువాకే సర్వవిద్యానా ముపాస్యవిశేషనిర్ధారణే - ఉతి దహరవిద్యాయావస. కిమత్ర దహరోద్దేశేన నారాయణత్వం విధీయతే - ఉతి సర్వవిద్యోపాస్యాద్దేశేనేతి. కిం హృదయాయతనత్వ శ్రవణ మనురోధవ్యమ్. ఉతి లింగభూయస్తవమ్. హృదయాయతనశ్రవణానురోధే - దహరోద్దేశేన నారాయణత్వవిధానా న్నారాయణాను వాకస్య దహరవిద్యామాత్రోపాస్యవిషయత్వాత్ తిస్యామేవ నారాయణ ఉపాస్యస్వాత్. లింగభూయస్త్వానువాకే - సర్వోపాస్యోద్దేశేన నారాయణత్వ విధానా న్నారాయణానువాకస్య సర్వవిద్యోపాస్య విశేషనిర్ధారకతయా సర్వాను పంవిద్యాను నారాయణ ఏప్రాపాస్యఇతి. * అత్రా గమాయం నిహితోస్య జస్తాదితి పూర్వానువాకే ఆద్యక్షబ్ధ శ్చుతిః. అత్రాపి * అత్రా నారాయణః పర ఇత్యైత్తక్షబ్ధశ్రవణాత్ దహరవిద్యామాత్రాన్వయాత్పృష్ఠ సిద్ధమ్.

౪౩|| సూ. లింగభూయస్త్వాత్తద్విబలీయస్తదపి. ౧.

(నే.పా.) “ ౧ సహస్రశీర్ష దేవమ్ ” ఇత్యత్ర నారాయణశబ్దేన ప్రకృతదహర విద్యోపాస్యమాత్రం సంశేష్యతే, అపితు సర్వపరవిద్యానా ముపాస్యమ్, తచ్చిన్నభూత వాక్యభూయస్త్వాదేవ. అక్షరఃపశంభుపరబ్రహ్మణ్యేనై సర్వోపాస్యాననుద్య నారాయణత్వం హి విధీయతే. ప్రకరణాద్ధి వాక్యం బలీయః. తదపి “ ౩ శ్రుతిలింగ ” ఇత్యుదిసాక్తమ్. ౧.

(నే.పి.) తైత్తిరీయా అధీయతే “ ౧ సహస్రశీర్షం దేవం విశ్వాత్కం విశ్వశమ్మునమ్ | విశ్వం నారాయణం దేవమ్ ” ఇత్యారభ్య “ ౧ సోఽక్షరః పరమ స్వరూపిత్వేన ” ఇత్యస్తమ్. అస్మిన్ననువాకే సూపాసనం విధీయతే. కి మయం పూర్వానువాకోదిత దహరవిద్యోపాస్య విశేషనిర్ధారణార్థః. ఉతి ! సర్వవేదాన్తోదిత సర్వపరవిద్యోపాస్య విశేషనిర్ధారణార్థ ఇతి సంశయః. దహరవిద్యాయా ఆనస్తర్యాత్తదపాస్య విశేషనిర్ధారణార్థ ఇతి పూర్వవివక్షః - “ ౧ సహస్రశీర్షం దేవమ్ ” ఇతి ద్వితీయానిర్దేశస్యాన ప్రరోదితోపాసినా నమ్మస్తస్మైన యుక్తత్వాచ్చ, రాధాస్తస్తు - పర బ్రహ్మపరతత్త్వ పరజ్యోతిః పరమాత్మక్షరవశమ్ముశ్చైస్సర్వ పరవిద్యోపాస్యా నమాద్య వాక్యేనైవ తేషాం నారాయణత్వవిధానా త్రస్యచ ప్రకరణాద్భవీయత్వేన సర్వవిద్యోపాస్య నిర్ధారణార్థ ఇతి నిశ్చీయతే. సచ “ ౧ సహస్రశీర్షమ్ ” ఇతి ద్వితీయానిర్దేశః పూర్వోపాసినా నమ్మద్యతే - “ ౨ తస్మిన్యదస్తదుపాసితవ్యమ్ ” ఇతికృత్ప్రకృత్యయేన కర్తృభిహితమితి తత్ర ద్వితీయానిర్దేశాయాగాత్. “ ౧ నారాయణోపరః ” “ ౧ వ్యాప్యనారాయణ స్థితః ” “ ౧ పరమాత్మా వ్యవస్థితః ” ఇత్యదిభిరైకార్థాన్ ద్వివిధమాత్మే ద్వితీయా. సూత్రార్థస్తు - సర్వపరవిద్యోపాస్యనిర్ధారణే లింగభూయస్త్వాత్ తచ్చిన్నభూతవాక్యభూయస్త్వాధికర్యతే. తద్ధి - వాక్యం ప్రకరణాద్భవీయః. తదపి పూర్వస్మిన్మాజ్ఞే “ ౩ శ్రుతిలింగవాక్య ప్రకరణస్థాన నమాఖ్యా నాం నమవాచే పర దౌర్బల్య మర్థవిప్రకర్షాత్ ” ఇత్యుదిసాక్తమ్. ఏవం సర్వోపాస్యనిర్ధారణే నిశ్చితేనతి దహరవిద్యాయానువ్యయమేప్రాపాస్యఇతి “ ౧ పద్మకోశప్రతీకాశమ్ ” ఇత్యుదిసా హృదయాద్యభిధానంచ యుజ్యత ఇత్యభిప్రాయః. ౧.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రవత్తుహే లింగభూయస్తాద్విధి అస్య నిఖలపరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థత్వే భూయాంసి లింగాని దృశ్యన్తే. తథాహి - పరవిద్యావ్యవృత్తరశివశమ్భుపరబ్రహ్మపరజ్యోతిః పరతత్త్వ పరమాత్మాది శబ్దనిర్దిష్ట ముపాస్యం వస్త్విహ తైరేవ శబ్దై రనూద్య తస్య నారాయణత్వం విధియతే - భూయసీషు విద్యాను శ్రుతాననూద్య నారాయణత్వ విధానభూయస్త్వం నారాయణవన సర్వవిద్యాసూపాస్య మహాలత్యాదివిశేషితానన్తాదిగుణకం పరం బ్రహ్మేతి విశేష నిర్ణయే భూయః - బహుతరం లింగం భవతి. అత్ర లింగశబ్దః † చ్చిహ్న పర్యాయః. చిహ్న భూతం వాక్యం బహుతర మస్తే త్యర్థః. తద్ధి ప్రకరణా ద్వలీయః. తదవ్యుక్తం ప్రథమకాణ్డే * ౧ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణాననమాఖ్యానాం సమవాయే పరదావ్యల్య ముద్భవప్రకర్షాదితి. యత్పూర్వమ్ * ౨ † వర్చకోశ ప్రతికాశ మిత్యాదివచనం దహర శేషత్వ మస్యోబోధ్యల యతీతి - తన్న - బలీయసా ప్రమాణేన సర్వవిద్యోపాస్యనిర్ధారణార్థత్వేనవద్ధు తేనతి దహరవిద్యాయామపి తస్మైవ నారాయణస్యోపాస్యత్వేన తద్వదనూపపత్తే. † నచ * ౨ సమాప్తశీర్ష మిత్యాదిద్వితీయానిర్దేశేన పూర్వానువాకోదితోపా సిసా నమ్మన్త శ్శబ్ద-సీయః - * ౩ తస్మిన్యాదంతస్తదుపాసితస్య మిత్యుపాసిగతేన కృత్ప్రీత్యయేనోపాస్యస్య కర్తవ్యోఽభి హితత్వాత్తదుపాస్యే ద్వితీయానుపపత్తే. * ౨ విశ్వమేవేదం పురుషః * ౨ తత్త్వం నారాయణః పరః ఇత్యాదిప్రథమా నిర్దేశాచ్చ ప్రథమార్థే ద్వితీయా వేదితవ్యా. * ౨ † అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థితః * ౨ తస్యా శ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః | స బ్రహ్మ స శివ స్సేవ్యో సోఽక్షరః పరమ స్వరూపితి నిర్దేశైః † సురస్యస్తా త్పరో నారాయణవన సర్వత్రోపాస్యగతి నిర్ణీయమానత్వాచ్చ ప్రథమార్థే ద్వితీయేతి నిర్ణీయతే.

లింగభూయస్తాద్విధికరణం సమాప్తమ్.

† (ఏవంప్రాప్తంతి) † (చిహ్నపర్యాయంతి) సరు శ్రుతిలింగాదిషు లింగమిత్యర్థః. † (వర్చకోశేత్వాది) యథా * పఠనాత్త్వమిదం సర్వ మితి సామాన్యేనాక్తం | బ్రహ్మోత్తకత్వం * తత్త్వమసీతి జీవవిశేషే నిగమితమ్ - తథా నారాయణవన సర్వవిద్యోపాస్యః - తస్మా దన్వీక్ష్యపి విద్యాని శేషే స ఏత్రాపాస్యంతి విశేషే తత్త్వవిధ్యన మిత్యర్థః. † (నచసహస్రశీర్ష మిత్యాదితి) * యేనావృతం ఖంచ దివం మహిం చేతి వద్భ్రష్టమతిఖావః, † విశ్వమేవేదమిత్యాదినా ప్రథమార్థత్వమేన సన్నికృష్టనాక్తై రుపపాదితమ్. ద్వితీయాదిభి క్తై ప్రవాక్యానుగుణం ప్రథమానాని వాక్యాని కిం సనేయాసీతి శబ్దాయా ముపరితనవాక్యై ర్భిక్త ప్రథమార్థత్వ ముపపాదియతి (ఆన్తర్బహిశ్చేతి) ఉపాసితేతి విధిపదాధ్యాహరణ్య స్వాదిత్యర్థసిద్ధిః. విద్యా దుపాసితేత్వాదివిధాయకపదరహితానాం భగవత్పరత్వపరాణా మనేకవాక్యానాం పర్యాలోచనయా సర్వవిద్యా సూపాస్యవిశేషనిర్ధారణ పరత్వ మస్యానువాకస్య స్రుతీయతే, పూర్వానువాకో క్తదహరవిద్యా శేషత్వే పూర్వాపరవాక్యానా మర్థస్యభావిరోధః, విధిపదాధ్యాహరణః ప్రథమాన్తపదానా మసాన్వరస్యం - సర్వవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణపరత్వే * యేనావృతం ఖంచ దివం మహిం చేత్యదివత్ ద్వితీయాన్తపదమాత్రాసాన్వర స్యమ్ - సరు విధిపదాధ్యాహరణః, నాపి పూర్వాపరవాక్యవగత్కర్తవ్యభావిరోధః, నను - ప్రథమార్థే త్వేనతి పూర్వానువాకశ్చేన ఉపాసితవ్యమితి పదేనాన్వయోఽనుబరే. వైవమ్ - సాన్వరసిశేన సర్వస్తా త్పరత్వప్రతిపాదనేన వాక్యస్య నిరాకాఙ్క్ష్యేనత్యపి పూర్వానువాకస్థపదాకర్తవ్యేనాన్వయ కల్పనాఽయోగాత్. † (సర్వస్తాత్పరోనారాయణవేతి) ఆస్యాను మభిప్రాయః - శేచిత్ * నారాయణపరం బ్రహ్మేతి వాక్యే నారాయణపరమితి పదం నారాయణాత్పర మిత్యన్తర్థతనమానం పదన్తి. తదయుక్తమ్ - ప్రాతిపదికేన విభక్త్యర్థలక్షణాహి నమానః - ముఖ్యాధ్యక్షే నమ్మనతి లక్షణాను పపత్తే, సమాసే నిమిషవర్తమానానాం నారాయణ ఏవ పరమితి ప్రథమావిభక్తిస్వీకారోపపత్తే, మహింసాపది * నారాయణపరం బ్రహ్మేతి వ్యాసేన సమాసార్థావగమాత్, అస్యథా పూర్వాపరవాక్యవిరోధాత్, * తత్త్వం నారాయణపరమితివిరోధాత్, శ్రుత్యన్తరవిరోధాత్, * సుపాం సులలిత్యాదిమూలే విభక్తిలోపేనానుమానేపి నారాయణశబ్దస్య ప్రథమాన్తత్వసాధుత్వాచ్చేతి. ఆత్మశబ్దశ్చ * ఆత్మకాలచే ద్రవ్యవ్యుః * ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవ * ఆత్మనన్త కామయ * ఆత్మానమేవ లోకమ్ * తమేవైకం ధ్యాయథాఽత్మన మిత్యాత్మశబ్దస్య బహువచనమున్వోపేతో తేషుపి నారాయణస్యైత్రాపాస్యత్వసాధకః.

౪౪॥ సూ. పూర్వవికల్పప్రకరణాత్పాస్యత్క్రియామానసవత్. ౧.

ఇతరే క్రియాపి - లిజ్జభూయస్త్యాదితి మూత్ర ముత్తరాధికరణకేపం సిద్ధాంతానుకూలము వ్యాపకతే - * తాత్పర్యేన నేపవిదే నర్పదా సర్వాసి భూతాని చిన్మస్త్యుపి స్వపత్యిత్వాదీని భూయాసి లిక్టాని - లిక్టంచ ప్రకరణాద్భవీయఇతి. పూర్వవికల్పాధికరణాద్భూత్యుపక్షమూత్రవ్యయమ్. తదయుక్తమ్ - లిక్టే ఉపస్యస్తే దుర్బలప్రకరణేన పూర్వపక్షోక్తానాయోగాత్. నను - సత్యా మన్యసాన్యం ప్రాప్తౌ గుణవాచనాత్ప్రపవద్యమానం తల్లి జ్ఞం న ప్రకరణం బాధితం ముత్యపత ఇతిచేత్ - తస్మాత్ప్రత్యాదిబలీయస్త్యాదితి సిద్ధాంతదశాయా మాదిశబ్దోపాత్తత్యం దుర్బలస్య లిజ్జసాన్యపవన్నమ్, నను - తత్ర ప్రాబల్యహేతు ర్విపక్షిత ఇతిచేన్న - అబాధత్వాత్. అభిప్రేతఇతిచేత్. కథ మభిప్రాయః. శ్రుతవిద్యుద్దేశానా మన్యాన్యదర్శనానాం తదేకవాక్యత్వా దర్థాస్తరాసాపకత్వమ్ - అత్రకు విన్నప్తవిధ్యస్తరానవలభే ర్నాన్యవాదత్వమ్ - కింతు * పవనాని త్వప్రార్యత్వా దిత్యాదినా విధిః కల్పనీయ ఇతిచేత్. తస్మిన్లిజ్జభూయస్త్యాదితి సూత్రవైయర్థ్యమ్ - అత్రోక్తస్య సిద్ధాంతహేతోస్తత్ప్రావిబల్యస్యన సూత్రా స్తపసిద్ధత్వాత్. పృథ గధికరణత్వేన సప్రయోజనత్వమ్. దర్పనాచ్యేత్యేతత్ - పూర్వోక్తలిజ్జదర్పనాదితి పరచాపరచాపాం. తదయుక్తమ్ - లిజ్జభూయస్త్యాదిత్యుక్తేన ప్రత్యాదిత్యధికరణేన పునరక్షే. దృష్టశ్చరకుత్సిత్యస్య - క్రియాప్రకరణా దుత్పన్నేనా స్వాతంత్ర్యాగ్నికేకాః మనశ్చిత్తాదీనాం న్యాయాః - రాజనూయప్రకరణా దవస్తేయత్పక్షో దృష్టఇతి. తదుక్తం భేదలక్షణే * అవేష్టా యజ్ఞనంయోగాదితీత క్రియాస్వాహుః. తతోఽపి విధికల్పన పరత్వ ముచితసమ్ - స్వాతంత్ర్యస్వాధీని విధికల్పనూలకత్వాత్. నహ్యవిహితస్య కన్యచి త్నాన్వితస్త్యం శక్యముపగస్తమ్.

అన్యేతు - ప్రజ్ఞాత్తరళ్యమేన మాహుః - * యోఽశ్వమేధేన యజతే య ఉచైన మేపం వేద ఇత్యశ్వమేధాద్యపానన మశ్వమేధాదిభ్య వృథగతి. తతోపి కాశ్చిల్లివిద్యాదిపరత్వం యుక్తమ్ - ప్రతితిశ్చైవ్యోత్. మానసగ్రహస్తుత్యాదిసామాన్యేన సక్రియా శేదత్వమ్ - పురుషార్థత్వవల్లే రిత్యేతదర్పరం నసామాన్యాదిత్యూతం పరచాపరచాపాం. విద్యామయస్య క్రియానుప్రవేశనమృపమాత్రే దృష్టాన్తత్వాన్మానసగ్రహస్య తత్ర పరిపారి ణీయభావాదతిదేశహేతోః పరిపరణీయత్వాచ్చ తదయుక్తమ్. నహిలోకావత్తిరిత్యన్వయ మర్థ మాహుః - * అసానై లోకోఽగ్నిరిత్యత్ర నహ్య గ్నే స్తోకన్యరూపతావత్తిరితి. తతోఽపి పూర్వదృష్టాన్తస్యోపపాదకత్వం యుక్తమ్ - హిజ్జబన్వరసాన్యోత్. పరణేత్యత్ర - తాద్విధ్యం విద్యావిధిత్వ మితి వ్యాఖ్యాతమ్. తస్మాత్ప్రకృతత్వేన తచ్చబ్దోపస్థాప్యత్యాయోగా త్తదయుక్తమ్.

లిజ్జభూయస్త్యాదికరణం నమాప్తమ్.

౪౪॥ సూ. పూర్వవికల్పప్రకరణాత్పాస్యత్క్రియామానసవత్. ప్రకరణా ద్భవీయసా వాక్యేన నారాయణానువాకస్య నర్పవిద్యాసాధా

౪౪॥ సూ. పూర్వవికల్పప్రకరణాత్పాస్యత్క్రియామానసవత్. ౧.

(నే-సా.) “౧ మనశ్చిత్తోవాక్చితః ప్రాణచితః” ఇత్యాది సాంపాదికాగ్నినామ్ “౨ అనన్యా ఇద మగ్ర ఆసీత్” ఇత్యాదినా పూర్వప్ర కృతేష్టకచితాగ్ని శేషిభూతక్రియాయ క్రత్యనుప్రవేశస్సాన్యోత్. ఏషు మగ్ని త్వేనేష్టకచితాగ్నినా వికల్పః. ద్వాదశాహజ్జభూతమానసగ్రహవత్. ఏషు మానసానామపి క్రియాయక్రత్యజ్ఞత్వం న విరుద్ధమ్. ౧.

(నే-దీ.) వాజసనేయకేఽగ్నిరహస్యే “౧ మనశ్చిత్తో వాక్చితః ప్రాణచితః శ్చక్షుశ్చితః” ఇత్యాదినా మనశ్చిత్తాదయోఽగ్నయో విద్యారూ పాః క్రూయన్తే. కిమేతే క్రియాయ క్రత్యజ్ఞభూతాః. ఉత విద్యామయకత్యజ్ఞభూతా ఇతి సంశయః. అన్విన్యోకరణే విద్యామయకత్యనుబద్ధ గ్రహ స్తోత్రాదిదర్పనేఽపి క్రత్యోగ్నిగ్రాహభావాత్, ఫలస్తరాప్రతితేజ్ఞ, పూర్వత్ర “౨ అనన్యా ఇద మగ్ర ఆసీత్” ఇత్యాది నేష్టకచితస్సాగ్నే ప్రకృ తత్వాత్, మనశ్చిత్తాదిభువ “౩ తేషు మేక్షైక ఏవ తావా న్యానా నహి పూర్వః” ఇతి తత్కార్యాదిజాదిష్టకచితేనైషాం వికల్పప్రతితే, శ్చేష్టకచితా గ్ని శేషిభూతక్రియాయక్రత్యనుప్రవేశేన తదజ్ఞభూతా ఇతి పూర్వగి పక్షః. రాధాస్తమ “౪ తేహేతే విద్యాచితవీన విద్యయా హేనైత వీనంవిద ఛితా భవన్తీ” ఇతి మనశ్చిత్తాదీనాం సామన్యదికాగ్ని త్వేన విద్యారూపత్వేసిద్ధిః “౫ తేహేతే విద్యాచితవీన” ఇత్యపధారణాశ్రుతి ర్విద్యామయ క్రత్యంగత్వేనైషాం విద్యారూపతావత్తత్వేన్యోత్ నిశ్చయాత్. నన్నిహితైర్వానైః గ్రహస్తోత్రాదిభిః క్రత్యనుబద్ధై రనువాదనరూపవాక్య ప్రతిపాదితైః క్రతుదర్పనేనతి “౬ పవనానిత్యుప్రార్యత్వాత్” ఇతిన్యాయేన మనశ్చిత్తాదీనాం శేషిభూతవిద్యామయక్రతో ర్విధిః పరికల్పితే. “౩ తేషుమే క్షైక ఏవ తావా న్యానానహి పూర్వః” ఇత్యుచితే శేష్టకచితాగ్నేన్యోత్ శేషిభూతక్రతుదర్పణే యత్ఫలమ్. తదేవైషాం స్య శేషిభూతవిద్యామయక్ర తుదర్పణే ఫలమితి నిశ్చయత ఇతి విద్యామయకత్యజ్ఞభూతావీన మనశ్చిత్తాదయః. సూత్రార్థస్తు - మనశ్చిత్తాదిః క్రియాస్వాత్ - క్రియాయక్రత్యజ్ఞభూ తభిత్వేన. కుతః? ప్రకరణాత్ పూర్వప్రకృతే నేష్టకచితేనావ్యభిచరతక్రతునమ్నన్దిసూపనితక్రతు గుహితేన తదజ్ఞభూతానా మేషాం దాగ్ని త్వేన్యో తేష్టకచితేన వికల్పః. విద్యారూపాణా మన్యేషాం క్రియాయక్రత్యజ్ఞభూతా న విరుద్ధతే - ద్వాదశాహజ్జభూత మానసగ్రహవత్. ౧.

వాజసనేయకే అగ్నిరహస్యే మనశ్చితాదయోఽగ్నయః శ్రూయన్తే * ౧ మనశ్చితో వాక్పితః ప్రాచితః చక్షుశ్చితః శ్రోత్రచితః కర్ణచితోఽగ్నిచిత ఇతి. తత్ర సంశయః. కిమేతే మనశ్చితాదయ స్సామ్యుదికత్వేన విద్యారూపా అగ్నయః శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశేన శ్రీయారూపః - ఆహూస్వి ద్విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేన విద్యారూపావన. ఇతి విశయే శ్రీయారూపత్వం తావ దాహ పూర్వవికల్పాభ్యాదినా చిత్వాగ్ని త్వేన † సమృద్ధితానా మేమాం మనశ్చితాదీనాం క్రత్వనుప్రవేశనాకాక్షాణాం స్వదేశే క్రతువిధ్యభావా త్పూర్వత్ర * ౨ అనన్యా ఇద మగ్ర ఆసీ దిత్వాది నేష్టకచితస్యాగ్నేః ప్రకృతత్వాత్ † తస్యచ శ్రీయామయక్రత్వవ్యభిచారి త్వేన తత్ర క్రతుసన్నిధానా తత్ప్రకరణగృహీతా మనశ్చితాదయ స్తేనేష్టకచితేనాగ్నినా † విల్యమానాః శ్రీయారూపా వన న్యుః. † విద్యారూపాణామపి శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశేన శ్రీయారూపత్వం మానసగ్రహవ దుపపద్యతే. † యథా దాన్యశాపే అవివాక్యే దతమేహని మానసగ్రహస్య మనోనిష్పాద్యగ్రహణాసాదనస్తోత్రత్రప్రత్యాహరణభక్షిత్వేన విద్యారూపస్యాపి శ్రీయామయక్రత్వస్థితు శ్రీయారూపత్వమ్ - తథేహపి. ౧॥ . ౨౧ - తై - ఆన - ౨ - అను.

౪౫॥ సూ. అతిదేశాచ్చ. ౨.

ఇతశ్చేష్టకచితేనాగ్నినా మనశ్చితాదీనాం వికల్పః శ్రీయారూపత్వం చావగమ్యతే. * ౩ తేమామేక్షైకవ తా వా యానా నసా పూర్వఇతి పూర్వసేష్టకచితస్యాగ్నేర్వీర్యం మనశ్చితాదివృత్తిదిశ్యతే - తేన తుల్యకార్యత్వా ద్వికల్పః. † తతశ్చేష్టకచితం త్రైత్వితునిర్వరనేన తదజ్ఞభూతాః మనశ్చితాదయః శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశేన శ్రీయారూపా వవేతి. ౩॥

రణ్య ముక్తమ్ - ఇహతు ప్రకరణస్య బాధకాభావా న్మనశ్చితాదయః శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశేన ఇతి శబ్దాయా నజ్ఞితి. సాత్రనిర్దేశానురోధేన శ్రీయారూపః - విద్యారూపః, ఇతి నిర్దిష్టమ్. తద్వినిరూపం - శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశేన - విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేనేతిచ. మనశ్చితాదీనాం స్వరూపస్య విద్యారూపత్వేనా న విచారితవ్యః - ఆగ్నివ్యరా విద్యారూపత్వేతు విచారితవ్యః. అత మ్నాత్రే శ్రీయశబ్దో లాక్షణికః. శ్రీయామయక్రత్వస్థితియా శ్రీయాః - తత్ప్రకృత్యని ఇత్యర్థః. కిం మనశ్చితాదయః శ్రీయామయక్రత్వస్వయం - ఉత విద్యామయక్రత్వస్వయం. కి మిష్టకచితాగ్ని ద్వారా నన్నిహితశ్రీయామయక్రతావేషం వినియోగోఽస్తి - నేతి. కిం శ్రుతిలిఖితాక్రూప విద్యామయక్రతా వినియోగోఽవగమ్యతే - ఉత నేతి. కి మనుభూదిభిః అతిదష్టఫలనవయాచ్చ విద్యావిధిః కల్ప్య - ఉత నేతి. అకల్ప్యత్వే - తత్ర శ్రుత్యాదిభి ర్వినియోగాయోగాత్ ప్రకరణ వినియోగేన శ్రీయామయక్రత్వస్వయం న్యుః. విధేః కల్ప్యత్వే - తత్ర శ్రుత్యాదిభి ర్వినియోగాత్, ప్రకరణస్య దుష్టలత్యాచ్చ విద్యామయక్రత్వ స్వయం న్యుః. హేమానుష్ఠానత్వా దగ్నిశబ్దేన నిర్దేశః. సహి హేమానుష్ఠానమూత్రస్య క్రత్వనుప్రవేశఇతి తదాన్యవృత్త్యర్థం చిత్వాగ్ని త్వేనేత్యుక్తమ్. † ఇష్టకచితాగ్నిః ప్రకృత స్వాత్ - ఇతి కిం శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశసేత్వత్రాహ (తస్యచేతి) క్రతుసన్నిధాన - బుద్ధిస్థితిమ్. † (సమృద్ధితానామ్) తథాత్వేనానుసంహితానామిత్యర్థః. † ఇష్టకచితాగ్నిజ్ఞకత్వేన మనశ్చితాదినిరపేక్షత్వాత్ నైమాం శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశ ఇత్యత్రాహ (వికల్ప్యానామితి) † విద్యారూపాణాం శ్రీయామయక్రత్వనుప్రవేశః కథ మిత్యత్రాహ (విద్యారూపాణామపితి) గ్రహః - పాత్రవిశేషః. † తస్యవిద్యారూపత్వ ముపపాదయతి (యథేతి) వివాక్యే - విగతవాక్యే. యదన్య - అవివాక్యే - వివిధవాక్యరహితే. మనోనిష్పాద్యోపయాగిత్వేన గ్రహస్య మానసత్వమ్ - సహి స్వరూపే విద్యతే.

౪౫॥ సూ. అతిదేశాచ్చ. పీఠ్యమ్ - కార్యకరత్వసామర్థ్యమ్. † క ముపకారం కర్తవ్యమైవ మనశ్చితాదయోఽక్షానీత్యత్రాహ (తతశ్చేతి).

౪౫॥ సూ. అతిదేశాచ్చ. ౨.

(నే.సా.) “౩ తేమా మేక్షైకవ తా వా న్యానా నసా పూర్వః” ఇతిష్టకచితాగ్నికార్యాతిదేశాచ్చ తదజ్ఞత్వమ్. ౨.
(నే.పి.) “౩ తేమామేక్షైకవ తా వా న్యానా నసా పూర్వః” ఇతి తేషా పూర్వేష్టకచితకార్యాతిదేశాచ్చ తేనైమాం వికల్పః ప్రతీయతే. తేన సవకలోపేన తచ్ఛేషిభూతిక్రత్వస్థిత్వేన వినిష్ఠం సూపపద్యతే. అతశ్చ తదజ్ఞభూతాః. ౨.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షహే.

౪౬॥ సూ. విద్యైవతునిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ. ౩.

తుశ్చబ్ధః పక్షం వ్యావర్తయతి. యదుక్తం మనశ్చిత్తాదయః శ్రీయామయక్రత్వసుప్రవేశేన శ్రీయారూపావవేతి-
నైతదస్తి. విద్యారూపా ఏవైతే. † విద్యారూపక్రత్వస్వయిన ఇత్యర్థః. కుటః. నిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ - నిర్ధారణం తావత్
* ౧ తే హైతే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హై వైత ఏవం విద శ్చిత్తా భవంతి. వాఙ్మనశ్చక్షుశ్రాదివ్యాపారాణా మిష్టకాదివ
చ్చయనానుపపత్తే ర్ననసా సమ్పాదితాగ్ని త్వేన విద్యారూపత్వే సిద్ధేఽపి * ౧ విద్యాచితఏవ * ౧ † విద్యయా హై వైత ఇతి
చావధారణం విద్యామయక్రత్వస్వయేన విద్యారూపత్వజ్ఞాపనార్థమితి నిశ్చయతే. † దృశ్యతే చాత్రైవైహం శేషీ విద్యా
రూపః క్రతుః * ౨ తే మనసైవాధీయన్త మనసై వాచీయన్త † మనసైషు గ్రహా అగ్రహ్యై న్త మనసాస్తువన్త మనసా శంసా
యత్కించ యజ్ఞే కర్తృ క్రియతే యత్కించ యజ్ఞేయం కర్తృ మనసేవ తేషు మనోమయేషు మనశ్చిత్తు మనోమయ మక్రియ
తేతి. ఇష్టకచితేవ్యగ్నిషు య త్కిరియామయం యజ్ఞేయం కర్తృ క్రియతే - త న్మనోనిర్వర్త్యేషు మనశ్చిత్తాద్యగ్నిషు మనో
మయమేవాక్రియతేతి వచనాత్ క్రతురపి విద్యామయోఽత్ర ప్రతీయతే.

† నన్వత్ర విధిపదాశ్రవణాత్ † ఫలసమ్పన్నాప్రతీతేశ్చేష్టకచితాగ్నివ్యాపకాపితక్రియామ
య క్రతుప్రకరణా ద్విద్యామయక్రత్వస్వయేన విద్యారూపత్వైహం బాధ్యేత. సత్యాహ.

౪౭॥ సూ. శ్రుత్యాదిబలీయస్తావచ్చనబాధః. ౪.

శ్రుతిలిఖితవాక్యానాం ప్రకరణా ద్బలీయస్తేన శ్రుత్యాద్యవగతః క్రతుశేషం తదన్వయశ్చ దుర్బలేన ప్రకరణేన
బాధితం సకల్యతే. శ్రుతిస్తావత్ * ౧ తే హైతే విద్యాచిత ఏవేతి. తాం విష్ణుణోతి * ౧ విద్యయా హై వైత ఏవం విద
శ్చిత్తా భవంతి - † విద్యయా - విద్యామయేన క్రతునా సమ్పన్నా మనశ్చిత్తాదయ శ్చిత్తా భవంత్యర్థః. * ౩ తావై

† (ఏవంప్రాప్తఇతి).

౪౮॥ సూ. విద్యైవతునిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ. † (విద్యారూపక్రత్వస్వయిన ఇతి) సూత్రే విద్యాకర్తృ లాక్షణిక ఇత్యర్థః. † విద్యాచిత
ఏవేత్యేతద్భుతికేతావసాదయతి (విద్యయా హై వైత ఇతి) † దర్శనాచ్చేతి సూత్రఖండం వ్యావర్త్యే (దృశ్యతేచేత్యాదినా) † (మనసైవేతి) * ఏషు-
మనశ్చిత్తాదిషు. యత్కించ యజ్ఞే కర్తృ క్రియతే - ప్రధానభూతం కర్తృ క్రియతే. యత్కించ యజ్ఞేయం కర్తృ - అజ్ఞభూతం కర్తృత్యర్థః.

† అనన్తరసూత్రశక్త్యా మాహ (నన్వీతి). † విధిపదాశ్రవణేఽపి ఫలస
మ్పన్నతే విధిఃకల్ప్యతే-సోపి వాస్తీత్యాహ (ఫలసమ్పన్నాప్రతీతేశ్చేతి).

౪౯॥ సూ. శ్రుత్యాదిబలీయస్తావచ్చనబాధః. † (విద్యయేతి) ప్రయోజనతయాహేతుః. విద్యామయక్రతుసమ్పన్నేన తన్నిర్వర్తనార్థమి

౪౯. సూ. విద్యైవతునిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ. ౩.

(వే-సా.) విద్యైవ ఏతే-విద్యామయక్రత్వజ్ఞభూతా ఇత్యర్థః. సాంపాదికాగ్ని త్వేవైహం విద్యామయత్వే సిద్ధేఽపి, “౧ తే హైతే విద్యా
చిత ఏవ” ఇతి నిర్ధారణంహి విద్యామయక్రత్వస్వయే విద్యామయత్వేభ్యాంపనాయ. దృశ్యతే చాత్ర విద్యామయః క్రతుః “౨ మనసైషు గ్రహా అగ్ర
హ్యైవ” ఇత్యాదౌ. ౩. ౧॥ ౨॥ ౩॥

తానేనవిదే సర్వదా సర్వాణి భూతాని చిన్మస్త్యపి స్వపతిత్వతి లిజ్జమ్. వాక్యంచ * ౧ ఏనవిదే చిన్మస్త్యతి. † సమ భివ్యాహారో వాక్యమ్. ఏనవిదే - విద్యామయక్రతుమతే సర్వదా సర్వాణి భూతాని చిన్మస్త్యర్థః. † సర్వభూతకర్తృ కం సర్వకాలవ్యాపి చయనం మనసా సమ్పాదితం పరిమితకర్తృకాలక్రియామయేష్టకచితకార్యద్వారేణ కర్తవ్యమప్ర వేశ సమ్మన మలభమానం విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశే లిజ్జం భవతి.

† యచ్చేద ముక్తమ్. విధిప్రత్యయాశ్రవణా త్ఫలసమ్పాదా ప్రతీతేశ్చ క్రియా మయా త్కృతో రన్యోఽత్ర విద్యామయః క్రతు ర్న సమ్మనతీతి. తత్రాహ రం॥ సూ. అనుబంధాదిభ్యఃప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవద్దృష్టశ్చేతదుక్తమ్. ౫.

ఇష్టకచితాన్వయనః క్రియామయా త్కృతో విద్యామయోఽయం క్రతుః పృథక్త్వేన అనుబంధాదిభ్యః పృథ క్త్వహేతుభ్యోఽవగమ్యతే. అనుబంధః - యజ్ఞానుబంధినా గ్రహస్తోత్రశస్త్రాదయః * ౨ మనసైషు గ్రహా అగృహ్యస్త మనసా స్తున్న మనసా శంసన్నిత్యాదినా ప్రతిపాదితాః. ఆదిశబ్దేన శ్రుత్యాదయః పూర్వోక్తా గృహ్యస్తే. శ్రుత్యాదిభి సానుబంధః విద్యామయక్రతుః పృథగవగమ్యత ఇత్యర్థః. ప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవత్ యథా ప్రజ్ఞానరమ్ - దహరవిద్యాది - క్రియామయా త్కృతోః పృథగ్భూతం శ్రుత్యాదిభి రవగమ్యతే - ఏవ మయ మపి. ఏనం చానుబంధాదిభిః పృథగ్భూతే విద్యామయే యజ్ఞేఽవగతేనతి విధిః పరికల్ప్యతే. † దృష్టశ్చానువాదసమాపేషు కల్ప్యమానా విధిః. తదుక్తం * ౩ వచ త్యర్థః. † వాక్య ముపపాదయతి (సమభివ్యాహరణి) యథోక్తవిద్యామయక్రతుమత్పురుషస్య కృతే హ్యేతా నశ్చిత్ సర్వభూతాని చిన్మస్త్యర్థః. † లిజ్జప్ర ముపపాదయతి (సర్వభూతేతి) సర్వభూతకర్తృకత్వేన సర్వకాలవ్యాపిత్వేన మనసాఽనుసంహితస్య చయనస్య పరిమిత కాలకర్తృక క్రియా మయేష్టకచితకార్యతయా క్రత్వీనుప్రవేశాసమ్మపౌ విద్యామయక్రత్వీనుప్రవేశే లిజ్జమిత్యర్థః. విద్యామయః క్రతు స్సర్వకాలవద్దృశ్యేన సర్వభూత కర్తృకత్వేన చానుసంధీయతే. ఆత స్తాదృశం చయనం తాదృశక్రత్వీనియోతి భావః.

† ఆనస్తరమాత్ర మవతారయతుం పూర్వముక్తం పూర్వమక్ష హేతు మనువదతి (యచ్చేదమతీతి)

రం॥ సూ. అనుబంధాదిభ్యఃప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవద్దృష్టశ్చేతదుక్తమ్. † (దృష్టశ్చానువాదసమాపేషీతి) ఫలసమ్మన్దశ్రవణా ద్విధికల్పనం

(వే.పీ.) తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. మనశ్చితాదిః విద్యైవ - విద్యామయక్రత్వీజ్జభూత ఏవేత్యర్థః. కుతః! నిర్ధారణాత్ - తేషాం విద్యా హుపత్యే సిద్ధేఽపి "౧ తే హైతే విద్యాచితఏవ" ఇతి నిర్ధారణం విద్యామయక్రత్వీజ్జతయేషాం విద్యామయత్వేభ్యావనాద్ధమ్. అత్రేవ విద్యా మయక్రతుదప్పనాచ్చ రదగ్ధత్వమేవైషామ్. దృశ్యతేవాత్ర విద్యామయః క్రతుః "౨ మనసైషు గ్రహా అగృహ్యస్త మనసాస్తువస్త మనసా శంసన్" ఇత్యాదౌ.

ర2॥ సూ. శ్రుత్యాదిబలీయస్తావచ్చనబాధాః. ౪.

(వే.పా.) "౧ తే హైతే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హైవైతే ఏనం విద శ్చితా భవన్తి" ఇతి శ్రుత్యా వాక్యేన చావగతివిద్యామయక్రత్వీన్వ యస్య దుష్టులప్రకరణేన సబాధాః. ౪.

(వే.పీ.) అత్ర విద్యామయక్రతో విధిపద్యాశ్రవణాత్, తత్ఫలసమ్పాదాప్రతీతేశ్చ, ప్రకరణేష్ట కచితాన్వయ పథాపిత్కర్తవ్యతాప్రతీతేశ్చ, విద్యామయక్రత్వీన్వయో బాధ్యత ఇత్యాశక్యాన్వయః.

శ్రుత్యాదేః ప్రకరణా ద్బలీయత్వేన శ్రుత్యాన్వయగతస్య విద్యామయక్రత్వీన్వయస్య ప్రకరణేన స బాధాః. శ్రుతిస్తావత్ "౧ తే హైతే విద్యాచిత ఏవ" ఇతి. తాం విష్ణుగోతి "౧ విద్యయా హైవైతే ఏనం విద శ్చితా భవన్తి" ఇతి. లిజ్జవాక్యేన భాష్యే దధ్యతే. ఏనంవిదః - మన శ్చక్తురవిద్యాపారేష్యస్మిన్మిదం సమ్పదయతుః, ఏతే - మనశ్చితాదయః, విద్యయా - ప్రధానభూతయా చితా భవన్తిత్యర్థః. ౪.

నాని త్వపూర్వత్వాదితి. † ఫలంచ ‡ ౧ తేషా మేకైక ఏవ తావాన్యానా నసా పూర్వ ఇత్యతిదేశాత్ స్వక్రతుద్వా రేణ † ఋకచిరస్యాగ్నేర్యభిలమి - తదేవ మనశ్చైతాదీనామపి స్వక్రతుద్వారేణ ఫల మిత్యవగమ్యతే.

† యత్పునరతిదేశేన తుల్యకార్యత్వానగమాత్మియా
మయక్రత్వసుప్రవేశోఽవగమ్యత ఇత్యుక్తమ్ - తత్రాహ

౪౯॥ సూ. నసామాన్యాదప్యవలభ్యేర్భృత్యవన్నహిలోకావప్తిః. ౬.

నావశ్యమతిదేశా † దవా నరవాప్తిపారస్యాపి తుల్యతయా భవితవ్యమ్ - యేన క్రియామయక్రత్వసుప్రవేశ ఏషాం స్యాత్. యస్మా త్కస్మా చ్చిత్సామాన్యమాత్రా దతిదేశోపలభ్యే. ఉపలభ్యతేహి ‡ ౨ న ఏష ఏవ మృత్యు ర్య ఏష

శ్రుతహానప్రసజ్జయ్యాధి క్రియతే - తద్రతాపి తుల్యమ్, సామబధ్యైః శ్రుత్యాదిభి ర్విన్యామయక్రతో రవగతత్వాత్ శ్రుతహానప్రసజ్జపరిహారార్థం విధిః కల్ప్యత ఇతి భావః. † కించ - అధికం ఫలశ్రయా మప్యస్తీత్యాహ (ఫలంచేతి). † (ఇష్టకచిత్రస్యాగ్నేర్యభిలమితి) ఫలకామనయా కృతం చేత్. తత్ఫలప్రాప్తిః - అన్యథాచేత్ - ముక్తిః ఫలమితి భావః.

† అన నరనూతకక్మామాహ (యత్పునరితి).

౪౯॥ సూ. నసామాన్యాదప్యవలభ్యేర్భృత్యవన్నహిలోకావప్తిః. † (అవా నరవాప్తిపారస్య) క్రియామయక్రత్వసుప్రవేశశీత్యర్థః.

౪౯॥ సూ. అనుబద్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞా నరపుణ క్త్వవద్దృష్టశ్చేతదు క్తమ్. ౫.

(వే-సా.) “౩ మనసైషు గ్రహా అగృహ్యంత” ఇత్యాదిక్రత్యనుబధ్యైః, “౪ తే హేతే విద్యాచిత ఏవ” ఇతి శ్రుత్యాదిభిక్యాత్ర విద్యామయక్రతువిధిః కల్ప్యత ఇతి. దహరవిద్యాదీనాం క్రియామయత్వాత్ పుణ క్త్వవత్, అన్యాపి విద్యామయక్రతో స్సానుబధ్యైః పుణ క్త్వ మవగమ్యతే. దృష్ట్యానువాద సమాపేక్షి విధిః “౪ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇత్యాదా. తదుక్తమ్ “౫ వచనాని త్వచూర్వాత్వాత్” ఇతి. ౫.

(వే-దీ.) “౩ మనసైషు గ్రహా అగృహ్యంత” ఇత్యాదా విధిపరాక్రమజాన్యాయము
యక్రతువిధి ర్ననన్యువతీతి తదనన్యువాచ్చ తదన్యయోపి ననన్యువతీత్యాకక్మాన్యాహ.

గ్రహాస్తోత్రకశ్రీభాగ్య యజ్ఞానుబధ్యైః ఇష్టకచితాన్వయినకే క్రతో రత్ర విధియమానేనవిద్యామయ క్రతుపుణ క్త్వ మవగమ్యతే. ప్రజ్ఞా నరపుణ క్త్వవత్ యథా ప్రజ్ఞా నరజామ్ - దహరవిద్యాదీనాం పుణ క్త్వ హేతుభ్యః పుణ క్త్వమ్. అదికబాత్మాన్యోక్త కృత్రియాది గ్రహ్యతే. శ్రుత్యాదినాననుబధ్యైశ్చ విద్యామయక్రతువిధిః కల్ప్యత ఇత్యర్థః. దృష్ట్యానువాదసమాపేక్షి కల్ప్యమానా విధిః “౪ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇత్యాదా. తదుక్తమ్ “౫ వచనాని త్వచూర్వాత్వాత్” ఇతి. ౫. ౪॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦. ౫॥ పూ - మి - ౩ - ౫ - ౨౦.

౪౯॥ సూ. నసామాన్యాదప్యవలభ్యేర్భృత్యవన్నహిలోకావప్తిః. ౬.

(వే-సా.) “౧ తేషా మేకైక ఏవ తావా న్యానా నసా” ఇష్టకచితాగ్నిఫలసామాన్యేనాతిదేశా, ఇష్టకచితాగ్నేః స్వక్రతుద్వారేణ యత్పు న్, తదేవైషాం విద్యామయ క్రత్యనుబధ్యేన ఫలమితి; నత్రున రిష్టకచితాతిదేశత్వ మప్యేషామితి. తేషాపి సామాన్యేనాతిదేశోపలభ్యే. యథా “౨ న ఏష ఏవ మృత్యు ర్య ఏష ఏత స్మిన్ శ్రద్ధలే పురుషః” ఇతి సర్వపారత్వమాత్రేణ సహిత తత్ర మద్భుల పురుషస్య మృత్యుదేశత్వమ్. ౬.

(వే-దీ.) యత్క్రత్య మతిదేశా చ్చేష్టకచితకేషిభూత క్రత్యన్యయోగమ్యత ఇతి - తత్రాహ.

నావశ్య మతిదేశే శేష్టకచితాగ్నిగుర్భుదేశత్వపాక్షాశ్రయణీయమ్ - యేన కేన చిత్సామాన్యేనాతిదేశోపలభ్యే. “౨ న ఏష ఏవ మృత్యు ర్య ఏష ఏత స్మిన్ శ్రద్ధలే పురుషః” ఇతివ త్ఫలసామాన్యేన భవిష్యత్కరిదేశా. సహిత త్ర మద్భుల పురుషే మృత్యులోకావప్తి రవగతిదిశ్యతే - అపితు మృత్యువత్ సర్వసంహర్తృత్వమేవ. ౬.

ఏతస్మిన్మండలే పురుష ఇత్యాదిమ సంహర్తృత్వాదిసామాన్యమాత్రా దతిదేశః. సహిత తత్ర మండలపురుషస్య మృత్యు వత్స్లోకాపత్తిః - † తద్దేశస్థా ప్తిరిపి భవతి - ఏవ మహాపి మనశ్చితాదీనా మిష్టకచితా † స్థివద్భావాతిదేశమాత్రేణ † స్థ కచితాగ్ని దేశరూపక్రియామయక్రత్వసుప్రవేశేనాపి స భవితవ్యమ్. అత ఇష్టకచితాగ్నేః స్వక్రతుద్వారేణ యత్ఫలమ్. తదేవ మనశ్చితాదీనామపి విద్యామయక్రతుద్వారేణ ఫల మిత్యుతిదేశా దవగమ్యతే.

౨౦|| సూ. పరేణ చ శబ్దస్య తాద్విధ్యంభూయస్తాత్త్వస్యబద్ధః. 2.

పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్యాపి మనశ్చితాద్యభిధాయినః శబ్దస్య తాద్విధ్యమ్ - తద్విధత్వమ్ - విద్యామయప్రతి పాదిత్వ మవగమ్యతే. పరేణాపి బ్రాహ్మణేన * ౧ అయం వాచ లోక ఏహోఽగ్నిచిత స్తస్యాప ఏవ పరిశ్రితా ఇత్యాదినా * ౨ స యో హైత దేవం వేద లోకం పుణాన మేనం భూతమేత త్సర్వ మభినమ్నద్యతేఇతి పృథక్ఫలా విద్యైవ విధీయతే, తథా వైశ్వానరవిద్యాదాచ విద్యైవ విధీయతే, - అతోఽగ్నిరహస్యస్య క్రియైకవిషయత్వం నాస్తి. ఏవం తద్వి విద్యా మయా మనశ్చితాదయో బృహదారణ్యకేఽనుబద్ధవ్యాః - కిమర్థ మహానుబద్ధ్యతే. త త్రోచ్యతే భూయస్తాత్త్వస్యబద్ధ ఇతి మనశ్చితాదిమ సమ్పాదనీయానా మగ్నైశ్చానాం భూయస్తాత్త్వత్వన్నిధావిహానుబద్ధ్యతే.

పూర్వవికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

తస్మాదేవ త్తితి వ్యాఖ్యేయం పదమ్. తచ్ఛబ్దః పూరకతయాఽధ్యాహృతః. † తద్విధ్యవత్త్వే (తద్దేశప్రాప్తిరితి). † (అగ్నివద్భావాతిదేశమాత్రేణ). అగ్నివిద్యావః - అగ్నితుల్యత్వమ్. † (ఇష్టకచితాగ్నిదేశరూపేతి) దేశః - ఆశ్రయః - అణ్ణస్యాశ్రయోఽగ్నేః. ఇష్టకచితాగ్నిగ్నేరూపేత్యర్థః.

ఏనం ప్రకరణాదపి ప్రబలై క్షృత్యాదిభి ర్విద్యామయక్రత్వైర్బత్వే ముక్తమ్-అథ ప్రకరణేనాప్తయ మర్థ ఉపపాద్యతే.

౨౦|| సూ. పరేణచశబ్దస్య తాద్విధ్యంభూయస్తాత్త్వస్యబద్ధః. * ఏహ లోకః - భూః. ఆపః సముద్రాః. పరిశ్రతాః - పరిశ్రద ణాని. ఏతస్మాదేకం పుణానమ్ - * పూపాలనపూరణాయాః పూరయన్తమ్ - భవమ్ ఏతదేవంవేద - లిజన్యత్వయః. ఏత మగ్నిం వేదేత్యర్థః.

పూర్వవికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦|| సూ. పరేణచశబ్దస్య తాద్విధ్యంభూయస్తాత్త్వస్యబద్ధః. 2.

(వే.-పా.) పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చితాదీనామపి శబ్దస్య విద్యామయప్రతిపాదిత్వ మవగమ్యతే, “౧ అయం వాచ లోక ఏహోఽగ్నిచిత స్తస్యాప ఏవ పరిశ్రితా ఇత్యాదినా. పృథక్ఫలా విద్యైవ విధీయతే. క్రియా ప్రకరణే అగ్నిరహస్యే మనశ్చితాదీనా మనుబద్ధస్య సంపాదనీయానా మగ్నైశ్చానాం భూయస్తాత్త్వః.

(వే.-దీ.) పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చితాద్యభిధాయిన శబ్దస్య తాద్విధ్యమ్ - తద్విధత్వమ్; విద్యామయప్రతిపాదకత్వమవగమ్యతే. పరేణాపి బ్రాహ్మణేన “౧ అయం వాచ లోక ఏహోఽగ్నిచిత స్తస్యాప ఏవ పరిశ్రితా ఇత్యాదినా పృథక్ఫలా విద్యైవ విధీయతే. అగ్నిరహస్యే క్రియామయా ఏవ విధీయన్త ఇతి నాస్తి నియమ ఇత్యర్థః. క్రియాప్రకరణేభ్యేషాం మనశ్చితాదీనా మనుబద్ధః సమ్పాదనీయానా మగ్నైశ్చానా మత్ర భూయస్తాత్త్వ త్త్వీయతే. అతో విద్యామయక్రత్వైర్బహూతావ మనశ్చితాదయోఽగ్నయః.

౫౧॥ సూ. ఏక ఆత్మనశ్వరీరేభావాత్. ౧.

† నర్వాసు పరవిద్యాసూపాస్యాపాసనస్వరూపమదుపాసకస్వరూపస్యాపి జ్ఞాతవ్యత్వ ముక్తమ్ | ౧ త్రయాణామేవ వైవమువన్యాసః ప్రశ్న శ్చేతి. † వక్ష్యతి చాస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మాఽత్మకేనానుసంధానమ్ | ౨ ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తిచేతి. కిమయం ప్రత్యగాత్మా జ్ఞాతా కర్తా భోక్తేహముత్ర సజ్జాపరక్షమోఽనుసంధేయః - ఉత ప్రజావతి వాగ్యోదితాపహతపాప్యత్వాదిస్వరూపః. కిం యుక్తమ్. జ్ఞాతృత్వాద్యాకారమాత్ర ఇత్యేకే మన్యంతే. కుతః. అస్యాపా సకన్యాత్మనః శరీరే భావాత్. ఆత్మన శ్వరీరే వర్తమానస్య తాదృశమేవ గూఢమ్, † తావత్తేవానుసంధానేన తత్ఫలసిద్ధ్య పవత్రేత్స. † నహి కర్తృస్థితితానాం స్వరాదిఫలాధీనాం జ్ఞాతృత్వాద్యతిరేకేణ ఫలానుభవదశాయాం యాదృశం రూపమ్ - తాదృశం రూపం సాధనానుష్ఠానదశాయా మనుసంధాతవ్యమ్ - తావత్తేవ సాధనానుష్ఠాన తత్ఫలయో స్థిధే, రతిరిక్తాను సంధానే ప్రయోజనాభావాత్. తదవిశేషా దివశి తద్దేవ. † ననుచాత్ర * ౩ యథాక్రతు ర్హ్యలోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీతి విశేషవచనా దపహతపాప్యత్వాద్యాకార ఏవానుసంధాతవ్య ఇత్యవగమ్యతే. † నైవమ్ - * ౪ తం యథాయథోపాసత ఇత్పుపాస్యవిషయత్వాత్తస్య. ౧॥ బ్ర - ౧ - ౪ - ౬ ౨॥ బ్ర - ౪ - ౧ - ౩.

౫౧॥ సూ. ఏక ఆత్మనశ్వరీరేభావాత్. పూర్వాధికరణం ప్రాసక్తికమ్ - ఆత స్తత్పూర్వాధికరణేన సజ్జతిః. తిత్రి నర్విద్యాను భివత ఏతాపాస్యత్వముక్తమ్ - తథా ప్రత్యగాత్మాత్మజనన్దేయ ఇతి సజ్జతిః నర్విస్త్రిత్యాది నాచితా. † త్రయాణామిత్యాదిమాత్రే త్రయాణామితి పద ముపాయోపేయోపేత్యపరం వ్యాఖ్యాతం భాష్యే - దీపసారయో రూపాస్యాపాసకోపాసనపరం వ్యాఖ్యాతమ్ - ఏతదభిప్రాయేనాహ (నర్వాస్యితి). † సిద్ధాన్తే ప్రత్యగాత్మన ఉపాస్యకోటినిక్షేపస్య వక్ష్యమాంశాన్ తదబయోగిజ్యేనాహ (వక్ష్యతిచేతి) సూత్రస్యయాథోపజీవకేనద మధికరణం ప్రపర్తత్యర్థః. పరమాత్మశరీరజ్యేనానుసంధేయః ప్రత్యగాత్మా కిం జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వమాత్రాకాఽఽనుసంధేయః - ఉతాపహతపాప్యత్వాద్యా కారః. కిమ్ * యథాక్రతురితి యథోపాసనప్రాప్తివచనం పరవిషయమ్ - ఉత ప్రత్యగాత్మవిషయ మపి భవతీతి. * తం యథాయథోపాసతఇతి తచ్చ బ్ధః కిం పరమాత్మమాత్రసం - ఉత జీవశరీరకపరమాత్మపరఇతి. పరమాత్మమాత్రపరజ్యే - యథోపాసనప్రాప్తివచనస్య పరవిషయత్వాత్ జ్ఞాతృత్వాది మాత్రాకారేణ ప్రత్యగాత్మాఽఽనుసంధేయః. జీవశరీరకపరమాత్మపరజ్యే * యథాక్రతురితి శ్రుతే ద్వితీయభూతజీవాశచివయస్యస్యాపి నమ్ననా దపహతపాప్యత్వాద్యాకాఽఽనుసంధేయస్సాన్యత్. † శరీరస్థస్య రూపం తాదృశమ్ - తతః కిం తథాఽనుసంధానస్యేత్యతాహ (తావత్తేతి) † ఫల సిద్ధ్యవశాత్తిం దర్శయతి (నహితి) † తావతా ఫలసిద్ధ్యనుపపత్తిముఖేన చోదయతి (ననుచేతి) విషయవ్యవసాయా పరివారతి (నైవమితి).

౫౧॥ సూ. ఏక ఆత్మనశ్వరీరేభావాత్. ౧.

(నే-సా.) శరీరే వర్తమానత్వా దుపాసితః, తస్యవ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిస్వరూపత్వాత్, తథాఽవస్థితస్యాత్మతయా పరవిద్యాను పర మాత్మోపాస్య ఇత్యేకే మన్యంతే. ౧.
(నే-దీ) ప్రత్యగాత్మన ఆత్మతయాహి పరమాత్మోపాస్యః. ఉపాసకస్యాపి స్వరూ ప ముపాస్యాపాసనస్వరూపవత్ జ్ఞాతవ్య మిత్యుక్తమ్. ౧౧ త్రయాణామ్ ఇత్యాది నా. వక్ష్యతేవ “౨ ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి” ఇతి. తత్రి కిం ప్రత్యగాత్మన శ్వరీరే వర్తమానస్య కర్తృత్వభోక్తృ త్వాది విభిం రూప మనుసంధేయమ్ - ఉత ప్రజావతివాగ్యోదితాపహతపాప్యత్వాదిగుణం యథావస్థితం రూపమితి సంశయః. శరీరే వర్తమా నస్య యాదృశం రూపమ్ - తదేవానుసంధేయమితి పూర్వగతః - కర్తృవిప్రీత్యాపాసనవిధివప్తి తావత్తేవ సాధనానుష్ఠానఫలానుభవయో స్సమ్మి వాత్. “౩ యథాక్రతు రస్తి జ్ఞోకే పురుషో భవతి” ఇతి. “౪ తం యథాయథోపాసతే” ఇత్యశ్చైవకార్థ్యాత్పరమాత్మవిషయమ్. రాధానమ్న “౫ తత్త్వమసి” “౬ నత ఆత్మాఽన్తర్వాక్యముతః” ఇతి ప్రత్యగాత్మన ఆత్మతయేవ పరమాత్మోపాస్యఇతి ప్రత్యగాత్మన స్వరూప ముత్పాసన నాన్తర్గతమ్. “౭ పరం జ్యోతి రుపవన్మద్య స్వేన రూపేణాభివిష్కర్తతే” ఇతి యథావస్థితాత్మస్వరూపస్యైవ బ్రహ్మణః ఫల మిక్కితః “౩ యథాక్రతు రస్తి జ్ఞోకే పురుషో భవతి” ఇతి న పరమాత్మమాత్రవిషయమ్ - అపితు ప్రత్యగాత్మాత్మభూతోపాస్యవిషయమితి ప్రజావతివాగ్యో దితం యథావస్థితస్వరూప మేవానుసంధేయమ్. అన్యథా ప్రాప్యోపాస్యయోః ప్రకారభేదాత్ “౩ యథాక్రతు రస్తి” ఇతి విద్యతే. “౮ యజేత స్వర్గకామః” ఇత్యాదికర్తృవిధాత్ కర్తృవన్వరూపానుసంధానం న సాధనాన్తర్గత మితి విశేషః. సూత్రార్థమ్ - కర్తృత్వాదివిభింమేవాత్మనస్వరూ ప మనుసంధేయమి త్యేకే మన్యంతే. కుతః! శరీరే వర్తమానస్యాపాసిత ర్వాత్సప్రథా భావాత్. ౧.

౨౩॥ నూ. అజ్ఞావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్. ౧.

* ౧ ఓ విశ్వేత దక్షుఁడు ముద్గీధ మువాసీత * ౨ లోకేశుఁడు పశ్చానిధం సామావాసీత * ౩ ఊళ్లు ముఖమితి వై
ప్రజా వద్రుని తదిద మేవ్రాళ్లం ఇయ మేవ పృథివీ * ౪ అయం వావ లోక ఏహోఽగ్నిచిత ఇత్యేవ మాద్యాః క్రత్య
పున స్సాధనవతుప్తయం పూర్వపుత్రం వదన్తి - కేహం అథాలోకబ్రహ్మజ్ఞానేత్వస్తా త్సూర్యమేవ నివేశనీయమ్ - దేహోఽప్రేక్ష్యత్యాత్మనివేశనస్య
నిత్యానిత్యవస్తువివేకాన్తరతత్వాత్, ఇహముక్తి ఫలభోగవిరామముత్పత్తయో స్తస్మాలత్సవ్య. ఐకాన్తస్యం వదతామః ధర్మజ్ఞానాయాః
పూర్వమేవ దేహోత్పత్తివేకః సనతదితిః చేన్దు - మానవకామైదిభిః పీఠాదిభి ర్భగ్యమానే కాంతేతత్సావత ప్రతిత్వవగతివిత్తవస్థాదిఫలరాగా ని
త్యానిత్యసందేహాః తదవసత్త్వసవత్త్వినిరూపణాయ న్యయమేవ కాన్తప్రవృత్త్యవసత్తే దేహవ్యతిరేకనిర్భయనశేతత్వాత్. ప్రస్తుతస్య దేహో
తిరేకనిర్భయో భవత్యేవ - * స ఏవ యజ్ఞాయద్ధి యజమానోఽజ్ఞానా స్వగం లోక మేతిత్వక్ర లోకాన్తప్రాప్తౌ రాక్షసా దేహతిరేకాన్యః
నిరూపితత్వాత్. * కారోకే వక్ష్యమితి వృత్తికారోక్తిస్తు నదేహతిరేకమబ్రాహ్మినాయ - కింతు జన్మత్వజ్ఞానాత్మకత్వస్థులత్వనిర్భయత్వాత్
ద్యాకారవిదయా మద్యజ్ఞా.

ఆస్వేతు - బ్రహ్మ హమస్తీత్యుపాసనో న్మూలత్వద్వాత్కారోఽహం బ్రహ్మత్వేన మనునధేయమ్ - మనసప్రతిపత్తే ద్విష్టసహాయీకారా వికల్పతీవ్రతయత్సరియమాత్, స్వర్ణమృతమిహ్యుక్తేషు కర్ణులత్రిణామకురక్రాద్వాకారేణ వివా స్వర్ణప్రతిత్వమపవతేః సీరాపం ప్రాప్త్యుక్తేషు దీపా దివ స్త్రీలీతాద్భవచ్చేదేన వివా ప్రతిత్వమపవతేషు స్థూలత్వాద్వాకారేణ వివా ఆత్మప్రతిపత్తే ద్విధాతు మశక్యత్వాదితి పూర్వపక్షం కృత్వా - దేవో తిరేకః ప్రతిపత్త్యుః - * తం నావచ్ఛిరా త్పిన్వచేనజ్ఞాదిదేవీకా మిత్యాదితాన్త్రప్రవృత్తే శ్చరేవ్యతిరేకభావభావత్వాత్. నన నిరాకారప్రతి పత్త్యనునవత్తి - సత్త మనన్తం నా కంఠం నీలీతాద్వాత్కార ముద్భవీయం మనః స్వయమేవ గృహీయతి. నన మిథ్యాప్రతిపత్తిర్దోషః - అన్యథా తత్కృతీత్వమనవతేః. * అజ్ఞాపమాత్రో రచిత్యుగ్ధూన ఇత్యాది రాకారశ్చ కాస్తాన్తపక్షః. పరస్యద మహారజనాద్వాత్కారోపదేశా, జీవసాన్యతి తున్యసభావత్వా, త్వాదాత్మ్యధానసౌకర్యయ తథాఽనునధేయ స్వమృత్యుత్వసానేషు. వివాశోపాసనేషు సీత్రి మథయో రాకారః - * అస్తీ త్యేతావల్భ్యస్త్రస్త్రస్యావేన చోపయో రితిశ్రవణాత్. అహోదేవతీర్కతాత్తా బ్రహ్మహమస్తీతి ప్రతిపత్త్యధ్యతి సిద్ధాస్తయన్తి. తదయ్యుక్తమ్ - స్థూ లత్వాదిదిరచేణామీ నుభాదివిష్టత్వానభావదర్శనా దశక్యవిధానత్వాప్రపక్షే. నను - నుభుదఃఖాదయోప్యేపాధికాః - నిరుపాధ్యక్షస్వరూపం యరన నన్ధానమితిచేత్. నత్యుమ్ - తత్కృదేతి నిరూపణీయమ్. కుభాక్రయన్యాదేన మనఃపరిశోధనా త్సర్వం హి తత్. తదా చానాం బ్రహ్మత్వసానన మవిహితమ్ - ఆశక్యత్వాదేవ. యదాతు కుభాక్రయనంలంపరిశోధిత ముపదేశవహృతంన మనః - తదా నిరుపాధ్యక్షస్వరూపాననన్ధానశ్చమమితి నాశక్యమితి. అతేన సిద్ధాస్తే మిథ్యామూలతన్య యన్య కన్యచి రాకారస్యవల్భ్యనేమి నదోపవతి కల్పన మత్యయ్యుక్తమ్. నీలీతాద్వాత్కారోపా ఽనునన్ధానం పరికల్పస్తాత్కా త్కాన్యవల్భ్యస్వప్రకారకమ్ - విదధత్వాత్. అద్యష్టానకారకత్వంతు నమృతీనాగమ్. రచిత్యుగ్ధూనపత్తిః ప్రకా శస్వరూపతాభిప్రాయ - * యథా ప్రకాశయత్యేక ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాత్. యది యత్నం చి స్త్రీలీతాద్వాకారావల్భ్యనేన చిత్త్యమితి సిద్ధా స్తః - తద్వి పూర్వపక్షసిద్ధాస్తయో రవైషమ్యమేవ స్యాత్. మహారజనాద్వాత్కారేణ తాదత్త్వమనన్ధాన మత్యయ్యుక్తమ్ - తస్యేత్యిరాకారత్వాత్. కుభకరానయోనివ, తున్యరూపయో దేవదత్తయజ్ఞదత్తయోనివ చివత్సరియో స్తానాత్త్వయవతేః సమృత్యుత్వసాననే. వివాశోపాసనేనాత్రిత్వ మథయో రాకార ఇత్యపి దురుక్తమ్ - తేనబ్రహ్మతాదాత్మ్యజ్ఞానస్య జీవసంభూతాదత్త్వమనన్ధానస్యద వైషమ్యభావాత్. అసాధారణాకారాన నన్ధానేహివైషమ్యసిద్ధిః. నత్రాన నర్వసాధానే, నదస్తీత్వమనన్ధానేన శాస్త్రీవైయర్థ్యమ్ - నన్యదనస్తీతి కల్పితత్వానం జానాతి. అసాధారణా కారాననన్ధానేన భేదవివాననంహితిస్సాన్తిత్ - నతు తాదాత్మ్యమ్. అసాధారణాకారప్రతిపత్తయో ద్దీవపరయో సాధారణాకారాననన్ధానమేవ తాదాత్మ్యప్రతిపత్తితిచేత్ - తద్వి ఖజ్జో మజ్జో గాంధివ దేశకాతీయత్వచేనాననంహితి స్యాత్. తతశ్చ తాదాత్మ్యవిధానవైయర్థ్యమ్ - నహి సాధారణాకారివిధురం కిం చిద్భృగి మస్తీ - * అస్తీత్యేతావల్భ్యస్య ఇతి క్రుతిన్య జ్ఞాదిభావవికారరావీత్వవిదయా - నతు నన్తాత్రం బ్రహ్మత్వేనం పరా. అహో యథాభావ్యమేవాధికరణం య్యుక్తమ్.

శక్తిరే భావాధికి రణం సమాప్తమ్.

౫౩॥ మా. అర్హవబద్ధాన్తుకాభానుసీతతీనమ్. యత్ర యత్ర బ్రహ్మం ఉపాన్యత్వమ్ - తత్ర తత్ర మధ్యజీవోపాన్యత్వమ్ - ఏవం యత్ర యత్ర కాభానుసీధానువశోః - తత్ర తత్ర నర్వత్రోక్తాన్యూపాన్యమానువశోః ॥ ౨ ॥ పైవశోః తేజ్ఞాయా స్మృతిః. ఉక్తిబాధ్యూపాన్యమాను

క్షాత్రయా ఉపాసనా భవంతి. తాః కిం యాను శాఖాను శ్రూయంతే - తాస్యేవ నియంతాః - ఉత సర్వాను శాఖానుదీ
 ధాదిషు సమృద్ధ్యస్త ఇతి విచారః. † సర్వవేదాస్తప్రత్యయత్వే స్థితేఽపి ప్రతివేదం స్వరభేదా దుద్గీభాదయో భిద్యంత ఇతి
 తత్ర తత్ర వ్యవతిష్ఠేరన్నితి యుక్తా శబ్దాః. కిం యుక్తమ్. వ్యవతిష్ఠేరన్నితి. కుతః. * ౧ ఉద్గీభ ముపాసితేతి సామా
 న్యేనోద్గీభసమృద్ధితయా శ్రుతాయా స్తస్యామేవ శాఖాయాం స్వరవిశేషయక్తస్యాద్గీభవిశేషస్య సన్నిధానా † తస్మిన్నేవ
 విశేషే. పర్యవసానం యుక్తమితి - ఏవ మాద్యా సాస్యేవ శాఖాను వ్యవతిష్ఠేరన్నితి. ౧॥ ఛాం-౧-౧-౧.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షేహే అక్షావబద్ధాన్వీతి తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సహ్యాద్గీభాద్యక్షావబద్ధా ఉపాస
 నా సాస్యేవ శాఖాను వ్యవతిష్ఠేర - అపితు ప్రతివేదం సమృద్ధ్యేర్ - సర్వాను శాఖాన్వీత్యుక్తః. హిశబ్దో హేతౌ. యస్తా
 చ్ఛ్చుత్వైప్రాధికాద్యజ్ఞమాత్రావబద్ధాః - తస్మాద్యుత్తరీద్గీభాదయః - తత్ర సర్వత్ర సమృద్ధ్యేర్. † యద్యపి స్వరభేదే
 నోద్గీభవ్యక్తయో భిద్యంతే. తథాపి సామాన్యేనోద్గీభశ్రుత్యా సర్వా వ్యక్తయ స్సనిహితా ఇతి † నక్వచి ద్వ్యవస్థాయాం
 ప్రమాణ మస్తి. సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేనచ సర్వాను శాఖాను క్రతురేకః - అత సర్వాను శాఖాస్యేకస్య క్రతో
 సన్నిధానాత్ కత్వజ్ఞభూతోద్గీభాదయోపి సన్నిహితా ఇతి నైకస్య సన్నిధివిశేషోఽస్తీతి సవ్యవస్థా.

కిం ప్రతిశాఖం వ్యవతిష్ఠేర - ఉత నేతి. * ఉద్గీభ ముపాసితే త్యుద్గీభశబ్దః కి ముద్గీభమాత్రే వర్తతే - ఉత స్వరాదిభేదభిన్నాద్గీభే. కిం స్వరాది
 విశేషవిస్తా ద్గీభవ్యక్తే సన్నిధిః - ఉత సరోద్గీభవ్యక్తీనాం సన్నిధిః. వ్యక్తివిశేషస్య సన్నిధిశ్చేత్ - తస్మాద్యుద్గీభశబ్దవాచ్యత్వా త్రైత్యాఖ్యాని
 శేషేషాపాసనవ్యవస్థా. నవ్యవ్యక్తిసన్నిధిశ్చేత్ - ఉద్గీభశబ్దస్యా ద్గీభమాత్రవాచిత్వా త్రైవిషయోపాసనాని సవ్యవతిష్ఠంత ఇతి. † అధికరణారహస్య
 ష్టేషశబ్దాం పరిహరితి (నర్వవేదాస్తేతి) యథా కర్త చోపాసనంచ సర్వశాఖాన్వీకమ్ - తథోద్గీభస్యా స్వేకత్వా త్పర్యుత్తరీద్గీభాదపాఠేన
 ప్రాల్మనస్యోపాసనానీత్యధికరణారహస్యేషః. ఉద్గీభానాం స్వరభేదేన వ్యక్తిశేనా త్రైత్యస్వరవిశేషవిష్టవ్యక్తివిషయా ఉపాసనాః - ఉత
 సరోద్గీభవ్యక్తివిషయా ఇతి సంశయః స్యాత్ ఇత్యాదీపనమాధిర్యుక్తః. † (తస్మిన్నేవ విశేష ఇతి) లోకే గా మానయేత్వాదిషు సామాన్యశబ్దానాం
 సన్నిహితవిశేషపర్యస్తత్వేదస్సనాదిభావాః.

† (ఏవంప్రావ ఇతి) యస్తా చ్ఛ్చుత్వైప్రాధికాద్యజ్ఞమాత్రవిషయాః ప్రత్యయ ప్రతితి - తస్మాద్యుద్గీభః. † భూర్వపక్షయ్యుక్తి మనుభూయ దూష
 యతి (మద్యంతి) † నక్వచి ద్వ్యవస్థాయాం ప్రమాణ మస్తీతి గా మానయేత్వాదిషు సర్వవ్యక్తీనా మానమనాయోగ్యత్వం వ్యక్తివిశేషే శబ్దస్య
 వ్యవస్థావేషమ్ - సత్తేనన్నిధిః - సామాన్యేన వ్యక్తీనాం ధీస్థత్వాత్. ధీస్థత్వంహి సన్నిధిః. అత్రేత ర్వాచ్యాయోగ్యత్వాదివ్యవస్థావేకా భావా వ్యుత్పన్న
 స్వరః ప్రాప్తం సర్వవ్యక్తివిషయత్వం తిష్ఠతీతి భావః. సన్నిహితాః - బుద్ధిస్థాః. అనేన సన్నిధే ద్వ్యవస్థావేత్వ మపాస్తమ్ - నిరన్యాయ శబ్ద
 శక్త్యా సర్వవ్యక్తీనాం బుద్ధిస్థత్వాత్. † అథార్థస్యభావాదపి సరోద్గీభవ్యక్తీసన్నిధిమాపా (సర్వశాఖాప్రత్యయేతి) అగ్ని సన్నిధానా దక్షాస్యపి
 సన్నిహితాని భవంతీత్యర్థః.

౫౩॥ సూ. అక్షావబద్ధానునశాఖానుహి ప్రతివేదమ్. ౧.

(వే-సా.) ఉద్గీభాదికత్వక్షాత్రయా ఉపాసనాః యాను శాఖాను శ్చుయంతే, తాస్యేవ కార్యా ఇతి సహ్యస్తి నియమకమ్; అత ఉద్గీభా
 నుబధిత్యైవ ప్రతిశాఖం కార్యః. ౧.

(వే-నీ.) “ ౧ ఓ మిత్తేత దక్షర ముద్గీభ ముపాసిత ” ఇతు యద్గీభాదికత్వక్షాత్రయా ఉపాసనా శ్చుయంతే. తాః కిం యాను శాఖాను
 శ్రూయంతే - తాస్యేవ వ్యవస్థితాః - ఉత సర్వాను శాఖాను సమృద్ధా ఇతి సంశయః. శాఖాను స్వరభేదా ద్భృతిశాఖ ముద్గీభభేదేన యత్ర శ్రూ
 యంతే - తత్రోద్గీభాదే సన్నిధానా త్రేనైవాన్వితా వ్యవస్థితా ఇతి భూర్వపి పక్షః. రాధాస్తవ్య - యద్యపుద్గీభవ్యక్తిభేదో విద్యతే - తథాపి
 తత్ర తత్ర త్రోద్గీభజాతీయత్వేన సమృద్ధా త్సన్నేసాం చోద్గీభజాతీయత్వాదిశేషత్వాత్ “ ౧ ఉద్గీభ ముపాసిత ” ఇతి శ్రుత్యైవ సర్వసమృద్ధ ఇతి సర్వ
 శాఖాను సమృద్ధ్యస్తే. సూత్రార్థమ్ - స త్యక్షావబద్ధా ఉపాసనా స్తాను శాఖాను వ్యవస్థితాః, అపితు ప్రతివేదం సర్వశాఖాను సమృద్ధ్యస్త ఇత్యర్థః.
 హిశ్చేతా. యస్తా దుద్గీభజాతీయత్వాదిశేషే సర్వసమృద్ధః - తస్మాదిత్యర్థః. ౧.

౫౪|| సూ. మన్తాదివద్యాఽవిరోధః. ౨.

వాళ్ల బ్రాహ్మణ్యే. అది శబ్దేన జాతి గుణ సజ్జా సామ్యత్వ క్రమ ర్తవ్య కర్తాణి గృహ్యంతే. యథా మన్తాదినా మ్మేకేశా ఖాస్వామ్నా తానామపి శేషిణః క్రతో స్వర్వశాఖాస్వేత్తేన యథాయథం శ్రుత్యాదిభి స్సర్వాను శాఖాను వినియోగో నవిరుద్ధతే - తద్వదిహావ్యవిరోధః.

అక్షావబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౫|| సూ. భూమ్నః క్రతువ జ్ఞాయస్త్యం తథాహి దర్శయతి. ౧.

* ౧ ప్రాచీనశాల బౌద్ధమన్యవ ఇత్యారభ్య వైశ్వానరవిద్యా ఆమ్నాతా. తత్ర వైశ్వానరః పరమాత్మా త్రైలో క్యశరీర ఉపాస్య త్పుతః స్వగ్లోకాదిత్యవాయ్వాకాశాప్యభివ్యవయవః. † తత్రచ ద్వార్యుద్ధా, అదిత్యశ్చక్షుః, వాయుః ప్రాణః, ఆకాశస్పదేహః - మధ్యకాయఇత్యర్థః. ఆపో వసీః, పృథివీ పాదావిత్యవయవవిశేషాః. తత్ర సంతయః - కిమస్య త్రైలోక్యశరీరస్య వ్యస్తస్థాపనం కర్తవ్యమ్ - ఉత వ్యస్తస్య సమస్తస్యచ - అథ సమస్తస్యైవేతి. కిం యుక్తమ్. వ్యస్త

౫౪|| సూ. మన్తాదివద్యాఽవిరోధః. వేదాంతోత్పన్నానాం* అగ్నేయై హూత్రం వేత్తిత్యదిమన్తాగ్నిం వేదాంతరూపి పరిగ్రహా ద్యప్తః. బహ్వృచపతిస్య * యో జాత ఏవ ప్రథమో మనస్సానితి సూక్తస్య * అభ్యర్థ్యనే నజనీయం శక్యమితి వినియోగో ద్యప్తః. * ఆతోఽగ్నిదో మియ ఇత్యుపదిష్టా జాతి స్తదుపదేశకరహితే కాఖాభేదే * ఛాగస్య వహయా మేనసాఽనుబ్రూహిత్యాక్రియతే. ఏవం గుణాదీనాం వినియోగో ద్రవ్యస్యః. ప్రకరణామ్నానమూత్రేకాన్యత్ర ప్రవేశాభావే మన్తాదీనామపి కాఖాన్తరే ప్రవేశో నహ్యదిత్యతిప్రసజ్జహాన స్తర్కేఽభిప్రేతః. అని రోధః - కాఖావిశేషస్యాన్యత్ర ప్రవేశే విరోధాభావః. మన్తాదీనాం శ్రుత్యాదిభి వినియోగా దవిరోధకృత్ - ఇహాత్మ్యక్షిభవదశ్రుత్యా వినియోగా దవిరోధ ఇత్యభిప్రాయః ఏవం నర్యకాఖాసూక్తిధానపుత్ర్యై నర్యకాఖినా ముపాసనేవ్యధికారఃఫలమ్,

అక్షావబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౫|| సూ. భూమ్నః క్రతువ జ్ఞాయస్త్యం తథాహి దర్శయతి. పూర్వాధికరణే ఉద్దీధాకం ప్రస్తుతమ్ - తత్ర సామావయవభూతో దీధాదే సమస్తస్య వ్యస్తస్యస్తాపనం శ్రుతిసిద్ధమ్ - ఏవం వైశ్వానరవిద్యాయాం కిం సమస్తస్థాపనం కార్యమ్ - ఉత వ్యస్తస్య - ఉతోధ యస్మైతి శబ్దయా నజ్జతిః. † స్వగ్లోకాదిమ్ కిం కి మవయవభూత మిత్యుక్తాహ (తత్రచేతి) కిం వైశ్వానరవిద్యాయాం వ్యస్తాపనసమిధిః - ఉత వ్యస్తస్య సమస్తస్యచ - ఉత సమస్తస్యైవ. కిం ప్రత్యవయవం ఫలశ్రవణాత్ * యస్తీవ్రతమేవ మిత్యుపాసనసముదాయానూనాదః - ఉత వ్యస్తే

౫౪|| సూ. మన్తాదివద్యాఽవిరోధః. ౨.

(వే.సా.) వా శబ్దోఽవధారణే. యథా క్రత్యజ్ఞభూతానాం మన్తాగ్ని మేకైకశాఖాగతానామపి నర్యకాఖాగతక్రత్యస్యయేనావిరోధః. ౨.

(వే.పీ.) వా శబ్దశ్చాప్తే. యథా మన్తాదీనాం క్రత్యజ్ఞభూతానామేకైకశాఖాభిపేతానాం నర్యకాఖాన క్రతో ర్కత్యేన నర్యత్ర నమ్న ణ్ణో నవిరుద్ధతే - తద్వచ్చావిరోధః. ౨.

౫౫|| సూ. భూమ్నః క్రతువ జ్ఞాయస్త్యం తథాహి దర్శయతి. ౧.

(వే.సా.) వైశ్వానరవిద్యాయాం త్రైలోక్యశరీరయోహావ్యస్య స్వగ్లోకాదివృద్ధివ్యస్తానాం వైశ్వానరాత్తేనా మూర్ధాదిపాదపర్యంతాయ చర్య మభిధాయ "౨ యస్తీవ్రత మేవం ప్రాదేశమాత్ర మభిధిమాన మాత్మనం వైశ్వానర ముపాస్తే న నరేన్యథా లోకేషు" ఇత్యాదినా బ్రహ్మను భవః ఫలం చాభిహితమ్. తత్ర మూర్ధాద్యవయవప్రాపనాత్ భూమ్నః సమస్తాపనస్య జ్యాయస్త్యం ప్రామాణికత్వ మస్తి; తత్రైవ బ్రహ్మను భవఫలాభిధానాత్. తత్రాయవయవప్రాపనమ్, తత్ర తత్ర ఫలకీయం చ క్రతావిన ద్రవ్యవ్యక్తమ్, యథా "౩ వైశ్వానరస్థానిదశశకాలం నిర్వృపే త్పుత్రే జాతే" ఇత్యుక్త్యా, "౩ య దష్టాకపాలో భవతి" ఇత్యుక్త్యా; తథా. సమస్తాపనస్యైవ శ్రేయ్యన్యన్యతీ శ్రుతిః "౪ దివమేవ భగత్తా రాజన్" ఇత్యవయవప్రాపనశేదభిహితే "౪ మూర్ధా తే వ్యవతివ్యవద్యాన్నాగమిష్య" ఇత్యాదినాఽనర్థం బ్రువంతీ. ౧.

౧|| ఛాం - ౫ - ౧౧ - ౧. ౨|| ఛాం - ౫ - ౧౨ - ౧. ౩|| యజ్ఞ - ౨ - ౨ - ౫ అమ్. ౪|| ఛాం - ౫ - ౧౨ - ౧. ౨.

స్వేతి. కుతః. ఉపక్రమే వ్యస్తోపాసనోపదేశాత్. లిఖాహ్యుపదిశ్యతే - ఔపమన్యవాదయః కిలోద్దాలకపక్షాః కేయ మశ్వపతి ముపనద్య * ౧ ఆత్మాన మేవేమం వైశ్వానరం సమస్త్యధ్యేషి తమేవ నౌ బ్రూహీతి వచన్ముః. సచ తేభ్యః ప్రత్యేకం స్వోపాస్యాత్ ద్యుప్రభృతీనుకవద్యోన్య మూధాదిమ వ్యస్తేమాపాసనం తత్రతత్ర ఫలం చోక్తవాత్ * ౨ అత్యున్నం పశ్యతి ప్రియం భవత్యస్య బ్రహ్మవర్చసం కులే య ఏత మేవ మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే మూధా జ్యేష ఆత్మ స ఇతి ఏవ వై సుతేజా ఆత్మా వైశ్వానర ఇత్యాదినా. తేషు తేమాపాసనేమాపావ్యస్య † వైశ్వానరత్వం చాహ. అతో వ్యస్తస్యోపాసనం కర్తవ్యమ్. † చరత్ర * ౩ యస్తేతి మేవం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్త ఇతి - ద్యుప్రభృతిప్రదేశావచ్చిన్నమాత్రే † వైశ్వానరే ఉక్తస్య మూధాద్యుపాసనస్య సమాసేనాపసంహార ఇత్యవ గతన్యమ్.— † అచర ఆహ ఏవమేవ సమస్తస్యోపాసనం కార్యమితి - పృథక్ఫలనిర్దేశాత్. * ౩ యస్తేతి మేవం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే స సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేషామేతన్నన్న మత్రితి. సచైతావతా వాక్యభేదః - † యథా భూమవిద్యోపక్రమే నామాద్యుపాసనం తత్ఫలంచాభిధాయ * ౪ ఏవతు వా అతిపదతియ సుత్యేనాతిసగతీత్యాదినా భూమవిద్యా ముపదిశ్య * ౫ స స్వరా ద్యుపతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామ చారో భవతీతి తత్ఫలంచ వ్యవదిశతి - తత్ర భూమవిద్యాపరత్యేషి వాక్యస్య - నామాద్యవాస్తవోపాసనం తత్తత్ఫలం చాక్షేక్రియతే - తథాఇహోపీతి.

సమస్తేచ ఫలశ్రవణా దుభయత్ర విధిః కల్ప్య-ఉత్ర ప్రత్యేకఫల శ్రవణ మర్థవాదః. ఆద్యే వ్యస్తోపాసనవిధిః. ద్వితీయే ఉభయవిధిః. తృతీయే సమస్తస్యై విధిః. * ఆత్మన్నమ - ఆన్నమితి. ద్వియం పశ్యతి - అస్య కులే బ్రహ్మసన్నిధిం భవితీత్యన్వయః. † వైశ్వానరోపాసనం హ్యుపక్రాన్తమ్ - తత్కర్తృం మూర్ధమాత్రోపాసనోపదేశ ఇత్యత్రాహ (వైశ్వానరత్వంచాపేతి) * ఏతమేవ మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్త ఇత్యాదివ్యర్థః. † వ్యస్తోపాసనం విపక్షితం చేత్ - కన్తం సమస్తస్యోపసంహార ఇత్యత్రాహ (చరత్రేతి) † (వైశ్వానరఉక్తస్య) వైశ్వానరవిషయత్యేమాకస్యేత్యర్థః. † (అచరఆపేతి) పృథక్ఫలనిర్దేశాత్ - వ్యస్తోపాసనపరత్వప్రకృతీ ఫలనిర్దేశాత్. వాక్యభేదః - మహావాక్యభేదః. † అనేకార్థప్రతిపాదనేనత్యసి వాక్యైకత్యే దృష్టాన్త మాహ (యథాభూమీతి) సమస్తోపాసనం ప్రధానపరిపాద్యమ్ - వ్యస్తోపాసనం ప్రాసంగికమితి సవిరోధ ఇతిభావః.

(వే.పీ.) వైశ్వానరవిద్యాయాం స్వర్గోకాదిత్య వాయుకాశపుణ్యవయపూ వైశ్వానరాత్మోపాస్య క్షుత్యః. తత్ర కిం వ్యస్తస్యైతాపా సనం కార్యమ్ - ఉత వ్యస్తస్య సమస్తస్యచ - ఆధ సమస్తస్యైవేతి సంశయః. “౨ ఔపమన్యవం కంత్రి మాత్మాన ముపాస్య ఇతి దివమేవ భగవౌ రాజన్” ఇత్యాదినా స్వర్గోకాది పుణ్యస్థానాం వైశ్వానరాత్మనా మూర్ధాది పాదాస్త్రావయవత్వ మభిధాయ, తత్ర తత్ర వ్యస్తస్యై తాపాసనం ఫలంచ వివేచయితి పశ్యాత్ “౩ యస్తేతిమేవం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే” ఇతిపూర్వాక్తస్య సమాసేనాపసంహారఇతి యుక్తమ్. అతో వ్యస్త స్యైతాపాసనం కార్యమితి ప్రథమగీత్యుక్తః. సమస్తోపాసనస్య “౩ సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేషామేతన్నన్న మత్రి” ఇతి వ్యస్తోపాసనఫలేభ్యః ఫలాన్తరవిధానా ద్యస్య స్య సమస్తస్యోపాసనం కార్యమితి ద్వితీయగీత్యుక్తః. రాధాన్తస్య “౧ ఆత్మానం వైశ్వానరం సమస్త్యధ్యేషి తమేవ నౌ బ్రూహ” ఇత్యారభ్య వైశ్వానరాత్మన స్వర్గోకాదిపుణ్యస్థానాం మూర్ధా దిపాదాస్త్రావయవత్వ మభిధాయ, “౩ యస్తేతిమేవం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే స సర్వేషు లోకేషు” ఇత్యుప సహారా దేకస్యైవ వైశ్వానరాత్మానై త్రైలోక్యశరీరస్య పరస్య బ్రహ్మణః ఉపాసనం విధాయ ఫలంచ “౩ సర్వేషామేతన్నన్న మత్రి” ఇతి “౨ తద్వజ్జేషీకతూల మగ్న ప్రాతం ప్రమాద్యైవేవం హస్య సర్వే పాప్తాః ప్రమాద్యస్తే” ఇతిచ సర్వేషా మత్రినా మవిశేషేణ భోగ్యభూతం పరం. బ్రహ్మమభివృత్తి, తద్విరోధిశ్చ సర్వపాప్తాః దహతీ, త్యుక్తమితి గమ్యతే. అత ఏకవాక్యత్యా త్నమస్తస్యైతాపాసనం కార్యమ్. వ్యస్తవాదస్తు స్వర్గోకాదీనాం మూర్ధాద్యవయవత్వేజ్ఞాపనార్థః. తత్ర తత్రచ ఫలవాదః “వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపే త్సుత్రే జాతే యదష్టకపాలో భవతి” ఇత్యాదివ ద్విప్రస్యం. నూత్రార్థస్య - భూమ్నాజ్యాయస్త్యమ్ - సమస్తోపాసనస్యత్రోప్యమ్; ప్రామాణికత్వమిత్యర్థః. ఏకవాక్యత్యావగతేః వ్యస్తవాదః క్రతువ ద్విప్రస్యం. “వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ యదష్టకపాలః” ఇత్యాదిః క్రతావివర్త్యర్థః. తథాపి దర్శయతి- సమస్తోపాసనస్య జ్యాయస్త్యమేవ దర్శయతి క్రుతిః. “౨ మూర్ధాతే వ్యవతిష్ఠద్వన్తాం నాగమన్య” ఇత్యాదినా వ్యస్తోపాసనేనానర్థం బ్రువన్తి. ౧.

† ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే భూమోజ్యాయస్తాద్విమితి, భూమ్నః - విఫలస్య - సమస్తస్యైవ - జ్యాయస్తాద్విమ్ - ప్రామాణికత్వ మిత్వర్థః. ఏకవాక్యత్వావగతే. తథాహి * ౧ ప్రాచీనశాల ఔపమస్య ఇత్సవక్రమ్య * ౧ ఉద్దాలకో హ వై భగవన్ప్రాప్తాయ మారుణి స్ఫుస్పృతిమ మాత్మానం వైశ్వానర మధ్యేతి తం హస్తాన్యగచ్ఛామేతి వై శ్వానరాత్త బుభుత్సయాపమస్యవాదయః పశ్చ మహర్షయః త ముద్దాలక ముపేత్య తత్ర వైశ్వానరాత్తవేదన మలభమానా స్తేనచ సహశ్వపతిం కేకయం వైశ్వానరాత్తవేదిన ముపసజ్యమ్య * ౨ ఆత్మాన మేవేమం వై శ్వానరం సమస్తీత్యధ్యేషి తమేవ నో బ్రూహీతి పుష్ట్యా తత్సకాశాత్ పరమాత్మానం వైశ్వానరం స్వర్లోకాది పృథివ్యంతరీర ముపాస్య మవగమ్య తత్ఫలం చ సర్వలోకసర్వభూతసర్వాత్మాన్ భూతలహ్మనుభవ మవగతవస్త ఇత్సవసంహారతో వాక్యస్యైకత్వ మవగమ్యతే. ఏవ మేకవాక్యత్వేనవగతేనత్యవయవవిశేషేషాపాస్తివచనం ఫలనిర్దేశ్య సమస్తోపాసనకదేహా † సువాదమాత్ర మితి నిశ్చి యతే. † క్రతువత్ యథా * ౩ వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ పుత్రే జాతఇతి విహితస్యైవ క్రతో రేకదేశాః * ౩ య దక్షాకపాలో భవతీత్యాదిభి రనూద్యచ్ఛే - తథా సమస్తోపాసనమేవ న్యాయ్యమ్. సమస్తోపాసనమ్. తథాహి దర్శయతీయం శ్రుతిః వ్యస్తోపాసనే అనర్థం బ్రువతీ * ౪ మూర్ధా తే వ్యపతివ్యద్యన్తాం నాగమివ్యభితి, * ౫ అన్ధో భవి వ్యసి యన్తాం నాగమివ్యభిత్వాదికా. † అత ఇద మవ్యస్తామ్ - యన్నామాద్యుపాసనసామ్య ముక్తమ్ - తత్రహి నామా ద్యుపాసనేవ్యవస్థో నశ్రుతః, † నామాద్యుపాసనేభ్యో భూమోపాసనస్యాతిశయితఫలత్వం శ్రుతమ్ * ౬ ఏవతు వా అతివ దతి య సుత్యేనాతివదతితి., † తత ఏవ తత్ర భూమవిద్యాపరత్వేషి వాక్యస్య - నామాద్యుపాసనానాం సఫలనాం వివక్షీ తత్వమ్ - † అన్యథాఽతిశయితఫలత్వమిమిత్యాతివాదేన భూమవిద్యాస్మత్ప్రనుపపత్తే. అత సమస్తోపాసనమేవ న్యాయ్యమ్.

భూమజ్యాయస్తాద్విధికరణం సమాప్తమ్.

† (ఏవంప్రాప్తఇతి) భూమశబ్దో ద్వివరః. వైశ్వానరాత్తజ్ఞానాస్ఫుటి ద్యుపుష్పివ్యాద్యవయవవిశిష్టవిషయోపాసనతత్ఫలోపదేశాదేక వాక్యత్వమవగతమ్. † (అనువాదమాత్రమితి) నయదాయోపాసనతత్ఫలే వివక్షితే - తద స్తద్రతదేశకదేశోపాసనతదేశకదేశఫలకఫలమనువాదఇత్వర్థః. సమస్తోపాసనసఫలే సర్వదేశసర్వకాలవర్తి నమస్తభోగ్యతాతం వ్యావర్తకమితి దర్శయితుం ఫలైకదేశానువాదః కృతః - సతు తథాఽనుష్ఠాయమితి జ్ఞాప యితుమ్ - ఇతరథా వాక్యభేదాత్. వ్యస్తోపాసనే ప్రత్యవాయకభవాచ్చ యథోక్త ఏవార్థః. † (అతఇదమవిత్యాది) అన్యార్థకమా మేకం వైవిధ్య మిత్వర్థః, † వైవిధ్యంతర మావా (నామాద్యుపాసనేత్యభితి) నామాద్యుపాసనానాం భూమవిద్యోపయోగిత్యనుష్ఠి - అధిక్యవ్య ప్రయోగిత్యేనా పేక్షితత్వాత్. † అతిశయితఫలకమను - తతః కిమిత్యత్రాహ (తతఏవేతి) † వివక్షితత్వ ముపపాదయతి (అన్యథేతి) ఏవమర్థాన్తరాణాం ప్రధా నాశ్లోపయోగిత్యా న్నవాక్యభేదో భూమవిద్యాయామ్ - అత్రతూపాసనానా మన్యోన్యోపయోగిత్యభావా ద్వాక్యభేదస్త్విత్యేవేత్యర్థః అతఇతి అధికరణాశ్లోపసంహారః. జ్యాయస్తాద్వికల్పణా ద్యస్తోపాసనపక్షోపి మాత్ర కా రాభిమత ఇతిచేన్న - వాక్యభేదాది ప్రసక్తాత్. జ్యాయస్తాద్వికల్పన్త ప్రామాణికత్వాభిప్రాయేణాప్ర్యవసన్నః.

† క్రతువదితి - దర్శపూర్ణమాప్రభుభిషు సామస్త్యేన పాజ్ఞస్య ప్రధానస్యైకస్య వివక్షితత్వవదితి పరే వ్యాపత్తే. తతోఽపి భావ్యక్త ద్యుష్టాప్త సమైవతః - సామ్యకప్రకర్షాత్.

క్రతో రక్షోపదయ త్ఫలోపదయవదిత్యే - తే వ్యస్తోపాసనస్య మాత్రానుమతిమపి మన్యస్తే. తదయంక్రమ్ - జ్యాయస్తాద్వికల్పసాన్య భావీక్షేః పూర్వాక్రత్వాత్, ఏ క్షోపాసనవిద్యాయా ఇతరప్రశంసార్థత్యాభిప్రాయకల్పనాగౌరవా, త్రిన్యవ గతిశాన్యత్వాభావేనపపత్తే.

భూమజ్యాయస్తాద్విధికరణం సమాప్తమ్.

౫౬॥ సూ. నానాశబ్దాదిభేదాత్. ౧.

ఇహ బ్రహ్మవిద్యా సుర్యా బ్రహ్మప్రాపిరూపమాత్మేకఫలాః - సద్విద్యా, భూమవిద్యా, దహరవిద్యో, హోసల విద్యా, శాష్ట్యవిద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, లనస్వయవిద్యా, † లక్షరవిద్యాదికా, ఏకశాఖాగతా శ్యాఖాస్థరగతా శ్చోదా హరణమ్ - అన్యః ప్రాణాద్యేకవిషయఫలాశ్చ. కి మత్ర విద్యైక్యమ్ - ఉత విద్యాభేదఇతి సంశయ్యతే. † అత్రై వాసాం పరస్పరభేదే సమర్థితేనత్యేకస్యా దహరవిద్యాదికాయా సుర్వవేదాస్తప్రత్యయన్యాయః. † కిం యుక్తమ్. విద్యై క్యమితి. కుతః. వేద్యస్య బ్రహ్మణ ఏకత్వాత్. వేద్యఃహి విద్యాయా రూప మతో రూపైక్యా ద్విద్యైక్యమితి.

† ఏవంప్రాప్తేభిధీయతే నానేతి నానాభూతా విద్యాః. కుతః. శబ్దాదిభేదాత్. అదిశబ్దేనాభ్యాససంఖ్యగుణ ప్రక్రియానామధేయాని గృహ్యంతే. శబ్దాంతరాదిభి రత్ర విధేయభేదహేతవ్రాఽనుబంధభేదాః పృశ్యంతే. † యద్యపి వేదో పాసీతేత్యాదయః శబ్దాః ప్రత్యయావృత్త్యభిధాయినః, ప్రత్యయాశ్చ బ్రహ్మైకవిషయాః - † తథాపి తత్తత్ప్రకరణోదిత

౫౬॥ సూ. నానాశబ్దాదిభేదాత్. పూర్వం విద్యావిశేషవిషయవిస్తా కృతా - ఇదానిం సర్వవిద్యావిషయవిస్తా క్రియతఇతి సంగతిః. † (అక్షరవిద్యాదికాఇతి) అదిశబ్దేన న్యాసో వివక్షితః. సూత్రేఽపి - శబ్దాదిభేదసద్భావాత్. ఉదాహరణం విషయ ఇత్యర్థః. కిం సర్వాసాం పరవిద్యా నామైక్యమ్. ఉతభేదః. కిం సర్వాసాం బ్రహ్మకర్తృత్వముక్తిఫలకత్వావిశేషా దైక్యం న్యాయ్యమ్ - కిం విద్యానాం తత్తద్గుణవిశేషవిష్టతయా శ్రుతానాం తావతా నిరాకాఙ్క్షత్యా భేదోన్యాయ్యః. ప్రథమే విద్యైక్యమ్. ద్వితీయే విద్యాభేదః, † పానయ క్షుణ్ణం పరిహరితి (అత్రైవాసామిత్యాదినా) అవిశేషపుః శృంజణస్య ప్రకరణభేదస్యన విద్యాభేదహేతుత్వేనైవ సతిహి విద్యావిశేషజాం భేదాభేదవిచారతారః - తన్న ద్రవోక్త మర్థ ముప జీన్యపూర్వం సర్వవేదాస్తప్రత్యయన్యాయాఽవతారితః - తదవేక్షితః పరస్పరభేదోఽత్ర నిరూప్యత ఇత్యర్థః. అవిశేషపుఃశృంజణస్య ప్రకరణభే దస్యన భేదహేతుత్వే కర్తృకాన్వీనైవ హేతుపపాదన మవిధేయభూతవాక్యార్థజ్ఞానమాత్రోపాయత్వనిరాసార్థ మితిదం న్యయమేవ వక్ష్యతి. † (కిం యుక్తమితి) రూపైక్యం ఫలైక్యంచ పూర్వపక్షహేతుః.

† (ఏవంప్రాప్తయతి) విధేయమ్ - సాఙ్గం ప్రధానం కర్త. అనుబంధాః - తదేకదేశధాత్వైక్యాయః. శబ్దాదయోఽనుబంధభేదహేతుత్వేన ప్రధానవిధేయభేదహేతుక ఇత్యర్థః. † (యద్యపిత్వాది) విషయైక్యమి ధాత్వైక్యేనా ద్రూపభేదో మాభూదితి ప్రత్యయావృత్త్యభిధాయిన ఇత్యుక్తమ్. యజతి దహతి జాహూత్యాదయో భిన్నార్థకమైన లోకే పున్రేపిత్వా - అత శ్యాప్రేపి తే సాన్విధిభూతానుబంధభేదజ్ఞాపకాః. ఉపాసనధ్యానాది శబ్దాః ఏకార్థకమైన పున్రేపిత్వా - వేదసాపాననాదిశబ్దాశ్చ సామాన్యవిశేషభావేనైకార్థవిషయాః - తత్కర్తృ మనుబంధ భేదజ్ఞాపకత్వ మిత్యర్థః. † (తథాపి) * అర్థానైవ విశేషహి నిరాకారతయా ధియా మిత్యభిప్రాయః, సన్వేపంసతి రూపభేదా ల్లోకికేషః. ఉచ్యతే - యాగ దాన హో మేషు ద్రవ్యద్రహణే నమావేషే వేదవోదేశపరస్వత్యాపాదనదేశవిశేషవిష్టప్రహణగోచరతయా యజత్యాదిశబ్దానాం భిన్నార్థత్వేన త్ర త్రద్రూపవిశేష విశేష్టప్రత్యయావృత్త్యవసరిత్య ముపాసనాదిశబ్దానాం తత్తత్ప్రకరణావగతానామ్. తత్రైకైకవిద్యా శ్రహణేతాయాం తేషా ముపాసనాదిశబ్దానాం

౫౬॥ సూ. నానాశబ్దాదిభేదాత్. ౧.

(వే-సా.) సద్విద్యాభ్యాసమవిద్యాసీనాం బ్రహ్మణ ఏకత్యైప్రాపాన్యత్వే తత్సాన్విప్రేరేప ఫలత్వేపున్రపాన్యత్వప్రకారభేదా ద్విద్యాభేదః. ప్రకా రభేదశ్చ శబ్దాంతరాద్యనుబంధభేదా దవగమ్యతే. పూర్వకాఙ్క్షోదితమపి జ్ఞానస్యావిధేయత్వం బ్రువతాం నిరసనాయ పున రారంభమ్. ౧.

(వే-సీ.) సద్విద్యా దహరవిద్యా శాష్ట్యవిద్యా భూమవిద్యాదికాః బ్రహ్మైకాపానసరూపాః బ్రహ్మప్రాప్తిఫలాః కిమేకవిద్యా - ఉత నా నేతి సంశయః. ఉపాన్యస్య బ్రహ్మః ఫలస్యవైకత్యాత్, * వేద * ఉపాసీతేతివ పర్యాయత్వాదేవద్యైతి పూర్వరిపక్షః. బ్రహ్మణ ఏకత్వేన జగ దేకకారణత్వావహతపాస్తత్సద్విద్యనుబంధభేదహేతుభిః పూర్వకాఙ్క్షోదితానుబంధభేదహేతుభిః శృత్వా స్తరాదిభి రేవానుబంధభేదాన్నానాభూతా ఇతి. రాధాస్తః. శబ్దాంతరాదిభిస్త్రోదితై రేవ విద్యాభేదనిర్ధావేషా పునర్యచనం బ్రహ్మప్రాప్తిహేతుభూతం వేదాన్తోదితం జ్ఞాన మవిధేయ మితి కున్య ప్తినిరాసార్థమ్. సూత్రార్థః - సద్విద్యాభూమవిద్యాదికా నానాభూతాః - బ్రహ్మణ ఏకత్వేన సమ్యుపావహతపాస్తాదిభిబ్ధభేదాత్. అదిశబ్దాత్ అభ్యాససంఖ్యగుణప్రక్రియానామధేయాని గృహ్యంతే. ౧.

జగదేకకారణత్వావహతపాప్తత్వాది విశేషణవిశిష్ట బ్రహ్మవిషయ ప్రత్యయావృత్త్యవభోధిః ప్రత్యయావృత్తిరూపాః విద్యా భిన్నైః బ్రహ్మప్రాప్తిరూపలసమ్మన్వయసాన విశేషాభిధాయానిచ నిరాకర్షణి నాక్యాని ప్రతిప్రకరణం విలక్షణవిద్యాభిధాయానీతి నిశ్చయతే. † అన్విన్నశ్శే * ౧ శబ్దాంతరే కర్తృభేద ఇత్యాదిభిః పూర్వకాణ్డోదితైస్సూత్రైః స్పష్టేఽపి పున రిహ ప్రతిపాదనం వేదాంతవాక్యాని † అవిధేయజ్ఞానపరాణీతి కుదృష్టినిరసనాయ, అతో విద్యాభేదఇతి నిశ్చయతే.

౧౧

శబ్దాదిభేదాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౭౧ సూ. వికల్పాదవిశిష్టఫలత్వాత్. ౧.

† బ్రహ్మప్రాప్తిఫలనాం సద్విద్యాదహరవిద్యాదీనాం నానాత్వ ముక్తమ్ - ఇదానీ మాసాం విద్యానా మేకస్మిన్ పురుషే ప్రయోజనవత్త్వేన సముచ్చయోఽపి సమ్భవతి - ఉత ప్రయోజనాభావా ద్వికల్పసతీతి విశయే - కింయుక్తమ్. సముచ్చయోపి సమ్భవతీతి, కుతః. ఏకఫలనాం భిన్న శాస్త్రాధానామపి సముచ్చయదర్శనాత్. దృశ్యతేహ్యేకస్యైవ స్వర్గాదే సాధనానా మగ్ని హేలూత్రదర్శపూర్ణమాసాదీనాం తస్యైవ స్వర్గస్య భూయస్తాప్తేషేత్యైకత్రపురుషే సముచ్చయః - ఏవ మిహాపి బ్రహ్మనుభవభూయస్తాప్తేషేత్యయా సముచ్చయోఽపి సమ్భవతీతి.

విలక్షణప్రత్యయావృత్తి బోధకత్వా విశేషా వ్యుత్పత్తిస్థానీయః - పశ్యాత్తాసాం విద్యానాం భేదాభేదబుధుత్పాదం విలక్షణార్థయ బుద్ధిస్తా ఉపాసనాదికల్పా శబ్దాంతరస్థానీయా ఇతి తథోక్తి రవచారాత్. ఏవం రూపభేద శ్చోక్తి భవతి. బ్రహ్మేతి ప్రకరణభేద ఉక్తః. † అత్రైతదర్శనపరిపాద సస్య ప్రయోజనమాహ (అన్విన్వితి) † (అవిధేయజ్ఞానపరాణీతి) అత్ర నిర్విశేషవిషయజ్ఞానపరత్వముపి నిరసనీయ మననన్దేయమ్. బహువిధకరణేషు బహుభి స్సూత్రై ర్విస్తరేణోక్తార్థస్య సజ్జిహే సారణం కుదృష్టినిరసనంచ ప్రయోజనమ్.

అన్యేకుః * అత్రాసం విద్యాదితి వేదసస్య ద్రవ్యనిష్ఠత్వాదైకత్వేన వివాదికయా స్వరాసమ్భవేన ప్రాక్షణావసూతాదీనామివానా స్వరకార్యభేదాభావేన కర్తృభేదాభావా దాత్తేన శ్చైకత్వాదీదైకత్వ మిక్యుక్తాన్ - అత్తేన కార్యాన్తరాసమ్భవేన సత్తవ దాత్తేనా విద్యాదితి విపరిణామస్య న్యాయత్వాత్, భావాధ్యతాధాన్యేనతి సాధ్యానా మపూర్వాణాం భేదేన భిన్నానుబంధానాం శ్రవణాదివత్ప్రయానాం భేదోపపత్తే ర్విద్యాభేద ఇతి వదన్తి, * ఉపానీత * శ్రోతత్వా మస్తస్యైతి శబ్దభేదాదితి మూలంచ యోజయన్తి. తదయుక్తమ్ - రాగప్రాప్తతయాఽనూదితయో శృంగమానుసయో ర్విధేయేన ద్వావేనైక్యకల్పానుదయత్, అతఏవ సిద్ధాన్తే సాధ్యాపూర్వభేదాక్షికాచేన భేదసమర్థంచాయుక్తమ్. తేసాం విధేయత్వేనైకైకకల్పా - శ్రవణాదిస్వరూపభేదస్య లోకసిద్ధత్వాత్, అక్షారప్రతీతిప్రత్యాకృతపరిపాదవైకత్వరూపకార్యభేదస్య ప్రసిద్ధత్వాత్.

శబ్దాదిభేదాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౭౨ సూ. వికల్పాదవిశిష్టఫలత్వాత్. అన్విన్నదికరణే న్యాసవిద్యాఽభిప్రేతా. † సజ్జిహే మాహ (బ్రహ్మప్రాప్తి) భేదే సిద్ధేనా సముచ్చయ వికల్పనిరూపం యుక్త మితి భావః. కిం సర్వాసాం సముచ్చయః. ఉత వికల్పః. కిం బ్రహ్మప్రాప్తి రేకరూపా - ఉత స్వప్రప్రాప్తి సద్విలక్షణీతి. వైలక్షణ్యే - తదపేక్షయా సముచ్చయః. వికల్పాన్యే - వికల్పః.

౫౭౩ సూ. వికల్పాదవిశిష్టఫలత్వాత్. ౧.

(వే-సా) ఏక శ్చిన్నసాసకే సర్వాసాం పరివిద్యానాం వికల్పః అపరిచ్ఛిన్నానందరూపబ్రహ్మనుభవఫలస్వానివిష్టత్వాత్. ౧.

(వే-చీ.) సద్విద్యాభూమివిద్యాదికానాం బ్రహ్మప్రాప్తి ఫలకానామేక శ్చిన్నయే సముచ్చయోపి సంభవతి - నేతి సంశయః. అగ్నిహేలాత్ర చర్మపూర్ణమాన జ్యోతిష్టోమాదీనాం స్వస్వైకఫలనాం తత్ర భూయస్తాప్తేషేత్యయా యతైక శ్చిన్నయే సముచ్చయో దృశ్యతే - తథా అత్రాపి బ్రహ్మనుభవభూయస్తాప్తేషేత్యయా క శ్చిన్నయే సముచ్చయ స్సమ్భవతీతి పూర్వసిద్ధతే. దేశకః కాలత స్సర్వరూపత కాన్వసమ్భిన్నానందసర్వరూప బ్రహ్మనుభవ స్వరూపాం పరివిద్యానాం ఫలమ్. తస్మైకయా విద్యయాఽవాప్త మిత్యేక శ్చిన్నయే విద్యా స్వరసముచ్చయః ప్రయోజనాభావా న్ననమ్భవతీతి సర్వాసాం వికల్పైతి రాధాకృతః. మూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షేహే - వికల్పవచ - న సముచ్చయ స్సమ్భవతీతి. కుతః. అవిశిష్టఫలత్వాత్. సర్వాసాంహి
బ్రహ్మవిద్యానా మనవధికాతిశయానద్బ్రహ్మనుభవః ఫల సఃవిశిష్టం శ్రూయతే * ౧ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పరమ్ * ౨ న
ఏకో బ్రహ్మః ఆనందః శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్య * ౩ యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం ఽరార మిశం పురుషం
బ్రహ్మయోనిమ్ | తదా విద్యాభివృద్ధ్యాపాపే విధూయ నిరంజనః † పరమం సామ్య ముపైతీత్యాదిభ్యః. † బ్రహ్మహి స్వస్య
పరస్యచ స్వయ మనుభూయమాన మనవధికాతిశయానద్దం భవతి. నచ తాదృశో బ్రహ్మనుభవ ఏకయా విద్యయాఽవా
ప్యతేచేత్ - కిమన్యయేతి నసముచ్చయసమ్భవః. స్వర్గాదేహి దేశతః కాలతః స్వరూపతత్త్వ పరిమితత్వేన త త్ర దేశాద్యపేక్ష
యా భూయస్వసమ్భవా త్తద్భేదస్సముచ్చయ స్సమ్భవతి - ఇహతు తద్విపరీతస్వరూపే బ్రహ్మణి తన్న సమ్భవతి. † సర్వాత్మ
విద్యాః బ్రహ్మనుభవవరోధ్యనాది కర్తావిద్యానిరసన ముభేనబ్రహ్మప్రాప్తిఫలా ఇత్యవిశిష్టఫలత్వాత్సర్వాసాం వికల్పవచ.

† బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరక్తఫలాస్తు విద్యా స్వస్వర్గాదిఫలత్వవ్యభేదం వికల్పేరక - సము
చ్చీయేరన్యా - తాసాం పరిమితఫలత్వేన భూయస్త్యాపేక్షాసమ్భవాత్. తదావా
౫౦॥ సూ. కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయే రన్నవా పూర్వహేత్వభావాత్. ౨.

† అపరిమితఫలత్వాభావాదిత్యర్థః. ౧॥ తై - ఆనం - ౧అను. ౨॥ తై - ఆనం - ౧అను. ౩॥ కిముం-౧-౩.
వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

† రాధాశ్రే - (పరమసామ్యముపైతీతి) అనవధికాతిశయానద్దం బ్రహ్మ స్వనభుక్తానద్దం దదాతి - తతోఽధికానద్దస్యాభావా న్నభూయస్త
దపేక్షాసమ్భవ ఇతి భావః. † బ్రహ్మనుభవస్య ఫలత్వం ఏచ్ఛయతి (బ్రహ్మహితి) † కాల్పిన్యద్యాః విరోధనిరసనాపక్షాః - కాల్పి భృప్రప్రాప్తి
ఫలాః - ఆత స్సముచ్చయసమ్భవ ఇత్యక్తావా (సర్వాత్మవిద్యాఇతి.)

† అనేన సూత్రేణ నర్తతే ముక్తరూపార్థం సంక్షేపేణాహ (బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరక్తఫలాన్వీతి).

౫౦॥ సూ. కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయే రన్నవా పూర్వహేత్వభావాత్. † ఆత్ర వ్యాఖ్యేయం చరమపదం వ్యావృప్తే (అపరిమి
తేతి) * సముచ్చీయే రన్నవేత్స్యక్షేపి సముచ్చయవికల్పయోః కిం నియామక మిత్యపేక్షాయాం ఇచ్ఛా నియామికాన్యాదితి * యథాకామ మితి
పదస్యార్థః.

విద్యానా మేకరూపం ఫలం సమాధా సాక్షాత్కరణమితి పరే. తదయుక్తమ్ - సమాధా సాక్షాత్కరస్య విద్యాశరీరాస్తరభావాత్,
తస్యచ ఫలభావేఽపి త త్తద్గుణవిశేషవిశిష్టవిషయతయా భిన్నరూపత్వాచ్చ వికల్పానుపపత్తే. సాక్షాత్కార స్వైకరూపత్వేపి బద్ధనిపుత్త్యవస్తరభావి
బ్రహ్మనుభవవైషమ్యకక్షా నిరాసేన వినా సముచ్చయనిరాసాయోగాచ్చ బద్ధనిపుత్తిపూర్వకబ్రహ్మనుభవస్వైకరూప్యం వక్తవ్యమ్.

అశ్యేథు సమ్యాత్కృతాననవిషయం విచార మాహుః. తదయుక్తమ్-సమ్యాతి వినాశ విభాగ విభక్త్యాపాననసముచ్చయస్యాప్రామాణికత్వోపపాదనాత్.
తేచ - * యేచేమే రణ్యఇత్యక్త దేవయానపభవస్య ఫలత్వేనాపాదనా దేకాధికారపరిగృహీతత్వా దాగ్నేయాదీనామివ సముచ్చయఇతి పూర్వ
పక్షం కృత్వా - ఆగ్నేయాదీనామివ ప్రసరణైక్యాధికారవాక్యైక్యాభావాదిభిః ప్రతిప్రకరణం నిరాకాక్షాణాం విద్యానాం మిథ స్సమ్భదానుపపత్తేః,
* యేచేమే ఇత్యాదివాక్యస్య గతినిధిపరత్వేన బ్రహ్మప్రాప్తే రమాప్యమానతయాఽధికారవాక్యత్వాభావాత్, ఏకస్మిక్తదోషే విహితప్రాయశ్చిత్తనా

౫౦॥ సూ. కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయే రన్నవా పూర్వహేత్వభావాత్. ౨.

(వే-సా.) బ్రహ్మస్వతిరక్తవిద్యాఫలస్య పరిమితత్వాత్ భూయస్త్యాపేక్షయా సముచ్చయ స్సంభవతీ యథాకామం సముచ్చీయేరన్, విక
త్పేరన్యా.

(వే-దీ.) బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరక్తఫలావిద్యాః - కామ్యాః తాస్తు యథేష్టం సముచ్చీయేరన్ - వికల్పేరన్వా - పూర్వహేత్వభావాత్. తత్ఫలస్యా
పరిమితత్వాభావాత్ భూయస్త్యాపేక్షయా సముచ్చయ స్సమ్భవతీత్యర్థః.

౫౯॥ సూ. అక్షేమయథాశ్రయభావః. ౧.

ఉద్గీర్ణాదిత్రవ్యజ్ఞేష్వాశ్రితాః * ౧ ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీతేత్యాదికా విద్యాః కి ముద్గీర్ణాదివ త్స-త్వస్థలయా క్రతుషు నియమేనోపాదేయాః - ఉత గోదోహనాదివ త్స్వరూపాథతయా యథాకామ మితి విశయే-

మివ వికల్ప ఇత్యుచూః. తదయుక్తమ్ - * అసృయ ఇమే గ్రామ ఇష్టాశ్రాతై దక్ష మిత్యుపాసతే తే సూమ మభినవ్యునస్తీతి పితృయోగవ్యవస్థ ఫలత్యేనాపాదానైఽపి ప్రత్యేకం ఫలసాధనత్యేన విహితానా మిష్టాశ్రా దక్షతాదీనామివ విద్యాదీనామివ సముచ్చితైర్వికఫలసాధనవ్యవస్థానా, దధికారవాక్యభేదాదిభిః ప్రత్యేక మేకరూపఫలసాధనత్యే సిద్ధావస్థస్యై దధితేఽపి పలాతిశయనమృగనయూ త్యోజిత్యేషు దర్శన పూర్ణమాన విశ్వజి వాదీనామివ సముచ్చయశక్త్యాః దుష్టివారత్యే, చ్చ. అత స్తైవావిశ్వఫలజ్యేన నిరాకార్యా. సముచ్చిత్య సాధనత్యే పూర్వపక్షితే ప్ర త్యేకం నిరపేక్షసాధనత్వం సిద్ధావస్థం స్యాత్ - తత్రేవ అవిశిష్టఫలత్వాదిపేతు ర్వ్యవతే - సాధ్యావిశిష్టత్వాత్. అవిశిష్టం ఫలం ప్రతి నిరపేక్షసాధనత్వంపి సాధ్యమ్. తద్ధేతత్తా-భిప్రేతా ఇతిచేత్ - అనపేక్షితకర్తృత్వై రపేక్షితస్వానరణమ్, సూత్రాస్సానరణ్యం చ స్యాత్. అతోయథా భాష్యమేవార్థః.

ఇతరేనచ - కామ్యైస్త్రిత్యాదిమాత్ర మధికరణాన్తర మాచూః. తదయుక్తమ్ - అవిశిష్టఫలత్వైభావస్య స్ఫుటత్వాత్. సూత్రప్రయోజ నంతు విద్యాత్వసామాన్యప్రసక్తవికల్పనివారణమ్ - కామ్యైషు విద్యాను సూత్రస్సారస్వేన సామాన్యతో నిరూపితాస్వపి ముముక్షుశ్చ భవతి ప్రయోజనమ్ - విద్యాభ్యక్తుసమృద్ధ్యర్థానా ముద్గీర్ణాద్యుపాసనానాం క్రతుఫలప్రతిబంధక ర్తృభావభూయస్త్యాద్యనవజ్యేన వికల్పసముచ్చయా ద్యాశ్రయణమ్.

వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౯॥ సూ. అక్షేమయథాశ్రయభావః. యథాకామ మితి వదేన నర్జతి రభిప్రేతా. యథాకామం వికల్ప స్సముచ్చయోవా స్వాదితిహ్యు క్తమ్ - తథోద్గీర్ణాదివిద్యా యథాకామ ముపాదేయా - చవేతి సంశయా త్సన్ధిః. కి ముద్గీర్ణాద్యుపాసనాని క్రతుషు నియమేనోపాదేయాని- ఉతానియమేన. కిం క్రత్యుద్గీర్ణాదిమత్యేన పర్వత్వాదివత్ క్రత్యుద్గాని - ఉత ఫలశ్రవణాత్ పురుషార్థభూతాని. కిం గోదోహనాదీనాం పురుషార్థ త్వం న్వవాక్యే ఫలసమృద్ధ్యశ్రవణాత్ - ఉత క్రతుఫలా త్స్పృశకఫలసమృద్ధ్యశ్రవణాత్. న్వవాక్యే ఫలశ్రుత్యా పురుషార్థత్వంచేత్ - తదభావేన పర్వ

౫౯॥ సూ. అక్షేమయథాశ్రయభావః. ౧.

(నే-సా.) “౧ ఉద్గీర్ణ ముపాసీత” ఇత్యుద్గీర్ణాద్యజ్ఞేష్వాశ్రితానా ముద్గీర్ణాదివత్ క్రత్యజ్ఞభావమేవ. గోదోహనాదివత్ న్వవాక్యే ఫలాన్త రాశ్రవణాత్ ఉద్గీర్ణాదిసంబంధితయా క్రత్యజ్ఞభావౌ నవిరుద్ధతే ఇతి. ౧.

(నే-నీ.) కర్తాశ్చాశ్రయాణా ముద్గీర్ణాద్యుపాసనానాం గోదోహనాదివ దధికారాన్తరత్యేనోపాదానానియమః పూర్వోక్త స్ఫుష్టవతి - నేతి సంశయః. న సమ్యవతితి పూర్వగిష్యతః - “౧ ఉద్గీర్ణ ముపాసీత” ఇత్యుపాసనవిధౌ ఫలాన్తరాశ్రవణాత్ ఉద్గీర్ణసమృద్ధావగతక్రత్యజ్ఞభావా విరోధాత్. ఏవం విధివాక్యేనైవ క్రత్యభావేఽవగతేనతి “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనివదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి....తేనాభా వురతః” ఇతి చ వర్ణనానిరదేశః “౩ న న పాపం జ్ఞోకం శృణోతి” ఇతి చ దర్శనాచమాత్రం స్యాత్. రాక్షాస్సప్త “యదేవ విద్యయా కరోతి.... తదేవ వీర్యవత్తరమ్” ఇతి విద్యాయాః క్రతువీర్యవత్తరత్వం ప్రతి సాక్షాత్సాధనభావతా-ఽవగమ్యతే, ఏవం ఫలసాధనతయా-ఽవగతా విద్యా కిమాశ్రిత్య ఫలం కరోతీత్యుపేక్షాయామ్ “౧ ఓ మిత్యేత దక్షర ముద్గీర్ణ ముపాసీత” ఇత్యుద్గీర్ణ మాశ్రిత్య కుర్యాదితి క్రత్యజ్ఞభూతోద్గీర్ణాశ్రయత్వమాత్రం ప్రతీయతే. అతః ఫలాన్తర సాధనతయా-ఽవగతత్యక్రత్యజ్ఞభావౌ మోపపద్యతే ఇతి గోదోహనాదితుల్యతయోపాదానానియమ స్పిద్యత్యేన. “౩ యస్య పర్ణమయీ జాహూ ర్భవతి న (స) పాపం జ్ఞోకం శృణోతి” ఇత్యుక్తేన పర్ణతాయా జాహూసమృద్ధా త్స్పృగపాపజ్ఞోకశ్రవణం ప్రతి సాక్షాత్సాధన భావౌ నశ్రూయతే. పర్ణతాసమృద్ధిపురవ సమృద్ధమాత్రం శ్రుతమ్. తత్త్వ “౩ పర్ణమయీ జాహూ” ఇతిశ్రుత్యైవ ప్రళమావగతక్రత్యజ్ఞభావం న నిరుద్ధిత్యర్థవదమాత్రమితి విశేషః. సూత్రార్థస్తు - అక్షేమయథాశ్రయభావః ఉద్గీర్ణాదివద్దజ్ఞభావః. గో దోహనాదివత్ తస్యైవాక్యే ఫలసమృద్ధాశ్రవణా దజ్ఞభావౌ నవిరుద్ధతే ఇత్యర్థః. ౧. ౧॥ ఛాం-౧-౧-౧. ౨॥ ఛాం-౧-౧-౧. ౩॥ తి-౩-౧-౧-౨-౨-౨.

నియమేనాపాదేయా ఇతి యుక్తమ్. † నను చాసాం పురుషార్థత్వేనానియమః ప్రతిపాదితః ౧ తన్నిర్ధారణనియమ
 సదృప్తః పురుషార్థప్రతిబంధః ఫలమిత్యత్ర. † సత్యమ్ - తదేవ దృఢయతుం కైశ్చి ల్లిజదర్శనై ర్యుక్త్యా చాక్షిప్యతే.
 † తత్రహి * ౨ తేనాభా కరుణ ఇత్యనియమదర్శనా త్పుకథలత్వ ముక్తమ్. † ఉపాసనాశ్రయభూతోద్గీఢాదివ దుపా
 సనానా మవ్యజ్ఞతయోపాదాననియమే బహుశా హేతవ ఉపలభ్యంతే - † సహ్యత్ర * ౩ గోదోహనేన పశుకామస్య
 ప్రణయేదిత్యాదివ దుపాసనావిధివాక్యే ఫలసమ్మన్దః స్మరయతే. * ౪ † ఉద్గీఢ ముపాసీతేత్యుద్గీఢాదినమ్మన్దితయైవై
 పాసనం ప్రతియతే * ౨ † యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తర మితి వర్తమానాప
 దేశరూపవాక్యానైర్ధాని ఫలసమ్మన్దే జ్ఞాయతే - † స్వవాక్యేనైవావ్యభిచరిత క్రతుసమ్మన్ద్యు ద్గీఢాదినమ్మన్దేన నిర్దాతకత్వ
 జ్ఞభావస్య వాక్యానైర్ధాని ఫలసమ్మన్దనిర్దేశోఽర్థవాదమాత్రం స్యాత్ - అపాపజ్ఞోక శ్రవణాదివత్. అతో యథో
 ద్గీఢాదయ ఉపాసనాశ్రయాః క్రత్వజ్ఞతయా ప్రయోగవిధినా నియమేనాపాదీయంతే - తథాతదాశ్రితాశ్చిపాసనానా
 న్నుభేన క్రత్వజ్ఞభూతాఇతి నియమేనాపాదేయా ఏవ.

౬౦॥ సూ. శిష్టేశ్చ. ౨.

శిష్టిః - శాసనమ్. విధాన మిత్యర్థః. * ౪ ఉద్గీఢ ముపాసీతేత్యుద్గీఢాదినయోపాసనవిధానాచోపాదాననియమః.
 * ౩ † గోదోహనేన పశుకామస్య ప్రణయేదిత్యాదివ ద్విధివాక్యేఽధికారాంతరాశ్రవణా దుద్గీఢాద్యజ్ఞభావ ఏవహి
 విధేయఇతిగమ్యతే.

తస్యివత్ క్రత్వజ్ఞతయా నియమేనాపాదేయతా. పురుషార్థసమ్మన్దశ్రవణమాత్రాచ్యేత్ - ఉద్గీఢాద్యుపాసనానామపి పురుషార్థతయా పురుషార్థత్వా
 న్నియమేనాపాదేయతా. † పాసనార్థ్యం చోదయతి (సన్వితి) † పరిపాలితి (సత్సంకరదేవేతి) న్యతివిశేషా దధికరణా న్తరం మధ్యే ప్రాప్తమ్ - అతో
 సతత్రకృత మిత్యర్థః. † తత్రోక్తాంశమాన (తత్రహితి) † ఆత్ర తద్విచరిత హేతుబహుత్వ మాన (ఉపాసనీతి) † (సహ్యత్రేతి) గోదోహనస్య న్యవా
 క్యే శ్రూయమాణం పురుషార్థసాధనత్వ ముద్గీఢవిరోధి - అత్రతు వాక్యానైర్ధాని ఫలసమ్మన్దస్య విలంబిత సరితీత్యా దర్శనాదమాత్రమితి సతదజ్ఞత్వ
 విరోధిత్యర్థః. † విరోధ్యభావ ఉక్తః - అనుమానహేతుమాన (ఉద్గీఢమితి) ఉద్గీఢగతా ద్విధియా శ్రుతి రూపానస్య తచ్చేషత్వే ప్రమాణమ్ - ప్రీత్య
 దిగతా ప్రాక్షణాదేవేత్యర్థః. † ఫలసమ్మన్దస్య వాక్యానైర్ధాని దర్శయతి (యదేవేతి) వర్తమానావదేశః - వర్తమానవ్యవదేశః. న్యవాక్యస్థే ఫలస
 మ్మన్దే తత్రాపి విధికటాక్షాస్యాత్ - వాక్యానైర్ధాని పాపీ నాస్తీతిభావః. † ఫలిత మర్థమాన (న్యవాక్యేనైవేతి) నిర్జ్ఞాతః-నిర్భీతః. ప్రయోగవిధిః -
 అనుమానకత్వదశావస్థ విధిః. సతు జ్ఞాపకావస్థః. యథా న్యవాక్యానైర్ధాని ఫలసమ్మన్దస్య ప్రకరణానైర్ధాని ఫలసమ్మన్దనిర్దేశ క్రతుసమ్మన్ద జ్ఞానానమ్మన్దేన
 జ్ఞాత క్రత్వజ్ఞభావస్య పర్వత్వస్యాపాపజ్ఞోక శ్రవణఫల మర్థవాదమాత్రం స్యాత్ - అతః పర్వత్వం నియమేనాపాదేయమ్ - తథే దమిత్యర్థః.

౬౦॥ సూ. శిష్టేశ్చ. పూర్వం యుక్తి రుక్తా - వ్యాప్తిరూపాపి యుక్తిః. విధివాక్యస్థఫలసమ్మన్దేవ్యజ్ఞత్వాభావః, విధివాక్యస్థఫలవిర
 హేఽజ్ఞత్వంచపి దర్శయతి. అథ లిక్తాని ప్రదర్శయంతే. † గోదోహనస్యావ్యజ్ఞత్వప్రసజ్గత్వత్వాహ (గోదోహనేనైతి).

౬౦॥ సూ. శిష్టేశ్చ. ౨.

(వే.సా.) "౪ ఉద్గీఢ ముపాసీత" ఇతివిధేః "౨ యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇత్యత్ర విద్యభావాచాన్యజ్ఞభూతా నవిరుద్ధః. ౨.

(వే.దీ.) శిష్టిః - శాసనమ్. విధానమ్. "౪ ఉద్గీఢ ముపాసీత" ఇతి విధానాచ్చ వర్తమాననిర్దేశావగత ఫలసమ్మన్దా త్వాగోపాదీభవమ్మన్దో
 ౨వగతఇతి తదజ్ఞభూతా నవిరుద్ధతే. ఆత ఉపాదాననియమః. ౨.

౬౦॥ సూ. సమాహారాత్. ౩.

* ౧ హేమాత్మపదనా ధైవాపి † దురుద్గత మనుసమాహరతీత్యుపాసనస్య సమాహరనియమో దృశ్యతే. † దురుద్గతమ్ - వేదసహసీన ముద్గతమ్. వేదసహసీనస్యేన సమాధానం బ్రువ త్తస్య నియమేనోపాదానం దర్శయతి.

౬౧॥ సూ. గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ. ౪.

ఉపాసనగుణస్య - ఉపాసనాశ్రయస్య ప్రణవస్య సోపాసనస్య * ౨ తేనేయం త్రయీవిద్యా వర్తతే ఓమిత్యా శ్రావయతోన్మితి శంసతోన్మితి మిత్యుద్ఘాతయతీతి సాధారణ్యశ్రుతే శ్చోచాసన † సమాహారో గమ్యతే. * ౨ † తేనేతి ప్రస్తోతపరామర్శా తస్మిన్పాసనపద ప్రణవ స్ఫుర్వత్ర సంచరతి - అత ఉపాసనస్య ప్రణవసహభావనియమదర్శనాచోద్గీభామ్యుపాసనానా ముద్గీభాదివ స్థియమేనోపాదానమ్.

౧॥ ఛాం - ౧ - ౫ - ౫. ౨॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౯

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే.

౬౩॥ సూ. సవా తత్సహభావాశ్రుతే. ౫.

సచైతదస్తి - యదుద్గీభామ్యుపాసనానాం క్రతుషూద్గీభాదివ దుపాదాననియమఇతి. కుతః. తత్సహభావాశ్రుతేః † ఉద్గీభాజ్ఞభావాశ్రుతే రిత్యర్థః. † అజ్ఞభావేహి సహభావనియమో భవతి. † యద్యపి * ౩ ఉద్గీభ ముపాసితేత్యప్రికపదసముదాయేఽధికారాంతరం న ప్రతీయతే - తథాపి తదనంతరమేవ * ౪ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా

౬౧॥ సూ. సమాహారాత్. సమాహారః - సమాధానమ్. † కథం దృశ్యత ఇత్యత్రావా (దురుద్గతమితి).

౬౨॥ సూ. గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ. ఉపాసనార్థత్వవివక్షయా తదాశ్రయస్య గుణత్వవ్యవదేశః. † (సమాహారోగమ్యత ఇతి) సమాహారః - అన్యత్ప్రతి. సోపాసనప్రణవాశ్రుత్యోపాసనానుస్మృతిర్దమ్యత ఇత్యర్థః. † తదుపపదయతి (తేనేతి).

౬౩॥ సూ. సవాతత్సహభావాశ్రుతే, † ఫలితమర్థమాహ (ఉద్గీభాజ్ఞభావాశ్రుతేరితి) † కథ మయ మ్న ఇత్యత్రావా (అజ్ఞభావేహితి) సహభావమాత్రస్య పూర్వపక్షీణాప్యక్షీకృతత్వా త్పిసాభావనియమ ఇత్యుక్తమ్. సహభావనియమ ఏవాజ్ఞప్తిమ్. అజ్ఞత్వవిరోధి శృంగోఫలసాధనత్వం నూత్రాభిప్రేతమ్. † గోదోపాసనవాక్యనామ్యప్రతిపాదనేన తదుపపదయతి (యద్యపితి) సహవాక్యస్థత్వం వాక్యాన్తస్థత్వం న ప్రయోజకమ్ - విశిష్ట్యానిశిష్ట్యావేన ప్రయోజకా. పర్వతావిధివాక్యే విలబ్ధద్యయ మ స్తి - పర్వతాయా అపాపక్షోక్తప్రణాంప్రతి సాధనత్వాశ్రయణా, త్వలస్య వాక్యా

(నే.సా.) “౧ ఉద్గీభ మనుసమాహరతి” ఇతి వేదసహసీనస్యేన సమాధానం బ్రువత్ వేదసహస్యతాం స్మృతయతి. ౩.

(వే.దీ.) ఇతశ్చ. “౧ హేమాత్మపదనా ధైవాపి దురుద్గత మనుసమాహరతి” ఇత్యుద్గీభ వేదసహసీనస్యేన సమాధానం బ్రువత్ వేదసహస్య పాదాసనియమం దర్శయతి, దురుద్గతమ్ - వేదసహసీన ముద్గతమ్ ౩.

(వే.సా.) ప్రకృతోపాసనవైస్త్రివ “౨ ఓ మిత్యాశ్రావయతోన్మితి శంసతోన్మితి మిత్యుద్ఘాతయతి” ఇతి సర్వత్ర సజ్జరతః ప్రణవస్య గుణత్వే హేమాసనసన్యాసి సజ్జరారాదుపాస సోపాదాననియమో గమ్యతే, అతః పూర్వోక్తోపాదాననియమో నసంభవతి. ౪.

(వే.దీ.) ఇతశ్చోపాదాననియమోఽవగమ్యతే. ప్రణవగుణత్వేనావగతస్యోపాసనస్య సాన్, ణ్యంహి హ్యాయతే “౨ తేనేయం త్రయీవిద్యా వర్తతే ఓ మిత్యాశ్రావయతోన్మితి శంసతోన్మితి మిత్యుద్ఘాతయతి” ఇతి. తేనేతి ప్రకృతపరామర్శాచోపాసన ఏవ ప్రణవస్ఫుర్వత్ర సజ్జరతి. అతః ప్రణవసహభావనియమదర్శనా దుపాదాననియమో నిష్ఠియతే. ౪. ౩॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧. ౪॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦.

(వే.సా.) వైకత్. అజ్ఞభావాశ్రుతేః, అజ్ఞభావైహి సహభావః. “౪ యదేవ విద్యయా కరోతి.....తదేవ వీర్యవర్తనమ్” ఇతిఫలాంతరసాధనతయాఽవగతస్యోపాసనస్యా జ్ఞభావావంధవాత్. “౩ ఉద్గీభ ముపాసిత” ఇత్యుద్గీభాశ్రయతామాశ్రప్రతిపాదనాత్. ౫.

(వే.దీ.) సమోపాదాననియమః. తత్సహభావాశ్రుతేః క్రత్యజ్ఞభావాశ్రుతేరిత్యర్థః. క్రత్యజ్ఞభావైహి సహ భావః. “౪ యదేవ విద్యయా కరోతి.....తదేవ వీర్యవర్తనం ఇతి వీర్యవర్తనప్రసాధనతయాఽవగతాయా విద్యానూః క్రత్యజ్ఞతయా వినియోగానమ్యువాత్ తస్యజ్ఞభావైహి సమాయతే. యత్ర సాక్షాత్ఫలసాధనత్వం ప్రతిపాద్యతే - తత్ర ఫలసాధనత్వం ప్రథమం ప్రతియత ఇతి తస్య క్రత్యజ్ఞతయా వినియోగో ననమ్యవతీత్యభిప్రాయః. ౫.

తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి విద్యాయాః క్రతువీర్యవత్తరత్వం ప్రతి + సాధనభావః ప్రతివాద్యతే - + తేన + క్రతుఫలా త్పుకసూత్రఫలసాధనభూతా విద్యా * ౧ ఉద్గిత ముపాసేతేతి కర్తవ్యతయా విధీయతే. + క్రతుఫలా త్పుకసూత్రఫల సాధనతయా ౨వగతస్యాపాననస్య క్రత్వజ్ఞభూతోద్గితాజ్ఞతయా వినియోగో నూపపద్యతే. + అత ఉపాననస్యాశ్రయా పేక్షాయాం సన్నిహిత ఉద్గిత + ఆశ్రయమాత్రం భవతి. + ఉద్గితశ్చ క్రత్వజ్ఞభూత ఇతి క్రతుప్రయుక్తోద్గితాద్యాశ్రయే ఉపాననే క్రత్వధికారిణవన క్రతో తీర్థవత్తరత్వేచ్ఛానిమిత్త మిద మధికారాంతరమితి స క్రతుషు తిదుపాదాననియము. + వీర్యవత్తరత్వం చ క్రతుఫలస్య ప్రబలత్వానరభలేనాప్రతిబంధ ఇత్యుక్తమ్. క్రతో రవిశేష్యతఫలత్వ మిత్యర్థః. + పర్ణ తాదీనాంతం * ౩ యదేవ విన్యయా కఠిని - తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి విద్యాయాః ఫలసాధనత్వం దవాపిష్టోక్త ప్రవణా విఫలం ప్రతి నాతాత్పాదనభావనా స శ్రుతఇతి క్రత్వజ్ఞభూతజావ్యద్యజ్ఞతయా వినియోగావిరోధాత్ దక్షభూతానాం ఫలా స్తరసాధనభావశిల్పనానుపపత్తే సత్ర ఫలశ్రుతి రథవాదమాత్రం న్యూత్. ౧॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧. ౨॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧.

౨౬॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ౬.

దర్శయతివ శ్రుతి రుపానసూపాదాననియముమ్ * ౩ ఏవం విధి వై బ్రహ్మ యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్వి జోఽభిరక్షతీతి - బ్రహ్మో వేదనేన సర్వేషాం రక్షణం బ్రువతి - + ఉద్గాత్మప్రభృతీనాం వేదనస్యానియమేనత్యేతదు

స్తరస్థతాన్. చ్చ. గోదోహవాక్యేత్యన్తరవిశేష్యవీన - ఫలస్య స్వవాక్యే శ్రవణాత్ పశురపితి గోదోహనస్య సాధనతామతస్య కల్పిత్యాత్. ఏన పర్ణతాదీవాక్యే విలంబ్యవ్యయవ్యావా ద్యాకన్యస్వరసిద్ధాజ్ఞప్తభాధాయగా త్తత్ఫలశ్రుతి రథవాదః - ఏవం గోదోహవాక్యేత్యన్తరవిశేష్య భావా చ్చైత్ర ఫలసాధనత్వ మజ్ఞత్యేవిరోధి. ఏన ముక్తతరవిశేష్యభావసాధర్యా త్తద్వ దిదమపి పుకృతఫలసాధనత్వమేతాపాననస్య ప్రతిపదయతీతి గో దోహానదుపాననమపి సక్రత్వస్య. అతో విశేష్యన్యయాభావవైవిధ్యా త్పర్ణతావాక్యవన్వేదం క్రత్వజ్ఞతాం బ్రతిపదయతీత్వర్థః. జాహ్నః ప్రకృతి ప్రవ్యాకాక్షా౭స్తీ - వైన ముద్గితాదీనా మపాననాకాక్షా౭స్తీ, - పర్ణతాయా ఆక్రియాయాత్వాత్ క్రత్వసప్రవేశాకాక్షా౭స్తీ - వైన మపా ననానామ్ - క్రియాయాత్వేనాన్యవధానేన పురుషార్థసంస్పృశాదిని పర్ణతావైవిధ్యం సిద్ధిమ్. అధికారాంతరమ్ - ఫలాస్తరసాధనత్వమ్. + (సాధ నభావః ప్రతిపాద్యతఇతి) అనేన గోదోహవాక్యే సాధనభావః కల్పిత ఇత్యన్తరవిశేష్య మ్నాచితి. + ఏవం తత్సామ్యేన పుకృతఫలసాధనతయై త్రాద్గీ భవిద్యా విహితేత్యాహ (తేనేతి) + తదిః కిమిత్వపేక్షయా మపాననస్య క్రత్వజ్ఞత్వ మయ్యుక్త మిత్యాహ (క్రతుఫలాదితి) * + ఉద్గిత ముపాసేతేత్యు పాననస్యార్థిద్ధతేవత్వం ప్రతియత ఇత్యుక్తాహ (అతఉపాననస్యేతి) + (ఆశ్రయమాత్రంభవతి) నకు శేషీత్వర్థః. యథా గోదోహనం కం నమ్నన్విపకు సాధన మిత్వపేక్షాయాం ప్రణయననమ్నన్వితి ప్రణయనం నమ్నన్వియాత్రియా ప్రతీయతే - తథా కిం వివియ ముపాననం వీర్యవత్తరత్వసాధనమిత్వ పేక్షాయా ముద్గిత ఆశ్రయమాత్రం భవతీత్వర్థః. + ఉపాననస్య పృథక్ ఫలసాధనత్వే ౭ధికార్యస్తరానశ్చేయతా న్యా దిత్విత్యాహ (ఉద్గితశ్చేతి) యథా క్రస్విధికారిణవిన కనుకామనానిమిత్త మధికారాంతరం భవతి గోదోహనే - తద్వ ద్రతాపీత్వర్థః. + ఉద్గాత్రసమీక్షితమప్యపాననం యజమా నస్యాన ఫలమనమ్ వీర్యవత్తరత్వస్య పృథక్ఫలతాం దిచ్ఛయతి (వీర్యేతి) + పర్ణతావాక్యవైవిధ్యమాహ (పర్ణతాదీనాంత్వేతి) ఫలస్య వాక్యాస్తరస్థ త్వేన విశేష్యః స్వప్రతయా నకణోక్తః. ఫలనమ్నన్వస్య విశేష్యన్యయాపవాత్యేనావిరోధాత్ దిద్వితయా వినియోగాత్, అజ్ఞత్యేనతి పృథక్ఫలకల్పనా ౭యోగాత్, త్కత్ర ఫలశ్రుతి రథవాదః - ఆత్రి పున రన్యన్తరవిశేష్యసామ్యుత్ పుకృతఫలసాధనత్వేనూపాననస్య పురుషార్థతయా క్రత్వస్థత్యాభావా మ్నూపానననియమఇత్యర్థః.

౨౭॥ సూ. దర్శనాచ్చ. పూర్వమాత్ ప్రాచ్యపక్షయ్యుక్తి ర్నిరాకృతా - ఆత్ర లిక్షాని ప్రతిపక్ష్యన్తే. + అనియమస్య ప్రదర్శితత్వ ముపపాదయతి (ఉద్గాత్మప్రభృతీతి) * యజమానం సర్వాంశ్చర్విజోఽభిరక్షతీతి యజమానంరక్షణం క్రతుఫలా ప్రతిబంధకరణాదిభిరితి మస్త పక్షమ్ ఉద్గాత్మప్రభృతి వేదనఫలహి క్రతుఫలాప్రతిబద్ధాది - తస్య బ్రహ్మశ్శర్వీన్వేదనేన సిద్ధానత్యాం హ్యుద్గాత్మప్రభృతివేదనానియమసిద్ధిః.

౨౮॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ౫.

(వే.సా.) “౩ ఏవం విధి వై బ్రహ్మ యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్విజోఽభిరక్షతీ” ఇతి బ్రహ్మో వేదనేన సర్వరక్షణం బ్రువన్తీ శ్రుతి రుద్గాత్మప్రభృతీనాం వేదనస్యానజ్ఞతాం దర్శయతి ఉపానసూపాదాననియమిన్విధిః. ౫.

3॥ ఛాం - ౪ - ౧౭ - ౧౦.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీ వేదాంతసారే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాదః.

పపద్యతే. అనేన లిఖేన పూర్వోక్తానాం † సమాహారాదిలిఖేనాం ప్రాయిత్య సంచగమ్యతే. అతోఽనియమ ఏవేతి స్థితమ్.

యథాశ్రయభావాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

† (సమాహారాదిలిఖేనాం ప్రాయిత్యమనగమ్యతి ఇతి) అదావేవ క్రతుఃఫలాప్రతిబద్ధాయోద్దిష్టోపాసనం సజ్జల్పితం చేత్ - వేదసవిరహితోద్దిష్టే సమాధానం కర్తవ్యమిత్యర్థః. సోపాసనప్రణామసహభావనియమదర్శనమపి తథా సజ్జల్పితకతావేవ. యద్య - * తేనేతి స సోపాసన ప్రణామసహభావః. అపితు ప్రణామకరణమయ్య. ఉద్గీర్ణమవ్యుద్ధితయోపాసనవిధానమ్ - సతూద్గీర్ణవిశేషాతయేత్యతేన శిష్టిశ్చ పరిహృతా.

పరేతు - కి ముద్గీర్ణాదిపత్యయా స్ఫుల్యచ్యయేర్క - కిం యథాకామం స్మరితి విచారయన్తి. పురుషార్థజ్ఞే యథాకామ మనుష్ఠేయత్వమ్ * కామ్యస్తు యథాకామ మితి సిద్ధమ్ - అతః పురుషార్థత్వతదభావవిషయవిచారో యుక్తః. తత్సహభావావ్రాతరేతి - * గ్రహం వా గృహీత్యా చమనం ప్రాశ్నీయ స్తేఽత ముపాకరోతి స్తుత మనుశంసతి ప్రస్తావనానామని గాయహారితరేద్య తేత్యాదినా స్తాత్రాదీనాం పరస్పరసహభావః శ్రుతః - ఇహ తథా స ప్రణయత ఇతిచామః. లిఖాదీనా మవ్యుద్గీర్ణావే ప్రమాణత్వేన సహభావావ్రాతరణమాత్రేణ నాజ్ఞత్యనివృత్తిః. సహభావావ్రాతరీయోగప్రమాణాభావప్రదర్శనార్థే చేత్ - సహభావాశ్చేదేన తిన్వియమయో మవ్యుద్గీర్ణ ముపసాహ్య వినియోజకప్రమాణాభావేన తద్యుద్ధాన పరత్వం నూత్రస్య తతోఽపి పుమ్.

అన్యేతు శిష్టేశ్చ - యదేవ విద్యయా కరోతీత్యుద్గీర్ణం శిష్యత ఇత్యాచుః. తతోఽపి పరమ్ * ఉద్గీర్ణ ముపాసీతేతి విధానపరత్వమ్. శిష్టిశబ్దస్య విధానే స్ఫూరస్యాత్, * యదేవ విద్యయేత్వత్ర విధవశాశనణాచ్చ దర్శనాచ్చ - * తే సోభా కురుత ఇత్యనియమదర్శనాదితి వ్యాచక్షతే. తదయుక్తమ్ - తద్వృష్టేరితి తేన పునర్యుక్తత్వాత్.

యథాశ్రయభావాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీపారతమలిలకవాగ్విజయిమానునా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాల్పబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన

శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యవృద్ధయేన

శ్రీమదురహునారణి విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

(వే-దీ.) "౧ ఏవంవి ద్దవై బ్రహ్మ యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్షివీతోఽభిరక్షతి" ఇతి బ్రహ్మణో వేదశేన యజ్ఞస్య యజమానస్య ఋత్విహంప రక్షణం బ్రువన్త్యన్యేషాం వేదసాభావం దర్శయతి. తస్మాద్దిష్టోపాసనస్యానజ్ఞతే నత్యేత్రాపవద్యతే. ఆతపోపాదానానియమః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

సర్వవేదా, అన్యథాత్వంచ, సర్వా, అనన్తాయస్తథా । కార్యాభ్యాసా, సమానశ్చ, నవ్యుద్ధాత్, సంభృతీత్యపి ॥

పురు, వేదాది, హానాకు, సామ్యరా, అనియమస్తథా । అక్షరా, అన్తర, కామాది, తస్మిన్ధార, ప్రదానవత్ ॥

లిజ్ఞ, పూర్వవికల్పస్యాస్తి, జేకా, అక్షా, భూమ్నసేవ । నానా, వికల్ప్యాన్, అక్షేషా, పద్ధింకాశ్చ తృతీయః ॥

సముదితాధికరణసంఖ్య - ౧౦౮. - సముదితసూత్రసంఖ్య - ౪౧౭.

విద్యాజ్ఞానోత్పత్తి ఇతి చిన్త్యతే. కిం యుక్తమ్. అతః - విద్యారంభః పురుషార్థ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుతః. శబ్దాత్ దృశ్యతేహ్యపనిషత్ శబ్దో విద్యారంభః పురుషార్థం బ్రువన్ * ౧ బ్రహ్మవిదాహ్నాతి పరమ్ * ౨ వేదాహ్మేతం పురుషం మహాన మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్మాత్ । త మేవంవిద్యా నమృతఇహ భవతి । నాన్యః పథా విద్యతే యనాయ * ౩ యథా నద్యః స్వప్తమానా న్ముద్రే అస్తం గచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయ తథా విద్యా న్నామరూపా ద్విముక్తః పరా త్పరం పురుష ముపైతి దివ్యమిత్యాదిః. ౧॥ తై-ఆ-౧౭. ౨॥ పురుషసూక్తమ్. ౩॥ ౩ము-౨-౮.

† అత్ర పూర్వపక్షీ ప్రత్యవతిష్ఠతే.

౨॥ సూ. శేషత్వా త్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్యితిజైమినిః. ౨.

† నైతదేవమ్ - యద్విద్యారంభః పురుషార్థావాప్తి శ్శబ్దా దవగమ్యత ఇతి. † నపేక్ష్య * ౧ బ్రహ్మవిదాహ్నాతి పరమ్ త్యాదిశబ్దో వేదనా త్పురుషార్థావాప్తి మవగమయతి - † కర్తృను కర్తృభూతస్యాత్మనో యథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్. † అతః కర్తృ స్ఫుంస్కరద్యారణ విద్యాయాః క్రతుశేషత్వా త్రత్ర ఫలశ్రుతి ర్భవాదమాత్రమ్ - యథాన్యేషు

ప్రథమాధికరణే నిరూప్యతే. కిం విద్యారంభః పురుషార్థః - ఉత విద్యాజ్ఞానా త్పర్యం ఇతి. కిం విద్యా క్రతుకర్తృభూతాత్మనంస్కారద్యారణ క్రత్వర్థా - ఉతా పునరావృత్తిఫలసాధనతయా పురుషార్థా. కిమ్ * బ్రహ్మవిదాహ్నాతిత్యాదయః ఫలవిధయః - ఉతార్థవాదాః. పరవిద్యాను కర్తృభూతో జీవః - ఉత తదన్యః పరమాత్మ. కి మచారదభ్యునాదిలిక్ష్ణానుగృహీతమ్ * తత్త్వమస్మాదిసామానాధికరణ్య ముపాఖ్యన్య జీవానామగమ మవగమయతి - నేతి. కిమిదం లిజ్జ మనైకా నికమ్ - నేతి. అనైకా నికత్వాభావే తదనుగృహీతసామానాధికరణ్యే సామాన్యన్య జీవానామగమ త్పరవిద్యానాం న్యకర్తృభూతజీవనంస్కారత్వా దాత్మజ్ఞానఫలశ్రుతే ర్భవాదతయా పృథక్ ఫలసాధనత్వాభావా ద్విద్యా క్రత్వర్థేతి తదజ్ఞకా త్పర్యం పురుషార్థ స్సాన్తిత్. లిజ్జస్థానైకా నికత్వే తదనుగమభావేన సామానాధికరణ్యన్య జీవానతిరేకానవగమకత్వా త్పరవిద్యానాం జీవకర్తృత్వాభా వేన తత్సంస్కారత్వాభావా దాత్మవిద్యాఫలశ్రుతే ర్భవాదత్వావేన పృథక్ ఫలసాధనతయా పురుషార్థత్వా ద్విద్యారంభః పురుషార్థస్థితిస్సాన్తిత్. ఇదంచ సిద్ధాంతోచక్రమమ్. విద్యాయాః పూర్వపాదే ప్రస్తుతత్వా దతత్వజ్ఞేన సోక్తా. * బ్రహ్మవిదాహ్నాతితి వాక్యే విద్యయా ప్రాప్యోవాప్తి రుక్తా. * వేదాహ్మ మిత్యుక్త విద్యాయాః బ్రహ్మప్రాప్తిచేతనత్వం ప్రతిబద్ధనివృత్తిద్యారక మిత్యర్థః. తత్ర బ్రహ్మణో విగ్రహవివిక్షత్వ ముపాయా న్నరసిషే ధశ్చ సిద్ధః. ఉభయ మవ్యభిహితమ్ * యథా నద్యఇతి వాక్యే.

† ద్వితీయసూత్రప్రభృతిపూర్వపక్షవిషయమ్. తదాహ (అత్రేతి).

౨॥ సూ. శేషత్వా త్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్యితిజైమినిః. † వ్యాచక్షే (నైతదిత్యాది) † (సహిత్యాది) * ఆదిత్యో యూప ఇత్యాది ప్తివినసత్కర్తృభూత్యర్థః. † కుతఇత్యుక్త ఆహ (కర్తృత్వేతి) ప్రిహ్యదేః ప్రాక్షణాదివ ద్విద్యా ఆత్మనశ్చేష్యేనావగతా * అత్తా జ్ఞాతవ్య ఇతి - * అధిత్వ స్మాన్యస్థితి జ్ఞానమపి కర్తృశేషత్వేనావగతమ్ - ప్రిహ్యదిశేషభూతప్రాక్షణాదేః క్రతుశేషత్వం ద్వారభూతప్రిహ్యదేః క్రతుశేషత్వేనైవ యథోపప ద్యతే - తథా అత్తశేషభూతజ్ఞానస్య కర్తృశేషత్వేనావగతమ్ - కర్తృశేషత్వేనోపపద్యతేఇతి జ్ఞాతవ్య అత్తా క్రతుశేషభూత ఏవ. కర్తృశేషభూతత్వం చ కర్తృ ను కర్తృభూతస్యాత్మనః - న చాత్మ జీవ ఏవేతి తత్ప్రయోగప్రతిపాదనపరం వేదాన్తవాక్యజాత మిత్యర్థః. † అత్తజ్ఞానస్య పృథక్ ఫలసాధనత్వా న్నక ర్తృజ్ఞాతవ్య మిత్యుక్తాహ (అత్రేతి) * అత్తా వా అతే ద్రష్టవ్య ఇత్యాదిషా * సాన్యధ్యాయోఽన్యేతత్వ ఇతివ దాత్మనః కర్తృత్వావగమో జ్ఞానేన

౨॥ సూ. శేషత్వా త్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్యితిజైమినిః. ౨.

(వే.సా.) “క తత్త్వమసి” ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యన కర్తృను కర్తృకేవ బ్రహ్మత్వవగమత్, తద్వేదనస్య తత్సంస్కారతయా కర్తృశేష త్యాత్ ద్రవ్యాదిప్తివ ఫలశ్రుతి ర్భవాదః. ౨.

౪॥ ఛాం - ౭ - ౮ - ౭.

(వే.సీ.) “క తత్త్వమసి” ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యన బ్రహ్మణః కర్తృను కర్తృస్వరూపత్వేనగమ ద్విద్యాయాః కర్తృనంస్కారద్యా రణ కర్తృశేషత్వాత్తత్ర పురుషార్థవాదోఽర్థవాదమాత్రమ్. యథా అన్యేషు ద్రవ్యనంస్కారాదిప్తితి జైమిని రాచాగ్న్య మన్యతే. ౨.

ప్రవ్యాదిష్టితి తైమిని రాచార్యో మన్యతే. † తద్వక్తమ్ * ౧ ప్రవృ గుణ సంస్కార కర్తవ్య పరార్థత్వా త్ఫలశ్రుతి రర్థవాద
 సాన్నిధితి. † ననుచ కర్తవ్య కర్తృ ద్వివా దస్యా ముముక్షుభిః ప్రావృతయా వేదాన్తేషు వేద్య ఉపదిశ్యత ఇతి ప్రాగేపూప
 పాదితమ్ * ౨ నేతరోనుపపత్తేః * ౩ భేదవ్యవదేశాచ్చ * ౪ అనుపపత్తేస్తు నశారీరః * ౫ ఇతరపరామర్శాత్పరిచేన్నా
 సమ్మవాదిత్యేనమాదిభి స్సూచ్యైః. తదేవ బ్రహ్మ * ౬ తత్త్వముస్యాదిసామానాధికరణ్యేన జీవా దనతిరిక్తమిత్యేతదపి
 * ౭ అధికంతు భేదనిర్దేశాదిత్యేన మాదిభి ర్నిర్వక్తమ్. సామానాధికరణ్యనిర్దేశశ్చ * ౮ ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం * ౯
 సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి చేతనాచేతనసాధారణః * ౧౦ యః పృథివ్యాం తిష్ఠా * ౧౧ య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా
 వగతతత్తదాత్మతయా ౭ నష్ఠితినిబద్ధసభితి * ౧౨ అపస్థితే రితి కాశకృత్సృతిత్యాదిభి రుపపాదితమ్. తతః-థం కర్తవ్య కర్తృ
 రాత్మనా యాథాత్మ్యోపదేశవరా వేదాన్తశబ్దా ఇతి విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్యం ప్రతిపాద్యతే. † ఉచ్యతే - † వేదాన్తవాక్యే
 ష్వేన విద్యాయాః కర్తృప్రాధాన్యం సూచయన్తి ర్నిజైః † ప్రమపబృంహితసామానాధికరణ్యనిర్దేశేనచ వేదాన్తశబ్దాద్దేహా
 తిరిక్షజీవస్వరూపయాథాత్మ్యోపదేశవరా ఇతి బలా దభ్యవగమసీయమితి పూర్వపక్షిణో ౭భిప్రాయః. † ననుచ కర్తృసం
 స్కారముఖేన విద్యాయాః క్రత్వసుప్రవేశో నశక్యతే నకుమ్ - కర్తృ ల్లాంకికవైదికసాధారణ త్వేనావ్యభిచరితక్రతుసమ్బన్ధిత్యా
 భావాత్. † నైవమ్ - లాంకికస్య కర్తృణః కర్తృ దైహాదవ్యతిరిక్తత్వేపుష్పపత్తేర్దేహాతిరిక్తనిత్యాత్మస్వరూపస్య క్రతావేపూప
 యోగాత్తత్స్వరూపప్రతిపాదనముఖేన క్రత్వసుప్రవేశో నవిరుద్ధతే. అతో విద్యాయాః క్రతు శేషత్వాన్నతఃపురుషార్థః.

† కాని పునస్తాని లిక్తాని - యదుపబృంహితసామానాధికరణ్య
 నిర్దేశేన వేదాన్తశబ్దా జీవస్వరూపవరా ఇతి నిర్ణయన్తే. తత్రాహ

3॥ సూ. ఆచారదర్శనాత్. 3.

బ్రహ్మవిదాం ప్రాధాన్యేన కర్తృస్వేవాచారో వృత్త్యతే. అశ్వపతిః కేకయః కిల ఆత్మవిత్తమ సద్యజ్ఞానాయోపగతాంస్తా
 నృషీప్రత్యాహ * ౧౩ యత్యమాణో హవై భగవన్తో ౭హమస్తీతి. తథా జనకాదయో బ్రహ్మవిదగ్రేసరాః కర్తృనిష్ఠాః

సంస్కార్యత్వమ్ - అతో యజ్ఞాదీ త్ప్రీహృదివ్యానాం ప్రోక్షణాదివ ద్విద్యాశీ కర్తృసంస్కారరూపతయా కర్తృశేషభూతా. తస్మా ద్యథా ౭వ్యభిచరిత
 క్రతుసమ్బన్ధిజాతావ్యానాం క్రతుశేషభూతవర్తత్యేస్యాపావశ్లోక క్రమణ మర్థవాదః - తద్విదవ్యభిచరితక్రతుసమ్బన్ధికర్తృవ్యానా విద్యాయాః క్రతుశేష
 భూతాయాః ఫలశ్రుతి రర్థవాద ఇత్యర్థః. ప్రకరణాంతరాధీతాయా విద్యాయాః క్రతుశేషత్వముపి వర్తత్యేన దుచపన్నమ్. † అదిశబ్దవివరణార్థ మహ
 (తదు క్తమితి) † చోదయతి (నన్వితి) ఆచేతనేనేవ చేతనేనాపి స్వరూపైక్యానుపపత్తి ద్యోతనార్థం * ఐత దాత్మ్యమిదం సర్వం * సర్వం ఖల్విదం
 బ్రహ్మేతి వాక్యజ్ఞయోపాదానమ్. ఏనం జీవవిలక్షణస్య ప్రతిపాద్యమానత్వేన జీవప్రత్యేభిక్షాభావాత్ తద్వారా విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వే మనుప
 పన్నమిత్త్యర్థః. † పరిపారతి (ఉచ్యతేఇతి) † (వేదాన్తవాక్యేష్వేవేతి) త్వయా జీవవిలక్షణపరత్వేనోక్తేష్వేవేతి భావః. † లిక్తానుగ్రహ త్సామానాధి
 కరణ్యమపి స్వరూపైక్యవర మిత్యాహ (తదుపబృంహితేతి) † చోదయతి (ననుచేతి) నవ్యాన్యశేష మన్యశేషం భవతి - తదసాధారణమేవ తద
 జ్ఞమ్ - కర్తృన లాంకిక వైదిక ర్తసాధారణః - అతిః కర్తృరవ్యభిచరితక్రతుసమ్బన్ధిత్యాభావా జ్ఞానాని త్ప్రీత్యభిక్షా నాస్తీతి స తద్వారా క్రత్వజ్ఞత్వ
 మిత్త్యర్థః. † పరిపారతి (నైవమితి).

† ఆనస్తరసాక్ర మవతారయతి (కానీతి.)

3॥ సూ. ఆచారదర్శనాత్. గుణముఖ్యయో ర్విరోధే ముఖ్యానుగుణం గుణో నేయః - నకు గుణానుగుణం ముఖ్యో నేయః. తస్మా
 త్కర్తృణో విద్యాయాశ్చ ప్రసక్తే కర్తృణో ౭నుష్ఠానం తస్య ప్రాధాన్యేనై పూపపద్యతే - అతో విద్యా కర్తాజ్ఞమిత్యర్థః.

౧॥ పూర్వమీ. ౨॥ బ్ర-౧-౧-౧౭. ౩॥ బ్ర-౧-౧-౧౮. ౪॥ బ్ర-౧-౨-౩. ౫॥ బ్ర-౧-౩-౧౭. ౬॥ ఛాం-౬-౮-౭. ౭॥ బ్ర-౨-౧-౨౨.
 ౮॥ ఛాం-౬-౮-౭. ౯॥ ఛాం-౩-౧౪-౧౫. ౧౦॥ బ్ర-౫-౭-౩. ౧౧॥ బ్ర-౫-౭-౨౨. ౧౨॥ బ్ర-౧-౪-౨౨. ౧౩॥ ఛాం-౫-౧౧-౫.

స్త్రుతిషు దృశ్యస్తే * ౧ కర్తవ్యేవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకానయః * ౨ ఇయాజ సోఽపి సుబహూకాయజ్ఞాకాజ్ఞాన
వ్యసాశ్రయశ్చితి. అతిః బ్రహ్మవిదాం కర్తవ్యధానత్వదర్శనా ద్విద్యాయాః కర్తవ్యహాపవేదనహాపత్వేన కర్తాజ్ఞత్వమేవేతి
న విద్యతః పురుషార్థః. ౧॥ ౧-౩-౨౦. ౨॥ వి-౬-౬-౧-౨.

† లిజ్జ మిదమ్ - సాప్తి రుచ్యతా మిత్యత్రాహ.

౪॥ సూ. తచ్చుక్తిః. ౪.

శ్రుతిరేవహి విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వ మాహ * ౩ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్య
వత్తరం భవతీతి. † నేయం శ్రుతిః ప్రకరణా దుద్గీధమాత్రవిషయేతి వ్యవస్థాపయితుం శక్త్యా - యతః ప్రకరణా య్యుక్తి
ర్బలీయసీ - * ౩ † యదేవ విద్యయా కరోతీతి విద్యామాత్రవిషయాహీయం శ్రుతిః. ౩॥ ఛాం-౧-౧-౧౦.

౫॥ సూ. సమన్వారమృణాత్. ౫.

* ౪ తం విద్యాకర్తవ్యే సమన్వారభేతే ఇతి విద్యాకర్తవ్యో సాహిత్యం చ దృశ్యతే - సాహిత్యం చో † క్షేప న్యాయేన
విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వే సత్వేన భవతి. ౪॥ బృ-౬-౪-౨.

† అవస్థసూత్ర మవతారయతి (లిజ్జమితి) ప్రాప్తిః - ప్రమాణతస్పిద్ధిః. అనుగ్రాహక ముక్తమ్ -

అనుగ్రాహ్య మభిధీయతా మిత్యర్థః. అగమప్రమాణస్య శ్రుతిలిక్షాదయోఽనుగ్రాహకాః.

౪॥ సూ. తచ్చుక్తిః. విద్యయేతి తృతీయాశ్రుత్యాఽజ్ఞత్వం గమ్యతే. † (నేయమిత్యాది) † తతః కిమిత్యత్రాహ (యదేవేతి).

౫॥ సూ. సమన్వారమృణాత్. అన్వారమృణాత్ - స్మర్యతే. తేన సమన్వారో వివక్షితః. † సాహిత్యం కర్తవ్యో విద్యాజ్ఞత్వేనైవపద్యత
ఇత్యత్రాహ (ఉక్తేన న్యాయేనేతి) కర్తృ రాత్వం కర్తవ్యత్వేనాచారదర్శన మిత్యాదికం న్యాయశబ్దేన వివక్షితమ్.

౩॥ సూ. అచారదర్శనాత్. ౩. ౪॥ సూ. తచ్చుక్తిః. ౪. ౫॥ సూ. సమన్వారమృణాత్. ౫.

(వే-సా.) అశ్వవతిః కేకయా బ్రహ్మవీత్. “౫ యక్ష్యమాణో హవై భగవన్తోఽహమ్” ఇత్యాదా బ్రహ్మవిదః కర్తవ్యధానాచారదర్శనాత్
విద్యా కర్తాజ్ఞమ్. ౩. ౫॥ ఛాం-౫-౧౧-౫.

(వే-దీ.) ఇతశ్చ విద్యా కర్తాజ్ఞమ్. బ్రహ్మవిదా మాచారోహి కర్తవ్యధానా దృశ్యతే - యథాఽభ్యసతిః కేకయా బ్రహ్మవిదగ్రహరః
“౫ యక్ష్యమాణో హవై భగవన్తోఽహమ్” ఇత్యాహ. “౧ కర్తవ్యేవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకానయః” ఇతిచ స్మర్యతే. ౩.

(వే-సా.) “౩ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇతి శ్రుత్యైవ విద్యాయాః కర్తవ్య వినియోగాత్. య త్కరోతి - తద్విద్యయా ఇతిహి
శ్రుతిః. యద్విద్యయా సాధనభూతయా కర్తృ కరోతి - తత్కర్తృ వీర్యవత్తరమితిహ. ౪.

(వే-దీ.) లిజ్జ మిదమ్ - సాప్తి రుచ్యతా మిత్యత్రాహ.

“౩ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇత్యాదికాయా య్యుక్తిర్విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వ మవగమ్యతే. నచ దుర్బుధేన ప్రకరణేన శ్రుతి ర్విద్యావిశేషా
ద్దీప్తవిషయాపాననే వ్యవస్థాప్యతే. ౪.

(వే-సా.) “౪ తం విద్యాకర్తవ్యే సమన్వారభేతే” ఇతి విద్యాకర్తవ్యో రేకస్తి స్మర్యమే సాహిత్యదర్శనాచ్చ విద్యా కర్తాజ్ఞమ్. ౫.

(వే-దీ.) “౪ తం విద్యాకర్తవ్యే సమన్వారభేతే” ఇతి విద్యాకర్తవ్యోరేకస్తి స్మర్యమే సాహిత్యం చ విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వేనైవ భవతి. ౫.

౬॥ సూ. తద్వతోవిధానాత్. ౬.

విద్యావతః కర్తవీధానా ద్విద్యా కర్తాణ్ణ మిత్యవగమ్యతే. *౧ ఆచార్యకులా ద్వేద మధిత్య యథావిధానం గురోః కర్తాతిశేషేణాభినమావృత్త్య కుటుమ్మే శుచా దేశ ఇత్యాదా - *౧ వేద మధిత్యేత్యధ్యయనవతః కర్తాణి విదధ † దధ్ధావబోధపర్యవ్యాప్తయనవత ఏవ విదధాతి. † అధ్ధావబోధపర్యవ్యాప్తం హ్యధ్యయనమితి † స్థాపితమ్. అతో బ్రహ్మవిద్యాపి కర్తను వినియంతేతి న పృథక్ఫలాయావకల్పతే. ౧॥ ఛాం-౮-౧౫-౧.

౭. సూ. నియమాత్. ౭.

ఇతశ్చ న విద్యాతః పురుషార్థః - *౨ కుర్యన్నేవేహ కర్తాణి జీవీషేచ్ఛతం నమా ఇత్యాత్తవిదః పురుషాయా వస్య సర్వస్య కర్తను నియమేన వినియోగా త్కర్తా ఏవ ఫల మిత్యవగమ్యతే - విద్యాతు కర్తాణ్ణమితి.

† ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షేహ.

౮॥ సూ. అధిరోపదేశాత్తుబాదరాయణస్వైవంతద్దర్శనాత్. ౮.

తుశ్చైదా త్వతో వ్యావృత్తః. విద్యాత ఏవ పురుషార్థః, కుతః, అధిరోపదేశాత్ కర్తను కర్త ద్వీవా ధేయప్రత్యసీ

౬॥ సూ. తద్వతోవిధానాత్. * అతిశేషేణ నిశ్చేషమిత్యర్థః. † అధ్యయనవతః కర్తాణి విదధిత - తతః కిం జ్ఞానస్య కర్తాణ్ణ ఇత్యత్రాహ (అధ్ధావబోధపర్యవ్యాప్తయనవతఏవేతి) † అధ్ధావనపర్యవ్యాప్తం కథ మిత్యత్రాహ (అధ్ధావబోధేతి) † (స్థాపితం) భాష్యైః ప్రాధాన్యకరైశ్చ శ్రుతే రవివక్షితార్థత్వాదిరోపవహారాధమిత్యర్థః, స్వాత్వా జహుయా దిత్వక్షేహి హుమః స్వాన్యార్థకస్యాత్ - తద్దేవమపి భావః, సహి క్రతుజ్ఞానస్య తదవస్థాన మజ్ఞమ్ - అపిత్వనుస్థానస్యానస్థేయజ్ఞానమజ్ఞంస్యాత్ - తద్విదిహిషి.

౭॥ సూ. నియమాత్. కృత్స్నస్థాయముః (కరుకేవితాన్వే న్నశ్యే ప్రాప్త మస్య త్వర్యం తచ్ఛేషభూతమిత్యర్థః, ఇమాని పూర్వపక్ష నూత్రాణి.

† ఉత్తరసూత్ర మవతారయతి (ఏవంప్రాప్తఇతి.)

౮॥ సూ. అధిరోపదేశాత్తుబాదరాయణస్వైవంతద్దర్శనాత్. † కథం విద్యాతః ఫలమ్ - విద్యాయాః కర్తాణ్ణచైవ లిక్ఖాని దర్శితానిషీత్య

(వే.సా.) “౧ ఆచార్యకులా ద్వేద మధిత్య.....అభినమావృత్త్య కుటుమ్మే” ఇత్యాదా అధ్ధావనపర్యవ్యాప్తయనవతః కర్తవీధానాచ్చ, అధ్యయనం హ్యధ్ధావనపర్యవ్యాప్తమ్. ౬.

(వే.సా.) విద్యావతః కర్తవీధానాచ్చ విద్యా కర్తాణ్ణమ్. “౧ ఆచార్యకులాద్వేద మధిత్య యథావిధానం గురోః కర్తాతిశేషేణాభినమావృత్త్య కుటుమ్మే” ఇత్యాదినాఽధ్యయనవతః కర్తాణి విదధ దధ్ధావబోధపర్యవ్యాప్త దధ్యయనస్య విద్యావతేవేవ కర్తాణి విదధాతీత్యవగమ్యతే. ౬.

(వే.సా.) “౨ కుర్యన్నేవేహ కర్తాణి జీవీషేచ్ఛతం నమా” ఇత్యాత్తవిదో జీవస్య కర్తను వినియోగాచ్చ. ౭.

(వే.సా.) “౨ కుర్యన్నేవేహ కర్తాణి జీవీషేచ్ఛతం నమా” ఇత్యాత్తవిదా మాయామః కర్తను నియమదర్శనాచ్చ కర్తా ఏవ పురుషార్థః. న విద్యాత ఇత్యవగమ్యతే. అతశ్చ విద్యా కర్తాణ్ణమ్. ౭.

౬॥ ఈశానాన్వ-౨.

(వే.సా.) న విద్యా కర్తాణ్ణమ్, అపితు విద్యాతః పురుషార్థ ఇత్యేవమేవ భగవతో బాదరాయణస్య మతమ్. కర్తః ప్రత్యేగా త్తమోఽర్థాన్తరభూతస్యైవ వేద్యతయోపదేశాత్. తిర్క్కదమ్. “౩ బహుస్యాం ప్రబాయేయేతి” “౪ సకారణం కరణాధిపాదివ” ఇత్యాదివాక్యేషు వేద్యస్యాధికత్వదర్శనాత్. ౮.

౩॥ ఛాం-౬-౨-౩. ౪॥ శ్లో-౬-౯.

(వే.సా.) తుశ్చైదా త్వతో వ్యావృత్తః, బాదరాయణస్వైవమ్ - విద్యాతః ఫలమితి మతమ్. కుతః! అధిరోపదేశాత్ కర్తను కర్తః ప్రత్యేగా త్తమోఽధికస్య - అర్థాన్తరభూతస్య వేద్యస్య వేదభూతవిద్యాయాః ఫలపాదనతోపదేశాత్. తద్దర్శనాత్ దృశ్యతేహి వేదాస్తవాక్యేఽధికమి. యత్సం విద్యాయాః. ఏవమేవహి “౩ తద్వైతే బహుస్యాం ప్రబాయేయేతి” “౪ సోకాయత బహుస్యాం ప్రబాయేయే” ఇత్యాదిషు బహుభవనశ్చల్పాల్పార్థకస్యైవైదేః కర్తవ్యత్వేత్యర్థః కరణాధిపాదివస్యానవపధికాతిశయజ్ఞానానన్వైకస్యరూపస్య నిఖిలమేయ ప్రత్యసీకస్య వేద్యస్య విద్యా బ్రహ్మసోప్తిఫలాయ విధేయతే. ౮.

౫॥ తై-అనం-౬అను.

కానవధికాతిశయానభ్యయకల్యాణగుణాకరస్వనాధికన్యాధ్వానభూతస్య తస్యైవ ప్రవృత్తో వేద్యవియోపదేశాత్ శిష్యగణితో
బాదాయఃస్య విద్యాతః ఫలమిత్యేవమేవ మతమ్. † లిక్ష్ణాన తిష్ఠన్తు - నేన్మనీయానదేశేన్మ తాం తిష్ఠన్తుః ప్రత్య
గాత్వనూపధికస్యైవ. కథమ్. తద్వర్చనాత్ - స్రష్ట్యాగాత్వన్మకుర్ధే కుర్ధేభ్యసమ్భావనాయాననగుణా రన్యవేద్యస్య నిరసనిశ్చల
హేయగణ్యస్య స్వనజ-బృహత్తత జగదుచయ విభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య నిర్వశక్త్యాన్యజ్ఞనాపరిశ్రేద్వాన్యస్య తేవానివస్య
కృత్సప్తప్రశాసితః పరస్య బ్రహ్మణో వేదనోపదేశవాక్యేషు దర్శనాత్. * ౧ † అపహతవాప్త విజ్ఞో నిమృత్తుః ద్విజ్ఞో
నో విజఘతోపేషిచాన సుత్యకామ సుత్యనజ-బృహ * ౨ తద్వైతతి బహున్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽపుజత * ౩ య
సర్వజ్ఞ సుర్వవిత్ * ౪ పరాస్య తత్త్వే ద్వివిధైవ త్రాయతే స్వాభావీ జ్ఞానబలక్రియాప * ౫ స ఏవో బ్రహ్మణ ఆనందః
* ౬ యతో వాచో నిర్వరన్తే అప్రాప్య మనసా సహ ఆనందం బ్రహ్మణో విద్యాకానలిభేతి కులశ్చనేతి * ౭ ఏవ సర్వే
శ్వర ఏవ భూతాధిపతి రెవభూతపాల ఏవనేతు ద్విధరణః * ౮ స కారణం నిరణాధినాధిహ సచాన్య సిద్ధిజ్ఞునితా నచా
ధిమః * ౯ వలస్యనా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసా విధృతో తిష్ఠతః వలస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే
గార్గి ద్వానాపృథివ్యా విధృతే తిష్ఠతః * ౧౦ భీమాన్తా ద్వాతః పవతే భీమాదేతి సూర్యః | భీమాన్తా దగ్ని శ్చేద్యైశ్చ మృ
త్యుర్ధాపతి పశ్చిమ ఇత్యుదిషు. తస్మా ద్వేదనూపదేశకలైషు కరుః స్రష్ట్యాగాత్వనః ఖద్యోతకల్పన్యావిద్యాదిహేయనన్య
న్యయోగ్యస్య గడ్డాపి నాస్తీతి పరమపురుషవిషయాయా విద్యాయా స్తత్ప్రప్తిరూప మమృతత్వం తత్ర తత్ర త్రాయ
మాణం ఫలమితి విద్యాతః పురుషార్థాధి సుహూక్తమ్.

† లిక్ష్ణాస్య సింస్యన్తే.

౯॥ సూ. తుల్యం తు దర్శనమ్. ౯.

యదుక్తం బ్రహ్మవిదాం కర్తానుష్ఠానదర్శనా ద్విద్యా కర్తాజ్ఞమితి - తన్న - విద్యాయా అనన్తత్వేఽపి తుల్యం
దర్శనమ్ - బ్రహ్మవిదాం కర్తానుష్ఠానదర్శన మనైకానిక మిత్యర్థః. అననుష్ఠానస్యాపి దర్శనాత్. దృశ్యతేహి బ్రహ్మవిదాం
కర్తత్వాగః * ౧౧ ఋషయః కావశేయాః కిమర్థా వయ మధ్యేష్యామహే కిమర్థా వయం యత్యామహ ఇత్యాదా.

త్రాహ (లిక్ష్ణానితిష్ఠన్తితి) తద్వర్చనాదితి మూత్రఖణ్డోపాదానమ్. ఉపాసనవాక్యోపయోగిత్యాత్ స్వరూపపరవాక్యానామ్ - వేదనూపదేశవాక్యే
ప్లిత్యుక్తమ్. స్వరూపపరవాక్యోక్తగుణానా ముపాసనాపేక్షితత్వాదిత్యర్థః. శుద్ధ్యశుద్ధ్యభయన్తరీపస్యానమ్భవనీయాననకల్యాణగుణా ఉచ్యన్తే
పరస్య బ్రహ్మ ఇత్యన్తే. † ఉక్తగుణవిష్టత్వే ప్రమాణ మాహ (అపహతవాప్తేతి) జానూని త్కర్త రా త్సనః స్రష్ట్యాభిజ్ఞానే నతిహి తద్వైరా విద్యా
యాః కర్తాజ్ఞత్వే - వేదనూపదేశవాక్యేషు తీవచిత్తగుణస్య ప్రతిపాద్యమానత్వేన తీవప్రత్యభిజ్ఞానాభావా న్నతద్వైరా విద్యాయాః కర్తాజ్ఞత్వమితి
త్రాయమాణం ఫలమపి నార్థవాదరూపమ్ - తస్మా ద్విద్యాయాః పృథక్ ఫలసాధనత్వేన స క్రత్యర్థత్వమ్ - కింతు పురుషార్థత్వమేత్యర్థః.

† ఉత్తరమాత్రాణాం కృత్య మాహ (లిక్ష్ణాన్యతీతి).

౯॥ సూ. తుల్యంతుదర్శనమ్. అనైకానికదేనానియతత్వ ముచ్యతే. * కిమర్థాః - కిం ప్రయోజనాః, అగ్నిత్యేహ్యనన్తస్థానం సూప

౯॥ సూ. తుల్యంతుదర్శనమ్. ౯.

(వే-సా.) విద్యాయాః ప్రాధాన్యేతి తుల్య మాచార దర్శనమ్ “౧౧ ఋషయః కావశేయాః కిమర్థా వయ మధ్యేష్యామహే” ఇత్యాదా
బ్రహ్మవిదాం కర్తత్వాగోహి దృశ్యతే. అననుష్ఠాన స్థలభిసంధిరహితస్య విద్యాజ్ఞత్వేన. త్యాగమ స్థలభిసన్నియ క్రత్యేతి స విరోధః. ౯.

౧॥ ఛాం-౨-౭-౧. ౨॥ ఛాం-౭-౨-౩. ౩॥ గముం-౧-౯. ౪॥ శ్వే-౭-౨. ౫॥ తై-ఆనం-౨-౪. ౬॥ తై-ఆనం-౪-౧.

౭॥ బృ-౭-౪-౨౨. ౮॥ శ్వే-౭-౯. ౯॥ బృ-౫-౨-౯. ౧౦॥ తై-ఆనం-౨-౧. ౧౧॥

అతో ప్రస్తావిదాం కర్తవ్యగద్యునా న్నవిద్యా సర్వాణమ్. † కథ మిద ముపపద్యతే - ప్రస్తావిదాం కర్తానుష్ఠాన మన ముష్ఠానః. † ఫలాభిసంధిరహితస్య యజ్ఞాదికర్తృణాం ప్రస్తావిద్యాగత్యాత్మభావిధస్య కర్తృణోఽనుష్ఠానదర్శన ముపపద్యతే. చన్ద్రశేఖ ౧ సన్యాసిహిత యజ్ఞాదిశ్రుతై రశ్వనదితి. ఫలాభ్యుత్పన్నైవ యజ్ఞాదే కర్తృణో మోక్షేకఫలప్రస్తావిద్యా విరోధిత్యా తస్మాదనుష్ఠానదర్శన ముపపన్ను లితి. † విద్యాయాః కర్తృజ్ఞత్వే కర్తవ్యగః కథంపి నోపపద్యతే.

† యదుక్తః శ్రుత్యైవ విద్యాయాః సర్వాజ్ఞత్వ మంగమ్యత ఇతి - శత్రుహ.

౧॥ సూ. అసార్వత్రికీ. ౧౦.

సన్యసిద్ధ్యావసయేయః శ్రుతిః - అపిమాన్సికవిద్యావిషయై - * ౨ యదేవ విద్యయా కరోతీతి యచ్చబ్ర స్వానిధానితవిశేషస్య * ౩ ఉద్దిగ ముపాసితేతి ప్రస్తతోద్దిగవిశేషవిష్టత్వాత్. † సహి యత్కరోతి - తద్విద్యయేతి సమ్మవ్యతే - యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ పీర్వవత్తరమితి - విద్యయా క్రియమాణం యచ్చజ్ఞేన నిర్దిశ్య తస్యహి పీర్వవత్తరస్య ముచ్యతే.

చన్ద్రశేఖ ఇతి భాష. † అనుష్ఠానానుష్ఠానే న్యాసాచే ఇత్యర్థిప్రాధేజాహ (కథమితి) † పరిహాతి (ఫలాభిసంధితి). † భవత్పత్నీవేయం వ్యాహతి కర్తృక (విద్యాయా ఇతి) ప్రస్తావిద్యాఫలానా ముక్తవాదజ్ఞేన మోక్షాభ్యుపలానభ్యుపగమా మోక్షేకఫలం కర్తానుష్ఠేయమ్ - త్రివర్ణఫలం త్వనను షేయమితి విభాగానుపపత్త్యా న్యాసాతి ప్రవైకేత్వం.

† అన్యరూప్రకర్మామాహ (యదుక్తమితి).

౧౦॥ సూ. అసార్వత్రికీ. † ప్రకంజా చ్యుతి స్థితీయసీతుక్తమితి శక్త్యాం ఏకపదసామర్థ్యం హి శ్రుతిః - ఆశ్రమ సామర్థ్యం చాస్తీత్వవిప్రాధేజాహ (సహితి) యత్కరోతి తద్విద్యయేత్వత్ విద్యాయాః అగ్రత్వం విహితం న్యాత్ - సచ తథాఽన్యయః - యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ పీర్వవత్తర మిత్వేయయః. తథా సతి యచ్చబ్రాహ్మణాదితస్య విద్యయా క్రియమాణస్య ప్రాపక ప్రమాణాకాక్షాయం ప్రకరణసన్నిహితో ద్దేవిద్యా * యదేవ విద్యయేతి విద్యాశబ్దం సహోన్వయమితి - అతోఽనువాదసామర్థ్యాత్ ప్రమాణావరసాపేక్షజ్ఞేన స్యతోఽర్థనిశ్చయ సామర్థ్యాభావాత్ * విద్యయేతి పద మేకపదసామర్థ్యమాహ శ్రుతి ర్న భవతీత్వం.

(నే.పీ.) విద్యాయాః ప్రధానజ్ఞేపి బ్రహ్మవిదా మాచారదర్శనం తుల్యమ్. కర్తృణా మనాచార దర్శన మప్యస్తీత్వం, “౪ ఋషయః కావ షేయం కిమర్థా వసు మధ్యేన్యమహే కిమర్థా వయం యత్స్వామహే” ఇత్యాదౌ. కర్తానుష్ఠానదర్శనం తు ఫలాభిసంధిరహితస్య కర్తృణో విద్యాజ్ఞత్వాత్. త్యాగస్తు ఫలాభిసంధియక్తస్య విద్యావిరోధిత్యాదిత్యభిప్రాయః. ౯.

౧౦॥ సూ. అసార్వత్రికీ. ౧౦.

(నే.పా.) “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇతి ససార్వత్రికీ విరోధ్యతే “౨ యదేవ విద్యయా” ఇతి ప్రసిద్ధపన్నిరేకాత్. ప్రసిద్ధిశ్చో ద్దేవిద్యాయాః. “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ పీర్వవత్తరం భవతి” ఇతి ప్రకృతోద్దిగవిద్యాయుక్తస్య కర్తృణోహి పీర్వవత్తరత్వసాధన భాషా విధియతే. ౧౦.

(నే.పీ.) “౨ యదేవ విద్యయా కరోతి” ఇతి శ్రుతిః సన్యసిద్ధ్యాం కర్తృజ్ఞత్వం విదధాతీజ్యేతదవస్థతమ్. ఆశ్రమ విద్యా శబ్దాభిహితా తు ససార్వత్రికీ - అపిమాన్సికవిద్యా. యత్కరోతి - తద్విద్యయేతి నైపంపదాన్వయః. అపితు యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ పీర్వవత్తరమితి. విద్య యా క్రియమాణస్యతోఽవగతస్య పీర్వవత్తరత్వం ప్రతి సాధనభాషానానగమ్యతే - యదేవేతి ప్రసిద్ధపన్నిరేకాత్. అన్యతోఽవగతిష్టి. “౩ ఉద్దిగ ముపాసిత” ఇతి సన్నిహితోద్దిగవి ద్యాయాః. ౧౦.

† యచ్చేదముక్తమ్ * ౧ తం విద్యాకర్తవ్యే నమన్వారభేతే ఇతి

విద్యాకర్తవ్యో నాహిత్యదర్శనా ద్విద్యా కర్తాజ్ఞమితి - తి త్రాహ.

౧౧॥ సూ. విభాగశ్శతవత్. ౧౧.

* ౧ తం విద్యాకర్తవ్యే నమన్వారభేతే ఇత్యల్లోకేన న్యాయేన విద్యాకర్తవ్యో భిన్నఫలత్వా విద్యా స్వప్తై ఫలాయ నమన్వారభేతే - కర్తవ్య స్వప్తై ఫలాయేతి విభాగో ద్రష్టవ్యః. శతవత్ యథా తేత్ర త్త్వవిక్రయిణం శతవ్యయ మస్య తీత్యుక్తే తేత్రార్థః శతమ్ - రత్నార్థం శతమితి విభాగః ప్రతీయతే - అభేదాపి. ౧॥ బృ - ౩ - ౪ - ౨.

౧౨॥ సూ. అధ్యయనమాత్రవతః. ౧౨.

యదుక్తం విద్యావతః కర్తవీధానా ద్విద్యా కర్తాజ్ఞమితి - నైత్యుక్తమ్ - * ౨ వేద మధిత్యేవ్యధ్యయనమాత్రవతో విధానాత్. చదాధ్యయనవిధితే వాగ్భోధే ప్రవర్తయతి - † ఆధానవ దధ్యయనన్యాక్షరరాశి గ్రహణమాత్రే మ్యవసా నాత్. † గృహీతస్య చ స్వాధ్యాయస్య ఫలవత్కర్తావబోధిత్యదర్శనా త్తన్నిష్ఠయథతే తదర్థవిచారే పురుషః స్వయమేన

† అనంతరమాత్రస్య శక్త్యా మాహ (యచ్చేదమితి).

౧౧॥ సూ. విభాగశ్శతవత్. నమన్వారభవ్యణమితి స్సంసారికఫలవిద్యాకర్తవ్యమితి. విద్యా స్వఫలప్రదానాయాశ్నేతి - కర్తవ్య స్వఫల ప్రదానాయేత్యర్థః. బ్రహ్మవిద్యా తదజ్ఞకర్తవ్యమయావా స్యా దియం శ్రుతిః. విద్యా * నేహభిక్రమనాశోక్తితి న్యాయాత్ ప్రారబ్ధావసానే ముక్తి వానాయాశ్నేతి - కర్తవ్య జన్మావృత్తి విద్యోత్పాదనాయాశ్నేతిత్యర్థః.

౧౨॥ సూ. అధ్యయనమాత్రవతః. † (ఆధానవదితి) * అగ్నివాదధితేత్యతాధానేనాగ్నిస్సమృద్ధత్యే మాత్ర ముక్తమ్ - సమాత్మర క్తమవిద్యాగః - శబ్దస్య తాన్వితే ప్రసిద్ధిస్సారస్యాత్ - తథాత్రాపీత్యర్థః. † ఏవం శబ్దస్సారస్య ముపసాదితమ్ - అథార్థానువచత్తిః పరి హియతే (గృహీతస్యవేతి) ప్రవర్తకాభావా న్నీహంసాయా ఆసారమ్యదేయత్వేనవ్యవహరత్తిః - సాపి రాగతః ప్రవృత్త్యా పరిహృతేత్యర్థః. శ్రుతే రవివక్షితార్థత్వమపి పరిహృతం భవతి. అధ్యయనవిధేః ప్రయోజనపర్యవసాయిత్వమపి పరమ్యరయోపపద్యతే - అర్థజ్ఞానపర్యవృత్తేపక్షవదితి. కర్తావ

౧౧॥ సూ. విభాగశ్శతవత్. ౧౧. ౧౨॥ సూ. అధ్యయనమాత్రవతః. ౧౨.

(నే-సా) “౧ తం విద్యాకర్తవ్యే నమన్వారభేతే” ఇతి విద్యాకర్తవ్యోభిన్నఫలత్వేన స్వప్తై ఫలాయాశ్నేతితి విభాగః. యథా తేత్రతత్త్వవి క్రయిణే శతవ్యయ ముక్తేత్యుక్త తేత్రార్థం శతమ్, రత్నార్థం శతమితి. ౧౧.

(నే-పి.) “౧ తం విద్యాకర్తవ్యే నమన్వారభేతే” ఇత్యత్ర విద్యావ స్వప్తై ఫలాయ కర్తవ్య స్వప్తైఫలాయాన్వారభతఇతి విభాగో ద్రష్టవ్యః - యతో విద్యాకర్తవ్యో భిన్నఫలత్వముక్తమ్ - శతవత్ యథా తేత్రతత్త్వవిక్రయిణం శతవ్యయ ముక్తేత్యుక్త, తేత్రార్థం శతమ్, రత్నార్థం శత, మితి విభాగోఽవగమ్యతే - తద్యత్. ౧౧.

(నే-సా.) “౨ వేద మధిత్య” ఇత్యధ్యయనమాత్రవతః కర్తవీధానాత్ నవిద్యా కర్తాజ్ఞమ్. అధ్యయనవిధిన్ అక్షరరాశిగ్రహణమాత్రే పర్య వస్యతీత్యుక్తమ్. అథావబోధ పర్యవృత్తేవ్యర్థజ్ఞానా దర్థావృధ భూతా * విద్యాత్ * ఉపాసీతేతి విహితా విద్యా ప్రత్యయావృత్తిరూపా. ౧౨.

(నే-పి.) “౨ వేద మధిత్య” ఇత్యధ్యయనమాత్రవతః కర్తవీధానాత్ ఆశేన విద్యాయా న కర్తాజ్ఞత్వే మవగతమ్. అధ్యయనవిధిర్వాధా నవన్నియమన దక్షరరాశిగ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి. గృహీతస్య స్వాధ్యాయస్య ఫలవదర్థావబోధిత్యదర్శనా త్తన్నిష్ఠయథలమీహంసాశ్రవణే అధిశ వేదః పురుష స్వయమేన వ్రసర్తతే. అథావబోధపర్యవృత్తేవ్యర్థజ్ఞానా దర్థావృధభూతా స్మృతిప్రత్యయావృత్తిరూపా * విద్యాత్ * ఉపాసీతేతి వాస్తవిహితా విద్యా సకర్తాజ్ఞమ్. ౧౨.

† నవ మర్కన్దాభాష్యేన చోక్త్యః పరిహృత్యః * ౧ కుర్వన్నేమేహ ప్తావత్త్వస్య వాక్యస్య మాహ

౧౮|| సూ. స్తుతయేనుమకర్తా. ౧౮.

|| ఈశ - ౧, ౨.

వా శబ్దోఽవధారణాః. * ౧ ఈశా వాస్య మిదం సప్తమితి విద్యాప్రకరణా ద్విద్యాస్తుతయే నర్పదా కర్తాను హ్మనానుమతిరియమ్. విద్యామాహత్వాత్ తస్మాదాకర్ష కుర్వన్నపి నలిప్యతే కర్తృభిరేహ విద్యా స్తుతా భవతి. వాక్యశేష శ్చైవమేవ దర్శయతి * ౧ ఏవం త్వయి నాన్యథేతోఽస్తి న తర్హణా లిప్యతే నరభి. అతో నోపార్జ్నా విద్యా.

౧౯|| సూ. కామకారణచైకే. ౧౯.

అపిచైవ మేకే శాఖసః కామకారణే బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠస్య గార్హస్థ్యత్వాగ మధీయతే * ౨ కిం ప్రజయా కరి మ్యామో యేహం నోయ మాత్మాఽయం లోకభి. విదుషో విరక్తస్య కామకారణే గార్హస్థ్యకర్తృత్వాగం బ్రువ దిహి వచనం బ్రహ్మవిద్యాయాః కర్తానన్తత్వం దర్శయతి - † యజ్ఞాదికర్తృత్వేహి విద్యాయాః - విద్యానిష్ఠస్య కామకారణే గార్హస్థ్యత్వాగో ననమ్భవతి. అతో నవిద్యా కర్తృజన్మ.

|| బృ - ౬ - ౪ - ౨౨.

౧౯|| సూ. ఉపమర్దంప. ౧౯.

పుణ్యపుణ్యరూపస్య సమస్తసాంసారికదుఃఖములన్య కర్తృణో బ్రహ్మవిద్యయోపమర్దంచ ప్రతివేదాస్త మధీయతే * ౨ భిద్యతే హృదయగ్రన్థి శ్చిద్యతే సర్వపంశయాః | త్వీయస్తే చాన్య కర్తాణి † తస్మిన్దృష్టే పరావరణత్వాదికమ్. † తద్విద్యాయాః కర్తృజన్మే ననమ్భవతే.

3|| ౨ ముం - ౨ - ౮.

† ఉత్తరమాత్రస్యతిమాహ (ఏవమితి) అర్థస్వభావ్యమ్ - విద్యాయా అర్థజ్ఞానా దర్శనరత్నం కర్తృకర్తృత్వాకర్తృవ.

౧౮|| సూ. స్తుతయేనుమకర్తా. * ఈశా వాస్యమితి - ఈట్లబ్ధ స్తుతియాదః - ఈశా. తేన వాస్యమ్. యదా - ఈశేనానా న్యమ్ - ఈశ్వరపరతన్త్రమిత్యర్థః. * సరే - నరమతభి సరే - నిష్కలః. తస్మిన్దృష్టే చాన్యకా నాస్తి - సరే త్వయి న కర్తృ లిప్యతే ఇతితోఽన్యథా నాస్తి - ఇదమేవ తత్త్వమ్ - నస్తుతిమాత్రమిత్యర్థః.

౧౯|| సూ. కామకారణచైకే. గార్హస్థ్యత్వాగ మధీయతే ఇత్యధ్యాహరః. † (యజ్ఞాదీతి) నన్యజ్ఞ మవలమ్బ్యైకైవస్త్వాగ ఉపపద్యతే తస్మాత్త్వైకస్య కర్తృణోఽర్థత్వం నాస్తిత్వార్థః.

౧౯|| సూ. ఉపమర్దంప. † (తస్మిన్దృష్టే పరావరణత్వాదికమితి) అర్థప్రధానో నిర్దేశః. ఇత్యాద్యుక్తాన్తరూప ముపమర్ద మిత్యర్థః. † (తద్విద్యాయా ఇతి) నన్యజ్ఞేనాగ్నేన ఉపమర్ద ఉపపద్యతే - తస్మా దుపమర్ద కా విశ్వీకరమర్దనియస్య కర్తృణో నాగ్నిమిత్యర్థః.

(నే.సా.) విద్యాస్తుతయే కర్తృనుమతిర్వా. విద్యామాహత్వాత్ నర్పదా కర్తృ కుర్వన్నపి తై ర్నలిప్యతే ఇతిహి విద్యాస్తుతా స్మృత్. “౧ నకర్తృణా లిప్యతే నరః” ఇతివ వాక్యశేషః. ౧౮.

(నే.సా.) వాక్యోఽవధారణే “౧ ఈశా వాస్య మిదం నర్పమ్” ఇతి విద్యా ప్రకరణాద్విద్యాస్తుతయే కర్తృనుమతిరేవ. విద్యామాహత్వాత్ నర్పదా కర్తృణా కుర్వన్నపి తై ర్నలిప్యతే ఇతిహి స్తుతా భవతి విద్యా. వాక్యశేషేన “౧ నకర్తృణా లిప్యతే నరః” ఇతి స్మృత్యతే ౧౮.

(నే.సా.) “౨ కిం ప్రజయా కరిమ్యామః” ఇత్యాదినా కామకారణే గార్హస్థ్యత్వాగ మధీయతే ఏకః అతశ్చ విద్యైవ ప్రధానభూతా. ౧౯.

(నే.సా.) ఏకే శాఖసః కామకారణేన విద్యానిష్ఠస్య గార్హస్థ్యత్వాగ మధీయతే “౨ కిం ప్రజయా కరిమ్యామో యేహం నోయ మాత్మాఽయం లోకః” ఇతి. గార్హస్థ్య కర్తృత్వాగం బ్రువ దన్యం విద్యాప్రధానమితి దర్శయతి. ౧౯.

(నే.సా.) విద్యయా నన్యకర్తృపమర్దభావీయతే “౩ త్వీయస్తే చాన్య కర్తాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరణే” ఇత్యాదినా. ౧౯.

(నే.సా.) విద్యయా నన్యకర్తృపమర్దం చాధీయతే “౩ త్వీయస్తే చాన్య కర్తాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరణే” ఇతి. తద్విద్యాయాః కర్తృజన్మే ననమ్భవతే. ౧౯.

౧౭|| సూ. ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి. ౧౭.

ఊర్ధ్వరేతస్సాశ్రమేషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనా త్తేష్యగ్ని హేమాశ్రదర్శపూర్ణమానాదికర్తృభావాచ్చ స విద్యా కర్తృజ్ఞమ్. సనూర్ధ్వరేతస ఆశ్రమా నః స్త్యేవ * ౧ యానజ్ఞేన మగ్ని హేమాశ్రం జహేవాతీత్యాదినా యగ్ని హేమాశ్ర దర్శపూర్ణమానాదీనాం యానజ్ఞేవాధికారశ్రుతే, † శ్రుతివిరుద్ధానాం స్మృతీనాం చాప్రామాణ్యత్. అత ఆహ శబ్దేహీతి వైదిక ఏవహి శబ్దే తే దృశ్యస్తే * ౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధాః * ౩ యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే * ౪ ఏత మేన ప్రవ్రజసో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తిత్యాదా. యానజ్ఞేనశ్రుతిస్త్వవిరక్తవిషయా. ౧||

౧౮|| సూ. పరామర్శంజైమినిరవోదనాచ్చాపవదతిహి. ౧౮.

యదిదమ్ * ౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇత్యాదా వైదికే శబ్దే ఊర్ధ్వరేతస ఆశ్రమా దృశ్యస్తే - అత స్తే సస్త్యే వేతి - నైతమపవద్యతే - యతః * ౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇత్యాదిషు వాక్యేషు తేషా మాశ్రమాణాం పరామర్శ మాశ్రం క్రియతే - అనువాదమాశ్రమిత్వర్థః. కుతఏతత్. అవోదనాత్ - అవిధానాదిత్వర్థః. సహ్యశ్ర విధిశబ్దః శ్రూయతే. * ౩ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇత్యాదినాహి ప్రకృతం ప్రణవేన బ్రహ్మోపాసనం మూయతే * ౨ బ్రహ్మసం స్థోఽమృతత్వమేతిత్వవసంహారాత్. అతోఽన్యార్థ మనువాదమాశ్ర మశ్ర క్రియతే తేషా మాశ్రమాణామ్. * ౩ యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసత ఇతిచ దేవయానవిధిపరత్వాత్తత్రాపి నాశ్రమాంతరవిధిసమ్భవః. అపిచాప వదతిహి శ్రుతి రాశ్రమాంతరమ్ * ౪ ఏరహవా ఏష దేవానాం యోగ్ని ముద్వాసయత ఇత్యాదికా. అత ఊర్ధ్వరే తస ఆశ్రమా నసన్తి జైమినిరాచార్యో మన్యతే. ౨|| ఛాం - ౨ - ౨౩ - ౧. ౩|| ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౧.

౧౭|| సూ. ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి. † స్మృతిష్యశ్రమాః ప్రతీయన్త ఇత్యత్రాహ (శ్రుతివిరుద్ధానామితి) * ధర్మస్కన్ధాః - ధర్మాశ్రమాః. ఆశ్రమాః.

౧౮|| సూ. పరామర్శంజైమినిరవోదనాచ్చాపవదతిహి. అన్యార్థమ్ - బ్రహ్మోపాసనస్తుత్వర్థమ్.

౧౭|| సూ. ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి. ౧౭. ౧౮|| సూ. పరామర్శం జై మిని రవోదనాచ్చాపవదతిహి. ౧౮.

(వే.సా.) ఊర్ధ్వరేతస్సాశ్రమేషు విద్యాదర్శనాత్, తేషు చాగ్ని హేమాశ్రాదికర్తృభావా న్నవిద్యా కర్తృజ్ఞమ్. తేచాశ్రమా స్తుత్యేవ - "౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధాః" ఇతి వైదికే శబ్దేహి దృశ్యతే. ౧౭.

(వే.వీ.) ఊర్ధ్వరేతస్సాశ్రమేషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనాత్, తేషు చాగ్ని హేమాశ్రాదికర్తృభావా, న్నవిద్యా కర్తృజ్ఞమ్. తేచాశ్రాశ్రమాస్సు త్యేవ - యతో వైదికే శబ్దే తేషా దృశ్యస్తే "౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా యజ్ఞోఽధ్యయనం దానమ్" ఇతి "౩ యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే" "౪ ఏతమేన ప్రవ్రజసో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" ఇత్యాదా. "౧ యానజ్ఞేన మగ్ని హేమాశ్రమ్" ఇత్యాదికాకు శ్రుతివిరక్తవిషయా. ౧౭.

(వే.సా.) "౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా" ఇత్యత్ర వోదనాభావా దుపాసనస్తుత్వర్థ మనువాదమేవేతి జైమిని ర్చేనే. "౪ ఏరహవా ఏష దేవా నాం యోగ్ని ముద్వాసయతే" ఇత్యవదతి చాశ్రమాంతరమ్. ౧౮.

(వే.వీ.) "౨ శ్రయో ధర్మస్కన్ధా" ఇత్యాదిషు తేషా మాశ్రమాణా మవోదనాత్ - అవిధానా దుపాసనాస్తుత్వర్థం పరామర్శమ్ - అను వాదం జైమిని రాచార్యో మన్యతే. అపిచ - అపవదతిహి శ్రుతి రాశ్రమాంతరం "౪ ఏరహవా ఏష దేవానాం యోగ్ని ముద్వాసయతే" ఇత్యా దికా. అత స్తే నస్త్యేవ. ౧౮.

౪|| బృ - ౬ - ౪ - ౨౨. ౫|| యజ - ౧౮౦ - ౫౬ - ౨౭.

౧౯॥ సూ. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే. ౧౯.

గృహస్థాశ్రమవదాశ్రమాస్తమమ్యనుష్ఠేయః భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుఠః. సామ్యశ్రుతే ఉపాదేయ తయాఽభిమతగృహస్థాశ్రమసామ్యంహి కేమా మన్యత్రమాణాః శ్రూయతే. * ౧ శ్రయో ధర్మస్మిన్ భా ఇత్యర్థః బ్రహ్మసంస్థమత్యర్థతయా సక్లేర్తనః గృహస్థాశ్రమస్వేతరేమాంచ సమానమ్. అథ గృహస్థాశ్రమస్యానువాసః ప్రాశ్న సత్యామేవ భవతీతి తస్య ప్రాప్తి రివత్కామ్యవేత్సేతి మతమ్ - తదితరేమాంపి సమానమ్ - అన్యత్రాభినివేశాత్. † నచ గార్హస్థ్యధర్మస * ౨ యజ్ఞోఽధ్యయనం దానం తపో బ్రహ్మచర్య మితి సర్వే శ్చబ్దై రభిధీయతే - బ్రహ్మచర్యత పసో గృహస్థస్థైరప సమ్యుపాదితి యుక్తమ్ - * ౧ † శ్రయో ధర్మస్మిన్ భా ఇతి - శ్రిత్యేవ సంగృహ్య * ౩ ప్రథమా ద్వితీయ స్తృతీయ ఇతి విభాగవచనానుపపత్తే. † అతః * ౨ యజ్ఞోఽధ్యయనం దాన మితి గృహస్థాశ్రమ ఉచ్యతే. అధ్యయనశబ్దో వేదాభ్యాసపరః. తపశ్శబ్దేన వైతానసపారివ్రాజ్యయో న్నివాణమ్ - ఉభయోః తపః ప్రధానత్వాత్. తపశ్శబ్దోహి కాంక్షేకే రూఢః - సచ ద్వయోరపి సమానః. బ్రహ్మచారిధర్మస బ్రహ్మచర్యశబ్దేనాభిధీయతే. * ౧ † బ్రహ్మ సంఘోఽమృతత్వమీతీతి పరత్ర శ్రూయమాణో బ్రహ్మసంఘశబ్దో యాగిణః సన్యాశ్రమసాధారణః - † సర్వేషా మాశ్ర మిణాం బ్రహ్మసంఘసమ్యువాత్. బ్రహ్మణి సంఘా - సంఘిణిః బ్రహ్మసంఘత్వమ్. తచ్చ సర్వేషాం సమ్యుపత్తేన. † బ్రహ్మనిష్ఠా వికలాః కేవలాశ్రమిణః పుణ్యలోకభాజః - తేషేన బ్రహ్మనిష్ఠోఽమృతత్వభాగ్యుపతి. † తదేవ ద్విస్పష్టమక్రం భగవతా పరాశరేణ * ౪ ప్రాజాపత్యం బ్రహ్మణానామిత్యురభ్య * ౫ బ్రహ్మం సన్యాసినాం స్మృత మిత్యనేన వర్ణనా మాశ్ర మాణాంచ కేవలానాం బ్రహ్మలోకప్రాప్త్యనం ఫల మభిధాయ * ౬ ఏకానిన సుదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినోహి యే | తేషాం తత్పరమం స్థానం యదైవ పశ్యన్తి సూరయ ఇతి తేషేన బ్రహ్మనిష్ఠానాం బ్రహ్మప్రాప్తి మభిదధతా. అతో గృహస్థాశ్రమతుల్యాః ఊర్ధ్వరేతస ఆశ్రమా అపి దృశ్యన్త ఇతి తేష్యనుష్ఠేయాః. * ౭ † యేచేమరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతఇతిప-అరణ్యఇతి తపఃప్రధానాశ్రమప్రాప్త్యమేత్వ దైవయానవిధానస్య తత్రాపి తత్సాప్తి రక్షకరణీయా..

౧౯॥ సూ. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే. † ఆశ్రమశబ్దో ధర్మపరః. సుత్వర్థతయాఽనువాదసామ్యం ప్రమాణా న్నరప్రాప్తి సామ్యం చోభయం సూత్రాభిచేతమ్. ఆశ్రమా న్నరకీర్తనేనతిహి సామ్యం వక్తవ్యమ్ - తదేవ వాప్తి - గార్హస్థ్యసర్వాణామేవ కీర్తనాదిత్యా శబ్దై (సచగార్హస్థ్యేతి) † పరిహరతి (త్రయ్యితి) † వ్యాఖ్యానా న్నరవ్యాపృత్యర్థం వ్యాచక్షే (అతోయజ్ఞ ఇతి) † బ్రహ్మసంఘశబ్ద స్సన్యాసా శ్రమవిషయః పరై రన్యైఖ్యాతః - తద్వ్యాపృత్యర్థ మాప (బ్రహ్మసంఘఇతి) యాగిణః యాగికత్వాత్. † అనేన * క్త్వప్రావయవశ్చైత్యో శత్యా ద్యుక్తనయా ద్భిప్రాసంఘశబ్దస్య చతుర్థాశ్రమపరత్వానుపపత్తి రుక్తా - ఆర్థానుపపత్త్యాపి సతథాఽథో వర్ణనీయ ఇత్యాపా (సర్వేషామితి) † తస్మామేవ శ్రుతా * పుణ్యలోకభాజ ఇత్యుక్తమ్ - తద్వ్యాపృత్యే (బ్రహ్మనిష్ఠావికలాఇతి) † (తచేతదిత్యాది) అభిదధతా పరాశరేశేత్యన్వయః. † * యేచేమ రణ్య ఇత్యాదివాక్యస్య దేవయానవిధిపరత్వా దాశ్రమవిధిపరత్వాభావ ఉక్తః పూర్వపక్షీణా - తత్పరిహరతి (యేచేమరణ్యఇతి) దేవయానవిధానాద్ధం కృతోఽప్యవహో వానప్రస్థసారివ్రాజ్యయోః ప్రమాణా న్నరప్రాప్తిసామ్యేషితి తత్రాపి విధి రన్యేవేత్యర్థః.

౧౯॥ సూ. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే. ౧౯.

(వే.సా.) గృహస్థాశ్రమవ దాశ్రమాస్తర మమ్యనుష్ఠేయమితి బాదరాయణుతమ్ “౧ శ్రయో ధర్మస్మిన్ భా” ఇతి సర్వాశ్రమసామ్యశ్రుతే.
(వే.దీ.) గృహస్థాశ్రమవ దాశ్రమాస్తర మమ్యనుష్ఠేయం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుఠః! తస్మాపి తత్సామ్యశ్రుతే. “౧ శ్రయో ధర్మస్మిన్ భా” ఇత్యేవమాదాహి సర్వేషా మాశ్రమాణామేకరూపం సక్లేర్తనమ్. ౧౯.

† పరామర్శవత్ విధానమితేన గృహస్థాశ్రమసంఖ్య మేమా మస్మిన్మహేయత్వమిత్యుప
పద్య విధిరేనాయ మాశ్రమాణాం సర్వేషాం నానువాద ఇత్యుపపాదయితు మాహ.

౨౦|| సూ. విధిర్యాధారణవత్. ౨౦.

వాశ్మోఽపధారణః. విధిరేవాయ మాశ్రమాణామ్. ధారణవత్ యథాదిష్టాగ్ని హూత్రి * ౧ అధస్తా
త్వమిథం ధారయ స్మనుద్రవే సుపరిహి దేవేభ్యో ధారయతిత్వ త్రానువాదసూపాదపి నాక్యా మపరిధారణస్యా
ప్రాప్తత్వా ద్విధి రాశ్రియతే. తమక్తంశేషలక్షణే * ౨ విధిస్తు ధారణేఽపూర్వత్వాదితి. తథాఽత్రాప్యప్రాప్తత్వా ద్విధి రే
వాశ్రయతేయః. * ౩ † అప్రాచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ గృహీ ద్వనిభూత్వా ప్రవ్రజేత్ యదివేతరథా బ్రహ్మచ
ర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్ గృహీద్యా వనాద్యా యదహాశేష విరజేత్తదహాశేష ప్రవ్రజేదితి జాబాలానామాశ్రమవిధి మనస్స
మివ్యత్యైవతేవ్య స్యపశ్యపి వాక్యేష్యాశ్రమప్రాప్తి రవశ్యాశ్రియణీయేత్యపపాదితమ్. ఏవ మాశ్రమాంతరవిధానాద్యం
శ్రుతిర్యావజ్జీవశ్రుతి రవవాదశ్రుతిశ్చావిరక్తవిషయా ఏవేతి వేదితవ్యాః. † అస్యాశ్చ బ్రహ్మవిదః కర్షణా మాత్రయాణా దవ
శ్యోక్తరన్యతావిధాయన్యః శ్రుతియః స్మృతయశ్చ స్వస్వాశ్రమధర్మవిషయాః. † అతి ఊర్ధ్వరేతమిద్దం బ్రహ్మవిద్యావిధా
నా ద్విద్యాతః పురుషార్థాధికి సిద్ధమ్.

౧||

. ౨||

. 3||

పురుషార్థాధికరణం సమాప్తమ్.

† ఉత్తరసూత్రసద్గతి మాహ (పరామర్శవత్ఇతి).

౨౦|| సూ. విధిర్యాధారణవత్. † ఇయ మస్మింక్షాన్త్రే కృత్యా చిత్తేత్యాహ (బ్రహ్మచర్యం సమాప్యేత్యాదితా) ఋణాశ్రుతిః * (త్రిభి
ఋణావాక్జాయత ఇత్యాదికా. † అపవాదశ్రుతిః * వీరవాహ ఏష దేవానాం యోగ్ని ముద్యానయత ఇత్యేషః. * సఖత్వేనం వర్తయన్యావదా
యప మిత్యుచికాః ఆశ్రమవిశేషధర్మానుష్ఠితిరూః శ్రుతియోఽపి తత్తదాశ్రమిణాం తత్తద్ధర్మానుష్ఠితిరూః - సత్సాశ్రమానరధర్మాణాం (బ్రహ్మ
విద్యాజ్ఞత్వవిరోధస్య ఇత్యాహ (అన్యోశ్చేతి) † అధికరణాద్ధ ముపసంహరతి (అతిఇతి) ఊర్ధ్వరేతసం బ్రహ్మవిద్యావిధానేష విద్యాయా గృహస్థా
శ్రమధర్మప్రత్యక్షతావిభావేన పృథక్ ఫలసాధనత్వాత్ విద్యాతః పురుషార్థసిద్ధిరీత్యర్థః.

ఇతరే శ్రయోఽపి - విభాగ శృతపదిత్యేత త్పురుషభేదేన విభాగపర మాహుః - ఆభ్యాం శతం దేయ మిత్యుక్తే పశ్చాత్తదేకస్య -
పశ్చాత్తదేకస్యేతి విభాగపదితి. తదయం క్తమ్ - * తం విద్యాకర్తవ్యే సమన్వితభేదే ఇత్యేకస్మిన్నేవ పురుషే ద్వయో రన్వారమ్భాప్రతికేస్తద
విరోధేన విభాగస్య నర్హనీయత్వాత్.

పరీచాపరేన - ఆధ్యయనస్యాగ్రావబోధపర్యంతా మిచ్చన్తో మాత్రకల్పస్య వేదాస్తసిద్ధ మాత్మజ్ఞానం వ్యవభేద్యమితి తస్య సకర్తవ్యతే
త్యాహుః. తచ్చాయం క్తమ్ - సూత్రాసానిరస్యా దర్థావబోధపర్యంతాయాః శబ్దసానిరస్యాగ్రావపవత్తివిరహవిద్యస్తత్వాచ్చ.

త్రయోపి-వాచిసేషుదితి సూత్రం విదుష ఏవాయం నియమఇతి విశేషభావా దవిద్యద్వివయయమ్ * తర్వన్నే వేతి నియమఇతి వ్యాప
క్షతే. తదవ్యయం క్తమ్ - బ్రహ్మవిదః ప్రకృతత్వాత్ అత స్సవిత ప్రృక్ తద్విషయత్వే విశేషభావాత్ విద్యాజ్ఞకర్తవ్యత్వేనాపి నియమావపత్తిరూప
తయా న్యాఖ్యానం యం క్తమ్.

౨౦|| సూ. విధిర్యాధారణవత్. ౨౦.

(వే-సా.) “౧ ఉపనిషా దేవేభ్యో ధారయతి” ఇత్యుపాస్తత్యేన యథా విధిః - తద్యత్. ౨౦.

(వే-పి.) వాశ్మోఽపధారణే. సర్వేషాం మాశ్రమాణాం విధిరేవాయమ్. ధారణవత్ యథా “౧ అధస్తాత్వమిథం ధారయ స్మనుద్రవే”
“౧ ఉపనిషా దేవేభ్యో ధారయతి” ఇత్యుపవాదసూపాదపి పురీధారణస్యాప్రాప్తత్వేన విధి రాశ్రియతే; ఏవ మిహాశ్రమాణామపి. అత ఊర్ధ్వ
రేతస్సపి విద్యాదర్శనా ద్విద్యాతః పురుషార్థాధికి. ౨౦

౨౧॥ సూ. స్తుతిమాత్రముచాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్. ౧.

ఇద మిదానీం చిన్త్యతే * ౧ న ఏవ రసానాం రసతమః పరమః పరాధ్యోగ్యమైవ య మద్గీభవతి ఏవంజాతీయకాని వాక్యాని క్రత్వసంపదభూతోద్గీభాదిస్తుతిమాత్రపరాణి - అహోహస్వి మద్గీభాదిషు రసతమాదిదృష్టివిభానాథానీతి. † అత్ర ప్రతిపాదిత ముపాసనపరత్వ ముక్తికృత్యోపాసనస్య పురుషార్థత్వేన క్రతుమాపాదానానియమ ఉక్తః.

అశ్వేతు - పరామర్శం జైమినిత్యాద్యధికరణా న్తరం వర్ణయన్తి. తపసి తాదర్శ్యవైరస్తర్యాభ్యా మయోక్తమ్.

పరేతు-వికాధికరణమిచ్చన్తే విధిరన్యధాధికరణత్వత్ర త్రయో ధర్మశ్శ్రద్ధా ఇత్యాదౌ విషయే తపశ్శ్రద్ధా ననస్థమాత్రపరః - బ్రహ్మసంస్థశబ్దః పరివాద్యాచీ - త్రయోణాం పుణ్యలోకభాక్త్య ముక్త్యా బ్రహ్మసంస్థస్వామ్యతత్వప్రాప్తివచనాత్. యథా దేవధత్తయజ్ఞదత్త మన్వప్రజ్ఞా - అన్యతరో మహాప్రాజ్ఞ ఇత్యుక్తే విష్ణుమిత్రో మహాప్రాజ్ఞ ఇత్యుక్తం స్యాత్ - నతు యజ్ఞదత్తః - తద్విదితి. తదనుపపన్నమ్ - తపశ్శ్రద్ధస్య వనస్థమాత్రపరత్వేపి బ్రహ్మసంస్థశబ్దస్య యోగికత్వసమ్మేన ప్రాక్షణీన్యాయాత్ పరివాజి రూఢికల్పనానుపపత్తే. ప్రకృతాశ్రమశ్రయ మాత్రావలమ్యనత్వేనాన్యవచనస్య పరివాజామమ్యుతత్వప్రాప్తా ప్రమాణత్వేభావప్రసక్తాత్. అతః * తేషాం ఖలేషాం భూతానాం త్రీణ్యేవ వీజాన్యజ్ఞజం జీవజ మద్విజ్జవిత్స్య వధారణేనత్వపి స్వేదజోద్భిజ్జయోగవాసపధారణస్థితే తపశ్శ్రద్ధే నాశ్రమధ్వయస్య తత్ప్రేరేపాదానానానపత్తే, పుణ్యలోకభాక్త్యామ్యుతత్వయో క్తేష్యే వాశ్రమేషు విద్యదవిద్యద్విషయత్వేన సానపత్తే, * ప్రాజాపత్యం గృహస్థానా మిత్యాది స్తుత్యైకార్థ్యాచ్చ ఆశ్రమచతుష్టయవిధిః. నచ కర్తావర్తదత్తే నాశ్రమాస్తరాణా మాత్మేనవధానానవకాళః - కర్తావర్తదత్తకాలభావశాన్తిత్. సహి నర్వస్మి హారాత్రే ఉపాసీతేతి విధిః. అన్యథా జనకాదీనా మాత్మవేదనా దపవర్తప్రాప్తివచనానుపపత్తే. ఉభయభావనానిష్ఠ గోచరతాస్తవైయర్థ్యం చ స్యాత్. యస్తు దేవధత్తయజ్ఞదత్త మన్వప్రజ్ఞా - అన్యతరో మహాబుద్ధిరి నిదర్శనమ్ - తతాపి కాలభేదేన యజ్ఞదత్తాదివిషయత్వం యుజ్యతే. దృష్టాన్తవైపర్యాయ - తత్ర ధర్మవైరతోపధావకాన్యతరశబ్దమభివ్యాచారా ద్యోగికస్య మహాబుద్ధిశబ్దస్య ధర్మస్వరసిఫత్వం యోక్తమ్ - ఇహతు బ్రహ్మసంస్థశబ్దాతిరేకేణ విశేష్యసమన్వకపదాభావాత్ ప్రకృతివిషయత్వమేవ స్యాత్.

పురుషార్థాధికరణం నమాప్రమ్.

౨౧॥ సూ. స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్. ఆనస్తరాధికరణద్వయం ప్రాసక్తికమ్. బ్రహ్మసంస్థస్తుత్వర్థ మనూదితత్వం పూర్వపక్షీకృత్యాశ్రమధ్వయస్య విధాన ముక్తమ్ - ఏవం స్తుతిప్రసక్త్యాద్రసతమత్వప్రతిపాదకవాక్యాని స్తుతిపరాణి - ఉతనేతి శబ్దా బాయిత ఇతి ప్రాసక్తికీ నల్లతి. పూర్వం వహ్మసాం రసానాం ప్రతిపాదితత్వాత్ ఉద్గీభస్వాప్తమరసత్వం * న ఏవ రసానా మిత్యాదివాక్యాని కి మద్గీభాదిస్తుతిమాత్రపరాణి - ఉతోద్గీభాదిషు రసతమత్వాదిదృష్టివిధిపరాణి. కిమేషా మర్థవాదత్వేనమాశ్రయం న్యాయ్యమ్ - ఉత విధిపరత్వమ్. అపూర్వత్వం కిం విధిత్వ మవగమయతి - నేతి. సచేత్ - అర్థవాదత్వస్య న్యాయ్యత్వాత్ స్తుతిపరాణి. అవగమయతి చేత్ - విధిపరత్వస్య న్యాయ్యత్వాత్ రసతమత్వాదిదృష్టివిధిపరాణి. † ఉద్గీభాదుపాసనానాం పురుషార్థత్వం ప్రాసక్తమ్ - తత్కృత ముపాసనసంశయఇత్యుతాహ (అత్రప్రతిపాదితిమితి) † ఉద్గీభాదు

౨౧॥ సూ. స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్. ౧. ౨౨॥ సూ. భావశబ్దాచ్చ. ౨.

(నే-సా.) ఉద్గీభాదిషు రసతమత్వాదిదృష్టి విధి ర్ననంభవతి, “౨ ఇమమేవ జాహూ స్వస్థో లోక ఆహవనీయః” ఇతివత్, కర్వాణభూతోద్గీభాదుపాదాయ తస్య రసతమత్వవచనం తత్స్తుతిమాత్రమితిచేత్. చైతత్, జాహ్వదివిధివ దుద్గీభాదివిధే గ్రతానన్విధానాత్, రసతమత్వాదేచ్చా ప్రాప్తత్వా ద్రసతమత్వాదిదృష్టివిధిరేవ. ౧॥ ఛా - ౧ - ౧ - ౩, ౧.

(నే-సా.) “౧ ఉద్గీభ ముపాసీత” ఇతి విధిప్రత్యయాచ్చ. ౨.

(నే-సా.) “౧ ఓమత్యేతదక్షర ముద్గీభ ముపాసీత.....న ఏవ రసానాం రసతమః పరమః పరాధ్యోగ్యమైవ యమద్గీభః” ఇత్యేకజ్ఞాతియకే కిం కర్వాణాశ్రయణాం దృష్టినిశేషణాం విధి రాన్తియః - ఉతోద్గీభాదిస్తుతిమాత్రమితి సంశయః. విధిత్వే సిద్ధేహి గోదోహనాదివ ఘ్నవతి - విధిత్వమేవ ననమ్నవతితి పూర్వగమితః “౨ ఇమమేవ జాహూ స్వస్థో లోక ఆహవనీయః” ఇతివత్ కర్వాణభూతోద్గీభాదినమ్నవికయోపాదానాద్రసతమత్వాదే తత్స్తుతిమాత్రత్వమేవ - న రసతమత్వాదిదృష్టివిధి. రాధానన్తు - జాహ్వదివిధివ దుద్గీభాదివిధే గ్రతానన్విధానాత్, రసతమత్వాదేచ్చా ప్రాప్తత్వాచ్చ, * ఉపాసీతేతి విధిప్రత్యయేనచ, వస్తుతిమాత్రమ్. తద్దృష్టివిధిరేవ. మాత్ర ద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్. ౧, ౨.

కిం యక్తమ్. స్తుతిమాత్రపూజీతి. కుతః. ఉద్దిభామ్యపాదానాత్. † క్రత్వజ్ఞభూతాని హ్యుద్దిభాదీన్యపాదాయ తేహం రసతమాదిత్వం ప్రతిపాదితమ్. † యథా జహ్వదీనాం పుణివ్యాదిత్వం ప్రతిపాదయతో వచనస్య * ౧ ఇయమేవ జహూః స్వగ్లో లోక ఆహవనీయ ఇత్యాదికస్య తత్తుస్తిమాత్రపరత్వమ్ - తథేహాపి. † తదిద మాశబ్ద-తే స్తుతి మాత్ర ముపాదానాదితిచేదితి † ఉద్దిభామ్యపాదానాత్తుస్తిమాత్రమైవేహం వాక్యానాం వివక్షిత మితి చేత్.

† అత్రోత్తరం నాపూర్వత్వాదితి నస్తుతిమాత్రత్వ ముపపద్యతే. కుతః. అపూర్వత్వాత్ - † అప్రాప్తత్వా త్. † సహ్యుద్దిభాదయో రసతమాదితయో ప్రమాణాస్తతేః ప్రతిపన్నాః - యేన తత్ప్రకృత్యబుద్ధ్యత్పత్త్యర్థం రసత మాదిత్వేనానూద్యేరే. † సహోద్దిభాదివిధి రత్ర సన్నిహితః - యేన * ౧ ఇయమేవ జహూః స్వగ్లో లోక ఆహవ నీయ ఇత్యాదివత్తదేకవాక్యత్వేన † యయా కయాచన విధయా తత్తుస్తిపరత్వ మాశ్రీయేత్. † అతః క్రతువీర్యవత్త్వాది ఫలసిద్ధ్యర్థ ముద్దిభాదిషు రసతమాదిదృష్టివిధానమేవన్యాయమ్. ౧॥

౨౨॥ సూ. భావశబ్దాచ్చ. ౨.

* ౨ ఉపాసీతేత్యాదిభావశబ్దాచ్చ విధిపరత్వమేవ నాయమ్. విధిప్రత్యయయ్యోహి క్రియాశబ్దో విధేయమేవ స్యాద్ధ్య మవగమయతి. తస్మా దుపాసనవిధానాగ్ధా ఏతా శ్శృతయః. ౨॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧.

స్తుతిమాత్రాధికరణం సమాప్తమ్.

పాదానాదిత్యేతద్వివృణోతి (క్రత్వజ్ఞేతి) † తతః కిమిత్యత్రాహ (యథేతి) నను-క్రత్వజ్ఞోపాదానపూర్వకప్రతిపాదనం స్తుతిశ్చేత్ - క్రత్వజ్ఞజహూపా దానపూర్వకసర్గతాప్రతిపాదన మసి స్తుతి స్సాన్యత్. నైవమ్ - క్రత్వజ్ఞోపాదానపూర్వకస్య పురుషేణ సాధయతు మకక్యగుణప్రతిపాదనస్త్రివస్తుతి రూపత్వాత్. † శక్త్యా అనుకూలత్రతామసా (తదిదమితి) † ఉక్తమర్థం సూత్రాశ్చలేషు దర్శయతి (ఉద్దిభాదీతి)

† (అత్రోత్తరమిత్యాది) † అపూర్వత్వాదిత్యేతద్వ్యవస్థే † (అప్రాప్తత్వాదితి) † తదుపపాదయతి (సహీతి) † స్తుతిహి ప్రమాణా స్తరప్రాప్తగుణానువాదేవ - అప్రాప్తగుణవిధానేన - ముఖ్యపురుషవస్తావీతగుణానమ్ముచే వృత్త్యనూపనీతగుణాన్వయేన చా - క్రియతే. తత్ర ప్రమాణాస్తరప్రాప్తగుణానువాదరూపస్తుత్వమవపత్తే హేతు మ్ముత్రే కఙ్ఠోక్తః. తర్హ్యప్రాప్తగుణవిధానేన స్తుతి రియం స్యాత్ - యదనతమత్వాది కఫన మితిచేన్న - ఉద్దిభాదేః రసతమత్వాదికత్వప్రాయోగ్యత్వా దయోగ్యార్థస్యచ విధాతు మకక్యత్వాత్, తద్విధానేన స్తుత్యనుపపత్తేః ఇతి చరి హర మ్ముత్రే భాష్యే వాల్మీకీతః. నను-ముఖ్యార్థాయోగ్యత్వేనతి * ఇయమేవ జహూ రిత్యాదాని వృత్త్యనూపనీతగుణాన్వయేన స్తుతి స్సాన్యత్, యది స్వయానేజాన్వయానాయోగ్యస్యానీ రసతమత్వాదే రాశోపాసన శక్యత్వా ద్దృష్టివిధిః - తర్హి * ఇయమేవ జహూ రిత్యాదిన్యవి దృష్టివిధి స్సాన్యత్, తత్రాహ (సహోద్దిభాదివిధితి) ఆదిశబ్దేన పఞ్చవిధసామవిధ్యాదికం గృహ్యతే. † (యయాకయాచనవిధయా) అముఖ్యపుత్త్యేత్యర్థః. * ఇయమేవత్యాదివాక్యస్య కర్తృవిధిపరకరణసన్నిధానాత్. * నమ్మవత్తేకవాక్యత్వే వాక్యభేదస్తు నేవ్యత ఇతి న్యాయా దేకవాక్యత్వసిద్ధ్యర్థ మముఖ్యవృత్త్యా స్తుతిత్వమాశ్రీతమ్ - అత్రతు తథా సన్నిహితత్వాభావేనైకవాక్యత్వాభావత్ స్తుతిత్వానుపపత్తిర్యర్థః. † సూత్రవ్యాఖ్యాన మధి కరణాశ్రయ నిగమయతి (అత ఇతి).

పూర్వపక్షయంత్రః పరిహృతా - న్యపక్షసాధకపాతు రన స్తరసూత్రేజాభిధీయతే.

౨౨॥ సూ. భావశబ్దాచ్చ. ఉద్దిభాదివిధి రత్రాభావ ఉక్తః పూర్వసూత్రే - అత్రతూపాసనవిధే వృద్ధావ ఉచ్యతే. భావః - క్రియా. విధిప్రత్యయయ్యో భావశబ్దోఽత్ర వివక్షితః.

స్తుతిమాత్రాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౩|| సూ. పారిష్టవార్థాధికరణే న్నవిశేషితత్వాత్. ౧.

* ౧ ప్రతర్దనా హ వై దైవోదాసి రిద్ద్రస్య ప్రియం ధామోపశామమ్ * ౨ శ్వేతకేతు ర్హృదయే ఆసేత్సేవ
మూదీని వేదాస్తేష్యభ్యానాని కిం పారిష్టవ ప్రయోగార్థాని - ఉత † విద్యావిశేషప్రతిపాదనార్థానీతి చిన్తాయామ్ -
* ౩ ఆభ్యానాని శంసనీత్యాభ్యానానాం పారిష్టవే వినియోగాన్న విద్యాప్రధానత్వం న్యాయ్య మితిచేత్.

న - సర్వాభ్యానాని పారిష్టవప్రయోగేన వినియోగ మున్నది కుతః. విశేషితత్వా ద్వినియోగస్య.
* ౩ ఆభ్యానాని శంసనీత్యుక్త్యా తత్తైవ * ౪ మమ రైవస్యతో రాజేత్యాదినా మన్నాదీనా మాభ్యానాని విశేష్య
నే - అతస్తేషామేవ తత్ర వినియోగ ఇతి గమ్యతే. తస్మాన్న సర్వవేదాస్తేష్యభ్యానశ్రుతయః పారిష్టవప్రయోగార్థాః -
అపితు † విద్యావిధ్యర్థాః. ౧|| కా-౩-౧, ౨|| ఛాం-౬-౧-౧. ౩|| . ౪||

౨౪|| సూ. తథాచైకవాక్యోపబద్ధాత్. ౨.

* ౫ ఆత్మనా అరే ద్రష్టవ్య ఇత్యాది విధివైకవాక్యతయోపబద్ధాచ్చాభ్యానానామ్. విద్యావిధ్యర్థాన్యేవ తానీతి
గమ్యతే - † యథా * ౬ సోహీదిత్యేవమాదేః కర్తవిధ్యర్థత్వమ్ - న పారిష్టవార్థత్వమ్. ౫|| బృ-౬-౫-౬.

పారిష్టవార్థాధికరణం సమాప్తమ్. ౬||

౨౩|| సూ. పారిష్టవార్థాధికరణే న్నవిశేషితత్వాత్. ఇద మపి ప్రాసంగిక మధికరణమ్. రసతిమాదివాక్యనాం సుత్యర్థత్వం పూర్వపక్షే
కృత్యోపాసనపరత్వం స్థాపితమ్ - ఏవం ప్రాతర్దనాదిన్యాభ్యానాని కిం సుత్యర్థాని - ఉత పారిష్టవాదీతి శబ్దాయా నబ్ధితిః. పారిష్టవాః-
ఆభ్యానాని ఇమా పారిష్టవశ్చేనాభ్యానశంసనం వివక్షితమ్. * శ్వేతకేతు ర్హృదయే ఇత్యాదివాక్యాని కిం పారిష్టవప్రయోగార్థాని - ఉత
విద్యావిధానార్థాని. కిం పారిష్టవే సర్వాభ్యానానాం వినియోగః - ఉత మన్నాద్యాభ్యానానామేవేతి. కిం * ఆభ్యానాని శంసనీత్యాభ్యానశబ్దః
సర్వాభ్యానపరః. ఉత మన్నాద్యాభ్యానపరః. కి మాభ్యానవిశేషమన్న సర్వాభ్యానశబ్దస్య విశేషపరతా మవగమయతి - నేతి. సచేత్ - ఆభ్యా
నశబ్దస్య సర్వాభ్యానపరతయా సర్వేషాం తత్ర వినియోగత్వాత్ సర్వాభ్యానాని పారిష్టవార్థాని న్యుః. విశేషపరతా మవగమయతిచేత్ - ఆభ్యా
నశబ్దస్య మన్నాద్యాభ్యానవిశేషవివక్షితయా తేషామేవ పారిష్టవే వినియోగాత్ శ్వేతకేతుపాభ్యానాదీని విద్యావిధానార్థాని న్యుః. † (విద్యా
విశేషప్రతిపాదనార్థాని) స్తావకత్వేన ప్రతిపాదనార్థానీత్యర్థః.

† (విద్యావిధ్యర్థాని) విద్యావిధేః స్తావకతయా శేషభూతా ఇత్యర్థః. ప్రకరణోపాత్తమాత్రాసభ్యుపగమే ఆభ్యానానన్త్యా దశక్య
త్వం చ స్మార్తే.

౨౪|| సూ. తథాచైకవాక్యోపబద్ధాత్. ఉపబద్ధః - అన్వయః. † (యథేతి) హింశ్యదక్షిణత్యే వాక్యేనైకవాక్యతయోపబద్ధాత్
* సోహీదిత్యేవమాదేః కర్తవిధ్యర్థత్వమిత్యర్థః.

పారిష్టవార్థాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౩|| సూ. పారిష్టవార్థాధికరణే న్నవిశేషితత్వాత్. ౧. ౨౪|| సూ. తథాచైకవాక్యోపబద్ధాత్. ౨.

(వే.సా.) వేదాస్తేషు తద్రద్ధివ్యావర్త్యేషుధితాః “౧ ప్రతర్దనా హ వై” ఇత్యాద్యాభ్యానియతాః పారిష్టవార్థాః. “౩ ఆభ్యానాని శంసనీ”
ఇతి తత్ర వినియోగాదితిచేత్. న, తస్మైం “౪ మమ రైవస్యతో ఇత్యాద్యాభ్యానానాం విశేషితత్వాత్” తేషామేవ తత్ర వినియోగః. ౧.

(వే.సా.) విద్యావిధివైకవాక్యత్వాచ్చ “౬ సోహీత్” ఇత్యాదివత్ విద్యా సుత్యర్థా ఏతాః. ౨.

(వే.వీ.) “౧ ప్రతర్దనా హ వై దైవోదాసిః” ఇత్యాదయో వేదాస్తేష్యభ్యానవిశేషః కిం పారిష్టవ ప్రయోగార్థాః - ఉత తత్ర తత్ర విద్యా
విశేషప్రతిపాదనార్థా ఇతి సంశయః. “౩ ఆభ్యానాని శంసనీ” ఇతిపారిష్టవే వినియోగా త్రదత్తా ఇతి పూర్వపక్షః. రాధాప్రస్తు “౩ ఆభ్యానాని
శంసనీ” ఇత్యుక్త్యా “౪ మమ రైవస్యతో రాజా” ఇతిమన్నాద్యాభ్యానే వినియోగవ్యవశేషితత్వాత్, “౧ తం మా మాయ రమ్యతమీత్యుపాన్య”
“౫ ఆత్మనా అరే ద్రష్టవ్యః” ఇత్యాదివిధివైకవాక్యత్వాచ్చ “౬ సోహీత్” ఇత్యాదివ ద్విద్యా విధ్యర్థాపేవ. సూత్రప్రయమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౨.

౯౩౨ శ్రీమచ్ఛ్రుత ప్రకాశికాయ క్రతీభాష్యే. - తృ-అ. చ-పా. - ౪-అగ్నిస్థనాధిక. ౫. సర్వాపేక్షాధికరణమ్.

౨౫॥ సూ. అతవచాగ్నిస్థనాద్యనపేక్షా. ౧.

† స్తుతిప్రసక్తా దవానరసజ్జతివిశేషేణార్థద్యయం చిన్తితమ్. † విద్యావస్త ఊర్ధ్వరేతస ఆశ్రమిణః సున్దిత్యుక్తమ్. ౧ ఊర్ధ్వరేతస్సుచ శబ్దేహిత్యాదిభి సున్దిత్యైః - ఇదానీ మూర్ధ్వరేతసో యజ్ఞాద్యభావా తదజ్ఞికా విద్యా నసమ్భవతి † త్యాశక్యాహ. ౧॥ బ్ర - ౩ - ౪ - ౧౭.

అతవచాగ్నిస్థనాద్యనపేక్షేతి † యత ఊర్ధ్వరేతస ఆశ్రమిణో విద్యానమ్భవిత్వేన శ్రుత్యా పరిగృహ్యంతే. ౨ బ్రహ్మ సంస్థోఽమృతత్వ మేతి * ౩ యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధా తవ ఇత్యుపాసతే * ౪ ఏతమేవ ప్రవ్రాజిసూ లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్ర జన్తి * ౫ యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి త్యాదికయా - అతవపూర్ధ్వరేతస్సు విద్యా అగ్నిస్థనాద్యనపేక్షా. అగ్నిస్థనమ్- అగ్నిస్థానమ్. ఆధానపూర్వకాగ్ని హేమాత్రదర్శపూర్ణమాసాదికర్తానపేక్షా తేషు విద్యా. కేవలస్యాశ్రమవిహిత కర్తాపేక్షేత్యర్థః. ౨॥ ఛాం - ౨ - ౨౩ - ౧. ౩॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౧. ౪॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨౨.

అగ్నిస్థనాద్యధికరణం సమాప్తమ్. ౫॥ కఠ - ౨ - ౧౫.

౨౬॥ సూ. సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్. ౧.

యది విద్యా యజ్ఞాద్యనపేక్షే వామృతత్వం సాధయతి - తస్మి గృహస్థేవపి తదనపేక్షేన సాధయతు మర్హతి.

౨౭॥ సూ. అతవచాగ్నిస్థనాద్యనపేక్షా. † వ్యాఖ్యాతయో రధికరణయోః ప్రాసక్తికత్వ మాహ (స్తుతిప్రసక్తాదితి) † అన్యధికరణస్య ప్రథమాధికరణేన నజ్జతి మాహ (విద్యావస్త ఇతి) † (ఆశక్యాహేతి) సూత్రే చ శబ్ద భృక్త్యాద్యోతక ఇతి భావః. కిం పరివ్రాజాం బ్రహ్మవిద్యాధి కారోఽస్తి - నేతి. కిం యజ్ఞాజ్ఞేన విద్యా - ఉతాశ్రమప్రయుక్తధర్మాజ్ఞికా. కి మూర్ధ్వరేతసాం విద్యానమ్భవిత్వప్రతిపాదకవాక్యాని విద్యాయా ఆశ్రమధర్మాజ్ఞకత్వ మవగమయన్తి - నేతి. నచేత్ - యజ్ఞాద్యజ్ఞకత్వా ద్విద్యాయాం పరివ్రాజా మనధికారః. అవగమయన్తిచేత్ - ఆశ్రమధర్మాజ్ఞక తయా పరివ్రాజాం బ్రహ్మవిద్యాధికారః.

† ఆతశ్శబ్దార్థమాహ (యత ఇతి).

పరేత్సిదం సూత్ర మాద్యధికరణఫలనిగమనపర మాహః - అతవచ - విద్యాతః పురుషార్థత్వా ద్విద్యయా ఫలోత్పత్తౌ నకర్తాపేక్షేతి ఇదంచ నిగమన ముత్పత్తావేన కర్తాపేక్షేత్యనవరసూత్రే వత్తమితి. తదిదం మన్దఫలత్వాత్ ఆనాదరణీయమ్. పూర్వపక్షే యుక్త్యన్తరే నమ్భవతి నజ్జతేచ నతి తస్మి రాసపరత్వంపి సప్రయోజనమ్. ఉర్ధ్వరేత ఆశ్రమనద్యావః ఆనన్యత్వాత్ అత ఇతి పరామర్భయోగ్యశ్చ.

అగ్నిస్థనాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౮॥ సూ. సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్. నజ్జతిః స్ఫుటా. కిం గృహస్థస్య యజ్ఞాదిక ర్షవతో విద్యాయా మధికారః - ఉత తద్రహితస్యేతి. యజ్ఞాదిక ర్షవిద్యాజ్ఞమ్ - నేతి. * యజ్ఞేనేత్యాది శ్రుతి ర్విద్యాజ్ఞతయా యజ్ఞాదిక ర్షవినియత్కే - నేతి. కిం కర్షవోవిద్యాత్వాద

౨౯॥ సూ. అతవచాగ్నిస్థనా ద్యనపేక్షా. ౧.

(వే-సా.) ఊర్ధ్వరేతసాం “౪ ఏత మేవ ప్రవ్రాజిసూ లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి” ఇత్యాదిశ్రుతేరేత సాం విద్యావస్తావో తేష్యధా నాద్యనపేక్షా విద్యా. ౧.

(వే-దీ.) ఊర్ధ్వరేతసాన్విశ్రమేషు బ్రహ్మవిద్యా నమ్భవతి - నేతి సంశయః. యజ్ఞాద్యభావాత్తేషాం తదజ్ఞికా విద్యా నసమ్భవతితి పూర్వని పక్షః. రాధానన్తు “౫ యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి” “౪ ఏతమేవ ప్రవ్రాజిసూ లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి” ఇత్యాదిశ్రుతేః కేషాం విద్యావ స్తావగమా తేష్యధి హేమాత్రాద్యనపేక్షా విద్యేతి నిర్ణయతే. సూత్రార్థం - అతవచ - విద్యావత్త్వీశ్రుతేరేత ఆధానాద్యనపేక్షా తేషు విద్యా. అగ్నిస్థనంపి - అగ్నిస్థానమ్. ౧.

† యజ్ఞాదిశ్రుతిరపి * ౧ వివిదిషన్తి తద్బా త్కర్తవ్యో వేదనాజ్ఞతాం నప్రతిపాదయంతి. [౧॥ బృ-౬-౪-౨౨. ౨॥ బృ-౪-౧-౧].

అత ఆహ సర్వాపేక్షేతి యజ్ఞాదిసర్వకర్తాపేక్షేవ విద్యా కర్తవ్యత్వం గృహస్థేషు. కుతః. యజ్ఞాదిశ్రుతేః * ౧ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకనేత్యాదినా యజ్ఞానాయాహి విద్యాజ్ఞత్యేన ప్రాయనే. యజ్ఞాదినా వివిదిషన్తి - వేదితు మిచ్ఛన్తి. యజ్ఞాదిభి ర్వేదనం ప్రాప్తు మిచ్ఛన్తిన్తిర్థః. యజ్ఞాదినాం † జ్ఞానసాధనత్యేన త్యేవ యజ్ఞాదిభిః జ్ఞానం ప్రాప్తు మిచ్ఛన్తితి వ్యవచేశ ఉపపద్యతే - యథా అనే వ్యవసాధనత్యేన త్యసినా జిఘాంసన్తితి వ్యవచేశః. అతో యజ్ఞాదినాం జ్ఞానసాధనత్వ మవగమ్యతే. † జ్ఞానంచ వాక్యార్థజ్ఞానా దధావరభూతం ధ్యానోపాననాదిశబ్దవాచ్యం విశదతమప్రత్యక్షతావన్న స్మృతిరూపం నిరతిశయప్రియ మహారహరభ్యాసాధేయతిశయ † మాప్రయాణా దనువర్తమానం మోక్షసాధన మిత్యుక్త మస్తాభిః పూర్వమేవ. వత్సృతీచ ౨ ఆమృతిరసకృదువదేశాదిత్యా దినా † ఏవం రూపంచ ధ్యాన మహ రహ రనుష్ఠీయమానై ర్నిత్యైవైమిత్తికకర్తృభిః పరమపురుషారాధనరూపైః పరమపురుషప్రసాదద్వారేణ జాయత ఇతి యజ్ఞాదినా వివిదిషన్తితి శాస్త్రేణ ప్రతిపాద్యతే. అతిః కర్తవ్యత్వం గృహస్థేషు యజ్ఞాదినిత్యైవైమిత్తికసర్వకర్తాపేక్షా విద్యా. అత్యవత్ - యథా గమనసాధనభూతోఽశ్వః స్వపరికరబద్ధపరికర్తాపేక్షః - ఏవం మో

కత్యం నమృతం - నేతి. అనమృతే - వినియోగాభావాత్ యజ్ఞాదే ద్విద్యాజ్ఞత్యాభావాత్ తద్రహితస్య గృహస్థస్య విద్యాధికార స్పష్టృకేత్. నమృతచేత్ - వినియోగాద్యజ్ఞాదే విద్యాజ్ఞతయా తద్వతో గృహస్థస్య విద్యాధికారః † (యజ్ఞాదిశ్రుతిరపితి) ఇచ్ఛాసాధనత్వం వదంతి భావః.

యజ్ఞాదిసర్వకర్తాపేక్షేవేతి సూత్రే (సతిజ్ఞాపదాన నర శృశబ్దోఽనధారణార్థ ఇతిభావః. † (జ్ఞానసాధనత్యేనత్యేవేతి) పరమసాధ్యేచ్ఛయా వినాఽనావరసాధ్యేషు ప్రవృత్తి ర్కర్తృపపద్యతే - యథా స్యలేచ్ఛయావినా స్యర్థార్థయజ్ఞాదా ప్రవృత్త్యనుపపత్తిః. ఏవం జ్ఞానేచ్ఛయావినా తదథేచ్ఛాన్తిధర్మ్యప్రవృత్త్యనుపపత్తిః. సంజాతజ్ఞానేచ్ఛస్యచేచ్ఛాన్తిధర్మ్యప్రవృత్తినిరపేక్ష్యాచ్ఛ యజ్ఞాదే రిచ్ఛాసాధనత్వం మోక్షపద్యత ఇతిభావః. † జ్ఞానస్య న యజ్ఞాద్యపేక్షా - వాక్యార్థే తదుత్పత్తే రిత్త్యత్రాహ (జ్ఞానంచేతి) † (ఆప్రయాణాదనువర్తమానమితి) అగ్నేనా ఽనవృత్త్యా తదజ్ఞస్య కర్తవ్యోఽనవృత్తి రపేక్షేతేతి భావః. † యజ్ఞాదిషు ప్రవృత్తి ర్తమూపధానవిరొధినీ స్యాత్ - (ప్రవృత్తిరూపత్వాదిత్యత్రాహ (ఏవంరూపంచేతి) అదృష్టే ద్యాలోపకారకత్వా న్నవివేకాత్మకః.

అత్యవత్ - రథసర్వాయోగ్యోఽసోఽస్మి న లాజ్ఞలక్షణే యుజ్యతే - తథా ఫలాత్మత్వే నకర్తాపేక్షత ఇతి పరే వ్యాచక్షతే. ఫలాత్మత్వావనపేక్షత్యే ప్రామాణికేత్వత్వత్వానపేక్షేన సూత్రప్రతిపాద్యా - సర్వాపేక్షేతి ప్రతిజ్ఞాతత్వాత్. అతిః పరోక్షవ్యాఖ్యానం క్లిష్టమ్. - అపరేకు - విద్యాయా, ఫలాత్మత్వావనగ్రాహకత్వేన యజ్ఞాద్యపేక్షాఽస్తి - నేతి విచార్య అస్తీతి నిర్దాప్తయన్తి. యజ్ఞాదివాక్యే ఫలవిధానపేక్షాప్రతిత్యేభా

౨౬॥ సూ. సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్. ౧.

(వే.సా.) కర్తవ్య గృహస్థేషు హితాది సర్వకర్తాపేక్షా విద్యా “౧ బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేన” ఇత్యాదిశ్రుతేః. యథాచోశ్యో గమనసాధన భూతోపి స్వపరికర బద్ధాపేక్షో గమనే. ఊర్ధ్వరేతస్సుచ స్వాశ్రమకర్తాపేక్షా. ౧.

(వే.వీ.) కర్తవ్య గృహస్థేషు కిం యజ్ఞాదికర్తాపేక్షా విద్యా - శత త్రాపి కేవలైవేతి సత్యం. ఊర్ధ్వరేతస్సు యజ్ఞాద్యనపేక్షేవా మృతత్వం సాధయించేత్ - కర్తవ్యపేక్షయా విద్యాయావేద సాధనత్వ మభ్యుపగమనీయమ్. తథానతి గృహస్థేషు తన్నిరపేక్షేన సాధయతుం నమర్యేతి పూర్వరీచకం. సహి స్వర్గాదిసాధన భూతి మస్మి హితాదికర్తృ. పురుషభేదేన నానావిధాజ్ఞకం దృష్టమ్. * వివిదిషన్తితి శబ్దోపి వేదనేచ్ఛాయాం కర్తాపి వినియత్కే - న విద్యాయామ్. రాధావ్రత - కర్తవ్య గృహస్థేషు యజ్ఞాదిసర్వకర్తాపేక్షా విద్యా. కుతః యజ్ఞాదిశ్రుతేః - “౧ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన” ఇతిహి యజ్ఞాదయా విద్యాజ్ఞత్యేన వినియజ్యన్తే. అతో గృహస్థేషు కర్తాపేక్షా విద్యా. ఇచ్ఛాయా ఇవ్యమాప్రధానత్వాత్ * వివిదిషన్తితివ్యమాం జ్ఞానమేవేత్యనుగమ్యతే. యథా గమనసాధనభూతోఽశ్వః స్వపరికరబద్ధ రూపరికర్తాపేక్షః. ఏవం మోక్షసాధనభూతా విద్యాపి నిత్యైవైమిత్తికపరికర్తాపేక్షా. ఊర్ధ్వరేతస్సుచ స్వాశ్రమవిహితం కర్తవ్య పరికర్తృ దవంతి తేవ్యపి విద్యానమృత్యే శాస్త్రా దవగమ్యతే. శాస్త్రైకసమధిగమ్యేహి యథాశాస్త్ర మభ్యుపగమనీయమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతవత్. ౧.

శుభాధనభూతాపి విద్యా నిత్యవైమిశ్చికర్ణచరికరాపేక్షా. తదిద మాహ స్వయమేన భగవాన్ * ౧ యజ్ఞో దానం తపః కర్ష సత్యాజ్యం కార్యమేన తత్. యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ సావనాని మనషీణామ్ * ౨ యతః ప్రవృత్తి ర్ముతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్. స్వకర్మా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విదతి మానవ ఇతి. ౧౧ గీ-౧౦-౫. ౨౧ గీ-౧౦-౪౬. సర్వాపేక్షాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦౧ సూ. శమదమాద్యపేతస్సాత్తభాపితం తద్విధేస్తదజ్జతయా తేషా మప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్. ౧.

గృహస్థస్య శమదమాదీన్యప్యనుష్ఠేయాని - ఉతి నేతి చింతాయామ్ - అన్తరబాహ్యకరణవ్యాపారరూపత్వాత్. ర్వామహానస్య. శమదమాదీనాం తద్విచరీతరూపత్వాచ్చాననుష్ఠేయాని.

వాత్ - వేదసాధనభ్యుత్పాదంపి త్తతాపిమ్యతే - తేన సవిద్యాయాః ఫలవిధాతృపకారకత్వమ్ - ఆత్మాత్వాత్. * నిచాయ్య * త స్మిక్తద్భుష్టే * త మేవంవిద్యానిత్యాదిభి రుత్పన్నస్యవేదసన్య మోక్షసాధనోపాధ్యాయపేక్షత్వ ప్రతితిస్సారస్యాచ్చ తదవసవన్నమ్. ఆత్మేతు - విద్యాయా యజ్ఞాద్యపేక్షత్వే పరివాహం విద్యానిధికారప్రసక్త్యాత్ గృహస్థేషుపి యజ్ఞాద్యపేక్షేతి పూర్వపక్షం కృత్వా - గృహిణాం పరివ్రాజాం చాచారే నమానేపి సజ్జతివిప్రు త్తిరూపపారివాజ్యన్య గార్హస్థ్యస్థాననివిప్రుత్వాత్, కర్తరిన్విబృ త్తిరూపయో ర్గార్హస్థ్యపారివాజ్యయోః గ్రహణాగ్రహణ ద్వికల్పోపపత్తేః, పరివ్రాజకేషు విద్యాయా మనపేక్షితస్య యజ్ఞాదికర్తృణాం గృహిన్యపేక్షా యజ్జ్యోతిషి మాత్రస్య మేకాధికరణం కర్తవ్య ని. తదయ క్తమ్ - అధికరణభేదస్యైవ యుక్తత్వాత్. తథాపి - కిం భయం సిద్ధాంతమూతమ్ - తస్మి యతివ్యసపేక్షయా, గృహిన్యపేక్షాయాశ్చ పరస్పరతద్ధర్మాభావాత్ సాధ్యస్యయం స్వాత్. తథానీ మైకాధికరణ్య మయ క్తమ్. యద్యుచ్యేత - ఆప్యం నూత్రం పూర్వపక్షవిషయమ్ - యతి వ్యసపేక్షత్వాత్ గృహిన్యపేక్షేత్వేన మర్థపరిమితి. తస్మి - యతిషు యజ్ఞానపేక్షవిద్యాధికారస్వాధికరణాన్తరసాధ్యత్వాత్, తస్యచ తస్మాద పూర్వపక్షస్యైకమాత్ర ప్రతిపాద్యత్వే వాక్యభేదప్రసక్త్యాచ్చ. ఉద్భవోతతస్మిన్ శబ్దేహిత్యైవ తత్ప్రమర్శన మాభిప్రాయకమితచ సవాచ్యమ్ - విద్యా సజ్జత్యసమర్థమౌపక్షీకస్య నూత్రస్య విద్యాధికారసమర్థ సేవీ తాత్పర్యకల్పనే గౌరవప్రసక్త్యాత్, ఆత ఆప్యనూత్రస్వాధికరణాన్తరత్వంయ క్తమ్. తథా సజ్జత్యన్తరకరణపూర్వపక్షచేతు గర్హిద్ధ స్సాన్యత్. అతోపధికరణభేదః వ్యాపరీకప్రాప్తః.

సర్వాపేక్షాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦౨ సూ. శమదమాద్యపేతస్సాత్తభాపితం తద్విధేస్తదజ్జతయా తేషా మప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్. సజ్జతిః పూర్వపక్షోత్థానయజ్ఞేన న్ముటా. కిం విద్యానిష్ఠగృహస్థస్య శమదీన్యపాదేయాని - ఉతి నేతి. కిం యజ్ఞాదీనాం శమదీనాం చ విరోధోఽస్తి - నేతి. కిమత్ర విధియమానా కరణవ్యాపారోపరతిహాపా శాన్తి ర్యజ్ఞాదివ్యతిరక్తవ్యాపారా న్నిః. ఉతి సన్వివ్యాపారా న్నిః. సర్వేశాన్తి శ్రేత్ - విరోధా దనుపాదేయాని. సచేత్. అవిరోధార్థ్యపాఠస్సాత్తభాపితదేయాని.

౨౦౩ సూ. శమదమాద్యపేతస్సాత్తభాపితం తద్విధేస్తదజ్జతయా తేషామప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్. ౧.

(నే-పా.) గృహస్థో విహితకర్తవ్యాపుతోపి "౩ శాన్తా దాన్త" ఇత్యాదినా శమదమాదీన్యధేస్తద్యుక్తస్సాన్యత్. విద్యానిష్ఠత్వే శమదమాదీనా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్. శాన్త్యుపరతిప్రవృత్తిభి ర్వివా విద్యానిష్ఠత్వసంపత్తేః. ౧.

(నే-దీ.) కిం విద్యానిష్ఠత్వే గృహస్థై శ్శమదమాదయః ఉపాదేయః - ఉతి నేతి సంశయః. గృహస్థానానూన్తరబాహ్యకరణవ్యాపార రూపకర్తృత్వాత్ ద్వివిద్యాయాః తద్విచరీతరూపశమదమాద్యపాదానాసామర్థ్యా దూర్ధ్వరేతస్సు కర్తరహితేషు శమాదినియోగో భవిష్యతి - యథా యజ్ఞాదివినియోగః కర్తవ్యస్య గృహస్థేషు. తస్మా దనుపాదేయా శ్శమదయః ఇతి పూర్వపక్షం. రాధాస్తమ్ "౩ తస్మా దేవవి చ్ఛాన్తో దాన్త ఉప రత స్తీతిషు సుమహితో భూత్వాన్త త్తస్యేవాత్మానం పశ్యేత్" ఇతి సామాన్యేన విద్యాజ్ఞతయా వినియోగా ద్గృహస్థై ర్భవ్యపాదేయః. సచ కర్త వతాం తేషాం శమద్యుపాదానాసామర్థ్యమ్ - భిన్నవిషయత్వాచ్చమాదేః. విహితేషు హి కర్తవ్య కరణవ్యాపారః. అనిహితేషు ప్రయోజనమూన్యే షుచ శమదమాదయః. ఆతశ్శమాదివినియోగోయజ్ఞాదివినియోగం న్ననప్రోచ మర్హతీతి. నూత్రాస్తమ్ - యద్యపి గృహస్థో యజ్ఞాదికర్తవ్య విని యుక్తః - తథాపిశు శమదమాద్యుపేతస్సాన్యత్. ఖతః! "౩ శాన్తా దాన్త" ఇత్యాదినా తద్విధేః, తదజ్జతయా విద్యాజ్ఞతయా విద్యానిష్ఠత్వే తేషా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ. ఏకాగ్రతానిష్ఠత్వాచ్చమదమాదిభిరేన విద్యానిష్ఠత్వైరిత్యర్థః. యజ్ఞాదికర్తృత్వాని పాపనిష్ఠాద్యాన్తరేణైకాగ్రతా చాపాదయ స్తీత్యభిప్రాయః. ౧.

ఇతిప్రాప్త ఉచ్యతే - † యద్యపి గృహస్థః కరణవ్యాపారరూపకర్తృను ప్రవృత్తః - తథాఽపి స విద్యా శమద మామ్యవేతస్యాత్. కుతః. తదజ్ఞతయాతద్విధేః - విద్యాజ్ఞతయాతేషాం విధేః * ౧ తస్మా దేవంవి చ్ఛాన్తో దాస్త ఉపరత స్తితిషు ససమాహితోభూత్వా ౭ త్త్యన్యవాత్తానం పశ్యేదతి. విద్యోభ్యుత్తే శ్చిత్తసమాధానరూపత్వేన దృష్టపరికర త్యాచ్ఛమాదీనామ్ - విద్యానిర్వృత్తయే తేషామ్ - శమాదీనా ముచ్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ తాన్యస్యనుష్ఠేయాని. సచ కరణవ్యాపారతద్విపర్యయరూపత్వేన కర్తృణాం శమదమాదీనాంచ పరిస్సరవిరోధః - భిన్నవిషయత్వాత్. విహితేషు కరణవ్యాపారః - † అవిహితేషు ప్రయోజనశూన్యేషుచ తదుపశేమితి. సచ కరణవ్యాపారరూపకర్తృను న్నమానస్య వాస నావశా చ్ఛమాదీనా ముపాదేయత్వాసమ్భవః - విహితానాం కర్తృణాం పరమపురుషారాధనతయా తత్ప్రసాదద్వారేణ నిఖలవిపరీతవాసనోచ్ఛేదపేతుత్వాత్. అతో గృహస్థస్య శమదమాదయోప్యనుష్ఠేయాః. ౧॥ బృ-౬-౪-౨౩.

శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨॥ బృ-

౨౮॥ సూ. సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్మయే తద్దర్శనాత్. ౧.

వాజినాం ఛన్దోగానాంచ ప్రాణవిద్యాయామ్ * ౨ సమావా అన్యనన్నం జగ్గం భవతి నానన్నం పరిగృహీతం భవతి * ౩ సమావా ఏవంవిధి కించ నానన్నం భవతీతి ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతిస్సద్భీర్వృత్తే. కి మియం సర్వాన్నా నుమతిః ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య సర్వదా - ఉతి ప్రాణాత్మయాపత్తాపీతివిశయే - విశేషానుపాదానా త్సర్వదా.

† (యద్యపీత్యాది) విహితత్వాత్, చృష్టముఖసావకారః త్యాచ్చ శమాద్యనుష్ఠేయమిత్యర్థః. † (అవిహితేషుప్రయోజనశూన్యేషుచేతి) శరీర ధారణార్థమితభోజనాదివ్యాప్తత్వార్థం ప్రయోజనశూన్యేష్వీత్యర్థం. యద్యా - అవిహితేషు - అవిహితాప్రతిష్ఠితేషు. ప్రయోజనశూన్యేషు - ముముక్షోఃప్రయోజనశూన్యాని కామ్యకర్తాణి - కేష్వీత్యర్థః.

చరేత్సిదం సూత్రం పూర్వాధికరణేఽన్తర్వాప్త్యా వ్యాపకతే - యజ్ఞేన వివిధవస్త్రీతి వర్తమానపదేశతయా నయజ్ఞాదివిధిః - కింతు యజ్ఞాది పరికరవతి మహాభాగా విద్యేతి విద్యాస్తుతిరీత్యాశ్చబ్ధ్యా - ఏవం యజ్ఞాద్యనుష్ఠేయముపి శమాద్యుపేతస్యాత్ - శమాదీనాం విధానాత్, విహితా నానువశ్యానుష్ఠేయత్వాత్. యజ్ఞాదీనిచానుష్ఠేయాని - వివిధిషానయోగస్యాప్రాప్తత్వేన విహితత్వాత్. తాని బాహ్యతరణి - శమాదీనితు ప్రత్యాసన్నపాదనానీతి. శక్కాతాప దయక్తా - యజ్ఞాద్యుపేక్షయా శమాదీ ర్విరోధాభావాత్. తతశ్చ * తథాపీతి వైయర్థ్యమ్. వివిధిషానం యోగస్యాప్రాప్తయా యజ్ఞాదీ గవ్యనుష్ఠేయత్వే మవివక్షిత మకాబ్దంచ. పూర్వచూరివివక్షితస్యాత్కథనమితిచెన్న - తతోపి వరం పూర్వసూత్ర స్య స్తుత్వార్థతాపరత్వం విశేష వివిధిషానయోగసమర్థనపరతయా వాఖ్యానమ్. వివిధిషార్థత్వంచాయం క్రిమిత్యుక్తమ్. తదభ్యుపగమేపి యజ్ఞాదీ నాం శమాదీనాంచ ఉపాదేయతాసమర్థనస్య మిధస్తాదర్థ్యాభావాత్ సూత్రద్వయవైకాధికరణ్యమయం క్తమ్.

శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౯॥ సూ. సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్మయే తద్దర్శనాత్. బ్రహ్మవిదాం శమాదయోఽనుష్ఠేయా ఇత్యుక్తమ్ - తత్ర భోజననియమ సూచకమవిశేషోఽస్తి - సనెతి విచార్యత ఇతి సన్ధితిః. ప్రాణవిద స్సర్వాన్నానుమతిః కింసర్వదా - ఉతి ప్రాణానంశయాపత్తే. కిం బ్రహ్మవిద ఉచ స్తస్య ప్రాణానంశయే నత్యుచ్చిష్టానుమతిదిర్భుసం ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతేరాపద్విషయత్వమవగమయతి - సేతి. సచేత్ - సర్వదాఽను మతి

౩౦॥ సూ. సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్మయే తద్దర్శనాత్. ౧.

(నే.సా.) ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య “౩ సమావా ఏవంవిధి కిన్మనానన్నం భవతి” ఇతి సర్వాన్నానుమతి ర్నసర్వాదా, అపితు ప్రాణాత్మయా పత్తావేన, అతిశయితశక్తే ర్భిహ్వవిరో ధ్యుచ్చిష్టభక్షణాదిః ప్రాణాత్మయాపత్తావేనేతి దర్శనాత్. ౧. ౩॥ ఛాం - ౪ - ౨ - ౧.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - ప్రాణాత్మయ ఇతి చ శబ్దోఽవధారిణే. ప్రాణాత్మయాపత్తావేవేత్సర్థః. కుతః. తద్దర్శనాత్ - దృశ్యతే హ్యన్యత్ర బ్రహ్మవిదామపి ప్రాణాత్మయాపత్తావేవ సర్వాన్నాభ్యనుజ్ఞా - కిం పునః ప్రాణవిదః. ఉపస్థిః కిల చాక్రాయః బ్రహ్మవిదగ్రేహాః † ముటచిహితేషు కనుషు దుష్పితదూషితేష్యిభ్యగ్రామే వసన్త సతన ప్రాణసంశయ మాపన్నః బ్రహ్మవిద్యానిష్పత్తయే ప్రాణానా మనవసాద మాకాజ్ఞమాణ ఇభ్యం కుల్కామాః ఖాదన్తం భిక్షమాణస్తే నచ ఉచ్చిష్టేభ్యోఽన్యే సవిద్య నైతి ప్రత్యుక్తః పునరపి * ౧ వతేమాం మే దేహీత్యుక్త్వా తేనచేభ్యేనాచ్చిష్టేభ్య ఆదాయ దత్తాః కుల్కాః ప్రతిగృహ్యమానాన ప్రతిగ్రహ మిభ్యేనార్థితః * ౧ ఉచ్చిష్టం వై మే వీరగ్ స్వాదితి వదంత్యా క్రాయః కి మేతే కుల్కాషా అనుచ్చిష్టా ఇతి ఇభ్యేవ పర్యనుయుక్తః * ౧ నవా అజీవిష్య మిమా సఖాదః కామా మ ఉదరానమితి - కుల్కాషాఖాదనే వ్యస్య ప్రాణసంశయాపత్తే స్తావ న్నాత్ర ఖాదనేన ఘృత ప్రాణస్య స్వస్యాచ్చిష్టోదక పానం కానుకారితం నివీధ్యం స్వా దిత్త్యుక్త్వా స్వఖాదితశేషం జాయాయై దత్త్వా తయాచ రక్షితా నవరేష్య ర్యాజనే న్యాజీషయా జగమిషుః పునరపి ప్రాణసంశయ మాపన్న స్తానేవేభ్యోచ్చిష్టభూతాః స్వోచ్చిష్టభూతాః పర్యషి.తాః చ ఖాద - అతో బ్రహ్మవిదామపి ప్రాణసంశయసవ సర్వాన్నానుమతిదర్శనా దత్తానిశేషేణ క్షీరితమపి ప్రాణవిద స్సర్వా స్సీనత్వం ప్రాణాత్మయాపత్తావేవేతి నిశ్చయతే.

౧॥ ఛాం-౧-౧౦-౩, ౪.

౨౯॥ సూ. అబాధాచ్చ. ౨.

* ౨ అహరకుడ్ధా నత్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధా ధ్రువా స్పృతిరితి బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తావాహరకుడ్ధివిధానాబాధాదపి బ్రహ్మవిదాం సర్వాస్సీనత్వ మాపద్విషయ మవగమ్యతే. ఏవం బ్రహ్మవిదా మతిశయితశక్తీనామపి సర్వాస్సీనత్వస్యావద్విషయత్వా త్ప్రాణవిదోఽల్పశక్తే సర్వాన్నానుమతిరాపద్విషయైవ.

౨॥ ఛాం - ౨ - ౨౬ - ౨.

స్మృతీ. బ్రహ్మవిదోఽపి ప్రాణసంశయే ఽనుమతిమవగమయతిచేత్ - కైమత్సనీత్యా ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణసంశయాపత్తావేవ స్మాత్. ప్రాణవిద్యావిష్టస్యాపి సర్వాన్నానుమతేః దర్శనా ద్బ్రహ్మవిదః కింపునర్వాన్యయిషిద్ధా సర్వాన్నానుమతిరితి పూర్వపక్షః. సూత్రం ప్రాణవిద్యామాత్ర విషయత్వ. తథాపి బ్రహ్మవిదాన్నానుమతిః పూర్వపక్షేఽభిశ్రేతా.

† ముటచి - ఆశ్చస్యస్థిః, ఇథ మర్హతీతి ఇభ్యః - వాస్తవః. కుల్కాషః - నూపవీశేషః. బ్రహ్మవిదామపి సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్మయే - కింపున ద్దృశ్యప్రాణవిద్యావిష్టస్యేతి కైమత్సన్యాయా త్సిద్ధంతే.

౩౦॥ సూ. అబాధాచ్చ. పూర్వసూత్రే బ్రహ్మవిదసంస్థానదర్శనాత్ కైమత్సన్యాయ ఉపపాదితః - ఆత్ర బ్రహ్మవిద్యిషయవచనేన సవన కైమత్సన్యాయ ఉపపాదితః.

(నే-డి.) వాజినాం షష్ఠోగానాం ప్రాణవిద్యాయాం "౧ నహవా ఏవవిది కింనానన్తం భవతి" ఇతి సర్వాన్నానుమతి స్సప్రీత్యుక్తే. కిం ప్రాణవిద స్సర్వాన్నానుమతి స్సర్వదా - ఉత ప్రాణాత్మయాపత్తావేవసంశయః. అవిశేష త్సర్వదేతి పూర్వగత్యుక్తః. అతిశయితశక్తే ద్బ్రహ్మ విదోఽపి హ్యుచ్చిష్టపరిగ్రహణక్షణయోః ప్రాణాత్మయాపత్తావేవ దర్శనా దల్పశక్తేః ప్రాణవిదః కిం పునరితి ప్రాణాత్మయాపత్తావేవేతి రాద్ధాన్యః. సూత్రార్థస్తు - చ శబ్దోఽవధారిణే. ప్రాణవిద స్సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్మయసవ. కుతః! తద్దర్శనాత్ - అతిశయితశక్తే ద్బ్రహ్మవిదః ప్రాణాత్మ యసవ సర్వాన్నానుమతిదర్శనాత్. ౧.

౩౧॥ సూ. అబాధాచ్చ. ౨.

(నే-సా.) "౨ అహరకుడ్ధా నత్వశుద్ధిః" ఇత్యాహరకుడ్ధివిధే రబాధాచ్చ ప్రాణసంశయసవ. ౨.
(నే-డి.) "౨ అహరకుడ్ధా నత్వశుద్ధి స్సత్త్వశుద్ధా ధ్రువా స్పృతిః" ఇత్యాహరకుడ్ధివిధే రబాధాచ్చ ప్రాణాత్మయసవ. ౨.

౩౦|| సూ. అపి స్వర్యతే. ౩.

అపిచ - ఆపద్విషయమేవ సర్వాన్నీనత్వం బ్రహ్మవిదా మన్యేషాం చ స్వర్యతే * ౧ ప్రాణసంశయ మాపన్నో యోన్న మత్తి యత స్తతః | లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర మివామృనేతి. || ౧

౩౧|| సూ. శబ్దశ్చాతోఽకామకారే. ౪.

యతో బ్రహ్మవిదా మన్యేషాం సర్వాన్నీనత్వ మాపద్విషయమేవ - అతఏవ సన్యేషా ఎకామకారే శబ్ద - కామకారస్య ప్రతిషేధకః శబ్దో వ రతే. అ స్తిహికతానాం సంహితాయాం కామకారస్య ప్రతిషేధకః శబ్దః * ౨ తిన్నా ద్భాప్త్యా సురాం న పిబతి పాప్సనా నోత్పన్నా ఇతీతి. పాప్సనా సంస్పృష్టో న భవానీతి మత్వా బ్రాహ్మణః సురాం నపిబతీత్యర్థః. ౨||

సర్వాన్నానుమత్యధికరణం సమాప్తమ్.

౩౦|| సూ. అపి స్వర్యతే. నకేవలం సర్వాన్నానుమతే భృహవిచ ఆపద్విషయత్వాత్ ప్రాణవిచ ఆపద్విషయత్వం కల్ప్యమ్ - సన్యేషామపి స్మృతౌ కఙ్కోక్త మేవేతి భావః.

౩౧|| సూ. శబ్దశ్చాతోఽకామకారే. బ్రాహ్మణశబ్దస్యానమిచితృత్వత్వాత్ బ్రహ్మవిదా మనీషం వాక్యం సాధారణమ్ - కిం తుః ప్రాణ విచ ఇతి భావః.

పరచాపరచ - సర్వాన్నానుష్ఠానం కిం శమాదిసత్ విద్యార్థం విధీయతే - ఉత స్తుత్వార్థం సత్కీర్త్యత ఇతి విచార్య - ఉపదేశస్య ప్రస్తుతి కరత్యోపపత్తేః ప్రాణవిద్యానన్నిధానాత్ అజ్ఞవిధిః - భక్త్యర్థక్షయకా ప్రమ్ * సహింస్యాదివిత్ విశేషాస్త్రబాధ్య మితి పూర్వపక్షం కృత్వా - విధాయకాభావా న్నసర్వాన్నానుష్ఠావిధిః - కింతు నర్యం ప్రాణస్యాన్నమితి విజ్ఞానప్రళంసాఙ్గోఽర్థవాదః - ప్రాణాత్మయేహ సర్వాన్నానుష్ఠా ద్యుక్తతే - న నర్యదేతి వ్యాచక్షతే. తదయుక్తమ్ - సూత్రేఽర్థవాదశబ్దాధ్యానోరణ ప్రతిజ్ఞాయా వర్జనీయత్వాత్. భాష్యోక్తయోజనాయాంహి ప్రాణాత్మయశ్చేదేనైవ ప్రతిజ్ఞా పూర్ణా. - అన్యేతు - కిం సర్వాన్నానుమతిః క్రియతే - ఉత్సాహాద ఇత్యుపాప్తతవిచారం కృత్వా - క్రియస్య త్రైవ్యగూఢప్రాణవిద్యార్థసూత్రస్య నర్యం ప్రాణస్యాన్నమితి జ్ఞానస్య ఫలత్వాత్ తదుక్తి రర్థవాదమాత్ర మితి పూర్వపక్షం కృత్వా * నన్యమిదం ప్రాణస్యాన్న మితి వాక్యనానుష్ఠాతో విధేః కల్ప్యత్వా, దప్రతితవిజ్ఞానతద్విధికల్పనాఽయోగాత్ యేన కేనచి దస్యేన ప్రాణో రక్షితస్య ఇతి విధింతి నిర్బిత్త - పశ్చాత్సాక్ష్యాద్యచార మాహుః - కి మియం సర్వాన్నానుమతి స్సర్వదా - ఉత ప్రాణాత్మయఇతి అవిశేషా త్వర్యదేతి పూర్వపక్షః. అప్రతిష్ఠాన్తే నాన్యదా రక్షణసిద్ధేః ప్రాణాత్మయ ఇతి సిద్ధాంతకృతః. తత్రోపాన్తాతచిన్తాయా మప్రతితవిజ్ఞానతద్విధికల్పనగోరణం తదుక్త మయూ క్తమ్ - * సహూవాద కింమేఽన్నం భవిష్యతీత్యుక్తే * యత్కించి దిద మాశ్వస్య ఆశమసిభ్య స్తత్తేఽన్న మిత్యుక్తా * సహవా ఏవందిది కించ నానన్నమితి - ఏవంవిచ్ఛేదేన వేదసన్యాశిహితత్వాత్. అతఏవాక్రతుతస్య ప్రాణరక్షణస్య తద్విధేశ్వ కల్పన మప్యయుక్తమ్.

సర్వాన్నానుమత్యధికరణం సమాప్తమ్

౩౦|| సూ. అపి స్వర్యతే. ౩. ౩౧|| సూ. శబ్దశ్చాతోఽకామకారే. ౪.

(నే.సా.) "౧ ప్రాణసంశయ మాపన్నో యోన్న మత్తి యత స్తతః" ఇత్యాదిసా స్వర్యతేచ ప్రాణసంశయ ఏవేతి. ౩.

(నే.దీ.) "౧ ప్రాణసంశయ మాపన్నో యోన్న మత్తి యత స్తతః | లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర మివామృనేతి" ఇతి ప్రాణసంశయ ఏవ సర్వాన్నానుమతిః స్వర్యతేచ. ౩.

(నే.సా.) "౨ తస్మా ద్భాప్త్యా సురా న్నపిబతే" ఇతి కామకారనిష్ఠిశబ్దశ్చాతఏవ; యతః ప్రాణసంశయఏవ సర్వాన్నానుమతిః. ౪.

(నే.దీ.) యత స్సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్మయే - అతోఽకామకారే శబ్దశ్చ - కామకారస్య ప్రతిషేధకశబ్దశ్చోపపత్త్యత ఇత్యర్థః. అ స్తిహికతానాం కామకార ప్రతిషేధకశబ్దః "౨ తస్మా ద్భాప్త్యా సురాం నపిబతి పాప్సనా నోత్పన్నా" ఇతి. పాప్సనా సంస్పృష్టో నభ వామితి మత్వా సురాం నపిబతీత్యర్థః. ౪.

3౨॥ సూ. విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్తాపి. ౧.

† యజ్ఞాదికర్తాగ్నికా బ్రహ్మవిద్యేతుక్తమ్ - తానిచ యజ్ఞాదీని కర్తాణ్యముముఱుగా కేవలాశ్రమిణావ్యనుష్ఠేయాని - ఉత నేతి చిన్తాయామ్ - విద్యాజ్ఞానాం సతాం కేవలాశ్రమశేషజ్ఞే † నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ప్రసజ్యత ఇతి యజ్ఞాదీనాం కేవలాశ్రమదర్శత్వం ససమ్భవతి.

ఇతి ప్రాప్త ఉద్యతే - ఆశ్రమకర్తాపీతి ఆశ్రమస్య కర్తాపి భవతి. కేవలాశ్రమిణాపి † అనుష్ఠేయానీత్యర్థః. కుతః. * ౧ యావ జ్ఞేవ మగ్ని హూత్రం జాహుతీత్యాదినా విహితత్వాత్ - జీవననిమిత్తతయా నిత్యవదిష్టహితత్వాదిత్యర్థః.

† తథాచ విద్యాజ్ఞతయా * ౨ త మేతం వేదానువచనేనేత్యాది
నా విహితత్వా ద్విద్యా కేవతయావ్యనుష్ఠేయానీత్యాహ.

33॥ సూ. సమాకారజ్ఞేనచ. ౨.

విద్యోత్పత్తిదావేణ విద్యాసహకారితయావ్యనుష్ఠేయాని. † అగ్ని హూత్రాదీనామివ జీవనాధికారస్వర్గాధికారవత్ † వినియోగపుష్కత్వేనోపాధ్యాయార్హత్వం నవిరుద్ధ్యత ఇత్యర్థః.

3౨॥ సూ. విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్తాపి. † అచాస్తరసజ్జతిమాహ (యజ్ఞాదీతి) పరమపక్వతేన సజ్జతి రిత్యర్థః. కిం విద్యాజ్ఞభూతాన్యశ్రమకర్తాణి కేవలాశ్రమిణోవ్యనుష్ఠేయాని - నేతి. కి మేమం విద్యాజ్ఞజ్ఞే కేవలాశ్రమాజ్ఞత్వం సమ్భవతి - నేతి. కిం కేవలాశ్రమాజ్ఞజ్ఞే నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ప్రసజ్యతే - నేతి. ఆశ్రమాజ్ఞజ్ఞే విద్యాజ్ఞజ్ఞేచ కర్తాస్తరత్వ మస్తి - నేతిచ. కర్తాస్తరత్వేనత్యనేకస్య కర్తాణో వినియోగపుష్కత్వాభావేన నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధప్రసక్తేన కేవలాశ్రమాజ్ఞత్వసమ్భవా దముముఖో రసమష్టేయాని, కర్తాస్తరత్వం నాస్తిచేత్ - వినియోగపుష్కత్వేన నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధాభావాత్ కేవలాశ్రమాజ్ఞత్వసమ్భవాత్ కేవలాశ్రమిణోవ్యనుష్ఠేయాని. † (నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధఇతి) యావజ్ఞేవ మనుష్టానమ్, మాత్రేచ్ఛానుగూ మనుష్టానంచ విరుద్ధ మిత్యర్థః. కేవలాశ్రమదర్శత్వమ్-ముముక్షురహితాశ్రమదర్శత్వమ్. ఆశ్రమిణి పాణో దృష్టశ్చేత్ - కేవలశబ్దోఽయుముఱువరః.

† (అనుష్ఠేయానీత్యర్థ ఇతి) యజ్ఞాదీని కర్తాజీత్యధ్యాహారః.

† అనేన సజ్జత ముత్తరసూత్రార్థమాహ (తథాచేతి).

33॥ సూ. సమాకారజ్ఞేనచ. † సమచ్చయవ్యాప్త్యర్థం విద్యోత్పత్తిదావేణేతుక్తమ్. నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధ మాశక్యోపా (అగ్ని హూత్రాదీనామివేతి) † (వినియోగపుష్కత్వేన) వినియోగః - కేవత్పజ్ఞాపకవిధిః. వినియోగపుష్కత్వదర్శనేన నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధపరిహార స్సూత్రస్వయంఫలమ్ - సత్వేకస్య - వినియోగ ద్వైధస్యైకేనాదర్శితత్వాత్.

(నే-సా.) యజ్ఞాదికర్త "౧ యావజ్ఞేవ మగ్ని హూత్రమ్" ఇత్యాదినా విహితత్వాత్ విద్యాసహకారితేవకేవలాశ్రమిణా మవ్యనుష్ఠేయమ్. ౧.

(నే-వీ.) కిం యజ్ఞాదయో విద్యాజ్ఞభూతాః కేవలాశ్రమసాన్యవ్యుజ్జభూతాః-ఉత నేతి సంశయః. కేవలాశ్రమసాన్యవ్యుజ్జజ్ఞే నిత్యానిత్యసంయోగరూపవిరోధః ప్రసజ్యత ఇతి నాజ్ఞభూతాః కేవలాశ్రమస్యేతి పూర్వసంహితః. రాధావస్తు - యదైకతైవ వినియోగేనోపాధ్యాయత్వే మివ్యతే-తదా నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః. ఇహతు "౧ యావ జ్ఞేవ మగ్ని హూత్రం జాహుత్యాత్" "౨ త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా విదిషన్ యజ్ఞేన దానేన" ఇతి వినియోగపుష్కత్వేన విరోధః పరిక్రీయతే. యథాఽగ్నిహూత్రాదీనామేవ కర్తృజ్ఞామ్, జీవనాధికారకామనాధికారయోగవినియోగకారభేదస్యాన్యుపాత్పత్త్యుపసీకరణాయ పున రిహ చిత్త్యతే. సూత్రార్థస్తు "౧ యావజ్ఞేవ మగ్ని హూత్రం జాహుత్యాత్" ఇత్యాదినా కేవలగృహస్థాశ్రమిణో జీవననిమిత్తతయా విహితత్వాదేవ యజ్ఞాదికేవలాశ్రమకర్తాపి. ౧.

(నే-సా.) "౨ త మేతం వేదానువచనేన" ఇత్యాదిత్యతే ద్వివిధ్యాసహకారిత్యేన విరుదుచానుష్ఠేయమ్. ౨.

(నే-వీ.) "౨ త మేతం వేదానువచనేన" ఇత్యాదినా విద్యాసాధనత్వేన విహితత్వాచ్చ విద్యాసహకారిత్యేన చానుష్ఠేయం యజ్ఞాదికర్త వినియోగపుష్కత్వేన విరోధః పరిక్రీయత ఇత్యభిప్రాయః. ౨. ౧॥ . ౨॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨౨.

† తద్వదేవ కర్తానరత్వముపి నాస్తిత్యాహ.

౩౪॥ నూ. సర్వధాపి తవప్రాభయలిక్ష్ణాత్. ౩.

సర్వధా - విద్యాధ్యక్షే ఆత్మమార్గప్రేరేపి తవన యజ్ఞాదయశ్చితి ప్రతిపత్తవ్యమ్-నకర్తస్వరూపభేద ఇత్యర్థః. కుతః. ఉభయలిక్ష్ణాత్ - ఉభయత్ర శ్రుతౌ యజ్ఞాదిశబ్దైః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యవినియోగాత్, † కర్తస్వరూపభేదే ప్రమాణాభావాచ్చ.

౩౫॥ నూ. అనభిభవంచదర్శయతి. ౪.

* ౧ ధర్మేణ పాప మపనుదతి త్యాదిభిశ్చ తానేన యజ్ఞాదిధర్మాన్నిధిత్వే తైర్విద్యాయా అనభిభవమ్-పాపకర్తభిరుత్పత్తిప్రతిబంధాభావం † దర్శయతి. † అహ రహ రనుష్ఠీయామానైర్హి యజ్ఞాదిభి ర్విశుద్ధే ౭ స్థావరణే ప్రత్యహం ప్రకృవ్యమాణా విద్యోత్పద్యతే. అత స్తే వప్రాభయత్ర యజ్ఞాదయః. ౧॥ తై-నా-౨౯అను.

విహిత త్యాగికరణం సమాప్తమ్.

† ఉత్తరనూత్రకృత్యమాహ (తద్వదితి).

౩౪॥ నూ. సర్వధాపి తవప్రాభయలిక్ష్ణాత్. † అగ్ని హోత్రశబ్దస్య తుల్యత్వేపి ముష్టపాయినా మయనాగ్ని హోత్రే * మానమగ్ని హోత్రం జహూతీతి విహితే న్యరూపభేదో దృశ్యత ఇత్యత్రాహ (కర్తస్వరూపభేదే ప్రమాణాభావాచ్చేతి) కర్తానరత్వప్రదానస్య తస్మైజాన స్థానంఫలమ్.

౩౫॥ నూ. అనభిభవంచదర్శయతి. అదిశబ్దో యజ్ఞానివాక్యపరః అజ్ఞత్వం వతా * యజ్ఞేన దానేన త్యాదినా యజ్ఞాదిధర్మా నిర్దిష్టః - అజ్ఞత్వేన కించిత్కారం వదద్వాక్యముపి యజ్ఞాదివర్తాయశబ్దేన నిర్దిశతిత్వర్థః. † (దర్శయతి) శ్రుతి రితిశేవ. † కించిత్కారం విమృశోతి(అహరహరితి)

సర్వాపేక్షేతి విద్యాధ్యక్షే ముక్తమ్ - సహకారిత్వేనచేతి ఫలవిరోధినిరసనేన సమనముచ్చయ ఉక్త ఇత్యన్వే. విద్యాయావన త్రతి బంధకనివర్తనాప్రమాణత్, బ్రహ్మప్రాప్తైర్నిత్యతయా సాధ్యత్వానుపపత్తే, సహభావశ్రవణసాక్ష్యాభావవిషయతయాఽన్యథా సిద్ధత్వాన్న తథాపి భాగ కల్పన మయ్యుక్తమ్. నూత్రభేదస్తు శక్త్యాభేదవిభవనః, ఉభయలిక్ష్ణాదితి- * తేషేతం నేదానవసనేన * అనాగతః కర్తవల మిత్యాది శ్రుతిలిక్ష్ణాత్ ప్రతిలిక్ష్ణాన్న సిద్ధవత్ శ్లాసరూపాదిత్యాదుః. తతోపి శ్రుతానేన వాక్యద్వయే ప్రత్యభిజ్ఞాపనపరత్వం యుక్తమ్ - అనన్యత్వస్య సాధ్యత్వాత్.

విహిత త్యాగికరణం సమాప్తమ్.

౩౪॥ నూ. సర్వధాపి తవప్రాభయలిక్ష్ణాత్. ౩.

(తే-పా.) ఉభయత్ర వినియోగేపి యజ్ఞాదయస్తవన, ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాఖ్యా లిక్ష్ణాత్. కర్తస్వరూపైక్యేపి వినియోగవృథత్వేన సవిరోధః. ౩.

(తే-చీ.) సర్వధాపి - ఉభయత్ర వినియోగేపి తవన యజ్ఞాదయః. కుతః? ఉభయలిక్ష్ణాత్ - ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాఖ్యా లిక్ష్ణాత్. ౩.

౩౫॥ నూ. అనభిభవంచదర్శయతి. ౪.

(తే-పా.) “౧ ధర్మేణ పాప మపనుదతి” ఇతి విద్యోత్పత్తిప్రతిబంధకపాపనివర్తనేన విద్యాయా అనభిభవం కర్తానుస్థానకార్యక్షయదర్శయతి.

(తే-చీ.) “౧ ధర్మేణ పాప మపనుదతి” ఇత్యాదిభిశ్చ యజ్ఞాదిధర్మాన్నిధిత్వే తైర్విద్యాయా అనభిభవమ్ - పాపకర్తభి రుత్పత్తిప్రతిబంధా భావం దర్శయతి. అత ఉభయత్ర వినియోగా త్కేమలాశ్రమిణాం ముముక్షుణాం చానుష్ఠేయా యజ్ఞాదయః. ౪.

౩౬॥ సూ. అస్తరాచాపితు తద్వృష్టే. ౧.

చతుర్థా మాశ్రమిణాం బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారోఽస్తి, విద్యాసహకారణ ఆశ్రమధర్మా ఇతిచోక్తమ్ - యే పున రాశ్రమా నస్తరా వర్తంతే విధురాదయః - తేషాం బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారోఽస్తి - నచేతి విశయే - ఆశ్రమ ధర్మైశ్చ కర్తవ్యతాకత్యా ద్విద్యాయాః అనాశ్రమిణాంచాశ్రమధర్మాభావాన్నాస్యధికారః.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - అస్తరాచాపిత్వేతి - తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. చశబ్దోఽవధారణే. అస్తరావర్తమా నానామ్ - అనాశ్రమిణామపి విద్యాయా మధికారోఽస్త్యేన. కుతః. తద్వృష్టే - దృశ్యతేషా రైకవ్యభిన్నసంవర్తదీనా మనాశ్రమిణామపి బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వమ్. † సచాశ్రమధర్మైరేవ విద్యానుగ్రహా ఇతి శక్యం వస్తుమ్ - * ౧ యజ్ఞేన దాసేన తపసానాశకేనేతి దానాదీనా మాశ్రమేషువైకానికానా మప్యనుగ్రహాకత్వప్రవణత్. యథోద్ధృతేతస్సు విద్యానిష్ఠత్వదర్శనా దగ్నిహోతాదివ్యతిరిక్తైరేవ విద్యానుగ్రహః క్రియతే - తథాఽనాశ్రమిషుపి విద్యాదర్శనా దాశ్రమానియతై ర్బహుపవాసదాసదేవతారాధనాదిభి ర్విద్యానుగ్రహ శృక్యతే కర్తుమ్. ౧॥ బృ-౬-౪-౨౨.

౩౭॥ సూ. అపి స్మర్యతే. ౨.

అపిచ - అనాశ్రమిణామపి జపాదిభిరేవ విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే * ౨ జపేనాపిచ సంసిద్ధ్యే ద్భాగ్విష్ణో నాత్ర సంశయః | కుర్యా దన్య న్నవా కుర్యాత్ మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతేఇతి. సంసిద్ధ్యేత్ - † జపాద్యనుగృహీతయా విద్యయా సిద్ధో భవతీత్యర్థః. ౨॥

౩౮॥ సూ. అస్తరాచాపితు తద్వృష్టే. † అనాస్తరసజ్జతిమాహ (చతుర్థామితి) కిం విధురాదీనాం (బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తి - నేతి. కిం తేషాం సాక్షిబ్రహ్మవిద్యోపసంహారసామర్థ్యమస్తి - నేతి. కి ముశ్రమాణాం సాధారణధర్మాగ్నికా విద్యా భవతి - నేతి. * తపసా బ్రహ్మచర్యేణేత్యా దివినియోగోపబృంహితం లైకాన్వదీనాం విద్యానిష్ఠత్వదర్శనం విద్యాయా స్సాధారణకర్తృజ్ఞకర్తృ ముగమయతి - నేతి సచేత్ - సాధారణధర్మాజ్ఞక త్యానన్యవాత్ సాక్షివిద్యోపసంహారసామర్థ్యేన విధురాదీనా మధికారః. అవిగమయతీచేత్ - సాధారణధర్మాజ్ఞకత్వేన విద్యాయాః - తదుపసం హారసామర్థ్యాత్ విధురాదీనాం బ్రహ్మవిద్యాధికారః. విధురః - మృతినాః. అదిశబ్దోపాద్రోఽకృతదారః.

† (సచేతి) ఆశ్రమధర్మానపవిత్రో వర్ణధర్మై రనుగ్రహ ఉపపద్యతేఇత్యర్థః. అనైకాన్వికానామ్ - అనియతానామ్.

౩౯॥ సూ. అపి స్మర్యతే. * బ్రాహ్మణః - బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠః. † అత్ర జపాదీనా విద్యానుగ్రహా కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ (జపాద్యను గృహీతయేతి).

(వే-సా.) ఆశ్రమా నస్తరా వర్తమానాపి విధురాది రవాశ్రమీ, తస్యాపి విద్యాధికారోఽస్తి, లైకాన్వదివ్యనాశ్రమిణు బ్రహ్మవిద్యాధికార దర్శనాత్. ౧.

(వే-దీ.) విధురాదీనా మనాశ్రమిణాం బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారోఽస్తి - నేతి సంశయః. ఆశ్రమధర్మైశ్చ కర్తవ్యతాకత్యా ద్విద్యాయాః, తద భావాత్తేషా, మసధికార ఇతి పూర్వోపక్షః. రాష్ట్రావస్తు - ఉద్ధృతేతస్మిన్ లైకాన్వదివ్యనాశ్రమిణు విద్యానిష్ఠత్వదర్శనా దాశ్రమానియతైర్బహుపవా సదానాదిభిరేవ తేషాం విద్యానుగ్రహా భవతీత్యుక్త్యేవాధికారః. మాతృతృప్త - తు శబ్దా తృప్తో వ్యావృత్తః. చశబ్దోఽవధారణే. అస్తరాపి- ఆశ్రమా నస్తరా వర్తమానానా మనాశ్రమిణా మప్యధికారోఽస్త్యేన. కుతః? తద్వృష్టే - లైకాన్వదివ్య విద్యానిష్ఠత్వవృష్టే. ౧.

(వే-సా.) అనాశ్రమిణోపి జపాదీనా విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే “౨ జపేనాపిచ సంసిద్ధ్యే” ఇతి. ౨.

(వే-దీ.) అపిచ - అనాశ్రమిణామపి జపాదిభిరేవ విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే “౨ జపేనాపిచ సంసిద్ధ్యే ద్భాగ్విష్ణో నాత్ర సంశయః” ఇత్యదిత్యా. ౨.

౩౦॥ సూ. విశేషానుగ్రహశ్చ. ౩.

నకేవలం న్యాయస్మృతిభ్యామయ మర్థ సాధనీయః - త్రాయతేచానాశ్రమనియతైః † ధర్మవిశేషైర్విద్యానుగ్రహః * ౧ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాఽత్యాన మన్విష్కేదితి. ౧॥

౩౧॥ సూ. అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలిక్తాచ్చ. ౪.

తుశబ్దోఽవధారణే. అతః-అనాశ్రమిత్వాదితరత్ - ఆశ్రమిత్వమేవ జన్యయః. అనాశ్రమిత్వమాపద్విషయమ్-శక్త్యుత్వాశ్రమిత్వ మేవోపాదేయమిత్వార్థః. † భూయోధర్మకాల్పధర్మకయోరతుల్యకార్యత్వాత్. లిక్తాచ్చ-స్తోతేశేషేత్యర్థః. స్తర్యతేవ శక్తంప్రత్యాశ్రమస్యాపాదేయత్వమ్ * ౨ అనాశ్రమీ నతిశ్శేత్తు దినమేకమపి ద్విజ ఇత్యాదినా. † నివృత్తబ్రహ్మచర్యస్య మృతభార్యస్యచ † అ వైరాగ్యేనతి దారాఽలాభ ఆవత్. ౨॥

విధురాధికరణం సమాప్తమ్.

౩౨॥ సూ. విశేషానుగ్రహశ్చ. † విశేషశబ్దం సమాసంచ వ్యాచక్షే (ధర్మవిశేషైర్విద్యానుగ్రహాఙితి).

ఆశ్రమానియతధర్మచైవేవానుగ్రహ ఉపపద్యతే చేత్ - ఆశ్రమప్రాప్తిక్షమేవ

పి ఆశ్రమా ఉపేక్ష్యేర్థః - తతశ్చ యజ్ఞాదిక్రమియైర్ధర్మం స్యాదిత్యుక్తౌపా.

౩౩॥ సూ. అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలిక్తాచ్చ. † (భూయోధర్మకాల్పధర్మకయోరతుల్యకార్యత్వాదీతి) శక్తంప్రత్యతుల్యకార్యత్వాదీత్యర్థః. శ్రుతే రనుమాపకత్వాత్ స్మృతి నిష్కళదేమీచ్యుతే. † ఆపచ్ఛబ్దార్థమాపా (నివృత్తబ్రహ్మచర్యస్మృతి) † పాపివాజ్యవ్యావృత్త్యర్థమాపా (అవైరాగ్యేనతితి) బ్రహ్మనిష్ఠేవ్యసయాం వైరాగ్యం నామ - లోకా స్తరజన్మాస్తరభోగ్యవైరపేక్ష్యమ్ - అత ఇద మవైరాగ్య మవిద్యమ్. యదన్వి గార్హస్థ్యధర్మ శ్రద్ధా ఆవైరాగ్యమ్.

పరేచావరేచ - అపి స్తర్యత ఇతి స్మృతం సంవరాదీనా మాశ్రమబహిష్కర్యచర్యాస్తరణవరం వ్యాచక్షతే - విశేషానుగ్రహశ్చేత్యేతత్ జన్యేనైవతు సంసిద్ధ్యేదిత్యనేన సాధారణధర్మవిశేషైః విద్యానుగ్రహపరమమి, * అనేకజన్యసంసిద్ధ్యేతి పూర్వకృతమకృతైర్విద్యానుగ్రహవరంచ, వ్యాచక్షతే. తదయుక్తమ్ - విద్యాయా సాధారణధర్మానుగ్రహాశ్చేత్ సన్నచరణస్య విద్యధర్మాత్. సహ సన్నచర్యానామ సర్వాశ్రమసాధారణో ధర్మః, నతు క్వచిచ్ఛేదితి. అత స్మృతప్రయస్య సాధారణధర్మానుగ్రహపరమమిత్వస్మృతివిషయత్వం యుక్తమ్. ఉత్తరచర్యాస్తరణనాశ్రమాపేక్ష్యం సిద్ధ్యతీతిచేన్న - ఉత్తరచర్యాయాః * జనేనాపవతో యోగీ యోగసిద్ధిం చ విద్యతీతి జనావమానజనితయోగసిద్ధయే స్ఫుప్రకర్షాచ్చాదనార్థత్వాత్, దృష్టే సమ్యవత్సద్విష్కల్పకల్పసాన్యాన్యాయత్వాత్, విధ్యస్తరాదర్శనా, చ్చాదనార్థతయాత్రివవశ్యే మోస్తావరణేన విద్యాయా ఆశ్రమవైరపేక్ష్యకల్పనాయోగాత్, తత్కల్పనస్య అతస్త్వితరజ్జ్యాయైత్యస్య స్తరమాత్రవిరోధా, దనాశ్రమిత్వనిషేధః ఉపనాస్తరవిరోధాచ్చ లిక్తాచ్చేత్యేతస్య * అగ్నే గృహవతే మగృహపతిః తేనైతి బ్రహ్మచి త్సుణ్యకృతైజనశ్చేతి గార్హస్థ్య ప్రాశస్త్యగమక క్రొతలిక్తా, దనాశ్రమనిష్ఠాపర స్మృతిలిక్తాచ్చేత్యర్థ మాహుః. తత్ర జన్యయ స్త్విసతితే రన్యుటత్వాన్ చ్చాపితిలిక్తానాదరః.

విధురాధికరణం సమాప్తమ్.

(తే.సా.) ఆశ్రమానియతధర్మవిశేషేణ విద్యానుగ్రహశ్చ క్రూయతే “౧ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా చాత్వానమ్” ఇత్యాదినా. ౩.

(తే.పీ.) ఆశ్రమానియతధర్మవిశేషేణ విద్యానుగ్రహ శ్చూయతే చ “౧ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా చాత్వాన మన్విష్కేతి ఇతి. ౩.

(తే.సా.) అనాశ్రమిత్యా దాశ్రమిత్వం జన్యయః ధర్మభూయస్త్యాత్. “౨ అనాశ్రమీ నతిశ్శేత్తు” ఇతిస్మృతేశ్చ. ౪.

(తే.పీ.) అతః అనాశ్రమిత్యా దితరత్ - ఆశ్రమిత్వం జన్యయః - ధర్మభూయస్త్యాత్. లిక్తాచ్చ - స్తోతేశేత్యర్థః. “౨ అనాశ్రమీ నతిశ్శేత్తు దిన మేక మపి ద్విజః” ఇతిపి స్తర్యతే. తస్మా దనాశ్రమిత్వేన విద్యానిష్కర్తృమాపద్విషయ మిత్వలిప్తాయః. ౪.

౪౦॥ సూ. తద్భూతస్వతు నాతద్భూతా జైమినేరపి నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః. ౧.

నైష్ఠిక వైఖానస పరివ్రాజకాశ్రమేభ్యః ప్రచ్యుతానామపి బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారోఽస్తి-నేతి. చిన్మాయామ్-విభురాదివ దనాశ్రమైకానైద్దానాదిభి ర్విద్యానుగ్రహసమ్భవా దన్యధికారః.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - తద్భూతస్వతు నాతద్భూతవృత్తితత్వః పక్షవ్యాప్తత్వస్థః. తద్భూతస్వ - నైష్ఠికాద్యాశ్రమ నిష్ఠస్య నాతద్భూతః. అతథాభావః - అనాశ్రమిత్వేనావస్థానం ససమ్భవతి. కుతః. తద్రూపాభావేభ్యో నియమాత్. తద్రూపాణి - తేషామ్ - నైష్ఠికాదీనాం రూపాణి - వేషాః. ధర్మా ఇత్యర్థః. తేషా మభావాః - తద్రూపాభావాః. తేభ్యః శాస్త్రైర్నియమాత్. నైష్ఠికాద్యాశ్రమప్రవిష్టాశ్చ స్వాశ్రమధర్మవివృత్తిభ్యో నియచ్ఛన్తిహి శాస్త్రాణి * ౧ బ్రహ్మచార్యచార్యకులవాసీ తృతీయాత్మస్త మాత్మాన మాచార్యకులేవసాదయన్తిత్రి, * ౨ అరణ్య మియా త్రతో నపు నరేయాదితి, * ౩ సన్యసాగ్నిం నపున రావరయేదితిచ. అతో విభురాదివత్ నైష్ఠికాదీనా మనాశ్రమిత్వేనావస్థానాసమ్భవా న్నతా నధికరోతి బ్రహ్మవిద్యా. జైమినేరపిత్యవిగానం దర్శయ న్నత్తం స్వాభివృత్తం దృఢయతి.

౪౦॥ సూ. తద్భూతస్వతు నాతద్భూతా జైమినేరపి నియమా త్తద్రూపాభావేభ్యః. విభురాదీ ర్విద్యాధికార ఉక్తః - ఆనాశ్రమిత్వేనా మ్యుత్ ఆశ్రమభ్రష్టానామపి విద్యాధికారఇతి శబ్దాయా నజ్జతిః. వైఖానసః - వానప్రస్థః. కిం నైష్ఠికాద్యాశ్రమభ్రష్టానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో ఽస్తి - నేతి. కేషేషం సాక్షవిద్యోపసంహరసామర్థ్య మస్తి - నేతి. కేషేషం ప్రాయశ్చిత్తైశ్చ కుచిత్యం సమ్భవతి - నేతి. కిమ్ * యా బ్రహ్మచారీ స్త్రీయ ముచేయాదితి విహితం ప్రాయశ్చిత్తం నర్యబ్రహ్మచారివిషయమ్ - ఉత్ నైష్ఠికాదివృత్తిరీక్ష్మవిషయమ్ * ప్రాయశ్చిత్తం సపత్న్యావృత్తి ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణం కిం ప్రాయశ్చిత్తస్య వృత్తిరీక్ష్మబ్రహ్మచారివిషయతా మవగమయతి - నేతి. నచేత్ - ప్రాయశ్చిత్తస్య సర్వవిషయతయా శుద్ధిసమ్భవేన సామర్థ్యా దధికారః. అవగమయతిచేత్ - ప్రాయశ్చిత్తస్య ఉపకుర్యాణవిషయతయా శుద్ధే రసమ్భవేనాసామర్థ్యాత్ బ్రహ్మవిద్యా నధికారః. * బ్రహ్మచారీత్యాదిశుత్పత్తికవిషయా.

౪౦॥ సూ. తద్భూతస్వతు నాతద్భూతా జైమినేరపి నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః. ౧.

(వే-పా.) నైష్ఠికాదినిష్ఠస్య ప్రచ్యుత్యస్థితి ర్నసంభవత్యేవ, నియమాత్ తద్రూపనిష్పత్తిభ్యః. యథా నియచ్ఛన్తిహి “౧ అత్యస్త మాత్మాన మాచార్య కులేవసాదయన్” ఇతి, “౨ అరణ్యమియా త్రతో నపునరేయాత్” ఇతిచ, “౩ సన్యసాగ్నిం నపునరావరయేత్” ఇతిచ, అత స్తేషాం ప్రచ్యుత్య స్థిత్యభావా ద్విద్యానధికారః. జైమినేరపేషమ్. ౧.

(వే-పీ.) నైష్ఠికవైఖానసపరివ్రాజకానాం స్యాశ్రమేభ్యః ప్రచ్యుతానామపి విద్యాధికారోఽస్తి - నేతి సంశయః. విభురాదివ జ్ఞపాదిభి రనుగ్రహ సమ్భవా దన్యధాధికార ఇతి పూర్వరీపక్షః. రాధాశ్రమ నైష్ఠికాదీనాం స్యాశ్రమభ్రష్టానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణాచ్ఛిష్టబహుస్సృతత్యాచ్య తేషా మనధికారః. సూతార్థస్తు - తద్భూతస్వతు నాతద్భూతః నైష్ఠికాదిభూతస్వారథాభావా నసమ్భవతి. కుతః! తద్రూపాభావేభ్యః శాస్త్రైః నియమాత్ తద్రూపాభావాః-నైష్ఠికాద్యాశ్రమధర్మాభావాః. తేభ్యో నియచ్ఛన్తిహి శాస్త్రాణి. “౧ బ్రహ్మచార్యచార్యకులవాసీ తృతీయాత్మస్త మాత్మాన మాచార్య కులేవసాదయన్” ఇతి-నైష్ఠికస్య తత్రైవ నియమః. “౨ అరణ్య మియా త్రతో నపునరేయాత్” ఇతిచ వైఖానసస్య. “౩ సన్య సాగ్నిం నపునరావరయేత్” ఇతిచ పరివ్రాజకస్య. అతఏవ తేషా మనాశ్రమిత్వేనావస్థానాభావా ద్విద్యాధికారో నసమ్భవతి. జైమినే రస్యవి గితోయమ్. ౧.

† అథ స్వాత్ - నైష్ఠికాదీనాం బ్రహ్మచర్య త్ప్రచ్యుతానాం ప్రాయశ్చిత్తా దధికారస్సమ్యవతి. అస్తి చ ప్రాయశ్చిత్త మధికారలక్షణే నిరూపితమ్ * ౧ అవశ్యేషశుశ్చ తద్వదితి. అతః ప్రచ్యుతబ్రహ్మచర్య స్వ ప్రాయశ్చిత్తసమ్యవ తాత్మర ప్రాయశ్చిత్తో బ్రహ్మవిద్యామూ ముఖికరిమ్యతీతి. తత్రాహ.

౪౧|| సూ. నచాధికారికమపితనానుమానాత్తదయోగాత్. ౨.

అధికారలక్షణోక్తమపి ప్రాయశ్చిత్తం నైష్ఠికాదీనాం తద్భూతానాం నసమ్యవతి. కుతః. పతనానుమానాత్తదయో గాత్ నైష్ఠికాదీనాం ప్రచ్యుతానాం పతన స్పృతే స్తస్య ప్రాయశ్చిత్తస్యాసమ్యవత్ * ౨ అయాథో నైష్ఠికం ధర్మం యస్తు ప్రచ్యవతే ద్విజః | ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామి యేన శుద్ధ్యే త్స ఆత్మహేతి. † అతోఽధికారలక్షణోక్తం ప్రాయ శ్చిత్త మితరబ్రహ్మచారివిషమ్.

౪౨|| సూ. ఉపపూర్వమపీత్యేకేభావమశనవత్తదక్తమ్. ౩.

నైష్ఠికాదీనాం బ్రహ్మచర్యప్రచ్యవన ముపపూర్వమ్ - ఉపపాతకమ్ - మహాపాతకేష్వపరిగణితత్వాదితి తత్ర ప్రాయశ్చిత్తస్య భావమ్ - విద్యమానతామప్యేకే - ఆచార్యా మన్యస్తే. అశనవత్ - యథామధ్యకనాదినిషేధస్తత్ప్రాయ శ్చిత్తం చోపకుర్వాణస్య నైష్ఠికాదీనాంచ నమానమ్. తదుక్తం స్మృతికారైః * ౩ ఉత్తరేషాం చైత దవిరోధీతి. గురు కులవాసినా యదుక్తమ్ - తత్సాన్వితమావిరోధ్యుత్తరేషా మప్యత్రమిణాం భవతీత్యర్థః. తద్వదిహాపి బ్రహ్మచర్యప్రచ్య వనే ప్రాయశ్చిత్తసమ్యవ భూప్రవిద్యాయోగ్యాత్వాత్.

† అన న్నరమాత్రమతారయతి (అథస్వాదితి) అధికారలక్షణే - పశ్యేఽధ్యాయే * అవశ్యేషశుః - గర్దభః * బ్రహ్మచర్య మక్షీర్ణే నైర్మలం గర్దభ మాంశేతేత్యుక్తమ్ - బ్రహ్మచర్యక్రష్టోఽవశ్యే. బ్రహ్మచర్యమ్ - స్త్రీనియతి. సా గృహస్థ్యుతి రిక్తానాం త్రయాణామపి కుల్యా - తస్మాత్తేషా మవశ్యేషప్రాయశ్చిత్తం క ర్తవ్యమితి పూర్వమక్షోఽభిప్రాయః.

౪౧|| సూ. నచాధికారికమపితనానుమానాత్తదయోగాత్. † తర్హ్యధికారికప్రాయశ్చిత్తం కిం విషయ మిత్యత్రాహ (అతః ఇతి) య ఉపకుర్వాణబ్రహ్మచారి భ్రష్టః - తద్విషయ మవశ్యేషప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః.

౪౨|| సూ. ఉపపూర్వమపీత్యేకేభావమశనవత్తదక్తమ్. ఇదం చోద్యమాత్రమ్. బ్రహ్మచర్యప్రచ్యవనస్య పునఃపాతకేషు అపరిగణిత త్వాత్, ఉపకుర్వాణబ్రహ్మచారిణః స్త్రీనియమాతికమస్యాపపాతకా నర్తకస్య ప్రాయశ్చిత్తకథనాత్తస్యచ నైష్ఠికాదివ్యతిరేకాత్, ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాప్త మిత్యర్థః. * ఉత్తరేషాం చైత దవిరోధీత్యుత్తరేషాం పూర్వోక్తధర్మాత్ ప్రాయశ్చిత్తంచ పరామ్యుకతి. స్వాశ్రమావిరోధిశ్చైః స్త్రీసంగ్రాది నిమిత్తప్రాయశ్చిత్తైరే ధృహాపాదిష్యనాపాతార్థః.

(వే.సా.) “౧ అవశ్యేష పశుశ్చ తద్యత్” ఇత్యధికారలక్షణోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపి తస్య వసంభవతి, తస్య ప్రాయశ్చిత్తసాధికార స్పృతే తదసమ్యవత్. “౨ అయాథో నైష్ఠికం ధర్మస్త” ఇత్యధికారస్య “౨ ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామి” ఇత్యాది స్పృతే. ౨.

(వే.దీ.) అధికారికమ్ - అధికారలక్షణోక్తమ్ “౧ అవశ్యేషపశుశ్చ తద్యత్” ఇత్యేతత్ప్రాయశ్చిత్తం నైష్ఠికస్య నసమ్యవతి. కుతః! పతనా నుమానా నైష్ఠికస్య తదయోగాత్. తస్యహి పతనం స్పృతే ప్రాయశ్చిత్తాభావవచనేన “౨ అయాథో నైష్ఠికం ధర్మం యస్తు ప్రచ్యవతే ద్విజః | ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామి యేన శుద్ధ్యే త్స ఆత్మహే” ఇతి. అత ఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారివిషయ మాధికారికమ్. ౨.

(వే.సా.) ఉపపాతకత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్త మేకే, మధ్యశననిషేధ తత్ప్రాయశ్చిత్తమితి. తదుక్తమ్ “౩ ఉత్తరేషాంచైతదవిరోధి” ఇతి. ౩.

(వే.దీ.) ఏకే ప్రాయశ్చిత్తభావమపి మన్యస్తే - యత ఉపపూర్వమ్ - ఉపపాతకమిషమ్. అశనవత్ - మధ్యకనాదినిషేధ తత్ప్రాయశ్చిత్తవ ధృవతీత్యర్థః. అత ఉపకుర్వాణస్య బ్రహ్మచారిణః ఉక్త మాధికారిక మస్యాపి భవతీతి. తదుక్తం స్మృతికారైః “౩ ఉత్తరేషాంచైతదవిరోధి” ఉపకుర్వాణే బ్రహ్మచారిణ్యుక్తో ధర్మః ఉత్తరేషాంచాశ్రమిణాం స్వాశ్రమావిరోధి భవత్యేత్యర్థః. ౩.

౪౩॥ సూ. బహిస్తూభయధావిస్తృతేరాచారాచ్చ. ౪.

తు శబ్దో మతానరవ్యావృత్త్యర్థః. † ఉపపాతకత్వే మహాపాతకత్వే బహిర్భూతా ఏవ బ్రహ్మవిద్యాధికార
రిభ్యః. బ్రహ్మవిద్యాయా మనధిక్వతా ఇత్యర్థః. కుతః. స్మృతేః - పూర్వోక్తాత్ పతనస్తరణాత్. † యద్యపి కల్పవనిష్టర
ణాయ కై శ్చి ద్యవనైః ప్రాయశ్చిత్తాధికారో విద్యతే - తథాపి కర్మాధికారానుగుణశుద్ధిహేతుప్రాయశ్చిత్తం ససంభవతి-
* ౧ ప్రాయశ్చిత్తం సవశ్యామి యేన శుద్ధ్యే త్ప ఆత్మహేతి స్మృతేరిత్యర్థః. అచారాచ్చ విశిష్టాహి నైస్త్రికాద్విశ్రుత్యాకృ
తప్రాయశ్చిత్తానపి వర్జయన్తి - తేభ్యో బ్రహ్మవిద్యాదికం † నూపదిశన్తి. అత స్తేహం నాస్తి బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారః.

తద్భూతాధికరణం సమాప్తమ్.

సిద్ధాంతమాత్రమాహ.

౪౩॥ సూ. బహిస్తూభయధావిస్తృతేరాచారాచ్చ. † ఉభయధేతిపదం వ్యాచక్షే (ఉపేతి) † అతిదేశవచనేన ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాప్తమ్.
పతనస్తృతిశ్చాపి, - తయోః కథం విరోధః పరిహర్యతే ఇత్యత్రాహ (యద్యపితి) కర్తవ్యక్తిప్రయో - ప్రత్యవాయకే, వైదికకర్తాధికార ప్రతిబ
ద్ధకరీ, నజాతీయకర్తృవికరీ, చేతి. తత్ర కానిచి త్యానియశ్చిత్తాని శక్తిత్రయవిశాళాని - కానిచి దస్యతమశక్తివిశాళాని. అతాతిదేశపతనస్తృ
తివిరోధేతిదేశస్తృతిః ప్రత్యవాయజనశక్తివిశాళం ప్రాయశ్చిత్త మాహ - పతనస్తృతిస్తు వైదికకర్తాధికారశక్తివిశాళకప్రాయశ్చిత్తాభావమాహ-
* యేన శుద్ధ్యేదిత్యుక్తత్వాత్. తస్మా దవిరోధః. అతోపేతిదేశసిద్ధప్రాయశ్చిత్తేన సరకానుభవభూమివేనత్యపి పతనస్తృతివచనా న్నబ్రహ్మవిద్యాధికారఇ
త్యర్థః. అచారాచ్చేతి మాత్రభిక్షోపాదానమ్. † వర్జనభలమాహ (నూపదిశన్తితి) * అనాశ్రమీ సతిష్ఠేదిత్యనాశ్రమిత్వం నిషిద్ధమ్ - ఆశ్రమభం
గోపి నిషిద్ధః - ఏవం నిషేధే సమానే కథమేకత్ర విద్యాధికారోఽన్యత్రాసధికారః. ఉచ్యతే - అనాశ్రమిణామపి విద్యాధికారః. జ్ఞాన్యుత్వంచ
శ్రుతమ్ - ఆశ్రమప్రమర్శితానాంకు సతేధేతి వికేషఇతి.

పరేతు - తద్భూతస్యేత్యేకం మాత్రం పుణ్యగతికరణం వదన్తి - తత్తోర్ధ్వరేతసా మాశ్రమప్రత్యవరోహః ప్రామాణికః - నవతి సంశేరతే
బ్రహ్మవిద్యాధికారసిద్ధ్యర్థమ్. పూర్వాశ్రమధర్మసమీక్షిస్తయా రాగాదినావా సమ్యవతీత్యుక్తాని నియుక్తశ్చ తద్ప్రామాణికత్వం సిద్ధాంత
యన్తి. సచాధికారికమతీత్యధికారాన్తరం వైష్టికాదీనా మాశ్రమభ్రష్టానాం ప్రాయశ్చిత్త సమ్యవసమ్యవనివయం వదన్తూఽసమ్యవఇతి సిద్ధాంతయన్తి.
యదా ఆశ్రమభ్రష్టానాం ప్రత్యవాయవచనాని పృశ్యన్తే, ప్రాయశ్చిత్తేనమ్యలైపి సంశయాన్నదం భవతి, - తథా కథం భంశస్య సద్భావే ప్రమాణ
విరుద్ధత్వేన సందేహః - అత స్సందేహభావా ద్విచారోఽనుపపన్నః. అతః నాతద్భావ ఇతి సూత్రమపి మూలవిచారేహేతుగర్భమ్.—వికాధికరణ్యమిచ్చ
తా మపరేషా మపి ప్రవృత్తి రస్తి - నేతి విచార ఉక్తన్యాయా దనుపపన్నః.—అన్యేషామపి తద్భూతమాత్రస్య పుణ్యగతికరణత్వం సంశయా
భావా దయుక్తమ్. * ఆశ్రమా దాశ్రమం గచ్ఛే దిత్వవిశేషవచనాత్, పతనవచనస్యానాశ్రమిత్వరూపేణ ప్రచ్యవనవిషయత్వసమ్యవాప్త విచారఇతి
చేన్త - * సన్యస్యాన్తిం సమనరావర్తయేదిత్యాశ్రమప్రత్యవరోహనిషేధశ్రుతేః స్ఫుటాగతయా సమ్యవితార్థాన్తర స్మృతివచనేన సందేహకుదయాత్.

౪౩॥ సూ. బహిస్తూభయధావిస్తృతేరాచారాచ్చ. ౪.

(నే.సా.) ఉపపాతకత్వేపి అన్యథాపి కర్తాధికారబహిర్భూతా ఏవే. తథా స్మృతేః ౧ ప్రాయశ్చిత్త స్తవశ్యామి యేన శుద్ధ్యే త్ప ఆత్మహేతి
ఇతి. శిష్టబహిర్భూతాచ్చ. ౪.

(నే.దీ.) ఉభయధాపి ఉపపాతకత్వే మహాపాతకత్వేపి వైష్టికా త్ప్రయ్యతో బహిర్భూతః కర్తాధికారాత్ - “౧ ప్రాయశ్చిత్తం సవ
శ్యామి” ఇతి స్మృతేః, అచారాచ్చ. వర్జయన్త్యేనం శిష్టా విశ్వాపదేశాదా. యద్యపి కల్పవనిష్టణాయ కైశ్చిత్ప్రాయశ్చిత్త ముచ్యతే - తథాపి
కర్తాధికారాపాదపి శుద్ధిస్తేహం సవశ్యామి తీత్యుక్తప్రాయః. ౪.

౪౪॥ సూ. స్వామిసంకరణ తేరిత్యాత్రేయః. ౧.

కర్తాశ్రయ్యాబ్యుద్ధిధాన్యపాననాని కిం యజమానకర్తృకాణి - ఉత్పత్తికర్తృకాణి చిన్తామ - యజమానకర్తృకాణిత్యాత్రేయో మన్యతే. కుతః. ఫలశ్రుతే - వేదాన్తవిహితేషు దహరాద్యపానసేషు ఫలాపానయోగే కాశ్రయత్పదర్శనా, దిహవ క్రతుఫలాప్రతిబద్ధరూపస్యాద్విధోపానసఫలస్య యజమానాశ్రయత్వశ్రవణాదిత్యర్థః. † నచ అవిదితవిషేదవాక్యస్య నన్దేహాదయ ఇతిచేత్ - అవిదితస్మృతివచనస్య నన్దేహాభావా దినారమ్భః స్వాత్. విదితస్మృతివచనస్యావిదితవిషేదవాక్యస్య నన్దేహా ఇతిచేత్ - తద్వి తత్తదేకదేశాజ్ఞాననిమిత్తనన్దేహసన్త్యా దనన్తాధికరణకల్పనప్రసక్తః. సన్తాధికారకమితి - ఉద్భవితేనా మాత్రమప్రస్తానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణాత్ విద్యానిధికార ఇతి పూర్వపక్షసూత్రం కృత్వా * వాఙ్మహిమం ప్రత్యాయ్యుతిరితి వ్రతయ్యుతే రుపపాతకత్వాత్, మధ్యశ సూపపాతకప్రాయశ్చిత్తస్యాత్రాపి ప్రాప్తిస్తరణాచ్చాత్రకర్తృత్వవక్తృప్రాయశ్చిత్తస్య బ్రహ్మచారిత్వోపామాన్యేన నైష్ఠికేపి ప్రాప్తత్వాత్, * నాం ప్రథో దీక్షాభేదో కృత్రం ద్వంద్వరూపం వర్ధయే దిత్యేదవచనాత్, ప్రాయశ్చిత్తాభావస్యతేః ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాభిప్రాయత్వసమ్మత్యా, య - ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణస్య మూలాదర్శనా, తత్త్వద్భావస్తరణస్య బ్రహ్మచారిత్వోపామాన్యన్యాయమూలత్వేన కాస్త్రసంస్కరణసమ్మత్యా, * కాస్త్రస్థావా తన్నిమిత్తత్వాదిత్యాయేన కాస్త్రసంస్కరణతేః ప్రాబల్యాత్ప్రాయశ్చిత్తేన బ్రహ్మచారికార ఇతి ఉపపూర్వమితి సూత్రేణ నిర్ధానయ్యస్త్యస్త్యే. ఉపపూర్వమిత్యేకవిహితాభిప్రాయదాపీతి మాత్రస్యానరస్యవిరోధాత్తదయుక్తమ్. ఏక ఇతి వచన పూర్వపక్షత్వమ్, తుళ్యేన తద్వ్యవస్థాత్రి, రుద్రయదాశబ్దేన పతనీయత్వే అవతనీయత్వేన విహితార్థత్వంహి వ్రతీయతే. ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణస్య న కాస్త్రసంస్కరణ ఇత్యర్థయుక్తమ్ - బాధకాభావే శ్రుతిమూలత్వనిర్దేశః. కాస్త్రసంస్కరణం ప్రాయశ్చిత్తస్తరణం బాధకమితిచేన్న - * యేన శుశ్శేదితి ప్రాయశ్చిత్తాభావవచనస్య శుద్ధిపాత్వభావవిషయత్వాత్, ప్రాయశ్చిత్తనద్భావవచనస్యకు కల్పవనిబర్తణవిషయత్వేనాత్మ్యవచనత్వే, అధికారాపాదకప్రాయశ్చిత్తనద్భావావగమకతీయాన విరోధాభావాత్ బాధకత్వావచనత్వే. అనన్యధానిర్దంహి బాధకమ్. విహితాభిప్రాయదాపీతి మాత్ర ముక్తకప్రాయశ్చిత్తానా మాత్రమప్రస్తానా మనన్తకారనమధ్యపర మధికరణా స్తరం వర్ధయన్తి. తదవ్యయుక్తమ్ - సంకయాభావాత్, ప్రాయశ్చిత్తవిహితే నద్భావం మక్తృతప్రాయశ్చిత్తతయా నిర్ణీతా శుద్ధీనాం కథం బ్రహ్మచారికారనమప్నవనా. నమ - * ఇధనార్థ మకుష్మాణాం ద్రుమాణా మనకాతన మిత్వాదే రుపపాతకత్వాత్, తాదృశం కుర్తతా మితరే న్యున్యవహారాదిశాస్త్రీయామస్థానాదిదర్శనాత్, ఆశ్రమభ్రంశస్యాత్మ్యపపాతకత్వానివేశేన, త్వంశయ ఇతిచేత్. తద్వి అనధికార ఇతి నిర్ధానైఽనుపపన్నః - అశుక్లద్రుమశాతనాదికారం కర్తానధికారానన్యవహారరూపపాత్వభావస్య భేదాచేత్తాత్వాత్. ఉపపాతకేషుపి గురుతరపాపకారంహేతునద్భావ ఇతిచేత్ - తద్విచేషు పూర్వోక్తస్యాయేన సంకయాభావాదేవానారమ్భణీయతా.

తద్యాతాధికరణం సమాప్తమ్.

౪౪॥ సూ. స్వామిసంకరణ తేరిత్యాత్రేయః. ఇద మధికరణం ప్రావర్జికమ్. ఉపాననామస్థాత్రనమస్థాత్వవిభాగప్రసక్తే సాద్విధోపాననాదే

రనుస్థాత్రనమస్థాత్వవిభాగచిన్తా క్రియత ఇతి వర్ణయితి. క్రత్యక్షాశ్రయాబ్యుపాననాని కిం యజమానకర్తృకాణి - ఉత్ బుత్తికర్తృకాణి. కిందహారాద్యపాననానా మివ ఫలకర్తృకత్వం న్యాయ్యమ్ - ఉత్ గోదోహనాదేరివ ర్వికర్తృకత్వమ్. కిం గోదోహనాదిషు బుత్తికర్తృకత్వం యజమానేనాశక్యోపాదానతయా - ఉత్ సాక్షాపధానామస్థానాయ బుత్తికర్తృకయశ్రవణాత్. అశక్యతయాచేత్ - తదభావాశ్చిరికర్తృకత్వోపపత్తేః యజమానకర్తృకత్వమ్. పరిక్రయశ్రవణాచ్చేత్ - గోదోహనాదానివ ర్వికర్తృకత్వస్య న్యాయ్యత్వాత్ బుత్తికర్తృకత్వమ్. ఉద్ధిధాన్యపాననానీత్యుక్తే ఉపాననస్య కర్తృత్వం మాభూదితి కర్తృజ్ఞాశ్రయాణీత్యుక్తమ్. † (నచేత్వాది) ప్రాయసస్యాభ్యర్థకకర్తృకత్వాత్ తదాశ్రయస్య గోదోహనస్యాపాదానం యజమానేన ఫలాశ్రయభూతేనాపి కర్తృ మశక్యమ్ - అత్రతు శక్యత్వాత్ ఫలాశ్రయమివ కర్తృత్వర్థః.

౪౪॥ సూ. స్వామిసంకరణ తేరిత్యాత్రేయః. ౧.

(వే-సా.) ఉద్ధిధాన్యపాననం యజమానేనామస్థేయమ్, తస్మైవ క్రతు వీర్యవత్తరత్వాదిఫలకరేరిత్యాత్రేయః. ౧.

(వే-వీ.) ఉద్ధిధాన్యపాననం కిం యజమానేనామస్థేయమ్ - ఉత్ బుత్తికేతి సంశయః. “౧ యదేవ విద్యయా కరోతి...కదేవ వీర్యవత్తరమ్” ఇతి క్రతువీర్యవత్తరత్వేఫలం యజమాన్యేతి దహరోపాననాదివ్యజమానేనామస్థేయమితి పూర్వరిపక్షః. కర్తృజ్ఞాశ్రయత్వాదప్రోపాననస్య, కర్తృజ్ఞా ర్విజ్యత్వేన, ఏతదపి బుత్తికర్తృకత్వేన గోదోహనాదినిదితి రాధాన్తః. సూత్రార్థం - స్వామిసం - యజమానస్యాద్ధిధాన్యపాననే కర్తృత్వమ్. కుతః! తస్మైవ ఫలకరేరిత్యాత్రేయో మన్యతే. ౧.

౧౧ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦.

గోదోహనాదిని దక్షాశ్రయత్వేన యజమానకర్తృకత్వానన్యతః - గోదోహనాదిషు హ్యధ్వర్యుకర్తృక ప్రణయానాశ్రయ
గోదోహనోపాదాన మన్వినాశక్యమ్ - ఇహతూర్ణాత్కర్తృకేవ్యుద్గీఢే తస్మాద్గీఢాః రసతమత్వానుసంధానం యజమా
నేనైవ కర్తుం శక్యతే.

ఇతి ప్రాప్తేభిరీయతే.

౪౫॥ సూ. ఆర్విజ్యమిత్యేడులోమిన సైహిపరిక్రియతే. ౨.

ఆర్విజ్యమ్ - ఋత్విజః కర్ణోద్గీఢామ్యుపాసన మిత్యేడులోమి రాచార్యో మన్యతే. కుతః. తస్మైహి - ప్రయో
జనాయ ఋత్వి క్షరిక్రియతే. ఫలసాధనభూతస్య సాక్షస్య క్రతో రుపాదానాయేత్కర్తృః. † కర్తృవిధిషు * ౧ ఋత్విజో
వృణోతే * ౨ ఋత్విగోభ్యో దక్షిణం దదాతీతి ఋత్విక్-ర్తృకత్వశాస్త్రేణ ఫలసాధనభూతం సాక్షం కర్తృ ఋత్విగ్ని రనుష్ఠేయ
మిత్యవగమ్యతే - † తద్దస్తర్గతాని కాయికాని మానసాని చ కర్తాః ఋత్విక్-ర్తృకాణ్యేవ. † నచ కర్తృకక్షేత్రస్య నిబంధ
నమ్. † యద్యపుద్గీఢామ్యుపాసనం పురుషార్థః - † తథాపి † కర్తృవిధివృత్తాధికారత్వా త్కీతోశ్చ సాక్షస్య ఋత్విక్-ర్తృ
కత్వాత్, * ౩ † యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ వీర్యవత్తర మితి ఋత్విక్-ర్తృకక్రియోపయోగిత్యేన విద్యాయా స్తదేక
కర్తృకత్వత్రవణాత్, ఋత్విక్-ర్తృకాణ్యేతాని. † దహరాదిమూపాసనేషు ఋత్విక్-ర్తృకత్వాశ్రవణాత్, * ౪ శాస్త్ర
ఫలం ప్రయోక్తరీతి న్యాయాచ్చ ఫలికర్తృకత్వమేవ. ౧॥ . ౨॥ . ౩॥ ఛాం-౧-౧-౧౦. ౪॥

స్వామ్యధికరణం సమాప్తమ్.

సిద్ధాంతరూత్రమానా.

౪౫॥ సూ. ఆర్విజ్యమిత్యేడులోమిన సైహిపరిక్రియతే. తస్మై ప్రయోజనాయేతి చతుర్థీవ్యాఖ్యానమ్. ఫలసాధనోత్పాదనా తస్మైవ్యా
ఖ్యానమ్. † * పరిక్రియతే ఇత్యేతద్ ద్వ్యవహోతి (కర్తృవిధిష్యతి) † తతః కిమిత్యుక్తానా (తద్దస్తర్గతానీతి) † (నచ కర్తృకక్షేత్రస్య నిబంధనమితి) సహి ఋత్వి
జాఽన్యేన క్రియమాణః మన్వేన కర్తృ మశక్యమ్ - తస్మాద్ద్యవహోతే గోదోహనే ఏకకర్తృకత్వ మిత్యర్థః. † ఆర్విజ్యే సహిహి ఋత్వికర్తృకత్వమ్-
నేన మజ్జ మిత్యోహ (యద్యపీతి) † పరివారతి (తథాపీతి) † ఋత్విక్-ర్తృకకర్తృవయోగిత్యేన ప్రాక్షణాదిన దిద మపి ఋత్విక్-ర్తృకమ్-అగ్రప్రా
యన్యాయాదిత్యభిప్రేత్యాహ (కర్తృవిధిష్యతే) † (యదేవ విద్యయేతి) ఋత్విక్-ర్తృకకర్తృణా వీర్యవత్తరత్వసాధనభూతాయాః విద్యాయాః కర్తృవే
షాయా మస్తరజ్జబహిరక్షణాయేనానన్వర్తివ్యక్తకర్తృకత్వం న్యాయ్యమితి న్యాయోచేతాత్ * విద్యయా కరోతీతి వాక్యస్వరసావృద్ధిభాద్యుపా
సనాని ఋత్విక్-ర్తృకాణ్యేత్కర్తృః. * ఏవం విధౌ బ్రహ్మ యజ్ఞం యజమానం నర్యాంశ్చర్తితోఽభిరక్షతి * తస్మాద్దహరాదిమూపాసనాని దుర్గాతా బ్రా
హ్మణా తే కామకాయానీత్యాదివాక్యైః ఋత్విక్-ర్తృకత్వేదనఫలస్య యజమానగామిత్యసరితపాదసంతు పేతుతయాఽనునన్యేయమ్ - తస్య
న్యాయసిద్ధాంతానువాదరూపత్వా త్తన్మూలయుక్తిమాత్రమేవోక్తం భాష్యే. † దహరాదిషు ఫలికర్తృకత్వే కో విశేష ఇత్యుక్తానా (దహరాదిష్యితి)
ఋత్విక్-ర్తృకత్వాశ్రవణం వైషమ్యమిత్యర్థః. తచ్చరణా మన్యత్ర ఫలికర్తృకత్వస్యావవాదకమ్.
స్వామ్యధికరణం సమాప్తమ్.

౪౫॥ సూ. ఆర్విజ్యమిత్యేడులోమిన సైహి పరిక్రియతే. ౨.

(నే-సా.) కర్తృస్వరూపవత్తద్దక్షాశ్రయ మప్యార్విజ్యమ్. సాక్షఫలసాధనకర్తానుష్ఠానాయహి ఋత్విక్పరిక్రియతే. ౨.

(నే-వీ.) కర్తృక్షాశ్రయత్వేన కర్తృవిధివృత్తేవ్యాప్తిపాననేఽధికారాత్, క్రతోశ్చార్విజ్యత్వేన ఏతదప్యార్విజ్య మిత్యేడులోమిరా
చార్యో మన్యతే. యజమానఫలసాధనత్వేపి క్రతో స్తదనుష్ఠానాయ హి ఋత్విక్పరిక్రియతే. ౨.

౪౬॥ సూ. సహకార్యస్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. ౧.

* ౧ తస్మా ద్భూప్రణాః పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానీత్ బాల్యం చ పాణ్డీత్యంచ నిర్విద్యాభముని రిచ్ఛిత్ర బాల్యపాణ్డీత్యవస్తాన మపి విధీయతే - ఉతానూద్యత ఇతి విశయే - మానరాణ్డీత్యశబ్దయోః జ్ఞానార్థత్వాత్ * ౧ పాణ్డీత్యం నిర్విద్యేతి విహితమేవ జ్ఞానమ్ * ౧ అథ ముని రిత్యనూద్యతే - విధిశబ్దో సహ్యత్ర ప్రాయతఇతి.

ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః - సహకార్యస్తరవిధిరితి తద్వతిః - విద్యావతః. విధ్యాదివత్ - విధీయతే ఇతి యజ్ఞాది స్పర్వాశ్రమధర్మః శమదమాదిశ్చ విధిశబ్దేనోచ్యతే. ఆదిశబ్దేన శ్రవణముననే గృహ్యతే. సహకార్యస్తరవిధిరిచ్ఛిత్రాపి - విధీయతఇతి విధిః. సహకార్యస్తరం విధిశ్చేతి సహకార్యస్తరవిధిః. † ఏత ద్దుక్తం భవతి-యథా * ౬ తమేతంవదాను

౪౬॥ సూ. సహకార్యస్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయంతద్వతో విధ్యాదివత్. పూర్వం యజ్ఞాని శ్చమాదశ్చ విద్యానవాకా నిరూపితః - ఇవా నీం సహకార్యస్తరం నిరూప్యతిఇతి సజ్జతిః, ఆధికరణాన్తరాణితు సజ్జతివిశేషప్రాస్తాని. మనస్సన్య ప్రవృత్తినిఃసర్వేషాం ద్వానాలమ్మనశ్చభాశ్రయ గోచరత్వేనాత్యంతచేభ్యో యజ్ఞాదిభ్యో శ్చమాదిభ్యోచి విలక్షణత్వా దత్యక్తోచరత్విసాధర్యేణ యజ్ఞాదికశమాదీంశ్చ నిరూప్య తత్ప్రాప్తననం నిరూ ప్యతే. శుభాశ్రయగోచరత్వైలక్షణ్యా ద్యజ్ఞాదీ శ్చమాదేశ్చ మధ్యే నిరూపణాభావః. విద్యానవాకాంశ్చసామ్యజ్ఞదుభయ తిదనుబధిచిహ్నాన స్తరం నిరూపణం ప్రాప్తమితుక్తం భవతి. కి మన్విన్యోక్త్యే మానం విధీయతే-ఉతానూద్యతఇతి. కిం పాణ్డీత్యమేవ మానమ్ - ఉతానూద్యతం మనసరూపమితి. కిం మనసం విధాతుం యోగ్యమ్ - ఉత నేతి. కిం మనస్సన్య యజ్ఞాదిశ్రుతివిరోధోఽస్తి - ఉత నేతి. కిం మనసం కర్మానుష్ఠానప్రతిక్షేపకమ్-ఉత నేతి. న్యప్రకరణే ప్రకరణా న్తరేచ కతివయాశ్రమధర్మానా క్తి ర్ననస్య కర్మానుష్ఠానప్రతిక్షేపకత్వముపాద్యలయతి - ఉత నేతి. కిం కతివయా క్తి రనుక్తా నాదరమాలైవ స్యాత్ - ఉతానూక్తప్రదర్శనార్థాచ స్యాదితి. యదా కతివయా క్తి రనుక్తానాదరమాలైవ స్యాత్ - తదానీం తత్తత్ప్రకరణభేదేన సర్వాశ్రమధర్మాణా మనుక్తత్వాదిశేష దనాదరగర్భా తదనుక్తిః మనసస్యాశ్రమధర్మప్రతిక్షేపకత్వ ముపాద్యలయతీతి తత్ప్రతిక్షేపకత్వే మనస్సన్య యజ్ఞాదిశ్రుతివిరుద్ధత్వేన విధాతు మయోగ్యత్వాన్వేశ్యతో మనసరత్నాయోగేన ప్రాప్తపాణ్డీత్యామనాదీతి మాన మనూద్యతఇతి ఫలం స్యాత్. యదా కతివయా క్తి రనుక్తప్రదర్శనార్థాచ భవేత్ - తదానీం తత్తత్ప్రకరణభేదేనాశ్రమధర్మాణా మనుక్తత్వాదిశేషేష్యనుక్తి రనాదరగర్భత్వాభావా త్తదుక్తి గ్గనసస్యాశ్రమధర్మప్రతిక్షేపకత్వం మోపాద్యలయతీతి మనస్సన్య తదప్రతిక్షేపకతయా యజ్ఞాదిశ్రుతివిరోధాభావేన విధాతుం యోగ్యత్వాత్ మానశబ్దో న వాక్యాస్తరప్రాప్తపాణ్డీత్యామనాదీతి మానస్య విధీయత్వం ఫలం స్యాత్. తద్వతః - విద్యావతః తృతీయం మానం సహకార్యస్తర రూపో విధిః - సహకార్యేన విధీయమ్. యజ్ఞదానశమదమాదివత్. పక్షేణ - ప్రకృప్తముననశీలే వ్యాసాదా శ్రయోగదగ్ధనాదితి సూత్రార్థః. † (మానపాణ్డీత్యశబ్దయోః జ్ఞానార్థత్వాదితి) మానశబ్దస్య మననార్థత్వాత్, మనస్సన్య శ్రణాప్రతిష్ఠాస్థాన విశేషరూపత్వాత్, పక్షితశబ్దస్య విద్య ద్వివయతాప్రసిద్ధేశ్చ మానపాణ్డీత్యశబ్దయోః జ్ఞానార్థత్వమ్.

తద్వత ఇతి వ్యాఖ్యేయం పదమ్. † విధిశబ్దం వ్యాపప్తే (విధీయతఇతి) † పదార్థా ఉక్తాః - అథ నూత్రస్య వాక్యాన్తమాహ (ఏతదితి).

౪౬॥ సూ. సహకార్యస్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. ౧.

(జే-సా.) “౧ తస్మా ద్భూప్రణాః పాణ్డీత్యం నిర్విద్య” ఇత్యారభ్య “౧ అథమునిః” ఇత్యంత్ర విద్యావతో యజ్ఞాదివత్ బాల్యపాణ్డీత్య యో స్తుతీయం సహకార్యస్తరం మానం విధీయతే పక్షేణ ప్రకృప్తముననశీలే మునిశబ్దప్రయోగాత్. విద్యాభ్యానరూపమునమిద మప్రాప్తమేవ. ౧.

(జే-వీ.) “౧ తస్మా ద్భూప్రణాః పాణ్డీత్యన్నిర్విద్యబాల్యేన తిష్ఠానీత్ బాల్యం చ పాణ్డీత్యంచ నిర్విద్యాభమునిః” ఇత్యంత్ర మానం విద్యాజ్ఞతయా విధీయతే - ఉతానూద్యతఇతింశయః. మానస్య మనసరూపత్వాత్, “౩ శ్రోతశ్చా మస్తవ్యః” ఇతివ ప్రాప్తత్వేనానూద్యతఇతి పూర్వరిపక్షః. రాధాస్తవ - మునిశబ్దస్య ప్రకృప్తముననశీలే ప్రసిద్ధేః ప్రకృప్తమున మపాన్యవిమయాభ్యానరూపం విద్యానిష్పత్తయే విధీయతఇతి. సూత్రార్థస్థ - తద్వతః - విద్యావతః, సహకార్యస్తరమ్-మానం విధిః. విధీయతఇతి విధిరితి మానం విధి రిత్యుక్తమ్. విధ్యాదివత్ అత్రాపి విధీయతఇతి విధిః - యజ్ఞదానప్రభృత్యాశ్రమధర్మః ఆదిశబ్దాభ్యుపగమననే గృహ్యతే. ఆశ్రమధర్మవ్యవహరణముననే పాణ్డీత్యబాల్యయో స్తుతీయ మిదం సహకార్య స్తరం మాన ముపార్వం విధీయతే. కుతఇత్యత్ర ఆహ పక్షేణేతి మునిశబ్దస్య ప్రకృప్తమునయంత్ర పక్షేణ ప్రసిద్ధే రిత్యర్థః. ౧.

నచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేనేత్యాదినా * ౧ శాన్తో దాన ఇత్యాదినాచ సహకారీ యజ్ఞాది శ్శమద మాదిశ్చ విధియతే, యథాచ * ౨ శ్రోతశ్చైవ మనవ్యఇతి శ్రవణమననేచార్థస్తాప్తే విద్యాసహకారిత్వేన గృహ్యేతే-
 తథా * ౩ తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్యేత్యాదినా పాణ్డిత్యం బాల్యం మాన మితి శ్రీతయం విద్యాయా సహకార్యస్తరం విధియతి ఇతి. మానంచ పాణ్డిత్యాదర్థానర మిత్యాహ పక్షేనేతి మునిశబ్దస్య పక్షేణ ప్రకృష్టమననశీలే వ్యాసా దా ప్రయోగదర్శనాత్ మానం పాణ్డిత్యబాల్యయో ద్వయో స్పృశియమ్. యద్యపి * ౩ అథ ముని రిత్యుక్త విధిప్రత్యయో న స్మరయతే - తథాపి మానస్యాచారత్యా ద్విధేయత్వ మక్షీకరణీయం అథ మునిస్సాన్వితి. ఇదం చ మానం శ్రవణప్రతిష్ఠాధా న్ననా దర్థానరభూత ముపాసనాలబ్ధ్యనస్య పునః పున స్సంశీలనమ్-తదాననారూపమ్. తదేవం వాక్యా థః - * ౩ బ్రాహ్మణః - విద్యావా. పాణ్డిత్యం నిర్విద్య - ఉపాస్యం బ్రహ్మతత్వం పరిశుద్ధం పరిపూర్ణం చ విదిత్యా. శ్రవణమననాభ్యాం ప్రాప్తం వేదసం ప్రతిలభ్యేత్యర్థః. తచ్చ భగవద్భక్తికృతనత్వవివృద్ధికృతమ్ - యథోక్తమ్ * ౪ నాహం వేదై రిత్యారభ్య * ౪ భక్త్యా త్వనస్యయా శక్యః - జ్ఞాతుమితి. శ్రుతిశ్చ * ౫ యస్య దేవే పరా భక్తిః * ౬ నాయ మాత్మా ప్రపచనేనేత్యాదికా. బాల్వేన తిష్ఠానేత్ - బాల్యస్వరూపం చానస్తరమేవ వత్స్యతే. బాల్యంచ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాథ ముని స్సాన్విత - బాల్యపాణ్డిత్యే యథావ దుపాదాయ పరిశుద్ధే పరిపూర్ణే బ్రహ్మణి మననశీలో భవేత్ నిది ధ్యాసనరూపవిద్యావాప్తయే. ఏవమేవ శ్రీతయోపాదానేన లబ్ధవిద్యో భవతిత్యాహ * ౩ అమానం మానంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణఇతి. అమానమ్ - మానేతరసహకారిసలాహ. తంచ మానంచ యథావ దుపాదదానో విద్యాకాష్ఠాం తదేక నిష్పాద్యాం లభేతేత్యర్థః * ౩ స బ్రాహ్మణః కేన న్యాదితి - ఉక్తా దుపాయా త్పిమన్యోపుపాయోస్తీతి పృష్టే * ౩ యేన న్యా తేనేదృశపేతి - యేన మానవస్య నేన బ్రాహ్మణ స్సాన్వితిత్వ క్తమ్ - తేనావేదృశస్సాన్విత - నకేనావ్యన్యేనాపాయే నేతి పరిహృతమ్. అత సర్వేషామ్రమేషు స్థితస్య విమహో యజ్ఞాదిస్సామధర్మవత్పాణ్డిత్యాదికం మానతృప్తియం విద్యాయా సహకార్యస్తరం విధియతే. ౧॥ బృ-౬-౪-౨౩. ౨॥ బృ-౪-౪-౫. ౩॥ బృ-౫-౫-౧. ౪॥ గీ-౧౧-౫౩, ౫౪.

అథస్యాత్ - యది సర్వేషామ్రమేషు స్థితానాం విమహం తత్తదాశ్రమధర్మసహకారిణీ మానతృప్తియ సచివా విద్యా బ్రహ్మప్రాప్తిసాధన ముచ్యతే - కథం తర్హిచాన్దోగ్యే * ౨ అభినమాపుత్య కటుష్ఠే తుచౌ దేశ ఇత్యారభ్య * ౨ సఖ్యేవం వర్తయ న్యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభినమృద్యతే నచ పున రావర్తత ఇతి యావదాయుషం గార్హస్థ్యధర్మైః స్థితదర్శన ముపవద్యతే. అతి ఆహ. ౫॥ కేష్-౬౭-౨౩. ౬॥ కళ-౨-౨౩.

౪౭॥ సూ. కృత్స్నభావాత్తుగృహిణోపసంహరః. ౨. ౭॥ ఛాం-౪-౧౫-౧.

తుశబ్ద శ్చోద్యం వ్యాపర్యయతి. కృత్స్నభావాత్-కృత్స్నేషు భావాత్-కృత్స్నేషామ్రమేషు విద్యాయా నృద్ధా వాత్ గృహిణోష్యస్తీతితేనాపసంహరః - తస్మా త్సర్వాశ్రమధర్మప్రదర్శనార్థో గృహిణోపసంహర ఇత్యభిప్రాయః.

౪౭॥ సూ. కృత్స్నభావాత్తుగృహిణోపసంహరః.

౪౭॥ సూ. కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహరః. ౨.

(నే-సా.) కృత్స్నేషామ్రమేషు విద్యావద్యావాత్. చాన్దోగ్యే “౨ అభినమాపుత్య కటుష్ఠే” ఇత్యారభ్య ౨-౨ స ఖ్యేవం వర్తయ న్యా వదాయుషమ్” ఇతి గృహిణో పసంహర పృష్టేవం ప్రదర్శనార్థః. తుశబ్దోపి గృహిణపేతి శబ్దావ్యాప్త్యర్థః. ౨.

(నే-దీ.) సర్వాశ్రమజ్ఞాం విద్యావత్వేన చాన్దోగ్యే “౨ స ఖ్యేవం వర్తయ న్యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభినమృద్యతే” ఇతిగృహణ ధర్మోపసంహరః సర్వాశ్రమధర్మప్రదర్శనార్థః. తుశ! కృత్స్నభావాత్-కృత్స్నేషు భావాత్. కృత్స్నేషామ్రమేషు విద్యాయా నృద్ధావాదిత్యర్థః. ౨

తదైత స్మిన్నపి వాక్యే * ౧ బ్రాహ్మణః పుత్రేషణామాశ్చ విత్తేషణాయాశ్చ లోకేషణాయాశ్చ పుష్కరా
యాఽథ భిక్షాచర్యం చరతితి పారివ్రాజ్యై కానధర్మః ప్రతిపాద్య * ౧ తస్మాద్భాష్యణః పాణ్డీత్యం నిర్వి
ద్యేత్యాదినా పారివ్రాజ్య ధర్మస్థితి హేతుకమాన తృతీయసహకారివిధానం ప్రదర్శనార్థమిత్యాహ.

౪౮॥ సూ. మానవదిత రేమామప్యపదేశాత్. 3.

సర్వేషణావినిర్దుక్తస్య భిక్షాచరణపూర్వకమానౌపదేశః సర్వేషా మాశ్రమధర్మాణాం ప్రదర్శనార్థః. కుతః.
† ఏవంవిధమానౌపదేశవ దిత రేమా మాశ్రమిణామపి * ౨ త్రయో ధర్మసంస్థా ఇత్యాదభ్య * ౨ బ్రహ్మసంస్థాఽ
మృతత్వమేతీతి బ్రహ్మసామప్యపదేశాత్. ఉపపాదితశ్చ పూర్వమేవ బ్రహ్మసంస్థతబ్దః సర్వాశ్రమిసాధారణ ఇతి. అత
స్సుష్మాక్తం యజ్ఞాదిసర్వా శ్రమధర్మవ స్సానతృతీయః పాణ్డీత్యాది ర్విద్యాసహకారీత్వేన విధీయత ఇతి.

[౧౧] బృ - ౫ - ౫ - ౧.]

సహకార్య నరవిద్యధికరణం సమాప్తమ్.

[౨॥ ఛాం - ౨ - ౨౩ - ౧.]

౪౮॥ సూ. మానవదిత రేమామప్యపదేశాత్ (ఏవంవిధమానౌపదేశవత్) సర్వేషణావినిర్దుక్తస్య భిక్షాచరణపూర్వక మానౌపదేశవదిత్యర్థః.

చరేత్ - విద్యాసహకారిణో మానస్య బాల్యపాణ్డీత్యన ద్విధిః. * గార్హస్థ్య మాచార్యకలం మానం వానప్రస్థమితి ప్రయోగా న్నువిశిష్టస్య
చతుర్థాశ్రమచరణ్యవచ్చేదాయాహ * తృతీయమితి - తృతీయ మనం మానమ్ - జ్ఞానాతిశయరూప మిత్యర్థః. విద్యావత్తేన ప్రాప్త్యా త్యేవాతి
శయః - కిం విధిసేత్కృతాహ పక్షేనేతి - యన్తి న్నక్షే భేదదర్శనప్రాబల్య ద్విద్యోపక్రమదకాయా మేకత్వేజ్ఞానస్య నాతిశయః - తస్మిన్మేద
విధిః - దర్శపూర్ణమానవిద్యాదాపజ్జవిధివత్. మాతాశ్రమే బాల్యదిప్రధానైషి ఛాన్డోగ్యే గృహిణోపసంహారః కథ మిత్యత్రాహ కృత్స్నభావాత్తు
గృహిణోపసంహర ఇతి - గృహిణు యజ్ఞాదికర్మాగృహిణీస్త్రియనంయమనాది, చ యథానమ్భవం విద్యతే - అతస్తేనౌపసంహారః - నతు గార్హస్థ్య
మాత్రపర్యవసానాదితి. మానగార్హస్థ్యాశ్రమద్వియోపసాన్యాసా దితరాశ్రమభావశక్త్యాం వ్యవస్థాతి మానవదితరేమామప్యపదేశాదితి - యథా మాన
గార్హస్థ్యాశ్రమ ప్రామాణికా - తథా వానప్రస్థసదుపసానాపి - ఉపదేశావిశేషాత్. బహువచనం తత్తదవాస్తవపుత్రిభేదాపేక్షయేతి వర్ణ
యన్తి. తత్ర తావత్ వస్తీనసాపాదపి సహకార్య నరం విధేయమితి యుక్తమ్ - విద్యాదినదితి విధిశబ్దస్య విధేయవాచిత్యాత్, తదైకయాన్యస్యాచితత్వాన్య,
చ్చ. తస్మాన్వి విధానవాచిత్యే వ్యవస్థాధ్యాపకరవ్రజ్జః. తృతీయవిధిశబ్దయో స్వామానాధికరణ్యేనత్యేకవాక్యత్వం స్వాత్ - త్యుక్త్యేతు తస్మా
త్తృత్తీయ మానం విధీయత ఇతి వాక్య భేదకల్పనం స్వాత్. తచ్చ నిన్వీయోజనమ్. కించ - విద్యాదినదితి విధిశబ్దస్య విద్యాజ్ఞానాతయజ్ఞాదికవాద
వరత్వం యుక్తమ్ - అజ్ఞమాతే దృష్టాననమర్పణాదపి విద్యాజ్ఞత్యే దృష్టాననమర్పణాచిత్యాత్. పక్షేనేత్యత్ర భేదదర్శనప్రాబల్య దతిశయో
విధేయ ఇత్యధ్యాపకరాదపి వ్యాపాదా ప్రయోగా దిత్యధ్యాపకాచిత్యాత్, జ్ఞానార్థస్య మునిశబ్దస్య తస్యేకేషవిషయత్వే హేతో ర్విక్రస్యత్వాత్.
విద్యావతో ౨తిశయప్రాప్తే రవిధేయత్యక్త్యాచాపాకరణీయేత్యేన్న - అతిశయమాత్రవాచిత్యాభావా న్నునిశబ్దస్య. కుభాశ్రయ మనసంహి విధే
యమ్ - తత్కాఢీమ ప్రయోగాత్, మానశబ్దస్య ధ్యానసమాధిపర్యాయత్వాభావో, త త్రద్విషయవిశేషనంకిలంహి మననమ్ - నతు నిరస్తర
స్థితిః, నచ నమాధిః. తచ్చ విద్యావత స్పీర్థ మితిచేన్న - తద్వత ఇతి వదస్య ప్రార్థనవిద్యభిషయత్వాత్. తచ్చాన్య క్తసహకారిహేక్షత్వా దన
గమ్యతే. బ్రాహ్మణబ్దశ్చ నబాలిచాచీ - * అథ బ్రాహ్మణ ఇత్యుక్తేః. బాలిప్తి ప్రాగేవ సిద్ధి. కృత్స్నభావా దిత్యన సరమాత్రస్యతేతరాశ్రమ

౪౮॥ సూ. మానవదిత రేమామప్యపదేశాత్. 3.

(మే.సా.) "౧ అథ మునిః" ఇత్యత్రాపి "౧ అథ భిక్షాచర్య ఇతి" ఇతి పారివ్రాజ్యేనౌపసంహారః ప్రదర్శనార్థః. మానభిక్షాచర్యవ
దితరాశ్రమధర్మాణాం యజ్ఞాదీనామప్యపదేశాత్. 3.

(మే.పీ.) "౧ అథ మునిః" ఇత్యన్తి స్వాశ్ర్యే "౧ అథ భిక్షాచర్యం చరతి" ఇతి "పారివ్రాజ్యై కానధర్మః" సర్వాశ్రమధర్మ
ప్రదర్శనార్థః - భిక్షాచర్యణానాదిన దితరేమా మాశ్రమధర్మాణాం యజ్ఞాదీనా మప్యపదేశాత్. 3.

[౧|| బృ - ౫ - ౫ - ౧]

౪౯|| సూ. అనావిమో-ర్వస్తన్వయాత్. ౧.

* ౧ తస్య ద్వావిధాః పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానే దిత్యత్ర విమమ బాల్య ముపాదేయతయా శ్రుతమ్. బాలస్య భావః కర్తవా-బాల్యమ్. బాలభావస్య వయోఽవస్థావిశేషస్యానుపాదేయత్వా త్కర్తవేహ గృహ్యతే. తత్ర కిం

నదభ్యవపరత్వ మయ్యుక్తమ్ - విధిర్యాధారణ దిత్యత్రాశ్రమవిధీనా ముపపాదితత్వాత్. యనా ఆశ్రమా నరస్య విద్యాజ్ఞితే విరోధపరిహారం కృత్సృభావా దితి సూత్రమ్ - తదా బ్రహ్మర్షాధితయా వ్యాఖ్యానే సమీచిన ముత్తరం స్యాత్ - సతు గృహానే కృత్సృత్రైతాద్రబ్రహ్మచర్యమా నాదినద్యావపరత్వేన వ్యాఖ్యానే. అతవ కథం గృహీణః కృత్సృమిత్యాశ్చిన్యా మానవచ్చూదీనామపి గృహమేధిని ఉపదేశాదితి - కారోన్మిన్రి పపాదకత్వేన తృతీయసూత్రస్య వ్యాఖ్యాన మవ్యయుక్తమ్ - పూర్వసూత్రస్య గృహానే కృత్సృచర్యపూర్వభావాత్.

అన్యేకు - ఏతమేవ విదిత్వా మని ర్భవతితి కాశ్యాన్తరైకార్థ్యా, త్ఫలార్థవాద స్యాత్ - బ్రాహ్మణసాహచర్యా, చ్చ * అథ మని రితి విద్యాఫలం ర్జమితి పూర్వపక్షం కృత్య - మానం నామ పారివ్రాజ్యం విధీయతే - * గార్హస్థ్య మాచార్యమలా మానం వానప్రస్థమితి ప్రయో గాత్, భవతీత్యధ్యాహారా దవ్యపూర్వతయా భవే దిత్యధ్యాహరస్య యు క్తత్వాత్, పూర్వత్ర * వృత్తాధ్యాప భిక్షాచర్యం చరతితి పారివ్రాజ్యప్రస్తా వాత్, స్తుతేశ్చ విధ్యర్థత్యచ్చ * మని ర్భవతీత్యత్రాపి ఆయమేవార్థ ఇతి. బ్రాహ్మణ్యమపి స విద్యాఫలమ్ - కింతు నపాకార్యస్తరం విధేయమ్. తస్య సర్వాశ్రమధర్మసర్వత్వగూఢమ - దుర్వసన్యంపరాదీనాం నగ్నచర్యాదర్శనాత్, * నైతాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి విత్తం యదైకతా సమతా సత్త్వతః | కింల దృతి ర్దృష్టిధాన మాద్యం తతస్తత శ్చిన్రిపరమః క్రియాభ్యుతి భారతవననాత్. ఇదం చ స యతీనామేవ - సంప ర్తస్యైవాస్తివిద్య కరణదర్శనాది సిద్ధాంతయన్తి. బాల్యపాణ్డీత్యాపేక్షయా తృతీయం మానం స నిత్యవదమ్యేయమ్ - కింతు పక్షేణ - ఇచ్ఛయా వికల్పేన, విద్యాదివత్ - * అథ యద్యజ్ఞ ఇత్యాచక్షత ఇత్యాదివాశ్చోక్తయజ్ఞేష్వనత్రాయణానాశకాయనారణ్యాయనాదివత్. తేషు మానస్య పరస్పాత్ గార్హస్థ్యసామ రణా చ్చుననాత్. ఛాన్దోగ్యే గృహీణోపనంపరః తత్ర విద్యాపరికరనద్యావాత్ - సతు మానబ్రాహ్మణ్యయో రవిహితత్వాదితి చాహుః. మానవ దిత్యధికరణా నరమ్ - బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థయోః సవిద్యాజ్ఞత్వమ్ - అవిధానాదితి పూర్వపక్షం కృత్య * తమేత మిత్యాదివాశ్చే వేదానువసతపో నాశకశ్చై ర్వాక్యాన్తరైశ్చ బ్రహ్మచారిణాం వానప్రస్థానా మవ్యుపదేశా ద్విద్యాజ్ఞత్వమితి సిద్ధాంతయన్తి. అత్ర బ్రామః - ఫలకీర్తనమితి పూర్వ పక్షోఽనుసంపన్నః - జ్ఞానవ్యుతిరేకేణ ఫలవిశేషవాచిత్యాప్రతిలే. జ్ఞానమేవ చేతీఫలం - తర్హి పాణ్డీత్యానువాదఇతి పూర్వపక్షో యుక్తః. పారి వ్రాజ్యనిధిని సిద్ధాన్తోక్త్యనుసంపన్నః - * వృత్తాయ భిక్షాచర్యం చరతితి పూర్వమేవ విహితత్వాత్. లిక్షాద్యశ్రవణ ముభయత్ర భుక్యమ్, విధి కల్పనం తు తత్రైష్టాదితమ్ - బహ్వర్షనాధాహామనశ్చాదపి తత్ర పారివ్రాజ్యస్ఫుటప్రతిలే. నచ బ్రాహ్మణ్యం నామ సర్వాశ్రమధర్మసర్వత్వః - అగ్నిర్వాత్. * తత స్తతశ్చిన్రిపరమః క్రియాభ్యుతి విచనంతు లౌకికవాపార విషయతయోపపన్నమ్. సంపరాదీనాం నగ్నచర్యావచనం స సర్వా శ్రమధర్మత్వాగ్గే ప్రమాణమ్ - జనామమానకృతయోగసిద్ధయే స్వప్రకర్షచ్ఛాదనార్థతయోవ్యుపపన్నత్వాత్, ఆర్తివిజ్ఞకరణేన గార్హస్థ్యాపరిత్యాగా వగమాత్, ఆశ్రమధర్మాణా మా త్తద్ధ్యానస్మేవ చ్చన్నానుహాససమ్భవాచ్చ. తథాహి స్మరన్తి * యం ననస్తం నచానస్తం నాశ్రుతం నబహుశ్రుతమ్ | సమస్తత్తం సదుర్వృత్తం వేద కల్పి త్పూర్వాః | గూఢధర్మాత్తో విద్యా సజ్జానచరితం చరేత్ | అన్యవ జ్ఞదేవవైచివ మూకవచ్చ మహీం చరేదితి. ద్వితీయసూత్రే గృహీణోపనంపరస్య నిర్వాహ్యత్వా దాద్యసూత్రే పక్షేణేతి పారివ్రాజ్యస్య వికల్పేసాపాదేయత్వం చానమర్థసీయమ్ - విద్యా జ్ఞత్వేన గార్హస్థ్యపామాణికత్వబుద్ధా సత్యాం పారివ్రాజ్య నియమశిక్షానుపపక్షే. తద్వత ఇత్యస్య విద్యావతఇతి వ్యాఖ్యాన ముచితమ్ - సతు బాల్యపాణ్డీత్యవతఇతి - విద్యాయాః ప్రకృతత్వాత్, పారివ్రాజ్యానియమస్యానమర్థసీయత్వాచ్చ. యతో మానబ్రాహ్మణశ్చై న పారివ్రాజ్యసర్వా శ్రమధర్మత్వాగ్గరూ - కింతు శుభాశ్రయమనవిదిధ్యావసలాభపరా - అతవేవ తయో రనియతస్య మన్యనుపపన్నమ్ - సర్వాను విద్యాను శుభా శ్రయమనస్యాపేక్షితత్వాత్, ఉపాసనస్య నిధిధ్యానసరూపత్వాచ్చ. ద్వితీయసూత్రనిర్వాహా దత్తోక్తరః. బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థయో ర్విద్యాజ్ఞ త్వనిరూపకరతూఽధికరణా నరత్వంచ మానవదితి సూత్రస్థాయుక్తమ్ - సర్వాపేక్షేత్యత్రైవ * తమేత మిత్యాదివాశ్చేన విద్యాయా స్పూర్వాశ్రమ ధర్మాజ్ఞకత్వస్య సమర్థితత్వాత్.

సపాకార్య స్తరవిధ్యధికరణం నమాప్రమ్.

౪౯|| సూ. అనావిమో-ర్వస్తన్వయాత్. సజ్జతిః స్ఫుటా. బాల్యోపాదానే కిం కామచారాదిక మవ్యుపాదేయమ్ - ఉత మాహ త్త్యానావిమోరణమేవ. కిం బాల్యశబ్దః సర్వబాలక ర్తరః - ఉత మాహత్వానావిమోరనూపబాలస్యభావవిశేషవరః. * నావితఇత్యాదిప్రతిః కిం బాల్యశబ్దస్యానావిమోరనరతా మగమయతి - నేతి. సచేత్ - సర్వబాలకర్తృపరతయా బాల్యశబ్దస్య - కామచారాదే ఉపాదేయత్వమ్. అవగమ

బాలస్య కర్త కామచారాదికం సర్వం విదుషోపాదేయమ్ - ఉత డమ్భాదిరహితత్వ మేవేతి వికయేవికేషాభావా తస్య ముపాదేయమ్. † నియుమశాస్త్రాణిచ వికేషవిధినానన బాధ్యస్తతి.

† ఏనం ప్రాప్తేభిధీయతే - అనావిమ్మకస్యన్తితి † బాలస్య యత్స్విభావానావిమ్మరహం కర్తవ్యమపదదానానా వరేత విద్యాః. కుతః. అస్వయాత్ - తస్యైవాస్వయాత్. * ౧ బాల్యేన తిష్ఠాసే దిత్వ స్తీన్విధౌ తస్యైవహ్యస్వయ సమ్మవః - ఇతరేషాం విద్యావిరోధిత్యవశాత్ * ౨ నావిరతో దుశ్చరితా న్నాశాన్తా నానమాహితః | నాశాస్తమా నసోవాపి శ్రజ్ఞానైన మాప్నుయాత్ * ౩ ఆహారశుద్ధా సత్వశుద్ధి రిత్యాదిభః. [౧] భూ-౪ - ౫ - ౧]

[౨] కఠ-౨వ - ౨౪.]

అనావిమ్మరాధికరణం సమాప్తమ్.

[౩] ఛాం-౭ - ౨౬ - ౨.]

౫౦|| సూ. ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్. ౧.

ద్వివిధా విద్యా - అభ్యుదయఫలా, ముక్తిఫలాచ. తత్రాభ్యుదయఫలా స్వసాధనభూతైః పుణ్యకర్తృభిః పుణ్యకర్తృ

యతిచేత్ - అనావిమ్మరసరతయా బాల్యకల్పస్య - డమ్భాదిరాహిత్యమేతాపాదేయం స్యాత్. నను-కథం రాగప్రాప్తస్య కామచారాదే ర్విచే యత్యేకత్వా. నైవమ్ - రాగప్రాప్తస్య ఋతుగమనాదే ర్నియుమనాథం విధానదర్శనాత్. ఋతుగమనం నాస్యత్ర నిషిద్ధమ్ - రాగప్రాప్తనిషి ధ్దం కథం విధేయమితి చేన్న - చక్వాన్విమృశనానాం ద్వాల్పవిధానస్య సమ్మవితత్వాత్. † (నియుమశాస్త్రాణిచేతి) నియుమస్తాణి బ్రహ్మవిద్యస్థితిక విషయాణితిభావః.

† రాధాస్తమా (ఏనంప్రాప్తతి) † (బాలస్యేతి) స్వభావః - అభిజనశుద్ధానీ. నియుమశాస్త్రాణాం బ్రహ్మవిద్యస్థితికవిషయత్వం చరి త్పరమ్ - ఏతదాశ్రమవిష్ణస్య వికేషతో నియుమదర్శనాదిత్యర్థః.

అనావిమ్మరాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౦|| సూ. ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబంధేతద్దర్శనాత్. అజ్ఞచిత్తా కృతా - అజ్ఞీనిష్ఠానీధిసమయో నిరూప్యతఇతి సజ్జతిః. † కిమైహికఫలో

(వే.సా.) “౧ పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్” ఇతి బాల్య మిత్యుపేక్షా శ్రుతావపి బాలకర్త, స్వమాచార్యానావిమ్మరహం విద్యాస్వయయోగ్యతయా విధీయతే. ౧.

(వే.పీ.) “౧ తస్మా ద్భాగ్యహః పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యంచ పాణ్డీత్యంచ నిర్విద్యాభ మసి” ఇత్యత్ర కిం బాలస్య కర్త కామచారాదికం సర్వం విదుషోపాదేయమ్ - ఉత విద్యామాహత్వానావిమ్మర ఇతి సంశయః. “౧ బాల్యేన తిష్ఠాసేత్” ఇత్యవికేషవిధా నాత్కామచారాదికం సర్వమప్యపాదేయ మితి పూర్వోపేక్షః - విదుషో వికేషవిధానాత్ విద్యామాహత్వాచ్చ నిషేధశ్రుతయో బాధితా భవేయంతి. రాధాస్తమ్ - పాణ్డీత్యప్రయం కస్యమాచార్యానావిమ్మరపేష విద్యాస్వయయోగ్యతయోపాదేయః. ఇతరస్య కామచారాదేః “౨ నావిరతో దుశ్చరితాత్” ఇత్యాదికాస్తై ర్విద్యోక్తైః విరోధిత్యావగమాత్. అతో యథా బాలః సాన్విభిజనాద్యనావిమ్మరస్సర్వతే. తథా విద్యా స్సర్వతే త్యేతదేవ యుక్తమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

(వే.సా.) అభ్యుదయఫల ముపాసనం స్వసాధనభూతపుణ్యకర్తృనస్తర ముత్పద్యతఇతి నాయం నియమః. ప్రబలకర్తృనప్రతిబంధాభావే తద సస్తరమ్. ప్రతిబంధేకు తస్మి న్నమాప్తే తదేవ వీర్యవత్తరమితి ప్రతిబంధాభావే ఫలదర్శనాత్. ౧.

(వే.పీ.) మోక్షన్యతిరిక్తాభ్యుదయఫల యుపాసనం కిం స్వసాధనభూతపుణ్యకర్తృనస్తర మేతాత్పద్యతే - ఉతాస్తర మన్యదావేత్సనియుమఇతి సంశయః. సాధననిర్వృత్తా విశ్వమేత్యభావా దసస్తరమేవేతి పూర్వోపేక్షః. రాధాస్తమ్ - అప్రస్తుతే ప్రబలకర్తృనప్రతిబంధే సత్త్వసస్తరమ్, ప్రస్తుతే తదుత్తరకాల మిత్యనియుమః. దృశ్యతేహ ప్రబలకర్తృనరేణ ఫలప్రతిబంధః - “౪ యదేవ విద్యయా కఠోతి....తదేవ వీర్యవత్తరమ్” ఇతి. ఉద్దీధోపాసనస్య కఠోః కర్తృనరేణ ఫలాప్రతిబంధః ఫలమితి * ౫ పుణ్యస్యప్రతిబంధోఽపిచ” ఇత్యభ్యుపగమాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ఐహికమ్ - అభ్యుదయఫలమిత్యర్థః. ౧.

౪] ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦. ౫] బ్ర - ౩ - ౩ - ౪౧.

నస్తరమేవ ఉత్పద్యతే - ఉతానస్తరం కాల్వాన్తరేవేత్సనియమ ఇతి సంశయః. పూర్వకృతైః పుణ్యకర్తృభిర్ని విద్యాభావతే - † యథాక్తం భగవతా * ౧ చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుకృతిసాక్షాత్తునతి. సాధనే నిర్వృతై విశిష్టపాత్వభావా దనస్తరమేవ. [౧॥ గీ - ౭ - ౧౬.]

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - విహికసుప్రస్తుతప్రతిబద్ధఇతి - విహికమ్ - అభ్యుదయఫల ముపాసనమ్ - అప్రస్తుతప్రతిబద్ధే-అప్రస్తుతే ప్రబలకర్తా న్తరప్రతిబద్ధేనత్సనస్తరమ్, ప్రతిబద్ధేనతి తదుత్తరకాల మిత్యనియమః కుతః. తద్వర్తనాత్ - దృశ్యతేహి ప్రబలకర్తా న్తరే కర్తృఫలప్రతిబద్ధాభ్యుపగమః శ్రుతో - * ౨ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయాపనివదా తదేవ వీర్యవత్తర మిత్తుంగీకరిత్యాయుక్తస్య కర్తవ్యః ఫలాప్రతిబద్ధశ్రవణాత్. [౨॥ ఛాం - ౧ - ౧ - ౧౦.]

విహికాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౧॥ సూ. ఏవం ముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేనదవస్థావధృతే. ౧.

ముక్తిఫలస్వప్రసాసనస్య స్వసాధనభూతై రతిశయితకర్తృభి రుత్పత్తావేవమేవ కాలానియమః- తస్యాపి పూర్వవత్ప్రతిబద్ధాభావప్రతిబద్ధసమాప్తి రూపావస్థావధృతే - అత్రాపి తస్య హేతో సుమానత్వా దిత్యర్థః.

† నర్వేభ్యః కర్తృభ్యో ముక్తిఫలవిద్యాసాధనస్య కర్తవ్యః ప్రబలత్వా త్ప్రతిబద్ధానమ్నవ ఇత్యధికాశక్త్యా.

పాననం స్వసాధనపుణ్యకర్తానస్తరమేత్రాత్పద్యతే - ఉతానస్తరం కాల్వాన్తరేవేత్సనియమః. కిం తదుత్పతేః ప్రతిబద్ధ సమ్యవతి - నేతి. నచేత్ - ఆస్తవర్తనియమః. నమ్నవేత్సనియమః. ఉద్గీభాద్యుపాననరహితంజ్ఞాదిశుకృతై ర్విద్యానిష్పత్తాయం విచారః. విద్యాయాః పుణ్యహేతుకత్వే సిద్ధేవ్యాయంవిచారఇత్యత్రాహ (యథోక్తమితి).

విహికాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౧॥ సూ. ఏవం ముక్తిఫలానియ మస్తదవస్థావధృతేనదవస్థావధృతే. నజ్జతిః స్ఫుటా. కిం ముక్తిఫల ముపాననం స్వసాధనకర్తానస్తరమేత్రాత్పద్యతే - ఉతానస్తరం కాల్వాన్తరేవేత్సనియమః. కిం పరవిద్యాసాధనా త్కర్తవ్యః ప్రబలకర్తానస్తరం నమ్నవతి - నేతి. ఆనమ్నవే నియమః. నమ్నవేత్సనియమితి. ముక్తిఫలభ్యో బహువీహి. ఉద్గీభాద్యుపాననరహితంజ్ఞాదినిష్పత్తౌపరవిద్యానిష్పత్తివిషయాయంవిచారః తస్య హేతోః. పూర్వోక్తహేతోః.

† అధికాశక్త్యామాన (నర్వేభ్యఇతి) భగవత్ప్రీత్యతిశయహేతుత్వేన ప్రాబల్యా న్నతత్ప్రతిబద్ధకమస్తీతిశక్త్యా.

౫౧॥ సూ. ఏవం ముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేనదవస్థావధృతే. ౧.

(జే-సా.) ఏవం ముక్తిఫలాపాననస్యాపి ప్రతిబద్ధాభావాభావయోచిత్యనియమః. ప్రతిబద్ధాభావ ఏవేతి ఫలాదయావస్థావధృతే. ౧.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతసారే.

తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థోపాదః

(జే-దీ.) కిం ముక్తిఫలాన్యపాననాని స్వసాధనభూతాతిశయితపుణ్యకర్తానస్తర ముత్పద్యతే-ఉత పూర్వన దనియమ ఇతి సంశయః. ముక్తిఫలాపాననసాధనభూతకర్తృణాం నర్వకర్తృభ్యో బలవత్తరత్వేన ప్రతిబద్ధాభావా దనస్తర మేత్రాత్పద్యత ఇతి పూర్వగిచక్షః. తత్రాపి ప్రస్తావిదవచారవ్యతతోపి బలవత్తరత్వేన ప్రతిబద్ధసమ్యపా దనియమ ఏవేతి రాద్ధాప్తః. సూత్రార్థస్తు-ముక్తిఫలానా మప్యేవ ఘనియమః. కుతః! తదవస్థావధృతే. ప్రతిబద్ధాభావేనతిఫలావధృతే. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ౧.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాంతసారే,

తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థోపాదః.

తత్రాపి బ్రహ్మవిదపచారాణాం పూర్వకృతానాం ప్రబలానాం సమ్భవా త్ప్రతిబంధనస్సవత్సరిహరః.
ద్విరుక్తి రధ్యా మపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి.

ముక్తిఫలాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

తృతీయాస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

సమాప్తశ్చాధ్యాయ.

బ్రహ్మవిదపచారః ప్రతిబంధకఇతిపరిహరః.

ఇతరే త్రయోహి - ఇద యధికరణద్యయం విద్యాసాధనాదరం విద్యోత్పత్తివిషయమ్, నిష్పన్నాయాం విద్యాయాం తత్ఫలభూతముక్తివిషయంచ
వర్ణయన్తి. తత్ర పరతే - ఐహికమిత్యత్ర విద్యోత్పత్తి రప్రతిబంధే సత్త్వద్వికాజ స్సని స్వాత్ - అన్యథా ఆన్యత్రేతి సిద్ధాంతయన్తి. తత్ర విచారస్యైహి
కోపాననవిషయత్యాభావమాత్రే విరోధః. తత్త్వీనన్తరాధికరణవిచారానుపపత్తే రనుపపన్నమ్. అన్తరాధికరణస్య కో విచారః. ముక్తిరూపే ఫలేప్రస్థ
త్కర్షణనికర్షకృతః కల్పి ద్విశేషప్రతినియమః ఫలత్వాన్ త్సమ్మనతత్త్వశబ్దాన్య పరిహీయతే - ముక్తే చకరూపత్వాన్యతే రితిచేత్. ఉచ్యతే - ఉత్పన్న
కర్షకృతవిశేషప్రతినియమ ఇతి కిం స్వరూపగతవిశేషః - ఉత విశమ్భవిశమ్భురూపవిశేషో వివక్షియే. న ప్రపంచః - ఇహసంజ్ఞతత్వాత్. చతుర్థస్య చతుర్థే
పాదేహి తస్య నిరూప్యతా. నిరూప్యతేచ సమ్మద్యాద్విర్భావఇతి. ద్వితీయే కిం విద్యాయామనిష్పన్నాయాం విశమ్భ విశమ్భవిచారః - ఉత నిష్పన్నా
యామ్. ప్రథమే నివర్తకానిష్పత్తే నివర్తనిష్పత్తే ప్రసక్తాభావేన విశమ్భునిశ్చయా దనారమ్భః. ద్వితీయే వసిష్టాదీనా మాధికారికాణాం విద్యా
వతామపి విశమ్భస్య పూర్వం ననుర్థితత్వా దిహానంతరానాం బ్రహ్మజ్ఞానవతాం దేహపాతవిశమ్భాచ్చ విశమ్భవిశమ్భురూపవిశేషప్రతినియమనిరూపాన్మన
పన్నః. ఆత ఉపాననభేదేనైవాధికరణవర్ణనం యుక్తమ్. అపరేతు - విద్యాఫల మాత్రాపరీక్ష్యం కి మిహేవ జన్యని - ఉలేహవా ౭వ్యత్ర
వేత్త్యనియమ ఇతి విచార్య - పూర్వాధికరణేనానియమ ఇతి సిద్ధాంతయన్తి. అనన్తరేచ - ఆపరోక్షేనతి తదేహపాతే మోక్షః - దర్శనమాత్రే కర్ష
క్షయశ్రుతేతి పూర్వపక్షం కృత్వా - ఆపరోక్షే తారతమ్యసమ్మవాత్ తత్రవా ౭వ్యత్రవేత్త్యనియమః. మోక్షస్తేష్విరూపః - చతుర్థావస్థాహి
ముక్తి రవధ్యతేత్వాహుః. తేహమపి మోక్షేకరూపత్వం సిద్ధాంతేత్. పూర్వవ దనన్తరిః, పునరుక్తిశ్చ. విశమ్భవిశ్చసమ్మనే నిరూపే యావదధికార
మిత్యనేన గతార్థత్వా దనారమ్భణీయతా. సంకయాభావాచ్చ. ఆపరోక్ష్యమాత్రే ముక్తిః కస్య కేన సమ్భవ్యతే. అన్యథా - సాక్షాత్కారసాధ
నానీహేవాప్రతిబంధే - సతితు ప్రతిబంధే ౭వ్యత్ర జన్యని సాక్షాత్కారం జనయన్తీతి పూర్వాధికరణే నిశ్చయ్య చరమాధికరణే బ్రహ్మసాక్షాత్కారఫలస్య
ముక్తే స్పదేహపానభావిత్వం స్వతః - సతితు ప్రతిబంధే జన్మాన్తరే - అధికారికేషు వసిష్టాదిషు ముక్త్యస్థానాభ్యుతే. ఆయంచ న్న్యాయః కర్షణలేషు
స్వర్గాదిషున. నూత్రకారణ ప్రసక్తా దిహ ప్రతిపాదిత ఇత్యాహుః. ఏహ మపి చరమాధికరణసిద్ధాంతస్య ప్రాగేవ సిద్ధతయా ౭ధికరణద్యయ విభాగానుప
పత్తిః పూర్వవ దననభేద్యా. యజ్ఞాదికర్షణలూనా మిహ విచారన్తు న మాత్రవివక్షితః - ముక్తిఫలశబ్దోపాదానాత్. సహి ఫలమతఃపవత్తేరితిసన్యాధా
రణశబ్దనిర్దేశః. అనక్షేత్రత్వా దభిప్రాయకల్పనంచానుసంపన్నమ్. యజ్ఞాదీనాం విద్యాన్యతా దక్షేతమితిచేత్ - తత్సూర్యమూలేన కృత మిత్యవశే
క్షితత్వమ్. ఆత ఉపాననభేదవిషయతయైవాధికరణద్యయవర్ణనం యుక్తమితి.

ముక్తిఫలాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరికృతులకవాగ్విజయనూననా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచిత శారీరకమీమాంసాభాష్యస్సద్దయేన
శ్రీమదుర్వనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతిప్రకాశికాయాం తృతీయాస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

స మా ప్ర శ్చా ద్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

పురుష, స్తుతి, పారిష్లవా, ౭తవవేతి చాపరమ్ । నర్వాపేతా, శమదమ, సర్వాన్మ, విహితేత్వని ॥
అన్తరాచాపి, తదూభత, స్వామిన, సుహకార్యపి । అనావి, సైహికంచైవ, ముక్తిః పంచదశానిమే ॥

సముదితాధికరణస్థ్యా-౧౭౩. — సముదితసూత్రస్థ్యా - ౪౬౮.

శ్రీమచ్చుత ప్రకాశికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే — ప్రథమరిపాదః.

ఆవృత్త్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. ఆవృత్తిరసకృదువదేశాత్. ౧.

† తృతీయేఽధ్యాయే సాధనే సహ విద్యా చ్చిన్తా. అథేదాసీం విద్యాస్వరూపవిశోధనపూర్వకం విద్యాఫలం చిన్త్యతే. † తత్ర * ౧ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పరమ్ * ౨ తమేవంవిదిత్వా ౭తిన్ముత్తుమేతి * ౩ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ

౧॥ సూ. ఆవృత్తి రసకృదువదేశాత్. † ఆధ్యాయసంక్షిప్తమాహ (తృతీయఁశ్చి) తృతీయే పాదస్యయేన ప్రథమ ముపాసనావయోగిబాహ్య విషయవైత్యవ్యభగవత్ప్రస్థాపనమేతో స్వియాగణీయంహి నిరూపితమ్. తృతీయే విద్యాభేదాభేదచిన్తా. చతుర్థేఽగ్లచిన్తేతి తృతీయాధ్యాయే విద్యైవ నిరూపితేత్యర్థః. చతుర్థే ఫలమేవ ప్రధానతః ప్రతిపాద్యమ్. విద్యావిషయే పూర్వ మనిరూపితాంశశ్చ నిరూప్యతే - అస్య సాధ్యత్వేదం సాధనమితి సాధ్యసాధనభావసంబంధప్రకాశనార్థమ్, భక్తిరూపావన్నజ్ఞానస్య ప్రీతిరూపతయా ఫలశోటినీవేశజ్ఞాపనార్థంచ. కర్తయోగాపేక్షయాచ సాధ్యత్వ మస్తీత్యత్ర చిన్త్యతే. † (తత్రైత్యాది) ౧౦ వేదా నైవహితవేదం నకృత్కృత శ్వాస్త్యార్థః - ఉతానకృదావృత్తమితి. కిం * బ్రహ్మవిదాహ్నీత్యాదిభిర్యే

౧॥ సూ. ఆవృత్తిరసకృదువదేశాత్. ౧.

(వే.పా.) “౧ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పరమ్” ఇత్యాదిమ మోక్షసాధనం వేదన మనకృదావృత్తమ్, “విద్యాత్ - ఉపాసీత” ఇతి విద్య సాధ్యభక్తమోక్షసంహారయోగ్యతరేకే ణోపదేశాత్. ౧. † పునఃపమా. [౧॥ ౨ - ఆనం - ౧ - ౧.]

(వే.పీ.) “౧ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పరమ్” “† తమేవం విద్యా సమృత ఇహ భవతి” ఇత్యాది వేదాన్తవిహితం వేదనం కిం నకృత్కృత మేన శాస్త్రార్థః-ఉతానకృదావృత్త మితి సంశయః. నకృత్కృతమేవేతి పూర్వరిపేక్షరి - “౩ నయో హ నైతత్సరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి” ఇత్యాదా వేదసప్తైవ ముత్త్యపాయత్ప్రతిపాదనాత్ నకృత్కృతేషే వేదనే శాస్త్రార్థనిర్వృత్తే, తపాన్తనకృదావృత్తై ప్రమాణాభావాత్. రాధా వ్రస్తు “౪ యస్తద్వేద యశ్చ వేద నమయేతదుక్తః” ఇత్యుపక్రమ్య, “౫ ఆనుమ ఏతాం భగవతా దేవతాం శాద్రియాం దేవతా ముపాసే” ఇత్యేక స్థి న్వాక్యే విద్యసాధ్యే ర్వ్యతికరణ ప్రయోగదర్శనాత్, నమానాథేషు “౧ బ్రహ్మవి దాహ్నీతి పరమ్” “౭ ఆత్మైవా ఆతే ద్రవ్యస్య శ్శీలితప్రాయ మస్తస్మాన్ నిదిధ్యాసితవ్యః” ఇత్యాదిమ ధ్యానవిద్యార్థ్యైకరదర్శనాచ్చ, ధ్యానోపాసనాది శబ్దావ్యయ మనకృదావృత్తం స్మృతినన్తానరూపం వేద నమేన శాస్త్రార్థవి నిశ్చయతే. నూత్రార్థమ-ఆవృత్తిరసకృత్-బ్రహ్మపా ప్తిసాధనం వేదన మనకృదావృత్తమేన శాస్త్రార్థః. వేదనం ధ్యానశబ్దావ్యయ మిత్యర్థః. వరతః, ఉపదేశాత్ “౭ ఓ మిత్యేవాత్మానం ధ్యాన్యథ” “౮ నిచాయ్యతం మృత్యుముఖా కృమిచ్యుతే” “౯ ఆత్మనమేన లోక ముపా సీత” “౧౦ ఆత్మైవా ఆతే ద్రవ్యస్య” ఇత్యాదినా ఉపాసనావసంహారోపదేశాత్. ఉపాసనంచాచిచ్ఛస్తృతినన్తానరూపమితి పూర్వమేపూర్వక్తమ్. ౧.

భవతి * ౧ యదా చక్ర్యః చక్ర్యతే దుష్కన్త మిత్యాది వేదాన్తవాక్యేషు బ్రహ్మరాష్ట్రానిధానలియా విహితం వేదనం కిం సక్రమేనానాస్తిగ్ధః - ఉతానకృదావృత్తమితి సంశయః. కిం యుక్తమ్. సక్రమేనానాస్తిగ్ధః కుతిః * ౨ బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి వేదనమాత్రస్యేవ విధానాత్, ఆనకృదావృత్తై ప్రమాణభావాత్. † సచాన్తమాతాదివద్వేదనస్య బ్రహ్మపరోక్ష్యం ప్రతి దృష్టోపాయత్వా ద్యావత్కాన్త్య మావృత్తిరితి శక్యం వకుమ్. వేదనస్య దృష్టోపాయత్వాభావాత్. † జ్యోతిష్టోమాదికర్మాణి-వేదాన్తవిహితం వేదనం పరమపురుషారాధనరూపమ్, ఆరాధితావృత్త పరమపురుషా ద్ధర్మాభిరూప మోక్షాభిపురుషార్థవాప్తి రితిహి ౩ ఫలమపి ఉపపత్తేరిత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్. అతో జ్యోతిష్టోమాదివ స్వభావజ్ఞం సక్రమేనానాస్తిగ్ధః. [౧॥ ౩ము-౧-౩. ౨॥ ౩ము-౨-౯. ౩॥ బ్ర-౩-౨-౩౭. ౪॥ ఛాం-౩-౧-౧-౧.]

† ఇతి బ్రాహ్మే ప్రపక్షపా-అవృత్తిరసక్యదితి - ఆనకృదావృత్తమేవ వేదనం శాస్త్రాగ్ధః, కుతిః ఉపదేశాత్-ధ్యానోపాసనపర్యాయేణ వేదనశబ్దేనాపదేశాత్. † తత్త్వరూపత్వం చ విద్యుపాస్తిధ్యాయతీనా మేకస్య నిష్పయే వేదనాపదేశ పరవాక్యేషు ప్రయోగా దవగమ్యతే. తథాహి * ౪ మనూ బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యుపాసినాపల్లవైర్దేవైః * ౫ భూతి చ తపచి చ కీర్త్యా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం వేదేతి విదినాపసంహితే. తథా * ౬ యస్తద్వేద య త్సవేద సమయైతదుక్త ఇత్యుపక్రమే విదినోక్తం రైవస్య జ్ఞానమ్ * ౭ అనుమ ఏతాం భగవౌ దేవతాం తాధి యాం దేవతా ముపాస్య ఇత్యుపాసినో † పసం హ్రియతే. † తథా * ౮ బ్రహ్మవి దాప్నోతిపర మిత్యాదివాక్యసమానాన్తేషు వాక్యేషు * ౯ ఆత్మా వా అరే ప్రవృత్త్యః శ్రోతవ్యై మస్తవ్యై నిదిధ్యాసితవ్యః * ౧౦ తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమాన ఇత్యాదిషు ధ్యాయతీనా వేదన మభిధీయతే. † ధ్యానంచ చిన్తనమ్. తచ్చ స్మృతినంతరీయావమ్. సస్మృతిమాత్రమ్. ఉపాస్తి రపి తదేకార్థః, ఏకాగ్రచిత్తవృత్తివంతర్యే ప్రయోగదర్శనాత్-తదుభయైకార్థ్యాత్. † ఆనకృదావృత్తసంతస్మృతిరిహి * ౨ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి * ౧౧ జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశై రిత్యాదిషు వేదనాదిశబ్దై రభిధీయతఇతి నిశ్చీయతే.

దనమాత్రం విధీయతే - ఉతి నిదిధ్యానమ్. కి మత్ర విదిశద్ధో జ్ఞానమాత్రపరః - ఉతోపాసనపరః. ఉపకమాపసంహారాభ్యాం వాత్వాస్త్రరావృ ఉపాసనపరత్వం విదిశద్ధైవగమ్యతే - నేతి. సచేత్-ఉపాసనపరత్వాభావేన వేదనమాత్రం విధీయతఇతి సక్రమేనానాస్తిగ్ధః శాస్త్రాగ్ధః. అనగమ్యతేచేత్-విదిశద్ధిసాన్తపరత్వాన్నిదిధ్యానపరం వేదనం విహిత మిత్యుపావృత్తమేన శాస్త్రాగ్ధః. † అవృత్తా ప్రమాణభావాన్తే దృష్టోపయోగేషువృత్తిః క్రియతఇత్యత్రాహి (సచేత్) † అవృత్తోపాయత్వం సిద్ధాన్తైవైతాత్కమిత్యానా (జ్యోతిష్టోమాదితి).

† సిద్ధాన్తమానా (ఇతి బ్రాహ్మణ్యం) † (ధ్యానోపాసనపర్యాయేణ వేదనశబ్దేనేతి) † అత్ర నిమిత్తభేదేత్యేకార్థవర్తనయసాంకర్ష్యం పర్యాయత్వం వివక్షితమ్ - పర్యాయత్వం కథమిత్యత్రాహి (తత్త్వరూపత్వంచేతి) * కీర్తి - పరత్వవిషయప్రభా. యశః-పాలభ్యప్రభా. తాత్వాం భూతి - బ్రహ్మవర్చసేన తపతీత్యర్థః. యథా భక్తిస్నేహా పరత్వపాలభ్యవిషయా భిద్యతే - తథా కీర్తియశః * స్నేహా మే పరమా రాజా - భక్తిశ్చ నియతా పితృత్వరహి తథా దృశ్యతే. రంజనవాచినా గాఙ్గశబ్దేన వీరశబ్దేనచ స్నేహభక్తి పాలభ్యపరత్వవిషయే అనగమ్యతే. * నాథ యోనిసమాన్వేషిత్యత్ర * తేషు తేషుచ్యుతా భక్తిరితి, తత్తైవ ప్రకరణే * యా నీతి రవివేకానామితి చ వ్యతే. తథా కీర్తియశః స్నేహః * యస్తద్వేద - యో వేదతా. యత్సవేద-యచ్చవేదన్యమ్-సమయోతదన్యమ్. వ వేదతా వైకల్యః, తద్వేదన్యం బ్రహ్మ, వోభయం మయోక్త విశ్వర్థః. పుబ్లిష్ట నిర్దేశో రైశాభిప్రాయేణ. * అనుమ ఇత్యాది-మే అనకృదీత్యన్వయః- * వ్యవహితాత్మేతి మూలాత్. † (ఉపసంహ్రియతే) ఉపకమాత్తిః పశ్యా దనూద్యుత ఇత్యర్థః. † ఏకైకత్ర విద్యుపాస్తిగ్ధార్థవిషయయోః ప్రయోగో దర్శితః. అథానేకత్ర ప్రదేశభేదైకైకత్వస్య ప్రయోగం దర్శయతి (తథేతి) అత్ర * ధాగోవా మస్తోపగ్ధాది న్యాయోఽభిప్రేతః. ధ్యానయానశబ్దోపాదానీన * నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యత్ర సస్మృత్యయస్యేవ్యయా ప్రధానత్వం దర్శితమ్. † ధ్యాయతీనా వేదన ముచ్యతామ్ - తతః కి మనకృదావృత్తి రిత్త్యత్రాహి (ధ్యానంచచిన్తనమితి) * ద్వేషవిషయామితి ధాతుః. † ఆనకృదావృత్తత్వం విచ్చేదేత్యుపపద్యతఇతి తదన్వయవృత్తీర్థమాహి (ఆనకృదావృత్తసంతస్మృతిరిహి).

౨॥ సూ. లిక్టాచ్చ. ౨.

† లిక్టమ్-స్మృతిః. స్మృతే శ్చాయ మర్థోఽవగమ్యతే. స్వర్గతేహి మోక్షసాధనభూతం వేదనం స్మృతినస్తతిరూపం
 * ౧ తద్రూపప్రత్యయే చైకా నస్తతిశ్చన్యనిస్పృహః తద్ధ్యునం ప్రథమే షష్ఠి రక్తేర్నిష్పాద్యతే తథేతి. తస్మా దస
 కృదావృత్తమేవ వేదనం శాస్త్రాగ్రః.

[౧॥ విష్ణు - ౬ - ౭ - ౯౦.]

ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨. సూ. లిక్టాచ్చ. † లిక్టబ్జం వ్యాచక్షే (లిక్టం స్మృతిరితి). పరేచాపరేచ-శ్రవణమనన నిదిధ్యాననానా మవృత్తి రపేక్షితావా, నేతి
 విచారయన్తి. తదయుక్తమ్ - శ్రవణమననయోః రాగప్రాప్తత్యేన యావదర్థనిశ్చయం తదావర్తనస్య ప్రాప్తత్వాత్. * ఆనకృత్వదంపేత్వంశ
 విషయ మాహః - * శ్రోతవ్యా మస్తవ్యా నిదిధ్యాసితస్య ఇత్యవకృదువదేశాదితి. తదయుక్తమ్-శ్రోతవ్యాదిశబ్దేకైకస్యాన్వృత్త్యభావాత్. ఉప
 దేశక్రియా ఆవృత్తి నివహితే చేత్. తస్మి నకృచ్ఛనివేశన కృ స్వసేన కృన్విదిధ్యానసేనస తస్మాదవదేశస్య సఫలతయా తేషాం ప్రత్యేకా
 వృత్త ప్రమాణత్వేభావాత్. తేషా మా త్రసాక్షా త్కార్యత్వే దైవికుష్ణాభావభూతస్యేవ దృష్టార్థత్వాదాన్వృత్తినిర్దిరితే. తస్మి ఆనకృదువదేశాదితి
 పేతు రపేతు స్సాన్యత్. దృష్టార్థత్వాదిత్యేన సూత్రయితస్యేవ, ఆనకృచ్ఛబ్ధస్యాన్వృత్తివిశేషగత్యేతు సఫలమ్-ఆవృత్తిశబ్దస్య ద్విత్రిః ప్రత్యయసూత్రే
 గాపి కృతార్థత్వాత్. ఆవృత్తిశ్చత్వపరోక్ష్యే దృష్టోపాయః - నకృచ్ఛనివేశనా ద్యా క్య దప్రతితస్యార్థస్యావర్తనేన సమ్యక్స్వప్తిదర్శనాత్, తదాపరో
 క్త్యంచ బంధనిష్ఠత్వే దృష్టోపాయః-నష్టావరోక్ష్యే నవ్యభిమనిష్ఠత్విదర్శనా, నితిచాయుక్తమ్ - * ధాతుఃప్రసాదా ద్వితకోః * మన్వక్త స్వప్య
 దుర్గాణి మత్స్యసాహిత్యంస్మృతి శ్రుతిస్మృతినిరోధాత్. జ్ఞానవేదన శబ్దాన్వితవాక్యాన్వేష విషయః. నతు ధ్యానాదిశబ్దాన్వితాని - ధ్యానాదిపదానా
 మావృత్తప్రత్యయవిషయత్వే నంశయాభావాత్. ఆ త్తస్మా నిత్యావరోక్షత్వాన్వేష్యగమా న్నతదావృత్తిపాద్యమ్. బద్ధనివర్తక సాక్షాత్కారస్య న వాక్యజన్య
 ప్రత్యయావృత్త్యా భవతి - బోధితిష్టోమాదివాక్యార్థప్రత్యయావృత్తే నదధావరోక్ష్య పేతుత్వాభావాత్, ఏక శ్చన్ద్రీ ఇతి వాక్యజన్య ప్రత్యయావృత్త్యా
 చంద్రైకత్వావరోక్ష్యభావాచ్ఛా తిమిరాద్య పగమ జాయతి ఇతిచేత్, తత్తుచక్షుషా జాయతే. నతు చంద్రైకత్వ ప్రత్యయావృత్తిమూతాత్ - తనన్మగృహీతా
 దేశశ్చన్ద్రీఇతి వాక్యాద్య, తిమిరాదిస్థానియదోషా భేదనాననాచేత్ - తత్ర ఏకత్వం నర్వం ప్రాగేతా క్తమ్. నిర్భణబ్రహ్మో వేద్యత్వాభావాత్ *
 బ్రహ్మవేదేత్యాదివాక్యానాం స్థితితా. తత్ర కల్పనావోపేన సమ్యక్స్వప్తిమోదరయాయ శ్రవణాద్యావృత్తిభేదయా-తదస్థానసాన్వరీయకతయా నిర్భణ
 బ్రహ్మప్రత్యయావృత్తిరి పక్షోఽప్యయక్తః - ధ్రువాన స్మృతినిరోధాత్. విజాతీయప్రత్యయావృత్తిసహితప్రత్యయసన్దానహి ధ్రువాన స్మృతిః. భేదో
 విధ్యా-నిర్విశేషజ్ఞ ప్రిహత్రం సత్యమితి భావనాయాః విజాతీయప్రత్యయసంపర్కా-న్నధ్రువాన స్మృతినిర్దిష్ఠి. నమాధిభిర్భూతువపన్నః - నమాధా మనసః
 ప్రత్యయోనామ బహిరంగ్యపారాన్వర్త్యమ్-నతు వినాశః - అనుపవన్తత్వాత్. బద్ధనివర్తకం వాక్యార్థజ్ఞానం మమోపనిషత్సాధనమధిజన్యంవా-జనం
 కంవా. నప్రథమః-మనసో నాశే వాక్యస్య జ్ఞానజనకత్వాయాగాత్. శబ్దోపి మనసా గృహ్యమామీవార్థజ్ఞానం జనయతి. నద్వితీయః-వాక్యార్థజ్ఞానస్య
 కృత్స్నప్రపంచవిధ్యాత్మవిషయస్య దేహా స్థితే మమోమాత్రప్రళయ పేతుత్వానుపపత్తే, పునర్న ఉత్పత్త్యనవపత్తేకృ. నహి జ్ఞాననిష్ఠత్వే బద్ధస్య
 పునరుదయః. పూర్వం జ్ఞాననిష్ఠత్వాని రజ్జునర్వస్యేవ పశ్యా దుదయోపపత్తిరితిచేత్-తస్మి బద్ధస్యాపి పునరుదయప్రసజ్ఞః. దోషానిష్ఠత్వే రజ్జునర్వస్య
 పునరుదయ స్సంభవేత్-తదభావా ద్భుద్ధస్య పునరుదయాభావ ఇతిచేత్, మమోనివర్తకస్యాపి వాక్యార్థజ్ఞానస్య దోషనివర్తకత్వాత్పున ర్నస ఉత్పత్త్యనుపప
 త్తిః. క్రియావిశేషేషా మనః ప్రళయః-నతు వాక్యార్థజ్ఞానేనేచేతిన్న-ఉత్పాదకక్రియావిశేషాభావేన మన ఉత్పత్త్యనుపపత్తేః. కించ-మనఃప్రళయస్య

౨॥ సూ. లిక్టాచ్చ. ౨.

(వే-సా.) లిక్టమ్ - స్మృతిః. “౨ మాం ధ్యాయస్త ఉపాసతే ॥ తేషా మహం నముద్ధర్తా” “౧ తద్రూపప్రత్యయే చైకా నస్తతిశ్చన్య
 నిస్పృహః తద్ధ్యునమ్” ఇత్యాదిస్మృతేళ్ళు.

(వే-పీ.) లిక్టమ్-స్మృతిః. స్వర్గతేచాయ మర్థః “౨ మాం ధ్యాయస్త ఉపాసతే ॥ తేషా మహం నముద్ధర్తా మృత్యునంసారసాగరాత్”
 “౩ యేత్యక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే” “౧ తద్రూపప్రత్యయే చైకా నస్తతిశ్చన్యనిస్పృహః తద్ధ్యునం ప్రథమే షష్ఠి రక్తేర్నిష్పాద్యతే
 తథా” ఇతి.

[౨॥ గీ - ౧౨ - ౬, ౩॥ గీ - ౧౨ - ౩.]

3|| సూ. ఆత్మేతితూపగచ్చన్తి గ్రాహయన్తిచ. ౧.

ఇద మిదానీం చిన్మ్యతే-కిముపాస్యం బ్రహ్మపాసితు రన్యత్వేనోపాస్యమ్.† ఉతోపాసితు రాత్తత్వేనేతి. కింయక్రం లన్యత్వేనేతి. కుతః. ఉపాసితుః ప్రత్యగార్థమోఽర్థావరత్యాత్ బ్రహ్మణః. అర్థావరత్వంచ ౧ అధికంతుభదనిర్దేశాత్, ౨ అధికోపదేశాత్, 3 నెరతోనుపపత్తే రిత్యాదిఘాపపాదితమ్. యథావస్థితంచ బ్రహ్మపాస్యమ్. అయథోపాసనేహి బ్రహ్మప్రాప్తి రప్యయథాభూతాస్యాత్ - * ౪ యథాక్రతు రస్మి లోకే పురుషోభవతి తథేతి. ప్రేత్య భవతీతి న్యాయా త్, అతోఽన్యత్వేనోపాస్యమితి. [౧|| బ్ర-౨-౧-౨౨. ౨|| బ్ర-3-౪-౮. 3|| బ్ర-౧-౧-౧౭. ౪|| ఛాం-3-౧౪-౧.]

వాక్యాన్తర్జ్ఞానాత్, త్రివిరోధిత్వాన్తముఖీ స్పృహధి రక్త రప్యస్యాత్. ముక్తస్య నర్యజ్ఞత్వే ప్రాక్షనభగవదభిభావనంధానేనాన్తర్యుభిత్వమిచ్ఛేన్న- న్యసంసరణస్య భగవత్ప్రీత్యాన్వహనస్య సుఖిహాపత్వాత్. నను-ముక్తస్యావస్తాధిక్యే సార్వజ్ఞం హియేత - అతిశయితానన్దస్య సాహసత్వదర్శనాది చెన్న - తమోగుణంమిశ్రణ ప్రయక్తత్వాన్తోపాసత్వస్య. మనోహీ నగుత్రయాత్తక్. — ఇతరేత్రయోపి - లిక్ష్ణాచ్ఛేతిహూత్రమేవ వ్యాచక్షతే - * రక్షింపూత్వం పర్యవరయేదితి - బహువ్రతతాయై రక్షింపూత్వోపాసనవరే వాక్యే ఆవృత్తిశబ్దేనాపాసనానువాద్యాన్వృత్తై లిక్ష్ణమితి. ఏకస్మిన్నే నకృచ్చిన్తనేపిదినభేదవాన్వృత్తిమత్రాపాస్యపుత్తి శబ్దస్యనదేశోపపత్తే స్మిరన్తరాన్వృత్తై లిక్ష్ణత్వానాగా త్తదనాదరః. — అన్యేత్వీయం విచార మహంగ్రహి సాహసనన్దాది క్తవిషయ మాహుః-తస్య ధ్యానఫలసాక్షాత్కారపర్యవృత్త్యా దాన్వృత్తినిర్దేశితి, తదయుక్తం - తస్య సాక్షాత్కారపర్యవృత్తే- అన్యేనా మతత్పున్యవృత్తేన నియామకభావాత్. ద్రష్టవ్యతామ్రుత్తి న్యోపాసనసాధారణీ. కిం - అహమర్థ మాత్రసాక్షాత్కారో నిత్యస్థితి సూపాపిసాధ్యతా. తశ్చనరలాదా త్తస్య ఘటస్య శరావర్తవ దతా త్త్వీకమితి శబ్దప్రతీతిమాత్రస్థితి తస్య సాక్షాత్కార ఉపపద్యతే.

[౫|| బృ - 3 - ౪ - ౧౦]. ఆవృత్త్యధికరణం నమాప్రమ్. [౬||] • [౭||] .

3|| సూ. ఆత్మేతితూపగచ్చన్తి గ్రాహయన్తిచ. ఉక్తస్యాన్యకవాన్వృత్తసోపాసనన్యపాస్యం బ్రహ్మ కిముపాసితు రన్యత్. ఉత తస్మిన్ త్రి వాత్మేతి శక్త్యానాం వ్యతిరోపదేశజ్ఞాననాయ పూర్వప్రకృతవాక్యస్థా త్తశబ్దాఢో నియావ్యతఢితి నన్దతి. † (ఆత్మత్వేనేతి) ఆత్మశబ్దఃస్యవాచీ. ఆత్మ త్వేన - అహమర్థసామాధికరణ్యేన. అన్యత్వేన-వైయధికరణ్యేనేత్యర్థః. అథవా - ఆత్మశబ్ద శ్రవీరప్రతిసంబంధిపరః. ఆత్మత్వేన-జీవంప్రతిశ్రీరత్వేన. అన్యత్వేన-శరీరశరీరభావంబంధనన్యత్వేనేత్యర్థః. ఏవంసతి బ్రహ్మపాసనవిధిః కిం దృష్టివిధిః - ఉత నేతి ఫలఫలిభావః. ముముక్షోః కిం బ్రహ్మ వైయధికరణ్యేనాపాస్యమ్-ఉత సామాధికరణ్యేన. కిముపాస్యం బ్రహ్మపాసితు రన్యత్వేనోపాస్యమ్-ఉతాత్తత్వేన. కిమత్తత్వేనోపాసనే * చృధ గాత్తానమితి విహితపున్యవృత్తానుసంధామిరోధః ప్రసజ్యతే-నేతి. ప్రసజ్యతేచేత్ - అన్యత్వేనోపాసనం నచేత్ - ఆత్మత్వేనోపాసనమితి. నను-అంశో నానావృత్తదేశాదిత్యుపాసన జీవవరయాశ్రవీరశరీరభావః; శరీరవాచిశబ్దానాం శరీరపర్యవృత్తాభిధానే, చ నిర్దే యథావస్తాపాసనేచ కర్తవ్యే కథం సం శయోక్తానమ్. ఉచ్యతే - అహమర్థసామాధికరణ్యేన వైయధికరణ్యేన బ్రహ్మపాసనాని విహితాని. కాండీయవిద్యాదిభి సమాధికరణోపాసనేషు న్యధికరణోపాసనేషువ్యయం విచారోఽనుపయుక్త స్సన్యత్. యత్ర సామాధికరణ్యోపాసనే దృష్టివిధిత్వశక్త్యా సంభవతి - * యేఽన్యం బ్రహ్మపాసనే * యే ప్రాణం బ్రహ్మపాసనే * విజ్ఞానం బ్రహ్మచర్మదేత్యాదిభి జీవే బ్రహ్మస్థివిధిదన్వృత్తాత్, * ఆత్మత్వేనేతి వాక్యే ఇతి కరణదర్శనాచ్చ తస్య దృష్టివిధిత్వశక్త్యావ్యవసార్థ మారంభణీయత్వమితి. † (అయథాభూతాస్యాదితి) సంసారిత్వప్రాప్తిస్సన్యధిత్వార్థః.

3|| సూ. ఆత్మేతితూపగచ్చన్తి గ్రాహయన్తిచ. ౧.

(నే-సా.) యద్యపి “౧ అధికంతుభేదేకాత్” “౨ అధికోపదేశాత్” ఇత్యాదిభి ప్రత్యగార్థమోఽర్థావరత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపాదితమ్, తథాప్రపాదితా “౫ అహం బ్రహ్మ” ఇత్యేవైపాసితః; యతః పూర్వే ఉపాసితారః “౬ త్వంవా ఆహ మస్మి భగవృ దేవతే అహం వై త్వమసి భగవృ దేవతే” ఇత్యాత్మేత్యేవైపాపగచ్చన్తి. ఉపాసితు రర్థావరమి బ్రహ్మ, తాపాసిత్వోన్పాప్తిత్వపాతం గ్రాహయన్తి వాస్తావీ “య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనాఽన్తర్యోయ మాత్మ నవేద యన్యాత్మ శరీరం య మాత్మన మన్తరో యమయతి సత ఆత్మ” ఇత్యాదీని యథా మనుష్యహమితి మనుష్యశరీరస్య స్వాత్మప్రకారతైకస్యభూతయా ప్రకారిణీ స్వాత్మని అహంశబ్దస్య తద్భుద్ధేషు పర్యవసానమ్; తథా స్వాత్మనామి పరమాత్మశరీరత య తద్భుక్తారన్యభావత్వేన అహంశబ్దతద్భుద్ధ్యోః పరమాత్మని పర్యవసానమితి “౫ అహం బ్రహ్మ” ఇత్యేవైపాస్యమితి. ౧.

† ఏవం ప్రాప్తేభిషీయతే ఆత్మేతిత్వతి - తుశబోఽవధారణే. ఉపాసీతు రాక్షేత్తేప్రేమైవాసాస్యమ్. ఉపాసీతా ప్రత్యగాత్మా
 † స్వశరీరస్య స్వయం యథా ఆత్మా-తథా స్యాత్మనోపి పరం బ్రహ్మేత్తేప్రేమైవాసాసీతే త్యర్థః. కుతః-ఏవం హ్యు † పగచ్ఛన్తి
 పూర్వేఉపాసీతారః * ౧ త్వంవా అహమస్మి భగవౌ దేవతే అహంవై త్వమసితి. ఉపాసీతురధానరభూతం బ్రహ్మైవాసీతా
 రోఽహమితి కథ మభ్యుపగచ్ఛన్తి త్యత్రాహ గ్రాహయన్తిచేతి-ఇమ మర్థ మవిగుర్థ ముపాసీత్వా గ్రాహయన్తిశాస్త్రాణి. తా
 ప్రతుష్టపాదయన్తిత్యర్థః. * ౨ య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరోఽయ మాత్మా నవేద యస్మాత్తాశరీరంయ ఆత్మానమన
 రోయమయతి సత ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతఇతి, తథా * ౩ సన్మూలా సామ్యేమా సురార్వాః ప్రజా సుదాయతనా సుత్రప్రీ
 తిష్ఠాః ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వమ్ * ౪ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి, చ-† సర్వస్య చిదచిదస్వస్వస్వ జ్ఞత్వా త్తల త్వా
 త్తదనత్వా త్తన్నియాయుత్వా త్తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛ సర్వస్యాం మాత్మా-అత సుత ఆత్మా. అతో యథా ప్రత్యగాత్మన స్వశరీ
 రం ప్రత్యాత్మత్వాదైవోపాం మనుష్యేహ మిత్యనుసంధానమ్-తథా ప్రత్యగాత్మనోఽప్యత్మత్వా త్తరమాత్మనసన్యాప్యహ
 మిత్యేవానుసంధానం యుక్త మితి. ఏవం శాస్త్రే రుపపాదితం సర్వబుద్ధీనాం బ్రహ్మేశనిష్ఠ త్వేన సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మేశనిష్ఠత్వ
 మభ్యుపగచ్ఛన్తః * ౧ త్వంవా అహమస్మి భగవౌ దేవతే అహంవై త్వమసి భగవౌ దేవతే ఇతి వ్యతికేరణోక్తవస్త్యః. ఏవంచ
 * ౫ అథ యోఽన్యో దేవతా ముపాస్తే అన్యోసావన్యోహ మస్తీతి న సవేద * ౫ అత్తతోష్వి హ్యేవ ఆత్మేత్తేప్రేమైవా
 సీత * ౬ సర్వం తం పరా దాద్యోఽన్యత్రాత్మన సర్వం వేదేత్వాత్మత్వాననుసంధానసిషేధః * ౭ పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ

† రాధాప్రమాన (ఏవంప్రాప్తఇతి) † సామానాధికరణ్యఫలితమర్థమాహ (స్వశరీరస్వస్వయమితి)†(ఉపగచ్ఛన్తి)గత్యర్థః-బుద్ధ్యర్థః. ఉపా
 నతఇత్యర్థః. * త్వంవా అహమస్మి - అహంబుద్ధి రహంబుద్ధి త్వత్పూర్వవసాయినా. అహంబుద్ధియోగా దుక్తమపురుషః. అహంవైత్వమసి - అహం
 బుద్ధిబలవర్ధవసానామిన్ద్రమ్. త్వంబుద్ధియోగా న్దస్వమపురుషః. ఉభయ స్థివాక్యే అహం త్వం శబ్దప్రయోగే నత్యపి అహంశబ్దారతాత్పర్యని
 వత్ప్రయోక్తమపురుషః. త్వంశబ్దారతాత్పర్యేణ మధ్యమపురుషః. అహం త్వం-త్వమహమితి సామానాధికరణ్యవాక్యే అథే కిమర్థ మస్యసీతి పదప్రయో
 గఇతిచేత్. ఉచ్యతే - ఆస్తిభాతో స్మృత్యాహ్యర్థః-తేనేదం తాదాత్మ్యం యుక్తమితి దర్శితం భరతీతి. † ఉపపాదకశాస్త్రాణి దర్శయతి (య ఆత్మసీతి)
 సన్మూలా ఇత్యావాచి సదాయతనస్య తదనత్వాభ్యా మాత్మత్వసిద్ధిః. * † సన్మూలా ఇత్యాదివాక్యోపేతస్య * య ఆత్మసీతివాక్యసాన్యార్థమాహ
 (సన్యసీతి) కార్యకారణభావః కార్యకారణభూతజగద్భ్రష్ట సామానాధికరణ్యపయోగీ - ఆత్మతు కుర్థస్యూపశేవసామానాధికరణ్యపయోగీ శరీర

(వే. దీ.) * మహస్యం బ్రహ్మోపాసీతు రస్యత్వేనానుసంధేయమ్ - ఉతాత్మత్వేనేతిసంశయః. “అధికంతు భేదసిద్ధేత్” “అధి
 శోపదేశాత్” ఇత్యాదిపూపాసీతు రుపాన్యసాన్యార్థాన్తర్యేనైవైవైపాదనాత్, యథావస్థితస్యైవైవైవైపాసన్యత్వన్యన్యత్వేనైవైవైపాసన్యమితి పూర్వసి
 వత్తః. రాధాప్రస్తు “౧ త్వం వా అహమస్మి భగవౌ దేవతే అహం వై త్వమసి భగవౌ దేవతే” ఇతి పూర్వే ఉపాసీతారః ఉపాస్య మాత్మత్వే
 నూపగచ్ఛన్తి. అత ఆత్మేత్తేప్రేమైవాసాస్యమ్. తానుపాసీత్వా స్మృతిర్థానరభూతస్యాపి బ్రహ్మణః ఉపాసీతు రాత్మత్వం గ్రాహయన్తి శాస్త్రాణి “౨ య
 ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో య మాత్మా నవేద యస్మాత్తాశరీరంయ ఆత్మాన మన్తరో యమయతి సత ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతః” ఇత్యారభ్యో
 పాసీతా పరమాత్మన శృరీరమ్, పరమాత్మాహోపాసీతు రాత్మేతి ప్రతిపాదనేన, తథా “౪ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలాన్” ఇతి “౩ సన్మూలా
 సామ్యేమా సురార్వాః ప్రజా సుదాయతనా సుత్రప్రీతిష్ఠాః...ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వమ్” ఇతిచ తదాయ తస్యరూపస్థితిప్రవృత్తితాప్రతిపాదనేనచ.
 ఏవ ముపాసీతు స్యాత్మసూపార్వాత్మత్వన్యన్యత్వః, యథావస్థితస్యాత్మశరీరకబ్రహ్మణుసంధానేఽహమిత్యేవానుసంధేయమ్. యథా మనుష్యోఽహమ
 స్తీతి స్వశరీరస్య స్వప్రకారతేజస్వభావతయా ప్రకాశిణి స్యాత్మని పర్యవసానమ్. తథా స్యాత్మసూఽహంప్రతియోఽహంశబ్దశ్చ సకేవలస్యాత్మ
 విషయా - పరమాత్మశరీరతయా తద్విశేషణత్వేనైవ స్యాత్మసూఽహంసూతాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

మత్వేతి పుణ్యత్వానుసంధానవిధానంచావిరుద్ధమ్. † అహ మితి స్వత్వతయాఽనుసంధానా న్యత్యానుసంధానవిషేధో రక్షి-
తః. స్వశరీరాత్స్వత్వోనోఽధికత్వానుసంధానవత్స్వత్వమోపి పరమాత్మసోఽధికత్వానుసంధానా త్పుణ్యత్వానుసంధానవిధా-
నంచ రక్షితమ్. † అధికస్య బ్రహ్మణః ప్రత్యగాత్తన ఆత్మత్వా, తస్యచ బ్రహ్మశరీరత్వాన్నిషేధవాక్యే * ౧ † అకృత్స్య
హ్యేష ఇత్యుక్తమ్. † అత ఉపాసితం రాత్మత్వేన బ్రహ్మాపాస్యమితి ఫిత్తమ్. [౧: బృ-౩-౪-౨.]

ఆత్మత్వోపాసనాధికరణం సమాప్తమ్.

శరీరభావవేద. నియామ్యత్వంహి శరీరలక్షణత్వేనోక్తమ్. యుక్త మిత్యవపాదయన్తీత్యన్వయః. † ఏవంచేత్వాదివా ఏకత్వపుణ్యత్వప్రత్యోరవిరోధ-
మాహ - తద్వివిచ్య దృశ్యయతి (అహమితి) గుణగుణిరూపార్థద్వయసద్భావాభిప్రాయాః భేదశ్రుతయః తత్ర ద్వయోరపి న్యనిష్ఠత్వం నాస్తీత్యన్వయతస్య
ప్రకారినిష్ఠత్వా ద్గుణభూతవస్తున స్పృశ్యవస్తునిషేధపరాః ఆభేదశ్రుతయ ఇతి విభాగఇత్యర్థః. † తయవపాదయతి (అధికస్యేతి) ‡ ఆకృత్స్యః-ఆపూర్ణః.
గుణమాత్రపరత్వేన నపూర్ణః, విశిష్టవేద పూర్ణః. ఈపుకాపూర్ణవచనం గుణగుణిభేదేనత్యేవైవామ్యత ఇత్యర్థః. ఏవం శరీరాత్తభావగోచరస్య సామానాధి-
కరణ్యస్యాప్రామాణికత్వానుసంధానవస్తుయో రభావాన్వేక్షఫలశ్రవణాచ్చ నవృద్ధివిధిత్వ మిత్యుక్తం భవతి. † అధికరణార్థ ముపసంహరితి (అత ఇతి).

పరేతు - జీవపరయోలైక్యం నిర్దానయన్తి. తత్ర విరుద్ధధర్మయోగా దైక్యానుసంధిః, ఈశ్వరస్య జీవత్వే ఈశ్వరాభావప్రసజ్ఞః, జీవ-
స్వేశ్వరత్వే కాస్త్రస్యాదికారివిరహః, అహంతుభ్యోత్వాదిప్రత్యక్షవిరోధే, త్వేతి పరిచోద్య - ఈశ్వరాభావం తస్య ప్రామాణికత్వా త్పరిహరన్తి. తద-
యుక్తమ్ - ప్రామాణికచరిత్యాగప్రసజ్ఞఇతి చోదితే ప్రామాణికత్వాదితి పరిహారయోగాత్. నహి ప్రసజ్ఞనీయవిపర్యయప్రతిక్షానేన ప్రసంజకధర్మః
పరిహర్యతే - సర్వతర్కోచ్ఛేదప్రసక్తాత్, ప్రసజ్ఞకప్రసజ్ఞనీయవ్యాప్తే రభగ్నత్వాచ్చ. తత్త్వావబోధా త్స్పృగధికారిభాద ఇత్యధికారివిరహం పరి-
హరన్తి. తదన్వయముక్తమ్ - ఈశ్వరస్య వర్ణజ్ఞత్వా, నిర్విశేషవిస్తాతస్య జ్ఞాతృత్వాభావాత్, జ్ఞాతుశ్చ న్యనాశస్యామృతమార్థత్వాత్ కాస్త్ర ప్రభృష-
వత్త్వేన, చ త్రయాణా మవ్యధికారానుపవత్తే శ్రవణా త్పూర్వం న్యనాశానభిజ్ఞత్వా ద్దన్యుభూయిష్ఠమార్గే మార్గానభిజ్ఞ వ దవతరతీతి చేస్తు - అశ్రు-
తేపి కాస్త్ర సాగతానాం సర్వక్షణికత్వవస్తాయావాదివాం మత్తే జ్ఞాతృనాశత్వస్య ప్రసిద్ధిప్రాచ్యైవా కాస్త్రభీదత్వా ల్లాకస్య. ప్రత్యక్షాదీనాం సంసా-
ర్యాత్పరివయత్వా దవిరోధ ఇతిచాయుక్తమ్ - నియమేన హేయానర్హ తస్మాద్యో ర్నియమేన శృణోనర్హ తదర్హయో శృణుమహిమయోరైకైకత్వవిరోధ-
స్యాన్వర్జనీయత్వాత్. దుఃఖయోగస్య మిథ్యాత్వా, దవిరోధ ఇతిచాయుక్తమ్ - మిథ్యాభూత హేయానర్హ తదర్హయో ద్విరోధస్యావర్జనీయత్వాత్.
మహిమవిషాణమపి త్విస్తతే మిథ్యా-తథాపి శకమహిమయో న్యవీరూపవిరోధోఽభ్యుచగతః. నను - స్వాత్మశకమహిమయో న్యస్మాదప్రసాదాయమేవ
విరోధః - నప్రబోధే విసాణస్య నివృత్తత్వాత్. ఏవ మవిద్యానివృత్తే దుఃఖవివృత్తే రీవపరయో ర్నన్యభావవిరోధఇతిచేత్. తర్హి స్వాత్మశకమహి-
మయోరపి జీవేశ్వరయో రభయోరపి వినాశవివాదిరోధనిరవహాస్యాత్. తతశ్చేశ్వరవిరత్యత్వప్రతివిరోధః. న్యభావవిరోధకాన్వపరిపూతః -
యావత్సత్తైకం విరోధస్యావస్థితత్వాత్. యది ప్రబోధేపి పరస్య హేయానర్హత్వం తిష్ఠత్వేవ - జీవస్య హేయార్హత్వమేవ నివర్తత ఇత్యుచ్యేత-
తథాపి జాగ్రదనుభూతశశస్వాత్మ మహిమయోరపి న తయోరేకత్వసంభవః - న త్రయా హేయానర్హ ఈశ్వరః - వినాశా త్తదవర్హో జీవ ఇతి విద్యమాన-
దయాం హేయార్హత్వతదర్హత్వయో, ద్వివాశత్వాదివాశత్వయోశ్చ, విరోధస్యావస్థితత్వాత్. ఈశ్వరత్వం పరమార్థత్వే - నిర్విశేషత్వహిని.
నచేత్ - ఈశ్వరాభావః. విశ్వరూపినిజాభావేపి స్వరూప మవతిష్ఠతఇతిచేత్. రజితత్వనివృత్తవస్యధిష్ఠాన మవతిష్ఠత ఇతి కుర్హామ్యేశ్వరయో-
రవైవమ్యమేవ స్యాత్, జీవేశ్వరైకత్వవిధీనాం దృష్టివిధిత్వం పూర్వపక్ష ఆశంక్య - భేదనిషేధా త్తదయుక్తమితి పరిపూరకమ్. తదన్వయముక్తమ్ -
దృష్ట్యుపాసననిష్ఠస్య భేదానుసంధానే ప్రత్యయాయపరతయాపి భేదనిషేధశ్రుత్యుపపత్తే త్వదతా త్త్వికత్వాబాధకత్వాత్. నహి గరుడాత్తస్మాద్భేద-
దృష్ట్యా వివం న నశ్యతీతి గరుడవచనం దైకత్వం తాత్త్వికం స్యాత్. - హేయానర్హత్వతదర్హత్వ రూపన్యభావవిరోధస్యావర్జనీయత్వా దపరేపాం-
శక్షోఽన్వయపపన్నః. అన్యేపాంతు - గరుడోపామితి దీప్యోపామితి జ్ఞానస్యాతత్త్వికవిషయత్వా దతత్త్విజ్ఞానా మ్నాక్షస్యాత్, యథోపాసనం
ఫలమితి ముక్తావపి వ్రాన్త్యగమ స్యాత్, యది వదహమితి వదైక్యోపాస్తీ ద్విధియతే - తదయుక్తమ్ - ఆత్మన త్త్వస్య లోకానిధిత్వ త్పరైక్యాను-
సంధానస్యానిధియత్వాత్. నియంత్రంనేన భోక్తృశక్త్య నదాకారేణైకత్వ మనునర్థేయ మితిచేత్. ఘటేనాపి తాదృశైక్యం నమానమితి జీవస్య పర-
మాత్మైకత్వం ఘటాత్తకత్వేకత్వం స్యాత్, జగతోబ్రహ్మణైకత్వంనామ జాతైక్యం స్యాత్.

ఆత్మత్వోపాసనాధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. న ప్రతీకే నహి సః. ౧.

* ౧ మనో బ్రహ్మేత్మపానీత * ౨న యో నామ బ్రహ్మేత్మపానీత ఇత్యది ప్రతీకోపాసనేష్వప్యత్తత్వానుసంధానం కార్యమ్ - ఉత నేతి చిన్తాయాం * ౧ † మనో బ్రహ్మేత్మపానీతేతి † బ్రహ్మపాననత్వసామ్యం, దృఢత్వా, శోచాసీతు రాత్తత్వాదాత్మేత్వేపానీతేతి. [౧॥ ఛాం-౩-౧౮-౧. ౨॥ ఛాం-౨-౧-౫.]

† ఏవం ప్రాప్తైభిధీయతే - న ప్రతీక ఇతి ప్రతీకే నాత్తత్వానుసంధానం కార్యం సహిసః - సహ్యపాసీతు రాత్తా ప్రతీకః. † ప్రతీకోపాసనేషు ప్రతీకవైపాస్యః. న బ్రహ్మ - † బ్రహ్మతు తత్రదృష్టివిశేషణమాలమ్. ప్రతీకోపాసనంహినామ - అ బ్రహ్మణి బ్రహ్మ దృష్ట్యానుసంధానమ్. తత్రోపాస్యస్య ప్రతీకసోపాసీతు రాత్తత్వాభావా న్నతథానుసంధేయమ్.

† నన్యత్రాపి బ్రహ్మేపానాస్యమ్ - బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వ సంభవే మనతదీనా మచేతనానా మల్ప తక్షీనాం చోపాస్యత్వాత్ కరణసామ్యత్యాత్. అతో మనతదిదృష్ట్యా బ్రహ్మేపానమితి. తత్రాపి.

౫॥ సూ. బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షణాత్. - ౨.

మనతదిషు బ్రహ్మదృష్టిరేవ యక్తా - న బ్రహ్మణి మనతది దృష్టిః - బ్రహ్మణో మన ఆదిభ్య ఉత్కర్షణాత్, తేహంచ విచర్యయాత్, ఉత్కర్షణేహి రాజని భృత్యదృష్టిః ప్రత్యవాయకరీ - భృత్యేతు రాజదృష్టి రభ్యుదయాయ.

ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. న ప్రతీకే నహి సః. ఆ తత్వేనాపానన ముక్తమ్ - తత్ప్రతీకోపాననేన స్తి - నేతి శబ్దాయా నన్వతి. కిం * మనో బ్రహ్మేత్మపానీత ప్రతీకోపాననేష్వత్తత్వేనానుసంధానం కర్తవ్యమ్ - ఉత నేతి. తేహపాస్యం కి ముపాసీతు రాత్తా - నేతి. కిం బ్రహ్మణః ప్రతీకో దృష్టివిశేషణమ్ - ఉత ప్రతీకస్య బ్రహ్మ - దృష్టివిశేషణమితి. ప్రతీకస్య దృష్టివిశేషణే - బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వాత్ తస్యచాత్మత్వాత్ తత్రాప్యాత్మేత్వేనానుసంధానం కార్యం స్యాత్. బ్రహ్మణః ప్రతీకదృష్టివిశేషణే - ప్రతీకస్తేపానాస్యత్వాత్ తస్యచోపాసనకర్తవ్యత్వాత్ రాత్తాభావా దాత్మే ర్న కార్యం స్యాత్. † (మనఃకర్తృత్వం) (బ్రహ్మపాననత్వసామ్యత్యాది) బ్రహ్మశబ్దనిర్దేశా ద్బ్రహ్మేపానాస్యమ్ - అతో బ్రహ్మపాననత్వసామ్యమిత్కర్షణః.

† (ఏవం ప్రాప్తైభి) † ప్రతీకోపాననేష్వపాస్యం బ్రహ్మ - తచోపాసీతు రాత్తా. అతో బ్రహ్మపాననత్వసామ్యం వాత్మేత్వపాస్య మిత్కర్షణాహ (ప్రతీకోపాననేష్వతి) † తస్మి బ్రహ్మశబ్దనిర్దేశః కథమిత్కర్షణాహ (బ్రహ్మత్వేతి).

† అన్వరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వతి)

౫॥ సూ. బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షణాత్. అచేతనమనఃప్రభృతే రుపాన్యత్వానంభవైరభిమానిదేవతోపాన్యత్వేన పరివృతైభి భావః.

౪॥ సూ. న ప్రతీకే నహి సః. ౧. ౫॥ సూ. బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షణాత్. ౨.

(వే-సా.) "౧ మనో బ్రహ్మ" ఇత్యాదిప్రతీకేతు నాత్మేతి గ్రహణమ్. సహితత్రన పరమాత్మోపాస్యః, పరమాత్మదృష్టిహి మనసి ప్రబృతీతి. ౧.

(వే-సా.) బ్రహ్మణ ఉత్కర్షణప్రత్యక్షదృష్ట్యా మన ఆద్యుపాసనం వ్యభ్యుదయాయ భవతీతి. ౨.

(వే-సా.) "౧ మనో బ్రహ్మేత్మపానీత" ఇత్యాదిషు ప్రతీకోపాననేష్వప్యత్తత్వేనానుసంధానం కర్తవ్యమ్ - ఉత నేతి సంశయః. "౧ మనో బ్రహ్మేత్మపానీత" ఇతి బ్రహ్మోపాననత్వావిశేషా దాత్మేత్వేనానుసంధాన మితి పూర్వగతతః. రాధానమ్ - న ప్రతీకే ఆత్మత్వానుసంధానం కార్యమ్. కుతః? సహ మనతది రుపాసీతు రాత్తా, నచ తత్ర బ్రహ్మపాన్యమ్, - బ్రహ్మదృష్ట్యా మనతది రుపాస్యః. 'అపకృష్టేహ్య ఉత్కర్షణదృష్టి రభ్యుదయాయ భవతి, - యథా కృత్యాదా రాజదృష్టిః. సూత్రప్రయోగం చ వ్యాఖ్యాతమ్. ౨.

౬౧ నూ. ఆదిత్యాదిమతయశ్చాజ్ఞఉపపత్తేః. ౧.

* ౧ య ఏవాసౌ తపతి త ముద్గీధ ముపాసీతేత్యాదిషు కర్తాజ్ఞత్రయేషాపాసనేషు సంశయః - కిముద్గీధాద కర్తాజ్ఞే ఆదిత్యాదిదృష్టిః కర్తవ్యా - ఉతాదిత్యాదిషూద్గీధాదిదృష్టిరీతి. ఉత్కృష్టదృష్టి ర్నిశ్చయే కర్తవ్యేతి న్యాయాత్ ఉద్గీధాదీనాం చ ఫలసాధనభూతకర్తాజ్ఞ త్వేనాపలేభ్య ఆదిత్యాదిభ్యః ఉత్కృష్టత్యా, దాదిత్యాదిషూద్గీధాదిదృష్టిః.

ఇతి ప్రాప్తే లభిధీయతే - ఆదిత్యాదిమతయశ్చాజ్ఞఇతి - చతర్జ్ఞోఽవధారణే. క్రత్యజ్ఞే ఉద్గీధాదావాదిత్యాః దృష్టయ ఏవ కార్యాః. కుతః. ఉపపత్తేః-ఆదిత్యాదీనా మేవైత్యుత్పత్తిస్యపత్తేః. ఆదిత్యాది దేవతారాధనద్వారేహి కర్తృణామపి ఫలసాధనత్వమ్ - అత స్తద్బుద్ధిరుద్గీధాద్యజ్ఞే. [౧] ఛాం - ౧ - ౩ - ౧.

ఆదిత్యాదిమత్యధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతరేత్రయోః - బ్రహ్మదృష్టిరీతి నూత్ర మధికరణా న్నరమాహునియామకాభావా త్సూర్యసత్త మత్కర్తృత్వా త్సిద్ధాస్తమాహుః. తదయుక్తమ్. తాదర్థ్యవైర్యర్యాభ్యా మేకాధికరణ్యసిద్ధేః. పరేకు - సృపతీక ఇత్యుక్త సిద్ధాస్తయైక్యమేవ మాహుః - ప్రతీకానాం బ్రహ్మబిన్నత్వాత్తస్మాత్కర్తృత్వ త్వమితిచేత్ - వికారస్వరూపావపమర్దన బ్రహ్మత్వం స్యాత్. యథాజీవస్య జీవభావప్రవిలయేన బ్రహ్మత్వమ్, స్వస్తికస్య తదాకాలోపమర్దన స్వర్ణ త్త్యక్త్యమ్, ఏవం స్వరూపావపమర్దనైవ ప్రతీకప్రయోగాభావా త్తస్మాత్తత్వమేవ న స్యాదితి. తదవ్యయైక్యమ్ - జీవస్య బ్రహ్మశరీరతయా తత్సర్వస్వత్వేన జీవభావప్రవిలయేన వివా బ్రహ్మతాదత్వ్యసిద్ధిం తృప్తికానామపి బ్రహ్మశరీరత్వోపపత్తే స్తదభావప్రసక్త్యాభావాత్. అపరేకు - * వాసాదచారి * అమో దహాతీత్యుక్త తన్మ కాష్టాదీనామివ మన ఆద్యపాననే బ్రహ్మశరీరత్వైవాహ దనుపాన్యత్వమితి. తదయుక్తమ్ - తత్ర తన్మ కాష్టాదినిర్దేశా భావా, దివాకు బ్రహ్మసామాధికరణ్యాన్య దృష్టానైవచ్యుత్. అతోఽనాదరః. నను - దృష్టివిధిత్వే సిద్ధేహి బ్రహ్మ వా - మసావా దృష్టివిశేషా మితి విశయః - ప్రతీకస్యాపి బ్రహ్మశరీరతయా తత్త్వోపాననపరత్వే నంధవతి కథ మతత్త్వోపాననపరత్వాజ్ఞికారణ బ్రహ్మణో దృష్టివిశేషాత్సవరః ద్వితీయనూత్రం ఘటతే. ఉచ్యతే - ఇతి కరణవైయర్థ్యమ్, హేతుః - ఉద్దేశ్యత్వజ్ఞాపకేన ప్రభవనిర్దేశేన విశేష్యతావగమత్పు క్వచి తృప్తికగృహ్య ద్వితీయావిభక్తి రపి హేతుః.

ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్.

౬౨ నూ. ఆదిత్యాదిమతయశ్చాజ్ఞఉపపత్తేః. దేవతాయా ఉత్కర్తృత్వా ద్దృష్టివిశేషాత్స ముక్తమ్ - తదత్కర్తృత్వాత్తే హే కర్తృణ ఏతాత్కర్తృత్వ జ్ఞాయాఽనా న్నరణిః. క్రత్యక్తా శ్రయోపాసనేషు కిమాదిత్యాదాపుద్గీధదృష్టిః - ఉతోద్గీధాదావాదిత్యాదిదృష్టిః. ఫలసాధనయోక్త్యర్థః కి మాదిత్యా దేః-ఉతోద్గీధాదేః. ఉద్గీధాదేశ్చేత్ - ఆదిత్యాదాపుద్గీధాదిదృష్టిః - ఆదిత్యాదేశ్చేత్ - ఉద్గీధాదావాదిత్యాదిదృష్టిః కార్యా స్యాత్. నను ఫలసాధ నత్వం దేవతాయాఇతి పూర్వమేవ సిద్ధమ్ * న ఏవైవం భూతిం గమయతితి-తత్కర్తృ ముద్గీధాదేః ఫలసాధనత్వేకజ్ఞాయా పూర్వపక్షితానమ్. నత్యమ్. ఫలసాధనతయా వివేకత్వా తృప్తిధానస్య కర్తృణ కాష్టానాం జ్వాలావ దేవతాప్రీతి రవా న్నరవాప్తపారమాత్ర మిత్థప్రాధాన్య మాశ్చ్యుతే. బ్రహ్మ మతిన దాదిత్యాదిమతయోఽపీతి చ కర్తృభ్యః. * మమో బ్రహ్మేత్వపాసీతేత్యుక్తోపాన్యం ప్రభవనిర్దిష్టమ్ - దృష్టివిశేషం చరమనిర్దిష్టమ్ - ఏవ ముక్తాపి * య ఏవాసౌ తపతి త ముద్గీధ మితుద్గీధస్య చరమనిర్దేశా త్సదృష్టివిశేషామ్ - దేవతాయాం యద్యుక్తయోగా త్యాభివ్యక్త్యానృద్దేశ్య త్వ మిత్త్యపి పూర్వపక్షయైక్తి రభిప్రేతా. అపలేభ్యః - అఫలసాధనేభ్యః.

రాధాస్తే - † (ఆదిత్యాదిదేవతారాధనద్వారేణేతి) * అర్యశ్చే చరమనిర్వచేదిత్యాదిద్రష్టవ్యమ్. దేవతాయాః స్థిరత్వేనావ్యవహితసాధన తయా, లోకేద్యుష్టవేష్యసేవాన్యాయేనారాధనస్వారాధ్యదేవతాప్రధానత్వాన్య దేవతోత్కర్తృసిద్ధే భృగ్యస్త్రా ద్యపాన్వరణ్యం సోఽన్య మితి భావః.

౬౩ నూ. ఆదిత్యాదిమతయశ్చాజ్ఞఉపపత్తేః. ౧.

(వే-సా) “౧ య ఏవాసౌ తపతి త ముద్గీధ ముపాసీత” ఇత్యాదావప్యాదిత్యాదే రేతృత్కృష్టత్యాత్ ఉద్గీధాదా తద్దృష్టయః కార్యాః.

(వే-దీ) “౧ య ఏవాసౌ తపతి త ముద్గీధ ముపాసీత” ఇత్యాదిషు కర్తాజ్ఞాశ్రయోపాసనేషు కి ముద్గీధాదావాదిత్యాదిదృష్టికార్యా ఉతాదిత్యాదాపుద్గీధదృష్టి రితి సంశయః. కర్తృణ ఫలసాధనయోక్త్యర్థాత్, ఆదిత్యాదేర్దేవతాత్వేన తద్దేవతాన్యాదిత్యాదాపుద్గీధాదిదృష్టిః కార్యేతి పూర్వనిపేక్షః. రాధాస్తమ్ - కర్తృణోఽపి ఫలసాధనత్వ మాదిత్యాదిదేవతారాధనద్వారేణేతి ఆదిత్యాదేరేతృత్కర్తృత్వపత్తేః ఆదిత్యాదిమతయ ఏవ కర్తాజ్ఞోద్గీధాదా కార్యా. నూత్రంచ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

వరకూర్చి ధాదిత్యాదీనాం దృష్టివిశేషాత్ప్ర మనియమేన స్యాత్ - నియామకాభావాదిత్య పూర్వపక్ష మాహుః. నియామకనద్యావా త్త దనాదరః. ఏవం పూర్వపక్షా న్నరమాహుః - ఉద్గిహాదీనాం కర్తవ్యమయితయా క్రియాపాతాం ఫలసాధనతయోక్త్యర్థః * ఇయమేవగర్హస్తి స్యామే త్యక్త * తదేత దస్యామ్యచ్యుత్యధం సామేతి ఋక్సామశజ్జేన పృథివ్యగ్న స్థిధానం చ ఋక్సామధాన్యనవిష్ణునమ్ - ఉత్తర పి రాజాధ్యాసా ద్రాజ శబ్దః-స రాజ్ఞే ఉత్త్యశబ్దః-తత్ర ఉత్త్యధ్యాసాభావాత్ * లోకేషు పంచవిధం సామోపాసీతేతి లోకానా మధికరణత్వశచకా త్రత్ర క్రత్యక్తాధ్యా సః. * పృథివీ హిక్మార ఇతి ప్రథమనిర్దేశాచ్చ పృథివాగ్నయ్యజ్జేన హిక్మారత్యాదిదృష్టివిధితి పూర్వపక్ష హేతవ ఉపన్యసః. * యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ విద్యవ త్రరమితి విద్యయా కర్తవ్యో విద్యవ త్రరత్వం శ్రుతమ్ - సనిద్ధమాచదవ్యస్య - ఆత ఆదిత్యాదిమతిభి రుద్గిహాదికర్తవ్యతిశయ ఉపపద్య తే-సతూర్చిధాదిమతిభి రాదిత్యాదీనామ్. కర్తవ్యోవ్యాపూర్వసన్ని కర్తవ్య-సత్యాదిత్యాదీనామ్-అసాధికస్య కరణత్యాదయోగాత్. అతః కర్తవ్యతిశయావసా త్యాదాదిత్యాదిప్రధానకర్తవ్యసాన్నిధిత్వాదిపాఠే పైతృత్యాద్యభివృద్ధితయాచాదిత్యాదీనాం ప్రాధాన్యమ్. * ఓమిత్యేతదక్షర ముద్గీఢ మపాసీతేతుగ్నక్ర మే ద్వితియాశ్రుతిద్గిహాది రసాన్యజ్జేనావగతః * ఇయమేవగర్హస్తివరకారోపక్షేషా ద్భుతి పృథివీత్వం విధేయ మవగతమ్ * య ఏవవిద్యాంతాను గాయతిత్వక్తాశ్రయవిజ్ఞాన ముపసంహృతమ్. ఆత ఆదిత్యాదేర్దృష్టివిశేషాత్ప్ర మ, పృథివా మృక్పృథ్వీ లాక్షణికః సంబంధమాశ్రమపేక్షతే-సతూర్చ్యర్థ మితి సతన్ని బద్ధః. సామత్తనా లోక మపాసీతేతి విభక్తిద్వయవివరిణామాదపి లోకాత్తనా సామోపాసీతేతి సప్రమానత్ర వివరిణామా వరమ్. * పృథివీ హిక్మార ఇత్యాదికమా బహువచనత్వమరోధేన నేయః. అతో-౭జ్జేవ్యాదిత్యాదిదృష్టివిధితి సిద్ధాంతము ని. ఉపపత్తేరితి-కసాన్యపవ త్రివిధ్యపేక్షాయా ముత్కర్తవ్య పూర్వసామక్రవకృత్యాత్తసావవత్తేతి వ్యాఖ్యాన ముచితమ్. నత్వర్ధానరస్య. ఉత్కర్తవ్య ప్రాగుత్వక్షణః. కర్తవ్యతిశయాధావక త్వేన ఫలాత్మకత్వేన చ ప్రాధాన్య ముత్కర్తవ్యత్వమ్. ఉద్గీఢేనాపక్రమః, సామ్యావసంహరణ్న సర్వేషు దేవతాదృష్టివిధ్యననుగతావతి వ్యావకవీవ హేతు ర్వాప్యే౭భిహితః * లోకేషు పంచవిధం సామ * సప్రవిధం సామేత్యాదిషు విభక్తిద్వయవివరిణామాభావాదేవ లోకస్య దృష్టివిశేషా త్వోపపాదనం వుద్ధమ్. సహ ద్వితియాభివృత్త్యర్థో-౭సన్వితః. లోకాదికర్తానాం దేవతావరణ్యే ప్రామాణికే నత్వత్కర్తవ్యదేవ దేవతాయా దృష్టివిశే షాత్ప్ర మ - సచేద్యభావతీవన్న స్వీకారేవవిరోధః. * పృథివీ హిక్మార ఇత్యాదిరశ్యేతేన వ్యాఖ్యాతః. అతో భాష్యోక్తప్రకారేణ సారతరయా క్త్యభిప్రాయం నూతమ్. — అస్మేతు-ఫలసాధనతయోక్త్యర్థాదేవ పూర్వపక్షం కర్తవ్య ఏవ సిద్ధాన్త మాహుః - ఉద్గిహాదిమేవత్యాదిదృష్టి- కర్తవ్యమృద్ధ్యర్థేషాపాన నేవిధిక్ర తాదికారోపవత్తే. ఆదిత్యాదీనాం కర్తవ్యమృద్ధ్యర్థేషాపాననైవేహి క్రత్యధిక్రతేనైవ కర్తవ్యత్వనియమా నన్యాత్. తన్నియమృక్ * యదేవ విద్యయా కరోతితి శ్రుత్యా౭వగమ్యతే. * య ఏవాసా తపతి త ముద్గీఢ మపాసీత * య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణ స్త ముద్గీఢ మపాసాప్రశ్చిర ఇత్యాదిషు యచ్చుద్గోగప్రాణమృగభ్యా ముద్గేశ్యత్యావగమా దాదిత్యాదీనా మపాన్యత్వ మితిచేన్న - ఓమిత్యేత దక్షర ముద్గీఢ మపాసీతేతుగ్నక్రపాన్యతాయా ఉపక్రమసిద్ధత్యా, త్కృత్విధిక్రతాదికారోపవత్తేచ్ఛ. కర్తవ్యమృద్ధ్యర్థేవిక్రవలెష్యంగాశ్రేషాపాన నేషు * లోకేషు పంచవిధం సామోపాసీతేత్యాదిషు క్రత్యధిక్రతాదికారసంబద్ధే ప్రమాణాభావా న్నక్రత్యం-గేషు దేవతాదృష్టిరితి నియమః. తత్తైవం నిర్వాహః - త్రివిధ మపాననమ్-భూతార్థ, మధ్యాన, స్వంపదితి. భూతార్థమ్ - యథార్థవిషయమ్. సతత్ర కింపి న్నిగు-ప్రమ్. ఆధ్యానః- అన్యజ్ఞి స్తవ్యరర్చాధ్యాయ. యథా-ఉద్గీఢే-౭సంపా ద్విధ్యంననాదయః ప్రాణభారా, భయతమపహత్యాదయః ఆదిత్యగర్హాః. అన్యసాదృశ్యాను సద్దానం నంపత్. యథా - పశ్చివిధత్వన ప్రవిధత్యాద్వయసద్దానమ్. తచ్చ వాక్యేనైవైపాదనా దవగమ్యతే. ఆధ్యానసంపత్తీచ నికృష్టగతద ర్తతాన్యదృ శ్యవిషయే చేత్ - ఉపాన్యం నికృష్టం కృతం స్యాత్ - ఉత్కృష్టగతద ర్తతాన్యదృశ్యవిషయేచేత్-ఉపాన్య ముత్కృష్టం కృతం స్యాత్. తతో మహత్కృతమేమైవాస్యమ్. తత్ర దృష్టివిశేషానిర్ణయస్తాపక్రమావసంహరణాకర్తవ్యేషాభవ్యయచ్చుద్గోగ మహత్వావ్యవహారోధేన వర్ణనీయః. * లోకేషు పంచవిధం సామోపాసీతేత్యాదిషు సామప్రతియోగికం సాదృశ్యం లోకేషు విధియతే-ప్రథమనిర్దెప్తత్యాత్ సప్రమాన్యం స్యాచ్చ. సామ శబ్ద స్సామసాదృశ్యవసః. లోకసామశబ్దయో రన్యతరస్య లక్షణాయా అవర్జనీయత్వేపి సాన్ని లోకసాదృశ్యే విధితితే నప్రమా నమటతే * ఇయ మేవగర్హిత్వాపి పృథివాగ్న ఋక్సామశ్శక్త్యం విధితితమ్ - నిర్దేశప్రాధమ్యాత్, ఏవకారాన్యయస్య * ఉత్తరవీవ వేది రిత్యక్త వ్యభిచారాత్. , పృథి వ్యేవ నాన్యగర్హితి వాక్యశేవశ్చేత్ - పృథివాగ్న ఋక్సామశ్శక్త్యం విధేయం స్యాత్ - ఋక్సాన్నిధివ్యేన స పృథివాగ్న అన్యేతి వాక్యశేవశ్చేత్ - ఋచరి పృథివీత్వవిధానం స్యాత్. కర్తవ్యమృద్ధ్యర్థేషావసవ్యతిరిక్తేషు - నకర్తావగేషు దేవతాదృష్టినియమః. కర్తవ్యమృద్ధ్యర్థేషాపాననేషు - క్రత్యం-గేషు దేవతాదృష్టిరితి స్థితితి. అత్రాపి క్రత్యంగవ్యతిరిక్తేషు దేవతాదృష్టినియమాభావ్యా౭సంపవన్య-అధ్యానసంపత్తీర్హిక్రవ్యదర్తసాదృశ్య విషయత్యా నుపవత్తేః స్వయమేవ ప్రతిపాదితత్యాత్. అతః క్రత్యంగవిషయవ్యతిరక్తివిషయేషు పాపాననేషు దేవతావిషయాయా నున్యక్తత్యే దేవతాయా ఉత్క ర్తవ్యదేవ దృష్టివిశేషాత్ప్ర మ - వివక్షావిరహే యథాశ్రుతాశ్లేకారణ్న యుక్తఇతి ఉత్కర్తవ్య ఏవైవపవ త్రివిధవిషయో హేతు ద్వివిధ మర్హతి - అగ్న్య భావా త్కృత్వత్యాచ్చ. అత స్వర్గత్రోత్కర్తవ్యేన దృష్టివిశేషాత్ప్ర మయాజకత్యాత్ క్రత్యధిక్రతానుత్థేయప్రమయాజకమితుగ్నపవ త్రివిధ్య హ్యేత్కృష్టత్రోపవ త్రివిధత్వ ముక్తం భాష్యే. క్రత్యంగవిషయేషు క్రత్యధిక్రతానుత్థేయత్వ మవ్యభ్యుచ్చయ హేతు సాన్యత్ - సర్వత్రాత్మగ్త్యర్థానుగుణమేన దృష్టివిశేషాత్ప్ర నిర్ణయాయ యుక్తః.

ఆదిత్యాదిమత్స్యధికరణం నమాప్రమ్.

౭॥ సూ. ఆసీనస్పృహవాత్. ౧.

† మోక్షసాధనతయా వేదాన్తశాస్త్రైర్విహితంజ్ఞానం ధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్య మనకృదావృత్తం స్వతంత్ర్యుతిరూప మిత్యుక్తమ్. తదనుతిష్ఠ న్నాసీన శ్చయాన స్త్రిఫణగచ్ఛంశ్చ విశేషాభావా దనియమేనానుతిష్ఠేత్.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - ఆసీనఇతి - ఆసీన ఉపాసన మనుతిష్ఠేత్. కుతః. సమృహవాత్ - ఆసీనస్సైవ పేయకాగ్ర చిత్తతానమృతః. స్థితిగతోః ప్రయత్న సాపేక్షత్వాత్, శయానేచ నిద్రానమృహవాత్. పశ్చాత్తదాప్రయత్న నివృత్తయే సాపాశ్రయే ఆసీనః కుర్యాత్.

౮॥ సూ. ధ్యానాచ్ఛ. ౨.

* ౧ నిదిధ్యానితవ్య ఇతి ధ్యానరూపత్వా దుపాసనస్య - ఏకాగ్రచిత్తతావశ్యంభావినీ. ధ్యానంహి విజాతీయ ప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత మేకచిత్తన మిత్యుక్తమ్. [౧॥ బృ - ౬ - ౫ - ౬.]

౯॥ సూ. అచలత్వంచాపేక్ష్య. ౩.

నిశ్చలత్వం చాపేక్ష్య పృథివ్యస్తరితాదిషు ధ్యానవాచోయక్తి ర్దృశ్యతే * ౨ ధ్యాయతీవ పృథివీ, ధ్యాయతీవా స్తరితం, ధ్యాయతీవ ద్వ్యాః, ధ్యాయనీవాపో, ధ్యాయనీవ పర్వతాఇతి. అతః పృథివీపర్వతాదివదేకాగ్రచిత్తతయా నిశ్చలత్వ ముపాసకస్యాసీనస్సైవ సమృహవేత్. [౨॥ ఛా - ౭ - ౬ - ౧.]

౭॥ సూ. ఆసీనస్సంభవాత్. † అవాన్తరసంగతిమాహ (మోక్షేతి) అన్తరాధికరణయోః ప్రాసంగికత్వాత్ పరమప్రత్యుతేన ప్రధానభూతేన బ్రహ్మోపాసనేన నష్ఠతి రుక్తా. యద్యై - దృష్ట్యోపాసనానా మప్యాసనసాపేక్షత్వేప్యాసనసమర్థనచేతో బైకాగ్రస్యాద్యాధికరణసమర్థితత్వాత్తేన నష్ఠతి రుక్తా. ‡ మాసీన శ్చిన్ద్రయేత్ - ఉతాసీన శ్చయాన స్త్రిప్త స్తచ్చన్ద్రేతి. కిం గమనాదిషు ధ్యానం సంభవతి - నేతి. సంభవతిచేత్ - ఆననాని యమః. ననంభవతిచేత్ - తస్మిన్యమః. — ఉపాసనసంభవాదిత్యోక్తేకాగ్రతానంభవా దిత్యుచితమ్ - ఉపాసనసంభవా దిత్యుక్తేపి కథమిత్యపి శక్త్యా య ఏకాగ్రతాభిప్రాయేణ శమయితవ్యత్వాత్, * యత్రైకాగ్రతేత్వేకాగ్రతాయా న్నన్నిహితత్వా, వ్యోగ్యత్వాచ్చ. — * ఉపవిశ్యాననే యంబ్యాదితి స్మృతివచనస్య మసూనుకూలతాభిప్రాయత్. మత్వా పూర్వపక్షే ప్రత్యుత్తిష్ఠతే.

తదవశ్యంభావా త్తత్కరీహః.

౮॥ సూ. ధ్యానాచ్ఛ. ధ్యానాదితి భాషప్రధాననిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయేతోక్తం ధ్యానరూపత్వాదితి, స్థితిగతోః విజాతీయప్రత్యయసంభవాత్తైకాగ్ర్యవిరోధిగత్యాదికమిత్యర్థః.

౯॥ సూ. అచలత్వంచాపేక్ష్య. * అపఇతి - స్థిరం తటాకాదిజలం వివక్షితమ్. నిశ్చలత్వమాత్రసామ్యం వివక్షితమ్. నిశ్చలత్వమైకాగ్ర్యాధ్యనతి - తచ్చాసీనస్సైవ - గత్యాదా విజాతీయప్రత్యయేన చలనసంభవాదిత్యర్థః.

(వే-సా.) ఆసీన ఉపాసనం కుర్యాత్, తస్మైవైకాగ్రస్యవమృహవాత్. ౧.

(వే-దీ) ‡ మిదం బ్రహ్మోపాసన మాసీనః కుర్యాత్ - ఉతాసీన శ్చయాన స్త్రిప్త స్తచ్చన్ద్రేత్వనియమేనేతి సంశయః. విశేషాశ్రవణా దనియమేనేతి పూర్వవివక్షః. రాధాస్తన్దు - ఆసీనస్సైవైకాగ్రతానమృహవాత్, ఏకాగ్రతామూలత్వాచ్ఛిపాసనస్య, ఆసీనః కుర్యాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

(వే-సా.) “౧ నిదిధ్యానితవ్యః” ఇత్యుపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాచ్చాసీనః. ౨.

(వే-దీ.) “౧ నిదిధ్యానితవ్యః” ఇత్యుపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాచ్చైకాగ్రచిత్తతావశ్యమృహవినీ. ధ్యానంహి - విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితం తైలధారావదభిన్నస్వస్థిస్థితిరూపమ. ౨.

(వే-సా.) పృథివ్యాదే రచలత్వ్యాచాపేక్ష్య “౨ ధ్యాయతీవ పృథివీ” ఇతి ప్రయోగాత్ మనసో నిశ్చలత్వ మాసీనస్సైవ. ౩.

(వే-దీ.) నిశ్చలత్వం చాపేక్ష్య ధ్యానవాచో యక్తిః పృథివ్యాదిషు దృశ్యతే “౨ ధ్యాయతీవ పృథివీ, ధ్యాయతీవా స్తరితం, ధ్యాయతీవ ద్వ్యాః” ఇత్యాదికా. అతో ధ్యానతః పృథివ్యాదివ దచలత్వ మాసీనస్సైవ సమృహవతి. ౩.

౧౦|| సూ. స్తరనిచ. ౪.

స్తరనిచానీనస్త్రివ ధ్యానమ్ * ౧ శుచా దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మానస మాత్మనః | నాత్యుచ్చితం నాతినిచం చేలాజనకుశోత్తరమ్ || తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః | ఉపవిశ్యాసనే యుజ్ఞ్యా ద్యౌగ మాత్మవి శుద్ధయ ఇతి. [౧|| గీ - ౬ - ౧౧, ౧౨.]

౧౧|| సూ. యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్. ౫.

ఏకాగ్రతాతిర్థదేశకాలవిశేషాశ్రవణా దేకాగ్రతానుకూలౌ యో దేశః కాలశ్చ - † స ఏవైవాపానసస్య దేశః కాలశ్చ. * ౨ సమే శుచా దేశే శర్కరావహీనా వాలుకావివర్జితఇతి వచన మేకాగ్రతైస్తదేశమాహ - నతు దేశం నియచ్ఛతి - * ౨ మనోఽనుకూలఇతి వాక్యశేషాత్. [౨|| .]

అసీనాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౨|| సూ. ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిద్భవమ్. ౧.

తదిద మపవర్గసాధన ముక్తలక్షణ ముపాసన మేకాహవన సంపాద్యమ్ - ఉతాప్రయాణా త్ప్రత్యహ మనువర్తనీయ మితి విశేషే - ఏకస్థిన్నేవాహని శాస్త్రార్థస్య కృతత్వా త్రావతైవ పరిసమాపనీయమ్.

౧౦|| సూ. స్తర నిచ. సకేవల మర్థసామర్థ్యాత్, వచనాదు తత్పిన్ధిత్యర్థః.

౧౧. సూ. యత్రైకాగ్రతాత్రావిశేషాత్. † (సఏవైవాపానసస్యదేశకాలశ్చేతి) తిథినక్షత్రాది నియమా నాస్తీత్యర్థః - వర్ణాశ్రమధర్మా వివిధకాలవిశేషసంభవాత్. ఆనసనహపతితో దేశాదిరవైకాగ్రస్థిద్భవ్యమేత్యుక్తే - కింపున రాసమితి సూత్రాభిప్రాయః.

ఇతరే త్రయోపి-యత్రైకాగ్రతేతి సూత్ర మధికరణా స్తర మాహః - వైదిక ర్థమ దేశకాలాదినియమదర్శనా దుదగయనాదివర్జితా ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా సనియమితి సిద్ధాంతయన్తి. ఉక్తప్రకారేణ పూర్వాధికరణశేషత్వోపపత్తే ర్వాధికరణా స్తరత్వం యుక్తమ్.

అసీనాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౨|| సూ. ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిద్భవమ్. సర్వత్యాదిస్ఫుటమ్. ఉ క్తలక్షణ ముపాసనం కిమేక స్థిన్నహని కర్తవ్యమ్ - ఉతాప్రయాణా దితి. కిమేది నానుష్ఠానేన శాస్త్రార్థస్య కృతిత్వమ్ - నేతి. కృతత్వం చేత్ - ఏక స్థిన్నహని కర్తవ్యమ్. సచేత్ - ఆప్రయాణాత్కర్తవ్యమితి.

(నే-సా.) "౧ ఉపవిశ్యాసనే యుజ్ఞ్యాత్" ఇత్యాదివా. ౪.

(నే-దీ.) స్తరనిచానీనస్త్రివ ధ్యానమ్ "౧ ఉపవిశ్యాసనే యుజ్ఞ్యా ద్యౌగ మా త్రివిభుద్ధయే" ఇతి. ౪.

(నే-సా.) యత్రైకాగ్రతా - తత్ర దేశే తత్ర కాలే ఉపాసిత ఇతిదేశకాలవిశేషాశ్రవణాత్. ౫.

(నే-దీ.) యస్థిదేశే యస్థిశ్చ కాలే మన ఏకాగ్రతా - తత్ర దేశే కాలేవోపాసనం కార్యమ్, "౨ శర్కరావహీనే మనోఽనుకూలే శుచా దేశే" ఇత్యేత దతిర్థవిశేషాగ్రహణాత్. యథా దేశకాలయోరేకాగ్రతాయాం విశేషః - న తథా స్థితిగత్యాహ. ఆసీనస్యకు విశేషాస్తీత్య భిప్రాయః. ౫.

(నే-సా.) ఆప్రయాణా దసరహరపాసనం కార్యమ్ "౩ స ఖల్వేవంపర్యయ న్యావదాయమమ్" ఇతి దర్శనాత్. ౧.

(నే-దీ.) తదిద మపవర్గసాధన ముపాసన మేకస్థి న్నహని కార్యమ్ - ఉత ప్రత్యహ మాప్రయాణా దనువర్తనీయమితి సంశయః. ఏకస్థిన్నేవా హని శాస్త్రార్థస్య కృతత్వా త్రావతైవ పరిసమాపనీయమ్. "౩ యావదాయమమ్" ఇతికు పచనం విధిశబ్దస్యాభివా ద్వివ్యాయాః ఫలసేవాపసంహార పరమితి పూర్వనిపక్షః. రాధాస్తమ - ఆప్రయాణాత్ అనువర్తనీయమ్. కుతః! తత్రాపిహిద్భవమ్ "౩ సఖల్వేవంపర్యయ న్యావదాయమం బ్రహ్మలోక మభినమ్యద్యతే" ఇతి. అప్రాప్తత్యేవానువాదత్యానమృవా ద్విధికరణాయమితి. ౧.

[3|| ఛాం - ౮ - ౧౫ - ౧.]

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - ఆప్రయాణాదితి - ఆమరణా దనువర్తనీయమ్. కుతః. తత్రాపిషాదృష్టమ్ - ఉపాసనాద్యో గవ్యభృత్యాప్రయాణా వ్యధ్యేయః కాలః - తత్ర సర్వత్రాపి దృష్ట ముపాసనమ్ * ౧ స ఖల్వేషం వర్తయ న్యావదాయ మం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే ఇతి. [౧|| ఛాం-౮-౧౫-౧.]

ఆప్రయాణాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩|| సూ. తదధిగమ ఉత్తరపూర్వానుయో రక్షేషవినాశౌ తదవ్యవచేతాత్. ౧.

† ఏవం విద్యాన్వరూపం విశోధ్య విద్యాఫలం చిన్తయితు మారభ్యతే. † బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తే పురుషస్యోత్తరం

పరేతు - నాత్మార్థైతా త్రత త్వస్యానియోజ్యతాన్ దనువర్తయేది కానన మశక్యమ్ - అతోఽభ్యుదయః పాపనవిమయం చిన్తే తి. తదయుక్తమ్ * యావ దాయమమేవం వర్తయ స్మిత్పాలోక మభిసంపద్యతే వదపునరావ ర్తతే * ప్రాయణాన్త మోక్తార్ మభిధ్యాయాతే త్యత్రాపునరాపు త్రి లక్షణమోక్షసాధనవిద్యాన్వేషాప్రయాణాదనువృత్తే కృతీత్యాత్. యావత్పరీరపాతం కాన్త్యవశ్యతాన్ దనియోజ్య ఇతి చాయుక్తమ్. ఆ బ్రహ్మచర్యయస్య మోక్షపాతుత్వదర్శనాత్, తదాపయికాహరణవిద్యాదిసాపేక్షత్యాన్, చ్చ కాన్త్యవశ్యత్యా మవర్తనీయమ్. నచా బ్రహ్మచర్యయ కాన్త్య ముముక్షువీషయమ్ - ముముక్షువీషయతయైవ ప్రతిపాదితత్యాత్. * ప్రయాణకాలే మనసత్కారభ్య * సతం పరం పురుష ముదైతి దివ్యమితి హ్యుచ్యతే. సచ సాత్మాత్మతత్త్వస్య భేదదర్శనాభావా న్నా బ్రహ్మచర్యయాపేక్షేతి వాచ్యమ్ - దేహపాపణాదీషు ప్రవృత్తిదర్శనాత్. తేషు విద్యాత్వస్థాన మస్తీతిచేత్. తథాప్య బ్రహ్మచర్యయః కార్యమేవ - తద్వైకత్యేన హ్యదిభిరతస్య మృగత్వప్రాప్తిః. సచ తస్య దేహానియ మిధ్యాత్వభీర్ రాస్తీతి వాచ్యమ్ - విప్రజన్మని పూర్వాన్దితత్వానాతిర్ క్షణాభావాత్. అత కాన్త్యవశ్యత్యా మవర్తనీయమ్, కించ - కి మిద మకాన్త్యవ శ్యత్యంనాను. కి ముచ్యాన్వరూప మపి కాన్త్యం భేదపుష్కలభావా న్నత్యేతి - ఉత శృణ్వన్మిది నార్థం ప్రత్యేతి - ఉత సత్యానువృద్ధిపతితా బ్రాహ్మణ్యాన్వరూపాధేః కర్తవ్యతాన్దేహభావా న్నాహం కర్తవ్య ఇతి జానాతి - అథే ప్రతీతేపి కిం నామతిష్ఠతి - ఉతానతిష్ఠతో న ప్రత్యవాయః - ఉతేష్టానిష్ఠప్రాప్తినిష్ఠతీ నేచ్ఛతీతి. నప్రపంచదీప్తియా - ప్రతిబుద్ధత్యాన్తానాం వసిష్టాదీనా మప్రకృతిపర్యుక్తిదర్శనాత్. న త్యేతియః - ఆ త్తని బ్రాహ్మణ్యా ద్యభావేపుపాధే రనిష్ఠత్యాత్, తదభావజ్ఞానసతాం వసిష్టజనకభీష్టాదీనా మనుష్ఠానదర్శనాచ్ఛ. న చతుర్థః - అజ్ఞాన్వానతిష్ఠతో వ్యకాన్త్యవశ్యత్యాన్వరూపాత్. న పశ్యమః - ఆదిభుతాదీనాం ప్రత్యవాయదర్శనాత్, విప్రజన్మని * సతాం మార్గ మదామయస్మితివచనాచ్ఛ. న షష్ఠః - అముముక్షుత్వప్రసక్తాత్. బన్ధనిష్ఠతీచ్ఛాపి ముముక్షౌ. ముక్తస్య నముముక్షేతిచేన్మ - తుదాద్యుపశమాను ప్రవృత్తిదర్శనాత్. అతోఽ నమృతివిధనత్యాన్ దాప్రయాణా త్వరవిద్యాన్వరూపం వర్తయ - ఆస్మేతు - సాత్మాత్మరూపలత్యాన్ దుపాసనస్య తత్పర్యంతత్వమితి పూర్వపక్ష యన్తి. తదయుక్తమ్ - చరమపురుషప్రీతిఫలకత్యాన్ దుపాసనస్య, ప్రీతేచ్ఛ యథాకాన్త్యా మనుష్ఠానజన్యత్యాన్, అత కాన్త్యవశ్యత్యాన్ కృతత్యా దిత్వేన పూర్వపక్షయన్తి ర్యక్తా. అతఏవ సిద్ధాన్తేపి సాత్మాత్మరూపాత్రఫలకత్యాన్భ్యుపగమేనా బ్రహ్మచర్యయనిష్ఠార్థ మనువర్తనీయత్యాన్తి రపి నయంతా - కింతు యథాకాన్త్యా మనుష్ఠానసిద్ధయేఽనువర్తనీయత్వమేవ వ క్తవ్యమ్.

ఆప్రయాణాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩|| సూ. తదధిగమ ఉత్తరపూర్వానుయో రక్షేషవినాశౌ తదవ్యవచేతాత్. † పేటికానన్తరీమాహ (ఏవమితి) ఉపాయభూతోపాసనస్యో పాన్యనిరతిశయప్రియత్యేన న్యయముపి ప్రియరూపత్యాన్ దుపేయరూపత్వే మన్యుక్తీత్యత తస్మిరూపం కృతమ్. * దశ్యమానో మహారక్షః | న వివేదాత్తనూ గాత్రం త త్వస్యాన్వరూపదంశీతః * తచ్చిత్తవిమలాహ్లాదజ్ఞానపుణ్యచయ సదేత్యాదిభిః ప్రీతిరూపత్వం హ్యవగమ్యతే. † (బ్రహ్మవి ద్యాప్రాప్తానితి) బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తిః - సాత్మాత్మారావస్థోపాసనలబ్ధి ర్వివక్షీతా. * తన్వీకాదృష్టే జ్ఞీయప్రతిపా విషయవాక్యమ్. ప్రాప్తిః -

(నే-సా). ఉపాసనే ప్రారంభే తత్సామర్థ్యాదేవ పూర్వకృతానునాశః, ఉత్తరానుష్ఠేషభవతి, “అ ఏవంహేఽన్య నద్యే పాప్తాన ప్రమా యన్తే” “౩ ఏవమేవంవిది పాపం కర్త నశ్లమ్యతే” ఇతిశ్రుతే. ౧. ౨|| ఛాం - ౫ - ౨౮ - ౩.

(నే-దీ). విదుష ఉత్తరపూర్వానుయో రక్షేషవినాశౌ కిం సమ్యవశః! ఉత నేతి సంశయః. “ర నాభుక్తం జ్ఞీయతే కర్త కల్మషాటికతైరపి” ఇతి భోగాదేవ కర్తవ్యం శ్రవణా దన్యేషవినాశశ్రుతిః కథంచి ద్విద్యాన్తర్యగ్ధతయా నేయేతి పు ర్యపిపక్షః. రాధానన్త - ద్వయో కాన్త్యయో భిన్న విషయత్యేన విరోధాభావా త్మన్యవత ఏవ. కర్తవ్యాం ఫలజనసామర్థ్యం దృఢయతి “ర నాభుక్తం జ్ఞీయతే” ఇతి. “౩ ఏవమేవంవిది పాపం కర్త నశ్లమ్యతే” “అ ఏవంహేఽన్య నద్యే పాప్తాన ప్రమా యన్తే” ఇతిచ శ్రుతి ర్విద్యాయాన్తర్యామర్థ్యనివారణకైవివయేతి. యథా అన్తేజసా కృత జనతస్మిన్వారణకైవివయే ప్రమాణే నవిరుద్ధ్యేతే ఇతి. నూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧. ౩|| ఛాం - ౮ - ౧౮ - ౩. ౪||

† తదహ మిన్దేషవచనం ప్రామాదికవిషయం మనవ్యమ్ - * ౧ నావిరతో దుశ్చరితా దిత్వాదిభి శ్చాస్తే రాప్రయాణా దహరహ రుత్పద్యమానాయా ఉత్తరోత్తరాతికయభాగిన్యః విద్యాయాః దుశ్చరితవిరతినిష్పద్యత్వానగమూత్.

తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. [౧॥ కథ - ౨ - ౨౪.]

స్తద్దేతుత్వం య క్షమిత్యర్థః. † తస్మి బ్రహ్మవిదో నిషేధాన్త్యవశ్యత్వం సస్మాదిత్యక్రాహ (తదివమితి) నను బ్రహ్మవిద్యాయాఽపి పాపప్రాప్త్యుత్తత్వ విచనాత్ కృద్ధాదీనామివ బుద్ధిభూర్వపాపనివృత్తత్వమపి స్వాత్. నైవమ్ - ప్రామాదికాఘప్రాముఖ్యిత్యేనైవ తద్విధానాత్. * అపిచేత్సృతకం కింవిద్యోగి కుర్వాత్ తస్మాదతః | యోగమేవ నిషేధేనాన్యం యజ్ఞం సమాచరేదితి హ్యుచ్యతే. నను - పూర్వం శరీరపాతాన స్తరం కర్తవ్యమితి ఉక్తః - అత్రతూపాసనారమ్యే కర్తవ్యసంకల్ప ఉక్తః - కథ మిద ముపపన్నతే. ఉచ్యతే - ఉపాసనారమ్యసమాప్త్యో నృగసన్నీతివిశేషాభిప్రాయ త్యా దధికరణబ్యయవిరోధః. ఉపాసనారమ్యప్రీతిః పరమాత్మా తత్సమాప్తాప్రపానకస్యాఘం క్షమిష్యామితి - సమప్తాతు ఙ్గాస్తమితి సమ్యక్త్యయతి. అతోఽధికరణబ్యయార్థ ఉపపన్నః.

పరేతు - జ్ఞానస్యావిధేయత్వేన కర్తవ్యయోదైకేన విద్యాయాః పాయత్తకర్త వద్విధానాభావాత్తయా కథం కర్తవ్యమితి ఉక్త ఇత్యాశ బ్ధ్యై - సగుణవిద్యాయాం తావద్విధాన మస్తి - నిర్గుణవిద్యాయామపి వస్తుసామర్థ్యా త్కర్తవ్యయః - కాలక్రమేపి నానాం కర్తా భోక్తృత్వవగమా దితి పరిహరన్తి. తదయుక్తమ్ - నానాం కర్తా నానాం భోక్తృతి జ్ఞానేనత్యపి చంద్రేన కణ్డేన స్వదేహం లిమ్యత స్తదవశ్య పురుషస్య తేన తోద కర్తృకృత ముఖ్యుభావ్యయదర్శనాత్. సాక్షాత్కారవతోన సుఖాద్యవ్యయ ఇతిచేన్న - * త్యుక్తానకాతే రాక్షేప్తి అస్తే. హేయతిరోహితఇతి యోగవ్యుత్థానే దేహసంఖ్యుభావ్యవ్యయస్య ప్రామాణికత్యాత్, నిర్గుణవిద్యాయా అప్రామాణికత్యాన్ని నిర్వాణసుతస్య వ్యాధిపరిహరణద్వ్యర్థః ప్రయాసః. కర్తృఫలభోగానవశ్యంభావేషి దేశకాలనిమిత్తాపేక్షో మోక్షఇతి పూర్వసూక్తిః - తథాచేత్కర్తృఫలపదనిత్యత్వప్రపక్షఇతి సిద్ధాద్వి నా పరిహరణ్యనుపపన్నః. నివృత్తకలసాదయాన స్తరభావిన్యా అవిద్యానివృత్తే రనిత్యత్వప్రసక్తాత్. ప్రాగప్రవిద్యానివృత్తి రస్తిచేత్ - కాస్త్రవైయ ర్గ్యమ్. — అపరేతు - * నాన్తక్రమితి స్తరణ మవిద్యద్వయమ మిత్యాచూః. తద్భావ్యోక్తవిషయవ్యవస్థాఫలమ్ - విద్యాయాః కర్తృణాం ఫలాత్పా దనశక్తినివాళసామర్థ్యహ్యుక్తే కర్తృణాం ఫలజననామర్థ్యం విద్యారహితేషు భవతితి జ్ఞాయతే. అవిద్యద్వయత్యయాల్లభిహితే తద్విషయత్వం సిద్ధ్యతి భాష్యే మూలయుక్తిరయతః. — అన్యేత్యాచూః - అనుఫలం ద్వివిధమ్ - లేహ, విపాకశ్చేతి. తత్ర లేహః - అప్రాముఖ్యమ్. స్నానా ద్యవసేయమ్. విపాకః - సరకపాతాది. సుకృతస్యాపిలేహః - మనస్త్రవత్తిపావనత్వేకాహనుగ్రహసామర్థ్యకామ్యకర్తృబియాః. విపాకః - స్వద్రాది. తత్ర మనస్త్రయోనామ * నవనగతో క్షత్రియవైశ్యో హత్యా బ్రహ్మణ భవతి * అగ్నివై దీక్షిత స్తనారేం సామన్య్యే దిత్తవగమ్యతే. తత్ర లేహః - స్వసామర్థ్యప్రమాతం ఫలమ్. విపాకః - నైయోగికఫలమ్. ఏవం జ్ఞానస్యాపి స్వసామర్థ్యప్రభావితమ్, నైయోగికంచేతి ఫలం ద్వివి ధమ్. తత్ర పురుషసద్విలక్షణేన మాతః త్యక్తజన్మచేన్య కల్పవిరోధినా పూర్వకల్పవివాళః. ఉత్తరాభూనా మప్రాముఖ్యకరణ రూపసంక్షేపవిపాక త్వు. జ్ఞానస్య నైయోగికఫలంతు దేహపాతేన్దియప్రత్యయసాపేక్షం సుకృతదుష్కృతప్రపక్షామ్, బ్రహ్మభావావిన్యరంజన. ఉత్తరేహ మమానా మక్షేపన - సవివాళః. అతఏవ * సుకృతదుష్కృతే ధూమతే తస్య ప్రియా జ్ఞాతయ సుకృత ముపయన్త్రప్రియా దుష్కృతమితి ధూమసవచన, ముప్రియజ్ఞాత్యపాయనవచనం ఉత్తరాభూతయమితి. అతోచ్యతే - యద్యపి కర్తృణా మధికారానధికారానబాతియకర్తా స్తరయవిస్వర్గసరకాదిఫల విభాగాన్లైస్తి - తథాపి సామర్థ్యప్రభావితనైయోగికఫలవిభాగో సామనవ్యః - భగవత్ప్రీత్యప్రీతివ్యతిరేకే సామర్థ్యాభావా న్నియోగాభావాచ్ఛ. తద్యతిరేకే సామర్థ్యనియోగాభ్యుపగమేవ్యక్తేనవచనస్య తేపవిపాకమాత్రవిషయత్వమ్, ధూమసాపాయనవచనయోరత్తరాభూతాత్రవిషయత్వం చానుపపన్నమ్. తథాపి - ఉత్తరాభూత్య విపాకచేతుశ్చ క్రియత్వా - ననా. నచేత్ - లేపవిపాతోల్లైవఇతి విశేషోపాదానవైయర్థ్యం స్వాత్ చానుపపన్నమ్. తథాపి - ఉత్తరాభూత్య క్రియోత్తీర్ణా కర్తృశ్చి రాత్తర్కర్తృభూతా - పరమాత్మప్రీత్యప్రీతిరూపానా స్వాత్. ఉభయభా అస్పదీయమక్షేపసగృహీతత్వ భవేత్. ఉత్పత్తిపక్షే - క్రియోత్తీర్ణా కర్తృశ్చి రాత్తర్కర్తృభూతా - పరమాత్మప్రీత్యప్రీతిరూపానా స్వాత్. ఉభయభా వ్యక్తేనవచన మనుపపన్నం స్వాత్ - అత్తర్కర్తృ తత్సమవేతత్యా, త్వరమాత్మప్రీత్యప్రీతోశ్చితసవిషయత్యాచ్ఛ. విపాకశక్తేః క్షేప స్త్రిప్తిః - లేహస ధూత ఏవాక్షేపదూతర్యాల్లభిమత ఇతి చేత్ - తర్హ్యక్షేపవచనసగృహీతస్వాత్. * సుకృతదుష్కృతే ధూమతే ఇతి ధూమశ్రవణవిలా దవర్జనీ య సుక్ష్మోఽప ఇతిచేత్. తర్హ్యస్యతత్సవ్య ధూమనాయోగా ద్విపాకశక్త్యుత్పత్తికల్పనగరంపచ స్వాత్. నచాన్యత్సవ్య ధూమనాయోగాత్తదు త్పత్తిః కల్పనీయా భవేత్ - ఉత్పన్న స్వావ్యవ్యవస్థ్య పాంతుభవితకరిషాదివత్ సంయోగవిభాగాద్వద్రవ్యత్యాభావాత్ ధూమనామపవతే నైత్కల్పా నవైయర్థ్యాత్. ధూమశక్తేన వివాళో లక్ష్యత ఇతిచేన్న - విసవ్యస్య ప్రియాప్రియజ్ఞాతీపరిగ్రహయోగాత్. పురుషగతాద్భవనివాళేషి ప్రియాప్రియమ సవ్యసాతీయద్భవనోగోత్త త్తరణ తత్సగృహీయః మితిచేత్. కర్తృగతాద్భవనివాళస్య, పురుష స్తరకాదృష్ట్యవోత్పత్తే కిం కర్తృభూత ఏవ కారణమ్ - తర్హి నర్హేషం సర్వాణి కర్తాణి నశ్యేయః, పురుష స్తరవ్యవస్థం జనయేయశ్చ. తతశ్చ కర్తృణాం భోగాభాతా, లక్ష్యేషం భో

౧౮॥ సూ. ఇతరస్యాప్యేవమసంక్షేపఃపాతేతు. ౧.

గనియమశ్చ, స్వాత్. అభుక్తఫలస్యాకృతప్రాయశ్చిత్తస్య కర్తవ్యోఽయం స్వభావ ఇతిచేత్. తస్మి ద్వంద్వవాన్వికాదిభు కేనవి దననస్థితేషు తద్విన్వతాం బ్రహ్మత్యాదిదోషాన్వయేన సంవృతహారాదిభు బహిష్కార్యతా స్వాత్. యద్యుచ్ఛేత - నాత్ర కర్తవ్యభావః కారణమ్ - అపితు పరవిద్యా మాహాత్మ్యమేవ. తత్త్ర విద్యద్వతం పూర్వాభుం వివాశ్య తదప్రియేషు తాదృశ మభుం జనయతితి. తస్యైత్రరాభు ప్రతిబద్ధమ్, ప్రియాప్రియేషు తాదృశాబ్ధుత్వంచ విద్యా కరోతిత్త్యభ్యుపగమా వరమ్ - తథానత్కృత్వైతికల్పనగౌరవాభావాత్. ఏవంచ ధూనసూపాయనయో రుత్తరాభుమాత్రవి మయత్సనిష్పన్నో నిర్విబధనస్సాన్యత్ - విదుషః పూర్వాభువివాశనే, జ్ఞాతిభు తాదృశాభుజననేచ విద్యాసామర్థ్యసౌకర్యవత్తావత్. ఏవంచనతిః సుకృతదుష్కృతే ధూనత ఇత్యైత్ర సుకృతదుష్కృతశబ్దయో రసహ్కోచ సాన్యత్ - అన్యథానహ్కోచో నిర్విబధనస్సాన్యత్ - నష్టస్య కర్తవ్యోఽన్యత్ర నజ్జురేమజాయాగరూపస్య నహ్కోచహేతోః పరివృతత్యేత్. పురుషస్తతే తాదృగదృష్టానంత్యేత్పత్తి రుపాయనమితి త్వయేన హ్యుక్తమ్. ఇయాన్యకేహః - ఏకస్మిన్తేఽన్వేషవచనస్య ధూనసూపాయనవచనయోశ్చ నహ్కోచో, విపాకశత్రుత్వైతికల్పనగౌరవంచ - పక్షస్తతేతు నర్వ శ్రుత్యనహ్కోచో లాభువంచేతి.

అత్రాయ మధ్యోఽనునన్దేయః - విదుషః కర్తవ్యాం చత్రప్రోఽవస్థాభ్యుతాః - వినాశో, ౭క్షేపా, ధూనన, ముపాయనంచేతి. క్రియామా త్రవివాశస్య లోకసిద్ధత్యాత్, క్రియాయా అన్వేషధూననజ్జురేమజాయాగృత్యాన్వితావస్థాచతుష్టయం క్రియాత్తీర్ణశక్తివిషయం నిర్ణీతమ్. సాచ శక్తి రిష్టానిష్టఫలదిత్వాంతగవరమా త్రక్షీత్యప్రీతిరూపా - అన్యథా శ్రుతహేనాశ్రుతకల్పనప్రకారాది ప్రాగేతావపాదితమ్. తత్ర వివాశాన్వేషవ చనయోః పూర్వోత్తరాభువిషయత్వచేత్ ఉపాయనవచనస్య పురుషస్తతే తత్సమానాదృష్టోత్పత్తివిషయత్వంచార్థసామర్థ్యా త్వేనైరభ్యుపగన్తవ్యమ్. అన్వేషవచనంచ కృతస్మిత్తరాభువిషయమ్ - అనహ్కోచస్య స్వతః ప్రాప్తత్యాత్. అన్వేషశ్చ - ప్రతిబద్ధోదయత్యేత్. ఉత్పత్తికల్పనగౌరవాభా వాత్, తత్కల్పనేషే ధూనననజ్జురేమజాయాగృత్, ఏవంచ విద్యాయాః పూర్వభువివాశనే, ఉత్తరాభుప్రతిబద్ధే, ప్రియాప్రియేషు నజాతీయాదృష్టజ ననే, సామర్థ్యంచ సిద్ధమ్. ఏవంచ విద్యాయాః విషయ ప్రతిబద్ధాదృష్టజనజాతీయాదృష్టజనసామర్థ్యాత్ ఉపాయనశ్రుతిశ్చ సూత్తరాభుమాత్రవిషయా - అపితు పూర్వోత్తరాభువిషయా స్వాత్. తథాహోపాయనవాక్యధ్నసుకృతదుష్కృతశబ్దానహ్కోచవృత్తిభవేత్, తత్ర వినాశః - భగవతః పూర్వోత్పన్న కర్తవ్యఫలదాన్విత్యైతి. అన్వేషశ్చ - ఉత్తరకర్తవ్యఫలదాన్విత్యైతి. తాచ యద్యుక్తోపహితా - యస్యయం ప్రకాశైవ ముపాననం నమావయేత్ - పూర్వోత్తరయోః కర్తవ్యోః ఫలం నదాస్యామితి నజ్జుల్పరూపాహితౌ. నమాప్తేతు కర్తవ్యలం నైవ దాస్యామితి నజ్జుల్పో విధూననశ్రుతిశ్చైతిప్రే తః - లోకే నేవారమ్యనమావనయోః ప్రీతితారతమ్యదర్శనాత్, కాశ్చేతి తీర్థనేనాద్యుపక్రమనమావనయోః ఫలతారతమ్యదర్శనాచ్చ. లోకే రాజా దీనానివ పరమాత్మసూతి స్వసేవకవిషయప్రీతిశ్చిత్తయేన తస్మిన్యాద్రీయజనేషు తదనురూపేష్టానిష్టఫలదత్తానచ భవతి. ఏవంచ పూర్వోత్తరాభువివాశ ప్రతిబద్ధధూనసూపాయనహేతుభిద్యామాహాత్మ్యమితి.

తదధిగమాధికరణం నమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ. ఇతరస్యాప్యేవమసంక్షేపఃపాతేతు. అవాన్తరసజ్జితిఃస్ఫుటా. ఇతరస్యాప్యవ్యసంక్షేప ఇతి ప్రతిజ్ఞానిదేశః - ఏవ మితి న్యాయా తిదేశః. ఉత్తరపూర్వనుకృతయో రన్వేషవివాశో కిం నమ్యవతః - నేతి. కిం ఖ పాపం కర్తవ్యమత్యే ఖ నర్వే పాపానాం ప్రదూయన్తఇతి వాక్య ద్వయం సుకృతదుష్కృతాన్వేషవివాశవరమ్ - ఉత దుష్కృతమాత్రాన్వేషవివాశవరమ్. కి మత్ర పాపకర్తవ్యో నిషిద్ధపరః - ఉత విద్యావిరోధిఫలక ర్తవరః. ఖ నర్వే పాపాన్త ఇతి వాక్యం కిం పాపశబ్దస్య విద్యావిరోధిఫలక ర్తవరతా మవగమయతి-నేతి. ఖ న సుకృతం న దుష్కృతం నర్వే పా

౧౮. సూ. ఇతరస్యాప్యేవమసంక్షేపఃపాతేతు. ౧.

(వే-సా). విదుషః పూర్వస్యాని మోక్షవిరోధిత్యేనానిష్టఫలత్వసామ్య దేవ మన్వేష వివాశో. పృష్ట్యన్నాయారోగ్యాదివిద్యానుగుణఫలస్య కర్తవ్యః శరీరపాతా దూర్ధ్వ ముపలభ్యమ్. ౧.

(వే-దీ). కి మసంక్షేపవివాశో పూర్వోత్తరలోపి నమానా! ఉతనేతి సంశయః. పూర్వకర్తవ్యస్య సుఖరూపత్వేన విదుషోఽనిష్టత్వాభావా న్నన మానామితి పూర్వగత్యే. రాధాస్త్రు - ముముక్షో ర్లోక్షవిరోధిత్యేనానిష్టత్వసామ్య దక్షేషవివాశో నమానావేవ. నూత్రార్థస్తు - ఇతరస్య పూర్వ స్యాన్యనిష్టఫలత్వా సామ్య దేవమ్ - అన్వేషవివాశో. విద్యానుగుణస్యత్య పృష్ట్యన్నారోగ్యాది ఫలస్య శరీరపాతా దూర్ధ్వ మనిష్టత్వా దక్షేషః, ౧

ఉత్తరపూర్వాస్యయో ర్విద్యయా ఆశ్లేషవినిశాపుక్తా - ఇతరస్య - పుణ్యస్యాపి ఏవమ్ - † ఉక్తేన న్యాయేనా శ్లేషవినిశో విద్యయా స్యాతామ్ - † విద్యాఫలవిరోధితవసామాన్యా ద్వ్యవదేశాచ్చ. † భవతి చ వ్యవదేశః † ఉభే సుకృతదుష్కృతే నిర్దిశ్య * ౧ సర్వే పాప్తానోఽతో నివర్తన ఇతి, * ౨ † తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుత ఇతిచ. ముముక్షో రనిష్ఠఫలత్వా త్సుకృతస్యాపి పాప్తశబ్దేన వ్యవదేశః. [౧|| ఛాం-౮-౪-౧. ౨| కౌషీ-౧-౪.]

† సుకృతస్యాపి శాస్త్రీయత్వా, తత్ఫలస్యకేమాంచి దిష్టత్వదర్శనాచ్చ విద్యయా అవిరోధశక్త్యాం నివర్తయితు మతిదేశః.

† నను విదుషాః సేతికర్తవ్యతాకోపాసననిర్వృత్తయే పుష్ట్యాన్నిదిఫలానీష్టాన్యేన కథం తేషాం విరోధా ద్వినిశ ఉచ్యతే. తత్రాహ పాతేత్సితి - శరీరపాతేతుతేషాం వినాశః. శరీరపాతా దూర్ధ్వంతు విద్యానుగుణద్వష్టఫలాని సుకృతాని నశ్యంతీత్యర్థః.

ఇతరాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫|| సూ. అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధే. ౧.

† బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తేః పూర్వోత్తరభావినో సుకృతదుష్కృతయో రశ్లేషవినిశాపుక్తా. † తతః పూర్వభావినోః ప్తానూఽతో నివర్తన ఇతితి క్రూయతే సచేత్ - పాపశబ్దస్య నిషిద్ధమాత్రపరతయా వాక్యయోః దుష్కృతమాత్రాశ్లేషవినిశపరత్యా స్మి సుకృతాశ్లేషవినిశసమ్యవసే. అవగమయితిచేత్ - పాపశబ్దస్య విద్యావిరోధిఫలకర్తవ్యత్వేన వాక్యయో సుకృతదుష్కృతాశ్లేషవినిశపరత్యా పూర్వోత్తరసుకృతయో రశ్లేషవినిశసమ్యవసే. * † ఏవంశబ్దం వ్యావర్త్యే (ఉక్తేనేతి) † ఉక్తం న్యాయం విమృశ్యేతి (విద్యాఫలతేతి) † ఏవంశబ్దేన పూర్వ సూత్రానుకృత్యవ్యవదేశశబ్దార్థముపపాదయతి (భవతిచేతి) † పుణ్యస్యాపి పాప్తశబ్దవాచ్యత్వే క్రుతిం దర్శయతి (ఉభే ఇతి) ఉభయోః పుష్కగభిధానే క్రుతి మాహ (తత్సుకృతేతి).

† అతిదేశస్యాధికాశక్త్యామాహ (సుకృతస్యేతి).

† సూత్రబ్రహ్మవర్తనస్య శక్త్యామాహ (సర్వేతి) విద్యానుగుణద్వష్టఫలాని తిష్ఠించేత్ - తాని శరీరపాతాదూర్ధ్వం నశ్యంతీత్యర్థః.

పరేచాపరేచ - పాతేత్సితి సూత్రబ్రహ్మ మేనం వ్యావర్త్యే - ఆశ్లేషవినిశానిర్ధేదేహపాతే ముక్తి రవశ్యంభావీ - తుభద్దోఽవధారణ ఇతి

తన్నిన్మయోజనమ్ - సర్వవ్యవధికవిరపే మోక్షస్య పక్ష్యమాణప్రకారేణ నిస్సంశయత్వాత్, సర్వప్రారబ్ధకర్తృసమీక్షయేనతి దేహపాతే మోక్షస్య ప రితనాధికరణవిరుద్ధత్వాచ్చ. అశ్యేత్సేనేనాధికరణేనాశ్లేషమాత్రాతిదేశః - న వినిశాతిదేశ ఇతి నదన్తి. తదయుక్తమ్ - వినిశాశ్రమణరూప పేతో రసిద్ధత్వాత్, పాప్తశబ్దస్యైవైవైవాభివృద్ధిసాధనత్వేనాచిత్సేవపాదనాచ్చ. దేహాన్తే జ్ఞాతిభిః పరిగ్రహే దివినిశ ఇతిచన్త - ద్విషడ్భిః పరిగ్రహేణ దుష్కృతస్యవ్యవినాశ ప్రసక్త్యాత్. సుకృతస్యాశ్లేషో నామ - కామ్యకర్తృగణచ్యుతత్వేతి. పశ్చిపావనత్వాదిలక్షణమాహ త్వస్యగు విద్యయా విరోధాభావా న్నాశ్లేషః. ఏవం స్యపాదుర్థ్వప్రభావితం జ్ఞానఫలం నిరూపితమ్ - కదా తస్మి నైయోగికఫలం సుకృతదుష్కృతప్రపంచా మిత్త్యేక్షయా మాహ పాతేత్సితి - దేహపాతపేతేర్థ్యర ఇత్యాచుః. పాతేత్సితి వ్యాఖ్యాన మనుపపన్నమ్ - నిష్కలత్వాదేవ. తచ్చ సామ్యురాయ ఇత్యత్ర ప్రాగుక్తత్వాత్. అపేక్షితాకథనంచ - భాష్యోక్తశక్త్యా యోః పరిహరణీయత్వాత్. అతో యథాభావ్యమేవధరి.

ఇతరాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫|| సూ. అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధే. † అనావర్తనస్యేతి (బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తేతి) † (తతః పూర్వభావినోః) బ్రహ్మ

(నే-సా). విద్యాధికారేః పూర్వకృతే పుణ్యపాపే ఫలదానాయప్రవృత్తే ఏవ వివశ్యతః, "తస్య తావ దేవ చిరమ్" ఇతి శరీరపాతావధిక్రమతే. (నే-సీ). విద్యోత్పత్తేః పూర్వకృతయోః పుణ్యపాపయో రవిశేషేణ వినాశః. ఉతానారబ్ధకార్యయోరేవ సంతయి. "సర్వే పాప్తానః ప్రమాదాన్తే" ఇతి విశేషభావా దవిశేషేణేతి పూర్వోపపత్తిః. రాధాప్రస్తు "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ నమ్యేన్యే" ఇత్యు త్పన్న విద్యస్యాపి శరీరపాతావధిక్రమతే, సర్వవినిశే శరీరసిద్ధిమనవత్తే, శ్చనారబ్ధకార్యయోరేవ వినాశః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్, ౧.

సుకృతదుష్కృతయోః కి మవిశేషేణ వినాశః - ఉతానారబ్ధకార్యయారేవేతి విశయే - * ౧ సర్వే పాప్తానః ప్రమా
యస్త ఇతి విద్యాఫలస్యావిశేష శ్రవణా, ద్విద్యోత్పత్త్యుత్తరకాలభావిన్యాశ్చ శరీరస్థితేః కులాలచక్రభ్రమణాదివత్సంస్కార
వశా దపుష్పపత్తే రవిశేషేణ. [౧౧ - ఛాం - ౫ - ౨౪ - ౩.]

ఇతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే - అనారబ్ధకార్యేవమతుపూర్వే ఇతి - విద్యోత్పత్తేః పూర్వే సుకృతదుష్కృతే అనారబ్ధకార్యే -
అప్రవృత్తఫలే ఏవ విద్యయా సశ్యతః. కుతః. అదవధేః - * ౧ తస్య తావదేవ చిరం యావత్ సువిమోక్షే అథ సమ్మ
త్స్య ఇతి శరీరపాతవిశవచ్చావధిశ్రుతేః. నచ పుణ్యాపుణ్యకర్మదన్యభగవత్ప్రీతివ్యతిరేకేణ శరీరస్థితీ హేతుభూతసంస్కా
రసద్భావే ప్రమాణమస్తి. [ఛాం - ౬ - ౧౪ - ౨.]

అనారబ్ధకార్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬౧ సూ. అగ్ని హోత్రాదితుతత్కార్యయైవ తద్దర్శనాత్. ౧.

† ఇతరస్యాప్యేవ మనంక్షేష ఇతి విద్యాబలా తుకృతస్యాప్యసంక్షేష ఉక్తః. అగ్ని హోత్రాదీనాం నిత్యమైతి కానాం

విద్యోత్పత్తిపూర్వభావినా రిభిర్భిః. కిం పూర్వే సుకృతదుష్కృతే అవిశేషేణ సశ్యతః - ఉతానారబ్ధఫల. కిం * సర్వే పాప్తానః ఇతి సర్వశబ్దస్యా
రస్యానుకోఽహో న్యాయ్యః - ఉత * తస్య తావదితి విశిష్టసుత్యనుకోఽధః. కిం కులాలచక్రభ్రమణాత్ కర్తవినాశే సంస్కారేణ శరీరధారణ ముప
పద్యతే - నేతి. కి మిశ్వరప్రీత్యప్రీతివ్యతిరేకేణ సంస్కారకల్పనాయాం ప్రమాణ మస్తి - నేతి. అప్తిచేత్ - తేన శరీరధారణోపపత్తేః సర్వశబ్దస్యా
రస్యానుకోఽహో న్యాయ్యత్వా దవిశేషేణ సశ్యతః. సచేత్ - సంస్కారేణ శరీరధారణాయాగాత్ విశిష్టసుత్యనుకోఽహో నారబ్ధఫల ఏవ సశ్యత
ఇతి సిద్ధ్యతి.

సర్వవిధ్యాత్వవాదినా మిద మధికరణం విరుద్ధమ్ - ప్రారబ్ధకర్మశోఽపి మిథ్యాత్వేన బాధాత్ స్థిత్యనుపపత్తేః. ద్విచంద్రిక్షానవైవమ్యం
ప్రాగేత్రాక్తమ్. ప్రవృత్తీఫలస్య కర్మణః కులాలచక్రవేగవదైరాశే ప్రతిబద్ధానమ్బున ఇత్యపి దురుక్తమ్ - స్వాత్మకులాలచక్రభ్రమణాత్ - ద్వితి
యక్షణే ప్రబోధేనతి తిద్యేగస్య బాధితత్వదర్శనాత్. సంస్కారా ద్దేహధారణం చేత్ - క్షీణాయుషా మవిదుమనుపి దేహధారణం స్వాత్.

అనారబ్ధకార్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬౨ సూ. అగ్ని హోత్రాదితుతత్కార్యయైవ తద్దర్శనాత్. † అవాప్తరసద్ధితిమాహ (ఇతరస్యాపీతి) ఉద్ధృతరేతస్సగ్ని హోత్రాదితై
రశేత్కృతదర్శనాత్ అన్యద్వికేతసామపి తన్నైరశేత్కృతకార్యాయాం సర్వాపేక్షేతి నూత్రమ్. యజ్ఞాదే రాశ్రమధర్మత్వే విద్యాజ్ఞత్వేన నిత్య
నిత్యసంయోగవిరోధపరిహారార్థం సహకారత్వేనచేతి నూత్రమ్. సుకృతఫలాన్వేషా దననశ్చేయత్వశ్చాపరిహారార్థం అగ్ని హోత్రాదితి
నూత్రమ్. ఏవం నూత్రాణా మపానిరుక్త్యావశేషా మశ్చావిశేషేషు నూత్రాణా ముత్థానా త్నముచ్చయవాదో నిరవకాశః. కి మగ్ని హోత్రాద్యా
శ్రమధర్మో విరుషః కార్యజ్ఞేషా దననశ్చేయః - ఉతానశ్చేయః. కి మజ్జేవవచసం సర్వసుకృతవిషయమ్ - ఉత విద్యాజ్ఞాశ్రమధర్మత్వసంకృత
విషయమ్. కిం విద్యత్సమృద్ధ్యాశ్రమధర్మస్యాపి ఫలం విద్యావ్యతిరిక్తమ్ - ఉత విద్యైవేతి. వ్యతిరిక్తంచేత్ - అన్వేషవచసస్య సర్వసుకృతవిషయ
తయా కార్యజ్ఞేషా దననశ్చేయతా. విద్యైవ ఫలంచేత్ - అన్వేషవచసస్య విద్యత్సమృద్ధ్యాశ్రమధర్మత్వసంకృతవిషయత్వేన కార్యజ్ఞేషాభావా దననశ్చే
యతా. † పూర్వపక్షమాహ (ఇతరస్యేత్యాదిని).

౧౬౩ సూ. అగ్ని హోత్రాదితు తత్కార్యయైవ తద్దర్శనాత్. ౧.

(నే-సా). అగ్ని హోత్రాద్యాశ్రమధర్మ, విద్యోత్పత్త్యాభ్యాంకార్యయైవ అప్రయాణా దననశ్చేయమ్ "తమేతం వేదానవచసేన" ఇత్యాదిని
విద్యోత్పత్తికార్యత్వేన హోత్రమధర్మస్య ద్విభుక్తమ్. ౧.

(నే-చీ). అగ్ని హోత్రాద్యాశ్రమధర్మః కిం విరుషోఽననశ్చేయః. - ఉత నేతి సంశయః. సుకృతదుష్కృతయో రన్వేషవినాశాభిధానా
దాశ్రమధర్మస్యాపి సుకృతత్వసామ్యేన కార్యజ్ఞేషా, దననశ్చేయ ఇతి పూర్వసిద్ధిః పక్షః. రాధావస్తు - అశ్రమధర్మస్యకు విద్యోత్పత్తిరేవ కార్యమితి
తత్కార్యయైవాననశ్చేయః. దృశ్యతేహి "తమేతం వేదానవచసేన బ్రాహ్మణా వివిదిషు" ఇత్యాదిని విద్యోత్పత్తికార్యత్వమ్. విద్యాదాత
యాణా దహరహరభ్యాసాధేయాతిశయోత్పాద్యైవ. నూత్రంచ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

స్వాశ్రమ దర్శనానుపి సుకృతత్వసామాన్యేన తత్ఫలస్వాక్షేపా దనిచ్చతోఽననుష్ఠానే ప్రాప్త ఉచ్యతే.

† అగ్ని హోత్రాదిత్వేతి - తుశబ్ద సుకృతాన్తరేభ్యో విశేషణార్థః. అగ్ని హోత్రాద్యాశ్రమధర్మాః ఫలాక్షేపా సమ్మవా దనుష్ఠేయా ఏవ. తదసమ్మవశ్చ తతాఽర్హారథ్యాజ్ఞేమామ్. విద్యాభ్యుక్తార్హయవహి విదుషోఽగ్ని హోత్రా వ్యనుష్ఠాసమ్. కథ మిద మవగమ్యతే - తద్వర్జనాత్ - దృశ్యతేహి * ౧ తమతం వేదానుచచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్వి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేత్యాదినాఽగ్ని హోత్రాదీనాం విద్యాసాధనత్వమ్. † విద్యాయాశ్చాప్రయాణా దభ్యా సాధేయాతిశయాయా అపారహుత్వాద్యత్వా త్తదుత్పత్త్యర్థ మాశ్రమకర్తావ్యహరహరనుష్ఠేయమేవ-అన్యథాఽశ్రమ కర్తలోపే దూషితాంతఃకరణ్య విద్యోత్పత్తిరేవ న స్యాత్. [౧|| బృ - ౬ - ౪ - ౨౨.]

† యది అగ్ని హోత్రాదిసాధుకృత్యా విద్యోత్పత్త్యర్థాః, విద్యోత్పత్తేః ప్రాప్తీనంచ సుకృతమ్.

* ౨ యావ త్సమ్మాత ముషిత్యా * ౩ ప్రాప్త్యాంతం కర్తవ్య ఇత్యనుభవేన వినష్టమ్, భుక్త శిష్టంధ ప్రారబ్ధఫలమ్ - * † సుహృదస్సాధుకృత్యా మిత్యన్యో విషయః. తత్రాహ.

౧౭|| సూ. అతోన్యాపి హ్యేకేమాముభయోః. ౨.

అతః అగ్ని హోత్రాదిసాధుకృత్యాయాః విద్యోత్పత్త్యర్థాయాః అన్యాపి - విద్యాధిగమా త్పూర్వోత్తరయో రుభయోరపి పుణ్యకర్తవ్యోః ప్రబలకర్తృ ప్రతిబద్ధఫలాసాధుకృత్యాఽనన్తా సమ్మవత్వేన - తద్విషయ మిద మేకేమాం శాఖ నాం వచనమ్ * ౪ తస్య పుత్రా దాయ ముపయన్తి సుహృద స్సాధుకృత్యామితి విద్యయాఽక్షేపవినాశశ్రుతిశ్చ తద్విషయా. [౨|| ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౫. ౩|| బృ - ౬ - ౪ - ౬ - ౪|| .]

† రాధానస్తు (అగ్ని హోత్రాదిత్వేతి) † తస్మి నకృవనుష్ఠేయ మిత్యేకతా (విద్యాయాశ్చేతి).

† ఉత్తరమాత్రస్య శక్త్యామాహ (యద్యగ్ని హోత్రాదీతి). † (సుహృదస్సాధుకృత్యామిత్యన్యోవిషయఇతి) ఉత్త రపాపకృత్యాయాఃసాగభుక్తఫలత్వాత్, ప్రాబ్ధఫలత్వాభావాత్, విద్యార్థత్వాభావాచ్చ, * ద్విషంతః పాప కృత్యా మిత్యన్యోత్తరార్థం విషయ స్సాధుకృత్యా మిత్యా సుహృద స్సాధుకృత్యా మిత్యన్యో విషయ ఇత్యుక్తమ్.

౧౭|| సూ. అతోన్యాపి హ్యేకేమాముభయోః. భుక్తమ్, భుజ్యమానమ్, భోక్తృమానమ్, ప్రతిబద్ధఫలం చేతి వివిధం కర్తృ. క్షత్ర పూర్వ కృతమ్, పశ్చాచ్ఛ పుష్ట్యన్నాది హేతోః కృతమ్, ప్రతిబద్ధఫలం కర్తృస్తి-తద్విషయా * సుహృద స్సాధుకృత్యామితి శ్రుతి రక్షేపవినాశశ్రుతిశ్చేత్యర్థః

౧౭|| సూ. అతోన్యాపి హ్యేకేమా ముభయోః. ౨.

(నే-సా). “౪ తస్య పుత్రా దాయ ముపయన్తి” “౪ ద్విషంతః పాపకృత్యాం సుహృద స్సాధుకృత్యామ్” ఇత్యాదివచనస్సాగ్ని హో త్రాదీ రన్యాయాదికాల ప్రపుత్రా సాధుకృత్యా ప్రబలకర్తృప్రతిబద్ధఫలా, ఉత్తరా పుష్ట్యన్నాదివిద్యావసుఖఫలా ప్రతిబద్ధాచేతి పూర్వోత్తరకృత యో రుభయో రన్యస్త్యేవ విషయః. ౨.

(నే-పి). యద్యగ్ని హోత్రాది సాధుకృత్యా విద్యోత్పత్త్యర్థా, పూర్వకృతావ సాధుకృత్యా అనుభూత

ఫలా ప్రారబ్ధఫలావ, “సుహృదస్సాధుకృత్యామ్” ఇత్యన్యో విషయః క ఇత్యాశక్త్యావహ.

అతః-అగ్ని హోత్రాదిసాధు కృత్యాయాః అన్యాపి విద్యాధిగమాత్ పూర్వోత్తరయోః పుణ్యకర్తృణాం రుభయోశ్చ కార్యదికాపుష్ట్యన్నా ద్యర్థతయా విదుషోఽనుష్ఠితా, విద్యోత్పత్తేఃపూర్వం కృతాఽనాదికాలవపుత్రావ, ప్రబలకర్తృప్రతిబద్ధఫలా సాధుకృత్యా స్తిహి! అత ఏకేమాం శాఖనాం “౪ సుహృద స్సాధుకృత్యామ్” ఇతి వచనం తద్విషయమ్. విద్యయాఽక్షేపవినాశశ్రుతిశ్చ తద్విషయా.

† అనుష్ఠితస్వాపి కర్తాః ఫలప్రతిబంధసమ్మవం † పూర్వోక్తం స్మరయతి.

౧౦॥ సూ. † యదేవ విద్యయేతిహి. ౩.

* ౧ యదేవ విద్యయా కరోతి - తదేవ వీర్యవత్తర మిత్పుద్గీభవిద్యాయాః క్రతుఫలాప్రతిబంధ ఫలత్వవచనేనానుష్ఠితస్వాపి కర్తాః ఫలప్రతిబంధ సుచ్ఛవ్యతేహి. అతో విదుషోఽనుష్ఠితప్రతిబంధఫలవిషయమ్ * ౨ సుహృదస్సాధుకృత్యామితి శాట్యాయనికమ్.

[౧॥ ఛాం-౧-౧-౧౦. ౨]

అగ్ని హోత్రాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

† ఆనన్తరమౌతసద్గతిమానా (అనుష్ఠితస్వాపితి). † (పూర్వోక్తం స్మరయతి) పుష్కల్యప్రతిబంధఫలమితి నూతనే కఙ్గోక్త మత్ర స్మరయతీత్యర్థః.

౧౦॥ సూ. † యదేవవిద్యయేతిహి. (సూచ్యతేహితి) అయం హిశబ్దః పుష్కల్యప్రతిబంధఫల మిత్కృత హిశబ్దసమ్మేషపద్ధతిసన్నిధిద్యోతకః. - కింతువపాదితప్రసిద్ధివ్యోతకః.

పరేతు - తత్కార్యయేతి - జ్ఞానస్య యత్కార్యమ్ - మోక్షః - తదర్థమితి వ్యాఖ్యానం - జ్ఞానకార్యస్య మోక్షస్య కర్తౌకార్యత్వం విద్యోత్పత్తివ్యాప్త్యేత్యవచారికమితి వదన్తి. తతో వరం జ్ఞానాఖ్యకార్యయేతి వ్యాఖ్యానమ్. ఉత్పన్నే నమ్యుగర్భనే విదుషాః క్షాప్త్యవశ్యత్వాభావా ద్విద్యాయాః ప్రాగనుష్ఠితకర్తవ్యమయం తత్కార్యార్థత్వాభిధానమ్. యద్యా - నగుణవిద్యాను కర్తవ్యత్వానతిపుత్రే భిద్యోత్పత్తావపి తస్యాగ్ని హోత్రాదిసమ్మవాత్ తద్విషయ మితిచాహుః. తదపి - నమ్యుగర్భనవతామపి ప్రత్యహ మస్తాకరణశుద్ధ్యర్థ మగ్ని హోత్రాదే రనువర్తనీయతాయాః * నఖలేషం వర్తయ న్యావదాయమ మితి శ్రుతిసిద్ధత్వాత్, నగుణనిర్గుణవిద్యావిభాగస్యాప్రామాణికత్వాచ్చానువచనమ్. అతోఽన్యాపీతి - సాధుకృత్యావాక్యం కామ్యవిషయ మిత్యాహుః. యదేవ విద్యయేతి సూత్ర మధికరణాన్తర మాహుః - * తేనాథా కురుతః యత్సేవదేవం వేద యశ్చ నవేదేత్పుద్గీభావిద్యాసంయుక్త మనయుక్తంచ కర్త. తత్ర విద్యాసంయుక్తం కర్తవ్యప్రకృప్తమ్. * బ్రాహ్మణాయ దద్యా దిత్కుక్తత్యేపి * విద్యాం ప్రతపతే దద్యా న్మమూర్ధ్వాయేతి విశిష్టవిషయత్వసిద్ధితే * యజ్ఞే నేత్యవిశేషోక్తేపి విద్యాసంయుక్తవిశిష్టకర్తవ్యమయత్వసిద్ధిద్వే భిద్యాసంయుక్తకర్తవ్యమయం జ్ఞానార్థత్వమితి పూర్వపక్షం కృత్వా - * తదేవ వీర్యవత్తరమితి శ్రవణా ద్విద్యావిధురవ్యక్తిర్యవత్త్వమాత్రం గమ్యత ఇతి తావదుపకారచేతుత్వా దవిశేషేణాసంయుక్తమపి కర్తవ్యజ్ఞానార్థ మనుష్ఠేయమితి సిద్ధాంతయన్తి. తదయోక్తమ్ - * యజ్ఞే నేత్యవిశేషశ్రవణా ద్యేదానువచనదానాదీనామివ విద్యావిధురవ్యక్తయజ్ఞస్య జ్ఞానార్థత్వప్రతిపేక్షః. యజ్ఞవైన్యవ హ్యుక్తాశ్రయోపాసనమ్ - సదానాదేః. * బ్రాహ్మణాయేత్కుక్తేపి విలక్షణసాప్రసిద్ధిసదిత్య్యయోక్తమ్ - * దాన మశ్రోత్రియే యథా * అశ్రోత్రియే క్రాద్ధ మధీత మృతత మిత్యాదివిషయవనాన్తరవాసితమనన్యస్యతదైకార్థ్యాద్విశేషవిషయత్వప్రతిపేక్ష-వతువచనాన్తరనిరపేక్షా. ఇహతువాక్యాన్తరేణవిద్యావిధురయజ్ఞస్యజ్ఞానార్థత్వప్రతిపేక్షాదర్శనాత్ యజ్ఞవిశేషవిషయప్రతిత్యభావ ఏవ-యథా*స్వర్గకామో యజేత* యజ్ఞేన దేవేభ్యః ఇత్యాదిభి విద్యాసంయుక్తయజ్ఞా ప్రతిపేక్షః. అతః పూర్వపక్షానుకూలా దనారమ్భణీయతేవ. —ఆపరేతు - తత్కార్యయేతి - అపవర్గాయేతి సమచ్ఛయపర మాహుః. తదయోక్తమ్-జ్ఞానకర్తవ్యమయస్యాప్రామాణికత్వాత్. తేన యదేవవిద్యయేతి సూత్ర ముక్తేషిత, తదయోక్తమ్ - యదా పరోక్తయోజనైవ న్యూత్ తదా హ్యుత్కర్తవ్యమ్ - ప్రతిబంధకర్తవ్యోతసహాసప్రయోజనసద్భావా దవరేణం మతిమాన్ద్యమేవ తేన ద్యోతితమ్. —సమచ్ఛయప్రామాణికత్వదోషాఽన్యేసామపి తుల్యః. అన్యేతు - విద్యా

౧౦॥ సూ. యదేవవిద్యయేతిహి. ౩.

(నే-సా). “౧ యదేవ విద్యయా” ఇత్యత్ర ఫలప్రతిబంధాఽపి తిహ్యుక్తమ్. ౩.

(నేదీ). అనుష్ఠితస్య కర్తాః ప్రబలకర్తప్రతిబంధసమ్మవం పూర్వోక్తం స్మరయతి.

ఉక్తం పుష్కల్యధివిద్యాయాః తతోః కర్తాన్తర ప్రతిబంధాభావః ఫలమితి. అతః ప్రతిబంధఫలసాధుకృత్యవైన్యవ సుహృదస్సాధుకృత్యామితి. ౩.

౧౯॥ నూ. భోగేన త్వితరే త్వయిత్వానంతరం సమ్మద్యతే. ౧.

యయోః పుణ్యపాపయో రక్షేషవివాశాపుక్తా - తాభ్యా మితరే ఆరభకార్యే పుణ్యపాపే కిం విద్యాయోనిశరీ రావసానే - ఉత తచ్చరీరావసానే శరీరాంతరావసానేవేత్సవియమితి సంశయే - * ౧ తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నువిమోక్ష్యే ఇతి తచ్చరీరవిమోక్షావసానత్వ శ్రవణా త్తదవసానే. [౧॥ ఛాం - ౬ - ౧౪ - ౨.]

సహకారణం కర్తృణాం విద్యయా ప్రహణసమ్మవివాశావాత్ విద్యాధిగమా త్పాప్త్యానంతరమపి విద్యాధిగమితత్వేనాత్మికకర్తృత్వ మయ మిద మధికరణం వ్యాచక్షతే. రాజనియోగానుష్ఠాయినాం సమాప్తప్రాప్తివత్సాధికారాధానా మప్యగ్ని హూత్రాదీనా మపనగ్తోఽనాంతర ఫలం భవితీత్యవహణవితి సిద్ధాంతం ని. ఖై య ఆత్మసమేవ భోగ ముపాస్తే సహస్య కర్తృత్వవశాత్తే నచన మత్ర ప్రమాణం ని. * యస్యకు ఖలు సంస్కారాణా మేకదేశోఽప్యప్రామాత్తనజా ఆధ న బ్రహ్మం స్థాయజ్యం పాలోక్యం చ గచ్ఛతీతి గచ్ఛనస్కారాదే రవనగర్భత్వవిషయస్థృ త్యుపబంధితత్వా త్పాప్తి గమ్యతీత్యావగర్భత్వసిద్ధిరీతి. తదయం క్తమ్ - ఉపాప్త్యవచనస్య విద్యాధిగమాత్పాప్తిగమ్యతీతకర్తృత్వవిషయత్వే స్వరసతః ప్రామాణ్యాభావాత్, కథంచి దాపాద్యమానస్యనుపపన్నత్వాచ్చ. కర్తృత్వమమతాఫలవిషయత్రివిధత్వాభావే కర్తృత్వేనాంతరార్థత్వయోగా, ద్వేదాన్తజ్ఞానాత్పాప్తిం త్రివిధపరిత్యాగాను సమత్వేన తదానుష్ఠితస్యావగర్భత్వయోగాత్. విద్యాసహకారణం కర్తృత్వవిద్యయా ప్రహణాశక్తేతి చేన్న-అక్షేపవివాశప్రతిబలేన విద్యాసహకారత్వనిశ్చయస్య ప్రతిబద్ధత్వే త్రివిధమయశ్చ తే రర్థవాదత్వాశ్రయణోపపత్తే. పరవిద్యాకార్యమపి జనయన్తి యజ్ఞాదయః - కింపున స్వర్గమిహి ప్రోతుం శక్యమ్, అతిః ప్రాగనుష్ఠితవిషయత్వ మనాద్యత్వ విస్తృత్యుద్భావశ్రమగర్భ విషయత్వాశ్రయణం యుక్తమ్. అతీఽన్యతీతిమూలే ప్రహణవచనం వినియోగవచనం కార్యవిషయ మిత్యుక్తే - మోక్షార్థం కర్తృత్వ ప్రసీయతే - కిం తస్య బ్రహ్మయూ త్తమనగచ్ఛతీ - ఏవం కార్యని విజ్ఞానానివ దేహస్తే ప్రసీయస్తే - నిత్యాని విజ్ఞానాని విద్యాని స మనగచ్ఛతీతి కర్తృత్వజ్ఞానేషు చ విభాగ ముక్త్యా - నిత్యాని విజ్ఞానాని ససప్తీతి శక్త్యా మాపాద్య - తత్పరిహరణం యదేవ విద్యయేతి సూత్రం వ్యాచక్షతే - కర్తృత్వమధ్యస్థ ర్థం విజ్ఞానం హి విహితమ్ తత్ర కార్యకర్తృత్వమధ్యస్థర్థం విజ్ఞానం ప్రసీయతే - మోక్షార్థకర్తృత్వమధ్యస్థర్థం విజ్ఞాన మనగచ్ఛతీతి. ఆత్ర బ్రూమః - మోక్షార్థం కర్తృ విద్యాని స మనగచ్ఛతీత్యేత న్మయోఽభిరూపదేహపాతే - ఉత తద్వ్యతిరిక్తదేహపాతే. ప్రథమే కర్తృ నాయం విభాగః - జ్ఞానకర్తృ సముచ్చయస్య నిరస్తతయా విద్యోత్పాదనమాశ్రయతార్థస్య కర్తృత్వ మోక్షార్థ మనగచ్ఛతీతి మనవపత్తే. ద్వితీయేకు - కృత్సేనుకృతదుష్కృతప్రహణా భావాత్ కార్యం కర్తృ ప్రసీయతే - మోక్షార్థ మనగచ్ఛతీతి విభాగోఽనుపపన్నః. యతః కర్తృణాం విద్యాధిగమేన - సమోక్షార్థత్వమ్ - అతఏవ మోక్షార్థకర్తృత్వమధ్యస్థర్థం విజ్ఞాన మనగచ్ఛతీ - కార్యకర్తృత్వమధ్యస్థర్థం విజ్ఞానం ప్రసీయతే ఇతి చ విభాగోఽనుపపన్నః. సమ-ముయోఽభిరూపేతర దేహపాతేఽపి విద్యాజ్ఞ కర్తృత్వమధ్యస్థర్థం విజ్ఞాన మనగచ్ఛతీ - ఇతర త్ప్రసీయతే ఇతి విభాగవరం సూత్రం స్థానితి చేత్. చరమదేహపాతాత్పూర్వ మతేషమకృతదుష్కృత ప్రహణాభావేన సుకృతసమ్మధ్యస్థజ్ఞానస్యాపి ప్రహణాయోగాత్. ఉపకార్యమ గమాననగమానుగణో హ్యవకారకాను గమాననగమా. అతఏవహి మోక్షార్థకర్తృత్వమధ్యస్థర్థవిజ్ఞానానుగమ స్తయోగాత్పేక్ష్యతే. అతః త్రివిధఫలనాదుకృత్యోపపాదన మాకాక్షీతమితి తత్ప రత్వమేవ సూత్రస్య యుక్తమ్.

అగ్ని హూత్రాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౯॥ నూ. భోగేన త్వితరే త్వయిత్వానంతరం సమ్మద్యతే. నష్టతిః స్ఫుటా. ఆరభకార్యే పుణ్యపాపే కిం విద్యాయోనిశరీరావసానే - ఉత తచ్చరీరావసానే దేహాంతరావసానేవేత్సవియమితి. కిం * తస్య తావదితి చాక్యం విద్యాయోనిశరీరావసాన మవగమయతి - ఉత శరీర మత స్త్రీకృత్య ఫలభోగావసాన మవగమయతి. ప్రథమే - విద్యాయోనిశరీరావసానత్వమ్. ద్వితీయేత్సవియమితి.

(నే పా). ఆరభకార్యయోః పుణ్యపాపయో ర్యత్ఫలమ్, తత్ ఏకశరీరావసాన మనేక శరీరావసానంపా భుక్త్యైవ తదంతరం బ్రహ్మసాప్నోతి. ఇతి క్రిష్ణగవద్రామానుజవిరిచితే వేదాంతసారే, చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః. (చేదీ). ఇతరే - ఆరభకార్యే పుణ్యపాపే, కిం విద్యాయోని శరీరావసాన ఏవ విసత్త్యే. ఉత తచ్చరీరావసానే శరీరాంతరావసానేవేత్స వియమితి సంశయః. “౧ యావ న్నువిమోక్ష్యే అథ నమ్మత్యే” ఇతి నమ్మత్యే శ్చరీరవిమోక్షవిశిష్టమాశ్రయతే తచ్చరీరావసాన ఇతిపూర్వగిసత్య, రాధాన్తస్తు - ప్రారభ్యపయోః కర్తృత్వః భోగేనైవ త్వయితవ్యత్వాప్రాయోః “౧ యావ న్నువిమోక్ష్యే అథ నమ్మత్యే” ఇత్యుచ్యతే-నశరీర మాశ్రయ. కర్తృత్వవిషయా హి బద్ధమాత్. అతః ప్రారభ్యపతే పుణ్య పాపే యావతా శరీరేణ సమాపనీయ తావత త్వయిత్వా అథ నమ్మత్యే ఇత్య వియమ ఏవ. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరిచితే శ్రీవేదాంతదీపే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే-భోగేనత్వేతి తుశ్చబ్జః పక్షవ్యాప్తత్వద్వయః. ఇతరే - ఆరబ్ధకార్యే పుణ్యపావే స్వారబ్ధఫల భోగేన క్షయత్యా తత్ఫలభోగసమాప్త్యనంతరం బ్రహ్మ సమ్యద్యతే. తేన పుణ్యపావే ఏకకరీరభోగ్యఫలేచేత్ - తచ్చ రీరావసానే సమ్యద్యతే - అనేకకరీరభోగ్యఫలేచేత్ - తదవసానే సమ్యద్యతే - భోగేనైవ క్షయతవ్యత్వా దారబ్ధఫల యోః కర్తవ్యః. * ౧ + తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యే ఇతిచ భోగేన తయోః కర్తవ్యః విమోక్ష ఉచ్యతే- దేహావధినియమాశ్రవణాత్. + తదేవం బ్రహ్మవిద్యాయాః ప్రాగనుష్ఠిత మభ్యుక్తఫల మనారబ్ధఫలం పుణ్యపావరూపం కర్మానాదికాలసంచిత ముస్తం విద్యామాహత్వా ద్విసశ్యతి - విద్యారమ్భాత్తరకాల మనుష్ఠితం చ నశ్శేష్యతి. తత్ర పుణ్యరూపం సర్వం విదుషు స్సుహృదో గృహ్లాన్తి - పాపంచ ద్విషన్తఇతి నిరవద్యమ్. [౧॥ ఛాం-౬-౧౪-౨.]

ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

† పూర్వపక్ష హేతుం పరివరతి (తస్యతావదితి) * యావ న్నవిమోక్ష్య ఇత్యత్ర దేహ సదవధిశ్చ వశ్రుతో. * పూర్వో శరీర మకృతం కృతాత్మేత్యత్ర శరీరం శ్రుతమ్. అవధిన్త సత్యతః. శరీర మిత్యేకవచనమపి జాతివిషయమ్ - * ఆశ్వినం శోమశీ విషయా పాపమితి పూర్వబ్ధి స్థపాపశబ్దైకవచనపద్ధత్యభి ప్రాయోగే దేహావధినియమాశ్రవణాదిత్యుక్తమ్. † అన్తివాదే బహుధికరణోక్తార్థస్య సుగ్రహత్వాయాపా (తదేవమితి)

వశతు - అనారబ్ధకార్యే ఇత్యత్ర యదన్వయవర్తితమ్ - తస్య కర్తవ్య ఉచ్యప్రకారం దధ్యయతిచం సూత్ర మిత్యాహుః. తత్ప్రయోజన మాన్యత్వా దదావరణీయమ్ - అనారబ్ధకార్యయోః జ్ఞానదాహ్యత్యేఽభిహితే తదితరయోర్హి భోగేన క్షయః స్ఫుటః. —ఆవశేత - కర్తవ్య స్వావిద్యామూలత్వా, ద్విరుద్యుపవిద్యానిష్పత్తౌ భోక్తృత్వసమ్భవా, ద్విహుశరీరప్రవైకకర్తవ్యో దేహావధిపాథా * తస్య తావదితి శ్రుతివశేన భోగాసమ్భవా, చ్చ ప్రారబ్ధస్వాపి జ్ఞానేనైవ క్షయఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా - * తస్య తావ దిత్యవశేషితస్య కర్తవ్యో జ్ఞానదాహ్యత్వయోగా, ద్విరుద్యుపి సుఖదుఃఖానుభవదర్శనేన ప్రారబ్ధభోగానుభవావిద్యారేణానుప్రత్యే రభ్యవగ ప్రవృత్త్యాత్, * తస్యతావదితి శ్రుతే ప్రారబ్ధసర్వకర్తవ్యయా వధిపరత్వోపపత్తే, ఆతపీన ప్రారబ్ధస్య దేహావధిపాథాజ్ఞానదాహ్యత్వాశ్రయణాయోగా, చ్చ భోగేనైవ క్షయఇతి సిద్ధాన్తయన్తి. తదయ్యుక్తమ్ అనారబ్ధకార్యేవేత్యేతత్సముద్ధిత్యాత్. ఏవాకారాంకోపి ప్రారబ్ధస్య జ్ఞానదాహ్యత్వమ్. తచ్చ * తస్య తావదిత్యవధిశ్రవణేన సమర్థితమ్. అవిద్యా పూర్వకత్వా త్కర్తవ్యత్వస్య - తదభావా ద్భోగానువపత్తిః పరిహరణీయేతిచేత్. యది పా పరిహర్యా - తస్మి తత్రైవ పరిహ ర్తవ్యా-ఇహ సూత్రే పి తత్పరిహరస్యాభిప్రాయకత్వం ఐక్యత్వమ్ - తత్రైవైవ వత్సం యుక్తమ్ - సాధ్యసిద్ధ్యపయోగస్వాదిశిష్టతయా తదావయికారానాం తత్ప్రేవ ఐక్యత్వాత్. యుక్తిరపి నిర్మూలా- * జ్ఞ త్ప్రీతిః ప్రమయాఇతి ముక్తా చరంబవన్లోపసమ్మన్మస్వాపి కర్తవ్యశ్రవణేన తస్మాద్విద్యాపూర్వకత్వా భావాత్. కర్తవ్యభోగాదికర్తవ్యత్వంచాపాధికమితి పూర్వపక్షయుక్తే ద్విరూలతయానారమ్భణీయత్వా. అతః అనారబ్ధకార్య ఇత్యత్ర ప్రారబ్ధస్య భోగవిశాళ్యత్యే సిద్ధే తదవధేతే చిస్త్రీయత్వం యుక్తమ్. —ఆశ్యేతు - ఏకస్వాపి కర్తవ్యో బహుశరీరప్రవత్ససమ్భవాత్, * తస్య తావదిత్య స్య కర్తవ్యయావధిపరత్వోపపత్తే చ్యాపాదీనాం పునర్వస్తదర్శనాచ్చ, విద్యాయోనిశరీరావసానత్వినియమాభావం పూర్వపక్షీకృత్య - విద్యాయోని శరీరావసానే ప్రారబ్ధస్వాపి కర్తవ్యో విరతవ్యాపారత్వా, ద్విరతవ్యాపారస్యానారబ్ధతుల్యత్వేన విద్యానిశాళ్యత్వాత్, * తస్య తావదితి వాక్యస్య తద్దేహావధినియమోపపత్తే, రన్వీపాదీనా మాధికారికత్వా దివిరతవ్యాపారేణ పూర్వకర్తవ్యేన బహుశరీరగ్రహణోపపత్తేష్చ విద్యాయోనిశరీరా వసానత్వం సిద్ధాన్తయన్తి. తదయ్యుక్తమ్ - విద్యాయోనిశరీరపాతే ప్రారబ్ధకర్తవ్యో విరతవ్యాపారత్వే ప్రమాణాభావాత్. ప్రత్యుక్తవ్యాపాదీనాం బహుదేహసంగ్రహ సద్విరుద్ధ ఉపలభ్యతే. తేనాం కర్తవ్యోవిరతవ్యాపారత్వే సమ్ప్రీతివన్నే తదితరేషా మేకస్మి ద్విద్యాయోనిదేహస్తపీన విరతవ్యాపార త్యే కిం ప్రమాణమ్. * తస్య తావ దితిశ్రుతే స్వపిధివశేషాశ్రవణా త్రదేహపాతావధిపరత్వ మనువసన్మమ్. సహి విద్యాయోనే శరీరాద్యావన్న విమోక్ష్య ఇతి క్రూయతే. తస్మా ద్విద్యాయోనిశరీరావసానత్వనియమాభావమేవ సిద్ధాంతికర్తవ్యం.

ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీపరితమలంకవాగ్వీజయసునునా శ్రీరెడ్డిరాజదివ్యాజ్ఞాల్పం వేదవ్యాపాపరామావధేయేన శ్రీమద్వీరదాచార్యపాదసేవా సమధికతశ్రీమద్భగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసా భాష్యవృద్ధయేన శ్రీసుదర్శనమూర్తా విలిఖతాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః. శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

అన్య త్రి, రథచాత్రేతి, సపతికేసపీత్యపి, । ఆదిత్యాద్యధ, చాసీనా, ౭ప్రయాణాదశ్శేచి, ॥ తదధ్యక్షేరస్వాపిచ, ౭నారబ్ధా, ౭గ్నిరత్వపి । భోగేనైకంచ దశచ తురీయ ప్రథమం శ్రీతా॥ .

శ్రీమచ్చత ప్రకాశికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే — ద్వితీయసపాదః.

వాగధికరణమ్.

౧॥ సూ. వాఙ్మనసిదర్శనాచ్చబ్రాహ్మ. ౧.

ఇదానీం విదుషో గతిప్రకారం చిన్తయితు మారభతే. ప్రథమంతావ దుత్కాన్తిన్తి శ్చిన్త్యతే. తత్రేద మ్నామతే * ౧ అన్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి నమ్మద్యతే మనఃప్రాణే ప్రాణజేజసి తేజఃపరస్యాం దేవ తాయామితి. అత్ర * ౧ వాఙ్మనసి నమ్మద్యత ఇతి వాచో మనసి నమ్మత్తిశ్రుతిః కిం వాగ్వత్తిమాత్రవిషయా - ఉత వాగ్విషయేతి విశయే - వృత్తిమాత్రవిషయేతి యుక్తమ్. † కుతః. మనసో వాక్ప్రకృతిత్వాభావా తత్ర వాక్స్వరూపస మ్మత్త్యనమ్మవాత్. వాగాదివృత్తీనాం మనోధీనత్వేన వృత్తినమ్మత్తిశ్రుతిః కథంచి దుపపద్యతఇతి.

౧॥ సూ. వాఙ్మనసిదర్శనాచ్చబ్రాహ్మ. శరీరస్థినిమయేద్విద్యాఫలమ్ - తదుక్తమ్ - అథ గత్యుపక్రమచ్ఛిన్త్యతఇతి పాదసంజ్ఞతి. గతేయ క్రమః. ఉత్కాన్తిన్తి. సా చిన్త్యతే. కి మియం నమ్మత్తి రాగ్వత్తివిషయా - ఉత వాక్స్వరూపవిషయేతి. కిం వాక్స్వరూప ముఖ్యాన్త పరిగ్రహ ఉపపన్నః - నేతి. కి మియం నమ్మత్తి ర్థయరూపా - ఉత వ్యాపారవిప్లవైకసంయోగరూపేతి. ఇన్ద్రియాన్తరసమ్మత్తివిషయం కిం లయపరత్వే ప్యుపపద్యతే - ఉత సంయోగపరత్వపేతి. యదా లయపరత్వే ప్యుపపద్యతే - తదా నమ్మత్తే ర్థయరూపతయా వాక్స్వరూప ముఖ్యాన్తపరిగ్రహయో గా త్సమ్మత్తిస్త్వితివిషయా స్యాత్. యదా సంయోగపరత్వపేతి - తదా నమ్మత్తే స్థయోగరూపత్వేన వాక్స్వరూప ముఖ్యాన్తత్వే త్సమ్మత్తి స్వరూపవిషయా స్యాత్. † (కుతఇత్యాది) కారణేషా లయః-న వాచో మనఃకారణమ్ - తత్ప్రవృత్తైకేన కారణం మనఃఇతి ప్రితివిషయా నమ్మత్తి

౧॥ సూ. వాఙ్మనసిదర్శనాచ్చబ్రాహ్మ. ౧.

(నే-సా). "౧ అన్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి నమ్మద్యతే" ఇతి శబ్దాత్, ఉత్కాన్త మనః ప్రాగేవ వాచ ఉపరతి దర్శనాచ్చ వాఙ్మనసి నమ్మద్యతే - యజ్ఞతఇతి. ౧.

(నే-దీ). "౧ అన్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి నమ్మద్యతే మనఃప్రాణే" ఇత్యాదికోత్కాన్తిన్తి విషయాన్మనయతే. తత్ర కిం వాగ్విషయం మనసి నమ్మద్యతే ఉత వాగ్వత్తిమాత్ర వితి సంశయః. వాచో మనఃప్రకృతిత్వాభావా త్స్వరూపలయన్తత్ర ననమ్మపతీతి వాగ్వత్తి మాత్రాభిప్రాయమితి పూర్వసిద్ధతే. రాధాస్థమ్ - అకారణే నమ్మత్త్యభావస్య వాగ్వత్తావమి తుల్యత్వ దర్శనాత్ "౧ వాఙ్మనసి" ఇతి వాక్స్వ రూపత్వేన నమ్మత్తి. శబ్దాచ్చ స్వరూపమేన నమ్మద్యతే "౧ వాఙ్మనసి నమ్మద్యతే" ఇతి వాక్స్వరూపసమ్మత్తావమి శబ్దః - నమ్మత్తిమాత్రస మ్మత్త. అకారణే లక్షణాభావా త్సమ్మత్తిశబ్ద స్థయోగాభిప్రాయః. మూలం చ వాక్స్వరూపతమ్. ౧. [౧॥ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬.]

ఏవం ప్రాప్తే లభిష్యతే - † వాఙ్మనసీతి వాక్స్వరూపమేవ మనసి సమృద్ధ్యతే. కుతః. దర్శనాత్ - † దృశ్య తేహి వాగ్నియ ఉపరతేఽపి మనఃప్రవృత్తిః. † వృత్తిమాత్రసమృద్ధ్యాపి తదుపపద్యత ఇతిచేత్. తత్రాహ శబ్దాచ్చేతి * ౧ వాఙ్మనసి సమృద్ధ్యత ఇతి వాక్స్వరూపసమృద్ధావేవ హి శబ్దః-సమృత్తిమాత్రసమృద్ధే. సహి తదానీం వృత్త్యుపరమేవా గ్నియం ప్రమాణాన్వరణోపలభ్యతే - యేన వృత్తిమాత్రమేవ సమృద్ధ్యత ఇత్యుచ్చేత. యదుక్తం మనసోవాక్సృకృతిత్వా భావా ద్వాచోమనసి సమృత్తి ర్నీపపద్యత ఇతి - తత్ * ౧ వాఙ్మనసి సమృద్ధ్యత ఇతి పదనా న్నననా వాక్సంయుజ్యతే- నతు తత్ర లీయత ఇతి పరిహర్తవ్యమ్.

[౧॥ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬.]

అ॥ సూ. అతఏవసర్వాణ్యను. ౨.

యతో వాచో మనసా సంయోగమాత్రం సమృద్ధిః - నతు లయః-అతఏవ † వాచ మను సర్వేషా మిద్రియాణాం మనసి సమృద్ధిస్త్రుతి రుపపద్యతే * ౨ తస్మా దుపశాన్తతేజా అపునర్భవ మిద్రియై ర్ననసి సమృద్ధ్యమానైతి.

వాగధికరణం సమాప్తమ్.

5 త్యర్థః. వాగ్విప్రత్యేవాగ్రాశ్రయభూతా - నమనః - అత స్తద్వృత్తి మేతుత్వేరూపవ్యాపారస్య మనసి లయ ఇత్యన్వరస్యాభిప్రాయేణ కథంచి నిత్యుక్తమ్.

† (వాఙ్మనసీతి) వాక్సంయుజ్యత ఇతిపద్యే లక్షణా స్థాత్ -స్వరూపపరత్వేతు నలక్షణా. సమృద్ధి శబ్దో లయవాచీ, సంయోగవాచీచ. లయవాచిత్వే ప్రసిద్ధిప్రామర్యా త్సంయోగవాచిత్వ మన్వరణ మితిచేత్. పూర్వపక్షేణోఽపి లయవాచిత్వ మయ్యుక్తమ్ - ఉపాదానేహి లయః వాగ్విప్రత్యే ర్వాగ్రేవోపాదానమ్ - మున్దు నిమిత్తమ్. ఏవం వాక్సంయుజ్యత ఇతిబద్ధయో రుపయోగమే లాక్షణికత్వాన్వరస్యప్రసంగః పూర్వపక్షే. అస్మా కంతు సమృత్తిశబ్దాన్వరస్యమేవ - సవాక్సంయుజ్యతే విశేషఇత్యర్థః. † (దృశ్యతేహితి) ప్రవృత్తివ్యాపారం మనః - నివృత్తివ్యాపారం వాగ్నియమ్, తత్ర ప్రవృత్తస్యకార్యే మనసి నివృత్తస్యకార్యం వాగ్నియమ్ మన్దతం భవతు మర్శతి - యథా ప్రవృత్తస్యకార్యే దాహణి నివృత్తస్య కార్యోఽగ్నిరన్తర్హిత ఇతిభావః. † (వృత్తిమాత్రేతి) యద్యపి వృత్తస్యకార్యమ్ - తత్తత్ప్రవృత్తస్యకార్యేన న్దతం భవతితి నవ్యాప్తి రస్తి - అతో వృత్తిమాత్రసంపత్త్యాపి వాగ్నియోపరమే మనఃప్రవృత్తిదర్శన ముపపద్యత ఇత్యర్థః. దర్శనాచ్చబ్దాచ్చేతిద్యయన్వేషో హేతుః.

అ॥ సూ. అతఏవసర్వాణ్యను. † (వాచమను) వాచఃపశ్చాదిత్యర్థః.

వాగధికరణం సమాప్తమ్.

అ॥ సూ. అతఏవసర్వాణ్యను. ౨.

(వే-సా). అతః "3 నర్చేద్రియై ర్ననసి సంపద్యమానైః" ఇతిశబ్దాత్, ఉపరతిదర్శనాచ్చ, వాచ మనుసర్వాణీద్రియాణి మనసిచ సంయుజ్యంతే.

(వే-చీ). యతో వాచో మనసి సంయోగమాత్ర ముచ్యతే నతు లయః - అతఏవ తదానీం "౪ సర్వాణీద్రియాణి వాచ మను మనసి సమృద్ధ్యంతే" ఇతి వచనమ్ "౧ వాఙ్మనసి సమృద్ధ్యతే" ఇతి వచన దుపపన్నమ్ "౨ తస్మా దుపశాన్తతేజా అపునర్భవ మిద్రియై ర్ననసి సమృద్ధ్యమానైః" ఇతి. ౨.

౩॥ సూ. తస్యస్య ప్రాణ ఉత్తరాత్. ౧.

తత్ - † సర్వేంద్రియసంయుక్తం మనః ప్రాణే సమ్యక్భూతే - ప్రాణేన సంయుజ్యతే - న మనోవృత్తిమాత్రమ్.

కుతః. ఉత్తరాత్ - * ౧ మనః ప్రాణ ఇతి వాక్యాత్.

[౧॥ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬.]

† అధికాశక్త్యా తు * ౨ అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి నచనా న్ననసోఽన్నప్రకృతిత్వ మవగమ్యతే. అన్న స్యచ * ౨ తా అన్న మసృజనేత్యమ్యయత్వం సిద్ధమ్. * ౩ ఆపో మయః ప్రాణ ఇతి చాష్ట్రీకృతిత్వం ప్రాణస్యైవగమ్యతే. అతో మనః ప్రాణే సమ్యక్భూత ఇత్యత్ర ప్రాణభేదేన ప్రాణప్రకృతిభూతా ఆపో నిర్దిత్య తాను మనస్సమ్యక్ప్రకృతిచా దనే † పరమృరయా స్వకారణే లయఇతి సమ్యక్ప్రవచన ముపపన్నం భవతీతి.

† పరిహారస్తు * ౨ అన్నమయం హి సోమ్య మనః, ఆపో మయః ప్రాణ ఇతి మనఃప్రాణయో రన్నేనాధిశ్చిప్త్యా యన ముచ్యతే - న తత్ప్రకృతిత్వమ్ - ఆహజ్ఞానికత్వా న్ననసః, ఆకాశవికారత్వాచ్చ ప్రాణస్య, ప్రాణభేదేనాపః లక్షణాచ స్వాదితి.

[౨॥ ఛాం - ౬ - ౬ - ౫.]

మనోధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ తస్యస్య ప్రాణ ఉత్తరాత్. సజ్జతిః స్ఫుటా. కి మత్ర మనసో లయ ఉచ్యతే-ఉత సంయోగః. కి మత్ర * ప్రాణ ఇత్యపాం నిర్దేశః - ఉత ప్రాణైస్త్వ. ఆపో మయఇతివాక్యం కిం ప్రకృతివికారభావరమ - ఉతాప్యాయనవరమ. ప్రకృతివికారపరిత్యే ప్రాణ ఇత్యపాం నిర్దేశా త్సమ్యక్తిర్ఘోషస్యాత్ - ఆప్యాయనవరత్వే - ప్రాణైస్త్వ సర్వేతా త్సమ్యక్తి స్సంయోగ స్స్యాత్. † తద్భుజం వ్యాచక్షే (సర్వేంద్రియేతి).

† (అధికాశక్త్యా త్వాది) † (పరమృరయా స్వకారణే లయఇతి) స్వకారణపుణివీద్యావేదాన్నమయస్య మనః ప్రాణైర్బలక్షితాస్యపు లయ ఇత్యర్థః.

† పరిహరతి (పరిహరస్త్వితి).

పరేతు - శ్రుతిలక్షణావిశయే శ్రుతే ధృవీయస్తాన్ ద్వాగేవ సమ్యక్భూతఇతి పూర్వోక్తం కృత్వా - వాచోమనఃప్రకృతికత్వాభావేన తత్ర తల్లయాయోగాత్, పాణ్యేషణజన్యాయా అగ్నివృత్తే రప్రసవశమదర్శనేన పుత్ర్యర్థవ్యాఖ్యభవయోః ప్రకృతినమాశ్రయత్వానమృవా, చ్చ వాగ్యుత్తిర్దనసి సమ్యక్భూతే-ఏవమే వేదీయోరప్రసృత్తి ర్దనసి సమ్యక్భూత ఇతి సిద్ధాంతయన్తి. శబ్దాదితి-వాక్యస్యాపి వృత్త్యేవోపచారా దుపపత్తేరితి వ్యాచక్షతే. తదయుక్తమ్ - సాత్రయో ర్యాకృబ్జశబ్దయో ర్యృత్తుస్యపత్తిపరిత్యే లాక్షణికత్వప్రసక్త్యాత్, ఆర్థవిరోధా, చ్చ. ఆర్థవిరోధశ్చ శ్రుతిస్యాపి న్యూహాన్యాధికరణభావః. వాక్యబ్రహ్మ వృత్తిపరత్వమ్, * మనసీతి సప్రమాణః నిరర్థకత్వమ్, లయవాచినస్సమ్యక్తిశబ్దస్య ఉపశమపరిత్యంన, స్వావిష్టా ప్రమాణేన కారణసంక్షేపోహి లయః. - సమావశమ మాత్రమ్. జలసంసర్గో విహ్నిశ్చాన్తి హేతుః - సప్థానమ్ - అభిజ్వలనాభావై హ్యగ్న్యనియవా

౩॥ సూ. తస్యస్య ప్రాణ ఉత్తరాత్. ౧.

(వే-సా). ఉత్తరాత్ "౧ మనః ప్రాణే" ఇతిశబ్దాత్ సర్వేంద్రియయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే. ౧.

(వే-దీ). "౧ మనఃప్రాణే" ఇత్యత్ర కిం ప్రాణశబ్దేనావ ఉచ్యతే - ఉత ప్రాణ ఏవేతి సంశయః. ప్రాణస్య మనఃప్రకృతిత్వాభావాత్ "౨ అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇతి మనసోఽన్నమయత్వశ్రవణాత్, అపాంచాన్నప్రకృతిత్వేన, తత్సంపత్తి రుపపత్త్యత ఇతి ప్రాణశబ్దేనావ ఉచ్యతే ఇతి పూర్వోపేక్షః - "౨ ఆపో మయః ప్రాణః" ఇతి హ్యమ్యయత్వా త్సానిస్య ప్రాణశబ్దేనాపో వక్తం యుజ్యతే ఇతి. రాధాస్థమ్ - "౨ అన్నమయం హి సోమ్య మనః ఆపో మయః ప్రాణః" ఇతి మనఃప్రాణయో ర్మతతత్ప్రకృతిత్వ ముచ్యతే - అసితి తదాప్యాయనమ్ - అసా జ్ఞానికత్వాన్ననసః, ప్రాణస్య చాకాశప్రకృతిత్వాత్. అతః వాఙ్మనసీతివత్ తదుత్తరాత్ "౧ మనః ప్రాణ" ఇతి శబ్దాత్, తత్ సర్వేంద్రియ సంయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే. ౧.

౪॥ సూ. సోధ్యక్షే తమవగమాదిభ్యః. ౧.

† యథా * ౧ వా జ్ఞసః సమ్యక్తే, మనః ప్రాణ, ఇతి వచనానురోధేన మనః ప్రాణయోరేవ వాజ్ఞసనయోస్స మ్మత్తి - తథా * ౧ ప్రాణస్తేజసీతి వచనా త్రేజస్వేవ ప్రాణ ఘమ్యద్యతే. [౧॥ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬.]

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - సోధ్యక్షఇతి - సః - ప్రాణః. అధ్యక్షే - కరణాధిపే జీవే సమ్యక్తే. కుతః. తమవగమా

శ్రయః. అమృతోక్షితే దహనే సత్వమృతా కామ్యతీతి చ్యువ్యతే - స త్వమృసి కామ్యతీతి. బహుజలప్రక్షిప్తేవ్యగ్నౌ తచ్చాన్తి హేతురేవ జలమ్ - సత్వభిజ్వలనాభావాధికరణమ్. బహుసలిలస్యాఽక్టారాధికరణతీయా వివేకాభావా న్నిరిన్దమోఽర్చు కామ్యతీతి వ్యవహారః. అతః కృత్తిసాన్వరస్యభ క్షాధిక్యమ్. అప్రాకంతు సమ్యక్తశబ్దాసాన్వరస్యమత్రమేవత్యస్తత్వత్వమిత్రావవస్త్వ. త సః ప్రాణ ఇత్యనన్తరాధికరణస్యాపి మనోమత్తిలయవ సత్వ ము క్తరోషగ్రస్తమ్. అపరేవ్యస్తి స్పృహారణే కుల్యాభిప్రాయా స్తుల్యపతిక్షిపాశ్చ. హేతువైవస్యమేవ - బ్రహ్మణి లయఃకుతిరోధా, దవిదుమాపి దేహే స్తరప్రతిపత్తౌ కరణామన్య త్వస్యవవత్తే, శ్చ వాగ్యుత్తిలయఇతి. తత్రాద్యోహేతు రయం క్తః. తథాపి - మనసి వాగ్యుత్తిలయ శ్చేత్ - బ్రహ్మణి సర్వవస్తుమకుతుతిరోధః. మనసా బ్రహ్మభిన్నత్వా దివిరోధశ్చేత్ - స్యరూపలయఽపి కుల్యమ్. ద్వితీయస్తు - స్యరూపలయాభావ హేతుత్వా దస్తత్వత్వగుణః. అన్యేతు చాగానిభాష్యేన్ద్రీయాణాం మనస్యేన లయః - కతాన్యతేతి విచార్య మనశ్శబ్దలక్షితేఽహక్కారే లయ ఇతి పూర్వపక్షం. కృత్వా-సమ్యక్తశబ్దేన వృత్తిలోపాయ సంయోగస్య వివక్షితత్వా ద్దసస్వేన సమ్యక్తిరి సిద్ధావయన్తి. త ప్రసఇతి - ప్రాణ శబ్దలక్షితేఽహక్కారే మనసో లయ ఇత్యాశబ్ద్యస్య-పూర్వసత్త్విద్ధావయన్తి. ముఖ్యప్రాణే మనస్సంక్షేపశ్చేత్ - స హూత్కాన్తి ని ర్వాచ్య-సతు పశ్యాత్. * సర్వ ప్రాణాఅనూత్కాన్తిమస్తీతి పశ్యా దుత్కాన్తిన్దిశ్రవణా త్పర్యేన్ద్రీయసంయం క్రస్య మనసో వప్రాణసంయోగ ఇతిభిదకాశ్చా ముక్త్యా-అను ర్జప శ్చాన్వాపవరః - కిన్తు తృతీయాశ్చే కర్తవ్యవచనయః. తస్మా త్పహూత్కాన్తిమతీత్యధికం పరిహర మామః. తత్ర విచారస్య సమ్యక్తిస్థాన విషయత్వాదపి సమ్యక్తమనవస్తు విషయత్వ ముచితమ్ - * అకాశా ద్వాయో, వాయో రగ్నిః, ఆగ్నే రావ, ఇత్యుత్పత్తివచన ఇవ సమ్యక్తి వాక్యేఽపి * వాజ్ఞసః - మనఃప్రాణే ప్రాణస్తేజసీతి శృంఖలితవిద్యే పూర్వాపరయో ర్నసృజయోః ప్రాణశబ్దయో శ్చాన్వైకస్య స్వతః ప్రాప్తత్వేన అనూత్కారవాచిత్వ మనూవాచిత్వాహక్కారవాచిత్వ ప్రాణవాచిత్వాశ్రయణాయోగా దేక స్తీన్ద్రే గ్రాహ్యే - తత్రాపి ముఖ్యాధ్యస్య స్వతః ప్రాప్తత్వా, ప్రసఃప్రాణశబ్దయో రమవైకరూపార్థస్యీకారే సత్వహక్కారపరత్వా త్రయో య త్రైవకాన్యవస్యాయోగా, న్నభాన్తిర్థస్య స్వతఃప్రాప్త ఇతి - యథా ప్రసిద్ధ్యర్థే స్వీకృతేనతి క్రియమానో విచార సమ్యక్తమనవస్తువిషయవ భవతు మ్పరీతీతి. పశ్యా దుత్కాన్తిన్దిశ్రవణ మిన్ద్రీయాణాం ప్రాణసంక్షేపాధిక మిత్యధికాశబ్ద్యాదామపవన్నా. ప్రాణశబ్దస్యాహక్కారపరత్వం పూర్వపక్షయతా మనభిమతమ్ - పూర్వపక్షవిరుద్ధత్వాదృ జ్ఞాయః. పూర్వపక్షపాధిక యక్త్యాధిక్య మాలావ్యధికాశబ్ద్యా-మనసోఽహక్కారలీనత్వే ముఖ్యప్రాణా త్పృథగ్నిద్రీయాత్కృమణాంపి విరుద్ధ తే. తస్మా ద్విచారాధికశక్తే యథాభాష్యమేత్రావవత్తే.

మనోధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. సోధ్యక్షే తమవగమాదిభ్యః. సజ్జతిః స్ఫటా. కిం ప్రాణస్తేజసి సమ్యక్తే - ఉత జీవే. కిం * ప్రాణస్తేజసీతి వాక్యం జీవ సమ్యక్తిపూర్వకతేజస్సమ్యక్తిపరమ్ - ఉత తేవలతేజస్సమ్యక్తిపరమ్. జీవసమ్యక్తిపూర్వకతేజస్సమ్యక్తిపరత్వే * ప్రాణస్తేజసీతి వాక్యసాన్వరస్యం హీ యతే - నేతి. హీయతేచేత్ - వాక్యస్య కేవలతేజస్సమ్యక్తిపరత్వా న్నజీవే సమ్యక్తి. సహీయతేచేత్ - జీవసమ్యక్తిపూర్వకతేజస్సమ్యక్తిపరత్వా ద్వాక్యస్య ప్రాణస్య జీవే సమ్యక్తి. † (యథేత్యుది).

(వే-పా). సః - ప్రాణః. అనన్తరం జీవేన సంయుజ్యతే "ఎవం మేవేమ మాత్సన మస్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభినమాయన్తి" ఇతి ప్రాణస్య జీవోపగమాదిక్రతే. ౧. [౨॥ బృ - ౬ - ౩ - ౩౮. ౩॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨]

(వే-దీ). సః - ప్రాణః. కిం తేజసి సంయుజ్యతే-ఉత జీవఇతి సంశయః. "౧ ప్రాణస్తేజసి" ఇతి వచనాత్తేజస్వేనతి పూర్వగపక్ష. రాజ్ఞాన స్తు - ఉత్కాన్తిప్రాణస్య. జీవోపగమాదిక్రతేః ప్రాణః కరణాధ్యక్షే జీవే సంయుజ్యతే. ఏతదనిరోధాయ జీవే సంయుజ్య పశ్యాత్తేజస్సంయో గమ్ "౧ ప్రాణస్తేజసి" ఇతి వదితి. శ్రూయస్తేహి ప్రాణస్య జీవోపగమాదయః "ఎవం మేవేమ మాత్సన మస్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభినమాయన్తి" "౩ త మత్కాన్తిమన్తం ప్రాణోఽనూత్కాన్తిమతి" "౪ క స్తి వాన్తి ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామి ఇత్యాదిభిః. ౧. [౪॥ పశ్చి - ౬ - ౩.]

దిభ్యః-ప్రాణస్య జీవోపగమస్తావ చూర్చయతే * ౧ ఏవ మేవేమ మాత్మాన మనకాలే సచ్చే ప్రాణా అభినమాయంతి.
† తథా జీవేన సహ ప్రాణస్య త్కావ్యై శ్రూయతే * ౨ త ముత్కామిన్తం ప్రాణోఽనూత్కామిన్తతి. ప్రతిష్ఠాచ జీవేన
సహ శ్రూయతే * ౩ కస్య న్నుత్కామిన్త ఉత్కామో భవిష్యతి కస్యన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామితి. ఏవం జీవేన
సంయుజ్య తేన సహ తేజస్వన్మత్తిహ * ౪ ప్రాణస్తేజసీత్సుచ్యతే - † యథా యమునాయాః గజ్జయా సంయుజ్య సాగ
రగమనేఽపి యమునా సాగరం గచ్ఛతీతి వచో నవిరుధ్యతే - తద్వత్.

అధ్యక్షాధికరణం సమాప్తమ్.

౫॥ సూ. భూతేషు తచ్చుతే. ౧.

* ౪ ప్రాణస్తేజసీతి జీవసంయుక్తస్య ప్రాణస్య తేజసి న్ముత్తి రుక్తా. సా న్ముత్తిః కిం తేజోమాత్రే - ఉత సం
హతేషు సర్వేషు భూతేష్యితి విశయే - తేజోమాత్రత్రనణాతేజసి.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - భూతేష్యితి - భూతేషు సమ్యద్యతే - కుతః. తచ్చుతే * ౫ పృథివీమయ ఆపోమయస్తే
జోమయఇతి జీవస్య సచ్చరత † స్పర్శభూతమయత్వశ్చుతే.

ఉపగమః - సమృద్ధః. † తేజశ్చైవేన భూతమాత్మనఃకాః వివక్షితాః. † ఆదికల్పవివక్షితాధమానా (తత్వేతి) † ఆస్మేన సంయుజ్య పదార్థా
స్తరసమృద్ధ్యేవ్యతరవాదికల్పనిర్దేశే దృష్టాంతమాహ (యథేతి).

ఇతరే త్రయోవ్యక్తతత్వాదితి పూర్వపక్షే హేతు మానః. హేత్వైవరే నమృనత్యక్రమమాత్రస్యాహేతుత్వా దగ్ర్యప్రాయస్యాయా
భావ్యే దర్శితః. సిద్ధాంతేన శృణ్వన్ త్వాటలీపుత్రగమనస్య మధురావ్యవధానేపి శృణ్వన్ త్వాటలీపుత్రగమనవ్యవహారో దృష్టాన్తః. తతోఽపి
గర్భా సాహిత్యకర్తృక్షి రహితయమనా సాగరగమనవ్యవహారదృష్టాన్త ఉచితః - పాటలీపుత్రగమనే శృణ్వన్ మధురయో శృవాగమనాభావాత్, ఇహ
తు సహగమనదృష్టాన్త, గర్భాస్థానీయజీవాపేక్షయా యమనాస్థానీయస్య ప్రాణస్య గుణభావా, చ్చ. సహవస్థానస్య క్రుతిః * న విజ్ఞానో భవ
తిత్కుదాహరన్తి - విజ్ఞాయతేఽనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా విజ్ఞానానీన్ద్రియాణి - నేన్ద్రియఇత్యర్థః. తస్మాదవిశదార్థత్వా త్పృతిష్ఠా విదయక్రతుస్తర మదా
హృతం భావ్యే.

అధ్యక్షాధికరణం సమాప్తమ్.

౫॥ సూ. భూతేషు తచ్చుతే. నల్లతిః స్ఫుటా. కి మత్ర భూతా స్తరసంస్పృష్టతేజస్సంయోగః - ఉత తేజోమాత్రసంయోగఇతి. కిం తేజ
శృబ్దస్తేజోమాత్రపరః - ఉత భూతా స్తరసంస్పృష్టపరః. కిం * పృథివీమయ ఆపోమయ ఇత్యాదివాక్యం యుగపదనేకభూతసంగం దర్శయతి -
నేతి. కిం త్రిపుత్కరణక్రమః పఞ్చీకరణస్పృతిశ్చ సంహతానామేన కార్యసామర్థ్యం దర్శయతః - నేతి. సచేత్ - * పృథివీమయఇత్యాదిసా
యాగపద్యవదర్శనాభావేన తేజశ్చైవస్య తేజోమాత్రపరతయా తేజోమాత్రసంయోగస్సాన్విత. దర్శయతేత్తే - పృథివీమయత్వాద్విభక్త్యా యుగపదనే
క భూత సంగస్తదర్శనేన తేజశ్చైవస్య భూతా స్తరసంస్పృష్టతేజఃపరతయా భూతా స్తరసంస్పృష్టతేజస్సంయోగస్సాన్విత.

† (సర్వభూతమయత్వక్రమేతి) భూతమాత్రే ప్రకృతేపి సామర్థ్యా ద్భూతమయత్వపరామర్శిత్వే సిద్ధిస్తచ్చబ్దస్య ఫలితేతి భావః.

౫॥ సూ. భూతేషు తచ్చుతే. ౧.

(వే-సా). “౧ ప్రాణస్తేజసి” ఇతి భూతా స్తరసంస్పృష్టం తేజోఽభిధీయత ఇతి ప్రాణా భూతేషు సంయుజ్యన్తే. ౧.

౧॥ బృ - ౬ - ౩ - ౩౮. ౨॥ బృ - ౬ - ౪ - ౨. ౩॥ సో - ౬ - ౩. ౪॥ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬. ౫॥ బృ - ౬ - ౪ - ౫.

† నను తేజఃప్రభృతిష్యైకైక స్థితీ క్రమేణ సమ్యక్తావపి *
 గచ్ఛథివీమయ ఇత్యాదికా శ్రుతి రుపపద్యతే. అత ఆహ

౬॥ సూ. నైక స్థితీదర్శయతోహి. ౨.

నైక స్థితీ - ఏకైకస్య కార్యాక్షమత్వాత్. దర్శయతో హ్యక్షమత్వం శ్రుతి స్మృతీ. * ౨ అనేన జీవేనాత్మనాను
 ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకాం కరవాణీతి నామరూపవ్యాకరణయోగ్యత్వాద్య
 త్రివృత్కరణ ముపదిశ్యతే, * ౩ నానా వీర్యాః పృథగ్భూతాః తతస్తే సంహతిం వినా | నాశమ్నవప్రజా సృష్టౌ మన
 మాగమ్య కృత్సృజః | సమేత్యాన్యాయసంయోగం పరస్పరసమాశ్రయాః | మహదాద్యా విశేషాన్తా హృద్ధి ముత్వా
 దయన్వితఇతి, అతః * ౪ ప్రాణైజివీతి తేజశ్శబ్దేన భూతాస్తరసంసృప్తమేవ తేజోఽభిధీయతే. అతో భూతేష్వేన సమ్యక్తిః.
 భూతాధికరణం సమాప్తమ్.

† అనస్తరసాశ్రకామహ (సన్నితి).

౬॥ సూ. నైక స్థితీదర్శయతోహి. పశ్యేత్కృతేషు త్రివృత్కృతేషువా భూతేష్వైకమేవ కార్యసమర్థమ్ - స త్వత్రివృత్కృతమేకైకం
 కార్యసమర్థమ్ - * ఆహ పురుషసచసో భవన్తీత్యత్ర త్రివృత్కృతానా మేవాపాం కార్యకరత్వదర్శనాత్. అజహల్లక్షణయా తేజశ్శబ్దస్త్రీవృత్కృతా
 న్ముఖతమాత్మంకానాహ.

అత్ర పరేచాపరేచ - నైక స్థితినితానాశ్రాంత మేక మధికరణం వర్ణయన్తి - కథం తస్మి * ప్రాణస్తేజసీతి శ్రుతిరిత్యపేక్షాయాం తన్ని ర్వా
 హం భూతేషు తచ్చురీతి సూత్రమ్ - సః ప్రాణసమ్మూర్తోఽధ్యక్ష స్తేజస్సవివభూతేషు వర్తత ఇత్యవగస్తవ్యమ్ - తచ్చురీతేః * ప్రాణస్తేజసీతి
 శ్రుతేరితి వ్యాఖ్యాన - తావతా ప్రాణస్య సాక్షాత్తేజఃప్రాప్తిశ్రుతివిరోధస్య సరిహృతత్వాత్ సృష్టుపాటరీపుతదృష్టాస్తేన విరోధం శమయన్తి.
 ఏకమేవ తేజఃకూయతే - స భూతాస్తర మిత్వ పేక్షాయాం నైక స్థితిని సూత్ర మవతారయన్తి. * దర్శయతః - ప్రశ్నప్రతిపదనే * ఆహపురుష
 వచనఇతి వ్యాఖ్యాతం త్రాన్తకత్వాదితి. * పృథివీమయ ఆహమయః * అహోన్య మాత్రావివాకిన్యో దశార్థానాంతు యాః స్తృతాః | తాభి
 స్సార్థ మిదం సర్వం సమ్మవత్సమపూర్వకఇతి శ్రుతి స్మృతీ దర్శయత ఇతివేతి. భూతేష్వీతి సూత్రే దృష్టాస్తవ్య కణ్ఠోక్త్యభావాత్ అభిప్రాయకల్పనా
 యాం సాక్షాత్తేజస్సుత్రిశ్రుతివిరోధసరిహృతే నృష్టాన్తానిప్రాయకల్పనం సోధ్యత్ ఇతి సూత్రమేవ కర్తం యుక్తమ్ - తత్ర జీవసమ్మత్తిపరతాయాః
 స్ఫుటత్వాత్, భూతేష్వీతి సూత్రే జీవసహిత ప్రాణనిర్దేశభావాత్, భూతశబ్దతద్రతబహువచనసావరణ్యేన సర్వభూతసంసర్గపరత్వస్య స్ఫుటత్వాత్,
 తత్ర చ పురుషసనీయశక్త్యాభేదసన్ధావా దధికరణభేదస్య న్యాయ్యత్వాత్. నను - నైక స్థితిని త్యక్తేన పునరక్రీరిత్యేన్న - తస్యచ పురుషసనీయశక్త్యా
 స్తరస్యోపస్యస్తత్వాత్. — అన్యేత్వధికరణభేదం వర్ణయన్తవే - తచ్చురీతేరితి - * ప్రాణస్తేజసీతి శ్రుతేరితి వ్యాచక్షతే. తదయంక్తమ్ - తత్ర
 తేజోమాత్రశబ్దేన పూర్వపక్షదీక్షితయా తన్నివారణక్షమత్వాభావాత్. అతః * పృథివీమయ ఇత్యాదిశ్రుతిచేత త్రోదాహర్యా. అతః - నైక స్థి
నిత్యైత త్రివృత్కరణపశ్యేకరణవాక్యే ఏవేదాహార్యే. పశ్యాన్నివిద్యావాక్యస్య * దశార్థానామితి స్తృతేశ్చ పున స్సమ్మవచనయతయా విద్యద
 విదుషో స్సమాసత్వాభావాత్ భాష్యే తదనాదరః.

భూతాధికరణం సమాప్తమ్.

(వే-సా). “౪ తేజసి” ఇతి సతేజోమాత్రే, త్రివృత్కరణశ్రుతి స్మృతిభ్యాం కేవలస్య తేజసోఽవసానాత్. ౨.

(వే-దీ). “౪ ప్రాణస్తేజసి” ఇతి - కిం తేజోమాత్రే ప్రాణ స్సంయుజ్యతే - ఉత భూతాస్తరసంసృప్త ఇతి సంశయః. * తేజసీతివచనా
 త్తేజోమాత్రఇతి పూర్వ సేవకః * పృథివీమయ ఇత్యాదినా సత్త్వరతో జీవస్య సర్వభూతమయత్వశ్రుతేః, త్రివృత్కరణశ్రుతిస్మృతిభ్యాం, తేజస
 ఏకస్య కార్యాక్షమత్వా, ద్ముతాస్తరసంసృప్త ఇతి రాధాన్యః. సూత్రద్యయం వ్యాఖ్యాతమ్. ౨.

2|| సూ. సమానాచాస్మత్పత్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య. ౧.

ఇయ ముత్కృత్తిః కిం విద్యదవిదుషో స్సమానా - ఉతావిదుష ఏవేతి ప్రాప్తమ్. కుతః. విదుషోఽత్రైవామృతత్వవచనా, దుత్కృత్త్యభావాత్, † విదుషోఽహ్యత్రైవామృతత్వం ప్రాప్యతే * ౧ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽన్య పృథి స్థితాః | అథ మర్త్యోఽన్యతో భవత్వత్రి బ్రహ్మ సమశ్చ తి ఇతి.

ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే - సమానాచాస్మత్పత్రమాదమృతత్వం విదుషోఽహ్యత్రైవామృతత్వపత్రమా దుత్కృత్తి ని స్సమానా. ఆస్మత్పత్రమాత్ - ఆగత్యపత్రమాత్. నాడీప్రవేశనా త్యాగిత్వం. విదుషోఽపి నాడీవిశేషేనాత్మగమ్య గతిః శ్రూయతే * ౨ శతం చైకాద పృథియస్య నాడ్య స్తాసం మూర్ధాన మభినిస్సృతేకా | తయోర్ధ్వమాయ స్తమృత త్వమేతి † వివృజ్ఞన్యా ఉత్కృత్తిమనే భవనీతి. ఏవం నాడీవిశేషేన గతిశ్రేణా ద్విదుషోఽహ్యత్రైవామృతత్వనియా. సాచ నాడీప్రవేశా త్యాగిత్వేషాశ్రవణా త్సమానా. తత్ప్రవేశదశాయాంచ విశేషః శ్రూయతే * ౩ తేన ప్రద్యోతే నైవ ఆత్మా నిహితి చక్షుషో వా మూర్ధ్నో వా ఆన్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్య ఇతి. * ౨ శతం చైకాద పృథియస్య

2|| సూ. సమానాచాస్మత్పత్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య. నజ్జతిః స్ఫుటా. కి మయ ముత్కృత్తిః ద్వివిదవిదుషో స్సమానా - ఉతా విదుష ఏవేతి. * తయోర్ధ్వమాయ స్తమృతత్వమేతి శ్రుతిః కిం విదుష ఉత్కృత్తి మవగమయతి - నేతి. కి మేషా శ్రుతి రివామృతత్వశ్రుత్యత్కృత్తి ద్వినిషేధశ్రుతిభ్యాం వ్యాపార్యతే - నేతి. ఇత్యామృతత్వం కి మఘాన్తేషవిదాశరూపమ్ - ఉత నర్వబన్ధ మోక్షరూపమ్, నిషిధ్యమానాదోత్కృత్తిః కిం శరీరాపాదానా - ఉత శరీరాపాదానానీతి, చ. యదేవామృతత్వం నర్వబన్ధ నిర్దోక్షరూపమ్, ఉత్కృత్తి నిర్వ శరీరాపాదానా. - తదా తద్విషయ శ్రుతిభ్యామ్ * తయోర్ధ్వమాయ న్నితిశ్రుతే రన్వీధుతా దవిదుష ఏవైత్కృత్తిః. యదేవామృతత్వ మఘాన్తేషవిదాశరూపమ్, నిషిధ్యోత్కృత్తి నిర్వ శరీరాపాదానా. - తదా తద్విషయశ్రుతిభ్యామ్ * ఉత్కృత్తి మాయ న్నితి శ్రుతే రవిరోధా ద్విదుషోఽహ్యత్రైవామృతత్వం సాఽవగమయతి ఉత్కృత్తి ద్వివిదవిదుషో స్సమానా స్మృత్. † పూర్వపక్షపేతుమాచ (విదుష ఇతి).

† రాక్షాస్తే (విషయితి) * అన్యః నాడ్యో విష్యగ్నితః - తాత్పర్యముమూలా మత్ప్రముఖాధా ఇత్యర్థః. * తేన ప్రద్యోతేన -

2. సూ. సమానాచాస్మత్పత్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య. ౧.

(నే.సా). అర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్పానిగుత్కృత్తిః విద్యదవిదుషో స్సమానా - విదుషోఽర్చిరాదిగత్య బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేః “౧ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామయేఽన్య పృథి స్థితాః | అథ మర్త్యోఽన్యతో భవత్వత్రి బ్రహ్మ సమశ్చ తే” ఇతి ఆత్మైవ ఆమృతత్వబ్రహ్మప్రాప్తివచనం శరీరే ద్వియాదివంబన్ధ మదన్వైతప్రాపానసారంభాభిప్రాయ మిత్యవగ న్నవ్య మిత్వర్థః. ౧.

(నే.దీ). ఇయ ముత్కృత్తిః కిం విద్యదవిదుషో స్సమానా - ఉతావిదుష ఏవేతి వంశయః. విదుషోఽత్రైవామృతత్వప్రాప్తిశ్రుతే రవిదుష ఏవేతి పూర్వః పక్షః - శ్రూయతేషా విదుషోఽత్రైవ బ్రహ్మప్రాప్తిః “౧ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామయేఽన్య పృథి స్థితాః | అథ మర్త్యోఽన్యతో భవత్వత్రి బ్రహ్మ సమశ్చ తే” ఇతి. రాక్షాస్తే - విదుషోఽర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్పానిగుత్కృత్తిః. అర్చిరాదిగత్యుపక్రమా త్యాగియ ముత్కృత్తిః స్సమానా. గతిశ్రీ మూర్ధన్యనాడ్య - “౨ శతం చైకాద పృథియస్య నాడ్య స్తాసం మూర్ధాన మభినిస్సృతేకా | తయోర్ధ్వమాయ స్తమృతత్వమేతి” ఇతి శ్రుతేః. “౧ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే” ఇత్యనేన గతిశ్రుత్యవిరోధాయామృతత్వపాధవభూతోపానసంపన్నత్వి రుచ్యతే - పృథి స్థితాః కామా యదా ప్రముచ్యంతే - తచైత్రాపానసారమృత్త్యోఽన్యతో భవనీతి ఆశ్ర - కామవిమోకపూన్యోపాననే స్థితోఽర్చిరాదిగత్య గత్య బ్రహ్మ సమశ్చ త ఇత్యర్థః. సూత్రార్థస్య - వృతిః - గతిః. ఆగత్యుపక్రమా దుత్కృత్తి నిర్విదుషోఽవిదుషోఽహ్యత్రైవామృతత్వం. విదుషోఽర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్. “౧ అథ మర్త్యోఽన్యతో భవతి” ఇత్యవ్యవహర మమృతత్వ మనుపోష్య చ - అదన్వైత శరీరేద్వియాదివమృత్త్యుపక్రమాత్. ఉపానసారమృతత్వపరికరరూపమిత్వర్థః. ౧.

త్యనయా శ్రుతైకాథ్యా న్యుద్ధోనిమగ్నిమణం విద్యద్విషయమ్ - ఇతర దవిద్యద్విషయమ్. యదుక్తం విదుషోఽత్రై
వామృతత్వం శ్రావ్యత ఇతి - తత్రోచ్యతే - అమృతత్వంచానుబోధ్యేతి - చ శబ్దోఽవధారణే. † అనుబోధ్య-శరీరేద్వియా
దినమృద్ధ మదధ్దేవ యదమృతత్వమ్ - ఉత్తరపూర్వామయో రక్షేషవివాశరూపం ప్రాప్యతే - తదుచ్యతే * ౧ యదా
సర్వే ప్రముచ్యంత ఇత్యాదికయా శ్రుత్యేత్యర్థః. * ౧ అత్ర బ్రహ్మ సమత్వత ఇతి - ఉపాసనవేశాయాం యో బ్రహ్మ స
భవః - తద్విషయమిత్యభిప్రాయః. [౧॥ కఠ - ౨ - ౬ - ౧౪.]

౮॥ సూ. తదాపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్. ౨.

అవశ్యంచ తత్ - అమృతత్వ మదగ్ధదేహసమృద్ధపైవేవే విజ్ఞేయమ్. కుతః. అపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్ - అపీ
తి - అవ్యయః. బ్రహ్మప్రాప్తిః. † సాచార్పిరాదినా మార్గేణ దేశవిశేషం గత్వేతి వక్ష్యతే. అతదవస్థా ప్రాప్తే సంసార-
దేహసమృద్ధిలక్షణోహి వ్యపదిశ్యతే * ౨ తస్య తావదేవ చిరం యావన్నవిమోక్ష్యైతథ సమృద్ధ్య ఇతి, * ౩ అశ్వఇవ
రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్రఇవ రాహూర్భుఖా త్ప్రీముచ్య | ధూత్యా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభి
సమృవాసీతిచ. [౨॥ ఛాం - ౬ - ౧౪ - ౨. ౩॥ ఛాం - ౮ - ౧౩ - ౧.]

౯॥ సూ. సూక్ష్మప్రమాణతత్త్వతథోపలభ్యే. ౩.

ఇతశ్చ విదుషోఽపి బద్ధో నాత్ర విదగ్ధః - యత సూక్ష్మం శరీర మనువర్తతే. కుత ఇద మవగమ్యతే. ప్రమాణ
తస్తథోపలభ్యే - ఉపలభ్యతేహి దేవయానేన పథా గచ్ఛతో విదుషః * ౪ తం ప్రతిబ్రూయాత్ సత్యం బ్రూయాదితి
చన్ద్రీనుసా సంవాదవచనేన శరీరసద్భావః-అత సూక్ష్మశరీర మనువర్తతే. అతశ్చ బద్ధో నదగ్ధః. [౪॥ .]

[చకాశేన. * తస్య హైతస్య వృదయస్యాగం ప్రవోతతే తేనైష ఆత్మా నిష్కామతీతి పూర్వం శ్రుతేః. మార్గో నిష్కామతీవ ఉద్భవీయా
నాద్యా ప్రకాశితవారయా నిష్కామః మిత్యర్థః - వస్తుసామర్థ్యాత్. † (అనుబోధ్య) * ఉపదానా ఇతిధాతః.

౮॥ సూ. తదాపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్. ఉత్కృష్టస్థాపి గచ్ఛత సూక్ష్మశరీరసమృద్ధదాపీతేస్సంసారఇత్యభిప్రాయః. † బ్రహ్మణ స్వర్వ
గతత్వాదత్రైవిణీ బ్రహ్మప్రాప్తమితి శక్తివాప్యత్వేన్ద్రియమానా (సాచార్పిరాది నేతి).

౯॥ సూ. సూక్ష్మప్రమాణతత్త్వతథోపలభ్యే. పూర్వసూత్రాభిప్రేతసూక్ష్మశరీరసమృద్ధే ప్రమాణ మిహాచ్యతే.

౮॥ సూ. తదాపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్. ౨.

(వే-సా). అర్పిరాదిగమనేన బ్రహ్మప్రాప్తే ప్రాక్ శరీరసంబద్ధవ్యవదేశాత్తదమృతత్వానివచన ముక్తప్రకారమేవ. ౨.

(వే-దీ). తత్ - అమృతత్వ ముక్తప్రకారమేన. కుతః! అపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్, అపీతి - బ్రహ్మప్రాప్తిః. అర్పిరాదికయా గత్యా దేశ
విశేషం గత్వా యావద్భిప్రాయే ప్రాప్యతే - తావత్సంసారః - శరీరసమృద్ధోహి వ్యపదిశ్యతే. ౨.

౯॥ సూ. సూక్ష్మప్రమాణతత్త్వతథోపలభ్యే. ౩.

(వే-సా). శరీరా దుత్కృష్టస్థాపి సూక్ష్మశరీర మనువర్తతే అన్యథా గత్యనుపపత్తే. సకేవలం గత్యనుపపత్తిమాత్రం సూక్ష్మశరీరవత్ప్రే ప్రమా
ణమ్, చన్ద్రీనుసా సంవాదప్రమాణాన్తరతశ్చ సూక్ష్మశరీరవత్ప్రేవలభ్యే "౪ తం ప్రతి బ్రూయాత్ సత్యం బ్రూయాత్" ఇతి. ౩.

(వే-దీ). గతివ్యవదేశాదేవ శరీరా దుత్కృష్టస్థాపి గత్య కథం శరీర సమృద్ధ ఇత్యత్రానా.

సూక్ష్మశరీర మనువర్తతే - గతివ్యవదేశాత్. సకేవలం గతివ్యవదేశాదేవ - ప్రమాణాన్తరతశ్చ తథా - సూక్ష్మశరీరసత్త్వస్థావలభ్యే.
విదుషోఽర్పిరాదికయా గత్యా గచ్ఛత శ్చన్ద్రీనుసా సంవాదోఽయ మనదిశ్యతే "౪ తం ప్రతి బ్రూయాత్ సత్యం బ్రూయాత్" ఇత్యాదినా. ౩.

౧౦|| సూ. సోపమదేనాత్మ. ౪.

అతః * ౧ యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽన్య హృదిస్థితాః | అథ మన్యోఽన్యతో భవత్కేత్ర ప్రస్తు ముక్తుతత్తతి వచనం న బద్ధోపమదేనామృతత్వం వదతి. [౧] కిక - ౨ - ౬ - ౧౪]

౧౧|| సూ. అన్యేవచోపపత్తేయామ్. ౫.

అన్య - సూక్ష్మశరీరస్య క్వచి ద్విద్యమానత్వోపపత్తే ద్విదుషః ప్రతానమరణస్య మరణా త్కాన్యామ్నా స్థూలే 'శరీ' క్యాచిత్క ఉపలభ్యతే. నచ స్థూలస్త్రియ శరీరస్యాయ మామ్నా - అన్యత్రానుపలభ్యే. తతి శ్లోచ్ఛః క్వచి మః భి ద్విదుషః సూక్ష్మశరీరస్య తాన్యాన్విబంధనేతి గమ్యతే. తస్మా ద్విదుషోపాస్థిత్యుపక్రమా త్సమానూతాన్యాన్విరితి ఏమాత్తమ్.

† పునరపి విదుష ఉత్కాన్యాన్వి ర్మనమ్భవతీత్యాశంభ్య పరిహ్రీయతే.

౧౨|| సూ ప్రతిషేధాదితిచేన్న తారీరాత్స్వప్తోహ్యేకేమామ్. ౬.

† యదుక్తం విదుషోపాత్కాన్యాన్వి సుమానేతి - తస్మాదపద్యతే - విదుష ఉత్కాన్యాన్విప్రతిషేధాత్. తథా ౧ - * ౨ న వ తా స్తేజోమాత్రా స్థుమభ్యాదదానా హృదయమేవాన్వపక్రామతీత్యుపక్రమ్య * ౨ తేన ప్రద్యో కీ నైవ ఆత్మా నిమాన్యామతి త మతాన్యామస్తం ప్రాణోఽనూతాన్యామతీత్యవిదుష ఉత్కాన్యాన్వి ప్రకార మభిధాయ * అన్య స్సవతరం కల్యాణతరం రూపం కురుత ఇతి దేహోన్మరపరిగ్రహం చాభిధాయ * ౪ ప్రాప్యస్తం కర్షణ స్తస్య

౧౦|| సూ. సోపమదేనాత్మ. జీవన్ముక్తిరనిరాచీర్వాతిశయా దిదం సూత్రం ముక్తమ్. ఉపాసనవిధానా త్తస్మాదప్రయాతా దశమృత్తికతే, తాన్యాన్వీత్రికతే, రర్పిరాదిమాన్యకతే, దేశవిశేషప్రాప్త్యా న్యబిబ్ధవిమాక్షకతే, రీద్యుకానేకశ్రుతిసాం బాధప్రసక్తాత్ ప్రత్యక్షవిరోధాచ్చ జీవన్ముక్తి రుపపన్నేతి భావః. తదుక్తం భగవతా ఆపస్తమ్బేన * వేదానిమం లోక మముచ పరత్యజ్యతైన మన్విచ్ఛే ద్యుక్తే న ప్రామాణ తచ్చా స్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధిచేత్ తేనప్రామాణ మిహేన న దుఃఖ ముపలభేతేతి. కా స్త్రైరితి బహువిధసేనానేకతాస్రవిరోధో వివక్షితః. విప్రతిషిద్ధమ్-విశే ప్రతిషిద్ధమ్. ప్రకరణసమప న్ననమబలేన ప్రతిరోధః - కాలాత్యయాపదిప్తవ దిదికబలేన విరోధః. ఆనేకతాస్రవిరోధాదితి భావః.

౧౧|| సూ. అన్యేవచోపపత్తేయామ్. స్థూలశరీరస్యప్రాప్త్యాత్రికః - * సన్తానయతి స్వం దేహ మాపాదతల మస్తకమితి శ్రుతేః. అత త్కాన్యాన్వ కాచిత్క ఉత్కాన్యా సూక్ష్మశరీరస్య కాచిత్క త్వేన - తత్రైవ సర్వ దేహవ్యాప్త్యాశిఖాయః క్రమేవోపసంప్రీయమాణాన్వదిత్యర్థః.

† (పునరపి) పుర్యమిహామృతత్వశ్రుతినిబంధనఉత్కాన్యాన్వ సమ్యవపరిపృ

తః - ఆథోత్కాన్యాన్వినిషేధశ్రుతినిబంధన స్తదసమ్యవః పరిహీయత ఇత్యర్థః.

౧౨|| సూ. ప్రతిషేధాదితిచేన్న తారీరాత్స్వప్తోహ్యేకేమామ్. † (యదుక్తమిత్వాది) * తేజోమాత్రాః - భూతమాత్మణాః. పృథమ హాన్వప్రకామతి - హృదయాన్విష్కాన్యామతీత్యర్థః. * తేన ప్రద్యోతే నేత్యాదివాక్యస్య కథ మవిద్యదుత్కాన్యాన్విపరిత్యమితిచేత్. ఉచ్యతే-దితుర్భూతాకగస్త రూపానసాన్యార్పిరాదికాం గతిం పుర్యవతీ మన్యతే - నతు ముక్తస్య. తస్మా దవిదుష ఇత్యుక్తం పుర్యవతే. సిద్ధాస్తేషా విద్యద్విషయ

(నే-సా). అతః - ఉత్కాన్యాత్మో, "౧ అథ మన్యోఽన్యతో భవతి" ఇత్యాద్యమృతత్వవచనం న దేహ సంబద్ధోపమదేన, ౪.

(నే-దీ). అతః - ఉత్కాన్యాత్మకలాత్, "౧ అథ మన్యోఽన్యతో భవతి" ఇతివచనం న దేహసమ్మన్తోపమదేనామృతత్వం వదతి - అపి - క్రమేప్రాపానసాన్యరూపం వదతీత్యర్థః. ౪. [౨] బృ - ౬ - ౪ - ౧, ౨. ౩|| బృ - ౬ - ౪ - ౪. ౪|| బృ - ౬ - ౪ - ౬.

(నే-సా). అన్య - సూక్ష్మశరీరస్య విద్యమానత్వోపపత్తేన్వ న తదుపమదేన. ఉపలభ్యతే హ్యుత్కాన్యామతో విదుష హ్యుత్కదేహగణ ఉత్కాన్యాన్వతానుపలంభా స్థూలగణః. ౫.

(నే-దీ). అన్య - సూక్ష్మశరీరస్య విద్యమానత్వోపపత్తేన్వ న దేహసమ్మన్తోపమదేన. ఉపలభ్యతే హ్యుత్కాన్యామహాన్య విదుషః క్వచి ద్మాన్వ ఉత్కదేహగణః. సన్తానయ స్థూలదేహగణః - అన్యత్రానుపలభ్యే. అతో విద్యన్ సూక్ష్మశరీరోత్కాన్యామతి. ౫.

యత్కించేహ కరోత్యయమ్ | తస్మాద్లోకాత్పున రేత్యస్తై లోకాయ కర్ణః ఇతి తు కామయమాన ఇత్యవిద్యద్విషయం పరిసమాప్య * ౧ అథాకామయమానో యోఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామః స తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి బ్రహ్మేవసన్ బ్రహ్మేష్యేతి విదుష ఉత్క్రామన్తిః ప్రతిషేధ్యతే. తథా పూర్వత్ర ఆర్థభాగప్రక్షేపీ విదుష ఉత్క్రామన్తి ప్రతిషేధో దృశ్యతే * ౨ అపపున ర్భుత్యం జయతీతి విద్వాంసం ప్రస్తుత్య * ౩ యాజ్ఞవల్క్యేతి హూవాచ యత్రాయం పురుషో మియతే ఉదన్తా త్పాణిః త్రావన్త్యా హూ నేతి పృష్టః * ౪ నేతి హూవాచ యాజ్ఞవల్క్యోఽత్రైవ సమవలీయస్తే న ఉచ్చయత్యాధాతో మృతః కేఽ ఇతి. అతో విద్వానిహేవామృతత్వం ప్రాప్నోతీతి చేత్. † తన్న - శారీరాత్ - ప్రత్యగాత్తనః ప్రాణానా మత్క్రామన్తి హ్యత్ర ప్రతిషేధ్యతే - న శరీరాత్. * ౧ న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తిత్యత్ర తచ్చబ్ధేన * ౧ అథాకామయమాన ఇతి ప్రకృత శ్చారీరవ పరామృశ్యతే - నాశ్రుతం శరీరమ్. * ౧ † తస్యేతి వప్త్యా ప్రాణానాం సమృద్ధితేన శారీరో నిర్దిష్టః - సమాత్క్రామన్త్యపాదానతేన - ఉత్క్రామన్త్యపాదానంతు శరీరమేవేతి చేత్. † న - అపాదానాకేయాయా మశ్రుతా చ్చరీరా త్సమృద్ధితయా శ్రుతస్యత్తన ఏవ సన్నిహిత త్వేనాపాదానతయాపి గ్రహ్యత్వాత్. † కిం - ప్రాణానాం జీవనమృద్ధితయైవ ప్రజ్ఞాతానాం తత్సమృద్ధకథనే ప్రయోజనార్థావా త్సమృద్ధమాత్రవాచిన్యావప్త్యా అపాదానమేవ విశేషఇతి నిశ్చయతే - యథా నటస్య శృణోతీతి. † నచాత్ర వివదితవ్యమ్ - † స్పష్టోపేక్షేమాం † మాధ్యస్థినానా మామ్నాయే శారీరో జీవ ఏవాపాదాన మితి * ౧ యోఽకామో

మనసం వాక్యమ్. * అకామయమానో యోఽకామో నిష్కామ ఇత్యత్ర పుత్రవిత్తవియేషణాత్రయరహిత్యం వివక్షితమ్. * ఉదన్తా త్పాణిః క్రామన్తి - ఉత్క్రామన్తి స్త్రీత్యన్యాయః. సమవలీయస్తే - అత్రేవ - శరీరే లీయస్తే ఇత్యర్థః. న ఉచ్చయత్యాధాతో - వాయునా పూరితః ఉచ్చయనా భవతీత్యర్థః. † (తన్నేత్వాది) ప్రకృతపరామర్శినస్తచ్చుబ్ధస్యశారీరపరత్వాత్ తస్మాత్పాణిః క్రామన్తి యత్ర ఇత్యర్థః. † హోదయతి (తస్యేతి) † వప్త్య సతిచ్చుబ్ధినిర్దిష్టత్వారోఽన్తస్తు-తస్మిన్మృద్ధినాం ప్రాణానా మత్క్రామన్త్యపాదానం శరీరమేవేత్యర్థః. † బప్త్యా ఉపకరణోపకరణేతి లిప్తః సమృద్ధవత్త్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరతి (నేతి) ఆశ్రుతస్య ధర్మిణః, ప్రసాదపాదానత్వస్య, హోదయో కల్పిత్యాపి సిద్ధమావస్థస్య ధర్మిణః అపాదానత్వ మాత్రకల్పనం యుక్తమిత్యర్థః. † పప్త్యా ఏవాపాదానత్వపరతాపా (కించేతి) ప్రాణానాం జీవనమృద్ధకథనమైర్ధ్యాత్, బప్త్యా అపాదానవాచకత్వా, చ్చ శారీరపాదానమిత్యర్థః. † నాయ మర్థః కథంచి దధానుగుణ్యావగమ్యః - అపితు కల్పోక్తశ్చేత్యాహ (నచాత్రేతి) † (స్పష్టోపేక్షేమామితి) † వ్యాఖ్యయం పదప్రయం వ్యాచక్షే (మాధ్యస్థినానామితి) యథా * యో విజ్ఞానే తిష నిత్యత్ర త విజ్ఞానే బ్ధ సమనప్రకరణేన * య అత్తని

౧౨॥ సూ. ప్రతిషేధాదితి చేన్న శారీరా త్సమృద్ధోపేక్షేమామ్. ౬.

(జే.సా.) “౧ అథాకామయమాన స తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి” ఇతి విదుష ఉత్క్రామన్తిప్రతిషేధా దత్తైవ సాక్షా ద్భూతప్రాప్తి రితిచేత్ శైతత్, విదుష ఉత్క్రామన్తిమహాసాక్షాత్పిరాదికయా గమనాయ ప్రాణా న విజ్ఞేష్యంతే ఇతిహ్యచ్చతే “౧ న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి” ఇతి. ఆయ మర్థో మాధ్యస్థినానాం పాతే స్పష్టోఽభిధీయతే “౧ యోఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్తకామః స తస్మా త్పాణిః ఉత్క్రామన్తి” ఇతి. ౬.

(జే.దీ.) “౩ న ఏతా స్తేతోమత్రాః” ఇత్యర్థస్య “ఇతితు కామయమానః” ఇత్యనేవాదిదుష ఉత్క్రామన్తి ప్రకారం లోకాన్తర గమనం పునరాపుత్రించాభిధాయ, “౧ అథాకామయమాన” ఇత్యాదివా “౧ న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి బ్రహ్మేవసన్ బ్రహ్మేష్యేతి” ఇతి విదుష ఉత్క్రామన్తి ప్రతిషేధా దుక్తనకారో హేవపద్యత ఇతి చేత్. తన్న - శారీరా త్పాణిణా మవిజ్ఞేహోఽనేనాచ్యతే. తస్య - ఆకామయ మానస్య విదుష శ్చారీరస్య, ప్రాణా స్సవిస్తాన్మన్త్యా త్క్రామన్తి - దేవయానేన గమనాయ నమోన తిష్ఠన్తి. ఆయ మర్థ స్పష్టోపేక్షేమామ్ - మాధ్యస్థినకాళినాం పాతే “౩ యోఽకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్తకామః స తస్మా త్పాణిః ఉత్క్రామన్తి” ఇతి. ౬.

నిష్కామ ఆదకామ ఆత్మకామా న తస్మా త్ప్రాణా ఉత్క్రామన్తితి. † శారీరా త్ప్రాణానా ముత్క్రాన్తి నిత్యసంక్షాభావాత్
 నిష్కేధో నౌపపద్యత ఇతి చేతి † న - * ౧ తస్య తావదేవ చిర మితి విమమ † త్కరీరయోగకాలే ప్రహ్లాదస్మత్ప్రవచ
 నేన ప్రాణానామపి తర్హికాలే శారీరా ద్విదుష్టో వియోగః ప్రసజ్యతే - † తతశ్చ దేవయానేన పథా ప్రహ్లాదస్మత్ప్ర
 రోన్విపపద్యత ఇతి * ౨ † న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రాన్తిమన్తి - దేవయానేన పథా ప్రహ్లాదస్మత్ప్ర ప్రాణీనా ద్విదుష్టోపి ప్రాణా
 న విశ్లిష్య నీతువ్యతే. † ఆర్తభాగప్రశ్నోపి యదా విద్యద్విషయః - తదా అయమేవ పరిహారః - సర్వవిద్యద్విషయః -
 తత్ర ప్రశ్నప్రతిపచయోః బ్రహ్మవిద్యాప్రసక్తాదర్శనాత్. తత్ర హి † గ్రహాతిగ్రహహృషేషద్వియోగోపాధ్యక్షా
 ఖై, ౭ పా మగ్నస్వత్వమ్, మ్రియమాణస్య జీవస్య ప్రాణాపరిత్యాగో, మృతస్య నామవాచ్యత్వమన్వయే, ప్రసజ
 పుణ్యపాపానుగుణగతిప్రాప్తిరిత్యేతేదర్థాః ప్రశ్నపూర్వకం ప్రత్యుక్తాః. తత్ర చ * ౩ ఆపపున ర్భుత్వం జయతీతి -
 అపా మగ్నస్వత్వజ్ఞానా దగ్నిజయవ మృత్యుజయ ఉచ్యతే. అతో నాత్ర విమమప్రసజ్యః. † అవిమమస్తు ప్రాణా
 నుత్క్రాన్తిమచనమ్ - స్థూలదేహవ త్ప్రాణా న ముఖ్యన్తి - అదితు భూతసూక్ష్మనక్షేపం పరివృజ్య గచ్ఛన్తితి ప్రతిపాద
 యతీతి నిరవద్యమ్. [౧| పాం - ౬ - ౧౪ - ౨. ౨|| బృ - ౬ - ౪ - ౬. ౩|| బృ - ౫ - ౨ - ౧౦.]

౧౩|| సూ. స్వర్యతేచ. ౨.

స్వర్యతేచ విదుషోపి మూర్ధస్య నాద్యోత్క్రాన్తిః * ౪ ఊర్ధ్వమేకః స్థిత స్తేషాం యో భిత్వా సూర్యమణ్డలమ్ |
 బ్రహ్మలోక మతిక్రమ్య తేన యాతి పరాం గతిమితి. [౪|| యాజ్ఞవల్క-౨.]

ఆపృత్యవక్రమాధికరణం సమాప్తమ్.

తిష్ఠన్తి త్వాత్కదేనా త్రపరో నిర్ధీయతే - తథా * తస్మేతి వస్య సచదమ్ * తస్మాదితి పశ్చాత్త్యవచేన విశ్వామృత్యం నిర్ధీయత ఇత్యర్థః. †
 చోదయతి (శారీరాదితి) ప్రసక్తస్యహి ప్రతిషేధః - ఆత్ర తదభావా స్స విషేధోపపత్తిర్యర్థః. † పరిహరతి (నేతి) † (శరీరవియోగకాలే) ప్రాచ
 భిక ర్భుతేతుకదరమశరీరవియోగకాల ఇత్యర్థః. † తదానీం శారీరా త్ప్రాణానాం వియోగస్యావిప్లవే సరిహితస్మి షేధః కాన్య ఇత్యత్రాప (తతశ్చ
 దేవయానేనేతి) * † న తస్య ప్రాణా ఇత్యస్యార్థ మాపా (సరస్వేతి) † (ఆర్తభాగేత్యాది) † (గ్రహాతిగ్రహహృషేషా) గ్రహా - పాత్రవిశేషః. తత్త్వ
 ద్రవ్య మతిగ్రహః. తద్రూపేణ ఆకర్షకరజ్జతత్వకృచ్ఛరూపేణా. ఆపా మగ్నస్వత్వమితి - ఆగ్నే రపాం భక్షకత్వవిమనధానం విహితం ఫలవిశే
 షాయ. * ఉదస్తా త్ప్రాణాః క్రామన్తిత్యాదినా జీవస్య ప్రాణాపరిత్యాగః కరణమ్. * ఆపపున ర్భుత్వం జయతి - మృత్యుశబ్దవాచ్య మగ్ని
 మపజయతి. * † ఉదస్తా దిత్వాన్యవిద్యద్విషయంచేత్ - కథం ప్రాణానుత్క్రాన్తివచన విత్కల్పతాప (అవిమమన్తితి).

౧౩|| సూ. స్వర్యతేచ. * ఊర్ధ్వమేకఇత్యాదివచనం యాజ్ఞవల్క్యస్సౌతే. తేషామ్ - నాడివిశేషాణామ్.

పరేతు - సమానాచేత్యాదిమూత్ర మేకం పృథగధికరణ మన్తి - నిర్గుణబ్రహ్మది ఇవ సమోపాసకస్యాప్యమృతత్వప్రాప్తిశ్రవణేన పునర్భ
 నాభానాత్ పునర్భవమేతుభూతభూతాశ్రయవిఘ్నాత్క్రాన్తి స్సగుణనిష్ఠస్యాపి ననమ్నవతి - విద్యాప్రకరణేషాత్క్రాన్తికథనం స్యాపాదివ త్పర్య

౧౩|| సూ. స్వర్యతేచ. ౨.

(తే.సా.) విదుషోపి మూర్ధస్య నాద్యోగమనం స్వర్యతేచ "౪ ఊర్ధ్వ మేకః స్థిత స్తేషాం యో భిత్వా సూర్యమణ్డలమ్ | బ్రహ్మలోక మతి
 క్రమ్య తేన యాతి పరాం గతిమ్" ఇతి. ౨.

(తే.వీ.) స్వర్యతేచ విదుషోపి మూర్ధస్య నాద్యోత్క్రాన్తిః "౪ ఊర్ధ్వమేకః స్థిత స్తేషాం యో భిత్వా సూర్యమణ్డలమ్ | బ్రహ్మలోక మతి
 క్రమ్య తేన యాతి పరాం గతిమ్" ఇతి. ౨.

ప్రాణిసాధారణత్వాన్వయవాద ప్రజ్ఞా శ్చమన్తిష్ఠానధూతపరదేవతాతానా త్స్యవతిపాదనార్థం చిత్తాన్వయతః కృత్యా - అనిదమ స్మరణం దు
 షశ్చ నమసాత్మాన్వయై ర్వాదీప్రవేశా త్నాన్వయితి సిద్ధాంతం చి. నిర్గుణవిద్యాయా అప్రామాణికత్వాదేవ తదయం క్తమ్. తదాపీతేరిత్యాదిక మధిక
 రణానర మాహుః - * తేజః పరస్యాం దేవతాయామితి సాధ్యత్వస్య సప్రాణస్య సకలజామస్య తేజః ఆత్మనికప్రణయ ఉన్యతే - బ్రహ్మ
 స్ఫుప్రకృతిత్వాన్వయై త్రైలయోపపత్తేరితి పూర్వపక్షం కృత్యా - జ్యోతిస్తోమాదిధానవిద్యాత్వాన్వయైత్యర్థాదిభి స్ఫుప్రకృతిప్రణయన న్నాత్మనికఇతి
 సిద్ధాంతం చి. తదవ్యయం క్తమ్ - కృతకరత్వాత్. న ఏవత కర్తాను స్ఫుతికబుధిభ్యుత్పత్త్యై నమస్తా నిరూపితోహ్యయ మధః, నవ శక్త్యాన్వరమ
 స్త్రీ, అత ఏకాధికరణ్యమేన యం క్తమ్. ఇయంచ తేహం నూత్రయోజనా - తచ్చతేజోభూతాన్వరసంస్కృప్తం నూత్నమ్ - నాడీనిష్క్రిమణ్యుతిరూప
 ప్రమాణా త్నాన్వయ ముపభక్త్యే - ఆతఏవ పార్వత్యై రసంపంచ్య మూర్తాన్వరప్రతిపూతశ్చేతి. * ఆతఏవ - నూత్నత్వాత్ స్థూలదేహాపమ
 దేవ సౌమ్యభక్త్యై ఇతి. ఇద మధికరణ మనిదున ఆత్మనికలయాభావమపర్యవార్థం చేత్ - నూత్నవిత్తానిమాత్రప్రయ మనపేక్షితమ్, నూత్నదేహన
 మర్థసన్యాసమయోగాత్, భూతనూత్నసంసర్గస్య పఞ్చాన్నివిద్యాయాం నిరూపితత్వాచ్చ. సన్విదిదుష ఆత్మనికలయాభావే తస్య నూత్నదేహనో
 నిస్సరత ఇవలమృదిప్రసంగః పరిహర్యు ఇతిచేష్ఠ - వేతాళాదిస్థూలశరీరస్యావ్యుత్పత్త్యై స్థితే కథం దృశ్యత్వశక్త్యా భవత్. యద్యపి కన్యసి
 త్నా స్యాత్ - ఆతిమందతయా నపరిహర్యవా, యద్యపి పరిహర్యవా - తదన్వరప్రతిపత్తావత్త్వతైవ పరిహర్యవా. కృతకరత్వస్థిత్యై దేవ
 నవ్యుద మనన్తర్యుత. ప్రతిషేధాదిచేష్ఠకారాదితాత్పర్యపక్షమాత్రం కృత్యా, స్వప్రకృత్యేవమితి సిద్ధాంతమాత్రం యోజయన్తి. తత్పాద దక్ష
 రాసమగణం - హిక్షదేవ పూర్వోక్తపాదకత్వప్రతిజ్ఞే. స్వప్రకృత్యేవమితి - ఆర్థభాగప్రశ్నప్రతిపదనవాక్య ముదాహరన్తి. అత్ర ప్రాణా
 నత్వాన్వయై ర్మృత్యుత్పత్త్యానశక్త్యాం శమయితుమ్ * ఆత్మైవ సమవలీయ స్తఇతి ప్రాణవిలయ ఉక్తః. * అస్మాదీని సకారోఽనిది రుచ్యతే - * న
 ఉచ్చయిత్యుచ్చయనాదిదోషః. తదైక్యాత్ * న తస్మా త్వాన్వయ ఉత్కృష్టమస్తీత్యుతాపి శరీరాదుత్కృష్టై ర్విషిష్యతే. * తస్మాదీత్య
 స్య ప్రకృతపరామృత్యైవ్యభేదోపచారా దుచ్చయనాదిమతో దేహస్వైవ నిర్దేశః - ఆర్థభాగప్రశ్నై కాన్వయత్, ఆప్రాప్తస్య నిషేధాయోగా
 చ్చ. నవ కారీరా దుత్కృష్టైః ప్రాప్తి రస్తి - అత న్న న నిషేధ్యా. వాక్యసామన్వయంచ న స్యాత్ - కామయమానహ్యత్వాన్వయ ముక్తాః *
 అథాకామయమాన ఇతి కామయమానం పృథక్పీఠికస్య తస్యావ్యుత్పత్తిమహోపదేశేహి పృథగ్యవదేశోపకమా బ్రాహ్మణ్యవత్సత్వై. * నతస్య
 ప్రాణాది వ్యవగతివత్సత్వమాత్రస్య కరణత్వకరణిత్యాదివిలక్షణవిషయవ్యవసాదసిద్ధేః * న తస్మా త్వాన్వయ ఇతి వాక్యాన్వరపక్షతేదవర్తనసానా
 కాక్షాన నాస్తి. తత్రత తచ్చుబ భృహిపర ఇత్యుక్తమ్. స్వప్రకృత్యేవమితి * నవ్యభూతాత్మభూతస్య సమ్యగన్వయ విశ్వత్. దేహా మార్గ
 మహ్యై వ్యావస్య పదేహిణిణి నిషేధ స్త్యుతి రభిప్రేత్యాయాః. శుకన్యాదిత్యుమ్జలప్రాప్తి ర్విశిష్టతే దేహత్వాయ - నతు ముక్తే ర్భగవ
 నాపేక్షయేతి చాహుః. అత్ర బ్రాహ్మః - నిర్గుణవిద్యాయా అభావా నిర్గుణప్రాప్త్యాభావాచ్చ నగూనివేషవ పరివిద్యానిష్ఠః. పద్విద్యాదివ్యవ్యాస
 ద్వాద్యుగమతో, * అథ పరా యయా తదక్షర మధగమ్యత ఇత్యుపక్రమ్య * య సర్వజ్ఞ స్మర్యసి దిత్యామనాత్, పరంజ్యోతి రుపసమన్త
 స్య జప్తాదామననాత్, * నత్యం జ్ఞాన మిత్త్యత సయకామవిత్ప్రబుద్ధమభవదనాచ్చ. పరివిద్యానిష్ఠస్త్వైవ సర్వే వేదాన్తాః గతి మామనన్తి *
 అస్మా చ్చరీరా త్సమత్వాయ పరంజ్యోతి రుపసమన్తస్య * తయార్థ్యై మాం నమృతత్వమేతి * తేన ప్రద్యోతేనైవ ఆత్మా నిష్క్రిమతి ధక్షుహో
 వా మార్గోహి * యత్రాసా శేకానో విపరైతే వ్యవహ్య శీర్షకపాతేఇతి. * న ఏత మేన సీమానం విదాత్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యత సైహ విద్య
 తి ర్వా మేత్యుపక్రమ్య * న య ఏవంవిద్యా నస్తా చ్చరీరభేదా దూర్ధ్వ ముత్కృష్టామస్తీకస్యతే లోకే సర్వా న్నామా నాప్తాన్వయత్య శ్చమ
 భవత్ * అపునర్భవాయ శోశం భిన్తి శోశం భిత్వా శీర్షకపాలం భిన్తి శీర్షకపాలం భిత్వా శ్చుభిం భిన్తిత్యుత్పత్త్యై * ఆకాశం భిత్వాన్వయ
 క్తం భిన్తి - అక్షరం భిన్తి - మృత్యుం భిన్తి మృత్యుత్వై వతే దేవ ఏకీభవతీతి. యదుక్త మార్థభాగప్రశ్నై కాన్వయచ్చయననవాక్యా
 సామన్వయాప్రాప్తనిషేధాయోగవికేష. పర్యవసానవైరాకాక్ష్యై ర్హ్యత్వాన్వయ ర్విదమితి - తదయం క్తమ్. తథాహి - ఆర్థభాగప్రశ్నస్య విస్వభ్య
 పయత్యాభావార్థైకార్థ్య మనపేక్షితమ్, తత్ర న పర్యప్రాణిసాధారణః. తత్రత * అస్మా త్వాన్వయై కామన్యైకతేనీప్రశ్నై న శరీరా దుత్కృ
 నివిమయః - కిన్త కారీరాత్ - శరీర ప్రాణస్థిత్యభావేన తత ఉత్కృష్టై రసద్విత్తాన్వయత్. అతః ప్రతిపదనమపి కారీరా దనుత్కృష్టై ర్వివిమయమ్. *
 ఆత్మైవ - తేవ సమవలీయన్తే - సంస్కృజ్యన్తే. * న ఉచ్చయిత్యుచ్చయనాదిదోషచారా దహమభిమానవిషయదేహనర్దేశః - యథాపరపక్షే * యోకా
 హే నిష్క్రమ ఆర్థకామ ఆర్థకామ న తస్మా త్వాన్వయ ఉత్కృష్టమస్తీతి తచ్చుబనిర్దేశః. అహి విద్యుత్కృతరణస్య న తదైక్యాత్వాత్. ఆర్థభాగప్ర
 కృత్య విస్వభ్యపయస్యే కారీరవిషయత్వం దర్శితమ్. వాక్యాసామన్వయంచ నాస్తి - కామయమానాకామయమానయో శ్చమానాయా మప్ర
 త్యాన్వయై బ్రహ్మప్రాప్త్యాభావతత్వద్ధావయా నైవమ్యుత్పత్త్యా ద్వాక్యభేదస్య. నకామనిష్క్రమవిషయతయా ప్రకరణభేదః - సాత్మాన్వయ
 త్యాన్వయై ర్వివిమయతయా - * కామ మయ ఏవం పురవ ఇత్యుపక్రమ్య * ఇతి తు కామయమాన ఇత్యుపసంహృత్యై * అథాకామయమానఇతి ప్రస్తా
 వాత్. తయోశ్చ నైవమ్యం బ్రహ్మప్రాప్తిరదభావాభ్యామ్ - సాత్మాన్వయై ర్వివిమయతయా వాక్యాసామన్వయసిద్ధిః. ఆప్రాప్తనిషేధోఽపి నాస్తి -
 ఆర్థప్రాప్తవిషయత్వాన్వయ నిషేధస్య. నవ్యభూతాత్మయన్వయేన సర్వాను విద్యాను దేహపాతనమయే శుక్రతదన్వయై ప్రవహా ముక్తం భవతి -

భూతసూక్ష్మేణి కిం యథాకర్తృ యథావిద్యంచ స్వకార్యాయ గచ్ఛన్తి - ఉత పరమాత్మని సమృద్ధ్యన్త ఇతి విశయే -
† మధ్యే పరమాత్మవస్తుత్వే సుఖదుఃఖోపభోగదూపకార్యాదర్శనాత్మదువభోగానుగుణ్యేన యథా కర్తృ యథావిద్యంచగచ్ఛన్తి.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - తానిపరఇతి తాని పరస్మిన్నాత్మని సమృద్ధ్యన్తే. కుతః. † తథాహ్యహ శ్రుతిః * ౧ తేజః
పరస్యాం దేవతాయామితి. యథాహ శ్రుతిస్తదనుగుణం కార్యం కల్ప్య మిత్యర్థః. నుషు ప్రిత్రశయయోర్యథా పరమాత్మ
సమృత్త్యా సుఖదుఃఖోపభోగాయానవిశ్రమః - తద్వదిహాపి.

పరసమృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫॥ నూ. అవిభాగో వచనాత్. ౧.

† సేయం పరమాత్మని సమృత్తిః కిం ప్రాకృతలయవత్ప్రా-రణాపత్తిరూపా - ఉత * ౧ వాఙ్మనసీత్యాదివ దవిభా
గరూపేతి చింతాయామ్ - పరమాత్మన నృచ్యేమాం యోనిభూతత్వా త్ప్రా-రణాపత్తిరూపా. [౧౫ ఛాం - ౬ - ౮ - ౬]

నేహ త్వార్థం ముముక్షునంసాంః ర్గతే స్సమానత్వే ముక్తమ్-తత్ర నక్ష్యమాణాధికరణద్వయప్రతిపాద్యాయాం పరమాత్మ సమృత్తౌ ముక్తస్యాప్తిత్వే
నాస్తీత్యపిగానం నాస్తి. యతః పూర్వాధికరణప్రతిపాదితార్థవేద వివృతతీతి - అతః. తదోక్తగ్రంథ్యలనమిత్యేతస్మా త్వార్థాధికరణప్రతిపాద్యైర్థే
విద్యదవిదుషాస్సమానేపి తాని పర ఇత్యధికరణా త్వార్థ్యతేన విద్యదవిదుషా స్సమానత్వేవివృతతీతి త్పాది కృత్యా నూత్ర కాత్ స్సమానత్వే
ముక్త మిత్యభిప్రాయేణాత్ర నైహ సమృత్తి ర్భేదమే న విద్యత ఇత్యాశ్చబ్ద్యా పరమాత్మ మిత్యుక్తం భాష్యే. కిం తేజస్కబ్దనిర్దిష్టేన భూతాని జీవనవి
చ్ఛన్తాని యథాకర్తృ యథావిద్యం గచ్ఛన్తి - ఉత పరమాత్మని సమృద్ధ్యన్తే. కి మత్ర పరదేవతాశ్చభో గస్తవ్యస్థానావసథపరమాత్మవరః - ఉతాతదవస్థప
రమాత్మపరఇతి. కి మత్ర సమృత్తౌ ప్రయోజనం సమృద్ధతి - నేతి. అనన్యుతే - పరమాత్మశబ్దస్య గస్తవ్యప్రదేశవిశేషావస్థపరమాత్మపరత్వేన యథా
కర్తృవిద్యం గచ్ఛేయం. సమృద్ధేతే - అతదవస్థపరమాత్మపరత్వేన తస్మిన్ సమృద్ధ్యైర్థః. † పూర్వపక్షమాహ (మధ్యఇతి) * తేజఃపరస్యామితి శ్రుతిః,
పరస్యాత్మన స్సర్వదా నర్యాధారత్వమాత్రపరేతి పూర్వపక్ష్యభిప్రాయః.

రాధాన్తే - † (తథాహ్యహ శ్రుతిం) * వాఙ్మనసీ సమృద్ధ్యత ఇత్యాది నిర్దేశో న సర్వసమస్తాధారణధారకత్వాభిప్రాయః. అత స్సమృత్తి
రేవార్థఇతి భావః.

పరసమృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫॥ నూ. అవిభాగో వచనాత్. † నల్లతిపూర్వపక్షాశ్చేత్యే (సేయమిత్యాదినా) కి మియం - సమృత్తి ర్లయరూపా - ఉతావిభాగరూ
పా. కిం * తేజః పరస్యామితి వచనస్య కారణాపత్తిపరత్వం న్యాయమ్ - ఉతావిభాగమాత్రపరత్వమితి. ప్రథమే లయరూపత్వమ్. ద్వితీయే
త్వవిభాగరూపత్వమ్.

౧౫॥ నూ. అవిభాగో వచనాత్. ౧.

(నే-సా). పరదేవతానంపత్తివచన మవిభాగమాత్రపరమ్, “౧ వాఙ్మనసీ నంపద్యతే” ఇతి నంపత్తిపదస్యైవాతానుషక్తస్యాత్మానరపరత్వే
ప్రమాణాభావాత్. మనః ప్రభృతిషు హి ప్రళయసంభవా దవిభాగమాత్రపరమ్. ౧.

(నే-దీ). సేయం పరమాత్మని సమృత్తిః కిం ప్రాకృతప్రళయవత్ప్రా-రణాపత్తిరూపా-ఉత మనఃప్రభృతినమృత్తిన దవిక్షేపమాత్రమితి సంశయః.
పరమాత్మనః కారణత్వాత్, తత్సమృత్తినవనాచ్చ కారణాపత్తిరేవేతి పూర్వోక్తే పక్షః. రాధాన్తస్తు “౧ వాఙ్మనసీ సమృద్ధ్యతే” ఇతి శ్రుతస్యైవ సమృ
త్తినవనస్య సర్వత్రానుషక్త్యా దత్రానుషక్తస్య చాభిధానవైయాప్యాసమృతా దత్రాపద్మవిభాగః అవిక్షేప ఏతాదృశే. నూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - † అవిభాగ ఇతి - అపృథక్ గాఢనః. పృథగ్వ్యవహారాన్వసంసగ్ధత్వేన. కులిః. వచనాత్ -
 * ౧ తేజః పరస్యాం దేవతాయా మిత్యుక్తాపి * ౧ వాఙ్మనసి సమృద్ధత ఇత్యుతి సుమృద్ధత ఇతి వచనస్యానుమదా,
 తస్యచ సంసగ్ధవిశేషవాచిత్యాత్, † అనుమత్యభిధానవైయామ్యే ప్రమాణాభావాత్, † ఉత్కృష్ట సేవేభావాయ కాంక్షా
 పత్తిప్రయోజనాభావాత్, † పునః ప్రత్యాస్యక్వాదిసృష్ట్యవచనాచ్చ. [౧౧ పా. - ౬ - ౨ - ౬.]

అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్.

† అవిభాగ ఇతి † అనుమత్యమిదమత్యంతరంగావత్రినాచీత్రితావ (అనుమత్యేతి) † ఉత్కృష్ట సేవేభావాయ కారణత్వేన
 జనాభావాదితి భారవాచకస్య దేవీన స్మృతార్చనైవ యస్యైవమస్మిన్ విశ్రమతుల్యముమత్తా విశ్రమః - అపరిభావస్య విశ్రమమితి మర్యాద
 కయే. యథావ కల్పితాస్థినివత స్తదహితస్య విశ్రమః - తద్వత్కారణే వీనస్య కరణకేవలహితస్య ద్వివర్తకారణే విశ్రమ ఇతి ప్రయోజనవిభాగ
 ముమత్తీ ప్రళయయా శ్చరేరావ్యయతికేకాభ్యా వచనగతిః. తదభావాదిత్వేన. † అన్యక్వాదే పునఃసృష్టి రక్తాచేత్ - కారణత్వే ప్రయోజనవి
 కల్పయి - సాచ నాస్తీత్యాచ (పునఃప్రత్యాస్యక్వాదిసృష్ట్యవచనాచ్యేతి) ముమత్తా జీవమాత్యభిధానావత్రి - ప్రళయవివి విస్మయ యావత్రి -
 ఉత్కృష్టాతు భూతమాత్మవిజ్ఞప్త్య లయానువపత్త్యా సంయోగమూత్రమేవ, విశేష్యంశస్య ప్రళయ ఇతిచేత్. తేనశ్చజ్ఞస్య విశేషభూతజీవమాత్ర
 వాచిత్యాభావా, నమత్యవదార్థవైయాప్యామోగాదిభిశ్చ. ఏవం విభాగాన్వభూతమాత్మవిజ్ఞప్త్య లయానువపత్త్యా, ప్రయోజనాభావాన్వక్వాదిసృ
 ష్ట్యవచనాభ్యాం చ సమృత్తి స్సంయోగః. నిత్యాన్వ రసిత్వేన చిరమాత్మని తనానీం సంసగ్ధకేమత్తాన్వైకనమధికమన్యః.

వచనం - ఇద మధికరణస్యాయం పరివిద్యానిష్ఠమయం వ్యాచక్షతే - తతః * గతాః కలాః పృథగ్గతవ్రతవిధౌ ప్రత్యక్షాకృతావ్యవస్థా
 రణేషు కలానాం లయం పూర్వవక్షీత్యతః * పాదశ కలాః పురుషం ప్రాప్త్యా స్తం గచ్ఛ స్తీతి శ్రుత్యా బ్రహ్మణి లయః. ఇయం విష్యవృష్టి - స్వకారణేషు
 లయోక్తిప్రవీణ్యద్వైత్వేనాత్. స్వకారణేషు లయేఽపి తైః పృథివ్యాదిభిన్నహ బ్రహ్మణి లయోక్తిప్రవీణ్య ఇతి సిద్ధాంతయన్తి ప్రబుధే. నచ బ్రహ్మ
 విదః పరమాత్మని కలాప్రళయ స్సావకేషః - ఉత్కృష్టాద్విదావేతి పూర్వపక్షం కృత్యా * భిద్యేతేచాసాం నామరూపే పునఃసృష్టి వచనా, ఏవి
 ద్యాకల్పితానాం విద్యానిమిత్తప్రళయే సావకేషత్వనివపత్తేశ్చ నిరవకేషః ప్రళయ ఇతి ద్వితీయే సిద్ధాంతయన్తి. తిత్కాద్య బ్రహ్మణేషు లయంనుధ్ధం
 ప్రత్యక్షవిరుద్ధం శ్రుతివిరుద్ధం - భిద్యేతేచాసాం దేవాః పృథివ్యాదిషు లీయమాన్సా ద్విత్వే, * పృథివ్యున్తి ప్రళయతే అపస్తే జపి లీయ సైగతిచ
 శ్రుతిః. నాయ మవిష్యద్వైత్వే లయ ఉచ్యతే - * ఇన్దియాణి తన్నాతేషు, తన్నాత్రాణి భూతానాం లీయతే, భూతాన్ ద్విరూపి లీయతే, ఇత్యాది
 సూక్తస్య సేన్దియాణాం తన్నాత్రాణాం భూతాన్ ద్విరూపి లీయతే లయస్యాదిప్రవీణ్యపూర్వగతత్వాత్. సాష్ట్యపుష్టి రీయ వితి చేత్. తిః కిమ్.
 యతః క్షుప్తివిరోధః - తతః సాష్ట్యపుష్టి శ్రుతిమూలత్వా న్న నిరవకరణీయతా. * తద్దేశ అచూః - తతస్తేషాం సామ్యేనాం స్యాదిత త్పరమతేష్య
 సూచస్యస్య శ్రుత్యేన నిరవకరణేభావాచ్చ సూచేక్ష్యతా. వరాళరాచ్యపబ్బంపాణామగృహీతాచేయం శ్రుతిః. సన్యస్య తల్లభ్యశ్రుతివిరోధా
 త్పరమతత్వమితి చేన్ - నర్యస్య తల్లభ్యశ్రుతివిరోధేన * అకాకా ద్వాన్య రిత్వాన్యక్రవర్తస్యాపి పరమతత్వప్రసక్త్యాత్. తత్త్వస్థైరప్రమాణా కార
 గత్వా దవిరోధత్వేత్ - లయేఽపి తుల్యమ్. అతఏవ * పురుషం ప్రాప్త్యా స్తం గచ్ఛ స్తీతి చోపాన్వయమ్. ఏవ మగానిరీ లయస్య శ్రుతిప్రత్యక్షవిరోధా
 త్పద్యవకలయస్య నరపాధారణతయా శ్రుతిప్రత్యక్షసిద్ధతయా బ్రహ్మవిరో విశేషాభావాగ్నా ద్యాదికరణగర్హన మయన్తిమ్. ఇత్యత్ర విరవకేషలయో
 నాను కేం నిరవయవినాశః - ఉత పృథివీత్వాన్ ద్విరవకమ్ - ఉత ముక్తస్య పునర్దేవరూపమ్యాగ్నత్వేమ్ - ఉత చేతనా సైరయన్తస్యాపి దేవర
 మ్భయోగ్యత్వేమ్. సప్రభుః - * తదేత దక్షయం నిత్యం జగన్మనిరభిలమ్. అవిరూపతిరోభావనస్తావశవిల్పవనితి నిత్యత్వవచనాత్. నవ్వితి
 యః - బ్రహ్మవిదేహస్యాపి భిక్షీభావాదిదకాయాం పృథివీత్వాన్ ద్విరవకమ్, పృథివీత్వాన్ ద్విరవకాన్య ముష్టిత్వేన్దియవిభావాద్విత్, తస్యచ
 ప్రాకృత్యచ్యుతాభావాత్, నైమిత్తికాన్యచ్యుతేషు పృథివీత్వాన్ ద్విరవకాన్య ప్రమాణాభావాత్, * భిద్యేతేచాసాం నామరూపే ఇతి శ్రుతేర్దేవమను
 స్యాదినామరూపవిషయతయా ప్రాకృత్యచ్యుతవిషయ తయావార్థత్వాచ్చ. నత్యయః - ముక్తస్యాపునరావృత్తే ర్యక్ష్యమాణతయా తం ప్రతి
 దేహరమృకత్వకత్కాన్యాయా అసమ్మతేనావిచార్యత్వాత్. నవకుర్ధః - నియమకాభావాత్. సహ దేవరత్వస్యాన్యరీయతయా వనితః కనకాంశో
 యజ్ఞదత్తంప్రతి సతథా పరిణమతీతి నియన్తం శక్యమ్. అతోఽనువపత్తమ్. — అవచనం - తానివర ఇతి సూత్రం న పృథగధికరణయన్తి -
 తైశ్చ సూత్రార్థః పరైరేవ పర్జితః. తత్రానువపత్తిశ్చ పూర్వవత్. అవిభాగమూత్రనిర్యాపనాఽపి పూర్వోక్తయేవ దిగ నిరసః. — అన్యేత -
 వాగాదిలయస్యాన్యమన్యతా దస్యయానా లయసమ్మతేహి లయస్య ముఖ్యత్వా త్తేజఃప్రభృతిభూతానాం స్వయోనివీతి పూర్వపక్షం కృత్యా -
 తస్యాదీనాం భిద్యేతేచాసాం మన్యయానా వివాదరూపమగృహీతాత్ * తేజః పరస్యాపి వచనా ధృవీధి పరమాత్మని లయ ఇత్యాద్యే సిద్ధా

౧౬॥ సూ. తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యా
తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చహారానుగృహీత శ్మతాధికయా. ౧.

† ఏవం గత్యుత్తమాపధి విద్వదవిదుషో స్వమానాకార ఉత్కృష్టిప్రకార ఉక్తః - ఇదానీం విదుషో విశేష ఉచ్యతే. † తత్తేద మామూయతే * ౧ శతం వైకాచ హృదయస్య నాడ్య స్తానాం మూర్ధాన మభినిస్సృతైకా ।

వయస్య. అనంతరేన న ఏవ మనశో భూతలయః కిం స్థూలభేదే స్థితే వస్త్యస్తరసంశ్లేషమత్రమ్ - ఉత జీవానామివ స్థూలభేదనివృత్త్యా మాత్మకై భేదయోగైశ్చ నీతిరీకాన్యాయా దవిభాగపాప్రతిపక్షాంతి సంశయః - పూర్వవాక్యత్రయానువక్తస్య సమ్యక్తిశబ్దస్యాత్రానువృత్త్యా సంశ్లేషమాత్ర మితి పూర్వపక్షం కృత్వా - మరణే * భూతేభ్య స్వమాత్మాయ తాన్యేవానువినశ్యంతి జీవినాశదన్వనాత్తిద్వదవిభాగాపత్తిరితి సిద్ధావయస్య. భూతానాం కారణానాంచ మహావశయే మాత్మకై భేదోఽపి నావశ్యతే - మరణేతు సోఽవశిష్యతే - శరీరాస్తరార్థం తేషాం గమనాపవత్తేరితి చాచూః. తత్ర తావ ద్ధృదయస్థః పరదేవతాప్రాజ్ఞాత్కల్పవాద్యః పరమాత్మా నామేశ్వరివ. తత్ర లయో ముఖ్య ఇత్యనువత్సమ్-ఈశ్వరాంశస్య నిమిత్తకారణత్వాత్. అన్యయోనామితి లయో దృష్ట ఇతిచేన్న - భిన్నే ద్ధృవస్థత్వాదీన్స్థితి సాక్షాదనుపాదానత్వేన ప్రజాఙ్గోపాదానత్వాత్ క్షృణో వ్యాః - తత్ర లయ ఉపపన్నః-ఈశ్వరః ప్రజాఙ్కాపి నభూతకరణగ్రామోపానామితి న తత్ర ముఖ్యలయమృతం. నన్వత్రే లయ ఇతిచేన్న - తస్య పరదేవతాప్రాజ్ఞాత్కల్పవాద్యతావైభావా, దంశత్రయవ్యతిరేకేన నన్వత్రస్య కన్యచి ధృటకరావాద్యవస్థుద్వద సంస్థానానభ్యుపగమాచ్చ. తస్మాద్లయ ఇతి సిద్ధావస్తస్యన ముఖ్యత్వేఽభ్యుపగతేనత్యన్యయోనా పరమాత్మని లయ ఇత్యవ్యనువత్సమ్ - ఏవమన్త * వాజ్ఞసీతివ దన్యథాసిద్ధత్వా దన్యయో నాలయో ప్రమాణం సన్యాత్. ఆనంతరచాధికరణే స్థూలభేదనివృత్త్యా జీవవిదవిభాగఇతి యత్ - తన్నిరూపణీయమ్. భూతకరణానాం మహావశ యం ద్వివాశ స్తావ దసత్త్వపరకః - లోకాస్తరగమనశ్రవణాత్. మాత్మకై భేదావశేషస్థూలభేదవిశేషనివృత్తిర్నా కిం మనుష్యదినస్మి వేశప్రహాణమ్ - ఉత పృథివీత్వేనప్రహాణమ్. న ప్రథమః - సంస్థానాపగమస్య ప్రత్యక్షతయా నిరూపణీయత్వావాత్. సద్వీతియః - లోకాస్తరగమ నానువత్తే. యది నివృత్తస్థూలాకారాణాం పరమాత్మని సమ్యక్తి ర్నిరూప్యా - పాతు తాని పర ఇత్యత్ర నిరూపితే నిరూపణీయాభావా దవిభాగాధికరణావారముపవ సన్యాత్.

అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ. తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యా తచ్ఛే షగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హారానుగృహీతశ్మతాధికయా.
† అనాస్తరసంశ్లేషమాహ (ఏవమితి) ఉత్కృష్టాస్తా బ్రహ్మణి సమ్యక్తే ఽవ్యద్యదవిదుషో స్తుల్యత్వాత్ సమానాచేత్యాదిమాత్ర ముత్ర వక్తవ్యమ్-తిథా నకృ తమ్. తత్ర శేతు ర్విదుషో బ్రహ్మసమ్మత్తావమివాదః. † (త్రతేత్యాది) కిం విదుషో మూర్ధన్యనాడ్యైవగమననియమ స్వస్థువతి - నేతి. కిం * తయో

(జే-సా). హర్షపరమపురుషారాధనరూప విద్యాసామర్థ్యాత్, తదజ్ఞగతిచిన్తనేనచ, ప్రీతపరమపురుషానుగృహీతః, తదనుగ్రహతః ప్రకాశిత ద్వాారో జీవః శతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యా గచ్ఛతి. తదనుగ్రహదేవజీవస్థాన మగ్రే ప్రకాశవ ద్భవతి. హర్షః - పరమాత్మా పరమపురుషః, “అ తిశ్యా శ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః” “౩ నర్వస్యచాహం వృది నన్నివిష్టః” ఇతిహా త్రుతిస్సృతి. ౧.

(వే-చీ). “౧ శతం వైకాచ హృదయస్య నాడ్యస్తానాం మూర్ధాన మభినిస్సృతైకా । తయోర్ధ్వ మాయ స్తమృతత్వమేతి విష్యజ్ఞన్యా ఉత్కృష్టమతే భవన్తి” ఇతి శతాధికయా మూర్ధన్యయా నాడ్యా విదుషో గమనమితి నియమ స్వస్థువతి - నేతి సంశయః. నాడీనా మతిమాత్మత్వేన దుర్వ్యవేపత్వస్మియమా నసమ్భవంతీతి యాభ్యుచ్చకిం తయో గతి మనుషదతీదం వచనమితి పూర్వవివక్షః. రాధాస్తన్తు - పరమపురుషారాధనభూతయా విద్యయా తదజ్ఞభూతగతిచిన్తనేన ప్రీతే పరమపురుషేణానుగృహీతో జీవస్తత్ప్రసాద ప్రకాశితద్వారస్తయైవ మూర్ధన్యయా నాడ్యా గచ్ఛతి.

మూత్రార్థస్తు - హర్షపరమపురుషారాధనరూప విద్యాసామర్థ్యాత్, తచ్ఛేష గత్యనుస్మృతియోగాచ్చ ప్రీత హర్షానుగృహీతో భవతి జీవః. తతః తదోకః జీవస్య స్థానం హృదయ మగ్రజ్వలనమ్ - ప్రకాశితాగ్రం భవతి. ఏవం పరమపురుషప్రకాశితద్వారః శతాధికయా గచ్ఛతి. “అ తస్యా శ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః” “౩ నర్వస్యచాహం వృది నన్నివిష్టః” ఇతి హర్షః - పరమాత్మా. ౧.

తయోర్ధ్వమాయ స్తమృతత్వమేతి విష్వజ్జన్మా ఉత్క్రమణే భవన్తితి. అనయా నాడీనాం శతాధికయా మూర్ధన్యనా
దైవ విదుషో గమనమ్ - అన్యాభి లేనచావిదుషో గమన మిత్యయా నియమ ఉపపద్యతే - నేతి సంశయః. కిం
యక్తమ్. నియమో నౌపపద్యత ఇతి. కుతః. నాడీనాం భూయస్త్వా దతిసూక్ష్మత్వాచ్చ మద్భివేషతయా పురుషేణో
పాదాతు మశక్యత్వాత్. * ౧ తయోర్ధ్వ మాయ స్తమృతత్వమేతి విష్వజ్జన్మా ఉత్క్రమణే శ్లోకమునాధికరణమ్. యాదృచ్ఛికీ
ముత్కాని మనునదతీతి యక్తమితి. [౧॥ ౪౪ - ౨ - ౬ - ౧౬.]

ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షమే - శతాధికయేతి-విద్యాశతాధికయా మూర్ధన్యమైవ నాడ్యోత్కానిమితి. నచాన్యాః
విదుషో దుర్భవేచత్వమ్ - విద్యాహి పరమపురుషారాధనభూతాత్మ్యస్థితియవిద్యానామన్యః, ద్విద్యా లేషభూతతయా
త్తనూ ౭త్మ్యస్థితియగత్యనుద్ధరణయోగాచ్చ ప్రసన్నేన హర్షేన పరమపురుషేణానుగృహీతో భవతి. తతశ్చ తదోక్తః
తస్య - జీవస్య స్థానమ్ - హృదయ మగ్రజ్వలనం భవతి. అగ్రే జ్వలనం ప్రకాశనం యస్య-తదిద మగ్రజ్వలనమ్. పర
మపురుషప్రసాదా త్పరీకాశితద్వారో విద్యాకాతాం నాడీం పిజానాతీతి తయా విదుషో గతి రుపపద్యతే.

తదోక్తాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ. రత్నమసారీ. ౧.

విదుషో హృదయా చ్ఛతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యా నిర్భతస్యాదిత్య రత్న సమస్తత్యాదిత్యమణ్డలగతిః స్త్రాయతే
* ౨ అథ యత్రైత దస్తా చ్ఛరీరా దుత్కానిమత్వత్వైతై రేవ రత్నభి రూర్ధ్వ మాక్రమత ఇతి. తత్ర రత్నమసారీదేవే

ర్ధ్వ మాయన్నితి యాదృచ్ఛికగమనానువాదః - ఉత నాడీవి శేషేణ గమననియమిధిః. కిం నాడ్యో దుర్భవేచాః - ఉత నువివేచాః. దుర్భవేచత్వే-
యాదృచ్ఛికగత్యనువాదపక్షస్య న్యాన్యత్వాన్ నియమానన్యవః. నువివేచత్వే - నియమవిధిపరత్వోపపత్తే ర్గతనియమనన్యవః. పరత్వ
పరవిద్యావిషయ మిమం విచారమాహుః. తత్సార్వభౌమయక్తమ్.

తస్యపాతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైవ ఆత్మ నిష్క్రమితీతిదం వాక్య మత్రాశీతీతి - పూర్వోపాత్త
తాన్వాత్రోదాహరణమ్.

తదోక్తాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ. రత్నమసారీ. అపస్తంబనన్దతిః స్ఫుటా. కిం రత్నమసారీణాం గమననియమో విదుష స్సమృత - నేతి. కిం * రత్నభి రూర్ధ్వ
మాక్రమత ఇతి వాక్యం పాక్షికగమనానువాదకమ్ - ఉత నియమవిధిపరమ్. కిం నిః ప్రేతస్య రత్నమసారీణాం గమనం నమృత - నేతి. కిం నిః రత్న
య స్సమృత - నేతి. పచేత్ - నిః రత్నమసారసమృతా చ్ఛరీరేః పాక్షికగత్యనువాదకతయా నియమానన్యవః. పచేత్ - నిః రత్నమసార
సమృతా చ్ఛరీరే నియమవిధిపరతయా రత్నభిరేవ గతనియమన్యవః.

౧౭॥ సూ. రత్నమసారీ. ౧.

(వే.పా). “౨ అత్రైతైవ రత్నభి రూర్ధ్వ మాక్రమతే” ఇతి శ్రుతేః విద్యాక రత్నమసార్యేన గచ్ఛతి. నిశ్శబ్ది రత్నయ స్సమృతస్యైవ
నిదానాదాపూర్వపరిణే. హేమశ్రీమనలభిస్తు హిమాభిభవత్. ౧.

(వే.పీ). “౨ అథ యత్రైత దస్తా చ్ఛరీరా దుత్కానిమత్వత్వైతై రేవ రత్నభి రూర్ధ్వ మాక్రమతే” ఇతి. విద్యాక రత్నమసారీ గచ్ఛతి నియ
మస్సమృత - నేతి సంశయః. నిః మృతస్య విదుషః అదిత్య రత్నమసారానన్యవా దనియమ ఇతి పూర్వరేపక్షః. పచనంతు పక్షప్రాప్త మనునదతి.
రాధాస్త్య - పచనస్య పక్షప్రాప్త్యనువాదిత్యే * అత్రైతై రేవేత్యవధారణవిరోధః. నచ నిః రత్నయో నన స్తీతి - నిశ్శబ్ది నిదానమయే ఊర్ధ్వైవ
లభ్యే. నూత్న స్మృత్యేవేతి రత్నమసార్యేన గచ్ఛతి. హేమశ్రీమనలభిః దుర్భవేన హిమాభిభవత్. ౧. [౨॥ ౪౫ - ౮ - ౬ - ౧౬.]

త్యయం గతినియమ సమ్యవతి - నేతి చిన్తాయామ్ - నిశి మృతస్య విదుషో రక్ష్యనుసారాసమ్యవా దనియము. వచనస్తు పక్షప్రాప్తవిషయమ్.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - రక్ష్యనుసారీతి - రక్ష్యనుసార్యేవ విద్యా నూర్ధ్వం గచ్ఛతి. కుతః * ౧ అక్షైతే రేవ రక్షి భి రిత్వవధారణాత్. పాక్షికత్వే హ్యేవకారో ఽనర్థకస్యైత్. యదుక్తం నిశి మృతస్య రక్ష్యసమ్యవా ద్రక్ష్యే ననుసృత్య గమనం నౌపపద్యత ఇతి - తస్య - నిశ్యపి నూర్యరక్ష్యనుసార సమ్యవతి - లక్ష్మ్యతేహి నిశ్యపి నిదాఘసమయే ఊహ్యే పలభ్యై రక్ష్యసద్భావః. హేమనాదాతు హిమాభిధవా ద్దర్శిసత్త్వప్రాప్తానపలభ్యః. త్రాయతేన నాడిరక్షేనాం సర్వదాఽ న్యోన్యాన్వయః * ౨ తద్యథా మహాపథ ఆతత ఉభౌ గ్రామా గచ్ఛతీమం చాముంచ ఏవమేవైత ఆదిత్యస్య రక్ష్యయ ఉభౌ లోకౌ గచ్ఛతీమం చాముంచ అముష్మా దాదిత్య తృతీతాయ నేత ఆసు నాడిషు సృప్తాః ఆభ్యో నాడిభ్యః ప్రతా యస్తే తేఽముష్మి న్నాదిత్యే సృప్తాఇతి. తస్మా నిశ్యపి రక్ష్యసమ్యవా నిశి మృతానామపి విదుషాం రక్ష్యనుసారైవ బ్రహ్మ ప్రాప్తిరస్మ్యేవ.

[౧|| ఛాం - ౮ - ౬ - ౫. ౨|| ఛాం - ౮ - ౬ - ౨.]

రక్ష్యనుసారాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౦|| సూ. నిశి నేతిచేన్న సమ్యవస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతిచ. ౧.

ఇద మిదానిం చిన్త్యతే - విదుషో నిశి మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తి - నేతి. యద్యపి నిశాయాం నూర్యరక్ష్యసమ్య వా ద్రక్ష్యనుసారేణ గతి ర్నిశాయామపి సమ్యవతి-తథాపి నిశామరణస్య శాస్త్రేషు గర్హితత్వా త్పరమపురుషార్థలక్షణ

† పూన్యపక్ష ముక్త్యా రాధాస్త మాహ (ఉచ్యతేఇతి) ఊహ్యేపలభ్యయోగ్యరక్ష్యసద్భావనత్వస్యద్ధకారీణితి రుపపద్యతే - రక్షి నా ముత్పత్త్యా త్. యథోద్భృతాగ్నౌ ప్రదేతే మాష్ట్యగ్నౌ వసువనస్య రాగ్నౌ దాష్ట్యేపలభ్యాపి నూష్ట్యగ్నౌ నయై ర్న తిపిరం నిరస్యతే - తద్వదిత. * నాడిషు సృప్తాః - సంబధాఇత్సర్థః.

రక్ష్యనుసారాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౦|| సూ. నిశి నేతిచేన్న సమ్యవస్య యావద్దేహభావిత్వా ద్దర్శయతిచ. సద్గతిః స్ఫుటా. కిం నిశి మృతస్య విదుషో బ్రహ్మ ప్రాప్తి సమ్య వతి - నేతి. కిం నిశామరణస్యాధోగతి హేతుత్వం నిశి మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యభావం జ్ఞాపయతి - నేతి. నిశామరణనిద్రావచనం కి మవిద్యద్విద్య త్పాధారణమ్ - ఉభావిద్యద్విద్యయమితి. పాధారణత్వే - నిశి మరణస్యాధోగతి హేతుత్వేన బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమాన్నిశి మృతస్య న బ్రహ్మప్రా ప్తిః. అవిద్యద్విద్యయత్వే - నిశామరణస్యాధోగతి హేతుతయా బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమాన్నిశి మృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తిస్సాన్విత్.

౧౦|| సూ. నిశి నేతిచేన్న సమ్యవస్యయా వద్దేహభావిత్వా ద్దర్శయతిచ. ౧.

(నే-సా.) “౩ దివాన శుక్లపక్షశ్చ” ఇత్యారభ్య “౩ విపరీతస్త్వ గర్హితమ్” ఇతి నిశామరణనిద్రావాత్, నిశి మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తిరిచేత్. స, క ర్షనంబధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్, ప్రారబ్ధస్య యావత్పురుషదేహావసానభావిత్వాచ్చ, బ్రహ్మప్రాప్తి విఘ్న హేత్వభావాత్. దర్శయతిచ, (కతస్య తాదేవ చిరం యావత్సవిమోక్ష్యే అభవంపత్స్యే” ఇతి. నిశానిద్రా ఇతరపురుషార్థవిషయా. ౧. [౩|| . ౪|| ఛాం - ౬ - ౧౪ - ౨.]

(నే-దీ.) విదుషో నిశి మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తి - నేతి సంశయః. “౩ దివాన శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమేవచ. ముమూర్షతాం ప్రశ స్తాని విపరీతం తు గర్హితమ్” ఇతి. నిశామరణస్య గర్హితత్వేన ఆథోగతి హేతుత్వా న్నబ్రహ్మప్రాప్తి సమ్యవతితి పూర్వసింహిత. రాధాస్తస్తు - విద్యామాహత్వై దుత్తరపూర్వావయోః రక్షేవినాశక్రుతే రక్షిప్తవిషయత్వాత్, ప్రారబ్ధస్యాపి కర్షణః చరమదేహావధత్వాచ్చ, బద్ధహేత్వభావాన్నిశి మృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తి నేతి, అవిద్యద్విద్యయా నిశామరణనిద్రా.

సూత్రార్థస్తు - నిశామరణనిద్రయా నిశి మృతస్య స బ్రహ్మప్రాప్తిరిచేత్. తస్య, సమ్యవస్య యావద్దేహభావిత్వాత్ - ఆసారబ్ధకార్యకర్షణస్య స్థస్య విద్యయా విషయత్వాత్, ప్రారబ్ధకార్యకర్షణస్య స్థాపి యావత్పురుషదేహభావిత్వాత్, భుక్త హేత్వభావేన బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తి నేతిత్వం. తదే తచ్చురిత్య దర్శయతి “క తస్య తాదేవ చిరం యావత్సవిమోక్ష్యే అభవంపత్స్యే” ఇతి. ౧.

బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నిశామృతస్య స సమ్యక్తి. తాత్పర్యేషు దివాగురణం. ప్రస్తవ్యం - కవచం బింబంబం, ఇది దివాచ శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమేవచమున్నూ తాం ప్రశస్తాని వివరీతం తు గర్భితమితి. దివామరణనిశామరాయాః ప్రస్తవ్య వివరీతత్వేహ త్రమాధమగతి హేతుత్వేన స్యాత్తామ్-అతో నిశిగురం మణోగతిహేతుత్వా న్న బ్రహ్మప్రాప్తి హేతువిచేత్.

† తన్న - విదుషః కర్మసమృద్ధస్య యావద్దేహభావిత్యాత్. † ఏత ముక్తం భవతి - అనారంభకార్యాణా మణోగతి హేతుభూతానాం కర్మణాం విద్యాసమృద్ధేనైవ వినితా, దుత్తరేషాం చాన్తేషా, త్సాంబ్ధికార్యస్య చ చదురేషాంభిత్వా. దృఢహేత్వభావా ద్విదుషో నిశామృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తి స్థిత్యేవ దర్శయతి చ త్రుతిః * ఆతస్య తావదేవ చిరం యావ న్న విమోక్ష్యేధనముత్సృజతి. * ౧ దివాచ శుక్లపక్షశ్చేత్యాదిపదస మన్వయిష్యమయమ్.

నిశాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. అతశ్చాయనేపిదక్షిణే. ౧.

నిశామృతస్యాపి విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తే యోహేతు రుక్తః-తతఏవ హేతోర్దక్షిణేష్యయనే మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తిస్సిద్ధా.

† పూర్వపక్షముక్త్యా రాధాస్త మాహ (తన్నేతి) † ప్రారంభకర్మణోఽనేకహేతుత్వసమ్మూహ త్కేధం కర్మసమృద్ధస్య యావద్దేహభావి త్వమ్, - ప్రారంభనమాప్తిరస్తు - అభుక్తపూర్వాగ్మి కర్మాణి నన్తి. - కర్మణో యావద్దేహభావిత్యేన కథం నిశామరణస్యాహోగతిహేతుత్వం పరిహృ తమ్, - తథాచనతి నిశామరణనిర్దావచనస్య కాగతి రిత్యత్రాహ (ఏతదుక్త మితి) దివానిశావిభాగనిరక్షేతం ప్రారంభకర్మావసానే మోక్షశ్రవణాత్ * తస్య తావదేవ చిరమితి వాక్య ముపాత్తమ్. నన్విత్రక ప్రకారే నిశామృతం శరీరం స చరమం స్వాత్ - చారమ్యే సిద్ధేహి బ్రహ్మప్రాప్తిస్సిద్ధిః, నైవస్- * ఆథ యో దక్షిణే ప్రమియతే పితౄణామేవ మహిమానం గర్భేత్యారభ్య * తన్న దృష్ట్యాణో మహిమాన మాప్నోతి దక్షిణాయనాద్యుచిత కాలమృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవాణ దప్రత్యకాలమరణేన హేతునా చరమదేహత్వం స బాధ్యమ్. అతో యథోక్త ఏవార్థవిధి.

ఇతరే త్రయోపీదం సూత్రస్థయమపి రక్ష్యమసానియమవియ మేక మధికరణ మాహుః - నిశ రవిర క్షయో నశస్తీతేన్న - నాడీరవిర్ క్తి సమృద్ధస్య యావద్దేహభావిత్యాత్. తథా * ఆముష్ట దాదిత్యా త్ప్రీతాయస్త ఇతి ప్రతి ర్దర్శయంతీతి యోజయన్తి స యది నిశ రవిర క్తయః స్వః - తస్మి నిశామృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నస్యాత్. తస్య రవిర క్త్యనపేక్షిత్యే - దివాపి త్రేర్భినా గమనమమృతా ద్రక్ష్యమసారాస్త్రయైర్ద్యమ్ - చాతౌ మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తిర్య స స్యాత్. మాభూదితి స వాచ్యమ్ - విద్యాయాః - పాక్షిఫలతయా తత్ర ప్రవృత్త్యనుపపత్తే. యావ దుదయం ప్రతి ఙ్గణకల్పన మచ్యయత్తమ్ - * స యావ త్పి తే న్నసావ దాదిత్యం గచ్ఛేదితి త్రైప్రూపగమా దిత్వేపాదయన్తి. నిశామృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నస్యా దితి ప్రసక్తో నిశామరణనిర్దావచన మవలమృతనానాం నానిష్ఠస్యాత్. విద్యాయాః పాక్షిఫలత్వంచ నిశామరణస్య విద్యానిష్ఠత్వభావనిబ్ధన త్యాశ్రయణేన పరిహృతం స్యాత్. అతోఽపేక్షితం నిశామృతస్య మోక్షనమర్థన మితి తదగ్గ మధికరణజేహో న్యాయ్యం. నాడీరవిర క్తసమ్మూహనియమా భిధాన మపేక్షిత మితిచేత్. నత్యమ్ - తస్యచ ప్రతిజ్ఞాయా మపేక్షితత్వా దాభిప్రాయకత్వి వర్ణన ముచితమ్ - అన్యథాఽపేక్షితార్థాస్తరప్రతి జ్ఞాయా ఉపపత్తేశ్చానభిహితత్వప్రకర్తౌ. ప్రతిజ్ఞాహేతోన్య రుదయో రపార్థిప్రాయకత్వేనాదపి పూర్వప్రతిజ్ఞోపపత్తిమాత్రస్యాభిప్రాయక త్వకల్పనం న్యాయ్యమితి.

నిశాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. అతశ్చాయనేపిదక్షిణే. అనారంభకరణిః స్ఫుటా కిం దక్షిణాయనమృతస్యాపి విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తి స్సమృది - శేతి. కిం

* ఆథ యో దక్షిణ ఇతి దక్షిణాయనమృతస్య చప్రతిప్రాప్తిపదనం బ్రహ్మప్రాప్త్యభావం గమయతి - శేతి. చప్రతిప్రాప్తినా మాన్వత్రిపదనం కిం విద్యదవిద్యత్సాధారణమ్ - ఉతౌవిద్యవిషయమితి. కిం భిష్మదీనాం కాలప్రతిజ్ఞాకాలవిధాన స్థరణమకృతసామాన్యశ్రుత్యుపరోధేన సాధారణ్యనమా శ్రయణం న్యాయ్యమ్ - ఉత * బ్రహ్మణో మహిమానమితి వాక్యశేషమరోధేనావిద్యవిషయత్వేనమాశ్రయణం న్యాయ్యమితి. సాధారణ్యాశ్రయ ñే న్యాయ్యం - ఆప్యత్రిపదనస్య సాధారణ్యేన బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమకతయా స బ్రహ్మప్రాప్తిః, అవిద్యవిషయత్వాశ్రయణే న్యాయ్యం - ఆప్యత్రిపదనస్యావిద్యవిషయతయా * ఆథ యో దక్షిణఇతి వాక్యస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమకత్యాత్ దక్షిణాయనమృతస్య విదుషో బ్రహ్మ ప్రాప్తిస్సాత్.

అథిక్తా శక్త్యా తు - * ౧ అథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పితృణామేన మహిమానం గత్వా చన్ద్రీమన స్సాయజ్యం గచ్ఛతీతి† దక్షిణాయనే మృతస్య చన్ద్రీప్రాప్తిశ్రవణా, చన్ద్రం ప్రాప్తానాంచ * ౨ తేషాం యదా తత్సర్వవైత్యక్తై తమేవాధ్యానం పున ర్నివర్తంతి పునరావృత్తిశ్రవణాత్, భీష్మాదీనాం చ బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానా ముత్తరాయణ ప్రతితూదర్య నాద్దక్షిణాయనే మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్ననమ్నవతీతి. [౧॥ తై - నా - ౮౦౭౧. ౨॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౫.]

పరిహారస్తు - అవిదుషాం పితృయాణేన పథా చన్ద్రం ప్రాప్తానామేవ పునరావృత్తిః - విదుషస్తు చన్ద్రం ప్రాప్తస్యాపి * ౧ తస్మాద్భుత్వాణో మహిమానమాబ్జీతీతి వాక్య తేషా తస్య దక్షిణాయనమృతస్య చన్ద్రీప్రాప్తిః బ్రహ్మ పృథివీతో విశ్రమ హేతుమూత్రమితి గమ్యతే. వాక్య తేషాభావే ౭పి పూర్వోక్తాదేవ బన్ధహేత్వభావాత్ విదుష శ్చన్ద్రం ప్రాప్తస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తి రనివార్యా. భీష్మాదీనాం యోగ ప్రభావాత్ స్వచ్ఛన్దమరణానాం ధర్మప్రవృత్తయోత్తరాయణ ప్రాశస్త్యప్రదర్యనార్థ స్తథావిధాచారః. [౩॥ గీ - ౮ - ౨౩, ౨౪, ౨౫, ౨౬, ౨౭.]

† ననుచ విదుషో ముమూర్షూః ప్రతి పునరావృత్త్యపునరావృత్తిహేతు త్వేన కాలవిశేషవిధి ర్భృత్యతే * ౩ యత్రకాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః | ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వత్సృమి భరతర్షభ॥ అగ్ని జ్యోతి రహశ్యః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ | తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః॥ ధూమారాత్రి స్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్ | తత్ర చాన్ద్రీమనం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే॥ శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగత శ్శాశ్వతే మతే | ఏకయా యాన్యనావృత్తి మన్యయా ౭వర్తతే పున రితి తత్రాహ.

౨౦॥ సూ. యోగినః ప్రతి స్తర్యేతే స్థారే చైతే. ౨.

నాత్ర ముమూర్షూః ప్రతి మరణకాలవిశేషోపాదానం స్వర్యతే - అపితు యోగినః - యోగనిష్ఠాః ప్రతి స్థారే - ప్రృతివిషయభూతే - స్వ రవ్యే దేవయానపితృయాణాభ్యే గతీ స్తర్యేతే - యోగాజ్ఞతయా ౭నుదినం స్వ రుమ్. తథా వ్యూహనంహారః * ౩ నైతే స్మృతి పార్థ జాన న్మోగీ ముహ్యతి కశ్చన | తస్మాత్సప్నోప కాలేషు యోగయుక్తో భవాన్షనేతి * ౩ అగ్నిజ్యోతిః * ౩ ధూమారాత్రి రితిచ దేవయానపితృయాణే ప్రత్యభిజ్ఞాయేతే. ఉపక్రమేచ * ౩† యత్ర కాలేత్వితి

మనఃస్థానమాపయోగయుక్తో భవేత్కర్మ. అన్యథా నజన్మభావప్రసక్తాత్. † (యత్రకాలేత్వితి) మధ్యే ఉపసంహారేచ మార్గవిధానపరత్వదర్శనా † (దక్షిణాయనమృతస్యేతి) * ఉదగయనే ప్రమీయతే * దక్షిణే ప్రమీయతే ఇత్యత్ర ధూమాదిమార్గలిక్ష్ణాభావాత్, బ్రహ్మప్రాప్తి వచనా, చాన్ద్రీరాదిగతవైత్య మరణకాలవిశేషేణ మాగ్నే నమ్నవితేష ఉచ్యతే ఇత్యర్థః.

† ఉత్తరమూత్రశక్త్యాచాహ (నన్వితి).

౨౦॥ సూ. యోగినః ప్రతి స్తర్యేతే స్థారే చైతే. † స్థారే ఇతి సౌత్రం పదమ్. తద్వ్యాచక్షే (స్మృతీతి) * యోగయుక్తో భవ - మార్గా

౧౯॥ సూ. అతశ్చాయనే ౭పిదక్షిణే. ౧.

(నే-పా.) అతః - బన్ధహేత్వభావాదేవ, దక్షిణాయనమృతస్యాపి విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తి రస్త్యేవ. ౧.

(నే-దీ.) దక్షిణాయనే మృతస్య విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తి - నేతి సంశయః. “౧ అథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పితృణామేన మహిమానం గత్వా చన్ద్రీమన స్సాయజ్యం గచ్ఛతీ” ఇతి విదుషో దక్షిణాయనే మృతస్య చన్ద్రీసాయజ్యశ్రవణాత్, చన్ద్రం ప్రాప్తానామ్ “౨ అథైత మేవాధ్యానం పున ర్నివర్తంతే” ఇతి వచనా చ్చ, దక్షిణాయనమృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్ననమ్నవతీతి పూర్వగమ్యతే. రాధానన్ద - పూర్వోక్తా ద్భన్ధ హేత్వభావా ద్విదుష శ్చన్ద్రం ప్రాప్తస్యాపి పునరావృత్తి ర్ననమ్నవతి. చన్ద్రీసాయజ్యశ్రవణం విదుషో బ్రహ్మ హేతుని ర్విశ్రమహేతుమూత్రవిషయమ్. అన్యత్విషయంవిదుషామేన. మూత్రార్థస్తు - యతో హేతో ర్వితి మృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తిః - తతపేన బన్ధహేత్వభావా ద్దక్షిణాయనే మృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తి రస్త్యేవ. ౧.

కాలశబ్దః కాలాభిమానిదేవతాతివాహికః - అగ్న్యైః కాలత్యాసమ్భవాత్. అతః యోగో కేఽప్యేష మభినన్యవర్తితి విహితదేవయానామన్యత్రితే తత్ర నిద్యానిష్ఠాకా ప్రతి విధీయతే - † స ముమాక్షాకా ప్రతి మరణకాలచిహ్నః.

పక్షిణాయనాధికరణం నమాప్తుమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయగోపదః.

ప్రహాళ్యస్యాపరస్య సూపక్రమా తావత్ ఇత్యభిప్రాయేః * అగ్నివ్యోతి తత్రాదివచన ముక్తమ్. యోగినః ఇతి సాత్రయోగిశ్చ శ్చతుర్థస్యాధికరణం దుపాసకసాధారణః - భక్తియోగస్య తేషాం సాధారణత్వాత్. తత్ర ముముక్షో వేషయానానునన్దానమ్, విశ్వరూపియోగినః పితృయాగానునన్దాన మితి విధీయత ఇతి. శ్రుతౌ గతివ్యయం విహితమ్ - తదనునన్దాన మత్ర విధీయత ఇత్యర్థః. † (సముమాక్షాన్సృతిమరణకాలచిహ్నకృతి) విధీయత ఇత్యన్వయః.

అత్ర సచేచాపరచ - యోగినః ప్రతితిమాత్ర మేవం వ్యాచక్షతే - యోగినః ప్రతి స్తాప్తేపాననాథోయం స్తాప్తః కాలవినియోగః - ప్రత్యా సన్వత్వాత్. అత క్కౌతేషాపాననేషు నానతరతి. యది తత్రాపి కాలవాచికబ్ధః కాలాభిమానిదేవతాపరః - తదా సప్రతివిరోధాది. అగ్న్యైశ్చ ద్వానాం కాలవాచిత్యాభావేన, * నైతే నృతి ఇతి నిగమనాచ్చ, కాలవిధిపరత్వయోగాత్ విషయవ్యవస్థయా నిర్వాహేనా భాష్యేనాప్యతః. అన్యేత్విదం నూత్రమేవం వ్యాచక్షతే - యోగినః ప్రాణాయామేన వాయువిజయపరాః, యోగినః ప్రత్యేతావయవరూపకాలా స్తత్యేతే - తేషా శక్తునస్త్యేవ క్షయచ్చ నైవ ముత్త ముత్తరంచేతి. తదయుక్తమ్ - ప్రకస్తకారే ముత్తవ్యమితి విధిశ్చేత్ - అగ్న్యైశ్చిత్తనస్య విఫలత్వాత్ * నైతే నృతి ఇత్యుక్తతాన్వయితి సిద్ధమాగ్రప్రత్యభిజ్ఞాభజ్జప్రవక్ష్యాచ్చ.

పక్షిణాయనాధికరణం నమాప్తుమ్.

ఇతి శ్రీహరితమలలితకవాగ్విజయసుమానా శ్రీరఙ్గరాజవివ్యాజ్జాలబ్ధ వేదవ్యాసాచరనామధేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవానమధిగత శ్రీమద్భగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన శ్రీసుదర్శనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

సముదితాధికరణసంఖ్య-౧౮౫. - సముదితసూత్రసంఖ్య-౫౦౭.

వాక్యాపి, త ప్రసఃప్రాణే, సోన్మ్య, భూతేషు తియ్యురే, | నమానాచతథా, తానిహ్య, విభాగ, ప్రదోషిచ, ||

రత్నవనప్రసరం క్షేయో, నిత్య, తక్చాతపివచ | ఏకాదశ తురీయస్య ద్వితీయే చరణే మతాః ||

౨౦౧ సూ. యోగినః ప్రతి స్తత్యేతే స్తాప్తేచేతే. ౨.

(వే.సా.) “అ యత్ర కారేభ్యనామృతి మామృత్తిం వైవ యోగినః” ఇతి. నమరణకాల స్తత్యేతే, అపిచ యోగిసూ విద్యానిష్ఠాన్సృతి. అర్చిరాదికా తద్విచరితాచేతి. ఏతే - స్తాప్తే - స్తృతివిషయభూతే. స్తత్యేతే “అ నైతే నృతి పార్థ జానన్యూగి ముహూతి కల్పన” ఇతివచనాత్. ౨

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాప్తసారే. చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

(వే.పీ.) “అ యత్రకారే భ్యనామృతి మామృత్తిం వైవ యోగినః” ఇతి మరణకాలచిహ్నః స్తత్యేత ఇతిచేత్. తత్రాపి.

యోగినః - బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠాన్సృతి. ఏతే - దేవయానవిప్రయాణగతి, స్తాప్తే స్తత్యేతే - స్తాప్తే - స్తృతివిషయభూతే. అపారసా స్తత్యేత్య స్తత్యేతే ఇత్యర్థః. “అ యత్ర కారేభ్యనామృతి మామృత్తిం వైవ యోగినః” ఇత్యాదివా “అ నైతే నృతి పార్థ జానన్యూగి ముహూతి కల్పన | తస్మా త్యత్యేత్య కారేషు యోగయోగో భవద్దన” ఇత్యక్షేన ముమాక్షాన్ ప్రతి - కాలవిహితపాదానం స్తత్యేతే. అతివాహికగణస్య కాలాభిమానిదేవతా విశేషభూయస్తేన “అ యత్ర కాల” ఇత్యన్వయతే. ౨.

[౧౧ బృ - ౮ - ౨ - ౧౫. ౨౧ గీ - ౮ - ౨౨, ౨౩.]

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీవేదాన్తదిపే. చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయగోపదః.

పుణ్య క్షేత్రం సూర్య క్షేపిణి

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చత ప్రకాశికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే — తృతీయకపాదః.

అర్చిరాద్యధికరణమ్.

౧॥ సూ. అర్చిరాదినాతత్పరిధితే. ౧.

† విదుష ఉత్తాగ్రస్తస్య నాశివశేషేణ హార్దానుగ్రహా ద్దత్తుపక్రమ ఉక్తః - తస్య గచ్ఛతో మార్గ ఇదానీం నిర్ణీయతే. తత్ర శ్రుతిషు మార్గప్రకారాః బహుభా ఆమ్నాయస్తే - ఛాన్దోగ్యే తావత్ * ౧ యథా పుష్కరపలాశ ఆపో నశ్చివ్యస్తే ఏవమేవంవిది పాపం కర్తవ్యమేతే ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మవిద్యా ముపదిశ్యామ్నాయతే * ౨ అథ యదు చాస్తించ్చవ్యం కుర్వన్తి యదిచ నార్చిష మేవాభినమ్భవన్తి అర్చిపోహ రహ్న ఆపూర్యమాణపక్ష మాపూర్యమాణపక్షా ద్యాక్ష్ణ మదుదజ్ఞేతి మానాంస్తాకమానేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చ్చన్ద్రీమసం చన్ద్రీమసో విద్యుతం తత్పురుషోహమానవ సు ఏనా బ్రహ్మ గమయత్సేష దేవపథో బ్రహ్మపథః ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తస్తే నావర్తన ఇతి, తథాఒత్తైవాప్తమే * ౩ అత్తైతై రేవ రక్షిభి ర్హర్ష మాక్రమత ఇతి. కాపీతకినశ్చ దేవయానమార్గ మన్యథాఒధీయతే * ౪ స ఏతం దేవయానం పథాన మాపద్యాన్నిలోక మాగచ్ఛతి స వాయులోకం స వరుణలోకం స ఆదిత్యలోకం స ఇన్ద్రలోకం స ప్రజాపతిలోకం స బ్రహ్మలోకమితి. తథా బృహదారణ్యకే * ౫ య ఏవమేత ద్విదు ర్యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధాం సత్య ముపాసతే తేఒర్చిష మభినమ్భవన్తి అర్చిపోహ రహ్న ఆపూర్యమాణపక్ష మాపూర్యమాణపక్షా ద్యాక్ష్ణ మదుదజ్ఞేతి నుదజ్ఞేదిత్య ఏతి మానా న్నానేభ్యో దేవలోకం దేవలోకా దాదిత్య మాదిత్యా ద్వైద్యుతం వైద్యుతా త్పురుషోహమానవ సు ఏత్య బ్రహ్మలోకా గమయతీతి, తత్తైవ పునరన్యథా * ౬ య దావై పురుషోహస్తా ల్లోకాత్ప్రేతి స వాయు మాగచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహ్నీతే యథా రథచక్రస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ

౧॥ సూ. అర్చిరాదినాతత్పరిధితే. † పాదసజ్జతి మాహ (విదుష ఇతి) బ్రహ్మవిదో మార్గ ఇతి దర్శయితుం * యథా పుష్కరపలాశ ఇత్యాద్యుదాహరణమ్. * శవ్యమ్ - శవయోగ్యం సంస్కారమ్. యత్ - యది. శవసంస్కారం యది కుర్వన్తి - యదిచ నకుర్వన్తి - అర్చిషమే స తే అభినమ్భవన్తి - ప్రాప్నువన్తిత్యర్థః. ఉదజ్ఞ - ఆదిత్య ఇత్యధ్యాహరణమ్. ఛాన్దోగ్యేఒర్చిరాదికా గతిశ్చూయితే - కాపీతకి వాక్యేఒన్నిలోకా

అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

† (నవంప్రాప్తతి) † క్రమక్రమిభేదాత్ కథం మార్గైక్య మిత్యత్రాహ (నవ్యత్రేతి) † ప్రత్యభిజ్ఞానం దర్శయతి (భాష్టాగ్యేతావదితి)
† (అల్ప్యైర్దర్శతి) నవంత్సరకర్మప్రాజ్ఞా దేవతాకర్మైర్దర్శతి భావః. † (నవ్యత్రే) బహుశు ప్రదేశకేషేత్యర్థః. పదివ్యాసు బ్రహ్మప్రత్యభిజ్ఞానానీతి గుణానాం

250

౨॥ సూ. వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషభ్యామ్. ౧.

† అర్చిణాదివై గచ్ఛన్తి విద్వాంస ఇత్యుక్తమ్. తత్రార్చిరాదికే మాన్దే ఛన్దోః మాసాదిత్యయో రన్తరాళే సంవత్సర మఖ్యః * ౧ మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్యమితి. వాజసనేయిసన్తు తయోరేవాన్తరాళే దేవ లోకమ్ * ౨ మాసేభ్యో దేవలోకం, దేవలోకా దాదిత్యమితి. ఉభయత్రాపి మార్గస్యైకత్వా దుభావుభయత్రోప సంహా ర్యా. తత్ర మాసాదుర్ధ్వ మిభిహితయో స్సంవత్సరదేవలోకయోః పఞ్చమ్యాభిహితస్య శ్రౌత క్రమస్య తుల్యత్వేపి * ౧ అర్చిహోఽహ, చహ్నోఽపూర్వమాణవశ్చ, మాపూర్వమాణవశ్చాద్యాకావక్షుదజ్జేతి మాసాన్తానిత్యధికకాలానాం న్యూనకాలే

వ్యా దుపసంహారో శక్యత ఇతి విద్యైక్యతామభ్యుపాసం - మార్గాన్వయినాం పదార్థానాం ద్వంద్వశబ్దస్య ద్విగుణతావచ్చిన్తాయోగ్యతయాఽగ్నాది ప్రత్యభిజ్ఞానసంజ్ఞాన మాత్మకమితి భిహ.

అత్రి పఠక - భిన్నవిద్యాశేషత్వాచ్చ, భిన్నత్వమ్ - * అన్తైతేష రక్షిభి రిత్యవధారణాత్, * యాపత్తి శేషస్య స్తావ దాదిత్యం గచ్ఛే దితి వైప్రస్థవనా, చౌతి పూర్వపక్షయన్తీ రాహుః, భిన్నవిద్యా శేషత్వేపి సుకృతదుష్కృతప్రహారే భిన్నత్వాదర్భూత్వాన్వతయా తదాశేషా, * రక్షిభిరేవేత్యయోగ్యవచ్చేదే ఏనకారమాత్రస్య ప్రమాణసిద్ధబాధకత్వాయోగా దర్శిరాదీనాం దేవతాత్వేన మార్గదైర్ఘ్య హేతుత్వాభావేన వైప్రస్థావి రోధ ఇతి, తదనాన్తా. - అన్యేతు - * యే చత్వరః పథయో దేవయానా ఇతి మన్తవర్ణాత్ బహుత్వానవగమాచ్చ పూర్వపక్షమాహుః. అర్చిరా దికా, వాయుదికా, * సూర్యవారణేతి సూర్యాదికా ర్థమతీ, దేవలోకనతీ, పరుణలోకాదిమతీ, చేతి చతుష్టయాధిక్యా దముమతువిషయత్వాచ్చ తదనుపన్యాసః. మన్తవర్ణస్తే నాతురాశ్రమ్యభిప్రాయోవా - విష్టిక, పాపక, సౌమిక, దాక్షిణ్యమికగత్యభిప్రాయోవా.

అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨॥ సూ. వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషభ్యామ్. సబ్దాః స్ఫుటా. సంవత్సరాదిత్యయో ర్ధ్వప్రాప్తా వాయుదేవలోకాః కిమనియతక్రమేణ నివేశయితవ్యౌ - ఉతి నేతి. కిం వాయుదేవలోకశబ్దానర్థాన్తరపరా - ఉతి నేతి. కిం దేవలోకశబ్దస్య దేవానానపరత్వం న్యాయ్యమ్ - ఉతి వాయూ దైవగృహత్వక్రవణానారోఢేన వాయుపరత్వం న్యాయ్యమ్. దేవానానపరత్వేన్త్యాయ్యే - తయో శబ్దయో రధ్వాన్తరపరత్వా దనియతక్రమేణ నివేశః. వాయుపరత్వేనతి - అధ్వాన్తరపరత్వాభావా దనియతక్రమేణ నివేశాభావస్సాన్యత్. † (అర్చిరాదివైవత్వాది) † సంశయం వస్తుం విషయం శోధయతి (త్రేతేత్యాదీనా) ప్రత్యర్థపాత్రప్రప్తిమఖ్యకాణ్డాక్రమప్రమాణాని. తత్ర ప్రాతిపదికాభిహో విభక్త్యభిహితశ్చ క్రొత ఏవేత్యత్ర పఞ్చమ్యభి

(నే-సా). “౧ మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్యమ్” ఇత్యుక్తాదిత్యయో ర్ధ్వ ద్వయోః ప్రకరణాన్తరయోః ఏకత్ర దేవలోక ప్రతిః ఇతరత్ర వాయుశబ్దః. తత్ర దేవలోకశబ్దోపి దేవానాం లోకఇతి వాయో రవిశేషేణ వాచకః. వాయుశబ్దశ్చ తస్యైవ విశేషేణ వాచకఇతి అవిశేషవిశేషభ్యాం దేవలోకవాయుశబ్దభ్యాం వాయురేకఏవ విహిత ఇత్యుక్తాదుర్ధ్వ మాదిత్యత్పూర్వం వాయుమేవ నివేశయేత్. ౧.

(నే-దీ). “౧ తేఽర్చివ మభిసంభవన్త్యర్చిహోఽహ రన్న” ఇత్యుక్తాభ్యః “౧ మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్యమ్” ఇతి ఛాన్దోగ్య ప్రతీతి. తత్ర సంవత్సరాదిత్యయో ర్ధ్వ దేవలోకో వాయుశ్చ త్రుతో శ్రుత్యన్తరే. ద్వయోః ప్రకరణయోః కిం దేవలోకో వాయుశ్చా ర్థాన్తరభూతాః? ఉతి వాయురేకఏవేతి సంశయః. శబ్దభేదా దధ్వాన్తరభూతానితి పూర్వగమక్షః. అధ్వాన్తరత్వేనతి “౨ దేవలోకా దాదిత్యమ్” ఇతిదే లోకస్య, తేన న ఉద్భవ్యమాక్రమతే న ఆదిత్యమ్” ఇతి వాయో శ్చాదిత్యా త్పూర్వత్వేన క్రొతక్రమనిర్దిష్టత్వా దేవలోకవాయూ యథేష్వ క్రమేణ నివేశయితవ్యౌ. రాధ్వాన్తర - వాయురేవ దేవలోకశబ్దేన నిర్దిష్ట ఇతి తస్మా దనన్యః. దేవానాం లోకఇతిహి - దేవలోకః. దేవానాం వాన స్థాన మిత్యవిశేషేణ నిర్దిష్టమ్. “౩ యోఽయం పవత ఏవ ఏవ దేవానాం గృహః” ఇతి వాయో ర్విశేషేణ దేవానాం వానస్థానత్వేన ప్రతత్యాదవి శేషనిర్దిష్టే దేవలోకో వాయు రతేతి నిర్ణయిత ఇతి, సంవత్సరా దూర్ధ్వం వాయు ర్వాయో రాదిత్య ఇతి క్రమశ్చ సాన్యత్. [౧॥ ఛాం-౨-౧౫-౫.]

సూత్రార్థం - అర్చాత్ - సంవత్సరా దూర్ధ్వం ఆదిత్యా త్పూర్వం వాయు మేకమేవ నివేశయేత్ - దేవలోకవాయుశబ్దభ్యాం అవిశేషవిశే షభ్యాం వాయూరేకత్వైవ నిర్దిష్టత్వాత్. దేవానాం వానస్థాన మిత్యవిశేషేణ దేవలోకశబ్దః వాయుం దేవానా మవానస్థానభూత మభిదధాతి, - వాయుశబ్దస్తమేవ విశేషేణేతి ద్వయోః ప్రకరణద్వయవిహితయోరేకత్వాదిత్యర్థః. ౧. [౨॥ బృ-౨-౨-౧౫. ౩॥

[illegible]

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - వాయుమబ్జాదితి - † వాయుం సంవత్సరా దూర్ధస్య మధిగచ్ఛేత్. కథితి. అవిశేషవిశేషాభ్యాం వాయోరేవ నిర్దిష్టత్వాత్. దేవలోకశబ్దోఽహ్యవిశేషే - సామాన్యేన దేవానాం లోకే ఇత్యుచేన హాసేన వాయుమభిధత్తే - * ౧ స వాయు మభిగచ్ఛతి తస్మై స తత్రేతి వాయుశబ్దో విశేషేన వాయు మభిధత్తే. అతో దేవలోక వాయుశబ్దాభ్యాం అవిశేషవిశేషాభ్యాం వాయురేవాభిధియతఇతి సంవత్సరా దూర్ధస్య వాయుమేవాభిగచ్ఛేత్. కాపీతకేనాం వాయులోకశబ్దాస్మాన్లోకశబ్దవత్ † వాయుశ్చాసా లోకేశ్వేతి పురుషత్వా వాయుమేవాభిధత్తే. † వాయుశ్చ దేవానా మావాసభూత ఇత్యన్వయే ప్రాయతే * ౩ యోగయం పవత ఏవ దేవానాం గృహాఇతి.

వాయుధిక్ర. ౧౦ సమాపమ్.

పాతం సంవత్సరదేవాలయం రాసా దూర్ధప్రక్క మదిట్టము. తల సంవత్సరస్థు మాసాదూర్ధప్రక్కాదిత్యే అధికకాలానాం న్యూనకాలాత్తరదినశరదా పార్వత్యభూతాధికహేతురస్తి. అతీ మాసాన స్తరం సంవత్సరం ప్రాప్తం, తతఃపూర్వ మదిత్యాత్మన్వయం దేవలోక, ఇతిహితమ్. పునఃపారస్థ్యకే న్యూత్రాదిత్యాత్మన్వయం వాయుః శ్రుతః - కాశీకేవాత్వేఽగ్నేః పరత్వేన వరుణా త్మన్వయేన వాయుః పాఃక్రమసిద్ధిః. తల ప్రాప్తమన్వయేనవా వాజసనేయోక్తశ్చోత్రమేవ పాఃక్రమప్రాప్తపౌర్వన్వయేనస్తరస్థస్థు బాధితత్వా దాదిత్యా త్మన్వయమేవ వాయుః ప్రాప్తం, దేవలోకభి ప్రాప్తః, - తల సంశయవిశ్లేష్టం. * మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకా దాదిత్యమితి దేవలోకస్య అదిత్యా త్మన్వయేనం వజ్రమ్యునిహితమ్ - * న పూర్వ మాక్రమతవితి వాయూ రాదిత్యా త్మన్వయేనం ప్రాతివదితాభిపాతమ్. † (దేవేనభావాచ్చేతి) యథా-పూర్వం సంవత్సరస్థ మాసానస్తరస్థే వజ్ర మిమాత్రా దధిశిః అధికకాలానాం న్యూనకాలాత్తరదినశో హేతురుక్తః - తథాతల శ్రుతిప్రమాణా దధికం ప్రమాణం నాస్తిత్యర్థః.

† సిద్ధాంతసూత్రా (వాయుమితి) అపి శేషమశేషాభ్యామ్ - సామాన్యవిశేషాభ్యామ్, దేవలోకశబ్దః సామాన్యశబ్దః - వాయుశబ్దో విశేషః.
† లోకవర్తమానాత్మకత్వసూత్రా (వాయుప్రాసానితి) † ఉక్తసామాన్యసాధ్యస్య ప్రామాణికత్వం దర్శయతి (వాయుశబ్దోదాహరణి) మనః * సంపత్తిర్యః ఖలవై దేవానాం పూరితి శ్రుత్యుత్పాదేన దేవలోకశబ్దస్య సంపత్తిరనివయత్వం కిం సన్తతీ. సైవమ్ - సంపత్తిర్యః దేవప్రత్యోక్తేః స్తుతి మాత్రత్యాత్, వాయోదైవగృహత్వస్య వాస్తవ్యానీ, దవాస్తవప్రత్యానైవ వాస్తవీకారస్య వ్యత్యయత్వోచ్ఛ్వా. తోన్యతి ర్వయ్యత్కృత్వైవమనశ్చదేవతా-గణస్య వాయుసాశ్వతత్వాత్. వాయో దైవగృహత్వేనాపి యథార్థః.

31 నూ. తటితోధివరుణస్సమ్మన్ధాత్. ౧.

కాషీతకినాం * ౧ స ఏతం దేవయానం పథాన మాపద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి స వాయులోకం స వరుణలోకం స ఆదిత్యలోకం స ఇంద్రలోకం స ప్రజాపతిలోకం స బ్రహ్మలోక మిత్యత్రాగ్నిలోక శబ్దస్యార్చిఃపర్యాయత్వేన ప్రాథమ్య మవిశీతమ్-వాయాశ్చ సంవత్సరా దూర్ధ్వం నివేశ ఉక్తః. † ఆదిత్యస్యప్యత్ర ప్రాప్తపాతక్రమబాధేన * ౨ దేవలోకా దాదిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రిమస మితి వాజసనేయగోక్తశ్చుతిక్రమా ద్వేవలోకశబ్దాభిహితా ద్వాయో రుపరి నివేశ స్సిద్ధః. ఇదానీం వరుణేంద్రియ చిన్తా. కిమేతే వరుణాదయో యథాపాతం వాయో రూర్ధ్వం నివేశయితవ్యాః-ఆహూస్వి ద్విద్యు

పరేచాపరే చాపః - మానస న్దర మర్థక్రమాత్ సంవత్సరః - తదన న్దరం దేవలోకః - తద న్దరం వాయునితి, వాయుమబ్ధాదితి నూత్రినిరైత్యమైగ్యశ్రుత్యపేక్షః - తత్ర సంవత్సరస్య పరితత్వాదితి, తదయోక్తమ్ - దేవలోకవాయుశబ్దయో స్సామన్యవిశేషరూపేనై కాధ్య త్వే సమ్యవత్సరభేదకల్పనానవపక్షేః. దేవలోకా దూర్ధ్వం వాయో ర్నివేశనతి * దేవలోకా దాదిత్యమితి శ్రౌతక్రమభిద్యతే. దేవలోకస్య మాతే జానినూపితత్వంచ స్వాత్ - వాయో రబ్ధా దూర్ధ్వం నివేశపరత్వా దస్య సూత్రా ప్రరాభావాచ్చ. నద్విధేఽర్థే న్యాయశ్చ వక్తవ్యవేద - * స ఉర్ధ్వ మాక్రమతే న ఆదిత్య మాగచ్ఛతి * దేవలోకా దాదిత్యమితి శ్రౌతక్రమపామ్నాత్ భవతిచ సంశయః, వాయుదేవలోకయో రేకత్వేచ సంశయస మ్భవః. ఆతపన ఆవిశేషవిశేషభామితి సాత్రపదస్య వాయో రగ్న్యాన్వయస్తత్యే కాబ్ధక్రమవిశేషభావా దాదిత్యా త్సూర్యత్వే ఉర్ధ్వకక్షేప విశేషా వగమాచ్యేతి వ్యాఖ్యాన మయ్యయోక్తమ్. అతో యథాభావ్యమేవ సూత్రార్థః. - అత్యైవ - వాయుః కి మగ్న్యేరుపరి నివేశయితవ్యః - ఉత సంవత్సరస్యపరి - ఉత ఆదిత్యస్యాధస్తాదితి సంశయ ఉక్తః. తదచతుర్థమ్ - అగ్నే రాస వర్త్యపక్షస్తాన వ్రజః - తస్య పాతక్రమపరివర్తనస్య శ్రౌత క్రమేః స్ఫుటభావాత్. సంశయశిశో న్దరద్యయంతు వాయుదేవలోకయోరేకత్వేఽనుత్థితం స్వాత్ - అతః పుష్కత్యైకత్వే సంశయితవ్యే. ఏకత్వే నియమేన వాయుప్రాప్తిః - పుష్కత్యై వికత్వేన వాయుప్రాప్తిశ్చఫలమ్. అత స్ప చేతుక స్పఫల స్సంశయో భావ్యోక్తవేవ జగ్గయాత్.

వాయుధికరణం నమాప్తమ్.

31 నూ. తటితోధివరుణస్సమ్మన్ధాత్. కిం వరుణాదయో యథాపాతం నివేశయితవ్యాః - కిం విద్యుతోఽధితి. కిం వరుణస్య విద్యుత్స మ్మన్ధానుశోధ ఉపవన్దః - నేతి. అనువపత్తా యథాపాతం నివేశః. ఉపవత్తా విద్యుతోఽధినివేశః. కాషీతకినా మిత్యాదినా వత్సవజాగ్ధవైశ ద్వాద్యయ పూర్వోక్తార్థం పుష్కయతి, తత్రాద్విజః ప్రాథమ్యే, వాయో స్సంవత్సరా దూర్ధ్వత్వే, ఆదిత్యస్య వాయో రూర్ధ్వత్వేన కాషీతకినాక్యాని గానం విశిష్టవిద్యే తస్య దూర్ధ్వం చాహ నిరూపితంశనిరూపణీయంశచదర్శనార్థేన కాషీతకినా మిత్యాదినా. † (ఆదిత్యస్యాపీతి) అత్ర - కాషీ

31 నూ. తటితోధివరుణస్సమ్మన్ధాత్. ౧.

(వే-సా). తటితోఽన న్దరం వరుణో నివేశ్యః, మేఘాదరస్సత్తిత్వాద్విద్యుతః మేఘస్థజలా త్తత్వేన లోకవేదయో వ్యయస్య విద్యుత్సమ్మన్ధావగమాత్, తదన న్దరమింద్రి ప్రజాపతిపాతక్రమాత్, ప్రబలవిశేషభావాచ్చ. ౧.

(వే-దీ). ఛాన్దోగ్యవాజసనేయక కాషీతకీ ప్రభృతిష్యమ్నూతస్యాదిరాదిమార్గస్యాగ్నిరహరాపూర్వమాణ పక్షోత్తరాయణసంవత్సరవాయుని త్యవద్యోవిద్యుద్వరణేంద్రి ప్రజాపతిరూపశోపనంహారే వాయువర్త్య వ్రజ్య శ్రుత్యాదిభిః క్రమప్రకార ఉక్తః. వరుణేంద్రిప్రజాపతీనాం కిం విద్యుత ఉపరి నివేశః - ఉత వాయోరుపరితి సంశయః. “౧ న వాయులోకం స వరుణలోకమ్” ఇతి కాషీతకీపాతక్రమేః వాయోరుపరి వరుణస్య నివేశః ఇంద్రిదేరపి వరుణనివేశాయ వాయునిత్యయోఃక్రమస్య బాధితత్వాత్తత్యైవ వరుణోపరితి పూర్వగతవత్. రాద్ధాస్తవ్య-విద్యుతో మేఘాదరప ర్తిత్వేన విద్యుద్వరణయో ర్లోకే వేదేవ సమ్మన్ధానుశోమా త్పాతక్రమా దర్థక్రమస్య బలియైవైన వరుణస్య విద్యుత ఉపరి నివేశఃకార్యః. ఇంద్రిదేరపి వరుణ నివేశాయ విద్యుతో వ్యవధానసహత్వదర్శనా ద్వయజోపరి నివేశః. సూత్రంచ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

తోఽధీతి విశయే-అర్చ్యః ప్రభృతిషు సర్వేషు * ౧ అర్చ్యోహోమాలిత్యానృతిక్రమోఽగోధా, ద్వివ్యుతా సప్తపాద్యః * ౧ తత్పు
రుహోఽమానస సు ఏనాః బ్రహ్మ గమయతీతి విమృత్తురుపన్య బ్రహ్మగమయత్వత్వక్రమాచ్చ సర్వత్రా సకాశావేనా
ప్రాప్తావ † ఉపదేశావైయ్యధ్యాయావశ్యం కస్యచి ద్వాన్యత్వే - పాతక్రమానురోధేన వాదో లననరం సంహృ నివేశ
యితవ్యః - వాయుదిత్యయోః క్రమస్య బాధితత్వేన ‡ ద్విప్రజాపతి అపి హ్యుక్తౌన నివేశయితవ్యః.

† ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - తటితోఽధివరుణ ఇతిఃపరుణస్తావ ద్వివ్యుత ఉపరిష్టా ని వేశయితవ్యః. తటి. ‡ హ్యుక్తౌ
మేఘోదరవర్షిత్యా ద్వివ్యుతో వరుణేన సమ్మిథౌ లోకవేదయోః ప్రసిద్ధః. † ఏత ద్దుకం భవతి - వరుణాదీనా ‡ ముప
దేశావైయ్యధ్యాయ క్వచి ని వేశయితవ్యత్వేనతి పాతక్రమా న్నక్రమస్య బలియన్త్యా ద్వివ్యుతోఽధివరుణో నివేశయ
ితవ్యః. తతశ్చామానసస్య గమయత్వత్వం వ్యవధానసహ మిత్యవగమ్యతే. తస్యచ వ్యవధానసహత్వాద్ద్వాదేశోపదిష్ట
స్యవశ్యవివేశయితవ్యస్య వరుణా దుపద్యుపదిష్టత్వా దాగన్తూనా మస్తే నివేశయితవ్యత్వాచ్చ వరుణా దుపరిష్టాది ర్నివేశ
యితవ్యఇతి.

వరుణాధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. ఆతివాహికాస్తలికాత్. ౧.

ఇద మిదానీం చిన్త్యతే - కి మర్పిరాదయో మార్గచిహ్నభూతాః - ఉత భోగభూమయః - ఉతవా విరుహం
తకివాక్యే. † (ఉపదేశావైయ్యధ్యాయేతి) కమివాధాపి క్రమబాధో న్యాయ్య ఇతి భావః. ‡ (ఇన్ద్రియజాపతిఅపిహ్యుక్తౌ)నివేశయితవ్యావతి) క. స
నే వాయునస్తతేతి ఇన్ద్రిప్రజాపత్యో రన్యత నివేశే క్రమవ్యయభజ్జస్యాన్తి - తస్మా దేకక్రమమాత్రభజ్జనే తయోపి క్రమిణా స్సానికాభ్యం
యంక్రమితిభావః.

† (వరుణస్తావదిత్యాది) విద్యు, చ్చ వరుణాభిమానవిషయమ్, జలం చ మేఘోదరవర్షణం - తత్ర విద్యుతః స్ఫుటితరద్యుత్యాన్తో, నలిలస్య
తథా ద్యుత్యత్వాభావాచ్చ నలిలస్య విద్యుత ఉపరిష్ఠితి ర్గమ్యతే. ఏవ మభిమానవిషయయో సుమ్మిథానురూప మభిమానదేవయో రపి సమ్మిథౌ న్యా
య్యితి తటిదభిమానం ఉద్వంసం జలాభిమానీ పరుణ ఇతి భావః. కించ - ద్యువర్షవ్యుత్పత్తిక్రమో వర్షస్యః స్వర్గా దనస్తరస్థః - తటిత్రతోఽమృతస్తాత్ -
తటిత్పురుషస్వరం - పరుణో మేఘోదరః. ‡ తటిత్పుష్పస్తోఽస్తు - తేన పాతక్రమం బాధిత్య కథం తటిదుపరి వరుణనివేశః, కథం వేన్ద్రియజాప
త్యో ప్రతావకాః, ఇత్యుక్తావా (ఏతదక్రమితి) అర్థక్రమస్య పాతక్రమా ద్భూతియన్త్యేన వరుణస్య తటిదుపరి నివేశః - కాషీతకిపాఃక్రమాను
రోధాత్, అగన్తూనా మస్తే నివేశయితవ్యత్వయాపా న్నిమాంసాపిదన్యాయా చేన్ద్రిప్రజాపత్యో ర్వరుణోహం నివేశః. తటితో గమయత్వాన్యతర
ధానాయ పరుణస్తటితః పూర్వం నివేశ్యః - తథానతి మేఘోదరసమ్మన్దరూపార్థక్రమాపి న్యా దితిచేన్మ - తథానతిన్ద్రిప్రజాపత్యో ర్మహాపాఃం
వరుణతటి స్తదనివేశేఽర్థక్రమభజ్జాత్. తటిదానస్తత్యే వరుణేన్ద్రిప్రజాపతినాం పాతక్రమభజ్జప్రసక్తః - తస్మా త్యాతక్రమానురోధేనార్థక్రమానువి
ధానే సమ్మిథతి స పాతక్రమభజ్జో యుక్తః. తటితో గమయత్వత్వే మవ్యవహిత మితి సమరథమ్ - తస్మా త్రస్య గమయత్వత్వే వ్యవధానసహ మిత్యయ
మేవ క్రమ ఇత్యర్థః. అత్రాస్తవాచార్యాణాం పరదమిత్రాణా మయం శ్లోకః - అర్చి రహ స్థితపక్షా నదగయన్త్యా ముప దత్సేన్దాః ‡ అపి నైద్యుత
వరుణేన్ద్రిప్రజాపతినాతివాహికానాచురితి. వరుణాధికరణం సమాప్తమ్.

౪॥ సూ. ఆతివాహికాస్తలికాత్. ఆవాస్తరస్థతిః స్ఫుటా. కి మర్పిరాదయో మార్గచిహ్నభూతాః - ఉత భోగభూమయః - ఉతాతి

(వే-పా). అర్చిరాద్యభిమానదేవతావిశేషః విరుహ మాతివాహికాద్యేన పరమపురుషనియంతా ఇతివిజ్ఞాయతే. "౧ స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయ" ఇతి. తేష్యేకత్ర గమయత్వత్వదర్శనాత్ లిక్టాత్. ౧. [అ. కాషీ - ౧౮ - ౩.] [౧౧ ఛాం - ౪ - ౧౪ - ౫.]

(వే-చీ). కి మర్పిరాదయో విరుహో బ్రహ్మవేదస్సీ ర్గర్హవిహ్నభూతాః - ఉత గమయతార ఇతి సంఘః. "ఆముకం వృక్ష మముకం నదీ మముకం పర్వతపార్శ్వం గత్యాఽముకం గ్రామం గచ్ఛ" ఇత్యాదిదేశోపదేశ ప్రకారదర్శనా న్నర్హవిహ్నభూతాఇతి పూర్వగి పక్షః. రాద్ధా
స్తమ్మ "౧ స ఏనా స్మిన్మ గమయతి" ఇతి నైద్యుతపురుషస్య గమయత్వత్వదర్శనాత్ ఇతరోమం చావిశేషనిర్దిష్టానాం స ఏవ సమ్మిథ్య ఇతి నిశ్చ
యతే. "౨ అగ్నిలోకమ్" ఇత్యాదిలోకభజ్జోపి మధ్యే భోగాభావా ద్దమయత్వత్వే వీశ్రావపర్యతే. నూత్రార్థమ్ - ఆతివాహికాః - విరుహ
మతివాహీ పరమపురుషే నియంతాః అర్చిరాద్యభిమానదేవతావిశేషః గమయతార ఇత్యర్థః. "౧ స ఏనా స్మిన్మ గమయతి" ఇతి లిక్టాత్. ౧.

బ్రహ్మచేస్తుతా మతిప్రాధానభితి. కిం తావ ద్యుక్తమ్. మార్గచిహ్నభూతాభితి. కుతః. ఉపదేశస్య తథావిధత్వాత్. దృశ్య తేహి లోకే గ్రామాదీః ప్రతి గస్త్యాణా మేవంవిధో (దై) దే శిక్తై రుపదేశః-ఇతో నిష్క్రిమ్యాముకం వృక్ష మముకాం సదీ మముకంచ పర్వతపార్శ్వం గత్వా ౭ముకం గ్రామం గచ్ఛేతి.—† అథవా - భోగభూమయ ఏతాస్సుభ్యః - కాలవిశేషతయా ప్రసిద్ధానా మహారాదీనాం మార్గచిహ్న త్వనుపపత్తే. రస్యస్యచ మార్గచిహ్నభూతస్యైవేషా మసభిధాయకత్వాత్. భోగభూమిత్వంచ * ౧ † ఏత ఏవ లోకా యదహారాత్రాన్యధమాసా మాసా ఋతవ స్సంవత్సరా ఇత్యహారాదీనాం లోకత్వసచనా దుపపద్యతే. † అతఏవ చ కాపీతకీసః * ౨ అగ్నిలోక మాగచ్ఛతీత్యాదినా లోకకల్పనా విధానేనార్చిరాదీకపత్తినితి. [౧|| తై-నా-౮౦-అను. ౨|| కా-౧౨-౩.]

† ఏవం ప్రాప్తే బ్రాహ్మ-ఆతివాహికాభితి విదుషా మతివాహికే పరమపురుషేణ నియుక్తాః ఆతివాహికాః దేవతా విశేషా ఏతేఽర్చిరాదయః. కుతః. తల్లిక్షాత్ - అతివహనలిక్షాత్. అతివహనంహి - గస్త్యాణాం గమయిత్వత్వమ్. తచ్చ * ౩ తత్పురుషోఽమానవ స్స ఏనాఽ బ్రహ్మ గమయతీతి త్వదనుమానం పూర్వేషా మప్యవిశేషత్రతానాం స ఏవ సచ్చన్ధ ఇతి గమయతి. † వదన్తివార్చిరాదయః శబ్దాః అర్చిరాద్యా త్తభూతానభిమాని దేవతావిశేషాః * ౪ తం పృథివ్యబ్రహ్మదివితే. [౪|| .]

† యద్యేవమ్ * ౩ తత్పురుషోఽమానవ స్స ఏనాఽ బ్రహ్మ గమయతీతి వైద్యుతస్సేవ్యవ పురుషస్య బ్రహ్మ గమయిత్వత్వస్మై తే ద్విద్యుతః పరేషాం పరుణాదీనాం కథ మాతివాహికత్వేనాన్వయ ఇత్యత ఆహ.

౫|| సూ. వైద్యుతేనైవతత్వస్యస్మితే. ౨.

† తతః - విద్యుత ఉపరి. వైద్యుతేన - అమానవేనైవాతివాహికేన విదుషా మా బ్రహ్మప్రాప్తే ర్గమనమ్. కుతః. తచ్చుితే - * ౩ స ఏనాఽ బ్రహ్మ గమయతీతి తస్యేవ గమయిత్వత్వస్మితే. † పరుణాదయన్వయ గ్రాహకా ఇతి తేషా మపృథివాహికత్వేనాన్వయో విద్యుతఏవ.

ఆతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్.

ప్రాధానభితి. కిం లోకలోపదేశస్రక్రమానురోధో న్యాయ్యః - కిం * ఏత ఏవ లోకా యదహారాత్రాన్యధమాసా మాసా ఋతవ స్సంవత్సరభితి వాక్యానురోధో యుక్తః - ఉత గమయిత్వత్వలిక్షానురోధ ఉచితః. ఆద్యే మార్గచిహ్నత్వమ్. ద్వితీయే భోగభూమిత్వమ్. తృతీయేత్వాతివాహికత్వమ్. † (అథవత్వాది) † భోగభూమిత్వస్యాప్యహారకా శృద్ధా ఇత్యత్రాహ (ఏతఏవలోకాభితి) లోకా అహారాదీబ్రహ్మచర్యా ఇత్యన్య వాక్యస్యాధి ఇతి పూర్వసమ్మేషో హృదయమ్. † అత్రాహారాదీకాలవిశేషణాం లోకకల్పవాచ్యత్వే యుక్తం స్యాత్ - స భోగభూమినా మహారాదీకల్పవాచ్యత్వే మిత్యత్రాహ (అతఏవకాపీతకీసభితి) లోకకల్పానువిధానమ్ - అనుస్మృతిః. * తస్మై స తత్ర విజిహ్నతే ఇత్యపి లోకత్వసాధకపేరు రర్థసిద్ధః.

† రాధాస్త మాహ (ఏవమితి) † తర్హ్యర్చిరాదీకల్పాః కథం దేవతావాచిన ఇత్యత్రాహ (వదన్తివేతి) * తం పృథివ్యబ్రహ్మ * ఆహవా అకామయస్త * అగ్ని రాగ్నిశృతా ముఖం ప్రావిశత్ - ఆదిత్య శ్రుతుర్భూతాన్వేఽపీడి ప్రావిశదివదితిభావః.

† ఉ త్తరసూక్రత్యా మాహ (యద్యేవమితి)

౫|| సూ. వైద్యుతేనైవతత్వస్యస్మితే ౧. * † తత శృద్ధవ్య పశాన్ వాగ్ధేవరత్వేవ్యావృత్త్యధం వ్యావప్తే (తతోవిద్యుతభితి) † తద్వ్యాతివాహికేషు పరుణాదీనా మన్వయః కథ మిత్యత్రాహ (పరుణాదయన్వీతి).

(వే-సా). “౩ చప్రమసో విద్యుత స్తత్పురుషోఽమానవ స్స ఏనాఽ బ్రహ్మ గమయతి” ఇతిశ్రుతేః వైద్యుతపురుషా త్వరస్తా త్వేవ బ్రహ్మ గమయతా. పరుణేన్ద్రోహపరిణాం తదనుగ్రాహకత్వమేవ. ౨.

(వే-సీ). తతః - విద్యుత ఉపరి. వైద్యుతేన విదుషో గమనమ్, తచ్చుితే - “౩ స ఏనా బ్రహ్మ గమయతి” ఇతి తస్మైవ శ్రుతేః. పరుణాదీనాం తదనుగ్రాహకత్వేన గమయిత్వమితి నిర్ణయత ఇత్యర్థః. ౨. [౩|| ఛాం-౪-౧౫-౫.]

౩౧ నూ. కార్యంబాదరిరన్యగత్సుపకర్తే. ౧.

† అర్చిరాదివైవ గచ్ఛతి విద్యాక, అర్చిరాది రమానవాక్షక్ గణ ఆరివాహికో విద్యాసం ప్రప్త గమయతి త్యక్తమ్. ఇద మిదానీ చిన్త్యతే - కి మయ మర్చిరాదికో గణః † కార్యం హిరన్యగచ్ఛ మునానీ న్యయతి - ఉత పర

పరేనాం పక్షే - నాతీవ విరోధః - సగుణోపాసకవిషయ మిత్యేతావద్ద భూమిమేన ప్రవృత్తిమ్. లేనా మునానీమంద భవ్య ఉపసాదన ప్రకారవైవమ్యమేవ - సతూపపాద్యవైవమ్యమ్. * స ఏవాకా బ్రహ్మ గమయతి గమయతి రమానవత్వం దిన్యయతి - ఇమం విరేచనం నూనా గమయత్యన్యవచ్చేదత్యంతే పూచ్చేపం మానవత్వేన గమయిచ్చేత్తే చిన్త్యమ్. ఆమానవత్వంనామ - మహాదేహాద్యమ్. అచేతనానా మిగ్నాన్య దీనాం గమయత్యత్యాయాగాత్, స పక్షితకరణానుసౌఖ్యత్కాన్తిస్యాపి సావిత్ర్యేన గమనాయాగా, పర్చిరాదిహిమనినా దేవా ఆర్చనా గమ యితారోఽభ్యుపగస్తవ్యా ఇతి. ఆమానవశబ్దస్య యోగికత్వేపి వ్యవచ్చేద్యస్య మానవత్వం గమయేత్ - సరు గమయత్యేతి. విరోధం హి స్వత్రత్య నీకాకారయోగం వ్యవచ్చేద్యస్య దర్శయతి - సత్వాకారాస్తరసామ్యమ్. చిన్తేమనా సంవాదాదభ్యుపా దత్యన్యవచ్చేద్యంబురణిత్యేమిష ర్భవచక్. ఆత స్తదనాదరః. — ఆస్మేతు - పరుణస్య తటిత్వమృదో వద్వచకః - స తస్య వాయుదిత్యభ్యా మపి రుద్రః - * నాయైస్త్వే నృప్త్యా ఈశే తస్తా ద్వాన్యవమత్యా దిత్యా వృష్టిరితి, * యాభి రాదిత్య స్తమతి ర్భిభి ద్వాభిః శబ్దస్యా నృతీతి, చ రయో వృష్టిపేతుత్వేనాకాత్. తతర్చ కేవలార్థక్రమే విద్యుత ఉపరి నివేశనాదపి పాఞ్కమపహకృతాన్తక్రమనా దాదిత్యస్యాదస్తా ద్యరహా నివేశనీయవతి సిద్ధాన్తయ్యి. తటితోధీతి మాత్రం విద్యుత ఉపరి పరుణనివేశనం వ్యాఖ్యాతమ్. తత్ర వాయుదిత్యతటిత్వే నృమృద్ధస్య సమానయాఽతిప్రస్థం పరిహారాథం క్షణాస్తరమేన ముపవ్యస్తమ్ - * స ఏవాకా బ్రహ్మగమయతి శ్రవణా ద్విదుషా మశ్మేన శేతవ్యత్వం ప్రతీయతే - సరు వ్యయం గచ్ఛేత్తిమ్. తేత్ర ప్రమాపతి రిన్ద్రీశ్చ చేతనత్వా త్వస్వలోకాదధిశేతారా - విద్యుత స్త్యచేతనత్వా దిన్ద్రీలోకానధిశేత్వర్యామపవత్తే త్వేర్చిరేవేవాకాక్షాయాన్త్యమణ్య విద్యు త్వమృద్ధశ్చాన్తిత్యాకాక్షానవకృతా త్వమృద్ధా ద్విద్యుత ఉపరి పరుణా నివేశనీయ ఇన్ద్రీయై - తర్హ్యైర్చిరాదీనా మవ్యతేతనత్వేన శేతృత్వాను పవత్తే స్తత్రాపి శేతృభి రన్తై భువితస్మయితి శక్త్యాపరిహారాథ మర్చిరాదీనాం చేతనత్వేన శేతస్తరైరాకాక్ష్యైరతిపాదకమ్ - ఆరివాహికా ఇత్యాదిమాత్రం వ్యాఖ్యాతమ్. అన్తికమాత్రే మాద్యవస్థత్వం భోగభూమిత్వం చార్చిరాదీనాం పూర్వపక్షీకృత్య దేవతత్వం సమ్యక్తమ్. తలవ కారిణాం * గుహానీ దేవేనీత్యాదిభుతా * త మన్య రభిప్రపహతి తం వాయు రభిప్రపహతిత్యాదినా వృద్ధివ్యర్చిర్యాం రస్థిపక్షలో విరో ఽహారాన్తేర్ధమానా మానా ఋతవ స్సంపత్సరో దివ్యగన్ధర్వాభిరసా వ్యా దేవా ఆదిత్య త్వస్త్రిమా ఇత్యుతివాహికా ఉచ్యతే - త ఏవైతేఽ ర్చిరాదయః - తత్తనూమధేయక్రమప్రత్యభిజ్ఞానలిక్తాత్. * దేవానామేవ మహిమానం గత్వా ఆదిత్యస్య సాయజ్యం గచ్ఛతితి విదుషా తత్ర సాయజ్య ప్రాప్తి రర్చిరాదీనాం దేవతాత్వే లిక్తమ్. అతో న తత్ర శేతస్తరాకేషా - విద్యుత స్త్యచేతనయా తలవేషాఽన్తీతి తస్యా ఉపరి పరుణా శేతేతి పూర్వపక్షం పరిసమాప్య సిద్ధాన్త ఉచ్యతే వైద్యుతేనైవేతి మాత్రేణ * ఆదిత్యావైద్యుతం వైద్యుతా త్సురుదేవమానవ ఏత్య బ్రహ్మలోకా న్దమయతిత్యమానవస్య పురుషస్య బ్రహ్మలోకగమయత్యేతి వైద్యుతస్యాపాదనత్వం చామమ్యతే - అతో విద్యుతభిమానీ పురుషా వైద్యుతః - సచ బ్రహ్మలోకా దర్శనీనేషు లోకేషు శేతేతి ప్రతీతమ్ - అతో శేత్ర స్తరనిరాకాక్ష్యత్వా ద్విపహా యభాతమిదాయా రుపత్వేన వ ర్తతే - సరు తస్మాన్తి నేత్యుత్పతితి సిద్ధాన్తమాత్రం వర్ణయన్తి. అల్లోచ్యతే - ఆదిత్యా దధస్తా ద్యురణనివేశనస్య సిద్ధాన్తికత్వం తావ దయ్యత్తమ్ - పాఞ్కమార్థక్రమయో నేత్యుత్పతితి సిద్ధాన్తమాత్రం వర్ణయన్తి. అల్లోచ్యతే - ఆదిత్యా దధస్తా ద్యురణనివేశనస్య సిద్ధాన్తికత్వం తావ దయ్యత్తమ్ - పాఞ్కమార్థక్రమయో రుధయారపి శ్రోతక్రమబాధ్యత్వాత్. * స వాయు మాగచ్ఛతి తస్యే న తత్ర విజిహ్వతే యథా రధచక్రస్య ఖం తేనార్ధన్ మాత్రమతే స ఆదిత్య మాగచ్ఛతితి, * దేవలోకా దాదిత్యమితి, చ వాయో రసస్తర మాదిత్యస్య శ్రోతక్రమప్రాప్తత్వాత్ తయో ర్ధ్యే * స వాయు లోకం స పరుణ లోకం స ఆదిత్యలోకమితి పాఞ్కమానురోధేన పరుణనివేశనం హి శ్రోతక్రమబాధితం స్యాత్. ఏతదుక్తం భవతి - వాయుదిత్యయో ర్ధ్యే తటిత ఉపరి, చ పరుణనివేశన మర్థక్రమప్రాప్తమ్ - తత్ర వాయుదిత్యయో రర్థక్రమస్య శ్రోతక్రమబాధితత్వా దిబాధిర్ధ్యాక్రమేణ తటిత ఉపరి పరుణని వేశనమేన యుక్తమితి. కించ - అర్థక్రమానుగృహీతపాఞ్కమేణ క్రమనిర్ణయే కర్తవ్యే వృష్టి పేతుత్వేనాకాక్షాన్త్యమనవచితమ్ * స ఆదిత్యలోకం స ఇన్ద్రీయలోకం స ప్రమాపతిలోకమితి పాఞ్కమేణాదిత్యా రుపరి ఇన్ద్రీయవేశనప్రసజ్ఞః. * ఆదిత్యావృన్దమనిమి శ్రోతక్రమనిరోధాత్తదయ్యుక్తమితి చేత - పూర్వపక్షిశ్రోతక్రమనిరోధా ద్వాయో రుధ్యం పరుణనివేశన మవ్యయ్యుక్తమ్. యత శ్చోతక్రమనిరోధా ద్విద్యుతః పరు పరుణనివేశన మేన యుక్తమ్ - అతఏవ తటితోధీతిసిద్ధాన్తమాత్రం సరు పూర్వపక్షవిషయమ్. అతఏవ ఆరివాహికా ఇత్యాదిమాత్రద్యయ మధికరణా స్తరం భవతు మర్చిత్తితి తస్య పరోక్తయోజనాఽనుపవన్నా.

ఆరివాహికాధికరణం సమాప్తమ్.

౩౧ నూ. కార్యంబాదరిరన్యగత్సుపకర్తే. † అనా స్తరన్యగతిమాహ (అర్చిరాదివైవేతి) † కార్యంహిరన్యగచ్ఛ మునానీనానితి కార్యో

† సన్వేపమ్ * ౧ తత్పురుషోఽమానస స్థు ఏనాః బ్రహ్మ గమయతీత్యయం నిర్దేశో నాపవ
ద్యతే - హిరణ్యగర్భనయనే హి స ఏనాః బ్రహ్మణం గమయతీతి నిర్దేష్టవ్యం స్యాత్. అత ఆహ.

౮॥ సూ. సామిప్యాత్తుతద్వ్యవదేశః. ౩.

* ౨ యో బ్రహ్మణం విదధాతీతి హిరణ్యగర్భస్య ప్రథమజత్వేన బ్రహ్మసామిప్యా తస్య బ్రహ్మజ్జేన వ్యవదేశః
ఇతి † గత్యనువపత్తివిశేషణాదిభి ర్నై వైర్దేతుభి ర్నిశ్చీయతఇత్యర్థః. [౩॥ ఛాం - ౪ - ౧౫ - ౬.]

† అథ స్యాత్ - అర్చిరాదినా హిరణ్యగర్భప్రాప్తా * ౩ ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్య
మానా ఇమం మానవ మావరం నావరన్తే * ౪ తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతీత్యమృతత్వప్రా
ప్త్యపునరావృత్తివ్యవదేశో నాపవద్యతే - హిరణ్యగర్భస్య కార్యభూతస్య ద్విపరార్థకాలావసానే
వినాశశాస్త్రాత్, * ౫ ఆ బ్రహ్మభవనాల్లోకాః పునరావర్తనోఽర్హన్తేతి వచనా ద్దిరణ్యగర్భం ప్రాప్తస్య
పునరావృత్తే రవర్తనీయత్వాత్, ఇత్యత్రాహ. [౪॥ కఠ - ౨ - ౬ - ౧౬.] [౫॥ గీ - ౮ - ౧౬.]

౯॥ సూ. కార్యాత్మయే తదధ్యక్షేణ సహాతఃపరమభిధానాత్. ౪.

కార్యస్య - బ్రహ్మలోకస్యాత్మయే తదధ్యక్షేణ - హిరణ్యగర్భేణాధికారికేణావసీతాధికారేణ విదుషానహ స్వయ
మపి తత్రాధికరణివ్యః, అతః - కార్యా ద్భిహ్మలోకా త్వరం బ్రహ్మ ప్రాప్తోతీత్యర్చిరాదినా గతస్యామృతత్వప్రాప్త్య
పునరావృత్త్యభిధానాత్, * ౬ † తే బ్రహ్మలోకేతు పరావృత్తా త్వరిముచ్చస్తి సర్వే ఇతివచనాచ్చానగమ్యతే.

† ఉత్తరసూత్రశక్త్యామాహ (సన్వితీ).

౮॥ సూ. సామిప్యాత్తుతద్వ్యవదేశః. † (గత్యనువపత్తి విశేషణాదిభిరితి) అవిశద్యేన బ్రహ్మేతి నిర్దేశోపపత్తి ర్దమసావపత్తిశ్చ వివ
క్షితా. కార్యే కారణోపచారఇత్యర్థః.

† ఉత్తరసూత్రశక్త్యామాహ (అథస్యాదితి).

౯॥ సూ. కార్యాత్మయే తదధ్యక్షేణ సహాతఃపరమభిధానాత్. † అయ మధః కథ మవగత ఇత్యత్రాహ (తే బ్రహ్మలోకఇతి) * పరా
మృతాత్ - పరామృతం ప్రాప్య. త్యజ్ఞోపేషణ్యునితి పూర్వపక్షీణోఽభిప్రాయః.

౧॥ సూ. విశేషితత్వాచ్చ. ౮॥ సూ. సామిప్యాత్తుతద్వ్యవదేశః. ౯॥ సూ. కార్యాత్మయే తదధ్యక్షేణ సహాతఃపరమభిధానాత్.

(తే-సా). "౨ తత్పురుషోఽమానస స్థు ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి" "౮ ప్రజాపతే స్సఖాం వేక్ష ప్రవక్ష్యే" ఇతిచ విశేషితత్వాత్
హిరణ్యగర్భమేవ. ౨.

(తే-పి). "౨ పురుషోఽమానస ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి" ఇతి. "౮ ప్రజాపతే స్సఖాం వేక్ష ప్రవక్ష్యే" ఇతిచ ప్రాప్త్యస్థానస్య
విశేషితత్వాచ్చ హిరణ్యగర్భ ముపాసీనమేవ నయతి. ౨. [౧॥ బృ - ౮ - ౨ - ౧౫. ౮॥ ఛాం - ౮ - ౧౪ - ౧౫.]

(తే-సా). "౧ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి బ్రహ్మవ్యవదేశస్తత్సామిప్యాత్. అస్య "౨ యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వమ్" ఇతి సామి
ప్యమప్రిపీ. ౩. [౧॥ ఛాం - ౫ - ౧౦ - ౨.] [౨॥ శ్వే - ౬ - ౧౫.]

(తే-పి). ఏవం నిఖిలేనతి "౧ స ఏనా స్మృత్వా గమయతి" ఇతి హిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మజ్జేనవదేశో బ్రహ్మసామిప్యాత్, "౨ యో
బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వమ్" ఇతి ప్రథమజత్వేన బ్రహ్మసామిప్యంహి విద్యతే. ౩.

(తే-సా). హిరణ్యగర్భప్రాప్తావప్యపునరావృత్తి శ్రుత్యవిరోధః; హిరణ్యగర్భలోకాత్మయే తదధ్యక్షేణ సహాతఃపరం గచ్ఛతి, "౬ తే బ్రహ్మ
లోకేతు పరావృత్తా పరామృతా త్వరిముచ్చస్తి సర్వే" ఇతి శ్రుతే. ౪. [౬॥ తై - నా - ౧౨ - ౧౫.]

(తే-పి). హిరణ్యగర్భప్రాప్తావప్యపునరావృత్తి రుపవద్యతే - కార్యస్య - హిరణ్యగర్భలోకస్యాత్మయే, తదధ్యక్షేణ - హిరణ్యగర్భేణాధి
కారికపురుషేణ విదుషా నహ పరప్రాప్త్యభిధానాత్ "౬ తే బ్రహ్మలోకేతు పరావృత్తా పరామృతా త్వరిముచ్చస్తి సర్వే" ఇతి. ౪.

౧౦౧ సూ. స్మృతేశ్వ. ౫.

స్మృతేశ్వాయ మగ్ధోఽవగమ్యతే * ౧ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాస్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పదమితి. అతః కార్య ముపాసీన మేవార్చిరాదికో గణో నయతితి బాదరే ర్నతమ్.

† అత్ర జైమినిః పక్షాంతరపరిగ్రహేణ ప్రత్యవతిష్ఠతే.

౧౦౧ సూ. పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. ౬.

పరం బ్రహ్మపాసీనా నర్చిరాది ర్నయతీతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే కుతః. ముఖ్యత్వాత్ - * ౨ తత్పురుషోఽమానస స్స ఏనాకబ్రహ్మ గమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్య పరస్మిన్నేవ బ్రహ్మణీ ముఖ్యత్వాత్. ప్రమాణాన్తరేణ కార్యత్వ విశ్చయే సత్త్వేవహి లాక్షణికత్వం యుక్తమ్. నచ గమనానుపపత్తిః ప్రమాణమ్ - పరస్య బ్రహ్మణ స్ఫుర్వగతత్వేషి విదుషో విశిష్టదేశగతస్యైవావిద్యానివృత్తిశాస్త్రాత్. యథాహి విద్యోత్పత్తి ర్వర్తాశ్రమధర్మశాచారాదేశకాలాద్యపేక్షా * ౩ త మేతం వేదానుపచనేనేత్యాదిశాస్త్రా దవగమ్యతే - తథా నిశ్చేషావిద్యానివర్తనరూప ౧ విద్యానిష్పత్తిర పివిశిష్ట దేశగతినాపేక్షేతి గతిశాస్త్రా దవగమ్యతే. † విదుష ఉత్కృన్తిప్రతిషేధాది తు పూర్వమేవ పరిపూర్తమ్. † యత్తు * ౪ బ్రహ్మలోకానితి లోకశబ్దబహువచనాభ్యాం విశేషణ తాదృశభూతహిరణ్యగర్భప్రతీతిరితి - తదయుక్తమ్ - నిషాదస్థపతి న్యాయేన బ్రహ్మేవ లోకోబ్రహ్మలోకఇతి కర్తృధారయస్యైవ యుక్తత్వాత్, అథస్యచైత్యే నిశ్చితే బహువచనస్య * ౫ అదితిః పాశానితీవ దుపపత్తే, పరస్య బ్రహ్మణః పరిపూర్ణస్య సర్వగతస్య సత్యసజ్జల్పస్య స్వేచ్ఛాపరికల్పితాః స్వాపాధారణా అప్రాకృతాశ్చ లోకా † సాత్యన్తాయ న సద్వి - శ్రుతిస్మృతీహిసపురాణప్రామాణ్యత్.

౧౦౧ సూ. స్మృతేశ్వ. * పరస్య - బ్రహ్మయమః.

† (అత్రేతి) పక్షాంతరపరిగ్రహే - పూర్వపక్షాత్పక్షాంతరేణ. నతు కృత్స్నసిద్ధాస్తేనేత్యర్థః.

౧౦౧. సూ. పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. † (విద్యానిష్పత్తిః) విద్యాహి స్వమాహత్వ్యా త్సాక్షత్కరీరస్థితిహేతు రనువర్తతే. తస్మాః - నిష్పత్తిః - కార్యకరత్వవస్థాపత్తిః. యద్యా - నిష్పత్తిః - నితరాం వికాసః. సా గతిసాపేక్షేత్యర్థః. నిత్యత్వేషి. కాలవిశేషాపేక్షాన క్షుర్వగతత్వేషి దేశవిశేషాపేక్షా యుక్తేతి భావః. నిత్యముక్తయో కాలవిశేషాపేక్షా సచేత్ - శాస్త్రవైయర్థ్యం ప్రత్యక్షవిరోధస్య. † ఉత్కృన్తిప్రత్యనుపపత్త్యా నగతిరిచేత్. తత్రాహ (విదుషఇతి) † (య త్ప్రీతిత్యాది) † (నాత్యన్తాయ న స స్త్రీతి) న ననన్తి - నిషేధప్రసంగో నాస్తి సత్త్వేవ. అత్యర్థం సత్త్వేవేత్యర్థః. పరమత్వానువృత్తాదీనాం వృద్ధయగుహాద్విప్లానపరత్వాపాదనేన లోకవిశేషాపలాపో న యుక్తః. * త్వయం తమస్యరజసఃపరాకే * హిరణ్మయే పరే కౌశే విరజం బ్రహ్మ నిష్కళమ్. తచ్చుద్ధం జ్యోతిషం జ్యోతి స్తదస్య ఆత్మవిదో విదురితి * తదక్షరే పరమే పూర్వమక ఇత్యాదిభి ధ్వరపహ్నవత్వాదితి ప్రమాణదార్ధ్యం వివక్షితమ్.

౧౦౧ సూ. స్మృతేశ్వ. ౫. ౧౦౧ సూ. పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. ౬.

(వే-సా). “౧ బ్రహ్మణాసహ తే సర్వే” ఇత్యారభ్య “ప్రవిశన్తి పరం పదమ్” ఇతి స్మృతేశ్వ. ౫.

(వే-దీ). “౧ బ్రహ్మణాసహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాస్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పదమ్” ఇతి స్మృతేశ్వవగమ్యతే. ౫.

(వే-సా). పర ముపాసీనానితి జైమినిః, * ౨ బ్రహ్మ గమయతి ” ఇతి తత్త్రైవ ముఖ్యత్వాత్. ౬.

(వే-దీ). పరం బ్రహ్మపాసీనమేన నయత్యాదివాహికో గణఇతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే “౨ బ్రహ్మ గమయతి” ఇతి బ్రహ్మశబ్దస్య తత్త్రైవ ముఖ్యత్వాత్. “౪ బ్రహ్మ లోకాన్” ఇతిశబ్దే బ్రహ్మేవ లోకో బ్రహ్మలోక ఇతి కర్తృధారయ పరిగ్రహస్యైవ న్యాయ్యత్వా దుపపద్యతే. ఏవం నిశ్చితేనతి బహువచనం చ “౫ అదితిః పాశాన్” ఇతివ దుపపన్నమ్. ౬.

౧౨॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ౭.

దర్శయతివ శ్రుతిః మూర్ధన్యనాడ్యా నిష్క్రియ్య దేవయానేన గతస్య పరబ్రహ్మప్రాప్తిమ్. * ౧ ఏష సంప్ర సాదోఽస్తాచ్చరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్మద్యస్వేన రూపేణాభిసద్వ్యతభితి.

† యదుక్తం * ౨ ప్రజాపతే సృభాం వేత్త ప్రపద్యత్యర్చిరాది నా గతస్యకార్యే ప్రత్యభిసద్ధ్యత్యభితి - త త్రో త్రరమ్.

౧౩॥ సూ. నచకార్యేప్రత్యభిసద్ధిః. ౮.

న చాయం ప్రత్యభిసద్ధిః కార్యే హిరణ్యగర్భే - అపితు పరస్మిన్నేవ బ్రహ్మణి - వాక్యకేషే. * ౨ యశోహం భవామి బ్రాహ్మణానామితి తస్యభిసద్ధాతు సుర్వావిద్యావిమోకపూర్వకసర్వాత్తభావాభిసద్ధానాత్, * ౩ అశ్వత్థవ రోమాణి విధూయ పాపం చంద్రిశవ రాహౌ ర్భూ త్సముచ్య | ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్తా బ్రహ్మలోక మభిసమ్భవామిత్యభిసమ్భావ్యస్య బ్రహ్మలోకస్యాకృతత్వవ్రణాత్, సర్వబద్ధవినిర్మోకస్యచ సాక్షా చ్ఛివణాత్. అతః ప రమేవ బ్రహ్మోపాసీన మర్చిరాది రాతివాహిణో గణో నయతీతి జైమిన్వేత్తమ్. [౩॥ ఛాం - ౮ - ౧౩ - ౧.]

ఇదానీం బాదరాయణస్థు భగవాన్ప్రస్తుతేన సిద్ధాంత మాహ

౧౪॥ సూ. అప్రతీకాలమ్ననా న్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయధావ దోషా త్తత్కృతుశ్చ. ౯.

అప్రతీకాలమ్ననాన్ - ప్రతీకాలమ్ననవ్యతిరక్తా నయత్యర్చిరాది రాతివాహిణో గణ ఇతి భగవాన్బాదరాయ ణోమన్యుతే. † ఏత దుక్తం భవతి - † కార్య ముపాసీనా న్నయతీతి నాయం పక్ష స్సమ్భవతి, పరమేవోపాసీనానానయత్యయమపి నియమో నాస్తి. † సచ ప్రతీకాలమ్ననానపి నయతి. అపితు యే పరంబ్రహ్మోపాసతే, యేచాత్మానం ప్రకృతివియక్తం

౧౨॥ సూ. దర్శనాచ్చ. ఉత్థాయావనమ్మత్తివచనేన దేవయానేన ప్రాప్తిసిద్ధిః.

† ఉ త్తరమాత్రకక్తామాహ (యదుక్తమితి).

[౨॥ .]

౧౩॥ సూ. నచకార్యేప్రత్యభిసద్ధిః. ఉపపాదకవాక్యవశాత్ పర స్మిన్నేవేత్యుక్తమ్.

[౩॥ బ్ర - ౧ - ౩ - ౨౫.]

౧౪॥ సూ. అప్రతీకాలమ్ననాన్ నయతీతిబాదరాయణ ఉభయధావదోషా త్తత్కృతుశ్చ. † ప్రతీకాలమ్ననవ్యతిరక్తవేషహి పరంబ్రహ్మోపా సీన - తం నయతీతిద్వితీ తైమినిమతాత్ సిద్ధాన్తిమతస్య కోవిశేష ఇత్యుక్తాహ (ఏతదుక్తమితి) కార్య ముపాసీనాపి ప్రతీకాలమ్ననః - నామా దిథు బ్రహ్మద్వైత్యోపాసీనశ్చ ప్రతీకాలమ్ననః. † (సచప్రతీకాలమ్ననానతి) అత్ర ప్రతీకాలమ్ననశబ్దో దృష్ట్యుపాసనపరమాహ - గోబరీచర్దన్యాయాత్ ప్రతీకాలమ్ననవ్యతిరక్తేషు కేషాం చ దర్శిరాదిగణిః తైమినిసూక్తా - ప్రతీకాలమ్ననవ్యతిరక్తత్వోపాధిర్భూత తాకనర్యా న్నయతీతి సిద్ధాన్తిమత మితి విశేషః. † (కార్యముపాసీనా న్నయతీతి నాయం పక్షఇతి) హిరణ్యగర్భోపాసీనానా మర్చిరాదిగణ రణుపవన్నా - అర్చిరాదినా గతస్య పరబ్రహ్మ

(వే.పా.) “౧ అస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య” ఇతిశ్రుతేశ్చ. ౭.

[౧॥ ఛాం - ౮ - ౩ - ౪.]

(వే.పీ.) “౧ అస్తాచ్చరీరా త్సముత్థాయ పరం జ్యోతి రుపసమ్మద్య స్వేన రూపేణాభిసద్వ్యతే” ఇత్యర్చిరాదినా గతస్యపరబ్రహ్మప్రాప్తిం దర్శయతిచ. ౭.

[౨॥ ఛాం - ౮ - ౧౪ - ౧. ౪॥ తై - నా - ౧౩ అను. ౫॥ తై - నా - ౧౨ అను.]

(వే.పా.) “౨ ప్రజాపతేస్సభామ్” ఇతి ప్రత్యభిసద్ధిశ్చ సకార్యే ప్రజాపతిశబ్దస్య “౪ పతిం విశ్వస్య” ఇత్యాదిశ్రుతేః పరస్మిన్నేవ ముఖ్యత్వాత్, బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ కర్షణాయ వృత్త్యా తత్రైవేత్యభిప్రాయః. “౫ తే బ్రహ్మలోక” ఇతి శు శ్రుతిః బ్రహ్మోపాసనలోక ఇతి పరబ్రహ్మ విషయేన. “౬ బ్రహ్మణాననా తే నశ్వ” ఇతిస్మృతిశ్చ “౭ తదుపర్యసీ” ఇతిన్యాయేన చతుర్భుఖలోకస్థోపాసనవిషయా. ౮.

(వే.పీ.) “౨ ప్రజాపతే స్సభాం వేత్త ప్రవశ్యే” ఇతి ప్రత్యభిసద్ధిశ్చ సకార్యే - “౩ ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్తా బ్రహ్మలోక మభి సమ్భవామి” ఇత్యర్కృతం బ్రహ్మలోకమితి తత్రైవ విశేషితత్వాత్, “౨ యశోహం భవామి బ్రాహ్మణానామ్” ఇతి సర్వాత్తభావాభిసద్ధానాచ్చ. ౮

బ్రహ్మత్వ ముపాసతే, - తా నుభయవిధా న్నయతి - యేతు బ్రహ్మకార్యాస్తర్యాభతనామాదికం వస్తు దేవదత్తాదిషు సిద్ధాదిదృష్టివత్ బ్రహ్మదృష్ట్యా - కేవలం వా తత్తద్వస్తూపాసతే - నతా న్నయతి. అతః పరంబ్రహ్మోపాసనీనా నాత్మా నంచ ప్రకృతివియుక్తం బ్రహ్మత్వ ముపాసనీనా న్నయతీతి. కుతః ఉభయధాచదోమాత్. కార్య ముపాసనీనా న్నయతీతి పక్షే * ౧ అస్తా చ్చరీరా త్నముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్మద్యేత్యాదికాః శ్రుతయః ప్రకుప్యేయః - పరమేష్వాపాసనీ నానితి నియమే * ౨ తద్య ఇథం విదుర్యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిష మభిసమ్మవన్తితి † పఞ్చాగ్నివి దోఽర్చిరూపి ద్గణో నయతీతి శ్రుతిః ప్రకుప్యేత్ - అతః ఉభయన్తిన్నపి పక్షే దోష స్సాన్యత్. తస్మా దుభయవిధా న్నయతీతి. తదేత దావా తత్క్రితుశ్చేతి - తత్క్రితుః - తథోపాసన స్తథైవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః. * ౩ యథాక్రతు రస్తికా లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి * ౪ తం యథా యథోపాసత ఇతి న్యాయాత్, పఞ్చాగ్నివిదోఽర్చిరూపిదానా గతిశ్రవణాత్, అర్చిరూపిదానా గతస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తిశ్రవణాచ్చ. అతవ తత్క్రితున్యాయా త్ప్రకృతివిని

ప్రాప్తే. సహి హిరణ్యగర్భాపానకస్య పరబ్రహ్మప్రాప్తిః - యథోపాసనంహి ఫలమ్. తస్మా దర్చిరూపినా పరబ్రహ్మోపాసకవిం గచ్ఛతి - సకా ర్యపానః ఇత్యర్థః. † ఉదాహృతశ్రుతిపాత్యప్రతిపన్నయో రన్యతరస్య ప్రతికాలమ్మనత్వాత్ అప్రతికాలమ్మనాన్నయతీతి ప్రతిజ్ఞానం వ్యాపార మిత్యత్రాహ (పఞ్చాగ్నితి) తత్ర ప్రతిపన్నయో రుభయోరపి అప్రతికాలమ్మనత్వం సాధయతుం సూత్రకాః. తత్క్రితుశ్చేత్కుక్రవానిత్యర్థః. * తద్య ఇథం విదు ర్యేచేమేరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసత ఇత్యుత పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠాగ్నిరూపిగతిశ్రవణా, త్తయాగతస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృ త్తిశ్రవణాత్, ఫలస్యచ యథోపాసనభావిత్యా దర్చిరూపినా బ్రహ్మప్రాప్తిఫలాపాననసంఘః పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠో బ్రహ్మోపాసకవిం. తత్ర * తద్య

౧౪. అప్రతికాలమ్మనాన్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయధాచదోమాత్తత్క్రితుశ్చ. ౯.

(వే.సా). ప్రతికాలమ్మనాహి, నామాదిప్రాణశబ్ద నిర్దిష్టప్రత్యేగాత్తస్వరూపవర్త్యంతం నర్తం విదచిద్వస్తుజాతం బ్రహ్మప్రక్ష్య స్వరూపేణవా యే ఉపాసతే, తే అప్రతికాలమ్మనాః. తద్యోతిరిక్తాః, యే పఞ్చాగ్నివిదః, యేచ పరం బ్రహ్మోపాసతే, తాన్యత్యర్చిరూపిదితి భగవాన్ బాదరా యణో మన్యతే. కార్య మితిపక్షే, పరమేవేతిచ పక్షే సకలూపనివన్తిరోధ రూపజోషః ప్రసజ్యతే. కార్యపక్షే, “౨ బ్రహ్మ గమయతి” “౧ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య” ఇత్యాద్యాః ప్రకుప్యేయః. పరమేవేతి పక్షే “౫ య ఏవ మేతి ద్విదుర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం నత్య ముపాసతే తేఽర్చి ష మభిసమ్మవన్తి” ఇతి శ్రుతిః ప్రకుప్యేత్. కార్యపక్షే - తత్క్రితున్యాయశ్చ విరుద్ధ్యతే. అర్చిరూపినా గతానాంహి బ్రహ్మప్రాప్తి పునరావృత్తిశ్చ శ్రూయతే. పఞ్చాగ్ని విదస్తు, ప్రకృతివియక్తాత్తస్వరూపమ్ “౬ య ఆత్మని తిష్ఠన్” ఇత్యాదివాఽవగత బ్రహ్మత్వకత్వ ముపాసత ఇతివ్యా ప్రతికాలమ్మనత్వమ్, తత్క్రితున్యాయావిరోధశ్చ. ఉభయేఽపిహి పరిపూర్ణం బ్రహ్మోపాసతే ముఖ్యభేదః. స్వాత్మశరీరకం బ్రహ్మ కేచన, బ్రహ్మత్వ కస్యాత్వాన వితతే ఇతి. ౯.

(వే.వీ). కార్య ముపాసనీనానేవేతి నాయం నియమః, పరమేష్వాపాసనీనా నిత్యయమపి నియమో న నమ్మవతి. కుతః! ఉభయధాచదోమాత్. కార్య ముపాసనీనానేవేతి నియమే “౧ అస్తా చ్చరీరా త్నముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్మద్యేన రూపేణాభినివన్త్యతే” ఇత్యాదికాశ్రుతయః, “౨ యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తపః” ఇతిచ ప్రకుప్యేయః. పరమేవేతి నియమే “౨ తద్య ఇథం విదుః” ఇతి ప్రకుప్యేత్. తస్మా దప్రతికాలమ్మనాన్న యతీతి ధగవా న్నాదరాయణో మన్యతే. ప్రతికాలమ్మనాన్య - అచిన్తశ్రమ్, కేవల మచిద్వస్తుచ, సింహూ దేవదత్త ఇతివత్ బ్రహ్మప్రక్ష్య - స్వరూ పేణవా తదన్త్యయ ఉపాసతే. అప్రతికాలమ్మనా తద్యోతిరిక్తాః. నర్తజ్ఞం నర్తకారణం పత్యనన్మల్లం నిఖిలహేయప్రత్యేకీకానవధికారి శయానస్వరూపం బ్రహ్మోపాసతే యే, యేచ ప్రత్యేగాత్వాన భూతసాక్షై స్సమ్యుదిష్ట్యక్తం నర్తత్ర వర్తమానం భూతసాక్ష్యవ్యతిరక్తం జ్ఞానైక స్వరూపం నిత్యం నిర్వికారిమ్ “౫ య ఆత్మని తిష్ఠన్” ఇత్యాదివాఽవగత బ్రహ్మత్వభావం పఞ్చాగ్నివిద్యోదిత ముపాసతే, - తా నుభయవిధా న్న యతి - “౨ తద్య ఇథం విదుర్యేచేమేఽరణ్యే” ఇత్యుభయవిషయశ్రుతిః. తత్క్రితుశ్చ “౩ యథాక్రతు రస్తికోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి” ఇత్యుభయేషామేవాపునరావృత్తి శ్చిన్మువతి. అచిన్తశ్రమ్ కేవల మచిద్వస్తు చోపాసనీనానాం తత్క్రితున్యాయాదేవ పునరావృత్తి రవర్జనీయా. ౯.

ర్న కృత్రప్రత్యేత్తకాత్మానుసంధానం సిద్ధమ్. † నామాదిప్రాణవర్త్యస్తప్రతీకాలమ్ననానా తూభయవిధ శ్రుతిసిద్ధోపాసనా భావా దచిన్నిశ్రోపాసనే తత్ప్రతికాల్యాచ్యుర్పిరాదినా గతి ర్భిన్నప్రాప్తిశ్చ నవిద్యతే.

త మిమం విశేషం శ్రుతిలేవ దర్శయతీత్యాహ.

౧౫॥ సూ. విశేషంచదర్శయతి. ౧౦.

* ౧ యావ న్నామ్నోగతం తత్రాస్య యథాకామచారో భవతీత్యాదికా శ్రుతి ర్నామాదిప్రాణవర్త్యస్తప్రతీక ముపాసీనానాం గత్యనవేక్షం పరిమితఫలవిశేషం చ దర్శయతి. † తస్మా దచిన్నిశ్రం కేవలంనాచిద్వస్తు బ్రహ్మద్య

ఇత్థం విదుః, యేషేషేవర్త్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతఇతి విభాగాన్యథానుపపత్త్యా స్యాత్ప్రతిభిష్టబ్రహ్మోపాసనమ్, బ్రహ్మేత్తకస్వాత్మోపాసనంచేతి కల్ప్యమ్ - బ్రహ్మప్రాప్త్యానుసంధానోత్, పృథక్పక్షేదేవావైయర్థ్యాచ్యేత్యర్థః. † కేవున రత్ర ప్రతికాలమ్ననా ఇత్యత్రాహ (నామాదితి).

౧౫॥ సూ. విశేషంచ దర్శయతి. యావ న్నామ్నోగతమ్ - దేవాదినామ్నో గోచర ఇత్యర్థః. * బ్రహ్మణా నహ తే నర్వ ఇత్యాదివచనం నార్పిరాదిగతపురుషవిషయమ్ - అపితు చతుర్భులలోకస్థయోగివిషయమ్. * తే బ్రహ్మలోక ఇతి - బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః, తత్ర వర్తమానాః - బ్రహ్మనిష్ఠాః పరాస్తకాలే - * అస్తకాలేవ ముషేవేత్యుక్తవరమదేహావసానసమయే పరామృతాత్ - ప్రసన్నా ద్భృహ్మణో హేతో స్ఫుర్యే పరిమూ చ్యస్త ఇత్యర్థః. బ్రహ్మలోకశబ్దస్య కర్తృధారయ స్ఫురతః ప్రాప్త్యః, వర్తమానశబ్దాధ్యాహార మ్మయః, అస్తకాలశబ్దస్య చరమదేహావసానపరత్వం స్మృతి ప్రసిద్ధమ్ - అతోఽచిన్మేవ పక్షే స్యావస్థ్యమ్. † అధికరణార్థముపసంహరతి (తస్మాదితి).

౧౫॥ సూ. విశేషచ్చదర్శయతి. ౧౦.

(వే-సా). కార్య ముపాసీనానాం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరక్తపరిమితదేశకాలఫలవిశేషచ్చ దర్శయతి శ్రుతిః “౧ యావన్నామ్నోగతమ్” ఇత్యాదికా. ౧౦.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే,

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

(వే-దీ). ప్రతీకాద్యుక్తలక్షణ మచిన్నిశ్రమ్. కేవల మచిద్వస్తుపోపాసీనానాం నర్వేపాం గత్యనవేక్షం పరిమితఫలవిశేషంచ దర్శయతి శ్రుతిః “౧ యావన్నామ్నో గతం తత్రాస్య యథాకామచారో భవతి” ఇత్యాదికా. ఆతః “౨ బ్రహ్మణా నహ తే నర్వ” ఇతి వచనం నార్పిరాదినా గతానాం గతిప్రకారవిషయమ్ - అర్పిరాదినా గతానాం దేహావసానసమయవిష ముక్యతదుక్త్యయో ర్వానా ధిరణ్యగర్భలోకాఽవాప్తీతద్వయ తత్రస్థభోగాఽనుభవహేత్వభావాత్, తత్ప్రీతున్యాయవిరోధాత్, తదాసీమేవ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతివిరోధాచ్చ. “౨ బ్రహ్మణా నహ తే నర్వ” ఇతి వచనం తు పుణ్యకర్తృవిశేషేషా హిరణ్యగర్భలోకం ప్రాప్తానాం “౩ తదుపవర్త్యపి బాదరాయణః” ఇతి న్యాయేన తత్త్రైవ నిష్పన్నవిద్యానాం గతి ప్రకారవిషయమ్. “౪ తే బ్రహ్మలోకే” ఇతితు బ్రహ్మలోక శబ్దస్య కర్తృధారయవృత్త్యా బ్రహ్మవిషయత్వాత్, బ్రహ్మణ్యుపాస్యే వర్తమానాః పరాస్త కాళే - చరమదేహావసానసమయే, పరామృతాత్ - చరస్మా ద్భృహ్మణ ఉపాసనప్రీతా భేతోః, పరిమూచ్యన్తి నర్వే - నర్వస్మా ద్భృహ్మ ద్వియచ్ఛస్త ఇతి. “౪ వేదాన్తవిజ్ఞానమనిశ్చితార్థాః” ఇతి ప్రకరణా దవగమ్యతే. “౫ తద్వ ఇత్థం విదుః” ఇతి పశ్చాత్త్యవిదాం బ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తి శ్రవణాత్తత్ప్రీతున్యాయేనాచిద్వైయక్త బ్రహ్మేత్తకా త్రస్వరూపోపాసనం విషయీతమితి నిశ్చయతే. తద్దేవ తత్ర శ్రుతిరసి “౬ ఇతితు పశ్చాత్త్య మాహుతాపః పురుషవచసో భవన్తి” ఇతి. “౭ రమణీయచరణాః” ఇతిచ. కర్తృహేతుక మనుష్ఠాదిభావైకాపాసేవ భూతాన్తరసంస్పృహ నామితి చిదచిద్వికేకం ప్రతిపాద్య. “౮ తద్వ ఇత్థం విదుః” ఇతి భూతమాత్మవ్యతిరక్తాత్త్రస్వరూపోపాసనమేవ విదధాతి. ౧౦.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీ వేదాన్తదీపే,

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ప్ర్యా తద్విమోగేనచ య ఉపాసతే - స తాన్ నయతి - అపితు పరంబ్రహ్మహ్మపాసీనా నాత్మానం చ ప్రకృతివియక్తం బ్రహ్మ త్తక ముపాసీనా నాతివాహితో గణో నయతితి సిద్ధమ్.

కార్యాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే.

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

అత్ర పరేషం పూర్వపక్షసూత్రాణ్యేవ సిద్ధాంతసూత్రాణి. పరంజైమినిరిత్యాదిమాత్రత్రయం పూర్వపక్షవిషయమ్. తత్తు సర్వాధికరణితివి
 రోధాత్మాత్రకారాభిప్రాయవిరుద్ధమ్. సత్యసిద్ధాంతోపక్రమేఽధికరణే సిద్ధాంతావసానత్వం సర్వత్ర దృష్టమ్ - నతు పూర్వపక్షావసానత్వమ్. పరవి
 ద్యాప్రకరణే గతికిర్రసం స్తుత్యర్థ మిత్థమవపన్నమ్. అన్యథలతయాఽవగమ్యమానేనాన్యైర్వ్యవస్థాపకత్వే. గతిర్ని సగుణవిద్యాఫలత్వేన మతా. య
 త్కూక్ష్మః * ప్రజాపతే శ్చభామిత్వత్ర కాశ్యే ప్రత్యభినన్ది రుపపద్యతే - * తే యదవ్రతే పూర్వవాక్యవిచ్ఛేదాత్. ప్రకరణాద్ధి శ్రుతివాక్యే బలీ
 యసీ ఇతి - తదయుక్తమ్ - * యతోఽహం భవామి బ్రాహ్మణావామితి సర్వాత్తత్వకిర్రనాత్, సగుణబ్రహ్మ సర్వాత్తత్వకిర్రనానుపపత్త్వాచ
 పరప్రకరణావిచ్ఛేదఇతి యతః, నచ వాచ్యం సగుణేఽపి బ్రహ్మణి సర్వకామత్వాదివ దుపాసనసార్థం ప్రళంసార్థంవా తదితి. తత్ర పూర్వాపరవాక్య
 యోః పరవిషయత్వేఽవగమ్యమానే మధ్యగతవాక్యస్య పదభుతేర్వా అగ్నినా నిశ్చేదితవ దయోగ్యాద్యర్థత్వేన దుర్బలత్వాత్, ప్రజాపతిశబ్దస్య పర
 విషయత్వేఽపి * ప్రజాపతి శ్చరతి గర్భే ఆ న్తరివ త్వేయోగోపపత్తే, పరవిషయత్వకార్యవిషయత్వయో రేకవాక్యత్వానుపపత్త్వా వాక్యభేదకల్ప
 నప్రసక్తాత్, ఏకవాక్యత్వే సమ్యవతి వాక్యభేదాయోగాచ్చు, ప్రత్యభినన్దిరనుపపన్నః. పరబ్రహ్మ ఏవ నిరవధికకల్యాణగుణకస్య సర్వాద్రాత్తత్వా
 త్సర్వాత్తత్వకిర్రసన్య ప్రళంసార్థత్వ మన్యయుక్తమ్. యత్కుక్ష్మ - విభో ర్దస్తవ్యత్వానుపపత్తిః, భూగతేన ప్రదేశాన్తరగమనవ త్తయసో దధ్యాద్యవ
 స్థాపత్తివచ్చుంశ భేదేనావస్థాభేదేన గ న్తవ్యభామైఽనుపపన్నః - నిరంశత్వా దవస్థాభేదకూన్యత్వాచ్చ బ్రహ్మణః, గన్తుశ్చ జీవస్య బ్రహ్మచయవత్వే తద్వి
 కారత్వేన తత్ప్రమాణేన స్థిత్యభావా ద్దమన మయుక్తమ్, మధ్యమపరిమాణత్వేఽనిత్యత్వా దబలత్వే కృత్స్నకరివేదనానుపపత్తేః వ్యాపిత్వే గత్యను
 పవత్తేశ్చ సమాధిగమనమ్, సంసార్యాత్స పారమాత్మ్యే బద్ధా దనిర్మోక్షః మోక్షే స్వరూపనాశ ఇత్యాదితర్కబలాత్ పరంజైమినిరిత్యాదిమాత్రాణాం
 పూర్వపక్షవిషయతేతి. తదవ్యయుక్తమ్ - గ్రామాదిగతేన బ్రహ్మసంయోగాగ్రత్వాభావా దర్పిరాదిగతే. నిశ్చేషప్రతిబద్ధనిపుత్త్యర్థాహి సా. తస్యా
 శ్చ కాలాపేక్షావిదేశాపేక్షా యుజ్యతే. * యావ న్నవిమోక్ష్య ఇతి కాలాపేక్షాహ్యుపలభ్యతే. పరిమాణవికల్పేన గమనానుపపత్తి రపరవిద్యాఫల
 త్వేపి ప్రసజేదితి స్వవ్యాపూతః. నచ గతే ద్విత్వాత్వేన త్రతోపపత్తిః - విభుత్వేన గతిమాత్రవిరోధత్వాత్. సత్యగమనమేన విభుత్వవిరోధితిచేన్న -
 దృష్టాభావా దాన్వీప్రసిద్ధేః. విభుత్వగత్యో ర్విరోధో నామ నియమేన భిన్నాధారత్వలక్షణః. తతశ్చ యత్ర విభుత్వాభావః - తత్త్రేవ సత్య
 గతిదర్శనా ద్విరోధో నిశ్చయేత. నచ విభుత్వానాశ్రయభుటాదినిష్ఠం గమనం త్వస్థతే సత్యమ్ - తస్మా ద్దతిమాత్రం విభుత్వవిరోధితి స్వవ్యాపూతో
 దుస్తరః. అలుత్యే కృత్స్నదేహవేదనానుపపత్తావపి తుల్యో వ్యాపూతః. తత్రాపి వాస్తవకృత్స్నవేదనవైర్వాణుత్పవోధ ఇతిచేత్. పూర్వప
 ద్దృష్టాభావా దాన్వీప్రసిద్ధేః. ప్రభావభావన్నాన్వీయేనానుపపత్తిరిపి వాస్తీతి ప్రాగేర్మాక్తమ్. సంసారత్వస్య పారమాత్మ్యేఽపి స్వరూపత్వా
 భావా దనిర్మోక్షస్వరూపనాశో న స్యాత్తామ్. యత్తు సంసారస్య కర్తృనిమిత్తత్వే - మాత్మైవరాధనమ్యనా, త్పిర్నృత్వకర్తృత్వదావాచ్చ నిశ్చేదకర్తృ
 యానుపపత్త్వాదిజిత్వేతి - తత్ * జ్ఞానాగ్ని శ్చర్యకర్తృణి భిన్నసాత్మ్యుపలభితి కాస్త్రబలా దీప్యరప్రసాదద్వారా నివ ర్తనీయత్వా, స్మృతప
 న్నమ్. యాతు స్వపక్షే మోక్షోపపత్తిః - పాద ప్రాగేవ ధ్యస్తా. అప్రతీకాలమ్యనానితి పృథగధికరణయన్తి - సగుణబ్రహ్మత్వగతి కవికారాలమ్య
 నాః ప్రతీకాలమ్యనాః. తేషాం పితృయాగత్వేయస్థానసమృద్ధాభావాత్, ప్రతీకవిశేషాత్వేన బ్రహ్మోత్పత్తిపాసికత్వాత్ * యేచమరణ్యే ఇత్యత్ర
 తేషా మపుష్పపాదానాత్, సర్వా నికారాలమ్యనా నమానమై బ్రహ్మోకం నయతితి పూర్వపక్షం కృత్వా - ప్రతీకాలమ్యనా స్వర్జయతి, తదవ్యతి
 రిక్తా నికారాలమ్యనా న్నయతిత్వభయదాఽభ్యుపగమేఽపి రోహభావాదితి యోజయన్తి. తత్ర తావ దధికరణభేదోఽనుపపన్నః. త్రిశిరస్కేచిచారే
 జైమినిపక్షస్య సిద్ధాన్తేకదేశేమతత్వాత్ అప్రతీకాలమ్యనానిత్యస్య సాక్షా త్సిద్ధాంతపరత్వాచ్చాధికరణభేదానుపపత్తిః. ఉద్ధయధాచదోషాదితి పక్ష

అశ్వేత్వానః-కార్యం బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భలోకః - * పరం చాపరంచేత్యుపక్రమ్య * న సామాఖి రస్మయితే బ్రహ్మలోకమితి ప్రయోగదర్శనాత్, నవ్యగతస్య పరబ్రహ్మో గన్తవ్యతాయోగాత్, పర్యజ్ఞవిద్యాయాం ప్రాచీనవిషృజ్యదివిశేషవత్ప్రసన్నా, ధీరణ్యగర్భసామాప్యేన లోకస్య బ్రహ్మజ్ఞవాన్యోవివక్షే శ్చ లోకప్రాప్తిరితి పూర్వపక్షం కృత్వా - బ్రహ్మజ్ఞబ్రహ్మణ్యై, జ్ఞోకష్టస్థ హిరణ్యగర్భస్య నతః పరమా త్మనః ప్రాప్య త్వేతి పూర్వపక్షయుక్తినాం సంపన్నా, మ్మక్షానాం చతుర్ముఖయావచ్చిబ్రహ్మలోకే భోగాభ్యుపగమా, ధీరణ్యగర్భాకారం ప్రసంగబ్రహ్మైవ నయతితి నిర్ధాన్యమితి. అత్ర చతుర్ముఖలోకప్రాప్తిరేవ విద్యాఫలమ్ - తత్రాప్రళయోద్భోగః - తల్లొకనాతే స్వస్థుతామేకుర్రాభావా న్నిక్షణిచి బాహురుపమ్. బ్రహ్మలోకప్రాప్త్యంతరమేవ బ్రహ్మణీ యః - తేన లిప్తనాకః - తతశ్చ గుణజ్ఞాపారిచ్ఛానాత్ నమానభోగతా - బ్రహ్మలోకే రీనే నాడరుపమ్. బ్రహ్మలోకప్రాప్త్యంతరమేవ బ్రహ్మణీ యః - తేన లిప్తనాకః - తతశ్చ గుణజ్ఞాపారిచ్ఛానాత్ నమానభోగతా - బ్రహ్మలోకే రీనే వరాకాశప్రాప్తిః-తత్ర చ భోగఇతి కైమిశే రభిప్రాయ ఇతి పక్షద్వయవైచమ్యం దర్శితం భవతి. అప్రతీకాలమ్మనానితి - కిం నరేంద్ర్యుపానకా దేవయాజేన బ్రహ్మలోకం యాన్తి - ఉత నేతి చిన్తా. తత్ర దేవయాజేన గతాక సర్వా నమానాః పరం బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భాఖ్యం నయతి -

ఉత నేతి. * ద్వే సృతి అశ్వసం పితృణామహం దేవానా ముత మర్త్యానామితి మార్గద్విత్వం ప్రతిజ్ఞాయ * అథ యే యజ్ఞేన దానేన తపసా లోకం జయన్తి తే ధూమ మభినందిత స్తీర్ణాదికారణం ధూమాద్విప్రాప్తిశ్రవణాత్తద్వ్యతిక్రమశ్చోపాసకానా ముత్తరమార్గస్యప్రాప్తత్వా, దబ్రహ్మ విదాం పశ్చాద్వివిత్సృజ్యతీనా మవ్యర్థిరాదిశ్రవణాత్, * ఏవ పథా బ్రహ్మణో భానువిత్త నేనైతి బ్రహ్మ త్కుణ్యకృ త్తేజసశ్చేతి తైజసాఖ్య పశ్చాద్వివి త్సృజ్యతీనామవ్యర్థిరాదిశ్రవణాత్, * అయం వాచ ఏహగ్నిశ్చిత ఇత్యాదివిత్తాగ్నృపాసనేవపి దేవయానశ్రవణాత్, * విద్యయేవ తేదాగోచాన్నియత్ర కామాః పరాగతాః ఇత్యన్తే బ్రహ్మలోకప్రాప్తిశ్రవణా, చ్చ సరోపాసకానాం దేవయానప్రాప్తా సిద్ధాయామ్ - * న ఏనానితి విశేషోక్త్యా దేవయానేన గతానరస్య నమానమై బ్రహ్మ గమయతితి పూర్వపక్షం కృత్యా - * యావ న్నామ్నో గత మిత్యాది ఫలప్రాప్తా బ్రహ్మలోకస్య దేవయానాశ్చేద్యం ప్రమాణాభావా న్నవర్తేషం దేవయానప్రాప్తిరి సిద్ధేః పశ్చాద్వివిత్సృజ్యతీనా మబ్రహ్మవిదామపిబ్రహ్మలోకప్రాప్తతయా ప్రమాణసిద్ధానాం లోకవాసమాత్రమేన - న తత్రత్యచతుర్ముఖప్రాప్తిః. బ్రహ్మవిదామేన చతుర్ముఖప్రాప్తిః - ఏవ మధుధాధాభావే దోషభావాత్, నర్తేషం బ్రహ్మప్రాప్తా బ్రహ్మశబ్దస్య కార్యవచనత్వే పరవచనత్వేనోభయధామి బ్రహ్మవిదా మితరతుర్ముఖత్యై మితరేషం బ్రహ్మ విత్తుల్యఫలత్వం, చేతి దోషప్రసక్తాత్, తతశ్చ తత్కృతివ్యాయవిరోధాత్. అతో దేవయానేన బ్రహ్మలోకగతేషు బ్రహ్మవిదో న బ్రహ్మ గమయతి - బ్రహ్మవిదస్య గమయతి. అబ్రహ్మవిదోఽపి తత్ర లబ్ధవానాశ్చేత్ - క్రమేణ ముచ్యతే - యథా పశ్చాద్వివిదః, యథాచ చిత్వా గ్నివిదః, ఇతి సిద్ధాంతయి. అత్ర బ్రాహ్మ - కార్యంబ్రహ్మ బ్రహ్మలోకః - చతుర్ముఖః పరం బ్రహ్మత్వయుక్తమ్ - తస్మాన్వి సృజ్యత్యశ్రవణేనానహాదితేన కార్యబ్రహ్మప్రరూపావగమాత్. నచ తత్ర బ్రహ్మగణానాం జ్ఞానానన్తేభ్యర్థ్యాదీనాం నిత్యావిర్భుతత్వా త్వరమాత్తత్వమ్ - వేదా పహారాదిభు జ్ఞానశక్త్యైర్వార్యాదీనాం పరిమితత్వదర్శనాత్, యోగాధీనభగవత్సాక్షాత్కారత్వతదాపీతనగ్రతత్త్వదర్శనా దుభయభావనాన్యయేనానుహాస్యత్వానగమాచ్ఛ. * బ్రహ్మ విశ్వోకతమ స్పన్దయమ్భుః ప్రభావతి స్పన్దవత్సరేణి, * సంపత్సరోపానాదితోన్య య ఏవ అదిత్యే పురుష స్పవరమప్తీ బ్రహ్మతేత్వాద్విరుతయన్ బ్రహ్మజ్ఞోదరవ ర్జిత తద్విభూతివిశేషనిర్వాహకత్వాభిప్రాయతయా న నిరబ్జుతైశ్చర్యే ప్రమాణమ్. * హిరణ్య గర్భ స్థమవ ర్జితైశ్చాద్యస్తర్మం తస్మాకా ప్రాణాదివాచకృతుల్యన్యాయత్వా దుపవ త్త్యస్తరైశ్చ పరమపురుషపర మితి నమరితమ్. అచరేషం ప్రతితేషే దభ్యుతై ర్వాసన్యాద్యైరేవయానమార్గస్య చతుర్ముఖలోకప్రాప్తిహేతుత్వ మయుక్తమితి త న్నసిద్ధాన్తేఽనుమన్తవ్యమ్. ప్రాచందీపుక్షసంస్థానాదియోగో నచతుర్ముఖలోకే ప్రమాణమ్ - తలవకారసామ్ని * న ప్రమో బ్రహ్మలోక ఇత్యుపక్రమ్య * ఉత పరప్రా దుతాపరప్రా త్వరస్తృతియా దధనా చతుర్థాత్. సహస్రభూతే విభృతే భృగ్ ఉగ్రే యత్ర దేవానా మధిదేవ ఆస్త ఇతి చతుర్ముఖలోకా త్వరతః పరత్ర సహస్రసంజావిశిష్టానిశేషానగమాత్. అత స్పృత్యలోకచతుర్ముఖయో ర్దేవయానప్రాప్త్యవర్తబ్రహ్మత్వాభావాత్ చతుర్ముఖలోకే గుణాప్తకావిర్భావ, అప్రళయా స్తక్తానాం తత్రా పస్థానమ్, తతః పరమాకా ప్రాప్తిరిత్యసంపన్నమ్. అనన్తరంబ్రాహ్మవిదోపి దేవయానేన గచ్ఛన్తీతి నయుక్తమ్ - * న ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతితి దేవయానగతానా మవిశేషే బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణాత్. న పశ్చాద్వివిదాం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణమ్ * న ఏనా నితి వాక్యసతోచకమ్ - తేషా మబ్రహ్మవిత్వే ప్రమాణాస్తరాభావాత్, దేవయానగతిశ్రవణేనైవ తత్రాపి బ్రహ్మవేదనస్య కల్ప్యతాన్తే. చిత్వాగ్నివిదాం ప్రకరణే దేవయాన శ్రవణం ప్రాశస్త్యేక మహీనసయా త్వరవిద్యా ప్రకరణాన్యయి స్యాత్, * తేనైతి బ్రహ్మ త్కుణ్యకృ త్తేజసశ్చేత్తత్ర బ్రహ్మవిద ఏవ వదాన్తరణేవ్యత్యనమ్న వాత్ తదపి నాబ్రహ్మవిదాం దేవయానగతా ప్రమాణమ్. * ద్వే సృతి అశ్వసం మిత్యుత్ర ద్విత్వానధారణ మపి నాన్విస్తర్థే ప్రమాణమ్ - * అథ యే యజ్ఞేన దానే నేతి వాక్యస్య పరవిద్యావ్యతిరిక్తతేయప్రదర్శనాగత్యనమ్నవాత్. ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మవేదనకల్పనప్రకరణోక్త్యర్థ, సామానాధికరణ్య ప్రదర్శనార్థత్వాదిభిః నిర్వాహనమ్నవా న్నకాచి దపి శ్రుతి రబ్రహ్మవిదాం దేవయానగమనే ప్రమాణమ్. అతఏవ దేవయానగతా స్సర్వాన్యా - ననేతి చిన్తా నిరవకాళా. హిరణ్యగర్భమేన పరంబ్రహ్మ మన్వానస్య - నాబ్రహ్మవిదాం పరబ్రహ్మప్రాప్తిప్రతగుణాప్తకావిర్భావా ద్భృష్టమమానభోగః, తత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తానా మపునరావృత్తి, రితి నర్తమిద మనుపపన్నమ్ - అబ్రహ్మవిదాం శ్వేత మహాభీష రైవత ప్రభృతీనాంః బ్రహ్మసభాయా మాసికా ప్రతిపాదనాత్, త్సుత్రిపాసాకామాద్యభిధవపునర్జప్రతిపాదనా, చ్చ, శ్వేతాదీనా మబ్రహ్మవిత్వంచ పునరావృత్తైస్య సిద్ధమ్. నన్యబ్రహ్మవిదాం దేవయానేన పరబ్రహ్మప్రాప్తిచేన నివార్త్యతే, నతు పరబ్రహ్మప్రాప్తిమాత్రమ్. అమానవేన నయనం దేవయానగత బ్రహ్మవిదామేవ - నాన్యేషామ్. అమానవసేతానామేవ అపునరావృత్తిః - నాన్యేషాం బ్రహ్మప్రాప్తానామ్. అత స్సర్వ ముపపన్నమితి. నైషమ్ - * నాన్యః పథా అయనాయ విద్యత ఇతి బ్రహ్మవిద్యైతిరిక్తానాం బ్రహ్మప్రాప్తినిషేధాత్. తత్రాప్యబ్రహ్మవిదాం దేవయానేన బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నిషేధ్యతేన బ్రహ్మప్రాప్తి మాత్రమితి చేత్. తద్వ్యబ్రహ్మవిత్తయా అభిమతానాం పశ్చాద్వివిదాం దేవయానగతి ర్న స్యాత్. యద్యత్యేత - విశిష్ట మిహ నిషేధ్యమ్ - అబ్రహ్మవిదాం దేవయానవిష్టబ్రహ్మప్రాప్తి ర్నాస్తి. తస్మా దబ్రహ్మవిదాం బ్రహ్మప్రాప్తివిధురదేవియానగతి, ర్దేవయానగతిభురబ్రహ్మప్రాప్తి, శ్చోపపద్యత ఇతి. తదయుక్తమ్ - * అయినాద్యేత్యావన్త్రస్య శ్రుతత్వాత్, దేవయానేన బ్రహ్మణ ఇత్యధ్యాహారప్రసక్త్యా, చ్చ, నను నాధ్యాహారాశ్చే - అయనం చేత్ - దేవయానపురస్య బ్రహ్మ ర్కంప విధిమితి చేన్న - త్వయా దేవయానవిధురబ్రహ్మప్రాప్తే, భృష్టప్రాప్తివిధురదేవయానగతే, శ్చాభ్యుపగతత్వాత్. * కేచ - అయనశబ్దస్య కన్యతోక్తః - యేన విశిష్టాయనవివక్షా శ్రియేత. అబ్రహ్మవిదాం దేవయానగమనశాస్త్రమ్, బ్రహ్మప్రాప్తానాం కేషం చి త్సువరావృత్తిశాస్త్రంచేతి చేన్న - తయో న్నదిప్రయత్యేఽయనశబ్దసతోక్తః - తత్సతోక్తే తయో న్నదిప్రయత్య మిత్యే స్యాన్యాశ్చ

య ప్రసక్తో. తస్మా ద్యస్తేన తే శ్రుత్యనజ్ఞోచః, కాస్త్యోద్యయార్థవత్త్వం చ తదేతావపన్నమితి తావః పక్షోఽనుపపన్నః. కిం చ - నర్త్య రితే రధికరణభేదో వర్జితః. తదయుక్తమ్ - మాత్రకారతైవీరోధాత్. ఆ స్థించ్యాస్తే నర్తత్ర బాదరాయణకీర్తనస్య ఋష్యస్తరమతవ్యావృత్తివిషయా మూలత్వం తావద్భక్తతే - * తదుపర్యపిబాదరాయణస్మృవాదిత్యత్ర కర్తకాణ్డ దేవతాధికరణప్రసిద్ధజైమినిమతా దైవమన్యదీపక్షయా బాదరాయణకీర్తనం దృష్టమ్, * మధ్యాదిప్రసమ్మనా దనధికారం జైమినిః * భావంతు బాదరాయణోఽస్తిహి, * ధర్మంజైమినిః * పూర్వంతు బాదరాయణః * కేవలత్వత్సరసారచాయథాశ్యేష్టితిజైమినిః * అధికౌపదేశాత్తుబాదరాయణవైఖానంతుదర్శనాత్, * పరామర్శంజైమినిః * అనుష్ఠేయం బాదరాయణ, స్సామ్య శ్రుతే, రిత్యధికరణేషు పూర్వసూత్రోపన్యస్త ఋష్యస్తర మతవ్యావృత్త్యర్థత్వం బాదరాయణకీర్తనస్య దృష్టమ్. యత్ర ఋష్యస్తరమత మక్షీకృతమ్ - తత్ర న బాదరాయణకీర్తనం దృష్టమ్ - యథా * అనుష్ఠితేర్నాదరిః, * నమ్యతేరితిజైమినిః, * సుకృతదిష్కృతే ఏవేతితుబాదరిః, * అస్థితేరితికాశకృత్సృ, * తద్భూతస్యతు నాతద్భూతా జైమినేరితి, * ఆర్చిజ్య మిత్యేడులూమి, రిత్యాదృషు. ఋష్యస్తర రాణాం మిథో విరుద్ధేషు మతేషు చరమసార్వజ్ఞికారాత్ బాదరాయణమతస్య పృథక్కీర్తనాభావశ్చ దృష్ట్యః - * ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేజ్జయత్కరభ్యః * అపస్థితేరితి కాశకృత్సృ, * తదుపలక్షణారేతితు కార్ణాజనిః * సుకృతదుష్కృతే ఏవేతితు బాదరిః, * స్వామినఃఫలప్రతేరిత్యైతేయః * ఆర్చి, జ్యమిత్యేడులూమి, ఇత్యాదిషు సూత్రేషు. అతో బాదరాయణకీర్తనం ఋష్యస్తరమతవైషమ్యప్రదర్శనార్థమ్. ఉభయశబ్దోపన్యస్తాకారద్వయ సరో దృష్ట్యః - * ఉపపూర్వమపీత్యేక * బహిష్కరణధామి, * అభావం బాదరిః * భావం జైమినిః * ద్వాదశకాచనధర్మయవిధ, మితిచ. ఏవ ముభయశబ్దస్య కీర్తిమతద్వయవ్యావృత్త్యర్థత్వదర్శనా, ద్వాదరాయణకీర్తనస్య ఋష్యస్తరమతవైషమ్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్, అతఏవ దోషక బ్దస్య సఖ్యార్థకత్వేయోగాచ్చ త్రిశిర్షవచారాన్వయైకార్థవిషయత్వం * కార్యం బాదరి రిత్యాదిమాత్రసముదాయస్య స్వరసతః ప్రతిపన్నమితి యుక్త మైకాధికరణ్యమ్. * దర్శనాచ్చేతిసూత్రే * తయోర్ధ్వమాయకా * తస్య తావ దేవేతి వాక్యమితరై దవాపృతమ్. తతోపి * పరం జ్యోతి రుపసమ్మద్యేతి వాక్యోదాహరణం నఫలమ్ - అస్య వాక్యస్య సాక్షాన్మోక్షవరత్వసమ్మతివత్త్వా క్రమముక్తివిషయత్వేన నిర్వాహసాన్యనుప పన్నత్వా, దత్రచ శరీరా దుత్థానశ్రవణేనార్పిరాదిగతవిషయత్వస్య దురపహ్నవత్వేచ్ఛు.

కార్యాధికరణం సమాప్తమ్.

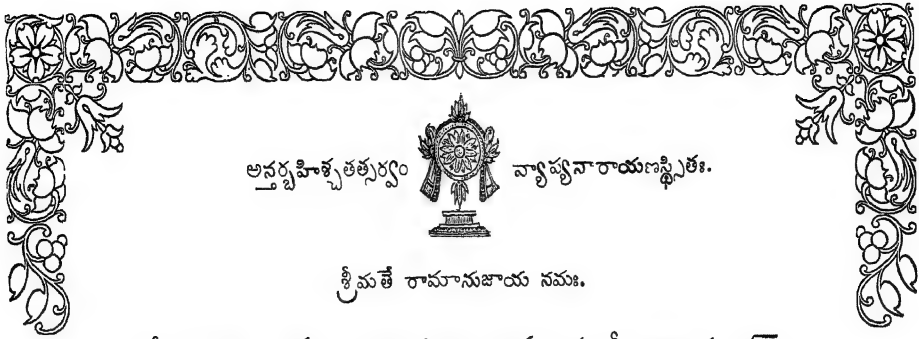
ఇతి శ్రీ సురీకమలలిలకవాగ్విజయిమానునా శ్రీరఙ్గరాజదివ్యాజ్ఞాల్లభ వేదవ్యాసావరనామధేయేన
శ్రీమద్భక్త ప్రకాశికాయ పాదసేవాసమధిగత శ్రీమద్భగవద్రామానుజవిరచితకారిరక మీమాంసాభాష్యవృందయేన
శ్రీమదర్చనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

సముదితాధికరణసంఖ్య - ౧౫౦. - సముదితసూత్రసంఖ్య - ౫౨౩.

అర్చిరాది, ర్వాయుమద్రా, క్షుతితో, ధ్యాతివాహికాః । కార్యంబాదరివత్త్వాతే తృతీయచరణే మతాః ।

శ్రీమచ్చత ప్రకాశికాయ క్త శ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే—చతుర్థః పాదః.

సమ్యద్భావిర్భావస్వేనశబ్దాత్.

౧॥ సూ. సమ్యద్భావిర్భావస్వేనశబ్దాత్. ౧.

† పరంబ్రహ్మపాసీనానా, మాత్మానం చ ప్రకృతివియుక్తం బ్రహ్మత్వక ముపాసీనానా, మర్చిరాదినా మార్గేణా పునరావృత్తిలక్షణా గతి రుక్తా - ఇదానీం ముక్తానా మైశ్వర్యప్రకారం చిన్మయతు మారభ్యతే. ఇద మామ్నాయతే -

౧॥ సూ. సమ్యద్భావిర్భావస్వేనశబ్దాత్. † పాదసంకలిమాహ (పరంబ్రహ్మత్వాదినా) విషయవాక్యే * నచ పునరావృత్తి ఇతి శ్రవణాత్ అత్రనరావృత్తిలక్షణత్వక్తమ్. కిం * అస్మాచ్ఛరీరా దిత్యోదివాక్యే ముక్తస్య సాధ్యేన రూపేణ నవ్యధః ప్రతిపాద్యతే - ఉత స్వాభావికస్వరూ

౧॥ సూ. సమ్యద్భావిర్భావస్వేనశబ్దాత్. ౧.

(వే-సా.) “౧ ఏవ మేవైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరా త్సమత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే” ఇతి సిద్ధస్థైరవ ప్రత్యేకాత్తస్వరూపస్య అనాదిక ర్షణా తిరోహితస్య పరం జ్యోతి రుపసంపద్యవిర్భావ ఉచ్యతే. “౧ స్వేన రూపేణ” ఇతి విశిష్టభేదానాత్. ౧.

(వే-పీ.) “౧ ఏవమేవైష సమ్ప్రసాదో ఽస్మాచ్ఛరీరా త్సమత్థాయ పరం జ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే” ఇతి కిం పరం జ్యోతి రుపసంపద్యస్య ప్రత్యేకాత్తన స్వరూపావిర్భావః ప్రతిపాద్యతే - ఉతాశ్చేదన సాధ్యేన రూపేణ నవ్యధః ఇతి సంశయః. స్వస్వరూపస్య సుఖప్రాయాదా నిరానందత్వద్భావాత్, స్వరూపమాత్రస్య నిత్యవిర్భూతత్వా చ్ఛ, సాధ్యేన నుత్తరాదేన రూపేణ నవ్యధః. ఏవంచ * అభినిష్ప ద్యతే ఇతి వచనం నష్టచ్ఛతే. పరం జ్యోతి రుపసంపద్యస్య హ్యనన్దిత్వం శూన్యతే “౨ రసంహ్యేవాయం లభ్యాననన్ది భవతి” “౩ న ఏకో బ్రహ్మ ఆనన్దః శ్రోత్రీయస్య చాకామమాతస్య” ఇత్యాదిష్ట. అత స్సాధ్యేన రూపేణేతి పూర్వః పక్షః. రాధాస్థస్త - “౧ స్వేన రూపేణాభినిష్ప ద్యతే” ఇతి విశేషణా త్సవరూపావిర్భావ ఏవ. స్వరూపస్య చావహతే పాప్తత్వాదిగుణకరయా ప్రభావతివాక్యోదితస్య క ర్షకృతజేవానవ్యధః ప్రతి తిరోధానస్య పరంజ్యోతిరుపసంపద్య నూత్తరేవానిరుక్తస్యానన్ది-చిత్రజ్ఞానాదిగుణకస్వరూపావిర్భావాత్ స్వయాభ్యాత్మ్యానభవపూర్వ కాననభికారికయానన్దబ్రహ్మభవ స్వస్వత్వేన ఇతివోపపన్నతరమ్. మూత్రార్థస్త - పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వస్వరూపా విర్భావః ప్రతిపాద్యతే. కుతః! స్వేనశబ్దాత్ సాధ్యస్యాపి రూపస్య సాధ్యసాధారణత్వేన స్వేనేతి విశేషణం హ్యనన్దకమ్. ౧.

* ౧ ఏవ మేవై సప్రసాదోఽస్తాచ్ఛరీరా త్సుముఖాయ వరం జ్యోతి రుపసమ్మద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి. ౩ మస్తా చ్ఛరీరా త్సుముఖాయ వరం జ్యోతి రుపసమ్మద్య దేవాదిరూపవ త్సాధ్యేన రూపేణ సమ్మద్యోఽనేన వాక్యేన ప్రతిపాద్యతే - ఉత స్వాభివాకస్య స్వరూపావిర్భావ ఇతి సంకయే - సాధ్యేన రూపేణ సమ్మద్య ఇతి యుక్తమ్. అన్యథా హ్య పురుషార్థావబోధిత్యం మోక్షశాస్త్రస్య స్యాత్ - స్వరూపస్య స్వతోఽపురుషార్థత్వదర్శనాత్. నహి సుషుప్తౌ దేహీ ద్వియవ్యాపారేషావరతేషు కేవలస్వాత్మస్వరూపస్య పురుషార్థసమ్మద్యో దృశ్యతే. † నచ దుఃఖనిష్పత్తిమాత్రం వరం జ్యోతి రుపసమ్మద్యస్య పురుషార్థః - యేన స్వరూపావిర్భావ ఏవ మోక్ష ఇత్థుచ్చ్యేత - * ౨ న ఏవో బ్రహ్మణ ఆనందః శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య * ౩ రసం హ్యేవాయం లభ్యాననందీ భవతీత్యాదిభ్యో ముక్తస్య సుఖానన్త్యస్త్రవణాత్. † నచాపరిచ్ఛిన్నానన్తరూపచైతన్యమేవాస్య స్వరూపమ్ - తచ్చ సంసారదశాయా మవిద్యయా తిరోహితం వరంజ్యోతి రుపసమ్మద్యస్య నిష్పాద్యవతీతి శక్యం వత్తుమ్ - ‡ జ్ఞానస్వరూపస్య తిరోధానాసమ్భవాత్. ప్రకాశవరాయస్య జ్ఞానస్య తిరోధానం తద్విసౌక ఏవేతిహి పూర్వ మేవైక్తమ్. † నచ ప్రకాశమాత్రస్యానన్తతా సమ్మద్యతి - సుఖస్వరూపతావస్థానన్తస్వరూపతా. సుఖస్వరూపత్వం చాత్మనోఽనుకూలత్వమ్ - ప్రకాశమాత్రాత్మవాదినః † కస్య ప్రకాశోఽనుకూలవేదనీయా భవే దితి ప్రకాశమాత్రాత్మవాదినః కథంచి దవ్యానన్తస్వరూపతా దురుపపాదా. † స్వరూపావత్తిమాత్రేచ సాధ్యే - స్వరూపస్య నిత్యనిష్పన్నత్వాదుపసమ్మద్యస్య * ౧ స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి వచన † మనర్థకం స్యాత్. అతోఽపూర్వేణ సాధ్యేన రూపేణ సమ్మద్యతే. † ఏవంచ * ౧ అభినిష్పద్యత ఇతి వచనం ముఖ్యాథమేవ భవతి. * ౧ స్వేన రూపేణోక్త్యానన్తైకానేన స్వాసాధారణేనాభినిష్పద్యత ఇతి సజ్జచ్చత ఇతి. [౧॥ ఛాం-౮-౧౨-౨. ౨॥ తై-ఆనం-౮అను-౪. ౩॥ తై-ఆనం-౨-౧.]

ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షేహే - † సమ్మద్యావిర్భావఇతి అయం ప్రత్యగాత్మాఽర్పిరాదినా వరంజ్యోతి రుపసమ్మద్య † యం దశావిశేష మావద్యతే - న స్వరూపావిర్భావరూపః - నాపూర్వాకారోత్పత్తిరూపః. కుతః. స్వేనశబ్దాత్ -

పావిర్భావః. కిం స్వరూపావిర్భావవరతేషే మోక్షశాస్త్రస్య పురుషార్థావబోధిత్యం సమ్మవతి - నేతి. కిం స్వరూపస్య స్వతోఽపరిచ్ఛిన్నానన్తత్వం సమ్మవతి. నేతి. కి మనన్తస్వరూపస్య తిరోధానం సమ్మవతి - నేతి. కి మవిర్భావవరతేషేఽభినిష్పత్తికల్పవైయర్థ్య మస్తి - నేతి, చ యదా వైయర్థ్యమ్, యదాచ తిరోధానాసమ్మవేన స్వతోఽపరిచ్ఛిన్నానన్తాయోగాతోకాస్త్రస్య న పురుషార్థవర్తవహానమ్, - తదా సాధ్యేన రూపేణ సమ్మద్యః ప్రతిపాద్యస్యాత్. యదా నాభినిష్పత్తివర్తవదేశవైయర్థ్యమ్, యదాచ తిరోధానసమ్మవేన స్వతోఽపరిచ్ఛిన్నానన్తత్వోపపత్తేః మోక్షశాస్త్రస్య పురుషార్థవర్తవహానమ్, - తదా స్వాభివాకరూపావిర్భావః ప్రతిపాద్య స్యాత్. రూపేణ - ఆకారేణ. † (నచదుఃఖనిష్పత్తిమాత్రం వరంజ్యోతి రుపసమ్మద్యస్య పురుషార్థఇతి) అత్రాయం భావః - దుఃఖనిష్పత్తిమాత్రం మోక్షకేత్ - సంసారనిర్విశేష స్యాత్ - పురుషార్థాపురుషార్థమిత్రత్యాత్. దుఃఖనిష్పత్తి సుఖప్రాప్తిశ్చేష్టే దృష్టే, సుఖనిష్పత్తిరుఃఖప్రాప్తిశ్చానిష్టే దృష్టే, - తత్ర దుఃఖనిష్పత్తే రిష్టత్వాత్, సుఖనిష్పత్తే రిష్టత్వాత్, రిష్టానిష్టమిత్రో మోక్ష స్సంసార తుల్యఇతి - తస్మా త్పురుషార్థా పురుషార్థమిత్రో న మోక్ష ఏవేతి. † స్వరూపభూతవైర్వివాహరిచ్ఛిన్నస్వాన్తస్య తిరోధానవిచ్ఛిత్తై తథాత్వం ప్రకాశతఇతి ప్రత్యర్థ ఇత్థత్రాహ - (నచేతి) † తదుపపాదయతి (జ్ఞానస్వరూపస్వేతి) తిరోధానతస్మిన్మిత్రో నృన్మవేఽపి పురుషార్థరూపత్వం స్వరూపస్య ప్రతిక్షివతి (నచప్రకాశేతి) † (కస్యేతి) అనుకూలత్వంనామ సప్రతియోగిణో ధర్మవిశేషః - ప్రకాశవదిత్యర్థః. అన్యథాఽనుకూలత్వమేన సస్యానితి భావః. † నకేవలం తర్కవిరోధః - ప్రతివిరోధశ్చేత్యాహ (స్వరూపావత్తితి) † (అనర్థకంస్యాత్) అభినిష్పత్తి శబ్దానర్థకత్వమిత్యర్థః. † స్వేన శబ్దః కథ మిత్యత్రాహ (స్వేనేతి) స్వేశబ్దోఽసాధారణ్యవరః - సత్ప్రసాద్యత్వవరః - అభినిష్పత్తివచనాత్. స్వరూపేణాభినిష్పద్యతే - రూపవిశిష్టతయా సాధ్యత ఇతి - రూపం సాధ్య మిత్యర్థః. † (ఏమచేతి) స్వేశబ్దాభినిష్పత్తికర్తృభావని ముఖ్యానిత్యర్థః.

† రాద్ధాన్తం వత్తం సూత్ర ముపాదత్తే (సమ్మద్యేతి) † (యందశావిశేషమితి) దశా - అవస్థా. జ్ఞానవికాసస్య కాలవిశేషేఽభావా దన

† స్వేన రూపేణేతి విశేషణోపాదానాదిత్యర్థః. అగన్తుకవివేచనవిగ్రహేహి స్వేన రూపేణేతి విశేషణ మనర్థకం స్యాత్ - † అవి శేషణేఽపి తస్య స్వకీయరూపత్వసిద్ధేః.

† యత్నా క్తం స్వరూపస్య నిత్యప్రాప్తత్యై * ౧ ఉపస

మృద్వాభినిష్పద్యత ఇతి వచన మనర్థకమితి - తత్తోత్తరమ్.

౨॥ సూ. ముక్తిప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

† కర్తృసమృద్ధతత్కృతదేహాదినిర్దుక్తః స్యాద్భావికరూపేణావస్థితోఽత్ర * ౧ స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యు చ్యతే. † అతో నిత్యప్రాప్తస్యాపి స్వరూపస్య కర్తృరూపావిద్యాతిరోహితస్య తిరోధానవివృత్తి రత్రాభినిష్పత్తి రుచ్యతే. కుతః. ప్రతిజ్ఞానాత్ - † సాహి ప్రతిపాద్యతయా ప్రజ్ఞాతా. † కుత ఇద మవగమ్యతే. * ౨ † య ఆత్మేతి ప్రకృతం ప్రత్యగ్జాతానం జాగరితాద్యవస్థాత్రితయినిర్దుక్తమ్, ప్రియాప్రియ హేతుభూతకర్తృబృథకీరవినిర్దుక్తం చ ప్రతిపాద యితుమ్ * ౩ ఏతం త్వేవతే భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామితి పునఃపునరుక్త్యా * ౧ ఏవ మేవైవసంప్రసాదోఽస్మా చ్చురీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపనమృద్వ స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యభిధానాత్. † అతః కర్తృణా సమృద్ధస్య పరంజ్యోతి రుపనమృద్వ బద్ధనవృత్తిరూపా ముక్తిః స్వేన రూపేణాభినిష్పత్తి రుచ్యతే. † స్వరూపావిర్భావేవ్యభినిష్పత్తిశబ్దో దృశ్యతే - యుక్త్యాఽయమథో † నిష్పద్యత ఇత్యాదిషు. [౧॥ ఛాం-౮-౧౨-౨. ౨॥ ఛాం-౮-౨-౧. ౩॥ ఛాం-౮-౩-౩.]

స్థాత్వమ్, జ్ఞానస్య వికాసార్హత్వాత్సాన్విభావికత్వమ్. † (స్వేన రూపేణేతి విశేషణ మనర్థకం స్యాదితి) † కథ మనర్థక్యమ్ - సాన్విసాధారణ్యం హ్యుక్త మిత్యత్రాహ (అవిశేషణేమితి) * పరంజ్యోతి రుపనమృద్వాభినిష్పద్యత ఇత్యేత త్సమ్మన్దాదేవ తదసాధారణ్యం సిద్ధమ్ - సహ్యవ్యస్య రూపేణాస్యా నిష్పద్యతే. అత స్తత్సమ్మన్దాదేవ తదసాధారణ్యం సిద్ధమితి స్వేన పద మనర్థకం స్యాదిత్యర్థః.

† ఉత్తరమాత్రశక్త్యామానా (యత్నాకృమితి).

౨॥ సూ. ముక్తిప్రతిజ్ఞానాత్. † ముక్తఇతి ప్రతిజ్ఞాబంధం వ్యాచక్షే (కర్తేతి) † తతః కి మిత్యత్రాహ (అత ఇతి) పూర్వ మసిద్ధాయాప్తి రోధానవివృత్తే ర్వచత్వా దభినిష్పత్తిశబ్దో నావధక ఇత్యర్థః. † ప్రతిజ్ఞానాదితి హేతుం వ్యాచక్షే (సాహితి) సా - తిరోధానవివృత్తిః. నివృత్త తిరోధానం వ్యరూపం ప్రతిజ్ఞాత మితి భావః. † తథాప్రతిజ్ఞాత మితి కథ మవగత మిత్యాహ (కుత ఇదమితి) † (య ఆత్మేత్యాది) జాగ్రదాద్యవస్థా నూప్యమానాను ప్రత్యవర్థనమ్ * ఏతం త్వేవతే భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామిత్యుక్తమ్. తత్ర * ఏతం త్వేవతేఽనువ్యాఖ్యాన్యామితి ప్రతిపర్యా య ముక్తనైర్వృత్తస్య ప్రకృతపరామర్శిత్యాత్, * య ఆత్మేత్యాదినా ప్రకృతస్యావహతసా ప్రత్యాదిగుణకత్వా దవహతసా ప్రత్యాదినాం జాగ్ర దాద్యవస్థాస్యావస్థావాత్, గుణాబ్జకయా క్తస్యాభావికరూపకథనమేవ ప్రతిజ్ఞాతమ్ - శ్రోతు రాశయపరిష్కారం జాగ్రదాదికథనమ్. తస్మాత్ * వ్యాఖ్యాన్యామిత్యుక్తం వ్యాఖ్యాతవ్యయానం స్యాద్భావికమేవేత్యర్థః. † తతః కిమిత్యత్రాహ (అతః కర్తేతి) † అభినిష్పత్తిశబ్దః కథం వాచక ఇత్య త్రాహ (స్వరూపావిర్భావేమితి) † (నిష్పద్యత ఇత్యాదిషితి) అదిశదేవ * విచార్యచ పునఃపునః. ఇద మేకం మునిష్పన్న మిత్యాదిప్రయోగో వివక్షితః. ఏవ మయ మథ స్సాన్విద్యత ఇతి సిద్ధిపర్యాయత్వేన ప్రయోజ్యమానోఽభినిష్పత్తిశబ్ద ఆవిర్భావస్యాపి వాచక ఇత్యర్థః.

౨॥ సూ. ముక్తిప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

(వే-సా.) ఆత్మస్వరూపమాత్రస్య ప్రాశన సిద్ధిత్వేఽపి కర్తృబంధవినిర్దుక్తావస్థాన్వజ్ఞానాదిస్వరూపస్య వ్యాత్రావినిష్పత్త ఉచ్యతే, “౩ ఏతస్వేన విశేషణయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామి” ఇతి జాగరితాద్యవస్థాతిరోధానవినిర్దుక్తస్యైవ వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

(వే-వీ.) స్వస్వరూపమాత్రస్యానంజానామితి నిత్యవిద్యుతత్వేన “౧ పరం జ్యోతి రుపనమృద్వ” ఇత్యనర్థక మిత్యాశక్త్యాహ. కర్తృబంధతత్కృతదేహాదేర్దుక్తస్వరూపమత్ర “౧ స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే” ఇత్యుచ్యతే. కథ మిద మవగమ్యతే! “౩ ఏతం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామి” ఇతి కర్తృహేతుకదేహావస్థుధతత్కృతజాగరితాద్యవస్థావినిర్దుక్తస్వరూపస్యాత్ వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

† యచ్చిక్త మాత్తస్సరూపస్య సుఖపావపురుషార్థత్వదర్శనా త్స్వరూపా
విర్భావే మోక్షశాస్త్రస్యాపురుషార్థావబోధిత్వం స్యాదితి కృత్వా జేవాద్య
పథావ త్సుఖసముద్భవస్థావరాప్తాప్తిరభినిష్పత్తి రితి - తత్రోత్తరమ్.

‡ సూ. ఆత్మప్రకరణాత్. 3.

స్వరూపేణైవాయ మాత్మా అపహానిపాప్తత్వాది సత్యసజ్జల్పత్వపర్యవృత్తగుణః ప్రకరణా దవగమ్యతే - * ౧ య
ఆత్మాఽపహతపాప్తా విజరో విమృత్యుః క్షిణోకో విజిఘ్రత్సోఽపివాన సుత్యకామ సుత్యసజ్జల్ప ఇతిహి ప్రజాపతివాక్య
ప్రకరణః. † ఇదం చ ప్రకరణం ప్రత్యగాత్మవిషయ మితి ౨ ఉత్తరాచ్చే దావిర్భూతస్వరూప స్తిత్వత్ర ప్రతిపాదితమ్.
† అతోఽపహతపాప్తత్వాదిస్వరూప ఏనాయ మాత్మా సంసారదశాయాం కర్మాభ్యావిద్యయా తిరోహితస్వరూపః పరం
జ్యోతి రుపసముద్యావిర్భూతస్వరూపా భవతి. అతః ప్రత్యగాత్మనోఽపహతపాప్తత్వదయ స్సామ్యభావికా గుణః పరం
జ్యోతి రుపసమున్న స్యావిర్భవన్తి - సౌత్పద్యన్తే. యథోక్తం భగవతా శౌనకేనాపి * 3 యథా న క్రియతే జ్యోత్స్నా

† ఉత్తరమాత్రశక్త్యామాహ (యచ్చిక్తమితి).

3॥ సూ. ఆత్మప్రకరణాత్. † పరమాత్మవిషయం హీదం వాక్య మిత్యుతాహ (ఇదంచేతి) † స్యాభావికత్వే సర్వదోషస్థైర నిమే గుణా
ఇత్యుతాహ (ఆత్ర ఇతి) ఆనందశ్చేత్ - జోహాధికాకారసమృద్ధనిబద్ధమో న భవతి. సంసారదశాయాం స్యాభావికానందస్య తిరోహితత్వా దాపాధిక
రూపసమృద్ధసాపేక్ష ఆనందయోగో భవతి. ఆతివీన సుఖపా దానందాయోగః - సత్వానందస్యాపాధికాకార హేతుత్వప్రసాదాత్. తిరోధానని
పుత్తా స్యాభావిక ఏవానంద ఆవిర్భవతి - స్వరూపావిర్భవపరత్వే మోక్షశాస్త్రస్య నాపురుషార్థావబోధిత్వమిత్యర్థః.

పరేచాపరేద - * పరం జ్యోతి రితి జ్యోతిశ్చైవస్య శౌతికపరత్వశక్త్యామా మాత్మవిషయత్వప్రతిపాదకం ఆత్మప్రకరణాదితి సూత్రం
వ్యాచక్షతే. తదయుక్తమ్ - అస్మాభి ర్దహారాధికరణే నిర్ణీతత్వాత్, తైశ్చ జ్యోతిర్నిర్భనా దిత్యుక్త సమన్వితత్వాచ్చ శౌతికవిషయత్వశక్త్యానుదయా
దధికశక్త్యాపేక్ష్యాభావాచ్చ. అతోఽపురుషాత్త్వపరిహారపరత్వం యుక్తమ్. అనధ్యాహారే సూత్రవైయధ్యాత్మ తత్పరిహారాద్ధ్యాహారో న దో
షయ - అపితు గుణాయైవ. తస్మిన్చ వ్యాయ్యే సత్త్వ త్తనమ్బుధితయా శ్రుతగుణవాచివదాధ్యాహారో వ్యాధ్యుః. కః పున ర్వికేషః పూర్వావస్థాతః
ఇతి శక్త్యాయాం ద్వితియసూత్ర మవతారయన్తి. త్రిత పరే ప్రవృత్త్యాః - కిం కాల్పనికాకారనిష్పత్తి స్వరూపం వా - తదితిరక్తం వేతి. ఆద్యో
మోక్షోపాయవైయధ్యమ్. ద్వితియే - * నిష్పత్తి ర్భాధ్యాహ - నవా. బాధ్యా చేత్ - అపునరాపుత్రికరూపిరోధః. అబాధ్యా చేత్ - పరమార్థవిశేష
వత్త్వమ్. నిష్పత్తి ర్జదావా - నవా. జదా చేత్ - అజడస్య జడభర్తృత్వం స్యాత్. తతశ్చ భవద్భి ర్భక్తా ఏవ దోష స్ఫుటః, విజాతీయనానాత్వం
చ స్యాత్, అజదా చేత్ - సజాతీయనానాత్వం స్యాత్. సాచ నిష్పత్తిః కస్తే ప్రకాశతే. యది బ్రహ్మణే - తదయుక్తమ్ - స్యాభివర్ణస్వభావ
స్యావిద్యయా వినాప్యన్యనుభవరూపత్వే విరోధాత్. యది స్వస్యై - తదా ప్రత్యగర్థద్యయప్రసక్తః. అన్యేతు - పరంజ్యోతి రుపసమున్నస్య

3॥ సూ. ఆత్మప్రకరణాత్. 3.

(వే.పా.) “ర భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యమి” ఇతి ప్రకృతాపహతపాప్తత్వాదిగుణక ఆత్మేతి ప్రకరణా దవగమ్యతే, “౧ య ఆత్మాఽప
హతపాప్తా” ఇత్యర్థరథ్య, “౧ సత్యకామ సుత్యసజ్జల్ప సోఽపిచ్ఛేష్టస్యః” ఇతి ప్రకృత్య “ర ఏతచ్ఛేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యమి”
ఇత్యుక్తమ్. 3.

(వే.పా.) ఏవ మపి స్వరూమాత్రావిర్భావస్య పురుషార్థత్వం న సిద్ధతిత్యాశక్త్యాన్యనా.

జేవాదినిర్దుక్షః స్వరూపేణావస్థిత ఆత్మా అపహతపాప్తత్వాది సత్యసజ్జల్పత్వ పర్యవృత్తగుణః - తస్య హ్యవిర్భావ ఉచ్యతే. తుతః! ప్రకర
ణాత్. “౧ య ఆత్మా అపహతపాప్తా” ఇతి ప్రకృత్యహి “ర ఏతం తేష్వతే భూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యమి” ఇత్యాదిసూచ్యతే, అతోఽపహత
పాప్తత్వాది గుణకస్వరూపస్య కర్మాభ్యావిద్యాతికోహితస్య పరంజ్యోతిరుపసముత్పత్తి నిష్పత్తిరోధావప్యావిర్భావ ప్రతిపాద్యతే. 3.

మలప్రక్షాళనా స్పృశః | దోషప్రహణా నృజ్ఞాన మాత్మనః క్రియతే తథా | యథోదహనకరణా త్క్రియతే న జలౌ మ్మరమ్ | నచేవ నీయతే వ్యక్తి మసత సుమృశః కుతః | తథా హేయగుణధ్వంసా దవబోధాదయో గుణాః | ప్రకాశ్యస్తే నజన్యస్తే నిత్యౌ ఏవాత్మసాహి త ఇతి. అతో జ్ఞానానందాదిగుణానాం కర్షణా ఆత్మని సజ్జు-చితానాం పరం జ్యోతిరుప సమ్మద్య కర్షరూపబద్ధతయే వికాసరూపావిర్భావౌ నానుపపన్న ఇతి సుష్మాక్తం సమ్మద్యావిర్భావ ఇతి.

సమ్మద్యావిర్భావాధికరణం సమాప్తమ్.

౪౫ సూ. అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. ౧.

కి మయం పరంజ్యోతి రుపసమ్మన్నః సర్వబద్ధవినిర్ముక్తః ప్రత్యగ్భూత్వా స్వాత్మానం పరమాత్మనః పృథగ్భూత మను భవతి - ఉత తత్ప్రకారతయా తదవిభక్త మితి విశయే - * ౧ సోఽత్మ తే సర్వాకామాః † సమాబ్రహ్మణా విపశ్చితౌ జక్షణాద్విశవణా ద్వైలక్షణసాంసారికఫలప్రాప్తోఽయం ముక్త ఇతి పూర్వఃపక్షం కృత్వా - ముక్తాత్మివతివాదనప్రతిజ్ఞానాత్, జక్షణాదే సాబ్రహ్మి కతోపపత్తేశ్చ సిద్ధాంతపర మధికరణా న్తరం ధ్వితీయమూత్రం వ్యాచక్షతే. తదయంక్రమ్ - సజ్జల్నాదేవ తస్యైతే రిత్యుత పిశ్యుకాకాదిన్యస్తే సత్య సజ్జల్నమాలతాయా ఉపపాదయిష్యమాణత్వాత్ ఆత్ర వి క్షణభావా దశ్లిష్ట విసప్తేతరపూర్వాభిప్రాయే తస్మిన్నాయే నిశ్చేదవిహారిక ర్షత్వాచ్య పరం జ్యోతిరుపసమ్మన్నస్య సంసారికత్వకల్పానుదయాత్. అభినిష్పన్నం యావం కి మపహతపా ప్రత్యాదివిప్లవస్వరూపమ్-ఉత జక్షణాదినిష్పాదనక క్రింది విచారే - పూర్వం కర్తవ్యమన్వభాజః పాప్తప్రాగభావ తద్వ్యంసాత్మవైభావ మరూపావహతపా ప్రత్యాద్యయోగా త్తదావిర్భావానుభవతే ర్జక్షణాదిక క్రింది పూర్వపక్షం కృత్వా - పూర్వపాపహేతుభూతవ్యాపారచిరదృఢతదేహేంద్రియకోకాదిపేతుభు సత్సృషి పాపజరాద్యుత్పత్తిచరితబద్ధతే ర్నిత్యాయః ప్రాక్తిరోహితాయా అవిర్భావౌపపత్తే, ర్జక్షణాదిక క్షేరపి సత్యసజ్జల్నత్వానర్భావా చ్యాపహతపా ప్రత్యాదిలక్షణం స్వరూపమితి సిద్ధాంతపర మధికరణా న్తరం తృతీయం మూత్రం వ్యాచక్షతే. తదియంక్రమ్ - అపహతపా ప్రత్యాదిలక్షణం స్వరూపమితి వ్యవస్థాపితే నతి బ్రాహ్మణా తైమినిరిత్యధికరణాన్యనత్వానప్రసక్త్యాత్. అతోఽపురుషార్థత్వాభినిష్పత్తివచనవైయర్థ్యకల్పావసరంపరత్వమేవ సూత్రద్వయస్య న్యాయ్యమ్.

సమ్మద్యావిర్భావాధికరణం సమాప్తమ్.

౪౫ సూ. అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. † అవాన్తరస్థితిః స్పష్టా. ముక్తః కి మాత్మానం పరమాత్మనః పృథగ్భూత మనుభవతి - ఉత తత్ప్రకారతయా తదవిభక్తమ్. కిం సాహిత్యసామ్యసాధ ర్త్యవచనాన్యవిభాగేనానుభవే విరుద్ధస్తే - నేతి. కిం ప్రకారభూతమైవ సాహిత్యాధిక ముప పన్నమ్ - నేతి. సచేత్ - తద్వచనవనిరోధాత్ పృథ గ్భావోనుదయః, ఉపపన్నం చేత్ - తద్వచనానిరోధా దవిభాగేనానుభవః. యథావశ్చితస్య పాన్యస్యే, యథోపాననభావిత్వేన ఫలస్య, స్థితే కథం పూర్వఃపక్షోత్థాన మితి శక్త్యా యాం సమాశ్రుతిసామ్యశ్రుతిసాధ ర్త్యస్తృప్తీనాం బలా త్తత్ప్రతి తున్యాదోఽపాదిత ఇత్యభిప్రాయేన పూర్వపక్ష మానా (సహ బహుశేతి) శ్రుతే ర్భక్తౌ సాహిత్యపరత్వం పూర్వపక్షో మతమ్. సామ్యసాధ ర్త్య

౪౫ సూ. అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. ౧.

(నే-సా). అవిర్భూతస్వరూపోఽయ మ్మతాత్వా స్వాత్మశరీరకం పరంబ్రహ్మ స్వాత్మనాం యోగ్యతరతయా అహం బ్రహ్మసీత్యవిభాగేనైవాను భవతి. "౨ ఆత్మేతూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ" ఇతి తథాహంపాపాసనేన తథావిధస్వరూపస్య దృష్టత్వాత్. "౩ య ఆత్మని తిష్ఠన్.....యన్యాత్మా శరీరమ్ నత ఆత్మా" "౪ త త్త్వమసి" ఇత్యాది కాన్త్రసిద్ధమేవమన్యపాసితమ్. ౧. [౧౫ తై-ఆసం-౧-౨. ౨౫ బ్ర-౪-౧-౩.]

(నే-దీ). కి మయం ముక్త అవిర్భూతస్వరూపః ప్రత్యగ్భూత్వా పరంబ్రహ్మ స్వాత్మనాం విభక్త మనుభవతి. - ఉత స్వాత్మనాంపూర్వతరతయా యోగ్యతరతయా బ్రహ్మసీతి సంశయః. "౫ నిరజ్ఞానః పరమం సామ్య ముపైతి" "౧ సోఽత్మ తే సర్వా న్నామాన్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి" "౨ ఇదం జ్ఞాన మహాశక్తి మను సాధ ర్త్య మగతాః" ఇతి శ్రుతిస్తృతిధ్యః విధక్త మనుభవతితి పూర్వరీపక్షః. రాధాన్తస్తు "౩ సర్వం ఖల్వి దం బ్రహ్మ" "౪ చిదతత్త్వవిదం సర్వమ్---తత్త్వ మసి" ఇత్యాదివా సా మానాధికరణ్యేన "౫ యరి పృథివ్యాం తిష్ఠన్.....యన్య పృథివీ శరీ రమ్" "౩ య ఆత్మని తిష్ఠన్.....యన్యాత్మా శరీరమ్" ఇత్యాదిభి సర్వస్య చిదవిద్యస్తునా బ్రహ్మశరీరతయా బ్రహ్మప్రకారత్వాత్ త త్త్వస్తుబుద్ధిశబ్దాన్త త్వర్త్యవచిమయా ఇత్యవగచ్ఛన్తి. "౨ ఆత్మేతూపగచ్ఛన్తి" ఇతిన్యాదేన స్వాత్మనాంపూర్వతరతయాఽహం బ్రహ్మసీత్యుపాసనేన యథావశ్చితపర మాత్మాత్వకాస్వాత్మనా దృష్టత్వాత్ ముక్తః స్వాత్మనాంపూర్వతరతయా బ్రహ్మహం బ్రహ్మసీత్యవిభాగేనైవానుభవతి.

* ౧ యదా వశ్యః పశ్యతే దుక్షవర్ణం కర్తార మిశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్ | తదా విద్యాకా పుణ్యపాపే విధూయ నిరజ్జనః పరమం సామ్య ముపైతి * ౨ ఇదం జ్ఞాన మపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః | సర్వేఽపి నౌపజాయన్తే ప్రళయే నవ్యధన్విత ఇత్యాదిత్రుతిస్మృతిభ్యాం ముక్తస్య పరేణ సాహిత్యసామ్యసాధర్మ్యావగమాత్ పుష్కలశ్శబ్ద మనుభవతి.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే-† అవిభాగేనీతి పరస్మా ద్భవత్కణః స్వాత్మన మవిభాగేనానుభవతి ముక్తః. కుతః. దృష్టత్వాత్ - పరబ్రహ్మపసమ్మత్వా నివృత్తావిద్యాతిరోధానస్య యాథాతథ్యేన స్వాత్మనా దృష్టత్వాత్. † స్వాత్మనః స్వరూపంహి * ౩ తత్త్వమసి * ౪ అయ మాత్మా బ్రహ్మ * ౩ పత దాత్మ్య మిదం సర్వమ్ * ౫ సర్వం ఖిద్విదం బ్రహ్మత్వాది సామానాధికరణ్యవిద్వేజైః, * ౬ † య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనా ౭ న్నరో య మాత్మా నవేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి స త ఆత్మా ౭ న్నర్యామ్యమృతః * ౭ అనఃప్రవిప్ల శ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేత్యాదిభిః, పరమాత్మాత్వం తచ్చరీరతయా తత్పరీకారభూత మితి ప్రతిపాదితం ౮ అవస్థితే రితి కాశకృత్సృజ ఇత్యుక్త. అతోఽవిభాగేనా † హం బ్రహ్మస్మి త్యేవానుభవతి. సామ్యసాధర్మ్యవ్యవదేశో బ్రహ్మప్రకారభూతస్యైవ ప్రత్యగాత్మనః స్వరూపం తత్తమ మితి - దేవాదిప్రాకృతరూపప్రహణేన బ్రహ్మసమానశుద్ధిం ప్రతిపాదయతి. సహస్రతీ స్తేవంభూతస్య ప్రత్యగాత్మనః ప్రకారిణా బ్రహ్మణా సహ తద్గుణానుభవం ప్రతిపాదయతీతి † నకశ్చి ద్విరోధః. † బ్రహ్మప్రకారతయా తద విభాగోక్తేర్ని ౯ సజ్జ-ల్యాదేవ తచ్చుితే రిత్యాది, నవిరుద్ధతే - ౧౦ అధికస్తుభేదనిర్దేశాత్ ౧౧ అధికోపదేశాదిత్యాది, చ.

అవిభాగేన దృష్టత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

శబ్దా నార్థభేదవివక్షయా ప్రయుక్తా - అవితానావృతశ్రుతి స్మృతివచనస్థితాన్ తస్మిన్యక్తా - సామ్యస్య పారమ్యేనతి ప్రకారప్రకారిభావాదిలక్షణ వైషమ్యం బధ్దాబధ్దాయమేతే పూర్వపక్షిణోఽభిప్రాయః.

† (అవిభాగేనీతి) † యాథాతథ్యేన స్వరూపం దృష్ట మస్తు - తతః కి మిత్థత్రాహ (స్వాత్మనఃస్వరూపంహి) † స్వరూపైక్యాగ్ని పుత్తర్థ మహ (య ఆత్మనీతి) † (అహంబ్రహ్మస్మి త్యేవానుభవతీతి) అహమర్థస్య తత్సర్వ ప్రభేద తద్గుణైకబయోశ్చ తత్సర్వత్వాత్ తథాత్మేవానుభవ తీత్యర్థః. † (నకశ్చి ద్విరోధః) సహస్రతీ ర్భగ్యసాహిత్యవ్యవదేశో భగ్యసాహిత్యస్య బ్రహ్మవర్ణనప్రేక్షితి నవ్యమా తత్సర్వత్వేవానుభవేన విరోధ ఇత్యర్థః. † ఉక్తప్రకార ఏవావిభాగః - నతు స్వరూపైక్యః. మవిభాగః - తథానతి పూర్వాపరవైషమ్యా దిత్యాహ (బ్రహ్మప్రకారతయేతి).

పరేత్వత్ర - * స తత్ర పర్యేతిత్వధికరణాధిక ర్త్యభావేనానుభవమస్తే క ర్తక ర్తృభావేనఽ భేదం పూర్వపక్షిణ్య - * తత్త్వమసి త్యాదివాక్యైః పరమాత్మనా దృష్టత్వా దృశాదగునం ఫలత్వా, న్నదీనముద్రనిదర్శనాదిభి శ్చావిభాగం సిద్ధాప్తయన్తి. * స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత ఇతి వత్ * స తత్ర పర్యేతిత్యాదీనా మర్థః. అన్తి స్యక్షే పరవిద్యాప్రకరణస్థానాం ముక్తా భేదశ్రుతీనాం గుణానుభవశ్రుతీనాం చాముఖ్యాన్త్యమితి-తాసా మభేదశ్రుతీనాం చ ముఖ్యాన్త్యమగుణః పక్షవివక్ష ప్రబలః. భేదశ్రుత్యముఖ్యాన్త్యమోహోపరేషామపి సమానః. జ్ఞాపాధికనామరూపప్ర హణేన సంక్షేపే దృష్టాన్తో నదీ నముద్ర ఘట కరకాకాశాదిరితి సర్వ ముపపన్నమ్. అన్యేతు- * సహబ్రహ్మణా * యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృశేవేత్వత్ర తాదృక్త్వ ముక్తమ్ - నతు తద్భావః. * సర్వేషామేతస్యన్న మతీత్యాదిభేదవ్యవదేశాన్త్యక్తస్య స్వపరవిజ్ఞానవ త్తయా న్నానప్రళయయోరివ విభాగశక్తిమత్రయా నిర్వాహయోగాత్, * కుక స్పర్శగతో భూత్వా సర్వాత్మా సర్వతో ముఖః | ప్రత్యభావత ధర్మాత్వా భాశచేవానుభవయన్తితి సర్వా త్రభూతస్యాపి సమ్మృషణాదిదర్శనా ద్వేదాన్తేషు * య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మస్మి త్ ఇదం సర్వం భవతీత్యా మ్నతో ముక్తస్య సర్వాత్మభావ స్సంక్షేప మాత్రమితి పూర్వపక్షం కృత్యాన - భోక్తృభాగోగ్యత్వేర్లైర్జై జలవత్, ఊరే నీరవ దవిభాగం గచ్ఛతి -

నూత్రాస్థాన్య - అహం బ్రహ్మస్మి త్యవిభాగేనైవ బ్రహ్మనుభవతి ముక్తః - స్వాత్మనాప్యాత్మ తయోపాసనేన యథా విధితే పరమాత్మాత్వకన్యరూపస్య దృష్టత్వాత్. సాధర్మ్యశ్రుతివ్యవధాన త్తకరీరభూతస్య ప్రత్యగాత్మనా ౭ పహతపా చ్చత్వాది గుణై స్తత్సాధర్మ్యం ప్రతిపాదయతి. “౧౨ సోఽశ్చ తేసర్వా న్నానాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్యతా” ఇతి బ్రహ్మశరీరయో బ్రహ్మప్రకారభూతత్వా తస్యైత్యభూతేన బ్రహ్మణానా తద్గుణా ననుభవతీతి వదతి. కామ్యన్త ఇతి కామాః - కల్యాణగుణాః. కల్యాణగుణవిభేదం బ్రహ్మనుభవతీత్యర్థః. ౧.

౫. సూ. బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః. ౧.

† ప్రత్యగాత్మనః పరం జ్యోతి రుపసమ్పద్య నివృత్తిరోధానస్య స్వరూపవిర్భావ ఏవేత్త్వ క్తమ్ - తత్ర యేన స్వరూపేణయ మావిర్భవతి - తత్ప్రసారం శ్రుతివైవిధ్యా ద్విచార్యతే. † మహాతపాప్రత్యక్షాదికమేవాస్య స్వరూప మితి తేన రూపేణయ మావిర్భవతి ఉత - † విజ్ఞానమాత్రమేవేతి తేన రూపేణ - అభోధయో రవిరోధ ఇత్యుభయరూపేణేతి.

నామహుచరవియ్యవ్రతిపాదసామాన్యకర్త్యాభ్యామ్, * సర్వకర్మయే నర్వ ఏకీభవన్తీత్యాదిశ్రుతేభ్య. శక్తిభేదస్య విద్యమానత్వాత్ భేద వాదా ఆవిరుద్ధాః. అవిభాగావత్తాపి సర్వసమమృత ఉపపన్నః - సమప్రాపిత కరణాధీనజ్ఞానత్వేనత్యుపరతకరణత్వావాత్. అతః స్థితేన సర్వాత్తభావే శరీరభేదే విపర్య మిచ్ఛతి చేత్ - విపరతీతి సిద్ధాంతయన్తి. ఆశ్చికపక్షే పూర్వపక్షా త్సిద్ధాంతస్య శబ్దమాత్రేణ భేదః - స త్యర్థతః - స్వపరసమృద్ధవిభాగశక్త్యనవగమత్, తత్కర్మసమృద్ధస్య పృథగ్వ్యవహారాణాం చ విద్యమానత్వాత్, కదాచి దసమృద్ధేనాపి త్యితి చేత్. తదయంక్రమ్ - కరణానపేక్షజ్ఞానస్య సహజచకాభావాత్. యద్యుపసమృద్ధః - తథాపి సమప్రాప్తనాం పరస్పరైక్యాభావాత్తద్విత్వావిభాగః. దేహాద్యుపాధిసమ్పద్యా న్నపరస్పరైవ మితిచేత్ - తద్వి మాత్మైవిత్రత్యాదివి భేదో దురవహృతః. అచిత శ్చ క్తి మాత్రేవేవత్వాభావా న్నానావస్థ త్వత్ప్రసా భేద ఇతిచేత్. తద్వి నిష్కమృద్ధేన తస్మిన్వ్యవహారే త్వర్వజ్ఞా భేద స్సాదేవ - అన్యతరశరీరే భేదకర్తవ్యస్య విద్యమానత్వాదేవ. కించ- యద్యయంతిసిద్ధి రవిభాగః - ఆశ్చిద్విత్వానభ్యుపగమ స్సాగ్ధిత్, సహ్యధ్యస్తభేదవివృత్తిః - బ్రహ్మజ్ఞానమక్షప్రసక్తాత్, నాప్యాపాధికభేదవివృత్తిః - భాస్కరమతా దవిశేషపాతాత్. నాశ్చైకసమదాయాన్తర్యాసః - దేవదత్తస్య పరివర్తనమాపాధికరణ్యత్ * స ఇదం నర్వమితి సామాన్యకరణ్యస్య యుక్త్యత్యయోగాత్. నాపి నర్వభా భేదవివృత్తిః - శక్తితో భేదస్యాభ్యుపగమాత్. విభాగశక్తివ్యతిరిక్తభేదాభావ ఇతిచేత్. కిం తదా విభాగో నాస్తి - కింతు విభాగశక్తిరేవేతి మతమ్. తన్న - అనుత్సర్య స్థితత్వాత్. అనుత్సర్య త్వక్రమ్ - నవా. త్వక్రంచేత్ - నర్వపక్షబుద్ధమీ ధరాదీనామివ స్వరూపగతతమహిమిర పేణ యదాభ్యుపగమే స్వరూపావిత్వత్వమేవ స్సాగ్ధిత్. సచేత్ - విభాగశక్తివ్యతిరిక్తభేదస్య స్థితా నావిభాగః. కించ - విభాగశక్తివ్యతిరిక్తవివృత్తిభేదానభ్యుపగమే - విభాగశక్త్యా కదాచి దాత్వానం విభజ్య విపర స్తక్తః కిం పూర్వముక్త ఏ వాత్సవా - రామకృష్ణాదిసత్పరమాత్మైకదేశోపేతి విశయే నేతి - ఇదాపి ముహూతకీకరస్య పూర్వపరీనకీకరాంశానస్యత్యి విశ్చయస్యేవ దేవదత్తాత్మానస్యత్యివిశ్చయస్య దుష్కరత్వా న్నత్యైకరాంశసంజ్ఞరస్సాగ్ధిత్. తత్తత్క కదాచి న్నత్యస్యాపి జగదన్యపారసమ్భవ స్సాగ్ధిత్. ఈవ్విర స్వస్య జ్ఞత్వా చ్చక్తిమాత్రావ శేద మపి ముక్త మనజీర్ణం జానాతీతి సజగన్వ్యపారప్రసక్త ఇతిచేత్. తర్వసత్త్వర్ణతయా జ్ఞానం భేదకారణేన వివా స్వరూపభేదేనా వివా అనుచ. పన్నమితి విభాగశక్తివ్యతిరిక్తభేదాభావరూపావిభాగోఽనుపపన్నః. భోక్తృభోగ్యైవరాణాం విరుద్ధస్వభావత్వాచ్చ ముక్తస్య తై రవిభాగోఽవ్యు సవపన్నః. అతః పూర్వపక్షా ద్విశేషసిద్ధి ర్దురుపపాదా.

అవిభాగన దృష్టత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

౫. సూ. బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః. † అవాన్తరస్యతి మావా† (ప్రత్యగాత్మన ఇతి) ప్రభుమాధికరణేన నన్యతిరిత్వార్థః. † అపహత పాప్రత్యక్షాదికమేపేతి) ఏవకారేణ న్యప్రకాశత్వవ్యాప్యతి. (విజ్ఞానమాత్రమేవేతి) మాత్రకభేద అంశతో బాధ్యవృద్ధానః. ఏవకారేణగుణాష్టకవృద్ధానః.

౫. సూ. బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః. ౧.

(వే.పా.) అన్యస్వరూపావిర్భావః బ్రాహ్మణ - అపహతపాప్రత్యక్షాది గుణకస్వరూపేణ. తేహ బ్రహ్మగుణః ప్రత్యగాత్మనైపి స్యాత్వాదికా గుణా ఇతి “౧య ఆత్మైవహతపాప్రా” ఇత్యర్థభ్య ఉపన్యాసాదిభ్యః అవగమ్యతే. తపన “౨ జక్షత్ప్రీడవ్కరమహానః” ఇత్యాది సూచ్యంతే ఇతి శ్రేమిన్ ర్తతమ్. ౧.

[౧॥ ఛాం-౨-౨౧. ౨॥ ఛాం-౨-౧౨౩. ౩॥ బృ-౨-౧౪-౧౩]

(వే.పీ.) కిం జీవస్య స్వాధ్యావికం రూప మపహతపాప్రత్యక్షాదిగుణకమ్! ఉత చైతన్యమాత్రమ్! ఉతోభయమితి సంశయః. అపహతపాప్రత్యక్షా దిగుణకమితి ప్రభుమరేపక్షః - “౧య ఆత్మైవహతపాప్రా” ఇతిప్రతిపాదనాత్. చైతన్యమాత్రమితి ద్వితీయః పక్షః - “౩ ఏవం దా ఆచైయ మాత్మైవహతపాప్రావ్యాః కృత్వః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ” “౪ విజ్ఞానఘన ఏవ” ఇత్యవధారణాత్. రాధాస్తవ - జ్ఞానస్వరూపప్రైవావహత పాప్రత్యక్షాదిగుణకత్వప్రతిపాదనా దవిరోధా చోభయం న్యరూపమ్. నచ * విజ్ఞానఘనవేత్త్యవధారణం గుణాన్తరాసహమ్, యథా సైవసఘనస్య * రసఘనవేత్త్యవధారణేఽపి రసాశ్రయదన్యం రూపస్వరూపిగుణాన్తరం చ సహజే. * రసఘన ఏవేత్త్యవధారణం తు రసవ ద్భృత్వాన్తరస్వభావస్య వృత్తిపరమ్. ద్రవ్యాన్తరాణాంహి సైకదేశే రసవత్త్వమ్. - సైవసఘనస్యకు నర్వత్ర. ఏవ మత్రాపి జపవస్తువ్యావృత్త్యా న్యస్వభావస్య నగుణ స్వాత్మనః స్వప్రకాశతావధారణమ్ * విజ్ఞానఘన ఏవేతి క్రియతే.

[౧॥ బృ - ౪ - ౪ - ౧౨]

కిం తావ తస్మిన్ ప్రమ్. బ్రాహ్మణేతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే. బ్రాహ్మణ - అపహతపాపత్వాదినేత్యర్థః. † అపహతపాపత్వాదయోహి దహరవాక్యే బ్రహ్మసమ్మన్ధితయా శ్రుతాః. బ్రాహ్మణేతి కుతోఽవగమ్యతే. ఉపన్యాసాదిభ్యః - ఉపన్యస్యస్తేహి బ్రహ్మగుణాః అపహతపాపత్వాదయః ప్రత్యగత్తనోఽపి ప్రజాపతివాక్యే * ౧ య ఆత్మాఽపహతపాపత్వాదినా * ౧ సత్యసంకల్ప ఇత్యన్తేన. ఆదిశబ్దేన సత్యసంకల్పత్వాదిగుణాయత్తా జక్షణాదయః * ౨ జక్ష తీగ్రీడ స్రమ మాణ ఇత్యాదివాక్యవగతా వ్యవహారా గృహ్యన్తే. అత ఏభ్య ఉపన్యాసాదిభ్యః ప్రత్యగత్తనో విజ్ఞానమాత్రస్య రూపత్వం † న సమ్మనతీతి జైమినే ర్భతమ్.

౬॥ సూ. చితి తన్నాత్రేణ తదాత్మకత్వాది త్యేడులోమిః. ౨.

చైతన్యమాత్రమేవాత్మనః స్వరూప మితి † తేన రూపేణావిర్భవతీత్యేడులోమి రాచార్యో మన్యతే. కుతః తదాత్మకత్వాత్ - తావన్నాత్రాత్మకత్వా దన్య ప్రత్యగత్తనః. * ౩ న యథా సైద్ధవఘనోఽనన్తరోఽబాహ్యకృత్స్ని రసఘన ఏవ ఏవం వా అరోఽయ మాత్మాఽనన్తరోఽబాహ్యకృత్స్నిః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ * ౪ విజ్ఞానఘన ఏవేత్యవధారణాత్ విజ్ఞాన మాత్రమేవాన్య స్వరూప మిత్యవగమ్యతే. అతోఽన్య గుణాస్తరాభావాత్ * ౧ అపహతపాపత్వాదయః శబ్దాః † వికారసుఖదుఃఖాద్యవిద్యాత్మకధర్మవ్యావృత్తివరా ఇతి చితి తన్నాత్రరూపేణావిర్భావ ఇత్యేడులోమీర్భతమ్.

కిం గుణాప్రకటితమేవాన్య స్వరూపమ్-ఉత విజ్ఞానమాత్రమేవ-ఉతోభయం వ్యరూపమ్. కిం గుణాప్రకటితమేవాన్యస్వరూపత్వవిషయశ్రుతోః బ్రాబల్యదౌర్బల్యవిభాగో యజ్యతే - నేతి. తయోః కి మవిరోధ స్సమ్మనతి - నేతి. * విజ్ఞానఘనఏవేత్యవధారణం కిం గుణాన్తరం వ్యావృత్తయతుం శక్నోతి - నేతి. యదాఽవధారణం గుణాన్తరవ్యావృత్తీమమ్ - తదానీ మవిరోధానమ్మకన ప్రాబల్యదౌర్బల్యవిభాగాగ్రయణన్య న్యాయస్య త్వా దృషిద్యయపక్షాపేక్షయా అన్యతరస్వరూపత్వేద్ధి. యదా న వ్యావృత్తీమమ్ - తదా విరోధాభావేన ప్రాబల్యదౌర్బల్యవిభాగాగ్రయణన్యాయక్తత్వా దుభయస్వరూపత్వమ్. † అపహతపాపత్వాదేః కథం బ్రాహ్మణ్య మిత్యత్రావా (అపహతపాపత్వాదయోహితి) వ్యవహారా - ప్రబృత్తయః. † (న సమ్మనతీతి) స్వరూపం జడమ్ - జ్ఞానస్యే జ్ఞానాద్వ్యావృత్తయత్యయోగాదితి భావః.

౬॥ సూ. చితి తన్నాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యేడులోమిః. † (తేనేతి) సూత్రే భాష్యేచ తృతీయాన్తరీక్షే జౌపచారికః † (వికారసుఖదుఃఖాదితి) ఆదిశబ్దా దుక్షేక్షాగ్రహణమ్. * విజర ఇత్యాదిపదాని నిర్వికారత్వపరాణి. విరోకః - నిర్దుఃఖః. సత్త్వికామః - సత్త్వమ్ - ఆకాదాచి త్కం సుఖ మశ్వేతి సత్త్వికామపదం కాదాచిత్కం సుఖరాహిత్యపరమ్ - నతు నిత్యసుఖత్వపరమ్. సత్త్వసంకల్ప - ఉపేక్షారహితః. సహ్యుపేక్షక స్సత్యసంకల్పః. మోక్షేన సమ్మత్తేన రహిత ఇతివా పూర్వపక్షార్థః.

సూత్రార్థము - బ్రాహ్మణ అపహతపాపత్వాదినా స్వరూపావిర్భావః. అపహతపాపత్వాదయో దహరవాక్యే బ్రహ్మగుణా కృతాః. ఉపన్యాసాదిభ్యః తేషాం బ్రహ్మగుణానాం ప్రత్యగత్తనస్థితి “౧ య ఆత్మాఽపహతపాపత్వా” ఇత్యాదినాపన్యాసాత్. ఆదిశబ్దాత్ “౨ జక్ష తీగ్రీడ స్రమ మాణ” ఇత్యాదిభ్యోఽపి సత్యసంకల్పత్వాదయోఽవగమ్యస్త ఇతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే. ౧.

౬॥ సూ. చితి తన్నాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యేడులోమిః. ౨.

(నే.సా.) “౪ విజ్ఞానఘనఏవ” ఇత్యవధారణాత్ విజ్ఞానమాత్ర స్వరూప ఇత్యేడులోమిః. ౨.

(నే.దీ.) చైతన్యమాత్రేణ స్వరూపావిర్భావః “౪ విజ్ఞానఘన ఏవేతి” తదాత్మకత్వావధారణా దిత్యేడులోమి రాచార్యో మన్యతే. ౨.

సమ్యుతి భగవాన్ బాదరాయణః స్వమితేన సిద్ధాంతమాహ.

2|| సూ. ఏవమభ్యుపన్యాసాత్పూర్వభావా దవిరోధం బాదరాయణః. 3.

† ఏవ మపి - విజ్ఞానమాత్రస్వరూపత్వ ప్రతిపాదనే సత్యపి సత్యకామత్వాదీనాం పూర్వోక్తానాం గుణానా మవిరోధం బాదరాయణ ఆచార్యో మన్యతే. కుతః. ఉపన్యాసాత్పూర్వభావాత్ - ఔపనిషదాత్ * ౧ య ఆత్మా ౭వహతపాచ్చేత్యాద్యుపన్యాసా త్ప్రమాణాత్ పూర్వేషామ్ - అపహతపాచ్చస్సినత్యకామత్వాదీనామపి భావాత్ - విద్య మానత్వాత్. † తుల్య ప్రమాణకానా మితరేతరబాధో న యజ్యత ఇత్యర్థః. † సచ వస్తువిరోధా దపహతపాచ్చత్వాదీనా మవిద్యాపరికల్పితత్వం న్యాయమ్ - † ఏకేషాభావా ద్విపరీతం కన్తా న్నభవతీతి న్యాయాత్. తుల్యబలత్వేహ్యశక్యస్యా వభారణస్యాస్యపరత్వమేవ న్యాయమ్. † ఏవ మప్యవిరోధ ఇత్యభ్యుపగమ్య వదన్ - జ్ఞానమాత్రమేవాస్య స్వరూపం నాన్యత్రించి దస్తీత్యయ న్నరః * ౨ విజ్ఞానఘన ఏవేత్యాదిభి ర్నప్రతిపాద్యతఇతి మన్యతే. † కస్తస్తి * ౨ విజ్ఞానఘన ఏవేత్యవధారణార్థః. కృత్స్నిస్త్యాత్వా జడవ్యాప్తు త్వప్రకాశః - నాన్యాయ త్ర ప్రకాశః స్వల్పైఽపి ప్రదేశేఽస్తీత్యయ మథో వాక్యాదేవ సున్యతః * 3 † స యథా సైద్ధవఘనో ౭ననరో ౭బాహ్యః కృత్స్ని రనఘనఏవ | ఏవంవా ఆరే ౭య మాత్మా ౭ననరో ౭బాహ్యః కృత్స్నిః ప్రజ్ఞానఘన ఏవేతి. † నచైవం ప్రత్యగత్తమో ధర్మిన్వరూపస్య కృత్స్నిస్య

2|| సూ. ఏవమభ్యుపన్యాసాత్పూర్వభావా దవిరోధం బాదరాయణః. † విజ్ఞానమాత్రప్రతిపాదనపరత్వాపాతప్రతీతిం * విజ్ఞానఘనఏవే త్యాదివాక్యస్యాభ్యుపగమ్య పరివరతి (ఏవమపీత్యాదినా) * † అపహతపాచ్చేత్యాదికే వాక్యే సత్యపి తత్పూర్వపక్షీకృత్య చక్యామణిమితర మదీరిత మితి శక్త్యాం నూత్రతాత్పర్యమానా (తుల్యప్రమాణకానామితి) ఏవకారః కన్యచి న్వాక్యస్య కేవలభూతతయా స స్వతంత్రార్థప్రతిపాదకః- అపధారణీయపాక్షేత్వా దపధారణస్యః ఆరేఖ్యేపథూనైవకారస్వరస్యాయ స కేపిభూతపహతభిజ్ఞః కార్యః - అపితు కేపిణ మథిజ్ఞాన్వ కేవలభూ తభిజ్ఞఏవ కార్యః. తస్మా దేవకారస్వరస్యాన్వం వాక్యాన్వరీతా గుణా నభిజ్ఞానీయా ఇతి విజ్ఞానిరూపత్వ మపహతపాచ్చత్వాదికం తుల్యప్రమాణకత్వా దేవకారభిజ్ఞేనానీ స్వీకర్తవ్య మిత్యర్థః. † (నచవస్తువిరోధాదితి) వస్తువిరోధః - జ్ఞానస్య జ్ఞానాస్తరాశ్రయత్వసమ్మతః. స కిం న్యాప్త్యా ౭భిధీయ తే - ఉత శ్రుతిబాత్. న్యాప్త్యా చేతే - జ్ఞానం కన్యచిద్భూతభూతం దృష్టవీతి బ్రవ్తవ తేభా న్యాత్. శ్రుతిప్రతిపత్త్యా న్నగుణభూత విచితే - తత ఏవ శ్రుతిబాత్. భూతాశ్రయత్వే మన్యజ్ఞీక్రియతామ్. యత్త స జ్ఞానం జ్ఞానాస్తరాశ్రయ మితి - తస్మా జ్ఞానత్వప్రయుక్తమ్ - అపితు గుణభూతజ్ఞానత్వే ప్రయుక్తమ్. ఆ త్తస్మై గుణత్వభావాత్ జ్ఞానస్వరూపస్యాపి జ్ఞానాశ్రయత్వే న్యాప్తివిరోధో ౭పి నాస్తీత్యననధేయమ్. † (ఏకేషాభావాదితి) ఉభయ మపి శ్రుతిసిద్ధత్వాదీకేనా న్నా స్యాన్యభాదకమ్ - బాధకంచేత్ - విపర్యయేణ స్యాదిత్యర్థః. అశక్యస్య - గుణాస్తరాబాధేన నిరోధం మశక్యస్య. అన్యపరత్వమ్ - అవిరుద్ధార్థా స్తరపరత్వమ్. † అభ్యుపగమ్య వరత స్తాత్పర్య మానా (ఏవమపీతి) అపహతపాచ్చత్వాదివిరుద్ధార్థప్రతీకృత్యభావ మన్యత ఇత్యర్థః. † తమేవ చోద్యుత్పాదక ముపపాదయతి (కస్తస్తి త్యాదినా) † వాక్యాదేవ మన్యకత్వం వాక్యైకదేశభూతదృష్టవాన్వ క్యే సూపపాదయతి (నయథేతి) † ఆ త్త స మన్యత్ర విజ్ఞానఘనత్వం స్యాత్ - తతః కిం గుణాశ్రయత్వస్యేత్యత ఆనా (నచైవమితి) * † స యథేతి దృష్టాంతవాక్యేవమి

2|| సూ. ఏవమభ్యుపన్యాసాత్పూర్వభావా దవిరోధం బాదరాయణః. 3.

(నేపా). “౨ విజ్ఞానఘనఏవేతి” స్వప్రకాశస్వాత్స్వరూప ఇత్యవగతేఽపి “౧ య ఆత్మా ౭వహతపాచ్చ” ఇత్యుపన్యాసాదినా పూర్వేషా మపహతపాచ్చత్వాదీనామపి సప్తభావగమా దుభయైశ్చత్యవగతోభయస్వరూపస్య పరస్పరవిరోధాభావా ద్రూపద్వయం నాన్యాన్యపరివరీకీకృత్య భయరూపమచ్యయం భగవాన్ బాదరాయణో మేగే. 3.

(నేపీ). ఏవమ - విజ్ఞాన స్వరూపస్యైవ. స్వప్రకాశస్వరూపస్యైవ పూర్వేషా మపహతపాచ్చత్వాదిసత్యవ్యాప్తిత్వవ్యవస్థానా మపి “౧ య ఆత్మా ౭వహతపాచ్చ” ఇత్యుపన్యాసా త్ప్రద్యానావగమా దుభయో స్వప్రరూపయో రవిరోధం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. ఉభయైశ్చ త్యవగతేత్యతరవిరోధాభావా న్నాన్యతరబాధే ప్రమాణ మస్తీత్యభిప్రాయః. 3.

విజ్ఞానఘనత్వేవ్యవహతపాప్తత్వసత్వసజ్జ-ల్పత్వాదిధర్మసమ్మిష్టో వాక్యాస్తరావగతో విరుద్యతే - † యథా ప్రైథవఘనస్య కృత్సన్య రసఘనత్వే రసనేద్వియావగతే చక్షురాద్యవగతాః రూపకాఽన్యాదయో న విరుద్యతే. † ఇద మత్ర వాక్య తాత్పర్యమ్ - యథా రసవత్స్వయ్యుపలాదిషు త్వగాదిప్రదేశభేదేన రసభేదే సత్యమి ప్రైథవఘనస్య సర్వత్రైకరసత్వమ్ - తథాఽత్మనోఽపి సర్వత్ర విజ్ఞానస్వరూపత్వమ్ - † స్వప్రకాశస్వరూపత్వమిత్యర్థః.

బ్రాహ్మధికరణం సమాప్తమ్.

౮॥ సూ. సజ్జ-ల్పాదేవతచ్చురే. ౧.

† ముక్తివరంబ్రహ్మైవసమ్మద్యజ్ఞానస్వరూపోఽవహతపాప్తత్వాదిసత్వసజ్జ-ల్పత్వసర్వసగుణకావిర్భవతీత్యుక్తం.

రోధః కథ మవగత ఇత్యత్రాహ (యథేతి) † దృష్టావవాక్యగతావధారణస్యకోఽర్థః. తత్రోపశేవ్యాంశ్చ క, ఇత్యత్రాహ (ఇదమత్రవాక్యకాన్యంగమితి) ప్రదేశభేదే జడత్వం వ్యావర్త్యమిత్యర్థః. † విజ్ఞానస్వరూపత్వ మిత్యేతద్వాన్వయప్రే (స్విప్రకాశస్వరూపత్వమితి).

వరేతు - తృతీయం సూత్రమేనం వర్ణయన్తి - జ్ఞానమాత్రస్వరూపత్వేఽపి సత్యసజ్జ-ల్పత్వాదీనాం వ్యావహారికత్వా దనిశోధం బాదరా యశో మన్యత ఇతి. తదయుక్తమ్ - వ్యావహారికత్వాశ్రయణస్య విరోధఫలత్వేన అవిరోధసూత్రప్రాయసస్య నిష్ప్రయోజనత్వాత్, సమ్మనత్వవి రోధా దుభయపారమార్థ్యే విరోధఫలభూతవ్యావహారికత్వాశ్రయణాయోగాత్, సత్యకామత్వాదీనాం దుఃఖాద్యభావసరత్వేన నిర్వాచేఽభిమతే తేషాం పనానా మనుభ్యత్వాన్వ. - అపరై రవిరోధః. - అశ్వేయం వశే - సన్మాత్రయాపేణ సర్వాత్తభావేన స్థిరపీవాశ్యేన విభక్తేన రూపేణ నానాశరీరవర్తనా వివరణితి యదుక్తమ్ - తస్మిన్మాత్రమే. కిం స్వరూపం సర్వాత్తభావేన తిష్ఠతి - విసర్వతా జ్ఞానోద్ధిష్ఠితశరీరో వివరణిత్యభి ప్రాయః - తత్ర స్వరూపస్య సర్వాత్తభావైవవపన్నః - అనుత్వాత్. తస్మిన్మాత్రేణ సన్మాత్రప్రవృత్తావతీ జలదీప్తో ద్విదత్తప్రపహణేన సముద్ర తావత్తితుల్య - తతశ్చ బ్రుహ్మణాన్య తరద్వస్య పూర్వప్రవీనదీప్తవిశేషాశ్రయత్వనిర్ధారణం ద్విసర్వతో జ్ఞానస్య ముక్తాత్వవిశేషాశ్రయత్వనిర్ధారణా యోగా న్నముక్తో వివరణితి వప్తం యుక్తమ్. నను ముక్తస్యాత్తభావైవ జలదీప్తా న్నముద్రభావేన వధేదకాకారప్రపహణేన లయః - కింఠుక్షీరే నీరస్యేన భేదకాకారప్రపహణేన సంసర్గః. తస్యచ స్వరూపస్య విసర్వణసతోఽవిభాగావిభాగవిషయా తృక్తయ స్తుధి. అతో విభాగశక్త్యా విభక్త ఏకచేతో వివరణితి చేత్. విభక్తాంశః కి మిదస్తయా భాతి - ఉతాహమితి. ఆద్యేన సోఽంశోఽనాదిశ్చేత్ - ధర్మభూతనిత్యజ్ఞానవికాసా ద్యభ్యవగమా దస్తేయివ పక్షస్యాత్. నాదిశ్చేత్ - ప్రత్యగర్థదేశస్య పరాక్రమా హణామాత్ నిర్వికారత్యనుభిజ్ఞః. అహమితి భాతితి చేత్ - తస్యాహమితి భానమానస్య విభక్తస్యాంశస్య అంతాస్తరం కి మిదస్తయా భాతి-ఉతాహస్తయా. ఆద్యే - తయో రాత్నావర్తయే, విభక్తస్యాం శస్యాదిమత్తయే, స్రువస్యైకస్య పరిణామత్వేనం స్యాత్. ద్వితీయేన - పరస్పరాపేక్షయాఽహమితి భానమానాపంశా కి మహం చాహంచేతి సముచ్చ యార్హా భవతః - కి మహ మేవేతి. ఆద్యే మిథో భేదకర్తృగ్రహణేన వివా సముచ్చయావభాసాయోగాత్ వ్యావర్తకకర్తృగ్రహణం స్యాత్, తేవాస్త రవ్యవచ్చేదాయైక్యగ్రహణంచ స్యాత్, తత్రేదస్తయా వ్యాప్యత్తి, రహస్తయైకత్వంచ వక్తవ్యమ్ - అత ఏకం ప్రత్యేకస్యానస్తయా ఇదస్తయాచ భానం విరుద్యతే. సముచ్చయాస్తర్మ మహమేవేతి భాతితి చేత్ - తస్మి భేదకర్తృభావా ద్విభక్తత్వవాదోఽర్థకూన్య స్యాత్. అధిష్ఠేయదేవాభేద సమ్మన్యవ భేదకాకార ఇతిచేన్న - ధర్మభూతజ్ఞానసమ్మన్యదేవాపి కరచరణాదీనా మివాధిష్ఠేయతోపపత్తేః. అత స్సన్మాత్రయాపేణ సర్వాత్తభావేనా వస్థాన మశ్యేన విభక్తరూపేణ నానాశరీరవర్తనా వివరణం చానుపపన్నమ్.

బ్రాహ్మధికరణం సమాప్తమ్.

౮॥ సూ. సజ్జ-ల్పాదేవ తచ్చురే. † అవాస్తరసద్ధతిమాహ (ముక్తఇతి) * విజ్ఞానఘనమివేతితత్ * సజ్జ-ల్పాదేవత్యవధారణస్య సతోఽచ

౯॥ సూ. సజ్జ-ల్పాదేవతచ్చురే. ౧.

(నే-సా). “౧ న యది పితృలోకకామః” ఇత్యాదివాఽవగతాః పిత్రాదయః “౧ సజ్జ-ల్పాదేవాన్య” ఇతి ప్రతే సజ్జ-ల్పాదేవ భవన్తి. యథా పరమపురుషస్య శీలావస్థుత్వస్య దశరథ పనుదేవాదయ సజ్జ-ల్పాదేవ భవన్తి; ఏవమేవ పరమపురుషవీలాస్త్రుతస్య ముక్తస్యాపి తదుపశర ణభూతాః పిత్రాదయ సజ్జ-ల్పాదేవ భవన్తీత్యర్థః. ౧. [౧॥ ఛాం - ౮ - ౨ - ౧.]

త మధిక్త్య తస్య సత్యసజ్జల్పత్వప్రయుక్తా వ్యవహారాః శ్రూయన్తే * ౧ స తత్ర పర్యేతి జక్ష త్కీడ ప్రమాణాః
 శ్రీభిర్వా యానైర్వా జ్ఞాతిభిర్వేతి. కి మన్య జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిః ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షా - ఉత పరమపురుషస్యేవ సజ్జల్ప
 మాత్రాదేవ భవతి విశయే - లోకే రాజాదీనాం సత్యసజ్జల్పత్వేన వ్యవ ప్రాయమాణానాం కార్యనిష్పాదనే † ప్రయ
 త్నాన్తరసాపేక్షత్వదర్శనా † దన్యాపి తత్సాపేక్షా.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - సజ్జల్పాదేవేతి. కుతః. తచ్ఛ్రుతే - * ౨ స యది పితృలోకకామా భవతి సజ్జల్పాదే
 వాన్య పితర స్సముత్తిష్ఠ నీతిహి సజ్జల్పాదేవ పిత్రాదీనాం సముత్థానం శ్రూయతే. సచ ప్రయత్నాన్తరసవ్యవేక్షత్వా
 భిధాయిశ్చ తస్య సరం దృశ్యతే - యేనాన్య సజ్జల్పాదేవేత్యవధారణన్య ౩ † విజ్ఞానఘన ఏవేతివ ద్వ్యవస్థాపనం క్రియతే.

౯॥ సూ. అతవచానన్యాధివతిః. ౨.

† యతో ముక్తస్సత్యసజ్జల్పః - అతవచానన్యాధివతిశ్చ. అన్యాధివతిత్వం హి † విధినిషేధయోగ్యత్వమ్. † విధి

శబ్దాయాచ సజ్జతి రభిప్రేతా. † (ప్రయత్నాన్తరేతి) ప్రయత్నశబ్దసజ్జల్పత్వత్విరిక్తవ్యాపారపరః. సత్యసజ్జల్పత్వం కిం ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షమ్ -
 ఉత నేతి విశయ ఇత్యర్థః. ముక్తస్య కిం జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిః ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షా - ఉత సజ్జల్పమాత్రమాలా. కి మన్య సత్యసజ్జల్పత్వం రాజాదీ
 నామివ భవతి - ఉత పరమపురుషస్యేవ. కిం * సజ్జల్పాదేవేత్యవధారణం రాజాదీతుల్యతాం నివర్తయతుం ప్రభవతి - నేతి. కి మిశ్వరసజ్జల్ప
 ల్పన స్తత్కత్తసజ్జల్పస్యామోక్షత్వం నమ్నవతి - నేతి. కి మన్య జక్షణాదయో వ్యాపారాః పుణ్యపాపరూపతయా బద్ధకా భవన్తి - నేతి. బద్ధకా
 శ్చేత్ - తత్సజ్జల్పస్య కర్తాధీనప్రతిఘాతసమ్మతేనేశ్వరవత్సజ్జల్పస్యామోక్షత్వాభావేనావధారణన్య రాజాదీతుల్యతానివర్తనాత్మకత్వాన్త
 స్య జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిః ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షా న్యూత్. యదా బద్ధకా న భవన్తి - తదా ముక్తాత్వః కర్తాధీనప్రతిఘాతానమ్నవేన ఈశ్వరవదమోక్ష
 సజ్జల్పత్వసమ్మతేనావధారణన్య రాజతుల్యత్వనివర్తనత్వమత్య స్త కన్య జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తి సజ్జల్పమాత్రమాలా న్యూత్. † (అన్యపితృత్వాపేక్షేతి)
 జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిః ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షేత్యర్థః. * సజ్జల్పాదేవేత్యవధారణం * విజ్ఞానఘన ఏవేతివ దయోగ్యవ్యవచ్ఛేదపరః - సత్యసజ్జల్పయోగ్యవచ్ఛే
 దపర ఇత్యభిప్రాయః. † రాధాన్తే - (విజ్ఞానఘనఏవేతివతి) అనేన సజ్జతివిశేషావ్యభిప్రేతః.

౯॥ సూ. అతవచానన్యాధివతిః. సత్యసజ్జల్పత్వోన్వేషపాదక మిదం సూత్రమ్ - జక్షణాదివ్యాపారాణాం పుణ్యపాపరూపత్వేన సజ్జల్ప
 ప్రతిఘాతసమ్మతాన్యోమసజ్జల్పత్వశబ్దాన్తరసాపేక్షావధారణన్య సహోచనిరాసకం హేదమ్. † అక్షరాధ్యమాహ (యత ఇతి) † అన్యాధివతిత్వం
 వివృణోతి (విధినిషేధేతి) అనన్యాధివతిత్వసత్యసజ్జల్పత్వయోగవచాన్యోన్వేషపాదకభావం వ్యతిరేకేణ దర్శయతి (విధినిషేధయోగ్యత్వేహితి) † సస సత్య

(వే-సి.) “౧ పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్య స్యేవ రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్రమః పురుషః స తత్ర పర్యేతి జక్ష త్కీడ ప్రమాణాః శ్రీభిర్వా
 యానైర్వా జ్ఞాతిభిర్వా” ఇత్యాది రామ్నయతే. కి మేతే జ్ఞాత్యాదయో ముక్తస్యసజ్జల్పాదేవ భవన్తి. ఉత ప్రయత్నాన్తరసవ్యవేక్షా త్సజ్జల్పా
 దినిసంశయః. లోకే రాజాదీనాం సత్యసజ్జల్పత్వేన వ్యవప్రాయమాణానామపి కార్య ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షత్వదర్శనాన్తక్తవ్యాపి తస్యేవ సాపేక్షా
 దితి పూర్వనిషేధః. * సజ్జల్పాదేవేత్యవధారణమ్ “౩ విజ్ఞానఘన ఏవేతివ ద్భవివ్యతి.” రాధాన్తమ్ - “౨ సజ్జల్పాదేవాన్యపితర స్సముత్తిష్ఠన్తి” ఇత్య
 వధారణాన్యాపేక్షత్వమ్. సచేన సత్యకామత్వాద్యవన్యాసవత్ ముక్తస్యాన్యాపేక్షత్వే ప్రమాణ మస్తి. లోకే సత్యసజ్జల్పత్వాభావాదేవ
 ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షత్వమ్. సహి పరమపురుషవ్యతిరేకః కల్పి త్యత్యసజ్జల్పత్వం. ముక్తశ్చ తత్ప్రసాదా తత్సామ్య ముచిత స్తథైవ. సూత్రమపి
 వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

౯॥ సూ. అతవచానన్యాధివతిః. ౨.

(వే-సా). అతవచ “౪ అపహతపాప్తా సత్యసజ్జల్పః” ఇత్యాదిశ్చతే, స కదాచిదపి కర్తాధీనోఽయమ్. ౨.

(వే-సి). అతః - శ్రుతేన. మత్తో ౨నన్యాధివతిశ్చ. అన్యాధివతిత్వమ్ - కర్తాధీనత్వమ్. “౪ అపహతపాప్తా సత్యసజ్జల్పః” ఇతి.
 శ్రూయతే; అతో ౨నన్యాధివతిః. ౨.

నిషేధయోగ్యతేహి ప్రతిహతసజ్జ-ల్పత్వం భవేత్ - అత సత్సజ్జ-ల్పత్వశ్రుత్యైవానన్యాధిపతిత్వంచ సిద్ధమ్. అత ఏవ * ౧ సస్వరాభ్యవతీత్యుక్తమ్. [చాం - ౭ - ౨౫ - ౨.]

సజ్జ-ల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

సజ్జ-ల్పత్వే ద్విధినిషేధయోగ్యత్వమ్-తదయోగ్యత్వాన్ తృత్యసజ్జ-ల్పత్వ మిత్యమ్యాన్యాయశ్చత్రాహ (అతసృత్యసజ్జ-ల్పత్వప్రత్యేకతీ) * సజ్జ-ల్పాదేవేత్వవధారణానజ్యో-చః స్వతః ప్రాప్తః. ముక్తస్య జక్షణాదివ్యాపారాణాం పుణ్యపాపయావత్వ మశ్రుతమ్. నచ తత్కల్పవ్యమ్ - న్యగ్నిణాం కర్తృఫలభూతేషు తిరక్చాం వ్యాపారేషుచ వ్యభిచారాత్. అత స్పృహ్యో-చకాభావా దనజ్జ-ల్పతేనావధారణేన సత్యసజ్జ-ల్పత్వం సిద్ధ మితి తయైవ శ్రుత్యా విధినిషేధాగోచరత్వంచ జ్ఞాపిత మిత్యర్థః. † ఉక్తతర్కానుగృహీతం శ్రుత్యస్తరంచ విధినిషేధయోగ్యత్యే ప్రమాణ మిత్యాహ (అతవేకతీ) అనేన సూత్రస్థ చక్రబాగ్ధో వ్యాఖ్యాతో భవతి. ఏవ మనేన సూత్రేణ ముక్తానా మిశ్వరవ ద్వాప్తానాన్యాయః ప్రత్యేకావేత్ భవతి-అపహతపాపత్వం నామ సపాప సద్భవసవైశిష్ట్యమ్-అపితు పుణ్యపాప సజాతీయవ్యాపారేషు సత్సృషి తత్ఫలసమ్మన్దానర్హత్వ మిత్యత్యైవమే స్వప్తం దర్శితమ్. అత్రాసది పతితి సాక్షమ్ - కింతు అనన్యాధిపతితితి. అత్రాయ మభిప్రాయః - స్వాభావికేషిణః పరమపురుష దన్యా సాధిపతి ర్దుక్తశ్శ్రుతి. అన్యథాన్య సధిపతిరిత్యేతావతాలవమ్. అన్యశబ్దో బహువ్రీహిసూచనార్థ ఇతిచేన్న - అనన్యాధిపతిరిత్యుక్తే పున్యేషమితి సమానసద్భావాత్. అతో-న్యశబ్ద స్వాక్షమ్-పాపాభ్యతి నమ్మిదాయః.

పరేతు - సజ్జ-ల్పాదేవ పిత్రాది వ్యజన్నపి ముక్తో-న్యసాధిపతి-న స్వామినం సజ్జ-ల్పయతీత్యేకదర్శపర మనన్యాధిపతిశబ్ద మాహుః. తత్ర శో హేతుః. స్వామిపారత స్త్యస్వాపురుషార్థత్వాదిచేత్-పిత్రాదిపారత స్త్యేషి తుల్యమ్. పిత్రాదయః క్రియంకరాళ్ళ మ్మః - అత సత్సజ్జ-ల్ప ఇతి చేత్-తత్సృషి సాక్షమ్. అతో నాయ మర్థ ఉపపన్నః. అపరేమమపి తుత్యయ మనుపవత్తిః. అన్యేతు-అతవేకతీ మాత్ర మధికరణా స్తరమాహుః - సర్వేశ్వరత్వపరవాక్యై ర్దుక్తస్వాపీశ్వరో-ఽధిపతితితి పూర్వవక్షం కృత్వా - ముక్తస్య సత్యసజ్జ-ల్పాదేవ సాన్యాధిపతి రిత్యాహుః. కథమ్. దుఃఖమేతువిరహేణ ముక్తే తదాపాదనాయోగాత్. దుఃఖాపద్యావాదేవ తన్నివర్తనాయోగాత్, స్వతస్పిదాననతయా తదా పాదన తన్నివర్తనాయోగాత్, ప్రవృత్తస్య విమోచే, నివృత్తస్య ప్రవర్తనేచ ప్రవృత్తినిష్ఠిత్తివిమయసజ్జ-ల్పయోః సామ్యత్వప్రసక్త్యాచ్చ. * అథ యో-న్యథా విదు రన్యరాజానస్తేష్యలోకా భవంతీత్యన్యరాజవతః క్షయ్యలోకతాం దర్శయ న్నా త్రివిధో-న్యసర్వరాజ్యం దర్శయతి. * న స్యరా ష్చవతిత్వాదే క్వాన్యమేవార్థ ఇతి, అత్ర బ్రాహ్మః - అధిపతిశబ్దస్య కేషివాచిత్య మభిపతం చేత్-తదప్రతిషేధ్యమ్ - కేవలక్షణస్య యుక్తా త్తని విరోధానమ్మవాత్. యది నియ స్తృప్తం వివక్షితమ్ - తచ్చ ముక్తప్రతి సమ్మవత్త్యేవ. తథాపి - నియమనశ్చేదేన యది నియమనసాన్యం వివక్షితమ్-తదా ధారణమపి తద స్తరత్యేన వివక్షితం స్యాత్. తత్రాన దప్రతిషేధ్యమ్ - * న గుణాన్ నమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూతాయ కల్పతే. బ్రహ్మోహి ప్రతిష్ఠానామితి వచనాత్. స్వేచ్ఛయా పరప్రవృత్తినిష్ఠత్వో ర్తత్వాదనయాపనియమనవిశేషో యది వివక్షితః-తత్ప్రతిషేధస్తాన ర్భవక్షణ్యామాతః-జగద్వ్యవహారవర్జమిత్యత్ర-ఈశ్వరాధీనం ముక్తస్య సజ్జ-ల్పాది ప్రవర్తతే-అన్య జగద్వ్యవహారవర్జితేషు స్వభాగార్థేషు నిత్యం సజ్జ-ల్ప భూయాత్, మాధూత్తస్సజ్జ-ల్పవిరుద్ధేషు జగద్వ్యవహారేష్య, త్యవవర్తనదానసమయ ఏకేశ్వర స్సజ్జ-ల్పయతిత్యర్థమగమాత్, అవవర్తనదానా త్రరకాతేతు న తాదధిస్యమితిచేన్న - జగద్వ్యవహారవిమయసజ్జ-ల్పాత్ప్రతిబద్ధే తత్ప్రతిబద్ధకేళిరసజ్జ-ల్పస్య నిత్యస్య వా తదా సంజాతత్యవా విద్యమానత్య స్యాపేక్షితత్వాత్. సహి ప్రతిబద్ధకానన్నిధౌ కారప్రతిబద్ధసమ్మమః. అథ మతమ్ - ప్రాథమికసజ్జ-ల్పజ్ఞః కల్పి దతిశయో యుక్తార్థగత స్ఫుర్ణదా జగద్వ్యవహారం ప్రతిబద్ధాతి - న తేశ్వరనియామ్యత్వమ్-నన్యాధిపత్యాధాయకానాం నియ స్తృప్తమ్ - ఆధాయకవిహితేష్యాపి-తాతిశయస్యకార్య కరత్యదర్శనాదితి. తన్న - కల్పనాగరప్రసక్త్యాత్. ఈశ్వరసజ్జ-ల్పజన్యాధిశయస్య స్థాంతాన్యభ్యుపగమాదపి వరంహి-స్వరసజ్జ-ల్పత్వం స్థా యితో-న్యసగమః. అత స్సృషివచనవ్యాహతః. సర్వేశ్వరత్వేవాచిశ్రుతిసాన్యరస్యభజ్జళ్ళ స్యాత్. * యత్పాత్య శరీరమితి శ్రుతివిరోధశ్చ-కాపాప్రాప్తం నియామ్యంహి శరీరమ్. నచాత్మశబ్దో బద్ధకాత్రపరః - సర్వదేవసర్వభూతానాం బద్ధానాం తన్నియామ్యత్వేనార్థక్యత్వాత్. నాన్యవోకరణవిషయః-అయన్యత్వా దాత్మశబ్దస్య, * యో మనసి తిష్ఠి న్నిత్యనేన పునరుక్తత్వాచ్చ. * యేన యేన ధాతా గచ్ఛతి తేన తేనసా గచ్ఛతితి ముక్తస్య పర మాత్మానువిధానశ్రుతివిరోధశ్చ. నిత్యస్య పరసాపేక్షత్య మిశ్వరప్రమితినిత్యపదార్థగతపరిమాణాదిషు సర్వసమ్మితివత్త్వాన్యభ్యుపగతి.

సజ్జ-ల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

భావానన్యవాత్ త్రిధా భావాదయః శరీరనిబద్ధనా ఇత్యవగమ్యతే. † అశరీరత్వవచనం తు కర్తవ్యమిత్తశరీరాభావపరమ్.
† తదేవహి శరీరం ప్రియాప్రియహేతుః.

† భగవాంస్తు బాదరాయణః స్వమతేన సిద్ధాంత మాహ.

౧౨॥ సూ. ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః. ౩.

† సజ్జ-ల్పాదేవేత్యేత దతశ్శబ్దేన పరామృశ్యతే. † అతవన - సజ్జ-ల్పా దుభయవిధమ్ - సశరీర మశరీరం చ ముక్తం భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే - ఏవంచోభయీ శ్రుతి రుపపద్యతే. ద్వాదశాహవత్ - యథా * ౧ ద్వాదశాహ మృద్ధికామా ఉపేయః * ౨ ద్వాదశాహేన ప్రజాకామం యాజయే దిత్వ్యపైతి యజతి చోదనాభ్యాం † సజ్జ-ల్పభేదేన సత్ర మహీనంచ భవతి

† యదా శరీరాద్యుపకరణవత్త్వమ్ - తదా తాని శరీరాద్యుపకరణాని స్వేనైవ సృష్టానీతి నాస్తి నియమ ఇత్యాహ.

౧౩॥ సూ. తస్యభావేనస్థ్యవదుపపత్తే. ౪.

స్వేనైవ సృష్టతమప్రభృత్యుపకరణాభావే † పరమపురుషసృష్టే రుపకరణై † రోగోపపత్తేః సత్యసజ్జ-ల్పా దేవ

సావరన్యమ్-*. తదన్వ మకరో ద్విధేత్యాదిప్రయోగాత్, ద్రవ్యత్వపుణిపిత్యాదిహిసంయోగాదిగుణపరిస్పదయాపక్రియాసహసాన్నితేపి ఘటే ద్విధా త్రిధా సహస్రధాఽభూదితి ప్రయోగాభావాచ్చ. తథాపార్శ్వత్సని స్వరూపభేదానన్యవాత్ శరీరద్వాదకమిత్యర్థః. † తిర్వ్యశరీరత్వక్రమః కథ మిత్యత్రాహ (అశరీరత్వవచనంత్యితి) † స్వవాక్యేనైవ తదుపపాదయతి (తదేవహీతి) ప్రియాప్రియహేతుతయా శరీరస్య నిషేధాత్. ప్రియాప్రియ్యాల్ప కర్తృఫలత్వాత్, కర్తృకృతశరీరవిషయా నిషేధ ఇత్యర్థః. అత స్వశరీరత్వక్రమే ద్విపారకాభావాత్, కాదాదిత్వ-హేత్వస్తరానుక్తేశ్చ నర్వదా సశరీరత్వం ఫలితమితి సూత్రాభిప్రాయః.

† సిద్ధాంతమాత్ర మవతారయతి (భగవాంస్త్వితి).

౧౨॥ సూ. ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః. † అతఃపదంవ్యాచక్షే (సజ్జ-ల్పాదేవేతి) త్రిధాభవనాదేర్వేత్వకాక్షాయం సత్యసజ్జ-ల్పత్వక్రమిరేవ పూరయతి - వ్యాపారా స్తరేన్విపి తస్యైవ హేతుత్వక్రవణేనాచిత్వాదితి భావః. † మాత్రస్య వాక్యార్థమాహ (అతఏవేతి) ఉభయీ శ్రుతిరితి సశరీరత్వాశరీరత్వక్రమి వివక్షితే. అశరీరత్వక్రమేః కర్తృకృతశరీరవరత్వముక్తమ్ - కర్తృకృతశరీరాభావశ్చ నన్యదాఽస్తి - తత్కథం కదాచి దశరీరత్వే సా ప్రమాణమ్. నైవమ్ - ప్రమాణతయా వివక్షితత్వాభావాత్. సత్యసజ్జ-ల్పాదివాక్యజగృహీతయా సశరీరత్వక్రత్వా యథేచ్ఛ శరీరత్వేచాభ్యవగతేనత్యశరీరత్వక్రమి రవ్యర్థవతి, సశరీరత్వక్రమి రవ్యబాధితా, ప్యాదితి భావ్యర్థః. † (సజ్జ-ల్పభేదేన) సత్రత్వేఽహీనత్వేన ప్రామాణికేనతి తత్తత్ప్రియోగవిశేషేషు సజ్జ-ల్పభేదో నియామకఇత్యర్థః. బహుయజమానసజ్జ-ల్పా త్సత్రమ్. ఏకస్య సజ్జ-ల్పా దహీనమ్.

† పూర్వమాత్రసజ్జత ముత్తరనూత్రార్థం సంక్షిప్తమాత్ర మవతారయతి (యదేతి).

౧౩॥ సూ. తస్యభావేనస్థ్యవదుపపత్తే. † (పరమపురుషసృష్టే) అదృశకస్యస్తైరిత్యర్థః. † (రోగోపపత్తేరితి) దేహాదిస్యప్రేచ్ఛచ్ఛిద్రాను

౧౨॥ సూ. ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోతః. ౩.

(వే-సా). ఉభయక్రమే స్వశరీరత్వ మశరీరత్వప్రొచ్చాతః. యథా, ద్వాదశాహే ఉభయక్రమే స్ఫుత్ర మహీనన్య భవతి. ౩.

(వే-పీ). అతః ఉభయక్రమేర్పాతః, ఉభయవిధమ్ - శరీరవత్త్వ మశరీరత్వంచ భగవా న్బాదరాయణో మేనే. ద్వాదశాహవత్ యథా ద్వాదశాహ ఉభయక్రమే స్ఫుత్ర మహీనంచ. "౧ ద్వాదశాహ మృద్ధికామా ఉపేయః" ఇతి సత్రం భవతి. "౨ ద్వాదశాహేన ప్రజాకామం యాజయేత్" ఇత్యహీనమ్. ౩.

స్వయం న సృజతి. † యథా స్వప్నే * ౧ అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథ స్సృజతే ఇత్యారభ్య * ౧ అథ వేశన్తాః పుష్క-
రిణ్యః ప్రవస్యః సృజతే సహి కర్తేతి * ౨ య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్దిమాణః | తదేవ శుక్రం
తద్భిన్నం తదేవామృత ముచ్యతే | తర్హిలోకా శ్చిత్తా సుర్వే తమ నాత్మ్యేతి కశ్చనేతి ఈశ్వరస్సృష్టే రథాద్యుపకరణై
ర్జీవై భుక్తే - తథా ముక్తోఽపి లీలాప్రవృత్తేనేశ్వరేణ సృష్టేః పితృలోకాదిభి ర్జీలారసం భుక్తే.

౧౪॥ సూ. భావేజాగ్రద్వత్. ౫.

† స్వసజ్జ-ల్పాదేవ సృష్టతనుప్రభృతి పితృలోకాద్యుపకరణభావేజాగ్రత్పురుషభోగవ స్తుక్తో లీలారసం భుక్తే.
† పరమపురుషోఽపి లీలార్థం దశరథవసుదేవాదిపితృలోకాదిక మాత్మనః సృష్ట్యా తే ర్మనుష్యధర్మలీలారసం యథా భుక్తే-
తథా ముక్తానా మపి స్వలీలాయై పితృలోకాదికం స్వయమేవ సృజతి కదాచిత్, కదాచిచ్ఛ ముక్తాః సత్యసజ్జ-ల్పత్వా
త్పరమపురుషలీలాస్తగతస్వపితృలోకాదికం స్వయమేవ సృజన్తి సర్వ ముపపన్నమ్.

భవానస్తగత్యే, తతఏవ తదిచ్ఛాద్యసమ్మే, † భుక్తవగమ్యమానేపి ఏకధాభవనాదిశ్రహబలా త్తదనుగుణప్రకారపరికల్పనేన నిర్వాహా న్యాయ్యితి
భావః. † (యథేతి) అన్య నిర్వాహసృజితప్రదర్శనార్థం సూత్రే నన్యవృష్టాస్మైపాదాన మిత్యభిప్రయన్తా సార్థత్యమాహ.

౧౪॥ సూ. భావేజాగ్రద్వత్. † మాత్రం యోజయతి (స్వసజ్జ-ల్పాదేవేతి) † నను ముక్తస్య పిత్రాదిసర్గసాపేక్ష్యే బ్రహ్మనుభవా దన్య
పరత్యమ్, బ్రహ్మణి భోగ్యతావైకల్యమ్, పిత్రాదీచ్ఛాయా ఆకర్షకృతత్వంచ నన్యాదితి శబ్దాయామాహ (పరమపురుషోఽపి) పితృలోకాదిస్సృష్టే ర్భుగ
వల్లీలాస్తగత్యే నిదర్శనం దశరథాదిస్సృష్టిః, తదస్తగతత్వాదేవ పిత్రాదిస్సృష్టావపి ముక్తస్య న బ్రహ్మనుభవా దన్యపరత్యమ్. బ్రహ్మనుభవనిలీలాచి శేషస్యాను
హిత్యం బ్రహ్మణః ప్రియతమత్వాతిశయనిబద్ధమ్, ఆతఏవ సబ్రహ్మణః ప్రాప్యత్వివైగుణ్యమ్. ముక్తాత్మనాం పిత్రాదీచ్ఛాయా ఆకర్షకృతత్వం భగ
వతో వసుదేవాదికల్పనేచ్ఛాయా ఇప్రావపన్నమిత్యర్థః.

౧౩॥ సూ. తస్యభావేనస్థ్యవదుపపత్తే. ౪.

(నే-సా). స్వేనైవ సృష్టతస్యాద్యభావే, స్వప్నే “౧ అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథ స్సృజతే” ఇతి పరమపురుషస్సృష్టే ర్భోగవత్, ముక్తోఽపి
పరమపురుషస్సృష్టేరేవ లీలారసం భుక్తే. ౪. [౧౧ బృ-౬-౩-౧౦. ౨౧ కథ-౨-౫-౨-౫]

(వే-వీ). స్వేనైవ సృష్టతనుప్రభృత్యుపకరణభావే పరమపురుషస్సృష్టే రుపకరణై ర్భోగోపపత్తే సుత్యసజ్జ-ల్పాపి స్వయం న సృజతి.
నన్యవత్ యథా స్వప్నే “౧ అథ రథాన్” ఇత్యారభ్య “సహి కర్తా” ఇతి “౨ య ఏష సుప్తేషు” ఇత్యారభ్య “౨ తదు నాత్మ్యేతికశ్చన”
ఇతిఈశ్వరస్సృష్టే రుపకరణై ర్జీవై భుక్తే - తథా ముక్తోఽపి లీలాప్రవృత్తేశ్వరస్సృష్టేః పితృలోకాదిభి ర్జీలారసం భుక్తే. ౪.

౧౪॥ సూ. భావేజాగ్రద్వత్. ౫.

(వే-సా). స్వేనైవ సృష్టోపకరణభావే జాగ్రత్పురుషవత్ భుక్తే. ౫.

(వే-వీ). స్వసజ్జ-ల్పసృష్టతనుప్రభృత్యుపకరణవద్భావే జాగ్రత్పురుషభోగవ స్తుక్తో లీలారసం భుక్తే. పరమపురుషోఽపి దశరథవసుదేవాది
పితృలోకాదిక మాత్మనః సృష్ట్యా తై ర్మనుష్యధర్మలీలారసం భుక్తే. తథా ముక్తస్య సత్యసజ్జ-ల్పత్వాత్ పరమపురుషలీలాస్తగతస్వపితృలోకాదికం
స్వయమేవ సృష్ట్యా తై ర్జీలారస మనుభవతి. ౫.

† నన్వాత్మాఽణుపరిమూణ ఇత్యుక్తమ్. కథ మనేకశరీరేష్యేకస్యాణో రాత్మాభిమానసమ్భవఇత్యత్రాహ.

౧౫॥ నూ. ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి. ౬.

యథా ప్రదీపస్యైకస్యైకస్థిదేశే వర్తమానస్య స్వప్రభయా దేశావరావేశః - తథాత్మనోష్యేకదేహస్థితస్యైవ స్వప్రభారూపేణ చైతన్యేన సర్వశరీరావేశో నానుపపన్నః. యథాచైకస్మిన్నపి దేహే హృదయాద్యేకప్రదేశవర్తినోఽపి చైతన్యవ్యాప్త్యా సర్వస్థిదేహ ఆత్మాభిమానః - తద్వత్. † ఇయా న్విశేషః - అముక్తస్య కర్తృణా సజ్జు-చితజ్ఞానస్య దేహానరేషు † ఆత్మాభిమానానుగుణా వ్యాప్తి ర్నసమ్భవతి - ముక్తస్య త్వసజ్జు-చితజ్ఞానస్య యథాసజ్జు-ల్ప మాత్మాభిమానానుగుణా, వ్యాప్తి రిద మితి గ్రహణానుగుణా చ నానుపపన్నా. † తథాహి దర్శయతి * ౧ వాలాగ్రశతభాగస్య శతథా కల్పితస్యచ | భాగో జీవ స్స విజ్ఞేయ స్స చానన్తాయ కల్పిత ఇతి. † అముక్తస్య కర్తృనియామకమ్-ముక్తస్యతుస్వేచ్ఛేతి విశేషః.

† నను పరంబ్రహ్మ ప్రాప్తస్యైవరబాహ్యజ్ఞానలోపం దర్శయతి శ్రుతిః * ౨ ప్రాజ్ఞేనాత్మానా సమ్మరివ్యవృత్తి న బాహ్యం కించన వేద నాన్తరమితి. తత్కథం ముక్తస్య సార్వజ్ఞ్య ముచ్యతే. తత్ప్రేతరమ్.

౧౬॥ నూ. స్వాప్యయసమ్మత్తోరస్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి. ౭.

నేదం వచనం ముక్తవిషయమ్ - అపితు స్వాప్యయసమ్మత్తోరస్యతరాపేక్షమ్. స్వాప్యయః-సుషుప్తి రిత్యుక్తమ్. సమ్మత్తిశ్చ - మరణమ్ * ౩ వా జ్ఞససి సమ్మద్యత ఇత్యాద్యభ్య * ౩ † తేజః పరస్యాం దేవతాయా మితి వచనాత్

† ఉత్తరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వితి).

౧౭॥ నూ. ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి. † అత్ర వక్తవ్యం సర్వం గుణాద్వాలోకనదిత్యత్రాపేక్షితత్వా దుక్తమ్. † స్వరూపస్యైకదేశస్థత్వేపి ధర్మస్య ప్రదేశాస్తర కార్యకరత్వమాత్రం దృష్టానోపజీవ్యమ్. తస్మిన్ వస్త్వైవస్వరూపస్థి జ్ఞానేనాధితిస్థే దిత్యత్రాహ (ఇయానితి) † (ఆత్మాభిమానానుగుణేతి) ప్రవర్తకత్వేకత్వికత్వైర్భేదః. ఆత్మాభిమానాహి శరీరత్వాభిమానః - తదేకప్రవర్త్యంహి శరీరమ్ - తత్ప్రేరికత్వం శరీరిత్యపితి. ఇన మితి గ్రహణానుగుణేతి - ప్రకాశకత్వేకత్వికత్వా. † (తథాహిదర్శయతి) స్వరూపాణుత్వే, జ్ఞానేనానేకశరీరత్వోపపత్తాచ శ్రుతి రస్మీత్వభ్యః. † అమత్తేష్యపి సౌభర్యాదివ్యనేకశరీరపరిగ్రహేనా దృశ్యతే - ముక్తస్య తో భేదః, ముక్తోఽనేకశరీరపరిగ్రహతమత్తేత్ - పూర్వాపస్తాదాయమపి కరోత్సిత్యత్రాహ (అముక్తస్య కర్తేతి).

† ఉత్తరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వితి).

౧౮॥ నూ. స్వాప్యయసమ్మత్తోరస్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి. * † సతా సోమ్య తదా నమ్మన్నా భవతిత్యాదిభిః స్వాపే బ్రహ్మన మ్మత్తిః ప్రసిద్ధేతి మృతా బ్రహ్మసమ్మత్తివిషయం ప్రమాణ మాహ (తేజఃపరస్యామితి) † అన్య వాక్యస్య మరణవిషయత్వోద్ధృతనాయ * వాజ్ఞసేత్యా

౧౯॥ నూ. ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి. ౬.

(వే-సా.) ఏకదేశస్థితస్యాపి స్వప్రభారూపజ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వానుభవ సిద్ధ్యతి * ౧ వాలాగ్రశతభాగస్య * ఇత్యాద్యభ్య * ౧ సచానన్తాయ కల్పతే * ఇతిహి దర్శయతి. ౬.

[౧౫ శ్లో - ౫ - అ - ౯. ౨౫ బృ - ౬ - ౩ - ౨౧.]

(వే-తి.) నన్వాత్మాఽణుపరిమూణఇత్యుక్తమ్ - కథమనేకశరీరేష్యేకస్యాణో రాత్మాభిమాన సమ్భవ ఇత్యత్రాహ.

యథా, ప్రదీపస్యైకస్యైకదేశవర్తిన స్వప్రభయా వేకదేశప్రవేశః - తద్వదాత్మనోష్యేకదేశస్థస్య స్వప్రభారూపేణ జ్ఞానేన సర్వదేహేషు యథాసజ్జు-ల్ప మాత్మాభిమానానుగుణా వ్యాప్తి స్సమ్భవతి. యత్రైకస్థితేహే హృదయాదిదేశే వర్తమానస్యాణోరపి సర్వస్థితేహే ఽపి త్వభిమానానుగుణావ్యాప్తి స్వప్రభారూపచైతన్యేన - తద్వత్. తథా దర్శయతిహి శ్రుతిః * ౧ వాలాగ్రశతభాగస్య శతథా కల్పితస్యచ | భాగో జీవ స్స విజ్ఞేయ స్స చానన్తాయ కల్పతే * ఇతి. ప్రత్యగా త్రేనా హ్యణుత్వమేవ స్వరూప మితి నూత్రకారమతమ్, * ౪ నానురతమ్యుచేరితితే స్మేత రాధికారాత్ * ఇతి పరస్యైవ సుహత్త్వవచనాత్. ౬.

[౩౫ ఛాం - ౬ - ౪ - ౬. ౪౫ బ్ర - ౨ - ౩ - ౨౨.]

† తయోశ్చవస్థయోః ప్రాజ్ఞప్రాప్తిర్నిస్సమ్మాధత్వంచవిద్యేతే. అత స్తయోరన్యతరాపేక్ష మిదం వచనమ్. † సుమప్తిమ రణయోర్నిస్సమ్మాధత్వమ్, ముక్తస్యచ సర్వజ్ఞత్వ, మావిచ్ఛృతం హి శ్రుత్యా - * ౧ నాహ ఖల్వయమేవం సమ్యక్త్యా త్తానం జానాత్యయ మహ మస్మీతి నో ఏవేమాని భూతాని వినాశమేవాపీతో భవతి నాహ మత్ర భోగ్యం పశ్యామితి- సుమప్తివేళాయాం నిస్సమ్మాధత్వ ముక్త్యా తస్మిన్నేవ వాక్యే ముక్త మధిపత్వ * ౨ స వా ఏష దివ్యేన చక్షుషా మనసై తాకామాకావశ్యకరమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక ఇతి సర్వజ్ఞత్వ ముచ్యతే, తథా * ౩ సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వ మాప్నోతి సర్వశ ఇతిచ స్పష్టమేవ సర్వజ్ఞత్వ ముచ్యతే, తథా మరణేచ నిస్సమ్మాధత్వమ్ * ౪ ఏతేభ్యో భూతేభ్య స్సము త్థాయ తాన్యేవానువినశ్యతీత్యుక్తమ్., సవశ్యతీత్యర్థః. అతః ప్రాజ్ఞేనాత్మనేతి వచనం స్వాప్యయసమ్యుక్త్యో రన్యతరాపేక్షమ్.

అభావాధికరణం సమాప్తమ్.

దిశమ క్తమ్. బ్రహ్మసమ్యుత్తినిర్వృద్ధత్వేనాప్రదా సమ్యక్ సతి హ్యన్య వాక్యన్య తయో రన్యతరపరత్వమితి శక్త్యా వ్యావృత్త స్థిగ్ మాహ (తయోశ్చవ స్థయోరితి) ఇతివచనా ద్విద్యేతే ఇత్యన్వయః. † సూత్రఖడ్గావ్రం వ్యావృత్తి (సుమప్తితి) సతా సోమ్య * తేజః పరస్యాం దేవతాయామితచ సుమప్తి మరణయో ర్బ్రహ్మసమ్యుత్తిశ్రుతిశ్చానుసంధేయా.

సబ్బల్పదేవత్వ సేవ మనస్సిద్ధే శృరీరేంద్రియవిమయోఽయం విచార ఇతి పరై రుక్తమ్. శరీరాభావపక్షేఽపి స భోగానుపపత్తిః - అత్ర దృష్టాః శస్త్రవదితి - తత్ర శరీరావస్థానం మమేవస్థానాయ - న భోగాయ - శరీరస్థితే రన్యథాసిద్ధత్వాదితి తస్యభావ ఇత్యుక్తార్థ మాహః. తత్ర మనస్సృష్టావేద్యరస్యేన తత్సామ్యత్వస్య ముక్తస్య మమేవపేక్షసబ్బల్పాన్వేపవత్తే సబ్బల్పాన్వ సస్సిద్ధి రనుపపన్నా. స్వప్నే చేత్యరన్యప్తదేహాదినద్యా వన్య ప్రామాణికత్వాన్వ సమామత్రేణ భోగోపపత్తే స స్వభావ దృష్టానసాన్వితే.

అవశేతు - స్వప్నే మానసభోగస్య బ్రాన్తికతత్యావృరీరభోగస్య కర్తృకత్యా, ముక్తస్య బ్రాన్తికర్షణో రభావా, దోషానమ్మునం పూర్వపక్షీకృత్య * మనసైతాకామాకా * న ఏకధా భవతిత్వాన్విశ్రుతేః, స్వప్నే కేవలమనసా భోగదర్శనాచ్చ బ్రాన్తికర్షణో రభావేతి భోగసమ్మ వం రాధాన్తయ స్తః తస్యభావ ఇత్యధికరణాన్వర మాహః. తత్ర తాదర్థ్యమైవ స్వరూప్యా మధికరణాన్వరత్వే మయాక్తమ్. తేజోరన్యప్తదేహాలాభాదేవ మనసైవ భోగేఽపి స దృష్టాః.

అత్యేన్యైకాధికరణ్యం వచస్తః - స్వప్నే మనసైవ దూపరసాద్యమభిపౌ దృష్టాః - స్వప్నదీప్తి స స్వృతిః - కిం త్వనువచః - వోచనది వత్సాద్యాన్విస్తే-ముక్తస్యకు యోగసవిత్యా దృశ్యాభ ఇత్యాహుః. తదపి పూర్వేన ద్దత్తోత్తరమ్. అత తోశ్వరన్యప్తదేహావత్తే ప్రామాణికేనతి స్వప్న జాగరా దృష్టాన్వ కేవలేత్యరన్యత్వేన స్వప్తత్వేనీవవ్యాపారవ్యావృత్యేన ప్రయత్న స్వప్తత్వా, భిషాయానితి యాక్తమ్. తదుపన్యాసశ్చ దేహస్వప్తాన్వ జీవ వరయో రభిషాయానిభోధజ్ఞాపనార్థి ఇతి యాక్తమ్.

౧౬॥ సూ. స్వాప్యయసమ్యుక్త్యో రన్యతరాపేక్షమావిచ్ఛృతంహి. ౧౬.

(వే-పా). “౫ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపద్యంతో న బాహ్యం కిచ్చున వేదనాన్తరమ్” ఇతి వేదనాభావవచనం సుమ ప్తిమరణయో రన్యతరాపేక్ష మిత్యుక్తమ్. “౧ నాహ ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్తానం జానాత్యయ మహ మస్మి” ఇత్యాదివా సుమప్త్యానావ కిచ్చిత్ జ్ఞత్వ మావిచ్ఛృతం హి. ౨.

(వే-దీ). నమ వరంబ్రహ్మ ప్రాప్తవ్యాన్వరబాహ్యజ్ఞానలోపం దర్శయతి శ్రుతిః “౫ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్యు త్త్యంతో న బాహ్యం కిచ్చున వేదనాన్తరమ్” ఇతి. తత్కథం ముక్తిస్య జ్ఞానాన్వయ ముచ్యత ఇత్యుక్తాహ.

నేనం ముక్తవిషయమ్. సుమప్తిమరణయో రన్యతరాపేక్షమ్. ఆవిచ్ఛృతంహి శ్రుత్యా సుమప్తిమరణయో ర్నిస్సమ్మాధత్వమ్, మోక్షదశాయాం సర్వజ్ఞత్వం చ. సుమప్తా తావత్ “౧ నాహ ఖల్వయమేవం సమ్యక్త్యాత్తానం జానాత్యయ మహ మస్మీతి నో ఏవేమాని భూతాని వినాశమేవా పీతో భవతి” ఇతి. వినాశమ్. ఆదర్శన మిత్కర్తృః. మరణేన “౪ ఏతేభ్యో భూతేభ్య స్సముత్తాయ తాన్యేవానువినశ్యతి” ఇతి. వినశ్యతి - సవశ్య తీత్యర్థః. మోక్షేతు “౨ సవా ఏష దివ్యేన చక్షుషా మనసైతా వ్యామా న్యశ్య సమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక” ఇతి “౩ సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వ మాప్నోతి సర్వశ ఇతిచ. ౨.

౧౭|| సూ. జగద్వ్యాపారవర్ణం ప్రకరణా దసన్నిహితత్వాచ్చ. ౧.

కిం ముక్తస్వేత్వోర్ము - † జగత్సృష్ట్యాది - పరమపురుషాసాధారణం † సర్వేశ్వరత్వము - ఉత తదహితం కేవలం పరమపురుషానుభవవిషయ మితి సంశయః. కిం యుక్తమ్. జగదీశ్వరత్వముపీతి. కుతః. * ౧ నిరజ్జనః పరమం సామ్య ముపైతీతి పరమపురుషేణ పరమసామ్యాపత్తిశ్చ తే, సత్యసజ్జ-లృత్పత్తిశ్చ తే. సహి పరమసామ్యసత్యసజ్జ-లృత్వే సర్వేశ్వరాసాధారణజగన్నియమనేన విసాపవ ద్యేతే-అతస్తుత్యసజ్జ-లృత్విపరమసామ్యావపత్తయే సమస్తజగన్నియమన రూపమపి ముక్తస్వేత్వోర్ముతి.

[౧|| ౩ముం - ౧ - ౩.]

ప్రదీపవదావేశిత్యాదిమూలద్యయ మధికరణానంతర మితరే త్రయోపి వర్ణయన్తి. * స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతీతి ముక్తస్వప్తేని శరీరాణి సాలభజ్జికావ నిర్మాతృకాని నిర్వరన్మాని - ఆత్మసా మననస్య భేదానుభవత్తేరితి పూర్వవక్తం కృత్యా - మనస ఏకత్వేక్యేకమనానుభవీని నమ సస్మాన్యపరాణి సత్త్వసజ్జ-లృత్వా త్సృష్ట్యాపాధిభేదేన భిన్నస్సన్మాత్తా తామ్యపాధిభూతాన్యధివృత్తి. తత్కేన కం విసానియా దిత్వాదిభి ర్భుక్తస్య ద్వితీయదర్శనాభావా దనేకశరీరాధిష్ఠానలక్షణైశ్చైర్వామవపత్తిపరిహారవరం సాన్యాయనమ్మత్త్యో రితి సూత్రమ్. సుఖప్తా వైవర్త్యవ ద్వితీయదర్శనాభావః, తదధికారవశా త్తదావిష్కృతింహి. ననువిద్యావిపాక స్ఫుర్త్యాదివ దసస్థానరమితి తత్ప్రేక్ష్యోన్యవపత్తిరితి పరే వ్యావక్యతే. తత్ తాదర్శ్య మైరస్తర్యాభ్యా మధికరణభేదానుభవత్తి. మనస్సృష్టావేశిరస్యేవ మనానపేక్షసజ్జ-లృత్వపవత్తే, ఆత్మభేదసాన్యాయకరణోపాధికత్యాభావాపైక మనామూల్యనిర్వహిత్యస్తానుభవవత్తే. ననువిద్యాయామేవ పరివిద్యాత్వాత్, సాక్షా న్నోక్ష్యనైవ పరివిద్యాఫలత్వా, ద్విజ్ఞానప్రతిక్షేపస్య సాన్యాయ కైవల్యవిషయత్వేమైశ్చర్యస్య ననువిద్యావిపాకత్వవచనంచానుభవవత్తే.

అవశేషముమపుత్యాన్నివివయో విజ్ఞానప్రతిక్షేపః వదన్తి. తత్ప్రేక్ష్యే వివర్ధాంశః ప్రాగేవ ప్రత్యుక్తః ఆత్మభేదస్య నిరూపాధికత్యాత్.

అశ్యేతు-అశేరనేకశరీరపు త్త్రయోగా న్నచాత్మేనీపి భృత్యాదిశరీరపు త్తేరపురుషార్థత్వా న్నకృతానా ముక్తానరానుభవవర్ణనత్వా, దమక్తానాం మోక్షస్థానాశోపాయోగాచ్చ జీవాన్తరావేకాయోగా న్నకృతస్వప్తశరీరాణి నిర్మాతృకానీతి పూర్వవక్తం కృత్యా-విభాగక్రియోగా న్నకృతా దనుభవ మేవా దాత్మనాసోత్పత్తే, * ఆత్మనాం తు సహస్రాణి బహుని భరతన్నభి. యోగీ కుర్యా స్థులం ప్రాప్య తైశ్చ సర్వై ర్ద్రహీం చరేదితి స్మృత్యా సత్కృచవిభాగాదిశక్తే రర్థితత్వాత్సేన్యమ శరీరేష్యహక్కారణాత్, స్వాన్యదిశరీరేష్యహక్కారణకారణయో ర్విరోధాభావాత్, భృత్యాదిశరీ రేషు వైరస్యప్రభానంసర్వేణాహక్కారణకారణాత్తదా మాన్యపురుషస్య జీవనమప్తే ర్వ్యప్తిజీవత్సేనానుభవయత్తా దంకా ద్విభజ్య తత్తచ్చరీరేష్యత్ప్రవ వేశ సానుభవత్తేషా సాత్మకానీతి నిర్ధారయన్తి. తత్ ముక్తానాం పరస్పరసంభావాభావేష్యరానుభవచరణాయ సంసారమణ్డలే పితాదిసజ్జ-లృత్వం భవ తీత్యముక్తానాం మోక్షస్థానాశోపాయానుభవపత్తి ర్భవక్తవ్యా. అతఏవ భృత్యాదిశరీరేష్యప్రవేశస్యాపురుషార్థత్వాది స కక్తవ్యమ్. అనిభక్తాను రూపజీవనమూహన్యధిరేకేణ మాన్యపురుషేనాను సకత్తి త్వానిమాణికః - జీవనమూహవిషయతయా వచ సానుభవత్తే. యత్తేషాన్తా జీవా దాత్మనాసానుభవం విభాగక్రియత్వాదితి - తత్కూర్వమేవ నిరస్తమ్. * ఆత్మనాం తు సహస్రాణిత్వత్తాత్కర్ణి దేవావచనఘటి స తద్యవసం విభా గకత్తా ప్రమాణమ్. స్వాన్యదిశరీరేష్యహక్కారణకారణే-భృత్యాదిశరీరేషు వైరస్యప్రభానంసర్వేణాహక్కారణం స కళోతీతి విభాగకల్పనావ నిర్మాలా. భృత్యాదిభావసాన్యనిష్ఠత్వాన్యమేవాహక్కారణకారణాభావశ్చేత్ - శరీరసమృద్ధసైవ దుఃఖచేతుత్వదర్శనా చ్చరీరసృష్టిరపి స స్యాత్. న్యేచ్ఛా య త్తతయా శరీరస్య దుఃఖచేతుత్వంచేత్ - భృత్యాదిభావేనాధిష్ఠ్యేనీతి కుల్యమ్.

అభావాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭|| సూ. జగద్వ్యాపారవర్ణం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ. సత్యసజ్జ-లృతావిచారియపత్వేత్వజ్ఞి రధిక్షిద్ధా. † జగత్సృష్ట్యాదిసర్వేశ్వ రత్వం సర్వేశ్వరత్వప్రకాశోహి సృష్ట్యాది. † (పరమపురుషానుభవవిషయమ్) తదనుభవా న్నర్థతశరీరసర్వోదివిషయమ్. కిం ముక్తస్య జగద్వ్యాపార విషయ మైశ్వర్య మపి - నేతి. పరమసామ్యసత్యసజ్జ-లృత్వేత్రవణం కిం ముక్తే శ్వర్యస్య జగద్వ్యాపారవిషయత్వే మవగమయతుం శక్నోతి - నేతి. కిం జగన్నియమనస్య ముక్తేశ్వర్యాన్తర్రూపే * యతోవా ఇమానీత్యాది బ్రహ్మలక్షణవాక్యం విరుద్ధతే - నేతి. కిం ముక్తస్య సృష్టిప్రకరణాన నిర్ధారనేన జగద్వ్యాపారస్య బ్రహ్మలక్షణత్వేత్రవణం న్యాయ్యమ్ - ఉత ముక్తస్య వికారలోకానుభవచరణేన జగన్నియమనస్య బ్రహ్మలక్షణ త్వాత్రవణం స న్యాయ్యమ్. కిం ముక్తస్య వికారలోకానుభవచరణం వియమనార్థమ్ - ఉత కేవలభోగార్థమ్. కేవలభోగార్థత్వే కిం ముక్తస్యాపరిచ్ఛి న్నాన్యద్యవిరోధస్యాత్ - ఉత నేతి. అత్ర తదభో విచార స్థితిభిః - కిం వికారలోకానాం భోగానిత్యేత్సేనానుభావనిత్యత స్యాత్ - ఉతనేతి. కిం వికారలోకానాం భోగ్యత్వం వికారా త్కత్యాత్ - ఉత బ్రహ్మవిభాతిత్వాత్, కించ - కిం ముక్తస్యాపారే స్త్ర్య మానవైకల్య మాదవయతి - ఉతనేతి. సాన్య స్త్ర్యం సాన్య స్త్ర్యమానవై దాశబ్దావహమ్ - ఉతాత్మాభిమానానుభవత్వాత్. కించ - అనన్య స్త్ర్యస్యానాపుత్రి స్వమృతి - నేతి

ఏనం ప్రాప్తే ప్రపత్తౌ హే - జగద్వ్యాపారవర్ణమితి - † జగద్వ్యాపారః - నిఖలచేతనాచేతనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తి భేదనియమనమ్. తద్వర్ణం నిరస్తనిఖలతిరోధానస్య † నిర్వాప్యజబ్రహ్మనుభవరూపం ముక్తస్యైశ్వర్యమ్. కుతః. ప్రకరణాత్ - నిఖలజగన్నియమనంహి పరంబ్రహ్మప్రకృత్యాఽమూయతే * ౧ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రియస్త్యభిసంవిశంతి తద్విజ్ఞానస్వతస్త్వహేతి. యద్యేత నిఖలజగన్నియమనం ముక్తానామపి సాధారణం స్యాత్ - తత ఇదం జగదీశ్వరత్వరూపం బ్రహ్మలక్షణం ననశ్చచ్ఛతే - అసాధారణస్యహి లక్షణత్వమ్. తథా * ౨ నదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేవమేవాద్వితీయం తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽస్సజత * ౩ బ్రహ్మవా ఇద మేక మేవాగ్ర ఆసీత్ తదేకం సన్నవ్యభవత్ తచ్ఛేనియోరూప మత్యసృజత క్షత్రం యాన్యేతాని దేవక్షత్రాణి ఇహ్మో వరుణ సోమో రుద్రః పర్వస్యా యమో మృత్యు రీశానఇతి * ౪ ఆత్మా వా ఇదమేకమేవాగ్ర ఆసీత్ నాన్య త్రించన మివత్ స ఈక్షత లోకాన్ను సృజాతి స ఇమాలోకా నసృజత * ౫ ఏకో హవే నారాయణ ఆసీ న్నబ్రహ్మ నేశా నో నేమే ద్యావాపృథివీ న సక్షత్రాణి నాపో నాగ్ని ర్నసోమో న సూర్యః స ఏకాక్షీ సరమేత తస్య ధ్యానార్థస్యైకాక న్యా దశేన్ద్రియాణీత్యాదిషు, * ౬ యః పృథివ్యాం తిష్ఠాపృథివ్యా అస్తర ఇత్యురభ్య * ౭ య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాది షుచ నిఖలజగన్నియమనం పరమపురుషం ప్రకృత్యైవ శ్రూయతే. అసన్నిహితత్వచ్చ-నచైతేషు నిఖలజగన్నియమ నప్రసక్లేషు ముక్తస్య సన్నిధాన మస్తి - యేన జగద్వ్యాపార ప్రస్యాపి స్యాత్.

* మనావృత్తిప్రతికూర్తాస్యాక్షయ్యసలత్ప్రశుభివ చ్చిరాభిప్రాయా - ఉత ముఖ్యార్థా. కిం ముక్తానావ ర్ణనవిషయ స్సద్బల్వ ఈశ్వరస్య స నమ్మ వతి - ఉత సమ్మవతి. యదా న నమ్మవతి - తదాఽనావృత్తిశుకే చ్చిరాభిప్రాయతేనావృత్తిసమ్మవా దానన్దః పరిచ్ఛిద్యతే. స్యాతస్త్ర్యం స్యాత స్త్ర్యరూపత్వా త్సుఖరూపం చేత్ - తద్వైకల్యా దానన్దైకల్యమ్, వికారలోకానాం వికారాత్తతయా భోగ్యత్వే - తదనిత్యత్వా దానన్దానిత్య త్వమ్. - అతఃకేవలభోగార్థత్వాహేన వికారలోకానుసంధరణస్య నియమనార్థత్వా జ్జగద్వ్యాపారస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాక్రయణ మన్యాయస్య మితి తస్య లక్షణత్వాభావేన తదవిరోధాత్ పరమసామ్యదిశ్రవణస్య ముక్తైశ్వర్యే జగద్వ్యాపారా ప్రర్థానవగమకత్వా జ్జగద్వ్యాపారవిషయమైశ్వ ర్యం ముక్తస్య సమ్మవేత్. యదా ముక్తానావ ర్ణనవిషయ స్సద్బల్వ ఈశ్వరస్య సమ్మవతి - తదాఽనావృత్తిశుకే ద్దృష్ట్యత్యేనానావృత్తిసమ్మవాన్నా నన్దానిత్యత్వమ్, యదాచ స్యాతస్త్ర్య మాత్మభిమానానరూపాస్య త్సుఖరూపమ్-తదా ముక్తేషు త్వత్తాభిమానానరూపత్వా త్వాసితస్త్ర్యస్య-తద్వై కల్యా న్నానన్దవైకల్యమ్, యదాచ వికారలోకానాం ముక్తభోగ్యత్వం బ్రహ్మవిభూతితయా-తదా వికారరూపస్యానిత్యత్వేన సర్వావస్థాను జగతో బ్రహ్మవిభూతిత్వస్యానపాయిత్యేన వానన్దవిచ్ఛేదః, - ఏనం వికారలోకానుసంధరణస్య నియమనార్థత్వాహేన ఆపరిచ్ఛిన్నానన్దత్వావిరోధాత్కేవల భోగార్థతయా తదవిరోధేన జగద్వ్యాపారస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాక్రయణస్య న్యాయస్యత్వాత్పరమసామ్యదిశ్రవణస్య ముక్తైశ్వర్యే జగన్నియమనా ప్రర్థా వానవగమకత్వా జ్జగద్వ్యాపారవర్ణమేవ ముక్తైశ్వర్యం స్యాత్. యది అనావృత్తిశ్చైదా దిత్వధికరణాస్తరమ్ - తదాఽనావృత్త్యనుబంధినీ విచారపర మ్మరా వృథగమనశ్చేయా. తాదర్థ్యసమ్మవస్తు నజ్జలిమాత్రోపయోగీతిద్రవ్యమ్.

† పూర్వపక్ష ముక్తాన్ రాధాస్త మాహ (జగదితి). † (నిర్వాప్యజబ్రహ్మనుభవరూపమ్) యథావస్థితబ్రహ్మనుభవరూప మిత్యర్థః. సృష్ట్యా దేరపి నియమనశేషరూపత్వా జ్జగద్వ్యాపారశబ్దోక్తిః. * కన్యా - మనఃప్రకాశకత్వాత్. * కనదీప్రావితి ధాతుః.

౧౭॥ నూ. జగద్వ్యాపారవర్ణం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వచ్చ. ౧.

(నే-సా). ఆవశతపాప్రత్వాదీనత్యసద్బల్వత్వేపర్యస్తం ముక్తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వనర్జమ్. “౧ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యురభ్య “౧ తద్విష్ట” ఇత్యాది జగత్సృష్ట్యాది పరస్మైకేతి ప్రకరణా దవగమ్యతే. సృష్ట్యాది ప్రకరణేషు ముక్తస్యావస్థిహితత్వచ్చ, ముక్త స్యాతిరోహిస్తమాహ త్ర్యస్యానవధికాతిశయానన్దపరిపూర్ణబ్రహ్మనుభవవన. బ్రహ్మోఽపి జగద్వ్యాపారో లీలామాత్రమితి “౨ లోకవస్తు లీలా కైవల్యమ్” ఇత్యుక్తమ్. ౧.

౧॥ ౧ - భృగు - ౧౮౫. ౨॥ కాం - ౬ - ౨ - ౧. ౩॥ బృ - ౩ - ౪ - ౧౧. ౪॥ ఐత - ౧ - ౧. ౫॥ మహా - ౧౮ - ౧. ౬॥ బృ - ౫ - ౭ - ౩. ౭॥ బృ - ౫ - ౭ - ౨౨౫. ౮॥ బ్ర - ౨ - ౧ - ౩౩.

౧౦॥ సూ. ప్రత్యక్షోపదేశాన్నేతిచేన్నాధికారికమణ్డలభోక్తే. ౨.

* ౧ న స్వరూఢ్యవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి * ౨ ఇమా లోకా కామా స్మీ కామరూఢ్యనుసంచరన్మితి ప్రత్యక్షేణ - † శ్రుత్యా ముక్తస్య జగద్వ్యాపార ఉపదిశ్యతే-అతో నజగద్వ్యాపారవర్ణమితిచేత్. తన్న-అధికారికమణ్డలభోక్తేః - అధికారికాః - అధికారేషు నియుక్తా హిరణ్యగర్భాదయః. మణ్డలాని-తేషాం లోకాః. తథాః - భోగాః ముక్తస్య † కర్తవశ్యస్య భవన్తిత్యయ మర్థః * ౧ తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతిత్యాదినోచ్యతే. † అకర్తప్రతిపక్షానా ముక్తో వికారలోకా బ్రహ్మవిభూతిభూతా ననుభూయ యథాకామం తృప్త్యతీత్యర్థః. † తదేవం వికారాస్తస్యైవః అధికారికమణ్డలభాక సర్వాభోగా బ్రహ్మవిభూతిభూతాననుభవతీత్యనేన వాక్యేనోచ్యతే - న జగద్వ్యాపారః.

[౧॥ ఛాం-౨-౨౫-౨. ౨॥ తై-భృగు-౧౦-౫.]

౧౧॥ సూ. ప్రత్యక్షోపదేశాన్నేతిచేన్నాధికారికమణ్డలభోక్తే. కామాన్నిత్య కామరూపీత్య సర్వలోకసంచారశ్రవాజ్ఞగత ప్రదధీనత్వం సిద్ధ మితి ముక్తస్యేత్యర్థమపి స్వా దితి పూర్వపక్షోక్తానమ్. ప్రత్యక్షేణేతి - వ్యాఖ్యేయస్య వ్యాపేనోపాదానమ్. † తద్వ్యవస్థే (శ్రుత్యేతి) వికారలోకా-కార్యభూతలోకా. వికారభ్రో ధర్మిపరః. † హేయతీతస్య ముక్తస్య హేయనశ్చవికారలోకభోగాపేక్షా కథ మిత్యుతాహ (అకర్తేతి) భగవద్విభూతిత్యేవాత్మస్తభోగ్యతా స్వాదిత్యర్థః. ఏవమ్ * కామాన్నిత్యదిశ్రుతివాక్యం వ్యాఖ్యాతమ్. † ఉక్తశ్రుతివాక్యార్థప్రతిపాదకస్య సూత్రస్యార్థం నిగమయతి (తదేవమితి).

(వే-పీ), కిం ముక్తస్య భోగః, నిఖల హేయ ప్రత్యవేకకల్యాణైకతాననకలేతరవిలక్షణానవధికారికతయానందమహావిభూతిరూప పరబ్రహ్మైవ భవవత్ ఉత జగత్స్పృహ్యదిజగన్నియమనూపలీలాపీతినంశయః. “౩ నిర్జ్ఞానః పరమం సామ్య ముచైతి” ఇత్యాదిశ్రుతే ర్జగన్నియమనరూప లీలాపీతి పూర్వోపక్షః. రాధానమ్ “౪ యతోహ ఇమాని భూతాని జాయంతే” “౫ నదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసీత్” “౬ బ్రహ్మ ఇదమేక ఏవాగ్ర అసీత్” “౭ అత్తానా ఇద మేకఏవాగ్ర అసీత్” “౮ ఏకోహవై నారాయణ అసీత్” ఇత్యాదిషు పరంబ్రహ్మ ప్రకృత్యైవ జగద్వ్యాపార కృత్వయేత్. తత్ర తత్ర ప్రకరణే నముక్తస్య నన్నిధి రభ్యస్తి. అతో జగన్నియమనరూపమరావర్ణం “౯ సోఽస్తుతే నరా వ్యామానుషా బ్రహ్మణా వివర్ణితా” “౧౦ న ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః శ్రోత్రియస్యచాకామనాతస్య” ఇత్యనవధికారికతయానందబ్రహ్మభవతే ముక్తస్య సామ్యమ్. బ్రహ్మహి స్వస్య పరస్యచానుభూయమాన మవిశేషేణానవధికారికతయానందం భవతి, ఆనందస్వరూపత్వావిశేషాత్, సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్. ౧.

౧౦॥ సూ. ప్రత్యక్షోపదేశాన్నిత్యేచేన్నాధికారికమణ్డలభోక్తే. ౨.

(వే-పా). “౨ ఇమా ల్లోకాన్ కామాన్ని కామరూప్యమనఘ్నరన్” ఇత్యుపదేశా జ్ఞగద్వ్యాప్యోఽస్తీతిచేత్. న, హిరణ్యగర్భాద్వాధికారిక మణ్డలభోగోక్తేః. సహిత నియుమనం శ్రుతమ్. ౨.

(వే-పీ), ప్రత్యక్షమ్ - శ్రుతిః. “౧ తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి” “౨ ఇమా ల్లోకా న్నామాస్మీ కామరూప్యమనఘ్నరన్” ఇత్యాదిశ్రుత్య ముక్తస్య జగద్వ్యాపారోపదేశా ల్సోపీతిచేత్. తన్న అధికారికమణ్డలభోక్తేః; అధికారికాః - పరమపురుషేణ లోక నియుమనాధికారే నియుక్తాః హిరణ్యగర్భాదయః. మణ్డలాని-తేషాం లోకాః. తథ్సోగోగోషు ముక్తస్య యదీచ్ఛా వర్తతే-తత్ర తత్ర యథాకామం పరమపురుషేణగ్రహేణ వర్తమాన స్తత్రస్థా మ్భూగా న్భుజ్జ్ఞ-ఇతి తయా శ్రుత్యోక్తేః. * కామాన్ని * కామచారో భవతీతి హి శ్రూయతే న నియుజ్జ్ఞ ఇతి. ౨.

[౩॥ ౩ము-౧-౩. ౪॥ తై-భృగు-౧౦-౫॥ ఛాం-౬-౨-౧.]

† యది సంసారివన్ముక్తోఽపి వికారాన్తర్వర్తినో భోగాభిజ్ఞే - తస్మి
బద్ధస్యేవ ముక్తస్యాప్యన్తవదేవ భోగ్యజాతమల్పం చ న్యాయే. తత్రాహ.

౧౯! నూ. వికారావర్తిచతథాహిస్థితిమాహ. ౩.

వికారేజన్మాదికే నవర్తత ఇతి వికారావర్తి. నిర్ఘాతనిఖలవికారం నిఖలహేయప్రత్యసేకకల్యాణైకతానం నిరతిశయా
నన్తం వరం బ్రహ్మ సవిభూతికం సకలకల్యాణగుణ మనుభవతి ముక్తః - తద్విభూత్యన్తర్వర్తేన వికారవర్తినాం లోకానా
మపి ముక్తభోగ్యత్వమ్. తథాహి పరస్మై బ్రహ్మణి నిర్వికారేనవధికాతిశయానన్తే ముక్తస్యానుభవిత్వత్వేన స్థితి మాహ
శ్రుతిః * ౧ యదాహ్యేషేష ఏతస్మి న్నదృశ్యేనాత్మ్యేననిరుక్తేననిలయనేనభయం ప్రతిష్ఠాం విస్తతే అథ సోఽభయం
గతో భవతి * ౧ రసోఽనై సః రసంహ్యేవామయం లభ్యేనాన్తస్థి భవతీత్యాదికా. తద్విభూతిభూతం చ జగ త్తత్రైవ వర్తతే -
* ౨ తస్మిన్లోకాశ్చిన్తా సుర్వే తమనాత్మ్యేతి కచ్చనేతి శ్రుతే. అత సువిభూతికం బ్రహ్మనుభవ నిష్కారాన్తర్వర్తిన ఆధి
కారికమణ్డలస్థానపి భోగాభిజ్ఞుః ఇతి. * ౩ సర్వేషు లోకోకేషు కామచార ఇత్యాదినోచ్యతేనముక్తస్య జగద్వ్యాపారః.

౨౦! నూ. దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే. ౪.

అస్య ప్రత్యగాత్తనో ముక్తస్య నియామ్యభూతస్య నియన్తృభూతపరమపురుషాసాధారణం జగద్వ్యాపారరూపం
నియమనం ననమ్నవతీత్యుక్తమ్-నిఖలజగన్నియమనరూపో వ్యాపారః పరమపురుషాసాధారణ ఇతి దర్శయతః శ్రుతిస్తృతి.
* ౪ భీమాఽస్తాద్వ్యతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః | భీమాఽస్తాద్గ్ని శ్చేష్టాశ్చ మృత్యుర్ధావతి పచ్చమితి, * ౫ ఏతస్యవా అక్ష
రస్య ప్రకాసనే గాద్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిషత ఇత్యాది, తథా - * ౬ ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతి, కేష
భూతపాల, ఏష సేతు ద్విధరణ ఏషాం లోకానా మసంభేదాయేతి చ శ్రుతిః. స్తుతిరపి * ౭ మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి
స్సూయతే సవరాచరమ్ | హేతునానేన కౌన్తేయ జగద్ధి పరివర్తత ఇతి, * ౮ విష్ణుభ్యాహ మిదం కృత్స్నమేకాంశేన
స్థితో జగదితి చ. తథా ముక్తస్య సత్యసజ్జల్పత్వాదిపూర్వకస్యాన్తస్య పరమపురుషమేవ హేతు రితి శ్రుతిస్తృతి దర్శ
యతః * ౧ ఏష హ్యేవాన్తయాతి * ౯ మాంచ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే | స గుణానసమతీత్యైతాన్
బ్రహ్మభూతాయ కల్పతే | బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహ మమృతస్యాప్యయస్య చ | కాశ్యపస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాని
కస్యచేతి. † యస్యప్రపాతపాప్తత్వాది సుత్యసజ్జల్పత్వవర్తనో గుణగణః ప్రత్యగాత్తనః స్వాభావిక ఏవావిర్భూతః -
తథాఽపి తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తమ్, తస్య నిత్యస్థితిశ్చ తదాయత్తా. † పరమపురుషస్త్రీతన్మిత్య
తాయానిత్యేష్ట త్వస్మిత్వతయా వర్తత ఇతి నకశ్చి ద్విరోధః. † ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకరణస్య లీలోపకరణస్య చ

† ఉత్తరమాత్రతజ్ఞానమాహ (యదితి).

౧౯! నూ. వికారావర్తిచతథాహిస్థితిమాహ. ముక్తస్య సవిభూతిక బ్రహ్మనుభవిత్వత్వేన స్థితివచనా త్పర్యత్ర కామచారాదయో భవన్తి -
ననియన్తృత్వాదీకమిత్యర్థః.

౨౦! నూ. దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే. * బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహమితి - బ్రహ్మ - బేషః. అమృతమ్ - చాక్షుః. కాశ్యపధర్మః -
జ్ఞానమ్. సుఖమ్ - అనన్తః. † అన్యధీవత్సనిత్యత్వయా ద్విరోధ మాజ్ఞాన్య పరిహరతి (యదన్యతీత్యాదినా) తస్య - అనవతపాప్తత్వాదీగుణస్య.
తథావిధత్వమ్. - స్వాభావికత్వమ్. తస్య - ప్రత్యగాత్తనయవస్య నిత్యస్థితిస్తదాయత్తేత్యర్థః. † తదుచపాదయతి (పరమపురుషస్యేతి) † ముక్తస్య
రూపతద్గుణనిత్యత్వం పరసజ్జల్పాయత్త మిత్యుక్తమ్ - అన్యదపి నిత్యం వస్తు తదధీనస్థిత్యాదిక మిత్యాహ (ఏవమితి) ముక్తస్య నియన్తృత్వాభావా

౧౯! తై - అనం - ౭ - ౨౯ - ౧. ౨౦! త - ౨ - ౫ - ౧. ౩౧! ఛాం - ౭ - ౨౫ - ౨. ౪౧! తై - అనం - ౧ - ౧.

౫౧! భృ - ౫ - ౧ - ౯. ౫౨! భృ - ౬ - ౪ - ౨౨. ౫౩! గీ - ౯ - ౧౦. ౫౪! గీ - ౧౦ - ౪౨. ౫౫! గీ - ౧౪ - ౨౬ - ౨౭.

నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్యాదేవ తథాఽవస్థాన మస్తీతి శాస్త్రా దవగమ్యతే. అతోముక్తస్య సత్యసంజ్ఞల్పత్వం పరమపురుషామ్యంచ జగద్వ్యాపారవర్ణమ్.

౨౧॥ సూ. భోగమాత్రసామ్యలిక్షాచ్చ. ౫.

† బ్రహ్మయాథాత్మ్యానుభవరూపభోగమాత్రే ముక్తస్య బ్రహ్మసామ్యప్రతిపాదనాచ్చ లిక్షా జగద్వ్యాపారవర్ణ

న్నానందైకత్వమ్ - ప్రత్యుక్త తత్త్వస్మల్ప మేవ - సర్వేషాంహి స్వాత్మాభిమానానుగుణా భోగ్యవ్యాపకా తద్విపర్యయస్య వస్థాచ-తథా పురుషవ్యాపి దిషా దృశ్యతే. తస్మా దాత్స ఆవిర్భూతయథావస్థితస్యరూపస్య తేవత్వమేవ స్వాభావికం రూప మపరోక్షయత స్సృశేషిపరమపురుషపరిచరణమేవ ప్రియతమం స్యాత్ - తద్విపర్యయేణోత్పత్త్య మత్యంతానిప్తమేవ. తస్మా న్నానందైకత్వమ్ - అపితు తత్త్వస్మల్ప మేవ.

౨౧॥ సూ. భోగమాత్రసామ్యలిక్షాచ్చ. † (బ్రహ్మేత్యాది) * స ఏవం త్సర్వేషాం భూతానాం మతో భవతి యక్షేషా దేవదైవం

౧౯॥ సూ. వికారపరిపతథాహితినిరూహ. ౩. ౨౦॥ సూ. దర్శయతేష్టేవం ప్రత్యక్షానుమానే. ౪.

(వే-సా.) వికారానంస్పష్టపరిపూర్ణపరబ్రహ్మసంభవమ తస్య సుఖమ్. తథాఽస్య స్థితిః. “౧ రసోవైసః రసంహ్యేనాయం లభ్యావైఽనస్తీ భవతి” ఇత్యాదౌ. ౩.

(వే-దీ.) ఉత్పత్త్యాదివికారవర్తి హేయమితిో ఽత్యల్పచ్చ కథం ముక్తస్య

భోగో భవతి, య దిచ్చాత సృశ్యేషు లోకేషు కామచార ఉచ్యత ఇత్యుక్తాహ.

(వే-దీ.) చక్షుర్దేవధారణే. ఉత్పత్త్యాది వికారేషు స వర్తత ఇతి వికారావ-తి-పరంబ్రహ్మేన. నిర్భూతనిభిలవికారం నిభిలహేయప్రత్యసీక కల్యాణైకతానం నిరతిశయానందం పరబ్రహ్మ సవిభూతి సకలకల్యాణగుణం ముక్తస్య భోగ్యమ్, తద్విభూత్యన్తర్గతత్వేన వికారవర్తినాం లోకానామపి ముక్తభోగ్యత్వమ్. తథాహి పరస్మి న్భృహ్మణి ముక్తసాక్షిఽనుభవిత్పత్వేన స్థితి మానా శ్రుతిః. “౧ యదాహ్యేనైవ ఏతస్మిన్సృశ్యే ఽనిరుక్తేఽ నిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విస్తతే అథ సా ఽభయంగతో భవతి” “౧ రసోవైసః రసంహ్యేనాయం లభ్యావైఽనస్తీ భవతి” బ్రహ్మనిష్ఠా బ్రహ్మేన లభ్యావైఽనస్తీ భవతిత్వర్థః. బ్రహ్మహి నిరతిశయాఽనందస్వరూపం నిరతిశయకల్యాణాన స్వగుణక మనస్తమహావిభూతిన. తత్ర సవిభూతికబ్రహ్మసంభ వాయ విభూత్యేకదేశభూతలోకేషు సచ్చరితస్తత్ర తత్ర కామచారో భవతిత్యుచ్యతే. ౩.

(వే-సా.) ఉక్త మర్థం శ్రుతి స్మృతీన దర్శయతః “౨ తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్స ఆకాశ స్సంభూతః” “౩ ఏతస్య వా ఆక్షరస్య ప్రశా సనే” ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిరిపి “౪ ఆహం పర్యస్య ప్రభవః మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే” ఇతి. ౪.

(వే-దీ.) ఉత్పత్త్యాదిజగన్నియమనం పరస్మైవ; ముక్తస్యకు పరబ్రహ్మసంభవమ భోగ ఇత్యుక్తమేవార్థం ప్రత్యక్షానుమానే - శ్రుతి స్మృతి దర్శయతః “౨ తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్స ఆకాశ స్సంభూతః” “౪ భీషాఽస్మాద్వాతః వవతే” “౩ ఏతస్య వా ఆక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీ సూర్యా చస్త్రీమసా విభుతౌ తిష్ఠతః” ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిరిపి “౪ ఆహం పర్యస్య ప్రభవః” “౬ ఆహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా” “౭ విష్ణుభూమ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన సితో జగత్” “౪ మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే” “౮ సోఽభిధ్యాయ కరీతా త్సాన్ తిన్మితుకు ర్వివిధాః ప్రజాః” “౯ ప్రశాసితారం నశ్యేషమ్” ఇత్యాదికా పరవిషయా. “౧౦ ఆథాకామయమానో యోకామో నిష్కామ ఆత్మకామ ఆత్మకామః” ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిరిపి “౧౧ ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహమ్. ఆస్తి స్మహి యక్తాత్మా మామేవాన త్రమాం గతిమ్. వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహత్వా మదుర్లభః” “౧౨ మాం చ యోఽవస్థుభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే. స గుణా స్సమతీతైరైతా స్మృతిభూతాయాం కల్పతే” బ్రహ్మలోహి ప్రతిష్ఠాహ మమృతస్యావ్యయస్యచ. కాశ్యపస్యచ ధర్మస్య సుఖస్యైకా నీకస్యచ” ఇత్యాదికా ముక్తవిషయా. ౪.

౨౧॥ సూ. భోగమాత్రసామ్యలిక్షాచ్చ. ౫.

(వే-సా.) “౧౩ సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహబ్రహ్మణా విచక్షితా” ఇతి బ్రహ్మసంభవరూప భోగమాత్రసామ్యలిక్షాచ్చ. ౫.

(వే-దీ.) “౧౩ సోఽశ్నుతే సర్వా వ్యామా స్సహ బ్రహ్మణా విచక్షితా” ఇతి ముక్తస్య బ్రహ్మసంభవభోగమాత్రబ్రహ్మసామ్య వచనా ల్లిక్షాచ్చ జగద్వ్యాపారవర్ణమితి నిశ్చయతే. ౫.

[౧॥ తై - ఆనం - ౭ - ౧ - ౨. ౨॥ తై - ఆనం - ౧ - ౨.]

౩॥ బృ - ౫ - ౮ - ౯. ౪॥ గీ - ౧౦ - ౮. ౫॥ తై - ఆనం - ౮ - ౧. ౬॥ గీ - ౭ - ౬. ౭॥ గీ - ౧౦ - ౪౨. ౮॥ మను - ౧౪ - ౮.

౯॥ మను - ౧౨౪ - ౧౨౨. ౧౦॥ బృ - ౬ - ౪ - ౬. ౧౧॥ గీ - ౭ - ౧౭. ౧౨॥ గీ - ౧౪ - ౨౬. ౧౩॥ తై - ఆనం - ౧ - ౨.

మిత్యవగమ్యతే * ౧ సోఽశ్చుతే సర్వాకామానామబ్రహ్మణా వివశ్చితేతి. † అతో ముక్తస్య పరమపురుషసామ్యం సత్యసజ్జ-బ్రహ్మం చ పరమపురుషాసాధారణనిఖలజగన్నియమన శ్రుత్యానుగుణ్యేన వర్ణనీయమితి జగద్వ్యాపారవర్ణమేవ ముక్తశ్చర్యమ్.

† యది పరమపురుషాయతం ముక్తశ్చర్యమ్ - తస్మి తస్య స్వతంత్ర్యేన తత్సజ్జ-బ్రహ్మ స్తుక్తస్య పునరావృత్తినమ్మవాశఃసేత్సత్రాహ.

౨౨॥ సూ. అనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మదనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మ. ౬.

† యథా నిఖలహేయప్రత్యసీకల్యాణైకతానౌ జగజ్జన్మాదికారణం సమన్వవస్తువిలక్షణ స్మర్యజ్ఞ స్ఫుర్త్యసజ్జ-బ్రహ్మః ఆశ్రితవాత్సల్యైకజలధిః పరమకారుణికో నిరస్తసమాభ్యుధికనమ్భావనః పరబ్రహ్మోధానః పరమపురుషోఽస్తీతి శబ్దా దవ (స) యథైతం దేవతాం సర్వాణి భూతాన్యవన్తి నహేత్యవ మేవవిదం సర్వాణి భూతాన్యవన్తి తే నౌ ఏతస్యై దేవతాయై సాయుజ్యం నలూకతాం తు యస్తీత్యాదివాక్యాన్యవృత్తిశ్చేతాని. * ఛాగో వా మప్రోవర్ణాదితి న్యాయా త్సమాప్త్యేనావగతం సామ్యం భోగసామ్యే దృష్టే తాదృశసామ్య విశేషే వర్ణనస్యతీతి ఛాపః. † పరమా త్తనయామ్యత్యాదిశ్రుత్యానుగుణ్యాచ్చాయ మర్థఇతి వదన్తధికరణార్థ ముపసంహరతి (అతఇతి).

† అనస్తరమాత్రకామభేనావతారయతి (యదీతి) అపునరావృత్తిశ్రుతిః పాక్షికవిదయా - ఈశ్వరసావిత్ర్యాత్ కస్యచి దనావృత్తినమ్మవాదిచ పునరవత్యతీతిప్రాయః.

౨౩॥ సూ. అనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మదనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మ. † (యథేత్యాది) భగవతా ముక్తసామ్యత్యాజ్యతోపపాదనార్థమ్, ముక్తస్య బ్రహ్మః భవజహానదయజ్ఞావనాథమ్, ప్రామాణికత్వే దృష్టానసీద్ధ్యర్థంచ నిఖలహేయప్రత్యసీకల్యాణా ఉక్తాః. అత్యేన నిపుత్తికాన్యాన్యత్వర్థం నిరస్తసమాభ్యుధికనమ్భావన ఇతి వదమ్. * న యది పితౄలోకకామ ఇత్యాద్యుక్తభగవత్పరిచరణార్థవిగ్రహవాన్యవృత్తిర్థమ్. * పున ర్బ్రహ్మ.

౨౪॥ సూ. అనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మదనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మ. ౬.

(కే-సా.) “౨ న భర్తేనం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభినవద్యతే నవపునరావర్తతే” ఇతిశబ్దాత్ నిపు త్తనమతిరోధానః. అవిద్యుతావహతపాపైత్యాదిగుణాః, అనవధికారికయానందం పరం బ్రహ్మభవతి నచ పునరావర్తతే ఇతి నిశ్చయత ఇతి సర్వం నమజ్ఞానమ్. ౬.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తసారే,
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

(కే-దీ.) యది నియస్తృత్యం పరస్యైవ - ఏనం తస్మిన్ స్వతంత్ర్యేన ముక్తం పరః కవాచి త్పున రావర్తయన్మితీత్యాకాన్యాన్యా.

అస్య ముక్తస్యానావృత్తిశ్చబ్రాహ్మదనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మ. యథా “౩ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” “౪ సోఽకామయత బహుశ్చాం ప్రజా యేయేతి” “౫ యగి పృథివీ మస్తరోయమయతి” “౬ య ఆత్మన మస్తరో యమయతి” ఇతిశబ్దా త్పరమపురుషస్య ప్రస్తుత్యం నియస్తృత్యం చావగమ్యతే; - తథా “౭ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే” “౮ న భర్తేనం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభినవద్యతే నచ పునరావర్తతే” “౯ మా ముచేత్యే పున ర్బ్రహ్మ దురిభాలయ మాశ్నోతమ్ | నాప్రృవన్తి మహాత్మన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః || ఆ బ్రహ్మభవాన్లోకాః పునరావర్తనోఽర్హున | మా ముచేత్యేతు కాన్తేయ పున ర్బ్రహ్మ నవిద్యతే” “౧౦ ఇదం జ్ఞాన మసాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతః | వర్ణేఽపి సౌమభాయన్తే ప్రళయే నవ్యధన్తివ” ఇతిశబ్దా దేవైవం కదాచిదపి నావర్తయతీత్యవగమ్యతే. సూత్రావృత్తిస్తా శాస్త్రపరిసమాప్తిం ద్యోతయతీతి సర్వం నమజ్ఞానమ్. ౬.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తసారే,
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
శాస్త్రంచపరిసమాప్తమ్.

గమ్యతే - ఏవ మహా రహ రన్యమీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతతదుపాసనసూపతత్సమారాధనప్రీతిః ఉపాసీనాన నాదికాలప్రవృత్తానస్తమస్తరక్షనంచయరూపావిద్యాం వినివర్త్య స్వయాథాత్వానుభవరూపానవధికాతిశయానన్దం ప్రాప య్య పున రానవర్తయతీత్యపి శబ్దాదేవావగమ్యతే. శబ్దశ్చ * ౧ న ఖలేషం వర్తయ న్యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభి సమృద్ధ్యతే † నచ పున రావర్తత ఇత్యాదికః. తథా చ భగవతా స్వయమేప్రాక్తమ్ * ౨ మా ముచేత్స పున ర్జన్త దుఃఖా లయ మశాశ్వతమ్ | నామ్న వన్తి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః || ఆ బ్రహ్మభవనా ల్లోకాః పున రావన్తి నూర్జన్తన మా ముచేత్స తు కౌన్తేయ పున ర్జన్త నవిద్యత ఇతి. † సచోచ్చిన్నకర్తృబద్ధస్యానఙ్ముచితజ్ఞానస్య పరబ్రహ్మనుభవైకస్వభా వస్య తదేకప్రియస్యానవధికాతిశయానన్దం బ్రహ్మనుభవతోఽన్యాపేక్షా † తదధారమృద్ధ్యనమ్నవా త్సున రావృత్తి శబ్దా. † నచ పరమపురుష సుత్యనఙ్-లోప్సే ౭త్వర్థప్రియం జ్ఞానినం లభ్యాం కదాచి దావర్తయ్యతి-†య ఏవ మాహ

దుఃఖాలయ మశాశ్వత మితి వచన ముపాత్తమ్. దుఃఖాలయత్వాదివిషయాభావేష్యేతదైకార్థ్యం స్యాదిత్యభిప్రాయో * పున ర్జన్త నవిద్యత ఇతి వచన ముపాత్తమ్. అనేన అవృత్తిః కర్తృతా న భవతి - * ఇహాలోకా నిత్యైకకామసంచారా దితి వ భవతే. † పునరావృత్తిచేతుశ్చేన నమ్నవితాని శిరాంస్యాశ్చల్లన్త పరిహరతి (నచేత్వాదినా) † ప్రమాణస్యానుగ్రహాకర్తృకృతార్థతాం చార్థా దర్శయతి. శేష్యానా - కర్తృనా- భగవత్ప్రజ్ఞాల్పీచా - త్రయమేవ పునరావృత్తిచేతుకయా నమ్నవితమ్. తత్ర శేష్యాకర్తృభ్యా ముచ్యతేకాం పరిహరతి (నచేతి) † (తదధార మృద్ధ్యనమ్నవాదితి) కర్తృవిద్యమానం చేతే - నజాతీయకర్తృవారమృదచిరూపాం వాననా ముపజవయ్య తద్వారా కర్తృవారం కారయతి - కర్తృనా న్నవాననస్య విస్తృత్యా త్కర్తృవారమృదా న్నకర్తృపునరావృత్తిచేతుః, అవధికాతిశయానన్దభగవదనుభవతేకతానస్య నాన్యాపేక్షేతి న స్వయం స్వస్య పునరావృత్తిచేతు, రిత్యర్థః. † భగవత్ప్రజ్ఞాల్పస్య పునరావృత్తిచేతుత్వం పరిహరతి (నచేతి) ముక్తా మ్నన రానవర్తయన్తామితి నమ్నాల్పీ నాన్యభాస్యా దిత్వభిప్రాయో నత్యనఙ్మల్ల ఇత్యుక్తమ్. జ్ఞానినూర్జన్తప్రియత్వాచ్చ తథా నఙ్మల్ల. † అత్యర్థప్రియత్వే ప్రమాణం దర్శయతి (యఏవమాచేతి) ఏవం సచోచ్చిన్నేత్వాదినా అపునరావృత్తిశ్రుతే రనుగ్రహాకర్తృత్వ ఉక్తో భవతి.

వరకు-పత్యజ్ఞోపదేశాదిత్యత * అపార్వతి స్వాంరాజ్య మిత్వదావృత్త్య నవిత్త్యుపాధిస్థానేషు భోగోక్తేః న జగద్వ్యాపార ఇత్యా హుః. స్వాంరాజ్యశబ్దస్య పరమాకాశావస్థానే పుష్పవత్తే సస్యానుపాదావనమ్. నర్యలోకక్రమశక్త్యా తీవ్రస్య దిమలోకా నిత్యాయుధావన ముచి తమ్ - తేన ఏ నిరమ్నైశ్వర్యం దర్శితం భవతి. వికారరూపమ్, వికారోత్తీర్ణంచ నిత్యయక్తమ్, వరం బ్రహ్మ - ద్విధాహి స్థితి మాహ * పాదో స్థితి. * న తత్ర సూర్యో భాతి * న తద్భావయతే సూర్యఇతి ప్రత్యక్షమమానేవ వికారావర్తిత్వం దర్శయత ఇతి వ్యావత్తతే. కి మగ్ధం సూత్రస్య య మితిచేత - వికారాలమ్ననానాం నిర్వికారవరరూపప్రాప్తి రమవసన్న-అతత్ప్రేక్షత్వా దిత్వభిప్రాయ ఇతిచాహుః. ఇద మపి వికారాలమ్న నా సప్రాప్తు నస్తీత్యధ్యాసారసాపేక్షత్వా దమవసన్నమ్. అధ్యాహారేఽపి జగద్వ్యాపారపక్షపన్యాసపయోగసూత్రస్యయమ్. వరం నామ్న వన్తి. నగ శేషేఽపి న నిరవగ్రహమేశ్వర్య, మితి జ్ఞాపనార్థ మితిచేత - అతిదూరాభిప్రాయకల్పనమేవ దోషః. తథాహి స్థితి మాచేత్సత్యైవ నిర్వికారస్వరూ పవిషయశ్రుతినామపి వివక్షితే పునఃప్రత్యక్షశబ్దేన వరస్వరూపవిషయశ్రుత్యుపాదానవైయర్థ్యంచ. విశ్వర్యం చేత - అస్తవత్ - తస్మా దావృత్తి రితి శక్త్యా-పుష్పదాసార్థం అనావృత్తిశబ్దాదితి సూత్రమితి - నిర్గుణప్రాప్తావాప్తు త్రిశక్త్యా అభావా దిత్వాహుః. తదయం క్తమ్ - అకర్తృత నవావైశ్వర్యే విశ్వర్యత్వా దావృత్తిశక్త్యా మవతరత్యత్. అతః పారాధీన్యకృతావృత్తిశక్త్యా-పుష్పదాసవత్తేమేవ యుక్తం సూత్రస్య. నగూ నిష్ఠవిషయత్యేచాయం క్తమ్-నిర్గుణప్రాప్తి రప్రామాణికత్వా ద్విశేషణవైయర్థ్యమ్. నిర్గుణప్రాప్త్యభావాదేవత్రావృత్తిశక్త్యానుదయత్వానువసన్నః.

అవరేకు - నేదా ద్రవీవ ముక్తస్య భేదేవావస్థానం మన్యమానానాం సుత మభ్యుపగమ్య తత్ర సావధికమైశ్వర్యమితి ప్రతిపాదనార్థ మిద మధికరణ మిత్వాహుః. తత్ర పరేమావన మాత్రయోజనా. అన్తిన్నతే వికారప్రళయే తదాశ్రితైశ్వర్యప్రళయా దావృత్తి స్వాగతే - అవిభాగపక్ష ఏవానావృత్తి రిత్యానా అనావృత్తిశబ్దాదితిత్యాహుః. తత్తాన దయం క్తమ్ - అప్రామాణికపక్షస్య నిరసనమేవం కర్తవ్యమ్ - నకు తదభ్యుపగమేన నిర్వాహః. సావధికైశ్వర్యప్రతిపాదనమేవ తన్నిరసనమితిచేన్న - ప్రతికా లమ్న సూపాననానాం సావధికైశ్వర్యే కథితేఽపి తేషాం నిరస్తప్రతిభావాత్. అప్రామాణికైశ్వర్యమర్థంహి నిరసనమ్. సావధికైశ్వర్యం ప్రామాణికంచేత్ - కథం తస్య నిరాసః. అనావృత్తిశ్రుత మవిభాగపక్షవివక్ష్యాద్వమ్ - అవిభాగశబ్దావృత్త్యకర్తృత్వాత్. అర్థస్యభావా దవిభాగపక్షవిషయత్వ మితిచేన్న - అక్షరపరమప్రాయుగతానాం ముక్తానా మైశ్వర్యప్రచయ్యత్యనమ్న

* ౧ ప్రియో హి జ్ఞానినాఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః । ఉదారా సుర్వ ఏవైతే జ్ఞాని త్వత్వైవ మే మతమ్ ॥ అర్థిత సుహి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్ । బహునాం జన్మనా మనే జ్ఞానవామాం ప్రపద్యతే ॥

వాదేవార్థస్యభావాసిద్ధేః. వికారలోకాశిత మేశ్వర్యం ప్రధ్యస్త మితిచేత్. తతః కిమ్-ఈశ్వరస్యేవ తదానీ మప్రచ్యుతగుణాష్టకత్వా దపరిచ్ఛిన్నా నన్దతోపపత్తేః. సహి జగత్సృజయా దీశ్వర్యవైశ్వర్యభక్తః. తథా తదవస్థతదనుభవయావ మైశ్వర్యం ముక్తానామపి స త్రిశ్యేత. అతః సూత్రా న్మంతః. నను విభాగపక్షే సావధానైశ్వర్యప్రసక్తో విపక్షితః - నకు తత్పక్షనిర్వాహ ఇతిచేన్న - జగద్వ్యాపారవర్ణత్వప్రసక్తఇతి సూత్రితత్వాభా వాత్. యథా నిత్యపల్లభ్యమవల్భిచనకః కృత్స్నప్రసక్తిరిచ. తస్మాత్సూత్రప్రసంగవిరోధః. వికారావస్థిత్యాదిసూత్రద్యయవైయధ్యాతిహార లక్షణాదోషః పూర్వవత్. అవిభాగపక్షేవాకథం * జక్ష త్క్రీడప్రసమమాణః * నన్దుల్భాదేవాన్య పితర సుముత్తిష్ఠన్తీత్యాద్యైశ్వర్య ముపపద్యతే. * మిశ్వరవ్యాపారావన తదభిన్నస్య ముక్తస్య క్రీడాత్మేసాద్యస్తే - ఉత వ్యాపారా న్తరాణి. ప్రథమే బద్ధస్యాపి తదభిన్నత్వా దీశ్వరవ్యాపారావన క్రీడాః కిం నన్యః. ఉపాధితో భిన్నత్వా దితిచేత్. తస్మిన్శ్వరస్యాపి తే వ్యాపారా లీలా నన్యః - తస్యాపి నవిత్సమన్జులాద్యుపాదిభి ర్భిన్నత్వాత్. భిన్నత్వేపి నన్యః న్యలీలాత్వేన నన్యత్ర ప్రత్యభిసంప్రతిభిచేత్ - తస్మా బద్ధవ్యాపారేషుపి ప్రత్యభిసంస్థానాత్ దుఃఖత్వేన లీలాత్వం తద్వ్యాపారా ణాం ససాధ్యత్. ఏవం ముక్తానా ముశ్వర దభిన్నత్వా త్ప్రత్యభిసంస్థానాచ్చ దుఃఖత్వే మితి తేషా మవిభాగపక్షపావృత్తిః. యదీశ్వరవ్యాపారా ద్వ్యాపారాన్తరాణి ముక్తానాం లీలా - తస్మిన్ వ్యాపారాన్తరస్య మాశ్రయభేదా తస్యైత్ - అన్యథేశ్వరవ్యాపారానతిరేకేణ ప్రాగుక్తోపప్రస క్తాత్. అశ్రయభేదేన వ్యాపారాన్తరత్వే ముక్తేశ్వరవిభాగపక్ష ఏవాక్షేపృతస్యాత్.

[౧॥ ౧-౬౭, ౧౮, ౧౯.]

అశ్యేతు - వర్ణయన్తి - ప్రకరణాది - * య ఆత్మేత్యాది ముక్తప్రకరణస్య భోగగోచరత్వా న్నజగద్వ్యాపారఇతి. * అనన్నిహిత త్యాత్ - స్ఫుటిప్రకరణేనసన్నిహితత్యాత్. పరమాకాశస్థస్య ముక్తస్య వికారస్థానేష్వనన్నిహితత్వాదితి. ప్రత్యక్షోపదేశాదితి - * అసాన్తి సావారాజ్య మిత్యుపదేశా న్ననిరగ్రహం ముక్తవైశ్వర్య మితిచేత్ - అధికారికపదావచ్ఛేదకదేశవిశేషేషు హిరణ్యగర్భసాయజ్యగతస్య తదభిసంభోగో త్తేః. నకు పరమాకాశస్థస్య. వికారావస్థితి - * పరమే వ్రాహ్మణ్యేనావస్థితత్వాత్ ఇతి ముక్తేశ్వర్యస్య పరమాకాశస్థస్య వికారస్థానావస్థితయా పర మాత్మన ఏవ జగదనుప్రవేశాదితి. దర్శయత్యైవమితి - * యత్పురాణ మాకాశం తత్ర మే స్థానం కుర్వతః పునర్భూయాయేత్యాదిశ్రుతిస్తృతిశ్చ పర మాకాశస్థితిం దర్శయతఇతి. * సోఽన్నతఇతి భోగమాత్రసామ్యలిక్తాచ్చ న జగద్వ్యాపారః. * ఇమం మానవ మావర్తమ* తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరావతో వసన్తి తేషా మిహ సపునరావృత్తిరితి ఇమం శబ్దేహశబ్దవిశేషితత్వా ద్భృష్టలోకగతానా మన్యస్థి న్నానవ ఆవర్తే పున రావృత్తిశక్త్యాం పున్దరన్యతి అనావృత్తిశ్శబ్దాదితి - ఇమంశబ్దేహశబ్దా నన్నిహితత్వమాత్రావలన్బనా - నకు వ్యక్తివిశేషవరా. శ్రుతే రనిత్యార్థప్రసక్తాత్. అతో నావర్తాన్తరే పునరావృత్తిః. మానవ ఆవర్తే జన్మాభావైవానావృత్తిశబ్దేమోచ్యతే - గమనమాత్రం సప్రవీషిద్యతే - అతః * నర్వేషు లోకేషు కామ చాలో భవతీత్యదోషః. బ్రహ్మలోకగతానాం మానవావర్తగమనం వ్యదేశా త్పరదేశగమనవ దుపపన్నమ్. తస్మా న్నబ్రహ్మలోకగతానా మిహ పునర్వస్తే త్యనావృత్తి రుపపన్నా. తదేవం ముక్తవైశ్వర్యం నిరవగ్రహమితి. తత్ర బ్రాహ్మః - ముక్తప్రకరణే భోగప్రతిపాదనస్య పాతుకయోక్తిర్విఫలా - తావతా జగద్వ్యాపారావస్థిషేదాత్. వికారస్థానేష్వనన్నిధానా దితి చాయుక్తం-అ నిమనూత్రే ముక్తస్యస్వదేశా త్పరదేశగమనవ త్వర్యలోకసంచరణ స్యాన్యవగమాత్. * ఇమాణ్లోకానితి శ్రుతత్వాచ్చ. ఆదిత్యేత్రజ్ఞస్య హిరణ్యగర్భస్యోభయభావనానితకస్య ముక్తప్రాప్యత్వాయోగా, స్వక్త స్య తత్పారతన్యాద్యయోగాచ్చ, ద్వితియమాతాధోఽనుపపన్నః. వికారస్థానే నంచరణాన్యవగమాదేవ అనన్తరమాత్రద్యయోగోఽనుపపన్నః. తథాహి స్థితి మాపేత్యన్య, ప్రత్యక్షానమానేఇతి ప్రత్యక్షశబ్దేన పునరుక్తిశ్చ. శ్రుత్వేనరవివయః ప్రత్యక్షశబ్ద ఇతిచేన్న - ఏకాధవివయానక శ్రుత్యుపాదనస్య సూత్రభేదసాపేక్షత్వాభావాత్, తద్భావేన మాత్రాన్తరాణా మపి కరణప్రసక్తా, చ్చ. యది తత్సూత్రద్యయం ముక్తేశ్వర్యస్య పరమాకాశస్థిమాత్రపరమ్ - తస్మిన్పరగ్రహాశ్వర్యవిరుద్ధమ్. యది తత్ప్రేవాపస్థానపరమ్ - తదా వికారస్థానసంచరణతదన్యవగమవిరోధః. అన్తిమ మాత్రస్యచేషాదిశబ్దానాం నన్నిహితార్థమాత్రపరతయాఽన్యస్థి న్నావర్తే పునరావృత్తిశక్త్యా-పున్దరన్యవరత్వం చానుపపన్నమ్-వైదికశబ్దానా మనిత్య వ్యక్తివిశేషాదిత్యశక్త్యా-యోగ సమాననామరూపత్యైవత్వేన నిరస్తత్వేనాత్ర తచ్చక్షాయ ఏవాన్తత్వానాత్. అత ఈశ్వరపారాధీన్యప్రయో

వాసుదేవ స్వర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః ఇతి. సూత్రాభ్యాస శ్వాస్త్రపరిసమాప్తిం ద్యోతయతీతి సర్వం సమజ్ఞానమ్.

జగద్వ్యాపారవర్జాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

సమాప్తశ్వాధ్యాయః—శాస్త్రంచ పరిసమాప్తమ్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

అవిస్తృతా స్సుగమీభారా రామానుజమునే ర్గిరః । దర్శయన్తు ప్రసాదేన స్వం భావ మఖిలం దృఢమ్ ॥

క్షణక్షణవాత చరితాద్రవ్యా. సాచ సుచరితృతా. అతో యథాభాష్యమేవాధికరణవర్ణనం యుక్తమ్.—† (ఇతిసర్వంసమజ్ఞామితి) సర్వకర్తృవేద్యశ్రుత్యభేదశ్రుతిఘటకశ్రుతిగుణాదివిధి నిషేధశ్రుతిభగవత్ప్రసాసావితప్త్యాదిపరవాక్యప్రత్యక్షాదీన్యభిప్రేత్య తేషాం సామజ్ఞాన్య ముక్తమ్. ఇతి శబ్దోఽఖిలభవనేత్యాది భాష్యక్తాశేషార్థ పరామర్శి. సర్వకర్తృవాసాదావృత శ్రుతి స్మృతిహీనపురాణావచాంసి తదనుగ్రాహకత్వజాతంచ వివక్షితమ్. తేషా మవయా దిశా సామజ్ఞాన్యం ద్రష్టవ్యమ్. ఉక్తార్థబాధకత్వేనయే ప్రమాణతర్కాః పరై ప్రయుక్తాః - తేషాం సర్వేషాం పరిహారోఽత్రాస్త్యేన - ఏతదనన్తర్యాతాఞ్కో నాస్తి. తస్మాదుక్తప్రకారేణ బాధకప్రమాణత్వపరిహరణ్మునన్తేషు ఇత్యభిప్రాయేణ ఇతి సర్వం సమజ్ఞాన మిత్యుక్తమ్.

జగద్వ్యాపారవర్జాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితటలతిలకవాగ్విజయిమానునా శ్రీరంగరాజది వ్యాఖ్యానబద్ధ వేదవ్యాసాచారనామధేయేన శ్రీమద్వైకాంతాచార్యపాదపీఠానమధికృత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యవ్యాపారవేదేన శ్రీమదర్చనమాంజా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

సమాప్తశ్వాధ్యాయః—శాస్త్రంచ పరిసమాప్తమ్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

సముదితాధికరణసంఖ్య - ౧౫౬.—సముదితసూత్రసంఖ్య-౫౮౫.

సమృద్ధ్య, చావిభాగేన, ప్రాప్తేజాపి, తథేవచ । నన్యల్పదేవ, చాభావం జగద్వ్యాపారమితి ॥

గురవే వరదార్యాయ కుర్వీమహి సమస్మియామ్ । యత్పదామృజనీవా స స్మాతే వేదాన్తసమృదమ్ ॥
శ్రీమతే వ్యాసవిదుషే యతీద్ధృక్స్థిరజోజుషే । నమః కారుణ్యవపుషే మాయావాదతమోముషే ॥
వ్యాసార్చ్యచరణామృజయుగళం శరణం భజే । యద్గిరాం పరిణామస్య ఫలం నౌ భాష్యవేదనమ్ ॥

శ్రీభాగ్యదామృతోపనిషదాది ప్రమాణవాక్యానా మకారాద్యనుక్రమాకర చన్ద్రికా.

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
అ					
అకృతస్త్వే హ్యేవః.	బృ - 3 - ర - 2.	(౪౯, ౯౫౮, ౯౫౯.)	అజోఽన్యః అజో హ్యేవః.	} శ్వే-ర-౫. తై-నా-౧ అను-౫.	(౫౧౫.)
అగ్నేయే పథకృతే.	యజుః-౨-౨-౨.	(3౦౯.)	అజో రణీయా నృచతో మహీయాక.		కళ-౧-౨-౨౦. శ్వే-3 - ౨౦.
అగ్నిమగ్న ఆనన.	యజుః-అప్య-3-౫-3. యజుః-౨-౫-౯.	(౪౬౨)	అణీయా స్వీ హేర్వా.	తై-నా-౧౨అను-౧. ఛా-3-౧౪-3.	(3౭౨.)
అగ్ని ర్హృదా.	ముం-౨-౧-౪.	(౪౦౨, ౪౦౫.)	అణ్ణం జీవజ ముద్భిజ్జమ్.	ఛా-౬-౩-౧.	(2౮౮.)
అగ్ని ర్వాగృత్యై.	విత-౧-౨-౪.	(౫౯౦.)	అతః ప్రత్యక్షసిద్ధత్యై. ఆత్మసిద్ధిగ్రంథః.		(౧౧౧.)
అగ్ని ర్జ్వాలీ రహః.	గీ-౮-౨౪.	(౮౭౪, ౯౯౪)	ముక్తితత్త్వ-పుట ౫.		
అగ్నిరైవ హ్యత్రమ్	సామవేదపతితః.	(౮౭౭.)	అతో వైఖలదుర్విష్ణు - పతరమ్.	ఛా-౫-౧౦-౬	(2౯౧.)
అగ్ని లోకమ్	కాపీ-౧-3.	(౧౦౦౧, ౧౦౦౨.)	అతోఽన్యదార్తమ్.	బృ-౫-౪-౨.	(౮౮౦.)
అగ్నిం వాగ్మ్యేతి.	బృ-౫-౨-౧౩	(22౬)	అతోఽన్యదార్తమ్.	బృ-౫-౫-౧.	(౮౮౧.)
అగ్నే రావః.	తై-ఆ-౧-౨.	(2౧౦, 2౧౧.)	అత్యన్తం పశ్యతి పీయమ్	ఛా-౫-౧౨-౨.	(౯౦౬.)
అగ్నే ర్హృద్యజ్జలవమ్.	వైశేషిక. } కాణాద. }	(౬౫౯.)	అత్యన్త మాత్మనమ్.	ఛా-౨-౨౩-౧.	(౯౪౨.)
అగ్రా హ్యగ్నిసహి.	బృ-౬-౪-౨౨.	(౮౮౮.)	అత్ర బ్రహ్మ వసుశ్చ తే.	కళ-౨-౬-౧౪.	(౯౮౨.)
అజ్ఞానమాత్రః పురుషో మధ్య.	కళ-౨-౪-౧౨.	(౪౫౫, ౪౮౪.)	అత్రాయం పురుష స్వీయమ్.	బృ-౬-3-౯.	(౯౬.)
అజ్ఞానమాత్రః పురుషో జ్యోతిః.	కళ-౨-౪-౧౩.	(౪౫౫.)	అథ ఖలు క్రతుమయః.	ఛా-3-౧౪-౧.	(3౬3, 3౭3.)
అజ్ఞానమాత్రః పురుషో ఽన్తరాత్మ.	కళ-౨-౬-౧౭.	(౪౫౫, ౪౮౪.)	అథ ఖలు ప్రాణవీవ.	కాపీ-3-౨-3.	(3౫౮, 3౬౫.)
అచేతనావ రార్థావ.	పరమసంహితా.	(౬౯౨.)	అథ తత డౌర్భ్య ఉదేతి.	ఛా-3-౧౧-౧.	(౪౭3, ౪౭౪, ౫౧౪.)
అజాయమా సూరహుధా.	తై-ఆరణ్య-బ్రహ్మ- పురుషసూక్తమ్.	(33౨, ౪౧౭, ౬౯౨.)	అథ తస్య భయం భతతి	తై-ఆ-2-౨.	(2౯౯.)
అజా మేకాం లోహిత- శుక్ల కృష్ణాం బహ్వీః.	} శ్వే-ర-౫. తై-నా-౧౨౨.	(౫౧౦.)	అథ నామధేయమ్.	బృ-౪-3-౬.	(౮౧౯.)
అజామేకాం లోహితశుక్ల కృష్ణాం బహ్వీమ్			అథ పరా యయా.	ముం-౧-౧-౫.	(౪౫, ౧౨౧, 3౯౫, 3౯౮, ౪౭౬)
అజామేకామ్.	శ్వే-ర-తై-నా.	(౫౧౪, ౫౧౫, ౫౧౦.)	అథ మర్త్యోఽమృతః.	కళ-౨-౬-౧౪.	(౯౮3.)
అజో నిత్య క్వావృతః.	కళ-౧-౨-౧౮.	(2౧౯.)	అథ మునిః.	బృ-౫-౫-౧.	(౯౪౭, ౯౪౮.)
అజోఽపి నన్యవ్యయాత్.	గీ-౪-౬.	(33౨, ౪౧౭)	అథ య ఆత్మ స నేతుః	ఛా-౪-౪-౧.	(౪౪౭, ౪౭౬.)
			అథ య ఇహత్తానమ్.	ఛా-౪-౧-౬.	(౪౪౦, ౪౪౪, ౪౭౭.)
					౮౮౭.)
			అథ య ఇమే గ్రామే.	ఛా-౫-౧౦-3.	(22౮, 2౮౭.)
			అథ య ఏవ సంప్రసాదః.	ఛా-౪-3-౪.	(౪౪౮, ౪౫౧.)

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
అథ య ఏహోస్తరక్షణి.	ఛాం-౧-౭-౫.	(౩౨౭.)	అథైతైరేవ రక్షణి.	ఛాం-౮-౭-౫.	(౯౯౨, ౯౯౩.)
అథ (హ) య ఏవామం, ఛాం-౧-౨ ౭.		(౭౬౦, ౮౪౧,	అదృష్టో ద్రష్టా.	బృ-౫-౭-౨౩.	(౩౯౨, ౩౯౫, ౪౪౬.)
ముఖ్యః.		౮౪౨, ౮౪౩.)	అదితిః పాశాన్.		(౧౦౦౬.)
అథ య దతః పరః.	ఛాం-౩-౧౩-౭.	(౩౩౯, ౩౪౩,	అద్భ్యః పరిదధతి.	ఛాం-౫-౭-౨-౨.	(౮౫౫, ౮౫౬.)
		౪౮౭, ౫౧౧.)	అద్భ్యః పృథివీ.	తై-౭-౧-౨.	(౭౧౦.)
అథ యదా సుఖప్తః.	బృ-౪-౧-౧౯.	(౮౦౨.)	అద్భ్యస్సంభూతః.	తై-నా-౧౭-౨.	(౮౨౯.)
అథ యదిద మన్విత్.	ఛాం-౮-౧౦-౧.	(౪౩౯, ౪౪౧,	అధర్వాక్తిరసఃపుచ్చమ్.	తై-౭-౩ ౨.	(౨౯౬.)
		౮౫౫.)	అధస్తాత్సన్నిధంధారయన్.		(౯౨౮.)
అథ యదుచా స్తిచ్చన్యం.	ఛాం-౪-౧౫-౫.	(౯౯౬.)	అధ్యాత్మయోగాధిగమేన.	కళ-౧-౨-౧౨.	(౫౦౫.)
అథ యో ౭న్యమ్.	బృ-౩-౪-౧౦.	(౪౯, ౯౫౮.)	అధిష్ఠానం తథా కర్తా.	గీ-౧౮-౧౪.	(౪౯౯, ౪౭౪.)
అథ య త్రైశనాకాశం.	ఛాం-౮-౧౨-౪.	(౪౫౧.)	అధితౌ భగవన్వేదాః.	పరమహంసీతౌ.	(౬౯౩.)
అథ య త్రైత దస్తాత్.	ఛాం-౮-౬-౫.	(౯౯౧.)	అనగ్నం కుగ్గన్తో మన్యస్తే.	బృ-౮-౧-౧౪.	(౮౫౫.)
అథ య త్రైత్విక్యప్తః.	ఛాం-౮-౬-౩.	(౮౦౨.)	అనగ్నం కుయత.	“కుర్వన్తోమన్యస్తే” ఇత్యత్ర	
అథ యో దక్షిణే			కురుత ఇతి వాజసనేయనాం పాఠః.		
ప్రమీయతే.	తై-నా-౮౦-౨.	(౯౯౪.)	అనశ్చన్న స్యాదృశి	ముం-౩-౧-౧.	(౫౯౨.)
అథ యో వేదేదమ్.	ఛాం-౮-౧౨-౫.	(౯౬, ౭౨౩.)	అనాదిమాయయా.	మాం-౨-౨-౨౧.	(౪౮, ౧౯౦.)
అథ యో ౭యం ముఖ్యః.	ఛాం-౧-౫-౩.	(౭౫౯, ౭౬౦.)	అనాదినిధనాప్యేషా.	కాన్తి-మోక్ష-౨౩౧-౫౬.(౪౬౫)	
అథ యో హైతాన్.	బృ-౩-౫ ౧౩.	(౭౫౭.)	అనాశిపరమార్థశ్చ.	వి-౨-౧౪-౨౪.	(౧౯౭)
అథ రథాన్తయోగాన్	} బృ-౬-౩-౧౦.	(౭౯౮, ౧౦౨౮.)	అనాశమిసతిశ్చేత్తు.	దక్ష-౧౭-౧౦.	(౯౪౧.)
అథ వేకాన్తాన్.			అన్నమయః పురుషః.	తై-అనం-౧౭-౨.	(౨౯౫.)
అథ సో ౭భయం గతః.	తై-౭-౭-౨.	(౭౯౯.)	అన్నమయంహి సోమ్య.	ఛాం-౬-౫-౪.	(౭౭౦, ౯౭౭)
అథ స్యస్త్వే పురుషమ్.		(౮౦౦.)	అన్నమశితం త్రేధా.	ఛాం-౬-౫-౧.	(౭౬౯, ౭౭౦, ౭౭౧.)
అథ హ కౌనకంచ కా.	ఛాం-౪-౩-౫.	(౪౭౯, ౪౮౦.)	అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యభాసాత్.	తై-భృగ-౨-౭-౨.	(౩.౭౪.)
అథ హోస్య వేద ముప.	గౌతమధర్మ-౨-౨-౪.		అన్నస్సాన్యమ్.	బృ-౬-౪-౧౮.	(౫౧౯.)
	౧౨౭-౩-౫.	(౪౮౨.)	ఇతి మాధ్యస్థినాః.		
అథ హేమ మానన్యమ్.	బృ-౩-౩-౭.	(౪౪౧, ౪౪౨,	అన్నాదోపనుదానః.	బృ-౬-౪-౨౪.	(౮౩౨.)
		౪౪౩.)	అన్నాదైవ ప్రజాః.	తై-౭-౨-౧.	(౩౦౦)
అథ హేమా దేవతాః.	కాష్ఠీ-౯-౭.	(౪౪౭)	అన్యత్ర ధర్మాత్.	కళ-౧-౨-౧౪.	(౨౬౧, ౫౦౬.)
అథ హైనాంగార్హ పత్యః.	ఛాం-౪-౧౧-౧.	(౩౮౩, ౩౮౪.)	అన్యదేవ తద్విదితాత్.	కేన-౧-౩.	(౨౬౩.)
అథ హైనాం వాగువాచ.	ఛాం-౫-౧౦-౧౩.	(౪౪౭.)	అన్యస్థవతీమ్.	బృ-౬-౪-౪.	(౯౮౩.)
అథా కామయమానః.	బృ-౬-౪-౬.	(౯౮౪.)	అనీశయా శోచతి.	ముం-౩-౧-౨.	(౫౯౨, ౬౩౧.)
అథాత్ అహక్కారాదేశః.	} ఛాం. ౭-౨౫-౧౨, ౨.	(౪౩౦.)	అనీశకృత్తా.	శ్వే-౧-౮.	(౫౮౮, ౫౯౨,
అథాత్ అత్తాదేశః.					౭౪౧.)
అథాత్ అదో శేతి.	బృ-౪-౩-౬.	(౮౧౪, ౮౧౯.)	అనుప్రవిశ్య నామ.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౭౬౬.)
అథాతో ధర్మజ్ఞానా.	పూర్వ-౧-౧౧-౧.	(౧౪.)	అనుమ ఏతాం భగవః.	ఛాం-౪-౨-౨.	(౩౧౪, ౩౧౫, ౫౫౫.)
అథా స్త్రి ప్రాణః.	కాష్ఠీ-౪-౧౯.	(౫౨౭, ౫౨౯,	అనువిద్య విజానాతి.	ఛాం-౮-౧౨-౬.	(౩౦.)
		౫౩౦.)	అనేన జీవేనాత్మ నా.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౧౯౦, ౨౦౨,
అథైతమేవాధ్యానమ్.	ఛాం-౫-౧౦-౫.	(౭౯౦, ౯౯౪.)	౨౧౨, ౨౯౦, ౨౯౪, ౩౦౦, ౩౦౧, ౩౫౭, ౪౫౮, ౪౮౯, ౫౨౫,		
అథైతయో పథోః.	ఛాం-౫-౧౦-౮.	(౭౮౭)	౫౪౧, ౬౦౮, ౬౧౯, ౭౬౩, ౭౬౪, ౭౭౦, ౮౧౦, ౯౮౦.)		

[illegible]

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
అన్యసోమ్యపురుషస్య.	ఛాం-౬-౨-౬.	(౯౭౫.)
అన్యాలమనఃప్రహస్యమ్.	బృ-౫-౨-౨.	(౫౨, ౩౨౨.)
అసావై లోకోఽగ్నిః.	బృ-౨-౨-౯.	(౪౦౫.)
అసావా ఆదిత్యః.	ఛాం-౩-౧-౧.	(౪౭౨, ౪౭౩, ౫౧౪.)
అస్మిక్ ప్రాణః.	కాష్ఠీ-౪-౧౯.	(౫౨౭)
అస్మిక్ కామస్సహహితాః.	ఛాం-౨-౧-౫.	(౪౪౩.)
అస్తా చ్ఛరీరాత్.	ఛాం-౨-౩-౪.	(౫౪౧, ౫౪౨, ౫౪౩, ౫౪౪, ౫౪౫, ౫౪౬.)
అస్తా న్నాయా నృజతే.	శ్వే-౪-౯.	(౧౨౯, ౨౧౦, ౨౧౧, ౨౧౨, ౨౧౩, ౨౧౪, ౨౧౫, ౨౧౬, ౨౧౭.)
అస్మి భగవ్రా నామ్నః.	ఛాం-౨-౧-౫.	(౪౨౩.)
అస్మి భగవ్రా వాచః.	ఛాం-౨-౨-౨.	(౪౨౩.)
అస్మి హి మధ్వాదిభిః.	బోధాయనః.	(౪౭౪.)
అహమత్తా నుదాకేశ.	గీ-౧-౦-౨౦.	(౪౬౧, ౧౧౦, ౧౧౧.)
అహ మహా స్త్రినః.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౨౧౨.)
అహమేవం వర్తమి.	అధ్యక్షిరక్షపనిపత్ -౧	(౧౧౦.)
అహమేవం వర్తమి.	} ఛాం-౬-౨౫-౧.	(౪౨౪, ౪౨౫.)
అహమేవాధస్తాత్. ...		
అహవహర్దస్తస్త్యః.	ఛాం-౨-౩-౨.	(౪౪౬)
అహవారేత్యహాద్ర.	ఛాం-౪-౨-౩.	(౪౭౯)
అహం కక్షీవాపుష్పి.	బృ-౩-౪-౧౦.	(౫౧౭.)
అహంకారభియమ్.	గీ-౭-౪.	(౨౧౧, ౫౦౩.)
అహంకారవిమూఢాత్తా.	గీ-౩-౨౭.	(౭౩౩.)
అహం కృత్సన్యః.	గీ-౭-౬.	(౧౧౦, ౧౩౬, ౫౨౩.)
అహం తుతే తద్విత్వమి.	ఛాం-౪-౧౪-౩.	(౩౨౫.)
అహం బ్రహ్మస్మి.	బృ-౩-౪-౧౦.	(౯౫౭.)
అహం బీజపదావీతా.	గీ-౧౪-౪.	(౧౧౦.)
అహం మనరభిమమ్.	బృ-౩-౪-౧౦.	(౫౧౭.)
అహం వైశ్వానరః.	గీ-౧౫-౧౪.	(౩౪౩, ౪౦౨.)
అహం సర్వస్యప్రభవః.	గీ-౧౦-౨.	(౧౧౦, ౫౨౩, ౭౩౯)
అహంహి నర్వయజ్ఞానామ్.	గీ-౯-౨౪.	(౫౩౪.)
అహం శ్రేయ సేవినదమానాః.	బృ-౨-౧-౭.	(౫౪౭)
అక్షయంహవైచాతు	అపస్తంబ-శ్రోత-౨-౨-	
ర్షాన్యయాజనః.	గఖం-౧-౧౫.	(౨౨౧.)
అక్షరం తత్సర్వంబ్రహ్మ.	వి-౧-౨౨-౫౬.	(౧౪౧.)
అక్షరంకమసిరీయతే.	సు-౨౭౦.	(౫౫౧.)

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
అక్షరాత్పరతఃపరః.	మం-౨-౧-౨.	(౩౯౫, ౩౯౬, ౪౩౧, ౫౨౨, ౫౩౦.)
అక్షరాత్పరతఃపరః.	మం-౧-౧-౭.	(౩౯౬.)
అప్తవర్షం బ్రాహ్మణ ముపి నయ్యాతి.	శతపథ.	(౧౫.)
అప్తప్రకృతయష్టాదశ.	గశ్యపనిపత్.	(౫౧౦.)
అప్తే గ్రహః.	బృ-౫-౨-౯.	(౭౫౫.)
—००००—		
ప్ర		
అకాశమేకంహి.	యాజ్ఞ-ప్రాయ-అత్త-౧౪౪.(౫౧౨, ౫౧౩.)	
అకాశ ద్వయం.	తై-ఆ-౧-౨.	(౭౦౯.)
అకాశోహవై నామయా-పయోః.	ఛాం-౨-౧౪-౧	(౩౩౬, ౪౨౨, ౪౨౯, ౫౧౦)
అఖ్యానాని శంసన్తి		(౯౩౧.)
అచారహీనంసప్తనన్తి.	పత్తిష్ఠస్మృతి-౬-౨-౩శ్లో	(౭౨౩.)
అచార్యకులాద్యేవమధీత్య.	ఛాం-౨-౧౫-౧.	(౯౨౦.)
అచార్యస్త్వతేగతింవక్తా.	ఛాం-౪-౧౪-౧.	(౩౨౪.)
అచార్యదైవహివిద్యా	ఛాం-౪-౯-౩.	(౩౪౪)
అజహరేమశ్శుద్రా.	ఛాం-౪-౨-౫	(౪౭౬, ౪౭౯.)
అత్తన అకాశః.	తై-ఆ-౧-౨.	(౩౩౬, ౩౩౭)
అత్తనస్తుకామాయ.	బృ-౬-౫-౬.	(౫౩౬, ౫౩౭, ౫౩౮)
అత్తనః ప్రాణః.	ఛాం-౭-౨౬-౧.	(౪౭౭, ౪౭౯.)
అత్తమోబ్రహ్మణోభేదం.	వి-౬-౭-౯౬.	(౧౬౪.)
అత్తనోవా అరే దర్శనేన.	బృ-౪-౪-౫.	(౫౩౬)
అత్తనిఖిల్వకే దృష్టే.	బృ-౬-౫-౬.	(౫౪.౩, ౬౨౨.)
అత్తానమేన లోకం.	బృ-౩-౪-౧౫.	(౩౦, ౨౬౦, ౨౭౩)
అత్తానమేవేమంవైశ్వానరం.	ఛాం-౫-౧౧-౬.	(౪౦౩, ౪౦౬, ౪౦౭, ౪౦౮, ౪౦౯, ౪౧౦, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౧౩, ౪౧౪, ౪౧౫, ౪౧౬, ౪౧౭, ౪౧౮, ౪౧౯, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౩, ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬, ౪౨౭, ౪౨౮, ౪౨౯, ౪౩౦, ౪౩౧, ౪౩౨, ౪౩౩, ౪౩౪, ౪౩౫, ౪౩౬, ౪౩౭, ౪౩౮, ౪౩౯, ౪౪౦, ౪౪౧, ౪౪౨, ౪౪౩, ౪౪౪, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౪౭, ౪౪౮, ౪౪౯, ౪౫౦, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩, ౪౫౪, ౪౫౫, ౪౫౬, ౪౫౭, ౪౫౮, ౪౫౯, ౪౬౦, ౪౬౧, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౬౮, ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౭౧, ౪౭౨, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౭౯, ౪౮౦, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౪, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౮౮, ౪౮౯, ౪౯౦, ౪౯౧, ౪౯౨, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౬, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౦౬, ౫౦౭, ౫౦౮, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౧౨, ౫౧౩, ౫౧౪, ౫౧౫, ౫౧౬, ౫౧౭, ౫౧౮, ౫౧౯, ౫౨౦, ౫౨౧, ౫౨౨, ౫౨౩, ౫౨౪, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౭, ౫౨౮, ౫౨౯, ౫౩౦, ౫౩౧, ౫౩౨, ౫౩౩, ౫౩౪, ౫౩౫, ౫౩౬, ౫౩౭, ౫౩౮, ౫౩౯, ౫౪౦, ౫౪౧, ౫౪౨, ౫౪౩, ౫౪౪, ౫౪౫, ౫౪౬, ౫౪౭, ౫౪౮, ౫౪౯, ౫౫౦, ౫౫౧, ౫౫౨, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౫౫, ౫౫౬, ౫౫౭, ౫౫౮, ౫౫౯, ౫౬౦, ౫౬౧, ౫౬౨, ౫౬౩, ౫౬౪, ౫౬౫, ౫౬౬, ౫౬౭, ౫౬౮, ౫౬౯, ౫౭౦, ౫౭౧, ౫౭౨, ౫౭౩, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭, ౫౭౮, ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౨, ౫౮౩, ౫౮౪, ౫౮౫, ౫౮౬, ౫౮౭, ౫౮౮, ౫౮౯, ౫౯౦, ౫౯౧, ౫౯౨, ౫౯౩, ౫౯౪, ౫౯౫, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬౦౦, ౬౦౧, ౬౦౨, ౬౦౩, ౬౦౪, ౬౦౫, ౬౦౬, ౬౦౭, ౬౦౮, ౬౦౯, ౬౧౦, ౬౧౧, ౬౧౨, ౬౧౩, ౬౧౪, ౬౧౫, ౬౧౬, ౬౧౭, ౬౧౮, ౬౧౯, ౬౨౦, ౬౨౧, ౬౨౨, ౬౨౩, ౬౨౪, ౬౨౫, ౬౨౬, ౬౨౭, ౬౨౮, ౬౨౯, ౬౩౦, ౬౩౧, ౬౩౨, ౬౩౩, ౬౩౪, ౬౩౫, ౬౩౬, ౬౩౭, ౬౩౮, ౬౩౯, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨, ౬౪౩, ౬౪౪, ౬౪౫, ౬౪౬, ౬౪౭, ౬౪౮, ౬౪౯, ౬౫౦, ౬౫౧, ౬౫౨, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౫, ౬౫౬, ౬౫౭, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౧, ౬౬౨, ౬౬౩, ౬౬౪, ౬౬౫, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮, ౬౬౯, ౬౭౦, ౬౭౧, ౬౭౨, ౬౭౩, ౬౭౪, ౬౭౫, ౬౭౬, ౬౭౭, ౬౭౮, ౬౭౯, ౬౮౦, ౬౮౧, ౬౮౨, ౬౮౩, ౬౮౪, ౬౮౫, ౬౮౬, ౬౮౭, ౬౮౮, ౬౮౯, ౬౯౦, ౬౯౧, ౬౯౨, ౬౯౩, ౬౯౪, ౬౯౫, ౬౯౬, ౬౯౭, ౬౯౮, ౬౯౯, ౭౦౦, ౭౦౧, ౭౦౨, ౭౦౩, ౭౦౪, ౭౦౫, ౭౦౬, ౭౦౭, ౭౦౮, ౭౦౯, ౭౧౦, ౭౧౧, ౭౧౨, ౭౧౩, ౭౧౪, ౭౧౫, ౭౧౬, ౭౧౭, ౭౧౮, ౭౧౯, ౭౨౦, ౭౨౧, ౭౨౨, ౭౨౩, ౭౨౪, ౭౨౫, ౭౨౬, ౭౨౭, ౭౨౮, ౭౨౯, ౭౩౦, ౭౩౧, ౭౩౨, ౭౩౩, ౭౩౪, ౭౩౫, ౭౩౬, ౭౩౭, ౭౩౮, ౭౩౯, ౭౪౦, ౭౪౧, ౭౪౨, ౭౪౩, ౭౪౪, ౭౪౫, ౭౪౬, ౭౪౭, ౭౪౮, ౭౪౯, ౭౫౦, ౭౫౧, ౭౫౨, ౭౫౩, ౭౫౪, ౭౫౫, ౭౫౬, ౭౫౭, ౭౫౮, ౭౫౯, ౭౬౦, ౭౬౧, ౭౬౨, ౭౬౩, ౭౬౪, ౭౬౫, ౭౬౬, ౭౬౭, ౭౬౮, ౭౬౯, ౭౭౦, ౭౭౧, ౭౭౨, ౭౭౩, ౭౭౪, ౭౭౫, ౭౭౬, ౭౭౭, ౭౭౮, ౭౭౯, ౭౮౦, ౭౮౧, ౭౮౨, ౭౮౩, ౭౮౪, ౭౮౫, ౭౮౬, ౭౮౭, ౭౮౮, ౭౮౯, ౭౯౦, ౭౯౧, ౭౯౨, ౭౯౩, ౭౯౪, ౭౯౫, ౭౯౬, ౭౯౭, ౭౯౮, ౭౯౯, ౮౦౦, ౮౦౧, ౮౦౨, ౮౦౩, ౮౦౪, ౮౦౫, ౮౦౬, ౮౦౭, ౮౦౮, ౮౦౯, ౮౧౦, ౮౧౧, ౮౧౨, ౮౧౩, ౮౧౪, ౮౧౫, ౮౧౬, ౮౧౭, ౮౧౮, ౮౧౯, ౮౨౦, ౮౨౧, ౮౨౨, ౮౨౩, ౮౨౪, ౮౨౫, ౮౨౬, ౮౨౭, ౮౨౮, ౮౨౯, ౮౩౦, ౮౩౧, ౮౩౨, ౮౩౩, ౮౩౪, ౮౩౫, ౮౩౬, ౮౩౭, ౮౩౮, ౮౩౯, ౮౪౦, ౮౪౧, ౮౪౨, ౮౪౩, ౮౪౪, ౮౪౫, ౮౪౬, ౮౪౭, ౮౪౮, ౮౪౯, ౮౫౦, ౮౫౧, ౮౫౨, ౮౫౩, ౮౫౪, ౮౫౫, ౮౫౬, ౮౫౭, ౮౫౮, ౮౫౯, ౮౬౦, ౮౬౧, ౮౬౨, ౮౬౩, ౮౬౪, ౮౬౫, ౮౬౬, ౮౬౭, ౮౬౮, ౮౬౯, ౮౭౦, ౮౭౧, ౮౭౨, ౮౭౩, ౮౭౪, ౮౭౫, ౮౭౬, ౮౭౭, ౮౭౮, ౮౭౯, ౮౮౦, ౮౮౧, ౮౮౨, ౮౮౩, ౮౮౪, ౮౮౫, ౮౮౬, ౮౮౭, ౮౮౮, ౮౮౯, ౮౯౦, ౮౯౧, ౮౯౨, ౮౯౩, ౮౯౪, ౮౯౫, ౮౯౬, ౮౯౭, ౮౯౮, ౮౯౯, ౯౦౦, ౯౦౧, ౯౦౨, ౯౦౩, ౯౦౪, ౯౦౫, ౯౦౬, ౯౦౭, ౯౦౮, ౯౦౯, ౯౧౦, ౯౧౧, ౯౧౨, ౯౧౩, ౯౧౪, ౯౧౫, ౯౧౬, ౯౧౭, ౯౧౮, ౯౧౯, ౯౨౦, ౯౨౧, ౯౨౨, ౯౨౩, ౯౨౪, ౯౨౫, ౯౨౬, ౯౨౭, ౯౨౮, ౯౨౯, ౯౩౦, ౯౩౧, ౯౩౨, ౯౩౩, ౯౩౪, ౯౩౫, ౯౩౬, ౯౩౭, ౯౩౮, ౯౩౯, ౯౪౦, ౯౪౧, ౯౪౨, ౯౪౩, ౯౪౪, ౯౪౫, ౯౪౬, ౯౪౭, ౯౪౮, ౯౪౯, ౯౫౦, ౯౫౧, ౯౫౨, ౯౫౩, ౯౫౪, ౯౫౫, ౯౫౬, ౯౫౭, ౯౫౮, ౯౫౯, ౯౬౦, ౯౬౧, ౯౬౨, ౯౬౩, ౯౬౪, ౯౬౫, ౯౬౬, ౯౬౭, ౯౬౮, ౯౬౯, ౯౭౦, ౯౭౧, ౯౭౨, ౯౭౩, ౯౭౪, ౯౭౫, ౯౭౬, ౯౭౭, ౯౭౮, ౯౭౯, ౯౮౦, ౯౮౧, ౯౮౨, ౯౮౩, ౯౮౪, ౯౮౫, ౯౮౬, ౯౮౭, ౯౮౮, ౯౮౯, ౯౯౦, ౯౯౧, ౯౯౨, ౯౯౩, ౯౯౪, ౯౯౫, ౯౯౬, ౯౯౭, ౯౯౮, ౯౯౯, ౧౦౦, ౧౦౧, ౧౦౨, ౧౦౩, ౧౦౪, ౧౦౫, ౧౦౬, ౧౦౭, ౧౦౮, ౧౦౯, ౧౧౦, ౧౧౧, ౧౧౨, ౧౧౩, ౧౧౪, ౧౧౫, ౧౧౬, ౧౧౭, ౧౧౮, ౧౧౯, ౧౨౦, ౧౨౧, ౧౨౨, ౧౨౩, ౧౨౪, ౧౨౫, ౧౨౬, ౧౨౭, ౧౨౮, ౧౨౯, ౧౩౦, ౧౩౧, ౧౩౨, ౧౩౩, ౧౩౪, ౧౩౫, ౧౩౬, ౧౩౭, ౧౩౮, ౧౩౯, ౧౪౦, ౧౪౧, ౧౪౨, ౧౪౩, ౧౪౪, ౧౪౫, ౧౪౬, ౧౪౭, ౧౪౮, ౧౪౯, ౧౫౦, ౧౫౧, ౧౫౨, ౧౫౩, ౧౫౪, ౧౫౫, ౧౫౬, ౧౫౭, ౧౫౮, ౧౫౯, ౧౬౦, ౧౬౧, ౧౬౨, ౧౬౩, ౧౬౪, ౧౬౫, ౧౬౬, ౧౬౭, ౧౬౮, ౧౬౯, ౧౭౦, ౧౭౧, ౧౭౨, ౧౭౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬, ౧౭౭, ౧౭౮, ౧౭౯, ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౮౪, ౧౮౫, ౧౮౬, ౧౮౭, ౧౮౮, ౧౮౯, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౨, ౧౯౩, ౧౯౪, ౧౯౫, ౧౯౬, ౧౯౭, ౧౯౮, ౧౯౯, ౨౦౦, ౨౦౧, ౨౦౨, ౨౦౩, ౨౦౪, ౨౦౫, ౨౦౬, ౨౦౭, ౨౦౮, ౨౦౯, ౨౧౦, ౨౧౧, ౨౧౨, ౨౧౩, ౨౧౪, ౨౧౫, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౧౮, ౨౧౯, ౨౨౦, ౨౨౧, ౨౨౨, ౨౨౩, ౨౨౪, ౨౨౫, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౨౯, ౨౩౦, ౨౩౧, ౨౩౨, ౨౩౩, ౨౩౪, ౨౩౫, ౨౩౬, ౨౩౭, ౨౩౮, ౨౩౯, ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౫, ౨౪౬, ౨౪౭, ౨౪౮, ౨౪౯, ౨౫౦, ౨౫౧, ౨౫౨, ౨౫౩, ౨౫౪, ౨౫౫, ౨౫౬, ౨౫౭, ౨౫౮, ౨౫౯, ౨౬౦, ౨౬౧, ౨౬౨, ౨౬౩, ౨౬౪, ౨౬౫, ౨౬౬, ౨౬౭, ౨౬౮, ౨౬౯, ౨౭౦, ౨౭౧, ౨౭౨, ౨౭౩, ౨౭౪, ౨౭౫, ౨౭౬, ౨౭౭, ౨౭౮, ౨౭౯, ౨౮౦, ౨౮౧, ౨౮౨, ౨౮౩, ౨౮౪, ౨౮౫, ౨౮౬, ౨౮౭, ౨౮౮, ౨౮౯, ౨౯౦, ౨౯౧, ౨౯౨, ౨౯౩, ౨౯౪, ౨౯౫, ౨౯౬, ౨౯౭, ౨౯౮, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౧, ౩౦౨, ౩౦౩, ౩౦౪, ౩౦౫, ౩౦౬, ౩౦౭, ౩౦౮, ౩౦౯, ౩౧౦, ౩౧౧, ౩౧౨, ౩౧౩, ౩౧౪, ౩౧౫, ౩౧౬, ౩౧౭, ౩౧౮, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౧, ౩౨౨, ౩౨౩, ౩౨౪, ౩౨౫, ౩౨౬, ౩౨౭, ౩౨౮, ౩౨౯, ౩౩౦, ౩౩౧, ౩౩౨, ౩౩౩, ౩౩౪, ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౩౭, ౩౩౮, ౩౩౯, ౩౪౦, ౩౪౧, ౩౪౨, ౩౪౩, ౩౪౪, ౩౪౫, ౩౪౬, ౩౪౭, ౩౪౮, ౩౪౯, ౩౫౦, ౩౫౧, ౩౫౨, ౩౫౩, ౩౫౪, ౩౫౫, ౩౫౬, ౩౫౭, ౩౫౮, ౩౫౯, ౩౬౦, ౩౬౧, ౩౬౨, ౩౬౩, ౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౭, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౦, ౩౭౧, ౩౭౨, ౩౭౩, ౩౭౪, ౩౭౫, ౩౭౬, ౩౭౭, ౩౭౮, ౩౭౯, ౩౮౦, ౩౮౧, ౩౮౨, ౩౮౩, ౩౮౪, ౩౮౫, ౩౮౬, ౩౮౭, ౩౮౮, ౩౮౯, ౩౯౦, ౩౯౧, ౩౯౨, ౩౯౩, ౩౯౪, ౩౯౫, ౩౯౬, ౩౯౭, ౩౯౮, ౩౯౯, ౪౦౦, ౪౦౧, ౪౦౨, ౪౦౩, ౪౦౪, ౪౦౫, ౪౦౬, ౪౦౭, ౪౦౮, ౪౦౯, ౪౧౦, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౧౩, ౪౧౪, ౪౧౫, ౪౧౬, ౪౧౭, ౪౧౮, ౪౧౯, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౩, ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬, ౪౨౭, ౪౨౮, ౪౨౯, ౪౩౦, ౪౩౧, ౪౩౨, ౪౩౩, ౪౩౪, ౪౩౫, ౪౩౬, ౪౩౭, ౪౩౮, ౪౩౯, ౪౪౦, ౪౪౧, ౪౪౨, ౪౪౩, ౪౪౪, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౪౭, ౪౪౮, ౪౪౯, ౪౫౦, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩, ౪౫౪, ౪౫౫, ౪౫౬, ౪౫౭, ౪౫౮, ౪౫౯, ౪౬౦, ౪౬౧, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౬౮, ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౭౧, ౪౭౨, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౭౯, ౪౮౦, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౪, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౮౮, ౪౮౯, ౪౯౦, ౪౯౧, ౪౯౨, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౬, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౦౬, ౫౦౭, ౫౦౮, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౧౨, ౫౧౩, ౫౧౪, ౫౧౫, ౫౧౬, ౫౧౭, ౫౧౮, ౫౧౯, ౫౨౦, ౫౨౧, ౫౨౨, ౫౨౩, ౫౨౪, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౭, ౫౨౮, ౫౨౯, ౫౩౦, ౫౩౧, ౫౩౨, ౫౩౩, ౫౩౪, ౫౩౫, ౫౩౬, ౫౩౭, ౫౩౮, ౫౩౯, ౫౪౦, ౫౪౧, ౫౪౨, ౫౪౩, ౫౪౪, ౫౪౫, ౫౪౬, ౫౪౭, ౫౪౮, ౫౪౯, ౫౫౦, ౫౫౧, ౫౫౨, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౫౫, ౫౫౬, ౫౫౭, ౫౫౮, ౫౫౯, ౫౬౦, ౫౬౧, ౫౬౨, ౫౬౩, ౫౬౪, ౫౬౫, ౫౬౬, ౫౬౭, ౫౬౮, ౫౬౯, ౫౭౦, ౫౭౧, ౫౭౨, ౫౭౩, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭, ౫౭౮, ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౨, ౫౮౩, ౫౮౪, ౫౮౫, ౫౮౬, ౫౮౭, ౫౮౮, ౫౮౯, ౫౯౦, ౫౯౧, ౫౯౨, ౫౯౩, ౫౯౪, ౫౯౫, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬

శ్రీభాష్యదాహ్యతోపనివదాది ప్రమాణవాక్యానా మకారాద్యనుక్రమాకర చంద్రికా.

౫

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
అత్తావా ఇదమేకపదాగ్ర- అసీత్.	విశ్రయ-౧-౧-౧. (౫౬, ౨౫౩, ౩౩౧, ౩౩౪, ౩౩౫, ౩౩౬, ౫౩౪, ౫౩౫, ౫౩౬, ౬౨౩, ౬౩౫, ౭౫౨, ౮౫౧, ౧౦౩౨)		ఇనం జ్ఞాన మపాశ్రిత్య.	గీ-౧౪-౨.	(౧౬౦, ౪౫౩, ౧౦౧౯.)
అత్తేద్వియమనోయుక్తం.	కళ-౧-౩-౪. (౨౬౨)		ఇదం పుష్పం చరిత్య.	తై-ఆ-౧-౩.	(౨౯౬.)
అత్తే నదం నర్వమ్.	ఛాం-౭-౨౫-౨. (౪౨౩, ౪౩౦, ౬౨౨, ౮౧౯, ౮౩౦.)		ఇదం బ్రహ్మాగం త్కృతం.	బృ-౬-౫-౭.	(౫౩౬.)
అదిగర్వ మహం వత్తే.	వారాహ-౨౭-౫౬౬. (౪౬౯.)		ఇదం మహానానదం.	భార-కా-౬-మో-౩౪౦౭-౧౧౧.	(౬౯౪.)
అనన్త బ్రహ్మోపనిషత్.	తై-భృగు-౬-౧. (౪౫, ౧౩౦, ౨౫౬, ౩౨౪, ౩౫౯, ౩౬౭, ౫౪౪, ౭౨౭, ౮౫౦.)		ఇద మపి తే కేదనతేన.	నవాచారాఖ్య.	(౮౩౭.)
అనన్తా ఆజహ్ ఆమృతః.	కాపి-౩-౯. (౩౫౩, ౩౫౪)		ఇదం వా ఆగ్రే నైవ.	అప్త-౨-౨-౯౭౭ (౬౨౬, ౬౨౭, ౬౩౫.)	
అనన్తమయ మాతృనమయ- సంక్రామతి.	తై-ల-౮-౫. (౩౨౪)		ఇదం శతనమాస్రాద్ధి.	భార-కా-౬-మో-౩౪౪౭-౧౧౧.	(౬౯౪.)
అనన్తమయ మాతృన మయ- సంక్రమ్య.	తై-భృగు-౧౦-౫. (౩౨౪.)		ఇదం శ్రేయ ఇదం బ్రహ్మ.	భా-కా-౬-మో-౩౬౩౨-౩౨. (౬౯౪.)	
అనన్తం బ్రహ్మోపనిషత్.	తై-ఆ-౯-౧. (౧౩౦, ౩౨౩, ౩౨౪, ౭౨౭.)		ఇదం నర్వం యగయమాత్.	బృ-౬-౫-౭. (౪౫, ౨౭౨, ౫౩౫, ౫౩౬, ౬౨౨.)	
అనీ దవారమ్.	ఋగ్వే-౮-౭-౧౦-౧౧-౨. (౭౫౮.)		ఇదం నర్వ మన్యజత్.	తై-ఆ-౬-౨. (౩౧౩, ౩౨౩, ౫౨౫.)	
అపః పితృప్రేధా.	ఛాం-౬-౫-౨. (౭౬౯, ౭౭౦)		ఇన్ద్రో శృచీపతి ర్యతేన.		(౩౪౪)
అపఃపురుషవచనః.	ఛాం-౫-౯-౧. (౭౭౫)		ఇన్ద్రోగచ్ఛ వారివ ఆగచ్ఛ.	యజుః-ఆ-౪౧-౧౩-౭.	(౪౬౨.)
అపఃమయఃప్రాణః.	ఛాం-౬-౬-౫. (౯౫౪, ౯౭౭.)		ఇన్ద్రోయ రాక్షే శ్చురో	యజుః-కా-౭-౩-౬. (౪౬౨.)	
అపఃవాఙ్మయస్త.	యజుః-ఆ-౪౩-౧-౫. (౫౯౦.)		ఇన్ద్రోయ అధిరాజాయ		
అపః వాన ఇతి.	బృ-౮-౧-౧౪ (౮౫౫, ౮౫౬.)		ఇన్ద్రోయ స్వ రాక్షే.		
అబ్రహ్మభవనాత్.	గీ-౮-౧౬. (౧౦౦౫.)		ఇన్ద్రోయాణే దత్తేకంచ		
అబ్రహ్మసమ్మపర్వస్తాః.	విష్ణుగర్వ-౧౦౪౭-౨౩, (౧౪౪.) ౨౪, ౨౫, ౨౬, ౨౭.		ఇన్ద్రోయేభ్యః పరావ్యాధాః.	గీ-౧౩-౧౦. (౪౯౬, ౪౯౭, ౪౯౯.)	
అరాగ్రహ్యోవ్యాసోపి. క్షేమి-౮.	(౭౨౫.)		ఇన్ద్రో మాయాభిః.	బృ-౪-౫-౧౯. (౪౮౫, ౧౯౦, ౬౦౭)	
అరూఢోనైష్ఠికం ధర్మం.	ఆగ్నేయ-౧౬౫-౨౩. (౯౪౩.)		ఇన్ద్రోవానైష్ఠికం వాత్యా.	విశ్రయః. (౮౬౩.)	
అరమృగం సంశీలనమ్.	బోధాయన. (౩౭)		ఇమాల్లోకాకామాస్మి.	తై-భృగు-౧౦-౫. (౧౦౩౩.)	
అర్షంధత్తోపదేశంచ.	మను-౧౨-౧౦౬. (౫౯౭.)		ఇమా స్త్రీసో దేవతాః.	ఛాం-౬-౩-౩. (౫౧౪.)	
అవిస్మన్నిహితమ్.	మం ౨-౨-౧. (౪౦౦)		ఇయ మేవజహూస్సన్ద్యోలోకః.	(౯౩౦.)	
అసీదిదం తమోభూతం.	మను-౧-౨౫. (౪౬౯, ౫౮౧.)		ఇయాజ సోపి నుబహూత్.	వి-౬-౬-౧౨. (౩౯, ౯౧౯.)	
అను తవానాదీభునుస్తాః.	ఛాం-౮-౬-౩. (౮౦౨.)		ఇష్టాపూర్వం బహూధా.	తై నా-౧౦౭. (౬౫౦-౮౩౪.)	
అపారకుష్ఠా నర్వమర్థిః.	ఛాం-౭-౨౬-౨. (౩౭, ౯౩౬, ౯౫౧)		ఇష్టాపూర్వే దత్త మిత్యు-	ఛాం-౫-౧౦-౩. (౭౮౬.)	
			పానతే.		
—ॐॐॐ—			—ॐॐॐ—		
ఇ			ఈ		
ఇతి తు పశ్చిమ్యామ్.	ఛాం-౫-౯-౧. (౭౭౫, ౭౭౬.)		ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం.	గీ-౧౮-౬౧. (౧౬౫, ౩౭౨, ౪౯౯, ౭౩౮.)	
ఇతి యస్య పౌర్వదర్శా.	ఛాం-౩-౨౪౪-౪. (౩౭౪.)		ఈశానోమూర్తభవ్యస్య.	కళ-౨-౪-౧౩. (౪౫౬.)	
ఇతిహంసపురాణాభ్యామ్.	భా-అది-౧-౨౭౩. (౧౪౬)		ఈశావాస్య మిదం నర్వం.	ఈశా-౧-౨. (౯౨౫.)	

ప్రమాణాని.	ఆకరణము.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరణము.	పుటసంఖ్య.
ఉ			బ		
ఉక్కుముకమిలై ప్రజా.		(౯౦౩)	బుడిం ప్రమాణం.	శ్లో-౫-౨.	(౫౦౧, ౫౦౨.)
ఉచ్చిష్టంవై మే పీఠంస్వాత్.	చాం ౧-౧౦-౩.	(౯౩౬)	బుడముకావషేయా.		(౯౨౧.)
ఉత్తమాదేశమప్రాక్ష్యః.	చాం-౬-౧-౩.	(౫౪౯, ౫౫౧.)	ప		
ఉత్తమపురుషస్త్యస్యః.	గీ-౧౧-౧౭.	(౧౩౬, ౧౬౫, ౨౧౧, ౫౦౨)	పక పవహి భూతాత్.	అమృతమి-౧౨.	(౫౦౨)
ఉత్తరేపాం వైతసవిశాధి.	కాత ౧౨-౩౭-౨౫.	(౯౪౩)	పకదేశస్థితస్యాశ్నే.	వి-౧-౨౨-౫౬.	(౭౪౫)
ఉబ్బాలతో హ సై.	చాం-౫-౧౧-౨.	(౪౦౪, ౯౦౭.)	పకదైవానుద్రవ్యవ్యం.	బృ ౬-౧౪-౧౯.	(౫౫౫.)
ఉద్గీర్ణాత్యయాను.	బృ-౩-౩-౧.	(౫౪౩.)	పక స్పన్ధిరూపభేదన్య.	వి-౨-౧౪-౩౩.	(౧౬౪.)
ఉద్గీర్ణముపాసాంచక్రే.	చాం-౧-౨-౭.	(౫౪౩.)	పకానిన నృపాబ్రహ్మ.	వి-౧-౬-౩౯.	(౯౨౭.)
ఉద్గీర్ణ ముపాసీత.	చాం-౧-౧-౧	(౯౦౪, ౯౧౨, ౯౧౩, ౯౧౪, ౯౨౨.)	పకోదేవస్సర్వభూతేషు.	శ్లో-౬-౧౧.	(౨౬౨, ౬౦౫)
ఉద్గీర్ణ మనునమాహరితి.	చాం-౧-౫-౫.	(౯౧౩.)	పకోదేవప్రాబంధానివిష్ట.	యజుః-ఆరణ్య-౩-౧౧-౧	(౬౦౫.)
ఉపత్యాశేష్య.	చాం-౪-౪-౫.	(౪౦౦.)	పకోహవై నారాయణః.	మ హావసనిత్-౧౭-౧	(౨౫౪, ౩౩౧, ౬౨౭, ౬౩౪, ౬౪౪, ౧౦౩౨.)
ఉపవసు న్నమ్.	చాం-౪-౧౧-౧.	(౩౫౪.)	పకం వా సంయోగరూప.	పూర్వ-౨-౪-౯.	(౫౩౬.)
ఉపవసంపద్య.	చాం-౫-౧౨-౨.	(౧౦౧౬.)	పకమేవాద్వితీయమ్.	చాం-౬-౨-౧.	(౨౬౦)
ఉపాసనంస్వాధ్యైవాను	తోధాయన.	(౩౪.)	పతపన లోకాయదహే.	తై-నా-౫౦౭౫.	(౧౦౦౨.)
ప్ర్యుతి.			పతమానన్దమయమాత్.		
ఉపాసీత.	చాం-౧-౧-౧.	(౭౩౩, ౯౩౦.)	సముపసంక్రమ్య.	తై-పును-౧౦-౫.	(౧౬౦.)
ఉభే ఆ సిక్త్యావా.	చాం-౫-౧-౨.	(౪౪౨.)	పతత్య యత్.	వి-౨ ౧౨-౪౫.	(౧౯౬.)
ఉర పన వేది.	చాం-౫-౧౨-౨.	(౪౧౩.)	పత ద్భృష్ట.	చాం-౩-౧౪-౩.	(౩౬౫)
—			పతదమృతమ్.	చాం-౪-౧౫-౧.	(౩౫౩, ౪౨౯, ౪౩౭.)
ఉ			పతదైవత్యకామ.	ప్రశ్న-౫-౨.	(౪౩౫.)
ఉర్ధ్వమేకః.	యాజ్ఞ్య-ప్రాయశ్చి- (౯౫౫.)		పతదైవతదక్షురంగాగ్ని.	బృ-౫-౫-౫.	(౫౭౫)
	అధ్యాత్మ-౧౬౭-శ్లో.		పతదోర్ధ్వ.	గీ-౭౫.	(౫౦౩.)
—			పతమితః ప్రేత్య.	చాం-౩-౧౪-౪.	(౩౭౧, ౩౭౪.)
బ			పతమేన తదనమునగ్నం.	బృ-౫-౧-౧౪.	(౫౫౫, ౫౫౬.)
బుగ్యపాస్సామభి.	భార-తా-న్తి-మో-౩౩౬- (౬౯౪.)		పతమేన లోకమ్.	బృ ౬-౪-౨౨.	(౬౫౪.)
	రం.		పతమేన ప్రవాణినః.	బృ ౬-౪-౨౨.	(౯౨౬, ౯౩౨.)
బుగ్యేదం భగవ్రాక్ష్యమి.	చాం-౭-౧-౨.	(౬౯౩.)	పతస్యవా అక్షరస్య.	బృ-౫-౫-౯.	(౪౩౩, ౪౩౫, ౪౪౭, ౪౫౫, ౪౪౯, ౭౬౩, ౮౪౨, ౯౨౧, ౧౦౩౪.)
బుత్తిగోష్ఠ్యదక్షిణం.		(౯౪౬.)	పతస్పాద్యత త్తనః ప్రాణా.	కాషీ-౪-౧౯.	(౨౫౭.)
బుత్తిజ ఉపగాయన్తి.		(౫౬౬.)	పతస్పాజీవసుమాత్.	ప్రశ్న-౫-౫.	(౪౩౭)
బుత్తిజో వృణోతే.	యజుః-౬-౩-౭౫.	(౯౪౬.)	పతస్పాజ్ఞాయతే ప్రాణః.	ముం-౨-౧-౩.	(౬౯౧, ౭౦౩, ౭౧౧, ౭౧౨, ౭౧౩, ౭౧౪, ౭౧౫, ౭౧౬.)
బుతం విమతౌ.	కళ-౧-౩-౧.	(౧౫౫, ౩౭౭, ౩౭౮, ౫౦౭.)	పతాచానస్య మహిమా	పురుషసుక్తమ్.	(౩౫౧.)
బుత మవాదివమ్.	తై-౩-౧౨౫.	(౫౬౩.)	పతా హైదేవతా అహం.	ఛందోగా.	(౫౪౭.)
బుతం వదిన్యమి.	తై-౩-౧౭౫.	(౫౬౩, ౫౬౪.)	పతాంశ్చనత్యాగ్నామౌ.	చాం-౫-౧-౬.	(౫౯౨)
			పతేన వైతరథమ్.	తాం-౨-౧౭౫.	(౪౫౦.)

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
ఏతేభ్యో భూతేభ్యః.	బృ-ర-౧౨.	(౧౦౩౦, ౨౨౨.)	ఏవ వః పహః	ము-౧-౨-౧.	(౩౯౯.)
ఏతేహం మే దేహి.	ఛాం-౧-౧౦-౩.	(౯౩౬.)	ఏవ వః పుణ్యస్సుకృతః.	ము-౧-౨-౬.	(౩౯౯.)
ఏతం త్వేవేతే భూయః.	ఛాం-౨-౯-౩.	(౧౦౧౬.)	ఏవహీ ద్రష్టు.	వ్రశ్న-ర-౯.	(౯౬౨, ౨౨౩.)
ఏతం దేవయానం పశ్వానం.	కాషీ-౧-౨-౩.	(౨౬౯.)	ఏవ హ్యేవానందయాతి.	తై-ఆ-౨-౧.	(౫౩౬, ౫౪౬, ౭౯౨, ౮౩౨, ౧౦౩౮.)
ఏతం బ్రహ్మ లోకమ్.	ఛాం-౨-౩-౨.	(౧౨౯.)	ఏవతు వా అతివదతి.	ఛాం-౨-౧౬-౧.	(౮౨౪, ౮౨౫, ౮౨౬, ౮౨౭, ౯౦౭.)
ఏతం సేతుం తీర్త్య.	ఛాం-౨-ర-౧.	(౨౨౬, ౨౨౭.)	ఏవతువా అగ్ని హూత్రీ.		(౮౨౫.)
ఏవమేతైతాన్మృతాన్.	బృ-ర-౧-౧౨.	(౭౬౩.)	ఏహాఽణురాత్నా.	ము-౩-౧-౯.	(౭౨౪.)
ఏవమేనమ్ ముతానమ్.	బృ-౬-౩-౩౨.	(౯౭౯.)	ఏహాఽణిమా.	ఛాం-౬-౯-౪.	(౨౨౧.)
ఏవమేవై నం ప్రసాదః.	ఛాం-౨-౧౨-౨.	(౪౪౯, ౧౦౧౫, ౧౦౧౬.)	ఏహా నశ్యేభూతేషు.	కర-౧-౩-౧౨.	(౪౯౯, ౬౦౨.)
ఏవమేవ ఖియ సోమ్యేమా.	ఛాం-౬-౨-౯.	(౪౪౫.)	ఏహ సోమ్య తే.	ఛాం-ర-౧౪-౧.	(౩౨౪.)
ఏవమేవహాకబ్ధః.	వి-౬-౫-౭౬.	(౧౩౨.)	ఏహం లోకానామ్.	ఛాం-౨-ర-౧.	(౨౨౭.)
ఏవ (మేవం) విదిపాపం.	ఛాం-ర-౧౪-౩.	(౯౬౬.)			
ఏవమేవాన్యపరిద్రష్టుః.	వ్రశ్న-౬-౫.	(౯౬౬, ౭౨౩.)			
ఏవమేకంపాంఖ్యయోగం.	భార కా-మూ-౩౪౯				
	ఆ-౨౦.	(౬౯౫.)			
ఏవమే వై తాభూతమాత్రాః.	కాషీ-౩-౯.	(౫౨౨.)			
ఏవం క్రతుర్హూయం లోకం.		(౯౦౨.)			
ఏవం త్వయివాన్యభేదోష్టి.	ఈశా-౨.	(౯౨౫.)			
ఏవం ప్రకార మమలం.	వి-౧-౨౨-౫౩.	(౧౩౯.)			
ఏవం భూతస్య మే.	వారాహ-౨౨-౧౩.	(౬౭౧.)			
ఏవం విదే చిన్మయి.		(౨౯౨.)			
ఏవం విదధావై బ్రహ్మ.	ఛాం-ర-౧౭-౧౦.	(౯౧౪.)			
ఏవం హస్యనశ్యే.	ఛాం-౫-౨౪-౩.	(౯౬౬.)			
ఏవ ఆత్మవసహత సాప్తా.	ఛాం-౨-౧౦-౫.	(౧౨౫, ౨౭౧, ౩౩౦, ౪౪౦, ౪౪౧, ౪౪౨, ౪౪౩.)			
ఏవ ఆత్మేతి హూవాచ.	ఛాం-ర-౧౫-౩.	(౩౨౨.)			
ఏవ ఏవాసాధుకర్త.	కాషీ-౩-౯.	(౩౯.)			
ఏవఏవ సాధు కర్త.	కాషీ-౩-౯.	(౩౫౬-౭౩౯.)			
ఏవ ఏవ.	తై-ఆ-౩౪౯-౧.	(౩౧౬.)			
ఏవత ఆత్మ.	బృ-౫-౭-౩.	(౩౯౦, ౩౯౨.)			
ఏవమ ఆత్మ.	ఛాం-౩-౧౪-౪.	(౩౭౧, ౩౭౨, ౩౭౩, ౩౭౪.)			
ఏవ దేవపక్షో బ్రహ్మపక్షః.	ఛాం-ర-౧౫-౬.	(౧౦౦౫.)			
ఏవ బ్రహ్మలోకః.	బృ-౬-౩-౩౩.	(౪౪౫.)			
ఏవ సంప్రసాదః.	ఛాం-౨-౩-౪.	(౪౨౪, ౫౩౯, ౭౬౯, ౧౦౦౭.)			
ఏవ నశ్యేకర్తర ఏవ.	బృ-౬-ర-౨౨.	(౪౪౪, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౪౭, ౪౪౮, ౪౪౯, ౪౫౦, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩, ౪౫౪, ౪౫౫, ౪౫౬, ౪౫౭, ౪౫౮, ౪౫౯, ౪౬౦, ౪౬౧, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౬౮, ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౭౧, ౪౭౨, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౭౯, ౪౮౦, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౪, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౮౮, ౪౮౯, ౪౯౦, ౪౯౧, ౪౯౨, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౬, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౦౬, ౫౦౭, ౫౦౮, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౧౨, ౫౧౩, ౫౧౪, ౫౧౫, ౫౧౬, ౫౧౭, ౫౧౮, ౫౧౯, ౫౨౦, ౫౨౧, ౫౨౨, ౫౨౩, ౫౨౪, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౭, ౫౨౮, ౫౨౯, ౫౩౦, ౫౩౧, ౫౩౨, ౫౩౩, ౫౩౪, ౫౩౫, ౫౩౬, ౫౩౭, ౫౩౮, ౫౩౯, ౫౪౦, ౫౪౧, ౫౪౨, ౫౪౩, ౫౪౪, ౫౪౫, ౫౪౬, ౫౪౭, ౫౪౮, ౫౪౯, ౫౫౦, ౫౫౧, ౫౫౨, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౫౫, ౫౫౬, ౫౫౭, ౫౫౮, ౫౫౯, ౫౬౦, ౫౬౧, ౫౬౨, ౫౬౩, ౫౬౪, ౫౬౫, ౫౬౬, ౫౬౭, ౫౬౮, ౫౬౯, ౫౭౦, ౫౭౧, ౫౭౨, ౫౭౩, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭, ౫౭౮, ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౨, ౫౮౩, ౫౮౪, ౫౮౫, ౫౮౬, ౫౮౭, ౫౮౮, ౫౮౯, ౫౯౦, ౫౯౧, ౫౯౨, ౫౯౩, ౫౯౪, ౫౯౫, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬౦౦, ౬౦౧, ౬౦			

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
కథం న భగవన్మతదేశః.	ఛాం-౬-౧-౩.	(౬౧౯)	గ		
కపూయచరణాః.	ఛాం-౫-౧౦-౭.	(౭౨౨, ౭౨౩)			
కమ్యరసమేతత్వస్తమ్.	ఛాం-౪-౧-౩.	(౪౭౨.)	గాయత్రీవా ఇదం సర్వం.	ఛాం-౩-౧౨-౧.	(౩౪౩)
కరణానా మధూమిత్యేత్.	ఆ త్రేసిద్ధి-పుట౨౯.	(౩౦౩.)	సూయభ్యవృత్తికమే.	పూర్వ-౩-౩-౯.	(౨౭౭.)
కర్తృజ్ఞేపి న సిద్ధి.	గీ-౩-౨౦.	(౯౧౯, ౯౨౪.)	గోదోహనేన పశుకామస్య.		(౯౧౯.)
కర్తార మిశం పురుషమ్.	ముం-౩-౧-౩.	(౫౫౨.)	గౌరవాద్య ప్రవృత్తి.	మన్త్రికోపనిషత్.	(౫౦౯, ౫౪౨, ౫౫౦, ౫౫౧)
కర్తవ్యత్వేన వైయత్ర.	పాప్యరసంహితా.	(౬౯౧)	గృహస్థో బ్రహ్మచారిచ.	భారత-శాస్త్ర-మో-౩౫-౧.(౬౯౪.)	
కర్తృక ర్తవ్యః కృతి	పాణిని ౨-౩-౬౫.	(౨.)	చ		
కన్యైన్మత్కృత్తే.	ప్రశ్న-౬-౩.	(౯౭౯.)			
కన్యైన్మఖిల్యాకాశీతత్వ.	బృ-౫-౨-౭.	(౪౩౧, ౪౩౨.)	చతుర్విధోఽపి భేదోయం.	విష్ణుభర్త-౧౦౦౪-౨౧ (౧౬౪.)	
కన్య మాం దామ్యసి.	కళ-౧-౧-౪.	(౩౨౦.)	చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతిః.	గౌత-౧౦౪-౯నూ.	(౪౮౧.)
కన్యవాహదేవానుజ్ఞం.	యజుః-౧-౬-౭	(౪౬౩)	చతుర్వింశతి.	మన్త్రికోపనిషత్.	(౫౦౯.)
కామస్యబ్ధిల్పవిచిత్రా.	బృ-౩-౫-౩.	(౭౬౧.)	చతుర్థ వేదేషు.	పాంచరాత్ర పరమ	
కామంకామం పురుషః.	కళ-౨-౫-౨.	(౭౯౨.)		సంహితా.	(౬౯౦)
కారణం సుఖసర్వస్య.	గీ-౧౩-౨౧.	(౭౩౪.)	చతుర్విధా భజన్తే మాం.	గీ-౭-౧౬.	(౯౫౨.)
కార్యకారణకర్తృత్వే.	గీ-౧౩-౨౦.	(౭౩౩.)	చతుష్పత్ బ్రహ్మ.	ఛాం-౩-౧౨-౨.	(౨౨౬, ౨౨౭.)
కోన ఆత్మ కింబ్రహ్మ.	ఛాం-౫-౧౧-౧౧.	(౪౦౪, ౪౦౫)	చత్వారశశరాతాః		(౩౧౪.)
కోపేయవాన్యత్కృ.	తై-ఆసం-౭౪న.	(౩౧౯, ౪౪౭, ౪౪౮.)	చన్ద్రనిమో విద్యుత్తమ్.	ఛాం-౪-౧౫-౫.	(౩౨౭, ౧౦౦౨.)
కుతస్సుఖంసోమ్యేవంపాత్యత్.	ఛాం-౬-౨-౨.	(౬౨౭.)	చక్షు ర్విశ్వరూపః.	ఛాం-౫-౧౦-౨.	(౪౧౩)
కుతస్సుప్త మిదం సర్వమ్.	భార-శాస్త్ర-మో-౨౪-౧.(౫౨౩)		ఛ		
కుర్వన్మేవేన కర్తాణి.	ఈశా-౨.	(౯౨౦, ౯౨౪, ౯౨౫.)			
కులావాసస్యత్యాగి.	కాలాపిని.	(౨౬౬.)	ఛన్దాంసియజ్ఞాః	శ్వే-౪-౯-౧.	(౫౧౦.)
కం బ్రహ్మ ఖమ్.	ఛాం-౪-౧౦-౫.	(౩౨౩, ౩౨౫, ౩౨౬.)	ఛాయాతపా.	కళ-౧-౩-౧.	(౩౭౯.)
కంచకుఖం చన.	ఛాం-౪-౧౦-౫.	(౩౨౬)	జ		
కిం కారణం బ్రహ్మ.	శ్వే-౧-౧.	(౫౧౨.)			
కిం తత్ర విద్యతే.	ఛాం-౨-౧-౨.	(౨౩౨.)	జగతాముపకారాయ.	వి-౬-౭-౭౨	(౧౩౯.)
కిం ప్రజయా కరిష్యామః.	బృ-౬-౪-౨౨.	(౯౨౫.)	జగత్సర్వం శరీరంతే.	రా-య-౧౨౦-౨౬.	(౫౯౪)
కిం మే వాసః.	బృ-౨-౧-౧౪.	(౨౫౫.)	జగద్వ్యాపారవర్జనమాసః	బోధాయన.	(౧౬౦.)
కింస్విద్యనం క ఉపసృత్య.	అటప్త - అట్ర - ౨ } అమ కాం-౪-౬-౨. }	(౫౫౩, ౬౩౭)	జనకస్య కులే జాతా.	రా-నా-౧-౨౭.	(౭౯౨.)
కిమేతా న్యేకని.	భార-శాస్త్ర-మో-౩౫౦ అ-౨.	(౬౯౫.)	జగేన్మాపిచ సంసిద్ధ్యేత్.	మను-౨-౨౭-౭	(౯౪౦.)
కృత్యబుద్ధిలో బహుళమ్.	పాణిని-౩-౩-౧౦౩.	(౨౯౯, ౬౧౯.)	జలాధారేష్వివాంతుమాక.	యాజ్ఞవల్క్య	
కృతి స్తేవవిజ్ఞానీతవాన్.	ఛాం-౭-౨౧౧౧.	(౪౭౭)	ప్రాయశ్చిత్త-ఆధ్యా		
కృద్యోగాచ పశ్యే.	పరరుచి-౨-౩-నాన్తిక.	(౨.)			
క్రియాగుణైరాత్మగుణైశ్చ.	శ్వే-౫-౧౨.	(౨౬౨.)	త్రైప-౧౪౪.		(౨౧౩.)
క్రియావాసేషబ్రహ్మచిదాం.	ముం-౩-౧-౪.	(౩౭.)	జహత్యేనాంభు క్తభోగాం.	శ్వే-౪-౫.	(౫౧౫.)
క్రీడతో బాలకస్యేష.	వి-౧-౨-౨౦.	(౫౫౭.)	జత్కత్కీడక.	ఛాం-౨-౧౨-౩.	(౧౦౨౧.)
క్రైవపవద్యలాకే.	కాపీ-౪-౧౨.	(౫౭౭, ౫౭౮.)	జీవభూతాం మహాభూతా.	గీ-౭-౫.	(౫౦౩.)

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
బాత్వాశ్రయదుష్టాత్.	బోధాయన.	(32.)	తతస్తు తం పశ్యతి.	ముం-౩-౧-౨.	(౧౯౫.)
బానాత్మేనానుపురుషః.		(2౨3, 2౨౬.)	తత్త్వేనానారాయణః.	తై-నా-౧౩౪.	(౨౯౪.)
బాయస్తే.	ఛాం-౫-౧౦-౬.	(2౯౨)	తస్మిన్మృతవచనే.	పాణి-౫-౪-౨౧.	(౧౫౦, 3౧2.)
బాన్ధూకౌపుణివ్యాః.	ఛాం-3-౧౪-3.	(223, ౪౪౧, ౫౬౦)	తస్మిన్మృతీహేతుఃజ్ఞానంచ.	వి-౬-౫-౬౦.	(3౯౫.)
జ్యోతిగీపతి.	ఛాం-౪-౧౧-౨.	(3౨౪)	తత్పురుషోఽమానవః.	ఛాం-౪-౧౫-౫.	(౧౯౯, ౧౦౦౧, ౧౦౦౨, ౧౦౦౫, ౧౦౦౬.)
జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గ.		(౫౧.)	తత్సత్త్వం న ఆత్మ.	ఛాం-౬-౨-2.	(౨౬౦.)
జ్యోతిశింపి విష్ణుః.	వి-౨-౧౨-3౨.	(౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩.)	తత్సప్తదాతుత్రిమలమ్.		(2౨౨.)
జ్ఞాజ్ఞావాన్వజ్ఞా.	శ్వే-౧-౯.	(౧౨౫, ౨౧౦, ౨౬౨, ౫౧౦, ౬3౧, ౭౧౯, ౭౪౨, ౭౪౬.)	తత్సృక్పతదుష్కృతే.	కాపి-౧-౪.	(౨౬౪, ౨౯౯, ౩౬౯.)
జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే.	శ్వే-౧-౨.	(౯౫౫.)	తత్సృష్ట్యా తదేవా.	తై-౪-౬-౨.	(౨౦౨, ౨౧౨, 3౫౯, 3౯౧, ౫౨౫, ౬౨౧, ౭౬౪.)
జ్ఞానస్వరూప మత్యస్త.	వి-౧-౨-౬.	(౪౬౨, ౭౨౨, ౭౨౭.)	తత్సృష్ట్యంతైహారేద్రుః.	వి-౧-౨౨-3౨.	(౧౯౨, ౫౯౪.)
జ్ఞానస్వరూపమఖిలమ్.	వి-౧-౪-౪౦.	(౪౬౨, ౧౫౪)	తత్తేజోఽన్యజత.	ఛాం-౬-౨-3.	(౧౨౪, 33౪, ౫౨౪, ౭౦౪, ౭౦౬-౭౧౧.)
జ్ఞానస్వరూపభగవాన్.	వి-౨-౧౨-3౯.	(౪౨౫, ౧౯౦, ౧౯3.)	తత్తేజ విక్షత.	ఛాం-౬-౨-3.	(౨౨3, ౨౨౪, ౭౧౧, ౭౬౨.)
జ్ఞానం విమర్శ విమలమ్.	వి-౨-౧౨-౪౪.	(౪౨౫, ౧౯౦, ౧౯౫.)	తతో న్నమభిజాయత.	ముం-౧-౧-౨.	(3౯౫.)
జ్ఞానశక్తిబలైశ్చర్యవిశ్వ.	వి-౬-౫-2౯.	(౧3౨.)	తతో యదు త్రోతరమ్.	శ్వే-3-౧౦.	(౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౯.)
జ్ఞానరూపంచరంబ్రహ్మ.			తత్వాజ శేషమ్.	వి-౨-౧౬-౨౪.	(౧౫2.)
జ్ఞానంబ్రహ్మైతి చేత్.	నాథమునికారికా.	(౧౬౬.)	తత్ర త ముప్తస్య.	నారసింహ-3౪-౧.	(౪౬౯.)
జ్ఞానంబ్రహ్మైతివిజ్ఞానం.			తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిః.	వి-౬-౫-22.	(౧3౯.)
జ్ఞాన మా త్తది మమాతి.	కళ-౧-3-౧3.	(౫౦౦.)	తత్రాపి ద్రాహం యనమ్.	తై-నా-౧౨౪.	(౨౨3, ౨౩౨.)
జ్ఞానయోగేనహృద్వానాం.	గీ-3-3.	(౬౯౪.)	తత్రాపరా ఋగ్వేదః.	ముం-౧-౧-౫.	(3౯౫.)
జ్ఞానపరాదేనవిమర్శనత్యై.	ముం-3-౧-౨.	(౨౧2)	తత్త్వేనంశతి కర్తారమ్.	గీ-౧౨-౧౬.	(23౪.)
జ్ఞానాన్యైతానిరాజస్తే.	భార-కాన్తి-మోక్షధర్మ-3౫౦౨-౬3.	(౬౯౫.)	తథావిద్యాన్మన్యపాతే.	ముం-3-౧-3.	(౧౬౧, ౨౬౪.)
—*—*—*—			తదప్యేష స్తోకః.	తై-౪-౬౪.	(౫౨౫.)
త			తదమప్రవిశ్య.	తై-౪-౬౪.	(౨౧౨.)
			తద శ్వేష్టవ్యమ్.	ఛాం-౨-౧-౧.	(౪౪౧, ౪౪౨.)
తదనాన్యాయోవా.	ఛాం-౬-౯-3.	(౨౨౭, ౨౦౪.)	తదజ్ఞ మభవత్.	ముం-౧-౯.	(౪౬౯.)
త ఏతే నర్మదేవ.	బృ-3-౫-౧3.	(2౫2.)	తదపోఽన్యజత.	ఛాం-౬-౨-3.	(2౧౦.)
త ఏతస్యైవ నర్మే.		(2౬౫.)	తదనదేవ న న్నసౌకురుత.	అట్ట-౨౨-౯౪.	(౨౨2.)
తజ్జలాగతి కాన్తః.	ఛాం-3-౧౪-౧.	(3౬2.)	తదా త్తస్యేవ హృదయే.	3౪-౧౧-౧౨౪.	(౪౦౪.)
తత ఏవైత త్సత్త్వమ్.	ఛాం-౨-౧౫.	(౪౪3.)	తదాత్మానం న్యాయమకురుత.	తై-౪-2౪.	(౫౫3, ౫౫౪, ౬౨౪.)
తతః పరివృత్తే.	ఆప న్నమ్మ-౨౨-౧౪౪.				
	అఖండితమా.	(2౨౨.)			
తతస్యైయంభూః.	ముం-౧-౬.	(౫౦౧, ౬౨3.)			
తత్త్వముః.	ఛాం-౬-౨-2.	(౨౬౪, ౪౯, ౧౯౦, ౧౯౨, ౨౦౦, ౨౨3, ౨౨౪, ౨౨౫, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౨౯, 3౦౦, 3౦౧, 3౦౨, 3౦౩, ౪౦౨, ౪౦౩, ౪౦౪, ౪౦౫, ౪౦౬, ౪౦౭, ౪౦౮, ౪౦౯.)			

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
తదేత త్కత్యం యథా.	ముం-౨-౧-౧.	(౩౩౯.)	తన్నామరూపాభ్యామ్.	బృ-౩-౪-౨.	(౨౧౪, ౫౨౨, ౫౨౫)
తదేవసర్వమేవైతత్.	వి-౧-౨-౧౪.	(౧౪౦.)			
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి.	శేన-౧-ఖం-౫.	(౨౬౩)	తన్నాత్రాణి భూతాదా.	సుబా-౨ఖం.	(౫౦౨)
తదేవ వ్రీతయే భూత్యా.	వి-౨-౬-౪౫.	(౫౩౨, ౫౦౯)	తపసా బ్రహ్మచర్యేణ.	ప్రశ్న-౧-౧౦.	(౯౪౧.)
తదేనానుప్రావితత్.	తై-౮-౬౮ను.	(౫౫౭)	తపసా చీమతే బ్రహ్మ.	ముం-౧-౧-౫.	(౩౯౫; ౨౦౫.)
తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ.	కళ-౨-౧-౫.	(౭౯౫.)	తపశ్శ్రీర్జయే.	ముం-౧-౨-౧౧.	(౩౯౯.)
తదేవ సర్వమే.	తై-౮-౬౮ను.	(౩౨౦.)	తమస్తర్యానిణమ్.	బృ-౫-౭-౧.	(౩౯౧.)
తద్వ్య ఇహ౭త్తానమ్.	ఛాం ౫-౧-౬.	(౫౫౭, ౫౦౫, ౫౦౯.)	తమోక్త్యా రేణేనానాన.	ప్రశ్న-౫-౭.	(౪౩౭)
తద్వ్య ఇత్థం విదూః.	ఛాం-౫-౧౦-౧.	(౭౭౪, ౭౫౭, ౧౦౦౫.)	తమ ఆసీ తమసా.	అభ్యు-౫-ప్ర-౯౮ను.	(౫౫౧.)
తద్వ్య ఇహరమణీయదరణాః.	ఛాం-౫-౧౦-౭.	(౭౫౭.)	తమఃపరే దేవ వీరీభవతి.	సుబా-౨ఖం.	(౭౧౩.)
తద్వ్య ఛేత్ క్షాన మా త్తవి.	కళ-౧-౩-౧౩.	(౫౦౦.)	తమీశ్వరాణాంపరమమ్.	శ్వే-౬-౭.	(౧౨౫; ౨౦౦, ౩౩౧, ౬౨౩, ౬౨౪, ౫౧౧.)
తద్వ్య ఛేత్ క్షాన ఆ త్తవి.					
తద్వ్య త్కృతమమమృతమ్.	ఛాం-౩-౬-౧.	(౪౭౨.)	త ముక్త్యాను న్తం పాణి.	బృ-౬-౪-౨.	(౭౬౨, ౭౬౩, ౭౯౯.)
తద్వ్య త్కృతమ్.	బృ-౭-౫-౧.	(౫౫౭, ౫౦౪)	తమేన భాన మనుభూతి.	ముం-౨-౨-౧౦.	(౪౫౪.)
తద్వ్య తైత్తిత్తు పు.	ఛాం ౫-౧౧-౧.	(౫౦౪.)	తమేనవిద్యా తిమృత్యుమ్.	శ్వే-౩-౫.	(౨౫, ౩౫, ౪౯, ౨౬౨, ౨౬౩, ౫౩౬, ౯౫౪.)
తద్వ్య తేన క ర్తవ్యతే.	ఛాం-౫-౧౧-౬.	(౨౧, ౨౫)	తమేనవిద్యానమృతిభవా.	పురుషనూక్తం.	(౨౨౫, ౩౫, ౪౧౬, ౫౩౬, ౬౨౪, ౫౦౯.)
తద్వ్య తేషీకరాలమ్.	ఛాం-౫-౨౪-౩.	(౪౦౫, ౯౬౬.)	తమేతం వేదానునదనేన.	బృ-౬-౪-౨.	(౩౭, ౩౯౫, ౪౯౨, ౬౨౪, ౯౩౫, ౯౪౭, ౯౫౭, ౧౦౦౬.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	ఛాం-౫-౬-౨.	(౯౯౨, ౯౯౪.)	తమేవ(౦)మన్య ఆత్మనం- విద్యాత్.	బృ-౬-౪-౧౭.	(౫౧౭)
తద్వ్య తా క్షేప్తీ.	కా-౫-౪-౨౦.	(౫౨౭.)	తయో తిశోహిత్యావృ.		
తద్వ్య తా హిరణ్యనిధిమ్.	ఛాం-౫-౩-౨.	(౪౪౫.)	తయోనైవ పృథగ్భావ.	వి-౨-౭-౩౦.	(౧౪౨)
తద్వ్య తా రథస్యారథమ్.	కా-౫-౩-౯.	(౩౫౪, ౩౫౬)	తయోర్ధ్వమానుక.	కళ-౨-౬-౬.	(౯౯౧, ౧౦౦౫.)
తద్వ్య ధృక్తమ్.	ఛాం-౫-౧౯-౧.	(౪౦౭.)	తయో రన్యః నివృతమ్.	ముం-౩-౧-౧.	(౨౧౦, ౨౬౨, ౨౬౩, ౩౭౪, ౪౪౬, ౫౯౨, ౬౩౧, ౭౪౬.)
తద్వ్య తా తదమృతమ్.	ఛాం-౫-౧౪-౧.	(౪౫౯.)	తరతి శోకమా త్తవిత్.	ఛాం-౭-౧-౩.	(౪౨౩, ౪౨౪, ౪౨౭.)
తద్వ్య తా పరమం నిత్యమ్.	వి-౧-౨-౧౩.	(౧౪౦.)	తల్లభిః.	బోధాయన.	(౩౬.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తన్వ(సేవ)నుహిమాదేన.	వి-౧-౪-౩౫.	(౧౫౪.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మాత్కాయః పథివస్త్ర ఆస్తనమృగధర్మ- అభిఖం-౨.	(౫౫౩.)	(౪౫౩.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మావై తిరథోనామ.		
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మా మృగ(దో యజ్ఞే.	యజ్ఞ-౭-కాం-౧౫-	(౪౭౬.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	గతిసు.		
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మా మృగ(దో మహాపథం)	యజ్ఞేయః.	(౪౫౩.)
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మా ద్వాప్త్యా స్మరామ్.		
తద్వ్య తా మహాపథ.	వి-౬-౭-౯౫.	(౧౬౩.)	తస్మా ద్దాహ్య త్తకం నాస్తి.	వి-౨-౬-౪౯.	(౫౦౯.)

[illegible]

ప్రమాణాది.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాది.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
ద్యేయాపెబ్రహ్మసప్త్య.	వి-౧-౨౨-౫౫.	(౧౪౧.)	న తత్ర రథానరసయోగా.	బృ-౬-౩-౧౦.	(౧౨౫, ౨౬౫, ౨౮౦.)
ద్యేవాన బ్రహ్మతో రూపే.	బృ-౪-౩-౧.	(౨౧౪, ౨౧౭, ౨౧౮.)	న తస్య ప్రాణాః.	బృ-౬-౪-౬.	(౨౮౪, ౨౮౫.)
ద్రవ్యగుణసంస్కారకర్మ.	పూర్వ-౪-౩-౧.	(౨౧౮.)	న తత్సమత్వాభ్యధికశ్చ.	శ్వే-౬-౮.	(౬౨౪.)
దృశ్యతే	ఛా-౪-౧౫-౧.	(౩౨౨, ౩౨౩.)	న శ్వేవాహం జాతు.	గీ-౨-౧౨.	(౧౧౦.)
ద్రవ్యవ్యక్తితస్యః.	బృ-౬-౫-౬.	(౫౩౬.)	న దృష్టేః ద్రష్టారమ్.	బృ-౫-౪-౨.	(౪౫, ౧౨౯, ౨౫౮, ౨౬౩, ౨౭౯, ౨౮౧.)
ద్రష్టా శ్రోతా.	బృ-౫-౭-౨౩.	(౨౯౦.)	న సశోఽన్యత్వం పశ్యతి.	ఛా-౨-౨౬-౨.	(౨౧౪, ౨౮౫, ౨౮౬, ౨౮౭, ౨౮౮, ౨౮౯.)
ద్యయాహ ప్రాణాపత్య.	బృ-౩-౩-౧.	(౨౪౦.)	న శ్రేత్వ సంజ్ఞాన్తి.	బృ-౪-౪-౧౨.	(౩౮౦, ౫౪౩, ౬౨౩.)
ద్వాం మూర్ధానం యస్య.		(౪౦౬.)	న పునః మృత్యువే తదేకమ్.		(౨౧౪, ౨౮౫.)
ద్వాదశాహేన ప్రజాకామః.		(౧౦౨౭.)	న భూతసంఘసంస్థానః.	భారతి.	(౩౩౨, ౫౯౫.)
ద్వాదశాహమృద్ధికామః.		(౧౦౨౭.)	న మ ఋషిభ్యో మస్త్ర కృద్భ్యః.	యజు-ఆరణ్య-౨౪-౪-౧౭.	(౪౬౬.)
ద్వానుపశ్చో నుయ్యశా.	ము-౩-౧-౧-౧-శ్వే-౪-౬.	(౧౫౮, ౪౧౯, ౨౦౯.)	న మే స్తేనూ జనపదే.	ఛా-౫-౧-౧౦-౫.	(౪౦౫.)
ద్వితీయం విష్ణుసంస్థాన్య.	వి-౬-౭-౬౯.	(౧౪౪.)	నరకస్థగ్గనంష్టైః.	వి-౨-౬-౪౬, ౪౭, ౪౮, ౪౯.	(౨౦౯.)
—౦౪౦౦—			నవా అకే పత్యుః కామా		
ధ			నవా అకే నర్యస్య కా	బృ-౬-౫-౬.	(౫౪౪, ౫౩౭.)
ధర్మశాస్త్రాణి.	నుబా-౨ఖం.	(౩౯౮.)	నవాచం విజ్ఞానీత.	కాషీ-౩-౮.	(౩౫౮.)
ధర్మేణ హేమ మపనుదతి.	తై-నా-౭౯-అను.	(౪౦, ౯౩౯.)	నవా ఆజీవిష్యమిమాం.	ఛా-౧-౧౦-౪.	(౯౩౬.)
ధూత్వాశరీరమకృతమ్.	ఛా-౨-౧౩-౧.	(౪౯౦, ౧౦౦౭.)	నవా ఉవే తస్యయనే.	యజు-ఆరణ్య-౨౪-౪-౧౭.	(౨౯౪.)
ధూమా రాత్రిః.	గీ-౨-౨౫.	(౯౯౪.)	న (హి) విజ్ఞాతుః విజ్ఞాతే.	బృ-౬-౩-౧౦.	(౯౬౫, ౨౭౬.)
ధ్యాయతే ధ్యానితా.	మన్త్రిణోపనివత్.	(౫౦౯, ౫౪౮.)	న కూడై సాతకం కించత్.	మును-౧౦-౫-౧౦౬.	(౪౮౦.)
ధ్యాయతీన మృగిణి.	ఛా-౭-౬-౧.	(౯౬౩.)	న నవేద అకృత్స్నో హ్యేషా.	బృ-౩-౪-౭.	(౩౧, ౪౯.)
ధ్యాయేన్నారామణమ్.	దక్ష.	(౫౪౪.)	న సందృశే తిష్ఠతి రూపమ్.	తై-నా-౧౦-అను-౩.	(౨౧౬.)
ధ్రువా స్త్యుతిః.	ఛా-౭-౨౬-౨.	(౩౨.)	న హవా అస్తా ఉదేతి.	ఛా-౩-౧౧-౩.	(౪౭౪.)
—౦౪౦౦—			న హవై నశరీరస్య.	ఛా-౨-౧౨-౧.	(౨౬౧, ౨౯౪, ౩౨౨, ౪౪౯, ౬౦౨, ౧౦౨౬.)
న			న హ్యే ప్రవై ప్రాప్యతే.	కక-౧-౨-౧౦.	(౨౧౪, ౪౮౫.)
న చక్షుషా గృహ్యతే.	ము-౩-౧-౮.	(౨౬౬, ౩౬౫, ౪౦౧౬.)	న హింసాన్తిత్.		(౭౯౩)
న చాసాన్య పదిశేద్ద ద్విమ్.	వాసిష్ఠ-౧౮-౨౯-మూ.	(౪౮౨.)	న హవా అస్యానన్యం		(౯౩౫)
న జాయతే మృయతే.	కఠ-౧-౨-౧౮.	(౫౦౭, ౫౩౯, ౬౪౨, ౬౯౦, ౭౧౯, ౭౨౦, ౭౩౩.)	జగ్గం భవతి.		(౯౩౫)
న తస్య కచ్చి త్పతి రిన్తి.	శ్వే-౬-౯.	(౨౯౦.)	న హవా ఏవంవిది కించ.	ఛా-౫-౨-౧.	(౯౩౫.)
న తస్యే కే కచ్చన తస్య.	తై-నా-౧౦-అను-౨.	(౧౯౭, ౨౦౯.)	న హవై దేవా అశ్నన్తి.		(౭౭౯.)
న తత్ర నూశోఽభాతి.	కః-౨-౫-౧౫.	(౪౮౬.)	న హ్యే రేషా దితి.	బృ-౪-౩-౬.	(౨౧౫, ౨౧౯, ౨౨౦.)
న తిదన్తి వినాయత్స్యిత్.	గీ-౧౦-౩౯.	(౪౬౫, ౧౭౫.)	నాభ్యర్థ్యురుపగాయేత్.	యజు-౬-౩-౧౦-అను, (౨౬౬.)	
న తస్య కార్మం కరిణంచ.	శ్వే-౬-౮.	(౧౨౫, ౩౩౧, ౫౯౨, ౬౩౮.)	నానావిశ్లేరుపాయే.	సాంఖ్య-౫-౬-౨౦-కారి (౬౫౫.)	
న తస్యోఽయుజా శక్యమ్.	వి-౬-౭-౫౫.	(౧౪౪.)	నానావీర్యావృధ్నాతాః.	వి-౧-౨-౫౨.	(౧౨౩, ౭౭౦, ౯౮౦.)

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
నానావా). తేషాం ప్రథ			నిత్యం సృష్టశరాదిభ్యః.	పాణిని-౩-౧౮౪.	(౩౧౭.)
క్. ఇతిసూత్రపాఠః.			విదిధ్యాపితభ్యః.	బృ-౬-౫-౬.	(౯౬౩.)
నానావా దేవతా ప్రథ			నిమిత్తమాత్రమేవాసా.	వి-౧-౪-౫౦,౫౧.	(౬౪౧.)
క్వోత్. సవంశీభా	సంకర్షణ కాండ ౧౪ అ - అపా-౧౪, } (౨౯౨.) ౧౫-మూ.		నిరంజనాపరమంసామ్యం.	ముం-౩-౧-౩.	(౧౬౩,౧౦౩౧)
మ్యకారాః.			నిరంజనమ్.	శ్వే-౬-౧౯.	(౫౨,౫౬,౧౨౩, ౧౨౪,౩౩౧.)
నానావా దేవతా ప్రథ			నిర్గుణమ్.	ఆత్మోపనిషత్.	(౫౨,౫౬,౧౨౩, ౧౨౪,౩౩౧.)
క్ జ్ఞానం-ఏవం శంక			నిర్గుణస్యాప్రమేయస్య.	వి-౧-౩-౧.	(౧౫౩,౬౩౭.)
రాధారాధ్యః.			నిర్దోషంహేనమంబ్రమ్.	గీ-౫ ౧౯.	(౧౫౬.)
నాస్యోఽత్యోక్తి ద్రష్ట.	బృ-౫-౭-౨౩.	(౨౬౨,౨౬౯, ౩౯౦,౩౯౨,౪౯౯,౬౦౨.)	నిష్కలం నిష్క్రియమ్.	శ్వే-౬-౧౯.	(౨౬,౪౫,౫౪౨, ౫౪౪,౪౧౨.)
నాస్య దతోఽస్తి ద్రష్ట.	బృ-౫-౨-౧౧	(౪౩౫.)	నిష్ఠాత్మేన విజిజ్ఞానితవ్యా.	ఛాం-౭-౨౦.	(౪౨౭.)
నాస్యంగుణభేద్యకర్తారమ్.	గీ-౧౪-౧౯.	(౭౩౩.)	నేతి నేతి.	బృ-౪-౩-౬.	(౨౧౧,౨౧౪, ౨౧౫,౨౧౬.)
నాభుక్తం క్షీయతేకర్త	బ్రహ్మవైవర్త-ప్రకృతి ఖండ-౨౬౨-౭౦. } (౯౬౬.)		నేతి హేనావాచ.	బృ-౫-౨-౧౧.	(౯౨౪)
నామరూపా ద్వియుక్తః.			నేదం యదిద మహానతే	కేన-౧-౪.	(౨౬౭.)
నామరూపంభూతానామ్.	వి-౧-౫-౬౩.	(౪౬౬,౭౬౨.)	నేహ నానాస్తి కేచన.	బృ-౬-౪-౧౯.	(౪౫,౧౩౦,౨౧౪, ౨౬౦,౬౦౭,౬౧౬,౬౨౨,౨౨౨.)
నామరూపయోర్విద్యహితా.	ఛాం-౨-౧౪-౧.	(౪౨౯.)	నైతే నృతీ.	గీ-౨-౨౭.	(౯౯౪,౯౯౫.)
నామబ్రహ్మైత్యపానత.	ఛాం-౭-౧-౫.	(౨౭౨,౩౨౫.)	నైతదచీర్ణవతః.	ముం-౩-౨-౧౧.	(౨౩౭.)
నామరూపే వ్యాకరవాణి.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౫౪౧.)	నైతదబ్రాహ్మణో వివశమ్.	ఛాం-౪-౪ ౫.	(౪౨౧.)
నాయ మాత్మా ప్రవచనేవ.	కళ-౧-౨-౨౩.	(౫౦౭,౨౧౭,౨౨౨.)	నైవేహ కింవనాగ్ర ఆసీత్.	సుబా-౭భ౦-	(౩౯౧)
	ముం-౩-౨-౩.	(౯౪౨)	సౌపజనం సృరన్విదమ్.	ఛాం-౨-౧౨-౩.	(౯౬,౭౭౩,౭౭౪.)
నాయ మాత్మా బలహీ.	ముం-౩-౨-౪.	(౩౨.)	సందిగ్రహాదిభ్యః.	పాణిని-౩-౧-౧౩౪.	(౨౯౯)
నారాయణవరం బ్రహ్మ.	తై-నా-౧౩౮.	(౬౨౪.)			
* నారాయణో జగన్మాతః.	భౌర-తా-ని-మోక్ష-				
	౨౮౬-౧౨.	(౫౨౩)			
నావిర తోదుక్తురితాత్.	కళ-౧-౨-౨౪.	(౯౫౧,౯౬౭.)			
నాననాసీన్నానదాసీత్.	యజుస్-౨౨౪-౨౨౪-				
	౯౮౫.	(౪౨,౧౨౯.)			
నాస్యోపరపురుషాక్షీయస్తే.	ఛాం-౪-౧౧-౨	(౩౨౪.)			
నాస్య జరయైతజ్జీర్ణతే.	ఛాం-౨-౧ ౫.	(౨౨౧,౨౨౨.)			
నాస్యోబ్రహ్మవిత్కులతే.	ముం-౩-౨-౯.	(౩౨౪.)			
నాహ ఖల్వయమేవమ్.	ఛాం ౨-౧౧-౨.	(౭౨౩,౨౦౪,౧౦౩౦)			
నాహం వేదైర్మతవసా.	గీ-౧౧-౫౩.	(౩౫,౨౧౭,౪౯౨)			
నిచాయత్యతం మృత్యుముఖాత్.	కళ-౧-౩-౧౫.	(౩౦.)			
నిత్యం ఏభం నర్యగతం.	ముం-౧-౧-౬.	(౨౩౦)			
నిత్యో నిత్యానామ్.	శ్వే-౬-౧౩. } (౧౨౫,౨౧౧,౨౬౨, కళ-౨-౫-౧౩. } ౬౩౧,౭౧౯,౭౨౦, ౭౪౩,౮౧౯.)				

* ముద్రితభారతపుస్తకేషు స్తోతోఽయం త్యక్తో మిథ్యావాదితా. ప్రాచీనతాలపత్రకోశేషు దృశ్యతేహి.

[illegible]

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
భౌతిక తపతీచ కీర్త్యా.	ఛాం-౨-౧౦-౬.	(౯౫౫)	మ సూ బ్రహ్మ.	ఛాం-౭-౩-౨.	(౩౮౫.)
భిద్యతే హృదయగ్రంథి.	ముం-౨-౨-౯.	(౩౨౪౯, ౯౨౫.)	మ సూవావ వాచః.	ఛాం-౭-౩-౧.	(౪౨౩.)
భిన్నప్రపుత్తినిమిత్తానాం.	తైయట-పుద్గాయిక. (౩౦౯, ౧౨౩, ౩౦౪.)		మమ మాయా దురత్యయా. గీ-౭-౧౪.		(౪౮, ౧౯౦.)
భీషాస్తాద్యాతఃపవతే.	తై-ఆనం-౨-ఆను.	(౧౨౭, ౪౮౫, ౫౨౫, ౭౬౩, ౭౯౮, ౮౧౨, ౯౨౧, ౧౦౩౪.)	మమ యోని ర్హస్తాన్విష్టా.	గీ-౧౪-౩.	(౨౧౧.)
భూమాత్మేవ.	ఛాం-౭-౨-౩-౧.	(౪౨౪, ౪౨౫,	మమైవాంశో జీవలోకః.	గీ-౧౫-౭.	(౭౪౩.)
భూమాత్మేవేతి భూమా.	బోధాయన.	౪౨౮.)	మమదైవితయోః.	పాణిని-౪-౩-౧౪౩.	(౩౧౭.)
భూమి రాపో ౭నలః.	గీ-౭-౪, ౫, ౬, ౭.	(౫౦౩.)	మయాద్య తేనా ప్రకృతిః.	గీ-౯-౧౦.	(౨౧౧, ౫౧౦, ౫౪౮, ౮౧౨, ౧౦౩౪.)
భూయోఽనువ్యాఖ్యా.	ఛాం-౮-౯-౩.	(౧౦౧౭)	మహాశః పర మవ్యక్తమ్.	కళ-౧-౩-౧౧౧.	(౪౯౬, ౫౦౪)
భూయవీప మాభగవాన్.	ఛాం-౬-౧-౭.	(౮౮౧.)	మహద్భూతమనంతమపారమ్.	బృ-౪-౪-౧౨	(౫౩౬.)
భూరిత్యైవ రాజతి.		(౧౯౦.)	మహద్భయం జగ్రమ్.	కళ-౨-౬-౨.	(౪౮౫.)
భేదానాం పరిమాణాత్.	సాంఖ్య-౧౫-౧౬కారి. (౬౪౭.)		మహానవ్యక్తే లీయతే.	సుభా-౨ఖం.	(౫౫౦.)
భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం.	శ్వే-౧౧౨.	(౨౧౦.)	మహా స్తంభిభుమాత్మానమ్.	కళ-౧-౨-౨౨.	(౩౭౭.)
భో భోయి భల్లాక్ష.	ఛాం-౪-౨-౧.	(౪౭౮.)	మహాపుష్పం ప్రతిష్ఠ.	తై-ఆనం-౪-ఆను.	(౨౯౬.)
భృగురై వాయుణిః.	తై-శ్శుగు-౧౪ను.	(౨౩౫)	మహాభూతాస్యహంకారః.	గీ-౧౩-౫.	(౧౧౦.)
భూమయస్పర్శభూతాని.	గీ-౧౮-౬౧.	(౧౬౫, ౩౭౨.)	మహేఘటత్వమ్.	వి-౨-౧౨-౪౨.	(౧౯౦, ౧౯౪, ౧౯౬.)
—••••—			మామా త్వపరదేహేషు.	గీ-౧౬-౧౮.	(౭౩౯.)
మ			మా ముపేత్య పునర్జన్మ.	గీ-౮-౧౬.	(౧౦౩౭.)
			మా ముపాస్త్వ.	కాషీ-౩౪-౧.	(౩౫౩, ౩౫౬, ౩౫౭.)
మకువస్తర్త్యం వా ఇదమ్.	ఛాం-౮-౧౨-౧.	(౪౪౯.)	మామేవ విజానీహి.	కాషీ-౩౪-౧.	(౩౫౩, ౩౫౭.)
మత్ స్థాని నర్తకభూతాని.	గీ-౯-౪.	(౧౩౫.)	మాయాస్త ప్రకృతిమ్.	శ్వే-౪౪-౧౦.	(౪౮, ౧౧౯, ౨౧౦, ౫౪౮.)
మత్సా ధీరో హ్నాక్షోకా.	కళ-౧-౨-౧౨.	(౫౦౫.)	మాయా, వాయునమ్.	వేదవిఘ్నాని-ధర్మ వర్ణః-౨౨.	(౩౩౨.)
మతి స్త్యైవ విజిజ్ఞానీతవ్యా.	ఛాం-౭-౧౮.	(౪౨౭.)	మాసేఘ్య స్పృష్టత్సర్వమ్.	ఛాం-౪-౧౫-౫.	(౯౯౮.)
మనశ్చిత్తోవాక్చిత్తః.		(౮౯౬.)	మాసేఘ్యో దేవలోకమ్.	బృ-౮-౨-౧౫.	(౯౯౮.)
మనస్త్వహనీ నిర్వియాణి.	గీ-౧౫-౭.	(౭౬౫, ౭౭౬.)	మిత్రైర్మితదవ్యద్భివృత్తం హి.	వి-౨-౧౪-౨౭.	(౨౧౫.)
మనస ముపరా బుద్ధిః.	కళ-౧-౩-౧౦.	(౪౯౬.)	ముద్రికాపట్క తత్త్వజ్ఞః.	తైవాగమ.	(౬౮౩.)
మనసాతు విమర్శేన.		(౨౬౭, ౩౬౫.)	ముముక్షుః బ్రహ్మోపానీత.		(౭౭౩.)
మనసైవానుద్రవ్యవ్యమ్.	బృ-౬-౪-౧౯.	(౮౮౬)	మూర్ధా తే వ్య పతివ్యత్.	ఛాం-౫-౧౨-౨.	(౯౦౭.)
మనసైతైతాన్మామాకా.	ఛాం-౮-౧౨-౫.	(౭౨౩, ౭౨౮.)	మూర్ధైవ సుతేజాః.	ఛాం-౫-౧౮-౧.	(౪౧౩.)
మనసైహ్యుగ హాత్యుహ్యస్త.		(౮౯౮.)	మూలప్రకృతి రవికృతి.	సాంఖ్య-౩కారికా.	(౫౧౭, ౬౪౬.)
మనః ప్రాణే.	ఛాం-౬-౫-౬.	(౯౭౭.)	మేఘోభూతాన్ప్రవర్షతి.	ఛాం-౫-౧౦-౬.	(౭౯౨.)
మనూర్వపవ్యతో రాజా.		(౯౩౧)	మృత్యురహస్యం నవేచనమ్.	కళ-౧-౨-౨౫.	(౩౭౬.)
మనూఽనుకూలే.	శ్వే-౨-౧౦.	(౯౬౪.)	మృత్యోః పృథ్వీమృత్యుమ్.	కళ-౨-౪-౧౦.	(౨౧౪.)
మసూబ్రహ్మైకత్యపానీత.	ఛాం-౩-౧౮-౧.	(౩౧, ౩౫౫.)	మృసైవై ఖలు.	కాషీ-౪-౧౮.	(౫౨౮.)
మసూబ్రహ్మైకత్యహానాత్.	తై-శ్శుగు-౪-ఆను.	(౩౨౪.)	మర్త్యకృతో వృషిశీతే.		(౪౭౬.)
మసూమయః ప్రాణశరీ	ముం-౨-౨-౭.	(౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౮, ౩౭౪, ౬౩౮.)	మర్త్యేహ్య కర్మాణి.	ముం-౧-౨-౧.	(౩౯౯.)
మసూమయాయమ్.	బృ-౭-౬-౧.	(౮౫౭)	మాంచయోఽవ్యభిచారేణ.	గీ-౧౪-౨౬.	(౧౦౩౪.)
మసూమయః.	తై-ఆనం-౩-ఆను.	(౨౯౫.)	మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే.	గీ-౧౨-౬.	(౯౫౬.)

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
య					
య ఆత్మ ఆపహతపాపా.	ఛాం-౮-౭ గి.	(౨౬౦,౪౪౯, ౧౦౧౬,౧౦౧౭,౧౦౨౧,౧౦౧౭.)	యతో వాచో నివర్తన్తే.	తై-ఆనం-౯౮౯.	(౧౨౭,౧౨౯, ౨౯౮,౩౨౧,౩౨౨,౪౧౦,౯౨౧.)
య ఆత్మని తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౨౨.	(౧౫౯,౨౦౨, ౨౧౧,౨౬౯,౩౦౦,౩౧౩,౩౩౩,౩౫౭,౩౯౦,౩౯౩,౪౪౬,౪౯౯,౫౪౧, ౫౫౦,౫౯౪,౬౩౧,౭౨౨,౭౭౭,౭౭౩,౮౦౮,౮౧౩,౮౮౦,౯౧౮, ౯౫౮,౧౦౧౯,౧౦౩౨.)	యతో వా ఇమాని భూతాని.	తై-భృగు-౧౮౯.	(౫౬,౧౪౫,౨౩౫, ౨౩౯,౨౪౩,౨౫౨,౨౫౩,౨౭౫,౨౭౯, ౩౩౧,౩౩౪,౩౩౫,౩౬౨,౪౧౮,౪౪౯.)
య ఆదిత్యే తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౯.	(౩౩౩,౭౬౩,౮౩౪.)	యత్తు కాలా న్తరణాపి.	వి-౨-౧౩-౧౦౦.	(౧౯౭)
య ఆకాశే తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౧౨.	(౭౧౧.)	య త్రచ్చాన మజరమ్.	} ప్రశ్న-౫-౭.	(౪౩౮.)
య ఇవాత్తాన మనువిద్య.	ఛాం-౮-౧-౬.	(౧౬౦.)	య త్రత్క నయోవేదయన్తే.		
య ఇమంచ లోకంచ.	బృ-౫-౬-౧.	(౩౯౧.)	య త్ర ద్దేవత్యమగ్రాహ్యం.	ముం-౧-౧౦౬.	(౩౯౮,౫౦౪.)
య ఏనం విదు రమృతాన్తే.	తై-నా-౧౮౯.	(౧౯౭.)	య త్కించితో నృజ్యుతే.	వి-౧-౨౨౩౮.	(౭౪౫.)
య ఏవమేతద్విదుర్యే.	బృ-౮-౨-౧౫.	(౮౭౪,౯౯౬.)	య త్సాయం ప్రాతః.	తై-నా-౮౦౯.	(౮౬౨.)
య ఏవం వేద.	బృ-౩-౩౭.	(౮౪౧,౮౪౩.)	య త్సౌత్.	బృ-౫-౪-౧.	(౮౭౯,౮౮౦.)
య ఏవం విదిపాపమ్.	ఛాం-౧౦౨౮.	(౮౪౧.)	య త్కించేహ కళాత్మయం.	బృ-౯-౪-౬.	(౭౮౨)
య ఏవాసౌ తపతి.	ఛాం-౧౦౩ గి.	(౯౬౧.)	య త్ర హి దైవితమివ.	బృ-౪-౪-౧	(౪౫,౧౩౦,౨౧౪, ౫౩౫,౫౪౪,౬౦౭,౬౧౧,౬౨౨.)
య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి.	కళ-౨౦౫-౮.	(౧౮౬,౭౯౭, ౭౯౮,౮౯౭,౮౯౮,౧౦౨౮.)	య త్ర కాలే తస్మాన్మత్తిమ్ గీ-౮-౨౩.		(౯౯౪,౯౯౫.)
య ఏహోక్షిణి.	ఛాం-౪-౧౫-౧.	(౩౮౨,౩౮౩.)	య త్ర నానృత్యత్కృతి.	ఛాం-౭-౨౪-౧.	(౪౨౨౦౨౨.)
య ఏవ విజ్ఞానమయః.	బృ-౪-౧-౧౬.	(౫౩౩.)	య త్ర త్వస్య సర్వమ్.	బృ-౪-౪-౧౪.	(౧౩౦,౨౧౪,౨౬౯, ౫౫౦,౬౧౧)
య ఏహోఽస్తరాదిత్యే.	ఛాం-౧-౬-౬.	(౩౨౬.)	య త్రాస్య పురుషస్య.	బృ-౫-౨-౧౩.	(౭౭౬)
యచ్ఛక్తిం చిజ్జగత్కృత్తిత్.	తై-నా-౧౨౮౯.	(౨౯౦,౮౩౦.)	య త్రైవ ఏతత్సృష్టః.	బృ-౪-౧-౧౭.	(౫౩౩.)
యచ్ఛక్త్యేషా ప్రియచ్ఛ.	ఛాం-౮-౧-౩.	(౨౯౦,౪౪౩.)	య త్రైతత్సృష్టమస్మిన్పితి.	ఛాం-౬-౮-౧.	(౮౦౩.)
యచ్ఛాన్యధాత్వమ్.	వి-౨-౧౨౪౧.	(౧౯౪.)	యస్యైవ్యృత్యుత్తిక్తాని.	వి-౧౫-౬౫.	(౫౫౭.)
యన్తైతత్.	వి-౨-౧౨౪౭.	(౧౯౬.)	యథానద్యస్య సమానాః.	ముం-౩-౨౦౮.	(౧౬౦,౪౧౭, ౫౩౯,౯౧౭)
యన్తేత్ వాన్తపి.	కళ-౧౩-౧౩.	(౫౦౦.)	యథాగమమ్.	} భార-కాన్తి-మోక్ష.	} (౬౯౫,౬౯౬.)
య శ్చక్షుషీ తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౧౮.	(౩౮౩,౩౮౯,౭౬౩, ౮౦౮.)	యథాన్యాయమ్.		
యజ దేవపూజాయామ్.	ధాతుపాఠ-భాన్తిక్షి.	(౮౩౩.)	యథాపశురేపం నదేవానాం.	బృ-౩-౪-౧౦.	(౭౭౯.)
యజేత స్వర్గకామః.	యజా-౨-౫-౫.	(౭౩౩,౮౩౩,౯౦౨.)	యథా నుదీప్రాత్సావకాత్.	ముం-౨-౧-౧.	(౫౩౯.)
యజ్ఞః పశు ర్యహ్ని.	వి-౨-౧౨౪౭.	(౧౯౬.)	యథా పాదోదర స్వచ్ఛా.	ప్రశ్న-౫-౫.	(౪౩౮.)
యజ్ఞోఽద్యయనం దానం.	ఛాం-౨౨౩-౧.	(౯౨౭.)	యథా హేమోదేహ ప్రజాః.	ఛాం-౮-౧-౫.	(౪౪౪.)
యజ్ఞో దానం తపః.	కర్-గీ-౧౮౫౭.	(౯౩౪.)	యథాసోమ్యేకేన మృత్విజ్ఞేన.	} ఛాం-౬-౧-౪.	(౨౮౧,౩౦౨, ౫౪౯,౬౧౯,౭౨౦.)
యజ్ఞేన దానేన తపసా.	బృ-౬-౪-౨౨.	(౯౪౦)	యథా సోమ్యేకేన సఖిని కృన్తనేన.		
యజ్ఞస్తై మిజ్యుషే నిత్యం.	వి-౫-౨౦౯౭.	(౫౪౪.)	యథా సోమ్యేకేన సఖిని కృన్తనేన.	} ఛాం-౬-౧-౫-౬.	(౫౪౯.)
యత స్తతో న తే.	విష్ణుధర్-౧౦౪౮౨౪.	(౧౪౪.)	యథా లోకే రాజా ప్రచురదవద్ధకాకే.		
యతః ప్రమాతా జగతః.	తై-నా-౧౮౯.	(౭౬౮.)			
యతః ప్రవృత్తి ర్భూతా.	గీ-౧౮౫౬.	(౫౪౪,౬౫౦,౯౩౪.)			

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
యథాతుఖలు సోమ్య.	ఛాం-౧-౨-౭.	(౭౬౯.)
యథా నక్రియతే బోధ్యే.	విష్ణుధర్మ-౧౦౪౭.	(౧౦౧౭)
తస్మిన్.	౫౫, ౫౬, ౫౭.	
యథాకతు రస్త్రిక.	ఛాం-౩-౧౪-౧.	(౧౨౮, ౨౨౫,
లోకే ప్రథమో భవతి.	౪౩౬౯౦౧౦, ౯౦౨౯౫ (౭, ౬౦౦౨.)	
యథా న క్తం జతే వాతః.	వి-౨-౭-౩౧.	(౩౪౨.)
యథా పుష్కరపలాశే.	ఛాం-౪-౧౪-౩.	(౯౯౬.)
యథాఽర్జున మాఖామ్.	ఛాం-౧-౭-౮.	(౮౪౧.)
యథాసోమ్య మధు.	ఛాం-౬-౯-౧.	(౮౮౩.)
యథోద్ధవాభి స్సృజతే.	ముం-౧-౧-౭.	(౩౯౬౩౯౮, ౫౫౮.
యథేదం తచ్చిరః.	బృ-౪-౨-౩.	(౫౧౧.)
యద నేన హవిష కాస్తే.	౩-౨౪౫ (ప్ర-౧౦౨౪౪.	(౫౬౦.)
యదమ్యై వైష్ణవః కాత్య.	వి-౨-౧౨-౩౭.	(౧౯౨౫౯౪.)
యద స్త్రీ యన్య స్త్రీచ.	వి-౨-౧౨-౩౮.	(౧౯౫.)
యదగ్నేః రోహితమ్.	ఛాం-౬-౪-౧.	(౭౬౯, ౭౧౧.)
యదష్టకపాలాభి భవతి.	యజు-౫-౨-౨-౫.	(౯౦౭.)
యదా ప్యేర్వైష పితస్మిన్ను.	తై-౨౪-౨౭౪౪.	{ (౮౮, ౧౩౪, ౭౯౮, ౧౦౩౪.)
దృశ్యేనాత్మే.		
యదా పథ్యావర్తిషస్తే.	కళ-౨-౬-౧౦.	(౭౫౫)
యదా ప్యేర్వైష పితస్మిన్ను.	తై-౨౪-౨౭౪౪.	(౮౫, ౧౩౪.)
యదా తు శుద్ధమ్.	వి-౨-౧౨-౪౦.	(౮౮, ౧౯౦, ౧౯౩.)
యదా పశ్యః పశ్యతే.	ముం-౩-౧-౩.	{ (౪౧౪, ౪౩౯, ౧౧౦, ౯౫౫, ౧౦౧౯.)
రుక్షవర్ణమ్.		
యదా సర్వే ప్రమవన్తస్తే.	కళ-౨-౬-౧౪.	(౯౮౧, ౯౮౨, ౯౮౩)
యదా వై పురుషః.	బృ-౭-౧౦-౧.	(౯౯౬, ౯౯౯.)
యదా వైసు పున్నవస్త్వమ్.	కాషీ-౪-౧౯.	(౨౮౭, ౫౩౧.)
యదా వై వివాహత్సరః.	ఛాం-౭-౧౭-౧.	(౪౨౪.)
యదా తమ వన్తదివా.	శ్వే-౪-౧౮.	(౫౫౧.)
యదా కర్తవ్యం కామ్యేషు.	ఛాం-౫-౨-౯.	(౮౦౦.)
యద్యావదం తదేవ భవమ్.	ఛాం-౪-౧౦-౫.	(౩౮౬.)
యదిద మన్విజ్ఞ బ్రహ్మపుత్రే.	ఛాం-౮-౧-౧.	(౪౪౨.)
యదిదం కించ జగత్సర్వమ్.	కళ-౨-౬-౨.	(౪౮౪.)
యదిదృష్టా బ్రహ్మవర్ణమ్.	కళ-౧-౨-౧౫.	(౯౩౨.)
యదూర్ధ్వం గాగ్ధి దివిః.	బృ-౫-౮-౭.	(౪౩౧.)
యద్యాత్తియోవింపరి.	ముం-౧-౧-౬.	(౫౫౮.)
యదేవ సాక్షా దవరోక్షతే.	బృ-౫-౫-౧.	(౮౭౯, ౮౮౧.)
యదేవ విద్యయా కరోతి.	ఛాం-౧-౧-౧౦.	(౮౯౧, ౯౧౨,

ప్రమాణాని.	ఆకరణము.	పునఃశ్ఛేద్యము.
యదేతద్వ్యక్త్యే చా ద్దమ్.	వి-గ-ర-౩౯.	(౪౬, ౧౫౪.)
యదేష ఆకాశ ఆనందః	తై-అనం-౨౭౫.	(౩౨౪, ౩౩౬, ౨౭౯)
యవ్యక్త్యాదస్త్రీ పరః.	వి-అ-౧౩-౯౦.	(౪౬, ౧౫౬.)
యద్వ్యవస్థా తిమత్పత్తమ్.	గీ-౧౦-ర-౧.	(౧౬౫.)
యద్వపి నచ్చిత్తిః.	ద్రవిడభాష్యకాః.	(౧౬౨.)
యదైవీ కింఠ మనురవదత్.	యజ్ఞ-౨-౨-౧౦.	(౫౪౫.)
యస్తయంఘ్ర బగద్భ్యుత్పాక్	వి-గ-౧-౫.	(౧౪౯.)
యస్తపూర్వార్థంక్షణంవాపి.	<div> <div> గారుడ పూర్వభంధ- ౨౨౨-౪-౨౨. </div> </div>	(౧౪౪.)
యమాతా నవేద.	బృ-౫-౭-౨౨.	(౩౯౨)
యమైవైష పృణుతే.	ముం-౩-౨-౩.	(౩౯౮.)
యయా తదక్షర మపి.	ముం-౧౧-౫.	(౩౯౬, ౪౩౧.)
యశీ-౨-హం భవాపి.	ఛాం-౮-౧౪-౧.	(౧౦౦౭)
యస్పర్శజ్ఞ స్పర్శవిత్.	ముం-౨-౨-౭.	(౪౧౬)
యస్పర్శజ్ఞ స్పర్శవిద్యవ్య.	ముం-౧-౧-౯.	(౫౨, ౧౨౫, ౨౧౩,
౨౭౧, ౨౮౨, ౩౯౬, ౩౯౯, ౪౮౯, ౬౨౪, ౭౭౭, ౮౧౨, ౯౨౧.		
యస్పర్శేష లోకేషు.	<div> చూడవలసినపాఠః. </div>	(౩౯౦.)
యస్పర్శేష యజ్ఞేషు.		
యస్పర్శేష వేదేషు.		
యస్పర్శేనాతిపతి	ఛాం-౭-౧౬-౧.	(౪౨౪.)
యస్పేతురీజానామ్.	కళ ౧౩-౨.	(౩౭౯.)
యస్మాదవశ్యరీరమిత్యారభ్య.	<div> బృ-౫-౭. </div>	(౫౫౫.)
యన్యకళ శ్చరీరమిత్యనం.		
యన్య బుద్ధిశ్చరీరమిత్యారభ్య.		
యన్య మృత్యుశ్చరీరమిత్యనం.	<div> సుబా-౭భం. </div>	(౫౫౫.)
యన్య పృథివీ శరీరమిత్యారభ్య.		
యన్య వ్యుత్పత్తి క్త శరీర మిత్యనం.		
యన్య విజ్ఞానం శరీరమ్.	బృ-౫-౭-౨౨.	(౫౯౪.)
యన్య మృత్యు శ్చరీరమ్.	సుబా-౭భం.	(౨౦౨-౩౯౧.)
యన్య పృథివీ శరీరమ్.	బృ-౫-౭-౩.	(౨౧౪, ౩౧౬,
		౫౦౨, ౫౯౪.)
యన్య బ్రహ్మం శ్చక్రమ్.	కళ-౧౨-౨౨.	(౩౭౫.)
యన్య వైత్తిగ్యర్థ.	కాశీ-౪-౧౮.	(౫౨౬, ౫౨౮,
		౫౨౯, ౫౩౦.)
యన్య జ్ఞానముం తపః.	ముం-౧-౧-౯.	(౩౯౮, ౫౫౬.)
యన్య దేవే పరాధక్తిః.	శ్వే-౬-౨౩.	(౯౪౮.)
యస్మాత్ శరీరమ్.	బృ-౫-౭-౨౨.	(౨౧౪, ౫౫౫,
		౫౯౪, ౬౩౨, ౭౪౫.)
యస్మాదుపత్తిః ప్రతిబుద్ధ.	బృ-౬-౪-౧౩.	(౭౨౪.)

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
యస్యాన్యక్రం శరీరమ్.	సుబా-౨ఖం.	(౨౧౪,౨౦౨, ౪౩౨)	యేనాశ్రుతం శ్రుతంభవతి.	ఛాం-౬-౧-౩.	(౨౦౨,౨౦౧,౩౦౨, ౨౦౫,౨౨౦)
యస్యాగ్నిరాన్యమ్.	{ భార-౩౨-రాజన్య } { ౪౭౨-౨౦. }	(౪౦౬)	యేనేదం నర్వం విజానాతి.	బృ-౪-౪-౧౪.	(౨౬౩,౫౪౪)
యస్యామతం తస్యమతమ్.	కేన-౨-౩.	(౪౫,౧౨౯.)	యేవ్యన్యదేవతాభక్తాః.	గీ-౯-౨౩.	(౫౪౪)
యస్తద్వేద యత్సవేద.	ఛాం-౪-౧-౪.	(౩౧,౯౫౫.)	యేషం ప్రేతే వివికిత్యా.	కళ-౧-౧-౨౦.	(౩౭౯,౩౦౧,౫౦౫)
యస్తర్షణానునధత్తే.	మను-౧౦౭-౧౦౬.	(౫౯౯.)	యేషేతే చాస్తాన్తోకాత్.	కాష్ఠీ-౧-౨.	(౨౨౩,౨౦౫,౨౦౬)
యస్తేజసి తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౧౪.	(౭౧౧)	యోఽగ్నోతిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౫.	(౭౬౩,౫౩౪.)
యస్త్యేతమేవం ప్రాదేశ	{ ఛాం-౫-౧౨-౧. }	{ ౪౦౩,౪౧౦,౪౧౧, ౪౧౩,౯౦౬. }	యో బ్రహ్మణం విదధాతి.	శ్వే-౬-౧౦౮.	(౪౩౩,౪౬౯,౧౦౦౫.)
మాతమ్.			యో మామేవమనంమూఢః.	గీ-౧౫-౧౯.	(౩౭౨)
యస్తాత్సమ్యక్సగమ్.	సౌమ్న-౪-౧౦.	(౬౯౨)	యో మా మజమనాదిచ.	గీ-౧౦-౩.	(౧౩౫,౧౦౨.)
యస్తాత్త్వరమతీతోఽహమ్.	గీ-౧౫-౧౦౮.	(౧౧౦.)	యోఽయం మధ్యమః.	బృ-౪-౨-౧౧.	(౭౬౦.)
యస్తాత్పరం నాపరమ్ స్తి.	శ్వే-౩-౧౦.	(౮౨౦౮,౮౨౯.)	యో యోనిశ్శ్రీనిమ్.	శ్వే-౪-౧౦.	(౫౧౨)
యస్మిన్ ద్యావృ పృథివీ	{ మం-౨-౨-౫. }	{ ౪౧౫. }	యో యం పవతే.		(౯౯౮,౯౯౯.)
చాస్తరిత మోతమ్.			యోశతసి తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౨౩.	(౮౦౮.)
యస్తి న్మృత్వాస్త్రే ఇదమ్.	బృ-౫-౭-౧౧.	(౭౬౦.)	యోఽయం విజ్ఞానమయః.	బృ-౬-౩-౭.	(౭౨౩,౭౨౪.)
యస్మిన్ కుష్మావజ్జనాః.	బృ-౬-౪-౧౭.	(౫౧౬,౫౧౭, ౫౧౯,౫౨౦,౫౨౧.)	యోయోయాయాయాతమమ్ గీ-౭-౨౧.		(౨౨.)
యత్కృమాణో హవై.	ఛాం-౫-౧౧-౫.	(౪౦౫,౯౧౮.)	యోయోహ్యన్మమ స్తి.	ఛాం-౫-౧౦-౬.	(౭౨౫,౭౯౪.)
యాన్యస్యనిశ్చేత్రిహౌ.	బృ-౫-౨-౧౦.	(౯౮౪.)	యో వా ఏతదక్షరమ్.	బృ-౫-౮-౧౦.	(౪౩౫.)
యాన్తి మద్యుపసౌఽపి	గీ-౯-౨౫.	(౮౩౪)	యో వాయో తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౭.	(౭౧౧,౭౬౩,౮౩౪.)
యాన్యనవద్యాని కర్తాణి.	{ తై-౩-౧౧౭. }	{ ౭౮౩. }	యో విజ్ఞానే తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౨౨	(౩౦౧,౩౯౦,౩౯౩, ౫౯౪,౭౨౨,౭౨౩.)
యాన్యస్యాకం నుచరితాని.			యోఽన్యక్రం మస్తతే.	సుబా-౨ఖం.	(౬౩౧.)
యా ప్రాణేన సంభవత్సదితిః.	కళ-౨-౪-౭.	(౩౭౮.)	యోవై బాలాక ఏతేషామ్.	కాష్ఠీ-౪-౧౦౮.	(౫౨౬,౫౨౯.)
యావదేతైక స్మి.	ఛాం-౫-౧౧-౫.	(౪౦౫.)	యో యశనాయాః పిపాసే.	బృ-౫-౫-౧౧.	(౮౭౯,౮౮౦)
యావదాయుషమ్.	ఛాం-౮-౧౫-౧౧.	(౯౬౪.)	యోహవైశ్వేష్టం చ శ్వేష్టం చ.	ఛాం-౫-౧-౧౧.	(౮౪౫.)
యావదస్మిన్ శరీరే ప్రాణః.	కాష్ఠీ-౩-౧౧.	(౩౫౮.)	యోఽక్షరమస్తరేనంచరత్.	సుబా-౨ఖం.	(౨౧౧,౩౩౩,౫౪౧.)
యావత్సంపాతమ్.	ఛాం-౫-౧౦-౫.	(౭౮౧,౭౮౨,౯౭౧.)	యైన్యక్రం ర్షవైర్నైర్నాథ.	వి-౫-౩౦-౧౬.	(౫౪౪.)
యావన్న విమోక్ష్యే.	ఛాం-౬-౧౪-౨.	(౯౭౩.)	యం పృథివీ నవేద.	బృ-౫-౭-౩.	(౩౯౨.)
యావన్నా మ్నోగతమ్.	ఛాం-౭-౧౧-౫.	(౧౦౦౯.)	యః పునరేతం త్రిమాత్రేణ.	ప్రశ్న-౫-౫.	(౪౩౬.)
యావాన్వాయమాకాశః.	ఛాం-౮-౧-౩.	(౪౪౧,౪౪౨,౫౬౦.)	యః పృథివీ మస్తతే నంచరత్.	సుబా-౨ఖం.	(౨౦౨,౨౧౧, ౩౧౪,౫౫౦,౫౯౪.)
యావజ్జీవమగ్ని హోత్రం	{ ఆత్మసమ్మ-కౌత-౩- } { ౧౪-౮. బహ్యోచ } { ఇతి కావరః. }	{ ౯౨౬-౯౩౮. }	యః ప్రాణ స్సవాయో.	యో	
హోహోతి			ఽయం ప్రాణ స్సవాయో.	బృ-౫-౧-౫.	(౭౫౯,౭౫౮.)
యేచేమేరణ్యే.	ఛాం-౫-౧౦-౧౧.	(౮౭౪,౯౨౬, ౯౨౭,౯౩౨.)	యః పృథివ్యాం తిష్ఠత్.	బృ-౫-౭-౩.	(౨౦౧,౨౧౧,౩౧౩, ౩౯౧,౩౯౨,౩౯౩,౫౫౦,౫౫౫, ౫౯౪, ౭౧౧,౮౦౦,౮౧౨, ౮౦౦,౯౧౮.)
యేకుజ్ఞానవిదః.	వి-౧-౪-౪౧.	(౪౬,౧౫౫.)	యః ప్రాణేన ప్రాణితి.	బృ-౫-౪-౧	(౮౭౯,౮౮౦, ౮౮౧.)
యేన స్యాత్తేన.	బృ-౫-౫-౧౧.	(౯౪౮.)			
యేనాహం నామృతాస్యామ్.	బృ-౬-౫-౩.	(౫౩౫.)			

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
ర	సాంఖ్య-౧౯౯౩౩౩. (౭౫౫.) ఛాం-౫-౧౦-౭. (౭౫౭, ౭౫౮, ౭౫౯.) బృ-౭-౫-౧. (౩౫౭, ౩౫౮.) తై-అ-౭-౧. (౩౫౭, ౧౦౧౫, ౧౦౨౫.) తై-అ-౭-౧. (౧౦౧౫.) తై-నా-౭౫౭. (౭౫౭.) వి-౧-౭-౧౦. (౧౦౨.)		వాచారన్ని రక్షింపరావ.	తై-అనం-౧౭౫.	(౭౦౫, ౭౦౬.)
రజ్జున దర్శయింప.			వాల్మీకితత్వము.	శ్వే-౫-౯.	(౭౫౫, ౧౦౭౫.)
రమణీయ చరణాః.			వికారజనన మజ్జామ.	శ్చ-౫-౧౦౭౫.	(౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧.)
రజ్జిభిరహోదయిం.			విజానాన్యతామ.	ఛాం-౫-౧౦-౫.	(౩౫౫, ౩౫౬.)
రహో వై నః.			విజ్ఞాత మవిజ్ఞానతామ.	కేన-౭-౩.	(౧౭౫.)
రసం హ్యేవామమ్.			విజ్ఞాతార మతే.	బృ-౫-౭-౧౭.	(౫౭౫, ౧౦౨, ౧౦౩.)
రుద్రాత్మకబృహం హస్తే.			విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ.	తై-అనం-౭౭౫-౩.	(౭౦౭, ౨౦౦, ౫౦౫.)
రూపవర్ణాదినిర్వేదావశేష.			విజ్ఞాన మనందం బ్రహ్మ.	బృ-౫-౯-౭౫.	(౫౭౫, ౧౦౩, ౨౦౩.)
—o—o—o—					౩౩౧, ౭౧౭.)
ల			విజ్ఞానమున ఏవ.	బృ-౫-౭-౧౭.	(౫౭౫, ౧౦౩, ౧౦౪.)
లాక్షీభవతి.					౧౦౨౧, ౧౦౨౨, ౧౦౨౩.)
లాక్షీభవ వర్ణాన్నిధిం సామ.			విజ్ఞానం ప్రాపకమ.	వి-౭-౭-౫౩.	(౧౭౫.)
లాక్షీభవవర్ణకృష్ణమ.			విజ్ఞానమేకమ.	వి-౭-౧౭-౭౩.	(౧౦౫.)
—o—o—o—			విజ్ఞానమయః.	తై-అనం-౭౭౫.	(౭౫౫.)
వ			విజ్ఞానం యజ్ఞం తనతే.	తై-అనం-౭౭౫.	(౭౫౫, ౭౭౭, ౭౭౮.)
వచనానిత్యపూర్వత్యాత్.					౭౭౭, ౭౭౮.)
వజ్రహస్తః పురందరః.			విజ్ఞానసారధిర్యమ.	కత-౧-౭-౫.	(౭౭౫, ౭౭౭.)
వయస్సమమ్.			విజ్ఞానం బ్రహ్మత్యమ్.	తై-భృ-౭-౭౭౭౭.	(౭౭౭.)
వరం వృణోమి.			విజ్ఞాన ప్రజ్ఞాం కర్మిత.	బృ-౭-౭-౭౧.	(౭౦౭, ౭౭౭.)
వర్ణా ఆశ్రమాశ్రమ్.			విద్యయా హైవైతే.	అగ్నిరహస్య.	(౫౦౭.)
వర్ణేన బీజమ్.			విద్యావిత ఏవ.	అగ్నిరహస్య.	(౫౦౭.)
వనస్త్రి త్రత భూతాని.			విద్యాం చావిద్యాంచ.	తే-౭-౧౦.	(౭౫౭.)
వస్త్రస్త్రి కిమ్.			విధిర్యాస్యదపూర్వత్యాత్.	పూర్వ-౭-౭-౧౭.	(౫౫౭.)
వస్త్రేన రయః.			విధిసూత్రాణాం పూర్వత్యాత్.	పూర్వ-౭-౭-౧౭.	(౫౦౭.)
వస్త్రేన కమేన దుఃఖాయ.			విధూయ పాపమ్.	ఛాం-౭౭౭౭-౧౭.	(౫౦౭.)
వాక్యాద్యపాదాంపాదాః.			వివేచితం గర్హితమ్.	కే-౭౭౭౭.	(౫౦౭.)
వాగ్యే నాహ్మభూయః.			వివేచితం గర్హితమ్.	వి-౭౭౭౭-౭౭౭౭.	(౫౦౭, ౧౦౭, ౧౦౭.)
వాద్యని సమ్యగ్యతే.			విమోక్షా కాయాభివ్యక్తిః.	బో-౭౭౭౭.	(౭౭౭.)
వాచారన్యూనం వికారః.			విరోధోద్ధృతపేక్షం స్వాత్.	పూర్వ-౭౭౭౭-౭౭౭౭.	(౫౦౭, ౫౦౭.)
వానస్యత్యం కుతాః.			వివిధస్త్రి యజ్ఞేన.	బృ-౭౭౭౭-౭౭౭౭.	(౭౭౭, ౫౦౭, ౫౦౭.)
వాన్యన్యూనం శ్వేత మాతృతే.			విశ్వమేవదం పురుషః.	తై-నా-౧౭౭౭.	(౫౦౭.)
వాన్యన్యూనం శ్వేత మాతృతే.			విశ్వస్థా అగ్నిం భవనాయ.	కే-౭౭౭౭.	(౫౦౭.)
వాన్యన్యూనం శ్వేత మాతృతే.			విశ్వం వారాయణః.	తై-నా-౧౭౭౭.	(౫౦౭.)
వాన్యన్యూనం శ్వేత మాతృతే.			విశ్వాత్పానం పరాయణమ్.	తై-నా-౧౭౭౭.	(౫౦౭.)
వాన్యన్యూనం శ్వేత మాతృతే.			విశ్వాత్పానం పరాయణ		

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తా	వి-౬ ౭-౬౧.	(౧౮౧)	కా న ఉపాసీత.	ఛాం-౩-౧౮-౧.	(౩౩౩౬౮.)
విష్ణోస్సకాశాదుర్భుతః		(౧౫౧,౫౮౩,౬౨౩.)	కావ్యాక్తార ఇవ.	ముద్రితా త్తస్మిన్గ్రంథ-౨౮.(౧౦౨.)	
పీఠహవా ఏష దేవానామ్.		(౯౨౬)	కాస్తో దాస్తతి.	బృ-౬-౮-౨౩.	(౨౬౩౮,౯౮౮.)
ప్రీహిర్యా యత్రావా.	శతపథ-౧-౬-౩	౧)	కా నైవలం ప్రయోక్తరి.	పూర్వ-౩-౭-౧౮.	(౭౩౮,౯౮౬.)
వేద యథా పఞ్చమ్యమ్.	ఛాం-౫-౩-౩.	౨౪,౭౭౭.)	శుక్లకృష్ణే గతి చ్యుతే.	గీ-౮-౨౬.	(౯౯౮.)
వేద యథాకేనాసౌ లోకః.	ఛాం-౫-౩-౩	౩౮౭)	శుక్రం ప్రవిధ్య హృదయం.	అధర్వణికాః.	(౮౬౩,౮౬౮.)
వేదం రంధ్రవిభేదేన.	వి-౨-౧౮.	౬-౧౫౬.)	శుచేర్వశ్యతి	ఉదాది-పా-౨-నూ-౧౮౬.(౮౭౮.)	
వేద మధీత్య.	ఛాం-౮-	(౯౨౦,౯౨౩.)	శుచా దేశే ప్రతిష్ఠావ్య.	గీ-౬-౧౧.	(౯౬౮.)
వేదమపాననం స్యాత్.	బోధా.	(౩౩)	శుద్ధే మహావిభూత్యాభ్యే.	వి-౬-౫-౭౨.	(౧౩౭.)
వేదాహమేతం పురుషమ్.	శ్వే.	(౮౨౯)	శుని చైవ శ్వపాకేచ.	గీ-౫-౧౮.	(౧౫౬.)
వేదాహం నమతీతాని.	గీ.	(౧౧౦.)	శ్వేతకేతు ర్ధూరుడేయః.	ఛాం-౬-౧-౧.	(౯౩౧.)
వేదాహుశేగ మరుషమ్.	క్రమ్.	(౧౯౭,౩౩౧,౩౫౧, ౬౮౮,౯౧౭.)	శానశో హవై మహాకాలః.	ముం-౧-౧-౩.	(౩౯౮.)
వైశ్వానరః	తై-నా-౧౦౨౮.	(౧౦౦౯.)	శ్రద్ధాం జానన్వతి.	ఛాం-౫-౮-౨.	(౭౭౭.)
వేదానిమం లోకమ్.	{ ఆప్త-ప్ర-౨-ప్ర-౯-౪-౨౧౫౦డి. }	(౨౬౬.)	శ్రద్ధాం నత్య మపానతే.	బృ-౮-౨-౧౫.	(౮౭౮.)
వేదాస్తేషు యథా.	పాంపరాశ్ర.	(౬౯౩.)	శ్రద్ధాస్తేషు విజ్ఞానీతవాన్.	ఛాం-౭-౧౯.	(౮౭౭,౮౭౮.)
వేదన రూపేణ వ్యకరోత్.	అత్యుత్త-౬-ప్ర-౨౮౮.	(౮౬౫.)	శ్రావణ్యాంప్రాప్తపద్యామ్.	మను-౮-౯౫.	(౧౫.)
వైవస్వతం సర్వమనం జనానామ్.	{ తై-ఆర-౪-౧-౪౦౦. }	(౭౮౫.)	శ్రావయేచ్ఛకురో వర్ణాక.	భవిష్యత్పురాణ.	(౮౭౬.)
వైశ్వానరస్యనుమతౌ.	యజుః-౧-౫-౧౧.	(౮౮౮.)	శ్రుతిలిప్త వాక్యప్రకరణ.	పూర్వ-౩-౩-౧౮.	(౮౯౮.)
వైశ్వానరందావిదశకపాలమ్.	యజుః-౨-౨-౫.	(౯౦౭.)	శ్రుతం హ్యేవమేవ భగ	{ ఛాం-౭-౧-౩. }	(౨౬౨,౮౭౩.)
వైశ్వానరమపాస్తే.	ఛాం ౫-౧౦౨-౨.	(౮౩౬.)	వద్భృకేభ్యః.		
వైశ్వానరమపాస్తే.	సామ్య-కా.	(౫౦౩.)	శ్రూయతాం చావ్య	{ వి-౬-౭-౧౦. }	(౧౧౧.)
విష్ణుస్తథావ్యక్తమ్.	వి-౧౨-౧౮.	(౫౦౩.)	విద్యాయాః.		
వ్యక్త-వ్యక్తగత్య.	ముద్రితా త్తస్మిన్-౨౮.	(౧౦౩.)	శ్రోతృశ్చా నైవ్యః.	బృ-౬-౫-౬.	(౨౬౬,౯౮౮.)
వ్యాకరవాణి.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౭౬౭.)	—ॐ॥—		
వాగ్విభిః పరిపూర్ణో౭స్తి.	ఛాం-౮-౧౦-౩.	(౩౮౮)	ష		
వృత్తాత్పూర్ణాగమాత్.	బోధాయన.	(౧౨.)	షోడశకలమ్.	ప్రశ్న-౬-౧.	(౮౨౬,౮౨౭.)
—ॐ॥—			—ॐ॥—		
శ			స		
శక్తయస్సుభావానామ్.	వి-౧-౩-౨.	(౧౫౩,౬౩౭.)	న ఆహా ప్రదుష్మే ఉభే.	తై-నా-౧౦౨౮.	(౮౨౯.)
శక్తాస్తాస్తికపాలయోః.		(౬౨౮.)	న ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం.	కాషీ-౧-౮.	(౮౬౮.)
శతం వైకాచ హృదయస్య.	కఠ-౨-౬-౧౬.	(౯౮౦,౯౮౦.)	న ఆత్మన మపాసీత.		(౮౭౭.)
శమ్నామిత్రశ్చం పరణః.	తై-శి-౧౮౮.	(౮౬౩,౮౬౮.)	న ఇమాకలోకా నస్యజత.	వి-౧-౧-౨.	(౩౩౮.)
శబ్దాస్తే కర్తృభేదః.	పూర్వ-౨-౨-౧౧.	(౯౦౯.)	న ఈషాం చక్రే.	ప్రశ్న-౬-౩.	(౨౮౨.)
శమీమయ స్ఫుచిః.		(౩౧౭.)	న ఈషారో వ్యస్తీనమస్తి.	వి-౬-౫-౮౬.	(౧౩౭.)
శరీరైః కర్తృభేదైః.	మను-౧౦-౯.	(౭౯౮.)	న ఈక్షత లోకాన్ము.	వి-౧-౧-౧.	(౧౧౧,౧౨౫, ౨౮౨,౩౩౭.)
			న ఉత్తమః పురుషః.	ఛాం-౮-౧౦-౩.	(౯౬౮,౮౯౮.)

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
న వీకాభవతి త్రిభాభవతి. ఛాం-౧-౨౬-౨.		(౧౪౪, ౨౦౨, ౮౭౧, ౧౦౨౬.)	న తత్ర వశ్యేతి.	ఛాం-౮-౧౨-౩.	(౧౬౦, ౪౫౨, ౬౦౨, ౮౦౫, ౮౭౦, ౧౦౨౪.)
న వీకా నరమేత.	మహావనిమత-౧౮. (౨౮౪.)		నతాసోమ్య తనానంవన్నః. ఛాం-౬-౮-౧.		(౨౮౭, ౨౮౯, ౫౩౨)
న వీకో బ్రహ్మః ఆనందః.	తై-ఆనం-౮౮౮౮. (౧౩౦, ౭౨౩, ౮౧౨, ౯౧౦, ౯౨౧, ౧౦౧౫.)		నత్యం తేవవిజిజ్ఞాసీతమ్యమ్. ఛాం-౩-౧౬-౧.		(౪౨౬, ౪౨౭, ౮౭౪.)
న వీకో మానుష ఆనందః.	తై-ఆనం-౮౮౮౮. (౩౧౯.)		నత్యం చా నృతంచ.	తై-ఆనం-౬౮౮౮. (౨౧౨, ౫౫౭.)	
న వీతం దేవయానమ్.	కాషీ-౧-౩. (౮౬౮, ౯౯౬, ౯౯౯.)		నత్యం జ్ఞానమున న్నబ్రహ్మ. తై-ఆనం-౧౮౮౮.		(౨౬, ౪౫, ౪౯, ౫౨, ౫౬, ౧౧౧, ౧౧౩, ౨౩౯, ౨౪౧, ౩౩౧, ౩౪౯, ౪౨౬, ౫౨౪, ౫౪౪, ౫౪౬, ౬౧౨, ౬౧౪, ౭౨౩, ౮౧౧, ౮౨౭, ౮౪౯, ౮౭౪, ౮౮౦.)
న ఏతా శ్రేతో మత్రాః.	బృ-౬-౪-౧. (౯౮౩.)		నత్యం బ్రహ్మైవ స్యాత్. { వాజసనీయే త్ ఆగ్ని రహస్యే. }		{ ౮౫౭. }
న ఏనాః బ్రహ్మ గమయతి. ఛాం-౪-౧౫-౫.	(౧౦౦౧, ౧౦౦౨, ౧౦౦౫.)		నత్యం బ్రహ్మ.	బృ-౭-౪-౧.	(౨౫౮.)
న ఏవ నర్వభూతాత్.	వి-౧-౨-౬౯. (౧౯౨.)		నత్యం బ్రూయాత్.	కాషీ-౧-౬. (౯౮౨)	
న ఏవేషం నర్వమ్.	{ ఛాం-౭-౨౫-౧. (౪౨౯.)		నత్యకామ నృత్యసమృద్ధిః. ఛాం-౮-౧-౫.		(౫౨, ౨౦౦, ౨౧౩, ౬౩౮, ౭౨౩.)
న ఏవాహుతాత్.			నత్యసమృద్ధిః.	ఛాం-౮-౨-౧	(౧౦౨౧.)
న ఏవ నర్వభ్యో పాప్త.	ఛాం-౧-౬-౭. (౩౨౮.)		నత్యోర్జనవదనానాన.	బోధాయన.	(౩౭.)
న ఏవ నేతి నేతి.	బృ-౬-౫-౧౫. (౧౪౪, ౮౮౬, ౮౮౮.)		నత్యేన లభ్యః.	ముం-౩-౧౫.	(౩౭.)
న ఏవ ఇమా ప్రవిప్లః.	బృ-౩-౪-౭. (౫౨౫.)		న త్యమగ్నిం స్వర్ణమధ్యేషి. కత-౧-౧-౧౩.		(౧౦౪.)
న ఏవ తైత్తిరీయసః.	త్రత్య-౧-౭. (౪౦౪.)		నత్యం రజ సమ ఇతి.	గీ-౧౪-౫.	(౫౧౦.)
న ఏవ ప్రాగేవ ప్రజ్ఞాత్.	కాషీ-౩-౨. (౩౫౩, ౩౫౬.)		నత్యోత్పత్తిం జాయతే.	గీ-౧౪-౧౭.	(౪౦.)
న ఏవ ఏవ మృత్యుః.	(౮౯౯.)		ననా తద్భావభావితః.	గీ-౮-౬.	(౩౭.)
న ఏవ రసానాం రసతమః.	ఛాం-౧-౧-౩. (౯౨౯.)		నద్యావ ఏవం భవతి.	వి-౨-౧౨-౪౫.	(౪౮, ౧౯౧, ౧౯౫.)
న ఏవోఽస్త్యర్థే.	ముం-౨-౨-౬. (౪౧౬.)		నదేవ సోమ్యేన మగ్ర.	ఛాం-౬-౨-౧.	(౨౬, ౪౫, ౫౬, ౧౦౪, ౧౦౬, ౧౦౮, ౧౧౦, ౧౧౨, ౧౧౪, ౧౧౬, ౧౧౮, ౧౨౦, ౧౨౨, ౧౨౪, ౧౨౬, ౧౨౮, ౧౩౦, ౧౩౨, ౧౩౪, ౧౩౬, ౧౩౮, ౧౪౦, ౧౪౨, ౧౪౪, ౧౪౬, ౧౪౮, ౧౫౦, ౧౫౨, ౧౫౪, ౧౫౬, ౧౫౮, ౧౬౦, ౧౬౨, ౧౬౪, ౧౬౬, ౧౬౮, ౧౭౦, ౧౭౨, ౧౭౪, ౧౭౬, ౧౭౮, ౧౮౦, ౧౮౨, ౧౮౪, ౧౮౬, ౧౮౮, ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౪, ౧౯౬, ౧౯౮, ౨౦౦, ౨౦౨, ౨౦౪, ౨౦౬, ౨౦౮, ౨౧౦, ౨౧౨, ౨౧౪, ౨౧౬, ౨౧౮, ౨౨౦, ౨౨౨, ౨౨౪, ౨౨౬, ౨౨౮, ౨౩౦, ౨౩౨, ౨౩౪, ౨౩౬, ౨౩౮, ౨౪౦, ౨౪౨, ౨౪౪, ౨౪౬, ౨౪౮, ౨౫౦, ౨౫౨, ౨౫౪, ౨౫౬, ౨౫౮, ౨౬౦, ౨౬౨, ౨౬౪, ౨౬౬, ౨౬౮, ౨౭౦, ౨౭౨, ౨౭౪, ౨౭౬, ౨౭౮, ౨౮౦, ౨౮౨, ౨౮౪, ౨౮౬, ౨౮౮, ౨౯౦, ౨౯౨, ౨౯౪, ౨౯౬, ౨౯౮, ౩౦౦, ౩౦౨, ౩౦౪, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౦, ౩౧౨, ౩౧౪, ౩౧౬, ౩౧౮, ౩౨౦, ౩౨౨, ౩౨౪, ౩౨౬, ౩౨౮, ౩౩౦, ౩౩౨, ౩౩౪, ౩౩౬, ౩౩౮, ౩౪౦, ౩౪౨, ౩౪౪, ౩౪౬, ౩౪౮, ౩౫౦, ౩౫౨, ౩౫౪, ౩౫౬, ౩౫౮, ౩౬౦, ౩౬౨, ౩౬౪, ౩౬౬, ౩౬౮, ౩౭౦, ౩౭౨, ౩౭౪, ౩౭౬, ౩౭౮, ౩౮౦, ౩౮౨, ౩౮౪, ౩౮౬, ౩౮౮, ౩౯౦, ౩౯౨, ౩౯౪, ౩౯౬, ౩౯౮, ౪౦౦, ౪౦౨, ౪౦౪, ౪౦౬, ౪౦౮, ౪౧౦, ౪౧౨, ౪౧౪, ౪౧౬, ౪౧౮, ౪౨౦, ౪౨౨, ౪౨౪, ౪౨౬, ౪౨౮, ౪౩౦, ౪౩౨, ౪౩౪, ౪౩౬, ౪౩౮, ౪౪౦, ౪౪౨, ౪౪౪, ౪౪౬, ౪౪౮, ౪౫౦, ౪౫౨, ౪౫౪, ౪౫౬, ౪౫౮, ౪౬౦, ౪౬౨, ౪౬౪, ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౭౦, ౪౭౨, ౪౭౪, ౪౭౬, ౪౭౮, ౪౮౦, ౪౮౨, ౪౮౪, ౪౮౬, ౪౮౮, ౪౯౦, ౪౯౨, ౪౯౪, ౪౯౬, ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౨, ౫౦౪, ౫౦౬, ౫౦౮, ౫౧౦, ౫౧౨, ౫౧౪, ౫౧౬, ౫౧౮, ౫౨౦, ౫౨౨, ౫౨౪, ౫౨౬, ౫౨౮, ౫౩౦, ౫౩౨, ౫౩౪, ౫౩౬, ౫౩౮, ౫౪౦, ౫౪

ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.	ప్రమాణాని.	అకరనామ.	పుటసంఖ్య.
న వా ఏష మహానజ ఆత్మ.	బృ-౬-౪-౨౨.	(౫౪౮,౫౪౮,౭౨౦, ౭౨౪,౮౨౦,౮౩౨,౮౨౬.)	సోఽకామయతే.	తై-ఆనం-౬౭౮.	(౨౧౨,౨౧౪, ౩౨౧,౩౨౩,౩౨౩,౩౩౦,౩౩౨, ౫౨౫,౫౨౫,౫౨౫,౫౨౫,౫౨౫, ౬౨౪, ౮౨౭,౮౨౮,౮౨౮.)
న వాయులోకమ్.	బృ-౭-౧౦-౧.	(౯౯౯,౧౦౦౦.)	సోఽద్యసః పార ముహూర్తీ కళ గ౩-౯.		(౩౭౬,౩౮౦,౪౯౭.)
న తై వేదతస్యః.	కాశీ-౪-౧౮.	(౫౭౬.)	సోఽశ్వేద్యతస్యః.	ఛాం-౮-౭-౧.	(౩౦,౨౨౩.)
న నర్మభూత ప్రకటిమ్.	వి-౬-౫-౧౩.	(౧౩౬,౧౪౯.)	సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్.	మును-౧౮-౮.	(౪౬౯,౫౪౮, ౫౮౦,౫౯౪,౬౨౩.)
న నర్మభూ లోకేషు.	ఛాం-౫-౧౮-౧౦.	(౪౦౫,౪౧౩)	సోఽకోదీత్.	యజు-౧౦-౫-౧.	(౯౩౧.)
న స్వరా ద్యవతి.	ఛాం-౭-౨౫-౨.	(౨౧౮,౨౧౮,౨౭౧, ౯౦౬,౧౦౦౫,౧౦౩౩.)	సోఽవిద్యాగ్రస్థిమ్.	అ-౨-౧-౧.	(౩౯౯.)
న సేతు ర్విద్యుతిః.	ఛాం-౮-౪-౧.	(౪౪౭.)	సోఽత్ము తే నర్వాక.	తై-ఆనం-౧౮౮.	(౧౨౮,౧౬౦, ౨౬౯,౫౨౪,౧౦౧౮,౧౦౩౬.)
న పానంబహానవిమ.	ఛాం-౪-౧-౫.	(౪౭౯.)	సోఽక్షరః పరమస్వరాత్.	తై-నా-౧౮౮.	(౨౯౩.)
న హస్తశిర్షా పురుషః.	పురుషమా క్తమ్.	(౪౦౮.)	సంకర్షణా త్పీద్యున్న		
న హస్తశిర్షం దేవమ్.	తై-నా-౧౩౮.	(౨౯౩,౨౯౪.)	సంజ్ఞమ్.	పాశ్చర్యారత.	(౯౬౧.)
న హస్తాశ్చా విపశ్చితా.	తై-ఆనం-౧౮౮.	(౩౭౭.)	సంఘాతపరాధ్యత్.	సాంఖ్య-౧౭౮౮౮౮.	(౬౫౫.)
న చానావతరు నహనా.	తై ఆనం-౧౮౮.	(౨౬౩.)	సంజ్ఞాయతే యేన తదస్తి		
న హూపలబ్ధనియమాత్.		(౬౭౩.)	కోషమ్.	వి-౬-౫-౨౭.	(౧౩౭.)
న హూపాన-చైతదైతత్.	బృ-౫-౮-౮.	(౪౩౦.)	సంతతిగం సిరాభిస్తు.	తై-నా-౧౮౮.	(౪౧౬.)
న హూపాన ప్రాశో స్థి.	కాశీ-౩౮-౧	(౩౫౨.)	సందేహా బహుళః.	ఛాం-౫-౧౮౮.	(౪౧౩.)
న హూపాన కింమేవానః.	ఛాం-౫-౨-౨.	(౨౫౫.)	సంధ్యాసీనోఽతుదిర్భిత్తమ్.	దత్త స్తృ-౨౮౮-౨౨	(౭౨౩)
సాధుకారీ సాధుర్భవతి.	బృ-౬-౪-౬.	(౬౪౧.)	సంధ్యం తృతీయం స్వప్న		
సాక్షాద్దృష్టి.	పాణిని-౫-౨-౯౧.	(౧౦౮.)	స్థానమ్.	బృ-౬-౩-౯.	(౭౫౨,౭౯౭.)
సిద్ధాంతాపానన శబ్దాత్.	బోధాయన.	(౩౪.)	సంభ్రతీ తదా భర్తా.	వి-౬-౫-౭౩.	(౧౩౮.)
సుఖం త్వేన విజ్ఞానీకస్యం.	ఛాం-౭-౨౨.	(౪౨౭.)	సంయుక్త మేతత్.	శ్వే-౧౮-౮.	(౫౧౦)
సుపాం సుబుగితి లుక్.	పాణిని-౭-౧౦౩౯.	(౫౦౦.)	సంహిత మేతచ్ఛాసీరకమ్.	బోధాయన.	(౧౨)
సుపాపసాధు కృత్యామ్.		(౯౭౧, ౯౭౨, ౯౯౭.)	సాంఖ్యం యోగః పాశ్చ		
సూర్యావస్తామసాధారా.	తై-నా-౧౮౮-౧౩.	(౫౧౩, ౫౫౬, ౬౪౨.)	ర్యారతమ్.	భారత-శాస్త్రి-మోక్ష-	
సేయం దేవతైత్తత్.	ఛాం-౬-౩-౨.	(౧౨౫,౬౨౧, ౭౬౮,౭౬౯,౮౨౩.)		౩౫౦-౬౩.	(౬౯౫,౬౯౬.)
సేయం దేవతేమా స్త్రినః.	ఛాం-౬-౩-౩.	(౭౬౯.)	సాంగేషు వేదేషు.	పాశ్చర్యారత.	(౬౯౭.)
సైవాఽఽనస్య.	తై-ఆనం-౨౮౮.	(౨౯౮.)	ప్రభోన్యత తమాదేశమ్.	ఛాం-౬-౧౦౩.	(౫౪౪,౬౧౯.)
సైవా విరాగన్నాత్.	ఛాం-౪-౩-౮.	(౩౪౪)	స్వప్నానం మే సోమ్య		
సైవాన స్తమితా.	బృ-౩-౫-౨౨.	(౭౫౨.)	విజానీహీతి.	ఛాం-౬-౮-౧.	(౨౮౬.)
సైవా చతుష్టదతి.	ఛాం-౩-౧౨౫.	(౩౪౫.)	స్వ మహీతో భవతి.	ఛాం-౬-౮-౧.	(౨౮౭.)
సోఽహం భగత్మా మప్త	ఛాం-౭-౧౩.	(౬౯౩.)	స్వర్గకామో యజేత.	యజు-౨-౫-౫.	(౭౯౩.)
విదేవా స్త్రి.			సాన్ధ్యాయా ఽధ్యేతవ్యః.	తై-ఆనం-౨౮౮-౧౮౮.	(౧౬,౧౭.)
సోఽహం భగవన్యత్తేన.	ఛాం-౭-౧౬౧.	(౪౨౬,౪౨౭)	స్వేన రూపేణ.	ఛాం-౮-౧౨౨.	(౧౦౫,౧౦౧౬.)
సోఽహం నద త్యక్తమ్.	వి-౨-౧౬౨౩.	(౪౬,౧౦౭.)	స్వే మహిమ్యు.	ఛాం-౭-౨౪౧.	(౪౨౯.)
సోఽహమిచ్చామి గర్భజ్ఞ.	వి-౧-౧-౪.	(౧౪౯.)	స్వజతే సహ కర్తా.	బృ-౬-౩-౧౦.	(౭౯౭.)
			స్వప్నో నారమ్.	వారాహ-౨౮౮౧౨.	(౪౬౯.)

ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	భ	ప్రమాణాని.	ఆకరనామ.	పుటసంఖ్య.
హ			క్ష		
హస్తాహ మిమా స్త్రీప్రః.	ఛాం-౬-౩-౨.	౨౪,౩౦౨.)	హృదయం గార్హపత్యః.	ఛాం-౧-౧౦-౨.	(౪౦౬.)
హస్తాచేత్తస్యతే హస్తమ్.	ఛాం-౧-౨-౧౯.	౨౩౪.)	హృదయం ప్రవిధ్య.		(౮౬౩.)
హస్తానురాక్.	బృ-౩-౩-౧.	౪౨.)	హృది హ్యయ మాత్స.	ప్రశ్న-౩-౬.	(౬౨౫.)
హస్తి పాస్తానం జహతీ.	బృ-౬-౫-౨.	౮౮౪.)	—ॐॐॐ—		
హితానామ నాప్యః.	కాపీ-౪-౧	(౫౬౭.)	క్ష		
హిరణ్యేన యదశిగః.	చంద్రిగా	(౮౬౬.)	క్షర స్పర్శాణి భూతాని.	గీ ౧౫-౧౬.	(౧౬౫,౪౩౨)
హిరణ్యశరీరః ఉద్ధర్షః		(౭౯౪)	క్షరంప్రధానమమృతాక్షరం.	శ్లో-౧-౧౦.	(౨౧౦,౨౧౪, ౫౧౦.)
హ్యర్థం లోకమేతీ.		(౭౯౪)	క్షీయన్తే చాన్య కర్మాణి.	ముం-౨-౨-౮.	(౯౬౬.)
హూత్రిదనా దేవాసి.		(౯౧౩.)	క్షేత్రజ్ఞః కరణీ జ్ఞానమ్.	వి-౬-౭-౯౪.	(౧౬౩.)
			క్షేత్రజ్ఞం చాపి మామ్.	గీ-౧౩-౩.	(౪౬,౧౬౫.)
కాశ్మీ.	త్ర-నా-౧౦౮.	(౩౬౫.)	—ॐॐॐ—		
	శ్లో-౪-౧౭.				

గార్హస్థ్య శ్రీపరమస్తు రామానుజవిదుషా మహతా ప్రయాసేన సజ్జలితేయ మాకరచట్టికా.

శ్రీభాష్యోదాహృతోపనిషదాదినామాని.

౧. ఈశావాస్కోపనిషత్.	౨౪. తాజ్ఞాయన బ్రాహ్మణమ్.	౪౭. వారాహపురాణమ్.
౨. కేనోపనిషత్.	౨౫. శతపథ బ్రాహ్మణమ్.	౪౮. నారసింహపురాణమ్.
౩. కఠోపనిషత్.	౨౬. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమ్.	౪౯. బ్రహ్మ వైవర్తపురాణమ్.
౪. గోపనిషత్.	౨౭. యజుర్వేదనాక్యాని.	౫౦. భవిష్యత్పురాణమ్.
౫. తైత్తిరీయోపనిషత్.	౨౮. సామవేద నాక్యాని.	౫౧. మైత్రిశ్రుతిః.
౬. వాజ్ఞానోపనిషత్.	౨౯. ఋగ్వేద నాక్యాని.	౫౨. బోధాయనవృత్తిః.
౭. తైత్తిరీయోపనిషత్.	౩౦. శ్రీభగవద్గీతా.	౫౩. ఆత్మశిక్షి.
౮. ఐతరేయోపనిషత్.	౩౧. శ్రీవిష్ణుధర్మః.	౫౪. పాణినిసూత్రాణి.
౯. ఛాందోగ్యోపనిషత్.	౩౨. కాత్యాయనధర్మః.	౫౫. పూర్వమీమాంసాసూత్రాణి.
౧౦. బృహదారణ్యకోపనిషత్.	౩౩. ఆపస్తంబ ధర్మః.	౫౬. ద్రమిదభావ్యకారనాక్యాని.
౧౧. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్.	౩౪. గౌతమ ధర్మః.	౫౭. సాంఖ్యతత్వకాముదీకారికా.
౧౨. కాపీతమ్యుపనిషత్.	౩౫. సబ్బార్షణకాణ్డః.	౫౮. కాపిలశ్రుతిః.
౧౩. నుబాలోపనిషత్.	౩౬. మనుస్మృతిః.	౫౯. కైవాగమః.
౧౪. అథర్వశిరశుపనిషత్.	౩౭. దక్షస్మృతిః.	౬౦. పాశ్చర్య్రాత్రాగమః.
౧౫. గోపనిషత్.	౩౮. యజుర్వల్క్యస్మృతిః.	౬౧. వరహవిపుత్తిః.
౧౬. ఆప్యుతలిష్ఠాపనిషత్.	౩౯. వాసిష్ఠస్మృతిః.	౬౨. కాణాదవైశేషికకారికా.
౧౭. మన్వికోపనిషత్.	౪౦. శ్రీభారతమ్.	౬౩. నమాచారాఖ్యగ్రంథః.
౧౮. ముద్గలోపనిషత్.	౪౧. శ్రీరామాణమ్.	౬౪. వృద్ధాప్నీకమ్.
౧౯. జాబాలోపనిషత్.	౪౨. శ్రీవిష్ణుపురాణమ్.	౬౫. వేదనిఘంటుః.
౨౦. సంహితోపనిషత్.	౪౩. వాయుపురాణమ్.	౬౬. ధాతుపాఠః.
౨౧. మహాపనిషత్.	౪౪. ఆగ్నేయపురాణమ్.	౬౭. ఆగ్నిరహస్యమ్.
౨౨. యాజుషికోపనిషత్.	౪౫. మార్కపురాణమ్.	౬౮. యజుర్వేదాప్తకాని.
౨౩. ఆత్మోపనిషత్.	౪౬. గారుడపురాణమ్.	

—ॐॐॐ—

౧ ఈవాన్యవిద్యా.	ఈవాన్యోపనిషత్ సమగ్ర.
౨ నన్యవిద్యా.	వాన్యోగోపనిషత్ - ౬ ప్ర - సమగ్ర.
౩ ఆనన్యమయవిద్యా.	తైత్తిరీయోపనిషత్ - ఆనన్యవల్లీ - స
౪ ఆన్తరాత్మవిద్యా.	ఛాం - ౧ ప్ర - ౬ ఖం - ౬, ౭, ౮.
౫ ఆకాశవిద్యా.	ఛాం - ౧ ప్ర - ౯ ఖం సమగ్ర.
౬ ప్రాణవిద్యా.	ఛాం - ౧ ప్ర - ౧౦, ౧౧ ఖం సమగ్ర.
౭ పరంత్వోతిర్విద్యా.	ఛాం - ౩ ప్ర - ౧౨, ౧౩ ఖం సమగ్ర.
౮ త్రైకర్షవిద్యా.	కాశీతన్యోపనిషత్ - ౩ ఆ - సమగ్ర.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదస్థ విద్యానామాని.

౯ కాశీతన్యవిద్యా.	ఛాం - ౩ ప్ర - ౧౪ ఖం సమగ్ర.	బ్ర - ౨ - ౧.
౧౦ నాదికేతవిద్యా.	కళోపనిషత్ సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౨ - ౯.
౧౧ ఉపతోసవిద్యా.	ఛాం - ౪ ప్ర - ౧౦ ఖ మారభ్య ౧౫ ఖ పర్యంతం.	బ్ర - ౧ - ౨ - ౧౩.
౧౨ ఉద్దాలకాన్తర్యామివిద్యా.	బృహదారణ్యకోపనిషత్ - ౫ ఆ - ౭ బ్రా సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౨ - ౧౯.
౧౩ ఆక్షరపరవిద్యా.	ముండకోపనిషత్ - ౧ య - ఆరభ్య - ౨ య - పర్యంతం.	బ్ర - ౧ - ౨ - ౨౨.
౧౪ వైశ్వానరవిద్యా.	ఛాం - ౫ ప్ర - ౧౧ ఖ మారభ్య - ౨౪ ఖ పర్యంతం.	బ్ర - ౧ - ౨ - ౨౫.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదస్థ విద్యానామాని.

౧౫ భూమవిద్యా.	ఛాం - ౭ ప్ర సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౭.
౧౬ గాన్ధర్వక్షరవిద్యా.	బృ - ౫ ఆ - ౮ బ్రా సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౯.
౧౭ సత్యకామవిద్యా.	త్రైశోపనిషత్ - ౫ ప్రశ్న సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౧౨.
౧౮ దహరవిద్యా.	ఛాం - ౮ ప్ర - సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౧౩.
౧౯ అర్జున్యప్రమితవిద్యా.	కళ - ౨ ఆ - ౪, ౬ సప్త్యం - ౧౨ - ౧౩ - ౧౭.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౨౩.
౨౦ మధువిద్యా.	ఛాం - ౩ ప్ర - ౧ ఖ మారభ్య ౧౧ ఖ పర్యంతం.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౩౦.
౨౧ సంపర్గవిద్యా.	ఛాం - ౪ ప్ర - ౧ ఖ మారభ్య - ౩ ఖ పర్యంతం.	బ్ర - ౧ - ౩ - ౩౩.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదస్థ విద్యానామాని.

౨౨ అహవిద్యా.	శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్ - ౪ ఆ - ౫, తై - నా - ౧౨ ఆను - ౫.	బ్ర - ౧ - ౪ - ౮.
౨౩ జ్యోతిషం జ్యోతిర్విద్యా.	బృ - ౬ ఆ - ౪ బ్రా - ౧౬, ౧౭, ౧౮.	బ్ర - ౧ - ౪ - ౧౧.
౨౪ బాలాకీ విద్యా.	కాశీ ౪ ఆ - సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౪ - ౧౬.
౨౫ మైత్రేయీవిద్యా.	బృ - ౬ ఆ - ౫ బ్రా సమగ్ర.	బ్ర - ౧ - ౪ - ౧౯.

ఇతి ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదస్థ విద్యానామాని.

- 3 ఖహరభ్య ౧౦ ఖహర్య న్త.

బ్ర - 3 - ౧ - ౧.

1, ౫ బ్రా నమ గ్ర.

బ్ర - 3 - 3 - ౨౦.

౧౦ ఆను. ఛాం - 3 ప్ర - ౧౬, ౧౭ ఖహమ గ్ర.

బ్ర - 3 - 3 - ౨౪.

ఆ - ౪, ౫ బ్రా నమ గ్ర.

బ్ర - 3 - 3 - 3౪.

త్వృతిపాదక విషయవాక్యాని.

తద్విషయక బ్రహ్మసూత్రాః.

౦ - ౧ ప్ర - ౧ ఖహరభ్య ౨ ఖహర్య న్తమ్.

బ్ర - 3 - 3 - ౬.

బృ - 3 ఆ - 3 బ్రా - ౧, ౨, 3, ౪, ౫, ౬, ౭.

బ్ర - 3 - 3 - ౬.

బ్రాహ్మ.

ఛాం - ౧ - ౯ ఖం.

బ్ర - 3 - 3 - ౬.

౪ ప్రణవే వార్తయః పశ్యభగవద్వృత్తి విద్యా.
అన్తరాదిత్య విద్యాన్తర్భూతా.

ఛాం - ౧ ప్ర - ౬ ఖం.

బ్ర - 3 - 3 - ౬.

౫ జైస్థవైశ్యవ్య ప్రాణవిద్యా.

ఛాం - ౫ ప్ర - ౧ ఖం. బృ - ౮ - ౧ బ్రా.

బ్ర - 3 - 3 - ౧౦.

౬ ప్రాణవానస్తవి దృష్టివిద్యా.

ఛాం - ౫ ప్ర - ౨ ఖం. బృ - ౮ - ౧ - ౧౪.

బ్ర - 3 - 3 - ౧౪.

౭ ఛాన్దోగ్యే పురుష విద్యా.

ఛాం - 3 ప్ర - ౧౫, ౧౭ ఖం.

బ్ర - 3 - 3 - ౨౪.

౮ తైత్తిరీయే పురుషవిద్యా.

తై - నా - ౮౦ ఆను.

౯ హాసూపాయన చిన్తన విద్యా.

{ ఛాం - ౮ - ౧౩ - ౧ - ముం - 3 - ౨ - ౮ -
కాశీ - ౧ ఆ - ౪ - కాట్యాయన. }

బ్ర - 3 - 3 - ౨౬.

శ్చైతాది విద్యా.

బృహదారణ్యకే ఆగ్నిరహస్యే.

బ్ర - 3 - 3 - ౪౪.

౧౦ ప్రణవే రసతత్త్వాది దృష్టివిద్యా.

ఛాం - ౧ ప్ర - ౧ ఖం.

బ్ర - 3 - ౪ - ౨౧.

ఇతి తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాదస్థ విద్యానామాని.

౧౨ జీవే బ్రహ్మదృష్టివిద్యా.

తస్యోనాహమన్తి ఇత్యాదివాక్యాని. బృ - 3 - ౪ - ౭

బ్ర - ౪ - ౧ - 3.

౧౩ నామత్రస్థితి బ్రహ్మదృష్టివిద్యా.

ఛాం - ౭ ప్ర - ఖహరభ్య ౧౫ ఖహర్య న్తం.

బ్ర - ౪ - ౧ - ౪.

౧౪ ఉక్లేథాదా నాదిత్యదృష్టివిద్యా.

ఛాం - ౧ ప్ర - 3 ఖ - ౧.

బ్ర - ౪ - ౧ - ౬.

ఇతి చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదస్థ విద్యానామాని.

